BESCHRYVING
VAN
AMBOINA,

VERVATTENDE

Een wydluftige Verhandeling van het zelve, en van alle de Eylanden, daar onder behoorende, te weten, van 't groot Eiland

CERAM, BOERO, AMBOINA, HONIMOA, NOESSA-LAOET, OMA, MANIPA, BONOA, KELANG,

En meer andere EYLANDEN, in het WERK voorkomende;

Behelzende een treffelyke

LANDBESCHRYVING van alle die EYLANDEN,

Volgens zeer nette Kaarten; mitsgaders een verhaal van de Gewoonten, Zeden, en Plegtigheden van de Inwoonders der zelven.

En een omſtandig Verhaal van de oudſte

WERELDLYKE GESCHIEDENISSEN,

En ZAAKEN, in AMBOINA,

En in alle de voorſchreven EYLANDEN, tot nu toe voorgevallen

Met zeer veel nette Prentverbeeldingen verciert, en opgeheldert

DOOR

FRANÇOIS VALENTYN,

Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, *enz.*

TWEEDE DEEL.

Te {DORDRECHT, / AMSTERDAM,} by {JOANNES VAN BRAAM, / GERARD ONDER DE LINDEN,} Boekverkoopers.

MDCCXXIV.

MET PRIVILEGIE

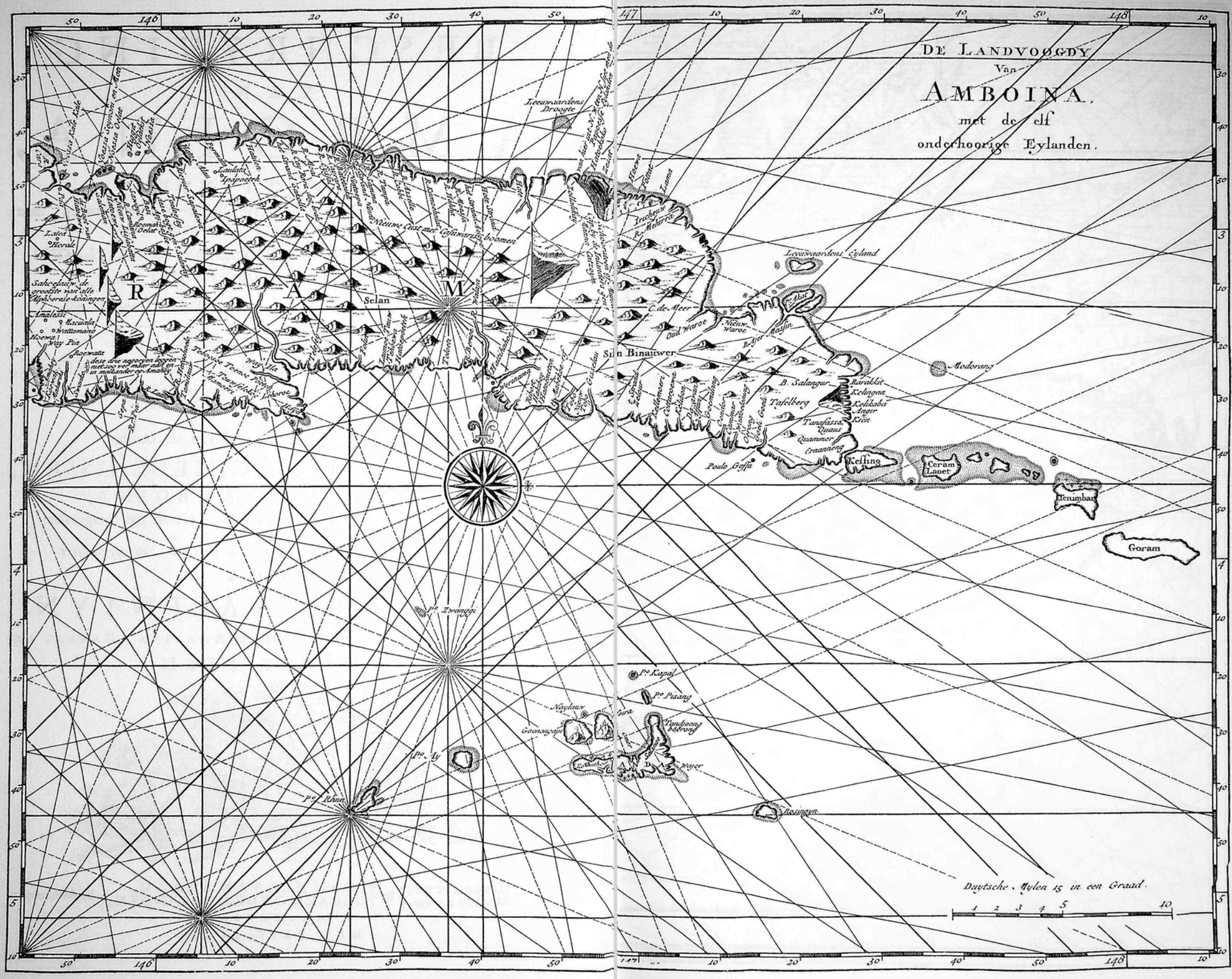
DE LANDVOOGDY
Van
AMBOINA,
met de elf
onderhoorige Eylanden.
Leeuwaardens Droogte
Leeuwaardens Eyland
Nieuwe Cust met Casuwaris boomen
Selan
Sihn Binauwer
C. de Meer
Oud Waroe
Nieuw Waroe
Modorang
B. Salangur
Tafelberg
Kelingaa
Kelikaba
Angir
Kien
Tanafassa
Quaus
Quammer
Ernanneng
Poulo Gossa
Kessing
Ceram Laoet
Tenimbar
Goram
Po Zwanggi
Po Kapal
Po Pisang
Naylauw
Goenongapi
Tandjoong boerong
Po Ay
Po Rhun
Rosingyn
Duytsche Mylen 15 in een Graad.
1 2 3 4 5 10

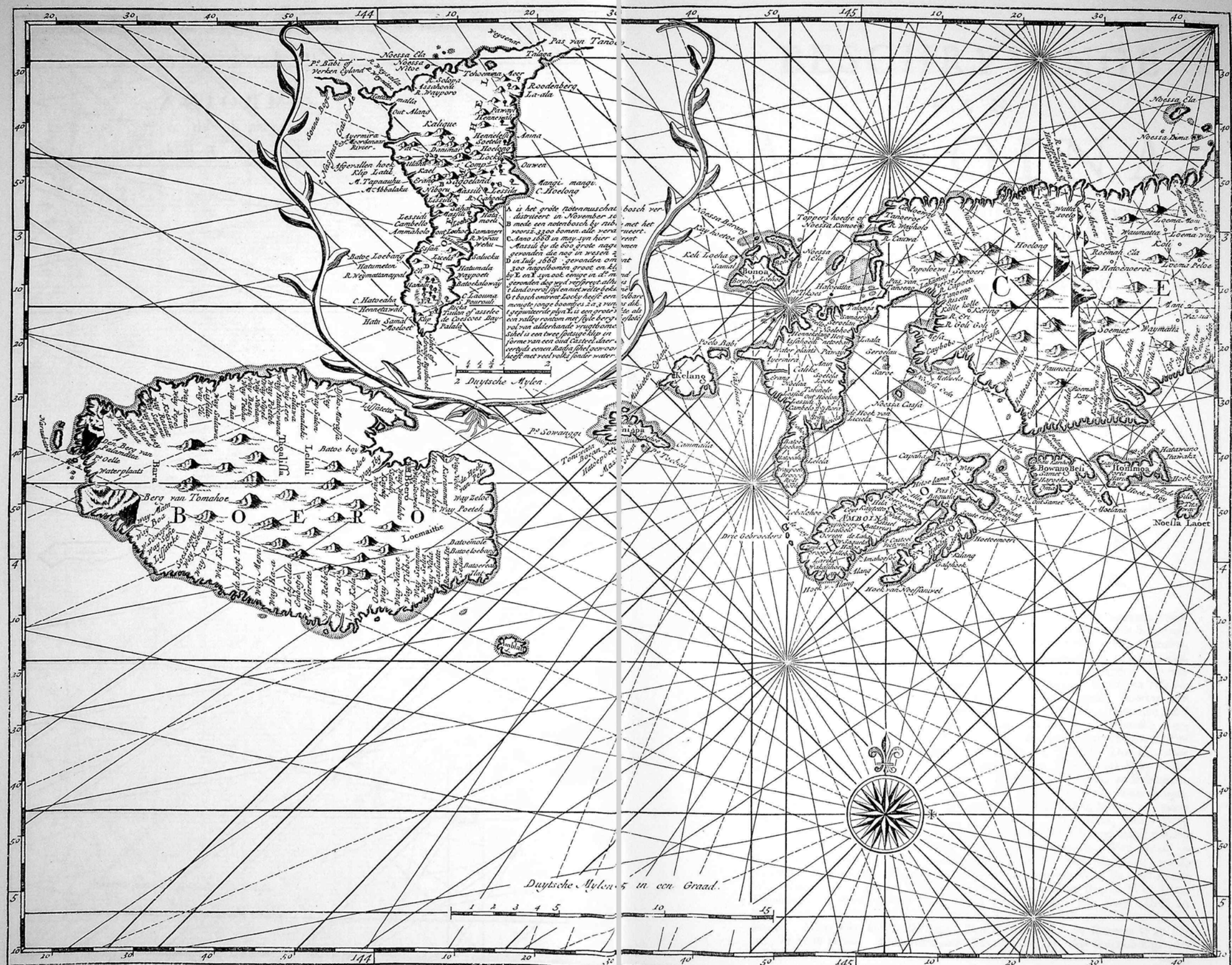
B O E R O
C E L E B E S
H Y L O
Duytsche Mylen 5 in een Graad.
2 Duytsche Mylen
Amblaw
Noessa Ela
Noessa Dima
Noessa Laoet
Noessa Kamoer
Noessa Cassa
Noessa Barong
Pas van Tanoo
Pas van Tanoea
Pas van Tabanio
Pas van Tabelo
Pas van Tabukan
Pas van Tabuko
Pas van Tabuta
Pas van Tabuta
Pas van Tabuta

BESCHRYVINGE
VAN
AMBOINA,

Bevattende een wydluftige Beſchryving van het zelve, en van alle de Eylanden, daar onder behoorende, te weten, van 't Groot Eyland

Ceram.
Boero.
Amboina.
Honimoa.
Noeſſa-Laoet.

Oma.
Manipa.
Bonoa.
Kelang.

En meer andere Eylanden in het Werk gemeldt.

TWEEDE DEEL.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Beſchryving der Landvoogdy *van* Amboina. *Beſt door eenige* Portugeezen, *maar verwart van hun, en anderen voorgeſtelt.* Netter ontwerp *van den* Schryver. Verdeeling *van dit* Werk *in vier* Hoofd-Deelen. Landbeſchryving *van* Amboina, *in 't* gemein. Elf Eilanden, *daar onder hoorende.* Hoofd-Kaart *van* Amboina. *Waar de* Schryver *dit Werk aanvangt. De* voornaamſte *dezer* Eilanden. *Op wat* lengte, *en* breedte, *dit* Land *legt.* Beſchryving *van* Boero. Kaart *van't Zelve. Dat nader van* buiten, *en langs zyn* Stranden, *beſchreven word.* Zoorten *van* Hout, *hier vallende. Den* Berg Tomahoe *beſchreven. Het Dorp* Tomahoe, *wel eer de* Zetel *der* Ternataanſche Stadhouders, *met zyn* Rivier. Amboniſch Verdichtzel *van het* Jongmakend Lagondi-Hout. *Verplaatzing van den* Stadhouderlyken Zetel *na* Gammaſongi. Tomahoe *in* Kimelaha Fakiri's *tyd.* Dorpen, *daar ontrent. De Rivier* Way Nitoe. Dorp *Foggi. Goede* Waterplaats Way Niha. *De Eilandekens* Moamkoe, *en* Noambgul. *De Dorpen* Behorno, *en* Balamatta. *De Rivieren* Way Silia, *en* Way Tilin. *Den* Hoek Bolatetto, *waar gelegen. Het Dorp* Hoecomina. *Rivier* Way Matta. *Schoon* Ebben-Hout, *en andere* Zoorten. *De Rivieren* Way koddi, *en* Parvalek. *Dorp* Bara, *Rivier* Way Tima, *welke Dorpen onder* Tomahoe *ſtonden, en den weg na 't* Binnen-Meir *baanen. De Rivieren* Way Bara, Way Modi, Way Läa, Way Samma, Way Hela, *en* Way Ila. *De* Noord-Hoek, *en verſcheide* Rivieren. Way Madjapait, *na de* Javaanen, *zoo genaamt. Oorſprong, en nader Beſchryving van* Way Ila. *De Rivier* Way Nipel, *en oorſprong. Het Dorp Liſſella, ontrent* Way Ila, *en* Way Lota. Tagaliſſa, *en de Rivieren* Way Lere, Way Poeteh, *enz. Het Dorp* Leliali en Way Oerfa, *en* Maroelat *by de Rivier* Samalaki. *Die ider* eene Coracora *uitleveren.* Alfoereeſen *hier. De* Bogt, Tsjico Maraſſa. *De Rivieren* Way Salon, *en* Way Lama. Tidoreeſen *onder* Kaytsjili Salama, *door* Roebohongi *ver-*

jaagt, waar die vervoeren. Nader Beſchryving van Tsjico Maraſſa. *De* Hoek, Boa Tetoe, *en die van* Liſſa Tetto. *Verſcheide* Stranden, *en* zoorten *van* Hout. Way Boy, *en de* Bogt, Lollec Kitsjil. *De* Bogt *van* Cajeli. Batoc Boy, *zekere* Klippen. Way Sanellat Toello, *en haar* Takken. *Het Dorp* Namlea. *'t Verdichtzel van een* Weerwolf. Way Boy, Way Zemoc, Way Ibi, *en* Way Bini. Way Abbo, *of de* groote Rivier *van* Cajeli. Way Zoewel, Way Snollot, Way Wamlabo, *en* Boero 's Hoofd-plaats *hier by.* Moeraſſen, *en* 't Rif.

Beſchryving der Landvoogdy van Amboina.

NA dat wy de Wydberoemde *Moluccos* op een wyze, hoedanig te vooren van niemand gedaan is, en met een naeuwkeurigheid, die wy hopen dat zo niet allen, echter de meeſten bevallen zal, het eerſte in rang, de werelt, hebben voorgedragen, om dat onze Voorouders, die wakkere Zeebrekers, zig daar 't allereerſt hebben nedergezet, gaan wy nu over om de Landvoogdy van *Amboina*, het eerſte Land, dat de Nederlanders in Ooſt-Indiën verovert hebben, en derhalven het naaſte in rang na dat der Moluccos, meede zo klaar, als het behoort, in den dag te ſtellen.

Een Landvoogdy, waar over van tyd tot tyd veelen ten deele door eigen bevinding, dog meeſt door een al te ligtgeloovig naſchryven van andere, zo verwart en onvoorzigtig geſchreven hebben, als of zy 'er noit geweeſt waren.

Beſt door eenige Portugeezen, maar verwart, van hun, en andere, voorgeſtelt.

De oudſte berigten, zo van de Portugeezen, als andere volken, die hier geweeſt zyn, of daar over geſchreven hebben, onder welke Jarricus, Maffeius, Oſorius, en andere; de beſte zyn, vertatten geenzins die nette ordre, en nauwkeurigheid, die vereiſcht word tot een regte Beſchryving van dit Land, om aan eenig verſtandig Lezer een regt denkbeeld van deszelfs Waare Gelegenheit, of geſteltenis in zyn Binnenſte, volgens een nette Kaart, te geven, behalven dat men dan ook een ordentelyk en vervolgent verhaal, van de zaaken, die van tyd tot tyd, immers zo verre alsmen eenigzins opſtygen kan, in dit Land voorgevallen, van nooden had.

Dit is ons nog door hen, nog door andere uitlandſche, 't zy Franſche, Engelſche, of Hoogduitſche ſchryvers, oit of oit overhandreikt. Ook hebben de beſte ſchryvers, of reizigers, uit de Nederlanders dit meede niet beter, dan alle vorige opſtellers van verſcheide fraye werken gedaan, (hoewel *Wouter Schouten*, *Nicolaas de Graaf*, en meer andere, nog wel 't beſt 'er over ſchreven) behalven dat zy te zamen ons ook vele van die Landen, met verbaſterde, qualyk uitgedrukte naamen, opgegeeven, en ook veele zaaken zeer verwart, en geheel anders, dan zy waarlyk zyn, voorgeſtelt hebben; een klaar bewys dat zy die Landen en Saaken, of niet gekent, en waarſchynelyk van andere onkundigen maar los overgenomen, of, zo zy die gekent, dat zy daar op met de vereiſchte nauwkeurigheit niet gelet, of het niet wel onthouden hebben; gelyk men dit alles, als men alle deze werken met deze myne beſchryving vergelykt, beſt ontwaaren zal.

Netter ontwerp van den Schryver.

Om dit Werk dan, van zo grooten omſlag, en 't geen daarom, mogelyk ook vele, om het zo uitvoerig te verhandelen, daar van heeft doen afzien, met eenige ordre, die onze gedagten, en bevatting, te gemakkelyker leiden zal, te beginnen, zullen wy het ſelve in deze vier Hoofd-deelen, verdeelen.

En verdeeling van dit Werk, in vier Hoofd-deelen.

Voor Eerſt: Zullen wy het Land van Amboina, met alle de Eilanden, daar onder behoorende, by forme van een Landbeſchryving, voorſtellen.

Ten Tweede: Zullen wy de zaaken, die in dit Land van ouds her, tot dezen onzen tyd toe, voorgevallen zyn, in een nette ordre, en op zulk een wyze, die de wereld, Amboina, tot in zyn binnenſte zal doen kennen, ophaalen, en voordragen.

Ten Derde: Zullen wy de Boomen, Planten, en Gewaſſchen, daar in vallende, beſchryven.

Ten Vierde: Zullen wy de Dieren, Vogelen, en Viſſchen van 't zelve, zo nauwkeurig ons zal mogelyk zyn, opgeven.

Die maar het Hoofd van dit Werk beſchouwt, zal zeer licht bezeffen, dat dit een ieders werk niet is, en dat tot uitvoering van dien, veel tyd, lange ervarenheit, nauwkeurige opmerking op duizend byzonderheden, groote onkoſten, een oneindig navorſchen, of opbaggeren, van alles (kon men 't dan nog maar bekomen) en weergâdeloos gedult vereiſcht word; dog zo maar de voordeur en 't portaal, van dit ons gebouw den beſcheiden Lezer eenigzins behaagt, verbeelden wy ons zelven, dat men veel meer genoegen hebben zal, wanneer men dit Werk van binnen zal beſchout hebben.

Om dan een aanvang hier van te maken, zo beginnen wy eerſt met de Landbeſchryving van Amboina, die men of in 't gemein, of in 't byzonder, moet aanmerken.

Landbeſchryving van Amboina, in 't gemein.

In 't gemein beſtaat de *Landvoogdy* van Amboina, uit elf Eilanden, die alle

ARCHIPELAGO DI St. LAZARO

Het Binnen-Meir boven op het Gebergte van BOERO.

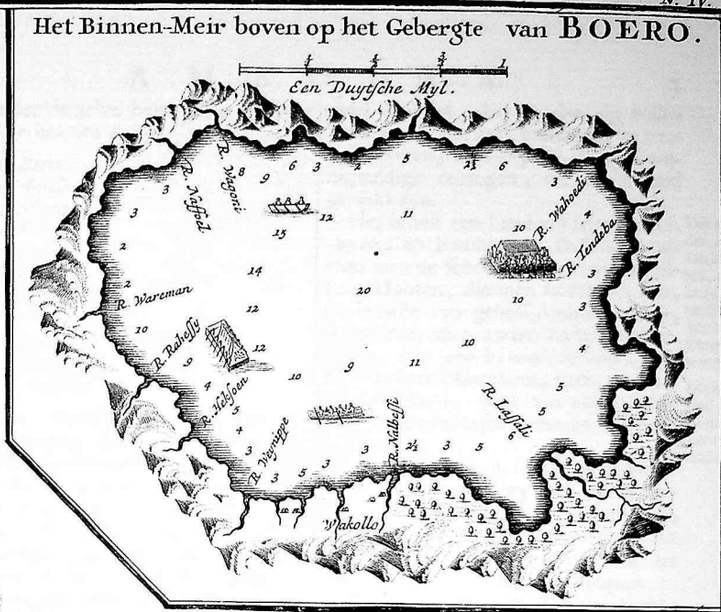

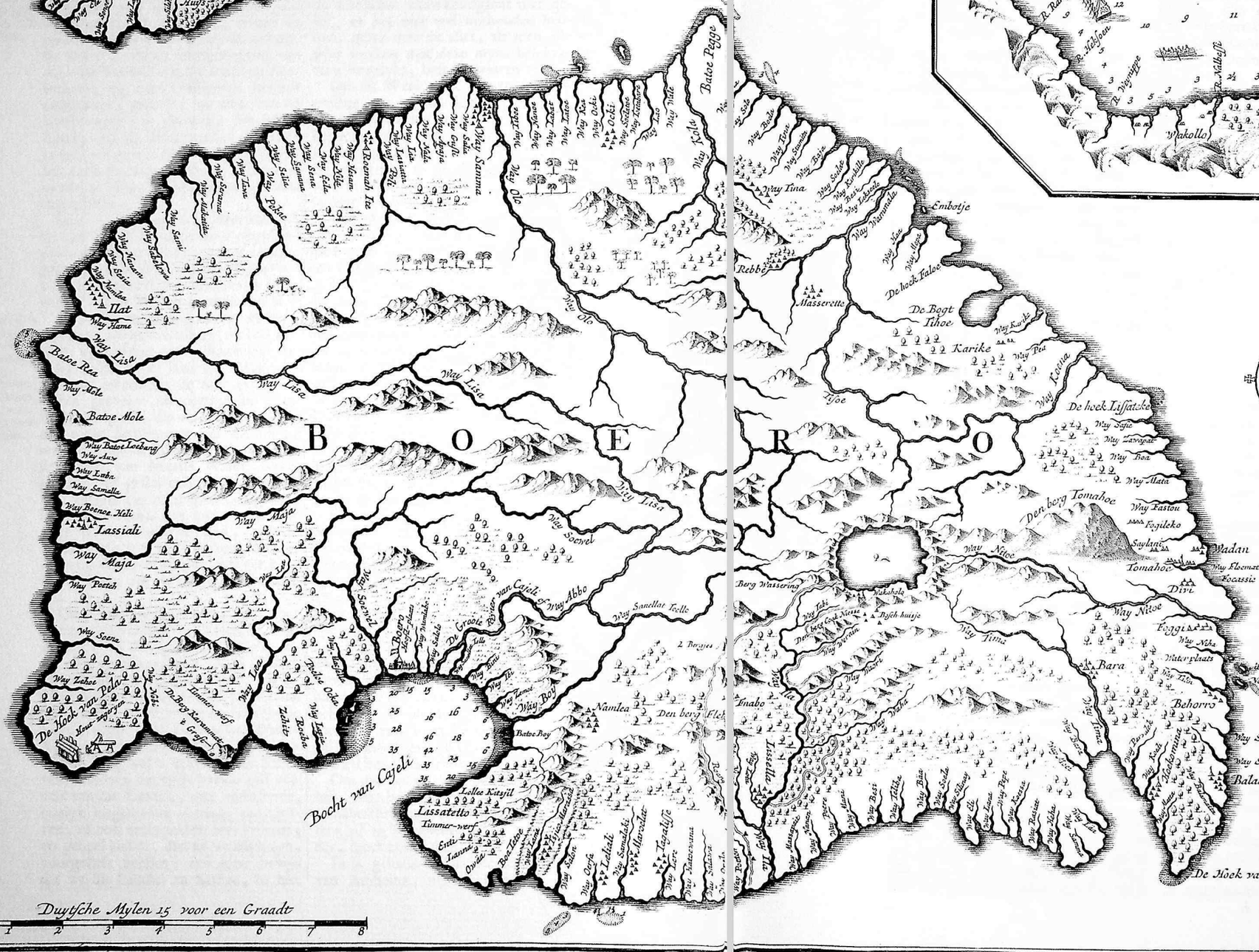

alle onder de zelve behooren; en waar af dit de naamen zyn.

Elf Eilanden, daar onder behoorende.

1 *Boero.*
2 *Amblau.*
3 *Manipa.*
4 *Kelang.*
5 *Bonoa.*
6 *Ceram.*
7 *Ceram-Laoet.*
8 *Noeſſa-Laoet.*
9 *Honimoa*, of *Liaſe.*
10 *Boang-Beſi*, of *Oma.*
11 *Amboina.*

Hoofdkaart van Amboina.

Uit de Hoofdkaart, N°. 1. die wy hier byvoegen, blykt, dat wy van het weſtelyke Eiland eerſt beginnen, en dan al zo Noord aan, en benoorden Ceram omloopen, om dan beooſten om, langs Ceram-Laoet, en de drie volgende Eilanden, met Amboina by na op zulk een wyze te eindigen, gelyk de Landvoogden van Amboina jaarlyks gewoon zyn, wanneer zy met de Hongi, of de Ambonſche Coracora vloot, uitgaan, die Boero, en de Eilanden Manipa, Kelang en Bonoa, eerſt op haar zelve, en dan, 't zy dat zelve jaar, of wel 't jaar daar aan, benoorden Ceram om ſcheppen, en dan zo weer, langs die ooſtelyke Eilanden, aan 't Hoofd-kaſteel verſchynen.

Waar de Schryver d't Werk aanvangt.

'tVoornaamſte dezer Eilanden.

Van deze elf Eilanden, is Ceram zeer verre het grootſte, daar na Boero, en dan Amboina, dat ook het aanzienelykſte, en de hoofdplaats dezer Landvoogdy is.

Op wat lengte, en breedte, die Land legt.

Amboina legt in die Zee, die de Portugeezen van ouds her *Archipelago di St. Lazaro* noemden, omtrent hondert twintig mylen beooſten Batavia, op 't Eiland Java, op de zuider breedte van 3½ graad, of tuſſchen de drie en vier graaden; en op de lengte van 145 graaden, van de Canariſche Eilanden te rekenen.

Beſchryving van Boero.

Dit zo voor af in 't gemeen gezegt hebbende, gaan wy nu over van ider Eiland in 't byzonder te ſpreeken.

Het eerſte dat ons volgens ons beſtek te beſchryven ſtaat, is

Het Eiland BOERO.

Kaart van het zelve.

Dit legt van 't Eiland Amboina, of wel van den hoek van het Dorp Larike, twaalf of zo andere willen, veertien mylen na 't Weſten toe, hebbende ooſt en weſt de lengte van ruim agtien, en de breedte van ruim dertien mylen, gelyk men aan de hier nevens gaande Kaart, N°. 2. zien kan.

Dit Eiland is vry groot, niet zo zeer om zyn wyde uitbreiding, als wel om zyn menigvuldige, en zwaare Gebergten; dog na evenmatigheit van dien is het niet bevolkt, gelyk aan het kleen getal Dorpen, die wy daar op zullen vinden, blyken zal, buiten dat 'er veele Volkeren, en Dorpen, door de menigvuldige oorlogen, uit de Wereld geraakt zyn.

Dat nader, eerſt van buiten, en langs zyne Stranden beſchreven word.

Het is ook een Land vol ſchoone Rivieren, en lommerryke Boſſchen, alwaar men de ſchoonſte zoorten van allerlei Houten, die men bedenken kan, en de beſte van geheel Amboina vindt, waar onder men zwart- en wit Ebbenhout, ider een byzondere zoort, als mede baſtart Ebbenhout; yzer, en meer andere houten, waar van aldaar veele ſchoone Orembaejen gemaakt worden, tellen moet.

Zoorten van Hout, hier vallende.

Om dit Eiland nu in het byſonder te beſchryven, zullen wy met het weſtelyk deel, omtrent den berg Tomahoe, beginnen, en zo al noorden op, om dan weer in het weſten omtrent dat zelve gebergte te eindigen, aangaan.

De Berg van Tomahoe beſchreven.

Wanneer men van Batavia komt, word men allereerſt van dit Eiland het zwaar Gebergte van Tomahoe gewaar, een Berg, die om zyne hoogte van zeer verre, gezien kan werden; de inlanders noemen hem Saniane, of ook wel Kapala Lemadang, dat is, een Dorado's kop Ons volk noemt hem gemeenlyk, of den Tafelberg, om dat hy boven op een tafel gelykt, of wel den berg van Tomahoe. Hy vertoont zig, wanneer men 'er ontrent komt, zeer bar, om dat hy meeſt uit afgryſſelyke rotſen, en ſteile klippen beſtaat, om welke reden men hem niet, dan met het uiterſte gevaar, beklimmen kan. Zelf zullen de Alfoerezen hem aan die kant noit afkomen, maar zich altyd van de andere zeide na beneden begeven, houdende de Weſtzyde van de dorpen Foggi af tot Bara toe, voor een ongenaakbaare muur, die geen menſch beklimmen, en van welke kant hun ook niemant benadeelen kan.

De inlanders zeggen, dat hy achter 't eiland Moamkoe, 't geen omtrent de water-plaats by de rivier, Way Niha, legt, op zyn hoogſte is.

Het dorp Tomahoe, wel eer de Zetel der Ternataanſche Stadhouders. Met zyn Rivier.

Niet verre van hier had men, op 't ſtrand Saha, en Bolelo, de vermaarde Negry Tomahoe, in oude tyden de allergrootſte van ganſch Boero, by 't riviertje, Way Floemat, daar wel eer de Zetel van de eerſte Ternataanſche Stadhouders plag te zyn, waar toe hen het ſchoone zandſtrand, dat men daar vind, ſchynt uitgelokt te hebben.

Hier was het, daar zich *Samarau*, de eerſte koninklyke Ternataanſche Stadhouder, ter nederzette, wanneer hy van koning *Bajang Ullah* uitgezonden, om vreemde Landen te veroveren, zich zelven meeſter van 't eiland Boero, en meer andere, gemaakt hadt, waar door

door ook al de handel van het eiland te dier tydt niet alleen hier gedreeven wiert, maar ook zeer veel Kooplieden van buiten, en daar onder veel Javaanen herwaarts getrokken wierden, waar van wy hier en daar nog klaare overblyfzelen, en teekenen van hun aanweezen op dit eiland, vinden zullen.

Amboñsch verdichtzel van het jongmakend Lagondi-hout.

Indien men de verdichtzelen der Amboinezen geloven mag, zy weten ons 'er een in de vuist te douwen, die vry kragtig, na hun oordeel, dienen moet, om ons van den koophandel der Javaanen alhier te verzekeren. Zy zeggen, dat hier een oud Javaanſch koopman op zekere tydt zou gekomen zyn, die aan dit ſtrand dagelyks een potje met Ryſt kokende, en die Ryſt met een ſtokje, dat hy in 't boſch van een onbekenden boom, gehakt had, omroerende, metter tydt bevondt, dat hy weer t'eenemaal jong, en zoo fris van kragten wierd, dat hy, en alle, die hem bevorens als een oud, en grys man gekent hadden, en hem nu zo jeugdig, en kragtig zagen, daar over ten uiterſten verbaaſt ſtonden. Men ſtelde vaſt, dat hier van deze of gene reden zyn moeſt. Men vorſchte die na, en ontdekte, dat dit houtje, waar mede hy de Ryſt omgeroert had, van eenen boom, die zy Lagondi Hitam, of den zwarten Lagondi-boom, noemen, afgeſneden, en het derhalven geen wonder was, dat hy zo ſchielyk, van grys, dus jeugdig geworden was, alzoo dit hout, volgens verhaal van hunne Voorouders, de kragt had, niet alleen om iemand jeugdig te maaken, maar ook zeer lang te doen leeven. Zy vraagden dierhalven aan dezen koopman, of hy hun niet wiſt aan te wyzen van welken boom, hy die tak, of dat houtje in 't boſch afgeſneden had. Hy zeide, dat hem dit ontgaan, maar dat hy egter genegen was, om 'er met hen na te zoeken. Zy gingen dan heenen; maar het was zo verre van daar, dat zy dien gewenſchten boom toen vonden, dat hunne kinds-kinds-kinderen, nu al in 't vyfde, of zesde gelid, 'er nog zeer yverig na zoeken, zonder tot nog toe dien boom gevonden te hebben. Is dit nu waar, zo valt 'er immers geen woort tegen te ſpreken, dat die Javaanſche koopman, daar te dier tydt moet geweeſt zyn.

Verplaatzing van de ſtadhouderlyke Setel, na Gammaſongi.

Behalven *Samarau*, heeft ook zyn Zoon, de groote *Roebohongi*, hier in 't eerſt zyn verblyf gehad; hoewel hy naderhand na Ceram vertrokken is, en zynen ſtadhouderlyken Setel na Loehoe, of Gammaſongi, verplaatſt heeft.

Egter heeft naderhand de byzondere ſtadhouder van Boero, *Fakiri*, een oud agtbaar man, van welke wy hier na meenigmaal ſpreken, wanneer de Nederlanders eerſt hier te Land quamen, hier nog de laatſte van hen gewoont. Het was een zeer groot, en welbebouwt dorp, dat in die oude tyden bloeide, dog hoe veel zielen 'er in geweeſt zyn, is nu onbekent.

Toma-hoe in Kimelaha Fakiri's tyd.

Deze *Kimelaha Fakiri*, had het gezag toen niet alleen over dit ſchoon en wyduitgeſtrekte Tomahoe, maar te gelyk ook over de kleene dorpen, Divi, Saylani en Wadan, die yder ook hunne byzondere Orangkaija 's hadden, van welke Wadan alleen nog maar in wezen gebleeven is, konnende in 't geheel niet boven de 400. zielen, en die daar onder geen 140. mannen, en geen 80. Dati's, of menſchen, die Hofdienſt doen, uitmaken.

Dorpen, daar ontrent.

Wadan legt wat Zuidelyker, als Tomahoe, en Saylani plagt daar dicht by, dog wat Ooſtelyker, en Divi wat Benoorden de Rivier Way Floemat te leggen.

Pas voor by de plaats daar Divi lag, ontmoet men een bogtje, by de inlanders Focaſſie genaamt, waar in zy by ſtormen en onweder met hunne vaartuigen gewoon zyn te loopen, en die daar op ſtrand te halen, om tegen 't onweer gedekt te zyn.

De rivier Way Nitoe.

Een weinig voor by Focaſſie, komt men by de rivier, Way Nitoe, dat is, het duivels water, of de duivels rivier, zynde een fraye groote rivier, die haaren oorſpronk uit een groot meir heeft, dat binnen in het land legt, en waar van wy hier na breeder zullen ſpreeken.

Dorp Foggi.

Wat Noordelyker, als Way Nitoe, heeft men het Dorp Foggi gehad, dat nu onder het dorp Tomahoe getteken, en waar door ook by zommigen, Tomahoe hier ontrent, of nog een weinig Noordelyker, geplaatſt is; maar dan kan Way Nitoe niet zodanig tuſſchen Foggi, en Tomahoe, gelegen hebben, dat Foggi Benoorden het zelve, gelyk nogtans een onfeilbaare waarheit is, geweeſt zy.

Goede waterplaats, Way Niha.

Pas Benoorden het dorp Foggi, heeft men weêr een kleen riviertje Way Niha genaamt, 't geen na giſſing, anderhalf myl van Tomahoe af legt. Het is een zeer goede waterplaats, om de uitnemende deugd, en helderheid van 't water, dat men daar in vind.

De eilandekens Moamkoe, en Noambgul.

Niet verre van dit riviertje, dicht omtrent het ſtrand, ten Weſt-Noordweſten van 't zelve, heeft men eerſt een kleen eilandje, zig maar als een klip in zee, dicht by de wal vertoonende, en nog wat Noordelyker het eiland Moamkoe, en nog weinig Noordelyker een

kleene

kleener eilandje, Noambgul genaamt, beide zeer kleen, onbewoont, en rondom met kleene riffen bezet, behalven dat men nog een kleen byzonder rifje beweſten het noordelykſte ziet.

De dorpen, Behorro, en Balamata.

Pas benoorden deze eilandekens heeft men het riviertje Way Tilin, voor welkers mond mede een kleen rifje is, dat den ingang zeer gevaarelyk by quaat weder maakt.

De rivieren Way Silia, en Way Tilin.

Al wat Noordelyker aan heeft men een plaats Behorro, genaamt, benoorden welke men nog twee rivieren heeft, waar van de eerſte, Way Silia, ontrent een half uur van Way Tilin, en de andre, Way Saha genaamt, mede ontrent zo verre van Way Silia gelegen is.

Daar na komt men by het dorpje Balamata, 't geen by een riviertje van dien zelven naam, en ontrent drie mylen benoorden het dorp Foggi legt.

Hier plagt een Orangkaja, *Pati Lima* genaamt, het opper bewind te hebben, over een getal van 240 zielen, waar onder zich 64 weerbaare mannen, en 46 Dati's, bevonden.

De Hoek Balatetto.

Een myl ten Noord-Ooſten van Ballamata, komt men by den Noord-Ooſtelyken Hoek, Balatetto, rondom welken Hoek een rif loopt, vlak van vooren wel een quartier uurs buiten de wal, en van daar maar een weinig beooſten, die hoek, hoewel ten Zuid-Weſten van den zelven, zich tot aan de rivier van Balamata uitſtrekkende, dog maar met een zeer ſmalle en allengskens meer en meer verflauwende zoom.

Waar geleegen.

Deze Hoek legt recht Zuiden en Noorden van Way Nitoe op Xoela Beſi, van waar men in korte tyd daar komen kan.

Als men dezen Hoek om is, ſchiet de Kuſt na het dorp Bara toe, Ooſtelyk op met een vlakke boght in, die wel twee mylen lang, en een myl breed is.

De rivier Way Matta.

Wat voorby Ballatetto ontmoet men het riviertje, Way Matta, en even daar voor by heeft men aan ſtrand, hoedanig de meeſte dorpen geplaatſt zyn, het dorp Hoekomina, over het welke wel eer de *Orangkaja Rontina*, plagt te gebieden.

Het dorp Hoekomina.

Het was 220 zielen ſterk, en men had 'er 70 weerbaare mannen, en 50 Dati's, zynde hofdienaars, die de inlander van ouds her, aan de E. Maatſchappy geven moeſt, om jaarlyks een maand, of meer, na dat de tyden van oproer, of oorlog vereiſchten, hofdienſt te doen, het zy om met de Hongi Ceram rond te ſcheppen, of wel om eenige andere dienſt om niet, en op eigen koſten te verrigten. Een zaak, die wy hier na breeder zullen ophaalen.

Schoon Ebbenhout, en andre zoorten.

Men had wel eer op dezen hoek van Balatetto, en tuſſchen Hoekomina zeer ſchoone en by uitnementheid dikke Ebben-houte boomen, welker ſtammen wel 100 voeten hoog waren, die door Capitein *Jacob Verheiden*, wanneer hy tuſſchen Ao. 1646, en 1652, in de Ambonſche oorlogen daar zwork, op aanwyzing van den *Iman*, of Prieſter van Divi, omgekapt zyn. Ook had men langs ſtrand daar veel andre, en voornamelyk Lolan, baſtard-Ebbenhoute, en wilde Tandjong boomen; dog voor al wieſch, hier de Bala-boom ook, waar van de Boeroneſen hunne houte ſpieſen eertyds plagten te maken, en waar na ook die Hoek genaamt is. Die zelve boom valt ook op de kuſt van Hitoe; maar men noemt hem daar Haan, en hy word van ons volk tot het maken van ſmids koolen gebruikt.

De rivieren Way Koedi, en Parvalek.

Wanneer men Zuid-Ooſtelyk aan pas voorby Hoekomina is, ontmoet men het riviertje Way Koedi, en wat verder een andere diergelyke rivier, Way Parvalek, beide van weinig belang, en de Ooſtelykſte ontrent een kleen uur van Hoekomina geleegen.

Dorp Bara, de rivier Way Tima.

Een uur verder, aan 't einde van die bogt, na 't Zuiden toe, vondt men het dorp Bara, hoewel andere meinen, dat het op den Ooſt-hoek van deze bogt gelegen zou hebben. Het was geplaatſt aan de ſchoone groote Rivier, Way Tima, en ſtondt onder den *Orangkaja Jahesſoe*, die over 84 zielen gebood, onder welke 35 weerbaare mannen, en 26 Dati's waren.

Alle deze dorpkens hoorden onder 't oppergezag van die van Tomahoe, 't geen eertyds vier Coracora's uitleverde.

Welke dorpen onder Tomahoe ſtonden, en den weg na 't binnen-meir baanen.

Hier van daan kan men de rivier langs, even gelyk ook langs de voornoemde rivier Way Nitoe, tot aan 't binnen-meir, komen, alzo die rivier al mede zyn oorſpronk daar uit heeft.

De rivieren Way Bara, Way Moei, Way Laäa, Way Samma, Way Heha, en Way Ila.

Wat Ooſtelyk van hier heeft men een kleen riviertje Way Bara, en in de Ooſt-hoek van dezen inbogt mede een kleene rivier, Way Moei, genaamt.

Van deze rivier af loopt het Land met een ombuiging na het Noorden toe, welke eigentlyk de baay hare gedaante van een diepen inham geeft.

Ontrent vyf quartier uurs van Way Moei heeft men een kleene Noord-hoek, beooſten welken 't riviertje Way Laäa lag, gelyk men een half uur verder, pas binnen een breeder Noord-hoek, 't riviertje Way Samma, en wat verder Ooſt aan, beooſten nog een andere Hoek, wat ſmalder dan de middelſte, met het ſpruitje Way Heha heeft, alle te zamen waterkens van zeer weinig belang. Deze drie Noord hoeken maken te zamen eenen Noord-

De Noord-hoek.

hoek van wel anderhalf myl, zynde alle aan een vlak ſtrand, waar op de Noorder Oceaan afſtuit, dog hy legt wat meer na binnen toe, en ſteekt zo verre in zee niet uit, als den hoek van Balatetto. Van den hoek van Way Heha Ooſt aan met een flauwe bogt, tot aan de rivier Way Ila, dat is, 't groot water in 't Amboinees, heeft men geen dorpen; maar een menigte van kleene rivierkens, of ſpruitkens langs ſtrand, vervolgens de naamen draagende van Way Raſiat, Way Koeſſa, Way Pepe, Way Lana, Way Eli, Way Silinay, Way Soela, Way Bäa, Way Teliba, Way Beſi, Way Mani, Way Poere, Way Nanan, en Way Maſſapait, welke laatſte eigentlyk Madjapait genaamt word, ten bewyze, dat aan dit water, zig wel eer Javanen, van het Koninkryk Madjapait op Java afkomſtig, onthouden hebben, hoedanig een water van die zelve naam wy ook in 't beſchryven van de Kuſt van Hitoe, tuſſchen de dorpen Roema Tiga, en Hitoe Lama, ontrent half wegen de korte land-weg, ontmoeten zullen.

Verſchide rivieren.

Way Madjapait, na de Javaanen zo genaamt.

Na alle deze Rivierkens voor by geraakt te zyn, komt men eindelyk aan Way Ila, beſlaande dit rak van Way Heha tot Way Ila omtrent zes mylen.

Oorſprong, en nader beſchryving van Way Ila.

Dit Way Ila is een groote breede rivier, die met twee takken, de eene ten Noord-Ooſten uit den berg Waſſering, en de andere vlak in't midden ten Noorden uit het binnen-meir langs eenige andere bergen, ontrent drie en een halve myl af loopt, alwaar zig die twee takken weer vereenigen, tot dat men een myl verder weêr een nieuwe tak krygt, die een ſtuk weegs Weſt aan, dood loopt; dan ſtroomt hy verder zonder eenige takken, dan twee mylen lager, te maken, na beneeden, daar een groote ſpruit, by na Zuid-Ooſt aanloopt, die zig een myl verder in twee takken verdeelt, die eigentlyk uit een kleen gebergte daar ontrent ontſpringen, en de naam van Way Nipel dragen, die dan ontrent een myl van ſtrand in de rivier Way Ila vallen, zich daar meede vereenigen en te zaamen in de Noorder zee ontlaſten. Het water van deze rivier Way Ila, is zeer dik en drabbig, komende met een groot geraas van boven na beneden ſtorten.

De rivier Way Nipel, en oorſprong.

Het dorp Liſſella, ontrent Way Ila, en Way Lota.

Pas beooſten deze rivier legt het dorp Liſſella, van andere ook Lucella genaamt, tuſſchen Way Ila, en Way Lota in't midden geplaatſt, een fray dorp, dat uit 430 zielen, 165 weerbaare mannen, en 54 Dati 's, onder 't bewind van den *Orangkaja Abdul*, beſtaat.

Tagaliſſa, en de

Twee mylen Ooſtelyker, had men in een kleenen inbogt, het dorpje Taqaliſſa aan 't ſpruitje Way Lere, tuſſchen welk Tagaliſſa en Way Nipel, men de rivierkens Way Poetch, Way Opela, Way Salawa, Way Hatawana, en 't gemeld Way Lere ontmoet; dog ik moet hier byvoegen, dat de rivier Way Nipel niet uit het binnen-meir, maar uit een kleen gebergte, zynen oorſpronk heeft.

rivieren Way Lere, Way Poetch, enz.

Een myl Ooſtelyker in een andre bogt, die een nieuwen hoek maakt, gelyk zig dit Land by alle de rivierkens als verſcheide uitpuilende hoeken vertoont, had men het dorp Leliali, ontrent Way Oerfa, dat van ouds in twee dorpen verdeelt was, te weten, in 't oude Leliali, en in Maroelat, 't geen by 't riviertje Samalaki, tuſſchen Leliali en tuſſchen Tagaliſſa, in't midden legt. Elk van deze dorpen hadt zyn byzonder hoofd. Leliali ſtont, onder den *Orangkaja*, of *Pati*, *Mantei*, gelyk onder den *Orangkaja Taſſei*, die van Manelat, *Pati Tagaliſſa Simau*, genaamt, had onder zig 250 zielen, 79 weerbaare mannen, en 48 Dati's; maar Leliali, onder *Pati Mantei*, 512 zielen, 170 weerbaare mannen, en 80 Dati's.

Het dorp Leliali by Way Oerfa, en Maroelat, by de rivier Samalaki.

Ontrent een quartier van Leliali, ziet men een kleen rond rifje, een half myl lang, en een quartier uurs breed, benoorden de wal leggen, en heeft men tuſſchen 't land, en't rif, dog digt by't laatſte, aan't Ooſt-einde vier en een halve, in't midden een, en een halve, en aan de Weſt-hoek een vadem water.

Beide de voornoemde dorpen, *Tagaliſſa*, en *Leliali*, leveren tot de Hongi, of Coracora Vloot, ider een Coracora uyt. Ook heeft men in die twee dorpen, en in Maroelat, de meeſte Alfoereeſen, dat is, berg-boeren, of wilden, die zelden met Europeers, en zelf zeer omzigtig met de ſtrand Boeroneezen, om gaan, van hen alles wat zy nodig hebben, en op 't gebergte niet vinden, inhandelende.

Die ieder eene Coracora uitleveren.

Alfoereeſen hier.

Van Way Oerfa, of Leliali, een myl of anderhalf verder Ooſt op is een plaats of bogt, Tsjico Maraſſa genaamt. Hier loopt het Land met een groote ronde hoek na 't Noorden uit, in 't midden voor welke breede hoek Noord-Ooſt, wat dwars, of niet verre van de wal mede een rifje een halve myl lang, en ontrent half zo breed legt, op 't welke men aan de Noord-Ooſt zyde vyf, in't midden vier, en aan de Zuid-Weſt zyde drie vadem waters heeft, zoo dat men 'er gemakkelyk, als 't vaartuig niet te groot is, over heen zeilen kan.

De bogt Tsjico Maraſſa.

Pas voor by dezen grooten ronden hoek heeft men een kleene inbuiging van 't Saland, by 't ſpruitje Way Salon, tuſſchen welken 't ſpruitje Way Lama, waar aan

De rivieren Way Salon, en Way Lama.

aan Tsjico Maraſſa legt, men een kleender en ronden hoek ziet, die ten Noorden ook zo verre niet uitſteekt.

Tidoreesen onder Kaytsjili Salama, door Rocbohongi verjaagt, en waar zy vervoeren.

Hier plagten wel eer, in den tyd van den Ternataanſchen Koning, *Bajang Ullah*, terwyl zyn Stadhouder *Roebohongi*, na de kuſt van Celebes was, om de bogt van Tomini te veroveren, Tidorezen te neſtelen, die hier met eenen *Kaytsjili Salama* ingevallen waren, en zig met de Portugeezen, (die het toen met hun hielden,) hoewel maar voor een korten tydt, met een Palliſſade-pagger vaſt maakten, alzo zy by *Roebohongi's* te rugkomſt van Celebes, van daar ten eerſten verjaagt wierden, gelyk wy elders breeder aanhaalen, dog na dat zy van daar verdreven waren, hebben zy zig ontrent het dorp Zehit, beooſten Cajelis bogt, ter neder gezet.

Nader beſchryving van Tsjico Maraſſa.

Dit Tsjiko Maraſſa is een zeer moeraſſige ſtreeks lands, vol Mangi-Mangi-boomen, die men wel in de moeraſſen hier te land heeft. Uit dit moeras kan men door kreeken, en eenige gemaakte grachten zelf tot in Cajeli's bogt komen, waar van de wederſpannige Ternataanen in den Oorlog A°. 1651. klaare blyken aan ons gegeven hebben, met hunne vaartuigen, wanneer de onze de bogt van Cajeli bezet hadden, van daar tot in die bogt over te halen, en het zoo te ontkomen.

De hoek Boa Tetoe, en die van Liſſatetto.

Van de rivier Way Lama, of wel van deze bogt van Tsjico Maraſſa, heeft men Ooſt op weder een kleenen hoek, Boa Tetoe genaamt, met een kleenen inbogt, van waar het land zig wel twee mylen ver van 't Noorden na 't Ooſt-Zuid-Ooſten inbuigt, tot aan den hoek Liſſatetto, die van Leliali, 6 a 7 mylen legt.

Verſcheide ſtranden en zoorten van Hout.

Tuſſen Boa Tetoe, en dezen hoek van Liſſatetto heeft men eerſt Owäa, dan Lanna, en Enti, drie ſchone ſtranden, langs welke van Owäa tot wat bezuiden den hoek Liſſatetto een ſmal rifje loopt. Op dezen hoek valt veel Timmer-hout, ook Ebben-hout, en hier is ook een bequame Timmerwerf voor ſchepen, ontrent Way Boy, en een kleen bogtje, Lollee Kitsjil genaamt.

Way Boy, en de bogt Lolle Kitsjil.

De bogt van Cajeli.

Dan volgt de groote bogt van Cajeli, die in de mond een en een halve myl breed, en twee diep is.

Van den hoek van Liſſatetto af, buigt het land zig na 't Zuiden, of Zuid-weſten om, en loopt zo door 't Ooſten tot aan het Noorden toe, makende by Way Lapia den Ooſt-hoek die wat meer na binnen, dan de Weſt-hoek Liſſatetto legt.

Batoe Boy, zekere klippen.

Een myl van den hoek van Liſſatetto, de bogt in, begint langs ſtrand een rif, dat allengskens verbreet, een quartier uurs in zee, tot aan Batoe Boy, beſtaande uyt eenige klippen, zo genaamt, die twee en een half myl van de hoek van Liſſatetto leggen.

Way Sandellat, Toello, en haar takken.

Pas voor by welke klippen men een rivier heeft, komende ten deele uit den berg waſſering, ten deele uit een ander bergje, daar boven leggende. Deze Rivier wert Way Sanellat Toello genaamt; dog ontrent drie mylen van boven afgedaalt, ſcheid zy zig in twee takken, waar van de eene, haar naam behoudende, in de groote rivier van Cajeli, of de Way Abbo valt, en de andere Tak, Way Boy, (die veel takken, ook een binnen eilandje, en wat Noordlyker een bogtje, Laboean Beſar, dat is, de groote haven, of ankerplaats, heeft,) ſtort ontrent Batoe Boy in de bogt in zee, van waar vyf quartier uurs van ſtrand, het dorpje Namlea plagt te leggen, van 't welke de inlanders verhaalen, dat het door een Weerwolf, of Reus, (zo veel verſcheelt het hen) opgeeten is, die zig daar na, in zee loopende, zou verdronken hebben.

Het dorp Namlea. Verdigtzel van een Weerwolf daar.

Way Boy, Way Zemoe, Way Ibi, en Way Bini.

Pas voor by deze rivier Way Boy begint het rif hoe langer hoe ſmalder te worden, loopende langs ſtrand voor by de rivierkens Way Zemoe, en Way Ibi, tot Way Bini toe, daar het eindigt, zynde in 't geheel wel twee mylen, en een half lang, alzo Way Bini een myl van Way Boy, en wel drie mylen van den Hoek Liſſatetto legt. Langs dit rif kan men aan 't begin des zelfs, zo als men laaſtgemelden hoek omkomt, op vyfthien, wat dieper in op zes, nog wat dieper in op vyf, by Batoe Boy op zes, by Way Zemoe op vyf, en by Way Bini, en pas voor by Way Sanellat Toello, (een tak van de groote rivier Way Abbo, door de inlanders, of eigentlyk door de Malleyers gegraven,) op drie vadem waters ten anker komen.

Way Abbo, of de groote rivier van Cajeli.

Een half myl verder heeft men de groote rivier van Cajeli, Way Abbo. Zy komt van zeer verre uit het voornoemt binnen-meir, gelyk wy in de tochten derwaart gedaan, zullen zien, en vereenigt zig ook met de groote rivier Way Oloe, by het dorp Way Samma, aan Boero's Weſt-zyde gelegen.

Way Soewel, Way Snollot, Way Wamlabo, en Boero's Hoofd-plaats hier by.

Een groote myl beooſten Way Abbo, heeft men de rivier Way Soewel; dog wat beooſten Way Abbo komt men eerſt by Way Snollot, of Way Salolo, een rivier, zeer drabbig van water, en wat Ooſtelyker by de rivier Way Wamlabo.

Tuſſchen deze rivier Wamlabo, en tuſſchen Way Soewel heeft men de Hoofd-plaats van Boero in de bogt van Cajeli, welk vak lands van de groote rivier, Way Abbo tot aan Way Soewel, meer als een groote myl, beſlaat, zynde

zynde al vlak land van den hoek van Liſſatetto af, dog wat moeraſſig, maar meeſt voor aan, 't geen door al de rivieren, die hier vry groot zyn, en by zware overſtroomingen het Land dikwils onder water zetten, en met veel ſlyk bedekken, veroorzaakt word, belettende verder landwaart in te gaan, om dat men niet dan moeraſſen ontmoet. Van de groote rivier, Way Abbo af, tot aan 't Ooſt-einde van het dorp, heeft men een ſmal rif, voor 't welk men op vyftien vadem aan de Weſt-zyde, en in 't midden, en op twintig vadem aan de Ooſt-zyde ankeren kan, dat aan de Ooſtzyde zeewaart aan, tot ontrent een myl, of vyf quartier uurs van de wal af, Noordwaard aan tot op 25, 28, en 35, vadem waters opklimt; dog ontrent een kleene myl benoorden Wamlako heeft men 16 vadem, en wat Noord-Ooſtelyker, tot by na aan de hoek van Liſſatetto, geen quart myl buiten de Noordwal, vervolgens 46, 42, en 35 vadem, dat Zuiden en Noorden van de groote rivier Cajeli, tot digt aan de Noordwal, op 16, 18, en 25, en 20 vadem, alle anker grond, loopt.

Moeraſſen, en 't rif.

TWEEDE HOOFDSTUK.

CAjeli *nader beſchreeven. En in* Prent *verbeeldt met des zelfs* Hoofd-Veſting, *en de* Pagger, Defenſie. *Alle de Dorpen hier by een getrokken. Verſcheide* Veſtingen. Naamen *der by een gelegen* Dorpen. *Rivier* Way Abbo. Manſchap *van* Boero *en* Bukel, *en de* Pagger, Siaſſe. *Gelegenheit van* 't Opperhoofd. *En zyne voordeelen.* Lyſt *van 't gene hy onder zich heeft. Verdichtſel van* Obſelans Dochter, *met een* Cayman *gepaart.* Kinderen, *uit dit Huwelyk voortgeſproten. En verder Verdichtſelen.* Way Soewel. Macſella, Way Lapia, Way Lea. Poelo Ocka. *De* Hoek, Roeba. Zehit, *de* vlugtplaats *der* Portugeezen. Timmerwerf *by* Way Lea. *Berg* Karammat. Way Nobi. Hoek *van* Pela. Way Soena, Way Poeteh, en Way Maja, *een groote Rivier. 't Dorp* Laſſiali, en Way Boero Heli, *en* Way Saniälla, Way Laba, Way Auw, Way Batoe Toebang, *en* Way Mole. *Hoek*, Batoe Rea. Way Liſa, Way Hame. *Dorp* Ilat, Way Namlea, Way Seſia, Way Nanam, Way Sabelewa, Way Sami. Way Makatita, Way Serama, Way Tawa, Way Pekae, *een groote Rivier. Andere Rivierkens. Als*, Way Selia, Way Samana, Way Sena, Way Eela, Way Nila, Way Heſam. *Dorp*, Roemah Ite, *en de groote Rivier* Way Poli. Ilat *levert een* Coracora uit. *Rivierkens beweſten* Way Poli. *Als*, Way Laſſiata, Way Lia, Way Nala, Way Apaja, Way Guſſi. *Dorp* Way Samma, *groote Rivier*, Way Olo. Way Tiboe, Way Nanoe, Way Labat, Way Latoe, Way Kea, Way Ocki. *Dorp* Ocki, Way Soelatoe, Way Toetabare, Way Lao, Way Wale, Way Kola. Hoek, Batoe Pegge. Way Nana. Way Solo, Way Boela, Way Tina. *Dorp*, Way Tina, Way Stamita, Way Naja. Way Soelat, Way Kirikille, Way Beſi, Way Lekſoelo, Way Wammala, *een groote Rivier. Dorpen*, Rebbe, *en* Maſſerette. Embotje, Way Häa, Way Mepa. *Hoek*, Faloe. *Bogt* Tihoe. Way Karike. *Dorp*, Karike, Way Pea, Way Koena, *een reedelyk groote Rivier. Den* Hoek, Liſſateke, Way Safie, Way Zawapat, Way Boa, Way Mata, Way Faſtou. *Dorp*, Fogileko, Wadan, en Saylani. *Verandering van Boero's hedensdaagſe ſtaat, na den Oorlog met de* Koning *van* Ternate. Rang *der jegenwoordige* Orangkajen. *Boero in zyn* Binnenſte. *Vol zwaar gebergte, en gevaarlyke* weegen. *Door 't* Ongedierte, *nog gevaarelyker. Berichten der* Alfoereeſen *van dit Land van* Binnen. *Voor al van zeker* binnen-meir, *op 't gebergte gelegen.* A°. 1668. *eerſt bezocht door* Johan Leypſig. *Berigt daar van. De Rivieren* Waha, *en* Waori, *in* Way Ila *ſtortende.* Way Werain. *De Berg*, Coak Nieſſe, *en* Way Tobi. *Hoe verre dit* Meir *van't N. Strand is. Wat hy onder weeg vond.* Alfoereeſen, *die by hem komen. Zyn komſt by't* Meir. *Wat hy daar gezien heeft. Elendige gevolgen van deze Tocht. Verder bericht wegens deze* Alfoereeſen. *Hy raakt zyne* weg-wyſers *quyt. En in't uiterſte gevaar Komt nog eindelyk weer aan ſtrand. Bericht van den* Equipagiemeeſter Mars, *wegens een* Tocht, A°. 1710. *door hem derwaards gedaan. Nette* Teekening *van dit* Binnen-Meir. *Bericht wegens de* Tocht, *van de Heer* vander Stel, A°. 1710. *Bericht van een* Orang Toeha, *aan zyn* Ed. *wegens de weg daar na toe. Waar op zyn* Ed. *die* Tocht *van* Way Poeteh *begon. De berg* Flehit. *Zyn* Ed. *keerd te rug, om grooter gevaar te myden. Sergeant* Keller *vervolgt met eenige* Europiaanen *de Reize. Zyn* Ed. *komt weer aan de* Pagger Defenſie. *Verrichting van* D. Parent *albier. Die na* Manipa *vertrok, om de* Kerk, *en* Schoolen *te* Viſiteeren. *Vertrek van zyn* Ed. *van* Boero *na* Manipa. *'t Verder voorgevallene albier.* D. Parent *'s vertrek na* Bonoa. *Antwoord op een* brief *van de Heer* Sipman.

Zyn

Zyn Ed. *ontſlaat den* Pati *van* Liliboy, *van zyn verder* Banniſſement. *Vertrek van zyn* Ed. *van hier. En komt weer aan 't Caſteel. Bericht van* Keller *'s verdre* Optocht *na het Binnen-Meir. Die twee aardige* Bergjens, *en* zeldſame Vogels, *vind. Het Dorpken* Wakaholo, *by 't* Meir *gelegen. Zyne bevinding van 't* Meir *zelf. De Rivier* Reyſale, *in het zelve vallende. Zyn verder wedervaaren. Te* Rugge-'Tocht. *Geen* Nagelen *hier ontdekt. Het Dorp* Fnabo, *ontrent den Berg* Flehit. *En nog eenige nadere* byſonderheeden *over* Cajeli *'s* Bogt. Nagelen, *wel eer hier.* Hoe, *en* wanneer *de* Boeroneeſen *onder de* Kroon *van* Ternate *geraakt zyn.*

Cajeli nader beſchreeven.

CAjeli was eertyds een groot Dorp, twee dag-reizen te water en te land, boven aan de groote rivier Way Abbo gelegen, en uyt verſcheide kleene dorpen, die zig daar by den anderen gevoegt hadden, beſtaande, al welke dorpen jegenwoordig onder de naam van Cajeli in een geſmolten, en tuſſchen Way Wamlaba, en Way Soewel, ontrent een groot half uur van Way Abbo beneden aan ſtrand geplaatſt zyn, daar het Land heel vlak, wel een dag van 't gebergte, en vry moerasſig; dog voor 't Padi-planten zeer goed is.

En in Prent verbeelt, met des zelfs Hoofd-veſting, en de Pagger, Defenſie.

Men kan de gedaante van dit dorp eenigermaaten, zo als het A°. 1711. was, in deeze afteekening N°. 111. zien.

Dat de E. Maatſchappy hier A°. 1657. een houte Veſting, Mandarsjah genaamt gehad heeft, zullen wy in 't verhaalen der Ambonſche geſchiedeniſſen zien. By deze veſting trok men toen al de dorpen van dat land, om ze te beter te beteugelen te zamen, 't geen, als zy zo wyd en zyd verſpreit lagen, niet wel geſchieden kon; behalven dat zy zich in 't gebergte veel meer, dan beneeden, verſterken konden, waar van wy in den Ternataanſchen Oorlog, door de wederſpannigen tegen hunnen Koning opgeruyt zynde, klaare voorbeelden gehad hebben, dat ook de oorzaak is, dat het geheel land van Boero, woeſt en ontvolkt is, uitgenomen van Alfoereeſen, en de volkeren, die zig in Cajeli's bocht onder de veſting ter neder gezet hebben.

Alle de dorpen hier by een getrokken.

Verſcheide Veſtingen.

Naderhand heeft de Landvoogd, *Simon Cos*, in de plaats van die houte Pagger, aan de mond der rivier Way Soewel, A°. 1664. een ſteene Veſting gelegt, die eerſt na hem Cosburg, dog daar na Ooſtburg genaamt is, die A°. 1668. ten tyde van de Landvoogd, *Jacob Cops*, door onvoorſigtigheit van eenen Sr. *Boudewynſz.* die 'er als Sergeant lag, van zyn ſlaven afgeloopen, en niet dan na veel moeite, door hem weer verovert wierd. Hoewel zy in 't Jaar 1688, of 1689. onder den Landvoogd, *Dirk de Haas*, in de lugt geſprongen is, op welke tyd zyn Ed. daar ten eerſte een nieuwe Pagger van Paliſſaden heeft laten maken, die Defenſie genaamt, en de zelve is, die hier afgeteekent met de Hollandſche Prinſe Vlag, vertoont word.

Onder het Opperhoofd, legt in deze Pagger nog een Sergeant, met dertig man, waar over hy te gebieden heeft, als ook een Chirurgyn, en weinig andere.

Men ziet daar in de wooning van het Opperhooft ('t geen nu een Boekhouder is) het wagthuis van de ſoldaten, mitsgaders een groot getal huiſen, zo der Chriſtenen, als der Mooren, zynde die der laatſte ter regterhand van de *Veſting*, dat men aan de twee Moorſche Tempels ziet, alle van Gabba Gabba, na de wyze dezer inlanderen vry net opgebouwt, die daar een fraay aanzien onder de lommer van een menigte Clappus en Capoc-boomen, die daar ontrent geplant zyn, komen te geven.

Na dat hier in de bogt van Cajeli een veſting gebouwt was, heeft men al 't volk belaſt, rondom die Veſting zig zelven te komen nederſlaan, alwaar men zedert in het eerſt 13, en wanneer 'er zommige van de ingezetenen van Boero, Chriſtenen wierden, 14 dorpen in deeze ordre heeft geplaatſt gezien.

Naamen der by een gelegen dorpen.

Ten Ooſten van de Veſting, vondt men goed Roemah Ite, Hoekomina, Balamatta, Tomahoe, en Maſſerette te leggen. WaySamma nam de plaats agter de Veſting, vlak in 't Zuiden, in. In 't Weſten heeft men de dorpen Maroelat, een deel van Leliali, Tagaliſſa, Ilat, Cajeli, Bara, en Liſſella by een. geſchikt, en de Chriſtenen, die meede een byzondere Orangkaja hebben, die over 103 zielen, en 30 weerbare mannen gebied, zyn aan de andere zyde van de Veſting geplaatſt, in welke ſtaat het tot nog toe is. Uit het welke men klaar ziet, niet alleen wat een gering getal van dorpen zig nu op dat groot Eiland bevint; maar hoe weinig het ook bevolkt is, aangezien al de zielen, by malkanderen getrokken, volgens onze aanteekening van ider dorp, in 't byzonder, pas 3734 zielen, en 1321 weerbaare mannen konnen uitmaken, die met malkanderen 604 Dati 's, of Hofdienſtdoende Perſoonen, uitleverden, dat zeer gering voor zulk een groot land is.

Manſchap van Boero.

De rivier Way Abbo, die pas een groot half uur Beweſten dit dorp Cajeli legt, is zeer dik en drabbig, dog ſtil van water, ten ware in 't Regen-

Rivier Way Abbo.

zaiſoen, wanneer zy vervaarlyk en met een groot gewelt na beneden komt ſtorten, en alles dreigt onder water te zetten en weg te ſlepen. Zy is de grootſte rivier, op dit land bekent, gelyk zy zich in haaren loop ook het verſte van allen uitſtrekt, dog met zo veel bogten en kromten, dat zommige, die 't geluſt heeft die te tellen, de zelve wel op 388 begrooten; ook kan men wel drie dagen verre, de rivier opſcheppen, eer men aan de grond raakt, of genootzaakt werd aan land te treden, 't geen in een bogt, die zeer verre uit het gebergte haren oorſpronk heeft, na dat men door veel kromten nog drie uuren hooger opgeſchept is, geſchiet, daar men by Bukel, begint te vernemen, dat het drooger werd: Een plaats, daar ons volk, A°. 1655. een Pagger van Paliſſaden Siaſſe genaamt had, alwaar zy de rivier met touwen, voor de Ternatanen, die nog wel een dag varens hooger lagen, toeſloten, om te beletten, dat hunne vaartuigen ontſnappen mogten. Aan wederzyden is deze rivier meeſt met Nipa- en Mangi Mangiboomen beſet, door welke zy met verſcheide ſpruiten, en takken, waar in zich veel Kaymans onthouden, allengskens in zee loopt.

Bukel, en de Pagger Siasze.

Die hier als Opperhooft legt, is een behouden man, en heeft het wonder wel; want behalven de voordeelen van de menigvuldige Hout-werken, 't zy tot Cabinetten (waar toe de Linggoa planken, het Ebben-hout, het baſtard Ebben-hout, Kajoe Loling, en meer andre, dienen) 't zy tot het timmeren van vaartuigen gebruikelyk, daar de inlander hem geen geld voor zou durven afvorderen, zo heeft hy van wegen den E. Maatſchappy ook een ſtal, met 60 à 70 ſchoone Koebeeſten, die hem melk, en de keurlykſte boter, die men eeten kan, uitleveren, alzo die zeer ſtyf, byzonder aangenaam van ſmaak, en heel geel uyt de natuur is. Het is waar, dat hy daar van nu en dan den Landvoogd voorſiet; dog daar ſchiet rykelyk zo veel over, dat hy 'er zyn gebruik en nog wel wat meer van over heeft. Ook valt hier ryſt, en Padi, (die de inlander al zedert A°. 1669. begon te planten) ook Ottong, een zoort van zeer goede Gierſt, en Sago-Borneo, een zoort van kleen zaad, waar af lekkere inlandſe bry gekookt, en welk zelf wel tot een geſchenk aan de grootſte van Batavia, gezonden word, al welke dingen, hoe gering ook inſchyn, hare voordeelen geven. Zyn voordeelen van 't Guarniſoen, met Arak, Ryſt, en andere dingen, wel dier, maar nog dierder aan den inlander, te verkoopen, zyn niet minder, dan die van andre Kooplieden op de buitenpoſten; behalven dat Boero zo na niet onder het bereik van den Landvoogt legt, waar door zy hunne zaaken vry wat onbevreesder, dan wel andre, die na by leggen, konnen doen.

Gelegenheid van 't Opperhooft.

En zyne voordeelen.

Wat Opperhoofden hier van tyd tot tyd gelegen hebben, zullen wy hier na by een byzondere Lyſt vertoonen.

Wat Goederen zy onder zich hebben, blykt ten naaſten by uit dit *Tranſport*.

Tranſport *ofte* Overgifte, *van alle zodanige Contanten, Vivres, Koopmanſchappen, Ammunitie van Oorlog, Equipagie-Goederen, Gereedſchappen, Boeken, en Papieren, &c. Als ter ordre van den Wel Ed. Agtb. Heer*, Adriaan van der Stel, *Raad Extraordinaris van Nederlands India, mitsgaders Gouverneur en Directeur dezer Provintie Amboina, met den reſorte van dien, &c. Overgegeeven ende Getranſporteert zyn, door* Nicolaas Valk, *Aſſiſtent in dienſt der* Ed. Comp. *en naar 't overlyden van het geweeſen Subaltern Hoofd*, Pieter de Meyer, *'t gezag tot Boero proviſionelyk waargenomen hebbende, ende zulks aan het nieuw aangeſteld onderſteld Hooft, den Boekhouder*, Herman Chriſtiaan Dove, *in preſentie, ende ten overſtaan van ons ondergeſchreeve, als daar toe door Wel-Gemelde Ed: Agtb: Heer* Gouverneur, *expreſſelyk Gecommitteert*, te weeten:

Lyſt van 't gene het Opperhooft van Boero onder zich heeft.

558½ Rds. of *f* 1675-10-Contant.
23220 ℔ Ryſt.
863 ℔ Spek.
1331 ℔ Vlees.
47 ps. Guinees gem. geb.
28 ps. Caricams groote roode.
10 ps. Percallen gem. geb.
1 ps. Zyldoek enk. kuſt.
39 ps. Salempoeris br. Bl.
84 ps. Dongris met roode hoofden.
40 Dekens, enkelde kuſt.
1 ℔ Garen, Hollands.
91½ K. Oly van Clappus.
356 ℔ Spykers.
1828 ℔ Buskruit.
1 ps. Silver Signet, of Tsjap.
70 Koebeeſten.
1500 ℔ Sout.
65 Boſſ. Lont; Inlands.
35 ps. Bandrolliers.
26 Musquetten, waer van een onbequaam.
7 Snaphanen.

6 Patroon-

N°. III

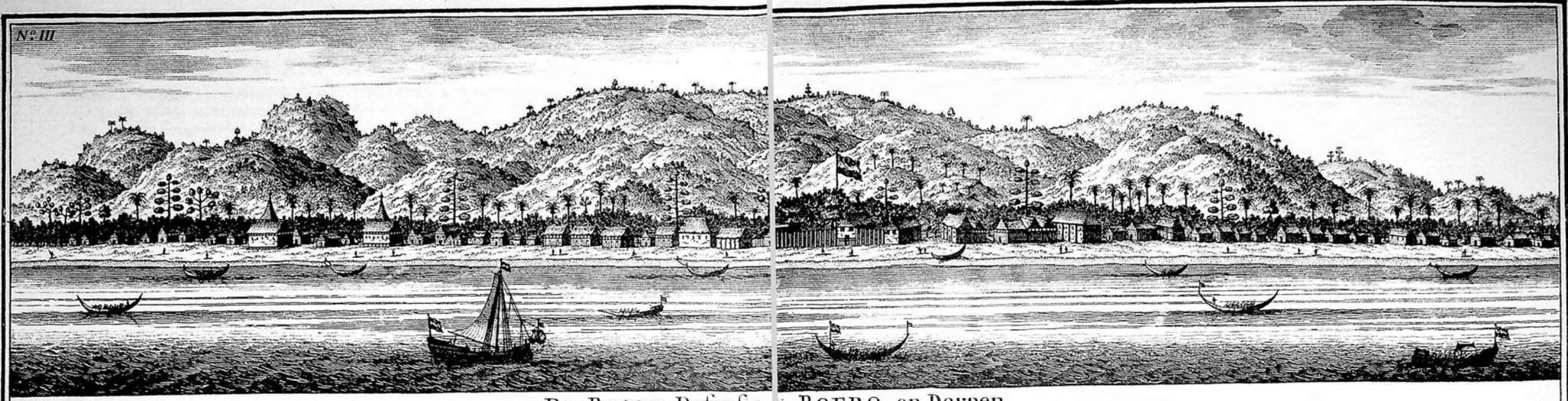

De Pagger Defenſie p BOERO, en Dorpen.

N°. V

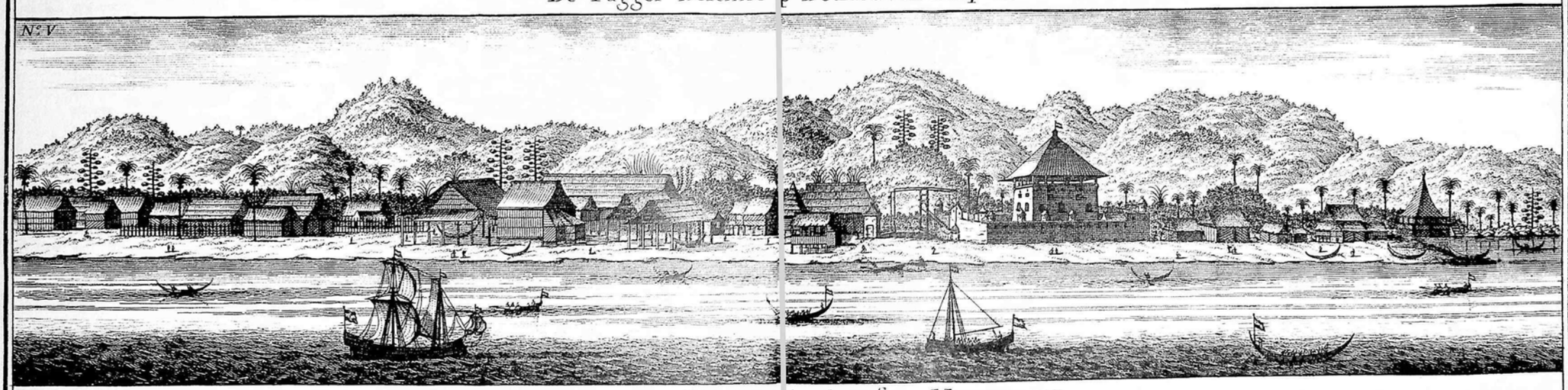

De Dorpen op MANIP[illegible] by de Veſting WANTROUW.

N°. VII

CAMBELLO EN DE VESTING

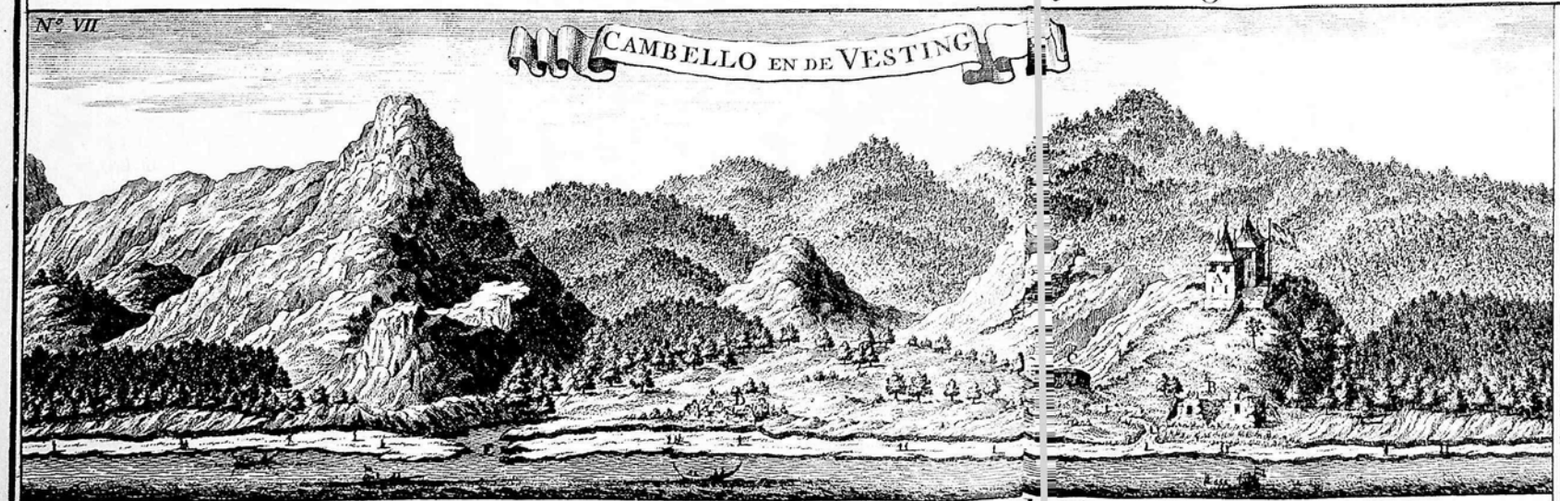

F. Ottens fecit

A 't Fort B Ruine van d'oude Logie C Een halve Maan D Plaats van 't Ol[illegible] Fort E Rivier benoorden 't Fort.

N°. VIII

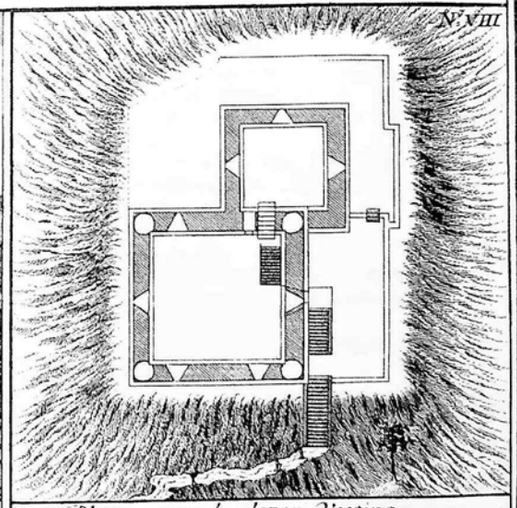

Platte grond dezer Veſting.

6 Patroontaſſen.
17 Houwers.
16 Picken, waar van 5 onbequaam.
17 Draagbanden.
1 Hellebaard.
1 Metale Klok.
8 Gedrukte Boeken, tot kerk en ſchool-dienſt.
6 Balkjes, by de boekjes gedebiteert voor *f.* 3.
14 ſtukken Yzer kanon.
14 Rampaarden, waar op voor 1 Md. kanon legt, dog door ouderdom meeſt onbequaam.
10 Hoeden, koddebeks, waar van 2 ps. onbequaam.
176 K. Arac, Bataviaſe.
447 ℔ Yſer.
70½ ℔ Waſch.
2 ps. Martavaanen.
19 ℔ Loot, Artillery-goederen.
1199 ps. Rond ſcharp.
188 ps. Lang ſcharp.
100 ps. Musquet-kogels.
100 ps. Gevulde hand-granaten.
1 Kopere kruis-lantaarn.
4 Schut-booren.
7 Kopere laatpriemen.
2 Tromvellen.
1 Trommel, onbequaam.
60 Snaphaan-ſteenen.
28 Ruim-naalden.
1 Schut-kraſſer.
8 Aanzetters.

Equipagie-Goederen.

4 ps. Boeibouts.
21 Beugels.
5 Hang-ſlooten.
1 Yzere Dreg.
4 Half-uurs-glaaſen.
1 Tinne ſlapkan.
2 Rys-maaten.
1 Padi-maat.
1 Kram-bal.
1 Kompas.
4 Kopere Hang-lampen.
1 Kruit-tregter.
1½ Wiel-tros.
1 ps. roll. Hollands Zeil-doek.
5 ps. Ledige Kruit-kiſten.
8 Bloks in zoort aan twee groote takels.
1 Groote Tobbe.
6 Water-balies.
2 Emmers.
15 Kan Teer.
2 ps. Preſenning.

Gereetſchappen.

1 Dommekragt.
5 Yzere Koevoeten.
1 Avegaar.
1 Bruineer-ſtaal.
2 Spyker-hamers.
1 Yzere Balans.
7 Metaal gewigt, als:
1 ps. wegende 50 ℔.
1 — —— — 10 —
1 — —— — 5 —
1 — —— — 4 —
1 — —— — 3 —
1 — —— — 2 —
1 — —— — 1 —

7 ps. wegende 75 ℔

1 ps. Kalk-houweel.
1 Metale Vyſel.
1 Trek-zaag.
1 Vyl.
1 Mets-hamer.
1 Kuipers-diſſel.
1 ps. Ploeg-ſchaven.
3 Draag-bytels.
1 Guds.
1 Span-zaag.
1 Kerf-byl.
1 Hand-zaag.
18 Koks-bylen.
7 Houweelen.
4 Breede beſlage ſchoppen, meeſt onbequaam.
7 Spitſe Spaden.
4 Yzere Schoppen.
14 Boor-yzers.
1 Slyp-ſteen.

Boeken.

24 Negotie boeken van A°. 1685. tot nu toe.
24 d°. Journalen van, en tot dato als boven.
24 d°. Specicatie boeken als boven.
9 Afgaande brief boeken van 1691. tot nu toe.
5 Bondels aankomende brieven van 1692. tot nu toe.
7 Rol-boeken van 1681. tot nu toe.
1 Statuten van Batavia.
1 Dagregiſter van den 25. Feb. 1689. tot nu toe.
7 Prothocollen van 1692. tot nu toe.
2 Ziel-beſchryvingen van 1706. en 1707.
2 Cognoſcement-boekjes.
1 Factuur-boekje.
10 Quitantie-rol-boeken der verſtrekte goede maanden aan 't guarniſoen.
1 Inſtructie voor Boero.
Nog eenige andere zoo boekjes, als papieren in zoort.

Ongetaxeerde Goederen.

12 ps. Kruit-hoorens.
11 Lont-ſtocken.

1 Takel-Tros.
2 Kraſſers.
7 Schut-lepels, waar van 1. onbequaam.
12 Wiſſers met hare aanzetters.
10 Houte Kardoeſen, onbequaam.
12 Morgen-ſteren D°.

Boero, aan de Pagger Defenſie,
Ady Juny 1708.

t'Onzer preſentie als Gecommitteerders — *by my overgeven*
Nicolaas Valk

Jn. Ls. Munnicks, — *by my ontfangen*
Js. Hoenderlaag. — Hn. Cn. Dove.

Verdichtſel van Obſilan 's dochter met een Kayman gepaart.

Wel eer was in dit dorp Cajeli, een *Orangkaja*, die den inlanderen, gront tot het verhaal van zekere fabel, daar zy vol van zyn, gegeven heeft. Wy verhalen 't volgens hunne opgave; dog zeggen te gelyk, dat het een verdichtſel is van dien aard; waar van wy veele voetſtappen by wyſer volken dan deſe vinden. Deſe *Obſelan* genaamt, had een dochter, die lange tyd met een Kayman, die zig eerſt in de gedaante van een jongeling aan haar vertoonde, geboeleert had; dog die gedwongen wiert naderhant in zyn rechte gedaante op haare beſweeringe, (dat zy meeſterlyk doen konnen,) te verſchynen; waar over hy niet alleen beſchaamt, maar ook zoo vergramt wiert, dat hy na een ganſche troep Kaymans by een geſamelt te hebben, dit ganſch dorp dreigde aanſtonds te vernielen, by aldien men hem deſe dogter niet tot zyn vrouw geven wilde.

De inlanders dit uiterſte niet willende afwagten, en doodelyk voor de woede van dit gedrogt verſchrikt, baden den vader, om tog zyn dogter, tot 's lands behoudenis aan den Kayman ten eerſten over te geven, dat de vader, na veel bidden en ſmeeken, en uit vreeſe voor zig zelf, mogelyk meer van wegen die blinde Boeroneſen, als van den Kayman, toeſtont. Men pronkte de dogter zoo cierlyk op als men kon, en leverde haar by een ſtatelyk geleide van het ganſche dorps-volk aan den Kayman over, die ze op zyn rug nam, en met haar eerſt wat dieper in zee, en daar na naar de gront ſwom. In het uitgaan aan de rivier Way Wamlabo liet zy haren Toedong, of inlandſchen hoed vallen, van de welke een Nipa-Boom gegroeit is, die nog voor weinig jaaren als een eilandje in de mond van die rivier te zien was. Uit dit huwelyk nu, zyn drie princen voortgekomen, die, zoo de inlander al verder in zyn blindheit en bygeloove opgeeft, onder de Kaymans met byzondre namen bekent zyn.

Kinderen uit dit huwelyk voortgeſproten.

De eerſte *Pati-Labvean*, of Graaf van de haven genaamt, plagt zyn verblyf ontrent twee kleine eilandekens, wat beooſten Cajeli, op een rif dat wy nog beſchryven zullen, Poeloe Ocka genaamt, te houden.

De tweede prins *Hhoekom*, (dat is de richter) Kalehali genaamt, hielt zig op in de groote rivier Way Abbo, een uur opvarens; en de derde *Saleman*, onthielt zig omtrent en in de bogt, in de zelve heen en weer ſwemmende.

Op dit verhaal, ſtonden zelf de verſtandigſte Boeroneſeen voor 30 a 40. jaren, en later, nog zoo vaſt, dat zy ter beveſtiging van dit onnoozel verdichtſel zeggen dorſten, dat zy den prins Saleman menigmaal by zyn naam geroepen, en hem, na dat hy by 't vaartuig zagtkens opquam kyken, uit hunne handen te eeten gegeven hadden. Ook verhalen zy, dat deze prins *Saleman* eindelyk van een Nederlands zoldaat, daar gevallig met een ſchip gekomen, dood geſchoten, en de dader over dit wanbedryf weer door een andre Kayman omgebragt is.

En verdre verdichtſelen.

Dit is ook de oorzaak, dat geen Boeronees een Kayman, alzoo zy zich inbeelden, uit dat doorlugtig huwelyk mede geſproten te zyn, dooden zal, uit vreeſe, dat hy iemand van zyn naaſte bloed onweetende zou kunnen ombrengen.

Dat dit een fabel is, leid geen tegenſpraak; maar dat deze Boeroneſen, (door wat konſt weet ik niet,) en ook andre inlanders, als die van Manipa, Amblau, wonderlyk met de Kaymans of Krocodillen weten om te gaan, zonder dat zy hen eenig leed ſullen doen, daar af zyn my door geloofwaardige lieden, meer dan eens verhalen, waar over ik verbaaſt ſtond, gedaan; die ik mogelyk elders beter te pas brengen zal.

Na dat wy in onze beſchryving van 't lant van Boero deſen kleinen buitenſprong gedaan hebben, ſcheiden wy van Cajeli af, daar alleen maar by voegende, dat hare tegenwoordige *Orangkaja* het bewind heeft over 600 zielen, waar onder 200 weerbare mannen, en 50 Dati 's zyn.

Wanneer men van Cajeli nu langs ſtrand de bogt Ooſt aan uitvaren wil, ontmoet men eerſt de groote rivier Way Soewel, die boven verſcheide takken en kromtens heeft, loopende ettelyke mylen Weſt aan, en daar in de Way Abbo vallende; een half uurtje van Way Soewel legt de rivier of ſpruit Macſella, by welke een groot rif legt, dat zig by na tot Way Lapia Ooſtwaart, wel een uur in de lengte, en wat minder in de breedte, na zee toe tegen een bogt uitſtrekt, van Way Lapia met een ſmallen ſoom, nog twee mylen langs ſtrand tot voor

Way Soewel. Macſella, Way Lapia.

Way Lea. voor by de rivier Way Lea lopende.

Op dit rif leggen niet verre van de rivier Macſella, digt by ſtrand twee kleene eilandekens, Poeloe Ocka genaamt, by welke die voornoemde prins der Kaymans, *Pati Laboan* huis hielt. Ook heeft men Suiden en Noorden langs dit rif, zoo als men van 't ſtrant na zee ſchept, drie, dan twee, dan weer drie, en dan vyf vadem waters.

Poelo Ocka.

Van Way Macſella Ooſtwaart aan, is dit land vry bergagtiger, en zoo moeraſſig niet als elders, alzoo men daar, en verder op tot aan den hoek van Pela, by na geen rivieren van eenig belang heeft.

Hoek Roeba. Een myl of anderhalf van Way Macſella, heeft men Ooſt aan een ſpruitje Way Lapia genaamt, dicht by 't welke de ſteenagtige hoek Roeba legt.

Zehit, de vlugtplaats der Portugeeſen. Naaſt aan Roeba, ontrent een myl van Way Lapia, lag in een kleene bogt Zehit, of Zeit, een plaats na welke de Portugeeſen, toen zy Tsjico Maraſſa verlieten, door *Roebohongi* verdreven, de vlugt namen, hebbende zich daar met de dorpen Ilat, Tagaliſſa, en Leliali, die als de Tidoreſen, ook Oeiſiva's waren verſterkt; hoewel zy naderhant door d'inlanders van daar ook verdreven wierden.

Ontrent een myltje Ooſtelyker dan Zehit, ontmoet men in een groote bogt de rivier Way Lea, die vry groot is in opzigt van de andere ſpruitkens, en hoedanig 'er geen van Way Soewel af tot aan den hoek van Pela, (zynde den Ooſt-hoek aan de Noord-zyde, en ontrent drie groote mylen van den hoek van Roeba, daar die zyn begin neemt,) gelegen is.

Timmerwerf by Way Lea. By dit Way Lea plegen de Boeronneſen al van oudsher een zeer bequame Timmer-werf, en veel thuinen te hebben.

Berg Karammat. Pas een half uurtje Ooſtelyker, heeft men den berg Karammat, dat is, de Heilige berg, zig vry kaal vertoonende. Hy word zoo genaamt, om dat een Moorſche Prieſter, die 'er aandryven quam, aan de voet van die berg begraven legt, gelyk dat graf daar ook nog te zien is.

Way Nobi. Van dezen berg af langs ſtrand loopt Ooſt aan, een ſmal rifje ontrent een half uur verre, wanneer men de rivier Way Nobi, maar een ſpruitje, dat van Way Lea ontrent twee mylen gelegen, ontmoet.

Hoek van Pela. Even buiten dit ſpruitje begint de hoek van Pela, de Ooſt of Noord-Ooſt hoek, van Boero, die drie mylen omvarens, en van 't Noorden tot aan de Ooſtzyde twee mylen breed is, van Cajeli 's bogt, tot daar hy begint, wel vier mylen gelegen; hoewel andre hem maar een myl van den Heiligen berg, dat my egter wat verder voorkomt, afplaatſen.

Hier is gemeenlyk een ſware ſtroom by dien hoek; om dat het landt ront loopt, en vry wat ſchielyk na 't Suiden omſwaeit. Men heeft daar op ook groote Hout-zageryen zedert eenige jaaren gehad, 't geen veel vaartuigen derwaarts lokte, gelyk deſe hoek het ook is, daar de vaartuigen, die van Manipa na Boero of na de bogt van Cajeli willen, gemeenelyk eerſt aanleggen.

Van de rivier Way Zehoe, pas beſuiden den hoek van Pela, tot aan Ilat, rekent men gemeenlyk maar ſes, hoewel het wel ſeven mylen ver is.

Way Soena, Way Poeteh, en Way Maja, een groote rivier. Een myl Zuid aan van Way Zehoe heeft men Way Soena, anderhalf myl nog Suidelyker Way Poeteh, zynde maar ſpruitkens; dog een myltje verder de groote rivier Maja, die na een langen loop om de Welt, zig mede met de groote rivier Way Abbo by Cajeli vermengt.

't Dorp Laſſiali, en Way Boenoe Heli. Een half myl van Way Maja, ontmoete men wel eer op het ſtrand van Boenoe Heli, by een waterken van die zelve naam, Laſſiali een magtig dorp te dier tyd, welkers grenspaalen zig tot aan en in Cajeli 's bogt uitſtrekten, zynde haar *Orangkaja Obſelan* doen de magtigſte op Boero, maar het is in vermogen zoo afgenomen, dat het nu by het dorp Ilat ondergeſteken, en te zamen maar een dorp is. Van Way Boenoe Heli al Suid aan tot Way Liſa toe, 't geen wel vier mylen verre is, heeft men verſcheide kleene rivierkens, als Way Samalla, Way Laba, welke laatſte een myl van 't eerſte, gelyk Way Samalla ontrent in 't midden tuſſchen die beide gelegen is, waar op een myl verder Way Auw, een half myl nog Zuidelyker Way Batoe Loebang, en nog een groot myl verder zich Way Mole zodanig vertoont, dat men in 't midden nog een ſpelonk of rots Batoe Mole genaamt, te zien heeft.

Way Samalla, Way Laba, Way Auw, Way Batoe Loebang, en Way Mole.

De hoek Batoe Rea. Een myl van daar ſchiet de kuſt met een zeldſame hoek, die voor niet zeer dik, maar in 't midden wel een myl breedt is, met een bogt na het Ooſt ten Zuiden uit, vlak voor welks hoek, Batoe Rea genaamt, een rifje legt van anderhalf myl in 't rond, dat zich rondom dezen hoek, by na als een hoofd op een lichaam vertoont. Ook heeft men op dat rif naaſt aan 't landt ten Noorden vier, ten Zuiden zes, en naaſt aan zee ten Noorden zes, en ten Zuiden vyf vadem waters.

Way Liſa, En groote halve myl van dit rifje voor dien hoek is Way Liſa, die na veel om-

Way Hame.

omwegen en kromtens, na 't Weſten, zig mede als een van de grootſte rivieren van dit land, met Way Abbo, dog nog verre boven Cajeli na 't gebergte toe, vereenigt; van welke rivier, een half uurtje verder midden in een groote bogt van twee mylen men 't riviertje Way Hame, en een halve myl van daar het dorp Ilat heeft, alwaar men een half myltje verder Way Namlea, en ruim nog eens zoo verre Way Seſia, een myl verder Way Nanam, nog een myl verder Way Sabelewa, nog een myltje verder Way Sami by een kleen bogtje, en dan weder een kleene hoek, die ront is, vint, die tot aan Way Makatita, ontrent een myl van Way Sami loopt, van waar men tot aan Way Pekae, een groote rivier, in opzigt dezer kleene waterkens nog Way Serama een half myl van Way Makatita, daar de kuſt wat inloopt tot aan Way Pekae, en nog een halve myl verder Way Tawa heeft, dat by na een myl van Way Pekae af legt; van waar het landt wel wat uitpuilende, tot aan het dorp Roemah Ite ontrent de groote rivier, Way Poli zoo Weſt aan loopt, dat men by na op ieder half of quartier myls, de ſpruitjes Way Selia, Way Samana, Way Sena, Way Eela, Way Nila, Way Heſam, en dan het dorp Roemah Ite digt by de rivier Way Poli binnen de ſpatie van drie mylen ontmoet. Van het dorp Ilat, op een ſchorren hoek geplaatſt, legt langs ſtrand een kleene ſteenagtige ſoom tot aan het bogtje van Way Sami, makende van Ilat tot Way Nanam een flaeuwe bogt, en van Way Nanam tot Way Sami, nog een diergelyke bogt ieder van anderhalf myl; ook rekent men de verheit van Ilat tot Roemah Ite wel zes mylen te zyn.

Het dorp Ilat, Way Namlea, Way Seſia, Way Nanam, Way Sabelewa, Way Sami, Way Makatita, Way Serama, Way Tawa, Way Pekae, een groote rivier.

Andre rivierkens.

Het dorp Roemah Ite, en de groote rivier Way Poli.

Ilat levert een Coracora uit.

Dit dorp Ilat komt alleen met een *Coracora* voor den dag, en deszelfs Orangkaja gebied over 108 zielen, waar onder 30 weerbare mannen, en 24 Dati 's zyn.

Van Ilat na Roemah Ite, by den inlander Loema Ite genaamt, daar de kuſt zig wel anderhalf myl na 't Weſten draeit, heeft men een groot vlak land, 't geen ons eindelyk tot aan Roemah Ite brengt, een dorp, waar over een Sengadji, of Hertog heerſcht, die de eerſte in rang van alle de Orankaja's op 't land van Boero is, en 't bewint heeft over 300 zielen, onder welke men 112 weerbare mannen, en 56 Dati 's telt.

Rivierkensbeweſten Way Poli, als Way Laſſiata, Way Lia,

Van de groote rivier, Way Poli, die 2 a 3 tacken heeft, en de grootſte tot aan Way Olo is, loopt men al Weſt ten Zuiden aan, alwaar men tuſſchen 't dorp Way Samma en Way Poli, dat ontrent twee en een halve myl van een legt, verſcheide kleine ſpruitkens ontmoet, die ieder ongevaer een half myl van een leggen. Eerſt na Way Poli, heeft men, een quartier myl 'er af, Way Laſiatta, dan zo veel verder, Way Lia, een halve myl verder Way Nala, een halve myl van daar way Apaja, nog een halve myl voor by dit riviertje Way Guſli, van waar tot voor by Way Olo men een ſmal rif langs ſtrand heeft, puilende hier de kuſt van Way Guſli tot aan Way Samma met een hoek van een myl in 't ront uit, voor welke dat rifje op zyn breedſte, en na giſſing een quartier myl's in zee is.

Way Nala, Way Apaja, Way Guſli.

Van Way Guſli nog een halve myl verder, komt men by Way Salia, en een groote halve myl verder daar 't land weer wat inbuigt, heeft men het dorp Way Samma; pas aan deze zyde of beooſten Way Olo. Het is een van de grootſte dorpen, ſtaande onder een Pati, of Grave, die de eerſte in rang van de vier Pati's van Boero is, en die 't opperbeveel over 360 zielen voert, waar onder 120 weerbare mannen, en 40 Dati 's zyn.

Het dorp Way Samma, en de groote rivier Way Olo.

Deze rivier Way Olo is wel wat naeuw in 't inkomen, maar van binnen zeer wydt, en een van de grootſte, zoo niet de aller grootſte van 't geheel eiland, alzoo zy zich van 't Zuiden tot aan de Noort-zyde uitſtrekt, alwaar zy zich met de grote rivier van Cajeli, Way Abbo, ook vereenigt.

Van Way Olo meeſt Weſt, met een kleene buiging na het Zuiden aangaande, ontmoet men tot het dorp Ocki, dat pas beweſten een riviertje van die zelve naam legt, ontrent ieder half myl de kleene rivierkens, Way Tiboe, Way Nanoe, Way Labat, Way Latoe, (voor welke een kleen rifje pas in zee, een half myl lang, en ontrent half zo breedt legt,) en Way Kea, waar voor een zeer kleen eilandje, ook met een zeer kleen rifje, gelyk 'er zich ook een, wat groter voor Way Latoe vertoont, dog die van Way Ocki legt wel een kleene myl van Way Kea.

Way Tiboe, Way Nanoe, Way Labat, Way Latoe, Way Kea, Way Ocki.

Van Ocki, 't geen men zes mylen van 't binnen-meir zegt te leggen, tot aan Way Kola, buigt zich het land weer wat in, alwaar zig, een quart myl van Ocki, Way Soelatoe (ontrent welke zig t' zeewaart vlak in 't Zuiden een rifje van een half myl lang, en ontrent half zoo breed; met een ſmal lang eilandje 'er op vertoont) en een myltje verder Way Toetabare, een quartier verder Way Lao, nog een quart myl verder Way Wale, en nog een half myltje verder, met wat meerder buiging na het Zuiden, Way Kola opdoet, een rivier, die al fraai groot is, en veel tacken na boven toe heeft.

Het dorp Ocki, Way Soelatoe, Way Toetabare, Way Lao, Way Wale, Way Kola.

Daar

De hoek Batoe Pegge.

Daar na puilt het land met een groote hoek, vlak na 't Zuiden uit, zynde van Way Kola af, tot beweſten dezen hoek, Batoe Pegge genaamt, met een rif beſet, dat allengskens tot vlak voor de hoek, op ontrent een quart myl verbreet, maar van daar tot aan 't

Way Nana.

rivierken Way Nana, allenkskens afneemt, daar de kuſt weer na 't Noordweſten inſchiet.

Als men van Way Kola, dien hoek van Batoe Pegge tot aan Way Nana omſchept, heeft men twee en een half myl van nooden, en een quart myl buiten 't Rif wat Weſtelyker, dan vlak voor den hoek, heeft men nog een rifje, dat van het Zuid-Ooſten ontrent een halve myl ver, hoe langer hoe ſmalder na 't Noord-Weſten loopt, zynde in 't Zuid-Ooſten geen quart myl, en in 't Noord-Weſten pas half zo breed.

Way Solo, Way Boela, Way Tina.

Een half myltje weſtelyker, ontmoet men 't Riviertje Solo, vlak voor 't welke pas in zee ook een zeer kleen rifje legt, benoorden 't welke men drie, en ten Zuiden vier vadem water heeft.

Het dorp Way Tina, Way Stamita, Way Baja.

Een halt myl verder ziet men Way Boela, nog zo veel verder, al Noordweſt aan een dorp landwaard in, en een rivier, beide Way Tina genaamd, en een vierde myl 's verder, een ſpruit, Way Stamita, een half myl verder, Way Baja, nog een quart myl verder, Way

Way Soelat, Way Kirikille, Way Beſi, Way Lek'oe-lo, Way Wammala een grote Rivier.

Soelat, nog zo veel verder Way Kirikille, een weinig verder Way Beſi, en nog zo veel verder, dat zamen ontrent een halve myl uytmaakt, Way Lekſoelo, en dan Way Wammala, een groote rivier met veele Takken, aan welkers Ooſtelyke tak na boven toe, landwaard in het dorp Rebbe, en aan de Weſtzyde het dorp Maſſerette, mede landewaard in, wel drie mylen van ſtrand legt. Het laatſte dorp heeft een Orangkaja, die onder zich 460 zielen, 136 weerbare mannen, en 50 Dati's, heeft. Deze twee dorpen gelyk ook Way Tina, en Ocki, plagten onder Way Sama te ſtaan, dog 1672. in twiſt geraakt, hebben zy zich by Roemah Ite (uitgenomen Maſſerette, dat op zig zelven bleef) gevoegt.

De dorpen Rebbe, en Maſſerette.

Vlak voor deze rivier Wammala, legt ook een rif, dat by na Zuid-Ooſt, en Noord-Weſt ſtrekt, een groote myl lang, en een quart myl breed, met verſcheide kleene eilandjes 'er op, gelyk nog zulk een eilandje wat Noordweſtelyker in een revige bogt legt, behalven dat ook langs ſtrand, van Way Baja, tot Way Mepa, een ſmal rifje, als een ſoom loopt.

Embotje, Way Haa.

Van Way Wammala, een myl Noord-Ooſt aan, komt men by een plaats Embotje genaamt, en weinig verder by Way Ha-a, vlak voor welk Riviertje, die ſteenagtige zoom langs ſtrand merkelyk breeder is, pas buiten tegen welk rif aan, het voornoemd kleen eilandje legt. Een half myl verder, daar 't land in, en dan tot Way Mepa toe met een hoek weer uitloopt, heeft men Way Mepa, dat een myl van Faloe legt, alwaar het land eerſt een hoekje, dan weer een kleen bogtje, dan weer een hoek die wat grooter is, en dan een diepen ſmallen inbogt maakt, die meeſt Ooſt aan loopt, by Faloe, zynde de naam van die hoek van welke bogt van Faloe, ook een ſmal rifje, meeſt Weſt aan een groote myl verre langs ſtrand ſchiet; van waar men Noord-Weſt aan, een myltje verre weer een hoek, en dan een diepen inbogt heeft, als een ronde ſak, wel een groote myl diep en breed, Tihoe genaamt, wiens opening na zee toe, geen quart myl breedte beſlaat.

Way Mepa.

De hoek Faloe.

De Bogt Tihoe.

Van daar al Noord-Weſt, hoe langs hoe meer aan loopende, komt men een half myl verder, by Way Karike, drie groote mylen beweſten de troebte rivier Way Wammala, die uyt een binnenwater, Tiſoe genaamt, haren oorſpronk heeft.

Way Karike.

Van dit Way Karike, waar by ook het dorpje Karike legt, loopt men een halve myl verder, by Way Pea, en een myl verder, by Way Koena, dat een fraije groote rivier is.

Het dorp Karike, Way Pea, Way Koena, een redelyk groot Rivier.

Van Karike, tot het dorp Foggi, dat ontrent ſes mylen van een legt, buigt zich de kuſt weer Weſt-Noord-Weſt, voor al van Liſſateke.

De eerſte plaats na Way Koena, daar men verder na het dorp, en den berg Tomahoe voortgaan komt, is de ſteenagtigen hoek Liſſateke, die daar vyf quartier myl's aflegt, en met een kleen rifje, half maans wyze bezet is.

De hoek Liſſateke, Way Safie, Way Sawapat, Way Boa,

Een halve myl verder heeft men Way Safie, ontrent nog de helft verder Way Zawapat, nog zo verre Way Boa, een groote myl verder Way Mata, een myltje verder Way Faſtou, nog een myltje verder, wel eer het dorp Fogileko, en dan nog een myltje verder, dat men de dorpen Wadan, en Saylani, voor by geraakt is, komt men weder by het Dorp Tomahoe, waar mede wy begonnen hebben, en waar by wy dan dit eiland Boero, in zyne ſtrekking, die ik ontrent 64 mylen, in het rond giſſe te zyn, (by andere op ſchaars 60 mylen geſtelt) rond gewandelt hebben. Dog zo men de lengte (gelyk zommige) maar op 18 mylen neemt, zal 't pas 54 mylen in 't rond haalen. Zo nu was de ſtaat van dit land wel eer; maar zedert de oorlogen, en wederſpannigheid tegen den Koning

Way Mata, Way Faſtou.

Het dorp Fogileko, Wadan, en Saylani.

van Ternate, (waar van wy in de zaken van dat Ryk, geſchreeven hebben, en van welke wy in die van Amboina nog verder ſchryven zullen) zyn zy, heulende met zyne vyanden, door onze wapenen zeer vernedert, en eindelyk gedwongen, om zig A°. 1657. weer met ons te bevreedigen; dog zo, dat zy te gelyk van 't gezag der Ternataanſche Kimelaha 's ontſlagen, en onder den Landvoogd van Amboina, als Stadhouder van wegen den Koning van Ternate, geſtelt zyn; onder voorwaarde, dat zy geen Ternataanen meer op hun land dulden, veel min onder 't gezag van enig Ternataan ſtaan zouden, blyvende ider Orangkaja volſlagen meeſter en gebieder van zyn dorp.

Verandering van Boero 's hedensdaagſe ſtaat na den Oorlog met de Koning van Ternate.

Zedert dien tyd heeft men hen een geheel anderen, en wel dezen rang gegeven.

Rang der tegenwoordige Orangkajen.

De 1ſte was de Sengadja van 't dorp Roemah Ite. De 2de, de Pati van Way Samma. De 3de, de Orangkaja van Cajeli. De 4de, de Pati van Leliali. De 5de, de Pati van Tagaliſſa. De 6de, de Pati van Liſſella. De 7de, de Orangkaja van Tomahoe. De 8ſte, die van Balamatta. De 9de, die van Ilat, De 10de, die van Bara. De 11de, die van Hoekomina. De 12, die van Maroelat, en Marlattang, zynde de eene helft van Leliali. En de 13de, die van Maſſarette. Ook is 'er na dien tyd, zynde Kimelaha Haſi, met zyn broeders, gelyk wy onder Ternate zien, ondertuſſchen na de Laha, niet verre van 't Caſteel Victoria, op Amboina verplaatſt, een Nederlands Comptoir, op Boero opgerecht, met laſt, om 'er een Onderkoopman, of Boekhouder, te leggen, om den handel, 't zy van Padi, 't zy van kleden, en wat verder wegens de *E. Maatſchappy* te verzorgen mogt vallen, waar te nemen; hoewel zy daar weinig voordeel heeft, dan van de Padi en 't Hout dat 'er valt, zynde de winſt op de kleden niet groot.

Dus verre dit Land van buiten beſchouwt hebbende, daar het zig alomme meeſt met ſchoone ſtranden, lommerryke Boſſchen en menigvuldige Rivieren en ſpruitjens, die 'er wel 120 zyn, vertoont, weten wy nu hoedanig het in zyn omtrek, en langs deszelfs ſtranden is.

Nu dienden wy nog iet van het getal hunner Coracora's te ſpreken, maar zullen dat uit ſtellen, tot daar wy in 't byzonder van de Hongi-vloot handelen.

Boero in zyn binnenſte.

Wat nu het Land in zyn binnenſte aangaat, het is vol akelige bergen, welker namen zelf niet eens bekent zyn, alzo niet, dan Alfoereſen, en die nog zo weinig in getal, daar op wonen, dat het naeulyks weerdig is 'er van te ſpreken.

De Boſſchen, hoewel ſchoon in opzigt van de ſchone en nuttige Hout-werken, zyn ontoegankelyk, naar, en zo dicht van berg-moſch begroeit, dat men werk heeft, om, zelf met levens-gevaar, 'er door te komen, zo dat iemant de luſt om eenige reize derwaarts te ondernemen vergaat; want behalven 't gevaar van de wegen, daar pas een man op 't ſteilſte der bergen gaan kan, en de ſware afſtortende rivieren, kan men ook licht door buitengemeene grote Slangen, Kaimans, en ander ongedierte, zig of in de rivieren, of te landt onder de ſtruelen, en 't berg-moſch onthoudende, eer men 't denkt of verwacht, aan zyn ende geraken.

Vol ſwaar gebergte, en gevaarlyke wegen.

Door 't ongedierte nog gevaarlyker.

Schoon nu ider Dorp zyne byzondere Alfoereſen, waar mede het handelt, heeft, waar ontrent Liſſella, aan de Noordkant alle andre overtreft, zo weet men egter, door de berichten dezer Bergwilden aan de ſtrand-bewooners, niet anders wegens dit Landt van binnen te zeggen, dan dat het alomme zonder volk, woeſt, vol vervaarlyke bergen, en zeer vol grote Slangen is. Maar het zeldſaamſte van binnen, is een groot Binnen-Meir boven op zeker gebergte ontrent midden in 't Landt, 't geen deze en geene nog uitgelokt heeft, om een reisje derwaarts te doen, om den oorſpronk van de meeſte grote rivieren van dit Land, die vry dik en troebel van water zyn, en meer andre zaken na te ſpeuren, en of in dat Meir ook andre zeldzaamheden, die men daar van opgegeven heeft, waarlyk te vinden zyn.

Berichten der Alfoereſen van dit Land van binnen.

En voor al van zeker binnenmeir, op 't gebergte gelegen.

De eerſte, die met openbare laſt mynes wetens, daar na toe geweeſt is, was de Vaandrig *Johan Leipſig*, die zedert A°. 1659. Opperhoofd van Boero zynde, A°. 1668. een Reisje derwaart ondernomen heeft, waar van dit zyn bericht is.

A°. 1668 eerſtbe zogt door Johan Leipſig.

Den 3de Januari vertrok hy van de Veſting met een Orembaai, vier Zoldaten, en eenige Orangkaja's na de Zuidzyde van Boero, om, volgens zyn ontwerp, van die kant na 't Meir te trekken; dog verſcheide onverwachte verhinderingen deden hem dit voornemen ſtaken, en na Liſſella gaan, om dat de Pati van dit Dorp hem verzekerde, dat dit nader was, en een veel korter reiſe geven zoude.

Bericht daar van.

Dierhalven trok hy den 9de dto de grote Rivier van Liſſella, of Liſſiela, Way Ila genaamt, Zuid-waard op, brekende (om zo te ſpreken) door een groot vlak, dog donker Boſch, 't geen door zyn vogtigheit, en digte lommer niet alleen naar en yſſelyk, maar daar het 's nagts ook zo kout was, dat men naulyks

lyks vuur maken, en gemaakt zynde, niet wel aanhouden kon; de bomen met moſch, dikker als een man in zyn midden, bewaſſchen, waar tegen willende leunen, bevonden zy menigmaal maar dunne, en zo dik begroeide boomkens van 1 duim a 2 dik te zyn, die ſchielyk en tegen hunne gedagten brekende, hen dus wel eens met groot gevaar om verre deden vallen.

De grote ſlangen, waar van men zoo veel opgegeven had, nog ander ongedierte, ook geen gevogelte, hebben zy in dit boſch vernomen, maar wel een groot getal Boſch-verkens, die daar zeer vermenigvuldigt zyn, zedert de Mohhammedaanen, die een afgryſen van ſpek hebben, daar plegen huis te houden. Ook zagen zy in 't zelve geen Kajoe Poeteh- of Caſuwaris-bomen, een klaar bewys, dat de gront daar al te vogtig, en voor zulke boomen niet bequaam was.

Den 10de vervolgden zy haren weg nog langs deze Rivier door dit naar het Boſch.

De rivieren Waha, en Waori, in Way Ila ſtortende.

Den 11de quamen zy aan 't riviertje, Waha en nog twee mylen verder de rivier Waori, die beide zig ter rechter hant in Way Ila ontlaſten; nog drie mylen voortgetrokken, lieten zy Way Ila aan de linkerhant leggen, en quamen ter rechter hant in een fraje valley, alwaar zy zich den derden nacht neder ſloegen, om wat uit te ruſten.

Den 12de trokken zy over die valley, en quamen ter linker hant by een hoog gebergte, daar zy met veel moeite dien dag opquamen, blyvende die nagt daar boven op ruſten.

Den 13de moeſten zy dat gebergte weer afzakken, met veel moeite, en gevaar, ontmoeteden Way Ila weder, blyvende nog wel vier mylen lang by die rivier, die zy eindelyk ter linker hant verlieten. Van daar quamen zy by 't riviertje Werain, waar langs zy ontrent anderhalve myl opgingen, tot zy eindelyk op den hogen berg Coak Nieſſe quamen, van den welke zy ontrent den avont niet verre van 't kleen riviertje Way Tabi afdaalden, genootſaakt zynde daar hunnen nagt-ruſt te nemen.

Way Werain.

Den berg Coak Nieſſe, en Way Tabi.

Den 14de langs dit riviertje nog drie mylen verre den berg af gegaan, quamen zy by een groote vlakte, die zig tot aan het Meir uitſtrekte.

Zy waren wel zes dagen onder weg geweeſt, hoewel zy den eenen dag door den anderen niet boven een groote myl af leggen konden, zo wegens de kromte, en 't gevaar van de ſmalheit der wegen, als wegens de moeite, om door de rivieren te geraken.

Hoe verre dit meir van 't N. ſtrand is.

Zy hadden bevonden, dat het binnenmeir, maar tuſſchen de 5 a 6 mylen van het Noorder ſtrandt is, en waren van oordeel, dat den weg nog wel nader zou te vinden zyn, by aldien men die recht toe recht aan zoeken, of den inlander, die maar wat nader opgeven wilde, 't geen men meinde dat hy na liet, om de Nederlanders van diergelyken tocht meer af te ſchrikken, en om die nare wilderniſſen in tydt van noodt te zekerder tot ſchuilhoeken voor zig zelven te houden.

Zy vonden de laatſtgemelde vlakte met eenige thuinen, op zyn Ambonſch beplant, en hier en daar een Alfoerees boſch-huisje ſtaan, in welke zy die laatſte nagt ruſten.

Wat hy onderwegen vont.

Ook vonden zy in die thuinen veel Batatas, en in die huiskens veel Piſang, Kaladi, en tamme verkens; maar de Alfoereſen voor de Nederlanders bevreeſt, hadden de vlugt genomen, hoewel zy daags 'er aan weder quamen, toonende aan *Leipſig*, hoe zy met die tamme verkens, de wilde wiſten te vangen.

Zy vonden daar ook veel Saguweerboomen, waar van zy de drank hem aanboden.

Alfoereſen die by hem komen.

Die nagt daar uitgeruſt hebbende, quamen den 16de agt Alfoereſen af van 't naaſte gebergte, die uit laſt van het Opperhoofd door *Orangkaja Nala Beſi* te gemoet gegaan, en met eenige kleeden, om hen aan te lokken, begiftigt wierden, 't geen de onzen die nacht daar nog blyven dede.

Zyn komſt by 't meir.

Den 17de trok men geſamentlyk met *Orangkaja Nala Beſi* na 't Meir, daar zy tegen de middag eerſt by quamen.

Zy vonden in 't zelve zeer helder water, hoewel de zoldaten, die de Reis met hem gedaan hebben, dit loochenden, en giſten dit meir wel ruim zo breed als den inham van Amboina, tegen over het kaſteel Victoria, die op anderhalve myl uit komt.

Wat hy daar gezien heeft.

Zy vonden 'er ook veel wilde endvogels, en duikers in, maar geen andre viſch, dan Aal, en zagen dat de zoom, of 't ſtrand van dit meir over al week, en ſlykerig, ook hier en daar met Bamboeſen bewaſſchen was.

De onze waren voornemens, om van eenig hout een vlot te maken, om het van binnen nader te ontdekken; maar de Alfoereeſen wilden dit niet toeſtaan, ja beletteden hen zich daar in maar te waſſchen.

Zy vonden 'er een ſchuitje in, hebbende de gedaante van een bakkers trog, en uit een ſtuk van een boom gemaakt, maar 't was zoo tuitelig, dat het een zoldaat, die 'er in vaaren wilde, haaſt na de gront geholpen zou hebben.

Het Opperhoofd deed wel alle moeite, om

om meer Alfoereeſen door beleeftheit by zich te lokken, maar kon'er geen meer, dan de voornoemde agt Perſoonen, toe bewegen, behalven dat ook die zeer woeſt, en zelfs zo onkundig in de tale des lands waren, dat men 'er niet veel bericht door bekomen, en dierhalven ook niets van dat opgéven van zommige inlanders hooren kon; te weten, of 'er midden in 't land nog een byzonder eiland, en hooger op, een zeldſame boom, die allerlei bladeren droeg, zyn zoude, 't geen andere weer van een eilandje in 't midden van 't meir, en van een boom daar op, voorgeven.

Maar dit is zeker, dat de onze toen daar in geen ander, dan een kleen eilandje, waar op maar wat ruigte, en kreupel-boſch groeide, gezien hebben.

Aan de eene zyde van 't meir, daar men 't gebergte afkomt, hadden zy ook veel bloedſuigers vernomen, die, een halve vinger lang, en by na een pink dik, hen in 't op en af klimmen, voor al als zy ſtil hielden, de beenen opgekropen waren, dan ten eerſten aan 't bloedſuigen begonnen; dat egter de onze zo veel ſchade niet toebragt, als wel de koude en vogtige gront, waar door verſcheide lam geworden, in 't vervolg alle andre afgeſchrikt hebben, die gevaarlyke en doodelyke Reize, waar van zy, ten beſten genomen, niet dan een lam lichaam t'huis konden brengen, weer te onderneemen, behalven dat ook alles, 't geen zy daar gezien hebben, niet van die weerde was, om iemant, die zyn gezontheit beminde, daar na toe uit te lokken.

Ellendige gevolgen van deze Tocht.

De Alfoereeſen, die men kleederen, en daar na ook geld aanbood, maakten zo weinig werk van 't een en ander dat het te verwonderen was, dat menſchen die geheel naakt gingen, behalven een Tsjdako, of ſwagtel, van baſten van boomen om hunne ſchamelheit, al was 't maar om zig voor de koude van de boſſchen te dekken, daar toe niet begeeriger waren; dog de gewoonte is by hen, gelyk by alle menſchen, de tweede nature, en heeft hen het quaat, dat andre van die boſch-koude hebben, al van jongs af doen te boven komen. Ons volk zag hen ook ſwaarden en parangs hebben, een klaar bewys, dat de inlanders van de ſtranden met hen in goet verſtant waren, en met hen, als zy maar wilden, verſtaanbaar ſpreken konden, alzo zy dit geweer van geen andren konden bekomen, nog ſtoffe, nog middel, nog kennis, om die zelf te maken hadden.

Verder bericht wegens deze Alfoereeſen.

Zy verzogten 't Opperhoofd ook, om hun Matakau met hen te drinken, 't geen zoo veel is, als by ons den Eed te doen, ter verzekering, dat zy daar niet als verſpieders van haar land, maar ten goede gekomen waren, vreezende dat het inzicht van die tocht niet anders was, dan om hun alle meeſter te werden, en in ſlaverny te brengen, waar voor zy een doodelyk afgryſen hebben.

Men vraagde aan die Alfoereeſen ook, of zy in dit meir by ſtorm of onweder eenige verandering vernamen, waar op zy tot antwoord gaven, dat zy 'er golven en baren als in de openbare zee, en niet anders van eenige opmerking daar in vernomen hadden.

Dewyl de onze dan hier niet meer te doen zagen, begon men weer van de te rug-reize te ſpreken. Men paſſeerde langs het meir veel thuinen der Alfoereeſen, zo als men na 't Ooſten ging, en ontmoette een ſterk afloopende rivier, die na alle ſchyn zig in de bogt van Cajeli ontlaſtte. Zy namen hunne nacht-ruſt by die rivier, dog raakten ten eerſten al de Alfoereeſche Weg-wyſers quyt, 't geen hen grooter belemmering gaf, als men denken zou. Men giſte echter nog maar twee ſware bergen over te moeten, en dat men dan vorder wel gemakkelyker aan ſtrand geraken zou.

Hy raakt zyne Weg-wyzers quyt.

Den 18de wierden zy van de Gidſen die zy nog by zig hadden, tot aan de rivier Way Nipel, die ook uit het meir zyn oorſpronk heeft, over akelige bergen, en langs afgryzelyke wegen, voor geen Nederlander te paſſeren, gebragt; maar wat raad, de noot brak hier de wet, en men moeſt met het uiterſte gevaar van lyf en leven, wilde men in 't boſch niet van honger en ongemak vergaan, 'er zien door te raken, en langs ſteilten, die hen de hairen te bergen deden ryzen, na beneden afzakken. Vernemende toen het te laat, en 'er geen middel om te rug te keeren was, dat men hen een verkeerden weg, en mogelyk al willens aangeweezen had.

En in 't uiterſte gevaar.

Den 19de wierden zy zeer door de ſware regen in 't gebergte belet, waar door zy pas drie mylen op die dag voort-trekken konden.

Den 20ſte konden zy mede niet veel ſpoeden, doordien *Leipſig* onpaſſelyk geworden, en vry ſwak was, weshalven zy zich by een kleene ſpruit nederſloegen.

Den 21, 22, en 23ſte hielden zy met een brave marſch door het dichte boſch, hier en daar wat uitruſtende, zoo ſterk aan, vrezende het 'er anders niet af te zullen brengen, dat zy eindelyk op die laatſte dag weer aan 't Noorder-ſtrant by de rivier Way Nipel ontrent Tagaliſſa quamen, van waar zy met een Tsjampan van Liſſella na Cajeli vertrokken, daar zy die zelve dag, na twintig dagen van huis geweeſt te zyn, aanquamen.

Koomt nog eindelyk weer aan 't ſtrand.

Zedert

Zedert deze Reize van *Johan Leipſig* wete ik niet, dat oit iemant de luſt bekropen heeft, om die gevaarlyke Tocht te ondernemen, te veel door zyn bericht, en de gevaaren door hem, en de zynen geleden, afgeſchrikt zynde.

Dus hoorde men in een lange reeks van jaaren hier af niet ſpreken, dan dat de Heer Landvoogt, *Adriaan van der Stel*, A°. 1710. in de maant Octoober die Reize zelf in perzoon ondernam.

Bericht van den Equipagie Meeſter Mars, wegens een Tocht Ao. 1710 doorhem derwaarts gedaan.

De Equipagie Meeſter *Mars*, die 'er ook na toe ging, heeft my'er deze omſtandigheden in 't korte af verhaalt.

Voor eerſt, had hy van 't Noordſtrand opgaande, dit meir twee mylen Zuidelyker, als het in de Kaart legt, en maar twee mylen en een halve van 't ſtrand bevonden. Hy zeide na dat hy van Cajeli in een dag tot Way Nipel geſchept hadt, van dat ſtrandt maar vier dagen onder weg geweeſt te zyn, en by zyn komſt daar ontrent den *Orangkaja* van 't dorp *Wakkaholo*, of *Wakollo*, die de Reis ook met den Vaandrig *Leipſig* derwaarts gedaan hadt, nog in 't leven gevonden te hebben.

Het meir zelf had hy zes mylen in zynen omtrek, of in 't ront, twee mylen lang, anderhalf myl breedt, en 20 vadem diep in 't midden bevonden, en geen andre viſch dan Aal; maar geen eilandeken, nog eenigen boom daar op, (hoewel de inlanders 'er nog veel van rammelden, zeggende, dat het eilandt nu onder water, en de boom daar op was,) vernomen.

Hy hadt ook verſcheide dorpkens by dat meir, ider van 15 a 20 Alfoereeſen, en boven by 't zelve het zoo koudt bevonden, dat zy malkanders adem gemakkelyk zien konde.

Hy zeide ook veel Talingen en Endvogels in dit meir gezien te hebben, van welke verſcheide, ſchoon de Alfoereſen het tegendeel verzogten, geſchoten zyn; zonder dat 'er egter eenig onweder, gelyk de Alfoerees, toen hy dat afbad, zeide te vreezen, op volgde.

Ider Orangkaja, zoo der Alfoereeſen, als der ſtrand-Orangkaja's moeſt ook, by de komſt der onze aldaar een riet, of een ſtok ten teeken, dat zy daar in vrientſchap quamen, in 't meir ſteeken.

De ſituatie van 't meir quam hem ook niet fraai nog vermakelyk voor, voor zoo verre het rondom tuſſchen hemelhooge en akelige gebergten, zonder eenige vlakte gelegen, en wegens zyne naarheit, de moeite niet weerd was, die hy met zyn Reisgezel *Herman Chriſtiaan Dove*, toen daar Opperhooft zynde, 'er om gedaan hadt.

Hy zeide ook, dat al het volk, ontrent het meir woonende, by hun aanweſen daar te zamen gekomen was; en dat hy ruim 160 mannen, in de 70 vrouwen, en 50 kinderen gezien hadt:

Dit alles gezien, en zeer nette opmerkingen ontrent alles op dit meir genomen hebbende, is hy aan de Zuidzyde, in twee dagen weer afgekomen; moetende zoo veel langer nu ſcheppen, om weer aan de Veſting by de rivier Way Abbo te komen.

Nette tekening van dit binnenmeir,

By zyn te rug komſt aan 't kaſteel Victoria is 'er volgens dit zyn bericht, een tekening van dit meir voor den Landvoogt gemaakt, waar van men de wederga hier N°. IV. afgebeelt ziet.

Eindelyk meinde gemelde *Mars* ook, dat Way Nipel, die hy hier en daar in 't opgaan maar een knie diep bevonden hadt, de eenigſte rivier was, waar in zich dat meir ontlaſtte.

Om nu nog netter kennis van dezen tocht van den Heer *vander Stel* na dit binnen-meir te krygen, oordeelen wy niet ondienſtig een bericht van zyne bevinding te dier tydt volgens de aanteekening, van dag tot dag op die ganſche Tocht gedaan, hier mede op te geven.

Dag-Regiſter, *van het voornaamſte voorgevallene op de Hongi-of Corcorre Tocht, gedaan in de Provintie van Amboina, door den Ed. Achtb. Heer* Adriaan van der Stel, *Raad Extraordinaris van Nederlants India, mitsgaders Gouverneur, en Directeur deeſer Provintie, in den jare* 1710. *begonnen op Maandag den* 27. *Octobber.*

Bericht wegens de Tocht van de Heer van der Stel, A°. 1710.

„ De Ed. Heer Gouverneur op eer-
„ giſteren na de middag alle de hoofden
„ der preſente Hongi-vloot, in de Maleit-
„ ſche Tale duidelyk hebbende laten
„ voorleeſen 't Reglement op het ſchep-
„ pen der Corcorren beraamt, en vervol-
„ gens ook aangeſtelt den Boekhouder,
„ en *Pl. Winkelier*, *Carolus Schulerus*, tot
„ Fiſcaal van de genoemde Hongi Togt
„ en wyders de Corcorhoofden in beden-
„ kingh gegeeven, of niet liever eeni-
„ ge der zelver met hun Corcorren hier
„ wilden blyven leggen, om eenige
„ boomen tot repareering van het zee-
„ hooft te kappen; in plaatſe van met de
„ Hongi te ſcheppen, en dezelve alle
„ verklaart hebbende zyn Ed. met hun
„ Corcorren op de Hongi Togt te wil-
„ len volgen, en dan naderhant geza-
„ mentlyk de benodigde boomen nog te
„ kappen, zoo verklaart zyn Ed. zeer
„ vergenoegt te zyn, over hunne be-
„ toonde bereidwilligheit, in het pre-

„ ſteeren van 's Comps. dienſten, en „ waarſchoude verders van meening te „ zyn, op heden te vertrekken.

„ In gevolge dan van welke waar„ ſchouwing welgemelde zyn Ed. des „ agtermiddags de klok ontrent half „ twee uuren van zyn Ed. wooning bin„ nen 't kaſteel Victoria, door de Lant„ poort naar buiten, en zoo de ring„ muur om, en naar 't zee-hooft af„ gaande tuſſchen de binnen het kaſteel „ in de ringmuur gerangeerde Militai„ ren, en daar buiten in 't geweer ſtaan„ de Kompagnien Burgers, verzelt van „ alle de gequalificeerde Miniſters die „ dezen Togt ſtaan by te woonen, en „ van veele andre blyvende vrienden en „ vriendinnen, welke afſcheit van zyn „ Ed. genoomen hebben, daar op in „ de Corcor van Titaway overgeſtapt is, „ met veele vrienden geaccompagneert, „ om zyn Ed. tot in de Portugeeſche „ Baey uitgeleide te doen.

„ Kort daar op wierd de ordinare zein„ ſchoot uit de Corcorre van Titaway „ gedaan, waar op de geheele vloot, „ beſtaande maar in 19. Corcorren aan „ 't ſcheppen geraakte, onder een ſalvo „ van 19 kanonſchoten zoo uit het ka„ ſteel, als van het waterpas, verzelt van 3 „ chargies der militairen in 't kaſteel, als „ mede der burgers, die zyn Ed. tot „ aan 't hooft gevolgt waaren, ſchep„ pende zoo voort, tot dat ontrent vier „ uuren in de Portugeeſche Baey ten „ anker quamen, alwaar alle de vrien„ den van zyn Ed. deftig onthaalt zyn„ de, en verders afſcheit genoomen „ hebbende, bleef de vloot alhier leg„ gen tot

„ Dingsdag den 28. October, wan„ neer 's morgens ontrent drie uuren op „ de gewoone zeinſchoot wederom aan „ 't ſcheppen zynde geraakt, paſſeerden „ met heel lieffelyk weer, ende ſtil wa„ ter ongevaar ontrent zes uuren zeer „ gemakkelyk den klippigen hoek van „ Alang, van welkers berg de gewoone „ eerſchooten zynde gedaan, zo paſſeer„ den wy ontrent agt uuren Larike, al„ waar zyn Ed. met drie chargies mus„ quetterye, en elf kanonſchooten wiert „ geſalveert, ſcheppende zodanig voort, „ dat ontrent half tien uuren in de Lei, „ of Kalkbaei ten anker quamen, al„ waar zyn Ed. door den Onderkoop„ man, en 't Subaltern hooft van Larike, „ *Fredrik Twyſſel*, deszelfs huisvrouw, „ en alle de Larikeeſe Orangkajen be„ leefdelyk, onder 't loſſen van eenige „ kleine ſtukjens verwelkomt wiert, „ komende alhier mede met een Orem„ bai de Koopman en Subaltern hooft „ te Hilaot *Jacob Bottendorp*, om zyn Ed. „ te begroeten, blyvende zyn Ed. hier „ verders den geheelen dag over, tot „ dat des avonts ontrent zeven uuren zig „ van landt, na genoomen afſcheid van „ den Onderkoopman *Fredrik Twyſſel*, „ en deszelfs huisvrouw, nevens den „ Koopman *Jakob Bottendorp*, en de „ Larikeeſe Orangkajen, naar boord van „ de alhier ter reede leggende Chaloup „ Hitoe begaf, om met de zelve naar „ 't eiland Boero over te ſteken. Naar „ dat zyn Ed. dan alhier op alles in de „ vloot nodige ordre geſtelt, en bevo„ len hadt hem na Boero te volgen, „ wiert kort daar na de zeinſchoot ge„ daan, gerakende vervolgens de Cha„ loup met de Corcorre-vloot, en een „ Orembai van *Orangkaja Ibrahim* van „ *Aſſaloelo*, die genegen was zyn Ed. „ te volgen, onder zeil, 't welk den „ geheelen nagt continueerde, tot „ dat

„ Woensdag den 29ſte met den dag „ de vloot redelyk van den anderen ver„ ſpreit was; want d'eene party om de „ Zuid, en de andere om de Noord, en „ Weſt, gelopen waren, egter tegens „ den avont ſtont geraakte de Chaloep Hi„ toe, met den Ed. Heer Gouverneur, „ en verders de geheele Corcorre-vloot „ behouden in de bogt van Cajeli, voor „ den Pagger Defenſie ten anker, uitge„ zondert de Corcor van Tomilehoe, en „ de Tsjampan van Boero, op welke „ de Predikant *Abrahamus Parent*, van „ zyn Corcor van Bonoa in de Lei was „ overgegaan, die nog agter bleven.

„ Kort daar na begaf zig zyn Ed. „ naar landt, werdende door het Sub„ altern hooft, aldaar, den Boekhouder „ *Herman Chriſtiaan Dove* beleefdelyk „ ontfangen, en door een Comp^e. in„ landers met ſchilden en ſwaarden ge„ wapent naar 's Comp^e. woning bege„ leit, en met drie chargies van 't guar„ niſoen, en dertien kanonſchooten uit „ de Pagger Defenſie begroet.

„ Donderdag den 30ſte Octob. be„ landde hier mede de Eerw. Predi„ kant *Abrahamus Parent*, met Comp^s. „ Tsjampan, zynde door de felle te„ genſtroom belet geweeſt giſteren „ avont tot dus verre te komen. Wiert „ ook heden een briefje af gevaardigt, „ aan den Ed. Opperkoopman *Johan„ nes Philippus Sipman*, en verdre Le„ den van den Ed. Agtb. Politiquen „ Raad, luidende als volgt:

AMBOI-

AMBOINA.

Aan den Ed. JOHANNES PHILIPPUS SIPMAN, Opperkoopman, en Secunde perſoon, nevens de verdere Leden van den E. Agtb. Politiquen Raadt.

E. Ernſtfeſte, Welwyze, Voorſienige, en zeer Diſcrete.

„ Na dat op Maandag voorleden, „ den 27ſte dezes van Amboina was „ vertrokken, en den 28ſte dito 'smorgens vroeg met de vloot de Portugeeſche Baey had verlaten, zyn wy die „ morgen ontrent negen uuren met de „ geheele vloot in de Lei baey ten anker „ gekomen, alwaar dien dag geruſt hebbende, heb ik my tegens den avont „ op de Chaloup Hitoe begeven, en „ ben daar mede ontrent zeven uuren, „ gevolgt van de ganſche Corcorre-„ vloot in zee geſtoken, direct naar „ Boero toe, om dat het aangename „ weder en voordelige wind ons daar „ toe noodigden, zynde alzo heel gemakkelyk op woensdag tegens den avont, alhier aan de Pagger Defenſie „ op Boero gearriveert, 't welk nodig „ hebbe geagt UEd. mits dezen te adviſeeren, om UEd. van ons arrivement „ tot dus verre kenniſſe te doen hebben.

„ En alzo deze ten geenen anderen „ einde gerigt is, zal ik naar UEd. perſonen met Comps. dienſtbaaren ommeſlag in de veilige Hoede Godes bevolen „ te hebben, blyven (onderſtont) UEd. „ geneegen vrient, en dienaar (was getekent) *Adriaan van der Stel* (in Margine) Boero Defenſie, Donderdag „ den 30. Octob. A°. 1710.

„ De Ed. Heer Gouverneur van meeninge zynde, zig te begeven naar een „ groot binnen-meir op dit eiland gelegen, waar uit door de ingezetenen „ gezegt wierd dat alle de rivieren op dit „ eiland haren oorſpronk zouden trekken, deed daar ontrent by verſcheide „ Boeroneeſen en Alfoereeſen onderzoek, hoedanig het met het zelve „ gelegen was, en wat weg men beſt „ zou moeten kiezen om derwaarts te „ geraken, mitsgaders hoe veel tyd „ men met die reize wel zou moeten „ doorbrengen, te meer daar ontrent „ zelfs ondervraagt hebbende den Pati, „ of Orangkaja van Liſſella, nevens zyn „ Orangtoeha 's, onder wiens limiet-„ ſcheiding 't zelve binne-meir gezegt „ wierd gelegen te zyn, dog quam zyn „ Ed. met zeer groote verwondering te „ voren, dat geene van hen allen, (niet „ tegenſtaande daar onder veel bejaarde „ lieden waren) oit in hun leven ontrent „ dito meir geweeſt waren, alleen maar „ van hooren zeggen, wetende, dat 'er „ zodanigen meir moeſt zyn; niemant „ wiſt ook zyn Ed. eenige opening van „ de weg derwaarts te geven, tot dat „ ten laaſten naar lang omvragen, te „ voorſchyn quam eenen *Liſtoelan* Orang-„ Toeha van Liſſela, de welke verklaarde zelfs noit aan het bewuſte binnen-„ meir geweeſt te zyn, maar wel „ hoort te hebben, dat de weg der-„ waarts begon aan de rivier Way Ni-„ pel, op de ſtrand van Liſſela, dat men „ zodanig moeſt marcheeren twee da-„ gen lang, tot dat men quam by een „ Alfoerees Negrytje Fnabo genaamt, „ van waar men verders zoude moeten „ vertrekken na de Alfoereeſen van Wa-„ kaholo, zynde die gene, die rontom „ het meir woonden, 't geen ook wel „ ruim twee dagen weg 's zoude uit „ maken. Hy zeide verders, dat de „ Alfoereeſen van Wakaholo daar koop-„ manſchappen afbragten tot die van „ Fnabo, met de welke zy handelden, en „ die van Fnabo weder met de ſtrand-„ Alfoereeſen van Wannebo. Dat het „ egter zomwylen, maar zeer zelden, gebeurde, dat de Alfoereeſen van Wa-„ kaholo zelfs af quamen tot aan de ſtrant „ toe, dat hy *Liſtoelan* zulks niet alleen „ gezien had, maar zelfs ook had geſproken met het hooft of de Orang-„ kaja van de zelve Alfoereeſen van „ Wakaholo, zynde een oudt en grys „ man, dat de koopmanſchappen die „ zy afbragten, ten meeſten deelen beſtonden uit Tabac, Catsjang, Boontjes en Ottong, verders ons aanwyzende „ dat een ſtrand Alfoerees, genaamt „ *Wannebo*, die veeltyts gewoon was „ naar Fnabo te gaan, ons aan de ſtrand „ van Liſſela van alles wel nader opening „ zou geven, waar op ook zyn Ed. laſt „ gaf, om den zelven voor af te waarſchouwen dat zyn Ed. derwaarts ſtont „ te komen, met aanzegging dat hy zig „ dan by zyn Ed. konde vervoegen.

Bericht van een Orang-Toeha aan zyn Ed. wegens den weg daar na toe.

„ Voorts wierden de Aſſiſtenten, „ *Chriſtiaan Spelt*, en *Pieter Pik*, door „ zyn Ed. gecommitteert, om 's Comp. „ effecten ten dezen Comptoire beruſtende, op te nemen, en de bevinding van dien tegens de handel-boekjes, daar van gehouden wordende, te „ confronteren.

„ Ook komt alhier tegens den avont „ *Pr. Tsjampan* te arriveeren *Adriaan* „ *Paya* Orangkaja van Tomilehoe, op

„ Manipa gelegen, te meer, reets een
„ van de Gnadjos zyner Corcorre ge-
„ broken was, en dat hy daarom zyn
„ Corcorre op Manipa had gelaten om
„ de zelve zo ſpoedig doenlyk was te
„ repareeren, en ondertuſſchen met deze
„ Tsjampan, nevens de opgehad heb-
„ bende Europeanen ten eerſten de Hongi
„ was gevolgt, 't welk zodanig door zyn
„ Ed. voor gerapporteert gehouden wierd.

„ Des avonts begaf zig zyn Ed. door
„ de gerangeerde Kompagnie gewapen-
„ de inlanders wederom na boord, van
„ waar ontrent tien uuren uit de corcor
„ van Titawai de gewoone zeinſchoot
„ geſchiede, wanneer de geheele vloot
„ aan 't ſcheppen raakte, verzelt van
„ het Subaltern hoofd van Boero, en
„ meeſt alle de Boeroſche en Amblauw-
„ ſche Orangkaja's, met hunne Orem-
„ bajen de Noorthoek van de bogt van
„ Cajeli om, zodanig den geheelen nagt
„ met ſcheppen continuerende, tot dat

„ Vrydag den 31ſte October, den
„ geheelen dag noch al met ſcheppen
„ wierdt doorgebragt, wanneer wy des
„ avonts aan de ſtrand ten anker quamen
„ niet ver van de rivier Way Poeteh
„ onder Tagaliſſa reſorteerende, alwaar
„ zyn Ed. aan ſtrand zyn avontmaal,
„ met zyn byhebbent gezelſchap quam
„ te nuttigen. Hier verſcheen ook by
„ zyn Ed. de Alfoerees *Wannebo*, waar
„ van op gisteren dato vermelt ſtaat,
„ die aannam de beſte weg naar het meir
„ aan zyn Ed. te toonen.

„ Naar gehouden avontmaal, begaf
„ zig zyn Ed. weder naar boord, laten-
„ de de ſcheppers wat uitruſten, tot

„ Saturdag den 1ſte November, wan-
„ neer 's morgens ontrent tien uuren,
„ de dreggen wierden geligt, ſcheppen-
„ de de vloot voort, tot dat men met
„ het opgaan der Zon, aan de ſtrand
„ van Liſſella, by de rivier Way Ni-
„ pel quam, alwaar de zelve weder
„ ten anker raakte. De Ed. Heer Gou-
„ verneur alhier aan land zynde geſtapt,
„ en by de rivier Way Nipel den Al-
„ foerees *Wannebo* ontboden hebbende,
„ om met hem te beraatſlagen wegens
„ de weg, die men naar het binnen-meir
„ zou moeten houden, zo quam zyn
„ Ed. met groote bevreemding te vo
„ ren, dat hy *Wannebo*, nu zeide, dat
„ de weg na het binne-meir langs deze
„ rivier Way Nipel moejelyk was, om
„ door Europeanen gebruikt te wor-
„ den, en dat hy derhalven zyn Ed.
„ aanrade, om met de vloot weder te
„ rug te ſcheppen tot de rivier Way
„ Poeteh, van waar in de morgenſtont
„ vertrokken waren, en van daar liever
„ op te marcheeren, onder verzekering
„ dat die weg veel gemakkelyker, en
„ alzo kort was, waar op zyn Ed. hem
„ *Wannebo* deed afvragen, waarom hy
„ zulks giſteren aan zyn Ed. ontrent
„ Way Poeteh niet had geopenbaart,
„ wanneer hy by zyn Ed. was gekomen,
„ want dat door deze zyne begane mis-
„ ſlag, nu de geheele vloot die weg van
„ Way Poeteh tot Way Nipel, en van
„ hier weder derwaarts, onnuttelyk
„ zoude geſchept hebben, dog op
„ alle deze vertoningen kon zyn Ed.
„ geen ander antwoort van den zelven
„ bekomen, als dat hy dom was, en
„ zulks vergeten had aan zyn Ed te
„ zeggen, als daar niet om gedagt heb-
„ bende.

„ Zyn Ed. dan egter tot deze reſolu-
„ tie komende, om weder te rug naar
„ de rivier Way Poeteh te ſcheppen,
„ egter bevorens die van Fnabo hebben-
„ de laten gelaſten, om met eenig volk
„ zyn Ed. op de weg van de rivier Way
„ Nipel te ontmoeten; zond aanſtonts
„ noch twee Alfoereeſen na die van Fna-
„ bo, om hun hier ontrent kenniſſe te
„ geven, en met een aan te zeggen,
„ dat hy in plaats van de weg van de ri-
„ vier Way Nipel, die van Way Poe-
„ teh zoude afkomen, om dat de zelve
„ wegen in 't gebergte by malkander lie-
„ pen; dit dan zodanig zynde geordon-
„ neert, begeeft zig zyn Ed. weder
„ naar boord, en laat op gedane zein-
„ ſchoot aanſtonts de dreggen ligten,
„ ſcheppende de vloot vervolgens we-
„ der naar Way Poeteh, alwaar het an-
„ ker weder in de gront wierd geſme-
„ ten. Alhier hield zyn Ed. het mid-
„ dagmaal met de by hem hebbende
„ vrienden; en om den Alfoerees *Wan-*
„ *nebo* aan te moedigen, liet zyn Ed.
„ hem nevens zig aan tafel zitten, hem
„ nevens noch een van zyn makkers van
„ zyn Ed. tafel ſpyſigende.

„ Daar na ontrent vyf uuren naar de
„ middag, begeeft zig zyn Ed. met al-
„ le zyn Ed. Hongi-gezelſchap, 't Sub-
„ altern Hoofd van Boero, de hoofden
„ der Corcorren en Negrys hoofden van
„ Boero, en Amblauw, onder geleide
„ van den wegwyzer *Wannebo*, met
„ ontrent 20 man van ider Negry op
„ weg, beginnende ontrent een mus-
„ quetſchoot beweſten de rivier Way
„ Poeteh, die wy in 't marcheeren veel-
„ malen paſſeerden. Zodanig conti- Waar op
„ nueerden wy ontrent anderhalf uur, zyn Ed.
„ hebbende onderwegen twee Alfoeree- dien
„ ſe-huisjes gevonden, doch geen men- Tocht
„ ſchen daar in, de duiſterheit des nagts van Way
„ nu beginnende te vallen, en het maan- Poeteh
„ ligt niet helder genoeg zynde, mits begon.
„ de ſteen-agtige wegen die men con-
„ tinueel moeſt paſſeeren, zoo liet zyn
„ Ed. hier halte houden, even be-

„ noorden

„ noorden de zelve rivier Way Poeteh, „ om den aanſtaanden dag te verwag- „ ten, en om met meerder veiligheit de „ weg te konnen vervolgen.

„ In middels komt hier van Boero „ aan, een Poſt-houder, genaam *Jan* „ *Janſz.* mede brengende een Miſſive „ van den Opperkoopman *Johannes Phi-* „ *lippus Sipman*, en verdere Leden van „ den Ed. Agtb. Politiquen Raadt, aan „ de Ed. Heer Gouverneur, ſub dato „ 29. October paſſato geſchreven, prin- „ cipalyk dienende tot bekentmaking, „ van den continueerenden geruſten toe- „ ſtant op Amboina.

„ Zyn Ed. bleef dan verder alhier on- „ der een opgeſlage Tent zyn nagt-ruſt „ houden tot

„ Zondag den 2de Novemb. na dat „ met het aanbreken van den dag, al- „ les tot den verderen optogt vervaar- „ digt, en de bagagie reets voor uit ge- „ trokken was, zo geraakte des mor- „ gens ten zeven uuren den Ed. Heer „ Gouverneur met zyn Edel. byhheb- „ bende gezelſchap mede op weg, al „ continueel over en weder over de zel- „ ve rivier Way Poeteh marcherende, „ die met continueele kromtens omliep, „ vindende wy na ontrent een uur gaans „ op de regter hant, een Alfoerees huis „ en thuin; zynde dit huis noch rede- „ lyk wel gebouwt, naar den aard en „ gewoonte der zelve menſchen; de „ thuin was ook wel voorzien met Pi- „ ſang-boomen, Oebi's, Pompoenen „ en ander aardgewaſch meer, dog was „ 't huis van menſchen en huisraat le- „ dig, zullende de bewoonders moge- „ lyk op onze aannadering daar uit ver- „ trokken zyn, en zig boſchwaart in „ begeven hebben. Noch ontrent een „ groot half uur verder onze weg ver- „ volgt hebbende, verlieten wy de zel- „ ve rivier Way Poeteh, die aan de lin- „ ker hant bleef leggen, en quamen toen „ in de rivier Roang genaamt, welke „ weg wy vervolgden, tot door gants „ moeijelyke en bekommerlyke ſteen- „ klippen, in de zelve rivier Roanglegg- „ gende, dat wy langs met veel gevaar, en „ niet minder vermoeitheit quamen aan „ de voet van een ſteilen berg, door de Den berg Flehit. „ Alfoereeſen genaamt Foede Flehit, of „ den berg Flehit, alzo 't woort Foe- „ de in 't Alfoerees een berg betekent. „ Den opgang van dezen berg was „ ganſch moejelyk en gevaarlyk, ja „ voor Europeanen als genoegzaam on- „ genaakbaar, alleen om deszelfs ſteile „ hoogte, maar wel ten principalen, „ om dat het was een loſſe aard-grond, „ vermengt met kleine keiſteenen, waar „ door men in 't opklimmen de voeten „ qualyk vaſt kon zetten, en in 't uit- „ glyden de zelve ſteenen van boven „ neder op de volgende quamen te rol- „ len, egter wierd den opgang in 't „ werk geſtelt; die met zeer veel moei- „ te en gevaar tot een redelyke hoogte „ wierd gecontinueert, dog de weg „ hoe langer hoe ſlimmer en ſteilder wor- „ dende, en niet tegenſtaande alle aan- „ gewende devoiren, de bagagie den „ berg niet konnende werden opge- „ bragt, alzo ieder genoeg aan zyn ei- „ gen lighaam te dragen had, waar by „ nog quam, dat de Alfoerees *Wanne-* „ *bo* den Ed. Heer Gouverneur berigte, „ dat deze nog wel de beſte was, maar „ dat na dezen berg een andere zou ko- „ men, welkers opgang met nog meer „ moeite en gevaar zou vermengt zyn, „ waarom zyn Ed. oordeelende het on- „ mogelyk te zyn, om die reis naar 't „ binnen-meir te volbrengen, reſolveer- Zyn Ed. „ de om te retourneeren, gelyk op zyn keert te „ Ed. bevel ook aanſtonts den aftogt rug om „ ondernomen wierd; dog de Serg. groter „ *Conraad Keller*, met nog zes Euro- gevaar te „ peanen, verzogten permiſſie om met myden. „ eenige inlanders verzeld, de weg te De Ser- „ mogen vervolgen, 't welk zyn Ed. geant „ haar toeſtont, te meer, om eens te Keller „ ervaren hoedanig het daar binnen in 't vervolgt „ Land van Boero, en voornamentlyk met eeni- „ ontrent het zelve binnen-meir gele- ge Euro- „ gelegen was, en voor al, of daar on- pianen „ trent geen Speceryboomen zouden de reize. „ mogen groeien, alzo zyn Ed. daar „ grote bedugtheit voor had, die nog ver- „ meerdert was door de agterhoudent- „ heit der Boeroneeſen, in ganſch geen „ opening te willen geven, van de geſtelt- „ heit binnen 't Land; om 't welke dan „ grondig te onderzoeken, zyn Ed. had „ doen reſolveeren deze Reize derwaart „ aan te nemen.

„ Gedagte *Keller* dan met de zyne naar „ boven, en de Ed. Heer Gouverneur, „ en byhebbent gezelſchap langs hun „ bevorens gehoudene weg weder naar „ beneden zynde gemarcheert, zo ver- „ volgden wy zodanig de weg, tot dat „ ontrent een uur naar de middag we- „ derom quamen ter plaatſe, daar wy „ des nagts onze nagt-ruſt hadden ge- „ houden, alwaar mits vermoeitheit wat „ moetende ruſten, zo hield zyn Ed. al- „ hier met zyn byhebbent gezelſchap „ het middagmaal, en naar verrigting „ van het zelve, geraakte het gezelſchap „ wederom op weg, naar de ſtrand „ by Way Poeteh, alwaar tegens den „ avond ontrent ten vyf uuren aanqua- „ men, en waar mede die optogt dan „ een einde neemt, zynde opmerkelyk, „ dat meeſt alle de Boroneſche Orang- „ kaja's verklaarden, nog noit hun le- „ ven den weg zo hoog of zo ver op

„ geweeſt

„ geweeſt te zyn, als op heden met de Ed. „ Heer Gouverneur, 't welk dan aanwyſt „ hun kleine nieuwsgierigheit, om het „ binnenſte des lands te doorzoeken, of „ wel dat zeer preſumptif is, dat dat zeg- „ gen van hun maar veinſerye is, op dat „ zy niet gehouden zoude zyn opening te „ geven van 't gene binnen 's lands ge- „ ſchied, waar van zeer weinig ter ken- „ niſſe van de Ed. Comp. of haar Die- „ naren komt.

„ Van deze ſtrant begeeft zig zyn „ Ed. weder aan boort, latende op de „ gewoone zeinſchoot de dreg ligten, „ wanneer de geheele vloot aan 't ſchep- „ pen raakte; continueerende zoo de „ geheele nagt door, tot dat

„ Maandag, den 3. dito, ſmorgens „ ten negen uuren, by Tsjiko Ma- „ raſſa, ten anker quamen, zynde „ Tsjiko Maraſſa een Inham met ſout „ water, en rondom met Mangi-Man- „ gi beſet, waar in niet alleen chaloe- „ pen, en mindere vaartuigen, maar „ zelfs verſcheide kapitale ſchepen zou- „ de konnen ten anker leggen. De „ ſtrand rondsom was beſet met veel „ kaſuaris-boomen. Hier nuttigde de „ Ed. Heer Gouverneur, en 't by heb- „ bent geſelſchap, het middagmaal, en „ begaf zig tegens den avont weder aan „ boord van de corcore van Titaway, „ wanneer naar een ordinare zeinſchoot „ de dreggen wederom geligt wierden, „ ſcheppende zoodanig den geheelen „ nagt door, tot

Zyn Ed. komt weer aan de Pagger Defenſie.

„ Dingsdag den 4. dito, wanneer 's „ morgens eeven naar den opgang van „ de Son met de geheele vloot weder „ voor de Pagger defenſie aanquamen, „ alwaar zyn Ed. weder met een Com- „ pagnie gewapende inlanders aan ſtrand „ wierd opgewagt, en door 't midden „ der zelve, tot in 's Comp. wooning „ geconduiſeert, en vervolgens met „ drie chargies musquetterye, ende ge- „ woone kanon-ſchooten geſalueert, „ hebbende geduurende deeze uittogt

Verrichting van D. Parent, alhier.

„ de Eerw. Predicant, *Abrahamus Pa- „ rent*, geaſſiſteert met den Inlandſchen „ Ouderling, *Pieter Lopis*, Orangkaja „ van Hatala, inmiddens de kerk, en „ ſchoolviſite alhier afgedaan.

„ Ondertuſſchen was mede alhier we- „ der in de vloot gearriveert, de cor- „ cor van Tomilehoe, zynde van hare „ defecten op Manipa weder behoorlyk „ gerepareert, en nu in ſtaat om de Hon- „ gi te konnen volgen.

„ Tegens den avond gaat zyn Ed. zig „ vermaaken met een kleine wandeling „ naar de Negeryen, alhier beooſten de „ Pagger Defenſie gelegen, werdende „ verſelt van een compagnie inlanders, „ die zyn Ed. met ſlaande trommels, „ en vliegende Vaandels, navolgden, „ en naar hun retour, eenige exercitien, „ op hun lands wyze deeden.

„ Des avonds ontrent half tien ver- „ trekt van hier *Pr. Tsampan*, naar *Ma- „ nipa* den Eerw. Predikant, *Abrahamus „ Parent*, verzelt van den *Inlandſchen* Die na Manipa vertrok, om de Kerk en Schoolen te viſiteren. „ Ouderling, *Pieter Lopis*, om aldaar „ de kerk- en ſchoolviſite waar te ne- „ men, en dan de komſt van den Ed. „ Heer Gouverneur, met de hongi- „ vloot aldaar af te wagten.

„ Woensdag, den 5. dito, begeeft „ zig de Ed. Heer Gouverneur, bene- „ vens de ordinary leeden, en verdere „ corcors Hoofden, naar een opgeſla- „ ge Saboa aan de ſtrand ſtaande, al- „ waar in de belegde vergaderinge zoo- „ danige eiſſchen zyn gedaan, ende zul- „ ke vonniſſen gedecerneert, als by de „ daar van gehoudene rolle kan conſte- „ ren.

„ Voor het ſcheiden der Vergade- „ ring, ſtaat het Subaltern hooft de- „ zes Comtoirs, ter ordre van den Ed. „ Heer Gouverneur, buiten, terwyl „ zyn Ed. de Inlandſche hoofden, zoo „ van dit eiland, als 't eiland Amblauw, „ afvraagt, of hun ook eenig onge- „ noegen ontrent het comportement „ van hun Subaltern hooft toegebragt „ wiert, wanneer de zelve eenvoudig „ verklaarden, dat zy volkomen met „ deszelfs gedrag vergenoegt waren, en „ geen redenen van klagten hadden, „ waar op gemelte Opperhooft weder „ binnen geroepen zynde, mede be- „ tuigt, dat de inlandſche hoofden, zig „ in alles wel gedroegen, en hem gene „ reden van misnoegen gaven, by wel- „ ke goede harmonie, en eenigheid, „ zyn Ed. de zelve wederzyden recom- „ mandeerde, te continueeren.

„ Het avondmaal gehouden zynde, „ neemt den Ed. Gouverneur van het „ ſubaltern hoofd en deſſelfs huisvrouw, „ zyn affcheit, begevende zig tuſſchen „ de gerangeerde gewapende eilanders, „ naar de corcor van Titaway, van „ waar ontrent agt uuren de gewoone „ zeinſchoot werd gedaan, waar op de „ vloot aan 't ſcheppen raakt, onder „ een ſaluade van drie chargies musquet- „ terye, en 13 kanonſchoten, wer- „ dende door de Boeroneſe, en Am- „ blauwſe Negerys-hoofden, met een „ opgemaakte Gilala, uitgeleide ge- „ daan, tot in de bogt van Pela, al- „ waar de vloot wederom ten anker „ komt, blyvende alhier de Maſſenayers „ uitruſten, tot

„ Donderdag, den 6. dito, wanneer Vertrek van zyn Ed. van Boero, na Manipa. „ met het opgaan van de Son, het ſu- „ baltern hooft van Boero, neevens de „ onder hem reſorteerende Orangkaja's, „ hun

„ hun affcheit van den Ed. Heer Gouver-
„ neur, hebbende genomen, om naar hun
„ woonplaatſen te retourneeren, zo laat
„ zyn Ed. de gewoone zeynſchoot doen,
„ waar op de vloot wederom aan 't
„ ſcheppen en zeilen geraakt, wenden-
„ de de ſteevens naar het eiland Mani-
„ pa, alwaar met redelyke goede voort-
„ gang des naarmiddags ontrent een
„ uur, voor de veſting Wantrouw ten
„ anker quamen. De Ed. Heer Gou-
„ neur, alhier aan land geſtapt zynde,
„ werd door den Sergeant Comman-
„ dant, *Jacobus Schravelaar*, en de O-
„ rangkaja 's dezes eilands, als mede die
„ van 't eiland Bonoa, verwelkomt,
„ zynde door twee Compagnien met
„ ſchilden, en zwaarden, gewapende
„ inlanders, tot aan 's Compag^{s}. woo-
„ ning geconduiſeert, zoo mede met
„ elf kanonſchooten uit de reduit, ver-
„ ſelt van drie chargies Musquetterye,
„ van 't Guarniſoen begroet, gevende
„ zyn Ed. aanſtonds naar zyn aankomſt
„ ordres, om in alle onderhoorige Ne-
„ gryen te laten waarſchouwen, dat
„ alle de geene, die eenige queſtien, of
„ verſchillen onder malkander hadden,
„ tegen s' anderendaags 's morgens, in
„ de vergadering, die als dan ſtond ge-
„ houden te worden, zouden hebben
„ te verſchynen, ten einde deſelve al-
„ daar zouden konnen beſliſt worden.

„ Wordende verders na gehouden
„ middagmaal, zyn Ed. alhier verlus-
„ tigt; zo met de exercitien der in de
„ wapenen zynde Compagnien inlan-
„ ders, als met het gedans van eenige
„ jongelingen, en jonge dogters, van
„ dit eiland, ten dien einde voor het
„ huis van den Sergeant Commandant,
„ verſcheenen.

't Verder voorgevallene alhier.

„ In den avondſtont, wierd zyn Ed.
„ toegebragt een Miſſive van den E.
„ Opperkoopman, *Johannes Philippus*
„ *Sipman*, en verdere leeden van den E.
„ Agtb. politiquen Raad, aan zyn Ed.
„ geaddreſſeert, van dato 4. deeſer
„ Maand, ten principalen gerigt, tot
„ het bekent maaken, dat haar E. het
„ ſchryvens van zyn Ed. in dato 30.
„ October, van Boero afgegaan, wel
„ was inhandigt, en dat zy daar uyt des-
„ zelfs behouden reis tot daar toe had-
„ den verſtaan, zyn Ed. daar over felici-
„ teerende.

„ Verders adviſeerden haar Ed. den
„ continueerenden welſtand aan de
„ hoofdplaats op Amboina, en den
„ voortgang der onderhandſche werken,
„ mitsgaders dat, een Tsjampan van den
„ Chinees *Oeintjoko* naar Banda ten han-
„ del ſtaande te vertrekken, haar Ed.
„ van meening waaren, een pakket Pa-
„ pieren voor die Regeering, uit Ter-
„ nate ontfangen, derwaarts te ſchik-
„ ken, met een gelei-briefje, waar van
„ het concept, deze Miſſive was ver-
„ ellende.

D. Parent's vertrek na Bonoa.

De Eerw. Predikant *Abrahamus Pa-*
„ *rent*, neevens den ouderling, *Pieter*
„ *Lopis*, op heden alhier de kerk, en
„ ſchool-viſite, naar behooren hebbende
„ verrigt, vertrekt op heeden met de
„ Corcor, van Bonoa, na 't eiland
„ van dien naam, om dien dienſt daar
„ mede te verrigten, om na gedaan
„ werk, met de deſelve de Hongi-vloot
„ wederom te komen vinden, ter plaat-
„ ze daar hy de zelve zou konnen aan-
„ treffen.

„ De Ed. Heer Gouverneur verders
„ gelaſt hebbende, dat een briefje zou-
„ de werden vervaardigt, in antwoord
„ van de geene, die zyn Ed. deezen a-
„ vond van den E. Opperkoopman,
„ *Joannes Philippus Sipman*, en verdere
„ leeden van den E. Agtb. politiquen
„ Raad tot Amboina, was ter hand ge-
„ komen, neemt zyn Ed. zyn nagt-
„ ruſt in Compagnies wooning alhier,
„ tot

„ Vrydag, den 7. dito, wanneer met
„ den dag afgezonden werd, het ſchry-
„ vens aan den E. Opperkoopman, *Jo-*
„ *hannes Philippus Sipman*, en verdere
„ leeden van den E. Agtb. politiquen
„ Raad, tot Amboina, 't geen op gis-
„ teren avond geordonneert was te ver-
„ vaardigen, zynde van dezen inhoud.
„ Aan den E. *Joannes Philippus Sipman*,
„ Opperkoopman, en ſecunde perſoon,
„ neevens de verdere leeden van den Ed.
„ Agtb. Politiquen Raad.

E. Ernſtfeſte, Welwyſe, Voorſienige, en zeer Diſcrete:

Antwoord op een Brief van den Heer Sipman.

„ Sedert myn laatſte afgegane ſchry-
„ vens van den 30. der voorleden
„ maand October, alle nodige affairen
„ op Boero verrigt hebbende, zyn wy
„ op giſteren avond van de Pagger De-
„ fenſie vertrokken, en op heeden de-
„ zen naar de middag alhier op Manipa
„ gearriveert, alwaar tegens den avond
„ ontfangen hebben, U. E. aangenaame
„ ſchryvens van eergiſteren, dato, ver-
„ ſeld van de concept Miſſive, die met
„ de chialoup van den Chinees *Oeint-*
„ *sjoko*, naar Banda ſtaat verzonden te
„ werden, dewelke naar reſumptie vol-
„ komen met myn intentie overeenko-
„ mende is; boven dien niets verders op
„ UE. E. Miſſive te reſcribeeren vallen-
„ de, zal ik niets daar op zeggen, maar
„ na myn retour, 't geen binnen korte
„ dagen weezen zal, UE. E. van alles
„ nader opening doen, waar mede naar
„ UE. E. met Comp^{s}. dierbaren omme-

„ ſlag in de veilige hoede Godes bevo-
„ len te hebben, zal ik blyven, (onder-
„ ſtont) UE. E. genegen Vrient (was
„ geteekent, *Adriaan van der Stel*, (in
„ margine) Manipa, Wantrouw, den
„ 9. November, Ao. 1710.

„ Des morgens, de klok agt uuren,
„ begeeft zig de Ed. Heer Gouverneur,
„ beneevens de ordinaris Leden, en de
„ verdere Corcors-hoofden, naar de or-
„ dinaire vergaderplaats alhier, om de
„ belegde landvergadering te houden,
„ alwaar zodanige queſtieuſe zaaken be-
„ pleit ende afgedaan zyn, als de Rol,
„ daar van gehouden, aanwyſt.

Zyn Ed. ontſlaat den Pati van Liliboy, van zyn verder banniſſement.

„ Tegens den avond, de Ed. Heer
„ Gouverneur, al het noodige alhier
„ verrigt hebbende, zo neemt zyn Ed.
„ afſcheit van den Sergeant Comman-
„ mandant, en de Orangkaja 's dezes
„ Diſtricts, na dat zyn Ed. op veel
„ ſmeekingen en gedaane inſtantien den
„ geweeſen Pati van Liliboy, *David*
„ *Waes*, nu over de vier jaren op dit ei-
„ land gebannen geweeſt, van den ove-
„ rigen tyd zyns banniſſements gratieu-
„ ſelyk had gelargeert, en toegeſtaan,
„ weder in ſtilte in zyn Negrye te woo-
„ nen, begevende zig zyn Ed. alzo tus-
„ ſchen de in de wapenen ſtaande twee
„ Compagnien inlanders, naar boord van
„ de Corcor van Titaway, terwyl zyn
„ Ed. met drie chargies Musquetterye,
„ en elf kanonſchoten, geſalueert, en
„ behoude reiſe nagewenſt werd, la-
„ tende zyn Ed. daar op aanſtonds de
„ gewoone zeinſchoot doen tot het an-
„ ker ligten, waar op de vloot aan 't
„ ſcheppen raakt tot de eilandjes, voor
„ Manipa gelegen, alwaar de vloot we-
„ derom ten anker komt, en de gehee-
„ le nagt verblyft, tot

Vertrek van zyn Ed. van hier.

„ Saturdag den 8. dito, Wanneer
„ van hier weder met Zons ondergang
„ vertrokken, ſcheppende alzo den
„ geheelen dag door, onder faveur
„ van een moy koeltje, tot dat tegens
„ den avond ontrent vyf uuren in de
„ Leibay ten anker quamen, alwaar
„ ontrent een uur of drie wierdt ver-
„ toeft, tot dat 's avonts ten agt uu-
„ ren de dreggen weder geligt wierden,
„ ſcheppende alzo Larike voor by, al-
„ waar by zyn Ed. aan boord quam, t'on-
„ derſteld-hoofd *Fredrik Twyſſel*, om
„ zyn Ed. over zyn volbragte Reiſe tot
„ dus verre te complimenteeren, naar
„ verrigting van 't welke, den zelven
„ weder van boord wiert gedimitteert,
„ ſcheppende de vloot vervolgens voort,
„ die, een ſwaare tegenſtroom op den
„ hoek van Alang ontmoetende, de zel-
„ ve in 't paſſeren van dien wel over de
„ drie uuren deed ſukkelen, tot dat
„ egter

„ Sondag den 9. October, met den
„ dag voor de Negrye Hatoe geankert
„ wiert, van waar zyn Ed. aanſtonds
„ met de groote Orembay, naar Am-
„ bon vertrekt, alwaar ontrent negen
„ uuren aan 't Kaſteel Victoria komt te
„ arriveren, werdende zyn Ed. met drie
„ charges der Militairen, ende daar op
„ gevolgde 19 kanonſchooten, gefelici-
„ teert en verwelkomt, blyvende de
„ Corcorren op Hatoe leggen, om eeni-
„ ge boomen ter reparatie van het Zee-
„ hoofd, voor 't Kaſteel Victoria te
„ kappen, en quamen de Meſſrs. die de
„ Hongi hadden by gewoont, 's naar-
„ middags hier ook te arriveeren, waar
„ mede die togt deeſen Jaare zynde ge-
„ eindigt; zo wert de *Almogende* Hart-
„ grondig gedankt, en gelooft, dat hy
„ welgemelte zyn Ed., en by zyn Ed.
„ geweeſt zynde Gezelſchap, tot dus
„ verre voor alle rampen en ongeluk-
„ ken, genadiglyk heeft gelieven te be-
„ waren, *Amen*.

En komſt weer aan 't Kaſteel.

Hier nevens, voegen wy nog een

„ Berigt van *Hans Coenraad Keller*,
„ Corporaal *Lambert Vos*, nog een Cor-
„ poraal, en 6 Man, na 't Meir van
„ Boero vetrokken. Den 2de Novemb.
„ is hy met 2 Corporaals, en 6 Man van
„ ſtrand vertrokken, bevont, na dat hy
„ dien eerſten berg, tot aan welke de Gou-
„ verneur gekomen was, paſſeerde, de ver-
„ dere weg nog ongelyk moeielyker was,
„ zodanig dat zy menigmaal met han-
„ den en voeten 'er op klouteren moe-
„ ſten, vooral by zekere zeer hooge
„ rots, daar onmogelyk niet meer dan
„ een man te gelyk gaan, en maar met
„ eenige laſt aan een ſtok, en onmoge-
„ lyk twee gelyk, die iets droegen, 'er
„ over konden. Daar gekomen zyn-
„ de, zeiden de inlanders, dat, zo zy
„ 'er kans toe zagen, dien berg over te
„ geraken, dat 2 dagen uithaalen zou:
„ zy *probeerden 't*, en volvoerden het,
„ en quamen dus na de 4½de dag aan 't
„ Meir, op den 6de Novemb. 1710.
„ als zy op plaatſen quamen, daar geen
„ water was, kapten de ſwarten maar
„ een bamboes, die 'er by menigte zyn,
„ en was daar uitneement ſchoon water
„ in, gelyk de inlanders ook by na niet
„ anders drinken. Zagen geen *Padi-*
„ *velden*; vonden geen Moeraſſen nog
„ ſulke dik bewaſſche boomen, als in
„ de togt van *van Leypſig*, voorko-
„ men; dog alleen eene van deeſe een
„ duim dik bewaſſe boomen; waar van
„ men moet conſidereren, dat het in
„ de tyd van *van Leypſig*, de Regentyd,
„ en nu de drooge Moeſon was, 't geen
„ veel verſchilt. Hadden 's ſnagts on-
„ der weg zulke ongemeene koude, dat
„ zy van vooren ſchier, van de vuuren

Bericht van Keller's verdre optocht na 't Binnen-Meir.

„ die

„ die zy ſtookten, brandden, en van ag-
Die twee aardige Bergjens, en zeldſame Vogels vind. „ teren van de koude verſtyfden. Von-
„ den 't remarcabelſte onder weg, twee
„ bergjes, rontom met moſch digt be-
„ waſſchen, de gedaante van Altaren
„ hebbende, en van binnen vol water,
„ dat het moſch deed groejen, en een
„ aangenaam geſigt gaf. Ook ſagen ze
„ een curieuſe ſoort van vogels, van
„ groote als een kanarivogel, byſonder
„ moy ſingende, en van gedaante
„ ſchoon, goudgeel van lyf, rood van
„ hals, met een witte kring 'er om, en
Het dorpken Waka-holo, by 't Meir ge-legen. „ ſwart van kop. Vonden onder weg
„ hier en daar, en ontrent 't Meir, hui-
„ ſen; dog maar twee of drie by een.
„ 't Dorp by 't Meir, is genaamd, Wa-
„ kaholo.

„ 't Meir is ontrent 3½ myl wyt, o-
Zyne be-vinding van 't Meir ſelf. „ veral ront, uitgenomen by 't huis van
„ den Orangkaja van Wakaholo, daar
„ 't met een kreek wat inloopt; is op
„ zyn diepſte 15 a 16 vadem. Hy voer
„ 'er met een baktrog in; maar moeſt
„ wegens de wint daar na te rug, alzo
„ 'er ſwaare golven in begonnen te gaan.
„ Men vint 'er niet in als aalen, van
De rivier Reyſale, in 't zelve vallende. „ de dikte van een mans dye. Het Meir
„ legt op 't hoogſte byna van 't geberg-
„ te; dog egter in een Valey, ontfangt
„ 't water van hooger gebergte, en
„ loopt de rivier Reyſale daar ſterker in,
„ dan de uitwatering des zelfs, weer in
Zyn verder wedervaren. „ de rivier Waynipel is. Hy zogt hoo-
„ ger op die rivier te gaan, te meer,
„ alzo de Orangkaja van die rivier, by
„ hem afgekomen was; dog de inlan-
„ ders raaden hem dit niet alleen af, onder
„ voorgeven dat hem iets quaats over-
„ komen mogt; maar wilden hem ook
„ den weg niet wyſen. Die Alfoereeſen zagen 'er handelbaar uit, en waren
„ geſpraakſaam; leven van enkele oebi's,
„ aal en piſang, zagen 'er anders geen
„ vrugten, nog vrugtboomen, ook geen
„ vee, nog hoenders, hebbende alleen
„ twee varkens van hen gekogt; dog
„ wilden die wegwyſers met hen daar
„ af niet eeten, zeggende, 't was
„ onredelyk dat zy zouden eeten van 't
„ gene daar zy geld, of de waarde,
„ voor genoten hadden. Dies gingen zy, Te rugge Tocht.
„ den 7de alles beſigtigt hebbende, den
„ 8ſte weer na beneden, quamen den 11de
„ aan ſtrand, den 12de aan de Pagger,
„ daar ze nog 1 a 2 dagen bleven, en
„ den 18. aan 't Kaſteel. Nagelen zyn 'er Geen Nagelen hier ont-dekt.
„ niet gevonden. Daar boven moet e-
„ venwel iets ſchuilen, dat de inlander
„ niet bekent wil hebben.

In de bogt van Cajeli, daar veel ſchepen zouden konnen leggen, moet men wel ter helft zyn, eer men in 't midden zou mogen zeilen, alzo 'er be-zuiden een groot rif is. 't Geen men dan eerſt paſſeert. Nadere byzonderheden over Cajeli's Bogt.

De middelſte der drie Alfoereeſche Negeryen, tuſſchen Foede Flehit, en 't Meir gelegen, heet Fnabo, en legt na giſſing 3½ a 4 mylen, van ſtrand, en de 3de Negry, aan 't Meir zelfs gelegen, hiet Way Kole, of Wakkaholo, welkers volkeren met die middelſte Alfoereeſen handelen; en nog hooger boven 't Meir, zyn weer andere Alfoereeſen; die tot het zelve atkomen.

Dat hier al mede, gelyk heel Ambon door, Nagelen geteelt zyn, zullen wy elders aanhaalen, daar wy in 't byſonder van alles, dat daar toe betrekking heeft, handelen zullen. Nagelen wel eer hier.

Hoe deſe Boeroneſen wel eer onderdanen van den Koning van Ternate, by de verovering van den Kimelaha Samarau, onder *Bajang Ullah*, geworden, en onder den grooten Stadhouder *Roebo-hongi* en andere, gebleven zyn, tot zy door de dienaaren van de E. Maatſchappy, helpende den Koning *Mandarsjah*, tegen zyne wederſpannige onderdanen, (waar onder ook zy waren) door 't zwaard des oorlogs getemt, en onder haare macht gebragt zyn, kan men omſtandig in 't verhaal der Ternataanſche, of Molukſe Saaken, onder 't jaar 1655, en daar ontrent zien; waar mede wy van dit Eiland Boero affcheiden, om verder tot het beſchryven van het eiland Amblauw over te gaan. Hoe, en wanneer, de Boeroneſen onder de Kroon van Ternate geraakt zyn.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt Eilant *Amblauw*, *en deszelfs* kaart. *De dorpen* Scylaſſi, Eylare, Siwar, Namma, Hataboro. *De* hoek Hoewen, *en* Elreboe, *of* Salatti, Limoy, Kowan, Loffaſili, Maſſavoy, *en* Boetoet. *De dorpen* Namkatti, Boy, Beloeti, Moneſani, *en* Silehoe. *Dog welke daar van nog maar bekent zyn.* Manſchap *en* Dati's. *Wat* Land *dit zy. En 't verdere aanmerkensweerdig, een* arm eiland. *Verſcheide rivieren. Het* eiland *Manipa, deszelfs groote. En verheit der naburige eilanden. Dorpen hier op.* Toeban, *en deszelfs* Gehugten. Duiven-eiland. *De* hoek Oewane. *Het ſtrand* Samabo, *en 't dorp* Sela. *Dorp* Tomilehoe, *en deszelfs* buurten. Sengadji Cowaſa *beſchreven. Onze* Veſting *afgelopen. De* Veſting Wantrouw *hier gelegt.* Afteckening *der zelve, met de dorpen 'er ontrent. 't* Opperhooft *hier. Verder bericht van 't geen hier te zien is in* Tomilehoe. *Dorp* Tomocwara, *in* vier gehugten *verdeelt*, Colaure Sengadji, *over de* eerſte buurt. *'t* Miskiten *eiland. 't Dorp* Tabauſa. Noeſſa Aſſa. *De dorpen* Maſſavoy, *en* Noerocilla. *De vlugt-berg* Sameana. *Het Dorp* Loehoe. Ajer Sompah, *of 't* Eedwater, *en* plegtelykheit *daar ontrent. Straf der Meyneedigen. 't* Batatas-eiland. *Manipa door* Samarau *voor* Ternate *verovert en beſtiert, door* Hhamza *weer* vry *verklaart. En onder een* Sengadji *geſtelt, welke gunſt zy wel verdient hadden. Verſcheide zaken, hen betrekkende. Staat van dit* eilant. Manſchap *hier in oude tyden.* Tekening *van 't* eiland Manipa, *en van twee* Manipeeſen. *Het* eiland Kelang. *Straat* Sole, *en 't* Verkens-eiland. *Het* Naſſauſche Gat. *Het dorp* Hatapoeteh. *Het* Binnen-water Ala. *Het dorp Salatti, en* vlugt-berg. *Op welke de Heer* Demmer *en andere geweeſt zyn.* Rivier *alhier. De* hoek Talolo, *'t dorp* Tono, *nog een onbekent dorpje. 't dorp* Hennoloa, *hoek en 't dorp* Koli, *en 't dorp* Kelang. *Ook* Henneloewa, Henneheloe, *en* Tahoeloeboe. Hoek Saniane. Manſchap *van Kelang.* Gewaſch, vrugten *en ſchoon* hout. Vaartuigen, *voor* Tol *aan* Ternate *gegeven. Veel* Hars. Verkens-eiland, *en veel* verkens *'er op. Plaatſing dezer* Ingezetenen *op Manipa. Het* eiland *Bonoa.* Noeſſa Boan. *'t Strand* Ammilatoe, *en* Binnen-water. *De dorpen* Toehoeſoe, Boway *en* Tean. Hatoelilli, *Hoeloe en* Sea. Senay *en een* Binnen-water. Hatapoeteh *en* Tean. *De* Kapitein Radja, Tahalile, *en zyn voorrecht. Eenige nu onbekende dorpen.* Manſchap *op dit* eiland. Schatting *der* Bonöers *aan die van* Ternate *gegeven, wat hier viel. Die van Bonoa groote* Zee-lieden, *en wel eer* Zee-Rovers. *Waarom zy op Manipa geplaatſt zyn.* Manſchap *van* Aſſahoedi. *Dat 't* eiland *Bonoa in* twee deelen *beſtaat, onlangs ontdekt. Het* eiland *Ceram, in* groot *en* kleen Ceram *verdeelt. Van* kleen Ceram *en deszelfs wonderlyke naam, rede daar van. Ceram's groote. Waarom wy ons in 't beſchryven van Ceram na de* groote kaart *van Amboina richten.* Hoewamohels *grootte.* Hoek *van* Sihel. *Dorp van dien naam.* Droge Ryſt-hoek *genaamt, zeltzaam verhaal wegens de* koning *van* Sihel. Moeloet, Hennetawali, *en* Hatoeaha. Hoewamohels *Manſchap.* Batoe Loebang. *Breedte van* Hoewamohel *hier.* Eſſan *en* Ammaholos, *ingezetenen wel eer* Draad-trekkers. Way Latoe. *De ſteen* Ilatoeſoewa. Oud Leſſidi *hier.* Cambello *en* Afbeelding, *als ook der* Veſting. *Vermogen van dit dorp in oude tyden. Strand* Sebekiri. Naam *en* Bouheer *dezer* Veſting. Platte gront *van* Cambello's Veſting. Kipati Tehelia, *Hoofd van* Cambello, *en* Manſchap, *zeer volkryk van vreemdelingen. En beroemt wegens 't eerſt overbrengen der* Nagelen *hier uit* Ternate. *En de blyken by de komſt der* Nederlanders *nog vertoond, planken wooning der onze onder den* Landvoogt Houtman. *En in Leliato's tyd ingetrokken. Waarom de* Veſting Hardenberg *hier gelegt is. En waarom zy ons van ouds her al hateden.* Erang, Noehatoe, *en* Maſſili *onder hen.* Maſſili *de* Moeder-gront *der* Ambonſche Nagelboomen.

Het Eiland AMBLAUW.

Het eiland Amblauw en deszelfs kaart.

HEt tweede eiland, onder de Landvoogdy van Amboina behorende, is Amblauw, van den inlander ook wel Belauw genaamt. De nette kaart van 't zelve vertonen wy te gelyk in de kaart van 't eiland Boero.

Het legt tegen over Boero 's ooſtelyken hoek, over 't dorp Ilat, en met zyn Weſt-hoek ontrent af en aan Way Pekae, ruim twee groote mylen van Boero.

Het vertoont zig byna net op de vier winden; dog een weinig gedraait in 't Zuid-Weſten, en in 't Noord-Ooſten. Het is by na ovaal of ei-ront van gedaante,

en

en ontrent anderhalf myl Z. W. en N. O. lang, en een myl Ooſt en Weſt breedt; dog het beſtek van het kaartje alhier is ontrent eens zoo groot in 't geheel, als 't in der daad is, genomen.

De dorpen Seylaſſi, Eylare.

Het was in oude tyden zeer volkryk, alzo men'er 15 dorpen had, alwaar zig in 't Zuiden het dorp Seylaſſi, op het ſtrand Way Loewa, op deed, nevens het dorp Eilare, welke beide wel eer onder een Sengadji, of Hertog ſtonden, die toen ook de voornaamſte der Orangkaja's op dit eiland was. Dit Seylaſſi ſtaat nu onder een Orangkaja regerende over 490 zielen, waar onder zig 120 weerbare mannen, en 44 Dati's bevinden.

Eylare's Orangkaja gebied over 410 zielen, hebbende 98 weerbare mannen, en 36 Dati's onder zig.

Siwar, Namma, en Hataboro.

Na de Zuid-Weſt hoek lagen de dorpen Siwar, Namma en Hataboro, op een ſmallen klippigen hoek, die van verre een byzonder eiland gelykt. De onze noemen het de Munniks-kap; dog by de inlanders draagt het den naam van Hoewen; ook lag daar Breboe, of Elreboe, 't geen te zamen onder den naam van Salatti nu bekent is, ſtaande onder een Orangkaja, die 't bewint heeft over 208 zielen, onder welke 47 weerbare mannen en 20 Dati's zyn.

De hoek Hoewen en Elreboe, of Salatti.

Limoy, Kowan, Loffaſili, Maſſavoy, en Boetoet.

Aan de Ooſt-zyde lagen Limoy, en voorts benoorden om Kowan, Loffaſili, Maſſavoy en Boetoet, alle te zamen in die oude tyden (gelyk meeſt al de Amboineeſen) in 't gebergte wonende; dog egter toen, al mede van 't geſchil der Oeli Siva's en Oeli Lima's wetende, alzo zy Oeli Siva's waren. Van deze ſtaat Limoy onder een Orangkaja, die 284 zielen, 61 weerbare mannen, en 33 Dati's, onder zig heeft.

Maſſavoy had een Orangkaja, die 't gebied voerde over 233 zielen, waar onder men 44 weerbare mannen, en 32 Dati's vint.

De dorpen Namkatti, Boy, Beloeti, Moneſani en Silehoe.

De dorpen Namkatti, Boy, Beloeti Moneſani, en Silehoe, die Oelilima's waren, deden zig in 't Noord-weſten op; deze zyn naderhant in vermogen zodanig vermindert, dat die vyf maar een dorp uitmaakten. Ook is 't laatſte van die vyf geheel uitgeſtorven.

Dog welke daar van nog maar bekent zyn.

Ja de verandering is metter tyd hier zoo groot gevallen, dat men daar in 't geheele eiland maar negen dorpen telde, te weten Seilaſſi, en Eylare, die onder den Sengadji van Way Oela ſtonden, Maſſavoy en Boetoet, onder den Pati van Maſſavoy, de vyf Oelilimaſe dorpen, met den naam van Lisfäel bekent, en welkers Orangkaja 't bewind had over 190 zielen, 49 weerbare mannen, en 18 Dati's; Ilara, Salatti op den hoek in het Zuid-Weſten, en Limoy welke drie laatſte ook onder hunne Orangkaja's ſtonden. Al welke volkeren te zamen 1815 zielen, 419 weerbare mannen en 183 Dati's uitmaakten.

Mandſchap en Dati's hier zynde.

In oude tyden plagten zy onder die van Roemah Ite op Boero te ſtaan, dog in 't jaar 1638. heeft Koning *Hhamza* hun voor vrye volkeren verklaart, en hen een byzonderen *Sengadji* gegeven. Het is een bergagtig Land, van 't welk niet veel te zeggen valt, dan dat het een van de ſlechſte in Amboina is.

Wat dit zy.

Wat ſpel men met dit kleen eiland, en deszelfs volkeren van tyd tot tyd in de Ambonſche oorlogen gehad heeft, zullen wy daar, of onder de zaaken der Moluccos konnen zien.

En't verdere aanmerkenswaerdig.

Men heeft verſcheide Veſtingen, nevens behoorlyk Guarniſoen, op verſcheide tyden daar gehad, om den ſluik-handel, en andere liſtige aanſlagen van den inlander, te ontdekken, en voor te komen, waar van wy onder die zaken mede ſpreken, behalven dat wy daar te gelyk toonen zullen, hoe de Amblauwers meer dan eens onze Veſtingen hier afgelopen, en ons volk vermoort hebben. Naderhant is hier maar een wacht, van een Korporaal met een man 3 of 4 geweeſt, die dan eens weer in getrokken, en dan eens weer uit gezet is; gelyk haar Edelheden dit in 't jaar 1680. ordonneerden, en nu nog in practyk is.

Wy zullen ook op zyn plaats zien, dat hier al mede nagelen geweeſt, en wanneer die uitgeroeit zyn.

Een arm eiland.

Het Land is arm in zig zelven, geeft niet veel Sagoe, dat het broot van den inlander, en zyn beſte voedzel is, weshalven zy hun meeſte behoefte van Boero, en wel van Way Samma, of Roemah Ite, halen moeten.

Verſcheide rivieren.

Men heeft 'er egter veel Rivieren, hoewel alle klein; ten Ooſten heeft men'er vyf, Way Ela, Way Lapia, Way Sonoe, Way Selaria of Selaſſia en Way Sale genaamt, en aan de Weſt-zyde, Way Boy, Way Loene, Way Loewa, Way Nitoe, Way Silehoe en Way Boate. Waarſchynelyk zyn 'er meer, dog hare naamen zyn my onbekent. Ook is 'er rontom 't eilant een ſteenagtig zoomken.

Het Eyland MANIPA.

Het eiland Manipa.

Het derde eiland, tot Amboina's Landvoogdy behorende, is Manipa, by de Amboineſen van ouds Herrea, van de Boeroneſen Baſia, dog van anderen ook wel Condea genoemt.

Deszelfs groote

Het is meer dan de helft langer, als 't eiland Amblauw, alzo het drie quart

myl's Ooſt en Weſt meer, of drie en drie quart myl halen kan; dog 't is net de helft breeder, en ſtrekt zig Zuiden en Noorden ontrent anderhalf myl uit.

Verheit van de naburige eilanden.

Van kleen Ceram, of Hoewamohel, word het gegiſt vyf mylen ten Weſten, en beooſten Boero ook vyf mylen, doch van 't eiland Kelang Noord aan, maar twee ſchaars af te leggen.

Dorpen hier op.

De voorname dorpen op dit eiland waren van ouds her deze vyf, Toeban, Tomilehoe, Tomoewara, Tebalat en Loehoe.

Toeban en deszelfs gehugten.

Toeban legt in het Zuiden, in een kleene bogt, dragende waarſchynelyk den naam na iemant der Amboineeſen, die in het Ryk van Toeban, op Java geweeſt, of wel van een Javaan of Toebanees, die daar aan, of hier woonagtig geweeſt is, en mogelyk wel van dien Pati Toeban, die met den Ternataanſchen koning *Zeinulabeden* van Java gekomen, daar kan aangegiert hebben. Dit dorp beſtaat uit twee Gehugten, of Buurten. Het eerſte Liſſa-mahoe, wiens Orangkaja, Liſſa-beſi genaamt, in 't jaar 1629. door den Prins of Kaytsjili Aali tot Sengadji of Hertog verheven, en de eerſte in rang zedert geweeſt is.

Het tweede Gehugt Soellcloe, is wel eer beſtiert door een *Orangkaja Wellehoewa*, dat is Kaymansklover, genaamt, vermits hy eens een Kayman midden door geklooft had.

Dit dorp was eertyts volkryk, konnende met 't dorpje Loehoein 't jaar 1657. nog wel 750 weerbare mannen opbrengen; dog is zedert zeer vermindert door den oorlog. Waarom het in de later jaren niet boven de 500 zielen, 160 weerbare mannen en 80 Dati 's uitleveren kon.

Wat bezyden Toeban, heeft men een ſwaren berg Heli-beſar, dat is den groten berg, genaamt, waar op zig die van Toeban in den oorlog verſterkten, gelyk ook op den berg Siſia onder Tomilehoe gelegen.

Duiven-eiland.

Een halve myl buiten de wal, ziet men recht voor Toeban 's bogtje een kleen vlak eilandje in zee leggen, het Duiven-eiland genaamt, alzo 'er zig veel van die vogels op houden. Het is rondom met een groot rif, uitgenomen aan de Noord-zyde, omzet, daar men een fraai laag of breed ſtrand, en een inham vol Mangi-Mangi-boomen heeft.

Anderhalf myl Ooſtelyker, dan Toeban, legt een ſmalle ſtrook lands, mede met een groot rif bezet, uitgenomen benoorden, daar het ook een laag ſtrand, en een inham met Mangi-Mangi-boomen heeft, aan deszelfs einde met een

De hoek Oewane.

ſcherpen hoek, Oewane genaamt, uitlopende, die recht over Cambello legt; dog wat meer na 't Noorden heeft men nog een ander ſtrand, Samabo genaamt. Ook plagt wel eer op dat ſmal ſtuk Lands een kleen dorpje Sela te leggen, waar van de ingezetenen meeſt uitgeſtorven zyn.

Het ſtrand Samabo, en 't dorp Sela.

Het tweede dorp van aanzien is Tomilehoe. Dit legt wel een myl Weſtelyker, dan Toeban, by na op 't midden van de Zuidzyde, en plagt zig aan weerzyden der Veſting uit te breyden. Het is ook in twee buurten verdeelt, de eene Tomilehoe, en de andre Foat genaamt. Het was wel 670 zielen ſterk, leverde 150 weerbare mannen, en 93 Dati's uit, dog zy zyn mede door de Ambonſche oorlogen zeer geſmolten. Zy hadden mede een ſwaren vlugtberg in hun dorp, waar op *Kimelaha Madjira* in 't jaar 1651 zyne hooftvaſtigheid maakte, die door den wakkeren Heer *de Vlaming* in 't jaar 1652. (gelyk wy zien zullen,) verovert wierd.

Het dorp Tomilehoe, en deszelfs buurten.

In dit dorp is beroemt geweeſt *Sengadji Cowaſa*, een byzonder Regeerzugtig man, van zekeren Orang Toeha of oudſte, in dit dorp Hellecottat of Iholeoca genaamt, geſproten, die veel wonderlyke ſprongen gemaakt, en over al blyken van zyne groote ſtaatzugt gegeven heeft, alzo hy ook een van de voornaamſte aanzetters van het afloopen onzer Veſting, en 't vermoorden van ons volk geweeſt is.

Sengadji Cowaſa beſchreven.

Hy wiſt koning *Hbamza* in 't jaar 1638. wonderlyk te believen, en 't eindelyk zoo verre te brengen, dat hy hem, niet tegenſtaande zyn handen met het bloed van eenen *Mauzea*, zynen bloedverwant, beſmet waren, egter Sengadji maakte, verheffende ook den regten Orangkaja van *Wellehoelans* geſlagt tot die zelve weerdigheit, om tuſſchen deze twee geen ſcheele oogen te geven.

Die Vorſt gaf aan het geſlagt van *Cowaſa* ook den tytel van Xallehoewa, dog aan hem voor zyn perſoon maar, zonder verder gevolg, den eertitel van Sengadji, die hy zoo verre trok, dat hy zig boven den regten Orangkaja, eindelyk volſlagen opperbeſtierder maakte, trekkende al het gezag aan zich.

Hoe de Reduit hier door den Landvoogt *Demmer* gelegt, nevens een Onderkoopman daar op, om de Nagelen, die daar mede overvloedig vielen, in te wegen, in 't jaar 1651. afgeloopen, en ons volk vermoort is, zullen wy in 't verhaal van de zaaken van Amboina wydluftig zien.

Onze veſting 1651. afgeloopen.

Naderhant is 'er het houte Wambais, Wantrouw, wat meer na 't Noorden gelegt, en in 't jaar 1657. is de Reduit met dezelve naam van Wantrou weder opgebout, en met een Fauſſe-bray, of onderwal omringt; waar van men de aftekening hier onder N°. V. ziet.

De veſting Wantrouw hier gelegt.

Afteke-

Zy is nu met een Sergiant, die 20 zoldaten

N.o VI.

Caart van het Eyland MANIPA.

DER MANIPESEN DRACHT.

EEN ORANGKAYA VAN MANIPA die Tjakalild, of Schermd met schild en swaard

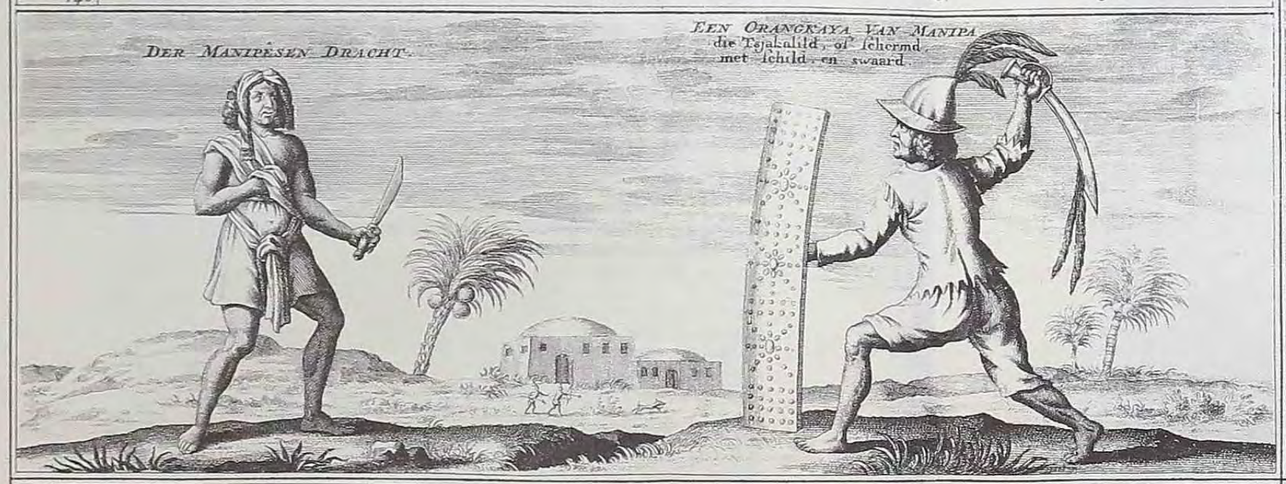

N.o XIX.

Caart van het Eyland NOESSA-LAOET.

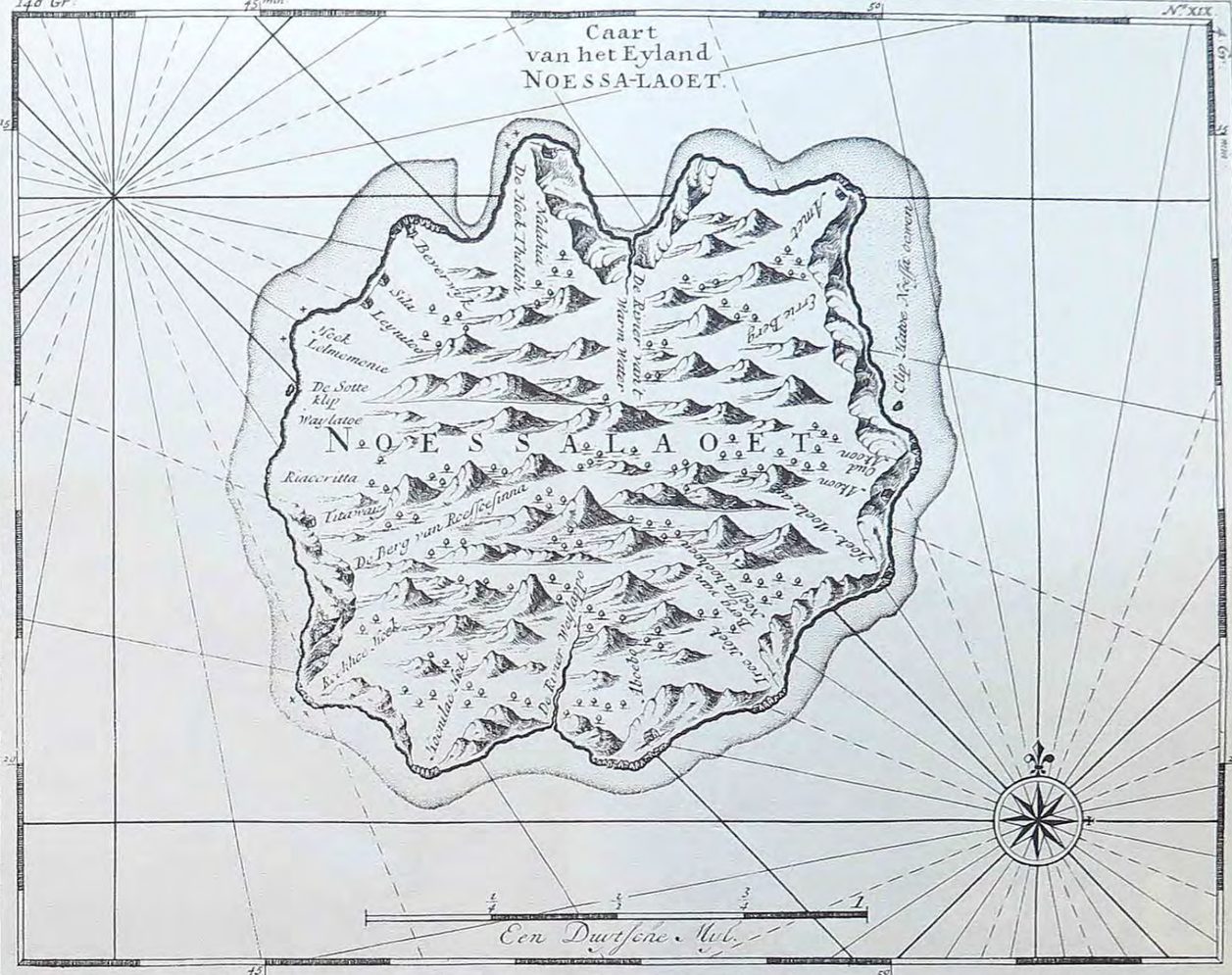

N.o XXI.

Caart van het Eyland HONIMOA.

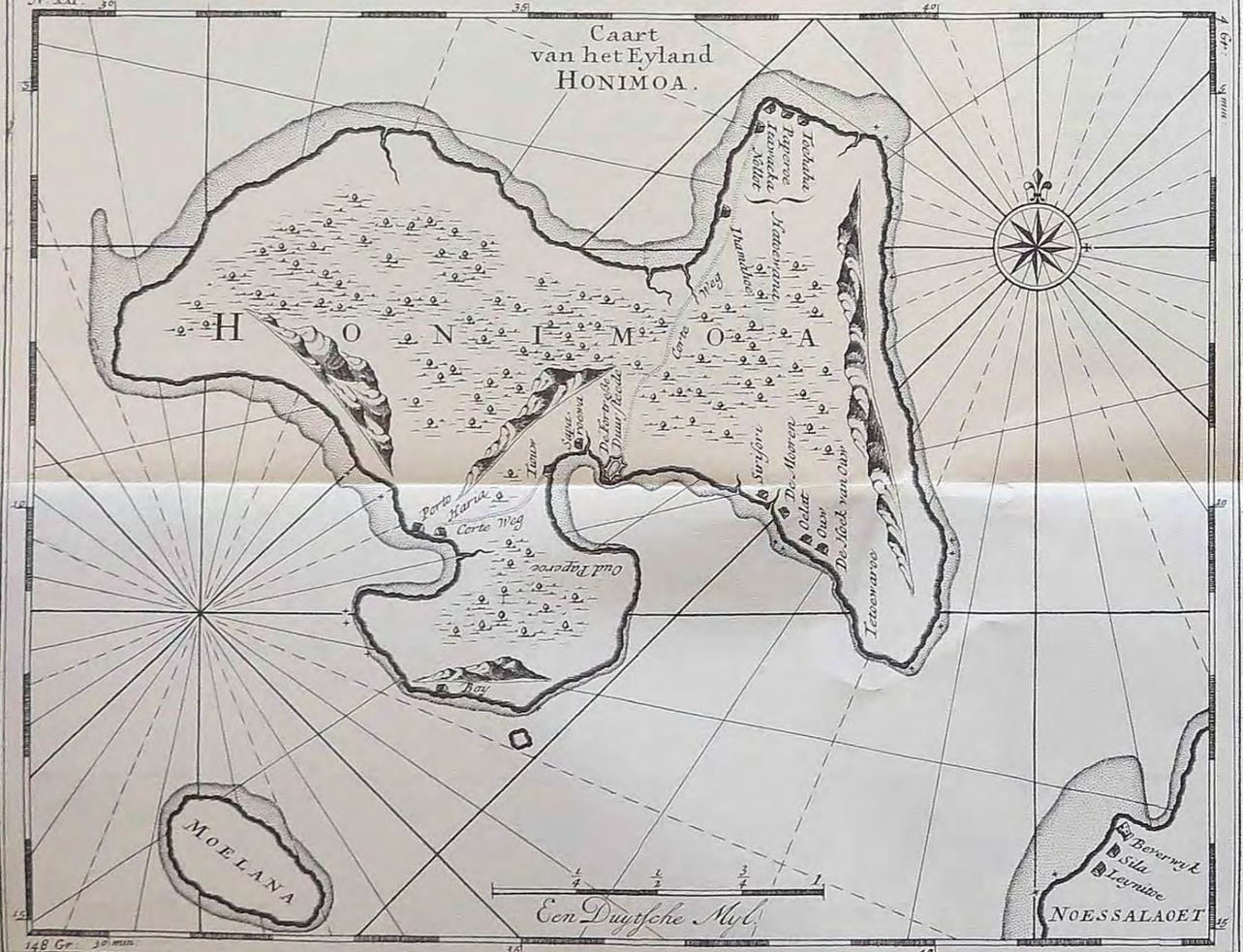

N.o XXIII.

Caart van het Eyland OMA.

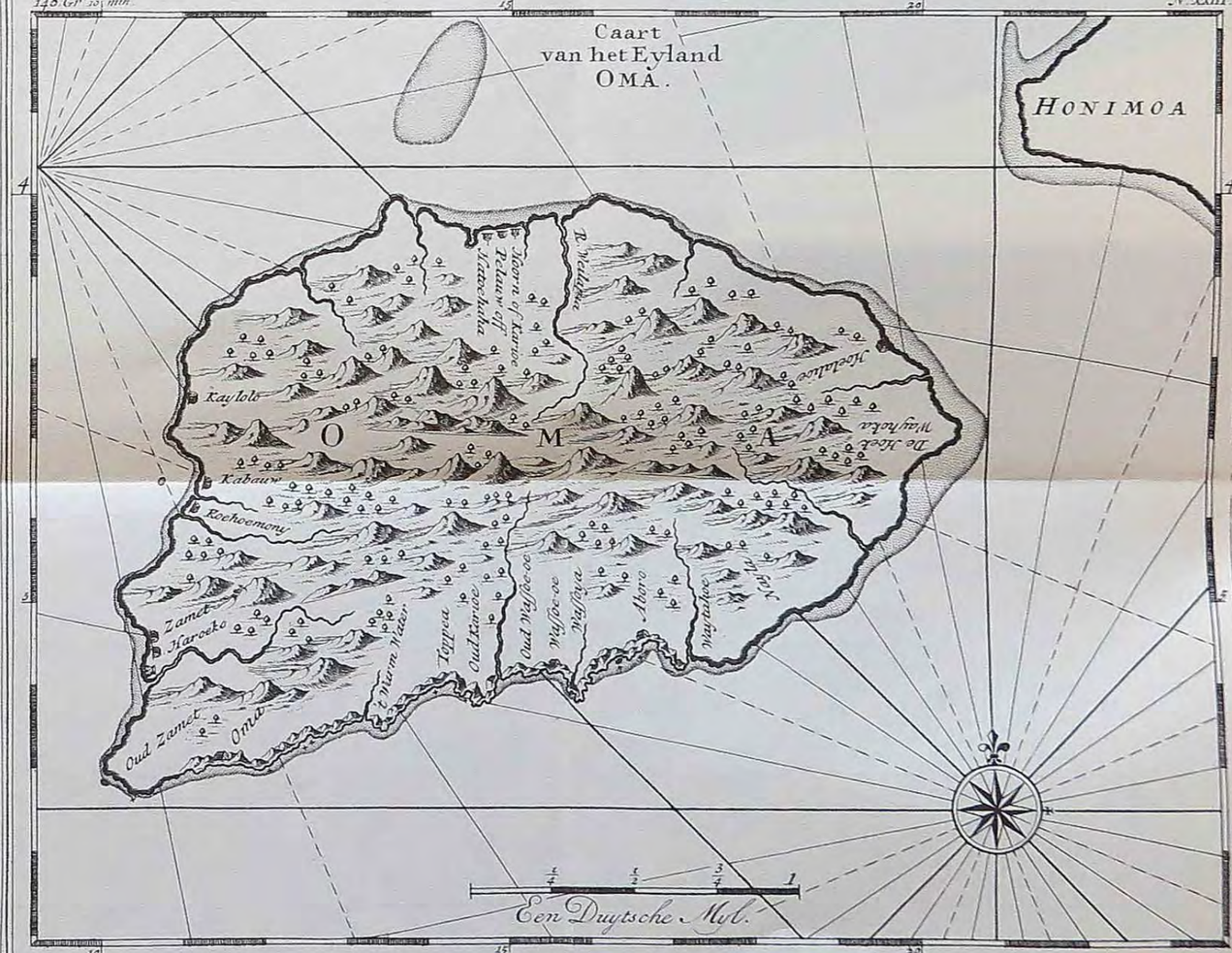

ning der zelve met de dorpen 'er omtrent.

zoldaten onder zig heeft, en daar hooft is, voorzien, en van alles niet minder dan Boero, 't gene tot verdediging dienen kan; dog dat Comptoir brengt voor het Opperhooft zo veel niet op; als Boero, behalven dat het Opperhooft van Boero zulk een Sergeant nog onder zig heeft.

't Opperhooft hier.

De ophaal-brug by de ſteene Veſting, de menigte van lootſen, en Gabbe-Gabbe huizen, de Mooriſche Tempel aan de eene, en d'andre zyde zich vertonende, mitsgaders de lommer van verſcheide zeer fraaje boomen hier en daar geplant, geven van buiten een zeer fraai gezicht aan den beſchouwer. Rondom de zelve leggen nu de dorpen Tomilehoe, waar over nu een Chriſten-Orangkaja hooft is, Toeban en Tomoewara, waar over nog Sengadji 's gebieden, Maſſavoy en Noerelilli, waar by ook de dorpen van d'eilanden Kelang en Bonoa, als mede die van Aſſahoedi, geplaatſt zyn, in een ordre, die wy na 't beſchryven van Bonoa hier by zullen voegen.

En't verdere dat 'er te zien is in Tomilehoe.

Van voor dit dorp Tomilehoe, tot aan het Duiven-eiland, is een groot rif, 't geen oorzaak is, dat de ſchepen wel een myl van de wal ten anker moeten komen. Wat Weſtelyker aan, heeft men ook een ſteenagtigen hoek, Siël, of Noeroe genaamt (hoewel men meeſt rondom Manipa een rif heeft) vlak voor welke in zee een ſteyle klip, Poeloe Sowanggi, of het Tover-eiland, ook wel Poeloe Sjethan, 't Duivels eiland, in 't Maleits, en by den inlander Noeſſa Nitoe, dat met het laatſte van een en de zelve betekenis is, in 't Amboineeſch genaamt, zich op doet.

Het dorp Tomoewara in vier Gehugten verdeelt.

Het derde dorp Tomoewaroe, of Tomoewara, ziet men in het Weſten van 't eiland leggen aan een zeer fraai ſtrand. Het was eertyts in vier Gehugten of buurten verdeelt, volgens de oudſte Amboniſche regerings-wyſe, Sopoloewa, Tapoeloewa, Renel Hocala, en Sehit; over welke eerſte buurt een Orangkaja plag te gebieden, die in 't jaar 1638. door den Ternataanſchen koning *Hhamza*, Sengadji gemaakt is; welke weerdigheit Sengadji *Cowaſa*, die tog woelen moeſt, was 't niet voor zich zelven, ten minſten dan voor een ander, ook op *Calaure* den navolger van Sengadji *Oelim Beſi*, dog op een onwettige wyze heeft weten over te brengen.

Calaure Sengadji over de eerſte buurt.

Dit dorp is 418 zielen ſterk, en geeft 100 weerbare mannen, en 83 Dati's.

't Miskiten eiland.

In 't Noord-Weſten ontrent dien hoek legt een kleen laag eilandje, van wegen de menigte muggen, het Miskiten- of Muggen-eilant, by den inlander Noeſſa Wena, en ook wel Noeſſa Nitoe, of het Duivels-eiland, genaamt. Het is niet alleen zeer laag, maar ook moerasſig, ſchynende by laag water aan 't groot eiland vaſt te zyn; dog met hoog water heeft men 'er een kil tuſſchen beiden, daar men met een kleen vaartuig doorvaaren kan. Ook legt 'er dicht aan nog een ander kleen eilandje, Noeſſa Aſſa. Beide deze Eilandjes hebben kleene rifjes. In oude tyden was hier ontrent ook 't dorp, en ſtrand, Tabaula.

Noeſſa Aſſa.

't Dorp, Tabaula.

En in 't Noorden had men toen een Oeli, of geſpanſchap, van vier dorpen, Masſavoy, Noeroelilla, Haloewa, en Waſſaha genaamt, van welke zedert lange tyden de twee eerſte nog maar in weezen geweeſt zyn, die 480 zielen, 119 weerbare mannen, en 75 Dati's uitmaakten.

De dorpen, Maſſavoy, en

Het eerſte is een van de Sagoe-rykſte dorpen van dit eiland, waar op de ingezetenen vry trots zyn, gelyk zy van ouds her ook op hunnen vlugt-berg Sameana, die zy in 't Jaar 1651. mede zeer verſterkt hadden, en ons veel volk gekoſt heeft, plagten te zyn.

De vlugtberg, Samdana.

Aan deeze zelve Noord-zyde des eilands, in een kleen bogtje, plagt het dorpje Loehoe te leggen; dog het is door den oorlog in manſchap zodanig vermindert, dat het eindelyk met Toeban tot een dorp gemaakt is.

Het dorp Loehoe.

Wat weſtelyker, dan daar Loehoe plagt te leggen, is dicht by des zelfs ſtrand een kleen waterken of ſpruitje, by den inlander Ajer Sompah, dat is 't Eed-water, genaamt, om dat zy gewoon waren hunne plegtelykſte eeden by 't zelve te doen. Men ziet daar gras noch loof ontrent, dan 't geen zeer dor is, hoedanig zig ook al de bladeren der boomen, daar over hangende, vertoonen. Het was ook een byzonder voorrecht, maar aan een perſoon in 't dorp eigen, om dit eed-water uit dat riviertje te ſcheppen, en in een bamboes, of riet, ter plaatſe, daar men 'er by ſweeren zou, te brengen.

Ajer Sompah, of 't Eed-water, en de plegtlykheid daar ontrent.

Die valſch ſwoer, wiert zichtbaar geſtraft, en ten eerſten of Melaatſch, of vol booſe ſweeren en puiſten, gelyk zy zeiden menigmaal die ſtraffe gezien, en beleeft te hebben, die den leider, zo zy vaſt ſtelden, om een valſchen eed, maar waarſchynelyk uit een quade geſteltenis van zyn lichaam, was overgekomen.

De ſtraffe der Meyneedigen.

Niet verre van dit bogtje Loehoe, legt ook een kleen eilandje, het Batatas eiland genaamt; zynde zekere eetbare wortels, die men kookt en eet, waar na het die naam draagt; dog de inlander noemt het in 't Amboineeſch Noeſſa Loehoe, of 't Loehoe 's eiland.

Batatas eiland.

Dit ganſch eiland wiert in oude tyden mede door den Ternataanſchen Zee-Held,

Manipa, door Samarau

voor Ternate verovert, en beſtierd.

Held, *Samarau*, nevens andere Landen van Amboina verovert, op 't welk hy, en zyne opvolgers, Koninklyke Ternataanſche Stadhouders geweeſt zyn. Zy plagten ook onder die van *Leſſidi*, op Hoewamohel of kleen Ceram leggende, te ſtaan, dog in 't Jaar 1638. heeft Koning *Hhamza*, om dat zy hem, by zyne aankomſt aldaar, wonderlyk hebben weten te believen, hun mede voor vrye lieden verklaart, en daar van bewys gegeven, met een eigen Sengadji, of Hertog, over hun aan te ſtellen, en dus eene eigen Regeering buiten hem toe te ſtaan. Zy hadden dit ook wel verdient, vermits geen Amboineeſen hem zo veel eer, en vriendſchap, ten tyde zyn Hoogheid in Amboina by den Heer Generaal *van Diemen* was, dan de Manipeſen, beweſen hebben.

Dog door Hhämza weer vry verklaart.

En onder een Sengadji geſteld.

Welke gunſt zy wel verdiend hadden.

Van verſcheide ſaaken, hen betreffende.

Op wat manier nu zy, eerſt by Contracten over de Nagelen, aan, en naderhand door hunne moorden, en trouwloosheden, onder de E. Maatſchappy geraakt, en door hunnen Koning aan de zelve geſchonken zyn, zullen wy in 't verhaalen der Ambonſche gevallen, en geſchiedeniſſen melden.

Staat van dit Eiland.

Het plagt voor dezen een vermakelyk eiland te zyn; dog is zedert den Oorlog met het omvellen van Nagel, en andere vrugt-boomen, zoodanig vewoeſt, dat het na 't vorige niet meer gelykt; gevende, na 't uytroejen der Nagelen geen voordeel meer aan de E. Maatſchappy; zo dat het guarnizoen, daar alleen leggende, om op de inlanders, of anderen, die 'er komen mogten om Nagelen te ſluyken, te paſſen, nu maar een groote en vrugteloose laſt is.

Het ganſch eiland, over 't welke zig in vorige tyden het volk by dorpen verſpreit had, legt, zedert hare beweſene ontrouw aan de E. Maatſchappy, woeſt en ontvolkt, alzo men daar na beſt gekeurt heeft, om ze allen, onder het geſchut van de veſting Wantrouw te plaatzen, om die belhamels, en oproerige gaſten, te gemakkelyker te beteugelen.

Manſchap hier in oude tyden.

Zy konden in oude tyden, nog 1588 zielen, 410 weerbare mannen, en 256 Dati 's uitleveren, dog zy zyn door den oorlog zo gekortwiekt, dat het daar ganſch niet na gelykt. Waar mede wy van de beſchryving van dit eiland afſcheiden.

Teekening van 't eiland Manipa, en van twee Manipeeſen.

Eindelyk voegen wy hier een zeer net Kaartje, geteekent No. VI. by, 't geen de vermaarde Heer *Georgius Everhardus Rumphius*, (een Man, van wiens nette aanteekeningen over dit land van Amboina, wy ons veel bedienen.) In't Jaar 1654. toen hy nog zeer wel zien kon, wonderlyk fray afgeteekent, en beneden het welke hy ook een Orangkaja van Manipa, die tegen een gemeenen Manipees Tsjacalilt, of ſchermutſelt, met al zyne toebereidſelen 'er bygevoegt, en nog een Manipees in zyn dragt vertoont heeft.

Het Eiland KELANG.

Het eiland Kelang.

Het vierde eiland, onder Amboina 's Landvoogdy, is Kelang; waar van wy geen ander kaartje geven, dan in de Hoofdkaart van alle de eilanden by een.

Het wort in zommige oude kaarten, Hatepoeti genaamt, maar de inlander noemt het in zyn taal Noeſſa Ijal; dat is, het Canari- of Amandel-eiland.

Men ziet het twee mylen ſchaars benoorden Manipa leggen, vertoonende zig zelven byna vierkant.

De ſtraat Sole, en het verkens eiland.

Het ſtrekt zig in de lengte ander half, en in de breedte ruim twee mylen in 't Noord-Ooſten uit, werdende door een nauwe kil, of ſtraat, (zo men 't zo noemen mag) Sole genaamt, van het verkens-eiland, dat tuſſchen Kelang, en Ceram, of Hoewamohel, ontrent Ajer Mira legt, afgeſcheiden; door welkers rif het aan Hoewamohel, of kleen Ceram, ſchynt als vaſt, en maar een land geweeſt te zyn. Ook is'er na de zyde van Kelang een kleene kil, wat ſmaller als deze, welke eerſte ſtraat ook met de naam van 't Naſſauſche gat bekend is, om dat die vloot, in 't Jaar 1625. daar door gekomen is.

Het Naſſauſche Gat.

Het dorp Hatapoeteh.

Zo als men maar in de ſtraat quam, zag men het dorp Hatapoeteh, (aldus ten deelen in 't Amboineeſch, ten deelen in 't Maleiſch, na de witte klip, waar op het zig vertoont) genaamt, zeer voordeelig geplaatſt leggen, alzoo die klip zeer ſtyl en niet te genaken is. Agter de zelve, of dicht by het dorp, is het binnen-water, Ala, waar in zy de vaartuigen der Nagel-ſluykers, en van onze vyanden, plagten te verbergen.

Het binnen-water, Ala.

Het had ook vier Orangkaja's, die 't zelve, in vier Campons, of buurten, na de oude Regeer-wyſe der Amboineeſen, beſtierden.

Het plagt wel eer ontrent twee honderd zielen, zeſtig weerbare mannen, en dertig Dati's, uit te leveren, die door den oorlog mede zeer vermindert zyn.

Nog ſeven andere dorpen.

Behalven dit dorp, heeft men'er nog zeven op dit eiland gehad.

Het dorp Salatti, en

Het dorp Salatti lag aan d'Ooſt-zyde des eilands, in 't hangen van een hoog gebergte, en ten ooſten van dien berg, zodanig geplaatſt, dat het zig ten deelen ook beneden nog wyd uitſtrekte.

Dit was het vermogenſte van alle de dorpen op Kelang, en des zelfs ingezetenen

vlugt-berg. zetenen vry trots op een vaſtigheit, die zy boven op dien berg hadden, waar op zy in tyden van oorlog hunne ſchatten plagten te bergen, tot welke vaſtigheit de Ternataanſche Stadhouders ook wel toevlugt namen, om hunne dierbaarſte goederen in veiligheit te brengen, verſekert, dat die berg van geen menſch, als men het van boven beletten wilde, dan met het uiterſte gevaar, kon beklommen worden. De tyt heeft egter geleert, dat de Hollanders 'er raad toe wiſten, alzo 'er de Landvoogt *Demmer*, en na hem nog een Duitſcher (hoewel met veel gevaar) op geweeſt is, die deze Veſting der inlanders aldaar toen afgebrant hebben.

Op weldeHeer Demmer, en andere, geweeſt zyn.

Men heeft aan de voet van dezen berg ontrent Salatti, een fraaje groote rivier, waar in de inlanders hunne vaartuigen, en zelfs jonken ophalen, en zoo wel verbergen konden, dat 'er de onze met geen vaartuigen wiſten by te komen, om dat men voor aan die rivier verſcheide rifjes heeft, die den ingang voor onkundigen zeer gevaarlyk maken.

Rivier alhier.

De hoek, Talolo, 't Dorp Tono, nog een onbekent dorpje.

Wat beneden het dorp Salatti, was de hoek Talolo ontrent welke het dorpje Tono lag; dog het behoorde eigentlyk onder Hata-Poeteh.

Agter dit Tono lag een berg, die zeer hoog en zoo ſteil was, dat men niet anders, dan met touwen van boſchrotang, 'er wiſt op te komen. Op deze berg lag ook een kleen dorpje in oude tyden, diens naam zelf niet meer bekent is.

't Dorp Henneloa, den hoek, en 't dorp Koli, en het dorp Kelang.

Wanneer men van Salatti zig Zuidwaart op begaf, vertoonde zig het dorp Henneloa, en nog wat Zuidelyker de hoek Koli, met een dorp van de zelve naam.

Van daar na 't Weſten omdrajende, ontmoet men in een bogtje het dorp Kelang; het voornaamſte op dit ganſch eiland, waar na het zelve ſchynt zyn naam te dragen.

Onder dit hooft-dorp ſtonden verſcheide andre kleene dorpjes, die hier en daar verſpreit lagen. Dus had men Henneloewa in 't Ooſten, en nog twee andre dorpen, Henneheloe en Tahoeloeboe in 't Weſten, alle welke te zamen met Kelang, 520 zielen, 127 weerbare mannen, en 63 Dati's plachten uit te leveren.

Ook Henneloewa, Henneheloe, en Toehoeloeboe.

In het Zuid-Weſten heeft men een ſcherpen hoek, Saniane genaamt; men zegt, dat in de tyden der Portugeeſen, hier nog drie dorpen aan drie byzondere ſtranden, aan de Weſt- en aan de Noordzyde van dit eiland gelegen hebben, dog dat die door de zelve van daar verdreven zyn.

Hoek Saniane.

Dus ziet men, dat dit eiland in oude tyden pas 720 zielen, 187 weerbare mannen, en 93 Dati's in 't geheel heeft konnen uitmaken, die Hata-Poetch en Kelang toen uitleverden; dog nu mede zeer vermindert, zedert zy als wederſpannige door onze wapenen verwonnen zyn. Hunne voornaamſte Hoofden zyn na Batavia gezonden, en verder op Manipa onder die Veſting geplaatſt; hoewel 'er de E. Maatſchappy in 't jaar 1668. nog een vlaggeſtok, ten teken van eigendom, oprichtte. Het is anders in zig zelven een arm eilandje, 't geen wynig Sagoe, en van ouds her geen Nagelen had, die eigentlyk voor een Amboinees de twee Hooft-boomen van voetzel en winſt zyn; en hoewel zy naderhant eenige Nagel-boomen, ten tyde der Nederlanders, hier aangeplant hebben, zoo zyn die voor hen van geen groot voordeel geweeſt, om dat zy in de oorlogen met ons al mede uitgeroeit zyn; zo dat zig de inlander daar met zyn Oebi, Kombili, Caladi boontjes, ryſt, en andre vrugten die men in de thuinen hier en daar ziet, behelpen moet. Men had 'er egter zeer veel Nootemuſcaat-boomen, die 'er in menigte van zelfs wieſſchen, waarſchynelyk daar van Ceram, daar zy mede veel vallen, gebragt.

Gewaſch, vrugten en ſchoon hout.

Het beſte, dat men op dit eiland heeft, is zeer goet timmer-hout, als Cofaſſo, Oelaſſi, Yzerhout, en meer andre diergelyke nuttige hout-werken, waar van zy veel kleene vaartuigen, en ook wel Coracora's maakten, weshalven zy aan den koning van Ternate, zoo lang zy onder die kroon ſtonden, zulke groote en kleene vaartuigen, in plaats van tol, gegeven hebben, om dat 'er in dit eiland niet veel anders viel, dat zy miſſen konden.

Vaartuigen, voor Tol aan Ternate gegeven.

De berg van Salatti is ook vol Canari-boomen, van waar de inlander de naam aan 't ganſch eiland, gelyk wy bevorens reets aangemerkt hebben, geeft.

Veel hars.

Men vint 'er ook veel witte Damar- of Hars-boomen, die voor den inlander van een groote nuttigheit zyn, en waar van zy goede flambauwen voor zich zelven maken, behalven dat zy die ook wel verhandelen; of de hars in mandekens verkoopen,

Tuſſchen dit eiland, en kleen Ceram, legt, gelyk wy reets gezegt hebben, het Verkens eiland, dat by gebrek van water, geen inwoonders, maar zeer veel wilde verkens heeft, die daar ſterk, om dat zy niet gemoeit worden, voorteelen.

Het Verkens-eiland, en veel verkens 'er op.

Het Eiland BONOA.

Het vyfde eiland, waar over de Gouverneur van Amboina het opper gebied voert, is Bonoa, dat anders ook wel Boan, en veeltyts Boano, en Boannoa genaamt

Het eiland Bonoa.

Manſchap van Kelang.

genaamt wort. Wy geven daar van ook geen andre kaart, dan 't geen men in de groote kaart No. 1 of anders wel het net ite in Cerams byzondere kaart ziet.

Het legt ontrent het Weſten van Ceram, twee mylen van den hoek Talanoeroe of Tanoeroe, ontrent de bogt van Cawa, en ontrent drie mylen benoorden of N. O. van Kelang. Het is lang drie mylen, en ſchaars drie mylen breedt, zo dat het in lengte en breedte malkanderen niet verre ontloopt

Het geheel eiland is vry bergagtig, vol rotzen, en zeer ſteenagtig na de Weſt zyde, 't geen oorzaak is, dat men het niet over al bewoont heeft.

Noeſſa Boan. Aan de Weſt-zyde is een grooten inham, daar een dwars eilandje voor legt, Noeſſa Boan genaamt, een hoog bergagtig eiland, waar op van ouds vyf dorpen lagen, die zig van daar naderhant twee dorpen, na 't hooge Land begeven hebben, namelyk Soecoe, en Noeroeloa, die in den ingang van het naauw leggen.

't Strand Ammilatoe, en deszelfs binnenwater. Men heeft daar een binnen-water, welkers ſtrand, Ammilatoe genaamt, twee rivierkens heeft, die beneden brak zyn.

De dorpen Toehoeſoe, Boway en Tean. Aan het Zuidelykſt riviertjen lagen de drie andre dorpen, Toehoeſoe, Boway en Tean, alwaar de overheden van dit land te dier tyd, *Sengadji Tahakeke*, en *Latoe Hakeke*, plagten te woonen.

Hatoelilli, Hoeloe en Sea. Aan het Noordelykſte riviertje lagen Hatoelilli en Hoeloe, mede onder de voornoemde behorende. Als men van 't Weſten na 't Zuiden gaat, ontmoet men een hoek, en ook een dorp, beide Sea genaamt, dog wat meer na 't Ooſten heeft men Senanoy of Senay, een ſcherpen hoek, agter welken een kleene Talaga of binnen-water is, gelyk boven op den berg ook een dorpje van weinig belang plagt te leggen.

Senay, en een binnen-water.

Hata-poeteh, en Tean. Nog wat verder ontmoet men een witte klip, die zig als een vervallene Veſting vertoont, en daar by een dorpje, na die klip Hata-Poeteh genaamt.

Wat Ooſtelyker op vertoont zig het land vlak, alwaar men op het ſtrand Manan een dorpje Tean ontmoet.

De Kapitein Radja, Tahalile, en zyn voorrecht. Dit Tean plagt de buurt te zyn, waar over zeker Kapitein *Radja*, of koninklyke Hooftman *Tahalile*, het bewint had, een man, die door zyne trouw, aan de E. Maatſchappy bewezen, alleen het voorregt verkregen heeft, om met zyn buurt op dit eiland te blyven woonen, in een tyt dat al de andere wederſpannig geweeſt zynde, na 't verkrygen van vergiffenis, van dit eiland genomen wierden, en hunne Hoofden verſonden, en 't gemeene volk al mede op Manipa onder de Veſting Wantrouw geplaatſt, hoewel de berg-boeren, eertyts onderdanen van de vyf voornaamſte dorpen, zich in 't gebergte bleven onthouden; dat egter niet langer duurde, als tot in 't jaar 1667. wanneer zy afgekomen zyn, om Chriſtenen te worden.

Eenige nu onbekende dorpen. Men heeft in oude tyden in het gebergte, nog eenige dorpen gehad, Oeſſan, Olan, Hatoewahöen en Seloebatten genaamt, dog die zyn metter tyt verſmolten, en in 't vergeet-boek geraakt.

Manſchap op dit eiland. Alle de ingezetenen op dit eiland plagten ontrent 1200 zielen uit te maken, de Chriſtenen 500, en de Moren 700, onder hunne Sengadji (op welke haar Edelheden, by ſchryvens van den 28. Febr. 1673. in verſwaring van tyden belaſten te letten) onder welke de Chriſtenen ontrent 150, en de Moren 180 weerbare mannen uitleverden, waar onder 54 Dati's van de Chriſtenen, en 80 van de Moren; over welke verſcheide hoofden waren, waar onder de Sengadji boven alle andre in vermogen uitſtak. Wy moeten egter hier by voegen, dat dit getal door den oorlog zeer vermindert is.

Schatting der Bonöers aan die van Ternate gegeven, en wat hier viel. Dit volk plagt van ouds meeſt van zyne thuinen te beſtaan, hebbende mede wel eenige Nagelen, maar die zeer weinig, gehad. Ook wilden haar Edelheden, dat men het tot den Landbou, maar niet tot 't plukken der zelve, in 't jaar 1686. 16 Maart by hun Schryvers aanmoedigen zou. Dit was ook de reden dat zy arm zyn, ook geen ſchatting aan den Koning van Ternate, onder welke zy mede ſtonden, dan eenige Toedong en Toetombo's voor zyn Hof-houding, betaalden.

Die van Bonoa groote zee-luiden, en wel eer zee-rovers. Zy ſtaan onder de Amboineeſen voor wakkere zee-lui, en zelf voor ſtoute Rovers, bekent, het geen hun de Landvoogt de Hr. *Harmen Speult*, in zyn tyt al verleert, en by zeker verbond verplicht heeft, niet meer te gaan roven.

Waarom zy op Manipa geplaatſt zyn. Al deze ingezetenen nu van Bonoa, gelyk ook die van Kelang, zyn, zedert hunne wederſpannigheit, tegen de E. Maatſchappy, na dat hunne Hoofden, na Batavia, en elders verzonden waren, onder het geſchut van de Veſting Wantrouw op Manipa zodanig geplaatſt, dat men nu in het Weſten de dorpen Hata Poeteh, Bonoa en Tomoewara, regt agter en rontom de Veſting Tomilehoe, en beoofſten de zelve Aſſahoedi, Kelang, Maſſavoy, Toeban en Lehoe geſchikt, en in een verdeeling, ganſch niet onaangenaam voor het oog, leggen ziet.

Manſchap van Aſſahoedi. Vermits wy nu de ſterkte van alle de vorige dorpen reets opgetelt hebben, vereiſt de draat dezes werks, dat wy van die van Aſſahoedi ook zeggen, dat zy 230 zielen plachten ſterk te zyn, onder welke

zig

zig 70 weerbare mannen, en 32 Dati's bevonden.

Dat 't eiland Bonoa in twee delen beſtaat, onlangs ontdekt.

Tot ſlot moeten wy, eer wy 'er afſcheiden, hier nog by voegen, dat, ſchoon men dit eiland Bonoa zo lang bezeten, en van onzen 't wegen beſtiert heeft, men egter in deze latere tyden, by gelegenheit van een Hongi-tocht eerſt ontdekt heeft, dat de inlander, tot onze groote verwondering, tot nog toe voor ons zeer liſtig bedekt heeft gehouden, te weten, dat dit eiland waarlyk in twee deelen verdeelt, en aldus, gelyk men altyt gemeent heeft, geen een eiland is, maar dat Bonoa uit twee eilanden, die door de zee volkomen van een geſcheiden zyn, beſtaat, waar op de Chriſtenen, en Mooren plagten te woonen.

Het grootſte deel, of 't eiland Loehoe genaamt, legt tegen over het dorp Aſſahoedi, dat op kleen Ceram of Hoewamohel legt. Het ander eiland is het regte Bonoa, 't geen maar uit zeer weinig thuinen van den inlander, en verder by na niet dan uit klippen en rotzen beſtaat, 't geen ook de oorſaak is, dat het altyt onbewoont gebleven, en meeſt voor een vuile ſchuil-en ſluik-hoek van den inlander gehouden is, waar by men nu ook klaar beſpeurt, hoe hy met zyne aldaar verborgene vaartuigen de onze, die maar op eene plaats de wagt hielden, met tuſſchen die twee eilanden door te varen, heeft weten te ontduiken, dat men in voorige tyden niet begrypen kon.

Het Eiland CERAM, en in 't byzonder HOEWAMOHEL.

Het eiland Ceram.

Het zesde eiland, tot de Landvoogdy van Amboina behorende, is Ceram, het grootſte van alle de Ambonſche eilanden, en waar over dierhalven al vry wat zal te zeggen vallen.

Het legt twee mylen benoorden Amboina, en ontrent zo veel bezuiden Bonoa.

In groot en kleen Ceram verdeelt.

Om met een nette ordre daar van te ſpreken, moeten wy voor af zeggen, dat het in groot en klein Ceram verdeelt word, werdende groot Ceram dan weer in drie deelen, waar van wy hier na breder zullen ſpreeken, afgedeelt: wy beginnen dan eerſt van klein Ceram, om dat het naaſt na het Weſten met zynen hoek Sihel legt.

Van kleen Ceram, en deszelfs wonderlyke naam.

Klein Ceram wort anders gemeenelyk Hoewamohel genaamt, en is het zelve land, dat de Portugeeſche Schryvers in hunne ſchriften van Amboina, Veranola of Veranula, en de onze al zo ſlegt Warnoela noemen, zonder dat ik begrypen kan, waar de eene en de andre Natie die naamen, aan dit land gegeven, zal konnen t'huis brengen.

Reden daar van.

Daar zyn 'er, die meinen, dat zy van eene *Bay Warnoela*, zekere valſch opgegevene dogter van den Pati, of Grave van Loehoe (waar van onder Loehoe breder geſproken zal werden) dien naam ontleent zouden hebben, waar aan andre weer niet veel geloof ſlaan, om dat die dogter noit in de werelt geweeſt is.

Veel waarſchynelyker is het, dat zy het zo genaamt hebben, om dat zy den inlander veel van Waran Ela, dat is, groot Banda hebben hooren ſpreken, een naam, die zy aan het geheel eiland Ceram gaven, om dat zich veel Bandaneſen daar op hebben neder gezet; hoewel dit dan weder geenzins op kleen Ceram, of Hoewamohel kon toegepaſt worden.

Cerams grootte.

Gelyk wy nu met Hoewamohel, of 't kleenſte deel van Ceram, een begin zullen maken, om dit groot land te beſchryven, 't geen wy oordeelen 60 mylen Ooſt en Weſt, en tuſſchen de 12, en ſchaars 15 mylen op zyn breedſte Noorden en Zuiden zich uit te ſtrekken; alzo zullen wy ons in de beſchryving van 't zelve na de kaart van Ceram, gelyk die in de groote Kaart van alle de eilanden van Amboina N°. I. gemerkt, voorkomt, geheel en al richten, zo, om dat de byzondre kaart van Ceram, die wy buiten dien nog onder ons hebben, met de zelve over een komt, als wel, om dat men daar by nog een byzonder kaartje van Hoewamohel heeft, 't geen een lief hebber te meer tot opmerking en verluſtiging dienen kan, om dat het vry grooter van beſtek is, als Hoewamohel, 't geen aan groot Ceram vaſt is, behalven dat het nog veel oude naamen van dorpen, nu niet meer bekent, en ook veel andre zaken zeer net aanwyſt, die in het kleene beſtek, 't geen wy volgen zullen zoo niet konden worden uitgedrukt, te weerdiger zynde, om dat men wil, dat de oude Heer *Rumphius*, die te gelyk een Land-meter, en zeer net Tekenaar was, (gelyk ons eenigzins gebleken is, en nog verder blyken zal) het zelve zodanig opgeſtelt en afgeteken heeft.

Waarom wy ons, in 't beſchryven van Ceram, na de groote kaart van Amboina richten.

Hoewamohels grootte.

Wat dit Hoewamohel dan op zich zelven aangaat, het ſtrekt zig 10 mylen Ooſt en Weſt, en ruim 4 mylen Noorden en Zuiden uit; en vertoont zig by na als een eiland op zig zelven, of als een half-eiland, dat met een ſtrook lands, naaulyx een myl breed, ontrent het dorp Tanoeno, en daarom de pas van Tanoeno genaamt, aan 't groot eiland Ceram vaſt is.

Hoek van Sihel.

De Zuid-Weſtelyke hoek van 't zelve naaſt aan Amboina, en maar twee mylen van de kuſt van Hitoe in 't Weſt-Noord-Weſten is de hoek van Sihel, meeſt in de wandeling de drooge ryſt-

hoek genaamt, en by die naam beſt bekent. Hy beſtaat uit enkele rotſen en klippen, die zig aan wederzyden als een muur vertoonen, zonder dat men al verre daar ontrent eenig ſtrand heeft, dat den inlander met reden vry bekommert maakt, om den zelven by het minſte quaat weder te genaken, te meer, alzo men ook blinde klippen ontrent dezen hoek, en een fellen ſtroom te wagten heeft.

't Dorp van die naam.

Agter dezen hoek heeft men in oude tyden een dorpje gehad, mede Sihel of Siël genaamt, waar na die hoek zynen naam draagt. Zy plagt op eenen heuvel of uitſtekende klip te leggen, zo dat het zorgelyk was, die van Siël daar aan te taſten; dog dit dorp is al voor onze tyden, of uitgeſtorven, of verlopen, en die 'er overig gebleven zyn, hebben zig op Way Poeteh ter nedergezet met eenige huisgezinnen, die metter tyt mede verſtroit, of ten einde geraakt zyn.

Droge ryſt-hoek genaamt.

Waarom hy de ryſt-hoek genaamt word, kan ik niet bedenken, ten zy men 'er door verſtaat, dat 'er niet minder als ryſt, maar overvloet van gladde klippen en rotſen valt; maar dat hy droog genaamt word, heeft zyn reden, alzo 'er ontrent dien hoek geen eene rivier is, om het welke nog kragtiger te bewyzen, de inlanders verhalen, dat die van Siël in oude tyden een koning gehad hebben, dien zy den Saguweer-koning noemden, om dat hy, by gebrek van water aldaar, gewoon was zich in Saguweer (een drank, die uit de Saguweer-boom zypelt) te waſſchen.

Zeltzaam verhaal wegens den koning van Sihel.

Naaſt aan den hoek vertoont zig wel de naam van Way Poeteh; dog dat dorp is 'er niet meer.

Moeloet, Hennitawali en Hatoeaha.

Het eerſte dorp dan benoorden Siëlshoek, dat men ontmoet, was Moeloet, een myl van den hoek aan een fraai ſtrand. Het was niet zeer volk- nog Nagel-ryk, en kon geen 200 zielen, en pas 60 of 70 weerbare mannen uitmaken.

Een weinig Noordelyker lag nog een kleen dorpje Hennetawali genaamt, vlak agter het zelve, dog op een hogen heuvel, diep in 't gebergte, zynde van ſterkte even als 't vorige dorp.

Naaſt hier aan was Eli Hatoeaha of kleen Hatoeaha. Het lag twee mylen van den hoek op een klippigen heuvel, die vry hoog, en in vorige tyden zeer Nagelryk was, die men om de hoogte des bergs, in de eerſte tyden, zo gemakkelyk, als wel andre Nagelen, niet heeft konnen uitroejen. Deze drie dorpkens ſtonden eigentlyk onder Leſſidi, gelyk wy in 't vervolg zullen zien.

Hoewamohels manſchap.

Wy plagten, om 't ſluiken der Nagelen te beletten, hier ook een houte pagger, en daar in een Corporaal en twee zoldaten te leggen; maar de laatſte die 'er gelegen hebben, zyn door d'inlanders ten tyde dat de Ternataanſche Stadhouder *Madjira*, zig tegen zynen koning en de E. Maatſchappy opwierp, jammerlyk vermoort, om 't welke te wreeken, men hun, gelyk ook daar na geheel Hoewamohel, zodanig heeft uitgeroeit, dat 'er van 500 zielen, en 170 weerbare mannen, die 80 Dati 's uitleverden, zeer weinig overgebleven zyn.

Batoe Loebang.

Een half myltje verder om den Noord heeft men een plaats, met den naam van Batoe Loebang bekent, zynde een groote rots, waar in de natuur, van buiten aan te zien, zo als men 'er voorby vaart, verſcheide gaten, als deuren of ſtadspoorten, daar men diep in ziet, gemaakt heeft, welke ſpelonk dezen en genen ook wel dient, om 'er een nagtje in over te blyven, hoewel het wat naar, en wegens ſlangen en ander ongedierte, ook wat gevaarlyk is. Het land van Hoewamohel is hier; en van den hoek af tot digt by Cambello toe pas een myl breedt.

Breette van Hoewamohel hier.

Eſſan en Ammaholo 's ingezetenen wel eer draadtrekkers.

Men had hier ontrent, nog een dorpje Eſſan genaamt, 't geen goede aard tot potten en teilen gaf; en een half myltje verder om de Noord, nog een ander, Amaholo, dat al voor menige jaren onder Leſſidi getrokken is, wanneer het hier nog tuſſchen beiden lag, en zich die van Leſſidi wat verder, daar wy het aanſtonts vinden zullen, verplaatſt hadden.

Al deze dorpkens op de Weſt-zyde van deze ſmalle ſtrook lants, brengen wy om 't kleen beſtek, al mede niet in de kaart, als zullende met Cambello eerſt beginnen.

Way Latoe.

Ontrent dit Amaholo is een riviertje geweeſt, Way, of Weï-Latoe, dat is het water des konings, genaamt, 't welk zeer koel en aangenaam is, niet tegenſtaande 't zant en de gront zich root vertoont.

Het droeg zyn naam, van dat koning *Hhamza* zig verſcheide malen in dit water gewaſſchen heeft.

De ſteen Ilatoewa.

De ingezetenen van dit dorp plagten fraje draadtrekkers of gout-ſmeden te zyn, wat zeltzaams onder deze volkeren. Ook valt 'er ontrent Leſſidi een gryze zagte ſteen, die wonderlyk wel dient, om fornuizen voor deze goutſmeden te maken, en 'er de pyp van hunnen blaasbalg in te leggen, om dat die ſteen, Ilatoeſoewa genaamt, het vuur kan uitſtaan zonder te ſpringen.

Out Leſſidi hier.

Tuſſchen Ammaholo en Eſſan plagt oud Leſſidi te leggen, zo zommige willen; dog andre plaatzen 't verder.

Cambello en afbeelding

Ontrent twee kleene mylen van Batoe Loebang meer om de Noord, en ver van de hoek van Siël, doet zich het

als ook der veſting.

het vermaart en luſtig dorp Cambello, zo als het voor de verwoeſting van Hoewamohel was, op.

Wy vertoonen het, zo als het de Heer *Rumphius*, in 't Jaar 1654. zelf zeer net geteekent heeft, in het plaatje, N°. VII.

Dit plagt een van de voornaamſte, en vermakelykſte dorpen van ganſch Hoewamohel te zyn, 't geen ons ook in de verhandeling der Ambonſche zaaken, menigmaal ſtoffe geven zal, om 'er van te ſpreken.

Vermogen van dit Dorp in oude tyden.

Het is in 't eerſt zo vermogend, nog volkryk niet geweeſt, als Leſſidi, dog by verloop van tyd, voornamelyk zedert daar de vreemdelingen, te weten, Javaanen, Maleyers, Portugeeſen, Ternataanen, Macaſſaren, Engelſen, en meer andere volkeren, met een grooten ſtroom quamen toevloejen, en na dat de Kimelaha's of Koninklyke Ternataanſche Stadhouders, zig op Gammaſongi ter nederzetteden, is het een plaats geweeſt, die wonderlyk, en verre boven Leſſidi, gebloeit heeft.

Het legt in een flaauwe bogt, met welke het land zig ſchielyk, dog dan allengskens wel tot twee mylen en meer, hoe men noordelyker, en noord-weſtelyker komt, tot Ajer Mira, en de waterplaats toe, (daar het op zyn wydſte is, en wel vier mylen in de breedte haalen kan,) begint te verbreeden, en uyt te zetten.

Het ſtrand Sebekiri.

Het fraay ſtrand, niet verre van het welke het in een ſchoone valleye, aan een kleene rivier legt, word Sebekiri genaamt.

Aan de Noord- en Zuid-zyde van dit vermogend, en wyd langs ſtrand uytgebreid dorp, had men het gebergte, dat zig van ſtrand af zeer fraay aan het oog vertoonde.

Naam, en Bouheer dezer veſting.

Ten Noorden lag de Kaale-berg, en ten Zuiden een andere berg, op wiens voorgebergte, Baycole, of de Quikſtaart (in 't Ambonſch) genaamt, in 't Jaar 1646. een fraaye dubbele ſteene Veſting, door de Landvoogt, *Demmer*, gemaakt, en Hardenberg by ons, dog Baycole van den inlander genoemt, zich vry luſtig, vertoonde; langs ſtrand daar en boven, met een ſteene borſtweering, en beneden, pas in 't opgaan van deſen heuvel, nog met een halve maan verſterkt, zoo dat het wel een ſtoot uytſtaan kan. De afteekening deezer Veſting, ziet men onder N°. VIII. van die zelve hand.

Platte grond van Cambello's Veſting.

Kipati, 't'chelia, hoofd van Cambello.

Cambello plagt onder een Kipati, of Graaf, Tehelia genaamt, te ſtaan, een trots man, die dezen nieuwen Javaanſchen, dog een weinig verdraaiden titel van Kijai Pati, by uitſtek boven veel andere Orangkaja's voerde, en die wy onder de Regeering van den Heer *Demmer*, een wonderlyke rolle van oproer en verraad zullen zien ſpeelen, die hem in 't begin van 1644. zynen gryſen kop gekoſt heeft.

Dit dorp, in drie Gehugten verdeelt, Saboy Tehelia, Saboy Hatela, en Saboy Hennebele, genaamt, en die onder haare byſondere hoofden ſtonden, waar van het derde alleen drie Orangkaja's had, was met ter tyd zo magtig toegenomen, dat het verre over de 1000, of 1200, zielen uitmaakte, en wel 450 weerbaare mannen, en ruim 150 Dati's, uitleveren kon, 't geen door den toevloet der vreemdelingen, van tyd tot tyd zodanig toenam, dat 'er geen nette bepaling van zielen meer op viel. Zy waaren van de party der Oelifiva's, en dierhalven groote vyanden der Oelilima's; gelyk nu ider van deze vreemdelingen, het zyne tot het vergrooten van den handel, en de uitſtrekking van dit dorp toebragt, alzo vermeerderden zy ook wonderlyk het fraaye gezicht daar van, doordien zy verſcheide nettigheden, en cieraaden, die men in andere dorpen niet vond, aan 't zelve byzetteden, en ook een menigte van vreemde, zeer aangenaame en lommerryke, zo vrugt- als andere boomen, daar aangeplant hebben; een zaak die te meer verwondering verdient, dat die vreemdelingen met zulken ſtroom na Cambello juiſt geraakt zyn, vermits het gantſch geen voordeelige reede hadt, wiens oever wat ſteil, en ook ontrent de rivier, daar zy hunne vaartuigen ophaalen moeſten, al vry wat ſteenagtig was, 't geen hen veel moeite gaf, om ze in de rivier op te rukken.

Manſchap van Cambello.

Seer volkryk van Vreemdelingen.

Men wil dat die van Cambello ook de allereerſte Amboineeſen geweeſt zyn, die de Moer-Nagelboomen van 't eiland Makjan uyt Ternate over, en hier op het Land van Hoewamohel, ontrent de komſt der Portugeeſen in Amboina, gebragt hebben, van waar zy verder op dat land, en de overkuſten der andere eilanden zouden voortgezet zyn.

En beroemd wegens 't eerſt overbrengen der Nagelen hier uyt Ternate.

En om te toonen, dat dit nog zo lang niet geleden was, heeft men, by de eerſte komſt der Nederlanders aldaar, nog eenige van die eerſtgeplante boomen weten aan te wyzen, die agter den berg Maſſili ſtonden, en daar zo wel tierden, dat ganſch Hoewamohel, in korten tydt, volgens zeggen van den inlander, en na giſſing, in 50 a 60 jaaren, daar mede is vervult geworden.

De blyken nog by de komſt der Nederlanders hier vertoont.

Dit heerlyk gewas der Nagelen alhier trok ten eerſten de Nederlanders, en de Engelſchen, derwaart, welke eerſte al zedert de tyd van den Heer *Houtman*, den eerſten Landvoogt van Amboina, hier een

Planke Wooning der onze onder den

Landvoogd Houtman.

planke wooning, om hunne goederen te bergen gehad hebben, die onder de Koninklyke Stadhouders, *Baſſi Frangi*, *Sabadyn*, en *Daja*, het daar nog gehouden heeft, maar onder den barſſen *Leliato* ingetrokken is, waar op toen Oorlog met dit volk, en eindelyk weer een Vrede gevolgt is, die de onſen naderhandt bewoogen heeft, om de voornoemde veſting Hardenberg boven, en beneden aan ſtrand ook een ſterke logie te leggen, om dit oproerig en trouloos volk, te beteugelen, dat egter van geen langen duur geweeſt is, alzo zy die logie, eer zy noch recht voltoid was, in't jaar 1651. afgeloopen, en de onzen, gelyk wy elders zien zullen, trouwloos en jammerlyk vermoord hebben, heulende zeer ſchandelyk met de vyanden van hunnen Koning, *Mandarsjah*, en met zynen trouweloozen Stadhouder, *Madjira*, en zynen aanhang, waar toe zy, die uit den aard boos, en door het bloejen van den handel, ongemeen trots waren, nog meer aanleiding kregen, door zoo veelerley vreemdelingen, en vooral door de *Macaſſaaren*, die hen aanbooden, in allen deele te willen onderſteunen, gelyk zy dat ook van tyd tot tyd, zo aan hun, als aan de Hitoeëſen, getoont hebben, te meer, alzo zy, behalven de ſmaak, die zy in de Nagelen vonden, ook de party van den Prins *Calamatta*, 's Konings broeder, en andere wederſpannelingen, vry ſterk trokken.

En in Leliato's tyd ingetrokken.

Waarom de veſting Hardenberg hier gelegt is.

Al van ouds her, egter heeft dit volk geen goed oog op ons gehadt, voor al zedert wy, by de komſt der Naſſauſche Vloot, hunne Nagelboomen omgekapt, en dus hunne winſt en inkomen benomen hebben, dat egter, gelyk wy op zyn plaats zullen zien, niet zonder reden geſchiet is. Dog men hadt beter gedaan, dat men hen maar geheel uitgeroeit had, dan ſouw men 'er daar na zo veel ſpel niet mede gehadt hebben, alzo van een ydele kas en beurs, niet anders dan beroyde zinnen, en wanhopige aanſlagen, te wagten zyn, gelyk dat de tyd ons tot onſe ſmert, by dit volk, 't geen allereerſt ons bloed zeer moordadig, al ten tyde van de Heer *Jan van Gorcom*, vergieten dorſt, niet dan al te veel geleert heeft, waarom ook na 't oordeel der wyſte mannen hier te lande, in die en de volgende tyd, de oppergevolmagtigde en dappere Veld-Heer *Arnold de Vlaming* vry beter gedaan heeft, met niet alleen hunne boomen, maar ook dit *boos*, en met ons onverſoenelyk volk, geheel en al uyt te roejen.

En waarom zy ons van ouds haatten.

Behalven dat zy een groot gezag over die van Erang voerden, die by na geheel van hun athingen, alzo zy de aanvoerders en leveranciers van Nagelen waren, die daar als ter Markt quamen, zo ſtonden ook nog de dorpkens Noehatoe en Maſſili, wel eer in't gebergte, 't laatſte ontrent een myl na 't Noord-Ooſten, en 't eerſte een halve myl Ooſt op gelegen, onder hun, van beide welke dorpen *Maſſili*, by de onze met de naam Maſſalyn bekent, de Moedergrond van alle de Ambonſe Nagel-boomen, en in Oorlogs-tyden ook wel de woonplaats der Cambelleſen, geweeſt is, alzo dit geweſt, en voor al 't gebergte van Noehatoe, zeer moejelyk te beklimmen, of te naderen was.

Erang, Noehata, en Maſſili, onder hen geſtaan hebbende.

Maſſili, de moeder-grond der Ambonſche Nagelboomen.

Van de Nagel-rykheid dezer dorpkens, of van Cambello, zullen wy hier niet verder ſpreken, alzo dat ter plaatze, daar wy van de Nagelen in 't byzonder, als de goud-ader van Amboina, handelen, gevoeglyker geſchieden zal.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE Wenteltrap, *een ſware* berg, *tuſſchen* Loehoe, *en* Cambello. *Het Dorp* Leſſidi. Way Liſſa, *heerlyk geweſt*. *Schoone* Jacht *op wilde* Koebeeſten, &c. Leſſidi 's drie Hoofd-Orangkaja's. *En* Manſchap. Oud Leſſidi. *Wat benoorden* Cambello. *Die van* Cambello *en* Leſſidi *groote* Nagel-ſluykers, *en Voorvegters*. Veſting, *en* Nagel-Comptoir *in* Leſſidi *opgericht*. Leſſidi, Cambello, *en* Loehoe, drie Hoofd-dorpen *op* Hoewamohel. Way Pihoe. Konings Valey. Veſting Toetop Moeloet. *Dorp* Erang, geſpanſchap Henneoehoe. Erang's *Manſchap*. Noelaa, Tabinolo, *en* Hoelong, *onder* Erang. *Seer* Nagelryk. Manſchap *dezer drie dorpen*. *'t Gehugt* Alatoe, *en* Manſchap. *'t Gehugt* Temi, *dorp* Nibono, *en Toeloeheli*, *onder* Erang. *Schoon geweſt op* Erang. Leſſidi *gemeene* Markt-plaats *dezer Dorpen*. Ajer Mira. *Het* Naſſauſe Gat. *Reden van die benaming*. Poelo Babi. *De ſtraat* Sole. *Hoe 't op dit* Verkens-eiland *geſtelt is*. Waterplaats. *Dorp* Aſſahoedi. *Berg* Kelilatoe. *De Rivieren* Solopa, *en* Waypore. Houte Veſting, *in 't Jaar* 1640. *op de Strand* Arigoena *gelegt*. *In 't Jaar* 1651. *door die van* Aſſahoedi *afgeloopen*. Oud Aſſahoedi. *Berg* Oele, *en de Baey* Haloe.

Aſſahoe-

Aſſahoedi *door de* Heer de Vlaming *verovert*. Vier Soa's, *of* Buurten. *Waren groote* Zee-roovers. *Een oud* Ambagt, *zo beriſpelyk niet in deze Lieden. Door den* Heer van Speult *beteugelt. Voor eenigen tyd.* Noeſſa Ela, *en* Noeſſa Nitoe. Noeſſa Malawa, *en andere* eilanden. *Moejelykheden met die van* Aſſahoedi *van 't jaar* 1651. *tot* 1658. *Door de* Heer de Vlaming *ten einde gebragt. Die van* Aſſahoedi *op* Manipa *geplaatſt. 't Gebergte* Tapi, *Baey* Peiſela. *Dorp* Hennetello. *Bogt* Hattahoeli. Binnen-meir, Tehoemina. Way Lapo, Poelo Tikos. Loehoe, *'t voornaamſte der* drie Hoofd-dorpen. *Dorpen daar onder. Dorp* Noam, volk-ryk. *Het dorp* Serolauw, *zeer* Volk-*en* Nagel-ryk. *Sware* Nagelboomen *hier, reden van dien. Alle boomen, tot den* hoek *van* Sihel *uitgerooit. Onnooſele daad van die van* Serolauw. *'t Dorp* Noelehoe. Hennetoeban, *en* Manſchap. Hennekelang, *en* Manſchap. *Het dorp* Laäla, *en* Afbeelding. *De Rivieren* Walela, *en* Wamoele. Manſchap *van* Laäla. Houte vaſtigheid *van ons.* Macaſſaarſche Veſting. *Het Dorp* Pawayl, *en* Manſchap. *Het Dorp* Anin, *en* Manſchap. *Groote* Nagelboom. *'t Gebergte* Calike. *Dorp* Soetela, *en* Manſchap. *Dorp* Locki, *Rivier* Tenian. *Dorpen tot* Anin *behoorende. De* Hoek Hoelong. *Dorp van dien* naam. *Dorp* Luciela. *Berg* Saloe, ſtrand *Hatamoeli. Dorp* Rora, *daar* Hidajat *zig in 't jaar* 1620. *nederſette.* Luciela *door de* Heer van Diemen, *in 't jaar* 1637. *verovert. Dorp* Saloekoe, *en* Manſchap. *Magtig Dorp* Loehoe. *Rivier* Way Oelat. Hoofden *en* Buurten *van* Loehoe. *Afkomſt deſer* Hoofden. *En wel van den* Kipati. Amala Ela's buurt. Huwelyk, *en* Geſlacht. *Verdere* Takken. Pati Nayla's *Kinderen.* Geſlacht-lyſt *van het tweede* Campon, Samaneri. *Van het derde* Campon, Makatita. Mahhdoem, *eerſte* Planter *van 't* Mohhammedaanſch Geloove *op* Loehoe. Geſlacht *der vierde* Campon. *Het Dorp* Kalike. *Deſe* vier Hoofden *van* Loehoe Beſtierders *van* Hoewamohel. *Hunne* beſtiering *ouder, als die van* Hitoe. *Moeite tuſſchen den* Kipati *en* Mahhdoem's *Soonen. Die zich tegen den zelven ſterk maken. Oude* Setel *der* Koninklyke Stadhouders *hier. De* Spek-berg, Begraafplaats *der* Kimelaha's. Engelſche, *en* Hollanders *hier. Houte Logie* der laatſten. *De* Veſting Overburg, *hier gebouwt. 't Rivierken* Beerau. Loehoe's afteekening, *met hare* Veſting. Nagel-komptoir *hier van ouds, onder een aanſienelyk* Opperhoofd. *Wie hier nu als* Hoofd *legt. Die van* Loehoe *de* Beſte, *en die van* Cambello *de* Trotſte *deſer Inlanders. Verder* Gedrag *der* Loehoeneeſen *ontrent ons. Van welke verſcheide om hunne trouw geleden hebben. Door de* Heer de Vlaming *wel beloont. Waar de* Loehoeneeſen *vervaaren zyn. Vuyle* Samenrotting *op* Hitoe, *en Gevolgen. Oude* Manſchap *van* Hoewamohel. *Dorp* Licla, *en* Manſchap. Hoek Lauwa. Coeſcoes Baey. *Vergaderplaats der* Hongi. *Rivier* Poeteh Leſſi. Batoe Caloway. *Oude* Seltſaame gewoonte. *De* hoek Lauma. *'t Dorp* Way Poeteh; *zeer* Volk- *en* Nagel-ryk. Manſchap. *Moed op hunnen ouden* Adel. *En op andere Saaken. Voorwending van de* Nagelen, *hier gebragt te hebben.* Hoewamohel *de Oudſte* Nagel-plaats, in Amboina, *en ook der* Nederlanders. Way Poeteh *geeft aan die van* Hitoe *de* Nagelen *allereerſt.*

De Wenteltrap, een ſwaare berg tuſſchen Loehoe, en Cambello.

TUſſchen Cambello, en Loehoe, lag een ſwaar gebergte, en onder 't ſelve een berg, door de onzen de Wenteltrap, en by den inlander Helat, genaamt, over welken hoogen berg, die van Cambello in anderhalf myl na de overzyde van Hoewamohel tot op Loehoe gewoon waren over te lopen.

Het dorp Leſſidi.

Tuſſchen Cambello en Liſſidi, waren ook twee hooge bergen, van welke de kleenſte naaſt 'er aan, en op ſtrand gelegen, de voornoemde *Câlenberg*, van d'onze, dog Awalahoe van den inlander genaamt wert, en de andre, de grootſte zynde, dicht by Liſſidi lag, en die wy aanſtonds noemen zullen.

Anderhalf myl benoorden Cambello, ontrent twee mylen en een halve van 't Naſſauſche gat, en anderhalf myl bezuiden Erang, plagt het dorp Leſſidi te leggen, alwaar 't land na 't Weſten, allenskens meer uitpuilt, en wel drie mylen breeder wort.

Het lag aan de rivier Way Liſſa, in een ſchoone en aangenaame valley, aan de voet in 't Noorden van een hoogen berg, Maloca Tapame Hoehoeme genaamt, zo luſtig en vermakelyk, dat alle, die dit geweſt van Hoewamohel, in zynen bloey, ja zelfs na de verwoeſting van dat land, beſchout hebben, zig genootzaakt vonden te bekennen, noit aanlokkelyker geweſt ontmoet te hebben, behalven dat ook de jacht op wilde koebeeſten en herten, die men op Cambello, Leſſidi, Erang, en op Ajer Mira heeft (waar na toe veel vrylieden, met een pas-cedul, van den Landvoogd, die beeſten gaan ſchieten) zeer veel vermaak, en een luſtige oeffening aan de lief hebbers toebrengt.

Way Liſſa, heerlyk geweſt. Schoone Jacht op wilde Koebeeſten, &c.

Het plagt in zyn meeſten bloey, magtiger

Leſſidi's drie Hoofd-Orangkaja's.

tiger dan Cambello te zyn. Ook hadt het drie Hoofd-Orangkaja's, waar van by uitſtek, *Iman Swacki*, de eerſte in rang by ons bekent geweeſt is, gelyk hy ook meermalen voorkomen zal. De twede was, *Latoecole*, die met een Ternataanſche Princes, Suſter van *Kaytsjili Sibori*, getrout, en dierhalven door den Prins *Aali*, tot Sengadji, of Hertog, en eindelyk tot hoofd van Leſſidi, verheven is. De derde Orangkaja, is Pati *Waran*, wiens Campon, of gehugt, in zes Soa's, of onderbuurten beſtond, waar onder de voornoemde dorpen, Eſſan en Amaholo mede waren, konnende dit derde deel van Leſſidi alleen wel 500 zielen, 230 mannen, 60 Dati's, en by verdere uitrekening, ganſch Leſſidi wel 1400 zielen, waar onder wel 700 weerbare mannen, en 200 Dati's uitleveren, alle mede Oeli Siva's zynde, gelyk ook de voornoemde drie dorpkens, Moeloet, Hennetawali, en Elitoeaha, die onder Leſſidi ſtonden.

En Manſchap.

Oud Leſſidi, wat benoorden Cambello.

Behalven dit Leſſidi, plagt 'er nog een oud Leſſidi, ontrent de voornoemde rots Batoe Loebang, tuſſchen de dorpkens Eſſan, en Amaholo, te leggen, dog alzo zy daar te veel door de Loehoeneſen, en anderen, gequelt wierden, zyn zy van daar na een andere plaats, een halve myl benoorden Cambello, verhuiſt.

Die van Cambello, en Leſſidi, groote Nagelſluikers, en Voorvegters.

Waren die van Cambello in hun tyd grote Nagelſluikers, en dappere voorvegters in de oorlogen, met die van Hoewamohel gevoert, deze zyn het niet minder geweeſt, hoewel 'er gevallen waren, dat zy hunne landslieden verlieten, en ons toegevallen zyn, 't geen de oorzaak geweeſt is, dat men, om hun tegen de woede der Cambelleeſen, en Erangers, hier over zeer op hen verbittert te dekken, daar een Veſting van opeengelegde zeeſteenen, rontom met palliſaden bezet, gelegt, en een Nagelkomptoir heeft opgericht, hoewel dat mede, volgens den ongeſtadigen aart van dezen inlander, van geen langer duur geweeſt is, dan dat zy met de reſt, by den algemeinen opſtand, onder *Madjira*, weder van ons afgevallen zyn, en zich openlyk tegen hunnen Koning, en de E. Maatſchappy aangekant, en ons volk jammerlyk vermoort hebben, welker bloed hun, en hunne makkers, naderhand vry duur betaalt gezet is.

Veſting en Nagelkomptoir in Leſſidi opgericht.

Leſſidi, Cambello, en Loehoe, Hoofddorpen op Hoewamohel.

Dit Leſſidi, Cambello, en Loehoe, waren de drie hooftdorpen van gantſch Hoewamohel, waar onder al de mindere dorpkens ſtonden.

Behalven de rivier Way Liſſa, heeft men ontrent Leſſidi nog een kleen riviertje, Way Pihoe, dat tuſſchen den Kâlenberg, (wel eer ook de verblyfplaats van *Kimelaha Loehoe*,) en Maloca Tapane Mahoeme, zagtkens doorſtroomde in een valley, waar in Koning *Hhhmza* zyn leger gepoſteert had, wanneer die van Cambello, hem niet ontfangen wilden; na welk geval deze valleye des Koning's valleye genaamt is.

Way Pihoe.

Koning's Valey.

Ontrent dit rivierken plagt ook een veſteene ſterkte, Toetop Moeloet, dat is houd den bek, te leggen, om de Cambelleſen het uitvallen op de Leſſidiërs, toen zy nog onze bondgenooten waren, te beletten; die anders op de Leſſidiërs loerden, en hun ook wel van den berg Maloca Tapane Mahoeme met ſteenen in hun Negry beſtormt hebben.

De veſting, Toetop Moeloet.

Anderhalf myl ten noorden van Cambello heeft men het dorp Erang, zo dat Leſſidi ontrent in 't midden tuſſchen Erang en Cambello lag; makende in oude tyden het Oeli, of geſpanſchap, Hennoehoe uyt.

Dorp Erang, geſpanſchap, Hennoehoe.

Schoon dit dorp juiſt niet eigentlyk onder Cambello behoorde, hing het egter veel van 't zelve af, gelyk ze ook genootzaakt wierden, hunne zyde te volgen, want zonder die van Cambello, die hunne Nagelen aannamen, of hen toeſtonden die daar te venten, zouden zy van al hun inkomen berooft geweeſt zyn, zo dat de eene vrientſchap de andere weerdig was.

Zy ſtonden onder een Pati, *Aali*, genaamt, en waren in vier Soa's of onderbuurten verdeelt, die te zamen 462 zielen, 159 weerbare mannen, en 68 Dati's uitmaakten.

Erangs Manſchap.

Onder hen ſtonden drie kleene dorpkens, Noeläa, Tabinolo, en Hoelong.

Noeläa, Tabinolo, en Hoelong, onder Erang.

Het eerſte lag na 't Noord-Ooſten, een uur in 't gebergte, een ſterk neſt, dat veelen van ons volk gekoſt heeft eer het verovert is, waar toe hun Orangkaja, *Mackanobal Leaſſoe*, veel gewigt toe gebragt heeft.

Tobinalo lag wat dieper 't gebergte in, en ſtond zo veel als onder Noeläa; maar Hoelong lag midden in 't land ontrent twee groote uuren van Erang, en een groot uur van Tabinolo. Het ſtont onder eenen Pati *Nipa*, ook wel den *Imam* van Hoelong genaamt.

Zeer Nagelryk.

Deze drie dorpkens konden zeer veel Nagelen leveren, en waren ider zo ſterk van volk, dat zy ſamen wel 1000 zielen, 330 weerbare mannen, en 122 Dati's te voorſchyn konden brengen.

Manſchap der zeer drie dorpen.

Tuſſchen Erang en Ajer Mira, is een klippig gebergte, 't geen egter een weinig ſtrand, en een kleen gehugtje, Alatoe genaamt, plag te hebben, dat ontrent 100 zielen, 30 weerbaare mannen,

't Gehugt Alatoe, en Manſchap.

en

en 15 Dati's uitleveren kon, zynde meeſt Erangers, derwaarts gevlugt, en naderhant onder Noelaa geſteken.

't Gehugt Temi, en 't dorp Nibono, en Toeloeheli, onder Erang.

Dus lag 'er wat bezuiden Erang, nog een kleen gehugtje Temi, dat naderhant ook onder Erang getrokken is. Het Dorpje *Nibono*, het vyfde van 't Oeli Henneoehoe, lag een myltje bezuiden Erang, tuſſchen twee groote rivieren, op een langen rug, dog was mede al voor langen tydt onder Erang, als een Soa, of onder-gehugt geſtoken, gelyk ook Toeloeheli, wat dieper in 't gebergte gelegen.

Schoon geweſt op Erang.

Erang was mede van ouds her, en is nog, een heerlyk en uitnement vermakelyk geweſt, ja een aardſch Paradys, en weergalooſe Luſthof, zo van Nagel- als Nooteboomen geweeſt, dat men van tyd tot tyd nog wel gewaar is geworden, wanneer men genootzaakt wierd, ettelyke hondert Amboineeſen, en Hollanders, tot het uitroejen der Nagel- en Nootenboomen, daar omſtreeks uit te zenden. Ook was het boſch van Erang met allerlei ſchoone vrugt- en lommerboomen, zo rykelyk voorzien, dat men zich geen luſtiger ſtreek lands, dan deze, verbeelden kan.

Leſſidi, gemeene markt-plaats dezer dorpen.

De gemeene markt-plaats, daar deze laatſte gehugtjens hare Nagelen, en Nooten na toe bragten, was Leſſidi, zoo lang, die van Leſſidi van Erang en Cambello niet afvielen, om het met ons te houden.

Ajer Mira.

Een half myl noordelyker, dan Erang, en anderhalf myl ten Zuid-Ooſten van het Naſſauſche Gat, heeft men een ſchoone rivier, Ajer Mira, in de wandeling, dog eigentlyk Ajer Merah, dat is, het root Water, of anders de Moordenaars rivier, na 't vermoorden van eenige Hollanders, genaamt, die met een groote witte ſtraal in zee ſtort, komende van 't naaſte gebergte afrollen; dog in de Weſtermoeſſon, als 't regent, zig zeer root, en drabbig, vertoont, daar zy in de drooge tyd zo klaar, als kriſtal, ja byna weergaloos in helderheid is. Hier loopt het land nog meer na 't weſten uit, en is wel drie en een halve myl breet.

In deze rivier was 't, daar de Macaſſaaren met hunne vloot, toen zy in 't Jaar 1653. na Amboina overquamen, inliepen, en zig vaſt maakten, ter tyd zy zich daar na wat na Aſſahoedi begaven.

't Naſſauſche Gat.

Anderhalf myl van deſe voorname rivier, ontrent een myl Noorden, en dan nog een half myl Noord-Ooſt op, daar dit land wel tot de vyf mylen in de breedte zig uitbreit, heeft men eenen hoek, die vlak na 't Weſten op Poeloe Babi, of het varkens eiland, zoodaanig aanloopt, dat het Naſſauſche gat tuſſchen dien hoek, en tuſſchen dat eilandje, doorſtroomt.

Deze hoek (die ontrent een half myl lang, en een quart myl breed is, en waar in men in een hoek ter linker-hand twee kreeken, als beſlotene meirkens, ziet, waar uyt men de vaartuigen zeer licht aan de overzeide overhaalen kan;) vertoont zig vlak van vooren, en niet alleen een ſtuk weegs benoorden en bezuiden den zelven, maar van daar ook tot aan de Hoek van Siel, eenigzins riffig.

Reden van die benaming.

De Straat tuſſchen dezen hoek, en Poeloe Babi, werd by ons het Naſſauſche gat genoemt, om dat de Naſſauſche vloot, in 't Jaar 1623. met de Zeevoogt, *Jaques l'Heremite* uitgezeilt, na zyn dood met zynen Onder-Zeevoogd, *Eugenius*, in 't gemeen *Geen Huigen Schapenham*, in 't Jaar 1625. met vier ſchepen, door dit gat in Amboina quam, 't geen ontrent een quart myl breed is. In het Naſſauſche gat ter linkerhand, zoo als men het van buiten doorvaart, ziet men een witte klip, Alang genaamt, alwaar 't oude Alang, zou gelegen hebben.

Poelo Babi.

Het eilandje, dat ten Weſten van dit Naſſauſche gat, en van dezen Weſthoek van Hoewamohel, legt, werd gemeenelyk Poeloe Babi, of het verkens-eiland, na de menigte der boſch-verkens, die men 'er op heeft, genaamt. Het legt tuſſchen deſen hoek, en het eilandje Kelang, zynde van Kelang door een kromme guyl, ontrent half zo wyd, als het Naſſauſche gat, en Sole, of ook wel het gat van Hatapoeteh, genaamt, afgeſcheiden, in welk gat, zoo ſterken ſtroom gaat, dat 'er geen kleene vaartuigen, zonder 't uiterſte gevaar, weten door te geraken, ten deele om dat de ſtroom daer zo geweldig maalt, ten deele, om dat zy ten eerſten, of op de wal van Kelang, of op die van dit eiland, in ſtarden geſlagen worden, vooral, zo 'er maar wat wind by koomt.

Straat Sole.

Hoe 't op dit Verkens-eiland geſtelt is.

Dit eilandje is ontrent een myl lang, en ontrent een quart myl breet. Aan de Zuid-zyde heeft het byna in 't midden, dog wat Ooſtelyker, een kleene inbogt, Sona genaamt, van welke af, Ooſt om, de ganſche Ooſt- en Noordzyde, wat riffig is, 't geen men ook eenigzins beweſten dit inbogtje verneemt.

Het is na zyne kleenheid al vry berg- en boſch-agtig, dog zonder rivieren, dan dat men een kleen ſpruitje beweſten het bogtje heeft.

Van dit eiland weder af op 't land van Hoewamohel, en ter zyden uyt na 't Ooſten, op den Weſt-hoek van kleen Ceram, of wel den hoek om ſtappende, loopt het land weder een groote

Waterplaats. anderhalf myl na 't Ooſten, puilende, na dat men een kleen bogtje voorby is, een weinig uit, en dan zo regt Ooſt op, tot aan de zoo genaamde Waterplaats met een riffig ſtrand loopende.

Het heeft in het Ooſten mede eenkleen inbogtje, dat ten Noorden van Ajer Mira ontrent anderhalf myl, en ten Weſten van Aſſahoedi een myl legt; dragende zyn naam, van dat ons volk in oorlogstyden daar nu en dan wel plagt water te halen.

Hier is het land van Hoewamohel ontrent weer van de zelve breedte, als 't by de rivier Ajer Mira was, giſſende dit mede ontrent drie en een halve myl breed; dog van hier verſmalt het land hoe langer hoe meer, en loopt van de Waterplaats Noord-Ooſt aan.

Gelyk nu de dorpen van *Hoewamohel*, tot nog toe van ons beſchreeven, alle op de Ooſt-zyde van dit land leggen, alzo zal het volgende, dat wy nu nog tot aan de pas van Tanoeno toe beſchryven zullen, in 't Noord-Ooſten, of in 't Noorden van kleen Ceram, voorkomen.

Dorp Aſſahoedi. De eerſte plaats na de Waterplaats, die wy ontmoeten, ontrent een myl ten Noord-Ooſten van de zelve, is het vermaarde dorp Aſſahoedi, al waar zig eerſt een ſmalle inbogt, en even daar aan een uitpuilende hoek, en dan weer een inbogt, en een andere reevige hoek vertoont, ontrent welken men verſcheide

Berg Kelilatoe. moeraſſen onder den rotzigen berg Kelilatoe ziet, dien de onſen den rooden Berg noemen, by welken aan des zelfs eene zyde, zig een onderaardſche Wooning, of Celle, vertoont, die wel eer onſe vyanden tot een vaſte vlugtplaats diende, te meer, alzo zy van onderen, door eenen naauwen en verborgen toegang, daar op wiſten te komen, daar hen niemand, zonder groot gevaar, genaken kon.

Rivieren Solopa, en Way Pore. Beneden langs dezen berg ziet men de rivier Solopa; dog wat Suydelyker de rivier Way Pore, die wel veel groter, maar brak van Water, en daarom door ons volk de Zoute rivier genaamt is, 't geen ook wel te gelooven is, alzo zy haaren oorſpronk uyt een vuil Moeras, of kleen binnen-meir, heeft.

Houte Veſting in 't jaar 1640. op 't ſtrand Arigoena gelegt. Op het ſtrand Arigoena, tuſſchen deze twee rivieren, heeft de Landvoogt *Jan Ottens*, in 't jaar 1640. een Houte Veſting, met noodige beſetting, gelegt, om de vreemde Nagel-ſluikers, die zig veel herwaards om de ſchoone reede begaven, waar te nemen; dog deze Veſting is al mede (gelyk wy zien zullen,) in 't jaar 1651. door die van Aſſahoedi, na dat zy al ons volk vermoort hadden, afgeloopen.

Dog in 't Jaar 1651. door die van Aſſahoedi afgeloopen.

Agter dit dorp plagt, in de tyden van de Heer *Artus Gyſels*, oud Aſſahoedi te leggen, met welk dorp die Heer groote moeite kreeg, zo verre, dat hy in 't jaar 1632. genoodſaakt was het den Oorlog aan te doen, en alle boomen om verre te hakken. Oud Aſſahoedi.

Beooſten Aſſahoedi, legt de Berg Oele, door ons volk de Bonoaſche berg genaamt, om dat die van Bonoa, in de laatſte Oorlogen derwaarts gevlugt, zig op dien berg verſterkt hadden. Berg Oele, Baay Haloe.

Tuſſchen deze twee bergen is een kleene vlakte, en agter de zelve de beſlootene kleene bay, Haloe, waar in men tegen alle winden zeker legt; dog voor de zelve is het wat riffig, zo dat men moeite heeft om 'er in te komen; 't geen egter onze vyanden niet belette in de laatſten Oorlog menigvuldige uitvallen hier uit te doen; eer wy eens wiſten, waar zy van daan quamen. Hoe egter de wakkere en onvermoeide Heer, *Arnold de Vlaming*, in 't jaar 1655. dit vuil gebroed der Aſſahoedi door de Hr. de Vlaming verovert. diers hier heeft weten te verneſtelen, en hunne ſchuilhoeken te ontdekken, zullen wy omſtandig elders zien.

Dit dorp ſtondt wel eer onder eenen *Radja*, of *Latoe Aſſanke*, die wel een groot Koning moet geweeſt zyn, vermits Radja, in 't Maleits, en Latoe, in 't Amboinees, Koning beteekent.

Het dorp beſtond uit vier Soa's, of onder-buurten, waar van de eerſte, Noeroe Latoe, onder den Koning ſtont, wiens geſlagt geheel uitgeſtorven, waar na het gezag op Tamaela (dat is Jonker) Hatela vervallen is, uyt welk ſtamhuis zig nog lang daar na de Orangkaja *Camera*, (of Land-Raad) *Laulata*, op Manipa aan de Veſting, met nog een andere Orangkaja *Amanitoe*, onthouden heeft. Vier Soa's of buurten.

De tweede Soa, *Noeroe Aſſal*, ſtont onder eenen *Tamaela Oetwen*, die ook in de Land-raad als een lid zat. De derde zynde nog een minder *Tamaela Aſſal*, van welken nog een nazaat aan den rooden berg, ontrent 't Kaſteel Victoria, leefde, waar van wy hier na nog ſpreeken zullen; en het vierde, van eenen *Cajoan*, mede meeſt uitgeſtorven.

Deze Ingezetenen van Aſſahoedi, waren van ouds her ſtoutte Zee-roovers, gelyk die van Bonoa, en meer andere eilanden, en gelyk de Papoewa's nog zyn; een Ambacht, 't geen aanleiding tot den oudſten handel, in de wereld, te weten, den ſlavenhandel, gegeven heeft; en dat men voor zo oneerlyk en berispelyk in deze onnoſele en domme Cerammers, en andere eilanders, niet keuren moet, alzo de aloude Helden der Waren groote Zeeroovers. Een oud Ambacht, zo berispelyk niet in deze lieden.

Grie-

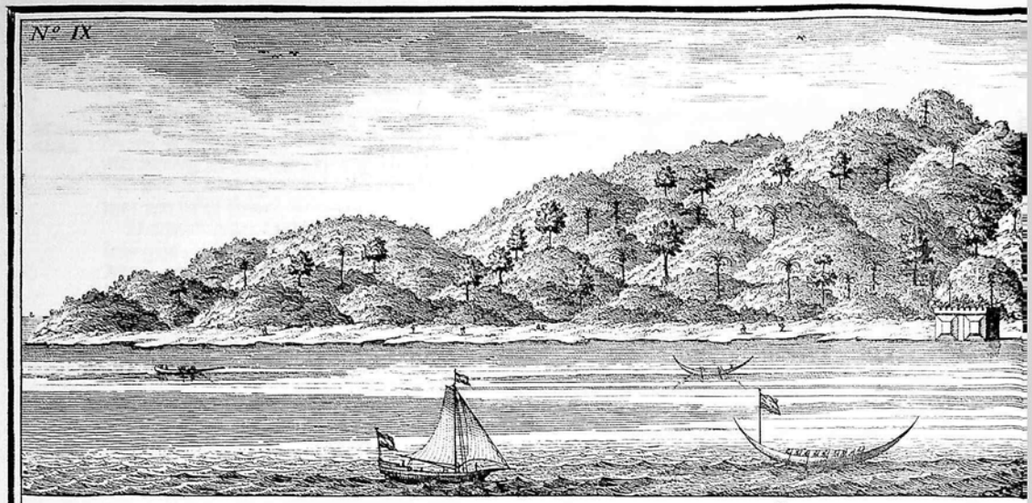

LAÄLA BY COMPAU

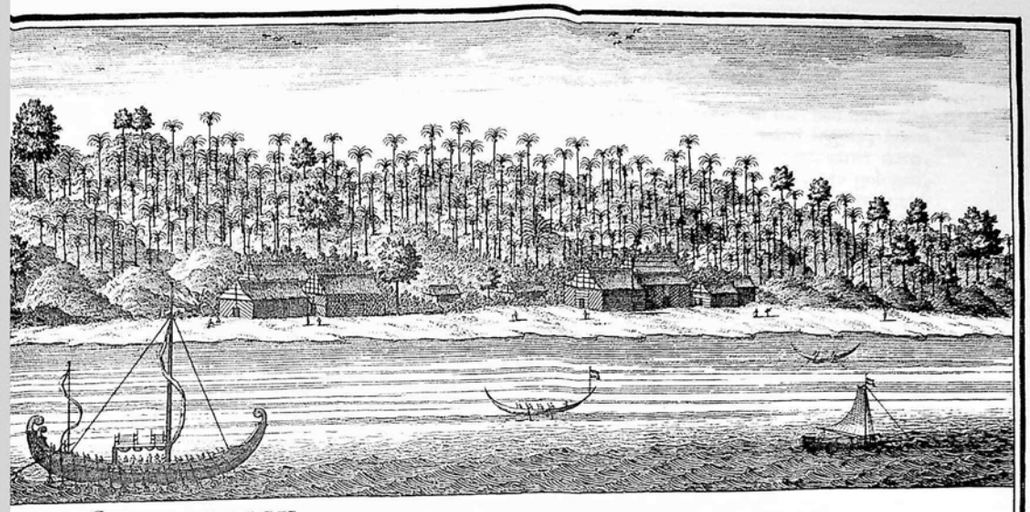

NIES SAGOE-BOSCH.

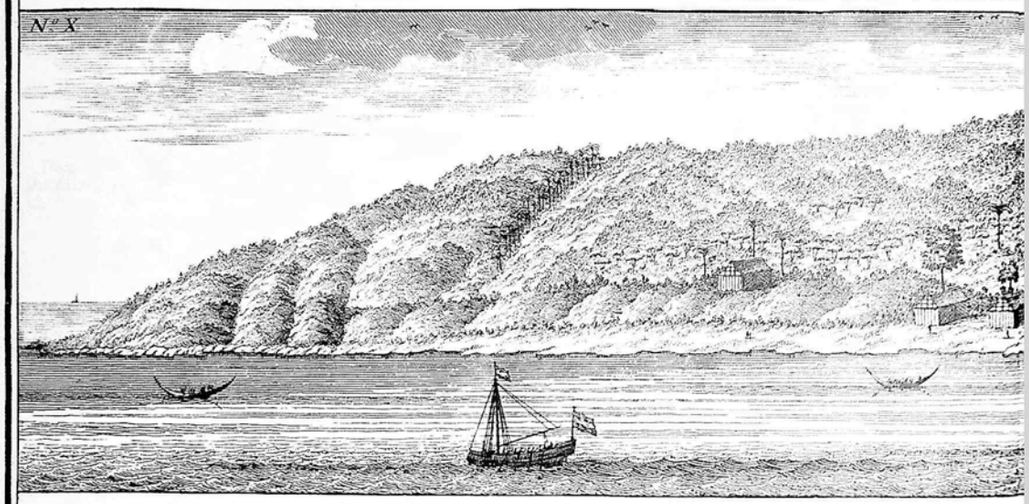

LOEHOE, EN DE F

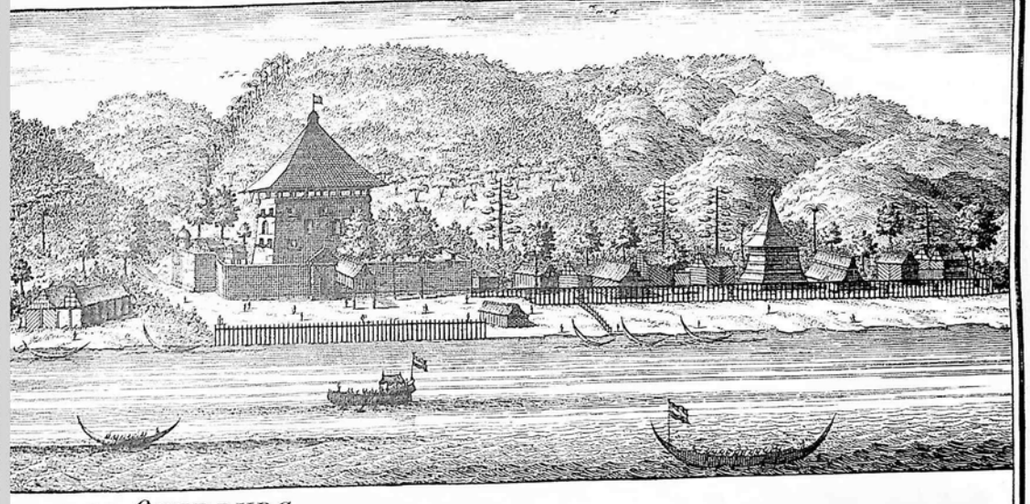

RTRES OVERBURG.

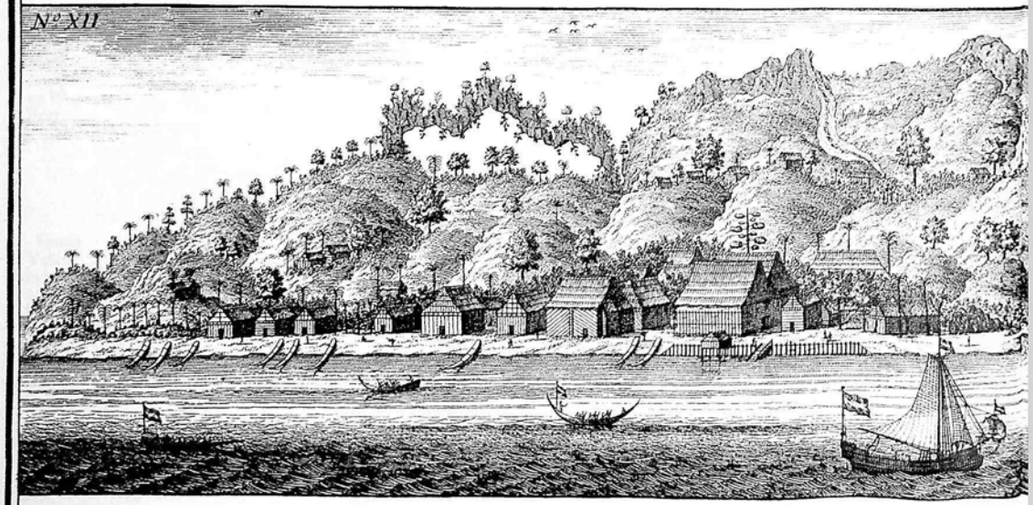

HET DORP

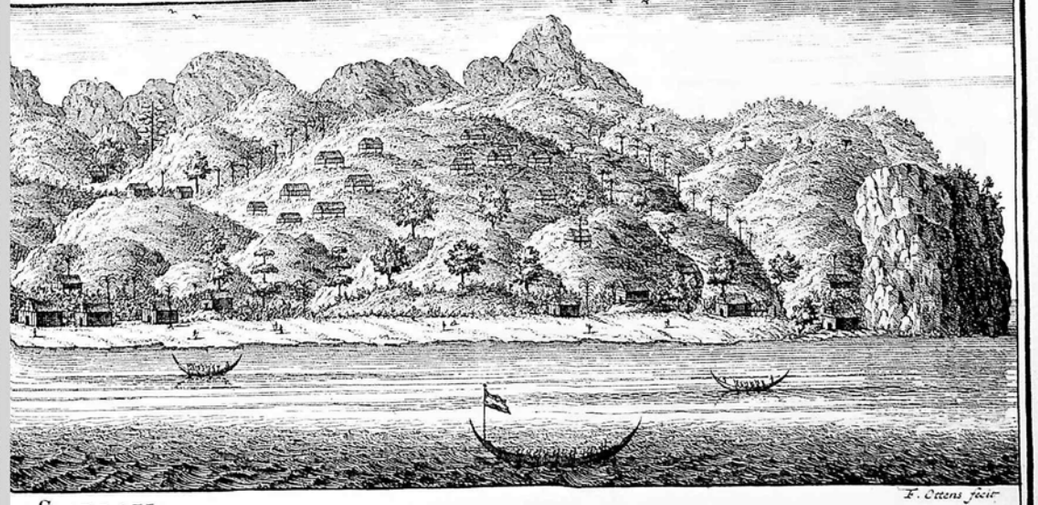

SAWAY.

F. Ottens fecit

Grieken, gelyk wy in 't eerſte Deel van dit werk uitvoerig toonen, daar van niet vry waren, ja hun werk maakten van menſchen te rooven.

Door de Hr. van Speult beteugeid.

Zy deeden met hun Zeerooven onze vrienden veel afbreuk, 't geen de Heer *Herman van Speult* in 't jaar 1619. noodzaakte deze Hoewamoheleſen dit Ambagt te verleeren, en hen in hun neſt aan te taſten, waar op zy beloofden, dit menſchen-rooven te zullen nalaten; maar 't en duurde niet lang, alzo dit het eenigſte middel was, waar op deze ſtoute en luye gaſten beſtonden, zig van geen winſt der Nagelen konnende voeden, en zig verder enkel met de viſſchery, en het Sagoe kloppen, bezig houdende, waar van niet veel overſchietende, dwong hen de nood weer aan 't zeeroo ven te gaan, zig op de ontoegankelyke vlugt-bergen, die zy voor ongenaakbaar hielden, vertrouwende.

Voor eenige tyd.

Noeſſa Ela, en Noeſſa Nitoe.

Voor, en rondom, den berg van Aſſahoedi, heeft men na zee toe ettelyke kleene eilandekens, van welke het grootſte, zeer rotzig en ſcherp, Noeſſa Ela, recht voor Aſſahoedi zig vertoont. Andere noemen dit Noeſſa Nitoe, of het Duivels eiland, waar op een Veſting, Nabi genaamt, plagt te ſtaan. In't Noord-Ooſten heeft men 't eilandeken, Malawa, na 't welke, Ooſt aan, nog eenige andre volgen, die Oeka Choeway, Oeka Talla, Oeka Nitoe, enz. genaamt werden.

Noeſſa Malawa, en andere eilandekens hier.

Moejelykheden, met die van Aſſahoedi, van 't jaar 1651. tot 't jaar 1656.

Wat gevallen de E. Maatſchappy, met deze ſtoute gaſten in den Oorlog, by Madjira's afval, van 't jaar 1651. tot 't jaar 1656, gehad heeft, alzo de vyanden, met een groote onderſtand van Macaſſaaren, Malleyers, Ternataanen, &c. geſterkt, zig met zeven ſterkten boven malkanderen vaſt gemaakt hadden, en hoe zy mede door de dapperheid van den Heer de Vlaming geſtemt zyn, zullen wy omſtandig op zyn plaats verhaalen, en te gelyk dan aanwyſen, hoe dit ſchoon land tot een woeſtyn gemaakt, en geheel ontvolkt is, om aan anderen te leeren, niet wederſpannig te zyn.

Door de Hr. de Vlaming ten einde gebragt.

Die van Aſſahoedi op Manipa geplaatſt.

Men heeft hen zedert mede op 't eiland Manipa, agter de Veſting Wantrou, op Tomilchoe, of wel Beooſten by die van Kelang, Maſſavoy, Toeban en Lochoe, gelyk wy in de beſchryving van Manipa, en Bonoa, reeds aangehaalt hebben, geplaatſt.

Gebergte Tapi, Baay, Peiſela.

Een myl beooſten Aſſahoedi, ziet men het ſcherp voor uitſteekende gebergte, Tapi, naaſt aan 't welke een diepe Baay, Peiſela by den inlander, dog by d'onze Gyſels Baay, genaamt, na 't Zuiden vry diep inſchiet, van voren ook met een rifje bezet, alwaar het land niet boven anderhalve myl breed is.

Dorp Hennetello.

Wanneer men van hier een halve dag Zuid-Ooſt aan land-waart ingaat, komt men by het wel eer vermaarde dorp, Hennetello, diep lantwaart in gelegen, dat in zynen bloey wel in drie byſondere dorpen beſtont, 't geen ook hunne naam in 't Amboinees te kennen geeft; dog zyn die drie, naderhand tot een dorp zamen geſmolten.

Ontrent midden in 't land, tuſſchen Peiſela in 't Noorden, en het Meir Noan in het Zuid-Ooſten, drie mylen beooſten Aſſahoedi, lag dit groot dorp, dog beſtond meeſt uyt Alfoereeſen, of wilde berglieden, die in 't eerſt onder geen ſtrand-dorpen ſtonden, hoewel zy daar na met die van Laala vriendſchap hielden, dog eindelyk zig by die van Aſſahoedi, als de naaſt geleegene, voegden, om met hen te ſcheppen.

Hoe hen de Landvoogd *Gyſels* te vergeefs aangetaſt heeft, en hoe zy zedert van daar verſtroyt zyn, zullen wy elders zien.

Bogt, Hattahoeli.

Pas beooſten dezen ſcherpen hoek, Tapi, ontmoet men een andren, diepen inbogt, Hattahoeli genaamt, die weer in verſcheide zeldzame binnen-wateren, even als of ieder een vertrek op zig zelven was, verdeelt word. Even agter die binnen-wateren, heeft men een groot binnen-meir, Tehoemina, dat door zekere klippen, zig van buiten als een onderaardſch hol vertoonende, in Zee uitwatert.

Binnenmeir, Tehoemina.

In alle deze wateren is het vol Kaymans, dat wel te gelooven is, alzo die de Moeraſſen en binnen-wateren zoeken, en hier niet gemoeit nog verdreven worden.

Op den Ooſt-hoek, heeft men nog een verſche rivier, Way Lapo genaamt, en dicht daar by Poeloe Tikos, of 't Muiſen-eiland, zynde dit ſtrand verder Ooſt aan, tot den pas van Tanoeno, meeſt moeraſſig, woeſt, en onbewoont, en ſchiet het land daar Noord-Ooſt en Ooſt aan zoodanig in, dat het by Poeloe Tikos, maar vyf quart, of anderhalf myl, en by de pas zelf maar een myl, wyd is.

Way Lapo. Poeloe Tikos.

Dus verre nu tot aan den naauwen hals, of de pas van Tanoeno, die kleen Ceram van het groote ſcheit, genadert, zo zullen wy by die zelve, nu na de overzyde, of het Ooſtelyk deel van Hoewamohel, overſtappen, en zo Zuiden aan, weer na den Hoek van Siel, om ook de dorpen, die aan de Ooſt-zyde leggen, te beſchryven, voortgaan.

Lochoe, 't voormaalſte der drie hoofddorpen.

Dog moeten wy voor afzeggen, dat, gelyk Lochoe een van de drie hoofddorpen op Hoewamohel was, het, zo in opzigt van 't getal der dorpen, daar onder ſtaande, als dat daar de Ternataan-

ſche Stadhouders op Gammaſongi, hunnen Zetel geplaatſt hadden, en ook in opzigt van veele andere zaaken, het voornaamſte van deze drie geweeſt is.

Dorpen daar onder ſtaande. De dorpen nu, die onder Loehoe ſtonden, of liever hare Nagelen daar ter markt bragten, alzo die mindere dorpen altyd ſtyfs loochenden, onder di van Loehoe oit geſtaan te hebben, waren Seroelau, Noeheloe, Laala, Hennekelang, Hennewali, Hennetoeban, Hennelelli, Pauwayl, Locki, Soetela, Hoelong, Rora, Leſſiëla, Saloekoe, Liela, Way Poeteh, en Siel.

Dorp Noam, volkryk. Naaſt aan de pas van Tanoeno plagt in oude tyden de volkryke Negry Noam aan een Talaga, of Binnenwater, te leggen, dog daar is geen menſch van overgeſchooten, alzo dit dorp genootzaakt geweeſt is, wegens de ongezondheid van 't land te dier plaatze, te verhuizen, of uitgeſtorven, en verſmolten is.

t Dorp Seroelauw, zeer volk- en Nagelryk. Het dorpken, Seroelauw, dat meer na 't Zuiden legt, (waar na toe het land zich met een flauwe bogt buigt, gelyk het al, eer men aan dat meir komt, hoe langer hoe meer verbreed) is in oude tyden een zeer volk- en Nagel-ryke Negry geweeſt, zodanig, dat 'er in haare Oeli, of geſpanſchap, enkele boomen waren, die een Bahara, of 550 pond Nagelen, in eenen Nagel-oogſt, konden opbrengen, waar van men oordeelt oorzaak te zyn, dat zy, by 't uitroejen der Nagel-boomen in de eerſte tyden, ongemoeit bleven ſtaan, en aldus vry groter, dan die aan ſtrand ſtonden, geworden zyn, hoedaanige boomen men hier en daar op afgeleege gebergten meer gevonden heeft. Van dit Seroelau af, tot de hoek van Siel toe, wierden in 't jaar 1625. alle de Nagelboomen, zoo verre men komen kon, door hulp der Naſſauſche Vloot verwoeſt, gelyk in 't jaar 1633. onder de Heer Gyſels nog eens geſchied is.

Swaare Nagelboomen hier, Reden van dien.

Alle boomen, tot den hoek van Siel uitgeroeit.

Onnoozele daad van die van Seroelauw. Men zegt, dat het volk van dit dorp zo dom was, dat zy, een vaartuig uit Banda voorheen, daar ten handel gekomen, ziende zeilen, roejen, en als een blixem voorby het ſtrand vliegen, de proef willende nemen, of zy dit niet na konden doen, kloekmoedig ten groote getale op een hooge Waringin-boom, met panggajen of ſchep-riemen in de hant tot aan den top geklommen zyn, alwaar ze eerſt het zeil opgehaalt zich op de takken verdeelt, en alle ſterk hebben beginnen te zingen, en ſcheppen; dog het ſchip niet voortgaande, is 'er een, nog wat ſnediger als de andre, na beneden gelopen, zeggende, dat dit geen wonder was, dat het niet voortging, alzo de boom, waar op de Bandaneſen zaten, los, en deze nog aan zyn wortel vaſt was; maar dat hy wel raat wiſt, om dit te helpen; daar op hakte hy met zyn parang (of hakmes) dien boom zo ſchielyk ter neder, dat al die verſtandige ſcheppers met boom met al, eer zy 'er om dagten, na beneden quamen, waar door veelen arm en been braken, en zommige jammerlyk het leven lieten.

't Dorp Noelehoe. De naaſte Negry, die aan Seroelauw volgde, was Noelehoe, die in 't Noord Weſten, en van Laäla ontrent een myl lag, dog die is metter tyt mede verſmolten, ſchoon men wil, dat zy in oude tyden 200 zielen, wel 82 weerbare mannen, en 30 Dati's uitleveren kon.

Hennetoeban, en manſchap. Daar aan volgde, wat Zuidelyker aan, Hennetoeban, een dorp, dat mede eenige betrekking tot de Javaanen van Toeban ſchynt gehad te hebben, alzo het dien naam niet vergeefs gedragen heeft. Ook was het redelyk magtig, alzo het 400 zielen, 190 weerbare mannen, en 67 Dati's, optelde.

Hennekelang, en manſchap. Wat meer Landwaard in, een myl van ſtrand tuſſchen Hennetoeban en Laäla, recht agter 't laatſte lag Hennekelang, een fraai dorp, en al vry vermogend, alſoo men hier 390 zielen, 160 weerbaare mannen, en 58 Dati's had.

Dorp Laala, en afbeelding. Naaſt hier aan volgde het dorp Laäla, de Hooft-plaats van een byſonder geſpanſchap, beſtaande uit dit, en de vier laatſtgemelde dorpen. Ook begon dit Land hier weer breder na 't Zuiden te worden. Men ziet dit kleen dorp zeer luſtig in de plaat N°. IX. by 't Sagoe-boſch leggen. Het lag ontrent twee mylen van de Pas van Tanoeno, en wat verder het dorp Lokki, diens evenmatigheit hier aan de Ooſt-zyde, even eens als 't land aan de Weſt-zyde was.

Rivieren Walela, en Wamoele. Dit dorp is aan een vlakken oever geplaatſt, ten wederzyden een ſchoone rivier hebbende, de eene Walela, en de andere Wamoele genaamt. Het was verdeelt in drie Soa's, en wel 600 zielen ſterk, zo dat het ruim 200 weerbare mannen, en 90 Dati's, uitleveren kon.

Manſchap van Laäla.

Houte vaſtigheit van ons. Ontrent de laatſte rivier is in vorige tyden een houte vaſtigeit van de Nederlanders geweeſt, die onder *Madjira's* regering in 't moordjaar 1651. mede is afgeloopen.

Macaſſaarſe veſting. Twee jaaren daar na, hebben de Macaſſaren hier weer een groote veſting geboud, om deſe tot een ſpys-kamer voor hunne troepen op Aſſahoedi te houden, vermits tuſſchen Laäla en Lokki veel Sagoe valt; dog in 't jaar 1654. is de zelve door de onzen verovert.

Het dorp Pawayl, en manſchap. Naaſt aan Laäla lag het dorp Pawayl, ontrent een myl van Lokki, op ſtrand konnende 200 zielen 80 weerbare mannen, en 26 Dati's, uitleveren.

Een

Het dorp Anin, en manſchap.

Een halve myl Zuidelyker was het dorp Anin, anders ook wel Henneleſſi genaamt, digt by 't ſtrand, ſterk 230 zielen, waar onder men 103 weerbare mannen, en 33 Dati's telde. Hier plagt ook een Nagelboom te zyn, die wel een Bahaar Nagelen gaf, waar mede de Hitoeëſe geſanten de Hollanders lokten.

Groote Nagelboom.

't Gebergte Calike.

Tuſſchen dit Anin, zynde het hoofd van 't geſpanſchap van vyf dorpen, dat wy nu beſchryven, en tuſſchen Ajer Mira, aan de Weſt-zyde van Hoewamohel, lag het rotzig en ongemakkelyk gebergte Calike, by de onzen het ſpellewerks-kuſſen, van wegen de ſcherpheit der klippen die men over moeſt, genaamt, van 't welke in 't vervolg meer zal geſproken worden.

Daar dit Land tot aan Laäla meeſt Zuid-Weſt geſtrekt had, begon het nu van Laäla af meeſt regt Zuiden aan te loopen, en zig van Anin, tot aan Lokki, weer op zyn breetſte te vertoonen.

't Dorp Soetela, en manſchap.

Naaſt aan Henneleſſi of Anin, een half myl Zuidelyker en een half myl Noordelyker, dan Lokki, hoewel wat landwaart in, lag het dorp Soetela, 't geen wel 180 zielen, 70 weerbare mannen, en 22 Dati's, gewoon was op te geven.

Dorp Lokki, rivier Tenian.

Een half myl Zuidelyker, en een myl benoorden het dorp Hoelong, lag het dorp Lokki in een kleenen inbogt, aan 't ſtrant Tanamma Timul, alwaar men ook de rivier Tenian had. De Kimelaha's hadde de zelve wel eer verſterkt, plaatzende daar, uit verſcheide bygelegene dorpen, eenig volk. Het lag drie mylen benoorden Lochoe, en 't was die plaats, daar Kimelaha Madjira zo veel vaſtigheden boven malkanderen gemaakt had, en daar hy zo ſchandelyk met al de zynen uit gejaagt wiert, gelyk wy elders zullen zien.

Verdre dorpen tot Anin behorende.

Het behoorde mede onder het geſpanſchap van Anin, gelyk ook Soetela, Hennewali en Pawayl.

Hoek Hoelong, dorp van dien naam.

Een myl hooger na 't Zuiden lag de groote, dog zeer vlakke hoek Hoelong, alom met Mangi-Mangi-boomen bezet, waar agter wel eer ontrent een myl een dorp van den zelven naam lag, diens volk meeſt uitgeſtorven, en verſmolten is.

Dorp Luciëla.

De naaſte plaats hier aan ſtrand is Lesſiëla, by ons Luciëla genaamt, een dorp ontrent een half myl Zuid-Weſtelyker op, hoewel aan de Zuidzyde des lands.

Berg Saloe, en 't ſtrand Hatamoeli.

Het lag aan een ſcherp afgaanden berg, die zig in zee als een kaſteel of Borſtweering van rotzen vertoonde, die men Saloe noemde. Ook had men daar ontrent geen ſtrand, dan 't ſtrand Hatamoeli, aan de Zuidzyde gelegen.

't Dorp Rora, daar Hidajat zig

Een half myl na het gebergte, wat nader aan Hoelong, dan aan Luciëla, had men het dorpje Rora, dat mede onder Luciëla behoorde, waar heen de Ternataanſche Stadhouder *Hidajat*, met het Opperhooft van Loehoe geſchil over het wegen der Nagelen hebbende, in 't jaar 1620. van Gammaſongi opkraamde, met voornemen om zig hoe langer hoe meer van ons te verwyderen, en zig op dien berg tegen ons ſterk te maken, 't geen voornamelyk onder de Kimelaha's Leliato en Loehoe geſchiede; weshalven dit Luciëla in 't jaar 1637. door den Opper Landvoogt van Indiën, de Heer *Antoni van Diemen*, aangetaſt, verovert, en zodanig verwoeſt is, dat het zedert onbewoont gebleven, en 't oude Gammaſongi weer tot een Setel der Ternataanſche Stadhouders gebruikt is.

1620. neder zette.

Luciëla door de Heer van Diemen in 't jaar 1637. verovert.

Naaſt aan Luciëla, Zuid-Weſt aan, boog dit land zig zeer ſchielyk na 't Zuid-Weſten, en dan verder na het Zuiden, tot dicht aan den hoek van Siël, daar het weer wat Zuid-weſtelyker ſtrekte, om dat de hoek van Siël vlak Zuiden aanliep.

't dorp Saloekoe en manſchap.

Een weinig verder als Luciëla, alwaar dit land Zuid-Weſt aanloopt, en een begin maken wil, om zich tot op een myl breedte te verſmallen, plagt men het dorp Saloekoe op een ſteilen berg, die vol rotzen en klippen en niet wel te genaken was, te hebben, dat ontrent 200 zielen, 98 weerbare mannen, en 20 Dati's, uitleveren kon.

Magtig dorp Lochoe.

Naaſt hier aan, drie en een half myl benoorden Siël's hoek, deed zig de derde Hooft-Negry van Hoewamohel, en het voornaamſte dorp aan deze zyde van het geheel land op kleen Ceram, het wydvermaarde Lochoe op.

Rivier Way Oelat.

Het lag aan de rivier Way Oelat, en verſpreidde zig wyd en zyd ten deele na het klippig gebergte, ten deele na 't ſtrand, daar ontrent gelegen.

Hoofden en buurten van Lochoe.

Over dit dorp had men vier Hooft-Orangkaja's, die weer over vier Campons of buurten regeerden, onder alle welke de Kipati van Loehoe de aanzienelykſte, en de eerſte in rang was.

Het eerſte Campon, genaamt Waran Leytoe, was onder den Kipati, waar nevens nog drie kleene Orangkaja's waren, te weten Waran Beſi, Mahoe Beſi, en Loehoe Tican, benevens des Kipati's broeder, Loehoe Beſi.

Het tweede, Samaneri ſtont onder Kottaulima, wiens tweede mede-beſtierder Caloewa was.

Het derde, Noeroe Makatita, ſtont onder Nagaroe Lamoe, Pati Halat en Kelitoewa.

Het vierde Timul Pawayl, ſtont onder Lojata, en zynen Orang *Toeha*, of oudſte, *Loebeſi*.

Afkomſt dezer hoofden.

Deze vier verhaalen hun afkomſt aldus.

En wel van den Kipati.

In opzigt van den Kipati vertelt men, dat van ouds hier twee broeders uit Waran, of Banda, *Oeloe Ela*, en *Amala Ela*, op het ſtrand van Loehoe zyn komen aandryven, van welke de jongſte tot zyn verblyf het verheven en klippig ſtrand by het riviertje Waran (na hun land zo genaamt) verkoos, gelyk hy zich aldaar metter woon ook goet vont neder te zetten.

Zyn broeder *Oeloe Ela* wilde hem wat verder hebben; dog hy antwoorde: wat verder? het is hier goet voor my. Het is wel, zeide *Oeloe Ela*, men zal uw Campon dan ook Samaneri, dat is, wat verder, noemen; waar van dit Campon dien naam behouden heeft. *Oeloe Ela* begaf zich wat hooger op, en zettede zig ontrent de rivier Way Oelat neder, welk ſtrand en plaats hy Tommolale noemde.

Amala Ela's buurt, huwelyk, en geſlacht.

Boven aan deze rivier vond hy eenige wilde berg-luiden, met welke hy door een hond, die hem eerſt overtuigde, dat 'er menſchen waren, in geſprek quam, verſtaande, dat hun *Orangkaja Tamaëla Oelat* genaamt was, uit welk volk hy een vrouw troude, by welke hy vier zoonen kreeg.

Van den eerſten, Pati *Anoen*, zyn 'er geen meer overig.

Verdre takken.

De tweede was Pati *Nayla*, de derde Pati *Keker*, en de vierde, *Loehoe Beſi* genaamt.

Pati Nayla's kinderen.

Pati Nayla won een zoon, Pati *Wali*, diens zoon weer *Hatoe Seke* was, die twee zoonen, *Tagaliſſa* en *Patil*, naliet.

Tagaliſſa had een zoon, *Pati Leka* genaamt, die aan 't kaſteel Victoria onthalſt is, nalatende eenen *Panil*, die eenen *Wali* gewan, wiens zoon *Tjcali* was.

Geſlagts-Lyſt van het twede Campon, Samaneri.

Het geſlacht nu van *Samaneri*, 't geen anders *Kottaulima* genaamt is, wort aldus opgetelt, *Amala Ela* liet een zoon na, *Tay Mattaena* wiens zoon, *Mattaena Heloe* geweeſt is. Van deze quam *Hoewa Linay*, voort wiens zoon *Oenos* genaamt wierd, die eenen *Perotanna* naliet. Deze had twee zoonen, *Kaki Tarroe* en *Sekeronea*, van welke de jongſte een zoon *Bagaaat*, dog de oudſte vier zoonen, *Ticos*, *Parmata*, *Pati Holit*, en *Lawalihoe* genaamt, naliet. *Parmata* had twee zoonen, die na Batavia gezonden, en *Adjaran* en *Tanna* genaamt zyn, behalven welke hy nog eenen *Tommatalla* had. *Pati Holit* liet *Hadji* na (die nu op Hila is) als ook *Poeriſane*, en *Berhamnio*, die ook na Batavia verzonden is. *Lawalihoe* liet na eenen *Koëela*, die nog lang 'er na op Mamalo gevonden wierd.

Van het derde Campon Makatita.

Het derde Campon of buurt Makatita, verhaalt zyne afkomſt zodanig, dat *Naroelamoe*, de eerſte van dit ſtamhuis, geſproten is van eenen *Kelitoewa*, die van Roeman, by Liſſabatta, hier is komen aandryven, nalatende een zoon *Soeliſſa*. Deze bragt eenen *Mahhdoem* voort, die Prieſter en eerſte voortzetter van het Mohhammedaanſche gelove op Loehoe geworden is. Hy liet vier zoonen na, *Oeſſen*, *Habiboe*, *Hidajat* en *Alawadyn*. *Oeſſen* liet na, eenen *Goelipa*, en deze weer eenen *Kackialija*, wiens zoon *Boeëne*, of anders *Orangkaja Moeda*, genaamt wiert. Deze gewan een zoon *Latoehoelia*, en drie zuſters. *Habiboe* liet ook een zoon na, *Tingal*, van welke *Tenoebeſi* en *Kiboeba*, (anders ook wel *Imam Wayleola* genaamt,) voortgeſproten zyn, die weer eenen *Maoel*, gelyk die eenen *Liſſaele* naliet.

Mahhdoem, eerſte planter van 't Mohhammedaanſe gelove op Loehoe.

Timoel Pawayl's des *Orangkaja's* nazaten waren deze volgende, *Laubeſi* was geſproten van *Gilolo*, alwaar hy hooft van Timul en Lojata geweeſt was. Hy was geboren en ook hooft geweeſt tot Pawayl, nalatende een zoon *Paca Paca*, diens zoon *Maradja Goena* was. *Lojata's* geſlagt is al voor lange jaaren uit de werelt geweeſt; dog hy is vervangen door eenen *Hatio Mamalo*, ook wel *Tamaëla Kalike* genaamt, en door *Patija*, anders *Kramer* genaamt, die twee broeders waren. Dat zy hem vervingen, geſchiede, om dat hunne voorvaderen aan een zuſter van *Lojata* waren getrout geweeſt; want anders waren zy hoofden van Kalike, een dorp der Alfoereeſen, wel eer agter Gamma-Songi op den berg Helat gelegen. *Hatieb Mamalo* liet drie zoonen na, *Hadji*, *Abdul Rahhman*, en *Barhamme*. *Abdul Rahhman* liet *Gorma* en *Tigatalla* na. *Kramer* had twee zoonen, *Sekebire* en *Warna Beë*.

Geſlacht van 't vierde Campon, of van Timoel Pawayl.

Het dorp Kalike.

Wy haalen deze geſlagten wat nader op, om aan te wyzen, wie in elk van deze ſtamhuizen, in vervolg van tyt by verſterf, de naaſte tot de regeering is, waar uit men anders noit, zo daar van, in opzicht van de voornaamſte geſlagten, geen nette aantekening gehouden wiert, zou konnen geraken.

Deze vier Hoofden van Loehoe beſtierders van Hoewamohel's Ooſtzyde.

Deze vier Opperſten van Loehoe zyn de beſtierders niet alleen van het dorp Loehoe, maar ook van de ganſche Ooſtzyde van Hoewamohel geweeſt, en hebben zich in het ſtuk van 's lands beſtier geheel na den trant der Hitoeëſen gedragen; hoewel deze regering vry ouder, dan die van Hitoe, is, alzo zy de zelve tot in 't jaar 1400. weten op te rekenen, en zaken verhalen, die daar mede beginnen.

Hunne beſtiering ouder, als die van Hitoe.

De Kipati was altyd onder hen de eerſte, en voorzitter in de Vergadering, dat al vry eendragtig henen ſchokte, tot hy eens geſchil kreeg met de zoonen van *Imam Mahhdoem*, over een zaak van weinig belang, 't geen dit geſlagt, kort te

Moeitte tuſſchen den Kipati, en Mahh-

voren

doems zonen.

voren in kennis met de Tidoreſen geraakt, aanleiding gaf, om zig tegen den Kipati ſterk te maken, 't geen zy egter niet by den koning van Tidore, die die hen den titel gaf van Gnaroe lamoe, dat is 't groot dorp, maar by den koning van Ternate, als de magtigſte vorſt der Moluccos, om dat hy met de Portugeeſen in verbond was, gingen zoeken, gelyk wy elders omſtandiger zullen voorſtellen.

Die zich tegen den zelve ſterk maken.

Oude Setel der koninklyke Stadhouders hier.

Dit Loehoe plagt, gelyk meermaals gezegt is, ook de Setel der aloude koninklyke Ternataanſche Stadhouders, van *Roebohongi's* tyd af in 't jaar 1570, tot den opſtant onder *Madjira*, in 't jaar 1651, te zyn, uitgenomen dat *Hidajat* voor een tyd na Kora en Luciëla week.

Spekberg, begraafplaats der Kimelaha's.

Zy hielden huis op 't groene veld Gamma Songi, dat een half myl van oud Loehoe legt, waar ontrent een heuvel, by de onzen de Spek-berg genaamt, geweeſt is, waar op de Kimelaha's begraven zyn.

Engelſche en Hollanders hier.

Dat hier ook Engelſchen geweeſt zyn, zullen wy elders zien, gelyk mede wanneer de Hollanders zig hier ter neder gezet hebben.

Houte Logie der laatſten.

In de oudſte tyden hadden de Hollanders hier ook een houte logie op oud Loehoe, die by ongeluk afbrandde, zedert welke 'er geen weer opgericht is, tot dat eindelyk de Heer *Demmer* hier een ſteene veſting van 54 voeten in 't vierkant, hoedanige van grootte 'er gene in Amboina is, liet opbouwen, Overburg genaamt, ontrent Gamma Songi, by het kleen riviertje Beerau geplaatſt, en rondom van een ſteene borſtweering met twee punten voorzien, waar ontrent ook 't ganſch dorp uitgebreid is, gelyk wy hier in de plaat No. X. vertoonen, zo als zy in 't jaar 1714. nog in wezen was.

De Veſting Overburg hier gebouwt.

Rivierken Berau.

Loehoe's aftekening, met hare Veſting.

Nagel-Comptoir van ouds onder een aanzienelyk-Opperhooft.

Men had hier van wegen de E. Maatſchappy van ouds een Comptoir, het aanzienelykſte op dit land, alwaar een Opperkoopman als Opperhooft plagt te leggen, die hier hare zaken, en voor al die van 't inwegen en ontfangen der Nagelen, waarnam, gelyk 'er in de veſting ook een ſterke bezetting was, over welke hy gebood, dat tot in 't jaar 1651. duurde, na welke tyd hier een krygshooft gelegen heeft, tot dat in 't jaar 1655 à 1656. dit ganſche land Hoewamohel ontvolkt, en verwoeſt is, hoewel na die tyt de veſting nog ſtaande gebleven, en zedert daar een Sergeant met 20 zoldaten gelegt is, zo om een wakend oog op de vreemdelingen te houden, als wel voornamelyk om dit land gedurig te doorlopen, en alle ſpecery-boomen, die 'er nog al veel gevonden werden, uit te roejen. Ook legt hy hier, om op het Sagoe-boſch, 't geen de E. Maatſchappy, als overwinnaar van dit land, zich toegeeigent heeft, en dat zy gewoon is voor drie jaren aan eenen van de vry-borgers aan 't kaſteel Victoria te verpachten, uit haren naam te letten.

Wie hier nu als Hooft legt.

Deze Sergeant ſtaat onder het Opperhooft van Hitoe.

Wat verdre ommeſlag en gevallen de E. Maatſchappy hier gehad heeft, en wat Opperhoofden hier vervolgens geweeſt zyn, zullen wy by een byzondere Lyſt onder de Bedienden van Amboina opgeven.

Die van Loehoe de beſte en die van Cambello de trotſte dezer inlanders.

Onder alle de Hoewamoheleſen wierden die van Loehoe voor de beſte, en die het gemakkelykſt te behandelen waren, gehouden, daar die van Cambello in tegendeel onverdragelyk trots en fors waren.

Verder gedrag der Loehoeneſen ontrent ons.

Ook oordeelt men, dat zy meer uit vreeze, en door verleiding en dwang van *Madjira* en zynen aanhang, als wel uit eigen beweging tot afval geraakt, en wederſpannig tegen hunnen eigen vorſt, en ons geworden zyn, met dit onderſcheid egter, dat de Kipati, en zyn aanhang, tegen de onzen altyd geveinſt, dog de andre drie buurten meeſt voor ons, en tegen die van *Madjira's* aanhang, geweeſt zyn, gelyk zy onze beſcherming ook gedurig verzogt, en ons van veel dingen tydig gewaarſchout hebben, hoewel zy eindelyk genootzaakt wierden, mede na Lokki te vlugten, van welke plaats egter veelen, als zy maar konden, tot ons weer over liepen; egter is het naderhant verſcheiden van hen zuur opgebroken, dat zy den onzen trouw gebleven, en van hunne landslieden afgeweken waren, 't geen *Boene*, den Orangkaja *Moeda*, *Abdul Rahhman*, en meer anderen het leven gekoſt heeft, behalven dat deze arme Loehoeneſen, nu by ons weer overgelopen, en op Loehoe wonende, in 't jaar 1654. by zekeren ſchielyken uitval der Macaſſaren, zeer veel, gelyk wy verder tonen, geleden hebben.

Van welke verſcheiden om hun trouwgeleden hebben.

De oude Orangkaja *Samſammoe* uit het Campon Makkatita, en de oude Orangkaja *Kramer* van Timul Pawayl, zyn, om hunne byzondere trouw aan ons bewezen, door den Heer *Arnold de Vlaming* met een maandelyk onderhout begunſtigt, gelyk zy ook nevens andre verlof gekregen hebben, op hun oud land ontrent de veſting weer te mogen woonen, voor welk laatſte de oude *Samſammoe* bedankt heeft; dog de andre Loehoeneſen zyn meeſt hier en daar op de kuſt van Hitoe ondergeſteken, die ook wel met het een of 't ander begunſtigt zyn, dog 't geen zy zich in 't jaar 1671. weer onweerdig gemaakt hadden, door

Door den Heer de Vlaming welbeloont.

Waar de Loehoeneſen vervaren zyn.

door een vuile zamenrotting, by eenen *Djahat*, zoon van *Kiay Tomelale*, gewezen Markt-meester op Loehoe begonnen, en verder door eenige stoute oproermakers van Lessidi en Cambello voortgezet, waar aan zy mede de hant geleent hadden, met een opzet en dolle drift, om van hunne beschreide plaatzen op Hitoe weg te lopen, en de E. Maatschappy te dwingen, om hen toe te staan, weer op hun oud land te mogen wonen, of wel hen in een by zonder dorp by malkander te plaatzen, over welk werk de voornaamste belhamels na Batavia gebannen, en de andre nog erger, dan bevorens, verstroit zyn, terwyl de overige onder den *Gnato-hoedi* aan het kasteel Victoria beschreiden blyven.

Vuile zamenrotting op Hitoe, en gevolgen.

Men gist, dat de zielen van Hoewamohel wel 12000 in 't geheel sterk geweest zyn, waar onder 2030 weerbare mannen, en 1045 Dati's waren.

Oude Manschap van Hoewamohel.

Dus verre nu Loehoe beschreven hebbende, zullen wy van daar al verder Zuiden aan, na den hoek van Siël, met onze beschryving der verdere dorpen, die tot de 17 onder Loehoe behoorden, voortgaan; dog moeten'er by zeggen, dat wy die onmogelyk in de kaart, alzo 't bestek zo groot niet valt, vertonen konnen.

Het naaste dan aan Loehoe is Liëla, 't geen ontrent een myl Zuidelyker, en een myl benoorden het dorp Way Poeteh legt; dit was maar een kleen dorpje, in een zant-bogtje gelegen, en kon pas 170 zielen, 80 weerbare mannen, en 22 Dati's uitleveren.

Dorp Liëla.

Manschap.

Een half myl van Liëla, pas bezuiden den hoek van Lauwa, die anderhalf myl benoorden den hoek van Siel legt, was een fraje baay, by den inlander Pica, en van de onzen de Coescoes-baay, om de menigte van die dieren, genaamt. Dit plagt ook de vergader-plaats van de Hongi te zyn; dog 't was voor de Coracora's daar niet lang te harden, alzo 'er maar twee kleene spruitjens zoet water vielen.

Hoek Lauwa.

De Coescoes-baai een goede plaats der Hongi.

Een weinig verder, pas benoorden de rivier Poeteh Lessi, of de rivier van Way Poeteh, ontmoet men de klip Batoe Caloway, alzo genaamt na een oude gewoonte der Hoewamoheleesen, volgens welke de mans der bevrugte vrouwen met Calowayen na deze klip wierpen, verzekert dat, als de Calloway, 't geen wel gevallig eens gebeurde, in die klip steken bleef, dan buiten alle twyffel hunne vrouwen geen dochters, maar zoonen, ter wereld zouden brengen.

Rivier Poeteh Lessi.

Batoe Caloway, oude zeltzame gewoonte.

Weinig verder in 't Zuid-Zuid-Westen doet zich de hoek Lauma anderhalf myl van den hoek van Siël op, even benoorden welken hoek het dorp Way Poeteh op een hoog gebergte lag, alwaar het land zig vry verheft, en zeer hoog vertoont.

Hoek Lauma.

't Dorp Way Poeteh, zeer volk- en Nagelryk.

Dit was een dorp vol volk, hebbende overvloet van Nagelboomen, en konnende in oude tyden wel 400 zielen, 190 weerbare mannen, en 34 Dati's, opbrengen.

Manschap, en moet op hunnen ouden Adel.

Het droeg zig vry stout, en was zeer moedig, zo op zyn Edele afkomst, alzo de Orangkaja *Salatta*, die dit dorp als Capitein Laoet (of Zee-voogd) regeerde, met de vloot van Prins *Djamiloe* van Gilolo hier aanquam, als wel op de menigte van Nagelboomen, en op hunnen sterken en ongenaakbaren berg, die, waar men hem ook opklimmen wilde, zeer styl, en smal van opgang, inzonderheid van voren, was.

En andere zaken.

Maar 't maakte hen voornamelyk trots, dat men hun het water niet afsnyden kon, alzo de rivier Poeteh Lessi, met een swaare en sterkschuimende straal, die zig zeer wit vertoont, en waar na dit dorp in 't Ambonsch den naam van wit water, of de witte rivier, draagt, van de hemelhooge rotsen, tusschen de Sagoeboomen, die 'er overvloedig zyn, komt afbruisen, stortende van een sware klip, die men van buiten in Zee zeer wel onderscheiden kan, met groot gedruis verder in Zee.

Voorwending van de Nagelen hier gebragt te hebben.

Zy twisten ook met die van Lessidi, en Cambello, om de eere, zeggende, dat zy eerder, dan deeze twee dorpen, de Nagelen uit Ternate gebragt hebben, hoewel het zeker is, dat die eere die van Cambello toekomt, die, met hunne Coracora na Makjan geweest zynde de zelve in Bamboesen, met swarte aarde gevuld, op de te rug reise, ontrent de komst der Portugeesen in Amboina, of een weinig eer, hebben mede gebragt, en in haar dorp geplant.

Hoewamohel oudste Nagelplaats in Amboina, en ook der Nederlanders.

Gelyk nu de Hoewamoheleesen, ook lang voor andere Amboineesen, Nagelen gehad hebben, alzo is Hoewamohel ook de oudste Nagelplaats der Nederlanders geweest; van waar de Nagelen, en Nagelboomen, zich verder over gansch Amboina verspreit hebben; maar dit kan men egter tot eere van Way Poeteh zeggen, dat die van de kust Hitoe, de Nagelen eerst van hun bekomen hebben.

Way Poeteh geeft aan die van Hitoe de Nagelen allereerst.

Hoe zeer men nu al van de tyden van den Heer *Herman van Speult* af, getragt heeft, de Nagel en Nooteboomen, op dit Land, niet alleen by verscheide oorlogen, maar zelf nog later, uit te roejen, zoo heeft men daar van tot heden toe, waar van wy elders redenen zullen geven, geen meester konnen worden.

TWEE-

TWEEDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Beſchryving van Groot Ceram. *En verdeeling deszelfs.* Ceram's Noord-kuſt *beſchreven. Groote* Inham *by de* pas *van* Tanoeno. Noeſſa Ela. *Swaar* Rif Hatoeaſſa. *Dorpen* Poepelowi, *en* Somoeri. Bogt, *en* Rivier *van* Cawa. Doejongs *hier. De rivier* Wayholo. Noeſſa Camoe. Hoek Caloway. *Dorp* Tanoeroe. *Berg* Maſſa Ohy. *Dorp* Caloway. Hoek Iha, *en* Way Iha. *Dorp* Nuniali. Hooft *van een der* Ceramſe *vergaderingen. De rivieren* Way Lewa, *en* Way Naman. *Berg* Lakka Ela. *Vol* Alfoereſen, *onder* Radja Siſeoeloe. *Het* Oeli Soeri. *Rivier* Sapalewa *nader beſchreven. Het Dorp* Liſſabatta. *En deszelfs negen* Campons, *of* Buurten. *Verplaatzingen van dit dorp. Waar het nu is.* Pati Roemaray, Djamiloe's broeder, *een* Gilolo's Prins, *hier aangedreven. En* Hooft *van 't* Soa Noroelatoe, *geworden. Waar zyn* broeder Djamiloe *gebleven is. Dezen* Kipati *Liſſabata's tweede* Eertitel. *Andere houden hem qualyk voor een* Batsjans Prins. *Slecht* Recht *der* Batsjanders *op de* Ceramſe *dorpen. Slegte getuigenis van 't gedrag der* Liſſabatters, *en waar men hen plaatzen moeſt. De* Bogt, *en* Rivier Boas. Kayſoekoe, *by* Liſſabatta *ondergeſteken. Berg* Hoelong. *Kapitein* Mattoean, *zyne bedryven, en ſlecht einde. De rivier* Boas *Grenspaal van* Radja Siſeoeloe. *'t Dorp* Koroloewe. *Den berg* Hatoepetola. *De rivieren* Maloan, *en* Alaye. Alfoerees *dorp* Wattafoelo, *onder* Radja Soemiet, *door gewelt onder* Liſſabatta *geraakt. Berg* Ocwen. *De bogt, en ſtrand,* Takala. *De dorpen* Roemah Ela, *en* Hatoenoeroe, *onder* Radja Sahoelauw. *De rivier* Makinan *Grenspaal tuſſen* Radja Sahoelauw, *en de* Oelilima's. *Strand* Loeboe, *of* oud Liſſabatta. *De* Alfoereeſche *dorpen* Loema Way, Loema Moni, *en* Loema Peloe. *De koningen van* Horali, *en* Latea, *beoofien de* Makinan. *Zeldzame* brug *ontrent de plaats daar* Radja Sahoelauw *aan ſtrand komt.* Coli, *en* Waumatta. Hoek Cara, *en dorp* Paä. Poelo Mata Lima, *en* Noeſſa Ela. Cara *neſtel-plaats der* Papoewa's. *De* Bogt *van* Hatoewe. *De kleene eilanden* Cale cale, Soynoni, *en* Moti. *De dorpen* Saleman, Hatoewe, *en* nieuw Liſſabatta. Tekening *van 't laatſte. Oude plaats van* Hatoewe. *De bergen* Hatoe Nimanoewa, Hatoe-Moroli-Hoejon, *en* Ahinoeſſa. *'t Strand* Aſſinahoe. *Groote* Sagoe handel *op* Hatoewe, *deszelfs* Soa's. *Verdre zaken van dit Dorp, en* Liſſabatta, *zynde het eerſte een* Colonie *van* Batsjan, *zoo zy voorgeven.* Kimelaha Haſi's *verhaal wegens* Liſſabatta, Hatoewe, Saway, *en* Saleman, *door* Sabadyn, *en* Hidajat *verovert. De Kimelaha's* Leliato, *en* Loehoe *door de* Papoewa's *gevangen genomen. Verder bericht daar over. En over 't ſlecht* Recht *der* Batsjanders. Permata *wel eer onder* Hatoewe. *Het dorp* Noeoeloe, *en* Obin. *Het dorp* Saway, *en deszelfs* Aftekening. *De rivier* Camama. *De dorpen* Roemah Oelat, *en* Beſi. Noeſſa Oelat, *en twee dróogtens* Higgit, *en* Oelatkit. Bogt *van* Saloway. *Dorp* Toeloeſey. *De rivier* Sapalewa. Hoek Hatoe-Alau. *Dorp* Permata, *en* Batsjan's *eiſch 'er op. Waar onder de dorpen* Hatilen, Ipapoeteh, Laulata, *en* Toeloeſey, *ſtaan.* Handel *der* Papoewa's *met deze Dorpen. Sterke* Sagoehandel. Sakolla, *en de rivieren* Cayrara, Moal, Eyſſal, Batetoika, *en* Cayrara. *De rivieren* Nintoepa, Samma, Tampa, Cobbi, Aſſelle, Kamoehalat, Hahha, Moeſſa. *'t Strand* Aelope, *en dat van* Hote. Caſuwaris-boomen. *Rivier van* Hote, *en 't dorp van die naam.* Kryt-bergen. Hote *de vergader-plaats der* Papoewa's *van* Meſſowal; *hun grenspaal. Oude woonplaats dezer volken. Alle de dorpen van* Hote *af, tot* Hatoemeten *toe, onder* Tidore in 't jaar 1659. *geſtelt.* Leeuwaardens-droogte. *Rivieren en ſtranden. Het dorp* oud Waroe. Poelo Sarong. Nieuw Waroe. *Die van* Waroe *nader beſchreven. De* zoute rivier, *en 't bóſch met* Caſuwaris-boomen. Poelo Akat. Leenwaardens-*eiland. Het dorp* Rarakkit, *en deszelfs* Aftekening. *Een vergader-plaats der* Papoewa's, *en gevlugte* Bandaneeſen. *Verder bericht van dit volk. Berg*, Salangur. *Dorpen* Kelingaa, Kelikaba, Angir, *en* Kien, *onder het dorp* Quaus. *De dorpen*, Tanafaſſoe, Quaus, Quammer, *en* Ernanneng.

GROOT CERAM.

Beſchryving van groot Ceram.

NA dat wy Hoewamohel het eerſte, en 't kleenſte deel van Ceram, afgehandelt hebben, ſtaat ons nu verder van 't grootſte deel te ſpreken, 't geen weer in twee groote deelen, te weten, in de Noord-kuſt en in de Zuid-kuſt verdeelt wort, welke de lengte van 50. mylen Ooſt en Weſt, en van veer-

En verdeeling deszelfs.

tien en een halve myl in de breedte, of Zuiden en Noorden, beſlaan.

De NOORD-KUST van CERAM.

Ceram's Noord-kuſt beſchreven.

Om dan van de Noord-of buiten-kuſt van Ceram, ter plaatze daar wy het met de beſchryving van Hoewamohel, by de pas van Tanoeno, gelaten hadden, te beginnen, zullen wy van 't land Aſſahoedi, zynde ontrent het Ooſtelyk deel van de Pas, langs het Ooſtelyk deel van Ceram Noord opgaan; alwaar ons allereerſt tot aan die Pas een Inham, vol riffen, en eilandekens ontmoet, waar van het grootſte Noeſſa Ela genaamt wort, zynde een myl lang, en aan zyn buiten-zyde, na de kant van Bonoa toe, met een rif omzet. Het heeft geen rivieren, en is daarom waarſchynelyk onbewoont.

Grooten inham by de Pas van Tanoeno.

Noeſſa Ela.

Een half myl van de Pas, heeft men een diepen, dog ſmallen inbogt, Noord-Ooſt aangaande, naaſt aan welke men weer een ſpitzen uithoek, Zuid-Weſt aan langs een ſwaar rif, dat 'er voor legt, heeft, wel ter lengte van een myl, zoo lang ook die inbogt is, lopende dit rif, dat vlak in 't Weſten van Ceram legt, Zuiden en Noorden wel vyf quart myl, dog Ooſt en Weſt zig maar een myl uitſtrekkende, en wort van den inlander Hatoeaſſa genaamt.

Swaar rif Hatocaſſa.

Even na dit rif ontmoet men een riffige baay of inham, die wel een kleene myl in 't vierkant meeſt Noord-Weſt en Zuid-Ooſt geſtrekt legt, zynde het land daar een halve myl ingebogen na 't Ooſten toe, van waar het dan een kleene myl Noord-Ooſt, dan weer een myl Weſt aan, met een ſtompe dog ſmalle hoek uitloopt; gelyk dan 't land van daar weder na 't Noord-Ooſten nog een groote myl verre loopt, zynde die baay langs hare Ooſt en Noord-zyde, gelyk ook die hoek wel een groot myl ver Noord-Ooſt aan, tot pas voor by de rivier van Cauwa, of Cawa, met een ſmal rifje bezet, waar op, gelyk in de riffige inbogt, veel Doejongs, of zeekoejen, by andere voor meerminnen gehouden, in 't groen zee-wier, dat daar veel is, zig in een ſtille zee onthouden.

Doejongs.

Eer men van de Pas van Tanoeno na deze bogt van Cawa gaat, heeft men agt mylen van ſtrand boven aan de rivier het dorp Poepelowi, en wat Zuidelyker het dorp Somoeri, die onder Tanoeno ſtaan.

De dorpen Poepelowi, en Somoeri.

De bogt, en rivier van Cawa legt van de Pas van Tanoeno ontrent drie mylen. Zy is vry groot, zoo dat 'er verſcheide ſchepen konnen inleggen. Hier maakt het land een bogt, wat kleener dan de vorige, dog byna mede zoo geſtrekt, en van Cawa een myltje verre tot aan de rivier van Wayholo lopende, daar men weer een ſmalle ſtompe hoek heeft, die Noord-Weſtelyk uitſchiet.

De bocht en rivier van Cawa.

Als men dien hoek pas om is, komt men by Tanoeroe, waar na deze Noord-Weſthoek van Ceram genaamt is.

De rivier Wayholo.

Recht daarvoor, of wat bezuiden, heeft men een kleen eilandje, het Toppershoedje, of Noeſſa Camoe genaamt, den hoek om heeft men ook niet dan een bar en riffig ſtrand zonder inwooners, gelyk de Noord-kuſt op veel plaatzen is.

Noeſſa Camoe

Van daar tot den uitſtekenden hoek Caloeway, loopt de kuſt, die daar eerſt recht de Noordkuſt van Ceram word, Ooſt aan, beſlaande een ſtreek van vier mylen.

Hoek, Caloeway.

Op den hoek van Tanoeroe plagt even na 't Ooſten, een dorp van die zelve naam, in een kleen bogtje te leggen, welkers huizen wonderlyk onder overhangende en vervaarlyke rotzen gemaakt waren, van welke men de yzer-houte ſtylen nog gaaf en onverteert ziet, ſchoon het dorp, en deszelfs volk al voor lang uit de geheugenis geraakt is, alleen vint men nog verſcheide doodshoofden by die ſtylen leggen.

Dorp Tanoeroe.

Recht agter Tanoeroe's hoek, landwaart in, heeft men den hoogen berg, Maſſa Ohy, die rondom ſteil, vol witte plekken, en zeer verre in zee te zien is, alzoo op die kuſt geen hoger te vinden is, gelyk men hem ook, uit 't Noorden, boven alle andre bergen ziet uitſteken.

Berg Maſſa Ohy.

Caloeway, legt vier mylen van Tanoeroe, hoewel andre dit zoo niet ſtellen, en was in vorige tyden ten deelen by Liſſabatta gevoegt, waar by het nog een byzonder gehugt, of buurt, uitmaakt, dog het ander deel ſtont onder eenen Lanoeroe, dog heeft zig al voor lange jaren na Bonoa begeven, daar hare nazaten nog onder dezen Lanoeroe, als twede van dat eiland woonen.

Dorp Caloeway.

Tuſſchen Caloeway, en Nuniali, heeft men den hoek Iha, en de rivier Way Iha, dog van Caloeway, twee mylen Ooſtelyker Nuniali, een volkryk dorp, niet verre van ſtrand op een heuvel, waar op zy zeer ſtout en trots zyn, in 't hangen van 't gebergte, gelegen, zynde onveranderlyk hier altydt gebleven, daar anders veel Ceramſe dorpen, van plaats plagten te verwiſſelen.

De hoek, Iha en way Iha. Dorp, Nuniali.

Zy is het hooft van een der Ceramſe algemeine Vergaderingen, en wel van die Patan, of Vergadering, die ontrent den Stroom Sapalewa, by een komt.

Hoofd van een der vergaderingen.

Ook voert haar Orangkaja, den erftitel van Elae Capiracan, dat is, groten beſtierder. Toen zy nog met die van Liſſabatta, dicht by den anderen woon-

woonden, plagten zy onder de Ternataanſche Kimelaha's een Coracora t'zamen te ſcheppen, dog nu weeten zy niet meer van een Hongi, of Coracoratocht, en zeggen vlak uit, dat zy onder niemant willen ſtaan, zo dat het een ſtout en bars volk is.

Die van Liſſabatta, plagten bevoorens ontrent Way Iha, doe Way Liſſabatta, genaamd, te woonen, dog, met de Alfoereeſen, in geſchil geraakt, zyn zy Ooſtelyker op na een plaats, door hunne voorouders wel eer bewoont, in weerwil van die van Nuniali, verhuiſt, die daar over altyd nog tegen hen wrokken.

Riviere Waylewa, en way Naman.

Ontrent een myl van Nuniali, heeft men Bolela, dat in een vlak bogtje, tuſſchen twee hoeken in, aan de groote rivier Way Lewa, ten Weſten, en Way Naman ten Ooſten, legt, agter welk dorp zig een hooge berg, van een wonderlyke gedaante, Lacka Ela, genaamt, en als een out vervallen Kaſteel, vertoonende, opdoet, op welk gebergte veel Alfoereeſen hunne dorpen hebben, ſtaande onder den Koning van Liſſeoeloe, of Siſeoeloe, die ook ontrent het ſtrand van Bolela afkomen, te weten, zo op Lacka Ela, als wat meer ſtrandwaard op.

De berg, Lacka Ela.

Vol Alfoereeſen, nader Radja Siſeoeloe

Recht agter dien berg, landwaard in, legt Oeli Soeri. Deze verkoopen aan vreemdelingen, Sagoe, Boontjes, Padi, &c.

Het OeliSoeri.

De Rivier Sapalewa nader beſchreven.

De voornoemde rivier Sapalewa, is een van de grootſte op die Kuſt, afkomſtig, van Maccahala, van welke de tweede groote Vergadering der Alfoerêſen, by de ſtroom Sapalewa, gemaakt word, waar van de voornoemde *Radja Nuniali*, 't hoofd, en *Manoemeten*, Kapitein is, waar van wy nader in de Beſchryving van de Saaken der Alfoerêſen, zullen ſpreken.

Dorp, Liſſabatta.

Een groote myl Ooſtelyker, dan Bolela, lag het dorp Liſſabatta, dat de Mooren Leſſi Bate, noemen.

Het rechte Liſſabatta, plagt wel eer, gelyk wy bevorens gezegt hebben, by Way Iha, dicht by, of beweſten Nuniali, te leggen, waar van men nog opmerkenswaerdige overblyfzelen van muuren, en graven, zien kan.

En des ſelfs negen Campons, of buurten.

Dit vermoogend dorp, 't geen meeſt uit uitlanders daar te zamen gevloeid is, beſtaat uit negen Soa's, of Campons; te weten, dat van Noeroe Latoe, Tamalima, Paliti, Tamal, Kapoelo, Roeway, Caloeway, en nog twee Batsjanſe Soa's, onder haren byzonderen, Sengadji, of Hertog.

De ingezetenen waren ten deelen volk van Gilolo, ten deelen Javaanen, Boeroneeſen, Batsjanders, en andere landslieden; ſchoon andere het Soa Tamal voor 't oudſte en 't oorſpronkelyk Liſſabatta dat by Way Iha plagt te leggen, houden.

Verplaatſingen, van dit dorp.

Van Way Iha zyn zy, door geſchillen, die zy met de Alfoereeſen hadden, eerſt na Nuniali; en, in de tyd van den Heer *Demmer*; na *Hatoe Petola* verhuiſt, verſtroyende zich na den Oorlog met Madjira, hier en daar, hoewel zig de meeſte op het ſtrand Loeboe, 't geen twee mylen beooſten de groote rivier Makinan lag, ter nederzetteden.

Waar het nu is.

Naderhand wierden zy door de Landvoogden, *Huſtaart*, en *Cos*, op dit zelve ſtrand by een geſameld, ontrent het riviertje Nihoe, dog in de later tyden vonden zy goed, na 't dorp Hatoewe te verhuizen; dog terwyl zy nog op Loeboe woonden, zogten zy zich meeſter van de drie Alfoereeſche dorpen, Roemah-Way, Roemah-Moni, en Roemah-Peloe, ſtaande onder *Radja Soewela*, de oudſte Radja der Oelilima's, (gelyk Radja Liſſeoeloe, dus onder de Oeliſiva's is) te maken; daar zy ook de beſte ruſt gehad hebben, om dat al de Alfoerêſen daar Oelilima's waren.

Pati Roemaray, Djamiloe's broeder, een Giloloo's prins hier aangedreven.

Van het eerſte dezer negen Soa's, Noeroelatoe genaamt, waar over de Kipati gebood, verhalen zy, dat de eerſte ſtamhouder van dit geſlagt, *Pati Roemaray*, jonger broeder, van Prins *Djamiloe*, geweeſt zy, welke met zynen oudſten Broeder, toen koning van Gilolo, geſchil over de kroon gekregen hebbende, voor den zelven met een vaartuig gevlugt, en allereerſt hier op Liſſabatta, aangedreven is, alwaar deze jongſte Prins te land getreden, zig op Takala ter nederzettede, en zig eerſt met de naam van Kipati over dit Soa Noeroelatoe voorſtelde, dog te zwak tegen de Alfoereeſen bevonden, heeft zig naderhant het tweede Soa, Tamalima, of Tonimalima, by hem gevoegt, 't welk nog niet genoeg zynde, hebben zy zig met twee kleene andere dorpkens, Caloeway, en Roeway, vereenigt, waar by naderhand nog een Soa van Javaanen, *Paliti* genaamt, en nog een van Boero, met de naam van Kapoelo, na den Orangkaja, *Ela Kapoelo*, waar onder het ſtond, en eindelyk nog een zevende, *Tamal*, gekomen is, by welke zeven zig nog twee Batsjanſche Soa's gevoegt hebben, uit al het welke klaar te zien is, dat dit meeſtendeel vreemdelingen van andre geweſten waren.

En Hoofd van 't SoaNoeroelatoe geworden.

Waar zyn Broeder Djamiloe gebleven is.

Terwyl nu Pati *Roemaray* hier als eerſte Kipati bleef, is zyn oudſte broeder, de *Prins Djamiloe*, voortgeſchept, en op Hitoe aangekomen, daar hy (zoo ons de Ambonſche Hiſtorie Schryver, en Moorſche Prieſter van Hitoe Ridjali

in zyne hiſtorie van Hitoe, verhaalt) de ſtamhouder van een der vier eerſte hoofd-geſlachten, Noeſatapi genaamt, geworden is, gelyk wy, over de kuſt van Hitoe handelende, nader zullen toonen. Na dat zig de jongſte broeder, van de reyze vermoeit, en 't vaaren ſoo verre over zee niet gewoon, hier dus ter nedergezet, en het dorp Liſſabatta zyn eerſte gedaante gegeven had, gaf hy zig zelven, boven de titel van Kipati, nog die van Oelilima Sitanija, dat is, vrager, of ſpreker van de Oelilima's, om dat hy, uyt aller naam ſprekende, als hunne aller mont was. Andere zeggen, dat die Prins, door ſtorm met een Coracora op Liſſabatta vervallen, *Bakar*, zoon des koninks van *Batsjan* geweeſt zou zyn, die zig met zyn broeder, die daar eerſt Orangkaja wierd, zou hebben ter nedergezet. Dog 't is zeker, dat lang daar na de koningen van Batsjan herwaart eerſt eenig volk zonden, die zig hier mede geplaatſt, de twee bovengemelde Batsjanze Soa's uytgemaakt, een Sengadjl daar over gezet, en daar door aanleiding tot alle die eyſchen van dezen Vorſt zoo op dit, als op andre Ceramze dorpen, gegeven hebben, waar toe hy echter weinig recht heeft, alzoo lang na dien tyd de Portugeeſen Ceram's Noord-kuſt beheerſchten, en wy, by hare verovering, een onbetwiſtelyk recht daar op kregen, behalven dat wy onder de zaaken van *Batsjan* reeds klaar getoont hebben, dat de ingezetenen zelf zyn recht ſtout loochenden, en vlak uit zeiden, onder hem niet te willen ſtaan. Dit Liſſabata, waar van wy onder Hatoewe (daar zy nu woonen, nog zullen ſpreeken) is een dorp, van wiens volk de E. Maatſchappy zeer veel moeite te wagten heeft, gelyk aan eenen *Orangkaja Salahaloe* gebleken is, over welken al in de tyd van den Heer *Jacob Cops*, alle de Alfoereezen, van Nuniali, Liſſeoeloe, Maloan, en Sahoelauw, zoodanig klaagden, dat die Heer in 't jaar 1671. genoodzaakt was hem gevangen te nemen, in welke gevankenis hy ook geſtorven is.

Het zou dierhalven beſt zyn, dat men hun van Ceram maar lichtte, en elders, daar zy minder quaad konden doen, plaatſte, alzoo zy geduurig met de Alfoereezen over hoop leggen, (die de Oelilimaze Mooren doodelyk haaten) en zich in tyden van Oorlog altyd by onze vyanden gevoegt hebben; weshalven zy niet te vertrouwen zyn.

Een halve myl van Boleza, dog als andere ſtellen, zoo verre ten Ooſten van Liſſabatta, legt een bogtje Boas, met een Rieviertje van dezelve naam, alwaar de Alfoereezen van Liſſeoeloe's koning ook plagten af, en aan ſtrant te komen, waar ontrent wel eer ook Soekoe, of Kayſoekoe, lag, 't geen naderhand mede by Liſſabatta gevoegt is.

Recht agter dit Boas legt het gebergte Hoelong, waar op veel dorpkens zyn, die men beneden op ſtrant zien kan, over welke certyds zekere *Mattoean* als Kapitein plagt te gebieden, een wakker voor-vechter, die ons in den bitteren oorlog met *Madjira*, in 't jaar 1656. veel dienſt gedaan, en veele Macaſſaaren ontrent Hatoepetola in de pan gehakt heeft, waar over hem de *Heer de Vlaming* ook in 't byzonder begiftigde; hoewel hy naderhant, in de tyd van den *Heer Huſtaart*, zich te veel gezag aangematigt, en daar over zyn einde in de gevankenis aan 't Kaſteel gevonden heeft.

De voornoemde rivier Boas, maakt ook de grenspaal van Radja Liſſeoeloe's land, wiens hoofd-dorp, Koroloewe, anderhalve dag reizens Landtwaard in boven op het gebergte legt.

Een halve myl Ooſtelyker aan, ontmoet men de wonderlyke klip, ofberg, Hatoepetola, die zig van buiten met veel witte plekken, by na als zeker kleed, by den inlander met de naam van Petola-kleed bekent, vertoont, waar na men hem ook de Petola-klip genoemt heeft; een plaats, daar die van Liſſabatta ook wel zeven of agt jaaren gewoont hebben, van waar zy weer, om de gedurige geſchillen met de Oliſivaſe Alfoereezen, die deze Oelilima's niet konden dulden, na Loeboe verhuiſt zyn.

Een quart myltje Ooſtelyker ziet men het riviertje Maloan, met een kleene bogt van den zelven naam, alwaar een groot dorp der Alfoereezen is, ontrent de rivier Alaye, op de plaats, Wattafoelo, ſtaande onder twee koningen, en beſtaande uit zeven Campons, die het met den koning van Somiet houden, hoewel een der Campons, Noekolay, zich van hen afgeſcheiden, en haaren toevlucht tot den koning van Siſſeoeloe, woonagtig ontrent de rivier Roa, genomen heeft.

Die van Liſſabatta hebben dit dorp, door een zoort van gewelt, en door de onnoozelheid dezer wilden, zich onderdanig gemaakt, en in 't jaar 1666. ook een ganſche Soa *Loema Sokat* genaamt, van daar na Hatoewe, daar de Liſſabatters nu woonen, vervoert, voorgevende, dat zy met die van Maloan niet wel over een konden komen, weshalven zy die onder hunne andere Soa's te Hatoewe ondergeſtoken hebben.

Agter Maloan leggen drie groote bergen, die zig van alle de andere onderſcheidentlyk doen kennen, dragende de naam

Kipati Liſſabatta 's twede eer-titel.

Andre houden hem qualyk voor een Bantsjans Prins.

Slecht Recht der Batsjanders op de Ceramſe dorpen.

Slegt getuigenis van 't gedrag der Liſſabatters, en waar men hen plaatſen moeſt.

Bogt, en rivier Boas.

Kaiſoekoe, by Liſſabatta onder geſlecken.

Berg Hoelong.

Capitein Mattoean, ſyn bedryven.

En ein de.

De Rivier Boas, Siſſeoeloe's grenspaal.

't Dorp Koroloewe.

De berg Hatoepetola

De Rivieren Maloan, en Alaye.

Het Alfoereſe dorp, Wattafoelo, onder Radja Somiet.

Door geweld onder Liſſabatta geraakt.

Berg Oegwen.

naam

naam van Oewen, waar over drie koningen, *Loema Latoe*, *Batoehoewe*, en *Tamaſean*, 't gebied voeren.

Bogt, en 't ſtrand, Takala.

Een half myl Ooſtelyker doet zig het ſtrand Takala op, gelyk mede een bogt van den zelven naam. Dit was de plaats, daar die van Liſſabatta in oude tyden eerſt plagten te woonen. Agter dit ſtrant heeft men vlak land, en een binnen-meir, aan welkers weſt-zyde men het voornoemde landje en gebergte Oewen heeft, ſtaande onder twee koningen. Landwaard in leggen ook twee ſterke dorpen, Roemah Ela, en Hatoenoeroe, op ſteile bergen vol rotzen, die onwinbaar gehouden werden, en noit verovert zyn.

Dorpen, Roemah Ela, en Hatoenoeroe, onder Radja Sahoelau.

Over de zelve, gelyk verder landwaard in, heerſcht *Radja Sahoelau*, hoewel zy zich weinig aan hem laten gelegen zyn, doende in alles volſlagen hun zin.

De Rivier Makinan, grenspaal tuſſchen Radja Sahoelau, en de Oelilima's.

Dric mylen en een halve Ooſtelyker, dan Takala legt het ſtrand Loeboe, een myl beooſten de groote rivier Makinan, tuſſchen de zes en zeven mylen van Bolela, alwaar in 't jaar 1667. oud Liſſabatta plagt te leggen.

Het ſtrand Loeboe, of Oud Libaſſatta.

Agter dit ſtrand zyn verſcheide dorpen der Alfoereezen, als Loemaway, Loemamoni, en Loema Peloe, alle Oelilima's, onder den koning van Sahoelau: want de rivier Makinan maakt de ſcheiding tuſſchen Radja Sahoelaus Oelilima's, en tuſſchen 't land der Oelilima's aan de weſt-zyde, zynde beooſten deze rivier de koningen van Horale, en Latea, die over de Oelilima's gebieden.

De Alfoereſche dorpen, Loema way, Loema Moni en Loema Peloe.

Die van Sahoelau komen af beweſten die rivier, welke landwaard in door een ſteile valley, tuſſchen twee bergen loopt, die zoo na by malkanderen ſtaan, dat een Waringin-boom zich met zyn wortels op een anderen boom, zoo aardig geſlingert heeft, dat de in een gewarde takken een byzonder geeſtige natuurlyke brug, van den eenen berg tot den anderen gemaakt hebben, daar de voornoemde rivier met een ſwaar gedruis doorloopt; welke brugge gemeenelyk overtrekken alle, die van Coli na Waumatta gaan.

De Koning van Horale, en Latea, Beooſten Makinan.

Seldſame Brug ontrent de plaats daar Radja Sahoelau na ſtrand komt.

Van hier begint de kuſt Noorſt-Ooſt op te loopen met een groote vlakke hoek, Cara genaamt, dog ten Ooſten van den zelven is een groote rivier, en wat Ooſtelyker het dorp Pää, waar na die ganſche ſtreek lands den naam draagt.

Coli, en Waumatta.

Hoek, Cara, in 't dorp Pää.

Landwaart in leggen de Oelilimaſe koningen van Latea en Horale, die het met de Mooren houden.

Poelo mata lima, en Noeſſa Ela.

Vlak voor dezen hoek vind men vyf kleine eilandekens, Poelo Mata Lima, of Noeſſa Lima, dat is, de vyf eilandekens, genaamt, dog in 't Noord-Weſten legt 'er een wat grooter, met een Rif omzet, en Noeſſa Ela geheeten; van den hoek van Tanoeroe tot dezen hoek van Cara, rekent men gemeenlyk een lengte van 15 mylen Ooſt op, hoewel men 'er in 't ſcheppen door de ſterke ſtroom, wel twintig mylen over bezig wezen kan. Cara word ook vyf mylen van de rivier Makinan gerekent, een ſtreek lands, daar geen menſchen woonen, doch die wel tot een ſchuilplaats der Papoewa's, of Tidorêſche roovers, dient.

Cara, een neſtel plaats der papoewa's

Pas dien hoek om heeft men de groote bogt van Hatoewe, twee mylen diep, en vier of vyf mylen lang.

Bogt van Hatoewe

Men ziet daar op ſtrand een hoog gebergte, en ter regterhand in 't invaren een eylandje, Cale Cale, na de menigte Tsjampedaha-boomen, daar groejende, genaamt.

Klein eilanden Calecale, Soinoni, en Moti.

Van daar een myl Ooſtelyker, dicht by de wal, ziet men twee kleine eilandekens, Soynoni, en Moti, en daar agter het dorp Saleman leggen.

Dorp Saleman, Hatoewe en nieuw Liſſabatta.

Een myl gaans Ooſtelyker legt nu het dorp Hatoewe, en wat verder nieu Liſſabatta, gelyk het in de plaat, No. XI. afgeteekent is; vertoonende zig aan een ſchoon ſtrand, onder de lommer van ſchoone boomen met een zeer fraai gezigt van 't naburig gebergte, en niet verre van een inbogt, aan een ſchoone rivier gelegen.

Tekening van 't laatſte dorp.

Deze twee dorpen, zyn de Hoofd-Negryen, op de Noord-kuſt van Ceram, leggende tuſſchen Saleman, en Sawayl.

Hatoewe werd nu ook wel het nieuwe Hatoewe genaamt, om dat haare inwooners wel eer by den hoek van Hatilen of Permata huis hielden, van waar zy vier mylen Weſtelyker afzakten, om van de Papoeſe roovers wat meer bevryd te zyn. Zy leggen nu vlak in de bogt, en plagten op den berg Hatoenimaroewa te woonen, dog hebben zich naderhand dichter by 't ſtrand aan 't afgaan van het ſteenagtig gebergte Hatoemoroli-Hoejon nedergeſlagen, langs 't welke zy met verſcheide ſteile trappen boven malkander gewoon zyn na hun dorp, dat meeſt uit inboorlingen beſtaat, op te klauteren, welke opgang vry moejelyk; egter zoodanig in vorige tyden tot meeſte zekerheid geſchikt is, maar in 't jaar 1671. zyn zy op laſt van den *Heer Cops* aan ſtrand, een half myl Ooſtelyker op de vlakte Aſſinahoe, daar zy nog leggen, komen woonen.

Oude plaats van Hatoewe.

De bergen Hatoenimaroewa, Hatoemoroli-Hoejon, en Ahinoeſſa.

't Strand Aſſinahoe.

Landwaart in ziet men een andren hoogen berg Ahinoeſſa genaamd, leggende recht achter en tuſſchen de twee voorſchreven eilandekens.

Op deezen berg plagt Liſſabatta ten deele ook te leggen, dog is zedert

't jaar 1671. zeer verre langs ſtrand uitgebreit.

Groote Sagoe-handel op Hatoewe, en deszelfs Soa's.

Hatoewe is vermaard wegens de groote Sagoe-handel, die daar gedreven word, alzoo jaarlyks veel vaartuigen uit Amboina komen, om die van daar te vervoeren.

Het dorp beſtaat uit twee Soa's, *Noeroe Latoe*, en *Miroe Beſi*, hebbende vier Orangkaja's, die, hoewel zy overvloedig volks genoeg hebben, egter zelden met hunne Coracora de Hongi bywoonen.

Verdre zaken van dit dorp, en Liſſabatta.

Deze inwoonders van Hatoewe waaren in oude tyden mede halve Papoea's, gelyk de meeſte dorpen, van Ceram's Noord-kuſt; 't geen ook van hen, en de meeſte andre, zoo lang voortgeoeffend is, tot de Nederlandſche landvoogden, met de Hongi, of Oorlogs-Coracora-vloot, Ceram rondſcheppende, hen dit metter tyd wat verleert hebben.

Het eerſte zynde een Colonie van Batsjan, zoo zy voorgeven.

Ook hebben die van Hatoewe zich by vrywillig accoord met ons in verbant begeven, ſchoon zy ten deele een Colonie van den koning van Batsjan waren.

Die van Liſſabatta leefden hier by na als Opperheeren van verſcheide mindere dorpen; en ſchoon hen van tyd tot tyd door de landvoogden van Amboina verboden is, geen geweld, nog overheerſching over andere dorpen, of thuinen, te gebruiken, hebben zy dat egter niet konnen nalaten, maar zig verſtout verſcheide landeryen, ja geheele dorpen, met gewelt in te ſlokken, gelyk zy al voor ettelyke jaaren de naaſte dorpen Saleman en Saway, onder zig verdeelt, en gedwongen hebben zekere ſchatting aan hun te geven.

Kimelaha Haſi's verhaal wegens Liſſabata Hatoewe, Saway en Saleman, door Sabadyn, en Hidajat verovert.

Op Aſſinahoe is een rots, onder welke een riviertje loopt, dat by laag water brak, en by hoog water zoet is. De geweeze Stadhouder van Boero, Kimelaha Haſi, wiſt van deze dorpen Hatoewe, en Liſſabatta, te verhalen, dat Liſſabatta van ouds al door Sabadyn, Ternataanſchen koninklyken Stadhouder, terwyl *Hidajat*, zyn opvolger, nog in Ternate was, afgeloopen is; dog dat *Hidajat*, na zyn komſt in Ambon, na dat hy met de magt der E. Maatſchappy geheel Batsjan geplundert had, met Sabadyn, de dorpen Hatoewe, Saway en Saleman verovert, en hare volkeren op Gammaſongi verplaatſt heeft, daar zy zoo lang bleven, tot zy hem door geſchenken, gebeden, en beloften van ſchatting, bewogen hebben hen weer na hun land te laten gaan, van waar zy jaarlyks dan eens wat Sagoe, dan eens een ſlaafje, opbragten, welke ſchatting *Haſi* zeide zelf met *Madjira* pas voor dien oorlog nog opgehaalt te hebben.

De Kimelaha's Leliato, en Loehoe, door Papoewa's gevangen genomen.

Ontrent dien zelven tyd verhaalde hy, de Kimelaha's Leliato, en Loehoe, door de Meſſoalſe Papoea's ontrent den hoek van Siel gevangen genomen, en op Cambello gebragt; dog zy hoorende, dat het *Daja's* neeven waren, en dat hy quam, om hen te verloſſen, lieten zy hem voor een fraeije ſchenkagie van vyf Corſi's zyde kleeden en Tulbanden (waar van ider Corſi 'er twintig in heeft) twee baſſen, veertig Gongen (zekere ſpeel-tuigen) en zeven goude ſlangen, vry, dog hy ontkende met groote betuiging, dat het dorp Hatoewe geenzins gegeven was, om deze twee Stadhouders te rantzoeneeren, gelyk de koning van Batsjan ſtout dorſt voorgeven; ook zeide hy noit gehoort te hebben, dat zy eenige ſchatting aan dien koning, hadden betaalt. Hy zeide ook, dat die van geheel Permata overwonnen onderdanen van Hatoewe geweeſt zyn, en dat de Batsjanſe koningen zomtyds wel wat volk van daar gehaalt hebben; dog op een bedriegelyke wyze, onder voorgeven, dat de koning hen ſpreken wilde, en omze te beter te lokken, hen eenige kleederen vereerde; maar als zy aan boord quamen, voerde hy hen weg.

Verder bericht daar over.

En over 't ſlecht Recht der Batsjanders hier.

Permata wel eer onder Hatoewe.

't Dorp Noeoeloe, en Obin.

Daar loopt van Hatoewe een weg na het dorp Sepa, vol kleene dorpkens, daar onder Noeoeloe het grootſte is. 't Gebergte in agter de bogt aloway, een dag reizens verre, legt Obin, onder Liena, daar wilde menſchen woonen, die byna noit beneden komen.

Dorp Saway, en deszelfs afteke-ning.

Saleman, dat een half myl beweſten Hatoewe legt, is van weinig belang; maar Saway, een myl beooſten Hatoewe, is een ſchoon dorp, dat niet alleen wyd aan ſtrand met een groote menigte huiſen uitgebreid is, maar van welk ſtrand men ook het vermakelykſte gezigt, en doorgezigt van een groot getal huiſen, ſchoone boomen, en aardige ſpelonken, in 't gebergte heeft, 't geen ons de plaat No. XII. zeer levendig vertoont.

De rivier Camaviertje Camama uitwatert, waar uit zy hun drinkwater moeten halen.

Het dorp legt in een kleen Moeraſſig bogtje, aan welkers ooſt-zyde, het ri-ma.

Dorpen Roemah Oelat, en Beſi.

De Alfoereeſche dorpen, Roemah Oelat, en Beſi, Ooſt aan, in 't gebergte gelegen, waren van ouds gewoon, met Saway en Saleman te ſcheppen; dog jegenwoordig moet Beſi dat met Sepa, en Tamilau, op Cerams Zuidzyde gelegen, doen.

Noeſſa Oelat, en twee droogtens Higgit, en Oelatkit.

Na dat men van hier nu een hoogen hoek voorby geſchept is, ontmoet men twee eilandekens Noeſſa Oelat, nevens twee kleine droogtens wat verder *Higgit* en *Oelatkit* genaamt, en beooſten dien hoek de bogt van Saloway, die groot

maar

XI

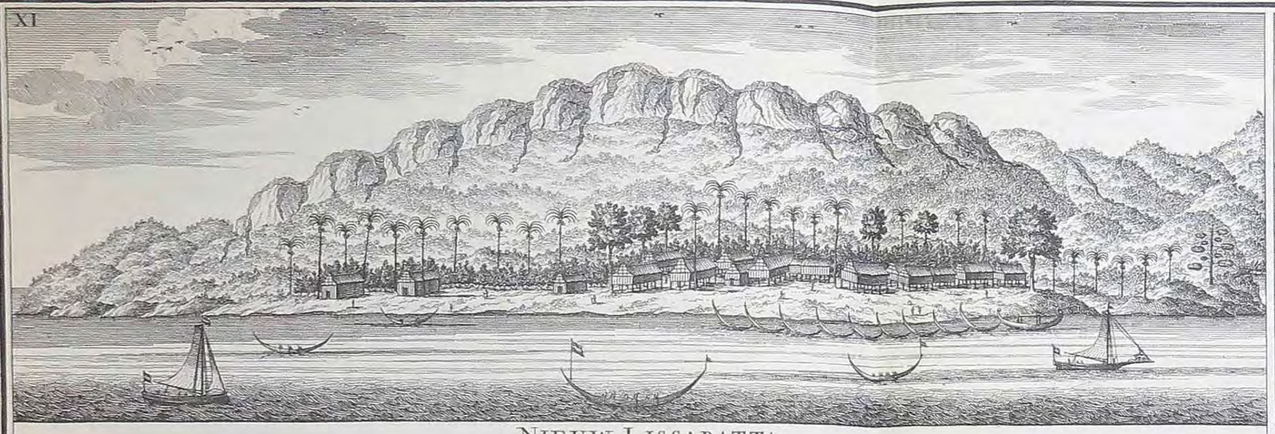

NIEUW LISSABATTA.

XIII

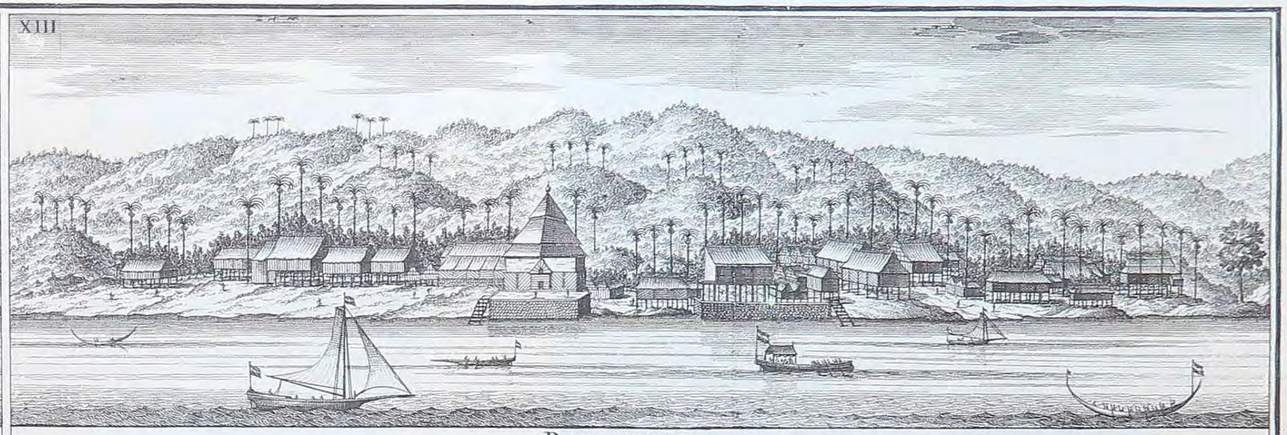

RARACKIT.

XIV

KEFFING.

XV

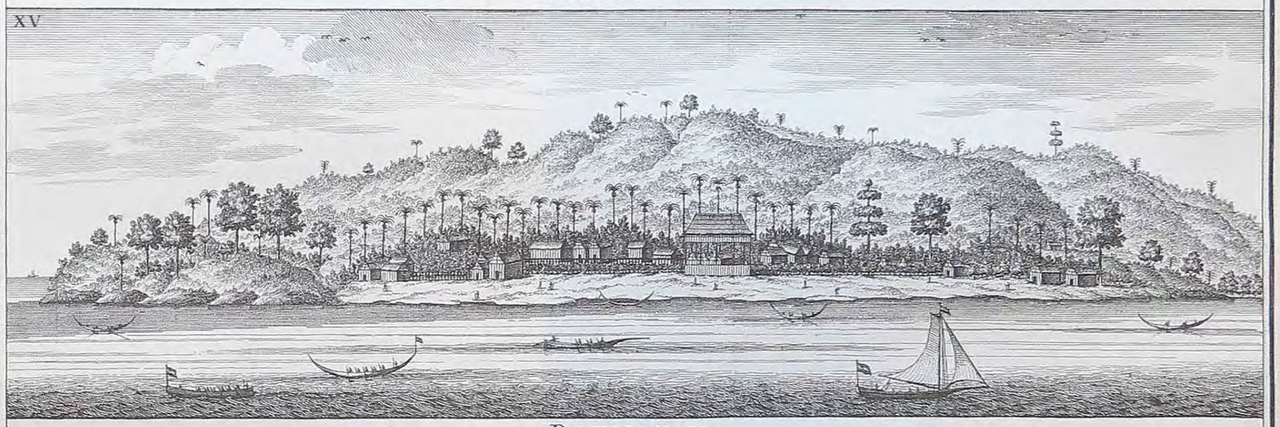

ROEMAKAY.

XVI

KAMARIEN.

XVII

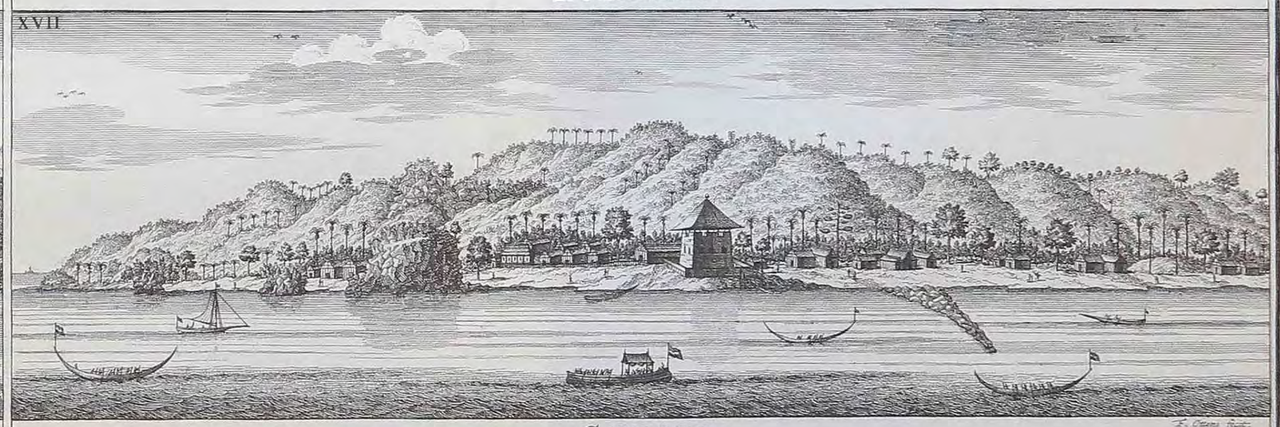

CAYBOBO.

maar meeſt droog en riffig is, agter welke de twee dorpkens Beſſ leggen.

Bogt van Saloway.

Een myl Ooſtelyker, legt het dorp Toeloeſey aan een groote rivier, en van die bogt van Saloway agter om tot aan den hoek van Hatilen ontmoet men een vlak moeraſſig land, vol Sagoe-boomen, hier en daar een kleene drooge plek vertonende, als een kleen eilandje daar de wilden zig metter woon nederzetten; plaatzende hunne huizen op hoge ſteylen.

Dorp Toeloeſey.

Rivier Sapalewa.

Een myl beooſten Toeloeſey heeft men de ſtroom of rivier Tapalewa, zeer vermaart door een van de groote Patans, of vergaderingen der Alfoereſen, van welke wy reets gezegt hebben dat de koning van Nunialí de voorzitter, en de eerſte in rang is.

De hoek Hatoe-Alau.

Nog een myl verder ten ooſten, daar de kuſt eerſt wat inloopt, en dan weer na 't Noord-Weſten uitſchiet, heeft men den Ooſt-hoek van de Baay van Saloway, Hatoe Alau, dog by de Papoewa's, Kokolay genaamt. Hy legt vyf en een halve myl van den hoek van Päa in 't Weſten, en is de kuſt van Päa af tot daar toe, en nog verder, vry riffig.

Het dorp Permata, en Batsjan 's eiſch 'er op.

Agter den hoek plagt oud Hatoewe te leggen, dog nuziet men 'er Purmata, of Permata, het geen de Amboineſen Tolematta noemen, op welk dorp, als zynde een Batsjanſe Colonie (zoo de Batsjanders voorgeven,) die koning al mede recht zegt te hebben.

Waar onder de dorpen Hatilen, Ipapoeteh, Laulata, en Toeloeſey, ſtaan.

Dit is een dorp, dat ſterk met de Papoewa 's handelt, hebbende vier andre dorpen, Hatilen, Ipapoeteh, Laulata, en Toeloeſey, onder zich, waar van Ipapoeteh, en Laulata wat landwaaart in leggen.

Handel der Papoewa's met deze dorpen.

Hatilen legt in een kleenen inbogt twee groote mylen van den hoek Hatoe Alau, en een groote myl Ooſtelyker, dan Permata, alwaar andre meenen dat oud Hatoewe geweeſt zy, toen Permata mede een myl Ooſtelyker, dan nu, agter een klippigen hoek buiten de bogt lag, van welke plaats zy beide, om de menigvuldige roveryen der Papoewa's van Weda, en Salawat, te ontgaan, meer na 't Weſten gezakt zyn. Wel is waar, dat die van Permata ſterk met de Papoewa's van Meſſowal handelen, die daar gerooofde ſlaven, en andre goederen, ook ſchoone paradysvogels komen verkopen, maar alzo die van Weda, en Salawat, op deze Papoewa's van Meſſowal roven; moeſten die van Permata en Hatoewe, om die van Meſſoval, ook van die van Weda, en Salawat, zeer veel lyden, dat ook de reden van hun vertrek was, gelyk ook van die van Tolematta, Laulata, en Papoeti.

Sterke Sagoe-handel.

Alle deze dorpen hier ontrent, en voor al Toeloeſey om zyn goede ankerplaats, dryven ſterken handel in Sagoe.

Pas voorby een rivier, die een myl van Hatilen was, had men het klippige dog wat Ooſt-Zuid-Ooſt aanſchietende ſtrand Sakolla, een half myl verder de rivier Kay Rara, brak van water; dog de rivier Moal, een weinig verder leggende, is beter.

Sakolla, en de rivieren Cayrara, Moal, Eyſſal, Batetoika, en Cay Rara.

Een myl verder boven Moal heeft men de rivier Eyſſal, daar de kuſt een diepe vlakke bogt maakt, eerſt nog al meer na 't Zuid-Ooſten inſchietende, dog voorby de Eyſſal, by de rivier Batetoika weer na 't Noorden uitlopende. In deze bogt heeft men goet ſtrand zonder eenige klippen of riffen, die egter een half myltje van de rivier Eyſſal zich weer tot aan Hatoe met een ſmallen zoom vertonen.

Na de Eyſſal ziet men nog twee rivierkens, waar van het verſte, Batetoika, een half, en 't ander mede Cay Rara genaamt, maar een quart myl beooſten de Eyſſal legt.

Rivieren Nintoepa, Samma, Tampa, Cobbi, Aſſelle, Kamoehalat, Hahha, Moeſſa.

Na Batetoika volgt een hoek, een kleene myl breed, die tot de rivier Nintoepa loopt, tuſſchen welke en de rivier Samma, die een halve myl Zuid-Ooſtelyker is, het ſtrand Ninni legt. Nog een halve myl na 't Zuid-Ooſten toe legt de rivier Tampa, alwaar 't land weer met twee kleene hoeken, door 'tr ivierken Cobbi vlak in 't midden geſcheiden, na 't Noorden uitpuilt, pas beooſten welken laatſten hoek de rivier Aſſelle zich met een nieuwe inwyking van 't land, al Zuid-Ooſtelyker aan vertoont; welke rivier Aſſelle ontrent anderhalf myl van de rivier Tampa legt.

Van de Aſſele tot aan de rivier Hahha, heeft men twee grote mylen ſcheppens werk, en ontmoet onder weg, een myltje beooſten de eerſte en een half myltje beweſten de laaſte dezer rivieren, nog twee rivieren, van welk de Ooſtelykſte Kamoehalat genaamt is.

't Strand Aelope, en dat van Hote.

Even na de rivier Hahha, vertoont zig de rivier Moeſſa; een half myl van welke zich het ſtrand van Aelope, en dan dat van Hote zeer riffig, en met een grote bogt van de rivier van Aſſelle af, tot aan de rivier van Hote, opdoet, dat landwaart in; die men in zee klaar zien kan, met ganſche boſſchen van Caſuwaris boomen bezet is, 't geen niet onluſtig voor 't oog; en zeer vermakelyk is in 't voorby zeilen te beſchouwen.

Caſuwaris-boomen.

De rivier van Hote, en 't dorp van dien naam.

Aan 't einde van deze bogt, die van de Aſſelle's rivier, tot aan die van Hote ontrent vyf mylen wyd is, heeft men de rivier Hote, en een dorp van den zelven naam, van de Papoewa's gemeenelyk Foöt genaamt, alzo het een Colonie van die van Meſſowal is.

Het

Kryt-bergen.

Het wort gegiſt vyftien mylen, van den hoek van Hatoe Aloe te leggen, en was geplaatſt aan een wyde en groote rivier, die men verſcheide mylen op kan ſcheppen, gelyk my zeker vrient, die nog leeft, gezegt heeft zelf gedaan te hebben; dog 't water is meeſt brak, en ondrinkbaar, 't geen, by zware afwatering, veroorzaakt wort door de Krytbergen Mali Mala genaamt, die landwaart in leggen, van welke deze rivier in 't regen moeſſon met groot gewelt afſtroomende, het water zeer wit en drabbig maakt, hoewel het, in 't jaar 1707. voor een reis wel eens goet, en drinkbaar bevonden is.

Naderhant zyn die van Hote van daar wat Ooſtelyker op, na een kleen heuveltje ontrent ſtrand, dog in later tyd drie of vier myl meer na 't Weſten, ontrent de rivier Kamochalat verhuiſt; die mede van de witte bergen haren oorſprónk heeft, hoewel ze goet water geeft, 't geen te meer te verwonderen is, om dat die bergen daar naaſt by 't ſtrant zyn, en 'er weer na toe draajen.

Boven op die bergen vertoont zig een hooge ſteile klip, die de Papoewa's Froan Saä noemen, die zeer wel na een Munniks-kap gelykt, hoedanig de onzen die gemeenelyk noemen, hoewel andre die by een ſchoorſteen vergelyken. Men kan die in 't voorbyvaaren gemakkelyk zien, ſchynende zig naby ſtrand te vertoonen.

Hote, de vergaderplaats der Papoewa's van Meſſowal, en hun grens-paal.

Dit Hote is de vergader-plaats van die van Meſſowal, dat meeſt Noorden hier van aflegt; en verſchynen deze Papoewa's dan hier, om, met die in de bogt van Hatoewe komen, te handelen. Het is ook de grens-paal van de Papoewa's aldaar.

Want die van Meſſowal, en hunne aanhang, plagten van ouds op de andere Papoewa's, ten Ooſten en Noord-Ooſten van Hote woonende, te rooven, en daarom hebben zy deze plaats Hote, (in hunne taal een grens-paal, of ſcheiding) genoemt.

Dit rooven hebben die van Meſſowal nu al eenige jaren, het by den Sahoehandel houdende, nagelaten, dog de Papoewa's beooſten, en ten Noord-Ooſten van Hoti, plagen den inlander nog menigmaal daar mede, van waar zoo menigvuldige klagten van die van Amboina, aan haar Edelheden gekomen zyn, die dat eerſt met goedheit by den koning van Tidore al in Saifoddien's tyd hebben zoeken voor te komen, die als een fyne gaſt, daar dan wel wat ordre opſtelde, maar hen naderhand weer anderen laſt gaf, om onze bondgenooten te quellen, en op hun te rooven, 't geen haar Edelheden (gelyk wy onder de zaken van Tidore zien) genoodſaakt heeft aan die van Amboina te gelaſten, om de Papoewa's niet alleen op onze ſtranden, maar zelf in hun eigen neſt, op de kuſt van Maba, Weda, en Salatti, aan te taſten.

Oude woonplaats dezer volken.

De oude woonplaats der ingezetenen van Hote was ook, gelyk die van andre Papoewa's, immers zoo lang zy een ſtuk weegs de rivier op huis hielden; in 't boſch, daar zy, volgens een oude inlandſche gewoonte, hunne huizen op hooge ſtylen, en op Waringin-boomen, zoo hoog plagten te maken, en uit de gront te verheffen, dat men 'er met ladders by klimmen moeſt, 't geen zy waarſchynelykſt deden, om tegen een ſchielyke opkomſt van vyanden verzekert te zyn. Dog in 't jaar 1673. zyn zy van daar na om laag, wat beooſten de rivier verhuiſt, daar zy zedert gebleven zyn. Deze rivier van Hote werd by den inlander ook wel de groote rivier van Bockey genaamt, dog is beſt met den eerſten naam bekent. Al het land of de dorpen van Hote tot Hatoemeten, hebben haar Edelheden in 't jaar 1699. aan den koning van Tidore, op zyn voorgeven, zonder eenig recht 'er op te hebben, en zelf tegen het getuigenis der inlanders aen, geſchonken, hoewel hy het niet voor in 't jaar 1709. in bezit genomen heeft.

Alle dorpen, van Hote af, tot Hanetoemeten toe, onder Tidore in 't jaar 1699. geſtelt.

Twee en een halve myl in zee, Noord Noord-Ooſt van de rivier van Hote, heeft men de gevaarlyke droogte, by ons Leeuwaardens droogte genaamt. Andere plaatzen die wel vier mylen van de rivier van Hote; dog zy is waarlyk hier gelegen.

Leeuwaardens droogte.

Van de bogt of de rivier van Hote drie mylen Ooſt aan, draait zig de kuſt weder na 't Zuid-Ooſten, en na 't Zuiden met twee uitſtekende hoofden, by zommige Caap de Meer genaamt.

Rivieren en ſtranden.

Men heeft onderweg nog verſcheide rivieren, en ſtranden, als Zollalikay, Hatochoko, Zeſat, Hoewa, Pottat, Lama, Iricheuw, en Mehirra, alle welke vervolgens al Zuid-Ooſtop leggen, en zich vry riffig vertonen, tot dat men aan een groote bogt, de bogt van Waroe genaamt, komt, in wiens binnenſte hoek wel eer het dorp oud Waroe lag aan een rivier, daar groote Sagoehandel was, een weinig Zuid-Ooſtelyker, dan daar het oude nu tuſſchen twee rivieren is, dog wegens de riffen zeer ongemakkelyk, om 'er aan te komen, alzo zig die langs die ganſche bogt, die drie of vier myl wyd, en wel twee groote mylen diep is, hier en daar verſpreiden.

Het dorp oud Waroe.

Twee mylen Noord-Ooſt van 't land af, dog by na vier mylen van Waroe, vertoont zig het riffig eilandje by den inlan-

Poeloe Sarong.

inlander Poelo Sarong, dat is, het ſcheede-Eiland, daar 't wat na gelykt, dog by de onſen Leeuwaarden 's Eiland, genaamt, een myltje lang, en een quart myl op zommige plaatſen breed, dog voor aan breeder.

Oud Waroe word van Hote, op agt mylen, geſchat, hoewel het in 't ſcheppen wel op tien mylen uytkomt.

Nieuw Waroe. Hier van daan loopt de Kuſt weer wel ruim vier mylen verre Ooſt-aan, in welkers midden 't dorp nieuw Waroe legt.

Die van Waroe, nader beſchreven. In het Ooſter-ſaizoen, wanneer het ſterk regent, ſtaat hier een holle zee, alzo 't hier vry diep is, door 't uitwateren van zes groote rivieren, die ſig in deze bogt ontlaſten; in welke tydt het water hier groen en drabbig is.

De zoute rivier, en 't boſch met Caſuaris-boomen. Het volk van Waroe is nog zeer wild, waarom zy ook met de Hongi noit hebben willen ſcheppen, vlugtende, zoo ras die aankomt, boſchwaart in, hoewel hun Orangkaja's in 't jaar 1671. die vloot bleven inwagten, zonder dat egter de ſmalle gemeente daar toe te brengen was.

Poelo Akat. Van den Ooſthoek van deze bogt, van Waroe, of wel van Ajer Maſin, dat is, de ſoute rivier, daar veel Caſuaris-boomen zyn, loopt de kuſt weder vier mylen Zuiden aan. Vlak voor die zoute rivier heeft men twee eilandjes, ider een myl lang, en een half myltje breed, dog 't naaſte aan Waroe, Poelo Akat genaamt, wel het langſte en 't breedſte, zynde beide met een breed rif omſoomt, dat zig met een flauwer zoom, tot voorby Rarakkit uitſtrekte, en zig met des zelfs hoogen hoek bepaalt. Digt by die twee eilandekens, die onbewoont zyn, legt vlak in 't Noorden, ontrent een myl 'er af, 't voornoemt Leeuwaardens, eiland.

Leeuwaardens Eiland.

Hier van daan, tot het dorp Rarakkit toe, dat vier mylen verder Zuidaan legt, is een groote en flaeuwe, dog zeer riffige, bogt, die mede onbewoont is.

Het dorp Rarakkit, en des zelfs afteekening. Dan komt men aan een grooten hoogen uitſteekenden hoek, waar op het dorp Rarakkit legt.

Het lag van ouds op den hoek in 't hangen van een ſteil gebergte, met verſcheide gehugten boven een, hoewel het nu aan ſtrand legt, zo als men het in de plaat, N°. XIII. al vry groot, zich ter linkerhand met veel groote huiſen, en ter regtermet een pragtigen Moorſchen Tempel, en andere wooningen uytbreidende, aan de voet van een zwaar gebergte, onder veel boomen, afgetekent ziet.

Vergaderplaats der Papoewa's, en der gevlugte De inwooners waren, in 't jaar 1619. al in vyf Campons onder zo veel Orangkaja's, afgedeelt, een boos volk in zich zelven, en een gemeene toevluchtplaats, daar de Papoewa's haren roof quamen venten, behalven dat het het ook gedient heeft, om de wederſpannige Banda neeſen. Bandaneeſen, na hun vlugt, daar te ontfangen, die zich zedert meeſt daar, of daar ontrent, onthouden hebben.

Verder bericht van dit Volk. Zy waren van ouds ook onderdaanen, des konings van Tidore, onder welken zy ons, wanneer wy met dien Vorſt in oorlog waren, veel ondienſt deeden, trekkende al de volkeren, daar ontrent gelegen, van de E. Maatſchappy af, behalven dat zy ook allerlei geſpuis van wegloopers, en misnoegde, plagten aan te haalen, en toegang te geven, dog zy zyn door den Heer *de Vlaming*, in 't jaar 1649. overwonnen, en door een byzonder Contract zodanig bepaalt, dat men hope van beterſchap had; dog by den oorlog ten tyde van *Madjira*, en daar na, zyn zy weer uitgeſpat, en hebben zig zedert zo weinig aan de E. Maatſchappy, of haren Landvoogd in Amboina, laten gelegen leggen, dat zy meinden overvloedig haar pligt na te komen, wanneer zy, zonder verder na de *Hongi* om te zien (wel verre van daar onder mede te komen ſcheppen) een ſtapeltje of twee Sagoe, tot verquikking van die magtige vloot, en tot erkentenis van den Landvoogd, op ſtrand lieten ſtaan, vlugtende verder met alle man het Boſch in; ſchoon men niet gewoon is, hun daar over eenige moeite aan te doen, maar hun dorp in volkomen ruſt te laten, in hope hun door diergelyke bewyſen van vrindſchap, en door den tyd, nog eens te winnen. Dog het is een volk, daar geen zalf is aan te ſtryken, wier dorp een roof-neſt is, en blyven zal, zo lang men deze weerbarſtige gaſten, met geen harde ſpooren beryd, en met geweld tot reden brengt.

Wat moeite de Landvoogden nu en dan met hun gehad hebben, zullen wy in 't vervolg breeder zien.

Berg Saziet men een hoogen platten berg, de tafelberg, die van andre bergen daar ontrent afgezondert is, en by den inlander Salangur genaamt is, dien men op Waroe in 't Zuiden gemakkelyk kan zien leggen. langur. Landwaard in, niet verre van ſtrand,

De dorpen Kelingaa, Kelikaba, Angir, en Kïen, onder het dorp Quaus. Van dit dorp Rarakkit loopt de kuſt met een rechten inwyk, Zuiden en Noorden tuſſchen de vier en vyf mylen, tot Keffing toe, vertoonende zig als een vlakke bogt, alwaar mooy ſtrand is, daar op het dorp zig uitgebreid heeft, en waar langs nog verſcheide fraaje dorpen leggen, waar onder Kelingaa, Kelikaba, Angir, en de magtige Alfoereeſche Negry Kïen, die wat meer verſtroit, en ten deelen Landwaard in legt; dragende dit Kïen, ook wel den naam van Paſar Beſâr, dat is, de groote markt,

om dat hier alle zeven dagen de groote markt van 't geheele Land gehouden word, tot welke dan de volkeren van alle de Alfoereeſche dorpen aan die kant van 't gebergte afvloejen. Alle deze dorpen, alleen Kelingaa uitgezondert, ſtaan onder Quaus; maar Kelingaa behoort onder het gezag van die van Rarakkit.

Dorpen Tanafaſſoe, Quaus, Quammer, en Ernanneng.

Men ziet verder bezuiden Kïen, ontrent twee mylen van Rarakkit, de dorpen Tanafaſſoe, en Quaus, en wat verder de dorpkens Quammer en Ernanneng, die dicht by een kreek leggen, die den hoek van Keffing van 't groot Land van Ceram affcheiden, hoewel die beide dorpen onder Keffing mede behooren.

Vlak voor deze bogt in het Ooſten, ontrent vier mylen van de wal, legt een droogte, by den inlander Modrang genaamt, op welke de onkundigen ligt een ongemak konnen krygen.

Hier mede nu van de Noord-kuſt van Ceram affcheid nemende, gaan wy over, om de Zuid-of Binnen-kuſt te beſchryven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

CErams Zuid-Kuſt, *in 't brede beſchreven. Het eiland, en dorp* Keffing. *En wat daar onder ſtaat.* Goeli Goeli's Veſting. Keffing *in Prent verbeelt. Klip* Solothay, *by 't dorp* Goeli Goeli. *'t Dorp* Oerong. Poelo Goffa. *Onder wie de* Keffingers *ſtaan. Hun handel en bedryf. Van 't eiland* Ceram-Laoet. Poelo Geſſer. Keffings *elf Buurten, en iders byzondre* voorrechten. *Eigentlyk* Ceramlauwers. *Door den* Heer Gyſels *overwonnen. Waar de* Maſſoy, *en door wie die ingehandelt wort.* Droogte, *waar op verſcheide* eilandekens *beoofien* Ceram-Laoet. *De eilanden* Tenimbar *en* Goram. *Afkomſt der* Ceramlauwers. *Hun beſtaan.* Zuiderdeel *van* groot Ceram *in* vyf *deelen. Met hare* namen. *Het eerſte deel* Goemilan. *Hoe verre zich dat uitſtrekt. Berg, de* Koorn-ſchuur *genaamt. Verdichtzelen der inlanders. Dorpen met hare* Rivieren *van de zelve naam, meeſt onbewoont. Het tweede deel,* Cottaroewa. *Dorpen* Kellibon, Cottaroewa *en* Kellimoeri. *Na hun* Manſchap, *en verder beſchreven. Ongehoorzaam volk hier ontrent. Geval des Konings van* Kellibon, *Het dorp* Tobo. *En* Nieuw Tobo. *Magt van dezen* Sengadji. *Verdre aanmerking over hem.* Manſchap. *En waar over hy gebiet.* In 't jaar 1633. *door den* Heer Gyſels *overwonnen. Het dorp* Giſſelauw. *Het* Mabekoe-Rif, *Het derde deel,* Selan Binauwer. *Dorp* Hatoemeten, *met* Riboet, *en* Hakiboy, *een* Oeli. Manſchap. *Veel* Sagoe, *en eertyds ook* Speceryen *hier. Deze dorpen door wie verovert, onder wie zy nu ſtaan. Dorp* Werinama, *daar* Selan Binauwer *affcheit. Deszelfs* Soa's, *en* Manſchap. Specery-Handel *der* Javaanen, Macaſſaren, enz. *op* Keffing. Specery-Boſſchen *hier* in 't jaar 1648. *ontdekt. Vierde deel van* Zuider Ceram, Selan, *genaamt. Rivier* Beiroe. *Dorp* Hattehahoe, *en* Manſchap. *Rivier* Walaja *of* Jan Compaans Rivier. *Rivier* Bemoe. *Magtig dorp,* Toloeti. Manſchap. *Klip* Hatepoeteh, *een ſcheids-paal. Het dorp* Tehoewa. *En* Laymoe, *en beider* Manſchap. Folin, *en* Manſchap. Teleſey, *en* Manſchap. *Schoone* Boſſchen *en* Hout-werken. *De hooge Bergen,* Noeſſa Heli, Way Ila, Teboeſoe Tenoe Poeteh *en* Lehoroe. *De* Bogt *van* Haja, *en 't* dorp. Manſchap. *Verſcheide* Rivieren. *Dorp* Tamilauw. *En* Manſchap. *Schoone* Boſſchen. *Rivieren* Hatoehoelo *en* Latoe. Touw, Beſi, Tamilau, Sepa Noekauloe, Obin. Totohatoe *door die van* Touw *geholpen. Rivier* Pia. Sepa, *en* Manſchap. *Dorpen onder den Koning* Lauliſſa. *'t Dorp* Coak *en* Swauko. Makariki *en* Amahey. *Sterkte* Harderwyk. *De* Bogt *van* Elipapoeteh. *'t* Dorp. Bogt *van* Amahey, Rivieren *aldaar. Wanneer die van* Amahey, Makariki &c. Chriſten *wierden.* Manſchap. Alfoereeſche Dorpen, *en* Rivieren *hier. Het vyfde Deel van* Cerams Zuiderdeel. Manſchap *van* Elipapoeteh. *Voorige en jegenwoordige ſtaat. De* Lacheroy in 't jaar 1686 *hier, met zoldaten. De Rivier* Epe. Hoek Hatoe-Sili. *Rivier* Ajer Talla. *Vergader-plaats der* Alfoereeſen *aan de* Zuid-kant *van* Ceram. Takken *dezer Rivier. 't Dorp* Tomilehoe. *Verdichte afkomſt der* Oelilima's, *en* Oeliſivaſe koningen. Hoewaloy *en* Latoe, *en* Manſchap. *Drie* Kimelaha's *hier dood gebleven.* Iha *en* Mahoe, *en* Manſchap. Coelor *en* Pia, Manſchap. Roemakay, *deszelfs* teekening, *en* Manſchap. Camarïen, *deszelfs* Teekening, *en* Tihoelale, *met beyder* Manſchap. *Het laatſte dorp zeer van de* Alfoereeſen *gequelt.* Hatoeſoewa, *en* Manſchap. Paunoeſſa, Kayratoe, *en de* Manſchap

van

van't laatſte. Capitein Macoreſſi, *Hooft der Revier* Riſſeari. Seroewawan, *en* Way Samoe. Manſchap *van 't laatſte. Hier ontrent komt* Radja Siſeoeloe *aan ſtrand af.* Wayſariſſa. *'t Dorp* Caybobo, *en* Afteekening, *en* Manſchap. Noeſſa Oela *en* Noeſſa Caſſa. *Droevige nagt des* Schryvers. Druiven *en* Schildpadden *hier. De bogt* Hennawail. *Van* Tanoeno. Kolle Kolle. *De Rivier* Riſetti, *en 't dorp* Tanoeno, *en* Manſchap. Laſſilehoe *en* Piroe, *en* Manſchap. Popeloewi *en* Somoeri, *met hunne* Manſchap. *De rivier* Eri, *derde vergaderplaats der* Alfoereeſen. *'t Dorp* Kering, *en* Manſchap. *'t Dorp* Lakamay, *en* Manſchap. *Rivier* Goli Goli. *Twee* droogtens *ontrent* Caybobo. Seroelau *en* Saaroe. *Manſchap op* Groot Ceram. *En 't verſchil met dat van* kleen Ceram.

De ZUID-KUST van CERAM.

Van Cerams Zuid-kuſt, die in 't breedt beſchreven word.

SChoon Keffing niet eigentlyk tot de Zuid-kuſt van Ceram behoort, werd het'er gemeenelyk mede, hoewel qualyk, onder betrokken; daar het eigentlyk op den Zuid-Ooſt hoek, van groot Ceram, als een eiland van het zelve, met een doorgaande kreek, Kedda-Kedda genaamt, afgeſcheiden legt. Deze kreek, agter Goeli Goeli ingaande, komt aan de Noord-zyde by Ernanneng uit, en loopt met verſcheide andre kreeken doorſneden, tuſſchen het groot eiland Ceram, en tuſſchen Keffing, in.

Het eiland en dorp Keffing.

Op dezen zandigen en moeraſſigen hoek lands, ten deele by laag water zig als een eilandje op zig zelven, ten Ooſten ontrent anderhalf myl, en ten Zuiden op zyn breedſte een halve myl uitſtrekkende, (hoewel die halve myl eindelyk tot niet loopt) en op het verdere land van Cerams Ooſte-hoek, onthouden zig die van Keffing, Goeli Goeli, en Ceram Laoet, als ook zeer veel gevlugte Bandaneeſen, en allerlei ander geſpuis, dat zig van tyd tot tyd hier neder gezet, en zig altyd zeer weerbarſtig, wrevelmoedig, en wantrouwig ontrent de E. Maatſchappy gedragen heeft. Het zyn klocke mannen; ganſch na geen Cerammers, maar beter na Makaſſaaren, gelykende, en wakkere kooplieden, die ſterk op Onin, het voorſte gedeelte van Nova Guinea, dat ontrent 30. mylen Noord-Ooſt van Keffing legt, ten handel varen, om Maſſoy, Toetombo's (of doozen, door de wilden gemaakt, en met witte horenkens bezet) en andre waren, daar in te ruilen, in welken handel de Ceramlauwers, wel het meeſte deel hebben. Die verre togten derwaards, en ook na 't Weſten, hebben hun metter tyd ſtoute zee-lieden, en de groote winſten op de goederen, die zy te rug bragten, hen zeer trots en moedig gemaakt. Gelyk de verkeering met de Weſterſche volken, hen ook zeer ervaren in de Maleitſche taal heeft doen worden.

En wat daar onder ſtaat.

Onder Keffing, dat naaſt de Ceramlauwers legt, ſtaan vier dorpen, Kesſongat, Kelila, Quaus, en Ernanneng, die alle vier aan de Ooſt-zyde leggen. In't Weſten leggen vier andere; te weten, Quammer beooſten de kreek, Kedda Kedda, Goeli Goeli, en Keliwalanga, dicht by een, en in den Weſt-hoek van het bogtje 't dorp Oerong, die ook onder den Orangkaja van Oerong ſtaan.

In oude tyden maakten die agt dorpen een geſpanſchap uit.

Goeli Goeli's Veiling.

Salaboecan ('t geen wel 't eigentlykſte Keffing is) Keſſongat, en Goeli-Goeli, legt van oud Keffing af, op den uiterſten Ooſt-hoek twee en een half myl na het Weſten, in een rond bogtje, dat een naeuwen ingang heeeft, aan welkers Ooſt-zyde zig een ronde klip op ſtrand vertoont, waar op die van Goeli Goeli, in vorige tyden, byzonder in't jaar 1659. (wanneer de Heer *Huſtaart* hun met de Hongi-vloot, en drie grote ſchepen van de E. Maatſchappy, verneſtelen quam) een Veſting van groote op een gelegde zee-ſteen, waar in zich hun Orangkaja verſterkte, gemaakt hadden, welke klip ons volk toen ook in bezetting had, waar op zy de geringe Veſting Oſtende gelegt, en naderhant ook by de vrede weer verlaten hebben.

Keffing in Prent verbeelt.

Om een netter verbeelding van dit Keffing te geven, voegen wy 't zelve hier zeer net afgetekent, in de plaat No. XIV. waar in wy zien, hoe het zig nu met twee gehele Tempels, behalven eenen gebroken, en een groot getal huizen, zeer luſtig onder het geboomte vertoont.

De klip Solothay by 't dorp Goeli Goeli.

Een halve myl beooſten Goeli-Goeli, ontrent den voorſchreven hoek, ziet men een klip Solothay genaamt, waar op zig dit volk in 't jaar 1660. zeer verſterkt had, dog wierden wel haaſt door den voornoemden Landvoogt belegert, en de Veſting verovert en vernielt.

't Dorp Oerong.

Aan de Weſt-zyde van het bogtje lag het dorp Oerong, dat nu wat meer de bogt in legt; voor welken Weſt-hoek het kleen eilandeken, Poelo Goffa zig vertoont; dog van Goeli-Goeli, tot Keffing ſtrekt zig een groot rif, byna een groote myl breed, dat op zommige plaatzen by laag water geheel droog loopt.

Poelo Goffa.

Die van Goeli-Goeli woonen nu ook

weder op de voornoemde klip, hun oude ſchuilplaats, waar op hun Orangkaja zyn verblyf heeft.

Onder wien de Keffingers ſtaan.

Men wil, dat de Keffingers in oude tyden onder de kroon *Tidore* ſtonden. Nu ſtaan zy onder de E. Maatſchappy zedert veele jaren, onder beloften van geen Nagelen aan vreemden, maar wel de Maſſoy te mogen inruilen; doch dat zy gehouden blyven, die weder aan de E. Maatſchappy alleen tot zekeren bepaalden prys te verkoopen, en verder ook wel Toetombo's, en andre ſnuiſteryen, op Nova Guinea te mogen inhandelen, zonder zig tot eenigen ſluik handel in te laten; maar het is zo overre van daar, dat zy die Contracten nagekomen zyn, dat zy in tegendeel de vreemdelingen zelf aanhalen, niet allen om aan hen ook Maſſoy, maar zelf ook veel geſlokene Nagelen en Nooten te verhandelen, die men meint dat hier of daar in een hoek op hun land nog verborgen zyn. Om welken ſluikhandel, zoo veel mogelyk, te beletten, de Landvoogden van Amboina en Banda daar ontrent by na alle jaar chaloepen doen kruiſſen, dat hen een groote bril op de neus, maar ook de reden is, dat zy zich noch meer tegen de E. Maatſchappy aankanten, en met hare Hongi niet ſcheppen willen, ziende haar aan als haar voornaamſten vyand, die hen de keel toebindt, aangezien zy van de zeevaart moeten leven.

Haren handel en bedryf.

Nu zou het wel tydt worden, om tot de beſchryving van de Zuid-kuſt over te gaan; maar alzo het Eiland Ceram-Laoet, een van de elf Ambonſche eilanden, hier ontrent, en van geen groot belang is, zullen wy, alvorens voort te gaan, een korten uitſprong van groot Ceram maken, om voor af dit Ceram-Laoet te beſchryven.

Het Eiland CERAM-LAOET.

Van 't eilant Ceram-Laoet.

Het zevende Eiland, dat onder de Landvoogdy van Amboina behoort, is Ceram-Laoet, 't geen zoo veel als Ceram in zee betekent, een kleen eiland, dat ons niet lang ophouden zal.

Poelo Geſſet.

Het legt beooſten den hoek van Keffing ontrent een myl, en is rondom als bebolwerkt met een ſwaar wyt-uitgeuitgebreit rif, waar op buiten dit nog vier of vyf kleene eilandekens al Ooſt op leggen, een van welke byna in 't midden legt, en Poelo Geſſer genaamt is.

Het eiland zelf beſlaat ontrent twee mylen Ooſt en Weſt in de lengte, en ontrent een myl in de breedte, Zuiden en Noorden, aan welke laatſte zyde het een fraai bogtje vlak in 't midden heeft. Het is hoog, ſmal en bergagtig, gelykende na een Oor. Het heeft geen water, dan dat men uit putten haalt.

Keffing: elf buurten, en ider's bydzondre voorregten.

Het is nu onbewoont, alzo al de ingezetenen zig al voor lange jaren metter woon na Keffing begeven hebben, daar zy elf Campons ſterk zyn, met namen: Keliwaro, Kelitay, Roemah Tamery, die de eerſte Coracora by hen uitmaken, welker Orangkaja's *Cabreſſi*, *Djoemat* en *Oewan* genaamt zyn, welke *Oewan* wel eer ook over de eerſte Campon, voor *Cabreſſi's* tyd, plagt te gebieden.

Ider van deze drie Orangkaja's mag niet over al handelen, daar hy wil. Het byzonder voorrecht van Cabreſſi is, om Slaven op Onin, maar dat van den Orangkaja van Roemah Tamery, om Maſſoy daar te halen. Ook heeft *Cabreſſi Djoemat* gedwongen na Oerong te wyken.

Eigentlyk Ceramlauwers.

Behalven die drie eerſte Campons, heeft men nog Keliloeboe, waar over Capitein *Oewas* 't opper gezag heeft, Eun, onder Orangkaja *Morin*, (die de tweede Coracora uitmaken) Kelibia, onder Lana, hun Orangkaja) Keliboro, (onder den Orangkaja *Tawaon*, waar uit de derde Coracora beſtaat) Roemah Eſſi (onder Orangkaja *Noſſi*) Roemah Maro (onder Orangkaja *Sochus*) Kelimala (onder Orangkaja *Sobok*) en Roemah *Lolas*, onder den Orangkaja *Margay*, welaatſte de vierde Coracora uitmaken.

Zy plagten wel eer op hun eigen eiland te woonen, dog zyn van daar na Keffing verhuiſt, alwaar *Oewen*, en *Oewas* nu over de elf Campons volſlagen heerſchen.

Doorde Heer Gyſels overwonnen.

De Heer *Artus Gyſels* (gelyk wy elders zien zullen) heeft hun in 't jaar 1633. beoorlogt, en onder de gehoorzaamheit der E. Maatſchappy geſtelt, hunne Nagelboomen uitgeroeit, en hen tot reden gebragt, dog naderhant hebben zy zich in alles na die van Keffing geſchikt, voor al zedert zy om by hen te woonen, hun eigen land verlaten hebben.

Waar de Maſſoy, en door wie die ingehandelt werd.

De twee dorpen Keliloeboe, en Roemah Tameri handelen Maſſoy, op het eiland Cubiai, en op Onin, in, daar van wy breder onder Tidore ſpreken, gelyk ook van de wyze en aanleg van hunne reize derwaart, en van hunnen handel aldaar. De Maſſoy valt ook op Poeloe Adi, of 't Wezels-eiland; maar aangezien deszelfs ingezetenen zeer wild, en doodſlagers zyn, valt daar geen handel. Het eenigſte, dat men daar van heeft, is, dat zy van deze en gene Maſſoy-boomen, niet verre van ſtrand ſtaande, nu en dan wel een plantje bekomen, om die metter tydt zelf aan te planten, en dus meeſter van die ſchors op hun eigen land te worden.

Beooſten

Droogte waar op verſcheide eilandekens beooſten Ceram-Laoet.

Beooſten Ceram-Laoet is een doorgaande droogte, meer dan vier mylen lang, Maar-Laoet na 't naaſte eilandje aan Ceram-Laoet genaamt, waar op zig nog ettelyke andre eilandekens, als Warlau, Noeſſa Ngarat, Kivar, Kanali, Makoka, Watteoe Matta, Matta Woeli, Kidan, Nedin, Noekoes, Gragas, Koan, Magat, en recht benoorden Serowaki (zynde alle ſchuilplaatzen voor de Papoewa's) opdoen.

Wel eer wierd dit Serowaki door ſlaven van Goram bewoont, die 'er naderhand, ten deelen door de Gorammers, ten deelen door de Papoewa's, afgeligt, en verkogt zyn.

Ten Ooſten van deze droogte leggen twee kleene eilandekens in 't Noorden van 't eiland Salowaki, en in 't Zuid-Ooſten heeft men de eilanden Tenimbar, en Goram, die eigentlyk tot de landvoogdy van Banda behooren.

De eilanden Tenimbar, en Goram.

De ingezetenen van Ceram-laoet, zyn meeſt uitlanders. Doch die van het Campon Keliwaro zyn oorſpronkelyke Noord-Cerammers van Waroe; maar de andere tien Campons, zyn afkomſtig van de eilanden *Java*, *Key*, *Celebes*, *&c.* daar onder verſcheide lieden van het dorp Tamboeko, gelyk zy nog met alle die volkeren handel dryven, alzo het ſchraal en zandig eiland Keffing hun niet voeden kan; zoo dat zy het ter zee moeten zoeken, om haare Toetombo's, die zy zeer net weten te maken, en met hoorenkens te bezetten, aan vreemdelingen (al was het met Speceryen) te verhandelen. Ook zegt men, dat zy een vond hebben, om groene ſtukjes glas van bottels in een uitgeholde houts-kool te ſmelten, en daar uit geſteenten te maken, die zeer wel na een Topâs gelyken; hoewel zy, voor al uit de kas zynde, licht te kennen zyn.

Afkomſt der Ceram Lauwers.

Hun beſtaan.

Dit het voornaamſte zynde; dat wy van het eiland Ceram-Laoet, zoo verre als hier te pas komt, weten te zeggen, keeren wy, nu weder tot de Zuid-kuſt van Ceram, om te zien, wat dorpen ons daar zullen voorkomen.

Zuider-deel van Groot-Ceram in vyf deelen.

Eer wy nogtans daar toe treden, moeten wy voor afzeggen, dat dit Zuider-deel van Groot-Ceram, weer in 4 a 5 byzondere deelen afgedeelt word.

De land ſtreek van 't Ooſten, of van Goeli Goeli af na 't Weſten, tot aan Kellibon's deel, word Goemilan, dat van Kellibon, tot Kellemoeri toe, word Kottaroewa, dat van Kellemoeri tot Werinama Winauwer, of Sielan Binauwer, en dat van Werinama tot Elipapoeteh, of Kelkepoeti's bogt, Sielan genaamt, welk Sielan of Selan, ook het rechte aloude en eigentlyk ſte Ceram is, hoewel andre Ceram-Laoet daar voor houden, dat my niet waarſchynelyk voorkomt, alzoo dat Ceram-Laoet zynen naam van een ander, dat 'er te voren al, en het rechte was ('t geen dit Selan is) ſchynt ontleent te hebben. Buiten deze vier is 'er nog een vyfde deel van Elipapoeteh af, tot aan de pas van Tanoeno, dat een fraei rak uitmaakt, zig uitſtrekkende.

Met hare naamen.

Wy maaken dan een begin, met het Ooſtelykſt deel, Goemilan, en zeggen, dat ſich Cerams-kuſt; in opſigt van die landſtreek, van Goeli Goeli af, of van Keffing tot Werinama, 16 mylen verre Weſt-Noord-Weſt, en Ooſt-Zuid-Ooſt ſtrekt.

Het eerſte deel, Goemilan, hoe verre zig dat uitſtrekt.

Men heeft in dit geweſt een berg, de hoogſte daar ontrent, op welken weinig inlanders, dan, die wat ſtouter zyn, komen durven, die 'er dan de andren, die zeer licht, en by-geloovig zyn, van wys maken, wat zy willen, verhalende, dat zy, afkomende, 's nagts vuurige menſchen gezien hadden, dat by daag dikwils op vermolmde boomen, ſteenen, en wat dies meer is, uit quam. Dezen berg noemen de onzen de Koren-ſchuur, waarſchynelyk om de Sagoe, die 'er valt. Aan de voet des zelfs ſwerven de geeſten van de voorouders dezer inlanders, die getuigen, dat zy de ſtem van hun vrienden daar dikwils gehoort, zonder datze egter imant gezien hebben.

Berg, de Koorn-ſchuur genaamt, verdichtzelen der inlanders.

Men ziet hier ook Wattoeloning, Cammar, Oendor, en Goemilang, kleene dorpkens, en men heeft een weinig na 't Weſten dan twee kleene dorpkens, Affan, en Da-avan, leggende aan fraeje rivieren van dien zelven naam, zonder dat men van 't land hier ontrent veel anders zeggen kan, dan dat het woeſt, bergagtig, en zeer weinig bewoont is.

Dorpen met haar rievieren van de zelve naam meeſt onbewoond.

Het eerſte dorp hier aan is Kelibon, of Kellibon, ontrent een rivier, en een quart myl verder, de rivier van Cottaroewa, (die de naam aan die landſtreek geeft) en wat verder dan Kellemoeri, beide op ſtrand, aan de rivier; die haar van een ſcheid; dog ider op een byzondere hoek, en hoogte, zes mylen van Goeli Goeli, gelegen, en met muuren, die zy van opgezette ſteenen, even als een veſting gemaakt hebben, geſterkt.

Het tweede deel, Cottaroewa, dorpen, Kellibon Cottaroewa, en Kellemoeri.

Kelibon ſtond eertyds onder een Orangkaja, dog nu onder een Koning, de magtigſte hier ontrent. Kellimoeri is mede van een Koning voorzien, en, ſchoon meer in volk, egter zoo gevreeſt niet. Men heeft voor den hoek van 't laatſte Dorp een rifje, gelyk 'er ook een kleen nog Weſtelyker is.

Na haar manſchap, en verder beſchreven.

Zy waren in oude tyden veel ſterker, dan nu, en plagten wel 700 zielen waar onder 400 weerbare mannen, hoewel

pas 20 of 30 Dati's, op te brengen; dog zyn nu maar vierde part zoo ſterk. Altoos Kelibon kon naaulyk 140 zielen, waar onder 54 weerbare mannen, en 9 Dati's, en Kellimoeri, 180 zielen, waar onder 48 weerbare mannen, en 10 Dati's, uit leveren.

Het zyn ſtoute menſchen, die zig enkelyk met den Sagoe-handel, en met het verhandelen van Loeris, en Kakatoewa's, geneeren, hoewel men 'er nu en dan wel een Caſuaris, en des zelfs eyeren, bekomt, dog Hoenders, nog Piſang-boomen, vind men 'er niet, dat zeldſaam is, wyl die by andere Cerammers, of Amboinezen, overvloedig zyn.

Zy plagten in vorige tyden mede met een Coracora te ſcheppen; dog dat doen zy, als het hun in 't hooft ſchiet, zig nergens aanbindende; hoewel zy door den tyd wat handelbaarder worden, aangezien zy goed Maleits ſpreken, dat men meer by de Mooren, gelyk zy ook zyn, dan by Heidenen, of Chriſtenen, op Ceram beſpeurt.

Ongehoorzaam volk hier ontrent.

Van daar af na den Ooſt-kant toe mag de E. Maatſchappy wel gebieden, dog de Inlander luiſtert 'er zeer weinig na, en het komt ons niet gelegen gedurig volk, en vaartuigen, daar te zenden, om hun te belegeren, dewyl zy gemeenelyk, eer men 'er is, al in 't boſch, en na ontoegankelyke bergen, met al hunne meubelen gevlugt zyn; zoo dat het beſt is, hun maar zagt te behandelen, en niet te ſtreng te gebieden, wanneer men 'er nog iets van heeft; alzoo zy zich anders ten eerſten door de weerbarſtige Goeli Goeliers en Keffingers tegen ons laten opruyen.

Geval des Koonings van Kellibon.

Wat geval de Koning van Kelibon met eenen *Naja Taroena* gehad heeft, zien wy onder *Tidore*.

Het dorp Tobo.

Wanneer men zes mylen verder op na het Weſten gaat, ontmoet men na 't paſſeeren van het ſtrand Zelour het dorp Tobo, leggende op een zeer ſteile en hooge rots, die men met een ladder beklimmen moet, en al van verre in zee uitſteekt. Waar door het wel een eiland gelykt, te meer, alzoo het van de zee by na rondom bekabbeld word. Het plagt zig van ouds, als een ſterke veſting te vertoonen, dog de *Heer Cojett* heeft de inwoonders belaſt om laag aan ſtrand te komen, daar zy een dorp, nieuw Tobo genaamt, dat 'er vry wel uitziet, gemaakt hebben.

En nieu Tobo.

Zy ſtaan onder een Sengadji, of Hertog, die, na de gedagten van zommige, magtiger, dan den Koning van Kelibon, is, die zyn gebied wel tot Waroe's bogt uitſtreckt, meinende, dat hy nu wel 4000 mannen van wapenen zou konnen opbrengen, dat zeer veel van zyn oude tax, die pas 2 a 300 mannen uitleverde, verſchilt, zoo dat dit niet dan Toboſe Rodomontados, en ſnorkeryen van deze hoogmoedige Mooren zyn, enkelyk, om de daar omherleggende volkeren, en landwaart in, een ſchrik aan te jagen, uitgevonden.

Magt van de zen Sengadji.

Dat hy egter veel magtiger, is, dan wel eer, ſchynt eenigſins waar te zyn uit de eere, die hem *Naja Taroena* in 't jaar 1709. Gezant des Koninks van Tidore, bewees, met hem een vergulde ſtoel te zenden, om hem na Keffing, daar hy toen was, te brengen, hoewel hy dat Edelmoedig affloeg, verſchynende aldaar met een troep van 400 wel gewapende mannen, die alle met ſchietgeweer voorzien waren.

Verdre aanmerking over hem.

Hy kan wel 800 zielen, 500 gewapende mannen, 60 Dati's, uitleveren.

Manſchap.

Zy zyn gewoon de Hongi, met een Coracora te volgen; dog hun Sengadji is anders vry trots, en moedig, alzoo wel 15 a 16 Alfoereeze dorpen zedert lange jaaren onder hem ſtonden, 't geen metter tyd merkelyk toegenomen heeft, alzoo men 'er nu wel in de 20 opnoemt, dat nogtans na onze gedagten zo breet niet is.

En waar over hy gebied.

Zy waren in oude tyden zeer weerbarſtig, dog hoe zy in 't jaar 1633. door den *Heer Gyſſels* overwonnen, en onder de magt der E. Maatſchappy gebragt zyn, zullen wy onder de regeering van dien Ambonſchen Landvoogd breeder aanhaalen.

In 't jaar 1633. door den Hr. Gyſſels overwonnen.

Onder dit Tobo behoort ook het dorpje Giſſelau, dat in vorige tyden beooſten Tobo in de bogt lag, dog nu by Tobo gevoegt is.

Het dorp Giſſelauw.

Beooſten en Beweſten de rivier van Tobo heeft men mede een rif, dat by na tot Hatoemeten loopt, en 't Mabekoerif genaamd word.

Het Mabekoe-Rif.

Gelyk nu het Deel, onder den Koning van Kelibon, Kottaroewa genaamt word, alzoo voerd dit, van Kellimoeri tot aan het dorp Werinama, den naam van Selan Binauwer, een oude bekende landſtreek, gelyk ons dat blyken zal uit de eerſte beginzelen, dat Amboina opgekomen, of bekent geweeſt is.

Het deel, de Selan Binauwer.

Een groote myl van Tobo na het Weſten (hoewel zig deze kuſt van Kellimoeri af wat meer na 't Noord-Weſten buigt) heeft men het dorp Hatoemeten, aan een zand-ſtrand, dat wat ſteenagtig is, het is een Oeli, of geſpanſchap van drie dorpen, alzoo Riboet, en Hakiboy met Hatoemeten, dat Oeli uitmaken, zy leggen dicht byeen aan een gebergte, dog Hakiboy in 't midden, konnende die twee dorpen zamen wel 500 zielen, 180 weerbaare mannen, en 60 Dati's opbrengen.

Dorp Hatoemeten, met Riboet, en Hakiboy een Oeli.

Dog

Manſchap. Dog Hatoemeten alleen heeft 350 zielen, 120 weerbare mannen, en 50 Dati's.

Veel Sagoe, en eertyds ook Speceryen, hier. Het land hier ontrent geeft zeer veel Sagoe, die de Bandanezen, ſterk hier van daan haalen; ook plagten hier Nagel- en Nooten-boomen te vallen, die uitgeroeit zyn.

Deze dorpen door wie verovert, onder wie zy nu ſtaan. In oude tyden ſtond dit dorp onder die van Hitoe, die 't eens by Kapitein *Tepilos* tyd afgeloopen hebben; maar de Heer, *Artus Gyzels*, heeft ze weder onder onze magt gebragt.

Tot Hatoemeten bezuiden Ceram, gelyk Benoorden tot Waroe toe, ſtaan al deze dorpen onder den Koning van Tidore.

Het dorp Werinama, daar Selan Binauwer affcheid. Drie mylen van Hatoemeten, legt het magtig Moorſch dorp Werinama, een van de voornaamſte hier ontrent, met het welke de landſtreke, Selan Binauwer eindigt.

Het legt op den Ooſt-hoek van Haja's, grooten dog vlakken inbogt, een quart myl gaans van ſtrand op een heuvel die zeer ſterk gemaakt, van een dikke borſtweering voorzien, en met een groot rif, wel een myl na het Ooſten bezet is.

Des zelfs Soa's, en Manſchap. Zy worden beheerſcht van eenen Koning, die over twee Soa's 't oppergebied voert, waar van 't eerſte, *Nama*, op ſtrand, en 't ander, Tanafora, op een berg of grooten heuvel, gelegen is, ſterk zynde 362 zielen, 107 weerbare mannen, en 58 Dati's.

Specery-Handel der Javaanen, Macaſſaren op Keffing. In oude tyden quamen de Javanen, en Macaſſaren, om Nagelen en Nooten op Keffing ten handel, die de Keffingers, en die van Ceram-laoet, hier van daan, en van Hatoemeten, en daar om ſtreeks, met een boſch, dat lang onbekend gebleven is, plagten te halen, 't geen egter maar tot in 't jaar 1648. zynen gang gegaan heeft, wanneer die van Werinama ons eindelyk, na veel verzoeken, vier ſchoone Nooten-boſſchen aan gewezen en toegeſtaan hebben, dezelve wel ten getale van 4000 Noten of Nagel-boomen, om te hakken, 't geen ons lange jaaren daar na, en zelf nu nog, gedagten gegeven heeft, dat in die boſſchen, die groot en ontoegankelyk voor ons zyn, meer Speceery-boomen, verborgen mochten zyn, alzoo die van Keffing door hunne vaart, ons daar zeer in verſterken.

Specery-Boſſchen hier in 't jaar 1648 ontdekt.

Af en aan Kelibon, of tuſſchen Kelibon, en Werinama's wal, leggen vlak in 't Zuiden der eilanden van Banda, van waar men deze gebergten, die zig zeer blaeu vertoonen, gemakkelyk zien kan, alzoo zy 'er pas 14 a 15 mylen, de eene wal van de andere gerekend afleggen; hoewel het land van Werinama zig nog wat verder van 't eiland Niena opdoet.

Het vierde deel van Zuider-Ceram, Selan genaamt. Van Werinama af, na de bogt van Haja, die even om den hoek na 't weſten begint, begint ook het deel van Ceram, dat Selan, genaamt, en na 't zeggen van den Inlander, het aloude en rechte Ceram is, daar 't ganſche eiland na genoemt word.

Rivier Beiroe, en 't dorp Hattehahoe, en manſchap. Pas den hoek om heeft men de ſchoone rivier Beiroe, voor welke een kleen eilandeken is, twee mylen van ſtrand, hier ontrent, legt Hattehahoe een dorp, dat al redelyk magtig is, breidende zig uit aan de voornoemde rivier. Het levert 330 zielen, 160 weerbare mannen, en 53 Dati's uit; dog 't zou zoo vermogent niet zyn, zoo niet verſcheide Alfoereeſche dorpen daar van afhingen, die hier en daar landwaart, by enkele huizen, en gehugten, zonder eenig hoofd, verſtrooit leggen, ſtrekkende zig tot digt agter Hote uit, gelyk zy ook den naam van Hattihahoe's Alfoereeſche dorpen dragen; hoewel men langs die bogt landwaart in nog veel andre dorpkens heeft.

Rievier Walaja, of Jan Compaans Rivier. Ontrent een myl van Werinama, daar de vlakke bogt, na deze inſchieting van 't land na 't Noord-Weſten, eerſt regt begint, heeft men de rivier Walaja, ook wel Jan Compaans rivier by abuis genaamt, om dat zeker Amboinees vryman, *Jan de Ruiter*, dog in oude tyden, wel *Jan Compaan* (by wien men wil dat hy in zyn jeugd gevaren zou hebben) geheeten, daar met zyn Chaloep wel plagt te komen. Zy heeft een goede anker-plaats in een bogtje, Tehoro genaamt.

Rievier Bemoe. Tuſſchen deze en de andere rivier, Bemoe, vertoont zig het land met een fraejen hoek, dog zig zoo ver niet uitſtrekkende, als die van Werinama.

Magtig dorp Toeleen. Een groote myl weſtelyker ontmoet men, na nog drie ſpruitkens gepaſſeert te zyn, het dorp Tolaeti, het eerſte in dezen bogt, die van de rivier Walaja af tot Wayila meeſt recht weſt aan ſtrekt.

Manſchap. Dit dorp legt een quart myl gaans van ſtrand op een heuvel, die vry hoog is, waar op dit trots volk van Toeloeti zeer ſtout is, behalven dat het ook talryk van volk is, alſoo zy 1003 zielen, 409 weerbare mannen, en 90 Dati's konnen uitbrengen.

Clip Hatoepoeteh, een ſcheidspaal. Wat meer na 't Ooſten, tegen het gebergte aan, heeft men verſcheide dorpen, dog eer men daar by komt, heeft men midden in de bogt van Laymoe, ontrent twee mylen van Tolaeti een klip, Hatoepoeteh genaamt, die te gelyk ook dient om de ſcheiding tuſſchen het gebied van Haja, en die van Hattihahoe, aan te wyſen.

Het dorp Tehoewa. Een quart myl verder, Weſt op, heeft

heeft men het dorp Tehoewa, dat 310 zielen, 105 weerbare mannen, en 59 Dati's, uitlevert.

En 't dorp Laymoe, en beider manſchap.

Een weinig Weſtelyker legt het vermogent dorp Laymoe, dat zig zeer vermakelyk, nevens Tehoewa, in een bogt vertoont, daar de Hongi wel gewoon is nu en dan wat te rnſten.

Het heeft wel 1200 ingeſetenen, waar onder zeer veel vrouwen en kinderen zyn, en maar 492 weerbare mannen, en pas 70 Dati's.

Folin en manſchap.

Het dorp Folin, legt een halve myl Weſtelyker, konnende 384 zielen, 85 weerbare mannen, en 11 Dati's, opbrengen.

Teleſey, en manſchap.

Twee mylen Weſtelyker doet zig het dorp Teleſey, (ook wel Toniſſi genaamt,) aan een vermakelyk ſtrand, mede tegen het gebergte op. Het is 923 zielen ſterk, konnende 209 weerbare mannen, en 44 Dati's uitleveren.

Schoone Boſſchen, en houtwerken,

De boſſchen, die hier dicht aan ſtrand leggen geven een zeer vermakelyk landgezicht, behalven dat zy ook veel boomen, tot het bouwen van huyſen, en vaartuigen, uit leveren, waar van daan die van Banda ook haar meeſte yſerhout, en andere hout-werken voor de werf, gewoon zyn te doen haalen.

De hooge bergen, Noeſſa Heli.

Men vint ook geen hooger land op Ceram, dan agter deze dorpen, welkers Hemel-hooge blaeuwe bergen, Noeſſa-Heli, dat is, het Berg-Eyland genaamt, men zeer gemakkelyk van 't Eyland Nenia, 16 of 17 mylen 'er af, zien kan, gelyk ik die zelf menigmaal zeer klaar gezien heb, loopende dit gebergte meeſt ſchuins door het land al Noord-Ooſt op, en in 't Noorden ontrent Hote uitkomende, daar het de hooge witte Krytbergen, Mali Mala genaamt, uitmaakt.

Way Ila, Teboeſoe Tenoe Poeteh, en Lehoroe.

Vlak op den Weſt-hoek van deze bogt van Haja, die zich zeven en een halve myl van 't Ooſten na 't Weſten uitſtrekt, heeft men het dorp Haja; dog eer men daar by komt, paſſeert men, een groote myl van Teleſey, eerſt de rievier Way Ila, daar het land, zig om de Zuyd draejende, een dikken binnenhoek maakt. Een klein myltje van deze Rivier ontmoet men nog wat zuydelyker op een andere, Teboeſoe Toenoe Poeteh genaamt, en een quart myl nog al Zuydelyker, of wel Zuyd-Ooſt op, het ſpruitje Lehoroe, loopende dit land nog al Zuyd-Ooſtelyker voor een korte wyl, en dan tot den hoek van Haja toe, met een kleen bogtje weer wat Zuydelyker, aan, daar men dan twee mylen van de rivier Way Ila, Zuyd op, het dorp Haja vind op een hoek, die niet zeer groot, maar redelyk hoog, met een Rif, dat met laag water droog loopt, en agt mylen van den Weſt-hoek van Werinama gelegen is.

De bogt van Haja, en 't dorp.

Dit is een fraey dorp, en het volk gaeuwer en ervarener in de Maleytſche taal, dan andre Cerammers, zynde Mooren van Godsdienſt, die gemeenlyk wel de ſchranderſte op deze Kuſt zyn; ook pronken zy boven andren met een zeer fraeyen Moorſchen Tempel. Zy zyn ruym 1000 zielen ſterk, waar onder 400 weerbare mannen, en 112 Dati's.

Manſchap.

Verſcheide rivieren

Vyf en een halve myl Weſt ten Noorden van den hoek Hoja, heeft men het dorp Tamilau.

Dorp Tamilouw.

Men paſſeert, eer men zoo verre komt verſcheide ſpruitkens, en wel eerſt die van Touwſelekoe, dat van Haja ontrent twee mylen is, beooſten welk rieviertje een Rif legt. Wat Weſtelyker heeft men 'er nog twee dicht by een, voor welke laaſte Mamoeri genaamt, mede een Rif legt, dat al verre henen tot ontrent Amahen loopt.

Een groote halve myl van de rievier Mamoeri maakt het land een kleenen Riffigen inbogt, daar men ook twee kleene ſpruitjes, in 't Weſten en in 't Noord-Ooſten ziet, van welken inham men in een myl tot Tamilau komt.

Dit dorp legt digt aan ſtrand, op een ſchoonen heuvel, die dit volk zeer moedig maakt, 't geen een heel andre gedaante, dan de gemeene Cerammers, heeft, alſoo zy kloeker van geſtalte, en doorgaans witter zyn, ſprekende het Maleyts zeer wel, waarom zy geoordeelt worden van de Weſterſche landen daar na toe gezakt, en 'er ſoo gebleven te zyn. Het zyn mede meeſt Mohhammedaanen.

En manſchap.

Zy zyn 440 zielen ſterk, en leveren 113 weerbare mannen, en 60 Dati's uit, ſtaande onder een koning.

Schone Boſchen.

Men ziet hier mede ſchoone boſſchen, voorzien van treſſelyke vrugtboomen van allerley zoort, Tsjampedaha, Nangka, Jamboes-boomen, en meer andre, die ſchoone lommer en aangename vrugten geven; dog of 'er Nagelboomen vallen, weet men niet, immers tot nog toe heeft men 'er daar, of daar ontrent geene ontdekt. Sy ſcheppen onder die van Toloeti mede in de Hongi, of Amboniſche Oorlogs-vloet.

Rivieren Hatoehoelo, en Latoe.

Pas beweſten Tamilau heeft men ook een kleen Riffig baeitje, met een rivier in 't Noorden, of Noord-Ooſten Hatoehoelo genaamt, en een in 't Weſten, die den naam van Latoe na een dorp van dien naam draagt, die wel een myl van Tamilau legt.

Touw, Beſi, Tamilau, Sepa, Noekauloe, en Obin.

Het dorp Beſi plag wel eer aan Cerams Zuid-Zyde wat aan deze zyde van Sepa te leggen, ſterk zynde vier dorpen, te weten, Touw (naderhand onder Latoe geſmolten) Beſi, Tamilau,

en Sepa; dog na eenige geſchillen met die van Sepa, verhuisden zy na de Noord-kant, alwaar zy zich, ontrent anderhalve dag reizens landwaard in, in 't gebergte ter nederzetteden, rekenende, behalven die van Sepa, ook die van Noekauloe (die, tuſſchen Sepa en Beſi, al mede in 't gebergte, dog nader aan Sepa, en Obin leggen,) voor hunne onderdaanen.

Dit Obin legt nog een halve dag reiſens, dieper in 't gebergte, dan Beſi, en wat beooſten Noekauloe, vry meer na de zyde van Sepa, dat van Noekauloe negen mylen legt. Zy maken te zamen een Coracora, met die van Tamilau, Sepa, en Toloeti uyt, ſcheppende die van Tamilau en Toloeti, aan de eene, en die van Beſi en Sepa, aan de andere zyde van de Coracora.

Totohatoe, door die van Touw geholpen.

Het dorpken Tonro (dat van een vry oude geheugenis is) plag tuſſchen Haja en Tamilau te leggen, daar het zig niet verre van ſtrand opdeed.

De Koning van dit dorp, quam in oude tyden Totohatoe (een van de vier oudſte Stamhouders der kuſt Hitoe) te hulp, als hy met *Perdana Moelay*, den eerſte van het geſlachte *Tanahhitoe Meſſing*, Oorloogde, gelyk dat de Moorſche Prieſter, en Ambonſche Schryver, van de geſchiedenis der kuſt Hitoe, *Ridjali*, in zyne beſchryving dus aanhaalt.

Van Tamilau, twee groote mylen weſt aan ontmoet men het dorp Sepa, in een groote vlakke en riffige bogt, die het land daar maakt.

Rivier Pia.

Het doet zig op, zo als men de rivier Pia voorby is, hebbende wel eer op de Noordkuſt van Ceram, in de bogt van Hatoewe, niet verre van Beſi, gelegen; dog 't is, om geſchillen met die van Beſi na de Zuid-zyde verhuiſt, daar het, bevoorens wel drie mylen in 't gebergte geplaatſt was.

Sepa, en Manſchap.

Dit dorp is al redelyk magtig, zynde wel 500 zielen ſterk, waar onder men 243 weerbaare mannen, en 90 Dati's, heeft.

Dorpen onder den Koning Lauliſſa.

Deze zyn nog lang Heidenen gebleven, dog naderhand ten deele Mooren geworden, hebben zy zich niet ontzien verſcheide Chriſtenen te vermoorden, waar over zy na 't gebergte gevlucht, en tot nog toe niet bevreedigt zyn. Van dit dorp tot Beſi, heeft men veel dorpen Landwaard in, die al te zamen maar onder eenen Koning, *Lauliſſa*, ſtaan.

Dorp Koak, en Swauko.

Van Sepa Weſt aan, heeft men een hoek, Koak genaamt, vyf mylen 'er af, en een dorp van dien naam, dat wel eer daar op lag, en nu onder Swauko ondergeſtoken.

Makariki, en Amahey.

Van Sepa tot het dorp Swauko (ook wel Swehoko genaamt) ontmoet men twee mylen verre, veel rivierkens, pas na welke men in het laatſte dorp komt, 't geen zig nu by Makariki en Amahey, in een inbogt gevoegt heeft. Het plagt den naam van Amahono te dragen, dog Ooſtelyker, dan nu, in oude tyden te leggen.

Sterkte Harderwyk.

Op den Hoek ven Koak, die zig wat omkromt, plag ten tyde van den Landvoogd, *Philip Lucaſz*, de houte ſterkte, Harderwyk, te leggen; dog nu heeft men 'er geen veſting.

De bogt van Elipapoeteh, en 't dorp.

Hier van daan maakt deze binnenkuſt weer een grooten inbogt, die eerſt twee mylen Noorden, daar na vier mylen Weſt en Suid-weſt loopt, en dan nog een myltje na 't Zuiden draeit. Het word de bogt van Elipapoeteh genaamt; na een dorp, dat by na midden in die bogt legt.

Bogt van Amahey, rivieren aldaar.

Dicht agter den hoek van Koak, heeft men eenen inwyk, die pas in de groote bogt van Elipapoeteh komt, de bogt van Amahey, genaamt, die van alle kanten byna beſloten, en een goede reede zelf voor een vloot ſchepen is, alzoo men 'er byna voor alle winden bevrydt legt.

In den binnenſten hoek van deze bogt plagt men de drie dorpen, Amahey, Makariki, en Swauko, tuſſchen de rivieren Makariki en Roewatta, wel twee mylen landwaart in te zien leggen, zo als zy zich, ider op zig zelven, en boven malkanderen vertoonden; dog nu leggen zy dicht aan ſtrand by een, hoewel ider op zig zelven.

Wanneer die van Amahey Makariki, &c. Chriſten wierden.

Het waren eertyds mede Heidenen, waarom zy ons ook van den Koning van Ternate geſchonken zyn; dog wierden in 't jaar 1647. op hun verzoek Chriſtenen, dog 't zyn menſchen, die zeer dom, eenvoudig, en heel onkundig in de Maleitſche Taal zyn, hoewel men wil, dat onder hen ook nog eenige verborgene Mooren zig onthouden.

In oude tyden zyn hier mede Nagelen geweeſt, hoewel weinig, alzoo zy eerſt begonnen hadden die te planten, die, na dat zy onze onderdaanen wierden, mede uitgeroeit zyn.

Manſchap.

Amahey is 650 zielen ſterk, en kan 190 weerbare mannen, en 32 Dati's opbrengen.

Makariki heeft 192 zielen, 70 weerbare mannen, en 19 Dati's.

Swauko levert 172 zielen, 55 weerbaare mannen, en 15 Dati's uyt.

Deze drie dorpen ſcheppen te zamen een Coracora.

Hier van daan tot Elipapoeti toe is een zeer riffig ſtrand, 't geen een quart myl buiten den hoek Koak begint, en aan deze zyde Way Sia ophoud. Niet

tegenſtaande, men hier verſcheide rivierkens heeft, waar onder Way Pia wat uitſteekt in groote, boven Way Mala, en Way Uwe, zo ziet men langs deze ganſche ſtrand, geen menſchen woonen, hoewel men landwaard in, veel Alfoereſche dorpen heeft, voor al ontrent Makariki's rivier, Roewatta, dewelke van Noeaula komt, en agter Haja zyn oorſpronk heeft. Tuſſen Noeauloe, of Noekauloe, en tuſſchen Obin, legt de rivier Noa, die in de Roewatta ſtort, loopende agter Toeloeti, en van daar onder het gebergte van Noekauloe, ter plaatſe daar men in 't dorp Warea, en Wattamau opgaat, alwaar men een andere rivier, Ruis genaamd, paſſeert. Deze Lieden zyn mede Oelilima's, volgende de zyde van Beſi; dog die van Tamilau, Haja en Toloeti zyn Oeliſiva's.

Alfoereeſche dorpen.

Men heeft ook in 't gebergte, agter Toloeti, nog het dorp Macuala, dat op Toloeti zynen uitgang heeft.

Ruim drie uuren gaans van ſtrand had men de dorpen Hoewa, en Amaleſſi, die al voor lange jaaren door die van Waſſia vernielt zyn; dog hare Landeryen werden nu door die van Makariki, al zedert 't jaar 1673. bezeten.

De eerſte groote rivier na 't Noorden, die men ontmoet (om van verſcheide kleene zonder naam niet te ſpreken) is Way Pia, aan de welke, een halve dag zeilens Landwaart in, het dorp Wattamano legt.

En rivieren, hier.

Wat Noordelyker is 't riviertje Roewis, aan welkers Ooſt-zyde, al mede Landwaard in, het dorp Warka, dat Oelilima's is, zig opdoet.

Een weinig Noordelyker heeft men de dorpen Roemahlait, en Titaleſſi, die 't ook met de Mohhammedaanen, of de Oelilima's, houden.

In de Noord-hoek is de rivier Mala, die zeer groot plag te zyn, en wel eer met twee armen in zee liep, tuſſchen beide welke armen, een groot ſtuk lands gelegen heeft, dat in 't jaar 1664. in Julius, by een ſterken Regen-tyd, waar onder zig wat aardbeving mengde, gezonken is, makende een grooten inbogt, die metter tyd allenskens weer meeſt gevuld wierd, zodanig, dat aan de Ooſtkant ook nog een uitſteekende hooge hoek gebleven is.

Wanneer men negen uuren verre boven deze rivier, beooſten de zelve, opgaat, ontmoet men het dorp Lian, dat onder een ander Alfoerees dorp ſtaat.

Hier van daan drait de bogt na 't Weſten, en een myl gaans van daar na 't Zuiden, een uur gaans van de rivier Mala, heeft men de groote rivier Uwe, die zig boven in twee takken verdeelt, aan welkers Ooſtelyke ſpruit, men het dorp Mani, en aan de Weſtelyke het dorp Waſſia, boven in 't gebergte, wel drie mylen van ſtrand afziet. Deze ſtaan wel onder een Koning der Alfoereeſen; maar die van den Oppervorſt der Alfoereeſen aan die kant, Radja Sahoelau, af hangt.

Vier mylen van ſtrand, pas agter Waſſia, heeft men het dorp Waumatta, of Waymatta, over 't welke in 't gemeen een van de naaſte bloedverwanten van Radja Sahoelau gebiedt. Hier komen de Alfoereeſen aan de Zuid-zyde ook gemeenelyk van 't gebergte af, zynde dit aan deze zyde de deur, door welke zy tot de ſtrandvolkeren komen, gelyk de rivier Makinan de deur aan de Noordzyde is.

Ook ziet men tuſſchen Waſſia, en Elipapoeteh, een myl van ſtrand, nog een dorpje, Omon genaamt.

Aan gene zyde de rivier Uwe, ontmoet men het dorp Elipapoeteh, dat is de witte hooge rots, 't geen de onze gemeenelyk Kelkepoeti noemen. Dit dorp word zo genaamt, om dat het in oude tyden op een hoogen witten Heuvel gelegen heeft, gelyk meeſt al de Amboniſche, Ceramſche, Boeronêſche, en andre dorpen, in deze Landvoogdy, op deze of gene hoogte tot hare zekerheit geplaatſt zyn geweeſt; dog tegenwoordig legt dit dorp aan ſtrand ontrent drie mylen van Koak na 't Weſten, en ontrent twee groote, zo geen drie, mylen van den hoek van Latoe Haloy, ontrent midden in de Bogt, met welke het deel, Selan genaamt, een einde neemt, alzo zich dat maar tot die bogt uitſtrekt, en hier van daan nu het vyfde deel, van Ceram's binnen-kuſt begint.

Het vyfde deel van Ceram's Zuider-deel.

Deze volkeren van Elipapoeti wierden eertyds zeer wegens hunne magt geroemt, konnende toen wel tien Coracora's bemannen, waar van hun dorp te dier tyd Eli Tahilane, genaamt wierdt.

Jegenwoordig konnen zy niet meer als 500 zielen uitmaken, waar onder 147 weerbaare mannen, en 57 Dati's, ſchepende eene Coracora.

Manſchap van Elipapoeteh.

Zy waren van ouds her, de E. Maatſchappy zeer getrouw, en hebben haar als gezanten gedient, om de Alfoereeſen, als men die van nooden had, van het gebergte ter hulpe af te roepen.

Zy waren eertyds Heidenen; dog zyn nu Chriſtenen, die ons vry goede dienſten doen; om welke reden men van hun ook veel werk van tyd tot tyd gemaakt heeft, om hen tegen die van Sepa, die menigen kop van daar haalen, te dekken, om welke reden, ik in 't jaar 1686. daar den Sergeant, *Daniel de Lacheroy*, met ettelyke Soldaten heb vinden leggen, by voorval van een ſchandelyke daad, aan die van Sepa

Vorige en jegenwoordige ſtaat.

De Lacheroy, in 't jaar 1686.

hier met Soldaaten. Sepa geplcegt, en door hen met het weghaalen van ettelyke koppen gewroken, en ook daar gelegt, om een wakent oog, op die van Sepa te houden. Een geval, waar van wy mogelyk nog zullen ſpreken, als wy van de zaaken van den Godsdienſt handelen.

De rivier Epe. Pas beweſten Elipapoeteh, ontmoet men het riviertje Epe, en een groote myl verder, daar zig de bogt Zuid-weſt aan draait, een hoek, Hatoe Sili, na

Hoek, Hatoe Sili. de groote en hooge ſteenen, die men 'er ziet, zo genaamt, vlak voor welke hoek een rif is, hoewel zig anders het ſtrand van Elipapoeti, tot dezen hoek, zeer zuiver, en zonder eenige ſteenen, vertoont.

Rivier, Ajer Talla. Aan de Weſt-zyde van deze bogt, een groote myl van Elipapoeteh, heeft men de groote rivier, Ajer Talla, die met een andre Tak ook een halve myl Ooſtelyker in Zee loopt, makende daar als een kleen eilandeken, dat anderhalf myl lang, en een half myl op zyn breedte is, en na het Noord-Weſten, hoe langer hoe ſpitſer uitloopt. Dog vlak voor die Ooſtelyke Tak, vertoont zig een groot rif, dat al voor by den hoek van Hoewaloy loopt, en tot Camarïen toe, met een ſmalle zoom vervolgt.

Vergaderplaats der Alfoereeſen aan de Zuid-kuſt van Ceram. Dit is de vermaarde ſtroom, aan welke de groote Saniri, of vergadering der Alfoereeſen, aan de Zuid-zyde is.

Aan dezen ſtroom, legt een myl landtwaart in, het Alfoerees dorp Tomilehoe, onder een geringen Koning, en anderhalve dag ryzens van ſtrand, heeft men landwaard in de landeryen der Alfoereeſen, die onder *Radja Somiet*, ſtaan.

Takken dezer defer rivier. Deze ſtroom heeft boven drie takken.

Dorp Tomilehoe. De Ooſtelyke hiet Noy, die van Siſſenaroc, en Wattoewi, afkomt, dog boven is nog een andere tak, die van Somiet afzakt, wiens twee dorpen 'er aan leggen. Hooger op zyn Maloeka, Moeroetetto, en dan komt men by de middelſte tak, Waloe, die van Hoekoe komt, en onder de groote Waringinboom, en die wonderlyke brugge doorloopt, welke boom, Noenoeſakko genaamt, den oorſpronk aan alle de *Radja's Oelilima's*, en *Oeli Siva's*, na hun voorgeven, zou gegeven hebben.

Verdigte afkomſt der Oelilima's, en Oelifivaſe Koningen.

De derde Tak, is de Ajer Talla zelf, die agter Paunoeſſa, voorby Kayratoe, ſtroomt.

't Voornoemt dorp Hoekoe, legt een halve dag reizens van Riſſeari.

Pas voorby deze rivier, heeft men de hoek, Toewa, zynde de Weſt-hoek van de bogt van Elipapoeteh, die van Amahey, of van den Ooſt-hoek dezer bogt Koak, drie mylen gelegen is. Hier ſtrekt zig de kuſt vyf mylen Zuid-weſt, tot de hoek van Camarïen toe.

By deze hoek, pas beweſten de zelve, of 'er nog op, heeft men de dorpen Hoewaloy, en Latoe, dicht by een. Op den hoek zelf, legt Hoewaloy, dat ook wel Haloy genaamt word, en even 'er agter, na 't vaſte land toe, het dorpken Latoe, die zamen 608 zielen, 190 weerbaare mannen, en 122 Dati's, uitleveren. Hoewaloy, en Latoe, en Manſchap.

In oude tyden, toen Latoe nog op 't gebergte lag, plagten hier Portugeeſen in bezetting te leggen, 't geen egter niet belettede, dat de Ternataanen hen daar quamen verneſtelen, dog dit bequam hen zeer qualyk, alzo in zeker gevegt, de *Kimelaha's Djamali*, *Angſara*, en *Lawadyn*, dood bleven, na welken tyd, Latoe en Hoewaloy, onder onze magt geraakten. Drie Kimelaha's hier dood gebleven.

Een myl beweſten Latoe, heeft men de dorpkens Iha en Mahoe, die wel eer op Hatoewano plagten te woonen, en herwaards gevlugt zyn. Iha, en Mahoe.

Het zyn Mooren van Godsdienſt, gelyk ook de twee voorige dorpen, Draad-trekkers, en Goud-ſmids, van Ambagt, die al fraeje dingen in Goud, met zeer weinig gereedſchap weeten te maken. De laatſte ſchynen Javaanen van afkomſt, alzo Mahoe, Java beteekent.

Zy zyn te zamen 550 zielen ſterk, waar onder zig 162 weerbare mannen, en 69 Dati's bevinden, die te zamen een Coracora ſcheppen. Manſchap.

Anderhalf myl verder na 't Weſten, heeft men Coelor, en Pia, eertyds van Honimoa's Land-ſtreek, zo genaamt, of van des zelfs Noord-zyde, mede herwaards gevlugt, nevens die van Iha Mahoe, die zamen heulden. Coelor, en Pia, Manſchap.

Deze dorpen hebben zamen 380 zielen, 127 weerbare mannen, en 75 Dati's. Hier ontrent heeft men ook verſcheide rivierkens zonder naam.

Wat meer na 't Weſten, vertoont zig het dorp Roemahkay, niet verre van 't ſtrand, zo als het in de Plaat, N°. xv. zeer fraay in 't verſchiet afgebeelt is, daar de wooning van den Pati, of Grave, boven al de andre, vry cierlyk na de inlandſche wyze geboud, uitſteekt. Het draagt zyn naam van de menigte Houts, daar vallende, alzo Roemah Ay een huis des houts beteekent. Roemakay, des zelfs teekening en Manſchap.

Wel eer plagten zy verre van ſtrand, wel vier myl landwaart in, te woonen; dog leven nu hier vry beter, hoewel zy nu en dan aanſtoot van de Alfoereeſen lyden.

Zy konnen 415 zielen uitleveren, waar onder 141 weerbare mannen, en 67 Dati's; zy ſcheppen nu alleen een Corocora, daar zy in vorige tyden, onder den Gnatohoedi plagten te ſcheppen.

Kamarïen, des zelfs teekening, en Tihoelale, met beider Manſchap.

Nog twee kleene mylen Weſtelyker, legt het dorp Camarïen, tuſſchen 't welk men nog een dorpje, Tihoelale, in 't midden leggen heeft.

Het eerſte is een ſchoon groot dorp, gelyk men uyt de plaat, No. XVI. zien kan. Het kan 347 zielen, 90 weerbare mannen, en 52 Dati's opbrengen, ſtaande onder hunnen Orangkaja *Tommatalla*. *Tihoelale* is een zeer kleen dorpje, dat daar nog niet lang geweeſt is, en wiens inwoonders, door de Alfoereeſen zodanig gequelt zyn, dat zy nagt en dag, in kleene vaſtigheden, die zy daar tegen gemaakt hebben, waken moeten, gelyk ik daar van oog-getuige geweeſt ben.

Het laatſte dorp zeer van de Alfoereeſen gequeld.

Zy plagten onderdaanen der Alfoereeſen te wezen, en zedert zy zig onder ons begeven hebben, en Chriſtenen geworden zyn, willen de Alfoereeſen hen met geweld dwingen, om weer heidens te worden, en onder hun te ſtaan.

Zy zyn pas 108 zielen ſterk, en leveren 59 weerbaare mannen, en 15 Dati's, uyt.

Hatoeſoewa, en Manſchap.

Een myl na 't Noord-weſtelyke, van den hoek van Camarïen te rekenen, heeft men het dorpken Hatiſoa, of Hatoeſoewa, ſterk 170 zielen, waar onder 54 weerbare mannen, en 23 Dati's, ſtaande ook onder hun Orangkaja.

Paunoeſa, Kayratoe, en de Manſchap van 't laatſte,

Tuſſchen Camarïen en Hatoeſoewa, word het ſtrand Hatoemeten, van wegen de droogte en ſwarte key-ſteenen, daar ontrent vallende, genaamt. Zeven mylen landwaard in, van dit ſtrand afgaande, ontmoet men in het Noord-Ooſten het oud Paunoeſſa.

Als men van daar nog vyf à zes mylen verder, van een ſteilen en hoogen berg afdaalt, komt men in een ſchoone valy, daar het dorp Kayratoe, aan de riviere Ajer Talla legt. Dit Kayratoe is magtig, 141 zielen, 52 weerbare mannen, en 28 Dati's, op te brengen.

Een weinig beneden dit dorp is de rivier Liſſeali of Riſſeari, over welke de beroemde Capitein, *Makoreſſi*, 't oppergezag heeft.

Capitein Macoreſſi, hoofd der rivier Riſſeari.

Een halve dag reizens van dit dorp, legt Hoekoe. Deze rivier word met een menigte vaartuigen bevaren, wanneer zy gewoon zyn de Sagoe uit de Sagoe-boom te kappen.

Als men van Riſſeari afgaat, komt men te Wattohi, of Wattoewi, en daar na te Mani, niet verre van ſtrand af; ſtaande deze dorpen onder Orangkaja, *Hatiſoa Beſi*.

Deze vyf dorpkens ſchepten wel eer onder den *Gnato-Hoedi*, hoofd der Mardykers, of der ſwarte vrylieden (zo het de naam heeft, hoewel 't inlanders zyn) te weten, Roemahkay, Tihoelale, Camarïen, Paunoeſſa, en Kayratoe, dog hoe zy nu ſcheppen, zullen wy elders zien; maar van den Gnatohoedi zyn zy afgezondert.

Seroewawan, en Way Samoe.

Seroewawan, was wel eer een byzonder dorp, dog is nu onder Camarïen ondergeſtoken. Ook plagt Hatoeſoewa, voor deſen anderhalf myl landwaart in te leggen, dog is nu aan ſtrand, zedert 't jaar 1668. geplaatſt, ontrent een quart myl van de rivier Rihoewappa, en digt by de rivier Nila gelegen. Deze hebben wel eer ook met den Gnatohoedi geſchept, dog doen het nu onder die van Caibobo, onder welke zy van ouds ſtonden.

Manſchap van 't laatſte.

Wanneer men een groote halve myl Noordelyker, of Noordweſtelyker, aangaat komt men by het dorpje Way Samoe, dat 104 zielen, 39 weerbare mannen, en 25 Datis, ſterk is, ſcheppende zamen met die van Caibobo, en ſtaande onder een geringen Orangkaja, hoewel het mede onder Caybobo plagt te ſtaan, leggende nu ook aan ſtrand, dog wel een myl 'er af, ontrent de rivier, en hoek, Toeloeryn, daar het te voren drie a vier mylen in 't gebergte lag. Het ſtaat onder een Orangkaja. Ontrent des zelfs ſtrand, zyn veel kats-koppen, en ſteenen, wel een myl Weſtaan.

Hier ontrent komt Radja Siſeoeloe aan ſtrand af.

Hier omtrent komen de Alfoereeſen, ſtaande onder Radja *Siſeoeloe* (of *Liſſeoeloe*) ook aan ſtrand, en van 't gebergte af, hoewel hunne naaſte dorpen, Hoeoe, en Wayſamoe, wel vyf dagen reizens van daar gelegen, en niet dan over een woeſt en onbewoont gebergte te genaken zyn.

Way Sariſſa.

Twee mylen verder, daar de kuſt weer weſtelyker begint te ſtrekken, heeft men 't riviertje Way Sariſſa. Men ziet daar om ſtreeks geen inwoonders; maar wel verſcheide kreken, die een hoog voorgebergte maken, dat drie à vier hoeken in zee geeft, rondom welke men een groot rif heeft, dat wel drie mylen lang te ſcheppen gaf, eer men in oude tyden by het dorp Caybobo quam, dat in twaalf Campons onder twaalf Orangkaja's, verdeelt was, alle welke Campons de twee hoofd-dorpen, Ley-Halat, en Ley-Timor, uitmaakten, die naaſt malkanderen, tegen over het Eilandeken Noeſſa Oela lagen.

't Dorp Caybobo.

Het legt nu een groote myl bezuiden de bogt van Tanoeno, en ontrent zoo verre ten Noord-weſten van Way Sariſſa, aan een zeer riffig ſtrand, waar door men veel moeite heeft, om tuſſchen de klippen in, by dit dorp te koomen, dat my echter by donkere nacht eens te beurt gevallen is; moetende toen myn groote Orenbacy verlaten, en in een kleene Prahoe overgaan, alzoo wy anders wegens het vallende water,

met

het groot vaartuig, tuſſchen de guilen door, de wal niet zouden hebben konnen naderen.

En afteekening. Het dorp Caybobo in zich zelven is een ſchoon dorp, rondom zeer fraay, hoewel een woeſt en onbewoont, gebergte, van agteren, en ter zyden, hebbende. Ook heeft men rotſen ter rechhand, die een aardig gezicht geven, gelyk ons de Plaat No. XVII. dit klaar toont.

Wat 't volk van Kaybobo betreft, het zyn wakkere timmerlieden, ook ſtoute zee-lieden, en getrouwe mannen, die zig zeer wel by ons gehouden hebben, zelf in den laatſten oorlog met Madjira, wanneer zy ſterk tot afval genoodigt wierden; dog na dat zy ons bericht daar af gegeven hadden, zyn zy van dat land gelicht, en eerſt op Loehoe, en doen op Haroeko geplaatſt, daar zy lang gewoont hebben; dog nu leggen zy weer op hun oude plaats, op Ceram.

En Manſchap. Zy zyn 733 zielen ſterk, onder welke 193 weerbare mannen, en 81 Dati's zyn.

Van Caybobo af, kan men langs het woeſt gebergte, dat 'er agter legt, wel vyf dagen verre reiſen, tuſſchen Hoekoe, een dorp van Radja *Siſeoeloe*, in 't Noord-weſten, en 't dorp Samoe, in het Zuiden.

Noeſſa Oela, en Noeſſa Caſſa. Digt by de Zuid-zyde van Caybobo, geen muſquetſchoot van de wal, heeft men Noeſſa Oela, een kleen eilandje, meeſt uyt klippen, en een woeſten berg beſtaande, en een groote myl bezuiden het dorp, ontmoet men, na 't paſſeeren van een kleene rif, een ander eilandje, Noeſſa Caſſa, of het Duiven eiland, van de menigte der wilde Duiven, die 'er zyn, genaamt. Het is ontrent een half myl in 't rond, rondom met een rif bezet, waar op eens met een Orembaey, vervallen zynde, was ik genoodzaakt, een ganſchen nacht daar zeer elendig zonder eeten of drinken, te blyven: want een onweder, 't geen ons, pas anderhalf myl van de wal, overviel, en de zee zeer ſterk had doen overwateren, had al myn eeten bedorven; en water was op dit ganſche eilandje niet te vinden, en ſchoon 'er jonge wilde Duiven genoeg waren, had ik geen gelegenheid, om die daar te laten gereed maken. De twee Soldaten egter, my als oppaſſers meede gegeeven, om my tegen de Alfoereeſen, by deze of gene onverwagte voorvallen, te beſchermen, vonden 'er geen ſwaarigheid in, om ze, maar half op de koolen gebraden, te eeten.

Droevige nacht des Schryvers.

Menigte van Duiven, en Of dit nu nog niet ongeluks genoeg voor my was, quam 'er nog een tweede by, te weten, het breken van myn Zonneſcherm, zoo als myn jongen met het zelve te land ſtapte, dat my gewel-dig hinderde, alzoo 't op dit eiland, daar maar zeer weinig lage boomen waren, doodelyk heet was, en ik nu niets had, om my tegen de hitte der zonne te dekken; zoo dat ik dat Duiven-eiland zeer wel heb leeren kennen. Ook valt 'er op dat Rif een groote menigte Schildpadden, hoewel ik die toen aldaar niet gezien heb, zynde het toen mogelyk haar tyd niet geweeſt, om zich daar te onthouden. Schildpadden hier.

Tuſſchen deze twee eilanden, ontrent net in 't midden, is een Rif, dat regt in de zelve ſtreek legt, vertoonende zig als een halve Maan, zynde een witte bank, by den inlander Meti Ela genaamt, die zig wel vyf mylen beooſten Noeſſa Oela uitſtrekt.

De bogt Hennawayl. Aan 't vaſte land is een moeraſſige inbogt, vol kreeken, by den inlander met de naam van Hennawayl bekent, alwaar die van Leihalat hunne Plantagien, en Moesthuinen, hadden.

Van Tanoeno. Hier draeit zig van Caybobo na Tanoeno het land al meer en meer na 't Noorden, wel anderhalf myl verre, dan buigt het zig Ooſt wel een myl om, en dan nog wel een myl na 't Noorden, over al met een Rif, waar mede de ganſche bogt van Tanoeno, meeſt met een ſmalle zoom, bezet is.

Kolle Kolle. De Rievier Riſetti, en 't dorp Tanoeno. Als men in die bogt pas gekomen is, om van 't Zuiden Noord op na Tanoeno te gaan, heeft men eerſt eenige kleine ſpruiten, en waterkens in den hoek, en in den draei van die bocht, ontrent een ſtrand Kolle Kolle genaamt, dan paſſeert men het rivierken Riſetti, waar na men in 't dorp Tanoeno komt, dat ontrent vier myl van Caybobo, en twee mylen van den Zuid-hoek, van de bogt van dien zelve naam, nu aan ſtrand midden in de zelve legt, daar het bevorens wel zeven mylen in 't gebergte, beooſten de Pas van dien naam, plagt te leggen, op een ſteilen en ſterken heuvel, waar op zig nu nog het hoofd van de omleggende dorpen, Jan Oeroe, dat is, het hoofd van de Viſch, in 't Ceramſch genaamt, onthoud.

Man-ſchap. Dit dorp is in ſtaat, om 187 zielen, 78 weerbare mannen, 29 Dati's, uit te leveren.

Laſſilehoe, Piroe, en Manſchap. Ontrent Tanoeno legt nog een dorpken Laſſilehoe, dog wat Zuidelyker op, 't geen pas 60 zielen ſterk is, waarom het niet meer dan 27 weerbare mannen, en 7 Dati's, uitleveren kan.

Het dorp Piroe lag wel eer tuſſchen oud Tanoeno, en het ſtrand, by een moeraſſige rievier, Capoeti genaamt, waar by nu ook een gedeelte van Tanoeno legt; dog Piroe legt nu wel een quart

myl Noordelyker, als Tanoeno.

Van dit Piroe nog een myl verder na de Pas van Tanoeno, Weſt of Zuid-Weſt aangaande, komt men weer by die Pas.

Popeloewi, en Somoeri, met haar Manſchap.

Deze bogt van Tanoeno is wel twee mylen byna diep, en twee mylen Zuiden en Noorden breed. Het ſtrand is 'er vlak, hoewel met een ſmal Riffig ſoomtje, en de zee hier meeſt dood-ſtil.

Van Tanoeno Noord op gaande, ontmoet men een dorp Poppeloy, of Popeloewi, genaamt, dat 159 zielen, 65 weerbare mannen, en 19 Dati's ſterk is. Tuſſchen deze twee is Soemoli, of Somoeri, dat 70 zielen, 30 weerbare mannen, en 9 Dati's heeft.

Een myl verder heeft men Paſſalehoe, en wat Noordelyker, oud Sole.

De Rievier Eri, derde vergaderplaats der Alfoereeſen.

Dit dorp Popeloy, komt niet verre van de rivier van Cawa, die tegen over Bonoa legt, uit.

Dorp Kering, en Manſchap.

Na het Zuiden heeft men het dorp Kering, aan de Noord-kant van de groote rivier Eri, alwaar de derde Saniri ofte vergadering der Alfoereeſen is, zynde ontrent vyf mylen van ſtrand, hoewel ze nu wat nader na 't ſtrand afgezakt zyn.

Dit dorp heeft 124 zielen, waar onder 26 weerbare mannen, en 13 Dati's getelt worden.

't Dorp Lakamay, en manſchap.

Wat Zuidelyker heeft men de groote rivier Goli Goli, aan wiens mond wel eer het dorp Lakamay lag, 't geen men nu aan ſtrand ontrent 't dorp Piroe heeft, ſterk zynde 68 zielen, 27 weerbare mannen, en 8 Dati's.

Rievier Goli Goli

De rivier Goli Goli, die voor aan breed is, loopt boven ſchielyk zeer ſmal toe tot een kleene ſpruit, en in de zelve rivier houden zig zeer veel Caymans. Deze alle ſtaan onder Tanoeno's hoofd.

De Alfoereeſen hier ontrent, genegen zynde van 't groote Ceram, in het kleene een inval te doen, moeten daar toe eerſt verlof aan die van Tanoeno vragen, die de deur, door welke zy paſſeren moeten, konnen ſluiten, en niemant tegen hun wil behoeven deur te laten.

Twee droogten ontrent Caybobo Serolau, en Säaroe.

Wanneer men van Caybobo na Laala vaaren wil, zoo ontmoet men twee droogtens, de eene Säaroe, de andere Seroelau genaamt.

Die van Piroe, Lackamay, en Laſſelehoe, ſcheppen ook met die van Caybobo te zamen.

De Manſchap op groot Ceram zynde.

Dus verre nu alles, 't geen 'er van groot Ceram te zeggen viel, aangemerkt, en opgegeven hebbende, zoo hebben wy daar niet anders by te voegen, dan dat op 't zelve in 't geheel 15092 zielen, 4943 weerbare mannen, en 1590 Dati's zyn; waar tegen die van Hoewamohel 11612 zielen, 2030 weerbare mannen, en 1045 Dati's, in oude tyden (dewyl nu alles weg, of verſtrooid is) plagten uyt te maken; uit het welke dan blykt, hoe volk-ryk dat kleen land, in vergelyking van 't groote Ceram, dat wel vier maal zoo lang, en by na nog driemaal zoo breed, was, geweeſt zy.

En 't verſchil met dat van kleen Ceram.

DERDE HOOFDSTUK.

Bericht van de Alfoereeſen. *Hun* gewaad. *Twee ſchermutzelende* Alfoereeſen *afgebeeld. Gewoonte, om hunne vyanden kleen te maken,* Jonge Dogters, *al van ouds ten* prys *van dappere* Helden *geſteld. Hier koſt een* Jonge Dochter *den* Bruidegom *veel hoofden ten* Bruidſchat. *Hun* wapenen. Snelheid *van* geſicht, *en in 't* loopen. *Hoe zy hunne vyanden aandoen.* Zeegepraal *der* Singende *en* danſſende Maagden. *Hunne* Schatten, *en* glaze Arm-Ringen. *En* verſcheide Zoorten *daar van. Hare* Waerdy. *Oorlogen daar om gevoerd. Van wat* ſtoffe *zy zyn. Seldzaam geval met een der zelve, na 't* Vaderland *gezonden.* Eigenſchap *dezer* Armringen. *Hoe gebruikt als een middel van* Raadpleging. *En hoe men die bewaart. Zekere* Porcelyne Gift-Schotels *zyn mede onder hare* Schatten *gerekend. Die zy begraven. Wanneer zy die voor den dag haalen. Een* andre zoort. *Waarde der zelve. Zonder grond voor* Gift-Schotels *gehouden.* Spyſe *der* Alfoereeſen. *Waar in die gekookt word. Hun* Drank. *Zeldzaam voorval van* D. Montanus *met* Radja Sahoelau. *Hoe zy hunnen drank bewaren. Hunne Slaap-plaatzen. Zy hebben maar* eene Vrouw. *Laten geen vreemde, dan na zeker teeken, in hun land komen.* Weſterman *by hen bemind. Drie* Opperkoningen *der* Alfoereeſen. Brug, *en* Binnen-Meir, *hier. En 't groot vermogen dezes* Konings. Radja Soemiet *beſchreven. Zy zyn de* Kinder-Pokken *onderworpen. Andre* Alfoereeſen, *wilder dan deze. Dorpen, onder den* Koning *van* Sahoelau. *Dorpen, onder den* Koning *van* Siſeoeloe. *Dorpen, onder den* Koning *van* Soemiet, *wel eer drie* Capiteins *hier. Dorpen, onder Capitein* Macoereſſi, *onder* Manoemeten, *en onder* Toepaſauw. Alfoereeſche *dorpen aan de* Zuid-Zyd *in 't byzonder. En de* Strand-dorpen *'er tegen over. De verdre* Alfoereeſen. *Onder wat* Landvoogden *men de* Alfoereeſen *eerſt begon te kennen.*

Waar

Waar door hunne Koningen *eerſt opgekomen zyn.* Merkteekenen *van* Radja Sahoelau, Radja Soemiet, *en* Radja Siſcoeloc, *als onze Bondgenooten. Wie van hen de* Voorrang *heeft. Verdre* Zeden *der* Alfoereeſen. *Hoe men zich dragen moet, om hen te bezoeken. En hoe zy verzoend worden, of den oorlog verklaaren. Verdre* plegtlykheden *daar ontrent. Middel van* Raadpleging, *of zy in den oorlog* gelukkig *zullen zyn.* Goede, *en* Quade, *voorteekenen. Op wat wyze de* Duivel *hen de* tyd, *van aanvallen aanwyſt. Hoe de verkregene* Koppen *ingehaalt werden. Hoe zy met de Lyken van hunne vrienden handelen. Het* Eiland *Noeſſa Laoet, kaart van 't zelve. Groote, en Dorpen daar op, ende zelve manſchap* Titaway. Abobo. Akoon, *oud* Akoon, *de berg* Errie. Amet, heete rivier *tuſſchen* Amet, *en* Nalahia. Markaſita, *en* koper-ſteen, *hier vallende.* Nalahia, Sila, *en* Leynitoe. *Wat dorpen onder den* Koning *van* Titaway *ſcheppen.* Pati Leynitoe *uitgeſchildert na* Holland *gezonden.* Terra Sigillata. Waylatoe, *tuſſchen* Leynitoe *en* Titaway. *De* Noeſſalauwers *waren* Zee-Roovers. *Hun oude dragt, zynde Menſchen-Eeters, geweeſt. Voorbeelden 'er af. Uyt een geſprek des* Schryvers, *met zeker* Koning *van* Titaway *opgeheldert. Ander voorbeeld dat verſcher is. Van eenen* Jan Willemſſoon, Bode *van den* Land-Raad. *Die over 't eeten van een* Arm, *in een* Boete *gedoemt wierd. De* Manſchap *van dit* Eiland *by een, is zeer Nagel-ryk.*

Van de ALFOEREESEN.

Bericht van de Alfoereeſen.

DUs verre hebben wy nu ganſch Ceram rond gewandelt, om te zien, wat dorpen men op deszelfs ſtranden had, en om de volkeren, die de zelve bewoonen, te leeren kennen; dog binnen in het zelve heeft men mede zeer vele dorpen, en gehugten, die van een geheel ander zoort van volkeren bewoont, en door hunne byzondere Koningen beheerſcht worden. Men noemt deze volkeren Alfoereeſen, of bergwilden, van welke zommige noit, andere zeer zelden, van de gebergten af na de ſtranden komen, 't geen dan nog meeſt geſchied, om yſer, zout, groote Schotelen, gemeene Goude Slangen, Gongen, enz. te koopen, of in te ruilen.

Zy zyn doorgaans veel grooter van geſtalte, vetter, en ſterker dan de ſtrandvolkeren, dog zeer woeſt en wild van leven.

Hun gewaad.

Zy gaan ten meeſten deele naakt, zonder onderſcheid hier in tuſſchen mannen, of vrouwen, te maken; dog dragen om hun middel een breede Tsjidako, of Gordel, die zeer dik, met verſcheide ſtreepen geverft, van een melkagtige ſchorze des booms Sakka gemaakt is, (die wy ook voor den witten Siconorus houden,) waar mede hare ſchamelheid alleen bedekt word.

Op hun hoofd zetten zy een Calappus of Cocos dop, over welke zy hun hair henen haalen, bindende dat daar over, of ook wel over een ſtuk hout vaſt, dat hen dan met een, voor een kammenhuisje dient, alzoo men die gemeenelyk daar in ziet ſteeken, behalven dat zich daar boven op nog een vreemde Pluymagie, drie a vier hoog, en om 't hair een krans van witte horenkens, (de witte Porcellana) vertoont; welke Porcellana's men ook aan hunne teenen, gelyk ook in haren hair-band, voeren ziet.

Zy voeren tot cieraat gemeenelyk of een Glazen-Paternoſter, of wel meeſt een Tour van de voornoemde witte Porcellana-horenkens, of van eenige geſlepene ſtukken der zelve, om den hals, dragende ook eenige geele groote ringen, aan de ooren. Aan de armen, gelyk ook aan de knyen, hebben zy, voor al als zy op hun beſt zig opſchikken, en ſchermutzelen zullen, jonge Calappus, of andere geele takjens gebonden. Al welke cieraaden op die naakte bruine glimmende huid wonderlyk fraei afſteken, gelyk men dat in deze plaat, No. XVIII. waar in wy 'er twee met hunne wapenen tegen malkandere ſchermutzelende vertoonen, kan zien:

Twee ſchermutzelende Alfoereeſen, afgebeelt.

Alle deze volkeren, ſchoon zy al mede hunne partyſchappen hebben, en zich zoo wel, als de ſtrandlingen, in Oelilima's, en Oeliſiva's verdeelen, zyn van eenerlei dragt, Zeden en Godsdienſt.

Zy hebben een verfoejelyke gewoonte, hoewel in zig zelven zeer fyn, om metter tyd, en gemakkelyk, hun vyanden te verminderen, en de wieken te korten.

Het is een ſtaale wet onder hun, dat geen Jongman zyn ſchamelheid, nog geene der zelve zyn huis dekken, nog aan 't maken, of dekken, van hun Baileoe, of Raadhuis, de hand ſlaan mag, ten zy hy voor ider van deze inſtellingen, en Lands-bevélen, een vyandelyk hoofd in zyn dorp gebragt, dat op zekere daar toegewyde ſteen gelegt, en zich door die verſcheide Heldagtige bedryven weerdig gemaakt heeft, om na een vrouw uit te mogen zien, alzoo zy in 't haalen

Gewoonte, om hunne vyanden kleen te maken.

van

N° XVIII.

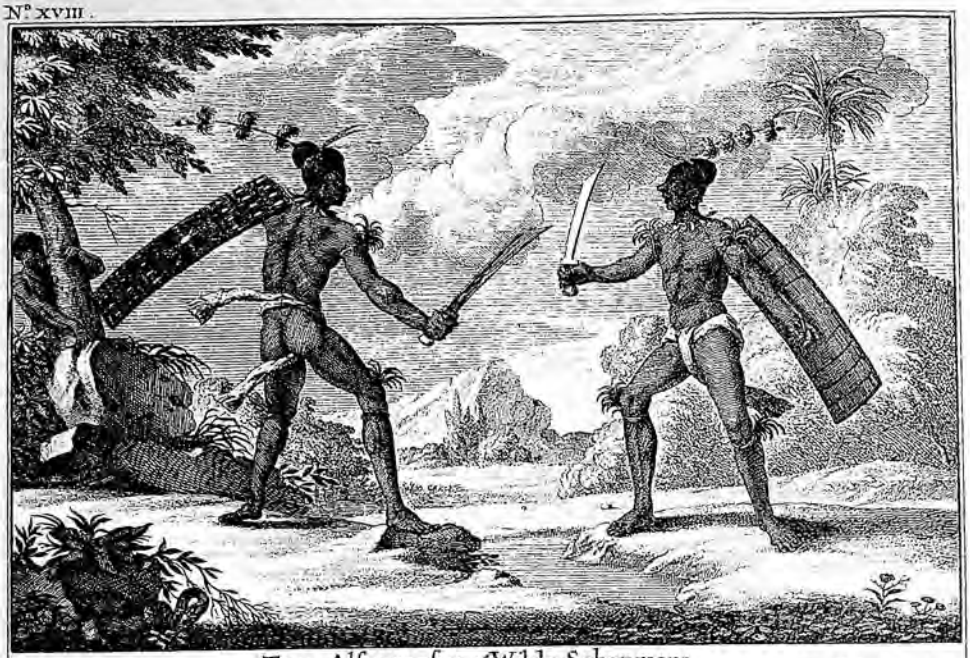

Twee Alfoereeſen, of Wilde Schermers.

van deze koppen den hoogſten roem ſtellen, en hem die de meeſte koppen gehaalt, en in zyn dorp op de voornoemde plaats gebragt heeft, voor den grootſten Edelman, en Held, houden, zonder dat zy 'er na zien, of 't hoofden van mannen of van vrouwen zyn, behalven dat 'er ook wel kinder-hoofden onder loopen, alzoo een kop een kop is, en 't getal maar moet vervult worden, al 't welke ons toont, hoe groote en dappere helden het zyn, die een kind, of een zieke vrouw, durven dood ſlaan.

Nu kan men egter wel bezeffen, dat het een looze, en onder die wilden, vry Staatkundige vond is, om in korten tyd een ganſch vyandlyk dorp uit te roeyen, wanneer men door een wet, ider Jonkman tot het weghaalen van zoo veel hoofden, door de prys van als dan eerſt een vrouw te mogen nemen, weet te verpligten, dat hy, om daar niet van verſteken te zyn, geen levens-gevaar ontziet, om zoo veel koppen, als de wet van hem eiſcht, van zyn vyand te haalen.

Men leeſt in de H: Schriftuur en daar buiten, wel enkele gevallen, dat men deze of gene beroemde dochter, tot een prys van dappere Helden, die iet groots ten beſten van den Staat bedreven, of of bedryven zouden, geſtelt heeft. Zelf is dit al iet ouds.

Achza, *Calebs Dochter*, wierd ten prys aan die *Kiriath-Sepher* ſlaan zou belooft, gelyk zy den dapperen *Othniel*, zoo als wy Joſ. xv: 16. 17. lezen, ook ten deel viel.

De ſtryd van *Turnus* en *Æneas* om de ſchoone *Lavinia*, zoo als die de Dichter, *Virgilius*, in het twaalfde Boek van *Æneas* beſchryft, daar de laatſte Held, na 't verſlaan van *Turnus*, Koning *Latinus* Dochter ten prys verkreeg, geeft een groot licht hier aan, om ons zeggen te beveſtigen. Jonge Dogters, al van ouds ten prys van dappere Helden geſtelt.

Dat was maar kop om kop, maar hier ſtelt men op een vrouwen-hoofd, o Edel en dierbaar ſchepſel! by deze verag-te wilden, die men onder ons voor verſtandeloos houd, den prys niet van een, maar ten minſten van vyf of zes, (zoo niet meer) vyandelyke hoofden, 't welk ik van geen volk in de wereld ooit gehoort, of gelezen heb. Zynde het zeker, dat, zoo die prys by ons op 't verkrygen van een vrouw geſtelt was, de jonge Juffers, 'er met reden wel een voet te hooger opgaan, maar dat ook veel jonge Heeren, 'er wat meer ſwarigheid in vinden zouden, om een vrouw, die men zoo dier, en met zoo veel gevaar koopen, en met een Bruid-ſchat van zoo veel koppen haalen moeſt, te nemen. Immers, die van een blooden aard zyn, zouden zich zekerder in een Klooſter bevinden, en dien adel, en roem, veel liever aan een onbeſuisden Alfoerees laten, dan zich vyf of zesmaal om een zoete Juffer, in doods-gevaar te ſtellen. Hier koſt, een jonge Dogter den Bruidegom veel hoofden, tot Bruid-ſchat.

Uyt

Uyt die ſynen, en ſtaat-kundigen vond der Alfoereeſen nu maken wy deze ſomma op, dat, indien een nabuurig dorp van dezen of genen Alfoereeſchen Koning, uyt 5 of 600 zielen (dat zeer veel is) beſtaat, en in 't zyne maar 100 jongelingen, die geerne een Vrouw hadden, vind, hy zonder de allerminſte onkoſten van 't gemeen, met 'er tyd, en op een gemakkelyke wyſe, meeſter van zoo een ganſch vyandelyk dorp word, zonder dat hy nog van iets, dat na een oorlog gelykt, behoeft te reppen.

Hunne Wapenen.

Om dit heldagtig werk uyt te voeren, hebben zy ook hunne wapenen, die in Tamboekſche breede zwaarden, Haſagaejen van Bamboeſen, of in Torana's, of werpſpieſſen met yſer beſlagen, die weerhaken hebben, ook in pylen, en zeer groote boogen beſtaan, daar zy zeer net mee weeten te ſchieten, waar by men ook hun Parang, of Houwmes, 't geen buiten den oorlog wel hun meeſte en beſte geweer is, ſtellen mag, alzo zy gemeenelyk daar mede, en met hun Sagoe Sagoe, of Bamboeſe Spies, in 't boſch gaan, voerende hun Maſſakeke of breed korfje, waar in voorraad van Spys, Pinang, &c. geborgen werd, en 't geen van Rotang gevlogten is, by zich.

Snelheid van gezicht, en in t looopen.

Zy zyn byzonder ſnel van gezicht, en zoo ſnel in 't loopen, dat zy een wild verken, of ander dier, in vollen ren weten te vangen; welke ſnelheid hen ook in veel gevaren te ſtade komt, en red.

Wanneer zy uyt moeskoppen gaan zullen, om eenige koppen te halen, zyn zy gewoon met 8 of 10 jongelingen gelyk daar op uyt te ſnuiven, en zig zodanig met groente, moſch en takken te bewinden, dat het onmogelyk is, om hen, zoo als zy hier of daar, op de wegen, in 't boſch, verborgen ſtaan, te ontdekken, of anders, dan voor boomen aan te zien, konnende zig, als het waeyt, wel zo aardig ook met die takken aan 't lyf bewegen, dat imand, die 'er al op letten mogt, zeer licht daar door bedrogen zou konnen worden.

Hoe zy hunne vyanden aandoen.

In dit poſtuur ſullen ſy hunne vyanden noit van voren aantaſten (want ſy zyn, gelyk wy reeds geſegt hebben, niet minder als dapper) maar die eerſt laten voorbygaan, en hen dan de Sagoe-Sagoe, of Toràna, van agteren in 't lyf ſetten, en hen, in die belemmering, met een ſprong, geſwind de hoofden afſlaan, die ſy, dan ſnel ontvlugtende, na hunne dorpen brengen, en op de voornoemde ſteen leggen, van de vrouwen, en jonge dochters, plechtelyk ingehaalt werdende, daar ſy dan nagten en dagen om danſen, ſpringen, en vrolyk zyn, met eeten en drinken, hangende die naderhand tot gedenkteekenen aan de Baileoes, of Raadhuiſen, of wel elders op, hoewel andre die ook wel op ſekere plaatſen en heuvels op 't gebergte gewoon ſyn te werpen, om daar meede hunnen duyvelsdienſt te plegen. Maagden.

Zoo gaat dit in ſyn werk, als 't hen wel gelukt, maar het gebeurt ook, dat van die 10 of 12 gaſten, die 'er op uyt gaan, en die 'er wel een maand of twee dikwils om ſwerven moeten, eer zy iemand van de vyanden voordeelig ontmoeten (alſo ſy anders niet het minſte ondernemen ſullen,) maar twee of drie haar eigen hoofden alleen, en die niet ongewond, 't huis brengen, en dat met een ſchrik op 't lyf, die hen de bruid wel een tyd lang doet vergeten.

Hunne ſchatten, en glaſe Arm-ringen.

Hare grootſte ſchatten, zyn goude ſlangen, Gongen, ſteene ſchotels, Mamola's, of ſteene potten, met figuuren, van draaken, en bloemwerk, op het porcelyn, en meer andere geringe dingen,

Onder hunne arm-cieraaden hebben zy zekere glaſe arm-ringen, die zy in groote waarde houden, van welke wy gedagt hadden in een byſonder Hoofdſtuk, handelende van de Juweelen, Kleinodien, en Hoofd-ſieraden der Amboniſe Vrouwen, te ſpreken; dog vermids die arm-ringen van de meeſte waarde onder de Alfoereeſen zyn, en tot de ſelve een byſondere betrekking hebben, zullen wy, alſo wy hier in 't byſonder van hen handelen, ook nu, het gene wy daar van by een geſamelt hebben, zeggen.

Zy noemen die in 't Alfoerees, Mamacur, zynde dikke, ſlechte glaaſe arm-ringen, van een zeer ſlecht fatſoen, en van welke men niet anders oordeelen kan, dan dat ze van Glaskonſtenaars gemaakt zyn. Zy zyn na binnen toe niet wel een duim breed, en hebben van buiten wel een driekantige rug, die ook wel rond valt, die glad, en doorſchynent, gelyk de bodem van binnen zeer donker is.

Zy ſyn voor deſe berg-lieden van een groote waarde, maar buiten hen ook by andere Ooſterſche en Weſterſche inlandſche volkeren, gelyk ook by den Amboinees, zeer hoog geagt.

De Maccaſſaaren, Javaanen, (die aan hun Vorſten daar een groot geſchenk mede doen,) en Zuid-Ooſterlingen, zoeken die mede zeer ſterk; maar by geen volkeren ſteigeren zy in prys zoo hoog, als by de Alfoereeſen, hoewel zy de eene veel dierbaarder, ſchoonder, en veel hooger in weerde, dan de andere, ſchatten: want men heeft drie zoorten, die zy zeer net weten te onderſcheiden.

Zegenpraal der Singende en Dan-

En verſcheide ſoorten daar van.

De beſte is glas-groen, half doorſchynende, dog zo, dat men, als men ze tegen 't licht houd, 'er wolkjes of een watering, of golfjes, Camelots gewyſe, in moet zien ſpeelen.

Buyten deſe is 'er ook een, die donker-blaeuw, met wat peers gemengt, doorſchynent, ook gewolkt, en mede rondagtig van rug is. Over deſe twee zyn zy het ſelf nog niet eens, welke de beſte zyn, alzo ſommige deſe, andere gene, kieſen, dat van iders ſinlykheid maar afhangt, weshalven wy de beide op een en de zelve weerde ſtellen, om dat zy ook zo van den Alfoeres betaald werden, zynde echter in beide zoorten, die de meeſte en klaarſte watering hebben, de beſte.

Dan is 'er nog een zoort, vry ſlegter, en hier ook zo veel niet, als wel op 't eiland Timor, geagt, die ook wel van groen, blaauw, en bruyn Glas, dog vol gaatjes, met Lak aangevult is, welk Lak, van een geele en roode kouleur, en met twee geele, en dan met een roode vlek 'er tuſſchen beiden, en zo vervolgens geſchakeert zynde, zeer licht 'er komt uyt te vallen.

Ook zyn deze al mede driekantig, en met een ronde rug boven, van binnen ontrent een vinger breed, en alle die drie zoorten ontrent zoo groot, dat men 'er pas de hand doorſteken, en die aan de zelve dragen kan.

Hare waarde.

Men geeft voor de gemeene zeven, en voor de beſte, vooral als zy wat blaeuw, of violet van wolking, zyn, wel van 16 tot 20, en meer ryksdaalders. Daar zyn 'er zelf, voor welke zy niet alleen eenen, maar verſcheide Slaaven, zullen geven, en die voor onwaardeerlyk houden, tot zoo verre, dat de groote Alfoereeſche Koningen, om ſulk een Mamacur te bezitten, jaaren aan den anderen, even als in oude tyden de Koningen van Pegu, en Siam, om het beſit van den witten Olifant, zullen oorlogen. Voor die Mamacurs, die zy Ditter Radja, noemen, werden wel 20 of 30 ſlaven betaalt.

Oorlogen daar om gevoerd.

De Ambonſche Heeren Landvoogden, hebben daar over veel moejelykheden met deze Alfoereeſen gehad, en zyn zomtyds genoodzaakt geweeſt, zulke Mamakurs, waar over zy oorloogden, na zig te nemen, en dus een einde van zulk een oorlog te maken.

Van wat ſtoffe zy zyn.

Wat nu de ſtoffe van deze Mamakurs is heeft niemand nog regt weten te zeggen. De inlander oordeelt die zoo uit de natuur gegroeit, maar wy oordeelen dat die met handen zo gemaakt zyn, zonder dat wy egter de nette ſtoffe weten; hoewel het waarſchynelyk een zamenmengſel is, van glas, en doorſchynende ſteenkens, die te zamengeſmolten zyn.

Dog zy mogen van zulk een ſtoffe zyn, als zy willen, 't is zeker dat de Alfoereeſen tuſſchen de rechte, en de nagemaakte, zo veel onderſcheid weeten te maken, dat zy zulk een rechte aanſtonds uyt thien andre zullen onderſcheiden, zonder dat wy echter hier of daar, eenig onderſcheid 'er in, konnen beſpeuren.

Men heeft dat aan zekere Mamacur, wel eer door *Radja Saboelau*, een van de drie opperſte Koningen der Alfoereſen, bezeten, en waar over lange jaaren oorlog gevoert is, gezien.

Zy viel eindelyk, by een klugtig voorval, in handen van ons volk, die ze by de Landvoogd bragten, welke goedvont, dezelve na Batavia te zenden, van waar ze na het Vaderland, gezonden is, om 'er andre na te maken.

Als deze regte met eenige zeer net nagemaakte weer overgezonden was, bevond men die zo fraay, dat men oordeelde, voor ieder der zelve, alzo 'er geen onderſcheid tuſſchen de eene, of de andre, by de onſe te vinden was, zo veel, als voor de rechte, te ſullen krygen. Seldſaam geval met een der ſelve, na 't Vaderland gezonden.

Men toonde ze derhalven alle onder malkanderen, aan de Alfoereeſen, dog die wiſten de rechte aanſtonds uyt de nagemaakte, tot onſe groote verbaaſing, te onderſcheyden, zonder dat zy een van de andere begeerden te hebben, mogelyk, om dat ſig in de nagemaakte hier en daar wat ſand opdeed.

Ook heeft men dien arm-ring aan deſen Koning, wilde men ruſt met hem hebben, weer ter hand moeten ſtellen, in hope dat men de andre door de tyd wel quyt raaken zou, dat echter noit gevolgt is, alzo zy te ſcherp van geſigt, en in 't onderſcheiden van dit Juweel, 't geen hen zo eigen is, te net, en te bedreven zyn.

Men zegt dat het ook een eigenſchap van de rechte Mamacur is, dat zy by nacht moeten vuuren, en met het ſlaan van eenig ſtaal 'er op, vuur, even als een vuur-ſteen, van zig zullen geven; hoewel my zulke nooit voorgekomen zyn. Eigenſchap der Ammingen.

Men meint dat ze in deze Landen, eerſt door de Maccaſſaaren, en Javaanen, die ze van Aſien, op de Weſtkuſt van Sumatra, wiſten te bekoomen, en daar opſogten, allereerſt, en naderhand ook door de Portugeeſen, hier gebragt zyn. Andere houden ſtaande, dat ze in Bengale, en op de Kuſt van Chormandel van allerlei gecouleurt glas, dat men eerſt onder malkanderen ſmelt,

ge-

gemaakt, en aldaar als geſchenken der Prieſters aan die offerhande in hunne Tempels komen doen, gebruikt werden.

Hoe gebruikt, als een middel van Raadpleging.

De Alfoereeſen gebruiken die op verſcheide wyſen, niet alleen tot ſieraat der armen (gelyk ook andre volkeren doen) maar ook tot een middel van raad-pleging, als zy ten oorlog zullen uittrekken, aan die Mamacur konnende zien, of zy behooren te gaan, en gelukkig zullen zyn, dan of 't hen geraden is, niet te gaan. Een raadpleging, die ook hare voor-en toe-bereidſelen vereiſcht: want dan zullen zy de Mamakur by de nieuwe Maan van den balk, waar aan hy hangt (alzo zy in geen kiſt wil beſloten zyn) afhalen, aan den zelven offerhanden doen met een hoen, en ook zomtyds de Mamakur wel in 't bloed van dat hoen indompelen, om zyne couleuren (immers zo zy zeggen) te beter te doen doorſchynen, en om zo uit dien helderſchynenden armring dan te klaarder af te zien, wat hen in 't vervolg van tyd te doen ſtaat, en wat geluk, of ongeluk, hen over 't hooft hangt.

Die zy begraven

Zy zyn gewoon die met rotang, katoen en gamoeto (zekere draaden, of hair aan de Gamoeto-boom vallende) te bewinden, en zoo ſterk te omwoelen, dat men lang werk heeft, om ze los te krygen. Deze zyn zy dan gewoon, of aan een balk op te hangen, of in de aarde te begraven, 't geen men beide dus onder hen ondervonden, en ontdekt heeft.

En hoe men die bewaart.

By 't afloopen van Liſſabatta, op Cerams Noord-kuſt, ten tyde van den Landvoogt, *Herman van Speult*, vond men 'er een aan een balk hangen, gelyk men 'er ook by andere oorlogen, op 't bericht van overloopers, in de aarde begraven gevonden, en die daar uitgehaalt heeft.

Sekere Porcelyne gift-ſchotels, zyn mede onder hare ſchatten gerekent.

Een van hunne voornaame Juweelen, en dierbaare ſchatten, is ook de Pinggan Batoe, zynde zeer dikke, grove, graauwagtige Porcelyne Schotels, die ook wel wat na den bleekgroenen trekken, beneden wel een vinger, dog aan de kanten, maar een halve dik, hebbende gladde omgewelde kanten. Men ziet ook wel ſomtyds eenig bloemwerk 'er doorſpeelen. Ook moeten zy glad, en zonder eenige ſcheurkens zyn, alzoo die de waarde geheel vetminderen.

Men oordeelt, dat die ſchotels, zoo ras 'er vergif in komt, aanſtonds berſten, en ſcheuren zullen; dog al zyn 'er maar zulke ſcheurkens in, zoo meent men, datze dan door eenig vergif hare kracht al verloren hebben, en daarom wil niemand zulke geſcheurde Pinggan Batoe koopen. Zy wierden in oude tyden in China gemaakt, en daar maar voor ſlecht Porcelyn verkogt; dog alzoo dat zoort van Porcelyn, even gelyk het oud Kraakwerk, hedendaags niet meer uit China gevoert, en door een uitdrukkelyk bevel der Tartaaren, zoo men zegt, (hoewel 'er een andre reden af is,) verboden werd, 't zelve uit te mogen voeren, zoo is het geweldig in waerde geſteigert, en by veele Ooſterlingen, in zeer hooge agting gekomen, waar van de Amboineeſen, en onder hen de Ceramſe Alfoereeſen, geenſins van de minſte zyn; die de zelve by hunne dierbaarſte ſchatten onder de Aarde begraven, niet in hunne huizen, maar hier of daar in 't boſch, of in de thuinen, ſtellende daar een merk by, dat zy wel weten te onderſcheiden, en dit alles, op dat dog die ſchatten van hunne vyanden niet ontdekt, of, by 't verbranden van hunne huizen, niet bedorven mogten worden.

Wanneer zy die voor den dag haalen.

Zy bewinden en bewoelen die, eer zy ze begraaven, ook eerſt met Rotang, en Gamoeto, gelyk wy van den Mamacur gezegt hebben; en zullen die ook niet, dan op zeer groote Feeſten, of wanneer zy den Duivel offeren, voor den dag brengen, of uit de Aarde haalen, hoewel 'er ook veel in de aarde verborgen blyven, om dat zy hunne kinderen zelf niet zeggen zullen, waar zy die begraven hebben. Komen zy nu te ſterven, zoo blyft die ſchat daar ter tyd toe, datze door een ſwaare afwatering, of door een groote Aardbeving ontdekt werd; gelyk die nu en dan van ons volk wel in 't gebergte gevonden zyn.

Een ander zoort.

Nog is 'er een ander veel koſtelyker zoort van deze dikke ſchotels, ook vlak, glad, en met bloemwerk, en draken, kleener als de voorige, wel met breede, dog geen omgekrulde randen, geelagtig van grond, en wat paarsagtig, met een kring van binnen op den bodem, die licht blaeuw is, hier en daar met bruine ſpickels 'er op, en van buiten aſchverwig, en naden blaeuwen trekkende, zynde vol fyne ſcheurkens.

Waarde der zelve.

Zulke komen wel 100 Ryxdaalders te gelden, hoewel de gemeene voor twintig Ryxdaalders te krygen zyn.

Sonder grond voor Gift-Schotels gehouden.

Was het waar, dat zy 't vergif ontdekten, 't was niet te veel, al gaf men 'er dan altyd 100 Ryxdaalders voor; Maar 't is maar een bloote inbeelding van den inlander.

Dit nu zyn ſchatten, die men niet by alle de Alfoereeſen vind, want het moet wel een groot Koning zyn, die zoo eenen Schotel, of een enkelen Mamacur, bezit.

Spyſe der Alfoereeſen.

Wonderlyk is ook hun gemeene ſpys: want ſchoon zy nu en dan wel wat ryſt (die zy zelf al begonnen te planten,) of ook wel een ſtuk van een wild Verken

eeten, zoo beſtaat nogtans hun gemeene ſpys, in Slangen, Coeſcoeſen (zeker dier) Aard-rotten, Kikvorſſchen, en wat dies meer is. Zy hebben ook veel Oebi-wortels, dog geen Combili, of Caladi. Sagoe is een lekkerny, die zy in Bamboeſen vullen, als zy 'er Papedo, of een dikke bry afgemaakt hebben, die zy op de reis maar zoo koud eeten.

Ook gebruiken zy tot hun ſpys, meer van 't Ambonſch zout in klompen, als van eenig kleen, of gekorreld zout.

Waar in die gekookt werd.

De ſpys, die zy koken, werd niet bereid in potten (dewyl zy die niet hebben) maar in Bamboeſen, die mede hun vaten, en drinkglaſen zyn: want in de grooten bergen zy den drank, die zy mede voeren, en de kleener verſtrekken hen voor Glazen, om 'er uit te drinken.

Hun Drank.

Hun drank is water, of anders, als zy joelen willen, Saguweer; maar zy kennen ook wel Brandewyn uit Spaanſche wyn, en zyn gek na den eerſten drank.

De Predicant *Montanus* op Elipapoeteh, een Kerkelyke-bezoeking doende, om daar de H. Sacramenten te bedienen, heeft, zoo my door een Schoolmeeſter, die 'er tegenwoordig was, verhaalt is, eens een wonderlyk geval daar mede gehad.

Seldzaam voorval van D. Montanus met Radja Sahoelau.

Zoo als zyn Eerw: tegen den Avond in dat dorp vermoeid, en afgeſloofd gekomen was, en zig een weinig tot rusten begeven had, geen luſt hebbende om te eeten, zoo wierd hem door dezen Schoolmeeſter gezegt, dat Radja *Sahoelau*, een van de magtigſte berg-koningen dezer Alfoereeſen, gehoord hebbende dat zyn Eerw: ſtond te komen, al voor eenige dagen afgezakt, en nu in dit dorp met een zeer groot gevolg verſcheenen was, en verzoeken liet zyn Eerw: te mogen verwelkomen.

De Heer *Montanus*, die deſen *vorſt* uit berichten al had leeren kennen, en wel wiſt, dat zyn magt zeer groot was, vont goet, hoe weinig luſt hy ook had, hem maar ten eerſten te ontfangen, om te eer van hem ontſlagen te zyn; hoewel dat geweldig buiten zyne giſſing ging.

Hy belaſtte dan den *meeſter*, te zeggen, dat hy maar ten eerſten wilde komen; maar de *meeſter* verzogt zyn *Eerw.* dat hy dog voorzigtig wilde zyn, en niet laten blyken, dat hy *brandewyn* had, alzoo de koning hem zekerlyk daar na vragen, en het dan niet wel aflopen zou. Daar op quam *Radja Sahoelau* binnen, en verwellekomde den Heer *Montanus*.

Het eerſte, daar hy na vraagde (want daarom quam hy, en niet om den *Predikant*,) was *brandewyn*, zeggende in gebroken *Maleitſch*, *dat hy een groot liefhebber daar van was.*

De Heer *Montanus* antwoordde, dat zyne *Kerk-bezoeking* hier zoo goet als ten einde was, en dat hy dierhalven zeer weinig *brandewyn* overig had.

Daar quam evenwel nog een *ſtaartje*, geen *brandewyn*, maar oude *Spaanſche wyn*, te voorſchyn, en myn Heer *Montanus* bracht liet den *Koning* van *Sahoelau* eens toe.

Zoo ras hy de *fles* in zyn hant kreeg, en 'er wat uit geproeft had, zeide hy: *dat is geen* mannen, *maar* vrouwen-drank, *is dat* brandewyn, *dan ben ik het vergeten*, *daar is immers ganſch geen* kracht by, *en 't is niet anders*, *dan* zoet. *Dat is goet voor de* vrouwen, *maar de* mannen *moeten iets hebben*, *dat* kragtiger *is.*

Daar was *Pater Montanus* met zyn *Spaanſche wyn* wel deerlyk aan de gront, verlegen wat hier in verder te doen; egter, om niet beſchaamt uit te komen, bragt hy een *fles brandewyn*, die ontrent half vol was, voor den dag. De *Radja* kreeg zoo ras den reuk van die *fles* niet, of hy zeide, *itoe minoman laki laki*, *dat is mannen-drank.* En 't bleek ook: want de *fles* quam *ledig* wederom.

Terwyl de *brandewyn* begon te werken, bragt *Radja Sahoelau*, tuſſchen welken, en zyne onderdanen, geen onderſcheit ter wereld te vernemen was, zyn *Maſſakeke* voor den dag, haalde daar eenige ſtukken van *ſlangen* en *Sagoe* uit, biedende die den Heer *Montanus* aan, die, om dit te ontgaan, voorbragt, dat hy zoo laat in den nacht niet gewoon was te eeten; waar over die *koning*, niet wel voldaan zynde, aanbood ter zyner eere, en om dat hy hem zoo wel onthaalt had, een *ſpiegel-gevegt* van Alfoereeſen aan te rechten. Wat nu de Heer *Montanus* zeide, dat hy vermoeit, en dat het te laat in de nacht was, dit moeſt evenwel zyn voortgang hebben, alzoo de brandewyn, die zy wat ſchielyk gedronken hadden, begon te werken.

Hy ſtont dan eindelyk dit *ſpiegel-gevegt*, by een menigte van *flambauwen* (die zy van *Hars* maken) aangerecht, toe. Het ging in 't eerſt vermakelyk, en wel; dog naderhant, toen het bloet begon gaande te raken, zoo kapten zy 'er op zyn *Alfoerees* zodanig in, dat 'er 't bloet by neder gudsde.

De Heer *Montanus* dit ziende, en voor groter ongeval vreeſende, verzogt den *Radja* hier mede op te houden. Ondertuſſchen wierden 'er verſcheiden nedergeſabelt, dat zy 'er by bleven leggen; waar toe *Radja Sahoelau* hen, ter eere van den *Heer Montanus*

tanus, met allen ernſt nog meer aanzette; dog dit begon dien *Heer* zodanig te verveelen, dat hy eindelyk tegen dien *koning* veel ernſtiger taal begon te voeren. Hier op gaf die *vorſt* tot antwoort, dat deze zyne onderdanen, en altemaal maar *doode honden* waren, aan welke niets gelegen was, en dathy voor zyn *Eerw.* zoo veel agting had, dat het 'er op geen *duizent* van hun aanquam. Dit nam echter een einde, wanneer hy hem vertoonde, dat het wel een groote eer voor hem, maar volgens de *Nederlantſche wetten* niet geoorloft was, onnoodig bloet te vergieten, en dat hy dat by den *Heer Landvoogt* in 't byſonder zou moeten verantwoorden, die zekerlyk door zyn Spions vernemen zou, dat 'er ter eere van hem zoo veel Alfoereeſen nedergeſabelt waren; door welke laatſte reden hy bewogen wierd, om dit *bloedig ſpiegelgevegt* te eindigen, waar over de *Heer Montanus* uitnement verblyt was, in vreze geweeſt zynde, dat het van de Alfoereeſen wel eens op hem, en de zynen, had konnen uitdrajen.

Hoe ſy hunne drank bewaren.

Hun gemeenen drank van Saguweer zyn zy ook gewoon in moeraſſen te begraven, om ze ſterker te doen worden. Ook neemtſe dan een geelder koulcur aan, en word vry kragtiger, en koelder, hoewel zy al hare aangenaamheit verlieſt, en vry ſtraffer van ſmaak word; ja 't gebeurt wel, dat zy vergeten, dat zy die Saguweer daar begraven hebben, waar van dan wel eens een nieuwe Bamboesſtoel voor den dag gekomen is.

Hunne ſlaapplaatſen.

Zy weten van geen ledekanten, maar wel van Dego Dego's, zynde ſolderingen van geſpletene Bamboeſen, waar op zy ſlapen; dog om te lekkerder te ruſten, zoo ſtoken zy daar een ſlaau vuur onder, dat maar wat legt en ſmeult, 't geen zy voornamelyk om de ſterke nagtkoude op die hooge gebergten doen.

Zy hebben maar eene vrouw.

Zy hebben ieder maar eene vrouw, die, ſchoon zy 's nagts al vry berookt worden, nog al redelyk blank zyn.

Van overſpel, ſchoon zy zoo naakt gaan, hoort men onder hen niet ſpreken, en hoe Heidenſch zy ook zyn, moet men hen echter nageven, dat zy die genen, die zy eens kennen, redelyk getrouw blyven; waar van wy onder ons veel overtuigende bewyzen hebben; alzoo zy veel Hollanders, daar zy zich op vertrouwen dorſten, zelf alomme door hun land geleid hebben.

Laten geen vreemde, dan na ſeker teken, in hun land komen.

Men moet egter weten, dat niemant vreemts in hun land komt, of zy geven door zeker kenbaar teeken van een horen, waar op zy blazen, alomme kennis daar af, hoe hy 'er komt, als vrient of als vyand; 't geen mede zoo geſchiet, als hy 'er uit vertrekt.

Weſterman by hen bemint.

In oude tyden heeft men een Hollands Capitein gehad, *Weſterman* genaamt, dien zy op de handen zouden gedragen hebben, gelyk die ook over al door hun land gereiſt heeft.

Wat dienſten wy van tyd tot tyd van hen gehad hebben, zullen wy elders, in 't verhalen van de Ambonſche zaken, zien; alwaar wy ook van hunnen Godsdienſt, en zeldſaamheden, zullen ſpreken.

Drie Opperkoningen der Alfoereeſen.

Onder deze Alfoereeſen heeft men drie Opperkoningen, waar onder alle mindere bergkoningen ſtaan.

Radja *Siſeeeloe*, die de oudſte van de Oeliſivaſe Alfoereeſen is, heeft zyn land in 't Noorden agter Bolela, loopende dit tot Tanoeno, en nog Zuidelyker. Ook komen zy af aan het ſtrand van Bolela, een myl Ooſtelyker te Boas, op de Noord-kuſt van Ceram. Hy is een van de magtigſte koningen in volk, hoewel 'er magtiger in land zyn.

Als men van daar Ooſt aan gaat, begint het gebied van Radja *Sahoelau*, van de rivier Makinan. Deze wort voor de grootſte koning der Alfoereeſen gehouden.

Hy is van afkomſt een Ternataan, die op Boero by Tomahoe is komen aandryven, en van daar na Ceram verhuiſt zynde, te Tehala, daar hy aanlandde, door de Cerammers tot hunnen koning verheven is, gelyk hy alleen ook tot nog toe *Kolano*, dat is, koning in 't Ternataanſch, genaamt wort. Hy onthout zig gemeenelyk diep in 't gebergte in het dorp Warmoela, leggende tuſſchen de dorpen Loeboe of Roema Ela, en Elipapoetch, rykelyk vier mylen van 't Noorder ſtrand, niet verre van de rivier Makinan. Een myl van Warmoela legt het dorp Koli, nevens verſcheide andre dorpen, en als men van daar na Elipapoeteh wil, gaatmen over de brug van dien Waringin-boom, tuſſchen twee gebergten, onder welke de rivier doorſtroomt, gelyk wy bevorens gezegt hebben.

Brug en binnenmeir hier.

Ook heeft deze koning ontrent een van die dorpen een groot binnen-meir boven op een hoogen berg.

De plaats, daer deze koning aan ſtrand, uit, en na beneden komt, is, of by Elipapoeteh aan de Zuid-kant, of by Soeboe na de Noord-kant.

Zyn broeder of neef voert gemeenelyk, met de naam van de kleene *Sahoelau*, het oppergebied te Waumatta, dat twee mylen van Elipapoeteh legt, ſchuins 'er agter, wat na het Noord-Ooſten toe.

Van alle de Alfoereeſche koningen, is 'er geen, die zoo veel land beſit, en die zoo ontzien is.

Radja

De derde oppermagtige koning is die van

Soemiet beſchreven.

van Somi-it, of Soemiet; dog de minſte van de drie in vermogen. Hy onthout zig ontrent de rivier Ajer Talla, en komt beweſten de bogt van Elipapoeteh aan ſtrand uit.

Aan deze rivier legt ook de koning van Tomilehoe, en aan de Ooſt-zyde der bogt nog de koningen van Waſſia, Lian en meer andere dorpen; dog die ſtaan onder den koning van Sahoelau.

Zyn de kinderpokken onderworpen.

't Is een algemeine ziekte onder deze volkeren, dat zy nu en dan de kinderpokken krygen, die dan al ſterk onder hen woeden, en hen dikwils dwingen, om zulk een plaats (die zy voor ongelukkig houden) te verlaten; om welke reden men ook zoo net niet bepalen kan, waar deze of gene van die Radja's nu leggen, alzoo zy om die, en andre redenen, zeer licht van plaats veranderen.

Ook zyn deze Radja's alle drie Oelifiva's, en doodvyanden van de Mooren, die Oelilima's zyn, om 't welke te toonen zy ſpek eeten; gelyk zy ons van hunne trouw, en genegenheid, en van hunne verbittering tegen de Mooren, en Ternataanen, veel doorſtekende preuven van dezen aart gegeven hebben.

Andre Alfoereeſen wilder dan deſe.

Men heeft na de Ooſtkant van Ceram nog veel andre Alfoereeſen, als die van Waſoä, Marihoenoe, agter Sepa en Tamilau, ook agter Haja, en de Landſtreek Selan Binauwer, maar daar zyn 'er ook nog veel, als agter Cottaroewa en elders, die nog niet bekent zyn, gelyk ook die op de Noord-kuſt van Ceram achter de bogt van Hatoewe zig onthouden, een volk zoo wild, dat zy noit met iemant tot eenig geſprek hebben willen komen, woonende meeſt op hoge Waringin en andere bomen, hoedanig zy by geſlagten, ieder op zulk een boom, woonen, om dat de een zelf den andren onder hen niet vertroud, ſlaande malkandren niet alleen dood, maar de een den andren ook wel opeetende.

Ook heeft men Radja *Latea* hier ontrent, en agter in die bogt 'er meer andre.

Dorpen onder den Koning van Sahoelau.

Onder den koning van Sahoelau ſtaan, volgens het nette opgeven ook deze dorpen: Warmoela of Waramala, zyn Hooft- of Hofplaats, Catalane (dat wat Noordlyker legt) Sawalette, Liſſaloewa, Tabiali, Loela-Ale, Waymatta of Aumatta, twee mylen van Elipapoeteh wat na het Noord-Ooſten, Roemah Ela, Hatoenoekoe, achter Oewen, niet verre van de laatſtgenoemde dorpen, hoewel die eigentlyk maar bondgenoten van hem zyn, en Kole. Ook ſtaan onder hem de koningen van Kohati, Pokoele, Riſaroewa, Tiatoe, Tiwi-Ari, Riſaroewaheroe, Kapaja, Kapaja-api-oloh, Roemah Ahil, Roemah Sokate, en meer andre.

Dorpen onder den Koning van Siſeoeloe.

Onder den koning van Siſeoeloe, ſtaan deze dorpen, Nuniali, Hatoewahoel, ontrent de rivier Sapalewa, boven op 't gebergte, Hatoepoeteh, Tanawa, dat na 't ſtrand legt, Lahiale, dat wat meer na 't Ooſten legt, Hoelong, Payſoekoe, ontrent de rivier Coas gelegen, en de grens-paal van Lisſeoeloe in 't Ooſten, Kaſſia, daar ontrent aan die zelve rivier, dog wat landwaart in, Noekohay, certyts een Campon van Maloan, onder Radja *Somiet* behorende, Eriela, Latoepeloe, Loema Eloe, of Loema Eli, Loema Batal, Koroloewe, of Siſeoeloe, de Hof-plaats des konings, Okkoet, of Maſſalcoe, Salawane, Oleſoeri (onder Radja *Tanoewel*) kleen Oeleloeli (onder Terinoeroe) Maccanobal, Wanoceëla, en Hatoe, welke drie laatſte Mackahala genaamt werden, ſtaande onder een byzonderen koning, Hoekoe, Sapon Sojaſſoe, dat door de Oelilima's al voor lange tyd gedwongen is na Hoelong en Loemahelo, daar zy noch woonen, te vlugten.

Ook ſtaat onder hem (immers zoo hy voorgeeft) het ganſch geſpanſchap van Tanoeno.

Dorpen onder den Koning van Soemiet.

Onder Radja *Somiet* (of *Sohomi-it*) ſtaan deze dorpen; Somiet (daar hy zich onthoud) Carioe, Malala, Seroewolo, Niwel Tetoe, Watoewi, leggende alle twee dagreizen van Ajer Talla's rivier, Siſſenaroe, Amacoewa, Noeſſatehoe, en Tomaleloe, dat twee mylen van ſtrand af legt.

Wel een drie Kapiteins hier.

In oude tyde plagten 'er drie Kapiteins te zyn, die, even als deſe drie koningen, volſtrekt over al de Alfoereeſen heerſchten.

De eerſte Kapitein op de Weſt-hoek was *Makoereſſi*, de voornaamſte van allen. Deſe woonde op Liſſeali, aan d'Ajer Talla, en gebood over de ganſche landſtreek Tallalale, dat is, binnen de Talla, en langs de zeekant ſtrekt zig zyn gebied, van Caybobo tot Elipapoeteh, Mani, en der Alfoereeſen Haſſia uit; van welke landſtreek, Talehata genaamt, Caybobo 't hooft was; en in die tyd ſtont Radja *Somiet* maar, als een gemeen koning, nevens de andere onder hem.

Deſe *Makoereſſi* vergaderde al de Alfoereeſen van die ſtreek, als men oorlogen moeſt, op de groote Patan, of Saniri, aan de Ajer Talla.

De tweede Kapitein was *Manoemeten* (dat is de *ſwarte Vogel*) die zig op Hatoewäel onthielt, niet verre van de groote rivier Sapalewa, aen Cerams Noordkant. Van deſe vergadering was de koning van Nuniali het hooft, en de landſtreek, onder deſen Kapitein ſtaande, ſtrekte zig van den hoek van Tanoeno tot aan Roemala, en Hatoenoeroe, en landewaart

dewaart in tot aan Hoeway Makkahala, en Oelesoeli; en onder desen Kapitein was Radja *Sisoeloe* (die nu een van de magtigste is) ook maar een kleen koninkje, zonder eenig geloof, dat is nog Heidens, nog Moorsch, gelyk hy ook nog is.

De derde Kapitein was *Toepasauw*, die in 't dorp Sole woonde. Het hooft van zyne vergadering was Jaenoeloe, en zyn gebied strekte van 't Oeli van Laäla tot aan de rivier Goli Goli, vergaderende zyne Alfoereesen aan de rivier Eti, die benoorden het dorp Goli Goli uitkomt.

Ieder van dese Kapiteinen wist, wat dorpen tot zyne Landstreke, en vergadering behoorden.

Dorpen onder Kapitein Macoeressi.

Makoeressi, die by Ajer Talla vergaderde, had onder zich dese dorpen: Risseari, of Lisseali, Caybobo, Kayratoe, Watoewi, Sissenaroe, Malala, Somiet, Seroëwolo, Amakowa, Noesselehoe, Tomilehoe (wel naast aan strand, dog nog wel twee mylen landewaart in leggende) Mani, Assa, Kalioe of Karihoe, Elipapoeteh, Latoe, Hoewaloy, Roemakay, Tihoelale, Kamarien, Seroewawan, Painoessa, en Hatoesoa.

Onder Manoemeten.

Onder *Manoemeten*, die aan den stroom Sapalewa zig onthielt, stonden dese dorpen, Nuniali, Hatoewal, (een kleen dorpje aan Ajer Talla) Nacca Ela, Hatoepoeteh, groot Oelesoeri; (waar over een Radja heerscht) kleen Oelesoeri, Lahiali, Tanawa, Hoelong, Kassia, Erieka, Noekohoy, Siremala, Maloan, Passinaroe, Hatoenoeroe, Roemah Ela, Maccahale (dat uit drie dorpen bestaat) Hoeko (dat uit twee dorpen bestaat) behalven nog eenige andre kleene dorpen.

En onder Toepalauw.

Onder Kapitein *Toepasau*, die zig in 't gebied van Tanoeno ophielt, stonden deze dorpen: Tanoeno, (onder Jauoeloe als hooft) Sole (een kleene Negry aan de rivier Eti, de verblyf-plaats van dezen Kapitein) Poppeloewe, Pinoe Somoenin, Laekamay, Lassalehoe, Keling, Pianape, Waysamoe, en alle de land-dorpen onder Laäla staande tot Hoelong en Tabinolo, op kleen Ceram toe.

Ook leggen 'er van Caybobo na 't Noord-Ooften nog eenige dorpen, als Hoekoe, en meer andre, die onder geen van deze drie Kapiteins stonden, en die Radja *Sehoelau* volgen, hoewel Radja *Sisoeloe* de zelve als onder hem behorende, opgegeven heeft, gelyk hy ook Risseari zegt onder hem te hooren, en nog andre dorpen, die eertyts onder Kapitein *Macoeressi* stonden.

Onder de Oelilima's heeft men de koningen van Watamanoe, Latea, Soe-Ela, Horale, Koeloctaïe, Makehoenoe, Siri, Hatoepa-Eti, Roemah Peloe, Nakane, en Roemah Weia.

Onder wat Landvoogden men de Alfoereesen eerst begon te kennen.

In de oudste tyden der E. Maatschappy, plagten wy van dese Alfoereesen niet te weten, dog onder de Heeren *Philip Lucasz*, en *Artus Gyssels* is Radja *Sahoelau*, en Radja *Somiet*, tot ons afgekomen, die ons toen goeden dienst deeden, en daar tegen weer groote weldaden genooten, die ook gedient hebben, om hen groot aenzien onder alle de Alfoereesche koningen, en zulken krak aan 't gezag van deze kapiteins te geven (die zy by de minste voorvallen met de magt van den Landvoogt, hunne vriend, dreigden) dat zy zedert meer en meer hun magt verloren, en met smerte gezien hebben, dat dese drie koningen zoo magtig geworden zyn, als zy hedendaags bevonden worden.

Waar door hunne koningen eerst opgekomen zyn.

Merktekenen van Radja Sahoelau, Radja Somiet, als onse bontgenoten, als ook van Radja Sisoeloe.

Niet weinig heeft daar toe geholpen, dat Radja *Sahoelau*, ten bewyze, dat hy onze bontgenoot was, een zilver wapen van de E. Maatschappy, Radja *Somiet* een Rotang met een zilvere knop, en Radja *Sisoeloe* een Ebbenhouten stoel kreeg.

Wanneer nu dese koningen op zekere tyt geschil over den rang kregen, zoo bragten zy, om te weten, wie de opperste was, ieder zyn bewys van wegen de E. Maatschappy voor den dag; dog de twee, ziende dat Radja *Sahoelau* het zegel der E. Maatschappy of immers zulk een wapen voerde, zoo gaven zy hem aanstonts den rang, oordeelende, dat hy als groot Zegel-bewaarder der E. Maatschappy, de eerste van hun allen was, en dat hy, die dit wapen bezat, boven die gene, die maar den stoel en rotang hadden, behoorde aangemerkt, en ge-eerbied te werden.

Wie van hen de voorrang heeft.

Schoon nu deze drie koningen zoo hoog in magt, boven die drie kapiteins gestegen zyn, gebruiken zy de zelve egter nog als hunne kapiteins, om die drie groote vergaderingen, ieder aan zyn rivier, te beleggen.

Om myne nieusgierigheit ontrent het leggen, en strekken van de dorpen dezer Alfoereesche koningen, in opzicht van de strand-dorpen, te voldoen, heeft my zeker ervaren Cerammer, dezelve zoo als zy nu leggen, in dit Tafereel, met de strand-dorpen der Zuid-zyde aan de eene, en de Alfoereesche dorpen aan de andre kant, zoo als die van Sole beginnen, aangewesen.

Alfoereese dorpen aan de Zuidzyde.

De strand-dorpen.

Popoloewe of Poppeloy.

Sellor of het meir, alzo 'er geen dorp is.

Alfoereesche dorpen aan

Lakamay

de Zuid-zyde in 't byſonder.

Lakamay - - - - Piroe
Keling - - - - Tanoeno
O. - - - - - Caibobo

En de ſtrand-dorpen 'er tegen over.

Kayratoe, Hoekoe - - Wayſamoe
O. - - - - - Hatoeſoewa
O. - - - - - Camarian, O. - - - - - Zeroewawan
O. - - - - - Tihoelale
O. - - - - - Roemahkay
O. - - - - - Koelor

Tomilehoe, Noeſſatehoe, Amakoewa, Liſſajali - Latoehoewaloy.

Niwel Tetoe, Seliwaloe, Wayſiſſanaroe, Malala, Carioe, Waytoewi, Sohomiit - Boven aan de rivier Ajer Talla's oorſpronk.

Mani
Wafia
Waoemat
Liang
Hitaleſſi
Laumalay
Walaka
Matawanoe

Latea, Marihoene, Holoto, Sihi, Nacan, Waoeloe, Peſioelang, Omo - Elipapoeteh.

Soaoeko
Jalhatan, Ayloti, Makariki - Amahey.
Liſſanitoe
Noewahoeloe, Ilipoy, Opin - Sepa.

De verdre Alfoereſen.

Latah, Namafatoe, Alla - Tomilau.

Touw; dog is verhuiſt na Latoe Hoewaloy - - Toene.

Beſy is verhuiſt na Hatoewe - - Beſy.

1. Tohoroe, 2. Mahoe, 3. Ijapoeteh - Ajer.

Haja en Mahoe is verhuiſt na Walaya.

Oeppa - - - Tehoewa.
Aha, Ilaſſa - Laymoe. Hier is een Toverwater.

Boloto, Wayſohi, Liliama, Oelahahan, Soepaloen - Folin.
Waymotty, Elinoeſſa - Toeloeſey.
Woca Woca, Thial, Maylata, Lomit, Soha, Tyan Touw, Oeppa, Etyleoe, Lahobo - Atihahoe of Hatihahoe.
O. - - - - - Werinama
O. - - - - - Tanafora. Moecalaja.
O. - - - - - Riboet. Hatoemeten.
Talea, Nayaba - - Lipat.
Bitoto, Talaliwat - Tobo.
Kiſalaan, een hoek by Cottaroewa.

Verdre zeden der Alfoereſen.

Onder de zeltzame zeden dezer Alfoerêſen moet men ook dit rekenen, dat het een volk is zeer teer te behandelen onder malkanderen, alzo de geringſte zaken redenen geven, om malkanderen aan te taſten en te vermoorden.

Indien de een Alfoerees den anderen komt bezoeken, moet de Heer van dat huis, die bezogt word, 'er wel op letten, dat hy den anderen wel ontfangt, en dat'er ook niets aan 't onthaal ontbreekt.

Dit onthaal beſtaat gemeenelyk eerſt in 't aanbieden van Pinang, en Tabak; dog zo hy hem de Pinang-vrugt, en kalk alleen geeft, en by ongeluk (of al willens, na het valt) vergeet de Siribladen, die men'er toe van noden heeft, 'er by te voegen, zo zal die Alfoerees, die hem bezoekt, zeer moejelyk daar over werden, en dit voor een grooten hoon en ſchimp opnemen, en om den Heer van de huiſe daar van te verzekeren, zo zal hy buiten dat huis gaan danſen en ſchermutſeren, met het bloot zwaart in de hant, tot de huisheer die ſmaat door een moi kleedje, of eenig ander geſchenk, wegneemt en bevredigt.

Indien ook by zo een bezoek, de klene kinderen van den huisheer, na buiten ſpuwen, of den neus dan juiſt ſnuiten, dat is een dodelyke hoon, gelyk zo zy met kleene ſteenkens, of iet anders, na hem werpen, of tegen hem lacchen, zo moet dat weder met een byzonder geſchenk vergoed, en de gehoonde verzoent werden.

Doet de huisheer dat aanſtonts, zo Hoe men

is

ſig dragen moet om hen te beſoeken.

is de vrede gemaakt; maar zoo niet, gaat de gehoonde na huis, klaagt het zyn vrienden, en komt twee of drie jaren daar na weer by dien heer, om herſtelling van gehoonde eer te eiſſchen. Bevredigt hem die dan met een geſchenk, zoo is de zaak afgedaan, anders gaat hy na huis, en beſluit wraak te nemen over de halſterrigheit van dezen Alfoerees die hem zoo hoonen, en drie jaren'er na nog zoo verachten dorſt, van hem niets tot verzoening aan te bieden; dog komt hy, eer hy dit uitvoeren kan, te ſterven, zoo gaat die wraak van hem tot zyn kinderen, en kinds-kinderen, over, zonder te vergeten, dit op zyn tyd te wreeken, gaande wel met hun geheel dorp uit, om van daar dan een of twee koppen zonder onderſcheit te halen; waar op gemeenelyk een openbare oorlog volgt.

En hoe ſy verſoent werden, en den oorlog verklaren.

Eer zy nogtans daar toekomen, verheft een van hen zyn ſtem, roepende hemel, en aarde, de zee en al de rivieren, en alle hunne voorouders, om hulp aan, en verzoekende, dat die hen kragt en dapperheit gelieven te verleenen, om tegen hunne vyanden gelukkig te mogen zyn. Daar na ſchreeuwt hy tegen den vyand luitkeels uit de reden, waarom zy gedwongen worden, hen te beoorlogen, betuigende dat zy niet heimelyk als dieven, maar in't openbaar, komen, enkelyk om het geſchenk van verzoening, dat hen zoo onregtveerdig van hen onthouden werd, met gewelt te halen, dewyl het met gemak niet heeft willen volgen.

Verdre plegtelykheden daar ontrent.

Indien het Oeliſiva's zyn, die den oorlog beginnen, zoo word dit geſchreeuw negenmaal herhaalt, na't welke men met de een of twee afgekapte hoofden uit het open veld, daar deze luidrugtige aanſpraak, of uitſchreeuwing geſchiet is, na het dorp trekt, daar de vrouwen die hoofden zeer ſtatelyk komen inhalen, zingende en danſſende, en dezelve aan de Baileoe, of't Raadhuis, ophangende, daar dan een groot feeſt op de Baileoe, is niet alleen voor hun, maar ook voor die afgekapte hoofden, die zy quanſuis wakker onthalen, doende ieder van de zelve door een byzonder man oppaſſen, die by ieder hooft ook negen ſtukken Pinang, met de behoorlyke Siri-bladen, als ook zoo veel bondelkens Tabak legt, doende op ider hooft ook negen druppels olie druppen. Daar na nemen die twee mannen die hoofden, en werpen die tegen de ſtylen van de Baileoe, 't welk verzuimende, zouden zy tegen hunne vyanden zeer ongelukkig zyn.

Middel van raadpleging,

Om nu vooraf ook te weten, of zy voorſpoedig zyn zullen, of niet, zo gebruiken zy eerſt een middel van raadpleging daar in beſtaande, dat zy een Parang, of houw-mes, in een boom ſteken, of werpen, indien die zich van zelf beweegt, is 't een goet voorteken, voorzeggende het wel drillen van hunne ſpeeren op de vyanden; maar blyft die ſtil ſtaan, zoo houden zy zich ook ſtil.

of zy in dien oorlog gelukkig zullen zyn.

Schoon zy nu vooraf al een goet teeken hebben, dat is nog niet genoeg. Zy gaan dan met hun legertje wel op de vyanden uit; dog ontrent hun dorp gekomen zynde, houden zy zig twee dagen ſtil, en raadplegen den Duivel op de voornoemde wyſe weder, om te zien, of hy hen nu ten tweedemaal een gelukkig voorteeken geven zal; vertoont zig dat even eens, zo is 'er een grote vreugde; dog dan gaan zeven of agt mannen, nevens een ervaren voorvegter, of dapper Held onder hen, zig in reyen en gelederen tien vadem van het leger, en vlak voor het zelve, poſteeren, om daar met het ondergaan van de Zon, en met het aanbreken van den dag, (want anders zeggen zy kan het niet gezien werden) het voorteken des doods, uit het vliegen van eenige vogelen, te zien. Indien dan een uil, of kleene vledermuis, of een andre ongeluks-vogel, de konings-vogel, in hun taal Manoe Salewane genaamt, vlak na hen toekomt, over hen henen, en dan weer te rug vliegt, dat is een quaat voorteeken, dat zy van hun volk, of verlieſen, of dat eenige van hen gequetſt zullen werden; daar het in tegendeel een goet voorteken is, zoo hy over hen na agteren doorvliegt, en dan roepen zy met alle man, Ria Ria Ria, luidrugtig, ten teken van blydſchap uit.

Goede en quade voorteekenen.

Daar op keeren die agt luiden weer na 't leger (alſoo zy alleen, en niemant anders dit voorteecken zien konnen) en brengen de tyding, dat het voorteeken goet is.

Dus verre nu weten zy wel, dat zy gelukkig in hunne onderneming, dog niet op wat tyd zy dat zullen zyn.

Op wat wyſe de Duivel hen de tyd van aanvallen aanwyſt.

Om hier van ook verſekert te weſen, of zy den vyand in de morgenſtont, op den middag, of tegen den avond zullen ſlaan, vragen zy den Duivel nog eens raad, die hen dan op zeker vatt teken van de Parang (welke zy driemaal in den boom werpen, om een van die drie ſtonden daar by uit te zien) klaar den tyd, om aan te vallen, aanwyſt, mits dat ſy dan ook ſekere Ster op dien tyd ontrent de maan ſien dalen. Als alle die voorteekens dan ſoo net overeenſtemmen, maakt men een begin van den aanval op den vyand, eerſt

maar met een voortroep van drie of vier, die hen van verre ſtil bekruipen, om te zien, of zy niet deſen of genen eerſt in hunne thuinen konnen overvallen. Indien deſe nu wat voorſpoet hebben, zoo vallen ook de andere 'er op in, dog zoo niet, komen zy zeer ſchielyk, hoewel al druipſteertende, te rug, daar zy anders met de hoofden, die zy bekomen hebben, zeeghaftig na hun dorp afzakken, alwaar zy door een kenbaar teken, met blazen op de horens, bekent maken, dat zy de zeege bevogten, en veel koppen mede gebragt hebben, ten einde de vrouwen al zingende, en danſſende hun met die koppen zouden komen inhalen, om die met de voornoemde ſtaçie na 't raathuis te geleiden, en daar dan dagen en nachten aan een vrolyk te zyn.

Hoe de verkregene koppen gehaalt worden.

Indien zy eenige vrienden in dien ſtryd verloren hebben, welker hoofden door den vyant afgekapt, en mede genomen zyn, zoo zetten of leggen zy hen maar op eenen boom, kennende hen onweerdig om begraven te werden; maar zoo zy hunne hoofden nog hebben, dan mogen de vrienden hen begraven, op dat de vyand geen gelegenheit hebben mogt, om hunne hoofden weg te nemen, en daar mede te pronken.

Hoe ſij met de lijken van hunne vijanden handelen.

Het gene wy nu verder van deſe Alfoereeſen te ſeggen hebben, zullen wy uitſtellen, tot dat wy in 't verhaal van de zaken van Amboina gelegenheit krygen, om hier en daar nog een woort daar af te ſpreeken.

Dus hebben wy nu dat groot en ſchoon Eiland Ceram, een Land, dat zig alomme door zyn ſchoone boſſchen, heerlyke rivieren, en aangename gebergten, die zig ten hemel verheffen, zeer luſtig voor 't oog vertoont, niet alleen van buiten, maar ook van binnen, zo verre ons dat eenigſins mogelyk was, geſien, en ook 't voornaamſte, dat daar van by ons bekent is, hier opgegeven, van waar wy nu tot de drie volgende Eilanden zullen overſtappen, die ons zoo lang niet zullen ophouden, om vervolgens met het Eiland Amboina, waar van al wat te zeggen zal vallen, te eindigen.

Het Eiland NOESSA LAOET.

Het eiland Noeſſa Laoet.

Wy zullen een begin maken met het Eiland Noeſſa Laoet, dat is, het zeeeiland (in 't Amboineeſch, en Maleitſch, alzo 't eerſte Amboineeſch is) een verkieſing, die wy zoo maken, om dat dit eiland wel het verſte na buiten legt

Wy vertoonen het in het kaartje No. XIX.

Kaart van 't zelve.

Het ſtaat onder het Opperhooft van Honimoa, en legt van dat Eiland Zuid-Ooſt op anderhalf myl, hoewel men 'er wel twee, om de ſware ſtroom, die 'er tuſſchen beiden gaat, over ſcheppen kan. Het wort geſtelt, Zuiden en Noorden anderhalve myl lang, en Ooſt en Weſt, een myl breet te zyn.

Groote dorpen, en derſelve mandſchap daar op.

Men ziet op dit eiland zeven dorpen, Titaway, Abobo, Sila, Lenitoe, Nalahia, Amet, en Akoon genaamt, zynde meeſt over al vol bergen, waar op alde ſe volkeren in oude tyden hunne woonplaatſen hadden, hoewel zy nu alle om laag aan de ſtranden woonen.

Titaway

Op de Weſt-zyde van 't zelve ziet men het dorp Titaway, alwaar in de tyd van de Heer *Speult* al beſetting van ons in een houten huis lag.

Dit dorp ſtaat onder een koning, die nog een Graaf onder zig heeft, en is in drie Soa's verdeelt, konnende 1600 zielen, 492 weerbare mannen, en 125 Dati's, opbrengen.

Tuſſchen dit en 't naaſte dorp na 't Zuiden heeft men drie hoeken, de eerſte Roeſſoeſinna, en de twee andre Roehhoe, (waar ontrent eenige klippen in zee zyn) en Hoenilaïn genaamt, na welke men de rivier Way Lapi paſſeert.

Abobo.

Abobo legt op den Zuid-hoek van dit eiland, een halve myl, of wat meer, van Titaway. Het ſtaat onder een Pati, die over 697 zielen, 188 weerbare mannen, 125 Dati's, gebied.

Akoon.

Als men van daar Ooſt op na het dorp Akoon gaat, ontmoet men eerſt den hoek Iroe, daar na den berg Noeſſa Hoehoen, dan niet verre van dat dorp den hoek Moela-an. Akoon zelf heeft men in 't Ooſten, ontrent drie quart myl van Abobo. Het behoort eigentlyk onder den koning van Amet, dog 't ſtaat onder een bylonderen Graaf, die van hem afhangt, en die onder zig 270 zielen, 42 weerbare mannen, en 29 Dati's, heeft.

Oud Akoon, en den berg Errie.

Van Akoon Noord-Ooſt aan gaande, na het dorp Amet, trekt men eerſt voorby oud Akoon, en dan wat Noordelyker ontmoet men den berg Errie, daar zy zich wel eer op verſterkt hadden. In 't Noord-Ooſten pas buiten de wal, wat voorby oud Akoon, ziet men een klip in zee leggen, Hatoe Noeſſa Oewen genaamt.

Amet.

Dan komt men by het dorp Amet, dat op de Noord-Ooſt-hoek even voorby den voornoemden berg, ontrent een halve myl van Akoon, en ontrent zoo verre van Nalahia, legt. Het word beheerſcht van een koning, die ook te gebieden heeft over den Pati van Akoon, en de naaſte in rang na den koning van Titaway is.

Dit dorp is ſterk 1009 zielen, waar onder men 319 weerbare mannen, en

XX.

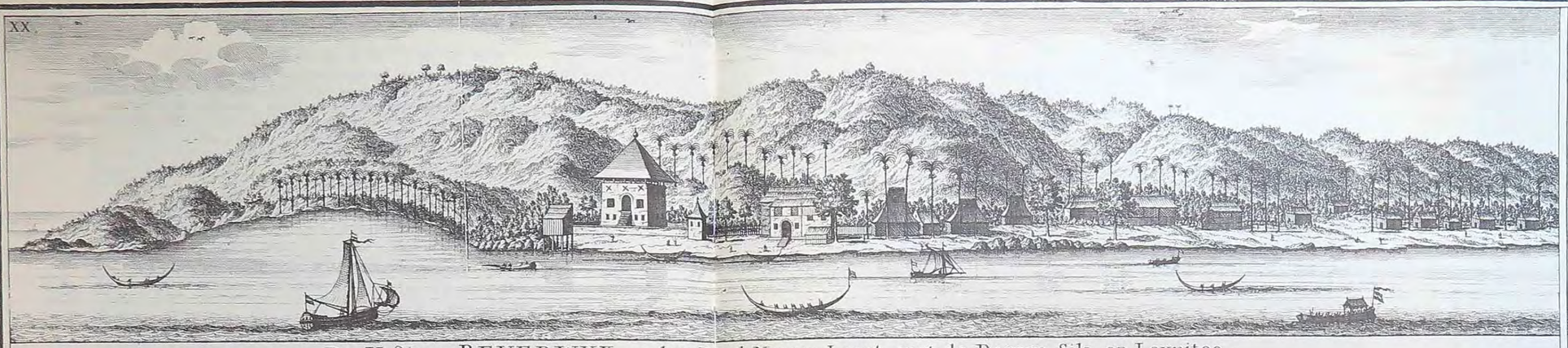

De Veſting BEVERWYK op het Eiland Noessa-Laoet, met de Dorpen Sila en Leynitoe.

XXII. B.

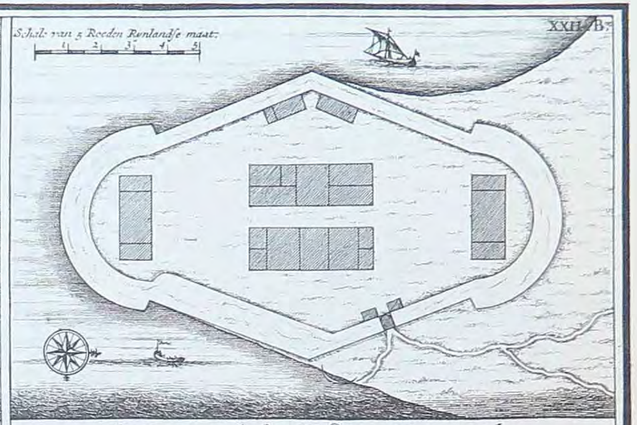

Platte grond der Veſting Duurstede.

XXII. A.

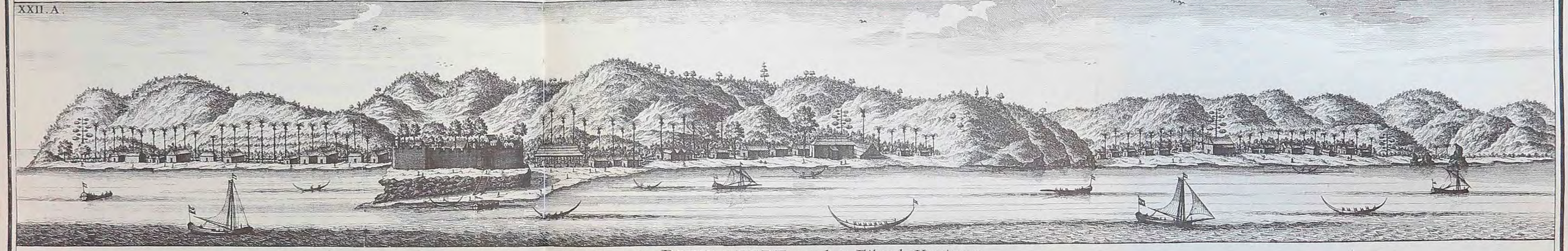

De Fortres DUURSTEDE op het Eiland Honimoa.

XXIV.

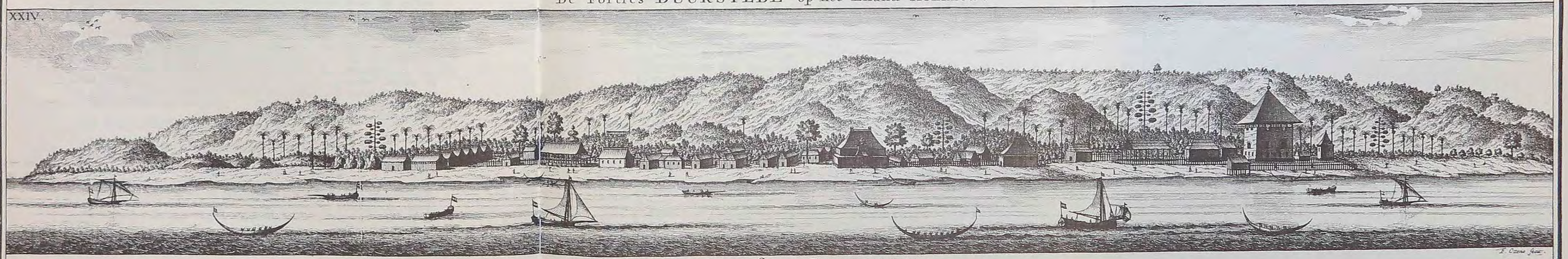

HAROEKO, en de Veſting ZEELANDIA.

197 Dati's, telt, de welke met die van Nalahia en Akoon nu een Coracora ſcheppen, daar zy 'er in de tyden der Portugeeſen (zoo men wil) wel vyf zouden in zee gebragt hebben.

Een heete rivier, tuſſchen Amet en Nalahia.

Van Amet na Nalahia, dat ontrent een halve myl van Amet in 't Noorden legt, ontmoet men niet aanmerkenswaardig, dan deszelfs rivier, die zig even benoorden Nalahia vlak in 't Noorden van dit eiland vertoont, alwaar men een ſwaar gebergte heeft, daar het land een groote bogt in dien berg maakt, dog het zeldſaamſte is, dat uit dien berg een fraeje rivier van boven komt ſtroomen, in welke wat lager een ander warm riviertje, uit een ander deel van deſen berg zyn oorſpronk hebbende, zig ontlaſt, 't geen die eerſte rivier, van daar verder aflopende, zoo heet maakt, dat men 'er in zeer korten tyd een ey in gaarkoken kan, gelyk wy dat zelf ondervonden hebben. De berg daar ontrent vertoont zig zeer geel, en als ſwavel-aarde. Men zegt, dat hy ook koper-ſteen, en witte ſcherpe Marcaſita-ſteenkens, zoo hart, dat men 'er glas mede ſnyden kan, welke berg-ſtof men gemeenelyk by de koperſteen ontmoet, uitlevert.

Marcaſita, en koperſteen, hier vallende.

Van Nalahia af, en na Sila en Leynitoe, twee dorpen, die by een leggen, gaande, heeft men den dikken hoek Tholloh, op welkers Ooſt-zyde Nalahia legt, zonder dat zig tuſſchen beide iet anders op doet, dan dat men voor de Weſt-zyde van dien hoek eenige klippen in zee dicht by de wal ziet leggen. Nalahia zelf legt in een bogtje, een quart myl van Sila na 't N. O. en ſtaat onder een Pati, die over 636 zielen, 154 weerbare mannen gebied, en 70 Dati's heeft.

Nalahia.

Dan komt men aan Sila, en Leynitoe, gelegen ontrent een groot quart myls benoorden Titaway, en niet wel half zoo verre beweſten Nalahia in een bogtje, voor 't welke een groot rif legt. Sila ſtaat onder een Pati, die 203 zielen, 54 weerbare mannen, en 27 Dati's, onder zich heeft. Leynitoe heeft ook een Pati, die over 399 zielen, 100 weerbare mannen, en 73 Dati's, het gezag heeft.

Sila en Lenitoe.

Deſe vier dorpen, te weten Titaway, Abobo, Sila, en Leynitoe, ſcheppen te zamen onder den koning van Titaway een Coracora van vier Ngajo's, of vier Roei-banken hoog.

Wat dorpen onder den koning van Titaway, ſcheppen.

In 't jaar 1659. liet de Landvoogt *Huſtaart* den Pati van Leynitoe, een oud en eerweerdig grys man, met zyn lange gryſen baart uitſchilderen, welk afbeeldſel na Holland geſonden, en op het Ooſtindiſch Huis te Amſterdam geplaatſt is.

Pati Leynitoe uitgeſchildert, en na Holland gezonden.

Op de Zuid-hoek van den rotzigen Weſt-hoek van het voornoemde bogtje, plagt in oude tyden maar een houte huis te ſtaan, waar in zig een Schoolmeeſter onthielt, dog 1654 is hier een ſteene Veſting gelegt, die met vier ſtukken, 20 zoldaten, en een Wontheeler bezet is, over welke een Sergeant, die onder 't Opperhooft van Honimoa ſtaat, gebied, hoewel haar Edelheden 1673. den 20 Febr. laſt gaven, hier een Onderkoopman of Boekhouder te leggen. Het ergſte van deſe plaats is, dat men hier ontrent geen drinkwater heeft, dan 't geen men een ſnaphaan-ſchoot van de Veſting uit eenige kuiltjes dicht aan ſtrand haalt.

Wy vertoonen deze Veſting, nevens de twee dorpen Sila en Leynitoe, zoo kort, als zy onder het Nagel-ryk gebergte leggen, vry luſtig onder een menigte van Calappus-boomen in de plaat No. XX.

In Sila, en in Titaway, graaft men zekere vette witte aarde, die veel na den gryzen trekt, en in 't water geſmolten zynde, als zeep, en een zoort van Terra Sigillata is.

Terna Sigillata.

De inlandſche vrouwen, houden 'er veel af, eetende die, als de Batoe Poan; hoewel andere op de andere eilanden, die weer veragten, om dat zy te vet, en te ſlymerig is.

Van Leynitoe, nu weer af gaande, na Titaway, daar wy begonnen hadden, ontmoet men den hoek, Lelmenerie, ontrent welken ook eenige katskoppen leggen, en dus Zuidaan voortgaande, heeft men de ſotte klip tegen de wal aan, een weinig verder, Waylatoe, een kleen watertje, waar af geſproken is, dienende tot drinkwater, en dan het ſtrand, Riaoeritta, na 't welke men te Titaway, komt. Al de ingezetenen van dit eiland plagten in oude tyden, toen zy nog geen Nagelen hadden, die hier nu overvloedig zyn, ſchoon in de tyd van de Heer *Herman van Speult*, eerſt aangeplant, op den roof uyt te gaan, gelyk de volkeren van veel andere eilanden hier ontrent mede van outs plagten te doen. Die van Noeſſa-Laoet hadden daar te beter gelegenheid toe, om dat zy in hunne boſſchen niet alleen ſchoon hout hebben, maar ook zeer vernuftig zyn, om hegte en ſterke vaartuigen op te bouwen. Zy plagten ook, even als de Alfoereeſen, nog lang na de komſt der Portugeeſen, met een Tsjidaco, of Alfoereeſchen gordel, en verder naakt, te gaan, daar zy metter tyd door de Portugeeſen van afgebragt zyn. Zy waren toen ook gewoon, hunne vyanden niet alleen te rooven, maar de zelve verſlaagen zynde, zeer graag op te kluiven, dat zy nog

Way Latoe tuſſchen Leynitoe en Titaway.

De Noeſſalauwers waren zee roovers.

Hun oude dragt.

Zynde menſchen eters geweeſt.

nog wel in onze eerſte tyden gedaan hebben, hoewel zy nu, Chriſtenen zynde, zich daar van geheel onthouden, 't geen egter niet belet, dat de oude aart, nu en dan nog wel eens boven gekomen, en dit nog wel, terwyl zy Chriſtenen waren, zelf maar weinig jaaren geleden, voorgevallen, is.

Voorbeelden daar van.

Het heugt my, dat ik in 't jaar, 1687. eenen *Latoe Lori*, koning van Titaway, een man van 60 jaaren, heb hooren zeggen, dat hy in zyn jeugt vele van zyn vyanden niet alleen gedood, maar ook menigen kop van hen op koolen gebraden, en meenig lekker beetje menſchen-vleeſch gegeeten had. Op dit verhaal, nam ik de vryheid van hem te vragen, of 't menſchen-vleeſch, lekkerder, dan ander vleeſch, was. Hy zyde, dat men geen vleeſch van eenig beeſt daar by vergelyken kon, hoewel het ook waar was, dat zy dit ten grooten deelen uyt wraake tegen hunne vyanden deeden. Ik vraagde hem nader, wat deel aan een menſch, hy voor hem 't lekkerſte gevonden had? hy zeide, dat 'er niets zo lekker was, dan de wangen, en de handen, en dat daar niet anders by haalen kon.

Uit een geſprek des Schryvers met zeker koning van Titaway opgeheldert.

Die koning was niet alleen een zeer gematigt, vriendelyk, en zedig man, maar ook zoo Godvrugtig van gedrag, dat hy te dier tyd inlantſche Ouderling was.

Ander voorbeelt dat verſcher is.

In 't jaar 1708. heb ik zeer wel, en ook lang te vooren, gekent eenen *Jan Willemſz*, een Noeſſa Lauwer van geboorte, daar de oude aard van 't menſchen-eeten, hoewel al bejaard, en anders een vermakelyk man, en van een goed gedrag, weer in quam opborlen. Deeze had in 't jaar 1702. in Januari, een wonderlyk geval, onrrent dit menſchen-eeten. Een weg-geloopen vette Slaaf, van zekere Juffr. *Duryn*, had zekeren borger, *Baltus Schoone*, genaamt, vermoort; waar over hy van een anderen Slaaf aangetaſt, de kop hem afgeſlaagen, en aan 't Kaſteel gebragt zynde, zo vond men in den Land-Raad goed, het lichaam ook derwaards te brengen, en 't ſelve daar na op 't land, aan de overzyde van 't Kaſteel, dus zonder kop in een mik op den weg te zetten, op dat andere wegloopers zich daar aan mogten ſpiegelen.

Van een- *Jan Willemsſen*, dit wetende, alzoo hy bode van dien raad was, en op dien vetten gaſt, dien hy gezien had, beluſt geworden, gaat zonder zig aan 't Plaat, daar tegen, en dat haar Edelheden, in 't jaar 1683. in Juli, by zyn tyd belaſt hadden te vernieuwen, te kreunen, na de overzyde toe, hakt by donker een arm af, en neemt dien meede; waar over hy mogelyk nog geen nood, zo hy zig maar wat voorzigtiger gedragen had, gehad zou hebben.

nen Jan Willems zoon; bode van de Landraad.

Daar waren 'er dan, die wiſten, dat hy het gedaan, en hem vraagden, waarom hy dit beſtaan had. Hy dorſt niet zeggen, om myn hart eens op te haalen, dewyl het geen daad was, een Chriſten paſſende. Om dan op de gemakkelykſte wyſe, die menſchen maar af te zetten, zeide hy, dat hy zulks uyt laſt van den Landraad, en als boode gedaan had. Hadden die menſchen dat nu gezwegen, geen haan zou daar na gekraait hebben, maar de nieusgierigheid, om te weten, wat men met dien arm verricht had, dreef hen aan, om daar verder na te vernemen, en daar van zelf tegen leden van den Raad te ſpreken, vragende aan hen, waar nu dien arm was, en wat men daar mede doen zou.

Dit quam eindelyk den Heer Landvoogt ter ooren, gelyk ook den Fiscaal, die deſen *Jan Willemzen* daar over dagvaarde, zoo om over deſe leugen geſtraft te worden, als wel voornamelyk om ook te zeggen, waar die arm gebleven was.

Die over 't eten van een arm in eenboete gedoemt wierd.

Hy beleed zynen misſlag van de naam van den Raad hier in misbruikt, bekende dezen arm opgegeten te hebben, en wierd over het een en 't ander in een boete van 500 ryxdaalders verweſen, bly zynde dat hy 'er zoo zagt afquam, hoewel die maaltyd hem dier quam te ſtaan, en hy noit vleeſch, dat hem zoo veel koſte, gegeten had. Deſe man is in 't jaar 1713. aldaar overleden.

De manſchap van dit eiland by een.

Al de zielen van dit eiland, belopen een getal van 4178 menſchen, waar onder 1195 weerbare mannen, en 397 Dati's zyn, dat voor zulk een kleen eiland al vry veel is.

Is zeer Nagelryk.

Dat het vry Nagel-ryk is, zal ons ter plaatze, daar wy van de Nagelen ſpreken, genoeg blyken; waar mede wy dan van dit eiland afſcheiden.

VIERDE HOOFDSTUK.

HEt Eiland Honimoa, *en deszelfs* Kaart. *En groote. Den* Hoek *van* Tetoewaroe. *En wel eer een* dorp *van dien* naam. *Strand van* Hatoewana. *De* Veſting 't Huis te Velſen. Toehaha's *oude en tegenwoordige plaats.* Paperoe, *met haren Vrouwen-koning.* Itawacka. Nollot. *Alle welke dorpen nu* Chriſten *zyn. De* Veſting 't Huis te Velſen. *Oude dorpen hier wel eer.* Ihamahoe. *Afkomſt der* koningen *van* Iha *uit een kleene Cocosboom. Hare* Soa's. *Veel* Goudſmits *hier. Dog maken* ſlecht werk. *Korte weg van* Ihamahoe *na* Siriſorri. *Caymans hier ontrent, en gevallen daar van.* Rivieren, *en een* Rif *hier ontrent, waar op 't Schip, 't* Kaſteel Batavia, 1707 *ſtiet. 't Dorp* Porto, *en* Veſting Delft, Haria. *Slecht water hier.* Boy, Tijouw. Saparoewa, *haar aanzien, door 't plaatzen van 't* Opperhooft, *en de* nieuwe Veſting Duurſtede. Teekening *daar van, en* platte gront. *'t Strand* Honimoa, *en 't dorp* Siriſorri. Veſtingen *hier gebouwt. De* Veſting Hollandia, *wel eer hier.* Oelat, *d'eerſte bezetting, en eerſte* Predikant *dezes* Eilands *hier geplaatſt.* Ouw. Potte-bakkers *en* Nootenboomen *hier. Al de* Manſchap *van 't* Eiland Honimoa *by een. 't* Eilandeken Moelana. *Onnozelheit van de ingezetenen. Schoone* beurs-krabben. *Veel* Clappus-olie *en* Lont *op* Honimoa. *Ook veel* Nagelen; *een van de* beſte buiten-Comptoiren *voor een* Opperhooft. *Deszelfs* voordeelen. *Rang van den* Predikant, *en van dit* Opperhooft. *Verdre* voorrechten *van 't* Opperhooft. Swavel *wel eer hier vallende. En* Batoe Poan. Laeuw water *by* Porto. *Een groot deel van* Ceram *onder dit* Opperhooft, *en zyn* werk. *Waar in hy door een* Aſſiſtent *onderſteunt werd. Het* Eiland Oma, *en Kaart daar van, en dorpen.* Oma, *en deszelfs* Manſchap. Veſting *hier.* Warm water *op* Sila. *Geval van een* jigtige. *Gevaar des* Schryvers *op* Oma's *gebergte. Ander diergelyk geval.* Waſſoe *en* Karihoe. Oud Waſſoe. Aboro, *van ouds drie dorpen uitmakende.* Rivieren *hier.* Holalioe. Rivieren *hier.* Karihoe. *De* Veſting Hoorn. *Oude ſtaat van dit* Geſpanſchap. *De berg* Alacca. *Moejelykheden by de* Heer van Diemens *tydt Dieze aan* Koning Hamza in 't jaar 1638. *overgaf.* Pelauw. *Trots* koninkje. *En rivieren hier.* Caybobo. *De overblyfzelen van 't woord* Ambon, *hier alleen nog te vinden.* Cabauw, Rivieren *daar ontrent.* Houte Logie *wel eer hier.* Roehoemoni. Samet. Haroeko. Afteekening *van 't zelve, en van de* Veſting Zelandia, *een ſchoon* Nagel-Comptoir *hier.* Aanzien, voordeelen, *en* werk *van 't Opperhooft, rang des* Predikants. *Dorpen van* Ceram, *onder hem ſtaande.* Caybobers *wel eer hier geplaatſt.* Manſchap *van 't Eiland Oma by een getrokken.*

Het Eiland HONIMOA.

Het eiland Honimoa, en deszelfs Kaart.

VAn Noeſſa-Laoet, ſtappen wy over na het naaſte Eiland (waar onder het ook ſtaat) Honimoa genaamt, het welk wy in het kaartje No. XXI. in zyne ſtrekking vertoonen. Het is het negende, 't geen tot de Landvoogdy van Amboina behoort.

Het wort ook veeltyds van den inlander Liaſe, en van de onzen, doch gebroken, 't Uliaſſar eiland geheeten; een naam, die gemeenelyk ook aan de eilanden Oma, en Noeſſa Laoet, gegeven werd.

Het legt ontrent Noord-Weſt van Noeſſa-Laoet, dat anderhalf myl van Tetoewaroe, den Zuid-Ooſt-hoek van Honimoa, gelyk het van den Ooſt-hoek van 't eiland Amboina vyf mylen, en dan van 't kaſteel nog wel vier mylen gelegen is. Hoewel men wel tien mylen ſcheppen in 't geheel daar toe nodig heeft.

Aan de Weſt-kant heeft men 't eiland Oma, tuſſchen 't welk en 't land van Honimoa men een opening of ſtraat, van een halve myl breedte, gelyk men in 't Zuid-Weſten het eilandje Moelana heeft.

En groote.

Het is tuſſchen de twee en drie mylen lang, dog in breedte zeer ongelyk, zynde van den Zuid-hoek van Tetoewaroe, tot aan den Noord-hoek aan die kant, ruim anderhalf, in 't midden drie quart myls, en van den Zuid-hoek van Boy, tot aan de Noord-zyde aan die kant, mede ontrent anderhalve myl breed.

Hoek van Tetoewaroe.

Wy zullen dan van den hoek van Tetoewaroe beginnen, die vlak in 't Zuid-Ooſten, en in die ſtreek recht tegen over Noeſſa-Laoet legt; dit is een vry gevaarlyke hoek, om by harde wint om te varen, alzo hy ſteil is, en men daar door-gaans een fellen ſtroom heeft. Hier op plagt wel eer een dorp van dezelve naam te leggen, dog 't volk daar van is na 't dorp Ouw verhuiſt, daar zy nu wonen.

Wel eer een dorp van die naam.

Dezen Ooſt-hoek nu omgaande, ontmoet men daar langs tot aan den Noord-Ooſt-hoek niet dan ſwaar gebergte, en hier

en daar buiten de Ooſter-wal eenige katskoppen, gelyk ook op den Noord-Ooſthoek zelf. Den laatſten hoek pas om zynde, vint men het vermakelyk ſtrand van Hatoewana, daar van ouds al een Hoofd plagt te leggen, om aan die kant van 't eiland een wakend oog op alles te houden.

Strand van Hatoewana.

Men heeft een fraaje vlakte ontrent dat ſtrand, en daar op een ſchoonen boom in 't midden, die ontrent het huis van den Korporaal een friſſche ſchaduwe en aangename zit-plaats geeft, alzo men na de zee-kant een ſchoon gezigt, zoo na de zee, als na 't Land van Ceram, heeft, dat zeer hoog is, en 'er ontrent twee mylen af legt.

De Veſting 't Huis te Velſen.

Hier plagt in oude tyden ook een ſteene Veſting te leggen, 't Huis te Velſen genaamt, met vyf ſtukken geſchut, een Sergeant, en 20 zoldaten voorzien. Nu is 'er maar een Pagger van Palliſſaden, die men ook Velſen noemt, waar in een Korporaal over vier man 't gezag heeft, die mede over al de inlanders daar ontrent, onder 't hoger gezag van 't Opperhooft, gebied. Op dit Hatoewana, en zoo vervolgens ontrent dat ſtrand, en ten deele een weinig landwaard in na den korten weg, die na Siriſori dwars over het land loopt, heeft men verſcheide Chriſten-dorpen.

Toehaha 's oude en tegenwoordige plaats.

Eerſt ontmoeten wy daar het dorp Toehaha. Dit lag wel eer tuſſchen Itawacka (toen 't nog aan de Zuid-zyde dezes lands lag) Oelat en Siriſori, middden in 't land op een klip, ontrent een ſnel afvlietende ſtroom, dog is daar na op 't land van Hatoewana, ter plaats daar het nu nog is, verlegt. Het ſtaat onder een Pati, die 446 zielen, 143 weerbare mannen, en 89 Dati 's ſterk is

Paperoe, met haren vrouwen-koning.

Naaſt 'er aan Weſt op, heeft men Paperoe. Dit lag wel eer op een hooge berg agter Boy en Haria, dicht by de bogt van Tigouw, dog is nu mede op Hatoewana geplaatſt. Het ſtaat onder een koning, die de tweede in rang der Orangkaja's is, hebbende nog een Pati onder zig, behalven welke men hier nog eenen Latoe Mahina, dat is koning der vrouwen, plagt te hebben, zoo genaamt, om dat hy altyd van de dochter van dezen koning geſproten moeſt zyn, en om dat hy, als de vrouwen iets te verzoeken hadden, hare mond en voorſpraak was, hoewel hy over lang al om zyn misſlagen afgezet is. Zulke vrouwekoningen waren op meer andre plaatzen in Amboina, en met name op Titaway, en Porto. Dit dorp is al vry vermogent, zynde 550 zielen ſterk, waar onder 153 weerbare mannen, en 76 Dati 's zyn.

Itawacka

Na dit dorp, dicht daar aan, volgt 't dorp Itawacka, 't geen wel eer een halve myl benoorden Oelat lag, maar nu al mede hier op Hatoewana geplaatſt is; ſtaande onder een Pati, die over 449 zielen, 140 weerbare mannen, en 93 Dati 's, 't gezag voert. Een ſchoon dorp, leggende al mede in die ſtreek op den korten weg, na de over zyde des lands.

Nollot.

Het dorp Nollot legt daar dicht aan, ſtaande onder een koning, die onder zig 970 zielen, 462 weerbare mannen, en 138 Dati 's, heeft. Zy plagten wel eer wat nader na de Ooſt-zyde van dezen hoek te leggen, dog zyn in 't jaar 1655 hier op 't ſtrand van Iha, daar zy nog woonen, geplaatſt. Zy zyn in de tyd van *Madjira's* oorlog aan onze zyde gebleven, en voegden zig by die van Oelat, tot dat de wederſpannigen na Ceram vlugtten, na welke tyd zy van die van Oelat weer afgeſcheiden, en hier gelegt zyn.

Alle welke dorpen nu Chriſtenen zyn.

Het is het vermogenſte dorp aan dezen kant, en wel eens zoo ſterk, als een van de andre, die by 't zelve leggen. Ook plagten alle deze dorpen, (gelyk ook Iha, en Ihamahoe,) Oelilima's te zyn; dog deze gelyk ook de vorige dorpen, zyn nu Chriſtenen. In dit dorp is in 't jaar 1655 de voorname Veſting het Huis te Velſen, op een zeer ſteenachtige gront gelegt. Een weinig Zuidelyker aan 't eerſte riviertje, lag het dorpje Hatala, (dat is halfwegen) en nog wat Zuidelyker het groot dorp Mahoe (zoo na de Javaanen, die daar gewoont hebben, alzo Mahoe in 't Amboinees Java betekent, genaamt) en een kleen myltje Zuidelyker, aan het Caymans-gat, had men het dorp Wattelette, en op de Noordzyde van het middelſte land was Pia, en wat meer na 't Weſten Oehoe, of Koeloer. Dog alle deze dorpen, zyn al ten tyde der Portugeeſen, na den berg Oekoe Kaloe, die boven vlak, en van alle bergen daar ontrent afgezondert is, uit eigen beweging verhuiſt, en daar gebleven, tot dat zy ten tyde van de *Heer de Vlaming* na Ceram gevlugt zyn, alwaar zig die van Iha en Mahoe, een myl beooſten het dorp Latoe, recht tegen haar oud land van Coeloer en Pia, welkers volk nu op Ceram nog anderhalve myl Weſtelyker legt, nedergezet hebben, gelyk zy 'er nog zyn. In dit door hun verlaten land, woonen die van Toehaha, Papero, Itawacka, en Nollot, nu al te zamen Chriſtenen, daar 'er voorheen niet dan Mooren plagten te leggen.

De Veſting, 't Huis te Velſen.

Oude dorpen hier wel eer.

Ihamahoe.

Een quart myl van Nollot na 't Zuiden toe heeft men het dorp Ihamahoe, beſtaande mede uit Chriſtenen, leggende aan het ſtrand Patah Hitoe, onder een Pati, die 1260 zielen, 380 weerbare mannen, en 175 Dati's, onder zig heeft.

De

Afkomſt der koningen van Iha uit een kleene Cocosboom.

De oude koningen van Iha geven voor uit een Calapa Radja, zynde een kleene en lage zoort van Calappus-of Cocosboomen, geſproten te zyn.

Hare Soa's.

Die van Iha plagten van ouds in zeven Soa's verdeelt te zyn, dog dat is zedert langen tyd zeer verandert, en zyn zy'er nu pas vier ſterk. Dat de Ihaneſen van oudsher Goudſmeden zyn, is, uit 't geen wy onder Ceram van hun zeiden, al eenigzins bekent; dog hier voegen wy 'er by, dat zy het ſaudeeren van eenige Choromandelſche luiden, daar aangekomen, geleert hebben. Het Soa van den Pati, die zyn dogter aan een van deze Choromandelſche Goudſmeden ten huwelyk gaf, munt daar in alleen, en wel zodanig uit, dat zy dit goutſmeden onder hen, gelyk als in erfenis in dier voege houden, dat zy dat zelf aan geen andre Campon, of gehugt van hun dorp, leeren willen. Zy hebben weinig, en zulken kleenen gereetſchap, dat zy al hunne werktuigen in een kleene zak met zig voeren; maar zy zyn zeer bedriegelyk, en maken ſlecht werk, 't geen veel ontrent de goude ſlangen, hun voornaamſte werk, bevonden wort, alzo die van binnen zilver, en van buiten maar met wat dun gout als overblazen zyn, 't geen veelen in het toetſen miſleyd.

Veel Goudſmids hier.

Dog maken ſlecht werk.

Korte weg van Ihamahoe na Siriſorri.

Van Ihamahoe loopt dwars over van 't Noorden na 't Zuiden, een weg na Siriſorri, of Siriſori, gemeenelyk de korte weg genaamt, die ontrent een uur of vyf quart myls lang is, zonder dat men daar iet anders, dan een Kaymanskreek, ontmoet, daar 'er ook veel in zyn. De Poſt-houders, die dezen korten weg wel eer by nacht en ontyde plagten over te loopen, en over die guyl maar henen ſprongen, hebben die nu en dan wel by nacht ontmoet. Zeker zoldaat, daar by donkeren nacht over zullende ſpringen, viel wat voor over, in welk vallen zyn eene hant zodanig op de kop van een grooten Kayman quam, dat hy met een van zyn vingeren vry diep in zyn een oog ſtiet; de Kayman, die daar van ontzettede, ſprong met zulken geweld op, dat de zoldaat aan de andre zyde weer agter over geraakte, zonder dat hy verder eenig ongemak van dien Kayman leed, alzo die ten eerſte wegvlugtte; dog de zoldaat bleef daar ook niet lang, vermits het 'er niet te zeker was; maar naderhant is hier over een brug gelegt.

Kaymans hier ontrent, en gevallen daar van.

De koning van Toehaha, *Kornelis Pieterſzen* genaamt, heeft my verhaalt, dat hy met zyn vrouw en dogter, in zyn Prahoe zittende, 't ongeluk had, om niet verre van daar in een van die kreken, door een grooten Kayman aangedaan te worden, die 't vaartuigje, met zyn pooten, eerſt beſprong, en daar na 't onderſte boven haalde, zoo dat die koning met zyn vrouw en dogter in 't water raakten. Terwyl nu ieder van hen genoeg met zig zelven te doen had, en die koning bezig was, om zyn vaartuig weer om te keeren, en zyn vrouw te helpen, ging de Kayman met zyn dochter na zee toe, zonder dat hy of iemant dezelve redden kon, ofze oit weer gezien heeft.

Rivieren.

Wanneer men van 't ſtrand van Ihamahoe Weſt aan gaat, ontmoet men geen dorpen meer, maar alleen die rievier, in welke de voornoemde koning zyn dochter zoo ongelukkig verloor, waar na nog een kleen riviertje volgt. Van Ihamahoe, na die rivieren toe, is een groote inbogt, en pas voorby de zelve puilt het land, dat van daar by na in 't vierkant woeſt en onbewoont is, heel veel uit, ontrent welke uitpuiling men weer een rivier heeft. Van daar tot aan den ſtompen Weſt-hoek, en van de zelve dan weder Zuid-Ooſt aan, wel een myl verre, en tot Porto, ontmoet men mede geen dorpen, dan alleen dat het land van dien Weſt-hoek tot Porto toe met een vlakke langwerpige bogt indrait; voor welke bogt men eenig gebergte heeft. Deze woeſte ſtreek lands langs ſtrand, van Ihamahoe af, tot Porto toe, beſlaat wel drie mylen; lopende langs dat ſtrand een breed rif, dat met een ſmaller zoom rondom dat ganſch eiland loopt, gelyk men dat ook zoo ontrent de eilanden Noeſſa-Laoet, en Oma, heeft. Op dit rif ſtiet in myn tyd 1707. het ſchip 't kaſteel Batavia, dat door dit kanaal liep.

En een rif hier ontrent, waar op 't ſchip 't Kaſteel Batavia 1707. ſtiet.

Tegen over den Weſt-hoek van dit eiland ziet men ook den Ooſt-hoek van Oma, ter plaatſe waar ontrent zich het dorp Holalioe vertoont, alwaar veel Mangi Mangi zyn. Deze zandige ſtreek, die wit zant geeft, noemt men Oeme Poeteh, alwaar men veel viſch vangt.

't Dorp Porto, en Veſting Delft.

Na dat men nu die vlakke bocht langs dat gebergte geheel voorby geraakt is, komt men by het dorp Porto, 't welk aan een kleen diepe bogt legt, in 't diepſte van welke men een kleen riviertje heeft. Eertyds lag dit dorp op den kleenen heuvel Opal, dog nu legt het aan ſtrand, by de Veſting, die 'er in 't jaar 1655. gelegt is. Het ſtaat onder een koning, die over 510 zielen, 116 weerbare mannen, en 58 Dati's, 't gezag had. Hier legt ook een Sergeant, en 20 zoldaten, in de Veſting Delft genaamt, is van zes ſtukken geſchut voorzien, alle welke onder den Koopman van Honimoa ſtaan.

Haria.

Allernaaſt Porto legt het dorp Haria, dicht by den anderen, hoewel 't in oude tyden op 't land, by Boy plag te leggen, dat zig byna als een eilandje vertoont.

toont. Haria ſtaat onder een Orangkaja, die onder zig 1008 zielen, 300 weerbare mannen, en 96 Dati's, heeft. Beide deze dorpen hebben geen ander drinkwater, dan 't geen zy uit die rivier, die een quart myl van de Veſting legt, halen: want ſchoon'er by laag water nog wel een plaats is, daar eenig zoet water valt, zo hebben zy daar niet veel nut van, om dat het by hoog water brak is.

Slecht water hier.

Van Haria langs dat bogtje omgaande, of de Weſt-hoek deszelfs omſcheppende, komt men, na een weg van drie quart myls na de Zuid-hoek van 't eiland afgelegt te hebben, op het dorp Boy, dat op 't voornoemt ſchynbaar eilandje ('t geen ontrent drie quart myls lang, en een halve myl breed is) wel eer op een ſteilen berg lag, en nu aan ſtrand zig vertoont. By dezen hoek gaat ook een ſterke ſtroom, dat veel moeite aan den inlander geeft, om 'er voorby te geraken. Het ſtaat onder een Pati, die over 506 zielen, 153 weerbare maanen, en 74 Dati's, gezag heeft.

Boy.

Van Boy tot Tijouw, heeft men ruim drie quart myls ter zee, dog te land wat minder tyd van noden, om 'er te komen; men paſſeert daar niets, dan oud Paperoe, dog anders, 't geen vry gemakkelyker valt, is men gewoon zig over een korten landweg van een kleene halve myl van Porto, of Haria na Tijouw in een draag-ſtoel te laten dragen. Het legt aan een bogtje, niet verre van ſtrand, daar een rif voor legt. Het ſtaat ook onder een Pati, die onder zig 480 zielen, 147 weerbare mannen, en 59 Dati's, heeft.

Tijouw.

Zeer dicht by Tijouw legt het dorp Paparoewa. Het lag wel eer tuſſchen Tijouw en Siriſorri. Naderhant in de Heer *Vlamings* tyd wierd het by Paperoe gelegt, dog zedert 1670 hebben zy zich een weinig Ooſtelyker dan Tijouw aan ſtrand geplaatſt, daar zy nog leggen. Zy hadden eertyds een koning, naderhant een Cavalhero, Niſſawatta genaamt, dog nu is 't een Pati, die over hen gebied. Zy zyn 182 zielen ſterk, onder welke 45 weerbare mannen, en 21 Dati's, zyn.

Saparoewa.

Deze plaats is in aanzien merkelyk toegenomen, zedert het Opperhooft, dat een Koopman is, by het bouwen van de Veſting Duurſtede, van Siriſori, daar wel eer ook de Veſting Hollandia plag te zyn, hier is verplaatſt.

En haar aanzien, door 't plaatſen van 't Opperhooft, en nieuwe Veſting Duurſtede.

De Heer *Schaghen* lietze, op ordre van haar Edelheden, hier ontrent den jare 1691. op een rots bouwen, van waar zig de zelve, gelyk ook het dorp Saparoewa, zeer vermakelyk van buiten vertoont. Men ziet daar ook het dorp zelf al vry wyd uitgebreit, alwaar aan de eene kant de Mooren van 't dorp Siriſori, dat wat Ooſtelyker na de kant van Ouw legt, en aan de andere kant de Chriſtenen, in 't verſchiet leggen, gelyk ons de plaat No. XXII. A. vertoont. De Veſting is rykelyk van geſchut, en van een bezetting van 40 mannen, ſtaande onder een Sergeant, voorzien. Wat ruimte men in dezelve heeft, konnen wy aan de platte gront No. XXII. B. zien.

Tekening daar van.

En platte gront.

Hier ontrent, daar het land op zyn ſmalſte, en maar een myl breed is, heeft men het ſtrand Honimoa, waar na dit ganſch eiland den naam draagt.

Hier lag eertyds niet verre van ſtrand het dorp Siriſorri, vertoonende zig toen op een klip. Men wil, dat deze Lieden van Nova Guinea, of van Onin, deszelfs voorſte deel, leggende ontrent 26 mylen ten Noord-Ooſten van Ceram, hier gekomen zyn. Zy ſtaan nu onder eenen Pati, en zyn ſterk 2340 zielen, 630 weerbare mannen, en 129 Dati's.

't Strand Honimoa, en dorp Siriſorri.

Hier was eerſt maar een plankenhuis, en een Pagger, doch na dat ons volk bevorens op Oelat eenige tyd onder Kapitein *Weſterman* gelegen had, na wien Kapitein *Pieter Chriſtiaanſzoon* volgde, quam 'er eindelyk onder de Heer *Jan van Gorcum* een kleene Veſting, toen ook Baguala en Oma een Veſting kregen, dog in 't jaar 1654 bouwde Heer de *Vlaming* hier de Veſting Hollandia, die niet groot was, en die 'er tot de Heer *Schaghens* tyd geſtaan heeft; maar zy kreeg 1669, behalven de gracht, die zy reets had, wat hoger muuren. Het was maar lapwerk, en daarom is zy 1691 of 1692 afgebroken, en nu een beter werk, dat vry ſterker, frajer en van meer gemak is, op Saparoewa gemaakt, waar na toe het Comptoir met al den ommeſlag, gelyk ook het meeſte volk van dit dorp, verplaatſt is.

Veſtingen hier gebouwt.

De Veſting Hollandia wel eer hier.

Niet ver van hier Ooſt ten Zuiden aan, na de hoek van Tetoewaroe, heeft men het dorp Oelat, dat eertyds mede op 't gebergte lag, dog nu legt het een halve myl van Saparoewa, aan een rotzig ſtrand, een weinig na 't hangen van een gebergte. Het ſtaat onder een koning, die van al de Uliasſerſe Orangkaja's de eerſte en aanzienlyſte is, hebbende nog een Pati onder zig, die Hoofd van een der Soa's van dit dorp is. Men heeft in dit Oelat 1324 zielen, 307 weerbare mannen, en 102 Dati's. Zy plagten met die van Ouw en Itawacka te ſcheppen, dog Ouw ſchept nu niet meer met hun.

Oelat.

Dit was ook de eerſte plaats op Honimoa, daar onze bezetting lag, en daar ook de eerſte Predikant op dit eilant ſtont, om dat men doe op 't zelve geen Veſting had.

Eerſte bezetting, en eerſte Predikant deezes ei-

Een

lands hier geplaatſt.

Een weinig verder, na den hoek van Tetoewaroe, ziet men het dorp Ouw. Het plagt wel eer op een heuvel, niet verre van Siriſori, of des zelfs ſtrand, te leggen. Waar ontrent het nu nog legt. Het is een dorp van veel magt, ſterk zynde, 1428 zielen, hebbende 384 weerbaare mannen, en 89 Dati's. Dit dorp is ganſch Amboina door vermaart, wegens de menigte van goede potten, en teylen, die daar gebakken, en redelyk wel verglaaſt worden, hoedanige men nergens anders heeft, waarom men die na alle de andere eilanden vervoert. Ook hebben zy hier beter aarde daar toe, dan andren, en daar beneven de konſt, om de ſtoffe, waar mede zy verglaſen, beter te doen houden. Ook heeft men in dit dorp 2 of 3 ſchoone Nootenboomen. Tuſſchen Tetoewaroe, en Ouw, legt nog een hoek, de hoek van Ouw genaamt, langs welke van Saparoewa af, tot de hoek van Tetoewaroe toe, een vlakke inbogt van een groote myl is.

Ouw.

Pottenbakkers,

En Nootenboomen hier.

Alle de zielen van het eiland Honimoa, maken uyt 11453 menſchen, 3300 weerbare mannen, en 1198 Dati's 't geen voor een eiland dat zo kleen is in zyn omtrek, en nog meeſt woeſt, en onbewoont, al vry veel is.

Al de Manſchap van 't eiland Honimoa, by een.

Buiten dit Eiland heeft men voor het land van Boy na het Suid-Weſten, en bezuiden 't eiland Oma, ontrent een halve myl (andre ſtellen vry meer) van't land van Boy, en wat minder van Oma, het kleen eilandeken Moelana leggen, zynde drie quart myl breed, rond van gedaante, en met een rifje omſet. Daar woont geen volk op, alzo 'er geen drinkwater, en het wat moejelyk, om 'er aan te komen is. Egter plagt men 'er in oude tyden een dorpje, en een Orangkaja, op te hebben. In oude tyden, lang voor de Portugeeſen, hadden de Ternataanen het belegert, doch, met hun beleg niet veel winnende, een touw aan eenige rots-ſteenen gebonden, en hen gedreigt met dit hun ganſch eiland weg te ſcheppen, waar op die van Moelana, bevreeſt geworden, zich aanſtonds opgaven, verlatende zedert dat kleen eiland, uyt vreeſe dat nog eens deze of geene vyant hen by nagt of ontyde die pots, van met dit eilandje weg te roejen, ſpeelen mogt, gelyk zy ook zedert op Haria gewoont hebben, houdende daar eenelyk hunne thuynen, ontrent welke men zeer ſchoone beurskrabben heeft, die by uytſtek Moelanaſe beurskrabben genaamt worden.

't Eilandeken Moelana.

Onnooſelheid van die ingeſetenen.

Schoone Beurskrabben.

Op het eiland Honimoa, valt zeer veel Clappus-olie, alzo 'er veel van die boomen zyn, van welke Olie (gelyk ook van Lont) Amboina meeſt zodanig voorzien werd, dat het weinig meer van nooden heeft.

Veel Clappus-Olie, en

Lont, op Honimoa.

Dit is nu ook een heerlyk Nagel-Comptoir, hoewel ze daar pas na de komſt der Hollanders eerſt gekomen zyn. En het is een van de beſte buiten-Comptoiren van Amboina, gevende aan 't Opperhooft, die als Koopman hier legt, en die, zo hy de oudſte in dienſt is, voor die van Hitoe gaat, een groote winſt jaarlyks, zo van het overwigt der Nagelen, als ook van 't verkoopen van Rys, Linnen, Sout, Arak, Viſch, (alzo hy alleen daar de vrye Viſſery voor die Veſting heeft) en andere dingen, vooral van 't geld tegen ſwaren intereſt op 't Nagelgewas (hoewel dat verboden is) te geven, zo dat zulk een man in korte jaaren zyne ſchaapjes op drooge heeft. Ik heb een Opperhooft van vier maanden hier gekent, dien voor zyn winſt van die tyd, in myne tegenwoordigheid 10000 Ryksdaalders geboden wierd; dog hy zeide, die daar voor niet te willen geven. En de Heer, die dit bood, leeft nog. Van wegen de E. Maatſchappy heeft hy als Koopman alle maand 60 gulden (en by zyn tweede verband meer) agt Ryksdaalders koſtgeld, zeven kannen wyn, zeven pond kaarſen, en een zekere taks lamp-olie; en woont in de Veſting, daar in hy een ſchoone Wooning heeft.

Ook veel Nagelen.

Een van de beſte buiten-comptoiren, voor een Opperhoofd.

Des zelfs voordeelen.

Onder dit Hooft legt ook (hoewel niet altyd) een Predikant, die hem daar, dog niet aan 't Caſteel, en ook niet als de Landvoogt op Honimoa komt, den rang geven moet. Anders plagt hier, gelyk ook op Noeſſa Laoet toen de Menage nog zo ſterk, als nu, by de E. Maatſchappy niet gezogt wierd, een Krank-beſoeker te leggen, maar dat kan men nu niet langer draagen. En die laſt is te ſwaar.

Rang van den Predikant, en van dit Opperhooft

Ten dienſt van dit Opperhooft geeft de E. Maatſchappy ook een fraay getal van Koebeeſten, waar van hy overvloet van boter en melk heeft, verkoopende (zo hy karig is: want anders moet hy die voor niet geven) de gekaarnde melk aan de Soldaaten. Het Land, daar zeer vermakelyk zynde, lokt hem menigmaal uyt, om dan eens na Ceram, waar van ook een groot deel onder Honimoa ſtaat, dan eens na Hatoewana, dan eens na Noeſſa-Laoet, om een playſiertje te gaan. Ook geeft hem de E. Maatſchappy een ſchoone Orembaey, waar op een Hollandſch Boſchſchieter met 40 Inlanders vaart, welke zy al mede betaalt, te weten, de inlanders, zo lang zy op een tocht zyn, dog de de boſchſchieter is in vaſten dienſt; behalven deze legt hier ook een Wondheeler, die

Verdere voorregten van 't Opperhoofd.

op de zieken dagelyks paſt, en hier voor Dokter ſpeelt, gelyk alle Chirurgyn's in Indiën doen, alzo een Dokter, of Advocaat (want die heeft men 'er nu mede niet) de E. Maatſchappy, te veel zoude koſten. Dat 'er egter plagten te weſen, zullen wy onder Batavia zien. Als hy uitgaat, volgen hem twee oppaſſers met geweer (zynde de zelve eer, die men een Raad van Indiën op Batavia aandoet) en als zyn Vrouw uytgaat, volgt haar een Soldaat met zyn geweer. Hy heeft ook (even als de Landvoogt aan 't Kaſteel) 't recht van de Jacht, en niemant mag, buiten zyn verlof, gaan jagen. Dus ziet men, dat zulk een Opperhooft, die hier als Oppervorſt des Lands van allen aangemerkt, en meer als de Landvoogt, hoewel hy daar onder ſtaat, gevreeſt word, (om dat dit Comptoir wat verre van 't Hooft-kaſteel legt,) als een kleen Prinsje leeft, konnende meer geld, als de Lantvoogt zelf, in een jaar opleggen, hoewel hy gemeenelyk, (zo men giſt) wil hy 'er geruſt blyven, en niet gezogt worden, heimelyk bloeden, of met den Landvoogt t' zamen doen moet, zynde het zeker, dat hy 'er zonder kleerſcheuren niet afkomt, wil hy aan 't Hof op Amboina in gunſt blyven; want ſchoon Honimoa wat verder, dan Hila, van 't Caſteel legt, de Landvoogt, die overal zyn Spions heeft, weet wat 'er omgaat, en kan hem daar zo wel, als dien van Hitoe, vinden.

Swavel, wel eer hier vallende.

De Gebergten alhier plagten wel eer zo men zegt, op een vlakke plaats, Camey genaamt, Swavel uyt te leveren, die men nu egter niet meer vind. Ook

En Batoe Poan.

valt hier Batoe Poan in 't Ooſtelyk deel van dit Eiland, zynde een graauwe ſteen, die zagt is, en die de inlandſche ſwangere Vrouwen zeer geerne eeten, na dat zy die eerſt eenigen tyd in den rook gehangen hebben, alzo zy zich vaſt inbeelden, dat zy dan blanke kinderen baaren zullen, dat hen de meeſte tyd geweldig ontſchiet.

Men wil, dat de beſte op Itawakka, en Oelat, valt, en op Ouw mede, dog daar vertoont hy zig rood, met wit gemengt, welke roodſte ſtukken zy uitzoeken om hunne potten rood te verwen. Tuſſchen Tijouw en Porto valt

Lauw Water, by Porto.

ook laeuw water, en by 't Dorp Pia, of daar het wel eer was, witte aarde, Oence Pia genaamt, die zeer vet, en voor de Goudſmids dienſtig tot vormen en kroeſen, gelyk ook voor Sagoe-vormen, is.

Een groot Deel van Ceram,

Gelyk nu een groot deel van Ceram, immers van Iha, en Coeloer, tot Werinama toe, zoo niet verder, mede onder dit Opperhooft ſtaat, zo is hy gewoon jaarlyks tot het beſchryven der zieonder dit Opperhooft en zyn weſen.

len, den Corporaal van Hatoewana, met een Orembaay af te zenden. De voorname reden van de plaatſing van dit Opperhooft, en zyn meeſte werk alhier, is, om de Nagelen van den Inlander in te wegen, en te betaalen, dat wel ten overſtaan van eenige bedienden geſchiet, om te beletten, dat de inlander niet verongelykt werde; maar wy zullen elders aan eenen Pitavin zien, wat liſten daar toe zodanig een Opperhooft op zig zelven, behalven nog veel van een andren aart, het zy alleen, het zy met deze twee gecommitteerden te zamen, als zy malkanderen verſtaan, gebruiken kan.

Daar beneven legt hy hier, om een groot deel van de Kleeden, Sout, Ryſt, enz. van de E. Maatſchappy, aan den inlander te verpaſſen. Hy heeft een Thuyn, en Thuynier, buiten eenige koſten; en hy ſpreekt by na groote nog kleene, zonder eerſt een ſmal geſchenk te ontfangen.

Waar in hy door een Aſſiſtent ondersteund word.

Hier van nu moet hy wel boek houden; dog daar toe geeft hem de E. Maatſchappy een Aſſiſtent, om alles voor hem te ſchryven, zo dat hy 't werk, ('t geen ons hier na breeder by inſtructie blyken zal) maar na te zien, een briefje aan de Landvoogt zelf te ſchryven, en verder maar op zyn muiltjes te gaan heeft.

Ook legt dit Opperhooft hier om een wakent oog op alles te houden, zo in opzigt van den inlander, en zyne geheime aanſlagen, als in opzigt van den ſluik-handel met inlanders, of Europeers, die daar mogten komen, hoewel hy daar toe meeſt de oogen van andere gebruykt; voor al, zo hem het uitgaan in de hitte, die men in deze Gewelten, op den dag al wat ſterk heeft, verveelt, hoewel de winden het zeer veel matigen.

Eindelyk zo is dit Opperhooft ook (de oudſte in dienſt zynde) het naaſte lid na den Capitein, en aldus de vierde in rang, in den Politiken raad, en in meer andre vergaderingen aan 't Kaſteel, daar hy als een lid zit; dog in de vergadering der Koningen en Vorſten, of Graven van Honimoa is hy de eerſte, alzo hy daar den Landvoogt verbeelt.

Welke inlandſche Vergaderinge, op Saparoewa gehouden wordende, beſtaat in 13 Perſoonen, in rang gezeten, als hier volgt. Namentlyk na 't Opperhooft, als Voorzitter, zit:

Radja van Oelat. - -	1
Radja Paperoe. - -	2
Radja Toeaha. - -	3
Pati Siriſori. - -	4

Pati

Pati Ouw. - - -	5
Pati Haria. - - -	6
Pati Boy. - -	7
Pati Tiouw. - -	8
Pati Itawakka. - -	9
Radja Porto. -	10
Orangkay Nollot. - -	11
Radja Saparoewa. -	12
Pati Ihamahoe. - -	13

Op 't Eiland NOESSALAOET, te weeten:

Radja Titaway. - -	1
Radja Amet. - -	2
Pati Abobo. - -	3
Pati Nalahia. - -	4
Pati Leynitoe. - -	5
Pati Sila. - -	6
Orangkay Akoon. - -	7

Hy mag ook (gelyk alle andre Opperhoofden) alle zaaken van boetens onder den inlander, tot 6 Ryxdaalders toe, dog verder niet, (hoewel dat zo effen niet gaat) afdoen. Waar mede wy van Honimoa afscheiden.

Het Eiland O M A.

Het eiland Oma, kaart daar van.

Van Honimoa gaan wy over tot de beschryving van 't eiland Oma, zynde het thiende, waar van wy een byzonder kaartje, in de Plaat N°. XXIII. vertoonen.

Dit is het naaste van de drie Uliasserssche eilanden (want Moelana rekent men niet) die beoosten Amboina leggen, anders ook wel Bowang Besi, dat is, werpt het yser weg, genaamt, hoewel die naam eigentlyk maar tot het deel, dat de Christenen bewoonen, betrekkelyk is.

Het legt niet wel twee mylen van de oost-hoek, van 't eiland Amboina; en tusschen dit land, en dat van Honimoa, is by Holalioe en Porto, maar een guil of opening, die nog geen halve myl wyd is.

Het is twee mylen breed, en drie mylen lang, en ook in twee deelen verdeelt, waar van het Suidelyke, Bowang Besi, en het Noordelyke (daar de Mooren woonen) Hatoeaha, of Hatoehaha, genaamt is.

En dorpen.

Eertyds waren 'er maar zeven dorpen, nu heeft men 'er elf op, te weten: Oma, Aboro, Wassoe, Holalioe, Karihoe, Pelauw, Roehemoni, of Roehoemoni, Cabauw, Kailolo, Samet, en Haroeko.

Wy zullen van het dorp Oma, waar na het eiland genaamt is, en dat op de Suid-West-hoek in een bogtje legt, beginnen; alwaar op den Hoek van Samet zelf oud Samet plagt te leggen. Een hoek, die zeer quaad is, om wegens de sterke stroom 'er voor by te geraaken.

Oma, en des zelfs Mannschap.

Het dorp Oma zelf legt geen half myl binnen dien hoek, na het Oosten toe. Hier plagt van 't jaar 1627. een Vesting te zyn, die in 't jaar 1656. weer afgebroken is, om dat ze te na onder 't gebergte lag, en dierhalven weinig dienst, ja zelf ondienst, dede. Ook is de plaats zelf zeer ongemakkelyk om aan te komen, wegens een rif, dat men 'er heeft, en plagt ook Oma bevorens boven op den berg te leggen; dog nu legt het beneden aan strand, dat zeer riffig is.

Vesting hier, in 't Jaar 162-

Hier gebiet een Pati over een slegt dorp, dat zeer kort onder het gebergte legt. Hy is de eerste in rang, onder al de Orangkaja's, konnende dit dorp 750 zielen, 157 gewapende mannen, en 117 Dati's, opbrengen. Zy scheppen met Wasloe (dat tegen Haroeko verruilt is) nu een Coracora met Samet, plagten in oude tyden een groote Coracora, waar op de zeven Christen dorpen waren, te voeren; dog men heeft 'er in de Heer *de Vlaming's* tyd twee van gemaakt, zo dat de vier andre met Aboro scheppen.

Warm Water op Sila.

Een half myl beoosten Oma, legt de plaats Sila, daar men aan den Oost-hoek van een bogtje, een rivier, en ontrent welke men een zeer zwavelagtige put met warm water heeft, dat daar in staat en borrelt. Zy is ontrent een mans-lengte diep, en legt een dik hout roosterwerk daar over henen, om 'er op te konnen staan, ten einde het voor lamme en jigtige menschen als een bad te konnen gebruiken. Dog zekere jigtige, de proef daar af willende nemen, en juist met zyn lichaan op een verrot hout gezeten zynde, raakte 'er met een stuk van zyn bil in, die, eer men hem 'er uyt had, byna gaar was; dog de Jigt was voor dien tyd over, waarschynelyk door de schrik, en groote pyn aan 't gebrande deel. Maar schoon zy naderhand weer quam, hy was niet weer na 't bad te krygen, vreesende met zyn andere bil 'er ook in te geraaken, waar op hy nu maar alleen zitten kon.

Geval van een Jigtige.

By die eene put heeft men ook nog een andre, boven op rondom vol geele aarde, daar uit het water overloopt in dat riviertje, dat 'er mede, dog verdragelyk, warm van is. Ook is de aarde daar ontrent, als men maar een weinig graaft, zeer warm; dat egter niet belet, dat men daar om streeks veel Sagoe- en andre boomen heeft, die zeer fris staan. Ook ziet men aan strand verscheide plaatsen, daar mede warm water uyt de grond opwelt, dat men eg-

ter by hoog water, alzo 'er de Zee dan over henen loopt, niet gewaar word. Vooral ontdekt men dit ontrent den Oofthoek niet verre van het dorp Oma.

Dit dorp legt gelyk wy hier voor zeiden, van de Zuid-Weft-hoek van Samet, niet wel een halve myl, en van daar tot Harocko toe wat verder als een halve myl, van waar men te water den hoek, (dog niet zonder gevaar, als het waeyt) omkomen kan. Vele laten zig ook wel over den berg, die boven op vlak, en vol Coefcoes, (zynde lang fny-gras) is, met een draagftoel langs een zeer vermakelyke weg, ontrent een uur lang dragen; dog noit zal ik vergeten, in wat gevaar ik my daar op zekere tyd bevond, van, zo ik my niet zeer haaftig gered had, en de wint niet gekeert was, te zullen verbranden.

Gevaar des Schryvers op Oma's Gebergte.

Het wayde, terwyl ik gedragen wierd, een heldre wind, en ik had in myn draagftoel, die rondom bekleed was, (om tegen de zon gedekt te wezen) niet de minfte gedagten van quaad; maar ik was geen quartier uurs voor de wind gedragen, of wy geraakten alle in het uyterfte gevaar, alzo dat groot velt agter ons, door de fterke wind in een oogenblik tyds alomme in brand ftond, 't geen, al voortgaande, zo fchielyk agter ons toenam, dat ik, op 't waarfchouwen van myn ouderling en verder volk, die wel veertig man fterk waren, naulyks tyd had, om uyt myn ftoel te geraken.

De Vlam, en ftom, of rook van de vlam, fteeg hemelhoog, en deed ons zidderen, als wy maar te rug keken, zo dat lopen hier beft was. Wy zouden het egter met hard loopen niet ontkomen hebben, zo ons de Heere niet wonderbaarlyk geholpen had; ten deele door het draajen van den wind, en ten deele door dat 'er tuffchen beiden, een kaale plek was, daar de vlam zoo fchielyk niet vatten kon. Wy dankten, na dat wy zo gelukkig ontkomen waren, Godt voor zyne groote genade; maar ik fchrikte nog zeer, wanneer de Meefter van Oma my verhaalde, dat hy op die zelve plaats nog eens in 't eygen gevaar, dog veel groter dan nu, geweeft was, alzo fy het toen niet hadden konnen ontloopen, en genoodzaakt waren, om van de fwaren rook niet te verftikken, met hunne aangezigten tegen de gront te gaan leggen, latende branden dat branden wilde. Hoewel toen 't dorre gras niet zo hoog, en den brand dierhalven hen zo nadeelig niet, als de rook, was; maar zy waren egter niet weinig van de vlam aan hunne kleederen, en in 't aangezicht, geteekent, behalven dat al hun hair weg was. In zulk een gevaar ben ik nog eens, op een ander gebergte van het eiland Oma, tuffchen Roehoemoni, en Samet, geweeft; dog toen woey het zo fterk niet, ook waren wy veel eer gered; hoewel wy anders in het zelve ongemak waren, alzo de wint fchielyk toenemen kan.

Ander diergelyk geval.

Van Oma gaat men Ooft aan na het dorp Waffoe-oe, of Waffoe; 't geen een groote halve myl van 't warm water, een groote myl van 't dorp Oma, en pas een agtfte van een myl van Aboro legt. Pas na dat men van 't warm water afgaat, heeft men wel een kleene bogt; in welke, gelyk ook in de vorige, zig hier en daar katskoppen op een fmal rifje, en ook op het ftrand Toppea, dat men eerft voorby moet, opdoen. Wat verder op, byna midden in 't land, had men gebergte van 't oud Krioe, of Karihoe, wiens inwoonders na de Noord-zyde by de Heer *Huftaarts* tyd al verhuift zyn. Men heeft daar wel een fraje rivier, die hen daar had konnen houden; dog hun vyanden verdreven hen, door menigvuldige quellagien, 't geen hen te eerder bewoog, om den goeden raat van dezen Landvoogt te volgen, en zig by de Vefting Hoorn neder te zetten. Waffoe en Karihoe.

Die van Karihoe, welke Chriftenen, gelyk ook die van Oma, zyn, bevinden zig onder dat Mooren-neft, 't geen men daar ontrent heeft, niet al te wel, hebbende met die van Hatoehaha gedurig gefchil over de grenspalen, hoewel 't verfchil van den Godsdienft de rechte gront daar van is. Zy zyn onder 't gezag van een Pati, en konnen 283 zielen, 91 weerbare mannen, en 44 Dati's, uitleveren.

Een weinig voorby de rivier van oud Karihoe lag wel eer oud Waffoe, en wat Ooftelyker, dog vlak in 't Zuiden van 't eiland Oma, het rechte Waffoe, zoo als 't zich tegenwoordig op een fteile klip als een kleen dorpje vertoont, leggende aan een riffig ftrand, onder de lommer van fraeje Calappus-bomen. Het ftaat onder een Pati, en is fterk 181 zielen, 51 weerbare mannen, en 29 Dati's, makende met die van Oma en Samet eene Coracora uit. Oud Waffoe.

Van Waffoe Ooft-aan gaat men na het dorp Aboro, dat een quart myl verder legt, in een klippig diep bogtje, en daar het wel eer in 't gebergte op den heuvel Ama Ila plagt te leggen, zoo legt het nu ontrent een boogfcheut van ftrand. Het ftaat onder een Pati, de tweede van de Chriften Orang-kaja's in rang, voerende het bevel over 384 zielen, 85 weerbare mannen, en 64 Dati's. In oude tyden waren deszelfs drie Soa's drie byzondre dorpen Ama Ila, Amaica, en Amatoeli genaamt. Aboro.

Van ouds drie dorpen uitmakende.

En

Rivieren hier. Een weinig Ooſtelyker komt men by de rivier Waytahoc, en ontrent een half myl van Aboro, Ooſt-aan, heeft men het ſtrand Nayla, dat eenparig tot aan den Ooſt-hoek van 't eiland voortloopt, zonder dat men iet anders, dan nog een rivier, een half myl van de rivier Waytahoe Ooſt-aan leggende, ontmoet.

Holalioe. Pas voorby den Ooſt-hoek heeft men de rivier Wayhoka; na welke deze hoek genaamt is, en een quart myl beweſten den Ooſt-hoek ziet men het dorp Holalioe, dat eertyds diep in 't Ooſtelyk gebergte lag, dog nu is het aan een ſchoon wit ſtrand geplaatſt, vlak in 't gezigte van 't eiland Honimoa (dat'er Ooſtelyk van af legt) zich opdoende; de inwoonders behoorden wel eer onder de Mooren van Hatoeaha, dog zyn nu Chriſtenen, en ſtaan onder een Orangkaja, ſterk 302 zielen, 88 weerbare mannen, en 47 Dati's, ſcheppende mede onder Aboro.

Rivieren. Van Holalioe al Weſt aan, gaat men een groote halve myl verder langs een vlak ſtrand over een rivier, en een quart myl verder over de groote rivier Way Lapia, die uit zeker gebergte diep landwaart in ontſpringt, en zig hier in zee ontlaſt; alwaar men het begin van een groote vlakke bogt heeft, die pas beooſten de rivier Way Lapia begint, en zig ontrent een halve myl verre, tot een hoek in 't Noord-Noord-Weſten gelegen, daar men weder een rivier by heeft, uitſtrekt. In deze bogt, even voorby Karihoe. Way Lapia, heeft men een kleene rivier, en niet verre beweſten de zelve heeft men nu het dorp Karihoe, bevorens by ons beſchreven, alwaar men ook zedert 't jaar 1655. de ſteene Veſting Hoorn De Veſting Hoorn. gebad heeft, die met een Sergeant en 20 zoldaten bezet is, om de Mooren te beteugelen, die het geſpanſchap van Hatoeaha, beſtaande in die van Pelau, Kaylolo, Kabauw, en Roehemoni uitmaken, welke laatſte zeggen, dat haar ſtrand Oeriaſſa 't rechte ſtrand, en haar land het recht land van Hatoeaha is.

Oude ſtaat van dit geſpanſchap. Alle, die van dit geſpanſchap waren, plagten in oude tyden zeer verſtrooit, by huisgezinnen van 10 of 20, in 't gebergte te woonen, ſcharende in de tyden der Portugeeſen wel nader by een; dog eindelyk verzamelden zy wat ſterker by malkanderen, maakten met die van Rehoemoni een dorpken uit, en namen hunnen toevlugt tot den ſterken en onDen berg Alacca. winbaren berg Alacca, die anderhalf myl agter Rehoemoni legt. Zy wierden daar door de Portugeeſen eerſt belegert, en eindelyk overwonnen, na 't verdryven van welke zy wel onder onze magt geraakt zyn, dog hebben niet nagelaten ons van tyd tot tyd veel moeite aan te doen, daar van de Heer Opperlandvoogd *van Diemen* in't jaar 1637. getuige geweeſt is, gelyk wy op zyn plaats zullen zien, die hen wel belegert, dog niet overwonnen heeft. Zy gaven zich naderhant wel over, dog de Heer *van Diemen* vond 1638 goet, hen aan koning *Hhamza* weg te ſchenken, om met de Mooren geen hooftbreken meer te hebben, alzo 't een quaſtig volk is.

Moejelykheden by de Heer van Diemens tyd.

Die dit volk aan. koning Hhamza overgaf.

De koning van Pelauw, diens dorp zeer dicht by de Veſting Hoorn legt, is de eerſte onder hun, voerende het gebied over 775 zielen, waar onder 240 weerbare mannen; en 112 Dati's zyn. Hy laat zig ook, trotsheits halven, wel Koning van Hatoeaha noemen; dat hem die van Roehoemoni betwiſten, zeggende, dat zy 't rechte Hatoeaha (gelyk wy bevorens zeiden) en 't ſtrand dat dien naam voert, in eigendom bewoonen; een geſchil daar geen einde aan is, alzo zy met haken en oogen aan een hangen; zy plagten eertyds een myl landewaart in, agter het ſtrand Oeniaſſa te leggen, dog zyn hier, ontrent de Veſting Hoorn, door de Heer *Vlaming* by malkanderen, daar zy nu nog leggen.

Pelauw.

Trots koninkje.

Van Pelauw Weſt aangaande, en by die rivier, die op 't einde van deze vlakke bogt ontrent een hoek legt, gekomen zynde, heeft men, byna een quart myl van de wal in 't Noord-Noord-Weſten een rif, dat wel een groote quart myl breed is, en zig Noord-Ooſt henen uitſtrekt.

Rivieren hier.

Dus dan van dien hoek by die rivier byna een half myl verder Weſtaan gaande, ontmoet men een rivier, dog geen dorpen; maar een half uurtje verder, daar 't land wat inbuigt, en verſcheide kleene hoeken maakt, komt men by Caylolo, een dorp, dat byna vlak in 't Weſten van dit eiland in een kleen bogtje legt.

Caylolo.

Het plagt wel eer een half myl verder in 't gebergte te leggen, dog nu legt het ontrent een quart myl benoorden Cabauw, en ontrent anderhalf myl van Haroeko.

Dit is een ſchoon dorp, van 't welk wy elders, met eenig bewys zeggen zullen, dat hier alleen de overblyfzels van de naam Ambon (waar na deze Landvoogdy, en in 't byzonder ook 't eiland genaamt is) te vinden zyn, zonder dat wy'er ergens iets meer af hebben weten op te ſchommelen. Dit dorp is ſterk 632 zielen, onder welke men 178 weerbare mannen, en 73 Dati's, ſtaande alle onder een Orangkaja, telt.

De overblyfzelen van 't woort Ambon, hier alleen nog te vinden.

Het dorp Cabauw legt een quart myl Zuidelyker; zeer dicht by Roehe-

Cabauw.

Rivieren daar ontrent.

moni, dat 'er allernaaſt, bezuiden het zelve legt, Cabau aan een rivier, en Roehoemoni aan een andere rivier, die een weinig Weſtelyker, en derhalven midden in, tuſſchen die twee rivieren legt.

Cabau lag eertyds wel een halve myl van ſtrand, mede op 't gebergte, op een ſcherpe heuvel; dog nu legt het ook aan het ſtrand Oeniaſſa, pas in een bogt, die zyn begin voorby den hoek van Caylolo neemt, en eerſt wat dieper, en daar na wat vlakker, Zuid-Weſt aan loopt; zynde deze bogt wel een halve myl in de lengte. Die van Cabauw plagten wel eer onder eenen Imam of Prieſter, te ſtaan. Zy zyn nu 470 zielen, 142 weerbare mannen, en 38 Dati's ſterk.

Houte Logie wel eer hier.

Hier plagt in oude tyden een houte Logie aan ſtrand te zyn; dog die is naderhant weggenomen.

Roehoemoni.

Het dorp Roehemoni, dat 'er naaſt, op het zelve ſtrand legt, ſtaat onder een Orangkaja, die 't gezag heeft over 600 zielen, 142 weerbare mannen, en 38 Dati's.

Dit geſpanſchap is van ouds een zeer wederſpannig en kitteloorig volk geweeſt, dat ons veel moeite, voor al in de eerſte oorlogen met Kakiali en Leliato, aangedaan heeft. Zy ſcheppen met haar vier dorpen eene Coracora.

Samet.

Van Roehemoeni tot Samet, dat een kleen half uurtje Nood-Weſt aan legt, ontmoet men niet dan een ſtompen hoek, die regt in 't Weſten legt, pas bezuiden de welke men Samet heeft. Dit is weer een Chriſten-dorp, dat wel eer in 't gebergte na de Zuid-Weſt-hoek toe, bezuiden Haroeko, (gelyk wy bevorens zeiden) plagt te leggen, dog nu vertoont het zig pas benoorden Haroeko, ontrent een kleene halve myl van den Zuid-hoek van Oma, hier aan ſtrand in een kleene bogt, leggende naaſt Haroeko, dat wat Zuidelyker by een ſchoone rivier legt. Het is een kleen dorp, hebbende 320 zielen, 73 weerbare mannen, en 56 Dati's, alle welke onder een koning ſtaan, die de tweede in rang van de Chriſten Orangkaja's, en de naaſte aan den Pati van Oma is, daar anders de koningen altyd voor de Graven gaan.

Haroeko.

Het dorp Haroeko, dat wel eer in 't gebergte lag, is nu aan 't ſtrand Nanoeroko genaamt, niet verre van de rivier Lykriſa gelegen. Het ſtaat mede onder een koning, die de derde in rang is, en diens gezag zig uitſtrekt over 379 zielen, 92 weerbare mannen, en 43 Dati's. Zy ſcheppen nu met die van Aboro; dog plagten dat met die van Oma te doen.

Het dorp is zeer fraai, en vry wyd uitgeſtrekt. Ook is hier in 't jaar 1655 een kloeke Veſting Zeelandia genaamt, gebout, waar in gewoonlyk een bezetting van 24 zoldaten onder een Sergeant, gelyk die alle weer onder het Opperhooft van 't eiland Oma ſtaan.

Afteekening van 't zelve, en van de veſting Zelandia.

Deze Veſting, met het dorp, ziet men hier in de plaat, No. XXIV. zeer net afgeteekent.

Een ſchoon Nagel-Comptoir hier.

Alhier heeft de E. Maatſchappy mede een ſchoon Nagel-Comptoir, alwaar een Opperhooft legt, die, ſchoon maar een Onderkoopman, en in rang veel minder als een Koopman; echter in zynen Rechtsban, dat is op het eiland Oma, zo veel in alles, als 't Opperhooft van Honimoa op Honimoa, is. Dus geeft hy als Hooft der Veſting ook hier (gelyk alle Opperhoofden) het woort.

Aanzien, voordeelen, en werk van 't Opperhooft.

Hy heeft ook by de zynen het zelve aanzien, en in alles een en de zelve voordeelen zonder onderſcheit, als alleen, dat Honimoa nog een Nagel-eiland, te weten Noeſſa Laoet, onder zig heeft, en dat daarom zyn voordeelen in dezen opzigte ook zo groot niet zyn, hoewel zy van den zelven aart zyn, en uit eenerlei woeker en ſchraapzugtig handelingen voortkomen, gelyk in den gront zeer vele Indiſche winſten van de Opperhoofden op de buiten-komptoiren, hoewel de een zyne zaken nog wel wat ſynder, en edelmoediger, als de ander weet te beſchikken.

Even zo is 't ook met de vermaken van een Opperhoofd zo hier, als elders, geſtelt, dewyl de E. Maatſchappy hem even, als die van Honimoa, ook een ſchoone Orembaei met een boſchſchieter, en 40 mannen 'er toe, beſtelt.

Rang des Predikants.

Hier lag ook in vorige tyden een Predikant, en dan had hier 't Opperhoofd al mede de rang van hem, invoegen als wy van 't Opperhoofd van Honimoa beſchreven hebben. Ook geeft hem de E. Maatſchappy een Wondheler, om op alle zieken te paſſen. Hy is hier ook Hoofd in de vergadering der Inlandſche Orangkaja's van dit eiland; dog hy zit in geen vergadering aan 't Kaſteel. Zyn werk is een en 't zelve, als dat van 't Opperhoofd van Honimoa; dog hy heeft daar mede een Aſſiſtent toe. Gaat hy, of zyn vrouw uit, zy genieten het zelve eer-bewys, als 't Opperhooft van Honimoa. Heeft die zyn thuin, en thuinier, deze mede. Heeft die zyn koebeeſten, melk, en boter, vry; deze ook. Moet hy een wakent oog op alles houden, het is hier mede de poſt van dit Opperhooft; zo dat zy in veel zaken groote overeenkomſt hebben; hoewel zy in eenige trappen van eer, en ook in de grootheit van winſten, verſchillen. Hy heeft ook een fraje woning buiten de ſteene Veſting, dog binnen een Pagger van paliſſaden, en geniet van Comps.

wegen

CAART van het EYLAND AMBOINA in 't bijsonder.

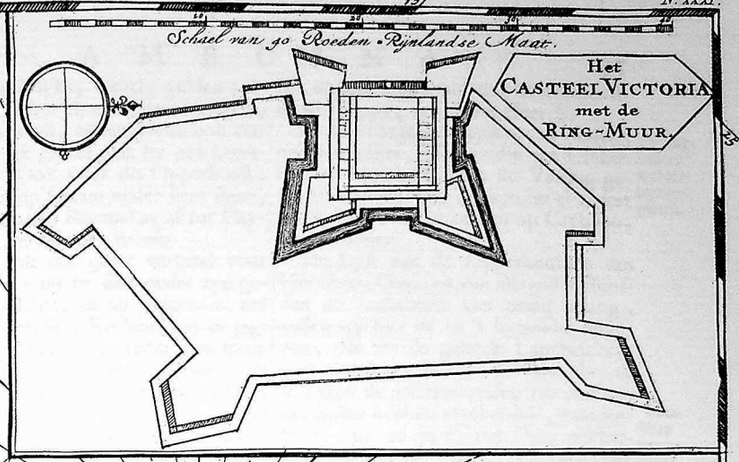

Drie Gebroeders

H I T O E

A M B O I N A

L E Y T

L A M O R

Twee Duytsche Mylen

wegen maandelyks, veertig gulden zoldy, vyf Ryxdrs. en een quart koſtgelt, vier kannen wyn, en lamp-olie ook een zekere tax; ik geloof, dat hy ook keerſſen geniet. Ook weet dit Opperhooft, wat dorpen op Ceram onder hem ſtaan, te weten die van Roemakay af tot Caybobo toe, en daar om ſtreeks.

Dorpen van Ceram onder hem ſtaande.

Het is ook een groot vermaak voor hem, dat hy nu en dan onder zyn gebied op een Hart, en op Ceram ook wel op een ſchoon wilt Koebeeſt, op de jagt of zelf kan gaan, of een ander laten gaan. Het laatſte kan die van Honimoa mede op Ceram doen, dog tot het eerſte geeft ſyn gebied zoo veel gelegenheit niet, als wel 't Eiland Oma, alzo daar onder ook, in opzigt van 't Nagel-wegen, Toelehoe, en meer andre plaatzen op Amboina's Ooſt-hoek, daar hy al mede de vrye jagt heeft, behoren. Uit alle welke zaken men ziet, dat het Opperhooft alhier, gelyk op alle andre buiten-plaatſen der E. Maatſchappy, een groot Heer is.

In de voorgaande tyden van oorlog, onder Madjira, plagten die van Caybobo ook hier benoorden de Veſting geplaatſt te zyn; dog die zyn nu al zedert 1679. weder na Ceram, en op Caybobo, gaan woonen.

De Caybobers wel eer hier geplaatſt.

De Lyſt van de Opperhoofden van Honimoa, Oma, en van alle andre Hoofden en bedienden van eenig belang, zullen wy hier na in 't byzonder opgeven, als wy de geheele Landbeſchryving met den aankleve van dien, als ook de zaken en geſchiedeniſſen van Amboina, zullen hebben afgehandelt, waar mede wy dan van dit Eiland Oma affcheiden, om tot het Eiland Amboina over te gaan, alleen hier nog maar by voegende, dat 'er op 't Eiland Oma 4995 zielen, 1338 weerbare mannen, en 675 Dati's zyn.

Manſchap van 't eiland Oma by een getrokken.

DERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

HEt *Eiland* Amboina, *en deszelfs groote. Kaart van 't zelve. Van de Kuſt* Hitoe. *Reden van die naam. 't Getal der* Geſpanſchappen *en* dorpen, *hier onder behorende. Naamen der* Geſpanſchappen *en* dorpen, *ider byzonder. Die buiten elk* dorps-hoott *nog een* Hooft *van elk* Oeli *hebben. Die ook* Orangkaja Camera *is. Het* Oeli Helawan. *Waar de vier oudſte* Hoofden *van Hitoe zich onthielden. Die daar na maar een* dorp Hitoe Lama *maakten. Dat qualyk van zommige een* ſtad *genaamt werd. Het* Spellewerks-kuſſen, *door den* Koopman Moris *weggenomen. Tot groot gemak der* Reizigers. Tomoe. Hoenoet, *met de dorpen, wel eer daar onder ſtaande. En deszelfs* koning. *Verandering ontrent die dorpen.* Ajer Goeroe Goeroe, *twee korte* Land-wegen. Ajer Madjapait *op de eene weg. Die zeer vermakelyk is. De* Veſting Leiden *hier gelegt. 't Werk van den* Sergeant *op* Hitoe Lama. Hila. Rivierken *hier.* Kapitein Hitoe's *oude verblyfplaats* Hila *de* Hooftplaats *en 't* Comptoir. *De* Veſting Amſterdam afgetekent. *Zynde 't vermakelykſte geweſt van* Amboina. *Het* Mangga's-boſch, *en de ſchoone* Hertenjacht. *Het* Opperhooft *van deze* kuſt. *Deszelfs* aanzien, gezag, voordeelen *en* werk. *Die hier een* Princen-leven *heeft.* Hila's Manſchap. Moſappal. *De* Hitoeelen *een* trots *volk, en al-om* Mooren, *uitgenoomen* een *dorp. Zy werden tot 't planten van* Nagel-boomen *gedwongen.* Afteekening *van den* nieuwen Tempel *op* Hila. *Het* Oeli Sayleſſi. Mamalo. *Rivieren en* Nooten-boomen. Poeloet. Lojen. Hauſihol. *Den berg* Capaha. *En 't gebergte* Tanita, *daar veel* weglopers *zich verbergen. Swaar* Hoofd-hair *van een der zelve. Hoe 't op dit gebergte is. Swaare* Hars-boomen. *'t Strand* Tommol, *en* Indigo *daar geplant.* Lïen, *Manſchap. Grenspaal van 't gebied des* Opperhoofts *van de* kuſt Hitoe. Mamalo's *volk. En het* Oeli Sawani. Hoekonaloe Chriſten *geworden.* Wackal, *en* Orangkaja Tamaleſſi *in de* Keten. Peliſſa. *Verſcheiderly* Oker. Eli. *En het* Oeli Hatoenoeko Kaytetto. Rivieren *hier.* Eerſte Hollandſche Veſting *op* Hatoenoeko. Nokohali. Thealaä, Wawani, *en* Eſſen. Swavel-aarde *by* Eſſen. *Gevolgen van de ſware* aardbeving. *De rots* Sipel. Radja Ulaul *weleer hier. Het* Oeli Leala. Ceyt. *Steene* Veſting Libalchoe *en* Wauſelaä. Nootenboomen *hier. Verplaatzing van dit Volk* Layn. *Het* Oeli *van* Nau, *en* Binau. *De* Veſting Haarlem *op* Negri. Lima. *Veel* Rivieren. Nau. Binau. Henneheloe. Hennelale. *Het* Oeli Solematta. Tolehoe. *Schoone* Herten-jacht,

ten-jacht, *en* Rivieren *hier*. Tiel. Chriſtenen *hier*. Tengah Tengah. Hoek *van* Tiel *zeer gevaarlyk*. Heet water. *Waar die van* Tengah Tengah *de* Nagelen *wegen*. *Al de* Manſchap *der* kuſt *van* Hitoe *bycen getrokken*.

Het Eiland AMBOINA.

Het eiland Amboina, en deszelfs groote.

WAt dit Eiland aangaat, 't is het elfde, en daarom by ons het laatſte in rang, om dat dit het aanzien-lykſte, het fraaiſte, en dierhalven ook het voornaamſte van de Landvoogdy van Amboina is.

Het legt van Ceram, of van Hoewamohel, by Lebelehoe, op de kuſt van Hitoe na 't Noorden, twee mylen, en in 't Ooſten van 't eiland Oma, een en drie quart myls. Het is, in opzicht van de kuſt van Hitoe agt mylen en een halve, en in opzigt van Leytimor vier mylen en een halve, of ten uiterſten vyf lang, in opzigt van 't eerſte twee en een halve op zyn breedſte, en in opzigt van Leytimor, ontrent twee mylen breed, giſſende, dat het in de rondte ontrent 20 of 21 mylen beſlaat.

Om het ordentelyk te beſchryven, moeten wy voor af weten, dat het in twee deelen afgeſcheiden is, van welke 't Noorderdeel, of de kuſt Hitoe, wel het grootſte, maar het kleenſte, of Leytimor, in 't Zuid-Ooſten gelegen, het aanzienlykſte is, om dat op 't zelve de ſtad Ambon, en de Hooft-veſting legt, en dierhalven de Heer Landvoogt aldaar zyn verblyf hout.

Kaart van 't zelve.

Wy geven voor af een kaart van 't eiland Amboina in het byzonder, of op zich zelven buiten de groote kaart, om daar uit de nette ſtrekking, in een grooter beſtek, dan in de groote kaart, te zien, zodanig als wy dat in de plaat No. XXV. vertoonen.

Van de Kuſt HITOE.

Van de kuſt Hitoe.

Wat de naam van dit Land aangaat, Hitoe betekent in 't Amboineeſch, zeven. Een naam, waarſchynelyk aan die kuſt, en ook aan twee dorpen op 't zelve, gegeven, of om dat dit ganſch landſchap in zeven Oeli's, of geſpanſchappen, of wel, om dat het eerſte Oeli in zeven Campons, of gehugten, verdeelt was.

Reden van die naam.

't Getal der geſpanſchappen, en dorpen hier onderbehorende.

Dit land nu, in zeven geſpanſchappen, ider gemeenelyk vyf dorpen uitmakende, beſtont in 't geheel uit deze vyf of 36 dorpen, te weten, wanneer men de Campons van 't Oeli Helawan, of 't goude geſpanſchap mede voor dorpen rekent, dat zy in 't eerſt ook wel geweeſt zyn, dog naderhant zyn zy tot een dorp zamen geſmolten, waar by toen nog drie andre gevoegt zyn, om met haar het goude geſpanſchap van zeven uit te maken, 't geen eigentlyk het Oeli van de Princen, en Opperbeſtierders van 't ganſche landſchap Hitoe, was.

Naamen der geſpanſchappen en dorpen, ider byzonder.

De naamen dezer geſpanſchappen, en dorpen derzelve, zyn deze.

Het eerſte geſpanſchap, Oeli Helawan genaamt, beſtont uit deze zeven dorpen, Sopele, daar in oude tyde Toetohatoe, Waypaliti, daar Tanahhitoemeſſen, Latim, daar Noeſſatapi, en Olon, daar *Pati Toeban*, de vierde van de vier eerſte Princen des lands, plagten te woonen. Hier by quamen nog drie dicht by hen gelegene dorpkens, die zy wel mede by hun Oeli, om zeven dorpen uit te maken, voegen, dog zonder dat nogtans de Hoofden van deze dorpen, in hunnen Raad, die de Hoofdvergadering des Lands uitmaakte, mogten komen. Zy waren Hoenoet, Tomoe en Moſſiappal genaamt.

Hier na volgde het tweede Oeli Sayleſſi, beſtaande in deze vyf dorpen, Latoe, (of eigentlyk Mamalo) Poloet, Hauſihol, Loyen en Lïen, welk laatſte zy Tamooeli, dat is, het vulzel des geſpanſchaps, noemen.

Het derde geſpanſchap Sawani, beſtont uit deze vyf dorpen, Wackal, Peliſſa, Eli, Senalo, en Hoekonaloe.

Het Oeli Hatoenoekoe, zynde het vierde, beſtont uit deze vyf dorpen, Kaytetto, Nochohali, Thehala-a, Wawakni, en Eſſen.

Het vyfde Oeli Ala genaamt, beſtont uit deze vyf, Ceyt, Hahoetoena, Libbalehoe, Wauſela-a, en Layn.

Het zesde was 't Oeli, Nau Binau genaamt, in deze vyf dorpen, Nau, Binau, Hennelehoe, Hennelale, en Hennelatoea beſtaande.

Nu waren 'er nog de dorpen Tolehoe, en Thïel, nevens nog twee andre al over lang uitgeſtorvene dorpkens, die het Oeli Solematte uitmaakten, hoewel andre die twee dorpen, in de plaats van Tomoe en Hoenoet, mede onder der Hitoeëſen dorpen, en Tomoe en Hoenoet 'er niet onder tellen, om dat zy al voor de verdeeling der andre dertig Hitoeëſe dorpen onder het dorp Waypaliti, als twee Campons, onder geſteken waren; en dan maken alle de dorpen der kuſt Hitoe, buiten het Oeli Helawan, een getal van dertig uit; alle welke wel ider haren byzonderen Orangkaja hadden; maar buiten dien was 'er in ider Oeli nog een byzonder Hooft, die 't gezag ider over zyn Oeli voerde, waar toe men, gemeenelyk de aanzienelykſte verkoor, die zedert het jaar 1656 ook als een

Die buiten elk dorphoord, nog een Hooft van elk Oeli hadden.

Orang-

Die ook Orangkaja Camera is.

Orangkaja Camera, of Raads-heer, in de groote vergadering, of Land-raad, van die kuſt, zat.

Het Oeli Helawan.

Om met de Beſchryving nu een begin van het eerſte, of 't Goud Oeli te maken, dat beſtond (gelyk wy gezegt hebben) uyt die vier dorpen van de eerſte Princen des lands, en uit de drie daar nog by gevoegde dorpen.

Waar de vier oudſte hoofden van Hitoe zich ontielden;

Wat de vier eerſte betreft, zy maaken vier byzondere verblyfplaatſen dezer Princen in de oudſte tyden uit, waar van de allereerſten van de ſtam Tanahhitoe Meſſen, wat beweſten de rivier Way Paliti, Totohatoe op den heuvel Taunoeſſa, Noeſſatapi op de hoogte Toemoe, naaſt daar aan gelegen, en Pati Toeban wat lager by 't riviertje Olon, (dat nu door Hitoe Lama, midden door het dorp loopt) plagten te woonen.

En daar na maar een dorp, Hitoe Lama, maakten.

Deze vier eerſte dorpen, vonden zy naderhand goet tot een dorp in een te ſmelten, na dat Capitein Hitoe, met zyne Campons, Latim, en de twee Campons van Pati Toeban, en Totohatoe, zig van daar afgeſcheiden, en twee mylen meer na 't Weſten zyn gaan woonen, en hebben daar af het dorp Hitoe Lama, dat is, het oude Hitoe, gemaakt; waar by dan Tomoe, en Hoenoet, zig ook gevoegt hebben.

Wat nu het dorp Hitoe Lama betreft, (dat onder het gezag van Tanahhitoe Meſſen, en den koning van Hitoe, ſtond, en dat het Campon Way Paliti uytmaakte,) het is dat vermaard dorp, waar van de Portugeeſen, mede zeer veel weten te ſpreeken, en dat zy ons met de naam van Emporium Itenſe, dat is, de Hitoeëeſe koop-plaats, en van Itum, of Hitoe, beſchryven. De koop-plaats noemen zy 't, om dat het toen de algemeene markt, en de hoofdplaats was, waar heen zich de Javaanen, Maleyers, Macaſſaaren, en andere volken, die van 't Weſten daar na toe vlociden, om de Nagelhandel (die toen maar pas opquam) begaven. Dog men moet dit geen ſtad, en veel min de Hooſd-Stad noemen, gelyk zommige zo Hitoe Lama, en naderhand ook Hila, wel plagten op te hullen, want geen van beide gelykt nu na een Stad, ten ware dat men ſtellen wilde, dat zy met ter tyd verandert zyn, en van haar eerſten luiſter veel verlooren hebben, dat my noit gebleken is; behalven dat men ook, waren dit Steden geweeſt, wel deze of gene overblyfſelen nog hier, of daar, zien zoude, die dit zeggen eenigzins zouden konnen beveſtigen.

Dat qualyk van ſommige een Stad genaamt word.

Dit Hitoe Lama legt op de Noordzyde van de kuſt Hitoe, in eenen hoek, daar zich het land na het Noorden begint te buigen, hebbende 't zelve daar een groote vlakke bogt, die al beooſten Mamalo begint, en zig tot Hila uitſtrekt. Het dorp zelf legt nu aan een riffig ſtrand, daar men met een vaartuig by quaat weder niet wel leggen kan, hoewel het anders een vlakken, en aangenaamen oever geeft, van welke men een ſchoon gezicht na 't eiland Ceram heeft, dat 'er een ſchoon ſtuk weegs van daan legt.

Behalven nu dat het ſtrand rondom de ganſche kuſt van Hitoe meeſt reevig, en ſteenagtig is, zoo ſtrekt zig hier voor dit dorp nog een rifje, dat zig wat breeder opdoet, een wynig ter zyden het dorp, uyt.

Het Spellewerks-kuſſen.

Het legt aan de voet van een zeer ſcherp gebergte, dat even agter dit dorp begint, dicht ontrent welk dorp, men op den korten weg, na de overzyde van dat land, of na de Drie huyſen gaande, een plaats had, wegens de ſcherpte der rotſen, daar men te peerd, of te voet, over moeſt gaan, het Spellewerks-kuſſen, genaamt, waar op wegens de ſteylte menige ſtaart-riem der peerden gebroken, dog 't geen naderhand, door beſtel van den Koopman, *Joannes Moris*, door den inlander weggenomen is, terwyl hy als hoofd op de kuſt Hitoe lag. Het koſte wel veel moeite, om alle die klippen, door gaten, die men 'er in boorde, en met kruit vulde, te laten ſpringen; ook zag 'er de inlander, die luy in den aard is, wel geweldig tegen; maar hy deed hen begrypen, dat geen menſchen daar van naderhand meer dienſt, dan zy zelfs, genieten zouden, alzo zy dien weg gedurig, en met veel moeite, in 't draagen der Opperhoofden, Predikanten, en andere menſchen, betreeden moeſten, niet zonder hun leven op die rotſen, zo ſcherp als naalden, met een draagſtoel op hunne ſchouders, en een menſch 'er in, te waagen, daar zy die anders (gelyk de volgende tyd geleert heeft) met groot gemak, en zonder eenig gevaar, zouden konnen gebruiken. Dit haalde hen over om 't werk te beginnen, dat in korten tyd zeer voorſpoedig, en tot groot nut van 't gemein, ook voleindigt is.

Door den Koopman Moris weggenomen.

Tot groot gemak der Reifigers.

Ik heb die plaats menigmaal, toen 'er 't Spellewerks-kuſſen, nog op lag, te peerd, met veel gevaar, en ongemak, over gereden, waarom ik my naderhand, in hope dat dit beter zyn zou, (hoewel 't erger was) daar met een ſtoel over draagen liet, dog heb, toen 't 'er van daan genomen was, bevonden, dat het nu zeer vergemakkelykt was, en buiten eenig gevaar, om zig te laten dra-

dragen, of 'er te peerd over te ryden, alzo de weg nu glad gemaakt, en geen een rots, die dit hinderen kon, daar meer te vinden is.

Door dien het dorp zo kort onder dat gebergte legt, zo heeft het niet veel plaats, om zig in de breedte uyt te breiden, weshalven de huiſen, die zonder ordre wyd en zyd aan wederzyden, dog meeſt na 't ooſten uytgeſpreid, en vry ſlecht van Gabba Gabba, (zynde takken van Sagoe-boomen) gebouwd zyn, een ſlechte vertooning doen.

Hier in dit beroemd Hitoe Lama, plagten in oude tyden, de vier oudſte Stamhouders van de vier Hoofd-geſlagten, (van welke we hier na breeder ſpreeken) als Oppervorſten van dit land Hitoe, hunnen Setel, en de Vergadering des lands, te hebben.

By dit dorp nu hebben zig (gelyk wy bevorens in opzigt van 't Oeli, van drie dorpen nog zeiden) ook de twee dorpen Tomoe en Hoenoet gevoegt.

Tomoe. Tomoe plagt even agter Hitoe Lama, op die klippige berg, zo even by ons beſchreven, te leggen. Waar van men nog eenige ſtukken van borſtweeringen, huiſen, muuren, en wat dies meer is, ziet, van 't welke hen voor veſtingen tegen de Portugeeſen, die ſtukken en brokken gedient hebben, die men van zeeſteen, en groote klippen, nog opgezet ziet ſtaan. Dit volk, dat wel eer een eigen Orangkaja had, is nu een deel van Hitoe Lama geworden, onder welke wy dit dierhalven mede zullen opbrengen.

Hoenoet, met de dorpen, wel eer daar onder ſtaande. Het dorpken Hoenoet plagt in oude tyden uyt verſcheide dorpen te beſtaan, die wel kleen, dog vier of vyf in getal, waren. Een van de zelve, Loeloen genaamt, lag na de kant van Baguala, in 't Ooſten, aan des zelfs ſtrand Hoehoe en alwaar ook haar koning, Noesſa Hoehoel, dat is, 't eiland (zy willen zeggen, de koning) der Alfoereeſen, en naderhand Toemoeloe-Halat, dat is, Ooſt en Weſt (mede in't Amboineeſch) genaamt, zich zelven onthield. Den laatſten naam voerde hy, om dat hy genegen eens op zee te vaaren en niet durvende, 't zelve geſtadig van 't Ooſter tot het Weſter Zaizoen, en dus zo lang uytſtelde, dat 'er eindelyk niets van quam. Onder dezen Koning, plagten nog twee dorpkens te ſtaan, wat meer na 't ſtrand Hoehoe gelegen, welker naamen Iris, en Sahoelau, waren; dog die zyn lang voor de tyden der Portugeeſen, door de Oeli Siva's van Halong, Hoetoemoeri, Baguala, Mamalo, en Hative, afgeloopen, en zodaanig uitgeroeit, dat alles by ſtukken en brokken in de gemelde dorpen verſmolten is.

En des zelfs Koning.

Verandering ontrent die dorpen.

Die van Halang, hebben dit Land genadert, en niets daar af aan die van Mamalo gegeven, die daar over zoo vertoornt wierden, dat zy van Oeli Siva's nu Oeli Lima's geworden zyn.

Het vierde dorpje, daar toe behoorende, was het rechte Hoenoet, wat ten Ooſten van de ouden, of voorigen landweg, in 't gebergte gelegen. Het quam aan 't ſtrand Toehoeſema uit, (by welke ſtranden de Amboineeſen hunne dorpen beſt kennen, en in de oude liederen, die zy dagelyks nog zingen, alles gewoon zyn te melden, ten Ooſten van welke ſtrand de rivier Ajer Goeroe Goeroe, met een ſchoon bruyſende waterval, met groot geweld in zee komt nederſtorten, en alwaar de booten der ſchepen gewoon zyn drinkwater, dat weergaloos ſchoon en helder is, gelyk in 't gemein 't Amboineeſch drinkwater valt, met zeer veel gemak te haalen. Ajer Goeroe Goeroe.

Van deze Hoenoeters leven 'er nog eenige, ja nog wel de meeſte op Hitoe Lama. Nog was een dorpje, Pari genaamt, 't geen wel eer wat boven de Poka gelegen was, dog dat nu meeſt verſmolten is.

Alles, dat van deze dorpen nog overgeſchoten is, behoort nu onder Hitoe Lama, 't geen onder den koning, Radja Hitoe, en onder eenen Orangkaja, ſtaat, die in ſtaat zyn om 69 zielen, 152 weerbare mannen, en 59 Dati's, op te brengen. Zy ſcheppen met Hila een Coracora.

Twee korte Landwegen. Men heeft van dit Hitoe Lama twee korte landweegen, over het gebergte, van 't Noorden na de Zuidzyde der kuſt Hitoe, of na den inham van Amboina, om op Hoekonaloe, of op de drie huyſen, recht tegen over 't Kaſteel Victoria, ſpoedig te konnen komen, en bericht over en weder na Hitoe Lama, en Hila, te geven, alzo de weg te water, buiten den hoek van Alang, en Larike, om, wat te verre, en wel thien mylen ſcheppens is.

De oudſte dezer twee wegen is wel de kortſte, die op 't ſtrant van Hoenoet uyt komt, daar het land wel op zyn ſmalſte is, loopende na 't Zuid-Ooſten toe; maar de andre, ſchoon wat langer, is veel gemakkelyker, beſlaande ontrent de lengte van drie uuren gaans, en egter niet zonder reden (gelyk ook de andere) den naam van den korten weg dragende, alzo de weg ter Zee, wel driemaal zo lang is.

Verſcheidenerlei Oker. Deze laatſte weg is hier, in 't jaar 1656. gemaakt. Hy is uytnement vermakelyk, hoewel eerſt wat moejelyk aan wederzyde, om boven op het gebergte te komen, dat vry hoog, en alom door een digt boſch van Nagel- en andre

andre boomen zo ſchoon belommert is, dat men zig geen aangenamer, nog koelder plaats zou konnen verbeelden, tot dat men boven op de hoogte gekomen, en daar eenige tyd, onder ſchoone en hooge hars-boomen (die men 'er uyt druipen ziet) gedragen is, wanneer men eindelyk van dat hoog gebergte, weer na het water, Ajer Maſſapayt, zeer ſtyl, en vry lang, nederdaalt, om daar wat halte te houden.

Ajer Madjapait; op de eene weg.

Dit water is eigentlyk Ajer Madjapait genaamt, een klaar bewys, dat zich hier wel eer Javaanen, van 't beroemt Ryk Madjapait aldaar herkomſtig, gelyk ons hier na nader blyken zal, ter neer gezet, of verſterkt hebben. Van dit water, dat een ſchoone rivier is, trekt men den berg, die even als de vorige, die men afquam, met trappen gemaakt is, om te vaſter te ſtaan, met een nieuwen moed weder op, aangezien deze berg zo hoog is, dat men al zyn geduld wel van nooden heeft, om 'er behouden op te komen; hoewel die dragers (gemeenlyk agt aan een ſtoel, dog ik nam 'er daar wel meer, om de zekerheid) dit op en afklimmen zoo gewoon zyn, dat zy geen eene treede zullen haperen, want gebeurde dat, de buitel zou wat van te hoog, en de val te gevaarlyk weſen, waar van nogtans geen een voorbeeld is.

Die zeer vermakelyk is.

Na dat men nu boven op de tweede hoogte der bergen gekomen is, vervolgt men dien weg weer zeer vermakelyk, onder de Nagel-en andre boomen, tot men zig weer genoodzaakt vind te dâlen, dat wel wat ſteyl is, maar egter gemakkelyk gaat, alzo die menſchen het lyf zo na de ſteilten, en wegen, weten te buigen, dat men naaulyks voelt, dat men gedragen word, veel min dat men ſchokt, uit oorzaak dat hun tred eenpaarig is, lichtende de voeten gelyk op, en die gelyk weer nederzettende, behalven dat zy, ter plaatze daar het zeer ſteil is, malkanderen ook waarnemen. Eindelyk beneden gekomen zynde, gaat men voorby eenige Sagoe-boomen, daar het land wat nat is, 't geen egter niet lang duurt, en dan komt men op een zeer ſteenagtig ſtrand ontrent het dorp Hoekonaloe, of de drie huiſen, recht tegen over 't Kaſteel Victoria, uyt, daar men een uytnemend ſchoon gezigt, van de Stad Ambon, en het zierlyk van agteren rondom leggend gebergte, en van de zee heeft.

De Veſting Leiden, hier gelegt. 1656.

Na Hitoe Lama nu te rugge gaande, valt alvorens van het zelve nog te zeggen, dat de Hollanders meeſters van dit geweſt geworden zynde, op dit Hitoe Lama, ontrent de rivier Tohokole, 1656. een ſteene Veſting, Leiden genaamt, van 34 voet in't vierkant, ten tyde van de Heer *de Vlaming*, gelegt hebben, waar over een Sergeant het gezag over 20 ſoldaaten, doch onder 't hooger gezag van't Opperhooft van Hitoe, heeft. De ſoldaaten onthouden zig op de Veſting; doch de Sergeant heeft daar naaſt aan een byzonder Woonhuys. Hy heeft veel te doen, met uyt den inlander de ſtoeldragers by een te doen komen, om hen met ſtoelen na Hoekonaloe te zenden, of om die van Hila derwaarts gaan, te dragen, behalven dat het beſtel der brieven, over en weder, hem mede veel werk geeft. Ook is 't wel te denken, dat hy, die daar recht in den doortocht woont, van ieder een veel aanſtoot lyd, om dat zyn wooning een Compagnies huis is; egter hebben de Sergeanten, die wel oppaſſen, en hun tyd waarnemen, het daar niet qualyk, voor al, wanneer zy by den inlanders wel ſtaan; want de nagelen moeten 't alles hier, by grooten en kleenen, goedmaken, die zy dog, 't gaan zo 't wil, aan den eenen of den anderen, weer uytſweeten moeten.

't Werk van den Sergeant op Hitoelama.

Het derde dorpken, mede tot dit Oeli Helawan, of 't Goud geſpanſchap, behoorende, en Moſſappal genaamt, zullen wy aanſtonds onder Hila, daar het nu onder behoort, vinden.

Van Hitoe Lama dan verder tot het gene, dat nog tot dit Oeli behoort, overgaande, komt ons Hila, dat ook wel nieuw Hitoe genaamt word, en 'er twee groote mylen af legt, eerſt voor. Dit was wel eer maar een ſteenagtig ſtrand, daar niemand woonde. Het behoorde onder Thealäa, en lag op een vlakken hoek op 't eynde van die groote vlakke bogt, in welkers midden Hitoe Lama legt, beweſten die laatſte plaats ontrent vyf quart myls. Tuſſchen Hitoe Lama, en de rivier Mamoa, heeft men de rivieren Wakkahoeli, en Way Tomo, die beide vry breed zyn. Hier had zig in oude tyden, de eerſte Capitein Hitoe, met de drie voornoemde Campons nedergeſtelt; dog van de Portugeeſen te hard gedrukt, namen zy hunne toevlucht na 't gebergte van Kaytetto, ontrent de rots, Hatoe Noekoe, dat evenwel niet lang duurde, want zy wierden door *Don Andrea Furtado de Mendoſa*, ook hier van daan verſtroyt, en bleven zo, tot dat wy meeſters van Amboina wierden.

Hila.

Rivieren hier.

Hier op dit Hila, of nieuw Hitoe, ſchynen my de eerſte Hollanders ten anker gekomen te zyn, gelyk zy daar na ook eenig volk, op Hatoe Noekoe gelaten hebben, die egter nog tydig de buy van *Andrea Furtado's* komſt ontweeken, na welke tyd *Steven van der Hagen*, met eenige ſchepen voor 't Kaſteel

Capitein Hitoe's oude verblyfplaats.

ſteel gekomen, en Amboina in onze handen geraakt is, 't geen den Amboinees ook gelegentheid gaf, om weer na zyne oude landen, van welke hy gevlugt was, af te zakken, gelyk ook Capitein Hitoe, met de twee andere Campons, Olon, en Sopele, weer op Hila quam, alwaar hy een dorp, niet verre van ſtrand op een vlak en zeer vermakelyk land, pas beooſten de rivier Wallohi, aanley.

Hila de Hoofdplaats, en Comptoir.

Ook heeft de E. Maatſchappy, wat nader aan ſtrand een houte Logie opgeſlagen, en van dit Hila zedert de hooftplaats dezer kuſt gemaakt, ook alhier een vaſt Comptoir opgericht, dat een van de vermakelykſte buitenplaatſen geworden is.

Men heeft om deze Logie in 't jaar 1637. eerſt maar een houte Pagger gemaakt; naderhand heeft de *Heer Ottens* daar een ſteene Logie gelegt, door de Heer *Demmer* in een ſteene veſting verandert; dog die de Heer *de Vlaming* tot 50 voeten in 't vierkant vergroot, en met een ſteene borſtweering, 10 voeten hoog, en met tegens eenſtaande punten voorzien heeft. Op deze veſting Amſterdam genaamt, die wy in de plaat, N°. XXVI. nevens 't Quaartshuys aan de eene, en 't gebergte aan de andere zyde vertoonen, leggen 16 ſtukken geſchut, en 40 ſoldaaten, onder een Sergeant, die weder van 't Opperhooft afhangt, zynde nu van een hegte Pagger en Corps du Garde voorzien.

De veſting Amſterdam, afgeteekent.

't Vermakelykſt geweſt op Amboina.

Dit is het vermakelykſte land van ganſch Amboina, zo wegens de ſchoone vlaktens, en heerlyke rivier, daar men zich waſſchen gaat, als wegens de vermakelyke heuvels, die men daar rondom heeft, op welke men gewoon is te peerd op de Hertejacht te gaan. Men heeft 'er ook nu verſcheide Moorſche dorpen, behalven nog een Chriſten dorp, dicht by een, en zeer na by de Pagger van 't Opperhooft. Maar een ongemeen vermaak, en de grootſte verluſtiging geeft ook een zeer ſchoon en groot Mangga's-boſch, dat maar pas buiten deze dorpen, en zeer dicht by de Veſting is, dat die van Hila, en veelen van Amboina overvloedig van die ſchoone Mangga's vrugt voorziet. Ik heb de tyd beleeft, dat een groot geſelſchap van Heeren, en Juffers, op 't midden van den dag, onder de friſſche lommer deſer boomen, niet alleen van de hitte der zonne bevryd ſaten, maar ook 't vermaak hadden, om de harte-beeſten, en boſchverkens, die wy van het naby gelegen gebergte, en ongemeene luſtige heuvels, zagtjens afdreeven, voor by zich henen onder en door dit Mangga's-boſch verbaaſt na de Zee-kant te zien loopen, en dan de zelve daar te zien vangen, en nederſchieten, dat eerſt geſchiede als wy maar pas voorby 't gezelſchap waren, daar men die beeſten dan zag nedervallen. Een vermaak, dat met geen pen te beſchryven is. Weshalven ook veel vrienden van 't Caſteel, pas vier en een halve myl hier van daan, zeer licht na Hila om een uitvlugtje komen.

Mangga's Boſch, en de ſchoone Herten-Jacht.

Het Opperhooft van deze Kuſt.

Hier legt een Koopman als Opperhooft, die 't bewind over de ganſche kuſt van Hitoe, mitsgaders over Loehoe's Veſting, en 't geen daar onder behoort, heeft, dog men moet door de kuſt van Hitoe hier niet het land in 't ronde, maar alleen de Noord-zyde, en die nog bepaalt, verſtaan, dat wy hier na zullen onderſcheiden, en hoe verre zig zyn gezag uitſtrekt.

Des zelfs aanzien, gezag, voordeelen, en werk.

Hy is hier geſteld, om alle de zaaken van de E. Maatſchappy, hier voorvallende, en vooral die van het Nagel-ontfangen, en vertieren van kleeden, ryſt, ſout, en wat des meer is, even als wy van 't Opperhooft van Honimoa gezegt hebben, waar te nemen.

Hy is, zoo hy de oudſte in dienſt is, de naaſte in rang aan den Capitein, en zit dus ook als een lid in den Polityken Raad, en in eenige andere vergaderingen. Hy geniet het zelve van de E. Compagnie, als 't Opperhooft van Honimoa. Zyn werk is in alles by na 't zelve. Zyn voordeelen niet minder. Zyn vermaak, en zyn inkomſt van de viſſchery, veel grooter; behalven dat 'er ook alle morgen een verſch hartebeeſt voor hem, en een voor den Landvoogt, al vroeg voor zyn deur leggen moet, 't geen zyne jagers, die 'er met de honden op uytgaan, hem beſtellen, die in groote menigte, aldaar met ganſche troepen by een loopen, en van welke ik 'er gegeten heb, zo ongemeen lekker, en zo fyn doorregen van vet, dat zy den allerbeſten os in Holland, zeer verre overtroffen; hoedanig zy meeſt vallen, wanneer de horens weer uytgebot zyn, en beginnen ruig te werden, waar na men die ook ruig-hoorens noemt. Hier mag ook niemant, dan met zyn verlof, gaan jagen, alzo dat van zyn recht is, gelyk het ook zoo met 't recht van de Landvoogt alleen aan 't Caſteel, die hy hier verbeeld, gelegen is.

Wil hy een wild jong Koebeeſtje hebben, hy belaſt den Sergeant van Loehoe maar, om 'er hem een of meer te bezorgen, alzo het geweſt, daar zy overvloedig vallen, onder die Sergeant, en dit weer onder dit Opperhooft ſtaat.

Dus heeft hy tot zyn verluſtiging, ook een ſchoone Orembay, met een boſch-

boſch-ſchieter, en 40 mannen 'er toe, die op zyn bevel klaar moeten ſtaan, zonder dat hy een ſtuiver onkoſten daar van heeft, hoewel men het den naam geeft, dat het tot dienſt van de E. Maatſchappy is.

Ter zyde de Veſting, in de Pagar, heeft hy ook een ſchoon huys, dat zierlyk, en niet alleen tot zyn byzonder gebruik, maar ook van die grootte is, dat hy zeer gemakkelyk verſcheide vrienden 'er in huiveſten kan. Ter zyden de Pagar heeft hy een zeer groote en fraije Thuin, waar op zyn thuinier paſt, om hem van ſchoone kool, endivie, uitnemende malſe ſalade, veel aangenaamer, als zommige hollandſche, ſchoone Pieterſelie, Chinêſche Radys, en andere dienſtige Moes-kruiden, te voorzien; behalven dat die ook met veel fraeje boomtjens, en andre gewaſſen, bezet is.

Die hier een Prinſyn leeven heeft.

Pas agter, of ter zyde de Pagar, heeft hy een diergaarde van levende Herten, en andere gedierten, die hy tot zyn vermaak houd. Hy heeft een groot getal Koebeeſten, jonge en oude, waar van hy niet alleen melk, en boter, maar als 't hen belieft ook een kalfje voor niet, en maar voor 't ſlachten bekomt, dat alles op zyn tafel verſchynt, zonder dat het hem iet anders, dan de Bengaalſe boter, koſt; want wat de ſpeceryen aangaat, daar geeft hy ook niet veel geld voor uyt, vermits zy die nu en dan, al mede Franco, van den inlander bekomen, alzo 'er ook hier en daar Nooten-boomen op Amboina zyn.

Hy heeft ook ſchapen, ganſen, endvogels, hoenderen, en duiven, in overvloed, dog voor zyn geld, hoewel 't zelve mede niet veel van voeder koſt, alzo de ſtof van de ryſt, en padi, voor hem is, immers zoo verre als hem voor 't laxeeren is toegeſtaan.

Ook heeft hy verſcheide Paarden op ſtal, met koſtelyke Engelſe en met Franſche Zadels, en van heerlyke tuigen voorzien, waar onder zomtyds eenige van louter zilver zyn; met welke paarden men by heele gezelſchappen van Heeren en Juffers, die daar nu en dan van Amboina komen, met 't aanbreeken van den dag, na 't een of ander dorp uytgaat, en niet, dan na groot vermaak in 't boſch genooten te hebben, tegen de avond in de ſchoone maneſchyn naar huis keert.

Dus ziet men dat dit Opperhoofd hier een Princen leven heeft, dat hem met veel meer ruſt, dan meenig Vorſt, gebeurt; alzo de meeſte laſt van zyn Comptoir op zynen Aſſiſtent, en op den Sergeant aankomt, voor al zoo die na zyn genoegen zyn; zo niet, verzoekt hy andren in de plaats; waar voor zy zo veel in hen is zorg dragen, om dat dit Comptoir hen veel voordeelen, voornamelyk als 't Opperhoofd hun gunſtig is, geven kan.

In de latere zielbeſchryvingen heeft Hila, met zyn Campons uitgeleevert, 541 zielen, 145 weerbare mannen, en 64 Dati 's. Hila s Manſchap.

Het dorp Moſſappal, dat nu mede onder Hila gerekent word, lag eertyds een half myl van ſtrand, agter den hoek van Mamoa, op een heuvel, dog een myl beooſten Hila; maar nu leggen de Campons, Latim, Olon, en Sopele, met het dorpje Moſſappal dicht bezuiden de Veſting by malkanderen, over welke 't geſlagt van Intsje Tay, als voogd van den jongen Tepil, lang 't gezag gehad heeft, tot dat het zig daar meer en meer in gedrongen heeft; dat eindelyk nog tot andere van zyn nazaten, gelyk wy zien zullen, overgegaan is. Moſſappal.

Moeſſappal is ſterk 136 zielen, waar onder men 55 weerbaare mannen, en 29 Dati's, telt.

Is 'er een bars en wederſpannig volk op die ganſche kuſt, zoo zyn 't die van Hila en Hitoelama, waar van wy onder de zaken van Amboina verſcheide voorbeelden zullen ontmoeten. Ook waren zy te trots, om zelf bomen aan te planten, waar om zy (dit voor ſchande houdende,) niet veel Nagelen van zich zelven, maar 'er daarom echter geen gebrek hadden, alzoo zy die, ryp zynde van andre wiſten op te kopen, en verkogtenze dan aan andre; houdende de kleene dorpen voor hunnne boeren en ſlaven. De Hitoeſen, een trots volk, en alom Mooren, uitgenomen een dorp.

Men heeft egter, na 't afſchaften van de oude Land-Regeering der vier Hoofden van de kuſt Hitoe, hier ontrent verandering gemaakt, en hen gedwongen, dat ider huisgezin 80 Nagel-boomkens moeſt planten, dat egter (gelyk ook 't afſchaften van die Regering) niet zonder groote moeite, gelyk elders blyken zal, geſchiet is. Zy werden tot 't planten van Nagel-boomen gedwongen.

Hier omſtreeks zyn het al Mooren, of Mohhammedanen, uitgenomen dat men een kleen Chriſten-dorp ontrent de Veſting heeft.

Als een van de fraje gebouwen der Mooren op de kuſt, daar veel van hunne Tempels zyn, munt de nieuwe Tempel van Hila boven alle andren uit. Wy vertoonen dien in de Plaat, No. XXVII. van buiten; van binnen valt 'er niets te zien, dan de matten, waar op zy nederzitten, en een kleen huisken met linnen bekleet, waar in de Prieſter is. Het gebouw is zeer net, en 't zou veel hoger opgetrokken zyn, indien men dat Afteekening van de nieuwe tempel van Hila.

uit vreze voor de aardbevingen niet gelaten had. De tralien, en andre zieraden 'er nevens, gelyk ook de neuten, daar de bollen op ruſten, zyn appel-bloezem, de deuren en bollen zyn geelagtig, de pilaſters der Tempel-deuren, benevens de kleene, die beneden langs den trap lopen, waar mede men na den Tempel opgaat, gelyk ook al de pilaſterkens tuſſchen het trali-werk, zyn zee-groen geverwt, 't geen ook de kouleur der geſlingerde onder- en boven-lyſten is, die in 't midden met een effen geele platte lyſt onderſcheiden zyn.

Men gaat met vier brede trappen op, alwaar men dan twee deuren ziet, die op een rood-geverwde ſtyl ſluyten, op de welke, geel van verw zynde, een brede rode kring gemaakt is, die zich met zyn andren zwarten ronden binnenkring, als ook met de ſwarte geverwde zieraden van ſnywerk, op de vier hoeken der deuren zeer frai van verre aan het oog vertoonen; behalven dat ook het dak, en de kap des Tempels, ider met zyne zieraden aan de zyden, (die zeegroen, dan root, en dan groen geverwt zyn,) zeer het oog van den beſchouwer verluſtigen; en voor al vertonen zig de drie bollen boven op de hoogſte kap des Tempels zeer frai, waar van de middelſte peer gezegt werd van zuiver zilver, en de twee andre van gout te zyn, doch ik gelove dat het eene maar verzilvert, en 't ander vergult hout wezen zal, dat al genoeg is, om in de oogen der mindere Mooren te blinken; hoewel *Haſſan Soeleiman*, eerſt een van de fynſte en vermogenſte Prieſters op deze kuſt geweeſt, daar na Orangkaja van Hila, met de naam van Orangkaja *Boelan* geworden, die ontwerper en beſteller van den bouw dezes tempels geweeſt is, fyn genoeg was, om 'er van den onnozelen inlander gout en zilver voor te ontfangen, aangezien grooten en kleenen hem als een Godheit (zelf toen hy nog maar Prieſter was) voor al na dat hy van Batavia met zulk een pragtige ſtatie gekomen was, aanbaden: want al wat hy deed was goet, en al wat uit zyn handen quam was heilig.

Het Oeli Sayleſſi. Na dat wy dit Oeli Helawan, (dat zy ook wel 't onvervalſchte noemen) en de dorpen, daar onder ſtaande, dus verre beſchreven hebben, zo gaan wy tot het Oeli Seleſſi, of Sayleſſi over. Het legt in 't Noorden, en in 't Noord-Ooſten van Hitoe Lama, en beſtaat uit de dorpen Latoe (anders eigentlyk Mamalo) Poloet, Hauſihol, Lojen, en Lien, dat 'er nu van afgeſcheiden is.

Mamalo. Latoe of Mamalo, een groot dorp, lag eertyts wel anderhalf myl landwaart in op 't gebergte, of zekeren vaſten heuvel, Jaloeli genaamt, niet verre van de groote rivier Way Ela, of Solopay, dog nu legt het aan ſtrand, ontrent anderhalf myl benoord-ooſten Hitoe Lama, tuſſchen het welke en dit dorp, men de voornoemde rivier Way Ela een half myl ten Noord-Ooſten Hitoe Lama, en dan nog twee kleene waterkens heeft. Het legt met de drie andere dorpkens van dit gelpanſchap aan 't zant-ſtrand Lebeliſſa; aan een riviertje Way Oeme, dat is, de rivier des lands genaamt, en een weinig beneden Way Ela. Het beſtaat uit drie Campons, zamen ſterk 271 zielen, 84 weerbare mannen, en 28 Dati's, ſtaande onder een koning, gemenelyk *Latoepoloenoeno* genaamt. Op dit Mamalo vallen benevens de Nagelen ook zo ſchoone Nooten-muſchaat-bomen, als in Banda, gelyk mede op Lebelehoe. Rivieren. Nooten-bomen.

Het dorp Poloet of Poroet, het twede van dit Oeli, lag een half myl Noord-Ooſtelyker, dan Mamalo in 't eerſt lag, dog legt nu mede beneden aan ſtrand by die van Mamalo. Zy ſtaan onder een Hooft, dat *Latoewiloeloe* genaamt werd. Men zegt, dat zy van Porto af komſtig, en herwaarts gevlugt zyn, om de wreedheit van den koning van Porto, op Honimoa, te ontwyken. Zy zyn ſterk 120 zielen, 62 weerbare mannen, en 15 Dati's. Poloet.

Lojen, het derde dorp, legt niet verre van Poloet, na 't Noorden of Noord-Ooſten, dog 't rivierken Way Oeme legt 'er tuſſchen beide, hebbende (gelyk ook Poloet plagt te hebben) een moejelyken opgang, zynde in de oorlogen van Kakiali een vaſtigheit van hun geweeſt. Nu legt 't mede aan ſtrand en is ſterk 140 zielen, 47 weerbare mannen, en 19 Dati's, onder haren Orangkaja. Lojen.

Hauſihol, 't vierde dorp van dit gelpanſchap, lag nader aan ſtrand, langs een laag dog zeer ſcherp gebergte, dat al mede een zeer ſteilen opgang, en ook tot een Veſting der Hitoëſen gedient had, en was een halve myl benoorden Mamalo zodanig, dat het op 't ſtrand Zaylapi uitquam, gelegen. Het had drie grote Campons, die met hare huizen tot aan den berg Capaha zig uitſtrekten. Zy zyn onder hunne Orangkaja nu 422 zielen, 123 weerbare mannen, en 50 Dati's ſterk. Hauſihol.

Ontrent een halve myl na 't Noord-Ooſten dicht aan ſtrand, heeft men den ſteilen berg Capaha, waar op zig de weerſpannigen in 't jaar 1643 onder den Orangkaja *Toeloecabeſi* zeer verſterkten, en dagten dat die poſt onwinbaar was, ten ware de Hollanders vliegen konden, wat daar van gevallen zy, en of die plaats zonder vleugels te veroveren was, zul- Berg Capaha.

len

N.° XXVI.

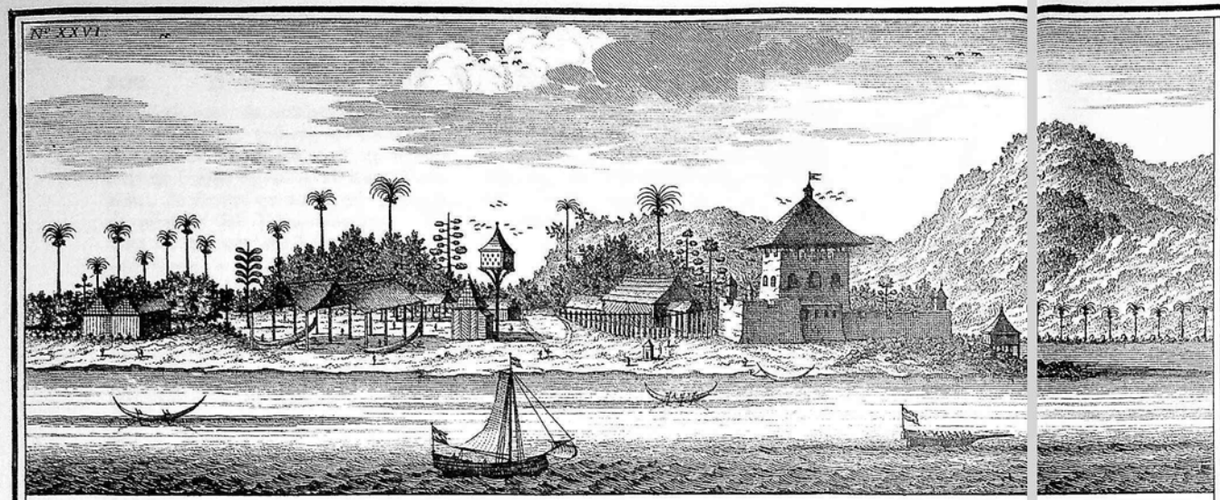

HILA, EN DE FORTRES AMSTERDAM.

N.° XXVII.

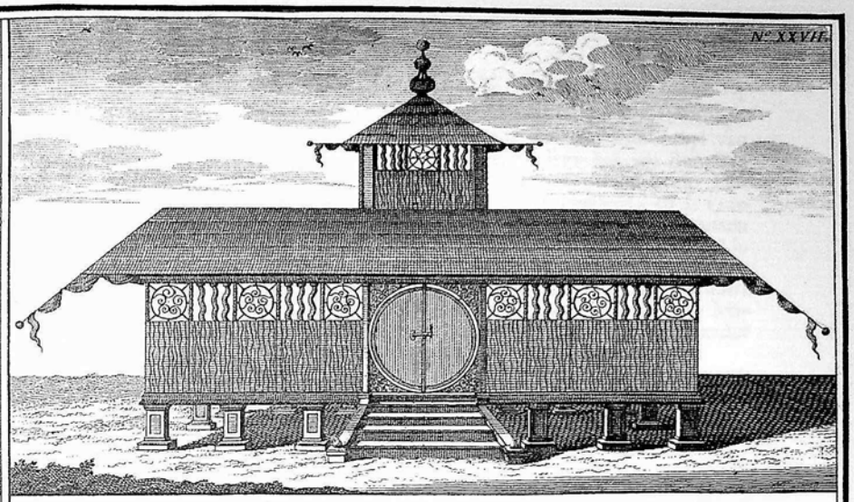

NIEUWE MOORSCHE TEMPEL VAN HILA.

N.° XXVIII.

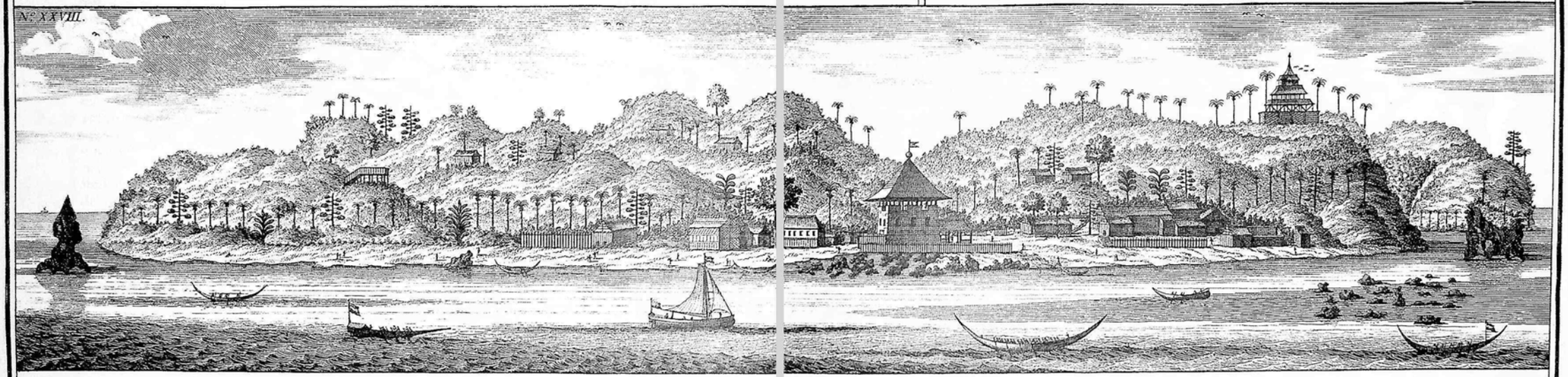

DE FORTRES ROTT[illegible]RDAM OP LARIKE.

N.° XXIX

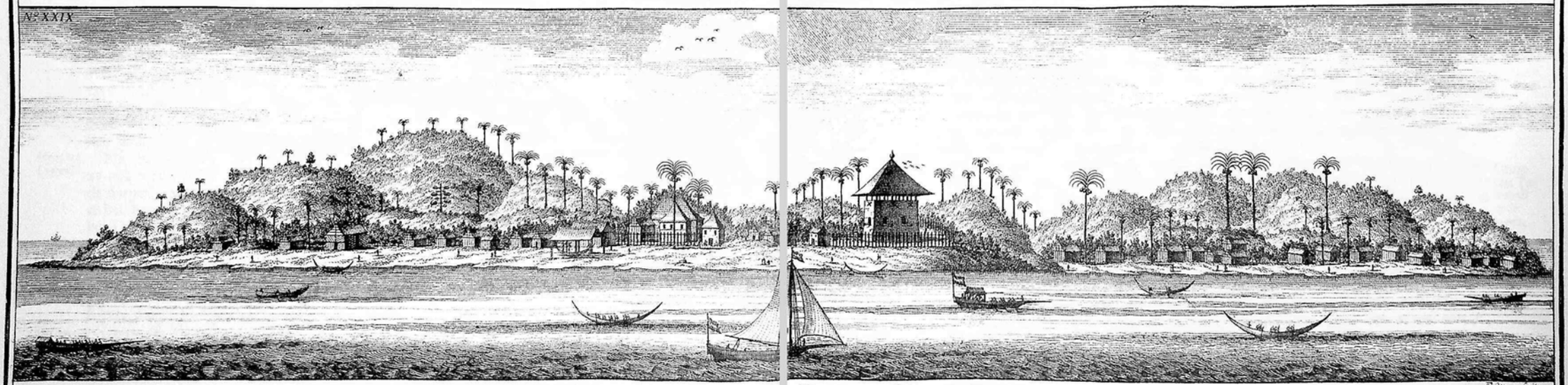

DE PAS BAGUWALA EN D[illegible] VESTING MIDDELBURG.

F. Ottens fecit.

wy op zyn plaats zien. Dit is geen dorp, maar een woeſt gebergte, dat anderhalf myl in 't ront niet bewoont, en in de tyt van den *Heer Philip Lucaſzen* aan *Tahalile*, *Toeban Beſi's* derde zoon, en vader van den voornoemden *Toeloecabeſi*, maar tot een woonplaats gegeven was, zonder eenige ſchynbare gedagten, dat men daar in de later tyd met de zoon van die man zoo veel ſpels hebben zou.

't Gebergte Tanita.

Tuſſchen Capaha en Way, of pas achter Capaha, heeft men het gebergte Tanita, zynde 't hoogſte van 't ganſche eiland, en ontoegankelyk, ja zelf de bomen zyn met een zeer dik moſch (even als de bomen in 't boſch na 't groot binnen-meir op Boero) zodanig bewaſſchen, en dit gebergte ook altyt zoo kout en dyzig, dat de menſchen ſchrikken om 'er na toe te gaan, weshalven daar niemant in tyden van vrede komt, maar by oorlog, of wanneer men op de weg-lopers uittrekt, dan zyn 'er wel menſchen na toe en boven op geweeſt, en dat zig ook weglopers jaren lang daar verſchuilen, is zeker. Altoos ik heb 'er een gezien, die van daar afgebragt wierd, zeggende, dat hy daar wel drie jaren zich verborgen gehouden had; hy zag 'er zeer wilt en woeſt uit, ik zag noit ook zoo ſwaren hair op 't hooft van een menſch; want behalven een zeer ſwaren boſch, hem verre over de billen hangende, waren 'er nog agt of tien zeer dikke ſtrengen, als tuiten gebreid, die hem mede zeer laag van 't hooft hingen.

Daar veel weglopers zig verbergen.

Swaar hooft-hair van een der zelve.

Hoe't op dit gebergte is.

Boven op dit gebergte is het volgens de berigten der gener, die 'er geweeſt hebben, zoo kout, dat 'er geen levent gedierte ontmoet werd, dan eenige ſwarte hagediſſen, die zich in een moſch, dat zoo dik als een man in zyn midden is, verſchuilen. Ja zelf kan men 'er geen vuur aanhouden, om dat het moſch en 't geboomte te vogtig is, tot zo verre, dat men het water daar uit drukken kan.

Sware Hars-boomen.

Wat lager is het warmer, en daar heeft men Damar-of Hars-bomen, die overvloet van hars uitleveren.

't Strand Tommol, en Indigo daar geplant.

Ontrent een myl ten Noord-Ooſten van Mamalo heeft men een vlak ſtuk lands aan ſtrand, Tommol of Toemol genaamt, dat in de later tyd, onder de *Heer vander Stel*, tot aanplanting van Indigo gedient heeft; ook heeft men tuſſchen dit en Mamalo, twee kleene rivierkens.

Lïen.

Een groot half uur beooſten dit ſtuk lands legt het dorp Lïen, dat tot den oorlog van Capaha mede tot dit Oeli behoorde, dog is toen daar van afgeſcheiden, alzo 't onze zyde koos, en zig by die van Way voegde, waarom het naderhant, by de *Heer de Vlamings* tyd, ook op zig zelven gelaten, en tot nog gebleven is.

Eertyds lag het in 't gebergte met zyn drie Campons wel anderhalve myl van ſtrand; dog nu legt het aan ſtrand in een bogt op de Noord-Ooſt-hoek. Het ſtaat onder een Orangkaja, en is 1129 zielen, onder welke 345, weerbare mannen en 125 Dati's. Men komt van Toemol in een vierendeel myl op Hoehoe, dat nog een myl van Lian lag. En nog een quart myl van Toemol heeft men Way Mata, en nog een weinig ſcheppens verder komt men by de voet van Capaha.

Tot hier toe ſtrekt zig 't gezag van 't Opperhoofd van Hitoe uit; dog om 't gemak wegen die van Lïen hunne Nagelen (zo my voorſtaat op hun verzoek, om dat Hila zo ver van hen af is) op Haroeko, dat al eenigzins een vette veder uit de ſtaart van dit Hitoeëes Opperhooft, en voor 't Hooft van het Eiland Oma, zeer voordeelig is; dog zy ſtaan anders voor 't verdre onder 't Hooft van Hitoe.

Grens-paal van 't gebied des Opperhoofts van de kuſt Hitoe.

Het volk van Mamalo, en die verder onder dit Oeli behoren, vallen vry wat lui, ja onwillig zelfs tot die dienſten, die zy verpligt zyn te doen, en ſtout in 't ondernemen van zaken, waar toe zy geenzins bevoegt waren, waar van zy preuven aan haar eigen volk, zelf nog onder de oude regeering der vier hoofden, gegeven hebben. Zy waren in oude tyden Oelifiva's, dog zyn door zeker geſchil, 't geen zy met die van Leytimor kregen, toen zy nog by Hoetoemoeri woonden, Oelilima's geworden, verſchillende in hun nieuwejaar en feeſten van de andre Hitoeëſche Mooren.

Mamalo's volk.

Het derde Oeli, Sawani genaamt, beſtont uit de dorpen Wackal, Eli, Senalo, Peliſſa, en Hoekonaloe; dog die laatſte, Chriſten geworden zynde, zyn van hen afgezondert, en in den inham van Amboina aan de drie huizen geplaatſt.

Het Oeli Sawani. Hoekonaloe Chriſten geworden.

Wackal, een kleen dorpken, dog egter 't Hooft van 't Oeli, legt een half myltje beweſten Hitoe Lama, aan een riffig ſtrand, waar ontrent men veel Calappus-boomen heeft. Het ſtaat onder een Orangkaja, die 't gezag voert over 304 zielen, 93 weerbare mannen, en 46 Dati's.

Wackal.

Hier zullen wy op zyn tyd eenen *Orangkaja Tamaleſſi* vinden, die met *Kakiali* heeft moeten in de keten gaan, om dat hy zig ontrent ons allenthalven ongetrouw betoont had, hebbende zig ook laten gebruiken, om de Macaſſaren tegen ons in 't jaar 1641 om hulp te verzoecken.

Orangkaja Tamaleſſi in de keten.

Peliſſa, wel eer boven in 't gebergte gelegen, was maar een kleen dorpje, nu meeſt uitgeſtorven, en waar van 't overige volk nu in Wackal woont, daar het agter Eli plagt te leggen; hier valt veel

Peliſſa

ſyne

fyne bruine, geele, en ſwarte oker.

Eli. Eli lag wel eer ook in 't gebergte agter Hila; dog nu digt beoosten Hila, ſterk zynde 94 zielen, 32 weerbare mannen, en 18 Dati's.

Senalo. Senalo, het ſterkſte dorp van dit Oeli, lag eertyds een groote myl beoosten Hila, en wel een myl in 't gebergte, boven de rivier Wakkahoeli, op een zeer ſteilen en ſcherpen heuvel; dog nu leggen zy ontrent de Veſting van Hila, ſterk 116 zielen, 45 weerbare mannen, en 28 Dati's.

Het Oeli Hatoenoeko. Nu gaan wy van dit tot het Oeli Hatoenoeko over, 't geen uit de Moorſche dorpen, Kaytetto, Nokohali, Thealaä, Eſſen, en Wawani, beſtaat.

Kaytetto. Kaytetto, het Hooft van dit Oeli, is een dorp, dat eertyds een grote myl beweſten Hila, aan den opgang van een gebergte lag, 't geen aan den berg Wawani vaſt is, op een plaats, die niet moejelyk om op te gaan, dog wel een myl van ſtrand af was, aan welk ſtrand zig twee of drie rivieren by een ontlaſten, niet verre van Hatoe Noekoe, dat in 't Weſten lag, en een hoge ſwarte rotzige hoek was, alwaar ook tuſſchen de kloven der klippen een rivier in zee afſtroomt. Ontrent dit ſtrand, Paſir Poeteh, of wit zant, genaamt, plagten in 't laatſte van de tyden der Portugeeſen de meeſte dorpen van Hitoe, immers de voornaamſte der zelve, by een te leggen, waarby die van *Noeſſaniwel*, vlugtende voor den vyand, zig voegden.

Rivieren hier. Hier ontrent, daar die rivier van de rots en tuſſchen de zelve in zee ſtort, lag wel eer de eerſte Hollantſche Veſting, 't kaſteel van Verre genaamt.

Eerſte Hollandſche Veſting op Hatoenoeko. Naderhant hebben die van Kaytetto zig onder de Veſting van Hila, digt by 't ſtrand, een weinig beweſten de zelve, nevens hunne andre dorpen begeven, Zy zyn ſterk 163 zielen, 42 weerbare mannen, en 26 Dati's, ſtaande onder eenen Orangkaja.

Nokohali. Nokohali, het tweede dorp van dit Oeli, lag wel eer ook by Kaytetto in 't gebergte, dog wat meer na 't Ooſten, en wel een halve myl van ſtrand, op eenen heuvel, die moejelyk te beklimmen was; dog zy leggen nu by een. Het ſtaat onder een Orangkaja, die over 80 zielen, 27 weerbare mannen, en 17 Dati's, gebied.

Thealaä. Thealaä, het derde dorp, wat Ooſtelyker dan de twee andere, en zeer digt 'er by, hoewel op een anderen heuvel, bezuiden de Veſting Amſterdam, een halve myl landwaard in, dog nevens de vorige dorpen nu digt by Kaytetto gelegen, is 190 zielen ſterk, ſtaande onder een Orangkaja, die over 33 weerbare mannen, en over 24 Dati's 't gezag heeft.

Wawani, het vierde dorp van dit Oeli, lag eertyds beweſten Kaytetto, dog hoger op een zeer ſteilen berg, een deel van den berg Wawani zynde, die na dit dorp zyn naam draagt; wiens top ontoegankelyk, en wel twee mylen van 't ſtrand gelegen is. Tot den zelven ſtrekt zig maar een naeuwe weg, die de Hitoeëſen in den oorlog van *Kakiali* tegen ons met veel vaſtigheden verſterkten, en daar hy van't jaar 1638 tot 1643 zich onthielt, waar uit wy hem egter metter tyd hebben weten te verneſtelen. Wawani en Eſſen.

Het is tegenwoordig maar een kleen dorpje, dat met het dorp Eſſen te zamen maar 100 zielen, 28 weerbare mannen, en 19 Dati's uitgeeft.

Eſſen lag niet verre van Wawani wat meer na ſtrand toe, dog 't is nu zo goet als uitgeſtorven.

Ontrent dit dorp valt ſwavel-aarde, die men 'er graaft, waar van zig *Kakiali* ook tot 't maken van bus-kruit, op den berg van Kapaha, wiſt te bedienen; dog 't is zeer weinig dat men 'er vint. Swavelaarde by Eſſen.

Als men hier een mans diepte delft, is 't als of men kokend, of borlend water vernam, dat met een groot gedruis ſchynt aan te komen; ook heeft men 't zelve wel ontmoet, waar om men menigmaal gevreeſt heeft, dat die berg de een of de andere tyd nog eens ſpringen zal.

In 't jaar 1674. by de groote aardbeving, is hy zeer geſcheurt, en zyn onderaardſche ſwavelkolken zyn ter zyde op twee verſcheide plaatſen uytgeborſten, en in zee geloopen, waar door groote ſtukken lands wegzonken, waarom het begin dezer aardbeving aan dien berg ook toegeſchreven is. Gevolgen van ſware aardbeving.

Agter Thealaä legt nog een ſterke rots, door *Kakiali* mede verſterkt, en Sipel genaamt. Ook plagt 'er agter Thealaä in 't gebergte, een magtig dorp te zyn, diens Koning het geheel Oeli Kaytetto wegnemen wilde; dog die van Hoenoet, toen ook een vermogent dorp, van hen te hulp geroepen zynde, hebben het volk van dien Koning, *Radja Ulaul*, verſlagen, en 't overſchot van hen is in de ſwaare aardbeving met het dorp verſonken, dat aan de groote kuyl in 't gebergte nog kan gezien worden. De Rots, Sipel. Radja Ulaul, wel eer hier.

Het vyfde Oeli is dat van Leala, of Ala, zo genaamt, om dat de inwooners in oude tyden die van Alang verſlagen hebben. Hier onder behooren de dorpen Ceyt, Hahoetoena, Lebalehoe, Wauſeläa, en Layn. Her Oeli, Leala.

Ceyt, dat voor deſen een half myl van ſtrand, boven de groote rivier Ceyt,

Hoe-

Hoeloe, op den rug van een gebergte lag, vertoont zig nu dicht by een wit ſtrand, op, of pas binnen den vlakken hoek Hoeloe, beweſten een ſteene veſting, die daar geboud is. Het is een fraay gelegen dorp, dat 186 zielen, 53 weerbaare mannen, en 34 Dati's, heeft. De Orangkaja van dit dorp is hooft van dat Oeli, en het dorp legt anderhalf myl beweſten Hila. Tuſſchen Ceyt, en Hatoenoekoe, een myl buyten de wal, is een rif, dat ider een niet bekent is.

Steene Veſting.

Hahoetoena, dat eertyds bezuyden Ceyt lag, op een ſteilen en hoogen berg, legt nu aan ſtrand niet verre van Ceyt, pas den hoek om, hoewel dit dorp wegens de ziekte der ingezetenen, al dikwils van plaats verandert is, gelooven de, dat de zelve betoovert was. Zy zyn 233 zielen, 66 weerbare mannen, en 30 Dati's, onder hun Orangkaja ſterk.

Libalehoe, en Wauſelaä.

Libalehoe, en Wauſelaä, twee dicht by den anderen gelegene dorpen, zag men wel eer op een hoogen en ſteilen berg bezuiden Ceyt, ontrent de rivier Waywau, die 'er tuſſchen beiden loopt, leggen, hoewel ſy nu pas een falconetſchoot van Hahoetoena, ontrent de mond van die rivier, op een hoek land verplaatſt zyn. Het laatſte legt een halve myl van Ceyt, en het eerſte pas half zoo verre van dat dorp, zy zyn te zamen 477 zielen, 139 weerbare mannen, en 72 Dati's onder hun Orangkaja's ſterk.

Nooten-boomen hier.

Op dit Libalehoe, of Lebelehoe, plagt de groote markt van dat ganſch Landſchap te zyn, waar toe daar een zeer bequaam en vlak ſtrand was, ook vallen hier ſchoone Nooten.

Verplaatzing van dit volk.

In 't jaar 1667. zyn zy door ordre van den Landvoogt van deze plaats tegen hun dank, dog om redenen van belang, dicht by de Veſting, ontrent de rivier Hoeloe anderhalfmyl beweſten Hila gelegt.

Layn,

Het dorp Layn lag wel eer landwaard in, wel een myl van Libalehoe, om de Zuid, en op een hoogen ſcherpen heuvel, die niet wel te genaken was, alzo de inlanders zich met rotangtouwen aflieten. Zy leggen nu al mede aan ſtrand, dicht by Libalehoe, ontrent die zelve hoek, en zyn 178 zielen, 59 weerbare mannen, en 30 Datis, ſtaande onder een Orangkaja, ſterk.

Dit is een zeer ryk Nagel-geweſt, waar by 1665. een kleene ſteene Veſting, zonder naam, met 6 ſtukken, en 20 man, waar over een Sergeant 't gezag heeft, geboud is. Dit Oeli plagt met een Coracora van 4 Gnadjo's, hoe zy in 't jaar 1671. in tween verdeeld zyn, te ſchepp en.

Het zesde Oeli is dat van Nau, en Binau, onder 't welke Nau, Binau, Henneheloe, Hennelale, en Hennelatoea, of Hellatoea, behooren. Het Oeli van Nau, en Binau.

Deze alle leggen by een op een uitſtekenden hoek, ontrent twee mylen beweſten Ceyt, agter de Veſting Haarlem, in 't jaar 1655. daar geſticht, die wel wat groter, dan de vorige, dog ceven eens van bezetting is. Zy worden gemeenlyk Negri Lima genaamt, om dat die vyf dorpen by een leggen, en men heeft tuſſchen Hila, en Negri Lima, elf rivieren, en daar onder verſcheide groote. Pas 'er beweſten is de ſchoone groote rivier, Wahalela, gelyk ook nog een half myltje van daar een kleen ſpruitje is, Way Sia genaamt, en niet ver van Henneheloe gelegen. Het is een heerlyk Geweſt om te jagen. De Veſting Haarlem, op Negri Lima. Veel rivieren.

In vorige tyden was dit Oeli in twee deelen verdeelt, te weten in Nau, en Binau, de twee ſtrandelykſte ſtonden onder een byzonder hooft, en de drie, die meer landewaard in lagen, ſtonden onder een anderen Orangkaja.

Nau lag eertyds op een ſteilen heuvel; dog die een gemakkelyken opgang had, aan wiens voet een ſterke rivier was. Zy zyn nu met haar drie Soa's, 318 zielen, 92 weerbaare mannen, en 34 Dati's, ſterk. Dit is ook een zeer ryk Nagel-geweſt. Nau,

In 't jaar 1602. hadden de Hitoeëſen zig hier tegen de Portugeeſen verſterkt, dog wierden door *Furtado* in April 'er van daan geſlagen.

Binau legt niet verre van daar, meer landwaard in, en ook hooger; dog de top van dezen berg is kleender, en zo zigtbaar van buiten niet, als de vorige. Jarricus maakt 'er Benauw van, dat is, de zoon van Nau, als of het Hebreeuſch was; maar die goede man wiſt immers wel, dat de Hitoeëſen geen Hebreeuſch verſtonden, hoe kon 't hem dan in gedagten komen, dit zoo wonderlyk verre gezogt, en zoo buiten den haak te vertaalen, behalven dat hy dit woort ook anders, dan de naam van dit dorp is, dat is Benauw, in de plaats van Binauw, uytſprak; dog wy vergeven hem dat geerne, om dat hy ons veel andere dingen, die beter op beenen ſtaan, aan de hand geeft. Binau,

Dit dorp is onder zyn Orangkaja ſterk, 131 zielen, 46 weerbare mannen, en 25 Datis, ook maken zy drie Soa's uyt.

Hennecheloe is de naaſte berg agter de Veſting, op de rivier na 't Zuiden toe, een halve myl van ſtrand af, hebbende een moejelyken opgang wegens zyne hoogte. Boven is hy vlak, en vol vrugtboomen, zynde in *Furtado's* tyHenneheloe.

den de vlugtberg van die van Aſſaloelo en Larike geweeſt. Het is nu 246 zielen, 57 weerbare mannen, en 33 Dati's, onder zynen Orangkaja ſterk. Men heeft hier een rivier, ontrent ½ myl van Oriën gelegen, Way Kayſoeri genaamt.

Hennelale. Hennelale, het vierde dorp van dit Oeli, eertyds op den berg Kayſoeli, landwaard in van Henneheloe, gelegen, is nu ſterk 250 zielen, 84 weerbare mannen, en 29 Datis, ſtaande mede onder een Orangkaja.

Hennelatoca. Hennelatoca, of Hellatoca, ook wel maar Latoca genaamt, lag wel twee myle van ſtrand, en allerdiepſt landwaard in, ook op een berg. Het ſtond onder een Orangkaja, die over 244 zielen, 68 weerbaare mannen, en 23 Dati's gebood.

Deſe drie laatſte dorpen waren in Kakiali's tyd de ſterkſte ſteunſelen van zynen vervallen ſtaat, om dat ze op een zeer ſteil gebergte lagen, en deszelfs ingezetenen zeer wel van ſchietgeweer voorzien waren. Het is ook een zeer Ryk Nagel-geweſt, waar op zy zeer trots en ſtout waren. Zy maken te zamen een Coracora van vier Gnadj'os uyt.

Het Oeli Solematta. Het zevende Oeli, Solematta genaamt, is een zeer onvolmaakte gemeenſchap, alzo die altyd maar twee dorpen onder zig gehad heeft, te weten, Tolehoe en Tïel, want het dorp Tengah Tengah, wierd maar voor een deel van Tïel gehouden; hoewel het nu drie dorpen zyn.

Tolehoe, en Manſchap. Tolehoe, voor dezen op een ſteylen heuvel, benoorden Tïel gelegen, is nog niet lang geleden aan ſtrand verplaatſt, leggende op den Zuid-Ooſt-hoek van de kuſt Hitoe, onder eenen Pati *Ibrahim*, die over 520 zielen, 132 weerbare mannen, en 49 Dati's het opperbevel voert. Het legt een myl rydens van Soeli. Dit dorp beſtaat uit vier Soa's. Dit is mede een ſchoon vlak land, en daar men een uitnemende goede Jacht op herten heeft, die 'er overvloedig vallen. Men heeft tuſſchen Tolehoe, en Way, vyf rivieren, en twee droge waters.

Schoone Hertenjacht, en Rivieren hier.

Tïel, en deszelfs Manſchap. Tïel, dat aan den Ooſtelykſten kant van Amboina, tuſſchen Soeli, en Way, aan een zandſtrand legt, is een kleen dorp, dat uyt vier dorpen, Helau, Oſſil, Moal, en Wayl, plagt te beſtaan, dog alzo zy daar alle niet konden woonen, zyn de twee laatſte na die plaats gegaan, daar nu het dorpje Tengah Tengah legt, zo dat nu Tïel maar uyt de twee eerſte Campons beſtaat. Het legt pas binnen een klippigen hoek, aan de Weſt-zyde des zelfs. Het is onder zynen Orangkaja, Liloebeſi, 408 zielen, 103 weerbare mannen, en 44 Dati's ſterk. En zyn eenige van dit dorp Tïel Chriſten geworden.

Chriſtenen hier.

Tengah Tengah. Die van Tengah Tengah woonen nu mede aan ſtrand, een myl van Tïel, op dien zelven hoek, dog meer na 't Noorden, en na buyten, onder twee Orangkaja's, zynde nu ſterk 274 zielen, 76 weerbaare mannen, en 63 Dati's.

Hoek van Tïel, zeer gevaarlyk. Tuſſchen Tïel, en Tengah Tengah, is een vlakke dog klippige en ſcherpe hoek, die zeer gevaarlyk is om den zelven voorby te ſcheppen, alzoo daar een ſterke ſtroom voorbyſchiet, die veel kleene vaartuygen 't onderſte boven helpt.

Heet water. Tuſſchen Tengah Tengah, en Tolehoe, daar de hoek weer indraait na binnen, leggen in Zee eenige groote klippen, Hatoeboe, dat is Kaymansſteenen, genaamt, om dat zy daar wel na gelyken, en op welke men ook heet water vind.

Waar die van Tengah Tengah de Nagelen wegen. Hier vallen in dit Oeli wel veel Nagelen; dog deze ſchoon op de Kuſt van Hitoe gelegen, wegen de zelve al mede op Haroeko; dog ſtaan verder onder den Rechtsban van het Kaſteel.

Ook zeggen die van dit Oeli, dat zy oorſpronkelyke Javaanen, en dat zy met Perdan Moelay van daar aan dezen hoek zyn komen aandryven, alwaar ook eenig volk aan lant gezet is. Zy voeren te zamen ook een Coracora van drie Gnadjo's.

Alde Manſchap der kuſt van Hitoe by een getrokken. Dit was het, dat wy van de kuſt Hitoe, voor zoo verre het geweſt onder dit Opperhooft ſtaat, of wel de dorpen van ouds daar toe, en tot de zeven Oeli's behoorende, te berichten hadden, aangezien Oeriën, (dat nu in 't Weſten naaſt Negri Lima legt) onder 't Hoofd van Larike, en de verdre plaatſen in 't Ooſten onder het Kaſteel behoorden; waar by wy dit nog te voegen hebben, dat alle de ingezetenen der zelve 7974 zielen, 2288 weerbare mannen, en 1025 Datis uitmaken, hoewel 'er maar 6772 zielen, 1977 weerbare mannen, en 867 Dati's, eigentlyk onder 't Opperhoofd van Hitoe ſtaan, en is dit geheel land meeſt een van de ſchoonſte Nagelgeweſten, die de Compagnie in Amboina heeft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HEt *Nagel-Comptoir* Larike, *met de Dorpen 'er onder behoorende.* Oerïen. *Een* Corporaal *hier* hoofd. Rivieren, Aſſaloelo, *en* Batoe Loebang. *En ſchoone weg op 't Gebergte. Oude Saaken van* Aſſaloelo. Noeſſa Telo, *en de* Veſting Vliſſingen. *Verder bericht van* Batoe Loebang. *Het* Suyker-broodje. Larike, *en de Rivier* Way Ila. *De Schryver in levens gevaar door* Kijay Maas *gered.* Manſchap *van* Larike. *De* veſting Rotterdam *in Prent verbeeld. 't* Opperhooft, *des zelfs* Gezag, Voordeelen, *en* Werk. *Beſpottelyk geval van zeker Gebed-doender. Verder* voorrecht *van dit* Opperhoofd. Wackaſihoe, *en des zelfs* Manſchap. *Bewys van hun* Onnooſelheid. *Sware klip in Zee, voor dit Dorp. De* Tapi-Baey. *De* Manſchap, *onder Larike ſtaande, by een getrokken.* Way. Way Salaka. *Dit Volk beſchreven. Schoone* Herten-jacht. *Seldſaam geval over 't* Herten-vleeſch, *tuſſchen den Heer* de Haas, *en den Corporaal* Jan van Hoorn. *De Pagar* Amisfoort. Warm water, *en wat hier verder valt. Zeer* hoog Gebergte. Soeli, *en ſchoone Rivier, benevens hare* Manſchap. *Des zelfs ingezetenen* Chriſtenen. *Schoone weg tuſſchen dit Dorp, en* Tolehoe, *en heerlyke* Herten-jacht, *veel* Cajoe-Poeteh-boomen, *en* Seree. *Verſcheide* Rivieren. Baguala, *een* Chriſten-*dorp.* Viſſchery *hier. Weg na* Hoetoemoeri, *by de Rivier* Toyſapi. *Volk van* Oud Hoetoemoeri. *De* veſting Middelburg *afgeteekent. Een* Gracht *hier door laſt van de Heer* Padbrugge *gegraven. Schoone* Jacht, *en waar toe den* Sergeant *verplicht is. Vermaak hier de Scheepsvrienden aangedaan. Hoe verre* Baguwala *van 't* Caſteel *is.* Rivieren *hier.* Hative Kitsjil, *een plaats van vermaak. Heerlyk gezicht van den* Roodenberg. *Deſe weg door de* Schryver *eens in een uur afgereden.* Hockomaloe. Rivieren *hier.* De *Laha. Schoone* Herten-jacht. Rivieren *hier.* Hatoe, *een* Chriſten-*dorp, onder* Noeſſanivel *ſtaande.* Liliboy, *ſlegte* Chriſtenen. Rivieren *hier.* Alang, *en 't Wagthuis.* Namacoli. Manſchap *van dit* Chriſten-*dorp. De* Alangers, *van* Aal *afkomſtig. Verdere beſchryving deſer plaats. 't Getal der* Manſchap *by een getrokken.*

Het Nagel-Comptoir LARIKE.

Het Nagel-Comptoir Larike.

NA dat wy het deel van de kuſt Hitoe, onder het Opperhooft van dien naam ſtaande, beſchreven hebben, gaan wy nu over tot nog eenige dorpen, die mede op het Weſtdeel van dit land, of op groot Amboina, dog onder een byzonder Opperhooft leggen, en noit onder de vier Hoofden van Hitoe geſtaan, hoewel zy wel in een zeer goet verſtand met hun geleeft hebben.

Met de dorpen, 'er onder behoorende.

Zy zyn Oerïen, Aſſaloelo, Larike, Wakkaſihoe, en Tapi, genaamt, en de party der Oeliſiva's toegedaan. Ook plagten die van Alang, en Liliboy tot dit Oeli, dat een geſpanſchap van negen dorpen was, te behooren, in een tyd dat Wackaſihoe nog uyt drie dorpen beſtond, en dat die twee dorpen van 't zelve afhingen, of onder dien Orangkaja van Wakkaſihoe nog ſtonden, dog naderhand kregen zy geſchil met malkandren, en Alang, en Liliboy, wierden ook Chriſtenen, waar door zy van den andren geſcheiden zyn, hun rekening ſluitende met een onder hen gemeene goude ſlang, die zy zo verdeelden, dat Oerïen, en Aſſaloelo 't eene, Alang en Liliboy 't ander hoofd, en Larike het middelſte van die ſlang, vermits het in 't midden lag, voor zich behield.

Oerïen.

Het dorp Oerïen lag naaſt aan Negri Lima, of de 5 dorpen, die by een lagen, en die de laatſte waren, die 't gebied van 't Opperhooft van Hitoe bepaalden. Het legt aan ſtrand, ontrent een kleene myl beweſten dit Negri Lima, in een kleen bogtje, niet verre van een fraey riviertje, Way Sia genaamt, dat nog wat weſtelyker legt; dog aan de andre zyde van Oerïen, na Negri Lima toe, legt de groote rivier, Way Ama, of 't vader water, en een en een quart myl van Oerïen na Negri Lima, of Henneheloe, toe, heeft men de rivier Wakoliloe, de ſipat, of ſcheidspaal tuſſchen die van Oerïen, en Negri Lima. Het dorp plagt in oude tyden al mede op 't gebergte, egter niet verre van ſtrand, een kleene myl bezuiden Negri Lima geplaatſt te zyn. Het is een kleen dorp, dog 't legt zeer vermakelyk aan de Zee. Daar legt gemeenelyk maar een Hollander, die onder Larike ſtaat. Het is ſterk 527 zielen, 133 weerbare mannen, en 54 Dati's; en 't heeft zeven Soa's.

Een Corporaal hier Hooft.

Men plagt hier een houte ſterkte met twee punten te hebben, waar op twee ſtukken geſchut, onder een Sergeant,

en 14 Soldaaten lagen; dog dit alles is ingetrokken. De weg tuſſchen Oerïen, en Negri Lima, is ſlecht, meeſt langs ſtrand over de ſteenen, en men ontmoet tuſſchen beide drie rivieren, dicht by Oerïen.

Rivieren.

Aſſaloelo.

Naaſt hier aan legt het dorp Aſſaloelo, mede aan ſtrand, een quart myltje meer na de Weſt-hoek, die de baay van de Lay, of Ley, maakt. Men ontmoet, eer men hier komt, vyf rivieren, twee groote dicht by Aſſaloelo, een gemeene in 't midden, en twee fraije dicht by Oerïen. Een van deze, pas voorby Aſſaloelo, is Way Soela, en een andre redelyk groot, en een half uur van 't dorp af, is Way Peca genaamt. Het legt in een fraeje bogt, is een ſchoon vermakelyk dorp, en heeft een ſchoonen Tempel, zynde mede (gelyk al de dorpen hier om ſtreeks) zeer Nagelryk, ook heeft men de ſchoonſte weg van de wereld boven op 't gebergte, in des zelfs boſch, onder de Nagel-boomen, om zich na Oerïen, of wel na Larike, te laten dragen, of om 'er te paard onder te ryden, zynde overal glad, en vlak, uitgenomen dat men eene ſteilte boven Batoe Loebang (of een holle klip, die beneeden aan zee is) van een vervaarlyke hoogte na beneden daalen moet, 't geen egter met trappen zeer gemakkelyk is gemaakt, hoewel het, als men na beneden ziet, ſchrikkelyk voor 't oog is.

Batoe Loebang, en ſchoone weg op't gebergte.

Oude zaaken van Aſſaloelo.

Dit Aſſaloelo, dat het oude en rechte Noeſſa Telo der Portugeeſen was, of dat zy Rucutellum in hare ſchriften noemen (gelyk wy het zo by Maffeius en Jarricus vinden) is de plaats, daar zy allereerſt in 't jaar 1515. aanquamen, gelyk wy elders breeder zullen zien. Ook zyn het die van Aſſaloelo, die de Hollanders in Warwyks Vloot den weg na Hitoe weſen. Het is onder zynen Orangkaja ſterk 500 zielen, 175 weerbaare mannen, en 68 Dati's. Het volk is trots en zeer ongeſtadig, gelyk ook die van Oerïen, die altyd in hun raad- en aanſlagen tegen malkanderen waren.

Zeer dicht daar by leggen drie kleene eilandekens, by den inlander Noeſſa Telo, dat is in 't Amboinees, de drie eilanden, dog by ons de drie gebroeders, en ook wel, met een verdraejing, den Noordſen Tel, by 't gemeene volk genaamt.

Noeſſa Telo, en de Veſting Vliſſingen.

Dit is het eigentlyk Noeſſa Telo, dat de Portugeeſen, ter gelegenheid van hun komſt op Aſſaloelo, van den inlander dikwils hebben horen noemen, meinende, dat dit de naam van Aſſaloelo zelf was: Een groote misſlag van hen, behalven dat zy 'er nog een miſſelyken dray aan geven.

Deze drie kleene eilandekens leggen af en aan de dorpen van Oerïen, en Aſſaloelo. Het naaſte en kleenſte legt geen twee ſnaphaan-ſchooten van 't laatſte dorp; dog 't grootſte en Weſtelykſte legt 'er ontrent een goede myl af. Op dit laatſte legt een driekante ſteene Veſting, Vliſſingen genaamt, waar op een Corporaal met agt ſoldaten legt, dienende ten deele om de viſſchers tegen de Papoewa's, die daar wel quamen moeskoppen, te dekken, te deelen om in zee een oog in 't zeil op ſluikers, en op de komende ſchepen, te houden, waar van zy bericht op Larike, waar onder zy ſtaan, gehouden zyn te geven.

Op geen dezer eilanden heeft men verſch water. Op de twee andre woonen geen menſchen; dog men wil dat zy Oerïen en Aſſaloelo genaamt waren, en dat zy hare naamen aan die twee dorpen gegeven hebben.

Wat nader na Larike toe, ontrent een halve myl den Ooſt-hoek by de drie gebroeders om zynde, en ontrent een uurtje van Larike, heeft men een vlakke bogt, of baey, de Ley genaamt, daar ook twee kleene riviertjens in uitwateren. Een weinig verder als de Ley heeft men Way Maſime, zynde de ſcheidspaal tuſſchen die van Larike, en Aſſaloelo; en in de Ley zelf een riviertje Way Timole, dat is, de Ooſt-rivier, genaamt. Hier hebben die van Larike hun meeſte Nagelen, en Thuinen. Zy behoorde van ouds die van Aſſaloelo toe, en 't heeft ook wel tot een ankerplaats der ſchepen, die ontrent Larike het niet houden konden, gedient.

Verder bericht van Batoe Loebang.

De voornoemde onderaardſche en aan zee uytkomende ſpelonk, Batoe Loebang genaamt, waar in de zee by onweder wel eens bulderen kan, en waar boven die vervaerlyke hoogte met trappen is, legt aan de Noord-zyde van deze bogt; dog, hoe ſchrikkelyk zy te beklimmen is, dient echter de holle klip ook wel tot een ſchuilplaats voor de Viſſchers, om te vernagten, alzo de kant agter na 't gebergte toe vry groot van opening is, zig vertoonende als een groot gebouw, 't geen overal met ſteile en groote klippen bezet is. Agter dit hol is 'er onder den berg nog diergelyk een ſpelonk, die veel grooter is, en waar in zig wel 100 man verbergen kan.

Het Zuikerbroodje.

Op de Zuid-hoek van deze bogt heeft men ook een langwerpige pyramidale klip, Taä, ook wel het Zuiker-broodje na zyne gedaante genaamt, daar 't vol klippen is, tuſſchen welke de zee vervaarlyk

vaarlyk inbruiſt, en waar ontrent of wel tuſſchen de Ley, en 't zelve, in den omtrek van een quart myls (waar ontrent nien ook de rivier Way Sala Latoe, dat is de rivier der lange ſteenen, heeft) veel rood koraal valt. In 't midden van die baey is ook een Gabba Gabba huis, of opgeſlagen loots, waar onder men zyn ruſt nemen kan op banken van geſpleten bamboeſen gemaakt, van welke ſtoffe ook de tafel is, daar men aanzit. zynde vaſt en hegt werk, 't geen op den weg een groot gemak geeft. Tuſſchen 't Zuikerbrootje en Larike legt de rivier Way Sakete, dat is, 't volle water, zynde redelyk groot; en een quart myl verder, als het Zuikerbroodje, heeft men het dorp Larike, ontrent midden op de Zuid-Weſt-hoek van de kuſt Hitoe, of van groot Amboina, aan de rivier Ila of Way Lela, dat is de groote rivier. Het legt twee mylen dragens, dog anders een en een halve myl van Aſſaloelo af. By ſware afwatering kan deſe rivier, die vol klippen en ſteenen legt groot ſpel maken, en by onweder, daar een water voor ſtaan hemels-hoog, 't geen menig vaartuig koſt. De Heer *Cojet*, hier eens zynde, zag, terwyl hy ontbeet, dat zyn groote Orembaey (waar op 60 of 70 ſcheppers zyn) een ſlag van de zee kreeg, dat zy na de overzyde ſtoof, 't geen oorzaak was, dat hy van ſchrik beſtorven tot aan de Ley te voet ging. Ook kan zy wel tot aan de Veſting oplopen.

Larike, en de rivier Way Ila.

Die van Larike plagten in oude tyden, mede op een gebergte, ontrent het Zuikerbroodje zich te onthouden, dog zyn naderhant mede om laag gekomen.

De Schryver in levens gevaar, door Kijay Maas gered.

Het dorp heeft niet veel aanzien, om dat het over al te kort onder 't gebergte legt. Het zyn mede Mooren, ſtaande nu onder een Orangkaja, hoewel zy in oude tyden een koning hadden, die met al zyn volk meeſt uitgeſtorven is. Hier plagt een Orangkaja te wezen *Kijay Maas*, dat is, *Gouden Heer*, genaamt; maar die dat waarlyk voor my was, alzo hy my eens myn leven gered heeft, wanneer ik een hoog en ſteil gebergte te voet afdalende (om dat ik my in den draagſtoel niet vertrouwde) van boven neder dacht in zee te ſtorten, doordien myn voet, zo als ik op de kant was, uitſchoot, en ik dus buiten magt om my te redden, en al aan 't overhellen, of buiten balans geraakt was, het welk hy, die agter my quam, ziende, zo vatte hy my, en haalde my alzo hy een ſterk man was, zeer gelukkig te rug, want had ik beneden in zee gevallen, zo zoude ik zekerlyk daar verdronken, of eer het zo verre quam, op de rotzen te berſten gevallen zyn, op een yſſelyke plaats, waar op het oog door de hoogte ſchemerde, en daar de zee zich grys en groen onder een vertoonde. Ik heb dien braven *Kijay Maas*, een Moor, dog een man van zeer goeden inborſt, wegens dit geval altyd met een oog van dankbaarheit, als beſchermer van myn leven (na den menſſche geſproken) aangezien, en God menigmaal voor die genade, toen aan my bewezen, gedankt, en dien man waar ik kon dienſt gedaan, dat nogtans een geringe vergelding voor zyne my zo tydig toegebragte hulpe geweeſt is.

Manſchap van Lanke.

Het dorp Larike beſtaat uit drie Campons, en 't had in oude tyden verſcheide Orangkaja's, onder welke 'er ook een was de Orangkaja der vrouwen genaamt wierd, om dat hy haar voorſpraak in de Lands-vergadering was. Zy konnen in dit dorp 837 zielen, 200 weerbare mannen, en 92 Dati's uitleveren, ſcheppende alhier een Coracora. Deze luiden van Larike, gelyk ook die van Wakkaſihoe, hebben zig in de oorlogen van *Kakiali* zeer getrouw by ons gehouden; hoewel zy zomtyds gedwongen geweeſt zyn hem te volgen.

Het dorp is ook Nagel-ryk; dog kan noit uit zyn ſchulden geraken, doordien zy hier wat quiſtagtig vallen.

De Veſting Rotterdam, in Prent verbeelt.

Ontrent de voornoemde rivier heeft men een ſteene Veſting van vyftig voeten in 't vierkant, Rotterdam genaamt, waar op een Sergeant met een bezetting van 30 man is; en nevens de zelve de woning van 't Opperhooft, die vry kleen is, om dat 'er voorland ontbreekt. Wy vertoonen die in de plaat, No. XXVIII. met het Opperhoofts huis, en eenige andre aan de eene, en den Moorſchen Tempel, drie verdiepingen hoog, boven op den berg, mitsgaders een ſware klip in zee, waar op boomen waſſchen, aan de andre zyde; behalven dat men aan weerkanten ook verſcheide huizen op 't gebergte, en tuſſchen beiden ziet ſtaan.

't Opperhooft hier, des zelfs gezag, voordeelen, en werk.

Hier is ook een vaſt Nagel-Comptoir, over 't welke, met zynen omſlag van wegen de E. Maatſchappy, een Onderkoopman tot Opperhoott word geſtelt, wiens poſt, en werk by na in een en 't zelve, als dat van 't Opperhooft van Oma, beſtaat, hoewel dit laatſte Comptoir veel vermakelyker gelegen is. Anders zyn zyne voordeelen mede by na de zelve, en uit de zelve zaken ſpruitende, gelyk ook zyn inkomen van Compagnies wegen, en al dat wy ontrent Oma's Hoofd zeiden, hier mede by na even eens is. Dog alles is hier wat ſmaller, en dit het ſlegtſte van de vier buiten Comptoiren.

Hy heeft zyn Orembaey, Boſch-ſchieter, en inlanders die ſcheppen. Ook heeft hy een kleen thuintje, en een koebeeſtje drie of vier, die niet veel konnen opbrengen, alzo een koe niet boven een

kan melk daags geeft, hoewel die veel vetter, dan die in Holland, valt. Ook legt hier een Wondheler voor de bezetting; dog een Krankbezoeker kan dit Comptoir niet dragen, die laſt zou te groot zyn voor de E. Maatſchappy, en daarom werd 'er Zondags een Predikatie door een ſlegt zoldaat, die 'er dubbeld rantzoen voor trekt, voor 't Opperhooft, en de bezetting in de Veſting, uit een Huispoſtil voorgelezen, gelyk hy ook dagelyks gewoon is 't gebed voor hen 's morgens, en 's avonts te doen; maar zoo men 'er een ordentelyk krankbezoeker toegebruikte, zou men 'er waarſchynelyk zulke belachelyke en beſpottelyke gevallen niet hebben, als 'er in myn tyd toen ſekere *Iſaak de Viſſcher* daar als Opperhooft lag, met een zoldaat, een Deen van geboorte, *Kalvatius* in de wandeling genaamt, voorgevallen is.

Beſpottelyk geval van zeker gebeddoener.

Deze zoldaat zou dan voor d'eerſte maal op zekere Zondag in de Veſting 't nagebed, na de Predikatie, voor die Gemeinte, zoo als dat agter onze Katechiſmus gedrukt is, lezen. Men moet nu zich te binnen brengen, dat Larike Mohhammedaans, en dat daar geen andre Chriſten Overheit, dan 't Opperhooft, is. Ook dat de plaats, voor welke de leſſenaar ſtaat, recht voor, en ook zodanig regt agter een groot ſchiet-gat van de Veſting was, dat die twee, by de minſte wint, wat ſterk tegen een trokken, het geen ik, om dat het te pas komen zal, voor af zegge.

Alles, het ganſch gebed door, ging wel, dog by die woorden, daar men voor den Schout, Borgermeeſter, en Schepenen bid, gekomen zynde, hakkelde hy zodanig, dat hy 'er byna geheel afraakte, 't geen groote ontſtichting aan 't Opperhooft, en reden van ſtil mompelen en lacchen onder zommige dertle zoldaten gaf.

Het Opperhooft tegen deze onordentelykheit, zo veel mogelyk was, willende zorgen, ontbood, zo ras de dienſt geeindigt was *Kalvatius* by zich, vragende hem, hoe hy zo gehakkeld had, en hoe het in zyn gedagten komen kon, in een plaats, daar niet als Mooren woonen, voor de Schout, Borgermeeſter, en Schepenen te bidden. Hy zeide hier op, Seigneur, het is zo, dat hier Schout Borgermeeſteren, nog Schepenen zyn, en dit is ook de reden van myn hakkelen geweeſt; want, by die woorden komende, en wetende, dat my belaſt was tot dat gebed, niet toe- nog af te doen, maar de gedrukte gebeden zo te volgen, gelyk op de ſchepen gewoonlyk gedaan werd, en denkende, dat het hier niet ſluiten kon, God te bidden voor Overheden, die men hier niet heeft, zo verzettede dit my, onbewuſt, wat hier in te doen, zodanig, dat ik 'er by na afraakte, gelyk ik 'er ook vlak afgeraakt zou hebben van ontſteltenis, zo ik niet maar zoo als 'er ſtont voortgebeden had. Seigneur vervolgde hy, ik verzoek pardon hier over, alzo ik geen krankbezoeker, en geen man ben, die hier in geoefent is, weshalven ik UE. nader bevel, of zodanig een verandering hier in, als UE. goet vinden zal, verzoeke te mogen hebben. Monſr. *De Viſſcher* hier mede voldaan zynde, zeide, ik zal 't u op een briefje geven, hoedanig gy voortaan, by die woorden komende, bidden zult. De Zondag 'er aan zou *Kalvatius* dit nagebed weer doen, juiſt op een tyd, dat het een ſtyve koelte waeide, en dat het vry ſterk in die twee ſchiet-gaten tegen malkanderen trok; waar door zyn briefje, dat hy los in de hand op zyn boek had, het ſchiet-gat agter hem uitvloog, zonder dat het Opperhooft die zyn hoet voor de oogen had, dit merkte. *Kalvatius* ondertuſſchen, in de grootſte benaaudheit, weer by die vorige woorden gekomen zynde, en niet meer willende hakkelen, alzo hem de geſchrevene woorden vergeten waren, ging nu zonder te haperen met de gedrukte woorden maar door, en bad, gelyk te voren, voor Schout, Borgermeeſter, en Schepenen van deze plaats; waar over nog meerder ontſteltenis by 't Opperhooft, dan te voren, en niet weinig gelach onder de zoldaten, hoewel vry wat ſtiller, was.

Het Opperhooft, te huis gekomen ontbood hem weer, maakte hem (eer hy eens reden hooren wilde) voor een ſchoft, een ſpotter met den Gods-dienſt, en voor al wat lelyk was, uit, vragende in veel toorn, wat hem bewogen had weer zo onſtigtelyk te bidden, en zyn geſchreven bevel en woorden niet te volgen.

Seigneur, zey hy, een ſware wint, en trekking van de ſchietgaten tegen een, is oorzaak hier af tegen myn wil en dank geweeſt, alzo my 't briefje uit de hant gewaait, en 't gat uitgevlogen is; gelyk ook de Sergeant (uitdrukkelyk geroepen, om hem daar over te doen vaſtzetten) getuigde gezien te hebben. Dit ſtilde de toorn van 't Opperhooft alzoo hem dit niet onmogelyk voorquam. Hy belaſte hem egter voortaan zyn briefje vaſt te ſpellen, en ook wat ter zyden buiten die trekking te gaan ſtaan, gelyk geſchiede.

Verder voortrecht van dit Opperhooft.

Het Opperhooft van Larike heeft ook twee oppaſſers met geweer agter zich als hy uytgaat, en zyn huisvrouw een; en hy heeft alleen van alle de buiten-opperhoofden ook magt, om pas-cedullen aan allen, die van zyn Comptoir na Hatoewe om Sagoe willen, te verleenen.

Ook

Ook legt hier een Aſſiſtent, even eens als op de andre buiten-plaatſen, zynde't vordre hier, gelyk als elders by de Opperhoofden.

Wackaſihoe. Digt by Larike legt het dorp Wackaſihoe; dat eertyds uyt vier dorpen beſtond, die boven malkanderen ſtonden; dog nu is 't maar een fray dorp, dat aan een ongemakkelyk ſtrand, vlak in 't Zuid-weſten van 't land van Hitoe legt, waar in men komt, zo ras men een kleen heuveltje over is. De inwooners zyn mede Mooren, die ook een frajen tempel aan ſtrand hebben.

Tot het zelve plagt het dorp Sehit, dat wel een halve myl van ſtrand lag, gelyk ook, een kleene myl van Larike, het dorp Tapi, te behooren, dog deze leggen nu ſamen by die van Wackahihoe, pas een kanonſchoot van Larike, onder eenen Orangkaja 990 zielen, 304 weerbare mannen, en 44 Dati's, ſterk zynde. Ook ſcheppen zy te zamen een Coracora van drie Gnadjo's. In oude tyden onthielden zy zich niet alleen op 't gebergte; maar quamen ook zo zelden beneden, dat die van Larike hen 't zeewater voor een dierbaar zop wiſten te verkoopen, dat zy in plaats van zout ook gebruikten. Een teeken, dat zy het weinig gezien hadden, en zeer onnoozel waren.

Bewys van hun onnozelheid.

Haar oude en jegenwoordige wyze van ſcheppen. Zy plagten ook met die van Oerïen, Aſſaloeloe, Larike, Alang, en Liliboy, een Oeli uyt te maken, dog zyn, gelyk wy over Aſſaloelo zeiden, van een geſcheiden, zoo dat Wackaſihoe met Larike al in *Furtado's* tyd te zamen een Coracora alleen ſchepten, gelyk zy hem zo na Ternate gevolgt zyn.

Het volk van Wackaſihoe is een gewillig volk, en dat zig vry wel gedraagt, zo tegen zyn eigen hoofden, als tegen ons. Ook zyn zy in *Kakiali's* tyd eer, dan de Chriſtenen van Alang, hier af-en tot ons overgekomen.

Swaré klip in zee voor dit dorp. Pas ter zyden het dorp in zee heeft men een hooge vierkante klip, waar op verſcheide boomen groejen. Zy legt maar een ſnaphaan ſchoot van den Tempel af.

Hier mede van Wackaſihoe ſcheidende, zo komt men, den Zuid-weſt-hoek van groot Amboina pas om, in de Tapi, dat nu geen dorp, maar alleen een fraeje Sandbaey is, een kleene myl van Larike gelegen. Waar mede ook 't gezag van 't Opperhooft van Larike aan deze kant, gelyk aan de andre zyde met Oerïen, zyne bepaling, en einde heeft.

De Tapibaey, grenspaal van Larike.

De Manſchap, onder Larike ſtaande, Alle de zielen, onder dit Opper-hoofd ſtaande, maken uyt een getal van 2854 menſchen, waar onder zyn 812 weerbare mannen, en 258 Dati's.

Nu is 'er niets van de kuſt Hitoe meer overig, dat ik wete, dan de dorpen Way, Soeli, en Baguala, die onder het Kaſteel ſtaan. Zy leggen geheel op de andre en op de Ooſt, of Zuid-Ooſt-zyde dezer kuſt, en om dat zy niet onder een van deze twee Opperhoofden ſtonden, hebben wy ze voor eerſt voorby gegaan. by een getrokken.

Way. Het eerſte dat ons in een diepe bogt, tuſſchen Liën, en Tolehoe voorkomt is het dorp Way. Het legt een myl ten Ooſten van het eerſte, en een groote halve myl ben oorden Tolehoe. Het lag wel eer op 't gebergte, wel een myl van ſtrand na 't Noord-weſten in opzigt der plaats, daar 't nu gelegen is. Nu legt het aan een ſchoon vlak zand-ſtrand, Poeteh Reſſi genaamt. In 't midden van de bogt, aan een rivier, die het ſchoonſte water, dat ik ergens oit zag, op een hagel-witte ſand-grond heeft, waar van die rivier, ten deele in 't Amboniſch, ten deele in 't Javaanſch, Way Salaka, dat is, ſilverwater, genaamt werd, vermits Salaka, op zyn Javaanſch, ſilver beteekend; zynde de reden van de vermenging dezer twee taalen onder een, om dat de oude Amboineeſen, geen goud, ſilver, peerden, en wat dies meer is, (die 'er de Javaanen eerſt met woorden in hun taal, die men nog behouden heeft, inbragten) kenden, weshalven zy die dingen ook in hun taal niet konden noemen. Dit water, op een Caladi-blad genomen, is ook als zilver. Way Salaka.

Dit volk beſchreven. Het is een zeer wiſpeltuurig volk, dragende quanswys de naam van Oeliſiva 's, en dat dan eens Heidenſch, dan eens Moorſch, dan eens Chriſten, gelyk wy elders zullen zien, geweeſt is.

Schoone Hertenjacht hier. Hier legt een Corporaal met eenige ſoldaaten, uit de naam van den landvoogt, om hem weekelyks een herte-beeſt twee drie te beſtellen, waar toe zich daar goede gelegenheid opdoet, alzo het land tuſſchen Way en Tolehoe ſchoon vlak, echter ook fray heuvelachtig, en vol Coescoes, of lang ſny-gras is, daar zy veel van houden, voor al als men dat wat afgebrand heeft, komende gemeenelyk aan die ziltige aſch likken. Of 'er van deeze herten-vangſt wat voor den Corporaal overſchieten kan, zullen wy aan 't volgende geval hooren.

Seldſaam geval over 't hertenvleeſch tuſſchen den Heer de Haas en den Corporaal, Jan van Hoorn. Hegt heugt my, dat ik daar eenen *Jan van Hoorn* als Corporaal gekent heb, die den Heer *de Haas* alle week wel zyn herten volgens zyn taks, dog die vry mager waren, toezond. Die Landvoogt vraagde, of 'er nu en dan wel een vet herte-beeſt viel, aangezien, die hy hem zond, zo mager waren. *Edele Heer*, zeide hy; *Ik zendze zo, als zy vallen, en*

en my voorkomen, en kan ze ook anders niet zenden. Een week drie vier daar na quam een van de voornaamſte Chineſen aan 't Caſteel, *Sanco* genaamt, dien Heer een geſchenk van een keurelyken doorregen bout hertevleeſch aanbieden, 't geen hy, anders noit gewoon geſchenken van imand te nemen, maar ze wel rykelyk aan andre te doen, om de ſchoonheid van den bout, en om dat die voor geen geld te koopen was, aannam; vragende te gelyk dien Chinees, hoe hy aan zulken ſchoon herte-vleeſch quam, daar hy, die hier Landvoogt was, onder wien alles ſtond, geen middel wiſt, om oit een vet beeſt te krygen. De Chinees den Landvoogt een wonderlyken dienſt willende doen, zei hem in ſtilte, dat hy dien bout van den Corporaal van Way, voor een Ryxdaalder gekogt had, en dat hy ze daar ook krygen kon; niet wetende egter, dat die Corporaal daar alleen lag, om den Landvoogt zyne hertebeeſten te beſtellen. De Landvoogd, die den Chinees niets merken liet, bedankte hem voor den bout, en nog meer voor 't geheym; maar de Corporaal wierd 'er van daan geligt, (dat zeer genadig was) en een ander in zyn plaats gelegt, die 't konſtje beter verſtond, en de gunſt van den Landvoogt behield; want hy zond hem de vette, en verkogt de magere hertebeeſten, die hem egter genoeg opbragten.

De Pagar Amisfoort.

Hier plagt in oude tyden een houte Veſting, Amisfoort genaamt, al zederd de oorlogen met *Kakiali* te leggen, dog nu is 'er maar een Pagar van paliſſaden.

Warm Water, en wat hier verder.

Tuſſchen Way, en Tolehoe, is ook hier en daar warm water aan ſtrand.

Hier vallen weinig Nagelen, dog, wegens de natte grond, veel Sagoe- en ook overvloed van Damar- of Hars-boomen, waar van groot vertier na 't Kaſteel is, om 'er toortſen van te maken.

Dit dorp ſtaat onder een Pati, en is ſterk 472 zielen, 110 weerbare mannen, en 41 Dati's.

Seer hoog gebergte.

Nergens is dit Land van Hitoe zoo hoog, als hier by Way in 't Ooſten, en by Mamalo in 't Weſten, alzo daar hemelhooge, ontoegankelyke, en zeer dyzige gebergten zyn, die men altyd met donkere wolken bedekt ziet, daar zeer zelden menſchen komen, die zig niet hooger dan de harsboomen begeven, die in het hangen van dat gebergte, en anderhalven dag gaans hoog zyn.

Het zyn nu ordentelyke Chriſtenen die hier woonen, waar toe Pati *Herman Cajado*, die een braaf man is, zeer veel moeite aanwent.

Soeli, en ſchoone rivier.

Van Way gaan wy over tot het dorp Soeli, dat een quart myl beweſten Tiel, de groote bogt van de pas van Baguala in, en aan een ſchoon ſtrand, dicht by een ſchoone rivier, die mede heerlyk water heeft, aan de Noord-zyde van dien inham, en een kleene myl ten Noord-Ooſten van de pas van Baguala legt. Deze rivier geeft zomtyds een ſware afwatering.

Des zelfs ingezetenen Chriſtenen.

Het is een kleen dorp, dat op een akelig gebergte, wel een myl landewaard in, na Tolehoe toe, op een plaats, Lei Wackan genaamt, plagt te leggen, dog vermits de inwooners zeer moejelyk hun water om laag haalen moeten, zyn zy eindelyk beneden gekomen, daar het vry beter is.

Dit dorp beſtaat mede uit Chriſtenen, en is onder 't gezag van een Pati, die 't bewind heeft over 403 zielen, 105 weerbare mannen, en 34 Dati's; ſcheppenpende nu ook hun eigen Coracora, daar zy voor dezen met die van Baguala ſchepten.

Het dorp legt zeer digt onder 't gebergte, hoewel 'er een fray veld tuſſchen de Pas, en Soeli, dicht by 't laatſte dorp is, daar anders de landweg, by hoogwater, vry flegt valt, hoewel 'er groot onderſcheid is, of men hem wel gemaakt, en overal voorzien heeft, of niet, alzo 'er twee of drie ongemakkelyke hoogtens zyn; anderſins heeft men, by laag water, een ſchoone weg langs ſtrand, na Baguala; daar men hier en daar veel ſteenen, gelyk men vlak voor 't dorp ook een rif, dat al vry groot is, heeft.

Schoone weg tuſſchen dit dorp, en Tolehoe, en heerlyke hertenjacht.

Na de kant van Tolehoe, dat 'er ontrent een myltje aflegt, heeft men, zo als men voor by de rivier den berg op is, een ſchoonen weg, die meeſt vlak, en uitnemend vermakelyk, behalven dat hier alom ook ſchoone gelegenheid tot jaagen van herten, en boſchverkens, is. Ook heeft men hier de ſchoonſte gezigten, gebergten, en valleyen, die ik weet ergens by een gezien te hebben. Het ſtaat hier ook op die vlakte, die men paſſeerd, vol Kajoe Poeteh-boomen, uyt wier bladen (die wel na de wilgen-bladen gelyken, dog veel kleener en ſmaller zyn) die ſchoone Kajoe Poetch-Olie getrokken werd. Hier en daar ziet men ook veel Sereeboſſchen op den grond ter zyden den weg ſtaan, waar uyt de Sereé-olie, of 't Oleum Schænanti voortkoomt: want de Sereé, of 't Arabiſch-Hoy, is een en 't zelve gewas. De rivier van Soeli is Lori Hoewa, dat is, rolt pinang voort, om zyn langſaame loop genaamt. Na de Pas Baguwala toe ontmoet men nog vyf andre rivieren, als Way Ari, dat is de Pagar, of ſchey-rivier, die groot en tweekluftig is. Way Tatiri, dat is, de druppel-rivier. Way Lahoena, dat

Veel Kajoe-Poetch-boomen en Seree.

Verſcheide Rivieren.

is,

is de Spreeuwen-rivier. Way Larieer, dat is, de rivier, die als een ſlang, met bogten loopt. En Way Mahoe, dat is, de Javaanſche rivier; zonder dat zig andre rivieren hier onder weeg opdoen.

Baguala een Chriſten dorp.

Van Soeli nu gaat men na de Pas van Baguala, van waar het land zig aan die, gelyk ook aan de overzyde tot een groote bogt draeit. Na een kleene myl gaans komt men by het dorp Baguala, dat aan een ſchoon ſtrand, en met een fraeje ſtraat uitgebreid, midden in de bogt legt, zynde al mooy groot, en ſtaande onder een Chriſten-Orangkaja, die 't gebied over 433 zielen, 119 weerbaare mannen, en 47 Dati's, heeft, zynde ook Oeliſiva's, gelyk die van Soeli mede. Zy ſcheppen een Coracora alleen, dog plagten voor 't jaar 1666. met die van Soeli te ſcheppen. Zy hebben veel Sagoe-en Saguweer, dog niet veel Nagel-boomen.

Viſcherij hier.

Aan de Ooſt-kant is hier een ſchoon ſtrand, daar de Landvoogt voor zich viſſchen laat, anders verpagt hy dat, dog de overwal is ſteenagtig en klippig, dan alleen by 't riviertje Toyſapo legt een weinig ſtrand, van waar een weg na Hoetoemoeri is. Ook heeft men aan die zyde van de Veſting agter des Sergeants huys eenig volk van oud Hoetoemoeri woonen.

Weg na Hoetoemoeri by de rivier Toyſapo.

Volk van oud Hoetoemoeri.

Veſting Middelburg afgeteekent.

Hier is ook een kleene ſteene Veſting door den Heer *Padbrugge* gebouwt, Middelburg genaamt, met een Pagger 'er om, waar in 20 man tot bezetting legt, over welke een Sergeant gebied, die een redelyk goed huis buiten de Veſting, dog aan de gemeene weg, heeft. Wy vertoonen die, met het dorp, in de Plaat, No. XXIX.

Een gracht hier door laſt van de Heer Padbrugge gegraven.

Dit is de doortogt van alle vaartuigen, groot en kleen, die van 't Kaſteel na de Pas, en de Uliaſſerſche eilanden, of van daar weer na 't Kaſteel willen, die daar alle ontrent een groote 2 á 300 treeden verre, van den Weſter-in den Ooſter-inham moeten overgehaalt worden, dat over rollen en met magt van rollen geſchied. Nu is dat gemakkelyk, alzo 't maar een kort rak is; maar eer de Heer *Padbrugge* den Inlander die gragt van de Mata-paſſo, dat is, van 't oog van de Pas, of van 't begin van dien, en van de weſter Zee, wel een quart myl verre had laten graven, was het thienmaal zo moejelyk, alzo zy die vaartuygen toen zo veel verder over land moeſten haalen.

Schoone jacht, en waar toe den Sergeant verplicht is.

Dit overhalen der vaartuigen geeft hier een groot leven, behalven dat deze Pas, of dit Baguala, ook een plaats is, daar de Heer Landvoogt, en andre, met groote gezelſchappen, te water, en te land, veel hun vermaak voor een dag gaan nemen, makende tegen den avond gemeenlyk weer thuis te zyn. Men trekt daar dan de Zegen, of 't Net, waar in men gemeenelyk veel viſch heeft, en men vangt 'er een herte-beeſt of twee tegen die tyd, waar toe aldaar zeer goede gelegenheid, gelyk het ook de poſt van die Sergeant is, om 'er den Landvoogd weekelyks een ſtuk of twee te beſtellen.

Vermaak hier de Scheeps-vrienden aangedaan.

Ik ben daar verſcheide maalen, met 60 of 70 goede vrienden aan een tafel geweeſt; dat gemeenelyk waargenomen werd, als de ſchepen hier leggen, om die ſcheepsvrienden wat vermaak aan te doen, dat zy dikwils al bevorens verdient hebben, vermits men in 't Ooſten by geen grooten gaat, zonder hen eenig geſchenk te doen; hoewel die edelmoedig zyn, dit noit onder zich laten. Het is wel verboden, geſchenken te nemen; dog men kan die niet altyd afwyzen, behalven dat het ook als een veragting opgevat word.

Hoe verre Baguala van 't Caſteel is.

De weg tuſſchen de Pas, en 't Kaſteel, is ontrent twee groote mylen verre; dog men is 'er te water, en te land, wel wat langer over bezig; te water wegens de ſtroom die men tegen heeft, en te land, om dat men hier en daar zeer ongemakkelyke en klippige ſteilten ontmoet, die ons nootzaken langzamer te ryden, behalven dat men ook (doordien 'er veel Sagoe-boomen onder weeg zyn) wel eens diep door 't water ryd, of door deze en gene rivier, wat opgehouden word. De rivieren, die men over moet, zyn, van de Pas na Ambon, deze: Way Maroewa, dat is 't water der jonge Dogters, Way Lateri, dat is, 't water daar Sardyn (een zeker viſchje) is, Way Poetch Tsjina, dat is, het water dat zo wit is, als de Tsjineeſen; Way Lopa, dat is, de Lompa- (ook een kleen viſchje) rivier; Way Malene, dat is, de ſtilloopende rivier; Way Toewa, dat is, de Saguweer-rivier, en Way Roehoe, dat is, de Kiſt-rivier. Deze weg is nergens fraejer, dan by Hative Kitsjil, of kleen Hative, een plaats, den Vry-Koopman, de Heer *Joachim Engel* toekomende, en daar de Heeren Landvoogden dikwils met groote gezelſchappen hun vermaak gaan nemen, te meer alzo het woonhuis zeer vermakelyk aan de zee, zeer luſtig ontrent een groote vlakte onder het gebergte, en dierhalven zeer wel tot de herten-jacht gelegen is, behalven dat 'er een uytnemende fraeje thuyn van allerley vreemde en zeldſame boomen, door dien Heer is aangelegt; gelyk hy daar ook zyn koebeeſten, en een groote koeyenſtal heeft.

Rivieren hier.

Hative Kitsjil, een plaats van vermaak.

Heerlyk gezicht van den Roodenberg.

Van deze plaats af zynde, maar een quart myl van 't kaſteel, is de weg over een vlakken breeden heuvel niet alleen zeer gemakkelyk, maar het gezigt, dat men boven op dien berg, (gemeenlyk de Roodenberg genaamd, en die zeer wel af te ryden is, hoewel hy al wat hoog loopt) over de Stad, over den inham, en over de nabuurige gebergten, voor al met het aanbreken van den dag, of tegen het ondergaan van de zon heeft, is met geen pen te beſchryven, nog met woorden uyt te drukken, gelyk ik dat menigmaal met de uiterſte verluſtiging, in den morgenſtond vooral, genooten, ja wel gewenſcht heb myn wooning, of maar een ſpeelhuisje daar te mogen hebben. Zo als men die berg afgereden is, komt men in 't Moorſche dorp, en dan is men na 't overtrekken van een rivier, aanſtonds aan 't Kaſteel.

Deſe weg door den Schryver eens in een uur afgereden.

Schoon nu die weg van de Pas Baguala na 't Kaſteel twee groote mylen rydens verre is, waar over men 'er ook wel drie, vooral tegen den avond, wanneer 't in 't boſch veel eer dan elders donker word; kan bezig zyn, heb ik dien weg nogtans eens in een kleene myl tyds (door nood daar toe gedwongen, alzo ik aan de Pas toen niet blyven wilde) afgelegt, geſtadig aan galoppeerende, om door de duiſternis (alzo ik 's avonds ten half zes van de pas reed) niet overvallen en genoodzaakt te worden in 't boſch te blyven, om de gevaarlyke ſteilten, die onder weeg zyn. Ik quam ten half zeven wanneer 't al donker is, aan 't Kaſteel met een jongen, die van de Pas af tot het Kaſteel toe den ſtaart van myn paard niet los gelaten had; maar een ander ſlaaf van my, die mede volgde, was ontrent Hative Kitsjil voor dood op de weg buyten myn weten blyven leggen, 't geen (zo hy daar na zeide) veroorzaakt was, om dat hy, zeer dorſtig en bezweet een rivier doorloopende, een hand of twee koud water gedronken had; hoewel ik hem, zo ras ik dat vernomen had, 't huis en te rechte dede brengen. Ik ontmoete de onder weg vyf ſtroomende rivieren, en zes die in 't droogeMoeſon zo droog zyn, dat ik 'er ganſch geen water in vond.

Wat myn paard, dat een kleen beeſt, maar ongemeen ſnel, en zeer vuurig was, en my aanging, wy droopen van 't nat, en ik had geen droogen draad aan myn lyf, het quaadſte van allen zynde, dat ik den Heer Landvoogd, die met een groot gezelſchap te water van de Pas van Baguala quam, inhalen, en dien avond met zyn Ed: nog eeten moeſt, daar ik meer luſt had om wat te ruſten; en niet veel tyd, om my ſchielyk wat te verſchoonen. Dit was een togt dien ik niet geerne weder om al 't geld van de weereld doen zoude, en toen kon het evenwel niet anders zyn.

Het land van Hitoe en Leytimor, is hier aan de Pas van Baguala met eenen ſmallen hals, of Iſthmus, die geen quart myl lang, en even breed is, aan malkanderen vaſt.

Dit is wel 't voornaamſte, dat van de Pas van Baguala valt te zeggen, van welk dorp wy nog al aan de zyde van de kuſt Hitoe blyvende, na 't paſſeeren van drie rivieren langs 't land van Hoenoet, en langs de rivier Ajer Goeroe Goeroe, nevens nog twee andre, en al langs een groote bogt, die wel ander halve myl duurt, eindelyk op de Drie huyſen, of aan 't dorp Hoekonalo, na 't paſſeeren van een kleenen hoek, Martyn Alfonſus hoek genaamt, komen, dat ontrent twee mylen van de Pas van Baguala legt, zynde een kleen dorpje, dat zeer zwak van volk, en pas in ſtaat is, om 130 zielen, 46 weerbare mannen, en 26 Dati's, op te brengen, die niet ſcheppen, maar alleen brieven over en weer beſtellen; ſtaande onder een Chriſten Orangkaja, die vry ſober, gelyk dit ook een van de armſte dorpen is, die ik kenne, hebbende weinig Nagelen, maar veel Sagoe, en Saguecerboomen. Hier is deze inham op zyn ſmalſte, zo dat men de paarden daar ook laat overzwemmen, als men na Hila ryden wil. Hoekonaloe.

Van Hoekonalo na de Laha gaande, daar 't land weer een groote bogt van twee groote mylen maakt, die al wat beweſten daar de vlakke zandige Melis- of Martyn Fonſo's hoek begind, heeft men dien zelven tyd van nooden, om 'er te komen. Men komt eerſt, langs een fraey ſtrand, dat hier en daar egter ſteenen heeft, een quart myl en verder van de Drie huyſen, by verſcheide rivieren, te weten, by Way Lela, Way Ame, Way Letie, Way Sahoero, Way Läa, Way Maſiſi, Way Pia Kitsjil, Way Pia Beſar, Way Weti, Way Weſa, Way Opokari, Way Walawa, Way Meten, dat is 't ſwart water, Way Matale, dat is 't lekker water, en Way Lawa genaamt, zynde dit een groot water, niet verre van de Laha, alwaar het land na den hoek van de Laha ook toe draait. Alle, of wel de meeſte van deze rivieren, tuſſchen Hoekonalo en de Laha, zyn groot, en ten minſten een roede breed, en breeder. Rivieren hier.

Dan komt men aan de Laha zelf, daar niet als eenige Mooren woonen, en daar *Kimelaha Haſi*, wel eer Koninklyke Stadhouder van Boero, nevens zyn Broeders, Capitein Laoet, en Bongafari, De Laha.

op

op dien vlakken grond, onder een menigte van zeer lommerige Calappus-boomen, met eenige huysgezinnen woonden, en ook een fraeje Moorſche Tempel hadden. Hier heeft men ook een water, Ajer Laha genaamt, zynde een quart myl verder als Way Lawa gelegen.

Schoone Hertenjacht.

Dit is hier een ſchoon en vlak land om te jaagen, gelyk ook de Heeren Landvoogden wel met groote geſelſchappen na de Laha gaan, om een dagje hun vermaak daar te nemen, alzo 't maar een myl, of vyf quart myls, van 't Kaſteel is.

Rivieren hier.

Aan de andre zyde van de Laha heeft men ook pas 'er voorby Way Nuntatti, een quartier verder, Way Metéle, dat is, 't zoet water, en nog een quartier verder een groote rivier, Ajer Sakoela genaamt, die by den regen-tyd het ganſch land aldaar wel 8 à 10 roeden breed kan onder water zetten, dat dan als een zee ſtaat. Daar na ontmoet men ook de rivieren, Way Loehoe, Way Watochinan, en Way Aſſe.

Men zegt, dat hier een verborgen weg is, langs welke de Mooren van de Laha zeer ſpoedig op Negri Lima, of daar ontrent, over dat ſwaar gebergte weten uyt te komen. Die van de Laha, ſchoon Mooren zynde, ſtaan de helft onder Noeſſanivel, en de helft onder Latoehoelat, vier Dati's onder ider dorp.

Hatoe, een Chriſten-dorp; onder Noeſſanivel ſtaande.

Een kleen myltje van de Laha, legt het dorpje Hatoe, tuſſchen 't welk en de Laha, behalven Ajer Sakoela, nog maar een kleen riviertje van weinig belang, en ook een binnenwater is, daar Caymans in zyn.

Men heeft een groote myl roejens van 't Kaſteel tot de Laha van nooden, en van Hoekonalo tot Hatoe wel vier uuren, als men zig dragen laat. Hoewel 't maar een groote myl verre is.

Hatoe is in zich zelven een kleen dorpje, dat eertyds een myl van ſtrand, Noorden aan lag, dog nu digt 'er aan geplaatſt is. Het ſtaat onder een Chriſten Orangkaja, die weer van den Koning van Noeſſanivel athangt, gelyk hy ook met dien Koning, en den Pati Noeſſanivel, eene Coracora te zamen ſchept. Dit dorp is ſterk 333 zielen, waar onder 90 weerbaare mannen, en 44 Dati's zyn. Het dorp in zig zelven heeft niet veel aanzien. Ook ſtaat het eenigzins onder den Corporaal, die op den hoek van Noeſſanivel legt, die zig daar eenig gezag aanmatigt. Voor Hatoe, daar de inham vry breed is, en daar de volle zee op aanrolt, kan een hol water, als het wat waeyt, ſtaan.

Liliboy.

Van daar tot Liliboy heeft men drie quart myls van nooden, zonder dat men iets dan een groote rivier ontmoet, die zig in drie groote takken ſcheid, Ajer Hatoe genaamt, en die ontrent een halve myl voor by Hatoe, en een quart myl ten Noord-Ooſten Liliboy legt. In 't dorp Liliboy is, na Hatoe toe, de rivier Noenoa, en ontrent de kerk Weïr Ala, en Koko-Moelo, dat is, 't naeu water. Pas buiten 't zelve na Hatoe's zyde is de rivier Sekebiri.

Liliboy is een dorp, dat zo kort onder 't gebergte legt, dat een groot gedeelte der huiſen zich op en tegen 't zelve vertoonen. Het legt aan een ongemakkelyk en zeer klippig ſtrand, en ſtaat onder eenen Pati, die ſlegte ordre in myn tyd hield, en by wien alles in 't wild liep. Het heeft veel Nagelen, Calappus, en andere vrugtboomen, en ſchept zyn eigen Coracora, dog plagt in 't jaar 1670. onder Alang te ſtaan. En beſtaat uit Chriſtenen, die zeer iverloos zyn. Zy zyn ſterk 849 zielen, 235 weerbare mannen, en 81 Dati's.

Slegte Chriſtenen.

Rivieren hier.

Van Liliboy na Alang, ontmoet men de rivieren Samahoeko, Way Lalong (by Namakoli) Oekoholi, dicht by Alang, en Sey-pele in Alang zelf.

Alang, en 't Wagthuis, beſetting.

Alang legt van Liliboy ontrent een halve myl. Wat verder als de helft heeft men een Wagthuys beneden, waar in een Sergeant met 16 mannen poſt houd, om een wakent oog op 't ſluyken te houden, en te beſorgen, dat 'er poſt-houders boven op den hoek, pas beweſten het dorp Alang, by 't geſchut geſteld werden, om met een of meer Canon-ſchooten aan die van 't Kaſteel te waarſchouwen, hoe veel ſchepen zy van de Weſt, of van ergens elders, na Amboina zien opkomen. Men noemt dit na een riviertje 'er ontrent, Namakoli. In oude tyden plagten de Alangers een halve myl beooſten de Tapi te woonen, en wel eer nevens die van Liliboy een Oeli met die van Oerien, Aſſaloelo, Larike en Wackaſihoe uyt te maken, dog hebben zig naderhand (gelyk wy onder Aſſaloelo zagen) van malkanderen afgezondert.

Namakoli.

Nu zyn zy nog Ooſtelyker komen woonen, daar zy pas binnen den grooten en yſelyken hoek van Alang, zoo na dit dorp genoemt, aan een fraay ſtrand leggen.

Maatſchap van dat Chriſten dorp.

Het is een groot dorp, ſtaande onder een Chriſten Pati, die 't gezag over 1015 zielen, 267 weerbare mannen, en 98 Dati's, heeft. In Alang zelf, digt by den berg na Larike toe, is een rivier Way Loeloe, dat is, Hoofd-rivier, of de bron, genaamt. Het dorp ver-

toont zig fraey langs ſtrand uytgeſtrekt, hoewel 't mede al kort onder 't gebergte legt.

De Alangers van een Aal afkomſtig.

De Alangers zullen geen aal eeten, alzo zy zeggen van een aal afkomſtig te zyn. Zy hebben een put, daar zy 'er veele in voeden, dog zullen 'er geen een laten uytnemen; alzo 't hunne naaſte bloedverwanten zyn.

Verdere beſchryving dezer plaats.

Alang legt van de Tapi ontrent een halve myl; dog eer men daar komt, moet men een ſwaaren berg op, die zeer hoog en ſteyl, dog met trappen gemaakt is. Boven gekomen zynde, heeft men een ſchoon Nagelboſch, daar zy rykelyk van voorzien zyn. Een weinig verder wat ter zyden van de weg na de zeekant toe, ſtaat een ſtuk geſchut om bericht van 't komen der ſchepen herwaarts te geven. Een weinig verder daalt men van den berg af, na een yſelyke klove in 't gebergte, waar over van ſware balken een brug legt, van waar men door de rotſen weer opgaat, door een korter en nieuwer weg, die dan weer goed werd. Daar na paſſeert men een ſmal bruggetje, ontrent een kleen half uur van Alang gaat men allenskens af op een goede weg, dog vry hoog, en ſteil afgaande, en dan komt men ter plaatſe, daar oud Alang plagt te leggen, zynde een mooy ſtrand, daar men twee redelyke rivieren heeft in een bogt, waar af de eene Way Lila, dat is, de groote rivier, genaamt is, en van daar komt men by de Tapi, (die wy reeds beſchreven hebben) ontmoetende nog een fray riviertje onder weeg. en ook aan wederzeiden de Tapi nog twee, en tuſſchen de Tapi, en Larike nog vier of vyf gemeene rivierkens.

't Getal der Manſchap by een getrokken.

Aldus alle de dorpen, op 't ganſche groot Land van Amboina, of op geheel Hitoe, zo wel op de buiten als op de binnen-kuſt, beſchreven hebbende, zo is voor ons niet meer overig, dan alleen nog te zeggen, dat de overige zielen, weerbare mannen, en Dati's, van 't land van Hitoe, buyten die onder de Opperhoofden van Hitoe, en Larike behooren, een getal van 3635 zielen, 972 weerbare mannen, en 371 Dati's, uyt maken. Dierhalven heeft men op dat ganſche land in 't rond 14463 zielen, 4072 weerbare mannen, en 1654 Dati's.

Eyndelyk voegen wy hier nog by, dat zich een diepe inham tuſſchen 't land van Hitoe en Leytimor vertoont, die tegen de Pas van Baguala ſtuyt, en die van daar tot de hoek van Alang vyf, dog tot dien van Noeſſanivel vier myllen ruym diep, en tuſſchen 't Caſteel en de Drie huyſen een myl, en op andre plaatſen nog wel wat meer van breedte is.

Hier mede nu gaan wy van 't grootſte deel van Amboina, de kuſt van Hitoe genaamt, over tot het kleenſte, dat den naam van Leytimor voert, en in 't Suid-ooſten gelegen is, om dat ook in zyn binnenſte te beſchouwen, en daar van onderſcheidentlyk te ſpreken.

DERDE HOOFDSTUK.

VAn Leytimor. *En de* Dorpen, *daar op leggende.* Soya *op 't Gebergte. Moejelyke en hooge weg. Groote* Koude *hier zomtyds, en op* Seroemahoe. *Zeer oude en dikke* Canari-boom. *De oorſprong der Rivier* Way Tomo. *Heel* Leytimor Chriſten, *uytgenoomen de* Mooren *aan den Rooden berg. Oorſprong van de Rivier den* Olifant. *Aanmerking over de naam van zo een Bron by de* Maleyers. *Rivieren hier. Dorpen onder Soya behoorende. Oorſprong der* Koningen *van* Soya. *Schoon* Nagel-boſch. Hateläe. Rivieren *hier ontrent. Gevaarlyke weg. Een zeer oud inwooner in dit Dorp.* Nako, *en de moejelyke weg, nevens* Hateläe, *onder den* Koning *van* Kilang. Kilang, *en deſſelfs Koning, nader beſchreven.* Ema, Rivieren, *en* Hockorila, *en* Rivieren. Leahari, *en* Roeton. Hoetoemoeri. Nootenboomen *hier. Dit dorp nader beſchreven.* Rivieren, Sereé, *en* Coclit Lawan *hier.* Noeſſanivel *met de Dorpen. Hare afkomſt van* Java. *En haar* Geſlagt-Lyſt. *Van* Seylale, *en* Latochalat. *Als ook van* Amahoeſoe. Halong. Hative Kitsjil. *Hare Afkomſt. De* Lateri, *mede onder* Halong. Hative. Rivieren *aan de overzyde.* Batoe Poan, *of* Terra Sigillata, *hier.* Tawiri. *'t* Campon Maredheyka. Oerimeſſen *met zyn onderhoorige Dorpen. De* Manſchap *der* Chriſtenen *op* Leytimor *by een getrokken. Van de* Stad Amboina. *Deszelfs* Teekening. *Van waar die naam afkomſtig zy. Opgeheldert uyt de oude* Liederen *der* Amboineeſen. *De* Stad *nader beſchreven. Hare groote in den Omtrek.* Naamen, *en verdre aanwyſing der* ſtraaten. *Lengte, en breedte. Verdre* wegen *ontrent de ſelve. 't Getal der* Huyſen. Inſtructie *voor den* Roymeeſter.

Leyti-

Van LEYTIMOR.

Van Leytimor.

LEytimor beteekent in 't Amboineesch zo veel, als het Ooſtelyk deel of de Ooſtzyde. Om dit Leytimor net te beſchryven, zullen wy eerſt over de dorpen daar toe behoorende, of daar op leggende, en daar na over de ſtad, ſpreeken.

Van de Dorpen van LEYTIMOR.

En de dorpen, daar op leggende.

Voor af zien wy, dat 't Land van Leytimor in 't Suid-Ooſten ontrent twee mylen breed, maar op zyn einde, de hoek van Noeſſanivel genaamt, zeer ſpits is. De dorpen van dit Leytimor leggen ten deele op 't gebergte, (alzoo geheel Leytimor een bergagtig land, en van weinig vlakten voorzien is) ten deele beneden.

De dorpen op 't gebergte gelegen zyn, Soya, Hataläe, Nako, Kilang, Ema, en Hoekorila.

De dorpen, die beneden leggen, zyn Roeton, Leahari, Hoetoemoeri, Noeſſanivel, met Seylale, Oerimeſſen, en eenige dorpen of gehugten, daar toe behoorende, Soya beneden, en 't geen daar onder behoort, Maredeika, Halong, Hative, en Tawiri.

Soya, op 't gebergte.

Het eerſte dorp 't gebergte op, daar men na 't Zuiden of Zuid-Ooſten, van de Stads Zuift-Ooſtzyde gaat, is Soya, en men heeft een myl gaans noodig, om 'er te komen. De weg, die 'er ons heen leid, loopt van de Stad Ambon af, ten eerſten al zeer ſteil op, waar van de voor-heuvels vry vlak hier en daar, en zeer vermakelyk van uitzicht, voor al na de Stad, en over den inham, zyn, doch voornamentlyk met het opgaan van de Son, als de dauw (die daar zeer ſterk valt) nog op 't veld legt.

Moejelyke weg derwaards.

De verdre weg na boven toe is hoe langer hoe ſteyler, doch niet zeer breed, dat niet ophoud, voor dat men in 't dorp, en hooger gekoomen is.

De grootſte vlakte, die men boven heeft, is de plaats daar de Kerk, die zeer klein is, en 't huis van de Meeſter ſtaat. De huiſen ſtaan hier en daar in 't gebergte boven malkanderen.

Groote koude hier ſomtyds.

Het kan hier zo koud zyn door de groote hoogte, dat ik den adem der menſchen hier zoo dik, als 's winters in holland gezien heb, dog noit heb ik 't hier kouder gehad, dan in het regen-Moesſon van 1709. Als men uyt dit dorp een ſchip op de reede leggen ziet, gelykt het wel een bootje.

En op Seroemahoe.

Een half uur hooger als het dorp legt een heuvel, die nog vry hooger, en Seroemahoe genaamt is, van waar men over 't land van Hitoe henen de kuſt van Ceram zien kan. Deze heuvel, die niet breed is, en daar men langs een ſmallen en ongemakkelyken weg opraakt, is gemeenelyk met wolken bedekt, vooral als 't regenen zal, waarom dan de inlanders gewoon zyn te zeggen, dat de Koning van Soya zynen pot omgekeert heeft.

Twee aanmerkenswaardige dingen heb ik daar gezien.

Zeer oude en dikke Canari-boom.

Het eerſte is een Canari-of Amandelboom van een buiten-gemeene hoogte, en dikte, die ter zyde de Kerk ſtond, en daar al voor de tyden der Portugeeſen, en over zulks ruim 200 jaaren, geſtaan had. Hy was nog in zyn volle kragt, en dragt, leverende ongemeen veel vrugten uyt, hebbende de dikte van twee vademen, en vier ſpannen van my, of in zyn middel-linie $4\frac{1}{3}$ voet. Het is de oudſte Canariboom op dit land, waar van al de andere voortgequeekt zyn.

Oorſprong der riviere Way Tomo.

Het tweede was, dat daar niet verre van 't dorp de oorſpronk, of fonteyn van de rivier Way Tomo (die door de Stad Ambon loopt) te zien was. Dus ging ik 'er met veel moeite na toe, en quam 'er eindelyk by, bevindende, dat het een put een voet in 't vierkant, diens gront met de langſte piek niet te peilen was. Hier van daan neemt die rivier haar begin, werdende onder weeg door verſcheide ſpruitjes, die 'er invallen, vergroot, zynde in de regen-moesſon, zeer ſterk in haare afwatering.

Heel Leytimor Chriſten, uitgenomen de Mooren aan den Roden-berg.

Dit dorp, gelyk ook alle de dorpen op Leitimor (alleen de Mooren aan de Rooden-berg uitgezonderd) zyn Chriſtenen.

Over Soya, dat boven is, heeft een Pati 't gezag, hoewel hy onder den Koning, die in de Stad Ambon met het ander deel van Soya woont, ſtaat. Dit Soya boven, met dat beneden, is 914 zielen, 270 weerbare mannen, en 86 Dati's, ſterk. Zy zyn Oeli Siva's, en vier Soa's ſterk.

Oorſprong van de rivier den Olifant.

Aan de Suid-Weſt-zyde van den berg van Soya, dat boven is, is de dubbele oorſpronk van de rivier den Olifant, die beneden ter zyde de Stad in zee uitwaterr, de eene ontrent de huiſen, de andre wat meer na 't Ooſten ontſpringende.

Aanmerking over de naam van zo een Bron by de Maleyers.

De Maleyers, die van de rivieren, en van meer zaaken, als van 't lichaam van een menſch ſpreken, noemen den oorſpronk van een rivier Kapala Ajer, dat is, 't hooft des waters, maar nog netter, en onderſcheidener, noemen zy 't meeſt Mata-Ajer, dat is, 't oog des waters, of de Bron. Een benaming, die ik, den oorſprong van deeze en verſcheide rivieren van Amboina ziende, zeer eigen en fraay vond, alzo het bo-

ven maar gaten in de aarde zyn, die zig als de oogen der rivieren vertoonen.

Rivier hier. Men ontmoet daar mede de rivier, die by den Roodenberg uitwatert, en de Mooren van de Chriſtenen aan 't Caſteel afzondert, met twee takken, gelyk ook de groote rivier van Hative daar haren oorſpronk vind.

Dorpen, onder Soya behoorende. Onder dit Soya plagten van ouds de dorpen Amantelo, Ahoeſſen, en Oeritetto, alle zeer kleen, te ſtaan; dog die zyn, of uitgeſtorven, of ondergeſteken, zo dat zy daar onder reeds gerekent zyn.

De Koning van Soya is de derde Chriſten Koning, die zig op dit land onthoud, in rang. Deze woont, pas buiten de Stad Ambon, wat beooſten de zelve, naaſt aan het Campon Maredheika, alwaar hy in een zeer fraay houten huis (na de gebouwen der inlanders) dat zyn onderdaanen voor hem geſtigt hebben, huisveſt, maar waar voor (volgens de inlandſche gewoonte hy hun eens braaf rond heeft moeten zetten.

Oorſprong der Koningen van Soya. Deze Koningen, na dat zy als Chriſtenen bekend waren, zyn 'er, zo verre zy zelf oprekenen konnen, al verſcheide geweeſt. De eerſte van hun bloed, van Leſſidi gekomen met twee Coracora's, is van de Pati, en 't dorps volk, als Koning aangenomen, om tegen hunne vyanden, die van Ema, te ſtryden. Hy quam op Honipoppo, een wild Sagoeboſch toen by 't Caſteel, aan, na dat hy eerſt in een oud nu onbekent dorp, Kamoeala, tuſſchen Hatoe en de Laha, gewoont, en om een ſware poktyd na Honipopo gekomen is. De eerſte was *Latoe Conſina* (of *Duarte de Silva*) die tot de tyd van de Heer *Herman van Speult* geleeft heeft; hoewel andre meinen, dat *Don Rodrigos Brancos Tres Annos* (dus genaamt, om dat hy gedoopt wierd, na dat de Portugeeſen drie jaaren in Amboina geweeſt waren) 'er nog voor dezen *Latoe Conſina* zou geweeſt zyn; dat wel waar kan weſen, alzo deze *Rodrigos* dus in 't jaar 1518. gedoopt zynde, dezen *Conſina* dan wel tot zyn zoons zoon heeftkonnen hebben. *Conſina* was 't al in 't jaar 1617. en ſtierf in 't jaar 1627. Hy wierd in de Regeering in 't jaar 1627. van zyn zoon *Laureus Conſina* gevolgt, en ſtierf in 't jaar 1638. Hy is den 8. January 1639. door zyn Broeder, *Thomas de Silva* vervangen, de welke in 't jaar 1664. overleden is.

In zyn plaats quam in 't jaar 1664. *Pedro de Silva*, tweede zoon van *Laurens Conſina*, die agt jaaren regeerde, en in 't jaar 1672. zonder zoonen na te laaten, overleden is.

In den jaare 1672. quam *Eduard de Silva* aan de Regeering, die 1677. den 4den May, ſtierf.

Na hem wierd *Bernhardus de Silva*, in 't jaar . . . of *Pettecolan*, tweede zoon van *Jordan de Silva*, Koning, die in 't jaar 1704. den 6. May overleden, en door *Joannes de Silva*, zoon van *Iſaac de Silva*, of van *Pati Caras*, in 't zelve jaar gevolgt, en tegenwoordig nog Koning is.

Schoon Nagelboſch hier. De Nagel- en andre vrugt- en Wilde boomen maken hier, en elders, op dit gebergte, zulk een ſchoon belommert boſch, dat ik menigmaal daar onder gegeten heb, zonder door de zon gehindert te worden.

Hateläe, Rivieren hier. Het naaſte dorp daar aan is Hateläe, in 't Amboineeſch beteekenende half weg, hoedanig het ontrent tuſſchen Nako, of Kilang, legt, zynde ontrent een halve myl verder, dan Soya, langs een ongemakkelyke weg, daar men al mede berg op berg neder moet, en daar men 3 à 4 zeer ſmalle paden boven op 't gebergte heeft. Het legt niet verre van een rivier, die Wey Haä, of het water tuſſchen beiden, genaamt, en pas een quart myls van 't dorp is. Hoewel men tuſſchen het dorp Soya, nog een rivier heeft, na zekere Sajor-Hoetan-boomen, Soeſoean genaamt. Zy loopt boven van Soya, en zo na beneden door den ſcheiweg van Hataläe af.

Dit dorp is ſterk 324 zielen, 83 weerbare mannen, en 26 Dati's. Het ſtaat onder een Orangkaja; dog die hangt van den Koning van Kilang af. Men heeft in dit dorp geen vlakte, en 't is veel, dat 'er plaats voor een Kerk is, die men daar, en op andre Chriſten-dorpen, dog op zeer bekrompe plaatſen heeft. Dit dorp ſchept met Nako onder Kilang een Coracora.

Een zeer oud inwoner in dit dorp. Zy hebben weinig land, waar op veel Kajoe Poetch-boomen ſtaan, die hen niet veel konnen geven. Ik heb hier een man geſprooken, die wel 130 jaren oud, en dien 't toen nog geen groote moeite was, dit gebergte op en neder te gaan.

Nako. Gevaarlyke weg. Van dit dorp gaat men na 't dorp Nako, langs een weg die op vier plaatzen zeer gevaarlyk en by zonder ſmal is, alzo men boven op de rug van een berg, daar men over moet, maar een voet breedte, en aan wederzyde een ſchrikkelyke ſteilte, en diepte heeft, dat my noodzaakte uit myn ſtoel dikwils te voet te gaan, hoewel ik 'er ook wel over gedragen ben, en eens in myn jeugt, te peerd 'er over gereeden heb; maar toen ik die plaats wel beſchoud had, deed ik dat noit meer; maar liet my dragen, of ging te voet, dat het zekerſte was. Op de weg na dit dorp is een kleine ſteilte, met trap-

trappen gemaakt, daar ik wel dertig man aan een ſtoel had, en nog deinsden zy te rug.

Nevens Hateläe, onder den Koning van Kilang.

Het dorp legt zeer digt by Hateläe, pas een kanon-ſchoot, of twee, 'er af; maar mede vry hoog te klimmen, zoo dat ik daar en in de dorpen om ſtreeks, de witte wolken menigmaal beneden my hebbe zien dryven, die, daar zy vielen, zomtyds regen van zich gaven.

Het ſtaat onder een Graaf, die van den Koning van Kilang ook afhangt. De huiſen zyn hier en daar in 't hangen van een ſchrikkelyk ſtyl gebergte boven malkanderen zodanig geboud, dat men ſchrikt het aan te zien. Daar is geen vlakte, dan die pas voor de Kerk, en niet zeer groot is. Het beſte huis, dat ik 'er zag, is dat van den Graaf, van planken gemaakt; waar ontrent men agter 't naaſte huis vervaarlyke groote op zig zelven ſtaande klippen heeft.

Het komt aan de buitenzyde van Leytimor aan een kleene zandſtrand, Sea genaamt, uyt, alwaar ook 't riviertje, dat tuſſchen hun en Hateläe is, uytwatert. Zy zyn 328 zielen, 100 weerbare mannen, en 22 Dati's, ſterk.

Kilang.

Naaſt hier aan, een quart myls verder, al Zuid op, gelyk de vorige dorpen ook leggen, is het dorp Kilang, alwaar den Koning een fraje planken-wooning heeft.

De weg hier na toe, is mede op en neder, dog duurt niet lang, alzo het dorp zeer digt by Nako is. Het legt ontrent twee mylen van 't Caſteel op een ſteilen heuvel, aan wiens voet de groote rivier Way Ila is.

Men heeft hier mede zeer weinig plaats, en geen vlakte, zo dat men zig hier niet veel, dan in 't boſch langs ſmalle wegen, die op en neder gaan, vertreden kan. De beſte vlakte, die 'er is, neemt de kerk weg, die (gelyk zy alle zyn) van planken, dog vry groot is. Eer men in Kilang komt, ontmoet men ook 3 à 4 ſmalle en zeer ſteile aan weerzyden afgaande paden, zo dat men ſchrikt na beneden te zien.

De Koning van Kilang, de tweede in rang der Chriſten Koningen alhier; gebied over 425 zielen, 106 weerbare mannen; en 34 Dati's; buiten welke ook die van Nako, en Hataläe, onder hem ſtaan, en met hem een Coracora ſcheppen. Hy woont aan 't Caſteel in een ſchoon plankenhuis, zynde een van de rykſte Koningen, dat aan zyn zilver, en goud, genoeg blykt.

Deſſelfs Koning nader beſchreven.

Deze Koningen van Kilang zyn afkomſtig van 't eiland Noeſſa-Laoet; uit het dorp Titaway, zynde de eerſte Koning al voor de tyden der Portugeezen van daar wegens een geſchil, dat hy met zyn broeder had, gevlugt, en, hier gekomen, Koning van Kilang, alzoo hy een Konings zoon was, gemaakt. Ook zyn zy ten deele van Leſſidi, van eenen *Radja Papoewa*, of een Papoewaſe Koning, die op Leytimor quam aandryven, geſproten. Een ander gedeelte van hen is van Goram oorſpronkelyk, weshalven zy ook uit drie Soa's beſtaan, die dezen heuvel ſchoon gemaakt, zig daar neder gezet, en eerſt de nazaten, van *Radja Papoewa*, dog daar na dezen Noeſſa-Laoetzen Prins tot Koning over dit dorp Kilang verheven hebben, dat zoo na de menigte der Kilang- of Kajoe-Poetch-boomen, die daar vallen, genaamt is.

De eerſte, en oudſte Koning onder die van Kilang, die zy zeggen gekend te hebben, was *Radja Papoewa*, waar van zy den tyd niet net weten te bepaalen.

Na hem quam eenen *Latoe Beſi*, de eerſte van de Köelho's, dog voor de tyden der Portugeeſen, hoewel hy onder hen nog leefde, en van hen zyn geſlachtsnaam van Köelho kreeg, ook weten zy den tyd van dezen Koning niet net aan te wyzen.

Na dezen quam *Emanuel de I.* die in 't jaar 1617. by de komſt der Hollanders Koning was. Hy heeft nog onder den *Heer Philip Lucaſſen* geleeft; en is, by zyn leven al, door *Emanuel de II.* zyn Zoon, ontrent in 't jaar 1629 vervangen, dog in 't jaar 1659 overleden, latende geen kinderen na.

In 't zelve Jaar volgde hem *Antoni Köelho* (gemeenelyk Quêljo gezegt) die in 't jaar 1678 den 20 Juli overleden, en in 't jaar 1676; den 7 Juli proviſioneel, dog den 21 December abſoluit door *Domingos Köelho* vervangen is, een wakker man, dien ik zeer wel gekent heb, en die gemeenelyk, een Fluweele ſwarte Rok, met maſſive Goude groote knoopen, een gouden hoedband, en een rotang met een gouden knop droeg, en die alles van Silver tot noodig gebruik zeer pragtig, na den trant der Hollanders (hoedanig hy ook zeer wel imand wiſt te onthaalen) in huis had. Hy is in 't jaar 1711. den 24 December overleden, en in zyn plaats is in 't jaar 1713. *Jacob de Roy*, die nog regeert, gekomen.

Ema.

Van Kilang gaat men na het dorp Ema, dat 2 mylen van 't Kaſteel, op een vervaaalyken hoogen ſteenagtigen heuvel na 't Zuid-Ooſten, niet verre, of pas een quart myl van daar, by den grooten en hoogen berg Hoewa-Reſſi, dat is, nog hooger, en die boven op tot dicht by Leahari vlak, zonder vrugt boomen, en een en half myl hoog is, legt. Valt

't er

'er ergens te klimmen, hier niet weinig, alzoo men ſchrikkelyke ſteilten, en zeer diepe yzelyke valleyen heeft.

Rivieren. Ontrent het zelve is de rivier Ihoeway-Inan, die in de groote rivier Wayhaha valt, die zig aan de Zuid-Ooſt zyde des Lands by een ongemakkelyk ſtrand ontlaſt. Nog heeft men ontrent ſtrand een rivier, Toy Coete, dat is, kleeren waſſchen, genaamt. De huizen ſtaan hier boven malkandren, die, by ſware Aardbevingen, wel eens van boven nederploffen. Het ſtaat onder eenen Orangkaja, die niet alleen over dit dorp maar ook over Hoekorila, Roeton, en Leahari, te gebieden heeft. Het dorp is mede Nagelryk, en ſterk 712 zielen, 186 weerbare mannen, en 60 Dati's. Zy zyn Oelilima's, en ſcheppen met haar vier dorpen een Coracora, die van Ema zyn ten deele van Java oorſpronkelyk, en gekomen van eenig volk, dat hier uit een jonk aan land ging.

Hoekorila, en rivieren. Van Ema gaat men na Hoekorila, dat in 't Zuid-Weſten, en een quart myl 'er af, hoe verre het ook van Kilang legt. Dit dorp legt op een ſchrikkelyken heuvel, die men niet dan met groote moeite, voor al als 't geregend heeft, opklautert. Om van Hoekorila na Ema te gaan, daalt men eerſt wat ſteil af, dan moet men een hooge ſteile ſteenberg op, meeſt langs een ſmalle weg, die een korte poos daar na gelyk is, maar dan moet men een yzelyke zandige ſmalle ſteilte af; en dan komt men na een ſmalle gelyker weg opgegaan te zyn, langs een vermakelyke gelyke weg, dog die een weinig digt by 't dorp zelf op en neder gaat, in Ema. Men heeft hier mede weinig plaats, om zich te vertreden, en niet dan een ſmalle weg, gaande na een vervaarelyken heuvel, die Ooſt aan na 't eiland Noeſſa-Laoet ziet, dat zig vlak 'er voor vertoont. Op die plaats was een kleen Speelhuisje gemaakt, daar in ik menigmaal gezeten, en even ter zyden 't welke ik een ſteilte vond, diergelyken ik noit bevorens hebbe gezien, alzoo men geen grond wegens deszelfs hoogte, vernemen kan. Van dezen ſteilen heuvel was kort te voren een vrouw gevallen, die eer zy beneden quam in een boom, half weeg hangen bleef, en daar den geeſt gaf, zonder dat men haar helpen kon. Als men van Kilang na Hoekorila gaat, daalt men een ſteilen zandige berg af, en komt men by een fraeje rivier, Weir Saniri, dat is, water der vergadering, genaamt, zynde de ſcheiding tuſſchen deze twee dorpen. Dan moet men weder een ſteilen hoogen berg op, en men daalt ten eerſten weer neder, ontmoetende ſlegte ſmalle wegen, en ook nog een ſpruitje, Weir Soeri Cappa, na die van Oerimeſſing, en Cappa die zo verre quamen oorlogen, genaamt. Dan moet men weer een vervaarlyken ſteilen en klipagtigen berg op, tot dat men by een hoogen en grooten Waringinboom komt, die ons, na een kleen half uur van Kilang onder weeg geweeſt te zyn, in 't dorp zelf brengt.

Schoon dit dorp onder een Orangkaja van Ema ſtaat, zoo heeft het egter zyn eigen Orangkaja, die 't gezag heeft over 307 zielen, 91 weerbare mannen, en 24 Dati's. Het is hier rondom een zeer dicht boſch, waar in veel Nagel- en allerlei andre boomen zyn.

Van Hoekorila gaat men na 't dorp Leahari, dat 'er, langs 't Noord-Ooſter gebergte van Ema, een half myl aflegt. Men neemt den weg langs de Zuid-Ooſter-zyde van Leytimor, en gaat over een weg, die langs de voet van dat gebergte, en over den ſteilen hoek Hihar loopt, die yſelyk om af te gaan, ſchoon hy met trappen gemaakt is; en dus komt men, na veel moeite, in dit kleen dorpje langs die kant, hoewel men 'er, van Hoekorila eerſt weer na 't Kaſteel, en dan langs den weg van Hoetoemoeri na Roeton, ook komen kan: maar dan is men wel zeven mylen, ja langer, onder weg, die ſchrikkelyk om op en neder te klimmen is.

Leahari, en Roeton. Het dorpje Leahari, dat wat meer na 't Ooſten legt, is zeer kleen, en van weinig belang. Het legt beneden op een gelyken grond, alwaar eenige ſlegte huisjes verſpreid zyn, en ſtaat mede onder den Hoofd-Orangkaja van Ema, die Chriſten is, gelyk ook alle deze dorpen van Leytimor. Het heeft egter nog een byzonderen Orangkaja, en die, nevens den Orangkaja van Roeton te zamen, onder zig 177 zielen, 82 weerbare mannen, en 36 Dati's.

Het dorp Roeton legt ontrent een kleen quart myls 'er af, wat nader by 't ſtrand, mede op een vlakke grond, op welke men wat meer en beter huizen, ook hier en daar een ſchoone Pompoelmoesboom behalven allerlei andre Vrugtboomen, vind. Hier kan men nog eens wandelen, en zich aan ſtrand, dat na Hoetoemoeri loopt, verluchten.

Hoetoemoeri, en rivieren. Van Roeton gaat men langs 't vlakke ſtrand na 't dorp Hoetoemoeri, dat is, agter den berg, gelyk het ook legt. Men paſſeert, een weinig buiten de landweg van Roeton, na ſtrand toe, en op ſtrand, een kleen water, of riviertje, Way Teté, dat is, een weinig water, en wat verder een uitwatering van een moeras, Ouwr; nog wat verder een riviertje, Way Waroeni, dat is, 't ſteil

wa-

water, genaamd. Een weinig verder ziet men veel zoet water door de grond dringen, en in zee loopen, en pas aan de Roetonſe zyde, van Hoetoemoeri af, ontmoet men de rivier Way Hoehoen, dat is de oorſpronk der rivier, genaamt, en dan komt men, na pas een half uur onder weeg geweeſt te zyn, in 't grootſte dorp van 't ganſche eiland van Amboina. Het legt in de langte zeer verre langs ſtrand uitgebreid, en is opgepropt van Huiſen, ook heeft men 'er een ſchoone kerk.

Nooten-boomen hier.

Het is zeer volk- en Nagel-ryk, ook zyn 'er eenige Nooten-boomen. De inwoonders plagten van ouds al mede op zeer ſteil gebergte zig te onthouden, en met die van Ihamahoe uyt rooven te gaan; 't geen hen de Heer *Herman van Speult* (gelyk wy elders zien) verleerde, verdeelende hen 1618. na dat hy hen overwonnen had, onder de Orangkaja's aan 't Caſteel. De Heer *Jan van Gorcom* gaf hen weer vryheid, om aan de Pas van Baguala te woonen; dog in't jaar 1635. en 1636. van daar weer verloopen zynde, zyn zy van 't gebergte, daar zy gevlugt waren, niet afgekomen, voor dat zy onder de Heer Landvoogd *Demmer*, met ons vrede maakten, op welke tyd zy hier, daar zy nu leggen, geplaatſt zyn. Zy zyn 998 zielen, 270 weerbaare mannen, en 69 Dati's ſterk; van welke nog eenige aan de Pas van Baguala woonen, die de naam van kleen Hoetoe-moeri dragen, en die 74 zielen, 25 weerbaare mannen, en 10 Dati's, uytmaken.

Zy hebben veel Sagoe- en veel jonge Nagelboomen. Het is een trots, en moedig volk, tuſſchen de welke en het Caſteel een ſwaar hoog gebergte, en een ongemakkelyke ſteile weg is, al over wortels van boomen, die ook hier en daar al vry ſmal is, wel een groot half uur al opgaande, tot dat men by eenige Kajoe-Poeti boomen komt, daar men gemenelyk ruſt, van waar men agter uyt een ſchoon gezigt na de Zee, en van 't Land van Soeli, en van de eilanden, Oma, Ceram, Honimoa, en Noeſſa Laoet heeft. Van daar zakt men weer na beneden, tot dat men by Way Hoewa komt, dat het Pinangwater beteekent (hoewel ik in 't jaar 1704. 'er geen water in vond.) Daar na gaat men weer een leelyke weg op, en ontmoet Way Hoerani, zynde de rivier, die by den Roodenberg in zee loopt. Dan klimt men weer op, tot dat men na de groote rivier, of Way Ila, af gaat, zynde een goede weg, uytgenomen digt by die rivier, daar de weg vry ſteil, en lang afgaat, en hoe men nader aan de rivier komt, hoe de weg ſteiller en ſmaller is. Van de groote rivier tot Ambon toe is de weg hier en daar nog al wat hakkelig, en daar na werd ze allenskens beter. Ontrent ¼ uurs van de groote rivier heeft men ook veel Nani-boomen, en zeer hooge en groote Damar- of Hars-boomen.

Die van Hoetoemoeri geeven voor mede Javaanen, en van dat vaartuyg, dat in Amboina quam aandryven, oorſpronkelyk te zyn, op 't welke twee broeders waaren, de eene *Pati Duri*, die op Hitoe Lama aan land ging, en zig daar nederzettende, de eerſte der ſtam Tanah-Hitoe-Meſſen was. De andere *Pati Candalia* genaamd, quam op Hoetoemoeri aan, en heeft zig daar van gemaakt. Van ouds waren die van Hoetoemoeri de Pottebakkers van Leytimor.

Ik heb in dit dorp eenen *Pati Oeſſen* geſprooken, die dienaar van den eerſten Ambonſen Landvoogt geweeſt, en ontrent 100 jaaren oud, en nog zeer ſterk was; maar die verklaarde, dat de oude man op Hataläe, bevorens by ons aangehaald, wel 30 jaaren ouder, dan hy, was.

Rivieren, Serée, en Coelit Lawan hier.

Ontrent dit dorp heeft men onder andere ook verſcheide Coelit Lawan-boomen, welke die heerlyke ſpecery-ſchors van zich geven, waar uyt men een Olie trekt, die zeer ſterk na de Nagel-Olie gelykt, zynde lieffelyk van reuk, en zeer dienſtig voor de gezondheid, uyt- en inwendig.

Van Hoetoemoeri nu; langs een zeer moejelyken weg, over een ſteil en hoog gebergte, na't Caſteel gekomen zynde, gaat men eindelyk over heuvels, en vlakten, die niet onvermakelyk, en met veel Sereé bezet zyn, waar van men de Stad, na welke men van die kant allenskens en gemakkelyk afdaalt, zeer luſtig, en onderſcheiden in alle zyn gebouwen, en benoorden de zelve den inham, en't land van Hitoe, leggen ziet. Men giſt dezen weg, van Hoetoemoeri tot het Kaſteel toe, op twee mylen; ik ben vier uuren 'er op gedragen.

Noeſſanivel, met de Dorpen.

De eerſte Koning in rang, die men aan 't Kaſteel heeft, daar hy ook in zyn dorp woond, is die van Noeſſanivel.

De naam van Noeſſanivel beteekent het Calappus of Cocos-eiland, mogelyk na die boomen, die op den hoek van Noeſſanivel aan 't eynde van Leytimor veel ſtaan, die van de zeevarende gemeenelyk (dog zeer qualyk) Roſemve genaamt word.

In oude tyden wierd die Koning Latti of Latoe Sapoelalang, dat is; de koning van 10000 ſwaarden, genaamd, om dat hy toen magtig was, zoo veel ge-

wapende mannen voor den dag te brengen. Hy maakte in oude tyden ook vier dorpen, en nu zo veel Campons uyt.

Die van des Radja's Campon plagten wel eer een myl van den uyterſten hoek Way Hocki, na het Noord-Ooſten wat in 't gebergte, op de plaats, Amanila, te woonen, alwaar toen ook het nu uitgeſtorven dorpje Eri, aan de binnenzyde was. Ook hadden zy aan de Zuidzyde nog het kleen dorpje Hatihari, dat wat beooſten lag, en nu ook al uytgeſtorven is. Zy hebben al voor de Portugeeſche tyden gcoorloogt met die van Hative, die veel onder hen geleeden hebben.

Aan den hoek Way Hocki, of eygentlyk wat meer na buiten, op de plaats Nama Latoe, woonde Latoe Halat, dat is, de Koning van 't Weſten, die't hoofd van de twee Campons is. Het derde Campon is Pati Seylale, een dorpje, dat ontrent Hative, beweſten over de rivier den Olifant, legt, en de vierde was *Papala*, die by Latoehalat op Way Hocki by de Portugeeſche baey woonde.

Nu legt het dorp Noeſſanivel by een aan 't Caſteel Victoria, in 't Zuid-Zuid Weſten, en aan, of in de Stad Ambon, zynde als een van des zelfs voorſteden, hoewel nog pas binnen de wal komende, En nu zoodanig verdeeld, dat de eerſte, en derde Campon onder den Radja, en de tweede en vierde onder Latoe Halat, als twee byzondre hoofden, die ook ider een byzondre Coracora voeren, ſtaan; dog deze Koning gebied ook over het dorp Hatoe, gelyk wy op zyn plaats al gezegt hebben.

Hun afkomſt van Java.

Die van Noeſſanivel rekenen zig van 't Koninkryk Toeban, op Java, afkomſtig, en dierhalven ook eenigſins bloedverwanten van de Hitoeeſen te zyn. Zy waren van ouds Oelilima's, en eertyds wel Heidenen, dog naderhand zyn zy Chriſtenen geworden, zo onder de Portugeeſen, als onder ons.

En hun geſlachtlyſt.

Den oudſte, die deze Koningen van hun geſlagt weten op te tellen, was *Latoe Aylema*, diens zoon geweeſt is *Sinapati*, die ten tyde van den Portugeeſchen Zee-voogd, *Don Andrea Furtado de Mendoſa* geleeft, gelyk hy hem in 't jaar 1602. ook bewoogen heeft, om van Kaytetto, op de kuſt van Hitoe, weer na 't Caſteel te komen, en ſich en eenige van de zynen, te laten doopen, latende hem, en zyn tweede zoon *Thomas de Soyſa*, na den onder Zeevoogd, en zynen oudſten zoon, *Andrea*, na zich zelven noemen, gelyk ook zyn dogter na de Gemalinne van den Portugeeſchen landvoogd van Amboina, *Gaſpar de Melo Gimara* genaamt wierd.

De oudſte der Koningen, die zy gekent hebben, was dan *Thomas de Soyſa*, die in 't jaar 1602 leefde, en *Lecatompeſſi*, zynen Gezant, na de eerſte Hollanders zond.

Zyn zoon *Andrea* is ontrent in 't jaar 1617. hem, wiens dood nergens net blykt, alzoo men de aanteekeningen in 't eerſt zoo net niet waarnam, gevolgt, en in 't jaar 1642. overleden.

In zyn plaats quam zyn broeder, *Thomas de Soyſa*, een man, die zig zeer trouwloos gedragen heeft, gelyk wy elders zullen zien. Deze is vervangen door *Jan de Soyſa*, dien ik zeer wel gekent, en in 't jaar 1691. zeer oud geworden zynde, begraven heb. Zyn zoon, *Antoni de Soyſa*, volgde hem in dat zelve jaar, en ſturf den 28 September, in 't jaar 1699.

In des zelfs plaats is in 't zelve jaar gekomen zyn zoon *Henrik de Soyſa*, die den 27 Auguſtus in 't jaar 1708. overleden, en door zyn zoon *M. de Soyſa*, nog maar een kind zynde, opgevolgt, den 31 May in 't jaar 1709. gelyk hy op die dag ook door den Kapitein, Fiſcaal, en Secretaris, voorgeſtelt is.

Dit dorp plagt wel eer een Coracora van zeven Gnadjo's te ſcheppen, in welke tyd die van Oerimeſſen, en Kilang, hen hielpen. Daar na hadden zy 'er een van vyf, waar op de Landvoogd zig plag te plaatzen. Onder den *Heer Philip Lucaſſen*, zyn zy in twee Coracora's, van drie Gnadjo's ider, verdeelt, op de eene ſchepte de Radja, en *Pati Seylale*, op de andre *Latoe Halat*, en *Riſſacotta*. Ook zyn toen Hatoe, en Amahoeſoe by die van Noeſſanivel gevoegt, gelyk het nog is, dog *Seylale* heelt zyn byzonderen Pati. Deze twee dorpen Noeſſanivel, en Seylale, zyn ſterk 450 zielen, 108 weerbare mannen, en 42 Dati's. Latoe-Halat, met Riſſacotta, levert 520 zielen, 126 weerbare mannen, en 75 Dati's uit.

Seylale, en Latoehalat.

Die van het dorp Amahoeſoe, wel eer Landwaard in wel een myl van 't Caſteel na 't Zuid-Weſten, en daar na ontrent de rivier Wapia gelegen, daar hare grenzen tot aan de rivier Way-Inner, daar 't begin van Noeſſanivel's gebied is, loopen, zyn nu ontrent Noeſſanivel mede aan 't Caſteel in 't Zuiden geplaatſt, ſterk zynde 128 zielen, 49 weerbare mannen, en 26 Dati's; dog ſcheppen met Latoe Halat.

Amahoeſoe.

De naaſte in rang der Orangkaja's, aan 't Kaſteel leggende, is die van Halong, dat een Pati, en welkers dorp naaſt aan Soya, en dicht aan de Roodenberg gelegen is; daar het eertyds wel

Halong.

ander-

AMBOINA
1 't Fortres
2 't Nieuwe Hospitaal
3 Stadthuys
4 Stadthuys woning
5 't Gerecht
6 't Vagthuys
7 Passer
8 De Malytse Kerk
9 Araces Brandery
10 Burger Wachthuys
11 't Princen quartier
12 't Verdronke Land
13 d'Rivier den Olifant
14 Hative
15 d'Rivier Way Nitoe
16 Galg hoek
17 De hoek van Alang

anderhalf myl van 't Caſteel na het Noord-Ooſten lag; dog 't legt nu beneden in het Noord-Ooſt; ſterk zynde 364 zielen, 109 weerbare mannen, en 32 Dati's.

Hative Kitsjil. Onder Halong ſtaat ook Hative Kitsjil, een kleen dorpje, eertyds een halve myl van 't Kaſteel na 't Noord-Ooſten, ter plaatze, daar de *Heer Engels* land is, een zeer vermakelyk oord, daar veele en ſchoone herte-beeſten vallen, alzoo men 'er ſchoone vlaktens op de heuvels heeft; dog nu woonen de ingezetenen meeſt in Halong. Het werd Hative Kitsjil', of kleen Hative, genaamt, om dat groot Hative ook wel eer hier lag. dat wegens ſiekten van daar na 't Weſten, by die van Tawiri, daar het nu nog legt, verhuiſde; blyvende toen maar eenige weinige daer woonen.

Hare afkomſt. Zy geven voor mede van de reeds gemelde Javaanen afkomſtig te zyn, van welke Moriane, hun Orangkaja, zegt geſproten te zyn, zy zyn ſterk 103 zielen, 36 weerbare mannen, en 18 Dati's. Zy ſcheppen met Halong eene Coracora, en Halong zelfs heeft twee Soa's.

De Laten, mede onder Halong. Onder Halong is ook ondergeſtoken het gehugt, de Latéri, tuſſchen de Pas van Baguala, en Hative Kitsjil, leggende. Deze Halongers, en al hun buuren, zyn zeer Nagel- en Sagoe-ryk. Zy waren van ouds magtig ter zee, voerden gedurig oorlog, met die van Hative, Soya, Ema, Kilang, en andre; dog zy waren meeſters van den inham, en bleven onoenig met de andren tot zy, onder de Portugeeſen, als Chriſtenen vereenigt wierden. Ook plagten Halong, en Baguala ten tyde der Portugeſen onder 't Caſteel by een te leggen; dat zy ten tyde van den *Heer Houtman*, eerſten Amboniſchen Landvoogd, nevens die van Way, en Soeli, mede deden.

Hative, Na die van Halong volgt het groot dorp Hative, dat ten Zuid-Weſten 't Caſteel Victoria by Tawiri pas een muſquet ſchoot 'er af legt. Dit is het oudſte Chriſtendorp in Amboina, het woord Hative betekent in 't Amboineeſch, verſtandig, zy zyn van Hoewamohel geſproten, en plagten aan de over zyde, Beooſten de Laha, by de rivier Wapia te woonen, grenzende dicht aan die

Rivieren aan de overzyde. van Hoekoenalo, of de drie huizen, by 't riviertje Wäome, en te landewaard tegen Senalo.

Zy hadden den roem van ook magtig ter zee te zyn, en zy waren 't, die de Portugeeſen eerſt in den inham, daar nu 't Caſteel is, bragten.

Dit dorp is nu onder een Orangkaja, (wel eer wierden 'zy Hhoekoms, of Richters, genaamt) en levert uit, met die van Tawiri, 532 zielen, 134 weerbare mannen, en 70 Dati's. Hun land aan de overzyde is vol rivierkens, waar van de voornaamſte zyn Waylaba, de grootſte, en naaſt aan de baay van de Laha, daar na Tawari, een rievierken van oud Tawiri, en daar na de groote en kleene Waypia, die van den berg Tihoe afſtroomt, alwaar de beſte Batoe Poan of Terra Sigillata (zynde een zagte ſteen, die de Amboniſe ſwangere vrouwen geerne eten) veel valt; ook heeft men op dit zelve land van Hative de rivieren Way Läa, Seſoeroe, en de groote rivier Way Ila, ontrent Hoekonalo. Batoe Poan, of Terra Sigillata, hier.

Tawiri, nu een deel van Hative, ſtond wel eer op zig zelven, leggende mede aan de overzyde, dog wat nader aan de Laha; maar nu by die van Hative beweſten de rivier den Olifant, ontrent het Caſteel. Tawiri.

Zy hebben haar eigen Orangkaja, dog ſcheppen met die van Hative een Coracora, en zyn zamen Oelifiva's.

Die van Hoekonalo plagten ook onder die van Tawiri te ſtaan; dog hebben nu een eigen Orangkaja, die ook onder Tawiri, zoo hy niet bevryd was, om dat hy 't beſtellen der brieven bezorgt, zou moeten ſcheppen.

Eindelyk zoo is 'er aan 't Caſteel in 't Noord-Ooſten, tuſſchen de ſtad AMBON, en die van Soya beneden, ontrent de rivier Waytomo, nog een gehugt, gemeenelyk 't Campon Maredheyka genaamt, beſtaande uit vreemdelingen, met de Portugeeſen eerſt uit de Moluccos hier gekomen, en van hen gebruikt, om zig met deze lieden tegen de Amboineeſen te verſterken. 't Campon Maredheyka, en deſſelfs Manſchap.

Over deze is de Gnato-hoedi of voorzeiler van de Coracora vloot, hoofd, en zy zyn 527 zielen, 158 weerbare mannen, en 84 Dati's ſterk; ſcheppende ook een Coracora op zig zelven.

Nog heeft men Oerimeſſen, dat eertyds een Oeli was, uit de vyf dorpen Pati, Kappa, Seri, Sima, en Awaha, of Awahang, beſtaande, dog zy zyn of onder Oerimeſſen (dat bezuiden Noeſſanivel nu aan 't Caſteel legt) ondergeſteken, of uitgeſtorven. Oerimeſſen is onder zyn Orangkaja ſterk 126 zielen, 42 weerbare mannen, en 27 Dati's, zynde al by de komſt der Portugeeſen alhier verſtroyd. Awahan plagt tuſſchen den hoek van Seri (of Hatiari) en Kilang, aan ſtrand te leggen. Cappa lag op 't gebergte. Sima ontrent ſtrand, op de rug van een afgaanden berg. tuſſchen de twee vorige. Seri lag aan ſtrand by de hoek van Seri. Hatiari plagt aan ſtrand, ontrent de hoek van die naam, Seylale pas voorby Way Hoeki, daar nu de wagt Oerimeſſen met zyne onderrige dorpen. De manſchap der Chriſtenen op Leytimor by een getrokken.

is; en Amahoeſoe wat verder den inham in, te leggen.

Dit nu zyn alle de Amboineeſche Chriſtenen, die men op Leytimor bevind, de welke te zamen 6482 zielen, 1817 weerbare mannen, en 657 Datis uytmaken.

Van de ſtad Ambon.

Waar by nu nog eenige weinige Mohammedaanen (zynde veel oude daar gebannen Hoewamoheleſen) die reeds opgebragt zyn, dog nu hier op Leytimor woonen, zouden moeten getelt worden; zonder dat anders wegens 't beſchryven van Amboina nu iets meer overig is, dan van de Stad Ambon te ſpreeken; behalven dat op dit land van Leytimor nog legt een ſpitſe ſtreek lands, van 't Caſteel tot den hoek van Noesſanivel, van twee en een halve myl, van welken hoek men ook een kleene bogt een half myl 'er af heeft, de Portugeeſche baey genaamt; buiten dien hoek van Noeſſanivel, legt ook een rif, een half uur buyten de wal, daar op de minſte grond 15 vadem is. Men is 'er vlak op, als men den galghoek even binnen den hoek van Noeſſanivel heeft.

Van de Stad AMBON.

Deſſelfs teekening.

Het eerſte, dat wy hier vertoonen, is een nette afteekening van deze ſtad, zoo als men die in de plaat N°. xxx. ziet.

Van waar de naam afkomſtig zy.

Wat den naam van Amboina betreft, die aan dit eiland gegeven, en waar na deze ganſche Landvoogdy ook genaamt word, die ſchynt wel van de naam, die de ſtad draagt, te weten, van Ambon ontleend te zyn, maar alzoo dit een naam is, die de ſtad, die niet oud is, niet zeer lang kan gedragen hebben, zoo is 't niet onwaarſchynelyk, aengezien de inlanders, en ook de weſterſche volkeren, niet zoo zeer die ſtad, als wel dit geheel land, zoo noemen, dat 'er deze of gene plaats in oude tyden in Amboina moet geweeſt zyn, die den naam van Ambon gelyk het de meeſte Ooſterſche volkeren, of wel van Apon, gelyk het de Amboineeſen in hun taal noemen, gedragen heeft.

Dit heeft my lang aangezet, om by den inlander na de plaats, of 't geſlagt, dat zulken naam gevoert mogt hebben, neerſtig te vernemen. Ik vond eindelyk een Moorſchen-Prieſter van Boero, zig aan den Roodenberg onthoudende, die den naam van *Tahi Apon* droeg, maar die kon my geenzins berigten, van waar hy aan dien naam gekomen was.

Na lang navorſchen, gaf my de Gnato-hoedi, Domingos Gomes, dit licht, dat Cailolo, een dorp op 't eiland Oma, in oude tyden den naam van Ambon, of wel Apon (zo zy 't noemen) gedragen had, en dat daar na het geheel land genaamt was.

Opgehelderd uyt de oude Liederen der Amboneeſen.

Dit zeggen was wel goed, maar voldeed my niet, alzo ik bewys daar by vorderde. Hy zeide dat dit klaar bleek uyt een lied, dat die van Cailolo, als hen eigen, nu nog gewoon zyn in 't ſcheppen of roejen op hunne vaartuigen te zingen, waar uyt hy toonde, dat Caylolo van ouds het rechte Ambon was, en ook de naam van Apon gedragen had.

Het Lied luid aldus:

Apon kailólo kailóla
Jammaae ſoerinaja matäena

Dat is:

Kailólo kailélo is Ambon.
En de braven *Soerinaja* is myn Vader. (dat is, myn Hoofd, of Orangkaja) alzo zy de Overheden van ouds hun Vaders, even als die van Gerar *Gen. 26.* hunnen Koning, *Abimelech*, dat is, den Koning myn Vader, noemden.

Een fraey bewys, en daarom te meer geloof verdienende, om dat de Amboineeſen geen andre oude gedenkſchriften, dan hunne Liederen, hebben, die zy nog dagelyks, 't zy als zy ſcheppen, 't zy op de groote feeſten, gewoon zyn te zingen, welke liederen ook alle ſtranden en plaatſen, daar zig ider dorp van de oudſte tyden af nedergezet heeft, zeer klaar aanwyzen. Ook is 't een zaak, die hare verwondering verdient, dat de Amboineeſen op alle die Eilanden malkanders Amboniſe Taal niet verſtaan, en nogtans alle de oude gezangen, die in de oude en zuivere Howamohelſe Taal gemaakt zyn, zeer wel konnen verſtaan, ſchoon ider Eiland aan zyne byzondere wyze van zingen, en Tifa- of Trommelſlag bekent, en daar door zeer duidelyk van anderen te onderſcheiden is.

Na dat wy dit voor af hebben aangemerkt, gaan wy nu over om de Stad Ambon, zo als zy nu is, te beſchryven.

De Stad, nader beſchreeven.

Sy legt ontrent twee en een halve myl den inham in, op de Noord-zyde van Leytimor, ontrent de voet van den berg van Soya, in 't Suid-Ooſten; in 't Weſten door de ſchoone rivier den Olifant, of Batoe Gadja; (die 'er langs in zee loopt) in 't Noorden door de Zee van den inham, en in 't Weſten door de rivier Way Tomo bepaalt; hoewel om net te ſpreken, de dorpen van Noeſſanivel, Oerimeſſen, enz. in 't Weſten, en die van Maredheyka, Soya, en Halong, in 't Ooſten niet wel van de Stad, daar zy aan vaſt leggen, konnen afgeſcheiden werden, dewyl de zelve met de wegen die van Halong Zuid-

Weſt, Weſt, en Noord aan tot Noesſanivel loopen, den eigentlyken omtrek van de Stad Ambom maken, ten ware men de Stad maar zo bepaalen wilde, gelyk ze de Heer *Padbrugge* binnen haare wallen gelegt heeft, in hoedanigen geval de dorpen Maredheyka, Soya, Halong en Oerimeſſen, 'er buiten blyven; dog Noeſſanivel en Latoe Halat moeten daar binnen mede, als een deel van de Stad, gerekent werden; al 't welke zig in de beſchryving van de Stad zelve wel ontknoopen zal.

Hare groote in den omtrek.

Zy legt langs een fraay ſtrand van 't Noord-Ooſten na 't Zuid-Weſten niet wel een quart myl uitgeſtrekt, beſlaande dan van 't Noord-Ooſten door 't Zuiden tot aan 't ſtrand weer in het Zuid-Weſten, binnen de aarde wallen gerekent, een groot half uur in den omtrek, dog zo men 'er Soya, Halong &c. by rekent, zal 't wel een groote myl in zynen omtrek beſlaan, of, van Ambon rond te wandelen, 5205 treeden in 't rond, of in zyn ganſchen omtrek uitmaken.

Aldus nu legt de Stad op een ſchoone vlakte, die overal op een gelyke weg van 't ſtrand na 't gebergte van Soya, en tot des zelfs voet zo gemakkelyk, en zo weinig opgaat, dat men het in 't minſte niet gewaar werd; hoewel het van ſtrand af tot aan de voet van Soya's berg verſcheide voeten verſchilt, dat de weg langs den berg, hooger dan 't ſtrand is.

In oude tyden plagt de Stad maar een open vlek te zyn; dog nu heeft zy aan de land-kant voor een groot gedeelte aarde wallen, maar aan 't ſtrand en zelf op de meeſte plaatſen is zy open, zynde alleen van de weg van Noeſſanivel tot aan de wagt (of tot de groote weg, die van ſtrand langs des Heer's huis na den berg van Soya loopt) en aan de andre kant van de Stad van de brug in de Maredheyka-ſtraat, tot aan 't bruggetje, dat over de Way Tomo na 't nieuw Siekenhuis ſtrekt, met die wal bezet. Ook zyn 'er geen poorten aan; zo dat dat men het om regt te ſpreken, nu nog een vlek in dien opzigte zou moeten noemen, daar het anders in uitbreiding een fraeje ſtad is.

Zy is ordentelyk in ſtraaten, en blokken, of wyken, al volgens ordre van 't jaar 1666. 23 Novemb. verdeelt. De ſtraaten zyn fraay recht, matig breed, en vaſt van grond, ſchoon niet geſtraat. Indien 't al zeer ſwaar geregent heeft, zo is 't water, door dien de grond ſpongieus is, ten eerſten weer weg, en 'er in getrokken.

Naamen, en verdere aanwyzing der ſtraaten.

De naamen der Straaten zyn deze:

1. De Olifants-ſtraat, loopende van 't Kaſteel vlak Zuid-Ooſt aan tot tegen de voet van Soya's gebergte, welke ſtraat 780 treden in de lengte, en zo breed is, dat 6 of 8 Perſoonen naaſt malkanderen konnen gaan.

2. De Burg-ſtraat, die met de voorige in 't kruis, en van de Way Tomo Zuid-Weſt aan langs 't oud Siekenhuis en de Stads-Herberg loopt; zynde niet wel half zo lang, en even breed. Tuſſchen de Straat, en 't Caſteel, is een groot plein met Mangga's-boomen, dicht bewaſſchen.

3. De Heeren-ſtraat, die met de vorige meeſt gelyk loopt over de breedte der Stad van 't Ooſten na 't Weſten, in breedte ten naaſten by met de Burg-ſtraat gelyk; dog meer landwaart op na Soya's berg gelegen, en wel eens zo lang. Zy loopt van de Olifans-ſtraat, tot aan die van Noeſſanivel, en is door de Heer *Padbrugge* gemaakt.

4. De groene Geuſen-ſtraat, die voor by 't Armenhuis tot aan de weg van Noesſanivel, in 't Weſten leggende, loopt. Dit ſtraatje is nauw, zo dat 'er maar twee of drie menſchen naaſt malkanderen konnen gaan, dog de lengte van deze, en de Heeren-ſtraat, bedraagt nog wel eens zo veel; of wel 802 treeden.

5. De Macaſſaarſe-ſtraat, dat een nieuwe ſtraat, en de laatſte landelyke, die van 't Ooſten na 't Weſten loopt, en met huiſen bezet is, is de plaats, daar de vrygegeevene Macaſſaaren, tuſſchen de brug, die over de Way Tomo by de Heer's wagt loopt, en tuſſchen de graf-thuin van de Heer *Rumphius*, woonen.

6. De Prince-ſtraat loopt van ſtrand af voor by de Paſar of Markt, Zuid-Ooſt op, ſtuitende tegen de berg van Soya, en dierhalven rykelyk zoo veel treden, als de Olifants-ſtraat, alzo de ſtrekking een en de zelve is, lang zynde.

7. De Konings-ſtraat is een kleen ſtraatje, dat van de Chineeſche-ſtraat, of van de Maleytſche Kerk, Zuid-Ooſt aan voor by het huis van den Koning van Kilang loopt; dog het is niet heel lang, en ſtuit tegen de Heeren-ſtraat.

8. De Chineeſche-ſtraat, die van 't Caſteel Zuidweſt aan tot aan de rivier den Olifant loopt, en ontrent 800 treeden lang is, zynde in 't midden door de brug by de Maleitſche Kerk van een geſcheiden. Een zeer breede ſchoone ſtraat, die vol Mangga's boomen plagt te ſtaan; dog die in 't jaar 1686. afgebrand zyn. Deze ſtraat heeft in haar Weſtelyk deel nog twee ſteegjes, die aan ſtrand uytkomen, en geen naam hebben.

9. De Breede-ſtraat langs het ſtrand, daar veel huyſen ſtaan, en die een zeer

vermakelyke wandeling geeft, zynde zo lang byna als de Chineeſche-ſtraat, en die een ſchoon uitzigt over den inham na de overwal heeft.

10. De Maredheika, of Mardykersſtraat, die van de brug van de Way Tomo by 't Caſteel begint, en tot aan 't einde van Halong loopt, welke weg van 't Campon Maredheyka van de Gnatoedi tot aan Halongs einde wederzyds door de Heer *Padbrugge* met Mangga's-boomen beplant en daar fraay breed is. Deze weg van Halong tot voor 't Caſteel Victoria is 1350 treeden aan de Ooſtzyde der Stad lang.

11. De weg van Noeſſanivel; die van de Chineſche-ſtraat tot tegen den Nieuwen Thuin van de Heer *vander Stel*, of tegen de weg van de Olifant loopt, en 1400 treeden in de lengte beſlaat.

Lengte en breedte der Stad.

Dus zien wy, dat de Stad van de rivier den Olifant, tot aan Halong's eynde, zig langs den inham, of langs het ſtrand, 21052 treden in de lengte, of van het Zuid-Weſten na het Noord-Ooſten, en 1400 treeden in de breedte, of van 't Noorden na 't Zuiden, uytſtrekt; behalven dat men nu nog twee groote weegen buiten om heeft, die van Halong na den weg, die langs de voet van Soya's gebergte, en van daar tot aan de Straat van Noeſſanivel, of van Oerimesſing gaat, loopen. Ook is 'er nog een kleene weg langs het nieuwe Ziekenhuis, die van 't midden van de Maredheyka begint, over der Way Tomo met een Bruggetje, en zo voorby dat Ziekenhuys tot de groote weg in 't Zuid-Ooſten loopt. By al 't welke men nog een wandelweg na de Mooren by den Koodenberg zou konnen voegen, gelyk ook nog een zydeweg, die langs de rivier by den Rodenberg na de Kruitmeulen, en tot aan de Waſch-plaats loopt, die zeer vermakelyk en voornamelyk 's Saturdags vol volk is, wanneer een ider zich daar in de rivier gaat waſſchen.

En verdre wegen ontrent de zelve.

't Getal der Huyſen.

Alle deze ſtraaten nu zyn wederom in een menigte van byzondre groote blokken, of vierkanten, verdeelt, die, na myn geheugenis, 20 of 30 in getal zyn, in alle welke over de 1000 huyſen, zonder de publycque gebouwen daar onder te rekenen, getelt werden, die wel alle niet even groot, (dewyl de meeſte Chineeſche huiſen of petakken kleen vallen) maar onder welke verſcheide huyſen zyn, die een groot voorhuys, en aan ider zyde een Zalet van een fraeje groote hebben; dog om alle onordentelykheden ontrent 't bouwen van huiſen voor te komen, is aan den Conſtapel, die te gelyk Roymeeſter is, deze Inſtructie gegeven.

Inſtructie, en *Ordre*, *voor den Conſtapel*, Ide Haneveit, *als Roymeeſter dezer Stede.*

1. Artikel.

Inſtructie voor den Roymeeſter.

DE voorn. Roymeeſter zal zyn ampt Exerceeren, en bekleeden op den voet, en het Salaris, by de Heeren Gouverneurs; onze voorzaaten, ſucceſſivelyk benoemt, en gelyk daar van geſtatueert is in het Placaat van den Heer *Gerard Demmer*, van den 6. Februari, 1644. en van de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn* van den 20. September, 1647. mitsgaders by eenige renovatien, die in het Amboniſe Placcaat-boek ſtaan geregiſtreert, met zodanige veranderingen, en byvoegingen, zo uyt de Statuten van Batavia, als anders (voor zo veel de zelve hier applicabel zyn) genomen.

2.

Niemant zal vermogen eenig Huys, Petak, of ander Gebouw, aan de ſtraat te timmeren, nog ook eenige Paggers te maaken, of te vernieuwen, zonder den voorn. Roymeeſter daar van bevorens te hebben gewaarſchouwt, en tot inſpectie verzogt, om de zelve by hem, na behooren geſchied, en royinge gegedaan zynde, als dan zyn werk te beginnen; op pœne, dat wie daar in gebrekkig werd bevonden, voor de eerſte maal zal verbeuren zes realen van agten, en meermaalen daar ontrent peccerende, arbitralyk werden gecorrigeerd.

3.

De Roymeeſter zal hebben voor ider Royinge, als het een Huis, of Gebouw van ſteen, of met een ſteene borſtweering zal wezen, zo mede geheel van hout, een real van agten, van een dito van Gabbe Gabbe, een halve dito, van ſteene of houte Paggers ¼ dito, zo mede van ſtoepen met pannen overdekt, en van Bamboes, Gabbe Gabbe, of diergelyke, ¼ dito, zullende by hem alleen werden genoten.

4.

Geroepen zynde om eenig Huys, of Erf te meten, zal hy gemeten voor ider roede, om de buitenſte ſtrekking, of in den omloop, 2 ſtuivers, maar van groote Landen of Thuinen, buiten de Negerye gelegen, zo als by overkomſt of diſcretie zal werden bevonden te behooren, ontrent welke laetſte ook zal vry ſtaan, een ander te gebruyken.

5.

En nademaal door de voorzorge van de geweeſene Heeren Gouverneurs de ſtraten en wegen na tyds en plaats gelegentheid wel zyn geroyd, en goede orders daar op geſteld, maar die niet ten beſten worden geobſerveerd, zo zal den Roy-

Roymeeſter de onordentelykheeden en overtreedingen daar inne gepleegt, onderzoeken, en naſpeuren, ten eynde deſelve op de bequaamſte wyze werden geredreſſeert, en gebeterd.

6.

Voor zoo veel op de voorſz. wegen en paſſagien, geen maat van haar vereyſte breedte zoude mogen weſen geſteld, zal dezelve als nog worden beraamd, de ſtraten gemeten, en de vereyſte ſpatie aangeweſen, zo veel tot het algemene gerief zal bevonden werden te behooren; zoo mede de wydte van de voorſz. wegen, waar op byzonder zal dienen te werden gelet, ten aanzien van de engere paſſagien, die ook in den regentyd niet zonder waterloop konnende weſen, egter zo breed moeten werden gelaten, als ze eenigzints vallen konnen.

7.

De gooten zullen, of gemetſeld, of met keiſteenen moeten werden opgezet, en den Roymeeſter, zo veel doenlyk, zorge dragen, dat de zelve regt, en in een egale wydte mogen blyven.

8.

Zodanig als van ouds geſtatueert is, zal niemand eenige Arax-branderyen mogen ſtellen, of gebruiken, als ter plaatze, daar van ouds toe gepermitteert, en op de pœnen, daar tegens beraamt, zoo wel tot voorkominge van brand, als ongeſontheid, die daar door werden gecauſeert, zullende den voorn. Roymeeſter zyn oog byzonder houden over alle onordentelykheden ontrent het timmeren en bouwen, die occaſie tot brand, of meerder zwarigheid van dien, zouden konnen geven, om de zelve, na de bevelen, op het ſtuk van den brand gemaakt, te remedieeren, of nieuwe orders daar op te ſtellen, zo als 't ten gemeenen nutte zal behooren.

9.

De publycque wegen, zullen, zo veel mogelyk, zodanig in het midden moeten werden gehoogt, dat ze aan weerzyden konnen afwateren.

10.

Niemand zal met zyn ſtoep verder in de ſtraat ſpringen, als buiten belemmering van de zelve, en na de gemaakte roylinge, behoord te geſchieden, op pœnen van drie realen, en demolitie van zyn werk.

11.

Alle vuilnis zal moeten werden gebragt ter plaatſen, en op de pœne voor dezen geordonneert, ſpecialyk de doerioens-ſchillen, en korls, die in de abundantie van de zelve een vilaine ſtank cauſeren, de welke niemand zal mogen voor zyn huyſen, of op de ſtraten te goyen, maar t'elkens laten weg dragen op de voorſz. vuilnis-hoopen, op de verbeurte van ½ Ryxd. voor elke Contraventeur, met verdubbelinge van pœne tot drie reyſen, en wyders arbitrale correctie, ten laſte van die gene, die meermaalen in defaut komt te vervallen, zullende den huys-heer, of vrouw voor hunne dienaren moeten betalen.

12.

Niemand zal vermogen eenig vaartuig, 't zy groot of klein, te vertimmeren, of ook op de wal te halen, op de ſtrand tuſſchen de ringmuur, en de baſaar, maar wel aan de andre zyde van de voorſz. baſaar, weſtwaarts op.

13.

En om te gerieven die gene, die haar wooningen niet aan ſtrand hebben, zal tot een publycque werf, of timmerplaats, dienen de ſtrand voor het Maleytze Kerkhof, zo verre als de breedte deſſelfs komt te ſtrekken.

14.

De Roymeeſter zal ook het opzigt hebben over de Boomen, en Plantagien op 's Heeren wegen, dat de zelve, wel en na behooren geplant zynde, zoodanig werden onderhouden, en gecultiveerd, nieuwe, daar ze dienſtig zyn, op behoorlyke diſtantie, werden aan geplant, en voorts de hand daar aan gehouden.

15.

De Roymeeſter zal over al het gene voorſz. is communicatie houden met de reſpective wykmeeſteren dezer Stede, ider in zyn diſtrict, om alles, dat hier in ten dienſte van 't gemeen is geſtatueert, en gerenoveerd, zoo veel mogelyk, met minnelyke inductien by de borgers, en ingezetenen in te voeren; dog by manquement van dien, zyn Officie betragten, ende voor zo veel by de reſpective inſtructien, of ordonnantien van de Wykmeeſters, van den 2. April 1675. en 25. Jannari 1686. eenige zaaken zyn geſtatueert, mede gehoorende tot het Officie van den Roymeeſter, zal den zelven daar ook kenniſſe van hebben te nemen, en zig daar na reguleeren.

16.

Al 't gene dat hier in, ten gemenen beſte zoude dienen vermeerdert, of verandert, zal na bevinding en gelegentheid van zaaken daar op werden geſtatueerd.

17.

Niemand zal den Roymeeſter in 't ſtuk van zyn ampt injuriëren, met

woor-

woorden, of met werken, op arbitrale correctie.

Aldus Geordonneerd, en Geſtatueerd, tot Amboina, aan 't Caſteel Victoria, den 26. February, A°. 1692.

Accordeerd met zyn Principaal,

C. BEERNINK.

Secretaris.

Op, en in gevolge van de voorſz. Inſtructie, werd den voorn. *Ide Haneveld* gelaſt, zonder nader ordre, het ampt van Roymeeſter waar te nemen.

Actum als vooren.

N. SCHAGEN.

VIERDE HOOFDSTUK.

Bericht wegens de byzondere geſteltenis der huiſen *hier. Het* Caſteel Victoria. *Het* Hoofd *pas buyten 't* Caſteel. Teekening *van 't* Caſteel. *De* Markt. *De* Maleytſe Kerk. *De* Borger-Wagthuyſen. *Het oud* Sieken-Huis. *Seldſaam geval van een Misdadiger, driemaal op een voormiddag gehangen.* 't Oud Siekenhuis, *of* Raad-huis. Inſcriptie *voor 't ſelve. Het* Nieuw Sieken-Huis. Inſcriptie *hier voor. Het* Armen Wees-Huis. Inſcriptie *boven ider* Poort. *Het* Oud Huis *van den* Landvoogd. Inſcriptie *ontrent de brug by de* Heer's *wagt, op de Rivier* Way Tomo. *De* Thuin *van de* Heer Landvoogd. *De oude* Hollandſche Kerk. *De nieuwe* Hollandſche Kerk. *De* Kleeden-winkel. Bruggen. Rivieren. Steenbakkeryen. Wandelwegen, *buyten de* Stad. *Wonderlyke* Spelonk *by de* Way Nitoe. *Men weet hier van* Laſten, *nog* Schattingen. *Hoedanig het* Land *hier is. Oorzaak van de Heer* Padbrugge's Lamheid. *De* Sayſoenen, *of* Getyden des Jaars. *Het* Regen-Moeſſon. *Met de noodige aanmerkingen 'er over, en de bepaling 'er af. Sware* Winden, *en* Aardbevingen *hier. Het* Droog Moeſſon. Sware Donder, *en* Donder-Steenen. *Het* Wit Water. *De* Amboineeſen, *by de* Ouden, *onder de* Menſchen-Eeters *geſteld.* Onnooſelheid *der ſelve. Uyt hunne verdichte afkomſt beweſen. Van de Afkomſt van dezen en genen uyt een* Ey *of van* Slangen. *Ware oorſprong van den* Slangen-dienſt. *Bewyſen uyt de Ouden wegens de afkomſt der Menſchen, uyt de* aarde, boomen, &c. *geſprooten.*

Berigt wegens de byſondere geſteltenis der huyſen hier.

OM aan den Leezer nu eenig nader denkbeeld van de Huiſen, die men hier heeft te geven, zo zal ik een der voornaamſte beſchryven.

Het huis, waar in ik woonde, was van vooren 92 voeten breed, hebbende een ſchoone Galdery van die zelve lengte, en van agt voeten breedte met een fraeje baluſter, of hekken, van voren, door welke Galdery men in een voorhuys van 25 voeten diep en 30 lang, quam, 't geen ter linkerhand een zaal van 36 voeten, by na vierkant, en ter rechter een zaal van 26 voet vierkant had, buiten deze drie voorvertrekken waren 'er nog drie zulke agter, dog wat kleener, te weten, een galdery, en aan wederzyden een fraey vertrek. Uyt deze galdery quam men op een groote plaats, daar men behalven de kombuis, of kook-keuken, en de vertrekken der ſlaven (die diep in de 20 waren) nog twee vry groote botteleryen, of voorraad-kamers, een peerde-ſtal, en een zeer groote Thuin, wel van 150 voeten in 't vierkant had. In dit huis verwoonde ik 10 Ryxdaalders 's maands, dat in 't jaar ontrent 300 gulden beloopt; hoedanige ſraeje en zeer gemakkelyke huizen, hoewel alle juiſt met geen thuynen, 'er meer zyn; waar uyt men dan afnemen kan, dat het hier wel in die huizen te woonen, en ook zeer koel in de zelve is, daar over men zich moet verwonderen, om dat zy alle maar een verdieping, en geen boven-vertrekken hebben, die om de veelvuldige aardbevingen, agter gelaten worden.

Ook worden deze huizen niet van ſteen, dan borſtweerings hoogte, maar van hout, 't geen men verwt of verniſt zeer hegt, en met ſteilen en carbeelen, even als een ſchip in een getimmert, op dat zy tegen de felſte aardbevingen mogten beſtandig zyn; waar voor men dan ganſch geen vreeſe heeft.

Men plagt ook die huiſen, op dat de daken door de aardbeving te minder zouden lyden, met Atap, by na gelyk 't riet der boeren, hoewel breeder, en dikker, te dekken; dog zedert de ſware brand in den jaaren 1686. en 1687. ontſtaen,

ſtaen, heeft men die ook met pannen gedekt, gelyk zy nu meeſt daar van voorzien zyn; uitgenomen die der Amboineeſen, en weinig andre agter af ſtaande, die zy maar met Atap gedekt hebben.

De Venſters van dit myn huis, en van weinige andere, waren van glas; dog de raamen van Rotang, zeer zierlyk als de Haagſe Spaanſe Stoelen gevlogten, maar veel luchter, gelyk ook in 't gemeen de venſters van alle huizen van zulke Rotang-raamen, in plaats van glaaſen, voorzien zyn.

Uyt deze korte beſchryving van dit eene huis kan men zich zeer licht de andre verbeelden.

Behalven zoo veel byzondere gebouwen, zoo heeft men 'er ook verſcheide openbare. Onder deze telt men het Kaſteel Victoria, de Paſſar, of Markt, de Maleytſche Kerk, twee Borgers-Wacht huiſen, het oud Siekenhuis, het nieuw Siekenhuis, het Armen-huis, het huys van den Landvoogd, de oude Hollandſche Kerk, en de nieuwe, mitsgaders de Comp^s. Kleeden-winkel.

Het Kaſteel Victoria.

Het Kaſteel, dat wel het grootſte publyk gebouw is, geven wy dierhalven den voorrang. Het legt (gelyk ook de Stad, op 3½ graden Zuider breedte, ontrent midden in 't Noorderdeel der Stad, aan ſtrand, daar de Way Tomo in Zee uytwatert, tuſſchen de Mardyker-ſtraat en de Princen-ſtraat. De Portugeeſen, door die van Hative hier eerſt gebragt zynde, hadden eerſt een kleene Veſting ſeer naby den Rooden berg (die pas ten Ooſten van 't dorp Halong, en even buyten 't Moorſch dorp daar aan legt) gebouwt, dog, naderhand zich qualyk daar van gedient vindende, hebben zy ontrent 1580. dit land ontrent het ſtrand, Honiboppo genaamt, en een Moeraſſig Sagoe-boſch zynde, ſchoon gemaakt, opgeruymt, en hier een hegte ſteene Veſting van los op den anderen gelegde ſteenen gebouwt, die wel met vier punten voorzien was, dog waar van de twee landelykſte alleen gemetzeld waren. Dit Kaſteel (Kota Laha by den inlander genaamd, 't geen de Veſting des inhams beteekent) had ſlegte houte wooningen van binnen; dog na dat wy 't in den jaare 1605. verovert hadden, is het van tyd tot tyd al ſterker gemaakt, en de onkoſten, die daar aan door de Landvoogden gedaan wierden, zyn in 't vervolg zo groot geworden, dat men 'er wel een heerlyk nieuw kaſteel, tweemaal zo groot, voor bouwen zoude. Gelyk ons hier en daar blyken zal.

Het legt na de land-kant in zyne gragten, en is in zyne gordynen en punten van een fraeje hoogte; zynde van binnen boven op de gordynen na de Noord-kant van een groote Vergaderſaal, en aan wederzyden der zelve van een zeer groote huizing voor den Heer Landvoogd voorzien, en aan de Weſtkant van een wooning voor den Opperkoopman en Capiteyn, en verder van Wooningen voor de Soldaaten, en aan de twee andre kanten, gelyk ook beneden, van verſcheide groote Pakhuizen, om daar in allerley waaren der E. Maatſchappy te bergen.

Het Hoofd pas buiten 't Kaſteel.

Deze Hoofd-Veſting, zedert de verovering, door den Zeevoogd, *Steven van der Hagen*, Victoria, genaamt, heeft een Land- en een Water-poort, als mede een beneden middelpleyn, dat vierkant, dog, tot een Hoofd-Veſting, veel te kleen is, alzo 't niet boven de 30 of 40 ſchreeden in 't vierkant beloopt. Het heeft buiten de Water-poort een ſchoon lang en breed hoofd, tegen 't welke de ſchepen op een goede harde zandgrond op 20 vadem waters leggen, en loſſen konnen. Dit hoofd is ten grooten deele een vaſte weg van aard en ſware klippen, dog ten deele, na de zeekant toe, van planken, hebbende in de quade Moeſſon veel aanſtoot te lyden.

In de tyd van de Heer *Gyſels* quamen 'er eerſt aan de wallen agter de ſteene gordynen, en buyten om grachten, hoedanig het tot het jaar 1657. gebleven is, wanneer men de zeepunten deed uytleggen, en andre aanmerkensweerdige vergrootingen tot verdere verſterking aanleggen.

Het is van behoorlyk geſchut voorzien, hebbende op ider punt ettelyke 8 of 12 ponders, en in 't geheel een genoegzaam getal ſtukken Geſchut op de Zee-gordyn, de werf, en nu de ringmuur, welke maar voor het dagelykze in tyden van Vrede, doch in tyden van oorlog zeer rykelyk van 't zelve voorzien is. Het heeft ook een behoorlyke bezetting, zo in Vrede als in Oorlogstyden, ſtaande onder een Capitein, Luitenant, en Vaandrig.

Buyten om deze Veſting is in de latere tyd ook een ringmuur gemaakt, die ontrent 10 of 12 voeten hoog en redelyk breed is, die naderhand met aarde wallen waar op men mede geſchut gebragt heeft, aangevult, en met een buiten-gracht geſterkt is.

Men heeft op een van de punten een klok-toren, nevens twee klokken (de eenigſte in de Stad) die door een ſchildwagt, alle uur, en alle half uur, geſlagen werden.

Ter zyden het Kaſteel, binnen de Ring-muur, aan de Noord-Ooſt-zyde gaat men na de werf, daar de Baas of Equipagie-meeſter woont, die op de

vaartuigen van de E. Maatſchappy, en het herſtellen der zelve, en over 't varend volk, en meer anderen opzicht heeft. Ook houden daar verſcheide Ambagts-Lieden, in dienſt der E. Maatſchappy, huis.

Teekening van 't Kaſteel.

Hoedanigen gedaante, en ſtrekking dit Kaſteel verder heeft, kan men ten deelen uyt de plaat N°. XXXI. zien.

Dit veld, of ſtuk lands van den Roodenberg af tot den galg-hoek toe, wierd in oude tyden Honipopo, dat is, verberg de Caybobers, en van den Roodenberg tot by de Gilala van Way Toeha, Honimahoe, dat is verberg de Javaanen, en van daar tot Way Meten toe, niet verre van de Talaga Radja, (die boven is) Naman Waran, dat is, de Haven van Banda, genaamt.

De Markt.

De Paſſar, of Markt, die zich beweſten het Caſteel, ontrent het ſtrand vertoont, is een ſchoon gebouw. Het ruſt in de lengte op 19, en in de breedte op 6 ſteilen, is 139 voeten lang, alzo ider ſtyl 10 voeten van malkanderen ſtaat, 60 breed: Het dak 30 voeten hoog, met pannen gedekt is, en men kan 'er van alle kanten inkomen. Het is van binnen ordentelyk gevloert, welke vloer geſtadig door de Paſſar-meeſter, of Opziender van de markt, die 'er ontrent woond, ſchoon gehouden word. Zy is van binnen van een moye hooge verdieping, en zeer lucht. De Amboineeſche, en andre Vrouw-lieden, komen daar dagelyks hare hoenderen, groente, vrugten, en ook de viſſchers aan de eene kant hun viſch, verkoopen, en hoe groot ook de zelve is, zoo loopt zy dagelyks vol, en grimmelt van allerley menſchen. Het geeft een ſchoon ſieraad aan de Stad, en is in 't beſte deel des zelfs, met een ſchoon uytzicht op de Reede, geleegen, zo dat ik kan zeggen, noit zoo fraejen markt, zoo wel gelegen en zoo ruym, na evenmatigheid van de markt-lieden, gezien te hebben. Zy is door den Heer Landvoogd *De Haas* gebouwt, en wy vertoonen de zelve in de Plaat N°. XXXII.

Nette Teekening 'er af.

De Maleytſe Kerk.

Een weinig verder na 't Weſten tuſſchen de Chineeſche ſtraat, en het ſtrand, ontrent het eerſte borger-wachthuys, heeft men de Maleytſche Kerk, onder de Heer *Schaghen*, in 't Jaar 1695. begonnen, dog in 't 1696. door den gezaghebber, de Heer *Stul*, voltoyt.

Het is een hoog ſchoon houte gebouw, ruſtende op een ſteenen voet, waar toe de Amboineeſen het hout gelevert hebben.

Het is 100 voeten lang, en 60 breed. Het dak ruſt op 6 pilaaren in de lengte, waar van men twee reyen heeft in 't midden der Kerk, alwaar zy een middel-vak van 30 voet breed, en aan wederzyden een Galdery, van 15 voeten ider, behalven een ſchoone hoogte, van ontrent 30 voeten in 't midden, heeft, zynde een weinig laager aan de Galderyen, en geen 20 voeten hoog; weshalven zy, na de Gemeinte, overvloedig ruim, zeer lucht, en door veel groote Kerk-raamen zeer licht is. In de zelve heeft men een fraey overdekt geſtoelte voor den Heer Landvoogd, Opper-koopman, en Capiteyn; tot het welke men met eenige trappen opgaat, en ter regterhand, dog wat laager, een groot geſtoelte voor de Leden van den Polityequen Raad, en aan de andre zyde een voor den raad van Juſtitie; en een byzonder geſtoelte voor de Predikanten, en aan de andre zyde een voor de Ouderlingen, en Diakenen. In 't midden tuſſchen de twee laatſte geſtoelten heeft men den Predikſtoel van Linggoa- en baſtard-Ebben-hout (even als 't Franſch Nooten-boomen hout) zoo byzonder fraey, en gemakkelyk, als ik 'er oit een in Indiën gezien heb. Buyten deze heeft men ook nog andere geſtoeltens, dienende voor mindere Officieren, en voor andere fatſoenelyke luyden, van buyten komende. Zy is ook ordentelyk bevloert, en hier en daar met ſchoone ſarken, zommige van ſteen, en andre van fraeje geſneedene dikke Linggoa-planken, voorzien. Zy heeft twee groote Poorten na 't Zuid-Ooſt, en een fraeje Conſiſtorie aan de Noord-zyde. Ook heeft men een klok-Tooren, en een huys voor de Koſter daar ontrent.

De Borger-Wagt-huizen.

Dicht by die Kerk ſtaat een verheeven ſteen Wacht-huys van de Hollandſche Borgery, waar op die alle nacht gewoon is te waken.

Diergelyken hoog ſteenen Wagt-huys van de Miſtiſe-Borgery, anders de groene Geuſen genaamt, heeft men aan 't eynde van de weg langs ſtrand, dicht by daar de rivier de Olifant in zee uytwatert. Dit laatſte is door een milde gift van twee hunner Capiteynen, *Jan Hanſzen Dji*, *Jan Tsjong*, den Luitenant *Cornelis Ides*, den Vaandrig, *Thomas Theuniſzen*, den Borger-Capiteyn der Hollanders, *Hans Grò*, en den Secretaris van de Landraad, *Alexander Latil*, in 't jaar 1691. gebouwt, waar van de eerſte ſteen den 29. October, door de zoonen van den Heer Landvoogd, *Jan Paul*, en *Gerbrand Schaghen* (gelyk 'er dit alles voor geſchreven ſtaat) gelegt is.

Het oud Sieken-huys.

Het oud Hoſpitaal of Sieken-huis, dat aan 't eynde van de Borger-ſtraat, digt by de rivier Way Tomo ſtaat, is mede een fraey ſteene gebouw, dat 90 voeten breed, en 24 voeten, behalven het dak,

XXXII

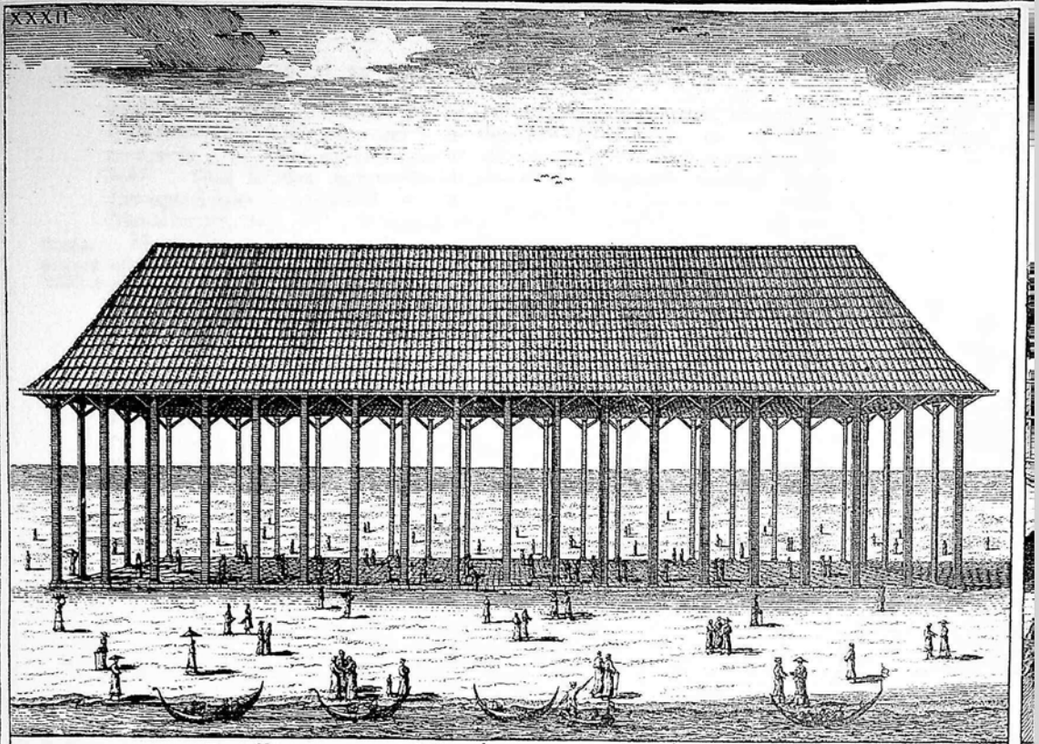

De Passar, of Markt van Ambon.

XXXIII

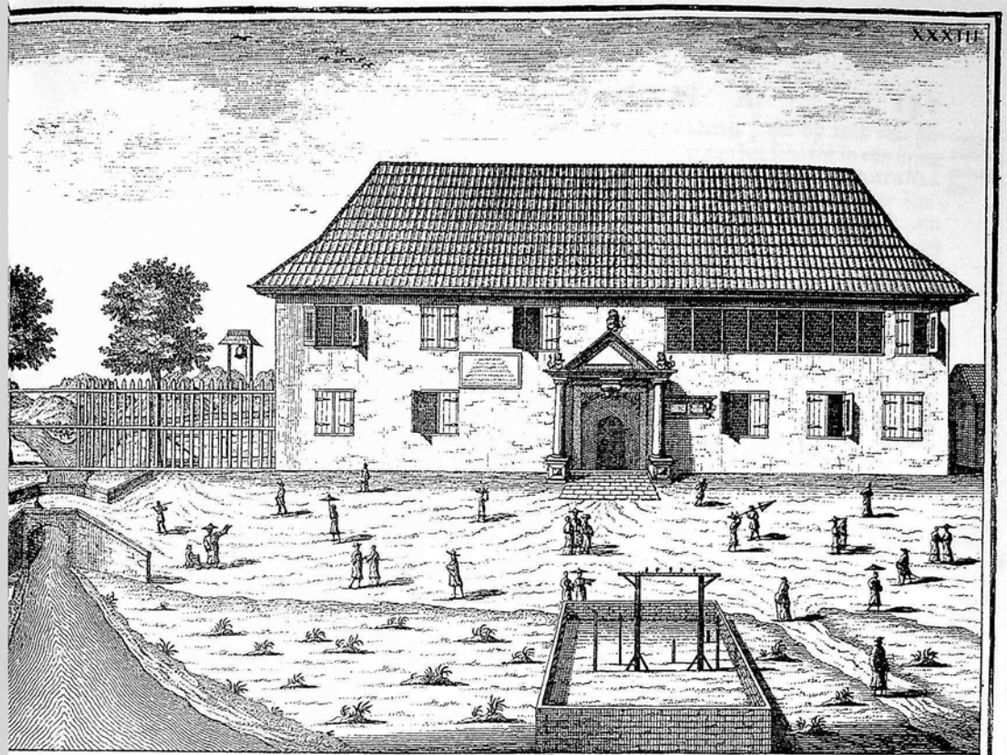

Het Oud Ziekenhuis of Raadhuis.

XXXIV

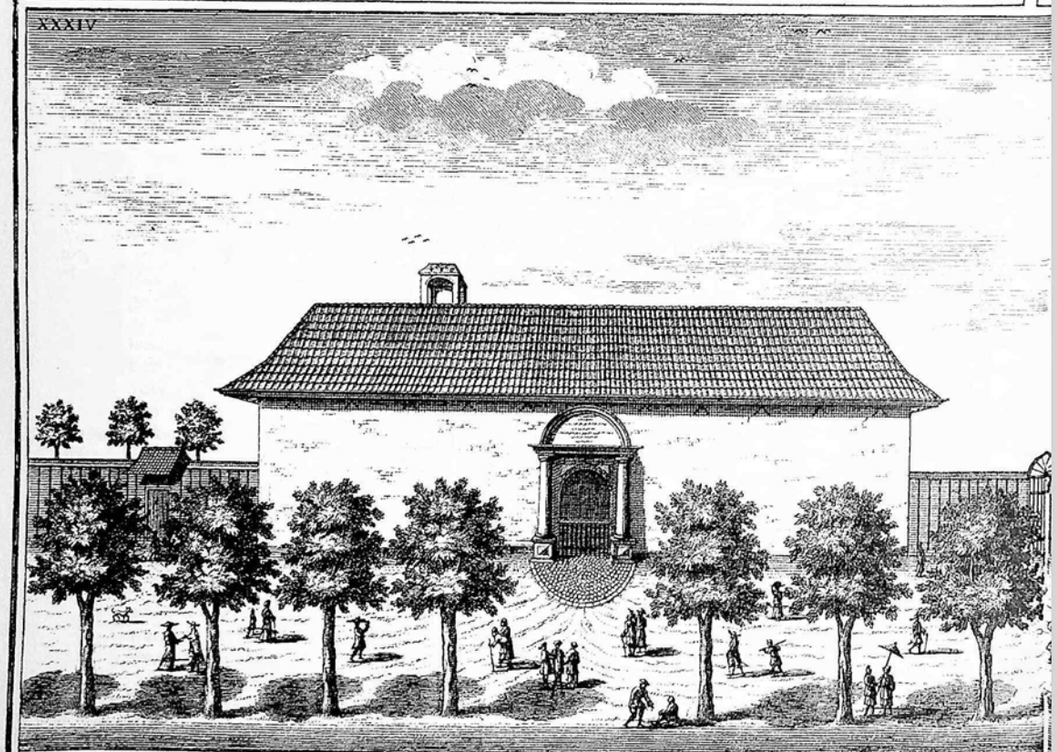

Het Nieuw Ziekenhuis.

XXXV

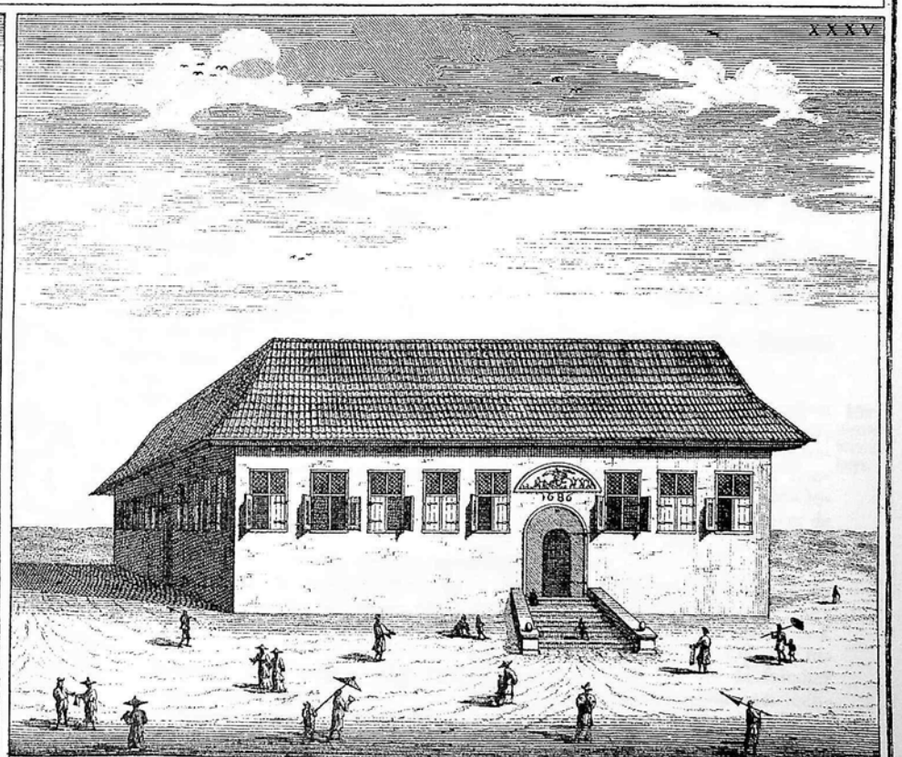

Het Armen Weeshuis.

dak, hoog is. Het plagt bevoorens tot een Siekenhuis te dienen, waar toe het een ſchoone gelegenheid was; maar zedert 'er een ſchoon nieuw Hoſpitaal gemaakt is, zo dient het beneden-deel nu tot een woon-huys voor den Chirurgyn, en 't bovendeel tot de Raad-kamer van Juſtitie, van den Land-raad, de Weeskamer, en van de Commiſſariſſen der Huwelyks-zaaken. Het is ook zeer bequaam voor de Rechters, om uyt die boven-venſters te leggen, wanneer 'er imand gerecht zal werden, alzo daar een ſteene ſchavot met een hegte galg, en gerichtspalen 'er tegen over aan de andre zyde van de weg ſtaan: ik zegge een hegte galg, om dat ik aan de voorige een deugniet heb zien ophangen, die zeer gevallig driemaal gehangen wierd.

Seldſaam geval van een Misdadiger, driemaal op een

De beul met hem na die galg, die zeer zwak en van hout was, geklommen zynde, ſtorte met de misdadiger, zo als hy hem van de ladder ſtiet, met galg met al, van boven neder, dat wel eenig ongemak zou hebben konnen geven, zo de troep zoldaten, die by zulk een geval altyd rontom het ſchavot in een kring gepoſteert is, zig niet wel geſloten had. De ſcherp-rechter, die een wakker keerel, en niet verlegen was, maakte den misdadige, op ordre van den Fiſcaal, ten eerſte los, bracht hem weer op 't ſchavot, en hing hem aan een van de paalen daar ontrent; dog door 't breken van de lyn, quam hy ten tweedemaal beneden. Hy meende daar mede vry te zyn, en de borſt wiſt niet, hoe hy 't nu hebben zou; dog, in gevolge van zyn vonnis, moeſt hy hangen, tot 'er de dood na volgde, waar op dan de beul hem de derdemaal zo wel en zeker ophing, dat hy een inwooner van de lucht bleef. voor-middag gehangen.

Wy vertoonen dit oud Siekenhuis, nu verandert in een Raadhuis, met het Schavot 'er tegen over in de plaat, N°. XXXIII. Teekening van 't oud Siekenhuys, of van 't Raadhuys.

Voor dit huis, boven de Poort ziet men deze Inſcriptie, in Kapitale Letters, alleen het vers, dat 'er agter volgd, uitgezondert.

A°.
MDCXLVIII.
NOSOCOMIUM
HOC CONDITUM
GUBERNANTE DOMINO
ARNOLDO DE VLAMING AB OUDSHOORN,
POSTEA HORRIBILI ILLO TERRÆ MOTU
17. FEBR. A°. M. D. C. LXXIV. MAJORE EX PARTE COLAPSUM,
RESTAURAVIT, ET CONCLAVI NECESSARIO PRO
SENATU JUDICIALI AUXIT GUBERNATOR
D^s. ROBERTUS DE VICQ. A°. M. D. CLXXIX.

Inſcriptie voor 't zelve.

Ter rechter zyde de Poort heeft naderhand de Heer Landvoogd, *Cojett* dit by doen voegen:

Singulari Celeberrimi hujus Provinciæ
Moderatoris, Arnoldi de Vlaming,
Prudentia & Sagacitate afflictorum ſolatio
Aliisve negotiis his ædibus primum exſtructis,
Ac dein haud minori clariſſimi Gubernatoris
Roberti de Vicq *induſtria multum exauctis*
& decoratis
Tandem vir Nobilis, Balthazar Cojett,
Amboinæ *moderator præſens haſce Curiales*
Reſtituit, ac perfecit A°. *Nativitatis* Chriſti
M. D. CC. I. I.

Ik heb dit niet vertaalt, om dat men de uitlegging, in dit volgende Vers (dat voor de zelve Poort 'er onder ſtaat) klaar genoeg uytgedrukt vind.

Als Ambon's *Land's-beſtier Heer* Vlaming *toevertrouwt*
En aanbevoolen wierd, zo ben ik eerſt gebouwt,
Gelyk ook, in de tyd van Heer de Vicq's *beleyd,*
Ik zeer verbeterd ben, en groot'lyks uytgebreyd.
Maar die my heeft voltoyd, en alles bygezet,
Is Ambons's *Gouverneur, Heer* Balthazar Cojett.

Het nieuw Siekenhuis, niet verre van daar aan de zelve rivier Way Tomo, dog aan de overzyde, wat meer na boven, aan een kleenen weg, met boomen beplant, gelegen, die ten Zuid-Ooſten van de Mardyker-ſtraat pas over de voornoemde rivier legt, is een zeer ſchoon gebouw. Het nieuw Siekenhuys.

Het is van vooren 150 voeten breed, en in't vierkant dus bebouwt. De voormuur is 14 voeten hoog, gelyk ook het dak. Het huis van den Opper-Chirurgyn, die daar in als Hoſpitalier woont, is een ſchoon gebouw ter rechterhand, dienende de vleugels, die de drie andre deelen van 't vierkant uytmaken

maken voor de Sieken, en tot andre zaaken. Van binnen in 't midden van dit vierkant heeft men een groot plein, en aan de eene zyde van des Hoſpitalier's huis een ſchoonen thuin, 100 voeten breed, en aan de andre zyde van 't geheel Ziekenhuis na de Zuid-Ooſtzyde een Kerkhof, 84 voeten breed, dat ook aan wederzyden zeer net met een planken-borſtweering afgeſchoten is.

Het heeft een ſchoone Poort recht midden in de voor-muur, boven welke deze Inſcriptie ſtaat.

Inſcriptie hierop.

SUMPTIBUS NOBILISS. SOCIETATIS,
BATAVORUM.
SUPREMI. CONSESSUS. INDICI
DECRETO
AD. PIOS. USUS. EXTRUI. CURAVIT
NICOLAUS SCHAGHEN.
GUB. AMB.

Dat is:

De Heer Nicolaus Schaghen, *Ambons Landvoogd, heeft dit (Huys) op koſten der E. Maatſchappy tot een Godvrugtig gebruik doen Bouwen.*

Een Teekening van 't zelve.

Dit Huis, door dezen Landvoogd, in 't jaar 1694. gebouwt, vertoonen wy in de plaat, No. XXXIV.

Het Armen-Weeshuys.

Het Armen-Weeshuis, ten deele voor Arme Weeſen, en ook voor bejaarde Armen geſchikt, is een zeer groot gebouw, zynde in 't vierkant weinig minder dan 300 voeten, dog zoo breed niet, als 't lang is.

Ter rechterhand woont een binnenmoeder in een fraey huys, die daar in geſteld is, om de armkinderen te verſorgen, uyt laſt der Diaconen, die 't Huis ook hebben laten bouwen. Aan de andere zyde is een huis, dat wat kleender is, voor een Schryf-Meeſter, om deze kinderen te leeren Leeſen, Schryven, &c. Vorder is het rondom met kleene huisjes voor arme bejaarde Lieden zeer net, en ordentelyk betimmert, hebbende van binnen in een zeer groot vierkant plein van over de 200 voeten.

Het heeft een voor- en een agter-Poort. De Voorpoort heeft men in de Groene-Geuſen-ſtraat, en de Agterpoort ſtuit tegen de wal in 't Zuid-Ooſten.

Voor de Voor-Poort ſtaat deze Inſcriptie:

Inſcriptie.

ANNO 1686.
DOOR DE MILDE GIFTE VAN DEN VROMEN
HENRIK GYSELS GEBOUWD.

Boven de Agter-Poort ſtaat:

Boven ider Poort.

ARMEN-HUYS, (en) WEES-HUIS
GESTIGT
Door
D'ARM-BESORGERS
ADRIAAN BOEKHOUT.
EN
AMBROSIUS SPELT.
1686.
D.R.W. G.W.

Men ziet hier uyt, dat het gebouwt is door de gift van *Heurik Gyſels*, een Chriſten Chinees, die daar toe eigentlyk een groot huis, by hem nagelaten, geſchikt had, maar alzo dit te kleen was, heeft men het verkogt, en van 't geld, zoo verre het ſtrekken kon, dit nieuwe huis gebouwt, en de Diacony (die hier ryk is) heeft 'er de reſt bygelegt.

Teekening van dit Huis.

De gedaante van 't zelve ziet men in de Plaat, No. XXXV. en de eerſte ſteen is door de Heer *Padbrugge's* Dogter's Soon, *Joannes van Vliet*, den 7. October des voornoemden Jaars gelegt.

Het Oud Huys van den Landvoogd.

Het oude Huis van den Landvoogd, die nu volgens ordre van Batavia in 't Kaſteel woonen moet, daar hy als een Prins is gehuisveſt, is ook een voornaam Gebouw, in 't Suid-ooſter-deel van de Olifants-ſtraat, aan de Ooſt-zyde, tegen over de oude Hollandſche Kerk gelegen. De Landvoogden, die bevorens altyd plagten in 't Kaſteel te woonen, quamen herwaards in 't jaar 1674. by toeval van een ſware aardbeving verhuizen, durvende zig in de ſteene gebouwen van 't Kaſteel niet vertrouwen, en zedert zyn zy hier tot de voornoemde ordre gebleven.

't Was eerſt maar een kleen oud houten huis, zelfs nog in de tyd van de Heer *Padbrugge*, maar de Heer *van Vliet*, Opperkoopman, en tweede Perſoon, liet 'er een heerlyke Galdery, wel 100 voeten lang, en in de 20 voet breed, agter bouwen, die men met beſchotten, die men ophaalen kon, in drie verrrekken gemeenelyk verdeelde, dog als men 'er een groot gezelſchap onthaalen wilde, wierden die ſchotten maar opgehaalt. Deze Galdery gaf al 't gemak aan dit ſlecht huis; dat eindelyk te bouwvallig geworden zynde, zoo is 'er by de Galdery, en op de oude plaats, een ſchoon nieuw planken-huis door de Heer *de Haas* in 't Jaar 1688. à 1689. gebouwt, in 't welke een heerlyke doorgaande Galdery is, nevens verſcheide groote kamers. Ook is 'er een ſchoone lange ſtoep met een nette baluſter, of hek-

hekken 'er voor, en een Lantaren, waar in voor de ſchildwagt altyd licht brand, waar ontrent men over eenige tyd, tot meerder ſieraat, een ſchoonen Hars-boom geplant heeft.

Aftekening van 't zelve.

Naalt aan dit Huis, 't geen wy in de Plaat, N° xxxvi. vertoonen, is de wagt van den Landvoogd, die zig tot aan de brug, die over de rivier de Way Tomo gelegt is, uytbreid. In de muur van deze brug, die daar, na 't ontwerp van de Heer *Padbrugge*, 't einde van de Stad in 't Suid-Ooſten maakt, gelyk zy ook met die wal gelyk komt, is door dezen Heer, die veel moeite in zyn tyd met deze rivier gehad heeft, een ſteen gezet, waar op men de rivier Way Tomo aan een keten leggen ziet, en waar onder dit Latynſch Vers ſtaat:

Inſcriptie ontrent de brug by de Heer's Wagt, op de rivier Way Tomo.

Hic Waytomus *erat fluvius rapidiſſimus olim*
Vinctus Compedibus nunc fluit innocue.

Dat is na onze uitbreidinge:

Way Tomo's *ſnelle vloed, te voren niet te temmen,*
Legt hier geboeit, en in de keten, afgebeeld,
En leert dus zynen loop en hevigheden ſtremmen,
Dat nu zyn ſtil geruyſch geen anderen verveelt.

De Thuin van den Heer Landvoogd.

Even voor by dat Wagthuis van des Landvoogds Lyfwagt is een ſchoone Thuin, die aan zyn huis vaſt is, beſlaande wel twee à drie morgen lands. Deze is zeer fraey met alles, wat het oog verluſtigen kan, beplant. Men heeft 'er ook verſcheide groote Djamboes-boomen, die ſchoone vrugten, en heerlyke lommer met hun dik en dicht blad geven. Men heeft ook een fraejen gemaakten dyk zierlyk met gras beplant, dat net geſneden is, dien men met eenige trappen opgaat, op welken ook een fraeje zitting gemaakt is. Hier kan men al een mooy ſtuk henen wandelen; doch als men op die zitplaats wat ruſten wil, heeft men na 't gebergte een uitnemend ſchoon gezigt. In 't midden van dien Thuin, dog wat aan de eene zyde, legt een kleen eilandje, daar de Way Tomo rond om geleid is, na 't welke men met een lange ſmalle brug gaat. Op dit eilandje heeft men van lat-werk een zeer net Speel-huis daar allerley bloemen over henen loopen. De Heer Landvoogt heeft alle morgen een groote ſchotel van allerley welriekende bloemen van de benedengrond van dit ſierlyk eylandje. Het is niet te gelooven, wat fraeje gezigten men van dit eylandje, en uyt dit Speelhuisje, na alle kanten van 't gebergte, vooral met het daalen van de Son, heeft.

De oude holland-ſche Kerk.

Recht tegen over dit huis van den Heer Landvoogt ſtaat de oude Holland-ſche Kerk, een zeer fraey gebouw, zynde in 't vierkant 7 à 8 voeten hoog van ſteen, en verder zeer zierlyk en net van hout opgebouwt, met tralie-werk verſiert. Dit Gebouw is ontrent 100 voeten lang, en 50 of 60 voeten breed, met nette roode ſteenen belegt, en voor de Hollandſche Gemeinte aldaar overvloedig groot genoeg. Men vind een netten Predik-ſtoel maar geen een geſtoelte in de zelve. Voor den Polityken Raad ſtaat een groote lange tafel met een tapyt 'er over, waar aan alle de Leden op een bank zitten, dog de Landvoogd zit alleen aan 't hoofd der zelve op een Leuning-ſtoel. De Predikanten, en andere Leeden van den Kerken-raad, hadden daar mede ider een byzondre bank, waar op zy zaten; dog beide vry ſlegt, gelyk het ook met andre gelegen was; dog de plaats in zig zelven was zeer fraey en goed, de intrede deftig, en rondom de Kerk een ſteene muur, borſtwerings hoogte. Ter zyde ziet men een kleene Klok, die geluid wierd, zy diende tot een Vergader-plaats van den Polityken Raad, voor welken daar in alle avond een gebed gedaan wierd, om dat de Heer Landvoogd na dat gebed gewoon was aldaar bericht van den Equipagie-meeſter, en Baaſen, te krygen, wegens 't geene op dien dag gewerkt en verricht was. Daar gaf die Heer dan ook het woord aan den Capitein der Veſting, en beide de Capiteinen, ofte de Officieren van de Burger-Wagten.

Net afgeteekent.

Wy vertoonen deze Kerk, nu al aan 't vervallen zynde, in de Plaat N°. xxxvii. Zy is (na ik meen) door den Heer *De Vicq*, of door den Heer *Van Vliet*, en mogelyk wel door die beiden, gemaakt. Het voornaamſte ſieraad der zelve is, dat hier in de Wapens van alle de Heeren Landvoogden, van 't begin af aan tot nu toe, hangen.

De nieuwe holland-ſche Kerk.

Ter zyden, of wel achter, deze Kerk ſtaat de Nieuwe Hollandſche Steene Kerk. Dit is een fraey, en byzonder ſierlyk agtkantig gebouw, waar tegen ik niets dan deze twee dingen hebbe. Voor eerſt, dat zo een fraey gebouw niet in zulken hoek, maar in 't beſte van de Stad behoorde geplaatſt te zyn. Ten anderen, ſchynt het my, alzoo 't van ſteen is, wat te hoog, en te ſwak tegen de aardbevingen gebouwt.

Net afgeteekend.

Wy vertoonen de zelve in de Plaat, N°. xxxviii. Zy is lang 76, breed 54, en de muur van de grond tot aan het dak 30 voeten hoog, op welke muur verſcheide balken van een groote dikte en

van 56 voeten in de lengte leggen, boven op welk werk nog een zwaar pannendak van 30 voeten hoog, daar op nog zwaar yſer-werk met twee Engelen komt, een ſwaarte, zoo groot, dat die kerk, myns oordeels, alzo de muuren maar twee voeten dik zyn, met een gemeene aardbeving zeer licht zou konnen inſtorten. Buiten deze ſwaarigheid is de Kerk van binnen zeer fray, en lucht; hebbende in ider vak een kerk-raam, die een groot licht geeft. Zy is in den omtrek ontrent 200 voet, alzo ider vak (hoedanig 'er agt zyn) net van 25 voeten is. Zy is ook van boven zeer net beſchoten. Wy hebben 'er dit *Verſje* op gemaakt.

Op

Het Bouwen

van de

HOLLANDSCHE KERK,

A°. 1710. Geſtigt.

Door den Edelen Heer

ADRIAAN VAN DER STEL,

Extraordinaris Raad van Nederlands INDIA,

mitsgaders

Gouverneur, en Directeur, van *Amboina.*

Dit ſierelyk gebouw van ſteen dus hoog gereſen
Als uyt de Modder, door de Landvoogd, van der Stel
Den Heere toegewyd, weergadeloos voor deſen
In Ambon, *duure lang, en 't gâ den* Bouw-Heer *wel.*

F. Valentyn.

In de zelve is een buyten-gemeene fraeje Predikſtoel van keurlyk hout (dat hier zeer ſchoon valt) en van net Lyſtwerk gemaakt, waar by alle de vorige, die ik gezien heb, niet te vergelyken zyn.

In deze Kerk zyn ook drie fraeje geſtoeltens boven een. 't Hoogſte voor den Landvoogd, Opper-koopman, en Capiteyn, het tweede, dat wat lager is, voor de andre Leden van den Polityken Raad (of Opperſte Regeering van die Landvoogdy) en de derde, of laagſte, voor de Gemalin, en kinderen van den Landvoogd, en voor de vrouwen der voornoemde twee Heeren, die de naaſte in rang aan den Landvoogd zyn. Deze geſtoelten zyn met 't keurlykſte Linggoa-en baſtaard-Ebben-hout, dat men heeft konnen vinden, bezet of ingelegt. Op diergelyken wyze zyn ook de Geſtoelten van de Predikanten, en die van de Ouderlingen, en Diaconen, boven malkanderen, buiten dat 'er nog veel andre zeer ſierlyk gemaakt, en by-zonder wel op de vakken verdeelt zyn. Ook is zy met zeer fraeje daar toe gehouwene witte berg-ſteenen, zarks gewyſe, belegt. Zy is door den Heer Landvoogd *van der Stel* gebouwd, in 't Jaar 1712. voltoit, en den 13. Novemb. 'er de eerſte maal in gepredikt. De Amboineeſen hebben 'er het Houtwerk, dat al vry veel geweeſt is, toe gegeeven.

Ter zyden de Kerk is ook een fraeje Kerken-kamer, 23 voeten in 't vierkant. Of zich dit werk wel houden zal, moet de tyd leeren, aangezien de grond daar wat moeraſſig, en niet geheid is.

Hier ontrent plagt ook een kruit-molen te zyn, die nu na den Roodenberg verplaatſt is.

De kleeden-winkel van de E. Maat-ſchappy ſtaat in het beſte van de Stad vlak tegen over het Kaſteel, en alleen op een groot plein. Het is een groot fraey ſteene gebouw, waar in 's Comps. kleeden door de winkelier, die 'er in woont, dagelyks verkogt worden. Zy ſtaat daar alleen, om te vryer van brand te zyn; waar van zy niet veel nood heeft, om dat het gebouw geheel van ſteen is. De Kleeden-winkel.

In de Stad zelfs heeft men vier ſteene bruggen. Een in 't Zuid-Ooſten by 't Wagt-huis van de Heer Landvoogd in de Olifants-ſtraat, een tuſſchen 't Kaſteel, en de Mardyker-ſtraat, een in de Chineeſche-ſtraat, en een in Noeſſanivel by de wal. Bruggen.

Buiten de zelve heeft men pas buiten de Mardyker-ſtraat, een groote houte Brug over den tak van de Way Tomo, ook een in Halong, en meer andre kleene buiten om, dienende voor den Landvoogd, om met de koets, waar van 'er maar eene is, de Stad rond te konnen ryden.

Buiten de Stad heeft men drie ſchoone rivieren, de Way Tomo in 't Ooſten langs 't Kaſteel Victoria, den Olifant, na een groote ſwarte klip, van die gedaante, de Batoe Gadja of d'Olifants klip genaamt, die in het weſten uytwaterd; als ook nog een by den Rooden-berg, welke drie rivieren, gelyk alle andre Ambonſche ſtroomen het ſchoonſte water van de werelt uitleveren; hoewel het maar kleene onbevaarbaare rivieren zyn. Rivieren.

Men heeft, als men maar pas uyt de Maredheyka is, de ſchoonſte wandelweg, die men wenſchen kan, van daar tot het einde van Halong, geheel onder de Mangga-boomen, twee-en zeſtig in getal zynde. Langs de verdere weg buiten om de Stad zyn mede boomen door de Heer *Schaghen* geplant, die ons langs

de

XXXVI

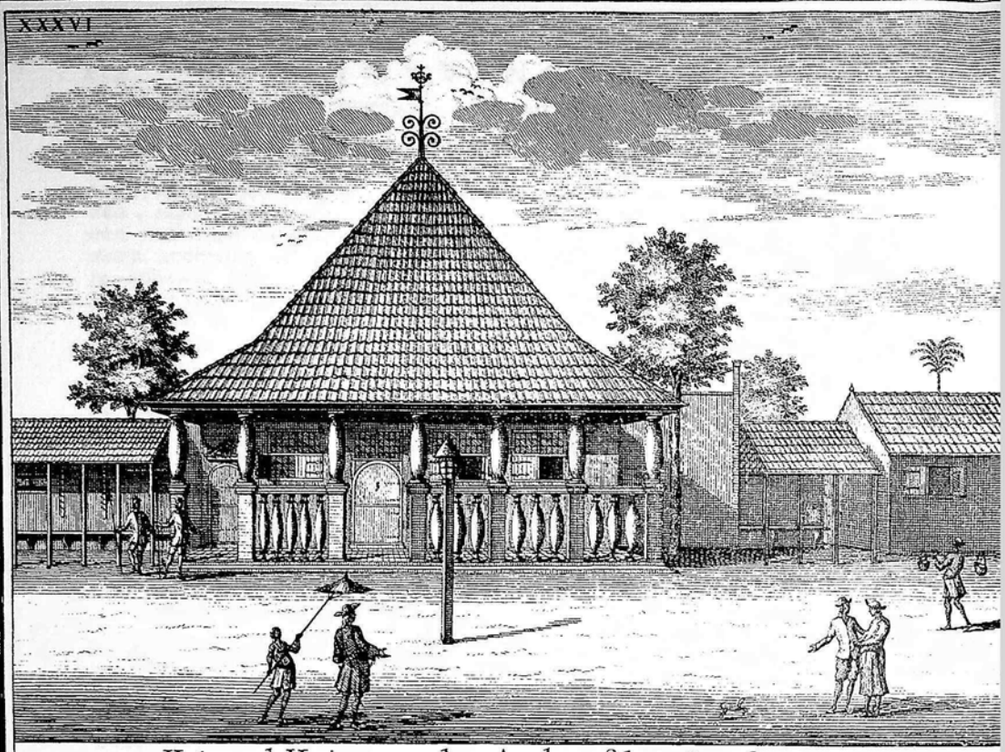

Het oud Huis van den Ambonſchen Landvoogt.

XXXVII

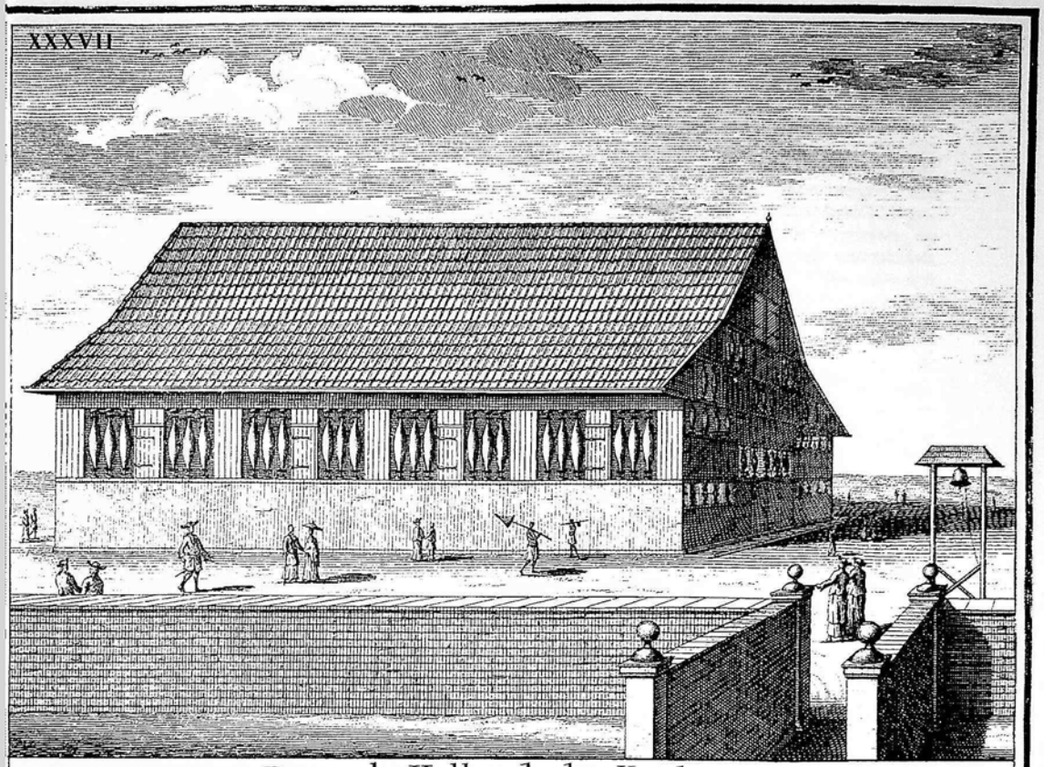

De oude Hollandsche Kerk.

XXXVIII

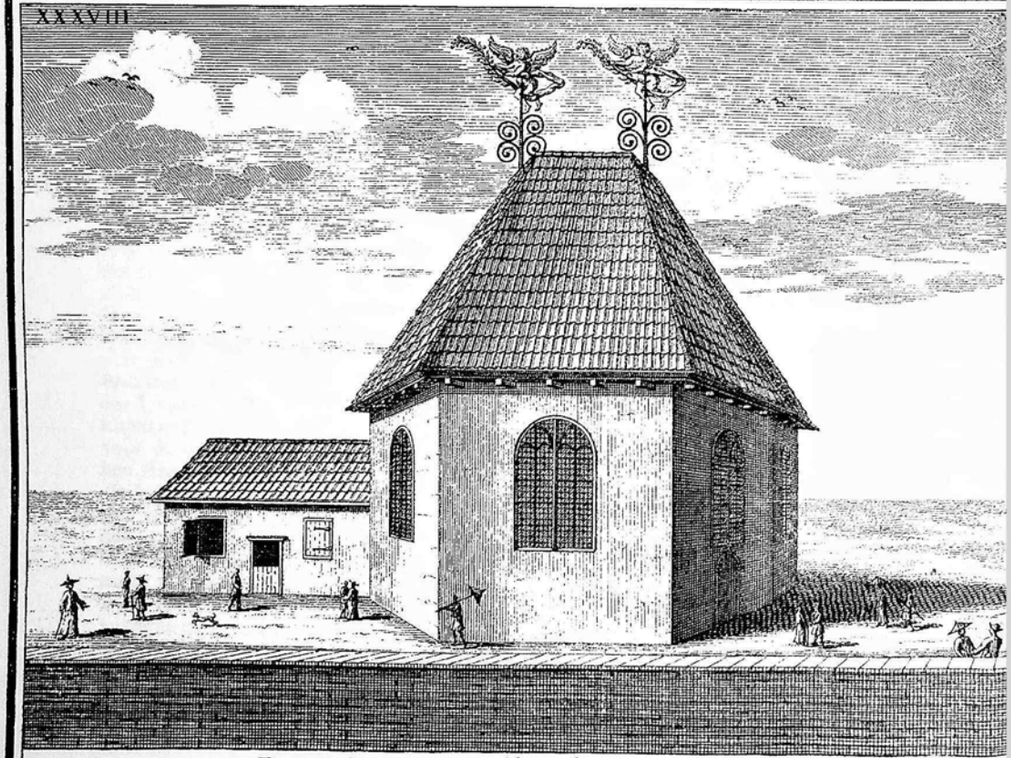

De nieuwe Hollandsche Kerk.

XLIX

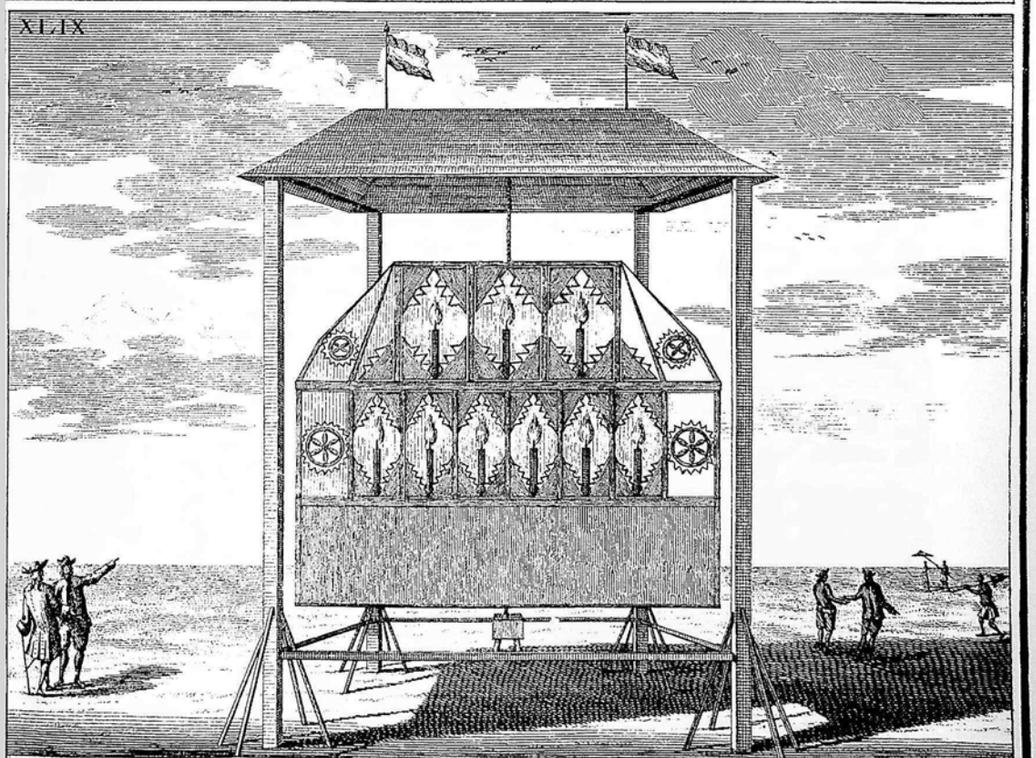

Een Theeng

de voet van fraeje heuvels, en langs het Zuiden weer na den weg van den Olifant, en dus al verder, na 't Weſten leid, alwaar men ter rechterhand een groot veld, en daar op 8 of 10 groote Steenbakkeryen (ider onder een loots van 3 of 400 voeten in de breedte) ten deele Hollanders, ten deele Chineezen toekomende, en aan de linkerhand een zeer groote nieuw aangelegde Thuin van den Heer Landvoogd *Van der Stel* ziet, waar in zyn Ed. allerley zeldſaame en vreemde boomen, behalven een ſteenen huys, diergelyken 'er in ganſch Ambon niet is, heeft doen bouwen, waar na toe zyn Ed: dikwils zyne uitſpanning neemt.

Steenbakkeryen.

De wandelwegen buiten de Stad.

Langs dezen Thuin gaat men recht uyt na de rivier den Olifant, met een breede weg, die ons, eer men nog by die rivier komt, op de weg brengt, die lyn-recht Noord-op na Noeſſanivel loopt, en mede een fraeje wandelweg uytlevert.

De wonderlyke Speloncken by de Way Nitoe.

Buiten deze heeft men nog andre fraeje wegen, voornamentlyk, zo men buiten de Stad te paard zyn vermaak (gelyk wy van Hative Kitsjil bevorens zeiden) of op 't Weſter-gebergte, of langs ſtrand na den galg-hock, of na de Way Nitoe, dat is de duyvels rivier, en verder op, wil nemen, alwaar men met laag water langs ſtrand zeer vermakelyk wel een myl verre kan ryden, en dan kan men nog vermakelyker over het gebergte, langs lage en gemakkelyke heuvels, die een ſchoon gezicht over den inham, en de Stad, geven, wederkeeren; behalven dat men wel een keer na de Way Nitoe, en wat hooger 't gebergte op kan nemen, daar men op een heuvel een wonderlyke ſpelonk ontmoet, door welke het water allenkskens henen ſypelt, en metter tyd verſteent. Ook is daar een uitnemende fraeje water-val, waar ontrent men wel uyt waſſchen gaat, om de helderheid en koelheid van 't water, alzo 't boſch daar over henen zoo dicht belommerd is, dat men op den middag in de open lucht, zonder eenige hinder van de zon zitten kan. Als men onder de ſpelonk wat verder door gaat, ziet men de kolk, die 't water tot den waterval uytlevert, die ik onpeylbaar bevonden heb.

Men weet hier van Laſten, nog Schattingen.

Men weet hier van geen Schatting, Verponding, Accys, of iet diergelyks, dan alleen, dat men met de Pagter over Hollandſche drank, voor al over brandewyn, ſpreeken moet, wil men niet in boete beſlagen werden.

Daar ziet gy nu 't voornaamſte, van de Stad Ambon van binnen of van buiten, mitsgaders het merkweerdigſte, 't geen van die ganſche Landvoogdy, en alle de eilanden, die daar onder behooren, te zeggen valt, beſluitende uyt het beſchrevene, dat het is vol hemelhooge, boſch- en Nagel-ryke bergen, die dicht belommerd, en door heerlyke gezigten, menigvuldige klare rivieren, en zilveragtige ſtroomen, zeer vermakelyk zyn. Weshalven wy, die dus verre aan ons beſtek dezer landbeſchryving voldaan hebben, nu tot andre zaken, nog verder tot dit land behoorende, en die als onafſcheidelyk daar aan vaſt, zyn zullen opgaan; hoedanig men eerſt 't land, de lugt, en moeſſons in 't gemeyn, en in 't byzonder de Amboineeſen zelfs, als inboorlingen des lands, mitsgaders hun Zeden, Gewoonten, en daar na ook de andre volkeren, die 'er zyn en voor al de Hollanders, als Opperbeſtierders van dit land, in hunnen ganſchen omſlag, en beſtier moet aanmerken.

Dit zal ons meer moeite geven, als men wel gelooven zou, doch wat is 'er gevoeglyker, dan dat men, na een Land beſchreeven te hebben, ook zegge, wat volk daar in woond, en wat des zelfs Zeden, Aard, Gewoonten, en Plegtlykheden zyn.

Hoedanig het Land hier is.

Wat het Land in 't gemeyn betreft, het ſchynt uyterlyk een volkomen ruwheid en wilde woeſtheid uyt te leveren, alzo het vol hoog en akelig gebergte, waar men zig henen wend, is. Men ziet 'er een vertooning van vervaarlyke overhangende en vooruytſteekende rotzen, ſchrikkelyke ſpelonken, en dichte boſſchagien, dan eens van donkere en diepe valleyen, dan verneemt men eens (voor al als men 'er pas gekomen is, met het begin van 't Ooſter-moesſon) een yſelyk gedruys van afſtroomende rivieren, die met een groot geweld van 't hemelhoog gebergte in zee ſtorten, al het welke egter niet nalaat aan imand, die 'er tot het goede of 't Weſter-Moeſſon overblyft, overtuigende bewyſen te geeven, dat het land in zich zelven zeer aangenaam, vermakelyk, en uytnemend wel gelegen is, alwaar men met veel genoegen, en (wat men ook nu en bevoorens zo ruim van des zelfs ongezondheid geſproken heeft) in veel gezondheid leven kan.

Het is waar, dat 'er zommige menſchen zyn lam geworden, en dat veele, die 'er van daan komen, zo ſaluw, en geel 'er uyt zien, of zy uyt een gieter gedronken hadden, het geen men dan nog (zeer qualyk) de landziekte noemd; maar de meeſte (zeer weinige zwak-geſtelden uytgezondert) zyn Lam geworden door zig zelven tweezints te verwaarloozen, te weten, door, 't zy s'avonds en 's nagts in de maneſchyn, en als zy beſweet waren, in 't hembd te bly-

blyven zitten, en 'er zoo om de aangenaamheid, alzoo die koelte in 't eerſt verquikt, in te blyven leggen ſlapen, die dan lam weer op ſtonden; voor al wanneer zy den beker wat te ſterk gelicht, en zig in 't drinken van Saguweer (een zekere witte drank, die men bitter maakt) vergrepen hadden. Dit laatſte, als men zig daar wat te lang aan verſlaaft heeft, geeft aan de Saguweer-drinkers die bleeke kouleur, en de zo genaamde Land-ziekte, die men niet aan het Land (dat zeer goed) nog aan dien drank (die matig gedronken, zeer gezond, is) maar aan de onvoorzigtigheid, en onmatigheid van deze en gene menſchen moet toeſchryven, die geen agt op de ongemakken van een land, die men gemakkelyk myden kan, nog op haar zelven ſlaan; maar zich ſchandelyk verwaarlooſen; 't geen by overtuiging te gemakkelyker te gelooven is, alzoo ik onder de inlanders noit eenig menſch gezien heb, die of lam, of zoo ſlets, vervallen, en landziek van gedaante was, en die egter ook Saguweer drinken; maar niet in de lugt, die ſnagts door de ſware dauw vry koel, ja koud werd, zullen blyven leggen ſlapen.

Egter heeft men dit land over 30 of 40 jaaren voor zoo ongezond (voor al zedert de zwaere aardbeving) uitgekreten, dat 'er zommige Landvoogden, en Predikanten niet na toe wilden; dog de verſtandige Heer *Padbrugge* (gelyk ook eenige Predikanten in die tyd) met zulke beuzelingen zoo lang lacchende, tot dat zy zelf de ondervinding daar van hadden, zyn 'er egter na toe gegaan, en hebben dit land zeer goed in zig zelven gevonden.

Oorzaak van de Heer Padbrugge's Lamheid.

Wil men zeggen, dat die Heer; en zyn Gemalinne, egter lam van daar gekomen zyn; het is waar; dog haar Ed. was van een zeer zwakke en zieke geſteltenis, waar by eenige ongemakken van 't land komende, zoo zyn die wel geen oorzaak van hare quaal geweeſt, maar hebben egter belet, dat zy daar heeft konnen herſtelt werden. En wat dien Heer aangaat, hy heeft dit ongemak op 't gebergte van Soya gekregen, van 't welk zyn Ed. op zekere tyd afkomende, en wegens de hitte wat ſterk bezweet, en de ſterkſte in verre na niet zynde, zyn Ed. door een zware en zeer koude regen overvallen wierd, waar aan hy kort daar aan lam geworden, en gebleven is, hoedanig ik zyn Ed:, wanneer ik te Amisfoort eenige tyd by hem t' huys was, nog ontmoet heb.

De Say-ſoenen, of Getyden des Jaars.

Een groot ongemak, en ſchyn van deze ongezondheid des Lands geven twee zaaken, te weeten, de ſwaare regen, en de aardbevingen, die 't onderworpen is.

* Het Regen-Moeſſon begint in de Maand May, wanneer de Ooſten- en Zuid-Ooſten-wind voor een half jaar (of eigentlyk maar voor vyf maanden, alzo October de wyffel-maand is) door waejen.

*Moeſim beteekent in 't Maleyts, een Saiſoen van 't Jaar.

Dan is men met zeer zwaaren regen gequelt, die op zyn zwaarſte tot in Auguſtus duurt; en dan kan 't zomtyds weeken aan malkanderen, gelyk ik dat eens byna zes weeken aan een zag, nagt en dag zo ſterk regenen, dat de wegen alom blank ſtaan, alzo 'er behalven het water, dat regt nedervalt, zeer zware ſtroomen van 't gebergte (daar zy diepe en zigtbare voren in malaten) met een groot geweld na de laagte komen afſtorten. Men kan van beneden die regen boven in 't gebergte van Soja wel een quartier uurs van te vooren hooren, als men om laag nog van geen regen weet.

Het Regen-Moeſſon.

Deze zware regen belet egter geenzins, dat lieden van fatzoen malkanderen dan zoo wel, als op andre tyden, bezoeken, alzoo zy draagſtoelen hebben, in welke zy geruſt, en droog door 2 ſlaven van 't een in 't ander huys overgebragt werden. Ook verquikt die regen niet alleen de menſchen; maar ook het ganſche land, en de zelve is ook (als zy niet te lang duurt) voor de Nagelboomen, Speecery-boomen, en gewaſſen van dien aard vooral zeer noodig, alzoo anders de thuynen ten eerſten daar door lyden.

Met de nodige aanmerkingen 'er over; en de bedaling 'er af.

Het wonderlykſte, dat ik egter in die regentyd hier vernomen heb, is, dat hoe ſterk het ook 's morgens mag geregent hebben, de wegen 's namiddags, zoo 't dan droog weder is, gelyk dikwils gebeurt, volkomen droog zyn. Dit is een teeken, dat het land zeer ſpongieus, en hol is, alzo 't in die korten tyd dat water inzuygt. Ook is de grond zeer ſcherp, en aluynagtig, 't geen de zoldaten beſt aan hun bloote voeten gewaar werden; dog het is te verwonderen, dat deze regentyd niet over alle eilanden op eenen tyd doorgaat; want als 't in 't eiland Amboina regent, dan is 't op Boero, Manipa, en andre plaatzen om de Weſt, ſchoon weder. Ja zelf als 't aan de Ooſt-zyde van Hoewamohel 't regen-Moeſſon is, heeft men aan de Weſt-zyde het drooge Moeſſon. Een wonder in de natuur, dat niet wel te doorgronden is; hoewel 't Regen-Moeſſon anders gemeenlyk wel tot aan't eiland Celebes doorgaat.

Swaare winden, en aardbevingen hier.

By dien regen heeft men zomtyds zware winden, van welke ik die uytwerking gezien heb, dat zy takken van boomen, een vat of twee dik, als een riet-

rietje van een ſcheurden. Ook gebeurt het wel, dog zelden, dat zig onder die regen en wind aardbeving vermengt.

Het droog Moesſon.

Een van de grootſte ongemakken hier te land is de aardbeving, die hier zeer gemeen is, en dikwils voorvalt. Men heeft die gemeenlyk, of in de maand October en November, of anders Januari, Februari, en meer andere maanden van het Weſter, of droog-Moeſſon, dat met den Weſten en Noord-weſten-wind in November of December begint, die dan tot Maart of April doorwaeit, welke laatſte maand weder de Wyffel-Maand is, in welke men geen vaſten wind heeft.

In deze Weſter-Moeſſon is 't zeer heet, maar egter zo niet, of de winden verkoelen de lugt, en matigen die hitte zoodanig, dat ik 's middags ten twaalf uuren te peerd door 't boſch, zonder hitte te voelen, gereden heb. Anders is 't in de zon van 9 tot 5 uuren vry heet, maar na dien tyd zeer gematigt, zonder dat men van eenige hitte weet. Die hitte is egter in opzigt van den grond dan zo ſterk, dat oude boomen 'er van konnen verwelken en uytgaan, ja 't aardryk kan 'er af ſplyten, en tot 20 voeten diep in de grond opdroogen; zelf de rivieren konnen 'er door ophouden te loopen; en in zulk een tyd hebben de vogtgeerige Nagelboomen veel te lyden, die dan wel met menigte konnen uytgaan.

In 't gemeen heeft men ook de Aardbevingen, als na ſwaare hitte een ſterke aanhoudende regen valt, alzo dan de zweetgaten van de gront geſtopt, en de dampen 'er in beſlooten, of wel de onderaardſche vuuren, door andere redenen gaande geraakt zynde, het aardryk bewegen; dat wel het zorgelykſte in October, en November, om dat dan de hitte op zyn ſterkſte is, en de regen zomtyds nog niet ophoud, hoewel ik de zelve in de 4 of 5 volgende maanden mede wel ſterk gevoelt heb.

De ſwaarſte Aardbevingen, hier bekent, zyn die van de jaaren 1644. 1671. in October 1674. den 17 Februari, 1687. den 19. Februari, gelyk elders blyken zal, geweeſt.

Sware Donder, en Donder-ſteenen.

In die drooge en heete tyd heeft men nu en dan ook wel ſwaren donder, zodanig dat 'er verſcheide zware boomen van boven tot beneden geklooft, ſtengen van ſchepen, voor 't hoofd leggende, door de donderſteenen (dat by myn tyd gebeurd is) uytgeboort, en verſcheide ſteenen daar van gevonden zyn. Ik heb 'er van in myn handen gehad, gelyk die aan de wortels der boomen, of aan 't einde van zoo een kloove, gevonden waren. Alle waren ze by na van eene gedaante, lengte, en kleur; behalven een, die ik verſchillende gevonden heb. Zy hadden de lengte van een kleene ſpan, de breedte van anderhalven duym, de verwe van de Kerk-leyen, en waren aan 't eene einde ſcherp, even als een beitel. Ik laat anderen, die ik weet, dat dit tegenſpreeken, hun oordeel vry; maar verſeeker hen, dat ik alle voorzorge gebruykte, om dit in den grond na te ſpooren, en dit volſlagen waar bevonden heb, dat onmiddelyk op den donder die ſteenen gevallen, die boomen geklooft, en die ſteenen (eens twee by een) aan 't einde der klooven gevonden zyn. De eene ſteen, die verſchilde, en die ik in Banda ontmoet, en aldaar beſchreven heb, was van een kopere of metal-agtige kouleur, en van een geheel andre gedaante.

Wit-water hier.

Een van de zeldzaamſte zaaken is ook het wit Water, dat men hier in Amboina heeft. Het heugt my, dat ik het de eerſte maal van myn leeven by een flauwe lichte maan 's nagts gewaar wierd, ziende toen de Zee zo wit als melk, zo dat ik tuſſchen de zelve, en de toen niet zeer licht zynde lucht by na geen onderſcheid zien kon, dan dat ik van verre de eilanden van Banda, zich zeer zwart in die witte melk-Zee opdoende, vernam, hoewel men by dag geen verandering ter wereld aan de zee beſpeuren kon. Ook wil 't zich met ander zee-water niet vermengen, dat men bevind daar 't ophoud, en yſelyk by nagt ſtaat.

Men verneemt dit wit water meeſt hier om ſtreeks tuſſchen Banda, en de Zuid-Ooſter Eilanden, en ook met groote ſtreepen ontrent Amboina. Men heeft dat tweemaal 's jaars, met de nieuwe Maan van Juni en Auguſtus. Het eerſte noemt men het kleen, en 't laatſte het groot wit water. Men ziet dit niet alleen tot Ambon, maar ook zelfs tot Boeton en Macaſſar toe, en hoe 't ongeſtuimiger weer is, hoe 't meer regent, en hoe de Zuid-Ooſten wind ſterker doorwaeid, hoe dit wit water zig meer vertoont, waar uyt men afnemen kan, dewyl het in 't eene jaar zwaarder en ſtormagtiger weer, dan in 't andre, is, men dan na evenmatigheid van dien ook ſterker, of minder, wit water heeft; 't geen zeer gevaarlyk voor kleene vaartuigen is, alzoo 't belet de zware dyningen van de zee gewaar te werden; ook doet het de vaartuigen, in dit water leggende, zeer licht verrotten.

In de maanden Juni en Juli is de zee maar flaauwagtig wit, maar eer dat in Juli begint op te houden, begint het groote wit water in Auguſtus, by 't

welke de Zee zich met ſwaarder dyningen verheft, waar voor men zich by dag beter, dan by nagt, wagten kan. Men ziet dit wit Water voornamentlyk van de eilanden Key, Aroe, &c. Om de Zuid-Ooſt, tot Tenimber, en Timor Laoet in 't Zuiden, in't Weſten tot Timor, in 't Noorden tot digt by de Zuid-kuſt van Ceram; dog niet benoorden Amboina. Niemand weet, waar dit van daan komt, hoewel 't waarſchynelykſte is, dat het uyt't Zuid-Ooſten, of wel uyt het Zuid-Zuid-Ooſten zyn aanvang neemt, en dat het in de groote zeeboeſem, die 't naaſt Zuidland van Nova Guinea met zyn lange hals(die niet verre van ons legt)maakt, zyn oorſprong heeft. Het doet geen ſchade, dan aan de vaartuigen, gelyk wy reeds zeiden. Ook maakt het de viſch ſchuw, en is de viſſchers nadeelig, om dat het de lynen te klaar aan de viſch toont, hoewel die meeſt na 't ſwart water heenen vlugt.

Reden van dien, nagevorſt.

Na dat het nu egter afgenomen, en gedaan heeft, ziet men dat de Zee zig van veel ſlym, quallen, en andere vuiligheden op de ſtranden ontlaſt. Zommige zoeken de reden van deze witheid in eenige diertjes, die 's nagts als 't verrot hout eenig licht van zich geven. Andere meinen, dat het een dunne ſwavelagtige zeedamp is, uyt de gronden opwellende, en zig over Zee verſpreidende. Het is wel waar, dat men veel ſwavel-bergen, in Banda, op Nila, Teeuwer, Damme, Amboina, en elders daar om ſtreeks, heeft; maar zoo het daar van daan quam, zoo moeſt men zulken wit-water ook op alle die plaatſen hebben, daar ſwavel-bergen zyn, dat men nogtans niet bevind; en derhalven zal 'er een andere reden van zyn, die ik beken niet te weten, en aan de natuurkundigen overlaat. Ik weet ook niet dat het ergens zoodanig, dan hier om ſtreeks, en ontrent de Majotſe eilanden, vernomen word.

Het tweede, in de Zee van Amboina, dat verwonderens weerdig is, zyn zekere lange wormkens, Wawo genaamt; die alle jaar op een gezetten tyd zig mede vertoonen; dog van welke wy nu niet, maar onder de ſpyſe der Amboineſen, zullen ſpreeken.

Nu zouden wy nog over verſcheide zoorten van zeldſaame Steenen, Dieren, Hout, Vrugten, &c. hier vallende, als ook over een menigte andre ſteenen, die opmerking verdienen, als den Amianthus, Criſtal, Marmer-ſteen, Marcaſita, konnen en moeten ſchryven, dog alzo dat uytvoerig door den Heer *Rumphius* in zyn Amboniſche Rariteytkamer gedaan is, zo wyſen wy den Lezer tot de zelve.

Van de AMBOINEESEN.

Van de Amboineſen.

Van het Land gaan wy over tot de Beſchryving van de Volkeren, die daar in woonen. De voornaamſte en meeſte in getal zyn de Amboineſen, en behalven deze zyn 'er ook Chineeſen, Mardykers, Slaven, en de Hollanders, onder welke wy de verdere begrypen.

By de Ouden, onder de Menſchen-Eeters geteld.

Wat de Amboineeſen aangaat, deze zyn de inboorlingen des Lands, hoewel ons hier na blyken zal, dat hunne eerſte voorouderen uyt andere Landen geſproten zyn. Het weinige, dat de ouden daar van wiſten, heeft hen dezelven al mede onder de Sindæ of Menſchen-Eeters doen ſtellen, waar voor men, volgens *Ptolomeus* ſtelling, voornamentlyk 3 eilanden, voor de Chineeſche kuſt gelegen, zou moeten houden; die na de gedagten van zommige, Celebes, Gilolo (of Halemahera) en Amboina, zouden zyn.

Voor my, ik geloof, dat in oude tyden alle de eilanders in de groote Zee, die de Portugeeſen Archipelago di St. Lazaro noemen, Menſchen-Eeters, en dat die van Amboina daar mede onder geweeſt zyn, en hebben wy by de beſchryving van 't eiland Noeſſalaoet met nog verſche ſtukken beweſen.

De Amboineeſen zyn van een matige geſtalte (hoewel ik eenige lange gezien heb) niet zeer vet, en ook niet geheel ſwart, maar vaal van kouleur. Ook hebben zy geen platte, maar wel gemaakte Neuſen, en zyn niet qualyk beſneden van aangezicht, ja ik heb 'er Mannen en Vrouwen onder gevonden, die fray van'tronie, ſchoon van trecken, en van een bekoorlyke geſtalte waren.

Van ouds was 't een ruw, wild, onbeſchoft, loom, droefgeeſtig, dom, en zeer onnoozel volk; hoewel zy metter tyd zeer verandert zyn.

Onnoozelheid der Zelve.

Van hare onnoozelheid, en onkunde, hebben wy al een voorbeeld in die van't dorp Seroelau gezien, wanneer zy een boom willende voortroejen, en 't niet gaande, 'er een na beneden liep, en de boom zoo wis om ver kapte, dat zy al roejende met boom met al na beneden quamen.

Ook zien wy 'er een preuve af by die van Moelana, by Honimoa, die zig overgaven, op dat de vyand met hun land niet weg roejen zou, gelyk hen gedreigt was. In de latere tyden zelf is 't, by de komſt der Portugeeſen, gebeurt, dat die touwen en ankers te land gebragt, en de ſelve daar vaſt gemaakt hebbende, zy uyt een flecht begrip van hun gevaar, zich, om verder ongevallen voor te komen, overgegeeven, en hen toege-

geſtaan hebben in dit land zich neder te zetten, en te handelen, dat zy hen in 't eerſt afgeſlagen hadden.

Daar zyn 'er geweeſt, die, een Piſang-boom op 't ſtrand geplant, en gezien hebbende, dat de Zee die om verre ſloeg, de dwaasheid hadden, van die met ſchild en ſwaard te beſtryden.

Dit waren de Strand-bewoonders, maar die zig op 't gebergte onthielden, wierden van deze bottericken nog bedrogen, alzo die hen 't zee-water voor iets heerlyks, om in hun ſpys in de plaats van zout te gebruiken, verkogten.

De liſtige Javaanen wiſten in de eerſte tyden aan de trotſe Hitoeëſen, die altyd nog wyſer als de andere Amboineeſen wilden zyn, kleene witte ſteentjes, voorgevende dat het eyeren van Peerden, Buffels, &c. waren, die in hun land toen nog niet vielen, tegen Nagelen en andre Speceryen zeer dier te verkoopen, en hen wys te maken, dat die een groote Medicinale kracht hadden, gelyk die van Larike aan die van Wackaſihoe gedaan hebben.

In de tyden der Portugeeſen gebeurde het, dat twee viſſchers te zaamen viſſchende, en juiſt maar drie viſſchen gevangen hebbende, malkanderen niet al te wel in 't deelen der zelve verſtaan konden, alzoo 'er altyd een van beiden een te veel, of een te weinig had; en de derde te deelen, vonden zy niet goed. Juiſt komt 'er, terwyl zy daar over haſpelen, een Portugees, die met een bedaard weſen tegen hun zey, ik zal u lieden aanſtonds ſcheiden, en de deeling net even gelyk maken. Hy deed het ook: want hy gaf 'er elk een, en nam de derde voor zich, waar mede zy wel te vrede waren; dog waren zy in oude tyden zoo dwaas, de meeſte weeten nu wel beter.

De reden, waarom die van Ceram na de Batoe Caloway, of na een klip, met haare haſagajen ſchepten, heeft ons al mede haar onnoozelheid doen zien.

Uyt hunne Verdichte afkomſt nader beweſen.

Hun gering verſtand beſpeurt men nog al verder uyt de fabelagtige verhalen, die zy zelf van hun afkomſt doen; alzoo zommige zeggen van Kaymans, andere van ſtoelen van Bamboeſen, of uyt oude holle boomen, of van Aal, en wat dies meer is, geſproten te zyn. Zommigen, die nog leven, geven voor, dat dit nog niet lang geleden is. Ik heb zoodanigen in myn tyd nog gekend, die dit wel ſtyf ſtaande dorſten houden, en die voorgaven van een Kayman gekomen, en dus van 't allereedelſte geſlacht dezes lands, en niet minder dan die van 't geſlacht der Goden by de Romeinen waren, te zyn.

Altoos de Boeroneeſen zullen daarom geen Kayman, en die van Alang en Liliboy geen Aal dooden, om dat zy vaſt ſtellen, dat dit hun bloedverwanten zyn, gelyk wy dat bevoorens al hebben aangemerkt. De oude Koningen van Iha beroemden zich van een Calappa Radja, of Koninklyke Cokos-boom (dat een laage kleene boom is) geſprooten te zyn. Al de Alfoereeſche Koningen geven voor, dat zy van zekeren ſwaren Waringin-boom, dicht by Hoekoe aan de middelſte ſpruyt van de Ajer Talla, en die daar die wonderlyke gevlogtene brug over die rivier maakt, afkomſtig zyn.

Die van Hative, en meer andre, zeggen van een Slang geſproten te wezen, en zullen noit geen ſlangen dooden; hoedanige 'er in Amboina wel meer zyn; voorgevende, dat die dat doet, het met de dood betalen zal.

De Heer *Marville*, in zyn tyd daar wat onvoorzichtig meede lacchende, doode eenige Slangen in 't gezigt van eenige Inlanders, die hem dat afrieden, en kort daar na quamen zy alle in zyn huys, en ook hy zelfs, van de ſtuipen te ſterven. Dit had toen by den dwaazen inlander den naam, dat dit geſchiede, om dat hy die ſlangen gedood had; dog ik geloof vaſt, dat deze of gene inlander hen allen, uyt een verkeerde woede, om dat men quanſwys zyn geſlacht benadeelt had, vergeeven heeft; en dan moet men vaſtelyk ſterven.

Daar zyn 'er ook, die zeggen van een ſchildpad, andre van een boſch-verken (gelyk wy in Ternate over die van Bwool ook zagen) andre weer uyt Draken-eyeren (gelyk wy dit over de Vorſten der Moluccos aangemerkt hebben) geſproten te zyn.

Men moet dit in een Amboinees zoo vreemd niet houden, wy zullen daar van onder andere volken verſcheide voorbeelden geven.

Die in de Griekſe en Romeinſche Geſchiedeniſſen wat belezen zyn, zal dit gevoelen zoo wonderlyk niet voorkomen.

Het gevoelen, dat de menſchen (als men hun geſlagt niet recht wiſt, en men hen egter voor geen baſtaarden wilde doen doorgaan) of *Terræ Filii*, zoonen der aarde, of uyt de aarde geſprooten; of, waren zy wat grooter van afkomſt, *Heroum*, *vel Deorum Filii*, zoonen der Helden, of der Goden, waren, is zeer oud. Die van *Rhodus* zeiden van de 7 *Heliades*, of wel van menſchen uyt de aarde, door de Zon verwarmt, na 't verhaal van *Diodoor* L. 5. voortgekomen te zyn.

Dus hielden de Grieken, dat *Erechteus*, en de Athenienſers, die

zich αὐτόχθονες, of Inboorlingen, noemden, uyt de aarde geſproten waren, waar over *Anthiſtenes* hun niet min, dan wy de Amboineeſen, beſpot.

Die van Creta zeggen van eenen Cres, die aan dat eiland zyn naam gaf, en uyt de aarde geſproten was, afkomſtig te zyn.

Diodoor ſpreekt L. 2. van de Scythen als afkomſtig van een monſter, dat een vrouw en een ſlang was, uyt welke Jupiter Scythes, die de Scythen hun naam gaf, zou geteelt zyn.

Euander, zegt *Dionyſius van Halicarnaſſus*, en *Pauſanias* L. 8. was de zoon van Mercurius, en van een Arcadiſche Nymph; *Eneas* de zoon van Venus, om dat men zyn moeder niet wel kon aanwyſen. Een geboorte, die wy in menigte onder de Ouden van hunne Goden konnen aanwyſen.

Pauſanias L. 3. Lacon. zegt, dat digt by 't ſteedeken Ægia, een poel, aan Neptuin toegewyd, was, waar uyt men geen viſch nemen dorſt, uyt vreeſe van aanſtonds in een viſch te zullen veranderen, dat mede diergelyken grond, als die van de afkomſt der Alangers, gehad zal hebben.

Afkomſt van deze en gene uyt een Ey.

Dat alles uyt een Ey zou voortgekomen zyn, is ook een zeer oud gevoelen, dat na allen ſchyn zyn oorſpronk van *Gen.* 1: 2. en van 't ſweven van den Geeſt Gods op de wateren, heeft, alzo 't grondwoord eygentlyk de daad van een vogel, die zyn vleugels over de eyers uytbreid, en die zoekt uyt te broejen, na de gedagten van veel geleerden te kennen geeft.

Het is daar van daan, dat *Macrobius* L. 7. cap. 16. *Saturnal.* zegt, dat het ey een zinnebeeld der wereld was.

De Syriers en Phæniciers deeden hunnen God en geſternten uyt een ey voortkomen.

Roemen de Koningen van Batsjan uyt Draaken-Eyeren geſproten te zyn, roemen ook de Grieken niet even zoo van Caſtor, Pollux en Helena, dat zy mede uyt een Swanen-ey (alzo Jupiter zig in een ſwaan verandert had, en zoo by Leda gekomen was) geteelt zyn. Van menſchen, die van Draaken geſproten waren, wiſt men by de Ouden ook al te ſpreeken.

Of van Slangen.

De Chineeſen, Maleyers, Javaanen, en meer andere Ooſterlingen zullen geen Slangen dooden. Veele uyt een zoort van Godsdienſt, alzo zy die eerbiedig behandelen, en als hun Goden eeren; andre, om dat zy ſeggen daar uyt geſproten te zyn. Ook zyn Goude ſlangen (gelyk wy zien zullen) van de voornaamſte ſieraden, en kleinodien, der Amboineeſen; daar zekerlyk iet onder verborgen is. Dus zyn goude of zilvre ſlangen ook oorſieraaden van eer, die de Koning van Mongibir in Æthiopien aan jongens te dragen geeft, die door vreemden by dogters van zyn land geteelt zyn.

Dat de Romeinen al van ouds te Epidaurus een ſlang aangenomen hadden, en als hun God Æſculapius in die gedaante eerden, is te wel bekend, om daar bewyſen van by te haalen. Ook is't al zeer oud, ſlangen niet te dooden.

De oudſte Ethiopiers (zoo de Heer *Ludolf* verhaalt) eerden de ſlang als haren God, en noemden die *Arwe*.

De Chineeſen zullen geen reize ter zee ondernemen, of zy brengen zeer plegtelyk met geklank van bekkens een levende Slang (die zy wel lekkertjes opvoeden) aan boord, en ook met veel ſtatie zo aan land, wel verre van die te dooden; geloovende vaſt, dat zoo zy dien God niet aan boord hadden, zy geen gelukkige reiſe zouden doen.

Ik leze by *Plutarchus* in zyn boek van 't vernuft der dieren, van een zeldzame vryagie tuſſchen een ſlang en een jonge dochter van Ætolien. Ja zelf de moeders van *Alexander de Groote*, en van den Romeinſchen Held, *Scipio Africanus*, zouden van ſlangen (zoo men by *Silius* L. 13. by *Juſtinus* L. II. C. II. en by *Luciaan* in zyn ſamenſpraak der Goden zien kan) omhelſt zyn.

Ovidius ſpreekt in zyne Herſchepping L. 4. C. 7. van Cadmus, als een, die zig na de Enchelienſers begaf. *Martialis* en andere ſpreeken van eenen *Anchialus*. Ook ſpreekt *Homerus* van *Anchialus*, de zoon van *Mentes*.

Ik weet wel, dat 'er geleerden zyn, die dit laatſte woord een andre oorſpronk (als of 't een, die in eeuwigheid leefd, beteekende) geven.

Maar daar zyn weer andere geleerden die dit woord Anchialus, en deze Enchelienſers niet ongevoegelyk by het Grieks woord ἔγχελυς, dat een Aal beteekent, 't huis brengen, en die deze menſchen als zulke aanmerken, die een zoort van eerbied voor Aal, en Slangen, die malkandren zeer na in maagſchap beſtaan, hebben.

Gelyk de Egyptenaars 't geheel al door een Slang, die door 't byten in haar ſteert een rond maakt, gewoon waren te verbeelden, alzo plagten zy de Godheid ook wel in de gedaante van een Slang met een ſperwershoofd te eeren.

Oorſprong der Slangendienſt.

Al welke Slangen-dienſt, (gelyk ook de Python der Heidenen, en den God Ophion) in zyn grond geheel en al van 't verhaal van *Moſes Gen.* 3. wegens de oude ſlang, en de dienſt, dien men van ouds

ouds al aan den duivel bewees, overgenomen is, want Ophion komt immers klaar van ὄφις een Slang, in't Grieks, en Python van 't Hebreeuws woord פתן, dat een kleene venynige ſlang beteekent.

De Stoici, die geleerde mannen, meinden, dat de menſchen in alle landen en akkers geteelt wierden, en als de paddeſtoelen groeiden; 't geen immers zo veel van't gevoelen der eenvoudige Amboineeſen niet verſchilt. *Lactantius* getuigt dit L. 7. C. 4. en *Ovidius*, *J. Metam.* beveſtigt het redelyk klaar, van *Corinthus* ſprekende,

——— *Hic ævo veteres mortalia primum*
Corpora vulgarunt pluvialibus *edita fungis.*

Dat is:

Hier wierden ſy wel eer, als menſchen afgeheelt,
Uyt Paddeſtoelen, wel bevogtigt, *voortgeteelt.*

Bewyſen uyt de Ouden wegens de afkomſt der menſchen, uyt de aarde, boomen, &c. geſprooten.

Ten bewyſe, dat de menſchen uyt de aarde geteelt waren, plagten vele het woord *Homines*, dat is, menſchen, *ab Humo*, dat is, van de aarde, af te leiden.

Minutius Felix zegt, dat *Saturnus* met de zynen by de Latynen *Terræ Filii*, dat is, ſoonen der aardt genaamt wierden, waar uyt men zou mogen oordeelen, dat zy wel iets van Adam, אדמה dat in't Hebreeuſch roode aarde beteekent, zouden mogen gehoort hebben. Behalven dat het ook een waarheid is, dat de eerſte menſch uyt een klomp aarde, die God bezielde, gemaakt is; In hoedanigen opſicht alle menſchen ſoonen der aarde, en uyt de aarde, in hunnen eerſten Vader, geſprooten zyn.

Dat de Italiaanen, (van ouds her mede berg-bewoonders als de Amboineeſen) het meede daar voor hielden, dat de menſchen uyt Eyken, en andre boomen, voortgekomen waren, getuigt die groote Dichter *Virgilius*, in het achtſte boek van zyne Æneïs.

Gens virum truncis, *& duro* robore, *nata.*

Een volk, uyt Wortels, *en uyt* Stronken, *voortgekomen,*
Dat uyt den harden Eyk *zyn oorſprong heeft genomen.*

Ik zal hier niet ophaalen, dat zig verſcheide Dieren by deſe en gene voorvallen, waarlyk met menſchen vermengt, en dierhalven ook deze en gene daar van oorſpronk genomen hebben, gelyk men in Sweden van een jongen, uyt een Beer voorgeteelt, en in Denemarken van diergelyke gevallen veel weet te ſpreeken, behalven dat *Saxo Joannes* zegt, dat de Koningen van Denemarken daar van hunnen ſtam ('t geen wy voor zyne rekening laten) afkomſtig rekenen.

Alles, dat wy hier hebben aangehaalt, dient alleen om te toonen, dat zulke onnooſele gedagten zelf ook by de verſtandigſte volkeren der aarde in de eerſte tyden, zoo wel als by de Amboineeſen, geweeſt zyn.

VIERDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAn 't bygeloove *der* Amboineeſen. *En voorbeelden 'er af. Hun* agt-geving *op* Vogelgeſchrey, *en andere zaaken van dien aard. By de* Ouden *ook te vinden.* Verborgene kragt *in 't* Hoofd-Hair *geſteld. Groote* agting *voor 't zelve. Andre voorbeelden van des Inlanders* bygeloove. *Wegens de* Pontiana. *Andere bygeloovige bedryven. Gedagten wegens* Toovery. Cackerlacken, *zeker zoort van Menſchen.* Aard *der* Amboineeſen. *De onmoogelykheid van hier Wyn te konnen hebben, tegengeſprooken. Wat* Gewaſſchen, *enz. men hier heeft. De* Vrouwen *der* Inlanders Slavinnen, *en de* Mans Heeren. *Oude wyſe, van* Water *op 't* Hoofd *te dragen. Verderen* aard *der* Amboineeſen, *en hoe men hun handelen moet. Sterke neyging voor de* Toovermiddelen, *de* Vrouwen *meeſt eygen. Dat veel op* vergiftigen *uytkomt. Zeldzaam voorbeeld 'er af.* Handwerken *der* Amboineeſen. *Gezet op de* Hoofden *hunner* vyanden *weg te halen. Een oude gewoonte der* Ooſterſche *Volkeren.* Ambonſche Helden. *By hen voor* Hard, *en* Schoot-vry *gehouden. Wat middelen zy, daar toe gebruyken. Zeldſaame* Gewoonten *der* Amboineeſen. *Gewoonte van in de* Rivieren *en* elders, *te* waſſchen. *Wyſe van zich met* Olie, &c. *te* Salven. *De Vrouwen* kramen *gemakkelyk. Wyſe van 't Kind een* Suignaam *te*

geven. Vroege handeling over een Huwelyk. *Dragen hare Kinderen op de* Heupe. *Gewoonte, wanneer hare Dogters* huwbaar *zyn. Van den* Bruidſchat. *Om een Kind, by een ander geteeld, achten zy hun Bruid te meer.* Konſtenaryen *der jonge Lieden. Hun vermogen, om een Man onbequaam te maken, en weer te geneeſen. Wat zy ontrent dit ſtuk verder weten uyt te werken. De* oudſte Soon *is, na zyn Vaders dood, Meeſter. De* Broeders Soon *Erf-volger. Van de* Maaltyden *der* Amboineeſen. *Mannen en Vrouwen zyn daar op afgezondert. Redenen van deze afzondering.* Toerichting *der* Tafel. *Hoe zy hun* Sagoe-Brood *maken. 't Gebruyk van* Ryſt, *en ſchoon* Tarwen-brood. *Gewoonte van ider zyn byzonder deel te geven.*

GElyk nu de onnooſelheid der eerſte tyden, by de Grieken en Romeinen zelf, de moeder van de Afgodery en 't bygeloove was, alzoo is zy dat niet minder by de Amboineeſen geweeſt.

Wat Afgodendienaars zy van oudsher waren, zullen wy ter plaatze, daar wy van den Godsdienſt handelen, zien.

Van 't Bygeloove der Amboineeſen.

Wat hun bygeloove betreft, daar valt vry wat van te zeggen.

Als zy een kind ter ſchool brengen, en een lyk ontmoeten, zullen zy dat zeer angſtig ontwyken, om van den Sawan, of des dooden geeſt in de lucht ſweevende, niet beſchadigt te werden; dog om dien geeſt nog meer, en by alle gelegentheeden af te keeren, binden de moeders haare kinderen 2 à 3 maanden na de geboorte al een bondelken met duivelsdrek op den arm, op de hand, of aan den hals, en dan is het bequaam, niet alleen den Sawan, maar ook alle Djin's, of Duivels, te verdryven.

Ontrent den Hoek van Siel ziet men een dikken zee-boom, van't geſlagt der genen, die men de ſwarte Tali Haroes dat is, ſwart Stroom-touw, of zee-Rotang, noemt, en die na 't zeggen der inlanders zo dik als de dye van een man, en Boetoh Siel, dat is, de manlykheid van Siël, by hen genaamt is. Deze durven zy niet uit Zee haalen, uyt een zoort van bygeloove, dat die het hoofd van 't geheel land is.

Die van Soya, nog Heidenen zynde, geloofden, dat 'er boven op den top van hunnen berg een groote verglaasde ſwarte pot, of Martavaan, en dat daar by een groote ſtoel, of boſch met Bamboeſen was, wanneer zy nu regen hebben wilden, zo offerden zy, en roerden maar in die pot, en 't gemeen volk geloofde, dat het dan noodſakelyk moeſt regenen; van welk bygeloove men het zelf al in de latere dagen naeulyks heeft weten af te brengen, gelyk wy daar van elders onder de zaken van hunnen Godsdienſt, breeder ſpreeken.

En voorbeelden er af.

De Baliers in 't gemeen, en ook deze inlanders, gelooven, dat, wanneer imand veel kinder-pokken krygt, het zelve veroorzaakt word door zekeren duivel, by hen Pokan Poenja May, of of de Moer van de Pokan, of pokken; genaamt. Indien nu die zieke niet wel bewaakt word, zo gelooven zy dat die Pokan Poenja May hem 's nagts in een Saguweers-boom wegvoert, en hem daar alleen zoo blyven laat, terwyl die Pokan Poenja May aanſtonds van daar vertrekt.

's Morgens daar aan de pokkige niet gevonden wordende van de vrienden, ſtellen zy vaſt dat hy van dien duivel vervoert is. Sterft hy nu van die zieke op dien boom, dan is het uyt, en daar is niets tegen te doen; maar zoo hy opkomt en beter wort, vinden hem de Tiffidoors, die 's morgens komen om hunne volle Goeroeroe (of Emmer, daar zy die vogt in laten druipen) weg te halen, en een leedige daar weer in plaats te hangen. Vragen zy hem dan, hoe hy in dien boom komt, zoo antwoord hy dat die duivel hem daar in gevoert heeft. Hier op helpen zy hem 'er af, en brengen hem weder na zyn huis toe. Die duivel nu komt noit door deuren of venſters, maar alleen door een ſyde van het wolve-dak van voren in, dat boven by hen open, maar beneden met Atap, (of t' ſaamgevlogtene Clappus-bladen) toegedekt, en beſchoten is.

Om nu te beletten, dat deſe Duivel niet in huis kome, maar voor by mag gaan, zoo zetten zy een Gabba-Gabba of houten man voor dat gat, en dan krygt men daar de pokken niet; dat hen zeer dikwils miſt, en echter in hun bygelove nog niet verlicht. Dit vertellen zy dus maldanderen voort, dog de verſtandigen onder hen weten zo wel beter, als wy.

De Tiffidoors, of Saguweer-Tyfenaars, die by ondervindinge zeggen, dat die duivel hunne Goeroeroe's met Saguweer wel eens komt uytdrinken (hoewel ik geloove dat het de Hollandſche Soldaten doen) zyn gewoon dit middel daar tegen in 't werk te ſtellen. Zy hangen een Moolik van Gabba-Gabba, ſwart en geel geverwt in dien boom, aan den zelven tak, waar uyt zy tyfferen, en ſteken een ſcherpe priem van de Toelang of Doeri Gamoeto door dien man henen, waar door hy, van de wind bewogen zynde, na imant ſchynt te

ſteken.

ſteken. Komt dan die Pokan Poenja May, en ziet hy dien man, zoo gaat hy voor by, en de Goeroeroe blyft vol, te weten, zoo 'er de Zoldaat niet agter geweeſt is.

Wanneer een Amboinees 's morgens uyt zyn huis gaat, en een gebrekkelyk, krom, of oud menſch bejegent, zal hy dien met veel ontſetting met de handen al van verre van zig weeren, roepende Tobat! Tobat! dat is, wel is't mogelyk! is 't mogelyk! en aanſtonds weer na huys keeren, oordeelende, zoo hy voortging, die ganſche dag geen geluk te zullen hebben. Dat zal hy zo lang, al was het thienmaal aan den andren hervatten, tot dat hy geen geteekende, of gebrekkelyke, ontmoet; en ſchoon hy, na dat allereerſt gelukkig uytgaan, 'er op den dag thien ontmoette, dat mag geen quaad.

Een moeder, of andre vrouw, zal 's avonds met geen kind uytgaan, ten zy zy in haar hand een ajuyn, of wat look, eenige kleene ſcherpe houtjes, en een mes voor uyt heeft. Ook legt zy gemeenelyk dit gereedſchap onder 't kuſſen van een kind. En dit alles doet ſy om den Sawan, den quaden geeſt, die dan omſwerft, af te keeren, en te beletten, dat dit kind geen ongemak overkome. Hoedanige grillen zy 'er by menigte hebben, alzoo zy zeer ſterk voor het waren der geeſten zyn. Een dwaling, waar van de wyſten der ouden mede vervult waren.

Den eerſten viſch, die zy met een nieuw net, of in een nieuwe Sero, of fuyk, vangen, zullen zy noit verkoopen, maar altyd of zelf eten, of weggeven, verzekert zynde, dat zy noit zegen zouden hebben. Dit is een vaſte wet, niet alleen by hen, maar ook by de Chineeſen, Baliers, Macaſſaaren, en alle andre Ooſterlingen. Zelf doen dit ook nog veel Chriſtenen, hoewel die voorgeven het niet uyt bygeloove, maar enkelyk te doen, om voor geen gierigaarts door te gaan, dog ik geloove, dat 'er nog al iets van den ouden ſuurdeegſem in zit.

Als de Amboineeſche vrouwlieden met haar goed 's morgens ter markt komen, zullen zy 't eerſte ſtuk, daar over gedongen word, vaſtelyk voor de prys, die 'er voor geboden word, geven, al was het eens zoo veel weerdig; want anders zouden zy dien dag geen geluk hebben, en niet wel verkoopen. En zoo ras zy dat eerſte ſtuk dus verkogt hebben, zullen zy op haaren bak, of korf (daar zy haar goed in dragen) kloppen, en over luyd, Lakoe, Lakoe, dat is, 't heeft aftrek, of't is verkogt, met veel blydſchap uytroepen, op dat die korf, of bak, dit hoorende, alles, 't geen 'er in is, aftrek hebben zoude.

Hooren zy een uyl, of anderen ongeluks-vogel, ſchreeuwen, dat wil ook al iets zeggen, dan zullen zy niet uytgaan. Hun agtgeving op Vogel-geſchrey, en andre zaaken van dien aard.

Hebben zy een fraey, en gezont kind, en hooren zy dat van imand pryſen, zo werden zy daar moeyelyk over, en ſtellen vaſt dat het kind ziek worden zal. Volgt 'er dat kort op, dan is het zekerlyk door zulk eenen betoovert, en dan is 't wel half verlooren.

Van zulk een betoveren wiſt men by de ouden ook al te ſpreeken. De Grieken noemen dit βασκάνειν, dat is, betooveren, dog eigentlyk beteekent het benyden, of iemand te ſcherp aanzien, zynde 't gedoente van een die een anders geluk benyd. De Latynen noemen dit Faſcinus, een betoovering door 't ſterk aanzien, pryzen, of aanraken, van imand. Hier van zegt *Virgilius* in zyn 3de Herders-ſang aan 't 63ſte vers. By de ouden ook te vinden.

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat *agnos.*

Dat is:

'k Weet niet wat oog *het is, dat al myn vee* betovert.

Dog om zig, by zulk een pryſen van imands kinderen, van betoovering te ontſchuldigen, voegden de Ouden de woorden ἀφασκωντως of *præfiſcine dixero*, dat is, *ik zeg 't niet, om u, of uw kind, te betooveren*, 'er by; hoedanig veel bygeloovigen hedensdaags nog om die zelve reden even na zoo een loftuyting over imands kind, *God zegen u*, gewoon zyn te zeggen, om alle quade gedagten te benemen. Op die zelve wyze nu leeft men daar by den inlander, en zoo hy diergelyken woorden 'er niet byvoegde, zou men oordeelen, dat hy dit zeide, om 't kind, of dien hy prees, te betoveren.

Geen inlandſche jonge dogter zal van een dubbele Pinang, of andere dubbele vrugt, uyt bygeloove, eten; en geen ſlavin, die agting voor haaren Heer, of Juffr. heeft, zou hen zulken vrugt durven aanbieden, uyt vreeſe, dat zy, die etende, by haar huwelyk tweelingen, en dus een ſwaaren arbeid, of laſtig huisgezin, zouden krygen.

Zy gelooven ook, dat, zoo zy in handen van den Rechter over eenig bedreven feit geraken, en men hen pynigt, zy alle pyn zullen verduuren, zoo lang men hun 't hoofdhair houden laat, maar ſcheert men dit af, zoo is al de verborgene kragt met hun hair weg gevlogen. Verborgene kragt in 't hoofdhair geſteld.

Men heeft daar van in 't jaar 1704. een klaar voorbeelt in den Koning van

Amet

Amet gezien, die, een moord begaan hebbende, om aan dat vleesch eens luſtig zyn hart op te haalen, en daar over gevangen, en gepynigt zynde, niet het minſte, maar toen men eindelyk zyn hair affneed, alles bekende; gelyk wy hier na dit geval breeder zullen melden.

Ik heb eenige jaaren te vooren een inlandſchen Vaandrig gezien, die behendig zyn vrouw vermoort had; dog 't quam egter uyt door een oude vrouw, die gezien had, dat hy haar de keel afſneed, het bloed in een teil ving, en 't lyk diep in de nagt met een ſlaaf na 't ſtrand in een vaartuig bragt, en met eenige ſteenen diep in zee wierp.

Zo ras het dag was, vraagde hy ider een, of zy zyn vrouw niet vernomen hadden, en maakte een groot misbaar, zeggende, dat zy na 't ſtrand, dat is, om haar gevoeg te doen (alzo zy geen gemakken hebben) gegaan, en daar zekerlyk van een kayman verſlonden was.

Dit ſleurde zoo wat henen, tot dat deze oude vrouw, in 't eerſt bekommert om 'er zig mede te moejen, alzoo hy een wraakzugtig menſch was, daar van kennis aan den Fiſcaal gaf, die hem en zyn ſlaaf deed gevangen neemen. De ſlaaf bekende het ten eerſten, zeggende, dat zyn meeſter het hem geboden, en hy maar gehoorſaamt had. Dit wierd hem voorgehouden, maar hy lachte daar mede, vragende of men de getuigenis van een ſlaaf tegen zyn meeſter mogt, of kon gelooven, en zoo dat doorging, dat dan een ſlaaf altyd meeſter van zyn meeſters leeven was. Men hield hem voor, dat het zekere vrouw gezien had; dog hy loochende alles met ſtyve kaken. Daar op begon men hem te pynigen; maar hy ſchreeude zeer over al 't geweld, dat men hem tegen alle regt en reden deed, hem pynigende over een zaak, waar mede hem zyn eigen ſlaaf, en eenvyandige buurinne beſchuldigde, en eiſchende in 't midden van de pyniging, dat men hem het *Corpus delicti*, of 't dood lichaam (want die vrouw wiſt niet, waar hy 'er mede gebleven was) aanwyzen zou. Dit kon men niet doen, en men vond zig met deze zaak verlegen, tot zoo verre, dat de Landvoogt al begon te ſpreken van hem op vrye voeten te ſtellen.

Myn voorzaat, toen een van de Leden van het Gerecht aldaar, wetende, wat vertrouwen de inlander op zyn hair heeft, zeide tegen den Heer *De Haas*: *Myn Heer, ik weet nog een middel, dat wy eerſt beproeven moeten, eer wy hem los laten, en ik verſekere* U Ed^d^. *dat hy zyn* hair *zoo ras niet* quyt *zal zyn, of hy zal het, indien hy 't gedaan heeft, ook bekennen.*

De Heer *De Haas* lachte hier mede, en zeide dat zulk een forſche vent, die de zwaarſte, en zelf nieuw uitgevonde wyzen van pyniging had konnen uytſtaan, hen over dat middel maar beſpotten zou, dog op het aandringen van myn voorzaat, wierd het by den Raad egter goed gekeurt, en de mine gemaakt om het te beginnen. Hy zag den Chirurgyn met een groote ſchaar klaar ſtaan, en vraagde, zo als hy ingebragt wierd, wat dit zeggen wilde, en wat die wondheeler doen zou. Men zei, dat die gekomen was, om zyn hair af te ſnyden, op dat men hem eens zonder hair pynigen zou. Hy bad hier af verſchoont te mogen zyn, en bekende alles, gelyk hy ook in myn byweeſen gerecht, de rechte hand afgekapt, en uit inzigt van zyn heerlyke daden, in dienſt van de E. Maatſchappy op Java bedreven, zeer genadig onthalſt is.

De Landvoogd *De Haas* ſtond over dit geval verbaaſt, om dat zulk een geringe zaak van zulk een grooten uitwerking was; en men heeft na dien tyd alle misdadigen, die onder 't pynigen niets belyden wilden, 't hair afgeſneden, gelyk in 't jaar 1704. aan dien Koning van Amet met het zelve gevolg geſchied is.

Groote agting voor 't zelve.

De inlanders hebben niet alleen een groote glorie in, en agting voor hun hair, maar men kan hen (van beide de geſlagten geen grooter ſmaat of hoon aandoen, als dat men hen 't hair affnyd, gelyk dat by meer andre volkeren van ouds her een groote ſchande was) niet alleen, om dat zy op 't zelve zeer moedig, maar ook om dat zy van gedagten zyn, dat 'er eenige geheime kragt in verborgen is; hoewel ik 'er, onder hen noit een gezien heb, die 'er iets meer mede, dan een ander, uitrechten kan. En dus ſchynt het my, dat hen iets van Simſoms geval bekent moet zyn, en dat de bloote inbeelding het verdere in hen uytwerkt. Of 't moeſt weſen, dat zy ook iets van 't geval van dat purper-hair, de ſtut van *Niſus* Ryk, dat zyn Dogter *Scylla* hem affneed, waar door hy zyn kragt en Ryk te zamen verloor, en waar af *Ovidius* in zyn Herſchepping L. 8. Cap. 1. vs. 22. ſpreekt, gehoort mogten hebben, dat egter niet te denken is.

Andre voorbeelden van des inlanders Bygeloove.

De Amboineeſen gelooven ook, dat, wanneer een vrouw, ſwanger zynde, of in de kraam, geſtorven is, zy in een Pontiana verandert, waar door zy een ſchim, geeſt, of een duivel verſtaan, die met zeer lange hairen dan hier dan daar vliegt, en ſweeft, en dat zy, de boomen tot ruſt-plaats hebbende, in 't boſch in d'een of d'andre der zelve blyft han-

hangen; ja dat men haar daar haar kind hoort beweenen, en het kind met haar ſchreyen. Dat zy ook als een vleedermuis in de dorpen, om na haar man te zoeken, omzwerft.

Om nu te beletten, dat zulk een vrouw in geen Pontiana verandere, zyn zy gewoon deze middelen in 't werk te ſtellen.

Men legt, voor't begraven, en by 't afleggen van zulken vrouw, onder ieder van hare oxelen een hoender-ey, op dat zy, die na der Amboineſen gedagten anders zou willen vliegen, belet werde, dewyl zy, die eyers onder haare oxelen voelende, zig inbeeld, haar kind onder haar armen te hebben, en bevreeſt is 't zelve, als zy maar begon te vliegen, te zullen laten vallen, waar door zy genoodzaakt word ter plaatze, daar zy is, te blyven.

Wegens de Pontiana.

Ook ſteeken zy tuſſchen de nagelen van handen en voeten zoo veel watte, of kattoen, als 'er in te krygen is, en dan in ider nagel een ſpel tot de kop toe. Daar na nemen zy houts-kool, en Bobori (anders Borri Borri, of Indiaanſche Saffraan) 't welk zy zamen gewreven, en gemengt hebbende, maaken zy daar van een kruis op 't hol der voeten. Dan nemen zy een Koeſo, of lang ſny-gras, in zyn zaad ſtaande, en maken daar van ſtrikken kruis-wys, aan ider oor een, binden de beenen op de kuiten, of in 't midden, met een bandje te zaamen, en leggen haar zoo in de Kiſt.

Den derden dag na de begrafenis verryſt zy (na hare gedagten) 's nagts ten twaalf uuren van den dooden, riekt aan haar grooten teen, en zegt: Ik ben geſtorven. Daar na ſtaat zy op, gaat na 't huis daar zy geſtorven is, blyft daar een uur of twee, en keert dan weer na 't graf, zonder imand wakende te vinden, en daar na hoort men niet meer van haar.

De reden, dat ik aanſtonds zeide, zonder iemand wakende te vinden, is deze. In 't algemeen is 't een gebruik by de Amboineſen, ook by de Baliers, Macaſſaren, en de meeſte andere Indiaanſche Ingezetenen van Amboina (vermits die alle de Pontiana gelooven) dat, zo ras zulke een vrouwe, of ook wel eenige andere doode, begraven is, de vrinden, afleggers, of bekenden van de overledene, ſeven dagen in 't ſterfhuis waken, het bed, waar op de doode plag te ſlaapen, volkomen opſchudden, als of die nog leefde; ook bereiden zy eten, dekken een tafel, ſetten die met 2 brandende kaarſen voor des zelfs bed, en eenig water, zo om te drinken, als om de voeten te waſſchen, 'er by. Dit alles doen zy, om dat de ziel van de verſtorvene, hare vrinden, en huis, zo niet konnende vergeten, hen dan nog komt bezoeken, en zien, of zy aan haar wel gedenken, en 'er nog wat werk van maken. Zo zy dit nu niet bevind, meenen zy, dat haar geeſt, na de ſcheiding van ziel en lichaam, daar over gaat knagen, quynen, en over deze kleinagting en blydſchap over haar dood, zo geſtoord is, dat zy geſtadig by hen zou komen wâren om hen te plagen.

Dit doen zelf wel Chriſtenen, hoewel zo geheim, dat 'er niet agter te komen is; ja willen voor geen anderen, dan die van dat zelve bygeloof zyn, weten, dat zy van dat gevoelen zyn. Ik weet gevallen, dat zy zelfs deſe en gene Nederlanders, zeer bemind onder de Baliers, en Amboineeſen, na hun dood op zulk een bygeloovige wyſe door die in 't ſterfhuis overbleven, wilden behandelt hebben, waar toe verſcheide Baliers zeer iverig hun dienſt aanboden; maar des overleedens vrinden, dit verfoejende, toonden hen hun droevige blindheid van verſtand, en overreedden hen zodanig, dat zy met ſchaamte (immers in ſchyn) daar van afſtonden, hoewel zy naderhand daar over aan anderen zig zeer verſtoort toonden.

Andere Bygeloovige bedryven.

Als ook een kraamvrouw ziek is, komen de Amboineſen, en veel andere Natien, hoewel zoo heimelyk, als 't mogelyk is, op een tyd, dat 'er niemand in de Kerk is, het ſand der trappen van den Predikſtoel ergens in veegen, en geeven dat de ſieke in, meinende, dat daar eenige heiligheid in verborgen is, om dat het van de voeten van den Predikant gekomen is. Daar boven beloven zy, zo de zieke opkomt, zeker getal brandende kaarſen in de Kerk te zetten, hoedanige beloften ook wel op de behouden reiſe van dezen of genen Chinees, gedaan, en in de Maleitſe Kerk by myn tyd, zonder nogtans de dadeſs te konnen ontdekken, gevonden zyn; van 't welk dewyl men bevond dat *Jan de Maris*, in myn tyd Koſter dier Kerk, of door ſlapheid, of door bygeloof, of door winſt, die hy 'er af trok, of mogelyk wel door dit alles te zamen, oorzaak was, zoo is hy daar over afgezet.

Indien 'er een Raven over hun huis vliegt, en zy dat zien, zoo roepen zy aanſtonds, Makan tahi, dat is, vreet drek, meinende vaſt, dat 'er anders in dat huis een ſterven zou, en dat die Raven quam, om daar op te aaſen; dog dat hy, dit hoorende, aanſtonds voort moet, en daar door die anders zekere dood alzoo belet, en voorgekomen word.

Deze zelve manier van ſpreeken gebrui-

bruiken zy ook, wanneer een kind nieſt, uit inbeelding, dat het door den eenen, of anderen quaadaardigen geeſt, om de dood van dit kind verder uit te werken, veroorzaakt word; dog dat hy nu in dit zyn voornemen door deze woorden geſtuit, en verdreven word.

Gedagten wegens Tovery.

Zoo ras hunne kinderen maar iets ſcheelt, zyn ze betoovert, en ſchoon zy, als wy 'er ontrent zyn, dat niet zeggen durven, zoo legt dit nogtans in de grond zoo by hen, zelfs in de beſte.

Na dat *Antony de Soyſa*, Konink van Noeſſanivel, met de Dogter van *Domingos Queljo*, Koning van Kilang, getrouwt was, en zy zagen, dat hun eerſte kind ziek wierd, en ſtierf, zo ſtond het by hen en hunne vaders vaſt, dat dit kind door imand der vrienden, die het de ſucceſſie benydden, betoovert, en daar door geſtorven was. Het tweede kind geboren zynde, gaf men het even na 't baren uit den huiſe, en aan den Koning van Kilang over, die 't op 't gebergte van Kilang beſtelde, om van die vorige betoovering bevryd te zyn; dog het ſtierf ook. Het derde beſtelde men weer op een ander by des Koningin 's Suſter, die met de ſoon van den Grave van Halong getrouwt was; dit ſtierf weer. Hier op hielden zy 't laatſte by zich in huis, en dat leefde by myn vertrek nog. Deze was anders een Koning, zo Godvrugtig van leven, als ik 'er een in Amboina gekent heb, die geen eene Predikatie zou verzuimt hebben, als zyn aamborſtigheid het maar toeliet; maar daar aan ziet men, hoe qualyk die oude ſuurdeeſem 'er uit te krygen is.

Ook hebben de ſwarten de gewoonte, van imand, die een zieken komt beſoeken, en pas te voren in een ſterf-huis geweeſt is, en zonder zyne kleederen te verwiſſelen; 'er van daan komt, om geen reden ter wereld by dien ſieken te laten gaan; maar zodanigen perſoon zoo lang in 't voorhuis, of een ander vertrek, op te houden, tot die genootzaakt zy te vertrekken, zonder den zieken te zien. Ja ik heb al vry fatſoenelyke Hollandſche Juffrouwen gekent, die daar mede ſeer beſet, en vol van zulk een bygelove waren.

Zy zullen in 't gemeen ook onder 't Hoofd-kuſſen van de zieken, meeſt na de rechter zyde, wat Look, wat Soelaſſi (een kruid, als Dragon van ſmaak, en blad) en eenige kleene beſem-ſtokskens, leggen, verzekerd zynde, dat dan zo een tegen den Sawan, of quaden Geeſt, zeer wel gewapent is.

Zy zullen 's avonds met geen kleen kind op den arm, uyt vreeſe voor den Sawan, alzoo die geeſt der duiſternis dan meeſt ſwerft, uytgaan, of zy zullen dat kind een bloot mes, wat look, en eenige beſemkens, of beſem-ſtokskens (kragtige middelen om een Geeſt te verdryven) in de hand geven; anders durven zy dat niet wagen.

Zy zyn doodelyke vyanden van Tooveraars, die men veel (zo zy vaſt ſtellen) onder de Amboineeſen heeft. Deze konſt van te konnen tooveren beruſt meeſt by deze of gene geſlagten, die by hen daar voor bekend ſtaan, en die zy ook doodelyk vreeſen.

Zy ſtellen vaſt, dat zoo een Tooveraar, of Tooveres, niet alleen op de voorzeide wyze met 't een of ander kind te pryſen, en dus het te doen quynen, toovert, maar ook gewoon is 's nagts met het hoofd en ingewand na de vergadering der Tooveraars te vliegen, terwyl de romp daar te bed leggen blyft, dat juiſt op den rug zyn moet, om 'er recht en niet verkeert weer in te komen. Grollen, die wy verhalen, om te toonen, hoe de zaaken by den inlander geſtelt zyn; maar die wy hen altyd getracht hebben uyt het hooft te praten; niet konnende begrypen, hoe zy geloof aan zulke dwaasheden konnen geven, waar van zy noit de allerminſte bewyſen, ja zelf noit de minſte ſchyn, gezien hebben.

Honderd diergelyke gevallen zouden wy konnen verhalen; dog zullen ons daar mede, alzo dit ons al verdriet, niet ophouden.

Zoo 't Eclypſis, of Maan-ſwym is, zullen zy, en voor al de Chineſen, aanſtonds zeer ſterk op bekkens kloppen, om de duiſternis, die de Maan dekt, te verdryven; of om (zoo de Chineeſen zeggen) den draak, die anders altyd ſlaapt, en nu wakker is, af te ſchrikkee, om te beletten, dat hy de Maan niet in ſwelge.

Kakkerlakken, zeker zoort van menſchen.

Onder deze Inlanders vint men ook een zoort van menſchen, die men Kakkerlakken noemt. Zy zyn byna zo blank als een Hollander, hoewel het een ander afſchuwelyk vaal, of doodbleekagtig blank op zig zelven is; voor al, als men hen van naby ſiet. Zy hebben zeer geel, en als gezengt hair; veel groote ſproeten op de handen, en in 't aanſicht, en zyn ſchubbig, ruw en rimpelig van vel, by dag ſtikſiende, ja byna half blind, zoo dat hun oogen dan meeſt ſchynen toe te zyn, pinkoogende geſtadig, dog konnen zeer wel by nagt zien. Zy hebben ook graeuwe, daar andere inlanders zwarte oogen hebben, en zyn, ſchoon mede van ſwarte ouders, by hun eigen Natie veragter, dan andre inlanders, en ook afſchuwelyk by hen. Ik heb eenen Koning van Hitoe, en zynen Broeder, gekent, die kakkerlakken

lakken waren, en eenige ſwarte Broeders, en Suſters, en zelf ook ſwarte kinderen hadden, en ook wel andre van 't vrouwelyk geſlacht, maar 'er niet veel gezien. Men vind diergelyke menſchen ook in 't Ryk van Lovango, in Africa, en elders.

Zy dragen dien naam na zekere Indiaanſche Schallebyters, die jaarlyks vervellen, en dan bleek, en rimpelig van huid zyn; en zy dragen die te regt, vermits zy 'er altyd zoo ſchubbig, en verveld, als de Kakkerlakken, of Lazaruſſen, uytſien.

Aard der Amboineeſen.

Wat nu den Aart der Amboineeſen betreft, zy zyn luy, en traag, en de vrouwen moeten onder hen by na alles doen, latende zig van de zelve als Heeren dienen. Zy zaejen nog maejen, plantende niet, dan Oebi, Combili, Kaladi, eenige Sajors, of groene kruiden, roode boontjes, &c.

Men geeft aan 't land de ſchult, dat 'er niet veel valt; maar de reden is, dat het niet wel gebruikt, en bebouwt word; en de inlander te vadſig is, om 't zyne daar toe te doen. Want konnen de Boeroneſen voor zig, en anderen, overvloed van Ryſt op Boero planten, waarom zouden de andere Amboineeſen het over al niet konnen doen.

De onmogelykheid van hier Wyn te hebben, tegengeſproken.

Ik heb, om te toonen dat het valſch is, dat hier geen Wyngaard, nog druiven willen groejen, nog wyn zou kunnen vallen (volgens de ſtelling van zekeren Switſer, *Purri*) aldaar agter myn huis een heerlyken en grooten Wyngaart geplant, waar aan zulken groot getal boſſchen van druiven was, dat ik noit diergelyk in Holland gezien, en een menigte van ſchotelen aan goede vrienden in Amboina daar van weg vereert hebbe. Ook hadde ik van dien wyngaard niet alleen driemaal des jaars zoo veel Druiven, en die zeer ſchoon en ryp, maar ook wyn, die daar van geperſt, en 't meeſt naa ſchoonen Hocheymer Wyn ſweemde, gedronken. Diergelyken Wyngaard heb ik daar ook by eenen Wondheeler, in 't oud Sickenhuis, 1709. à 1710. gezien.

Indien nu de Amboineeſen, of andre, het daar op aan leiden om de Druif voort te ſetten, wat zou 'er in de weg zyn, dat men hier niet overvloed van ſchoonen wyn zou hebben, dat hen zekerlyk grote winſten geven zou.

Wat gewas, &c. men hier heeft.

Ook brengt het Land allerley andre ſchoone vrugten in overvloed voort. Ik heb 'er ſchoone Turkſe, en andre lekkere platte boontjes, ook ſchoone geele pêen, dog dit alles zo weinig, gegeten, dat het niet weerd is, daar af te ſpreeken; dog dit hapert maar aan menſchen, die 'er recht werk af maaken.

Men heeft 'er ſchoone, en hoewel kleener, egter drooger, en beter Kool, als in Holland. Ook is 'er malſche Salade, heerlyke Chineeſche Radys, Piterſelie, Seldery, en meer andere Gewaſſen, die wy door neerſtigheid, of van de Chineeſen, of van onze eigen ſlaven, hadden; maar de Amboinees geeft ons van alle die dingen niets, om dat hy te luy is, om te werken.

Het eenige, dat zy ter markt brengen, zyn oude en jonge Calappus, Pinang, Piſang, Siri-bladen, Siri-vrugten, Hoenderen, Eyeren, allerley eetbaare wortels, ſchoone Water-Meloenen, Soekoms, Doerians, Soorſacken, Tsjampedaha's, Bamboeſen, Lança's, Canari, en meer andere Vrugten, ook wel Bloemen, waar van men dikwils een byzondere markt van Tsjampakka, Manoor, Canangan, Katsjapiring, Roosjens, en meer andere Bloemen, heeft.

De Vrouwen der Inlanders Slabo vinnen, en de Mans, Heeren.

Met dit alles komen niet de Mans, maar de Vrouwen, of jonge Dogters, 't gebergte 's morgens vroeg aftorſen. Het eenige, dat zy doen, is, dat zy in 't boſch gaan, om wat Sagoe te kappen, (dat is 't meel uyt de Sagoe-boom halen) wat te viſſchen, wat brand- of ander hout te kappen, zonder zich verder ergens mede te bemoejen, ten ware in den Nagel-oegſt, want dan moet alle man, die in huis is, helpen.

Valt 'er om drink-water na de rivier te gaan, de jonge Dochters, of Vrouwen, moeten het dragen; 't geen zy gemeenelyk berg op berg neder, niet in hare handen, nog in een emmer, maar in een aarde pot, of kruik, op haar hoofd torſſen, en zo zeker weten te dragen, dat 'er niets van ſtorten zal. Een manier, die zeer oud is, en onder de oude Oosterlingen al van gebruik was, zoo als wy *Gen.* 24: 13. 15. in *Rebekka* zien; hoewel die haar kruik op den ſchouder droeg.

Oude wyſe van Water op 't Hoofd te dragen.

Deze wyſe van iet op 't hoofd te dragen, vind men dat ook by de Oude Romeinen ſtand greep; en dat het ook door vrouwen gedaan wierd, toont *Ovidius* in zyn Minnedichten, L. 3. El. 12. van *Juno's* Feeſt ſpreekende:

More patrum ſanctæ, *velatæ veſtibus Albis*,
Tradita ſuppoſito vertice ſacra ferunt.

Men ziet na de oude wys des lands de Heil'ge Maagden,
In wit gewaad gekleed, de vaten *naar het huis*
Der Goden, die zy meeſt en plegtelykſt behaagden,
Heendragen *op haar* hoofd, *met ſtatelyk gedruis.*

De zelve Dichter vertoont het ons nog klaarder in de 10 Elegia, zyn Minnares by *Amymone* vergelykende.

Qualis Amymone *ficcis erravit in agris*
Cum premeret ſummi verticis urna comas.

Dat is:

Als Amymone *eertyds door dorſtige Akkers dwaalde,*
En met een kruik *op 't hoofd verkwikkend water haalde.*

Dus worden de Dogters van *Danaus*, om water te putten uitgezonden, en van een *Satyr* na geloopen, dog door *Neptuin* ontzet en verkragt, verbeeld.

Ook ſpreekt onze laaſtgemelde Dichter in 't 3e Bock, en in de 8e Brief uit *Pontus*, aan *Fabius Maximus*, van die wyſe der Vrouwen, in Tomos water op 't hoofd dragende:

Femina *pro lana Cerealia munera frangit*,
Suppoſitoque gravem vertice portat aquam.

Dat is na onze uitbreiding:

De Tomitaanſche Vrouw, *onkundig in het weven,*
Of handelen van wol, geneert ſich maar alleen
Met koorn te maalen, en geſwind daar heen te ſweven,
Om water op haar hoofd *te* dragen *voor 't gemeen.*

En dat het water haalen, en putten, al een oude laſt der jonge Dogters, zelfs der aanzienelykſte, was, leeren ons behalven *Rebecca*, ook *Rachel*, en de dogters van *Jethro*, die haar vee na 't water dreeven, ook zien wy, 1 *Sam.* 9: 11. dat *Saul* de Dogters vond, die uitgingen om water te putten, dat ook zeker van haar, alzo ik daar van geen andere leeſe, moeſt gedragen worden.

Veel andere geſchiedeniſſen leeren ons, dat dit van ouds een werk der Dogters was. *Arrianus* L. 2. ſpreekt in de Hiſtorie van *Gordius*, *Midas* Vader, van een Dogter, die na de fontein ging. Uyt de overblyſelen van *Q. Fabius Pictor* blykt iets, dat daar na ſweemt, alzo daar gezegt word, dat *Rhea*, volgens een vaſtgeſtelde gewoonte, na welke de Dochters water voor de offerhanden moeſten putten, uitging na de fontein, die in 't boſch van Mars was. Het zelve zegt *Titus Livius* van de Dogter van *Tarpejus*, welke het Capitool van *Tatius* verloſte.

Dat de Amboineeſen een wiſpeltuurig volk, niet wel te vertrouwen, en ras tot nieuwigheden genegen zyn, zullen wy in 't verhaal der Amboniſche Saaken overvloedig zien, en klaar beſpeuren, hoe dienſtig het is, dat zy zomtyds eens bezogt worden. Wy zyn door hun in de eerſte tyden dikwils in gevaar geweeſt van overvallen, en vermoord te worden, waar van ons veel zaaken zullen voorkomen. Verder aard der Amboineeſen, en hoe men hen handelen moet.

Men moet hen ook niet veel ſchelden, maar veel eer vleyen, hen wel en vriendelyk handelen, met geen ſwaare boetens drukken, maar nu en dan hen liever een ſmal geſchenk doen, dat bevonden is by verſcheide voorvallen van groote nuttigheid te zyn, behalven dat dit door haar Edelheden ook van tyd tot tyd (gelyk uyt Schryvens in 't jaar 1683. den 19. July, en in 't jaar 1686. den 16. Maart, blykt) ernſtig belaſt is. Ook komen alle de bevelen hunner Edelheden, (eenige weinige ontrent de Hitoeëſen uitgezondert) daar op uyt, dat men hen vriendelyk handelen, recht doen, en niet drukken, nog uytmergelen moet, maar hen, als zy voor de Compagnie arbeiden, 1 ſtuiver, en 1 pond ryſt, dog aan Veſtingen werkenkende 3 ſtuivers, en 2 pond ryſt, daags geven, en die op Boero hout kappen, 4 Ryxd. 's maands betalen zal.

Gelyk wy de Amboineeſen als zeer bygeloovig beſchreeven hebben, alzoo moeten wy zeggen, dat zy ook niet alleen ſterk voor de toovery zyn, en ſchoon zy zulke geſlagten, die voor Tooveraars beroemd zyn, haaten, egter alle daar te huis zyn, om verborgene zaaken door Toovermiddelen na te vorſchen, of iet groots, 't zy in gevallen van liefde, of andere, daar door uyt te werken.

Aan den Roodenberg is een Moorſch Prieſter, die de naam niet alleen van veele verborgene zaaken, van wat aard zy mogen zyn, te konnen ontdekken, maar daar ook verſcheide boeken toe heeft, die ik gezien, en uytgeſchreeven, maar, gelyk al die dingen zyn, zeer onnooſel, en alleen bequaam bevonden heb, om de blinde menſchen, nog meer zand in de oogen te werpen. Ik kan die boeken toonen; dog wil den Leeſer niet ophouden met prullen, daar niet ter wereld goeds in is. Sterke Neiging voor de Toovermiddelen.

Ik heb ook meerendeel bevonden (gelyk dat van ouds her alzo was), dat dit quaad meeſt onder de vrouwen heerſcht, die 'er meeſt van praaten, 't lichſt aan gelooven, en de middelen, 't zy om dieſtal, 't zy om zaaken van hare minnaryen, na te vorſchen, opſpeuren; dingen die alle haaren oorſpronk uyt een ſwak verſtand, en gebrek van oordeel, hebben. Den Vrouwen eigen.

Men

Men leeſt by de ouden ook meeſt van Toovereſſen. *Circe* en *Medéa* hebben zig daar door by de nakomelingen beroemd gemaakt. Indien wy zouden zeggen, wat die twee vroulieden al wonders door hare Tooverkonſt verricht hebben, zoo moeſten wy een groot deel van *Homerus Odyſſea*, of Ulyſſes-omſwervingen, en veel uit *Ovidius* hier inlaſſen, dat ons te verre van ons beſtek vervoeren zou, en dat wy liever tot een werk van een andren aart, als dit, zullen overhouden. *Theocritus* heeft een ſtuk gemaakt, waar in hy een Tooveres voor den dag doet komen. *Virgilius* ſchynt dit in zyn Herders-zangen na te volgen, en *Ovidius* L. 2. zyner Minnedichten ſpreekt mede van een oude kol, die 't bed beſchouwen moeſt.

In de H. Schrift leeſt men van de Tooveres, of liever waarzegſter, van *Endor*, uit al het welke blykt, dat dit meer een werkje van vrouwen, dan wel van mannen, van ouds geweeſt, en dierhalven onder de Amboineeſche en andre Ooſterſche vrouwen niet nieuws maar al een oud zeer is.

Dog zoo men dit werk van de Toovery der Inlanders eens in den grond inziet, beſtaat het meeſt, of in liſtige bedriegeryen, en in deze en gene ſubtile wyſen van imand bedektelyk te vergiftigen; waar van ook de Tooveryen der ouden veel haren oorſpronk hadden. Het is daar van waarſchynelyk, dat de LXX Overzetters, 't grondwoord *Exod.* 22. 18. door Φαρμακὸς, dat is vergiftigers, gelyk dat woord eigentlyk beteekent, overzetten; Hoewel *M. Petitus* in zyn Attiſche wetten, na *Euſtathius* over het 10 Boek van *Homerus Odyſſéa*, aanmerkt, dat de Φαρμακὸι, by de ouden eigentlyk dienden, om de ontſondiging, en reiniging over een dooden, of een doodſlag, te doen.

Dat veel op vergiftigen uitkomt.

Dog de gemeene beteekenis van dat woord is een vergiftiger, hoewel men in later tyden daar door ook imand, die Medecynen, 't zy goed, 't zy quaad, in 't gemein gaf, heeft beginnen te verſtaan, gelyk ook Φάρμακον zo wel een geneesmiddel, als vergift, beduid. Hier van daan komt het ook, dat de Geneeskunde eenige tyd met de Tovery onder een vermengt is, om dat zig de Tooveraars veel van vergift bedienden. Het woord Φαρμακὸς beteekent ook een Magus, die van ouds een wyze was, die de kragten der natuurkunde kende, dat naderhand misbruikt wierd, om een Tooveraar, en ſwarten konſtenaar, te kennen te geven. Vermits nu die wyzen (onder welke de Chaldeen van ouds wel de eerſte, en zeer beroemd waren) veel dingen uit den loop der geſternten door de Magia Naturalis, die net zoo uitvielen, waar van de redenen de gemeene man niet begrypen kan, en hem Toovery geleken, voorzeiden, zo deed hen de onkunde, en verbaaſtheid eindelyk zulke wyzen, die men anders ook waarzeggers noemen kon, Tooveraars noemen. Hier van komt Φαρμακία *Apoc.* 18: 23. in de beteekenis van toovery voor.

Gelyk dit nu by de ouden was, alzo heb ik het in den grond ook by deze Ooſterlingen bevonden.

Als wy van de huwelyken, bruidſchat, en minnaryen, der inlanders handelen, zullen ons mogelyk bewyſen van dit vergiftigen voorkomen. Dog, om hier egter een voorbeeld te geven, moet men weten, dat de Mooren niet alleen zeer net en rein op hunne graven zyn, maar die ook als voor Heilig houden, en zelve door niemand, en voor al van geen Chriſtenen, willen ontheiligt hebben.

Seldſaam voorbeeld van af.

Het gebeurde op zekeren tyd, dat een Heer van aanſien, op zulken graf ſtaande, en daar op zyn water willende maken, van een vriend, die de gewoonten der Mooren wel kende, gewaarſchout wierd, dat hem dit qualyk zou konnen bekomen. Hy, daar mede lacchende, kreunde zich hier niet aan, maar ging met zyn voornemen voort. Niet lang daar na waterde hy niet dan bloed, en quam kort daar aan te ſterven. De onkundigen zeiden, dat hy door de Mooren betoovert, dog ik zegge, dat hy, of door een vergiftigen damp, die van dat graf door 't water opſteeg, of op eenige andre wyſe, door hen vergeven, en daar door geſtorven is. Ik heb twee of drie jaaren daar na op dit graf geſtaan; dog my is niet quaads ontmoet, om dat ik niets deed, waarom men my qualyk kon handelen; oordeelende, dat men niemand behoort aanſtoot te geven, en dan zulken gevaar licht myden kan.

Ook gelooven deze inlanders, dat men imand betooveren kan, wanneer men zeker beeld van hout, of Gabba Gabba, gemaakt, met eenige priemen doorſteekt, vaſt ſtellende, dat dit zulk eenen ſchrikkelyk inwendig plagen zal: grollen, daar de ouden al mede vol af waren, en hoedanig *Althéa*, die mede tooverkundig was, de Ledematen van haren Soon Meleager beſworen zou hebben, gebruikende daar toe een beeld, dat zy met priemen doorſtak, waar door zyn ingewand (zoo *Ovidius* L. 8. fab. IV. van zyn Herſchepping zegt) in vuur en vlam ſtondt.

Hand-werken der Amboineeſen.

Gelyk wy bevorens zeiden, dat de Amboineeſen zeer luy en traag zyn, alzoo betoonen zy dat ook met de ſtukken,

ken, vermits zy zich by na nergens in oeffenen, en niets, dan gedwongen, doen, of leeren willen. Ik heb 'er eenige, maar weinige onder hun gezien, die wat konden draejen. De Vrouwen konnen een Oeti Oeti, of een kleedje (een Vrouwen-rok zouden wy 't noemen) van uitgetrokke draden weven; dog dit is 't tal, dat zy doen konnen.

Geſet op de Hoofden hunner vyanden weg te nemen.

Zommige mans zyn nu en dan echter gebruikt, om als Soldaten na Java, of Macaſſer, te gaan; maar zy zyn doorgaans zeer bloode, en laf hertig, hoewel anders vry ſterk van ouds her gezet, om een vyandelyk hoofd af te kappen, en dat in Zegenpraal, aan de Coracora hangende, t'huis te brengen, gelyk wy dat reeds van de Alfoereſen getoont hebben. Waar over zy dan de Vrouwen en jonge dogters, die al trommelende op een Rabana (of platten ronden trommel) en al ſingende hen te gemoet gingen, plagten ingehaalt te werden (op welke gewoonte van inhaling der Ooſterſche Maagden. Pſ. 68: 26. en 1 Sam: 18: 6, 7. ſchynt gezien te werden) ja zy zyn niet alleen op zoo een kop weg te nemen zeer gezet; maar zy lagen in oude tyden die ook wel op kolen te braden, en aten de gebradene herſſenen op. Behalven dat hen die medegebragte koppen ook veel roem by hunne Vrouwen, en minnareſſen, gaven.

Eenoude gewoonte der Ooſterſche volken.

Dit kappen en weghalen van de hoofden der menſchen, latende den romp leggen, is niet alleen een gewoonte onder de Amboineſen; maar ook onder de meeſte Ooſterlingen, die in zig zelven al oud is. Onder de Perſianen, Mogolders, Turken, Æthiopiers, Formoſaanen, en meer andren is het gemeen. Tomyris, de Koningin der Maſſageten, liet Cyrus dus 't hoofd afkappen, en dat in een zak met bloed ſteken. Judith hieuw 't hoofd van Holofernes af, en nam het (Judith 13: 9.) mede; *David* ſloeg dat van *Goliath*. 1 *Sam*: 17: 11. met 't ſwaard van dien Reus af. *Virgilius* ſpreekt 'er ook van L. II: vs 557. daar hy van *Priamus* dood handelt.

——— *Icet ingens Littore truncus,*
Avulſumque Humeris caput, & ſine nomine corpus.

Dat is:

Daar legt de logge romp op 't ſtrand alleen gelaten,
Ganſch Hoofdeloos, beroofd van al zyn eer, en Staaten.

Men wil, dat ook de Amazonen zoo lang maagd bleven, tot zy een vyandelyk hoofd waren magtig geworden.

De oude Picten in Engeland namen ook de hoofden van hun vyanden weg. En de oude Caramaniers mogten niet trouwen, voor dat zy een hoofd der vyanden verovert hadden.

By de Sarmaten mogt geen maagd trouwen, dan die een hoofd van haar vyand afgekapt had: die van de Goudtkuſt, Caboverde, en Monomotapa, berooven hun vyanden van de Teel-leeden, vereerende die gedroogt aan hun Vrouwen of Bruiden, tot ſieraad, en de Javanen rygen de ooren hunner vyanden aan haar kriſſen.

Zoo lang de Soldaten van *Claudius Civilis* geen vyand verſlagen hadden, mogten zy hun hair, nog baard, niet ſcheeren, en niet dan een Yſeren arm-ring dragen!

Amboneſche helden.

Hoe laf hertig nu de meeſte Amboineeſen zyn, zoo heeft men 'er echter wel dappere mannen onder gevonden; van die zoort is geweeſt de vermaarde Amboineeſche Capitein, *Jonker* (zoon van den Manipeeſchen Sengadji *Cowaſa*) een man, die wonderen in dienſt der E: Maatſchappy op Java, en elders bedreven, en die, oud zynde, nog menigmaal in eenen ſprong zyn vyand den kop van den Romp geſlagen heeft, en weer zonder eenige hinder den vyand ontweek, hoewel hy naderhand nog, als een beſtryder van zyne weldoenders, om een byzondren hoon, hem aangedaan, aan zyn einde geraakt is.

Geen minder held was zyn Neef, Capitein, *Sacharias Bintang*, van welken wy (gelyk ook van den voornoemden Capitein *Jonker*) in de oorlogen van Java dikwils zullen ſpreken, en dierhalven 'er hier niet van reppen. Ik heb ook verſcheiden van hen, op 't Schavot zeer kloekmoedig zien ſterven.

By hen voor Hard, en ſchoot-vry gehouden.

Het is een algemein gevoelen onder deze Inlanders, dat hunne dappere mannen dit niet zoo zeer door hun moed, of beleid, als wel door konſt, om zig Kaibal, dat is, hard en ſteek-vry te maken, zyn, en dat zy dit alles verrichten, het zy door Toovermiddelen by zig te dragen, het zy door beſweering van Tooveraars, die hen (zoo zy meinen) een kragt geven, dat geen geweer hen, doorboren, en geen kogel hen treffen kan; waar van wy in 't verhaal van Madjira's afval hier na een baarblykelyk voorval zullen aanhaalen.

Verwonder u al weder niet, dat men zulk een dwaas gevoelen by de Amboineeſen vind; men vond het immers zoo ſterk by de ouden, en nog heden by veele dwaaſen.

Ovidius zegt in zyn Herſchepp: L. 7. fab. 1. dat *Medea Jaſon* ſchoot-vry gemaakt had. En in zyn 12. B. fab. 3. zegt hy, dat het hen (te weten, de Griek-

Griekſche helden) wonderlyk ſcheen, dat *Cygnus*, door geen geweer quetsbaar was, en dat het omlei. Ook noemt hem die dichter daarom in 't 34. vers hard; en verhaalt uit *Neſtor's* mond, dat *Ceneus* in een menigte van ſteken en houwen ongequetſt bleef.

Wat middelen zy daar toe gebruiken.

Zommige Amboneſen dragen ook wel zekere Mamakur's, of arm-ringen, andre weer zekere Miſtica's, of ſteenen, in hout, in vrugten, in dieren, en in andre dingen, gevonden, by zich, die zy ten grooten getale, en zeer dicht om hun lyf binden: andre weer (voor al de Mooren) zekere woorden uit hunnen Coraan, of Alcoran, andre weer eenige metallique dingen, donder of andre ſteenen; ook ſtellen zy vaſt, zoo hun kriſſen op een donderſteen aangezet zyn, dat dan niemand, hoe hardt en onquetsbaar hy ook zyn mogt, zig voor zulken ſteek hoeden kan, maar dat die altyd doodelyk is.

Seldſame gewoonten der Amboineſen.

Onder de Amboineeſen heeft men ook een menigte van vreemde en zeldzame gewoonten. Hunne ſchatten zyn zy gewoon, niet in kiſten, of kaſſen, maar in of onder de aarde te bewaren. Men zal by hen noit een man ſtaande, maar altyd neerhurkende, zien wateren, verfoeyende het eerſte, als een daad geen menſch, maar een hond, paſſende. Dit geeft eenig licht aan een Schriftuurlyke ſpreekwyze 1 *Sam.* 25: 34. alwaar *David* tegen *Abigail* zegt, dat zoo zy hem niet te gemoet gekomen was, zoo en ware *Nabal* niemand, die aan de wand piſt, tot te morgen licht overgebleven. Veele geleerden, deze Ooſterſche gewoonte juiſt niet wetende, hebben hier door verſtaan, dat 'er geen een man overblyven zou, alzoo dat onder de Chriſtenen de gewoonte is, dat Mannen ſtaande, en tegen een muur, of huis aan, wateren; maar het kan dit daar niet wel beteekenen, om dat in 't Ooſten geen mannen, maar alleen de honden, dit doen, en dierhalven is de rechte beteekenis van die woorden, dat David zelf geen hond (of, gelyk wy zeggen, kat nog hond) in 't leven zou gelaten hebben. Het gene my in deze gedagten nog meer verſterkt is, dat, gelyk de Inlanders zig van geen Secreeten bedienen, maar in 't boſch of aan ſtrand gaan, om hun gevoeg te doen, ook in oude tyden by de Joden ook geen Secreten moeten geweeſt zyn, maar dat zy ook de gewoonte gehad hebben, om maar hier of daar ter zyden te gaan, om hun gevoeg te doen, of te wateren; Dat zy niet ſtaande, maar zittende (zoo 't my toeſchynt) gedaan hebben, voor al als ik hier mede 1 *Sam.* 24: 4. vergelyk, alwaar gezegt werd, dat *Saul* in een ſpelonke ging om zyn voeten te dekken. Het eerſte bewyſt, dat zy zig van geen Secreeten bedienden, en maar hier of daar in een afgelegen plaats gingen: want anders had *David* de ſlip van zynen mantel niet konnen affnyden, en het tweede drukt klaar het Poſtuur van een hurkend menſch uit; behalven dat 'er nog geenzins blykt, dat hy meer gehurkt heeft, om zyn gevoeg te doen, dan wel om te wateren. Ook weet ik geen eene plaats te vinden, waar uit het tegendeel (te weten, dat de Joden ſtaande gewatert hebben) zou konnen bewezen worden. Indien men hier by nu eens overweegt, dat de gewoonten der Ooſterlingen meeſt eenparig zoo zyn, en dat zy, eens gezet zynde, ook onveranderlyk, by na in alles, geſet blyven, zoo vind ik veel grond, om de bovengemelde plaats niet van een menſch (alzoo dit tot nog toe by alle Ooſterlingen voor een aanſtootelyke en beriſpelyke daad gehouden word) maar van een hond te verſtaan, om dat het beſt zoo met de zeden en gewoonten der Ooſterlingen overeenkomt, en de zin, myns oordeels, zelfs nog een byzondre kracht byzet.

Zy zullen ook hunne Nagels, tot ſieraad lang laten groejen (dat men voor al ook onder de Chineeſen ziet,) en die dan, als de meeſte Ooſterlingen, rood verwen.

Over hun lichaam zyn zy vry reyn, en zuiver, niet ontſiende, zoo mannen, als vrouwen, zich menigmaal in de volle rivieren te gaan waſſchen. Men moet zich egter niet verbeelden, dat zy dat, of naakt, of ook by malkanderen op eene plaats doen. De mans hebben hun byzondre plaats, en ook de vrouwen, de hare, en dat die gewoonte der jonge dogters van zoo na de rivier uitwaſchen te gaan, zelfby de grootſte, van ouds al in de warme Landen in gebruik was, leert ons de Dochter van den Ægyptiſchen Koning *Pharao*, en 't geval dat wy *Exod.* 2. 5. lezen, zeer klaar, waar uit men ook ziet, dat zy gemeenelyk eenig gevolg by zich hadden.

Gewoonte van in de rivieren, en elders, te waſſchen.

Ook leeren wy dit uit *Homerus Odyſſeæ* in zyn 6. Boek. daar hy *Nauſicaa*, dogter van Koning *Alciönus*, zig in de rivier waſſchende, en daar na zig met olie zalvende, met haar gevolg van dienſtmaagden, van 't 95. tot het 98. vers invoert. De vermogende onder haar, en alle andre in Amboina, die zig gaan waſſchen, hebben daar toe haare byzondre waſch-kleedjens, die de vrouwen, na zig ontkleed te hebben, tot boven de boeſem om 't lyf ſlaan, zoo dat zy, onder malkanderen zynde, niets dan de ſchouders, en armen, naakt vertoonen. Het lang hair, daar zy zeer opgezet zyn, en

dat

dat zy een wonderlyke vaſte kleur voor altyd met een gering middel weten te geven, ſlingert hen over den rug, en word eerſt wel ter degen met Calappus melk (die van het pit van de geraſpte Clappus-Noot gemaakt word) en met Lemoen-Porot (een zoort van zeer lecker-riekende en zuiverende Lemoenen) gewreven, en doorkneed, hoedanig zy ook hun ganſch lichaam daar mede wryven; na 't welk genoeg gezuivert te hebben, zoo zullen zy ook geen hair ergens op hun lichaam laten, maar dat met aſch, of ook wel met andre middelen, zeer gemakkelyk uit trekken; een gewoonte (gelyk mede van ſich te reinigen, als zy na 't ſtrand gaan, om haar gevoeg te doen) die zy, myns oordeels waarſchynelyk eerſt van de Mohhammedaanen overgenomen hebben; hoewel die het ten deele uit reinheid, en ten deele uit Godsdienſt, doen, alzoo geen onreine in hun Tempels zou mogen komen.

Haar wyſe van ſich met olie, te zalven.

Als men haar nu zoo wel geramaſt, en geoeroet, dat is zeer aangenaam 't lyf gewreven, en 't hoofd gezuivert heeft, zoo zalven, of wryven, zy hun lichaam met deze en gene welriekende mengſelen van olie, ſandelhout, en andre dingen, die hen een aangenamen en friſſen reuk konnen byzetten; maar voor al zalven zy haar hoofd, met zeer welriekende olie, (op welke gewoonte *David Pſ.* 23: 5. zinſpeelt) en ſtrengelen 'er een ſonting, of keten van Boenga-Manoor, Jaſmyn, of eenige andere aangename bloemen, om, of laten 'er die van af hangen, dat voornamelyk wel het bedryf van jonge dogters is. Dit waſſchen kan de mans, al zyn zy nog zoo moede, en beſweet, aanſtonds verfriſſen, en zy ſpringen, zoo nat als zy zyn, met dat beſweet lyf in de rivier, zonder dat het hen eenigſins hindert; dog zy zyn dat van jongs af gewoon, maar voor een Hollander zou het doodelyk zyn.

Zy zitten nooit op ſtoelen, maar op een matje op de platte grond neder, gelyk de ſnyders in Holland, met de beenen onder 't lichaam, ten ware als zy nu en dan by ons zyn; dog die andere wyze is hen veel gemakkelyker, en natuurlyker.

Wat hun huwelyken, en het ganſch beſlag van dien, betreft, daar in zyn al veel zeldſame gewoonten. Wy zullen eerſt met de kinders, zoo als zy ter wereld komen beginnen, en al zo verder tot zy groot werden optreden.

De vrouwen kramen gemakkelyk.

Het kraamen van de inlandſche vrouwen gaat vry gemakkelyker, dan in de koude Landen, toe. De vrouwen der Alfoereeſen gaan altyd alleen in een boſchhuisje kraamen, alzoo dit niemand anders zien mag, en komen daar na by de mans weer t'huis. Ik heb 'er geſien, die, zoo als zy gebaart hadden, haar kind zelf aan de rivier zyn gaan waſſchen, en weer tot haar dagelyks werk gekeert zyn, ook heb ik 'er eene gekent, die, op 't uiterſte ſwanger zynde, met een Prahoe (of Canoa) van het Caſteel, na de overzyde (dat een goede myl verre is) ſchepte, en dus den arbeid half ter weg overviel, zy redde zig hartvogtig, roeide daar na over, wieſch haar kind daar, en quam, na zig mede gereinigt te hebben, nog die zelve dag weer aan 't Kaſteel. Den 20 October, in 't jaar 1708. heb ik op Way een kind gedoopt, wiens moeder, alleen in de rivier zynde, daar in de kraam quam, en zich zelven redde.

Men moet zig egter niet verbeelden, dat dit zeer kloeke en ſterke vrouwen zyn. In tegendeel zyn zy meeſt kleen en tenger, maar de zagte lugt-ſtreek, en de ſwakheid van hare lichaamen, helpt zeer veel hier toe.

Wyſe van 't kind een zuig-naam te geven.

Zoo ras haar kind geboren is, leggen zy 't aan de borſt, en dan krygt het van de moeder een naam, die zy Nama Soeloe, een borſt of zuignaam noemen, die altyd na 't gedrag der kinderen onder 't baren, of by 't eerſte huilen, van nadrukkelyke beteekenis is; by na even eens, als de naamen, die de oude Joodſche moeders (gelyk wy dat aan *Lea*, *Rachel*, en meer andre zien) haare kinderen plagten te geven. Ook noemen zy hare kinderen meer by dezen zuignaam, dan by hun doop-naam.

Vroege handelingen over een huwelyk.

Zoo ras een kind geboren is, werd 'er een boom geplant, om de ouderdom van het zelve daar by te weten, alzoo dat boomen zyn, die alle jaar een kerfje krygen. Daar na word 'er by velen (voor al by de grooten) al over een huwelyk gehandelt, waar ontrent de ouders volſtrekte meeſters zyn, zonder dat de kinderen daar veel in te zeggen hebben: want de ouders, voor al die dochters hebben, zien op den meeſten bruidſchat, die zy bedingen konnen; hoewel ook veele dit handelen over een Huwelyk tot later tyd uitſtellen.

Sy draagen hare kinderen op de heupe.

Als 't kind nu zoo groot is, dat het kan gedragen worden, zoo is de dracht van 't kind, zoo by de Amboineeſen, als by alle andre Ooſterſche volken, zeer wonderlyk. Zy dragen het niet op de armen, gelyk wy, maar op de heupe, vattende het kind in haren linkerarm, die om de rug van 't kind onder de armkens weer zoodanig doorgaat, dat zy het met de billekens op hare heupe zeer gemakkelyk doen nederzitten, waar van daan men onder haar ook geen verzwikte,

nog

nog kreupele, of verwrongene kinderen, van 't qualyk en ſtyf bakeren, heeft, alzo zy 't kind maar een los kleedje gewoon zyn om 't lyf ſlaan.

Zy dragen hare kinderen op de Heupe.

Dezé wyze, van de kinderen op de heupe dragen, vind ik ook maar eens (dat al zeldſaam is) in Gods woord, *Jeſ.* 66: 12. gemeld, alwaar de Heere tot zyn volk zegt: *Dan zult gy zuigen, en gy zult op de* zyden (eigentlyk moeſt 'er ſtaan op de *heupe*) gedragen werden. Een wyſe van dragen, die de Heere daar mede, als de aangenaamſte, de gemakkelykſte en teederſte behandeling van een kind (hoedanig de inlanders die ook beſchryven) gebruikt, en die my doet vaſt ſtellen, dat zoo wel de volkeren van dien tyd de gewoonte gehad hebben van hunne kinderen ook zo te dragen, als de Ooſterlingen nog heden gewoon zyn.

Gewoonte, wanneer hare Dogters huwbaar zyn.

Als een dogter nu groot word, en de merkteekenen doet ſien, dat zy een vryſter geworden is (dat daar al vroeg van veele gevonden word) zoo hadden zy in oude tyden, om daar van alom kennis te geven, een ſeldſame gewoonte, die, ſchoon zy nu Chriſten zyn, zo geheel en al nog niet agter blyft, maar dat zy nu wat geheimer doen (gelyk het zo met alle de verbodene bedryven van hun bygeloove, toovery, beſweering, &c.) gelegen is, op dat zy door de Fiſcaal daar over in geen boeten mogten beſlagen, of, na mate van 't bedryf ook wel ſwaarder geſtraft worden, alzo alle die oude Heidenſche dingen hen wel ſtreng verboden worden.

Als het een dogter dan na de wyſe der vrouwen de eerſte maal begon te gaan, zo wierd alles tot een groote maaltyd by een geſamelt. Zy ondertuſſchen moeſt in huis blyven, en mogt in al die tyd geen gekookt eeten, en niets, dan raauwe vrugten, nuttigen; zonder dat eenig water aan haar lichaam komen mogt om haar te reinigen, dat maar met eenige Clappus-bolſter gedaan wierd.

Daar na quamen 'er eenige Jongelingen en jonge Dogters by een, onder eenige Calappus-boomen, op welke de Jongelingen klommen en jonge Calappus af plukten, terwyl de jonge Dogters op de Tifa of Trommel klopten, danſten, en zongen. Ondertuſſchen lieten de Jongelingen die Calappus-vrugten af, dog haalden die ook, al ſpelende, eerſt 5 à 6 maalen weer op, tot die jonge dogters die eindelyk kregen, dezelve by die jonge Vryſter bragten, alwaar die, niet met een Parang (of hakmes) maar met een byl of beitel, geklooft, en aan haar te eeten gegeeven wierd.

Alles nu tot de groote maaltyd, die de ouders dan geeven moeſten, klaar zynde (want eer mag zy niet uitgaan) zoo ging zy (in oude tyden) met een groot geleide van vrouwen na de rivier, daar zy gewaſſchen, ter degen gereinigd, en op 't cierlykſt gekleed wierd.

Van de rivier in 't midden van een drom van vrouwen, dog met een onderkleedje over haar hoofd, wederkomende, terwyl 'er aan wederzyden veel andre vrouwen waren, om die ſtatie by te woonen, zoo ſtonden haar veel jongelingen (dog alleen van haar geſlagt) met Limoenen, Gojava's, Papaja's, en andre vrugten in de hand, in te wagten, en wierpen wel met deze vrugten na die jonge Dogter, maar zonder haar te raken, alzo zy door te veel vrouwen gedekt, en beſchermt was.

Te huis gekomen zynde hield men de groote maaltyd met alle, die van haar geſlagt waren. Men at, men dronk, men danſte, men zong, en was vrolyk twee of drie dagen aan malkanderen.

Indien die van Leytimor dit niet ſtiptelyk naquamen, oordeelden zy, dat hunne kinderen, nog zy, zegen zouden hebben. Deze ſelve gewoonte was ook wel op Amahey, Sepa, en andere plaatſen van Ceram, dog zonder zulken Feeſt. Ook mogen de jonge dogters op Ceram onder de Alfoereeſen, in die ſtaat zynde, niet in huis blyven, maar moeten ſig in een boſch-hutje behelpen, op dat hun ouders huis geen ongeluk overkome.

Die hier veel dogters heeft, is gelukkig, want volgens de oude wyſe van 't Ooſten koopt men hier zyn vrouw, en die de grootſte bruidſchat geven kan, gaat 'er meeſt mede henen. Van waar deze gewoonte van een bruidſchat te geven, hier over gewaeit is, is my onbekend; maar dat zy zeer oud is, is zeker; alzo wy die by Moſes *Gen.* 34: 12. *Exod.* 22: 17. en elders, gemeld vinden, en ſelfs ſchynt die by de oude Hebreen eenigſins als een bruidſchat der Maagden (zo wy *Exod.* 22: 16, 17. ſien) vaſt bepaalt geweeſt te zyn.

Dat men in *Saul*, en *Davids* tyd nog daar van wiſt, zien wy, 1 *Sam.* 18: 25. dog die Vorſt eiſchte van *David*, 100 voorhuiden der Philiſtynen, in plaats van den bruidſchat van zyn dochter *Michal*.

Deſe gewoonte, van een Dochter niet zonder eenen bruidſchat te konnen krygen, is tot nog toe onder den Amboinees een vaſte wyſe van handeling tuſſchen de ouders en vrienden aan wederzyden: want als men zo verre komen kan, om haar uyt te huwelyken, werd zy gegeven, aan die de grootſte Toteriha, of bruidſchat aan haare ouders, en naaſte

bloedverwanten geeft, welke bruidſchat gemeenelyk in ſlaven, goude ſlangen, goude arm-ringen, goude oor-cieraaden, groote en kleene gongen, fraeje zyde en kattoene, geſtikte, en ook wel goude kleedjens, enz. (na dat zy van vermogen zyn) beſtaat. Dit doen zy nog dagelyks, ſchoon hier Placaten tegen leggen, en by haar Edelheden in't jaar 1683. 19 Juli, en in volgende tyden, belaſt is dit Placaat te vernieuwen; dog zy doen dit ſtil, om buiten mociten te blyven.

Na 't geven van dien bruidſchat, ſchoon men nog niet ondertroud is, gaat de bruid gewoonelyk over tot den bruidegom, levende te ſamen als man en vrouw. Word zy ſwanger, dat is zeer goed; zoo niet, komt 'er wel mocite tuſſchen beide.

Om een kind by een anderg eteeld agten zy hun Bruid te meer.

Als nu die jonge lieden eerſt by malkanderen komen om te vryen; gebeurt het wel, dat de dogter meer ſin in een anderen heeft, dan in die, welken de ouders goed gevonden hebben haar op te dringen. Als zy malkanderen beginnen te verſtaan, en de vryer de vryſter aanſtaat, dan geeft zy hem een pinang, ten teeken, dat zy 't al eens zyn, en 't geen by hen zoo veel is, of zy den ring met malkander gewiſſelt hadden. Word zy ondertuſſchen, eer het huwelyk voortgaat, ſwanger by een ander, dien zy lief heeft, en bevind dit de man na dat zy by een gekomen, of getrout zyn, verre van daar, dat hy ze daarom verſtooten zou, hy heeft haar daarom te liever, zeggende dat dit zyn geluk, en overwinſt voor zyn huwelyk zonder eenige mocite is, ja al bevond hy, dat zy een kind, of twee, gehad had, dat breekt de koop niet. Een gewoonte, die men op Madagaſcar, in 't Ryk van Tibet, en in Ysland ook vind. Gaat het huwelyk in 't eerſt niet al te wel, zo kuyert de vrouw wel na haar ouders, en die heeft altyd dan gelyk, zoo dat de man zyn wyf niet zonder nieuwe geſchenken aan de ouders weer t'huis krygt.

Konſtenaryen der jonge Lieden.

Wonderlyk en menigvuldig zyn ook de konſtenaryen der inlandſche jonge dogters, om hare liefde door vrugten en bloemen aan malkanderen bekend te maken, wanneer haar de gelegentheid, om malkanderen te ſien, of te ſpreeken, ontbreekt. Zy konden in oude tyden niet ſchryven, dog zy konden zig hier door zoo kragtig, als door eenig ſchrift, uitdrukken, wanneer zy malkanderen maar een ruiker van bloemen en bladen toezonden.

Haar vermogen om een Man onbequaam te maken, en weer te genecesen.

Wanneer 't nu gebeurt dat zy zin in imant krygen, die reeds van een ander bemind word, zullen zy duizend middelen gebruiken, om dit te ontdekken, en hem tot hare liefde, 't zy door toovermiddelen, 't zy door beſweeringen, 't zy door hem met een pinang, of in zyn tabak 't een of 't ander in te geven, te bewegen, door 't welke zy weten uyt te werken, dat zulk een wel voor een tyd ſin in haar krygt, en ook ondertuſſchen buiten ſtaat zy om met die andre te doen te hebben, maar men ſiet dan veeltyds, dat zo een weer tot zig zelven komende, haar daar na doodelyk haat; ook kan hy niet licht, dan door haar, van dat ongemak geholpen worden. Dat men dit konſtje hier, en elders vaſt heeft, is iets dat ſeker is.

Even zoo zal zy ook haar medevryſter iets, 't zy in haar tabak (alzoo de vrouwen onder hen, even als de mans, een bongkos, dat is uyt een rolletje of blad, ontrent twee vingeren lang en met tabak te ſamen gerolt, rooken) of in een Pinang, of iet anders, ingeven, of een been van 't een of 't ander dier met eenige toovermiddelen, in haar ſlaapkuſſen naejen, of onder den drempel van haar kamer doen begraven, om te maken, dat zy een haat op dien Perſoon kryge, en zy dus alleen volkomen meeſter van zyne genegentheid blyve.

Zomtyds gaat deze drift zoo verre, dat zulke vryſters, zelf zonder dat voornemen, hare medevryſter vergeven, en ook zig zelve dus aan haar einde geholpen hebben.

Ik heb een vryſter gekent, die, aan een vryer, die geen gedagten na haar had, een Pinang gegeven heeft; waar door hy eerſt geheel gek wierd; maar door haar weer geneſen zynde, heeft zy hem door vreemde middelen daar toe gebragt, dat hy haar troude.

Wat zy ontrent dit ſtuk verder weten uyt te werken.

Een andre heb ik gekent, die getroud zynde, en ondertuſſchen in een ander meer ſin dan in haar man krygende, haar man dutter (of Duttroa, of Poma Amoris) ingaf, en daar door uitwerkte, dat hy, terwyl zy met den anderen boeleerde, en hy dit aanſag, niet anders deed, dan 'er om te lacchen.

De oudſte Soon, is, na zyn Vaders dood, Meeſter.

Indien de vader komt te ſterven, zo is de oudſte zoon Heer en Meeſter van alles, gevende aan zyn moeder, en aan zyn andere zuſters, en broeders niet meer, als hy voor hen noodig oordeelt, om maar te leeven.

De Broedersſoon erf-volger.

Ook volgt die zoon niet in eenige erfelyke waardigheden van zyn vader, maar daar toe is des vaders broeders zoon de naaſte, 't geen daar na weer tot zyn tak overgaat, zonder dat broeders malkanderen, of zoonen de vaders, volgen mogen, hoewel ik dat egter door ſlingerwegen wel heb ſien geſchieden. In Siam is 't erf-recht mede zoo, en op Mala-

Malabar, en in Angola, erven alleen de Sufters kinderen de Kroon.

Het is ook iet feldfaams, dat de vrouw, zo ras zy getrout is, maar als de flavin van de man geworden, en ook verpligt is, hem als haren Heer aan tafel, en elders te dienen, zonder oit met hem te eeten, te wandelen, of iet diergelyks te doen, waar van wy meer opening krygen zullen, als wy van hunne maaltyden eerft wat zullen gezegt hebben.

Ik heb veeltyds gezien, dat een Hollander een Amboineefche, of wel een fwarte dochter, maar noit dat een fwart een regte Hollandfche, en zelf maar tweedrie-maal, dat hy een Caftiefche dogter troude; daar men echter zeer over verwondert was.

Daar ftaat ook een fwaare ftraf op, zo Chriftenen zich met Mooren, Chineefen, of Heidenen vermengen; welk laatfte men egter nog veel fiet.

Van de Maaltyden der Amboineezen.

Hoe weinig een Amboinees bezit, moet hy egter, zoo het zyn vermogen eenigfins toelaat, de maaltyden, die zyn fatfoen vereifcht, aan zyn geflacht, en vrienden geven, en deze maaltyden, waar van fommige buitengemeen, en fommige gemeen zyn, houden hen altyd in armoede en fchulden.

De buitengemeene, zyn hunne bruiloften, doopmaaltyden, de maaltyden, als 't hair der kinderen eerft gefchooren word; als hunne dogters vryfters werden; en als de bruidegom den bruidfchat overlevert, moeten de vrienden weerzyds ieder een maaltyd geven, dog hy doet dit, als hy de bruid in zyn huis haalt; eindelyk geven zy ook het dood-maal.

Alle defe maaltyden vallen groot en koftelyk, en by alle de zelve zyn vreugde-teekenen, uitgenomen by de laatfte.

Op de bruiloften maken zy aan 't huis der Bruid en des Bruidegoms cierlyke Allees, van Calappus-bladen, bloemen, &c. dog de opene lootfen verfieren zy uitnemende fray met Roetoe Roetoe (een kleen fierelyk groen gewafch) en met allerley bloemen, zo dat het een vermaak is, 'er dan in te zyn.

Wanneer zy nu een aanfienelyke maaltyd geeven, noodigen zy alle hunne bloedvrienden; dog ider van hen is gehouden iets toe te brengen. De een brengt wat arak, de ander wat pifang, de derde hoenderen, pinang, firi-bladen, kalk, andren een biggetje, endvogels, faguweer, eyeren, oebi, combili, caladi (zekere zoort van wortelen) en andere dingen meer, die dienft konnen doen, om die tafel na hunne wyfe daar mede op te cieren.

Al wat in een koper bekken gelegt kan werden, werd in 't zelve derwaards door hunne flaven, of kinderen, in ftaçy agter malkanderen, zodanig gebragt, dat fchoon het met een geftikte neusdoek bedekt is, men egter ten naaften by zien kan, wat 'er in legt. Ook gebruiken zy drie menfchen, tot het gene een menfch dragen kan, om hun grooten ftaat van huisbedienden, en 't groot getal der gefchenken, die zy doen, van anderen te doen zien.

Mannen en Vrouwen zyn daar op afgezonderd.

Man en vrouw gaan noit faamen na die maaltyd, maar ider byfonder, en, daar gekomen zynde, is ider ook in een vertrek alleen, alzoo zy zekere wetten hebben, die niet toelaten, dat alle bloedvrienden des mans zyn vrouw mogen zien.

De man, vrouw, en kinderen van een huisgezin, zouden, fchoon 't hun gewoonte niet is, wel zamen mogen eeten; maar een fchoon-dogter, nog haar dogters, groot zynde, mogen met haar mans vader, nog ook die dogters met haar grootvader van vaders zyde niet eeten, nog eetende gezien werden, of dat is (zeggen zy) malemait, dat is, de uiterfte fchande, die hen kan overkomen, en die niet uit te wifchen, dog egter te boeten is met een gefchenk, dat die deze wet overtreden heeft, aan die vrou, of dogter, die hy gehoont heeft, geven moet. Ook mag de man, nog zyn zoonen, niet met zyn vrouw's moeder, of de zoonen met hare grootmoeder eeten. De broeders vrouw, mag ook met de zufters man niet eeten, nog eetende van hem gezien werden, of, zo een van deze voornoemde perfoonen tegen die wet malkanderen onvoorziens (want willens gefchiet het noit) komen te zien, zo moet een petola, of zydekleed, chits, ofte gong, aan zoo een vrouw gegeeven werden, en daar mede is de fchande weggenomen. De vrouwsbroeder mag wel met zyn zufters dochter eeten.

Redenen van de zeafzondering.

De redenen nu, dat mannen en vrouwen op maaltyden ider in byfondere vertrekken zyn, is, om dat mannen en vrouwen ider met die van zyn fexe, en geflacht, door drank bevangen zynde, fomtyds wat vuyl zouden konnen praaten, 't welk zy voor zeer onbetamelyk oordeelen, dat aan wederzyden zou gehoort worden, behalven dat daar uyt tufchen hen om de vrouwen (dat een teer ftuk is) veel gefchillen zouden konnen ryfen; hoewel ik geloove, dat enkele jaloezy de ware en eenige reden is.

Toerichting der Tafel.

Men vind diergelyke gewoonte ook eenigzins op Madagafcar, daar de Roandrians, aan Anacandriaanfche vrouwen getroud, noit met haar zullen eeten, dog defe twee volkeren eeten ook

noit te ſamen. By 't aanrechten van zulken maaltyd leggen zy op ider bord een Tafel-Piſang (een vrugt als een grote concommer) en een of twee groote Sagoe's, zynde hun brood, 't geen zy op deze wyze maken.

Hoe zy hun Sagoe-brood maken.

Zy nemen rauwe Sagoe, of een zoort van meel uyt de Sagoe-boom gehaalt, (welke manier wy nader onder den Sagoe-boom beſchryven) 't welk zy 2 of 3 dagen in een wan, wel in de lucht, maar nogtans buiten de zon, laten drogen. Dit gedaan zynde, ziften zy het eenige maalen, tot dat het fyn genoeg is, en bakken het dan in vierkante ſteene kleene vormkens, die een voet lang, een halve voet breed, en een hand-breed hoog zyn. In deze vormkens (van welke de eene wat grooter, de andre wat kleener is) zyn 8 à 10 groeven, ider een kleene duim-breed wyd, gaande over de breedte van de vorm, en tot op des zelfs bodem door, zodanig dat in ider groeve gelyk als een ſneede brood leggen kan. Die vorm nu leggen zy in 't vier, en laten die gloeyend worden. Daar na nemen zy die 'er uyt, en ſtrojen de Sagoe lugtig, en droog, in ider groeve tot boven toe vol, ſtryken die met een hout af, dekken die met bladen van 't Sagoe-mandje, en laten dat zoo van 't vuur af in die gloejende vormen ſtaan, tot dat, na een quartier uurs, dit Sagoe-brood gaar is.

Dan ſteken zy in die gebakken ſneden een ſcherp-gemaakt bamboesje, ontrent een halve vinger diep, waar mede zy die, als boven op nog lilagtig, en om de bamboes toegeſogen zynde, daar uythaalen, die zy dan op een wan van een geſpreid leggen, en dus laten koud worden; hoewel zy die ook wel warm, wanneer zy op zyn lekkerſte is, eeten.

Zo zy veel daar af gebakken hebben, droogen zy die op de zolder op bamboeſe latten, 't geen, droog blyvende, lang duuren, en dan als beſchuit gebruikt kan worden. Dit is by hen, en ook by de Hollanders, een ſmakelyke ſpyze, inzonderheid als zy warm is, dog, koud zynde, komt zy my wat beſwaard voor. Ik heb den tyd beleeft, dat ik, 's morgens vroeg ter zee op een togt moetende, en 't brood, dat ik had laten bakken, door myn dienaar vergeten zynde, my met Xoelaſche Sagoe (die veel kleener, ſlegter, en zo hard is, dat men die niet byten kan, maar weeken moet) moeſt behelpen; en kan zeggen, dat my die door den honger, en de vergraging van de zee, ſeer wel ſmaakte; dog ben daar anders noit lief hebber van geweeſt. Zy is gemeenelyk vry hard; dog niet al te wel gedroogt, en dan gebakken zynde, is zy zo hard, dat men al een goed gebit hebben moet, om 'er een ſtuk af te krygen, ja zodanig, dat zy geheel als verglaaſt is.

't Gebruik van Ryſt en ſchoon Tarwen-brood.

Deze Sagoe is voor hen, in 't boſch of ter zee gaande, even als de biſchuit by ons, een zeer gereed eeten, alzo zy dan niet behoeven te kooken, konnende het daar by alleen gaande houden. Zo zy nu die nog niet gebakken mogten hebben, nemen zy maar wat van dat ongebakken meel in een Sagoe-blad mede, binden dat met wat ſnygras vaſt, leggen het op koolen (zomtyds met wat geraſpte Calappus-Noot gemengt, dat hen wel het beſt ſmaakt) en eeten het zo met ſmaak op.

Deze Sagoe dan is hun gewoonlyk brood op de gemeene, dog op de groote maaltyden, hebben zy altyd ook Ryſt, die zy ſtampen, wannen, en dan, in een pot met een nauwen hals toegedekt, zo lang kooken, tot al 't water verkookt is. Dan hutſelen zy die ryſt eens om, ſetten die op een kooltje of twee te ſmeulen, laten 'er die een quartier uurs op ſtaan, op dat 'er de waaſem te beeter uyt trekken, en de Ryſt te drooger werden zou; die zy dan in een kommetje opſcheppen, gelyk maken, en zo t'onderſte boven op een tafel-bord gekeert, als een broodje op de tafel, by ider zetten.

Dit is by de meeſte in Indiën het gemeen brood by alle ſpys, en niet onaangenaam om 'er by te eeten; hoewel men 'er ook ſchoon brood van koorn, zoo goed, als ergens, van Suratſe Tarw (die de beſte is) of van Bengaalſche, of Caapſe, heeft. Anders is de Ryſt by viſch eigen, en zelf voor de Hollanders zeer ſmaakelyk; maar by den Amboinees gaat Sagoe voor alles.

Gewoonte van ider zyn byſonder deel te geven.

Voor ieder nu van deze vrienden werd een groote vlakke Doelan, of bak, en daar in allerley zoort van hun ſpyze in kleene ſchotelkens gezet, daar zy dan ider hun bekomſt van eeten, en al, wat 'er over ſchiet, door hun volk mede na huis laten dragen, zynde dus niet alleen eetende, maar ook ſleepende, gaſten.

De oudſte wyſe van eeten ſchynt my toe niet veel van deze der Amboineeſen te verſchillen; want gelyk ider der Amboineeſen hier zyn byſonder gerecht voor zich heeft, alzo vind ik dit even eens by de oudſte volkeren der aarde.

De Broeders van Joſeph hadden ider ook hun byſonder deel, want *Benjamins* gerichte was vyfmaal grooter, dan de gerichten van hen allen. *Gen.* 43: 34.

Van die zelve gewoonte leeſt men by *Homerus*, en *Athenæus* merkt aan, dat ider der Helden van dien Dichter hun tafel hadden; volgens veeler gevoelen.

En

En men gaf ook zekerlyk ider zyn deel van't feſtyn, van waar *Homerus*'t woord Ἐίση, of ἴση, egaal, evengelyk, en δαὶς ἴση, een egaal deel (volgens *Athenæus* L. 1. C. 7.) gebruikt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

SPyſe, *op de* Ambonſche Maaltyden *gebruikelyk*. *Een* Verkens-kop, *of* Viſchen-hoofd, *hunne twee* Hoofd-ſchotels. *Hoe zy de* Viſch *bereiden, en eeten.* Papedo-Bry. *Toebereiding van* Schildpads-vleeſch. Bacaſſam, *en toebereiding.* Calappus-Melk, *en* Bry. Herten-*en* Bokken-*vleeſch op hun Tafel. Als ook* Hoenderen, Vleermuiſen, Coeſo Coeſo's, Eyeren, *&c. Een* Ey *met een* Kieken*'er in, is voor de* eerſte *aan de Tafel.* Paddeſtoelen. Sagoe-wormen. Sagoe *met* roode Boontjes, *als ook* Sagoe Borneo. Calappus-pit. Canari, *en* Bagea. Wawo. Oebi, Combili, Caladi, Batatas, *en verſcheide* Sajors, *of ſoorten van* Groente, *en* Spenagie. Suiker-Riet, Milie, *of* Turkſe Tarw. *De* Opdiſſers *dezer* Spyſen. *Hun* Dranken, Water, Saguweer, Towak, Arak, enz. *Wyſe van* Vuur, *en* Sout *te maken. Van de* Speel-tuigen *der* Amboineeſen. Gongen, *'t* Tataboang-ſpel. *De* Tifa. *Hun* Tsjakalile, *en* Danſſen. *Als ook hun* Singen. *Op de* Maaltyden, *en by andre Gevallen. Hun* Rabana. Teekening *van verſcheide* ſoorten *van* Trommelen. *De* Naamen *van hunne byſondre* Geſangen. *Groote* Tifa's, *en kleene* Javaanſche Trommelen. *Hun* Gindir. Teekening *van de* Cymbaalen. *Andere Speelen tot tydverdryf. Verſcheidenerley Saaken, onder hen in gebruik, of meer geacht, dan by ons. Hun* Huiſen. Huisraad. *En* Kleederen. *Der* Mannen. *En der* Vrouwen. Teekening *der* Tsjeripoe's. *Onderſcheid van de Dracht der* Mooren. Mantel *van* Staat *der* Chriſten-koninginnen *afgeteekend. Hare* Toedong. Kleinodien. Oor-Hair-Arm-Hals-*en* Voorhoofd-çieraaden *der* Ambonſche *Vrouwen, enz.* Goude Slangen. *Groote* Gongen. *Goude* Armringen *afgeteekend.* Voorhoofd-çierſels. *Dat van* Capitein Limtghiangko's *Dogter, afgeteekend.* Tweede Voorhoofd-çierſel, *van de* Jonge Gravin *van* Way. *Mede net afgeteekend. Het* derde Voorhoofd-çierſel, *van de zelve verbeeld. Een* Armeniſch Voorhoofd-çierſel. *Een* Goud Olie,- *of* Salf-potje, *afgeteekend.* Oorçieraaden *der* Ambonſche *Vrouwen. De* Pementa, *afgeteekend. De Tweederley* Argola, enz. *mede afgebeeld. De* Halawan Ajer. *En meer andere fraeje* Oorçieraaden. *Hare* Reepi, *een andre ſoort, mede afgeteekend.* Hair-çieraaden. *Een* goude Slang, *om 't* Hair *om te winden. Nog een ander* Hairçieraad. *Drie zeer fraeje* Hair-ſteekers *met juwcelen, alle afgebeeld. Schoone Goude* Hals-Ketenen. *Geen* Bedelaars *hier. En geen* Hiſtorie-ſchryver, *dan alleen* Ridjali, *bekend. Die een* Geſchiedenis *van de* kuſt Hitoe, *in't* Maleys *uitgegeeven heeft. Ook vind men onder de* Amboineeſen *Luiden van een* goed Oordeel.

Spyſe, op de Amboſche Maaltyden gebruikelyk.

EEn van de vaſte, en eerſte Schotels op een Amboineeſche Tafel, is een Verkens-kop met een opgeſperde bek, waar in zy een Limoen ſteken, en die zy verder met Bonga Raya (een zoort van groote ſchoone hoogroode bloemen) opçieren, en die zy gemeenlyk, daar de weerdigſte Perſoon aan die tafel zitten zal, plaatſen.

Het overige van dat verken koken zy, of braden 't wel aan bamboeſe ſpeeten, bedropende dat met water, en zyn eigen vet. Zy kappen 'er ook wel een gedeelte van in kleene ſtukskens, en ſtoven het met ritsjens (een zoort van rode vrugt, veel ſcherper als Peper, hier te lande Achai of Spaanſche Peper, genaamd) ook met look, peper, nagelen, zout, gember, of Lanquas (een wortel byna, als de gember) makende het zo ſcherp van ſmaak, dat het een goede tong moet zyn, die dat onder malkanderen verdragen kan.

Een Verkens-kop, of viſſchen-hoofd, hun twee hoofd-ſchotels.

Indien 'er viſch op die maaltyd is, zo is 't hoofd van die viſch het deel, dat men voor een Koning, of voor den aanzienelykſten zet, die daar naar, als alleen tot die ſchotel geregtigt zynde, van hen ook wel Kapala Ikan, dat is, 't hoofd van de viſch, genaamt word.

Van dat hoofd geeft die Koning, of Perſoon van aanſien, dan gemeenelyk de rechter en linker zyde aan twee Orang Toeha Toeha's, zyne oudſten, of mede-Regenten van het dorp, en 't overige geeft hy aan deze en gene van de vrienden, behoudende voor zich zo veel hy van nooden heeft.

Zy eeten zeer veel gezoute drooge viſch, die beter dan onze gezoute

ſchol ſmaakt, en ook veel drooger is.

Hoe zy de viſch bereiden, en eeten.

Zy gebruiken ook veel Ikan way way, of gerookte (meeſt ongezoute, hoewel ook wel gezoute) viſch, die zy, dan eens op koolen, dan eens in de Clappus-olie (dat hun boter is, alzoo zy geen Hollandſche boter zouden konnen eeten) braden, en ook zomtyds met Ritsjens kooken. Zy leggen die ook wel in kley, als in een korſt gewenteld, op koolen, die dus vry goed, en zeer gaar gebraden word, waar na zy 'er de kley, met ſchubben met al, aftrekken. Dit dan met bakaſſam, ritsjens, Lisbonſe of olyven-olie, limoen-ſap, en wat porot Ikan ('t ingewand van een viſch) gegeten, is by hen, en ook by de Hollanders een zeer lekkere ſpyze.

Papedo-bry.

Buiten dien koken zy hunne viſch, na dat ze ſchoon gemaakt is, ook wel in ſchoon water, waar in een weinig zout is, maar een walmtje op; leggen die daar na in een ſchotel, waar in zy ook wat van dat water doen (even als wy de rivierviſch eeten) drukken in 't zelve wat limoen-ſap, en ritsjens, of Tsjili (zo als zy 't met de Maleyers noemen) en eeten dit viſch-ſop dan met hun Papedo, 't geen een zoort van bry is als onze boek-wyten-bry, dog wat ſlapper, en wateragtiger) die zy van Sagoe-meel in een teyl, na dat het met een kommetje koud water gemengt, en allengskens 'er wat ſiedend water bygedaan, en geduurig met een ſtokje geroert is, met weinig moeiten zeer wit weeten te koken, houdende daar na wel met het gieten van ziedend water, maar niet met roeren op, voor dat zy 'er geen witte ſtippels of ſtreepen meer in vernemen.

Dezen aldus bereiden Bry noemen zy Lapia, of Papedo, die zy met geen lepel, gelyk wy, maar met twee ſtokjens, ider een ſpan lang, eeten, haſpelende die met de zelve eerſt zoo lang om, tot 'er een groote mont vol op de ſtokjes zitten blyft, die zy dan in dat viſch-ſop indoopen, en zo inſlurpen; 't geen een van hun grootſte lekkernyen, en een ſpyſe is, hoe veel zy ook gegeten hebben, die zy altyd nog konnen na-eten. Zy maken van weinig Sagoe-meel een grote ſchottel vol, en nemen die in een bamboes op de Coracora-togt zelf mede.

Toebereiding van Schildpads-vleeſch.

Als een ſmakelyke ſpyze zetten zy malkanderen ook Schild-padden-vleeſch (dat even als blank kalfs-vleeſch in gedaante en ſmaak is) voor. Zy koken dat in geen ketel, maar in een Bamboes, of groot riet, 1½ voet lang, in zyn eigen zop, doende daar zeker zamentrekkend blad, Dahon Songga Songga genaamt, als mede peper, zout, komyn, koriander-zaad, limoen-ſap, wat calappus-melk, gember, of lanquas, zonder eenige andere vogtigheid, by, alzoo uyt dat riet nog wel vogt onder 't kooken ſypelt, behalven dat 'er van zelf vogt genoeg by komt. Dit alles doen zy in die bamboes, die zy met jonge Dahon ſongga ſongga, of Dahon gilala, of Dahon bahroe bahroe (welke laatſte blaaden ook wel in 't waſſchen van 't hoofd-hair, en voor kraamvrouwen, om den arbeid te vergemakkelyken, gebruikt worden) toeſtoppen. Dit laten zy dus twee drie uuren lang niet op 't vuur, maar een voet 'er af ſtaande, gaar kooken, 't geen dan by hen, en ook by veel Hollanders (hoewel ik van al die Ambonſche, en verdere Indiſche, compoſten, noit gehouden heb) een zeer lekker eeten, en in de ſchotelen gedaan zynde, zoo vol ſop, of vogtigheid is, dat men 'er over verwondert ſtaat. Na dat nu 't gezelſchap groot is, bereiden zy veel van zulke leeden van een bamboes met dit ſchildpadden-vleeſch, om voor al daar van niet te kort te komen.

Zy eeten ook wel Ikan pindang (een ſpyſe van viſch) en kerri (op hare wyze) 'er af.

Zy maken van viſch ook een graag en verſnaperend koſtje, Kóho kóho, niet veel in ſmaak van onze ansjovis verſchillende. Zy bereiden die van kleene viſchkens als ſpiering, oori-meten, of ſwart-ſtaartjes, genaamd, haalen al de viſch (ſchoon geſchraapt zynde) van de graat af, en na dat zy daar van genoeg by een verſamelt hebben, drukken zy daar wat limoenſap, en ritsjens, in, doen 'er wat zout, geraſpte Atong (zekere vrugt, die zeer t' ſamentrekkend is) by, kneden dat door een, maken 'er als een fricka-del af, het welk dan in zich zelve door 't limoen-ſap, en de Atong (even als by ons de haring in 't zout) gaar word. Dit eeten zy met Sagoe, of Ryſt, zoo geerne, als iet anders, en dit is een koſtje, daar wel een dronk op ſmaakt.

Bacaſſam, en toebereiding.

Op hunne maaltyden is ook altyd Bakaſſam, zynde zekere Moſſeltjes, die zy in menigte, geſuiverd, in een pot doen zouten, en zoo vyf zes dagen in 't zout laten ſtaan, nemen die dan uit het zout, waſſchen ze ter degen op een teene ſeef, tot 'er al 't zout af is. Daar na koken zy azyn met groene gember, lanquas, en look, alle fyn geſneden zynde, voegen 'er eenige geſpouwe ritsjens, na dat 'er de korlen uitgedaan zyn, by, ook wat witte peper, en Nooten-muſſchaat, alles fyn geſtampt; dat zy 'er dan inſtroyen, dog laten dit dan te zamen, zonder de moſſeltjes op zich zel-

zelven eerſt wel kooken, daar na koud worden, doen 'er dan de moſſelkens by, roeren alles onder een, en laten het zo in die zelve pot tot 's anderen daags ſtaan, doende dat daar na in groote fleſſchen, boven op welke zy, tegen de quade lugt, wat olyven-olie doen, dat ze ſeer goed houd, zodanig, dat men die tot in Holland vervoeren, en aldaar goed brengen kan.

Men heeft ze die wit, en ook die ſwart is, dog de laatſte werd beſtgekeurt, en is ook het minſt te krygen.

In deze Bacaſſam doopen zy hun viſch, of vleeſch, en verklaren, dat dit meede een zeer lekker eeten is, 't geen ik gelooven moet, om dat het ook de meeſte Hollanders getuigen.

Nevens die Bakaſſam zetten zy ook hun Porot-ikan, of 't ingewand van de viſſchen (dat zy mede zouten, en op hare wyze dus ook toebereiden) op tafel, waar in zy dan wat limoen-ſap en ritsjens doopen, en dat zo eeten.

Zy voegen daar ook wel allerley kleene moſſelkens, alikruiken, en zulken ſpitstuig meer, by hen Sipot genaamt, (die zy 's avonts by laag water ſoecken) by, kookende die maar met wat gekloptе groene gember, water, en zout (gelyk dat ook de ſauſe daar toe is) op.

Alles wat wy met boter doen, doen zy met Clappus-olie, waar in zy hun viſch, vleeſch, en alles braden, en die men ook (als de olie verſch is) van booter nauwlyks onderſcheiden kan, hoewel ik die olie niet kon verdragen, en het aanſtonds proefden, een reden, waarom ook al hun eeten my tegenſtondt.

Calappus-melk, en Bry. Van de geraſpte Clappus-noot maken zy een zoort van melk, en van die melk met ryſt een zoort van Ryſtenbry, die al zeer na by de onze komt, dog een ſcherpe tong kan altyd de ſmaak van de Calappus-melk van de andere onderſcheiden.

Herten- en Bokken-vleeſch op hun Tafel. Zy bedienen zich ook veel van Herten-vleeſch, in de zon gedroogt, by hen Dinding genaamt. Ook wel van vette Bokjens.

Deze Herten-beeſten weeten zy zeer gemakkelyk na de plaatſe, daar zy ze hebben willen, te lokken, alleen maar met het Coeſcoes, of lang ſny-gras af te branden, op welke ziltige aſch die beeſten komen aaſen; behalven dat het zelve een zoort van miſt op het land is, dat *Virgilius* in zyn tyd al wiſt, alzo hy *Georg.* Lib. 1. vs. 84. zegt:

Sæpe etiam Steriles incendere *profuit* agros,
Atque Levem ſtipulam *crepitantibus* urere flammis.

Dat is:

't Is dikwils goed geweeſt op lang verdorde Landen,
De lichte ſtoppelen *tot* Aſſche te verbranden.

Hoenderen gebruiken zy ook, dog zelden, bradende dit alles mede in Clappus-olie, of aan bamboes-ſpeeten; hoewel zy die ook met look kooken; dog het berciden van hoenderen gaat zoo morſig toe, dat 'er imand de luſt van overgaat, om ze te eeten. Zy dooden die zelden voor zich zelven, ten waare die verminkt, of dat zy bekommert zyn, dat ze ſterven zullen; bewarende de andere voor groote maaltyden; dog de ſtuit van een hoen aan een inlandſche dogter (wie 't ook 't zy) aan te bieden, is een groot affront. Als ook Hoenderen, Vleermuiſen, Coeſo coeſo's Eyeren, enz.

Vledermuiſen, en Koeſo koeſo's (zekere dieren by na als konynen) bereiden zy ook op hun manier tot een lekkere ſpyſe.

Eyeren gebruiken zy mede op die maaltyden, 't zy hard gekookt (dat nog 't beſt voor my was, alzo ik evenwel iet van 't hunne, buiten 't geen ik 'er zelf brengen liet, proeven moeſt) 't zy Kalfsoogen, of wel een ſtruif in de olie gebakken 'er af gemaakt; maar een ey, daar een kieken in is, is voor de Koning, en de eerſte Perſoon aan de tafel onder hen, en die eten dat voor de grootſte lekkerny, die men hen aanbieden kan. Een Ey met een kieken 'er in voor de eerſte aan Tafel.

Zy hebben my dat dikwils aangeboden; dog ik kan niet zeggen hoe het ſmaakt, alzo ik my op 't zeggen van den Koning of Orangkaja, die naaſt my zat, en dien ik het overgaf, geruſt hield; hoewel hy betuigde, dat hy die eere niet weerdig was, en die my alleen toequam.

Zy zyn ook groote liefhebbers van de Padde-ſtoelen, die op de Sagoe-boomen groejen, hoewel 'er ook op de Nooten-ſchillen of bolſters voortkomen, die uitnemend van ſmaak zyn, zoo de liefhebbers zeggen; dog de Amboineeſen zyn meeſt voor de eerſte, welker ſteel wel een kinder-arm dik, en waar van de kroon wel als een ſpan, en zomtyds grooter, ja als een bord, in de rondte is. Zy groejen ook wel op andere boomen, dog die konnen in ſmaak by deze niet haalen, die, volgens de de getuigenis van veel Hollanders, zeer malſch, en goed zyn. Ik hebze geproeft, die op de Nooten-Muſcaat-bolſter gegroeit waren; dog zy behaagden my ganſch niet, en waren als leder. Padde-ſtoelen.

Een van hunne lekkerſte ſpyſen is ook de Sagoe-worm, zynde wit van gedaante, Sagoe-wormen

te, en een lid van een duim lang en dik. Zy vinden die in oude verrotte Sagoeboomen. Deze braden zy aan ſpeetjens, en zy zyn, zo voor hen, als veele Hollanders, een groote lekkerny.

Sagoe met roode Boontjes, als ook Sagoe Borneo.

Ook hebben zy een ſchotel, die uyt Sagoe met roode gekookte boontjes gemengt, en nog een andere van Sagoe-Borneo, die uyt korlkens als de Gierſt beſtaat, daar zy ook een zeekere zoort van geen onaangenaame Bry af maaken.

Calappus-pit.

De Cokos of Clappus-noot, of wel 't harde pit van dien, eeten zy ook tot hun Sagoe; behalven dat zy 'er (gelyk wy bevorens zeiden) ook hare Calappus-melk af hebben. Zy raſpen de Noot op een raſp, als een korte ſcharpe heekel gemaakt, mengen die met wat water, kneden dit wel door een, en maaken 'er dus een goede vette melk af, die zy ook tot velerley zoorten van gebakken, bry, en andre ſpyſen, gebruiken.

Canari, en Bagèa.

Op alle maaltyden hebben zy ook Canari, oude of jonge, zynde een zoort van Amandelen, die, met zout gegeten de onze zeer ver overtreffen. Ook maaken zy van die vrugt, en van Sagoe, te zamen geſtampt, en in een blad, als de worſt by ons geſtopt, een ſoort van banket, by hen Bagea genaamt. Zy leggen dit op een mat, waar onder zy zo lang rooken, tot het hard is, om 't lang te konnen bewaren.

Wawo.

Ontrent de volle maan in April ziet men (voornamentlyk by den Roodenberg, en een quartier uurs beooſten het Kaſteel) zeker ſlag van lange dunne rosagtige wormen, als kleene duizendbeenen, die zig als een groote ſoom langs ſtrand, bylonder daar het wat klippig is, vertoonen, die men daar dan met handen vol grypen kan. Zy noemen die Wawo. De zelve glimmen by avond, als vuur, tegen welke tyd ider uytgaat, om zynen voorraad daar af op te doen, alzo zich die wormen maar drie vier dagen in 't jaar vertoonen, even gelyk men by ons de haft, of 't oeveraas ook maar een korten tyd ziet. Deze wormen weten zy mede zeer wel in te leggen, en daar van een zoort van zeer goede bakaſſam te maken, die zig, groen vertoont, en, zo zy zeggen, zeer wel ſmaakt dog zoo men maar eenen dag wagt met die te zouten, ontlaten die wormen zodanig, dat 'er niets, dan ſlym, van overblyft.

Oebi, Combili, Caladi, Batatas, enz.

Oebi, Combili, Caladi, Batatas, en meer andere gekookte wortelen, ook wel Soekom-ganemoe Nangka-en Tsjampedaha-korlen gekookt, en die byna als Caſtanien ſmaken, ziet men daar mede in 't verſchiet, waar by dan nog velerley zoorten van Sajors (of Spenagie op hun manier) en verſcheide zoorten van groente, als Sajor Kalapa, of Sajor Kangkong, (zynde uitſpruitzels van zeker jong boomken, wel na een kleene Calappus-boom gelykende) Sajor Bajang (die ſchoone Spenagie geeft, dat eetbare boom-bladen zyn) Sajor Ganemoe, of Sajor Bamboe (jonge uitſpruitſels van die boomen) of Sajor Kelor (die by na als onze Aſpergie is) Palmiet (die zeer na by bloem-kool komt) Sajor Pakoe (dat goede Salade geeft) Sajor Sawi, en meer andere kruiden, gevoegt, en die op hun wyſe met Comyn, Coriander zaad, Peper, Sout, kleene gedroogde Garnaat (die daar by Picols, ider van 125 pond, te koop is) Calappusmelk, Curcoma of Bobori, en meer andre dingen, geſtooft, of in olie gefruit, en aldus opgediſcht word. Verſcheide Sajors, of ſoorten van Groente, en Spenagie.

Zuiker-riet eeten zy mede, in kleene ſtukjens geſneeden, uyt de hand, daar aan zuigende. Ook koken zy Milie, of Turkſe Tarw (by de Amboineeſen Djagon genaamt) met wat zout, en eeten die ook zeer ſmakelyk op. Zuiker-riet, Milie, of Turkſe Tarw.

Dit is zo de gemeene trant van hunne groote Maaltyden; dog zo zy den Landvoogt, of de Hollanders daar by verzoeken (gelyk by 't trouwen, of 't aanſtellen van zommige grooten veel gebeurt) dan weeten zy ook wel zorge te dragen, dat de tafel, voor al boven aan, met goede Hollandſche ſpys, en drank, voorzien is. En deze maaltyden (gelyk mede de geduurige proceſſen) bederven de meeſte Amboineeſen in den grond.

De Opdiſſers dezer Spyſen.

Deze hunne ſpys werd niet, gelyk wel by andre Ooſterſche volkeren, door Vrouwen (hoewel die alles bereiden) maar door mannen, opgediſcht.

Hun Dranken.

Wat nu hunnen drank belangt; de gemeene, en ook de beſte, geſondſte, en oudſte drank der wereld is fontein- of river-Water, dat hier zo uitnemend ſchoon valt, dat het eer geſmolten Cryſtal, dan water, gelykt, en zulks niet alleen na de gedagten der Amboyneeſen, maar de meeſte, ja de aanzienelykſte Hollandſe vrouwen, en veele Europiſche Mans, drinken, door den dag, niet liever, dan gekookt water, hoewel andre liever kleen bier kieſen, van welk zoort ik altyd geweeſt ben, om dat my 't water te koud, en te ſlap in de maag was. Anders is 't water van Amboina, en van 't eiland Dinding, voor 't beſte van Indiën beroemd.

Water, Saguweer, Towak, of Arak, enz.

Buiten 't water drinken zy ook geerne 't zap van een jonge Calappus- of Cokos-noot. In plaats van wyn gebruiken zy Saguweer, ook wel Towak, of Suri, zynde 't eerſte de vogt van de Saguweer, - en het tweede de vogt van

de Calappus-boom. Op dat hen die nu te beter bekomen, en wat meer kragt hebben mogt, maken zy die met zeker hout bitter, en dan verſchilt zy niet veel van onzen alſem-wyn; daar zy dan al een roes van konnen drinken. Dit is een drank, die ook veel Hollanders zeer wel ſmaakt, en die, matig gedronken, gezond, maar ſchadelyk voor veel zoldaaten is, om dat zy zich daar in zeer veel te buiten gaan.

Ik heb noit eenigen inlander gezien, die daar van 't allerminſte ongemak had; en hoewel men zich daar aan alzo dronken drinken kan, als aan wyn, ſiet men echter zeer weinig Amboineeſen daar van oit quaad gebruik maaken.

Arak, zynde een zoort van Anys, en Knyp (die nog ſlegter als 't eerſte is) gebruiken zy over tafel, in plaats van Wyn, en wel by andre gelegentheden als Morgendrank; dog zy drinken zeer geerne Spaanſche, en zoete Franſche, dog houden van geen Rynſche Wyn; maar al de Hollandſche dranken en gelyken hen niet, om de hooge prys, alzo een kan Wyn of Bier zes of agt Schellingen, en een fles Brandewyn van drie pinten twee à drie Ryxdaalders gelden moet.

Nog is'er een drank by den Inlander, Brom genaamt, die van Ryſt gemaakt, dog by hen niet veel gedronken word; hoedanig het ook met Sacki, een Japanſche drank, en Sampſoe (een Chineeſche) is, die beide wel zeer goed en verwarmende zyn; dog de eerſte is vry dier, alzoo een fles wel op 10 of 12 ſchellingen komt te ſtaan; maar de Sampſoe is veel minder van prys, dog al wat koppig, en een Amboinees drinkt nog veel liever Saguweer.

De Vrouwen der Amboineeſen drinken meeſt water, maar konnen zy by gelegentheid (dat hen weinig, dog by myn komſt wel gebeurde) wat Spaanſche Wyn krygen, daar konnen zy wel zo veel af drinken, dat het hen bevangd. Anders heb ik noit van een dronkene Amboineeſche vrouw hooren ſpreken.

Van Kaweh (dat is, Coffi) of Thee te drinken, weeten zy zeer weinig; hoewel zy 't laatſte nog wel eens (voor al als 'er Hollanders by hen komen) doen.

Men heeft in Amboina niet alleen ſchoon water, maar ook uytnemend born-water, niet verre van den Olifant, ontrent een Thuin, die my toegekomen heeft, daar het wel twee drie voeten hoog uyt de grond borrelt; dat men het ziet. Men heeft dat in de tyd van de Heer *Schaghen* eerſt ontdekt, en zeer dikwils heerlyk daar van geborneert.

Na dat wy nu alles, dat zy op tafel opdiſſchen, hebben geſproken, 't geen voornamentlyk geſchied is, om dat het weinig van andere, en ook niet wel beſchreven is, zo moeten wy nog van hun vuur, en zout, een weinig melden.

Wyſe van Vuur.

Het vuur, waar op zy hun ſpys kooken, maken zy zo niet, als wy, maar zyn veel behendiger, en vernuftiger, om zig daar van, al waren zy ook in 't boſch, zonder tintel-doos (die zy noit gebruiken) metter haaſt te voorſien, wryvende of draejende maar zeker kleen hard, zoo ſterk tegen een ander zagter uytgehold, houtje, dat zekere brandbare ſtoffe, of een zoort van plukſel, daar ontrent gehouden, aanſtonds in brand vliegt.

En Sout te maken.

Om 't Sout te maken, hebben de Amboineeſen een byſondere manier, en dit was van ouds een voorrecht van die van Hoekorila, op Leytimor, om dat die zulks 't beſte wiſten te doen, 't geen zy niet als 't onſe, te weeten kleen, en gekorrelt, maar in groote klompen, hebben. Ja, zoo imand anders zig aanmatigde Sout te maken, daar over was ſtraks Oorlog.

Zy nemen zeker oud vermolmd hout, dat by hen aan ſtrand komt aandryven, dat zy beſweeren, droogen, verbranden, en welker aſſche, zy al geduurig met ſout-water zoo lang begieten, tot dat 'er op de grond een groote klomp Sout van voortkomt. Ook maken zy Sout van zee-water, en de aſch van zekere bladen, die zy wel twee à drie dagen aan een in een pot koken, en vinden dan 't zelve, wel gekookt zynde, zeer goed op de grond leggen.

Zulken of wel een diergelyk Sout, plagt men in oude tyden ook (zoo *Livinus Lemnius*, *de Occultis naturæ miraculis* L. 3. C. 3. zegt) in ganſch Nederland te gebruiken. Zy dolven zooden uyt de aarde, welke dagelyks door de zee beſpoelt, en dan van hen tot aſſche verbrand wierden. Deze aſch beſprengden zy ook allenskens met water, en kregen 'er een ſchoon helder-blinkend Sout van; Zel- of Zil-ſout genaamt. Zelf wil men, dat de Stad Salt-Bommel na dit Sout-maken zo genaamt zou zyn. Dog dit was een geheel ander als 't Franſch, of Spaanſch Sout, dat Zeewater was, door de hitte der Zonne droog en hard gemaakt; dat, ſwart van aard zynde, daar na hier te land in Keeten gezuivert en wit gemaakt word, 't welk hoe langer hoe meer doorbrekende, is die oude, koſtelyker, en ongemakkelyker wyze van Sout te kooken nagelaten.

Ook plagten de oude Hollanders wel om de drie vier jaaren de ſteenen

uyt den haert te breeken, en de ſtukken, die vol Sout ſtaken, in een groote pan, of pot, op 't vuur te ſetten, en daar luſtig zee-water op te gieten, 't welk eenige uuren zo geduurt hebbende, zy zeer wit zout op den grond vonden, dat men kleen Sout, of klink-ſout noemde, om dat die ſtukken zeer hard zynde, klonken; ook wierd dit om zyn witheid voor tafel-ſout gebruikt.

Zy kookten ook nog een Sout uit zeker kruid, Kali, of Krabbe-quel, genaamt, om dat het door zyn ruigte de Krabben belet voort te kruipen.

Die van Azem (een Ryk ontrent Dekka in Bengale) maken het Sout of van Moſch, dat zy droogen, en branden, of wel van drooge Piſang-bladen, die zy meede tot aſch verbranden; dog om dat die aſch te ſcherpen ſout geven zou, verzagten zy die door ze in 't water te doen, en ze 10 of 12 uuren te roeren, kleinſen die dan driemaal, koken ze dan weder, 't geen dan, na mate dat het lang kookt, dik op den grond werd, en redelyk goed Sout uitlevert.

Tacitus zegt *Annal.* L. 13. p. 256. dat de Katten, en Hermonduren (tuſſchen Heſſen, en Opperſaxen woonende) over de beſitting van een Rivier oorloogden, van waar zy hun Sout kregen, ſprengende water op een grooten hoop ontſtoken hout.

Na de beſchryving van hunne maaltyden komt ons 't gevoegelykſt voor van hun Speeltuigen, Danſſeryen, en Geſangen, alzoo die dan onder hen meeſt gebruik hebben, te ſpreeken.

Van de Speeltuigen der Amboineeſen.

Wat de Speeltuigen belangt, die zyn by na de zelve, gelyk by andre Indiſche volkeren.

Het eerſte Speel-tuig, dat men op alle vreugde-tyden gebruikt, is de Gong, eigentlyk een Javaanſch ſpeeltuig, zynde een groot rond koper Bekken, dat hol, en van onderen na binnen wat toegebogen, en waar op boven een dikke ronde knobbel, een groote vuiſt groot, in 't midden is, waar op zy met een bekleeden hamer, of met iet, dat wat ſagt, en egter hard genoeg is, om dat werk te doen, gewoon zyn te kloppen. Zy zyn in Ambon zeer geagt, hoewel nu zo veel niet, als van ouds, om dat 'er te veel van Java quamen. In Ternate zyn zy in die achting niet.

Gongen.

Die Gongen heeft men groote en kleene. De groote zyn wel twe voeten, of anderhalve voet, in de middellyn, dog men heeft 'er ook van een voet, van 3 quart, en een halve voet. Men ziet ze by de andre ſpeeltuigen, mede verbeeld.

Dit zyn mede van de grootſte en eerſte ſchatten der inlanders. Een groote koſt wel 10 of 12, een kleene 6, 5, 4, en ook wel minder Ryxdaalders.

De groote gebruikt men, om 'er een, of, als 't volmaakt zyn zal, twee, digt by malkander aan een doorgaande dwarshout, dat ergens op ruſt, 3 à 4 voeten hoog op te hangen, waar op dan een kaerel, des kundig, zeer net een zekere zoort van maat ſlaat; 't geen een ſwaar en doordringend geluid geeft.

Tataboang-ſpel.

By, en buiten die groote Gongen, zit nog een ander man op de grond, die 5 à 6 kleene Gongetjes voor zig heeft, die hol op een kleen bankjen, dat plat vierkant is, leggen, en waar op hy met twee bewoelde ſtokskens, dan op 't eene, dan op 't ander Gongetje ſlaat, ook wel na de mate, maar die veel raſſer, dan de andere, ſpelende; dog egter zodaanig, dat ider ſlag op de groote Gongen in een halve maat net, en 't ſpeelen op de kleene gongetjes als in een maat van 16 deelen (zoo de Muſicanten ſpreken) beſtaat. Dit rinkel-werk van kleene Gongetjes byeen, noemen zy het Tataboang-ſpel.

De Tifa.

Hier by werd dan nog door een ander op een Trommel, of Tifa, (dat my van 't Hebreeuſch תֹּף. of תף. Toph een Trommel, afkomſtig ſchynt) even zo, en na die maat, die de ſpeeler op de groote Gongen gewoon is te houden, geſlagen, hoewel die beide, ja die alle, ook gewoon zyn hun maat dan te verhaaſten, het zy wanneer zy hem, die danſſen of ſpringen zal, eer hy nog uytkomt, uytlokken, of wel wanneer zy hem, reeds al gekomen zynde, tot een veel raſſer Dans aanmoedigen willen, even eens, gelyk men in de Muſycq ook wel gewoon is preſto, en preſtiſſimo, te ſpeelen, of de maat te verhaaſten.

Hun Tsjakalile, en Tsjakalile.

Na dit ſpeelen zyn zy gewoon te hoewel zy ook na de maat van een kleene Gong, en Tifa, gewoon zyn op hunne Vaartuigen zoo net te ſcheppen, en te roeyen, dat men 'er over verbaaſt zou ſtaan.

Tsjakalile beteekent in hun taal, danſſen als een wilde, verwoede, of als een Alfoerees al danſende te koomen aanſpringen.

Dit doen zy gemeenelyk by groote maaltyden, wanneer 'er, pas na de zelve getsjakalield werd.

Op de klanken van de Tifa en Gongen, die over en weder, dan op de eene Gong, dan op de andere, geſlaagen werden) komt eerſt een kaerel, als een Alfoerees gekleed, met takken en bladeren van bomen bedekt, zeer wild met zyn groot ſchild en ſwaard (hoedanig wy die bevoorens al afgebeelt hebben)

als

als ook met een Helmet en een pluimagie van Paradys-vogels, op een groot plein aanſpringen, daar eenige tyd alleen maar ſchermutſeerende, ſiende als verwoed dan eens na de lucht, dan eens na de aarde, dan eens rondom, als of hy de ganſche wereld dwingen zou, en doende zomtyds ſprongen van een el twee drie hoog, en dan eens zyn Torana, of ſpies, zeer hoog in de lugt werpende, en die, zoo als hy die net vangt (dat noit miſt) drillende. Zomtyds gebeurt het wel, dat 'er een twede by komt, die met en tegen hem eenige tyd, als ware hy zyn party, ſchermutſeld, 't geen wat geduurt hebbende, zoo komen zy onder 't verwakkeren van de maat, met een verſchrikkelyke loop ider met zyn bloot ſweerd na den eerſten perſoon van dat gezelſchap, leggen ſchild en ſwaard aan zyn voeten neder, buigende zig, terwyl zy al hurkende voor hem zitten, zeer eerbiedig met hun hoofd neder, en houdende de handen tegen hun voorhoofd aan, waar na zy hunne wapenen weder opvatten, en vertrekken; terwyl zich andere weer gereed maken, om op de baan te komen, 't geen men, als zy haaſt verſchynen zullen, aan 't ſlaan van de Gongen, ten eerſten hooren kan; die dan eerſt maar met vyf à zes ſlagen tergender wyze uitgelokt werden.

En Dansſen. Behalven dat men nu die bovengemelde ſpeeltuigen tot het Tsjakalile gebruikt, zoo zyn die ook van geen minder gebruik onder 't Danſſen, alzo zy aan de danſſers, en danſſereſſen, de maat geven, die hun geheel lichaam daar na draejen, en den ſprong daar na geheel weeten te richten.

Mannen en Vrouwen danſſen niet te ſamen; maar ider ſexe, of geſlacht, byſonder; en de danſſen der zelve zyn verſcheiden.

Zy hebben eenen Dans, die zy Lego Lego noemen, dat is een grooten rondendans, waar onder zy ook wel gewoon zyn malkanderen toe te zingen, dat zy Aſſoy noemen. Dog de Oeliſiwa's hebben ter eeren van hun ouden Afgod, Boetoh Oeliſiwa (dat de rechte Priapus der ouden op zyn vuilſte is) een groote Lego van negen dagen, en de Oelilima's, een van vyf dagen aan een. Deze Boetoh Oeliſiwa voerden die van Soya op hare Coracora, dog in 't verborgen: want anders zou 'er de Fiſcaal aan rieken.

Die van Hoewamohel begonden van ouds haar Lego Lego lingsom, en de hedensdaagſe Amboineſen rechtsom.

Maar veel fraejer is het Danſſen, of van twee mans tegen een, dat ook wel met twee bloote kriſſen, zeer aardig gedaan word, of van twee, ook wel van vier vrouwen, te ſamen.

Hun Danſſen is niet, gelyk dat der Europeers; maar beſtaat meeſt in een zeer ſwakke draejing en buiging van 't lichaam, die dan by allen eenparig, even eens, en zoo fraai na de maat geſchied, dat men reden heeft, om 'er zig over te verwonderen. Als nu de Speeltuigen de maat verhaaſten, weten de danſſers, of danſſereſſen zich daar met zeer luchte ſprongen onder het danſſen ſeer net na te ſchikken.

Zomtyds hebben die danſſers, of danſſereſſen, ook wel een Zyden neusdoek, of een Zyde kleedje in de handen, waar mede zy wonderlyke draejingen maken. Andere hebben een fray kleedje van Zyde of Chits om het lyf, hangende hen een ſlip over de linker ſchouder heenen, en dat wel zoo lang, dat zy byna ſleept.

De mans hebben behalven dit wel Tulbanden op 't hoofd, of twee neusdoeken in de hand, anders is het al meeſt eveneens. Zy zyn op hun allerbeſt dan gekleed, met een appelbloeſem, of blaeu, of rood badjoe, of opperkleed van grof Catoen, of Neteldoek, ider na zyn ſtaat, met een Sluyer om 't lyf, met bloemen in 't hair, met een ſtreng 'er afhangende. Zynde de Danſſers èn Danſereſſen, altyd jonge, en ongehuwde lieden.

Als zy beginnen, ſombayen, of groeten zy 't Gezelſchap, met de handen boven 't hoofd te houden, 't geen zy ook doen als zy 'er uyt ſcheiden, zonder dat mannen of vrouwen dan van eenige andere groeten weten.

Zo ras die groet gedaan is, ſcheiden zy van malkanderen, ider na een byſonder einde van de baan, of van 't plein, danſſende dan met veel luchter ſprongen, en met meer verandering van plaats; dog, zoo 't vrouwen zyn, die ſchynen dan over de grond te ſcheeren, of als te ſweeven, dat zy zeer aardig, geſwind, en lucht weten te doen, zonder dat men by na merkt, hoe zy hare voeten verzetten, dan naderen zy weer allenskens tot malkanderen, en ſtaan eindelyk bot ſtil, zonder zig met de voeten van die plaats te bewegen; maar ondertuſſchen beſtaat dan al hun danſſen voor een korten tyd, alleen in 't konſtig, aardig en net draejen van haar lichaam, armen, knyen, en hoofd, na de maat, daar mede gelyk knikkende, dan eens met de eene, dan weer met de andre knye, 't geen men bekennen moet, vry fraey te zyn, en dat ook de eene veel beter doet, als de andre. Dan ryſen zy eens weer op, als of zy uyt een diepen ſlaap quamen,

ſcheiden weder van een, zien dikwils na de lucht, als in diepe verwondering over zich zelven zynde, dog al haar treeden, en paſſen komen altyd, na de maat, gelyk op, en ook gelyk neer te gaan, zo dat men haar geen eene pas zal zien miſſen, of de eene anders, dan de andere doen.

Dit duurt zo eenigen tyd, tot dat 'er yemand is (want dat is de gewoonte by hen) die met een fraey Zyde, of ander kleedje, of een moy Oeti Oeti, of vrouwen-kleedje dat zy onder dragen, na buiten komt loopen, ſlaande dat de vermoeide deern, of jongeling, zo om 't lyf, als of zy hem, of haar als bidden zig niet meer te vermoejen, en dat hen met eenen ook geſchonken werd. En dit zyn almede zaaken, die den Amboinees uytmergelen.

Als ook hun Zingen.

Onder dit danſſen zyn zy gewoon, zoo vrouwen, als mans, ook helder op te Zingen. Hunne Liederen vervatten de oudſte zaaken van hun Land, en Geſlacht, en zyn, by gebrek van ſchryvers, gelyk als hunne Jaarboeken. Zy gaan zeer veel over den lof van hunne dappere helden, en de daden van hunne Voor-ouders, die daar in bewaart en als vereeuwigt werden. Zy behelſen ook andere oude zaaken, hun Land, Dorpen, Stranden, Koningen, enz. betreffende, en eindigen altyd in hun periodes met *e-eeee-eeeee*; en dit duurt zoo niet alleen by dag, maar twee drie dagen, en nagten, (dat my wel ſchrikkelyk verveeld heeft) over eenen boeg. Zy houden die eerſte *e*, een heele maat in de Muſicq uyt, en de vier volgende *e'* ider een agtſte van een maat, daalende van de eerſte *e*, daar zy een hooge *La* van maken, dus allenskens tot de *Re* af, terwyl zy tuſſchen beiden eenige woorden tot lof van deze of gene uytgalmen, en dan zo met hun *e-eeeee*, eindigen, komende noit van de laagte na de hoogte te loopen; dog als zy geheel zullen uitſcheiden, eindigen zy met *ó-oooo-ó*.

Dus ziet men, dat deze hun Gezangen een groote overeenkomſt hebben, of met de Geſangen en Liederen der ouden, die den lof der Goden zongen, of met die der oude Hebreen, die zeer veel over de daden hunner Helden gingen.

Op de Maaltyden, en by andre gevallen.

Deze Gezangen hebben by hen niet alleen op die groote Maaltyden, en in byſondere gevallen, 't zy in, 't zy buiten de huiſen, plaats; maar even zoo zyn zy ook gewoon net op de maat te ſcheppen en te zingen, op haare vaartuigen, gelyk wy hier na breeder zullen aanmerken.

Hun Rabana.

Dit zingen van hen geſchied zomtyds ook wel op het geluid van de Rabana, dat een platte ronde Trommel, ontrent van een en een halve, of een en een quart voet in de middellyn, en niet boven een halve voet hoog is. Hier op kloppen en ſpeelen de Vrouwlieden, of jonge dochters, met haar vingeren mede zo net op de maat (maar dan zyn 'er geen groote, maar wel kleene Gongetjes, die men Tataboangs noemt, by) dat het te gelyk, op een aangenaame en niet al te ſterken wyſe van geluid, haar Singen regelt. En dit is de Trommel, waar van ik *Pſ.* 150: 4. en dit zyn de Trommelende Maagden, waar van ik *Pſ.* 68. lees, en ik vinde in hare maniere van Danſſen zeer klaar de Reyen der Ouden verbeeldt. Behalven dat ik de Macaſſaaren, en andren, diergelyke Geſangen ook wel in den Oorlog, terwyl zy voortrokken, heb hooren opheffen, Singende den lof van hunne Voorvaderen, en van hunne oude Helden, om malkanderen tot dapperheid aan te moedigen, waar onder zy zomtyds ook Blaastuigen gebruiken, en dan wierd het recht, gelyk *Virgilius* L. 6. *Æneid. verſ.* 165. van den wakkeren Trompetter, *Miſenus*, zegt:

Ære Ciëre vivos, Martemque accendere
Cantu.

Dat is:

Door Blaastuig *en* Trompet, *den moed hen* in te blâſen.

Teekening van verſcheide ſoorten van Trommels.

Om den Leeſer een denkbeeld van de verſcheide zoorten van Trommels, en alle deze verdere Speeltuigen, te geven, zoo vertoonen wy die hier op N°. XXXVIII. in twee Plaaten, met de Letters A. B. C. D. onderſcheiden.

Ontrent hun Gezangen moet ik nog zeggen, dat zy meeſt van dien aard zyn, dat 'er gemeenelyk een een vers eerſt opheft, en dan een ander hem volgt, en dan weer de eerſte, en zo vervolgens; hoewel ik de vrouwen ook wel ſaamen heb hooren Singen.

De naamen van hunne byſondere Geſangen.

Zy onderſcheiden ook hunne wyſen van Singen aldus: *Kabâta*, beteekent *langſaam te Singen*, hoedanig zy dat, of ſcheppende, of ergens aan trekkende (by voorbeeld als zy eenige balken voorthaalen) gewoon zyn te doen. *Haſoeha-a*, beteekent onder 't ſcheppen ras Singen; *Aſſoy* is eygentlyk imand vereeren met eenig geſang, daar de eene den anderen toeſingt. En *Toeto Hatoe*, is 't Geſang van twee of drie, die malkanderen toeſingen, zoo dat de eene voor en de andere na Zingt, dat van hun *Aſſoy* niet veel ſchynt te verſchillen.

Groote Tifa's.

Buiten de voornoemde twee Tifa's, by ons beſchreeven, waar van de eerſte zeer kleen, en niet boven een kleene voet in de middel-lyn, en pas een voet hoog

A
B
C
D
GEBRUIK DER ONDERSTAANDE SPEELTUIGEN.

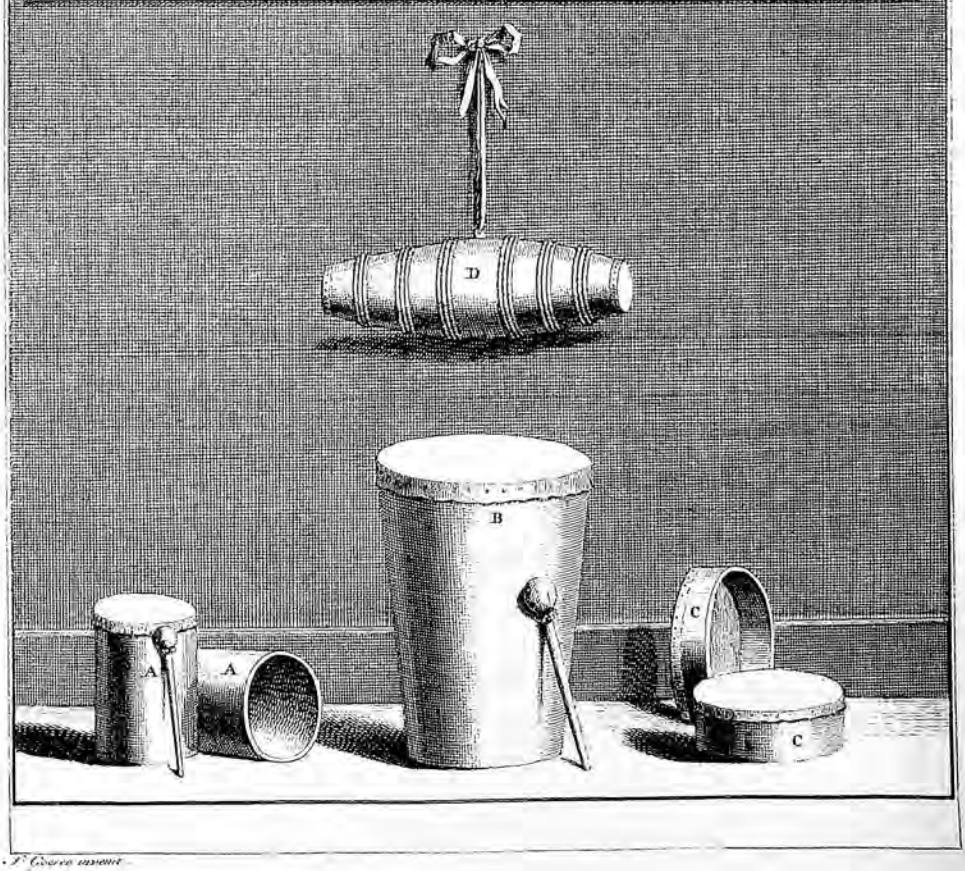
D
B
A
A
C
C

Zie Pag. 162.

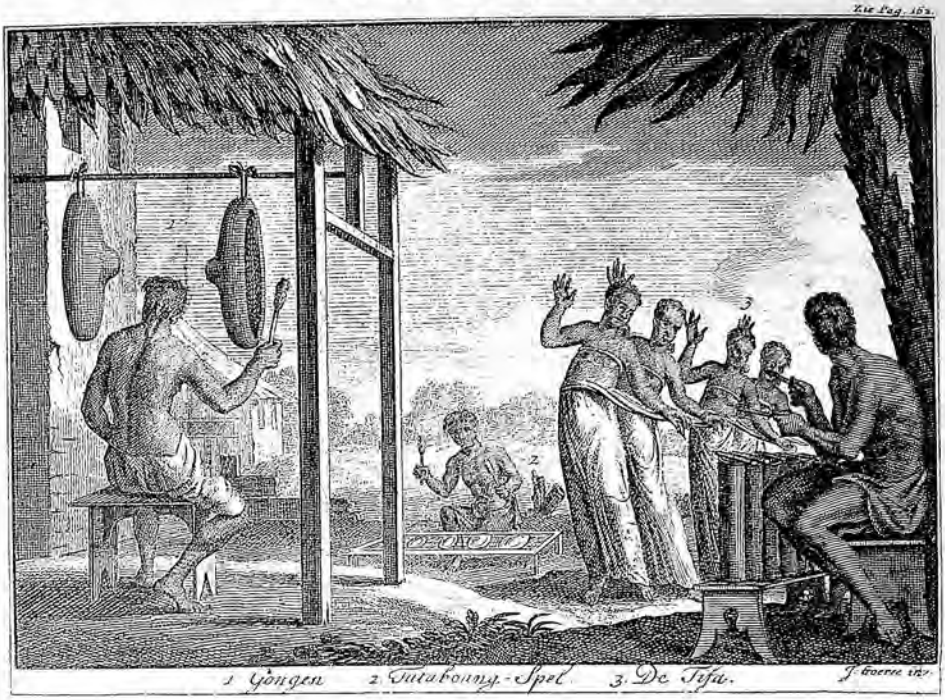

1 Gongen 2 Tataboang-Spel 3. De Tifa. J. Goeree inv.

hoog is, hebben zy nog een andre grooter ſoort, die wel ruim zo hoog als een half voet, dog wat ſmalder in de rondte is, die hen voor klokken by de Kerken dienen, om 't volk te vergaderen, en na de kerken te doen komen. Al deze Tifa's zyn van onderen open, en boven is 'er maar een vel over geſpannen.

En kleene Javaanſche Trommeltjes.

Nog is'er een andre ſoort van Trommelkens, die lang, ſmal en aan wederſyden met een kleen vel overtrokken zyn, die met de vingers aan wederzyden ook beſpeelt werden, en men den ſpeelman om zyn hals hangt; dog dit ſpeeltuig is zo zeer niet den Amboinees, als wel den Javaan, eigen, en vertoond een kleen toelaſtje.

Hun Gindîr.

Zy gebruiken nu en dan ook wel een ſpeeltuig, Gindîr genaamt, dat 8 à 10 Metâle ſtaafkens zyn, die of los ergens tuſſchen beiden, aan toukens als hangende, leggen; of die zy ook wel boven op eenige holle bamboeſen plaatſen, daar zy dan met een hamerken op ſpeelen. Een ſpeeltuig, dat in Holland met de naam van Metaale ſtaafkens bekend is.

Ik heb daar ook, voornamelyk onder de Baliſche Natie, de rechte Cymbala der ouden, of de Cymbaalen, gezien, zynde twee kopere kleene holle Bekkentjes, die zy, onder 't ſlaan op de Tifa en op de Tataboang, met beide de handen tegen een kloppen.

Teekening der Cymbaalen.

Men kan hare gedaante, in de Plaat N°. XXXIX. by de letter A. zien.

Onder de Speelen van vermaak, die ik daar ook wel gezien heb, is 'er een, dat zy Sepà noemen, dat is een holle bol, als een Sphæra mundi van Bamboes, of van Teenkens, gemaakt, die zy met 't hol van de voet, dog agter uyt, in de lugt weten te ſlaan, en die een ander ook even eens te rug ſlaat; 't geen by na als een ſoort van 't kaatſen der boeren is. Ook is'er een Spel van tyd verdryf, dat zy Tàbela noemen, zynde een kleen plat bankje met eenige verdeelingen van ſtreepen; dog hoe zy daar op ſpeelen, weet ik niet. Het Tsjongka- of Boontjes-ſpel (in Holland mede al bekend) is by hen zeer gemeen, en daar zyn 'er die het zo grif kennen, dat zy het altyd zullen winnen.

Andre Speelen tot tydverdryf.

Veel dingen zyn ſierlyk by hen, die by ons misſtaan zouden. Gelyk lange nagels, met Lacca ('t geen anders Alcanna by de Arabiers genaamd werd) rood gemaakt, voor een zonderling ſieraad by hen verſtrekken, alzo zyn by hen ook witte en zuivre tanden zeer gemeen, veragtende veele Europeers, die geele of blaeu-begroeide tanden hebben, een zaak, waar in zy ons buiten alle tegenſpraak overtreffen.

Verſcheidenerley zaaken onder hen in gebruik, of meer geacht, dan by ons.

Daar zyn 'er onder deze inlanders ook, die pek-ſwarte glimmende tanden (in navolging der Macaſſaaren) voor een groot ſieraad houden, gelyk zy die door konſt ook weten ſwart te maken; dog tanden, met goud overtrokken (gelyk men by de groote Vrouwen der

Macaſſaaren wel heeft) heb ik onder de Amboineeſen noit gezien.

Hun Huyſen. Wat nu de Huiſen, en Wooningen der Amboineeſen belangt, die zyn door de bank zeer ſlecht.

Zommige Groote, en vermoogende onder hen, hebben Planke Huiſen, die goed zyn; dog de meeſte Huiſen zyn van Gabba Gabba (zynde zekere takken van den Sagoe-boom, die een zeer gladde en blinkende ſchors hebben) gemaakt; dat, wanneer zy nieuw, en wel gemaakt zyn, vry fraay ſtaat, en goede Huiſen geeft; dog als zy oud werden, verlieſen zy veel van hare fraeje gedaante, en werden metter tyd ook zeer ondicht, alzo de pennen, en nagels, waar mede zy vaſt gemaakt zyn, door't verrotten der Gabba Gabba, beginnen ſlap te werden, en los te gaan. Ook zyn al hunne Huiſen maar van eene verdieping, en in verſcheide beneden-vertrekken verdeelt.

Huys-raad. Hun Huis-raad is ook zeer weinig van beſlag, beſtaande in 2 à 3 oude houte bankjens, of wel in eenige matjens, op welke zy zitten, wetende zeer weinige (dan die met ons verkeeren) van ſtoelen. Zy maken die bankjes zelf meeſt, ook hebben zy een ander zoort van groote breede banken van heele Bamboeſen, dog die in 't midden van de zitting geſpleten, doorlugtig gelegt, 3 à 4 voeten van de grond, 6 of 8 voeten lang, 3 à 4 voeten breed, en voor hen van groote nuttigheid zyn, niet alleen, om daar by dag op te zitten, en te eeten, maar om 'er nagts ook op te ſlapen, alzo zy 'er niet, dan een matje, op ſpreiden, en 'er maar een hoofd-kuſſen, met Capoc, of maar met boomblaaden gevuld, op leggen: want bedden, matraſſen, dekens, of ſlaap-lakens, kennen zy niet; maar zy gewennen om zig naakt met een groot dek-kleed, als een ſluyer, die zy maar om 't lyf ſlaan, te dekken; hoedanigen gewoonte, van zig 's nagts maar een dek-kleed om 't lyf te ſlaan, my ook toeſchynt onder de Jooden plaats gehad te hebben, wanneer ik de plaats *Marc.* 14: 51, 52. naleés, alwaar wy by 't vangen van *Jeſus* iet diergelyks aldus beſchreven vinden: *Ende een zeker Jongeling volgde hem, hebbende een* lywaat *omgedaan over het* naakte [lyf,] *en de Jongelingen grepen hem. Ende hy, het* lywaat, *verlaatende, is* naakt *van haar gevloden.*

Hun verdre Huisraad nu beſtaat in wat potten en pannen, die zy zelf zeer ſlegt maken, verglaſende die met wat harpuis; en, die de moeite zelf niet willen doen, koopen of ruilen de zelve van die van het dorp Ouw, op Honimoa, die de beſte potten maken.

Hun Tafel-laken, en Bord, zyn meeſtentyd Piſang- of Caladi-bladen, die groot en glad zyn, en die zy ieder reiſe verſch nemen; hoewel zommige zig wel van grove Chineeſche borden bedienen. Onder de vermogende egter vind men goede Porcelyne ſchotels, borden,

en veel andere dingen die de tafel vereiſcht, ook wel Tafels, en Stoelen, immers zo net, als by de Hollanders zelf; dog zulke zyn 'er weinig.

Een van de beſte ſtukken Huis-raad is hun koper Pinang-bekken (want ſilver vint men 'er weinig, dan by eenige Koningen, of Vorſten) zynde rond van gedaante, en wat diep, ſtaande op een kleene voet, en in zyn middel-lyn een hout-voet breed, en een halve voet diep, zynde rondom aan zyn boven-rand doorluchtig, en doorgehakt. In 't midden derzelve legt een langwerpige platte bus, ontrent een ſpan lang, boven aan een hand breed, en na beneden wat ſpitſer toeloopende, zoo dat het aldaar maar twee duimen of vingeren breed blyft. In deeze bus ſteeken zy eenige Siri-bladen, die zy tot het eeten der Pinang gebruiken. Aan weerzyden van deze bus ſtaat een kleen rond bakje, als een Coffykopje, waar in zy hun Pinang, oude en jonge byſonder, in 't eene gekloofd, in 't andre toegemaakt, gewoon zyn te leggen. Deze kopjens hebben een voetje, van een duim hoog, en ook een doorlugtig randje.

Hier toe behoort ook een bakje of potje, als een thee-kopje van groote, waar in zy kalk doen, om die op een Siri-blad, dat anders te veel zamentrekt, te ſtryken, en die zodanig daar mede te matigen, dat zy bequaam zy, om te eeten.

Hier toe nemen zy meeſt witte, dog de welopgevoede, roode Siamſe Kalk; dragende die ook wel in een Silver kalk-doosje (als een kleen hert van gedaante) by zich.

Ook behoort hier toe een Tsjelakatti, de gedaante van een breede ſchaar en voor aan, daar't vaſt is, die van een draak hebbende. Men drukt dit agter aan met de hand open en toe, en zy zyn gewoon hier mede de Pinang-vrugt te klooven, of door te ſnyden, en die geſpouwe ſtukken in die twee kopjens, ter zyden de voornoemde bus, te leggen, of die eerſt in een Siri-blad, waar op wat kalk geſmeert is, te winden, net vaſt te maken, en in zo een kopje dan gelegt zynde, de gaande en komende vrienden aan te bieden; een zaak, die noit vergeten, of anders voor een groote hoon en onhoflykheid, gehouden word, 't welk daarom gemeenelyk, zoo als iemand inkomt, en zit, word gedaan; wanneer men de mannen de Pinang zoo gemaakt aanbied; dog de vrouwen geeft men dit geheele bekken ten eerſten over, om die zelf na haar ſmaak te maken. Van dit Pinang-eeten, dat hen een aangenamen adem, friſſen mond, en ſuiver tandvleeſch geeft, maken zy zoo veel werk, dat zy veel liever hun eeten, dan den Tabak, of Bongkos, en Pinang, verlaten zouden; dog hier van breeder onder de ſtoffe van de Pinang-boom en vrugt.

De Beeſemen zyn als jonge ryskens, van de graaten of ſteelen, binnen in de Calappus, of Saguweer-bladen zittende, gemaakt. Zy weten wel van veegen; maar van ſchrobben, of ſchuuren maaken zy geen gebruik.

Men ziet ook in de Huiſen geen Kaſſen, of Cabinetten, maar wel eenige Toetombo's boven een, van die zoort, die de Cerammers maken, of wel van een ſlechter zoort, waar in zy deze en gene goederen gewoon zyn te bergen, die zy dagelyks nodig hebben: want anders zyn zy gewoon goederen van veel waerde hier of daar onder de aarde te begraven. Deze dooſen zyn langwerpig vierkant, twee of drie voeten lang, en een of een en een quart voet breed, en een, twee, ook wel drie voeten hoog. Zy werden van zekere ſtevige Nipa-bladeren gemaakt, en wel met witte geſleepen ſtukken van zeehorenkens beſet.

Men ziet by hen ook eenige potten (ook wel Gorgoletten, zynde kannen met lange nauwe halſen, waar in 't water zeer koel word) om water in te halen, of om tot 't bergen van Calappus-olie, die zy tot het bråden, en ook tot de lampen, gebruiken, te dienen. Een kopere lamp, met een of meer pypen, is een groot ſtuk huisraads by hen, alzo die alle avond ontſtoken, behalven dat ook wel een Damar, of brandende flambou van hars in huis, ontrent den ingang geplaatſt werd.

Zy gebruiken ook de Bamboeſen veel tot water- en kook-potten, ook bergen zy in de zelve, als 't groote en dikke Bamboeſen zyn, hun beſte kleederen, om die in den rook, na dat zy dicht toegeſtopt zyn, op te hangen, zoo om dat ze niet zouden verderven, alzoo de rook die tegen 't gewormte bewaart, als voornamelyk, om dat zy een aangenamen reuk van dien rook bekomen zouden. Een reuk, ofte geur, die ons zeer verveelen zou, maar die hen zeer lieffelyk voorkomt, en dien zy ook zeer in hun drink-water beminnen, waarom zy zulke Bamboeſen vol drink-water veeltyds in den rook hangen, of de kleine water-potten, waar uyt zy gemeelyk drinken, eerſt ter deegen berooken. Zy maken van Bamboeſen ook ſpeeten om aan te braden.

Zy gebruiken geen Meſſen, maar doen alles zeer handig met een Pàrang, of hakmes. Zy hebben geen andere Lepels, dan zekere Siboers of pot-lepels van

van Calappus-doppen gemaakt, om water te ſcheppen; of wel een kleene witte van ſlecht Porcelyn.

Zy hebben ook een diepe yſere pan, om in te braden, ook wel een eigengebreid werp-netje, om viſch mede te vangen, buiten 't welke men ook wel een koperen ſtorm-hoed, oudenhouwer, Tamboeks ſwaard, Ambons ſchild, of diergelyk aan den wand hangen ziet. Het vordere is niet weerdig, dat het byna opgenoemt werd. Het elendigſte is, dat zy geen ſecreeten in haare Huiſen hebben; dat voor de Hollanders, hen beſoekende, zeer ongemakkelyk valt.

Daar zyn 'er, dog weinige, by welke men Thee-gereedſchap vind; maar die moeten of lang met Hollanders verkeert hebben, of Grooten zyn; daar men ook veel goeden huisraad op zyn Hollands, en nu en dan al zeer fraey ſilverwerk, van Pinang-bekken, Drink-kommen, &c. fraey Porcelyn, groote Gongen, ſchoone kopere Lampen, Ebbenhoute ſtoelen, neſten met fraeje Totombo's boven een, verſcheide Ledekanten, en die fraey behangen, ziet. Men vind ook by ſommigen fraeye Linggoa Kiſten, çierlyk koperwerk; dog hun beſte goederen zyn in 't gebergte begraven.

Ook verneemt men by ſommige wel een fraey rak met geweer.

Kleederen. Ontrent de Kleederen, en Dragt is meede geen groote verſcheidenheid, of koſtelykheid, te ſien. De Mannen hebben Sondags een byſondere Broek, en Opperrok, buiten die, welke zy in de week dragen. Het is beide gemeenelyk van blauwe Bafta, of van Salampouris, of van donker blauw Cattoen gemaakt, en zelden een van beiden gevoert.

Die der Mannen. Somtyds hebben zy een geheele rok, ſomtyds maar een hemdrok, of een kort badjoe daar af, over 't bloote lyf, hoewel ſommige, de Hollanders na-aapende, nu ook een hembd 'er onder dragen, dat op die bruine huid wonder wel afſteekt. Anders weten de meeſte, zo mannen als vrouwen, niet van hemden te dragen. Daar en boven hebben zy nog een Cambaja, of een geruit lang Catoene kleed, van 3 à 4 ellen, dat zy 's nagts om hun naakt lyf ſlaan, en dat hen tot een dekkleed diend. Sommige dragen een hoed, andere maar een witte of roode Neusdoek om 't hoofd; dog is 't een geſtikte, dan is hy wonder wel uytgedoſcht.

En der Vrouwen. De Vrouwen dragen in huis gemeenelyk een Oeti Oeti, zynde een Vrouwe-rok, die toegenaeid, dog onder en boven open, en zonder ployen is. Zy is een en een half el wyd, zoo dik als Tyk, en door de Amboineeſche Vrouwen zelf van uitgetrokkene Cattoene draden, uyt roode en witte kleeden, geweven, en hier en daar in 't midden met breede roode en witte Banden, 't zy ider byſonder, 't zy ook door een gemengd, verſierd. Zy hebben gemeenelyk een Tapi, of onder-kleedje, over haar naakt lyf, dat haar van de middel tot ontrent de voeten komt, en dan deze Oeti Oeti of boven-rok daar over henen, die zy om de middel zeer nauw en net vaſtmaken, dog als zy uytgaan nemen zy boven dien nog een oeti oeti, die zy dan om hoog halen, en op de linker arm, als of 't een mantel was, dragen, en onder dien arm zo inſlaan, dat men maar de rechter arm en borſt ziet, blyvende de linker-arm en borſt bedekt, dat op hare wyze zeer deftig ſtaat.

Haar bovenkleed over de boeſem, en ſchouderen, is een Badjoe, dat is, een half hemdje of kort opper-kleed, met zeer nauwe mouwen tot voor aan de handen, ruim van lyf, en voor wat open, hangende tot over de navel, en ook wel wat lager. De groote hebben die van Neteldoek of wit Cattoen, dog de gemeene van licht-blauwe, purpere, groene, of andere geverfde Bafta, of ook van grove Neteldoeken; hoewel meeſt van blauwe Bafta, of bruine Salampoeris. Dit is haar gemeene dracht door den dag; maar Sondags hebben zy gemeenlyk een diergelyk pak, dat wat beter, dog egter mede van de zelve zoort en ſtoffe, en zonder eenige verandering is. Zy kennen geen Mode; houdende zig onveranderlyk vaſt aan hare oude drachten, gelyk als aan hare oude zeden, en gewoonten, en dat volgens een algemeine ſtaale wet, die ik by alle Ooſterlingen beſpeurt hebbe.

Dit is wel de gemeene dragt der Amboineeſche Mannen en Vrouwen; dog de Grooten gaan wat koſtelyker, hoewel al meeſt op de zelve wyſe, gekleed.

De Mans hebben een Catoen hembd over 't lyf, een Gingangſe of andre broek aan, en een langen Hollanſchen Rok daar over henen, een das om, en een hoed op 't hoofd; ook ſommige wel kouſen en ſchoenen (voor al des Sondags) aan; dog gaan meeſt of bloots voets, of met een paar muilen aan de bloote voeten, en een Rotang met een ſilvere knop in de hand. In plaats van een das draagen ſommigen wel een fraejen geſtikten neusdoek om den hals; en ſommigen in plaats van muilen wel Tsjeripoe's, die als houte platte onovertrokke klompen zyn, aan welker voorſte deel een gedraid rond hoog knop-

je

je is, dat zy tuſſchen de twee grootſte teenen vatten, en 'er zeer wel meede voortgaan. Een dracht, die by de mannen en vrouwen plaats, en gebruik, heeft. Wy vertoonen deze Tsjeripoe's in de plaat N°. XXXIX, by de letter B.

Teekening der Tsjeripoe's.

Ik heb 'er onder de Koningen gezien, die Sondags al vry pragtig uytgedoſcht. waren. Den ouden Koning van Kilang, *Domingos Koelho* genaamd, heb ik menigmaal met een rok van ſwart fluweel, met groote goude Knoopen, bekleed gezien, dragende een fynen ſwarten hoed, van die ouderwetze ſlag, die men brantemmers noemt, met een koſtelyken gouden Hoeband, wel 3 of 400 gulden weerdig, en een Rotang, van een ſchoone goude Knop voorzien, in de hand.

Andre heb ik dus in 't goud Broccade, in 't Silver, of goud Laken, of in Zyde, of in ſchoone fyne blauwe Ginganſe kleederen gezien; waar nevens zy in huis ook wel fraeje en zeer fyne Chitſe Cabaejen hebben.

Dit is de dracht der Mannen onder de Chriſtenen niet alleen; maar ook gaan de meeſte Mohhammedaanen gelyk de gemeene Amboineeſen gekleed, zynde het eenig onderſcheid, dat de Mooren een Tulband of Diſtar dragen, zynde een roode, blauwe, of witte ſmalle band, dien zy om 't hoofd winden. Men ziet 'er ook, die de zelve zeer dik en met 3 of 4 ſtrengen om 't hoofd winden; dog zelden die ze groen-geverwd hebben; alzo men zegt, dat die kleur alleen den genen, die van Mohhammed's bloed zyn, toegelaten is te dragen. Ook dragen de Mooren wel Badjoe's van Zyde, Ginggang, of van andere Zyde Stoffen van verſcheide kouleuren, ook Chitſe Cabaejen, komende in hun verdere dragt meeſt met de andre Amboineeſen over een.

Onderſcheid van de dragt der Mooren.

De dracht van de Chriſten-Koninginnen, Gravinnen, Orangkaja's, en andre groote Vrouwen verſchilt niets van die der gemeene, dan alleen, dat de ſtof van hare Oeti Oeti's, Badjoe's, enz. wel wat fraejer, en van fyner Netel-doek is. Ik heb 'er gezien, die onder-kleedjens aan hadden van 60, 70 en 80 Ryxdaalders, die ſtyf van Goud waren.

Zy dragen ook gemeenelyk Zyde, of andere Kouſen, en Muylen aan de voeten, dat als een teeken van Adel onder haar, en aan de gemeene Vrouwen, en Mannen, ongeoorloft is.

Daar is nog een zoort van een Vrouwen-mantel, die de drie groote Koninginnen aan 't Kaſteel, en weinige andere, tot een teeken van uytſtekenheid boven andre vrouwen, boven een gemeen koſtelyk kleedje dragen.

Deze Rok, die wel na een mantel van Staat gelykt, alzo zy gemeenelyk van ſchoon gebloemd dik Zyde ſtof is, hangt haar tot de kuiten toe, zynde beneden zeer ruim, dog, daar zy die over hun badjoe dragen, zeer nauw. De beide mouwen van dezen Rok zyn de linker op twee plaatſen, dog de regter maar by den elleboog, doorſneden of open gemaakt, de eene boven en beneden, en de regter alleen, ontrent den elleboog, zo dat ieder opengeſneden deel maar met een duim breed à twee aan 't ander ſtof by den elleboog vaſt is.

Even zo byna is 't ook met de linker-mouw, zoo wel als met de rechter, gelegen, door welke eerſte zy haren arm door de opening, wat boven den elleboog gemaakt, ſteken, latende het tweede deel van die linker-mouw even zoo onder de elleboog afhangen, gelyk de heele rechter-mouw pas agter de regter ſchouder afhangt. Wy verbeelden den ſelven N°. XXXIX. by de letter C.

Deze Rok of mantel van Staat geeft haar, als zy onder een Kita-ſol, of ſonneſcherm komen aandraejen, een groot aanſien onder de mindre, en wel het dragen van muilen, en van een groote getoornde Toedong, of Vrouwen-hoed, en 't zitten op Stoelen in de Kerk (terwyl de gemeene vrouwen maar als de ſnyders op een mat zitten) haar ook by alle andere doet uytſteeken. Haar Toedong is een Hoed, die rond, en van ſtyve bladen gemaakt, en of geheel ſwart, of ook met roode en witte kouleuren onderſcheiden, met twee drie torentjes boven malkanderen voorzien, waar aan van binnen een rand of bol vaſt gemaakt is, waar mede zy dien hoed op haar Condé (zynde rondom in ſtrengen om 't agterhoofd gewonden hair) zeer vaſt weten te zetten. De breedte van dezen hoed in zyn middel-lyn is van anderhalve voet, dog de torentjes verſmallen hoe langs hoe meer na boven. En is deze hoed van zulken lichten ſtof, dat die hen ganſch niet beſwaart, zynde van Nipa-bladeren gemaakt. De geringe vrouwen hebben ook Toedongs; dog maar een hoog, of zonder eenige toorentjes, maar wel een appel 'er op.

Mantel van Staat der Chriſten-Koninginnen afgeteekent.

Haar Toedong.

Zy weten van geen Waejers; maar hebben Sondags Neusdoeken in de Kerk in hare handen, om die, als zy bidden, voor hare oogen te houden, of op haar ſchoot open te leggen.

De Grooten, en hunne Vrouwen, gaan ook noit, dan met een groot gevolg van vrye huisbedienden, en ſlaven uyt, die hen Pinang, Tabak, of Bonkaſſen, &c. na dragen, hoewel 't een ryk man by hen is, die 'er 2 of 3

heeft; egter heb ik 'er gekend, die 'er 30 of 40, en meer, hadden.

Indien hen eenigen minder van ſtaat volgen, die zullen noit naaſt hen, altyd agter hunne meerderen, en zo vervolgens agter malkanderen, al waren 'er nog zo veel, gaan.

Den Voormoemden Rok, of Mantel van Staat dragen wel de Chriſtenkoninginnen, en Vorſtinnen, dog noit de Vrouwen der Mooren, van hoe hogen rang zy ook zouden mogen zyn; maar de zelve gaan even eens, als andre Amboniſche Vrouwen, gekleed, alleen met dat onderſcheid, dat zy ook alles van beter ſtof, als de gemeene Mohhammedaanſche vrouwen, hebben.

Het eenige teeken van onderſcheid tuſſchen een Chriſten, en een Mohhammedaan, is, (gelyk wy zeiden) dat de laatſte een Tulband, of Diſtar, draagt; maar tuſſchen een Chriſtinne en een Mohhammedaanſche vrouw kan men geen teeken van onderſcheiding beſpeuren. De voornaamſte Vrouwen der Mooren dragen ook wel korte Chitſe Cabayen of Japonnen, die haar tot de knyen hangen, zynde verder gekleed als andere Amboineeſche vrouwen.

Kleinodien, Oor-Hair-Arm-Hals-en Voorhoofd-ſieraaden der Amboniſche Vrouwen, enz.

Terwyl wy nu hier beſig zyn van de Dragten der Amboineeſche Vrouwen te ſpreken, zal het niet ongevoegelyk zyn, hier ook van hare kleinodien, Oor-Hair-Arm-Hals en Voorhoofd-ſieraaden, en van die dingen, die zy voor hare dierbaarſte Goederen houden, al wat ons daar van bekend, of voorgekomen is, neder te ſtellen.

Goude Slangen.

Onder hare voornaamſte en koſtelykſte Sieraaden worden getelt de goude Slangen, die gemeenelyk twee hoofden hebben, en 3, 4, 5, en wel meer Ryxd. ſwaarte aan goud, die ider van 30 gulden, weerdig zyn, en die men niet, dan by de eerſte Vorſten dezer Landen vind.

Groote Gongen.

Na deſelve zyn groote Gongen van 3 of 4 ſpan breedte in de middellyn, by haar in groote agting, en worden meeſt tot haren bruid-ſchat opgeſamelt; hoewel ook de middelbare, en de kleendere mede by haar van veel gebruik, en in waarde zyn.

Goude Arm-ringen afgeteekend.

Ik heb onder de ſieraaden der Vrouwen zeer ſchoone goude Arm-ringen gevonden, die wy in de Plaat, N°. XLIV. vertoonen.

Den eeſten met letter A. gemerkt, vonden wy in 't dorp Soeli, zynde van de zelve groote, als wy hier vertoonen. Hy was van ſuiver Goud, dog van binnen hol, en dierhalven maar 2 Ryxdaalders aan Goud ſwaar. Van buiten was hy zeer ſchoon met een rand van bloemen, en dan weer met een buiten-rand van kleene halve bolletjes, met peerltjes 'er op, en ook van grooter, met verſcheide drie hoeken 'er tuſſchen, die al weer vol kleene peerltjes, of bolletjes, waren, bewerkt; dog de binnen-rand, die tegen den arm quam, was glad. Dit was een fray en konſtig ſtuk, en de grootſte, die ik oit gezien heb. Hy is ook van een ſtuk, dat men 'er inzetten, en, als men hem aandoen wil, 'er uitnemen kan, voorſien, 't geen men met een kleen pennetken zo vaſt en net kan doen ſluiten, dat men het naeulyks beſpeuren kan.

Den tweeden gouden Arm-ring, onder letter B. vond ik op Way by de Soons vrouw van *Pati Herman Cajado*, welke met de Suſter van den Koning van Soya getrout was. Dit was mede een zeer ſchoon gewrocht ſtuk, met 4 kanten rondom, en bolletjes in 't midden. Hy was ontrent twee en een halve Ryxdaalder in Goud ſwaar, en wel 100 gulden weerdig; maar op een andre wyſe, als de eerſte (gelyk men in deze Teekening zien kan) bewerkt; dog van binnen was hy ook glad, en even eens als de eerſte van een ſtuk, dat men 'er in en uytnam, voorſien.

De derde, dien ik in 't dorp Thiel vond, met de letter C. gemerkt, was kleener, dan de twee eerſte, dog had, nevens zyn gladden binnen-rand, een rand van bloemen niet zo breed, als die van den eerſten arm-ring, maar anders in kleener bloemwerk zeer wel daar na gelykende. Pas buiten dien rand had men nog een andren ſmaller rand van kleener bloemwerk, waar tegen zeer fraeje dog veel grooter bollen, als die van den tweeden Arm-ring, ſierlyk gewerkt waren, die aan deſen, geen kleen ſieraad gaven, behalven dat hy net zo ſwaar, als de tweede, was. Deze Arm-ſieraaden der Amboineeſche Vrouwen, vind ik ook dat by de oude Hebreen gedraagen, en onder de ſieraaden van haare jonge Dogters, en Vrouwen, geweeſt zyn, alzo *Eliezer*, *Abrahams* knegt, 'er twee aan *Rebecca* gaf. *Gen.* 24: 22. en die ſchynen ontrent zo ſwaar als een van deze, geweeſt te zyn, alzo zy beiden 10 ſikkelen gouds weerdig waren, van hoedanigen ſwaarte twee ſtux van onſen Arm-ring, met een B. gemerkt, zyn. Gelyk ik by de Ouden van geen ſilvere leſe, alzo heb ik onder de Amboineſen geen andere, dan van Goud, maar buiten die ook eenige van groen en blaeu glas, Mamacur genaamd, en by hen mede van groote weerde (gelyk wy bevorens al gezegt hebben) dog van geen gebruik onder de vrouwen, gezien, die hen alleen tot een middel van raad-geving of waarſegging ontrent duiſtere zaken,

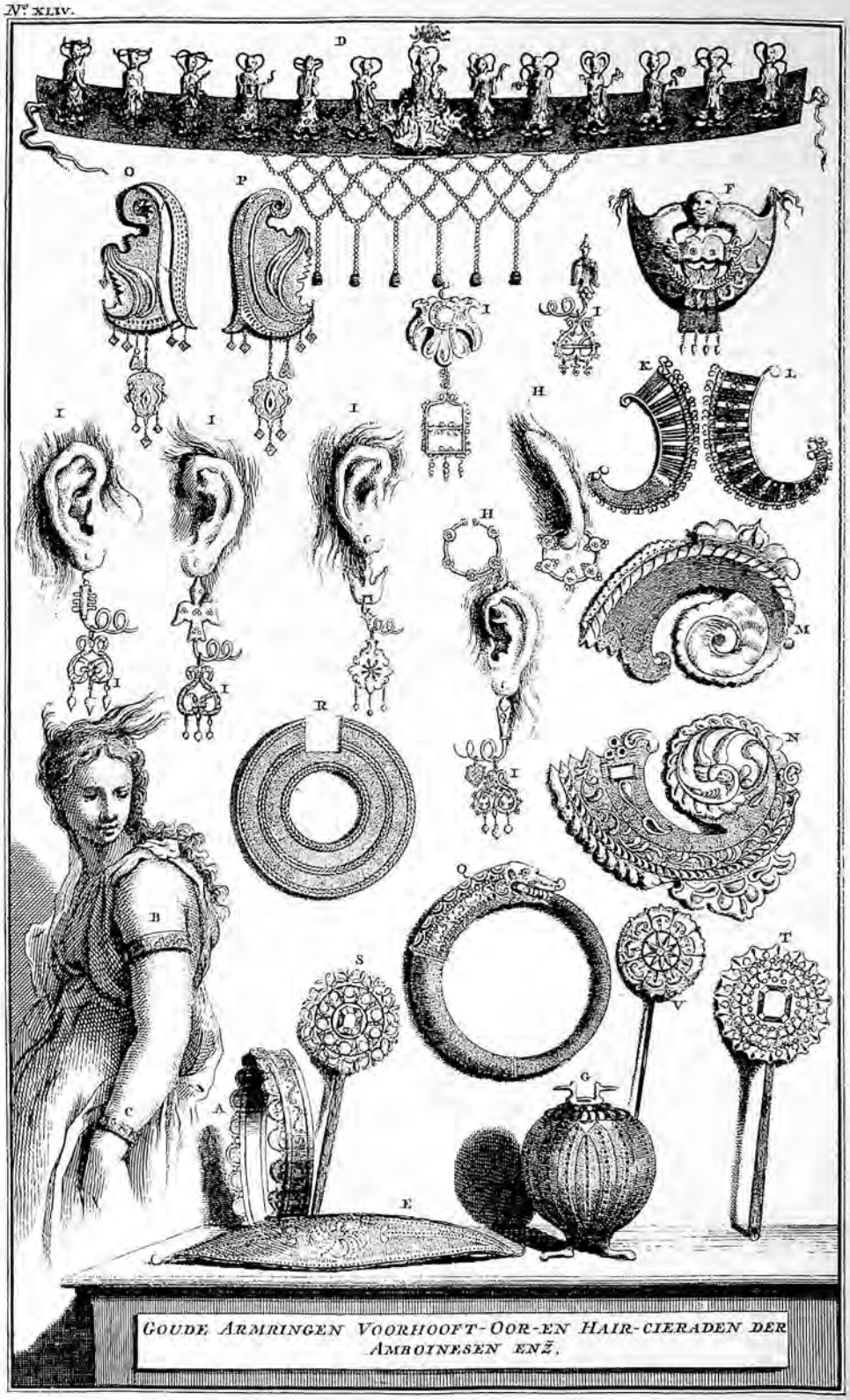

GOUDE ARMRINGEN VOORHOOFT-OOR-EN HAIR-CIERADEN DER AMBOINESEN ENZ.

ken, en om hen goed of quaad geluk te voorſeggen, diend.

Voorhoofds-ſierſel.

Onder de zeldſaamſte hoofd-ſieraaden, die ik by hen, en noit by eenige andre volkeren gevonden heb, is het voorhoofd-ſierſel, een van de oudſte Sieraaden der Ooſterlingen, 't geen al ten tyde van *Abraham* onder de hoofd-ſieraden der Hebreeuſche Vrouwen van die eerſte eeuwen met de naam van נזם Nezem, dat is, een voorhoofd-ſierſel, *Gen.* 24: 22. 30. 47. bekend was, en van 't welke ik naderhand ook *Judic.* 8: 24, 25, 26. onder de Hoofd-ſieraaden der Midianiten, wanneer *Gideon* hunne Koningen verſlagen had, leeſe; gelyk mede *Job* 42: 11. *Ezech.* 16: 12. *Hoſ.* 2: 12. en *Jeſ.* 3: 21. Hoewel dit zelve woord *Gen.* 35: 4. en *Exod.* 32: 2, 3. ook voor een Oor-ſierſel genomen werd.

Ik leeſe daar van wel in de gemelde plaatſen; dog vinde daar by in de text zelf, nog ook in geene Kantteekeningen der Geleerden, of nergens by eenig geleerd Schryver uytgedrukt, van wat gedaante dit voorhoofd-ſierdſel geweeſt zy.

Alleenlyk leeſe ik in de Kantteekening over *Jeſ.* 3: 21. dat dit eenige Verſierſelen waren, die op 't voorhoofd tot de neus hingen; 't geen al zo veel is als of zy 'er niet met allen van zeiden, alzo niemand daar uyt begrypen kan hoedanig het maakſel en fatſoen van zulken Voorhoofd-ſierſel geweeſt zy.

Ik heb gelegenheid gehad, om 'er verſcheidene in handen te krygen, ſommige die tot op de neus toe athingen, andere die niets, dat athing, by zich hadden, waar uyt men ziet, dat 'er verſcheide zoorten onder de Ooſterlingen, maar niet altyd van Goud (hoedanig die, in Gods woord, alle voorkomen) geweeſt zyn, gelyk wy dit met de ſtukken zullen toonen.

Dat van Capitein Limthiangko's Dogter afgeteekend.

Ik heb 'er hier in Amboina drie, en nergens anders een eenige meer, gezien. Den grootſten en heerlykſten, die in handen van den ouden Capitein der Chineeſen, *Lim Thiangko's* vrouw was, vertoonen wy in de voornoemde Plaat, onder D.

Die Juffer vertoonde my dit ter gelegenheid van 't huwelyk van haar oudſte Dogter, die, gelyk zy nu ſtond te trouwen, en na de wyſe der Ooſterſche Dogters, van haar 8 à 9 jaaren tot nu toe altyd opgeſloten geweeſt was, op de dag van haar huwelyk nu eerſt buiten haar kamer voor het oog der mannen verſcheen, maar op een wyſe, die my zeer vreemd voorquam, alzo ik noit een jonge dogter, aldus opgeſierd gezien had. Zy had over haar hoofd een paars-geverwden neteldoekſen grooten Neusdoek, door welke zy wel ider een, maar niemand haar, zien kon. Dezen zag ik den Bruidegom (gelyk wy dit alles onder de zaaken der Chineeſen omſtandiger verhalen) haar aflichten, op welke tyd hy haar ook de eerſte maal van zyn leven zag.

Toen zag men voor haar voorhoofd, en rondom 't zelve, dit Voorhoofd-ſierſel van buigſaam Goud, zynde, vaſtgemaakt. Het was twee ſpannen lang, ontrent twee duimen breed, en met 13 Helden-beelden verrykt, onder welke het middelſte het grootſte en voornaamſte was. Onder aan het zelve hingen verſcheide ruitsgewyſe aan een geregene Criſtalyne kraalen, onder aan welke, zes enkele neergaande riſten, ider aan een byſondere ruit, recht neder hingen, zynde ider aan 't einde onder met een Robyn verſierd.

Dit kriſtallyne Ketenwerk hing niet alleen tot aan de neus, maar ook over 't ganſche aangezicht van deze jonge Dogter, en diende haar, na dat de Neusdoek van haar aangezicht nu af gelicht was, nog ten deelen om de blos, die zy op 't zien van zo veel manvolk op haar aangeſicht kreeg, wat te dekken, en om ook als tuſſchen die tralien henen alles te beſchouwen.

Dit Voorhoofd-ſierſel word in haare taal Paſcean genaamd, en is onder hen by lieden van aanzien zeer veel in gebruik.

Tweede Voorhoofd-ſierſel van de jonge Gravin van Way.

Het tweede Voorhoofd-ſierſel, my voorgekomen, was van dun geſlagen Goud, hebbende de gedaante en lengte van een lang ſmal Laurier, of Peerenblad. Het was in 't midden ontrent twee vingeren breed, liep aan weder-zyden ſpits uyt, hebbende in 't midden een bloem met vyf bladen en eenige kleene karteltjes, hoedaanige 'er ook met een ſoom rondom, en van beide de einden ook na 't midden toe, liepen, daar die ider aan weerzyden met twee blaadjes van zulke karteltjes, dicht by die vyf-bladige bloem in 't midden, eindigden. Dit Voorhoofd-ſierſel was wat hol na binnen toe omgebogen, om zoo veel beter tegen het voorhoofd te ſluiten, gelyk ook die twee ringetjes of oogjens aan wederzyden dienden, om 't zo voor te binden, dat ik ook de jonge Gravin van Way, de Huis vrouw van *Jeremias Cajado*, met een goud Ketentje dus agter aan hare Conde (of ſlangsgewyſe agter opgewonde of rondom op een gerolde tuiten) heb zien vaſt maken. Het was na giſſing niet boven een halven Ryxdaalder aan Goud ſwaar; en men kan de figuur des zelfs op de voornoemde Plaat by de letter E. zien.

Het derde Voorhoofd-ſierſel, van de zelve Gravin.

Het derde vond ik by deze zelve jonge Gravin, mede van Goud, dog van een geheele andre gedaante. Het was wel 4 vingeren breed, en ook ontrent zo lang. In 't midden vertoonde zig een vet beeld met een groot hoofd, zonder armen, miſmaakte voeten, en het onderlyf wierd als door een dikke rand bedekt, terwyl van die rand twee groote krullen aan ider zyde op een gearceerde grond afliepen. Van 't hoofd af liep aan wederzyden, en zo verder rondom, een ſmalle rand, hoedanigen randje ook van de buik van dit beeld tot over den rand, die rondom 't Voorhoofd-ſierſel gaat, ter lengte van een halve pink om de buik tot des zelfs einde zodanig loopt, dat het van onderen ook met zulken randje geſloten werd, waar aan, aan vier oogjes, vier kleene goude hartjens hangen, gelyk men ook boven aan dit Voorhoofd-ſierſel twee oogen ziet, waar mede het zelve ook met een goud ketentje aan wederzyden, even eens, als het vorige, vaſt gemaakt werd.

Het komt ons op de zelve Plaat, by de letter F. voor.

Een Armeniſch Voorhoofd-ſierſel.

Nog heb ik in ſchildery gezien een Voorhoofd-ſierſel van een Armeniſche Princes, wiens broeder Hoofd der Armeniſche Natie, te Zjulfa, pas buiten Hiſpahan, was. Dit beſtond in een Hoofdband, die van enkele ducaten op den anderen even vaſtgemaakt, en als tegen malkanderen maar aan leggende, gemaakt was.

Een Goud Olie of Salf-potje, afgeteekent.

Ik zag by deze jonge Gravin van Way, ook een ſierlyk goud Olie-potje, dienende, om welriekende olie, tot het beſtryken van 't hoofd-hair, om het te doen glimmen, te bewaren. Het was van Maſſief Goud, woog 4 Ryxdaald. ſwaar, had de gedaante allernaaſt van een Granaat-appel, en was in 't midden van een regt neergaande linie van groote kartels of bolletjes voorſien, aan weerzyden van welke men nog 3 reyen van wat grooter kartels zag, die als een half rond, en te gelyk als de gedaante van verſcheide kleene ſpitſe blaadjens uytmaakte. Het had onder een kleen voetje, en boven aan een fraejen rand, waar op ook eenige bolletjes gewrogt waren. Ook zag men 'er als twee kleene hantvatjens aan. Dit is een van de fraeiſte goude ſtukken, die ik by dezen inlander gezien hebbe.

Het komt op deze zelve Plaat, by de letter G. voor.

Oor-ſieraaden der Amboineeſche Vrouwen.

Ik heb by de Amboineeſche Vrouwen ook driederlei Oor-ſieraaden gevonden, die van een geheel ander fatſoen en gedaante zyn, dan die ik by andere volkeren gezien heb. En die wy alle onderſcheidentlyk op de voornoemde Plaat No. XLIV. gemerkt vertoonen.

De Pementa afgeteekend.

De eerſte, met de letter H. aangeweſen, is een goude Vyf-hoek, die zeer ſierlyk met vyf groote bolletjes voorzien is, die als in een vyf-hoek geplaatſt, en in 't midden en aan weerſyden als met goude kleene peerltjes beſet zyn. Deze zag ik in 't dorp Baguala en Soeli, en de vrouwen aldaar noemden dit Oorſieraad Bomenta, of Pementa.

De tweederley Argola, &c. mede afgebeeld.

By de letter I. vertoonen wy het tweede Oir-ſieraad, Nagaſari, dat is, de Panggaey of Roey-ſlang, genaamd, om dat het benedenſte deel des zelfs wel na een panggaey, of platte ſchepſpaan, gelykt. Het middel deel gelykt wel na een gekrulde varken-ſteert, en 't bovendeel ſchynt byna een duifje te zyn, dog dat 'er van deze zoorte nog verſcheidenderlei zyn, betoonen wy hier met twee byzondere zoorten van het dorp Baguala, als ook nog een ander van 't dorp Soeli, Argola genaamd, en nog een vierde zoorte op Way, en dan nog twee andre zoorten, my op Nako, en Thiel, voorgekomen. Deze zyn alle ook van Maſſief Goud.

De Halawan Ajen.

Het derde Oor-ſieraad, Halawan Ajen, dat is, Goude Voet, genaamd, is als een halve oor-reep, die daar om ſluit. Boven is die ontrent een duim breed, loopende na beneeden, omgebogen na de rondte van het oor, hoe langer hoe ſpitſer, daar 't met twee groote bolletjes, hoedanige 'er aan de buiten-zyde des zelfs twee en twee by een rondom loopen, geſloten is, en eindigt.

De binnen-zyde boven aan begind ook met een groot bolletje, en maakt dan tot beneeden toe een half rond, dat met de twee voornoemde groote bolletjes daar eindigt; dog in 't midden heeft men verſcheide verdeelingen, wel 10 of 11 in getal, de breedſte boven, de ſmalſte onder, ider van gedaante, als of 'er drie ſtrookjes tegen een lagen, na welke een opening volgt, die een bloem by na als een groot klaverblad in 't midden heeft, gelyk ook ider verdeeling tot beneden toe met 11 zulke bloemen onderſcheiden is. Dit is een fraey Oor-ſieraad van Maſſief Goud, en werd als een ſchede om-of over-den buiten-ſoom van 't oor gelegt, alzo het van binnen hol is. Wy vertoonen het van buiten, by de letter L, en van binnen, by de letter K. en hebben het dus in 't dorp Soeli gevonden.

En meer andre fraeje Oor-ſieraaden.

Het ſchoonſte Oor-ſieraad echter, dat ik onder haar gezien heb, vind men by de letter M. en N. Het is van Maſſief Goud, en beſlaat het ganſche oor, als een ſcheede, die 'er over henen legt.

De

De letter N. vertoont des zelfs buiten-kant, en de letter M. de binnen-ſyde, alzo het hol, en niet zeer dik is, weegende, na giſſing ontrent een Ryxdaalder ider. Het is wonderlyk fraey van opwerk, en ſieraaden, en men heeft aan't boven-eind ook een grooten Diamant ſtaan, behalven dat 'er hier en daar, pas beneden, en ook boven de zelve in een zelve rey, na de binnen-kant toe, en ook zo aan den buiten-rand, verſcheide Robynen op geplaatſt zyn.

Het bovenſte einde is ontrent twee vingeren breed, loopende na beneden, na 't fatſoen van een oor, wat om gebogen, zynde van boven af, tot byna beneden, in 't midden met bloemwerk bezet, en ook ten deelen als getraliet, en buiten dit tralie-werk nog een buiten-rand van ander werk van langwerpige bolletjes, die vol kleene ronde robyntjes bezet zyn, voorzien, die ontrent tot de halve buiten-bogt malkanderen even eens volgen; dog wat verder aan den draey van 't oor komende, loopt het werk met een vythoek uyt, die wat binnen in van een grooter zoort van bollen en met twee peer-Robynen aan weerzyden, van een grooter halve bol, die nog wat meer na binnen toe komen, voorzien is; welk buitenwerk dit Oor-ſieraad niet minder verſiert, als de grote krul, die 'er onder aan gemaakt is, en die mede in een fraeje buiten-rand, die van binnen vier groote bladen heeft, beſtaat.

Hare Reepi, een andre ſoort, mede afgeteekend.

Buiten dit heerlyk Oor-ſieraad, heb ik nog een ander paar van die zelve zoort, by den inlander Reepi genaamt, geſien, waar onder nog andere Goude Sieraaden afhingen, waar van het onderſte wel na een harnas geleek, dat aan een goud Ketentje van het midden van dit Oor-ſieraad, pas onder de andere ſieraaden, ontrent een groote duim afhing. Dit had weer drie ruiten beneden afhangende, wat kleener, dan tuſſchen welke dit harnas afhangt, en was in 't midden ook van een geruit Juweeltje voorſien, ter regter zyde van 't welke om dit Oor-ſieraad zelf ook als een kleen goud ſakje hong, ter zyden van 't welke men aan ider kant twee grooter ruiten, dan de beneedenſte, die zig aan dit harnas vertoonen, en nog zoo een ruyt aan de binnen-zyde van deeze Reepi, even als die andre, aan een ketentje afhangen, en zich wat hooger en in 't midden vertoonen ziet, terwyl aan de buiten-zyde een zeer fraeje rand van tralie werk is, die 't ganſche oor enkeld rond gaat, en in 't midden na de buiten-kant nog eenigzins met een fraeje karteling als verdubbelt word; en aan welkers benedendeel twee der voornoemde groote ruyten hangen.

Ik heb deeze Reepi, mede van Masſief Goud, en by de letters O. en P, met zyn buiten en binnen-zyde aangewelen, in het dorp Hoetoemoeri, en dat Oor-ſieraad ongemeen fraey gevonden.

Ik zag ook by deze inlandſche dogters der Grooten, twee wonderlyke hair-ſieraaden, diergelyke my noit voorgekomen zyn. Hair-ſieraaden.

Het eerſte wierd my in 't dorp Soeli getoont. Het was een groote Goude Slang, die maar in eene bogt zodanig opgeſchoten lag, dat de kop in de ſtaart bytende, 'er ook ten deelen op ruſte. Van de kop af tot ontrent vier vingers breedte na beneeden was 't lichaam met fraey opwerk van groote halve bollen; na de buitenkant, en van binnen met eenig fraey bloemwerk tuſſchen twee randen bewrogt, dog verder was het maar glad en eenigſins gearceerd werk, in welkers midden beneden zeker goud ſtukje quam, dat men 'er in en uyt kon nemen. Het was drie Ryxdaalders aan Goud ſwaar, en diende om 't zelve agter over en om de buitenſte bogt der Conde heenen te ſchuyven, en tot meerder glimp daar aan vaſt te maken. Een goude Slang, om 't 't Hair op te winden.

Men ziet dit Hair-ſieraad by de letter Q, op deze zelve Plaat, N°. XLIV. afgeteekend.

Het tweede Hair-ſieraad, niet min wonderlyk van gedaante, vertoonen wy aldaar meede onder de letter R.

Het was in 't rond zoo veel grooter, dan het hier vertoond is; dat de binnenſte opening, of 't midden in zyne middel-linie wel vier vingeren breed was. Nog een ander Hair-ſieraad.

Het was gemaakt van ſchoon hoog Goud, zynde (hoewel hol van binnen,) 4 Ryxdaalders (à 15 Ryxdaald. 't ſtuk) ſwaar.

Men had aan 't zelve 3 randen, die zig als een zoort van dun verheven keten-werk vertoonden, en die met ſchone groene, roode, en geele kleuren, door een gemengeld, afgezet waren.

Tuſſchen die buitenſte en de middelſte rand was het Goud niet alleen glad, maar ook wat ingebogen, byna als de ſchyf van een katrol waar over het touw loopt, alzoo dit diende, om daar over de hair-ſtrengen, die zy door dat vierkant, 't geen zig boven aan vertoont, trekken, door te halen, en in het rond 'er om te winden, waar toe ook die kring tuſſchen de tweede of de middelſte en tuſſchen de kleenſte of binnenſte rand, dient.

Dit Hair-ſieraad, dat ik ten huiſe van zeker vriend in Amboina zag, die dit

van een Amboinees als een pand, waar op hy geld geſchoten had, beſat, zoodanig als wy even zeiden omſtrengelt, zal zekerlyk een fraey gezigt aan iemant gegeven hebben, die zo een Conde om dit Goud Hair-ſieraad zo geſlingerd, en gevlogten quam te zien.

Drie zeer fraeje Hair-ſteekers.

Buiten deze twee ongemeene zeldſame Hair-ſieraden, heb ik nog drie Hair-ſtekers gezien, die wy op de zelve Plaat, N°. XLIV, vertoonen.

Met Juweelen alle afgebeeld.

De eerſte, met de letter S, zag ik by den Meeſter van het dorp Thiel. Zy was van Goud, hebbende een groot blad, als een gulden-ſtuk, van binnen van een fraey groot agtkantig geſlepen Juweel voorſien, en verder met een ronde kring van groote peerlen verſiert, behalven dat daar buiten om een andre kring van zeer fraey Goud bloem-werk liep.

Dit blad was vaſt aan een hair-naald van Goud, en diende aldus ten deele om het hair zelf vaſt te ſteeken, ten deele om zig als een fraey hair-juweel boven uyt te vertoonen, en dus aan 't hoofd van de Juffer glans by te zetten.

De tweede, by de letter T, was van fatſoen by na even eens, dog wel eens zo groot, en wel met drie vier kringen van peerlen bezet, behalven dat het juweel van binnen ook een ſchooner, en veel grooter Diamant dan de eerſte, was.

De derde, by de letter V, was wat grooter van blad, als de eerſte, en wat kleener als de tweede; maar had in 't midden een geſlepen ſterre van een ſchoone Topaz, zynde vorders van Goud, en met een meenigte van kleene peerltjens bezaeit; ook was de naald, waar dit blad vaſt was, vry langer, en dunder, dan een der twee eerſten.

Diergelyke heb ik zeer veel van deze en gene vermogende Miſtiçe Dogters op Batavia, vol ſchoone Diamanten beſet, zien dragen, die haar (gelyk te denken is) geen kleenen luiſter aan 't hooft geeft, en 't gezicht van die na haar ziet doet ſcheemeren.

Schoone Goude Hals-Ketenen.

Onder de Sieraaden der Vrouwen kan men ook rekenen, dat ſommige nu ook zeer koſtelyke Goude Ketenen om den hals beginnen te dragen; van welke ik 'er gezien heb, die 3 à 4 Ryxdaalders ſwaar waren, en waar van de Ryxdaalder tegen 3 of 24 Ryxdaalders (alzo het Manilha's, en zeer fray werk was) betaalt wierd.

By den inlander is ook zeker mineraal, of een gemaakte zoort van Goud, Sowaſſa, of by andren Tambak, gebak genaamd, in zoo hoogen agting, dat zy 't zelve boven het beſte Goud ſtellen. Het ziet 'er uyt als bleek rood koper, en 't komt my voor als het rechte Orichalcum der Ouden, dat by hen mede zeer hoog geſchat, en even eens als dit, ook uyt een konſtige t'zamenmenging van Goud en Koper opgemaakt wierd. Ik heb 'er ringen, Rotang-knoppen, Stellen van roks-knoopen, en verſcheide vaten van gezien, die in hooge weerde by hen waren. Daar zyn 'er, die meinen, dat het *Haſmal*, *Ezech.* 1: 4. mede zo een zoort van koper met Goud gemengt geweeſt zy, dat wy voor hunne reekening laaten.

Men zou by deze kraam van Amboinſche hoofd-ſieraaden der Vrouwen, ook zekere hoofd-ſieraaden der Mannen konnen voegen, zynde Goude hoed-banden van kapitaale goude Letteren gemaakt, en hen by ſommige gelegentheden van de Heeren Landvoogden, ofte Veldheeren in Amboina, wegens dienſten; aan de E. Maatſchappy beweſen, vereert; maar wy zullenze liever op dien tyd, welken die hen van die Heeren geſchonken zyn, vertoonen, alzoo zy ook niet eigentlyk tot deeze Sieraaden, en kleinodien, den Amboinees eigen, behooren.

Deze voornoemde Kleinodien nu vind men maar hier en daar by eenige van de grootſte Vrouwen, dog geenzins by de gemeene lieden.

Men ziet dan aan dit vorig verhaal, door die beſchryving van de Kleinodien der Grooten, dat een Amboinees in 't gemeen niet veel tot zyn Kleederen, en Onderhoud van nooden heeft; en daar uyt zou men moeten oordeelen, dat hy, eenigzins gegoed, en, wat neerſtig zynde, van tyd tot tyd zou moeten overleggen; dog het is wel verre van daar; want ſchoon ſommige nog al fraeje inkomſten van hare landeryen, thuinen, en vooral van hare Nagelen, hebben (behalven dat de Koningen, Graven, en Orangkaja's, nog al een fraey inkomen van hare Hhatſil, of van hun recht, dat hen van ider pond Nagelen tockomt, dat ontrent een ſtuiver van ider pond is, genieten) zo verquiſten zy dit alles, en nog meer daar by, met hunne Maaltyden, Geſchenken over en weder, en met onderlinge geſchillen voor den Rechter, geen ſwaarigheid vindende, om 100 Ducaaten om eenen Nagelboom, die de eene zegt hem toe te komen, en die de andre weer voorwend de zyne te zyn, te verpleiten.

Geen Bedelaars hier.

Het verwonderens-weerdigſte, my in dit land voorgekomen, is, dat ik daar noit een Bedelaar gezien heb.

Dit

Dit is ook geen zaak, die men in twyfel trekken zal, als men maar bedenkt, dat de boſſchen overvloed van vrugten geven, die, ſchoon zy wel dezen of genen toekomen, egter noit aan de voorbygaande geweigerd, of verboden werden, voor dien tyd te gebruiken.

Ook zal niemand aan een arm man weigeren, als hy 't verzoekt, zoo veel Brandhout, als hy noodig heeft voor een dag, al was het meer, te kappen; en als hy dan niet te luy is, kan hy op zyn gemak drie boſſchen hout hakken, die een ſchelling weerdig zyn, en die aan een iegelyk verkoopen; hoewel hy gemakkelyk van twee ſtuivers daags leven kan.

Schoon de Amboineeſen in 't gemeen wat ſlegt van oordeel, en niet zeer verſtandig zyn, zo heeft men 'er egter verſcheide van ouds her onder gehad, die zeer goed verſtand hadden

En geen Hiſtorie-Schryvers, dan alleen Ridjali bekend.

Ik heb nogtans niemand van hen die eenig werk in 't licht gaf, dan alleen *Ridjali*, een Hitoeees van geboorte, en een doortrapt Moorſch Prieſter, by naam gekend, die de Hiſtorie der kuſt Hitoe in 't Maleytſch, in een Arabiſche letter, beſchreeven heeft, en hoewel hy dat niet met die ordre en netheid, die wy daar in wel gewenſcht hadden, verhandelt, heeft dit werk ons egter kennis van zeer veel fraeje zaaken gegeeven, van welke wy anders niets zouden geweten, en waar van wy ons in dit Werk bedient hebben.

Ik heb dit Werk, zo als 't zeer net met een kurieuſe hand geſchreven is, onder my, en zou het niet geerne willen miſſen, alzo het zeer weinig te zien, en veel minder te bekomen is.

De Titel des zelfs is *Hhakajat Tanah Hitoe*, dat is, *de Geſchiedenis van 't Land Hitoe.*

Die een geſchiedenis van de Kuſt Hitoe in 't Maleits uytgegeeven heeft.

Dit is wel de eenige Amboinees, die iets geſchreeven heeft, maar ik heb 'er veele zelf ontmoet, die van een ongemeen goed oordeel waren, en, maar een weinig geoeffend zynde, zig betoonden van een buitengemeen goed verſtand te zyn.

Ook vind men onder de Amboineeſen Luiden van een goed oordeel.

Om egter een voorbeeld van een zeer goed oordeel, en begrip onder hen, zelf met een van die geene, die men wel voor de ſlechtſte, en onwetendſte, zou moeten houden, te geven, zullen wy in 't volgende Hoofd-ſtuk een zeer opmerkelyk geval van een Heidenſch of Alfoereeſch Koning op Ceram voortbrengen, die ons genoeg zal doen zien, dat, zyn 'er onder de Alfoereeſen menſchen, die zo net, en zoo wel gegrond over hunne ſaaken en 't recht, hen toekomende, weten te redeneeren, dan zekerlyk onder de Amboineeſen, na zo langen ommegang met de Hollanders, en zoo grooten gelegenheid, om hun verſtand te ſcherpen, nog veel bequamer en ſcherpſinniger lieden, dan deſe Vorſt, moeten zyn; waar over wy den Leeſer zelf tot Oordeelaar ſtellen.

DERDE HOOFDSTUK.

Geval van Pelimao, *een* Alfoereeſch Koning *op* Ceram. *Die zeer trouweloos door zynen Boeſemvriend*, Philip du Pree, *verraden, en aan ons overgegeven wierd. Zyn deſtig Antwoord op de vraagen, hem door den* Landraad *voorgeſteld. Zyn* Dood. *De* Amboineeſen *zyn ſeer* wraakgierig. *Voorbeeld in den* Koning *van* Oelat. *Die ettelyke Moorden doet bedryven. Om zich aan een ouden vyand te wreeken. Men heeft ſelden gebrekkelyken, of verminkten, onder de* Amboineeſen. *Verkeerde Handeling der eerſt-gekomene Duitſchers met jong-geboorene Kinderen. Oude Luiden onder de* Amboineeſen. *De* Schryver *ſpreekt met een zeer oud* Amboinees. *Waar van de* Amboineeſen *ſig in het reekenen van hun Ouderdom bedienen. Ouderdom van dezen Man. En zyn kragten. Oude Luiden op* Hoetoemoeri. Wapenen *der* Amboineeſen. *Een* Amboinees *na't Leven met zyn* groot Schild *verbeeld. Een* Boeginees *met een* rond Schild. *Hun* Vaartuigen. Praeuwen. *Of* Orembaejen. *Op welke zy na de* Maat *ſcheppen. Een* wyſe *van* Roejen, *by de* Ouden *mede bekend. Gelyk de* Trommels, *waar op zy de* Roey-Maat *ſloegen. Hunne* Geſangen *onder 't Roejen. De* Tsjampans, *en* Coracora's *der* Amboineeſen. *De* Hongi-Tocht, *die rondom* Ceram *jaarlyks gedaan werd. Hoe ſterk deze* Vloot *is. Verdeeling der zelve, onder* drie Hoofden. *Als ook een* Fiſcaal, *om ordre te houden.* Afteekening *van die* Coracora. *Waar op de* Heer Landvoogd *geplaatſt is. Uitvoerige* Beſchryving *van deſe* Vloot. *En zeer nette* Afteekening *der zelve.* Monſter-Rol *der* Coracora-Vloot, *in 't jaar* 1709. *Byſondere* Lyſt *van de* Coracora's, *zoo als zy in 't jaar* 1706. *te ſamen ſchepten, met iders* Dati's *'er by.*

Peli-

Geval van Pelimao, een Alfoereesch Koning op Ceram.

Pelimao, een Alfoereesch Koning op 't groot Eiland Ceram, landwaard in op 't Gebergte agter Sepa, ſtond eigentlyk niet onder 't gezag der E. Maatſchappy; maar was, ten uyterſten genomen, maar als een bondgenoot van haar aan te merken, en dierhalven een oppermagtig Vorſt in zyn gebied.

Deſe, beſpeurt hebbende, dat verſcheide van zyne onderzaaten van hem afgevallen, en, om tegen zyn regtveerdigen toorn gedekt te zyn, Chriſten geworden waren, en zig onder de magt der E. Maatſchappy begeven hadden, meer, om van de ſchatting, die hy van hen eiſchte, bevryd te zyn, dan uyt een ware luſt tot het Chriſtendom; en te gemoet ſiende, dat ook zyn andre onderdaanen dit ſchadelyk voorbeeld ligt zouden konnen na volgen, en hem in 't kort wel een Koning zonder volk maken, zoo hy daar tegen geen middel beraamde, en geen voorbeeldelyke ſtraf daar ontrent oefende, vond na rype overweging goed, om den eerſten van deeze overloopers, die hy magtig kon werden, zoodanig te ſtraffen, dat al zyn andre onderſaaten zig zekerlyk daar aan ſpiegelen, en ſchrikken zouden, iet diergelyks te doen.

Het gelukte hem dan, by zekeren tocht, eenigen van die gaſten in handen te krygen; die hy, 't zy ſchoolmeeſters, het zy andere Lieden, zonder onderſcheid tuſſchen mannen of vrouwen te maken, ongemeen wreed behandelen, en ſtraffen deed. De Meeſters bond hy aan ſtaaken, ſneed hen de manlykheeden, en andren ook de handen, voeten, neuſen en ooren af, werpende die voor de honden. De Vrouwen ſneed hy de borſten af, brandende zommige met gloejende yſers by na overal op en in hare lichamen op zulken afgryſelyken wyſe, dat het veelen van zyne nieuw bekeerde, en met de zelve ſtraf bedreigde onderſaaten, uyt vreeſe van ook wel eens voor die ſtraf te zullen moeten bloot ſtaan, ten eerſten weer afvallen, en tot hunnen ouden Heer deed wederkeeren, vermits zy op hun verſoek, van den Heer Landvoogd niet met eenige ſoldaaten (gelyk naderhand, te vergeefs geſchiede, en dat men toen zeer licht had konnen doen) gedekt, maar volſtrekt als voor de woede van dezen Vorſt, die hen overvallen kon, als hy maar wilde, bloot geſtelt wierden; daar men nogtans, wilde men die menſchen tot het Chriſtendom laten overkomen, en voor zyne onderdaanen aannemen, hen immers behoorde beſchermt, of wilde men dat niet doen, dan maar afgeweſen, en niet aangenomen, nog aan hunnen wettigen Vorſt ontrokken te hebben.

Schoon eenige nu weer afvielen, andre daar tegen quamen ten eerſten na 't Kaſteel Victoria vlugten, en gaven aan den Landvoogd kennis van het gene aan hunne Geloofsgenooten door *Pelimao's* laſt bedreven was.

De Heer Landvoogt *De Vicq* wel ziende, dat hy een misſlag begaan had, met die menſchen zo bloot te laten voor de woede van dien Vorſt, die hy wel denken kon, dat niet zou nalaten dit ten eerſten te wreeken, vernam door zommige aanbrengers, dat *Philip du Pree*, Geheimſchryver van den Landraad, een boeſem-vriend van dezen Koning, en alzo in ſtaat was, om hem dien Vorſt, dien hy menigmaal op Ambon gehuisveſt, en by welken hy ook in zyn hoofddorp wel vrolyk geweeſt had, zeer gemakkelyk in handen te leveren, alzo zy als broeders zamen leefden, en malkanderen niet anders dan Soedara, dat is broeder, noemden.

Men vond dan in rade goed, dezen *du Pree* daar toe te verſoeken, met verzeekering, dat hy de Maatſchappy daar mede een grooten dienſt doen zou, weshalven hy aannam dit ſchelmſtuk, want wat was dit dog in den grond anders, als men zyn boeſem-vriend zoo verradelyk behandelt; als deze *du Pree* deed) uyt te voeren.

Om dit werk nogtans met eenigen goeden ſchyn te doen, ging *du Pree* met een Chaloep, geladen met eenige Goederen, die op Ceram getrokken waren, handelen, om tegen Kyſt, Zyde Petola-kleederen, kopere Bekkens, en allerley zoorten van gemeene blaeuwe, en bruine Baſta, en Salampoeris, Sagoe, Slaven, Goud, Linggoa Planken, Ceramſe Toetombo's, Matjens, Cacatoewa's, Loeri's, Paradys-Vogels, en andre waren, in Amboina getrokken, in te ruilen. Men gaf hem ook, of 't mogt noodig zyn, eenige ſoldaten mede, die zig, wanneer zy ontrent de wal quamen, onder in de Chaloep verbergen zouden; maar het geen hem het ſterkſte daar toe aanzette was de belofte van zekere ſchenkagie, zoo hy hem wel quam over te leveren, en men hielt den aanſlag zeer ſtil, en verborgen.

Hy vertrok daar op, verzekerd van des Landvoogds gunſt, met groote hope van een goeden uytſlag, quam by het land, waar ontrent het dorp van dien Koning was, ten anker, en ſtapte ten eerſten den berg op, komende by *Pelimao* ter plaatſe, daar hy was, en daar hy van hem als een boeſem-vriend ook ontfangen wierd, gelyk in vorige tyden wel meermalen geſchied was.

Na

Na dat hy nu eenigen tyd zeer wel van hem onthaalt was, verſogt *Du Pree* deſen Koning (gelyk hy meer gedaan had) dat hy hem op zyn Chaloep wilde komen beſoeken, en gelegenheid geven, om de beleeftheid, daar nu zoo lang van hem genooten, eenigzins te beantwoorden, en hem met Spaanſche Wyn, Sek, en vooral met Brandewyn (daar hy na ſmakte) eens braaf weder te beſchenken. De Koning, niets quaads van zo grooten, en ouden vriend denkende, geleide hem met eenig gevolg 't gebergte af na zyn Chaloep, en ging met hem op de zelve; dog *Du Pree* ziende, dat hy eenig volk by hem hield, wiſt middel te vinden, om die landwaard in te zenden, terwyl hy met den Koning begon vrolyk te zyn.

Die zeer trouwloos door zynen Boeſem-vriend, Philip du Pree, verraden, en aan ons overgegeven werd.

Ondertuſſchen maakte hy den Koning, en de weinige luiden, die hy nog by zig had, in korten tyd door 't overtollig drinken van Brandewyn, zoo dronken, dat zy van zich zelven niet meer wiſten. Hy liet hem daar op wel vaſt in de boejen ſluiten, haalde de zeilen by, lichtte het anker, en verzeilde van daar na 't Kaſteel. De Koning, die ondertuſſchen nugteren wierd, en zig aan handen en voeten ſwaar geboeid vond, rees zeer verbaaſt overend, en ten eerſten wel voorſiende, wat men met hem in den zin had, en om wat reden hy zoo gehandelt wierd, kon zig niet bedwingen van dezen *Du Pree* voor den trouloosſten ſchelm, die 'er op aarde was, uit te ſchelden, vragende hem, een, en andermaal, op de bitterſte wyſe, hoe hy zoo grooten verrader ontrent een boeſem-vriend, die hem noit misdaan, en in tegendeel alles goeds bewezen had, had konnen worden, ſweerende, zo hy los quam, dit aan hem, al was hy met nog zoo veel wagten omringt, zodanig te zullen wreeken, dat andre vergeten zouden oit weder hunne vrienden zoo ſchandelyk te verraden.

Na dien tyd ſweeg hy bot ſtil, willende hem, nog andren, op geen zaak meer antwoord, dan dit alleen geven, dat hy die een Koning was, en onder niemand ſtond, zig niet verweerdigde, om zulken verrader te antwoorden.

Men quam ondertuſſchen voor 't Kaſteel ten anker, en men gaf kennis aan de Landvoogd, dat de aanſlag zeer wel gelukt, en dat die Koning geboeid aan boord was.

Zyn defing Antwoord op de vragen hem

Hy wierd ten eerſten aan Land, en in een naeuwe gevankenis gebragt, alwaar men hem over het voorgevallene deede onderſoeken, en niet alleen afvragen, of hy dit zyn volk belaſt had te doen; maar men had nog de dwaasheid daar by te voegen, waarom hy dit had gedaan, even als of die Vorſt zig wel wonderlyk misgrepen had; maar hy gaf hen een antwoord, zo opmerkelyk in een Heiden, en Alfoerees, als ik oit van een verſtandig Europeër afgewagt zou hebben. door den Land-Raad voorgeſteld.

Het was verre van daar, dat hy over 't geweld hem aangedaan eenigzins ontzet, of bekommert was om het feyt, waar mede hy belaſt wierd, te verbloemen, of te loochenen, hy gebruikte in tegendeel drangredenen van zoo veel kragt voor zyne rechters, dat die hen behoorden aangezet te hebben, om hem weer op vrye voeten te ſtellen.

Ik ben, zey hy, *een Vry-geboren* Koning, *die nog onder u-lieden, nog onder iemand anders, ſta; en die derhalven niet gehouden ben aan u-lieden eenige reden van myn doen en laten ontrent myne onderdaanen te geeven.*

Indien ik u-lieden hier of daar mede in uw Land *belediget had, dan zou ik my zelven ſchuldig verklaren, en grond konnen vinden, waarom gy my op zulk een* verraderſche *wyſe, en door zoo* grooten ſchelm, *als* Du Pree *is, gevangen hebt doen nemen; dog vind my nu volkomen buyten alle ſchuld van u-lieden ergens in misdaan te hebben.*

De ſtraf, die ik ontrent myne afvallige onderſaaten gebruikt hebbe, is een zaak, die ik voor u-lieden niet moet, nog wil verantwoorden, alzo ik dat als hun Koning, *en* Opperheer, *die die magt over hen had, gedaan, en alleen daarom in 't werk geſteld heb, om anderen van diergelyken afval af te ſchrikken.*

Dit zeide hy een *recht* te zyn, dat hem niemand in de wereld kon betwisten, alzo hy onder niemand ſtond, en niemand, al had hy qualyk gedaan, verantwoording daar over ſchuldig was, ja dat hy nu, ſchoon zoo onwettig gevangen, en voor een rechter, onder welke hy geenzins ſtond, geſteld, geenzins naliet de zelve Koning, die hy te voren was, te zyn; dat hy, als een Koning van zyne onderſaaten zeer wel, en zodanig gehandeld had, als alle Vorſten en als de E. Maatſchappy zelfs ontrent hare afvallige onderdaanen handelen zou, en bevoegd was te handelen, zonder aan imand rekenſchap van haar doen te geven.

Maar wie heeft u, zeide hy tegen den Heer Landvoogd, *wie heeft u magt gegeven, om myne onderſaaten, die van my afgevallen waren, zonder dat ik u oit ergens in misdaan heb, onder uw beſcherming te nemen? wat de* Godsdienſt *betreft, tot welken zy veinsden over te gaan, dien behoefde ik immers in myn land, daar men die noit gekend had, en daar ik die ook niet*

ingevoerd wilde hebben, niet meer te dulden, dan gy myn Heidenſchen Godsdienſt *zoud hebben willen plaats geven. Ook zyn myne onderſaaten om geen andre reden* Chriſten *geworden, dan om zig van de* jaarlykſche Schatting, *die zy my ſchuldig waren, te onttrekken. Wie heeft u nu* regt *gegeven, om zulke* wederſpannigen *tegen hunnen* wettigen Koning *te beſchermen? zoud gy my niet regtveerdig, zo ik zulke* rebellen *van u beſchermt had, den Oorlog over zulk een onregtveerdige beſcherming, die tegen alle* recht *en* reden *aangaat, hebben aangedaan? en of dit nog niet trouloos genoeg was, dat gy myne* wederſpannelingen *zoo* onregtveerdig *aanhoud, gy doet my, een* Koning, *die immers onder u niet ſta, en die, zoo ik uw* bondgenoot *al ben, immers nergens in tegen u geſondigt, en ontrent myn* onderdaanen *maar gedaan heb, dat alle* Koningen *ontrent* Rebellen *doen, gy doet my, als of ik onder u ſtond, op zulk een* verraderſche *wyſe, door een* ſchelm, *die ik als myn* boeſem-vriend *gehandeld heb, gevangen nemen, en hier voor uwen* Raad, *ſtellen, daar gy nogtans wel weet, dat ik een* vry Koning *ben, die onder u niet ſta, en u niet ſchuldig ben rekenſchap van myn doen of laten, ontrent ſaaken myn eigen onderſaaten betreffende, te geven.*

Dierhalven zoo vrage ik u, wie heeft u magt gegeven, my te doen vangen, my zo gevangen te houden, en my zoo veragt hier voor u (even of ik tegen u misdaan had, en onder u ſtond) te doen verſchynen, daar ik in 't myne zoo oppermagtig ben, *als gy in 't uwe zyt; en met wat ſchyn van recht kond gy dit uw doen oit of oit billyken, van een* Koning, *die zyn* eigen Meeſter *is, en die nergens in weet misdaan te hebben, als een misdadiger voor uw Recht-bank te brengen, alleenlyk daarom, om dat hy goed gevonden heeft ſyne* wederſpannige *en* afgevallene onderſaaten *ten ſpiegel van andre te* ſtraffen; *ja 't is, wel zoo verre van daar, dat ik u misdaan zou hebben, dat gy* Heer Landvoogd, *my ten hoogſten daar in misdaan en verongelykt hebt met myne* afvallige onderſaaten *onder uwe* beſcherming *te nemen.*

Indien uwe onderſaaten van u afgevallen, en tot my overgekomen waren, ik zou ze u ten eerſten weder toegeſonden, maar zulke uytvaagſels tegen hunnen wettigen Heer *noit op zulken wyſe, gelyk gy de myne gedaan hebt, beſchermt, en veel min u gevraagt hebben, waarom gy hen zo of zo geſtraft had. Dierhalven, dewyl ik dan onder u niet ſta, nog u eenige verantwoording ſchuldig ben, zoo eiſch ik van u, dat gy my aanſtonds op* vrye voeten *zet, met die verzeekering, dat ik, die een* vry geboren Koning *ben, u anders, op geen eene vrage meer het allerminſte antwoorden zal.*

Men vraagde hem verder, hoe hy zulke wreedheeden aan onderſaaten van de *E. Maatſchappy*, en die nu *Chriſten* waren, had durven plegen.

Aangaande uwen Godsdienſt, zeyde hy, *die komt immers in myn Land niet te pas, daar in ik zoo veel, als gy in 't uwe, te zeggen heb, ik heb aan u geen reden te geeven, waarom ik die in myn Land niet dulden wil. Zou 't u wel aangenaam zyn, als ik van uwe* Chriſten onderdaanen *in uw weerwil de* myne *maakte, en hen deed* Heidens *werden, om van uwe* Chriſten-Wetten *en* Laſten *ontſlagen te zyn? gy zoud immers oordeelen, dat ik u zeer verongelykte, en zoo oordeel ik, dat gy nu my doet.*

Wat de wreedheeden belangt, waarom zyt gy zoo wreed van een dief, *die 't een of ander geſtoolen heeft, op te hangen, is 't niet, om dat hy uwe* Wetten *overtreeden, en tegen u geſondigt heeft, en om andre van dit quaad af te ſchrikken. Zo weinig magt nu als ik heb, om u na reden van dit uw billyk doen te vragen, immers zoo weinig reden hebt gy, om my na reden van myn wettig doen te vragen. Mooght gy dat in uw Land, en Ryk, doen, en mag ik dat niet in myn eigen Ryk en Land aan myn eigen onderſaaten doen, of ſou ik u daar af reden moeten geven. Ider* orſt *ſtraft zyn volk, zoo als hy dat goedvind, en voor zyn Ryk beſt oordeelt, of zoo als de* Wetten *van zyn Land mede brengen. Dus ſtraft gy uwe* ſchelmen *en* afvalligen *op uwe manier, zonder imand rekenſchap te geven, en ik heb de* myne *geſtraft, zoo als ik heb* goedgevonden, *en ben niet* gehouden, *nog* genegen, *u eenige* rekenſchap *daar van te geven.*

Het antwoord op alles nu, wat men hem verder vraagde, quam daar op uyt, dat hy onder hen niet ſtond, en dat zy wel konden toezien, wat zy met een Koning deden, die hen niet misdaan, nog met al hun vragen niet te doen had; dat hy wraak riep over 't ongelyk, dat zy hem aandeeden, en dat, het ging dan verder met hem zoo 't wilde, de zynen niet nalaten zouden, dit ongelyk zo aan *Du Pree*, als aan hun, te wreeken; dat hy geen van hen allen in 't minſte vreesde, dewyl hy geen ſwaarigheid maakte, om aanſtonds te ſterven; en dat hy in zyn verder gedrag hen klaare bewyſen daar van geven zou.

Terwyl nu deze zaak by forme van proces behandelt wierd, zo ſtond men daar mede, als men die eens in den grond inzag, zeer verlegen, alzoo veele van de Rechters zelfs (gelyk my dat eenigen uit hen zelf gezegt hebben) oordeelden, dat die man waarlyk ontrent ons niets misdaan, en niet anders ontrent zyn volk verricht had, dan wy

zelf

zelf ontrent de onzen, als zy van ons afvielen, doen zouden.

Zyn Dood. Hy daarentegen wilde nergens meer op antwoorden, en at zo weinig van de ſpys, die men hem geven liet, dat hy eindelyk, van ſpyt zig uithongerende, alvorens het proces voldongen was, quam te ſterven. Men meinde in 't eerſt, dat hy zich vergeven had; dog geopend, en geen teekenen van vergif gevonden zynde, zag men dat zyn maag ledig, en niet dan een uithongering van zich zelven oorzaak van zyn dood geweeſt was. Hy wierd by de beenen langs ſtraat na de galg geſleept, en 'er ook aan opgehangen. Die met hem mede gekomen waren, van zyn gevolg, had men als getuigen tegen hem gebruikt, en toen zond men hen, als onſchuldig aan dit misdryf, weer na hun Land.

De Landvoogd was bly, dat de dood van dien man hem van den zelven bevryd, en in ſtaat geſteld had, van zyne bittere verwyten niet meer aan te hooren.

Ik heb dit verhaal van verſcheide lieden, die hem gekend hadden, maar ook menigmaal aan de waarheid getwyffelt, niet konnende gelooven, dat 'er in zoo een woeſt menſch zoo veel verſtand, om zig zoo kragtig uyt te drukken, ſtak; maar ik heb het daar na zoo, als ik het hier verhaal, uyt den mond van een zeer bequaam Rechter, die verſcheidemaalen zelf met hem over die ſtoffe in 't Maleits, dat hy redelyk wel ſprak, gehandelt had, opgeſtelt, en die heeft my verklaart, dat hy dit alles met zoo veel vrymoedigheid, en kragt voor hun allen geen eens, maar menigmaal, zoo overtuigende, en met zulken deftigheid, gezegt had, als de beſte Hollander zou konnen doen; weshalven ook veele van die Rechters meinden, dat men beter gedaan had, indien men dien Koning weder na zyn Land had geſonden, alzo zy niet zien konden, dat hy eigentlyk tegen ons geſondigt had, of onder ons ſtond; dog die Landvoogd begreep het anders, niet willende bekennen, qualyk gedaan te hebben, ſchoon hy bot aan de grond was; dat wel meer in Indiën gebeurt; hoewel het de E. Maatſchappy geenzins dienſt doed.

Had nu een Alfoerees, en een wilde Berg-koning, het verſtand, om zulken antwoord aan dien Landvoogd, en de Land-Raad des Gerechts in Amboina in den Jaare 1678. (wanneer dit voorviel) te geven, hoe veel meer reden heeft men niet, om te gelooven, dat onder de Amboineeſen, die dagelyks met onze Natie verkeeren, nog veel grooter en ſcherper verſtanden zyn, die zig in ſtaat bevinden, om nog veel grooter preuven van oordeel en kenniſſe te geeven, dat wy wel breeder konden aanwyſen, zoo 't ons niet te verre van ons ſpoor afleiden zou.

De Amboinees is ook van een wraakgierigen aard, tot zo verre zelf, dat zy hunnen haat tegen deſen of genen, die hen gevoelig misdaan heeft, aan hunne kinderen, als een zoorte van erfgoed, overgeven. De Amboineeſen zyn zeer wraakgierig.

Men heeft daar van een droevig geval by na ontrent dezen zelven tyd in een Koning van Oelat, op Honimoa, gezien. Hy had een bittre wrok op een van zyne bloedvrienden uyt een Proces, tegen zyn Vader, en grootvader al begonnen, geſproten, en had belooft, 't koſte, wat het wilde, zich daar over de eene of de andre ſtondt te wreeken. Voorbeeld in den Koning van Oelat.

Op zekeren tyd dan verſtaan hebbende, dat vier kinderen, zynde meisjes, en een ſlavin, van zyn vyand na een hunner thuinen, ontrent de Zee, of 't ſtrand, gegaan waren, zoo riep hy eenigen van zyn volk, en belaſtte hen de hoofden dezer vier kinderen, en dier ſlavin, by hem te brengen.

Zy weigerden dit als een daad, die zy oordeelden niet te mogen doen, waar op hy hen voor bloodaards, voor wyven, en voor mannen, die niet waardig waren een broek, maar een vrouwen-kleedje te dragen, uytſchold, dreigende hen, een ſwarten hond in hun huis te zullen werpen: de bitterſte ſmaadreden, die men een getrouden Amboinees in zyn aangezicht werpen kan, alzo dit zeggen wil, dat dewyl zy maar vrouwen, en niet in ſtaat waren, hunne vrouwen te bekennen, hy een ſwarten hond in hun huis werpen zou, om die vrouwen te beſwangeren. Die ettelyke moorden doet bedryven.

Zyn onderzaten dan dit laatſte verwyt niet konnende verdragen, wilden veel liever 't uyterſte wagen, en beſloten dierhalven met haar zeven perſoonen, (waar onder een ſlaaf was) hier op uyt te gaan.

Vier van hen ſloegen de vier kinderen, ider een hoofd af, de ſlaaf nam 't hoofd van de ſlavin weg, en twee ſtonden op ſchildwagt. Alles dan dus na hunnen zin uytgevoert hebbende; droegen zy de hoofden in zakken na huis, en gaven die hunnen Koning over, die dit alles wel fyn meinde beſtelt te hebben, alzo een igelyk, die de rompen daar dus leggen vond, oordeelen zou, dat de Papoewas's dit verrigt hadden, hoedanig ook de gedagte van

de Vader dezer kinderen was; ja de Koning had hem nog wel in zyn aanzigt durven wryven, dat dit een rechtveerdige ſtraffe Gods over hem was, wegens 't ongelyk, dat hy hem en zyne voorvaderen aangedaan had.

Dit bleef dus wel eenigen tyd verborgen; dog lieden uyt een nabuurigen thuin, die het zeer wel afgezien hadden, maakten dit eindelyk aan de Vader van de Kinderen, en die aan 't Opperhoofd van Honimoa, den Soon van den Heer Landvoogd *De Vicq*, bekend.

Deze greep eerſt zeer ſtil de handdadigen, die 't feyt bedreven, en daar na ook den Koniug, die hen dit belaſt had, en zond ze gezamentlyk na 't Kaſteel, alwaar zy onderzogt wierden.

De ſchuldigen bekenden aanſtonds de misdaad, dog zeiden, dat zy dit uyt laſt van hun Koning, en eerſt na zo ondragelyke verwyten, en bedreigingen, gedaan hadden, en dat hy derhalven dit voor hen verantwoorden moeſt; dog men toonde hen klaar, dat zy, die Chriſtenen waren, wel wiſten, dat Gods wet verbied imand, veel min zulke onnoozele kinderen, te dooden, en dat zy verplicht waren God meer, als hun Koning, te gehoorſaamen. Als men Hem zelf ondervraagde, wat van die zake was, zeide hy nergens van te weten; dog als hem het vuur wat nader aan de ſchenen gelegt, en alles klaar aangetoont wierd, bekende hy het feyt aan hen om de voornoemde redenen tot wrake belaſt te hebben.

Om zig aan een ouden vyandt te wrecken.

Zy wierden dierhalven gevonniſt, de vier, nevens die ſlaaf, om levendig gerabraakt, hy om onthoofd, en de twee andre, om gegeeſſeld, gebrandmerkt, en voor hun leven in de keten geſlagen te werden. De Koning, die eerſt gerecht wierd, quam zeer net in 't wit gekleed (dat in 't gemeen 't gewaad der doodſchuldigen hier is) op 't Schavot, deed een deftige aanſpraak tot het gericht, hen bedankende voor de genade, die zy hem beweſen, zeggende daar na tot de zynen, *Mannen, ik ga u voor, heb ik eerſt gezondigt met u dit te belaſten, ik zal 'er ook eerſt voor lyden, hopende dat* God *my, en u-lieden, zal genadig zyn*; hoewel hy (gelyk blyken zal) niet dacht te zullen ſterven, alzo 'er waren geweeſt, die hem hadden wys gemaakt, dat hy vergiffenis erlangen zou.

Zy, hem dit hoorende zeggen, zeiden, *ja*, Heer Koning, *wy hoopen u haaſt te zullen volgen.*

Hy, die gedurig op zyn pardon dagt, keek wel honderdmaal om, of hy niemand daar mede zag aankomen; dog, niemand vernemende, wierd eindelyk 't Gebed voor hem gedaan, en als hy nu aan 't *Vader ons* gekomen was, bad hy dat mede, maar kon aan het ſlot niet komen, beginnende dat gedurig weer van voren af aan, tot dat hem eindelyk gelaſt wierd te eindigen, gelyk hy deed; nog al omziende, of zyn Pardon niet quam; dog niemand vernemende, zoo merkte hy miſleid te zyn, ſchikte zig ter dood, en wierd onthalſt, krygende, ter bede van den Koning van Noeſanivel, nog een kiſt. De andre vyf wierden Gerabraakt, roepende niet anders, dan *Pati Cara, o, Pati Cara, o, Minom Kita Orang Poenja Darah*, dat is: *o Pati Cara, o Pati Cara, zuipt ons bloed*: want hy had hen verklikt.

Men heeft zelden gebrekkelyke, of verminkten, onder de Amboneeſen.

Onder de Inlanders ziet men zeer zelden verminkte, of wanſchape menſchen; maar zy hebben alle meeſt hunne gezonde leden, uitgezonderd dat veel van d'Amboniſche pokken wel eenig letzel aan de neus, en mond, hebben.

Verkeerde handeling der eerſtgekomene Duitſchers met jong geboorne kinderen.

Vele Duitſchers, in de eerſte tyden met Inlandſche Vrouluy getrouwd, en ſiende, dat zy de kinderkens, als hier te land, niet bakerden, nog in luiren met ſwagtels, of windſelen, wonden, maar datze die maar een los kleedje om 't lyf ſlingerden, en voor al maar de plaats ontrent den Navel verzorgden, dwongen hunne vrouwen, die kraamkinderkens op deze landswyze behoorlyk te bakeren, maar al die kinderen quamen daar van, in zoo warmen land, of te ſterven, of in ziekte te vervallen, zoo dat die Duitſche hoofden zig eindelyk weer na die Ooſterſche Landswyſe voegden, en ook, wilden zy eenig zaad in 't leven behouden, wel ſchicken moeſten.

Oude luiden onder de Amboneſen.

Men heeft onder hen oude en ſterke luiden. Ik heb 'er gezien, die, na giſſing, over de honderd jaren oud zynde, nog alle dag berg op berg neer in 't Boſch uit hakken of jagen gingen, en nog vyf of zes uuren op een dag gemakkelyk konden gaan; niet half zoo moede werdende, zoo lang zy 't gebergte op en neer liepen, dan dat zy op een gelyke grond gingen, en zoo hen dat begon te verveelen, zoo waren zy, hoe vermoeid zy ook, zelf tot ſweetens toe, zyn mogten, weer aanſtonds fris, als zy, onderweeg een rivier ontmoetende, met dat nat beſweet lichaam (hun kleederen uitgetrokken zynde) maar dryvend in het water liepen. Dit heb ik, tot myn groote verwondering, van Lieden, die my uuren aan een over hoog gebergte hadden moeten draagen, en dierhalven zeer vermoeid waren, menigmaal gezien, en beſpeurd, dat, in plaats dat hen dit hinderen zou (gelyk het ongetwyffeld velen van ons doodelyk zou geweeſt zyn, en by de Geneeskundige ook

zou

zou geoordeeld werden) zy fris, en volkomen van hunne vermoeidheid hersteld, 'er weer uitquamen, 't geen aan hun iverig dragen klaar te ontdekken was.

De Schryver ſpreekt met een zeer oud Amboinees.

By zeker bezoek van de buiten-kerken, op 't gebergte van Leytimor gelegen, vond ik in het dorp Hataläe een man van hooge jaaren, die egter nog zeer wel van oordeel, en redelyk wel van gezigt, maar daar by zoo oud was, dat hem de geheele ruggeſtreng was uitgekalkt, en zoo bloot, dat men ider leedje, als dat van een Japanſche rotting, leggen zag.

Waar van d'Amboineſen ſig in het rekenen van hun ouderdom bedienen.

Ik vraagde hem, hoe oud hy was. Hy gaf my tot antwoord, dat ik wel wiſt, dat alle Inlanders, of Amboinceſen weinig van hun ouderdom weten op te geven, of die net aan te wyzen; maar dat zy zig gemeenelyk van twee middelen bedienen; of met aanwyzing van een Clappus, of andre boom, ten tyde van hunne geboorte geplant, die dan by 't getal der leden, waar mê zy jaarlyk toeneemt, ook de jaren van die gene, by wiens geboorte hy geplant is, aanwyſt; of (zeide hy) by 't noemen van den Landvoogd onder wien zy geboren, of van die of die lengte (wyzende dan op een jongen van die jaren, die zy toen giſten te hebben) geweeſt zyn.

Van het een nog het ander (vervolgde hy) kan ik my niet bedienen. Van 't middel der boomen niet, dewyl de Boom, by myn geboorte geplant, door de oorlogen weggeraakt, en 't my onmogelyk te zeggen is, waar myn ouders dien geplant hebben, dewyl die dan hier, dan daar, door den Oorlog geen ruſt hebbende, geweeſt zyn. Van het middel, om een Landvoogd te noemen, kan ik my ook niet bedienen: want myn jaren gaan verre boven dien tyd, dat 'er eenig Hollands Landvoogd geweeſt is. Toen de Portugeeſen hier nog meeſter waren, en eer men oit van Hollanders hoorde, had ik al eenige tyd voor Soldaat gediend, en hunne geweldenaryen ſtaan my zoo levendig, als of ik die nog zag, voor oogen. Ik ſtond over dit verhaal verzet, en koſt my niet genoeg verwonderen, dat ik daar boven in 't gebergte een man vond, die met zoo veel onderſcheid, van ſaken, voor zoo een menigte van jaren, ja by na voor een geheele Eeuwe, voorgevallen, als een ooggetuige wiſt te ſpreken.

Ouderdom van deſen man.

Toen hy my dit verhaalde, was de *Heer Nicolaas Schaghen*, Landvoogd van Amboina, en die Landvoogdy al omtrent 90 jaren onder de magt der Nederlandſche Ooſt-Indiſche Maatſchappy geweeſt; zo dat hy, dien ik gis, toen hy Soldaat was, een borſt van twintig jaren geweeſt te zyn, en ontrent 4 of 5 jaren, voor dat hy van Hollanders hoorde, ſoldy getrokken te hebben (want in den jare 1599. hebben zy 'er al kennis aan gekregen, dewyl men 'er toen al Hollanders gezien had, zekerlyk ten minſten een man van 130. jaren moet geweeſt zyn.

En zyn kragten.

De *Heer Schaghen*, by zekere gelegenheyd uit my gehoort hebbende, dat ik zulk een oud man op 't gebergte gevonden had, en begerig geworden, met hem te ſpreken, was van voornemen dien ouden en afgeleefden man in een Draagſtoel, vermits hy al ver 't gebergte op woonde, na beneden te laten brengen; maar hy was dien hoogen berg, langs een zeer moeijelyken weg komen afgaan, zonder zig van dit gemakkelyk middel te hebben willen bedienen, dewyl hy zig, hoe krom hy ook was, liever op zyn voeten, dan op zoo een Draagſtoel, vertrouwen wilde, behalven dat hem dit ook te groots voorquam, oordeelende, dat dit zyn mede-Dorplingen tot nyd, en veragting van zyn Perzoon, aanzetten zou, indien hy zig deze aangebodene eer, die zelf zyn Orangkaja niet zou hebben durven aannemen, had laten aanleunen. Na zyn geſprek met den *Heer Schaghen* ging hy weer te voet na huis, en lei een weg van ontrent, 2 uuren gaans, en alzoo van 4 uuren gins en weder, in zo hoogen ouderdom af.

Oude lieden op Hoetoemoeri.

Nog is 'er een vrouw op Hoetoemoeri van zoo hoogen ouder geweeſt, dat zy ten tyde der Portugeſen mandekens aarde had helpen aandragen, om de Gordynen, of punten van 't Kaſteel, te maken, welke vrouw derhalven niet jonger als die *Hatalaees* geweeſt zal zyn.

Zekere *Steven Pati Oeſſen*, van 't dorp Hoetoemoeri, een zeer vermakelyk oud man, met welken ik menigmaal geſproken en gegeten heb, zag zyn kinderen en Kindskinderen in verſcheide trappen en geleden. Hy was zoo oud, dat hy van den eerſten Landvoogt, *den Heer Frederik Houtman*, Lyfdienaar geweeſt was, die derhalven al mede verre over de 100 jaren moet geweeſt zyn.

Die man ging nog op zyn gemak van Hoetoemoeri na 't Kaſteel Victoria, een weg van ruim twee mylen, over 't gebergte, en keerde dan zonder ongemak, wederom. Dagelykx ging hy, niet tegenſtaande hy een Ryke Amboinees, en dit ſwerven zyne kindren zeer tegen den zin was, nog in 't boſch, om in de Plantagien en Thuinen te hakken. Hy betuigde, dat hy dan leefde, als hem dit niet belet wierd.

Wapenen der

Gelyk de Amboineeſen door de bank geen

Amboineeſen. geen Oorlogs-man is, alzoo is hy ook van weinig wapenen, om zig tegen zyn vyanden te beſchermen, voorzien.

Hy heeft 'er nogtans eenige, die voor hem van een genoegſaame nuttigheid zouden zyn, als hy maar moeds genoeg had, om zyn vyand onder de oogen te zien.

Zy gebruiken, tot dekſel van 't hooft, een koperen Stormhoed, waar op zy gemeenelyk, tot cieraad, de vederen van den Paradys-vogel hebben. En tot dekſels van 't lichaam gebruiken zy, tweederlei ſchilden.

Zy hebben ſchilden, die wel ontrent 3 à 4 voet in de lengte, en by na een groote voet in de breedte, konnen halen, die met de witte Porcellana Horen hier en daar van buiten, in ettelyke reyen boveneen, zyn ingelegt; waar van zy zich ongemeen wel weten te bedienen, om de ſlagen en ſtooten van hunne vyanden af te weeren.

Een Amboinees na 't leven met zyn groot ſchild. Wy vertoonen hier in de Plaat, N°. XL. een Amboinees na 't leven, die zeer wel getroffen, en met zulken ſchild gewapend is.

Zy hebben ook kleene ronde ſchilden, van Rotang zeer net gevlogten, 2 à 3 voet in de middel-lyn halende, in 't midden met een ſpitſe pen, waar meede zy ſtooten konnen. Zy weten die zeer gemakkelyk te behandelen, en daar mede ook geſwind om te gaan; zynde beide deze ſchilden van binnen van een handvat voorzien. Wy vertoonen in de zelve Plaat, een Boeginees met zulken rond ſchild zeer wel na 't leeven geteekend, onder N°. XLI.

EenBoeginees met een rond ſchild afgeteekend.

Verder zyn zy gewoon een Tamboeko's ſweerd, of houwer, een Torana, of werp-ſpiets, als een korte piek, en zomtyds ook wel pyl en boog, te gebruiken, maar die gaan nu meer by de Alfoereeſen, dan by hen, in ſwang, die met zeer groote, ſteevige boogen, en geweerhaakte pylen, alle van Bamboeſen gemaakt, op een hair weten te ſchieten.

In de latere tyden hebben zy ook kennis van een muſquet en ſnaphaan gekregen, waar van zy meer preuven geven, met nu en dan een harte-beeſt in 't boſch te ſchieten, dan wel om die met dapperheid tegen de vyanden te gebruiken; hoewel de Amboineeſen, die onder de Capiteyns *Jonker* en *Bintang*, lange jaaren op Java gedient hebben, in kennis, van dit geweer te behandelen, geenen Hollander behoefden te wyken.

Die van Ooſt-Ceram zyn ook gewoon hunne pylen met eenig ſwart vergiftig ſap te beſtryken, dat geweldig in de wonden brand, en de geneeſing zeer vertraagt. Daar zyn 'er ook die de vergiftige beentjes van zekeren viſch, de pyl-ſteert genaamd, aan hare Caloewajen of worp-pylen vaſt hechten, die met hare weerhaaken zeer booſe wonden maken.

Groot geſchut gebruiken zy noit, maar wel baſſen, die een kogel van een pond of twee ſchieten, en die op hunne Oorlogs Vaartuigen van gebruik zyn, van welke wy aanſtonds nader zullen ſpreken.

Hun Vaartuigen. De Vaartuigen der Amboineſen zyn niet veel in getal, en van geen groot belang. Van 't meeſte gebruik onder hen zyn hunne Parahoe's, praeuwen in 't gemeen genaamd, zynde kleene vaartuigen, van een uitgeholden boom (waar toe zy als de beſte den Titi-boom verkieſen) gemaakt; van 10 à 12, ook wel van 20 en meer voeten in de lengte, en een voet of twee breed.

Praeuwen. Zy gebruiken 'er gemeenelyk Ngadjo's, of lange vierkante vlerken, by, die 'er aan weerzyden over, en op de oppervlakte der Zee, by de minſte dyning der zelve, zodanig komen, en zo tegen de golf wederzyds aanſtuiten, dat zy 't vaartuigje altyd in zyn even-wicht en op de golf houden. Zoo lang die Ngadjo's het uithouden, konnen zy met die lichte en ſnelle vaartuigen al door ſware Zeëen henen booren, en in korten tyd een verren weg afleggen; dog komen die te breeken, zo ſtaat het 'er ſlecht mede geſchapen, want dan buitelt dit vaartuigje ten eerſten om. Ook gebeurt het wel, dat de zelve, wanneer zy op dezen of genen booſen hoek een ſwaare zee ontmoeten, met vlerken met al 't onderſte boven geſmeten werden, dat ook grooter vaartuigen wel onderhevig zyn.

Gemeenelyk zyn 'er 2 of 3, die zoo een prahoe regeeren; 1 of 2 om te roejen, en een om te ſtieren.

Of Orembaejen. Naaſt dit vaartuig komen de Orembaejen, dat zomtyds viſch-vaartuigen van 20 à 25 voeten lang, en 3 à 4 voeten breed, en niet overdekt zyn, om dat hen de Tent in 't viſſchen maar hinderen zou. Even alzo heeft men ook andere Orembaejen, die zy als ſpeelvaartuigen gebruiken, van de zelve lengte en breedte, en ook wel veel langer en breeder; waar op gemeenlyk (na dat zy groot zyn) 10, 15, 20, 30, en ook wel 40 ſcheppers of Roejers zyn, die niet met lange riemen, maar met korte breede ſpaanen, of platte ſchoppen, ſcheppen.

In 't midden van zulk een Orembaey is een fraeje afgeſchotene luchte Tent, met banken in 't vierkant, en gordynen 'er nevens, zoo dat 'er ontrent 10, 15, 20, en meer menſchen (na dat de Orem-

Een Bouginees. Een Amboinees.

rembaey en de Tent, na evenmatigheid der zelven, groot is) in zitten konnen. De ſcheppers zyn voor en agter, ook wel ter zyden de tent, aan weerzeiden op planken, daar toe gemaakt, verdeeld, en boven o ɔ zitten 'er gemeenelyk 2, een, die op een Gong (of, zoo 't een groote Orembaey is, op de Tatabowang) en een, die op de Tifa ſlaat, volgens welke Tifa- en Gong-ſlag de Scheppers zeer eenparig, als by een vaſte Maat in de Muſyk, gewoon zyn te ſcheppen.

Opwelke zy na de Maat ſcheppen.

Dat de ouden mede van zulken ſlag van roejen, of ſcheppen, geweeten hebben ſchynt my klaar toe, uyt de woorden van den Dichter *Ovidius* in 't vierde Boek van zyne Treur-gedichten, in het eerſte Treurgedicht, alwaar hy van 't ſingen der Schippers onder 't roejen geſproken hebbende, 'er by voegt:

Een wyſe van roejen, by de Ouden mede bekend.

Quique refert pariter lentos ad pectora remos
In Numerum *pulſa brachia verſat aqua.*

Dat is:

De Roejer zingt verheugd, en ploft met nette ſlagen
Gelyk als op de maat *de Riemen in de Zee.*
Hy weet ze ook op de maat *eenpaarig te doen draagen*
En maakt zich op de maat *tot nieuwe ſlagen ree.*

Gelyk de Trommels, waar op zy de Roeimaat ſloegen.

Dat men in oude tyden ook Tifa's, en Trommels tot het ſlaan van die Roeimaat gehad hebbe, toont ons de Dichter *Claudianus* in het 3e Boek van den lof van *Stilicon*, daar hy van *Bacchus* roejers op 't roode Meir zegt:

——— ——— ——— *Taurinaque pulſu*
Baccharum Bromios *invitant* tympana remos.

Dat is:

Terwyl dat een Bacchant *de* roei-maat *quam te geeven,*
Om op dat Trom geluyt *de Golven door te ſtreeven.*

En de Gezangen onder 't Roejen.

En dat het zingen onder het roejen ruim alzo oud was, toont de Propheet *Ezechiël* Cap. 27: 25. Daar hy van *Tyrus* zegt: *De Schepen van* Tharzis zongen *van u.*

De Tsjampans, of Coracora der Amboineeſen.

Behalven deze Orembaejen hebben de Amboineeſen ook Tsjampans, zynde vaartuigen, die een maſt hebben, en die, alzo zy overdekt zyn, wel 5 à 6 laſten (en meer, na dat zy groot zyn) konnen voeren. Met deeze plagten zy wel na Macaſſar, en Java, in oude tyden te varen, dog dat zy hunne vaart tot aan het Eiland Madagaſcar met zulke geringe vaartuigen voortgeſet hebben, zal ik nooit gelooven. Wel is waar, dat in hunne getallen, Sa, Loewa, Telo, Atta, Nima, Nenoe, Hitoe, Waroe, Siwa, Oeſa, die 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, beteekenen, en boven welken zy niet wel weeten te tellen, eenige gelykheid te vinden is; maar die en is van dat gewigt by my niet, om my te doen gelooven, dat die den Amboinees daar gebragt heeft, al zo weinig als dat hy de Regeering van 4 Opperheeren daar meede zou ingevoert hebben.

Ondertuſſchen zyn 'er geleerde luiden geweeſt, die dit vaſtſtelden.

Eindelyk zo hebben zy ook een zeer groote zoort van Vaartuigen, een Coracora, dat is, een water-ſchild-pad, met reden zo genaamt, alzo zy gemeenelyk zeer traag van voortgang is.

Dit is een overdekt vaartuig, 80, 100, en ook wel meer voeten lang, wel 12 of 14, (en, na zyne groote, wel meer) voeten wyd, van een groot midden-vertrek, of zomtyds ook van 2 à 3 fraeje kamertjes, voorzien, en by een ſtille Zee niet onaangenaam, nog onbequaam, om mede te vaaren, alzo zy, indien de wind goed is, ook zeilen konnen; dog by ſware zee, en tegenwind, ploffen zy maar in 't water, zonder iets te ſpoeden, en arbeiden veeltyds zig zelven in ſtukken.

Op zulken vaartuig hebben zy gemeenlyk, als 't van 2 Gnadjo's is, 50, van 3 Gnadjo's 60, 70 en meer, van 4 Gnadjo's, 80, à 90 ſcheppers, die verdeelt worden, niet alleen beneden in dat vaartuig, maar ook op 2, 3, 4, en meer roeibanken aan wederzyden, die zy Gnadjo's noemen. Onder dit getal van ſcheppers werden mede gerekend, die op de Gong en Tifa ſlaan, alzoo zy op digtmaat ſcheppen.

De grootſte Coracora's hebben jegenwoordig 4 Gnadjo's; hoewel 'er in oude tyden wel van zeven geweeſt zyn, hoedanigen Coracora die van het dorp Oma, op 't eiland van dien naam, plagten te hebben.

Deze groote vaartuigen, waar op zy ook veel geweer, en baſſen, voeren, werden meeſt in tyden van Oorlog tegen hunne vyanden, of wel tegen Roovers, die hunne kuſten onvry maken, en menſchen van daar rooven, gebruikt.

Om de Zee van deze laatſte te zuiveren, als ook om zommige zaaken op Ceram, en elders, te vereffenen, zyn de

De Hongi tocht, die rondom Ceram jaarlyks gedaan werd.

de Landvoogden van ouds her al gewoon geweeſt alle jaar in den ſtillen tyd, in de maand van October, met een geheele Vloot van Coracora's, Ceram rond te ſcheppen, dat wel een tocht van 5 à 6 weken geeft, en die de ſmalle gemeente (die verplicht is een maand voor niet voor de E. Maatſchappye jaarlyks te werken, om hare Dati of Hofdienſt, waar toe ider huisgeſin een man geven moet, te voldoen) op haar eigen koſten meeſt doen moet, ſcheppende in die tyd zoo bloedig en langdurig dagen aan een, dat hen 't ſweet op de ruggen door de Zon als tot Sout bereid werd. Zy nemen hun voorraad tot dezen tocht gemeenelyk mede; dog vinden hier en daar ook nog wel eenige buitenkansjens van Viſch, die overvloedig met 't net gevangen werd, en wild verkens, hertebeeſten, of wild koejen-vleeſch, 't geen zomtyds mede veel bekomen wort, en dat hen zeer veel helpt, alzoo een Amboinees met weinig te vreden is. Ondertuſſchen geeft de E. Comp. ook aan ider Inlander anderhalf à twee pont Ryſt daags, en aan ider Coracora 7 à 8 kannen kuyp. Ook krygt ider Orangkaja, die een lid van den Landraad is, op deze Hongi-tocht, 12 kannen Arak, 12 ponden Spek en Vleeſch, en een maat Ryſt, en 't zelve krygt ook, als een gifte van den Heer Landvoogt, de Koning van Titaway, en zedert *Haſſan Soeleiman* op Batavia geweeſt is, is dit ook aan de Orangkaja's van Hitoe, en die onder Larike behooren, toegelegt.

Zeker Amptgenoot van my ſchreef my op zekeren tyd, dat hy, tot Kellemoeri zynde, in eenen trek meer dan 200 manden Viſch had zien ophaalen, behalven, een groot getal ſchoone Bosverkens, welker ſpek weergadeloos ſchoon was, die zy daar bekomen hadden.

Uit dezen grooten overvloed is licht te begrypen, dat men den afgeſloofden Amboinees zeer gemakkelyk daar van iets toewerpen, en overgeven kan, dat zy ook zeer wel weten ten nutte te brengen, en vry verre te doen ſtrecken. By groote Nagel-gewaſſchen, nogtans ontſloegen haar Edelheden, by Schryvers van den 24 Febr. in 't jaar 1685. den Amboinees van dit ſcheppen.

Hoe ſterk deſe Vloot is.

Deze Vloot, by hen de Hongi genaamt, beſtaat zomtyds in 50, zomtyds in 60. en ook wel in 70 CoraCora's, die van een Zeevoogd, behalven de voorzeiler, en van een menigte Koningen en andre hoofden, voorſien zyn. Zy plachten in oude tyden maar vervolgens agter malkanderen, volgens iders rang, te ſcheppen; dog de *Heer Coyet* heeft ze in drie ſmaldeelen verdeelt, waar van het eerſte onder den Zeevoogd, het tweede onder den Onderzeevoogd, en het derde onder den Schout by nacht is geſtelt, en by alle welke hoofden, om deze CoraCora's en Eſquaders ider op haren rang te houden, ook een Fiſcaal van de Vloot aangeſtelt werd, om zoodanigen, die tegen 't Placcaat der Hongi-tocht, dat hen eerſt voorgeleſen werd, zondigen, gerechtelyk aan te ſpreken, en hen de boeten, daar toe geſtelt, af te vorderen; dat zommige Fiſcaals al vry wat grof gedaan hebben, gelyk zy, het te veel genotene daar na ook hebben moeten uitkeeren.

Verdeeling der zelve onder drie Hoofden

Als ook een Fiſcaal, om order te houden.

Indien nu deze of gene dorpen niet konnen medeſcheppen, of voor die reize door den Heer Landvoogt verſchoont werden, zoo zyn zy verpligt, ider dorp, een Kalkooven met kalk voor de E. Comp. te branden.

In oude tyden plagt de Heer Landvoogt op de Coracora van den Koning van Noeſſanivel geplaatſt te werden; dog nu werd hy gemeenelyk op die van den Koning van Titaway, waar op hy twee à drie fraeje behangene kamertjes heeft, gehuisveſt; hebbende buiten zyn Lyf-wacht, nog wel 50 à 60 Soldaten onder een Lieutenant, of Vaandrig, by ſich, om hem in deſe of gene voorvallen daar van tegen de vyanden te bedienen. Deze Coracora vertoonen wy u in de Plaat N°. XLII, uyt welke men ten naaſten by van de andren, die minder zyn, (alzoo deſe een van de grootſte is) zal konnen oordelen. En om u een denkbeeld, van zulk een ganſche Hongi, of Coracora-Vloot te geven, hebben wy die, zoo als de Heer Landvoogt *Cojett* A°. 1702. daar mede, in drie Eſquadres uitgetrokken, en Ceram rond geſchept is; in de zelve Plaat zeer net afgeteekent.

Afteekening van de Coracora.

Waar op de Landvoogd geplaatſt is.

De voorzeiler van deze Vloot was de Gnatohoedi, of het Hoofd van Maredheyka, volgens een oud voorrecht, hem gegeeven.

Daar op volgde de Coracora van Titaway, waar op de Landvoogd, als Hoofd en Zeevoogd dezer Vloot was, 't geen aan zyn vlag en wimpel 'er onder, en zyn groote Vlag beneden, genoeg te zien is.

Uit voerige beſchryving van deze Vloot.

Aan wederzyden van den Zeevoogt, ziet men een jagt, dat den voorraad, en de Oorlogs-toebereidſelen, meedevoerde.

Daar na volgen de andere Coracora's van 't eerſte Eſquadre, 6 in de eerſte linie, te weten, die van Halong, Soya, Noeſſanivel, Kilang, Hative, en Latoehalat. In de tweede Linie, mede 6 Coracoras; te weten, die van Alang, Baguala, Ema, Hoetoemoeri, Way, Soe-

N: XLII.

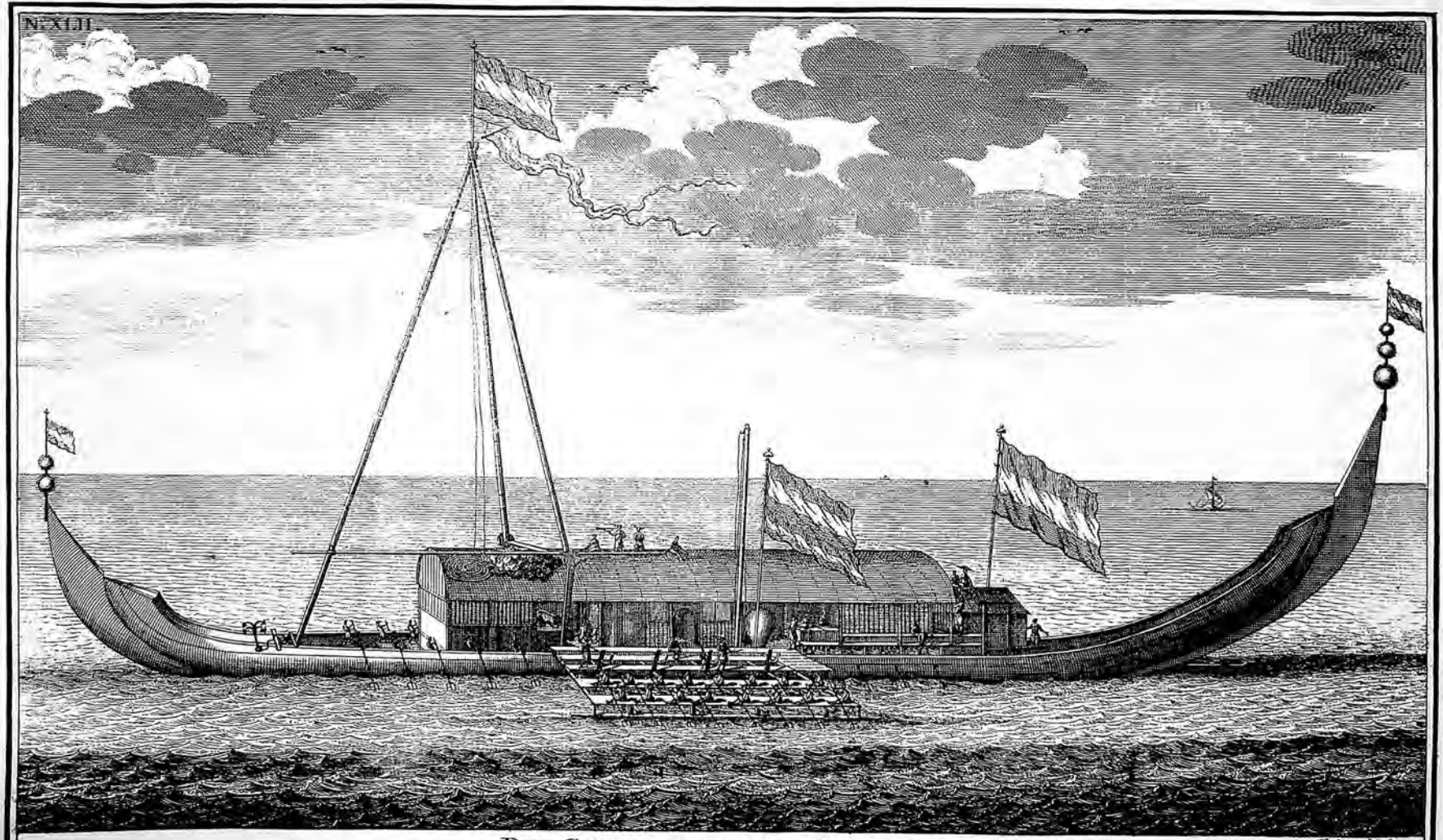

DE CORA-CORA VAN TITAWAY.

F. Otens fecit Brux

MONSTERING

Monster-Rolder Coracora Vloot, in 't Jaar 1709.

Van alle zodanige, zo Oude als Nieuwe CORCORREN, als 'er op den 19. *October*, in 't Jaar 1709. ter Rheede van *Amboina*, voor en aan 't Kasteel *Victoria*, bevonden zyn, gedaan door den *Boekhouder*, en *Secretaris*, van den *E. Agtb. Raad* van *Justitie*, CAROLUS SCHULERUS, als aangesteld *Fiscaal* der voor handen zynde *Hongi*, of *Corcorre-Togbt*, ten overstaan van de Assistenten, *Isaac Metsler*, *Hendrik t'Hoo*, als expresse *Gecommitteerdens*, nevens den Werf-baas, *Cornelis Jansz. Mars*, tot het nameeten der nieuwe dito.

Naamen der Corcorren-Hoofden.	Met welke Negryen die Corcorren Gecombineerd zyn.	Lengte der nieuwe Corcorren.	Breedte der Steven.	Gequalificeerde Ministers.	Gemonteerdt met		Gnadjo's.	Manschap.	
		vadem, voeten.	vaden voeten.		Bassen, Snaph.	Corpor., Sold.		Natos,	Scheppers.
Titameten, Orangkaja van - - -	Bonoa.				3 : 3		3	20	70
Habloem Macatita, Orongkaja van - -	Kelang, Bonoa, Assahoedi, en Hatoepoetth.				2		3	25	65
Cornelis Moriani, Hoofd op de Corcor van	Halong, en HativeKitsjil.						3	7	54
Pieter Sawitoe, Radja van - -	Saparoewa, Tijouw, en Papero.						3	22	54
Antoni Letepessi, Pati van - - -	Ihamahoe.				2		3	20	50
Jonas Tapirissa, Pati van - -	Abobo, en Leynitoe.				1 : 4		3	25	50
Henrik Gomes, Gnatoehoedi van - -	Mardheika.			De Procureur *Sloots*,			3	10	50
Thomas Neyra, Pati van - - -	Ouw.			De Adsistent, *Metsler*,	1 : 1		3	21	65
Matth: Patinipa, Orangkaja van - -	Ema, Roeton, Hoeccorila, en Leahari.			De Opper-Chirurgyn, *Hans Jacob Wirth.*	4		3	12	58
Soumette, Orangkaja van - - -	Leymoe.				1 :		3	10	60
Jacob Pinturi, Orangkaja van - -	Seroewawan, en Camarien.				1		3	10	55
Toehalele, Orangkaja van - - -	Coelor, en Iha.						4	22	64
Isaac Ferdinandus, Orangkaja van - -	Latoehalat.	16 : 1 :	2				3	15	59
Capoeeti, Orangkaja van - - -	Ceyt.			D'Assistenten, *Boon*, en *Munniks.*	2 :		3	20	55
Abraham Lopis, Pati van - - -	Seylale, Noessanivel, en Oerimessen.				2 : 2		4	16	60
Kelit, Orangkaja van - - -	Elara, Loemoi, en Salassi.				1 :		3	12	70
Gerbrand Sioeta, Orangkaja van - -	Roemakay.				2 : 3		3	18	53
Auta, Orangkaja van - - -	Salatti, Massavoy, en Oelilima.				1		3	14	56
Sareaal, Orangkaja van - - -	Cabauw, en Pelauw.				2 : 2		3	22	55
Ririatta, Radja van - - -	Touw, en Tobo.				2 : 2		3	18	38
Pistona, Orangkaja van - - -	Caylolo, en Rohomoni.						3	20	58
Matth: Hattalabessi, Orangkaja van - -	Hoelalihoe, Carihoe, Aboro, en Haroeko.				1 : 1		3	16	61
Patti Saulissa, Orangkaja van - -	Negri Lima.				2 :		4	20	60
Transportere Corcorren.	23 ps.				20 ! 28				

Naamen der Corcorren-Hoofden.	Met welke Negryen die Corcorren Gecombineerd zyn.	Lengte der nieuwe Corcorren.	Breed- der Sel-	Gequalificeerde Minisiters.	Gemonteerdt met			Gnadjo's.	Manschap.	
		vadem, voeten.	vadem, ten.		Bassen, Snaph.		Corpor., Sold.		Natos,	Scheppers.
Transportere Corcorren.	23 ps.				20:	28			393	1320
Latoelori, Pati van - - -	Latoe, en Hoewaloy.							3	20	50
Patiatta, Orangkaja van - - -	Lian.				1:			3	12	55
Pati Combang, Orangkaja van - -	Hila en Hitoelama.				2:	1		4	24	77
Latoetoeni, Orangkaja van - -	Hatoemeten.				1:			3	7	38
Sambilan, Radja van - - -	Werinama, en Hatiahoe.				1:			3	10	31
Kakipati, Radja van - - -	Mamala, en Morelle.					2		4	36	67
Patilessi, Orangkaja van - -	Waccal.				1:	1		3	10	60
Salancap, Orangkaja van - - -	Tomoewara, en Tomilehoe.				2:	3		3	20	60
Franciseo Lilisouw, Pati van - - -	Boy, Haria, en Porto.				1:	1		3	25	47
Marcus Jansz., Orangkaja van - -	Tocaha.	13: 4:	2:					3	20	50
Domingos Lehit, Pati van - - -	Alang.				1:	2		3	18	95
Laurens Caborit, Orangkaja van - -	Nollot.				4:			3	20	62
Paulus Coelipa, Pati van - - -	Siri-Sori.				4:			3	16	55
Lucas Queljo, Hoofd op de Corcor van -	Kilang, Nako, en Hatala.			De Eerw. Predikant, *Abraham Parent.*		15		4	20	64
Cornelis Patiaute, Pati van - - -	Nalahia, Amet, en Akoon.			De Fiscaal *J. Bottendorp.*	2:	2		3	20	55
Hans Latoekari, Radja van - -	Oclat, en Itawaka.				3:			3	24	61
Dirk Lopis, Pati van - - -	Oma.	16:	2:	2:	1:	6		3	15	58
Hermanus Telapoeti, Radja van - -	Titaway, en Sila.			De Wel Ed. Aghtb. Heer Gouverneur, *Adriaan van der Stel.*	1:	5		4	36	71
Somma Corcorren.	41 ps.				45:	66			746	2376

Aldus gedaan, Gemonsterd, en ondervonden tot Amboina, *aan 't Casteel* Victoria, *den* 19. October, *in 't Jaar* 1709.

Nader MONSTERING,

Gedaan op den 21. *October*, 1709. d[e]r ende ten Overſtaan als vooren,
van zodanige CORCORREN, als [z]edert het doen van de MONSTE-
RING, van den 19. deezer, hier [o]g ter Reede zyn gekomen.

Naamen der Corcorren-Hoofden.	Met welke Negryen die Corcorren Gecombineerd zyn.	Lengte der nieuwe Corcorren.	Bree- Se	[d]er [f].	Gequalificeerde Miniſters.	Gemonteerdt met		Gnadjo's.	Manſchap.	
		vadem, voeten.	vadem.	[p]eten.		Baſſen, Snaph.	Corpor., Sold.		Natos,	Scheppers.
Theunis Pieterſz., Orangkaja van - -	Hoetoemoeri.					1		3	10	60
Eraſmus Cajadoe, Hoofd op de Corcor van -	Way.					1 : 1		3	10	53
Joannes Simau, Orangkaja van - -	Baguwala.	15: 1:	1:	5:		2 : 1		3	10	53
Franſciſco Latoepauw, Hoofd op de Corcor van	Swohoko, Amahey, Makriki, en Elipapoeteh.					1		3	20	70
Lucas Tamilauwbeſſi, Orangkaja van -	Tamilau, Sepa, en Toeloeti.					1 : 2		3	18	44
Rahhmet, Orangkaja van - -	Tomahoe, Polematta, Hoecomina, Maſſarette, en Fogi.							3	13	50
Jacob Caſtanja, Orangkaja van - -	Hative, en Tawiri.					5		3	13	50
Sikapali, Orangkaja van - - -	Haya, Tehoewa, en Walaja.					1 : 1		3	8	27
Simitauw, Orangkaja van - - -	Caytetto.					1 :		3	16	48
Touahoela, Orangkaja van - - -	Tengah Tengah, Tolchoe, en Paſirpoeteh.					1 : 1		3	18	53
Baycole, Orangkaja van - - -	Toeban, Lochoe, en Maſſavoy.					1 : 3		3	20	60
Thomas Roempoein, Pati van - - -	Liliboy.					1 : 1		3	10	70
Hatoemena, Orangkaja van - -	Oerien, en Aſſaloelo.					2 : 2		3	20	60
Latoehehoe, Orangkaja van - - -	Waccaſihoe.					2 : 1		3	26	58
Kiay Maas, Orangkaja van - -	Larike.					1 : 3		3	20	50
Somma der Corcorren.	15 ps.					15 : 23			232	806

A[l]s gedaan, nader Gemonſterd, ende ondervonden tot Amboina, *aan't Kaſteel* Victoria, *den* 21. October, *in 't Jaar* 1709.

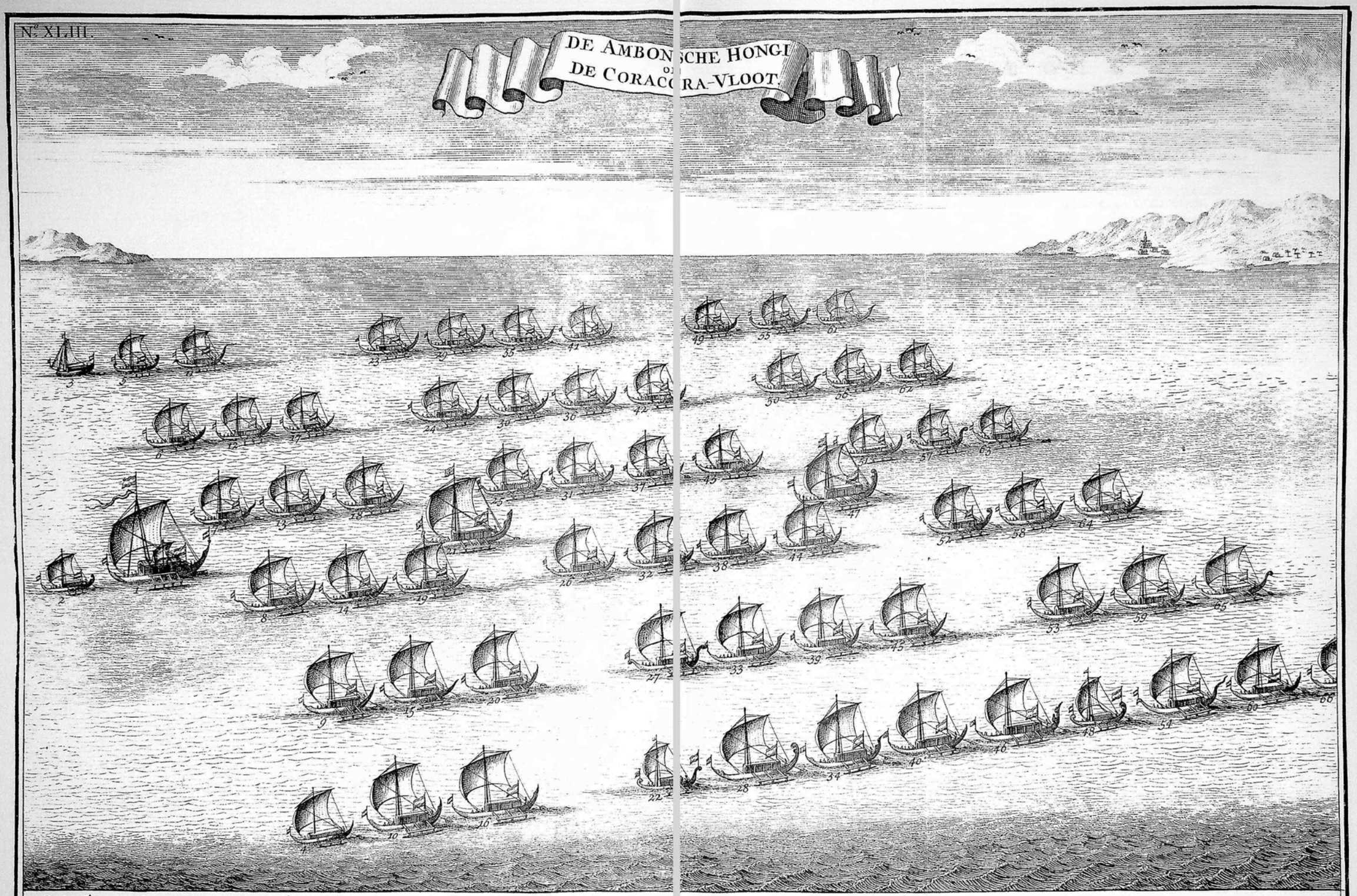

1. Radja Titaway. Hier op de Heer Gouvern.r B. Coyett als Zeevoogd A.° 1702.
2. Gnatohoedi. de voor-zeylder.
3. Jacht der Proviand en Ammunitie van Oorlog.
4. Jacht der Proviand en Ammunitie van Oorlog.
5. Halong.
6. Radja Soya.
7. Radja Noessanivel.
8. Radja Kilang.
9. Hative.
10. Latochalat.
11. Alang.
12. Baguwala.
13. Ema.
14. Radja Hoetoemoeri.
15. Way.
16. Soeli.
17. Radja Samet, Oma en Wassoe.
18. Liliboy.
19. Radja Haroeko, Aboro, en Holalihoe.
20. Caybobo.
21. Radja Hitoe, En den Luyt.nt H: Metsler, Onder-Zeevoogd.
22. Een advys-jagt.
23. Kaytetto.
24. Wakkal.
25. Radja Mamalo.
26. Ceyt.
27. Negri Lima.
28. Larike.
29. Tagalissa
30. Massarette.
31. Assaloelo.
32. Wakkasihoe
33. Waysamoe.
34. Loemoy.
35. Rohomoni en Caylolo.
36. Hatoepoeteh.
37. Massavoy, Toeban en Loehoe.
38. Tommilehoe, en Tomoewara.
39. Bonoa.
40. Cabauw en Pelauw.
41. Iha en Coelor.
42. Haya.
43. Toelehoe.
44. Lien.
45. Latoe, Hoewaloy.
46. [illegible]
47. Radja Oelat Sam.l Rothe, Fiscaal van de Vloot, en schout by nagt.
48. Advys-Jagt.
49. Porto, Haria en Boy.
50. Nollot.
51. Sirisorri.
52. Saparoewa, Paperoe en Tisouw.
53. Toehaha.
54. Ouw.
55. Piroe en Tanoeno.
56. Abobo en Lenitoe.
57. Akoon en Amet.
58. Ihamahoe.
59. Camarien.
60. Amahey en Elipapoeteh.
61. Hatoewe.
62. Saway.
63. Roemakay.
64. Bessi.
65. Hatilen.
66. Nuniali.

Soeli. En dan de derde linie, waar in maar deze vier Coracora's, te weten, die van Samet, Oma, en Waſſoe te zamen, die van Liliboy, die van Haroekoe, Aboro, en Halalihoe te zamen, en die van Caybobo; zynde alle Cora-Cora's van Chriſten-Koningen, en Orangkaja's, uyt 16 Coracora's beſtaande, en ieder een Princen-vlag, en Geus voerende.

En zeer nette Afteekening der zelve.

Het tweede Eſquadre, waar in niet, dan Mooren, waren, die daarom tot onderſcheid ook een witte halve maan in hun roode vlaggen hadden, beſtond uyt 25 Coracora's.

De Koning van Hitoe zeilde als onder-Zeevoogd, en Hoofd van dit Eſquadre, met zyn Coracora voor uit; waar op ook *Hans Metſler*, Luitenant der Hollandſche Troep, die mede ging, geplaatſt was, waar na ter linkerhand van hem, eerſt een Advys-jacht, en daar na de andere 24 in 3 linien aldus malkandren volgden.

Namelyk in de eerſte Linie, de Coracora van Kaytetto, Wakkal, Mamala, Ceyt, Negri-Lima, en Larike. In de tweede Linie, Tagaliſa, Maſſarette, Aſſaloelo, Wakkaſihoe, Way Samoe, en Leymoe. In de derde Linie Roehomoni en Caylolo, Hatoepoeteh; Maſſavoy, Toebang, en Loehoe, met hun drien eene Coracora te zamen, Tomilehoe, en Tomoewara, te zamen eene; Bonoa, en Cabauw, en Pelauw een Coracora met haar beiden.

In de vierde Linie waren de Coracora's van Iha en Coelor, van Haja, van Toelehoe, van Liën, van Latoe en Hoewaloy, en van Werinama.

Eindelyk volgde de Schout by nagt, zynde de Coracora van Oelat, waar op de Koning van dat dorp, en de Fiſcaal der Hongi, (toen *Samuel Rothé*) was, die voor een Eſquadre van 18 Coracora's alle met Prinſe Vlaggen, meeſt van Chriſten- en ten deelen van Heidenſche Dorpen, en in 3 Linien verdeeld, vooruyt zeilde; gelyk hy ook een Advys-jacht by zig had.

In de eerſte Linie waren de Coracora's van Porto en Haria, die van Nollat, van Siriſori, die van Saparoewa, Papero en Tijouw, die van Tochaha, en van Ouw.

In de tweede waren die van Piroe, en Tanoeno, die van Abobo, en Leynitoe, die van Akoon, en Amet, die van Ihamahoe, die van Camariën, en die van Amahey en Elipapoetch.

In de derde Linie waren de Coracoras's van Hatoewe, die van Saway, (Heidenſche Dorpen) die van Roemakay, die van Beſi, die van Hatilen, en Nuniali, welke drie laatſte mede Heidenſche Dorpen waren.

Dus ziet men dat deze Hongi, of Coracora-Vloot, uyt 62 Coracora's, 2 Advys- en 2 Voorraad-jagten, beſtont.

Om nu nog nader kennis van de Manſchap, die op ider Coracora gevoerd werd, als ook van 't Oorlogs-geweer, dat zy mede neemen, te krygen, zo heeft men maar deze bygevoegde Monſter-Lyſt der Vloot, die in 't Jaar 1709. met den Heer Landvoogd *Van der Stel* uytging, na te zien, waar in de Naamen van de Coracora-Hoofden, der Dorpen, van de groote van verſcheide Coracora's, van de Lieden van Rang, die toen daar op voeren, van de Baſſen, Snaphaanen, en van de Nato's, (Amboineſen, tot eenig ander werk, dan ſcheppen, en tot 't ſlaan van Gong en Tifa geſchikt) als mede van alle de Roejers, of Scheppers, der Vloot, zeer net uytgedrukt werden.

Hier uyt blykt ons dan ook, dat op zulken Vloot 3182 Scheppers, behalven nog 978 Nato's, geweeſt zyn; die zekerlyk met de Europiſche Soldaaten, en met de Wapenen, die zy by zich hadden, in ſtaat waren om wat groots uyt te rechten, gelyk ons hier en daar in 't verhaalen van de Saaken van Amboina blyken zal.

Om nu het net getal der Coracora's, die ider Eiland opbrengen moet, te weeten, alzo zy hier nog niet alle genoemt, en 'er verſcheidene in beide die Vlooten t'huis gebleeven, en verſchoont zyn, zo heeft men maar deze volgende Lyſt, zo als het in 't jaar 1706. daar mede gelegen was, na te loopen.

Het Eiland Oma levert 'er zes uyt, te weten:

Byſondre Lyſt van de Coracora's; zo als zy in 't jaar 1706. te zamen ſchepten met iders Dati's 'er by.

	Coracora's.	Dati's, of Manſchap, tot de Hoſdienſt verpligt in ieder Dorp.
Het dorp Oma, en Waſſoe.	1	80
		24
Aboro		60
Holalihoe		30
Karihoe	1	48
Samet		51
Haroeko		47
	2	
		340

Transportere.	Coracora 's.	Manschap.	
	2	340	
Pelauw	1	114	
Caylolo	1	74	
Cabauw		36	
Rehomòni		42	
Liën	1	65	
Tolehoe		52	
Tengah Tengah	1	36	
Pasir Poeteh		43	
	6		802

Het *Eiland Manipa* leverd 'er *vier* uyt.

Tomilehoe, en	1	83	
Tomoewara		77	
Bonoa		59	
Hatoepoeteh		23	
Kelang	1	54	
Assahoedi		25	
Massavoy	1	74	
Toeban		75	
De Christenen op Bonoa, en de Mooren	1	55	
		77	
	4		602

Onder Het *Casteel Victoria* zyn 14 *Coracora's.*

Noessanivel	1	33	
Seilale		12	
Hatoe		39	
Oerimessen		24	
De Laha		5	
Kilang	1	43	
Hatalae		27	
Nako		26	
Soya beneden -	1	61	
dito op 't Gebergte		33	
Hative	1	65	
Hoekonalo		19	
Halong	1	37	1404
Hative Kitsjil		15	
Latoehalat	1	81	
Amahoesoe		22	
De Laha		6	
Ema	1	61	
Hoekorila		23	
Leahari		7	
Roeton		15	
Maredheyka	1	36	
De Roodenberg		22	
	8	325	
	24		

Bagu-

Transporteren.	Coracora's.		Manschap.	
	5	8		
Baguwala	1		40	
Soeli	1		31	
Way	1		42	
Hoetoemoeri	1		68	
kleen Hoetoemoeri			10	
Alang	1		87	
Liliboy	1		88	
		14		1078

De *Kust* van *Hitoe* levert op zig zelven *zes*, en met *Ceram's* deel, 'er onder behoorende, *zeven Coracora's* uyt.

Hitoe-Lama	1		81	
Hila			89	
Mamala	1		68	
Morela			10	
Wakkal	1		43	
Eli			19	
Senalo			20	
Ceyt	1		33	
Hahoetoena			32	
Lain			26	
Wasela			37	
Lebelehoe			26	2482
Kaitetto	1		23	
Wawani			19	
Tehaläa			20	
Noekoewali			12	
Nauw	1		26	
Hennelatoewa			21	
Hennehelee			28	
Hennelale			25	
Binauw			22	
		24		722

Op *Ceram* onder *Hitoe*.

Tanoeno	1		33	
Piroe			49	
Kerin			12	
Lesselehoe			9	
Lackemoy			9	
Poepoeloewe			14	
Soamoeri			5	
Saoli		7	4	
				857

Op 't *Eiland Honimoa* zyn 8 *Coracora's*.

Oelat	1		90	
Itawakka			80	
Papero	1		70	
Tijouw			53	
Saparoewa			21	
				314
		31		3649

Transportere.	Coracora's.	Manſchap.	
	2 31		
		526	3649
Tochaha	1	110	
Siriſori	1	125	
Ouw	1	86	
Nollot	1	80	
Ihamahoe	1	116	
Porto	1	49	
Haria		91	
Boy	8	44	

Op 't *Eiland Noeſſalaoet*, zyn 3 *Coracora's*.

Titaway	1	115
Sila -		14
Leynitoe	1	36
Abobo		54
Amet	1	64
Nalahia		42
Akoon		20
	3	345

Op *Groot Ceram* zyn 8 *Coracora's*.

Koelor	1	70
Iha -		61
Latoe -	1	70
Hoewaloy		45
Elipapoeteh	1	50
Amahey		31
Makariki		13
Sowahoko		13
Sepa - -		40
Tamilau	1	60
Toloeti		60
Haja -		60
Walaja	1	22
Tocaha		20
Leymoe		30
Folin	1	8
Toeloeſey		13
Hatiahoe		4
Hatoemeten	1	40
Werinama		50
Tobo -		30
Kiſalau	1	19
Celor		30
Kelimoeri		7
Kelibon		3
Touw	8	25
		874

Op, of onder, *Larike* behooren 3 *Coracora's*.

Larike	1	88
Wackaſihoe	1	85
	52	
		5746

Oe-

Transportere.			Coracora's.			Manſchap.	5746
Ocriën	—	—	1	—	—	52	
Aſſaloelo	—	—	—	—	—	62	
			3				287

Op *Ceram*, onder *Oma* ſtaande, zyn 3 *Coracora's*.

Caybobo	—	—	1	—	—	64
Hatoefoewa	—	—		—	—	19
Wayſama	—	—		—	—	17
Camariën	—	—	1	—	—	49
Tihoclale	—	—		—	—	20
Seroewawan	—	—		—	—	14
Roemakay	—	—	1	—	—	73
			3			256

Op het *Eiland Boero* zyn 5 *Coracora's*.

Tomahoe	—	—	1	—	—	—	27
Polenata	—	—		—	—	—	39
Hoekomina	—	—		—	—	—	34
Maſſarette	—	—		—	—	—	34
Fogi -	—	—		—	—	—	27
Way Sama	—	—	1	—	—		27
Leliali	—	—		—	—		50
Loemaite	—	—		—	—		27
Lucela	—	—		—	—		43
Tagaliſa	—	—	1	—	—	—	42
Ilat -	—	—		—	—	—	14
Bara -	—	—		—	—	—	14
Maraoelat	—	—		—	—	—	23
Cajeli -	—	—		—	—		30
Waylola	—	—	1	—	—	—	40
Oelilima	—		—		—	—	17
Maſſavoy	—	—		—	—		30
Elara	—	—	1	—	—		36
Salatti	—	—		—	—		20
Lomoy	—	—		—	—	—	28
				5			602
				61			6718

Deze Coracora's, te zamen getrokken, beloopen een getal van 61 vaartuigen, buiten welke men in de Lyſt van de Heer *Coyet* 'er nog eenige van Ceram ziet, die hier niet opgebragt werden. En 't heugt my dat ik 'er 64 getelt heb; 't geen daar van daan komt, dat deze en gene van Ceram dans eens komen, en dan wel eens achterblyven.

VIERDE HOOFDSTUK.

REglement *voor de* Coracora-Vloot. Buyten-voordeelen *die de* Landvoogd *voor deze* Hongi-tocht *trekt*. Rapport *wegens een* Hongi-Tocht, in 't jaar 1705. *door de* Meſſrs. Du Rieu, Schulerus, *en* Munniks, *gedaan*. *Weerbarſtigheid der* Orangtocha's *op* Nuniali. *Die belaſt werden mede na* Ambon *te gaan, om zich te verantwoorden*. *Dog de* Orangkaja *belooft van 't gebergte aan 't ſtrand te komen*. *Klagten van die van* Bonoa, Larike, Wakkaſihoe, *en* Aſſaloelo, *over die van* Nuniali, *als* Roovers. *Eenige* Nagelboomen *in de* Alfoereſche Negry Oelaſoeni *ontdekt*. *Die men belaſt uyt te roejen*. *Trots antwoord van die van* Hatoenoeroe *aan onze afgeſondenen*. *Land-Tocht van eenig Volk, om na* Specery-boomen *te zoeken*. *Door die van* Hatoenoeroe *belet*. *Klagten van die van't Dorp* Beſi *over den* Corporaal *aldaar, en over* Imam Saraſſa. Vergadering *op* Saway, *om de* Geſchillen *aldaar af te doen*. *Nader bericht waarom die van* Beſi *gevlugt waren*. *En onderzoek van den aangeklaagden* Corporaal, *en* Imam Saraſſa. *Die alles ontkennen*. *Gelyk ook meer andere ſwaarder Beſchuldigingen*. *Klagten van die van* Beſi *zelf, tot beveſtiging van 't vorige*. *Bericht van Orangkaja* Lokman, *wegens* Nova Guinea, *en* Specery*en aldaar gezien*. *Zyn groote magt op* Keffing. Goeli Goeli *beſchreven*. *Benevens* Oerong. *En* Goemelang, enz. *Nader bericht der* Orang Tocha's *van* Nuniali, *en klagten over hunnen* Orangkaja. *De Lyken der verſlagenen door* Alfoereeſen *werden by de* Cerammers *noit begraven*. *Inſtructie van den* Landvoogd *aan de* Leden *van den* Raad, *terwyl hy op de* Hongi-Tocht *gaat*. *Van het* Orangkayen-Feeſt. *En om wat* Reden *dit* Feeſt *gegeven werd*. *Het* getal *der* Gaſten, *of der* Chriſtenen, *in 't jaar* 1712. *En der* vaſte Geſondheden. Spiegel-gevegten *der* Amboniſe Grooten *na die Maaltyd*. *Het* Feeſt *der* Mooren *twee dagen 'er na*. *En 't verdre die maaltyd betreffende*. *Wat de* Landvoogd *voor dit* Feeſt *in 't byzonder trekt*.

EEr deze Hongi-Togt aangaat, zoo is men gewoon het volgende Reglement (zoo als dit in dezer voegen onder deze Landvoogt gedaan wierd, alleen met verandering van den naam des Landvoogds van die tyd) de ganſche Vloot der Coracora's, en allen, die daar op gebieden, of vaaren, voor te leſen.

ADRIAAN VAN DER STEL, *Raad Extraordinaris* van *India*, mitsgaders *Gouverneur* en *Directeur* over de *Provintie Amboina*, met den aankleven van dien, onder 't beleid van den *Hoog Edelen Heer*, JOAN VAN HOORN, *Gouverneur Generaal*, ende de *Edele Heeren Raaden*, van *Nederlands India*, allen den geenen, die dezen zullen zien, ofte hooren lezen, *Saluyt*, doen te weten:

Het Reg'ement voor de Corracora-vloot.

ALzoo *by de laatſte uyttogt der* Corre-corre magt, *en meermalen*, gere-marcqueert *zyn*, diverſe *onordentelykheden, by de* Amboineeſen, *in gebruyk, beſtaande* principalyk *in 't voorby ſcheppen, of wel het al te verre agterblyven van de* Corcor, *waar op wy ons bevinden, 't geen de gemeene man, of ſcheppers oorzaak geeft, tot ſtroperyen, als die, zodanig buiten 't oog zynde, gewapend, even als openbare vyanden in de* Negryen, *en* Dorpen, *'t zy die verlaten of niet verlaten zyn, heen en weer loopen, rooven, en moeſcoppen, en dat 't zelve gedoente niet alleenig ſtrydig is met 't gebruik in een wel* Gepoliceerde Regeeringe; *maar zulks ook komt te ſtrekken tot afſchrikking van ſommige Dorpvolkeren, welke anderzints wel ligt genegen, ter ſtandhouding, en tot het afwagten der* ſchepvloot, *zyn mogten; dog om den gevreesden overlaſt, niet en durven, behalven de ongelukken, die uyt zodanige ongeregeltheden, by handgemeenſchap, of anderzints, zoude konnen* reſulteeren; *Zo is 't dat, om't zelve zo veel mogelyk voor te komen, goedgevonden is, tot een iders narigt deze volgende* poincten *daar tegens te beraamen.*

I.

Ten eerſten, *zal niemand op de boete van* 25 Ryxd. *zig onderſtaan, buiten laſt of ordre, voor des* Heeren Gouverneur's Corcor *uyt te ſcheppen: maar agter zoo digt, als geſchieden kan, of wel ter zyden deſelve, te blyven, waarom, en op dat zulx by nagt niet en kome te gebeuren, bezorgt werden zal, datter een ligtende Lantaarn boven aan de maſt van de zelve Corcor*

cor zal hangen, daar een iegelyk zig na reguleeren *kan.*

2.

Ten anderen, *zal niemant vermogen ergens ten anker te komen, dan alleen na bekomen* Conſent, *het zy dan goedgevonden werd, de heele* vloot *te doen anker werpen, wanneer een ſchoot tot een* Zeyn *gedaan zal werden, gelyk ook geſchieden zal, wanneer raadſaam geagt werd het anker te ligten, en weder onder Zeyl, of aan het ſcheppen te gaan, waar op dadelyk een igeſal moeten volgen, zonder uytſtel.*

3.

In het ten anker komen te beletten, dat de een de ander geen ſchade toe en brenge, waarom het behoorlyk afzyn, of diſtantie *van den anderen, in het ſcheppen werd* gecommandeerd *op verbeurte van zoodanige ſchade, als willens en wetens daar door mogte hebben veroorſaakt.*

4.

Den Gouverneur, *na boord keerende om voort te zeilen, zal niemand der* Radjas, *of* Orangkaja's, *onderſtaan zig, of in* perſoon, *aan land, of met de* Corcorre *aan de wal op te houden, maar t'elkens, zig mede van land na boord begeven, om den* Gouverneur *daar mede te volgen, op verbeurte van 6* Ryxdaald.

5.

Elders ter Reede komende, en de Marſch geſlagen werdende, zal ider Corcorre, *die Zoldaten op heeft, de zelve ten ſpoedigſte na land toe zetten.*

6.

De Vloot, *ergens geankerd leggende, of voorby ſcheppende, zullen de* Opperhoofden *van de ſelve, 't zy* abſolute *of* proviſioneele, *beſorgen, dat de Landſaaten, van die plaats, nog aan lyf, nog aan goederen door haare onderdaanen, niet en werden verkort, waarom byzonder haren pligt weſen zal, wel te letten, wat volk zy* Licentieeren *van boord te gaan, op* pæne *van te zullen moeten inſtaan voor de misdaad, van haar* Corcors-volk, *ten zy bevonden wierd, zulks t'eenemaal buiten hun weeten, en ordre, gedaan ware.*

7.

Niemand zal vermogen buiten de Reede, daar de Gouverneur *ankert, te zetten, als met* expres conſent, *of om reden, dat de engte van die plaats zulks niet mogt toelaten, op 6* Ryxd. *boete, vermits het te laat aan land zenden, der Soldaten daar door werdende veroorzaakt, veel tyd* conſumeerd, *en alzo niet alleen het* exerceren *des dienſts belet, en 't* reſpect *van den* Gouverneur, *die daar na telkens moet wagten, gekrenkt werd, maar ook om voor te komen zodanige overlaſten, als haar, of imand der zelve, door vyand, of andere moetwilligen, mogte aangedaan werden, waarom onvermogens geſteld werden, om de zulke tydig de behulpſame hand te konnen bieden.*

8.

Aan eenige plaatſe ten anker komende, zal geene der Radja's, *of* Orangkajen *onderſtaan, voor den* Gouverneur *na land te gaan, en daar by niet* perſonelyk *aan land gaat, ook niet als na bekomen* conſent *van den* Gouverneur, *op* een Ryxd. *boete, elke reyſe, dat ze haar het zelve zullen komen aan te matigen.*

9.

In welk Diſtrict *de* Gouverneur *vergadering laat beleggen, zullen de* Orangkajen *van die zelve plaats haren rang nevens de* Landraad, *en van 't* Caſteel *hebben; dog de andere in maniere als volgd, en eerſt, die onder 't* Diſtrict *van* Honimoa *ſorteren, daar na die van* Hila, *dan van* Haroeko, *na deze die van Larike, dan* Manipa, *en ten laatſten die van* Boero, *en* Amblau.

10.

Buyten noodzaake niet te ſchieten, of te klakkeboſſen, 't zy met grof geſchut, baſſen, of handgeweer, op pæne *van een halve* Ryxd. *voor de ſchoot van de eerſte, en* een quart Ryxd. *voor een muſquet, dito.*

11.

De Orembaeys *tot* tranſport *van den* Gouverneur *na land, en tot dienſt van den* Fiſcaal *medegaande, zullen alle etmalen van de* Corcorren *van ſcheppers werden voorſien, en zodanig verwiſſeld; beginnende met den* Leytimorſen Landraad, *en zoo vorvolgens door de andere* Orangkajen, *te weeten, van ider* Corcorre *een man, geduurende dat de* Hongi *zal uytweſen, zonder daar toe nader aanporringe af te wagten; die dan met hare vaartuigjens aan* dito Orembaeys *moeten brengen, en ook weder behoorlyk laten af loſſen, ten einde geen 't minſte verlet, in den dienſt werde veroorſaakt, op* 2 Ryxd. *boete voor* elke *reyſe, die daar in nalatig zullen werden bevonden.*

12.

By noodweer, of andere ongelegentheid, zal de een den ander gehouden zyn, alle hulp en byſtand te doen, immers, die naaſt aan de noodlydende is, op arbitrale correctie.

13.

Ende op dat alles te beter agtervolgd, en nagekomen werde, blyft de Fiſcaal *der* Vloot *gelaſt ſcherpe toeſigt op alle misbruiken te nemen, de overtreders dezer ordre op de eerſte Vergaderplaats te* Calangeren, *ende te beſorgen, dat onſe goede* intentie *bereykt werde.*

14.

By ontmoetinge van eenigen vyand, het zy Papoeſen, *of anderen, zullen de* Corcorren, *door den* Gouverneur gecommandeert, *om haar te volgen, en was het*

moge-

mogelyk te verdelgen, of in ons geweld te krygen haar uytterſte devoir, *zoo met ſcheppen, of zeylen moeten doen, om daar op toe te ſetten, als om haar* Couragieuſelyk *te* abordeeren, *op* pæne, *dat wegens* negligentie, *daar over zullen werden aangeklaagd, zoo als men bevinden zal te behooren.*

15.

En als de zelve overmeeſterd zullen zyn, zoo zullen alle deszelfs inhebbende goederen, manſchappen, &c. by Inventaris pertinent *werden opgenomen, en ter eerſter* Occaſie *by* publycke venditie *werden verkogt tot profyt van de geheele* Corcorre-vloot, *waaraf aan die gene, die het feyt zal hebben uytgewerkt, een dubbele* portie, *tegens ider andere* Corcorren, *mits-deſen werd toegelegt.*

16.

Dog zoo het geen Corcor, *maar een vaartuyg van minder belang is, zal het zelve geheelyk blyven ten profyten van de gene, die het zal verovert, en haar* devoir *daar toe* gecontribueerd *hebben.*

17.

Zulx dat ieder zig wel op zyn hoede, en altyt ſlagvaardig zal moeten houden, om zelfs niet overrompeld te werden.

18.

Waarom een ider met genoeg ſaam geweer, kruyt, en loot, als nu door ons verſien is, 't geen weder t'huis gekomen zynde, en de Vloot, na gedaane reyſe, werdende geſcheiden, Pertinent *aan onze bedienden, of wel daar toe* expres *aangeſtelde, zullen hebben weder over te leveren, op* pæne *van vergelding der zelven, te weten, zoo 't zelve niet tegens den vyand, of onnoodig* geconſumeerd *is.*

Aldus Gearreſteerd den 22. October, in 't jaar 1688. door den oud *Gouverneur* dezer Provintie *Amboina*, den Ed. Heer *Dirk de Haas*, en wederom gerenoveert, den 21. October, in 't jaar 1709.

Adr. van der STEL.

Ter ordonnantie van Welgemelde Ed. Agtb. Heer Gouverneur Adriaan van der Stel.

A. van BRUSSEL.

Secretaris.

Dit werd nu even zo ook in de Maleitſche taal voor den inlander voorgeleſen, op dat die geen reden hebben mogt van zig hier of daar over, als of hy daar af geen kennis gehad hadde, te verſchoonen.

Schoon nu de Hongi-togt in een van de ſtilſte maanden in 't jaar, te weten, in October, gedaan word, zo laat dit niet na, dat deze Vloot meer dan eens, door tuſſchen komende ſtorm en onweder in groot gevaar van te vergaan geraakt is, aangezien deze Coracora's geen vaartuigen zyn, om 'er Zee mede te bouwen. Gevaar ſomtyds by die Togten opgekomen.

In 't Jaar 1697. had de Heer Landvoogd van *Wyngaarden* geen andere gedagten, dan, na dat hy zeer onvoorzigtig 't anker ontrent den hoek van Pela by Boero, tegen den Raad van de Inlanders, en van den Equipagiemeeſter, *Van den Berg*, geligt hadde, zekerlyk met de ganſche Vloot daar te zullen vergaan. En in 't byzonder aan den Heer van Wyngaarden en meer andere.

Zyn Ed:, aan alle de doodbleeke wezens wel ziende, dat hier in zulken ſwaren Zee alzo weinig hope van te ontkomen voor hem, met zyne nieuw-uytgevondene Galey (die hy voor zich door de inlanders, en op hun koſten, had laten maken, maar die zedert noit meer, ſchoon ze 300 Ryxd. gekoſt had, gebruikt wierd) als voor alle de Coracora's, was, ging zig op zyn allerbeſt kleeden, en met zyn paruik, en deegen, opſchikken, op dat hy, hier of daar komende aan te dryven, te eer en te beter uyt zyn gewaad mogt gekend, en onderſcheiden werden.

Zy niet konnende wederom keeren, alzoo de Zee te hol ging, gingen ten eerſten omzitten, en ontſchepten aldus voor de wind af nog zeer gelukkig dit gevaar, tot dat zy weer op Boero te land quamen. Even zoo is lange jaaren te vooren de Heer *Antoni Hurdt* ontrent Amblau met 6 a 7 Coracora's elendig in de klem geweeſt. Ook trof de Heer *Cojet* eens diergelyken gevaar aan, als hy van Amahey by een donkeren nacht na Noeſſalaoet overſtak, alwaar hem een ſwaar onweder van wind, blixem, en donder overviel, hoewel't licht van den blixem alleen hem tot het onderſcheiden van de wal, waar op hy anders zekerlyk vervallen zou hebben, gediend had; tot dat zy zeer verſtroid, zommige op Noeſſalaoet, andere elders, nog gelukkig quamen te landen. Diergelyken gevaar trof de Coracora-vloot ook in 't jaar 1711. in October aan, in welke, anders de ſtilſte maand hier te lande het zulk een onſtuimig, ſwaar-regenagtig en ſtormend weder door den nog zeer ſterk doorblaaſenden Zuid-ooſtenwind was, dat alle de Coracora's, geen eens, maar verſcheide maalen dachten te vergaan, en niet, dan na 't uyterſte gevaar menigmaalen uytgeſtaan te hebben, aan 't Caſteel verſchenen. De Coracora van Porto en Haria verging by den hoek

hoek Riki, ontrent Leahari, gelegen, en verſcheide andre kregen verſcheide rampen, die we nu voorby gaan.

Op zulken Hongi-Togt werd Extraordinair aan den Landvoogd, buyten 't geen hy anders trekt, nog een kelder Brandewyn, 200 kannen Arak, 100 pond kaarſen, 80 pond Hollandſche of andre Boter, 80 kannen wyn, 1000 ponden Ryſt, en 100 ponden Zout, medegegeven.

Om nogtans een beter bevatting van zulk een Ambonſe Oorlogs-vloot, mitsgaders van de zaaken, gedurende de zelve voorvallende, te bekomen, zoo hebben wy niet ongevoegelyk geagt zeker rapport van diergelyken togt, door zekere daar toe aangeſtelde Gecommitteerden in den naame des Landvoods *Coyet* gedaan, hier in te laſſen.

Rapport wegens een Hongi-tocht, door de Meſſrs. Du Rieu, Schulcrus, en Munniks.

Rapport, by forme van *Dog - Regiſter* overgegeeven door ons ondergeſz. *Willem du Rieu*, *Secretaris* van *Politie*, *Carolus Schulerus*, *Secretaris* van den E: Aghtb: *Lantgerigte*, en den Aſſiſt. *Jan Louis Munniks*, aan den Wel Ed: *Heer*, BALTHAZAR COYET, *Gouverneur*, en *Directeur*, deezer *Provintie* AMBOINA, met den Reforte van dien, weegens onze Reyſe benoorden *Ceram*, en 't volvoeren der *Commiſſie*, ons door zyn *Wel Edele Aghtb:* aanbevoolen.

Wel Ed: Aghtb: en *Gebiedende* HEER:

In 't Jaar 1705. Vrydag den 23. Oſtober, gedaan.

NAar dat wy in alle needrigheid des morgens afſcheid van U Ed: Aghtb: hadden genomen, begaven wy ons met de Comps. Orembaay van 't Comptoir Larike, van daar naar de Ley, alwaar de Corcorren met ons naar Ceram gedeſtineerd, ten anker lagen; alwaar aangekomen zynde, naar eenigen tyd op de Tifa en Gong hebben laten ſlaan, om 't abſente volk te waarſchouwen. De Radja van Oelat verzogt, dat een van de Corcorren mogt werden aangeſteld, om als Gnatohoedi of weg-wyzer voor uit te zeylen, alzoo hy zeide noit dien weg gepaſſeerd te hebben, en derhalven daar van onkundig te zyn; waar op hem gevraagd zynde, of dan geenen van zyn Corcorren-volk zulks bekend was, en ons derhalven de weg zoude konnen wyſen, antwoordde hy zeer weinig lieden op de Corcor te zyn, die deezen Togt voormaal gedaan hadden, en dat die gene, die 'er waren, maar gemeene Maſſanajers, en derhalven onbequaam, om ons aanwyſing te doen, waren. Derhalven, om in geen verlegentheid te geraken, de gedaghten latende gaan, wie daar toe wel de bequaamſte zoude wezen, konden niemand beeter vinden, dan de Corcor van Bonoa, zynde een ſnel ſchepper, en welkers Orangkaja *Titameten* continueel Ceram bevarende, en by gevolge die paſſagien kundig, wy den zelven daar toe aanſtelden, en hem daar van de weet lieten doen, waar na wy van de Corcor Oelat, de gewoone Zeynſchoot tot 't ligten der dreggen deden, rakende voorts de Corcorren, tot deeze expeditie gehoorende, aan 't ſcheppen: ten half negen paſſeerden wy de Negrye Aſſaloelo, op welkers ſtrand de Inlanders op haar manier in de wapenen gerangeerd ſtonden, en met doen van eenige ſchooten, als ook met het ſwaeyen van haar vlag, of vaandel, ons ſalueerden. Even over neegen uuren paſſeerden wy de Negrye Oerïen, en ontrent 10 uuren avanceerden wy tot voor Negry Lima, alwaar een poſthouder, aldaar beſchyden, aan boord quam, om na de geſtalte der Hongi te verneemen, aan wien wy (voor zo veel als wy kundig waren) berigt hebbende gedaan, de zelve aanſtonds weder vertrok, ſteekende wy van daar regt over naar den Hoek van Siel, of den droogen Ryſt-hoek, welken ontrent een uur naar de middag genaderd zynde, en den zelven regt op ſyde hebbende, konden wy door de vervaarlyke ſnelle en contrarie ſtroom niet verder advanceeren, niet tegenſtaande wy van een uur tot 5 uuren toe met alle magt lieten ſcheppen, en vonden ons op de zelve tyd, in plaats van voorwaards, ver agterwaards gezet te zyn. Derhalven wy, om niet genootzaakt te zyn de geheele nagt daar vrugteloos te moeten ſcheppen, geraden vonden even aan de binnenkant van Ceram een bequaame ankerplaats te zoeken, zo dat wy omtrent 6 uuren aan de ſtrand Laoema de dreggen lieten vallen, en daar op het gewoonelyk Avond-Gebed, met het ſingen van een veers uyt een Pſalm, volbragt wierd.

Even naar 't doen van 't Gebed quam ons aan boord de Capr. *Kellibon*, gend. *Patipoeti*, verſoekende te mogen werden gelicentieerd, om langs de binnekuſt van Ceram naar huys te rug te keeren, onder voorgeeven, dat zyn onderhebbende Corcor ganſch oud en onbequaam zoude zyn, om zoo langen Reiſe met ons te konnen doen, waar

van hem het teegendeel wierd gedemonſtreerd, met hem te zeggen, dat deezen dag zyne Corcor de vlag vry beter, en nader gevolgd had, dan veele der andere Corcorren, en dat zulks ganſch geen teeken van eenige onbequaamheid was, en dat zyne Corcor, niettegenſtaande zy klein was, egter beeter op 't water lag, en tegen de zeer hol gaande Zee beeter konde opreiſen, dan een groote en ſwaare Corcor, dog deeze remonſtrantien hem niet konnende beletten, van nog nadere inſtantien te doen, wierd hem te gemoet gevoerd, dat het niet genoeg was op den beſtemden tyd, met zyn Corcor tot 't bywoonen der Hongi op Amboina te komen, en dan weer te willen vertrekken, maar dat zyn plight ook vereiſchte de Hongi te volgen, werwaards dezelve ſchepte, en dat hy, zulks van te vooren weetende, zig van een bequaam vaartuig ten dien einde moeſt voorzien, of dat het anders naar onwilligheid tot den gewoonen Hofdienſt aan de Compe. ſmaakte, vragende hem verders af, waarom dit zyn verſoek niet aan U Ede. Aghtb: had gedaan, waar op hy ten antwoord diende, dat hy door ouderdom, en bygevolge door ſwakheid van memorie, zulks vergeeten had, naar alle welke redenkavelingen, en vertooningen wy, hem, onder 't drinken van een ſoopje, vermaanden de beveelen van U Ede. Agtb: zyn gebieder, beſtaande daar in om ons benoorden Ceram om te volgen, met alle bereidwilligheid naar te komen, en daar door te toonen, dat hy een regt onderdaan van de E. Comp. was, 't welk hy eyndelyk aanneemende daar op vertrok. Even naar deszelfs vertrek quam aan boord de Radja van Kellemoeri, met den Orangkaja van Selor, met het zelve verzoek, en onder het zelve voorgeeven, die even zodanig gehandeld wierd, als hier booven van Capitein *Kelibon* vermeld ſtaat, met deeze verandering alleen, dat op de vraag, waarom 't zelve verzoek niet aan U Wel Ed. Aghtb. hadde gedaan, hy Radja *Kellimoeri* antwoorde, zulks op Larike gedaan te hebben, dog door U Wel Ed: Aghtb: geantwoord te zyn, dat het toeſtemmen van 't zelve verzoek aan den Fiſcaal van de Vloot ſtond, van welk voorgeeven hem de looſe uytvinding ernſtelyk zynde voor oogen geſteld, en hy daar over beſtraft, wierden zy beide onder 't drinken van een ſoopje of twee gedimitteerd, en geordonneerd de vloot te volgen.

Zaturdag den 24. October, 's morgens ontrent 4 uuren wierden op gewone Zynſchoot de dreggen weder geligt, paſſeerden gemakkelyk den droogen Ryſthoek. Ontrent een half uur verder geſchept zynde, zagen wy eenige zeer groote ſtukken van klippen hol overbol tot een tamelyke hoogte in zee leggen, zynde de zelve afgeſtort van een daar regt boovenſtaanden hoogen klippigen berg, zynde vervaarlyk om aan te ſchouwen, 't geen ons door Orangkaja *Titameten* verhaald wierd door de laatſte aardbeeving veroorzaakt te zyn.

Weder een half uur verder zagen nog zodanige afvalling van gebroke klippen, dog niet zo veel, nog zo groot, als de boven gemelde, paſſeerende deezen dag verders Cambello, Leſſidi, en Erang, met ſwaar hol water en een verbolgene Zee, dog door den teegenſtroom geen kans verders ziende, om 't Naſſauſe Gat te paſſeeren, quamen wy na de middag ontrent 3 uuren op Ajer Mira ten anker; dog niet lang daar na de wind favorabel zynde, en het water beginnende te waſſen, ligten wy de dreggen, en paſſeerden ontrent 5 uuren tegens den avond de engte van de Naſſauſe Vloot, komende wyders des avonts ontrent half agt op Aſſahoedi ten anker; alwaar het Gebed weder als op giſteren gedaan wierd. Alhier zonden wy de Orembay na een Corcor, die, geduurende de geheele na de middag verre agter uyt geweeſt zynde, nu quam op zetten, om te verneemen, wat de reeden van zyn lang agter blyven was geweeſt, en wierd de zelve bevonden te zyn, de Corcor van Abobo, klagende het hoofd van dien door voorſz. hol water en ſwaare dyningen in groot gevaar, en zyn Corcor haaſt vol water geweeſt te zyn; hoedanige klagten ons door den Pati van Liliboy mede gedaan wierden.

Zondag den 25. October, even voor 't lumieren van den dag, wierden op de ordinare Zeynſchoot de dreggen weder geligt, zeilende met een favorable wind tot in de bogt van Cawa, alwaar wy op de middag onze dreggen lieten vallen, op dat het Hongi-volk zig ondertuſſchen van water zoude konnen voorzien (waar aan zy klaagden groot gebrek te hebben) en zuks gedaan zynde, wierden de dreggen des namiddags ontrent half drie uuren weder geligt, zeilende voorts den klippigen hoek van Tanoeno voorby, op welke hoogte wy dwars van ons ontrent 3 mylen 't zeewaard in, een Zyl zagen, zynde een reedelyke groote Chialoup, ſtellende zyn cours dwars naar 't Eyland Bonoa, ſcheppende vorders voort tot des nagts ruim 11 uuren, wanneer voor de Negrye Nuniali de dreggen lieten vallen, komende daar op een praeuw aan boord van den Orangkaja van Liſſabatta, om

ons

ons alhier te verwelkomen, en bekend te maken, dat deszelfs Corcor alhier aan ſtrand gereed lag, om de Hongi te volgen, dog dat die alleen wagtte naar de Maſſanajers, die de Negry Nuniali, als met Liſſabatta een Corcor ſcheppende, moeſt contribueeren, om de zelve Corcor te bemannen, verzoekende hy, dat wy, om zulks te verhaaſten, den Orangkaja van Nuniali geliefden aan te preſſen, 't welk hem beloofd zynde, en daar op een ſoopje gedronken hebbende, vermits 't reeds laat in de nagt was, hy van boord gedimitteerd wierd, met ordre, om eenige van zyn volk naar boven te zenden, om den Orangkaja, en Orangtoeha's, van onze komſt te verwittigen, en tot afkomen aan te manen, alzo wy de zelve eenige noodige zaken van U Wel Ed. Aghtb: hadden bekend te maken.

Weerbarſtigheid der Orangtoeha's op Nuniali.

Maandag den 26. dito, 's morgens, met het aanbreken van den dag verſcheen een praeuw aan ons boord van den Orangkaja Kakiaſſan van Nuniali, met deſſelfs 6 Orangtoeha's, genaamd *Elak Sullatoe*, *Elak Caſiſi*, *Elak Hatikoe*, *Elak Manoeelekoe*, *Elak Makatita*, en *Elak Lekapole*, ons verwelkomende, de welke eerſt met een ſoopje of twee zynde geregaleerd, begaven wy ons met de zelve naar land, en voorts naar de Baleeuw, of 't Raadhuis, alwaar de militie daar van te vooren verwittigd zynde, reeds in 't volle geweer ſtond, zo ook de Natos der Corcor met ſchild en ſwaard gewapend, die rondom de Baleeuw een kring geſlagen hadden, werdende voor eerſt den Orangkaja, en Orangtoeha's van Nuniali, in gevolge U Wel Ed. Aghtb. geëerde ordre, afgevraagt, of aldaar niet verre van ſtrand ook eenige groote Cafaſſa-boomen vielen, om groote balken, bequaam tot ſwaare gebouwen, daar van te kappen, waar op ons tot antwoord wierd toegediend, van ja, dat de zelve daar de geheele ſtrand langs, en niet ver van de zelve, in genoegzame meenigte vielen, ter dikte van ander half voet in 't vierkant, en 24 à 30 voeten lang. Vorders haar Orangtoeha's af gevraagd zynde, of de beſchuldigingen; door den Orangkaja, Kakiaſſan, tegens haarlieden ingebragt, waar waren, van dat wanneer op Nuniali Comp^s. Brieven aan quamen, die na Bonoa, of Saway moeſten voort beſteld worden, zy Orangtoeha's, om zulks te verrigten niemand van haar onderhoorig volk wilden contribueeren, waar door de Orangkaja genootzaakt was zulks door zyn eigene ſlaven te doen effectueeren, zo antwoordde de Orangtoeha *Elak Sullatoe* uyt naam van haar allen met een groote Aſſurantie, dat zulks waar was, en zy zig aan de beſtelling van Compagnies Brieven niet gelegen licten zyn; dog aanſtonds bemerkende, dat dit zyn zeggen vry ſtout was, verdraide hy wederom zyne woorden, en zeide, dat de Orangkaja een Compagnies brief had ontfangen, dog dat zy te dier tyd in 't vieren van eenige plegtigheeden van haren Godsdienſt zo bezig waren geweeſt, dat geen een man konde gemiſt worden, om de brieven te beſtellen, 't welk door den Orangkaja zynde toegegenſprooken met te zeggen, dat zulks onwaaragtig was, en dat het, niet eens, maar meermaalen, was geſchied, dat hy de Marinjo van de Negry met Compagnies brieven by alle de Orangtoeha's in 't rond had geſonden, zonder dat een van allen de zelve had willen aannemen te beſtellen, welk zeggen van den Orangkaja door den Marinjo, genaamt *Macatita*, volkomen wierd geconfirmeerd, waar na de Orangtoeha's werdende afgevraagt, of zy dan altyd, als Compagnies brieven aldaar aan quamen, juiſt met de plegtigheden van haren Godsdienſt beezig waaren, welke vraag zy niet konnende oploſſen, de zelve met ſtilſwygen beantwoordden. Haar verders afgevraagt zynde, waarom zy (ingevolge U Wel Ed. Aghtb. gereſpecteerde ordre, die zy als Compagnies onderdaanen verpligt waren te gehoorſaamen) haar Negry in 't gebergte niet verlieten, en beneden aan 't ſtrand een bequame plaats uitkooſen, om daar een nieuwe Negrye te maken, en waarom zy de reets geextrueerde wooningen onbewoont lieten ſtaan, waar door zy genoegzaam te kennen gaven, maar ſchynvrienden, en in der daad vyanden der E. Compag^e., te zyn, en dat zo zy obſtinaat bleven met in 't gebergte te willen blyven, de Comp^e., in plaats van haar te aſſiſteeren tegens de overvallen haarer vyanden, tot andere gedagten zoude moeten komen, met haar ten proye haarer vyanden over te laaten, en zelfs middelen in 't werk te ſtellen, om haar over oppoſitie tegens Comp^s. beveelen zodanig te ſtraffen, dat het haar, en hare nakomelingen, ſmertelyk zoude vallen; waar op de Orangkaja *Kakiaſſan* voor eerſt antwoorde, dat hy altyd bereidwillig was geweeſt, om Comp^s. bevelen naar te komen, en altyd, met zyne Negrye aan ſtrand te verplaatſen, daar van blyken had willen geven, dog dat zyne Orangtoeha's zig altyd tegen dit zyn goed voorneemen hadden geoppoſeerd, en onwillig geweeſt ymand van haare onderhoorige met der woon naar beneeden te licentiëren. De Orangtoeha *Elak Sullatoe* voor zyn medemaats,

en zigzelven, 't woord nemende, antwoordde wederom met groote onbeſchaamtheid, en Aſſurantie, dat hy ten tyde dat *Ernſt Cnipping*, doenmaals Secretaris van Politie, als Admiraal met eenige Corcorren in voorige tyden op hare ſtranden was, de zelve hem belaſt hadde, van Lakaela op Nunialy te komen woonen, 't geen hy agtervolgd had, derhalven hem vremd dagt, dat hy nu weder van woonplaats veranderen, en aan ſtrand zoude moeten komen woonen, en dat, niet tegenſtaande zy de E. Compe., als haar Opperheer, erkenden, 't egter in haar magt ſtond te woonen, zodanig, en waar zy wilden, zonder dat de E. Compe. haar daar in konde conſtringeeren. 't Gemeene volk meede ondervraagd zynde, waarom zy nalatig waren, in Comps. bevelen te gehoorſaamen, met onwillig te zyn tot Compagnies brieven te beſtellen, en met 'er woon in 't gebergte te continueeren, antwoordde de zelve daar op, dat zy afhangende waren van haren Orangkaja, en Orangtoeha's, en der zelver bevelen in alles moeſten gehoorſaamen, en door de zelve niet werdende geordonneerd Compagnies brieven te beſtellen, zulks op haar eigen authoriteit ook niet vermogten te doen, en den Orangkaja, en Orangtoeha's, met 'er woon in 't gebergte blyvende continueeren, zy ook niet dorſten zig van de zelve te ſepareeren, en haar wooningen aan ſtrand te extrueeren.

Diebelaſt werden mede na Ambon te gaan, om zich te verantwoorden.

Naar welke wederzydſe vraagen en antwoorden, dan naeukeurig onderzogt werdende, wie wel de voornaamſte roervinken of belhamels van alle deeze ongereegeltheeden waren, wierden de zelve bevonden te zyn de Orangtoeha's *Elak Sullatoe*, *Elak Caſiſi*, *Elak Hatikoe*, en *Elak Manoeelekoe*, de welke daar op ook ondervraagt zynde, of eenige klagten tegens den Orangkaja *Kakiaſſan*, hadden in te brengen, antwoordden eenmondig van neen, niets ten zynen laſten te konnen voortbrengen, weshalven haar zynde aangezegt, dat zy vier Orangtoeha's (ingevolge U Wel Ed. Aghtb. gehonoreerd bevel) met ons zouden moeten naar Ambon vertrekken, om zig teegens de beſchuldigingen van haren Orangkaja voor U Wel Ed. Aghtb. te defendeeren, nam de Orangtoeha *Elak Sullatoe* wederom het woord op, en antwoordde, dat de Compe. haar believen met hem doen mogt, of hem vermoorden, of in de ketting ſlaan, zo als de zelve goet dagt, dog de andere Orangtoeha's beantwoordden deeze ſtelling maar met ſtilſwygen, waar op dan verders de Orangkajen, en de twee overige Orangtoeha's, *Elak Macatita*, en *Elak Lekapole*, werdende afgevraagd, of zy nu bereid waren, en in opregtigheid aannamen, in vervolg Compagnies beveelen ſtiptelyk te obſerveeren, en met haar Negerys-volk op ſtrand af te komen, onder toeſegging, dat, zulks doende, de E. Compe. haar als trouwe onderdaanen zoude aanmerken, en beſchermen tegens alle overlaſt, die zy van haare vyanden zouden te verwagten hebben, daar, zulks niet opvolgende, zy, tot teeken van Compagnies gramſchap over hare wederſpannigheden, niet anders als 't tegendeel zouden moeten beproeven, waar op de Orangkaja antwoorde, daar toe altyd bereid te zyn geweeſt, en nog te zyn, en als een trouw onderdaan van de E. Compe. te willen leven en ſterven, dog, zo als de Orangtoeha's gereed ſtonden zig op de zelve vraag te verklaren, quam de Marinjo *Macatita*, by den Orangtoeha *Elak Macatita*, hem aanſtootende, en zeggende, dat hy zulks niet zoude bekennen, 't zelve wel tot drie malen repeterende, 't welk door ons duidelyk verſtaan zynde, en hy Marinjo, op afvragen, ook niet ontkennende zulks gezegt te hebben, wierd hem al mede aangezegt met de bovengemelte Orangtoeha's naar *Ambon* te zullen moeten vertrekken, om zig wegens het voorſz. te verantwoorden, en ter Judicature van U Wel Ed. Aghtb. geſteld te worden, 't geen hy met ſtilzwygen beantwoordde, werdende daar op de zelve vyf perſoonen onder goede opzigt na boord der Moorſche Corcorren gezonden, te weeten:

Elak Sullatoe, op de Corcor van Bonoa.
Elak Caſiſi, op de Corcor van Waccaſihoe.
Elak Hatikoe, op de Corcor van Tomoeara.
Elak Manoeelekoe, op de Corcor van Aſſalocio, en
Marinjoe Macatita, op de Corcor van Larike.

Dog den Orangkaja beloofd van 't gebergte aan ſtrand te komen.

Naar wegvoering van welke 5 Perſoonen, de voorſz. twee Orangtoeha's, *Macatita* en *Lekapole*, ook toeſtemden in de beloften van den Orangkaja *Kakiaſſan*, zeggende, dat zy dezelve trouwelyk zouden naarkomen, neemende zy met haar drien aan, binnen de tyd van twee maanden haar Negrye van 't gebergte aan ſtrand te tranſporteeren; dog haar daar op vertoond werdende, dat zulks de eerſte maal niet was, zy lieden de E. Compe. met goede beloften, en niet naarkoming van de zelve hadden misleid, en dat het nu de laatſte maal zoude weeſen, weshalven zy zig had-

hadden te wagten Compagnies geduld te veel te tergen, of zouden door verſwaaring van ſtraf, daar van gevoelen hebben, dog zy perſiſteerden by haar beloften, met toezegging de zelve opregtelyk te zullen naarkoomen.

Waar na de Orangkaja *Kakiaſſan*, die ons in deezen niet geheel onſchuldig ſcheen, nog in 't byzonder ernſtiglyk vermaand wierd, zyne beloften wegens 't tranſporteeren zyner Negerye aan ſtrand als nu na te komen, door dien de Orangtoeha's, die hem altyd daar in (volgens zyn zeggen) gedwarsboomd hadden, nu van hem afgevoerd wierden, en hy derhalven geen ontſchuldiging konde by brengen op der zelver onwilligheid, weshalven, by langer vertoeven in 't volvoeren van zyne beloften, hy klare preuven zoude geeven, dat het altyd alleen zyn ſchult was geweeſt, en niet der Orangtoeha's, die die nu op zyne beſchuldiging na Amboina moeſte vertrekken, alle 't welke hy Orangkaja nogmaals met betuigingen van getrouwe onderdanigheid tegens de Ed. Compe. beantwoordde, hem Orangkaja, ende Orangtoeha's ook verders afvragende, of, by aldien de E. Compe. voorſz. Coeffaſſa-balken mogte benodigt zyn, zy wel genegen zouden weſen de zelve voor de E. Compe. te kappen, 't geen zy beantwoordden, dat, haar zulks aanbevoolen wordende, zy zig altyd bereidwillig zoude toonen, die beveelen te volbrengen, en op afvrage of daar ontrent geen ander bequaam timmerhout te vinden was, antwoordden zy van neen, buiten voorſz. Cofaſſa-hout geen ander, of dat bequaam was, aldaar te groejen.

Klagten van die van Bonoa, Larike, Wackaſihoe, en Aſſaloelo, over die van Nuniali, als Roovers.

Verders quamen de Orangkayen van Bonoa, Larike, Waccaſihoe, en Aſſaloelo haare klagten inſtitueren tegens die van Nuniali, over dat de zelve zonder Pas-cedul tot voorby den hoek van Tanoeno quamen, onder pretext van te viſſchen, als anderzints, dog dat zulks inderdaad alleenlyk maar was, om te moeskoppen, te rooven, en te moorden, waar van de voorſz. Orangkaja's zeiden reeds aan haar onderhoorige exempelen gezien te hebben, en dat by navorſching van de daders, zulks altyd gelegt wierd op de daar ontrent woonende Alfoereeſen, daar in tegendeel die van Nuniali, daar in ſtilheid komende, en weder vertrekkende, niet zonder groote reeden daar van door haarlieden geſuſpecteerd wierden, verzoekende uit dien hoofde, dat de ingezetenen van Nuniali zoo ver buiten haar diſtrict willende gaan viſſchen, of eenige andere beſigheden verrigten, geordonneerd mogten werden, daar toe alvoorens een pas van den gepoſteerden Corpl. tot Saway te halen, met expreſſie der namen van de zelve inlanders, die derwaards zouden vertrekken, op dat, eenige roof, of moorderyen geſchiedende, men 'er na konde vorſchen, of die van Nuniali te dier tyd daar geweeſt waren, en alzo den regten dader uytvinden, welk verzoek wy haar Orangkaja's beloofden aan U Wel Ed. Aghtb. te zullen voordragen, op dat zy U Wel Ed. Agtb. gereſpecteerde diſpoſitie daar op mogten erlangen.

Insgelyks klaagde de Orangkaja van Liſſabatta, dat, ten tyde van de Ede. Heer Gouverneur, *Dirk de Haas* Zale. deszelfs Negory's volkeren zig van die van Nuniali hebbende geſepareerd, zedert die tyd nog verſcheide van zyn onderhoorigen by die van Nuniali waren verbleven, en door dien zyne Negerye als nu op Saway quarts-dienſt moeſt præſteeren, en de zelve zeer ſwak van manſchap was, verzogt hy, dat die van Nuniali mogten geordonneerd werden, dezelve zyn onderhoorigen hem weder ter hand te ſtellen, om naar zyne Negerye te voeren, waar op wy hem ten antwoord dienden, dat, U Wel Ede. Aghtb. met het gros der Hongi-vloot binnen 2 à 3 dagen ſtaande te volgen, hy Orangkay 't zelve verzoek aan U Wel Ed. Aghtb. zelfs konde doen, om U Wel Ed. geëerd goet vinden daar op te verſtaan.

Werdende verders, op verſoek van den zelven Orangkay, die ons een Pas vertoonde van den gepoſteerden Corporaal tot Saway, gedateerd den 20. October, waar by hy gelicentieerd wierd zig met zyne Corcor by de Hongi te vervoegen, den Orangkaja van Nuniali bevolen de behoorlyke Manſchap te formeeren, om de Corcor van Liſſabatta te helpen bemannen, en van ſtrand, daar dezelve opgehaald lag, in zee te brengen, 't welk door den zelven aanſtonds geeffectueerd wierd, en wy, hier niet nodigs meer hebbende te verrigten, vertrokken naar boord, alwaar ontrent half elf uuren op de gewoone zeynſchoot de dreggen geligt wierden, en de vloot voorts aan 't ſcheppen raakte. Even naar de middag, quam aan ons boord de Orangkaja van Hatilen, met die van Hatoewe, die met haar Corcor by de Vloot waren gekomen, om ons te verwelkomen, de welke ons, op afvrage, waar de Corcor van Saway en Beſi bleef, berigt gaven, dat de Corcor van Saway ſchepvaardig had gelegen, dog dat de Negery Beſi, die de zelve Corcor, neevens die van Saway moeſt helpen bemannen, zich, nu drie dagen geleden, met d'Orangkaja en al, boſch-

waars in hadde begeeven, zonder dat zy op onze afvrage ons eenige reden van dit wegvlugten konden geeven.

Een half uur naar dato quam een Orembaey mede aan boord, met *Imam Saraſa* van Saway, die ons een brief overhandigde van den Corporaal, *Jurrien Springveld* tot Saway, aan U Wel Ed. Aghtb. geaddreſſeerd, welke wy onder ons hielden, om ter gelegene tyd dezelve ſchuldpligtig aan U Wel Ed. Agtb. voord te beſtellen, verhalende ons den zelven *Imam Saraſſa* mede het wegvlugten van die van Beſi, gelyk hier vooren vermeld ſtaat, zonder al mede (volgens zyn zeggen) de reden van dat gedoente te konnen uytdrukken.

Eenige Nagelboomen in de Alfoereſche Negry, Oelaſaeni, ontdekt.

In de Bogt van *Bolela* quam een Orembay aan ons boord, met den Orangkaja van *Saleman*, genaamt *Mattahoea*, vertoonende een pas van den Corporaal voormeld, waar by hy nevens agt koppen wierd gelicentieerd, om in de Negerye der Alfoereeſen, genaamt *Oelaſoeni*, eenige Nagelboomen op te ſpeuren, en, naar verrigting van ſaaken, weder te rug te keeren, zynde de zelve pas gedateerd den 23. van de loopende maand October.

Die men belaſt uit te roejen.

Met de zelve Orangkaja *Mattahoea* verſcheen meede aan boord den Alfoereſen Radja, *Elak Saulatoe*, Radja van Lakaela, als 't gebied hebbende over het Diſtrict, alwaar voorſz. Nagelboomen zouden ſtaan, de welke, daar op ondervraagd zynde, verklaarde, dat ter plaatſe voorſz. 6 à 7 groote Nagelboomen waren ſtaande, met preſentatie, zo 't ons geliefde volk mede te zenden, de zelve aan te wyſen, en die te laten exſtirpeeren, waar op wy goedvonden alhier een Corporaal met 4 ſchildergaſten aan land te zetten, die zig, nevens 20 inlanders van de Corcor van Tomoera, behoorlyk van bylen en parangs voorzien, onder geleide van de zelve *Mattahoea*, en *Elak Saulatoe*, die ook beloofde nog 20 van zyn onderhoorige Alfoereeſen daar by te zullen geeven, ter plaatze meer gemeld zouden tranſporteeren, om de uytroeying van voorſz. Nagelboomen te doen, en nauwkeurig naa te ſpeuren, of 'er geen meer van dito ſlag aldaar gevonden wierden, alzo ons *Titameten*, Orangkaja van Bonoa berigtte ſeekerlyk te geloven, dat 'er meer van dito boomen ſtonden, als 'er op gegeven waren, met laſt om dan daar mede ook zodanig te handelen, vermanende verders hem Radja *Lakaela*, onder 't drinken van een ſoopje, en met beloften van recompens, nadere onderzoeking na ſpeceryboomen onder zyn Diſtrict in 't werk te ſtellen, en daar van behoorlyke aanwyſing te doen, 't geen hy aannam te zullen volbrengen, werdende hem verders ook aangezegt, dat nu hem op zyn verzoek zoo veel Compe. volk wierd medegegeven, om de bewuſte exſtirpatie te doen, hy derhalven goede zorg moeſt dragen, dat geene der zelve op dien togt eenig quaad wedervoer, alzo hy daar voor aanſprekelyk zoude weſen, waar op hy met woorden en gebeerden betuigde zyn hoofd daar voor te pand te ſtellen, en zoo de zelve lieden eenig quaad wedervoer, hy 't zelve gaarne wilde verlieſen.

Hier op wierden de behoorlyke ordres gezonden, om de voorſz. militairen, en 't volk van Tomoeara aan land te doen komen, en den Orangkaja van Tomoeara verders belaſt met zyn onderhebbende Corcor aldaar zoo lang te vertoeven, tot dat de voorſz. uytgezondenen van hare expeditie weder te rug quamen, en als dan ons maar aanſtonds naar de ſtrand Wapoeal, even voorby Maloan, te volgen, dog indien wy van daar reeds mogten vertrokken zyn, zy ons als dan maar regt door op Saway zouden komen opzoeken.

't Zelve nu alles weder zoodanig beſteld zynde, en om geen tyd te verlieſen, geraakten wy na twee uuren weder aan het ſcheppen, paſſeerende ontrent halfvier uuren de Alfoereeſche Negeryen Caſſieli, en nog een andre, aan den top van een zeer hoog gebergte gelegen. Wy advanceerden ontrent in 5 uuren tot voor 't ſtrand van *Maloan*, alwaar onze Gnatohoedi, Titameten, ons waarſchoude, dat het hier tyd was met de vloot te ankeren, om dat, tot de ſtrand van Wapoeal voortſcheppende, daar geen goede reede voor de Vloot geduurende de nagt was, dog hem daar op vertoonende, dat wy alle mogelyke ſpoed moeſten aanwenden, en geen de minſte tyd verlooren laten gaan, en dat wy mogelyk nog des avonds de volkeren van Loemäela, en Hatoenoeroe zouden konnen laten afroepen, waar op hy, *Titameten* zeide, dat aan de ſtrand van Wapoeal alleenlyk voor 3 à 4 Corcorren bequame anker-plaats was, om des nagts in veiligheid te konnen leggen, en niet voor de geheele Vloot, weshalven wy vaſtſtelden met de Corcorren van Oelat, Bonoa, en Liſſabatta, voor uyt te ſcheppen, en de reſteerende Vloot voor Maloan ten anker te laten, met aanſegging van 's anderendaags met 't lumieren van den dag ons te moeten volgen, 't geen dan zodanig in 't werk geſteld wierd; gaande de voorn. drie Corcoren weer aan 't ſcheppen: en quamen verders ontrent 7 uuren des avonds voor de ſtrand Wapoel ten anker, waar op wy raad pleegden, wat middelen door ons nu beſt in 't

werk

werk dienden te werden geſteld, om de volkeren van Loemäela, en Hatoenoeroe, af te doen komen, en, naar goede informatien, bevonden wy, dat d' Inlanders van Nuniali met dezelve Alfoereeſen wel in 't beſte verſtand leefden, zoo dat beſlooten wierd eenige van die inlanders naar voorſz. Negeryen toe te zenden, en de voorſz. Alfoereeſen uit Compagnies name te laten verzoeken af te willen komen, alzo wy van noodige zaaken met haar hadden te handelen, naar welk beſluyt de Orangkaja van Nuniali, met Liſſabatta te zamen ſcheppende, aan boord zynde ontbooden, hem aangezegt wierd, ten eynde voorſz. 6 of 7 van zyne onderhoorige te moeten derwaards zenden, en, zo 't mogelyk was, nog dezen avond, om zoo veel tyd uyt te winnen, als doenlyk was; dog de zelve Orangkaja antwoordde, by avond zulks niet te konnen geſchieden, maar dat hy s'anderen daags s'morgens met het lumieren van den dag bereidwillig was, zyn volk ten einde voorſz. af te zenden; dog op onze zyde egter werdende geurgeerd, zulks nog 's avonds te moeten geſchieden, om dat anders te veel tyd verloren ging, en hy egter by d'onmogelykheid perſiſteerende, wierd hem dan belaſt zyn volk, 't geen derwaards zoude gaan, met het lumieren van den dag te doen vertrekken, en hy met het drinken van een ſoopje weder naar boord gedimitteerd, naar het welke het behoorlyke avond Gebed naar behooren wierd gedaan.

Dingsdag den 27. dito, 's morgens met het lumieren van den dag, vertrokken van hier 8 inlanders van de Negerye Nuniali, met ſchild en ſwaard welgewapend, naar Loemäela, en Hatoenoeroe, om aldaar te verrigten, 't geene op giſterigen datum in deeſen genoteerd ſtaat.

Ontrent 7 uuren quam alhier mede ten anker het reſteerende van onze Vloot, die op giſteren aan de ſtrand van Maloan gebleven waren.

Trots antwoord van die van Hoetoenoeroe aan onze afgezonden.

Ontrent ruim 10 uuren quamen de hier vooren gemelte 8 inlanders van de Negery Nuniali weder te rug, de welke ons tot rapport bragten, dat zy gevanceerd zynde tot digt by de Negery Hatoenoeroe, aldaar gevonden hadden den Soon van den Radja van de zelve Negery, genaamd *Latoe Loemataposteh*, verzeld met eenige andere Alfoereeſen van die Negery, als wanneer de Nunialiers haar laſt aan den zelven bekend maakten, die daar op haarlieden tot antwoord dienden, dat haar gewoonte noyt mede gebragt had, op ontbod van de E. Compe. af te komen, en dat zy derhalven tot zulks te doen nog ongenegen waren, ook dat zy ſtonden onder het hooger gezag van den Radja van Sahoelau, en buyten zyne ordre niet vermogten af te koomen, dog zoo hy Radja *Sahoelau* zelfs wilde afkomen, zy als dan geneegen waren hem te volgen, en neffens hem by de E. Compe. aan ſtrand te komen, dog, volgens gegeve laſt, die van Nuniali ons verzoek nogmaals herhalende, met te zeggen, dat haar geen leet zoude geſchieden, en dat men Compagnies wegen alleen ergens over met haar wilde ſpreken, bleven zy Alfoereeſen egter by haar voorgaande weigering perſiſteren, zoo dat die van Nuniali vrugteloos moeſten aftrekken.

Landtocht van eenig Volk.

Waar over dan gedelibereerd zynde, hoedanig, men nu beſt op een andere wyſe deze Alfoereeſen tot afkomen zoude diſponeeren, ten dien einde alle de Opper-hoofden der alhier preſent zynde Corcorren aan boord van den Admiraal zynde verſcheenen, wierd beſlooten ontrent 150 man van het Corcors-volk, onder een eſcorte van een Corporaal, en 6 ſoldaten, derwaarts te zenden, met dusdanige ordre, als hier onder vermeld ſtaat.

Dat alle het Corcors-volk zig behoorlyk van ſchild, en ſwaard, haſagajen, bylen, en parangs, zoude voorzien.

Dat voor af egter in 't gezigt van de volgende zouden marcheeren 10 inlanders van de Corcor van Liſſabatta, en Nuniali, zo om de weg aan te wyſen, als om nogmaals te zien, dat zy de Alfoereeſen tot afkomen konden bewegen, in welk geval dan het reſterende volk voor af weder te rug zoude trekken.

Dat deze zouden volgen de Corporaal, met 6 ſoldaten, behoorlyk gewaapend, en voords in ordre alle de inlanders van de andere Corcorren.

Werdende den Corporaal dan verders belaſt, als hy by de voorſz. Alfoereeſen zoude gekomen zyn, met alle minſaamheid de zelve te perſuadeeren, haar Radja's, of eenige gemeene mannen onder hen, tot ons te doen afkomen, om de zelve Compagnies-wegen aangaande eenige noodige zaken te ondervragen, daar toe alle redenen by te brengen, die dienſtig mogten zyn haar daar toe te perſuaderen, dog, zo de zelve daar toe weigerig bleeven, al mede met minnelykheid te verzoeken, dat men haar in hare Negery mogte volgen, alwaar gekomen zynde, hem uytdrukkelyk belaſt wierd nauwkeurig te inquireren, of aldaar ook Nagel- of andere Specery-boomen wieſſchen, en daar ontrent niet alleen het berigt van de zelve Alfoereeſen te gelooven, maar zelfs zyn oogen te gebruyken, en zyn byhebbend

gezel-

Om na Specery-boomen te zoeken.

gezelſchap zulks ook te belaſten om met alle omſigtigheid de zelve op te ſpeuren, en de zelve gevonden, of wel door de Alfoereeſen aan hem zelfs ontdekt zynde, de Radja's permiſſie te verzoeken, de zelve te mogen omvellen, of dat zy Radja's haar volk wilden belaſten de zelve om te vellen, met toeſegging, dat de E. Comp. haar daar voor eerlyk en rykelyk zoude beloonen, en dat, wanneer zulks toegeſtaan wierd, zy alle, die haar opgegeeven wierden, of die zy zelfs zouden komen te ontdekken, maar zouden laten omkappen, zo wel kleine, groote, en ons eenige takjes (en zo de zelve 'er aan waren) ook de vrugten van de zelve tot een teeken zouden toe brengen, en goede notitie houden, hoe veel zy van elke zoort zouden komen om te kappen, en op de zelve omkapping by voorſz. Radja's ook hard aanhouden, maar dat zy by hartnekkige weygering om zulks te gedogen, en dat de zelve Alfoereeſen zig abſolutelyk daar teegens ſtelden, als dan geen geweld zouden gebruiken, om haar zelven in de waagſchaal te ſtellen, maar dat zy in zodanigen geval in 't wederkeeren buiten 't bereik der zelver Alfoereeſen zynde gekomen, zylieden konden omkappen zoodanige ſpecerybomen, als zy op weg in haar retour mogten vinden, en by aldien het mogte gebeuren, dat de zelve Alfoereeſen op haarlieden aannadering quamen te retireeren, en uyt haar Negeryen zig verder bergwaards begaven, zylieden dan vryelyk tot in de Negeryen zouden toetreeden, om in de omher gelegene boſſchen naar Specerybomen zeer nauw onderzoek te doen, en alle, die zy mogten vinden, maar invoegen voorſz. onder de voet te kappen, dog dat in zulken geval zy lieden zig niet moeſten ſepareeren, maar by den anderen houden, om voor de ſchielyke overvallen deezer moorddadige Alfoereeſen bevryd te zyn.

Met deeſe ordre, invoegen voorſz. vertrok dan ontrent de middag de voorſz. troep Soldaten, en Inlanders (naar dat wy de zelve bezigtigd, en over de 170 man ſterk te zyn bevonden hadden) boſchwaard in naar boven gemelde Negeryen.

Naar 't vertrek van dit detachement, terwyl wy langs de ſtrand wat gingen wandelen, zagen wy de inlanders van de Corcor van Werinama alle hare mondkoſt, en verdere bagagie, uyt de zelve aan land brengen, waar van de oorzaak afgevraagt hebbende, gaven ons tot antwoord, dat haar Corcor, van onderen gebrooken zynde, reeds veel water in had, en zy derhalven hare goederen daar uyt aan land bragten, om naderhand de Corcor na de wal te halen, en naar deszelfs geſteldheid nauwkeurig te vernemen; verhalende 't volk van Werinama, haar Corcor gebrooken te zyn, door de dreg van de Corcor van Ouw, die naa haar ten anker gekomen, en zyn dreg zoo digt aan hare Corcor landwaard aan uytgebragt had, boven dien zeggende den Pati van Ouw verzogt te hebben zyn dreg wat verder af te leggen, 't geen door hem zoude zyn geweigerd geworden; waar tegens de Pati van Ouw inbragt, dat zyn dreg ver genoeg van de Corcor van Werinama hadde afgeleegen, dog dat zy zelfs zig met haar landtouw zo ver ſtrandwaard aan hadden gehaald, en alzo met de kiel op de ſteenen gekomen waren. Altoos de Corcor ontledigt, en op de wal gehaald zynde wierd bevonden onder digt aan de Kiel een tamelyke opening of gat bekomen te hebben, waar door een meenigte water in de Corcor was geloopen, en een groote quantiteit van haar mondkoſt, beſtaande meeſt in Sagoe, daar door was bedorven, ten minſten met zout water doorweekt. Hier naa wierd dien van Werinama aanſtonds belaſt hout te gaan kappen, en 't zelve gat, ten beſten doenlyk, weder toe te kalefaten, ten welken einde op haar verzoek door ons haar eenige ſpykers wierden inhandigt, en zy, voords met 't ſtoppen van haar lek beſig zynde, kreegen daar meede ontrent 5 uuren des naarmiddags gedaan werk, en, haar nog bequame goederen daar weder in hebbende doen brengen, raakten de zelve kort daar na van de wal weder op ſtroom.

Ontrent 2 uuren naar de middag quam alhier by ons aan ſtrand een Alfoerees van Maloan, ons uyt de naam van zyn Orangkaja boodſchappende, dat hy, hebbende gezien, dat de Corcorren alhier ten anker lagen, hem Alfoerees hadde afgezonden, om te onderſtaan, of wy nog lange hier zouden blyven leggen; zo ja, dat dan voorſz. zyn Orangkaja tot ons aan ſtrand zoude afkomen, om ons, als de gewoonte en zyn pligt mede bragt, te komen verwelkomen, en dusdanig zyn onderdanigheid aan de E. Compe. te bewyſen, waar op hem Alfoerees geantwoord wierd, dat wy verblyd waren, dat de Orangkaja zoo bereidwillig zig teegens de E. Compe. betoonde te zyn, dat wy zelfs niet wisten, hoe lange wy alhier nog zouden vertoeven, door dien eenig volk naar Loemäela, en Hatoenoeroe, zynde gegaan, om met de hoofden dier Negeryen te ſpreken, wy naar der zelver wederkomſt aanſtonds van meening waren te vertrekken, derhalven zyn Orangkaja konde afkomen, zoo hy wilde,

en

en dat, zo wy nog alhier mogten zyn, wy hem zouden ontfangen, dog zoo wy reeds vertrokken waren, dan zyn afkomſt niet noodig zoude zyn, te meer, alzo Maloan (volgens aan ons gegeeven berigt) ontrent 5 uuren van ſtrand afgelegen was, by gevolge wy geen giſſing maakten te zullen konnen blyven leggen ter tyd hy Alfoerees deze boodſchap aan zyn Orangkaja gedaan, en den zelven daar op afgekomen was, zo dat hy Alfoerees met deeze boodſchap aan zyn Orangkaja, wederom vertrok.

Tegen den avond ontrent 5 uuren arriveerde aan ſtrand weder te rug, het detachement der militairen en gewapende inlanders, die op de middag naar Loemäela, en Hatoenoeroe, waren vertrokken, waar van de Corpl. aan boord verſcheenen zynde, dit volgende rapport deed: dat hy met zyn gezelſchap een zeer moeyelyke weg hadde gepaſſeerd, als konnende maar een man teffens daar door gaan, en overal met kuilen en gaten vervuld, dat zy naar dezelve waren gekomen by eenige inlanders van Hatoenoeroe, dewelke door die van Nuniali en Liſſabatta zynde aangeſprooken, zy Hatoenoereeſen niet hadden willen ſtaan, maar zig gelyk als vlugtende geretireerd hadden, zeekerlyk, gelyk uyt 't vervolg zal blyken, daar maar alleenlyk gepoſteerd geweeſt zynde, om onze deſſeinen te recognoſceeren, de welke, ons vernomen hebbende, als vlugtende zig geretireerd hebben, om van onze komſt aan haar hoofd rapport te doen. Daar na verhaalde hy Corpl. gekomen te zyn aan een digt Bamboes-boſch, waar van de wegen, door 't omkappen van zeer veele Bamboeſen, ook genoegſaam toegeſtopt waren, zo dat zy met groote moeyte daar door geraakten, waar na hy quam op een vlakte, ziende op een heuvel in 't hangen van 't gebergte vvt Alfoereeſen ſtaan, die hem gezegt wierden te zyn *Latoepoloea*, zoon van den Radja *Latoeloematapoeli* van Hatoenoeroe, met 4 gemeene Alfoereeſen, als zyne lyfwagten, en op een klyne diſtantie verder na boven, verhaalde hy Corpl. nog een groot getal van dezelve Alfoereeſen te hebben gezien, zynde alle met ſchilden en ſwaarden wel gewapend, dat hy Corpl. aan voorſz. *Latoepoloea* hebbende bekend gemaakt, dat hy gaarne met hem zoude ſpreeken, waar op hy *Latoepoloea* antwoordde zulks niet toe te ſtaan, voor en alcer hy Corpl. zig ontwapende, en dan kon hy alleen by hem komen, moetende de reſteerende van zyn volk zo lange te rug blyven, waar op den Corpl. hem demonſtreerde, dat 't onbillik zoude zyn ongewapend by hem te komen, daar hy en de zyne zo wel gewapend waren, dog zo zig wilden ontwapenen hy desgelyks doen zoude, 't welk door *Latoepoloea* zynde aangenomen, begaf de Corporaal zig zonder ſchietgeweer alleen met een inlander van Nuniali, en een van Bonoa, derwaards, dog dat hy *Latoepoloea*, by aannadering bemerkende, dat den Corporaal zyn degen nog op zyde had, met hem niet wilde ſpreeken, voor hy dezelve ook afgelegt hadde, 't welk de Corpl. weigerde te doen, als zeggende, een ſoldaat te zyn, en uyt dien hoofde zyn zydgeweer niet vermogt af te leggen, en dat hy *Latoepoloea* daar voor niet behoeide te vreeſen, daar op hy ook genaderd was, en had hy Corpl. voorſz. *Latoepoloea* verzogt, met hem te willen aan ſtrand gaan, om van Compagnie's weegen met het hoofd der aldaar leggende Hongi te ſpreeken, onder verzeekering, dat hem geen het minſte leet geſchieden, maar hy met alle vrientſchap zoude ontfangen worden, waar op hy *Latoepoloea* hadde geantwoord, dat zy noyt eenige gemeenſchap met de Compe. hadden gehouden, en derhalven ook noyt tot de zelve waren afgekomen, dat hy ook ſtond onder den Radja van Sahoelau, zonder wiens laſt hy niet dorſt afkomen, uyt vreeze van qualyk door den zelven daar over te zullen gehandeld werden, dog zo hy Radja *Sahoelau* zelfs wilde afkomen, zy hem dan zouden volgen, om perſoonelyk te komen hooren, wat van 's Compagnies begeerte was, waar op de Corpl. hem te gemoet voerende, dat de Compe. magtig genoeg was haar teegens Radja *Sahoelau*, en alle hare andere vyanden, te beſchermen, en zy daarom geen reden van beſchroomtheid konden hebben, zeide hy *Latoepoloea*, dat Radja *Sahoelau* alleen haar opperheer was, en zy onder niemand, dan onder hem, wilden ſtaan, en nog minder de Compe. volgen, waar op de Corpl. hem vraagende, of zy dan Radja *Sahoelau* daar van niet zouden konnen verwittigen, en den zelven tot afkomen verzoeken, antwoorde hy, dat deszelfs Negerye te ver, en meer als drie dag-reiſen van daar afgelegen, en hy ook ongenegen was zulks te doen. De Corpl. hem verder gevraagt hebbende, of daar geen Nagel, of Noote-boomen wieſſchen, en zo ja, dat hy permiſſie verzogt, om de zelve te mogen omverkappen, onder belofte, dat de E. Compe. haar daar voor een eerlyke en rykelyke belooninge zoude geeven, en zo zy niet wilden, dat hy E. Corpl. de zelve liet uytroeyen, dat zy dan zulks zelfs wilden effectueeren in preſentie van eenige

van Compagnies volk, die tot zekerheid zulks mogten zien, dog hy *Latoepoloea* antwoorde geen Specery-boomen onder zyn Diſtrict te ſtaan, en dat derhalven d' omverkapping onnodig was, en dat die geen, die zulks aan de E. Compe. hadden wys gemaakt, zelfs maar zouden boven komen, om die om te kappen, 't welk hy *Latoepoloea* zeide met verlangen te gemoet te zullen zien. De Corpl. inſteerde verders om met zyn gevolg tot in de Negrye te mogen marcheren, onder voorwendſel om dezelve te bezigtigen, 't geen hy *Latoepoloea* wel uytdrukkelyk weigerde, zeggende, zo zy zulks wilden doen, hy de zelve (al ſchoon Compagnies volk, of niet) alle zoude doen een voor een den hals breeken, zonder iemand van allen te ſparen, weshalven hy den Corpl. ried maar aanſtonds weder beneden waards te trekken, of dreigde, dat hy met alles te doen ombrengen aanſtonds beginnen zoude, waar op de Corpl. willende affcheid van hem nemen, en ten dien einde hem de hand geven, hy *Latoepeloea* geweigerd had hem Corpl. de hand te geeven, maar hem een bos pinang had doen behandigen, om dezelve aan 't hoofd der Corcorren te ſchenken, waar op hy *Latoepoloea* zig naar zyn ander volk had begeven, en hy Corpl. verder benedenwaards was gemarcheerd.

Ons volk werd door die van Hatoenoeroe daar in belet.

Ontrent het retour van den voorſz. Corpl. quamen by ons aan boord de Orangkaja *Titameten* van Bonoa, en *Kakiaſſan* van Nuniali, ons berigtende 't geene volgt:

Ontrent de Orangkaja *Titameten*, dat by aldien de E. Compe. de hier boven ven geciteerde Negeryen, Loemäela, en Hatoenoeroe met geweld tot hun pligt wilden dwingen, de Alfoereeſen van Maloan (die altyd goede vrienden van de E. Compe. waren geweeſt) daar toe wel de bequaamſte zouden zyn, en door de ſterkte van haar manſchap, beſtaande in ontrent 500 ſtrydbare koppen, ſuffiſant zouden zyn, om die van Loemäela en Hatoenoeroe, maar ontrent 300 diergelyke koppen uytmaakende, volkomentlyk onder te brengen, ook dat Radja *Latea*, die met zyn onderhoorige in oorlog teegen die van Loemäela en Hatoenoeroe lag, daar toe ook een bequaam hulpmiddel zoude zyn, en dat by aldien de E. Compe. de zelve Alfoereeſen daar toe laſt gaf, hy *Titameten* vaſt ſtelde, dat zy het zelve met vreugde zouden aanneemen, om haar geſwoore vyanden, de Oeliſiwa's, alle mogelyke ſchade en afbreuk te doen.

Ten tweeden rapporteerde de Orangkayja *Kakiaſſan* van Nuniali, op afvrage, waar 't van daan quam, dat ider Negery twee Radja's had, daar anders elke Negery maar een Radja had, te weeten Loemäela een Radja, genaamd *Latoea Eya*, en Hatoenoeroe, *Latoeloematapoeli*, dog, dat elk der voorſz. 2 Negeryen nog een tweede ſtem had, als Loemäela, *Latoehalea*, en Hatoenoeroe, *Latoeloemaerang*, en dat deeze tweede ſtemmen ook de naam van Radja voerden; 't geen hy verders zeide even eens te zyn, als op Amboina de Radja en Pati van de Negery Soya, dog dat de tweede ſtemmen van de Radja's niet afhankelyk waren, maar yder in zyn Soa een abſoluit gezag voerde.

Verders verklaard hy, dat hy (hoewel altyd in vrientſchap met de zelve volkeren geleefd, en uyt dien hoofde een zeer gemeene ommegang daar mede gehad heeft) van kints gebeente af tot nu toe noyt gehoord heeft, dat in voorſz. Negeryen eenige Speceryboomen van Nagelen, of Nooten, wieſſen, verders gevraagd zynde, of hy ook gehoord, of eenige kennis had, van de ontmoeting, die *Titameten*, nu ruim een jaar geleeden, met de volkeren dier twee Negeryen gehad had, antwoorde den Radja van Hatoenoeroe, genaamd *Latoe Loematapoeli*, gehoord te hebben, dat hy *Titameten* qualyk hadde bejegend, om dat de zelve tot haar lieden quam, om Nagel-bomen te exſtirperen, en, door dien de zelve daar niet vielen, hy ook niet begeerde, dat hy *Titameten* in hare Negeryen quam, alzo daar niets te verrigten had, dat hy ook gehoord had, dat de Radja van Hatoenoeroe, *Latoeloematapoeli*, zoude geſtorven, en zyn Zoon *Latoepoloea* in zyn plaats gekomen zyn, dog dat hy egter daar van met geen zeekerheid konde ſpreeken.

Verders om-gehoord zynde, of de volkeren van Loemäela en Hatoenoeroe nu kortelings weder eenige Moorderyen en Strooperyen aan haar nabuurige volkeren hadden gepleegd, had de Orangkaja van Hatoewe ons ondertuſſchen berigt gedaan, dat, nu ontrent 3 maanden geleeden, een van zyn onderhoorige door die Alfoereeſen was omgebragt geworden, konnende anders geen gepleegde hoſtiliteyten van die natie ontwaren.

Hier nu alles verrigt hebbende, 't geen ons mogelyk was, wierden ontrent half zes op de gewoone Zeynſchoot de dreggen weder geligt, en ſchepten voorts den geheelen nagt door, tot

Woensdag den 28. October, wanneer ontrent half elven af en aan de Negerye *Saleman* aan boord quam de tot Saway ge-

gepoſteerde Corpl., *Jurgen Springveld*, zo ook de Radja van Saway, Orangkaja *Saleman*, en de Orangkaja van Rocmaholat, die met haar nu eerſt nieuw in Zee gebragte Corcor ons quamen ontmoeten, wanneer den Radja van Saway afgevraagd wierd, waarom met zyn Corcor niet eer by de Vloot was gekomen, gelyk die van Liſſabatta, en Hatoewè, gedaan hadden, die daar op ten antwoorde diende, dat die van Beſi, die met hem een Corcor moeſten bemannen, nu 4 dagen geleden haar Negerye verlaten hadden, en boſchwaards in gevlugt waren, zonder dat zy, op nader afvragen, ons eenige de minſte redenen van dat weg-vlugten wiſten te geven, gelyk de Corpl. *Springveld*, daar op ondervraagt werdende, ook zeide niet de minſte reedenen van dat wegvlugten te konnen geeven, die daar op wel ernſtelyk were vermaand, dat deze Negerye, gevlugt weeſende, daar toe nootſakelyke redenen moeſten weſen, en dat hy Corpl. daar zynde geſteld, om op alles goede agt te geven, die reedenen hem gevolgelyk niet onbekend konden zyn, en hy derhalven wel voor zig moeſt zien, van door 't verſwygen van dingen, die de E. Compagnie nootſakelyk moeſt weeten, zig niet in ongeval quam te ſtorten, dog op alle deeze vertooningen bleef hy Corpl. egter met groote proteſtatien by zyn voorige Negative perſiſteeren, werdende daar op vervolgens aan voorſz. Inlandſe hoofden, en hem Corpl., een ſoopje in 't rond geſchonken, en quamen voorts des naar middags ontrent 2 uuren voor Compagnies Pagger tot Saway ten anker, alwaar wy aan land gekomen zynde, met 3 Chargies door de militairen, alhier gepoſteerd, wierden gefalueerd, en door den Corpl. verwelkomd, waar naa wy ons binnen Compagnies Pagger begaven, en aldaar ook door d'Inlandſe grooten deeſes diſtricts verwelkomd wierden. Kort naar onze aankomſt alhier lieten wy den *Marinjo* der. alhier omhergelegene Negeryen in de zelve rondom bekend maken, dat op morgen ogtent alhier vergadering zoude gehouden worden, en dat derhalven die geene, die eenige queſtien onder malkanderen hadden, ter behoorlyker tyd, en plaatſe, zouden verſchynen, om haar belangen als dan in te brengen.

Waar na wy ondergeſz. *Willem du Rieu*, en *Carolus Schulerus*, ons met Comps. Orembaey na de Negerye Beſi vervoegden, om naa de geſteldheid van de zelve Negerye te verneemen, alwaar aangekomen zynde, digt aan ſtrand zagen een manspersoon met een wit Badjoe, die op onze aankomſt van ſtrand zig hooger op retireerde. Aan land getreeden zynde, vonden wy Compagnies vlag aan een ſtok gebonden, in een op gehaalde praeuw ſtaan, zynde aan die vlaggeſtok tot een ſchenkagie gebonden een klyn geyten bokje met een bos pinang, en een jonge Clappus. Verders zagen wy langs den weg verſcheide groene takken op gezet, en zelfs van Gabbe Gabbe, gelyk als boogen gemaakt, met groente omvlogten, om 'er onder door te gaan. In de Negerye gekomen weſende, vonden wy al weder geen Inwoonders aldaar, dog de huiſen nog vervuld met haar lieder ſmallen huisraad, waar door wy vaſt ſtelden, dat dezelve dorplieden niet ver van daar zig onthielden, en buiten allen twyffel, zig 's nagts in hare Negerye begaven. Deze geleegentheid aldus doorzien zynde, begaven wy ons weder te rug, en zonden niet lang daar naa zes Inlanders van Bonoa derwaards, om met dezelve inwoonders van Beſi te ſpreeken, en die tot afkomen te noodigen, en haar aan te zeggen, dat, zoo haar eenige onbehoorlykheden waren aangedaan, waar door zy, bevreeſt zynde, gevlugt waren (gelyk wy reeds half verſtaan hadden geſchied te zyn) zy maar zouden afkomen, om haar klagten te inſtitueeren, onder toeſegging, dat haar niet quaads zoude ontmoeten, maar met haar naar billikheid zoude gehandeld werden.

Klagten van die van 't dorp Beſi, over den Corporaal aldaar, en over Imam Saraſſa.

Teegens den avond de zelve inlanders weder te rug keerende, rapporteerden ons, dat zy, een uur gaans van de Negerye af, de zelve Beſiers gevonden, met haar geſprooken, en onze laſt aan haar bekend gemaakt hadden, die daar op hadden geantwoord, dat zy niet gevlugt waren uyt eenige quaadwilligheid teegens de E. Compagnie, maar dat zy, niet langer konnende torſchen de onverdragelyke laſten, die haar door den Corpl. en *Iman Saraſſa* wierden opgelegt, nog om haar over groote armoede langer in ſtaat weeſende aan den Corpl. op te brengen de boeten, die hy continueel van haar vorderde, genoodzaakt hadden geweeſt, met de vlugt, zig zelven van die ſwaare mishandelingen te ontrekken, en dat zulks niet als vlugten moeſt aangemerkt worden, maar dat zy lieden maar geweeken waren ter tyd en wyle U Wel Ed. Hoog. Aghtb., of des zelfs afgevaardigden, aldaar zouden aangekomen zyn, om haare regtvaardige klagten te inſtitueren; weshalven zy ook zeiden bereid te zyn, en aannamen tegens 's anderen daags 's morgens aan de Baleeuw van Saway te verſchynen, om voor de Hongi-Vergadering hare klagten te inſtitueeren.

Naar welk ontfangen berigt wy aan

land het avondmaal hebbende genuttigd, wierd om verſcheide redenen goed gevonden, nog deeſen nagt, of wel morgen ogtent, voor het lumieren van den dag een tweede beſending naar die van Beſi te doen, om haar beſluit van afkomen te doen werkſtellig maaken, en op deliberatie, wie daar toe beſt zouden employeeren, quam *Titameten*, Orangkaja van Bonoa, daar toe zelfs zyn dienſt aanbieden, om in perſoon derwaards te gaan, en zyn uyterſte vermogen aan te wenden, om die van Beſi met hem te gelyk te doen afkomen, om nog voor het aangaan der Vergadering alhier preſent te zyn, welke preſentatie zynde aangenoomen, begaven wy ons naar boord, om op onze Corcorren onze nagt-ruſt te nemen.

Vergadering op Saway, om de Geſchillen daar af te doen.

Donderdag den 29. October, 's morgens ten 7 uuren quam van Beſi weder te rug de Orangkaja *Titameten*, van Bonoa, ons rapporteerende, dat hy, op Beſi zynde aangekomen, nog eenige inwoonders van de Negerye van verre in de zelve had gezien; dog dat op zyn aannadering de zelve waren geweeken, en niet tegenſtaande alle aangewende devoiren de zelve niet tot ſtaan hadden konnen krygen, veel min met haar te ſpraak had konnen koomen, weshalven hy, om de zelve niet weder vlugtig te maken, weder was af gekomen, welk rapport zeer diſcordeerende met de beloften, door die van Beſi op giſteren gedaan, wy lang op de reeden daar van onze gedagten lieten gaan, als wanneer ons voorſz. *Titameten* verhaalden, dat, naar Beſi voorſz. toe ſcheppende, hy, in 't ſcheemeren, alzo de dag maar eeven begon aan te breeken, van verre aan de ſtrand van Beſi een praeuw met eenige inlanders had gezien, die op zyn aannadering zig uyt de zelve praeuw begeven, en in de Mangi Mangi verſchoolen hadden, zo dat hy geloofde, dat die van Beſi door d'een of d'ander moeſten zyn gewaarſchouwd, en afgeſchrikt, waarom zy niet dorſten afkoomen, welke reden ons ook niet heel vreemd dagt, en waren wy van gedagten, dat dezelve praeuw, of door den Corpl., of door *Iman Saraſſa*, derwaards was gezonden, om alle mogelyke middelen in 't werk te ſtellen, ten einde die van Beſi van 't afkomen af te ſchrikken, waar door hare gepleegde inſolentien mogten verholen blyven. Naar 't ontfangen van dit rapport begaven wy ons naar land, en vervolgens naar de baleeuw van Saway, om, in gevolge van 't op giſteren in deezen genoteerde, alhier Vergadering te houden, en te onderzoeken, of 'er ook eenige queſtien waren, zynde ons zodanige zaken voorgekomen, en alhier voorgevallen, als U Wel Ed. Aghtb. by de ondervolgende Rol, zal konnen conſteeren.

Donderdag den 29. *October*, 1705.

Vergadering gehouden op de Baleeuw van de Negery SAWAY, preſent:

De *Onder-Koopman*, en *Secretaris* der *Politie*, mitsgaders *Admiraal* der *Preſente Hongi-Vloot*, WILLEM DU RIEU.

De *Boekhouder*, en *Secretaris* van den *E. Aghtb. Landgerigte*, CAROLUS SCHULERUS, *Pati* LILIBOY, zynde d'eenigſte *Orangkaja* van den *Landraad*, of *Kamer-Orangkaja*.

De *Orangkaja's Landraden* deezes *Diſtricts*, en de verdere *Hoofden* der *Corcorren* van de *preſente* VLOOT.

Mattheus Tiçera, Mardr. Eyſcher.

Contra

Lietjing, Radja Saway, gedaagde, om Eyſch te aanhooren.

DEn Eyſcher tot fundament van dezen zynen Eyſch, zegt op den 8. Septbr. paſſato alhier gearriveerd zynde, aan den Gedaagde heeft aanbeſteed 7000 takken Sagoe, en tot voldoening van dien zyn Lywaten reeds ter zelver tyd aan hem Gedaagde verſtrekt heeft, met Conditie, de beſproke Sagoe over 30 dagen te moeten leveren, en dat tot nu toe daar niets op gevolgt is, en zyn Eys-

Eyſſchers Pas reeds vervallen, en hy derhalven niet vermogens is, langer daar naa te wagten, verzoekende de voorſz. 7000 Takken Sagoe, als zulks met de coſtuimen deezer landen over een komende.

Den Gedaagde, voor antwoord, bekend de goederen, tot voldoening van 7000 Takken Sagoe, van den Eyſſcher ontfangen te hebben, dog zegt, vermits verſcheide beſigheden niet in ſtaat geweeſt te zyn, zyn beloften, van de zelve Sagoe naar 30 dagen te leeveren, te hebben konnen volbrengen, zeggende naar een maand tyds daar toe in ſtaat te konnen zyn.

Den Eyſſcher zegt zyn Pas reets verloopen te zyn, en derhalven niet vermag de zelve met langer wagten te violeeren, perſiſteerende derhalven als by Eyſch; als zeggende door gebrek van die Sagoe een geheele verloore reys te hebben gedaan.

Den Gedaagde als by antwoord:

De Orangkajen van Liſſabatta, Hatoewe, Hatilen, en verdere Inlandſche Hoofden, gevraagd zynde, of 't voorgeeven van Eyſſcher waaragtig is, en by manquement in de leevering der beſprooke Sagoe, of gehouden is, 't ontfangen goed te reſtitueeren, boven de helft der beloofde Sagoe, antwoorden eenmondig van ja.

Den raad ingevolge van voorſz. berigt condemneerd den Gedaagde, in de prompte reſtitutie van de ontfangene Lywaten, en dat hy daaren boven ter eerſter verſchyning van den Eyſſcher wederom alhier aan den zelven zal moeten leveren, 3500 Takken Sagoe, zynde de helft van 7000, met de koſten.

De Eyſſchers zeggen, dat haar Corcor eergiſteren ter ſtrand van Wapoeal is gebrooken geworden door een lip van de dreg van des Gedaagdes Corcor, en dat daar door een groote quantiteyt Sagoe, en andere levensmiddelen, van de Eyſſchers bedurven waren, verzoekende derhalven in haar ſchade te gemoet gekomen te mogen werden, te meer de jegenwoordig nog reſteerende mondkoſt niet kan ſufficieren, om de reys tot hare negerye te doen.

Baul, Radja *Werinama*, en *Boilili*, Radja van Tobo, Eyſſchers.

Contra

Thomas Neira, Pati van Ouw, gedaagde, om Eyſch te aanhooren.

De Gedaagde zegt, dat der Eyſſchers Corcor niet zodanig door zyn dreg gebrooken is, maar dat de Eyſſchers, haar prauw in de Corcor hebbende opgezet, altyd de zelve Corcor zo na aan de wal haalen, dat zy daar op en afkomen zonder eens een prauw te gebruiken, en het ter dier plaatſe vol ſteenen geweeſt zynde, 't gemakkelyk heeft konnen gebeuren, dat de Corcor, op een ſcherpe ſteen geſtooten hebbende, aan 't ſinken is geraakt; over zulks ſuſtineerd nergens in gehouden te zyn.

De Eyſſchers, voor replicq, zeggen voor den gedaagde ten anker te hebben geleegen, en hy daar op zoo digt by haar ten anker zynde gekomen, niet vermogens was zyn landtouw aan een dreg, digt by ſtrand, eeven onder water te laten vallen, maar dat hy zulks zelfs aan land moeſte vaſtgemaakt hebben, zeggen ook dien Gede. tot verſcheide maal te hebben laten weeten, dat hy de dreg wat na zig zoude halen, 't geen hy geweigerd had naar te komen, en dat ook de opening van onder in haar Corcor oogenſchynelyk kan gezien worden, door de lip van een dreg veroorzaakt te zyn, perſiſteerende vorders, als by Eyſch.

De Gedaagde voor Duplicq zegt, dat 't voorgeeven der Eyſſchers, van eerſt ten anker te hebben geleegen, waar is, dog dat de voorſz. Opening niet door de lip van zyn Dreg kan gemaakt zyn, door dien als dan de Dreg in de opening zoude hebben moeten blyven ſteeken, en de Corcor daar op neerzinken, 't welk niet geſchied zynde, hy ook ſuſtineerd genoegzaam te conſteeren, dat die opening door zyn Dreg niet gemaakt is; perſiſteerende voords als by antwoord.

Den Raad Condemneerd den Gedaagden in dezen, om aan de Eyſſchers op te leggen, en te betalen, een ſommetje van anderhalve

Ryxd., om daar voor alhier Sagoe tot leevens onderhout in te koopen, met de koſten, gereſerveerd blyvende de Actie van den Fiſcaal der Hongi-vloot, tot tyd en wyle wederom by den Wel Ed. Agtb. Heer Gouverneur zullen gekomen zyn.

Den Gedaagde bekend de 22 Ryxd. deugdelyk aan den Eyſſcher ſchuldig te zyn, dog niet de Papoeſche Slavin, zeggende de ſchuld van 22 Ryxd. oorſpronkelyk te zyn over koop van een Papoeſe Slavin, voor 15 Ryxd., en aan Lywaten nog 7 Ryxd., 't welk de voorſz. 22 Ryxd. uytmaakt; ontkennende booven dien een Slavin van den Eyſſcher geleend te hebben.

Jacob Pader, Corporaal in Compagnies dienſt, Eyſſcher.

Contra

Imam Saraſſa, van Saway, gedaagde; om betaling te doen van 22 Ryxd. mitsgaders tot wederuytkeering van een Papoeſe Slavin, door den Eyſſcher aan hem geleend, met de koſten.

Den Eyſſcher zegt de pretenſie hem door den Corp. *Pader*, zodanig opgegeeven te zyn, derhalven niet wel te gelooven is, dat denzelven meer zoude eyſſchen, als hem toequam.

Den Gedaagde als by antwoord.

Den Raad condemneerd den Gedaagde, in de prompte voldoening van de ge-eiſchte en bekende ſchuld, ter ſomme van 22 Ryxd. ontſeggende den Eyſſcher voords zyne pretenſie, van de Papoeſe Slavin, tot nader bewys, condemneerende voords den gedaagden in de koſten.

De Eyſſcher zegt, dat hy een zoon zynde van *Malacca*, deszelfs nalatenſchappen, als ook die van de deſſelfs Ooms, *Paiti* en *Toual* te moeten genieten, alzoo door voorſz. zyn Ooms, geen mannelyk oir was nagelaten, en nu den Gede. zig onregtmatig de nalatenſchappen van voorſz. *Toual* hadde aangetrokken, verzoekende voords als by preſentatie.

Telahoea, Moor van de Negerye Loemaolat, Eyſſcher.

Contra

Moelipeſi, mede Moor van Saway, Gede. om uytkeering te doen van zodanige nalatenſchappen, als hy onder zig heeft van des Eyſſchers Oom, *Toual*, met de koſten.

De Gedaagde voor antwoord zegt, dat het waar is, dat hy de nalatenſchappen van voorſz. *Toual* onder zig heeft, maar den Eyſſcher daar toe niet geregtigd is, als werdende die nalatenſchappen door hem Gede. bewaard voor *Nikakore*, zynde een eyge Dogter van voorſz. *Toual*, die by hem Gede. werd opgevoed, en dat alle Landeryen reeds aan den Eyſſcher, als 't mannelyk oir, zyn overgelaten, concludeert derhalven tot rejectie van den Eyſch.

Den Eyſſcher ſtemd toe, dat *Nikakore*, is een Dogter van meergemelde *Toual*, dog zegt altyd gedagt te hebben, by de Landeryen ook de Meubile Goederen van den zelven *Toaul* te moeten genieten.

Den Gede. voor Duplicq, als by antwoord.

Den Raad ontzegt des Eyſſchers onregtmatigen Eyſch, en pretenſie, met de koſten.

De Eyſſcher zegt, dat den Gede. nu al eenig jaren geleeden, zyn Neef, *Aiſoeli*, van Hitoe Lama, zoon van *Bagea*, hier gebragt heeft, en naderhand den ſelven als een ſlaaf houdende, hy Eyſſcher, tot vrykooping van zyn Neef, aan den ſelven heeft inhandigt een groote Gong, van drie ſpan hoog, een kleedje met 15 groote Schotels, en dat den ſelven *Aiſoeli* door Radja *Hitoe*,

Haita, Orangkaja van Saleman, Eyſſcher.

Contra

Iman Saraſſa, Gedaagde om uytkeering te doen, van zodanige Goederen, als hy hem heeft voldaan voor 't overleveren van zyn Eyſſchers Neef, genaamd *Aiſoeli*, van Hitoe Lama, met de koſten.

als

als nu gevorderd wordende, om in zyn vaders plaats den dati tot Hitoelama waar te neemen, reſtitutie van 't voorſz. verzoekt.

De Gedaagde bekent voorſz. Goederen van den Eyſſcher ontfangen te hebben, dog negeerd de verkooping van voorſz. *Aiſoeli*, maar dat hem zulks door den Eyſſcher vrywillig was gegeven, tot recompens voor de ſorge, die hy gedaagde voor den ſelven *Aiſoeli* had gehad, met preſentatie egter van zulks op afvordering van den Eyſſcher altyd te willen reſtitueeren.

Den Eyſſcher voor replicq, als by Eyſch.

Den Raad condemneerd den Gedaagde, ingevolge zyne preſentatie, om aan den Eyſſcher wederom uyt te keeren een Gong, van 3 ſpan hoog, een kleedje, en 15 ſchotels, met compenſatie van koſten.

Naar 't afloopen van de Rol, wierden alle de inlandſche Hoofden deezes Diſtricts afgevraagt, of ook eenige queſtien en oneenigheeden onder haar lieden waren, waar op dezelve alle eenpariglyk antwoorden, jegenwoordig wel met malkanderen te leven, en geen queſtie van eenig belang onder malkanderen te hebben, waar op de zelve vermaand wierden lange in eendragt te continueeren, en geſamentlyk als trouwe onderdaanen van de E. Comp. deſſelfs bevelen trouwhertig op te volgen, 't welk zy alle met een groote dankbaarheid, betuigden te zullen volbrengen.

Waar op dan nog alle de zelve Groten wierden gevraagd, of haar lieden niet bekend was, uyt wat reedenen die van Beſi gevlugt waren, gaven daar op ten antwoord.

Nader bericht, waarom die van Beſi gevlugt waren.

En eerſtelyk *Lietsjing*, Radja van Saway, dat hy geloofde, dat die van Beſi, gevlugt waren, om zig te bevryden van de ſware laſten, die haar door den Corpl. en *Imam Saraſſa*, opgelegt wierden, zeggende, dat hy Corpl. de Inlandſe Hoofden deezes Diſtricts hadde bekend gemaakt, ordre van U Wel Ed. Aghtb. te hebben ontfangen, om voor *Imam Saraſſa*, een huys te bouwen, op dat U Wel Ed. Aghtb., tot Saway koomende, een behoorlyke verblyfplaats mogten hebben, 't welk die van Liſſabatta, Hatoewè, en Hatilen, hadden geweigerd te doen, onder voorgeeven, dat zy eerſt de ſchriftelyke ordre van U Wel Ed. Agtb. ten dien opſigte wilden zien, en hooren leeſen, en dat daar op die van Saway, en Beſi, door ſware drygementen van den Corpl., en *Imam Saraſſa*, gedwongen waren geweeſt, 't zelve huys te bouwen, waar van wy ten deſen niet nalaten konnen, beſchryvinge aan U Wel Ed. Agtb. te doen.

Dit huys ſtond ter ſelver plaatſe, alwaar het oude huys van *Imam Saraſſa*, voorſz. hadde geſtaan, zynde uyt de grond op nieuw opgemaakt, en in 't inkomen aan weerzyden met een fraeje kamer voorzien, waar in goede ſuffiſante houte vloeren waren leggende, zynde voorts zeer wel opgemaakt, en van ſuffiſante balken en alles wel voorſien, aan welk heel gebouw wy ook niet konden bemerken, dat een eenig ſtukje oud hout was, maar alles ſplinter nieuw, en nog niet ten vollen droog.

Den Orangkay van Hatoewè zeide ook, van gevoelen te zyn, dat het bouwen van voorſz. huys de oorzaak van het wegvlugten der meergemelte Beſiers was, en dat den Corpl. hem had doen aanzeggen, dat *Imam Saraſſa*, een brief van U Wel Ed. Agtb. ontfangen had, waar by geordonneerd wierd, dat d' inlandſe hoofden deſes Diſtricts een nieuw huis voor *Imam Saraſſa* moeſten maken, om U Wel Ed. Agtb. op deſſelfs komſt alhier, daar in te ontfangen, en dat ingevolge van dien U Wel Ed. Agtb. geeerde ordre, hy Corpl. aan hem Orangkaja van Hatoewè, hadde bevoolen, om 300 boſſen Gabbe-Gabben, en 300 doſyn Atap, voor 't zelve op te bouwen huys te moeten leveren, dog dat hy Orangkaja zulks hadde geweigerd te doen, waar op *Imam Saraſſa* hem zoude te gemoet hebben gevoerd, hoe derft gy teegens d' ordres van de Ed. Agtb. Heer Gouverneur oppoſeeren, waar op hy Orangkaja *Hatoewè* wederom geantwoord had, dat hy daar over zelfs eerſt met U Wel Ed. Agtb. wilde ſpreeken, eer hy hand aan 't werk wilde ſlaan.

Waar mede zig de Orangkaja's van Liſſabatta, en Hatoewè, ten vollen zyn confirmeerende.

En onderzoek van den aangeklaagde Corporaal, en Imam Saraſſa.

Waar op den Corpl. *Jurgen Springveld*, binnen geroepen, en hem afgevraagd zynde, of hy ook eenige klagten tegens ymand van voorſz. Negery's hoofden in te brengen had, antwoordde den zelven van neen, geen ſonderlinge klagten teegens de zelve te hebben, en dat zy alle, behalven die

van

van Beſi, redelyk wel op haar dienſt paſten.

Naar 't welke hem Corpl. dan wiert bekend gemaakt, 't geene door meer gemelte Orangkaja's, weegens het bouwen van 't huys voor *Imam Saraſſa*, was gedeclareerd, die alle 't zelve ten meeſtendeel ontkende, zeggende, dat de Orangkaja's zelf met malkanderen hadden geraadpleegd, om een nieuw huys te bouwen, 't geen bequaam mogte weeſen, om U Wel Ed. Agtb. daar in te ontfangen, dat daar op voorgeſlagen werdende, het huys van den Radja van Saway te vernieuwen, hy Radja zulks had gedeclineerd, met te zeggen, dat hy geen Maleyts verſtond, en derhalven U Wel Ed. Agtb. niet wel konde ontfangen, waar na dan door de zelve inlandſche Hoofden beſlooten was, daar toe het huys van *Imam Saraſſa* te neemen, en dat uyt dien hoofde, den Radja van Saway, met Orangkaja *Beſi*, Orangkaja *Saleman*, en Orangkaja *Roemaolat*, 't zelve huys goedwillig hadden opgebouwd, zonder dat door hem in 't minſt van een brief zoude gemeld zyn. Bekennende hy egter even daar na, dat hy 't bouwen van een nieuw huys aan d'inlandſe Grooten hadde voorgeſlagen, met te zeggen, dat 'er niet een bequaam huys in de Negery was, om U Wel Ed. Agtb. in te konnen ontfangen, en dat zy derhalven wel dienden te beraadſlagen, om een nieuw huys te bouwen, mitsgaders dat hy daar toe zelfs het huys van den Radja hadde voorgeſlagen, tot een teeken van haar lieden goedwilligheid, vertoonende een zeker geſchrift, door den Radja van Saway, met twee zyner Orangtoeha's, onderteekend, en door den Corpl. opgeſteld, waar by hy Corpl. zig reeds ten hoogſten contradiceerde, als hebbende bevorens gezegt, 't huys van den Radja van Saway voorgeſlagen te hebben, daar nu uyt zyn eigen opgeſtelde verklaring bleek, dat hy 't huys van *Imam Saraſſa* hadde voorgedragen, waar op den Radja van Saway gevraagt zynde, of hy wel wiſt, wat het geſchrift behelsde, 't geen hy onderteekend had, antwoordde dat den Corpl. hem gezegt hadde, dat het weegens 't huys van *Imam Saraſſa* was, dog den inhoud van dien hem niet voorgehouden te weeſen, maar dat den Corpl. hem maar hadde belaſt te teekenen, 't geen de Corpl. ontkende, zeggende hem zulks voorgehouden te hebben.

Imam Saraſſa daar op ook binnen geroepen, en weegens 't bouwen van voorſz. zyn huys ondervraagd zynde, ontkende ook al het gedeclareerde der Orangkaja's, en ſprak met den Corpl. netjes als uyt eene mond, en op afvrage, wie hem geauthoriſeerd had, zyn huys te laten vernieuwen door de Negerys Ingezeetenen, die zulks niet verpligt waren, zeide, dat 't zelve huys een Compagnies huys was, en tot gemak van U Wel Ed. Agtb. op gebouwd, dog wanneer hem gevraagd wierd, wat hy dan met wyf en kinderen in 't zelve huys te doen had, ſtond hy zeer verleegen, antwoordende, dan eens dat het zyn, en dan eens, dat het Comps. huys was, konnende dit niet wel beantwoordden, zeggende egter ten laaſten, dat, zo 't ons beliefde, hy daar aanſtonds zoude uyt trekken, en niet teegenſtaande alle de inlandſe hoofden eenpaarig weegens haar gezegde van het opgebouwde huys bleeven volherden, zo bleven de Corpl., en *Imam Saraſſa*, by haar ontkenteniſſe perſiſteeren, hoewel zeer in haar reeden varieerende.

Waar op dan verders de Orangkajen zynde afgevraagd, of nog eenige zonderlinge klagten teegens den Corpl. hadden in te brengen, antwoordden voor eerſt den Radja *Saway*, en Orangkaja *Liſſabatta*, geen zonderlinge klagten teegen den zelven te hebben. Die daar overgehoord werden, alles ontkennen.

Orangkaja *Hatoewè* zegt, dat hy, op bevel van den Corpl. van *Imam Saraſſa's* huys te helpen bouwen, daar toe onwillig zynde geweeſt, en naderhand ziek werdende, hy Corpl. zyn Orangtoeha's hadde laten ontbieden, en over de zelve onwilligheid haar afgevorderd een boete van 40 ps. lywaten, dog dat hy Orangkaja, haarlieden verboden hebbende zulks op te brengen, den Corpl. daar niets van gekregen had, niettegenſtaande hy verſcheide aanmaningen daar toe hadde gedaan.

Den Corpl. hier teegens zegt, dat het waar is, dat hy over onwilligheid die van Hatoewè een boete van 40 ps. lywaten heeft opgelegt, dog dat zulks is geweeſt over onwilligheid, in 't repareeren van Compagnies Pagger, en niet van *Imam Saraſſa's* huys.

Nog zegt Orangkaja *Hatoewè*, dat in 't begin van October 2 zyner quaartslieden naar Amboina zyn geweeſt, om een Compagnies brief aan U Wel Ed. Agtb. te beſtellen, dezelve op haar wederkomſt door den Corpl. zyn geſlagen geworden, zo dat zy de vlugt buiten Compagnies Paggers namen, die daar over aan den Corpl. hebben moeten betalen 8 ſtuks lywaten. 't Welk de Corpl. bekend ontfangen te hebben, zeggende, dat voorſz. quaartslieden, tot Amboina aan U Wel Ed. Agtb. onwaar-

waarheden hadden wys gemaakt, en hy daar over de ſelve had geſlagen, en dat zy voorſz. Lywaten aan hem uyt haar vrye wil gegeven hadden.

Orangkaja *Hatilen* klaagd, dat, 2 zyner quaartslieden over eenige misſlagen in haar quaarts-dienſt door den Corporaal in de tronk zynde gezet, hy Corpl. een boete van dezelve had geeiſcht, als wanneer die van Hatilen, niet zes ſtuks lywaten komende, om die te verloſſen, de Corpl., onder voorgeven, dat het te weinig was, zulks had geweigerd, als wanneer zy naderhand komende met 10 ſtuks lywaten, de Corpl. die hadde aangenomen, dog egter geweigerd de zelve quaartslieden te ontſlaan, voor en al eer zy hem nog leverden, twee ſlaaven, en 40 ſtuks lywaten; dog dat deze laſt haar Hatilengers te ſwaar vallende, zy onmagtig waren geweeſt, zulks op te brengen, en dat ook derhalven, dezelve quaartslieden nog een maand in de tronk hadden gecontinueerd, en dat hy Corpl. als toen ziende, dat 'er niets te voorſchyn quam, dezelve luyden van ſelfs had gerelaxeerd.

Alle 't welke door den Corpl. ſterk werd ontkend, niet teegenſtaande de Orangkaja *Hatilen* diesweegen vaſt op zyn ſtuk bleef ſtaan.

De militairen alhier beſcheiden daar op binnen geroepen en gevraagd zynde, of zy van voorſz. knevelaryen, en extorſien van haar Corpl. niet eenige kennis hadden, zeggen neen, door dien geen van haar vieren nog een maand tot Saway gelegen had, maar dat zy wel somtyds iemand in de tronk hadde zien zitten, dog weegens 't opbrengen der boetens onkundig te zyn.

De Orangkaja *Hatilen*, verders voorgehouden zynde, wie hem zoo ſtout hadde gemaakt, en wat reedenen hem hadden gemoveerd, om nu weinig tyds geleden, terwyl de Corpl. op de kruystogt was, 20 gewapende inlanders met een Orembaey, naar Saway te zenden, om twee quaartslieden uyt Compagnies Pagger, van haar verſchuldigde quaartsdienſt af te haalen, antwoord daar op, dat de Corpl. op de kruys-togt zynde, een zyner quaartslieden, aan de Pagger haar behoorlyke dienſt waarneemende, door *Imam Saraſſa* was belaſt geworden om 60 ps. Salimoeni hout te kappen, en dat zulks den dienſt van de E. Compe. niet mede brengende, en zyn onderhorige onder de commando van *Imam Saraſſa* niet ſtaande, zy daar over hadden geklaagd, en hy, daar op de zelve had doen afhalen, dog geen geweld gepleegd, of eenige Aſſurante woorden geſprooken te hebben, dog hem daar op te gemoet werdende gevoerd, dat zulks een groote Aſſurantie was, op zyn eygen houtje zyn volk te hebben laten afhalen, en, zo hem eenig ongelyk geſchied was, hy zyn klagten ter behoorlyker plaatſe konde hebben geinſtitueerd, maar niet behoorde tot zulke extremiteiten zig te laten vervoeren, mitsgaders dat zulk gedoente een zeer groote ondankbaarheid was, voor alle de weldaden, die haar de E. Compagne. beweeſen had, en inſonderheid daar voor vier jaaren hare ingezetenen door de Papoea's zynde weggevoerd, zy, door voorſchryvens van de E. Compe., die weder hadden gekreegen; bekend hy ſchuld, en verzoekt ootmoedig gepardonneert te mogen werden, met belofte van deeze gunſt door een geſtadige bereidwilligheid tot Comps. dienſt te zullen erkennen, en wierd hy onder toevoeging van een ſcherpe reprimende gepardonneerd.

De zelve Orangkaja, afgevraagd zynde, of dit jaar geen Papoeſche Corcorren aan zyne Negerye, en tot Loulata, of Papoeti, geweeſt waren, mitsgaders of dezelve aldaar ook eenige rooveryen, of Hoſtiliteiten, hadden gepleegd, antwoord deeſen jare aldaar 4 zodanige vaartuygen geweeſt te zyn, die aldaar Sagoe, als anders, waren komen handelen, dog dat geen het minſte quaad aan inwoonders dier Negeryen gedaan hadden.

Hier op treed ter Vergadering binnen *Tomahoe*, jonge dogter van *Saway* (zynde na den aard harer landslieden al vry moy van tronie) met grote droefheid klagende, dat, naar het vertrek van den Corpl., *Jacob Pader* (by wie zy bekent gehouden te hebben) deeze Corp. *Jurgen Springveld* tot 3 verſcheiden reyſen toe by haar had geſonden den zoon van *Imam Saraſſa*, genaamd *Samalieuw*, om haar te perſuadeeren by hem Corpl. te komen, en gelyk met de voorige, ook met hem te houden, 't geen zy altyd zeer hardnekkiglyk hebbende geweigerd, had meer gemelte Corpl. den zelven *Samaleeuw*, geaſſiſteerd met den Marinjo van Saway, genaamd *Latoepoa*, en twee quaartslieden van *Hatilen* by haar geſonden, die haar met geweld tegens wil en dank hadden weggevoerd, en by voorſz. Corpl. gebragt, dat zy onderweegen zeer lamentabel had geſchreid, tot dat zy op de Baleoe gekomen zynde, in plaats den Corpl. door haar tranen andere gedagten zoude krygen, hy haar tot binnen in zyn kamer hadde gevoerd, en, haar met geweld willende gebruiken, zy had beginnen te roepen en getier te maken, waar op de Corpl., haar met de hand op de mond te leggen zulks belettende, haar als doen voor de eerſte maal heeft bekend, zyn-

de zulks nu ontrent 2 maanden geleden, dat hy Corpl. vorders haar *Tomahoe* zeedert die tyd altyd by zig had gehouden, tot dat nu kortelings hy, op 't aannaderen der Hongi, haar *Tamahoe*, op de zelve manier, te weeten met geweld weder buiten de Pagger had geſtooten.

De Corpl. *Jurgen Springveld*, deeze beſchuldiging voorgehouden zynde, bekend, dat hy haar *Tomahoe* door meergemelde *Samaleeuw* had laten afvragen, of zy genegen was met hem te houden, gelyk zy by den voorgaande Corpl. *Jacob Pader* gedaan had, dat zy, ſulks hebbende aangenomen, met hem *Samaleeuw* by hem Corpl. was gekomen, die haar vervolgens als zyn byzit bekent gebruykt te hebben, tot eeven voor de komſt der Hongi, als wanneer hy haar weder had laten gaan, dog zegt dat dit alles met *Tomahoe's* eygen vrye wil is geſchied, zonder door hem eenig geweld, nog in 't ontvoeren, nog in 't gebruyken van dezelve, gepleegd te zyn.

De Marinjo deezer Negery, *Latoepoa*, in preſentie van hem Corpl., hier over ondervraagd werdende, antwoordde, dat hy met *Samaleeuw*, en twee quaartslieden van Hatilen, door den Corpl. geſonden is geworden om meergemelte *Tomahoe*, 't zy met, of teegens haar wil, by hem te brengen, 't geen hy Marinjo ook verklaard, in gevolge voorſz. ordre te hebben gedaan, en dat hy dezelve dogter, met geweld uyt haar huys gehaald, en by den Corpl. gebragt heeft, dat zy onderweegen zeer heeft geſchreid, en, op de baleoe gekomen zynde, door den Corpl. binnen in zyn kamer is gebragt, en dat hy *Latoepoa* daar op vertrokken is.

De Orangkaja van Hatilen, opſtaande, zegt, dat het bovenſtaande geval hem ook zoodanig verhaald was geworden, door de twee quaartslieden, die met meergemelte Marinjo de zelve *Tomahoe* hadden afgehaald.

Samaleeuw, hier op ook gehoord zynde, zegt door den Corpl. tot drie verſcheide reiſen gezonden te zyn geweeſt, om voorſz. *Tomahoe* te perſuadeeren, dat zy by hem als byzit blyven wilde, 't 't geen zy altyd hebbende geweigerd te doen, had hy Corpl. hem met den Marinjo *Latoepoa*, en twee quaartslieden van Hatilen, na haar toegeſonden, om haar, met of teegens wil, by hem te brengen, dat, aan 't huys van meergemelte *Tomahoe* gekomen zynde, de Marinjo, en twee quaartslieden, haar met geweld hebben weggevoerd, maar dat hy *Samaleeuw*, geen hand aan haar geſlagen heeft, maar alleen mede gegaan is.

Tomahoe, hier op gevraagd zynde, zegt dat het waar is, dat *Samaleeuw* geen geweld aan haar heeft gedaan, maar alleen mede gegaan is.

De Corpl. *Jurgen Springveld*, niet teegenſtaande alle deeze eenparige getuigeniſſen, blyft hartnekkig by de negative perſiſteeren, van geen geweld gepleegd te hebben, en op vertooning, dat de misdaad egter ſwaar genoeg was, dat hy, een Chriſten, zich met een Moorſch Vrouwmenſch ging vermengen, antwoordde hy, dat hy aldaar geen Chriſten vrouwmenſch konde krygen, en ook zodanig zonder vrouwmenſch niet konde leeven, vermeenende 't daar in reſideerende quaat zoo groot niet te zyn; naar alle welke wederzydſche beſchuldigingen, en defenſien, wy dezelve *Tomahoe* dimitteerden, met haar te zeggen, dat zy zig maar geruſt in huys zoude houden, dat zy voor geen geweld meer zoude behoeven te vreeſen, en wy haar klagten aan U Wel Ed. Aghtb. zouden voordragen. Gelyk ook meer andre ſwaarder beſchuldigingen.

Onder 't examineeren van deeze zaak, en waar door alle deeze geweldenaryen en buytenſpoorigheden van den Corpl. aan den dag quaamen, waren zelfs eenige Orangkaja's, die zich niet konden onthouden van te zeggen, dat zo diergelyke geweldenaryen, door iemand in hare Negeryen gepleegd wierden, zy, eer zulks te verdragen, den zelven liever den hals zouden brecken, 't geen wy niet hebben willen naarlaten tot U Wel Ed. Agtb. ſpeculatie hier by te zetten.

Titameten, Orangkaja van Bonoa, klaagd, dat een zyner onderhoorigen, genaamd *Mattatohoe*, nu al vier jaren van Bonoa herwaard zynde vertrokken, zig 't zedert dien tyd tot nu toe alhier ſtilletjes had onthouden, waarom hy verzoekt, dat den Radja van Saway mag geordonneerd werden, den zelven *Mattatohoe* aan hem te riſtitueeren, om hem na Bonoa te voeren, en aldaar zyn quaartsdienſt te doen waarneemen.

De Radja van Saway, hier op gehoord zynde, zegt, dat dezelve *Mattatohoe*, van oude tyden her van Saway afkomſtig is, oordeelt derhalven het verzoek van *Titameten* onbillyk te zyn.

Titameten zegt, dat het waar is, dat hy *Mattatohoe* van Saway afkomſtig is, dog dat hy alle veele jaren geleden, by zyn *Titametens* voorzaat, *Nanuoli*, op Bonoa was gekomen, en Dati had verzogt, die hem gegeven zynde, hy die ook moeſt waarneemen, en niet mogt verhuiſen, als 't hem weder geliefde, en dat hy 't zelve daar by laatende, naderhand daar over aanſprekelyk zoude zyn.

Den

De zelve *Mattatohoe*, ontboden zynde, om hem ook hier op te hooren, is niet verſcheenen, zo dat deze wederzydſe diſputen daar by zodanig zyn gebleven.

Hier na nu de Vergadering in bedenking zynde gegeven, hoedanig men nu beſt met de Beſiërs te doen afkomen, zoude handelen, door dien genoegſaam gebleken was, dat zy niet uyt quaadwilligheid gevlugt waren, maar alleen om de onverdragelyke laſten, haar door den Corpl. en *Imam Saraſſa*, opgelegt, wierd beſlooten een Corpl., en een Orangkaja, met eenige inlanders, derwaards te zenden, om in der minne, nogmaals een proef te neemen, of men haar niet zoude konnen doen afkomen, en het oog latende gaan, wie der Orangkja's derwaards te zenden, preſenteerde zyn dienſt daar toe, de Orangkaja van Larike, die, na 't nuttigen van 't middagmaal, derwaards aannam te vertrekken, 't geen goed wierd gekeurd, ter oorzaak hy Orangkaja wel een van de bequaamſte in 't ſpreeken, en van een redelyk goed oordeel ſcheen, werdende daar op de vergadering, 's middags ontrent twee uuren, geſcheiden.

Hier naar begaven wy ons naar boord, om het middagmaal te houden, en naar het zelve verſcheen by ons aan boord, de Orangkaja van Hatoewè, met den Radja *Latoelocloe*, van Ainoeſſa, om ons alhier te verwellekomen, brengende den eerſtgemelde ons een ſmal geſchenkje, van eenige hoenders, waar na dezelve eenige ſoopjes genuttigt hebbende, wederom vertrokken.

Klagten van die van Beſi ſelf, tot beveſtiging van 't vorige.

Teegens den avond ons wederom aan land, en op de baleou begeeven hebbende, quam aldaar mede te verſchynen de afgezonden Corpl. en Orangkaja van Larike, mede brengende *Mamiri*, ſoon van den Orangkaja van Beſi, zynde met Comps. rotang verſien, en komende uyt de naam van 't geheele Negerys volk, ons hare klagten bekend maken, dat de Corpl. en *Imam Saraſſa*, haar hadden gedwongen, 20 man van haar Negery's volk te contribueeren, om een huis voor den laatſt gemelden te extrueeren, en dat eenige van haar onderhoorige, zig tot eenige dienſten onwillig hebbende betoond, aan den Corpl. 25 ſtuks kleeden tot boete hadden moeten betalen, en dat 't zelve huys nu volmaakt zynde, *Imam Saraſſa* haar nog had willen dwingen, om 10 Thomans Sagoe Mantah te leveren, om in de grond van 't zelve huys te ſtampen, 't welk haar al te ſwaar zynde, zy geretireerd waren, zeggende 't zelve huys te hebben moeten maken, want zo daar toe weigerig waren geweeſt, de Corpl. haar in de tronk zoude hebben geſlooten, en zy dan een ſware boete zoude hebben moeten opbrengen, en egter 't zelve huys gedwongen zouden zyn geweeſt op te bouwen, dat zy ook de gevorderde Sagoe Mantah wel zouden hebben geleverd, maar dat, naar leverantie van 't zelve, haar dog wederom andere laſten zouden werden opgelegt, zo dat zy, om zulks te ontvlieden, zig geretireerd hadden.

Gevraagd zynde, of de voorleede nagt niet een praeuw by haar was geweeſt, en wat voor volk, als mede wat zy daar uytgerigt hadden, gaf hy *Mamiri* daar op ten antwoord, daar van niets te weten, ook geen volk aldaar vernoomen te zyn.

De Corpl., vervolgens binnen geroepen, en de beſchuldigingen van meergemelden *Mamiri* hem zynde voorgehouden, ontkend wederom alles, zeggende, de Beſiers maar 12 man te hebben geleverd, tot het bouwen van *Imam Saraſſa's* huys, en dat zy zulks met haar eigen vrye wil hadden gedaan, zeide van de gevorderde Sagoe Mantah niets te weeten, en dat *Imam Saraſſa* haar, gedurende 't bouwen van 't voorſz. huys, zelfs van koſt en drank hadde voorzien. Weegens de opgelegde boetens zegt hy, van de Beſiers over verſcheide nalatigheeden, op aanklagten van haar eigen Orangkaja, ontfangen te hebben 12 ſtuks lywaten, zonder meer, zeggende al wederom, dat zy 't zelve vrywillig gegeven hadden, bekennende ook, dat de Orangkaja zelfs over zyn eigen ſoon, den hier preſent zynde *Mamiri*, was klagtig gevallen, die hem daar over ook een ſtuk lywaad tot boete had betaald.

Imam Saraſſa, mede tegens den zelven *Mamiri*, verhoord zynde, ontkend alles, 't geen tot ſynen laſte van den ſelven gezegt is, dog hy, gevraagd zynde, waarom hy, en niet de Radja, commando in de Negerye voerde, antwoordde, dat de jeegenwoordige Radja, tot die waardigheid zynde verheven, hem de magt had gegeeven, om alle Compagnies zaken te verrigten, 't geen hy *Imam Saraſſa* na die tyd ook altyd gedaan heeft.

Mamiri, meergemeld, voegt hier by, dat de Corp. hadde gezegt, ordre van U Wel Ed. Aghtb. ontfangen te hebben, om voorſz. huys te doen opbouwen, en dat zy daarom nog zo veel te eerder zulks hadden aangenomen; zegt ook, geduurende dat werk, zyn volk zig zelfs van koſt te hebben voorſien, en niet door *Imam Saraſſa* geſpyſigt te zyn.

Waar na de Corpl., en *Imam Saraſſa*,

zynde buyten getreeden, wierd hem *Mamiri*, door ons te gemoed gevoerd, dat, niet teegenſtaande hem al te ſwaare, en onbillyke laſten waren opgelegt, de Beſiers egter zeer ſtrafwaardig waren, van zich Comps. geſag onttrokken, en zich boſchwaard in begeven te hebben, maar dat zy, als trouwe onderdaanen, in haar Negerye moeſten zyn gebleeven, en haar klagten ter behoorlyker tyd en plaatſe, hebben bekend gemaakt, als wanneer men niet naarlaten zoude, haar zaak te onderzoeken, maar dat zy zoo moetwillig zig van de E. Comp. abſenteerende, de Comps. ook groote reeden zoude hebben, om haar te verlaaten, en haar zaak niet aan te neemen, maar met haar vyanden te laten omſpringen, waar op hy, ſchuld bekennende, ootmoediglyk om vergiffenis verſogt, beloovende aanſtonds, by zyn wederkomſt aan zyn Negerye, zyn mede-dorpelingen te doen afkomen, en in haar oude Negerye te brengen, om Comps. dienſt behoorlyk waar te neemen, verzoekende dog, dat zy met geen onverdragelyke laſten mogten werden gevexeerd.

Waar op hem, *Mamiri*, wierd aangezegt, dat hy zig aanſtonds wederom na zyn lantslieden zoude vervoegen, en nog deze nagt, met dezelve wederom in zyn Negery Beſi zoude afkomen, dat wy met het lumieren van den dag daar na zouden laten verneemen, en zo dezelve als dan nog in't boſch waren, de Compagnie niet nalaten zoude, haar over dezelve wederſpannigheden gevoeliglyk te ſtraffen, maar zo zy afquamen, deze haar betoonde ongehoorſaamheid voor dees tyd door de vingeren zoude geſien worden, onder voorwaarde, dat zy in haare Negeryen moeſten blyven continueeren, en den behoorlyken dienſt van de E. Comps. trouwhertig waarnemen, 't welk hy met alle teekenen van geneegentheid hebbende aangenoomen, naar 't nuttigen van een ſoopje, weder vertrok.

Naar vertrek van welken *Mamiri*, wy een brief aan U Wel Ed. Agtb. afvaardigden, ten welken einde vier inlanders, om dezelve over de weg van Sepa voort te beſtellen, affonden.

Naar 't welke wy ons affcheid van den Corpl. genomen hebbende (in meening om 's anderendaags, 's morgens te vertrekken) wy ons naar boord vervoegden, om 't avondmaal te nuttigen, naar 't eindigen van 't welke, wy den boſſchieter nog deeze nagt per Orembaey naar Beſi ſtaande te vertrekken, om ons laatſte water te haalen, gelaſtten ter deegen te verneemen, of de Beſiers hare beloften hadden volbragt, en in haar Negeryen waren afgekomen.

Ook quam met het aanbreken van den dag aan boord, *Mattheus Tiçera*, met zyn Chialoup alhier ter reede leggende, bekend maakende, zyn reis op heeden te willen naar Amboina vervorderen, verzoekende derhalven onderteekening van zyn Pas, die hy ons te vooren had vertoond, zynde gedateerd den 26 Auguſtus, en door U Wel Ed: Agtb. onderteekend, zynde hy *Tiçera*, volgens op dezelve Pas genoteerde, den 28. Auguſtus, op Boero gearriveerd, Ultimo dito daar van daan vertrokken, en den 7. September op Saway gearriveerd, 't welk hem ingewilligd zynde, en zyn pas onderteekend, vertrok hy weder naar zyn Chialoup.

Ontrent 7 uuren 's morgens quam de Boſſchieter van Beſi, weder te rug, rapporteerende, dat hy, op Beſi zynde aangekomen, al verſcheide ingezetenen daar weder had gevonden, waar van 'er 10 reeds op de Baleeuw waren, dat die hem hadden gezegt, dat de andere reeds op weg, tot 't afkomen waren, en binnen korten tyd aldaar ſtonden aan te komen.

Hier op verſcheenen aan boord eenige inlanders, ons openbaarende de vrees, waar mede zy bevangen waren, dat naar ons vertrek de Corpl. en *Imam Saraſſa*, haar de uytwerkſelen van haren haat ſouden doen gevoelen, en haar alzo betaald zetten de klagten, die zy teegens dezelve hadden geinſtitueerd, en die zy inderdaad betuigden waaragtig te zyn, waar over onze gedagten latende gaan, en wel bemerkende, dat deze beſchuldigingen niet alleen zeer waarſchynelyk, maar ook, den regten ten genoegen, genoegſaam waren beweeſen in waarheid te beſtaan, beraadſlaagden wy, of 't niet dienſtig zoude zyn, deze perſoonen, tot U Wel Ed: Agtb: te brengen, om daar haar verantwoording te komen doen, dog overweegende, dat wy niet door U Wel Ed. Agtb. geauthoriſeerd waren, den Corpl. te ligten, maar wel om de beſchuldigingen, t' zynen laſten op te neemen, en U Wel Ed. Agtb. dezelve te rapporteeren, om naar bevinding van ſaken, U Wel Ed. Agtb. welbehagen daar ontrent te doen. Maar *Imam Saraſſa*, door ons uyt alle 't voorſz. zynde aangemerkt, als een zeer quaad werktuyg in deeze geweſten, en door wiens quade gangen en opſtokingen, de meeſte onheilen alhier veroorzaakt wierden, konden wy geen ſwarigheid vinden, om den zelven mede te nemen.

Ondertuſſchen ten 8 uuren, wierden op de gewoone zeynſchoot de dreggen geligt, om de reys te vervorderen, als wanneer wy weder, even als op onze aankomſt, met drie Chargies der aan land gepo-

gepoſteerde Soldaten geſalueerd wierden, werdende in 't ſcheppen den ondergeſz. *Jan Louis Munniks*, per Orembaay, naar land geſonden, om hem *Imam Saraſſa*, met een zoet lyntje buiten, en aan boord te krygen, die, ruim een uur daar na, met den zelven aan boord verſcheen, rapporteerende, dat hy, aan land gekomen zynde, aan't huis van *Imam Saraſſa* was gegaan, om hem te ſpreken, dog dat hy den zelven, nog vrouw, nog kind, had t' huis gevonden, maar 't zelve leeg had vinden ſtaan, dat hy daarop den Marinjo laſt hebbende gegeven, hem op te zoeken, hy eindelyk te voorſchyn quam, waar op de rapportant hem verzogt nog eens aan boord te willen komen, om nog iets met hem te ſpreeken, wanneer hy *Imam Saraſſa*, mogelyk iets van de waarheid vermoedende, verzogt eenige goederen uyt zyn huis te mogen mede neemen, daar op de rapportant hem diende, dat zulks onnodig was, dat hy maar heenen en weer aan boord te doen had, en dan weder konde vertrekken, en derhalven maar zoo gaan zoude, gelyk hy ſtond, 't welk hy *Imam Saraſſa* agtervolgende, egter, eer hy in d' Orembaay ſtapte, genoegſame blyken gaf, dat zyn gemoed hem knaagde, en hy zyn wegvoering als vaſtſtelde: want hy wel tot 4 of 5 malen, d' inwoonders van Saway toeriep, † *Tabea*, *Orangkaja Saway*, *Tabea*, *Soedah lihat pada Imam Saraſſa*; naar verſchyning aan boord, zogt hy ons weder een leugen op de mouw te ſpellen, met te zeggen, dat *Mamiri*, waar van op giſteren vermeld ſtaat, een ſlaaf zoude zyn geweeſt, dog de onwaaragtigheid van dien zal uyt het volgende konnen blyken.

(† Dat is, zyt gegroet, Orangkaja van Saway, zyt gegroet, gy hebt den Prieſter, Saraſſa, gezien.)

Voor eerſt heeft de Orangkaja van Larike, by zyn wederkeeren van Beſi, gerapporteerd, dat hy dezen nu afgekomen Alfoerees wilt te zyn den ſoon van den Orangkaja van deze Negery, en dat hy met zyn Mamiri's moeder, des Orangkaja's vrouw, had geſprooken.

Ten tweede, heeft de Corpl. *Springveld*, by deſſelfs confrontatie, teegens hem *Mamiri*, ook bekend, dat hy de Soon van den Orangkaja *Beſi*, en dat hy de zelve was, die, op aanklagte van den Orangkaja zyn vader, een ps. Lywaad tot boete aan hem hadde betaald.

Ten derde, heeft deeze *Imam Saraſſa* op giſteren avond daar van niets vermeld.

Ten vierde, heeft Orangkaja *Bonoa* gezegt, dat *Mamiri* inderdaad de ſoon van den Orangkaja was, en zo die geen, die tot ons afgekomen was, *Mamiri* was geweeſt (als den zelven niet gezien hebbende) 't voorgeeven van *Imam Saraſſa* valſch was, waar op hy hem de beſchryving van deſſelfs perſoon hebbende gedaan, dat hy was klein van ſtatuur, met ſwaar dik hair op 't hoofd, en een litteeken voor 't voorhoofd, bekende hy, dat het dan *Mamiri* moeſt geweeſt zyn.

Ten vyfde, dat 't niet waarſchynelyk was, dat de Orangkaja Compt. rotang aan een ſlaaf zou hebben overgegeeven: dat een ſlaaf, zoo veel omſtandigheden van de Negery's zaken niet kon weeten te verhalen, nog, op ontkenniſſe van den Corpl. en *Imam Saraſſa*, zyne beſchuldigingen zoo ſtout hebben ſtaande gehouden.

Ten zesde, zouden immers de Beſiers, op het aanſeggen van een ſlaaf, niet weder afgekomen, en zig in haar Negery nedergeſlagen hebben, maar 't ſchynd, dat zulks door *Imam Saraſſa* de voorleede nagt is gepractiſeerd, om, waar 't mogelyk, met dat voorgeeven te verydelen de geloofwaardigheid van de beſchuldigingen, door den zelven perſoon tegens hem ingebragt, en zig zelven op die wyze te verontſchuldigen.

Alle 't welke hem met goede reden vertoond zynde, bleef hy egter op zyn voorgeeven perſiſteeren, en zonden wy hem daar na, naar de Corcor van Bonoa, om op de zelve tot U Wel Ed. Agtb. over te varen, ſcheppende wy voorts den geheelen dag door, tot 's avonds ontrent half zeven, wanneer een dikke lugt met ſwaren regen, blixem, en donderſlagen, ons niet anders als onweer dreigden, en wy, om ons in geen gevaar te ſtorten, beweſten de Negery Hatilen de dreggen in de grond vallen, en het gewoone Avond-Gebed lieten doen.

's Avonds ontrent half 10, 't weer weder wat opgeklaard zynde, wierden de dreggen weder geligt, ſcheppende wy de geheele nagt door, en paſſeerende de Negeryen, Hatilen, Loulata, en Papoeti.

Saturdag den laatſten October, met het lumieren van den dag, quam ons aan boord de Orangkaja van Hatilen, rapporteerende, dat, geduurende zyn afweeſen met de Corcor, aan zyne Negerye waren verſcheenen twee Papoeſe vaartuigen, met de zoon van den Radja van Meſſoal, waar van d'een eerſt op giſteren weder geretourneerd was, zonder dat dezelve egter eenige inſolentien gedaan, maar alleenlyk de ſmalle Negotie aldaar hadden komen dryven, brengende hy, Orangkaja *Hatilen*, ons ook een ſmal geſchenkje van eenige

hoenderen, en jonge klappus, die daar na onder 't drinken van verſcheide ſoopjes, weder na boord gedimitteerd wierd; waar op wy voortſchepten, tot dat, om de Maſſanajers wat te doen uytruſten, ontrent 's morgens ten 10 uuren, tuſſchen de rivieren Moal, en Iſſala, ten anker quamen, van waar des naarmiddags weder voortſcheppende, en met het zelve ſcheppen den geheelen nagt zynde gecontinueerd, alzo het heldere maneſchyn was, quamen wy op

Sondag, den eerſten November, even voor de middag ten anker aan een ſtrand, welkers naam ons onbekend was, alzo een felle contrarie wind en ſtroom, niet tegenſtaande met alle magt geſchept wierd, ons de minſte voortgang belette, dog ontrent twee uuren naar de middag, de wind wat ſlappende, ſchepten wy weer door, in meening om nog 's avonds voor Waroe te konnen komen, alzo ons zulks berigt was, dog ontrent half 7, 't Contrarie van dien ſiende, en dat wy nog byna de geheelen nagt zouden hebben moeten ſcheppen, mitsgaders onze Maſſanajers nootſakelyk wat moeſten ruſten, als hebbende 't zelve in drie dagen, en twee nagten, dit geen agt uuren konnen doen, lieten wy, op gewoone zeynſchoot, alhier weder onze dreggen vallen ter ſtrand Waylela.

Maandag, den tweeden dito, 's morgens ten een uur, als wanneer wy weder aan 't ſcheppen raakten, en ontrent 10 uuren, voor de middag, een zeyl, of Chialoup, zagen, zynde naar giſſing Noordooſt, drie mylen 't Zeewaards van ons af, ſtellende zyn cours Noord-weſt aan, ſcheppende voorts den geheelen dag door, tot dat wy, naar giſſing, ontrent half agt uuren, de dreggen voor de Negery Waroe lieten vallen.

Aanitonds daar na quam een praauw aan boord, van den Orangkaja Abid, van dito Negerye, de welke gevraagd zynde, of dezen jare geen vreemde handelaars aldaar waren verſcheenen, antwoordde van neen, dezelve in langen tyd niet vernomen te hebben, verders gevraagd zynde, of aldaar geenerley verſchillen of queſtien, onder de inlanders waren, antwoordde van neen, dat zy geruſtiglyk, en in vreede, met den anderen leefden, en onder 't diſcoureeren gevraagd zynde, hoe langen tyd *Abid* al Orangkaja was geweeſt, verſtonden wy dat hy voor als nog geen abſoluit Orangkaja was, verhalende ons, dat, naar 't overlyden van zyn Vader, den voorigen Orangkay, hy op Saway was geweeſt, en aldaar gerencontreerd had een eſquadre, der als toen in Zee zynde Hongi, onder Commando van den toenmaals zynde Secretaris van Politie, *Ernſt Cnipping*, aan wien hy de dood van zyn Vader hebbende bekend gemaakt, had meergemelte *Cnipping* hem belaſt, Compagnies rotang maar te voeren, en de plaats van Orangkaja waar te neemen, waar in hy tot nog toe had gecontinueerd, waar na van boord zynde gedimitteerd, wierd het behoorlyk Avond-Gebed als bevoorens gedaan.

Dingsdag, den 3. dito, 's morgens met het lumieren van den dag, naar 't volbrengen van 't Gebed, gingen wy aan land, bevindende alles in de Negery reedelyk wel, mitsgaders een Compagnies vlagge aan de ſtrand by haren Moorſchen Tempel ſtaan, en, naar nader ondervraagd te hebben, of aldaar geen verſchillen waren, ontfangen wy 't zelve antwoord, 't geen Orangkaja *Abid* ons 's avonds te voren gegeven had, en dewyl de zelve Orangkaja als voorſz. ons had verhaald, nog geen abſoluit Orangkaja te zyn, zouden wy wel onderzoek hebben gedaan, wie tot die waardigheid wel de naaſte, volgens 's lands coſtuimen, zoude zyn, dog daar toe van U Wel Ed. Agtb. geen ordre hebbende, hebben wy deeze zaak daar by maar zodanig laten beruſten, te meer, U Wel Ed. Agtb. over 3 jaren, deeze Negery zelf hebbende aangedaan, hy *Abid* als doen reeds als proviſioneel Orangkaja regeerde. Alhier op deze Negery wierden eenige Militairen, die tegens expres verbod, door ons, alhier niet alleen, maar ook op Saway, reeds aan haar lieden bekend gemaakt, zig hadden ſchuldig gemaakt, met d' inwoonders van haar boom-vrugten te beroven, en de inlanders der Corcorren tot zulks te doen zelfs te hebben gebruykt, door den Sergeant, *Michiel Ertel*, braaf met een Sjavoni onthaald, onder dewelke een van groote Aſſurantie, hem Sergeant, daar over qualyk hebbende bejegend, en zelfs uytgeſcholden, quam meergemelde Sergeant, daar over klagtig vallen, waar op hem aangezegt wierd, op morgen ogtent den zelven Soldaat ons aan te wyſen, als wanneer volgens merite met den zelven zoude gehandeld worden, waar mede onſe affairen ter Negery verrigt hebbende, begaven wy ons ontrent negen uuren weder naar boord, werdende kort daar op gevolgd door den meergemelten Orangkaja, *Abid*, de welke per praauw aan boord zynde gekomen, ons tot een ſchenkagie bragt eenige Clappus, Sagoe, en Loeri's, en, hem eenige ſoopjes ſchenkende, wierd ondertuſſchen beraatſlaagd, of 't niet raadſaam ſoude zyn, hem *Abid* te verſoeken (alzo de wegen hem hier ontrent volkomen bekend

kend waren) met ons verder mede te ſcheppen, om ons de daar ontrent gelegene reeven te ontdekken, op dat wy met de Vloot in geen gevaar mogten geraaken, te meer, alzo die onzen Gnatohoedi, of voor-uyt-zeylder, meerendeels onbekent waren, 't welk goedgevonden, en hem *Abid* zulks aangezegt zynde, nam hy 't zelve blymoedig aan, tranſporteerende zig ten dien einde op de Corcor van Bonoa, zynde, als meergemeld is, onze voor-uyt-zeilder.

Waar na ons ontrent 10 uuren aan 't ſcheppen weder begevende, paſſeerden wy het Eiland, Faran, ſcheppende voorts den geheelen dag door, en paſſeerden in 't vallen van den avond nog een Eyland, genaamd Acat, komende voorts ontrent 8 uuren voor de Negery Rarakit ten anker, als wanneer kort daar na de gryſe, en door ouderdom reeds heel kromgaande Orangkaja, *Maycoera*, aan boord verſcheen, de welke al mede afgevraagt zynde, of aldaar geen vreemde vaartuigen t'zedert eenigen tyd waren verſcheenen, en wat dezelve aldaar verrigt hadden, ons berigtte dat zomtyds eenige Bandaſche handelaars aldaar verſcheenen, om tegens lywaten, als andere kleinigheden, Sagoe te trocqueeren, en dat nog op eergiſteren een Ternaatſche Chialoup (zonder dat hy ons wiſt te berigten, of 't een Comp^{s}., of vryman's Chialoup was) aldaar gepaſſeerd was, 't welk mogelyk dezelve zal geweeſt zyn, waar van op giſterigen datum vermeld ſtaat.

Zeggende ons ook, dat dezen avond een kleyn Chialoupje aldaar gepaſſeerd, en eeven beneeden de Negery ten anker gekomen was, als wanneer den boſſchieter wierd belaſt, 's morgens daar aan met het lumieren van den dag, zig derwaards te begeeven, om te verneemen, waar van daan, en werwaards, dezelve Chialoup ſtond te vertrekken, ook om den Anachoda aan te zeggen, zyn pas aan boord te komen vertoonen, wanneer den zelven Maycoera van boord zynde gedimitteerd, en 't gewoonelyk Avond-Gebed zynde gedaan, begaven wy ons te ruſt, tot

Woensdag, den 4. dito, als wanneer 's morgens ten zes uuren per Praeuw aan boord verſcheen de Anachoda van de op giſteren in deezen gementioneerde Chialoup, zynde *Adriaan Carſtenſz.*, Chriſten-Mardyker van Banda, vertoonende ons een Pasje, gedateerd, den 24. October paſſato, en onderteekend door den Geſaghebber, den *E. Jacob Claaſz.*, waar by hem gepermitteerd wierd, tot uytventing van eenige Lywaten, Meſſen, Parangs, Tamboxe Swaarden, en Bylen, d' Eilanden Ceram, en Goram, te bevaaren, 't welk wy aangeteekend hebbende, den zelven Anachoda wederom dimitteerden. Kort naar deſſelfs vertrek begaven wy ons naar land, alwaar wy de Negery Kelinga bevonden in verſcheide Gehugten te beſtaan, waar van 'er twee met een Zee-ſteene borſtweering omtrokken waren, waar op mede ondervraagt werdende, of aldaar onder d'ingezetenen geen verſchillen waren, kreegen wy 't zelve antwoord als op Waroe, zoo dat niets meer alhier te verrigten hebbende, keerden wy weder te rug, en naar den Soldaat, waar van op giſteren vermeld ſtaat, over deſſelfs aſſurante taal teegens zyn commandeerenden Sergeant, een luſtige loeſing te hebben laten geeven, vermaanden wy de daar ontrent zynde inlanders der Corcorren, zig te wagten, van, waar wy ook zouden mogen aankomen, d'inwoonders met het beklimmen van haar Clappus-boomen, als anderzins, van hare goederen te berooven, of dat zy ſtaat moeſten maaken, de zelve, en nog ſwaarder correctie, te zullen moeten ondergaan; waar naa wy ons ontrent negen uuren, wederom na boord vervoegden, als wanneer de Orangkaja's van Rharakit, en Waroe, welke laatſtgemelde tot dus verre mede geſchept was, yder per een praeuw aan boord verſcheenen, en ons tot geſchenk eeven diergelyke dingen bragten, als op giſterigen dato, onder de Negery Waroe, vermeld ſtaan.

Ontrent 10 uuren; geraakten wy weder aan 't ſcheppen, en zagen een Zeyl in Zee, van ons ontrent twee mylen, waar na een mooye koelte krygende, die ons tot ruym op de middag by bleef, advanceerden wy zoo ver, dat wy ontrent drie uuren de Negery Quaus naderden, komende daar op den Orangkaja dier Negery, *Backar*, aan boord, om ons een goede anker-plaats aan te wyſen, ziende wy van verre een Comp^{s}. vlag op ſtrand geplant ſtaan, en eeven daar na begaven wy ons aldaar aan land, en bevonden dezelve in drie Gehugten te beſtaan, waar van twee aan de ſtrand met ſteene Paggers omringt waren, die door ons wierden beſigtigt, leggende de derde een weinig ter zyden af., op een heuvel of rots, vindende voorts in die Negery alles wel, en, naar ondervraging, geen oneenigheeden, of verſchillen, daar ontwaardt hebbende, begaven ons weder naar boord, en ſchepten verders voort, dat wy tegens den avond voor Keſſing ten anker quamen.

Alhier quamen voor eerſt aan boord, *Maba*, Orangkaja van Simboko, *Mandi*, Orangkaja van Kelitai, en *Cabreſſi*, Orang-

Orangkaja van Keliwaroe, dewelke, onder 't drinken van een ſoopje, afgevraagd werdende, wat vaartuigen aldaar in korten tyd geweeſt waren, en wat daar uytgerigt hadden, tot antwoord gaven, dat dagelyks aldaar Bandaſche handelaars quamen, om tegen Lywaden als anderſints, Slaaven, en Sagoe, in te ruylen, dat diergelyken handelaar als nu ook in de Mangi Mangi aldaar geankerd lag, mitsgaders dat Compagnies Chialoep, *Keſſing*, aldaar geweeſt, en nu ontrent een maand geleeden weeder vertrokken was.

Dat Keffing beſtond uyt agt Negeryen, of Campons, ider van zyn byſondere Orangkaja voorſien, zynde *Kelliloeboe*, *Kelliwaroe*, *Kellibia*, *Kelliboroa*, *Way*, *Kelitay*, *Roemahtamerit*, en *Simboho*. Hier na den Boſſchieter met de Orembaey geſonden zynde, om naar de Chialoep, aldaar in de Mangi Mangi ten anker leggende, te varen, op dat de *Anachoda* zyn pas zoude komen vertoonen, quam dezelve *Anachoda*, genaamt *Jacob Soebiet*, Miſties Borger uyt Banda, aan boord, vertoonende ons zyn pas, gedateerd den eerſten October Paſſ^e., en onderteekend door den P^l. Geſaghebber, den *E. Jacob Claaſz.* waar by hem gepermitteerd wierd, met de Chialoep van den Burger in Banda, *Pieter Moreeuw*, groot 25. laſten, tot uytventing van eenige Lywaten, Yſer, Koper, en Bylen, na d'Eylanden Ceram, en Goram, te varen, de welke wy hebbende aangeteekend, dezelve hem weder reſtitueerden.

Hier na quam mede aan boord de Orangkaja van Kelliloeboe, genaamd, *Lokman*, dewelke verhaalde door het ſcheepje de Geelvink, op Retour van deſſelfs Togt van Nova Guinea, van Boero naar Banda het ophalende, op Keffing was aangezet geworden, dog dat hy, korten tyd daar na, met een ander vaartuyg mede naar Banda zynde vertrokken, nu eerſt zes dagen geleeden van daar geretourneerd was.

Verders wierd hem Orangkaja *Lokman* afgevraagd, in preſentie van de hier nog boven genoemde Orangkaja's, of hy geen redenen konde geeven, waarom zyn onderhoorigen, en in 't Generaal alle de Keffingers, 't elkens, op aannadering van de Hongi, zig vlugtig ſtelden, waarop hy antwoordende, dat zulx door de Keffingers uyt vrees geſchiedde, wierd hem daarop vertoond, dat haar geen vrees daar toe konde aanſetten, door dien zy noyt gehoord hadden, dat de E. Compe. haar eenige overlaſt, of geweld, had aangedaan, maar dat dezelve in vriendſchap koomende, zelfs haar, Keffingers, zoude willen beſchermen tegens die geene, die eenig quaad tegens dezelve dagten. Hier op antwoorde hy *Lokman*, voor hem daar wel af verſekerd te zyn, maar dat 't gemeene volk (alſchoon geen redenen daar toe waren) van natuure zeer vreesagtig en kleynmoedig zynde, altyd geſchrikt hadde voor de groote meenigte van menſchen, die zodanigen grooten hongi uytmaken, en derhalven, om dezelve niet af te wagten, zig voor die tyd naer Ceram Laoet hadde begeven, en dat zulks niet uyt quaadwilligheid tegens deE. Compagnie, maar alleen uyt voorſz. vrees, was ſpruytende: dog hem daarop te gemoet werdende gevoerd, dat hy nu bekennende van 's Compagnies goede intentie wel verzeekert te zyn, waarom hy dan nu drie jaren geleden, op d'aankomſte van U Wel Ed. Aghtb. alhier met het gemeene volk te gelyk geweeken was; zegt te dier tyd de komſt van U Wel Ed. Agtb. niet ontweeken te zyn, maar dat hy, met den ouden Orangkaja *Calreſſi* te dier tyd naar Goram zynde geweeſt, om eenige ontſtane verſchillen aldaar te helpen beſliſſen, op zyn wederkomſt had verſtaan, dat U Wel Ed. Aghtb. aldaar met de Hongi gepaſſeerd was, waar op hy ook kort daar naa met den zelven *Cabreſſi* in Amboina was geweeſt, en perſoonelyk zyn verontſchuldiging mede invoegen aan U Wel Ed. Agtb. hadde gedaan, zeggende in toekomende, gelyk hy ook als nu was doende, altyd de Hongi van de E. Heeren Gouverneurs, van Amboina (die hy boven Banda, Ternate, en Tidore, als zyn Opperheeren erkende) te zullen afwagten, en zyn onderhoorigen tot zulks te doen mede te zullen perſuadeeren, gelyk ook die nu in dezelve Negeryen gebleeven waren, verders met hooge proteſtatien zyn getrouwheid tegens de E. Compe. betuygende, onder expreſſie mede van deze woorden, dat, by aldien de E. Comp. op Java zyn onderhoorige dienſt tegens den Mataram noodig hadde, 't de E. Compe. maar een woord behoefde te koſten, als wanneer hy inderdaad zoude komen toonen, hoe groot zyne bereidwilligheid tot dezelve, (waar van hy hem altyd een ſlaaf noemde) was.

Bericht van Orangkaja Lokman wegens Nova Guinea, en Speceryen, aldaar gezien.

Als wanneer *Lokman*, die als nog by ons verbleven was, ondervraagt wierd weegens zyne togt naar Nova Guinea, wiſt hy ons daar van niet veel byzonderheden te zeggen, zig alleenlyk refererende aan het Journaal, by den ſchipper, van 't Fluytje de Geelvink gehouden, dat hem ook niet bekend zyn de

de Papoea's, die aldaar 't zelve fluytje hebben geattaqueert, als zeggende noyt daar meer geweeſt te zyn; zegt ook op Nova Guinea ('t geen hy Woſſemalaar noemd) een Nootemuſchaat in deſſelfs bolſter aan ſtrand, by een kleyn hutje gevonden, dog geen Speceryboomen aldaar aan land vernoomen te hebben.

Zegt met 't zelve Scheepje van Fattaga af, tot aan geene zyde van Hantara, by Kays geweeſt zyn, alwaar 't water byna bloedrood was, dat zy doen voor uyt (naar zyn giſſing zoo ver als Keffing van Saway legt) nog land hebben gezien, zynde vervaarlyke hooge gebergtens, waar by zelfs die van Java niet konnen vergeleeken werden, dog dat, mits contrarie wind, zy daar niet by konden komen. Hem *Lokman* verders afgevraagd zynde, hoe ver dat hooge land, naar zyn giſſing, zig nog wel ſtrekte, antwoordde zulks niet te konnen zeggen, alzo noyt dien oord uyt is geweeſt, verhalende verders, volgens zyn giſſing, ſoo mylen gezeild te hebben, en op zyn aankomſt in Banda, door den Pl. geſaghebber, aldaar beſchonken te zyn geworden, met 60 Rxs. Contant, die hy onder de met hem mede geweeſt zynde Keffingers zegt verdeelt te hebben. Verders gevraagd, of niet eenige nadere deſcriptie, van de geſtalte van 't zelve volk, en van de cours na Nova Guinea, zoude konnen doen, zegt neen, maar aan 't gehouden boek van den Schipper zig te refereeren.

Verders vertoonde hy *Lokman* aan ons zeeker Geſchrift, van volgenden Inhoud.

Aangezien de Keffingſe Orangkaja's, *Mataik*, en *Goelamanis*, zig aan ons hebben geaddreſſeerd, met haar verſoeken, d' eerſte, omme in plaats van den afgeleefden Orangkaja *Cabreſſi*, en de ander, om in ſteede van zyn overleeden Vader, *Bonwas*, tot Capitaan van de Negery Killoe geſurrogeert, ende beveſtigd te mogen werden, zo is 't dat wy ten reſpecte van haar Hoog Edelhedens geëerde aanſchryvens, by Miſſive, van den 22. February, Ao. paſſato, namelyk, dat deze Eilanden ten principalen onder het gezag van den Heer Gouverneur, en Raad in Amboina, zouden ſorteeren, deze verſoeken afgeweeſen, en hun daar mede aan den Heer Gouverneur, en Raad in Amboina voormeld, gerenvoyeerd hebben, omme daar over zoodanig te konnen diſponeeren, als haar E. E. voor den dienſt van de E. Compe. ende den welſtand der landzaten, zullen bevinden te behooren.

Banda, Naſſauw deſen 16. October, 1705. was geteekent, *Jac. Claaſz.* in Margine, ter Ordonnantie van den Ed. Heer, *Jacob Claaſz.*, Geſaghebber, ende den Raad dezer Provintie, was geteekend *Iſaac Marmer*, Secretaris.

Cabreſſi, heeft een egte Soon, *Taboean*, en een Broers Soon.

Tohan, zynde Soon van *Kaſaay*.

Mataik, Soon van *Oeſoek*, zyn Vader is, in tyde der Amboneeſe Oorlogen, met *Kimelaha Madjira* naa Macaſſer gekomen, en daar van daan op Keffing getrouwd met een vrouw *Sileeuw*, van Kelliwaroe, van 't Orangkay's geſlagt.

Goelamanis, een regte Broeder van *Lokman*, heeft altyd Capitein geweeſt, dog daar van nog nooyt Acte gehad, ſpreekt eenigſints Maleyts, dog niet heel wel.

Cabreſſi verſoekt om *Taboean*, die ook goed Maleyts verſtaat.

Cabreſſi heeft vyf Soonen, *Taboean*, *Sahalauw*, *Groen*, *Molacolo*, en *Manibi*.

Lokmans Soon, *Abdul*.

Verzoekende, dat daar op door ons mogt gediſponeerd werden, 't welk hem zynde gedeclineerd, met te zeggen, dat wy tot zulks te doen niet waren geauthoriſeerd, maar dat wy Copia van 't zelve geſchrift zouden neemen, en 't verſoek aan U Wel Ed. Agtb. voordragen, verders inquireerende op de wettigheid van de by 't voorſz. geſchrift gementioneerde perſoonen, bevonden 't zelve als volgt, dog alles maar uyt de mond van de hier boven gemelde Orangkajen.

Voor eerſt zeggende den zelven *Mataik*, geen wettige pretenſie te konnen hebben op de Orangkaja's plaats van Kelliwaroe, in plaats van *Cabreſſi* (die zeer oud en reeds blind en belemmerd van ſpraak, en gehoor, is) tot fundamenten daar van ſtellende, hy *Matayk*, van vremde, en niet van Keffinger afkomſt, te zyn, zynde zyn Vader geweeſt *Oeſoek*, die, in de Amboneeſe Oorlogen zig met *Kimelaha Madjira*, na Macaſſar hebbende begeven, naer eenigen tyd aldaar verbleeven te zyn, op Keffing is gekomen, en aldaar zig metter woon heeft neergeſet, zynde ook aldaar getrouwd, met een Vrouw van Keliwaroe, genaamd Sileeuw, die wel eenigſins van de Orangkaja's geſlagt was, en dat van den zelven *Oeſoek* en *Sileeuw* hy Matayk geſprooten was, dog noyt geen vaſte woonplaets op Keliwaroe gehad had, maer dat hy altyd hier en daar ſwerfde, gelyk hy ook als nu niet te vinden was.

Dog gevraagt zynde, wie dan wel de naaſte daar toe zoude weeſen, gaven zy

tot antwoord, niemand meer van 't regte Orangkaja's geſlagt overig te zyn, als de vyf Soonen van *Cabreſſi* zelfs, genaamd, *Taboeari*, *Sakalauw*, *Groen*, *Malacalo*, *Manike*, en nog een Broeders Soon van *Cabreſſi*, genaamd *Tohan*, Soon van den afgeſtorven *Caſaay*, ouder Broeder van *Cabreſſi*.

Voegende hier alle eenpariglyk by, dat alle ingeſeetenen, aldaar 't meeſt geinclineerd waren tot *Taboean*, oudſte Soon van *Cabreſſi*, zeggende zy ook, dat de Keffingſe gewoonte medebragt, dat de Soon in de waardigheid van Orangkaja zyn Vader volgde.

Voor zoo verre als ons bleek, was dezelve *Taboean*, ontrent 30 jaren oud, luſtig en robuſt van ſtatuur, redelyk goed van oordeel, en goed Maleyts ſprekende.

Goelamanis verklaarden zy alle, dat de geregtigſte was tot de Capiteins plaats van *Kelliloeboe* als zynde zulks, zedert 't afſterven van zyn Vader *Couwas*, langen tyd geweeſt, dog dat hy daar van noyt eene acte had gehad, zynde deze *Goelamanis* een eygen broeder van den Orangkaja *Lokman*, en zelfs de oudſte, zeggende hy *Lokman*, Orangkaja geworden te zyn, om dat beter Maleyts verſtond, en derhalven beter met de E. Comps. konde omgaan, als zyn broeder, *Goelamanis*.

Zyn groote magt, op Keffing.

Dog egter zullen wy U Wel Ed. Agtb. zelfs in bedenking geven, of alle de boovenſtaande berigten, wel met de waarheid zyn accordeerende, alzo wy in de onderzoeking van dezelve hebben ontwaard, dat voorſz. *Lokman* alhier een zeer groot geſag heeft, en alleen wat hy maar voorſtelt, door d'andere Orangkaja's uyt ontzag als beantwoord werd, derhalven deze berigten niet wel (onzes bedunkens) anders te conſidereren zyn, als volgens de ſinnelykheid van hem *Lokman* gegeven te zyn.

Onder 't diſcoureren van verſcheide ſaaken, vernamen wy, dat hier op Keffing, nog geen jaar geleeden, een grote tweeſpalt was geweeſt, tuſſchen twee Soa's alhier, als zynde in dezen tweeſpalt de Soon van een Keffings Orangkaja, *Djoeriat*, genaamt *Laan*, door zyn tegenpartye vermoord geworden, en dat naderhand die queſtie, door tusſchenſpreeken van een Bandaas handelaar bygelegt, en verſoend zynde, voor het lighaam van meergemelten *Laän*, als tot *Arta*, uytgekeerd waren, twee goude kettings, en 70 Ryxd. contant, en niet tegenſtaande wy alle middelen aanwenden, om de waare geſteldheid deezer zaak, mitsgaders d'oorzaak van dien, uyt te vorſchen, was zulks vrugteloos, konnende niet naders verneemen, alzo Orangkaja *Lokman* op 't onderzoek altyd antwoordde, dat de zaak geaſſopieerd was, en men derhalven daar niet meer van ſpreeken moeſt.

Verders hem Orangkaja *Lokman*, en de nog hier mede preſent zynde andere Orangkaja's afgevraagt zynde, hoedanig zy als nu leefden, en of ook eenige merkelyke queſtien, of verſchillen, onder haarlieden waren, antwoordden zy alle eenpariglyk, dat zy nu vreedſaamelyk met malkanderen leefden, en geen verwyderingen onder haarlieden waren, waar by haarlieden zeer ernſtelyk zynde gerecommandeerd te continueeren, begaven zig d'eerſt gekomene Orangkaja's, naar het nuttigen van eenige ſoopjens, weder aan land.

Naar welke *Lokman* ons vroeg, of wy voor hem mede gebragt hadden, een Comps. rorang, die hy zeide hem by zyn aanweeſen over drie jaren op Amboina door U Wel Ed. Agtb. beloofd te zyn, tot teeken, dat hy een onderdaan van de E. Comps. was; en gaven wy hem tot antwoord dezelve rotang ons door U Wel Ed. Agtb. niet overhandigd te zyn, maar dat U Wel Ed. Agtb. met de reſteerende Hongi, alle dagen ons ſtaande te volgen, die mogelyk zoude mede brengen, en aan hem *Lokman*, zelf overhandigen, zoo het waar was, dat dezelve door U Wel Ed. Agtb. aan hem beloofd was.

Verders verzogt hy *Lokman*, als zeggende onder 't Gouvernement van Amboina te ſtaan, dat hem mogte werden gelicentieerd, om zo wel op Amboina, als naar Banda, te mogen varen, om den ſmallen handel te dryven, zeggende niet te konnen leeven, als een beeſt, of ſterven als een verken, maar dat hy zyn beſt moeſt doen, eenige winſten te behaalen, hier op antwoordden wy hem, dat wy hier toe alzo weinig, als tot het boovenſtaande geval van aanſtelling der Orangkaja's, bevoegd waren, maar dat wy aannamen zulks U Wel Ed. Agtb. te zullen voordragen, of dat hy Orangkaja, by de komſt van U Wel Ed. Agtb. aldaar, 't geen zekerlyk binnen weinig dagen wezen zoude, 't zelve verzoek als dan konde inſtitueeren, om U Wel Ed. Agtb: Hooggeëerde diſpoſitie daar op te mogen erlangen.

Ondertuſſchen quam voorſz. *Anachoda*, *Jacob Soebiet*, ons klagtig vallen, dat, nu drie jaaren geleeden, drie ſtuks lyfeigenen van *Sinjora Sara*, moeder van zyn meeſter, *Pieter Moreeuw*, uyt Banda waren weggeloopen, en zig met de vlugt op de Negery Oeroen, hadden getranſporteerd, zeggende hy, dat ondertuſſchen een van dezelve ſlaaven was koomen te ſterven, en dat de reſteeren-

de

de twee, nog door de *Oeroengers* wierden aangehouden (gelyk ook nog veele andere Bandaſche ingezeetenen ſlaaven) dat hy als nu verſcheidemalen by dezelve *Oerongers* hebbende inſtantie gedaan, om dezelve ſlaaven weder te mogen bekomen, en om haar aan te moedigen reeds een groote blauwe bafta aan de zelve was vereert geworden, zy egter hem van tyd tot tyd met verſcheide frivole uytvlugten hadden uytgeſteld, en traineerende gehouden, verſoekende derhalven, dat, by aldien wy tot Goeligoeli, of Oerien, moeſten aanweeſen, hy met ons zoude gaan, om nogmaals te probeeren, of dezelve ſlaaven zoude konnen wederom krygen, met inſtantige beede, dat wy dog hem daar in met een woord geliefden behulpſaam te weeſen, alzo zy Oeroengers (volgens zyn zeggen) zo ſchelmagtig en quaadaardig waren, dat zy, op zyn aankomſt dezelve ſlaaven verſtaken, en in 't heimelyk onderhielden, en dat hy niet twyfelde, of onze preſentie zoude die ſchelmen wel tot beeter gedagten beweegen, waar op hem afgevraagt werdende, waarom hy ten zelven fine, by de E. Agtb. Regeering, in Banda, geen inſtantie hadde gedaan, op dat door der zelver Chialoupen aldaar ontrent Oerien jaarlyks kruyſende, de voorſz. ſlaaven mogten wedergebragt, en aan haar regte lyfheeren gereſtitueerd werden, waar op hy antwoordde, die inſtantie in Banda gedaan, en 't zelve hem ook goedgunſtiglyk door de E. Agtb. Regeering geaccordeerd te zyn geweeſt, maar dat Comps. Chialoupen, op Oeroen komende, om dezelve ſlaaven weder te eyſſchen, alle d' Inwoonders dier Negery zig aanſtonds boſchwaard in begaven, en dezelve Chialoupen daarom vrugteloos moeſten vertrekken, nogmaals zyn verſoek om onſe hulp inſtantelyk renoveerende, waar op wy hem dan zeiden, ingevalle hy dagt, dat onze voorſpraak hem dienſtig zoude konnen zyn, dat hy op te doene zeynſchoot, ons ter plaatſe voorſz. konde volgen, en dat wy als dan zouden zien, wat wy konden doen, waar mede hy heel wel vergenoegd vertrok.

Naar dat meergemelde Orangkaja *Lokman*, nog eenige ſoopjes had genuttigd, verzogt hy zeer inſtantelyk twee fleſſen knyp van ons te mogen erlangen, om met de geſamentlyke Ceramſche Orangkajen, op de Welvaard van de E. Comps. te conſumeeren, de welke hem gegeeven zynde, nam hy affcheid, en vertrok weder naar land, werdende daar na het gewoone Avond-Gebed naar behooren gevierd, en daar op den Capiteyn *Patipoetch*, van Kellibon aan boord ontboden, en afgevraagd, of nu met de heldere maneſchyn kans zoude weeſen, om wederom te konnen ſcheppen, antwoordde dezelve van ja, en dat hy, om de weg te wyſen, zig wel zo lang wilde tranſporteeren op de vooruytſcheppende Corcor van Bonoa, 't welk door ons zynde aangenomen, wierden, op gewoone zeynſchoot, 's nagts ten elf uuren de dreggen geligt, en weder voortgeſchept. Tot een eerbewys wierd onze zeynſchoot door Orangkaja *Lokman* met drie ſchooten beantwoord, om ons een gelukkige reyſe te wenſchen, gelyk hy ons by zyn aanweſen aan boord, beloofd had.

Donderdag, den 5. dito, met 't doorbreeken van den dag, bevonden wy tot onze groote verwondering (niet tegenſtaande de geheele nagt luſtig doorgeſchept was, dat wy door de ſterke tegenwind, en ſtroom, geen half Myl waters geadvanceert waren, dog nu de wind en ſtroom zo ſterk niet zynde, begon het wederom een weinig voort te ſchieten; dog ontrent negen uuren voor de middag de Negery Goeligoeli naderende, vonden wy ons met de Vloot zodanig in de reeven bezet, die alhier wel haaſt een myl buyten de wal zig uytſtrekken, dat wy nauwelyks kans wiſten om daar uyt te geraaken, tot zo verre, dat ook zelfs al eenige Corcorren op de klippen geſtooten hadden, derhalven, om geen tyd te verlieſen, zonden wy de Orembaey naar eenige naby geleegene Corcorren, om van daar zes militairen af te halen, met dewelke wy ons naar land begaven, terwyl de Vloot, de droogte omſcheppende, zig zoude tranſporteeren in een groote kom, tuſſchen de Negeryen Goeligoeli, en Oerong ingeleegen. In 't ſcheppen quamen ons twee Orembaayen te gemoet, met de Orangkaja's van Goeligoeli, en Oerong, die ons zeer wel te paſſe quamen, om ons de weg tuſſchen de reeven in aan te wyſen, die zeer krom omloopt, en buyten deze wegwyſers zouden wy beſwarelyk te regt hebben gekomen. Eindelyk aan land gekomen zynde, quam by ons de Anachoda van de alhier ten anker leggende Chialoup, om zyn pas aan ons te vertoonen, zynde een inlands borger van Banda, *Marinus Moreel*, met de Chialoup van *Salomon Moreel*, groot 25 laſten, bemand met 14 koppen, die gepermitteerd wierd tot verhandeling van eenige Lywaaden, naar de Eilanden Ceram, Goram, en Koeſewoey, te varen, zynde dito pas door den geſaghebber in Banda, de Heer *Jacob Claaſz.*, onderteekend, en den 28. September gedateerd, van welke pas wy viſie genoomen, en aanteeke-

ning gehouden hebbende, die door ons aan den houder wierd gereſtitueerd. Aan land komende wierden wy verwellekomd door den Orangkaja van Goeligoeli, en *Cayboes*, Orangkaja van Oerong, en begaven ons onder een nieuw opgeſlage en nog niet ten vollen overdekte Saboa wat te ruſten.

Goeligoeli beſchreeven.

Vervolgens de Negery gaande beſigtigen, bevonden wy Goeligoeli, maar te beſtaan in een huys, met een zee-ſteene Pagger omtrokken, en ſtaande boven op een klip, 't geen een ſchoone uytzigt in Zee maakt. Beneden aan ſtrand was nog een ſteene bepaggering, waar in twee huyſen waaren, en wierd dit gehugtje genaamd Keloevalaga, welke beide Gehugten, volgens zeggen van den Orangkaja, maar 10 perſoonen uytmaakten. Beooſten Keloevalaga was nog een Gehugt van 4 à 5 huyſen. Quamen aan d' overzyde van de bogt, aan de weſtzyde der Negery Oerong, zynde redelyk ſterk van volk, en wel in 20 huyſen beſtaande.

Benevens Oerong.

De Orangkaja's afgevraagd zynde, of ook eenige queſtien, of oneenigheden, met malkanderen hadden, antwoordde de Orangkaja *Oebi*, van Goeligoeli, dat, nu ontrent drie jaaren geleeden, die van de Negery Kelliloeboe, en Kelliwaroe, of de onderhoorige van de Orangkaja *Lokman*, en *Cabreſſi*, op Keſſing, zyn Negeryen ganſch hadden geſpolieerd, en van de inwoonders beroofd, als zynde twee Orangkaja's van Goeligoeli en Quamo door dezelve Keſſingers vermoord, die genaamd waren *Hay*, en *Taccaboey*, zynde't reſterende volk door haarlieden weggevoerd, en als ſlaaven verkogt, zoo wel op Amboina, als in Banda, en daar ontrent gelegene contryen, doende derhalven verzoek, dat de voorſz. Keſſingers de atta, of waardy, van voorſz. vermoorde menſchen, aan haar mogten geordonneerd worden te voldoen, 't welk wy zeyden aan U Wel Ed. Aghtb. te zullen bekend maken, die naar onderſoek daar in naar behooren wel zoude diſponeeren.

Dog op het zeggen van meergemelde Orangkaja, *Oebi*, als dat in zyn Gehugtjes maar 10 perſoonen zouden zyn, wierd ons door den Anachoda van de alhier leggende Chialoup berigt, dat hy ons leugens wys maakte, en dat'er wel een vry grooter meenigte van menſchen was, die op onze aankomſte gevlugt waren, en zig boſchwaard in begeven hadden, 't welk door den Orangkaja egter wierd ontkend.

Waar op wy ons begevende naar de Negery Oerong, bevonden dezelve als voorſz. wel in ruym 20 huyſen te beſtaan, en met een Moorſchen Tempel voorſien, de Negery vol volk bevindende, en, 't geen tot hier toe nog t' zedert Saway niet bevonden hadden, waren zelfs de vrouwlieden in de Negery verbleven.

Meergemelde *Jacob Sobiet*, als nu alhier zyn voornoemd gedaan verzoek renoveerende, wierd den Orangkaja van de Negery afgevraagd, waar als nu de zelve ſlaaven waren, en waarom zy die niet aan den eygenaar reſtitueerden, met vertooning, dat het een zeer groote misdaad was, ymands ſlaaven aan te houden, ende reſtitutie daar van te weigeren. Hier op kreegen wy met groote aſſurantie ten antwoord, dat zy een der voorſz ſlaaven, te weeten een meyd, aan den eygenaar wilden reſtitueeren, maar dat zy dan den jongen den hals wilden breeken, om dat hy zo veel quaad in de Negery gedaan had, en zy geen magt hadden om hem anders levendig te krygen, waar op haar vertoond werdende, dat zulks tegens alle wetten en reden ſtreed, en dat, zo zy eenige klagten van gepleegde inſolentien tegens den zelven jongen hadden, zy die konden inſtitueeren ter plaatſe daar zulks behoorde, op dat dezelve jongen daar over zyn verdiende ſtraf mogt ontfangen, maar niet, dat zy haar eygen regters zouden zyn, en die jongen den hals breeken; dog daarop zogten zy zig met veel frivole uytvlugten te behelpen, zeggende naar ons vertrek na die lyfeygenen te zullen zoeken, dog daarop wierd door ons geantwoord, dat zulks maar ydele voorgevens waren, en zy na ons vertrek zig aan haar beloften niet zouden kreunen, maar hier op bood zig een inlander, of die als tolk aldaar ageerde, aan, om met hem, *Jacob Sobiet*, mede aan zyn boord naar Keſſing te gaan, en aldaar zo lang te verblyven, tot dat de gemelde ſlaaven hem gereſtitueerd wierden, 't geen hy zeide niet lang te zullen duuren, 't welk door meergemelde *Jacob Sobiet* zynde aangenomen, vertrokken zy naa Keſſing, en wy geen andere verſchillen alhier gevonden hebbende, vertrokken eeven naar de middag wederom aan boord, werdende door deze Negeryen met een weinigje Sagoe, en Pinang, beſchonken.

Zoo als wy aan boord gekomen, en gereed waren de dreggen te ligten, quam per Orembaay aan boord, *Bakar*, Orangkaja van Quaus, zeggende, op ons aanweeſen op Quaus, iets vergeeten te hebben, 't welk hier in beſtond, dat hy van de E. Compe. verzogt, een vlag te mogen erlangen, en dat hy een pasje mogt obtineeren, om naar Amboina te mogen vertrekken, welk verſoek wy zeiden niet

niet in ſtaat te weeſen, om te konnen voldoen, maar dat wy zulks U Wel Ed. Agtb., zo wy eer daar by quamen, zouden voordragen, of dat hy die verſoeken aan U Wel Ed. Agtb., die in 't korte ſtond te volgen, zelfs zoude inſtitueeren, waar mede hy, naar ons een weinigje Sagoe, en een Loeri, vereerd te hebben, naar 't drinken van eenige ſoopjes Arak (en op zyn begeerte hem een halve fles vereerd zynde) weder vertrok, ligtende voort daar na op gewoone zeynſchoot het anker; ſcheppende, niet tegenſtaande een ſterke tegenſtroom, de geheele namiddag door, paſſeerende ontrent vyf uuren het Eiland Goffa, en quamen ontrent zeven uuren, door dien 't Pikdonker was, aan een ſtrand aldaar ten anker, welkers naam ons onbekend was, latende voorts het gewoone Avond-Gebed doen, en de Maſſanajers ruſten tot

Vrydag, den 6. Octoober, als wanneer 's morgens even naar de middernagt op gewoone zeynſchoot de dreggen weder wierden geligt, gerakende voorts aan 't ſcheppen, in meening, om met den dag op de Negery Oendor te komen, maar in plaatſe van dien, quamen wy ontrent 's morgens voor de Negery Goemelang, niet beter weetende, of 't zelve was Oendor, dog egter nu aldaar buyten weeten gekomen zynde, vroegen wy den Orangkaja *Maras*, of 'er ook eenige verſchillen waren, en wat vaartuigen dagelyks daar aan quamen, en wat haare verrigting was, antwoorde hy geen verſchillen aldaar te zyn, dat zomtyds eenige vaartuygen aldaar quamen, om Sagoe te ruylen, dat Comp^s. Chialoup, Keſſing, aldaar geweeſt, dog al over een maand weder vertrokken was.

En Goemelang, &c.

Dit Negerytje Goemelang, onder Kelimoeri ſtaande, bevonden wy in 10 à 11 huyſen te beſtaan, omringt met een Zee-ſteene Pagger, zoo als wy meeſt overal gevonden hadden. Hier van daan vertrokken wy per Orembaay, naar de Negery Oendor, latende de militairen de ſtrand langs marcheeren, alzo 't maar een uurtje hier van daan was, dog aldaar aangekomen zynde, bevonden wy alle de inwoonders gevlugt, ter plaatſe daar de Negery geſtaan had, alle de huyſen zo ver afgebrand, als afgebrooken, excepto een, dat nog was ſtaande gebleeven, dog ontrent een half uur boſchwaard in, waren vyf à zes huyſen geextrueerd, dog alle van de inwoonders verlaten, weshalven alhier niets voor ons zynde uyt te werken, wy weder naar onze Corcorren vertrokken, konnende egter niet naarlaten U Wel Ed. Agtb. te notificeeren, dat de reeven, waar van in 't Dag-regiſter van 1702. onder de Negery Oender vermeld ſtaat, onzes bedunkens zullen weeſen die geene, waar van giſteren onder de materie van de Negery Goeli Goeli geſprooken is, alzo ontrent Oender geene zodanige reeven door ons zyn gevonden.

Op de middag ligten wy hier wederom 't anker, ſcheppende verders voort voorby de Negery Dawan, en quamen ontrent drie uuren, voor de Negery Kellibon, alwaar Comp^s. vlag boven in de Negery geplant ſtond, werdende wy alhier door Capiteyn *Pati Poeteh*, beleefdelyk verwelkomt, en boven in zyn Negery, en op de baleeuw geleyd, alwaar hem *Pati Poeteh*, ingevolge U Wel Ed. Agtb. ordre afgevorderd wierd, de Acte hem door U Wel Ed. Agtb. over 3 jaren overhandigd, dewelke hy, naar eenigen tyd onder zyn oude Papieren gezogt te hebben, te voorſchyn bragt, als wanneer in dorſo van dien geſchreeven wierd, gelyk hier volgt, en daar na dezelve aan hem *Pati Poeteh* weder over gegeven.

Waar na hy weder met zyn Orangtoeha's op de Baleeuw zynde verſcheenen, wierden zy alle afgevraagd, of ook eenige verſchillen, of oneenigheeden, onder haarlieden waren, dat zy de zelve als nu op ons aanweeſen alhier zouden bekend maken, dog gaven alle ten antwoord, dat zy met haar nabuuren, en onder malkanderen vreedſaamlyk leefden, en, op afvrage, wat vaartuygen daar dagelyks aanquamen, en wat haar gedoente aldaar was, antwoordden, dat daar veeltyds Chialoepen uyt Banda, aanquamen, om tegens lywaaden en andere kleenigheeden, Sagoe in te ruylen, dat ook ten zelven einde ſomtyds, maar ſelden, aldaar verſcheenen eenige Goramſe ingeſetenen, dog dat 't zedert dat haar verſchil van over 3 jaaren geaſſopieerd was, zy aldaar geen de minſte vyandelykheeden pleegden.

Waar op hem *Pati Poeteh*, en zyne Orangtoeha's gecommandeerd wierd, by de voorſz. goede intelligentie te continueeren, en met zyne nabuuren in minnelykheid te leven, op dat de E. Comp^e. geen klagten van het tegendeel mogten voorkomen.

Hier op deed *Pati Poeteh* verſoek, zo voor zig zelfs, als voor zyn onderhoorigen, dat hem mogte werden gepermitteerd, om zomtyds naar de kuſt van Hitoe, en Larike, met Sagoe ten handel te varen, om door dat middel aan de koſt te konnen komen, en nog dat hy mogt gelicentieerd werden, in 't korte naar Larike, of Waccaſihoe, te vertrekken, om een nieuwe Corcor, die de Orangkaja van Waccaſihoe hem beloofd had, te mogen gaan afhalen,

zeggende met het jegenwoordige kleyn en oud Corcorretje, of de Orembaay, in toekomende de Hongi niet meer te konnen volgen; maar na dat wy ſyne verſoeken aangehoord en in overweging genomen hadden, zeiden wy hem, niet geauthoriſeerd te zyn daar over te konnen diſponeeren, en waarom hy 't zelve aan U Wel Ed. Agtb. zelfs niet hadde gedaan, dog naamen wy aan, dezelve verſoeken aan U Wel Ed. Agtb. te zullen voordragen, van wien hy *Pati Poeteh*, dan de Hoog-geëerde diſpoſitie konde afwagten, 't geen hy met genoegſame teekenen van dankbaarheid accepteerde.

Zo als wy hier waren, quam meergemelde *Pati Poeteh* nog verſoek doen, om nu van het verder volgen der Hongi geexcuſeerd te mogen weeſen, alzo zyne Negery zo ver afgelegen zynde, hy een ſware te rug reiſe zoude te doen hebben, 't welk wy hem accordeerden, in gevolge van welke permiſſie hy aanſtonds laſt gaf, zyn Correcorretje te ontleedigen, en op de wal te halen, zig over de inwilliging van dit verſoek zeer verblyd toonende.

Alhier niets meer te verrigten hebbende, naar dat d' Orangkaja's eens ter deegen rond hadden gedronken, namen wy affcheyd van *Pati Poeteh*, en zyn Huysvrouw, die mede voor den dag gekomen was, om ons te verwelkomen, en begaven ons langs de ſtrand naar de daar digte bygelegene Negery Kellimoeri, werdende door meergemelden *Pati Poeteh*, en verſcheide andere Orangkaja's, gevolgd. De Radja ontfong ons onder een opgeſlage Baleeuw, latende op 't geluyd van Tifa, en Gong, eenige uythaalders van zyne onderhoorigen, Tsjakalillen, doende den Radja, en zyn mindere Orangkajen, en Orangtoeha's dezelve vragen, die wy op Kellibon hadden gedaan, ontfangende daar op ook diergelyken antwoord.

Waar na de Radja, eeven als *Pati Poeteh*, ook verſoek deede, om met Sagoe, naar de kuſt van Hitoe, ten handel te mogen varen, 't geen door ons, eeven als op Kellibon, beantwoord wierd.

Werdende hem op zyn verſoek mede toegeſtaan, als nu met zyne Corcor maar te mogen t' huys blyven, en mede naar recommandatie van de goede eenigheid en correſpondentie, met zyn naburige en onderhoorige te onderhouden, begaven wy ons tegens den avond weder naar boord, zynde de Vloot ondertuſſchen, van voor Kellibon voort geſchept, en in de baay alhier voor de Negery Kellimoeri ten anker gekomen, latende naar onze aankomſt aldaar, het gewoone Avond-Gebed doen.

Ontrent agt uuren, verſcheenen weder aan boord de Radja van Kellimoeri, met zyn onderhoorige Orangkaja's van Celor, en eenige Orangtoeha's, haare klagten doende, dat *Pati Poeteh*, Capiteyn van de Negery Kellibon, van ouds her onder den Radja van Kellimoeri had gereſorteerd, en nevens de andere kleyne Negerytjes, te zaamen een Corcor had helpen bemannen, en dat hy nu zig het gezag van den Radja onttrokken had, en zonder hem te erkennen, in zyn Negery alleen gezag voerde, gelyk hy ook deze jaren alleen met zyn Negery's volk, een Corcorretje in Zee gebragt had, en daar mede de Hongi gevolgt was, verſoekende, dat daar in mogt voorſien, en hy Capiteyn *Kellibon*, als van ouds, weder onder 't gezag van den Radja mogt werden geſteld, en te ſamen met hem geordonneerd worden, eene Corcor te bemannen, of dat hy, alleen willende ſcheppen, dan die ook alleen mogt bemannen, maar geen volk van haar onderhoorige Negery nemen, zeggende zy, dat, zo hy de Corcor alleen bemande, 't haar dan niet veel ſcheelen kon, of hy affonderlyk ſchepte, waar op dezelve klagers afgevraagd werdende, waarom deze hare klagten niet hadden geinſtitueerd, doen wy aan land waren, en haar afgevraagd hadden, of eenige queſtien, of oneenigheeden, met hare nabuuren hadden, en te meer, daar doen ter tyd *Pati Poeteh* zelfs preſent was, die daar op zyn verdeediging daar tegens had konnen inbrengen, gaven daar op zeer verſchillend en varieerend antwoord, meeſtendeels daar op uyt koomende, dat zy voor Capiteyn *Kellibons* groot geſag bang waren, en derhalven in zyn preſentie die beſchuldigingen ten zynen laſte niet te hebben durven inbrengen, voegende de Radja daar by, dat hy dezelve klagten reeds by zyn jongſte aanweeſen op Amboina, aan U Wel Ed. Agtb. hadde gedaan, waar op hem dan door ons wierd geantwoord, dat, nademaal U Wel Ed. Agtb. dezelve klagten reets bewuſt, en door hem Radja bekent gemaakt waren, wy niet twyffelden, of U Wel Agtb. zoude (deze noodig, en billyk oordeelende) daar wel anders in voorſien.

Hier naar een ſoopje of twee, aan deze inlandſe Grooten geſchonken zynde, namen zy van ons affcheid, en vertrokken wederom naar land.

Ontrent middernagt wierden de dreggen wederom geligt, en raekte de Vloot aan 't ſcheppen.

Saturdag, den 7. November, 's morgens ontrent negen uuren, paſſeerden wy de Negery Kiſſalauw, en op de mid-

middag de Negery Tobo, geleegen op twee ſteyle ſteen-klippen, even naar het middag-maal quam alhier met een prauw aan boord de Orangkaja *Salamat*, van Tobo, met eenige Orangtoeha's, tot dus verre ons verwelkomen, als mede om ons berigt te doen, dat de Corcor van Werinama, en Tobo, op een ſteen geſtooten, en daar door een lek gekregen hebbende, aan geene zyde van Tobo, het na de wal hadde gezet, en aldaar dezelve Corcor op ſtrand was opgehaald; dog preſumeerende, dat onder dit berigt wel iets anders mogte ſchuylen, en derhalven 't breeken van deze Corcor wel tot een dekmantel zoude konnen genomen worden, waar mede zich de daar op varende manſchap, van ons zoude ſoeken te abſenteeren, ſtuurden wy een weinigje daar na den boſchſchieter per Orembaay na de Corcor van Oeriën, en Aſſaloelo, met bevel, om weder agter uyt te deinſen, en zig na voorſz. Corcor van Werinama, toe te begeeven, en naar de waare geſtalte van dezelve nauw onderzoek te doen, en by aldien hy Orangkaja *Aſſaloelo*, deſelve Corcor onbequaam mogte vinden om te konnen volgen, hy als dan de voornaamſte manſchap van deſelve overneemen, en meede op Werinama brengen zoude, dog zo de Corcor bequaam was, hy den Geſagvoerder daar op zoude gelaſten, aanſtonds met hem te gelyk te volgen.

Ontrent vier uuren, paſſeerden wy de Negery Hatoemeten, in twee Gehugten, niet verre van den anderen, beſtaande, alwaar ons aan boord quam *Latoeni*, Orangkaja van 't zelve dorpje, koomende met eenen zyner Orangtoeha's, ons verwelkomen, dewelke, naar eenige ſoopjes gedronken te hebben, weder wierden gedimitteerd.

Wy ſchepten weder voort, tot 's avonds ontrent zeeven uuren, als wanneer wy voor de Negery Werinama de dreggen in de grond lieten vallen; latende daar op verders het gewoone Avond-Gebed doen, 't welk verrigt zynde, quam ontrent negen uuren aan boord, de Orangkaja van Aſſaloelo, met de hoofden van de Corcor van Werinama, rapport doende, dat aan de voorſz. Corcor niets het minſte manquement was geweeſt, en dat hy deſelve hoofden van dito Corcor afgevraagd had, waarom aldaar aangeloopen waren, zeiden dat de Orangkaja van Kiſſelauw, op haar Corcor ziekelyk zynde geweeſt, zy den zelven hadden aan land gezet, en eenige Sagoe voor haare Maſſanajers hadden ingenoomen, alzo geen mondkoſt voor dezelve meer hadden, waar op hy zynde gereprocheerd, met te zeggen, dat 't zelve voorgemelde zeer ſuſpect, en ſchoon 't al waar was, egter haar niet verſchoonen konde: want om een uur of zes verder ſcheppens, zy den Orangkaja van Kiſſelauw wel konden mede gebragt hebben, en in die tyd haar Maſſanajers van honger niet zouden geſtorven hebben, waar op hy weinig weetende te antwoordden, onder 't drinken van een ſoopje maar gedimitteerd wierd.

Een weinig daar na, quam ook aan boord de oude Radja van deze Negery, Werinama, die onze vragen meeſt met lagchen beantwoordde, en in alle zyne Actien genoegſaam betoonde, dat hy niet wel by zyn zinnen was, zo dat wy derhalven niets van hem konden te verſtaan krygen, van 't geen ons te weeten noodig was, hielden niet lang ſpraak met hem, maar depecheerden hem kort af.

Sondag, den 8. November, 's morgens begaven wy ons met den dag naar land toe, om de Negery te beſigtigen, vindende de kraal-ſteene Pagger, in U Wel Ed. Agtb. memorie vermeld, nog onder de voet leggen, hier op begaven wy ons naar de Baleeuw, of Saboa, die aan ſtrand opgeregt was, om aldaar de andere ſaaken te onderſoeken.

Op Tamilau, aangaande 't ſcheppen der Corcorren, tuſſchen die van Werinama, Leymoe, Haja, en Touw, bevonden wy het dusdanig geleegen te zyn.

De Orangkaja van Leymoe, zegt, dat ten tyde van den Ed. Heer *Arnold de Vlaming*, het ſcheppen der Corcorren zoodanig geordonneerd is, dat hy altyd met die van Haja zoude ſcheppen, gelyk hy ook bekend 't zedert altyd gedaan te hebben, tot 'er tyd dat de Koopman, *Pieter De Bocq*, op Saparoewa lag, als wanneer die van Leymoe door den voorigen Orangkaja van Haja grootelyks zouden zyn beleedigt geworden, en dat de Leymoeëſen daar over aan den zelven *De Bocq* zynde klagtig gevallen, hy haar gepermitteerd had, buyten die van Haja een Corcor alleen te mogen ſcheppen, zeggende in gevolge die permiſſie ook naderhand twee Corcorren verſleeten te hebben, waar van een op den hoek van Alang zoude gebleeven zyn, en dat hy, dit jaar nog geen Corcor hebbende konnen krygen, uyt dien hoofde met de Corcor van Werinama t'zamen geſchept was, verzoekende nog als voorheen, een Corcor alleen te mogen in Zee brengen; dog hem daar op afgevraagd hebbende, of hy in ſtaat was, met zyn manſchap een Corcor te konnen bemannen, antwoordde hy daar op, zo met geen Corcor, ten minſten

met

met een Orembacy, de Hongi te zullen volgen, en op zyn verſoek, van alleen te ſcheppen, ſterk inſteerende, en op afvrage, of ook eenige oneenigheid tuſſchen zyn Negery, en die van Haja was, waar op deze afkeerigheid gefundeerd was, zegt neen.

De Orangkaja van Haja brengt daar tegens in, dat het waar is, dat ten tyde van den Koopman, *De Bocq*, op Honimoa, zyn voorſaat, die van Leymoe beleedigd heeft, waar over hy ook aan meergemelden *De Bocq* zegt, 30 Ryxd. betaald te hebben, waar mede deze queſtie door den zelven *De Bocq* dan geaſſopieerd zynde, was die van Leymoe ook door hem belaſt, te agtervolgen de ordre, ten tyde van de Ed. Heer *Vlaming*, op 't ſcheppen der Corcorren geëmaneerd, te weten, dat zy met Haja moeſten ſcheppen, 't geen die van Leymoe egter naar dato niet hebben willen naarkomen, egter als nog verſoekende, dat die van Leymoe mogen geordonneerd worden, met hem t'zamen te ſcheppen, dog zegt hy, zoo die van Leymoe magtig zyn om alleen een Corcor te bemannen, hy dan wel mag lyden, dat zy alleen ſcheppen.

De Radja van Werinama, gevraagd zynde, hoe het by quam, dat die van Leymoe dit jaar te ſamen met hem hadden geſchept, daar zulks noyt te vooren in gebruyk was geweeſt, zegt, dat die van Leymoe daar toe by hem ſelfs verſoek hebben gedaan, om dat gewoon alleen een Corcor te ſcheppen, en daar toe dit jaar niet in ſtaat zynde geweeſt, egter, om Comps. dienſt niet te verſuimen, met hem mede geſchept waren.

Radja *Touw*, gevraagd zynde, waarom hy hadde verſogt, dat die van Leymoe met hem te zamen mogten ſcheppen, en op wat fundamenten dit zyn verſoek gefundeerd was, zegt zulks verzogt te hebben, om dat zyn manſchap zo kleyn was, om een Corcor te konnen bemannen, en derhalven door behulp van de Leymoeëeſen, daar toe beeter in ſtaat zoude weeſen.

Naar alle welke over en weder gedebatteerde diſputen, wy (onder correctie van U Wel Ed. Agtb. hoog wys oordeel) van gevoelen zouden zyn, dat, zo die van Leymoe in ſtaat waren, alleen een Corcor te konnen bemannen, 't zelve haar in zodanigen geval wel konde gepermitteerd worden, alzo die van Haja zeggen, daar niets tegens te hebben, dog zoo door magteloosheid van volk, de Leymoeëeſen met een andere Negery te zamen moeſten ſcheppen, 't zelve met Haja zouden moeten doen, alzo volgens haar eygen bekenteniſſe, zulks al ten tyde van de E. Heer *De Vlaming*, geordonneerd is geweeſt. Verders onderzoek doende naar eenen inlander, waar van in U Wel Ed. Agtb. géeerde memorie vermeld ſtaat, bevonden wy den zelven niet te zyn, de Soon van den Radja van Werinama, maar zyn tweede ſtem, of Kapalla Soa, van die Negery, zynde zyn Geſlachts-naam *Laſa*, weshalven wy vaſtſtellen, dat dit dezelve zal zyn, waar van in 't Hongi's Dag-regiſter, van 't jaar 1702. 't onderzoek der moord aan de Toeloetiërs gepleegd, ter Vergadering op Werinama gehouden, met de naam van *Laſa* bekend ſtaat, en die aldaar verklaarde, by de moord der Toeloetiërs preſent, en om dat hy een ingeſeeten van Werinama was, door de Leymoeëeſen verſchoond te zyn geworden.

Verders onderſoekende, of het berigt van den Orangkaja van Tamilauw, ten laſte van deze perſoon, aan U Wel Ed. Agtb. gedaan, waaragtig was, bevonden wy 't zelve met de waarheid genoegſaam te accordeeren: want hy *Aaba*, alias *Siktewa*, declareerde, dat die van Toeloeti, en Tamilau, t'zamen beraadſlaagt hebbende, om een Vrouwmenſch van de Negery Leymoe te vermoorden, die moord door die van Tamilau was volbragt, en dat de Leymoeëeſen, egter gewaar zynde geworden, dat die van Toeloeti daar mede handdadig aan waren, beſlooten hadden, dit ongelyk aan die van Toeloeti, te wreeken, en 't zelve beſluyt aan hem declarant hadden bekend gemaakt, dat men, na overweeging hoe dezelve wraak aan die van Toeloetie uyt te voeren, goed gevonden had, de Toeloetiers met een ſoet lyntje naar Leymoe te krygen, en dat de Leymoeëeſen, om zulks te bewerken, den declarant, als zynde met een vrouw van Toeloeti getrouwd, en aldaar ook woonagtig, derhalven aan die van Toeloeti verſogt hadden dit te openbaaren, dat hy declarant ingevolge van 't zelve, door hem toegeſtane verzoek, de Toeloetiers tot Leymoe had gebragt, alwaar die (zo als U Wel Ed. Agtb. genoegſaam bekend is) door die Leymoe-eſen waren om hals gebragt, dog hy declarant naderhand bemerkende, dat dit verhaal grootelyks tot zynen laſte was, begon aanſtondt weder te varieeren, met te zeggen, dat die van Toeloeti hem zelfs verzogt hadden, om met haar mede na Leymoe te gaan, en op afvrage, zo dit zyn voorgeven waaragtig was, waarom hy niet zo wel als d'andere Toeloetiers door de Alfoereeſen vermoord was geworden, ſtond hy zeer bedeeſt, dan eens zeggende, om dat hy een Inwoonder van Werinama was, door de Leymoe-eeſen

ver-

N°. L.

N°. LI.

N°. LI.
Pag. 225.

N°. LII. C.

N°. LII.

N°. LII. B.

N°. LII. D.

N°. LII. A.

TER
GEDAGTENIS VAN
Gerbrant Schaghen
IONGSTE SOON VAN DE
H.r *Nicolaas Schaghen*
RAAD VAN INDIA EN
GOUVERNEUR IN *Amboina*
OVERLEDEN DEN 29.
IULII A.o 1692. OUD
ZYNDE 5. JAREN,
6. MAANDEN, EN
27. DAGEN.

N°. L.V.
Pag. 39.

verſchoont te zyn geweeſt, en dan eens wederom, dat hy met vlugten haar handen ontkomen was. De Radja van Werinama, daar op gevraagd zynde, of hy geen kenniſſe wegens deeze zaak had, antwoordde daar niets van te hebben geweeten, alzo voorſz. *Laſa* doen ter tyd niet op Werinama, maar op Toeloeti, was huys houdende.

Verders verſtonden wy onder 't diſcoureeren van den Radja van Werinama, dat zyn Soon, genaamd *Mau*, met een Tsjampan, bemand met negen koppen, om Sagoe te verhandelen, eenige dagen geleden, naar Banda was vertrokken, waar op hem afgevraagt zynde, van wien daar toe een Paſſe hadde geobtineerd, antwoordde hy, dat zyn Soon zonder Paſſe was vertrokken, en op vertoning, dat zulks ſtrydig was tegens Comp^{s}. ordres, waar door niemand zonder Paſſe elders mogt vertrekken, gaf hy tot antwoord, dat zy zulks gewoon waren, en jaarlyks door haar gedaan wierd, 't welk wy niet hebben willen naarlaten U Wel Ed. Aghtb. ter kenniſſe te brengen, te meer, langs deze Zuidkant van Ceram, op diverſe Negeryen Tjampans zyn gezien, waar door wy vaſt ſtellen, dat dezelve al mede tot zodanigen ongepermitteerden vaart gebruykt worden.

Waar op die van Werinama verders afgevraagd zynde, of ook eenige queſtien, of oneenigheeden, met malkanderen hadden, antwoordden eenpaarig, in eenigheid met malkanderen te leven, en op nader afvrage, wat vaartuygen aldaar dagelyks aanquamen, en wat haar verrigting was, antwoordden, dat zeer zelden, aldaar eenige vaartuygen aanquamen, en zo 'er zomtyds al een quam, dat het Bandaſche Handelaars waren, die aldaar maar quamen om Sagoe te trocqueeren.

Waaromme wy hier niets meer te verrigten hebbende, naar den Radja en Orangtoeha's van Werinama, een goede continuerende eenigheid onder malkanderen gerecommandeerd te hebben, en eenige ſoopjes aan d' inlandſe Hoofden rond geſchonken, begaven wy ons weder naar boord.

Ten twee uuren na de middag, wierden, naar gewoone zeynſchoot, de dreggen weder geligt, rakende wy voorts aan't ſcheppen, naar dat alvoorens, op verſoek, aan die van Werinama was vergund, met haar Corcor hier maar te blyven.

Ontrent drie uuren quam aan boord de Bandaſe Mardyker, *Abram Rogiersz.*, hier op ſtrand een hutje opgeſlagen hebbende, en aldaar met zyn Chialoup voor de dreg leggende, vertoonende ons een Paſſe, gedateerd den 27. October paſſato, en ondertekend door den Gelaghebber, den E. *Jacob Claaſz.*, waar by hem gepermitteerd wierd tot uytventing van eenige Lywaden, en ſchootels, de Eilanden Ceram, Goram, en Koeſewoey, te bevaren, welke Pas wy aangeteekend hebbende, dien Anachoda de zelve reſtitueerden, en hem daar op dimitteerden.

Ontrent vyf uuren paſſeerden wy Hatiahoe, en ontrent ſes uuren Toeloeſey, d'Orangkajen van welke twee Negeryen aan boord verſcheenen, verſoekende, alzoo veele van hare Maſſanajers ſiek, en afgemat waren, dat haar mogt gepermitteerd worden, met haar Corcor als nu maar t' huys te blyven, 't welke haar ingewilligd zynde, vertrokken zy naar een ſoopje genuttigd te hebben, zeer vergenoegd weder naar boord.

Ontrent ſeven uuren quamen wy voor de Negery Folin, latende aldaar de dreggen in de grond vallen.

Komende daar op voorts aan boord, eene *Pieter Patihalat*, ingezeeten van de Negery Nalahia, vertoonende ons een Paſſe, gedateerd den eerſten October paſſato, en onderteekent door den Onderkoopman, en Pl. Subaltern Hoofd, ten Comptoire Honimoa, *Huybert de Vlieg*, waar by hem gepermitteerd wierd naar Tehoewa, Hatiahoe, en Leymoe, te varen, om tegens Lywaden Sagoe Mantah te trocqueeren, en zulks voor den tyd van twee maanden, waar van wy aanteekening hebbende gehouden, die Pas aan hem, *Pieter Patihalat*, reſtitueerden.

Even naar het gedane Avond-Gebed, quamen nog aan boord, de by proviſie het gezag waarnemende Orangkaja van Folin, genaamd *Foalaina*, met eenige zyner Orangtoeha's ons alhier verwelkomen, als wanneer wy haar bekend maakten, dat wy, ingevolge U Wel Ed. Agtb. geëerde ordre aldaar gekomen waren, om te onderſoeken, wie de gewettigſte was, om tot Orangkaja in des laaſt afgeſtorvenen's plaats, aangeſteld te worden, waar op *Foalaina* voorſz. ons verhaalde, dat, naar 't afſterven van den voorigen Orangkaja, hem door den geſuſpendeerden Koopman *Moll*, was geordonneert geworden, het gezag zo lange by proviſie waar te neemen, tot dat door U Wel Ed. Agtb. over die waardigheid abſolutelyk zou gediſponeerd zyn.

Geevende zy heden ons voorts eenige onderrigting wegens des Orangkaja's geſlagt, en wie wel de wettigſte tot de ſucceſſie zoude weeſen, waar van wy de aanteekening uytſtelden tot den anderen dag, als wanneer wy 't zelve nauwkeurig zouden onderzogt hebben, en daar op dimitteerden wy haar.

Maandag den 9. dito, 's morgens met het lumieren van den dag, naar gedaane Morgen-gebed, quamen aan boord *Pieter Toecaja*, van Haria, en *Laurens Salewani*, van Siriſorri, vertoonende ons haarlieder Paſſe, beide op den 19. October Paſſato gedateerd, en door den Onder-koopman, en Pl. Subaltern Hoofd ten Comptoire Honimoa, onderteekend, waar by haar gelicentieerd wierd, den eerſten om met 7 koppen, van Haria, na Hatiahoe te vaaren, om aldaar een nieuwe Tsjampan te koopen, en den anderen, om met 12 perſoonen ook na voorſz. plaats te varen, om tegens kleeden Sagoe te ruylen, beide voor den tyd van anderhalve maand, waar van wy aanteekening hebbende gedaan, verſogten de vertoonders van die Paſſen, dat den tyd van anderhalve maand door ons eenigſints mogt geprolongeert worden, waar op wy haar antwoordden, tot zulks niet geauthoriſeerd te zyn, en daarom het zelve ook te declineeren, vertrekkende zy daar op na boord.

Daar op begaven wy ons naar land, en voords naar de Baileoe van de Negery Folin, om te onderſoecken, wie de gewettigſte tot Orangkaja's plaats was, bevindende tot deze waardigheid maar eenen ſollicitant, zynde *Foalaina*, waar van onder giſterigen datum, gementioneerd ſtaat, bevindende ook 't Orangkaja's geſlagt dusdanig te zyn, dat *Kawani*, de eerſte Orangkaja, des ſollicitants Grootvader, gehad had vier Soonen, als *Sawaja*, den tweeden, Orangkaja *Naliſſa*, den derden, *Manſame*, en *Palewakanna*, die beide nog geen beurd hadden gehad, dat de oudſte ſoon, *Saway*, had naargelaten een ſoon, genaamd *Maſſaiſa*, die de vierde, of nu laaſt overleeden Orangkaja, was geweeſt. De tweede ſoon, *Naliſſa*, had ook nagelaten een ſoon, *Foalaina*, ſollicitant in dezen, de derde ſoon, *Manſame*, was zonder kinderen geſtorven, en de vierde, *Palewakanna*, had mede een ſoon naar gelaten, genaamd, *Boikani*, uyt het welke dan blykende was, dat de ſtam van de eerſte ſoon, *Saway*, tweemaal, en de tweede ſoon, *Naliſſa*, eens met die waardigheid is begiftigt geworden, en de twee andere ſoons, *Manſame*, nu zonder kinderen geſtorven zynde, en *Palewakanna* maar een ſoon, *Boikani*, naargelaten hebbende (waren wy onder ſubmiſſie, van U Wel Ed. Agtb. wyſer oordeel) van gevoelen, dat, volgens 's lands wetten en coſtumen, voorſz. *Boikani*, tot deze waardigheid de wettigſte was, dog naar den zelven lange te hebben doen ſoecken, eyndelyk voor den dag gekomen zynde, bevonden wy hem ganſchelyk mager en uytgeteerd, ja zo ſwak, dat nauwelyks op zyn beenen konde overend ſtaan, zeggende hy zelfs, vyf jaaren in die ſwakheid geweeſt te zyn, en weinig hoop tot zyn herſtelling te hebben, waar na hem afgevraagd zynde, of hy niet gaarne tot Orangkaja van dit Negerytje zoude willen geëleveerd worden, antwoordde zulks wel te begeeren, maar om zyn continueerende ſwakheid daar niet naa te ſtaan, wel mogende lyden, dat zyn neef *Foalaina*, met die waardigheid begunſtigd wierd. d'Orangtoeha's, en 't gemeene volk, mede afgevraagd zynde, tot wie zy wel het meeſten inclineerden, antwoordden eenpariglyk tot *Foalaina*, om dat *Boikani* zo ſiekelyk, en geen hoop van herſtelling overig was, en, volgens het bovenſtaande Geſlagt-regiſter, is hy naaſt *Boikani* ook de wettigſte, en eenigſte pretendent (volgens ons gering gevoelen) latende voorts de deciſie daar van, in alle nederigheid, aan U Wel Ed. Agtb. over.

Op nauwkeurige afvraging, alhier geen verſchillen of oneenigheeden gevonden hebbende, begaven wy ons weder naar boord, werdende door die van Folin, met een rank jonge Pinang, en een klein Bokje, beſchonken.

Ontrent agt uuren, 's morgens, ſchepten wy van hier weder voort, en quamen ontrent op de middag wederom voor de Negery Leymoe ten anker, alhier quamen by ons de volgende handelaars hare Paſſen vertoonen, als *Oeſſen*, Moor van Iha, een Pas van dato 19. October paſſato, en ondertekend door den Onder-koopman, en Pl. Subaltern Hoofd, ten Comptoire Honimoa, waar by hem gepermitteerd wierd, met 8 koppen, van dito Negery, na Amahey, Sepa, Haja, en Hatiahoe, te varen, om tegens kleeden, Sagoe te ruilen, voor een maand tyd, en *Laurens Leſſimana*, van de Negery Ouw, met 15 koppen, van Ouw, en Oelat, zynde zyn Pas op den 9. October paſſato gedateerd, en door meergemelde Pl. Subaltern Hoofd, geteekend, waar by hem gelicentieerd wierd, na Werinama en Tobo te varen, om tegens kleeden, en andere kleenigheden, Sagoe, Padi, en andere eetwaren, te ruilen, voor anderhalve maand, van welke Paſſen, wy aanteekening gehouden hebbende, die aan de houders reſtitueerden.

Hier op begaven wy ons op de plaats, daar de voor de E. Compe. gekapte balken waren leggende, bevindende wy dezelve ontrent een half uur beweſten de Negery, aan ſtrand, onder twee met Atap gedekte lootſen, op onderleggers, behoorlyk te beruſten, en naar dezelve net naargeteld te hebben, bevonden wy onder

onder elke loots, 50, of te ſamen 100 ps. van dezelve yſer-houte balken.

Hier naar ons naar de Negery, en op de Baleoe, begevende, bevonden wy eerſtelyk niet het minſte teecken meer overig van de aldaar voor henen geſtane bamboeſe Pagger, en naar nauw onderzoek onder de Orangkaja's, en Orangtoeha's, of ook eenige queſtien, of oneenigheeden, onder malkanderen hadden, dezelve neen geantwoord hebbende, ordonneerden wy den Orangkaja, Orangtoeha's, en 't volk van dezelve Negery, om ons tot Haja toe te volgen, om dat aldaar Vergadering ſtond gehouden te worden, waar in haar preſentie nodig was, dog zonder te weten, wat vreeſe haar beving, alzo zy ſcheenen daar zeer ongeneegen toe, zelfs eenige van dezelve bevende van ſchrik, zo dat wy groote moeyten hadden, van dezelve met goede toeſeggingen, dat haar niets quaads zoude wedervaaren, daar toe te perſuadeeren.

Eyndelyk geraakten dezelve aan boord van eenige Corcorren, als wanneer wy ons aan boord begeven hebbende, aanſtonds, zynde ontrend twee uuren naar de middag, op de gewone zeynſchoot, de dreggen lieten ligten, ſcheppende verders voort, en paſſeerden ontrent half vyf uuren, 't Negerytje Tehoewa, alwaar per praeuw aan ons boord quam, eenen *Jan Patirane*, van Ouw, met deſſelfs Tjsampan alhier ten anker leggende, vertoonende ons zyn Paſſe, gedateerd den eerſten October, en onderteekend door dikgemelde Pl. Hoofd, ten Comptoire Honimoa, waar by hy met 8 koppen gelicentieerd wierd, om naar Amahey, Sepa, Tamilauw, Touw, Haja, en Toeloeti, te varen, om voor klemigheeden Sagoe in te ruylen, voor 40 dagen tyd, welke Pas, naar gehouden aanteekening daar van, hem gereſtitueerd en hy daar mede gedimitteerd wierd; ſendende wy daar ook de Orembaey met de boſſchieter, naar het zelve Negerytje Tehoewa, om *Laſſiapala*, Soon van den *Imam* aldaar, tot ons op Toeloeti te brengen, om te onderſoeken, of het vergeven van *Lucas Tamilau Beſi*, ten zynen laſten, waaragtig was, wegens 't gene, waar van hier vooren van de Perſoon van *Laſa*, alias *Sitewa*, van Werinama, geſprooken is.

Ontrent half ſes, quamen wy voor de Negery Toeloeti, daar wy de dreggen in de grond hebbende laten vallen, ons naar land, en op de baleoe begaven, alwaar alweder by ons quamen de volgende handelaars, om haar Paſſen te vertonen, te weten,

Simon Pati Paros, van Ouw, een Pas van dato 5. October paſſato, en door meergemelde Pl. onderſteld Hoofd ten Comptoire Honimoa onderteekend, waar by hem gepermitteerd wierd, met 13 koppen, van de Negeryen Ouw, en Oclat, naar Hatiahoe te varen, om tegens Kleeden, Sagoe en Padi, te ruylen, voor een halve maand.

Sehapati, Moor van Pelauw, een Pas voor dato 19. October paſſato, door den Onderkoopman en onderſteld Hoofd, ten Comptoire Harocko, *Jooſt van Coſtenobel*, onderteekend, was by hem gelicentieerd met 15 koppen, van die Negery, na Amahey, Sepa, Tamilau, Haja, Toeloeti, en Hatiahoe, te varen, om tegens Lywaden, Sagoe te trocqueren, voor twee maanden, mits in't derwaarts gaan, en van daar te rug keeren, hy gehouden blyft het Comptoir Honimoa aan te doen, zynde in dorſo van deſelve Pas aangetekend, en met deze teikening van den Pl. onderſteld Hoofd, tot Honimoa, *Huybert de Vlieg*, bekragtigd, dat den zelven Anachoda, aldaar op 26. October paſſato was gearriveerd, en den zelven dag weder vertrokken, naar aanteikening van welke Paſſen, dezelve aan de Anachoda's reſtitueerden. Verders treedende tot het onderſoek, wie de gewettigſte en naaſte tot de vacante Orangkaja's plaats van deze Negery was, bevonden wy tot dezelve te zyn twee ſollicitanten, als *Nahoeloea* (hebbende tot dus verre 't gezag in dito Negery waargenomen) en *Maalau*, zynde agter-broeders-kinderen, en, naar nauw onderſoek, wierd het Orangkaja's geſlagt dusdanig bevonden te zyn.

Dat *Sakoena*, der ſupplianten overgroot-vader, eerſte Orangkaja van Toeloeti, gehad had twee Soonen, als den oudſten *Sarikakan*, die geen Orangkaja, maar *Caſiſi*, was geweeſt, en *Nahoeloea*, die zyn Vader in de waardigheid van Orangkaja was gevolgd. Dat *Sarikakan* had gehad twee Soonen, als *Poelano*, den derden, en *Patola*, den vierden Orangkaja, en *Nahocloea*, ook twee Soonen, genaamd *Woto*, en *Lelitoemoe*, die geen Orangkaja's waardigheid had bekleed. *Poelano*, derde Orangkaja, was zonder kinderen geſtorven, en *Patola*, de vierde Orangkaja, had twee Soonen naargelaten, als *Likoe*, vyfde Orangkaja, en *Maalau*, medeſollicitant, *Woto*, had nagelaten een Soon, *Nahoeloea*, medeſollicitant, en *Lelitoemoe* was zonder kinderen geſtorven.

Uyt allen welken dan is blykende, dat de afkomelingen van den oudſten Soon, van *Sakoena*, nu driemaal agter den anderen met die waardigheid zyn begiftigt geworden, daar de tweede Soon *Nahoeloea*, in zyn Perſoon alleen daar mede is vereerd geworden, zonder dat tot nog

toe zyn nakomelingen daar van hebben gegaudeerd ; zo dat wy (onder ſubmiſſie van U Wel Ed. Agtb. veel wyſer oordeel) van gevoelen zyn , dat , volgens 's Lands Wetten, en Coſtuymen, *Naboeloea*, de Soons Soon van den tweden Orangkaja van dezelve naam , tot deze waardigheid de gewettigſte is, boven dien ſpreekt hy redelyk goed Maleyts, zynde de Orangtoeha's, en 't gemeene volk, ook tot hem meeſt geinclineerd, latende voorts deciſie van deze zaak, in alle ſubmiſſie, aan U Wel Ed. Aght. over.

Naar dat wy onderzogt hadden , of geen queſtien , of oneenigheden, onder malkanderen hadden, en die niet gevonden hebbende , begaven wy ons naar boord, met meergemelde *Laſſiapalla*, van *Tehoewa*, latende daar op ook ontbieden den Orangkaja, *Lucas Tamilaubeſi*, van Tamilauw, met het Pl. Hoofd van Toeloeti, genaamd *Naboeloea*, en zyn twede ſtem ; *Hapadican*, met nog eenige Orangtoeha's, nevens den ingezeten van Toeloeti , die , naar zeer ſware wonden van de Leymoeëſen ontfangen te hebben , alleen van zyn Landslieden, doen ter tyd met hem op Leymoe geweeſt zynde, overgebleeven was.

Welke Perſoonen dan alle by malkanderen zynde, vroegen wy hem *Laſſiapala* eerſt af, of hy ten tyde dat de ingeſetenen van Toeloeti op Leymoe vermoord wierden, aldaar niet mede preſent was geweeſt, antwoordde hy van neen, zeggende te dier tyd in zyn Negery Tehoewa verbleeven te zyn.

Waar op dan de hier preſent zynde Toeloetiers dieswegens ondervraagd wordende , waren in 't eerſt zeer aarſelende , om regt uyt te antwoorden, niet anders konnende bemerken , of de zelven moeſten door meergemelde *Laſſiapala*, zeer bevreeſt zyn, en dat zy uyt dien hoofde iet dorſten ietwes ten zynen laſten inbrengen.

Eyndelyk egter verklaarden zy met haar allen geſamentlyk , dat, ten tyde dat zy Toeloetiers door die van Leymoe vermoord wierden, drie perſoonen, als *Laba*, alias *Sihtewa* , van Werinama , en *Leſſiapalla*, met *Maleſi*, beide van Tehoewa , tot haar waren gekomen , met verſoek , dat zy mede wilden naar Leymoe gaan , alzo die van Leymoe met die van Toeloeti aldaar iets te beraadſlagen hadden, en dat de Toeloetiërs, niets quaads denkende, daar op mede gegaan, en zoo ellendig vermoord geworden waren.

Niettegenſtaande deze eenparige getuygeniſſe van vier perſoonen, bleef hy *Laſſiapalla*, egter by de negative hartnekkiglyk perſiſteeren, varieerende als doen in zyn Alibi, want daar hy van te voren gezegt hadde, dat hy in zyn Negery Tehoewa was verbleven, antwoordde hy als nu , dat hy doen ter tyd, met eenige ingezetenen van Toeloeſey, naar Honimoa was geweeſt , om Sagoe te verhandelen.

En wat moeyte wy ook aanwendden, om hem tot bekentenis te doen komen, was 't egter alles vrugteloos, als hartnekkig by zyne ontkentenis volhardende , zeggende zelfs , op afvragen, meergemelde *Laba* , of *Sihtewa* , van Werinama , niet eens te kennen, veel min met hem tot Toeloeti geweeſt te zyn.

Egter alle omſtandigheden en getuygeniſſen wel overweegende , wy (onzes geringen oordeels) niet anders denken , of 't rapport van *Tamilaubeſi* , zo wel aangaande *Leſſiapalla* als *Laba*, alias *Sihtewa*, aan U Wel Ed. Agtb. gedaan, was met de waarheid accordeerende.

Naar verrigting van dit onderſoek, lieten wy 't gewoonelyk Avond-Gebed wederom verrigten , en naar gehouden Avondmaal , ontrent 's avonds ten 10 uuren , wierden op gewoone zeynſchoot de dreggen wederom geligt , krygende wy kort daar na een fraje koelte , die ons by ſtarreligt zo ver voortſette , dat wy,

Dingsdag , den 10. dito , 's morgens ontrent half 4 uuren, ontrent een quartier uurs beooſten de Negery Haja ten anker quamen ; om dat het vlak voor de Negery zeer reevagtig , en bygevolge gevaarlyk te leggen was.

Naar gedaan Morgen-Gebed , begaven wy ons per Orembaay naar de Negery Haja, alwaar alle de Orangkaja's ook verſcheenen zynde , wierd Vergadering belegt , en daar in voor eerſt op de tafel gebragt , het geſchrift, 't geen door die van Tamilau , Toeloeti , en Leymoe , moeſt ondertekend worden , werdende de laatſtgemelde afgevraagd , wat redenen haar gemoveerd hadden , om 't zelve geſchrift, door die van Tamilau op Leymoe gebragt zynde, niet te hebben willen onderteekenen, antwoordden daarop zulks geweigerd te hebben , om dat den inhoude van dien , haar niet ter degen voorgehouden was, en zy derhalven beſchroomd waren iets te ondertekenen, waar van haar de inhoud onbekend was.

Waar op haar nader afgevraagd wierd, of niet iemand van haare nabuuren , en wel ſpeciaal de Radja's van Werinama, en Touw , of wel de Orangkaja van Haja, haar van't ondertekenen van dat geſchrift hadden afgeraden , of wel tot die weigering opgeſtookt, antwoordden

zy

zy neen, zeggende niemand daar aan ſchuldig te zyn, maar dat zy uyt eigen beweeging de onderteekening hadden geweigerd, om dat de inhoud van het geſchrift haar onbekend was, en niet tegenſtaande wy daar op zeer aandrongen, onder verſekering, dat haar daar over niets quaads zoude wedervaren, konden wy egter niet verder komen, als blyvende de Leymoeëſen, by haar gezegde perſiſteeren, en, tot bekragtiging van dit zyn zeggen, verzogt de Orangkaja van Leymoe, dat hem, als nu, den inhoude van voorſz. geſchrift, mogt werden voorgeleeſen, op dat hy den inhoud van dien mogt kundig wezen, zo wierd hem zulks geaccordeerd, en den inhoude van dien, hem in't Maleyts, door den onderſz. *Jan Louis Munniks*, zynde voorgelezen, verklaarde hy, op afvrage, den inhoud van dien wel verſtaan te hebben, en als nu bereid te zyn, 't zelve nevens die van Tamilau, en Toeloeti, geſamentlyk te onderteekenen, welke onderteekening dan door de Hoofden der voorſz. drie Negeryen, met hare tweedens zynde gedaan, gaven daar op, malkanderen in volle Vergadering de hand, tot teeken van toekomende onderlinge vrindſchap, dog de tweede van de Negery Leymoe, genaamd *Seriata*, was een wyl tyds tot 't geeven van de hand ganſch onwillig, egter op ons bevel, 't zy uyt vreeze, of uyt goede mening, gaf hy eyndelyk mede, gelyk de andere, de hand onder malkanderen.

Waar op haar dan wel ernſtelyk, in't algemeen wierd gerecommandeerd, dat geen van hen allen zig weder zoude onderſtaan, zyn nabuurige bondgenooten, met wie zy nu beloofd hadden in vaſte vriendſchap te zullen leven, in eeniger hande manieren te beleedigen, maar dat alle voorgaande vyandſchappen en moorderyen, nu met den dekmantel van vriendſchap en eenigheid bedekt, en daar onder als begraven, in eeuwige vergeetenis moeſten gebragt werden, of dat, zo zy anders deden, dan de E. Comp. (die deszelfs geduld niet al te lange kon laten tergen) d'onſchuldigen, of beleedigden, zoude te hulp komen, en haar aangedaan ongelyk zoodanig wreeken, dat de beleediger zyne nakomelingen daar een eeuwigſmertelyk berouw over zouden hebben, welke vermaning zy alle met dankbaarheid beantwoordden, en beloofden, zig aan geen toekomende beleedigingen meer te zullen ſchuldig maken.

Hier naar renoveerde de Orangkaja van Leymoe, zyn verzoek reeds op Werinama gedaan, dat hem mogt gepermitteerd worden, buyten die van Haja, een Corcor alleen te mogen ſcheppen, zeggende daar toe in ſtaat te zyn, en die Corcor met ontrent 70 man van zyn onderhoorige te zullen bemannen, waar op de Orangkaja van Haja opſtaande, zeide zig, ten dezen opſigte te refereren, aan zyn gezegde op Werinama, en dat hy zulks wel lyden mogt, dog met deze conditie, dat by aldien de Leymoeëſen tot het alleen ſcheppen van een Corcor onmagtig mogten wezen, zy dan met niemand anders, dan alleen met hem, zouden mogen ſcheppen, 't welke door die van Leymoe aangenomen wierd, zeggende, zo dra zy niet in ſtaat bevonden mogten werden, om een Corcor alleen te ſcheppen, zy zig dan gaarne wilden onderwerpen, om in toekomende met Haja te ſcheppen, verklarende de Orangkaja *Titameten*, van Bonoa, dat die van Leymoe, over het koopen van een nieuwe Corcor, met drie Gnadjo's, reeds met hem in onderhandeling waren, naar 't welke gehoord te hebben, wy de Leymoeëſen, en die van Haja, te gemoet voerden, dat wy dit U Wel Ed. Agtb. ſchuldpligtig zouden bekend maaken, en zy vervolgens daar op U Wel Ed. Agtb. hoog-geëerde diſpoſitie konden afwagten.

Hier na lieten de geapprehendeerde Orangtoeha's, en Marinjo, van de Negery Nuniali, verſoek doen, dat zy eens mogten in Vergadering binnen treeden, om eenig verſoek te doen, 't welk haar zynde toegeſtaan, verſcheenen daar op de Orangtoeha's, *Elak Kaſiſi*, *Elak Hatikoe*, *Elak Manoeelekoe*, met den Marinjo, *Maccatita*, zeggende de Orangtoeha's, dat, ten tyde zy van *Nuniali* als gevankelyk wierden weggevoerd, zodanig door vrees en ſchrik bevangen waren geweeſt, dat zy de redenen tot haar onſchuld niet hadden durven openbaren, en dat de Orangkaja *Kakiaſſan*, haar als de oorzaken van de ongereegeldheden in zyn Negery, en van hare quade intentie tegens de E. Comp., hebbende beſchuldigd, zy nu verzogten, het tegendeel in zyn preſentie te mogen aantoonen, dog haar daar op te gemoet gevoerd zynde, dat zulks door haar op Nuniali (als wanneer afgevraagt werdende, of iets tegens den Orangkaja *Kakiaſſan* hadden, van neen tot antwoord hadden gegeeven) moeſt ingebragt zyn, verontſchuldigden zy zig al wederom, op de voorſz. vrees, en ſchrik, en daar mede tot het noodige verhaal komende, zeiden dat:

Eerſtelyk, zy altyd bereid waren geweeſt, om in gevolge van Comps. bevel, haar door den Orangkaja *Kakiaſſan*, bekendgemaakt, van den berg af, zig

metter woon naar de ſtrand te begeven, en dat zy ten dien eynde, ider haar huis reeds aan ſtrand geëxſtrueerd hadden.

Nader bericht der Orangtoe-wa's, van Nuniali, en klagte over hunnen Orang-kaja.

Dat de Orangkaja als hoofd van de Negery, en aan wien Comp^{s}. bevel dien aangaande was bekend gemaakt, en die daarom om zulks te volbrengen, d' eerſte moeſte zyn, tot nog toe aldaar aan ſtrand geen huys geëxſtrueerd had, dat hy Orangkaja, nu vier jaren geleden, zig een geheel half jaar van zyne Negery geabſenteerd, en op Bonoa opgehouden had, en dat alle zyne meubilen als nog op Bonoa voorſz. beruſtende waren.

Dat zy Orangtoeha's al lang in haar aan ſtrand geëxſtrueerde huyſen zouden zyn komen woonen, zo niet des Orangkja's broeder, *Sarotti* (die meer gezag in de Negery voerd, als hy Orangkaja zelf) haar met *Elak Sullatoe* gedreigd hadde, dat in zulken geval zy de Alfoereeſen zouden afroepen, om al de geenen, die aan ſtrand woonden, den hals te breeken.

Dat zelf des Orangkaja's broeder, *Sarotti*, abſoluit gezag in de Negery voerd, en haar dwingt hem te gehoorſamen, ja zelfs zyn broeder, *Kakiaſſan*, heeft willen vermoorden, waarom ook hy, *Kakiaſſan*, na Bonoa gevlugt was.

Dat in de Negery Nuniali 3 Orangkaja's zyn, als *Kakiaſſan*, van wegens de E. Comp^{e}., zyn broeder *Sarotti*, die de Negery regeerd, en *Elak Sullatoe*, die alles voor Radja *Siſioeloe* waar neemd.

Dat hem *Kakiaſſan* zulks alles wel bewuſt zynde, hy egter op Nuniali zyn broeder niet aangeklaagt heeft, alleen maar om hem de principale oorzaak van onluſten, te verſchoonen, en haar Orangtoeha's maar in 't verdriet te helpen.

Dat hy Orangkaja maar een ſchynvriend van de E. Comp. is, en zelfs altyd het afkomen van de Negery aan ſtrand, door zyn broeder *Sarotti*, had doen beletten.

Hier op antwoordde de Orangkaja *Kakiaſſan*, van Nuniali, in volgende maniere.

Eerſtelyk bekend hy het voorgeeven der Orangtoeha's waaragtig te zyn, dat hare huyſen aan ſtrand geëxſtrueerd zyn, maar dat hem onbekend is, of zy van meening geweeſt zyn daar in te komen woonen.

Bekende hy ook nog geen huys voor hem aan ſtrand geexſtrueerd te hebben, maar dat zyn ſlaaven zo lang beſig zyn geweeſt, om de materialen by malkanderen te verſamelen, maar dat hy nu ten eerſten 't zelve opmaken zal.

Bekennende al mede, zes maanden op Bonoa te hebben gewoond, om dat hy wegens de tweeſpalt van zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, in zyn Negery niet zeker was, en dat zyne Meubilen daar tot als nog waren verbleven.

Bekennende al mede, dat *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, d' inwoonders der Negery heeft gedreigd, op dat zy niet aan ſtrand zouden gaan woonen, maar dat hy van 't afkomen der Alfoereeſen niet wiſt, zeggende, dat 't haar Orangtoeha's pligt was, naar hem, en niet naar *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, te luyſteren.

Bekend ook dat *Sarotti* zig meer gezag aanmatigd, als hy, en dat hy *Sarotti*, hem *Kakiaſſan*, ook heeft willen den hals breeken, om 't welk te ontgaan hy na Bonoa was gevlugt.

Ontkennende egter, dat 'er 3 Orangkaja's van Nuniali zyn, maar dat hy zulks alleen, en van de E. Compagnie aangeſteld is, maar zegt egter, dat zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, hem in alles dwarsboomden, veel meer aanhang, en daar door grooter gezag hebbende, als hy.

Bekend ook dat *Sarotti* een groote opſtooker van al het quaad is, maar dat hy op Nuniali daar op niet gedagt, en by gevolge vergeten heeft over hem te klagen, zeggende, dat hy der Orangtoeha's verdriet niet en zoekt, maar alleen wil, dat zy hem als Orangkaja zullen erkennen, en Comp^{s}. beveelen opvolgen.

Seggende noyt te hebben belet, dat d' inwoonders van Nuniali aan ſtrand quamen wonen, maar dat hy alzo hem niemand wilde volgen, niet alleen aldaar konde huishouden.

Welke verdeediging van den Orangkaja *Kakiaſſan* zynde aangehoord, en daar uyt bevonden, dat hy zelfs wel een der voornaamſte oorſaken der aldaar gereeſen onluſten is, met zyn broeder *Sarotti*, d' eenigſte opſtooker, de hand boven 't hoofd te houden, en zyn ſchelmſtukken te verſwygen, ja genoegſaam zyn geſag aan hem over te geven, wierd hem afgevraagd, waarom hy zo ſtout hadde geweeſt, de voorſz. Orangtoeha's, als voorname belhamels aan te klagen, daar dezelve alleen onder de magt van zyn broeder *Sarotti* ſtonden, en hy zelfs *Sarotti* hadde verſchoond, en niet aangeklaagd, daar en boven nog hy zig zelfs van zyn Negery ging abſenteeren, en zyn goederen elders overbrengen, antwoorde hy, dat hy de Orangtoeha's had aangeklaagd, om dat zy meer hoorden na zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, als naar hem zelfs, dat hy *Sarotti* vergeeten had aan te klagen, en dat deeze Orangtoeha's zoo wel,

wel, als hy, hare goederen vervoert, en op Lakaela hadden gebragt.

Hier op zeggen d'Orangtoeha's zulks waar te zyn, en daar in haar Orangkaja's voorbeeld gevolgd te hebben, doen hy zyn goederen naar Bonoa vervoerde, en daar zelfs ging wonen, maar dat op de wederkomſt van den Orangkaja, zy haar goederen ook van Lakaela hadden van daan gebragt, niettegenſtaande de goederen van den Orangkaja nog op Bonoa verbleven waren, verſoekende zy derhalven, dat zy met de Corcor van Liſſabatta weder mogten na huys keeren, als vermeenende genoegſaam te blyken, dat zy onſchuldig waren, en al het quaad van den Orangkaja zelfs, en zyn broeder *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, herkomende was.

Hier op antwoordden wy, dat wy niet bevoegd waren haar te ontſlaan, en dat zy derhalven ider apart zouden verblyven op de Corcorren, daar zy op beſcheiden waren, tot in Amboina gekomen zynde, zy zig voor U Wel Ed. Agtb. tegens haren Orangkaja konden verantwoorden, als wanneer U Wel Ed. Agtb. niet naarlaten zoude, naar onderzoek van de zaak, de ontſchuldigen te ontſlaan, en de ſchuldigen te ſtraffen, 't welk zy in dank hebbende aangenomen, ieder weer naar zyn Corcor wierd belaſt te brengen.

Dog ondertuſſchen de Marinjo *Macatita* mede afgevraagd zynde, wat hy tot zyn verontſchldiging in te brengen had, bekend zyn oom, *Elak Macatita*, te hebben aangeſtooten, om in des Orangkaja's *Kakiaſſans* zeggen niet toe te ſtemmen, alzo hy wel wiſt, dat de Orangkaja aan de E. Compe. veel beloofde, en niets effectueerde, dat hy daarom zyn oom ried, zulks niet toe te ſtemmen, om dat naderhand, dezelve beloften niet volbragt werdende, hy by de E. Compe. als ſchuldig zoude ſtaan, daar hy dog niets konde uytwerken, alzo alles van den Orangkaja *Kakiaſſan*, zyn broeder, *Sarotti*, en *Elak Sullatoe*, afhangende was, doende ook zodanigen verſoek, als de Orangtoewa's, en werdende ook door ons op even dezelve manier beantwoord.

Verders naar andere verſchillen vernoomen, en geen gevonden zynde, nam de Vergadering een eynde, en wierd het hier voren gementioneerde van 't ondertekende geſchrift, den Pl. Geſagvoerder, in de Negery Toeloeti, genaamd *Naboeloea*, inhandigd, komende voords daar op by ons, *Françiſco Sarimetia*, van Oelat, vertonende zyn Pas, van dato 6. October, waar by hem, met 12 koppen, van Oelat, gepermitteerd wierd, naar Toeloeti, Tehoewa, en Leymoe, te varen, om voor Kleeden Sagoe te trocqueeren, voor anderhalve maand tyd, zynde dito Pas door den onder-koopman, en Pl. Subaltern hoofd, tot Honimoa, *H. de Vlieg*, geteekend.

Hier op namen wy affcheid van den Orangkaja van Haja, die op zyn verſoek gepermitteerd wierd, met zyne Corcor maar t' huys te blyven; en begaven ons naar boord, latende op gewoone zein-ſchoot, ontrent 10 uuren, voor de middag, de dreggen weder ligten, en ſchepten tot 's agtermiddags, ten twee uuren, als wanneer voor de Negery Touw, ten anker quamen, om naarvolgende ons te voren reeds bekend gemaakte queſtie, in Loco te onderzoeken.

Op de Baleoe gekomen zynde, inſtitueerde de Orangkaja van Sepa zyn klagten, in naarvolgende manieren; voor eerſt zeyde hy, dat de Negery Touw, terwyl dezelve nog by Latoehoewaloy was gelegen, altyd met voorſz. *Latoehoewaloy* te zamen had geſchept, en naderhand dezelve Negery Touw herwaards zynde getranſporteerd, die van Tamilau, Sepa, Touw, en Toeloeti, te ſamen een Corcor hadden geſchept, 't welk ook van allen geconfirmeerd wierd, maar dat de Corcor van Tamilau verleden jaar reeds oud, en onbruikbaar zynde, de Orangkaja van Tamilau met hem hadde beraadſlaagd, en naderhand over een gekomen waren, om een nieuwe Corcor te maken, dat zy ten dien eynde een Timmerman van Elipapoeteh hebbende gehaald, met den zelven overeen gekomen waren, dat hy een nieuwe Corcor zoude maken, voor 180 Ryxd., dog dat de Radja van Touw, zulks hebbende verſtaan, de Orangtoeha's van Sepa tegens hem Orangkaja had opgeſtookt, en zy te zamen den voorſz. Timmerman van Elipapoeteh hadden weten te bewegen, dat hy de nieuwe Corcor voor *Tamilau*, en hem *Sepa*, niet onder handen nam, halende hy Radja *Touw*, met de Orangtoeha's van Sepa, een ander timmerman van Amahey, en den zelven een nieuwe Corcor aanbeſteedende, zynde dezelve, waar mede nu Radja *Touw* dit jaar geſchept heeft.

Dat de tyd der te doene Hongi naderende, de Orangkaja van Tamilau, zig van een nieuwe Corcor gefruſtreerd vindende, zyn oude, zo veel hem mogelyk was, had moeten verhelpen, om in ſtaat te zyn, nog dit jaar met dezelve in zee te komen, en hy op de tyd tot ſcheppen beſtemd, de Negeryen, die met *Tamilau* moeſten ſcheppen, de weet hebbende laten doen, om de Cor-

cor

cor te komen helpen bemannen, was de Radja van Touw daar toe weigerig geweeſt, en niet vernoegd met zulks zelve te weigeren, had hy de Orangtocha's van Sepa mede teegens hem klager opgeſtookt, om met Radja *Touw* alleen te ſcheppen, zo dat dit jaar zyn Orangtocha's, met de helft der Sepaneeſen, die ſcheppen moeſten op de Corcor, by Radja *Touw*, en hy Orangkaja, met d'andere helft, gelyk hy van ouds gewoon was, met die van Toeloeti, op de Corcor van Tamilau, was overgegaan.

Dat ook de Radja van Touw zyne Orangtocha's, en die wederom het gemeene volk zodanig teegens hem opſtookten, dat hy in zyn Negery niets te zeggen had, en dat, als 'er eenige Comps. brieven aldaar quamen, om voort te beſtellen, hy niet magtig was een man te konnen krygen, om zulks te laten verrigten, weshalven hy Orangkaja genootzaakt was, om egter Comps. dienſt niet te verſuymen, zyn eygen Soon daar mede weg te zenden.

Alle 't welke door den Orangkaja van Tamilau (als zulks zeggende zeer wel te weten) geconfirmeerd wierd. De Radja van de Negery Touw hier op gehoord, en belaſt zynde zyn verdediging daar tegens in te brengen, antwoord eerſtelyk, dat hy Radja Touw met den Orangkaja van Sepa overeenkomen was, om te ſamen een Corcor te ſcheppen, en dat ingevolge van dien, een Timmerman van Amahey, hadden beſprooken, die deze nieuwe Corcor hadde opgemaakt, dog hy Radja Touw, aanſtonds van het tegendeel overtuygd zynde, veranderde wederom dusdanig, zeggende, dat de Orangtoeha's van de Negery Sepa die Corcor hadden aanbeſteed, en hem verzogt met haar t'zamen te ſcheppen, 't geen hy opgevolgd hebbende, ook met die nieuwe Corcor met de helft der Sepaneeſen was in zee gegaan, ontkennende egter zeer ſterk, ooyt de Orangtocha's van Sepa, tegens haar Orangkaja opgeſtookt te hebben, niet tegenſtaande 't zelve hem door de Orangkajacs van Tamilau, en Sepa, opgeſtreden wierd.

Waar op hy dan gevraagd zynde, wie hem authoriteit had gegeven, en wat redenen hem hadden gemoveerd, om zig van Tamilau, en Toeloeti, te ſepareeren, daar hy van te vooren altyd gewoon was geweeſt, met dezelve, en Sepa, te zamen een Corcor te ſcheppen, en waarom hy met de Orangtoeha's van Sepa, in tegenwil van haar Orangkaja, als nu alleen hadde geſchept. Hy tragte zig daar ontrent met veel frivole en leugenagtige voorgevens te behelpen, tot beſluit zeggende, dat hy in toekomende bereid was (zo als altyd gewoon was geweeſt) met Tamilau, Sepa, en Toeloeti, te zamen te ſcheppen.

De Orangtoeha's van Sepa hier op ook zullende gehoord werden, quam eene *Samalatoe* Orangtocha van Sepa voor den dag, zullende zyn verantwoording hier ontrent doen.

Voor eerſt beveſtigde hy al mede 't eerſte zeggen van Radja *Touw*, dat zyn Orangkaja met den voorſz. Radja *Touw* was overeen gekomen, te zamen, buyten die van Tamilau, en Toeloeti, een Corcor te ſcheppen, en dat zy daarom die nieuwe Corcor hebben laten maken, en met den Radja van *Touw* 't zamen geſchept zyn, alſchoon haar Orangkaja op de Corcor van Tamilau was overgegaan, dog hem d'onwaarheid van dien zynde voorgeſteld, was deze gaſt zo uytermaten aſſurant, dat hy zyn eygen Orangkaja eerſt, en daar na den Orangkaja van Tamilau, die tegens hem getuigde, in volle Vergadering voor ſchelmen uytſchold, 't welk hem belaſt zynde waar te maken, verdrayde deſelve aanſtons zyne woorden zeggende zulks niet gezegt te hebben, dog alle de Orangkaja's hier preſent, verklarende eenpariglyk, 't zelve zeer wel gehoord en verſtaan te hebben, viel hy door de mat, met zulke aſſurantie, egter, van daar over 't minſte leetwezen niet te toonen, en zelfs niet alleen zig tegens zyn Orangkaja, maar ook tegen ons, en alle d'inlandſe hoofden, zeer onbeſchaamd toonende, en niet tegenſtaande wy hem verſcheide malen verbooden, liet hy egter niet na in zyn onbeſchaamdheid voort te varen, even als van te vooren; weshalven om den ſelven hoogmoed van zo een gaſt, wat in te teugelen, met eenparig advys van ons, en alle d'inlandſe hoofden (die verklaarden, zulke ſtoute ſcheldwoorden van een Orangtocha, tegens zyn eygen Orangkaja, onverdragelyk te zyn) beſlooten wierd, hem ter zake voorſz. met een groene tak van een Clappusboom, voor de Balcoe te doen laarſen, gelyk ook aanſtonds effect ſorteerde, en naar dat hy 25 à 30 ſlagen, ontfangen had, wierd hy los gelaten, en belaſt deze Vergadering in 't generaal, en de beledigde Orangkajen van Sepa, en Tamilau, ider in 't byzonder om vergiffenis te bidden, gelyk hy ook vervolgens, hoewel als halfgedwongen, deed.

Uyt alle deze debatten genoegſaam blykende, dat de Radja van Touw, ten dezen opſigte, zo niet geheel ſchuldig,

ten

ten minſten vry ſuſpect was, zeiden wy hem, dat wy van dit gepaſſeerde aan U Wel Ed. Agtb. rapport zouden doen, en dat hy ſtaat konde maken, zyn verdeediging, tegens de ten zynen laſten ingebragte beſchuldigingen gereed te hebben, om zig dienaangaande voor U Wel Ed. Agtb. te verantwoorden.

Hier geen verſchillen meer vindende, begaven wy ons weder naar boord, werdende ontrent half vier uuren op ordinaire zeinſchoot de dreggen weder geligt, en voortgeſchept tot 's avonds ontrent agt uuren, als wanneer wy aan de ſtrand van Hatoemali ten anker quamen, en 't gewoone Avond-Gebed lieten verrigten.

Woensdag, den 11. dito, 's morgens voor vier uuren ligten wy wederom de dreggen, en voortſcheppende, quamen ontrent agt uuren voor de Negery Tamilau ten anker, alwaar wy ons aan land begaven, daar wy door den Orangkaja *Lucas Tamilaubeſi*, met zyn huisvrouw en dogter, verwelkomt wierden. Vervolgens begaven wy ons naar de baleoe, alwaar de derde ſtem van deze Negery, genaamd *Baykole*, afgevraagd wierd, van wien hy verſtaan had de moord aan *Toeharoe*, van *Tamilau* gepleegd, die daar op antwoordde, dat, zo dra hy de moord in de Negery hadde verſtaan, hy ſig naar Saparoea hadde begeeven, en zulks aan 't onderſteld hoofd aldaar, S^r. *de Vlieg*, had bekend gemaakt, en dat hy doen ter tyd niet beeter had geweeten, of de Alfoereeſen van Noewolo hadden zulks gedaan, maar dat hy, naderhand wederkoomende, van ooggetuygen verſtaan had, dat het door een Sepanees, genaamd *Taroena*, was verrigt geworden.

Dat zyn berigt wegens de 250 Noewolers, die nog meer hoofden zouden tragten te halen, daar uyt voortquam, dat de Orangkaja van Sepa hem verhaald had, dat Radja *Touw*, met de Sepaneeſe Orangtocha's, *Samalatoe*, *Pathola*, en *Tehoeloea*, naar Noewolo hadden geweeſt, en met die Orangtocha's beraadſlaagd, zo dat zy daar uyt preſumeerden, en 't gerugt liep, dat die van Noewolo wilden afkomen om koppen van die van Tamilau te halen.

Dat de ſlaaf, in zyn berigt vermeld, door die 4 perſonen, die met die van Noewolo hadden beraadſlaagd, van die Alfoereſen was vereerd geworden, en dat de Orangtocha *Samalatoe* die onder zig had gehouden, dog dat in 't rapport ſtaat, dat die ſlaaf om voorſz. moord, aan *Toeharoe* gepleegd, te verſwygen, door de Noewolers aan die van Sepa en Tamilau zoude gegeven zyn, zegt hy, dat zulks qualyk van hem verſtaan is.

En wegens het bewuſte vrouwmenſch *Waccahoea*, zeide hy, dat zyn Orangkaja, en die van Sepa, als die ſaak grondig bekend zynde, daar van veel nader opening zouden geven.

Daar op werd goedgevonden, de voorſz. Sepaneeſe Orangtocha's, met *Taroena*, herwaards te haalen, van de Corcor Touw, daar dezelve op beſcheiden waren, werdende de Orembaay met twee ſoldaten derwaards gezonden, die op haar te rugkomſt mede bragten, de Orangtocha's *Samalatoe* en *Tehoeloa*, rapporteerende, dat *Patola* op Sepa, en *Taroena*, niet op de Corcor te vinden was.

De Radja van Touw, gevraagd zynde, waar de voorſz. *Taroena* was, antwoordde, den zelven op de Corcor te moeten weſen, weshalven de voorſz. militairen nogmaals derwaards geſonden wierden, met den Radja van Touw, en Orangkaja van Sepa, om den zelven *Taroena* aan te wyſen, dog quamen ſonder den zelven gevonden te hebben, weder vrugteloos te rug.

Vorders treedende tot behoorlyk onderzoek van de moord, aan meergemelde *Toeharoe* gepleegd, quam voor eerſt een inlander van Tamilau, genaamd *Oekalo*, verhalende, dat hy, nu een maand geleeden, met den zelven *Toeharoe*, zynde gegaan wat beooſten de Negery, om Canari te plukken, hy *Oekalo* boven op de boom was geklommen, blyvende *Toeharoe* beneden ſtaan, dat terwyl hy *Oekalo*, beſig was met Canari te plukken, een troep van wel 20 menſchen daar is gekomen, die den zelven *Toeharoe* om 't leven hebben gebragt, 't welk hy *Oekalo* ziende, haar vroeg, waarom zy zyn maat vermoordden, waar op hy *Taroeno*, zynde die geene, die de moord gedaan had, hem antwoordde, door Radja Touw, en de Orangtocha's van Sepa, daar toe uytgeſonden te zyn, om dat die van Tamilauw het vrouwmenſch *Waccahoea* van haar Negery na Separoewa hadden gevoerd, en dat daar op *Taroena* het hoofd van 't lighaam hebbende gekapt, met zyn gezelſchap daar mede was weg gegaan, laatende de romp onder de Canari-boom leggen.

Oekalo daar op gevraagd zynde, waarom dezelve perſoonen, die *Toeharoe* vermoord hadden, hem 't zelve lot niet hadden gegeeven, antwoord, dat hy boven in de Canari-boom zynde, zy hem niet konden bereiken, en dat hy naar gedane moord aan zyn maat, met alle magt ſchreeuwde, dat de ingezeetenen van Touw, en Sepa, een Tamilauwer hadden vermoord, 't welk eenige Tamilauwers hoorende, daar op waren aangekomen, als wanneer hy eerſt van de

boom was afgeklommen, en dat ceven voor de aankomſt zyner maats, de voorſz. moordenaars, geweeken waren.

Gevraagd zynde, of 't zelve lighaam van *Toeharoe* niet begraven is, zegt neen, maar dat 't zelve tegens den avond, door de Tamilauwers, ter plaatſe daar de moord geſchied was, op een hooge degodego is neergelegt, alwaar 't zelve als nog zoude beruſten.

De Lyken der verſlagene door Alfoereeſen, werden door de Cerammers noit begraven.

De Orangkaja van Tamilauw gevraagd zynde, waarom dezelve romp van *Toeharoe*, niet heeft laten begraven, zegt, om dat zulks haar manier niet mede brengt, en als imand door d' Alfoereeſen wierd vermoord, zy deszelfs lighaam noyt begraven, maar ter plaatſe daar de doodſlag gedaan is, onder de bloote lugt, op een degodego leggen, en dat zulks van oude tyden, hier onder haar gebruykelyk is geweeſt.

Oekalo verders nog afgevraagt werdende, of hy van de voorſz. moordenaars niemant meer hadde gekend, als meergemelden *Taroena*, zegt neen, om dat hy boven op de Canari-boom zynde, en de moordenaars daar onder, daar van niemant beſcheidentlyk heeft konnen kennen.

Dog daar op gevraagd werdende, hoedanig hy dan den Sepanees *Taroena*, had konnen kennen, zegt den zelven, in 't byzonder zeer wel te hebben konnen kennen, als hebbende maar een, te weten de regterhand, en dat hy *Taroena*, zonder linkerhand is ter wereld gekomen, en uyt dien hoofde zeer wel te weten, dat hy, die de moord gedaan, met hem *Oekalo*, geſprooken, en het hoofd weggedragen heeft, *Taroena*, en niemand anders was geweeſt.

Naar examinatie van dezen *Oekalo*, quam nog voor den dag een Sepanees, genaamd *Maroeka*, die verklaard, dat hy nu over een maand, in de Negery Sepa, *Taroena* (als den zelven wel kennende) gezien heeft, dragende een verſch afgekapt, en nog bloedig hoofd, in zyn hand.

Waar na wederom alle mogelyke middelen in 't werk wierden geſtelt, om door de Negery te laten ſoecken, om hem *Taroena*, in handen te krygen, dog niet tegenſtaande alle aangewende devoiren, was zulks alles vrugteloos.

Daar op verſcheen de Orangkaja van Sepa, met deszelfs Soon *Oepolene*, en zyn tweede ſtem, *Koeymo*, nevens de Sepaneeſen, *Maroeka*, en *Kakiariauw*, met haaar vyven, eenpariglyk verklarende, dat ten tyde meergemelde *Taroena*, voorſz. *Toeharoe* had vermoord, de Sepaneeſen die op de Corcor van Touw beſcheiden zyn, met het zelve hoofd by die nieuwe Corcor, de geheele nagt door hebben gelego-gelego't, en getsjakalild, dat daar ook by zyn geweeſt, en door haar getuygen, met eigen oogen geſien zyn, de Radja van Touw, met de Sepaneeſe Orangtoeha's, *Samalatoe*, *Patola*, en *Tehoeloea*, die zy ook verklaren mede getsjakalid, en 's morgens daar na, gezamentlyk die nieuwe Corcor van de wal gehaald te hebben, en dat daar mede naar Touw zyn geſchept.

De alhier preſent zynde Radja van Touw, en Orangtoeha's *Samalatoe*, en *Tehoeloa*, deze beſchuldiging ten haren laſten aangehoord hebbende, en haar verdeediging daar op afgevorderd zynde, ontkennen alles, niet tegenſtaande het door de declaranten in haar preſentie wierd ſtaande gehouden, zeggende Radja Touw, alleenlyk met zyn onderhoorigen, doen ter tyd op Sepa geweeſt te zyn, om de nieuwe Corcor af te halen, maar van geen moord door *Taroena* gepleegd, of van geen lego-lego, of tsjakalillen, te weeten.

Samalatoe verders gevraagt zynde, wat hy met Radja Touw, en d'Orangtoeha's van Sepa, *Patola*, en *Tehoeloa*, naar Noewolo hadde gedaan, en wat raadspleeging hy aldaar met dezelve Alfoereeſen gehouden had, ontkend zulks, zeggende nergens van te weeten.

En op afvrage, hoedanig hy dan aan die ſlaaf was gekoomen, die van de Noewolers aan hem was gegeven, zegt, dat hy alleen op Noewolo is geweeſt, en aldaar van de Alfoereeſen een Slaaf, genaamd *Toeal*, gekogt te hebben, voor een Gong van drie ſpannen, en dat hy, met de Corcor van Touw op Ambon geweeſt zynde, dezelve ſlaaf Toeal verceerd had, aan *Haſſan Soeleiman*, van Hila, om dat zyn *Samalatoes* broeder, by hem *Haſſan Soeleiman* als Moerid woond.

De Orangtoeha *Tehoeloa*, zegt ook van geen beraadſlaging met die van Noewolo, te weeten, en ook daar niet geweeſt te zyn. Radja Touw ontkend 't zelve van gelyken, en wegens de ſlaaf, zegt hy, van *Samalatoe* gehoord te hebben, dat hy die gekogt had voor een Gong van drie ſpannen.

Hier naar doen de Orangkaja's van Sepa en Tamilau het volgende relaas. Als dat ten tyde als de Koopman *Knipping*, als Subaltern hoofd op *Honimoa* lag, een Chriſten inlander van de Negery Nollot, genaamd *Laſſiata*, die zyn vrouw nog in 't leven was, met een andere getroude vrouw van dezelve Negery, genaamd *Waccahoea*, vleeſchelyke gemeenſchap hebbende gehouden, hy naderhand op een clandeſtine wyſe, met het zelve vrouwmenſch *Waccahoea*, en zyn Suſter *Wacca*, zynde nog kleyn,

naar

naar de kuſt van Ceram is gevaren, alwaar aangekomen zynde, die van Sepa, als *Samalatoe*, *Patola*, en *Tehoeloa*, met den Radja van Touw, dezelve perſoonen hebben aangehouden, en in de boven-Negery van Sepa, genaamd Soewalaroe (daar voorſz. Orangtocha's woonden) gebragt, dat naderhand, op voorſtelling van dezelve drie Orangtocha's, en Radja *Touw*, dezelve *Lasſiata*, met zyn Suſter *Wacca*, waren vermoord geworden, en daar op de voorſz. *Waccahoea*, by Radja *Touw* had gewoond, en wanneer een ſoldaat van Saparoewa, *Roelof Chriſtiaanſz.* genaamd, op Touw was, zy *Waccahoea* ten huyſe van Radja *Touw*, zelfs Pinang had moeten preſenteeren, dat voorſz. Radja *Touw*, met geweld dezelve *Waccahoea* had willen perſuadeeren met hem te trouwen; dog 't geen ons door d'inlandſe lieden gezegt wierd, daar door zoo veel verſtaan te worden, als 't met hem te houden, en vleeſſchelyke converſatie te pleegen, dog dat zy *Waccahoea*, om reeden hy Radja *Touw* een Moor, en zy een Chriſten vrouw, was, altyd geweigerd was geworden.

Dat naderhand nu eenigen tyd geleeden, de nu geweſen Koopman *Mol*, hem *Lucas Tamilauhesſi*, had laten roepen, en bevolen dezelve *Waccahoea*, met alle mogelyke vlyt op te ſoeken, en op *Saparoewa* te brengen, dat hy 't zelve bevel agtervolgende, haar *Waccahoea*, in de Negery *Soewalaroe*, ten huyſe van den Orangtocha *Samalatoe* gevonden, en haar op *Saparoewa* gebragt had.

Radja *Touw*, *Samalatoe*, en *Tehoeloa*, hier op gehoord zynde, doen wederom niet anders als ontkennen, zeggende, zelfs *Waccahoea*, *Lasſiata*, nog *Wacca*, noyt gekend nog gezien te hebben, dog naderhand Radja *Touw* een weinig veranderende, bekend eindelyk, *Waccahoea* gekend te hebben, voorts al het andere negerende.

Samalatoe daar op afgevraagd zynde, hoe mogelyk was, dat hy *Waccahoea* niet zoude gekend hebben, en hem niets van deze zaak zoude bewuſt zyn, daar zy zelfs door den Orangkaja van Tamilau in zyn huys gevonden was, bleef al even hartnekkig, en nietteegenſtaande op gifteren ontfangen correctie, daar hy zekerlyk het gevoelen van moeſt hebben, bleef hy aſſurant by zyn zeggen van niets van deze zaak te weten.

Dog alzo tegens den Radja *Touw*, en d'Orangtocha's *Samalatoe*, en *Tehoeloa*, hier preſent (zo geen volkomen bewyſen, ten minſten zeer pregnante inditien leggen) van moorden gepleegd, of wel daar in toegeſtemd, en zulks bevolen te hebben, wierd goedgevonden de zelve drie perſoonen mede te nemen, en tot U Wel Ed. Agtb. over te brengen, op dat op Amboina de zaak nader mogt werden onderzogt, ende de ſchuldige haar behoorlyke ſtraf mogten erlangen, werdende dezelve dusdanig verdeeld, als Radja *Touw* op de Corcor van Larike.

Tehoeloa op de Corcor van Waccaſihoe, en

Samalatoe, op die van Tomoewara.

Werdende op de Corcorre van Touw, die nog tot Sepa moeſt mede ſcheppen, alzo de helft Sepaneeſen daar op waren, in plaats van Radja *Touw*, tot hoofd geſteld de tweede ſtem van Sepa, genaamd *Koeinio*, om dat de Orangkaja van Sepa zich daar toe ongeneegen toonde, zeggende met die nieuwe Corcor, die zyn wederſpannige Orangtocha's met Radja *Touw* hadden laten maken, niet te doen te willen hebben.

Werdende verders al de Sepaneeſen, die op de Corcor van Touw en Tamilauw beſcheiden waren, boven op de Baleoe geroepen, en haar met ernſtige woorden haar pligt voor gehouden, als dat zy zig van de wederſpannige Orangtocha's zouden aftrekken, en na haar Orangkaja als haar wettig hoofd, in alles, 't geen de billikheid, en den dienſt der E. Compe. mede bragt, zouden luiſteren, of dat anders de E. Compe. zoude genootſaakt zyn, haar als rebellen aan te zien, en als zodanige haar verdiende ſtraffe doen ontfangen, 't welk zy in preſentie van haren Orangkaja met dankbaarheid aangenoomen, en beloofd hebbende, hem als haar wettig hoofd, in alles te gehoorſamen, wierden zy weder gedimitteerd.

Hier op verzogt de Orangkaja van Tamilau, dat nu met de Hongi tot hier aan zyn Negery geavanceerd zynde, hem mogt gepermitteerd worden, met zyn Corcor nu t'huys te blyven, en van 't verder volgen geexcuſeerd te mogen zyn, zeggende ook reeds veel zieken op zyn Corcor te zyn, welk verſoek (als ons geen redenen ter contrarie voorkomende) hem Orangkaja wierd ingewilligd.

Naar afvrage, of alhier andere queſtien of oneenigheden onder malkanderen, of met haar naburen, waren, van neen, tot antwoord gekregen hebbende, maakten wy ons gereed om weder naar boord te gaan, als wanneer wy ondertuſſchen verſtonden, dat de Orangkaja van Sepa, die tot dus verre met de Corcor van Tamilau had geſchept, van meening was op de Corcor van Abobo over te gaan, die hem tot aan zyn Negery zoude brengen, wierd naar gedaane beraadſlaging den Pati van Abobo, met den Orangkaja van Sepa ge-

roepen, en haar gelaſt, dat zy maar aanſtonds de dreggen zouden ligten, en voor uyt ſcheppen tot aan de Negery Sepa, als wanneer hy Orangkaja Sepa aanſtonds naar zyn Negery zoude moeten gaan, en met een zoet lyntje de Orangtocha's verſoeken, dat zy met hem per Orembaay wilden aan ons boord komen, om ons tot een eerbewyſing alhier te verwelkomen, om dat wy door dat middel den nog preſent zynde Orangtocha *Patola* mogten in handen krygen, met verder bevel, dat, zo 't hem mogelyk was, en hy *Tarocna* in de Negery mogt vinden, den zelven mede tot ons zoude brengen, 't welk zy aangenomen hebbende, ligteden inmediatelyk daar na haar dreggen, en vertrokken voor uyt.

Een weinigje daar na de Orangkaja *Lucas Tamilaubeſi*, van ons affcheid genomen hebbende, en eens rond gedronken zynde, begaven wy ons ook naar boord, ligtende ontrent twaalf uuren, op gewoone zeinſchoot, de dreggen, en voortſcheppende, quamen ontrent drie uuren voor de Negery Sepa, als wanneer per Orembaay van Sepa aan boord quamen, de Pati van Abobo, met de Orangkaja van Sepa, en eenige Sepaneeſe Orangtocha's, rapporteerende ons de Pati van Abobo, dat hy met den Orangkaja van Sepa in die Negery zynde aangekomen, de Orangkaja ten eynde als voormeld, zyn Orangtocha's had doen vergaderen, die alle gekomen waren, behalven *Patola*, dat de Orangkaja daar op naar hem hebbende gevraagd, niemand geweeten had, werwaards hy geweeken was, en dat zy niet alleen hem niet t'huys, maar ook zyn huys geheel ledig hadden gevonden, niet tegenſtaande hy op de middag nog in de Negery was geſien geworden, dat hy ook den meergemelten *Taroena* niet had konnen vinden, en in de Negery niet van hem gehoord was, dog wiſten ook de Orangtocha's van Sepa ons te verhalen, dat, terwyl wy op Touw ten anker hadden gelegen, eens twee, en naderhand nog drie Sepaneeſen, van daar in haar Negery waren aangekomen, zo dat wy niet buyten reden giſten, dat *Patola* van deze aangekomen Sepaneeſen moeſt gewaarſchouwd, en daar op weg geweeken zyn; dog op onderſoek aan dezelve Orangtocha's, wat de voorſz. afgeſondene van Touw in de Negery Sepa hadden komen zeggen, antwoordden de Orangtocha's niet anders, als onze komſt tot daar toe in de Negery Sepa bekend gemaakt te hebben, zo dat deze poging al mede vrugteloos zynde, wy den Orangkaja van Sepa ernſtelyk belaſten, dat hy alle mogelyke vlyt moeſt aanwenden, om den zelven *Patola* en *Taroena* in handen te krygen, en dan aan de E. Comp. in handen te leveren, 't welk hy beloofd hebbende, en met zyn mede gekomene Orangtocha's eens rond gedronken hebbende, nam hy affcheid, en wierd naar land gelicentieerd.

Vervolgende wy ondertuſſchen onzen weg, tot dat des avonds ontrent 8 uuren voor de Negery Amahey de dreggen in de grond lieten vallen, en aanſtonds daar na het gewoonelyke Avond-Gebed doen, voorts ſagen wy by het ligt van Loobe-Loobe's, aan ſtrand ſtaan een Compagnie inlanders, met ſchild en ſwaard gewapend, die met tsjakalillen, en 't ſwajen van hun vaandel, als tot eerbewyſing, ons verwelkomden.

Ontrent 9 uuren quamen aan boord de Orangkaja's van Amahey, Makariki, en Soahoko (zynde de meeſte, van Amahey naar Honimoa) ons tot hier toe verwelkomen, dewelke aangezegt wierd, dat zy tegens 's anderendaags 's morgens ten half agten zouden maaken, dat haar onderhoorige by de baleoe alle preſent waren, alzo op dat uur door ons Vergadering zoude gehouden werden, 't welk zy aangenomen en eenige ſoopjes gedronken hebbende, wederom naar land vertrokken.

Agtervolgens het op giſteren in dezen genoteerde, begaven wy ons, naar gedane Morgen-Gebed, ontrent zeven uuren naar land, en naar de baleoe van de Negery Amahey, om vergaderinge te houden, alwaar alle de inlandſche leden ook verſcheenen zynde, wierden de Orangkajen van Amahey, Soahoko, en Makariki, eerſtelyk afgevraagd, wat de eygentlyke reeden was geweeſt, dat zy dit jaar met haar Corcor niet hadden gevolgd; gaven daar op ten antwoord, dat U Wel Ed. Agtb., op Honimoa zynde, haar Orangkaja's had laten roepen, en dat zy aldaar gekomen, de reden daar van reeds gezegt, en over haar nalatigheid in een boete waren gecondemneerd geworden.

Naar afvrage hoedanig als nu die van Soahoko leefden, gaven zy al mede tot antwoord, die vraag reeds ten tyde voorſz. mede door U Wel Ed. Agtb. gedaan, en door haar Orangkajen beantwoord te zyn.

Weshalven (naar onderſoek ook geene andere verſchillen hebbende gevonden) hier niets te doen hebbende, naar dat de inlandſche Hoofden eens rond hadden gedronken, namen wy van hier affcheid, en begaven ons naar boord, werdende door de Comps. gewapende inlanders, die mede aan de baleoe was gekomen, tot aan de ſtrand uytgeleid,

en

en nogmaals met het tsjakalillen als ſwajen van 't vaandel vereerd, en behouden reyſe gewenſcht. Daar op ligten wy, zynde het ontrent half negen uuren, aanſtonds de dreggen, en vervorderden onzen weg naar het eyland Noeſſalaoet, ſcheppende langs de wal van Hatoewana heen, tot dat wy eyndelyk, na eenigſammelen, des avonds ontrent agt uuren aldaar quamen te arriveeren, werdende door den Sergeant Commandant alhier, *Samuel Jacobſz.*, verwelkomt, die op afvrage, of geenige Papieren van U Wel Ed. Agtb. hadde ontfangen, om aan ons te overhandigen, ons berigtte, dat U Wel Ed. Agtb. op zyn Ed. aanweeſen tot Noeſſalaoet hem Sergant hadde belaſt, ons op onze aankomſt alhier te zeggen, dat wy onzen weg naar 't Eyland Honimoa zouden vervolgen, alwaar wy U Wel Ed. Agtbaarheids geeerde ordre zouden erlangen.

Alhier wierden een Corp^{l}. en een Soldaat, op de Corcorre van Abobo varende, en ter dezer veſtinge militeerende, van boord ontbooden, om alhier te blyven, gelyk meergemelde Sergeant ons berigtte, in diergelyke gevallen altyd de manier te zyn.

En naar dat wy, op ernſtige aoodiging van voorſz. Sergeant, het avondmaal hadden genuttigd, begaven wy ons naar genomen afſcheid wederom naar boord, en

Vrydag den 13. dito. 's morgens ontrent vier uuren, lieten wy op gewoone zeinſchoot de dreggen ligten, en geraakten voorts aan 't ſcheppen, tot dat wy ontrent half negen, voor de fortreſſe Duurſtede ten anker quamen, werdende aan ſtrand door den Onderkoopman en P^{l}. Subaltern hoofd alhier, *H. de Vlieg*, beleefdelyk verwelkomt, en tot boven in Comp^{s}. wooning geleyd, alwaar door zyn huysvrouw ook verwelkomt wierden.

Naar afvraging, of ook alhier voor ons geen papieren van U Wel Ed. Agtb. beruſtende waren, kreegen wy tot antwoord van neen, maar zeide de meergemelte Sr. *De Vlieg* van U Wel Ed. Agtb. ordre te hebben ontfangen, om ons aan te zeggen, dat wy ons van hier naar het Comptoir Haroeko zouden begeeven, alwaar wy U Wel Ed. Agtb. nader ordre zouden erlangen.

Een half uurrje naar onze aankomſt, quam van Siriſori mede alhier aan, de Eerw. Predicant, *Abrahamus Parent*, en zyn Huisvrouw, ons alhier verwelkomen, en naar dat wy de militairen alhier beſcheiden, aan land hadden doen zetten, mitsgaders ook den als meeſten dienſt gedaan hebbende ſoldaat, *Jan Winning*, agtervolgens U Wel Ed. Agtb. geëerde en door meergemelde Sr. *De Vlieg*, ons gecommuniceerde ordre, lieten wy de Corcorren voor af naar Poorto ſcheppen, in meening om naar gehouden middag-maal over land te volgen, om onſe reys naar Haroeko voort te ſetten.

Na de middag vonden wy goed het hier gedetineerde vrouwmenſch *Wackahoea*, van Nollot, eens te verhooren, die dan in preſentie van 't P^{l}. onderſteld hoofd alhier, Sr. *Huybert de Vlieg*, op onſe afvrage het volgende heeft gedeclareerd, en geconfeſſeerd.

Dat zy nu, zonder de preciesheid van dien te konnen ſtipuleeren, eenigen tyd geleeden door een inlander van Nollot, genaamt *Laſſiata*, is ontboden geworden ten zynen huyſe te komen, zy declarante zulks ingewilligd heeft, en by *Laſſiata* gekomen is, zonder te hebben geweeten wat reden 'er waren, dat zy ontboden wierd.

Dat als doen dezelve *Laſſiata* haar declarante verſogt, met hem, en zyn ſuster *Wacka*, per praauw naar Walalolo, by *Nollot* te willen gaan, 't welk zy declarante ook inwilligende, was zy met *Laſſiata* en *Wacca* van de wal in Zee geſtooken.

Dat een weinig van de wal af zynde, dezelve *Laſſiata* van coers heeft veranderd, en de ſteeven naar de kuſt van Ceram heeft gewend, als wanneer zy declarante quaad vermoeden krygende, begon te tieren, en zig tegens *Laſſiata* begon te oppoſeeren, dog dat *Laſſiata*, haar daar op met een parang dreigde den hals te zullen breeken, zo zy niet ſtil ſweeg, 't geen zy declarante dan zeide wel te hebben moeten doen.

Dat zy op Ceram zynde gekomen, door de Sepaneeſen in de Negery Soewalaroe zyn gebragt, en dat zy declarante daar twee jaren by *Samalatoe*, en *Patola*, gewoond heeft.

Dat, zy daar zynde, de Radja van *Touw*, met de Sepaneeſe Orangtoeha's *Samalatoe*, *Patola*, en *Teboeloa*, t' zamen hebben beraadſlaagd, om *Laſſiata*, en *Wacca*, te dooden, en dat dan Radja *Touw* 't met haar declarante zoude houden.

Dat ingevolge van die raadpleging, hy *Laſſiata* en *Wacca* zyn vermoord geworden door ingezetenen van Touw en Sepa, zonder dat zy der zelver namen weet te noemen, zegt dat zy naderhand een jaar by Radja *Touw* gewoond heeft, en dat zy, op bedreiging van hem Radja *Touw*, van haar te zullen vermoorden, geduurende die tyd het met den zelven gehouden, en vleeſelyke converſatie gehad heeft.

Dat zy, wanneer een ſoldaat van Sa-

paroewa tot Touw was, en de Radja dier Negery haar ſond om pinang te preſenteeren, zy als doen deze zaak wel zoude hebben bekend gemaakt, maar dat hy Radja *Touw*, haar door verſcheide lieden, met parangs gewapend, liet gade ſlaan, die haar zo zy een woord had geſprooken, aanſtonds vermoord zouden hebben gehad.

Zegt dat de Orangkaja van Tamilau, haar in de Negery Soewalaroe, ten huyſen van den Orangtoeha *Samalatoe*, gevonden, en hier gebragt heeft.

Naar 't afnemen dezer confeſſie, begaven wy ons over vier uuren naar Poorto, werdende door 't Pl. onderſteld hoofd alhier, en den Eerw. Predikant, *Abrahamus Parent*, nevens der zelver huys-vrouwen, tot hier toe uytgeleid, en ontrend zeven uuren namen wy van dezelve affcheid, en begaven ons naar boord, latende voorts de dreggen ligten, en ſcheppende binnen door, tot

Zaturdag, den 14. October, als wanneer wy ten Comptoire Harocko, voor de fortres Zeelandia, de dreggen in de grond lieten vallen, werdende op ſtrand door den Onderkoopman, en ſubaltern Hoofd, S^t. *Jooſt van Coſtenobel*, in Comp^s. wooning door zyn huysvrouw beleefdelyk verwelkomt, en verder ons door meergemelde onderſteld hoofd, ook gecommuniceerd de ordre, die hy van den E. Opper-koopman, S^t. *Storm*, had ontfangen, om by onze aankomſt alhier ons aan te zeggen, van met de Corcorren maar na de pas Baguwala te ſcheppen, en aldaar de Cor-corren te dimitteren, dog om dat wy negen ſtuks gevangen op hadden, vonden wy, om dezelve ſecuur over te voeren, goed, de Corcorren van Liliboy en Waccaſihoe, de hoek van Nuſſanive om, voor 't Caſteel Victoria te doen ſcheppen, zoo ook de Corcor van Liſſabatta en Nunialí, om dat de Orangkaja van laaſtgemelde Negery zig op Ambon moeſt verdedigen, tegens de beſchuldigingen, door zyn Orangtoeha's als voorſz. in gehoude Vergadering tot Haja tegens hem ingebragt.

Naar gehouden middagmaal namen wy affcheid van meergemelte onderſteld hoofd, en begaven ons ontrent half vier uuren weder naar boord, als wanneer op gewone zeinſchoot de dreggen weder wierden geligt, en quamen 's avonds ontrent agt uuren aan de Pas Baguwala ten anker, van hier licentieerden wy de Corcorren naar huys, en naar overbrenging van onze bagagie begaven wy ons in 't vaartuyg, tot ons tranſport na Amboina gedeſtineerd.

Dit alles 't geene zynde, dat wy U Wel Ed. Agtb. wegens 't volbrengen onzer commiſſie hebben te rapporteeren, willen wy hoopen dat U Wel Ed. Agtb. in dezelve genoegen zult neemen, terwyl wy ons met diepe eerbied zullen onderſchryven te zyn,

Wel Ed. Hoog Agtb. en Gebiedende HEER,

In de Corcor van de Negery Oclat, en Itawacka.

U Wel Ed. Hoog Agtb. Trouw-en Pligtſchuldige Dienaren,

WILLEM DU RIEU.
CAROLUS SCHULERUS.
JAN LOUIS MUNNIKS.

Inſtructie van de Landvoogd aan de Leden van den Raad, terwyl hy op de Hongi-Togt gaat.

Indien nu de Landvoogd zelf op de Hongi-togt gaat, gelyk zyn plicht vereyſcht, dan is hy gewoon gemeenelyk een korte inſtructie voor de Leden van den Raad, die aan 't Caſteel by zyn afweſen blyven, te laten, op dat zy weten mogen, hoedanig zy zig by deze of gene voorvallen zullen hebben te gedragen. Men kan dit ten deelen uyt deze korte Notulen zien, die de Heer Landvoogd *Schaghen*, in 't jaar 1644. aan den Raad in diergelyken gelegenheid, tot haar narigt liet.

Korte Notulen, *dienende tot* Inſtructie *voor den* E. Politiquen Raadt *in* AMBOINA, *om gedurende myn* Abſentie *op de* Corcorre-togt, *te werden geobſerveert.*

ALle de Brieven, *komende van de buyten* Gouvernementen, *als andere Plaatſen, onder* Amboina *niet* reſorteerende, *zullen in de* Vergaderinge, *of het Gebed, werden geopend, en het geene van een* ordinair *beſtel of noodſaakelykheid zoude mogen weſen, dienvolgens werden in 't werk geſteld.*

Gelyk dan jegenwoordig leggen voor dit Caſteel, *de* Bandaſe Compagnies Chaloupen, *de* Craanvogel, *en* Keffing, den 13. *deſer van daar* gearriveerd, *dewelke ten deelen zyn, en nog verder moeten werden afgeladen, met* houtwerken, *en* mopſteenen, *by* Miſſive *van den* 11. dito, *uyt die* Provintie *geeyſcht, en, zo ver der ſelver ſcheepsruymte ſtrekken kan, daar in geladen.*

Waar

Waar beneffens ook moet werden beantwoord dito Miſſive, *als mede nog een vorige van* primo Juli *laaſtleden, per een* Chinees *vaartuyg herwaards gekomen, mitsgaders voldaan het geene daar by is verſogt, behalven dat wy niet in ſtaat zyn om een onſer* bodems, of Chaloupen, *te miſſen, om daar mede na* Banda *voorſz. af te ſchicken, de* reſteerende *geeyſte* houtwerken, *die in deze* Bandaſe Chaloupen *niet konnen werden geborgen, en 't welk derhalven moet werden* geëxcuſeerd.

Door de Regeeringe *van* Banda *zyn wy by dito jongſte* Miſſive *ook verzogt, om na* Ternate *te ſenden een ſak met* 200 Ryxd. *aan enkelde* ſtuyvers, *die verſegeld is, en by* proviſie *met een* ordonnantie *door my in bewaring gegeven aan den* Winkelier, *welke dan met het eerſte bequame en ſecuurſte* borger vaartuyg, *na genomen* reſolutie, *zal dienen te geſchieden, beneffens het* pacquet brieven *daar beſyden, voor die* Provintie *ontfangen.*

Van de voorſz. 200 Ryxd. *is een* Cognoſſement *overgekomen, dog zegt den Stuurman, die het heeft geteekend, dat hem die niet zyn toegeteld, en zal het derhalven in gelyker voegen, met veylige* occaſie *konnen werden voortbeſteld.*

Na Banda *voorſz. is op zyn verſoek, om aldaar dienſt te doen,* gelicentieerd *te vertrekken, de ſoldaat* Pieter Turkis, *welke met de* Craan-vogel *derwaards zal gaan, en in deſſelfs plaatſe tot wiſſeling op de* inſtantie *van den* Secretaris du Ryn, *werden verſogt, de ſoldaat* Roelof Roelofz, *zynde deſſelfs* ſwager, *om alhier te* militeren.

Alle de Brieven *van de* ſubalterne Comptoiren *en* Poſten, *zullen mede in het Avond-Gebed werden geleſen, en het nodige daar op* gereſolveerd, *en* gereſcribeerd, *dog zullen niet te min aanſtonds by den ontfang werden geopend, door den* E. Coopman Rumphius, *als oudſte in die* qualiteit, *en den* Politiecquen Raad, *tot welcken eynde de brengers der* Brieven, Poſthouders, *of andere, door den* Luytenant Commandant, *of wagthebbende* Hoofd-Officier, directelyk *zullen werden geweſen, aan den eerſten* Clerq *der* Secretary, *den Boekhouder,* Ernſt Cnipping, *welke daer mede* ilico *zal gaan na gedagte* Coopman, Rumphius, *om dito Brieven door zyn* Ed^{s}. ordre *geopend zynde, voor hem op te leſen, en zo den* Raad *eerder als het Avond-Gebed moet werden belegt, daar toe* ordre *van zyn* E. *ontfangen.*

De militaire ordre, *of* leuſe, *zoo voor het* Caſteel, *als de* Borgery, *zal door de gewoone* Officieren *volgens gebruik in het Avond-Gebed werden afgehaald, en gegeven door ged^{e}.* E. Coopman Rumphius, *en het* rapport *van 't gene in 't* gepaſſeerde *etmaal is voorgevallen aldaar aan zyn* E. *en de verdere leden des* Raads *werden gedaan.*

Zoo 'er iets byſonders, of van belang, en haaſt, mogte gebeuren ontrent het garniſoen, *of* militaire *ſaaken, dat het beſtel van den* Luytenant Commandant *mogte overtreffen, zal hy zig voort* addreſſeeren *aan voornoemden* Coopman, *om met deſſelfs of des* Raads Advys *het nodige te* ordonneeren.

Zo mede zal de ſelve Luytenant *van alle* militaire delicten, *en ongelukken, die onder de dagelykſe* diſcipline *niet gehooren, ten eerſten kenniſſe laten geven aan den* Fiſcaal, *om volgens den Eyſch van de* Juſticie *te werden gehandeld.*

Het verſoek van Licentie *of* Communicatie *van* kerkelyke Vergadering *te houden, zal aan de* diſcretie *van de* Eerwaarde Broederen Predicanten *werden gelaten, om het zelve, des gelievende in het Avond-Gebed aan de* preſente *leeden bekend te maken, het welk dan met* civiliteyt, *voor een bekentmaking zal werden ontfangen, en daar op voortgang nemen. De ſaecken, aldaar* gereſolveerd, *zullen* apparent *by* extract, *als gebruykelyk is, werden overgegeven, en daar op geen* difficulteyt *hebbende, by den* Raad *konnen werden* gereſolveerd.

By overlyden (dat Godt *verhoede*) *van den* Opp^{r}. Chirurgyn, Lodewyk van Barthem, *zal dien dienſt by* proviſie *werden waargenomen, by den* Chirurgyn, *en* Hoſpitalier, M^{r}. Hendrik de Wind, *die de* Medicament-kiſt, &c. *zal overnemen; ten byweſen van den* Onderkoopman, S. Storm, *en den* Chirurgyn Abbo Enno.

Wyders aangaande ons dagelyks beſtel in het voortgaan van de gemeene werken, in het Employ *der huurlingen, heb ik den* Luytenant Tabbert, *als het opſigt daar over hebbende, de nodige* Inſtructie, *zoo veele nu bekend zyn, verleend, het verdere dat tuſſchen beide mogte voorvallen, zal na tyds gelegentheid door hem na voorgaande* Communicatie, *aan de Leden in het Gebed, of wel des noods zynde, aan den* E. Rumphius *t'zynen huyſe, werden beſorgt.*

Den Fiſcaal, *op dat ontrent het voorſz.* Employ *geen* morſſeryen *voorvallen mogen, en den dienſt van de* E. Compe. *behoorlyk werde betragt, zal vryſtaan gelyk*

hém

hem dat des noods zynde by dezen werd aanbevoolen om het oog daar op te hebben, tot welken eynde hy zig zal konnen bedienen van het dagelyks ſlavenrolletje, dat alle morgen aan den E. Rumphius, *en na* lecture *aan hem zal konnen werden ter hand geſteld.*

Van Honimoa *is by* Miſſe. van . . . . geadviſeerd *dat de Inlanders op* Sepa *beſig waren, de* houtwerken, *voor de* Maleytſe Kerk *gekapt, met vlotten na* Amahey *te brengen, zulks dat de* Fluyt Bromſtee, *op het ſpoedigſte van zyn kalkladinge geloſt, en derwaards zal dienen te werden geſonden, om dat werk in den ſtillen tyd, en terwyl 'er geen nodiger dienſt van* Nagelen *op de* Comptoiren *af te halen voor de zelve is, te konnen waarnemen, dog zal eerſt nog nader berigt, dat dito* houtwerken effectivelyk *op* Amahey *leggen, dienen te werden* afgewagt.

Zoo der Paſſen *naa buytenplaatſen mogten werden verſogt, zullen dezelve aan* perſoonen, *en op plaatſen daar toe* gelicentieerd, *mogen werden verleend, en geteekend door twee voorſittende leden.*

En by aldien 'er eenige Ordonnantien *op den* Hoofd-*of* Onder-adminiſtrateurs, *moeten werden verleend, die van een* ordinair *of nodig beſtel zyn, zullen dezelve in het Gebed, of, geen uytſtel lydende, aanſtonds werden verleend, en geteekend door den* E. Rumphius, *en den* Fiſcaal, *als lieden zynde buyten* adminiſtratie.

Wyders werd UE. *als diſcrete, vlytige, en voorſigtige* Miniſters, *en* Raadsperſoonen *aanbevolen, het geene de voorvallende zaken ten meeſten dienſte van dit* Gouvernement *zullen komen te vereyſſchen.*

En zal ik, na de Occaſien *zullen komen toe te laten, en mede te brengen, van tyd tot tyd zodanige* advyſen *en* Communicatien *verwagten, als 'er tot dien eynde nodig zullen werden bevonden.*

De Koopman *en* Pl. Hoofd-Adminiſtrateur, Rooſelaar, *zal de* reſpe. reecqe. *der* Baſen, &c. *van de maand* October, *ter behoorlyker tyd laten ophalen, en, daar in niets* extraordinair *bevindende, naar gewoonelyke* Confrontatie, *en* uytreeckeninge, *konnen laten inſchryven, dog al het gene dat tot de* Hongi *verſtrekt is, zal niet werden afgeſchreven, voor en al eer men by deſſelfs* retour *bevindt, wat 'er eygentlyk is* geconſumeerd.

Hier mede UE. met 's Comp. effecten, *in* Godes *hoede bevolen hebbende, blyve ik*

UL. *Goeden Vrind,*

Amboina, Victoria, den 24. October, 1694.

N. SCHAGHEN.

In voorgaande tyden waren deze Coracora-togten nu en dan verſloft, dog haar Edelheden belaſten in 't jaar 1670. den 26. Januari, en 29. December, die weer aan te vangen, zo ras doenlyk was, en de Togt rontom Ceram om geen reden voortaan na te laten. In 't jaar 1680. 26. Jan. ordonneerden zy dit uytdrukkelyk, om de Papoewen uyt Zee daar te houden. In 't jaar 1693. den 28. Febr. geven zy weder laſt dien Togt jaarlyks te doen, even eens gelyk zy dat in 't jaar 1688. den 2. Maart, mede geliefden te belaſten.

Van het Orangkajen-Feeſt.

Van ouds her is 't hier in Ambon ook de gewoonte geweeſt, om, na 't volcynden van de Hongi-Togt, een Orangkaja's-Feeſt, zomtyds wel alle jaar, en zomtyds wel om de 2 à 3 jaar eens, na dat de Hongi-Togten gedaan, of wel een jaartje verſchoven waren, te geven. In 't jaar 1662. 29. Novemb. wierd dat jaarlyks geordonneerd, en in't jaar 1680. en Febr. 1686. den 16. Maart, 1687. 21. Febr. 1688. den 2. Maart, en 1694. den 23. Febr. dit wel geduurig vernieuwt. Naderhand geſchiedde het om het jaar of twee eens: dog jegenwoordig meeſt alle jaar, gemeenelyk een maand, of twee, na de Hongi-Togt, en ook wel later, in de Compagnies-Thuyn, zynde een groot vierkant erf, dat naaſt aan 't Armen-Weeshuys komt, dat met een dikke muur, van gedroogde kley omringd, van binnen van een groote *Saboa* of *Loots*, waar onder men eet, voorſien, en met veel Mangga's boomen op een groot pleyn, voor en ter zyden deze Loots, beplant is.

Deze maaltyd duurt twee dagen voor de Chriſten-Orangkaja's, en twee dagen daar na voor de Moorſche Koningen, en Dorps-Hoofden.

En om wat reden dit Feeſt gegeven werd.

Het werd meeſt met dit inſicht gegeven, om uyt deze en gene beſchonkene Orangkaja's de geheyme raadſlagen, en verraderyen van zommige quaadaardige inlanders tegen ons, te ontdekken; om 't welk te meer en te eer uyt te werken, hen dan ook, als zy al wat verre verzeyld zyn, wel Brandewyn of andere ſterke drank onder de wyn word gemengd,

mengd, terwyl de wyn der Nederlanders, die hier en daar tuſſchen hen gerangeert zitten, meeſt met water, om dan nugteren te blyven, en ider op zyn man te letten, gemengt word.

Ondertuſſchen werd deze maaltyd in ſchyn ter eere van den Inlander, en als in vergelding van zyne moeite en ongemakken, op de Hongi-Tocht geleden, gegeven; hoewel deze en geene ſlimme voſſen onder hen de ware reden zoo wel weten, als wy, en daarom ook zeer loos ten eerſten al weten te veinſen ſmoordronken te zyn, latende ſig dan maar van vier of vyf Lieden van hun gevolg wegdragen, om dikwils niet bloot te ſtaan, van door al te veel te drinken, hier of daar in hunnen mond mis te ſpreken, en zich zelven, of anderen, te beklappen; alzo op zulke maaltyden dikwils groote verraderyen van den Inlander in de oude tyden voor den dag gekomen, en uytgelekt zyn.

Het getal der Gaſten, of der Chriſtenen, in 't Jaar 1712.

Deze maaltyd gaat gemeenelyk 's middags aan, en duurt tot 's nagts ten 10 of 11 uuren.

Den 25. January, 1712. waren op dit Orangkaja's-Feeſt 132 Lieden; te weeten 52 Hollanders, 13 getrouwde Vrouwen, of jonge Juffers, en 67 Orangkaja's. De tweede dag waren 'er maar 118. Hier onder liepen ook Aſſiſtenten, Sergeanten, enz. Die men bevorens noit daar op plagt te verſoeken.

Op de tweede dag wierden dezelve Lieden weer verſogt, en dan wierden 'er die alle, ider na hun rang, eerſt de Landvoogd en Polityke Raad, daar na de Predikanten, en dan zo verder de buyten-Opperhoofden, en andre, ider ordentelyk, aan deze tafel geplaatſt. Als deze maaltyd in Mey gegeven word, gelyk veeltyds geſchied is, dan zyn 'er ook de Schippers tegenwoordig, en zomtyds ook wel de Opperſtierlieden.

De Heer Landvoogd werd gemeenelyk door de Leden van den Polityken Raad, en zyne Gemalinne, door de Huysvrouwen van die Leden afgehaalt, en na 's Compagnies Thuyn gebragt, en zo als hy 'er gekomen is, werden 'er zeven Kanon-ſchooten gedaan.

De Predikanten vergaderen, met hunne Vrouwen, by hunnen voorſitter, en gaan dus geſamentlyk mede derwaards.

Ook waren 'er verſcheide jonge Juffers, zynde de twee Dogters van den Landvoogd, die van de Heeren Predikanten, en van den Koopman, *Lindeborn*.

Onder de Maaltyd werden verſcheide vaſte geſondheden gedronken, op ider van welke met eenige ſtukken, aldaar expres ten dien einde gebragt, verſcheide Schooten gedaan werden.

Als

		Kanon-Schooten.	
1	Na 't komen van den Landvoogd, zyn Welkomſt met	7	En der vaſte Geſondheden.
2	De Welkomſt der Vrienden.	5	
3	Het Welvaren van haar Hoog Mogende.	11	
4	Het Welvaren der Heeren Bewindhebberen.	9	
5	Het Welvaren van 't Vaderland.	9	
6	Het Welvaren van den Opperlandvoogd van Indiën.	9	
7	Het Welvaren van den Heer Directeur, en Raaden van Indiën.	7	
8	Het Welvaren van den Landvoogd van Amboina.	9	
9	Amboina's Welvaren.	7	
10	By 't vertrek van den Landvoogd, en der Vrienden.	7	
		80	

Zoo dat 'er op ieder dag 80, en op zommige over de 100 Kanonſchooten wierden gedaan.

Na de maaltyd werd aan de Juffers, en Heeren, (dien 't luſt) Thee geſchonken, waar by dan een ſchoone bak met allerley Confituuren is. Ook konnen de liefhebbers van Tabak een pypje rooken.

Spiegelgevegten der Amboniſe Grooten, na die Maaltyd.

Pas na de Maaltyd, Schermen, of Tsjakalillen, gemeenelyk de Koningen, en Orangkaja's van de eerſte rang, ter eere van den Heer Landvoogd, en van 't Geſelſchap, met ſchild en ſwaard; doende in die tyd, wanneer hen 't hoofd reeds warm genoeg van den wyn is, dikwils vervaarlyke ſprongen, en nemende nu en dan wel wonderlyke gieren; hoewel 'er zommige zyn, die door dit maalen en loopen, ten eerſten ſmoor-dronken werden; daar nu en dan ook wel een konſtje van dezen en genen onder loopt, veynzende zig zelven vry verder verzeild, dan zy wel waarlyk zyn.

Op dit Orangkaja's-Feeſt, deed de Landvoogd *Van der Stel*, ettelyke Alfoereeſen van Nuniali, en Tomilehoe, moedernaakt (dat bevorens noit geſchied, en ook in 't gezigt der Dames, en jonge Juffers al vry aanſtootelyk was) tsjakalilen voor de Ambonſche Koningen en vorſten, dat van de verſtandigſten voor een groot affront opgenomen wierd, gelyk het in zig zelven

ven verfoejelyk, en zeer gevaarlyk was, waarom het zekerlyk van alle vorige Landvoogden agtergelaten is, behalven dat het ook geenzins tot het ware oogwit van deze maaltyd diend.

Na dat dit tot ontrent 5 of 6 uuren geduurt heeft, en de inlanders meeſt vertrokken zyn, zoo werd 'er na 't opſteeken van een groote menigte van Keerſen en Flambauwen, onder't ſpeelen op bas en vioolen, eerſt door den Heer Landvoogd, het zy alleen, het zy met zyn Gemalin, (zo hy 'er een heeft) of wel met een andere Juffer van de eerſte in rang, en daar na door anderen, gedanſt, tot 9 of 10 uuren, waar na men den Landvoogd geſamentlyk t'huys brengt, daar nog een ſtout glas wyn geſchonken werd, en daar na ook wel den Opper-koopman, of tweeſte Stem der Provintie, daar dan nog wel een pypje van de liefhebbers gerookt werd, voerende ider zyn jongen met een lange zeer fraay geſnedene Ebbenhoute Pypen-doos met twee pypen, en zyn tabak, by zig.

Op die twee eerſte dagen wierden alleen de Chriſten-Vorſten der Amboineeſen onthaalt.

Het Feeſt der Mooren, twee dagen 'er na.

Twee dagen daar aan, was het weer een byzonder Feeſt, voor de Mohhammedaanen, aan welke op dien tyd een Koebeeſt, en een groot getal hoenderen, en ander vee, gegeven werd, op dat hunne Prieſters het zelve mogen dooden, alzo zy van geen andre ſpys zouden proeven, dan waar over die Prieſters 't beſtel hebben gehad.

Behalven dat 'er nog veel andre zaken ontrent het bereiden van hun ſpyſen waar te nemen zyn, die ontrent de Chriſtenen geen plaats hebben. Hun kok krygt 40 Ryxdaald.; behalven veel andere dingen, die hy hier toe nodig heeft.

Op dit maal was de loots (die bevorens zeer ſierlyk, even gelyk men op de bruyloften doet, met Roetoe Roetoe, een zeer fray groen kruyd, opgeſierd was) weer op nieuw met andere Roetoe Roetoe groen gemaakt.

't Getal der Gaſten.

Men had op die maaltyd, den eerſten dag 112 perſoonen, te weten, 37 Hollanders, 8 Juffers, en 67 Mooren. ten hier op.

Op den tweeden dag waren 'er 50 Orangkaja's, 30 Hollanders, en 20 getroude, en jonge Juffers, zynde toen al 't Eten koud, dat op de drie vorige dagen warm was.

En 't verdre die Maaltyd betreffende.

Op de eerſte dag der Mooren, werden 'er 13 Chargies, of 102, en op de tweede dag, maar 9 Chargies, of 74 kanon-ſchooten gedaan.

Ook werd 'er na de maaltyd door de Lands-grooten eerſt getjakalild, of geſchermd, en op zyn Alfoerees by wyze van een ſpiegel-gevegt, door een of meer geſtreden, waar in die van Hitoe voorgingen, en die van Bonoa, Boero, en andere volgden, danſſende tegen den avond ook in een ronden dans.

Met 't vallen van den Avond werd 'er weder door den Heer Landvoogd, en anderen, gedanſt, en eyndelyk die Heer op de voorige wyſe weder t'huys gebragt.

Den 12. en 13. May, 1710. waren 'er op 't Chriſten-Orangkaja's Feeſt, 140, en den 16. en 17. dito, 98 gaſten op dat der Mooren.

Wat de Landvoogd voor dit Feeſt in 't byſonder trekt.

Voor zo een Orangkaja's Feeſt ontfangt de Heer Landvoogd in 't byzonder, buiten zyn andere inkomſten, 500 Ryksdaalders, behalven eenige leggers Franſche of Rynſche Wyn, ook etteliyke vaten Hollandſch Bier, een kelder Brandewyn, een groote quantiteyt Arak, Ryſt, Olie, Vleeſch, Spek, Specerye-en, en veel andre dingen, die hem van wegen de E. Maatſchappy daar toe verſtrekt werden.

Op deze maaltyd zyn ontrend 400 hoenderen, 5 of 6 ſchapen, 50 ganſen, 80 of 90 end-vogels, 100 duyven, 5 of 6 Weſtfaalſche Hammen, 6 of 8 gerookte tongen, 4 of 5 ſchoone hollandſche kaaſen; behalven een ſchoon wild koebeeſt, of twee of drie kalven, ettelyke vetgemeſte en geſnedene bokjens, een menigte van keurelyke paſtyen, taarten, ſuyker-gebak, makronnen, banket, en alles, wat men heerlyks op een Bruyloft heeft, in een groote menigte, zo dat zulk een maaltyd, de E. Compagnie wel ruym 2000 Ryxd. komt te koſten.

VYFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAn *de* Ambonſche Taal. *Als mede van de* Maleytſche. *De* oude Wyſe *van* Regeering *der* Amboineeſen. *Hunne* Koningen, Orangkaja's, *enz. Hun* oude Regeering *van* vier opperſte Heeren *des* Lands. Dienſten, *die de* Inlanders *aan hun* Koningen, Orangkaja's, *en de* E. Maatſchappy *verplicht zyn. Hun* Hhatſil-gelden, *of* Rechten *van de* Nagelen, *die zy aan de* Grooten *geven moeten. Wat* Boetens *zy nu betaalen. Van de* Siekten *dezes* Lands. Febri Capialo. *Verſcheide* Kinder-Pokjens. Yſer-Pokjens. Water-Pokjens. Coriander-Pokjens. Bloem-Pokjens. *Hoe zy die Lyders behandelen. De* Ambonſche Pokken. *Lamheid, of* Beri Beri. Geneesmiddelen *dezer* quaal. *De* Landſiekte. *Jicht. De* Perſſing. *De* Graeuwe Loop. *De* Gemeene Loop. *de Roode Loop. Middel tegen de* Bloed-Loop. Steen *en* Graveel *is daar onbekend.* Breuken *zeer Seldſaam onder de* Inlanders. Melaatsheid. Lazery. Hoofd-pyn. *En* Proeven *daar op. Onder de* Amboineeſen *is weinig kennis der* Geneeskunde. Middel *tegen de* Sprouw. *Zekere* Baliſche *Vrouwen, zeer ervarene* Doctoreſſen. *Die hen op geen* Been- *of* Arm-breuken *verſtaan. De* Chineeſche Artſen. *En hunne* Geneesmiddelen. *Hun Behandeling der Koortſigen.* 't Bord. Crabben, *of* Kloven *in de voeten.* Middelen *tegen* 't Steken *van* vergiftige Viſſchen. *Werking van de* Slangen-ſteen, *van den* Schryver *geſien.* Middelen *tegen andere* ongemakken. *Als* Roodhond, Duyſeling. Waterſugt. Menſtrua Alba. Quade Oogen. Bloedvinnen. Coerap, *of* Omloop, *een zoort van* Schurft. *De* Vyt. *De Tateroega, of* Schildpad. *Tegen vergiftige* Krabben. *Als ook tegen de* Sawan, Jeukte, Koortſen, Pleuris, Kolyk, *enz. Werking van de* Genſſing, *en* Moxa. *Groote Kuren van den* Capiteyn, Lim Thiangko. *En van andre* Chineeſche Artſen. *Heerlyke* Oliën. *De* Amboineeſen *beweenen hun Dooden. Verdere plegtelykheden in den* Rouw-tyd. *Andere Volkeren, buyten den* Amboinees, *zig hier onthoudende.* Mardykers. *Kleeding der* Mixtice *Vrouwen.*

Van de Ambonſche Taal.

EEr wy van de Amboineeſen in 't byzonder affcheiden, zoo moeten wy ook iets zeggen van de Taalen, die zy gebruyken, te weten van de Amboineeſche, en van de Maleytſche Taal.

De eerſte is hunne Moeder-Taal, en die alleen aan dit Land eygen, maar zo verſcheiden ten opſigt van de meeſte Eylanden is, dat die van Boero, en die in 't ooſten van Amboina, malkanderen geenzins konnen verſtaan; ja 't is zoo verre van daar, dat zo wyd van den anderen gelegenen malkanderen zouden verſtaan, dat zelfs veelen op 't Eyland, Amboina, in 't Ooſten, en in 't Westen, een geheel verſchillende Dialect, en tong-val, in hunne taal gebruiken: Want als die van 't eene dorp 't woord, Laat Sakken, willen uytdrukken, zoo zeggen zy in 't Weſten hier gemeenelyk, Ontatti, daar die van Hoetoemoeri, en andren in 't Ooſten, Sapiri zeggen, dat immers niet met allen na 't eerſte woord gelykt.

Ook gebruyken zy veeltyds de Maleytſe Taal, om, als zy malkanderen niet wel in 't Amboineeſch konnen verſtaan, zig daar door aan malkanderen verſtaanbaar te maken.

Hunne Taal is van een zeer ſtooterige, en hakkelagtige uytgalming; ook konnen zy veel zaaken in de zelve niet uytdrukken, om dat die in hun land niet oorſpronkelyk, maar van buyten'er ingebragt zyn. Zo konnen zy geen goud, of zilver, geen peerd, of hertebeeſt noemen, maar drukken dit door de Javaanſche woorden van Helawan, Salaca, Adjaran, en Mendjangan uyt.

De beſte Ambonſche taal, die in Amboina geſproken plagt te werden, was die van Hoewamohel, die in haar oude Geſangen nog bewaard word, ſchoon't land nu al over langen tyd verwoeſt is. Zy hebben geen Letters, nog Schrift, dat bekend is; dog zy konnen zig anders nog redelyk wel over ſaaken, van welke zy kennis hebben, in hunne Amboineeſche Taal uytdrukken. Zy ſpreeken dezelve in hunne huyſen, en dagelykſen ommegang met malkanderen; en leeren die ook hunne kinderen van jongs af aan. Ik heb daar al

vry veel van aangeleert, en ze ook gemakkelyk genoeg gevonden, om ze verder te leeren; dog heb het nagelaten, om dat zy overal niet eenerley, en te veel van malkanderen verſchillende was.

Als mede van de Maleytſche.

Dog behalven deze taal is onder hen ook de Maleytſche taal van een zeer groot gebruyk.

Dit is een heerlyke, voortreffelyke, ſoetvloejende, en ryke taal, die, nevens de Portugeeſche, de Taal is, met welke men ganſch Indiën door, zelf tot in Perſiën, Hindoſtan, en China toe, kan te rechte geraken; dog met dat onderſcheid, dat de Portugeeſche verder om de Weſt, en de Maleytſche verder om de Ooſt van Indiën doorgebroken is.

Zy werd by den Inlander genaamd Bahaſa Malajoe, dat is, de Malayſche Taal, het zy na de Maleytſche kuſt, of wel na dat volk, dat in 't Koninkryk van Palimbang, op 't Eyland Sumatra wel eer aan den vloed Malajoe zyn beginſel vond, en zig naderhand van veele Ryken op 't vaſte land daar tegen over, waar op nu de Stad Malacca legt, meeſter gemaakt, en met hun veroveringen, en vooral door 't voortſetten van hunnen Godsdienſt, en den grooten handel, die zy Maleyers met allerley volkeren dreven, hunne Taal ook zoo verre uytgebreid hebben, dat zy van het Koninkryk Pegu af, langs de geheele Maleytſche kuſt, tot in Siam, Cambodia, Sumatra, Java, Borneo, Celebes, tot in alle de Ooſterſche Eylanden van Indiën, ja zelfs tot in de Philippines, doorgebrooken, en van een algemeyn gebruyk, of byna even eens, als de Latynſche, of Franſche Taal in Europa, geworden is.

Deze Taal nu is hier in Amboina ook van ouds her al in gebruik geweeſt, dienende den inlander, in ſaaken van 't gerechte, van den Godsdienſt, van den Handel, en in den dagelykſen ommegang met allerley menſchen, als de gemeene Land-Tale, die zy van jongs af ook (immers zedert het aanweeſen der Nederlanders alhier) in de ſchoolen leeren leeſen, ſchryven, en verſtaan.

Die Taal nu is (wat ook ſommige daar tegen hebben mogen druyſen) tweederley, de Hooge, dat is, het Maleyts, dat men onder de Grooten aan de Hoven, in de zaaken van den Mohhammedaanſchen Godsdienſt, gebruykt, of het Lage, dat is, het Paſar, en Markt-Maleyts, dat men dagelyks, en onder de Gemeente, ſpreekt.

Het eerſte Maleyts, by hen Bahaſa Djawi, of de Moeder- en Suyvre Taal genaamd, is buyten alle tegenſpraak het beſte, het rechte, en 't hoogdravenſte Maleyts; maar die Taal werd zelfs op de Maleyſe Kuſt, nog op Java, nog op Sumatra, van geen andre, dan van de Mohhammedaanſche Koningen, Vorſten, en Prieſters, verſtaan, en van hen ook in de dagelykſe omgang noit, maar alleen in de geſchriften van 't Hof, of van den Godsdienſt, gebruykt, behalven dat die ook nog een ander middel gebruyken, om die voor de gemeenen man verborgen te houden, namelyk, dat zy die met een Arabiſche letter gewoon zyn te ſchryven, die voor den gemeenen man onleesbaar, en by hen geheel en al onbekend is, weshalven dit een Taal, en letter niet van de ſmalle gemeente, maar alleen der Geleerden, en der Hovelingen, is.

Is zy nu zoo onverſtaanbaar, en geheel onleesbaar, zelfs onder de Mooren in die Landen, daar zy van daan gekomen, en nu nog wel meeſt in gebruyk is, zoo kan men eens bedenken, hoe onverſtaanbaar zy in Amboina, Banda, Ternate, op Macaſſar, en op Batavia, by den gemeenen man weſen moet, alwaar ik onder alle de Geleerden in deze Taal, buyten den Heeren *Petrus van der Vorm*, en *Brands*, Bedienaars des Goddelyken Woords op Batavia, geen eenen onder de Heeren Predikanten zelf kenne, die in ſtaat is, om die taal in haar letter grondig te verſtaan, en net te leſen, of te ſchryven. Immers, dat is zeker, dat de gemeene man die leſen, nog verſtaan, kan. Een ſaak, waar van wy hier niet breeder willen ſpreeken, om dat wy dat ter plaatſe, daar wy van den Godsdienſt handelen, vry gevoegelyker zullen doen.

Behalven die Hooge Maleytſche Taal is 'er ook een lage, die, om dat zy van velerley Natien, ider na zyn eygen Taal, en tong-val, zo wat getrokken, en ook zomtyds met deze en gene woorden, 't zy uyt het Portugeeſch, 't zy uyt eenige andre Taal, vermengd werd, ook wel de naam of van Bahaſa Katsjokan, dat is, de mengel-Taal, of van Bahaſa Paſara, dat is, markt-Taal, draagd, voor zo verre het die taal is, waar door de kooplieden, die op de markt met malkanderen handelen, te regt geraken, en malkanderen verſtaan, 't geen men wel denken kan, dat onder zo veelerley volkeren zoo net niet toegaat, of daar loopt onder dat Maleytſch wel 't een, of 't ander woordje van hun eygen, of van een andere taal, die zy beter, dan 't Maleytſch, kennen, 't geen zy voor die tyd gebruyken en 'er inlaſſchen, om zig 'er maar door te redden.

Dit nu bewyſt geenſins, dat dit lage

ge Maleyts, 't geen zekerlyk van 't Hooge (even gelyk het Nederduyſch van 't Hoog-duytſch) gekomen is, in zich zelven zulken gemengelde taal zy, dat een ander, die dezelve wel verſtaat, niet in ſtaat wezen zou, om zich immers zoo wel in deze, als in de Hooge, Taal, ſuyver, en zonder eenige andere taal daar onder te mengen, uyt te drukken. Men heeft geen ander bewys, dan myne overſetting des Bybels in die laage taal, van noden, waar in men geen een ander woord, dan zuyver, hoewel laag, en by den inlander verſtaanbaar Maleits, vinden zal. Kan men nu in die taal een ganſchen Bybel overſetten, zonder daar onder eenig ander woord te mengen, zo kan men dan dit geen Mengel-Taal meer noemen, en nog veel min (gelyk men met zulken geweld getragt heeft te doen, en den onkundigen in Europa, en in Holland, wys te maken) zeggen, dat 'er geen Laage nog Hooge Maleytſche Taal, ja dat 'er geen ander onderſcheid tuſſchen deze beyde, dan dit alleen is, dat men maar eene zuivere Maleytſche, en dat 'er buyten die nog wel een baſtaard en Mengel-Taal geſproken word, die niet geagt, van geen gebruyk, nog geen taal op zig zelven is, dat de grootſte onwaarheid die 'er kan bedagt werden, is, en van welkers tegendeel men deze onbezonne mannen uyt hunne eygen ſchriften zoo klaar, als den dag, overtuygen, en zeer maakt aanwyſen kan; dat zy zelf die twee Taalen, in Hoog en Laag Maleytſch onderſcheiden; dog wy ſcheiden hier af, om dat wy elders daar over uytvoeriger zullen ſpreken.

Dit Laag Maleytſch nu werd van den Amboineeſch al vry wel op 't Eyland Amboina; dog zo grondig niet op de andere Eylanden, onder deze Landvoogdy, verſtaan: ja daar zyn dorpen op 't Eyland Ceram, in welke de ingezetenen daar van ganſch geen kennis hebben. Nogtans is deze Taal tuſſchen alle deze Eylanders de Taal van gemeenſchap, om malkanderen recht te konnen verſtaan, en om zig daar door beter, en klaarder, dan zy in 't Amboineeſch doen (om dat het te veel van malkanderen verſchild) te konnen uytdrukken.

Oude Wyſe van Regeering der Amboineeſen.

Onder de zaken, den Amboinees betreffende, verdient de Aloude byſondre wyſe van Regeering mede hare opmerking.

Van de oudſte tyden af, en toen zy alle nog Heidenen waren, zyn zy altyd, gelyk ook nu, door Koningen, Graven, en Orangkaja's (dat eygentlyk Ryke Lieden beteekend, en Oudſten (zynde hunne Medebeſtierders, en by de Oude Hebreen, Grieken, en andere volkeren, van zeer oude tyden af bekend) beſtierd. Daar zyn onder hen ook eenige, dog weinige Sengadji's, of Hertogen, gelyk Sengadji *Cowaſa*, Sengadji *Bonoa*, en meer andere geweeſt; dog hun meeſte Regenten werden Orangkaja's, dat zoo veel als Dorp-Heeren zyn, genoemd, hoewel men 'er onder vind, die over drie of vier dorpen te gebieden hebben; en ſchoon zommige onder hen den naam van Koningen dragen, zoo zyn zy inderdaad, in opſigt van hun magt, en beſtier, een en de zelve met deze Orangkaja's.

Hun Koningen, Orangkaja's, enz.

Onder deze Koningen nu zyn 'er ſommige, die over een Graaf, en dan nog over een Orangkaja van een dorp, en dus over drie dorpen gebieden; maar daar zyn ook veel Koningen, die maar een dorp onder zig hebben.

Hun Oude Regeering, van vier Opperſte Heeren des Lands.

Buyten deze eenhoofdige Regeering, plagt 'er van ouds nevens deze nog een andre oppermagtige beſtiering, van vier Opper-Heeren te zyn, die over 't ganſche Land, en over alle deze Koningen, Hertogen, Graven, en Orangkaja's, het Opper-geſag voerden. Een wyſe van beſtier, die ik alleen by die van Athene, en by die van 't Eyland Madagaſcar, gevonden heb.

Deze greep al ſtand, toen zy nog Heidenen waren, hoewel een van die vier Opper-Heeren, door een togt na Java Mohhammedaanſch geworden is, en ook dien Godsdienſt toen allereerſt in Amboina overgebragt heeft.

Deze vier Mannen deden alle ſaken dezes Lands, die van 't grootſte belang waren, Oppermagtig af, zodanig, dat, zo 'er een van deze vier Heeren quam te ſterven, altyd weer een van dat zelve ſtamhuys (waar van wy onder Amboina's eerſte beginſelen, breeder ſpreeken) in des zelfs plaats geſteld wierd.

Dit ging zynen gang dus niet alleen, terwyl zy nog op zig zelven ſtonden; maar is ook in de latere tyden, na dat zy eerſt onder de Koningen van Ternate, daar na onder de Portugeeſen, en eindelyk onder de macht der Hollanders geraakt zyn, nog veele jaaren in ſtand gebleven, tot dat eyndelyk onder deze laatſte, in 't jaar 1644. ten tyde van den Heer Landvoogd *Demmer*, deze Oude Regeering van vier Opper-Heeren des Lands, volgens ordre harer Edelheden op Batavia, van den 10. December, in 't jaar 1643. afgeſchaft, en op hooge ſtraffe verbooden is. Hebbende het nu-vry beter en geruſter onder de Regeering der Hollanders, als zy 't oyt onder de Portugeeſen, Ternataanen, of onder hunne eygene en Oude Lands-

Opper-Heeren, van welke, zy veele geweldenaryen moeſten verdragen, hadden.

Hun verdere Oude Regeering onder Koningen, Pati's, en Orangkaja's, werd egter nu nog in treyn gehouden, gelyk die ook tot heden in gebruik is.

Deze Vorſten hebben over de onderdaanen een groot geſag, en zy voor hunne Orangkaja's, en andere Overheden, een grooten eerbied, zullende noit, dan al hurkende, en met de handen boven 't hoofd, byna als biddender wyſe, ten teeken van de hoogſte nederigheid hen voorbygaan, en van verre hen zoo naderen, en niet eer opryſen, voor dat zy voor by hen zyn, of hen geboden hebben te vertrekken, anders zullen zy zo hurkende by hen blyven zitten, hunnen laſt met na de aarde geſlagene oogen aanhooren, en op alle beveelen niet anders, dan Oor Ila, dat is, Grooten Heer, en Opoe Latoe, dat is, Heer Koning, in de plaats van ja, of het is wel, antwoorden. En om dit te gaan verrichten, zullen zy niet opſtaan, maar al hurkende agterwaards zo lang wyken, tot dat zy of buyten de deur, of verre genoeg van hunne Vorſten zyn, aangeſien het een onvergeeffelyke misſlag weſen zou, aan dezelve hun hinderſte te toonen; hunnen laſt dan uytvoerende met de uyterſte ſpoed, trouw, en neerſtigheid, ja dikwils, met het uyterſte levensgevaar, gelyk wy dat hier boven in 't geval van den Koning van Oelat geſien hebben.

Dienſten die de Inlanders aan hun Koningen, Orangkaja's, en de E. Maatſchappy, verplicht zyn.

Zy zyn ook gehouden de huyſen hunner Koningen te bouwen, en de ſtylen, balken, planken, en al het houtwerk, alle de Gabba Gabba, Atap, en wat 'er meer toe nodig is, dat door hun dienſt bekomen kan werden, daar toe te leveren; dog die Koning, of Orangkaja, moet dat volk dan van ſpys en drank verſorgen, 't geen hen, al ſchynen zy het voor niet te hebben, nog vry duur komt te ſtaan, aangezien de Amboineeſen zeer luy, en langſaam in 't werken zyn.

Alle dag moet 'er een Marinjo (of Dorps-knegt) met eenige van de Dati of Hof-dienſt-doende onderſaaten, op de Baleoe of hun Raadhuys zitten, om de noodige zaken, die de Koning, of Orangkaja, hen in den dienſt van 't dorp, of wel in zyn eygen dienſt belaſt, te verrigten; waar toe zy dagelyks verwiſſeld werden, alzo ider huys een Dati, of Perſoon, die tot dezen Hof-dienſt verplicht is, uytleveren moet, waar ontrent dan ider zyn beurt dagelyks, even als een zoorte van wagt, waarnemen moet.

Zy werden dus van hen gebruykt, 't zy om Houtwerken voor de E. Maatſchappye (die dan daags een of twee ſtuivers, en een pond Ryſt, aan ider geeft) of wel voor 't dorp zelf, tot het maken van een Kerk, Baleoe, of diergelyk, te kappen, 't zy om de publycque wegen in 't gebergte, na den Regen-tyd, ſchoon te maken, Specery-boſſchen uyt te roejen, bruggen over de rivieren te leggen, met deze en gene Vaartuygen hier en daar na toe, in den dienſt der E. Maatſchappy, of van deze Vorſten, en hun dorpen, te ſcheppen, (hoedanige Dati's zy nog in 't byſonder voor den Landvoogd en de Opperhoofden geven moeten) en verder om alle zodanige andere dienſten te verrichten, als de Orangkaja, ofte Koning, goedvind hen te belaſten.

Buyten deze tot zulke dienſten geſchikte lieden, hebben zy uyt hun onderzaaten voor zich zelven nog eenige byſondre perſoonen, die, als zy uytgaan, hun gevolg uytmaken, en die hen deze en gene dingen, die zy zouden konnen benoodigd zyn, als Pinang, Tabak, een Toedong, Matje, en andre ſnorrepypen (tot ider van welke een byſonder perſoon vereyſcht werd,) gewoon zyn na te dragen.

Hhatſil-gelden, of Rechten van de Nagelen, die zy aan de Grooten geven moeten.

Deze onderdaanen moeten aan hunne Dorps-Hoofden ook Hhatſil, dat is, hunne Geregtigheid, en Inkomſt van de voorname vrugt des Lands, ofte de Nagelen, geven, dat van ider pond een ſtuyver, of van ider bahaar Nagelen, die 550 ponden weegt, en die voor 56 Ryxdaalders door de E. Maatſchappy van den Inlander ingekogt werd, zes Ryxdaalders komt te bedragen, die dan weder op een byſondere wyſe onder die Grooten verdeelt werd, gelyk wy nader, daar wy van de Nagelen ſpreken, toonen zullen.

Wat Boetens zy nu betalen.

By deze en gene misdaaden moet de inlander hen ook ſware boetens geven, die egter van tyd tot tyd onder onze Regeering zodanig bepaalt, en vermindert zyn, dat zy, gelyk ook geene buyten-Opperhoofden, nu meer dan zes Ryxd. aan boete mogen trekken, gehouden zynde hen anders aan den Fiſcaal aan te geven, dat egter zelden geſchied, gelyk ook veele die bepaaling van deze boete wel overtreden; dog komt dat uyt te lekken, dan raken zy zelf in des Fiſcaal's vyzel, en komen 'er noit zonder groote kleer-ſcheuren uyt.

Zy mogen hunne onderſaaten wel een tsjamboc-of ſweep-ſlag geven, maar niet binden, nog in de boejen zetten, alzo de Fiſcaal alleen daar toe geregtigd is.

Van de Siekten des Lands.

Men heeft in Amboina verſcheide Siekten, en Qualen, die een menſch, of ſchielyk konnen wegrukken, of lang doen quynen.

Docto-

Doctoren, of Artzen, heeft men hier niet (hoewel ik eenigen op Batavia gekend heb) maar de Chirurgyns ſpeelen hier voor Doctoren, en ik heb 'er gezien die heerlyke Curen deeden; dog de inlanders gebruiken Doctoreſſen, en zulke Medicynen; dog ſommige ook Chineeſche Doctooren.

Febri Capialo. Voor eerſt heeft men, buiten andre gemeene Koortſen, daar een ſoorte van Koorts, die zy Febri Capialo, in 't Portugeeſch, noemen.

Indien de middelen, tot herſtelling van zulk een lyder aangewend, niet ten eerſten gelukken, en verandering geven, zo rukt hem die Koorts gemeenelyk binnen drie dagen weg. Zy beſtaat in een ſwaren brand, en onlydelyke Hoofdpyn, die de lyders ten eerſten buyten verſtand brengt. De Chineeſen hebben een middel, om veel menſchen daar af te helpen. Zy maken met een Lancet een opening, ontrent de lendenen, op de ruggeſtreng, en halen daar een druppel 2 à 3 geronnen bloed, ter grote van een geele erweet, uyt, 't geen zy zeggen alleen in deze zoort van ziekte gevonden te werden, waar op dan de Sieken, koele dranken, tot uytdryving der hitte, gebruikende, in korte tyd (zo 'er de dood niet mede vermengt is) herſteld werden. Dit is de gevaarlykſte Siekte, en om te weten, of het die zoort van Koorts ook is, dewyl 'er meer heete Koortſen, doch niet zo dodelyk, heerſchen, zoo is men gewoon een middel in 't werk te ſtellen, 't geen een vaſte proeve op die Koorts is, beſtaande hier in.

Zy nemen een zoort van barnetelen, of zeker jeukerig blad, by hen Dahon Gàtal (of van 't kruyd, Laroon) of 't Laccum-blad genaamd, zynde een mans voet groot, dat men den ſieken over 't bloot lighaam wryſt; zo dit blad hem jeukt, of prikkeling voelen doet, zoo heeft hy de Capialo niet; dog zo hy dat niet voeld, is 't een vaſt teeken, dat hy de Capialo heeft, alzo die de menſchen van hun gevoel en verſtand berooft.

Gemeenelyk werken zy op die ſiekte met verkoelende dranken, en ſpyſen, om den brand daar door af te dryven, gelyk zy den ſieken ook koel, en lugtjens, kleeden.

Voornoemde Dahon Gatal, met het ſap van Goemira, of anders ook gewreven met wat Bangle, en Deringoe, met de Candel-bladen en uytgedrukt zynde, geeft men daar den lyder een kopje vol af te drinken, en anders geen drank, dit zal den brand aſſetten; ook is 't zeer goed, het lyf en de armen daar mede te ſmeeren.

Daar is ook een Capialo Hitam, of ſwarte Capialo-koorts, van de Chineſen Tsjoedan, genaamd, als men door grooten brand met ſwarte bleynen uytſlaat, en als zich op de borſt of rug, tuſſchen de ſchouderen ſwarte vlekken als luyſen tuſſchen 't vel vertoonen.

Deze luyſen ſnyden zy 'er uyt tot 'er wat bloed komt, branden de plaats, tot 'er een roove opkomt. Houden de ſieken 2 à 3 dagen zonder eeten, hem niet toelatende dan water te drinken, en een ſtukje van een konkommer te eeten, en dus overwinnen zy de ſiekten.

Wit Akar Bahar met rood Sandelhout, van elk even veel met water gewreven, en ingenomen, is ook zeer goed, en tegen gemeene Koortſen is niet beter dan Coecoeran-bladen, gekookt in water, en met wat Oſſen-gal gemengt.

Verſcheide Kinder-Pokjens. Men heeft daar ook de Kinder-pokjens; dog als een overgang, of by na als een peſt. De zoorten nogtans zyn verſcheiden.

Yſer-Pokjens. Daar zyn 'er, die zy noemen Loeti Loeti Beſi, 't geen Yſer-pokjens in 't Maleyts beteekend. Deze komen op, breed, plat, in 't midden ingevallen, en met een pik-ſwarte ſtippel 'er in. Zeer weinig menſchen worden hier van herſtelt.

Water-Pokjens. Ten anderen, is 'er een zoort, die zy Loeti Loeti Ajer, dat is, Water-pokjens, noemen. Deze zyn groote ligte bleinen, die vroeg rypen, en droogen. Dit zyn de beſte, en ligſt te geneſen.

Coriander-Pokjens. Ten derden, is 'er een zoort, die zy Loeti Loeti Catombar, of Coriander-pokjens noemen. Deze beginnen met een ſterke Koorts; maar haar begin is erger, dan haar einde.

Zy geven haar zeer weinig en idel, binnen 4 of 5 dagen, op, en werden niet grooter, als een Coriander-zaadje.

Met de 9 of 10de dag zyn ze ryp, ſtaan dan, met een ſcherp geel puntje, zeer vinnig, en rondom rood. Deze gaan of breken niet door, als andere Pokjens, maar verdroogen hoe langs hoe meer, tot dat 'er niet meer als een kleen viſch-ſchubbetje overblyft, 't geen van zelf afvald, zonder byna eenig lidteeken na te laten. Binnen 14 à 15 dagen is men daar van herſteld; en ſchoon men die heeft, zoo kan men 'er mede gaan; en ſtaan.

Bloem-Pokjens: Ten vierden, is 'er nog een zoort, die by hen met de naam van Loeti Loeti Boenga, dat is, Bloem-pokjens, bekend is.

Deze komen zeer digt by een op, ſien 'er etterig, en geel uyt, hebben ook veel meer etter, dan eenige and're by ſig. Zy droogen ſwart op, en zyn voor velen doodelyk. Ook laten zy die

gene,

gene, die 'er af opkomen, langer, in de ſmert, eten dieper in, en laten by gevolg zeer diepe lid-teekenen.

Hoe zy die Lyders behandelen.

Hun manier nu om, die de Kinderpokjens hebben, te behandelen, is deze. Zy houden hem (vermits ze zig gemeenelyk met een Koorts van 2 of 3 dagen voor 't uitbreken openbaren) ſtil in een vertrek, dog lugtjens gekleed, evenwel buyten alle togt, tot dat de pokjens eenigſins beginnen te ſwellen, dat zoo tegen de negende dag is. Dan waſſen zy hen, jong of oud, tweemaal daags met kil koud water van 't hoofd tot de voeten, tot trillen en bevens toe, of zy brengen hen, na dat de gelegendheid is, wel in de rivier., tot tyd en wylen de pokjens ryp., en droog zyn. Ook eten die menſchen niet, dan koel eten, ende bedienen zig meeſt van koele dranken.

De Amboniſche Pokken.

Men heeft daar nog een byſondere en quaadaardige ſoort van Pokken, die de inboorlingen van dat Land, of d'Amboineeſen alleen, en zeer zelden andere inlanders, of hollanders krygen. Zy zyn immers zo quaad, als de Spaanſche Pokken, en werden ook door dezelve middelen geneſen. Jonge kinderen, lieden van eenige jaren, ook oude lieden, en alzo menſchen van allerley ouder, krygen die van zelf; gemeenelyk maar eens, en zomtyds wel meermaals.

Lamheid, of Beri Beri.

Een van de voornaamſte qualen aldaar is de Lamheid of Beri Beri, die men aan armen, of beenen, ook wel aan die beiden te ſamen krygd. Om zig daar voor te wagten, moet men zorg dragen, in den Morgen of Avond of in de maneſchyn niet ongedekt, of in't hemd en voor al niet beſweet, en zo ontbloot in de open lugt, te ſitten, of dat men (gelyk vele, zig verwaarlooſende, wel doen) in de lugt, of maneſchyn, 't zy nugteren, 't zy half of geheel dronken, niet blyve leggen ſlapen: want in eene nagt verſuimens, op voorſegde wyſe, kan men een lamheid krygen, die jaren en dagen aanhangen zal. Die doordringende koude lugt dringt, door dien 't lighaam daar als open is, door 't vleeſch en merg heen, en veroorſaakt in zeer korten tyd, als die lugt maar iemand aandoen kan, Lamheid aan armen en beenen. Indien men zig maar onder't dak, of op die tyd, zoo men al in de lugt ſtaan, of wandelen wil, 't lighaam geſloten houd, zoo heeft men geen nood ter wereld; ten zy het menſchen van zeer tedere geſteltenis waren, welke ik raden zou noit in de Avondlugt te komen, om dat ze, hoe koel ze ook is, of ſchynd, egter daar na in plaats van dienſt te doen, waarlyk in 't algemein, en byſonder voor zulke ſwakke lieden, ſchade doet. Men kan die ook wel, door veel vermoejens in hitte en by ſwaren regen, of koude 'er op, by dag krygen (hoedanig de Heer *Padbrugge* Lam wierd) dog men neemt het hoe men het neemt, koude is oorſaak van die quaal.

Geneesmiddel dezer Quaal.

Deze Lyders geven zy ſwarte honden- ſchildpadden- buffels-vleeſch, en dat van andere verhittende dieren, of ook wel andere verhittende ſpyſen, te eten, dewyl die quaal door hitte meeſt geneſen moet werden. Sy wryven en ſtryken ook den Lyder zeer ſterk, 2 à 3 maal daags, de leden met Oly van foelie, aard-olie, nooten-olie, en Clappus-olie; voornamelyk de trekkers en ſpieren, die tot de beweeging de meeſten dienſt bybrengen. Ook moet de Lyder die lamme deelen, zo veel hem mogelyk is (hoe moejelyk 't hem ook vallen mag) in beweeging houden, of dikwils bewegen, ja zig zelven tot ſweetens toe als geweld aandoen. Sy beſtryken ook den Lyder met een Bobori, of mengſel van verſcheide heete drooge kruiden, of wortels, om door de warmte der zelve, en de daar by komende beweeging, die verkoude deelen weer te verwarmen, en allengskens te herſtellen. Van een ongemeene goede werking hier ontrent is de Cajoe Poeteh-olie, als ook de Coelit-Lawan-Olie.

De Land-ſiekte.

Men heeft daar ook een Siekte, die men de Land-Siekte noemt, hier in beſtaande, dat zy den Lyder zeer Saluw, bleek, bol, en ſugtig werden doet, zo dat hy 'er uytſiet, of hy vergeven was. Jaren aan een kan daar imand mede geplaagt zyn. Sommige krygen dit door te veel Saguweer, of andre Inlandſe dranken, als Arak, Knyp, &c. te drinken. Sommige door in de maneſchyn te blyven leggen ſlapen, waar van zy ook de Beri Beri, of Lamheid, (als boven geſegt is) wel krygen. Andere krygen die ook wel van zelfs, zonder dat men, vermits zy zig in allen deelen wel dragen, 'er reden af geven kan.

Jigt.

De Jigt, of de voet- hand- en heup-Euvel, heeft men daar ook wel, dog meeſt onder Hollanders. Ik heb 'er egter zeker Bengaals ſwart Jongman van 25 jaren, die noit iet anders dan water dronk, geſien, die deerlyk, en dikwils, aan de Jigt lag. De meeſte menſchen ſterven daar, of aan de Perſing, of aan de Graeuwe, of aan de Roode Loop.

De Perſing.

De Perſing is een zoort van Afgang, of Loop, die in een ſterke Perſing, of Drukking, reys op reys kort aan een, en met veel ſnyding of krimping in 't ge-

darmte, beſtaat; hoewel de Lyder ider reyſe zeer weinig, en niet dan ſlym, even als ſchrapſel van darmen, afgaat.

De Grauwe Loop. De Grauwe Loop is mede met ſnyding verſeld, dog zo, dat men veel meer, en zonder ſnyding, of perſing, afgaat; hoewel 't niet anders dan veel ſlym met aſch, of graauwe aarde vermengd is, het geen den Lyder als een ſpuyt afloopt, en dat wel zoo kort aan een; dat de meeſte 't leven daar by inſchieten, en 'er weinig van opkomen. Ook is 'er nog een gemeene ſoort van Loop, die zeer veel menſchen ſchielyk weg ſleept, zo men 'er niet tydig voor is.

De Gemeene Loop.

De Roode Loop. De Roode Loop komt ook met veel ſnyding, die den Lyder niet dan dun en geronnen bloet doet afgaan, waar door velen, zo ze wat ſterk is, in't korte weg zyn.

Middel tegen de Bloed-loop. Het beſte middel tegen de Buyk- en Bloed-loop is dit: Neemt gedroogde ſchors van Manggoſtan, en van de Granaat-appel, Tuber Regum, elk even veel, een halve Nootemuſcaat, met zoo veel Bangle, ſnyd dit allegader, kauwd het met Pinang, en ſwelgd het ſap in.

Anders is ook goed 't kruyd, Auris Canina, of 't Honden-oor, met de wortel deszelfs, kauwd dit te ſamen met wat Nootenmuſcaat, wat Halia Padi, kleen geſneden met Pinang, en 't ſap 'er af in geſwolgen, is heerlyk; dog zo de Buyk-loop uyt koude ontſtaan is, zo moet men de Wortel Bangle en wat Nagelen 'er by doen, die kauwen, en 'er den buyk mede ſneeren, en dit zal zekerlyk den Leider helpen. De Bato Poan is 'er ook goed voor.

Zo men het nog ſterker ſtoppen wil, zoo neemt men een geheele Nootemuſcaat, die men uytholt, zo veel men kan, en dan met een boon groote zuivere Benzöin vuld; dan graaft men die in de heete aſſche, en wagt zo lang, tot de Noot van buiten wat ſwart werd, welk gebrande van die Noot men 'er dan afſchrapt, en de reſt geeft men den Lyder in.

Voor een oude en byna ongeneeſelyke Loop, is de roode verſteende Akar Bahâr heerlyk, en ook de Madjacaan, en rood Sandelhout op een ſteen gewreven, 't geen men met wat Canſi, of Ryſt-water inneemt.

De ſchors Hanea, of Same, in een pot met water gekookt, en wel toegeſtopt, is een heerlyk middel tegen de Bloed-Loop; dog de buytenſte ſchorſe moet men 'er af ſchrappen.

Die van 't Eyland Key neemen Sagoe-kruymen, met wat Clappus-pit 'er tegen in, en overwinnen dit quaad. Zo 't maar 't krimping in den buik is, die geneeſt men met het bitteragtig Lignum Ternatanum, in Spaanders geſneden, en met zeven kleene ſtukjes van de Ritsjes ſteelen met Pinnag gekauwt, en ingezwolgen. Coelit-Lawan, en Maſſoy met water gewreven, en op den buyk geſmeerd, of anders Nooten-olie met Aard-olie gemengd, en wat Coſambi-olie 'er by gedaan, is zeer goed. Ook nemen de Chineeſen wel Camfer-hout, met water op een ſteen gewreven, in, dat hen aanſtonds helpt, en de pyn verminderd.

Steen, en Graveel, is daar onbekend. Van de Steen, nog van 't Graveel, weet men daar niet.

Breuken, zeer feldſaam onder de Inlanders. Breuken (hoewel men die onder de Hollanders daar vind) zyn by d' Inlanders onbekend. Alleenlyk was daar een Inboorling van 't Eyland Bali, niet verre van Java gelegen, die in, of ontrent myn tyd, een breuk had. Geen Inlanders wiſten te zeggen, wat hem ſchortte, ſchoon zy 't zagen; dog, zeker Gelderſch-man, een Heer van myne kennis, gaf hem te kennen, wat quaal dit was, en wees hem middel aan, om, door een band die quaal te verligten; waar op zy zeiden, dat die quaal hen onbekend, en dit de eerſte maal was, dat men daar van onder hen iets hoorde.

Melaatsheid. Daar is onder hen ook een zoort van Kadâl, dat is, Melaatsheid, beſtaande in groote witte vlekken, dog alleen aan handen en voeten, die, metter tyd geheel wit werdende, aan die ſwarte lichamen zeer afſchuwelyk ſtaan, hoewel die quaal niet beſmettelyk is.

Men heeft een Kruyd op Batavia, waar af de wilde boſch-verkens nu en dan wel eeten, en die weer van zo een verken komt te eeten, werd beſmet met de Melaatsheid of Lazerye.

Lazerye. De Lazerye, is daar zeer zeldſaam, dog op Batavia (van waar ze daar ſchynt gekomen te zyn) zeer gemeen. Waar over Doctor *Willem ter Rhyne*, al voor 25 à 30 jaren een Tractaat geſchreeven heeft, waar in hy omſtandig van de Lepra Aſiatica handeld.

Zy beſtaat daar in, dat die menſchen, voor al in 't aangeſigt, en ook aan de handen en voeten, vol bobbels, en etterbuilen werden, zoo dat ze 'er zeer vervaarlyk uytſien, en 't hair van baard en winkbrauwen hen uytvalt.

Zy zyn zo dik van neus, als of ze drie neuſen hadden, zy hebben dikke lippen, uytpuylende oogen, hangende wangen, ja krygen met 'er tyd zelf een ingevallen neus. Ook krimpen de vingers, en teenen, met 'er tyd geheel weg. In ſommigen geſchied dat by inkrimping, in anderen weer by verrot-

ting, en afvalling. Jaren lang kan men daar aan gaan.

Aan de Lateri, een weing voor by den Roodenberg, woonde een vrouw met haar dogter, geſproten van een Chineeſche Vader en Baliſche Moeder. Zy werd in de wandeling *Mai Bidji Bidji*, dat is, Moeder met de bobbels, of Puiſten, genaamd. Beide deze Vrouwen haar ganſch aangeſigt, en voorhoofd, was vol uytwaſſchen ter groote van druiven, en zy zagen 'er beide (hoewel geelagtig van verw als al de Chineeſen) ter plaatſe van die bobbels, bloed-rood uyt, 't geen hen byſonder afſchuwelyk maakte. Men vertrouwt, dat dit ook een zoorte van Lazery geweeſt zy; dog men heeft aldaar noit eenig ander voorbeeld, dan dat van die twee vrouwen, gehad.

Daar is al een voorſlag aan haar Edelheden in 't jaar 1701. gedaan, om een Lazarus-huys in Amboina te maken; dog dit is, by ſchryvens in 't jaar 1702. den 4. February, om 't kleen getal der zelven afgekeurd.

Naderhand zyn 'er egter nog al eenige, die aan de Lazery raekten, bygekomen. Ook heb ik een Silverſmid, die 'er aan vaſt was, gekend.

Hoofd-Pyn. Men heeft 'er ook Hoofd-pyn, dog daar tegen weer twee vaſte geneesmiddelen, die niet alleen ontdekken, of den Leider door koude, dan of ze hem door hitte aangekomen zy, maar door welke die ook in 't korte te verdryven is.

Zy ſmeeren wat Sandelhout, dat ze met water op een ſteen, die niet afgeeft, maar alleen afneemt (hoedanig den bodem der Keulſche potten) is gewreven, en tot een dun papje gemaakt hebben, op 't voorhoofd; en in de ſlapen des hoofds. Indien dat binnen een quartier uurs, of daar ontrent, droog werd, zoo is het een zeker teken, dat die Hoofdpyn door hitte is aangekomen, en alzo door dit verkoelend middel kan verdreven werden; gelyk die dan ook in 't korte daar mede zal overgaan.

En Proeven daar op. By aldien het nu niet opdroogt, maar nat blyft, zo is het een bewys, dat die uyt koude ontſtaan, en derhalven door dat verkoelend middel niet te helpen is. Men neemt dan Kruidnagelen, zo fyn als 't mogelyk is, geſtampt, en mengt die met wat water, om ze ook als een papje, of ſmeerſel (even als dat Sandelpapje) aan 't hoofd, en de ſlapen te ſmeeren. Dit nu een zeer heet geneesmiddel, tegen koude gebruikt, zal in 't korte opdroogen, en de pyn doen ophouden; 't geen niet geſchieden zou, als men dat zelve geneesmiddel tegen hoofdpyn, die uyt hitte ontſtaan was, zou willen gebruiken; waar uyt dan ook blyken zou, dat deze pyn, uyt hitte ontſtaande, door dat eerſt-beſchreven verkoelend middel van Sandel hout moet weggenomen werden.

Vele krygen die pyn door in de Maneſchyn (die daar zeer koud is) te ſtaan, of door van de zelve beſchenen te werden; gelyk ik die zelfs menigmaal daar zo ſwaar van gekregen heb, dat ik niet bequaam was voort te gaan, ten ware ik de pyn nog wilde vermeerderen; weshalven ik van de ſtraat na huys toe willende, veel moeite had, eer ik daar komen kon; dog hielp 'er my dan ten eerſten door een papje van Nagelen af.

Onder d'Amboineeſen is weinig kennis der Geneeskunde. Daar is ook onder hen weinig kennis van Genees-kunde, en nog minder van wonden te geneſen; zy hebben maar eenige vrouwen, die zig op weinig geneesmiddelen verſtaan, en de Sieken maar zo wat ingegeven; helpt het, zo helpt het. Van Salven te maken, weten zy nog minder, behalven hun Bobori, of een mengſel van verſcheide drooge kruiden, en wortelen; 't geen zy ook ten eerſten in 't werk ſtellen, om den Lyder daar mede te beſtryken. Zy kauwen ook wel wat Pinang met eenige andere kruiden, die zy fyn gekauwt op het lydende deel blaſen, den Lyder daar mede beſproejende; en dit moet helpen, of haar konſt is valſch. Voor hunne Ambonſche Pokken weten zy nog allerbeſt raad.

Middel tegen de Sprouw. Tegen de Sprouw op de tong, hoe ſwart ook, hebben zy een heerlyk, en licht middel, leggende niet dan den baſt van den Jamboesboom op de zelve, waar mede zy die in 't korte geneſen.

Anders werden hedendaags de Sieken, in 't gemeen door Baliſche Geneeskundige Vrouwen, of door Chineeſen, beſt geneſen. Het ſchynt dat zy de Siekten van dat Land, en die lugtſtreek, beter, dan de Hollanders, kennende, ook beter, en ſpoediger geneesmiddelen tegen de zelve, weten uyt te vinden.

Zekere Baliſche Vrouwen, zeer ervarene Doctoreſſen. Zeer ervaren zyn die Baliſche Wyven, niet alleen om imand heel voorſpoedig iets in te geven, zelf ook om by een ſwangere vrouw, als een ervarene vroedvrouw haar poſt zeer net, tot de minſte omſtandigheden toe, waar te nemen (gelyk ik daar zonderlinge en verwonderens-weerdige preuven van wete; zonder oyt van mislukken onder haar gehoord te hebben) maar zy zyn ook zeer handig, om door 't ſtryken van eenige verwronge, of anderſins beſeerde Leden, gerekte ſenuwen, of diergelyke toevallen, imand in korten tyd, hem op 't lydende deel maar met

met

met wat Clappus of Kajoe-Poeteh-olie, in de hand gewreven, ſtrykende, te herſtellen. Ook zullen zy, door dien hun vingeren van wegen die Olie zeer glad zyn, zoo ai wryvende aanſtonds ontdekken, waar van daan de pyn ontſtaat, en op de plaats, daar 't quaad is, komende (ſchoon het met het oog niet te zien is) zeggen, daar, daar doet het u zeer, 't geen dan, zo lang zy daar op wryven, de pyn wel wat vermeerderd, maar nogtands weinig tyds daar aan door dat wryven geheel genezen werd, zonder iet anders daar toe te doen.

Zy werden gemeenelyk Bibi's, dat is Juffers, of Geneeskundige Vrouwen, onder die van haar Land, of op Bali, genaamd. Zy gaan 's morgens vroeg ten 5 à 6 uuren uyt, wryven den Lyder dan 't lighaam wel een uur, of een halt uur, ook geven zy hem des noods wel van hare dranken in. Gemeenelyk hebben zy tegen 8 of 9 uuren al haar zaken al verrigt, en haar loon daar nevens ontfangen: want in 't algemeen weet men daar (gelyk overal in Indiën) van geen borgen. Fatſoenelyke Lieden geven haar van ider beſoek twee ſchellingen, en gemeene Lieden eenen ſchelling.

Die haar op geen Been of Armbreuken verſtaan.

Op Breuken van Beenen, of Armen te geneſen, verſtaan nog zy, nog de Chineeſen, zig; maar daar toe werden Hollandſche Wondheelers gebruikt, die onder de Hollanders als Geneeskundige dewyl men geen eygentlyke Artſen daar heeft, dienen, dog in verre na zo voorſpoedig niet, als veel Baliſche Vrouwen, of Chineeſche Geneeskundigen.

De Chineeſche Artzen.

De Chineeſen verbieden by na alles te nuttigen, zo dat de Lyder dikwils te weinig heeft, om 'er af te leven, en te veel, om te ſterven; 't geen zy doen, om op de Siekte zo veel kragtiger te werken, en om die zo weinig, als 't mogelyk is, te voeden.

De Pols van een Sieken zyn zy niet gewoon te taſten, of te voelen (gelyk hier te Land geſchied) maar 't oor daar aan te leggen, en 'er zo na te luyſteren; 't geen zy gemeenelyk 's morgens vroeg doen, eer de Sieke zig beweegt. Hunne Geneesmiddelen beſtaan in verſcheide Droguen, die met geheele Doosjens (zynde een voet lang en breed, half zo diep, en in verſcheide laadjens verdeeld) van Java komen, en van welke, als ook van andere, by hen zelf uytgevonden, of hen in 't byzonder bekend, zy verſcheide drankjens, en mengſels, die zy den Sieken ingeven, maken; op welke zy ook veeltyds goede uytwerkingen zien.

En hunne Geneesmiddelen.

Na dat zy 't quaad te boven gekomen zyn, beveelen zy den Sieken, om weer wat kragten te krygen, Ajam Arak, dat is, een Hoen in Arak met zekere heilſame Olie (die ook de kraamvrouwen even na de Verloſſing tot afdryving van 't quaad bloed veel gebruiken) geſtooft. Daar beneven beveelen zy, als nog beter, een Ajam Tiem, zynde een ſwart hoen (zo zy meeſt nemen) ſwart namelyk van vel, vleeſch, en vederen, en zelf ook van een gedeelte van 't gebeente. Zulken Hoen, hoedanige daar veel zyn, kneuſen zy in ſtukken, doen vleeſch en beenen te zamen in een pot in zyn eygen nat, zonder zout of ſmout, alleen maar wat van den allerdierſten wortel Som (of Genſing) 'er by. Dit in die pot zeer dicht geſmoord, leverd zeer weinig, maar ook zeer kragtig zap uyt, 't welk zy de Sieken beveelen in te nemen, met verzekering, dat dit, gelyk ook de ondervinding leert, een groot middel tot herſtelling hunner kragt is.

Ajam Tiem.

Imand, de Koorts hebbende, beveelen zy byna niet anders, dan Canſi (dat is Ryſt in ruym water, als een dun brytje, met wat ſout gekookt) te eten, waar nevens zy hem een weinig zoute Viſch, in de zon gedroogt, toe laten te gebruyken. Verder is hem byna alles ſchadelyk, en dierhalven verboden.

Behandeling der Koortſige door de Chineeſen.

Onder de Siekten van dit Land is mede het Bord, by hen Oepas, genaamd, waar door zy ook wel 't Colyk verſtaan; een ongemak, dat zeer veel Lieden, die by der Zee ſwerven, en, aan land komende, velerley drank, en rauwe Vrugten binnenſlaan, overkomt.

't Bord.

Men beſtrykt hier tegen de geheele mage en borſt met Tabaks-bladen, lange Peper, en Look, onder malkanderen gewreven. Daar op geeft men den Lyder warm water te drinken, waar in de ſchors van Jati-hout gekookt is; dog men moet zig dan wel wagten van koud water te drinken.

Krabben, of Klooven in de voeten te hebben, is een ongemak, dat de ſoldaten, die bloots voets loopen, veel queld; alzo de grond zeer ſcherp, en aluynig is. Hier tegens is zeer goed de voet over een pot, waar in Kankong, en kleene Gelang gekookt is, te ſtoven, en 'er die daar na ook, zo heet, als men het verdragen kan, in te zetten, 't geen die klooven ten eerſten geneeſt.

Men heeft hier ook veel ongemakken van den Ikan Sowanggi, en meer andre Viſſchen, welkers ſteeken vergiftig zyn, wanneer men de Zeegen trekt, of wel anderſins, wanneer men daar in trapt. Hier tegen, of wel tegen 't zwellen van de voet, dat 'er aanſtonds

op volgd, is dit een goed middel om 't fenyn 'er uyt te trekken.

Middelen tegen 't ſteecken van vergiftige Viſchen.

Men ziet de Viſch zelf te krygen, en legt zyn gal op de ſteek, die aanſtonds 't fenyn 'er uythaalt; dog zo men hem niet bekomen kan, neemt dan Amfioen, en wryft die met zuur Limoen-ſap, en ſtrykt dat op de ſteek, dat 'er als op koken, en 't zuyveren zal. Bind ook een rood koper plaatje daar op, en legt op het been de breede bladen van de Radix Toxicaria, na dat die bevorens over 't vuur warm gemaakt is, tot dat zy begind te verflenſen.

Andre rooſten ook wel Sagoe-brood over de koolen, knauwen dat, en ſmeeren het als een papje op de ſteeken.

Ook is ſwart Akar-Bahar gebrand, tot dat het heel licht werd, en zich tot een meel wryven laat, tot een papje met water gewreven, en 'er op geſmeert, zeer goed. De Melk van den boom Poele is mede van een goede uytwerking, als men 'er die op ſmeert; maar vooral moet men niet vergeeten het geſtooken been met het gras, Lalan, op dat het quaad niet voortloope, te verbinden.

Tegen vergiftige ſteken van den Ikan Bibi, Pylſteert, &c. gebruykt men ook den wortel Bori Pohon, die men ſchrapt, en op de ſteek bind.

Tegen de ſteken van den Ikan Swanggi, is de Olie, die uyt de in de Son gelegde Coemans, of Horenkens, komt, zeer goed. Men ſtoot ook de ſteert wel, en maakt 'er pleyſters af.

Werking van de Slangenſteen, van den Schryver geſien.

Ook heb ik een jongen, of Slaaf, van zulk een viſch geſteeken, en voor dood t' huys gebragt, met een Slangen-ſteen in een half uur zien geneeſen, en volkomen herſtellen. De ſteen wierd op de ſteek gelegt, en 'er ontrent 2 à 300 tellens op gelegen hebbende, valt hy, op dat hy door de kragt van 't vergift niet berſten zou, van zelf 'er af, en men legt die in een kommetje laeuw water, of ſoete melk, ontrent 100 tellens lang, daar men 't fenyn blaeuw en groen 'er uyt bobbelen ziet, daar na neemt men den ſteen, en legt 'er die weder eenigen tyd op, dan legt men dien weer in de ſoete melk, 't geen men zo lang vervolgt, tot de Lyder herſteld is. Zo als de ſteen 'er de derde maal opgelegt, en afgenomen was, ſprong de voornoemde Slaef overeynde, en liep weer henen, zonder dat hy zedert eenig ongemak daar af voelde. De ſteen zuigt, of kleeft, zoo vaſt aan de wonde, dat men moeite heeft, om 'er die voorſigtig af te krygen. Men droogt daar na den ſteen wel af, en legt die dan weg. Ook moet men zoo een geſteeken perſoon pas boven de plaats, daar hy geſteeken is, met het voornoemde ſny-gras verbinden, op dat het fenyn niet voortloope.

Middelen tegen andre Ongemakken.

Tegen de ſteken van de Echinus Setoſus, of de Boeloe Babi, dat is, de verkens-ſtekels, moet men de handen met gewrevene Gember ſmeeren, en dan zal hy u niet konnen quetſen, ja zyn ſtekels zullen 'er van omleggen. Zo men 'er af geſteken is, moet men 't lid zagtkens kloppen, om 'er de puntjes, en ſtekeltjes, uyt te krygen, 't lid wat over 't vuur, zo heet, als men 't verdragen kan, houden, en 'er een papje van graeu Akar Bahar opleggen.

Als Roodhond, Duyſeling.

Een groot ongemak voor menſchen, eerſt in Indiën komende, is het Roodhond, zynde een ſterke prikkeling van 't bloed, die zig met roode vlekjens vertoont, en die men, vermoeid zynde, en ſterk ſweetende, voornamentlyk gewaar werd, als men water, of bier, drinkt, in zo verre, dat dezelve dikwils als onverdraagelyk is. Het beſte middel hier tegen is de kleene Suuring, met Anys gewreven, en die 'er opgelegt zynde, zal de prikkeling ten eerſten verminderen.

Tegen Duyſeling in 't hoofd, door quade dampen, die uyt de maag opſtygen, ontſtaande, neemd men maar de ſmal-bladige Ammelau Talam, of Sirium Alatum, ſnydende de ranken kleen, en eenige weinige ſtukjens met wat Siri-Pinang knauwende, welkers ſap men dan inſwelgt. Het is ſcherp en heet, waar door het de ſlappe ſenuwen wederom verſterkt, en opſet.

Waterſugt.

Tegen de Water-ſugt, waar mede hier veel Lieden ook gequelt zyn, neemt men de Kelor-wortel van Cyperus Rotundus Pangaga te ſamen in water gekookt, en zo gedronken. Als men de ſpitſen van Lalan 'er by doet, is 't ook zeer goed tegen het Graveel. Anders neemt men ook wel een Poeder van de gewreven Bori-wortel, en daar af voor een man een vinger-hoed vol, dog voor een kind half zoo veel, en neemt dit met ſlappen Arak in, 't geen 't water ſterk afzet.

Menſtrua Alba.

Tegen de Menſtrua Alba, of witte Vloed, neemd men de Wortels van de Calappus-boom met de Wortels van Serée, en de ſchorſſe van Torebo, 't welk met Calappus-melk gekookt, en 's avonds gedronken, een heerlyk Geneesmiddel hier tegen is.

Quade Oogen.

Tegen quade Oogen, door de hitte der Sonne, of anderſins, veroorſaakt, neemt men het witte Ailoaha met de witte bladeren van onderen, en in koele valeyen waſſchende. Dit verkoelt de oogen niet alleen heel ſeer, maar 't verdryft ook 't jeuken, en neemt

zelfs

zelfs de eerſte beginſelen van een eerſt aangroejende vlek, of peerel, op 't oog, en alle ſchemering van 't geſicht weg. Hoewel ik tegen dit laatſte ook met zeer goed ſucces door zekere Chineeſche Doctores heb ſien gebruyken fyn geſtoten gerafineerde Brood-ſuyker, door een rietje of pypje in 't oog geblaſen; waar door zy een ſchil, die men op het oog als flauw leggen ſag, in zeer weinige dagen volkomen deed verdwynen.

Bloed-vinnen, &c. Vele zyn hier met Geſwellen, Bloed-vinnen, enz., voor al, die eerſt in Indiën komen, gequeld, hoewel ik ook wel Lieden geſien heb, die in Indiën geboren, en daar egter vol van waren. Men legt op dezelve de bladeren van Oculus Attaci, of Boero Malacca, of de bladen van Trong Hoetan droog geſtooten, en met wat drooge witte kalk gemengt, 't welk 'er op geſmeert zynde, de puyſt open trekt, en de materie 'er uyt doet loopen. Daar na neemd men Bakis Merah, die men wryft, op het opene oog of gat legt, na dat het geſuyverd is. Daar na legt men 'er wat Labi Labi, of de bladeren van Sajor Poeteh, met Olie warm gemaakt, op, dat de wonde geheel geneeſt.

Hier tegen is ook zeer goed de Convolvulus Cartilagineus, anders Dahon Biſol genaamd; of de Agrimonia Indica met wat Curcuma, of Koening (dat Indiſche Saffaraan is) gewreven, warm gemaakt, en 'er op geſmeerd, dat niet alleen die, maar ook alle andre geſwellen van den hals, en d'Amandelen, geneeſt. Zo het geſwel (gelyk aan den hals wel gebeurt) inſlaan mogt, zo moet men Oebi Radja eeten, en die met Pinang, of Water, wryven, en 'er op leggen, waar door het quade ten eerſten weder zal uytſlaan.

Tegen allerley ulceratien gebruyken de Inlanders, dit van de Maleyers geleerd hebbende, gemeene Roetoe Roetoe bladen, met 't ſap van Lemoen Sowanggi gewreven, by 't welke zy een ſlukje koper werpen, latende dit dus een nacht ſtaan. Daags 'er aan koken zy 't wat op, en leggen het, als een Cataplaſma, warm op de ulceratie, welke het ſuyvert, en opdroogt.

Ook heeft men nogeen ander zeer goed middel hier tegen, te weten, fyn gewreven blaeuwe Vitriool, op een pleyſter van zuyver waſch, zonder linnen, ter dikte van een mes, waar by wat Olie (om het zagt te maken) gedaan werd, geſtroyd; 't welk, op het geſwel gelegt, en met een andre pleyſter van waſch toegedekt zynde, in 't eerſt wel wat trekken, dog allenskens verminderen zal. 's Avonds neemd men dit 'er af, keerd het eens om, en men zal in korten tyd hier af geneſen zyn.

Koerap, of Omloop; een ſoort van Schurft. Veel Lieden zyn hier nu en dan ook met een vloejende of ook wel met eenige andere ſoort van Koerap, ſchurft of omloop, zoo als men dit noemen wil, aan 't hoofd, of lyf, geplaagd.

Hier tegen gebruykt men de geele en afgevallene Candal-bladeren, ook wel de Dahon Koeda, die men tot aſch verbrand, met verſche Calappus-olie mengt, en op het ſchurft ſmeert. De vuyligheid der aard-wormen, die men 's morgens by een op een hoopje leggen ziet, gedroogd, tot een Poeder gemaakt, en met verſche Calappus-olie gemengd, is ook zeer goed. Hinghong (een rood graeuwagtig Chineeſch Mineraal) met Arak gewreven, en zo veel 'er af, als men kan, gedronken; is mede zeer goed tegen Koerap, ook tegen venynige ſlangebeeten; ook geneeſt het, geſtooten, en met Sajor Kankong gemengd, en 'er opgelegt, ſugtige beenen.

De Vyt. De Vyt, by de Maleyers Mata Ikan, dat is, 't Viſſchen-oog, genaamd, geneſen de inlanders aldus. Als zy eerſt met jeuken aankomt, en begint te ſteken, zoo verdryven zy dit door het lid met heet water ſterk te wryven. Dog als het nu volkomen de Vyt geworden is, zo geneſen zy dit met het merg van de beurſe van Rangrek, of Angrek, in water gewreven, en warm 'er op gebonden. Ook neemd men wel de ſpitſen van Lalan Jatsjombot, en daar af zo veel, als men met drie vingeren vatten kan, waar by men de Mata Koening (dat is, de knoppen van Kurkuma; of Indiaanſche Zaffraan) of drie ſtuks 'er af genomen, voegt, al 't welke men fyn wryft, en 'er op ſmeert.

De ſteelen van Angrek Laoet genomen, en der zelver merg op een ſteen gewreven, en op de vinger gebonden, zyn zeer goed, als zy eerſt begind; ja zal die geheel verdryven; dog zo zy al geſet is, zal het de Vyt doen rypen, en ook geneſen.

De Tateroega, of Schildpad. Men heeft hier te Lande nog een ander ongemak, beſtaande in een inkrimping van de ſchamele leden, dat veeltyds doodelyk, en met een groot gevaar des levens, zo men 'er ten eerſten niet voor zorgd, vermengd is. De inlanders noemen dit Tateroega, dat is, in 't Portugeeſch, de Schildpad. Zy gebruyken hier tegen het teel-lid van een Kayman of Crocodil, en dat van een ſchildpad, dat zy beide droogen, op een ſteen met water en Lolan-hout wryven, 't geen zy den Lyder 2 à drie dagen ingeven, en hem ook op de Lendenen, en op den buyk, ſmeeren, en daar na met ſoeten

Arak te drinken geven, waar door hy volkomen herſteld werd.

Tegen vergiftige Krabben.

Veel menſchen, vooral onvoorſigtige en hier eerſt gekomene ſlaven, blyven ſchielyk dood van Crabben, die zy eten, waar in zekere vergiftige darm is, welke door des kundige 'er uytgenomen zynde, is de Krab goed, en zeer lekker. Zo men ten eerſten by zulk een menſch komen kan, dan is 'er raad, om hem te helpen, daar hy anders door de kragt van dit vergif ſterven zou.

Men gebruykt hier tegen, als het beſt hulpmiddel, ſwart Akar Bahar, geſchrapt, of de wortels van Siri Boppar, of van Piſang Sowanggi, of wel die van 't ſnygras Lalan, ergens mede ingedronken, of met Pinang gekauwd, en ingeſwolgen, dat den Lyder aanſtonds al het vergif zal doen opgeven, en uytbraken.

De Inlanders gebruyken ook, zo ras hen wat ſchort, Koening, of Curcuma; of anders Bobori, gemeenelyk Borri Borri genaamd, dat van Koening, Tsjongkor, Kamango, of Bangle (al te ſamen wortels) tot een ſmeerſel gemaakt, en zo op 't lyf gewreven werd.

Als ook tegen de Sawan, Jeukte, Koortſen, Pleuris, Colyk, &c.

Tegen de Sawan, of de quade Lucht, voor de Kinderen gebruyken de inlanders de ſchaal van de Zee-luys, by de Javaanen Mimi, genaamd, die zy hen doen draagen, en dan zyn zy daar tegen bewaard. Ook waſſchen zy, hier tegen hare kinderen ook wel in water, waar in de dekſels van de Mata Boelan, of Knobbel-Horen, gelegt zyn.

Om de Jeukte van een Zee-ſpat of Zee-pyl, Qual, &c. te doen vergaan, is 'er niet beter, dan warme aſch met ſuur Limoen-ſap gemengd, en daar mede de handen een reys of twee gewreven, en 'er een papje van ſwart Akar Bahar, fyn gewreven, opgelegt zynde, zal de pyn ten eerſten overgaan.

Darah Belilli (zekere gedroogde roode bloedige vleeſch-lappen, die alleen ontrent Solor op eenige klippen onder water groejen) met wat water gewreven, en ingenomen, is een heerlyk middel tegen de Koortſen, alzo het ſterk doet ſweeten, waarom men ook 2 of 3 uuren, na dat men het zelve ingenoomen heeft, niet drinken moet, al had men nog zoo grooten dorſt; maar niet min heerlyk is dit middel tegen de Pleuris, Colyk, Krimping in den buyk, 't Bort, en andre diergelyke ongemakken; zelf ook tegen de Perſſing, en tegen alle ſenyn, tegen welk laatſte men 'er de wortel van Loeſſa Radja byvoegt. Toen dit blad van Belilli eerſt in Japan gebragt wierd, gold een Kati, of Indiaanſch pond, 125 Ryxd. Het ſmaakt eerſt wat ſiltig, en daar na zeer bitter.

Tegen Lapar Garam (zynde een roode jeukerige opdragtigheid, of peukeltjes, op de huyd, zig met een ſcherpe vogtigheid uytlatende) gebruykt men Goud, in water gelegt, waar mede men den Lyder waſcht, die daar op aanſtonds baat vinden, en van dit ongemak geheel zal geholpen werden.

Men gebruykt hier te Lande ook de Lapis Cordialis, die men veel beter, en kragtiger, dan de Bezoar, of Aapenſteen, houd.

Werking van de Geneſing en Moxa.

Gelyk nu dit Land nog meer andere Siekten, en ongemakken aan 't lichaam der menſchen toebrengt, alzoo heeft de inlander hier tegen ook een groot getal van behulp-middelen door 't gebruyk der heylſame kruyden, en wortels, hier vallende, uytgevonden, waar van wy nu niet breeder ſullen ſpreken, oordeelende, dat wy hier al lang genoeg voor Doctor, of Medecyn, geſpeelt hebben, moetende hier nog maar met een woord byvoegen, dat de Chineeſen den wortel Genſing (anders Niſi) dog van hen Som genaamd, die van een zeer hoge weerde is, alzo een once wel 200 à 300 Ryxd. gelden moet, zeer hoog roemen, en groote Curen daar door, gelyk mede met hunne Moxa, en 't branden der Jigtige Leden met die wolle, gewoon zyn te doen.

Groote Curen van Limthiangko.

Ik heb eenen Capiteyn der Chineeſen gekend, Lim Thiangko genaamd, die een groot Arts was, en die zeker Jongetje, dat niet dan bloed waterde, aanſtonds hielp, en een Juffrouw van in de vyftig jaaren, die agttien jaren doof geweeſt was, aannam te geneſen, waar van hy ook zeer goede beginſelen toonde, dog de gierigheid van die Dame, die wel geneſen was, maar van 't geld geven, dat zy volgens Contract aan hem verſchuldigd was, ontſlagen zyn wilde, was oorſaak, dat hy haar daar na, alzo hy merkte, dat zy hem bedriegen, en zich veynſen wilde niet wel geneſen te zyn, zo doof, als zy was, zitten liet, zonder na haar hooger bod, dat zy naderhand doen liet, te hebben willen luyſteren.

En van andere Chineeſche Artzen.

Deze Chineeſche Doctoren weten zomtyds wonderlyke dingen door hunne kennis zo in de Leden-kunde, als in de Kruyd-kunde, uyt te werken. Het heugt my zeer wel, dat ik zekeren Heer van Aanſien, die vry ſterk tot de Vrouwen genegen was, heb hooren zeggen, dat hy, op Batavia doodelyk Siek zynde, en alle Medecyns, en inlandſche Doctoreſſen, zonder eenige vrugt gebruykt hebbende, eyndelyk een zeer vermaard Chineeſch Doctor by hem ontbood, die, tegen den avond by hem gekomen zynde, en aan zyn pols wat met zyn oor

geluy-

geluyſterd hebbende, hem zeide, *Myn Heer, gy zyt gevaarlyk, ja doodelyk ziek, en zo ik het u zeggen mag, ook zelf oorſaak van uwe Siekte: want gy zyt zo verre vervallen door te veel by vrouwen te verkeeren, en uw* Temperament *komt my zo ongeneeſelyk voor, dat ik niet kan nog durve aannemen u te geneeſen, alzoo ik verſekerd ben, dat gy dit, hoe Siek gy ook zyt, dog niet kond laten, en aldus alle myne hulpmiddelen geduurig maar veridelen zult, zoo ras gy maar een weinig zoud mogen gebeterd zyn.*

Ik ſtond, zey deze Heer, verbaaſt, hoe die Chinees door maar na myn pols te luyſteren, de geheymen van myn hert weten, en den waren grond van myn Siekte zoo klaar ontdekken kon; maar moeſt nogtans belyden, dat die man de waarheid ſprak, waar uyt ik ook hoope ſchepte, dat hy my wel geneeſen zou. Ik bekende dierhalven voor hem, dat hy de ware reden van myne Siekte net geraden had, biddende hem zeer ernſtig, om myne geneezing te willen onderneemen.

Ik had veel moeite om hem daar toe te bewegen; dat hy eyndelyk aannam, doch daar by voegende, dat hy nu nog niet zeggen kon, of hy my van myne Siekte zou konnen herſtellen, maar dat hy my daar af eerſt in 't midden van dezen nagt, wanneer hy weer by my komen zou, zou konnen verſekeren, of dat hy, dan geen kans daar toe ſiende, my ook waarſchouwen, en van mynen waren inwendigen ſtaat kennis geven zoude. Hy quam dan ten twaalf uuren weder by my, luyſterende weer eens na myn pols, en zeide, opryſende, dat hy volkomen kans zag, om my te herſtellen, indien ik my, gedurende dat ik zyne Medicyne gebruykte, maar van de Vrouwen onthouden kon; dat ik aannam te doen. Hy dan eenigen tyd over my gegaan, en ik weer wat kragten, door zyne hulpmiddelen, die my grooten dienſt deden, gekregen hebbende, wierd op zekere tyd zodanig door de ſwakheid van myn vleeſch aangevogten, dat ik my niet onthouden kon van tot myn vorige fout ontrent de vrouwen te vervallen, denkende, dat hy ſulks, voor die eene reyſe, onmogelyk zou konnen merken; maar ik was hier in bedrogen; want zo als hy na myn pols wat geluyſterd had, vloog hy zeer verwoed op, verweet my zeer bitter, dat ik weer by een vrouwmenſch geweeſt, en dat ik daar door oorzaak was, dat ik noyt recht geſond werden, en dat hy ook noit eenige eer aan my behalen zou, weshalven hy ook niet genegen was, my langer te dienen, de minen makende, van my te willen verlaten.

Stond ik in 't eerſt, wegens 't raden van de reden van myn Siekte verbaaſt, ik was het niet minder, toen hy my zeide, dat ik weer by een vrouw-menſch geweeſt was; maar vreeſende, dat hy my, gelyk hy dreigde, verlaten zou, zoo bekende ik hem myn misdaad weder, bad hem, dat hy my nog die reyſe wilde pardonneren, en beloofde hem in alle oprechtheid, ſiende nu klaar, dat ik niets voor hem verbergen kon, dat ik my volſtrekt daar voor wagten zou, op die voorwaarde, dat hy, zo hy my weer ſchuldig daar aan bevond, maar aanſtonds kon henen gaan. Na dien tyd heb ik my, zeide hy, gewagt, en ben ook volkomen van dien Artz geneſen.

Dit Land geeft ook verſcheide zeer heylſame Olien, die in verſcheide Qualen grooten dienſt doen. Gelyk men alhier zien kan.

De *Kragten* van de

COELIT-LAWAN,
KAJOE-POETEH, } OLIE.
CERÈE,

De Coelit-Lawan-Olie, is zeer dienſtig tot verſterking van de Water-vaten, wanneer die verſtopt zyn; om 't welk, gelyk ook het traag wateren, voor te komen, men maar 5 à 6 druppels 'er af met goede Jenever, of iet anders, 's morgens, en 's avonds, voor den eeten, inneemt. Heerlyke Olien, hier valende.

Men gebruykt die ook uytwendig in verrukkinge, of by contuſie der leden, en vooral by lamheid, ſtrykende de zelve over de lydende party.

Ook is zy van veel gebruyk tegen alle Jigt, Voet-euvel, enz.

De Kajoe-Poeteh-Olie, is een treffelyk ſweet-middel in alle Koortſen, wanneer men 'er 6 à 7 druppels af inneemt met wat wyn, pas voor 't aankomen der zelve.

Uytwendig 'er mede geſtreeken, is zy ook heerlyk tot verſterking der Senuwen, tot 't verdryven van alle pyn uyt de gewrigten, by ſware contuſien, ja zy neemd de lammigheid geheel en al metter tyd weg; als men 's morgens en 's avonds 'er zig maar met een warme hand mede ſtrykt.

De Cerée-Olie, zynde het Oleum Schænanti, is zeer goed tegen het begin van een Colyk, en gemeene Buykpyn, vooral, als zy nog niet op haar hoogſte is. Men neemt daar 7 à 8 druppels van in met een lepel of twee goeden Anys; dog men moet zig dan wag-

wagten geen koude drank 'er op te drinken. Zy is ook zeer dienſtig in Graveel, als men 7 à 8 druppels met wat Jenever inneemt.

De Amboineeſen beweenen haare Dooden.

Als zy nu alles, dat zy konnen, hier aan de Sieken gedaan hebben, en zy eyndelyk komen te ſterven, zyn zy, (gelyk dat meeſt over al in 't Ooſten geſchied) gewoon hunne Dooden te beweenen, en luydkeels daar over te huylen, en te wee-klagen, zig op de borſt te ſlaan, ja 't hair uyt het hoofd te rukken, en andere diergelyke uytſpoorigheden te bedryven, ſprekende de dooden aan; een ſaak, die niet alleen by de Heidenen en Mooren, maar ook nog (zo ſtil als 't mogelyk is, om niet in handen van den Fiſcaal te vervallen) by veel Chriſtenen geſchied; hoewel men dat meer op de buyten-plaatſen, en op 't gebergte, dan wel aan 't Hoofd-Caſteel, verneemt.

Verdre plegtigheden in de Rouw-Tyd.

Als zy in den Rouw zyn, zullen zy op vreugde-maaltyden nog wel ſingen, dog niet anders dan zeker droevig Lied, 't geen zy ten tyde, toen zy nog Heidenen waren, plagten te huylen, om de dooden te beſchreyen; ook zullen zy dan geen Tifa, die 'er anders altyd by is, gebruyken.

Hier mede nu meinen wy, zoo niet alles, altoos zekerlyk het voornaamſte aangehaalt te hebben, van 't gene 'er van de Amboineeſen in 't byſonder aan te merken valt.

Andre Volkeren, buyten den Amboinees zig hier onthoudende.

Buyten dezelve heeft men nog veel andere Natien, die mede in Amboina woonen, en zich daar hebben nedergeſet, 't zy op zich zelven of die onder de magt van anderen geraakt zyn. Als daar zyn Javaanen, Ternataanen, Macaſſaren, Boegis, Baliërs, Boetonders, Timoreſen, Papoewa's, Bengalers, Pampangers (of Manilheſen) Bimaneſen, Mixticen, Chineeſen, en Europiaanen.

De Mixſtiçen zyn kinderen of van Hollandſche Vaders, en ſwarte Moeders (want noit heb ik daar kinderen van een blanke Moeder, en ſwarte Vader geſien, nog daar af gehoort) of wel van ſwarte Moeders, en Portugeeſche Vaders, die men Toepaſſen noemt, zynde affetſels der Portugeeſen, die in de eerſte tyden met eygen bewilliging hier gebleven zyn.

De eerſte affetſels van een Hollandſche Vader, en een ſwarte Moeder, noemt men Mixſticen, zynde vaal, en ſommige al vry bruyn van kleur, de kinderen van een Mixſtiçe en een Hollander, noemd men Poeſtiçen, en de kinderen van een Poeſtiçe en een Hollander Caſtiçen, die by na zoo blank, als een Hollander, zyn, en na welke men de kinderen, uyt de volgende huwelyken voortkomende, weer onder de Hollandſche telt.

Dit geſlagt is, ſchoon meeſten tyd niet zeer fraey (hoewel ik 'er eenige, die ſchoon waren, onder geſien heb) zeer moedig en trots, zeer Tyrannig, en onverdraagelyk wreed tegen hare ſlaven, ſchoon zy meeſt zelf van ſlaven afkomſtig zyn.

Deze ingeſetenen nu van Amboina moet men weder onderſcheiden in vrye, of in ſlaven. De vrye zyn de Amboineſen (hoewel ook eenige der zelve, als de Boeroneeſen, en meer andren, door den Oorlog in ſlaverny geraakt zyn) de Mixſtiçen, eenige Macaſſaaren, Ternataanen, Chineeſen, en Europëers.

Mardykers.

Van die ſlaafagtige zyn met 'er tyd, of door vrykooping, of door vry-geving, veel ſwarte Vry-lieden (anders Mardykers genaamd) voortgekomen, die zig zedert met varen, viſſchen, ook wel met den koophandel, hebben weeten te geneeren.

Kleeding der Mixſtice Vrouwen.

De Kleeding van de Mixſtiçe Vrouwen, als ook van die der Mardykers in 't gemeen, is aldus.

Zy hebben op 't voorhoofd nu en dan krulletjes, die met Quee-korlen, of iet anders daar op vaſtgeplakt leggen. Ook hebben zy veel hair op 't hoofd, dat wel gewaſſchen, geſuyverd, met Clappus-Olie glimmend gemaakt, en zo agter ſlangs-gewyſe rondom 't agter-hoofd opgewonden, en op malkanderen hoe langer hoe kleener toeloopende, gelegt en vaſtgemaakt is. Hare tanden zyn wit, en met houts-kool en ſout wel gewreven, en geſuyverd, en hare lippen gemeenelyk door een Pinang rood geverſt. Over 't bovenlyf hebben zy een fyn Neteldoeks Badjoe, of half hemdje dat ontrent de boeſem en op de ſchouderen, en ook wel aan de handen, en onder aan beſet is met fyne kant tot een boven-dekſel, onder 't welke de vermogende nog een Tsjole, of onderborſt-rokje, dragen, dat zy of toerygen, of met goude knoopjens toeknoopen. De mindere van vermogen dragen maar een enkel, 't zy wit, grof, of fyn, of voor dagelyks meeſt een Salampoeris, of Bafta's, Badjoe, dat redelyk ruym om 't boven-lyf, en tot aan de middelen hangt, hoewel de armen vry nauw om 't lichaam ſluyten. Van haar middel tot byna aan de voeten dragen zy eerſt een Tapi, of Onder-kleedje, en over 't zelve een ander fraey, 't zy Zyde, Chits, of ander kleedje, dat, verſcheide malen om hun lyf gewoeld zynde, met eenige groote ſpelden vaſt gemaakt werd, en zoo geſpannen om het lyf ſtaat, dat men de ganſche figuur

van

van haar lighaam al zo klaar ziet, als of zy naakt voor u ſtonden, dat, my in't eerſt zeer onſtichtelyk voorquam, dog met 'er tyd werd men die dragt al meer en meer gewoon.

Aan haar voeten hebben zy roode, groene, blauwe, of andre Zyde of katoene-Garen Kouſen, en Muylen met goud geboord, die gemeenelyk drie, à drie en een halve Ryxd. koſten, en over haar linker ſchouder een groote Rode, Peerſe, of andere Salindang, of Sluyer, die 3 à 4 ellen lang, en ontrent een of anderhalve el breed is, de goude kant met lovertjes, die 'er rondom loopt, en wel 2 of 3 vingeren breed is, mede gerekend. Deze Salindang ſlaan zy 2 of driemaal over de linker ſchouder, en zoo over malkanderen henen, dat men byna niet, als de goude kant, ziet, terwyl het eene eind van agteren op de rug tot aan haar middel komt; dog van voren hangt het byna tot de knyen, dog zy maken dit eenigſins ontrent de middel vaſt, breidende 't onderdeel wat wyder over haren ſchoot uyt; dat zy voornamentlyk doen, als zy zullen nederſitten.

Aan hare regterſyde is gemeenelyk een witte Neusdoek met kant, die zy tuſſchen haar lyf en kleedje inſteeken, latende die meede wat breed athangen. Men kan dezelve onder de Stoffe van Ternate, by de letters D. D. afgebeeld zien.

Dus opgepronkt zynde, ſtapt zy onder een Kita-ſol, of ſonneſcherm, zoo moedig henen; dat zy 'er weinige boven haar ſelven agt, vooral, als zy zoo verre gekomen is, dat zy op een Ebbenhoute Stoel ook in de Kerk, en niet maar, als de ſnyders in Holland, met de beenen onder 't lyf, op een mat neder zit.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE Chineeſen, *en hun* Erneering. *Hun* Capiteyn, *en zyn* Macht. *Van 't* Opſluyten *van hun* Dochters, *en van hare* Huwelyken. *Van 't Pragtig Huwelyk van* Capiteyn *Lim Thiangko's* Dochter, in 't jaar 1709. *Schoone* Vuurwerken, *toen vertoond. Het* Dekſel, *en* Dekken *van 't* Aangeſicht *der* Bruyd. *Hoe de* Bruydegom, *en zyn* Speelnooten *ontfangen wierden*, &c. *Des Bruyds* Moeder *beſchreven. Hoe de* Bruyd *haren* Bruydegom *ontfangt. Hun* Sombajen *voor hun* Ledekant, *en verdere verrigting. Hun* Speeltuygen *op* Bruyloften, *en* Begraveniſſen. *De* Toebereyding *van hun* Tafel. *En* nette Huyshouding. Huysraad. *Hunne* Jalouzy *over hun Vrouwen. Seldſame gewoonte in* 't Getal *van hun* Dochters *bekend te maken. Hun Gedrag als de* Vrouwen onvrugtbaar *zyn. Hun* Tabak-rooken, *en gevaarelyke wyſe van* Vechten. *Een* dag, *of* Nacht, *in't jaar voor de* Jonge Dochters, *om* Buyten *te mogen komen. Hun* Offerhande *aan de* Sielen *der* Afgeſtorvenen. *Senden* Geſchenken *op hun en op ons* Nieuwe Jaar *aan de* Grooten. *Hun ſpelen met de* Slang. *Hun* Theengs, *in* Prent *verheeld. Hun ſterk* kloppen *op* Bekkens *by een* Eclypſis *in de* Maan. Spel *hunner* Kinderen. *Hunne* Begraveniſſen. *En* Pypers *by dezelve.* Wit-gepleyſterde Graven. Grauwe Rouw-Sakken. *Hoe lang zy* Rouw dragen. *De* wyſe *der* Vrouwen, *om de* Graven *te* beſoeken. Oude, *en* Jegenwoordige Erneering *deſer* Natie *hier. Haar* Wagt-geld. *Bevelen haarer* Edelheden *tegen 't ſterk* inkomen *der Selve. Mogen hier geen* Tempel *hebben. Verſcheide* Voorrechten *van hun* Capiteyn. Chineeſche Boedelmeeſters. Ternataanen, Macaſſaaren, Baliërs, *enz. Hier noch woonende.*

De Chineeſen.

BEhalven dit ſoort van volk zyn onder de beſte Ingeſetenen van Amboina de Chineeſen te teilen; een Natie, die zeer vernuftig, en byſonder neerſtig, gedienſtig, en handig is, om een ſtuyvertje te winnen.

Zy zyn al voor 't jaar 1625. in Amboina geweeſt, en voornamelyk met dat inſigt hier met der woon geduld, om hen tot het bebouwen, en bethuynen van het land te gebruyken, daar zy zeer bequaam toe zyn: want ſonder hen zou men veel Moeskruyden, als kool, ſalade, heerlyke radys, zo dik als onze concommers, en rykelyk zo goed van ſmaak, pieterſeli, ſuring, groene turkſe boontjes, concommers, batatas, ſpenagie, water-meloenen, meloenen, geele peen (hoewel 'er die ſeldſaam zyn) ſuykerriet, groene gember, ananaſſen, gojava's, nevens meer andre dingen, moeten miſſen; hoewel de Baliërs mede goede thuyniers, en zeer neerſtig zyn.

Zy houden hier, en overal, waar zy

En hun Inneering.

zich nederſetten, opene winkeltjes, en kraamtjens, in hun huyſen, en voor hun deuren, waar in zy alles te koop hebben, en voor een geringe winſt overlaten, vervullende geheele ſtraaten met zulke winkels, welke wel meeſt voor de Amboineeſen dienen, die niet weeten, als van koopen, als zy maar geld hebben.

Zy zyn de voornaamſte Pagters, voornaal van den Arak, en van 't Beeſtiaal, de Pagt van 't Hoofd-geld, van de Viſſcheryen, van de Saguweer, &c. Ook zyn zy goede Timmer-lieden, Kiſten-makers, en Smids, maken ook allerley heerlyke ſtoffen in hun land, die zy hier verkoopen, behalven dat zy de voornaamſte Steen- en Pannebakkers zyn, waar toe zy zekere erven ontrent den opgang na 't gebergte van Soya, benoorden den grooten weg, bekomen hebben, waar op veele van hen groote Lootſen, van 4 à 500 voet lang, en 100 voet breed, geſet, en in welke zy ovens gemaakt hebben, om de ſteen en pannen, die zy onder die Lootſen (daar 't ongemeen koel is) maken, te bakken; hoedanigen Steen- en Pannebakkery, als 't een weinig wel gaat, wel 3 à 4 duyſend gulden (als men 'er 20 jongens, en 3 of 4 buffels toe gebruykt) jaarlyks opbrengen kan. Zulke zyn 'er 6 of 7 van de Chineeſen, en 3 à 4 van Hollandſche Vry-lieden.

De vermogende Chineeſen varen (gelyk ook verſcheide Vry-borgers) met hun Chialoepen, zynde vaartuygen met een à twee maſten, die 25 of 30 laſten voeren konnen, na Batavia, Makaſſar, en meer andere Geweſten; en van 16 of 18 zulke Chaloepen, waren 'er ruym een douzyn Chineeſen, en niet boven 4 à 5 de Vry-borgers toebehoorende.

De Chineeſen, die in 't jaar 1709. zulke Chaloepen hadden, waren deze: *Sithiongko*, Capiteyn der Chineeſen, had 'er twee, *Que Soko*, *Ongſâtje*, *Tſihoko*, *Hok-Sari*, *Soe-Paſſo*, *Oingkoko*, *Tſjantſjamko*, *Njai Tjcko*, *Que Iko*; *May Nongko*.

Met hunne waaren nu hier gekomen zynde, verkopen zy die als Groſſiers aan deze en gene mindere kramers.

Daar zyn 'er ook, die Araks-branderyen in Compagnie hebben. Dog op hoge ſtraf is 't hen verbooden, Zee-quallen, Dutroa, of diergelyke dingen, 'er in te mengen, alzo die de menſchen te eer dronken, en ook dikwils wel zoo dol maken, dat het hen aan hunne geſondheid zeer benadeeld.

Andere geneeren zig ook met Houtzageryen, tot welke zy 15 of 20 Slaven gebruyken, en die in een jaar aan hun meeſter wel 3 à 4000 gulden op konnen brengen, te weten, van de balken, ribben, latten, planken, en ander houtwerk, dat 'er altyd van nooden is, en al het welke hier contant, en aanſtonds, betaald werd.

Zy betalen voor Hoofd-geld, $\frac{3}{4}$ Ryxdaalder 's maands ider, dog zy zyn Wagt-vry.

Hun Capiteyn, en zyn magt.

Zy ſtaan ook onder een byſonder Hoofd, ofte Capiteyn, die een groot aanſien en vermogen onder hen heeft, en door den Landvoogd, en zynen Raad, aangeſteld werd, dat gemeenelyk voor zyn leven is, ten ware hy om deze of gene misſlagen, of wegens klagten van den Landvoogt, mogt afgeſet werden; gelyk dat den ouden Capiteyn, *Lim Thiangko*, overgekomen is, in wiens plaats *Sithiongko*, den 19. July, in 't jaar 1707. gekoren, en door den Capiteyn der Nederlandſche Compagnie, *De Viſſcher*, den Heer *Sipman*, Hoofd der kuſt Hitoe, en den Secretaris der Politie, *Balthaſar de Bruyne*, ten 4 uuren voorgeſteld wierd, gevende 's avonds ten 7 uuren een pragtig maal op zyn Hollands aan veel Hollanders, en andere Lieden van aanſien, al 't welke met een gedans van jonge Juffers, onder Bas en Violen, en veel heerlyke Vuurwerken, 's nagts ten 2 uuren, wanneer wy den Heer Landvoogd t' huys bragten, beſloten wierd.

Zy zyn, in 't ſtuk van Negotie, de gaauwſte Kooplieden, die men in Indiën heeft, die, om eenen ſtuyver te winnen, de Stad op en neder zouden loopen; dog zy zyn ook zeer loos, om iemand, als men niet wel toeſiet, te bedriegen, hoewel ik anders onder hen zeer trouwe en eerlyke luyden bevonden heb, op welke men immers zo veel ſtaat, als op den beſten Hollander, maken kan. Ook weten zy alles, dat men hen voordoet, na te maken, zelfs heb ik 'er gekend, die zig ook op 't maken, en herſtellen van Horologien zeer wel verſtonden. Zy beminnen de Konſten, en zyn ſterk voor de Zeevaart, en Landbouw; dog 't zyn door de bank geen Oorlogs-mannen; maar konnen over beuſelingen een groot gerugt maken.

Wat hunne geſtalte betreft, zy zyn redelyk kloek, en veele al vry lyvig, dat zy geerne zien; want dikke lieden zyn by hen mannen van aanſien, en zodanig zyn zy gewoon hunne Helden, die zy in langwerpige Tafereelen, en Prenten, in de huyſen ophangen, te verbeelden.

Zy zyn niet blank, maar uyt den bruyngeelen, en bleek; hoewel die gene, die om de Noord in China gebooren zyn, in blankheid niet veel van ons verſchillen; dog die van Fokjen, en de naburige Geweſten om de Suyd, zyn bleekgeel, niet plat, maar reedelyk

lyk welgemaakt van neus, wat breed-uytſteekend van bovenaangeſigt, ſwart dog zeer nauw van oogen, byna zonder winkbrauwen, groot van knevels, dog of geenen baard of maar eenige idele zeer lange hairen aan de kin hebbende, van welke, gelyk ook van 't hair hunner hoofden, zy zeer veel werk maken.

Hun Hoofd-hair, waar op zy zeer net zyn, en dat alle week gekemd werd, en even als dat der vrouwen na 's lands wyſe met ſware ſtrengen (alzo zy 't zeer lang dragen) tegen 't hoofd op,- of omgewonden is, is pik-ſwart, en gemeenlyk zeer glimmende van den Olie, waar mede zy dat ſtryken, over 't welke zy dan, om 't zo glad te houden, nog een dun netje van paarden-hair trekken, ſtekende daar agter in ook wel een ſchildpadde - of andre kam, behalven ettelyke naalden, in welken toeſtel zy eer een vrouw, dan een man gelyken.

Niets agten zy zo hoog, als dit hun Hair, en Baard, hoewel 'er gevallen geweeſt zyn, dat dezen en genen, alles verſpeeld hebbende, ook dat verſpeelden; dog dan hebben zy ook by geen andren eenig aanſien; maar dit moet men van de rechte Chineeſen verſtaan; want anders moeten zy op verbeurte van hun leven, zo zy in China komen willen, hun hair ſcheeren en mogen maar een tuyt op zyn Tartars dragen.

Zy dragen in 't gemeen een wyde witte lange Cattoene of ook wel een blauwe keel, tot een boven-kleed, en onder dezelve een lange witte kattoene wyde broek, die onder ſmal, dog open is, waar aan zy gemeenelyk een groote rode Lakenſe Beurs met Quaſten, aan de eene zyde onder die lange rok vaſtmaken, waar in zy hun geld hebben. Vorder gaan zy met bloote beenen; dog dragen Chineeſche muylen, die by na als geſtikte dubble vilten, of als bord-papier zyn. Ook gaan zy, by ſlykerig weder, wel met Tsjeripoes.

De vermogende gaan gemeenelyk ook met zulk een witte keel, dog als zy op zyn beſt opgeſchikt zyn, hebben zy over die keel nog wel een andere wyde rok van Damaſt, Violet Gaas, of van eenig ander fraey ſtof.

Het zyn groote ſpeelers met de kaart, en Dobbel-ſteenen, en op 't Verkeeren Schaakbord verſtaan zy zig beſonder wel, ja ſchamen zich niet zelf in 't openbaar op de ſtraat te ſpeelen, en dat zo driftig, dat velen zig daar door in de grond bederven. Het is daarom ook, dat 'er op hun toppen en ſpeelen een expreſſe Top-pagt al van ouds ingeſteld is, hoewel 't weing helpt, zo dat zy in 't jaar 1673. den 28. February, by 't ſchryvens harer Edelheden afgeſchaft, hoewel naderhand weer in ſtand geraakt is.

Ook zyn zy groote Liefhebbers van Comédien, en Blyſpeelen, en indien zy (voor al die op Batavia woonen) een goeden tocht gedaan hebben, zo moet 'er, 't koſt dan wat het wil, ten minſten een Wajang-ſpel (dat een Comédie der Chineeſen is, die hen ontrent 100 Ryxdaalders koſt) op ſtaan.

Het zyn ook groote Rekenaars, die in een oogenblik, met boontjens aan eenige ſpyltjens geregen, een groote ſomme konnen uytrekenen, en ons daar in verre overtreffen.

In omgang zyn zy zeer beleefd, vriendelyk, en zeer onthaalende, als men hen komt beſoeken. Als zy ons zullen groeten, zoo ſteken zy beide de handen in hun wyde mouwen eerſt wat voor uyt, en brengen die, terwyl zy het lichaam zeer voorover buygen, zo al bevende, en die al hooger allenskens oplichtende, na het voorhoofd toe.

Zy hebben geen vrouwen van haar eygen Natie, maar gemeenelyk Macaſſaarſche of Baliſche, met welke zy trouwen, onder welke eene de opperſte is, zynde de andre tot twee drie toe, zo veel elk 'er hebben wil, maar zyne byſitten, en dienareſſen; hoewel de kinderen van alle deze moeders gelyk deelen zonder eenig onderſcheid, of zy van de echte vrouw, dan of zy van de byſit zyn. Staan hem die byſitten niet langer aan, hy verkooptſe, en koopt weer andre.

Met deze vrouwen eeten zy noyt; maar ider van hen eet byſonder, en de vrouw moet hen dienen, en oppaſſen.

Deze hunne vrouwen bemoejen zig niet alleen met de huyshouding, maar verſtaan en dryven den handel immers zo wel, zo neerſtig, en verſtandig, als de mannen.

Van 't opſluyten van hun Dogters, en van hare Huwelyken.

De Dogters zyn zy gewoon van de 9 of 10 jaar af op te ſluyten, en geen Bruidegom ziet zyn Bruid voor op zyn trouwdag, en indien het lieden van vermogen zyn, vallen hunne huwelyken zeer prachtig, zynde het aanmerkens weerdig, dat onder hen de Van altyd eerſt, en daar na de voornaam uytgeſprooken, en dat by hen ook noit bevonden werd, dat by voorbeeld een, wiens Van Lim is, met geen andre, Lim genaamd, of die Que is, met geen andere, de geſlagt-naam van Que dragende, trouwen mag.

Van 't pragtig Huwelyk van Capiteyn

Ik heb den 18. Auguſtus, in 't jaar 1709. de Dogter van den voornoemden *Lim Thiangko*, geweſen Capiteyn der Chineeſen, zeer pragtig, en ſtatelyk, met

Jim Thiang-ko's Dochter, in 't Jaar 1709.

met een Chinees van zeer goeden huyſe, en in China gebooren (waar op zy veel gewoon zyn te letten) zien trouwen. Het ging op deze wyze toe.

Ten zes uuren 's avonds vonden wy de Bruyd in een groot Zyſalet ſitten. Zy was met een groote wyde appelbloeſem-zyde Chineeſche rok, een heerlyk ſtuk werks, bekleed, zynde die om haar middel met een koſtelyke ledere ſwarte Riem, of Gordel, die hier en daar met Maſſive goude Plaaten, en met konſtig opwerk verſierd, en ontrent drie vingeren breed was, vaſtgemaakt, en toegehaalt.

Op haar hoofd had zy een ſchoone Appelbloeſeme Zyde muts, of een ronde bonnet, met een diergelyke breede beugel, of rand, als de riem om haar middel was, dog wat ſmaller, hoewel anders van 't zelve verguld opwerk op een ſwarte grond, en daarenboven nog met veel Peerlen, Diamanten, en andre Geſteenten verſierd, behalven dat 'er ook nog eenige riſten met geregene Peerlen ter zyden die muts, ter lengte van een ſpan, afhingen.

Zy had aan hare voeten Zyde Kouſen, en witte muylen, en geleek in die toetakeling veel eer een man, dan een vrouw, te meer, alzo het een ruſtige vette baſin van 19 of 20 jaaren was.

Zy wierd door twee Chineeſche Staatdogters aan wederzyden gewaayd, welke Staatdogters mede met hare korte ſwarte zyde Rokken over haar witte onderkleedjes, zeer wel na mannen geleken. En geſchiedde dit waejen met groote Paeuwen-ſteerten, om dat het door de meenigte der Dames, die binnen gekomen waren, om deze Ceremonie te zien, en ook door de ademen der genen, die buyten dit vertrek waren, zeer warm was.

De Bruyd ſat tot ſeven uuren toe met haar bloot aangeſicht, ſtond van haaren ſtoel op, toen ik binnen trad, om haar veel heil te wenſſchen met haar huwelyk, groette my, en ging toen weder zitten.

De tweede kamer, aan de andere zyde van 't voorhuys, was vol van hare vrienden, dog alle maar in die van de vrouwelyke Sexe beſtaande, waar onder ook veele jonge Juffers, Kinderen van de aanſienelykſte Hollanders alhier, waren.

Zy zat wel in 't diepſte van hare kamer, dog zo recht tegen over de deur dat haar gezigt op alles, wat daar in of uytging, quam te ſpeelen, al 't welk zy, door 't groot getal ontſtookene waſſche roodgemaakte, en verguldе Flambouwen, hier en daar verdeeld, zeer gemakkelyk door de dunne Jalouzy-mat, die voor hare Kamer-deur hing, begluuren kon.

Zy had aan haar rechterhand twee Chineeſche, buyten-gemeene koſtelyke roode verlakte en vergulde Ledekanten, die van een ſeldſaam pragtig fatſoen, en uytdrukkelyk voor haar uyt China ontboden waren. Het voorſte, dat als een heerlyk overdekte opene ſitplaats was, zou voor de jonge lieden eerſt dienen, om 'er op te ſitten, en kennis met malkandren te maken, en het agterſte, dat met veel bloemen beſtroyd, en heerlyk behangen was, zou dienen om 'er op te ſlapen.

Dicht by dit laatſte Ledikant hingen om hoog aan de ſolder twee langwerpige ſeskantige groote en met zeer fraay beſchilderd Gaas bekleede Chineeſche lanteernen, waar in veel Keerſen brandden.

Ter linkerhand van haar zagmen twe ſtoelen tegen de Zy-venſters dezer Kamer, en een tafeltje daar voor, waar op eenige brandende Kaarſen ſtonden, en deze en gene ſnuyſteryen van Confituren, enz.

Zo als men die kamer inquam ſtonden 'er twee roode verlakte vergulde Schermen, een ter rechterhand tegen het beſchot aan, en een agter de deur, waar op een groote menigte van koſtelyke kleedjens, en andere Sieraaden van de Bruyd, hingen.

In 't Voorhuys, dat zeer groot, en met menſchen zeer opgepropt was, hingen ſes ſeskantige groote Lantaarnen, die al mede met zeer fray beſchilderd Gaas overtrokken waren.

Men zag daar in 't diepſt van 't Voorhuys, zo als men inkomt, een groote en geſchilderde Tyger tegen een beſchot geplakt, op een Chineeſch vel papier, dat wel drie ellen lang, en anderhalf el breed, en die al vry levendig daar op vertoond was, en even ter zyden den zelven waren 'er nog twee, wat kleener geplaatſt.

Ontrent in 't midden van dit beſchot ſtond een kleene verlakte Chineeſche tafel, en daar op een kleen verguld Afgodinnetje in een kleen huysje, en vlak voor 't zelve een potje met brandende Wierook, en aan wederſyden verſcheide Confituuren, Pyramidaals-wyſe in ſchoteltjens geplaatſt.

Aan weerſyden van deze tafel ſtonden twee dikke lange roode vergulde Waſch-Flambouwen, dog de naaſte aan de tafel met ſchoone geſchilderde Draaken omvlogten zynde.

Voor deze Tafel, of met de rug 'er tegen, ſtond een fraeje Leuning-ſtoel voor den Bruidegom alleen; aan zyn regter-

terhand ſtonden 'er twee voor zyne Speelnoots, en aan zyn linkerhand een voor den perſoon, die voor Prieſter, of wel voor verſoeker van 't huwelyk ſpeelde; ook ſtond 'er een voor den genen, die de plaats van de Vrienden der Bruyd waarnam, en die geſteld was om den Bruydegom te ontfangen, alzo dit noit door een van hare bloedvrienden zelf geſchieden mag.

Op deze ſtoelen hingen ook fraeje met bloemen geſtikte kleeden, dezelve ſtonden 5 of 6 voeten tegen over malkanderen van een, om die tuſſchenplaats tot het ontfangen van den Bruydegom, en tot het maaken van Complimenten, en beleefdheden, over te laten.

Schoone Vuurwerken, toen vertoond.

De Bruydegom quam 's avonds ontrent negen uuren by ſchoone lichte maan, hoewel 't alomme rondom hem van Lanteerns, niet min, dan van menſchen, vol was. Als hy nu naderde, wierden 'er ſchoone Vuurwerken (waar in de Chineeſen weinig huns gelyk hebben) en longs (een zoort van Vuurpylen) aangeſtoken en opgeſchoten.

Men vertoonde een Aap levens-groote in 't midden van de vlam, die wel een quartier uurs, en langer, vuur piste. Men ſag 7 groote ronde Lanteerns de eene voor, de andre na, na beneden ſakken, en eyndelyk alle 7, ider met een brandende keers 'er in, boven malkandren wel een quartier uurs lang hangen.

Daar na wierd 'er een heerlyke Wyngaard met zyne ranken, groenagtige bladen, en met blauwe druyven, zoo konſtig vertoont, dat ik wel bekennen wil noit iet frajers geſien te hebben; behalven dat 'er nog andre tuſſchen-komende, en daar op volgende vuurwerken, vernomen wierden, die verdienden van Konſtenaars geſien te werden.

Gedurende de inleiding van den Bruydegom wierd 'er voor het Huys van de Bruyd, dog binnen de Pagger; of heining, met allerley Baliſche Speel-tuygen van Gongs, Tataboangs, Gindeers, en op Cimbaalen, geſpeeld. Hy verſcheen met zeer veel ſtatie, geleyd van drie aanſienelyke Chineeſen, die zeer ſchoone blauwe en ſwarte zyde rokken, met witte breede kleppen boven, even als hy, aan, en een heerlyke ſwarte generte muts van ſtaat op hadden, dog met dit onderſcheid, dat op des Bruydegoms muts een platte vierkante ſchoone Barn-ſteen, en op die der Geley-heeren ider een fraye Robyn ſtond.

Zy verſcheenen ook met zeer veel rode Waſch-Flambouwen, en voor hen wierd een heerlyke Poan (zynde een Pyramidale-boom met vrugten, zeer levendig en ſierlyk van waſch gemaakt) van verſcheide mannen, alzo die vry groot was, gedragen, terwyl twee andre perſoonen vervaarlyk op twee kopere bekkens klopten, om de quade geeſten, die in de lucht ſweven, en dit jong Paar benadeelen mogten, door al dit gerammel als met geweld weg te dryven.

Men had werk, wegens 't groot getal der toekykers, die in huys gedrongen waren, om de kamer van de Bruid te naderen, niet tegenſtaande al de Caffers, of Gerichts-dienaars van den Fiſcaal, nevens hun Geweldige, of Onderſchout, voor dezelve de wagt hielden, om de menſchen 'er af te houden.

Het dekſel, en dekken van 't aangeſicht der Bruyd.

Zo als de Bruydegom nu binnen trad, wierd de Poan, en twee Lanteerns met brandende Keerſen, dog ſmaller als alle de vorige Lanteerns, en met zulken rood gaas bekleed, voor de Bruid gebragt, die na zeven uuren haar aangeſigt, en hoofd, met een lichtblaauwe groote floerſe doek bedekt, en zoo geſeten had, doch in dier voegen dat zy wel ieder een, maar niemand haar, beſchouwen kon.

De Bruydegom wierd van den Chinees *Hok Sari*, die 'er toe geſteld was, zeer plegtelyk ontfangen, terwyl die kloppers op de voornoemde bekkens niet ophielden uyt al haar magt agter my op dezelve te ſlaan.

Hoe de Bruydegom, en zyne Speelnooten, ontfangen wierden, &c.

Zo als hy pas binnen gekomen was, werd hy eerſt door den voornoemden *Hok Sari* (die meeſter der plegtlykheden en ontfanger der vrienden in den name der Bruyd was) met veel diepe buygingen van 't hoofd en lichaam voor hem in 't byſonder, dog ſonder een woord te ſpreeken, ontmoet, en als verwelkomt, al welk ſtuypen, en ootmoedige buygingen, wy voortaan door 't woord van Sombayen zullen uytdrukken.

Na dat nu de Bruydegom, en zyne geley-Heeren, binnen getreden waren, maakte de Ceremonie-meeſter, met beyde de armen in zyn lange mouwen zig om laag tegen de grond buygende, gelyk ook de Bruydegom van zyne zyde dede, een zeer diep compliment, ſtaande de een tegen den anderen over. Daar na maakte hy weder een half compliment, houdende de armen in zyne mouwen maar om hoog, en na zyn voorhoofd; dog ſloeg zyn geſigt met zyne armen op een ſeldſaame wyſe na zyn linkerzyde toe; gelyk de Bruydegom ook deed, ſtaande aldus dwars van malkanderen af.

Toen ging *Hok Sari* met een groote eerbieding zeer langſaam na des Bruydegoms overſyde, en de Bruydegom weer na de andere zyde, en toen maak-

te de Bruydegom weder eerſt een diep kompliment, tot de aarde toe, tegen *Hok Sari*, en die weer tegen den Bruydegom, die hem nu als bedankte, en even eens, gelyk te voren, het halve kompliment dwars af van malkandren, yder weder de mouwen en armen na de linkerſyde drajende, 'er byvoegde.

Daar na gingen zy beiden met een groote deftigheid na den Stoel, die voor den Bruydegom geſchikt was; dog *Hok Sari* veegde het kleed, dat op dien ſtoel lag, met zyn mouw wat af, en toen ſombayden zy beiden driemaal voor die ſtoel, waar na de Bruydegom ter linker zyde van zynen ſtoel ging ſtaan.

Even zodanig nu, als met de Bruydegom geſchied was, complimenteerde *Hok Sari* de Geley-Heeren, of Speelnooten, en den Huwelyks-verſoeker, gelyk zy hem weder zeer ſtatelyk, op de voornoemde wyſe beantwoordden. En na dat zy alle vyf nog eens ſamen geſombayd hadden, zaten zy allen neder.

Na dat zy even geſeten waren, bragt een kleen Jongetje, een van des Bruyds vrienden, den Bruydegom een kopje Thee; die dat, na daar voor geſombayd te hebben, aannam, en een toegevouwen papiertje met eenig geld op het Theebakje, tot een geſchenk voor dit Jongetje, nederley; 't geen hy, by het tweede kopje Thee, verdubbelde, leggende toen twee zulke papiertjens met geld 'er op; waar op hem dit jongetje een ey gaf, dat hy voor eerſt in zyn mouw, en naderhand in de mouw van de Bruyd wierp, gelyk wy nog zeggen zullen.

Ondertuſſchen rammelden de voornoemde ratelaars, en kloppers op die bekkens al voort, ſlaande op dezelve, als of zy dol waren, zo dat men naeulyks horen kon, wat 'er al paſſeerde.

Des Bruyds Moeder beſchreven.

Zo ras de Bruydegom in huys gekomen was, verſtak zich de Moeder van de Bruyd, een ongemeene fraeje, verſtandige, welſprekende, en byſonder wel opgevoede Baliſche vrouw, die een deftigheid en ſwier in haren gang en ſpreken over ſich had, die haar weerdig maakte om voor een Koning te verſchynen. Zy was ontrent de 40 jaren, maar gelyk zy al vry blank voor een Baliſche vrouw was; bezat zy nog zeer levendig alle de ſchoone trekken van hare jeugd, en een paar ſwarte heldere oogen, vol vriendelykheid, en nogtans met een groote deftigheid, die ider bekoren moeſt, gepaart, zodanig, dat zy in ſchoonheid hare dogter zeer verre overtrof. Haar naam was Juff. *Sijanſi*.

Deze mogt van den Bruydegom, volgens de Seden en Plegtelykheid der Chineeſen by hunne huwelyken, toen niet geſien werden, en vertrok derhalven, om alle redenen van ongeval van dit huwelyk af te weeren, na een andere kamer, daar zy dien avond, en nacht, alleen bleef.

Ondertuſſchen bragt men ook Thee aan de Speelnooten van den Bruydegom, en aan *Hok Sari*, dog dit geſchiedde door een ander bediende van 't huys. Deze dronken 3 à 4 kopjens, en toen kreeg de Bruydegom berigt, dat de Bruyd was opgeſtaan, en na haar kamer-deur quam om hem de eerſtemaal van haar leven te ontmoeten, en te ontfangen.

Hoe de Bruid haren Bruidegom ontfangt.

Zy wierd zeer plegtelyk door haar Groot-moeder, en Moey, de vrouw van eenen Que Seco, by de hand geleyd, en door hare twee Staat-dogters, mede zeer heerlyk opgepronkt, en die haar by den koſtelyken Riem, of Gordel, die om haar middel was, zagt vaſt hielden, onderſteund, en zo voetje voor voetje dicht by de deur van haare kamer geleyd, wanneer de Bruydegom binnen trad, lichtende zeer zedig den floerſchen doek van haar aangeſicht, dien hy toen in zyn mouw ſtak.

Hun Sombajen voor hun Ledekant, en verdre verrichting.

Zo ras zy malkandren nu zagen, ſombayden zy zeer nederig en ſtatelyk d'een tegen d'ander, en gingen toen zagtjens, ter ſyden malkanderen, na 't Ledekant, waar op zy ſlapen zouden, op 't welke ondertuſſchen een ſchoone zyde matras, met korte ronde Zyde ſtyf-gevulde Chineeſche kuſſens, gebragt was. Voor 't zelve gekomen, ſombayden zy ook daar voor, en gingen toen op die twee ſtoelen, agter het voornoemd tafeltje, ter linker-hand van de plaats daar de Bruyd eerſt gezeten had, zitten; toen kregen zy ider een kopje met Thee of Arak, 't geen zy tegen malkander verruylden. Hy dronk 'er wat af, dog zy niet, doende alleen eenig bewys als of zy dronk. Daar na deden zy even eens met zekere zoort van Confituuren, Tay-Cambing of bokken-drek genaamd, aten toen ook op zyn Chinees met twee ronde ſtokjens, een ſpan lang, en byna een pink dik, waar mede zy zeer handig al hare ſpyſe weten aan te vatten, en in den mond te brengen. Dit dede de Bruydegom weer met 'er daad, dog de Bruid maar in ſchyn. Kort daar aan nam de Bruidegom het voornoemd ey, dat ondertuſſchen op de tafel gelegt was, 't geen hy in de Bruids mouw, zy weer in de zyne, en hy weer in de hare, eenige reyſen aan den anderen wierp, waar na het weer op de tafel gelegt; en aldus die ganſche Huwelyks-plegtelykheid, ter-

wyl

wyl zy als beelden, en vreemdelingen by den anderen zaten, geſloten wierd.

Een quartier uurs daar na wierd de bruyd door de hitte en damp der ademen en ſtoom der flambouwen, wat flauw; dog wierd ten eerſten herſtelt.

Zodanig moeten nu deze jonge gelieven drie dagen lang in die kamer ſamen blyven, zonder daar uyt te mogen komen, in al welken tyd de bruydegom des bruyds moeder ook niet zien mag.

Hun Speeltuigen op Bruyloften, en Begraveniſſen.

Onder de Speeltuygen, op hunne bruyloften, en begraveniſſen, verder gebruykelyk, hebben zy verſcheide Schalmeyen, ook kopere Trompetten, wel anderhalf of twee ellen lang, hoewel 'er ook van een half el lengte zyn.

Ik heb ook by hen een ſoort van lange harpen met 2 of 3 ſnaaren gezien, op welke zy na hunne wyſe, al vry net na de maat ſpeelen, dog de toonen, die zy op al hun Speel-tuygen ſlaan, zyn meeſt *Re*, *mi*, *re*, *la*, *la*, *la*, *re*, zoodanig, dat 'er zeer veel quinten, en toonen naaſt malkanderen, inkomen; dog luid droevig, terwyl 'er geen melodie ter wereld in te vinden is.

Zy ſpreken onder malkanderen Chinees, dog met ons, en andre, de Maleytſche Taal.

De toebereiding van hun Tafel.

De Chineeſen zyn zeer net over hun lichaam, huyshouding, en ſpyſe. Zy taſten aan de tafel, of op de mat, daar zy, als de ſnyders in Holland, met de beenen onder 't lyf, op ſitten te eeten, niets met de handen aan, maar alles met de twee voornoemde ſandelhoute ronde ſtokjens, die ook wel van yvoor zyn, zynde niet gewoon veel ſchotels, maar wel thee-ſchoteltjes, kommetjes, en borden met allerley kockétjes, op hare tafel te hebben. Zy houden zeer veel van een weltoebereiden hond, die zy met groente en veel ſcherpe dingen, byna als wy een kalfs-ſchenkel, koken.

Zy houden ook zeer veel van iet, dat ſcherp, en heet is, ook van ſoet, of van iet, daar veel ſuur bykomt, of van 't gene zoo ingelegt is. Ajam Arak, dat is een Hoen in Arak gekookt, is by hen een Heeren-eeten. Hun drank is water, of wat Arak, ook wel Samſoe, een koppig dog lekker Chineeſch bier, dat zy in kleene potjens van een kan of twee, met kley toegemaakt, uyt China zeer wel overbrengen, ook drinken zy veel Thee, Sacki, maar geen Hollandſche dranken. Hun Samſoe werd van ryſt, ſuyker, en ſpeceryen, gemaakt, en is een zeer geſonde drank, als zy matig gebruykt werd.

En nette Huyshouding.

In hunne Huyſen is mede alles zeer net. Men heeft gemeenelyk voor in den Ingang, of voor-Hof der zelven, eenige verglaasde vierkante potten, met eenige aarde en ſierlyke kleene boomkens, of andre gewaſſchen, 'er in, waar van zy groote liefhebbers zyn, met eenige Porcelyne kleene grotjens, hier en daar aan wederſyden van den ingang verdeeld, of wel in een half rond geſchikt, met eenige groote opene potten, met Goud-visjens 'er byſtaande, 't geen voor imand, die eerſt inkomt, geen quade vertooning, doet. In deze huyſen zelf ziet men gemeenelyk een fray Stel verlakte, zeer gemakkelyke, lage ſtoelen, met twee zyde-leuningen, van agteren met een rond na de rug uytgehold breed blad, boven 't welk een breed rond bovenſtuk komt, 't geen op dat ſtuk, en de twee agterſtylen, ſluyt, en waar op het hoofd nog wel zo gemakkelyk, als op een barbiers ſcheer-ſtoel, ruſt. In 't midden van dat breed uytgehold agterblad is een verguld en geſneeden rond, dat ontrent een kleene ſpan groot is, en een fraay ſieraad aan die Stoel toebrengt.

Huysraad.

De ſitting zelf is van dunne en zeer net geruyte rotang, en zeer gemakkelyk, die zy ook altyd zonder kuſſens gebruyken. De onderſte ſport, daar men de voeten op ſet, is met een kopere dunne plaat, die altyd even helder gehouden werd, gedekt.

Buyten zo een douſyn Stoelen, die zy gemeenelyk in hun groote voorhuyſen hebben, daar zy de menſchen meeſt ontfangen, ziet men doorgaans een verniste lange Tafel, en een Afgodje daar op, met wat rookend Wierook 'er voor. Somtyds ziet men dat ook wel op een byzonder tafeltje daar agter, voor den eenen of den anderen Held, die tegen een beſchot Levens-groote op een langwerpig breed papier wel dik en vet uytgeteekend is, geplaatſt; hoedanige langwerpige papieren met Chineeſche groote Characters beſchreven, men wel aan de wand ziet hangen, zonder eenigen anderen huysraad.

In hun Kamers hebben zy (voor al de vermogende) ook wel fraje Linggoa kiſten, of Japanſche, en andre, Cabinetten, die men egter meeſt in de Kamers van hunne vrouwen, die afgezondert zyn, geplaatſt ziet, daar dezelve haaren tyd veel met Pinang eeten, en een Bongkos Tabak te rooken, buyten hare andre beſigheden, doorbrengen.

Jalouzy over hun Vrouwen.

Zy zyn over hunne Wyven zeer jaloers, en daarom zyn de deuren van der zelver kamers altyd zodanig krakende gemaakt, dat zy niet geopend konnen werden, zonder dat men het hoord.

Seldſaame gewoonte in 't geken-

Zy hebben een zeldſame gewoonte, om, ſchoon zy de Dogters, gelyk wy gezegt hebben, opſluyten, aan ider een

tal van hun Dogters, bekend te maken.

kennis te geven, hoe veel Dogters zy hebben, en ook hoe veele der zelve reeds huwbaar zyn.

Zy leggen buyten op een benedenafdak van hun huys, dat pas boven de ſtoep is, zoo veel aarde roode langwerpig-ronde potten, als zy Dogters hebben, van welke zy die der huwbare met de opening na buyten, en die der nog niet huwbare met de opening na binnen, en het agterſte voor, leggen.

Hun gedrag als de Vrouwen, onvrugtbaar zyn.

Indien een Vrouw ziet, dat zy zelf geen kind'ren krygt, laat zy wel een van haar meyden, door haar man beſwangeren, en op haar ſchoot, of (na de wyſe der ouden, waar van wy Gen. 30: 3. van *Bilha* en *Silpa*, lezen) baaren, en neemt dat kind voor 't hare aan; hoedanig in myn tyd de vrouw van den Chinees, *Ong Saatje*, en meer andre, gedaan hebben.

Hun Tabak rooken, en gevaarlyke wyſe van Vechten.

Zy zyn groote liefhebbers van Tabak; dog kieſen daar toe gemeenelyk den ſterkſten, die zy konnen krygen, rooken die uyt een lange kopere pyp, en doen gemeenelyk maar een trek of twee daar af, en eeten 'er dan een Pinang op. Zy konnen zo uuren lang by malkander ſitten keuvelen, dat ook ſomtyds over beuſelingen wel eens op eenig geſchil uytdraeid, waar over zy dan een ſchrikkelyk geſchreeuw konnen maken, zonder dat 'er iet meer op volgd; dog indien het verder gaat, zodanig, dat zy handgemeen werden, zyn zy niet gewoon met meſſen, degens, kriſſen, piſtoolen, of iet diergelyk, te vegten, maar zy brengen malkander, die maar eerſt kan, gemeenelyk een of twee ſlagen of ſtooten onder de korte ribben, met een volle vuyſt zo ſterk toe, dat hy, die den ſlag of ſtoot gekregen heeft, ten eerſten bloed ſpuwt, en zo hy dat niet en beſterft, ten minſten zeer lang daar aan quynen gaat; waar over zy dikwils in handen van den Fiſcaal geraken, en ſware boete moeten geven, of, na bevinding van ſaken, nog ſtrenger geſtraft werden.

Onder de Regeering van den Heer Landvoogd *Padbrugge* bood hem zekere Chineeſche Weduwe voor 't leven van haaren ſoon, die ſig op diergelyken wyſe doodſchuldig gemaakt had, zo veel goud, als hy ſwaar woeg; dog zy wierd afgeweeſen, en haar Soon onthalſt.

Een Dag of Nacht in 't jaar voor de jonge Dochters om buyten te mogen komen.

Ik hebbe geſegt, dat zy de jonge Dogters, tegen dat zy beginnen groot te werden, opſluyten, die daar na niet mogen op de ſtraat komen; dog daar is eene dag in 't jaar, wanneer zy alle, 's nagts by lichte maan (dog onder het geleyde van veel oude en beſadigde vrouwen) uytgaan, en zig naar buyten na de thuynen van haare ouders, en vrienden, begeven, om daar wat radys, een hoen, of wel een ander vrugtje, om wel ſtaans wil uyt te rooven, ſwierende dus hier en daar, dien nagt, als nugtere en uytgebrokene kalven langs den weg, en dan moeten zy weer voor een jaar in 't hok. Dezen nagt noemen zy Malam Barampas, dat is, den Roofnacht; en het is de laatſte dag van haar nieuwe Jaar, of op de nagt, zo als de volle maan begint.

Hun Offerhanden aan de Zielen der afgeſtorvene.

Behalven deſen is 'er nog een ander dag, dien zy byna den zelven naam geven, en die dan eens den 12. en dan eens den 30 Auguſti komt; maar die dag is van een geheel andere uytwerking, als zynde een opoffering jaarlyks van zekere rechten aan de Zielen der afgeſtorvene Chineeſen aldaar. Sy noemen dit Hari Barampas Koepang Orang Glap, dat is, de dag om 't geld der duyſtere, of onbekende Lieden te roven.

Dit geld is van eenige Chineeſen, die geen kinderen, nog nazaaten hadden, nagelaten, en wel uytdrukkelyk gemaakt, om hunne zielen na hun dood, voor de renten van dat geld, eens 's jaars braaf te onthaalen; makende een hoofd-ſomme van 4000 of 5000 guld. welke een van de hoofden dezer Natie, 't zy hy ze noodig heeft, of niet, tegen een ſwaren intreſt moet aannemen, en daar voor op dien dag een prachtig maal, een half uurtje buyten 't Kaſteel aan de Way Nitoe, of de Duivels-rivier, niet verre van de Galg-hoek verſorgen, daar zy een zoort van een Tempeltje, of een houten huys tot hun dienſt hebben, daar een groote zeer hooge Stellagie, 16 ſtaken lang, en vier ſtaaken breed, ider twee ſtappen van een gemaakt is; waar op een groote menigte van ſpys geſchikt is, by welke men niet zonder ladder komen kan.

Ik zag dit Aapen-ſpel 1707. den 12. en 1708. den 30. Auguſti, en dit ging aldus toe. Voor af wierd 'er zeer ſterk op een Gong, en Tifa, geklopt, om de zielen te vergaderen; waar na allereerſt verſcheenen twee Chineeſen, met zeer lange rokken met lange witte zyde mouwen, van hokjens blaauwe zyde, of Salpicapo's, gemaakt, en met ſeldſame ſwarte bonetten op hun hoofd, die ik geloove twee Prieſters geweeſt te zyn.

Toen wierd 'er ten tweedemaal op Gong en Tifa geklopt. Daar na quamen deze voor een kleene verlakte, of gerniſte Tafel met allerley ſpyſe, een loode of tinne Trek-pot, zes Thee-kopjens en ſchoteltjens, een konfyt-bakje met Confyt, met wat Wierook 'er nevens, en 30 à 40 ryskens 'er by, al 't wel-

welke op die tafel ter zyden die groote ſtellagie op een groote mat ſtond, en daar op eenige Alcatyven, of Tapyten, op welke zy ettelyke maalen Sombayden, buigende zig eerſt zeer diep met hun Lighaamen; dog naderhand ook knielende tot drie-viermaalen toe, en de hoofden ider reyze tot op de grond, het zy ter eere van hunne Goden, of van de zielen dezer overledenen, nederbuigende.

Daar na riep een van hen eenige reiſen verſcheide Perſoonen, tot zes in getal (hoewel 'er maar vyf verſcheenen) by hun namen op.

Deze opgeroepene waren de voornaamſte Perſoonen, zo als zy malkanderen in rang volgden, als, de Capiteyn *Sithiongko*, *Lim Keko*, *Que Seko*, en meer andere, wier naamen my nu niet te binnen ſchieten. Sy waren alle op zyn beſt gekleed, hebbende zeer wyde blauwe Damaſte of Zyde Rokken aan, en ſwarte lange agter ſpits toelopende Mutſen of Bonnetten op 't hoofd. In 't jaar 1708. waren 'er agt, die zig alle gelyk bogen. Deze deden ider byſonder dezelve Ceremonien, even als die Prieſters, voor deze tafel en ſpyſe, dog waren vry langer hier mede beſig, en dat wel op eenige korte, en eveneens luydende woorden der Prieſters, waar van de een *Ai*, zeer lang, en temende, geſegt hebbende op hun knielen, de andere by hun opſtaan, even zo temende, *Ien* zeide. Waar op weder ſterk op de Tifa en Gong geklopt wierd; en kregen zy toen ider twee ontſtoken ryskens reukwerk.

Ook ſchonk een dezer Prieſters wat Arak uyt die Tinne Trek-pot in een kopje, dronk dat, ſchonk 'er weer wat in, en gaf het den Capiteyn der Chineeſen, die 't wel aan de mond bragt, dog dronk 'er niet af, en goot het op de grond uyt.

Na dat zy nu zo veele reyſen ook aan den andren met bukken, opryſen, knielen en weer opryſen, 't een na 't ander, wel een half uur aaneen voor dat eerſte Tafeltje bezig geweeſt hadden; zo knielde de Prieſter ter linkerhand, en las een menigte van Chineeſche naamen, wel een half uur aaneen, op, waarſchynelyk die der verſtorvene zielen, geduurende welk opleeſen die vyf aanſienelyke perſoonen, weer op den grond neder-knielende, met hunne hoofden tegen de aarde gebogen bleven leggen; en ſtonden na dit leſen weer een weinig op.

Daar na wierd de Mat voor een ander diergelyk Tafeltje met ſpys, vlak voor die groote ſtellagie ſtaande, getrokken, voor welke weder alle die voornoemde Ceremonien gepleegd wierden.

Kort 'er op wierden veel ſchoone vuurballen, vuurpylen; en diergelyke, die als heldre maanen op de Zee vielen, en daar nog lang brandden, nevens andre ſchoone Konſtvieren aangeſteken, en ook zeer veel verguld papier, en eenige groote papiere vogels, met manden vol gelyk verbrand; dienende om alle die zielen te gelyk ten hemel te voeren.

Dit nu gedaan zynde, wierd eerſt de ſpys van de kleene Tafels, en naderhand ook al de ſpys op de hooge ſtellagie, zynde wel 70 à 80 ſchotels, door de Hollandſe Matrooſen, die 'er zonder ladder metter haaſt wiſten op te klauteren, in een oogenblik weggeroofd, zonder dat 'er een Chinees af proefde, onder andre ſtond 'er op de kleene tafel een groote Verkens-kop, waar in vyf ſilvere ducatons, en een andre, waar in 'er drie waren.

Daar waren ook vier groote Chineeſche Papiere Lanteerns op de vier hoeken dezer ſtellagie, om wel te konnen zien, en hier en daar tuſſchen beiden ook lichten, en veel keerſen geplaatſt.

't Was 'er vol Chineeſen, Chineeſche wyven, en gemeene lieden, maar men zag 'er niet boven 8 of 9 Europëers, die 'er met my te paard na toe gereden waren.

Na het zeggen der Chineeſen, hadden de zielen, welker naamen daar op geroepen waren, de kragt en 't merg uyt dit eeten al voor af 'er uyt- of ingeſogen, en de Matrooſen niet anders, als de bloote ſchors daar van, ſonder dat 'er eenige kragt in overgebleven was, bekomen; dog zy hier over gevraagd, zeiden, dat de Chineeſen gek waren, zoo zy dat geloofden, vermits hen die ſpys even zo kragtig en heerlyk, als oyt te vooren, geſmaakt had.

De Chineeſen zyn gewoon, zo op ons, als op hun nieuw Jaar, veel geſchenken aan den Landvoogd, Opperkoopman, voor al ook aan den Fiſcaal, en andre Hollanders, te zenden, die wel juyſt niet na behooren vergolden; maar waar tegen hen door eenigen weer zulke dienſten gedaan werden, die dat zeer wel konnen ophalen. Senden Geſchenken op hun, en op ons Nieuwe Jaar aan de Grooten.

Hun Nieuw Jaar begind met het eerſte quartier maans in Februari, en duurt 8 dagen, of een week, en is in dien nagt van den agtſten dag, ten 12 uuren, als wanneer zy vervaarlyk op hunne bekkens kloppen, en ſingen, ten eynde. De bereidſelen tot hun Speelen op dien tyd beginnen zy al van de Nieuwe Maan af, dog het ſpeelen zelf begind eerſt met het quartier Maans.

Gedurende hun Nieuw Jaar loopen de kinderen met veel peerden, tamboers,

cora's, chaloepen, viſſchen, ſchepen, enz. van Papier gemaakt, en met keerſen gevuld, gelyk veel oude Lieden, met die peerden om het lyf langs ſtraat, op bekkens kloppende, niet anders roepen, als Alang Loling, makan Koting; behalven dat andre kinderen veel Fogeti's, of voetſoekers, en kleene vuurwerken, die vallende ſterretjens van ſig af-, en geen perykel voor die kinderen, geven, aanſteken, zynde van een grooten drom ſlaven gevolgd; zoo dat het dan als kermis, en door de menigte lichtjens, byna helder dag is.

Ondertuſſchen ziet men dan ook wel 10 of 20 mannen met een papiere zeer groote Slang, of Draak, die hen wel 40 Ryxdaalders koſt, 80 of 100 voeten lang, en veel dikker als een lyvig menſch, of als een ton, overal op zyn leden en verdeelingen (die zeer menigvuldig zyn) van lichtende keerſen voorſien, zodanig omloopen, dat zy de kop, die zeer groot en met glinſterende groote oogen, en met keerſen beſet is, mitsgaders alle zyne leden zoo natuurlyk met bogten weten te draejen, dat men van verre ſweereu zou, dat men een levenden draak door de lugt ſwieren zag, alzo men geen van de mannen, die 'er onder gaan (ten zy dat zy zeer dicht by de menſchen komen) en niet als dien draak, in de lucht ſwevende, ziet.

Hun ſpeelen met de Slang.

Met dezen Draak ſpeelen zy alle avonden, zo lang hun nieuw jaar duurt, en hier mede gaan zy eerſt na den Landvoogd, daar na by den tweeden Perſoon, dan by den Fiſcaal, en de verdre leden van den raad, om voor de zelve een quartiers uurs met dien Draak te ſpeelen, en dien in honderderley bogten te drajen; waar op zy dan een vereeringje van een Armozyn, Petola, Chits, of eenig ander fray ſtuk Catoen, 5 à 6 Ryxdaalders weerdig, bekomen. Eer zy 'er mede gaan ſpeelen, zetten zy hem eenig water voor, gieten hem wat Arak in de keel, en ſombajen 'er voor, brengen hem dan na 't water, en houden hem over een rivier, als zynde uyt dat water voortgekomen.

Op dezen tyd zyn zy ook gewoon op verſcheide plaatſen twee of drie Theengs in de Chineeſche ſtraat op te richten, zynde als zekere papiere Lanteerns, in 7 of 8 ruyten beneden, en zo na boven toe al in minder en minder verdeeld, hoedanige 'er wel 2, 3 of vier, boven een zyn, dog het bovenſte loopt aan weerzyden ſchuyns toe, zynde in ider ry ruyten eenige keerſen, en dit geſtel te ſamen zo geſchikt, dat het onder een dak van Atap, daar toe gemaakt, en op twee ſtylen ruſtende, met een touw, dat in 't midden komt, en onder aan in 't midden vaſtgemaakt werd, op- en nedergelaten kan worden; het geen by avond een zeer fray gezicht van verre geeft. Van deze ſtaat 'er gemeenelyk ook een voor 't huys van hun Capiteyn, en zy heiſſen die alle dag, zo lang haar Nieuwe jaar duurt, op.

Hun Theengs, in Prent verbeeld.

Wy vertoonen u zo een Theeng, dat in 't Chineeſch een Hemel beteekend, in de Plaat No. XLIX, met twee Prince-vlaggen 'er boven. De laatſte nacht verbranden zy al de Theengs, en de Slang of Draak.

Haar ſterk kloppen Bekkens by een Eclypſis in de Maan.

Indien 't nu, 't zy op dezen of genen tyd, gebeurt, dat 'er Eclypſis in de Maan is, kloppen zy vervaarlyk op hun Bekkens, om de Maan, zo zy zeggen, te hulp te komen, en den Draak, die altyd ſlaapt, maar die dan wakker is, en de Maan ſoekt op te ſlokken, daar door te verſchrikken, d'omkeering van alles voor te komen, en hem weg te jagen, zeer dikwils Lepas, Lepas, dat is, laat los, laat los, roepende; daar beneven voorgevende, dat die Draak, op welken het ganſch aardryk ruſt, ook oorſaak van alle aardbevingen is, die op de meeſte beweeging van zyn lichaam zekerlyk komen te volgen.

Van waar zy dit gevoelen, en die gewoonte van op de bekkens te kloppen hebben, weet ik niet, maar het is zeker, dat dit al een oud Heidenſch gevoelen is, aangeſien ik by *Ovidius*, en meer andre Ouden, vind, dat zy by zulken Maan-zwym, mede gewoon waren zeer hard op Bekkens te kloppen.

Na het Nieuwe Jaar beginnen zy haar ſpeelen met Leeuwen en Tygers, zynde mannen, die zig in zulke vellen vertoonen, en daar onder wonderlyke ſprongen voor weinig gelds maken.

Hun Pelo.

Onder de Helden, wier gedagtenis de Chineeſen eeren, is een *Pélo* geweeſt, die zy zeggen, dat het Sout-maken uytgevonden heeft. Deze is, door 't een of ander ongeval op Zee, 't zoek geraakt, 't geen de reden is, dat zy hem, met Orembajen met Vlaggen henen en weder ſcheppende, den 12 Juni gemeenelyk gewoon zyn te gaan zoeken.

Aardig Spel hunner Kinderen.

In Februari, van 't jaar 1711. heb ik iets van eenige Chineeſche kinderen op hun Nieuwe Jaar geſien, dat ik te voren noit geſien, nog daar ik ook noyt van gehoord heb.

Zy hadden met hun twaalven, yder ontrent 10 of 11 jaaren oud, wel twee, drie maanden te voren by een Chinees Leermeeſter, die hen niet anders dan hier in onderwees, geleerd. Men

hoorde

hoorde ook wel van ter zyden, dat zy iet zeldzaams leerden; maar men wiſt niet waar in 't beſtond.

Eyndelyk toen zy volleerd waren, en de tyd gekomen was, dat zy een vertooning daar af in 't geheym zouden doen (want ider een mogt dit niet zien) heb ik bevonden, dat op zekere plaats deze twaalf kinderen verſcheenen, gaande ider in een Chineeſch Papieren-peerd, in ider van welke een keers was. De plaats wierd door twee breede platte, en hooge Lanteerns, op ſtokken ſtaande, verlicht. De kinderen waren koſtelyk op de Chineeſche wyſe, met zeer fraeje licht-blaeuwe, appelbloeſeme, en andre gekoulcurde Badjoe's, gekleed, en met goude Voorhoofd-çierſels, Armbanden, Ketenen, enz. verſierd.

Deze ſpeelden een aardige Comedie van twee Koningen, die om zekere ſchoone Princes oorloogden, en ider hun beſt deden, om dezelve den anderen te ontrooven.

Zy zongen zeer aardig en net op de maat, vallende meeſt van Quinten op Terſen, en herhaalende dan de naaſte noot 'er aan zeer dikwils. Het is niet te gelooven met wat voor een grooten haaſt zy door malkanderen liepen, en in wat een nette ordre zy altyd, wanneer de een Koning met zyn volk den andren met zyn volk vervolgde, weer op hun oude plaats quamen, zonder dat 'er oyt een van allen een enkele pas miſte, of zonder dat de eene de andren oit tegen 't lyf liepen. Eyndelyk was de een Koning overwinnaar van den andren, en ging met zyn Prinçeſſe ſtryken.

Hun Begravenisſen.

Ontrent hun Begraveniſſen zyn zy pragtig, en zeer ſtatieus. Ik heb den 17. Maart 1711. daar van een voorbeeld geſien, wanneer zekere Chineeſche Weduwe, een Baliſche Vrouw, *Moentsjang* genaamd, Grootmoeder van de voornoemde *Sijanſi*, Huysvrouw van den Ouden Capiteyn *Lim Thiangko*, een Vrouw, die over-over-Groot-Moeder was, en hare Kindskindren tot in't vierde gelid zag, begraven wierd.

En Pypers by de zelve.

Deze plegtelykheid nam aanvang 's namiddags ten 2 uuren; voor af gingen twee mannen met twee groote Ronde Chineeſche Lanteerns, met wit overtrokken, en met brandende Keerſen 'er in. Daar na zag men twee mannen in witte wyde rokken, en zulke Hoofdwindſels, ider met een lange kopere Trompet in de hand, waar op zy, by verpoſingen, droevig blieſen, 't geen my de gewoonte der Ouden, *Matth.* 9: 23. gemeld, daar van *Jeſus* geſegt werd, dat hy in 't huys des Overſten, by deszelfs doode Dogter, de Pypers, en een woelende Schare (waarſchynelyk om haar te begraven) ſag, van Pypers by hare Begraveniſſen te gebruyken, weer zeer levendig te binnen bragt; een gewoonte, die men by deze Ooſterſche Volkeren nog volkomen in haare kragt vint.

Ook wierd door een ander Perſoon, daar by gaande, nu en dan op een Gong geſlagen.

Daar na zag men een jongen mede in 't wit, die by pooſen op een Tifa, of Trommel, met groen ſtof overtrokken, die roode Armozyne rondom afhangende ſtrooken had, ſloeg. Toen zag men weer twee andre jongens in 't wit, ider met een kleener zoort van Trompetten in de hand, waar op zy nu en dan langſaam en droevig blieſen.

Daar na quamen 'er vier mannen, dragende een fraay opgeçierd Ledekant, dat overal open, en van binnen met twee kopere Kandelaars en keerſen voorſien was, en daar nevens ook eenige bloemen, en ſpys, door 12 mannen gedragen.

Na deze Voor-treyn quam 'er een ſchoone overdekte en zeer koſtelyk vergulde Draagbaar met Tralien, waar in de kiſt ſtond, die met een koſtelyk dekkleed overdekt was, boven welke twee geele Sonneſchermen gehouden wierden.

Wit-gepleyſterde Graven.

Na 't Lyk, door 12 mannen gedragen, volgden deze Bloedvrienden. *Que Seco* met een witte katoene Rok, en een grauwe katoene Muts (de Rok wit zynde, om dat hy maar een Swager, en geen eygen Soon was, die anders in 't graeuw Katoen, zynde de hoogſte Rouw, verſchenen zou hebben.) Daar na de Capiteyn der Chineeſen, eveneens gekleed, en zoo vervolgens een menigte van andere Bloedvrienden, zo Mannen, als Vrouwen, die graeuwe en witte kleeden over 't hoofd hadden, en zeer weenden, dat een vry grooten ſleep gaf, alzo zy aan de grootſte geſlagten der Chineeſen hier vermaagſchapt was, om 't welke te klaarder aan de wereld te toonen, men alle 10 of 20 roeden gaans, wat ruſtte met het Lyk. Zy quamen ten vyf uuren weder van 't Graf, dat buyten de Stad na hunne manier zeer fray op een heuveltje gemaakt, en met een ſchoone overwelfde kelder, met een Tombe, Coepels-gewyſe 'er boven, daar men met een deur inging, voorſien was; een werk, dat van buyten zeer net gepleyſterd, en wit gemaakt was, en my dierhalven mede aan de witgepleyſterde graven der Ouden, waar van ik *Matth.* 23: 27. leeſe, gedenken deed. Men wil, dat zulk een Graf wel op 2 of 300 Ryxd. komt te ſtaan.

Zy hadden aan dit Graf ook gegeten, en gedronken, en dit was de

reden, dat zy zoo lang uytgebleven waren.

In 't wederkeeren quamen die twee Lieden met de Tifa, en Gong, en de vier Trompetters, of Pypers, als in eene rey vooraf, op welke twee der naaſte Bloedvrienden volgden, met een lange ſtok in de hand, die zy om hoog hielden, aan welkers opperſte langwerpigvierkante bordetjes, 2 voeten lang, en een halve voet breed, vaſtgemaakt waren, waar op haar Geſlagt en groote Geboorte uytgedrukt ſtond.

Graeuwe Rouwſakken.

Toen quamen 'er 18 Vrouwen en Kinderen van den bloede, alle met toegenayde graeuwe grove ſakken, bekleed, dog onder en boven open, waar uyt men't fatſoen van de ſakken der Ouden, waar in zy treurden, zien kan, die over hun aangeſigt, en tot aan de knyen hingen; op welke Vrouwen de verdere treyn der Mannen, als te voren gemeld is, volgde.

Hoe lang zy Rouw dragen.

Nu brengt hun gewoonte mede, dat de Kinderen drie jaren over hunne Ouders rouw dragen. Ook hangen 'er wel zes weken na hun Dood twee Lantaarns met brandende keerſen 's avonds voor de deur der overledenen, die zy vaſtſtellen, dat na de ziel leeft, op dat zy, weer na haar huys nog eenigen tyd willende wederkeeren, eeten, drinken, ſlapen, en andre ſaaken volgens gewoonte verrigten, niet dwalen, en in geen verkeerd huys geraken mogt. Het is ook daarom, dat in dat huys, gedurende die zes weeken, een tafel met eeten en drank voor de overledene gedekt, ('t geen dagelyks van hunne Prieſters opgegeten, en ververſcht werd) een groote Leuning-ſtoel met al de kleederen 'er op, met de muylen voor haare kamer, klaar geſet werden, zynde daar altyd wat brandend reukwerk, en ook een Bekken met water voor haar Catil, Ruſtbank, of Ledekant, bygevoegd, om, eer zy ſlapen gaat, volgens 's Lands wyſe, de voeten 'er mede te waſſchen. Dit alles doen zy, om nog hare liefde aan den Overleden te bewyſen, ſchoon zy wel weten, dat die ſpyſe enz. haar niet meer dienen kan, des niet tegenſtaande veinſen zy te gelooven, dat de Geeſt zes weken lang alle avond nog ontrent en in zyn huys koomt waren.

De Kiſten, waar in zy de Dooden begraven, zyn wel de helft dikker dan de onze, en alle van ſchoon Djati-hout, dat als een ſoorte van Eyken-hout is, gemaakt.

In deze Kiſten leggen zy by den Dooden (ider na zyn vermogen) veel heerlyke pakken met Kleederen; als ook eenig geld en andere ſnuyſteryen, die hem in de andere werelt zouden konnen dienen, niet willende, dat hy ergens gebrek van hebben zal.

De wyze der Vrouwen, om de Graven te beſoeken.

Na dezen eerſten tyd gaan de Vrouwen, die van den naaſten bloede zyn, op zekere gezette tyden (dat wel een Jaar lang duurt) met hare zakken over 't aangeſicht, 5 à 6 maal in dat jaar, na de Graven, om hare Overledenen daar weder te beweenen, en een weeklage op te heffen, nemende derwaards ook eenige ſpyſe en drank, die zy op de Graven laten ſtaan; maar die de Matroſen, en andre, wel weten te vinden.

Oude, en Jegenwoordige Erneering der zer Natie hier.

In oude tyden plagten de Chineeſen hier meeſt van ſchaccheryen, die zy op de arme ſoldaten ſogten, te leven; dog 't behaagde haar Edelheden op Batavia, by hun ſchryvens in 't jaar 1655, en in verſcheide volgende jaaren, dit wel uytdrukkelyk te verbieden, en aan de Regeering alhier te belaſten, dat zy daar tegen waken, en de Chineeſen, of van den Landbouw, of van de Vaart, en Koophandel, zouden moeten zien te beſtaan; ordonnerende in 't jaar 1658. ook, dat zy een Ryxdaalder Wagtgeld zouden hebben te betalen, en in 't jaar 1670. den 29 December hen, indien zy zelfs waken wilden, daar van ontſlaande. Self wierd hen in 't jaar 1675. 't Winkelhouden verboden, en aangeſegt te moeten vertrekken, zo zy zich tot den Landbouw (gelyk vele zederd deden) niet wilden begeven.

Haar Wagtgeld.

Om tegen het ſterk inkomen van deze Natie hier, en elders, te waken, verboden haar Edelheden in 't jaar 1672. de 23 Februari al, dat geen Chineeſen meer na de Ooſt zouden mogen varen.

Be veelen haarer Edelheden tegen 't ſterk Inkomen der zelve.

Ook vonden zy goed dit Placcaat, tegen het inkomen der zelve, in 't jaar 1700. den 9. Februari te doen vernieuwen; hoewel het weinig geholpen heeft.

Mogen hier geen Tempel hebben.

Zy hebben verſcheide maalen verſogt hier een Tempel te mogen ſtigten; dog dat is hen by ſchryvens harer Edelheden in 't jaar 1687. den 21. Februari afgeſlagen, gelyk mede 1700. den 9. Febr. hun verſoek om een Luytenant te hebben; dog by ſchryvens van den zelven jare is hunnen Capiteyn toegeſtaan een vyfde part in de Araks-pagt, ook mogt hy niet, dan om hooge redenen, uyt Amboina na Batavia, of elders, vertrekken, hoewel dat in 't jaar 1701. by ſchryvens van den 27. Januari wat verſagt is. Daarenboven is, by ſchryvens van den 24. Februari 1697. aan hunnen Capiteyn toegeſtaan, om de kant van de Paſar, of Markt, te mogen bebou-

Verſcheide Voorregten

van hun Capiteyn.

bouwen; oordeelende het ook zeer nut voor deze en andere Landvoogdyen te zyn, indien men deze Natie tot het zaagen van allerley Houtwerken wat ſterk aanſette, gelyk dit uyt ſchryvens van dien zelve datum mede te ſien is.

Chineeſche Boedel-Meeſters.

Buyten den Capiteyn zyn 'er ook nog Boedelmeeſters der Chineeſen, die de ſaaken van hun Weeſen, of de Boedels, gade ſlaan, waar van wy elders nader ſpreken.

Behalven de Chineeſen, zyn 'er ook zeer weinig Ternataanen, die wy onder Ternate reeds beſchreven, en daar getoond hebben, dat, die van deze Natie nog aan de Laha woonden, te weten, *Kimelaha Haſi*, de Capiteyn *Laoet*, en *Bongaſari*, al over vele jaaren van daar weder na Ternate gekeerd zyn.

De Ternataanen, Macaſſaaren, Baliers, enz. hier nog wonende.

De Macaſſaaren, en Baliers in Ambon zyn meeſt of vry-gegevene of vry-gekogte Slaven, die aldus metter tyd ſmalle Vry-lieden geworden zyn, die dan met een Tsjampan, of kleen Chaloepje, hier of daar na toe varen. Vorder geneeren zy zich met thuynieren, viſſchen, en ſaguweer- of ſuri-tyfferen, behalven dat ook veelen zich wel voor matrooſen op deze en gene chaloepen der Vry-lieden; of Chineeſen, voor drie Ryxdaalders 's maands verhuuren; ook zyn 'er veelen, die hunne ſlaven brandhout laten kappen, en dat verkoopen. Sommige doen deze of gene Ambachten, ja daar zyn 'er, die 'er wel twee à drie te gelyk konnen waarnemen, en daar veel mede winnen.

Veele van de Baliſche vrouwen ſpeelen voor Doctoreſſen, of Vroedvrouwen, konnende 's maands wel 8 of 10 Ryxd. en meer verdienen.

Behalven deze Lieden nu zou men nog verſcheide andere Natien, die zich hier bevinden, konnen beſchryven; maar dewyl die meeſt of ſlaven, of van ſlaven afkomſt zyn, zullen wy die ter plaatſe, daar wy van de ſlaven ſpreken, wel nader vinden; zo dat 'er nu geen andren, dan de Europiaanen, of Nederlanders overſchieten, van welke in 't volgende Hoofdſtuk, te ſpreken zal vallen.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Europiaanen, *en het* getal *van de* Dienaaren *der* E. Maatſchappy, *die men hier heeft. En van de* Vrylieden, *en* andre Volkeren *alhier.* Beſnoeying *van 't* getal *der* Dienaaren *zedert* 't jaar 1676. *Van den* Landvoogd, *en zyn* Ampt. *Ongemakkelyke Maaltyd voor den* Predikant. Titel, *door de Heer* Padbrugge *aan den* Opperkoopman *gegeven. Wyſe van Leven van den Heer* de Haas. *Des* Landvoogds *groote* Magt *in opſicht van alle de andre* Bedienden. *Hoe qualyk de Heeren* Baſting, *en de* Moor, *by 't druyſſen tegen den* Landvoogd, *gevaren zyn. Als ook hoe dit andren bekomen is. Wegens een Geſchil, over de* overwicht *der* Nagelen. *Des Landvoogds* Macht *in vorige Tyden. Des Schryvers gedagte over deze* Macht. Onbillyke handeling *van den* Klager *den* weg *tot* Klagten af te ſnyden. *Des* Schryvers *gevoelen over de* Leden *van den* Raad *den* Landvoogd *bygevoegd. En hoe 'er ook een* Notaris, *die van de* Landvoogd *niet afhangt, vereyſcht werd. Seldſaame voorbeelden van* Ongeregtigheid, *by zekeren* Landvoogd *gepleegd. Jaarlyks moet de* Landvoogd Ceram *rond Scheppen. Wat verdre ſaaken hy te beſorgen heeft. Hoe zy zelden openbaar over Misdaaden geſtraft werden. Verſcheide ordres door haar* Edelheden *aan hem gegeven. En ook door de* Heeren 17^den^. *Waar by verboden werd* Geſchenken *aan te nemen. Hoedanig hen belaſt werd de* Menagie *te behertigen, en hoe zy dit nakomen. Geen* Landvoogd *mag* Pardon *verleenen. Hoe verre zy dezen en genen in* Soldy *mogen verbeteren. Beveelen tot het intrekken van onnoodige Poſten. Hoe by 't* ſterven *van een* Landvoogd *te handelen. Wat zy belaſten aan zyne* Weduwe *te verſtrekken. Andre Ordres aan den* Landvoogd *gegeven. Zyn* Inkomen.

Van de Europiaanen.

OM met Ordre van de Europiaanen te ſpreken, moeten wy vooraf zeggen, dat men dezelve in Dienaaren van de E. Maatſchappy, en in Vryborgers, of vrye Kooplieden onderſcheiden moet. Men zou 'er ook de weinige Engelſche, die 'er geweeſt zyn, konnen byvoegen; dog daar van zullen wy onder de Saaken van Amboina op zyn plaats ſpreken.

De Aanſienelykſte onder dezen, gelyk ook onder alle de Ingeſetenen van dit Land zyn de Compagnies Dienaars, die

veelerley, en hier al in een groot getal zyn.

Deze zyn het, die in Oude tyden dit Land gewonnen hebben, en 't zelve nu nog beſtieren, en dat wel met zulken nette ordre, dat de Amboineeſen het nu onder deze Overheden veel beter hebben, dan zy het oit te vooren onder hun eygene eerſte vier Opperbeſtierders, of onder de Ternataanſche Koningen, of ook onder de Portugeeſche Landvoogden, hadden.

En 't getal van de Dienaaren der E. Maatſchappy, die men hier heeft.

Onder deze Dienaaren zyn de eerſte in rang de Landvoogd, de Opper-koopman, of tweede Perſoon der Landvoogdy, de Capiteyn, de Predikanten, de Opperhoofden van Honimoa, en der kuſt Hitoe, de Fiſcaal, de Soldy-Boekhouder, de Winkelier, Kaſſier, en meer andren, die wy by een Lyſt van alle de Dienaren alhier, zoo als zy in 't jaar 1700. waren (en die haar Edelheden jaarlyks zedert 't jaar 1686. ordonneerden) ter nederſtellen:

De Landvood. - - -	1
De Opperkoopman. -	1
De Kooplieden van Honimoa, en Hitoe. - -	2
De Fiſcaal, mede een Koopman. - - -	1
De Opperhoofden van Oma, en Larike, zynde Onder-Kooplieden. - -	2
Het Hoofd van Boero, een Boekhouder. - -	1
Boekhouders, en Aſſiſtenten, Geregtsboden, Inlandſche Schryvers, en Kaartemakers. - -	43
Twee Opper-Chirurgyns, in 't Kaſteel, en 't Hoſpitaal, en verdre Chirurgyns, en Onder-Chirurgyns. -	17

Tot Dienſt der *Kerken*, en *Schoolen*.

Predikanten. - -	4
Krankbeſoekers, onder welke een Proviſioneel. - -	4
Koſters. - - -	1
Inlandſche Schoolmeeſters. -	61

Militairen.

De Capiteyn. - -	1
Lieutenants. - -	2
Vaandrigs. - - -	2
Sergeanten, waar onder drie Gegageerden, en een Marinjo. - - -	29
	172

Tranſportere. - -	172
Corporaals, Soldaaten, Tamboers, &c. - -	580
Geweldiger. - - -	1
Scherprechter. - - -	1
Inlandſche Sergeant. - -	1
Gegageerde Inlandſche Marinjo, of Opſiender. -	1
Zeevarende Perſoonen in ſoort, waar onder de Equipagie-Meeſter, of Werf-baas (die Opſiender van alle Vaartuituigen, en Hoofd der Matrooſen, Boſſchieters, &c. die op de Werf huyshouden, is) de Konſtapel, en alle verdere van die ſoort, zo op de Werf aan 't Kaſteel, als in 't Hoſpitaal, en verder op de Buyten-Comptoiren, gelyk mede alle verweſene tot de gemeene werken gerekend werden. -	78
Dito op de Chaloepen, en Vaartuygen. - -	37
Verſcheide Ambagtslieden, als Smids, Swaard-vegers, Timmerlieden, Draejers, Kuypers, Verwers, Glaſemakers, &c. - -	79

Zo dat alle de Dienaaren der Compagnie toen waren 950

Vrylieden.

En van de Vrylieden, en andre Volkeren.

Borgers, Kooplieden, zo Hollanders, als Miſtiçen, en Caſtiçen. - - - 69	
Chineeſen. - - - 197	
Mardykers, of Swarte Vrylieden. - - - 232	
Macaſſaaren, Boetonders, enz. Vrylieden. - - 210	
Amboineeſen. - - 19181	
Macaſſaarſe, Boetonſe, en andre Slaven. - - 1422	
22231	
Waar by de Vrouwen, en Kinderen gerekend zynde, maakten die ſamen nog uyt een getal van - 55989	
78220 Perſoonen.	

Beſnoeijing van 't getal der Dienaren zedert 't jaar 1676.

De Heeren in 't Vaderland, als ook haar Hoog Edelheden op Batavia, waren al zedert 't jaar 1676, zeer ſterk op Menagie uyt, en van voornemen zyn-

de om alles, wat zy maar konden, te beſnoejen, hadden die van Amboina aanbevolen, om de Penniſten, en andre Dienaren alhier tot een vaſt getal te bepaalen, op dat zy aldus een netten ſtaat op alles zouden konnen maken.

De Heer *Hurdt*, een zeer verſtandig Man, die veel goede dingen voor de E. Maatſchappy hier, en elders, gedaan heeft, maakte daar een opſtel van, 't geen haar Edelheden volkomen goedkeurden. Waar op zy in 't jaar 1679. den 2. Februari geliefden den Landvoogd, en Raad van Amboina aan te ſchryven, dat voortaan geene dan de onderſtaande Bedienden in deze Landvoogdy zouden mogen weſen; als:

Een Opperkoopman, tot ſecunde Perſoon aan 't Kaſteel, 80 gl. ter maand winnende, dien in zyn tweede verband, of na verloop van zyn drie eerſte jaaren, 100 gl. ter maand toegelegt zal werden, zonder verdre verhooging in Gagie, zo lang hy in dienſt continueert.

Een Koopman tot Fiſcaal, met 50 gl. ter maand, die, tot een ander Ampt van een Koopman overgaande, 60 gl., en ten laatſten 70 gl. in een andre nieuw verband, zonder meer, zal mogen winnen.

Een Onder-Koopman tot Soldy-Boekhouder, à 40 gl. ter maand.

Een Winkelier, mede Onderkoopman, als boven.

Een Onder-koopman, tot Geheymſchryver van den Heer Landvoogd, en Raad, als boven.

De Caſſier van de dagelykſe uytgift, die met een het Equipagie-Pakhuys moet waarnemen, en die niet meer mag zyn als Boekhouder met 30 gl. ter maand, en met Onderkoopmans randſoen (zynde 5½ Ryxd. koſtgeld, en 4 kannen Wyn;) blyvende mede onder des Opperkoopmans verantwoording, waar van zy hem in 't jaar 1688. den 2 Maart, by hun ſchryvens egter ontſloegen, wel uytdrukkelyk daar zeggende, dat hy geen Suppooſt, of bediende was, die onder den Opperkoopman ſtond, of van hem athing.

Een Diſpenſier van 't kleen Magazyn der Levensmiddelen, die den dagelykſen verkoop doet, mede tot Boekhouder, en Onderkoopmans randſoen; dog het Geheymſchryvers-Ampt van de Weeskamer mag geen randſoen trekken, alzo dat Ampt zyn ſalaris medebrengt.

De Geheimſchryver van het Gerecht mag niet hooger, als tot Boekhouder met 30 gl., en Adſiſtents koſt-geld (à 3½ Ryxd. 's maands) gevorderd werden, en behoorde dit door den eerſten Klerk van des Landvoogds Secretary, als 'er een is, waargenomen te werden, alzo 'er anders geen eerſte Klerk noodig is.

Een Geheymſchryver voor den Landraad, als boven, zonder meer.

17 Adſiſtenten, als

By den Opperkoopman. - -	2
Op de Secretary. - -	6
Op 't Soldy-Comptoir. -	6
In de Kleeden-winkel. -	1
By den Geheimſchryver van 't Gerecht. - - -	2
Nog een Aſſiſtent die Abſoluit, en een die 't Proviſioneel is, by den ouden *Rumphius*, tot vervolg der Amboniſche Hiſtorie, om zyne blindheid; dog by zyn Overlyden zal dit ophouden. - -	2
	17

Buyten deze mogen 'er nog wel 4 of 5 andere Aſſiſtenten aangehouden werden, om, by ſiekte, of verſterf, tot plaatsvulling te dienen, en ondertuſſchen bequaam te werden.

Op Hitoe.

Een Koopman, die in zyn laatſte verband tot 70 gl. ter maand zal mogen verbeterd werden, zonder meer, en een bequaam Adſiſtent by den zelven, die van alles kennis hebben moet, voor zo verre de Adminiſtratie aangaat, om, by afſterven, enz. van 't een en 't ander reden te konnen geven.

Op Honimoa.

Als voren.

Op Oma, een Onder-koopman met 40 guld. ter maand.

Op Larike, als voren.

Op Boero, een Boekhouder.

Over de *Militie*.

Een Capiteyn, een Lieutenant, en een Vaandrig, zyn genoeg.

Een Opper-Chirurgyn, en verder 2 of 3 Chirurgyns, te zamen 16 in getal.

Ses Predikanten, en verdere Kerkbedienden, zoo weinig, als het by te brengen zal weſen; moetende de reſt zig ſchikken na den tyd, en gelegenheid, zonder dat haar Edelheden daar toe nog het permanent getal konden vaſtſtellen; dog meer Officieren, zouden 'er boven het voornoemd getal niet mogen zyn.

Om

Om nu van ider van deze Bedienden der E. Maatſchappy wat nauwkeuriger te ſpreken, zullen wy, als den eerſten in rang, den Heer Landvoogd wat nader beſchouwen, dit met een woord hier maar byvoegende, dat, gelyk het met hem, en de verdere Dienaaren in deze Landvoogdy, het in de meeſte ſaken byna eveneens met de andre Landvoogden, en verdre Dienaaren, in andre Landvoogdyen, gelegen is.

Van den Heer LANDVOOGD.

Van den Landvoogd, en zyn Ampt.

De Landvoogd is de Prins, en als de Opperkoning des Lands, wiens Oppergeſag over alles ook gaat.

De Titel, die men hem geeft, als hy maar Landvoogd alleen is, is Agtbare Heer, of Heer Gouverneur, dog zoo hy Raad van Indiën, of Commiſſaris der Ooſterſche Landvoogdyen is, werd hy Edele Heer genaamd. Zyne Gemalin alleen draagd de naam van Mevrouw, werdende, als zy uytgaat, van twee oppaſſers, gelyk zyne Dogters, van een Oppaſſer, gevolgd. Ook heeft hy alleen hier een Karos, die de Compagnie hem geeft.

De Wagt, die hem toegevoegd is, beſtaat in een Sergeant, een Corporaal, en 20 of 24 ſoldaten; dog als hy uytgaat, treden gemeenelyk een Sergeant met 6 Soldaaten voor uyt, de Landvoogd gaat in 't midden, en dan volgen nog 4 Soldaaten agter hem.

Voor zyn Huys, 't zy buyten, of in 't Kaſteel, waar hy dan ook woond, ſtaat altyd een ſchildwagt met een piek voor de deur, met nog een Soldaat, of bywagt, om alle Lieden, die den Landvoogd geerne ſpreken zouden, aan te dienen.

Dit plagt voor den tyd van den Heer Landvoogd *de Haas* zo niet te zyn; maar is onder zyn Ed. ingeſteld, om niet meer zo onbeleefd, en zo onbeſchaamd overvallen te werden, als aan zyn Ed., met my op zekeren tyd over een ſaak van belang ſprekende, door imand geſchiedde, die de onbeſchaamdheid had, om ons voor de Rotang-tralien van de venſters een tyd lang, zonder dat wy het bemerkten, te beluyſteren, waar over hy, die had behooren de deur in te komen, gelyk de gewoonte was, niet weinig deurgehaald wierd, hoewel het een van de eerſte Heeren van aanſien was. Men was anders bevorens maar gewoon tot de Galdery toe in te komen, daar men dan verder van den Landvoogd, die daar wandelde, binnen verſogt wierd.

Als hy 's middags zal gaan eeten, houd hy voor de Opperhoofden der Buyten-Comptoiren, als mede voor andre gaande en komende Officieren van buyten, te weten Schippers, Boekhouders der Schepen, enz. open tafel, waar voor hy ook maandelyks zeker geld trekt; dog ſchoon hy die lieden altyd aan zyn tafel behoort te hebben, zal 'er egter geen van allen by hem komen eeten, ten zy hy wel uytdrukkelyk daar toe verſogt werd. Deze opene Tafel kan hy ook gemakkelyk van de Preſenten en Geſchenken, die hy geduurig van hoenderen, ganſen, enden, viſch, en de herte-beeſten, die hy alle week van de Pas Baguwala, Way, en andre plaatſen, en van zyne Jagers aan 't Kaſteel, krygt, houden, zonder dat hy zyn Koſt-geld eens behoeft aan te raken.

Ook is hy gewoon daar by veeltyds een, of meer Predikanten, met hunne vrouwen, en oudſte Dogters, of ook wel van de aanſienelykſte Vry-borgers met hunne vrouwen, te verſoeken, en dus gemeenelyk een tafel van 10 of 20 gaſten te hebben.

Ongemakkelyke Maaltyd voor den Predikant.

Vooral plagt de Predikant, die Sondags 's morgens gepredikt had, daar 's maandags 's middags met zyn Vrouw, te ſpyſigen; dat veel beter was, dan 't geen de Heer *van der Stel* naderhand invoerde, te weten, van Sondags 's middags by zyn Ed. te eeten, alzo dan een Predikant nat van 't ſweet, en, hoewel al verſchoond zynde, ganſch niet beluſt is, om by na iets te nuttigen, behalven dat het ook gevoegelyker was, dat hy, en de Predikant, gelyk by andere Landvoogden voorheen gebruykelyk was, weder in de Kerk gingen, dat nu noyt geſchieden kon, zo om 't lang tafelen, als om andre redenen.

Men heeft dan een zeer koſtelyke maaltyd met de keurelykſte ſpyſen, van vleeſch, wild-braad, viſch, en al dat het Land geeft, en met de beſte Wynen, die in 't Pakhuys zyn, voorſien; waar op gemeenelyk een keurelyke Natafel komt te volgen.

Om ider der genooden ook te doen hooren, dat het tyd is om by den Heer Landvoogd ter tafel te koomen, werd ten elf uuren door een Trompetter gemeenelyk op een Trompet geblaaſen, waar op dan ider gewoon is derwaards te gaan.

Alles heeft hier de gedaante van een Hof. Men komt noit anders, dan met ongedekten hoofde by hem, hoewel de beleefde en niet al te trotze Landvoogden, dan de gewoonte wel hadden van zelf mede ongedekt te blyven, of de eerſte bedienden in rang te verſoeken zich zelven te dekken.

Titel, door de Heer

De Heer *Padbrugge* wilde aan geen andren, dan aan de Predikanten, den titel van myn Heer gegeven hebben; noemen-

Padbrug-ge aan den Opperkoop-man ge-geven.

noemende den Opperkoopman, of naaſten in rang aan hem, niet anders dan Sr.; dog ik heb altyd van andre Landvoogden den Titel van Myn Heer aan den Opperkoopman, Capiteyn, en Predikanten, dien van Monſr. aan Kooplieden, dog dien van Sr. noit anders, dan aan Aſſiſtenten, en Boekhouders, hooren geeven. En waarlyk die Titel was voor een tweede van die aanſienelyke Landvoogdy vry te gering.

Wyſe van le-ven van de Heer de Haas.

Den ganſchen dag van 's morgens ten 8 à 9 tot 's avonds ten 4 of 5 uuren is de Heer Landvoogd beſig, om de zaaken van de E. Maatſchappy te behertigen, en om alle lieden, die hem hier of daar over ſpreken, of wel eenige Ordonnantien (waar op alleen alles, door den Opperkoopman, en andre bedienden, verſtrekt werd) moeten laaten teekenen, te hooren; na welken tyd ſommige wat ruſt namen, of eens na 't Fort (zo zy daar buyten woonden) of de Stad rond gingen wandelen; dog andren, en voor al de Heer *De Haas*, hadden de gewoonte om yder, die by hen komen wilde, na 5 uuren op een Pyp Tabak, en een glas Wyn, met d'een of d'andere verſnapering van Soucys de Boulogne, Olyven, of iets diergelyks 'er by, af te wagten, en dezelve, na 't Avond Gebed, ook wel ten eeten te houden; na welk Gebed op die zelve plaats in de Oude Hollandſche Kerk, of waar zulks gedaan wierd, door alle de Baaſen rapport van alles, dat dien dag door de Ambagtslieden gewerkt was, aan den Landvoogd gedaan, en weder nieuwe laſt tot ander werk gegeven wierd, behalven dat hy dan ook de Leuſe, of 't Wagt-woord, zoo aan den Capiteyn voor 't Kaſteel Victoria, als nog een ander aan een van de Borger-Officieren voor de Stad, gewoon is te geven.

Gelyk hy het Hoofd van de Landvoogdy is, alzo gaat ook zyn oog, magt, en toezicht, over alles, en over allen, zoo Dienaaren, als andre ingeſetenen, hebbende hy alleen te gebieden, terwyl alle andren (uytgenomen de Predikanten in 't werk van hunne bediening) van hem afhangen, en alle zyne beveelen gehouden zyn uyt te voeren; hoewel hy in veel zaaken (gelyk wy zien zullen) door haar Edelheden bepaald, en gehouden is daar over 't advys van zynen bygevoegden Raad (daar alles by meerderheid van ſtemmen doorgaat) te hooren, en ſig daar na te gedragen.

Zyn twee eerſte en voornaamſte Miniſters, die hem in 't behandelen der zaaken van deze Landvoogdy toegevoegd zyn, zyn de Opperkoopman, en Capiteyn. De eerſte om alle zaaken van den Koophandel, de ander om die van de Militie, waar te nemen; in alle welke zaaken hy echter als opperſte over hen te gebieden heeft, zodanig dat ider van hen zyn bevelen ook volgen moet, ten waare die geheel en al tegen de gewoone ordres van haar Edelheden aanliepen, in hoedanigen geval zy zig aan den Raad, of wel allerbeſt aan haar Edelheden op Batavia, gedragen konnen.

Des Landvoogds groote Magt in opſicht van alle de andere Bedienden.

Hoe vermogend nu die twee eerſte Miniſters zyn, zoo zyn zy egter geen van beiden, 't zy ider op zich zelven, 't zy als zy hunne magt byeenvoegen, by den Landvoogd te vergelyken. Wel is waar, dat zy beiden zich tegen den Landvoogd aankantende, en zich met nog een ſtem of twee in den Raad ſterk makende, wel een groot gewigt ontrent alle beſluyten van Staat konnen maken, en dan altyd de meeſter boven hem ſchynen te zyn; maar het ontbreekt den Landvoogd, als hy dit ziet, aan geen middelen, om alle deze aanſlagen van die twee Miniſters door verſcheide wegen te veridelen, het zy door die mindere Leden in den Raad, die alle volſtrekt, ja al te volſtrekt van hem afhangen, of bevreeſt te maken, of ook wel zyn gramſchap, door hen hier of daar over in hun ampt te ſoeken, zoodanig te doen gevoelen, dat zy wel haaſt tot hunne ſchade leeren, hoe qualyk zy gedaan hebben, en hoe ras zy aan de grond konnen geraken, zonder dat een van die twee voornoemde Heeren hen eenigſins tegen den Landvoogd dekken kan, alzo hy veel dingen op eygen geſag doet, en iders gedrag in zyn ampt naſpeuren mag; in welk ampt niemand zo net of naeukeurig is, of daar valt hier of daar op wel iets te zeggen, die dan aanſtonds daar over, al was 't maar een beuſeling, ten uyterſten vervolgd, met den Fiſcaal gedreigd, of van den zelven ook wel in rechten betrokken werd.

Indien de Fiſcaal zelf mede zig tegen hem aankant, zo ſtaat het vaſt, dat hem dit jaarlyks honderden in zyn beurs, in opzicht van de boetens, die hem in Rade van 't Geregte toegelegt werden, verſchild, waar in hem de Landvoogd anders, zoo hy wel by hem ſtaat, een ſchoonen ſlag-boeg toevoegen kan; daar hy, zo hy in oneenigheid met hem leefd, de boete zoo nauw als 't eenigſins mogelyk is, bepaald, ja dikwils niets aan hem, enkel om hem te doen uytteeren, en na zyn hand te zetten, toelegt; om welke reden de meeſte Fiſcaals gemeenelyk in alles blindeling des Landvoogds doen, en advys in Rade, opvolgen, en die

anders gedaan hebben in myn tyd, is het zeer qualyk opgebroken; daar zy 'er anders te zaamen zeer wel van gevaaren zyn, vooral, als het zo gaat, gelyk ten tyde van zeker Landvoogd, my bekend geweeſt, die op zekeren tyd (mogelyk om 't knagen van zyn gewiſſe) willende weten, wat men op Batavia van hem zeide, en dit aan een vry-Koopman, die van daar quam, vragende, al vry wat openhertiger, dan hy verwagt had, tot antwoord kreeg: Heer Gouverneur, *Ik zou u dit wel zeggen, maar ik vreeſe, dat* U Agtb. *het dikwils qualyk nemen ſou*; *Ik zal niet*, zeyde hy, nog nieusgieriger geworden, *en het zal tuſſchen ons blyven.* Hier op ſprak die Vryman; Myn Heer: *Zy zeggen dat de* Fiſcaal *de* Sak *ophoud*, *dat gy de* Sak *vuld*, *en dat gy lieden daar na ſamen deelt.* Doe wilde hy weten, wie dat op Batavia vertelde, waar van hem zo veel berigt wierd, dat hy met vragen ophield, en dien Vryman alleen verſogt, tegen anderen daar van niet te ſpreken, die hem dit ook beloofde, 'er byvoegende (om zyn gunſt te behouden) dat hy geen een woord van dat quaadſpreken zyner vyanden geloofde, alzo hy by zyn vrienden voor een ander man bekend was.

Het is egter zeker, dat de ſpraak zo ging, en dat 'er naderhand nog wel geweeſt zyn, die met de Fiſcaals gedeeld hebben, is ook zeker, altoos in opſigt van de boetens, op de Hongi-togt gevallen, alzo men (des noods) hen net zou konnen aanwyſen hoe veel in Specie zy daar ider van getrokken hebben, hoewel zy beyde naderhand genootzaakt geweeſt zyn, het onregtveerdig, en te veel getrokkene weder uyt te keeren. Maar ik ben de Man niet, die myn werk door het teekenen en ſwart-maaken van andren ontluyſteren wil. De ſaaken verhaal ik wel nu en dan; maar laat de naamen der Perſoonen 'er af, om dat goede Kinderen om quade Ouders niet moeten lyden.

Het is zo verre van daar, dat de Opper-koopman, of de Capiteyn, de mindere Leden van den Raad tegen de toorn van den Landvoogd ſouden konnen dekken, dat zy zelf niet in ſtaat zyn, om zich tegen zyne aanſlagen, te bewaren, aangeſien hy in ſtaat is, niet alleen, om veel voordeelen, die hy anders door de vingeren ziet, of met hen wel deeld, hen te benemen, maar zelf hen ook door ſchryven, aan haar Edelheden, van daar meeſt na ſlegter plaatſen, te doen verzenden, om van hun dwarsboomen bevryd te zyn..

Immers dit is zeker, dat die in zoo een Landvoogdy welvaaren wil, zorg moet dragen, dat hy wel by den Landvoogd ſtaat, want ik heb alle anderen hoe groot zy mogten zyn, en hoe veel ſchyn van recht zy tegen dien Heer mogten hebben, altyd zeer qualyk zien varen, en deerlyk aan den grond raaken.

Hoe qualyk de Heeren Baſting, en de Moor, by 't druyſſen tegen de Landvoogd, gevaren zyn.

Onder den Heer *Padbrugge* kantte de Opper-koopman *Baſting*, en Capiteyn *de Moor* (die een lyn trokken) zig tegen hem aan; dog 't bequam hen beiden niet wel: want den Capiteyn kreeg hy door een aardige Liſt, in zyn weerwil na Batavia, en den Heer *Baſting* wierd na Banda geſonden, daar hy met een ſwarte Letter, wegens geſchil met zyn Oppergebieder, getekent, quam, en *de Moor* had mede niet veel fortuyn in Indiën; hoewel hy naderband nog Capiteyn op Bantam wierd.

Het is daarentegen zeker, dat die eerſte Bedienaars, zo zy met den Landvoogd in een goed verſtand leven, ongelyk meer met deze en gene voor idereen verborgene voordeelen, dan wel met hunne Soldy en buyten-voordeelen, winnen, ja in korte jaaren de ſchaapjens op droog konnen hebben; weshalven de verſtandigſten onder de Opper-kooplieden het altyd zo geſchikt hebben, dat zy en de Landvoogd (zo hy, gelyk de meeſten, voor het trekken was,) alle de buyten-voordeelen van de overwigten der Nagelen, van de pakken met Kleeden, van de Ryſt, van de Araks-pagt, enz. ſamen deelen, in hoedanigen geval 'er geen Haan na krayt, en dan ſchier 'er voor ider een ſchoone ſtuyver over, gelyk dat by de ſtukken van veele Landvoogden, en Opperkooplieden, die malkanderen wel verſtonden, en naar mate van dien ook zoo ontrent veel Capiteyns, gebleken is, hoewel de voordeelen van den laatſten in verre na by die van den Landvoogd, of Opperkoopman niet te vergelyken zyn.

Als ook hoe dit andere hekomen is.

De Opperkoopman *Schenkenberg*, die zeer ryk van zig zelven, en een man van middelen was, met den Heer *Schaghen* niet wel overweg konnende, kreeg daarenboven met zyn Ed. geſchil over de overwigten der Nagelen, meinende, dat die hem alleen toequamen. Hy had wel gehoord, dat de Opperhoofden van Hila, Honimoa, Oma, en Larike, in vorige tyden, aan de Landvoogden een fray geſchenk plagten te doen, om die overwigt met hem niet net te deelen; dog nu had hy 't Opperhoofd van Hitoe, den Heer *Rooſelaar*, en dat van Oma, te weten, den Heer *Antoni Snaats*, zoo verre aan zyn ſtreng weten te krygen, dat zy hem beloofd hadden aan den Landvoogd daar van niets te geven; maar hoe grooten knoop die onvoorſigtige Heer hier mede voor zig ſelven, en

voor

voor deze zyne vrienden en hunne ſucceſſeurs (die hem wel vervloekt hebben) toehaalde, zullen wy aanſtonds hooren.

Wegens Geſchil over de Overwigt der Nagelen.

De Heer *Schaghen*, die zeer fyn, en hun allen te gaeuw was, eyſchte voor zig met reden de helft, alzo 't hen, om recht uyt te ſpreken, al zo weinig als hem toequam: want de overwigt der Nagelen komt meeſt van daar, dat de Nagelen, die ingewogen zyn, terwyl zy in de Pakhuyſen leggen, zeer veel vogtigheid na zig trekken, en daar door veel groter quantiteyt, dan 'er van den inlander gekogt, en ingewogen was, uytleveren, welke dan die Opperhoofden, by het aflevereu aan de Schippers, ook aan de Compagnie zo veel meer in reekening brengen, doch aan zich zelven, even als of die tot zo veel ponden toen by den inlander geleverd, en door hen aan dezelve voldaan waren, betalen.

Hoe billyk die eyſch ook was, te meer, dewyl die op de vorige gewoonte onder andre Landvoogden ſteunde, behalven dat haar Edelheden van deze, anders blinde poſt, wel eenigermaaten kennis hadden, maar die als door de vingeren zagen, alzo de Compagnie zo veel Nagelen in gewigt kreeg, als 'er als betaald opgebracht wierden, wilden echter de Heer *Schenkenberg*, en zyne medeſtanders, hier niets van aan den Landvoogd, veel min de helft, toeleggen.

Men ſchreef dan hier over niet alleen aan de Heeren op Batavia, maar zelf ook na 't Vaderland, te meer, alzo hy zyne medeſtanders gezegt had verſcheide bloedverwanten onder de Heeren Bewindhebberen (gelyk ook waar was) te hebben; dog toen die Poſt de Heeren op Batavia, en vooral die in 't Vaderland, zo bot, en klaar, met een nette aanwyſing waar in die beſtond, voor oogen quam, gaven zy hier op dit antwoord.

Dat de Landvoogd, Opperkoopman, en alle de Opperhoofden hunne Dienaren waren, die buyten de toegelegde Soldyen en de Emolumenten niets anders mogten trekken. Dat deze overwigt van Nagelen, zedert zy in de Pakhuyſen lagen, door de vogtigheden, die zy na zig trokken, vermeerderd, niet den Landvoogd, nog den Opperkoopman, of de Opperhoofden der Buiten-Comptoiren, maar alleen de E. Compagnie toequam, alzo dezelve op een goed, haar toekomende, en door haar betaald, aangewonnen was, even eens gelyk zy, zo 'er ſchade opgevallen was, die ook zoude hebben moeten dragen. Dierhalven ordonneerden zy aan den Opperkoopman, aan *Rooſelaar*, en alle verdre buyten-Opperhoofden, om alle de Overwigten, by hen getrokken, aan de E. Maatſchappy weder uyt te keeren, en die ook voortaan aan haar altyd goed te doen.

Dit was een ſlegte trooſt voor hun allen, alzo de Nyd hier nu oorſaak was, dat 'er niemand van hen iets af genoot, en dit was in 't vervolg een groote veêr voor den Landvoogd, en de Buyten-Opperhoofden, ja een van de beſte, uyt hunnen ſteert; alzo ik gevallen weet, dat zulk een Opperhoofd op een Nagel-Moeſſon van de Overwigt der Nagelen voor zyn aandeel, behalven dat 'er de Landvoogd af had, meer als 10000 Ryxd. (gelyk ik nog elders toonen zal) getrokken heeft.

Hier mede was dit Spel nog niet ten eynde; maar de Landvoogd *Schaghen*, hier over niet weinig op alle die Meſſieurs gebeten, deed hen ider op zyn tyd 't gewigt van zyne magt, en ongenoegen, zodanig voelen, dat het aan andren tot een baken kon dienen, om in 't toekomende voorſigtiger te zyn.

De eerſte, die daar van het gevoelen had, was het Opperhoofd van Oma, de Onderkoopman *Snaats*, die, by de viſite des Landvoogds van dat Comptoir (gelyk by de Coracora-togt jaarlyks meeſt van alle Comptoiren geſchied) door een geringen Inlander beſchuldigd wierd 50 Ryxd. boete van hem gevorderd te hebben, daar hy ten uyterſten 'er niet meer als zes trekken mogt; en dien hy daar over in de Veſting in de tronk geſet, en tot nog toe gehouden had.

De Landvoogd, dit eerſt in ſtilte van des Inlanders vrienden hoorende, zeide, dat zy zig maar voor eerſt zouden geruſt houden, en dat hy die ſaak tot hun genoegen afdoen zou.

Hy beley dan Vergaadering, en vraagde aan 't Opperhoofd *Snaats*, of hy ook tegen deze of gene Koningen, Pati's, of Orangkaja's, iets in te brengen had; hy zey van neen; maar dat zekere *Sylveira* zig onwillig betoond hebbende, om de ordres van zyn Ed., ontrent het verbreeden en gelyk-maken van de wegen in 't dorp Harocko, met zyn huys wat in te trekken, na te komen, daar over door hem in de Veſting, en in de tronk, eenigen tyd geſet was, met voornemen om, gelyk nu geſchiede, aan zyn Ed. te klagen, en ſtraffe over zyne baldadigheid te vorderen, alzo hy zig ook niet ontzien had, hem, zyn Opperhoofd, vooral wat leelyk was uyt te ſchelden.

De Heer *Schaghen*, die ondertuſſchen zeer wel wiſt, dat dit, ſchoon wel waaragtig, echter de ware reden niet

was, beantwoordde het zeer gematigd, met te zeggen, dat die man zeer qualyk gedaan had, dat men die ſaak nader onderſoeken, en hem, na bevinding, volgens verdienſte ſtraffen zou.

Toen moeſt hy als Opperhoofd ook buytenſtaan, om te hooren, of ook deze of gene Koningen niets tegen hem, als Opperhoofd, in te brengen hadden. Doch geen der zelven wiſt het allerminſte op hem te zeggen; maar de vrienden van den voornoemden *Sylveira*, gelyk ook hy zelf, die ondertuſſchen losgelaten was, verſchenen in de Vergadering, en klaagden, dat men hem ſo Ryxd. boete, over dat hy zyn huys niet wat intrekken wilde, afgevorderd, en, om dat hy dit niet had willen betalen, tot nu toe in de tronk geſet had.

Hier bleek wel klaar, dat de eerſte reden van 't geſchil over 't niet nakomen van des Landvoogds ordre was, maar de Heer *Snaats* moeſt zig gewagt hebben, om van dien inlander meer boete, dan zes Ryxd., te vorderen; dat hem in vorige tyden al zeer ernſtig door zyn bloedvrienden, die hem dit Ampt, door een heimelyke goede directie, in weerwil van den Landvoogt, beſchikt hadden, gewaarſchouwd was.

Die inlander had hier over egter, gelyk ook over 't ſchelden van zyn Opperhoofd op de volle ſtraat, wel een ſwaarder ſtraf van den Fiſcaal verdiend; dog alzo deze ſaak, hoe gering ook in ſchyn, nu wonderlyk wel in de kraam van de Heer *Schaghen* tegen de Heer *Snaats* diende, zoo vond hy goed den Fiſcaal, die toen ook zig daar bevond, te belaſten dezen inlander mede na 't Caſteel te nemen, om den zelven, zo men daar op Haroeko voorgaf, niet weinig te ſtraffen.

Aan *Snaats*, ondertuſſchen over, en aan myn huys gekomen zynde, voorzeide ik ten eerſten zyn volkomen val, en dat hy zeer qualyk gedaan had, den raad van de Heer *Schenkenberg* te volgen, en aan des Landvoogds Gemalin niet een geſchenk van eenige 100 Ryxd. (gelyk ik hem geraden had) te doen, dat hem dat tegen alle opkomende ſwarigheden zou gedekt, en dat hy egter nog wel viermaal zoo veel overgehouden zou hebben, daar ik nu voor zyn Comptoir hem geen eenen ſtuyver wilde geven. Ik gaf hem verder te kennen, hoe elendig hy zig met dat gewaande ſtraffen van dien Inlander had laten om den thuyn leiden, dat het enkel en alleen dienen zou, om hem te ſtraffen wegens zyne onvoorſigtigheid, van zig, tegen mynen goeden raad, ſchuldig te maaken van ſo Ryxd. boete van dien *Seilveira* te hebben willen trekken

Hy ſtond verbaaſt hier over, alzoo men dit op Haroeko fyn voor hem verborgen had, en hy verſogt my, of ik geen middel wiſt, om hem nu, al was het door't geven van zulk een geſchenk, te redden. Ik zey, dat het te laat, en dat 'er in zyn ſaak niet te doen was, dan dat geene, dat ik in 't korte voor hem vreesde, af te wagten, waar van hem de Heer *Schenkenberg*, nog niemand redden zou, alzo dit te fraei een kolfje na de Heer *Schaghens* hand was, om zig aan hem, en allen, die zig ontrent de Overwigt der Nagelen zo openbaar, en zo dwaas (gelyk hen de tyd nog leeren zou) tegen hem aangekant hadden, zeer billyk te wreeken. Dat het met hem nu maar een begin was, en dat de andren op zyn tyd mede hun deel bekomen zouden. Dat hy had behooren te bedenken, dat hy dit ampt in weerwil van den Landvoogd, die 't al aan een ander had toegeſegt, zoo gemakkelyk bekomen had, behalven dat hy ook onthouden moeſt hebben, dat de Landvoogd, toen hy hem kennis gaf, dat hy dit door den Raad in zyn weerwil gemaakt was, hem klaar gezegt had, dat hy wel zorg moeſt dragen, dat hy den vinger uyt zynen mond hield, en buyten zynen kyker bleef. En dat hy daarom vooral zig aan 't trekken van ongeoorlofde boetens van den inlander niet ſchuldig moeſt gemaakt hebben.

Hy zag aan dit myn ganſch verhaal wel, dat zyn vonnis 'er al lag, maar daar was geen middel, om hem eeniger maten hier tegen te dekken; behalven dat ik myn fatſoen aan een zeer waarſchynelyke weigering, die hier op te wagten ſtond, niet wilde wagen.

Kort daar aan wierd *Snaats* door den Fiſcaal gedagvaard, om zynen eyſch te aanhooren, dat niet was om *Sylveira*, maar (gelyk ik gezegt had) om hem zelf, over 't trekken, en eyſſchen van ongeoorlofde boeten, te ſtraffen.

Om dit nu nog een beter kleur te geven, ontbood men hem, om de Termynen van Rechten zelf te konnen waarnemen, voor eerſt van zyn Comptoir aan 't Kaſteel, ja men lag een ander, in ſchyn maar voor eerſt, in zyn plaats, en men wiſt na een lang Proces, in al welke tyd hy niets won, en veel verteerde, de ſaak nog daar en boven zulken draey te geven, dat hy niet alleen zyn Comptoir volſlaagen quyt raakte, maar ook met dit ſlegt Proces (waar van de grond, 't eyſſchen van een onbehoorlyke boete, niet dogt) na Batavia geſonden wierd, daar hy nog eenigen tyd in dien ſtroom maalde, eer hy

hy, door groote gunſt van den Heer *de Haas*, 'er nog al genadig afraakte; hoewel hy toen daar mede niet anders uytgehaald had, als dat hy zyn proces verloor met de koſten, en nog drie maanden, by gratie, in plaats van zes, van zyn Ampt en Gagie geſuſpendeerd wierd, loopende naderhand nog een geruimen tyd in 't lange pak, als een ſlecht Onderkoopman, die zig op zyn bloote Soldy toen bedroopen moeſt.

Wat den Heer *Schenkenberg* aangaat, de Heer *Schaghen* maakte het hem daar zo bang, dat hy niet wiſt, waar zig te draejen of te keeren, behalven dat die niet weinig tot zyn nadeel na Batavia ſchreef; des verlogt *Schenkenberg* zelf mede by die Heeren, om maar ergens anders geplaatſt te werden. Zy hoorden hem eindelyk, maar plaatſten hem op Macaſſar, een Landvoogdy, op verre na zo aanſienelyk niet, als die van Amboina, en daar hy het mede niet lang hield: want een Opperkoopman, die wegens mocite verhuisd, is als gebrandmerkt.

Ook heugt het my zeer wel, dat ik in Holland Heeren Bewindhebberen van zyn E. bloedvrienden geſproken heb, die het zeer afkeurden, dat hy dien Poſt van de Overwigten der Nagelen (waar van zy te voren geen kennis ter wereld hadden) zo digt onder hun oog gebragt, en daar door hen als gedwongen had, om dezelve de E. Maatſchappy, als die 'er 't naaſt toe was, toe te wyſen, en die de volgende Landvoogden, Opperkooplieden, en Opperhoofden der Buiten-Comptoiren, te onttrekken, daar zy dat anders zeer gemakkelyk zouden hebben konnen door de vingeren zien.

Wat *Rooſelaar* aangaat, die was zoo wys, dat hy zig in alles zeer voorſigtig buyten ſchoots gehouden had; de Heer *Schaghen* dorſt ook aan hem niet veel tornen, om dat hy wiſt, dat de Heer *de Haas*, toen ordinair Raad van Indiën, en Beſchryver van de Landvoogdy Amboina, (alzo ider Heer der Hooge Regeering op Batavia een Landvoogdy jaarlyks beſchryven, of op den Brief, van daar gekomen, antwoorden moet) zyn Patroon was.

Uyt al dit dus verre aangehaalde ziet men dan klaar, dat 'er niet dwaſer in de wereld is, als zig tegen een Landvoogd aan te kanten; en is het gevaarlyk voor de eerſte Leden van den groten of Politycquen Raad, veel gevaarelyker dan nog voor alle mindere dienaaren; dien het gemeenelyk hun welvaren koſt, en die het met hunnen ondergang boeten.

Zo is het nu gelegen; maar in vorige tyden plagten de Landvoogden zig veel meer magt aan te matigen, en niet alleen geringe dienaaren, die hen in de weg waren, maar zelf ook Capiteynen, en Opperkooplieden, die hen niet aanſtonden, maar weg te ſenden; dat hen egter naderhand wel uytdrukkelyk afgeſchreven is, alzo haar Edelheden voortaan zulks niet meer verſtonden.

Des Landvoogds Magt in voorige tyden.

Als zulk een Landvoogd een Eerlyk, Edelmoedig, en Braaf Heer is, die God in zyn herte vreeſt, en de ingeſetenen niet ſtraf, nog als een Bloedſuyger, maar als een Heer van gewiſſe handeld, aan ider recht en geregtigheid doende, zo is dit een zoort van Regeering, die, buyten alle tegenſpraak, in veel opſigten de beſte is; maar om dat de ervarenheid ons leerd, dat veele (de goeden niet te na geſproken) zeer baatſugtig, inhalend, en onregtveerdig in hun gedrag geweeſt zyn, zoo is de Character en magt van zulk een Landvoogd, als hy quaad is, een van de Hatelykſte, die 'er weſen kan; want zyn magt, gelyk wy getoond hebben, is zoo groot, dat de eerſte in rang zich voor zyn vervolgingen niet konnen dekken; en ſtaat hy met de twee eerſte en met den Fiſcaal wel, gelyk wy mede getoond hebben van des laatſten's intereſt, en van aller welweſen te zyn, zoo zyn 'er honderd quade ſaaken, die zy ſamen onſtrafbaar, tot nadeel van 't Regt, en tot drukking van den Inlander, en van alle andre Ingeſetenen, uytvoeren konnen, zonder dat men in ſtaat is, om dat te beletten; want daar over aan den Raad te klagen, is niet anders, dan aan hen zelf (die de eerſte Leden zyn) zyn klagten tot zyn eygen verderf voor te dragen. Na Batavia te ſchryven, gaat mede niet aan, alzo geen klaagſchriften, 't zy van den inlander, of andren, anders dan open, en eerſt in Rade of aan den Landvoogd overgeleverd zynde (volgens uytdrukkelyke ordre van haar Edelheden) na Batavia mogen afgaan, dat immers al mede niet anders is, dan aan den Landvoogd een ſwaard, om u zelf 'er mede te dooden, in handen te geven, alzoo hy daar in dan klaar ziet, waar over gy hem aanklaagt, waar tegen hy duyzend middelen weet, 't zy om den voortgang 'er af te beletten, 't zy om zig daar tegen zo wel te wapenen, dat het den klager altyd berouwd dit ondernomen te hebben.

Des Schryvers gedagten over deze Magt.

Zo nu een Amboinees, of imand anders in 't geheim, en in 't byſonder, buyten weten van den Landvoogd klaagt, en zyn Requeſt na Batavia ſend, zoo heeft hy daar by niets gewonnen, alzo haar Edelheden alle zulke Requeſten weer aan den Landvoogd, en Raad van Amboina ſenden, om daar over eerſt

Onbillyke handeling van den Klager den weg tot klagten afte ſnyden.

hunne aanmerkingen, en gedagten te hooren; dat dan gemeenelyk ook zeer qualyk uytkomt, vooral, zoo het byſondre lieden betreft; dog zo zulk een Landvoogd het zo grof maakt, dat verſcheide Koningen ſamen over deze of geene ſaaken na Batavia klagen, dan is't Hem ſomtyds wel zeer qualyk bekomen, hoewel dat weer maar daar van afhangt, na dat hy op Batavia Patroonen aan 't Hoogerhuys heeft.

Ik weet, dat 'er van ſommige Landvoogden wel menigte van geweldenaryen, en knevelaryen, zo ontrent de Inlanders, als ontrent allerley andere ingeſetenen, geſchied, en ook wel klagten, meer dan eens, 'er over gedaan zyn, waar over zulk een Landvoogd verdiende niet alleen afgeſet, maat vry ſwaarder geſtraft te werden, zonder dat 'er op zulke klagten 't allerminſte gevolgt is, alleen, om dat die klagers hunne namen onder de Requeſten niet zetten dorſten, wel wetende, dat zy dan volgens die vorige gronden, van dat Requeſt weer aan den Landvoogd en Raad te ſenden, zekerlyk bedorven waren. Dog dit ſproot daar dan alleen uyt, dat de Opper-Landvoogd op Batavia, zulk een Landvoogd, om redenen, hen beiden bekend, geliefde voor te ſtaan, en dit aan andre Heeren duidelyk te tonen, die hem dan al zo weinig zullen tegenſpreken, als de mindre in een Landvoogdy hunnen Landvoogd, ten ware zy hem ook te onvriend wilden hebben; daar ondertuſſchen de ſaaken, ten laſte van zulk een Landvoogd nedergeſteld, in zig zelven volſlaagen waaragtig, en maar te onderſocken waren, om zulke menſchen te redden; hoewel 'er niet eens na vernomen wierd.

Dit is een gedrag, bequaam om een ganſch Land in gevaar te brengen van tot het uyterſte dikwils te konnen komen, wanneer men de menſchen het grootſte ongelyk doet, hen uytmergeld, en nog den weg van ordentelyk te mogen klagen affnyd, of dien niet, dan met grooter gevaar, voor hen, open laat: want een idele kas maakt zeer ligt beroyde ſinnen, en zulke wyſen van behandeling zyn de rechte niet, om den verdrukten Inlander, die dikwils meer, als men 't gelooven zou, geperſt werd, in ruſt te houden; maar veel beter was het, zo men daar op zekere tyden een onpartydigen Commiſſaris zond, aan welken hy zich aanſtonds wel openbaren zou. Zulke Commiſſariſſen werden wel na deze of gene Landvoogdyen om beuzelingen, zonder dat 'er eenige redenen van gewigt toe zyn, geſonden; hoe veel te gemakkelyker zou men dit dan konnen, en ook behooren te doen, wanneer 'er reeds zulke duidelyke klagten, ſchoon 'er der Klagers naamen niet byſtaan, voor het ooge der genen komen, die magtig zyn om die ſaaken ten minſten te onderſoeken, en ze dan na bevinding te herſtellen.

Des Schryvers gevoelen over de Leden van den Raad, den Landvoogd toegevoegd.

Ik ben dierhalven altyd van oordeel geweeſt, dat de Raad in een Landvoogdy, daar de Leden zoo van den Landvoogd afhangen, meer dient, om veel quade ſaaken van hem (alzoo zy hem niet ligt zullen durven tegenſpreeken) te dekken, en om agter de beſluyten van dien Raad maar als te ſchuylen, als om hem ergens in tegen te ſtaan, alzoo de Heeren op Batavia immers wel by zich zelven weten, hoe gevaarlyk het is den Opperbeſtierder in zo een Landvoogdy tegen te ſpreken; ja een Landvoogd zou 't in zyn gedagten niet durven neemen, om van 100 ſaaken maar een alleen, indien hy die zelfs verantwoorden moeſt, te doen, daar hy 'er nu 100, die quaad zyn, zeer geruſt op zig neemen durft, dewyl hy door den Raad gedekt is. Ook geeft het wel eenigen ſchyn, als of men die ſaaken niet anders had konnen ſchikken, vermits de Raad dit mede toeſtemt; maar niemand, al wiſt hy nog zo veel quaad van den Landvoogd, en al zag hy, dat de wagen nog zo ſlim ging, durft een woord (vooral, als de eerſte Leden het met malkanderen eens zyn) kikken, om dat ider, voor zig zelven bevreeſt zynde, denkt, dat het zyn tyd wel uythouden zal, buyten dat hy ook dikwils een Landvoogd, die hem wel gedaan heeft, geen ondienſt doen wil, en al wilde hy dit in opſigt van zyn gewiſſe al doen, zoo zou hy door de ſterke hand belet werden, het te konnen bewyſen, aangeſien geen Geheimſchryver, al quam men met 10 Getuygen, voor hem, of imand anders, een getuygenis tegen de Landvoogd ſchryven zou.

Daarom ben ik mede van oordeel, dat in een Landvoogdy geen Leden van den Raad van den Landvoogd eeniger maaten afhankelyk, maar al te zamen lieden moeſten zyn, die op haar eygen beenen konden ſtaan, en van welke de minſte in ſtaat was, om hem in alles, 't geen onregtmatig was, te konnen, en onbevreeſt te durven tegenſpreken; behalven dat daar op een ſware ſtraf behoorde geſteld te werden, zo zy het niet deden. Zy moeſten maar alleenig dienen, om op al het wel- of qualyk doen van den Landvoogd te letten, en dan zou alles zekerlyk beter gaan, alzo hy dan zo veel kykindepotten, en niemand hebben zou om zyn qualyk doen te dekken.

Ook

En hoe 'er ook een Notaris, die van den Landvoogd niet afhangt, vereiſcht werd.

Ook heb ik altyd geoordeeld, dat 'er in een Landvoogdy een beëedigd Notaris, die van den Landvoogd in geenen deele afhing, behoorde te weſen, om aan ider, die zulks met recht, en door billyke wegen eiſchte, ten minſten een Acte van getuygenis der waarheid, voor zo verre die een eerlyk man nodig heeft, te geven; daar ik nu zeggen kan zelf ondervonden te hebben, dat men van geen Geheimſchryver eenige de minſte getuygenis, tegen een Landvoogd gepaſſeerd, krygen kan, al kan men zyn zaak nog zo klaar bewyſen; behalven dat ook geen particuliere Perſoonen, al hadden zy de buytenſpoorigſte ſaak des werelds van den Landvoogd geſien, daar af getuygenis zouden durven geven, uyt vreeſe van door hem bedorven te werden, om dat zy allen te veel van den Landvoogd afhangen, en om dat onder alle de Leden van den Raad 'er geen is, die hen dekken, of tegen hem beſchermen kan.

Het is my zelf by zekeren Landvoogd gebeurd, dat hy my eene ſaak, daar zeer veel aan gelegen was, die in den Raad gediend had, en dierhalven ook daar aangeteekend was, wel ſtout ontkennen dorſt, ſchoon ik dezelve, buiten dat gepaſſeerde in Rade, ook met verſcheide getuygen bewyſen kon; dog als ik Extract van dit beſlotene in den Rade, of wel een Atteſtatie van die lieden, die daar kennis af hadden, verſogt, kreeg ik van den Geheimſchryver, die anders een zeer eerlyk man was, tot antwoord, dat hy my geen Extract van die ſaak, als met kennis van den Landvoogd, geven dorſt, nog mogt, en dat, indien hy permiſſie daar toe verſogt, hy hem (gelyk waar was) aanſtonds wegjagen, en affetten zou. Ten anderen, zey hy, durf ik, om dezelve reden, ook geen Atteſtatie van andere lieden tegen den Landvoogd, paſſeeren; ſchoon ik weet, dat U Eerw. in die ſaak gelyk heeft, en gelyk hy ſprak, even zo ſpraken ook die genen, die my getuygenis tegen hem zouden moeten geven.

Is dat aan my gebeurd, die een Predikant was, die geenſins van zulk een Landvoogd afhing, zo kan men ſtaat maken, hoe het dan met minderen, die van hem afhangen, en met den armen Inlander, gelegen is. Ik weet, dat niet alleen veele van die menſchen nu en dan over ſommige Landvoogden, wegens te kort betaalde Nagelgelden, aan verſcheidene ſcheeps-vrienden, en andren, geklaagd, ja dat verſcheiden van hunne Hoofden betuygd hebben, zelf in eygen Perſoon door die genen, die of hunne Nagelen woegen, of hen het Nagel-geld betaalden, in beide die posten grootelyks verkort, en in ſtaat te zyn, om dat met veel getuygen te konnen bewyſen; maar als het 'er op aanquam, moeſten zy alles liegen, alzo zy van niemand een getuygenis tegen die lieden, die betrekking of tot zulke Opperhoofden, of wel tot zulk een Landvoogd, die mede van dien buyt deelde, hadden, konden bekomen. Ja ik weet, dat 'er Koningen, en Dorpshoofden, geweeſt zyn, die, de klagten van de arme onderſaaten niet langer konnende hooren, en by eygen bevinding wetende, dat zy waarlyk zo veel, als zy zeiden, verkort waren, hen het te kort betaalde uyt hun beurs gegeven hebben, in hope dat zy gelegenheid bekomen zouden, om het op Batavia door deſen of genen weg te doen weten.

Indien ik ook gelooven mag, 't geen men my daar van geſegt heeft, zo is dat by veelen op Batavia ook wel bekend geweeſt; maar daar wierd niet het minſte onderſoek na gedaan, behalven dat het dien Landvoogd aan geen middelen ontbrak, om zulke quade gerugten, door redenen van meer gewigt ten eerſten te dempen; dat ondertuſſchen bequaam was, om die elendige zo zeer gedrukte menſchen, die niemand hadden, aan welke zy met hoope van eenig goed gevolg klaagen konden, tot het uyterſte te brengen.

Ik heb 'er gekend, die deze en gene Inlanders een menigte van tyd, voor zich, en in hunne dienſten, gebruykt, en helder nog penning gegeven, hebben, om hen voor de moeite te loonen, terwyl hunne vrouwen en kinderen van honger ſchreeuwden.

Ook heb ik 'er gekend, die allerley goed, dat zy by dezen of genen Chinees van hunne gading zagen, maar lieten halen, die noyt een ſtuyver daar voor betaalden. Nog heb ik 'er gekend, die voor een menigte potten met geconfyte Nooten, door zekeren Confiturier hen gelevert, en daar over zedig aangeſproken zynde, dien man, in plaats van hem te betalen, zynen ondergang gedreygd, en ook zedert gezogt hebben; maar wat mag ik dit eene geval aanhaalen, daar my 'er 100 van dien zelven Landvoogd bekend zyn, alzo hy niet gewoon was imand te betalen, en maar te trekken.

Ik kan niet voorbygaan, dat my van zekeren Chinees, als ook van zekeren Capiteyn der Nederlandſe Borgery, en van meer andren, die zeer goede kennis van die zaak hadden, verhaald is.

Seldſame voorbeelden van Onregtigheid, by zeker Landvoogd gepleegd.

Deze Chinees had twee of drie groote ſtukken Amber bekomen, die hy aan zekeren

keren Landvoogd, die hem daar half en half nog toe dwong, 13000 Ryxd. en vry beneden de weerde, verkogt; dog, alzo hy zoo veel geld niet by kas had, wierd 'er een ordentelyk geſchrift van gemaakt, waar by dien Heer bekende zo veel aan dien Chinees ſchuldig te zyn.

De tyd van betaalen verſchenen zynde, wierd de Chinees ontboden, om zyn geld te halen. Hy quam; en de Landvoogd begon reeds eenig goud te tellen; dog vraagde den Chinees na de Obligatie, of hy die medegebragt had; hy zeide, ja, en toondeſe, de Landvoogd dezelve in zyn handen hebbende, ſtreek het geld eerſt weer na zich, en ſcheurde de Obligatie aanſtonds in 100 ſtukken, zeggende tegen den Chinees, dat hy hem, alzo hy nu geen bewys had, niet een duyt daar af dagt te geven.

De Chinees, die loos, vry ſtout, en daar over als verwoed was, zey hem voor af, dat hy met het ſcheuren van dit papier niet ter wereld had gewonnen, alzo hy, dit voor langen tyd vreeſende, daar tegen reeds geſorgd had, met het zelve niet alleen te doen authentizeeren, maar met dit afſchrift ook aan een man van aanſien, dien hy noemde, in bewaring te geven; dog ondertuſſchen denkende, wat ſchelmſtuk de Landvoogd aan hem gepleegd, en hoe veel hy hem nu daar mede zoo Godloos verkort had, hy, wiens pligt was, zulk een daad ten uyterſten in een ander te ſtraffen, en niet verre van daar een pennemes op tafel ziende leggen, vloog daar na toe, met geen andre gedagten, dan om dien Godlooſen Landvoogd daar mede te ontzielen; 't welk de Landvoogd te gemoet ziende, liep hy niet alleen van hem af, maar ſchreeuwde ook om zyn wagt, die ten eerſten toeſchoot, en hem dus ontſette. Naderhand klaagde hy nog over dien Chinees aan den Politycquen Raad wegens 't geweld, hem door den zelven in zyn huys aangedaan; ontbood hem een- en meermalen, om daar te verſchynen; dog de Chinees antwoordde niet te willen komen voor een Vergadering, daar een Landvoogd, die hem zoo trouwloos gehandeld had, als Preſident zat; maar dreigde na Batavia over hem te zullen klagen. Hy wierd over die onwilligheid door dien Raad nog in een boete van 200 Ryxd. gedoemd; dog, behalven dat hy daar noyt een ſtuyver af betaald heeft, heeft hy naderhand door andre overtuygende middelen dien Landvoogd zo verre weten te brengen, dat hy hem, in plaats van 13, 3000 Ryxd. betaald heeft, waar mede de Chinees, ſchoon zyn Amber de Grys wel 20000 Ryxd. weerdig geweeſt was, vredes halven, en om 'er maar af te zyn, zich vergenoegd houden moeſt.

Van dien zelven Chinees, die my dit mede verhaald heeft, liet zeker Landvoogd 12 zeer ſchoone Chineeſche leuning-ſtoelen eyſſchen, met belofte, van hem die tot zyn genoegen te zullen betaalen, ſchoon hy hem noyt een duyt daar voor gegeven heeft; hoedanige ſtoute bedelaryen, my ook ontrent andren, die onder hem ſtonden, verteld zyn, zonder dat hy voor iet, dat hy met belofte van betaling had laten halen, 't welk men een Landvoogt niet weigeren durft, oit het allerminſte goedgedaan heeft.

Dit zyn wel zeer vuyle dingen; maar veel verder gaat het, als een Landvoogd ſaaken, by den Raad van 't Gerechte uytgeweſen, op eygen gefag veranderen, 't vonnis van dien Raad veridelen, en zulk eenen, die ergens toe verweſen is, daar van durft vry ſpreken, gelyk ik wete in verſcheide Landvoogdyen geſchied te zyn.

Ook is my het geval bekend van een Winkelier, die van den Landvoogd eenige 1000 gulden, die hy aan winkel-goederen ten agteren was, moetende hebben, tot zyn uyterſte verbaaſtheid dien Landvoogd ſtout hoorde loochenen, een duyt aan hem ſchuldig te zyn, ſchoon hy hem noyt daar iets van betaald had, het gene dien man zo verwoed en dol maakte, dat hy zig zelven niet lang daar na, in tegenwoordigheid van menſchen, die my, dit weer gezegt hebben, den hals afgeſneden heeft; 't welk dien Landvoogd zeer ontzette, te meer, als 'er getuygen van aanſien voor den dag quamen, die toonden kennis van die geheele ſaak, en van de deugdelykheid van die ſchuld, te hebben, om welkers loochening die man aan zyn eynde zoo elendig geraakt was, en die hem raadden dezelve maar ſtil te betalen, zoo hy geen verdere ſwarigheden over dit geval wilde hebben; weshalven hy die ſomme ook aanſtonds ten overſtaan van twee Gecommitteerden, my zeer wel bekend, voldeed. Dit alleen is een ſaak, die de komſt van een Commiſſaris wel vereyſchte, en die openbaar genoeg geſchied is, om 'er aanſtonds agter te komen.

Uyt dit alles nu kan men genoegſaam beſpeuren, hoe gevaarlyk die groote magt, en 't Oppergebied in een Landvoogd, en hoe nadeelig het voor een Land, en voor des zelfs ingeſetenen is, daar ſodanig onder te moeten ſtaan, zonder dat men byna eenig middel heeft, om ordentelyk over hem te konnen klagen, of om zig voor zyne geweldena-

naryen, zoo hy iemand ſpyt aandoen wil, te dekken.

Dit is 't geen wy in gemoede oordeelden van de magt, die een Landvoogd in Amboina, en elders, heeft, te moeten zeggen, om dat veelen op Batavia, maar vooral de Heeren in 't Vaderland, of niet weten, of niet zouden willen gelooven, dat zulke dingen daar zouden konnen bedreven werden van eenen, die daar wel uytdrukkelyk, om dit in alle anderen te beletten, en wel ſtreng te doen ſtraffen, geſteld is.

Jaarlyks moet de Landvoogd Ceram rondſcheppen.

Den Landvoogd werd ook wel uytdrukkelyk belaſt, om alle jaar met de Hongi, of Coracora-vloot, Ceram (dat in 't jaar 1663. 27. November onder Ambon geſteld wierd) rond te ſcheppen, zoo om alle de Buyten-Comptoiren te beſoeken, en aldaar na 't gedrag der Opperhoofden, en der Inlanders, te vernemen, als ook, om die kuſten van de Papoewen, en andre vyanden, te ſuyveren.

Terwyl hy nu op dezen Togt is, ryd de Fiſcaal met eenige Gecommitteerden rond, om te beveelen, dat de Brand-tuygen, en Bamboeſen met water, op dat blyke of zy dicht zyn, buyten iders huys geſet, en aldus tegen brand in't drooge Moeſſon geſorgd werde. Ook werden dan de wegen in de Stad alomme behoorlyk ſchoongemaakt, op dat alles tegen de te ruggekomſt van den Landvoogd klaar zy.

Wat verdre ſaaken hy te beſorgen heeft.

Wanneer eenige Koningen, of Orangkaja's, komen te ſterven, moet de Landvoogd de Requeſten der naaſtgeregtigde Sollicitanten, en verſoekers van zulk een Ampt in den Polityken Raad brengen, en aldaar de Geſlagtboomen van die Inlanders openleggen, om daar uyt de naaſte en de bequaamſte te laten kieſen; dog 't is zeker, dat veel Landvoogden dat laatſte niet alleen niet gedaan, maar dat zy zo een Ampt aan die genen, die aan hen, en aan de tweede Perſoonen, 't meeſte geld 'er voor geboden, of gegeven hadden, in weerwil van de andre leden, die de nader geregtigden wel kenden, dog zig daar niet tegen aankanten dorſten, opgedragen hebben; waar van men veel overtuygende bewyſen in handen van verſcheide leden, en van anderenvind, behalven dat deze ſaaken op Batavia ook al te wel bekend zyn, dan dat men die ontveynſen zou willen; maar wat is dog aan zulke Landvoogden, als zy nu al op Batavia quamen, daar over gedaan? immers niet in 't minſte, dat na ſtraf geleek; ja in tegendeel zyn zy kort daar na weder in andre Ampten gebruykt, daar men zulke bloedſuygers ten ſpiegel van andren behoorde te ſtraffen, en vooral noit weer in eenigen dienſt te gebruyken; maar Landvoogden, al zondigden zy ook nog zo ſwaar, zag men zeer zelden openbaar ſtraffen, of zy moeſten zoo ongelukkig zyn, als die wakkere, dog onnooſele, Heer *Cojet*, geweſen Landvoogd in Formoſa, die, tegen alle tydelyke waarſchouwingen aan, op verkeerde berigten van een Heer in de Hooge Regeering van Indiën van de eerſte Rang, die hem doodelyk haatte, en alle zyne klagten voor laſheden uytſchold, eerſt elendig verlaten, en daar na nog beſchuldigd wierd, die Veſting, en dat Eyland, trouwloos aan *Coxinja* overgegeven te hebben, daar hy nogtans met zyn kleene magt alles tot verdediging, 't geen hem mogelyk was, gedaan, en 't zelve niet eer overgegeven had, als na dat hy, niet tydig genoeg ontſet wordende, geen middel in de wereld zag, om het langer te konnen houden.

Hoe zy, zelden openbaar over misdaden geſtraft werden.

Het is waar, dat men den Heer *Hofman*, Commandeur, en Hoofd van de Weſt-kuſt, en zyn tweeden Perſoon, den Heer *van Santen*, in 't jaar 1720. ſwaar en ſichtbaar geſtraft, en den eerſten na't Robben-Eyland, aan de Caap de Goede Hoop, en den laatſten na Roſingeyn, in Banda, voor 15 jaaren (zo myn bericht is) gebannen heeft; maar ik moet ook bekennen, dat dit wat zeldſaams is, en dat 'er veel andren zyn, die zig nog veel ſwaarder ſtraf, dan deze, weerdig maakten; die nogtans niet het minſte daar over geleden hebben. Behalven dat 'er ook zommigen, in plaats van geſtraft te werden, weer op nieuw gevorderd zyn.

Hoewel nu een Landvoogd door haar Edelheden van den beginne af ontrent veel ſaaken bepaald, en hem aangeweſen is, wat hem te doen en te laten ſtaat, zo zyn 'er nogtans van tyd tot tyd meer ſaaken voorgevallen, die hen genoodſaakt hebben, of om nieuwe ordres en beveelen aan de reſpective Landvoogden van Amboina te geven, of wel om de vorige nauwer te bepaalen.

Verſcheide ordres door haar Edelheden aan hen gegeven.

Dus vonden haar Edelheden goed, by hun ſchryvens in 't jaar 1656, den 14 December, onder de ſtoffe van Banda, die van Amboina mede aan te ſchryven, dat zy, zo voor hun zelven, als voor alle Gouverneurs, Directeurs, Commandeurs, Opperhoofden, Collegien, en andere gequalificeerde Miniſters, zig hadden te verbinden, om geen Giften of Gaven van imand, direct of indirect, aan te nemen, 't welk by de Heeren Majores gepreſen, en nader uytgebreid was, weshalven daar alomme aanbevolen wierd noit daar tegens te doen, of daar in de minſte inbreuke te gedoogen, nadien de ware deugd, en reden,

alle goede gebruyken, en zeden, door Giften en Gaven als vertreden wierden. Ook bleek by ſchryvens van den 14. April 1658. uyt het Vaderland, dat de voorſz. Reſolutie goed gekeurd, en beveſtigd zynde, die nog daar mede vermeerderd wierd, dat niet alleen alle Hooge en laage Miniſters, maar ook der zelver Huisvrouwen, Dogters, Dienſtboden, en andre van hunne Familie, daar onder moeſten verſtaan werden, op pæne van meyneedig, en inhabil, verklaard te werden, zo men daar tegen quam te doen.

En ook door de Heeren zeventienen.

Dit was in zich zelven een heerlyk bevel; maar het is zo verre van daar, dat de Landvoogden, of haar Hoog Edelheden, die heylſame Reſolutie zedert nagekomen zyn, dat ik kan zeggen op zekere nieuwe Jaar zelf in 't huys van zekeren Directeur Generaal geſeten, en daar geſien te hebben, dat 'er naeuwelyks meer plaats was, om de Geſchenken, die de Chineeſen dien Heer, of wel zyn Gemalin, toebragten, te konnen plaatſen, behalven dat haar Ed. zelf tegen my zeide, dat hare Solders daar van mede nog vol ſtonden, en dat zy niet wiſt waar zy 't verdre zetten zou.

Waar by verboden werd Geſchenken aan te nemen.

Wat nu de Landvoogden van Amboina, en van andre Landvoogdyen, belangt; ik heb 'er gekend, die zoo edelmoedig waren, van niet het minſte geſchenk voor niet te willen aannemen, maar aan den ſchenker een veel grooter tegengeſchenk deden; dog dat waren Heeren, die reeds overvloed van geld hadden, en daar in volſlagen meeſter van zich zelven waren; maar de meeſte Landvoogden zoeken eerſt geld, en zommigen zyn ook, al hebben zy reeds nog zoo veel byeen geſchraapt, noit te verzadigen.

Ik heb tegenwoordig geweeſt, dat aan de Vrouwen der Landvoogden, by haar verjaaren, en by 't verjaaren van ider kind, door alle de voorname bedienden der Landvoogdy, groote en zeer veel geſchenken, meeſt van fray Goud en Zilver, gedaan wierden; en die dat niet deden, wierden met de nek aangeſien, en met een ſwarte letter in den Almanak, gelyk de andere met een Goude, en Zilvere, na dat het Geſchenk was, geteekend. Ja ik heb zekere Gemalin van een Landvoogd, die haar gemoed deswegen wat ſcheen te knagen, daar nog wel by hooren voegen, *Ik weet wel, dat het verboden is* Giften *of* Gaven *aan te nemen; maar waarom zou ik dat zoo wel niet doen, als andere, daar haare* Edelheden *op* Batavia *my daar in voorgaan?* en ik geloove, dat zy de waarheid zeide.

Wierden 'er nu maar zulke Gaven genomen; dit was niet met allen; maar hoe veele werden 'er niet tot nadeel der Onnooſelen in Gerechts-ſaaken, of om den rechtveerdigen te veroordeelen, en den Godlooſen vry te ſpreken, en om deze en gene ampten aan onweerdigen op te dragen, en de ware geregtigden daar af te berooven, gegeven; dat waarlyk ſaaken zyn, die tot God roepen, te meer, dewyl 'er zulke ſtrenge beveelen tegen leggen; dog wat helpen die, als men de ſtraffen, daar by bedreygd, tegen niemand uytvoerd, en als, die 't quaad ſtraffen moeſten, andren daar in zelf voorgaan.

Ik geloof, dat 'er zeer weinig Miniſters zyn, die maar eenige Adminiſtratie, of een Ampt van eenig belang in Ooſt-Indiën, van de Hooge tot de laagſte toe, hebben, die zig daar aan niet al eeniger maten, als zy maar konnen, ſchuldig maken; want wie wees zulke geſchenken, vooral, als zy wat waardig waren, oit van de hand? ik weet 'er een of twee voorbeelden van, maar ook geen andre; en moet 'er by zeggen, dat zy zeer ſeldſaam, en verwonderens-waardig in Indiën zyn.

Hoedanig hen belaſt werd de Menagie te beheertigen, en hoe zy dit nakomen.

Aan alle Landvoogden werd zeer ernſtig het poinct van Menagie, en te gelyk ook in 't jaar 1679. den 28 Jan., en 2 Februari, en 1683. den 19 Juli, aanbevoolen geen Capitale, of nieuwe Gebouwen, dan by uytdrukkelyken Laſt van Batavia, te ondernemen, of dat het, zo zy zulks komen te doen, alles voor hun reekening loopen zal. Dit en belet egter niet, dat ſommige Landvoogden altyd middelen hebben weten uyt te vinden, om aan eenige Gebouwen (zig hier in al wederom met den Raad, als een ooggetuyge, dekkende) 't zy in 't Caſteel, 't zy elders zodanige reparatien te doen, dat het wel voor een nieuw gebouw verſtrekken kon, van welke Timmeragien zy groote voordelen trokken, door dien 'er geweeſt zyn, die den inlander de kalk om niet branden, of wel een menigte van balken voor hen kappen lieten, daar zy hen geen ſtuyver voor betaalden, en hen quaſie die maand dan vry van de Hongi-Togt lieten; welke kalk en balken daar na de E. Maatſchappy in die Timmeragie wel netjens aangerekend, en aan den Landvoogd, onder de naam van deſen of genen inlander, even zoo betaald wierden. Gelyk zeker Landvoogd zyn geld maandelyks van de Lont, die door inlanders, of andre lieden in zyn wagt zelf, geſponnen wierd, door de Sergeant van de wagt, die dat onder de naam van ſommige inlan-

Inlanders mede ontfing, plagt te trekken; dat immers dingen zyn, die zig een Landvoogd behoorde te ſchamen, en daar geringe lieden, dien hy dus 't brood uyt den mond neemd, van behoorden te leven.

Geen Landvoogd mag Pardon verleenen.

In 't jaar 1657. den 16 April verboden de Heeren in 't Vaderland, dat geen Landvoogd zig zou hebben aan te matigen, van aan dezen of genen, by een wettigen Raad verweſen, Pardon te verleenen, maar dat zy, zig beſwaard vindende, den verweſen met de ſtukken en bewyſen, met hunne aanmerkingen 'er over, na Batavia te zenden hadden; dog dit heeft niet belet, dat egter door eenige Landvoogden dit bevel overtreden is, die zig aanmatigden 't beſlotene van den Raad des Gerigts alleen op hun bloot gezag te veridelen, en den gedoemden Pardon te ſchenken.

Men ziet daar van (om van geen andre gevallen, my bekend, te ſpreken) een klaar voorbeeld in 't Extract van haar Edelheden uyt de Generale Miſſive van de Heeren Majores in 't Vaderland den 23 Juli, 1701., in opſigt van de ſtoffe van de kuſt van Cormandel getrokken, alwaar deugdelyk blykt, dat de Landvoogd aldaar, zekeren Malabaar, op dieffſtal verweſen om gegeesſeld, en voor vyf jaaren na de Caap der Goede Hope gebannen te werden, op eygen geſag vrygeſprooken had, als nog nader by den Brief van den Fiſcaal aan haar Edelheden in 't jaar 1699. den 10. October geſchreven, quam te blyken.

Ook ſchryven zy in dat zelve jaar, over de ſtoffe van Ceylon, dit navolgende:

Het vonnis by den Raad *van* Juſtitie, *tot* Colombo *op de aanklagte van den* Fiſcaal Ferreris *tot laſte van den* Vaandrig, Everard Crayvanger, *over 't grieven van den* Lieutenant, Gabriel Heyman, *geveld, ſchynd den* Gouverneur de Heere *geweldig tegen de borſt, en na zyn oordeel veel te ſlap te zyn, gelyk dat* (ſchryven zy aan haar *Edelheden* op *Batavia*) *niet duyſterlyk uyt des zelfs* aparte Brief *aan* UE. *op dat* ſubject *ten* Principalen *geſchreven in* dato 27. November, *is af te nemen; waar by hy zig vry verre komt uyt te laten over de* ongefundeerdheid *van dat* Vonnis, *des zelfs* ſentiment *dieswegen zeer omſtandig onderſteunende, en bekleedende met* expreſſien *en* ſtellingen, *een* Gouverneur *geenſins betamelyk, en niet vry van* Paſſie *en* pertialiteyt, *en dat over een* Vonnis, *en* decreet *van den* Rechter, *in gemoede, en na zyn beſte kennis, volgens de* form *van* Regtspleging gedecerneerd, *waar by hy, en een ider, gehouden is te* acquiëceren, *zo door die geen, die daar toe geregtigd is, daar van aan geen hooger Rechter* geprovoceerd *werd, welke weg in* kas ſubject *immers niet is afgeſneden geweeſt, en daarom komt óet ons zeer vreemd, en niet min onbehaagelyk te voren, dat men de* Executie *van voorſz.* vonnis, *welkers voortgang door* Provocatie *niet is geſtremd, heeft opgeſchort, en die ſaak aan 't onderſoek van den* Raad *van* Juſtitie *tot* Batavia gerenvoyeerd; *mits welke wy verſtaan, dat alle ſaaken, by den* Rechter *daar toe* gequalificeerd, getermineerd *zynde, zoo hier, als élders, daar het van het zelve aanſien is, wanneer daar by* partyen *aan geen* Hooger Rechter *wierd beroepen, ter plaatſe, daar die zyn voorgevallen, na* luyd *van't* Vonnis *zonder uytſtel zullen moeten werden ter* Executie *gelegt.*

Als een vaſte ordre ſchreven zy den Landvoogd in Amboina in 't jaar 1658. aan, om goede Correſpondentie met de naburige Landvoogden te houden, en voegden in 't jaar 1666. 'er by, dat zy dierhalven malkanders brieven over en weder dienden te lezen, en malkandren in 't uytvoeren van alle ordres de behulſame hand te bieden, dat zy in 't jaar 1675. en 1680. den 19 Januari, nader vernieuden; 1681. den 6 Febr. 'er byvoegende, dat zy malkandren, by onverwagte voorvallen hier en in Ternate, moeſten waarſchouwen.

Dus was hun wil in 't jaar 1662. den 29. November ook, dat de Landvoogd de Inlanders minnelyk bejegenen, geen queſtien der dorpen met de uyterſte rigeur vervolgen, geen Inlander in buytenſpoorige boetens doemen, nog eenige nieuwigheden ontrent hen invoeren zou, gelyk zy dat by ſchryvens van den 19 Juli 1683., en van den 24 Februari 1697. wel nadrukkelyk gelaſten, al welke poſten ondertuſſchen van eenige Landvoogden zeer ſlegt nagekomen zyn.

In 't Jaar 1666. den 23 November, beveelen zy den Landvoogd ook, het aanſtaande Nagel-gewas voor af bekend te maken, om zig daar na eenigſints te konnen ſchikken.

Den 28 Januari 1670. belaſten zy hem geen ſchepen, buyten noodſaakelykheid hier te houden, dat al mede menigmaal overtreden is, latende zig in zulk een geval al weer door den Raad dekken, hoewel het maar enkel 't begeeren van den Landvoogd, en zyn Tweeden, om byſondere inſigten van hun beiden, was.

In vorige tyden plagten de Landvoogden zig ook wel aan te matigen, om ſommige Schippers van hunne ſche-

pen te nemen, en andre weer op te ſtellen; dog dit wierd hen den 16 Auguſti 1676. verboden.

Met het verbeteren van de Soldyen der Dienaren plagten de Landvoogden alhier, en elders, in vorige tyden'er ook zo wat naar eygen goeddunken in te hakken; dog hier ontrent hebben haar Edelheden hen al mede in 't jaar 1680. den 17 Jan. gelieven te bepalen.

Hoe verre zy deze en gene in Soldy mogen verbeteren.

Imand aan de Pen, en voor vyf jaaren aangenomen zynde, moeſt zyn tyd daar vooreerſt uytdienen, en mogt dan door den Landvoogd en den Raad tot 20 à 24 gl. verbeterd, en, na zyn tweede verband, tot Boekhouder met 30 gl. ter maand, verhoogd werden.

Sergeanten mogten tot 20, en, by hun tweede verband, tot 24 guld. Corporaals tot 14 of 16; Guarniſoenſchryvers, tot 16, en gemeene Soldaten nog 2 gl. boven hun Gagie verbeterd werden.

Landpaſſaten, en Corporaals der Adelborſten, oordeelden zy voortaan onnoodig meer aan te neemen.

De hooge Officieren hadden dit voorrecht, dat, als zy eenige qualiteyt bekleedden, zy daar zo veel ſurplus voor genoten, als het volle maand-geld bedroeg.

Uyt de Navigatie, of Zeevarende Perſoonen, die aan't Kaſteel, of op de ſchepen, die in de Provintie bleven, beſcheiden waren, mogt niemand hoger, als tot Proviſioneel Schipper, gevorderd werden: want zulk eenen tot Schipper te vorderen, is den 2 Maart 1688. afgeſchreven; ook wilden zy, volgens ſchryven 1699. den 27 Februari, niet hooger dan Stierlieden op Chaloepen geſteld hebben.

Een Opperſtierman tot - 48 gl.
Een Onderſtierman met - 32 gl.
} Dog, binnentyds optredende, moeſt het na de halvecring van hun Soldy geſchikt werden.

De Konſtapels in 't Kaſteel van 30 tot 36 gl.

De Konſtapels, en Bootsmans op kloeke Schepen, 22 en 24 gl.

Botteliers.
Koks.
Schiemans.
} 't eerſte Verband 20 en 22 gl.

Bootsmans-maats
Conſtapels-maats
Schiemans-maats
Botteliers-maats
Koks-maats
Quartiermeeſters
Scheeps Corporaals
} 't eerſte Verband 14, 't tweede, 16 gl.

Matrooſen van 9, 10, 11, en 12 gl. tot 11, 12, 13, en 14 gl. dog niet hooger.

Van 7 en 8 gl. na verloop van 5 jaaren op 10 en 11 gl.

Jongens van 4, 5, en 6, na verloop van 5 jaaren tot 9 gl. dog die van 6, wat kloek zynde, 10 gl.

Chirurgyns.

De Opper-Chirurgyn van 't Caſteel, tot - f50 en 60 gl.
Opper-Chirurgyns. - f36--40
Chirurgyns. - - f28--30
Onder-Chirurgyns. - f22--24
Derde of jong Chirurgyn. - - f12--16 en 18
En die uyt de Militie getrokken zyn, werden by haar eerſte Verband verbeterd tot - - f16 gl.
Krankbeſoekers. - - f30 en 36 gl.

Ambagts-Geſellen.

De Baas der Scheeps-Timmerlieden. - f56
Scheeps-Timmerlieden 6 à 8 gl. verbetering tot - f36--42

Smids.
Slotenmakers.
Wagenmakers.
} Tot 24 gl. Dog die uyt de Militie genomen werden 4, 5, 6 à 7 gl. verbetering na hunne bequaamheid.

Metſelaas. - - 20 gl. ad idem.
Opper-Zeylmakers.
Opper-Kuypers.
} - 16 en 18 gl.
Onder-Kuypers. - - 14 gl.
Trompetters. - - 14 en 16 gl.
Provooſten. - - 13--15 gl.
Boekbinders. - - - 15 gl.

Inlandſche Schoolmeeſters by hun eerſte verband 4 Ryxdaalders, en na 3 jaaren gediend te hebben, en na dat hunne ſchoolen geſtelt of ver afgelegen zyn, 6 of 8 Ryxd., zonder koſtgeld.

Ook wierd hen in 't jaar 1676. den 21. October, uyt 't Vaderland verboden, imand oit boven zyne qualiteyt te beſoldigen.

Geen Landen, Fortreſſen, enz. mag een Landvoogd na zyn naam, volgens laſt in 't jaar 1679. den 28 Jan. al gegeven, laten noemen.

Zy mogen geen Dienaaren, verloſſen dan die een jaar Gagie te goed hebben, volgens laſt van den 17 Februari 1680.; dog die hun tyd uyt was, moeſten ook, volgens ordre den 2 Maart gegeven, en den 20 November 1697. vernieud, verloſt werden.

Mog-

Zy mogen ook geen Officieren buyten verlof van haar Edelheden, en niet, dan met afgeſchreve Gagie, laten opkomen, volgens laſt van den 16 October 1676. uyt 't Vaderland, en in 't jaar 1676. 15 October, en 1678. den 11. Jan. vernieud; ten ware afgeleefde en behoeftige Militairen, aan welke zy hadden toegelegt.

Een Lieutenant.	- -	10 Ryxd.
Vaandrig.	- -	8
Sergeant.	- -	6
Corporaal.	- -	4

Dog, zig qualyk dragende, of met Inlandſche Vrouwen getroud zynde, (die men aldus niet na 't vaderland ſenden kon) zullen zy zich als vrylieden moeten erneeren, 't welk de Heeren Majores in 't jaar 1681. hadden beveſtigt.

Onbequame, en ongeregelde Dienaars, moeſten zy maar afzetten, of Soldaat maken, volgens ſchryven harer Edelheden van den 14 Maart, in 't jaar 1681, dat in 't jaar 1667. 29 Jan. vernieud is, belaſtende in 't jaar 1704. den 22 Febr. wel uytdrukkelyk, om op 't gedrag der Dienaaren te letten, ook om de bequame Dienaars in Amboina te houden, dat den 8. Jan. 1682. uyt 't Vaderland geordonneerd wierd.

Ook wilden haar Edelheden in 't jaar 1688. den 2 Maart, dat men altyd oude voor nieuwe Dienaaren helpen, en dat men geen der zelven om kleene fouten (zo zy 1687. den 13 Juli belaſten) zou afzetten, dog dat werd van den landvoogden zeer zelden nagekomen, ten ware men zulk eenen van Batavia in de kyker heeft, en van daar een Landvoogd wat nauw bedillen wil, of ten ware Grooten op Batavia deze of gene bequame Dienaars in 't byſonder dragen willen, in hoedanigen geval ik wel voorbeelden heb geſien, dat Perſoonen, by den Landvoogd gekoren, afgekeurd, en andre bequamer van daar weer in plaats aangeſteld zyn. Ook wilden zy in 't jaar 1688. 2 Maart de bequaamheid der Dienaren in de Brieven uytgedrukt hebben.

Daar beneven moeſt de Landvoogd ook op de Overwigten der Nagelen, volgens laſt in 't jaar 1682. den 20 Maart gegeven, letten.

In ſaaken van Godsdienſt verboden zy in 't jaar 1693. 19 Juli, de Mooren, of andren, eenige nieuwe pligten voor te ſchryven, of die in te voeren, of ook den gewilligen inlander, met branden yan kalk, enz. te veel te vergen; daar weinig op gelet werd.

Zy ſtonden aan den Landvoogd, en zynen Raad, de Approbatie van Ouderlingen en Diaconen in dat zelve jaar, maar 1686. den 21 Febr. geenſins aan hem toe, om eenigen, by den Raad gedoemden, eer, dan de tyd van hun vonnis uyt was, vry te laten.

En alzo de Landvoogd, volgens haar Ed. ſchryven in 't jaar 1688. den 2 Maart, nevens andre Dienaren weer in 't Caſteel zou gaan woonen, zo mogten zy wel lyden, dat de Compagnies huyſen, zo dat voordeeliger was, maar verkogt wierden; hoewel dat juyſt niet gevolgd is: want de Heer *De Haas* verkogt wel eenige huyſen, paarden, enz. maar hy zelf, en de Opperkoopman, bleven buyten 't Kaſteel woonen.

Zy verboden in dit zelve jaar ook aan een Landvoogd, om iemand van de Militie, of van de Zeevaart, aan de pen te helpen, dat in 't jaar 1694. de 23 Febr. en in 't jaar 1697. 20 November weer vernieuwd is.

Hen wierd in 't jaar 1676. 28 December belaſt, geen Wiſſels (dat gemeenelyk de Landvoogd, Opperkoopman, Fiſcaal, en Caſſier doet) voor dat 't geld eerſt in Caſſa was, te teekenen; als mede om wel op de valſche Maaten en Gewigten te letten, en hen, die zig daar ſchuldig aan maakten, te ſtraffen; dog hoe ſlordig en godloos nu en dan de inlander met 't Nagel-wegen en betalen gehandeld is, hebben wy bevorens getoond.

Den 28 December 1677. ſtonden zy aan den Landvoogd ook toe, by gebrek van Hollanders, ſwarte Matroſen in dienſt te nemen, hoewel 't jaar te voren, den 21 October uyt 't Vaderland wel uytdrukkelyk belaſt was, zo weinig Mixſtiçen, als 't mogelyk was, in dienſt te nemen.

Zy eiſchten in 't jaar 1678. den 11. Jan. ook een Lyſt van alle de Fortificatien, verbiedende weder alle onnodig bouwen; ondertuſſchen heb ik Landvoogden geſien, die Paleyſen voor zich zelven bouwden; die alle de ſtoffen franco wiſten te krygen, alzo zy 'er geen eenen ſtuyver voor betaalden, terwyl 'er andre om ſugten, behalven dat Compagnies Timmerlieden, Metſelaars, en andre Ambagtslieden tot het maken van alles, daar toe vereiſcht, gebruykt, gelyk ook de verdere ſtoffen, van yſer, koper, loot, verw, enz. en allerley huysraad, daar toe noodig, al mede door 100 verkeerde wegen geſogt, en door Compagnies bedienden gemaakt wierden, zonder dat hem dit alles een duit koſtte. En zou 't de Landvoogd, die daar als een Koning is, niet doen; ik heb eenen Opperkoopman gekend, die ſchreef 900

kruywagens, en een groote quantiteyt lood, tot een huys van hem, of de zynen, gebruykt, maar in eene reys af, voorgevende, dat de witte mieren (een boos ongedierte, onze maejen wel gelykende, en dat in eene nagt wel een ſtapel met linnen doorwreeten kan) 'er mede doorgegaan waren; hoewel andren zeer wel wiſten, tot wat voor een geut het loot, en aan wat voor een huys, die planken gebruykt waren. Stoute dieven; maar nog ſtouter Leugenaars, die zulke wonderen van de witte mieren verdichten, en die (hoe weinig bequaamheid zy ook anderſins hebben) nog zonderling bevorderd worden.

Ook wierd den Landvoogd in 't jaar 1693. 13. Januari verboden, aan imand een Acte met Onderkoopmans koſtgeld, eer hy dat waarlyk was, te geven.

Zoo imand van de E. Maatſchappy mogt komen weg te loopen, diens ſoldy verklaarden zy, in 't jaar 1694. den 23 Februari, verbeurd, en aan de E. Maatſchappy vervallen te zyn.

Bevoelen tot het intrekken van onnoodige Posten.

Om het poinct van Ménagie nog meer te behertigen, zoo belaſten zy den 24 Februari 1697., deze navolgende Poſten by de eerſte bequame gelegenheid te lichten, en in 't Kaſteel te verplaatſen.

Op LEYTIMOR:

De Wagt Ruſtenburg, en de Pagger Noodwyk, zoo ras de Heer Landvoogd na 't Caſteel zou verhuyſt zyn, daar hy in 't korte na toe zou gaan; dog die Pagger Noodwyk was 'er in 't jaar 1712. nog.

Op de Pas Baguwala, zou de bezetting ten minſten 16 man ſterk moeten blyven.

Op HITOE:

De Reduyten Haarlem, op Negri Lima, en die op Ceyt zou men Demolieren, of doen ſpringen.

De Pagger op Caybobo, op Cerams Suyd-kuſt, te ſlegten, dog men zou 't Wambays, of de Godong, aan den Oranngkaja geven.

HONIMOA.

De Reduyt Delft tot Poorto, en de Pagger op Hatoewana, als voren te handelen, en men kon de ſaaken der beſtelling na Ceram's Suyd-kuſt, en het toeſigt over de bygelegene Dorpen, maar weer aan den Schoolmeeſter, onder zekere tamelyke erkentenis boven zyne Soldy, aanbeveelen.

HAROEKO.

De Reduyt Hoorn, en de Pagger tot Way.

LARIKE.

De Reduyt Vliſſingen op Noeſiatelo, en de Pagger tot Oeriën.

En eindelyk de Pagger tot Amblauw; waar door dan 5 Sergeanten, 17 Corporaals, 75 Schildergaſten, en 4 Bosſchieters meer in 't Kaſteel zouden komen; dog de verdere beſettingen zouden, zo als zy waren, blyven. Maar het getal Corporaals, en Sergeanten, die 'er dan te veel zyn zouden, moeſt men ook verminderen; al welke poſten zy nogtans by de minſte nood, in verdachte tyden, in 't jaar 1702. 21 Juni uyt't vaderland belaſten weder uyt te ſetten.

Hoe by't ſterven van een Landvoogd te handelen.

By 't ſterven van een Landvoogd verwierpen haar Edelheden alle oude en nieuwe vonden, willende dat dan de ordonnantien maar by twee Leeden van den Raad geteekend, en alles verder in ſtaat gelaten zou werden, tot dat zy nader over een nieuwen Landvoogd beſluyt genomen zouden hebben; waar over zy zich in 't jaar 1697. den 24. Februari, verklaarden.

Ook ordonneerden zy den Landvoogd by dat zelve ſchryven, voortaan in 't Kaſteel te woonen, en de Pagger Noodwyk maar te ſlechten.

Wat zy belaſten aan zyne Weduwe te verſtrekken.

Zy wilden ook in Compagnies dienſt niet meer, als 60 Slaven, of huurlingen, volgens ſchryvens van 't jaar 1704. den 22 Januari hebben, verbiedende wel expres voor de E. Compagnie geen peerden, of dingen, die zy niet van nooden had, van de Weduwen der Landvoogden te koopen, of over te nemen; maar aan de Weduwe van een Landvoogd ſtonden zy niet anders toe, dan water, brandhout, ſout, en ſpeceryen, dog geenſins eenig koſtgeld, zoo lang zy in die landvoogdy bleef; moetende zy al 't verdere inkoops betalen, dog by haar vertrek na Batavia zou men dezelve van ververſching, meel, ryſt, boter, wyn, ſpeceryen, enz. mogen voorſien, mits dat daar van in den Brief ook een Lyſt overgeſonden wierd, om by haar Edelheden nageſien, en goedgekeurd te werden; dog de Weduwe van een Raad van India zou boven dien nog een tamelyk genot uyt de Proviſie- Magazynen mogen hebben, mits dat zy dan in dat zelve Moeſſon (zoo 'er bequame ſchepen zyn) of anders met de eerſte ſchepen, na Batavia zal hebben over te komen; alzo haar dat niet langer mag werden toegeſtaan;

geſtaan; waar van dan ook een lyſt, om die na te zien, en goed te keuren, dient overgeſonden te werden.

In 't jaar 1697. den 20 November, ordonneerden zy de beſetting dezer Landvoogddy jaarlyks op te geven, willende geen Wiſſels, als op Batavia, getrokken hebben.

Een voorname Poſt, waar op de Landvoogd te letten had, was, dat hy, volgens ordre in 't jaar 1699. den 16 Januari gegeven, alle drie maanden de winkel opnemen moeſt, dat zy in 't jaar 1701. den 5 Febr., onder de ſtoffe van Ternate ordonneerden alle 6 maanden te doen.

In 't jaar 1699. den 27 Februari verboden zy ook, dat geen Pagter op eenig Vaartuyg van een Borger, buyten verlof van den Landvoogd zou hebben onderſoek na eenig goed te doen.

Zy wilden in 't jaar 1700. den 9 Februari ook de Rapporten van de Nagelgecommitteerden in de Polityken Raad tegen de Negotie-boeken vergeleken, en nageſien hebben.

Zy verboden ook in't jaar 1702. den 4 Februari Reekeningen te koopen, of daar mede te woekeren. Wat daar over *Ernſt Knipping*, en eenen *Van Gyn* overgekomen is, zullen wy onder de Regeering van de Heer *Van Wyngaarden*, of na zyn dood, aanhaalen.

Andre ordres, aan den Landvoogd gegeven.

Het Diſtilleren van de Olien van Cajoe Poeteh, en Sereè, ſtonden zy in 't jaar 1702. den 4 Febr. wel toe; dog wilden dat de oude Placcaten ontrent de Olien, uyt Nagelen, Nooten, Foeli, Coelit Lawan, Maſſoy, Caſſia Lignea, en van alles, wat na die Speceryen, of Canneel ſweemde, vernieuwd, of wel by een nieuw Placcaat verboden zou werden, die te diſtilleren. En ondertuſſchen liet zeker Landvoogd de Olie van Coelit Lawan in menigte diſtilleren, gebruykte daar wel expres een Chirurgyn toe, en verkogt die, en andre Olien, by geheele kelders al vry dier.

En eindelyk vonden haar Edelheden ook goed den Landvoogd te belaſten, geen Soldaat het huwelyk, dan alleen met een eerlyke Dogter, of Vrouw, toe te ſtaan.

Uyt alle deze nadere bevelen, blykt nu wel, dat een Landvoogd van tyd tot tyd ontrent veele dingen nauwer bepaald is; dog zo men dit alles met het voorige aangehaalde, wegens 't gene de Landvoogden wel eygentlyk, en meeſt, gewoon zyn te doen, vergelyken wil, dan zal men bevinden, dat hy des niet te min een Oppermagtig beſtierder, meer, dan menig Koning in zyn Ryk, en dat zyn gezag en magt, hoe bepaald die ook zy, nogtans zo groot in zich zelven is, dat hy byna alles, wat hy maar wil, of denkt, doen kan, zonder dat imand in ſtaat is, hem dat te beletten, weshalven de geene, die in de ongunſt van zulk een Landvoogd geraken, hoe hoog, hoe ryk, en vermogende zy mogten zyn, genoegſaam bedorven of ten minſten zodanig alleſins door hem, en zyne ſlikflojers, geplaagd, gehoond, beſpot, en vertreden werden, dat zy wel duyſendmaal wenſchen liever uyt de weereld te zyn, dan daar zo te moeten leven.

Daar hebt gy 't voornaamſte, 't geen wy van de Magt, die een Landvoogd heeft, en van de Bevelen, hem van tyd tot tyd, om zig in 't waarneemen van zyn Ampt daar na te ſchikken, gegeven, te zeggen hadden. Nu is 'er alleen nog overig, om aan te wyſen, wat Inkomſten hy heeft.

Zyn Inkomen.

Het Inkomen van een Landvoogd is al vry groot. Aan Gagie heeft hy alle maand 200 gulden, dat in 't jaar 2400 guld. uytmaakt. Zyn Koſtgeld is 24 Ryxdaalders, behalven welke hy nog 20 Ryxd. voor het onthaalen van de Buyten-Opperhoofden, Schippers, Onderkooplieden, Boekhouders, enz. aan zyn tafel, trekt; dat zamen jaarlyks nog 1147 gl., en 4 ſtuiv. uitmaakt.

Daarenboven geeft hem de E. Maatſchappy, nog 2 leggers Rhynſe, Franſche, of Spaanſche Wyn, ider van 400 kannen; 3 vaten Mom, of Hollands Bier, 2 vaten en een half Hollandſche Boter, een Aam Hollandſchen Azyn, en een Aam Olyven-Olie; dog die 2 laatſte poſten zyn, by 't nieuw Reglement van Menagie, in 't jaar 1680. maar tot noodig gebruyk (dat pas 25 kannen Olie, en 50 kannen Azyn uytmaken kan) verminderd; hoedanig zy ook aan zyn Ed. Zout, en Speceryen toeſtonden; dog al het andre moet hy volgens de Prys courant betaalen.

Twee laſten Ryſt, een laſt Tarw, Waſch-keerſen, Flambeauwen, en Lamp-olie, tot gebruyk.

In Banda trok de Landvoogd voor het onthaalen, wekelyks of om de 14 dagen van den Raad van Juſtitie, 288 Ryxd. en had 60 Slaven by de Compagnie in huur; tot 3 Ryxd. 's maands ider, dat alle maand nog 180 Ryxdaald. uytmaakte.

In Amboina was 't getal der huurlingen mede van 60 Slaven, waar onder den Landvoogd ook het grootſte getal, of wel 30 of 40 had, zynde de andre onder den Opperkoopman, Capiteyn, Predikanten, of der zelver Weduwen, en meer andren, verdeeld.

Ook mag een Landvoogd tot ge-

gebruyk van zyn huyshouden, voor 3 of 400 Ryxd. aan goed uyt de Compagnies winkel doen haalen, mits van 't Vaderlandſche ½ per Cento, en van 't Indiſche ¼ per Cento winſt betalende, dog al wat hy meer neemt moet hy volgens de Pryscourant voldoen. Wat hy met geld of goederen, op de Nagelen tegen 100 ten 100, en nog dierder, uyt te zetten, door beſtel der Buyten-Opperhoofden wint, is niet wel te zeggen, maar maakt zekerlyk een groote Poſt uyt.

Het Water voor 't Kaſteel, als mede de Viſſchery-plaats op de Pas Baguwala, en aan de Laha, is de zyne, daar hy, of zelf van zyn volk Viſſchen laat, en die Viſch verkoopt, of wel dat Water, en die Viſſcheryen aan dezen of genen Verpagt, welk laatſte wel het fatſoenelykſt, en 't edelmoedigſt is, en egter al een ſchoonen ſtuyver geld opbrengt.

Dit zyn Inkomſten, die bekend, en eerlyk zyn; maar zyne grootſte winſten zyn die, welke aan ider een niet bekend zyn; en die zyn ongeloofelyk groot, als hy en de Opperkoopman eene lyn trekken; want dan ſnyd hun mes overal dubbeld, hunne winſten zyn zeeker, en zeer weinig lieden weten het; daar zy, in oneenigheid levende, oorſaak zyn, dat dan geen van beyden van zulke voordeelen iets trekken kan.

Dus trekken zy dan te zamen van de Overwigten der Nagelen, van de Pakken, die zy, in plaats van in Comps. Winkel volgens de ordre te laten verkoopen, aan dezen of genen Chinees, die hen de meeſte winſt 'er voor bied, overgeven, die dan, om daar ook nog een winſtje op te hebben, dezelve by ſtukken ten duurſte verkoopt, dat egter den Ingeſeten zeer drukt, en tegen de bevelen van haar Edelheden is.

Zo winnen zy al mede te zamen, met Ryſt voor hen dier te laten verkoopen, gevende de Compagnie 20 à 25 Ryxd. voor een Laſt, en trekkende wel dric of viermaal zo veel aan winſt.

Daar is geen een van de Buyten-Opperhoofden, die niet 't een of 't ander voor den Landvoogd doen moet, daar een zekere en groote winſt voor hem in is.

Daar zyn 'er geweeſt, die een part in de Araks- en Saguweers-pagt hadden, dat al een ſchoonen ſtuyver opbrengt.

De dagelykſche Geſchenken, het Orangkajen-Feeſt, 't Diſtilleren van Olieyten, het Lont-draejen (dat maar zommigen gedaan hebben) en de Geſchenken voor deze en gene Ampten, enz. behalven 100 andre dingen, die geen naam hebben, en egter in een jaar al veel geven, maken een poſt zo groot, dat die niet wel uyt te drukken is; maar daar is een groot onderſcheid tuſſchen een edelmoedigen Landvoogd, die een man van eer, van gemoed, en van een tedere gewiſſe is, en tuſſchen zulk eenen, die geen eer in zyn lichaam heeft, die baatſugtig, en een bloedſuyger is. De eerſte is, met het gene de E. Maatſchappy geeft, vergenoegd; dog de ander heeft noyt genoeg, hoe veel hy ook eerlyk of oneerlyk trekt, zeggende met zekeren Landvoogd noyt iet anders, als *geeft de helft*; welk zeggen zo deur drong door ganſch Indiën, dat zeker ſpotter zyn naam boven een nieuwe Poort van zeker Kaſteel ziende, aan een ander vraagde, wat willen die drie letters G. D. H. boven die Poort in 't Kaſteel zeggen? die daar op antwoordde, het is de naam van den Heer Landvoogd alhier; dan ben ik, zey de ander wel luſtig miſleid: want men heeft my wys gemaakt, dat het wil zeggen, *Geeft De Helft*; 't geen men 'er ook mede ſpellen kan; een zeggen, dat alzo waar en recht op zyn ſnede voortgebragt was, als het zeggen van eenen Vreemdeling, die de Geregtigheid in een kleen rond boven de Vergader-zaal van zekeren Raad van Juſtitie in een grauwe hartſteen uytgehouwen ſiende, en veinſende niet te weten wat 'er op ſtond, aan de Bode van Juſtitie in zekere Landvoogdy, daar het Recht ſchrikkelyk met voeten getreden, en uytnemend ſlecht gehandhaaft wierd, vraagde, wat het was, 't geen hy daar op uytgehouden zag. *Kond gy dat niet zien*, zey die Bode, *het is de* Gerechtigheid, *of een Vrouw, die geblind is, en die het ſwaard in de eene, en de ſchaal van* Geregtigheid *in de andre hand heeft. Is het de* Geregtigheid, zeide de ander, *ik heb ze noyt zo* kleen, als hier *gezien.* De Bode, die hem zeer wel begreep, en wiſt, dat hy de waarheid ſprak, gaf hem dit antwoord: *Gy hebt gelyk; maar zegt dit tegen geen ander, als tegen my; want anders zoud gy, eer gy het dagt, ook wel eens konnen gevoelen, dat gy nu maar van verre, en buyten ſchade, ziet. En 't is zekerder dit te* denken, *als te* zeggen.

In welke vergaderingen nu de Landvoogd, en hoe hy daar zit, zullen wy ter plaatſe, daar wy van dezelve handelen, aanhaalen.

De Tweede naaſt den Landvoogd in rang is de tweede Perſoon van de Landvoogdy, anders de Opperkoopman genaamd; van welke het nu onze tyd zyn zal te ſpreken.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VAn den Opperkoopman, *of* Tweede *der* Landvoogdy, *en wat tot zyn* Ampt *behoord.* Inſtructie *voor den zelven. En voor den* Adminiſtrateur *der* Vivres. *Nadre* Ordres *harer* Edelheden *ontrent zyn* Ampt. *Wat verder tot dit* Ampt *behoord. Zyn* Inkomen. *Van den* Capiteyn, *en 't geen tot zyn* Ampt *behoord. Des zelf* inkomen. *Van de* Predikanten. *Van de* Opperhoofden *van* Hitoe, *en* Honimoa. Inſtructie *voor de* Opperhoofden *der* Buyten-Comptoiren. *Verdre* Ordres, *voor hen daar bygevoegd. Van den* Fiſcaal, *en zyn* Ampt. Inſtructie *voor den* Fiſcaal van den Houten, *en verdre Ordres, daar bygevoegd. Wie tot dit Ampt het bequaamſte ſchynd gekoren te moeten werden. Zyn* Inkomen. *En verder* Werk. *Van den* Soldy-Boekhouder. *En van 't gene haar* Edelheden *ontrent hem* Ordonneeren. Hoedanigheid *van dit* Ampt.

Van den OPPERKOOPMAN.

Van den Opperkoopman of Tweede der Landvoogdy, en wat tot zyn Ampt behoord.

DEſe Heer heeft naaſt den Landvoogd een groot geſag, aangeſien hy eygentlyk als Adminiſtrateur, en Behandelaar van alles, wat den Koophandel in die ganſche Landvoogdy betreft, door de E. Maatſchappy aangeſteld is, weshalven ook alle de Pakhuiſen voor zyne verantwoording loopen, gelyk hy ook alle de Conſanten, en alle Goederen van de E. Maatſchappy, onder zig heeft.

Maar om rechte kennis van 't Ampt van dezen Heer te krygen, konnen wy geen grooter licht, dan door de Inſtructie, na welke hy zig richten moet, erlangen, die aldus is luydende:

Inſtructie voor den OPPERKOOPMAN des *Kaſteels Victoria*, waar na dezelve hem in zyne *Adminiſtratie* zal hebben te *Reguleren.*

Inſtructie voor den Zelven.

„ DEwyle meeſt alle *Compagnies Effecten* in, en aan dit *Kaſteel* tot
„ des *Opperkoopmans* verantwoordinge
„ loopen, immers voor zo veel by de
„ *Negotie-boeken* ſchuldig ſtaan, zal het
„ zynen pligt weſen, dezelve vlytiglyk
„ gade te ſlaan, en onder anderen be-
„ ſorgen, dat de *Kleeden* in *Compagnies*
„ *Pakhuyſen*, nog van onderen, nog van
„ boven ſchade lyden door de *witte Mie-*
„ *ren*, tegens welke ſwarigheid de beſte
„ *remedie* is, dat de ſtellingen van hard
„ hout gemaakt werden, ende hoog
„ boven de vloer verheven ſtaan, op dat
„ 'er gelegentheid zy, dezelve altoos te
„ konnen *viſiteeren: item* dat 'er geene
„ *kiſten*, *kaſſen*, of diergelyke dingen,
„ van vuiren-, bayen-, ofte ander ligt
„ Hout, als 't welk dito *Mieren* uytne-
„ mende zeer onderhevig is, op de
„ *Kleede-Pakhuiſen* werden aangehou-
„ den. De ſchade van boven geſchied
„ meeſt door 't lekken aan 't dak, waar
„ op wel agt genomen dient, ende dik-
„ wils (in 't *Regen-Moeſſon* voorna-
„ mentlyk) daar na uytgekeeken, of er-
„ gens eenige lekkagie werd bevonden.

„ 't Geen in dat kas, by ongeval,
„ komt te bederven, blyft buyten laſten
„ van den *Adminiſtrateur*, maar zal hy
„ daarentegen hebben te vergoeden de
„ ſchade, die uyt onagtſaamheid *gere-*
„ *ſulteerd* is.

„ De zelve zal niet hoeven nog mo-
„ mogen eenige beſchadigde nat gewor-
„ den, of anderſints bedorve Pakken
„ Kleeden in 't Pakhuys te ontfangen,
„ zonder dat den *Gouverneur* daar van al-
„ voorens kenniſſe gedaan zy, ten eyn-
„ de zyn *E. Ordre* geven mag, om zo-
„ danige qualyk *geconditioneerde* Pakken
„ aanſtonds, *preſent* twee *Gecommitteer-*
„ *dens*, als ook den *Schipper*, en *Boek-*
„ *houder*, die ze overgebragt hebben,
„ te openen, en *viſiteren.*

„ Ende zal wyders daar inne zodanig
„ gehandelt werden, als wy by *ſpeciale*
„ *Ordre* op het openen van Pakken,
„ Kaſſen, &c. item het beleggen der
„ *Atteſtatien*, ofte *Certificatien*, hebben
„ *gepreſcribeerd*, welke Ordre altoos voor
„ de hand opgehangen dient.

„ Maar dient zorg gedragen, dat van
„ alle lekkagien ofte mis-vallen op de
„ aankomende *Cargaſoenen*, of anders
„ vallende, terſtond *atteſtatie* beleid
„ werde, zonder juyſt daar mede
„ te wagten, tot dat ſchip, veel min
„ alle de ſchepen, 't eenmaal geloſt zyn,

„ want die tot het loſſen van den *Ryſt* „ *gecommitteerd* zyn geweeſt, konnen van „ den ontfang *aparte* verklaringen doen, „ en weder die de *viſite* van Vlees en „ Spek by gewoond hebben affonderlyk; mitsgaders zoo in andere ſaaken „ van gelyken; dog alles zo boven van „ de Pakken gezegt is, met onderteikeninge der Scheeps-Overheid, die „ de Goederen ofte Waren aangebragt „ hebben, verſtrekt, ten eynde men op „ 't laatſt niet in twyffel en *Confuſie* gerake, wie by deze en geene *Parthy* preſent waren, vermits niet altoos een en „ dezelve lieden daar tegenwoordig konnen weſen.

„ Op dat men altyd weten mag, hoe „ veel, ende welke koopmanſchappen, „ ook tot wat pryſe, hier ten *Comptoiren* beruſten, zullen, voortaan in ſtede van *een* (*gelyk tot nog toe geſchied is*) „ *twee Pakhuys-boekken* moeten werden „ *geformeerd*, waar van het eene by den „ *Gouverneur* varen, en het andere onder den *Opperkoopman* verblyven zal, „ die maandelyks in die beide zal doen „ *noteren*, 't geen aankomt, en afgaat „ met behoorlyke *Certificatie*.

„ Geene verſtrekkinge van *Kleeden*, „ ende *Goederen*, nog *Contanten*, ofte „ *Vivres*, onder des *Opperkoopmans* bewind ſtaande, zal aan den *Winkelier*, „ *Caſſier*, ofte *Bottelier*, mogen geſchieden, of eenige van dezelve elders heen „ verſonden werden: gelyk ook geene „ *Gelden* by hem in de *groote Caſſa* zullen worden ontfangen, dan by *Ordinantie*, van den *Gouverneur* onderteikend.

„ De *Kleeden*, en andere *Goederen*, „ die men na de *Buyten-Comptoiren* ſend, „ als aan den *Winkelier* vollſtrekt zullen „ *getaxeerd* werden, ten pryſe zo dezelve inkoops koſten, maar diend gelet, „ dat de *Proviſien*, en *Aumunitien* na „ *Manipa*, tot behoef van de *Guarniſoen-houding*, in de *Reduyt Wantrouw* „ gaande, daar men geen *Boekhouder* „ heeft, tot niet meerder of minder prys „ werden in *Credit* van dito *Reecquening* „ gebragt, als dezelve te voren zyn „ derwaars geſonden, ende zal tot weringe van verdere *abuſen* noodſakelyk „ by den *Opperkoopman* moeten werden „ gehouden een *apart ſchuld-boekjen*, *concernerende* de *Reduyt Wantrouw* op *Manipa* voorſz. waar inne diſtinctelyk „ by *debet* en *credit* werde in en afgeſchreven, eerſt 't geen per *reſtant* der „ jongſtgeſlotene boeken, na voorgaande *accurate* afreecqueninge met „ den *Sergeant* onder den zelven beruſt, „ en voorts alles wat *ſucceſſive* geſonden „ werd, te weten by ponden en ſtuks, „ ſtellende daar tegen over 't geen agtervolgens de drie maandelykſe *reecqueningen* aldaar uytgegeven en verorberd is, welke ſake, hoewel van „ kleyn verſtand zynde, by onderlatinge voor *dato* een merkelyke *confuſie* „ heeft veroirſaakt, tuſſchen den *Opperkoopman*, *Joan de Vogel*, en den „ Vaandrig *Adriaan van Parordt*, gewezen Commandant tot voorſz. *Manipa*, „ beide nu overleden.

„ De *Opperkoopman* zal alle afgaande „ *factuuren* in een byſonder boek *pertinent inſereren*, doende de aankomende by den anderen als in een boek „ ordentelyk te ſamen naeyen, en inbinden.

„ *Item* by zig hebben een *Cognoſcement-boek*, waar inne de verſondene „ *originelyk* ende *onderteykend*, zullen „ werden geſchreven, d' inkomende „ moeten (gelyk van de *Factuuren* is „ geſegt) te zamen werden genaeyd, „ hoedanig ook het gebruyk nu al lang „ geweeſt is.

„ Van de afgaande ofte *verſtrekte Goederen*, *Contanten*, *Vivres*, *&c.* aan de „ *Comptoiren* zal al terſtond *Facture* gemaakt, ende den *Gouverneur* behandigd moeten werden, omme na *inſertie*, 't zy in *Miſſive*, of *Dag-Regiſter*, daar nevens te werden geſonden, zonder met dezelve tot nadere „ gelegentheid te wagten, ende op dat, „ gelyk het anders ligtelyk beuren kan, „ daar inne niet overgeſlagen werde, 't „ geen door den *Conſtabel*, als van de „ *Wapenkamer*; *Smiſſe*, *'t Equipagie-huys*, *de Werf*, *&c.* afgelangd is, zal „ hy zulks uyt hunne *reſpective* maandelykſe *Reecquening* in een *Memorieal-boek*, daar elk *Comptoir* zyn eygen „ *Cobiertje* heeft, overſchryven, om t' „ elkens, wanneer eenige *Factuure* afgaat, „ daar uytgetrokken te werden, 't geen „ men bevind open te ſtaan, *noterende* „ dan onder 't zelve, dat zulks in zodanigen *Factura* opgebragt is, mitsgaders 't zelve met een lyn afſluytende.

„ De *Specificatie-boeken* namentlyk „ van *Onkoſten*, *Fortificatie*, ende *randſoen*, zullen onder deſſelfs opſigt, na „ de wyſe, die men tegenwoordig *obſerveerd*, gehouden, ende ook vervolgens *gecopieerd* werden, mits alvorens „ de *reecq.* van den *Winkelier*, *Caſſier*, „ en *Bottelier*, *exactelyk* na-rekenende, „ en optellende: want den *Gouverneur* „ niet gelegen komt zulks in eygen *perſoon* zelfs te doen, als die in 't over-

„ ſien

„ ſien van gemelde *reecq.* gemeenlyk
„ maar let op de deugdelykheid van de
„ verſtrekkinge, en ontfang, by dezel-
„ ve aangewesen, en opgebragt.

„ Zo haaſt elke maand ten eynde is,
„ zullen de *Bottelier*, *Caſſier*, *Winke-*
„ *lier*, als ook de *Guarniſoen-Boekhou-*
„ *der*, den *Opperkoopman* pertinentelyk
„ hebben op te brengen, 't geen nopen-
„ de hare ſaken in de *Negotie-Boeken* in-
„ geſchreven moet werden, ende by
„ aldien zy daar inne verſuymig zyn,
„ zal hy 't zelve den *Gouverneur* terſtond
„ bekend maken, omme behoorlyke
„ *Correctie* daar tegen te doen.

„ Dies zullen ook de *Boeken* van den
„ *Caſſier*, *Winkelier*, ende *Guarniſoen-*
„ *Boekhouder*, dikwils met die van de
„ *Negotie geconfronteerd* moeten wer-
„ den, op dat 'er geene *differentien* voor-
„ vallen.

„ 't Geen ten behoeve van *Schepen*,
„ en *Chaloepen*, door den *Winkelier*,
„ *Bottelier*, *Caſſier*, en ook door de
„ *Werfmeeſter*, werd uytgegeven, zal
„ alle maanden werden geboekt, zon-
„ der daar mede te wagten, tot dat de
„ *ſchepen*, of *chaloepen*, vertrekken.

„ Ende hier van moeten *exacte conti-*
„ *nueerende Scheeps-onkoſt-boekjes* wer-
„ den gehouden, waar inne alle *preciſi-*
„ *teyten* van *dag*, en *datum*, *correctelyk*
„ aangemeld ſtaan, ende zullen de *Hoof-*
„ *den* der *reſpective Schepen* met eygen
„ hand onderteikenen, zulks ende zulks
„ ontfangen te hebben.

„ De *Vivres*, en andere waren, aan
„ de *Schepen* verſtrekt, moeten ten pry-
„ ze inkoops *getaxeerd* werden, ende on-
„ aangeſien van de *Werf* veele dingen
„ ongeſchat werden uytgegeven, zal
„ egter daar van behoorlyke *Annotatie*
„ geſchieden.

„ Gelyk nu al in gebruyk gekomen
„ is, zal de *Opperkoopman de Reecquening*
„ van de *Conſumptien* omſtandig naſien,
„ zo wanneer de *Opperhoofden* der *Sche-*
„ *pen* eenige nieuwe *Victualie* eyſſchen.
„ *Examinerende* op 't aldernauſt, of zy
„ in hare *diſpençen* den *ordinairen tax* van
„ *rantſoenen* niet zyn te buyten gegaan,
„ ende indien daar inne niets te *reproche-*
„ *ren* valt, zal hy haar met een brief-
„ ken aan den *Gouverneur addreſſeeren*,
„ maar zoo zy geen goed huys gehou-
„ den hebben, zyn *E.* daar van *advys*
„ doen.

„ Nopende de Styl in 't houden der
„ *Negotieboeken*, zullen wy in dezen ge-
„ ne nadere *limiten* voorſchryven, maar
„ eenlyk zeggen, dat in 't *Groot-boek*
„ zo veel *ſpecificatie* moet geſchieden,
„ als eenigſints mogelyk zy in eenen
„ *regel* te *comprehendeeren*: Item in 't
„ zelve *Groot-boek* mede aanwyſen de
„ *Folia* van 't *Journaal*, gelyk nieuw-
„ lyks van *Batavia geordonneerd* is, op
„ dat men niet genooddrukt en werde,
„ iets willende opſoeken, terſtond het
„ *Journaal* te doorſnuffelen.

„ Maar 't meeſte in deze ſaaken, en-
„ de 't geene wel 't noodſakelykſt waar-
„ genomen moet werden, is het beſor-
„ gen, dat de *reſpective* loopende *Ne-*
„ *gotie-boeken* zonder veragtering *gecon-*
„ *tinueerd werden*, ende dewyle uyt na-
„ latigheid in dezen veele quade uyt-
„ vallen voor den dag komen, zullen
„ daar omme deze navolgende *preciſi-*
„ *teiten promptelyk* moeten werden *geob-*
„ *ſerveerd.*

„ Alle maanden moeten de *Negotie-*
„ *boeken* effen geſteld, ende nevens ha-
„ re *Copyen* aan den *Gouverneur Geëxhi-*
„ *beerd* werden, op dat zyn *E.* volgens
„ Ampt als *Directeur*, volkomen ken-
„ niſſe hebbe, hoedanig alle *parthyen*
„ werden ingeſchreven, ende op dat
„ hier inne geene haperinge zy, zullen
„ voor 't inſchryven van de *poſten*, in de
„ voorleede maand voorgevallen, 15
„ dagen mogen dienen, 't welk immers
„ behoorde genoeg te weſen.

„ Als by *exempel*, op 15 *Auguſtus* zul-
„ len zyn *E.* de *Boeken*, of ten minſten
„ het *Journaal*, *geëxhibeerd* moeten
„ werden, effenſtaande tot *ultimo July*,
„ ende de *Copye* tot *ultimo Juny*, mits-
„ gaders al vervolgens het ganſche jaar.

„ De nalatigheid, in dit ſtuk ge-
„ pleegd, heeft men voor dezen t'el-
„ ken male met verbeurte van een *maand*
„ *Gagie*, ende dat zonder eenige *excep-*
„ *tie* te *admitteren*, *gecorrigeert*, uytge-
„ zeid door kennelyke ziekte.

„ Ende zullen als nog in gelyke breu-
„ ke vervallen den *Caſſier*, *Winkelier*,
„ *Bottelier*, en *Guarniſoenboekhouder*,
„ by aldien te blyken komt, dat door
„ hare nalatigheid den voortgang van
„ deze nodige *Ordre* gehinderd werd.

„ Alle 6 maanden zal *Balance* in *debi-*
„ *ta forma* op de *gementioneerde Negotie-*
„ *boeken* getrokken, en den *Gouverneur*
„ *geexhibeerd* moeten werden, op dat
„ men naderhand in 't ſluyten niet vele
„ dagen en weeken daar mede beſig
„ hoeve te zyn.

„ Het *wegen* en *inkoopen* der *Nagelen*, „ loopt ook tot verantwoordinge van „ den *Opperkoopman*, ende zal hy der- „ halven wel te letten hebben, dat de- „ zelve heel *droog* en *ſuyver*, ſonder *vuy- „ ligheid*, *ſteelen*, *bedorve Nagels*, of „ *Moernagels*, ontfangen werden.

„ Het *wegen* zal niet mogen geſchie- „ den, als in *preſentie* van den *Orangkay*, „ die by den *Gouverneur* daar toe *ge- „ committeerd* is.

„ Van den *ontfang* moet *pertinent* boek „ gehouden werden, met *ſpecificatie* van „ wie, ende hoe veel, ontfangen zy, „ ook op wat dag.

„ De *Ordonnantien*, tot *betalinge* van „ gemelde *Nagelen*, zullen by den *Gou- „ verneur* onderteykend, ende door den „ *Caſſier* voldaan, en bewaard werden.

„ Geene *betalinge* van dezelve zal den „ *Opperkoopman* zig onderwinden, zelfs „ niet van 't geen de *Orangkay en Land- „ raden*, wegens ½ Ryxd. van een *barot „ competeerd*, veel min zal hy uyt voorſz. „ haar *contingent* zig zelven eenige *beta- „ linge* van verkogte, geborgde *Stoffen*, „ of *Goederen approprieeren*, ofte aan „ niemand anders zulks toeſtaan, op „ ſwaare *Correctie*.

„ Alle 4 maanden zal de *Commandant* „ tot *Manipa* hebben over te zenden „ *reekening* van *ontfang*, en *uytgift*, die „ dan zodanig, elk op zyn eygen plaats, „ naamlyk in 't *Onkoſt-boek ſpecifice*, en „ kortelyk in 't *Journaal*, *&c.* zal *ge- „ inſereerd*, en *geboekt* werden.

„ Op 't ſluyten der Boeken, gelyk „ ook by 't *formeren* der nieuwe, zul- „ len in dezelve de *reſtanten* der *Buyten- „ Comptoiren*, &c. van ſtuk tot ſtuk, zo „ wel die te gelde ſtaan, als niet, *ge- „ ſpecificeerd* werden, *item* ook alle 't „ Geſchut, met de vordere *Ammonitien*, „ ende wat meer by 't *Caſteel Victoria*, „ de *Werf*; als *Chaloepen*, en andere „ *Vaartuygen*, ongetaxeerd beruſt, zon- „ der iets na te laten, dat *noterens* „ waardig is.

„ Hy zal ook hebben zorg te dragen, „ dat alle jaren onder *ultimo Auguſtus*, de „ *effective reſtanten* der *Koopmanſchappen*, „ *Contanten*, *Vivres*, *Ammunitien*, en voorts „ alle *ongetaxeerde Goederen*, by *pertinen- „ te Specificatien* werden opgenomen, „ om, door den zelven nevens den *Gou- „ verneur* onderteikend weſende, met „ die van de *Buyten-Comptoiren* na *Bata- „ via* geſonden te werden, agtervol- „ gens *ſpeciale* laſt, van haar *Ed.* de *ho- „ ge Regeringe* aldaar dit jaar bekomen, „ waar by dan ook gaan moet den *prin- „ cipalen Eyſch* voor 't naaſtvolgende „ jaar, mede by den *Gouverneur*, en *Op- „ perkoopman*, na *exacte* gedane *calcula- „ tie*, onderteikend, zynde hier ook „ by ons volgens *Ordre* van ouds *geü- „ ſeerd* een *proviſioneelen eyſch* voor af te „ ſenden, om te dienen, in kas de laat- „ ſte niet te regt quamen.

„ Alle jaren, voor 't *ſluyten der Boe- „ ken*, zal de *Opperkoopman* de *Generaa- „ le effecten*, zo van *Koopmanſz.* als *Vi- „ vres*, *&c.* onder zyn bewind ſtaande, „ zo veel doenlyk is, *item* de *Wapen- „ kamer*, en *Smids-winkel*, tegens de „ Boeken naſien, ende den *Gouverneur* „ het *different* wederſyds vertonen, om „ daar in verder gehandeld te werden, „ zo als zyn *E.* na billikheid zal vinden „ te behoren.

„ De *Ordre* op het *adminiſteeren* der „ *Vivres* in de *Magazynen*, hebben wy „ hier agter aangebonden, om te dienen „ tot Narigt van den *Opperkoopman*, zo „ wel als den *Bottelier*.

„ *Compagnies Slaven*, komende te „ ſterven, zal de *Opperkoopman* helpen „ zorge dragen, dat daar van behoor- „ lyke *Atteſtatien* belegd werden; ag- „ tervolgens welke dezelve na dezen „ eens ter maand, en niet des jaars, „ moeten werden afgeſz., volgende tel- „ kens onder aan dito *Atteſtatie*, op wat „ *dato* zulks geboekt is, welke *Atteſta- „ tien* dan ook jaarlyks neffens de *Ne- „ gotie-boeken* by *Authenticque Copy* in „ een Boekjen na *Batavia* moeten „ gaan, waar op insgelyks te letten „ ſtaat.

„ Ende alzo wy ervaren, hoe de ree- „ kening van uytgeſchoote gelden, voor „ het opvangen van *particuliere Slaven* „ telkens ten agteren raakt, en dat mits „ affterven van zommige der zelve, in „ banden of hegtenis zynde, zo zal „ nodig weſen, dat de *Opperkoopman* „ het ooge daar over al mede zorgvul- „ dig late gaan, *confronteerende* ſomtyds „ het Boekjen dien aangaande *gefor- „ meerd*, en nu den *Fiſcaal* opgedra- „ gen, met de *reekening* by de *Negotie-boe- „ ken* lopende, tot *preventie* van meer- „ der verwyderinge, ende werd hier „ bygevoegd *Extract* van 't geen wy tot „ *Ordre* en *Inſtructie* ontrent het zelve „ *ſubject* den *Fiſcaal* voorſz. hebben be- „ laſt, om te dienen tot Opmerkinge, „ en Narigt.

„ Het *ſommier* dan, van 't geen ge- „ zeid is, zynde, dat den *Opperkoopman*,

voor

„ voor *Compagnies effecten* alhier aan 't
„ *Kaſteel* te verantwoorden, en wyders
„ goede aanwyſinge te doen heeft van
„ alles, wat by de *Negotie-boeken debet*
„ loopt, de reſt, mitsgaders wat meer
„ berigt van deſſelfs *Qualiteit* en andere
„ bygevoegde *Functien*, nopende het
„ *Ontfangerſchap* van *Compagnies* Domi-
„ nien, *item directie* der *Weeſen Saken*,
„ als *preſident* in dat *Collegie*, te zeggen
„ valt, werd *Gerefereerd* aan de *Ordres*,
„ daar toe gehoorende.

Was Getekend,

Amboina aan 't Caſteel
Victoria, dezen 14.
Mey, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Ordre op het openen *der* Pakken, Kaſſen, Vaten, *en* ontfang *van* Granen, *om agtervolgens dezelve nopende 't geen ontbreken mogt, wettige Getuygeniſſen te* formeren.

1.

„ DE Getuygen moeten bequame
„ Lieden zyn, om van de geſtal-
„ te der *Pakken* te konnen oordeelen,
„ moeten ook geroepen en verſogt wer-
„ den, 't en mogen geen *Suppooſten*, nog
„ *maagſchap*, weſen van de geen, die
„ *Reqt.* is, welverſtaande geen zodani-
„ ge *Suppooſten*, die door de *reſpective*
„ *Adminiſtrateurs* dagelyks in hare *Pak-*
„ *huys*, of *Winkels*, werden gebruykt.

2.

„ Zy moeten zien, of het *Pak* van
„ buyten wel geſteld is, te weten; niet
„ bol of bobbelagtig, niet hernaeyd,
„ maar hegt vaſtgeſloten, mitsgaders
„ droog.

3.

„ Ende in het openen vlytig agtſlaan,
„ of de *goeny*, en banden van binnen,
„ niet los geſneden zyn geweeſt, en of
„ de banden, als ook de hals van de
„ Sak, ontzegeld, *item* de Sak nergens
„ los getornd was.

4.

„ Dat zy dan de Stukken ordentelyk,
„ een voor een, wel tellen, en zoo
„ daar ontbreekt, andermaal overtel-
„ len.

5.

„ En zoo eenige ſtukken te kort, of-
„ te beſchadigd zyn, moetenſe verkla-
„ ren, hoe veel, en hoedanig: *Item*
„ na beſte vermoeden, waar van be-
„ ſchadigd, 't zy nat geweeſt, of van
„ 't ongedierte doorbeten, veel of wei-
„ nig.

6.

„ De *Nomber* van het *Pak* moet in
„ de *Atteſtatie*, of verklaringe, niet al-
„ leen *genoteerd*, maar ook het *Briefken*,
„ daar binnen gebonden, in deſelve *geco-*
„ *pieerd* werden van woord tot woord.

7.

„ In 't *openen* der *Kaſſen*, of *Kiſten*,
„ zal men die voet mede houden, na-
„ mentlyk.

8.

„ Hoe Gemerkt, en wat Opſchrift.

9.

„ Hoe de Geſtaltenis van buyten was,
„ 't zy eenlyk geſpykerd, of dat boven
„ dien met *Goeny* omkleed, en met
„ *Rottang* overwonden was, of niet.

10.

„ Al voords in hare *preſentie* geopend
„ zynde, wat Goederen, *quantiteyt*,
„ en *qualiteyt*, daar in waren beſcha-
„ digd, of niet.

11.

„ *Geen Vaten*, 't zy *Vleeſch*, *Spek*,
„ *Boter*, *Wyn*, *Arak*, *&c.* zullen mo-
„ gen ontfangen, ofte in 't Pakhuys
„ geſloten werden, voor dat zelve door
„ *expreſſe Gecommitteerden*, *preſent* de *Op-*
„ *perhoofden* der *Schepen*, te weten,
„ *Schipper*, en *Boekhouder*, die beyde
„ 't *Cognoſcement* daar voor geteykend
„ hebben, behoorlyk *geviſiteerd* zyn,
„ 't welk ook verſtaan werd van qua-
„ lyk *geconditioneerde Pakken*; *item* we-
„ gens het openen der *Kaſſen*, of *Kis-*
„ *ten*, waar af gemelde *Opperhoofden*,
„ zoo wel, als de *Gecommitteerdens* ver-
„ klaring te geven hebben.

12.

„ Alle inkomende Graanen moeten
„ ook, *preſent* twee Getuygen, by
„ deugdelyke maat ontfangen werden,
„ en zo daar op eenig verſchil is, zul-
„ len den Heer *Gouverneur*, of den *Op-*
„ *perkoopman*, daar van by tyds *adver-*
„ *teeren*.

13.

„ Zullen de *reſpective Adminiſtrateurs*
„ der Goederen van voorſtaande geſtal-
„ te, als ook die geſtelde *Gecommit-*
„ *teerdens*, ofte verſogte Getuygen,
„ *Perfecte Notitie* houden harer bevin-
„ ge, te weten, ider *apart*, ende niet
„ een voor allen, omme dezelve, in-
„ geval van te kort komen, naderhand
„ aan den *Secretaris* overgelevert zynde,
„ daar van te maken zodanigen *Atteſta-*
„ *tie*, ende Verklaringe, als tot beve-
„ ſtiging der waarheid genoeg zal zyn,
„ ende die de geſtelde *Gecommitteerdens*,

„ of verſogte Getuygen, onder *preſen-*
„ *tatie*, ofte wel, des vereyſcht werden-
„ de, met preſtatie van Eede, dan ook
„ zullen gehouden weſen met eygen
„ handen te Onderteekenen, dat haar
„ lieden by dezen gewaarſchouwd blyft.

Gegeven binnen't *Kaſteel Victoria*, in *Amboina*, den 18. *Januari*, in't jaar 1669. en *Gerenoveerd*, deſen 14 *May*, 1678.

Was Getekend,

ANTHONIO HURDT.

Inſtructie voor de *Adminiſtrateurs* van 't *Magazyn* der *Vivres* binnen 't CASTEEL alhier.

Inſtructie voor den Adminiſtrateur der Vivres.

„ DE *Proviſien* zullen volgens den na-
„ beſchreven *Tax* aan de *E. Comp.*
„ verantwoord moeten werden.

„ Een *legger Wyn.* -	350 kann.
„ Dog de *legger Arak* werd van *Batavia* geſonden tot - -	360 dito.
„ Dito *Aam Olie* of *Brandewyn.* - -	90 dito.
„ Dito *vat Vleeſch.* -	350 pond.
„ Dito *Spek.* - -	250 dito.
„ Dito *laſt Zout, Ryſt, Tarw.*	3000 dito.
„ Dito *Picoll* 100 katti Chinees, zyn *Hollands.* -	182½
„ Dito *vat Boter.* -	280 pond.
„ Dito flapkan word gerekend tot *Mutsjens.* -	10
„ Een *Ryſt-maat* van 75 *pond* werd gerekend te houden. - -	100 p. zout.

„ En op dat dit goeddoen aan de *E.*
„ *Comp.* gevoeglyk, en zonder klagten
„ geſchiede, zullen alle *vaten*, natte
„ Waren inhoudende, zo haaſt dezelve
„ uyt de ſchepen aan land gekomen
„ zyn, in *preſentie* van *Gecommitteerdens*
„ werden *geviſiteerd*, ten overſtaan van
„ den *Schipper*, ende *Boekhouder*, die de
„ *Cognoiſſementen* hebben getekend, om-
„ me van de bevonde wanheid *pertinen-*
„ *te Atteſtatie* zonder uytſtel gemaakt te
„ werden, by dezelve *Gecommitteerdens*
„ ende Scheeps *Opperhoofden* ondertey-
„ kend, ten eynde op 't affchryven der
„ lekkagie, de *Gouverneur* fatſoenlyk
„ ordre moge ſtellen.

„ Maar zal zodanige *Viſitatie* moe-
„ ten geſchieden, al eer de *Vivres* in 't
„ *Pakhuys* zyn geborgen, anderſins zou-
„ de de lekkagie loopen ten laſte van de
„ geen, die ze ontfangt.

„ Insgelyks, wanneer eenige *provi-*
„ *ſien* elders werden verſonden, zullen
„ de *vaten geviſiteerd* moeten werden,
„ op dat de *Schippers* of *Stierluyden*, die
„ dezelve vervoeren, en alzulks mede
„ de *Hoofden* der *Comptoiren*, niet klag-
„ tig vallen, van haar *Contingent* niet te
„ hebben ontfangen.

„ Alles, dat by verſuym of onagtſaam-
„ heid vervalt, zal ten laſte van den
„ *Adminiſtrateur* loopen, dies de zorge
„ hem bevolen blyft.

„ Maar 't beurd zelden, dat in deze
„ *Adminiſtratie* op de natte waren eeni-
„ ge lekkagie komt te vallen, dewyle
„ de *vaten* behoorlyk *geconditioneerd* we-
„ ſende, meer *quantiteit* inhouden, als
„ dezelve hier voren zyn *getaxeerd*, e-
„ evenwel eenige onmydelyke wanheid
„ buyten ſchuld voorvallende, zal zulks
„ op ordre van den *Gouverneur* goed ge-
„ daan worden, mits alvorens onder *pre-*
„ *ſentatie* van *Eede* verklaard werde, dat
„ de lekkagien zodanig gevallen zyn,
„ als hy eeniger maten, 't zy met ge-
„ tuygenis van den *Kuyper*, ofte uyt de
„ vogtigheid, die *effective* op de vloer
„ bevonden werd, *&c.* zal weten aan
„ te wyſen.

„ Tot verkoop, ontfang, ofte uyt-
„ gift, van *proviſien* zal niemands *Or-*
„ *donnantie*, als des *Gouverneurs* in *qua-*
„ *liteyt* van *Directeur*, ofte zyn *E. ge-*
„ *conſtitueerde*, by deſſelfs *abſentie*, *ſiek-*
„ *te*, *&c.* mogen werden gevolgd, op
„ *pœne* van *deportement*.

„ Zo en zal ook aan niemand, hy zy
„ ook wie 't wil, buyten zyn *E. con-*
„ *ſent*, eenige *proviſie* op voorrraad mo-
„ gen werden verſtrekt, om naderhand
„ betaald, of afgerekend te werden.

„ De *Ordonnantien*, ſtrekkende tot
„ verkoop van *Vivres* voor *Contant*,
„ zullen niet voldaan werden, dan al-
„ eer den *Caſſier* daar op heeft gete-
„ kend, dat de penningen by hem zyn
„ ontfangen, ende niet alleen zodanige
„ *Ordonnantien*, maar ook alle andere,
„ die by zyn *Ed.* ofte door deſſelfs *ſpe-*
„ *ciale* ordre verleend zyn, mogen geen-
„ ſints verwaarlooſt, maar moeten wel

be-

* In 't Jaar 1695. wierd een Vat Boter op 309, en den 25 Juni in 't jaar 1696. de nieuwe Fuſt op 310 pond, en een pot Bengaalſe Boter op 120 pond, den 5 Februari, en den 12 en 17 November, in 't jaar 1697. geſteld.

„ bewaard worden, om, des vereiſchende, tegen de gedane inboekinge te konnen naſien.

„ Geen ledige *vaten*; of *hoepen*, zullen verkogt, of weggeſchonken mogen werden, op verbeurte van 6 *maanden Gagie*, zo den *Bottelier*, ofte iemand anders, bevonden werd zulks buyten Ordre gedaan te hebben.

„ Aan niemand zal eenig *randſoen* van *Wyn*, *Arak*; *Vleeſch*, of *Ryſt*, voor ofte na den geſetten tyd, verſtrekt mogen werden; als op ſchriftelyk *Conſent* van den *Gouverneur*; op verbeurte van de waarde der alzo verſtrekte *randſoenen*, boven *arbitrale Correctie*.

„ Alle maanden moet aan den *Gouverneur* werden overgeleverd, eene *pertinente ſpecificatie*, van 't gene tot *randſoenen*, *fortificatie*; of *onkoſten*, door den *Bottelier* uytgegeven, verkoft, of ontfangen is, welke *ſpecificatie*, by zyn *E.* onderteikend weſende, zal den *Opperkoopman* werden behandigd, om dezelve behoorlyk in te boeken.

„ De *Ordinaire Generale Rantſoen*- en *Specificâtie*-*Boeken* zullen by den *Opperkoopman* werden *geconcipieerd*, dog waarin hy ook den dienſt van den *Bottelier*, ofte *Kleyn*-*Adminiſtrateur*, voor zo veel deſſelfs ledige tyd toelaat, gebruyken mag.

Was Getekend,

Amboina aan 't Kaſteel Victoria, den 10 Mey, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Nadere Ordres harer Edelheden ontrent zyn Ampt.

Uyt deze twee Inſtructien kan men ten naaſten by zeer wel zien, en begrypen, wat 'er eygentlyk tot het Ampt van den Opperkoopman behoord, hoewel het haar Edelheden behaagt heeft na dien tyd nog verſcheide zaken daar beneven te ordonneren, of ook wel de vorige te vernieuwen.

In 't jaar 1657. ſchreven zy hem aan, dat hy, en alle Opperhoofden, de erreuren, en fauten, in hunne Boeken, aanſtonds zouden moeten betaalen.

In 't jaar 1666. den 23 November, dat hy de Negotie-boeken op Ultimo Februari zou moeten ſluyten.

Eyſchten ook in 't jaar 1677. den 12 October een jaarlykſe Specificatie-Lyſt, van Compagnies ongetaxeerde Goederen; als ook in 't jaar 1678. den 11 Januari, jaarlyks een Lyſt der Reſtanten, en van de zo even genoemde goederen; vernieuwende, by ſchryvens van dit zelve jaar den 14 May, hare vorige Ordre op 't openen van Pakken; Vaten, en 't meeten van alles.

In 't jaar 1679. den 14 Januari Ordonneerden zy, dat de Medicamentkiſt in zyne tegenwoordigheid geopend, en dat by zynen eyſch noit meer, dan van nooden was, geeyſcht zou werden; verbiedende by dit haar ſchryvens nu weder aan den Landvoogd, van geen Opperkoopman buyten haar Ordre op te zenden; vorderende in dat zelve jaar den 2 Febr. weder, dat hy by den nieuwen eyſch de reſtanten opbrengen moeſt; met nader aanwyſing, by ſchryvens van den 12 Mey, dat voor de ſchade by deze of gene Pakken bevonden, en voor het te kort komende; die gene moeſten verantwoorden, die daar voor geteekend hadden. Den 25 October des zelven jaars voegden zy, ontrent het opvullen der vaten, hier nog by, dat zy dat geenzins verſtonden, alzo de Leggers 400 kannen hielden, en zy 'er maar 350 gewoon waren te verantwoorden. En wat defecte Pakken, Vaten, enz. aanging, ordonneerden dat die aanſtonds in preſentie der Scheeps-overheden, en Gecommitteerden, geopend, gepeyld, gewogen, en alles met verklaringen beweſen moeſt werden; en de ſchuld by de Scheeps-Overheden bevonden zynde, zo moeſten zy, die vryheid hadden, eer zy 't ontfingen, te ſpreken, het te kort komende, of qualyk geconditioneerde door hun verſuym, voldoen, ſtaande hen de weg van klagte aan haar Edelheden altyd nog open, zoo zy meinden verongelykt te weſen.

In 't jaar 1680. den 17. Jan. belaſtten zy, dat de ſcheeps-Overheden wel hadden toe te zien, wat vette, drooge, of andre Waren, en wat vaten, pakken, kaſſen, &c. Zy volgens haar Cognoſcement overnamen, alzo de zelve hen leverbaar overgeleverd zynde, zy die ook zoo moeſten verantwoorden, en weer overleveren, dewyl alles geopend en ten overſtaan van Gecommitteerden gepeild, en nageſien zou werden; weshalven 'er altyd een Stierman of Boekhouder van 't Schip diende by de ontfang preſent te zyn; alzo zy alles, boven de ordinaris lekkagie, met kontant, of op Reekening, zouten moeten goeddoen. Ook eyſchte haar Edelheden van den Opperkoopman jaarlyks 30 of 40 Loeri's, 30 of 40 Cacatoewa's, en zoo veel groene Perkieten, en Papegaeyen; alzoo die jaarlyks uyt Suratte, Bengale, en Siam, verſogt wierden, als ook dat hy 'er 12 of 15

Caſu-

Caſuaris-vogels byvoegen zoude. By ſchryvens van den 26 der zelver maand nog beveelende, dat hy jaarlyks onder de ongetaxeerde Goederen ook een rol van de Vaartuygen zenden zoude; beſluytende hare Ordres dat jaar aan hem by ſchryvens van den 17 Febr., dat hy jaarlyks ook de Pakhuyſen opnemen moeſt.

In 't jaar 1681. 11 Maart ordonneerden zy jaarlyks een Notitie van 't Getal, en de bequaamheid der Vaartuygen agter de generale Miſſive te voegen. Den laatſten Aug. en 4 Octob. belaſten zy alle de Goederen ongetaxeerd geweeſt zynde, in de Boeken nu getaxeerd op te brengen, om de koſten der E. Comp. te klaarder te doen blyken; dog alzoo dit de Negotie-boeken zeer vergrooten zou, mogten haar Edelheden wel lyden, dat de Equipagie-Artillery-en Wapen-kamer-Goederen, enz. ider een rekening byſonder gegeven wierden, en dat door de Adminiſtrateurs byſondere boekjens (die zy met de Hoofd-Rekeningen moeſten confronteeren) daar af gehouden wierden, met dien verſtande, dat die alle zes maanden met volſlagen ſpecificatie in 't Journaal daar op aan- en afgeſchreven, en de reſtanten, zoo wel in 't ſluyten, als in 't formeeren der Negotie-boeken, even zoo als in de byſondre boekjens, ten vollen moeſten geformeerd werden. En den 6 Febr. des zelven jaars hadden zy geordonneerd alle deſperate ſchulden van de ware effecten af te zonderen, en de Boeken daar af te ontlaſten, latende die binnen de linie 't elkens op 't ſluyten der oude, en by 't formeeren der nieuwe Boeken, onder de reſtanten voortloopen.

In 't jaar 1682. den 2 Maart ordonneerden zy de Overwigten van Vleeſch, en Spek, jaarlyks voor 't ſluyten der Boeken aan die Reekening ongetaxeerd Goed te doen, en de Spaanſe Wyn tot Duym-ſteek op te vullen, latende de reſt ongetaxeerd op winſt en verlies afſchryven, dog verſtonden dan, dat 'er geen voordeelen nog lekkagien op geaccepteert zouden werden, alzo de leggers dus 380 à 400 kannen houden. Ook wilden haar Edelheden, dat, behalven de Teekening der Gecommitteerden, ook de Opperhoofden by de uytlevering van alles preſent zouden zyn; moetende de verklaringen der Gecommitteerden ook met hare behoorlyke omſtandigheden zyn, en, dat van belang was, moeſt ook met Eede geſterkt werden; alzo haar Edelheden altyd haar guarant op den Adminiſtrateur zouden houden. Zy wilden ook, dat men eerſt alle de reſtanten opſtellen, en daar na dan eenen eyſch doen zou.

Den 21 Maart des zelven jaars ſchreven zy, dat, zo de kleeden ſlegter, dan voor dezen, mogten zyn, men daar af deugdelyke verklaringen maken, en die nevens de monſters hen overſenden moeſt, en dat ook de ongetaxeerde Goederen op zekeren prys by de Boeken zouden moeten loopen, gelyk zy al meer bevorens geſchreven hadden.

In 't jaar 1683. den 19 Juli ordonneren zy, dat hy alle onbequaam Ammunitie-Goed zou afſchryven; renoverende de Ordre, den 21 Maart des voorleden jaars ontrent 't verantwoorden van Ladingen, of ontrent het beleggen van Atteſtatien gegeven. Zy wilden ook geen nieu Vleeſch, voor dat het oude op was, verſtrekt, en altyd met 't laatſte ſchip aan den Boekhouder Generaal een Reekening uyt de loopende Boeken geſonden hebben.

Den 25 September des zelven jaars, ſchreeven zy, dat in 't Boeken en Afſchryven van den Arak wel geobſerveerd moeſt werden, dat dezelve tegen 67½ gl. 45 voor de Arak, en 22½ voor de legger, in de Factuur gerekent ſtond, voor zoo veel de Indiſche dranken betrof; dog de Hollandſche bleef de prys volgens de Factuur behouden, onverminderd dat de vaten ledig zynde, tegen de getaxeerde prys aan 't Comptoir Generaal na behooren moeſten verantwoord werden.

In 't jaar 1684. den 20 Januari Ordonneeren zy al 't verſletene af te ſchryven, en in 't jaar 1686. den 15 Januari, de Negotie-boeken met de eerſte ſchepen af te zenden, en den 23 Febr. dat de E. Scheeps-Overlieden voor vaten, boven de 5 duymen wan, belaſt zouden werden, volgens de Bataviſche prys, ten ware zy met goede redenen konden doen blyken, dat het hare ſchuld niet was. Den 16 Maart ordonneerden zy eenerley Prys-Courant in de drie Ooſterſche Landvoogdyen, en ook aparte Materiaal-boekjens te houden. Zy wilden ook de Ryſt, die hier aangebragt wierd, jaarlyks genotificeerd hebben, beveelende dat de Macaſſaarſche Tolvry zyn, en dat de Javaanſche 5 per Cento betalen zou. In 't jaar 1687. den 21 February daar by voegende, dat men de Schippers op de Ryſt 3, doch op al te ſtoffige 5 per Cento goed doen zou.

In 't jaar 1688. 19 January, en 1686. 25 October uyt 't Vaderland, als ook den 26 Aug. 1687. van Batavia, gelasten zy, hoe zich de Opperkoopman ontrent de Reductie der Indiſche Geldſpecien te dragen, en dat hy alle ſpecien maar tegen hare regte waardye, of tegen de Nederlandſche Stand-Ryxdaalders, op te brengen, en in de Boeken

uyt

uyt te trekken had. Eyſchende ook een drie-voudig Rendement, een Specificatie van de lengte en breedte by de Factura, een Lyſt der Gequalificeerden, en een rol van alle Scheepen en Vaartuygen, en dit alles jaarlyks, willende ook, dat men alle Chaloepen en Vaartuygen een aparte Reekening geven zou.

Den 2 Maart 1688. Ordonneerden zy de overvloedige Ryſt te verkoopen, en verbieden voortaan, meer Maſſoy voor de Compagnie in te koopen, en naeu opſigt over 't affchryven van 't geweer te nemen.

In 't jaar 1690. den 30 Januari, belaſten zy by den eyſch de reſtanten van ider ſorteering te voegen, en in 't jaar 1691. den 2 Febr. dat hy verdagt zyn moeſt, by 't eyſſchen van Ammunitie van Oorlog het getal, en de Calibre van 't Metaal als Yſer Kanon, en zo mede lang ſcherp, in deze Landvoogdye in wezen zynde, met extenſie of dat Kanon recht, of kloks-wyſe geboord is, 'er by te voegen.

In 't jaar 1692. den 14 Februari, ordonneerden zy Vaderlandſche Koopmanſchappen in ſwaar geld tot ligt geld te redreſſeeren.

Den 24 dito belaſten zy onbruykbaar geweer te verkoopen, by de oude prys der Kleeden te blyven, en de gewigten tegen de ſlapers jaarlyks te pylen.

In 't jaar 1693. 13 Jan. beveelen zy Penniſten, van Batavia komende, tot de openvallende bedieningen, met hun Employ overeen komende, voor alle minderen te helpen; dog zoo zy 'er onbequaam toe zyn, dat dan in de Brieven te melden; eyſſchende by ſchryvens van den 28 Februari, jaarlyks Loeri's en Cacatoewa's; en beveelende den 2 April 't nieu Gewigt tot Leggers te houden.

Ook belaſten zy in die laatſte Brief, de kleeden op reekening van maandgelden tegen 50 per Cento te verſtrekken.

In een Brief van den 10 Maart 1693. ordonneeren zy, Ryſtmaten van 80 en 40 pond te maken; en de vleeſch-vaten tegen 400, en de ſpek-vaten tegen 280 pond, zonder eenige leccagies op te brengen, daar byvoegende, hoe zy met de onkoſten op de Koopmanſchappen vallende, hadden te handelen, te weten, die by inboeking der aankomende facturen wel op een byzondere reekening aan te halen; dog ook ten eerſten by de naaſtvolgende poſt weder pro rato te diſtribueren, en op de reekening der Koopmanſchappen, daar zodanige ongelden afgevallen zyn, te brengen. Ook moeſten by de afgaande Facturen, op ider Koopmanſchap des zelfs ongelden en laſten gebragt; en jaarlyks de generaale Eyſſchen dubbeld overgeſonden, en ook aangehaald werden in de brieven, hoe veel Contanten, laſten Ryſt, Soldaaten tot Recrutes, en Ambagtsgeſellen men quam te vorderen. Zy belaſtten ook de geſlotene Weesboeken jaarlyks over te zenden; de Kleeden tegen 70 per Cento advance te verſtrekken, of te verkoopen.

In 't jaar 1694. den 23 Februari, zonden zy een nieuwe Prys-Courant over, verboden geen gebrokens in de boeken te gebruyken, en een Stel metaal Gewigt na Batavia te zenden.

In 't jaar 1695. den 22 Januari, gaven zy laſt de gereedſchappen, die gerepareerd dienden, agter den jaarlykſen Eyſch te ſtellen; de Negotie-boeken onder ultimo Auguſtus te ſluyten, dezelve in Rade te reſumeeren, het te kort komende op de Reekening der Adminiſtrateurs te ſtellen; de Geldkiſten in preſentie van de Scheeps-Overheden, en twee Gecommitteerden te openen, en dat hy de ſpek-vaten tegen 320, en de boter-vaten, tegen 340 ponden had te verantwoorden, ook moeſten de Adminiſtrateurs, volgens ſchryven van den 23 February 1695. de vleeſch- ſpek- en boter- vaten, zo als zy quamen, in dat zelve gewigt (alzo zy die 10 pond minder als op Batavia verantwoorden) en zonder die op te vullen aannemen, ten ware eenig vat qualyk geconditioneerd, of merkelyk kleender was, dat dan ter preſentie van twee Gecommitteerden geopend, en nagewogen zynde, zo moeſt het te kort gekomene op extraordinaris lekkagie afgeſchrevën, of anders vergoed werden door die gene, die ſchuld had, moetende ook die verklaring na Batavia geſonden werden. Onverkoopbare kleeden moeſt hy maar te rug zenzen, en de overwigten der Nagelen de E. Maatſchappy goed doen; de Ryſt à 50 per Cento, en niet minder advance, volgens ſchryvens van de 2 Maart verkoopen, ſtaande den invoer van grove Boetonſe Kleeden toe, dog ſchreven de Swavel-aarde voortaan af. Den 22 Februari dezes jaars gebieden zy dat de Negotie-boeken tydig moeſten klaar weſen, en dat men haar jaarlyks een Notitie van de Schepen, en Vaartuygen toeſenden moeſt.

In 't jaar 1696. den 1. Maart belaſten zy wegens de Overwigten der Nagelen, dat ider der Opperhoofden, die ze getrokken had, die aan de Compagnie weer uytkeeren, en goed doen, en ook t' elkens die Overwigten by de Brieven moeſten bekend gemaakt werden. Zy ordonneerden toen ook alle oude onbequame Gereedſchappen af te ſchryven, eyſſchende reden, waarom aan *Roofelaar* maar 2½ per Cento op Yſer, &c.

&c., en den Opperkoopman *Stul*, 4 per Cento, op 't Yſer, 5 op Spykers, en 3 op Koper, Staal, enz. goed gedaan is. Zy wilden, dat hy 't Specificatie-boek alle 6 maanden Confronteren, en de Negotie-boeken den 20 September gereed hebben zoude. Stonden ook toe, dat Javaanſche Celebiſche, Boetonſche, en andere grote Kleeden, en alle Chineeſche kramery, mogten werden ingevoerd. Zullende ook Zyde Chineeſche Stoffe herwaards zenden, indien zy die met voordeel verkoopen konden, en quamen te eyſſchen.

Ordonnerende toen ook, dat alle vaten in India aldus moeſten gemaakt werden:

1 Legger tot -	400 kan.
½ dito - - -	200
1 Aam tot - -	100
½ dito - -	50

Onverminderd de geſtelde Ordres op 't geen den Adminiſtrateurs voor lekkagie op de natte waaren valideeren mag.

Zy wilden ook eenerley Gewigt in de Factuuren en Boeken gebruykt, ook de Scheepkens, en minder Vaartuygen, op 't Comptoir Generaal afgeſchreven, en half randſoen vleeſch, en ſpek, en half koſtgeld (volgens ſchryvens van den 9. Januari 1696.) aan 't volk verſtrekt hebben.

In de Negotie-boeken Ordonneeren zy 1697. den 17 Januari ook voorjarige laſten en winſten, by een reekening 'er af, op te ſtellen.

In 't jaar 1695. 15 Juli, ſtelden de Heeren in 't Vaderland die ſtraf ontrent 't niet tydig klaar zyn met de Negotieboeken, dat men zo eenen buyten qualiteyt en Gagie na Batavia zal opſenden.

Den 24 Februari 1697. Ordonneerden zy by by de laatſte adviſen 't getal der geeyſchte Soldaten aan te haalen; wegens leccagie der afgeſchrevene Onderwigten op de Negotie-Pakhuyſen onder ultimo Auguſtus 1696., te weten, 5 per Cento op 't Zout, Ryſt, Padi, en Tarw 3½ op de Spykers, en 3 op 't Yſer, Staal en Koper; zeyden haar Edelheden, dat zy dat voor die reyze paſſeeren, doch voortaan zoo groote lekkagien op Ryſt, Staal en Koper niet meer zouden toeſtaan, alzo dat van 't yſer wat anders was, om dat het verroeſten kon. Zy eyſchten ook bericht over de 2500 Ryxd. in Goude Coebangs van den Boekhouder op 't Schip Hobree, *Pieter Ras*, in 't jaar 1696. in Zee gevallen, en door hem uytgekeerd.

Ordonneeren ook de Nagelen en andre Waaren aan de Scheeps-Opperhoofden met een ruymen uytſlag toe te wegen, mits in gedagten houdende, dat de Dienaars op Batavia gewoon zyn ten minſten een ½ per Cento in- en uytſlag te geven. Stonden ook toe, Ryſt hier onbepaald, zoo veel men wilde, aan te brengen. Den 20 November des zelven jaars verboden zy eenige Wisſels, dan op Batavia, te trekken. Ook mogten voortaan geen Defecten in Pakken, Kaſſen of Kiſten, afgeſchreeven werden, dan als 'er by Atteſtatie bleek, dat die ongeſchonden bevonden waren dat dan ook by zoo een overgeſonden Atteſtatie, en 't pakbriefje daar nevens, blyken moeſt. Den 5 Februari, 12 en 17 November 1697. ſchreven zy dat de Adminiſtrateurs de Pot Bengaalſe Boter tegen 120 verantwoorden, en de dagelykſche Artillery-Goederen moeſten afſchryven.

In 't jaar 1699. den 27 Februari, Ordonneerden zy, dat hy ontrent de verklaringen wegens eenige lekkagien, en defecten in de Pakhuyſen, en wegens 't afſchryven van alle over en onder-wigten, zig gedragen moeſt aan een herwaards gezondene Extract-Reſolutie van den 14 April en 30 September 1698. Stonden maar 1 per Cento leccagie op Ryſt, die te land quam, toe. En, by ſchryvens van den 25 Februari na Banda, bevelen zy de Negotie-boeboeken, zoo ze nog niet klaar mogten zyn, met de volgende eerſte ſcheepen te zenden. Verbieden eenige Equipagie-goederen aan Europeers te verſtrekken, en ook geen onbehoorlyke verſtrekkingen te doen.

Den 29 December des zelven jaars ordonneerden zy in de Cognoſcementen te zetten, dat de Nagelen met ½ per Cento hier uytgeleverd, en met den evenaar in 't huysje gewogen zyn, als mede zulks in de Facturen uyt te drukken.

In 't jaar 1700. den 9 Febr. gebieden zy de ſcheeps-vertrekkingen op de Scheeps-Soldyen op te brengen, en op de Onkoſt-reekening te noteeren.

In 't jaar 1701. den 27 Jan. ordonneren zy de Ryſt in 't Pakhuys alleen te meten, en in Sakken derwaards te dragen; als mede den 5 Februari, dat men alle onverkoopbare Kleeden by venditie verkoopen zou; en den 23 Juni 1700. Ordonneerde men ook uyt 't Vaderland eerſt het oud, en daar na 't nieuw Vleeſch, en Spek, te gebruyken.

Den 17 Februari 1702. en 1703. 29 Juni, en 22 Jan. 1704. Ordonneerden zy weder een egale Prys-Courant om de Ooſt; als mede dat by het te kort komende een half per Cento advance daarenboven voldaan moeſt werden; verbiedende 1704. den 22 Januari geen particuliere Arak met Compagnies bodems te brengen.

Uyt al deze nadere beveelen, aan de reſpective Adminiſtrateurs hier, en elders; Wat al verder tot dit

Ampt behoord.

dens, door haar Edelheden van tyd tot tyd by de vorige, in hare Inſtructie gemeld, gegeven, blykt klaar genoeg, wat tot zyn bediening al behoorende, en dat zy de ſwaarſte in de ganſche Landvoogdy is, behalven dat hy dan nog als Preſident van de Weeskamer, en als het tweede Lid in 3. Raadsvergaderingen, zittinge heeft.

En zyn Inkomen.

Wegens het waarnemen nu van deze bediening trekt hy van de E. Maatſchappy (gelyk wy bevorens aangehaald hebben) 80 gl. 's maands by zyn eerſte, en 100 gl. by zyn tweede verband, zonder meer op die bediening te mogen genieten. Hy plagt ook twee Ryxd. 's maands voor een jongen te hebben, dog dat is in 't jaar 1658. al afgeſchaft.

Zyn koſtgeld ter maand is 10¾ Ryxd., ook trekt hy 14 kannen Wyn ter maand, en 150 ponden Hollandſche Boter jaarlyks. Keerſen, en Lamp-Olie was hem 't nodige tot gebruyk, dog zedert 't jaar 1706. maar 1 kan Olyven-Olie ter maand, daar hy 'er te voren 2 trok, toegeſtaan.

Behalven deze voordeelen wint hy ook veel op de lekkagien, die hem op alles werden goedgedaan, als ook op de particuliere Arak, die hy van de Scheeps-vrienden gemeenelyk (hoe ſterk dat ook verboden is) tegen een geringe prys inkoopt, en weer zeer dier doet uytventen door deze en gene, of wel op een andre wyſe weet te verhandelen.

De Overwigt der Nagelen was in oude tyden mede een groote poſt, die nu aan de E. Maatſchappy wel moet goed gedaan werden, dog nu trekt hy nog een pond voor ider ſak af, die geen half pond weegt, en ider een kan wel denken, hoe zulks, vooral, als de Landvoogd, en hy, malkanderen verſtaan, zeer gemakkelyk kan geſchikt werden, dat de Compagnie wel iets, maar zy 't meeſte krygen. Van alles, dat hy onder zyne verantwoording heeft, ſchiet 'er rykelyk voor hem over.

De Geſchenken der inlanders, 't verkoopen van zyne Stem, in 't vergeven van Ampten, als mede in ſaaken van 't Gerechte, dat niemand hem licht bewyſen kan, hoewel alles metter tyd uytlekt, ook 't verkoopen van de Pakken, affonderlyk aan de Chineeſen, als mede 't verkoopen van Ryſt op de buytenplaatſen, 't uytſetten van Geld en Kleeden op de Nagelen, en 100 andre dingen, maken de allerbeſte dog de verborgene Inkomſten van den Opperkoopman uyt, behalven dat hy ook een ſchoone Wooning in 't Caſteel heeft; hoewel hy gemeenelyk daar buyten huysvest. Hy heeft onder hem een Diſpenſier, om de waaren van 't Diſpens, en een Pakhuys-meeſter, om die van 't Pakhuys te verſtrekken, of te behandelen onder zyn Opper-toeſigt, en by verantwoording aan hem.

Van den CAPITEYN.

Van den Capiteyn, en 't geen tot zyn Ampt hier behoord.

De naaſte in rang aan den Opperkoopman is de Capiteyn, die 't Hooſd der Militie van deze ganſche Landvoogdy, en een vaſt of het derde Lid in de drie aanſienelykſte Vergaderingen is.

Zyn Poſt is op de Militie en de Wapen-kamer van 't Caſteel Victoria, waar in hy een fraje Wooning heeft, wel te letten, en die wel te oeffenen, toe te zien, dat de Soldaaten wel gekleed worden, en dat de Winkelier, en andre, niet te veel op hen ſchacheren. Ten dien eynde moet hy ook, volgens ordre al in 't jaar 1668. den 14 Februari gegeven, tweemaal 's jaars de Poſten op alle de Buyten-Comptoiren viſiteeren, om te zien, of de Wapenen daar wel geſteld zyn, en of alle de Militairen aldaar hunnen pligt wel waarnemen, en om te verhinderen, dat zy door de ſchaccheryen der Opperhoofden, Chineeſen, of andre, niet uytgemergeld, en te verſorgen, dat zy ordentelyk van het hunne gekleed werden. Ook ordonneerden haar Edelheden den 27 Januari 1701. om alle verloſte Soldaten met hun volle geweer over te zenden.

Het geſag van een Capiteyn is hier, als hy met den Landvoogd in een goed verſtand leefd, zeer groot, dog zo hy zig tegens hem aankanten wil, is het kleen, alzo die hem den voet overal dwars zetten kan.

De Ordre, en Gewoonte, brengt wel mede, dat de Landvoogd buyten toeſtemming van den Capiteyn geen Soldaat tot Corporaal vorderen mag, maar wil hy ruſt, en voordeel hebben, zoo is beſt, dat hy alles met goevinden van den Landvoogd doet, en dan zal 't hem in alles voor de wind gaan.

Hy neemt geen Wagt in 't Caſteel waar, maar hy haalt het woord alle avond van den Landvoogd, en geeft dat aan de Lieutenant, of Vaandrig, die, ſchoon zy buyten 't Caſteel woonen, daar binnen egter een kamer hebben, daar zy ider, of een van beiden, om den anderen nacht de Wagt waarnemen, doende aan hem alle morgen rapport, gelyk hy dan weer aan den Landvoogd.

Des zelfs Inkomen.

Het Inkomen van den Capiteyn is, even eens, als dat van den Opperkoop-

man, 80 guld. ter maand by zyn eerſte, en 100 by zyn tweede Verband. Zyn koſtgeld is ook het zelve; ook krygt hy 7 kannen wyn ter maand, maar zyne beſte voordeelen beſtaan in blinde Posten, die, zo hy met de Landvoogd wel ſtaat, goed, dog anders dood, en niets weerdig zyn. Ook wint hy merkelyk met geld door de Sergeanten en Corporaals, die op de Buyten-Comptoiren leggen, uyt te doen zetten, of Arak, enz. voor hem te doen verkoopen, voor al op plaatſen, daar zulke Sergeanten Hoofden zyn. Hy plagt ook twee kannen Olyven Olie te trekken, dog zederd 't jaar 1706. is dat op 1 kan ter maand verminderd.

Ook is de Capiteyn Buyten-Regent van het Sieken-huys, en dierhalven zyn Poſt ook om te letten, dat de Sieken van den Hoſpitalier wel behandeld worden. Waar nevens hy nu ook Preſident van kleene en huwelykſe Saaken is.

Van de PREDIKANTEN.

Van de Predikanten.

Na den Capiteyn volgen de Heeren Predikanten in rang, dog van dezelve zullen wy ter plaatſe, daar wy van den Godsdienſt ſpreken, handelen.

Van de OPPERHOOFDEN, van HITOE, en HONIMOA.

Van de Opperhoofden van Hitoe en Honimoa.

Na de Predikanten volgen de Opperhoofden van Hitoe, en Honimoa, als de eerſte Kooplieden, en die by ons in opſigt van hun Character, Magt, Ampt, en Inkomſten, reeds wydloopig genoeg onder die Comptoiren zelf beſchreven zyn, by welke wy toen ook breed genoeg van de Opperhoofden van Oma, en Larike (die in rang na den Fiſcaal, en na een Lieutenant, volgen) geſproken hebben; maar die wy hier onder hen zullen laten ſchuylen, om dat wy buyten 't reeds geſegde onder die Comptoiren nu nog verſcheide Saaken, hen allen rakende, by 't voorſtellen van hunne Inſtructien, en by de naderhand gegevene bevelen van haar Edelheden, zullen moeten melden.

Nader Ordre voor de *Kooplieden*, en mindere *Commandanten*, op de *Buyten-Comptoiren*, en *Redouten* binnen deze *Provintie*, waar na hun dezelve in hare reſpective *Functien*, zullen hebben te *Reguleeren*.

Inſtructie voor de Opper-Hoofden der Buyten-Comptoiren.

„ ALzoo wy bemerkt, en onder-
„ vonden hebben, hoe d'Orders
„ van ouds door onze *Heeren Voorzaa-*
„ *ten* ingeſteld, tot een *Reglement* van
„ de *Kooplieden*, en mindere *Comman-*
„ *danten* der afgelege *Comptoiren*, *Re-*
„ *douten*, *&c.* by verwiſſelinge van de-
„ zelve bedieningen door eenige afgaan-
„ de aan hunne vervangers niet en zyn
„ overgeleverd, en alzulks na *preci-*
„ *ſiteyt* van dien niet *geobſerveerd* gewor-
„ den, hoewel de Saaken ten *principa-*
„ *len* daar inne vervat, met onze *Suc-*
„ *ceſſive* Brieven, als mondelinge *bevelen*,
„ erinnerd, en levendig gehouden zyn,
„ maar waar op met verloop des tyds
„ *exceptie* en *ignorantie* zoude konnen
„ werden gemaakt, ofte *gepretendeerd*,
„ zo hebben wy noodig geagt, en goed-
„ gevonden, niet alleen de voorſz. *Or-*
„ *dres* t' onſer *Secretarye* weder te doen
„ opſoeken, mitsgaders daar uyt te doen
„ *extraheeren* al het geen waar inne de
„ tyd gene kennelyke veranderinge
„ heeft toegebragt, maar ook ſommige
„ ſaaken in dezelve wydloopig aange-
„ haald, als mede eenige andere *ſpeciali-*
„ *teyten* te begrypen in een kort *ſommier*
„ van *nader Ordre*, by *forme* van *In-*
„ *ſtructie* hier agter volgende, welk een
„ en ander, te weten, voor zoo veel
„ deze niet en *contrarieert* de vorige,
„ wy verſtaan en *Ordonneren*, dat de
„ *reſpective Kooplieden*, en *mindere Ge-*
„ *ſag-hebbbers* voorſz., in allen deelen
„ zullen hebben te agtervolgen, en in
„ goede agt te nemen, verſorgende daar
„ benevens, dat het gene de *Militie*
„ *Concerneerd*, by hunne onderhoorige
„ *Sergeanten*, *&c.* insgelyks nagekó-
„ men, en *promptelyk geobſerveerd* wer-
„ de.

„ Beginnende dan met de handelin-
„ ge der *Garioffel-Nagelen*, welke de
„ *E. Compagnie* volgens oude *Contrac-*
„ *ten*, met de *Landzaten* gemaakt,
„ mits betalende 70 *ligte Realen*, ofte
„ 50 *Ryxd. per Bahaar*, van 550 pond
„ *Hollands Gewigt*, alleen zyn toeko-
„ mende, zeggen wy, dat den ontfang
„ van dien geſchieden moet, zoo dra
„ t' elkens den Oegſt gedaan, ofte een
„ goede *party* geint, en dezelve ge-
„ droogd is, om, zo veel mogelyk, te
„ *prævenieren*, dat de Inlanders die in
„ *betalinge* van *ſchuld*, of op eenige an-
„ dere *quade wyſe*, hun niet komen quyt
„ te maaken, waar toe ſommigen de
„ nood, by lang ophouden, zoude kon-
nen

„ nen perſſen, ofte immers aanleidin-
„ ge geven.

„ De voorſz. *Nagelen* dan moeten
„ *droog*, en *ſuyver*, ontfangen werden,
„ de *droogte* daar in beſtaande, dat men
„ ze met de *nagel door-knippen*, ofte *in*
„ *'t drukken* met *de vinger breeken* kan,
„ anderſints dat ze in 't overſtorten
„ *rammelen*, ende de *ſuyverheid*, dat 'er
„ geen *ſteelen* aan zyn, nog *ſand*, of
„ *vuyligheid* onder gevonden werd, dog
„ de *Capeletten* aan veele der zelve nog
„ vaſt ſtaande, moet men gedogen, om
„ dat die ten eerſten niet wel konnen
„ afgenomen werden, maar met der
„ tyd in 't leggen van zelfs nedervallen,
„ en in ſtof veranderen, ook geen wigt,
„ ofte immers niet, dat naam verdiend,
„ aanbrengen. *Moernagels*, nog *wil-*
„ *de Nagelen*, mogen niet onder de le-
„ verantie vermengd zyn, vermits in
„ beide gene *ſpeceryagtigheid is*, weſende
„ de *laatſtgemelde* ook grooter en *blee-*
„ *ker*, als de *regte*, en dierhalven wel
„ te kennen.

„ Het goede gebruyk in den ontfang,
„ dat men namelyk de hand in de zak-
„ ken ſteekt, betaſt, en beſiet, of aan
„ de *Nagelen* geen gebrek is, heeft eer-
„ tyds allenskens een *quade gewoonte* in
„ gebragt, in diervoegen, dat de *We-*
„ *ger*, die *'t Gewigt* op, en aſſet, zynde
„ gemeenlyk een *Boſſchieter*, de hand
„ vol *Nagelen*, die hy ten dien eynde
„ uyt elke ſak nam, niet weder daar in,
„ maar op de vloer neder wierp, en na-
„ derhand opvegende, zulks tot een
„ verval kreeg, welke onbehoorlyk-
„ heid zedert door den Ed. Heer *Cor-*
„ *nelis Speelman*, als *Superintendent*, *en*
„ *Commiſſaris*, in den Jare 1667. afge-
„ ſchaft, en ſcherpelyk verboden zynde,
„ zouden wy het daar by wel konnen
„ laten, alzoo zulks by onze *Regeringe*
„ niet vernomen is, ofte werd; egter
„ agten nodig 't zelve hier te *Noteren*,
„ ten eynde in 't toekomende die, of
„ diergelyke aanſtootelykheid niet we-
„ der op de baan kome.

„ Op de *tarra*, die men voor de *ſak-*
„ *ken* (zynde *kuſt* of *Bengaals* Zeyldoek)
„ pleeg af te trekken, heeft welgemel-
„ de Heer *Commiſſaris* in den jaare 1667.
„ mede aangetekend, hoe ider der zelve,
„ naeulyks een *half pond* bevonden zyn-
„ de te haelen, *by proviſie*, en om niet
„ te kort te komen, doenmaals wierd
„ toegeſtaan (volgens het oude gebruyk)
„ *een pond* voor *elke Sak* van 't Gewigt
„ te mogen aftrekken, mits dat daar
„ mede geheel genen uytſlag wierde
„ genomen, ende zoo zedert van *Bata-*
„ *via* geen naeuwer *reſtrictie* hier op
„ gekomen is, zal een ider zorg heb-
„ ben te dragen, dat voor al deze *Ci-*
„ *vile* bepalinge niet te buyten werde
„ getreden.

„ Den *Ed. Heere Superintendent*, *Ar-*
„ *nold de Vlaming*, *van Outshoorn*, *L.*
„ *M.* heeft by *Ordre*, voor de *Kooplie-*
„ *den*, *reſiderende* op de afgelegen *Comp-*
„ *toiren* in *dato primo November*, 1648.
„ *Item* de *Hooge Regeeringe* van *India* tot
„ *Batavia pr. Inſtructie* op ons als haar
„ *Ed. Expres Commiſſaris*, in *dato* 15
„ *February* 1672. *gepaſſeerd*, wel *expres-*
„ *ſelyk* bevolen, dat allerwegen, daar
„ *leverantie* van *Nagelen* valt, de *Admi-*
„ *niſtrateurs* verpligt zullen blyven, van
„ den ontfang behoorlyke *Notitie* of
„ *Specificatie* in een *apart Boekjen* te hou-
„ den, gelyk wy ook een ider van hun
„ hier af gewaarſchoud hebben, waar
„ by wy nu nog ten overvloede voegen,
„ dat het zelve Boekjen *originelyk*, zon-
„ der eenige veranderinge, by den *Ont-*
„ *fanger* geteekend, nevens die van de
„ *Negotie*, jaarlyks, ofte zoo dikwils,
„ als het de *Gouverneur* komt te eys-
„ ſchen, zal werden over geſonden,
„ en beſtaat de *Specificatie* in het uyt-
„ drukken, eerſt by welke *Negery* ver-
„ volgens gelevert werd; ten 2, van el-
„ ke leveranſiers *naam*, ten 3, hoe veel
„ hy *gewogen* heeft, en ten 4, wat zulks
„ bedraagd *in Gelde*, volgens de *Lyſt*,
„ die altooos Net en *Correct* voor de
„ hand hangen moet.

„ Maar en zal geen de minſte ont-
„ fang van *Nagelen* mogen geſchieden,
„ dan *in preſentie* van den *Orangkay* der
„ *Negery*, die weegt, ofte wiens beurt
„ het zyn zal om *Waag-Meeſter* te we-
„ ſen; *Item* ook den *Inlands-Schryver*,
„ by haar lieden zelfs te kieſen, welke
„ hunne aanteekeninge na gedane *le-*
„ *verantie*, zy *Schryvers*, zoo wel, als
„ de *Kooplieden* de hare, ſchuldig zyn
„ aan den *Gouverneur* over te leveren.

„ De *Weger* en zal niet vermogen
„ het *Gewigt*, dat op de ſchaal ſtaat, te
„ laten afnemen, ten zy hy alvorens de
„ *quantiteyt* in de *Maleytſe* tale duydelyk
„ hebbe opgeroepen, mitsgaders na dat
„ zulks door den *Waag-meeſter*, en andere
„ daar by ſtaande, beſcheidentlyk ge-
„ zien, en opgeteld is, gelyk dan ook
„ gene *betalinge* aan den *Leverancier* zal
„ mogen geſchieden, als in tegenwoor-
„ digheid van den meergemelden *Waag-*
„ *Meeſter*, en *Schryver*; dit alles, ten
„ eynde de Gemeynte haar geruſt, en
„ verzekerd mag houden, dat zy het
„ haare oprechtelyk genieten, waar aan

„ voor de gemeene ruſte ten hoogſten „ gelegen is, zulks dan ook de Over- „ treders van dien, in gelyken graad „ (dat is ten hoogſten) te ſtraffen „ zyn.

„ De *Nagelen*, dan aldus ontfangen „ zynde, zullen niet mogen geſtort „ werden, dan op drooge en ſchoone „ plaatſen, daar gene de minſte vogtig- „ tigheid kan by komen, verſorgende, „ tot meerder verzekeringe van dien, de „ vloeren en wanden, met planken of- „ te andere bequame middelen, ende „ wanneer de afleveringe te geſchieden „ ſtaat, zullen de Scheeps-Overheden, „ namentlyk *Schipper* en *Boekhouder*, of- „ te *Onderkoopman*, onſent wegen, *ge-* „ *injungeerd* werden, om dezelve aldaar „ voor en onder 't wegen te gaan be- „ ſien, en te betaſten, of ze droog en „ zuyver zyn, ten eynde zy naderhand „ gene *exceptien* hebben in te brengen, „ zoo aan de uytleveringe tot *Batavia* „ iets quame te haperen, gelyk wel „ gebeurd is.

„ Het *Barot*- of *Sesjens-geld*, de *reſpe-* „ *ctive Inlandſe Overheid Competerende*, à „ *5 Ryxd. p.* bahaar *van* 550 pond *Ga-* „ *rioffel-Nagelen*, zal voortaan niet aan „ de *Kooplieden* zelfs uytgedeelt wor- „ den, namentlyk voor - af aan den „ *Marinjo* 10 van het geheel, om dat „ dezelve in den gemeenen dienſt veel „ moeyte boven anderen heeft: ende het „ *reſterende* in *drie parten*; waar af de „ *Hoofd-Orangkay twee*, en de *Kapala* „ *Soas*, (*Hoofden* der *buurten*) te ſamen „ *een* zullen trekken.

„ Ende alzo de aanplantinge van *jon-* „ *ge Nagel-boomen* voor eenige jaren ver- „ leden gedaan, nu meer en meer tot „ hare volwaſſenheid begind te ko- „ men, en vruchten te dragen, die „ *ſucceſſive* grooter *quantiteit* ſtaan uyt „ te leveren, als de *E. Comp.* vertieren „ kan, en miſſchien de *Amboineſen* mag- „ tig zullen weſen by tyds, aleerſe ryp „ ofte tot *polongs* werden, in te oegſten, „ zo zal de *ordinaire viſite*, omtrent de „ *Culture* der zelve, voor eerſt wel „ mogen geſtaakt blyven, intrekkende „ over zulks het maandelykſe loon, daar „ toe geſteld: egter zullen de *Koopliе-* „ *den* in den oegſt, zoo veel mogelyk, „ toeſien, en door de *Sergeanten*, of „ andere bequame *perſoonen*, laten agt- „ ſlaan, dat, als geſegt is, *de Nagelen* „ niet tot *polongs* ſchieten, als waar o- „ ver dezelve in de *boete* daar toe ſtaan- „ de, zullen vervallen, en de aanwy- „ ſer, ofte uytvinder, het *derde part* daar „ afgenieten, by aldien zulks door ver- „ waarloſinge ontſtaan is, want het „ ook wel gebeurd, dat zommige wei- „ nige *Nagelen* aan zekere uyterſte top- „ jens der takken niet konnen bereykt „ worden, waar door de zelve dan tot „ volle rypheid komen, en afvallen, 't „ geen men zoo voor geen eygentlyk „ verſuym kan aanſien.

„ Onder de inſigten, waaromme zo „ veel *Redouten* op de *Buyten-plaatſen* „ zyn gebouwd, en de *Poſten* aldaar nog „ *Continueeren*, en is niet de minſte van „ des te beter een wakend oog te heb- „ ben tegen allerhande ſoorte van *lor-* „ *rendrajery*, ofte vervremdinge van „ *Welgemelte Compagnies* dierbare *Spece-* „ *rye-vrucht*; zulks moet het dan van „ ider *Reſidents* pligt in zyn *diſtrict* we- „ zen, zo wel als den *Fiſcaal*, ſcherpe „ toeſigt na uyterſte vermogen te hou- „ den, en doen houden, op alle beden- „ kelyke *morſſeryen* onder de *Inlanderen*, „ ontrent het *vervreemden* van de voorſz. „ *Nagelen*; zynde geenſins te vertrou- „ wen de Vaartuygen, die daar el- „ ders ten anker loopen, 't zy uytvoor- „ gewende nood van quaad weder, „ drink-water te halen, &c. nog ook „ zodanige ingeſetenen, welke zelfs „ met onzen *Paſſe*, en *licentie*, na de „ *Buyten - Comptoiren* vertrekken, om „ hunnen *geoorlofden Handel* te dryven, „ want de ervarenheid meer als te veel „ geleerd heeft, dat zommige hun niet „ ontſien het uytvoeren van gemeene „ *Nagelen*, en ook dito *Moer-Nagelen*, „ op haare eigen Ruine, ja tegen Galg „ of Keten aan, te wagen, invoegen „ dan voorſz. vaartuygen op vertrek, en „ zo dikwils men dezelve ten anker „ vind leggen, zullen moeten werden „ *geviſiteerd*, mits niemand onder *pre-* „ *text* van dien eenige overlaſt aan „ doende, ende op dat hier inne door „ een ider te meer *gevigileerd* werde, „ hebben wy by *publicque Notificatie* on- „ der *dato 9 November* verleeden, zoo „ in het *Neederduitſch*, als *Maleyts*, af- „ gekondigd een *capitale Premie* voor „ de geen, die eenige *lorrendrayers* ont- „ dekt, ofte agterhaald, naamelyk, van „ de Gemeente, de *helft* uyt de gehee- „ le *Condemnatie*, welken zoodanigen „ *dieſſen Handelaar* tot laſte ſtaat te be- „ vallen, waar by wy nog toeſegginge „ doen, den *uytvinder* voornoemd na „ zyne bequaamheid te zullen *advance-* „ *ren*, zo de *quantiteit* der *ontduyſterde* „ *Nagelen* iets naamwaardig is.

„ Ingevalle dan eenig *Vaartuyg*, 't „ zy *Chaloep*, *Tsjampan*, of *Orembaey*, „ zodanige *Nagelen*, ofte ook wel „ *Nooten*, of *Foeli*, inhebbende, elders

op

„ op gedaan werd, zullen, de *Anachodas*, nevens nog 3 à 4 van 't andere volk daar op beſcheiden, aangehouden, ofte na de veelheid van 't Gewigt in hegteniſſe geſteld, de *ſpeceryen*, en verdere Goederen onder *Inventaris*, in goede bewaringe genomen, mitsgaders het Vaartuyg aan de wal gehaald werden; doende daar van op het ſpoedigſte *advertentie* herwaarts, ofte aan 't naaſte *Comptoir*, omme verder *Ordre* af te *wagten*.

NEGOTIE.

„ De *Kooplieden* op de voorſz. *Comptoiren* (gelyk hare *qualiteyts* naam die pligt mede brengt) zullen, zo wel als de *Opperkoopman*, en *Winkelier* dezes *Caſteels*, nauwkeurig hebben te letten, hoedanige *Kleeden*, en andere *Koopmanſchappen*, op hunne *Reſidentie-plaatſen* reſpe. meeſt begeerd, en getrokken zyn, omme daar na hare *eyſchen* te *formeren*, en alzo de *E. Compagnie* by vertier van dien het meeſte voordeel aan te brengen, waar toe een ider op het beſte *vigileren*, en toonen moet, een neerſtige en trouwe Dienaar van zyne *Betaals-Heeren* en *Meeſters* te weſen: Sendende boven deze jaarliks nevens de afgeſlootene Boeken aan den *Gouverneur* een *Notitie*, houdende *eerſtelyk*, *wat Kleeden* dat voorgaande jaar van de getrokkene daar *meeſt ontbroken hebben*. 2. Welke *niet*, ofte *ſchaars*, begeerd zyn geweeſt, en uyt *wat oorſake*, 't zy *dierte*, *ſlegtheid*, of *andere reden*. En ten 3. *hoedanige gepermitteerde ſmalle Koopmanſchappen* de *Chineeſche* Ingeſetenen alhier, met onze *paſſe* daar ten handel verſchynende, aanbrengen, waar door *Compagnies Kleeden* dikwils agter de hand blyven leggen.

„ Alle *maanden*, de eerſte beginnende na de komſte der *Secours-ſcheepen* van *Batavia*, zal een ider zyn *Eyſch* van de *Koopmanſchappen* voorſz. *Item* wegens de *gerequireerde Contanten*, *Vivres*, en andere dingen, die men gift het *Comtoir* voor dezelve tyd ofte wel langer, te zullen benoodigt zyn, opſtellen, en aan den *Gouverneur preſenteeren*, om dan ten eerſten in eene gang, met de *ſchepen*, of *chialoepen*, die de *Nagelen* athalen, voldaan te werden, en dat tot preventie van de *ongemakken*, welke de chialoepen by quaad weer in 't hert van de *Ooſter-Mocſſon*, *lager wal*, als andere *inconvenienten*, konnen ontmoeten: maar dewyl by *Conſequentie* van 't bovenſtaande noodig is, dat de *Kooplieden* weten, wat *Goederen*, *&c.* van *Batavia* nieus aangebragt, en van ouds nog by de *Pakhuyſen* beruſtende zyn, zullen zy jaarlyks na de *Pareſſe* voorſz., en verkregen oorlof, aan 't *Caſteel* komen *viſie* nemen van de *reſpective Factuuren*, en 't *Pakhuys-Boek*, om daar op des te bequamer haren *Eyſch* te *fondeeren*: by den *geld-eyſch* moeten altoos gaan *ledige kiſten* met hare *ſloten*, *Item* tot *Lamp-olie*, en diergelyke, de *vaten* daar toe *geprepareerd*, zo lange dezelve goed zyn, wyl men anderſints dikwils verlegen komt te vallen.

„ Ingevalle eenige *Kleeden*, ofte *Koopmanſchappen*, quamen aangebragt te werden, die byde tegenwoordige nieuwe *Verkoop-lyſt* niet bekent ſtaan, ofte met de geſtelde *ſorteering*, en *prys*, in dezelve uytgedrukt, iets naamwaardigs bevonden wierden te *differeeren*, 't zy in *fynte*, ofte *ſlegtheid*, zulks zal den *Gouverneur geadviſeerd*, en zyn *E. Ordre* op dat geval afgewagt werden.

„ Alle *ſoorten* van *Kleeden*, ſchoon een en dezelve naam dragende, zoo daar *different* in de *Verkoop* is, moeten by't *Groot-* of *ſchuld-boek* ider een *aparte Reekeninge* hebben, tot voorkominge van *abuſen*, en *Morſſeryen*, als by *exempel*, *Guinees-Lywaat*, *Vaderlandſe ſorteringe*, uytkoops tot 5 Ryxd. 't ps. onderſcheiden van *Guinees Lywaat*, *Engelſe Sorteering* tot 3½ Ryxd. uytkoops, en zo voords in ander ſlag mede, *diſtinguerende* zodanige *Lywaten* of *Kleeden* nog wyder met korte bynamen in dezer voegen, als *Moeris Roode*, ofte *gebleekte grove*, of *middelbare*, *fyne*, of *heel fyne*, *&c.* by aldien daar zoo veel ſoorten van eenen Naam, en Coleur zyn.

„ Eertyds is by den meergemelden Heer *De Vlaming* geordonneert geweeſt, dat allerwegen van den *Verkoop*, die dagelyks geſchiede, *Notitie* in een *apart Boekjen* gehouden moeſt werden, dog naderhand zulks buyten *Uſantie* geraakt zynde, is 't zelve vergange Jaar van *Batavia* expreſſelyk *gerenoveerd*, en de *Novo* aanbevolen, 't welk hier tot Narigt *pr. Memorie* ſtelle, als konnende niet ſchaden, dat men wete by wien, en waar, *Compagnies Kleeden* veel, of weinig, getrokken worden.

„ Eenige ſchade de *Kleeden* door 't *Ongedierte* aankomende, is al by den zelven Heere *De Vlaming* geordonneerd, dat de *Kooplieden*, ofte *Adminiſtrateurs*, daar voor *promptelyk*

„ zou-

„ zouden hebben te *caveren*, als ver-
„ ſtaande, zulks meer uyt verwaarloo-
„ ſinge, dan onvermydelyke *Accidenten*,
„ moeſt *reſulteren*, ten ware van het
„ tegendeel van verſuym zodanige klare
„ blyken wierden getoond, die alle
„ twyffelinge van verſuym wegnemen,
„ en *Mortificeeren* konden, waar op dan
„ te letten ſtaat, verſorgende dat de
„ *pakken* en *kiſten*, ten minſten 16 à 18
„ duym van de *ſolder*, verheven ſtaan, en
„ de voeten der *ſtellingen* rondom met
„ *Teer* beſmeerd, ofte, by gebrek van
„ dien, *droog zout* daar om gelegt wer-
„ de, waar toe ook veel helpt, dat men
„ de *Pak-kamers*, ofte *Solders*, zo wel
„ van boven, als beneden, *ſuyver* en
„ *ſchoon* houdt, ende gene van de
„ voorſz. *kiſten*, *kaſſen*, ofte diergelyke
„ dingen van *vuuren*, *bayen*, ofte ander
„ *licht Hout*, dat de *witte Mieren* zeer
„ onderhevig is, gemaakt, of tot het
„ inbrengen van Goederen gebruykt
„ te werden.

„ Ende gemerkt nu al twee jaren ag-
„ ter den anderen in 't openen van veel
„ *gebleekte Lywaten* ervaren is, dat de-
„ zelve, als te vogtig ingepakt, zeer
„ gevlekt, en verweert zyn geweeſt,
„ zulks dat men nauwelyks raad gewe-
„ ten heeft, om die buyten ſchade te
„ *benificeren*, zo zoude het geen won-
„ der zyn, dat diergelyke meer wier-
„ den gevonden, in welk geval dan on-
„ ze laſt is, om dezelve herwaards te
„ zenden, ten einde de *Comptoiren* met
„ geen onnutte of quade *effecten* be-
„ ſwaard mogen blyven; behoudende
„ eenelyk van de ſlimſte en groſſte
„ ſoort zo veel, als tot *pleyſterdoek*, en
„ diergelyke onvermydelyke onkoſten,
„ ider voor zyn *Diſtrict* in een jaar
„ meind van noden te hebben.

„ Geene *kleeden*, *pakken*, *vaten*, *kas-*
„ *ſen*, nog *graanen*, zal men mogen
„ ontfangen, ofte opleggen, dan in
„ tegenwoordigheid van den *Boekhou-*
„ *der*, of *Stierman*, die dezelve aan-
„ brengt, nevens twee *geloofwaardige*
„ *Getuygen*, voor de welke aanſtonds
„ zullen *geviſiteerd*, en geopend werden
„ zodanige *pakken*, die van buyten niet
„ vaſt, en na behooren *geconditioneerd*
„ ſchynen, mitsgaders ook al het vaat-
„ werk, en kaſſen, voorſz. want na-
„ derhand wegens het te kort komende
„ in deze al mede geen vergoedinge zal
„ geſchieden, *except* van het ontbree-
„ kende in *pakken*, die uytwendig in al-
„ len deelen haar volkomen eyſch heb-
„ ben gehad, maar inwendig het vol-
„ le getal niet, 't geen dan ook blyken
„ moet, by deugdelyke *Atteſtatie*, in-
„ houdende zodanige omſtandigheden
„ en reden van wetenſchap, als by de
„ *Ordre* op het voorſz. *ſubject* kortelyk
„ geſteld, uytgedrukt ſtaan, welke
„ verklaringe nevens de *Getuygen* dan
„ herwaards overgeſonden zynde, om-
„ me hier voor *Gecommitteerden* beëdigd
„ te werden, zal daar op de ontlaſtinge
„ van het minder getal mogen volgen,
„ namelyk op *pakken*, die (als gezegt)
„ van buiten rondom hegt en welgeſteld,
„ nog van binnen diefagtig geſchonden
„ waren, die men *pr. Winſt* en *Verlies*, ſal
„ afſchryven, als geen andere verhaal
„ hebbende, maar, *Band* en *Zegels* on-
„ geſchonden zynde, blykt, dat eer
„ een mistellinge by 't inpakken ge-
„ pleegd is, waar voor de *reſpective*
„ *Teykenaars* van 't bygevoegde briefken
„ te verantwoorden hebben, en moet
„ alzulks dit laatſte op 't Comptoir *Am-*
„ *boina* werden afgeſz., om 't zelve voor
„ de *E. Compagnie* wyders te vinden daar
„ 't behoord.

„ Vermits van de *ongetaxeerde Ammu-*
„ *nitie*, en andere gereedſchappen, niet
„ min goede reekening moet gehouden
„ werden, als van de *getaxeerde*, aan-
„ geſien de *E. Compagnie* 't een zo wel
„ geld gekoſt heeft, als 't ander, zoo
„ zal 't elkens, voort *'t ſluyten* der *Boe-*
„ *ken* jaarlyks *pertinent* opgenomen wer-
„ den, hoedanige by 't *Comptoir*, ende
„ *Redouten*, nog *reſteren*, en zulks *ſpe-*
„ *cifice inſereeren* met onderſcheid van
„ *goed*, en *beſchadigd*; *noterende* daar by,
„ wat in 't vergange jaar afgeſleten,
„ onbruykbaar, ofte elders verbeſigd
„ geworden is.

„ Alle jaren in 't begin van de maand
„ *December*, of tegens dat de *Secours-*
„ *ſchepen* van *Batavia* hier ſtaan te ver-
„ ſchynen, zal een ider zyne *Ryſt-maa-*
„ *ten*, eerſt de *heele*, en daar na de *min-*
„ *dere*, herwaards overſenden, om na-
„ gezien, en de *Novo* door den *Fiſcaal*
„ geykt ofte nieuwe in plaats geſtierd
„ te werden, *op pene* van 12 *Ryxdaald.*,
„ ende by wien men eenige ongeykte
„ ofte ondeugende Maate, en Gewigt,
„ komt te vinden, zal ſtrafbaar zyn na 't
„ belang der zaak.

„ De *menagie* in te doene onkoſten,
„ &c. 't zy uyt de *kaſſe*, *ſtukken Goede-*
„ *ren*, en *ſpecialyk* (in deze tyd) den
„ *Ryſt*, is meermalen *gerecommandeerd*,
„ en eens te gelyk bevolen, gelyk by
„ dezen wederom geſchiedt, voorna-
„ mentlyk ook omtrent het *Buskruyt*,
„ en andere *Ammunitien*, niet onder-
„ latinge van Eer-ſchoten, op *pene*,
„ daar toe ſtaande.

Geen

„ Geen *Arak* zal van *Compagnies* wegen verkogt werden, dan op ſchriftelyk *Conſent* van den *Gouverneur*, alzo de *Pagters* daar by grootelyks benadeeld zouden werden, en veel min mag zulks geſchieden tegen 1¼ *Ryxd.* de kan, dewyl de *Annys-Arak* met de onkoſten van *Fuſtagien*, *Intereſten*, *&c.* de *E. Compagnie* zelve omtrent zoo veel komt te ſtaan.

„ Alle 3 maanden moet benevens de *Reekening* van *Ongelden*, en *Mondkoſten* ook herwaards overgeſonden werden, *Extract* uyt de *Negotie-boekjens*, zo veel het *Comptoir Amboina* aangaat, om zulks tegen de *Boeken* van dat *Comptoir* te *Confronteeren*.

„ De *Prys-Courant* en *Nagel-Tafel*, *Item* de korte *Inſtructie* op het *ontfangen* en *openen* van *pakken*, *vaten*, *&c.* zullen altoos *correct*, mitsgaders in *debita forma* voor de hand, en *publycq* opgehangen, en achtervolgd moeten werden.

„ Gelyk mede niet mag vergeten werden, de gemelde *Prys-Courant* ofte *Verkoop-Lyſt* voor aan in 't *Journaal*, en 't *Alphabeth* in 't *groot* ofte *Schuldboek*, mitsgaders *Authentique* Copyen van de *Atteſtatien*, raakende eenige beſchadigde, bedorve of te kort komende Goederen, agter aan, ten eynde van 't *Journaal*, in te ſchryven, latende een blad ſchoon papier tuſſchen beyde, op verbeurte van 12 Ryxdaalders. Men zal ook, by het overdragen van de *Parthyen* in 't *Groot boek*, binnen de *regel* zo veel *extenſie* doen, als de plaats toelaat, *item* zullen alle de *ſoorten* van *onkoſten* in een *boek* en niet in *diverſe deelen* werden ingeſchreven, met *diſtinctie* van *maand* tot *maand*, agtervolgens de wyſe, hier aan 't *Hoofd-Comptoir* gebruykelyk, zonder dat elk zyn eygen *mode*, ofte *maniere* van *ſpecificeeren*, en verdelen zal mogen gebruyken, op *pene* van 6 *Ryxd.* te verbeuren voor elke maand, by die na deſen by de *nieuwe boeken* anders bevonden werd te handelen.

„ De *Orgineele Negotie-boekjens*, en *dito* *ſpecificatie* van vrye *rantſoenen*, *ongelden*, *ordinaire* en *extraordinaire*, als 't geen *de fortificatie* raakt, geſlooten onder *ultimo February* ſaarlyks, zullen den 20 *Maart* ten langſten, en *ultimo* *dito* de *Copyen* in *debita forma* moeten effen en klaar ſtaan, *op pæne* van voor ider dag later te verbeuren *drie* Ryxdaalders. Weshalven om daar inne niet verhindert te worden, zal de verſtrekkinge aan de *Guarniſoen-houders* een halve maand vroeger, als *ordinaar*, konnen geſchieden.

„ Ende moet een ider verdagt weſen, dat van alle *Erreuren*, in de *boeken gecommitteerd* werdende, het ſesde *part* tot *boete* aan den uytvinder zal betaald werden.

„ Ook zal na dezen, voor een *permanente Ordre*, de *reſpective Kooplieden* dienen moeten, dat alle jaaren onder *ultimo Auguſtus* in *debita forma* herwaards werden overgeſonden, de *reſtanten* van alle de *Koopmanſchappen*, *Contanten*, *Vivres*, *Amonitien*, *&c.* zo wel *ongetaxeerde*, als *getaxeerde*, op de *Comptoiren*, en *Redouten*, beruſtende, omme met die van dit *Hoofd-Comptoir*, nevens den *principalen Eyſch* de *Hooge Regeeringe* tot *Batavia per* het laatſte Schip te werden toegeſchikt, op verbeurte van twee maanden Gagie by den genen, die zulks komt te verſuymen.

„ De verſtrekkinge op *Soldy*, welke tegenwoordig volgens *Uſantie* geſchiedt om de 3 maanden, als *May*, *Auguſtus*, *November*, en *February*, moet als nog zodanig agtervold werden met *een derde*, in ſtede van ⅓ *contant*; de reſt in *kleeden uyt-koops*, tot der tyd toe, dat *Compagnies Caſſa* wat beter, als nu, van *Geld geprovideerd* werd, welke verſtrekkinge t'elkens zal beſtaan, in 2 *maanden* aan die gene die te goed hebben, en, die te quaad zyn, *een* maand.

„ Weshalven alle jaaren eens, met het *formeren* der *nieuwe boeken* elke *Koopman* ofte *Reſident*, herwaards overſtieren zal, een *rol* van de *Guarniſoen-houders*, onder zyn *Diſtrict* beſcheiden, om door den *Boekhouder* daar op te *noteren*, de *ſaldos* te goed, en te quaad, &c. Waar na de vordre verſtrekkingen dan konnen *geregulceerd* werden, zonder t'elkens of om de 3 maanden een *nieuwe rol* van hier te behoeven, maar ondertuſſchen van verſch volk *gerecruteerd* werdende zullen de *Kooplieden* een *aparte rol* *formeeren*, en overſenden, waar op dan als vooren *Notitie* geſchieden en wyders *geadviſeerd* werden zal, wat inmiddels aan imand der zelver hier aan 't *Caſteel extraordinaris geſubſidieerd* is, om van de naaſtvolgende verſtrekkingen af te korten.

„ De *orgineele Quitantie-rol* van de voorſz. verſtrekkinge, by de *Compe-*

„ *titeuren* ofte genieters, *preſent* twee „ geloofwaardige Getuygen, onderte- „ kend, en niet de *Copye*, moet op zyn „ tyd ons toegeſchikt werden, om hier „ aan 't *Caſteel* bewaard te blyven.

„ Eenig *Compagnies Dienaar* komen- „ de te overlyden, zal daar af by eer- „ ſte *occaſie* kennis herwaards gedaan, „ ende zulks ook agter de *quitantie-rol* „ der verſtrekte *Soldyen* genoteerd wer- „ den, met *ſpecificatie* van den dag, en „ *datum*, zyns overlydens, en of hy „ *Teſtament* gemaakt heeft, of niet, des- „ gelyks moet de Nalatenſchap, *preſent* „ Getuygen, behoorlyk *geinventariſeerd*, „ mitsgaders zodanig beſloten, en ver- „ ſeegeld, ter eerſter *occaſie* werden o- „ vergeſonden aan de *Curateur ad lites*, „ ten ware dezelve van kleyn belang, „ en geen 20 Ryxd. waardig was, wan- „ neer die ten overſtaan van de voorn. „ of andere Getuygen, aan de meeſt- „ biedende mogen werden verkogt, „ mits niemant van de *Guarniſoen-hou- „ ders* toelatende te mynen, dan die zo „ veel op Reekening te goed heeft, „ ofte in *contant* zulks betalen kan. Ook „ mag niet verſuymd werden, 't *Geweer* „ van den overleden, zo het een *Mili- „ tair Perſoon* is, over te ſtieren, zon- „ der 't zelve tegen onbequaam, of „ verroeſt Tuyg te verwiſſelen, gelyk „ dikwils geſchied is.

AMMUNITIE, en SAAKEN van OORLOG, &c.

„ Ende nademaal wy *remarqueeren*, „ dat zoo wel hier, als op ſommige „ andere plaatſen, het ſtil-leggend „ hand-geweer ongeagt, verwaarloost, „ en van de ruſt *geinfecteerd* werd, al- „ hoewel men voor het aanſmeeren „ maandeliks nog *Oli* goed doet, zulks „ de *reparatie* van dien, onze *Wapen- „ winkel* t'elkens wederom te laſte „ komt, zo verſtaan wy dat de *reſpecti- „ ve Opperhoofden* en *Commandanten* „ voortaan beter *reguart* daar op zullen „ houden, op *pæne* van te vervallen in „ de onkoſten van *reparatie* daar aan- „ gedaan, ter *taxatie* van den *Kapitein* „ der *Militie*, en *Baas* van de *Wapen- „ kamer* dezes *Caſteels*.

„ Werdende alhier nu mede *gereno- „ veerd* de *Ordre* by *Misſive* in de maan- „ den *December* 1676, en *Januari* 1677. „ de *kooplieden*, en *ſubalterne Opperhoof- „ den* aangeſz., naamlyk, dat de afge- „ legene *Redouten* altoos ten minſten „ voor 6 *maanden* leeftogt, &c. moe- „ ten verſien blyven, mitsgaders tot „ *defenſie* voor ider ſtuk Geſchut 25 „ ſchooten buskruyt, nevens het rond, „ en lang ſcherp, daar toe gehooren- „ de, als mede voor ider Soldaat 300 „ ſtuks *Muſquets-kogels*, met zo veel „ *ſchoten kruyt*, *lond*, *hand-granaten*, en „ *vuur-potten* na *advenant*, te weten, de „ groote *Redouten* 250 bosjens *lont*, 36 „ *hand-granaten*, met zoo veel *vuur- „ potten*, ende dat alles op *pæne*, zoo „ minder bevonden werd, van te ver- „ beuren voor ider tiende deel, 100 „ Ryxd., boven andere *Correctie* na ge- „ legenheid van tyden, en ſaaken.

„ Het *Buskruyt* dat nu allerwegen op on- „ ze ordre in *kiſten* beſloten is, zal voor- „ taan daar by moeten gehouden wer- „ den, wyl het vaat-werk te ligt ver- „ ſtaaft, en in duygen valt, ondertus- „ ſchen ſtaat een ider te beſorgen, dat „ *dito kiſten* alle maanden eens worden „ gekeerd, vermits anderſints het pul- „ ver te zeer pakt, en klonterd, door „ 't ontſakken van de *Salpeter*.

„ *Driemaal* in 't *Jaar* moet het Ge- „ ſchut alomme werden *afgeblaaſen* en „ *geſuyverd*, namentlyk, op 23 *Febru- „ ary*, zynde geweeſt den dag der *ver- „ overinge* van *Amboina*, in den *Jaare* „ 1605. *Item* den eerſten *werkdag* in de „ maand *Juli*, en *November*, wel ver- „ ſtaande, voor zo veel zulks te vooren „ omtrent de zelve tyd, om byſondere „ reden niet en is geſchied, aangezien „ deze *ſtipulatie* maar dient tot wegne- „ minge van uytvluchten, welke zom- „ mige zouden weten te maaken, by „ het doen van ongeoorloofde *Eer- „ ſchoten*.

„ Alzo eenige *Redouten* het *Drink- „ water* niet digt by de hand, ofte „ onder 't bereyk van hun *kanon* heb- „ ben, waar door 't zelve in quade ty- „ den (voor welke de *Almachtige* ons „ behoeden wil) de *Guarniſoenhouders* „ zoude konnen werden afgeſneden, en „ datmen, mits de veelvuldige *Aard- „ bevingen*, als nog niet geraden heeft „ geoordeeld, *Water-bakken* in, of buy- „ ten aan voorſz. *redouten* te metſelen, „ uyt vreeſe van *ſcheuren*, *&c.* zo moe- „ ten de *Commandanten* beſorgen, dat de „ *Martavaanen*, die daar zyn, altoos „ vol goed water ſtaan, gebruykende „ daar benevens ook zodanig ander „ vaat-werk, als by de *Comptoiren* uyt „ de *ſucceſſive* overkomende *fuſtagien ge- „ prepareerd* en verſchaft kan werden, „ mits 't zelve voor de ſon ende regen „ gedekt houdende.

„ Gebrek van *brand-hout* geeft in on- „ gelegene tyden geen kleyne bekom-

merin-

„ meringe, waaromme, op het min-
„ ſte gerugt van eenige buyten-landſe
„ *invaſien*, of binnen-landſe *beroerte*,
„ een ider zig daar van rykelyk *provi-*
„ *deren* moet.

„ By vorige tyden in den Oorlog,
„ heeft *groot ſuſtens* en gerief gegeven,
„ het *Sagoe-brood*, als geen water om
„ te koken, gelyk den *ryſt*, behoeven-
„ de, welk *brood* dan ook in tyden,
„ wanneer men ſwaarigheid vermoed,
„ *ofte* dat 'er merkelyke ſchaarsheid van
„ *ryſt* by de *Ed. Compagnie* is, ook dient
„ opgedaan, voor den tyd van 6 *maan-*
„ *den* of langer, dog alzo niet bedenk-
„ lyk zy, dat zulken nood op d'een
„ of d'andere *buyten-plaats* zoude voor-
„ vallen, zonder dat de *Gouverneur* daar
„ af bevorens eenige *advertentie* beko-
„ men, en ordre geſteld hadde, *item*
„ dat zyn *E.* den toeſtand van *Compag-*
„ *nies Magaſynen* beſt bekend is, zal in
„ zulk *reguard* des zelfs laſt, en bevel,
„ konnen werden afgewagt, zullende
„ egter niet qualyk maar welgedaan
„ zyn, de *conſideratien*, die iemand op
„ 't een of ander *ſubject* zoude meynen
„ te hebben, aan zyn *E.* over te ſchry-
„ ven.

„ Wy agten de pyne waard, hier
„ ook met een woord te gedenken, de
„ *moorderyen*, by 't afloopen van de *re-*
„ *douten*, en *veſtingen*, tot *Amblau*, *Ma-*
„ *nipa*, *Aſſahoedi*, *Cambello*, *Laäla*,
„ en *Noeſſatelo*, de eerſtgenoemde on-
„ der het *dekken* van *Atap*, en de an-
„ dere by *verraſſinge*, te gaſtnodinge
„ voorgewende ſamen-ſpraak met de
„ *Commandanten*, en diergelyke gevens-
„ de *Actien*, door de *inlanderen* in den
„ *Jare* 1651. met de *revolte* en *rebellie*
„ van den *Ternataanſen Kimelaha Mad-*
„ *jira* aan 158 *Compagnies* dienaaren ge-
„ pleegd, ten eynde de gedagtenis van
„ dit verraad, een ider tot meerder om-
„ zigtigheid mogte ſtrekken, hoewel
„ de *rebellen*, zedert door *Compagnies*
„ Wapenen, onder het onvermoeid en
„ loffelyk beſtier van den hier vooren
„ gemelden Ed. Heer *A. de Vlaming* na
„ verdienſte geſtraft weſende, deze lan-
„ den vervolgens in ruſt, en vrede ge-
„ bragt zyn, waar by dan nog gekomen
„ is de vernederinge van 't geheele *Ma-*
„ *caſſaarſe* Ryk onder de *E. Compagnie*
„ in den jare 1669. door den Ed. Heer
„ *Superintendent en Admiraal*, *Cornelis*
„ *Speelman*, *Victorieuſelyk* te wege ge-
„ bragt, zulks de tyden tegenwoordig,
„ door *Gods* genade in een andere ge-
„ ſtalte zynde, wy nu wel geen zonder-
„ linge reden hebben, om iemand der
„ *land-zaten*, te miſtrouwen, te meer,
„ wyl al zedert voorſz. Oorlog in *uſan-*
„ *tie* gekomen, en *ſucceſſive* een *Wet*
„ geworden is, dat niemand van hun
„ binnen eenige *fortres* ofte *vaſtigheid*
„ gewapend komen mag, egter moet
„ een ider zig wagten, van zorgloos-
„ heid, gedenkende zelfs aan het over-
„ rompelen, en aſlopen der *redout Ooſt-*
„ *burg*, op *Boero*, in den jare 1668. ſlegts
„ door 4 à 5 ongewapende gevange ſla-
„ ven gedaan, terwyl de Soldaten buy-
„ ten de poort der zelver ſtonden te ga-
„ pen, en den *Sergeant* met de Orang-
„ kaja's in de wooningen te raadſlagen
„ zat. Laat ook vry voor een groote
„ misſlag geſchat werden, het agteloos
„ leggen of ſtellen van eenig *Geweer* ter
„ plaatſe, daar een gemeenſame *paſſagie*
„ ofte toegang van ider man, zonder
„ genoegſame Wacht, is, gelyk on-
„ der andere op de *Redouten*, daar *Ne-*
„ *gotie* gedreven, ende *Nagelen* ofte *Ryſt*
„ door de *inlanders* na boven en over
„ de Zaal in de *Pakhuyſen* beneden ge-
„ dragen werd; als daar zyn die van
„ *Haroeko*, *Larike*, en *Hila*, den toe-
„ gang tot dezelve om laag aan 't pleyn
„ hebbende, naaſt den trap, die men
„ op zodanige tyden gewoon is, met
„ het hek daar toe zynde, af te ſluy-
„ ten. De aanſprake, ofte vergaderin-
„ ge, met d' *Orangkayen* zal, gelyk het
„ gebruyk altans is, buyten aan de *Re-*
„ *duyt*, ofte *Fortreſſe*, in de huyſinge,
„ ten zelven eynde opgeſteld, geſchie-
„ den, en midlerwyl de *Soldatesque* bo-
„ ven by hare *Poſt* blyven, om goede
„ wagt te houden, 't welk niet alleen
„ dan, maar ook alle dagen te achter-
„ volgen ſtaat, op dat men in geen qua-
„ de gewoonte vervalle.

„ Het verder *obſerveren* van *Militaire*
„ *Ordre* onder de *Guarniſoenhouders*,
„ willen wy de *Opperhoofden* mede ten
„ hoogſten bevolen laten, want zy daar
„ voor zo wel, als dingen, die de *Ne-*
„ *gotie* aangaan, te verantwoorden heb-
„ ben. Zulks is het dan van hare en der
„ mindere *Officieren*, pligt, dezelve,
„ gelyk boven aangeroerd ſtaat, altoos
„ by de *Redout* of *Fortreſſe* te houden,
„ latende over dag niet meer t'ſeffens
„ uyt, ofte van hare beſcheyden plaats
„ afgaan, dan de *ſesde man*, maar en
„ zal niet ligtelyk *licentie* mogen gege-
„ ven worden, om des nagts te *abſen-*
„ *teren*, als eenelyk de *Getrouwde twee-*
„ *maal ter week* beurtelyk, ende zo ie-
„ mand op eygen *Authoriteyt*, of door
„ *debauche*, quam buyten te blyven, die
„ zal men voor de eerſte-maal ſtraffen
„ volgens de Krygs-ordre van de *hooge*
„ *Regeeringe* tot *Batavia*, in *dato* 28
„ *October*, in't jaar 1668. gelyk ook de

„ *ſlapers* op *ſchildwagt*, als mede de ge-
„ ne die imand van de *inlanders* of an-
„ dere eenige *quade bejegeninge* aan-
„ doet; maar andermaal in dezelve *fau-*
„ *te* van ontydig *uytblyven* en *ſlapen* ver-
„ vallende, *item* eenigen *overlaſt* ofte
„ *geweld* bedryvende, zullen herwaards
„ na 't *Kaſteel* moeten geſonden wer-
„ den, nevens de beſcheiden, daar toe
„ dienende, om door den *Fiſcaal* voor
„ de *Juſtitie gecalangeert* te werden.

„ Eens ter week zal de *Soldateſque*
„ in de handeling van haar eygen *Ge-*
„ *weer* werden *geexerceerd*, en gelet, of
„ een ider 't zyne ſchoon, en vaardig
„ houd, welke oeffeninge geſchieden
„ zal de eene reys ſlegts met afbrandin-
„ ge op de pan, tot verſparinge van 't
„ *buskruit*; en de andermaal, dat is om
„ de 14 dagen, met het loſſen hunner
„ *Muſquetten*, waar aan middelerwyl iets
„ by toeval komende te ontbreken, zal
„ men dezelve by de eerſte *occaſie* her-
„ waards overzenden, om *gerepareerd*
„ te werden, leenende haar voor die
„ tyd andere van 't rak.

„ Op de *kleedinge* der *Guarniſoenhou-*
„ *ders*, tot *conſervatie* van hunne ge-
„ ſontheid, moeten de *Opperhoofden* me-
„ de goeden agt ſlaan, beſorgende, dat
„ zy in 't verſtrekken der gewoonlyke
„ *ſubſidie*, ofte *goede maanden*, daar van
„ na behooren voorſien werden.

„ Tegen het *vloeken* en *ſweeren*, als
„ geen van de minſte oorſaken weſende,
„ om welke *God de Heere* ſwaare plaa-
„ gen over land, en volkeren zend,
„ moeten de *Opperhoofden* en *mindere Of-*
„ *ficieren* getrouwelyk waken, *corrige-*
„ *rende* zodanige *vloekers* na leelykheid
„ der woorden, met *plantinge* van 2, 4,
„ à 6 *Muſquetten* voor gelyk geral ofte
„ meerder dagen, *except* laſteringe van
„ *God* of zyn *Heilig Woord*, welk *cri-*
„ *men de Juſtitie*, volgens den *eerſten*
„ *Articul* der *Krygs-ordre* van haar *Hoog*
„ *Mog.*, toe komt *rigoureuſel.* te ſtraf-
„ fen, ende waaromme zulke affchou-
„ welyke *deliquanten* na 't *Caſteel* moe-
„ ten gezonden werden, nevens de be-
„ wyſen, ter ſake dienende.

„ Niemand is toegelaten, door hem
„ zelven, of anderen, *ſterken drank* in
„ de *fortreſſen* onder 't volk te brengen,
„ 't zy om te *verkoopen*, *ſchenken*, of
„ zelfs *uyt te drinken*, op *pœne* zo 't een
„ *ſoldaat* is, die zulks doet, van *drie*
„ *dagen geplant* te ſtaan, en verbeurte
„ van den *drank*, maar de *Opperhoofden*
„ ofte de *Sergeanten* van de mindere *Re-*
„ *douten* daar inne eenige *morſſerye* met
„ *ſchacheren*, ofte anderſints, *opkoop* der
„ *ſoldaten* hunne *goederen*, *direct*, of *in-*
„ *directelyk* plegende, zullen zonder de
„ minſte verſchooninge werden *gete-*
„ *porteerd*.

„ Desgelyks zullen ook de *Opperhoof-*
„ *den*, en mindere *Officieren*, niet toe-
„ laten, maar na vermogen op alle be-
„ denkelyke wyſe, en maniere, zo wel
„ buyten als binnen de *reſpective fortres-*
„ *ſen*, tegen gaan, het ſchadelyk en on-
„ geoorlofd *ſpeelen*, *tuyſſchen*, ofte *dob-*
„ *belen*, onder de *Guarniſoenhouders*, als
„ een oorſaake zynde van veele droevi-
„ ge onheilen, ſtraffende over zulks die
„ geenen, welke daar op betrapt wer-
„ den, met *planten* op de *ſchildwagt*,
„ *detentie* binnen *de fortres*, of diergely-
„ ke na-dat 'er veel, of weinig, inge-
„ daan is, ende zal het een ider vry ſtaan
„ 't *geld*, daar toe opgeſet, na zig te
„ mogen nemen, mitsgaders boven dien
„ den *winnaar*, op klagte van den *ver-*
„ *lieſer*, het alzo *gewonnen geld* gehou-
„ den weſen te *reſtitueeren*.

„ Op den *ommegang* met de *Inlande-*
„ *ren* heeft meergemelde Heer *De Vla-*
„ *ming Zalgr.* zodanige *ampele Ordre* ge-
„ ſteld, als by dezelve kan werden ge-
„ zien, beſtaande ten *principalen*, in een
„ heuſche ofte onbedriegelyke hande-
„ ling, en vrindelyke bejegeninge om-
„ trent en aan de *Orangkajen*, ook nie-
„ mand van 't *gemeene volk* te *ſlaan*, *ſlo-*
„ *ten*, *ſchelden*, of *ſmadelyk* toe te ſpre-
„ ken, nog gedoogen, dat zulks door
„ de *ſoldaten*, of andere, gedaan werde,
„ *item* dat een ider, 't zy in 't *koopen*
„ van *kleeden*, ofte *Nagel-leveren*, wel
„ en behoorlyk zal werden getracteerd,
„ zonder imand langer, als noodig is,
„ ongeholpen te laten ſtaan wagten, &c.
„ boven 't welke ook van allen tyden
„ verſtaan, en *geordonneerd* geweeſt is,
„ tot meerder ruſte, en genoegen van
„ de zelve, hun niet alleen van alle on-
„ nodige *laſten* en *ſervituiten* vry, en
„ *ongemoleſteerd* te houden, maar ook zo-
„ danigen, die men eenigſints voorby
„ kan, *te excuſeeren*, waar by wy tot
„ nader *elucidatie* van de meninge de-
„ zes nog voegen, dat het niemand van
„ onze *Reſidenten*, op de *Comptoiren*,
„ ofte *Subalterne Commandanten* in de
„ *reſpective Redouten* geoorlofd is, eeni-
„ gen *inlander* tot *particuliere affaires* te
„ gebruiken, dan met hun vrye en on-
„ bedwongen wil, mits betalende egter
„ aan ider man uyt eygen ofte *particu-*
„ *liere* beurſe voor *elken dag ſes ſtuyvers*
„ en *een pond Ryſt*, gelyk d' *E. Comp.*
„ zelfs hare huur-ſlaven komen te kos-
„ ten.

De

„ De *Mooren*, daar dezelve *reſideren*, „ zal men haren genaamden *Gods-dienſt* „ *ongemoleſteerd* laten oeffenen, en *ſpeci-* „ *alyk* dezelve in hunne *vaſt-dagen* zoo „ veel doenlyk, van eenigen arbeid ver- „ ſchoonen, zynde by ons ook in *uſan-* „ *tie gebragt*, dat dezelve met het over „ brengen van *vleeſch* en *ſpek* van de „ *Comptoiren* aan de onderhoorige *Re-* „ *douten*, ofte *beſettingen* (daar het be- „ quaamlyk geſchieden kan) niet ge- „ moeyd, maar vry gehouden, en zulks „ tegen eenigen anderen dienſt van de „ *Chriſtenen* verwiſſeld werde, welke „ gewoonte dan ligtelyk teagtervolgen „ zy; dog hoedanig de voorſz. *Mooren* „ in haren gemelden *Gods-dienſt gelimi-* „ *teerd* zyn, namentlyk van dezelve niet „ te mogen *uytbreiden* onder de *Heide-* „ *nen*, zulks kan gezien werden, by „ het *Manifeſt* van dato 25 *Auguſtus* „ 1676. waar op de *Reſidenten* ſtille- „ kens te letten hebben, dat ook 't zel- „ ve *pointt*, ſomtyds als 't pas geeft, de „ voorſz. *Moorſe Overheid*, onder ge- „ meenſame *Diſcourſen*, wel eens mo- „ gen *erinneren*.

„ Tot verligtinge der voorvallende „ noodige en onmydelyke *Compagnies* „ *dienſten* van de *Inlanderen* heeft men „ voortyds verſtrekt, aan ider man *een* „ *pondt ryſt daags*, en, aan de *fortifika-* „ *tie* arbeydende, *een ſtuiver boven 't* „ *voorſz. pond*, 't welk naderhand door „ haar *Edelheden* de *Hooge Regeering* van „ *India* tot *Batavia verdubbeld* zynde, „ naamlyk 2 *ſtuivers*, en 2 *pond ryſt* voor „ de geen, *die aan extraordinary Wer-* „ *ken* arbeiden, mitsgaders, *half zo veel* „ in de *ordinari dienſten* van *Pangayen*, „ *&c.* is zedert daar by *gecontinueerd*, „ gelyk ook na dezen buyten andere „ *ordre* geſchieden moet, te weten, aan „ het gewoonlyke *quarts-volk*, als zy „ gebruykt werden, en anders niet en- „ keld, en wat daar buyten ofte boven „ dien aan de *fortificatien* te doen valt, „ *dubbeld*, maar aangeſien het ſomtyds „ gebeurd, dat de werken, 't zy die „ beſtaan in 't vergaderen van *kalk*, *ſteen*, „ *timmer-hout*, *atap*, *gabba gabba*, of „ diergelyk onder de *Negeryen reſp.*; en „ die weder aen de *Dati's* der zelve ver- „ deeld werden, zonder dat men *reeke-* „ *ning* houden ofte ſtaat maken kan, „ van de dagen, die elk man gearbeid „ heeft, zo zal in ſtede van de voorſz. „ dag-koſt, aan de Heer *Gouverneur* „ moeten werden overgeſonden, een „ *ſpecificatie* van de *qualiteit*, en *quanti-* „ *teyt* der *materialen*, by elke *Negery* aan „ de *E. Comp.* geleverd, ofte vergaderd, „ ten eynde dat daar op in *rade* gelet, „ en, na gedane overſlag, 't zy *parti-* „ *culier*, ofte in 't *generaal*, tot een „ vrolyken dag, de vergeldinge ofte „ voldoeninge dieswegen *geordonneerd* „ mag werden.

„ In 't affenden van eenig Vaartuyg „ herwaards, ten dienſte van de *E.* „ *Compagnie*, zal 't elken reiſe in of on- „ der de Brief *genoteerd* moeten werden, „ voor hoe veel dagen de Scheppers „ gints *geprovideerd* zyn, om hier on- „ wetende geen *dubbelde* verſtrekkinge „ te doen.

„ Aan d'*Inlanderen*, die genegen zyn „ elders heen te trekken, blyven de „ voorſz. *Kooplieden* en *Subalterne Op-* „ *perhoofden gequalificeerd* een *Pas-cedelt-* „ *jen* te verleenen, mits genietende voor „ ider niet meer dan *twee*, ofte ten uy- „ terſten *zes ſtuyvers*; dog zullen *de li-* „ *miten* dies zelven niet wyders gaan, „ als van *Hitoe*, *Larike*, *Oma*, *Honi-* „ *moa*, en *Noeſſalaoet*, de een op de an- „ der en geſamentlyk na *Cerams Zuyd-* „ *zyde* te weten in 't *Ooſten* tot *Elinama* „ ofte *Werinama*, en in 't *Weſten*, *As-* „ *ſahoedi*, except, dat het de *Opper-* „ *hoofden* van *Hila*, en *Honimoa*, voor „ als nog geoorlofd blyft, dito *Pasjens* „ uyt te ſtrekken, tot *Hatoewè* en *Wa-* „ *roe* op de *Noord-kuſt*, zoo lang die „ door eenige roverye der *Papoewa's* „ ofte moorderyen van de *Alfoereeſen* „ niet te zeer ontveiligd werd, houden- „ de wy alle verdere vaarten buyten „ voorn. *limiten*, ende *frequentatie* van „ de *Eylanden*, *Boero*, *Amblauw*, *Ma-* „ *nipa*, *Kelang*, en *Bonoa*, om reden „ aan ons *gereſerveerd*, maar zullen de „ *Reſidenten*, en *Commandanten* in de „ *Redouten Ooſtburg*, en *Wantrouw*, ver- „ mogen de *reſpective* onderhoorige vol- „ keren aldaar op hun verſoek te *licen-* „ *tieeren*, van de een na de andere *Ey-* „ *landen* te varen, als *Boero*, *Amblauw*, „ *Manipa*, *Kelang*, *Bonoa*, *item* na *Piroe*, „ *Tanoeno*, *Loehoe*, ende de *Uliaſſers*, als „ ook tot opkoop van levens-middelen „ na *Hatoewe*, onder *conditie*, als voo- „ ren gezegd is, mits niet langer als 6 „ weeken, of ten hoogſten 2 maanden „ uytblyvende, ten ware het weder „ zulks kennelyk quam te beletten.

„ Dat niemand, in dienſt van de *E.* „ *Compagnie* zig begeven hebbende, ee- „ nigen *particulieren handel*, 't zy door „ hem zelven, of andere vermag te dry- „ ven, op *pœne* van *deportement*, en „ verdere ſtraffe, is een ider genoeg be- „ kend, maar gelyk deze overtredinge „ verſcheide *graaden* kan toegeſchreven „ werden, ten aanſien van hare *hoeda-* „ *nigheid* en *veelheid*, ofte *waarde*, alzo

„ agten wy ook ſwaarder *correctie* te „ *meriteren*, de gene, die, zelfs *Admi-* „ *ſtratie* van de *E. Compagnie* hebbende, „ gelyk de *Kooplieden*, *Winkeliers*, en „ *Kaſſiers*, *&c.* eenige voorſz. *Commer-* „ *cie* daar benevens komen te plegen: „ want de zodanige als *peſten* in *des* „ *Compagnies* ſtaat te houden zyn, en „ verſtaan wy onder deze laatſtge- „ noemde zoorte meede geheelyk te be- „ hooren, gelyk wy dan ook in dier- „ voegen ſtrafwaardig ſtellen, alle *die-* „ *naars*, ofte *Suppooſten*, van de *E.* „ *Compagnie*, 't zy van of aan de *Nego-* „ *tie*, *Militie*, ofte eenige andere *Ordre* „ *dependerende*, welke hare onbeſchaam- „ de *baatſugt* omtrent den *Inlander* tot „ woekery laten uytſpatten. *Item* ook „ die eenige ongeoorlofde handelinge „ met dezelve dryven in 't *ſieren* van „ *gelden*, en *kleeden*, of andere goede- „ ren, en waren op de aanvolgende *ge-* „ *gewaſſen*, *&c.* als *conſequentelyk* hun „ moetende ſtrekken, tot een uytſien „ na quade middelen, tot groote *preju-* „ *ditie* van de *E. Comp.*, waar voor dan „ een ider, die het aangaat, en buyten „ verderf ofte ſchade blyven wil, zig „ te wagten heeft.

„ Aan de *Reſidenten* op de *Buyten-* „ *Comptoiren reſpectivelyk*, als ook de „ *Commandant* in de *Redout Wantrouw* „ tot *Manipa*, is toegeſtaan *civile* ende „ *kleine queſtien* ofte *geſchillen*, onder de „ *inlanderen* vallende, 't zy nopende *li-* „ *mietſcheidinge* hunner *doeſons*, ofte *lan-* „ *deryen*, *'t ontvellen* van des eens of des „ anders *Sagoe*, en 't *klimmen* van *vrugt-* „ *bomen* (uyt *diſpuyt* der voorſz. *limiet-* „ *ſcheidinge* veeltyds ontſtaande) *item* o- „ ver *ſcheld-woorden*, *agterſtallige ſchul-* „ *den*, wegens *Toteria* (als 'er ſchrifte- „ lyke blyk van is; en anders niet) of „ iets diergelyks, met de *Hoofd-Orang-* „ *kajen*, in wiens gebied of *Diſtrict* zulks „ voorvalt, nevens 2 à 3 andere, de „ naaſt daar aan *geſitueerde*, niet *ſuſpect* „ in de ſaake zynde van eenſydigheid, „ by *forma* van *arbitrage* af te handelen, „ en te beſlegten; ende dit tot vermy- „ dinge van meerder onkoſten met o- „ vervaren herwaards, als tydverſuym „ by *partyen* te maken, behoudens nog- „ tans, dat den genen, welken door 't „ gewysde voorſz. zig beſwaard vind, „ op *verkregen* verlof van de *Hr. Gouver-* „ *neur* buyten eenig *namptiſſement*, ofte „ anders de *ſomme* van 12 Ryxd. aan 't „ *Landgerigte* alhier, zal mogen *appel-* „ *leren*, zynde wyders deſe onze mei- „ ninge geenzins, dat iemand van de „ *ſubalterne Opperhoofden* voorſz. hun „ zullen mogen aantrekken, dingen, „ die eenigermaten *crimineel* en *ſwaar* „ zyn, ofte meer dan 50 Ryxd. in „ waardy zouden bedragen, maar dat „ ze dezelve herwaards zullen hebben te „ renvojeren, om hier *geexamineerd* en na „ ſtyl van *rechten gedecideerd* te werden, „ dog zullen de *Reſidenten* hebben te „ beſorgen, dat de ſaaken behelſende *de-* „ *licten*, waar af de *calange* den *fiſcus* „ toekomt, t'elkens zoo veel beſchei- „ den en blyken werden vervaardigd, „ en nevens de Misdadigers overgeſon- „ den, als na gelegentheid des tyds te „ bekomen zullen weſen.

„ 't Geen dan invoegen, als boven ge- „ ſegt is, op de *reſpektive reſidentie* „ *plaatſen* te beſlegten, komt voor te „ vallen; zal in een *apart rol-boek*, na „ de gewoonlyke *forme*, die men voor „ 't *Gerichte* alhier aan 't *Caſteel* houd, „ werden *genoteerd*, met zoo veel *ex-* „ *tenſie*, als tot klaarheid van 't gewys- „ de nootwendig dienen moet, en by- „ voeginge van de *naamen* der *perſoonen*, „ die als *Rechters* geſeten hebben, welk „ *boek*, ofte boekjen, *een ider de ſyne*, „ zal bewaren, mitsgaders by vertrek „ ofte verplaatſinge, aan den *ſucceſſeur* „ hebben over te leveren, doende daar „ van *Notitie* op het *tranſport*.

„ Imand in eenige *Civile boete* we- „ gens *ſcheld-woorden*, of iets dierge- „ gelyks, werdende *gecondemneerd*, zal „ den *Koopman*, *Reſident*, ofte *Comman-* „ *dant reſpective*, dezelve ontfangen, en „ zulks op ſtonds ter zyden van 't *Ap-* „ *poinctement* ofte *gewysde* in 't *boek* aan- „ teykenen, omme jaarliks, indien 't „ nodig is door den *Gouverneur* verdeeld „ te werden, zo als zyn *E.* zal vinden „ te behooren, 't zy aan de *Hoofd-O-* „ *rangkajen* geſamentlyk, tot een *firi* „ *Pinang*, 't zy tot gemenen dienſt „ hunner *Negeryen*, ofte wel der Cor- „ corre, &c.

„ Maar zo iemand eenige *boeten* ont- „ fangen hebbende, beſtond dezelve te „ verduyſteren, zal tot ſtraffe even ge- „ lyke *ſomma viermalen* moeten uytkee- „ ren, en voldoen boven andere *cor-* „ *rectie* na gelegentheid van ſaaken.

GODSDIENST.

„ Op alle *Comptoiren*, *Reduiten*, of- „ te *plaatſen*, daar *Poſt* gehouden werd, „ en geen *Predikant*, ofte *Siekentrooſter*, „ is, zullen door imand van de bequaam- „ ſte en beſcheidenſte *Officieren*, *Chir-* „ *urgyn*, of *Soldaat*, alle ogtent en a- „ vond, de *ordinari Gebeden* voor 't volk „ opentlyk gedaan, *item* de *Sonnen-* en

ande-

„ andere onze *Chriſtelyke Hoogdagen*,
„ ſtigtelyk gevierd werden, onder 't le-
„ zen van een *Predicatie* uyt *Bullingeri*,
„ ofte een ander *Gereformeerd huys-poſtil*,
„ beginnende, en eyndigende die *han-*
„ *delingen* met *Gebeden*, *Dankſeggingen*,
„ *Pſalmen*, ofte *Lofzangen*, volgens ge-
„ woonte onzer *Kerken*; alwaar zig dan
„ het *Opperhoofd* altoos *preſent* moet la-
„ ten vinden, niet alleen, om hem zel-
„ ven, maar ook anderen te ſtigten, en
„ zyn onderhoorige met een goed *exem-*
„ *pel* voor te gaan, 't welk hem tot
„ meerder eere, en ontſag, dienen zal.

„ Maar op plaatſen, alwaar *permanen-*
„ *te Predikanten* of *Krank-beſoekers* re-
„ ſideren, zal men dezelve omtrent de
„ oeffeninge van den *openlyken Godsdienſt*
„ laten begaan, *aſſiſterende* haar *E.* daar-
„ inne na vermogen, zo met behoor-
„ lyk *reſpect* hun te geven, als van an-
„ dere te doen hebben, onder handha-
„ vinge van den zelven *publycquen dienſt*,
„ ten eynde die niet eenigſins in verag-
„ tinge kome.

„ Ende zullen de *Opperhoofden Ordre*
„ ſchikken, dat haar *Eerw.* tot het doen
„ der gewoonelyke *viſiten* over *Zee*, al-
„ toos van bequaam *Vaartuyg* voorſien
„ mogen weſen, en, varende na plaat-
„ ſen, die niet al te veilig geſchat wer-
„ den, zal men hun *een* à *twee muſque-*
„ *tiers* tot lyfs-verſekeringe byvoegen,
„ op dat zy alzoo des te geruſter hare
„ dienſten mogen uytvoeren.

„ Maar't en is al van ouds niet in ge-
„ bruyk geweeſt dat de *E. Predikanten*
„ elders heen varen, dan na gedane
„ *Communicatie* van haar *E.* voorgeno-
„ men vertrek aan het *Opperhoofd*, daar
„ zy onder beſcheiden zyn, aan den
„ welken zy op hunne wederkomſt
„ ook bekend moeten maken, wat ha-
„ peringe elders in de *ſchoolen*, ofte *ver-*
„ *ſlappinge* in de *frequentatie* van den *o-*
„ *penbaren Godsdienſt* bevonden hebben,
„ omme na vermogen zulks te helpen
„ *redreſſeeren*, ofte onze *ordre* daar op
„ te verſoecken.

„ De *Predikanten* hebben het opſigt
„ over de *ſchoolen* alomme onder hun
„ *kerkelyke diſtrict*, dog met inſluytin-
„ ge van de *Politique Opperhoofden* wel-
„ ke nevens haar *Eerw.* ſteeds *gequalifi-*
„ *ceerd* geweeſt zyn, zo wy hun als nog
„ *qualificeeren*, by dezen tot *Curatores* o-
„ ver dezelve *ſchoolen*, die zy derhalven
„ dikmaals, zelfs in *perſoon*, en onder
„ anderen ſomwylen ook eens op't on-
„ verzienſte, *item* nu en dan met den
„ *Predikant* te ſamen, moeten *viſiteren*,
„ onderſoekende, wat de kinderen t'el-
„ kens reiſe gevordert hebben, en *ſuc-*
„ *ceſſive* toenemen, ook in cas nodelo-
„ ze, ofte onwettige *abſenten* van eeni-
„ gen der zelve, de Ouders, als mede
„ de *Orangkajen*, over den traagen
„ *Kerk-gang* hunner onderdaanen aan-
„ ſpreken, *beſtraffen*, en *vermanen*, na-
„ dat de ſloffigheid *meriteerd*, 't zy veel,
„ of weinig, ende zoo elders eenige
„ luye of traage *Schoolmeeſters* gevonden
„ worden, die zullen zy na een of twe-
„ maal beſtraffens in geval hun niet ko-
„ men te beteren, uitwerpen, mits-
„ gaders andere bequame en vlytige Ge-
„ ſellen daar ſtellen, mits doende daar
„ af *rapport* aan ons.

„ De *militaire Commandanten* over de
„ mindere *Redouten*, *Veſtingen* of *Pos-*
„ *ten*, daar *ſchoolen* omtrent zyn, zul-
„ len die insgelyks dikwils gaan beſig-
„ tigen en letten, of de *Meeſter* op de
„ behoorlyke uur ter *ſchool* is, mitsga-
„ ders by opleſinge van de *Rol*, onder-
„ vinden hoedanige kinderen *abſent* zyn,
„ ende zulks *notceren*, om 't zelve wy-
„ ders de *Kooplieden*, onder welke zy
„ beſcheiden zyn, als mede de *E. Pre-*
„ *dikanten* daar ter *viſite* verſchynende,
„ trouwelyk bekend te maken, zonder
„ inmiddels eenige *authoriteyt* over de
„ *Meeſters* te gebruyken, dan wanneer
„ het de nood vereyſcht.

„ De *Comptoiren* of *Redouten*, waar
„ *Chriſten*, *Kerken*, en *ſcholen preſent*,
„ of aanhoorig, zyn, als *Honimoa*, *Ha-*
„ *roeko*, en *Manipa*, daar verſtaat men
„ ook, dat de *Opperhoofden* der ſchoo-
„ len altoos blyven *Commiſſariſſen* over
„ *Huwelyks Saaken*, binnen hun *Diſtrict*
„ onder de *inlanderen* vallende, nevens
„ *twee* uyt de bequaamſte *Chriſten-hoofd-*
„ *Orangkajen*, by ons te kieſen, die *Le-*
„ *dematen*, en, zoo 't geſchieden kan,
„ te gelyk *Ouderlingen* zyn, welke ge-
„ melte *Commiſſariſſen* dan haar te *regu-*
„ *leren* hebben, na de *ordre*, *geextra-*
„ *heerd* uyt die voor dat *Collegie* hier aan
„ 't *Caſteel*, van dato 23 *Januari* 1657.
„ by den Ed. Heer *Jacob Huſtaard* Za-
„ liger beraamd, en hier nevens ge-
„ voegd is.

„ De *generale Beſchryvinge* van *Zielen*
„ *&c.* volgens de *Ordre* ofte *Inſtructie*,
„ daar op beraamd, in *uſantie* gebragt,
„ zal jaarlyks zodanig op het *accuraat-*
„ *ſte* moeten werden agtervolgd, zon-
„ der daar toe af te wagten eenige na-
„ der laſt van den *Gouverneur*, *except* dat
„ tot verligtinge voor den *Inlander*, de
„ *Nagelboomen* niet *Jaarlyks*, maar om het
„ *derde* eens zullen werden opgenomen,

en

„ en *genoteerd*, beginnende met den jare
„ 1680. en vervolgens 83, *&c.* tot zo lang
„ dat anders komt *geordonneerd* te wor-
„ den, desgelyks zal opgemelte *Beſchry-*
„ *vinge* na dezen niet meer in de maand
„ van *July*, maar in *Maart* of *April*,
„ geſchieden, om dat als dan het we-
„ der mits de ſtille tyd veel meer be-
„ quaamheid daar toe verſchaft.

„ Gemerkt ſommige onder de *Inland-*
„ *ſe Hoofden* omtrent het gade ſlaan van
„ hare *reſpective Corcorren* al vry ſlof, en
„ agteloos bevonden zyn, zullen de *Re-*
„ *ſidenten*, en *Sergeanten* het oog daar
„ over ſomtyds eens laten gaan, toe-
„ ſiende, en belaſtende, dat ze deſel-
„ ve droog en onder 't dak, ook by
„ tyds, wanneer men gewoon is uyt
„ te varen, tegen alle gebrekkelykhe-
„ den voorſien, en *repareren*.

„ Eyndelyk ſtaat ook te beſorgen,
„ dat de land-wegen ofte binne-paden,
„ van de eene *Negery* tot de andere
„ ſtrekkende, door de *inlanderen* alle
„ 6 maanden van de opwaſſende ruigte
„ geſuiverd, en ſchoon gehouden wer-
„ den, volgens gebruyk van ouds, als
„ waar aan voor 't gemeene beſt zon-
„ derling gelegen is.

„ De *Kooplieden*, ofte *Reſidenten*, ko-
„ mende te vertrekken, of verplaatſt te
„ werden, zullen deze en andere *ordres*
„ nevens onze *ſucceſſive brieven* aan hun
„ geſchreven in een *boek* te ſamen ge-
„ naeyd, zoo wel als de *boeken* by het
„ *Comptoir*, of de *Redout*, beruſtende,
„ aan hunne *vervangers* in *debita forma*
„ hebben over te leveren, en zulks op
„ het *Tranſport* ſpecificeren, op ver-
„ beurte van *drie maanden Gagie*, by
„ verſuym van dien, zullen ook hare *re-*
„ *ſcriptien* en *advyſen* doen op klein *for-*
„ *maat papier*, om hier ter *Secretarye*
„ geen ongevoeglykheid te geven aan 't
„ inbinden der zelve.

Onderſtond,

Amboina aan 't Caſteel
Victoria, dezen 25.
Januari, 1678.

Was Getekend,

ANTHONIO HURDT.

Aan deze Opperhoofden van Hitoe, Honimoa, Oma, en Larike wierd daarenboven nog in 't jaar 1669. 10 Januari, ook van Batavia, en in 't jaar 1670. uyt 't Vaderland, belaſt, alle de Nooten-boomen aldaar uyt te roejen.

Ook vonden haar Edelheden goed hen in 't jaar 1672. 23 Februari aan te ſchryven, dat zy beletten moeſten, dat niemand te veel vermogen kreeg.

In 't jaar 1676. 28 December belasten zy de Koebeeſten op de Buyten-plaatſen, tot nut der Opperhoofden en van 't Guarniſoen, in agt te nemen; dog het is zo verre van daar, dat daar van iet voor den Sergeant, of Soldaaten zou overſchieten, dat zy de gekaarnde melk zelf nog wel laaten verkoopen, vooral die wat inhalende zyn.

Ook belaſten zy hen toen, Kaartjes van onbekende Diſtricten te maken; en herhaalden in 't jaar 1688. 2 Maart, en 1692. 24 Februari, hare vorige laſt van geen geld op de Nagel-moeſſons te mogen uytſetten.

In 't jaar 1690. den 15 Februari, belaſten zy de Reduyten met pannen te dekken; en ordonneerden 't jaar daar aan den 6 Maart die van Honimoa, hun nieuwe Veſting (na dat zy van 't jaar 1676. den 18 Januari al bevolen hadden, die op Saparoewa te begrypen, en den 28 December 'er bygevoegt, die wat langſaam te laten voortgaan) nu eindelyk eens te beginnen. Verdre Ordres voor hen daar by-gevoegd.

In 't jaar 1695. den 23 Februari ſtonden zy aan proviſioneele Opperhoofden toe, de Emolumenten, tot die bedieninge ſtaande; dog ordonneerden hen allen den 1 Maart 1696. de Overwigten te betaalen.

In 't jaar 1700. den 9 Februari ſtonden zy aan 't Hoofd van Larike toe Paſcedels na Hatoewe te mogen geven, alzo het te moejelyk viel daarom de Inlanders aan 't Kaſteel te doen komen.

En op dat de Buyten-Opperhoofden nette kennis van alle de bevelen harer Hoog-Edelheden hebben mogten, zo behaagde het dezelve in 't jaar 1703. den 15. Januari te belaſten, dat de Landvoogd haar kennis, en viſie van alle Brieven voortaan zoude hebben te geven, op dat de zelven zig niet zouden konnen verſchoonen, van die niet gezien nog geweten te hebben.

Van den FISCAAL.

Na de Opperhoofden van Hitoe volgd de Fiſcaal, die zo veel als Hoofd-Officier, een Koopman in qualiteyt, en die eygentlyk geſteld is, om allen particulieren handel, ongeregelde dienſten, en bedryven van dien aard, in een yder, zonder aanſien van Perſoonen, te beletten, hen daar over in de daar toe geſtelde boetens te beſlaan, of hen anders voor den Van den Fiſcaal en zyn Ampt.

den Rechter te dagvaarden, en daar over Civiel, of Criminecl, na dat de ſaak is, aan te ſpreeken, wagtende daar over 't vonnis van den Rechter.

Gelyk hy nu geſteld is om allerley mors-handel te beletten, dewyl voornamelyk, om die met Nagelen, alzo dit Compagnies hart-ader is, te ſtremmen, en de ſchuldigen daar over voor Recht te roepen.

Alle die beveelen, aan den Fiſcaal in dezen opſigte gegeven, zyn in haar zelven wel goed; maar ider een zal zeer licht, met het geen wy te vooren al gezegt hebben, willen gelooven, dat zulk een Fiſcaal het in zyn gedagten niet zou durven neemen, om den Landvoogd, al zag hy hem nog zoo dikwils verbooden handel dryven, of nog zo zeer tegen de Placcaten en Orders harer Edelheden ſondigen, daar over maar eens aan te ſpreken, veel min om hem daar over in Rechten te betrekken, aangeſien al zyn welvaaren van hem alleen afhangt, behalven dat hy ook geen ſaak, dan als het den Lanvoogd behaagd, zal durven aanleggen, of beſtieren, indien hy voor zig zelven een goeden uytſlag daar van zien wil; weshalven ik oordeel, dat vooral de Fiſcaal in zulk een Landvoogdy een man behoord te zyn, die in 't allerminſte met den Landvoogd niet te doen, nog hem ergens in te vrezen had, verre van daar, dat hy zo zeer, als deze, van hem afhangen, of zyn wel-of qualyk-vaaren aan zyne gunſt, of ongunſt geheel gebonden zou zyn.

Het is waar, dat de Heeren in het Vaderland al zedert 't jaar 1710. independente Fiſcaals, dat is, die van geenen Landvoogd, of zynen Raad athangen zouden, uytgezonden hebben, maar van wat uytwerking dit geweeſt is zullen wy in de independente Fiſcaalen, van *Kervel* onder Malacca, en Weyer, op de kuſt Cormandel zien.

Dog om nog beter kennis van 't Ampt van den Fiſcaal te bekomen, heeft men alleen deze volgende Inſtructie, in 't jaar 1678. voor den proviſioneelen Fiſcaal, *van Houten* gemaakt, maar na te lopen.

Inſtructie voor *S. Rogier van den Houten*, Proviſioneel *Fiſcaal in* AMBOINA.

Inſtructie voor den Fiſcaal van den Houten.

„ HEt plagt in vorige tyden onder „ vele loffelyke Regeringen des „ werelds een gebruyk te zyn, dat het „ ider een vry ſtond zynen medeburger „ voor 't Geregte wegens ende over ee-

„ nige gepleegde misdaden te beſchul-
„ digen, ende aan te klaagen, 't welk
„ nogtans een Sake was, veele party-
„ ſchappen, boosheden, ende wraak-
„ gierigheden onderhavig, zulks ons
„ geloove is, om die quade *Conſequentien*
„ voor te komen, onder manierlyker
„ volkeren naderhand de Ampten van
„ *Schouten*, *Baljuwen*, ende *Fiſcalen*, op
„ de baan gebragt te zyn, de welke
„ geene Regtsvorderinge hebben te
„ doen, dan uyt kragte van haare Be-
„ dieninge, ende voor alderhande we-
„ derwraak door de magt van de *Hooge*
„ *Overheden* werden beſchermd; waar
„ uyt dan de *hooge waardigheid* van zo-
„ danigen *Bedieninge* werd begrepen,
„ ende met eenen van hoe onverleidbare
„ *Conſcientie* zodanige *publycque Offici-*
„ *ren* van 't *Geregte* behooren te zyn,
„ want dewyle het eenigſte *heilig oog-*
„ *merk* voor alle *Vierſchaaren des Geregts*
„ behoord te zyn, dat de vrome Luy-
„ den geruſt, onbeſchadigd, ende on-
„ verhinderd mogen leven, ende hare
„ middelen genieten, daar en tegen dat
„ de Quaad-doenders na den eyſch ge-
„ ſtraft, ende ingeteugeld werden, zo
„ blykt het wel duydelyk, dat een *Eys-*
„ *ſcher* voor 't *Geregt* uyt kragt van zyn
„ *ampt* (hoedanig nu uwe Bedieninge
„ wezen zal) door moedwillige ver-
„ ſuymenis, oogluyking, ende inzon-
„ derheid *corruptien* zig te buyten gaan-
„ de, regelregt tegen 't welvaren van
„ 't *Gemeene-beſt*, twaarlyk ſondigd; 't
„ gaat vaſt, dat door verſuym, ende
„ oogluyking, de boosdoenders vryge-
„ ſtelt werden, hoe veel min zyn dan
„ de *Corruptien excuſabel*; want een van
„ beide is waaragtig, of de *Delinquant*
„ word door den *gecorrumpeerden Fiſcaal*
„ na verdienſte van zyne misdaad te
„ veel gelds afgenomen, of te weinig:
„ Indien minder als de ſtraffe voor den
„ *Raad* zoude importeren, zo blyft de
„ ſchuld op de *Fiſcaal*, dat de misda-
„ den niet na behooren geſtraft werden,
„ indien meerder, als de ſtraffe voor den
„ *Raad* zoude *importeren*, zo maakt de
„ *Fiſcaal* zig zelven tot een *dief*, ont-
„ ſtelende de luyden zo veel, als zy na
„ geregtigheid niet behoefden uyt te
„ geven; ende in beide deze gelegent-
„ heden maakt hy, die voor *God*, ende
„ zyne *overigheid* gezworen heeft een
„ voorſtander van geregtigheid te zullen
„ zyn, zich een *voorſtander* van *ongeregtig-*
„ *heid*. Zeker hy bedriegd zig groote-
„ lyks, die deze zake licht ſtelt, ende
„ daaromme hebben wy niet willen laten
„ toteen inleidinge deſes *UE.* zulk een
„ nodige leſſe voor te ſchryven, op dat
„ *UE.* deze gewigtige Bedieninge niet
„ alleen met voordeel, maar met een

„ goede *Conſcientie* mogt bekleden tot „ voorſtand der *Geregtigheid*, ende tot „ *ruſte* dezer *Gemeente*.

„ 't Is waar, dat om de hatelykheid van „ vangen, en ſpannen, aan 't *Fiſcaals* „ *Ampt* vaſt zynde, eenige voordeelen „ gegund werden, die zonder ſwarigheid zult mogen genieten, ende wy „ *UE.* ook niet denken te onthouden, „ als daar zyn *gelicentieerde*, ende *gecondemneerde Boeten*, ende *Breuken*. „ *Gelicentieerde boeten* noemen wy, die „ over geringe misſlagen werden betaald, zonder dat de ſake behoeft „ voor Regt getrokken te werden, „ maar op dat hierinne geen *exces* begaan „ werde, hebben wy jongſt in *rade* „ verſtaan, dat zonder daar van kennis „ of reekeninge te doen, gene hoogere „ boeten tot uwen eenigen profyte zult „ mogen ontfangen, als ter *ſomma* van „ 6 Ryxd.

„ Maar van alle breuken die hooger loopen, zult, alwaar 't ſchoon „ daar van geen dagementen voor den „ Rade geſchieden, reekeninge moeten doen, om *gediſtrebueerd* te werden (*a uſo*). *Gecondemneerde boeten* noemen wy in Rade over misſlagen daar „ juyſt geene *Placcaten* van zyn, of al „ *Placcaten* van zynde, op UE. gedanen „ eyſch de *Delinquanten* werden *geinjungeerd*, ende van deze zal *UE.* moeten „ beſorgen, dat de *diſtributie*, gelyk hier „ boven geſegt is, behoorlyk geſchiede.

„ Insgelyks zult zorge dragen, dat „ de *Condemnatien*, voorgevallen op ende jegens eenige *Compagnies Dienaren*, „ altyd door den *Guarniſoen-boekhouder* „ behoorlyk worden ingeſchreven, met „ bygevoegde *Appointement*, ofte *Sententie*, tot haren laſte, die gemeenelyk agter in 't *Groot Boek* werden *gecopieerd*.

„ Alle *Compoſitien*, of *afmakinge* buyten 't *Geregt*, blyven, op *pene van* „ *deportement*, verboden; maar, den „ *Raad* zulks toeſtaande, zult wel vermogen met eenige *Deliquanten* te *accorderen*, behoudende de *boeten* alleen, „ of daar van *diſtributie* doende (*a uſo*) „ na dat den *Raad* zal hebben goedgevonden.

„ De *Jurisdictie* van den *Fiſcaal*, om „ *Regts-vordering* te doen, ſtrekt hierover ganſch *Amboina*, zo wel *Chriſtenen* als *Mooren*, ende zal *UE.* mogen „ *Eyſch* doen voor den Landraad van „ *Leytimor*, ende de *Kamer* van *Juſtitie*, „ welke laatſte niet alleen *Compagnies* „ *Dienaars concerneerd*; maar ook *de* „ *Burgers*, als een gemengd *Collegie* „ van *Juſticieren* en *Schepenen* zynde.

„ Voor den *Land-raad* zal *Eyſch en* „ *Concluſie* gedaan moeten werden, 't „ zy by monde, 't zy by geſchrifte, in „ de *Maleytſe Taale*; maar dewyle *UE.* „ als nog daar inne niet is *geverſeerd*, „ zyn wy te vreden, dat voor eerſt een „ *Secretaris* u daar in behulpig zal wezen.

„ Wy hebben, om *Pregnante* redenen, goedgekeurd, dat niemant de „ *Orangkajen*, *Land-raden*, *civielyk* om „ eenige *queſtien* voor Regt zal mogen „ vorderen, zonder ons *conſent*, 't welk „ dan ook voor den *Fiſtaal* gezeid zal „ blyven, indien hy op eenige der *Orangkajen* iets mogt hebben te *pretendeeren*; ook dezelve over begane *fauten* „ zoude willen aanklagen.

„ Ende is generalyk het *ampt* van „ den *Fiſcaal*, te beſorgen, dat alle misdadigers, ontrouwe *Compagnies Dienaars*, ende *Contraventeurs* van 's *Heeren Placcaten*, ook alle wederſtrevers, „ van de *Hooge Overigheid*, voor hare „ *Competente* Regters aangeklaagd, ende ter ſtraffe gevorderd werden.

„ Om 't welke na Geregtigheid uyt „ te voeren, verſtaan moet werden, „ dat alle *Actien* van den *Fiſcaal criminelyk* ingeſteld werden, maar dat 'er „ *diſtinctie* is tuſſchen *crimineel-capitaal*, „ ende *crimineel-civiel*. 't eerſte is te verſtaan van grove delicten, die met lyf- „ en goed ſtrafbaar zyn; 't andere van „ mindere misdaden, die met geld-boeten, ofte andere lichamelyke *penaliteiten*, werden *gecorrigeerd*.

„ In 't *procederen* op ende jegens de „ eerſte ſoorte, geſchied terſtond *incarceratie*, te weten, als (gelyk „ de *Regts-geleerden* zeggen) het *factum* „ *Conſtat*, dat is, als 'er blyk is, de „ ſaak begaan te ſyn; by *exempel*, niemand is aanſprekelyk over diefte, daar „ niet geſtolen is, niemand kan over „ moord aangeklaagd werden, daar niemand vermoord is.

„ Maar al zyn ſchoon de *Delicten* niet „ *Capitaal*, zoo word egter, ten opſigte van de bevorderinge van 's *Compagnies* dienſt hier te lande, *incarceratie*. of gevangenis, aangeleid tegens „ *perſonen* die haren dienſt verzuimen, „ pypeſteldery aanrigten, zig tegen hare *Officieren* opſtellen, *ſoldaten*, die „ hare

„ hare wagten qualyk beſorgen, *ma-*
„ *trooſen*, die haare ſchepen laten ont-
„ varen, of tegens verbod 's nagts aan
„ land rinkelroyen, ende diergelyke,
„ welke voorvallen zoo gemeen zyn,
„ dat het onnodig is daar van in dezen
„ verdere *Specificatie* te maken.

„ In *Capitale-Crimineele* zaaken werd
„ ook anders *geprocedeerd*, als in ſaaken,
„ die *Civiel-Crimineel* zyn: want als dan
„ is den *Fiſcaal*, *Eyſcher*, gehouden
„ zynen *Eyſch ſchriftelyk* over te leveren,
„ ook de *Atteſtatien*, tegens de misda-
„ digen ingebragt, moeten na twee
„ *recollementen* in *preſentie* van den *De-*
„ *linquant* beëdigt zyn, de *Confeſſie*
„ moet ook geſchieden tweemaal voor
„ *Gecommitteerden*, en ten derdemaale
„ voor den gantſchen *Raad*.

„ Maar, de *Confeſſie* niet klaar genoeg
„ zynde, zal de *Fiſcaal* een *interrogato-*
„ *rium concipieren*, ende verſoeken, dat
„ den *delinquant* daar op ampelyk *geex-*
„ *amineerd* mag werden.

„ Ook dewyle niet gebruykelyk is,
„ iemand in *Capitale Delicten* te verwy-
„ ſen, voor dat hy daar van zelver be-
„ kenteniſſe kome te doen, zo zal by hal-
„ ſterkheid den *Fiſcaal* ſchriftelyken
„ *Eyſch* doen *ad Torturam*, of tot *py-*
„ *ninge*.

„ Edog dewyle dit een Saak is van
„ groot belang, moet 'er groote voor-
„ ſigtigheid in gebruykt werden, ende
„ heeft den *Fiſcaal* te letten, dat 'er in
„ de Sake een half volle *probatie*, of
„ bewys zy, al eer hy zynen *Eyſch ad*
„ *Torturam* kome te *inſtitueeren*. Ten
„ tweeden, dat de *inditien*, die nevens
„ 't half volle bewys te zamen komen,
„ kragtig genoeg zyn, om de misdaad
„ te doen gelooven. Ten derden moet
„ gelet werden, of ook de misdaad van
„ zodanigen *natuure* zy, dat, indien al
„ klaar beweſen was, de regtvaardige
„ ſtraffe zoo zwaar niet zoude weſen,
„ als wel 't *pynigen* zelve; want in dien
„ gevalle moet men om geen *pynigen*
„ denken.

„ De hoedanigheid, of langduurig-
„ heid van 't *pynigen* zal niet ter gelief-
„ te van den *Fiſcaal* ſtaan, maar van
„ de *Raadsperſoonen*, daar toe *gecom-*
„ *mitteerd*.

„ In 't *Concipieren* van *Eyſch* en *Con-*
„ *cluſie* in *Capitale-Crimineele* Saaken,
„ moet eerſtelyk de Saake van 't *delict*,
„ met alle omſtandigheden naaktelyk
„ ende klaarlyk werden vertoond, met
„ aanwyſinge van *Atteſtatien*, *Confeſ-*
„ *ſien*, ende *documenten*, die den *Fiſcaal*
„ tot *zyne Saak allegeerd*, 't welk dan
„ het eerſte deel is. Daar na moet aan-
„ gewеſen werden, dat *perſoonen* van
„ zodanigen *delict*, als *geallegeerd werd*,
„ volgens de *Goddelyke Wetten*, of *Cri-*
„ *mineele Statuten*, of *Placcaten*, met
„ dusdanige of ſodanige *Capitale* ſtraffe
„ plagten, ende behoren geſtraft te
„ werden, waar toe eenigen text uyt
„ de *Boeken Moſes*, of uyt onſe *Vader-*
„ *landſe Statuten*, beſchreven in ſomми-
„ ge gedrukte boeken, als *Damhouder*,
„ ende andere, moeten aangetekend, en-
„ de bygebragt werden, of indien de
„ Sake volgens eenig *Placcaat* te *decide-*
„ *ren* valt, moet den *Eyſcher* zodanig
„ *Placcaat* met alle omſtandigheden aan-
„ haalen. Het derde deel is *de Conclu-*
„ *ſie* zelfs, waar by den *Eyſcher* beſluyt,
„ dat den *geproduceerden* gevangen, heb-
„ bende zodanigen misdaad begaan, als
„ in 't eerſte deel beweſen ſtaat, *gecon-*
„ *demneerd* ende *geexecuteerd* zal werden
„ in gevolge van het tweede deel, op
„ dusdanige of zodanige manieren.

„ 't valt zomtyds voor, dat *perſoonen*,
„ dusdanig aangeklaagd, door den *Raad*
„ toegelaten werd, iemand tot hare
„ voorſpraak te gebruyken, als wan-
„ neer de ſake werd afgehandeld by
„ *eyſch*, *antwoord*, *replyk*, en *duplyk*.

„ Insgelyk gebeurd het, dat tegens
„ eenige luyden van *qualiteyt* over *miſ-*
„ *ſen*, ongetrouwigheid, en quade *Com-*
„ *portementen*, *&c. geprocedeerd* werd *in*
„ *ſcriptis*, ter oorſake, dat in *verbale*
„ *le Proceſſen* alle omſtandigheden niet
„ wel konnen werden aangeweſen,
„ maar dit ſtaat ter *diſpoſitie* van den
„ Regter.

„ De *Fiſcaal* bediend zyn *Officie* niet
„ ter goeder trouwe, wanneer hy zig
„ zelven tot Rigter ſteld van *Queſtien*,
„ die over ſlaan, vegten, en *injurien* tus-
„ ſchen eenige luyden, ontſtaan, gelyk
„ wy tot ons leetweſen vernemen meer-
„ maals geſchied te zyn, en dat de *de-*
„ *ciſien* geſchieden met afnemen van
„ boeten aan de eene zyde, ja wel zom-
„ tyds aan beide de zyden, zonder de
„ zake voor den *Raad* te brengen, van
„ welke ſnoodheid *UE.* zig dan zal
„ moeten wagten, ende wanneer, *par-*
„ *tyen Contendenten*, voor 't Regt *age-*
„ *rende*, *UE.* bevind, dat 'er in de za-
„ ke eenig *delict ſchuyld*, zo zal *UE.*
„ vermogen verſoek te doen, om we-
„ gens *UE.* ampt geinterponeerd of tus-
„ ſchengevoegd te werden, mits wel-
„ ken dan de *parthye*, die beledigt heeft,

„ amptshalven zult aanſpreken, ende „ tegens hem zodanigen *eyſch* doen, als „ na Regten zult bevinden te behoo„ ren.

„ Wyders *incumbeerd* den *Fiſcaal* de „ *executie* van alle *civiele vonniſſen*, die „ in de *reſpective* geregts-banken wer„ den geſtreken, te weten, zo wanneer „ iemand *gecondemneerd* is, in betalinge „ van eenige *ſomme*, of anderſints, en„ de na gedane *citatie*, *ſommatie*, ende „ *renovatie*, egter gene voldoeninge „ *preſteerd*, mitsgaders in *Rade executie* „ *gedecerneerd*, zal den *Fiſcaal* met 2 „ *Gecommitteerden* uyt den *reſpectiven* „ *Raad* zig vervoegen ten huyſe van „ den *gecondemneerde*, ende aldaar 't zy „ met, of tegen dank van den Eyge„ genaar zodanige Goederen ligten, „ ende na zig nemen, als met *advys* van „ *Gecommitteerdens* te rade werd, om „ daar aan, en by verkoop, de vol„ doeninge van de *gecondemneerde ſom„ me* te vinden.

„ Maar indien gene Goederen, ge„ noegzaam tot voldoeninge van 't von„ nis, gevonden werden, zal de *gecon„ demneerde*, met *licentie* van den Heer „ *Gouverneur*, binnen 't *Kaſteel in Gyſe„ ling* gebragt werden, tot koſte van „ hem zelven, of die gene, van wiens „ wegen hy *Gegyſeld* werd.

„ Ende zal *UE.* voortaan niemand, „ *civilyk* gegyſeld, mogen *largeeren*, „ voor en aleer hy zodanige koſten zal „ hebben voldaan.

„ Ten welken eynde van alle *incarce„ ratien pertinente Notitie* zult houden, „ met aanteikening van den dag, op „ dewelke de *delinquanten*, of *inſolvente „ perſonen*, werden geſloten.

„ Zoo wanneer *UE.* over *civiele mi„ ſuſen* iemand komt in Regten te be„ trekken, ende deſelve, na *drie defaul„ ten*, egter niet *compareerd*, zult met „ goedvinden van den *Rade*, zodani„ gen *perſoon* mogen *incarcereren*, ende „ egter tegens den zelven zodanig pro„ cederen, als behoord.

„ Indien *UE.* iemands getuygenis van „ noden heeft tot *certificatie* van uwe „ *proceduren*, zal niemand daar inne „ weigerig mogen zyn, of, weigerig „ welende, zal *UE.* zodanigen *perſoon* „ voor zynen *Competenten Regter citeren*, „ ende verſoeken, dat hy getuygenis „ der waarheid in *faveur* der geregtig„ heid geve.

„ 't Is wel waar, dat ieder voor zy„ ne *Competente* Regters moet werden „ *geciteerd*, maar alle ontrouwigheden, „ *fraudatien* van *Tollen*, *Zegel-regt*, *ge„ perpetreerd* tegens den welſtand van de „ *Generale Compagnie*, mogen voor gee„ ne andere bank, als voor den *Raad* van „ *Juſtitie*, aangeklaagd werden.

„ Ende daaromme, zo wanneer de „ *Opperkoopman*, bedienende hier 't „ *ampt* van *Ontfanger*, *UE.* aanwyſing „ doet, dat zulke of zulke *perſoonen* des „ *Compagnies* geregtigheid, *Tollen*, *Pag„ ten*, &c. hebben *gefraudeerd*, of in „ *mancquement* van betalinge blyven, zal „ *UE.* zodanige *Delinquanten* gehouden „ zyn voor den *Raad* van *Juſtitie* te be„ roepen, ofte te *incarcereren*, na ſwaar„ te van 't *Delict*.

„ Ook indien *UE.* eenige *contraven„ tie*, of ontrouwigheid in *cas* voorſz. „ zelve komt uyt te vinden, alwaar 't „ ſchoon de *Opperkoopman* zulks niet „ hadde aangegeven, zult egter uyt ei„ gen *motief*, amptshalven, met de „ Regtsvordering voortvaren.

„ Zo zal *UE.* zig altyd als gevoegde „ moeten ſtellen by de *Pagters* tegens „ zodanige, die haar geregtigheden, haar „ uyt kragt van *Pagtbrieven Competeren„ de*, hebben verkort.

„ Alle *Vaartuygen*, buyten dit *Gou„ vernement* vertrekkende, zult ver„ mogen te *viſiteren*, om te vernemen, „ of zy geene meerdere *waren*, *gelden*, „ ende *Koopmanſchappen* komen te ver„ voeren, als by de *Schippers*, of *Anna„ chodas*, is aangegeven, ende op den „ *dors* van hare *Paspoorten* getekend „ ſtaat, meede of zy gene *ſpeceryen*, of „ *ongelicentieerde perſoonen*, tragten te „ verbergen, ende hier in eenige de „ minſte misdaad bevindende, zult *ar„ reſt* doen op volk, ende vaartuyg, „ ende tegens de *Contraventeurs* na Reg„ ten *procederen*.

„ Insgelyks zult de *Vaartuygen* van „ *Chineeſen*, ende *Burgers*, van *Java* of „ elders van buyten dit *Gouvernement* „ aankomende, mogen ende moeten „ *viſiteren*, ſcherpelyk lettende, of zy „ ook eenige verbode *perſonen*, of *Koop„ manſchappen*, mede brengen, dewyle „ dien handel eenelyk op 't voeren van „ eetwaren is ingewilligd.

„ Zo zult ook niet alleen vermeugen, „ maar volgens ſchuldigen pligt gehou„ den blyven, de *ſchepen*, van *Batavia* „ komende, te *viſiteren* aanſlaande zo-

dani-

„ danige *particuliere Koopmanſchappen*, als „ daar inne zult bevinden, gelyk dan „ ook in 't loſſen der ſchepen wel ſcher„ pelyk agt geven zult, dat gene *par„ ticuliere* ongeoorlofde Goederen te „ lande werden gebragt.

„ In 't vertrekken der ſchepen moet „ nagevorſcht werden, of gene *Contan„ ten* tegens den *teneur* der *Placcaten*, „ werden vervoerd, want de *Ordre* is, „ dat dezelve *penningen* op *Wiſſel* geſteld „ zullen werden.

„ Ende gelyk nu in gebruyk is ge„ komen, dat alle *Wiſſel-brieven* by „ den *Fiſcaal* mede werden geteikend, „ als moetende alle tellers de deugde„ lykheid met eede beveſtigen, zo zal „ *UE.* ſcherpe agt nemen, of zodanige „ getelde *penningen* met geen averegtſe „ ende tegens de *E. Companies* voordeel „ ſtrydende middelen zyn *geconqueſteerd*, „ ende indien gewaar kond werden, „ dat hier inne eenige hapering is, zult „ gy zodanige *penningen* onder de hand „ van den *Caſſier* vermogen te *arreſtee„ ren*, ende den *Competiteur* voor regt „ vorderen naar eyſch van ſaaken.

„ Behalven een gemeen bevel, we„ gens 't onderhouden van alle *Placca„ ten*, zal *UE.* zonderlinge agt nemen, „ dat de dagelykſe kleine *contraventien* „ terſtond met de daar toe ſtaande *boe„ ten* werden *gecorrigeerd*, als daar zyn, „ het *tappen* op onbehoorlyke tyden, „ ende plaatſen, qualyk gadeſlaan van „ de *waterloſingen* in 't *regenmoeſſon*, 't „ werpen van *huys-vuyligheden* op onbe„ hoorlyke plaatſen, 't verſuym der *in„ landers*, en het *toepaggeren* van haar „ huyſen, en erven, ende diergelyke „ meer, als by *ſinguliere Placcaten* zyn „ verboden.

„ Ende gelyk het in billigheid be„ ſtaat, dat de Geregtsdienaars (hier „ *Caffers* genaamd) in 't *exerceren* van „ haren laſt *gemainteneerd* werden, zo „ moet ook ſcherpelyk beſorgd blyven, „ dat zy met quade *forçe* bejegeningen „ niemand moeyelyk zyn.

„ De *boden*, ende *reſpective Secreta„ riſſen*, zullen den *Fiſcaal* ten dienſte „ ſtaan, om *dagementen* te doen, ende „ *ſchriftelyke inſtrumenten* te maken, mits „ de *Fiſcaal* beſorgd, dat zy luyden, na „ dat de *vonniſſen* zyn geweſen, daar „ van hare *Competente Salariſſen* mo„ gen trekken.

Was Getekend,

Amboina aan 't Kaſteel Victoria, den 10 Maart, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Ampliatie op de *Ordre* van den *Fiſcaal*.

„ VErmits de *Compagnie* tot gerief „ van de Ingeſetenen alhier, als „ ook van de nabuurige plaatſen, wel„ ker Slaven weggeloopen zynde, na„ derhand elders komen gevat, mits„ gaders aan dit *Kaſteel* gebragt te wer„ den, het vangloon uytſchiet, om door „ de Eygenaars met *reſtitutie* van het „ zelve geld, en de onkoſten van 't „ ſluyten, &c. weder geloſt te werden, „ ende dat wy ervaren dienwegen zo„ danigen nauwe *reekening*, ofte *Notitie* „ niet werd gehouden, als het wel be„ hoord, agtervolgens zeker apart „ *Boekje* by den *Capiteyn* dezes *Guarni„ ſoens* beruſtende, ende tot dien eyn„ de onder andere door ons *geformeerd*, „ ofte opgeſteld, mitsgaders dat het „ zelve door den *Fiſcaal*, als van de pen „ zynde, ende die wegens de ſake der „ gevangens, ende misdadigers, *ſpecia„ le* kennis moet hebben, gevoegelyker „ in *ordre*, en *accurate* netheid zal kon„ nen werden gehouden, is dierhalven „ onze laſt by deſen, dat hy al ten eer„ ſten zonder verſloffinge een *nieuw* „ *boekjen* zal hebben *te formeeren*; op „ dezelve mode, gelyk het tegenwoor„ dige ingeſteld is, beſtaande in *zeven* „ *Cohieren*, *te weten*:

„ 1. De *Lyſte* van *Compagnies* lyfey„ genen, zo Mannen, Vrouwen, „ als Kinderen.

„ 2. *Dito* van de opgevangene *fugiti„ ve* Slaven, *particuliere* lieden „ toebehorende.

„ 3. *Lyſte* van de *gecondemneerde Euro„ piaanſe Delinquanten*, *Comp.* „ Dienaren zynde

„ 4. *dito* van allerhande *Gecondemneer„ de*, geen *Comp.* Dienaars we„ ſende.

„ 5. Naamen der *Hoewamoheleſen*, van „ *Hitoe* herwaards gevlugt, en „ aan den *Roodenberg* alhier wo„ nende.

„ 6. Naamen der *Mooren*, *Oſtagieren*, „ mede aan den *Roodenberg* woo„ nende.

„ 7. *Lyſt* van de *Perſonen*, die over „ ſchuld als ongehoorſaamheid, „ ontrent hunne *reſpective Orang„ kajen*, *Opperhoofden*, *&c.* buy„ ten *forme* van *proces* binnen 't „ *Kaſteel gedetineerd* zyn.

„ Ende om te min *abuſen*, of vergetelheden in deze nodige *obſervantie* onderworpen te zyn, zal de *Guarnifoen-ſchryver* mede *Notitie* hebben te houden, van de Gevangens, die dagelyks in 't *fort* gebragt, en weder *gelargeerd* werden, 't geen de *Fiſcaal* dan alle *Saturdagen* tegen de zyne *confronteren* moet; wel toeſiende, dat niemand van de eene *ordre* in de andere geſlingerd werde; als by voorbeeld, dat men geen *vrylieden* overſchuld, of misdaad, in de *ketting* gaande, nog ook *particuliere* ſlaven, daar geen vangloon voor uyt geſchoten is, onder 't *Cohier* van *fugitiven regiſtreere*, gelyk reeds al geſchied is, inmiddens zal niemand van de opgevangene ſlaven vermogen *gelargeerd* te werden, voor ende aleer het uytgeſchotene loon by een briefken door den *Fiſcaal gepaſſeerd*, en van den *Gouverneur* onderteikend, aan den *Caſſier* betaald, en door den zelven *quitantie* daar op verleent zal wezen, welke quitantie dan voords den *Opperkoopman* moet werden toegebragt, om dierwegen mede aanteikening te doen, en dezelve te bewaren, gelyk ook even zulks geſchieden zal, wanneer het verſchot aan de opbrengers verſtrekt werd, *except*, dat die *Ordinantie* by den *Caſſier* tot zyne verantwoordinge blyve beruſten.

„ Maar dewyle het meermalen gebeurd, dat zodanige *Fugitiven* in de Gevankenis komen te ſterven, waar by dan de E. Comp. haar uytgeſchoten geld gemeenelyk verlieſt, gelyk ook de onkoſten, die in de ſaak van dito ſlaven gedaan werden, zo hebben wy met *Advys* van onſen *Succesſeur*, den Heer *Robbert de Vicq*, goedgevonden voor *riſico* van dien de eygenaars op 't loſſen der zelve te laſte te brengen. Namelyk:

„ Die in deze *Provintie* woonen, en haare ſlaven binnen 6 maanden niet konnen loſſen, voor elke Ryxd., welke aan de opbrengers betaald is, ½ of 12½ voor 10, en zo voords, en, die verder afwoonen, als in *Banda*, of *Ternate*, na verloop van een jaar, mede zoodanig, behalven de onkoſten nopende het ſluyten, &c. waar op dan wel te letten ſtaat, en zal ook nodig weſen te verſorgen, dat den Heer *Gouverneur* de weerga van dito *Boekjen* ter hand geſtelt werde, *Supplerende* het zelve maandelyks met het gene daar in aan- en af te ſchryven is.

Was Getekend,

Amboina deſen 14. May, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Buiten de zaken, in deſe *Inſtructie* gemeld, ordonneerden haar Edelheden in 't jaar 1668. den 11 Jan. nog, dat geen Fiſcaal mogt Sjabandar zyn, keurende wel uitdruckkelyk af dit aan den Fiſcaal *van Zyl* toe te ſtaan, ſchoon 't Sjabandarſchap hier van weinig belang was. Verdre Ordres daar by gevoegd.

In 't jaar 1669. den 9 May vonden de Heeren in 't Vaderland goet, om de Fiſcaalen in de plaats van ½ de ⅔ der boetens toe te leggen, om hen dus te meer tegen alles te doen waken (hoewel het naderhant den 16 Jan. 1699. weer tot ½ gekomen is) waar nevens haar Edelheden den 11 Aug. in 't jaar 1676. alle nalatige Fiſcaals in hun Ampt met Deportement, en Confiſcatie van goederen bedreigden.

In 't jaar 1681. den 14 Maart belaſten zy in alle Criminele vonniſſen de Character van zyn Hoogheit uit te drucken; en in 't jaar 1683. den 18 Febr. by alle t'zamenrottingen *Parate Executie* te doen.

Zy verboden ook in dat zelve jaar den 19 Juli geen queſtien van dorpen tegen malkanderen met de uiterſte geſtrengheit te vervolgen.

In 't jaar 1681. den 2 Maart voegden zy hier by, dat de Fiſcaals voortaan kamer-boekjens van Juſtitie dienden te houden.

In 't jaar 1690. den 15. Febr. ordonneerden zy, dat de Comp. de koſten der onvermogende misdadigen voortaan dragen zou.

In 't jaar 1692. den 14 Febr. herhalen zy, dat de Fiſcaal van oudsher een Lid van den Politiquen Raad was, en dat hy ook een rekening by de boeken hebben; maar als hy zaken buiten laſt onderneemt, en die verlieſt, men hem wel degelyk in de koſten condemneeren moet. Ook dat de Raad geen zoldaat licht in een maand gagie moeſt verwyzen.

Ook wilden zy in 't jaar 1699. 2 January, dat hem geen hooger boetens, dan de dienaars te goed hadden, toegegeweſen, en den 22 Feb. voegden zy 'er by, dat alle vacatie-gelden van Gecommitteerden afgeſchaft zouden werden.

Zy ſchreven den 2 Maart des zelven jaars den Fiſcaals ook aan, dat hy niet moeſt denken, daar toe van haar aangeſteld te zyn, om de menſſchen, als 't hem maar in 't hoofd ſchoot, te plagen, maar in tegendeel om de vroomen te helpen, en om de Vrede en Eendragt te betragten; verbiedende by haar ſchryvens in 't jaar 1697. den 29 February wel uytdrukkelyk, om geen ſententien te vellen, waar by exorbitante boetens ten laſte der Inlanders uytgeweſen, of geeyſcht wierden; dog wel mogende lyden, dat het Ma-

Madat-rooken in Inlanders en ſlaven, maar geenſins ontrent andre door de vingeren geſien wierd.

Zy ordonneerden den Fiſcaal in 't jaar 1699. den 27 Febr. ook, na de Overwigten onderſoek te doen; ſtonden hem de helft van de aangehaalde Goederen toe; dog by Confiſcatie van Goederen zo kon die, als 'er vrouw of kinderen waren, niet verder als tot de helft gaan.

Ook wilden zy in 't jaar 1700. den 9 Febr., dat men by alle Condemnatien de Kerk bedenken zoude.

Wie tot dit Ampt het bequaamſte ſchynd gekoren te moeten werden.

Tot uytvoering van zyn Ampt zyn den Fiſcaal ook een Sergeant-Geweldige, zynde zo veel als een Onderſchout, nevens 5 of 6 Caffers toegevoegd, voor ider van welke Caffers de E. Compagnie 5 Ryxdaald. 's maands aan hem betaald.

Om een bequaam Fiſcaal te zyn, dient zulk een man wel een groote kennis en memorie, van alle Reſolutien, en Placcaten, te hebben; weshalven een Perſoon, die bevorens Secretaris van den Landvoogd geweeſt is, daar toe wel de bequaamſte ſchynt te zyn.

Het inkomen van den Fiſcaal is alle maand 50 gulden, dog hy mag geen koſtgeld trekken; hoewel ik meyne, dat hem 2 Ryxd. Brandhout-geld 's maands toegelegt is.

Zyn inkomen; en verder werk.

Indien hy tot een Koopmans-bediening overgaat, wint hy aanſtonds 60 gl. ter maand, en trekt dan ook de verdere Emolumenten, als aan de andre Kooplieden toegelegt zyn, gelyk dat haar Edelheden in 't jaar 1696. den 23 Febr. Ontrent den Fiſcaal, *Pieter de Bocq*, gelieſden te ordonneeren.

De Fiſcaal beſorgd ook terwyl de Landvoogd op de Hongi-togt is, dat 8 dagen van te voren ider een aangeſegt werd zyn Bamboeſen met water buyten te zetten, en ryd na expiratie der zelve met Gecommitteerden, en Wykmeeſters rond, en doet ook de wegen ſchoon maken.

Van den GUARNISOEN-BOEKHOUDER.

Van den Soldy-Boekhouder.

Naaſt den Fiſcaal volgt de Guarniſoen-Boekhouder in rang. Hy werd anders ook wel de Soldy-Boekhouder genaamt, om dat hy boek van alle de zoldyen houd, ieders rekening, als hy hier komt, inboekt, en als hy vertrekt, hem ook zyne afrekening geeft.

Dit is wel het voornaamſte van zyne bediening, waar toe hy ook een byzonder Comptoir, en zes borſten onder zig heeft, om hem in 't houden van de Soldy-boeken behulpſaam te zyn.

Verſcheyde poſten, de Soldy-boeken rakende, zyn ons in de voorgaande Inſtructie voorgekomen, tot welke wy den beſcheyden Lezer wyzen, om geen eene zaak twemaal, buyten nootzakelykheid, te herſchryven.

En van 't gene haar Edelheden ontrent hem orte donneeren.

In 't jaar 1657. ordonneerden haar Edelheden den zelven, op rekening altyd te ſpecificeeren, waar en by wie iemand Teſtament gemaakt had; en voegden in 't jaar 1658. 'er by, om 't verſtrekte aan iemand altyd tegen 69 ſtuiv. de Rydr. op te brengen; begerende by hun ſchryvens van den 23. Novemb. in 't jaar 1666. dat de Soldy-boeken op ult°. Februari zouden geſloten werden, den 5 Jan. 1680. daar by voegende, dat zy met 't eerſte ſchip moeſten overgeſonden werden.

In 't jaar 1670. den 23 Mey ordonneerden zy wegens perſoonen, die in 't Vaderland jaarlyks eenige maanden gagie vermaakt hadden, geen geſlotene rekekeningen in te ſchryven, nog die te betalen, dan alleen zo verre als de doodſchulden betrof. Ook verboden zy eenige appointementen of verkregene vonniſſen hier te betalen, dan na dat die door de Heren Bewindhebbers geauthoriſeerd waren.

Van boeken, na 't Vaderland geſonden zynde, wilden zy geen rekeningen, dan aan vrygewordene perſoonen, en die niets in 't Vaderland vermaakt hadden, ingeſchreven of betaald hebben; voegende hier by, dat de gagien en rekeningen der geleende zoo lang zouden ſtil ſtaan, tot dat zy weer in dienſt aangenomen wierden.

1674. den 15 Dec. ordonneerden zy aan te halen, waar iemand geſtorven was, (dat zy in 't jaar 1676. 28. Dec. renoveerden) verbiedende om geen afgeſlotene rekening aan iemand, dan alleen aan de Guarniſoen-Boekhouders zelfs, af te betalen.

Zy ſtonden in 't jaar 1680. den 17 Jan. toe aan die genen, welker tyd uit was, ¾ te mogen verſtrecken; den 17 May daar by voegende, dat zo iemand zyne maanden, die hy vermaakt had, afgeſchreven wilde hebben, dat eerſt door een Secretariale Acte van Revocatie van hem gedaan, en dat die dan door den Guarniſoen-Boekhouder na Batavia geſonden moeſt werden, om daar op approbatie uit 't Vaderland eerſt af te wagten, en niet eer de zelve maandgelden op de Soldy-Boeken af te ſchryven, welken laſt zy den 21 Febr. in 't jaar 1687. hernieuden.

In 't jaar 1688. den 26 Auguſtus ordonneerden zy jaarlyx een lyſt van de gequalificeerde Dienaars, en 1681. den 14 Maart ook de Monſterrollen over te zenden. Ontrent 't overzenden van rekenin-

kenen, waar op betaling verſogt werd, ordonneerden zy den 2 Maert in 't jaar 1688. de namen deſer lieden, ten behoeve van welke dit verſogt wierd, by een aparte Memorie uit te drucken. Getrouwde Dienaars, te quaad ſtaande, mogten maar halve gagie genieten; verbiedende in 't jaar 1692. 14 Febr. aan de zelve, als *Curatores ad Lites*, dat zy geen boedels met proceſſen, of andere onnodige laſten, zouden hebben te bezwaren.

In 't jaar 1693. den 10 Maart, en 2 April, ordonneerden zy by verſtrecking op rekening van maand-gelden, op de kleeden eerſt a 70, toen a 50. per cento winſt te moeten rekenen: dat de contanten, en 't geprocedeerde uit deſe of gene boedels der oveledenen, wel tegens 60 lichte ſtuivers de Ryxd. op rekening mogten geboekt, dog uit een notitie voor de vrienden in het Vaderland 'er by gevoegt werden, dat zy voor de Ryxd. maar 50 ſtuivers zouden moeten ontfangen.

In 't jaar 1695. den 22. Jan. ordonneerden zy, ook de Soldy-boeken, in opzigt van 't verantwoorden van de boedels der overledenen, wel te examineren, of de zelve behoorlyk geſloten waren; of de inſchryving van het tweede Venditie-boek met het eerſte, of met 't origineel, accordeerde, of die ook door de Gecommitteerden, die de goederen geinventariſeerd hadden, ondertekend waren, en of alle de poſten van afbetaling behoorlyk met Quitantien en Appointementen geverifieerd, mitsgaders of die ganſche rekening by Caſſa en Negotie-boeken, behoorlyk verantwoord was, doende daar van ſchriftelyk rapport, om by de Reſolutie, dien aangaande, geinſereerd te werden, moetende de Gecommitteerden, die de Venditie bywoonen, de zelve zyn, die de goederen geinventarizeerd hadden, en t'elkens 't Venditie-boek tegen den Inventaris geconfronteerd, en van de bevinding 't nodige onder aan getekent werden.

In 't jaar 1695. den 22 Febr. eyſchten zy de Monſterrollen, en die der gequalificeerden dubbeld over te zenden; en dat de Soldy-boeken tydig klaar, of ten minſten ultimo Aug. (zoo zy in 't jaar 1696. 1 Maart ordonneeren) of wel onder ultimo Juni (zoo zy by Schryvens van den 5 Febr. 12 en 27 Nov. 1697. belaſten) geſloten moeſten zyn; verbiedende in 't jaar 1696. geen rekening van de Dienaren te arreſteren.

Ook belaſten zy den 20 Maart des zelven jaars de penn. van overledenen, by de E. Comp. op Intereſt ſtaande, en welker boedels onder zyne Adminiſtratie zullen komen, binnen zes weken na hun dood met de te goet ſtaande renten, by de Negotie-boeken te doen afſchryven, en by de Soldy-boeken op rekening van den overledenen, weer in te nemen, om daar mede zodanig, als met de contanten geordonneerd is, te handelen, dat is, dit alles ten eerſten aan de vrienden over te maken.

In 't jaar 1697. den 8 Jan. belaſten zy, jaarlyks aan alle Dienaren, welker rekeningen lopen, by 't ſluiten der boeken, ten overſtaan van twee Suppooſten hunne rekening te geven, en nodige aantekening daar af in de boeken te doen.

Verboden in 't jaar 1702. 9 Febr. geen ſchulden van overledene ongetroude Comp. Dienaren uit hunne te goethebbende gagie, ſchoon al vonniſſen door den Regter daar tegen geveld lagen, aan eenige Crediteuren te betalen, maar dat alleen, uit 't gene hy verder nagelaten had, te doen, en de rekeningen van zyn te goet ſtaande gagie aan de Heeren Bewindhebbers ter Kamer, daar hy uit gevaren is, te zenden, met byvoeging hoe veel hy dan nog aan zyne Crediteuren te quaat gebleven mogt zyn, om tot de betaling der zelve de behoorlyke Authorizatie te erlangen, en zal hy alleen dienen op de laatſte Soldy-rekening in te boeken, dat hy tot begraving deszelfs zal verſtrekt hebben, de menagie ontrent alles behertigende.

Ontrent de afgeſlotene Soldy-rekeningen zo wel van getrouwde, als van ongetrouwde, ordonneren zy in 't jaar 1703. den 29 Jan. dat die mede eerſt, volgens order der Heeren uit 't Vaderland van den 23 Juni in 't jaar 1700. na 't Vaderland geſonden moeten werden aan de Heeren der Kamer, daar hy uitgevaren was, en dat die gagien niet eer mogten betaald werden, dan na dat de approbatie der Heeren daar op te rug gekomen was; maar dat de lopende rekening der getrouwden, zulx niet ſubject was, hoewel zy begeerden, geen inſchicking voor deſe en gene Weduwen, in 't overdragen van het te goede in de nieuwe boeken te gebruiken; maar dat zulke rekeningen aanſtonts na de dood der getrouwden zouden werden afgeſloten.

Hoedanigheid van dit Ampt.

Dit Ampt van den Soldy-Boekhouder 't geen weynig aanzien of voordeel in zig zelven heeft, is een van de ſlechtſte, hoewel hy (gelyk wy zien zullen) mede een Lid van de drie voornaamſte Raadsvergaderingen is, en nevens alle de Leden van den Politiken Raadt, (daar hy de laatſte van is) ook die eer geniet, dat 't zy in 't Fort, 't zy elders, daar een ſoldaat op ſchildwagt ſtaat, 't wagtsvolk in 't geweer geroepen, en 't geweer voor hem gepreſenteert werd, waar van ondertuſſchen

dertuſſchen de ſchoorſteen niet rookt. Men noemt dit Comptoir, om dat 'er geen voordeel op ſit, het Roggenbroods-Comptoir; en daarom is hy, by't openvallen van eenige buyten-plaats, gemeenelyk de naaſte, als hy wel by den Landvoogt ſtaat, en hem in den Raad noit tegengevallen is in 't ſtemmen, alzo dat lang onthouden, en hem dan te pas gebragt werd: want om te toonen, dat de Landvoogden zig daar niet aan binden, de Heer *Schagen* had in 't jaar 1692. de Opperhoofdsplaats van Oma al aan den Winkelier *Vander Poorte* vaſt toegeſegt, ſchoon die regtveerdig den Guarniſoen-Boekhouder, *Antoni Snaats*, toequam; die ze egter door directie van zyne Vrienden tegen wil en dank van de Landvoogd kreeg, die anders niets tegen zyn perſoon, of dienſt, dan alleen dat hy tot dit ampt nog wat te jong was, wiſt in te brengen; behalven dat hy in geen geſchil ter weereld toen met dien Heer leefde, doch die egter toen gedagt had hem te doen voorby gaan, dat hem in de vergadering miſte, en ook geweldig ſpeet. Meinde nu die Heer dit aan *Snaats*, zonder dat hy hem eenige reden gegeven had, te ontdraejen, en hem daar van te ontſetten, wat zou hy dan niet doen, als hy tegen de Soldy-Boekhouder vertoornd was. Dierhalven kan men licht zien, dat zulk een Dienaar, zoo hy hope tot een beter ampt behouden wil, blindeling in alles van de Landvoogd afhangen moet.

Hy is Onderkoopman met 40 guld. ter maand, 5¼ Ryxd. koſtgeld, 4 kann. Wyn, zynde dit, mynes wetens, al zyn inkomen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van den Geheymſchryver, *en van alles, dat zyn* Ampt *betreft. Hoe dezelve, nog van den* Landvoogd, *nog van den* Raad, *behoorde af te hangen.* Inſtructie *voor den* Geheymſchryver. *Verdre* Ordres *harer* Edelheden *ontrent zyn* Ampt *gegeven. Van den* Winkelier, *en zyn* Ampt. Inſtructie *voor den* Winkelier. *De* Prys-Courant. Rendement. *Van den* Caſſier. Inſtructie *voor den zelven. Van de* Opper-wondhelers *van 't* Kaſteel, *en 't* Siekenhuys. *Van den* Politycquen Raad. *Van den* Raad *van* Juſtitie. *Van den* Land-Raad. *De Vergadering van* Kleene *en* Huwelyks-Saaken. *De* Wees-Meeſteren. *De* Chineeſche Boedel-Meeſters. *Van verſcheide* Pachten. *De* Ziel-Beſchryving *hier. Wanneer de* Leden *van de* Juſtitie *en* Borger-Officieren *gekoren werden. De* wyſe *van* Leven *hier. Hoe* gemakkelyk *een* Vrouw *het hier heeft.* Boboto. Quade Slaven *geven een groot* Ongemak. *Verdre* aanmerkingen *over de zelve. Een oude* Ooſterſche wyſe *van* Sleutel-dragen *opgehelderd.* Reden *waarom ſommige* Slaven *zo* ſwart zyn. *Van de* Borger-Capiteynen. *Wat* Waaren *men van* Macaſſar *hier brengt. En welke zy van* Java's Noord-Ooſt-kuſt, *of van* Batavia, *herwaards aanvoeren. Wat voor* Geld *hier* gangbaar *is. Wat hier van* Bali, Bima, *en meer andere Plaatſen aangebragt werd. Van wat voor* andre middelen *de* Vrylieden *hier beſtaan.* Waaren, *in* Amboina *vallende. Wie de* Nagelen *uyt de* Moluccos *eerſt hier gebragt heeft.* Amboina, *'t eerſte* Proefſtuk *van* Nederlands Mogendheid *in* Ooſt-Indiën.

Den *Secretaris*, of *Geheymſchryver* van de *Landvoogd*en van de *Politycquen Raad.*

Van den Geheimſchryver.

NAaſt den Guarniſoen-Boekhouder, volgt in rang de Geheimſchryver van den Landvoogd, die den Politycquen Raad in die hoedanigheid mede diend, en dien als ſluyt, volgende daar die Raad verſcheid altyd, onafſcheidelyk zodanig, dat in zulken geval ook zelfde Predikanten, die anders na den Capiteyn komen, dan na hem eerſt volgen, daar anders een Lieutenant in rang naaſt de Fiſcaal, en voor den Guarniſoen-Boekhouder, Secretaris, en alle andere Onderkooplieden gaat.

Het Ampt van Geheimſchryver van den Landvoogd is een van de moejelykſte in de ganſche Landvoogdy, alzo hy alle ſaaken, niet alleen tegenwoordige, maar ook verledene, door en door dient te kennen, en dus den Landvoogd, en den Raad ontrent alle vorige Reſolutien licht te geven; waarom ook de Landvoogd gemeenelyk een Perſoon na zyn zin daar toe kieſt, of op approbatie van haar Edelheden aanſtelt.

Zulk een Secretaris dient wel alle Reſolutien, van den beginne af hier genomen, te doorlopen, en een grondige kennis te hebben van alle de Ordres, en Bevelen, van tyd tot tyd door haar E-

delheden gegeven; dog het hangt daar veel aan, dat 'er ter Secretary goede Regiſters van den beginne af over allerley ſaaken gemaakt zyn, die dan de Succesſeur zeer licht vervolgen kan.

En van alles, dat zyn Ampt betreft.

Wat nu tot het ampt van zulk een bedienden behoord, brengt ten naaſten by zyn naam mede. Hy is de ſchryver, of de hand van den Landvoogd en den Raad, om alles, wat door hem en Raden beſloten is, net, en getrouw, op te teekenen, en is ook verpligt verder alle zodanige brieven, 't zy na Batavia, 't zy na andere Geweſten, waar heen het den Landvoogd, of voor zich, of uyt name van den Raad, ordonneert, te ſchryven, en dit alles ook geheym te houden; maar het gebeurt ook wel, dat zulk een Geheimſchryver veeltyds in 't opſtellen van een Reſolutie uyt de Notulen, die de Landvoogd eerſt reſumeert, meer den ſin des Landvoogds, dan wel de rechte meining van die vergadering, volgen moet; alzo hy, anders willende doen, met de nek van hem aangeſien werd, zonder dat de Raad beletten kan, dat de Landvoogd hem niet onderdrukt, wanneer 't hem maar luſt, en in 't hoofd komt. Met een woord, de Geheimſchryver moet maken, dat hy de gunſt van den Landvoogd behoude, zo hy wil gevorderd zyn, dat is, hy moet hem blindeling gehoorſaamen, en noit het allerminſte tegen hem, al zag hy ook nog zo klaar, dat de Landvoogd andren verongelykte, ondernemen, of hy is een bedorven man; alzo die Heer hondert middelen aan de hand heeft, om zulk een man te ſoeken, of hem, hoe voorſigtig hy ook weſen mogt, door overtollige beveelen te dwingen zich dood te pluggeren, zonder hem oit te helpen; hoedanige lieden ik wel gekend heb, die een goede gewiſſe, dog een ſlegte beurs, en zeer weinig tyd hadden, om te eeten, of te ſlapen, hoewel zy egter noit geen genoegen konde geven, om dat zy den Landvoogd in alles niet blindeling konden, nog wilde volgen.

Hoe den zelven, volgens des Schryvers oordeel, nog van den Landvoogd, nog van den Raad, behoorde af te hangen.

Een man van die bediening moeſt al mede geenſins zodanig van een Landvoogd, ja, om recht te ſpreken, hy moeſt zelf van den Raad, nog van niemand, in ſaaken, daar in zyn gemoed vryheid eiſchte, eeniger maten, en veel min van een der zelve afhangen, wanneer hy, of de eerſte Klerk, als de eenige Notariſſen in de Landvoogdy, verpligt zyn Atteſtatie aan allen, die zulks verſoeken, in ſaaken tot hun deugdelyk recht behoorende, zonder aanſien van Perſoonen, al was het tegen den Landvoogd zelf, te geven: want, by voorbeeld, zeker Landvoogd, zig zeer verlegen vindende, om de Nagelen te betaalen, alzo 'er geen Gelds genoeg by Caſſa was, gaf laſt aan zeker Lid van den Raad, om aan alle, die de Comp. ten eerſten eenig geld wilden ſchieten, een halve Ryxd. per Cento 's maands te beloven.

Aan dit Lid, my kennis daar van gevende, zeide ik, dat ik 12000 Ryxd. ten eerſten aan de E. Comp. beſtellen zou, ſchoon die tegen $\frac{1}{2}$ Ryxd. per Cento uytſtonden; mits dat men my verſekerde, dat die penn. (alzo ik 'er nog $\frac{1}{2}$ per Cento 's maands op verloor) by de E. Comp. zo lang zouden blyven voortlopen, tot dat ik van Batavia na 't Vaderland vertrok. Dit wierd den Landvoogd te kennen gegeven, in den Raad gebragt, goedgevonden, en my door dit zelve Lid, en ook door den Heer Landvoogd zelf, bekend gemaakt, waar op ik die penn. ten eerſten invorderde, en dezelve aan de E. Comp. op intereſt gaf, meinende, dat die dan tot myn vertrek by dezelve zouden blyven ſtaan; dog haar Edelheden (die men niet eens kennis gegeven had, dat ik dit zo bedongen had) ordonneerden met de eerſte ſchepen myn Geld weer af te leggen, gelyk tot myne uyterſte verbaſing, en ſchade, geſchiede. Ik proteſteerde hier over wel met woorden tegen dit Lid, tegen den Heer Landvoogd, en tegen den Secretaris; dog de Landvoogd hield zig, als of hy geen ſchuld hier in had, leggende alles op haar Edelheden, die 't zo begeerden.

Ik verſogt aan dit Lid, en ook aan dien Secretaris, wel atteſtatie hier van, alzo die zeer wel wiſten, dat ik myn geld op die Conditie alleen geligt, en tot myn ſchade zelf aldus aan de Comp. gegeven, en haar daar mede geholpen had; maar kreeg van beide een en 't zelve antwoord, dat alles de ſchuld van de Landvoogd, en zyne ſlofheid alleen te wyten was, want dat haar Edelheden dien laſt niet zouden hebben konnen geven, zo zy 'er dit berigt af gehad hadden; dog dat ik ook zeer wel wiſt, dat hy als Lid, en de ander als Secretaris, niet zouden durven ondernemen, getuygenis van deze waarheid, ſchoon ik nog zoo veel gelyk had (gelyk zy zeiden zeer wel te weten) tegen den Landvoogd te geven, ten ware zy wilden geſogt, en geruineerd werden; weshalven zy dit beiden my beleefd afſloegen.

Daar ziet gy, hoe vuil imand van een Landvoogd bedrogen, en misleid kan worden, zonder dat hy gelegentheid heeft, om dit, ſchoon hy nog zo veel getuygen heeft om het te bewyſen, by een notariale atteſtatie te konnen toonen, alzo, gelyk meermalen gezegt is, niemand tegen een Landvoogd getuygenis

nis der waarheid durft geven; dat egter anders behoorde te zyn.

Op Batavia gekomen zynde, hield ik den Heer Opper-Landvoogd het ongelyk, my in die ſaak aangedaan, voor, aanwyſende, dat haar Edelheden (behoudens de Hooge agting, die ik voor hare bevelen had) dit geld van my, op dat Preſuppooſt, en Contract, met den Landvoogd, en Raad, aangegaan, niet wel hadden konnen ordonneeren af te leggen. Zyn Edelheid vraagde my, of ik daar bewys by had. Ik vraagde zyn Edelheid weder, of ik het wel in myn gedagten zou durven nemen, om zyn Edelheid bewys van zoo een ſaak af te vorderen, als zyn Edelheid zelf dit Contract mondeling met my aangegaan, en my verſekerd had, den Raad daar af kennis gegeven te hebben, en of zyn Edelheid zelf niet oordeelde, dat ik daar mede my vergenoegen moeſt. Zyn Edelheid gaf my tot antwoord, *Ik beken, dat gy gelyk hebt; maar die* Landvoogd *heeft al de ſchuld, want hy heeft ons niet de minſte kennis daar af gegeven, en dierhalven zo hebben haar* Edelheden, *met dit te ordonneeren, u niet verongelykt, hoewel gy waarlyk zeer verongelykt zyt, en wy zouden u helpen, konden wy dit doen blyken.* Ik zeide ook, dat ik getragt had hier van bewys en atteſtatie van dit lid, en van den Secretaris, te hebben, dog dat geen van beiden, ſchoon zeer wel wetende, dat de Landvoogd dit met my gecontracteerd had, en dat 'er in Rade ook reſolutie over genomen was, my daar van getuygenis had durven geven; waar uyt ik dan van agteren ook beſluyten moeſt, dat 'er wel by den Landvoogd, en Raad zoo een beſluyt genomen, maar 't zelve, niet na Batavia geſonden zynde, daar na ook geligt was, om noit tegen des Landvoogds ſloffigheid te konnen ingebragt werden; waar uyt men alweder ziet voor hoe verre zulk een Secretaris, en de Leden van een Landvoogd afhangen, en hoe verre dat ook al in andre ſaken meer gaan kan.

Na dat ik nu zyn Edelheid dit alles zo omſtandig voorgehouden had, haalde hy zyn ſchouderen op, en zeide tot ſlot van dit geſprek, *Myn Heer* Valentyn, *Gy hebt wel gelyk; maar daar is geen middel om u, aan 't geen u onthouden is, te helpen, om dat hier wel ter quader trouwe met u gehandeld, maar geen bewys 'er af te vinden is; weshalven ik u rade het daar by te laten, en in 't toekomende noit geld aan de* E. Comp. *op 't bloote woord van een* Landvoogd *te geven, om dat wy niet in ſtaat zyn om onze allerbeſte vrienden, ſchoon nog zo veel gelyk hebbende, zonder klaar bewys te helpen.*

En dit was het alles, dat ik 'er af bekomen heb; hoewel dien Heer dit doen zeer verfoeide; dog hy kon egter, als hy wilde, by de Leden van den Raad, en by den Geheimſchryver, daar wel na vernomen hebben.

Oordeel nu uyt dit eene ſtukje, maar eens van 't Ampt van den Geheymſchryver, en hoe zeer zulk een man, zelf tegen zyn gemoed aan, aan den Landvoogd verknogt, en van hem afhangende is.

Om echter een netter bericht van de ſaaken, tot het Ampt van dezen Geheimſchryver betrekking hebbende, te bekomen, zoo behoeven wy het oog maar op deze navolgende, Memorie, ofte Inſtructie, te ſlaan.

Memorie by *Forme* van *Inſtructie*, ter Ordre van den *E. Heer Gouverneur*, ROBERT DE VICQ, opgeſteld door *Iſaac van Theye*, *Onderkoopman*, en *Oud Secretaris* van gemelde zyn *E.*, tot narigt voor den preſenten *Secretaris*, *S. Balthaſar Bolle*, en den *Geſworen Clerq*, *Iſaac de Viſſcher.*

Inſtructie voor den Geheimſchryver.

„ AAngeſien, mits het overlyden van den *Koopman Sr. Jacob de Jong Zalgr.*, jongſt geweeſt zynde *Subaltern Hoofd* der *kuſt Hitoe*, de bedieninge van gemelde *Comptoir* my door opgemelde E. Heer *Gouverneur De Vicq*, en *Raad*, by *reſolutie* van 18 dezer, *gedefereerd*, en gevolglyk van het *Secretaris Ampt* ontſlagen zynde, den *Aſſiſtent* en *Secretaris* voor den *Agtb. Raad* van *Juſtitie*, *S. Balthaſar Bolle*, ter vergaderinge voorſz. tot myn *Vervanger* gekoren, en hem tot zyn *Secunde* toegevoegd is den *Aſſiſtent*, *Iſaac de Viſſcher*. als *geſworen Clercq* ter *Secretary* van Wel gemelde zyn *E.*, mitsgaders zyn *Ed.* dienſtig geoordeeld, en my al zulks *geordineerd* heeft op te ſtellen een *Memorie*, by *forme* van *Inſtructie*, zo zal het volgende dienen tot Narigt.

„ By de *Secretary* zyn door haar *Edelheden gelicentieerd 6 Aſſiſtenten*, om het werk aldaar te verrigten, met byvoeginge, dat 'er boven dien nog 2 *proviſionele* of *jonge Aſſiſtenten* mogen aangehouden werden, om by *ſiekte*, *verſterf*, of *vertrek*, tot plaatsvullinge te dienen.

„ Dog heeft de *ſecretarye* nu eenigen „ tyd herwaards niet boven 2 à 3 *abſo-* „ *lute Aſſiſtenten* gehad, dan *drie jong* „ Do^s. en *aanquekelingen* zynde, waar af „ den *Aſſiſtent David Eversdyk* nu tot „ het *Secretaris Ampt* voor den *Agtb.* „ *Raad* van *Juſtitie* overgaat, en den „ *Aſſiſtent De Viſſcher* tot *geſworen Clercq* „ aangeſteld is, zulks *reſteeren* 'er nu „ eenlyk de volgende.

Abraham Blaeuw.
Joannes Brelius.
Cornelis de Roo.
Dirk Rauſcher.
} jonge Aſſiſtenten.

Harman van der Eyke.
Joan Lucaſz. - -
} p^l. ditos.

„ Behalven den *Aſſiſtent Jan Corne-* „ *liſz.*, die, als *Tolk* van de *Hr. Gouver-* „ *neur* gebruykt werdende, boven dien „ *vaceerd* tot het ſchryven der dagelyk- „ ſe *Ordonnantien*, *Paſſen*, &c.

„ Maar dewyl de meeſte der voor- „ ſtaande, aanquekelingen, en wel ta- „ melyke *Copiiſten* zyn, maar ook voor „ eerſt niet verder konnen *geemployeerd* „ werden, dient 'er ſorge gedragen, „ dat aan boord van de ſchepen, na een „ à 2 *Aſſiſtenten*, die *geverſeerd*, en van „ goed leven zyn, of anders na be- „ quame ſtof onder de *militie* alhier, uyt- „ gezien werde, van welke laatſte men, „ by ondervindinge van bequaamheid, „ en zo 't geen ligtmiſſen zyn, wel de „ meeſte dienſt te verwagten heeft, als „ daar by hun *avancement* kunnende ha- „ len, daar in tegendeel aan boord wei- „ nige borſten aangetroffen werden, die „ bequaam zyn, en genegentheid tot des „ *ſecretarys-dienſt* hebben.

„ Het *ordinaire* uur, dat de *klerken* „ op 't *Comptoir* moeten verſchynen, is „ 's morgens van 7 tot 11, en des namid- „ dags van 1 tot 5, uuren, *Saturdag* na- „ middag eenlyk *licentie* tot afblyven „ hebbende, mits dat 'er egter 2 uyt „ hun beurtelyk op 't *Comptoir* komen, „ waar by dezelve dan op de gewoone „ tyden moeten gehouden werden.

„ Maar op *extraordinare* tyden, en te- „ gens het *retour* van de ſchepen na *Ba-* „ *tavia*, inſonderheid de laatſte beſen- „ dinge in de maand *September*, moet „ 'er voor al goede *Calculatie* werden „ gemaakt, om de *Papieren* tydig effen „ te krygen, zonder zulks op het laatſt „ te laten aankomen, wyl 'er dan altoos „ nog genoeg te doen valt, met het „ *Collationeren*, als 't opmaken der *Re-* „ *giſters* op de *reſpective* Boeken, &c.

„ Zulks en wanneer 'er veel te ſchry- „ ven valt, moet men de *Klerken* al een „ maand, of meer, te voren, een uur „ later doen ſitten, of wel 's avonds tot „ 7 en 8 uuren by de kaars laten ſchry- „ ven, mits lettende, dat het over ge- „ lyke ſchyven gaat, en een ieder na „ zyn vermogen *geemployeerd* werde.

„ Ende voor welke *extraordinaire* „ dienſt de *Klerken gemeenelyk* eens 's „ *jaars*, na *depeſche* van 't laatſte ſchip, „ ter *diſcretie* van den *Hr. Gouverneur*, „ een vrolyken dag gegeven werd.

„ Dog een *continueele vigilante* toeſigt, „ dat ieder het *ordinaire* uur wel beſteed, „ kan veel tot het werk geven, en waar „ op de *geſwooren Clercq ſpeciaal* te let- „ ten heeft, den welken het ook toe- „ komt de laatſte op 't *Comptoir*, en de „ eerſte daar weder te zyn.

„ De geen, die in hun dienſt nalatig „ zyn, moeten tot hun pligt vermaand, „ en, na geen vermaning luyſterende, „ met het *bannen binnen* de *Pagger* voor „ eenige dagen *gecorrigeerd* werden, zon- „ der de *frivoole excuſen* der trage van „ ziek geweeſt te zyn, &c. buyten *notoi-* „ *re* blyken, veel geloof te geven, want „ 'er al onder lopen, die ſomtyds met „ harde ſpooren tot hun pligt moeten „ gedreven werden.

„ Zo nu 't verſuim of de agterloosheid „ te grof loopt, moet de *ſecretaris*, of „ geſworen *klerk*, zulks den *Hr. Gouver-* „ *neur* bekend maken, om door *Ordre* „ van zyn *E.* met *exemplare ſtraffe*, 't zy „ *leerſinge*, 't *planten* met het *ſwaar Wa-* „ *pen*, &c. na *exigentie* te werden *ge-* „ *corrigeerd*.

„ Tot de *ſecretarye*, of andere *Comp-* „ *toiren*, mogen, volgens de *Ordre* van „ haar *Wel Edelheden*, de *Hoge Regeerin-* „ *ge* van *India*, geen *inlandſe kinderen* om „ te leeren werden *geadmitteerd*, nog „ ook geene andere, ten zy met *ſpeciaal* „ voorweten en *conſent* van den *Hr.* „ *Gouverneur*.

„ Het *ordinaire werk*, door de *klerken* „ te *copieeren*, beſtaat in een *dubbeld ſtel* „ van de volgende *papieren*, namelyk „ *Reſolutien*, *Dag-regiſter*, *afgaande* en „ aankomende *Brieven*, en *Beſchryvinge* „ *der Zielen*.

„ De *Papieren* voor 't *Patria* werden „ maar eens 's jaars, te weten met de laat-

„ laatſte bezendinge in *September* ver-
„ ſonden. Alle dezelve moeten op *or-*
„ *dinaris kleen formaat Hollands Papier*,
„ geſz., en daar by nog gevoegd wer-
„ den *Copye* van de *Brieven*, dat jaar
„ aan haar *Edelheden* geſchreven, met
„ het *Regiſter* van de *reſpective* bylagen
„ daar by zyden afgezonden, zelfs ook
„ een *affchrift* van de laatſte *Miſſive*, die
„ dan af te gaan ſtaat, als voren met het
„ *Regiſter*.

„ De *papieren* voor *Batavia* werden
„ geſchreven op *ordinaris Mediaan For-*
„ *maat Hollands Papier*, die gemeenlyk
„ twee malen 's jaars werden afgeſon-
„ den, namelyk, met de eerſte ſche-
„ pen in *May*, en dan het vervolg in
„ *September*, werdende by de laatſte
„ mede gevoegd, *Copye* uyt het *Acte*
„ *Boek* der *verbeterde perſoonen* in een
„ rond jaar, beginnende zedert de laat-
„ ſte afzendinge, daar by gemeenelyk
„ *Notitie* in 't *Acte-boek* alhier geſchied,
„ om geen *abuys* te begaan, dog dit
„ *boekje* alleen werd op *kleen formaat*
„ *papier*, geſchreven.

„ Alle deze *papieren*, zo wel voor 't
„ *patria*, als *Batavia*, moeten ieder ag-
„ ter aan een *apart pertinent Regiſter* heb-
„ ben, namelyk de *afgaande* en *aanko-*
„ *mende Brieven*, in 't *Alphabeth*, de *Re-*
„ *ſolutien*, en 't *Dag-regiſter*, met *mar-*
„ *ginalia*, of kantteekeningen, welke
„ dan agter aangevoegd, een *Generaal*
„ *Regiſter* uytmaken.

„ Boven dien zo moeten by de *mar-*
„ *ginalia* in 't *dag-regiſter* nog werden
„ *genoteerd*, de *pagina's*, waar op de *af-*
„ *geſondene* en *ontfangene Brieven* te vin-
„ den zyn, en dat ieder ſtel affonderlyk,
„ gelyk den *geſworen klerk* reeds be-
„ kend is.

„ Het *Acte-boekje* moet al mede een
„ *regiſtertjen* van de naamen der verbe-
„ terde perſoonen in 't *Alphabeth* hebben.
„ Maar de *beſchryvinge* der *zielen* werd
„ gemaakt met een *generaal Summa-*
„ *rium*.

„ Dit *ſummarium* op te maken, is alle
„ mans werk niet, zynde altyd door my
„ zelven gedaan, als moetende in 3 dee-
„ len getrokken werden, namelyk *Comp.*
„ *Dienaren*, *Coloniers*, en *Inlanderen*, by
„ de opmakinge lettende, dat de *addi-*
„ *tie correkt* zy, en tegens de ſyde-tel-
„ ling met de *generale* uyttrekkinge van
„ ieder *poſt accordeerd* na het *formulier*,
„ hier af zynde, 't geen dan wel uytko-
„ mende, door den *ſecretaris* voor de
„ wiſſe rekeninge ondertekend werd.

„ Deze *beſchryvinge* der *Zielen* ge-
„ ſchied hier aan 't *Caſteel* van Comp^s.
„ *Dienaren* en *Coloniers* jaarlyks na ver-
„ trek van 't eerſte Schip, ten overſtaan
„ van den *Fiſcaal*, en *Burger-Wykmee-*
„ *ſters* na voorgaande *publicatie* van 't
„ *edict*, waar toe, en d' aantekening,
„ dan een à 2 bequame borſten gebruikt
„ werden, zynde den *Aſſiſtent Eversdyk*
„ voornoemd, en Boekhouder *Abraham*
„ *Pieterſz.* hier toe meermalen gebruikt,
„ ende *methode* bekend, dewelke egter
„ *extract-reſolutie* van 25 *July*, in 't jaar
„ 1673. in *Copye*, tot hun narigt, o-
„ verhandigd moet werden: ende welk
„ *extract*, zoo veel de *generale metho-*
„ *de* belangt, 't elkens vooraan, of in
„ 't begin van gemelte beſchryvinge,
„ moet *geinſereerd* werden.

„ De *Beſchryvinge* der *Inlanderen*, on-
„ der dit *Caſteel* beſcheiden, werd *ordi-*
„ *nair* gedaan door den *ſecretaris* van den
„ *Landraad*, S^t. *Alexander Latil*, met
„ den Schoolmeeſter *Jeremias Rodrigos*,
„ en op de *buyten Comptoiren* door de
„ *ſubalterne Hoofden*, zynde door de Ed.
„ *Heer Oud-Gouverneur*, *Anthonio Hurdt*,
„ by de *Inſtructie* voor de *ſubalterne*
„ *Hoofden* op de *buyten-reſidentien dato*
„ 25 *January* 1678. *geordonneerd*, alle
„ 3 jaren eens de *beſchryvinge* der *Nagel-*
„ *boomen* te doen, welke nu in dit loo-
„ pende jaar moet geſchieden, en al-
„ zulks diend hier op ook gelet, of
„ het op de *reſpective* plaatſen behoor-
„ lyk *geobſerveerd* werd.

„ De verdere *papieren*, die ter *ſecre-*
„ *tarye* geſchreven werden, en daar
„ verblyven, zyn de *orgineele reſolutien*,
„ en dan de *ſlapers* van *de afgaande* en
„ *aankomende Brieven*, nevens het *Dag-*
„ *regiſter*, de 3 laatſte op *kleen formaat*
„ *holl.*, en de *reſolutien* in een gebon-
„ den boek op *groot-mediaan formaat*,
„ afgeſneden *Papier*.

„ Wanneer het druk werk is, wer-
„ den de *ſlapers* zoo lange aan een kant
„ gelegt, als geen haaſt hebbende, en
„ dan laat men het noodige voorgaan,
„ gelyk dat van ſelfs ſpreekt.

„ Somtyds, 't zy by *extraordinaris*
„ werk, of ziekte der *klerken*, werd de
„ *beſchryvinge* der *zielen* door de *klerken*
„ van 't *ſoldy-Comptoir* dubbeld *gecopierd*,
„ gelyk 't voorleden jaar gebeurd is,
„ en in diergelyke *occaſien* met believen
„ van de *Heer Gouverneur* nog zoude
„ konnen geſchieden.

„ Zoo is ook ſomwylen *geobſerveerd*,
„ dat men tot het *Collationeeren* der af

„ te ſendene *papieren*, by gebrek of „ ſiekte van bequame Borſten, eenige „ van 't *Negotie*, of 't *ſoldy-Comptoir* „ voor die tyd leende, of ook ſommige „ d:r *gequalificeerde Miniſters*, als *Win-* „ *kelier*, *Caſſier*, en *Bottelier*, ook de „ *ſecretariſſen* van de *Juſtitie* en Land- „ raad hier toe gebruykte, en waar toe „ de 2 laaſt-genoemde, als *oude klerken* „ dezer *ſecretarye*, voor andere *gerecom-* „ *mandeerd* werden, ingevalle zulks *re-* „ *quireerd*, wyl het wel *Collationeren* „ der *papieren*, ſpecialyk die van op- „ merkinge zyn, een zeer nodig werk „ is.

„ Dit zy dan zoo veel de gemeene „ *ſecretarys dienſt* toucheerd, *waar af* „ overtrede tot de andere en *ſpecia-* „ *le* dingen.

„ Den dienſt van den *ſecretaris* alhier, „ is het *formeren* van de *reſolutie*, en 't „ *concipieren* van 't *dag-regiſter*, ook wel „ 't *authentiſeren* van andere dingen „ van die natuur, zo als d'Occaſie dan „ *preſenteerd.*

„ Tot de *reſolutie* werd vereyſt, het „ houden van *pertinente notulen* van de „ ſaken, in de *vergaderinge* voorvallen- „ de, met het *arreſt*, dat den *Raad* „ neemd, en wyl het onmogelyk is, „ alle de woorden aan te teekenen, zo „ moeten de ſaken, en *adviſen*, mits- „ gaders *conſideratien* over en weder, zo „ na doenlyk, werden *genoteerd*, na dat „ de voorvallende dingen wigtig zyn, „ en van nadruk konnen werden, om „ daar uyt dan de *reſolutie* te konnen „ *formeeren*, *altyd lettende*, dat de *con-* „ *cepten* in wigtige ſaaken grondig, en „ als van andere onderſcheiden, aanvang „ nemen, en dierhalven ſorgende, dat „ die niet ten halven of van het mid- „ den der ſaake beginnen; of dat in ſa- „ ke van belang geſegt werde, *na deli-* „ *beratie is verſtaan*, *&c.* wyl ymand, „ die de Vergaderinge by gewoond „ heeft, wel weten kan, wat *motiven* „ dat de vergaderinge tot het een of an- „ der beſluyt gehad heeft, maar niet „ imand, die uyt het leſen alleen het be- „ grip moet hebben, te meer, om dat „ dezelve ook dienen tot verantwoor- „ dinge omtrent haar *Edelheden* tot Ba- „ *tavia*, en de Heeren *Majores* in 't Pa- „ *tria.*

By de aantekening van opmerkelyke „ Saaken, kan tot groot behulp die- „ nen, dat de *notulen*, na 't eindigen „ van de Vergadering, door den *ſecre-* „ *taris* werden *gerevideerd*, om daar by „ zodanige *Notitie* te doen, als hy mogt „ overgeſlagen hebben.

„ In het ontwerp der *Reſolutien* moe- „ ten de voornaamſte ſaaken van ieder „ Vergaderinge voor afgaan, de kleen- „ dere en van minder belang agter aan „ volgende, ſchoon die eerſt voorge- „ komen waren, andere dingen van geen „ of kleen belang overſlaande, gelyk „ die uyt myne *notulen* konnen afgeme- „ ten werden.

„ Het gebruyk ontrent het ontwer- „ pen der *reſolutien* is, dat het zelve „ voor alle andere dienſten gaat, om „ niet in 't agterſtal te raken, moeten- „ de ſorge werden gedragen, dat de „ *reſolutie*, die by de jongſtledene Ver- „ gaderinge getrokken is, de andere of „ naaſtvolgende Vergaderdag behoorlyk „ ingeſchreven zy, om dan getekend „ te werden.

„ Dog kan dit altyd zo nauw niet ag- „ tervolgd, maar door *diverſe inconveni-* „ *enten* verhinderd werden, gelyk jongſt „ en voor 't *arrivement* van *Couwerve* nog „ geſchied zy, mits gebrek van *papier*; „ dog diergelyk belet moet egter dan „ ten naaſten werden *geremedieerd.*

„ Geene inſchryvinge van *reſolutien* „ of *dag-regiſter* mag geſchieden, voor „ dat het *concept* alvorens door de Heer „ *Gouverneur* geſien, en *geapprobeerd* is.

„ Ook en vermag de *Secretaris*, of ge- „ ſworen *klerk*, het *reſolutie-boek* niet „ verder te laten komen, dan ten huyſe „ van de Heer *Gouverneur*, en den *Op-* „ *perkoopman*, ende dat door hun zel- „ ven, of een vertroud *klerk*. Zo en mog- „ ten zy ook geene *papieren*, hoe die „ genaamt zyn, van de *ſecretarye* aan „ ymand laten volgen, of afſchriften „ verleenen, dan *op expreſſe* en *ſpeciale* „ laſt van gemelde zyn *E.*, zoo veel te „ meer dan zyn de *klerken* verpligt hun „ voor diergelyke afleveringe eeniger „ *papieren*, of 't *divulgeren* van de *ſe-* „ *creteſſen*, te hoeden, wyl dezelve hun „ tot een *publycq ſcandaal* zouden bren- „ gen, daar dezelve ook voor moeten „ werden gewaarſchoud, ſchoon hun „ zulks niet onbekend is.

„ Het *dag-regiſter* werd *geconcipieerd* „ uyt de *notitie* van het dagelyks voor- „ vallende, 't geen in een *apart boekje*, „ door den *geſwooren klerk* te houden, „ *pertinentelyk* moet werden aange- „ tekend.

„ Den Heer *Gouverneur* geeft den *ſe-* „ *cretaris* kennis van alle *brieven* en *rap-* „ *porten*, die zyn *E.* toekomen, de af- „ gaande *brieven* eerſt op de *ſecretarye* ge-

„ gebragt werdende, de *Fiſcaal* heeft
„ eens vooral *ordre* om zelve, of door
„ den *ſergeant geweldige* op te geven,
„ wat *burger-vaartuygen* dat 'er dagelyks
„ af en aankomen, *&c. item* de *Werf-*
„ *baas* van *Compagnies ſchepen*, en *Cha-*
„ *loepen* desgelyks, zonder onderſcheid,
„ hoewel dit nu en dan verſuymd
„ werd.

„ Moet zulks de *reſpective Officieren*
„ altemets erinnerd, of by *mancquement*
„ den Heere *Gouverneur* bekend ge-
„ maakt werden.

„ In 't *dagregiſter* moet ook *ſpecifica-*
„ *tie* gedaan werden van de naamen der
„ hoofden of *Anachodas*, en waar de-
„ zelve woonagtig zyn, zo ook, wie
„ hun *Rheeder*, en wat hun lading is,
„ *&c.* en van *Compagnies ſchepen* kan by
„ de *brieven* en *fakturen* 't vereyſchte
„ beſcheid gevonden werden, waar af
„ al mede *ſpecificatie* moet geſchieden,
„ zo ook van de komſt, en 't vertrek
„ der *ſubalterne hoofden.*

„ De afgaande en aankomende Brie-
„ ven moeten alle by *forme* van *notulen*
„ in 't *Dag-regiſter* werden *geverbaliſeerd*,
„ kort en beknopt, overſlaande dingen
„ van kleen of niet veel belang, dog ſa-
„ ken van gewigte, moeten onderſchei-
„ delyk werden *geciteerd.*

„ Alle maanden ten uyteynde, of op
„ de laatſte dag van ider maand, geſchied
„ 'er aantekening van de overledene
„ *Chriſtenen hier aan 't Caſteel*, waar af
„ de *Koſter* van de *Maleytſe Kerk* een
„ *Lyſt* brengt, die hy eerſt aan den Hr.
„ *Gouverneur* vertoond, en dan ter *ſe-*
„ *cretarye* beſteld.

„ Het verder berigt van 't *dag-regis-*
„ *ter* werd tot de *ſucceſſive concepten*
„ *gerefereerd.*

„ Het *concept* van 't *Dag-regiſter* mag
„ niet langer, dan drie weeken, of een
„ maand, ten agteren ſtaan, tot *pre-*
„ *ventie* van verloop, inſonderheid moet
„ het zelve, zo na doenlyk, effen ge-
„ houden werden, wanneer het vertrek
„ van de ſchepen op handen is.

„ Weſende de *reſolutien* tot 23, en 't
„ *dag-regiſter* tot 22 deſer beide *incluys*
„ door my nu vereffend, 't geen nu met
„ gemak kan agtervolgd werden, zorg
„ dragende, dat de inſchryvinge nu
„ maar werde bevlytigd.

„ Behalven het inſchryven der *origi-*
„ *neele reſolutien*, en 't houden van goe-
„ de aanteekeninge, nopende 't da-
„ gelyks voorvallende, mitsgaders 't
„ *continueel* opſigt over de *Klerken*, is het
„ werk van den *eerſten* of *geſworen Klerk*,
„ ook te ſorgen voor de *collatie* der *daag-*
„ *lyks afgaande brieven*, en *papieren*;
„ *item* de gemeene *bylagen*, en 't *regiſter*
„ zelfs te ondertekenen, maar de on-
„ dertekeninge van de *principale papieren*
„ voor 't *patria*, en *Batavia*, gaat den
„ *ſecretaris* ſelve aan.

„ By verſuyminge van eenige *inlan-*
„ *deren*, of *Alphoereſen*, die eenig *rap-*
„ *port* te doen, of verſoek voor te ſtel-
„ len hebben, werd de *ſecretaris* door
„ den Hr. *Gouverneur* geroepen, om
„ kennis te dragen van 't geen 'er *paſ-*
„ *ſeerd*, den welken, na 't verrigte by
„ zyn *E.*, deſelve ter *ſecretarye* moet bren-
„ gen, en aldaar van hun *relaas*, *&c.*
„ klare aantekeninge doen, om te zyner
„ tyd op zyn plaats in 't Dag-regiſter ge-
„ extendeerd te werden: en welke aan-
„ teekening met den dag, en *datum*, in
„ een apart *memorie-boekje* geſchied, om
„ 't zelve niet te verlieſen.

„ De *ſecretaris* moet ook beſorgen,
„ dat den Hr. *Gouverneur*, tegens 't ver-
„ trek van eenig ſchip na *Batavia*, ty-
„ dig voorſien is met korte *notulen* uyt
„ de *reſolutien*, en 't *dag-regiſter*, van alle
„ ſaken, die van eenige opmerkinge
„ zyn, ten eynde zyn *E.* zig daar uyt
„ dienen kan, in 't ontwerpen van de
„ *Miſſive* aan haar *Edelheden.*

„ Alle *Compagnies* bodems, van hier na
„ *Batavia* vertrekkende, moeten voor-
„ ſien werden met een net *gecollati-*
„ *oneerde Copy* van de *Cours-beſchryvinge*
„ in dat vaarwater, door den Schipper
„ *Jan Sweed*, ter *ordre* van wel gemel-
„ de Heer *Hurdt*, opgeſteld zynde, on-
„ der de bylaagen der *Bataviſe papieren*
„ van 1679. te vinden, en waar af reeds
„ 2 à 3 in voorraad klaar leggen.

„ By *Miſſive* van haar *Edelheden*, *dato*
„ 26 *Januari* jongſtleden, is *geinterdi-*
„ *ceerd*, dat van hier voortaan geene
„ vaartuygen ten handel na *Batavia*
„ mogen *gelargeerd* werden, die bene-
„ den de 30 laſten groot zyn, en de
„ vaartuigen, die de *geſtipuleerde* groo-
„ te hebben, mogen gene plaatſen of
„ Rheeden voords meer aandoen, zelfs
„ ook de Rheede voor 't *Caſteel Rotter-*
„ *dam* tot *Macaſſar* niet, waar op den
„ *ſecretaris* in 't verleenen der *paſſen* moet
„ letten, en 't geen gevoeglyk kan ge-
„ geſchieden, om dat hy alle ſodanige
„ *paſſen*, na dat die door den Hr. *Gou-*
„ *verneur* getekend zyn, met *Compag-*
„ *nies Zegel* in *rooden Lakke* en zyne on-
„ derſchryvinge moet bekragtigen.

Zo

„ Zo is mede *geordineerd*, geene „ *Chineeſen* voortaan na *Ternate* te *lar-* „ *geren*, immers zo lange d'onluſten in „ *Molucco* duuren, desgelyks mag den „ handel van ſlaven op *Celébes* Ooſtkuſt „ niet meer *gelicenticerd* werden, om dat „ zulks een aanleidinge tot roof van „ vrye menſchen geeft, en, 't opkopen „ der zelve verhinderd zynde, zal het „ rooven van zelfs wel *Ceſſeren*.

„ Op 't ontfangen eeniger *brieven* van „ *Batavia*, moet de *ſecretaris de Margi-* „ *nalia* der zelve ſchryven, om daar uyt „ de ſaaken beknoptelyk te konnen „ vinden.

„ Tot het leſen van Brieven, door „ eenige *Lands-grooten* in *Arabiſche let-* „ *teren* aan den Hr. *Gouverneur* alhier „ geſz. werdende, is voorheen de een „ of de andere *moorſe Paap* gebruykt, „ maar de *Klerk Dirk Rauſcher*, daar in, „ als ook in het ſchryven, nu genoeg- „ ſaam ervaren zynde, werd het zelve „ nu *geexcuſeerd*, zynde ook alle *Brie-* „ *ven*, *Placcaten*, *&c.* ſedert 8 jaaren „ herwaards uyt het *Maleyts*, *vice ver-* „ *ſa*, door my zelve *getranſlateerd*, dog „ wyl de *Setretaris* en *geſwooren Klerk* „ in de *Maleytſe Taal* nog zo verre niet „ *geavanceerd zyn*, kan zulks, als 't af- „ leſen der *Maleytſe Placcaten* by voor- „ val, den *ſecretaris* van den *Landraad* „ voormeld werden opgeofferd.

„ Wel Gem. haar *Edelheden* tot *Ba-* „ *tavia* hebben by voords *Miſsive ge-* „ *ordonneerd*, dat van hier zullen afge- „ ſonden werden, de *ordres*, en *Inſtruc-* „ *tien*, door meer Gemelte Hr. *Hurdt* „ voor zyn *Ed.* vertrek, tot narigt voor „ de *reſpective Miniſters* opgeſteld, om „ ter *generale Secretarye* tot *Batavia* be- „ waard te werden, welke alle in de „ ſlaper der afgaande Brieven van den „ jare 1678. te vinden zyn, namelyk „ voor den *Opperkoopman*, voor de *ſub-* „ *alterne Hoofden* van de *Buyten-Comptoi-* „ *ren*, *item* voor den *Fiſcaal*, *Winke-* „ *lier*, *Bottelier*, en *Caſſier*, mitsgaders „ de *ordre* op het openen der Pakken, „ Kaſſen, &c. ende alzo de *Klerken*, die „ 'er *preſent* ter *ſecretarye* zyn, voor „ eerſt genoeg te doen zullen vinden, „ om hun werk te vereffenen, zo moet „ 'er na een à 2 bequame borſten uyt- „ geſien werden, om 't zelve werk ter „ hand te nemen, en dan moet 'er nog „ andermaal diergelyken affchrift voor „ *Ternate* werden vervaardigt, gelyk 'er „ in de *Ternetaanſe* papieren *genoteerd* „ ſtaat, dat van hier zoude geſonden „ werden.

„ Welgemelte haar *Edelheden* vorde- „ ren by meer gemelde *Miſsive* van 26 „ *Januari* ook, eene der 2 *originele* „ Brieven dato 22 *Februari* des verleden „ jaars, of anders een *correct gecollatio-* „ *neerd* affchrift, dog is de eene *orgine-* „ *le* brief voor de hand gelegt, en wel- „ kers affchikkinge dan ook met de al- „ dereerſte beſendinge geſchieden moet.

„ Agter het laatſte ontfangen *Regiſter*, „ behoorende tot de *Bataviaſe* bylagen, „ ſtaat aangetekend, dat alle de brie- „ ven en bylagen, die aan haar *Edelhe-* „ *den addres* hebben, moeten geſchre- „ ven weſen op ordinaris *kleen formaat* „ *papier* onafgeſneden zynde, om *ega-* „ *liteit* by 't inbinden te hebben, daar „ op den *ſecretaris*, en geſworen *Klerk*, „ dan verdagt moeten blyven.

„ Onder de getranſporteerde *ſecreta-* „ *rys* papieren beruſt een *notitie* van al- „ le ſcheeps-bodems, die uyt het *patria* „ tot *Batavia* aangeland zyn, zedert den „ jare 1632. ende gelyk deſelve tot nu „ toe vereffend ſtaat, zo moet zulks by „ 't ontfangen van de *Lyſt* der aanko- „ mende ſchepen ook pertinent agter- „ volgd werden, als geſchiedende ten „ principalen, om daar uyt altoos te „ konnen ſien, of de *perſoonen*, die hun „ *de novo* aan de *E. Compagnie* willen „ verbinden, haar verband volkomen „ *geexpireerd* is, want al ſchoon zy de „ rekeninge van hunne uytreiſe verto- „ nen, zo is daar op geen vaſten ſtaat „ te maken.

„ Alle *extraordinaire* verbeteringen aan „ de dienaaren geſchieden by *reſolutie* „ van *Rade*, maar die niet dan ordina- „ re zyn, werden door den Heer *Gou-* „ *verneur* apart verleend, zendende zyn „ *E.* de *perſoonen*, die hun willen ver- „ binden, of de beſcheiden daar af, van „ de *buiten-Comptoiren* overgeſonden, „ aan den *ſecretaris*, of geſwooren *Klerk*, „ die daar uyt de nieuwe *Actens formeerd*, „ dog om hier in geene *abuyſen* te be- „ gaan, moet op het volgende altoos „ gelet werden.

„ Alle die voor jongen met 4 en 5 „ guldens ter maand uytkomen, zyn „ verbonden 10 jaren te dienen, dog „ werden dezelve gemeenelyk na *expi-* „ *ratie* van de eerſte 5 jaren hunnes ver- „ bands en bequaamheid, gevorderd tot „ Matrooſen, met 9 guld. ter maand, „ om daar voor hun 10-jarig verband „ volkomen uyt te dienen, zonder bin- „ nen dito tyd meer *gagie* te mogen „ winnen, ten ware de zoodanige in- „ middens tot hooger *Chargies*, *quar-* „ *tiermeeſters*, *Conſtabels-maats*, of dier- „ gelyks, *geemployeerd* wierden.

Hoop-

„ *Hoop-lopers*, en *Matrooſen*, van 6 „ tot 10 guldens ter maand, moeten „ 5 jaren dienen, dog die van 11 en 12 „ guld. ter maand, *ordinair* als *boſſchieters* „ te boek ſtaande, hebben niet meer „ dan een driejaarig verband, en deze „ alle krygen noyt meer dan twee guld. „ verbeteringe, na *expiratie* van tyd, „ ten waare die van 6 guld., hoedanige „ ſomtyds wel 9 guld. toegelegt werd, „ zo zy het konnen verdienen.

„ *Quartiermeeſters*, *Conſtapels-maats*, „ *Stuurlieden*, en andere *Zeevarende Officieren*, hebben mede maar een Verband van 3 jaren, de twee eerſte werden gemeenelyk 2 guldens verbeterd, „ en een *Conſtapels-maat* ook wel 4 „ guld., of tot 18 guld., zoo hy het „ *meriteerd*, d'andere, en van hoger *qualiteyt*, na bequaamheid *geavanceerd* „ *werdende*.

„ Alle *Soldaten*, *Adelborſten*, *Tamboers*, „ *Lands-Paſſaten*, *Corporaals*, en *Sergeanten* hebben een verband van 5 jaaren, kreigende de laatſte wel 2 of „ 4 guld. verbetering, na datze hun „ *comporteren*, maar de andere niet „ meer dan 2 guldens voor 3 jaren, „ mogende een *Corporaal* niet meer, „ dan 16 guld. en een *Soldaat* niet meer, „ dan 14 guld. ter maand winnen, dog „ ingevalle men gebrek van *militairen* „ heeft, werd aan een *Soldaat*, wiens „ tyd *geexpireerd* is, en die aanhoud om „ verloſſinge, wel 3 guld. verbetering „ gegeven, mits dat dezelve verbeteringe, en gagie geen 14 guld. mag „ excederen.

„ Een *ſoldaat*, die voor 7 of 8 guld. „ uytgekomen is, werd na 't eindigen „ van zyn eerſte verband, verbeterd tot „ 11 guld. ter maand, even als of hy 9 „ guld. ter maand gewonnen hadde, en„ de dit volgens *Raadsbeſluyt*, *dato* 23 „ *Januari*, in 't jaar 1674.

„ Alle *Ambagts-geſellen*, namelyk, „ *Scheeps-en Huys-timmerlieden*, *Blokmakers*, *Drayers*, *Smids*, *Scheeps-Corporaals*, *Metſelaars*, *&c. item Chirurgyns*, hebben mede een verband „ van drie jaren, dog ſtaat hier toe „ geen vaſte *gagie*, maar krygen zodanige verbeteringen, als den *Raad* oordeeld dat zy *meriteren*.

„ Hier aan de *Hoofd-Reſidentie* werden gene *perſoonen* verbeterd, dan de „ geen, welkers verband volkomen *ge*„ *expireerd* is, maar ontrent die op de „ afgelegene *Comptoiren* beſcheiden zyn, „ werd op een of twee maanden ten „ hoogſten niet geſien, mits dat daar „ van by 't *Acteboek* in *margine* volkomen *ſpecificatie* geſchiede.

„ Eenige ſoldaaten tot de *qualiteyt* „ van *Corporaal*, of van *Corporaal* tot „ *Sergeant* gevorderd werdende, krygen, na gegeven *preuve* van goed *Comportement*, de volle *gagie* van 14 of „ 20 gulden. Zo ook de geen, die tot „ de *Chirurgie*, of de *Navigatie*, gebruykt werden, mede verbeteringe „ na *merite*, en bequaamheid, 't zy om „ hun lopend verband daar voor uyt te „ dienen, of wel een aanknoopinge van „ een tweede verband, dan wel een „ nieuw drie-jarig verband, maar die „ aan de pen dienſt doen, moeten eerſt „ hun tyd volkomen uyt dienen.

„ De gemeene *Secretarys-winſten* beſtaan meeſt in 't *ſalaris* van *Paſſen*, en „ *Actens* van *verbeteringen*.

„ Voor de *Paſſen* na *Batavia*, werd „ 2 *Ryxd.* betaald, en die na *Banda*, „ *Ternate*, *Xoela*, *Celebes Ooſt-kuſt*, &c. „ een *Ryxd.*, behalven het *Zegel*, *item* „ voor *Actens* van *verbeteringen* van gemene *perſonen* een halve Ryxd, en die „ 18 gulden, en daar boven winnen, „ een Ryxd.

„ Maar voor *gemeene Pasjens* van de „ *Inlanderen*, *Burgers*, *Chineeſen*, *Mardykers*, &c. mag niet meer gevorderd „ werden, dan een dubbelde *ſtuyver*, „ en dan 6 *ſtuivers* voor het *zegel*, en „ welk kleen genot den *ſchryver* voor „ zyne moeyte trekt, zynde *preſent* den „ *Aſſiſtent Jan Corneliſzen*, moetende „ ook werden gelet, dat de lieden, on„ der 't een of ander *pretext*, niet meer „ dan 8 *ſtuiv.* werde afgevorderd, als „ zynde 't zelve zodanig door de Ed. „ Heer *Speelman* in den *jare* 1667. be„ paald; eenlyk werd wel *geconniveerd*, „ dat de geen, die met *chaloepen* uyt „ viſſen na *Boero*, of ten handel na *Cerams Noord-kuſt* varen, 4 Ryxd. voor „ *zegel* en *ſalaris* betalen.

„ De voorſz. *ſecretarys-winſten* moeten volgens *arreſt*, by *reſolutie* van 18 „ deſer verdeeld werden $\frac{2}{3}$ voor den *ſecretaris* en $\frac{1}{3}$ voor den *geſwooren klerk*, „ waar af de *geſworen klerk* dan *Notitie* „ houd, en den *ſecretaris* maandelyks „ rekeninge doet.

„ Maar alzo gemelde *emolumenten* „ kleen vallen, is den *ſecretaris* van de „ Heer *Gouverneur* (en *conſequentelyk* „ ook den *geſwooren klerk*) door Wel „ gemelden Ed. Heer *Speelman* ten jare

„ voornoemd toegeſtaan het *paſſeeren* „ van alle *notariale Inſtrumenten*, mits „ behoorlyk *protocol* houdende, dog „ moeten deſelve hier inne dit onder„ derſcheid *obſerveeren*, dat zulks een„ lyk *reflecteerd* op zodanigen tyd, wan„ neer zulks geen hinder in den gemee„ nen dienſt geeft, in welk geval, en „ *ſpecialyk* tegens het *depecheeren* der „ ſcheepen zy lieden moeten denken, dat „ gemeene ſaaken boven *particuliere* „ behoren te *prevaleren*, en al zulks hun „ eygen voordeel voor zo lange behoo„ ren aan een kant te ſtellen, om het „ gemeen belang geen hinder toe te „ brengen, gelyk ook van *genereuſe Mi„ niſters* te hopen is.

„ By, de *Secretarye* van de Heer *Gou„ verneur* werd ook gehouden een *pro„ tocol*, de *E. Comp* aangaande, als „ waar in gepaſſeerd werden, alle *Obli„ gatien*, zo ten voordeele, als ten laſte, „ der *E. Compagnie*, *item Acten* van *lee„ ningen*, en *Emancipatien*, *Contracten*, „ en *Borgtogten*, zo mede *Atteſtatien* van „ te kort komende Goederen, quade „ geſtalte der kleeden, pakken, *extra„ ordinaris* leccagien op *vivres*, 't afſter„ ven van *Compagnies* ſlaven, &c. en „ welke *inſtrumenten* den *ſecretaris*, of „ beëdigde *klerk*, gehouden zyn, op „ verſoek der *requiranten* 't aller tyd zon„ der eenige loon te *paſſeeren*, wel let„ tende, dat de Getuygen *accuratelyk* „ werden *geexamineerd*, om geen *repro„ ches ſubject* te weten, gelyk dezen ja„ re nog van *Batavia* over zeker pak „ *Baſta's* gekomen zyn: ende van wel„ ke *inſtrumenten* de *reſpective requiran„ ten* ook *authenticq* afſchrift moet wer„ den verleend 't hunner verantwoor„ dinge.

„ De *Secretaris* heeft onder zyne „ verantwoordinge de gezegelde Papie„ ren, welke hy van den *Opperkoopman*, „ onder *recepiſſe* ontfangt, en daar af hy „ het *procedido* twee malen des jaars op „ *ordonnantie* van de Heer Gouverneur „ in *Compagnies caſſa* teld, en ook zo„ danig afreekening houd, konnende „ den *geſwooren klerk* de dagelykſe *ad„ miniſtratie* over dezelve nu *gedefereerd*, „ en dezelve om redenen den *Aſſiſtent „ Jan Cornelisz.* ontrokken werden.

„ Wanneer den *ſecretaris* eenige *ze„ gels* benodigt is, maakt hy zulks ty„ dig aan den *Opperkoopman* bekend, „ in wiens huys dezelve gedrukt, en „ door zyn *E* ondertekend werden, in„ brengende zodanige verkladde *zegels*, „ als duydelyk blyken bevorens niet „ *geemployeerd* te zyn.

„ Ende dit zy dan zo veel ik op *or„ dre*, als in den hoofde, nodig en dien„ ſtig geacht hebbe, voor mynen *Suc„ ceſſeur* en den geſwooren *klerk* op 't „ papier te brengen, het reſterende dat „ mogt komen voor te vallen, hunne „ ondervindinge te *defereren*, voor be„ ſluyt hier nog byvoegende, dat een „ groot ligt kan geven, het doorbladee„ ren van de *ſecretarys* boeken en pa„ pieren, zedert 10 a 12 Jaren her„ waards, om alzo nader kennis van „ Saaken, en van de *ſucceſſive Ordres* te „ bekomen, hun beide *recommandeeren„ de* de *gedefereerde* ampten volgens Eed „ en pligt met een geſtadige *induſtrie* „ te bedienen, en alzo verderen opgang „ te erlangen.

Aldus Opgeſteld,

Amboina aan 't Kaſteel Victoria, den 25 Maart, 1680.

Was Getekend,

ISAAC VAN THYE.

Verdre Ordres harer Edelheden, ontrent zyn Ampt gegeven.

Behalven de ſaaken, in deze Inſtructie gemeld, hebben haar Edelheden van tyd tot tyd nog deze en gene andre dingen, hen inder tyd voorkomende, aan den Secretaris van den Landvoogd gelieven te bevelen.

In 't jaar 1674. den 10 Febr. belaſten zy hem de Kerkelyke Viſite-Rapporten jaarlyks aan hen over te ſenden; en 1697. 24 en 28 Jan. dat hy Marginalia op de Reſolutien, Dagregiſters, enz. voortaan diende te maken, en ook de voornaamſte ſaaken in de brieven te ſchryven.

In 't jaar 1680. 17 Jan. belaſten zy hem, 't Dag-regiſter te verkorten ontrent de ſtoffe der afgaande en aankomende Brieven, Rapporten, Reſolutien, met maar aan te wyſen de plaats of Boeken, daar die geinſereerd ſtaan. Ook excuſeerden zy hem van 't Copieeren van't Dag-Regiſter, de afgaande en aankomende Brieven, en Reſolutien voor 't Vaderland; mits dat in de brieven na Batavia alle ſaaken van belang kort en duidelyk uytgedrukt wierden, zonder te verſuymen, 't geen haar Edelheden en de Heeren in 't Vaderland dienen te weten.

Ook moeſten alle orgineele en Copye-brieven aan haar Ed. op kleen Formaat onafgeſneden papier geſchreven; en op alle brieven marginaalen gemaakt werden.

In

In 't Jaar 1681. den 14 Maart ordonneerden zy, agter de generale Miſſive een Lyſt van de bequaame vaartuygen, ook een Lyſt van de bequame Miniſters, en een zielbeſchryving, met een dubbeld daar van voor 't Vaderland, te voegen.

In 't jaar 1682. 21 Maart bevelen zy hare poſitive Ordres in een byſonder boek te ſchryven, en die uyt de brieven uyt te trekken, dat zy in 't jaar 1683. den 16 April renoveren.

In 't jaar 1685. 7 Februari, belaſten zy de generale laſten der ſoldyen, randſoenen, ongelden, ſchenkagien, &c. by een te trekken, onderſcheiden zynde van de generale winſten, in ſuyvere winſten, Heeren geregtigheid, &c.

In 't jaar 1686. 5 Januari eyſchten een korte ſterkte van de Landvoogdy, die jaarlyks aan haar diende overgeſonden te werden.

In 't jaar 1687. 26 Auguſti, renoveren zy 't maken van Marginalen op de brieven; (gelyk ook 1695. 22 Januari) ordonneren de bylagen op kleen formaat papier te ſchryven, en dat men de markten, tolhuyſen, enz. ook in 't Hollands zal dienen uyt te drukken; voegende in 't jaar 1688. 2 Maart 'er nog by, om de laatſte advyſen met een bodemken, van Banda aangierende, te ſenden, om geen hypothequen anders, dan voor Gecommitteerden te belaſten, bevelende, dat men't Zegel-geld op zyn oud beloop laten, en van de bequaamheid der opkomende lieden ook in de brieven melden ſal.

In 't jaar 1690. 15 Jan. ordonneren zy, dat van alle verjaarde Pascedullen reden zal moeten gegeven, en in 't jaar 1693. 13 Jan. dat 't getal der gegagiceerden in de brieven aangehaald zal moeten werden.

In 't jaar 1647. 29 Jan. en 24 Febr. 4 Maart en 20 Novemb. bevelen zy, dat de Secretaris der Juſtitie moeſt eerſte Klerk zyn, dat men by de laatſte advyſen 't getal der geëyſchte Soldaten, Matroſſen, Ambagtslieden, als ook dat van de verloſte, en geſtorvene uyt dezelve, als ook van de Penniſten, Chirurgyns, en ook van die gene, welker verband ſtaat te eindigen, moeſt aanhalen om op Batavia te konnen ſien, of de eyſchen ook wel na behooren geſchiedden. Ook moeſten zy jaarlyks de verſtorvene en levende Nagel-boomen aanhaalen, en de beſetting opgeven. Ook mogt de Secretaris geen procuratie tot betaling der Soldyen-reekeningen in 't Vaderland, dan met ſpeciaal conſent van den Heer Landvoogd en Raad, en niet dan met expreſſe melding van den datum der Reſolutie daar over genomen, paſſeeren.

In 't jaar 1699. den 27 Febr. ordonneerden zy hem in de Actens te inſereren, by wat voor een brief haar Edelheden 't Employ van dezen of genen nieuw gevorderden Aſſiſtent, ten tyde dat hy eerſt aan de pen quam, en zy hem na Amboina ſonden, hebben gelieven te approbeeren; in een Brief na Ternate van den 29 December, 'er byvoegende, dat men ſoldy-ſaaken niet in de brieven aanhalen, maar alleen aan 't Opperhoofd van 't Soldy-Comptoir op Batavia ſchryven moeſt.

In 't jaar 1702. wilden zy de verſchanſingen der Orangkaja's, in de brieven aangehaald; en 1703. 15 Januari de Reſolutien verkort hebben; nalatende alle nodelooze groote inſertien van Brieven, Requeſten, en andere Extracten, en dat zy de brieven en bylagen met geen Italiaanſche, maar alleen met een duydelyke groote ronde letter moeſten laten ſchryven, en alle brieven en bylagen op onafgeſneden kleen formaat papier verveerdigen, om het zoo veel te beter met de boeken; waar in die gebonden zullen werden, te doen overeenkomen.

Deze bevelen nu wel waarnemende, werd hy (zo hy 't nog niet is) daar op door voorſchryvens van den Landvoogd, (als hy wel by hem ſtaat) Onderkoopman met 40 gl. ter maand, en 5½ Ryxd. koſtgeld; genietende geen ander inkomen, dan dit, en 't geen hy van de Actens en Pas-cedels heeft.

Indien hy nu de gunſt van den Landvoogd behoud, werd hy ook wel tot 't een of ander openvallend Buyten-Comptoir, of wel tot het Ampt van Fiſcaal; gevorderd, waar in de Landvoogd zeer veel doen kan; en dan is hy behouden.

De WINKELIER.

Van den Winkelier, en zyn Ampt.

Na den zelven volgt in rang der Penniſten (want anders gaan beide de Opper-Chirurgyns, die den jongſten Koopman in rang volgen; gelyk ook de Lieutenant, nog voor hem) de Winkelier, die in 's Compagnies Kleeden-winkel woont.

Wat tot zyn ampt behoord, konnen wy uyt de navolgende Inſtructie, en het daar bygevoegd Rendement, klaar ſien.

Ordre en *Inſtructie* voor den *Adminiſtrateur* van *Compagnies Kleeden-Winkel*, alhier.

Inſtructie voor den Winkelier.

„ EVen gelyk den *Opperkoopman* in 't
„ houden der *Negotie-boeken geordonneerd* is, zullen de *Winkel-boekjes*
„ alle maanden, zonder verſuym, effen geſteld, ende den *Gouverneur* vertoond moeten werden, namentlyk,
„ ende by *exempel*.

„ Op 15 *Auguſti* zal't *Origineel Winkel-journaal* effen ſtaande, tot op *ultimo Juli*, ende 't *grootboek*, nevens
„ de *copyen* van 't een en 't ander, tot
„ *ultimo Juni*, *geexhibeerd* moeten werden, op dat zyn Gemelte E. volgens
„ Ampt *pertinentelyk* moge naſien, of
„ de *poſten* alleſints na behooren zyn ingeſchreven, en de *ordre* agtervolgd
„ geworden, welke *obſervantie* zodanig
„ *continueren* zal het gantſche jaar
„ door.

„ De Nalatigheid, hier inne gepleegd,
„ zal't elken male met de boete van een
„ *maand Gagie geſtraft* werden, zonder
„ eenig *excuys* te *admitteren*, ten waare
„ door baarblykelyke Siekten.

„ Insgelyks zal op de *Winkel-boekjes*
„ alle 3 maanden behoorlyke *balance* getrokken en den *Gouverneur* vertoond
„ moeten werden.

„ De *Winkelier*, zonder *Ordonantie* alle zodanige Kleeden verkopende, als
„ vermogens is te vertieren, zal alle
„ maanden, 't geen verkoft is, in een
„ *generale Poſt* ten laſte van de *Winkelkaſſe* brengen, ende niet te min van
„ den verkoop, zo als dezelve geſchied
„ is, met *ſpecificatie* van *perſoonen*, *goederen*, *dag*, en *datum*, een *memorieboekjen* houden, 't welk by de *winkel* in bewaarnis zal blyven, ende waar
„ uyt, des vereyſcht werdende, eenige
„ *extracten* zouden konnen werden *Geexhibeerd*.

„ Aan niemand zal eenig geld, of
„ goed, op *reekening* verſtrekt mogen
„ werden, zonder ſchriftelyke *Ordonnantie* van den *Gouverneur*, ofte ie„ mand anders, van zyn *E.* daar toe
„ *expreſſelyk gequalificeerd*, behalven dat
„ als 'er *licentie gepaſſeerd* is om de *gene„ rale* twee goede maanden uyt te ge„ ven, ieder een zal mogen genieten,
„ die aan de *E. Compagnie* niet ten ag„ teren is.

„ *Getrouwde perſoonen* zullen hare *vol„ komen Gagie* maandelyks mogen ont„ fangen, indien niet ten agteren zyn.

„ De *Winkelier*, uyt eygen *authoriteyt*
„ aan imand iets op Reekening ver„ ſtrekkende, zal vervallen in 't *verlies*
„ van 't verſtrekte, ende daar en boven
„ arbitrale Correctie.

„ In't diſtribueeren der goede maan„ den, zal, 't geen genoten werd, aan
„ niemand anders ter hand geſteld, en„ de gegeven werden, als aan den Per„ ſoon zelve, die daar voor op zyn
„ Reekening werd *gedebiteerd*, zonder
„ dat betalinge aan eenige pretendente
„ Crediteuren voor den genen, die het
„ genieten moet, zal mogen geſchie„ den, ende veel min zal den Winke„ lier zig zelven, wegens geborgde
„ penn., mogen betalen, op *pœne* van
„ *deportement*.

„ Niemand zal iets op Reekening
„ mogen beuren, zonder daar van in
„ twee reſpective boeken behoorlyke
„ quitantie te onderteikenen, van wel„ ke boeken 't eene by 't Comptoir zal
„ verblyven, en 't andere na Batavia
„ werden geſonden.

„ Die niet ſchryven kan, mag zyn
„ Merk ſtellen in preſentie van twee
„ *Gecommitteerdens*.

„ Niemand zal voor iets anders ge„ debiteerd mogen werden, als 't geen
„ hy eerlyk geniet.

„ De Winkelier zal zig niet mo„ gen bemoejen met eenige Kleeden
„ van de Soldaaten of Matrooſen op te
„ koopen.

„ Zal ook geene zyne particuliere
„ Goederen of Kleeden in de Winkel
„ mogen uytventen, of van andere Per„ ſoonen aannemen te verkoopen.

„ Ook geene *Compagnies Kleeden* en„ de Goederen tot hoogeren Prys, als
„ de *Lyſte* is, aan de man helpen, ende't
„ *ſurplus* in zyn eigen buydel ſteken.

„ Item gene *Compagnies* Goederen of
„ Contanten tot zyn eigen gebruyk te
„ borg *appliceren* ende vertieren.

„ *Item* gene *Kleden* uyt den *Winkel*
„ in zyn eygen huys brengen, om te
„ verkopen.

De

„ De non *obſervantie* van de boven „ gemelde vyf *Articulen* zal met *deportement* werden geſtraft.

„ In 't openen van *Kleeden-pakken* „ zullen zodanige *limitatien* hebben te „ gelden, als by *expreſſe Ordonnantie* op „ dat ſtuk is *gepreſcribeerd*, en welke *ordre* altyd voor de hand in de *Winkel* „ op een bordtje geplakt zal moeten „ ophangen.

„ Uyt het Pakhuys zullen gene goederen, Kleeden, ofte Contanten, in „ de Winkel ontfangen werden, als met „ ſchriftelyke Ordonnantie van den „ *Gouverneur*.

„ Beſchadigde Kleeden zal de Winkelier van den Opperkoopman niet „ gehouden zyn te ontfangen, dan met „ expreſſe laſt als boven.

„ Mits welken dan ook de ſchade „ van eenige Kleeden, die in de Winkel werden bedorven, niet ten laſte „ van de E. Compagnie, maar ten laſte „ van den Winkelier, zal lopen, ten „ ware hy bondig wiſte te bewyſen, „ dat zodanige ſchade door ongeval „ ware bygekomen.

„ Den Winkelier en zal niemand eenige *gelden*, of *kleeden*, te Borg mogen uytgeven.

„ Het Pakdoek van de Kleede-Pakken zal gehouden moeten werden voor „ den Capiteyn des *Armes*, om tot „ 't ſchoonmaken van 't Geweer, ofte anders daar het den Gouverneur ordonneren wil, verbeſigd te werden.

„ By aldien iets geordonneerd werd „ te verſtrekken aan eenig volk, te „ ſcheep varende, zal zodanige *Ordonnantie* door den *Winkelier* niet voldaan „ werden, voor en al eer de *Scheeps-Boekhouder* daar op aangeteikend hebbe, dat de genietende Perſoon daar „ voor op zyn lopende reekening behoorlyk is *gedebiteerd*.

„ Alle maanden zal, zonder verder „ *dilay*, afgeſchreeven werden, zoo in „ de Winkel-boekjes, als in de Negotieboeken, 't geen uyt de Winkel ten „ behoeve der ſchepen is verſtrekt.

„ Ten eynde van elke maand zal den „ Winkelier aan den Gouverneur *exhiberen*, eene pertinente *ſpecificatie*, van „ 't geen hy op *reekening* van *rantſoenen*, *onkoſten*, en *fortificatien*, heeft „ verſtrekt, op dat dezelve, by zyn *E.* „ ondertekend, in 't *ordinari ſpecificatieboek geregiſtreerd* werde.

„ Den Winkelier zal alle zyne uytgiften op *reekening* van 't Comptoir „ *Amboina* afſchryven, maar evenwel in „ 't Groot-boek zo veel *ſpecificeren*, als „ mogelyk zy, by *exempel*, dat de Kleeden, of Contanten, uyt gegeven zyn „ voor *rantſoenen*, *onkoſten*, *betalinge* „ van *ſoldaaten*, *ſcheeps-onkoſten*, of „ diergelyke.

„ Alle maanden zal *confronteeringe* geſchieden met de *Winkelboekjes*, *Negotie-boeken*, ende *Guarniſoen-boeken*, om „ alle *differentie* voor te komen.

„ De *Winkelier* zal deze *Ordre* wel „ bewaren, en op het *tranſport* der „ *winkel* aan zynen *Succeſſeur* overhandigen, op de verbeurte van 3 maanden *Gagie*, zo daar in nalatig bevonden werde.

Was Getekend,

Amboina aan 't Caſteel Victoria, den 9 Mey, 1678.

ANTHONIO HURDT.

Vermits hy nu alles na een vaſte PRYS-COURANT behandelen moet, zo zal dezelve dienen te werden *Geexamineerd*, om met *Banda* op een *egualen* voet daar in gegaan te werden, waar in zodanige verandering gevallen is, als vervolgens ſtaat aangeweſen te werden.

	Ryxd.	Ryxd.	
Carikams, rode in plaats van - -	$1\frac{3}{8}$ op	$1\frac{3}{4}$	De Prys-Courant.
Tsjelas, fynder als ordinare - -	2 —	$2\frac{1}{4}$	
Tsjelas, blauwe dito, in plaats van -	$2\frac{3}{8}$ —	$2\frac{1}{4}$	
Gemeene *Tsjelas*, blauwe en roode, beide -	- —	$1\frac{5}{8}$	
Witte *Tsjavoni's*, -	$1\frac{1}{4}$ —	$1\frac{3}{8}$	
Dongrys, van 16 haſta -	1 —	$1\frac{1}{8}$	
Blauw *Guinees*, in plaats van - -	$6\frac{1}{2}$ —	6	
Chormandels Zeyldoek, -	$\frac{3}{4}$ —	$\frac{7}{8}$	
Blaeuwe *Salampoeris*, -	- —	$3\frac{3}{4}$	
Gemene Tarnatanes, van 500 a 525 guldens een *pak* - - -	—	$3\frac{5}{8}$	
Gecoleurd *Polemyt*, -	—	1 d'el.	
Bengaalſe Zyde, in plaats van - - -	7 —	6	
Bataviſche Hoeden, in plaats van - -	4 —	$3\frac{1}{4}$	
Spaans-Leere Vellen van -	$2\frac{1}{4}$ —	2	
Bataviſch Sool-leer, van	5 —	4	
Tarwe, van - -	72 -	75	
Souratſe Seep, voor een Ryxd. van - -	10 -	14 item.	

Ende mitsdien alle voornoemde veranderinge in de voornoemde *Bandaſe* PRYS-COURANT gedaan is, zo diend die nu derwaards maar geſonden, om zodanig agtervolgd te werden, zullende mede naar *Ternate* gaan, om die ook daar ten *principalen* te *obſerveeren*.

MAANDAG den 10 *Mey*, 1667.

„ Is *gereſumeerd* de *Prys-Courant*, „ waar op van ouds alle Goederen, zo „ Koopmanſchappen als Proviſien uyt „ de winkel, tot gerief van een ygelyk „ verkogt zyn geworden, en waar in „ tuſſchen den *verkoop* in *contant* en *verſtrekkinge* op Reekeninge eenig onderſcheid was, om dat 't eerſte was in „ ſlegte Realen, en 't laatſte in Ryxdaalders gerekend, welken 't wege eenige *meditatie* genomen, en gelet zynde dat deze Goederen wat te hoog, „ en gene weder wat te leeg getaxeert „ ſtonden, zo is, naar goed overleg, „ gearreſteerd, de volgende nieuwe „ Prys-Courant by Proviſie te *formeeren*, zullende dezelve alvooren abſoluyt vaſt te ſtellen, tegen die van „ *Amboina* geconfronteerd, en daar beſien werden, of die niet ten dienſte „ van *E. Comp.* op een *egualen* voet behoord te zyn gebragt, en waar van „ men dan ook in *Ternate* de *Copia* zal „ zenden, ten eynde *geexamineerd* werde, of het daar mede niet *egualeren* „ wil.

PRYS-COURANT,

In *Amboina* geſteld op *Ryxdaalders*.

	Ryxd.
Aſſumanes het ſtuk	½
Bengaalſe enkelde *Armoſynen*	3¼
Kleine *Armoſynen*	2
Grove witte *Bethilles*, de 40 *haſta*	3½
Roode dito de 40 *haſta*	4½
Bethilles blaauwe van 350 à 400 gl. 't ps.	3½
Bethilles blaauwe van 49 *haſta* à 600, 650 gl.	4½
Blaauwe *Boelongs*	1
Swarte breede *Baſtas*	2½
Halve breede dito's	1¼
Smalle *Baſtas*	2
Halve ſmalle	1
Bolatios	1½
Caricams, of roode *Tsjelas*	1¼ — 1½
Cajin Goelongs	1½
Breede *Suratſe Chits*	2½
Smalle *Suratſe Chits*	1½
Tsjelas van de Cuſt, fynder als ordinaris	2 — 2¼
Tsjelas van de Cuſt gemeene 't ps.	1½
Tsjelas van de Cuſt blaauwe	2⅛ — 2¼
Tsjelas grove, blaauw, en roode beide	1¾ — 1½
Caſſa Bengale	4½
Tsjavonys witte	1¼ — 1¾
Suratſe gecattoeneerde *Deekens*	2½
Cormandelſe *Deekens*	1½
Dronggang Ginggang	2½
Pinaſſe Ginggang	3

In *Margine* ſtond, alle welke boven gedane *Marginalia's* zodanig dienen agtervolgd te werden. *Amboina* adi 6 Juni 1667. Was geteekend, de Commiſſaris *Cornelis Speelman*.

	Ryxd.
Dongrys à 16 *haſta*	1 — 1½
Guinees *Lywaat*	5
Blaauw Guinees	6½ — 6
Taffa Tsjelas Ginggang, beide *Bengale*	3
Taffa Tsjelas 3 draad ſwart en wit geſtreept	1¾
Madaphons	1½
Moeris fyne, van 600 à 630 gl. 't pak	4
Moeris middelbare, van 450 guld.	3
Niquanias	1¾
Negros-kleeden van de Cuſt ſlegte van 160 à 180 gl.	¾
Fotas Bengale, van 800 tot 900 gl. het pak à 1½ Ryxd. of de Marado	6
Fotas grove van 350 tot 400 guld. de 100 Marados, 3 Ryxd. de Marado en 't ps.	¾
Percallen roode	2⅝
Percallen witte	1¾
Rambouтyns van 400 tot 425 guld.	3½
Chormandelſe *Seyldoeken*	¾ — ⅞
Bengaals *Seyldoek*, à 240 gl. 't pak	2
Salampoeris ſwarte	1⅝
Salampoeris witte gemene	2⅞
Salampoeris fyne van 600 à 650 gl.	4
Salampoeris roode	4
Salampoeris blaauwe te reguleren na den Prys, die ze gegolden hebben in Inkoop.	3¼

In *Amboina* geſteld op Ryxd.

	Ryxd.
Salpicados gefigureerde	4½
Salpicados effene	4

Ter-

	Ryxd.
Ternatanes van 600,650, à 700 guld.	4¾
De Fyndere na advenant.	
En de Gemeene van 500 à 525 gl. 't pak.	3⅞
Tapi Saraſas	1⅜
Tapi Tsjindos	1¼
Rok Ginggangs gekeperde 1¼ el breed	5½
Brede gekeperde *Ginggangs* van 2¼ el breed, tot Tafelgoed	3½
Smalle gekeperde *Ginggangs* 1⅞ el breed, tot Servetgoed	3½
Beddetyk	4¾
Madaphons	1½
Adathays gemeene	2
Adathays fyne	4½
Mallemolens van 600 à 650 gl. 't pak	4¾
Laken, graeuw, ſwart, en andere Coleuren van 6 tot 7 gl. de el, voor	5
Perpetuanen,	⅞
Chergie, grove	1
Grof Greyn, ſwart	2
Polemyt, ſwart 1¼, en gecoleurt	1 d' el.
Grof Greyn, gecoleurd	1½
Perſiaanſe Felpen het ſtuk	24
Hollands Felp d' el	4
Pourdeshoy	1⅓
Syauwels dubbelde lengte het ſtuk	24
Syde Kouſſen, het paar	3
Pelangs het ſtuk	6
Cattoene Japanſe Kouſſen, het paar	1¼
Getwernde Chineeſe Naey-Syde, 't Cati	8
Bengaalſe *Naey-Syde* 't Cati	7 — 6
Chinees *Garen*	4
Cattoene Garen	½
Hollandſe *Vilthoeden*	3¼
Bataviſche *Hoeden*	4 — 3½
Hollandſe *droog-Leere ſchoenen* 't paar	½
Spaanſe *Ledere ſchoenen*	1
Spaanſe *Ledere Vellen*	2½
Perſiaanſe *Ledere Velletjes*	1¼
Cormandels *ſwart beſaan Leder*	⅜
Cormandels rood *dito.*	2
Hollands *ſool-Leder*, de *Huyd*	10
Batavis *dito.*	5 — 4
Jugten	5
Hembden van Guinees *Lywaad*	⅜
Dubbelde Chineeſe *Damaſten*	24
Enkelde *Damaſten*	12
Chineeſche gemeene *Sattynen*	12
Betere *Chineeſche Stoffen*, na waardye.	-
Chineeſch *Schuyt-goud* de reaal ſwaarte	16
Goude Kettings dito	18
Macaſſaarſe *Goude Maaſen* à ½ Ryxd. ider, en meer zo ze het gelden mogen.	-
Elephants Tanden, het ℔	¾
Yſere Pannen, na de oude *Prys-Courant*, en voords na de ſoorte, en waardye.	-
Chineeſche, Perſiaanſche, en Japanſche *Porcelynen*, van gelyken zo.	-
Anys, *Radix*, *China*, *Sandelhout*, *Gommen*, *Slaven* en *Slavinnen*, al mede naar ſoorte en waarde.	-
Diſtilleer-ketels het ℔	¾
Chineeſche *kopere Bekkens* 't ℔	¾
Tamboxſe *Sweerden*, en Chimaatſe *Byltjens*, al mede na waardye.	-
Slegte Maccaſſaarſe *Negros-Kleeden*, na ſoorte, en waardye.	-
Boshouwers	¾
Ryſt, graauwe, 't laſt	30
Ryſt, witte	35

En duurder, na de Markt op *Batavia* is, na *advenand.*

Tarwe	72 — 75

mede als vooren.

Sout	20

Dito.

Spaanſe en Franſe *Wyn* de kan	¾
Mom	¾
Olyven-Oly	⅞
Azyn van *Wyn*	¾
Brandewyn	¾
Boter, Hollandſe, het ℔	¼
Bengaalſe *Boter*	⅛
Vlees en *Spek*	⅛
Canеel	¾
Peper 6 ℔ voor	1
Witte *Suyker* Javaanſe 't ℔	⅛
Swarte *Suyker* 24 ℔ voor	1
Of hooger, zo ze duurder is.	
Bengaalſe *Pooyer-Suyker* het pl.	9
Waſch	40
Suratſe *Seep-ſteenen*, 10 voor	1

Onderſtond, *Gecollationeerd*, *Accordeerd*, in 't Jagt *Tertholen*, den 10 *Juni*, 1667.

Was Getekend,

ABRAHAM GABBEMA.

Secretaris.

Om

Om nu te weten, wat winſten in een jaar onder de Heer *Schagen* by zulk een Winkelier gevallen en opgebragt zyn, kan men uyt het hier nevens ſtaande *Rendement*, geteekent 336 klaar ſien.

Zyn Gagie en Koſtgeld is even eens, als dat van de Secretaris, of als dat van alle andre Onderkooplieden; dog zyn buyten-voordeelen die hy of op de kleeden, en zyne winſten, die hy door verſcheide wegen op de Soldaaten, Matroſen, enz. weet te vinden (met hen dikwils oude Kleeden, en verlegene Goederen, te verſtrekken, en met die, quaſi, weer dan na ſig te nemen, mits zo veel, als hy dan bedingt, te laten vallen) zyn vry groot; hoewel dit alles niet weſen mag; maar wat helpen de nette beveelen van haar Edelheden, als zy niet nagekomen, en de overtreders niet geſtraft werden. Dat nu de Winkelier ook Voorſitter in de Vergadering der Boedelmeeſters is, zal ons ter plaatſe daar wy van dezelve ſpeeken, nader blyken.

De CASSIER.

De Caſſier, die maar een Boekhouder van 30 gl. ter maand is, is geſteld om de kleene Kas waar te neemen. Wat tot zyn Ampt behoord, konnen wy uyt deze zyne Inſtructie zien.

Inſtructie ofte *Ordre* voor den *Adminiſtrateur* van de *kleene Caſſa* in *Amboina.*

„ DEwyl voorhenen, tot *preventie* „ van alle *frauden* en misverſtan- „ den, goedgevonden is onder *aparte* „ *Inſtructie* te ſtellen een *ſeparaat Per-* „ *ſoon*, om den dagelykſen *uytgift* en „ *ontfang* van *penn.* waar te nemen, „ buyten bekreuning van den *Opper-* „ *koopman* dezes *Kaſteels*, als die zig „ ten *principalen* niet verder aan te trek- „ ken heeft, dan de *adminiſtratie* der „ *effecten*, die van *Batavia*, en elders, „ aangebragt werden, en dezelve *op* „ *Ordonnantie* van den *Gouverneur* aan „ de mindere *Adminiſtrateurs*, enz. te „ verſtrekken, zo hebben, om dat met „ verandering der *geld/ſpecien*, en verloop „ van tyd, eenige *alteratie* in dezelve „ *Inſtructie* vereyſcht word, goedge- „ dagt, tot *Reglement* van den voor- „ noemden *kleenen Caſſier* van nieuws het „ volgende op te ſtellen.

1.

„ Van beide, zoo wel *ontfang*, als „ *uytgift*, zal in een Boek aanteekening „ geſchieden van dag tot dag, te we- „ ten van den *ontfang* aan de *linker*, en „ den *uytgift* aan de *rechterſyde*, alles in „ *ſpecie* van *Rixd.* tot 48 ſtuiv. ider, „ dat zoo voortlopen zal tot het einde „ van elke maand, wanneer dezelve af- „ geſloten zal werden, na voorgaande „ vrage aan den *Gouverneur*, of 't ware, „ dat zyn *E.* nog iets in die maands *ree-* „ *kening* opgebragt wilde hebben, aan „ welke dan, ten uyterſten voor den „ *vyfden* der *volgenden maand*, een *af-* „ *ſchrift* der geheele *reekening* ter hand „ geſteld, en ook dezelve in een ander „ net boek, daar de verkogte en inge- „ kogte Goederen, Onkoſten, Wiſſels, „ &c. by den anderen getrokken, en „ gevoegd ſtaan (om als *ſlaper* hier by 't „ *Comptoir* te blyven) ingeſchreven „ moeten werden, beſorgende ook een „ *Copye* te maken, om jaarlyks met de „ *Negotie-boeken* na *Batavia* te gaan, „ welke *Copye* noyt meer, als ten al- „ lerlangſten een *maand*, agterſtallig zal „ mogen weſen.

2.

„ Zal geen *Geld* ontfangen, nog uyt- „ geven, dan op *Ordonnantie* van den „ *Gouverneur*, of deſſelfs *gemagtigde*, op „ *pæne* van *arbitrale Correctie.*

3.

„ En voor al zal geen *uytgift* van „ *ſpaanſe realen*, zo wel uyt de groote „ *Kas*, by gebrek van ander geld, ge- „ daan mogen werden, dan met *ſpeciaal* „ *conſent* van *de Gouverneur.*

4.

„ Alle *Ordonnantien* moeten in een „ *doos*, of *kasjen*, by den anderen gele- „ gen, bewaard werden, op dat men die „ ten allen tyden met het *Caſſeboek* mag „ *confronteren*, wanneer men zulks no- „ dig agt.

5.

„ Maar zullen alle zodanige *bevel-* „ *briefkens*, by de welke den *Bottelier* „ belaſt werd, aan iemand iets 't zy „ *boter*, *wyn*, *ryſt*, *ſpek*, en *vlees*, en „ wat onder hem meer is, voor *contant*, „ te laten volgen, naar gedane betaling „ in de *Caſſa*, en dat dezelve *Ordonnan-* „ *tien* door den *Caſſier geſubſcribeerd*, „ mitsgaders in 't *Caſſa-boek perfect* zul- „ len weſen aangeteekend, dan door de „ *Caſſier* aan de *reſpective* vertoonders „ weder *gereſtitueerd* werden, om hun „ aanbetaalde goederen by den *Bottelier* „ mede te vorderen, waar dezelve *Or-* „ *donnantien* dan verblyven ſullen, om „ alle maanden tegens het *diſpençe* ende „ *Caſſaboek geconfronteerd*, ende mede „ *geliquideerd* te werden.

De

RENDEMENT, Van alle zoda[n]ge KOOPMANSCHAPPEN, als onder het

Beſtier van den *Wel Ed. Agtb. Heer M^r.* NICOL[AS SCHAGHEN], *Raad Extraordinaris* van *Nederlands* INDIA, mitsgaders *Gouverneur* en *Directeur* dezer [*provintie*, met den *Reſorte* van dien, in de tyd van een rond Jaar, of 12 Maanden, zynde van *primo Ma*[*t*, in't jaaar 1691. tot *ultimo Februari*, in't jaar 1692. daar aan volgende, aan dit *Hooſd-Kaſteel* [CTORIA, in *'s Compagnies* KLEEDEN-WINKEL, (onder Godes Zegen) voor *Contant Verneg*[*ieerd*, als op *Europiaanſe*, en *Inlandſe Soldyen*, verſtrekt zyn, mitsgaders de zo *Indiſche*[ls *Hollandſe* In- en Uytkoops, nevens de ware *Voordeelen*, en *per Cento's*, die op id[ſortering van *Doeken*, *Lywaten*, *Manufac*-*tuuren*, als andere *Kleinigheden* mee[, ſuyver Gewonnen, en Behaald zyn, gelyk hier onder vervolgens [aader vertoond werd, *Namentlyk:*

Rende-ment.

			Inkoops in Indiſche Valuatie.	Inkoops in Hollandſche Valuatie.	Uytkoops in Indiſche Waardye.	Uytkoops in Hollandſche Waardye.	Geeft winſt in Indiſche Valuatie.	Geeft winſt in Hollandſche Valuatie.	Is per Cento in Indiſche Waardye.	Is per Cento in Hollandſche Waardye.
1295[5]/8	Ryxd.	*Contant*	f 38866:17: 8	3:093:10:—	1458:—:—	—:—:—	2591: 2: 8	—:—:—	6⅔ netto.	5⅓
1½	ps.—	*Armozynen, dubbelde*	76: 8: 8	61: 2:13	104: 8:—	83:10: 6	27:19: 8	22: 7: 9	36 ruym.	28⅘
1012	——	*Photaſſen de Bengale*	746: 2:10	596:18: 2	1864: 2: 8	1491: 6:—	1117:19:14	894: 7:14	150 ſchaars.	120
2	——	*Alegias Zyde*	14:12: 8	11:14:—	25:12:—	20: 9:10	10:19: 8	8:15:10	75 ruym.	60
20	——	*Percallen, roode*	88: 9: 3	70:15:6	109:11:—	87:12:13	21: 1:13	16:17: 7	24 ſchaars.	19⅕
513	——	*Bethilles, gebleekte roode*	1526:—:—	1220:16:—	3532:15: 4	2826: 4: 3	2006:15: 4	1605: 8: 3	131½ dito.	105⅕
386	——	*Baftas, heele ſmalle*	1120: 6: 1	896: 4:14	2449:14:—	1959:15: 4	1329: 7:15	1663:10: 6	118½ ruym.	94⅘
431	——	*Tsjavonys, roode*	933: 7: 6	746:13:14	1981:16: 8	1585: 9: 3	1048: 9: 2	838:15: 5	112 ——	90⅖
1	——	*Chitſe fyne kuſt*, 2de ſoort	12:19: 2	10: 7: 5	21:—:—	16:16:—	8:—:14	6: 8:11	62 ſchaars.	49⅗
149	——	*Cambayen*, van de *kuſt*	240: 7:12	192: 6: 3	453: 7: 8	363:14:—	212:19:12	170: 7:13	88 ruym.	70⅘
36	pakk.	*Kouſen, katoene* van de *kuſt*	86: 9:15	69: 3:15	154:11: 8	123:13: 3	68: 1: 9	54: 9: 4	78¾ ſchaars.	63
163½	ellen	*Chergie*, of *Holl. Wolle Stoffen*	153:13: 5	122:18:10	367:15: 4	294: 4: 3	214: 1:15	171: 5: 9	139⅕ ruym.	111[7]/15
119	ps.—	*Deekens, katoene* van de *kuſt*	550: 1:10	440: 1: 5	722:16:—	578: 4:13	172:14: 6	138: 3: 8	31⅕ dito.	25[1]/15
318	——	*Ginggang, Pinaſſe*	1343:15: 1	1075:—: 1	2193: 6:—	1754:12:13	849:10:15	679:12:12	70⅗ dito.	56[3]/15
146	——	*Ginggang, beddetyk*	903: 6: 6	722:13: 2	1681:17: 8	1345:10:—	778:11: 2	622:16:14	86⅕ ſchaars.	68[2]/25
237½	——	*Ginggang, Taffetsjelas vierdraad*	926: 3:12	740:19:—	1646:12: 8	1317: 6:—	720: 8:12	576: 7:—	77¼ dito.	62⅕
24	ſtreng	*Goud* en *Silverdraad, Zuratſz.*	69:16: 6	55:17: 2	126:14:—	101: 7: 3	56:17:10	45:10: 1	81⅓ ruym.	65⅕
75	ps.—	*Deekens, Zuratſz.*	364: 9:—	291:11: 3	710: 6:10	568: 5: 5	345:17:10	276:14: 2	95 ſchaars.	76
5	——	*Jugten, Muſcoviſche*	20: 6: 8	16: 5: 3	75:17: 7	60:13:14	55:10:13	44: 8:11	270 ruym.	216
97¼	ellen	*Laken, ſwart*	424:—:14	339: 4:13	843: 4: 4	674:11: 6	419: 3: 6	335: 6: 9	98¼ dito.	79
88	ps.—	*Moeris fyne, eerſte* ſoort	670:19:13	537:11:14	1308: 2:8	1046:10:—	636: 2:11	508:18: 2	94⅗ ſchaars.	75[11]/15
34	——	*Patholas Zyde*, de 5 *haſta*	172:14:10	138: 3:11	306:12:—	245: 5:10	133:17: 6	107: 1:15	77⅗ ruym.	62[13]/15
3[3]/20	Riem	*Papier, Hollands, groot formaat*	21: 1: 8	16:17: 3	63:10: 8	50:16: 6	42: 9:—	33:19: 3	200 ruym.	160
2	ps.—	*Velletjes ſpaans Leder*	5: 3: 4	4: 2:10	13: 2: 2	10: 9:12	7:18:14	6: 7: 2	152 dito.	121⅗
79	——	*Salampouris, roode*	496: 8: 2	397: 2: 8	883:15: 8	707:—: 6	387: 7: 6	309:17:14	77⅗ dito.	62[4]/15
8	velletj.	*Schaaps Perkement*	2: 4:10	1:15:11	9:—:—	7: 4:—	6:15: 6	5: 8: 5	293½ ruym.	234⅘
12	ps.—	*Guinees, gebleekt fyn eerſte* ſoort	288:—:—	230: 8:—	360:—:—	288:—:—	72:—:—	57:12:—	25 netto.	20
10	——	*Chitſen, fyne van de kuſt* 3de ſoort	69:—:—	55: 4:—	108: 9:—	86:15: 3	39: 9:—	31:11: 3	75 ruym.	45⅗
266	——	*Hembden, grove* hier gemaakte	299:10:—	239:12:—	319: 1:—	255: 4:13	19:11:—	15:12:13	6½ dito.	5⅕

				Inkoops in Indiſche Valuatie.	Inkoops in Hollandſche Valuatie.	Uytkoops in Indiſche Waardye.	Uytkoops in Hollandſche Waardye.	Geeft winſt in Indiſche Valuatie.	Geeft winſt in Hollandſche Valuatie.	Is per Cento in Indiſche Waardye.	Is per Cento in Hollandſche Waardye.
172	ps. —	*Moeris*, *grove gebleekte* -	*f*	819: 7: 4	655: 9:13	1870: 4:—	1496: 3: 3	1050·16:12	840:13: 6	128¼ ruym.	102⅜
28	——	*Caſſa*, *de Malda* - -	=	325:17: 8	260:14:—	686: 8:—	549: 2: 6	360:10: 8	288: 8: 6	110⅓ ſchaars.	87 13/19
215	——	*Tſelas*, *Geruyte* - -	=	422: 2:12	337:14: 3	846:10:—	677: 4:—	424: 7: 4	339: 9:13	100½ ruym.	79 9/16
87	——	*Hoeden*, *Chaudebex* - -	=	264:14: 2	211:15: 5	596: 7: 8	477: 2:—	331:13: 6	265: 6:11	82 ſchaars.	100⅛
210	——	*Niquanias*, *Zuratſe* - -	=	382:13:—	306: 2: 6	695: 5:10	556: 4: 8	312:12:10	250: 2: 2	125¼ dito.	65⅓
15½	Riem	*Papier*, *Holl. klein Formaat* -	=	75:—:—	60:—:—	284:10: 5	227:12: 4	209:10: 5	167:12: 4	280 ——	224
15½	pond	*Garen*, *Hollands* - -	=	22:13:—	18: 2: 6	68: 5: 7	54:12: 5	45:12: 7	36: 9:15	201⅓ ——	161 1/15
622	ps. —	*Zeyldoek*, van de *kuſt* -	=	928: 2:13	742:10: 4	1445:17:—	1156:13:10	517:14: 3	414: 3: 6	90 ——	44⅘
745	——	*Carikams*, *groote roode* - -	=	1534:10:10	1225:12: 3	2911: 9:11	2329: 3:12	1376:19: 1	1101:12: 4	103 ——	72
942	——	*Carikams*, *kleene roode* -	=	1415: 5: 1	1132: 4: 1	2868: 6: 6	2294:13: 2	1453: 1: 5	1162: 9: 1	90 ——	82⅔
950¾	——	*Salampr.*, *bruyne bl$_m$.* - -	=	4413: 4:15	3530:11:15	8377:—: 6	6701:12: 5	3963:15: 7	3171:—: 6	69 ——	72
1165	——	*Guinees*, *gebleekt grof* -	=	9265:—: 5	7412:—: 4	15651: 8:14	12521: 3: 2	6386: 8: 9	5109: 2:14	111 ——	55⅕
1413	——	*Baftas*, ½ *ſmalle* - -	=	1825: 3: 8	1460: 2:13	3850: 5: 4	3080: 4: 3	2025: 1:12	1620: 1: 6	103 ruym.	88⅘
381	——	*Chitſen*, *Suratſe ſmalle* -	=	499: 5: 4	399: 8: 3	1013:17: 8	811: 2:—	514:12: 4	411:13:13	47 ſchaars.	82⅔
96	——	*Guinees*, *brüine bl^m.* - -	=	1113:12:—	890:17:10	1635:—:—	1308:—:—	521: 8:—	417: 2: 6	125⅓ dito.	37⅓
834	——	*Salampr.*, *gebleekte grove* -	=	2836: 3: 3	2268:18: 5	6390:19: 2	5112:15: 5	3554:15:15	2843:16:12	83⅓ dito.	100⅓
615	——	*Percallen*, *gebleekte grove* -	=	1251:—:—	1000:16:—	2293:18:—	1835: 2: 6	1042:18:—	834: 6: 6	48½ dito.	66⅔
18	——	*Chitſen*, *fyne* van de *kuſt* 1ſte ſoort	=	318:19:12	255: 3:1	473:10:—	378:16:—	154:10: 4	123:12: 3	61 dito.	38⅘
52	——	*Zeyldoek*, *Bengaals* - -	=	124:14:11	99:15:1	200:17: 4	160:13:13	76: 2: 9	60:18: 1	81 ſchaars.	48⅘
20	paren	*Kouſſen*, *Zyde Napelſe* - -	=	197:—:—	157:12:—	356: 8:—	285: 2: 6	159: 8:—	127:10: 6	93 ruym.	64⅘
400	ps. —	*Bethilles*, *bruyn bl^e.* - -	=	1781:—:—	1424:16:—	3438:12:—	2750:17:10	1657:12:—	1326: 1:10	60⅔ dito.	74⅘
10	paar	*Kouſſen*, *geſprenkelde katoene Japr.*	=	21:12:—	17: 5:1	34:15:—	27:16:—	13: 3:—	10:10: 6	24 dito.	48 8/15
2	gros	*Knoopen*, met *Goud* en *Silv.* gem^t.	=	19: 7: 4	15: 9:1	24:—:—	19: 4:—	4:12:12	3:14: 3	124⅓ ſchaars.	19⅕
14/23	pond	*Zyde*, *gecouleurd* - -	=	3:10:—	2:16:—	7:17: 8	6: 6:—	4: 7: 8	3:10:—	20 ſchaars.	99 7/13
7	ps. —	*Hoeden*, ¾ *Caſtoren* - -	=	78: 9: 7	62:15:	94: 2: 8	75: 6:—	15:13: 1	12:10: 7	64⅓ ruym.	16
7	——	*Hoeden*, ½ *Caſtoren* - -	=	58:17: 3	47: 1:1	96:15:—	77: 8:—	37:17:13	30: 6: 4		51 7/13
200	ps. —	*Baftas*, *halve breede* - -	=	275: 5:15	220: 4:1	798:10:—	638:16:—	523: 4: 1	418:11: 4	190 ruym.	152
20	——	*Gingang*, *Tafetsjelas* 4 *draad* -	=	281: 5:—	225:—:—	376:16:—	301: 8:13	95:11:—	76: 8:13	34 ſchaars.	27⅕
3	——	*Perſiaans Leder* - -	=	2: 9: 8	1:19:1	11:16: 8	9: 9: 3	9: 7:—	7: 9: 9	374 ruym.	299⅓

6.

„ De aanteikening van den *Casſier* „ in zyn *Boek* moet altyd met dat van „ de *Ordonnantien perfect* over een ko„ men, mitsgaders ook daar nevens wel „ duydelyk *geſpecificeerd* werden, van, „ ende voor wat *perſoon* ende *goederen*, „ de aanbetaling geſchied is, ende of „ miſſchien de lieden hun *Ordonnantien*, „ op den ſelfden dag ende *datum*, wan„ neer die bekomen, niet te vorderen „ quamen, zoo zal de *Caſſier*, op dat „ de *datums* niet *onordentelyk* door het „ *Caſſaboek* mogen loopen, maar alles van „ dag tot dag vervolgd werden, alzulke „ *Ordonnantien* op dien dag in zyn Boek „ inſchryven, als hem die vertoond „ werden.

7.

„ Aan een iegelyk zonder onderſcheid „ van *perſoonen*, daar de *Casſier* eenig geld „ aan uytgeeft, ofte van ontfangt, het „ zy de *ſomma* veel ofte weinig *impor*„ *teerd*, zal hy gehouden weſen (te we„ ten van de gene daar hy geld aan uyt„ teld) *Quitantie* van den ontfang in „ *dorſo* op de *Ordonnantien* geſteld, te „ vorderen ende *vice verſa* aan de gene, „ waar van geld ontfangt, hen gelyke „ *Quitantie* te verleenen, 't zy de lie„ den die zelfs vorderen mogten, ofte „ niet, dat den *Casſier* by deſen geor„ donneerd werd, zonder verſuym, op „ *pæne* als vooren, ſorgvuldig na te ko„ men.

8.

„ De *Casſier* zal zyn eygen *caſſa* on„ der die van de *Comp.* niet mengen, „ maar 's *Comp.* gelden altoos verſekerd „ in een plaatſe alleen bewaren, ten ein„ de de *Gouverneur* t'allen tyden, beha„ gen nemende de *effecten* van de *caſſa* „ met het *Caſſaboek* te *confronteeren* (ge„ lyk wy den *Casſier* by dezen gewaar„ ſchoud willen hebben, wel dikwils „ te zullen geſchieden) dezelve *prompt* „ ende effen moge vinden, op *pæne*, zo „ hier tegens te doen kome, voor de „ *Compagnie* verbeurd te zullen hebben „ alle zodanige gelden, als op *caſſa* van „ des *Casſiers* eygen penningen zouden „ mogen overig bevonden werden.

9.

„ Zo zal dan ook aan d'andere zyde, „ Hy het gebrekende aan de *caſſa*, niet al„ leenig te *ſuppleeren*, maar daarenbo„ ven nog drievoudig te betalen heb„ ben.

10.

„ Ende dewyl zedert de ſchrikkely„ ke aardbeving alhier genoodſaakt „ geweeſt zyn, *diverſe* dingen, „ die wel binnen 't *Kaſteel* behoor„ den gedaan te werden, buyten te „ laten geſchieden, gelyk onder an„ deren is, de betaling van *Nagelen*, die „ in des *Casſiers particuliere* wooninge „ geſchied, zo en zal hy daarom al eg„ ter geen *Compagnies geld* by nagt buy„ ten 't *Caſteel* mogen houden, op *pæ„ ne*, zo daar aan eenig ongeval te ſchie„ den quam, het zelve *promptelyk* op „ hem zal werden verhaald, gelyk ook, „ zo by daag eenig ontfangen geld al te „ lang by zig hield.

11.

„ De *Casſier*, meerder gelden onder „ zig bevindende, dan tot den daaglyk„ ſen uytgift nodig heeft, zal by den „ *Gouverneur Ordre* verſoeken, om de„ zelve onder *quitantie* van den *Opper„ koopman* in de *groote caſſa* ter bewaring „ te ſtellen.

12.

„ Gelyk het nu is, dat de *Casſier* ook „ *adminiſtreerd* de *Equipagie-goederen*, „ waar van nu en dan iets tot noodige „ *accommodatie* van den *Burger*, en *Inlan„ der*, werd verkogt, en zal hy het „ geld daar voor niet mogen ontfangen, „ maar zal 't zelve moeten betaald wer„ den aan den *Winkelier*, die daar van „ *Notitie* doen, en, naar maandelykſe „ vertooning aan den *Gouverneur*, den „ *Casſier* overhandigen zal, omme zoo „ eens klaps *ſpecifice* in de *Caſſa-reke„ ning* ingetrokken te werden.

13.

„ De *Casſier* zal deze *Ordre* wel „ bewaren, en op het *Tranſport* der „ *Caſſa* aan zynen *Succesſeur* overhandi„ gen, op de verbeurte van 3 maanden „ *Gagie*, zo daar in nalatig bevonden „ werd.

Was Geteekend,

Amboina aan 't Caſteel Victoria, den 9 May, 1678.

ANTHONIO HURDT.

De Opperkooplieden hebben nu en dan wel geſuſtineerd, dat de Caſſier een van hunne Suppooſten was, dog haar Edelheden ſchreeven dat in 't jaar 1688. 2 Maart wel uytdrukkelyk af; ordonnerende hem te gelyk, om ook de Equipagie-boekjens voortaan waar te nemen.

De OPPER-CHIRURGYNS van het *Caſteel* en 't *Hoſpitaal*.

Men heeft in de Landvoogdy geen Doctoren; maar twee Opper-Chirurgyns; waar van de eene over het Kaſteel, en de andre over 't Hoſpitaal geſteld is. Van de Opper-wondheelers van 't Caſteel,

en 't Sie-kenhuys. Die van 't Kaſteel is de eerſte in Rang, en zyn ampt is, als Opper-Doctor, en Opper-Chirurgyn (want dat nemen zy beiden hier waar) de Landvoogdy in 't gemein te handelen, en om in 't byſonder over de beſetting van 't Kaſteel Victoria het ooge te laten gaan, waar toe hy dan Chirurgyns, of Onder-Chirurgyns onder hem tot zyn dienſt heeft.

Dus is het zyn poſt te ſien, of alles by de mindre Chirurgyns wel waargenomen, en of de Sieken en Gequetſten wel bediend werden.

Hy is het, die voor al opſigt over de Medicamenten heeft, en aan alle de mindre Chirurgyns verſtrekking van dezelve, als ook van 't linnen tot Pleiſters, &c. doet, na dat hy de Medicamenten van den Opperkoopman uyt de Medicamentkiſt op een Ordonnantie van den Landvoogd gehaald heeft; hoedanig haar Edelheden dit in 't jaar 1697. 24 Jan. gelieven te ordonneeren; den 2 Februari daar by bevelende, van geen Chirurgyns, Doctoren, &c. aan de pen te vorderen; dat egter zeer dikwils overtreden is, gelyk dat in de Heeren, *Rooſelaar*, *Hartenberg*, en meer andren van Chirurgyn aan de pen, en naderhand al vry hoog gevorderd, gebleken is.

Hy wint 50 à 60 gl. ter maand, heeft 8 Ryxd. koſtgeld, en 7 kannen Wyn; Van 't linnen, dat voor de Sieke of gequetſte Soldaaten aan hem maandelyks verſtrekt werd, en van deze en gene Medecynen van weerde, ſchiet mede wel wat voor hem en den Hoſpitalier over. Hy heeft den rang naaſt den jongſten Koopman, en alle de Chirurgyns, op de Buyten-Comptoiren leggende, hangen volkomen van hem af, waar om zy dan ook zoo al 't een of 't ander voor hem doen moeten, 't zy met goed voor hem te verkoopen, of wel met gelden aldaar tegen hoogen intreſt uyt te zetten. Dit mag wel niet weſen; maar dat belet niet, dat egter ider een in dit ſtuk, na dat hy van gemoed is, zyn uyterſte beſt doet; ſiende alleen maar daar op, of zy wel by den Landvoogd ſtaan, en dan is 'er geen ſwarigheid van te wagten.

Het ampt van den Hoſpitalier verſchilt hier in van den Opper-Chirurgyn van 't Kaſteel, dat de eerſte over al de andren, en dat deze maar over 't Hoſpitaal, en de Sieken geſteld is, die daar toe mede zyn onder-Chirurgyns, en andre bedienden, heeft.

Zyne Gagie, en Koſtgeld is 't zelve, als dat van den Opper-Chirurgyn van 't Kaſteel, als ook zyn Randſoen, en Rang, naaſt aan hem; dog hy heeft ook een vrye wooning, en een ſchoon huys, thuyn, enz. in 't Hoſpitaal, wetende daar beneven, wat hy van ider Sieke, die daar inkomt, heeft.

Ook Ordonneerden haar Edelheden in 't jaar 1688. 2 Maart, dat alle Sieken, daar in ſtervende, met kiſten begraven, dat de Sieken van Combaarſen, zonder daar vooriets te betalen, bediend, maar dat zy, die wonden of ſiektens voor den vyand behaald hadden, van alles voor niet voorſien zouden werden; daar alle andren hier hunne halve gagie verteeren moeſten; dat voor den Hoſpitalier al een mooy inkomen geeft; behalven andere buytenkansjes, die hier op veel dingen al mede vallen.

Dit nu zyn de voornaamſte Dienaars in deze Landvoogdy, aan de voornaamſte van welke 's Lands Opperbeſtier aanbevolen is.

De opperſte of eerſte Raad en Vergadering des Lands is de Polityequen Raad, waar van de Landvoogd, de Opperkoopman, Capiteyn, de Opperhoofden van Honimoa, en van de Kuſt Hitoe (als zy aan 't Kaſteel komen) de Fiſcaal, en de Guarniſoen-Boekhouder, Leden zyn, gelyk de Secretaris van den Landvoogd ook Geheimſchryver van dien Raad is; zynde in 't jaar 1682. 20 Maart expres verboden den Winkelier, of Caſſier, als Lid te laten ſitten. Van de Polityequen Raad.

By deſen Raad werden alle openvallende Ampten in deze Landvoogdy (uytgenomen de hoogere, die haar Edelheden aan zich zelven behouden hebben; en dat genoeg af te nemen is uyt 't gene wy van de Magt des Landvoogds zeiden) vergeven, mits dat die in 's Compagnies dienſt geholpen werden, niet boven de qualiteyt van een Sergeant, of Boekhouder, gaan. Ook verbeteren zy alle zulke mindere lieden, welker tyd uyt is, en vullen de opengevallene plaatſen der Koningen, Graven, en Orangkaja's.

Op den 23 Februari verkieſen zy ook de Leden van alle andere Collegien, en Borger-Officieren.

Alle Verpagtingen werden door hen gedaan, de Zielbeſchryvingen jaarlyks verſorgd, en overgeſonden, en over alles, 't geen den welſtand der E. Maatſchappy hier betreft, een wakend oog gehouden, om ſorge te dragen, dat alles wel en in den haak, van een iegelyk in zyn Ampt verricht werde.

Waren de Leden van deſen Raad onafhangende van den Landvoogd, dan was het heerlyk; maar dewyl wy bevoorens van ider der zelve getoond hebben, hoe zy, zo zy niet qualyk varen willen, gehouden zyn, om na de, zin van de Landvoogd te moeten leven, en

hem

hem in de meeſte ſaaken blindeling op te volgen, zo is die Raad nergens toe dienende, dan om de ſlingſe bedryven van eenen quaaden Landvoogd maar te beter, gelyk wy al getoond hebben, te dekken. Het is waar, dat de Leden hun advys (volgens Ordre van den 18 Febr. in 't jaar 1683., mogen laten aanteekenen; dog om voornoemde reden geſchied dat zeer weinig.

Hy wierd al in 't jaar 1661. (gelyk wy elders nader ſeggen zullen) ingeſteld. En de Koſter van de Hollandſe Kerk is gemeenelyk Bode van deſen Raad, die doorgaans dingsdags, en vrydags namiddags ten 4 uuren vergaderd.

Van den Raad van Juſtitie.

Buyten deſen Raad zyn 'er nog twee Raaden, de eene de Raad van Juſtitie, en de ander de Land-Raad genaamd.

Voor den Raad van Juſtitie plagt hier in oude tyden een Collegie van Schepenen te zyn; dog dat is in 't jaar 1662. den 29 Novemb. gelaſt af te ſchaffen, en in deszelfs plaats, maar een voornaam borger in den Raad van Juſtitie te plaatſen, dat in 't jaar 1667. door den Heer Superintendent en Admiraal *Speelman*, eerſt werkſtellig gemaakt is.

In deſen Raad ſitten alle de Leden van den Polityequen Raad (uytgenoomen, dat de Fiſcaal, in crimineele ſaaken eyſcher zynde, dan opſtaat) maar nevens dezelve Leden werden dan nog wel de Opper-Chirurgyn, een van de Borger Capiteyns, met een van de andere borgers als Leden gekoren, ſamen 6 Compagnies Dienaars, en 2 borgers, uytmakende, waar af de eerſte borger de vierde, en de tweede als ſesde in rang ſit, dewelke als opperſte Rechters in deze Landvoogdy alle vonniſſen over de ſaaken der Compagnies bedienden, en borgers, uytwyſen, en doen uytvoeren; ook plagte de Borgerraaden 80 Ryxd. mantel-geld ider te trekken, dat hen in 't jaar 1668. toegeſtaan; dog in 't jaar 1688. 2 Maart weer afgekeurd, en den 1 Maart in 't jaar 1676. hen, gelyk ook de Land-raden hunne Recognitie, weergegeven is.

Men heeft hier geen Advokaten, maar alleen 2 a 3 Procureurs (dat gemeenelyk geleende Lieden van de E. Compagnie zyn) die een igelyk in zyne ſaaken dienen, dat voor hen al een ſchoonen ſtuyver jaarlyks kan opbrengen, als die vergadering ordentelyk om de 14 dagen eens, donderdag des 's morgens ten 9 uuren, gehouden werd; dog ik heb wel tyden geſien; dat dit zo grif niet ging, en dan vallen de winſten van zulk een Procureur na gerade veel minder, gelyk ook die van de Bode van dien Raad.

De eerſte Klerk, zynde een Boekhouder, is gemeenelyk Secretaris van Juſtitie, volgens expreſſe Ordre.

Van den Land-Raad.

De Land-Raad is in zich zelven niet anders, dan de Raad van Juſtitie der inlanderen, alzo daar in geen andre ſaaken behandeld werden.

De Leden zyn de zelve, die van Compagnies Dienaaren, en Borgers in den Raad van Juſtitie ſitten, dog zy is met een zeker getal van Koningen, Graven, en Orangkajas, vermeerdert, aan welken, nu 15 in getal zynde, die eere aldus vergund is:

Radja *Noeſſanivel.*
Radja *Kilang.*
Radja *Soya.*
Orangkaja *Hative.*
Pati *Halong.*
Orangkaja *Ema.*
Orangkaja *Hoetoemoeri.*
Orangkaja *Latoehalat.*
Pati *Alang.*
Pati *Liliboy.*
Orangkaja *Baguwala.*
Pati *Way.*
Pati *Soeli.*
De *Gnatohoedi.*

En is 'er nog bygevoegd,
Pati *Soya.*

Van den kleenen Landraat.

De kleene Landraad begon onder den Landvoogd *Blok*, in 't jaar 1616. de groote onder *Herman van Speult*, in 't jaar 1625. waar ontrent in 't jaar 1636. onder den Heer *De Vlaming* nog al veranderingen gevallen is.

Zy zyn maar 7 in getal in het eerſt, naderhand onder *Speult*, 14, hoewel 'er van deze eenige Leden weder daar uytgeſet, en andere 'er weer ingeſteld zyn. in 't jaar 1637. waren 'er 15 Leden, en wel deze: De Koning van Noeſſanivel, de Hoekom van Hative, de Orangkaja van Hoetoemoeri, die van Latoehalat, de Pati van Alang, de Gnatohoedi, Orangkaja *Tawiri*, Orangkaja van Amahoeſoe, Orangkaja van Hative Kitsjil, Orangkaja van Baguwala, de Pati van Way, en die van Soeli, Orangkaja van Oerimeſſing, die van Hoekonalo, en de broeder van den Koning van Soya. In den tyd van de Heer *De Haas*, is ook aan eenige Hitoeëſen in den Landraad, in 't jaar 1688. 2 Maart, volgens haar Edelheden laſt, ſitting gegeven. Deze zyn ſes in getal, die 2 en 2, by beurten ſitten, te weten: Radja *Hitoe*, Radja *Mamala*, Orangkaja *Hitoe Lama*, Orangkaja *Wuccal*, Orangkaja *Ceit*, en Orangkaja *Kaitetto*.

Deze Raad ſit mede om de 14 dagen eens, als het ordentelyk toegaat; dog ik weet voorvallen, dat zy, door ſlofheid van den Landvoogd, gemengt met

quaadaardigheid, in ettelyke maanden maar eens zat, zo my de Secretaris van dien Raad (mede een Boekhouder zynde) zelf geſegt heeft. De Leden van dezen Raad trekken van de E. Compagnie een ſmalle recognitie, die hen dan eens toegeſtaan, dan weer eens afgenomen, dog in 't jaar 1696. weergegeven is. Ook ſtaat hen de Landvoogd nu en dan toe een Herten-beeſt te mogen ſchieten, dat wel expres van Batavia geordonneerd, en in 't jaar 1688. aangeſchreven is.

Voor dezen Raad dienen dezelve Procureurs, die voor den Raad van Juſtitie dienen, dog men heeft hier een inlandſchen Bode, om dat de Citatien in de Maleytſche Taal gedaan, en ook de meeſte ſaaken in die Taal geſchreven, en de publycque Vonniſſen van Swarten ook alle in die Taal verveerdigd, en publycq opgeleſen werden.

Van beide welke Raadsvergaderingen men voor den Raad van Juſtitie op Batavia appelleeren kan.

Van beide deze Raaden kan men na Batavia voor den Raad van Juſtitie, in civiele ſaaken alleen, appelleeren, mits betaling van ſekere penningen daar toe ſtaande.

Men heeft ook nog een Collegie van Kleene en Huwelyks-ſaaken; waar van de Opperkoopman, of ſomtyds de Capiteyn ook wel de Lieutenant van 't Kaſteel Preſident is. Buyten welken nog een Nederlands Borger, dan een Koning of Pati, dan een Vaandrig, of ander Dienaar in dienſt der E. Compagnie, dan weer een Pati of Orangkaja, en dan de Fiſcaal ſit. Beſtaande dus uyt ſes Leden, 2 Dienaars, 1 Borger, 2 Inlanders, 1 Fiſcaal, en een Secretaris, die een Boekhouder is, en die daar by ook fraje voordeelen heeft.

Tot het jaar 1702. plagt de oude Heer *Rumphius* Preſident van dit Collegie te zyn; dog zedert zyn de voornoemden, na zyn dood, zyne vervangers in dit Ampt geweeſt.

De Vergadering van kleene, en Huwelyks-ſaaken.

Voor dit Collegie werden alle Gerichts-ſaaken, die niet boven de 80 Ryxd. beloopen, verhandeld; dog die van meer belang zyn, moeten voor den Raad van Juſtitie komen. Ook geſchied voor hen ondertrouw van alle de Ingeſetenen; 't geen deſen Secretaris wel 't meeſte voordeel toebrengt. In voorgaande tyden had dit Collegie geen eygen, of byſonderen, Geheimſchryver; maar bequam dien eerſt in 't jaar 1688. in de tyd van den Heer *De Haas*, by de nieuwe oprechting van dit Collegie, zynde bevorens maar door den Geheimſchryver van den Landvoogd waargenomen, gelyk 'er toen ook maar vier vaſte Leden waren, te weten, de Opperkoopman, een borger Capiteyn, en twee inlandſche Grooten.

De Wees-meeſteren.

Ook is hier nog een byſonder Collegie van Heeren Wees-Meeſteren, beſtaande uyt 5 Leden, 2 Dienaars, en 3 Borgers, of uyt den Opperkoopman, een der Militaire Officieren van 't Kaſteel, en van drie Borgers, of Vrye Kooplieden, die de ſaaken van alle Nederlandſche Swarte, en Mixtice ingeſetenen; dog niet die der Amboineſen (die dit zelf doen) behandelen.

Deze vergaderen mede alle week, of wel alle 14 dagen, na dat het den Opperkoopman gelegen komt, of de ſaaken, die hem aan de hand komen, zulks meer, of minder, vereyſchen.

Dezen mogen de Saaken der Weeſen niet na hunnen ſin behandelen, maar de Leden, gelyk ook hun Secretaris (die mede een Boekhouder is) zyn gebonden aan de Wetten, hen in de Bataviſche Statuten voorgeſchreven, behalven dat hen deze en gene ſaaken, van tyd tot tyd, by nader ſchryvens harer Edelheden, aanbevolen zyn.

Dus behaagde het haar Ed. in 't jaar 1694. den 23 Febr. nader te ordonneeren, dat bekende en onbekende Weeſen de onkoſten zouden moeten dragen, hen ook aanſchryvende, dat zy hen per naaſten een Lyſt der Salariſſen van de Weesmeeſteren, Secretaris, en Bode, alzo dat hier al wat buyten 't ſpoor ging, ſouden overſenden, gelyk zy in 't jaar 1695. den 23 Februari ook deden, eyſchende ook, by ſchryvens van den 22 Jan. in 't jaar 1695. een ſpecificatie van de Naamen, en Capitaalen der Weeskinderen, met byvoeging van hunne jaren, woonplaats, en verklaaring, of zy van Chriſten-Ouders, en van die Religie zyn: ook moet al, wat daar buyten by de Weeskamers-gelden, by de E. Compagnie ſtaande is, aanſtonds afgelegt werden.

In 't jaar 1696. den 20 Maart ordonneerden zy de gelden van Weeſen, die op Batavia, en in 't Vaderland, of die onbekende Weeſen waren, en welke in Amboina by de E. Comp. op Intereſt ſtonden, na Batavia met de beſcheiden, daar toe hoorende, over te maken.

De Chineeſche Boedel-meeſters.

Eyndelyk is 'er nog een Collegie van Chineeſche Boedelmeeſters, waar van de Winkelier (volgens Ordre harer Edelheden zederd 't jaar 1688 à 1689.) Preſident is, en in 't welk de Capiteyn van de inlandſche Borgery alhier, en dan de Capiteyn der Chineeſen, nevens nog een van de voornaamſte dier Natie, ſitten, dienende om de ſaaken der Chineeſche Boedels, als Chineeſche Wees-meeſteren, te behandelen. Zy hebben mede een Secretaris, die mede een borſt van de Secretary, en een Boekhouder is; zynde dit wel het ſlegtſte Secretaris-ampt. Ook heb-

hebben zy magt over alle Desolate Boedels van Chineesen, Mooren, enz. vreemdelingen zynde; dog van geen Amboineesen, alzo die hun eygen saaken door hunne Hoofden regeeren, en behandelen, zo als zy goedvinden.

Dus verre nu gesien hebbende, wat voor Raads-vergaderingen en Collegien men in Amboina heeft, en hoe de saaken daar bestierd werden, zoo moeten wy nu nog van eenige saaken, tot den Politycquen Raad eygentlyk nog behorende, spreken.

Van verscheide Pagten.

Zy zyn gewoon 't Sagoe-Bosch op Lochoe, aan dezen of genen Borger, voor drie jaaren te verpagten, dat 12 à 1500 Ryxd., en nu en dan wel wat meer opbrengt, gelyk in 't jaar 1670. wanneer 'er groote overvloed van Sagoe was.

Van de Araks pagt (onder welke ook de Saguweers-pagt loopt) plagt in 3 jaaren wel 24000 Ryxd. te komen, zy wierd op 't versoek der borgers, in 't jaar 1670. 26 Januari afgeschaft, en toen aan ider toegestaan te branden; gelyk in Banda, en op Batavia; dog in de latere tyd als in't jaar 1707. en 1710. liep zy niet veel hooger dan 6000, en 6180. Ryxd., waar af dan de Saguweers-Pagters ider jaar aan den Hoofd-Pagter 1300 Ryxd. betaalden, na dat zulks bedongen wierd. Ook kregen die van Amboina en Banda Permissie om de Legger Arak à 60 Ryxd. aan de Comp. te verkoopen.

Verscheide Landvoogden hebben in dezelve mede wel een groot deel gehad; hoewel het niet wesen mag; maar wie kan tegen den Koning des Lands iets inbrengen: want dit geschied zo geheim, dat het niet wel te bewysen is. De Chineesen moeten, volgens schryvens in't jaar 1700. 9 Februari, $\frac{1}{3}$ part in de Araks-pagt hebben.

De Top-baan, die in 't jaar 1673. 28 Febr. afgeschaft is, wierd in't jaar 1710. tot 380 Ryxd., die van 't haanevegten voor 180, en die van't Beestiaal voor 99 Ryxd. verpagt.

De Hoofd-pagt der Chineesen (alzoo ider Chinees jaarlyks 9 Ryxd., om wagtvry te zyn, betaald) beloopt 8 of 900 Ryxd. in 't jaar; dog die van Macassar, of Batavia komen, moeten aan de Pagter aanstonds het volle jaar goeddoen. In 't jaar 1708. beliep die 600 Ryxd., 1707. 80 Ryxd. minder.

De Pagt van de Hollandse Dranken, (die alleen Comp. schepen brengen mogen) beloopt 100 Ryxd. in 't jaar; en de Pagter daar af is gemeenelyk ook Stads-herbergier, en de eenigste publycque Herberg in Amboina; dog geen Pagter, wie hy zy, mag Compagnies Vaartuygen, of ook geene van de Borgers, dan met verlof van den Landvoogd, visiteeren.

Daar plagt ook een Pagt op de Basaar te zyn; dog die is in't jaar 1688. 2 Maart by schryvens harer Edelheden afgeschaft.

De Pas-Cedullen brengen wel 1000 Ryxd. voor de Comp. op.

De winsten op den Winkel alleen beliepen voor de Comp. 26566 gulden.

De Soldyen in 't jaar 1708. of 1709. hier verstrekt, beliepen 15320$\frac{1}{2}$ guld. waar op de winst, by de Winkel gevallen, op de verstrekking der Dienaaren 3064-2-8 gl. beliep.

De Zielbeschryving hier.

Zedert 't jaar 1668. wierd van Batavia de Zielbeschryving geordonneerd, en in 't jaar 1669, 1675, 1678, 1683, dit jaarlyks te continueren, in 't jaar 1681. die dubbeld eyschende, en in 't jaar 1692. 24 Febr. eischten zy by de Zielbeschryving nog een nadere specificatie, hoe veel loontrekkende Dienaren, in de ganse Landvoogdy, hoe veel der zelven tot de Politie, tot de Negotie, Justitie, enz. behoorden, hoeveel 'er tot den Kerkdienst, als Predikanten, Krank-besoekers, School-en Leer-meesters, hoe veel Militairen, en Zeevarende, op Jagten, Chaloepen, en andre Vaartuygen, hoe veel Ambagtsgesellen, Bosschieters, hoe veel Jagtjens, en Chaloepen in 't vaarwater waren.

De Zielbeschryvingen zedert 't jaar 1688. waren deze, ende beliepen voor de navolgende Jaaren dit getal van Ingesetenen.

In 't jaar	
1688	65105
1689	70027
1690	71936
1691	73038
1692	71614
1693	75893
1694	79405
1695	78717
1696	80129
1697	78737
1698	81027
1699	76590
1700	78220
1701	79409
1702	75549
1703	80177
1704	78402
1705	77359
1706	75618
1707	74917
1708	73777

Om nu ten naasten by wegens de andere jaaren overslag op ider zoort van de Ingesetenen van Amboina te konnen ma-

maken, zo zullen wy 't jaar 1708. by een nette uytbreiding van ider, en te gelyk ook op wat wyse die zielbeschryving jaarlyks van ider soort van menschen in 't bysonder gedaan werd, uytdrukken, 't geen aanstonds een zeer groot licht aan een igelyk in deze saak geven zal.

	Mannen	Vrouwen	Kinderen.
Europianen -	763	28	54
Mistiçen - -	71	105	269
Chineesen -	125	86	170
Vrye Swarten -	251	304	300
Vrye Macassaaren	152	229	155
Amboineesen, zo Christenen, als Mooren, en Heidenen -	18626	18014	23873
Macassaarse Slaven - -	918	525	165
Allerley andre Slaven - -	3277	3415	1902
	24182	22706	26888
	22706		
	26888		
Zielen -	73777		

Wanneer de Leden van de Justitie; en Borger-Officieren gekoren werden.

By die van den Politycquen Raad werd 12 dagen voor de verovering van Amboina (die op den 23 Februari, wanneer 'er by den Landvoogd een groote maaltyd is, gelyk dan ook de Vaandels van de punten des Casteels en van de ring-muur afwayen) uyt een dubbelde Nominatie, door de Leden van de Justitie gemaakt, een verkiesing van nieuwe Leden gedàan; gelyk dus op die tyd by versterf, of anderssins, de Burger-Officieren door den Raad mede gekoren werden.

Wanneer de Landvoogd in deze Landvoogdy een braaf, sagtsinnig, en Edelmoedig Heer is, dan is de t'samenwooning hier zeer vermakelyk. Men weet hier van geen schatting, verponding, honderste of 200 Penning. Men kend hier geen Accys, Familie-Geld, nog diergelyke andere Lasten, als men in de zeven Vereenigde Landen heeft.

De wyse van Leven hier.

Ider is gewoon onder de Lieden van fatsoen den ganschen dag, 't zy in huys, 't zy ider op zyn Comptoir, zyne saaken te verrichten, 's namiddags na den eeten, 't geen zy meest allen om de groote hitte doen, (hoewel ik het noyt dede) een uurtje te slapen, dan weer ider zyne besigheden te vervolgen, en tegen 5 uuren, wanneer de Hitte meest geweken, en 't zeer aangenaam is, of malkanderen te gaan zien, of Vrienden af te wagten, en die dan seer nobel, eerst met een kopje Thee, met een heerlyke bak met Confituuren, en allerley andre versnaperingen, van Sagoe, Canari, Oebi, drooge gebrade Soute Visch, Dinding, of gedroogd Herten-vleesch, enz., dog naderhand met overvloed van Keurlyke Fransche Wyn, en schoone Hollandsche Bieren, Canari-sek, Persiaansche Wyn, Sacki, en wat dies meer is, te onthaalen. Door de bank leven de menschen hier Edelmoediger als in 't Vaderland; ja ik heb hier Vrylieden, en Comp. Dienaaren gesien, die 5 kinderen van eenen Predikant, die zeer weinig naliet, onder malkanderen verdeelden, ider 'er een na sig nemende; van welke een universeel erfgenaam van dien Vryborger, die hem aannam, en die zeer wel sat, geworden is. Dit zouden geen bloedvrienden in 't Vaderland doen.

Ook zyn veelen, na het afdoen van hunne affaires, wel gewoon, de Stad rond, of hier of daar na 't Gebergte eens te peerd te ryden, alzo veele fatsoenelyke Lieden, zo van Compagnies Dienaren als Borgers, ten minsten een Peerd (dat hen 30, 40, à 50 Ryxdaalders kost, en weinig in 't jaar, en maar 10 à 12 maaten Padi, kost) op stal houden; aangesien dit een zeer vermakelyke en gesonde oeffening is, gelyk ik dat menigmaal ondervonden, en veeltyds de gewoonte, vooral Saturdags na de middag, gehad heb, van na buyten in 't bosch te ryden, en daar dan by de eene of de andre schoone Waterval, een uur 3 à 4 te studeeren, terwyl ik myn peerd zo lang door een van myne slaven gints en weder leiden liet.

Daar gaat ook naeulyks een Sondag voorby, dat 'er by dezen of genen Hollander, of Inlander, niet een Trouw- of Doop-maaltyd is, waar op gemeenelyk (zo 't maar een man van eenig vermogen is) de Landvoogden, en de fatsoenelykste lieden, en vooral een, of wel meer Predikanten versogt werden.

Veel fatsoenelyke Lieden, of hunne Kinderen, jarig zynde, zyn gewoon een maaltyd aan de meeste lieden van qualiteit te geven; dat vooral den Landvoogd ook doet; en sulks geeft een groot verband van vriendschap en familiaren ommegang tusschen allen; behalven dat men hier in een groot vertrouwen en in een vaste onverbrekelyke vriendschap leefd, vertrouwende malkandren duysenden, zonder eenig handschrift; en doende malkanderen allerley dienst met een oprecht hert.

Wat de Huyshouding hier aangaat, die valt in 't jaar, zoo men eenigsints fatsoen-

ſatſoenlyk leven wil, al vry ſwaar, voor al, zo men wat ſterk van familie is.

De myne, die maar in 7 of 8 perſoonen (behalven 20 ſlaven, en 7 diſcipelen, of inlandſche Leerlingen, die by my woonden, om in de gronden van onze Godsdienſt onderweſen, en metter tyd Schoolmeeſters te werden) beſtond, quam my in 't jaar meer dan 2000 Ryxd. te koſten; hoewel ik geen man was, die eenige onnoodige onkoſten gewoon was te maken. Echter zyn 'er, die 't wel met de helft, en met minder ſtellen; dog dan leven zy ook zeer naeuw.

Hoe gemakkelyk een Vrouw het hier heeft.

Een Vrouw heeft hier een zeer pleiſierig, en byſonder gemakkelyk leven, zy moeit zich hier met geen koken, waſſchen, ſtryken, naejen, of diergelyke dingen; en zelf ook niet met na de markt te gaan; dat door haren kok, of andere ſlaven, ordentelyk verrigt werd.

Voor 't koken, of om hare tafel van ſpys te voorſien, heeft zy een Kok (die nog een hulp in de keuken heeft) den welken zy maar belaſt, wat zy eeten wil, die haar voor de dagelykſe portie 6 à 7 ſchotelen, beſtaande in viſch, vleeſch, hoenderen, ganſen, endvogels, Boboto, geſtoofde vrugten, ſalade, &c. beſteld.

Daar is een vaſte ſlaaf, die op het dekken van de tafel, 't ſpoelen van glaſen, 't ſlypen van meſſen, 't uytkrygen van drank uyt het diſpens, of de Proviſie-kamer der dranken (die apart is) en ook op 't ſchenken, paſt, behalven dat 'er altyd ook eenige meiden, en jongens, zyn, die op 't aanbrengen van de ſpys uyt de kombuys, en op 't dienen aan de tafel, gewoon zyn te paſſen.

Boboto

Boboto, waar van wy zo ſtraks gemeld hebben, is een ſoort van Indiaanſche zeer geroemde koſt, waar op niet alleen inlanders, maar zelf Hollanders van de eerſte rang malkanderen onthalen.

Men neemd eenige viſch, of een hoen, dat men in ſtukken verdeeld zynde, met eenige groene bladeren, die mede in ſtukken gebroken zyn, mengt, waar van het goemira-blad een van de voornaamſte is, gelyk daar by nog andere bladen van 't Olus Album, van de Arbor Glutinoſa, de jonge Pompoen en Cacara, of Boontjens-bladeren, mede gevoegd werden, na dat zy wel gebroeid zyn.

Verder doet men 'er Sout, Coriander, Comyn, geraſpt Calappus-pit, Peper, en Ajuin by. Dit deeg nu, lang gerold zynde, wind men in verſche Piſang-bladeren, ſtoofd dezelve in een Coecoeſan, of Corfken van bladen, en werd daar na zo op een Tafel geſet, en gegeten.

Alle week ſend de vrouw van den huyſe haar linnen, dat zy teld, of wel door een vertrouwde meid, die over 't ſilver, en linnen gaat, tellen laat, na de waſch, waar toe zy, na 't huyshouden ſwaar is, ſlaven houd, die niet anders doen, en dan zyn 'er weer zekere ſlavinnen, die alles ſtryken, en 't geen gebroken is, naejen.

Zoo dat een brave vrouw maar heeft toe te ſien, dat alles ordentelyk in haar huyshouden, en onder hare ſlaven; toegaat.

Indien zy eenige gaſten krygen zal, zegt zy tegen haaren Kok, dat 'er zo veel menſchen zullen komen eeten, noemende maar de voorname ſchotels, die zy hebben wil, en vorder maakt hy, dat 'er eeten in overvloed is, en dat wel bereid, werdende alles zeer net, op hare ordre, door hare ſlaven (zo men die goed heeft, daar in ik redelyk gelukkig geweeſt ben) beſchikt.

De quade Slaven geven een groot ongemak.

Het grootſte ongemak in een huyshouden aldaar, is, quade ſlaven te hebben, 't zy dat die zich dronken drinken, of die u, en hare medeſlaven, beſtellen, of wel die Madat (dat is, Tabak met Amfioen gemengd) rooken; dat alle drie zeer quade ſaaken zyn; in hoedanigen geval het allerbeſt is zig ten eerſten van zulken te ontſlaan, alzo 't my zeer tegen de borſt ſtond, dit quaad dagelyks te ſtraffen. Men mag dat zelf wel doen; dog men mag hen noit vaſt binden; weshalven veele om zig hier in, door toorn dikwils niet te buyten te gaan, liever voor 12 ſtuyvers 2 Caffers van den Fiſcaal doen haalen, om dezelve zo als het behoord, en buyten eenig gevaar of verantwoording te ſtraffen, want dat 'er zyn, die den geduldigſten en goedaardigſten menſch dol zouden konnen maaken, hoe veel goed men hen ook doet, daar aan moet niemand twyffelen.

Verdere aanmerking op dezelve.

Als men nu zulke ſlaven heeft, zoo moet men weten, dat men dezelve, zoo zy Chriſten zyn, aan geen Mooren of Heydenen mag verkopen, alſo dat by ſchryvens harer Edelheden in't jaar 1678. 11 Jan. en 1690. 1 Maart, en 1697. 20 November verboden is.

Men is van deſe ſlaven ook veel andre gevaren van brand, voor al van weg te lopen, en iemand na 't leven te ſtaan, (daar egter dan redenen toe moeten zyn) onderworpen.

Ook maakt men (gelyk met de zielbeſchryving blykt) wel uitdrukkelyk onderſcheid tuſſchen Macaſſaarſe en andere Slaven, om dat die de gevaarlykſte zyn.

Wat de weglopers belangt, die zyn menige jaren herwaarts zedert 'r jaar 1690 tot 1700. en vervolgens, zo ſterk vermeerdert, dat men 'er verſcheide troe-

troepen van Militairen en Inlanders, zelf met weinig voordeel, nu al een tyd lang aan den anderen, op uit gezonden heeft.

Zy plagten voor 't jaar 1692. een Hoofd te hebben, *Francis* genaamt, zynde een Slaaf van den Predikant *Van Bruſſel* geweeſt, die voor zeer gevaarlyk uitgekreten, voor een groten brandſtichter gehouden, en eindelyk (alſo'er een groote premie opgeſteld was) door twee of drie ſlaven van mynen voorzaat zeer liſtig, en egter gemakkelyk, gevangen genomen wierd.

Men gaf voor, dat hy een Cris had, die hem altyd te voren bekent maakte, of 'er iemand by hem quam om hem te vangen. Deſe jongens dan veinſden weg te willen lopen; dog ſig alvorens van wapenen, en eenige andre nodige dingen, te willen voorſien. Zy nu, klaar zynde, quamen op zekeren nagt, volgens verſprek, aan de rivier den Olifant by hem, en toonden hem alles, waar over hy zeer verblyd was. Eindelyk zeiden zy, dat zy met verwondering van zyn Cris hadden horen ſpreken, vraagden hem, of 't waar was, dat men 'er van zeide; hy antwoorde van ja; daar op verzogt een van hen die Cris eens te zien. Hy gafze hem, dieze eenige reiſen heen en weer draeide, terwyl zyne twee andere makkers deſen *Francis* eenen ſtrop, die wel met zeep beſmeert was, om den hals wierpen, en zig volſtrekt meeſter van hem maaakten, brengende hem kort daar aan by mynen voorzaat t'huis, die hem aanſtonts in de Borgerwagt brengen liet.

Doe men hem nu had, kon men geen eene zaak, die men meende tot zynen laſte te hebben, bybrengen, waar op men hem aan 't leven komen kon, zoo dat men 'er in 't eerſt zeer mede verlegen was; hoewel men nog middel vond, om hem te beletten meer quaat te doen.

Naderhant zyn 'er veele van zulke weglopers doodgeſchoten, gevangen gekregen, en publycq geregt; dog het quaat is 'er niet door vermindert; zoo dat men eindelyk goetvond, eenige wel in 't leven te laten; maar hen beide de handen af te kappen, hen aldus de ſtompen met blazen toe te binden; en na de overzyde van 't Kaſteel aan de Drie-huiſen of op Hoeconalo te brengen, om aan andere weggelopen ſlaven ten affchrik te dienen, en hen aan te ſetten, om op 't pardon binnen zekeren tyd zig te komen overgeven; dog die lieden ſtierven niet lang daar na van die wonden, en hunne makkers wierden 'er te halſterriger door; in welken ſtaat ik hen gelaten, zonder dat ik naderhant iets van betering vernomen heb. Men heeft in 't jaar 1697. 20 Nov. toegelaten, dat de Alfoereſen 'er eens op af zouden gaan, dog met voorſigtigheid; ook is dat onder de Heer *Vander Stel*, dog zonder vrugt geſchied.

Dit is een van de ongemakkelykſte zaken, die men zig verbeelden kan, alzo zy metter tyd zeer ſterk werden, en de wegen zeer onveilig maken, gelyk zy ook wel eenige Hollanders aangedaan, en om hals gebragt hebben.

De laſt harer Edelheden is gedurig, als 1688. 2 Maart, 1697. 24 Feb. en 1700. 7 Feb. om tegen den invoer van Slaven, en in 't jaar 1688. 2 Maart, 1690. 15 Febr. en 1697. 20 Nov. op de weglopers wel te letten, en hen voorzigtig op te zoeken; gelyk 'er ook veel togten op gedaan zyn.

Ik ſprak ook te voren van Slaven, die wel na 't leven ſtaan, en hunne meeſters tragten te vergeven; dog daar voor behoeft niemant licht te vreſen, dan zo hy deſe of gene zyner Meiden, daar reets zoo een Slave 't by houd, tot zyne byſit nemen, of haar daar toe dwingen wil In zulk een geval ſpeelt die man met zyn leven, en verſcheiden zyn het zoo quyt geraakt.

Indien zulk een Man 't by een Meid houd, die nog geen anderen pol heeft, zoo gebeurt het wel, dat die hoer zyn vrouw, met een vergiftigen Pinang of iet anders zal tragten te vergeven, om dus te zekerder Meeſtres van haars Meesters hert, en ook vry van 't plagen zyner met recht jaloerſche vrouw te zyn; welke vrouwen ook wel van hare kant (voor al ſwarte en Miſtice, welke zeer bitter tegen hare ſlaven zyn) oorſaak daar toe geven met hare Slavinnen, en voor al zulke byzitten van hare mans, onmenſchelyk te mishandelen, zodanig, dat ik my ſchame de wyſen van ſtraffen, door haar gebruikt, hier ter neder te ſtellen.

Zy mogen dit wel niet doen, en wiſt het de Fiſcaal, hy zou haar zeer geſtreng daar over doen ſtraffen; maar alle dingen komen hem juiſt niet ter ooren, behalven dat ook Slaven in alles geen geloof vinden.

In tegendeel is 'er geen beter, gemakkelyker nog gewenſchter dienſt, dan van goede Slaven.

Het heugt my, dat ik 'er in de vyftig, en onder de zelve geen eenen quaden had, zoo dat ik geen reden vond, om iemand van de zelven qualyk te handelen. Ik had 'er egter 2 of 3, die zig, hoe zagt ik hen handelde, zeer qualyk droegen; dog die maakte ik my ten eerſten quyt, alſo 't my niet luſtte, myn hooft met een quaden ſlaaf te breken, en nog minder hem te plagen

Veel nu van zulke Slaven hebben 't by

by my, en andren, veel beter in hunne ſlaverny, dan wel naderhand als zy vry geworden zyn: alzo zy allen een lichten dienſt, en de meeſten ten 5 uuren vryheid hadden, om van hunnen opgelegden arbeid, te ruſten, hoevende voor koſt, nog kleeren, te ſorgen; dat immers veel arbeiders in 't Vaderland zelf niet gebeuren mag.

Mogelyk zult gy vragen, waar toe heeft men in een huyshouden 20 ſlaven, en meer, van noden? ik zal't u zeggen.

Ider Man, en Vrouw, in een ſatſoenelyk huysgezin, moet een ſlaaf hebben, die hem een ſonneſcherm boven 't hoofd drangd, te weten, zo hy een Onderkoopman is: want die mogen een ſonneſcherm boven zig doen dragen, dat geenen Aſſiſtent vry ſtaat. Ider man, die Tabak rookt, moet nog een jongen met zyn pypendoos, waar hy ook gaat by zich hebben. Ook heeft de Juffr. gemeenelyk nog een meid, die haar met een Pinang-busje volgt. Dit zyn reeds 4 Slaven. Ider dochter moet een jongen met een Zonneſcherm, en een meyd, die op haar paſt, achter zig hebben. Zyn 'er drie dogters, dat zyn zes, en dus te ſamen al 10 ſlaven.

Voor de Combuys moet een Kok, en zyn maat weſen. Twee jongens heeft men voor het waſſchen van't linnen van nooden, een meid voor 't naejen, en een voor 't ſtryken van het waſchgoed; dit maakt al 16 ſlaven uit. Nu heeft men een kleermaker, en een ſchoenmaker zeer noodig, ook ten minſten 1 of 2 jongens om brand-hout in 't boſch te kappen; en vooral kan men niet ontbeeren eene May di Caſa, of huysmoeder, dat is zodanig een ſlavin, op welke men, wegens lang beproefde trouw, 't huyshouden, goud, en ſilver, des noods vertrouwen, en ſig op verlaten durft.

Een Oude Ooſterſche wyſe van Sleutel-dragen opgehelderd.

Aan zodanig eene ſlavinne vertrout men gemeenelyk de ſteutels van alles, die zy gemeenelyk aan een Riſt by een, of wel aan een neus-doek gebonden, niet gelyk de vrouwen by ons aan een riem, of keten, op haar zyde, maar op haar ſchouder legt, en zo alom door 't huys draagt. Een Ooſterſche wyſe van ſleutel-dragen, by de Mandoors, of voornaamſte, en hoofden der ſlaven, of die over andere ſlaven geſteld, en boven hen verheven waren, gebruykelyk, en welke al vry oud is, alzo ik die zelve ſpreekwyſe by den Propheet Jeſaias Cap. 22. vers 22. vinde, daar de Heere van *Eliakim* (ſin-ſpeelende op deze Ooſterſche gewoonte) zegt: *Ende ik zal den* ſleutel *des huyſes* Davids *op ſynen ſchouder leggen, en hy zal opendoen, en niemand zal ſluyten, en hy zal ſluyten, en niemand zal open doen.*

Toen ik de eerſte maal by dien Propheet las, van den ſleutel op imands ſchouder, te leggen, wiſt ik niet, wat dit zeggen wilde, maar toen ik zulks met myn oogen van zulk eene May di Caſa, of Opperſte Slavin van 't huisgeſin zag, ten teeken, dat zy alleen magt had om alles te ſluiten en te openen, begreep ik eerſt recht, dat die ſpreekmanier, na de Ooſterſe wyſe, alwaar men de ſleutels op die plaats van 't ligham draagt, niet anders wilde ſeggen, dan aan zo eenen 't Opperbewind over alles, wat geſloten, of ontſloten werd, te geven.

Vermits 'er nu onder deze ſlaven veelen zyn, die door hunne trouwe dienſten de vryheid weerdig zyn, en ſig zeer diep in de gunſt van hunnen Heer en Juffrouw inwikkelen, zoo werden 'er ook veelen, voor al als men na Holland vertrekt, vrygegeven, gelyk ik verſcheiden hunne vryheid, en ook middelen aan de hand gegeven heb, om vry te konnen werden.

Dit wierd hier voorheen by na van ider een gedaan; dog daar na is 'er by een Placcaat verboden, voortaan imand vry te geven, alzo 'er veele ten laſte van den armen na verloop van tyd quamen te vervallen, weshalven de Vrygevers een ſekeren tyd lang na de vrygeving vaſt moeten ſtaan voor de alimentatie van hunne vrygegevene ſlaven, zo zy binnen zekeren tyd na de vrygeving buiten ſtaat raken mogten, van ſig zelven te onderhouden.

Onder deze Slaven zyn de beſte, en vernuftigſte de Macaſſaaren; dog de trouwſte de Baliers, die te gelyk ook wel zeer vernuftige, dog zo blank niet vallen, als de Macaſſaaren, weshalven de eerſte wel 80, 90, ja 100, en meer Ryxd. koſten, vooral de Meiden, zo zy wat fraei beſneden van aanſicht, en blank zyn, hoedanige men 'er veele onder dien Landaard vind.

De Maccaſſaarſe jongens of mans-perſoonen, zyn meeſt nette Schrynwerkers, wetende zeer konſtige Cabinetten, zo goed als de beſte baas in Holland, te maken. Andere zyn meeſters-Metſelaars, en Timmerlieden, verſtaande die handwerken beide even goed, voor hoedanigen jongen ik wel 200, ja wel 300 Ryxdaalders heb ſien geven. Ik heb 'er eenen gehad, voor welken my 1000 gulden gebooden is, dog dien ik, om zyn trouwe dienſten, ten deele my, maar vooral myne Huysvrouw, en mynen Voorſaat beweſen, vrygegeven heb. Myn Voorſaat had hem zulks al beloofd, maar egter geen bewys ter wereld daar van gegeven, door zyn Siekte en Dood hier in belet zynde.

Weshalven ik hem, die Mandoor, of Marinho (dat is, hoofd) over myn andre ſlaven, en in ſtaat was, om alleen een huys uyt de grond op te Metſelen, en op te Timmeren, toeſey, indien hy nog een jaar of twee myne ſaaken wel waarnam, hem zyn Vryheid te zullen geven, gelyk ik dat ook voor myn eerſte vertrek na Holland gedaan heb.

Andren zyn vernuftig in 't Goud, - Silver, - en Yſerſmeden. Daar zyn 'er die Kleer- en Schoen-makers zyn; ja men vind menſchen, die ſlaven van allerley Ambagten in hunne huyſen hebben, of ook wel voor anderen laten werken, dat hun veel geld opbrengt.

De Bengaleſers, Boetonders, Timoreſen, Keyaren, Aroeeſen, en meer andre, zyn zo goed, zo vernuftig, en dierhalven ook zoo veel geld niet waardig, dewyl men die om 40 à 50, of 60 Ryxd. wel bekomen kan; en onder de eerſte zyn veel Dronkaarts.

Even zo is 't ook met de Meiden; de Macaſſaarſe, Baliſche, Niasze, en diergelyke blanke, zyn zeer gewild, om dat zy vernuftig, zeer arbeidſaam, en van veel edelmoediger aard zyn; weshalven zy ook tot 80, 90, 100, ja 200 Ryxd. ider betaald werden. Men vind 'er onder de Macaſſaarſe vooral, zeer fraey beſneedene van aanſigt, die ook door hare lieftaligheid, en geeſt, veelen verlokken. Zy zyn wel een weinig plat van neus; dog 't misſtaat haar, niet; ook heb ik 'er geſien, die zeer fraey van Neus waren.

Deze ongelukkige menſchen zyn ten deele ſlaven door de geboorte, maar meeſt, of door 't lot des Oorlogs, of ook wel door verradery van hun eygen vrienden, die hen zeer liſtig op 't een of ander vaartuyg brengen, en daar aan dezen of genen Koopman voor weinig geld, buiten hun weten verkoopen, daar zy dan eerſt dronken gemaakt, en vervolgens terſtont in de boejens gekluyſterd werden. Godlooſe daden, die immers voor God, nog voor de menſchen, niet te verantwoorden zyn.

Daar zyn 'er egter onder, die 't beter by hunne Meeſters, dan by hun eygen Ouders, hebben; en die metter tyd het ook vry verre brengen, en veel middelen door neerſtigheid, na dat zy vry geworden zyn, vergaderen. Ik heb er van die zoort gekend, die ſtervende, wel ruym 100000 gulden nagelaten hebben.

Het is zeer opmerkelyk, en by veden van een wonderlyke ſpeculatie, dat men ſommigen onder dezelve, gelyk by voorbeeld, die van Angola, Bengale, en andere Landen, vind, die zo ſwart, als Ebbenhout zyn; en de vrage is, van waar zy zoo ſwart komen, daar andre menſchen zo blank zyn.

Daar zyn 'er, die dezelve voor *Chams* vervloekt Zaad houden, en deze ſwartheid als een groot deel van den vloek, of wel als den geheelen vloek, aanmerken. Reden waarom ſommige Slaven zo ſwart zyn.

Van waar zy dit hebben, kan ik niet bedenken; alzo *Gods* woord niet het minſte daar van meld, behalven dat ik geen reden kan ſien, waarom de ſwarte kouleur meer vervloekt zou zyn, als een andre.

Gods Geeſt drukt het *Gen.* 9: 25. dus uyt: *Vervloekt zy Canaan; een knegt der knegten zy hy zynen Broederen*; en vers 26, en 27. ſteld hy hem in 't byſonder weer tot een knegt van *Sem*, en *Japheth*; zoo dat de Heere den Vloek, daar niet in de ſwarte kouleur, maar alleen daar in ſteld, dat zy de veragtſte ſlaven in de wereld, en wel in 't byſonder ook ſlaven van de naſaaten hunner broederen weſen zouden.

Indien men ook de Landen, waar na toe zy verdeeld zyn, eens naſpeurd, zo zyn het die van *Cus*, en *Mitsraim*, *Put*, en *Canaan*.

Door de eerſte verſtaat Gods Geeſt de Landen van Æthiopien, of Abyſſinien, in Africa gelegen. Door 't tweede werd Egypten, ook in Africa, door 't derde, Arabien, dat een deel van Aſia is, en door 't vierde, Paleſtina verſtaan. Nu is het immers ſeker, dat niet alle de inwoonders van Ægypten, of Arabien, ja zelf niet alle inboorlingen van Æthiopien, vooral geene der Cananiten of Paleſtyners, oit ſwart, en dat zy mede nogtans onder den vloek begreepen geweeſt zyn; zo dat het ongegrond is, den Vloek in die ſwarte kouleur te willen zoeken.

Sommige willen deze kouleur aan de Lugtſtreek toeſchryven, meynende, dat die menſchen door de hitte der Sonne zo ſwart verbrand zyn. Was dat waar, dan moeſten ook de Hollanders, Engelſchen, en anderen, in die Landen geboren, mede zo ſwart zyn, dog dit is valſch; aangeſien een Hollander, en een Engelſchman blank, en na den aard van hun geſlacht, zo wel in die Landen, als in Holland, en in Engeland; en in tegendeel een ſwart zo wel een ſwart in Holland, als in zyn Land, voortbrengt.

Was dit ook waar, zo zouden zy de zwartſte moeten zyn, die 't naaſte by de Linie leggen; dog dat miſt al mede, alzo men zelf onder die Indiſche volkeren, immers op Macaſſar, en 't Eyland Celébes, als ook op Nias, een der Nicobaarſe Eylanden, die pas op 5 of 6 graden beſuyden de Linie leggen, zeer blanke menſchen heeft;

heeft; behalven dat de Ternataanen, Amboineſen, en andere Indianen, die onder de linie, of pas 3 a 4 graaden 'er af, leggen, ook in verre na 20 ſwart niet zyn als de Bengalers, die wel op tuſſchen de 20 en 30 graaden benoorden de Linie leggen, zoo dat de reden uyt dien grond niet op te delven is.

Zeker Schryver geeft voor, dat die Swarten, die men als *Chams* vervloekt Zaad te houden heeft, ontrent de ſchamelheid met een ſwarte vlek geboren werden, die zig daar na 't geheel lichaam over verſpreiden zou. Ik heb dit noit aan imand, maar alleen ontrent de kinderen der Swarten bevonden, dat zy alle, als zy eerſt ter wereld komen, niet ſwart, maar vaal en in 't eerſt veel blanker, dan naderhand, zyn; dog dat zy allenskens hoe langer hoe ſwarter, en wel zoo ſwart werden, als hunne Ouders.

Het ſchynt my derhalven idel over de reden van die kouleur meer, dan over de blanke, te willen twiſten, want hoewel het ſeker is, dat de Zon imand, die 'er lang in ſtaat, veel bruyner, als anders, maakt, zoo is dit ook zeker, dat de Zon noit imand zo kool-ſwart, als die van Bengale of Angola, zoo zy dat uyt den aard niet zyn, heeft doen worden.

Ik ſtelle derhalven vaſt, dat hier van geen andre reden, dan de bloote wil van den Schepper, te geven is, dien 't behaagt heeft in een en 't zelve Land, en ook in verſcheidene hier en daar gelegene Landen, aan deſen een blanke, aan genen een bruyne, en aan andren weder een kool-ſwarte verwe te geven; dog een natuurlyke reden daar van te ſoeken, geloove ik, dat idel, en zonder eenigen vaſten grond is; en uyt den vloek dit te willen opdelven, is nog immers zoo ongegrond, gelyk wy meinen reeds klaar genoeg getoond te hebben. Men moet dan beſluyten, dat de ware reden alleen in 't zaad der Ouders, door den wille des Scheppers zo of zo geſteld zynde, te vinden is; waar mede wy van deſe Stoffe afſtappen.

Na dat wy nu omſtandig genoeg van de Compagnies Dienaaren alhier, uyt alles, 't geen eenige betrekking tot hen heeft, geſproken, en van de zelve uyt veel omſtandigheden klaar genoeg getoond hebben, dat zy niet anders, dan van hare Gagie en Emolumenten leven, en geen particulieren handel ergens mede dryven mogen, zo ſtaat ons nu nog met een woord van andere Ambonſche Ingeſetenen, die men Vryburgers of Vrye Kooplieden noemd, die bevorens wel in dienſt der E. Maatſchappye geweeſt, dog daar uyt gegaan, en Vry geworden zyn, te melden. Welk Vry werden egter noit mag geſchieden, dan na dat zy eerſt met de E. Maatſchappy effen ſtaan, en niet aan dezelve ſchuldig zyn; volgens Ordre, in 't jaar 1695. 23 Februari van Batavia gegeven.

Onder dezelve nu behooren mede de Chineeſen, en voor al ook veel Miſtice en ſwarte Vry-lieden, die anders ook wel Mardykers, of groene Geuſen, (na hun Groen Vaandel) genaamd werden.

Van de Borger-Capiteynen.

Deze Hollanders, en Mardykers zyn in twee Compagnien, ider ontrent 250 mannen ſterk, verdeeld, over ider van welke twee Capiteyns, twee Lieutenants, en twee Vaandrigs geſteld zyn, die ider twee jaaren aan den anderen dienen, en dan malkandren, by zekeren optrek, vervangen.

Zulk een Capiteyn waakt noyt; maar wel de mindere Officieren alle nagt ider op zyn Wagthuys, om tegen brand, wegloopers, verraderyen, en allerley vyanden, of ongevallen, goede toeſigt te houden; om welke reden ook de Borger-Capiteynen, en die der Mardykers, of wel hunne Officieren alle avond om 't woord by den Landvoogd komen.

Geen Borger; of Mardyker, mag buyten de Stad, met een Chaloep, of ander Vaartuyg, zonder verlof van zynen Capiteyn gaan, die hem een Pas verleend, en den tyd bepaald, welken hy niet overtreden mag, op zekere boete, moetende egter zyn Wagtgeld betaalen.

Aan deze Vry-lieden nu is zekere bepaalde handel, om ſommige goederen te verkoopen, by haar Edelheden toegeſtaan. Weshalven zy ook met hunne Vaartuygen mogen vaaren, na Macaſſar, Java, Batavia, enz. dog de Chaloepen, die na Batavia, en Macaſſar gaan ſullen, moeten niet minder dan 30 laſten, volgens bevel harer Edelheden van 2 Maart, in 't jaar 1691., houden; hoewel dat in vorige tyden vry ſlof hier toeging, zoo dat 'er bevorens Chaloepjes van 10 ja van 6 laſten na Macaſſar voeren. Dat in 't jaar 1679. 27 October, en 1680. 26 Jan. al afgeſchreven, en waar nevens hen dan geordonneerd is direct na Batavia, of Java, te ſtevenen.

Deze Chaloepen zyn als groote boejers, ſelden met 3, of 2, en meeſt met eene maſt voorzien, en al vry bequaam, om Zee te bouwen. Zulke waren 'er in 't jaar 1710. ontrent 40 of 50 in 't geheel; waar onder de groote van 30 laſten, niet boven de 20 zyn, met welke de

Capiteinen der Nederlandſe, of der Swarte Vry-lieden, en ook die der Chineeſen, door zekere Schippers, die zy op die Vaartuygen zetten, voor zig laten varen, hoewel ook eenige voorname Vry-lieden nu en dan ſelf daar mede na Batavia, Macaſſar, of elders henen, trekken, huurende daar op 10 of 20 Matrooſen, tot 3 Ryxd. ter maand, hoewel andren ook wel zeker gedeelte mogen inleggen.

Wat Waaren zy van Macaſſar hier brengen.

Die na Macaſſar varen, zyn pas 10 à 12 dagen onderweeg, vertrekkende op 't eynde van 't Ooſter-Moeſſon, en in 't begin van 't Weſter-Moeſſon wederkerende.

De Waaren, die zy mede brengen, zyn verſcheiden. De Hoofd-lading is Ryſt, die zy voor 7, 8, of 10 Ryxd. daar inkoopen, en weer voor 25, of 30 Ryxd. contant ten eerſten verkoopen. De andere waaren zyn, ajuyn, look, gedroogd gezouten Hertebeeſten-Vleeſch by Picols (alzo die dieren by duyzenden daar vallen, en by groote Jagten tot 2 à 3000 gelyk nedergeveld werden) allerley gedroogde, en geſprengde zoute Viſch, gezoute Eyeren, die men in Kley, met zout gemengd, inlegt, en in potten vervoerd, en die een jaar, en langer konnen duuren (Ragi, een Compoſitie van verſcheide ingredienten, die ontrent een ſtuiver groot, en witagtig is, en tot het maken van Brom, een ſeldſame inlandſe drank, gebruykt, en ook wel uyt de hand verkogt, en gegeten werd) veel kopere Bekkens, Cuspedoors of Spuw-potjens, Thee-ketels, Kandelaars, en ander Huysraad van Koper, dat daar gemaakt, en zeer goedkoop ingekogt werd, alzo 'er op Macaſſer, of eygentlyk op 't Eyland Celebes, veel Koper valt, en zy zelf alles daar van weten te gieten. Zy brengen ook nu en dan wel een Peerd over, en ook wel Padi, of Ryſt in de Bolſter, voor de Hoenderen, Peerden, en ander Vee, als mede allerley Wannen, fyne Manden van Rotang, en vooral (hoewel daar nauw op gelet werd) Slaven en Slavinnen, Macaſſaarſche Kleeden, daar geweven, Konings-viſch, in potten zeer net ingelegt, Zyde Stoffen met Goude ſtreepen, Calappus-olie, Endvogels, Ganſen, Koebeeſten, Waſch, Honig, Chineeſche Boontjens (die, gebraden zynde, zeer aangenaam by de Thee-bak zyn) en meer andere ſnuyſteryen, waar op al een fraeje winſt overſchieten kan, vooral, als zy, op hals en kraag aan, wat Amfioen mede nemen.

En welke zy van Java's N.O. Kuſt, of van Batavia, herwaards aanvoeren.

Die na Java, of Batavia vertrekken, gaan ontrent die zelve tyd derwaards, en gieren op Greſſic, op Java's Noord-Ooſter-deel, aan, om daar eerſt hunne Lading, met Ryſt, Zout, en andere ſaaken te verſorgen, en om den Amfioen, zo zy die hebben, daar in ſtilte te verpaſſen, alzo een pikol van dezelve daar zeer veel geld, en de Javanen die met Tabak mengen, en dit dan Madat noemen, waar op zy zeer verſot zyn, om dat dit hen (zo zy voorgeven) zeer lustige gedagten, en ook kragt in 't byſlapen geeft; behalven dat hen dit in ſommige voorvallen, en in tyden van Oorlog, zeer verwoed maakt, en aanſpoort, om dolſinnig op de vyanden los te gaan, en zelf in een gevelde Piek zonder ſchroom te loopen.

Daar na op Batavia aangierende, nemen zy van daar herwaards velerley fyne cattoene Kleeden, als Kuſt-Chitſen, Suratſe, Bengaalſe, en andre dito's Kuſt-Kouſſen, allerley Boven-Leder, Bengaalſe Boter, Hollandſe Boter, en Kaas, Hammen, gerookt Vleeſch, Franſche Wyn, Hollands Bier, Tarw, Bengaalſe, of Caapſe ingelegde Kool, Brandewyn, Tabak, Pypen, Perſiaanſche en Caapſe Wyn, allerley Chineeſche en Japanſche Waren, droge Garneelen, Kuyt van Viſch, mitsgaders alles, dat maar voordeel geven kan; dog zy konnen op Macaſſar, Bali, en Java met geen ander geld, dan met Spaanſche Realen, of Kopſtukken, te regte geraken.

Wat voor Geld hier gangbaar is.

De ſoorten van Geld, in Amboina gangbaar, zyn Sesthalven (tot 6 ſtuivers ider) Dubbeltjes, Ducatons (tot 13 ſchellingen ider) Ryxdaalders, Ropyen (tot 28 of 30 ſtuivers) en in oude tyden ook wel Goude Coebangs (van 24 gl. of 10 Ryxd. ider) Itſebotjes (à 2½ Ryxd. ider) dog die zyn zedert 't jaar 1690. 31 October, na Baravia ontboden, gelyk men ook in 't jaar 1692. 14 Febr. met zekere getsjapte of geſtempelde Ducatons deed, die men zederd mede niet geſien heeft; dog alle die ſoorten van geld zyn op de voornoemde plaatſen niet gangbaar, en tot den handel onnut.

De Ryſt op Java koſt hen 15 à 16 Ryxd. de Cojang, of een Javaanſch Laſt, dog deze is duurzamer als de Macaſſaarſe, en werd daarom ook beter geſchat.

Een laſt werd gemeenelyk op 3000 pond gerekend; dog een Cojang is by na wel 1000 pond meer, 't geen hen dierhalven 't Laſt pas op 12 Ryxd. doet komen. Het Laſt Zout koſt hen pas 2 Ryxd., en zy krygen hier wel 25 Ryxd. 'er voor.

Ook brengen zy van daar veele Enden, Ganſen, Chineeſche geconfyte Limoenen, en andre Confituuren meer, ook Koebeeſten, Peerden, Djati-planken, Groene Erweten, allerley Droguen,

Dja-

Djarac-olie, Aard-Olie, Javaanſch Catoen-Garen, Javaanſche Matten, fyne Rotang-matten, Javaanſche Kleeden, ſchone Ajuyn Look, drooge zoute Viſch, Indigo, en zekere appelbloeſeme Verw Kaſomba genaamd, Parangs, Kriſſen, Javaanſche Gongen, kopere Bekkens, Cattoen, Capoc, Kook-potten, Martavaanen, Gorgeletten (aarde Drinkfleſſen, waar in 't water zeer koel blyft) en honderd andere ſnuyſteryen; en alle die kleene dingen geven de meeſte voordeelen.

Wat hier van Bali, Bima, en meer andre plaatſen aangebragt werd.

Van Bali voeren zy zeer goede ſlaven, de beſte naaſt de Maccaſſaarſche, mede. Zy vallen wat bruyner, dog zyn veel getrouwer, wel zo neerſtig, en op verre na zo gevaarelyk niet, alzo de Macaſſaaren veel hoogdravener van geeſt, en moediger door den bank zyn. Deſe werden ook meeſt door hun eygen Vrienden, mede buyten hun weten, verkogt, weshalven zy wel, in gevegten tegen de vyanden op de Chaloepen het te quaad krygende, geen ſwaarigheid maaken over boord te ſpringen, en zich te verdrinken, vaſtſtellende, dat zy in hun land ten eerſten weer zullen opkomen. Het zyn groote Hanevegters, gelyk ook de Macaſſaaren, en Javaanen, die daar by alles zouden opſetten. De Prys van een Baliër loopt gemeenelyk op 70 of 80 Ryxd. Men vind onder de Slavinnen van die Natie veel goede Doctoreſſen, en zeer ervarene Vroed-Vrouwen, die voor hare Meeſters een groot geld maandelyks opbrengen.

Men brengt van Bali ook wel ſchoone Koebeeſten, die veel ſwaarder als de Maccaſaarſe vallen.

Zy gieren ook wel eens op Bima (op 't Eyland Zumbawa, mede onder Macaſſar ſtaande) aan, van waar zy kleene, dog uitneemende goede Peerden, Sandelhout, en Slaven mede brengen.

Daar zyn 'er ook, die na Ternate, of wel na 't Eyland Bangay (volgens Permiſſie, in 't jaar 1698. 11 Jan. bekomen) en de Xoela's, (dat in 't jaar 1694. 23 Feb. toegeſtaan is) vaaren, van waar zy Ryſt, Slaven, Tambocſe Swaarden, witte Turkſe Boontjes, Vogel-nesjens, Bekkens, Goud, Kleeden, Waſch, Honig, Matten, gedroogd wilde-Koejen-Vleeſch, Herte-Vleeſch, Hoenders, End-vogels, en meer andre waaren, mede nemen, die zy dan aan ider verkoopen; dog mogen aan Cerammers geen Ryſt, volgens verbod van den 6 April, 1680. uytventen.

Hier van nu leven deze Vry-lieden niet alleen, maar de vermogende geven hun ſlaven werk met Hout-Zageryen, (dat alles met hand-zaagen geſchied) en met Steen-Bakkeryen: andere laten die, als Metſelaars, Timmerlieden, Kleer-makers, &c. om dag-loon by dezen en genen werken, of zekere Maandgelden voor hun Meeſter opbrengen, houdende de helft voor zich zelven, en naderhand zich daar voor vry-koopende.

En van wat voor andere Middelen de Vryheden hier beſtaan.

Daar zyn 'er ook, die hen Brandhout laten kappen; of Bobbers maken, en doen Viſſchen, of hen na Cambello met een Pas ſenden om Koebeeſten, die daar overvloedig zyn, te ſchieten; en dat vleeſch te droogen, of in te zouten.

Anderen geneeren ſich met Saguweer, of Towak te tyfferen; ook met een part in de Araks-Branderyen, of wel om eenige andere Pagt, geheel, of ten deele, aan te nemen; op welke Pagten zy dikwils groot voordeel doen, met ſommige Lorrendrajers, aan te halen; dat hen ook wel eens mislukt; vooral, als 'er de Landvoogd, of Opperkoopman, deel in heeft; en ook wel op andre wyſen meer; waar van ik verſcheide ſlegte voorbeelden geſien heb.

Het gebeurde eens, dat de Hoſpitalier Mr. *Martyn Schathouwer*, door imand van zyn volk, wegens het ſlagten van een Verken, dat hy niet aangegeven had, verklikt, en door den Pagter van 't Beeſtiaal daar over aangeſproken zynde, hy hem vriendelyk binnen verſogt, een ſtoel fette, en ondertuſſchen hem een lekker ſoopje ſchonk; waar van die Pagter, hoe zeer hy zig ook bedwong, zoo ſchielyk aan den afgang raakte, dat hy niet in ſtaat was, om van 't Verken te ſpreken, ſchoon hem de Mr. daar nu zelf toe aanporde. Dog ziende, dat hem de moſtaart ondertuſſchen de broek vaſt onder uytliep, begon hy hem wakker om zyne vuyligheid en onfatſoenelykheid uyt te ſchelden, zeggende, dat, zo hy weer in zyn huys quam, hy hem 'er met ſtokken uyt zou ſlaan; dog de Chinees quam noit weer om van 't verken te ſpreeken, ja als hy dien Mr. van verre maar in 't oog kreeg, liep hy wel een heele ſtraat om, om hem te ontwyken.

't Hout, dat de Chineeſen, of Borger-Vrylieden doen zaagen, gelyk ook de Steen, en Pannen, zyn altyd of aan de Compagnie (die ze ook wel elders verſend) of aan beſondere Lieden, aanſtonds voor Contante penningen, alzo men in Indiën van geen Borgen weet, verkogt.

Brandhout, Viſch, gedroogd Vleeſch, konnen zy mede altyd aan particulieren quyt raken. In de latere tyden maakte een Amboineeſche Moor, *Haſſan Soeleyman*, genaamd, met zekeren Landvoogd, over 't Hout-zaagen een Con-

tract, en bonsde de Borgers 'er buyten.

De allerſlegſte onder hen verhuuren zich ook als Stierlieden, of Matroosen, by de vermogende, of ſetten een Herberg, of kroegje op, om Saguweer of Arak te tappen. Andre houden ook wel Koſtgangers, of verhuuren een ſlaafje hier of daar op maand-geld, als zy 'er eenigen te veel hebben.

Ook zyn 'er, onder de vermogende, die hunne Koebeeſten laten melken, en die melk de fles tegen 4 ſchellingen, of een pond boter, die hier zeer ſchoon en zeer geel uyt de natuur valt, voor 2 gulden verkoopen.

Uyt deze Borgers werden ook (gelyk wy geſien hebben) verſcheide Leden in den Raad van Juſtitie, en in de Vergadering van de Commiſſariſſen van kleene en Huwelyks-ſaaken, en van Boedel-meeſters, gekooren.

Hunne Capiteynen zyn gewoon om de 2 jaaren eens, en ook anders wel, by 't gaan en komen van Oude en Nieuwe Landvoogden, op te trekken.

Zy hebben wel verſogt na de Suyd-Ooſter-Eylanden, en elders, te vaaren; dog dat is hen in 't jaar 1686. 16 Maart afgeſlagen, en haar Edelheden oordeelden in 't jaar 1676. 11 Auguſtus, dat men hen tot den Landbouw behoorde aan te moedigen.

Hier mede nu meinen wy ook het voornaamſte, dat de Vrylieden betreft, aangehaalt te hebben.

Waaren, in Amboina, vallende.

Nu is ons nog overig de Waaren, ofte Koopmanſchappen, die in Amboina vallen, of van daar vervoerd werden, op te noemen.

Dat men hier verſcheidene ſchoone Olïen vind, hebben wy reeds bevorens, daar wy van de Siekten ſpraken, gezegt.

Hier werden verſcheide ſchoone Confituuren van Nooten-Muſcaaten, Nagelen, Bilimbing, enz. gemaakt. Een potje van 100 zulke Nooten komt 2½ à 3, en een fles Nagelen, ook wel 1½ en 1¾ Ryxd. te gelden; die van hier met een menigte kelders vol verſonden werden; waar onder dan ook wel fleſſen met ſwarte, of witte Bacaſſam loopen, die mede ontrent 1½ à 1¾ Ryxd. als zy van de beſte is, koſten; maar de voornaamſte Waaren, hier vallende, zyn de Kruid-Nagelen; doch daar in mag niemand, dan de E. Compagnie, handelen, die dat op lyfſtraffe aan anderen verbied.

Deze Vrugt is hier niet altyd geweeſt; maar in de eerſte tyden van de E. Maatſchappye wierd zy alleen in de Moluccos gevonden; van waar de Javaanen die zelf afhaalden, en na verſcheide plaatſen op hun Eyland, als Toeban, Cidajo, en Soerabaja, dog vooral na Bantam, voerden; daar die ook allereerſt van de onzen wierden ingekogt.

Zy vonden die naderhand zelf in Ternate, van waar zy eerſt op Hoewamohel, dog eygentlyk van 't Eyland Makjan, in een Bamboes, als Moernagelen geplant, zyn overgebragt, en zo verder niet alleen over die landſtreek, daar zy in 50 of 60 jaaren in groote menigte toenaamen; maar ook van daar over ganſch Amboina wierden verſpreid, en voortgeplant.

Dit is omtrent de komſt der Portugeeſen, of, zo andre willen, even voor dezelve, geſchied. Wie dit allereerſt gedaan heeft, daar over is tuſſchen die van Loehoe, Cambello, Leſſidi en Way-Poeteh geſchil, en ider van hen wil 'er de eer van hebben.

Wie de Nagelen uyt de Moluccos eerſt hier gebragt heeft.

Daar zyn 'er, die dezen lof eenparig aan die van Cambello geven, en men wil, dat dit uyt de Geſangen der Amboineeſen klaar te bewyſen is; ook zouden 'er by de eerſte komſt der Hollanders nog 243 van de eerſte door hen aangeplante boomen in wezen geweeſt, en door hen aan die Landaard getoond zyn. Zy hebben die op Maſſili's rug (een zeker gebergte aldaar) geplant, en van daar zyn zy na de andere deelen van Hoewamohel vervoerd. Wel is waar, dat die van Hila dezelve van die van Way Poeteh bekomen, dog het is ook waar, dat die van Way Poeteh, en ook alle andren, die eerſt van die van Cambello gekregen hebben, alleen 't voorregt van die van Leſſidi, Way Poeteh, en Loehoe, zynde, dat zy ze, na die van Cambello, voor alle andren gehad hebben.

In de eerſte tyden, dat de E. Maatſchappy de Nagelen op Bantam, en elders, ontdekte, plagtenze haar veel meer, dan nu, en ten minſten 100 Ryxd., de Bahaar van 550 ponden (hoewel alle Bahaaren niet even veel wegen) te koſten.

Naderhand in Ternate, en in Ambon, gekomen zynde, heeft zy met die Koningen, en met de Ambonſche Grooten, zekere Contracten (gelyk wy op zyn plaats toonen) aangegaan, waar by zy wel uytdrukkelyk, na hen van 't geweld der Portugeeſen verloſt, en Amboina veroverd te hebben, bedongen heeft, dat de Inlanders al hunne Nagelen aan geen ander, dan aan de E. Maatſchappy, zullen mogen leveren, dat zy die alle ook altyd aannemen, en hen voor ider Ambonſe Bahaar Nagelen, tot 550 pond, 56 Ryxd. betalen zal.

Wat moejelykheden nu de E. Maatſchappy van tyd tot tyd met de Amboineeſen

neeſen over dit ſtuk der Nagelen gehad heeft, en hoe zy deze en gene Vreemdelingen ingeroepen, genoodigt, aangehouden, en de Nagelen aan dezelve, tegen Eed en eere, vry hooger verkogt, de Compagnie bedrogen, en gedwongen hebben, om hen door 't menigvuldig uytroejen van hunne Nagelboomen, en door verſcheide Langduurige Oorlogen, tot reden te brengen, als mede, om met de Koningen der Moluccos te Contracteren, om in die Eylanden alle Nagelboomen, voor een zekeren Prys, die de E. Maatſchappy daar voor jaarlyks aan die Vorſten geven zou, uyt te roejen, en om te hakken, hebben wy ten deele al in de Beſchryving van de Moluccos getoond, en zullen dit nog verder, op zyn tyd, en plaats, onder de Saaken van Amboina, aanhaalen.

Eyndelyk heeft zy het zo verre gebragt, dat zy volſlagen Meeſter van deze Speceryen in zoo verre geworden is, dat zy, die over al hebbende doen uytroejen, dezelve nu alleeen maar op de Eylanden Amboina, Oma, Honimoa, en Noeſſa-Laoet in weſen houd, welke nog meer Nagelen geven, als de Wereld van nooden heeft; 't geen daar uyt is af te nemen, om dat de Compagnie nog zo veel volle Pakhuyſen daar van in voorraad, en zulken menigte nog heeft doen verbranden.

Ik weet zeer wel, dat men die ook wel op deze en gene andre plaatſen vind, daar ze de E. Compagnie al mede heeft doen uytroejen, welke plaatſen ik met opſet voorby ga te noemen, om dit geen anderen te doen weeten, die de E. Compagnie daar by zouden tragten te benadeelen, maar ik weet ook zeer wel, dat men van veel plaatſen, als of daar Nagelen vielen, ſpreekt, zonder onderſcheid te maken, of het rechte, dan of het wilde Nagelen zyn. Wy zullen ons jegenwoordig daar niet breeder inlaten, alzo wy dit dog doen ter plaatſe daar wy, of over de Nagelboom in 't byſonder, of wel over de Saaken, van tyd tot tyd ontrent de Nagelen voorgevallen, zullen moeten ſpreken, by welke Beſchryving van de Nagelboom wy alles, 't geen daar toe betrekking heeft, en dat van ider een geweten mag werden, omſtandig zullen voorſtellen.

Dus verre dan alles zo klaar, als ons mogelyk was van de Eylanden van Amboina, in opſigt van de Beſchryving van die Landen, mitsgaders van hare Volkeren en Ingeſetenen, benevens de Zeden der zelve, voorgeſtelt hebbende, zullen wy dit eerſte Deel hier mede beſluyten, en nu tot het 't'weede, handelende van de Saaken, aldaar voorgevallen, overgaan.

Amboina 't eerſte Proefſtuk van Nederlands Mogenheid in Ooſt-Indiën.

Doch met een woord zullen wy hier byvoegen, dat, in opſigt der Landen, door de Nederlanders in het Ooſten veroverd, Amboina het eerſte Proefſtuk en bewys is van hun groot vermogen in Ooſt-Indiën boven alle andere Volkeren, en dat Nederlands Mogendheid door de Dapperheid van hare Landaard hier tot zo hoogen top van eere opgeveiſeld is, dat alles, wat men van de Heldendaaden, of van de Ontdekkingen der Ouden in 't Ooſten, wel eer zo hoog opgegeven heeft, in 't allerminſte by de heldhaftige bedryven van deze moedige Naſaaten der Aloude Bataviers niet kan nog mag vergeleeken werden. Ja alle de Landen, wel eer by de beroemde Feniciers, en Carthagers, (hoewel anderſints zeer groote Zeehelden) 't zy in hun eygen Lugtſtreek, 't zy elders, daar buyten, beſeten, mogen by de wyd-uytgeſtrekte Landvoogdy van Amboina alleen niet vergeleken werden; hoewel 'er (gelyk ons het vervolg van dit Werk leeren zal) nog vry grooter Veroveringen van zo veel andre Landen van tyd tot tyd op gevolgd zyn.

Wy ſluyten derhalve dit Deel met dit kort Verſje op Amboina gepaſt; 't geen hier, aldus van zich zelve ſpreekende, ingevoerd werd:

Roemd Banda *op 't gewaſch van* Foeli, *en van* Nooten;
Macaſſar *op zyn* Ryſt, *met* Java, *en al zoo ſterk*
Ceylon *op zyn* Caneel; *myn* Nagelen, *en* Kerk,
Myn Water, *uyt wat* vliet *het hier of daar gegoten*
Zy, werd al om geroemd in helderheid Cryſtal
Gelyk te zyn, diens ſmaak *men nergens vinden ſal.*

EYNDE.

BLADWYZER

Der voornaamſte ZAAKEN in het tweede Deel, en in deszelfs eerſte Onderdeel, genaamt Beſchryving van

AMBOINA.

A.

Aardbeving, en des zelfs gevolgen. 104, 136
Abbo, Way Abbo een rivier. 7, 9
Abid. 214
Abobo, een Dorp op Noeſſalaoet. 82
Aboro, op Oma. 91, 92
Akat, een Eilandje by Rarakit. 57, 215
Akoon, op Noeſſalaoet. 82
Aelope, een ſtrand op Ceram. 55
Affan, een Dorp op Ceram. 61
Ahinoeſſa, een Berg op Ceram. 53
Ala, een binnenmeir op Kelang. 32
Ala, Oeli Ala, of Leala. 96
Alacca, een Berg op Oma. 93
Alaye, een Rivier. 52
Alang, een Dorp op Amboina. 115, 116
Alatoe, op Hoewamohel. 40
Alfoereezen, of Bergwilden, op Boero, 6. Onder Radja Siſcoeloe; &c. op Ceram, 51--82. Wanneer op 't Orangkajenfeeſt verſcheenen. 241
Alfonſus, Martyn Alfonſus hoek. 114
Amacoewa, op Ceram. 78, 79
Amahey, op Ceram, en ſterkte hier weleer. 65
Amahoeſoe, een Dorp op Amboina. 122
Ama Ila, Ama Toeli, Amaica, Dorpen op Oma. 92
Amaleſſi, op Ceram. 66
Amblauw, een der Ambonſche Eilanden. 28, 29
Amboina, 2. Deszelfs Eilanden, 3. Dit Eiland in 't byzonder beſchreven, 96, 116. De kuſt Hitoe, 96 Den inham ontrent 't Kaſteel, 116. Leytimor en deszelfs Dorpen, 117. Manſchap, 123. Het eerſte proefſtuk van Nederlands Mogenheid in Ooſtindiën. 351
Amboineezen beſchreven, by de Ouden voor Menſchen-eeters gehouden, 138. Hun bygeloove. 142, 276.
Ambon, de Stadt, met de Teekening, 124--138. 't Kaſteel Victoria, en andere Gebouwen, 129--134. 't Land beſchreven. 135.
Ambonſche Liederen, hunne Jaarboeken, 124. Taal, 243. Pokken, 248. Olien, 255. Ingezetenen, 256. Waaren, hier vallende, 350.
Ame, Way Ame, een rivier. 114
Amet, op Noeſſalaoet. 82
Amisfoort, een Pagger op Way. 112
Ammaholo, op Hoewamohel. 36
Ammilatoe, een ſtrand op Bonoa en 't binnenwater. 34
Amſterdam, de veſting op Hila. 100
Angir, een Dorp op Ceram. 57
Anin, een Dorp, en een Geſpanſchap op Hoewamohel. 45
Angſara, een Kimelaha. 67
Apaja, Way Apaja, een Rivier. 14
Apon. 124
Arak. 160, 161
Ari, Way Ari, een Rivier. 113
Arigoena, een ſtrand op Aſſahoedi. 42
Armen Weeshuis. 132
Armringen der Alfoereezen. 74, 75
der Amboincezen. 170
Aſſa (Noeſſa) een Eilandje by Manipa. 31
een Dorp op Ceram. 79
Aſſahoedi, 34, 42, 43. Een Dorp op Hoewamohel, 34, 42. Houte veſting afgeloopen, 42. Oud Aſſahoedi, 42. Veroverd door d'Hr. de Vlaming, 42. Op Manipa geplaatſt. 43
Aſſe, Way Aſſe, een Rivier. 115
Aſſelle, een Rivier. 55
Aſſinahoe, een ſtrand op Ceram. 53
Aumatta, zie Waymatta.
Auw, Way Auw, een Rivier. 13
Awaha, een Dorp. 123

B.

Baä, Way Baä, een Rivier. 6
Babi (Poelo) een Eiland by Ajer Mira. 41
Bacaſſam. 158
Bagea. 160
Baguwala, een Dorp,, enz. 113. Tocht des Schryvers van hier tot het Kaſteel Victoria. 114
Baja, Way Baja. 15
Bajang Ullah veroverd Boero. 5
Balamatta, een Dorp op Boero. 5
Balatetto, een Hoek op Boero. 5
Baliers, in Amboina woonende. 269
Baliſche Vrouwen, ervarene Doctoreſſen. 250
Waaren hier gebragt. 349
Bandaneezen op Rarakit. 57
Bara, een Dorp op Boero, 5. Way Bara, een Rivier, 5
Batatas-eilanden, by Manipa. 31
Bataviſche Waaren hier gebragt. 348
Batetoika, een Rivier. 55
Batoe Boy, 7, 15. Way Boy. 7
Batoe Caloway. 48
Batoe Gadja, of d'Olifantsklip. 124
Batoe Loebang, by Larike, 108. Op Hoewamohel, 36 Way Batoe Loebang, een Rivier. 13
Batoe Pegge, een Hoek. 15
Batoe Poan, een graauwe ſteen. 90, 123
Bätsjans ſlegt recht op Cerams Dorpen, 52, 54. Liſſa-batta hunne Colonie. 54
Baul. 205
Bedelaars hier onbekent. 174
Begraven, wat Lyken onbegraven blyven. 234
Behorro, een Dorp op Boero. 5
Beloeti, een Dorp op Amblauw. 29
Bergen, Tomahoe, en Carammat. 3, 13
Beri Beri. 248
Beroe, een Rivier. 63
Beſi, Way Beſi, een Rivier, 6, 15. Een Dorp op Ceram, 54, 64. Klaagt over den Corporaal, en over Imam Saraſſa. 203, 207, 208, 211
Betooverings der Amboineezen. 143
Bimaſe Waaren hier gebragt. 249
Binau, een Dorp op Hitoe. 96, 105
Binauwer, Silan Binauwer, een deel van Z. Ceram, 61
Bini, Way Bini, een Rivier. 7
Binnenmeir op Boero, 16--27. Ala, op Kelang, 32. Op Bonoa twee, 34 Tehoemina, op Hoewamohel, 43. By 't Dorp Koli. 77
Bygeloove der Amboineezen. 142
Bloedvinnen. 253
Boa, Way Boa, een Rivier. 15
Boas, een Bocht op Ceram, en een Rivier. 52
Boboto. 343
De Bocq, Koopman. 223
Boeginees na 't leven verbeeld. 182
Boenoe Heli, Way Boenoe Heli, een Rivier. 13
Boero, een Eiland onder Amboina, 3, 5, 7. Tomahoe, een Berg en Dorp hier, 3, 4. Zetel der Stadhouders doch verplaatſt, 3, 4. Lagondihout, 4. Tomahoe in Fakiri's tyd, en Dorpen 'er by, 4. Moambkoe, en Noambgul, Eilandekens, 4. Foggi, Behorro, Balamatta, Hoecomina en Bana,

B L A D W Y Z E R.

Dorpen, 5. Way Nipel, 6. Liſſella, een Dorp, 6. Way Lota, 6. Tagaliſſa, Leliali, Dorpen, 6. Maroelat, een Dorp by de Rivier Samalaki, 6. Tſjico Maraſſa, Tidoreezen hier, 6, 7. De Bocht van Cajeli, en Cajeli, 7, 9. De Hoofdplaats, 9 Veſtingen hier, 9. Namlea, een Dorp, en de Fabel des Weerwolfs, 7. Way Abbo, en Hoofdplaats hier, 7, 12. Naamen der Dorpen by de Veſting, 9. 't Opperhoofd hier, en zyn voordeelen, Ampt, enz. 10. Obſelans Dochter en haare kinderen by een Kayman, 12. Occa, een klein Eilandje, 13. Zehit, 13. De Hoek van Roeba, van Pela, en Batoe Rea, 13. Laſſiali, een Dorp, 13. Ilat, Ocki, Roema Ite, Wayſamma, Rebbe, Maſſerette, Karike, Fogileko, Wadan, Saylani, Dorpen, 14, 15. Verandering van Boero's ſtaat na den Oorlog met Ternate, 16. Rang der Orang-Kaja's hier, 16. Vol ſwaare Bergen, 16. Binnenmeir op 't gebergte, met net bericht'er af, 16--27. Coak Nieſſe, een Berg, 17. D: Parent's verrigting op Manipa, en Bonoa, 24, 25. d'Hr. van der Stel op Manipa, 24. Raakt onder Ternate, 27.

Boetens der Amboineezen, 246. Boctoc, Boy, Dorpen op Amblauw. 29, 88

Boilili. 205

Bonoa, bezogt door D. Parent, 25. Beſchreven, 33--35. Noeſa Boan, een Eilandje, 34. Bonöers, van ouds Roovers, 34. Dorpen, 34. Capitein Radja Tahalile hier, 34. Schatting aan Ternate, 34. Beſtaat in twee Eilanden. 35

Borneo, Sagoe Borneo. 160

Bort. 251

Boway, een Dorp op Bonoa. 34

D. Brants. 244

Breuken van Armen, Beenen, enz. 249, 251

Bukel, op Boero. 10

C.

Cabauw, een Dorp op Oma. 91--93

Cabreſſi. 216

Cajoe Poeteh-olie, 255. Boomen. 112

Calaure, Sengadji op Manipa. 31

Calvatius, een beſpottelyk Gebeddoener. 110

Caybobo, een Dorp op Ceram, 66, 79. Twee droogtens hier, 70. Op Haroeko geplaatſt. 95

Cajeli. 7, 9, 27

Caylolo, een Dorp op Oma, 93. Levert in haare Gezangen nog Amboinas naam. 93, 124

Cayman gepaard met Obſelans Dochter, 12. Der zelver gevallen op Honimoa. 87

Cayrara, een Rivier. 55

Cayratoe, een Dorp op Ceram. 67, 68, 79.

Caladi. 160

Calecale, een Eilandje. 53

Calike, een gebergte op Hoewamohel. 45, 46

Caloeway (Batoe) op Hoewamohel, en hun zeldzaame gewoonte, 48. Hoek van die naam, en Dorp. 50

Cambello, een Dorp op Hoewamohel, 36, 37. Tehelia Hoofd hier, 37. Brengt eerſt de Nagelen in Amboina, 37. Onze Planke Wooning hier, en Veſting Hardenberg, 37. De Wenteltrap, een Berg, 39. Wilde Koejen hier, 39. Groote Nagelſluikers en Voorvegters, 40. Ingezetenen zeer trots. 47

Camoe (Noeſſa) een Eilandje. 50

Cammar, een Dorp op Ceram. 61

Canari. 160

Canariboom, de Oudſte op dit Land van Amboina, 117

Capaha, een Berg. 102

Capialakoorts. 247

Capiteins Ampt, en Inkomen, 299. Der Borgers, 347

Capoeti, een Rivier. 69

Cana, een Hoek op Ceram. 53

Caripe, een Dorp op Ceram. 78, 79

Caſſia, een Rivier. 78

Caſſiers-Ampt, en Inſtructie. 336

't Caſteel Batavia, een Schip. 87

Caſuwarisboomen. 55, 57

Catalane. 78

Cawa's Bogt, een Rivier. 50, 70

Ceyt, een Dorp, en Veſting op Hitoe. 96, 104, 105

Ceram, het grootſte Eiland van Amboina, en deszelfs groote, 3, 35. Gammaſongi, zetel der Stadthouders, 4. Klein Ceram of Hoewamohel, 35. Sihel's Hoek, Dorp en Koning, 35, 36. Oud Leſſidi, Cambello, enz. 36. Leſſidi, 39. Loehoe, 43, 44. Way Poeteh, 48. Groot Ceram, 47, 50--82. N. Kuſt, 50. Slegt recht der Batsjanders op eenige Dorpen hier, 52. Z. zyde verdeelt, 59, 61. Manſchap op Ceram, 70. Een groot deel onder Honimoa, 90. Onder Oma, 95. Cerammers begraven geen Lyken door Alfoereezen verſlagen. 234

Ceram Laoet, een Eiland ontrent Ceram. 59--61

Chineezen, hunne Doctors, Geneesmiddelen, en alle hunne gewoonten. 251--269

Chirurgyns. zie Opperwondheelers.

Chriſtenkoninginnen Mantel, enz. 169

Choeway (Ocka) een Eilandje. 43

Clappus Melk en Bry. 159, 160

Cleinodien der Inlanders. 170

Coak Nieſſe, een Berg op Boero. 17

Coas, een Rivier. 78

Cobbi, een Rivier. 55

Coejen (Wilde) op Leſſidi, enz. 39

Coelit-Lawanboom, 121. Olie. 255

Coelor, een Dorp op Ceram. 67

Coerap. 253

Coeſcoesbaai op Hoewamohel. 48

Coli, een Dorp op Ceram. 53

Combili. 160

Coningsvogel. 81

Coperſteen. 82

Cora-Cora's van Leliali, en Tagaliſſa, 6. Van Ilat, 14. Van Titaway. 83

Cora-Cora-vloot, afgebeeld, 83, 84, 190. Reglement. 190

Coude op Soya's Berg zeer groot. 117

Cowaſa (Sengadji) beſchreven. 30, 31

Crabben, middel tegen vergiftige Crabben. 254

Crygslieden in Amboina. 270

Cubiay, in Nova Guinea. 60

Cymbalen. 165

D.

Danſſen der Amboineeſen. 163

Deel van de Maaltyd aan yder te geven, in gebruik by de Amboineſen, en Ouden. 156

Defenſie, een Veſting op Boero. 9

d'Hr. Demmer bezoekt Kelangs Vlugtberg, 33. Bouwd Cambello's Veſting. 37

Djamali, een Kimelaha. 67

Djamiloe, 51. Syn Broeder, Pati Roemaran. 51

Dienaars der E. Maatſchappy in Amboina, 270. Hun getal beſnoeid 270, 271

Doctoren, Chineeſche, 251, 252. Limthiangko een groot Doctor. 254

Doctoreſſen, Baliſche. 250

Doejongs, ſekere Viſſchen, waar vallen, 50

Donder, en Donderſteenen in Amboina. 137

Dooden beweenen der Amboineeſen. 256

Drank der Amboineeſen. 160

De drie Huyſen, een Dorp, en Martyn Alfonſ: Hoek. 114

Duyven-Eyland by Manipa. 30

Duurſtede een Veſting op Honimoa. 88

E.

Ebbenhout, op Boero. 3, 5, 7

Eedwater, op Manipa. 31

Ey met een Kieken wiens deel dit is op een Maaltyd. 159

Eylanden van Amboina, 3. Moamkoe en Noambgul, 4. Occa, 13. Manipa, 24, 29. Amblauw, 28. Bonoa, 25, 33--35. Duyven Eyland by Manipa, 30. By Caybobo, 68. Miskiten,

BLADWYZER.

kiten, Batatas, Eylanden by Manipa, 31. Kelang. 't Verkens Eyland by Kelang, 32, 33. by Ajer Mira, 41. Noeſſa Boan, by Bonoa, 34 Ceram, 35. Poelo Babi, by Ajer Mira, of Hoewamohel, 41. Eylanden Noeſſa Ela, Noeſſa Nitoe, en Noeſſa Malawa by Hoewamohel, 43. Poelo Tikos, 43. Noeſſa Camoe, op Groot Ceram, 50. Poulo Mata Lima, of Noeſſa Ela, 53. Calecale, Soinoni en Moti, 53 Noeſſa Oelat op Ceram, 54. Poelo Sanong, 56 Leeuwaardens-Eyland, 57. Poelo Akat, 57, 215. Keffing, 59, 216. Faran, 215. Poelo en Offa, 59. Ceram Laoet, 59, 60. Poelo Geſſet, 62. Cubay, 60. Terumbar, en Goram, 61 Noeſſe Oela, op Ceram, Z. Kuſt, 69. Cuſſa, by Caybobo, 69. Noeſſa Laoet, 82. Honimoa, 85. Moelana, 89. Amboina, 96. Noeſſa Telo, by Larike. 108

Ela, Way Ela, een Rievier. 102
Ela, ſiet Eylanden, Noeſſa Ela. 43
Eläe Capiracan, een Orangkaja. 50
Eli, een Dorp op Hitoe. 96, 104.
Eli, Way Eli. 6
Elipapoeteh, een Dorp op Ceram en Bogt. 61, 65, 66, 79
Elzebor, een Hoek op Amblauw. 29
Eylare, op Amblauw. 29
Eyſſal een Rivier. 55
Ema, een Dorp. 117, 119
Engelſchen op Lochoe. 47
Epe, een Rivier. 67
Erang, een Dorp op Hoewamohel. 38, 40, 41
Erf-Recht der Amboineeſen. 154
Eri, een Rivier, vergader Plaats der Alfoereezen, by Caybobo. 70
Eriëla, een Dorp op Ceram. 78, 79
Ernanneng, een Dorp op Ceram. 59
Errie, een Berg op Noeſſalaoet. 82
Ertel (Michiel) Sergeant. 214
Eſſan, een Dorp op Hoewamohel. 36
Eſſen, een Dorp op Hitoe. 96, 104
Swavel-Aarde hier. 104
Europiaanen in Amboina. 269

F.

Fanan, een Eyland. 215
Faſtou, Way Faſtou, een Rivier. 15
Feeſt, Orangkajen-Feeſt. 240
Flehit, een Berg op Boero. 23
Fiſcaals Ampt &c. daar toe behoorende. 312, 313, 317---319. Der Hongi Vloot. 184
Foggi, een Dorp op Boero. 4
Fogileko, een Dorp. 15
Folin, een Dorp op Ceram. 64
Fonſo, Martyn Fonſo's Hoek. 114

G.

Gammaſongi op Ceram. 4
Gebedsdoener op Larike. 110
Geheimſchryversampt. 321--323, 330
Geld hier gangbaar. 348
Gezangen der Amboineezen by hunne naamen. 164
Na de maat. 183
Getal der Inwoonders. 342
Gewaſſchen van Amboina. 147
Gewoonten in Amboina, die zeldzaam zyn. 151
Giftſchotels der Alfoereezen. zie Alfoereezen.
Gebrekkelyke, weinig hier. 180
Geneeskunde der Amboineezen. 250, 251
Genſing's Werking. 254
Gyſels overwint Keffing, 60. Tobo, enz. 62, 63
Gindir, zeker Speeltuig. 165
Giſſelauw, een Dorp op Ceram. 62
Gnatohoedi. 123
Goela Manis. 217
Goeli Goeli's Veſting. 59 220
Goeroe Goeroe, Ajer Goeroe, een Rivier. 98
Goffa (Poelo) een Eylandje. 59
Goli Goli, een Rivier. 70, 79
Gomelang, een Dorp op Ceram. 221
Gomilang, een deel van Z. Ceram, 61. Een Berg hier, de Koornſchuur genaamt, 61. Een Dorp, 61
Gong, zeker Speeltuig. 162
Graveel. 249
Guarniſoenboekhouders Ampt. 319
Guinea (Nova) 216
Guſli, Way Guſli, een Rivier. 14

H.

Haä, Way Haä, een Rivier. 118
Haarlem, een Veſting op Hitoe. 105
De Hr. de Haas zyn levenswyze. 273
Hahoetoena, een Dorp op Hitoe. 96
Haja, een Dorp en Bogt. 64
Hait, verborgen kragt des Hoofdhairs by de Amboineezen, 143, 144. Zeer geagt by hen. 144
Cieraaden. 173
Hairſteekers. 174
Haita. 206
Hakibay, op Ceram. 62
Halawan-ajen, 172
Haloe, een Baay op Hoewamohel. 42
Haloy of Hoewaloy, op Ceram. 66, 67
Halong, een Dorp by 't Kaſteel. 117, 122
Halsketenen. 174
Hame, Way Hame, een Rivier. 14
Hangen, Misdaadige driemaal gehangen, 131
Hard of ſchootvry te zyn hier gemeen. 150
Haroeko, een Dorp op Oma. 91, 94
Hardenberg, Cambello's Veſting. 37, 38
Harderwyk, een Sterkte. 65
Haria, een Dorp op Honimoa. 87
Hars, op Kelang, en op Hitoe Lama's korte weg, 33, 98. Op Way. 103
Haſi's (Kimelaha) verhaal wegens Liſſabatta, en Hatoewe, 54. Geplaatſt aan de Laha. 114
Haſſia, een Dorp op Ceram. 78
Hataboro, op Amblauw. 29
Hatamoeli, een Strand by Luciëla. 45
Hattahoeli, een Bogt by Hennetello. 43
Hatapoeteh, op Kelang. 32
Hatala, een oude Amboinees hier. 180, 181
Hattehahoe, op Ceram. 63
Hateloe, een dorp en Hoek op Amboina by 't Kaſteel. 123
Hatilen, op Ceram. 55
Hative, een Dorp by 't Kaſteel, 123. Kitsjil, 113, 123
Hatoe, een Dorp op Amboina, onder Noeſſanivel, en op Ceram. 78, 115
Hatoe Aſſa, een Rif op Ceram. 55
Hatoeaha, op Hoewamohel. 36
Hatoe Alau, of Aloe, een Hoek op Ceram. 55, 56
Hatoelilli, een Dorp op Bonoa. 34
Hatoehoelo, een Rivier. 64
Hatoemeten. 56, 62, 63, 223
Hatoe Noekoe, een Oeli en Rots op Hitoe, 78, 99
Eerſte Veſting der Hollanders. 104
Hatoenoeroe, een Dorp op Ceram. 53, 79, 99--102
Hatoepoeteh, een Klip en Dorp op Ceram. 63, 78, 79
Hatoeſili, een Hoek op Ceram. 66
Hatoenimaroewa, Hatoemoroli-Hoejon, Bergen op Ceram. 53
Hatoeſoewa. 68, 79
Hatoewahoeh, een Dorp op Ceram. 78
Hatoewal, op Ceram. 79
Hatoewana, een Dorp. 86
Hatoewe, een dorp op Ceram, en teekening, 53. Des zelfs bogt, 53. Verovert door Hidajat, 54. Sagoehandel hier, 54. Kimelaha Haſi's verhaal hier van, 54. Permata, een dorp hier onder. 54
Hatſilgelden. 246
Hauſchol, een dorp op Hitoe. 96, 102
Heha, Way Heha, een Rivier. 5
Helawan, Heli Helawan, op Hitoe. 96, 97
Helden der Amboineezen. 150
Heldenprys der Jonge Dochters. 72

BLADWYZER.

Hennehcloe, op Kelang, en Hitoe. 33, 106
Hennekelang, op Hoewamohel. 44
Hennelah, Hennelatoa en Hennelehoe. 96, 105, 106
Henneloa, Henneloewa op Kelang. 33
Henneleſſi, op Hoewamohel. 45
Henneoehoe, een Geſpanſchap of Heli op Hoewamohel. 40
Hennetello, op 't zelve. 43, 44
Hennetoeban, op 't zelve. 45
Henneway, een Bogt by Caybobo. 69
Hennewali, op Hoewamohel. 44
Herten hier, en wyſe van die te vangen, 159. Jacht op Hila, 100. op Tolehoe, 106, 111, 112. op Way, 111. op de Pas Baguwala, 113. op Hative Kitsjil, 113. op de Laha, 115. op Cambello ſ. Cambello. op Leſſidi, &c. ſ. Leſſidi. 152
Heupe, dragen op de Heupe. 55
Hhaha, een River. 54
Hidajat, veroverd Liſſabatta, Hatoeroe, Saleman. 54
Higgith, een droogte op Ceram. 54
Hila, het Hoofd-Dorp op Hitoe, 97, 100. Verblyf van Capiteyn Hitoe, 99. Logie en Veſting hier, 100. Vermakelyk Mangga's Boſch, en Herten-Jacht, 100. 't Opperhoofd en des ſelfs Ampt, Aanſien en Inkomen, &c. 100, 101, 300, 312. Moorze Tempel. 101
Hiſtorie Schryvers der Amboineeſen. 175
Hitoe's Kuſt, ontfing ſyn Nagelen van Waypoetch, 48. Vuyle ſamenrotting hier, 48. En reden van die Naam, 96. En verdre ſaaken van die Kusten, 106, 118. Grenſpaal van de Landen onder dit Opperhoofd, 103. Manſchap, 106 116.
Hietoe Lama, op Hitoe, 97. Spellewerks Kuſſen, 97. Veſting Leyden, en 't Werk des Sergeants. 99
Hoekomina, op Boero. 5
Hoekorila, een Dorp op Amboina. 117, 120
Hoekoe, op Ceram. 67, 79
Hoekonaloe, een Dorp over 't Caſteel. 99, 103, 114.
Hoeloe, een Dorp op Bonoa 34.
Hoelong, een Dorp, en Hoek op Hoewamohel, 40, 44, 45. Een Berg op Ceram, 52. Een Dorp op Ceram. 78, 79
Hoenoet, een Dorp op Hitoe. 96, 98
Hoetoemeri, oud Hoetoemeri, 113. Een Dorp op Amboina, 117, 120. Nooteboomen, Seree, Coelit-Lawan hier. 121
Hoewa, een Dorp op Ceram. 66
Hoewa Reſſi, een Berg op Ema. 119
Hoeway, een Dorp op Ceram. 79
Hoewalay, een Dorp op Ceram. 66, 67, 79
Hoewamohel, of Kleen Ceram, 35. des ſelfs Manſchap. 48. Is de oudſte Nagelplaats. 48.
Hoewen of Elzeboe, een Hoek op Amblauw. 29.
Holalioe, op Oma 91--93
Hongi-Vloot, of Coracora Vloot, 184, 185. S. Coracora Vloot. 190, 193, 238.
Honimoa, een Eyland. 85--91, 300, 312
Hoofden der Vyanden te nemen is gemeen by de Amboineeſen, en Ouden. 150
Hoofdpyn, en Middel daar tegen. 250
Hoorn, een Veſting op Oma. 93
Hoorn (Jan Van) op Way. 111
Hote, een Dorp op Ceram. 55, 56
Hout op Boero, Ebbenhout, &c. 3, 5. Lagondihout, dat yemand jong maakt, 4. op Kelang, 33. op Ceram by Laymoe ſchoone Boſſchen, 64.
Huyſen en Huysraad der Amboineeſen. 166.
Huwelyken, de Amboineeſen handelen al vroeg hier over, 152. Hunne gewoonten als hunne dochters Huwbaar zyn. 135

I.

Jan Willemſz een Menſcheneeter. 84
Ibi, Way Ibi, een Rivier. 7
Iha een Hoek, en Way Iha, een Rivier op groot Ceram, 50. Een Dorp op Ceram, 67. Afkomſt dezer Koningen van een Calapa Radja, 87. Zyn Goudſmeden. 87
Jicht. 248
Inham van Amboina. 116
Ikan Sowanggi's vergiftige ſteeken, 251. Middelen 'er tegen. 252
Jonge Dochters ten Prys van dappere Helden geſteld, 72
Java, die van Noeſſanivel van Java, 122. Die van Hative Kitsjil, 123. Waaren hier gebragt van Java, 348
Ila, Way Ila, op Boero, een Rivier, 5. Des zelfs oorſpronk, 6. Way Ila, een Rivier op Ceram, 64 Een Rivier op Laerike. 109
Ilat, een dorp. 14
Ilatoeſoewa, een zekere Steen. 36
I-jan oeroe of Joenoeloe, een Orangkaje op Ceram 68, 79
Inſtructie voor de Opperkoopman, 289, 294. Voor de Opperhoofden der Buitencomptoiren, 300, 312. Voor den Fiscaal, 313. Ampliatie van dien, 317. Voor den Winkelier, 332. Voor den Caſſier, 336. Voor den Roymeeſter, 126. Voor den Geheimſchryver, 323. Voor den Raad, als de Landvoogt op de Hongitocht is, 238
Ipapoetch, een dorp op groot Ceram. 55
Ihamahoe, een dorp op Honimoa, 87. Korte weg na Siriſori, 87. Zyn Goudsſmits, 87. Rif hier, 87
Ihoeway Iman. 120
Inwoonders getal. 342
Itawacka, een dorp op Honimoa. 86
Juſtitie Raad, zie Raad. Leden verkiezing. 342
Juweelen der Amboineezen. 170

K.

Kaylolo, op Oma. 91
Kayratoe, op Ceram. 67, 68, 79
Kayſoekoe, op Ceram. 52
Kaytetto, op Hitoe. 96. 104
Kakkerlakken, zekere Menſchen. 146
Kalchali, Hhoekom op Boero. 12
Kamariën, op Ceram. 68, 79
Kapaja, op Ceram. 78
Kapaja-api-oloh, op Ceram. 78
Karammat, een Berg op Boero. 13
Karihoe, op Oma, en de Veſting Hoorn. 91, 93
Karike, een dorp, en Rivier. 15
Karioe, of Kalioe, op Ceram. 79
Kaſſia, op Ceram. 79
Kaweh, of Koffi. 161
Kea, Way Kea. 14
Keſſing, een Eiland op Ceram, 59, 60, 216. Speceryhandel der Javaanen en Macaſſaaren, 63. Loc-mans groot gezag hier. 218
Kelang, een der Eilanden van Amboina, en een dorp, 32, 33. Vlugtberg door de Hr. Demmer bezogt, 33
Kelila, op Ceram. 59
Kelilatoe, een Berg op Hoewamohel. 42
Keligao en Kelikaba, op Ceram. 57
Keliloeboe. 60
Keling, op Ceram. 79
Kellemoeri, op Ceram. 61, 62
Kellibon, een ſtout Volk, 61, 221. Geval dezes koonings met Naja Taroena. 62
Kerk (de Maleitze) 130. Hollandze in Teekening, 133, 134. Oude Hollandze in Prent. 133
Kerkelyke Bedienden hier. 270
Keſſongat, op Ceram. 59
Ketenen, Halsketenen. 174
Kien, op Ceram. 57
Kilang, op Amboina. 116, 119
Kimelahas, Leliato en Loehoe van de Papoas genomen, 54. Haſi's verhaal wegens Hatoewe, enz. 54 Djamali, Angſara, en Lawadyen doodgeſlagen voor Hoewaloy. 67
Kirikille, Way Kirikille. 15
Kiſſelau, op Ceram. 222
Kleederen en Kleinodien der Amboinezen. 166, 169, 170
Kook, op Ceram. 65
Koedi, Way Koedi. 5
Koena, Way Koena. 15

BLADWYZER.

Koeſſa, Way Koeſſa. 6
Koffi. 161
Kohati, op Ceram. 78
Kola, Way Kola. 14
Koli, op Kelang. 33
Kolle Kolle, een Strand by Caybobo. 69
Koroloewe, op Ceram. 52, 78
Kottaroewa, een deel van Z. Ceram. 61
Kowan, op Amblauw. 29
Kramen der Vrouwen hier gemakkelyk. 152
Krytbergen op Ceram. 66

L.

Lää, Way Lää, een Rivier, 5. by Hoeconaloe, 114
Lääla, een Dorp op Hoewamohel, 44. Houte vaſtigheyd, en Macaſſaarſche Veſting. 44
Laba, Way Laba, een Rivier. 13
Labat Way Labat 14
Labohan (Pati) op Boero. 12
Lacheroy (Daniël de) Sergeant. 66
Lacka Ela, een Berg op Ceram. 51
Lagondihout, op Boero, om jong te werden. 4
De Laha, in den Inham van Amboina, 114. Kimelaha Haſi hier. 114
Lahiali, een Dorp op Ceram. 79
Lahoena, Way Lahoena, een Rivier. 113
Lakamay, op Ceram. 70, 79
Lalong, Way Lalong, een Rivier. 115
Lama, Way Lama, een Rivier. 6
Lamheyd. 248
Landſiekte. 248
Lana, Way Lana. 6
Landvoogd wat hy trekt van 't Orangkajen Feeſt. 242
Landvoogd en desſelfs Ampt, &c. 272. 273. Syn te groote Magt in opſigt der andre Bedienden, 73, 74--79, 274---287.
Lao, Way Lao, een Rivier. 14
Lapia, Way Lapia, een Rivier. 12
Lapo, Way Lapo, een Rivier. 43
Larike, een Dorp, en Comptoir, 107, 110, 111. Veſting Rotterdam, &c. 109. Opperhoofd, ſyn Rang, in komen. 109
Larier, Way Larier, een Rivier. 113
Laſiatta, Way Laſiatta, een Rivier. 14
Laſſiali, op Boero. 13
Laſſilehoe, of Laſſalehoe, op Ceram, 69, 79.
Lateri, Way Lateri, een Rivier. 113, 123
Latea, en des ſelfs Koning. 53, 78.
Latim, een Dorp op Hitoe. 96.
Latoe, een Dorp op Hitoe, 96. Een Rivier, en Dorp op Ceram, 64, 66, 67, 79. Way Latoe, op Boero, 14. op Hoewamohel, 36. op Noeſſa Laoet. 83
Latoehalat, een Dorp op Amboina. 122
Latoe peloe, een Dorp op Ceram. 78
Latoe Poloenoeno, een Koning. 102
Latoe Sapoelalang. 121
Latoe Wiloeloe. 102
Laulata, een Dorp op Ceram. 55
Lauliſſa, een Koning. 65
Lauwa Lauwa, een Hoek op Hoewamohel. 48
Lawa, Way Lawa, een Rivier. 114
Lawadyn, een Kimelaha. 67
Laymoe, een Dorp op Ceram. 64
Layn, een Dorp op Hitoe. 96, 105
Lazery. 249
Lea, Way Lea. 13
Leahari, een Dorp op Amboina. 117, 120
Lebalehoe, een Dorp op Hitoe. 96, 105
Lehoroe, een Dorp op Ceram. 64
Leyden, een Veſting op Hitoelama. 99
Lekſoelo, Way Lekſoelo. 15
Lela, Way Lela, of Way Ila, twee Rivieren, 109, 114
Leliali, een Dorp op Boero, en Coracora. 6
Leliato genomen door de Papoas. 54
Lere, Way Lere. 6
Leſſi Pateh Leſſi. 48
Leſſiela, een Dorp op Hoewamohel. 44
Leſſidi, een Dorp, Nagel Comptoir, en Veſting Toetop Moelat hier, 36--39--40
Leeuwaardens droogte, en Eyland, 56, 57
Lewa, Way Lewa. 51
De Ley, by Larike. 108
Leynitoe een Dorp. 83
Leypzig (Jan van) Beſoekt Boero 's Binnen Meir, 16
Leytimor, een deel van Amboina's byſonder Eyland. 117
Levens wyſe hier. 342
Lia, Way Lia. 14
Lian, een Dorp op Ceram, 66. of Lien, een Dorp op Hitoe. 96, 103
Liederen der Amboineeſen, hunne Gedenkboeken. 124
Liela, een Dorp op Hoewamohel. 44, 48
Lien, op Hitoe. 96, 103
Lyken, door Alfoereezen verſlagen, werden niet Begraven. 234
Liliboy, een Dorp op Amboina, 115. Pati ontſlagen van ſyn Banniſſement. 26
Lim Thiangko, een Chinees Doctor. 254
Limoy, op Amblauw. 29
Liſa, Way Liſa. 13
Liſſa, Way Liſſa, op Leſſidi. 39
Liſſaloewa, een Dorp op Ceram. 78
Liſſabatta, een Dorp op Ceram. 51--54
Liſſeali, op Ceram. 79
Liſſella, een Dorp op Boero. 6
Litsjing, Radja Saway. 96, 102.
Locmans bericht wegens Nova Guinea, 216. Syn groot Geſag op Keſſing. 218
Locki, op Hoewamohel. 44, 45
Loeboe, een Strand op Ceram. 53
Loehoe, Way Loehoe. 115
Loehoe, een Dorp op Manipa. 30, 31
Loehoe op Hoewamohel. 40, 43, 44, 45--47
Loehoe (Kimelaha) genomen door de Papoas. 54
Loela Ale, een Dorp op Ceram. 78
Loema Batal, 78. Loema Eloe, of Roemah Eli, 78. Loema Helo, 78. Loema Moni, Loema Peloe, Loema Way. 53
Loffaſili, op Amblauw. 29
Loloe, Way Loloe. 115
Lori Hoewa. 113
Lota, Way Lota. 61
Loyen, op Hitoe. 96
Luciëla, op Hoewamohel, 45. Verovert door de Heer van Diemen. 46

M.

Maaltyden der Amboineezen. 155
Mabekoe-Rif, op Ceram. 62
Macaſſar, Waaren van daar hier gebragt. 348
Macaſſaaren hier woonende. 269
Maccahala, of Maccahale, op Ceram. 78, 79
Maccanobal, op Ceram. 78
Macuala, op Ceram. 66
Madjapait, Ajer Madjapait, 99. Een dorp op Boero. 6
Mahhdoem, eerſte planter van 't Moors Geloof op Loehoe. 46, 47
Mahoe, een dorp op Ceram, 67. Way Mahoe. 113
Makariki, op Ceram. 65
Makinan, een Rivier. 53, 661
Makoreſſi (Capitein) op Ceram. 68
Malala, op Ceram. 78
Malawa (Noeſſa) een Eilandje. 43
Maleitſche Taal. 244, 245
Mali Mala, Krytbergen op Ceram. 56
Maloeka, op Ceram. 67
Maloan, een Rivier, en dorp op Ceram. 52, 78, 79
Mamalo, op Hitoe. 96, 102
Mangga'sboonen, op Hila, 100. In de Mardheyka. 134
Mani, een dorp op Ceram, 66, 78, 79. Way Mani, een Rivier. 6
Manipa, door D. Parent, en de Heer van der Stel bezogt. 24

BLADWYZER.

Manis (Goela) 217
Manoe Meten, een der drie Capiteins op Ceram. 78
Manoe Salewane, de koningsvogel. 81
Mantel van Staat der Chriſtenkoninginnen. 169
Marcaſita, een Bergſtoffe. 83
Mardheyka. 117, 123, 134
Mardheykers. 256
Marihoenoe. 78
Markt van Amboina. 130
Marlattang, op Boero. 16
Maroelat, op Boero. 6
Mars bericht wegens Boero's Binnenmeir. 19
Maſſaleoe, op Ceram. 78
Maſſapait, Way Maſſapait. 6
Maſſavoy, op Amblauw. 29, 31
Maſſerette, op Boero. 9, 15
Maſſili, een Berg, een dorp op Hoewamohel, eerſte moedergrond der Nagelen op Ceram. 37, 38
Maſſoy, een Specerychors. 60
Mata Lima (Poelo) Eilandekens. 53
Mataik. 217
Mattoean, een der drie Capiteins op Ceram. 52
Meir op Boero, zie Binnenmeir. 16
Melaatsheid. 249
Melishoek. 114
Melk, Clappusmelk. 159
Menſcheneeters, de Noeſſalauwers. 83, 84, 138
Meſſowal, een Eiland der Papoa's, en hunne Vergaderplaats Hote. 55, 56
Middel tegen verſcheide ongemakken, tegen de Wittevloed. 252
Mira, Ajer Mira, op Hoewamohel. 39, 41
Misdaadige driemaal gehangen. 131
Miskiten Eiland by Manipa. 31
Miſten, of Meſten der Akkers hier. 159
Miſticen Vrouwekleeding. 256
Moamkoe, een Eiland. 4
Moelana, een Eilandje, onnoozele hier. 89
Moeloepeſi. 206
Moeloet, een dorp op Hoewamohel. 36
Moeroetetto, op Ceram. 67
Moneſani, op Amblauw. 29
Moors Geloof door wie geplant op Loehoe. 46
Moorze Tempel op Hila. 101
Moreel, een Banda's Borger. 219
Moris neemt het Spellewerkskuſſen op Hitoelama weg. 97
Moſappal, op Hitoe. 96, 101
Moti, een Eilandje. 53
Moxa's Werking. 254
Muilen, of Tsjeripoe's. 169

N.

Naamen der Orangkaja's op Boero, 9, 16. op Amblauw. 29
Naam, Zuignaam der Ambonze kinderen. 152
Nagelen der vingeren rood te maaken hier gemeen. 165
Nagelen, weleer op Boero, nu niet, 27. Door die van Cambello eerſt uit Ternate op hun land gebragt, 37, 38, 40, 48, 350. Ontdekt op Oelaſoeni, 198. Gezogt op Hatoenoeroe, 199, 200. Uitgeroeid op Seroelau, enz. 44. Groote Nagelboomen op Seroelau en Anin, 44. Nagel- of Harzilgelden, 246. Nagelryke plaatzen, 44, 45, 48, 84, 89, 94. De Hitoeezen tot d'aanplanting van Nagelen gedwongen, 101. Libbalchoe, Hitoe, en Sopa zeer Nagelryk. 105, 118
Nako, op Amboina. 117, 118
Nala, Way Nala. 14
Nalahia, op Noeſſalaoet, en 't Warmwater. 83
Namakoli, by Alang. 115
Naman, Way Naman. 51
Namkatti, op Amblauw. 29
Namlea, Way Namlea, en Fabel van den Weerwolf. 7, 14
Namma, op Amblauw. 29
Nanam, Way Nanam. 6, 15
Nanoe, Way Nanoe. 14
't Naſſauſche Gat by Kelang. 32, 41
Nau Binau een Oeli. 96, 105
Nau, een dorp op Hitoe, en Veſting hier. 105
Neira (Thomas) Pati van Ouw. 205
Nibono, op Hoewamohel. 41
Nintoepa. 55
Nipel, Way Nipel. 6
Nitoe, Way Nitoe, 4, 135. Noeſſa Nitoe, en Ocka Nitoe, Eilanden. 43
Niwel Tetoe, op Ceram. 78
Noam, op Hoewamohel. 44
Noambgul, een Eilandje. 4
Nochahali. 96, 104
Noeauloe, of Noekauloe, en Noeaula. 66
Noehata, op Hoewamohel. 38
Noeheloe, of Noeeehoe. 44
Noekohey, op Ceram. 78, 79
Noekauloe. 64
Noelaä, op Hoewamohel. 40
Noenoeſakko, een zeldzaame Boom. 67
Noeoeloe, op Ceram. 54
Noeſſa Coſſa, 69. Ela, een Eilandeken, 43. Heli, hooge Bergen op Ceram. 79
Noeſſalaoet, een Eiland, Dorpen en Veſting, enz. 82--84. Staat onder Honimoa, 90. Koningen van Kilang oorſpronkelyk van hier, 119. Zyn Menſcheneeters. 83
Noeſſa Oelat, 68. Oelat, Eilandekens. 54
Noeſſatapi, een der vier Landvorſten van Hitoe, 96
Tehoe, op Ceram. 78
Noeſſelehoe, op Ceram. 79
Nollot. 86
Nootenboomen, op Ouw, 89. op Libbalehoe, 105. op Hatoemoeri. 121
Nova Guinea. 216
Nuniali, op Ceram, 50, 78. Hoofd van een Landvergadering, 79. Orang Toehas weerbarſtigheid, 195, 196. d'Orangkaja belooft aan 't ſtrand te komen woonen, 196. Verſche klagten over hen, 196. Van de Orang Toeha's over den Orangkaja. 230
Nuntatti, Way Nuntatti. 115

O.

Obin, op Ceram. 54, 65
Obſelans Dochter aan een Cayman gepaart, en kinderen'er af. 12
Ocka (Poelo) een Eilandje. 13
Ocka Nitoe, Ocka Choewai, Ocka Talla. 43
Ocki, een Dorp, en Rivier op Boero. 14
Ockoet, op Ceram. 78
Oebi. 160
Oekoholi 115
Oelaſoeni, Nagelen hier. 198
Oelat, Way Oelat, 45. Een Dorp, 88. Koning, zyne moorden en dood, 179. Eerſte Predikant hier geplaatſt. 89
Oelatkit, een droogte op Ceram. 54
Oele, een Berg op Hoewamohel. 42
Oeleſoeri. 78, 79
Oeli, een Geſpanſchap, Oeli Helawan, 't eerſte op Hitoe, 56, 97. Sayleſſi, 't tweede, 96, 102. Sawani, 't derde, 96, 103. Hatoenoekoe, 't vierde, 96, 104. Ala, 't vyfde, 96, 104. Nau Binau, 't zesde, 96, 105. Solematte, 96, 106. Hoofd van yder Oeli. 96
Oeme, Way Oeme. 102
Oendor, op Ceram. 61
Oeniaſſa, zie Oeriaſſa.
Oerfa, Way Oerfa. 6
Oeriaſſa, en Oeniaſſa, een Strand op Oma. 93, 94
Oerien, by Larike, 107. Een Corporaal hier. 107
Oerimeſſen. 117, 123
Oerong, op Ceram. 52, 220
Oeſſen (Pati) 121, 181
Oewane, een hoek op Manipa. 30
Oewen, een Berg op Ceram. 52

B L A D W Y Z E R.

Oker, verſcheiderlei, op Hitoe's korte landweg. 98
Oleſoeri, op Ceram. 78
Oliën, (Ambonze) verſcheidene. 255
Olifant, een Rivier. 117
Olon, op Hitoe. 96
Oma, een Eyland, en Dorp, 91. Dorpen, en Warmwater, &c. 91; 94. des Schryvers Gevaar op dit Gebergte, 92. Dorpen op Ceram hier onder, 95. Caybobers wel eer hier. 95.
Omloop, of Coerap. 253
Omon, op Ceram. 66
Ohin, in Nova Guinea. 60
Oogen-middel. 252
Oorſprong, der Koningen van Iha van een Calappa Radja, 87. der Alangers, van Aal, 116. der Rivieren Waytomo en den Olifant, 117. der Amboineeſen, 139. Van veelen uyt een Ey, 140 Van Slangen, Boomen, &c. 140, 141
Oöorcieraaden der Amboineeſen. 172
Opdiſſers der Spyſe. 160
Opolari, Way Opolari. 114
Opperkoopman, ſyn Ampt, en Inſtructie. 289 294, 295, 298, 299
Opperhoofden der Buyten-Comptoiren Inſtructie. 300
Opperwondheelers Ampt. 337
Orangkaja's op Boero, hun rang en naamen. 16 Van Leſſidi, 40. Van Loehoe, 45, 46. Van Cambello, 40. Van Aſſahoedi, 42. Eläe Capiracan, 50. Van Keſſing, 60. I-Jan Oeroe, op Tanoeno, 68. Cameras op Hitoe, 97. Tammaleſſi in de Keten. 103
Orangkaja's Feeſt, en reden van dien, 240, 241, 242
Orembaey. 182
Oude Lieden onder de Amboineeſen. 180
Ouw, een Dorp op Honimoa, 89. Pottebackers, en Nootenboomen hier, 89. Thomas Neira, Pati hier. 205

P.

Pää, op Ceram. 53
Pachten. 341
Padbrugge, maakt een Gracht op Baguwala. 113 werd lam, 136. Syne eerlykheyd, in 't Gericht onkreukbaar door geld. 264
Padden-ſtoelen, een leckerny. 159
Pader, een Corporaal. 206
Payſoeke, op Ceram. 78
Papedo-bry. 158
Papero, op Honimoa. 86
Papoas, Neſtelplaats op Ceram, Cara, 53. Nemen Leliato en Loehoe gevangen, 54. hunnen handel met de Ceramſe Dorpen, en hunne Colonie op Hote, 55. hunne vergadering op Rarakit. 57
Papoeti, op Ceram. 55
D. Parent's verrichting op Boero, &c. 24, 237
Paſſalehoe, op Ceram. 70
Paſſinaroe, op Ceram. 79
Patan, een Vergadering der Alfoereeſen. 78
Pati, een Dorp. 123
Paunoeſſa, op Ceram. 67, 68, 79
Pauwayl, op Hoewamohel. 44
Perſela, een Baey by Aſſahoedi. 43
Pela, een Hoek op Boero. 13
Pelimao's geval. 170
Peliſſa, op Hitoe. 96, 103
Pelauw, op Oma. 91, 93
Pementa. 172
Permata, op Ceram; by Hatoewe, 54, 55. En handel der Papoas hier. 55
Piha een Dorp op Ceram. 67
Pianape, op Ceram. 79
Pinoe Somoerim. 79
Piroe, op Ceram. 69
Poepeloewi, op Ceram. 50, 70
Poeteh, Way Poeteh, een Dorp. 44
Pokoele, op Ceram. 78
Politieqen Raad. 338
Poloet op Hitoe. 96, 102
Porto, op Honimoa, 87. Lauw Water hier. 90
Pokken (Ambonſche) 248
Pokjens der Kinderen. 247. 248
Pontiana. 145
Praeuw. 182
Predikant, Maaltyd voor de Neerduytſche Predikant, die 's morgens Predikt, ſeer moejelyk by den Landvoogd, 272. Eerſte Predikant van Honimoa op Oelat geplaatſt, 88. Des ſelfs rang hier op Oelat. 89
Du Pree's Schelmſtuk ontrent Pelimao. 176

Q.

Quaalen, Middelen tegen verſcheydene der ſelve. 252--254
Quaus, op Ceram. 57, 58

R.

Raad, Politiken Raad, of Raad van Politie, 338. Van Juſtitie, 339. De Land Raad, 339. Appel van de ſelve tot den Raad van Juſtitie op Batavia, 340. Van Weesmeeſteren, 340. Van Kleine- en Huwelykszaaken, 340. Van Chineeſche Boedelmeeſters. 340
Raadpleging's Middelen der Alfoereeſen. 75, 81
Rabana, een Trommel, en opgeheldert. 150, 164
Rapport van een Hongi-Tocht. 193
Rarakit, een Dorp op Ceram. 57, 215 Vergader plaats der Papoas en Bandaneeſen. 57
Rea, een Hoek op Boero. 13
Rebbe een Dorp op Boero. 15
Reepi. 173
Oude Regeering der Amboineeſen. 245
Regenmoeſſon ſwaar in Amboina. 136
Ria Oeritta, een Strand. 83
Riboet, een Dorp op Ceram. 62
Du Rieus Rapport van de Hongi-Tocht. 193
Ten Rhyne (Doctor) 249
Riharoewa-Heroe, een Dorp op Ceram. 78
Ryſt, by de Amboineeſen in gebruyk. 156
Riſſaroewa, op Ceram. 78
Riſſeari, op Ceram. 66, 79
Rivieren, by een Menſch vergeleken by de Maleyers. 117
Roeba, een Hoek op Boero. 13
Roehoe, Way Roehoe. 113
Roehoemoni, een Dorp op Oma. 91, 94
Roemah Ahil, 78. Roemah Ela, 53, 78, 79. Roemah Soekate. Roemah Tameri, 60. Roemah Oelat, 54. Roemah Lait, Dorpen op Ceram, 66. Roemah Ite, een Dorp op Boero. 9, 14
Roemakay, een Dorp op Ceram, 67, 79
Roemala, een Dorp op Ceram. 78
Roemaray (Patti) 51
Roeton, een Dorp. 117, 120
Roewatta, een Rivier. 66
Roodenberg, en Schoon geſicht hier. 114
Roodhand, Middel'er tegen. 252
Rora op Ceram. 44, 45
Roymeeſters Inſtructie van Amboina. 126
Ruis, een Rievier. 66

S.

Saaroe, een droogte by Caybobo. 70
Sabadyn verovert Liſſabatta, Hatoewe, enz. 54
Saaiſoenen des jaars hier. 136, 137
Sagoe, Sagoe Borneo, 160. Brood hier van te maaken, 156, 160. Wormen, een lekkerny. 159
Saguweerdrank. 160
Sahoelau, een Alfoerees Koning, en wat onder hem ſtaat, 53, 77. Dorpen, 53, 66, 78. Makinan-Rivier zyn grenspaal, 53. Zeldzaame Brug daar hy aan ſtrand komt, 53, 67, 77. D. Montanus geval met dezen Koning, 76. Binnenmeir by Coli, 77. Zyn Strandplaats, 77. Is de magtigſte der Alfoereeze Koningen. 77

Say-

B L A D W Y Z E R.

Sakete, Way Sakete, en Sakoela. 109, 115
Salamat (Kaitsjili) 7
Salangur, een Berg op Ceram. 57
Salatti, een hoek of dorp op Amblauw, 29. Een dorp op Kelang. 32
Salawane, op Ceram. 78
Saleman, op Ceram, 53, 54. Op Boero. 12
Saloe, een Berg op Hoewamohel. 45
Saloekoe, een dorp. 44, 45
Salaway, een Bocht op Ceram. 54, 55
Salven, de Amboineezen zalven zig met olie. 152
Zalfpotjens. 72
Samabo, een Strand op Manipa. 30
Samalaki. 6
Samaleeuw. 209
Samalla. 13
Samarau verovert Boero, en Manipa. 27, 32
Samet, op Oma. 91, 94
Saniane, een Hoek op Kelang. 33
Saniri, of Patan, een Vergadering van Alfoereezen, 78.
Weir Saniri, een Rivier. 120
Saparoewa, een Dorp en Veſting. 88
Sapalewa, een Rivier. 51, 55
Sapon Sojaſſoe, op Ceram. 78
Saraſſa, Imam Saraſſa. 203, 206, 207, 213
Sarong, Poelo Sarong, een Eiland. 56
Saway, een dorp op Ceram, 54. Vergadering hier, 204
Corporaals hier. 209
Sawani, een Geſpanſchap op Hitoe. 96, 103
Sawalete, op Ceram. 78
Sawan, middel tegen de Sawan. 254
Saylam, op Boero. 15
Sayleſſi, een Geſpanſchap op Hitoe. 96, 102
Schatting, zie Tol.
Schænanti Oleum of Seréeolie. 255
Scheppen der Amboineezen na de Maat. 183
Schildpadden by Caybobo, en die Quaal. 68, 253
Schootvry (d'Amboineezen weten zig) te maaken. 150
Schryver, des Schryvers elendige nacht op Noeſſa Caſſa, 69. Gevaar op Oma's gebergte, 92. op Larike, door Kiay Maas gered. 109
Schulerus rapport van een Hongitocht. 123
Sea, op Bonoa. 34
Sebekiri, een Strand op Cambello. 37
Sekreeten, by de Amboineezen niet. 151
Selar, op Manipa. 30
Selam, zie Sielan.
Senay, op Bonoa. 34
Senalo, op Hitoe. 96, 104
Serée, en Sereeolie. 112, 121, 255
Serit, een Dorp, en Hoek. 123
Seroelan, op Ceram, 44. Nagelryk, en onnoozel volk. 44
Seroemahoe. 117
Seroewawan. 68, 79
Seroewolo, op Ceram. 78
Serolau, een Droogte by Caybobo. 70
Seylale, ontrent het Kaſteel. 117, 122, 123
Seylaſſi, op Amblauw. 29
Siaſſe, een Pagar. 10
Sielan Binauwer, en Stelan. 61, 62, 66
Sickten, en Siekenhuis. 130, 131, 246
Sihelshoek, een Dorp op Hoewamohel. 35, 36, 44
Sila, een Dorp. 83
Silehoe, op Amblauw. 29
Sima. 123
Singen, en Naamen der Gezangen. 164, 183
Sipel, een Rots. 104
Sirem Ahea, op Ceram. 79
Siriſori op Honimoa. 88
Siſeoelo, een Dorp der Alfoereezen, 51, 77, 78
Des zelfs Strandplaats, Seroewawan. 68
Siſſenaroe, op Ceram. 67, 78
Sithiongko, Chinees Capitein. 258
Siwa, op Amblauw. 29
Slangen, oorſprong van zommige, en dienſt der zelve, 140. Goude Slangen, Juweelen, 170. Kleinodien, en Haircieraaden, 173. Werking van die Steen. 232
Slaven, Quaade zyn een groot ongemak, en verdere aanmerkingen 'er over, 343. Waarom zommige zoo ſwart zyn. 346
Sleuteldragen op de ſchouder, een oude Ooſterſche gewoonte. 345
Soebiet, een Miſties Borger. 216
Soeli, op Amboina. 112
Soemoli, of Soemoeri, op Ceram. 70
Soeri Cappa, Way Soeri Cappa. 120
Soetela, op Hoewamohel. 44, 45
Soya, op 't gebergte van Leytimor, 117, 118. Beneden, 117. Afkomſt dezer Koningen. 118
Soinoni, een Eilandje. 53
Sole, een Straat by Kelang, 32, 41. Een Dorp op Ceram. 70, 79
Selothay, een Klip op Ceram. 59
Somiet, een Dorp, een Ryk op Ceram, 52, 67, 77--79
Dorpen dezes Konings. 78
Somoeri, op Ceram. 50
Sopele, op Hitoe. 96
Soutmaaken der Amboineezen. 161
Sowanggi, Ikan Sowanggis vergiftige ſteeken, en middelen daar tegen. 251, 252
Soyſa (Antoni de) 146
Speceryhandel der Javaanen en Macaſſaaren op Keſſing, 63. Boſſchen by Werimama, 63. Nooteboomen op Oelat, 89. op Libbalehoe, 105. op Hoetoemoeri. 121
Speelen der Amboineezen. 165
Speeltuigen der zelve. 162
Spekberg by Loehoe. 47
Spyze der Amboineezen, 157. Opdiſſchers. 160
Springveld, Corporaal op Saway. 203--211, 213
Sprouwmiddel hier. 250
Stadthouders des Konings van Ternate, eerſt op Boero, daar na op Ceram, op Loehoe of Gammaſongi. 3, 4, 47
Steen, 249. Steenbakkeryen hier. 135
Stel, de Heer van der Stel's bericht van Boero's Binnenmeir, 19. Zyn Ed: vertrek na Manipa. 24
Straaten van Ambon. 125
Swart zyn van zommige, wat 'er de reden af zy. 346
Swavel op Honimoa, 90. op Hitoe by Eſſen. 104
Swauko, of Swehoko, op Ceram. 65

T.

Taä, of 't Suykerbrood by Larike. 108
Taal, Ambonſche, 243. Maleytſche. 244
Tabaula, op Manipa. 31
Tamolo, op Hoewamohel, 40. op Ceram. 79
Tabioli, op Ceram. 78
Tagaliſſa, op Boero. 6
Tahalile, Capitein Radja, op Bonoa. 43
Tahi Apon. 124
Takala, een Bocht, en Strand op Ceram. 53
Talchata, op Ceram. 78
Talla, Ajer Talla, een Rievier op Ceram, en de vergaderplaats der Alfoereeſen, 67. Ocka Talla, een Eylandje. 43
Tallalale op Ceram. 78
Talolo, een Hoek op Kelang. 33
Tamaleſſi Orangkaja Tamaleſſi. 103
Tamilau, op Ceram. 64, 65
Tamooeli. 96
Tanafaſſoe, op Ceram. 58
Tanah Hitoe Meſſen, een der vier Hitoeeſche Landvorſten. 96
Tanawa, op Ceram. 78, 79
Tanden, houden d'Amboineeſen ſeer ſuyver. 165
Tanita, op Hitoe een Berg. 103, 112
Tanoehoel's Koning op Ceram. 78
Tanoeno een Dorp, een Pas op Ceram. 44, 50, 69, 79
Tapi, een Berg by Aſſahoedi, 43. Een Bay by Laricke. 111
Tarwen-Brood hier. 156

BLADWYZER.

Tataboang. 162
Tateroega of Schildpads quaal. 253
Tawiri. 123
Tean op Bonoa. 34
Tebalat op Manipa. 30
Teboeſoe tenoe poeteh een Rivier. 64
Tchelia, pati van Cambello. 37
Tchoenina, een Binnen-Meir, op Hoewamohel, 43
Telahoewa. 206
Tehoewa, op Ceram. 63
Teleſey, op Ceram. 64
Temi op Hoewamohel. 41
Tempel der Mooren op Hila. 101
Tengah Tengah. 106
Ternataanen in Amboina. 269
Tetoewaroe, een Hoek op Honimoa. 129
Thealäa, op Hitoe. 96, 104
Thïel, een Dorp, en Hoek. 96, 106
Thuyn van de Hr. Engel, 123. Van de Heer van der Stel, 133
Tiatoe, op Ceram. 78
Ticera (Mattheus) 204
Tidore, alle Dorpen van Hote tot Hatoemeten ſtaan hier onder. 56
Tidoreeſen, op Tsjico Maraſſa. 7
Tifa, 162. Groote Tifa. 169
Tihoe, een Berg. 123
Tihoelale. 68, 79
Tijouw. 88
Titaleſſi, op Ceram. 66
Titameten. 210
Titaway, 82. Wat Dorpen hier onder ſcheppen. 83
Tiwi Ari, op Ceram. 70
Tobo op Ceram. 62
Toeban, op Manipa, 30. Pati Toeban, een der vier Landvorſten van Hitoe. 96
Toedong. 169
Toehaha, 86. Geval deſes Konings met een Cayman. 87
Toehoeloeboe, op Kelang. 33
Toeloeheli. 41
Toeloeſey. 55
Toeloeſoe, op Bonoa. 34
Toepaſau, een der 3 Alfoereeſche Kapiteyns. 79
Toetabaroe, Way Toetabaroe. 14
Toetohatoe, een der vier Vorſten op Hitoe. 96
Toetop Moeloet, een Veſting. 14
Toewa een Hoek op Cerams Z. Kuſt. 67
Toy Koete. 120
Toyſapo. 113
Tol, der Kelangers aan den Koning van Ternate. 33
Bonoërs aan dito. 34
Tolehoe, een Dorp op Hitoe, 96, 104. Cayoe Poeteh en Seree hier, 112. Schoone Weg tuſſchen dit en Soeli, 112. Schoone Herten Jacht hier. 106
Toloeti. 63, 66
Tomahoe, een Berg, en Dorp op Boero. 3
Tomaleloe, op Ceram. 78
Tomilehoe, op Manipa, 30. op Ceram. 67, 79
Tomoe, op Hitoe. 96, 98
Tomoewara, op Manipa. 30, 31
Tomo, Way Tomo, een Rivier op Hitoe, 93. op Leytimor. 117, 133
Tommol, een Strand op Hitoe. 103
Tono, op Kelang. 33
Toteriha, of Bruidſchat. 153
Totohatoe, op Ceram. 65
Tovery, 146. Daar de Vrouwen ſterk voor zyn, dat meeſt op vergiftigen uitkomt. 148
Touro, op Ceram. 65
Touw, op Ceram. 46
Towak. 160
Trommel, of Tifa, 162, 164, 165, 183. Rabana, 164. Javaanſche. 165
Trommels in Prent. 164
Tsjakalillè. 162
Tsjampan. 183

V.

Vaartuigen der Amboineezen. 182
Vergeven is gemeen by den Amboinees. 149
Verkenseiland, by Kelang. 32, 33
Verkiezing van Leden van Juſtitie, 342. Van Borgerofficieren. 342
Verminkten weinig onder d'Amboineezen. 180
't Kaſteel Victoria in Ambon. 129
Vliſſingen, een Veſting op Noeſſa Telo. 108
Vloed, Middel tegen de Witte Vloed. 252
Vogelgeſchrey by de Amboineſen in achr genomen, 81, 143
Voorhoofdcierſels der Amboineeſen. 171--172
Volken, buyten de Amboineeſen, in Amboina zynde. 256, 269, 270
Voorteekenen goede en quade. 81
D. Van der Vorm. 244
Vos (Lambert) mede na 't binnen Meir op Boero. 26
Vrylieden in Amboina, 270. Middel van beſtaan hier. 348, 349
Vrouwen Gemackelykheen, hier. 343
Vlaul, Radja Vlaul. 104
Vuur hoe de Amboineeſen dit maken. 161
Uwoe, Way Uwoe, een Rivier. 66
De Vyt. 253

W.

Waaren, Ambonſche, 350. Macaſſaarſche hier gebragt, 348. Javaanſche, en Bataviſche, 348 Baliſche, en Bimaneſche. 349
Waccal, op Hitoe. 96, 103
Waccaſihoe, op Larike, 107--111. Klip in Zee, 107. Top-Baey. 107
Wadan. 15
Wagthuizen der Borgers. 130
Waha. 17
Wahalela. 105
Way, of Wei, beteekent Water of een Rivier.
Wayhaha, 120. Wayhoeki, 123. Waymarta, of Aumatta. 78
Way, op Hitoe, 103, 111. Tanitas gebergten, Wegloopers, en Harsboomen hier, 103. Hertenjagt hier, 111. Corporaal hier, 111. Way Siha. 105
Waypaliti, op Hitoe. 96
Waypoeteh, op Hoewamohel, 44, 48. Is zeer Nagelryk. Geeft de Nagelen eerſt aan Hitoe. 48
Wayſama. 14
Wayſamoe. 79
Walela. 44
Wamoele. 44
Wamoeela, op Ceram. 78
Wandelwegen in Ambon. 135
Waome. 123
Waori. 78
Wapenen der Amboineezen. 182
Warka. 66
Warmoela. 17
Warmwater, op Nallahia, 83. op Porto, 90. op Oma, 91. op Tengah Tengah, 106. Tuſſchen Way en Tolehoe. 112
Waroe, Oud en Nieuw Waroe. 56, 57, 214
Waſoa. 78
Waſſia. 66
Waſſchen gemeen in Amboina. 151
Water, Waterzugts middel, 252. Wit Water in Amboina, 137, 138. De Vrouwen dragen hier 't Water op 't hoofd. 147, 148
Wateren (de Amboineezen) al hurkende. 151
Waterplaats op Hoewamohel. 42
Watta Soelo. 52
Wattoeloning, een Dorp en Rivier op Ceram. 61
Wattoewi. 67, 78
Waumatta, op Ceram. 53
Wauſelaä, op Hitoe. 96, 105
Wawani. 96, 104

B L A D W Y Z E R.

Wawo. 160
Werinama, 61, 63. Speceryboſſchen hier, 63. Koning Baula. 205
Weerwolf te Namlea op Boero. 7
Weſa, Way Weſa, 114. Weti, Way Weti. 114
Winauwer, een deel van Z. Ceram. 61
Winkel. 134
Winkeliersampt, enz. 331--333, 336
Winden, zeer ſwaar in Amboina. 136
Wyn hier te hebben is niet onmogelyk. 147
Wondheeler, zie Opperwondheeler.
Wraakzugt der Amboineezen. 179

Z.

Zeelandia, een Veſting op Oma. 94
Zeeroovers, de Bonoërs, 34. Die van Aſſahoedi. 42, 43
Zehit, een Dorp. 13
Zemoe, Way Zemoe, een Rivier. 7
Zielbeſchryving. 341

D R U K F E Y L E N

In het Tweede Deel, genaamt Beſchryving van AMBOINA.

Fol.	col.	moet zyn
12	1 *Obſilans*	*Obſelans*
30	1 Seinulabeden	Seinulabedien
36	2 Ilatoewa	Ilatoeſoewa
51	1 nader Radja Siſeoeloe	onder Radja Siſeoloe.
53	2 klein Eilanden	kleine Eilanden
55	1 Tapalewa	Sapalewa
68	2 Orenbaai	Orembaai
69	2 Jan Oeroe	I-Jan Oeroe
72	1 in de 5de regel van onderen is *of*	eens te veel.
78	2 Celeloeli	Oeleſoeli
79	1 Painoeſſa	Paunoeſſa
79	1 Noekahoy	Nockohay
79	1 Jaenoeloe	I-Jan Oeroe
79	1 Eti	Eri
83	1 Ngajo's	Ngadjo's
96	2 Wawakin	Wawani
97	1 Taunoeſſa	Paunoeſſa
101	2 Moeſappal	Moſappal
107	in de korte inhoud Toyſapi	Toyſapo
150	1 Icet	Jacet
152	2 maar eens (dat al zeldzaam is) in Gods Woord, *Jeſ:* 66: 12.	maar tweemaal (dat zeldzaam is) in Gods Woord *Jeſ:* 60: 4. en 66: 12.
170	1 den eeſten	den eerſten
184	2 in de zelve Plaat	in de Plaat No. XLIII.
199	1 Hoetoenoeroe	Hatoenoeroe
244	2 in de tweede periode, haae	hare
254	2 Geneſing.	Genſing
270	*Meyndert den Boer.*	*Meyndert de Boer.*

AMBONSCHE ZAAKEN.

EERSTE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Ambonſche *ſaaken uyt de grond opgehaald uyt een Boek van den* Moorſchen *Prieſter* Ridjali, *Vervattende een Geſchiedenis van het* Land *van* Hitoe. *Wat Landen van* Amboina *van ouds bewoond zyn. Wie de eerſte op* Amboina *ſich quam nederzetten; en waar. Wie de tweede; en waar, en by wat geval.* Haſſan Soeleyman's *verhaal van dit geval. Bericht des Konings van* Hitoe Lama *wegens het ſelve. De derde, die ſich in* Amboina *quam nederſetten, en waar. De vierde, en waar.* Haſſans *verhaal hier ontrent. Nader verhaal van den Koning van* Hitoe Lama. *De vier bevolkers, en* Eerſte Hoofden *van* Amboina. *Naamen, die zy naderhand voerden. Verhaal van de ſaaken onder hen in* Amboina, *volgens* Ridjali's *aanteekening, voorgevallen. Verhaal hoe de Portugeeſen in* Amboina, *en op* Noeſſa Telo *of* Aſſaloelo *gekomen zyn. Wat die van* Aſſaloelo *van deze* Portugeeſche *ſchipbreukelingen verhaalen. En wie van hen deze* Landen *eerſt ondekte.* Antoni Brit *voert op* Hitoe *allereerſt den naam van* Capitein Hitoe *in. Na welke tyd de* Portugeeſen *zich in* Amboina *hebben nedergezet, en hoe de* Hitoeëſen *dit opnamen. Die hen met zagtheid verzoeken te verhuizen. Waar op die van* Hative *hen by zich verzocken.* Orangkaja Bermein etc. *na* Goa *om hulptroepen gaande, werd daar met zyn zuſter gedoopt. De* Hitoeëſen *verdryven de* Portugeeſen *van hun* Land. *Van waar zy eerſt na de* Poka, *daar na nader aan* Melis *hoek, en eyndelyk na* Leytimor *verhuyzen, en zich ontrent den Roodenberg nederzetten.* Lopez D'Azevedo *komt in* Amboina. *Zyne verrichting aldaar. Oorſprong van 't* Mardykers-Quartier *in* Amboina. *Hoe die van* Soya *die veſting der* Portugeeſen *aanzagen. Dog wierden* Chriſten. Azevedo *veroverd veel dorpen voor* Portugal. *Zedert welk jaar de meeſte* Amboineſen *onder de* Portugeeſen *geſtaan hebben. Verſcheyde Dorpen verzogten* Azevedo *om* Prieſters, *na wiens vertrek de* Chriſten-Godsdienſt *nog meer doorbrak.*

Uyt een Boek van de Moorſche Prieſter Ridjali.

DIe begeerte heeft, om de zaaken van belang, van tyd tot tyd in *Amboina* voorgevallen, te weeten, zal het niet qualyk nemen, dat wy die van zo hoog, als het ons eenigzints mogelyk is, ophaalen.

Ambonſche zaaken uyt de grond opgehaalt.

Wy zyn in opzigt van dit Stuk zeer veel aan zekeren *Amboinees*, *Ridjali*, verpligt. Dit was een *Moorſch* Prieſter van de Kuſt van *Hitoe*, die ons in 't verhaal van den Oorlog der E. Maatſchappy met *Madjira* meermalen voorkomen zal. Hy was toen een man van ruym zeſtig jaaren, en heeft zeker Manuſcript, 't geen ik bezit, nagelaten, waar in hy de Geſchiedeniſſen van 't Land van Hitoe, en te gelyk de eerſte beginzelen van het Land van Amboina, beſchryft, aanwyzende, wat menſchen daar eerſt in gewoont hebben, en hoe de een na den anderen daar in gekomen is, en zich daar in heeft vaſt gemaakt.

Buyten dit zyn Boek, Hhakajat Tanah Hitoe, dat is, de Geſchiedenis van het Land van Hitoe, genaamd, en met een Arabiſche letter in de Maleytſche Taal, gelyk wy elders reeds gezegt hebben, beſchreven, zouden wy hier af niets, of zeer weynig, weten, alzo men in hare oude Liederen nog iets, dog zeer verward, ontdekt heeft; het gene wy overſlaan, om dat deze man het ons klaarder, hoewel zo beſchaafd niet, als 't wel behoorde, te kennen geeft; dat wy hem, alzo hy maar een Amboinees, en ook de eenigſte ſchryver van Amboina is, ten goede houden, gelyk wy hem, ſchoon een vyand van ons (dat op zyn plaats blyken zal) met veel reden nog ſeer daar voor moeten danken.

Vervattende een geſchiedenis van het Land van Hitoe.

Zo het my toeſchynt, zyn Amboina, en de Uliaſſer Eylanden van ouds woeſt en onbewoond geweeſt, en ik kan niet zien, dat op de Eylanden Manipa, Amblauw, Bonoa, of Kelang, mede van ouds

Wat landen van Amboina van ouds bewoond zyn.

ouds eenige Menſchen gewoont hebben. Ontrent Boero, een groot Eyland, hebben wy veele redenen van twyfteling, aangezien daar Berg-Lieden gevonden werden, die aldaar inboorlingen ſchynen te zyn. Dat het Groot Eyland Ceram van oude tyden af bewoont geweeſt zy, zal ons aanſtonds uyt de eerſte ingezetenen, die 't Eyland Amboina bevolkt hebben, klaar blyken.

Wie de eerſte op Amboina zig quam n derzetten; En waar.

De Eerſte, die Amboina, volgens 't eerſte Hooft-ſtuk van Ridjali's verhaal, bevolkte, was Pati Selan Binaur. Hy quam van zyn Dorp, dat ontrent de bogt van Tanoeno lag, en naderhand tot een Moeras geworden is, zo my Haſſan Soleiman verhaalt heeft: want dat vind men by Ridjali niet. De plaats, daar hy eerſt aanquam, was daar nu Hitoe Lama op de Kuſt van Hitoe legt, alwaar hy zig op zeker bekend gebergte, Paunoeſſa, nederzette. Wanneer dit gebeurt zy, verhaalt hy niet; maar uyt het vervolg zullen wy aanſtonds meer licht wegens dezen tyd krygen. Niet lang daar na geſchiede het (zo Ridjali in zyn 2de. verhaal zegt) dat de Koning van Toeban, op Java, met zommige van zyne bloedverwanten, by het ſtygen op den throon, niet in al te groote vriendſchap levende, zekere tak der zelve, twee broeders, en een zuſter, zich van hem affcheydde. Zy waren *Kijay Toeli*, en *Kijay Daoed*, en de zuſter, *Njay Maas*, genaamt. Deze vertrokken met een Vaartuyg van Java, en quamen op het Land van Hitoe aan, en wierpen 't Anker in een bogt Hoeſckaä genaamt. d'Oudſte broeder ſtapte daar te land, maar vond nog menſchen, nog dorp, tot dat hy eyndelyk, een hond gewaar werdende, beſloot, dat 'er ook menſchen moeſten zyn. Hy ving dan dien hond, deed hem een bondelken om den hals, met 't een of 't ander, dat hy geplant had, en liet hem toen weder loopen. De hond, weer by zyn meeſter gekomen zynde, en die beſpeurende, dat hy dit bondelken om den hals had, zag wat daar in was, en ſtelde uyt het zien van die vrugt vaſt, dat 'er vreemdelingen aan 't ſtrand gekomen waren, gelyk hy dit ook tegen zyn dorps-volk zeyde. Dierhalven nam hy die vrugt 'er uyt, deed 'er weer andere vrugten van zyn land in, en zond den hond weer na 't ſtrand toe, 't welk van deze Toebanders, of vreemdelingen, gezien zynde, zeyden zy tegen malkanderen, laat ons gaan zien, waar dat dit dorp is, en waar die menſchen zyn, die den hond dit mede gegeven hebben. Na dat zy halver weg gekomen waren, zagen zy een man, dien zy by zig riepen, en die hen de weg na het dorp wees, in 't welke gekomen zynde, vernamen zy, dat hier alles te koop, en zeer wel te leven was, gelyk zy dan van tyd tot tyd ook in vriendſchap met Pati Selan Binaur, en zyn volk, verkeerden.

Wie de tweede; En waar.

Ook by wat geval

Haſſan Soeleyman, een Moors Prieſter, naderhand Orang Kaja van Hila, met de naam van Orang Kaja Boelan, een zeer geeuw en verſtandig man, heeft my dit wat klaarder verhaalt, en daar by gevoegt, dat het hoofd van dit Javaanſch vaartuyg *Pati Cawa* genaamt was, en dat hy allereerſt op Hoetoemoeri aanquam, alwaar een van de zynen te land trad, die aldaar de eerſte Koning van Hoetoemoeri wierd. Dat hy, van daar met zyn vaartuyg vertrokken zynde, ook op Paſir Pocteh aangierde, en daar mede een van zyn geſlagt liet, die daar de eerſte Orang Kaja wierd, van welke de jegenwoordige Orang Kaja Lilobeſi een echte Nazaat is. Van daar vertrok hy verder na de Kuſt van Hitoe, en had, ontrent Hila gekomen zynde, 't geval met dien hond, welken hy eenigen Ajuyn om den hals bond, waar mede hy in de Negry quam, daar men hem dien Ajuyn, merkende daar uyt, dat 'er vreemdelingen op 't ſtrand gekomen waren, afnam, en eenige pieſſang etc. aan den hals bond, dat eenige maalen, tot dat zy eyndelyk by malkanderen quamen, gebeurde.

Haſſan Soeleymans verhaal van dit geval.

Bericht des Koonings van Hitoe Lama wegens het zelve.

Naderhand heeft my de Koning van Hitoe Lama, *Kila Keli*, een zeer verſtandig en ervaren man in de Moorſche ſchriften, en een rechte nazaat van dezen *Pati Cawa*, noch netter omſtandigheden van dit geval, die ik by geen der twee eerſte vind, en derhalven hier by voegen moet, verhaalt.

Hy zeyde dan, dat de Koning van Toeban zes zoonen, en eene dogter, *Njay Más*, had, en dat de jongſte zoon van die Vorſt, *Pattoeri* genaamd, pas thien a twaalf jaaren oud, zyn vader op zekeren tyd water, om de handen te waſchen, zullende geven, het ongeluk had, van de Gindi, of ſteene water-flies, te breeken, waar over zyn vader zeer verſtoord geworden was, 't geen hy zyn minne-moeder, *Beſi Manoero*, ging klaagen.

Hy vertrok daar op al pruylende van 't gebergte af na beneden, en na het ſtrand toe, teekenende nog op dien zelven nacht een jonk, met alles, wat 'er tot zo een vaartuyg behoorde, op een zand-plaat, daar ontrent gelegen, af. Daar op bad hy den Hemel (alzo de Javaanen toen nog Heydenen waren, en God nog niet kenden) dat die hem, zo hy van vaders en moeders zyde van geen Koninklyk geſlagt was, geven wilde noit van die zand-plaat af te komen, dog zo hy daar waarlyk van geſproten was, dat die hem dan zulk een ſchip, met al zyn toebehooren, als

als hy daar op geteekent had, verleenen, en uyt de baaren wilde doen te voorſchyn komen, dat op zyn gebed ook net volgens zyne teekening geſchiede.

Ontrent dezen tyd zogt zyn oudſte broeder, *Pati Cawa*, en zyne zuſter, *Njay Más*, hem over al, die hem eyndelyk daar ontrent vonden, verſoekende, dat hy weer met hen te rug zou gaan. Hy zeyde, wegens zyn vaders toorn, dat niet te durven doen. Hun ſmeeken hielp niet, en hy wilde aanſtonds van daar vertrekken, waar op zy beyden ondernaamen met hem de reyze mede aan te gaan. Sy quamen eerſt ontrent het Eyland Manipa by een klein Eylandje, na hun land nu Poelo Toeban genaamt, dat, zeer dicht aan land gelegen zynde, eenige van hen uytlokte om aan de wal te gaan; dog de zelve, wat te lang vertoevende, zyn daar gebleven, en een van hen is naderhand de eerſte Orang Kaja van het dorp Toeban op Manipa geworden.

Ondertuſſchen verzeylden de andere met *Pati Cawa* van daar, en gierden op Negri Lima op de kuſt van Hitoe, aan, daar weder volk te land ging, na 't welk zy 5 a 6 mylen gewagt hebbende, en ook deze niet te voorſchyn komende, zo lieten zy die daar, en vertrokken al verder op, en vernaamen naderhand, dat twee van hen, *Toekang*, en *Sopalioe* genaamd, daar Orang Toeha Toeha, dat is oudſten, of Medebeſtierders, van het dorp Latea geworden waren. Naderhand quam *Pati Cawa* op Hoetoemoeri, alwaar weer eenig volk om bouw-ſtoffen aan land ging, die mede daar bleven, van welke naderhand een *Pati Toenawa* de eerſte Koning van Hoetoemoeri geworden is. Van daar gierde hy tuſſchen Paſir-Poetch en 't dorp Soeli aan, daar ook eenig volk te land ſtapte, die daar ook bleven, en van welke de eene, een van Orang Kaja Lilobeſis voorouders, Hoofd van Paſir Poeteh, en de andere Hoofd van Soeli wierd. Van daar ſtaken zy na de over-wal, en quamen op Hatoeſoewa aan, daar zy met eenig volk aan land gingen, een van welke de eerſte Orang Kaja van Hatoeſoewa geworden, en welkers naam *Tama-Ela-Peloe* geweeſt is, gelyk de zelve nu nog by den Orang Kaja van dat dorp gevoerd word. Buyten dezen bleef 'er ook een, *Tahalele* genaamt, die Orang Toeha, of Kapala Soa (dat is, Hoofd van een buurt, of gehugt) wierd; makende eerſt hare negry op Hatoeſoewa op den hoek, Metaoeloe-Hoelan, dat is, de deure der Maan, alwaar die Orang Kaja zyn eygen waſchplaats voor hem, en zyn vrouw, zeer heerlyk met bloemen enz. na de gedaante der Maan, uytgehouwen had.

Hier van daan ſtaken zy weer over na de Kuſt van Hitoe, quamen op Hitoe Lama aan, en vonden daar een hond op ſtrand, welken zy een bondelken met Ajuyn, zout, peper, en eenige andere Javaanſche Koopmanſchappen, om den hals bonden, om dit hun geſchenk aan den Landheer, die zy vaſt ſtelden, daar te zyn, te brengen. De Landheer, dit gezien hebbende, nam 'er die ſnuyſteryen af, en hong dezen hond weer eenige vrugten, als Lanças, Djamboe, Soekom, enz. tot een riſt aan een geregen, om den hals, waar mede de hond zo ras niet aan ſtrand gekomen was, of *Inang Pengaſo Beſi*, dat is, de voornoemde Minne-moeder, zag dat, en bragt ze by *Pattoeri*, en by *Pati Cawa*. Ook bragten zy aarde van land, en woegen die tegen hunnen ballaſt, die niet anders dan ſwart zand was, alzo die jonk maar uyt die plaats op die voornoemde zandplaat zo verrezen, en 'er geen andere ballaſt van Pattoeri geteekent was, bevindende het eene zo ſwaar als 't andere, waar op zy goed vonden dien ballaſt aan land te brengen, en ook zelf daar aan land te gaan. Zy maakten daar ten eerſten eenige licht opgeſlagene hutjes, geduurende welk werk de Landheer zelf, *Tomoewolon* genaamt, by hen quam, handelende met malkanderen eerſt door wyzen, en gebeerden, alzo zy malkanderen niet verſtaan konden.

Ontrent dezen zelven tyd quam ook hier op Hitoe Lama, *Bakar*, een van de zoonen van den Koning van Batsjan, met nog een broeder, door ſtorm tot voor Liſſibatta verdreven, alwaar de eene, eerſt aan land getreden zynde, Pati van Liſſibatta wierd; dog *Bakar* anders *Nama Soeſoe* (of Borſt-Naam) *Noeſſa tapi*, een titel van ymand tot eenige weerdigheid verheven, of wel een verzamelaar van de vergaderingbetekenende, wierd naderhand ook in dat Ampt gebruykt. Deze *Bakar* nu was voor af met een Coracora van Liſſibatta vertrokken, en quam toen op Hitoe Lama als een vreemdeling aan, om daar als Hoofd van de zynen te handelen. Wanneer daar ook *Gorammers* met een vaartuyg, ontrent Hatoe-Noekoe, by 't Rievierken Way-Olon quamen (daar nu de viſch-fuyken van het Opperhoofd van Hitoe gemeenelyk gezet worden) van waer *Bakar* hen roepen ging, ter gelegenheid dat hy met een zet-net uyt was om te viſſchen. Zy ſpraken mede door wyzen tegen malkanderen, gevende hy aan de Gorammers eenige Leman-Viſch, en een Haey voor hun Hoofd, en verzogt hen mede met hem te gaan. Ook bood *Bakar* aan dit Gorams Hoofd zyn dogter aan, met welke hy trouwde.

Hier moeten wy wat halte houden, om de eene geſchiedenis met de andere niet te vermengen; weshalven wy nu Ridjali's verhaal weder vervolgen.

De derde, die zich in Amboina nederzette; en waar.

De derde, zegt hy, die in Amboina verſcheen, was een Prins van Gilolo, alwaar men twee broeders had, eene van een Gilolose, de andere van een Javaanſe moeder, die beide na de Kroon ſtonden, en daar ook recht toe hadden, dog die van de Gilolose moeder wierd Koning, terwyl de andere om vermaak was na Batsjan vertrokken, en liet ondertuſſchen zyn broeders dorp verwoeſten, latende hem naderhand weten, dat men hem tot Koning verheeven, en zyn dorp verwoeſt had. Hy, die wel zag, hoe de ſaaken op Gilolo met zyn broeder nu verder zouden gaan, wilde niet weer derwaards keeren, maar begaf zig met zyne vaartuygen verder op Zee, wierd verſtroit door een ſtorm, en quam eerſt de eene op Boero, de andere daar na op Ceram, en andere op Amboina, aan te landen. Een van zyn volk, *Kijay Pati*, of *Oelima Sitania* genaamt, ging op Liſſibatta te land, en wierd daar eerſte Orang Kaja. Van daar na de hoek van Siel afgeſakt, en een van zyn volk, *Sallat* genaamd, op Waij Poeteh aan land gegaan zynde, wierd ook de eerſte Orang Kaja van dat dorp. Van daar ſtak die Prins na de kuſt van Hitoe over, trad in zekere bogt te land, en verkoos zig daar een ſtreek tot het maken van een dorp. In 't verhaal van de Ternataanſche zaaken komt ons voor, dat dit verkrygen van de Gilolose Kroon in der minne tuſſchen deze broeders toeging; dog dit verhaal ſchynt nog wel zo waarſchynelyk. Wy zien hier uyt nog den naam van dezen Prins, nog den tyd, ontrent welke hy herwaards vertrokken is, dog de voornoemde *Haſſan Soeleyman* heeft my daar ontrent deze nadere opening gegeven; hoewel zy naderhand ook uit Ridjalis werk blykt.

De Prins, die van Gilolo vertrok, was *Perdana Djamiloe* genaamd, en de tyd van zyn vertrek was ontrent Ao. 1465. De Koning van Gilolo, hun vader, had vier zoonen, van welke de oudſte met zyne twee jonger broeders eens na Batsjan voer, om zich daar wat te vermaken; dog als hy nu tot zyn leetwezen hoorde, dat hun jongſte broeder by zyn afwezen tot Koning verheven, en hy dus voorbygegaan was, zo wierd hy daar over zo moejelyk, en beſchaamd, dat hy aanſtonds de ſtevens t' Zeewaard zettede, met een vaſt voornemen, om een nieuw Ryk voor zig te gaan op zoeken.

Hy quam eerſt op Ceram, gierde by Batoe Caloway, of wel op die Negry, ontrent Nuniali (dat beyde maar een en de zelve hoek heeft) aan, alwaar een van zyne broeders te land trad, en de eerſte Pati van Liſſabatta wierd. Van daar vertrekkende, en ontrent het dorp Waypoeteh gekomen zynde, liep zyn andere broeder met zynen ſchat door, die daar naderhand de eerſte Orang Kaja van dat dorp wierd. Toen ſtak hy na Hitoes Kuſt over, quam op Hitoe Lama aan, en vond daar het volk van *Pati Cawa*.

Ondertuſſchen rees 'er eenig geſchil tuſſchen het volk van *Pati Selan Binaur*, en dat van *Pati Cawa*, dat zo hoog liep, dat zy malkanderen den oorlog wilden aandoen. Zy verzogten beyden *Djamiloe* om hulp, die hy hen beyde ook toezeyde, ſtellende een vaſte tyd by nagt, op welke de Javaanen *Pati Selan Binaur's* veſting zouden aantaſten; ook had hy met *Pati Selan* beſproken, op wat tyd, en op wat teeken van hem, hy de poort des nagts voor hem openen zou.

Het had alles volgens deze af-ſpraak zyn voortgaang, en *Djamiloe* quam met *Pati Cawa's* volk dus zeer gemakkelyk in de Veſting van *Pati Selan Binaur*, die hier over ten uyterſten verbaaſt ſtond; Dog *Djamiloe* zeyde hem, dat hy maar eeten en drank voor hen klaar maken, en alles zich wél ſchikken zou, gelyk ook geſchiede, alzo hy ten eerſte de vreede tuſſchen hen maakte.

De vierde, die zich in Amboina nederzette, en waar.

De vierde perzoon, (zo *Ridjali* ons zegt) die zig op Amboina nederzette was de *Pati* van *Goram*, by hem maar *Kijay Pati* genaamd. Hy quam eerſt wat voor by 't dorp Kaijtetto, op de Kuſt van Hitoe aan, ter plaatze, daar de viſch-fuyken van 't Opperhoofd nu ſtaan, alwaar hy zig met de zynen nederſloeg by den hoek Noekochali, daar hy zich in 't eerſt ſtil hield.

Kort daar aan quam daar een Patahoe van die van Gilolo viſſchen, die, een van die Gorammers gewaar geworden zynde, hem vraagde van waar hy was, en waar hy woonde, waar op de Gorammer antwoorde, dat hy niet verre van daar by zekere Rievier zig onthield; van welk bericht die viſſcher aan Perdana *Djamiloe* kennis gaf, die daar zelf na toe ging, en aan dit Hoofd der Gorammers vraagde, waar hy van daan quam. Hy gaf tot antwoord, ik ben van Goram gekomen, om hier een woonplaats te zoeken. Waar op *Djamiloe* hem niet alleen verzogt, by hen te komen woonen, maar bood hem ook zyn dochter ten huwelyk aan. De Gorammer, niet al te haaſtig hier in, zeyde, dat hy die zaak eerſt overwegen, en hem eerlang daar op antwoorden zou.

Ondertuſſchen bragt hem Djamiloe in zyn dorp, daar hy alles in zeer nette order,

der, en zo fraey in *Djamiloe's* wooning (een Paleys by Ridjali genaamd) geſchikt, en zulken fracje throon voor hem vond, dat hy geen ſwarigheyd maakte, om zyn dogter, die de vloer daar voor dien throon veegde, tot zyn vrouw te nemen, gelyk ook zyn huwelyk met haar ten eerſten voltrokken wierd.

Haſſan's Verhaal hier ontrent.

Haſſan Soeleyman noemt dezen Pati van Goram, *Mata Lian*, en zegt verder, dat *Djamiloe* zelf ontrent de plaats, daar hy dezen Pati neergezet had, eens komende viſſchen, en daar Gorammers vindende, hen vraagde, waar hun Hoofd was, dat zy noemden, gelyk zy hem ook daar by bragten. Hy vond dezen Pati van Goram zo wel in zyn gedrag, dat hy hem verzogt, by zig op Hitoe Lama te komen woonen, en van de plaats, daar hy zig nu onthield, derwaards te verhuyzen. De Gorammer had hier in op dit eerſte verzoek geen zin; dog toen *Djamiloe* hem zyn dogter aanbood; nam hy dat aan, gelyk hy daar op na Hitoe Lama om zyn Bruyd vertrok. Zy wierd hem vertoont, te weten; een koſtelyke opgeſchikte ſlavin, terwyl *Djamiloe's* dochter de vloer veegde. Dit deed *Djamiloe* (die gemeenelyk de by-naam van *Bidjaeſana*, in 't Maleyts de voorzigtige, voerde) om den Gorammer, als aan zyn ſlavin getrouwt zynde, nevens al zyn volk, tot zyn ſlaven te maken, en hen allen dus liſtig te betrekken. De Gorammer, die mede niet gek was, en welkers oog ondertuſſchen op de dogter van *Djamiloe* viel, die hy veegen zag, at een Pinang, biddende den Hemel en de Aarde, dat ze, by 't werpen van zyn Sapà (dat het overblyvend Kaeuwſel van een Pinang-vrugt is, dat men wegwerpt) hem zyn Bruyd wilden aanwyzen. Hy wierp daar op zyn Sapà weg, en zy trof zeer gevallig *Djamiloe's* dogter; die hem ook tot een Bruyd wierd.

Ook verhaalde *Haſſan* tot ſlot van 't gene de Javaanen betrof, dat tien jaaren na *Pati Cawa's* vertrek van Toeban, een van zyn broeders mede herwaards quam, om hem te bezoeken, en daar metter tyd zo veel aanſien kreeg, dat men, over het opperbewind ſpreekende, goedvond een groote hooge plank, of pilaaar, te doen brengen, hem daar boven op te zetten, en tot Radja, of Koning, te verheffen; dog alzo hy, op zekere tyd een Pinang eetende, zyn Sapà zo onvoorzigtig na beneden wierp, dat zy een van de vier Hoofden des Lands raakte, wierd dat zo qualyk opgenomen, dat hy aanſtonds weer afgezet wierd, de Hoofden goedvindende de Regeering des Lands voortaan onder hun vieren te houden, en met gelyke magt het Land te beſtieren; hoewel deze broeder van Pati *Cawa* nogtans *Radja* in de Soa van zyn broeder, gemaakt wierd.

Nader verhaal van den koning van Hitoe.

Dit alles nu, dat *Haſſan* my van *Djamiloe's* dogter verhaalde, gaf my de voornoemde Koning van Hitoe, *Kila Keli* genaamd, van de dogter van den voornoemden Prins *Bakar*; zoon van den Koning van Batsjan, op, daar verder by-voegende, ter plaatze, daar wy zyn verhaal toen gelaten hebben, dat *Bakar* (eer hy met zyn dogter trouwde) hem een van zyne *Anae-Mâs*, of ſlaven-dogters ten huwelyk aanbood, terwyl zyn dogter de vloer veegde; waar op hy een van zyn eygen Pinangs nam, willende de Pinang, hem van *Bakars* volk aangeboden, niet proeven, dien hy opat, werpende de Sapà, na dat hy God gebeden had, om hem zyn Bruyd aan te wyzen, weg, die *Bakars* dogter raakte, en met welke hy op zyn nader verzoek aan *Bakar* trouwde.

Naderhand quamen daar ook andere volkeren van Noean Samaoeloe, by de pas van Tanoeno gelegen, die by Walmata, wat meer na Mamala toe, aangierden, en zig daar op den berg nederſloegen.

Zy maakten, niet lang 'er na, ook kennis met de vorige lieden, en beſloten zamen een van deze Hoofden tot Koning te verheffen, waar op zy *Pattoeri* Koning over dat ganſche Land maakten; en *Pati Cawa* tot een der oudſte Mantri's, met de Titel van *Tanibitoe Meſſen*, voegende by dezen eerſten nog drie andere Ryx-Raaden, van welke die van Ceram, of van Noean Samaoeloe, met de Titel van Toetoe Hatoe, de 2de Bakar, met de Titel van Noeſſa-Tapi, de 3de en de Gorammer, of Ali Ali Lian, de 4de Ryks-Raad, met de Titel van Pati Toeha (die daar na door een van zyn Na-zaaten, die Radja Hitoe was, in die van Pati Toeban veranderd wierd) vereerd wierden, gelyk dit alles ook toen van hen bezworen is. En is deze *Pattoeri* naderhand met een dogter van zyn broeder, uyt welk huwelyk naderhand de Koningen van Hitoe geſproten zyn, getrouwt.

De vier bevolkers en eerſte Hoofden van Amboina.

Men ziet dan uyt dit verſcheyden verhaal, dat hier in Amboina vier Perzoonen, de eerſte een Cerammer, de tweede een Javaan of Toebans Prins, de derde een Prins van Gilolo, en de vierde een Goramſe Graaf, ſig nedergezet, en zo *Ridjali* verder zegt, zig met den anderen verbonden, maar een dorp zamen uitgemaakt, en dat in vier Campons, of buurten, verdeelt hebben, met onderling verſprek, dat zy, als de vier Oppersſte Hoofden, dit Land beſtieren zouden.

Naamen, die zy naderhand voerden.

Pati Selan Binaur, die ook wel Zemân Djadi genaamd wierd, kreeg nu den Titel van Totohatoe. Aan Pati Cawa, ook wel Perdana Moelay genaamd, wierd voortaan de Titel van Tanihitoemeſſen gegeven. Perdana Djamiloe kreeg de Titel van Noeſſatapi, en de Goramſen Kijaypati wierd voortaan (om een reyze door hem na Toeban gedaan) Pati Toeban genaamd.

Verhaal van de zaaken onder Amboina, volgens Ridjali's aanteekening, voorgevallen.

Zedert dezen tyd hebben die vier grote Mannen, en hunne nazaaten, alzo 'er uyt ider Stam-huys geduurig weer een by gekoren wierd, dit land van Hitoe, zynde toen nog maar alleen bevolkt, en naderhand ook geheel Amboina, met alle de Eylanden, die daar metter tyd by quamen, oppermagtig beſtiert.

Van de zaaken, onder hunne Regeering gebeurt, heeft ons *Ridjali* wel veele gevallen, maar zeer verward, verhaald. In zyn 5. Alkitſa of Verhaal, zegt hy, dat 'er van een van die vier Hoofd-Stammen drie andere takken quamen, die zig in drie andere Buurten neder zetten, en dus metter tyd zeven Buurten op dit land uitmaakten.

Hy zegt in zyn 6. Alkitſa, dat deze vier Grooten het land naderhand in 30. Galerans, of onderbeſtierders, verdeelden, over welke weer zeven Ponggawa's of Landheeren, 't gezag hadden, die nogtans alle van die vier zodanig af-hingen, dat alle gewigtige Lands-zaaken eerſt door die vier beſloten, dan in handen van die drie andere takken, gegeven wierden, die daar af weer kennis aan de 7. Ponggawa's, en die dan eyndelyk aan de 30. Galerans gaven, in hoedanigen forme deze Regeering tot verre in de tyden der Hollanders gebleeven is.

In zyn 7. Verhaal meld hy zekeren ſlag te water tuſſchen de twee eerſte Hoofden, *Zemandjadi*, en *Perdana Moelay* voorgevallen, en hoe de eerſte van Silan Binaur een vloot ontboden, dog zeer weynig daar mede uytgeregt heeft, alzo de dappere *Perdana Moelay* zyne vloot verſtroyde, en hem, ſchoon hy die weder herzamelde, op de vlugt dreef, van waar Hitoe's ſtrand zedert Lea Silan genaamt is.

Eyndelyk ging *Perdana Djamiloe* by *Perdana Moelay*, vraagde hem na de reden van hun geſchil, en hoorde, dat het daar over toequam, wie van beyden het oppergezag hebben zou. Hy, die om zyn wysheid de voorzigtige genaamd was, zey tegen *Perdana Moelay*; dat komt zonder eenig tegen ſpreeken u toe: want ſchoon hy hier eer, dan gy, gekomen is, zo woonde hy egter maar in 't woeſte boſch, daar gy het eerſte dorp hebt beginnen hier te maken; gevraagd zynde van *Perdana Moelay*, of hy hem helpen wilde, antwoordde ja, en ook van *Zemandjadi* om hulp verzogt, zeide 't hem ook toe; en bevreedigde hen op een liſtige wyze, gelyk wy reeds verhaalt hebben, makende dat de oppermagt weer by hun vieren even gelyk bleef.

In zyn 8. Alkitſa toont hy, hoe Pati Poeteh, of Pati Toeban (ontrent A. 1510) na Java gevaaaren is, om 't Moorſch geloof van daar te brengen, op welken tyd de Koning van Ternate, *Zainalabdyn*, daar mede om die zelve reden geweeſt was, met welken hy een verbond maakte; gelyk hy hem ook (dat wy 'er by-voegen) tot het thiende lid van zyne Ryxraaden aannam; doch dat *Zainalabdyn*, by zyne te rug-komſt in een gevecht ontrent Bima geſtorven zynde, naderhand zyn opvolger uyt dit verbond van vriendſchap met Pati Toeban op Java gemaakt, een valſchen eyſch op die van Hitoe, als waren zy daar door zyn onderdaanen gemaakt, en *Kaitsjili Tarroewese* na Hitoe gezonden heeft, om op dit zyn Recht te ſtaan; hoewel wy over al klaar bevinden, dat die van de Kuſt Hitoe dit altyd geloochent en verworpen hebben.

Alkitſa 9. zegt hy, hoe Perdana Djamiloe een Geſant na Japara aan dien Pangirang of Prins gezonden, een verbond met hem gemaakt, en van den zelven den Titel van Patinggi, (Hoogen Graaf) verkregen heeft. Deze vriendſchap, met over en weer gezanten te zenden, duurde zo lang deze Pangirang Njaykabawang leefde, na wiens dood die ophield, alzo de volgende Pangirang zo opregt niet was, als de overleden.

Alkitſa 10. vertelt hy, hoe de vier Perdana's op zekere tyd, of het goed wezen zou een Koning te kiezen, ſpreekende, de gedagten hier ontrent voor en tegen waren. Eyndelyk nogtans vond men goed 'er een aan te ſtellen uit hunne bloedverwanten, en hem den Titel van Latoe Sitania, (Koning des Vragers,) te geven, waar toe zy den Richter, Aboebakar Naſedeki, verkoren; dog deze Koning ſtond onder de vier Perdana's.

Alkitſa 11. Verhaalt hy een nieuwe verdeeling, die de Perdana's aldus onder 't volk maakten, dat ider Perdana een Ponggawa, en ider Ponggawa vier Galarans onder zig had, ook toont hy, hoe de Koning van Hitoe, buyten kennis der vier Perdana's, met een Cora Cora uyt ſpeelen vaaren, en na het ſtrand Hominoa vertrokken was, zonder dat men wiſt, wie die plaats toequam, dan alleen, dat men van de zelve ſmadelyk hoorde ſpreeken. Dat hy ook naderhand 't 't volk van een ander dorp om hulp verzogt hebbende, dit dorp beſtryden ging, zonder

zonder 't zelve te konnen veroveren.

De vier Perdana's, dit eyndelyk gehoord hebbende, zonden 'er Perdana *Djamiloe* op af, die 't door een beſweermiddel veroverde, de roem houdende, dat niemand op de Kuſt van Hitoe hem in dapperheyd gelyk was.

Dit nu is wel het voornaamſte, dat ons *Ridjali* van deze vier Opper-heeren, en hunne Regeering tot de tyden der Portugeeſen toe verhaalt.

Wat 'er nu van den beginne af, zo van de komſt der Ternataanen, als der Portugeeſen in Amboina, geſchied zy, verhaald ons deze *Ridjali* mede zeer verward, en zonder eenige aanwyzing van den netten tyd. Wy zullen voor af ſien, wat hy daar van zegt; en daar na wat de Portugeeſen; en de onze daar van opgeven, die vry netter daar over ſchryven, en aanwyzen wanneer deze zaaken voorgevallen zyn.

Ridjali dan zegt in zyn 12. Alkitſa, dat zekere *Parahoe*, of *Canoa*, die na Noeſſa Telo uyt viſſchen geweeſt was, aan *Perdana Djamiloe* de tyding bragt; dat zy daar een vaartuygje met menſchen van zulken wonderlyken gedaante gevonden hadden, dat zy verklaarden diergelyke noit meer gezien te hebben. Zy waren, na hun zeggen, blank van lighaam, hadden katten-oogen, en zeyden ook tegen hen geſproken, dog 'er geen antwoord van bekomen te hebben, aangezien zy hun taal niet konden verſtaan.

Djamiloe belaſtte hen die menſchen by hem te brengen, gelyk zy deden. Hy vraagde hen na de naam van hun Land, dat zy zeyden Portugal te zyn; en dat zy, hier gekomen zynde om te handelen, verdwaalt waren, niet wetende wat koers zy houden moeſten; en hier door op de overwal vervallen waaren, dat hun ſchip nog in Zee ontrent het Duyven-Eyland was. Dat zy, 't zelve daar latende, in een Tſjampan, of Kleen Plat vaartuyg, gegaan waren, om zo weer na Portugal te keeren; en dat hun Stierman niet wiſt, dat zy hier na toe voeren, hoewel het (zeyden zy tegen *Djamiloe*) mogelyk tot ons beſte is, dat wy hier zyn. Daar op gaf hen *Djamiloe* verlof, en gelegenheyd om een huys te bouwen, om daar te woonen, of 'er voor eerſt te konnen blyven, terwyl eenige van hen na hunne Overigheden gingen, om berigt van hun wedervaaren te geven.

Met het weſter-zaiſoen zonden die een ſchip na Amboina, in 't eynde des jaars, op een tyd, dat de Stad op de Kuſt van Hitoe zeer vermakelyk, en dat nu 't land van Amboina ook zeer beroemt wierd.

In deze tyd wierd *Perdana Djamiloe* gemeenlyk de Capitein van Hitoe gegenaamt, en hy maakte een verbond met hen, kreeg van hen goude wiſſel-kleederen; dat zy jaarlyks zo vervolgden, alzo de naam van deſen Capitein van Hitoe zeer vermaard was; zelf tot in Portugal; weshalven die Koning hem ook de Titels van Capitein van Hitoe, en van Don *Djamiloe* gaf.

Dit duurde zo eenigen tyd; tot eindelyk, de Portugeeſen zig vol en dronken zuypende, zich niet ontzagen die van de Kuſt van Hitoe op hun markt in 't openbaar van hunne goederen te berooven, en hen op een oneerlyke wyze zo veel moeite aan te doen, dat zy den Richter, en 't Hoofd van den Godsdienſt, kennis daar af gaven, welke laatſte zey; dat zy zeer qualyk gedaan, en den dood verdient hadden; dog de vier Perdana's oordeelden, dat ſchoon de Hhakim (of Richter) en de Opper-Prieſter, billyk gevonniſt hadden, men het deze maal behoorde te vergeven, vermits het niet betamelyk was; hen eerſt wel, en kort 'er aan qualyk te handelen; dat 't hen een quade naam by de vreemde volkeren zou konnen geven, indien men deze lieden zo ten eerſten weder na de overzyde des lands verhuizen deed, daar zy nog woonplaats, nog volk van eenigen Godsdienſt, vinden zouden.

Dit goed beſluyt der vier Perdana's bragt de Portugeeſen tot geenen inkeer, maar zy ſpatteden even zeer uyt, zo dat de Hitoeëſen eyndelyk genoodſaakt waren hen in een van de dorpen; daar zy ſich onthielden, te beſtryden, met ſulken geluk, dat zy de overwinning verkregen, waar ontrent twee dappere mannen, *Lekalaba Beſi*, en *Tocban Beſi*, veel toegebragt hadden, tot zo verre, dat de laatſte daar voor 't geloove het leven liet.

Te dier tyd nu vertrok *Perdana Djamiloe* na Java, en quam by den Pangirang van Japara, die hem 7. oorlogs-fuſten beſtelde, om hem weer na huys te geleyden; dog *Djamiloe*, tuſſchen Java en Bali gekomen zynde, quam te ſterven. Die met hem vertrokken waren quamen ondertuſſchen ontrent het Land van Amboina; dog zy vervielen, door tegen-wind, en tegen-ſtroom, op de Kuſt van Ceram, alwaar zy hoorden, dat 'er een ſchip in Banda was.

Men zond dan een van de Oorlogs-Fuſten met het Lyk van *Djamiloe* voor af, en terwyl een van die Fuſten by den hoek van Ceram bleef wagten, zo gingen zy op 6. kleene Tſjampans na Banda, en liepen dit Portugees ſchip af, doodende alle; die 'er op waren. Na dit dapper ſtuk verrigt te hebben, keerden zy weer na hun Oorlogs-Fuſt, die

nog

nog by Ceram lag, en zeylden zamen na Amboina, dog zo ſtil niet, of de Portugeeſen kregen de ſnuf, van 't gene in Banda door hen verricht was, in de neus, zy zonden dierhalven een vloot tegen hen uyt, om hen onderwegen aan te taſten.

De Zeevoogd der Hitoeëſche Vloot, ziende, dat de Portugeeſen hem te ſterk waren, liet maar twee Jonken den ſtryd met den vyand vervolgen, en liep met de reſt na 't ſtrand van Hitoe, in geſelſchap van die *Djamiloe's* Lyk voerden. Men bragt het zelve te land, men hield het, volgens de Moorſche wyze, honderd dagen ſtaan, en begroef het toen na 's mans rang zeer ſtatelyk.

Dit verricht hebbende, verſamelde men de Vloot, van Japara gekomen, weer by een, en men ging een dorp der ongeloovigen, Hative genaamt, beſtryden.

Te dier tyd wierp ſig een voorvegter, *Tahalele* genaamd, als een Tyger midden onder de vyanden, zo dat men hem van wegen de menigte, die hem omringde, niet ſien kon; dog hy ſtreed zo gelukkig, dat hy het dorp veroverde, en Zeeghaftig te rug keerde, banketterende daar na niet weynig met de zynen, die hem den Tytel van den Held *Toeban Beſi*, en zyn kris die van Loekoe Loeli, dat is, been-breker, gaven, alzo Toeban Beſi toen al overleden was.

In zyn 13. Alkitſa verhaalt hy ons de zaaken, tot den Oorlog van *Don Duarte* behoorende, aanwyzende, hoe hy met zyn Vloot, en veel overſten, uyt Portugal gekomen, en daar ontrent geland zynde, de bloed-vlag waejen liet, en de Oorlogs-trompet belaſtte te ſteken, gelyk ook de Mooren van hunne zyde deden; in welk gevecht tuſſchen de Mooſen ëñ Portugeeſen de Prediker, Maulana, benevens Tahalele, en Aboebakar Naſediki, voor 't geloove ſtierven; ook berſtede de ſnaphaan van Totohatoe, of Zemandjadi, in twee ſtukken, en daar mede raakte die kryg ten eynde; dog eenige tyd daar na hervatteden de Portugeeſen den ſtryd, dien zy, verſcheyde vaandels verlooren hebbende, voor een tyd weer ſtaakten, en daar na uyt wraak over hun verloorene Vaandels onder *Don Duarte* weder begonnen.

Hier droeg ſig een andere *Toeban Beſi* als een Held, die ſig met een zonderling geluk onder den vyand wierp, alles ter neder kapte, en van niemand gewond, ſchoon hy meenigmaal getroffen wierd. Hy verweerde ſig eyndelyk met de ſtukken van zyn ſnaphaan, zo lang tot dat hy eyndelyk, door't kneuſen van zyn gebeente, doodelyk gequetſt wierd, 't geen oorzaak was, dat de Legers van een ſcheyden, en ider ſig na zyne Vloot begaf, waar door de Hitoeëſen ook gelegentheyd kreegen, om het Lyk van dezen Held de laatſte eere aan te doen.

In zyn 14. Alkitſa zegt hy, dat ſeker ſchip den Koning van Ternate (dien hy niet noemt) na Amboina bragt, alwaar hy op Loehoe te land ſtapte, en dat dit die van Hitoe, en de verdere Amboineſen, geboodſchapt zynde, de vier Perdana's daar op vrede met de Portugeeſen maakten. Men zond daar op eenen *Malalat* met een liſtige ſtreek na dien Vorſt, en liet hem den Portugeeſchen Landvoogd afvraagen, waarom hy niet by hem quam, aangeſien hy nu met die van Hitoe bevreedigt was.

Men had ook 40. Criſſen in een Ceramſche doos verborgen, en op die Criſſen eenige ruygte, en daar over weer eenige Siripinang, bloemen, en reukwerken, gelegt, gelyk ook 40 mannen die doos, en ſpyſe voor den Koning, bragten, die, dezelve geopend hebbende, de Criſſen met zulken verwondering zag, dat hy niet ſpreeken kon. Eyndelyk weer op die doos ziende, belaſtte hy die 40. mannen met die doos weder na de vier-Perdana's te gaan, hen uyt zyn naam te groeten, en daar by te zeggen, dat hy hen diergelyke geſchenken van liefde en opregtheyt niet doen kon; dat hy dit met genegenheyd aannam, alzo zy broeders van den beginne des werelds af tot des zelfs eynde waren, en hy dat als een teeken ter beveſtiging van hun geloove en belydenis aanzag. Deze mannen keerden dan met die doos wederom, en bragten des Konings groete aan de 4. Perdana's, die zyn Majeſteit weer deden groeten, waar op dan die Vorſt vertrok en t' zey lging.

Na dezen tyd raakten de Hitoeëſen met de Portugeeſen al weder, en zo het de naam had, om 't ware geloof, in oorlog.

In de 15. Alkitſa verhaald hy, hoe, na dezen oorlog met *Don Duarte*, een Portugees Capitein, *Sandjoeta* op Hitoe quam, een dapper man, die op des zelfs ſtrand een veſting maakte, en niet ophield de Portugeeſen te beſtryden; weshalven zy zig na den Heuvel, Oeloe Koelol, begaven, om hen daar te verduuren; dog aangeſien de Portugeeſen dien veroverden, zo trokken zy van daar weer na den Heuvel van Mamala, dien zy ook verloren, waar door alle de andere dorpen genoodzaakt waaren zig aan de Portugeeſen over te geven; dog 't meeſte volk nam met de vier Perdana's de vlugt na de Kuſt van Ceram, zettende ſig op Luciela neder, terwyl die van Hitoe den oorlog nog geſtadig op hunne Kuſt vervolgden.

Te

Te dier tyd (dog hy is in de tyd verward) was de Held *Kimelaha Laulata* ook in Amboina, voerende het gebied daar over alle de Dorpen van den Koning van Ternate, die hem daar gezonden had. Deze bragt een Vloot na de Kuſt van Hitoe, taſte een ſchip aan, keerde toen weer na Loehoe, en bragt het land Ambon weder in ruſt.

Na dit voorval vertrok de Richter *Aboebakar* na den Koning van Ternate, vorderde hem zyne belofte en verbond af, hem vragende, wat hy met zyn gegeven bevel zeggen wilde.

Daar op quam *Aboebakar* uyt Ternate weer in Ambon, op de Kuſt van Hitoe, 't welk van 't ganſche land vernomen zynde, zo zond men de Galarans *Toeheaſal*, en *Toeheloeſon* aan dien Richter, met een Groetenis van alle de dorpen, en de vier Perdana's, lieten hem vragen, of de Koning van Ternate nog wel aan 't volk dacht? Hy zey, ja; maar dat het nog geen tyd was, om dat te toonen. Sy zeyden daar tegen, dat zy meynden, dat het nu de rechte tyd was; doch verzogten hem eerſt weer na Hitoe te gaan; dog hy zeyde, is dat uwe meyning, gaat dan henen, en maakt het aan alle dorpen bekend, waar op zy alle de Portugeeſen, die zy maar in de dorpen vonden, dood ſloegen, en gaven, na 't verrichten van 't zelve, 'er maar kennis af aan *Aboebakar*, en aan de vier Perdana's; waar op die Richter, en de Perdana's weder na de Kuſt van Hitoe keerden, en op den heuvel Hatoe Nockoe, dat is, de ſwarte Klip, woonden.

Te dier tyd bragten alle de dorpen der Kuſt Hitoe, volgens 's lands gewoonte, 't hoofd van een viſch ten geſchenk, om haare ſchatting aan de vier Perdana's te voldoen, waar van de Richter *Aboebakar Naſediki*, nevens alle de dorpen, het beſtier had.

Na dezen viel 'er niet anders voor, dan dat de Hitoeëſen den kryg voor het waare geloove nog al vervolgden, en dat zy met die van Noeſſanivel, welk dorp ook vier Perdana's had, een verbond oprechtten. Die van Noeſſanivel nu hadden wel vier Perdana's; maar hier was maar een geſlagt; daar 'er op Hitoe vier, zo dat 'er in 't geheel vyf ſtammen, en agt Perdana's waren; te weten *Pati Loepa*, *Tanihitoemeſſen*, *Toetoehatoe*, *Liſakota*, *Latoehalat*, *Noeſſatapi*, *Perdana Pati Toeban*, en *Perdana Pati Nailay*.

Deze hielpen malkanderen zeer getrouw in voor en tegen-ſpoed, en men hernoemde de naamen van de Galerans (of Hoofden) van het dorp Henilatoe, Hihahitoe, en van die van 't dorp Latoe, Hihatoemi. Ook hadden die van Oerïen, en Aſſaloelo wel de naam dat zy Oeliſiva's waren, dog zy droegen zig by de Oelilima's, egter waarlyk als Oelilima's, zo dat zy hier of daar een Portugees betrappende, hem by den Perdana *Djamiloe* bragten, gelyk zy met die van Hitoe ook een verbond tegen alle de Oeliſiva's maakten, onder 't welk de Hitoeeſen, die van Alang Lilibry, Laoike, Wackaſihoe, Oerïen, en Aſſaloelo mede begrepen.

In zyn 16. Alkitſa zegt hy, dat de Kimelaha *Roebohongi* in Amboina quam, om daar uit den naam van den Koning van Ternate te regeeren, brengende van zyne bloedverwanten Kimelaha *Hhadji*, en Kimelaha *SakraToewana* mede. Ook ſpreekt hy daar van Kimelaha Kakaſingkoe, Kimelaha Djamali, Loeleboe, Adjadana, Baſſi, Anglaſari (mogelyk Bongaſari) van welke hy vorder zegt, dat zy alle van de Koningen van Ternate afkomſtig waren. Ook ſpreekt hy van eenige Dienaaren, door den Koning van Ternate, ſtaande dien Oorlog met de Portugeeſen (die dan mede, en dan tegen-liep) gebruykt.

Hy zegt ook, dat Kimelaha Kakaſingkoe, met zyn Vloot by die der Chriſtenen ontrent Mamala gekomen zynde, na eenige tyd daar tegen geſlagen te hebben, de neerlaag kreeg, en daar dood bleef, zo gehakt zynde, dat hy niet kenbaar was. Dat de Vlooten, niet lang daar na ontrent het dorp Latoe weer buyten quamen, alwaar de Portugeeſen dit dorp hielpen, ziende malkanderen alle voordeelen af, tot dat eyndelyk de ſchildwagt der Mooren van de Portugeeſen, terwyl hy ſliep, betrapt zynde, dit oorzaak was, dat de Mooren hunne Veſting, zonder volk zynde, verloren; waar op ider wel 't haſenpad koos; dog Kimelaha Djamali Aladdin (een beroemd held) en de twee broeders, Anglaſari, en Lawaladdin, die wyze Pelgrim, en Reyziger na Mohhammeds graf, lieten daar voor 't geloove hun leven.

Hier op liep *Klaudia* (Gezant des Konings van Ternate) met zyn Vloot weer na binnen toe, ontmoette de Voot der ongeloovigen, ſtreed met hen als een held voor 't geloove, en elke Vloot keerde naderhand weer na hare verblyfplaats.

In zyn 17. Alkitſa ſpreekt hy van de Reyſe van Perdana Toeban Beſi na den Pangerang van Japara, Kijay Maas, die met een ſchoone Vloot, waar over de dappere Zeevoogd *Martadjoeta* 't oppergezag voerde, en waar op ook een perſoon van Panaroekan, en een van Paſſaroean, van grooten naam was, voor Hitoe verſcheen, alwaar zy zich met de Vloot der Hitoeëſen vereenigden, en de

ongeloovigen gingen aantaſten. By hun dorp en veſting gekomen zynde, zoo bleef daar die dappere Zeevoogd niet verre van de poort dood, waar op de Mooren de neerlaag kregen, en de vlugt na hunne vaartuygen, en na Hitoe, namen; keerende de Javanen dus onverrichter zaken met het kenteren van 't ſaizoen weer na Java.

In zyn 18. Alkitſa toont hy, hoe de Mooren weer met een Vloot na de veſting der Portugeeſen, en die ook na hen uytgeloopen zynde, zy malkanderen tuſſchen de Kuſt van Hitoe, en tuſſchen de veſting aan de Laha, ontmoetten, zynde de Erf-Prins van Ternate, *Kay Tſjili Tſjocka*, toen Zeevoogd van de Mooren. Na dat het gebed gedaan was, taſtte men malkanderen zeer hevig aan, alwaar die Vorſt het leeven, nevens veele van de zynen, liet, gelyk ook veele der vyanden, waar op de Vlooten malkanderen verlieten.

In zyn 19. Alkitſa verhaalt hy, hoe de held *Tahalele* na Banda om hulp voor zyn geloofs-genooten ging, en met een brave vloot Bandaneeſen weer voor de kuſt van Hitoe verſcheen, over welke Kapitein *Falat* het Opper-gebied voerde, zynde Kapitein *Atiajuah* Onder-Zeevoogd, en de derde in rang, of Schout bynacht, de Orangkaja van Watimena, en de Koning van Rozingeyn. Zy vereenigden zig met de Vloot der Hitoeëſen, taſtten te zamen de Vloot der ongeloovigen met het aanbreeken van den dag aan, en keerden al zegenpralende over hunne vyanden wederom, makende ſig, alvorens weer na Hitoe te keeren, van het dorp Toehehiam meeſter; na welke dappere daad de Bandaneezen in 't kenteren van 't ſayzoen weer na Banda trokken. Zy quamen naderhand nog eens voor de Kuſt van Hitoe met een Vloot, dog van dien ſtryd viel niet veel tot hun roem te zeggen, en na die tyd quamen zy niet weder.

In de 20. Alkitſa meld hy, hoe de Vlooten der Hitoeëſen, en der Portugeezen, malkanderen ontrent het ſtrand van Loehoe's veſting ontmoetten, en zeer hevig aantaſtten, alwaar zeker Hoveling, *Pati Libat* genaamt, door 't kruyt van een ſtuk, dat van zelf in brand raakte, zeer verbrand in handen der Portugeeſen viel, waar door de Mooren te rug moeſten wyken. Ook was daar te dier tyd een Gezant van een Pangirang van Java, die aan de overzyde van der Portugeeſen veſting een andere veſting maakte, die wel niet voltooyt, maar van welke de Portugees egter geen meeſter wierd. Men keerde wel weder na Hitoe, dog den oorlog duurde nog.

Daar na quamen de Portugeeſen weer met een Vloot, waar in veel Tidoreeſen, en Boeroneeſen waren, voor de Kuſt van Hitoe, alwaar hen de Hitoeëſen op ſtrand wagtten.

Zeker Hoveling, *Oeloe Ahoetan* genaamd, verzogt eerſt alleen tegen hen te ſtryden, en dat zy, zo hy het te quaad kreeg, hem dan helpen konden. Hy gaf eerſt een groote ſchreeuw, waardoor, gelyk ook op zyn bede, de ongeloovigen den ſtryd verloren, de vlugt namen, in 't water ſtortten, en na hun veſting liepen. Ook droeg ſig de Ridder Saleman hier deftig, tot hy, tot zyn knyen toe in zee gedreven zynde, zyn vaartuyg nog bereykte, en zo weer aan de Laha quam. Hy verhaalt ook, hoe Kimelaha Roebohongi daar aan zyn eynde raakte, 't welk aan de Portugeeſen verklikt zynde, waren zy met hunne Vloot daar na toe gekomen, om met geweld zyn lyk ſmaadheyd aan te doen; dat hen egter miſlukte, alzo men 't zelve na Ceram bragt.

Daar op gingen zy de Kuſt van Hitoe aantaſten, alwaar men geen een dapper held, dan den gelovigen Djoemat, vond; die egter al mede aan 't wyken geraakt zynde, zo nam Kapitein *Hitoe* de wapenen in de hand, begaf zig op de Vloot en na de Laha in den ſtryd, die zeer hevig voor 't geloove was.

Hoewel nu die van Ambon met de Portugeeſen vreede maakten, zo vervolgden de Hitoeëſen egter den oorlog nog zeer ſterk, gelyk ook die van Ceram. En in dezen ſwaaren oorlog voor 't geloove waren van de zyde der Mooren deze helden hier tegenwoordig, te weten, Oeloe-Ahoetan, Haſſan Pati, de Prediker Toenſoeloe, Pati Ibrahim, Oemar, Mihir, Nahoeda, Naſji-Ila, en de dappere Djoemat, die boven allen uytſtak.

Van de zyde der Portugeeſen waren 'er Don Duarte, Kapitein Sandjoeta, Paul Caſtanha, Tamoera, Dirgoeroemardiſi, Sikoekiſoea, Don Tigera, Fernando Miloe, en Antonio Laliroe.

De overwinning en 't verlies was dan eens aan de eene, dan weer eens aan de andere zyde, en deze oorlog duurde zeventig jaaren, beginnende met *Don Duarte* en eyndigende onder *Andrea Furtado*.

En voor Furtado's komſt quam 'er een Hollandſch ſchip in Ambon, aan 't welke de Perdana's om hulp tegen de Portugeeſen verzogten; die zy hen wel toezeyden, dog gaven hen te kennen, dat zy eerſt nader laſt hier toe van hun Meeſters verzoeken moeſten.

Met het kenteren van 't ſayzoen verſcheen hier ook de Zeevoogd Steven van der Hagen, die met de vier Perdana's ſprak, een verbond met hen maakte, en onder zekere voorwaarde aannam, hen te helpen; bedingende, dat, zo hy 't Kaſteel

't Kaſteel veroverde, de Hitoeëſen dan 400. Bahara's Nagelen aan de Hollanders geven, dog dat alle de wapenen en zwarte gevangenen voor de Hitoeëſen, en de blanke voor de Hollanders zouden zyn.

Zoo de Hollanders een Portugeeſch ſchip veroverden, dan zouden de Hitoeëſen hen 40 Bahara's nagelen geven, ook zoude 't ſchip met alle de blanke gevangenen voor de Hollanders, dog de zwarten voor de Hitoeëſen zyn.

Daar op liep *van der Hagen* van voor de Hitoeëſche kuſt, na 't Gat van Ambon, ſakte allenskens na de Laha toe, om na de gelegentheid van 't Kaſteel te vernemen.

Hy keerde daar op weer na Holland, gevende aan die Heeren kennis van 't Verbond, dat hy met de Amboineſen aangegaan had.

Ondertuſſchen zond de Portugeeſche Landvoogd imant aan de vier Perdana's, om vreede met hen te maaken, die daar geen luſt toe hadden, alzo zy genegen waren hun verbond na te komen; waar op den oorlog weer even fel aan weerzyden begon, tot dat *Furtado* aanquam.

In zyn 21. Alkitſa ſpreekt hy van *Andrea Furtado*'s komſt met zyn Vloot in Ambon, hoe hy eerſt op Hitoe aangierde, ſig na 't gebergte Binau begaf, daar den oorlog begon, en dat gebergte met zulk een geweld veroverde, dat ſig alle de dorpen daar om ſtreeks aan hem onderwierpen, en den Perdana, Toeban Beſi, nevens den Orang Kaja, Pati Wani, aan die ongeloovigen overgaven, terwyl de vier Perdana's alleen na Ceram de vlugt namen.

Daar na quam hy ook na Loehoe, Leſſidi, en Cambello, welke plaatzen hy ook, met 't gene daar ontrent was, veroverde, voorgenomen hebbende ook na Iha te gaan, dog die van Iha verweerden hen zeer dapper, quetſten *Furtado* met een ſteen aan 't hoofd, en dwongen hem weer na Loehoe te wyken.

De vier Perdana's bleeven ondertuſſchen op Ceram, en Perdana Tanihitoemeſſen onthield ſig in het dorp Anim, Perdana Pati Toeban op Waypoeteh, en Perdana Noeſſa Tapi woonde op Loehoe te Gammaſoengi.

Capitein *Hitoe* voer in een Parahoe na Ceram, om hulp te zoeken, alwaar hy twee Hollandſche ſcheepen ontmoette, welke hy na den Zeevoogd vraagde, die zy zeyden dat in Banda was; waar op Kapitein Hitoe ſich derwaards begaf, alwaar hy dien Zeevoogd ook vond. Men beſloot dat vier Hitoeëſen den Zeevoogd volgen, en by hem blyven zouden, waar na zy van daar, en Capitein Hitoe ook, weder na Ambon vertrokken.

In 't begin van 't Weſter-Zaizoen quam weer een Hollands ſchip in Ambon, en de vier Perdana's belaſten aan Mihirdjigoena, (dat is, Kapitein Hitoe) en aan Perdana Sibori (dat is, Toeban Beſi) dat ſy beyde op dat ſchip gaan, en de Vloot opzoeken zouden. Zy deden dit; quamen ontrent Bantam, vernamen eindelyk de Hollandſche vloot, over welke *Matelief*, en *Steven van der Hagen*, Zeevoogden waren; toonden hen hun Contract, en bewoogen hen mede na Ambon te gaan, alwaar gekomen zynde, eyſchten zy, op de vrage van den Portugeeſchen Landvoogd van waar deze Vloot quam, dit land van hem op. Daags daar aan leverde de Landvoogd ſmorgens de ſleutels van 't Kaſteel aan den Zeevoogd over, trok 'er uyt, ende zeylde met de ſchepen der Hollanders van daar.

Daar op vraagden *Matelief* en *van der Hagen* aan Capitein *Hitoe*, en de vier Perdana's, wat men nu met het Kaſteel doen zou? Zy waren van oordeel, dat beſt was, het te ſlechten; dog de Zeevoogden zeyden, dat zy het Kaſteel voor hen zouden in beſetting houden, en die Kapitein en de Perdana's beloofden alles, wat daar aan mogt ontbreken, te herſtellen. Hier op trok *Frederik Houtman*, als Landvoogd in het Kaſteel, en de beyde Zeevoogden vertrokken van daar, en gaven van hunne verovering kennis aan de Heeren Bewindhebberen.

Het jaar daar aan quam 'er weer een Vloot voor de Kuſt van Hitoe; dog zy liep na de Laha toe alwaar de Prins Kaytſjili Aali, Kimelaha Adjadana, Koninklyke Ambalauwſe Dienaar, aan de Zeevoogd verzogt, dat hy geliefde in Ternate met zyn Vloot te komen, dat na veel over, en wederſpreekens aangenomen wierd.

Matelief ondertuſſchen verzogt Kapitein Hitoe's zoon mede na Holland te nemen, om hem aan den Prins te vertoonen. Hy gaf hem dan Halaene mede, die met hem na Ternate zeylde, daar hy een Kaſteel bouwde, waar op de gevlugte Ternataanen weer na hun land keerden. Ook ſtelde men Modafar, hunnen Koning, weer op zyn vaders throon, waar op hier ook een Landvoogd met eenige ſoldaaten in dat Kaſteel trok. Dit alles beſteld hebbende, vertrok hy na Holland, en bragt Halaene, en den zoon van den Koning van Noeſſaniwel, den zoon van Orang Kaja Lakatoewa, en dien van Natahoewat, aldaar.

Ondertuſſchen quam in *Houtmans* tyd de Zeevoogd, *Simon Hoen*, in Ambon, die de Amboineeſen zeer veel goed dede, en de zelve vriendelyk behandelde.

Naderhand quam ook de Zeevoogd *Pieter Both*, en bragt Oenſoe Halaene weer in Ambon, welke Heer zig tegen de Amboineeſen ook zeer milddadig en goedhartig betoonde.

Na verblyf van 6. jaaren vertrok de Landvoogd *Houtman*; en *Joannes Prings* (*Prins*) verving hem voor drie jaaren.

Toen quam de Heer Opperlandvoogd, *Gerard Rangſt* (Reynſt wil hy zeggen) van Batavia, zeylde na Banda, en toen weer na Ambon.

Te dier tyd quamen de Engelſchen op Loehoe en Cambello, en onthielden ſig op de laatſte plaats. De Landvoogd *Prins* zond een Vloot daar heenen, om hen, die niet vertekken wilden, van daar te verdryven; daar op raakten zy te zamen ſlaags.

De Opperlandvoogd *Reynſt*, en Kapitein Hitoe, belaſten daar op aan Kimelaha Sabadin, dat die hen ſou doen vertrekken, dat al mede niet ging; waar op de Heer *Reynſt*, en de Heer *Prins*, Cambello aantaſten, waar na die van Cambello hen deden vertrekken.

Daar op gingen de Engelſchen na Eraug, en niet lang daar na met hunne ſchepen na Engeland. Daar na wierd *Adriaan Blok* Landtvoogd in de plaats van *Joannes Prins* (hy wil Caſpar Janſzen zeggen) en *Blok* kreeg eenige moeite met de Leytimorſche Orangkaja's; dog Kapitein Hitoe bevredigde hen weder.

In zyn 22. Alkitſa begint hy van Herman Spel (Speult wil hy zeggen) te ſpreken, en van zekeren aanſlag der Engelſchen en Japanders tegen de Hollanders, dat tydig door de Hollanders vernomen zynde, zo hebben zy al de Engelſchen, en Japanders (dat een grove miſſlag van hem is) gedood.

Hy zegt ook, dat die Landvoogd eerſt met die van Hoetoemori, daar na met die van Liſſibatta, oorloogde, en dat hy, en Kimelaha Sabadin, dit dorp veroverden; dog dat Capitein Hitoe den Kipati Liſſibatta bragt, om met den Landvoogd vreede te maken. De Landvoogd lag toen met de Amboineſen, en met den Kimelaha, over den prys der Nagelen in geſchil; ſy eyſchten honderd, en hy bood maar zeſtig Ryksdaalders; zy lieten 't voor tagtig Ryxdaelders; dog hy wilde dat niet geven, waar op den oorlog begon.

Ondertuſſchen wierd hier over na Batavia, en aan den Koning van Ternate, geſchreven, waar op 't jaar daar aan *van der Hagen* tyding bragt, waar op men weer by een quam, en 't wegens den prys der Nagelen op 70 Ryxdaelders voor een Bahara eens wierde; dog op dat de Land-voogd 'er 3. Ryxdaelders aan Siripinang-geld voor de ſoldaaten afhouden zou, zo wierd het op 67. Ryxdaelders gebragt.

Het Jaar daar aan quam een Ternataanſche Geſant des Landvoogds hulp tegen de Spaanjaards, die op Tidore gekomen waren, verzoeken.

Ondertuſſchen quam den Opperlandvoogd *Laurens Ryl* (Reaal) met den Zeevoogd *van der Hagen*, met 8 Schepen, die ook na Ternate ontboden waren; en die van de Amboineſen 7. Ryxdaalders van een Bahara nagelen minder verzogten, om ſpys voor de ſoldaaten te koopen, dat alle de Orangkaja's toeſtonden, zo dat de Bahara, geduerende dien oorlog, op 60. Ryxdaalders bleef, mits dat het na dien oorlog, weer tot 67. Ryxdaelders ryzen zou; dat alles aan weerzyden beſchreven wierd.

Hier op trok de Heer *Reaal* na Ternate, om dien vorſt te helpen. En dus bleef de prys der nagelen nu vaſt, en buiten geſchil, hoewel de Hertog van *Bonoa* naderhand dit verbond weer brak.

In de 23. Alkitſa toont hy, hoe de Landvoogd daar op met een Vloot in zee liep, om van den *Kimelaha* reden van deze Verbonds-breuk te vorderen, die zeyde, daar af niet te weten; dog de zaak wierd door tuſſchenkomen van Kapitein *Hitoe* bygelegt, waar op de Landvoogd met zyn Vloot na Loehoe keerde, en zedert bleef alles in ruſt; Ontrent welke tyd ook de *Kimelaha Hidajat* verſcheen.

In zyn 24. Alkitſa ſpreekt hy met groote lof van *Hidajats* hoedanigheden, en dat hy met groote ſtatie, als een der grootſte Princen, en met een Vloot in Ambon verſcheen, dat hy een dapper en zeer Regtveerdig Richter, en een man was, die in lengte zyns gelyken in Ternate, nog in Ambon, en die Borſten, als een vrouw, had; daar byvoegende, dat hy een groot iveraar voor den Moorſchen Godsdienſt was.

Sabadin ondertuſſchen ziek geworden, en geſtorven zynde, zo quam hy in zijn plaats te volgen.

Daar na quam de Opperlandvoogd, *Pieter Schoon* (*Jan Pieterſſen Coen*,) met een Vloot voor Loehoe ten anker, vertrekkende na Banda, om met die ingezetenen te oorlogen, alwaar Capitein *Hitoe* met hem ging, en eenigen tyd te vergeefs met hen handelde: de Heer *Coen* had daar in 't eerſt eenige tegenſtribbeling; dog beloofde 1000 Ryxdaalders aan den genen, die hunne veſting eerſt beklom.

Capitein *Vogel* nam dit aan, de Landvoogd *Houtman* deed hem in 't begin van de nacht te land zetten, en de Hollanders wierden meeſters van de ſtad Lonthoir, en dus raakte deze oorlog ten einde. Waar op de Opper Landvoogt

Coen,

Coen, en Capitein *Hitoe*, weer van daar vertrokken; hoewel 't nog 40 Orang Kaja's 't leven koſtte, 't geen oorzaak was, dat de overgeblevene Bandaneeſen na Ceram, Goram, en na Macaſſar, om hulp zonden, van waar de Coning van Macaſſar een Vloot na Ceram zond, om de Bandaneeſen, die daar nog waren, na Macaſſar te voeren,

In zyn 25. Alkitſa verhaalt hy, hoe de Opperlandvoogd *Coen* veel Bandaneeſen mede na Jakatra gevoert hebbende, *Mihirdjigoena* derwaards ging, en hunne verloſſing van daar na Banda bewerkte.

Hy verhaalt verder, hoe *Mihirdjigoena* na Mazulipatam, een reize deed, gierende op Ceylon, Poedecheri, Nagapatnam, Paliacatta, enz. aan, dog dat hy, weer te Bantam gekomen zijnde, ſtierf, van waar hy gebalſemd na Ambon overgevoerd wierd, met een brief, dat de Heer *Coen* 't verſoek van *Mihirdjigoena* toegeſtaan, en dat men maar een Geſant te ſenden had, om 't verder werkſtellig te maken. Deſen brief bragt *Zavardjali* aan Capitein *Hitoe* juiſt als hy in de Laha was, beſig zijnde, om over den aanſlag der Engelſen en Japanders tegen de Hollanders, en 't Kaſteel, te raadſlaagen; waar op de Landvoogd toonde, wat gevaar de te rugkomſt der Bandaneſen geven kon.

Hy ſpreekt verder van de begraaffenis van *Mihirdjigoena*, van verſcheide werken, door *Hidajat* verricht; van de oorlogen onder de *Kimelaha's Loehoe*, en *Leliato*, daar op gevolgt, tot dat de Koning van Ternate eindelijk belaſtte vrede met de Hollanders te maken; die de nagel-ſluikers alom, daar zy konden, verdreven: hoe wel de *Kimelaha*, en de *Orang Kaja's*, die aanhielden, waar uit weer een nieuwen oorlog ſproot; dog 't oogwit der Chriſtenen was niet anders, dan om den Mohhammedaanſchen Godsdienſt uit te roejen, gelijk de Mooren zo mede met den Godsdienſt der Chriſtenen zogten te handelen.

Hy verhaalt verder 't innemen van Way door den *Kimelaha*, en 't af-ſetten van beide de *Kimelaha's* door den Capitein *Laoet*, *Aali*, die onder de Landvoogd Lucasſoon na de Xoela's, Bangay, Tamboeko, en Boeton, vertrok, en daar ſtierf.

In zijn 26. Alkitſa ſpreekt hy van den Capitein *Hitoe Halaenin*, die hy zegt, dat door een vrouw vergeven wierd, waar op *Kakiali* Capitein *Hitoe* onder den Heer *Gyſels* wierd. Men maakte toen ook eenige verandering, ſtellende *Perdana Baroeſa* tot Noeſſatapi, *Perdana Moeloetan* tot Totohatoe, en *Perdana Keliſſa* tot Tanihitoemeſſen, en dit waren de Titels, die men aan de vier Perdana's, Capitein *Hitoe* daar ingeſloten, toen nog gaf.

Hy ſpreekt verder van *Kakiali's* menigvuldige en liſtige, dog ongelukkige bedriegeryen, van den Landvoogd *Gyſels* vertrek, en van de komſt van den Heer *Coen*; van den oorlog van den *Kimelaha* en de Amboineſe Dorpen tot Loehoe toe met de Hollanders: van de komſt van den *Sadaha*, *Simon* van *Ternate*, om vrede te maken, dat niet gelukte door *Kakiali's* ongehoorſaamheid; dieſe allen opruyde, dat weer een nieuwen oorlog gaf, waar in ſig egter *Tanihitoemeſſen* en *Orang Kaja Boelan* niet mengden.

Kakiali wierd gevangen, eenige *Orang Kaja's* quamen van 't gebergte af, in hope, dat hy in 7. maanden weer los zou raken, *Tanihitoemeſſen* ging na Batavia, met tyding, dat hy wel haaſt ſou los gelaten worden, 't welk egter niet volgende, zo vlugtten verſcheidene dorpen weer na 't gebergte, en den oorlog met *Kimelala*, en d'Amboineſen, ging weer op nieuw aan; dog *Kimelaha Loehoe* vertrok na Ternate, en *Leliato* verving hem, vervolgende den oorlog.

Ondertuſſchen quam de Opperlandvoogd van *Diemen* zelf met een Vloot van Batavia. *Kakiali* wierd in vryheit geſtelt; hoewel die aan de Makaſſaren weer nagelen verkogt had.

Ook quam Koning *Hhamza* in Ambon, die *Kimelaha Loehoe*, op een ſchip ſettede, *Leliato* deed vertrekken na Batavia; en *Kakiali* voor ſig ontbood, dog die ſeyde ziek te zijn; hoewel alles eindelijk bevredigt wierd.

Daar op verhaalt hy verder 't leven van *Madjira*, van de komſt der Makaſſaaren in Amboina, en ſpreekt van hunne oorlogen met ons daar zeer breed.

Daer op volgde wel een vreede met eenigen, dog die van Wawani hielden het tegen de Hollanders nog al uyt, door de Makaſſaaren geſtadig ondersteunt zijnde. Die van Ceyt, en eenige andere Dorpen, als ook *Tanihitoemeſſen*, quamen tot ons over, en *Kakiali* wierd door een Spanjaart vermoord; waar op Wawani door van *Diemen* aangetaſt, en alles verſtroid is, terwijl velen de vlugt na Makaſſar namen. Ondertuſſchen veroverden de Hollanders Capaha, en *Patiwani* ſtierf, waar na eindelijk alle de Orangkaja's van Amboina, en *Kimilaha* de vreede verzogten; dog de Mooren wilden eerſt verlof 'er toe van den Koning van Ternate hebben; dat wel volgde, dog de onvoorzigtigheit van een Luitenant, die eenige Orangkaja's in de pagar vaſt zettede, verbrodde het werk weder. Ondertuſſchen kregen de Hollanders Capaha weer in, verſtroiden de Inlanders, zo dat zy in 't boſch jammerlijk moeſten ſterven, en voor al de Prieſter, *Savardjali*, *en Sarſar Tahakian*, die eindelyk, alzo niemand hen wilde innemen, na Ceram en Kelang met een Parahoe

overſtaken, daar zy zeer wel ontfangen wierden, alzo *Kimelaha Dagga* en *Kayiſſili Beſi Moeloet*, mitsgaders de Kelangers, met de Hollanders nog oorlogden; dog kort daar na volgde, op de laſt van den Koning van Ternate, de vrede.

Ondertuſſchen ſworf *Savardjali*, (die de zelve met *Ridjali* is) nog hier en daar, hield het eenige tyd op Boero by *Kimelaha Haſi*; dog quam, na veel elenden en groot gebrek geleden te hebben, eerſt op Boeton, en eindelijk op Makaſſar, daar hy van den Koning ſeer vriendelijk ontfangen, byſonder wel gehandelt, en ook zedert gebleven is.

Daar ſiet gy dan een korte ſchets van het gene ons *Ridjali* (die ſich in ſijn werk *Savardjali* noemt) van de zaaken van Ambon, zo onder de vier Amboineeſche Hoofden des lands in den beginne, en daar na, als ook van de voorvallen, die zy ten deele onder de Ternataanſche *Kimelaha's*, ten deele onder de Portugeeſen, en ten deele onder de Hollanders gehad hebben, opgeeeft, al het welke hy egter zo kort en zo verward door malkanderen doet, dat 'er niet wel uit te raaken is, hoewel 'er egter hier en daar eenige ſaaken, en byſonderheden, die ons hier, en elders, veel licht geven, en te ſtade komen zullen, in aangehaalt werden.

Nu zullen wy een net verhael doen van de zaaken, zoo der *Portugeeſen*, als der Ternataanen, met naeuwkeurige aenwyſing, hoe zy eerſt in *Amboina* gekomen zyn, en wat zy daer voor hunnen Koning verrigt hebben.

Verhaal hoe de Portugeezen in Amboina op Noeſſa Telo of Aſſaloelo gekomen zyn.

Hoe de wydberoemde Onderkoning Alfonſus Albukerk, na 't innemen van Malacca in December 1511, Antoni Abreus met drie ſchepen na de Moluccos zond, en hy, na in Amboina een ſteenen zuil opgerecht te hebben, zonder de Moluccos aen te doen, na Malacca keerde; als mede hoe een van zyne ſchepen onder François Serraan, door ſtorm van hem afgeraakt, op een der Luca Pinjos, of Schildpads Eilanden, ſchipbreuk leed, en op wat wyze hy daar van eene CoraCora der Zeerovers meeſter geworden, door hen op Noeſſa Telo, anders Aſſaloelo, in Amboina gebragt wierd, en aldaar door de inwoonders en de vier hoofden der kuſt van Hitoe minnelyk ontfangen, en van de Koningen van Ternate en Tidore om ſtryd om zyne vriendſchap aangezogt is geworden, hebben wy in onze beſchryvinge der zaaken van Ternate reeds uitvoerig aangehaalt.

D'Inlanders van *Aſſaloelo*, van *Serraans* aanlanding by hen ſprekende, verhalen, dat een *Portugees* ſchip op *Batoe Tarra* ſchipbreuk, en dat 'er van de *Portugeſen* een boot met zeven ſchipbreukelingen, van zeven musquetten en zeer weinig ſpyſe voorſien, eerſt by hen quam aandryven, en dat zy hen geerne, dewyl zy zeer mager en verhongerd 'er uit ſagen, in hun dorp genomen, en alles goeds beweſen hebben, tot dat zy door de *Kora Kora* van koning *Bajang* na Ternate gevoerd wierden. Dit verhaal der Inlanders zeer na met de getuigenis der Portugeeſche Schryvers (hoewel die in verſcheide omſtandigheden en benamingen van plaatſen, 't ſpoor byſter zyn) overeenkomende, doet ons klaar zien, hoe de Portugeſen eerſt in *Amboina* gekomen, en hoe *Abreus*, en zyn makkers, en onder hen *Serraan* en de zynen de eerſte ontdekkers, zoo van dat Land, als van Banda en Ternate, geweeſt zyn.

Wat die van Aſſaloelo van de Portugeeſche ſchipbreukelingen verhaalen.

En wie van hen dezeLanden eerſt ontdekten.

In het jaar 1521 (en niet 1525. gelyk zommige menen) liep kort voor *Serraans* dood (die op Ternate vergeven wierd) *Antoni Brit*, alvorens na Banda te ſtevenen, eerſt in Amboina aan, en dewyl 'er verſcheide van *Serraan's* medgeſellen in zijn vloot waren, zoo hebben die hen de plaats, daar zy na hun ſchipbreuk eerſt aanquamen, geweſen, en met twee ſchepen van de vloot voor *Aſſaloelo* gebragt, om aldaar te ververſchen.

Die van *Aſſaloelo* getuigen, dat dit de eerſte ſchepen waren, die zy op die kuſt zagen, zommige geven voor, dat *Antoni Abreus*, 11 jaren te voren, ook in Amboina geweeſt is, en daer zelf nagelen geladen heeft. Dat hy in Amboina daar gekomen is, weten wy (hoewel men van dat laden van nagelen geen zekerheid vind) met dat onderſcheid, dat hy niet voor de kuſt van Hitoe, maar op een andere plaats dat aangedaan heeft, weshalven dit laatſte met de getuigenis der inwoonderen van *Aſſaloelo* niet ſtryd. Zy ondertuſſchen bragten deze ſchepen voor Hitoe, zeer verblyd over hare komſt, te meer, dewyl zy *François Serraan's* medgeſellen daar op zagen, die zy nog zeer wel kenden. Die van 't Land Hitoe ontfingen hen ook zeer minnelyk, byzonder *Tahalille Ela* de Oude, wiens zoon, *Holoekom Aboebakir*, de zaaken van de beſtiering der kuſt Hitoe meeſt waarnam. Eer *Brit* van daar ſcheide, gaf hy deſen *Tahalille*, tot een bewys, dat hy de dienſten, hunne ſchipbreukelingen beweſen, erkennen wilde, den eernaam van Capitein *Hitoe*, een naam, die op die kuſt nog lang daar na in weſen gebleven is.

Brit voert op Hitoe alereerſt den naam van Capitein *Hitoe* in.

Zedert dezen tyd hebben de Portugeſen by hunne togten na de Moluccos in Amboina, en byzonder op Hitoe, altyd aangegierd, om zig, dewyl daer zeer goede gelegentheid was, van verſch water en andere ververſching te voorzien.

Het

Het bleef ook daar niet by, maar zy wiſten by die van Hitoe ook zoo veel te verkrygen, en zig zoo diep met 'er tyd in hunne gunſt te dringen, dat hen een Logie of woonplaats, tuſſchen Mamala en Hitoe Lama, (dat is oud Hitoe,) plaatſen 'omtrent twee mylen van Hitoe of Hila op derzelver kuſt gelegen, en digt by de Rivier Pikapoli vergund wierd. Ontrent die zelve tyd, of wel een weinig te voren, hadden die van Cambello, met een Coracora van Makjan gekomen zynde, in bamboeſen Moernagels uit Ternate op Ceram, en van daar ook op Hitoe gebragt, en voortgeplant met zoo goeden uitlag, dat de Portugeſen geraden vonden, zig daar hoe langer hoe vaſter te maken. Die van Hitoe, dit ziende, en beſpeurende waar het de Portugeſen met 'er tyd om zou te doen zyn, namelyk, om zig meeſters van hun Land te maken, ſtelden alle middelen in 't werk, om zig van die gevaarlyke vrinden te ontſlaan; maar dewyl zy van tyd tot tyd te veel hulptroepen uit de Moluccos kregen, daar zy nu al geveſtigt waren, zoo zagen die van Hitoe, dat dit met geweld niet zou te doen zyn.

Na welke tyd de Portugeeſen zig in Amboina hebben nedergeſet.

En hoe de Hitoeëſen dit opnemen.

Buiten dien waren zy met hunne ſchepen ook al in den grooten inham van Amboina, daar nu 't Kaſteel Victoria legt, geraakt, en hadden kennis met die van Noeſſanivel, Amantelo, Halong, en vooral met de groote en magtige Negry Hative, toen nog aan de Noord-Syde van den inham gelegen, gemaakt, welkers inwoonders toen nog Heidens zynde, met de Mooren of Mohhammedanen van Hitoe in groote vyantſchap leefden, en geſtadig van hen, als dood-vyanden van hunnen Godsdienſt, vervolgd wierden.

Die hen met ſagtheit verzoeken te verhuiſen.

Die van Hitoe, nu niet wetende, hoe de Portugeſen quyt te raken, tragten hen met zagtheit te bewegen, dat ze by die Heidenen na de overzyde van hun Land op Hative en Leitimor, zig begeven wilden, dewyl zy daar by hen, die even als zy ook *Kafirs*, dat is, *ongeloovigen*, en alzoo na hun meening makkers, en van een geloof waren, veel beter en aangenamer, dan by hen, zouden zyn. Dus hadden de Portugeſen een wooning in Amboina ter kuſte Hitoe; maar zonder eenige veſting, waar op zy by tyden van nood zig mogten vertrouwen, ook zonder eenige wyze van beſtiering, of ordre, 't geen oorzaak was, dat zy, door hun buitenſporig leven by de Inlanders, die 'er zeer veel ongelyk van moeſten lyden, zoodanig in haat geraakten, dat de Mohhammedaanſche Prieſters hen alle zouden doodgeſlagen hebben, zoo de kapitein *Hitoe*, voorgevende dat dit by de buitenlanders een zeer quaden reuk geven, en van een quaad gevolg zyn zou, hen dit niet belet had.

Waarop die van Hative hen by zich verzoeken.

Die van Hative dan, vernemende, dat de Portugeſen by die van Hitoe hoe langer hoe meer gehaat wierden, hoewel dit nog heimelyk toeging, ſtelden alle middelen in 't werk, om zig van die gunſtige gelegenheid te bedienen, en de Portugeſen by zig te lokken, ten einde zy zoo veel beter tegen die van Hitoe in ſtaat mogten geraken. Daar op met malkanderen verdragen zynde, vonden de Portugeſen goed een beſending om hulptroepen na Goa te doen, en ten dien einde den *Orang Kaja* van Hative, *Bermein*, met zyn Zuſter, en 't meeſte volk van die Negry, dewyl zy 't op hun Land, wegens den overlaſt van de Hitoeëſen, niet langer harden konden, mede derwaarts te zenden, die aldaar ten grooten deele gedoopt wierden. De *Orang Kaja* wierd daar *Don Emanuel*, en zyn zuſter *Donna Jebel* genaamt, van welken *Orang Kaja* ook al de Hhoekoms van Hative oorſpronkelyk zyn.

Orang Kaja Bermein, &c. na Goa om hulptroepen gaande, word daar met zyn zuſter gedoopt.

De Hitoeëſen verdryven de Portugeeſen van hun land.

Dit verdrag tuſſchen de Portugeſen en Hativeſen was zoo ſtil niet toegegaan, of de Hitoeëſen roken lont, en hebben hen zedert dien tyd zoo gehaat, en in alles zoodanig nageſocht, dat zy hen dronken dit Land te verlaten, en zig den kortſten weg over na de Noord-Syde van den inham te begeven. De *Orang Kaja* van Hoekoenalo, (die toen mede onder die van Hative behoorde), wees hen den weg, en zy zetteden zig op 't ſtrand van Poka of Pocka, na dat zy ontrent 14 jaaren op de kuſt van Hitoe gewoond hadden, neder. Alhier zogten zy zig vaſt te maken, en een ſterkte tegen hunne vyanden op te werpen; maar vermits de by hen gekoſen plaats overal te digt by 't gebergte, en alzoo ganſch onvoordeelig lag, zoo waren zy genoodzaakt voor de tweedemaal te verhuizen, en een halve myl weſtelyker, ontrent *Melis-boek* af te zakken, en het digt ontrent Hoekoenalo te begrypen.

Van waar zy eerſt na de Poka, daar na nader aan Melis Hoek.

Eindelyk, ook daar niet al te wel na hun zin zynde, zoo verhuisden zy voor de derde maal na 't land van Leytimor, tegen over Hoekoenalo, ten zuiden van 't zelve gelegen, en zetteden zig beneden den Rooden-berg (ten Ooſten van 't Caſteel Victoria) daar de Rivier Way-alat in zee loopt, hoewel zy, na 't zeggen der Inlanders, zig eerſt op een plaats Kehala genoemd, by de Rivier Way-Toeha, zouden neergeſlagen hebben.

En eindelyk na Leytimor verhuizen.

En zich omtrent de Roodenberg neerzetten.

Dewyl ondertuſſchen hun zaaken in Ternate door veel wiſſelvalligheden zeer van gedaante verandert, ja tot 't uiterſte genadert waren, zoo hielden zy dit, zonder iets op hun vyanden te winnen, of cenig voordeel van belang te doen, tot het jaar van 1538 gaande, wanneer

An-

Antoni Galvaan, de Ternataanſche beroerte wat geſtild hebbende, en ziende, dat veel Jonken van Java, Macaſſer en elders na Amboina, Banda, en de Molukkos quamen, om daar ſpeceryen te laden (een zaak die merkelyk tot afbreuk van den handel der Portugeſen ſtrekte) goed vond 25 Cora Cora's, waar op 40 Portugeſen, en ontrent 400 bondgenoten, meeſt van Hative, (door haren *Orang Kaja Bermein*, by zyn vertrek na Goa, op Tidore en Kajo gelaten) benevens eenige Tidoreſen, en Ternataanſche Mardykers, alle onder *Kimelaha Roeboeranni* van Tidore, waren, onder 't oppergezag van den Molukſen Zeevoogd *Diego Lopez d'Azevedo*, na Amboina te zenden, met laſt van Goa, om de te ruggekomen gezanten der Portugeſen en Hativeeſen in hun land te herſtellen, en Amboina voor de Portugeeſche Kroon te veroveren. In dat zelve jaar quam die aanzienlyke vloot voor Mamalo aan, alwaar zy na een ſcherp gevecht de Hitoeëſen op de vlugt ſloeg, oud Mamalo afliep, veel der aangekomene Jonken, en in de zelve veel geſchut (na hunne wyze) een menigte pylen, en een groote ſomme geld, kreeg, en de oude plaats der Portugeſen op Picapoli weer innam, en geheel Hitoe t'onderbragt, hen dwingende door wapens of woorden zig onder hem te buigen. Daar na, den inham invarende, vond hy daar zyne verdrevene Landslieden zonder zekere woonplaats ſwerven, en bezig om ook een houte veſting tegen een ſchielyken aanval te bouwen, die met een Portugeeſche bezetting verſterkt wierden. Op dat nu die veſting van te meer zekerheid voor hen, en hunne bondgenoten, tegen de ſtrooperyen der Hitoeëſen zyn mocht, vond hy goed die by den Roodenberg te plaatſen, en de Hativeeſen en 7 Mardykers huisgezinnen, van Ternate en Tidore meegebragt (die daar 't Mardykers quartier in hunne naſaten hielpen uitmaken) digt daar ontrent hun woonplaats aan te wyzen, ten einde zy alzoo geruſt, en te zekerder onder de beſchutting van die veſting zouden konnen woonen.

Lopez d'Azevedo komt in Amboina A. 1538.

Zyne verrichting aldaar.

Oorſprong van 't Mardykersquartier in Amboina.

Die van de negry Soya, Amantelo, en andere op 't gebergte van Leytimor, dit met ſcheele oogen aanziende, en daar uit beſpeurende, dat de Portugeſen, onder den dekmantel van als kooplieden daar te handelen, zig meeſters van hun land, en hen met 'er tyd tot onderdanen en ſlaven zogten te maken, dewyl hen, zoo zy maar als vrinden wilden blyven handelen, geen veſtingen, en die nog wel zonder hen eens verlof daar toe te vragen, behoefden te bouwen, ſtelden alle middelen in 't werk, om dit te beletten. Al 't geen dan de Portugeſen met hunne vrienden (te weten, die van Hative en 't Mardykers Quartier) by daag maakten, braken die van Soya by nagt weer af, werpende zeer hevig van 't naaſte gebergte met ſteenen.

Hoe die van Soya, die veſting der Portugeeſen aanzagen.

De Portugeſen, zig dit niet eens kreunende, vervolgden hunnen veſting-bouw, en voltrokken den zelven zoo vaardig, dat zy zig in 't korte, in weerwil dier Inlanders, in ſtaat van genoegzame beſcherming bevonden. Dit bewoog deze bergwooners, ziende dat zy de Portugeſen niet beletten konden dit werk tot zyn volkomenheid te brengen, hunnen haat in vriendſchap te veranderen, tot zoo verre, dat zy zelf geen zwarigheid maakten, om hunnen Godsdienſt te omhelzen.

Dog wierden Chriſten.

Zedert dezen tyd wierden de Portugeſen meer en meer meeſters van dit Land: want *Azevedo*, het daar by niet latende, vervolgde zyn overwinningen, verjoeg langs Hitoe's kuſt alle vreemde handelaars, nam en beroofde met veel voordeel hunne vaartuigen, en bragt door geweld van wapenen, of by wyze van verdrag, de meeſte negryen onder de magt van den Koning van Portugaal. Hier op quamen de vluchtelingen weer by hun oude woonſteden, en ſtelden zig gewillig, of geveinſt, onder d'overwegende magt der Portugeſen.

Azevedo verovert veel Dorpen voor Portugaal.

Van dit jaar 1538. rekenen de Mooren van Hitoe 70 van hunne of 68 Zonne jaren tot de verovering des kaſteels Victoria door de Nederlanders, zedert welke zy zeggen onder de Portugeſche dienſtbaarheid geſtaan te hebben.

Zedert welk jaar 1538. de meeſte Amboineeſen onder de Portugeeſen geſtaan hebben.

Deze overwinning gaf onder alle volkeren van rondom een uitnemende ſchrik, en was oorzaak, dat ider de vriendſchap der Portugeſen met angſt zocht.

Hoe verſcheide negryen, die toen Chriſtenen wierden, *Azevedo* ook om eenige Prieſters verzogten, om hen de gronden van hunne Godsdienſt in te drukken, onder welke die van Hative, Amantelo en Noeſſanivel boven andre uitſtaken, gelyk zy ook te dier tyd de voornaamſte negryen hadden, zullen wy op een andre plaats breeder aanhalen. Na dit met zoo veel glorie verrigt, en Amboina aldus onder Portugaal gebragt te hebben, vertrok *Diego Lopes d'Azevedo* weer na Ternate. Dit bleef zoo eenigen tyd in dezen ſtaat, terwyl de Chriſten-Godsdienſt meer en meer doorbrak, maar die zelve Godsdienſt was ook oorzaak, dat de Mohhammedanen van Ternate hen daarom doodelyk (hoewel heimelyk) hatende, van tyd tot tyd hen alle afbreuk deden, om Amboina, waar het mogelyk, onder hun gezag te brengen, waar toe ook de wispelturige Mooren van Hitoe, die de Portugeſen zien

Verſcheide dorpen verzogten *Azevedo* om Prieſters.

Na wiens vertrek de Chriſten Godsdienſt nog meer doorbrak.

nog

nog luchten mogten, al 't hunne toebragten, in welke onſtandvaſtigheid en verbittering tegen de Portugeſen zy ook tot de komſt der Nederlanders aangehouden hebben, bedienende zig, daar het te pas quam, ongemeen van veynſeryen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Hoe Koning Hair *dit opneemt. Die* Kimelaha Laulata *na* Amboina *zond. Om de* Portugeſen *te verdryven, en de* Chriſten Godsdienſt *uit te roeyen. Zyne verrichtingen alhier, als ook die van* Henrik Zaa *A.* 1561. Hairs *dood. Koning* Baboe *zend* Roebohongi *A.* 1570 *na* Amboina. *Zyne verrichtingen. Welke Landen* Kaitsjili Salamat *onder* Tidore *gebragt heeft. De* Portugeſen *verlaten de veſting by den* Roodenberg. *Beginnen A.* 1572 *een ander Caſteel te bouwen. Nemen verſcheide ingezetenen gevangen, die na* Goa *voerende. De eerſte Landvoogd. Het volk van beide dorpen. Vlugt na* Hitoe Pereira *de tweede* Portugeſche Landvoogd, *overwint de* Hitoeëſen, *en die van* Ihamahoe. *De* Hitoeëſen *roepen de* Bandaneeſen *en* Javaanen *te hulp. Welke laatſte een ſterkte bouwen. En hen A.* 1599, *weer op nieuw te hulp quamen. Nevens eenige* Engelſchen. *Met welke zy de* Portugeeſen *te vergeefs aantaſten.* Warwyk *komt in* Amboina, *en helpt deze* Javaanen. Steven van der Hagen *in* Amboina, *die het* Portugeeſch Kaſteel *te vergeefs belegert Een verbond met de* Hitoeëſen *maakt, en eenige* Nederlanders *daar laet. Komſt van* Furtado. *Zyne groote bedryven. En toeruſting van een vloot, welke te* Bantam *van* Wolfert Hermanszoon *geklopt word. Verdichte opgave der* Portugeeſche *Schryvers van dezen ſlag. Zyne verſchyning in* Amboina, *daar hy alles dwingt te buigen. De* Orang Kaja's *vlugten na* Nau, *daar hen* Furtado *tot de overgave dwingt. En de negen nabygelegen dorpen verovert, waar op de* Hitoeëſen *na* Ceram *vlugtten. En eenige uitzonden om na de* Nederlanders *te zien.* Tahalille's *raad in dezen nood. Als ook van* Pati Toeban, *die zich aan hem overgeven. De Koning van* Noeſſanivel *zend gezanten na de* Nederlanders. Furtado's *tocht na* Hoewamohel, *en zyne verrichting, 't gedrag van* Baſſi Frangi, *en van den* Pati *van* Lochoe. *Die van* Ihamahoe *dwingen hem te wyken na* Ternate. *daar de* Amboineeſen *hem weer ſtil ontdropen, die de* Portugeeſen *hoe langer hoe meer haaten. Voorbeelden van hunnen moedwil, en de gevolgen daar van. Wat de* Portugeſen *op* Boero *en* Ceram *bezaten. En hoe zy die van* Latoe *onder zich deden buigen.*

Hoe Koning *Hair* dit opneemt.

DE Koning van Ternate, *Hair* (ook wel *Hairoen* en *Hayro Zamyn* genaamd) een wys en moedig Vorſt, maar voor-al een yverig voorſtander van den Moorſchen of Mohhammedaanſchen Godsdienſt, dit voortvliegen van den Chriſten Godsdienſt (die by *Xaverius* komſt in Amboina die den 16 Februari 1546. te land ſtapte, eerſt regt toenam) met dwarſche oogen aanziende, en wegens zyne vervoering A. 1546. na Goa niet dan al te veel op de Portugeſen verbitterd, liet dit zynen loop tot A. 1558, wanneer hy den Kimelaha Laulata (vermits de zaaken van nieuwe landen aan te winnen onder den Kimelaha Samarau ſlap voortgingen) tot verſterking van Samarau met een groot getal van Coracora's, en volk gezonden heeft, met laſt, om door een goede verzamelde magt de Portugeſen uit Amboina te verdryven, die Landen onder zyn Kroon te brengen, en den Moorſchen Godsdienſt, met uitroejing der Chriſtelyke, daar overal in te voeren.

Die A 1558 *Kimelaha Laulata* na Amboina zond.

Om de Portugeeſen te verdryven, en den Chriſten-Godsdienſt uit te roejen.

Dit voerde *Laulata*, Soons Soon van den wydberoemden *Moeletsjangan*, Broeder van *Samarau*, en beide uit het Vorſtelyk Ternataans ſtamhuis Tomagola geſproten, zoo gelukkig uit, dat hy de meeſte geſchriſtende dorpen weêr deed afvallen, alleen die van Hative en Kilang uitgezonderd, die ſtandvaſtig bleven, niet tegenſtaande die van Kilang verre in 't gebergte van Leytimor ten Suiden woonden.

Jarricus ſchryft dit eenen *Leliato* toe, dog vermits ik onder de Kimelaha's, of die van hun geſlagt, van geenen *Leliato*, als van *Baſſi Frangi's* zoon, die lang daar na quam, en op Batavia A. 1643 onthalſt is, leze, zoo zal hy zekerlyk in de naam dwalen, dewyl d'inlanders dit eenparig van Laulata, en als op deze tyd geſchied, verhalen, en toen nog van geenen *Leliato* wiſten. Ook bragt hy die van Lochoe, na hunne byzondere geſchillen beſliſcht te hebben, volſlagen onder de Kroon van Ternate. In dezen ſtaat bleven de zaken nu herwaards dan derwaards, door verſcheide tuſſchenkomende voorvallen, geſlingert en geſchokt, tot dat A. 1561 of 1562 *Henrik Zaa* met een groote vloot van Goa gezonden wierd, om de vervallene Amboníe zaaken te herſtellen, de Ternatanen te verdryven, en de tot afval gedwongene weer

Zyne verrichtingen al hier.

Als ook die van *Henrik Zaa* A. 1561.

onder Portugal te brengen, 't geen hy zeer loffelyk verrigt, gelyk ook den Godsdienſt byzonder voortgezet heeft; terwyl zig de Portugeſen van die tyd af ook na de Uliaſſerſe Eilanden hebben beginnen te begeven.

Hair's dood.

Wat vervolgingen zy hier over A. 1565, door 't woelen der onſtandvaſtige Hitoeëſen, en de van hun ter hulp geroepen Javanen drie jaren lang leden, zullen wy, daar wy van den Godsdienſt ſpreken, breeder aanhalen. Alleenlyk moeten wy zeggen, dat dit *Hair* in den jare 1565 't leven koſtte, dewyl hem de Portugeſen in zyn eigen paleis ombragten.

De Ternataanſche Koning *Baboe*, *Hayrs* zoon, over den moord aan zyn vader bedreven, uitnemend verbitterd, en ziende dat *Samarau* al te ſlap in zyn beſtier was, zond A. 1570 *Samarau's* zoon, den grooten *Roebohongi* na Amboon, die zig met de weer afgevallene Hitoeëſen zamen voegde, en de Portugeſen alle bedenkelyke afbreuk, en groote veroveringen van Landen voor de Ternataanſe Kroon deed, waar van wy onder de daden der Ternataanſe Koningen, en hun regt op Amboina, reeds bevorens gehandelt hebben.

Koning *Baboe* zend *Roebohongi* A. 1570 na Amboina.

Zyne verrichtingen.

De Portugeſen ondertuſſchen ontrent A. 1572 door Koning *Baboe* uit Ternate verdreven, en na Tidore (daar zy het zedert de verdryving nog wel 36 jaren gaande hielden) verhuiſt zynde, kregen door de Tidoreeſche hulptroepen onder *Kitsjili Salamat*, Zeevoogd des Konings van Tidore, geſterkt met eenige Portugeſen, wel wat verademing, tot zo verre, dat zy voor eenigen tyd den loop van *Roebohongi's* overwinningen (door dien hy na Tomini getrokken was) ſtuitten, maar dat duurde niet langer dan tot zyn wederkomſt van dien togt, wanneer hy alles, 't geen zy verrigt hadden, als in een oogenblik vernietigde, en hen alle uit die geweſten weer na Ternate deed vertrekken, in welk te rug keeren *Kitsjili Salamat* met zyne Tidoreſen op de Noordkuſt van Ceram aanliep, en de Ooſt-kant van dat Eiland, van Keffing af tot Waroe toe, onder de Kroon van Tidore bragt.

Welke Landen *Kaitsjili Salamat* onder Tidore gebragt heeft.

Dus waren de aanſlagen der Portugeſen door den Ternataanſen Salahakan, of Koninglyken Stadhouder, *Roebohongi*, niet alleen vernietigt, maar hun vreeze, zedert de vereenigde magt der Ternatanen en Hitoeëſen (die hen geen ruſt lieten) zoodanig toegenomen, dat zy hoe langs hoe meer zagen, dat hun Fortje by den Roodenberg, zoo om dat het te na daar by gelegen, als om dat het te klein en ſlegt was, hen niet langer tegen de geſtadige aanvallen van hunne onverſoenlyke beſpringers zou konnen beſchermen. Dit deed hen dan na een beter plaats om zien, die zy, omtrent een musquet-ſchoot na 't Weſten, tot hun genoegen op 't ſtrand van Honipopo vonden, en deden dezelve, ſchoon met een Sagoe-Boſch bezet, ſpoedig door 't uitkappen en opruimen van alles, 't geen hen hinderen kon, tot hun voornemen klaar maken, en den grond eſſenen, om 'er een kleen Kaſteel met vier punten te zetten.

De Portugeeſen verlaten de veſting by den Roodenberg.

Dit Kaſteel dan wierd begonnen na A. 1572, en A. 1588 eerſt voltooit, en by de Inlanders Cota Laha genaamd. Na dezen tyd begonnen zich de zaaken der Portugeeſen tot een regte wyze van beſtiering te ſchikken, gelyk zy zedert, tot de overgave des Kaſteels Victoria aan de Nederlanders, ook hunne ordentelyke beſtierders en Landvoogden gehad hebben. Terwyl zy nu met het opbouwen van die ſterkte bezig waren, kregen zy een quaad oog op die van Noeſſanivel en Oerimeſſing, meinende dat zy bedektelyk met de Hitoeëſen zamenſpanden, en in hun belang zig lieten gebruiken. Zy beſloten derhalven om hen gevangen te nemen, en vonden, om dit behendig uit te voeren, goed, hen allen aan 't Caſteel te ontbieden, om een zwaar metale ſtuk geſchut daar op te brengen, welk werk zy naaulyks zonder eenig tegenſtreven maar begonnen hadden, of de voornaamſten wierden gevat en gevangen, eerſt na Malacca, en van daar na Goa gevoert, alwaar nog verſcheide huisgezinnen van derzelver naſaten woonen.

Roodenberg.

Beginnen A. 1572 een ander Kaſteel te bouwen.

Nemen verſcheide ingezetenen gevangen.

Die na Goa voerende.

Deze, en verſcheide andere geweldenaryen, verbitterden deze Ingeſetenen zoodanig, dat zy zig ten eerſten van de Portugeſen geheel afzonderden, en na 't hoog en ſteil gebergte van Poeta, Erihatoe genaamd, vlugtten. Doch alhier bleven zy niet lang geruſt, maar wierden door den eerſten Portugeeſchen Landvoogd, *Sanchio Vaſconſelho*, belegerd, en, door de Inlanders verraden zynde, van hen overweldigd.

Die van 't geſpanſchap Oerimeſſing leden daar zoo veel, dat de meeſte van hen door de Portugeeſen in de pan gehakt, en buiten ſtaat van ooit hunne kragten te herhalen gebragt wierden, zoodanig dat zy na die tyd een der kleenſte negryen van Leytimor geweeſt en gebleven zyn. Sy wierd Oeri Meſſing, dat is, 't ſterk dorp, om dat zy 5 dorpen met Sima, Cappa, Seri en Awahang, ſterk waren, bevorens genaamd; dog wierden toen alle door de Portugeſen verſtrooit en vernielt.

Na deze nederlaag niet langer beſtand zynde het daar te houden, namen de overgeblevenen van Noeſſanivel en Oerimeſſing,

meſſing, hun uitwyk na de kuſt van Hitoe, maakten zig met verſcheide vereenigde Hitoeëſen op 't gebergte van Kaitetto ontrent de klip Hatoe Noekoe, nevens die van Latoehalat (die mede van Leytimor gevlugt waren) vaſt, en zyn daar tot de komſt van den Portugeeſchen Zeevoogd *Don Andrea Furtado de Mendoſa* gebleven; te meer, dewyl zy nu ook belydenis van 't Mohhammedaans geloof met die van Hitoe deden.

een ſterk plaats te bouwen.

't Volk van beide dorpen vlugt na Hitoe.

Ondertuſſchen ſtookten de Ternatanen op Loehoe by die van Hitoe veel quaad, en dreven hen onophoudelyk aan, om de Portugeſen, die hen alle bitterheden bewezen, en zeer qualyk handelden, te verdryven, dewyl hun Godsdienſt niet toeliet, en hen alleen, buiten alle andere billyke voorwendingen, reden genoeg gaf, om met die Kaffers en ongeloovigen niet langer, ten ware zy de gedreigde ſtraffen van hunnen Propheet wilden afwagten, in een goed verſtand te leven.

Pereira Tweede Portugeeſche Landvoogd.

Het eene dan 't ander helpende, was oorzaak, dat die van Hitoe zig volkomen tegen de Portugeſen aankantten, zoodanig, dat de tweede Portugeeſche Landvoogd, *Gonſalvus Pereira*, genoodzaakt wierd hen te beoorlogen, doch met zoo goeden uitſlag, dat hy die van Hitoe, en die van Ihamahoe, onder zyn wapenen deed buigen.

Overwint de Hitoeëſen, en die van Ihamahoe.

Na 't vertrek van dezen Landvoogd quam 'er van Goa weinig ontzet, waar door de zaaken der Portugeſen weer merkelyk vervielen, en te rug liepen.

De weerbarſtige Hitoeëſen door 't aanhitſen van *Roebohongi*, die in dit troebel water viſchte, en hen geweldig ſtyfde, weer gaande gemaakt, ſtelden zig met al hun vermogen tegen de Portugeeſche Landvoogden *Joan Cajado*, *Steven Teixera* of *Ticera*, en *Gaſpar de Melo*, zoodanig dat die beſtierders, voor de Kroon van Portugal niets van belang uitvoerden, en genoeg te doen hadden met zig maar in ſtaat te houden, hoewel zy nu en dan met zommige dorpen verſcheide ſchermutſelingen gehad hebben.

De Hitoeëſen riepen de Bandaneeſen

Die van Hitoe, het over een anderen boeg wendende, riepen de Bandaneſen te hulp, om, door derzelver vereenigde magt met die der Ternatanen van Loehoe, de Portugeſen te doen vertrekken; maar dit werk bleef vrugteloos ſteken. Dit deed hun den moed nogtans niet verloren geven, maar zy hadden A. 1565 de Javânen te hulp geroepen, en *Radja Giri*, (ook wel *Radja Boekit* genaamd) zoo verre gebragt, dat zy door een vaſt verbond veel hulptroepen en vaartuigen van hem kregen.

En Javaanen A. 1565. te hulp.

Welke laatſte

Deze Javanen, die hunne vaartuigen op Hitoe lieten, quamen over Land en maakten zig agter Hoekoenalo, op een plaats, nog hedensdaags aan den opgang des bergs aldaar, met de naam van *Cotta Java* bekend, vaſt, en begrepen eene veſting tegen over 't Portugees Kaſteel, waar in ook de gezant van den Javaanſchen Pangerang een tyd lang zig onthouden heeft. Uit dit Kaſteeltje maakten zy den geheelen inham, hoewel zy op 't Portugees Kaſteel ganſch geen voordeel behalen konden, onvry; maar ziende, dat hen geen verſch volk van Java toegezonden wierd, zoo keerden zy, na ontrent drie jaaren daar geroeſemoeſt te hebben, over Hitoe weder derwaart. Vermits nu het verbond tuſſchen dien Javaanſchen Vorſt, en de Hitoeëſen van duur en in zyn weze bleef, in enden de Hitoeëſen beſt te zullen doen, hunne Javaanſe vrienden en geloofsgenoten, nog eens te hulp te roepen.

En hen weer op nieuw te hulp quamen.

Hier op kregen zy A. 1599 weder hulptroepen van Java, by welke ook eenige Engelſchen waren, die voor d'aankomſt der Nederlanders deze Landen al eenige jaren (zonder dat men de nette tyd weet, wanneer zy dat begonden) bevâren, en reeds een Logie op Loehoe, daar toen meer nagelen dan op Hitoe waren, bekomen hadden.

A. 1599.

Nevens eenige Engelſchen.

Dit deed niet weinig hunnen moed aangroejen. Men rukte al de troepen van Hitoe, Loehoe en Boero byeen, om met die magt het Kaſteel der Portugeſen met beter uitſlag aan te taſten. In de maand Februari, des jaars 1600, ſtelden zy dit onder *Kimelaha Baſſi Frangi*, zoone van den grooten *Roebohongi*, die zynen vader, even voor de komſt der Nederlanders geſtorven, met den zelven haat tegen de Portugeſen vervîng, in 't werk, maar hoe driſtig zy 'er ook op aanvielen, voerden zy nogtans weinig uit, en wierden niet alleen gedwongen met hun vaartuigen af te wyken, maar na dat de Chriſtenen hunne Coracora's mede in zee gebragt, en zig in ſtaat van een Zeeſlag te wagen (gelyk ontrent de Laha, met zeer veel hevigheid aan wederzyden geſchiede) geſteld hadden, zoo hadden de Mooren van Hitoe nog dit ongeluk, dat, hun buskruit in brand geraakt zynde, zy daar door van hun beſte Coracora, te weten die van Noeſſanivel, beroofd wierden. Dit gaf zulk een verbaaſtheid onder hen, datze, de vlugt nemende, zedert niets van belang tegen de Portugeſen hebben durven ondernemen. In deze ſtorm bleef onder de voorvegters ook zekere *Uſmail*, zoone van *Saptiroan*, uit het Adelyk huis Tommagola oorſpronkelyk.

Met de welke zy de Portugeeſen vergeefs aantaſten.

Ondertuſſchen was *Wybrand* van *Warwyk*, A. 1598 als onderZeevoogd onder *Jacob Corneliſſen van Nek*,

in Ooſt-Indien vertrokken, als Zeevoogd van vyf ſchepen na van *Neks* vertrek naa 't Vaderland in 't Land gebleven. En van deze wierd 't vyfde ook geladen, om na Holland te zeylen. Met de 4 andere is hy den 8 January 1599 van Bantam na de Moluccos t'zeyl gegaan, na dat hy hier en daar op Java aangegiert had. Hy quam den 3 Maart voor de kuſt van Hitoe ten anker, en wierd van de Inlanders en hunne hoofden vrindelyk ontfangen, gelyk wy breeder zullen zien, als wy in 't byzonder van de komſt der Hollanders in Amboina handelen, alleenlyk dit 'er nog byvoegende, dat die voornoemde Javanen, als de ſchepen der Nederlanders nog voor Hitoe lagen, met hunne vaartuigen daar aangekomen, en, by zekeren aanſlag der Portugeſen tegen een plaatsje op de kuſt van Hitoe, door eenige Hollanders (die als vrywilligen op de Coracora's van den Ternataanſchen Zeevoogd *Kaitsjili Aaly* gingen) geholpen zyn.

Warwyk komt A. 1599. in Amboina.

En hielp deze Javaanen.

Dit komen van *Warwyk* was dan maar om te handelen, en bragt de Inlanders die hulp niet toe, die zy zig eerſt van de komſt der Nederlanders aldaar verbeeldt hadden.

In dat zelve jaar was *Steven van der Hagen* met 3 ſchepen uit Texel op den 6 April uitgeloopen, quam den 13 Maart A. 1600 op de reede van Bantam, en van daar weer vertrokken zynde den 2 Mey met het ſchip de Son (want de 2 andere ſchepen, namelyk de Maan, en de Morgenſter dreven Amboina voorby, na Banda) voor Hitoe ten anker.

Steven van der Hagen in Amboina.

Zyn komſt was hen byzonder aangenaam, en de OrangKaja's van Hitoe, en de Koning van Noeſſavel, verzogten den Zeevoogd met allen ernſt om hulp, ten einde zy, van hen geſterkt, de Portugeſen van daar mogten verdryven. Hy ſloeg dat eerſt af, met veel beweegredenen om hen daar van af te brengen; maar vond eindelyk, na lang aanhouden der Hitoeëſen, goed hen te helpen, gelyk hy met 't belegeren van 't Portugeeſch Kasteel, dat zy na 8 weken belegs moeſten verlaten, dadelyk getoont heeft.

Die 't Portugeeſch Caſteel te vergeefs belegert.

Een verbond met de Hitoeëſen maakte en eenige Nederlanders daar liet.

Niet tegenſtaande nu *van der Hagen* op dien tyd niet veel uitregten kon, maakte hy nogtans voor zyn vertrek van daar met de Hitoeëſen een verbond, liet onder *Jan Dirkszoon Sonneberg* als bevelhebber op 't Caſteel van Verre by Hatoenoekoe, door de Inlanders gebouwt, een bezetting van 27 vrywilligen, en vertrok van daar den 8 Octob. na Bantam, en verder den 14 Febr. 1601 na 't Vaderland, met belofte van hen na 3 jaren met meer hulptroepen te zullen komen helpen.

Ondertuſſchen begon 't gerucht, dat de magtige Portugeeſche Vloot onder *Don Andrea Furtado de Mendoſa* ſtond te komen, meer en meer door te breken, 't geen oorzaak was, dat de Bevelhebber *Sonneberg* geraden vond, zig met zyn ingezamelde 300 Bharen nagelen, en al zynen omſlag, in de twee ſchepen van den Zeevoogd *Heemskerk*, die in dat zelve jaar in Amboina quam, in te ſchepen, en in de maand van Juny, of July, met dezelven, vermits hy 't in dat Kaſteel van Verre in veer na niet harden kon, van daar na Bantam te vertrekken, tot een byzonder groot geluk voor hen, want by aldien zy daar langer gebleven hadden, waren zy buiten alle twyffel in handen van de Portugeſen gevallen. Dus hadden de Portugeſen nu weer wat verademing, en toonden aan de inlanders, die zig door 't verbond met *van der Hagen*, en 't Caſteel van Verre, nu van de geweldenaryen en ſlaverny der Portugeſen al verloſt agtten, dat het werk nog zoo klaar niet was. Een geringe preuve daar af gaven zy kort na *Sonneberg's* vertrek, wanneer zy de Hitoeëſen in dat zelve jaar met zulken ernſt aantaſten, dat zy al eenige Negryen ingenomen hadden; maar te happig op buit, en zonder ordre hier en daar in 't wild loopende, wierden zy door de Hitoeëſen weer zoodanig overvallen, dat zy over hals en kop weer weggejaagd wierden. Hier op bleef dit eenige tyd ſmeulen tuſſchen de Portugeeſen en Hitoeëſen, die malkanderen als benarde honden van verre aankeken, zonder iets te ondernemen; In dien ſtaat ſchokten de zaaken voort tot de komſt van dien gevreesden Portugeeſchen goeſſel, *Don Andrea Furtado de Mendoſa*, wel eer Capitein van Malacca, maar nu Zeevoogd gemaakt. De Onderkoning *Aria de Saldanja*, liet hem te Goa eene aanzienlyke vloot toeruſten, waar mede hy den zeeſchuimer *Cunal* ſloeg, en onderbragt. JaffanaPatan, een voornaam Ryk op Ceylon, had hy weinig tyd te voren aan de Kroon van Portugal gehegt, en zig daar door zoo ontſacchelyk gemaakt, dat hy nu meinde in ſtaat te zyn, om alle de Koningen van Java na zyn hand te zetten, en hen te konnen voorſchryven, dat zy met niemand, dan met de Portugeeſen zouden, hebben te handelen. Dit ging zelfs zoo verre, dat hy voornam alle vreemde Europeiſche Natien, Engelſchen, Hollanders, en andere, die op de Moluccos reeds ſterken handel dreven, eensklaps uit Indiën te vagen, en alzoo al de ingezetenen van die geweſten t'eenemaal van de Portugeeſen, of eigentlyk van 't Ryk van Spaens Portugael, te doen afhangen.

Komſt van *Furtado*.

Zyne groote bedryven.

Hier

En toerusting van een vloot.

Hier toe vervaardigde hy A. 1601. te Malacca thien Galjoenen, zeven Galeyen, en zeven andere vaartuigen, zamen een getal van 24 uitmakende, over welke hy als Zeevoogd, en *Thomas de Soysa* als Onderzeevoogd, 't bewind had. Hier mede vertrok hy van Malacca, en quam den 24 Dec. voor Bantam, menende dat voor een ontbytje weg te nemen; ten welken einde hy het al begon te bezetten; maar een vloot van 5 ſchepen onder den Nederlandſchen Zeevoogd *Wolfert Hermanſz.* belette dat, die hem den 27. zeer onverwagt op 't lyf quam, en zoodanig havende, dat hy, op Bantam niet meer denkende, zyn reize vervolgde, latende *Wolfert Hermanſz.*, die 2 Galeyen verovert had, als overwinnaar op de Reede van Bantam, hoedanig de Bantammers hem ook met veel eerbewyzing inhaalden.

Die te Bantam van *Wolfert Hermanszoon.* geklopt wierd.

Grooter overwinning zoude hy bevogten hebben, indien zyn ſchip door 't ſpringen van een ſluk geſchut niet een merkelyke ramp gekregen had: want hy de 2 ſchepen der Portugeſen, op de wagt leggende, met zoo veel voordeel aangetaſt had, datze genoegzaam in zyn magt waren. Hy had den Portugeeſchen Opper-Zeevoogd, zelf ſchoon de wind hem tegen was, aangetaſt, maar *Furtado's* volk, by dit ontbyt geleerd, wat de Hollanders waren, hadden tot het middagmaal geen luſt.

Verdichte opgave der Portugeeſche Schryvers van dezen ſlag.

Het is waar, dat de Portugeeſche Schryvers de eere van dezen ſlag hunnen Zeevoogd *Furtado* toeſchryven; maar dat zulx verzonnen is, blykt daar aan, dat zy dan ook zekerlyk meeſter van de reede gebleven, de Stad verder benaeuwt, en de Nederlanders daar van daan gedreven zouden hebben, een zaak, niet alleen op Bantam, maar ook by andere Natiën in Indiën zoo bekend, dat het de Portugeſen, en voornamelyk dien grooten opblaſer, en ſnorker, geen kleine krak aan hunne agting by de Vorſten en Koningen van Indiën gegeven heeft.

Zyne verſchyning in Amboina.

Hy vertrok dan met hangende wieken van daar, en quam, vol woede over dien geleden hoon, in Amboina op den 9 Febr. 1602. op Hitoe eerſt aan, met een vaſt voornemen, om al die ſchade, die hy voor Bantam geleden had, op de Amboineſen, vrienden der Nederlanders, te verhalen. Zyn Vloot, die fraaye neepen gekregen had, herſtelde hy zo veel en zoo ras 't hem mogelyk was, voegde by de zelve nog twaalf Cora Cora's, begaf zig daar mede na de bogt van de Tapi, dwong de vier naburige dorpen Alang, Tapi, Wakkaſihoe en Larike, met of tegen haar wil, zig zyne magt te onderwerpen.

Dit verrigt hebbende, taſte hy Aſſaloelo (toen nog Noeſſa Telo genaamd) aan, een plaats niet verre van ſtrand, op een zeer voordeeligen ſteilen heuvel gelegen; maar de inlanders, door de magt der Portugeeſen, die de hunne zeer verre overwoeg, niet in ſtaat van het lang tegen hen uit te harden, oordeelden voor hunne zekerheid beſt, zig goedwillig over te geven. Maar hunne overheden en Orang Kaja's vlugten na Nau, een berg van veel tegenweer, niet verre van ſtrand, en dicht by de veſting Haarlem, op de vyf Negryen, en in 't Noord-Ooſten van dezelve, gelegen. Hier hadden zig al de misnoegde Hitoeëeſen, met die van Noeſſanivel, Oerimeſſing, en andere hunne bondgenoten, na toe begeven, en verſchanſcht, met voornemen om de Portugeſen hier moedig het hoofd te bieden, en malkanderen tot het uiterſte te beſchermen.

Daar hy alles dwingt te buigen.

d'Orang Kaja's vlugten na Nau.

Zy hadden wat dieper in 't Land, op Lain nog een pagartje; maar van geen belang, om tot het zelve een uitwyk te nemen, waarom zy dit ook maar tot een verblyf van hunne vrouwen en middelen hielden, niet wetende, werwaards zig te begeven, zoo zy uit deze eenige plaats van tegenweer geſlagen wierden. Met het uiterſte geweld rukt *Furtado* op den 7 April met zyn troepen voor dit Nau, bezette 't zelve van alle kanten, en benaauwde het zoodanig, dat hy 't, na 7 dagen belegs, by een fellen en onweder-ſtaanbaren ſtorm inkreeg.

Daar hen *Furtado* tot de overgave dwingt.

De Hitoeëſen nu uit de lyken geſlagen, zetten het op een loopen, en hadden 't geluk van met de vier Perdana's, als ook met Capitein *Hitoe*, *Tepil*, en den Koning van Noeſſanivel, het maar pas te ontkomen; maar de nabygelegen negen dorpen, voor 't geweld der Portugeſen nu bloot geſteld, begaven zig gewillig onder hunne magt.

En de negen nabygelegen dorpen verovert.

Dit was een groote en ongenezelyke breuk voor de Hitoeëeſen, en hunne bondgenoten, en veroorzaakte dat zy, die op hun eigen Land nu nergens geen ſchuilplaats meer vonden, gedwongen wierden zig na de overkuſt van Ceram te begeven, en het op Loehoe voor eerſt ge-neder te zetten.

Waar op de Hitoeëeſen na Ceram vlugtten. En eenigen uitzonden om na de Nederlanders te zien.

Al hun hoop was nu op ontzet van *Steven van der Hagen*, en om te toonen dat zy hun daar aan zeer veel gelegen lieten, vonden zy goed eenige lieden uit te zenden, om hem, of de Nederlanders, op te zoeken, en hen den gevaarlyken ſtaat, waar in zy waren, te kennen te geven. De ſtokoude *Tahalille*, een aanzienelyk nazaat uit het voornaam Stamhuis *Tanhitoe Meſſing*, een man, op wie geheel Hitoe toen 't oog had, als zynde de voorzitter onder de vier Hoofden van de Hitoeëeſche Kuſt, wel zien-

de, dat 'er met geweld tegen deze overſtromende magt der Portugeezen niet te doen was, en overwegende, dat hy zyn volk meer met raad, dan ontzet, dienen kon, gaf hen allen, die nog op Hitoe gebleven waren, dien raad, dat ze voor den tyd wyken, in ſchyn en tot nader ontzet hen aan de Portugezen overgeven, en met dezelve vrede maken zouden, en dat hy, die nu afgeleefd was, oordeelde zyn Vaderland geen grooter dienſt te konnen doen, dan met zig zelf dat gemeen lot van de minſte niet te onttrekken, maar zig edelmoedig aan *Furtado*, ſchoon hy van hem niet veel goeds verwagte, over te geven, om die overgave des volks zoo veel meer ſchyn's van opregtigheid by te zetten, en hen door zyne tuſſchenſpraak (waar het mogelyk) voor de woede der Portugezen te bewaren.

Tahalil-les raad, in dezen nood.

Als ook van Pati Toeban, die zich aan hem overgeven.

Dit zelve ſtond ook vaſt by *Pati Toeban* den Ouden, maar eer zy dit werkſtellig maakten, zond *Tahalile* den Capitein *Hitoe*, *Tepil*, benevens zyn eigen zoon *Sibori*, heimelyk na 't gebergte agter Mamalo weg, en gaf hen laſt, om ſtandvaſtig by 't verbond, met den Zeevoogd *van der Hagen* aangegaan, te blyven, en zyn komſt af te wagten. Daar op gaven die wakkre Patriotten zig, als een offer voor hun Land aan *Furtado* over, en benamen, ſchoon zy anders gekonnen hadden, zich zelve vrywillig de vryheid, die zy, ſchoon *Furtado* hen die by hunne overgave belooft had, ook nooit daar na weder genoten hebben.

Dus bragt die Veldheer der Portugeeſen, die alle hoeken en winkels der Kuſt Hitoe doorkroop, en in zoo korten tyd als een blixem alles doorſtraalde, dat geheel Land weer onder de gehoorzaamheid der Portugeeſen, zoodanig, dat 'er geen een plaats meer was, die eenigen wederſtand bieden, of zich tegen hen opwerpen dorſt, dan alleen Hitoe Lama, of het oude Hitoe; maar door twee honderd verſch van 't Kaſteel aangekomen, en over Land gezondene, Portugeeſen, wiſt hy hen zoo te benaauwen, dat die plaats zig eindelyk ook overgaf.

Het geheele Land was nu met zulken ſchrik en trilling bezet, dat ider op het noemen van *Furtado's* naam zidderde, en hem als den geeſſel van hun Land aanmerkte. Hy nu, die 'er de ſchrik reeds zoo verre in had, zag echter wel, dat hy alles met geweld niet na zyn zin zou krygen, en dat hem 't voſſevel by zommige gevallen meer dienſt, dan de leeuwenhuid, doen zou.

Hier van nam hy een preuve met den Koning van Noeſſanivel, en wiſt hem, met die van Oerimeſſing, door goede woorden te overreeden, dat zy niet alleen weer op Mamalo, en aan 't Kaſteel quamen, maar bracht het ook zoo verre, dat die twee Vorſten zich lieten doopen, die van Noeſſanivel, (die anders den naam van *Sinapati* droeg) dien van *Thomas de Soyſa*, en den *Orang Kaja* van Oerimeſſing dien van *Steven Teixera*, of *Ticera* (na den ouden Portugeeſchen Landvoogd, die deze Zee- en Veld-togt mede bywoonde) by zynen doop ontfangende.

De Koning van Noeſſanivel nogtans, om te toonen met wat voor een hart hy dat doen zou, bezorgde, eer het zo verre quam, dat een van zyn *Orang Toewa Toewa's* of oudſten, *Lecatombeſſi* genaamd, zoo heimelyk als 't mogelyk was, zich by Arigoena of den jongen *Tepil*, en *Sibori*, *Tahaliles* zoon (der Hitoëeſen afgezanten aan de Nederlanders) vervoegde, om met hen hunne bondgenoten te gaan opzoeken, en door hunne hulp de vervallene zaaken van hun Land te herſtellen.

De Koning van Noeſſanivel zend gezanten na de Nederlanders.

Ondertuſſchen hielden zy zich uiterlyk tot de Portugeeſen zeer genegen, en gaven, volgens hunnen aangeboren aard van veinſen, alle teekenen, die men wenſchen kon, om van hunne oprechte meining de Portugeeſen te verzekeren, daar ondertuſſchen, die by dezelve waren, niet nalieten de gevlugte Hitoeëeſen kondſchap van al de aanſlagen der Portugeeſen, zoo verre zy die ontdekken konden, op de heimelykſte wyze te geven.

Furtado's tocht na Hoewamohel, en zyne verrichting aldaar.

Furtado nogtans, na zoo grooten overwinning, wel ziende, dat hy, zou hy dat wispelturig volk in ſtaat van onderdanigheid houden, verder gaan, en de gevlugten op Hoewamohel uitroejen moeſt, vond goed geſwind over te ſteken, en die van Hoewamohel op het onverwagſt op den hals te komen. Hy was 'er, als of hy uit de lucht quam vallen, en alreeds aan 't branden en blaken van eenige dorpen, om andere onwillige, door dit heet voorbeeld, op hun pligt en welvaren te doen denken, met hen en hun Land onder de magt van dien overwinnaar, die alles als de ſtroom eener Rievier met geweld weg ſleepte, in tyds te ſtellen, en alzoo hun zekeren ondergang te voorkomen.

't Gedrag van *Baſſi Frangi*, en *Pati Loehoe*.

De Ternataanſe Stedehouder, *Baſſi Frangi*, had de lucht daar van zoo tydig weg, dat hy gelegenheid had, om met zyn onderhoorige Ternatanen zich na Bonoa te begeven, zonder dien ſtorm af te wachten. De Pati of Grave van Loehoe, die dit onweer aankomen zag, en met reden giſte, dat dit ook hem en de zynen gelden zou, oordeelde beſt, voor 't zelve te wyken, en een ſchyn-vrede,

tot

tot behoudenis van zyn Land en ingezetenen aan te gaan, om 't welk te beter ſchyn te geven, vond hy goed aan *Don Andrea Furtado de Mendoſa* voor af eenige geſchenken, en benevens de zelve, een opgepronkte deerne, die hy veinsde zyn dochter te zyn, en *Bay Warnoela* noemde, toe te zenden, 't geen zulken uitſlag had, dat hy, in gunſt aangenomen, zedert gelegenheid had, om zyne bondgenoten, de zich aldaar verſchuilende Hitoeëſen, te bergen, en daar door een onſterffelyken naam by zyne ingezetenen en vrienden, die hem den Pati en eenigen behouder van Hoewamohel noemden, te behalen.

Van hier begaf zich *Furtado* na 't wederſpannig Ihamahoe, een ſterke plaats, die de Portugeeſen zeer veel moeite gegeven heeft, en een van de voornaamſte was, die hem 't hoofd dorſt bieden. Hy vertrok dan daar na toe, om het onder 't geweld van zyn ontſacchelyke wapenen te doen buigen; maar dit ging hem zoo geweldig buiten zyn giſſing, dat zy, na een hartnekkige tegenſtand, hem dwongen met alle de zyne zeer verward te wyken, en, zonder iets uitgevoerd te hebben, weer na de Hoofdveſting te vertrekken. Kort na zyn wederkomſt beriep hy de Hoofden van al de verwonne en nieuw-veroverde Negryen der Mooren, onder voorwending van een Land-Raad uit hen te willen maken; doch hy hieldze allen by zich als gyzelaars, tot dat hy zich tot zynen tocht na Ternate vervaardigt had. Hy had ook luſt van den Onder-Koning, om zich aan hen te wreeken, wegens dat zy 't meer met de Nederlanders, dan met hen, gehouden, en met de zelve een verbond aangegaan hadden.

Die van Ihamahoe dwingen hem te wyken.

Op zyn vertrek na de Moluccos gebood hy ook, dat alle de Cora Cora's van de hoofdveſting, benevens eenige van de Kuſt Hitoe, en 't Eiland Oma, hem zouden volgen, om alzoo te zeeghaftiger, en met onwederſpreekelyke bewyzen van hunne onderdanigheid, in Ternate te komen; maar, aldaar aangekomen, ſcheen hy die vorige *Furtado* niet meer, en al zyn moedigheid verloren te hebben, zoodanig, dat hy hier met zyn volk, 't geen hem door honger, ziekte, en andere ongemakken, veel afflierf, als verſmolt, zonder iets van belang uit te rechten.

Na Ternate.

De Amboineſen, die als in zeegepraal met hem gedwongen waren op hunne Coracora's mede te ſcheppen, zagen de Son van zyn overwinningen zoo ras niet ondergaan, of zy zakten allengskens weer na hun land af; maar ontrent Leſſidi en Cambello gekomen zynde, wierden zy door de Ternatanen en Loehoeneſen aangetaſt, en zoo lang vaſtgehouden, tot dat zy al de Portugeeſen die, 'er in waren, dood geſlagen hadden.

Daar de Amboineeſen hem weer ſtil ontdropen.

Ondertuſſchen bleven de elendige Amboineeſen volkomen onder de macht der Portugeeſen, die, zoo zy zich zelven met hun gedrag zoo bemind, als zy zich, onder die ingezetenen door hun wapenen, gevreeſt gemaakt hadden, ongetwyffeld die inlanders aan zich verbonden, en zich een veiligen weg tot het vreedzaam en onwankelbaar bezit van die, en andere Landen gebaant zouden hebben; maar in tegendeel maakten zy zich by den inlander, door allerley zoorten van verongelyking, zoo gehaat; dat het die luiden maar aan gelegenheid, en niet aan genegenheid, om zich onder beſcherming van een anderen Vorſt te begeven, ontbroken heeft.

Die de Portugeeſen hoe langs hoe meer haaten.

Ik heb zelf een Amboinees geſproken, die my verhaalde, dat het zoo verre gekomen was, dat zy zich niet ontzagen de vrouwen, en dochters der Amboineſen, als die maar eenigzins fraai waren, op de volle ſtraat aan te randen, die mede te voeren, en hun booze luſt daar aan te boeten. Hun onverdragelyke ſtoutheid was zoo groot, dat zy, genegen met iemands vrouw te boeleeren, of eenige andere moedwil te bedryven, hun degen, of geweer (even als de Nairos of Edelen op de Malabaarſche kuſt) maar voor de deur neerzetteden; 't welk den Inlanderen door verſcheide voorbeelden reeds zulken ſchrik in 't hert gejaagt had, dat de man van den huize het hart niet had, om 'er op in te komen, ten ware hy zich in gevaar van zyn leven wilde ſtellen.

Was 'er iemand, die met een ſchoone viſch na, of van de markt ging, om daar eenig voordeel mede te doen, zy namen hem die af, en gaven tot zyn voldoening hem noch dit verontweerdigend antwoord: *Tida patoet Orang hitam makan ikan jang baik daanbeſar bagini; hanja ikan kablinjo ſampei pada dia orang.* Dat is, *Het is onbetamelyk, dat ſwarten zulken ſchoonen en groote viſch zouden eeten; maar* Kablyn (een zoort van zeer klyne viſch, als ſprotjens) *is goed genoeg voor hen.*

Kregen dan die beroofden noch een penning, die zy hen verachtelyk toeſmeten, en bedroeg die de helft van de waarde van 't geroofde, zoo waren zy gelukkig, en moeſten wel te vrede henen gaan.

Voorbeelden van hunne moedwil.

Meeſten tyd nochtans kregen zy 'er niets, dan een deel ſcheldwoorden, voor, en 't beſte woord, dat zy hen in zulk een geval gaven, was *anda katsjoor*, of *pegi andjing*, 't welk beide, het eerſte in 't Portugeeſch, en 't laatſte in 't Maleitſch, *weg jou hond*, beteekent.

Zy

Zy beroofden, zonder aanzien van perzoonen, de lieden niet alleen op de ſtraat van 't hunne, maar zelf in hunne huizen waren zy niet zeker. Quamen zy in een huis, daar iets van hun gading was, zy namen het mede, zonder daar veel over te zeggen, dan dat zy den Amboinees, diens goed het was, noch de een of d'andre bittere ſteekreden toeduwden.

Hoorden zy, dat hier of daar een moye Amboineeſche dochter was, zy haalden, zonder zwarigheid 'er over te maken, of zy Chriſten, Mohhammedaanſch, of Heidenſch was, die maar weg, en, als zy die, na hun verfoeielyke luſt, lang genoeg misbruikt hadden, zonden zy die met verachting, als de walg 'er nu afſtekende, de ouders weer t'huis. Duizenderlei andere quellingen, die zy de Inlanders aandeden, moeſten die beklagens-weerdige menſchen tot een gunſtiger tyd opkroppen, zonder dat zy dorſten denken, om daar over te klagen, dewyl zy doch zagen, dat de Landvoogd, en zyn Raad, hen daar over geen recht deden, en zy daarenboven noch meeſten tyd beſpot, uitgelacchen, en hunne verongelykers, onder d'een of d'ander voorwending, begunſtigt wierden.

Hier by quam noch, dat de Portugeeſche Prieſters door hunne oorbiegt al 't geen zy voor andere wiſten te bedekken, 'er zuiver uithaalden, al hunne aanſlagen ontdekten, en 'er hunne wederpartyders niet alleen kennis van gaven, om 'er zich tegen hen van te bedienen; maar noch wiſten zy dit menigmaal zulken ſlinkzen draay te geven, dat het gemeenlyk dien Inlander (zonder te konnen bedenken, waar hem dit van daan quam) gold, en hy, in plaats van recht op zyne klachten te krygen, als een misdadige geſtraft wierd. Dit deed hen van klagen wel een affchrik krygen; maar verbitterde (als men denken kan) de Amboineeſen uitnemende tegen de Portugeeſen, en deed hen alle bedenkelyke middelen in 't werk ſtellen, om uit hunne handen te blyven.

Dit ſchokte dus noch al eenige jaaren even ongeregeld voort, zonder dat d'Inlanders van dit ondragelyk jok ontlaſt, of door iemand gered wierden. De belofte van *Steven van der Hagen*, van hen na 3 jaren te komen helpen, gaf hen wel geduld genoeg, om al deze geweldenaryen voor een tyd te verzetten; maar het liep eindelyk zoo hoog, dat hunne levens hoe langs hoe meer onzeker, en de menſchen van deze of gene moetwilligen op de ſtraat onder de voet geſlooten wierden, zonder dat ook daar over recht gedaan wierd; weshalven de Inlanders, zoo ras zy zich van de hulp der Hollanders bedienen konden, zich zeer verblyd aan hen overgaven, en den benarden Portugeeſchen Landvoogd (die wel wiſt, dat hy aan hen niet dan doodelyke vyanden had, en zich van zyn volk ook niet al te zeker dienen kon) zonder moeite drongen, om alles, 't geen zy daar bezaten, aan de Nederlanders over te geven, gelyk wy omſtandig hier na de wyze, op welke de Nederlanders meeſters van Amboina geworden zyn, zullen toonen.

En de gevolgen daar van.

Wat de Portugeeſen op Boero,

Buiten het gene wy bevorens, als door de Portugeeſen op die van Amboina verovert, aangehaalt hebben, zo hebben zy op Boero, met hulp van den Tidoreeſchen *Kaytsjili Salamat*, de Ternatanen verjaagt, en in de bocht van Tsjiko Moraſſa, zich vaſt gemaakt, en 'er een kleene houte veſting gehad, 't geen zy op 't verzoek van de *Oeliſiva's* (zynde Tidoreeſen, gelyk de Ternataanen *Oelilima's* waren, twee Factien, die zedert in Amboina quamen) van *Tagaliſa* daar gezet hadden; maar dit is maar voor een korten tyd geweeſt, en hen door andere Boeroneſen weer ontnomen.

En op Ceram bezaten.

Die van het dorp Liſſabatta, op Cerams Noordkuſt, hadden hen ook een woonhuis vergund; maar dewyl zy daar mede niet te vreden, en geſtadig bezig waren, om, onder allerlei voorwendingen, den Inlander van 't Mohammedaans tot het Chriſten geloof over te brengen, en hem dat als op te dringen, zoo hebben de Liſſabatters, dit werk al overlang wars zynde, hen in de laatſte jaren van daar verdreven.

Op de Zuid-zyde van Ceram hadden zy al de Negryen van Latoe af tot Caibobo toe onder hun gezag, en onder zoodanigen verbintenis, dat geen van allen denken dorſt, zich tegen hen aan te kanten. Die van Latoe nochtans waagden dit, in 't laatſte van de beſtiering der Portugeeſche Landvoogden, en ſtaken, door de Ternataanen geſterkt, de hoorns tegen hen op; maar de Portugeeſen, te gemoet ziende, dat, zoo zy dit vuur ten eerſten niet doofden, 'er een vlam van zou konnen ontſtaan, die tot veel andere daar nabygelege Negryen zou konnen overſlaan, behandelden dit werk met veel moedigheid, rukten 'er na toe, en namen die plaats ſtormenderhand in, waar door de Mooren van Latoe hun wakkerſte helden, te weten *Kimelaha Djamali*, en de twee broeders *Anglaſari* en *Lanaladdien*, de aanvoerders van 't volk daar lieten zitten, en ook den moet en kracht verloren, van ooit iet diergelyks weer tegen de Portugeeſen te ondernemen.

En hoe zy die van Latoe toe onder zich deden buigen.

HET

DERDE HOOFDSTUK.

Redenen van de tochten der Nederlanders *na* Ooſt-Indiën. Houtman *de eerſte aanzetter. Wanneer die eerſt ondernomen zyn.* Warwyk *gaat A.* 1599. *na de* Ooſterſe *Eylanden. Zyne ontmoetingen, en komſt in* Amboina. *Wat daar verricht werd. Komſt van eenige* Javaanen *tot onderſtand der* Amboineeſen. *Accoord over de prys der nagelen.* Warwyks *vertrek na* Ternate. Van der Hagens *komſt in* Amboina. *Die hen hielp tegen de* Portugeeſen. *Ongeluk in 't ſchip de* Son *voorgevallen Eerſte verbond, door* Van der Hagen *met den Inlander gemaakt. Een veſting op* Hatoe Nockoe *gebouwd. Waar op hy eenig volk liet.* Heemskerk *neemt dit volk A.* 1601, *uit* Amboina *mede. Wat 'er zedert door* Furtado, van der Hagen *en* Tepil, *verricht is. De* Amboineeſen *zenden gezanten, die* van der Hagen, *A.* 1605. *voor* Bantam *ontmoeten. Zyne verrichtingen onderweeg, en komſt in* Amboina. *Daar hy den* Portugeeſchen *Landvoogd dwingt het* Kaſteel, *en geheel* Amboina; *aan hem over te geven. Sterkte des* Kaſteels. *Waar de* Portugeeſen *bleven.* Frederik Houtman; *eerſte Landvoogd hier A.* 1605. *Verdeeling der Vloot na* van der Hagens *verrichting, 't* Caſteel *nu* Victoria *hernoemd.* Houtman *neemt 's Lands grooten, een nieuwen eed af. En doet de* Hitoeëſen *'t contract met* van der Hagen *gemaakt, op nieuw beſweeren. Het contract tuſſchen de* Hitoeëſen *en* Steven van der Hagen *aangegaan. Staat van* Amboina *te dier tyd. Twee voornaame* Factiën *aldaar. Geſteltenis van 't* Kaſteel. *De komſt van van* Solt, *en zyne verrichting A.* 1607. Mateliefs *verſchyning hier in dit jaar. Als ook van eenige* Ternataanſche *gezanten.* Houtman *ſtelt in; de buiten-comptoiren jaarlyx eens te bezoeken met de* Hongi. *Opſtand van die van* Leſſidi *en* Cambello, *die hy weer tot hun plicht brengt.* Mateliefs *onderzoek na* Houtmans *gedrag, en verder ordre, door hem op alles geſteld. Neemd drie* Amboineeſche *jonge Princen na* Holland. *Zyn vertrek na* Ternate. Van Caardens *komſt A.* 1608 *hier, die na* Ternate *vertrok.* Hoen's *verſchyning hier A.* 1609. *Die 't contract met die van* Hitoe *enz. vernieuwt, en toen na* Ternate *vertrok.* Houtman *maakt een contract met die van* Hatoeaha, *en het* contract *zelf.* Contract *met die van* Roemakay. Houtman *verplaatſt die van* Hoetoemoeri *aan 't* Kaſteel, *en vertrekt, na zes jaaren regeerens, met eenige* Amboineeſen *na 't Vaderland. Aanmerking over dezen Heer.*

Redenen van de tochten der Nederlanders na Ooſt-Indiën.

DAt de Nederlanders niet uit eygen drift en beweging, maar door de gedurige quellingen en vervolgingen des Konings van Spanjen, de reis na Ooſt-Indiën ondernomen hebben, is bevorens al by ons getoont ter plaatſe, daar van hunne eerſte reiſen geſproken is.

Men ondernam dien tocht om twee redenen; eerſt, om ons eigen voordeel daar te zoeken, ten anderen om onze vyanden, die van daar groote winſten en voordeelen in hun land brachten, alle bedenkelyke afbreuk te doen. Daar waren bevorens wel meer Hollanders als Linſchoten A. 1583, *Cornelis Houtman*, en andren geweeſt; doch dit was maar in dienſt der Portugeeſen, of der Spanjaarden geſchied. Niemand echter heeft hier ontrent zyn Landslieden meer dienſt gedaan, als deze *Houtman*, die, droevig gevangen zittende, zyn dienſt aan eenige kooplieden, met beloſte van een net bericht van den handel der Portugeeſen op Indiën te geven, aanbood, verzoekende dat zy hem wilden rantſoeneren. Zy deden dit kort daar na, en bedienden zich zeer gelukkig van zyn bericht en goeden raad.

A. 1599. *Houtman* de eerſte aanzetter.

Daar op heeft men goedgevonden A. 1595, 4 ſchepen voor reckening van de Compagnie van Verre, met *Houtman* en andren, en daar na nog 8 ſchepen onder den Zeevoogd *Jacob Corne liſſoon van Nek*, en zynen Onderzeevoogd *Wybrand van Warwyk*, 1598. 1 May uit te zenden, van welke de Zeevoogd met 3 ſchepen den 11 Jan. A. 1599 weder na 't Vaderland gekeerd, en den 19 Juli 'er gekomen is; doch *Warwyk* bleef in 't Land, met voornemen om na de Moluccos te vertrekken. Den 8 Jan. 1599 vertrok *Wybrand van Warwyk* als Zeevoogd, en *Jacob Heemskerk*, als Onderzeevoogd, met 4 ſchepen, Amſterdam, Zeeland, Gelderland en Utrecht, van Bantam na de Ooſterſche Eylanden.

Wanneer die eerſt ondernomen zyn.

Zy gierden den 13 dito op Jakatra aan, den 21 op Toeban, van waar zy den 22 dito zyn t'zeil gegaan, en quamen den 27 dito voor Joartan, varende na Land om een Loots, die hen in de Moluccos brengen zou. Zy bequamen die den 30 dito; doch kregen 's nagts aan des Onderzeevoogds ſchip de tyding, dat wel 40 man van den Zeevoogd, en van 't ſchip Utrecht, op Madura gevangen, en na Arosbaya, een Stad op deszelfs weſteinde, gebracht waren.

Warwyk gaat A. 1599 na de Ooſterſe Eylanden.

Den 1 February 1599 quam de Onderzeevoogd, met de andre voor Madura by den Zeevoogd, waar op men den 5 dito goed

Zyne ontmoetingen

goed vond 150 man met 3 chaloepen en 3 ſchuiten na land te zenden, om waar 't mogelyk, hunne makkers te verloſſen. Tuſſchen hen, en die van Madura, viel een vruchteloose ſchermutzeling voor, waar by zy noch 3 a 4 man verloren; maar naderhand overquam hen een grooter ongeluk, alzoo de chaloep van den Zeevoogd met 36 man, en de boot van 't ſchip Zeeland met 13 man, pas een ſchoot weegs van Land, omſloegen, waar door zy daar noch 25 man, 15 van des Zeevoogds volk, 1 van 't ſchip Utrecht, en 9 van 't ſchip Zeeland verloren; doch eindelyk by hunne andere makkers gekomen, en alle, die noch in 't leven waren, wel geteld zynde, bevond men dat 'er nog 51 mannen waren.

En komſt in Amboina.

Den 8 wierd 'er een verdrag wegens der gevangenen rantzoen gemaakt, en zy raakten voor 2000 Ryxdaalders, na lang talmen, vry, en den 14 dito alle weer aan boord, waar op noch dien zelven avond alle vier de ſchepen van daar zyn t'zeyl gegaan, die den 3 Maart A. 1599 's morgens vroeg voor 't gat van Amboina quamen, en, zo ras zy 'er maar in waren, ſtilte, en de ſtroom zoo ſterk tegen kregen, dat zy 't gat weer uit dreven, en voor Hitoe Lama ankerden.

Zoo ras zulx geſchied was, quam zekere Ternataanſche Zeevoogd met 3 Coracora's, die zeer cierlyk toegemaakt waren, met veel getier, geklop op Gong en Tifa, en met veel gezang en vreugd, de ſchepen rondſcheppen, ſchietende tot verwelkoming al hun Baſſen, hoedanige 'er ider Coracoaa drie voerde, los, waar op de onzen, met weder rondom los te ſchieten, antwoorden.

Wat daar vernicht wierd.

Deze Zeevoogd, van Capitein *Hitoe* vergezelſchapt, quam ook aan boord by de onzen, hen vragende van waar, en tot wat einde zy daar gekomen waren, zy antwoordden, dat zy uit Holland quamen, om hunnen handel hier en elders te dryven, waar toe zy allerley koopmanſchappen mede gebracht hadden. Waar op die Heeren hem aan Land verzochten, betuigende over hun komſt zeer verblyd te zyn, en genegen te wezen met hen een accoord te maken, hoewel hun grootſte inzicht en hope was, om hen tegen hun algemeene vyanden de Portugeeſen te gebruiken; ten welken einde ook deze Zeevoogd door den Koning van Ternate na Amboina gezonden was, om den Inlander tegen 't geweld der Portugeeſen te helpen.

Daags daar aan den 4 Maart ging de Onderzeevoogd aan land, daar hy zeer vriendelyk van Capitein *Hitoe*, *Tepil* genaamd, en de zoon van *Aboebaker Naſediki*, een van de vier oppergebieders des Lands, onder een fraeie tent van zeilen onder de boomen gemaakt, ontfangen, minnelyk onthaalt, en een geſprek van wel drie uuren lang tuſſchen hen gehouden wierd.

Den 6 dito ging de Onderzeevoogd weer met drie ondercommieſen aan Land, om te vernemen of 'er ook lading voor deze ſchepen was. A. 1600.

Capitein *Hitoe*, nevens de andere grooten des Lands, quamen hen vriendelyk te gemoet, betoonden groote eerbied, en ſtonden hen lading voor twee ſchepen toe.

De onzen, dit verſtaan hebbende, hebben daar op goed gevonden Gelderland en Zeeland na Banda om lading te zenden, en de twee andre ſchepen, Amſterdam, en Utrecht, hier te houden, tot dat zy de lading bekomen zouden hebben, om dan uit Amboina na de Moluccos te zeilen. Daar op vertrokken de twee voornoemde ſchepen den 11 Maart na Banda, daar zy den 15 dito ten anker gekomen zyn.

Ondertuſſchen beſpeurde de Zeevoogd *Warwyk* zeer klaar, dat de Amboineeſen hem wel groote beloften van een lading voor 2 ſchepen gedaan hadden, doch dat zy, door den zwaren oorlog, die zy tegen de Portugeeſen voerden, niet in ſtaat waren hem zoo veel nagelen te leveren, alzoo die hen alle afbreuk deden, zoekende, zoo veel mogelyk was, ook de Hollanders van hier te verdryven, en hen hun lading af te ſnyden, alzoo zy aan de Engelſchen, die niet lang te voren hier mede gekomen, en nu al eenigen tyd op Loehoe geveſtigt waren, niet dan al te veel hadden, zonder dat 'er noch meer vyanden, om de Amboineeſen tegen hen onderſtand te doen, behoefden by te komen.

Komſt van eenige Javaanen tot onderſtand der Amboineeſen.

Den 13 Maart quamen hier ook twee oorlogs-jonken van Java vol volks, om de Amboineſen tegen de Portugeeſen te helpen, onder welke men wil, dat ook eenige Engelſchen zouden geweeſt zyn, zy quamen om hen 't Caſteel te helpen winnen, en wierden met veel vreugd ingehaald.

Accoord over den prys der nagelen.

Den 10 April maakten de onzen met den Inlander accoord over de prys der nagelen, bedingende die voor 35 ſtukken van achten, de Bahara van 550 pond, en den 12 dito kregen zy 250 ponden voor ider ſtormhoed, hoewel ik geloof, dat 'er onder die nagels veel Polongs, of Moernagelen, en andere ruichte of vuiligheid, zal gelopen hebben.

De 23 dito maakten de Portugeeſen een aanſlag op zeker dorp in Amboina, doch het mislukte hen, verliezende daar noch 2 mannen, alzoo de Inlanders hen quamen ontzetten, vergezelſchapt door eenig volk van onzen Zeevoogd, en van den Broeder des Konings van Ternate

(waar

(waar voor zich de de voornoemde Zeevoogd van Ternate uitgaf) in een Parahoe, die zich ook verwonderden, hoe d'onzen zich als vyanden van den Koning van Spanjen, of van de Portugeeſen, dorſten verklaaren.

Warwyks vertrek na Ternate. Na dat nu de onzen dus eenige waaren tegen nagelen in Amboina verruild hadden, zyn zy met deze twee ſchepen den 8 May 1599 na Ternate, of na de Moluccos, vertrokken, daar zy (gelyk wy reeds onder de ſtoffe van Ternate gezegt hebben) op den 22 zyn ten anker gekomen.

Van der Hagens komſt A. 1601 in Amboina. Het bleef hier niet by, maar men zond in 't jaar 1599 drie ſchepen, de Zon, de Maan, en de Morgenſter, onder den Zeevoogd *Steven van der Hagen*, die den 6 April uit Texel in zee geloopen zynde, den 13 Maart 1600 voor Bantam op de Reede quam, van waar hy den 28 May na de Moluccos verzeylde, komende den 2. alleen met het ſchip de Son voor Amboina op Hitoe's kuſt ten anker, terwyl de 2 andere ſchepen, door de ſtroom voorby gedreven, en na Banda geraakt waren, dat zy den Zeevoogd ten eerſten met hunne chaloep lieten weten.

De Zeevoogd *van der Hagen*, voor Hitoe Lama ten anker leggende, bevond, dat daar zeer weinig nagelen te bekomen waren, en op 't nieuw gewas te wachten, was noch 5 of 6 maanden te vroeg, zoo dat hy geen ſtaat maakte, om daar lang te blyven. Terwyl hy daar nu lag, zoo hadden hem de hoofden der Amboineeſen, en vooral die van Hitoe, en de Koning van Noeſſanivel, zeer ernſtig verzocht, dat hy hen tegen de Portugeeſen te hulp wilde komen. Hy ſloeg dat eenige maalen zeer vriendelyk af; doch door hun ernſtig aanhouden en ſmeeken eindelyk bewogen, zeide hy hen zyne hulpe toe. Hy was alleen niet in ſtaat, om dat te doen; maar zond de chaloep van 't ſchip de Maan ten eerſten na Banda met laſt, om van daar nevens noch een chaloep wel gewapend ſpoedig herwaards te komen, om de Amboineeſen by te ſpringen. Na dat nu die 2 chaloepen den 25 Juni uit Banda in Amboina gekomen waren, en alles vervaardigt was, zond hy drie welbemande en gewapende chaloepen, verzeld met eenige Coracora's met Inlanders op de Portugeeſen af, met laſt om 't Kaſteel aan te taſten, en, was het mogelyk, tot overgave te dwingen, zy quamen daar wel ontrent, doch 't landen wierd hen door eenige ſtukken, hier en daar van de Portugeeſen geſteld, belet. Men vond derhalven goed, aangezien zy ook hadden moeten wyken, om met het ſchip de Son voor 't Kaſteel te komen, in hope, dat zy nu ook wel meeſter, zoo van 't Kaſteel, als van een kraak met nagelen, daar voor geladen leggende, zouden worden.

Die hen hielp tegen de Portugeeſen.

Dit waren ondertuſſchen maar bloote inbeeldingen; want na dat zy dus 8 weken voor 't Kaſteel gelegen hadden, moeſten zy hun beleg opbreken, en door gebrek van volk vertrekken, alzoo de Amboineeſen hen wel veel manſchap beloofd, maar zeer weinig bygezet hadden, zoo dat het meeſt op de Hollanders aanquam.

Eer zy nochtans opbraken deed men 't Kaſteel, en de kraak, noch wakker beſchieten, en dezelve opeiſſchen, al 't welke de Portugeeſen geduldig verdroegen, wel wetende, dat zy door 't regenmoeſon het daar niet lang konden houden. Ondertuſſchen wierd 'er een kanonſchoot in de chaloep van 't ſchip de Son gedaan; waar door het kruit in den brand raakte, en 16 man ellendig gequetſt wierden. Een van dezelve beſtierf dit; doch de anderen quamen weder te recht, en dit was al de ſchade, die de onzen voor 't Kaſteel geleden hadden.

Ongeluk in 't ſchip de Son voorgevallen.

Men zond de chaloep van 't ſchip de Son na Banda, om tyding van 't voorgevallene in Amboina aan de 2 andere ſchepen te brengen; doch zy moeſten, wegens 't onſtuimig weder, te rug keeren.

Daags daar aan dreven zy met 't ſchip de Son van voor het Caſteel de baey weder uit, dat een groot verſlagenheid onder de Amboineeſen gaf, te meer, alzoo zy even voor *van der Hagens* komſt hun beſte Coracora's, te weten, die van Noeſſanivel, waren quyt geraakt, die hen door de Portugeeſen ontnomen was; weshalven zy zeer verward de vlucht namen. Kort daar na het weer wat beter geworden zynde, vertrok de chaloep den 20 Auguſti weer na Banda, terwyl men voor 't ſchip de Son zoo veel nagelen zocht, als 'er te bekomen waren. Zy nu, bezig zynde met die te laden, zagen de ſchepen de Son en de Maan den 18 September volladen voor de kuſt van Hitoe by hen ten anker komen, om zamen na 't Vaderland te vertrekken; doch alvorens heeft de Zeevoogd *van der Hagen* met de Inlanders het eerſte verbond gemaakt, belovende dat hy de Portugeeſen allen afbreuk doen zou, mits dat men daar een veſting maken, de Inlanders den arbeid daar toe doen, en de Hollanders kruit, lood, geſchut, volk, levens-middelen, en 't verdre daar toe noodig, verzorgden, waar tegen de Inlanders beloofden, dat zy alle hunne nagelen aan de Hollanders tot zekere gezette prys leveren zouden.

Het eerſte verbond door *Van der Hagen* met den Inlander gemaakt.

Ridjali verhaalt in zyn 20 Alkitſa eeni-

ge andre omſtandigheden ontrent dit accoord, die wy hier bevorens konnen zien.

Een veſting op Hatoe Noekoe gebouwd.

Na dit gefloten verbond begon de Amboinees zoo vierig aan die veſting, die men op Hatoe Noekoe, een hooge klip ontrent Kayteto, begreep, te werken, dat dezelve in korten tyd klaar raakte. De onze noemden dit 't Caſteel van Verre; doch de Inlanders Kota Warwyk, of Warwyks veſting. De Zeevoogd voorzag de zelve van 5 metale en andere ſtukken, geſchut met de verdre noodige ammunitie en levens-middelen, en ſtelde als hoofd eenen *Jan Dirkſoon Sonnenberg* met

Waar op hy eenig volk liet.

27 vrywillige ſoldaaten 'er op; na 't welk verricht te hebben, *Steven van der Hagen* op den 8 October met die 3 ſchepen; na dat hy beloofd had met een grooter macht ten eerſten weder te zullen komen, na Bantam verzeylde, daar hy den 19 gelukkig ten anker quam.

Hy bleef daar tot den 14 Febr. 1601, vertrok doe na 't Vaderland, alwaar hy in Auguſtus voorſpoedig aanlandde.

Heemskerk neemt dit volk A. 1601, uit Amboina mede.

Ondertuſſchen quam t'allen gelukke *Jacob Heemskerk* in 't jaar 1601 met de ſchepen Hollandia en Overyſſel, van wegen de nieuwe Compagnie, in Amboina om daar lading te zoeken, waar toe hy goede gelegenheid kreeg, alzoo *Sonnenberg*, 't hoofd der veſting, 300 bharen nagelen verzamelt had, en genegen was die aan hem over te geven, vermits hy de veſting niet voor bequaam noch ſterk genoeg aanzag, om 'er die, en ook hun zelven, langer in te vertrouwen, te meer, dewyl hen nu alles begon te ontbreken. Hy keurde derhalven beſt alle zyne nagelen in deze ſchepen te laden, en met zyn volk daar in over te gaan, waar mede hy in Juni 1601 van hier vertrok.

Een groot geluk was dit voor hem, want had hy maar tot den 9 Febr. 1602 daar gebleven, zoo waren zy met alle die nagelen zekerlyk weg geweeſt, alzoo *Don Andrea Furtado de Mendoſa* toen met zyn Vloot in Amboina verſchcen, en alles als een onweerſtaanbare vloed, gelyk wy bevorens reeds getoond hebben, wegnam.

Daar ſtonden die arme Amboineeſen nu weder voor de woede der Portugeeſen zoo bloot als ooit, gelyk zy 't volgende jaar onder *Furtado* ook niet weinig gevoelen daar van gehad hebben; doch al hun hope was op het verbond met den wakkeren Zeevoogd *Steven van der Hagen* gemaakt.

Wat 'er zedert door *Furtado*, *van der Hagen* en *Tepil*, verricht is.

Deze niet minder om hen bekommerd, was A. 1603 in December met een Vloot van 12 ſchepen uitgeloopen, doch quam niet eer dan in December 1604 voor Bantam, om dat hy eerſt Moſambique (daar hy een Portugeeſche kraak veroverde) en daar na de kuſt van Malabar aangedaan, en aldaar met den Samoryn een verbond geſloten had.

Na de verſtroying door *Furtado* onder de Amboineeſen gemaakt, was Capitein Hitoe, *Tepil* genaamd, van Nau en Lain, over Mamalo en Ihamahoe, na Banda gevlucht, daar hy 2 Hollandſche ſchepen vond, met welke hy aan *Steven van der Hagen* na Holland ſchreef, keerende daar na met eenige Javaanſche Jonken weder na Hoewamohel, daar hy de zynen op Loehoe, en elders, niet weinig verſpreid vond.

De Amboineeſen zenden gezanten die *van der Hagen* geſteld, al gekomen was, vonden de Hitoeëſen goed, met deze Jonken van Java ook eenige gezanten na Jakatra of Bantam te zenden, om te vernemen, of hy noch niet mocht aangeland zyn.

Deze waren *Arigoena*, zoon van Capitein *Hitoe Tepil*, als ook *Sibori* zoon van *Tahalille Tanihitoemeſſen* en *Lecatombeſſi*, welke twee eerſte uit naam der Hitoeëſen, en de laatſte uit naam van den Koning van Noeſſanivel, derwaards vertrokken, in hope van hem of daar te vinden, of ten minſten tyding van hem te hooren. Zy vonden hem by hunne komſt noch niet; maar eindelyk daagde hy voor Bantam in Januari 1605 op en zy porden hem met al hun vermogen aan, om ſpoedig na Amboina te vertrekken.

A. 1605. voor Bantam ontmoeten.

Hy vertrok derhalven ook den 17, quam den 15 Februari ontrent Bima, daar hy een Portugeeſch ſchip veroverde, waar in de Portugeeſche Landvoogd der Moluccos was. Hy quam van Malacca, om na Amboina te ſtevenen, niet anders dan met buskruit en ammunitie van oorlog geladen zynde.

Zyne verrichtingen onderweg, en komſt in Amboina.

Den 21 Februari liep *Steven van der Hagen* met 9 Hollandſche ſchepen, en dit Portugeeſch ſchip, in de baey van Amboina tegen 't vallen van den avond, en noch die zelve nacht ontrent de Laha ten anker. Daags daar aan met landen bezig zynde, begaven zy zich na het Kaſteel der Portugeeſen, doch eer zy daar quamen, zond hem de Portugeeſche Landvoogd, *Gaſpar de Melo*, in een Parahoe met 2 Portugeeſen een brief te gemoet, met laſt, om die aan den Zeevoogd der Vloot, die daar ten anker lag, te geven. De inhoud van dezen brief was, wat zy daar te doen hadden, wat zy van die veſting begeerden, die hem van de Koning van Spangien toebetrouwt was.

Daar hy den Portugeeſchen Landvoogd dwingt

De Zeevoogd *van der Hagen* gaf terſtont daar op tot antwoord, dat hy van *Graaf Maurits* van Naſſau derwaards gezonden was, om het Kaſteel, en 't Eyland Amboina in te nemen; een antwoord, dat hen ten uiterſten verbaasde,

en

Kaſteel, en geheel Amboina aan hem over te geven.

en waar op zy ten eerſten affcheid van den Zeevoogd namen, met belofte, van hem ſpoedig weder beſcheid te zullen brengen.

Ondertuſſchen ſchokten de ſchepen, die haar anker weer gelicht hadden, al ſagtjes na 't kaſteel toe, voor 't welke zy ontrent thien uuren ſmorgens ten anker quamen, dreygende, by de minſte tegenſtand, het uiterſte; doch de Landvoogd, die zeer lafhertig was (gelyk naderhand uit 't volk, en de voorraad die 'er in was, bleek) liet het daar niet eens op aankomen, en dewyl hy geen luſt had, om 'er zich uit te laten ſtormen, begon hy ten eerſten van een accoord, en van de overgave van 't kaſteel te ſpreken. Hy zond dierhalven eenige gevolmagtigden aan den Zeevoogd *van der Hagen*, die na veel geſpreks over en weder, het daar op eens wierden, dat het alle vrye en ongetrouwde Portugeeſen vry ſtaan zou, uit Amboina te vertrekken, doch dat de getrouwde vryheid hebben zouden, om daar te blyven, mits dat zy den eed van getrouwheid aan de *Heeren Staaten*, en aan zyn Excellentie *Graaf Maurits*, doen zouden. Daar benevens was bedongen, dat ider een roer, of musquet, zou mogen mede nemen, en verder zou al het geſchut, ammunitie, en alle wapenen des Konings, of wat verder in 't kaſteel was, daar in blyven.

Daar op trok den Onder-Zeevoogd met 50 mannen op 't kaſteel, ſtekende daar een vliegend vaandel op, en men ſchoot uit de ſchepen niet weinig ſalvo's.

Sterkte des Kaſteels.

Wat nu de ſterkte van 't Kaſteel betrof, daar wierden in de dertig ſtukken metaal geſchut, en ruim 600 Portugeeſen, die 'er uit trokken, behalven de gene, die in 't Eyland bleven, gevonden, met welke de Landvoogd, zoo hy maar eenige kloekmoedigheid, of eer in zyn lichaam gehad hadde, immers zulken wel voorzienen veſting noch lang zou hebben konnen verdedigen, maar zyn gewiſſe overtuigde hem, dat hy veel meer vyanden binnen in 't Eyland, als daar buiten, vinden, en dat hem dit eindelyk dan zeer qualyk opbreken zou.

Waar de Portugeeſen bleven.

De perſoonen, die hier nog bleven, waren 46 Portugeeſche huisgezinnen in getal, die den eed van getrouheid aan ons deden. De andere wierden in 2 ſchepen, door de onzen van hen veroverd, ten deele na Manilha, ten deelen na Solor, gezonden.

Dus kreeg de dappere *van der Hagen* die ſchoone veſting, en Landvoogdy van Amboina, het eerſte proefſtuk van de Mogentheid der Nederlanders in de Ooſterſche Landen, en het eerſte Land, dat de E. Maatſchappy in Indiën veroverde: te wonderlyker, alzoo hy dit zonder ſlag of ſtoot, en zoo gemakkelyk in zyn geweld bequam: een zonderlinge genade van God aan ons, en een zichtbare ſtraffe aan de Portugeeſen, wegens hunne geweldenaryen en wreedheden aan die arme Amboineeſen geoeffend.

Frederik Houtman, de eerſte Landvoogd hier A. 1605.

Na dat de Zeevoogd het kaſteel van alles voor een jaar voorzien, met volk wel bezet, en als eerſte Landvoogd *Frederik Houtman*, van Gouda (of, zoo andre meinen, van Alkmaar) daar over geſteld had, vond hy goet, dat vyf ſchepen van zyn Vloot, te weten Dordrecht (dat het ſchip van den Onderzeevoogd *Cornelis Sebaſtiaansz.oon* was) Weſtvrieſland, Amſterdam, Gelderland en Medenblik, na Tidore zeilen, en het ſchip Hoorn hier blyven, terwyl hy zelf met zyn ſchip de Vereenigde Provintien na Banda zeilen zou. Daar op zyn die vyf ſchepen met den Onderzeevoogd na de Moluccos vertrokken, om de Stad Tidore aan te taſten, gelyk wy dat breeder onder de ſtoffe der Moluccos verhandelt hebben.

Verdeeling der Vloot na *van der Hagens* verrichting.

't Kaſteel nu Victoria hernoemd.

Men gaf ook voor 't vertrek van *van der Hagen* na Banda, dit kaſteel, in plaats van des zelfs ouden, nu den naam van Victoria, en men beval voortaan alle jaar de verovering van Amboina op den 23 Februari te vieren, met 'smorgens een dank-predicatie te doen, en 's namiddags de borgery te laten optrekken, welker nieuwe hoofdluiden men ook belaſte op dien dag te verkiezen.

Na dat nu de Heer *Houtman* tot Landvoogd over Amboina gemaakt was, heeft hy ten eerſten zyne gedagten laten gaan over de zaaken, die hy oordeelde tot den welſtand der E. Maatſchappy, en tot zynen plicht, als beſtierder van deze aanzienelyke Landvoogdy, te behooren.

Houtman neemt 's Lands Grooten een nieuwen eed af.

Het eerſte, dat hy deed, was dat hy al de Inlandſche Grooten, de Koningen, Pati's, en Orang Kaja's by een riep, en den eed van getrouwheid afnam, aangezien zy alle, door de Portugeeſen by verſcheide voorvallen, doch vooral A. 1602, door *Don Andrea Furtado de Mendoſa* overwonnen, en aldus onderdaanen van de Kroon van Portugal of Spanjen geworden zynde, buiten alle tegenſpraak ook nu onderdaanen van haar *Hoog Mogende*, of van den *Staat der Vereenigde Nederlanden*, en van de E. *Maatſchappy*, geworden waren; doch die van Hitoe zag men toen maar als bondgenooten, en niet als onderdaanen, aan, gelyk zy ook zoodanig den eed van getrouwheid afleiden; ook liet men hen noch by hun oude wyze van 's Lands beſtier, onder den Capitein *Hitoe*, en de vier Hoofden

of Oppergebieders van 't Land, blyven, zonder eenige verandering ontrent de regeering van de kuſt Hitoe te maken, die haar begin met dertig dorpen van Negri Lima nam, en zich tot Tiel (gelyk wy in de beſchryving van deze landſtreek getoont hebben) uitſtrekten.

Hy doet de Hitoeeſen 't contract met *van der Hagen* gemaakt, op nieuw beſweeren.

Ook bragt deze Heer het eerſte contract door de Amboineeſen met den Zeevoogd, *Steven van der Hagen* gemaakt, in het net, liet hen dit by Renovatie weder beſweeren, alzoo alle de contracten, namaals met die van Hitoe gemaakt, hier toe, als tot het grond-contract, betrekking gehad hebben.
Het contract zelfs luid aldus:

Accoord gemaakt door den Capitein, en ook de hoofden van Hitoe, ende den Admiraal *Steven van der Hagen.*

Het accoort tuſſchen de Hitoeëſen, en Steven van der Hagen aangegaan.

Alzoo de Hollanders *met de hulpe* Gods, *(als namentlyk den Heer* Admiraal Steven van der Hagen, *ende zynen raad van de ſcheepen) ons verloſt hebben uit de handen van de* Portugeeſen, *onze vyanden, (te weten, ons* Capitein Hitoe, *en alle hoofden, en inwoonders van* Hitoe, *ende alle de Steeden daar ontrent gelegen) ja dat meer is dat de* Hollanders, *ons alle onze Landen en Steden weder in handen gegeven hebben, en laten bezitten, zoo beloven om deze weldaad wy* Capitein Hitoe, *en alle de Hoofden, en de omleggende Steeden, ende zweeren de* Staten Generaal *van de vereenigde* Nederlanden, *zyn* Prinſzelyke Excellentie, *ende den* Gouverneur *van* Amboina, *gehouw en getrouw te zyn, zo lange als wy leven. In den eerſten, zoo zweeren wy Hoofden al te zaam den* Gouverneur *te aſſiſteeren tegen alle vyanden, die iets tegen hem zouden willen attenteeren, 't zy te water of te lande.*

Van gelyken zweeren wy voorts, dat wy aan niemant zullen eenigen nagelen verkoopen, als aan de Hollanders, *ten zy met voorweeten van den* Gouverneur.

Ten anderen, zal een ider leven in zyn geloove, 't geen hem God in 't hert ſtuerd, ofte zoo hy meent zalig te worden, dog dat niemant de andere zal moleſteren nog overlaſt doen, en zoo 't geviel, dat eenige Hollanders *weg liepen na* Hitoe, *ende die* quartieren, *zoo beloven wy den* Gouverneur, *t'zynen verzoeke, de zelven weder in handen te leveren, en of daar imant weg liep van* Hitoe *by 't* Kaſteel, *zoo zal den* Gouverneur *gehouden wezen aan die van* Hitoe *de zelve wederom te leveren.*

Of 't ook geviele dat de Hollanders *eenige overlaſt deden, of onbehoorlyk in huis van de inwoonderen liepen, zoo zal den* Gouverneur *gehouden zyn ſtraffe daar over te doen. Ook zullen de Inwoonders niet gehouden zyn de nagelen aan 't* Kaſteel *te brengen.*

Ende of de Gouverneur *ons tot eenige werken dede roepen, zoo zullen wy gehouden zyn die van* Oeliſiva, *ende die van* Oelilima *te helpen, van gelyken die van* Oelilima, *aan die van* Oliſiva. *Over welke beloften zoo beloove ik* Gouverneur *van wegen de* Heeren Staten Generaal, *der vereenigde* Provincien, *ende zyne* Prinſzelyke Excellentie, Capitein Hitoe, *ende alle de Hoofden, ende onderzaten van die* quartieren, *te zullen helpen, en by te ſtaan, als ons eigen Natie tegens alle haare vyanden. Dit verbond, en vaſt accoord hebbe ik* Capitein Hitoe *met de* Orang Kaja's *vernieud, en weder op een nieuw geapprobeerd, ende onderteekent, in preſentie van den* Gouverneur Frederik Houtman, *in 't* Kaſteel *van* Amboina, *den* 10 *dag van de maand* Joemadil Awal, *in't jaar* Mohhammed's, *duizend negentien, 't welk is* A°. Chriſti *den* 9. Auguſti 1605.

Ook maakte de Heer *Houtman* in Amboina voor eerſt geen verandering ontrent de zaaken van den Godsdienſt in opzicht van de Chriſtenen, onder de Inlanders door de Portugeeſen gemaakt, latende dit op zyn beloop, tot nader en beter gelegenheid.

Staat van Amboina te dier tyd.

Men moet zich ondertuſſchen niet verbeelden, dat jegenwoordig, by dit eerſte beginzel, de Landvoogdy van Amboina zoo groot, en zoo wyd van uitſtrekking onder de Heer *Houtman* geweeſt zy, als zy metter tyd onder de volgende Heeren Landvoogden is geworden; geenzins: want de Eylanden Ceram (in opzicht van de Mooren aldaar) mitsgaders Boero, Manipa, Ambalau, Kelang en Bonoa, ſtonden toen noch onder den Koning van Ternate, den welken wy, als zynde onzen eerſten Bondgenoot, geenzins de Landen, die de Portugeeſen hem voor een tyd zeer onrechtveerdig onttrokken hadden, konden onthouden; maar waren genoodzaakt, die weder aan hun rechten Heer over te geven.

Echter is het zeker, dat deze Eylanders, ſchoon onder den Koning van Ternate ſtaande, met der tyd mede goed vonden, om met ons, ziende hoe vreedzaam, rechtveerdig en minnelyk wy de andere Amboineeſen handelden, in verbond te treden, 't geen daarom te gemakkelyker toeging, om dat hun Koning reeds onze bondgenoot was.

Men moet zich ook geenzins verbeelden, dat de dorpen op Leytimor, en elders, zoodanig gelegen waren, als

zy

zy nu zyn: want de gedurige oorlogen met de Portugeeſen hadden hen gedwongen hunne toevlucht meeſt na de gebergten, en deze en gene ontoegang kelyke heuvels, te nemen, daar zy zich vaſt gemaakt, hoewel zich zommige ook wel ontrent het Kaſteel metter woon begeven hadden; en men zal zien wat moeite men van tyd tot tyd noch gehad heeft, met zommige dorpen van hare heuvels af te doen komen, om, volgens menigvuldige bevelen der Landvoogden, aan 't ſtrand te komen woonen.

De Dorpen, die deze Landvoogd toen op Leytimor vond, waren deze: Mardheyka, Noeſſanivel, Latoehalat, Hative, Tawiri, Halong, Soya, Amantelo, Hoetoemoeri, Hatalaë, Nako, Kilang, Ema, Hoekorila, Rocton, Leahari, Baguala, Soeli, Tiel, Way, Hatoe, Amahoeſoe, en Oerimeſſen.

Zy waren 23 in getal; waar van de 6 eerſte, nevens die van Amahoeſoe, Oerimeſſen en Way, ontrent het Kaſteel woonden; doch de 3 laatſte, nu voor geen vyand bevreeſt, keerden weder na hare eigen Landeryen, en oude dorpen, daar zy door de Portugeeſen uit verjaagt waren. Op de kuſt van Hitoe waren 30 dorpen, zoo als wy die in de beſchryving van deze Landſtreek bevorens aangewezen, en in de Uliaſſer-Eylanden mede dezelve dorpen, die wy daar beſchreven hebben.

Twee voornaame factien aldaar.

Alle deze ingezetenen waren, of Oeliſiva's, of Oelilimas, dat is, zy hielden 't of met het geſpanſchap van negen, of met dat van vyf, zy namen beide oorſpronk uit de Moluccos. De eerſte Factie ſcheen op de Ternataanen (daar 9 Ryxraaden nevens den Koning waren) en de andere op die van Tidore te zien. Dit verſchilde niet veel van Hoeks en Cabeljaeuws, in de oude Hollandſche tyden.

De Oelilima's zyn alle Mooren; (hoewel 'er ook wel Oeliſiva's onder lopen) doch de Oeliſiva's zyn Chriſtenen, Heidenen en Mooren onder een, en deze Factie of partyſchap heeft zich niet alleen in Ternate en Amboina, maar ook in alle de Eylanden daar rondomme, verſpreyd, en wat moeite men ook gedaan heeft, die naam, en factie, is tot nog toe by den Amboinees gebleven.

De geſteltenis van't Kaſteel.

De Heer Landvoogd *Houtman* bevond het Kaſteel Victoria in 't jaar 1606 in een vry ſlegten ſtand, en niet in ſtaat, om eenige tegenweer van belang te doen, zynde meeſt een bullebak voor de laſhertige Inlanders. Het was maar meeſt van zee-ſteenen opgezet, en had geen aarde wallen achter de gordynen, ook waren des zelfs punten kleen, ſlegt geſteld, en zonder grachten, zoo dat men 'er aan komen kon, als men maar wilde.

Hy vertoonde alle deze gebreken aan de Inlandſche Grooten, en wees hen aan, hoe licht dit te helpen was, waar op zy haar volk belaſtten eenige kalk te branden, die tot het opmetzelen van de punten vooreerſt gebruikt wierd.

In het eerſte jaar of twee viel 'er niet veel voor voor dezen Landvoogd te doen.

Ondertuſſchen verſcheen hier den 4 Maart 1607 de Opperkoopman, *Paulus van Solt*, met het ſchip Medenblik, vindende hier leggen het jacht Enkhuiſen, geladen met nagelen, en 't jacht het Duifken, dat van Nova Guinea gekomen was. Zy loſten daar de goederen en levens-middelen, door hen voor deze Landvoogdy medegebragt, beſtaande in 332 planken, 50 ribben, 2 affuiten, 497 pond gedroogde viſch, 15000 pond ryſt, 8633 pond boonen, 550 pond boter, 2540 pond groene erweten, 9800 pond graeuwe dito, en 78 potten arak. Komſt van *van Solt*, en zyne verrichting hier.

Den 18 quamen 'er 4 Coracora's, met 350 mannen bemand, voor het Kaſteel Victoria, waar op als Hoofden *Kimelaha Baſſi Franggi*, en Capitein *Hitoe*, waren, welke den Heer Landvoogd ontboden had, om eenige wederſpannigen, die het in hun hert nog met de Portugeeſen hielden, en zich als verraders gedroegen, te ſtraffen.

Ook had de Capitein der veſting Victoria iets misdreven, waar over hy den 23 dito op het ſchip Medenblik vaſtgezet, den 25 van zyn ampt geheel afgezet, en geordonneerd wiert, om met dit ſchip na Jakatra, of Bantam, verzonden te werden, dat vooreerſt den 26 van daar na Banda vertrok; doch quam den 7 April weder, en bleef hier tot de komſt van den Zeevoogd *Cornelis Matelief de Jonge*.

Deze verſcheen hier den 29 Maart 1607 (zoo als 't ſchip Delft daags te voren van hier na Banda gezeild was) met 5 ſchepen op de Reede, te weten Orangie, Mauritius, Eraſmus, de ſwarte Arend, en de Kleine Sonne, buiten welke hier nog 't ſchip Enkhuiſen, en 't jacht het Duifken lag. Deze Zeevoogd, de verovering der onzen in Amboina A. 1605, het zelve jaar, dat hy met een Vloot van elf ſchepen uitvoer, verſtaan hebbende, heeft zich derwaards geſpoed, om hen alle nodige hulp toe te brengen.

Ten dien einde had hy in November 1606 zeker Portugeeſch ſchip, Sant Jago

go genaamt, ontrent Nagapatnam door hem van die Natie genomen, na Amboina met eenige ryſt, en zyne verdere beveelen, met 80 Hollanders onder den Koopman, *Cornelis Pieterszoon van der Meer* uit zyn Vloot ontrent Queda (by Djohor en Malacca) gezonden, doch dit ſcheepje den 23 December van Bantam vertrokken, was ontrent de Straat van Bali gebleven, en 't goed meeſt bedorven, hoewel 't volk op 4 Parahoe's van den Koning van Djohor daar noch afgekomen was.

Matelief verſchyning hier in dit jaar.

Zoo ras de Heer *Matelief* hier ten anker gekomen was, quam hem de Heer Landvoogd *Houtman* verwelkomen, en kennis geven, dat alles daar nog zeer wel ſtond.

Als ook van eenige Ternataanſche gezanten.

Hy vond hier ook de twee Ternataanſche gezanten, te weten, den *Kaitsjili* of Prins *Aali*, en *Kimelaha Adja*, die door den Koning van Ternate na Bantam gezonden waren, om de hulp der Hollanders tegen de Caſtiliaanen, die A. 1606 onder *Pedro d'Acunha* Ternate, en alles, weder veroverd hadden, met allen ernſt te verzoeken. Zy vernieuwden dit hun verzoek nu ook by hem, en de Zeevoogd *Matelief* dit met zynen breeden Raad, en den Landvoogd *Houtman*, rypelyk overlegt hebbende, wierd 'er beſloten, hen, zoo veel het mogelyk was, te helpen.

Houtman ſtelt in, de buiten-comptoiren jaarlyks eens te bezoeken met de Hongi.

De Landvoogd *Houtman* ging kort daar na de buiten-comptoiren bezoeken, om volgens een zeer goede van hem ingeſtelde gewoonte, die men zedert jaarlyks opvolgde, te zien, hoe het daar onder de Inlanders geſteld was, en of ider zyn plicht ook waarnam. Hy deed dit te meer, alzoo hy gehoord had, dat eenige dorpen op kleen Ceram, of Hoewahomel, de tegenſpoed des Konings van Ternate, door de Portugeeſen hem overkomen, verſtaan hebbende, zich zyne gehoorzaamheid onttrokken, en voorgegeven hadden als een Republycq, even als die van Banda, te willen leven.

Opſtand van die van Leſſidi en Cambello.

Dit deden die van Leſſidi en Cambello, ſtellende zich zeer weerbarſtig en trots tegen des Konings Kimelaha, *Baſſi Franggi*, aan, die daar over ook reeds zyne klagten aan den Landvoogd gedaan had, verzoekende dat hy hen weer tot hun plicht wilde brengen.

Dit was dan de oorzaak, dat hy goed gevonden had, de eerſte Hongi, of Amboniſche oorlogs-vloot, zynde een groot getal Coracora's, van alle dorpen onder zyn gebied ſtaande, als ook die van Hitoe en Loehoe, aan het Kaſteel te ontbieden, en, na rype berading, met de zelve na Ceram te gaan, om deze wederſpannigen onder hun wettigen Heer te brengen, gelyk hy dat ook loffelyk uitgevoert, en twee Orang Kaja's, die de belhamels waren, mede gebragt heeft, die eenige tyd aan 't Kaſteel gebleven, doch naderhand, op goede beloften, weder na hun land gezonden zyn.

Die hy weer tot hun plicht brengt.

Hy had ook op Hoewamohel met die van Cambello en Loehoe afgeſproken, voortaan 50 Ryxdaalders voor een Bahaar nagelen; en hen de kleeden ook zoo goed koop, als de Javaanen en Maleyers, te zullen geven, komende den 25 April van dien tocht weder aan 't Kaſteel.

Matelief's onderzoek na *Houtmans* gedrag, en verdere order door hem op alles geſtelt.

De Heer *Matelief* ondertuſſchen vermaande de hoofden, die t'huis gebleven waren, tot alle trouw en onderdanigheid aan den Heer Landvoogd, vragende, of zy ook iets ten laſte van hem, of van deze Regeering, te zeggen hadden. Zy zeiden van neen, en dat alles nu wel was, hoewel het in 't eerſt met de ſoldaaten in 't wild geloopen had, alzoo zich deze en gene nu en dan wel zeer dronken gedronken hadden, en ook ider, tot groote ergernis der Inlanders, een byzit voor zich genomen had; om 't welke voortaan af te ſnyden, hy op 't ernſtig verzoek van de Inlanders toegeſtaan heeft, dat de ſoldaten met hunne dochters zouden mogen trouwen, behalven dat hy ook eenige nieuwe orders ontrent de zaaken van den Godsdienſt (gelyk wy op zyn plaats toonen zullen) geſtelt heeft.

Hy beloofde verder, dat zy voortaan met alle zagtheid en rechtveerdigheid beſtierd, en tegen allen overlaſt van de ſoldaaten, en anderen zoodanig beſchermt zouden werden, dat zy niet de minſte reden zouden hebben om te klagen.

Neemt drie Amboineeſche jonge Prinſen na Holland.

Na dat hy nu al het noodige in Amboina beſteld, en zyne laatſte ordres aan den Landvoogd *Houtman* gegeven had, heeft hy, alvorens te vertrekken, en om den Inlander nog meer aan ons te verbinden, drie Amboineeſche jonge Prinſen van 10 a 12 jaaren (waar van de eene de jongſte zoon van Capitein *Hitoe*, *Halaene*, de tweede van *Marcus*, *den Hoekom* van Hative, *Laurens*, en de derde van *Antoni*, *Orang Kaja* van Taviri, *Martinho* genaamd was) mede op zyn ſchip, na 't Vaderland nam, belovende te bezorgen, dat zy weer in hun Land zouden keeren, indien zy in 't leven bleven.

De eerſte was de zoon van een onzer beſte vrienden, en hy nam die mede, om hem niet alleen ons Land te toonen, maar om hem, namaals tot de Regeering in zyn vaders plaats komende, gelegenheid te geven, om zucht voor onzen Godsdienſt, en wyze van Regeering, te krygen. De vader, Capitein *Tepil*, gaf hem twee Bhaaren nagelen, en 192 Ryxdaalders mede, om zich daar van

op

op zyne reize te bedienen.

De twee andere waren zoonen van twee onzer geveinsde vrienden, die den Portugees in hun hert nog aanhingen, en veel lasteringen, door hen tegen ons uitgebraakt, noch geloofden, om van 't welke hen een ander denkbeeld te geven (alzoo zy ons maar voor Zee-roovers, zonder Land en zonder wyze van Regeering, menigmaal by hen hadden uitgescholden) hy nut oordeelde de kinderen dezer OrangKaja's het tegendeel in ons Land te doen zien; te meer, alzoo *Don Marcus* van Hative ten tyde, toen hy na Goa van de Portugeesen gebragt was, veel eere by den Onderkoning genoten, nevens hem te peerd gereden, en daar zeer veel tot nadeel van onze Natie gehoort had; 't welk de Heer *Matelief* grondig wetende, zoo wilde hy hier door toonen, dat het de Nederlanders ook aan geen macht, nog genegenheid ontbrak, om den Amboinees, niet alleen hier, maar zelf in Holland, veel eere en vermaak aan te doen.

Zyn vertrek na Ternate.

Hier op nam hy zyn afscheid, zoo van den Landvoogd als van alle de Inlandsche Grooten, en vertrok uit Amboina den 3 May 1607 met 8 schepen na Ternate; daar hy gelyk wy onder die stof reeds getoont hebben, den 13 ten anker gekomen is.

Van Caarden komt A. 1609 hier.

Den 10 Maart 1608, quam de Zeevoogd, *Paulus van Caarden* met acht schepen voor het Kasteel Victoria ten anker, by welke den 21 het schip Delft, met nagelen geladen, op de reede gekomen was. Den 23 was Capitein *Hitoe* met 3 Coracora's de schepen van dezen Zeevoogd komen bezien, had die verscheiden maalen rond geschept, en hen veel eer met het afschieten van zyne bassen bewezen.

Op den 20 April was de Heer Landvoogd met verscheide leden van zynen Raad by de Heer *van Caarden* aan boord ten eeten geweest, op welke tyd Capitein *Hitoe* hem weder veel eer met 6 Coracora's, op een van welke een gezant van Ternate was, aangedaan heeft.

Deze gezant wierd den 21 met veel statie in 't Kasteel gebragt, alwaar men met den zelven zeer ernstig over de zaaken van Ternate sprak, dat dezen Zeevoogd besluiten deed zyn reize derwaards spoediger voort te zetten.

Hy vertrok derhalven den 10 May 's morgens ten 2 uuren uit Amboina, met zes schepen, en quam den 18 in Ternate ten anker, alwaar wy zyn verdere bedryven, en ontmoetingen konnen zien.

Die na

Hy had in Amboina niet veel van belang uitgevoerd; maar daar is 't noch slegter met hem afgeloopen. Ternate vertrok.

Hoen's verschyning hier A. 1609.

In 't jaar 1609 den 21 Augustus quam hier met 3 schepen Hollandia, de geünieerde Provintien en Delft, *Simon Janszoon Hoen* (Onderzeevoogd van dien wakkeren *Pieter Willemsoon Verhoeven*, die zoo schendig in Banda vermoord was) nu als Zeevoogd op de Reede.

De Landvoogd *Houtman* had niet lang te voren de vorige contracten met de Hitoeëesen aan 't Kasteel vernieuwt; dog alzoo nu de Zeevoogd *Hoen* hier was, vond men goed op den 7 September alle de Orang Kaja's van Loehoe, Lessidi en Cambello, en ook *Kimelaha Bassi Frangi*, aan 't Kasteel te roepen, met welke hy toen een nieuw contract, al voor twee jaaren ontworpen, dog nu eerst tot zyn volkomenheid gebragt; aangegaan heeft, by 't welke ook de onderdaanen van den Koning van Ternate beloven, al hunne nagelen aan de E. Maatschappy te leveren.

Die 't contract met die van Hitoe toe vernieuwt.

Het contract zelf luid aldus:

Verbond-schrift van de OrangKaja's van Loehoe, Cambello, Lessidi, als ook den OrangKaja *Bassi*, en den Capitein *Hitoe* ter eenre, en den Vice-Admiraal *Simon Hoen*, en *Frederik Houtman*, Gouverneur van Amboina ter anderen zyde.

E*Erstelyk zullen de* Christenen Christenen *en de* Mohhammedisten Mohhammedisten *blyven, doch en zal den een den anderen niet molesteeren.*

Ten anderen, *zoo wie onder het* Kasteel *van* Amboina *staan, die zullen onder de* Hollanders *blyven, ende wie onder* Hitoe *staat, zullen onder* Hitoe *blyven, ende onder* Loehoe, *zullen onder* Loehoe *blyven, als mede wie onder* Lessidi *ende onder* Cambello *staan, zullen onder* Cambello *en* Lessidi *blyven, ende of 't geviel, dat imand onder zyn hoofden niet en wilde staan, ende haar vergreepen, 't zy die onder de* Hollanders, *of onder* Hitoe, Loehoe, Cambello *en* Lessidi *behooren, zullen gehouden zyn malkanderen de zulken te rechten, en straffen, onder 't recht van zyn hoofden.*

Ten derden, *zullen de* Hollanders *op ons land zonder consent geen* Kasteel *of* Fort *mogen maken, zoo lang wy in de eeuwige vrindschap zyn.*

Ten vierden, *zoo daar eenige van onze vier Steden wegliepen onder 't gebied van den* Gouverneur, *zal hy de zelven*

aan ons weder leveren, op datze zulx niet meer en doen, als mede zoo daar imand van des Gouverneurs *gebied wegliep, ende in eenige onzer vier Steden quam, zonder conſent van den* Gouverneur, *zoo zullen wy de zelve weder leveren.*

Ten vyfden, *zullen alle de nagelen aan de* Hollanders *moeten gelevert werden, waar van nu geen vaſte prys gemaakt is, maar wachten op 't gebod van onzen Konink van* Ternate, *'t welk wy allen gelyk volkomentlyk zullen na komen.*

Dit accoord van den Gouverneur, *en* Vice-Admiraal *voorſz. is gedaan uit de name van de* Heeren Staten *ende zyne* Princelyke Excellentie *in* Holland, *op een Woensdag den 15 dag van de maand* Djoemadil Awal *in 't jaar* Mohhameds, *duizend negentien*, dat is, anno Chriſti den 26 Auguſti 1609.

Wy onderzaten van Loehoe, Leſſidi, Cambello, *als ook alle de* Oeliſiva's, *ende* Oelilima's *van dien met den* Orang Kaja Baſſi, *doen reverentie aan 't ſtof van uwe* Majeſteits *voeten, ende bidden* Godt, *hy uwe* Majeſteit *een langdurig leven wil verleenen, voorders is de reverentie van* Baſſi, *ende wy uwe onderdanen, om uwe* Majeſteit *te kennen te geven, hoe dat den* Vice-Admiraal, Simon Hoen, *ende* Frederik Houtman, Gouverneur *van 't* Caſteel *in* Amboina, *ons uwe* Majeſteits *onderdanen, aan 't Caſteel ontboden heeft, daar wy alle gecompareert hebben, zoo is 't dat den* Vice-Admiraal, *ende* Gouverneur *verzogt hebben, om het oude accoord te vernieuwen, dat tuſſchen de* Hollanders, *ende ons uwe* Majeſteits *onderdanen gemaakt is, waar op uwer* Majeſteits *onderdanen geantwoord hebben, wy 't zelve door vreeze uwer* Majeſteit *niet durven over ons nemen, want 't geen manier is, dat de onderzaten voor haren heere gaan, nochtans door 't verzoek, ende aanſtaan van den* Vice-Admiraal *en* Gouverneur, *zoo doen wy alle uwe* Majeſteits *onderdanen reverentie aan 't* Hof *uwer* Majeſteits *voeten, dat wy alle ſubmitteren, en volkomen willen en zullen naarkomen 't verbond, 't geene tuſſchen u, en den* Prince *van* Holland, *gemaakt is, ofte zal gemaakt werden, geſchreven in 't* Kaſteel *van* Amboina, *op den maandag van de vyfde maand* DJoemadil Aval, *in 't jaar* Mohhammeds *duizend negentien, of* anno Chriſti den 26 Auguſtus 1609. *ende was onderteikent aldus. Dit geſchreven by* Imam Lolon.

Dit contract heeft Capitein *Hitoe* niet alleen als getuige, maar ook voor zoo verre het hem aanging, onderteekend. De Kimelaha, en de Ternataanen, deden het ook, doch op goedkeuring van hun Koning, die in November daar op volgde.

Dit waren wel goede beloften; maar gelyk alle de Mooren in hun hert vyanden van de Chriſtenen zyn, alzoo is 't zeker, dat zy zich van derzelve hulp en vriendſchap om geen andere reden bedient hebben, dan om maar vooreerſt van de geweldenaryen der Portugeeſen ontſlagen te zyn, belovende, om dit oogwit te bereiken, alles wat men van hen eiſchte, en dat zoo lang houdende, tot zy de minſte gelegenheid maar kregen, om zich daar af weer te ontſlaan, gelyk dat ook de ware reden geweeſt is, dat zy van tyd tot tyd de beſworene contracten zoo qualyk nagekomen hebben. *En toen na Ternate vertrok.*

Na dat nu deze Zeevoogd *Hoen* het noodige hier beſchikt had, is hy den 16 September na Ternate t'zeil gegaan, en den 22 voor Makjan, of wel voor Gnoffukia, ten anker gekomen. Wat hy daar verricht heeft, hebben wy onder de ſtoffe van Ternate gezien.

In dit zelve jaar 1609, op den 13 Maart had de Heer Landvoogd ook een contract met die van Hatoeaha, Cabauw, Cailolo en Halalioe, onder 't Eyland Oma behoorende, aangegaan, waar by de zelve zich volkomen onder onzen ſtaat, en onder de magt van den Landvoogd, even gelyk zy bevorens onder de Portugeeſen plagten te ſtaan, vrywillig ſtellen, waar uit dan met eenen blyken kan, hoe ongegrond de eiſchen al van Koning *Hhamza*, naderhand op deze dorpen gedaan, in zich zelven zyn. *Houtman maakt een contract met die van Hatoeaha.*

Het contract luid aldus:

> Nieuw accoord in den name van haar *Hoog. Mog:* ende den Prince van *Hollandt* aan d'eene zyde, en die van *Hatoeaha, Cabauw, Caibolo*, ende *Halalioe*, vier negryen op 't Eiland *Oma*, aan de andere zyde, gemaakt in 't *Kaſteel Victoria*, in *Amboina* den 13 Maart 1609.

EErſtelyk, *met* Godes *magt heeft den* Admiraal *van de* Hollanders, Steven van der Hagen, *de* Portugeeſen *in 't* Kaſteel Victoria *in* Ambon *in den jare 1605 vermeeſtert, ende overwonnen, alwaar wy negryen* Hatoeaha, Cabauw, Caylolo, *ende* Hoelalioe, *onder haar woonende, ſlaven zyn van den* Portugeeſchen *Konink aan 't* Kaſteel van Ambon, *gelyk wy van nu voortaan, zoo lange als wy leven, onder de gehoorzaamheid ſtaan van haar* Hoog Mog. *ende*

ende den Prince *van* Holland, *als ook den jegenwoordigen* Gouverneur *van 't* Kaſteel Amboina, Frederik Houtman; *en mede by alle andere* Gouverneurs, *die naar hem komen, in den name van de* Hooge Overheit *ende den* Prins *van* Holland.

Die van Hatoeaha, *vier negryen, zullen volgen, en ook naarkomen 't recht van den* Gouverneur *van 't* Kaſteel Ambon, *doch zy zullen in haren geloove blyven, zonder dat die van 't* Kaſteel, *nogte de* Hollanders, *haar eenige overlaſt aandoen, of haar wegens haar geloof verjaagen zullen. Die van* Hatoeaha, *vier negryen, zullen in geen* Chriſten *negry mogen gaan eenige moetwil dryven, of in haar boek lezen, of iemand* Moors *hebben te leeren, of lid van hare* Mesdjid *maaken, volgens het* Moors *geloof, zoo wie zulx doet, den* Gouverneur *zal hem ſtraffen.*

Indien iemand tegen 't Kaſteel *meer oorlogen, of eenige quaad aan de* Hollanders, *of aan die geene, die onder 't* Kaſteel forteerd, *wilde doen, die van* Hatoeaha *zullen helpen, ende de gezanten van 't* Kaſteel *aannemen.*

Wanneer den Gouverneur *van 't* Kaſteel *in* Ambon *met zyn teeken die van* Hatoeaha, Cabauw, Caylolo *ende* Halalioe *zal ontbieden, om nevens andere negryen te arbeiden, of met de* CoraCora's *hier en daar met den* Gouverneur, *of zyn gecommitteerden te pangayen, zullen ten eerſten met hun* CoraCora's, *volk en geweer, volgens deze landswyze komen.*

Die van Hatoeaha, 4 *negryen, zullen met geen* CoraCora's *of* Praauwen *eenige negryen gaan beoorlogen, en ook geen andere negryen vermeeſteren, of moet zulx van den* Gouverneur *geordineert werden.*

Ende zoo de 4 *negryen van* Hatoeaha *willen handelen, of nagels verkoopen, zullen nergens, dan aan de* Hollanders *aan 't* Kaſteel, *die ter ſchaal brengen, ende ook zoo zy eet-waren te koop hebben, kunnen daar mede aan 't* Kaſteel *komen handelen, en eenige* Dati, *gelyk andere negryen doen, volgens gewoonte moeten contribueeren. Voor alle welke voorverhaalde zaaken den* Gouverneur *die van* Hatoeaha, Cabauw, Caylolo, *ende* Halalioe *zal helpen, gelyk als het volk van 't* Kaſteel *en* Hitoe, *daaromme hebbe dit met het* Tsjap *van 't* Kaſteel *in* Ambon, *ende tekening zoo van hem als van alle de* OrangKajen *van* Hatoeaha, *mitsgaders met den eed beveſtigt.* Amen!

Diergelyken contract heeft hy ook met die van Roemakay, een dorp op groot Ceram, gemaakt, 't geen aldus luid:

In den name *Gods.*

Con- *Nieuw accoord in de name van de* Hooge Overigheid, *ende den* Prince *van* Holland *aan de eene zyde, en de volkeren van de negry* Roemakay, *gelegen op 't groot* Eiland *van* Ceram, gemaakt. tract met die van Roemakay

Dewyl de Hollanders *met de hulpe* Gods *onze vyanden, de* Portugeeſen *uit de Landen van ganſch* Ambon *verjaagd, en verdreven hebben, en de* Hollanders, *reſiderende in 't* Kaſteel *in* Ambon, *bewind hebben over alle* Oelilima's, *ende* Oeliſiva's, *met goedheit, en in opregtheit, daarom zoo zweeren wy* OrangKajen *van de negry* Roemakay *met een oprecht hart, en goed genoegen, dat wy willen de* Hooge Overigheden *den* Prince *van* Holland, *en den* Gouverneur *van 't* Caſteel *in* Amboina, *naarvolgen; en wy willen geen andre Heeren; of andre Hoofden anders, dan de* Hooge Overigheid, *ende de* Prins *van* Holland *kennen, navolgen, en helpen, gelyk alle de onderdaanen aan haren heere doen.*

Eerſtelyk, *zullen wy leven met onze* Leere. *De* Amboineeſen *en de* Hollanders *zullen ons geen overlaſt doen wegens onze* Leere. *Ook zullen wy in geen* Chriſtennegry *gaan, om eenige leere te doen, geen* Maſſigit *maken, nog ook imand* Moors *leeren.*

Indien den Gouverneur *van 't* Kaſteel *in* Amboina *ons met zyn teeken ontbied, om aan 't* Kaſteel *te helpen arbeiden, of met hem, of zyne* Gecommitteerden, *te* Panggayen, *wy zullen komen, wy zullen ook, zoo den jegenwoordigen als toekomenden* Gouverneur *volgen of gehoorzamen.*

Ende indien de Gouverneur *eenige* Hollanders *zend, om* Zagoe *in onze negry te koopen, wy zullen die verkoopen, en wy zullen eerſt* Zagoe *maken voor 't* Kaſteel, *ende daar na voor andere luiden.*

Wy volkeren van Roemakay, *zweeren ook, dat wy met geen* CorraCorren, *of iet anders, eenige negry zullen gaan deſtrueeren, ook wy zullen geen negryen, 't zy* Oelilima's *of* Oeliſiva's, *aſſiſteren, wy zullen ook niemand zenden, noch ook de* Alfoereeſen *met koſt helpen, dat zy een anders volk dood ſlaan, of de negry afloopen, zonder laſt van de* Gouverneur. *Soo wy anders doen, den* Gouverneur *zal ons ſtraffen, en de* Oelilima's *en* Oeliſiwa's *zullen ons verdelgen.*

Wy zullen jaarlyks Dati *aan 't* Kaſteel *brengen tot teeken van gehoorzaamheid aan de hoofden, ende wy zullen aan 't* Kaſteel *gaan handelen met* Zagoe, ryſt, *of met andere eetwaren.*

Van dit alles zeg ik Gouverneur *van 't* Kaſteel *in* Amboina, *als gemagtigde van de* Hooge Overigheid, *ende den* Prince *van* Holland, *en zweere te zullen helpen, en ook oprecht recht aan de negry* Roemakay *te doen, gelyk aan de negryen aan 't* Kaſteel, Hitoe, Hatoeaha, *ende aan alle* Oeliſiwa's, *ende* Oelilima's *doen, daarom hebbe*

ik dit met 't Tsjap *van 't* Kaſteel, *en met myn naam, ende de naamen, of merken der* OrangKaja's *van de negry, tot teeken van onzen eed, onderteekend.* Amen.

Van deze *Acte* zyn twee eensluidende gemaakt, de eene voor den *Gouverneur* van 't *Kaſteel* in *Amboina*, en de andre voor de negry *Roemakay*.

Geſchreven in 't *Kaſteel* in *Amboina* op den 26 April 1609.

Met die van Ihamahoe, die zich, gelyk wy gezien hebben, zoo wakker tegen de Portugeeſen verweert hadden, liepen de zaaken noch zeer in 't wild; ja zelf ontzagen zy zich niet op die van Roeton, ſtaande onder 't Kaſteel Victoria, en naaſt aan Hoetoemoeri gelegen, te rooven, derhalven vond de Heer *Houtman*, aangezien die van Ihamahoe zich noch aan ons niet verbonden, nog zich onder onze gehoorzaamheid geſteld hadden, goed, die van Hoetoemoeri; die met hen t'zamen deden, en den buit deelden, van hunne negry te lichten, en aan het Kaſteel te plaatſen, daar zy ook eenige jaaren in de Chineeſche ſtraat hun verblyf zoo lang *Houtman* hier was, gehad hebben; doch, na zyn vertrek, zyn zy allenskens weer na de oude plaats gekeerd, om dat door zyn navolger zoo naeuw op hen niet gelet wierd.

Houtman verplaatſt die van Hoetoemoeri aan 't Kaſteel.

Na dat nu deze Heer deze Landvoogdy ſes jaaren tot A. 1611 zeer loffelyk waargenomen had, zoo is hy door een ander vervangen, en ondertuſſchen na 't Vaderland vertrokken, verſcheide Amboineeſche jongelingen met zig nemende, die na hun wederkering tot ſchoolmeeſters gebruikt zyn. Onder deze is eenen *Laurens Tenoek* van Noeſſanivel geweeſt, die onder den Landvoogd *Huſtaart* nog geleeft heeft.

En vertrekt na ſes jaaren regeerens, met eenige Amboineeſche na 't Vaderland.

Eer ik van dezen Heer *Houtman* afſcheide, moet ik hier by voegen, dat ik uit de eerſte reizen, van Zeeland na Ooſt-Indien ondernomen, eenen *Frederik Houtman* ontmoet, die A. 1599 op een van de 2 ſchepen van de Heer *Moucheron* de Leeuw en de Leeuwin, als Capitein uitgevaren, op Atsjien gekomen, en aldaar gevangen genomen is. Hy quam den 31 December 1600 van *Pedir* by Capitein *van Caarden* aan boord vlugten, maakte zyn vlucht aan den Koning van Atsjien bekend, die hem, en drie van zyne medegevluchte makkers, hunne vryheid met den mond gaf; doch als hy na buiten ging, wierd hy (niet zonder laſt van dien Koning) door den Sjahbandar van Pedir gebonden, en weer na dat ryk op Sumatra, onder dezen zelven Koning ſtaande, gevoerd. *Van Caarden* verzogt wel om zyne vryheid; doch men zey, dat hy om eenige koſtelyke ringen, criſſen, enz. die vermiſt wierden, vervoerd was, blyvende na *van Caarden's* vertrek daar 1601 den 22 Jan. noch gevangen zitten. Terwyl deze *Houtman* op Pedir, gevangen zat, heeft hy verſcheide fraeje Aſtronomiſche aanmerkingen gemaakt, en verſcheide bevorens onbekende ſterren daar ontrent ontdekt, 't geen hy ook naderhand in druk uitgegeven heeft.

Aanmerking over dezen Heer.

VIERDE HOOFDSTUK.

Caſpar Janſſoon *A.* 1611 *tweede Landvoogd hier. Onder welken weinig voorviel. De jonge* Prinſzen *door* Matelief *medegenomen, komen weer hier.* Baſſi Frangi's *dood; en* Sabadyn *zyn vervanger. Die de* Engelſchen *van* Lochoe *na* Cambello *doet verhuizen. Die nevens de* Leſſidiers, *de* contracten *niet nakomende, daar toe gedwongen wierden door de Heer* Reynſt, *waar op de* Engelſchen Amboina *verlieten.* Ridjalis *verkeerd verhaal hier af.* Blok *werd A.* 1615 *derde Landvoogd. Verdre verrichting van de Heer* Reynſt, D. Wiltens *hier eerſte Predikant.* Van den Broek *hier. De Heer* Reaal *vervangt den overleden Heer* Reynſt *als* Opperlandvoogd *van* Indien *A.* 1615. Bloks *dapperheid tegen de* Spaanſchen. *Steld den eerſte* Landraad *in. Oproer hier uit onder de Grooten ontſtaan,* Blok *gaat A.* 1618 *af, en ſtierf A.* 1619. Coen *vierde* Opperlandvoogd. Van Speult *vierde* Landvoogd *hier A.* 1618. *Des zelfs hoedanigheden. Hy herſteld de zaaken hier. Goude* Zegel-ringen *en* Hoedbanden, *door hem uitgedeeld.* D. Dankerts *hier.* Van Speult *brengt die van* Hoetoemoeri *onder zyn geweld. Doet de* Hongi-*tocht. Belet die van* Bonoa, Kelang *en* Aſſahoedi, *hun menſchen-rooven.* 't Contract *met hen* 1608 *gemaakt.* Van Speults *verdre verrichtingen.* Coen's *komſt* 1619 *hier.* Van Speult *A.* 1619 *volſtrekt* Landvoogd *enz. En* Raad *van* Indien *gemaakt. Prys op de nagelen A.* 1620 *geſteld.* Houtmans *komſt hier. Vernieuwing, van 't* contract *met die van* Hitoe *A.* 1620. Hidajat's *komſt hier. Die* Sabadyn *verving. Deszelfs aard, en hoedanigheden.* Van Speult *en hy, veroveren* Liſſabatta. *Vrede met de* Engelſen. Ambonſche Princen *mede na* Holland *gezonden.* Coen 1621 *hier weder verſcheenen.* Engelſchen *hier weer geplaatſt.* Coen *keert zegenpralende uit* Banda. *Roept hier alle de hoofden byeen. Verrichting van zyn Edelheid in die vergadering.* Coens *vertrek na* Batavia. Van Speults *verdre verrichtingen op* Re-

Rehoemoni. Contract *met die van* Leſſidi *A.* 1623. *Als ook dat met die van* Manipa *toen aangegaan.* Carpentier *vyfde* Opperlandvoogd *A.* 1623. *Moejelykheden tuſſchen de* Engelſen *en ons, hier voorgevallen. Aanmerkingen daar over. Wat leden daar over na 't Vaderland gezonden zyn, en 'er over gezeten hebben.* Contract *van de Heer van* Speult *met die van* Ceram-Laoet, Keffing, Goram, Goeli Goeli, Oerong, &c. *A.* 1624. *Hy plant een calappus-boſch agter* Mardheyka. Hidajat's *dood, dien* Leliato *verving. Ziekenhuis A.* 1625 *door* van Speult *gebouwd. Eerſte* Chineeſen *hier.* Leliato's *ſlegt gedrag.* Van Speult *roeit de nagelboomen op kleen* Ceram *uit. Haat van deze ingezetenen daar door tegen ons verwekt.* Van Speult *geeft erf-brieven aan 't* Kaſteel *uit. Verſchil der erven nu, en te voren. Zeker veld aan die van* Soya *en* Noeſſanivel *by hem uitgegeven; dog door* Padbrugge *weer ingetrokken.* Van Speults *vertrek, en zyne geſchenken aan den Inlander.*

Caſpar Janſſoon, A. 1611. tweede Landvoogd hier.

NA den Heer *Houtman* is *Caſpar Janſſoon* (dien *Ridjali, Joannes Prins* in zyn 21 Alkitſa noemt) Landvoogd geworden. Deze Heer was bevorens Opperkoopman op het ſchip Amſterdam geweeſt, en door den Zeevoogd *Matelief*, na dat hy van voor Malacca ontrent Queda gekomen was, in November 1606 aan dien Koning als gezant gezonden, zonder dat ik hem in die tuſſchentyd ergens ontmoet heb.

Onder welke weinig voorviel.

Hy was de tweede in rang, en zyne regeering nam A. 1611 aanvang. Die vier, en niet drie jaaren (gelyk *Ridjali* in die zelve 21 Alkitſa zegt) geduert heeft.

In zynen tyd zyn weinig zaaken van belang verhandelt, of, zoo zy al voorgevallen zyn, zoo is 'er zulke nette aanteekening niet van gehouden, om dat men toen in die eerſte tyden zich meeſt met den koophandel bemoeide, en noch geen nette Secretary had.

De jonge Princen, door Matelief medegenomen, komen te rug.

Onder dezen Heer quam *Halaene*, nevens de andre Amboineſe Princen, door de Heer *Matelief* mede genomen, weder in Amboina, dewelke door den eerſten Opperlandvoogd van Indiën, den Heer *Pieter Both*, by zyne uittocht A. 1610, weer in Indien gebragt waren.

Baſſi Franggis dood; en Sabadyn zyn vervanger.

Ontrent deze tyd is ook de Ternataanſche Kimelaha, *Baſſi Franggi*, overleden, en in zyn plaats *Sabbadyn*, de zoon van *Djoemali*, een zoons zoon van den Grooten *Roebohongi*, gevolgt.

Dit was een man, van een zeer vredelievenden aard en imborſt, die met onzen Landvoogd en alle de Nederlanders, in een goed verſtand geleefd, en in alle voorvallen getoond heeft een man van zyn woord, en een zeer naaukeurig opvolger van de contracten te zyn, niet willende, dat men de nagelen aan imand anders, dan aan onze Maatſchappy, leveren zou.

Die de Engelſchen van Lochoe na Cambello doet verhuizen.

Om dit nu te beter werkſtellig te maken, heeft hy ook de Engelſchen, die tot die tyd op Loehoe gewoont hadden, geboden te vertrekken; die daar op na Cambello, daar men hen aanhaalde, verhuiſt zyn, alzoo die van Leſſidi en Cambello noch al met die verkeerde gedagten bezet waren, dat zy niet onder Ternate, en als een vrye regeering, onder niemand ſtonden, zonder eens aan te merken, waar toe zy zich by 't contract, A. 1609. in Auguſtus met den Zeevoogd *Hoen* en den Landvoogd *Houtman*, verbonde hadden.

Die nevens de Leſſidiers, de contracten niet nakomende.

De Heer *Jaſpar Janſſoon*, verzocht hen eerſt met vriendelykheid de contracten na te komen, en geen vreemdelingen, wie 't ook zyn mogten, tot nadeel van onze Natie, en koophandel, aan te houden, doch zy wilden hier na in 't minſten niet luiſteren.

Daar toe gedwongen wierden door de Heer Reynſt.

Dit ſchokte met horten en ſtooten in die eerſte tyden nog al voort, zonder dat men dit vooreerſt, alzoo de magt nog zeer verſpreid was, beletten kon; doch A. 1615 in Maart verſcheen de tweede Opperlandvoogd van Indien, de Heer *Gerard Reynſt*, met een vloot van elf ſchepen, die hen wel ernſtig aanzeggen deed, dat zy zich volkomen in dit ſtuk na de contracten zouden hebben te ſchikken, of dat hy 'er hen toe dwingen zou. Zy wilden aan dien Heer geen meerder gehoor, als aan den Ambonſchen Landvoogd geven, weshalven deze twee Heeren, met de ganſche magt van Amboina daar heen toogen, en hen dwongen tot reden te komen. Zy deden derhalven de Engelſchen aan welke zy niet nalieten hunne nagelen noch al te verkoopen, van daar vertrekken. Die zogten toen wel op Leſſidi te neſtelen; dog deze mede bang geworden, en zich aan die van Cambello ſpiegelende, ontzeiden hen het land, zoo dat zy genoodzaakt waren Amboina te verlaten, en met hunne ſchepen te vertrekken.

Waar op de Engelſchen Amboina verlieten.

Ridjali verkeert verhaal hier af.

Ridjali verhaalt in de laatſt aangetogene Alkitſa, als of Capitein *Hitoe*, zyn oom, dit zoo als middelaar bewerkt, en die van Cambello zoo verre, door hen de pols eerſt te taſten, gebracht zou hebben, dat zy de Engelſchen aldaar wooning, en 't komen op hunne markt, uit eigen belang ontzeiden, dog, wel verre van daar, hebben zy dat niet eer gedaan, voor dat zy daar toe door geweld genoodzaakt wierden; maar dat is waar,

dat zyn oom, veinzende onze vriend te zyn, met die van Lochoe, Leſſidi en Cambello, eene lyn trok, ja met hen in één en 't zelve verbond tegen ons, en een verraderſch overbrenger van veele onzer geheimen geweeſt, hoewel ons dat niet, dan doe 't te laat was, bekend geworden is.

Blok werd A. 1615 derde Landvoogd.

Dit is wel het voornaamſte, dat onder dezen Landvoogd voorgevallen is, die, na vier jaren regeerens, A. 1615 door *Adriaan Maartenſſoon Blok*, die de Heer Opperlandvoogd *Reynſt* mede gebragt had, in Maart of April, als derde Landvoogd vervangen wierd, in 't begin van welke laatſte maand die Opperlandvoogd van hier met zyn vloot na Banda vertrok, om zaaken van gewigt, van welke wy onder de ſtoffe van Banda breeder ſpreken.

Verdre verrichting van de Heer Reynſt.

D. Wiltens hier eerſte Predikant.

De Heer *Reynſt* had ook den eerſten Predikant, *Caſpar Wiltens*, op de zelve tyd in Amboina gebragt, gelyk wy dat breeder onder de ſtoffe van den Godsdienſt aanhalen.

Den 6 April 1615 is de Heer *Pieter van den Broek*, van Antwerpen, die onder den Opperlandvoogd *Reynſt*, als Opperkoopman met het ſchip Naſſau, uitgevaren was, en daar na de eerſte grondveſter van den handel in Suratte, Perſien, en in 't Roode Meir geworden is, met dat zelve ſchip in Ambon gekomen.

Van den Broek hier.

Hy wierd door den nieuwen Landvoogd, den Heer *Blok*, aan boord verwelkomt, en voer met dien Heer aan land. Hy bleef hier niet lang; maar volgde den Heer *Reynſt* ten eerſten na Banda.

De Heer Reaal vervangt den overleden Heer Reynſt als Opperlandvoogd van Indien A. 1615.

In dit zelve jaar is de Heer *Reynſt* overleden, en door den Opperlandvoogd, den Heer *Laurens Reaal*, den 19 Juni in Ternate, volgens de berigten hier overgekomen, vervangen.

Bloks dapperheid tegen de Spaanſen.

Wat nu dezen nieuwen Landvoogd *Blok* betreft, hy was A. 1601 nog maar Schipper onder den Onderzeevoogd *Heemskerk* op 't ſchip de ſwarte Leeuw, en voer 1611 in December weer uit, ſlaande tegen 17 Spaanſche ſchepen, die ontrent de Soute Eilanden op zyn vloot, waar van hy toen hoofd was, afquamen, dog hy havende de zelve zoo ongenadig, dat 'er maar 4 ſchepen bequaam waren, om de tyding in Spanjen te brengen; waar uit dan blykt, dat hy een dapper man, daar 't de nood vereiſchte, geweeſt is.

Stelt den eerſten Landraad in.

Dat hy ook een goed politycq geweeſt is, moet men daar uit afnemen, dat by zyn tyd de eerſte Landraad ingeſteld is.

De twee vorige Landvoogden hebben daar op, of niet gedagt, of zich daar van niet bediend; maar de gewoonte gehad, als 'er een zaak, de Inlanders rakende, voorviel, om daar over maar met twee of drie van de voornaamſte Orang Kaja's aan 't Kaſteel te ſpreken, waar toe zy wel 't meeſt den *Pati* van Halong, en *Gnato-hoedi*, of 't hoofd der Mardheykers, en den Orang Kaja van Tawiri verkoren.

De Heer *Blok*, dit niet goedkeurende, ſtelde den eerſten Land-raad in; doch verkoos voorceſt maar zeven leden, welke deze waren;

1 De Koning van Noeſſanivel, *Don Andrea de Soyſa.*
2 De *Pati* van Halong.
3 *Don Andrea* van Halong.
4 *Manuel Caſtanja*, *Hhoekom* van Hative.
5 *Antoni Hehoewat*, Orang Kaja van Tawiri.
6 De Gnato-hoedi, *Lucas Carvalho.*
7 *Steven Tiçera*, Orang Kaja van Oerimeſſing.

Indien de byzondere handeling der twee vorige Landvoogden, toen alleen maar met die 3 voornoemde Orang Kaja's ſprekende, ſcheele oogen en nyd tuſſchen de andere Inlandſche Grooten verwekte, dit deed het niet minder, alzoo dit nog meer hen in de oogen ſtak, dat deze nu in een ordentelyke vergadering als leden zaten, daar de andre maar als in 't heimelyk geraadpleegt, en over de voorvallende zaaken geſproken waren.

Oproer hier uit onder de Grooten ontſtaan.

Dit baarde niet alleen nyd, maar zelf een zoort van opſtand, alzoo de andre Koningen, en Orang Kaja's van Leytimor zig zeer verſtoord na't gebergte begaven, en zich in alle voorvallen zeer vyandig tegen de Nederlanders, en tegen deze Orang Kaja's, die daar mede boven hen begunſtigd waren, gedroegen, zonder dat zy van dezen wrevel tegen de onzen wilden ophouden, voor dat hen door tuſſchenſpraak van Capitein *Hitoe* (die dog alle zaaken bemiddelen moeſt) na twee jaaren pruilens, A. 1617 belooft wierd, dat men een anderen Landraad zou inſtellen, waar in alle de Hooſd-OrangKaja's van ieder dorp als leden zouden zitten.

Zy quamen dan eindelyk wel weder van 't gebergte; maar hadden egter op dezen Landvoogd nooit het rechte vertrouwen, het welk deze Heer beſpeurende, vond hy goet in 't jaar 1618 de Regeering van deze Landvoogdy in handen van den Zeevoogd, den Heer *Steven van der Hagen*, over te geven, en daar van af te ſtappen, zedert welken tyd deze Heer meeſt in commiſſien van belang gebruikt is, tot dat hy in 't jaar 1619 met den nieuwen Opperlandvoogd van Indiën, *Jan Pieterſſoon Coen*, uit Am-

Blok gaat A. 1618 af, en ſtierf A. 1619.

Amboina na Java gezeild, en onderweeg op Boeton overleden is.

Coen vierde Opper-land-voogd.

De Heer *van der Hagen*, die nevens den Heer *Houtman* in 't jaar 1618 als Raad van Indien uitgekomen was, genoodzaakt dan hier dan daar, daar zyne tegenwoordigheit meeſt vereiſcht wierd, te zyn, gaf dit ampt aan den Landvoogd *Herman van Speult*, dog onder de titel van Onder-landvoogd, over, die als de vierde in rang zyne regeering A. 1618 begon.

Van Speult vierde Land-voogd hier A. 1618.

Dit was een Heer, die een dapper man in zich zelven was, en betoont heeft in de zaaken van Amboina zeer ervaren te zyn; waar toe hy ook gelegenheid bequam in de tyd van drie jaaren, dat hy als Opperkoopman en hoofd op Cambello gelegen had.

Des zelfs hoedanigheden.

Deze Heer heeft de misnoegde Leytimorſche Orang Kaja's niet alleen weder bevredigt; maar, volgens de belofte aan hen gedaan, ten eerſten ook een grooten Land-raad ingeſtelt, en alle zaaken in een veel beter ordre, dan zy bevorens geweeſt waren, gebragt.

Hy herſteld de zaaken hier.

Deze Landraad nu beſtond in deze 14 leden:

1 *Don Andrea de Soyſa*, Koning van Noeſſanivel.

2 *Don Manuel Queljo*, Koning van Kilang.

3 *Eduard de Sylva*, Koning van Soya; doch in de wandeling *Latoe Conſina* genaamd.

4 *Don Andrea*, Pati van Halong.

5 *Don Manuel Caſtanja*, Hhoekom van Hative.

6 *Lucas Carvâljo*, hoofd der Mardheykers.

7 *Antoni Hehoewat*, Orang Kaja van Tawiri.

8 De *Pati* van Alang.

9 *Simau Ema*, Orang Kaja van Ema.

10 *Simau Baguwala*, Orang Kaja van Baguwala.

11 *Don Pedro*, Orang Kaja van Hoetoemoeri.

12 *Sanchio*, Pati van Way.

13 *Steven Tiçera*, Orang Kaja van Poeta.

14 *Ferdinando*, Pati van Noeſſanivel.

Aan deze veertien mannen gaf men de naam van Orang Kaja Camera's, ofte kamer-heeren, om dat zy over alle gerechts-zaaken, de Inlandſche Chriſtenen van Leytimor betreffende, als Rechters in dezen nieuwen Inlandſchen Raad van Juſtitie zaten.

Men wil dat hy, om de gunſt van deze Inlanders te meer te winnen, aan zommige van deze Orang Kaja Camera's, die hy voor de beſtgeneigde tot onzen ſtaat hield, ook deze en gene goude gedenktekenen, zommige in goude ketenen, eenige in goude ringen, en ook eenige in goude hoedbanden beſtaande, gegeven heeft.

Goude zegel-ringen, en hoed-banden door hem uitgedeelt. En in prent vertoont.

Ik heb zulk een zegel-ring, en ook zulk een hoedband by den ouden *Steven Patioeſſen* (die by den eerſten Landvoogd als diſcipel of knegt, gediend had) en nog by eenen *Backer Beſi* op Way gezien.

De zegel-ring was 3 a 4 Ryxdaalders aan goud zwaar, en wy toonen 'er een met de letter V in de plaat No. L.

De hoed-band beſtond uit een ronde kring van goude capitaale letters, die te zaamen dit uitbragten:

Doorlugtige Hoog Mogende Heeren Staaten, en Naſſau onderdanig; en boven aan werd de zelve door twee handen, die zamen zeven pylen vatten, geſloten. Wy vertoonen 'er een op de zelve plaat, by de letter W.

D Dankerts hier.

Hy was de eerſte, die dit gedaan heeft en daar mede een grooter grond van vertrouwen in hen bragt.

Met de ſchepen, dit jaar van Bantam gekomen, was *D. Sebaſtiaan Dankerts*, de tweede Predikant alhier mede verſchenen.

In 't begin der regeering van de Heer *van Speult* gingen die van Hotoemoeri, die van tyd tot tyd weer na hun dorp afgedropen waren, hunne ouden gang met rooven. Zy deede 't bevorens maar op die van Roeton; maar nu verſchoonden zy niemand. Zy zouden zoo ſtout egter niet geworden zyn, hadden zy geen onderſtand van andren gehad. Men wil, dat de Hitoeëſen, en verſcheiden van Hoewamohel, hier onder hun rol ſpeelden, hen aanhitſten, en onderſteunden. Het bleef daar niet by; maar ten bewyze, dat zy ſtaat maakten, dat men dit niet ongeſtraft laten zou, zoo waren zy na zekeren ſterken en byna onwinbaren heuvel, Maoet, gevlugt, van voornemen zynde daar alles af te wagten.

De Heer *van Speult*, die geen man was, om zich te laten tergen, en die hun oude ſtreeken kende, vergaderde daar op in Julius dezes zelven jaars duizend Inlanders aan 't Kaſteel, voegde daar zeſtig Europiaanen by, en ging hen zelf in hun dorp eens verneſtelen; dog vond overal de wegen geſloten, en zoo wel bezet, dat 'er al ettelyke ſchermutzelingen vielen, eer hy de ſterkten, aldaar door hen gemaakt, kon meeſter werden, doch die hy na vyf onderſcheide en felle ſtormen inkreeg. Daar op voor de hoofdſterkte op dien heuvel gekomen zynde, toonde hy hen, dat hy beſloten had van daar niet te zullen vertrekken, voor dat hy hen geheel en al onder zyn magt gebragt had. Zy hielden het een tyd lang zeer dapper uit;

Van Speult brengt die van Hoetoemoeri onder zyn geweld.

uit; dog moeſten zig, na een beleg van drie maanden, wegens gebrek van water, en om dat de koſt zeer ſmal omquam, alzoo zy nergens henen konden, op genade en ongenade overgeven. Zy waren in alles maar vierhonderd zielen, en niet boven honderd vyftig, of twee honderd weerbare mannen ſterk, die onder deze en gene Orang Kaja's aan 't Kaſteel verdeelt, en verwezen wierden (voor al de mannen) zoo lang als krygs-gevangenen onder de zelve te dienen, tot dat ider van 't ſlegt volk tien, en ider Orang Kaja honderd Ryxdaalders gewonnen, en als een boete opgebragt zou hebben, om die onder de krygslieden, die hen tot de overgave gedwongen hadden, te verdeelen, en dat geld aan hen voor die moeite en dapperheid ten beſten te geven.

Doet de Hongi-togt.

Om egter den ſchrik nog meer onder de quaadwilligen te brengen, en ook andre, die nu en dan de hoorns opſtaken, in toom te houden, vond deze Landvoogd goed alle de Cora Cora's zoo van de onderhoorige Orang Kaja's, als die van de Loehoeneſen, en Hitoeëſen, aan 't Kaſteel te beroepen, om met deze Hongi na de buiten-Eilanden te gaan, en de rooveryen, die men daar pleegde, te beletten.

Het getal der Cora Cora's, aan 't Kaſteel te zamengekomen, beſtond in 35 welbemande vaartuigen, waar op tuſſchen de drie en vierduizend weerbare mannen waren, by welke hy 60 Europiaanen voegde.

Hier mede vertrok hy in de maand November 1618, om alle geſchillen, die zig hier en daar opdeden, te beſlegten; maar voor al om die van Bonoa, Kelang en Aſſahoedi, die, alzoo zy geen ander middel om te beſtaan hadden, zich niet dan met menſchen-rooven ophielden, te beteugelen, en tot een andere wyze van leven te brengen; te meer, alzoo hy wel dikwils daar over aan den Ternataanſchen Stadhouder, waar onder zy eigentlyk ſtonden, geklaagt, maar van tyd tot tyd bevonden had, dat daar ontrent geen ordre ter wereld geſteld wierd, of dat zy zich ten minſten zeer weinig aan de zelve lieten gelegen zyn.

Belet die van Bonoa, Kelang, en Aſſahoedi, hun menſchen-rooven.

Hy rukte dierhalven eerſt na Bonoa, de ſnoodſte roovers in dit ganſch geweſt, en geboren menſchen-dieven, die zich niet ontzagen, alzoo zy ook ſtoute Zeelieden waren, met hunne vaartuigen tot in de Uliaſſers te gaan rooven, en de ſtranden aldaar niet alleen zeer onveilig te maken, maar zelf ook de menſchen van 't land van Amboina, en van de ſtranden van Leytimor te komen wegnemen. Hy eiſchte de menſchen, die zy gerooft hadden, weer; dog zy hadden de ſtoutheid van die te weigeren. Hy taſtte hen dierhalven met geweld aan; doch zy, ziende dat het hem ernſt was, en dat zy niet in ſtaat waren om zoo grooten vloot lang tegen te ſtaan, quamen door tuſſchenſpraak van eenige Orang Kaja's, vooral door die van Capitein Hitoe, en die

A. 1618. die van Ihamahoe zoo verre, dat zy beloofden het geroofde weder te zullen geven, en die gene die nog leefden, over te zullen leveren, of zo zy mogten overleden zyn, dan voor ider Orang Kaja honderd, en voor een gemeen man zeſtig petolen op te zullen brengen, 't geen men bevond met een boete, hen opgelegt, in het geheel agtienhonderd petolen (zekere zyde kleeden) uit te maken; behalven dat zy nog een Coracora van vier Gnadjo's beloofden te geven, en zich voortaan van 't rooven te zullen onthouden.

Men bragt op deze wyze niet alleen hen, maar ook die van Aſſahoedi, Kelang, en Hatapoeteh, zoo verre, dat zy mede beloofden het geroofde weder te zullen geven, boven 't welke ider dorp noch driehonderd petola's, en een Coracora van vier Gnadjo's, opbrengen zou.

't Contract met hen A. 1618 gemaakt.

Men vindt dit nader in dit navolgende contract, met hen in die zelve maand gemaakt.

Aangezien de menigvuldige klagten over de overgroote rooveryen van die van Bonoa, *geaccompagneert met die van* Aſſahoedi, Hatepoeteh *ende* Kelang, *nog dagelyks* augmenteren, *zoo van onze onderdaanen, als onze* geaſſocieerden, *waar over genoodzaakt zyn onze macht te verzamelen, ende dat te meer, overmits* Kimelaha Sabadyn, *Stadhouder wegens den Koning van* Ternate, *onder wiens* protectie, *en beſcherming, die van* Bonoa, Aſſahoedi, Hatepoeteh, *en* Kelang *ſtaan, over verſcheide onze aanklagten ons geen recht en heeft gedaan,* allegerende *tot zyn* excuſe, *'t zelve niet magtig te wezen, onaangezien hy onlangs geleden tot twee verſcheide reizen daar is geweeſt met* 5 *of* 6 Correcorren, *welke* excuſen *niet* ſufficant *waren om langer zoodanigen geweld, en overlaſt te lyden, te meer,* conſiderende, *dat niet alleen* Kimelaha Sabadyn *naarlatig was gebleven omme ons genoeg te doen over den overlaſt, ons by die van* Boano, *ende* conſoorten *aangedaan, dan dat mede over verſcheide* inſolente proceduren *der* Loehoeneſen *daar klagtig over zyn geweeſt, geen regt en was gevolgt, het welke alles naar* deliberatie *overwogen zynde, zoo is eenſtemmig by den* Luitenant Gouverneur *voorſz. onze onderdanen, en* geaſſocieerden *beſloten, dat wy met onze armade, beſtaande in* 35 Corcorren, *zouden onderſtaan, of men die van* Boano, *en hare* conſoorten, *zoude konnen conſtringeeren met geweld, tot voldoeninge van onze geleden ſchaden, waar op is gevolgd, dat wy den* 5 November *met de gantſche armade onze reize hebben vervorderd, ende eigentlyk den* 14 November *voor* Boana *gearriveerd, alwaar beſloten wierd 't goene volgd:*

Op huiden den 19 November 1618 zyn op ſtrand van Boano vergadert, *Herman van Speult,* Lieutenant Gouverneur en Directeur over de Eilanden, Fortreſſen ende commercien van Amboina, met meeſt alle de Koningen en Overſten van de landen en ſteden, onder het bovengemelde Gouvernement reſorteerende, nevens onze geaſſocieerden, als Capitein *Hitoe,* den Koning van Hitoe, en de Orang Kaja's van Ihamahoe en Nollot midsgaders *LatoColi,* ende *Kipati Naro,* als middelaars ter eenre, ende den *Sengadji* van Boano ter andere zyde, de welke naar verſcheide ſeſſien in genade is aangenomen op naarvolgende conditien.

EErſtelyk *is by den* Luitenant Gouverneur *voorſz. met hulpe van de bovengemelde Heeren ter neder gelegt, doot en te niete gedaan, met* deſiſtentie *van alle vorige* pretenſien, *zoo 't goene zedert de tyden van de* Portugeeſen *op die van* Boano *hadden te pretenderen over zodanige rooveryen, van luiden ende goederen, als by die van* Boano *voorſz. Zyn* gecommitteerd, *wel verſtaande, dat die van* Boano *eerſt ende vooral zullen* reſtitueeren, *alle zoodanige gevangenen, als zy 't zeedert de tyden van de* Portugeeſen *genomen hebben, welke verklaringe zy luiden zullen gehouden wezen te doen op haren* Moshhâf, *ende zal de* reſtitutie, *geſchieden in volgende manieren, te weten, dat zy de geene, die nog in leven, ende in hare handen zyn,* perſoonlyk *wederom zullen geven, ende de geene, die overleden, ofte buitens lands verkogt zyn, zullen zy vergoeden, voor een* Orang Kaja 100 *petolen, ende voor een ſlave* 60 *petolen, ende tot een* amende *van hare begane* faute *beloven zy te betalen aan den* Luitenant Gouverneur *voorſz.* 1800 *petolen, ende daar en boven eene* Corcor *van vier* Gnadjos.

Mede beloofden die van Boano *voorſz. van nu voortaan nog tot geenigen dage meer te rooven op eenige der voorſz. Heeren landen, luiden, ofte goederen, ende haar voorder te dragen, als goede en getrouwe* geaſſocieerden *toeſtaat.*

Doch gemerkt by de voorſz. Heeren voor zeker gehouden werd, dat (naar 't gemein ſpreekwoord) de exter *haar huppelen niet en zal agterwegen blyven (als wezende zy luiden van over ettelyke* 100 *jaaren gewoon, hun met rooven te erneren) waar over te*

A. 1618. *bedugten ſtaat zy haar eerlang wederom zullen te buiten gaan, in welken gevalle de bovengemelde Heeren, onze onderdanen, ende* geaſſocieerden, *gezamenderhand beloven, ende zweeren, aan den* Luitenant Gouverneur *voorſz. op de eerſte aanklagte hem te* aſſiſteeren *met alle hare magt, omme die van* Boano, *ofte de* Contraventeurs *van dezen geheel te* deſtrueeren, *ende uit te roejen. Aldus gedaan, en beſloten op de ſtrand van* Boano. *Datum ut ſupra.*

Op huiden den 20 November 1618 *zoo zyn ten beroepe van den* Luitenant Gouverneur, *nevens onze onderdaanen, en* geaſſocieerden *voorſz. ter eenre* gecompareerd *op de ſtrand van* Saoedi, *de* Orang Kaja's *der zelver negry, mitsgaders* Latoe coli, *en* Kipati Naro, *als middelaars, de welke als* complicen' *van die van* Boano *in de rooving hebben geregtituëerd alle het volk, dat zy voor haar quote hadden gekregen, te weten 7 perzoonen, betalende daaren boven eene* amende, *ofte boete van drie honderd petoolen, nevens een* Coracorre *van vier* Gnadjo's, *hebbende haar daar benevens onderworpen de bovengemelde* conditien, *die zy lieden op haren* Moshhâf *hebben bezworen. Aldus gedaan ter bovengemelde plaatze.* Datum ut ſupra.

Op huiden den 23 December 1618 compareerde *ten beroepe van de bovengemelde Heeren in de* Logie *van* Cambello *de* Orang Kaja's *van* Hatepoeteh *en* Kelang, *die welke mede ſchuldig in de rooving met die van* Boano *zyn bevonden, de welke reſtitueerden een* perſoon, *ofte gevangen, zoo zy voor hunlieden quote hadden genoten, betalende daarenboven voor een boete ofte* amende, *drie honderd petolen, haar ſubmitterende zoodanige* Articulen, *als met die van* Boano *waren beraamd, hebbende 't zelve beveſtigt op haren* Moshhâf. *Aldus gedaan ter bovengemelde plaatze.* Datum ut ſupra.

Van Speults verdre verrichtingen.

Na dezen tyd heeft de Heer *van Speult* ook gelaſt, en jaarlyks vervolgt, om met de Hongi in 't kenteren van het Moeſſon de viſite na de buiten-Eilanden te doen, om ider in zyn pligt, en alles voortaan in ruſt te houden.

De voornoemde boetens deelde hy onder 't gemeene volk uit; dog de tyd heeft geleerd, dat men den Amboinees geen zware boeten opleggen, maar veel liever tot dezen of genen arbeid gebruiken moet, alzoo zy door 't eerſte byna bedorven, en dan baloorig werden.

Zeker ongeluk in 't Kaſteel veroorzaakte daar brand in 't einde van dit jaar, waar door het huis van den Landvoogd, ſtaande na de Zeekant, verteerde. Hy bouwde weer een nieuw, dat voor eerſt maar weer met atap; dog in 't volgende jaar met pannen gedekt wierd.

Coen's komſt A. 1619 hier.

In 't jaar 1619 den 4 Februari quam de Opperlandvoogd van Indiën, de Heer *Jan Pieterszoon Coen*, hier met 4 ſchepen op de Reede. Hy, tot zyn leedwezen gezien hebbende, hoe de Bantammers hem ontrent den handel plaagden, en hoe zy met de Engelſchen zamenſpanden, om de Hollanders uit Indiën te verdryven, was wel van daar na Jakatra verhuiſt, hebbende zich beooſten de Rivier nedergeſlagen; maar, niet in ſtaat zynde, om de Engelſchen, die zig daar tegens over hen geplaatſt, een groote Vloot in Zee, en zoo veel onderſtand nog van de Bantammers hadden, met zyn kleene magt te wederſtaan, zoo ſtelde hy daar vooreerſt de noodige ordre aan land, en zeilde met deze ſchepen na de Ooſt en de Moluccos, om van daar meer magt van ſchepen by een te zamelen.

Hy vond hier alles wel in ruſt; maar ondertuſſchen by de komſt der vreemde handelaars in deze geweſten (dat men nog zoo niet beletten kon) een zeer leelyk gerucht wegens de ſlegte en zieltogende magt der Hollanders verſpreid, waar by men noch gevoegt had, dat, als zy uit Indiën zouden gedreven zyn (dat nu wel haaſt ſtond te geſchieden) de Portugeeſen zich dan weder in de Moluccos, de Engelſchen in Amboina, en de Franſchen op Bantam, zouden vaſtmaken, en voortaan hun verblyf houden.

Dit gerugt maakte de Hitoeëſen, en Hoewamoheleſen, te ſtouter in 't verkoopen van hunne nagelen aan de vreemdelingen, tot zoo verre, dat zy byna geen ontzag meer hadden. Het is waar, dat men die handelaars eindelyk wel van die kuſten verdreef; maar wat hielp dit dog, alzoo wy egter de nagelen niet in handen kregen, en zy wiſten te maken, dat deze vreemdelingen, die zich dan na Boero, of Amblauw, zoo lang begeven hadden, dezelve in weerwil van ons bequamen.

Het noodige in Amboina verricht hebbende vertrok de Heer *Coen* na de Moluccos, alwaar hy een ſchoone Vloot verzamelde, met welke hy ten eerſten na Java liep, gelyk wy dat breeder onder die ſtoffe vertoonen.

Van Speult A. 1619 volſtrekt Landvoogd hier en Raad van Indiën, gemaakt.

In dit zelve jaar 1619 wierd de Heer *van Speult* ook volſtrekt Landvoogd, en beſtierder van deze Landvoogdy, en daarenboven Raad van Indien, met een nieuw verband gemaakt. Volgens de ordre, bevorens beraamd, was hy weer in dit zelve jaar met de Coracora Vloot na Hoewamohel geweeſt, om de vreemde handelaars niet alleen van daar te verdryven, maar om die van Loehoe en Cambello, ook te dreigen, dat hy, in gevalle zy de zelve aanhielden, en nagelen daar aan ver-

A 1620. te verkoften, alle hunne nagelboomen om verre kappen, en de boſſchen in de grond bederven zou. Hy won hier niet anders dan goede ſchyn-beloften mede, alzoo zy de vreemdelingen wel belaſtten te vertrekken, dog ondertuſſchen niet nalieten, hunne nagelen aan dezelven over te doen geven op zulke plaatſen, daar men hen niet nagaan, noch ontdekken kon. Dat hen wel 't meeſt daar toe bewoog, was, dat de vreemdelingen, en vooral de Engelſchen, hen 80 en 100 Ryxdaalders voor een Bahaar nagelen gaven.

Prys op de nagelen A. 1620 geſteld.

Zy verzogten dierhalven van ons ook meer geld, dan wy gewoon waren volgens contract te geven, waar over na Batavia, en ook aan den Koning van Ternate, geſchreven wierd. Deze ſtelden dit A. 1620, by hun antwoord aan den Landvoogd, en de Orang Kaja's, zoo als zy met den anderen beſt daar in zouden konnen overeen komen. Men ſprak dierhalven nader over dit ſtuk met *Kimelaha Sabadyn*, en met de Orang Kaja's van Hoewamohel, nevens Capitein *Hitoe*, en alle de andere Orang Kaja's van Amboina, en men wierd het op 67 Ryxdaalders voor de bahara eens, waar ontrent *Ridjali* in zyn 22 Alkitſa nog verſcheide omſtandigheden aanhaalt, die wy in het aangetogene uit zyn werk konnen nazien, dit hier nog by voegende, dat deze prys naderhand by de Heer *Coens* tweede komſt A. 1621 in Amboina tot op 60 Spaanſche matten, of 70 gemeene Ryxdaalders gebragt, en vermindert is.

Houtmans komſt hier.

In dit zelve jaar 1620 verſcheen de Heer *Fredrik Houtman*, die wel uitdrukkelyk herwaards quam om de groote tyding van de Heer *Coens* veroveringen hier, en in de Moluccos, te brengen, en daar door aan de onzen weer een nieuwen moed te geven, en vooral om den trotſen Inlander daar door in te teugelen.

Hy voerde, alzoo hy ouder Raad van Indien was, 't gezag boven den Heer *van Speult*, en vond goed het oude contract met de Hitoeëſen, die met ons in eenige geſchillen geraakt waren, te vernieuwen, en by de vorige nog een nieuw artikel te voegen.

Vernieuwing van 't contract met die van Hitoe A. 1620.

Wy konnen dit in 't contract zelf, den 1 Juli vernieuwd, en hier by gevoegd, zien.

Contract gemaakt door den Capitein, en ook de Hoofden van Hitoe, en den Admiraal *Steven van der Hagen*, den 9 Auguſti 1605. en gerenoveerd by de Heeren Gouverneurs *Frederik Houtman*, en *Herman van Speult*, in den jare 1620 ady primo July.

Alzoo de Hollanders *met de hulpe* Gods, *als namentlyk den Heer* Admiraal Steven van der Hagen, *ende zynen raad van de ſcheepen, ons verloſt hebben uit de handen van de* Portugeeſen, *onze vyanden, te weten, ons* Capitein Hitoe, *en alle hoofden, en inwoonders van* Hitoe, *ende alle de Steeden daar ontrent gelegen, ja dat meer is, dat de* Hollanders, *alle onze Landen en Steden weder in handen gegeven hebben, en laten bezitten, om welke weldaad wy* Capitein Hitoe, *en alle de Hoofden, en de omleggende Landen, beloven ende zweeren de* Staten Generaal *van de vereenigde* Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende den* Gouverneur *van* Amboina, *gehouw en getrouw te zyn, zo lange als wy leven. In den eerſten, zoo zweeren wy Hoofden al te zaamen den* Gouverneur *te aſſiſteeren tegen alle vyanden, die iets tegen hem, ende het* Fort, *zouden willen attenteeren, 't zy te water of te lande.*

Van gelyken, zweeren wy voorts, dat wy aan niemant zullen eenigen nagelen verkoopen, als aan de Hollanders, *ten zy met voorweeten van den* Gouverneur.

Ten anderen, zal een ider by zyn geloove, 't geene hem God in 't hert ſticrd, waar door hy meent zalig te worden, blyven, en dat niemant den anderen zal moleſteren, nog overlaſt doen.

Ende zoo het geviel, dat eenige Hollanders *weg liepen naar* Hitoe, *ende die* quartieren, *zoo beloven wy den* Gouverneur, *t'zynen verzoeke, de zelven weder in handen te leveren, en of daar imant weg liep van* Hitoe *by 't* Kaſteel, *zoo zal den* Gouverneur *gehouden wezen aan die van* Hitoe *de zelve wederom te leveren.*

Of het ook geviel, dat de Hollanders *eenige overlaſt deden, of onbehoorlyk in de huizen van de inwoonderen liepen, zoo zal den* Gouverneur *gehouden zyn ſtraffe daar over te doen. Ook zullen de Inwoonders niet gehouden zyn de nagelen aan 't* Kaſteel *te brengen.*

Ende of de Gouverneur *ons tot eenige werken dede roepen, zoo zullen wy gehouden zyn die van* Oeliſiva, *ende die van* Oelilima *te helpen, van gelyken die van* Oelilima, *aan die van* Oliſiva. *Over welke beloften zoo beloove ik* Gouverneur *van wegen de* Heeren Staten Ge-

A. 1620. neraal, *der vereenigde* Provincien, *ende zyne* Princelyke Excellentie, Capitein Hitoe, *ende alle de Hoofden, ende onderzaten van die* quartieren, *te zullen helpen, en by te ſtaan, als ons eigen Natie tegens alle haare vyanden. Dit verbond, en vaſt accoord hebbe ik* Capitein Hitoe *met de* Orang Kaja's *vernieud, en weder op een nieuw geapprobeerd, ende onderteekent, in preſentie van den* Gouverneur Frederik Houtman.

Waar by nog deze *Ampliatie* gekomen is.

En overmits hier eenige fauten begaan zyn, als dat die van Hitoe *eenige* Chriſten *vrouwen genomen, en haar* Moors *gemaakt en getrouwd hebben, en op dat zulke fauten niet meer zouden geſchieden, hebben de* Gouverneurs Frederik Houtman, *ende* Herman van Speult, *met de* Orang Kaja's *gereſolveerd, dat zoo wie van nu voortaan eenige* Chriſten-*vrouwen, zonder weten van den* Gouverneur, *van* Amboina *haald, zal verbeuren* 1000 *petoolen voor 't* Kaſteel, *ende zoo de* Chriſtenen *van 't* Kaſteel *eenige* Moorſe *vrouwen van* Hitoe, *of daar ontrent, zonder conſent haalden, zullen in gelyke pœne vervallen, ende zoo het voor de tweede reis geſchied, zullen zonder genade aan den lyve geſtraft worden.*

Geſchreven in preſentie van den Heer Gouverneur Houtman, *en den Heer* Gouverneur Herman van Speult, Capitein Hitoe, *den* Orang Kaja Pati Toeban, *den* OrangKaja Tanahitoemeſſing, *ende den* OrangKaja Tatohatoe, *den eerſten* Juli A. 1620.

Was onderteekend, Frederik Houtman *en* Herman van Speult.

Hy bleef na dien tyd nog zoo lang in Amboina, tot hy 't jaar daar aan met den Heer *Coen* na Banda, en toen verder na de hem voorſchikte Landvoogdy in Ternate, ging.

Hidajat's komſt hier.

Tot verwondering van veele, quam in dit jaar 1620 de Ternataanſche gewezen Onderkoning *Kimelaha Hidajat*, die uit het Vorſtelyk huis van *Tomagola*, en een zoon van *Kimelaha Bongaſari* was, hier in Ambon. Hy was al lang zeer misnoegd geweeſt, over dat men hem in 't kiezen van een Koning, daar de Kroon zoo groote dienſten van hem genooten had, voorby gegaan, en *Modafar*, een zeer wulps en onbeteugeld Vorſt, daar toe gekoren had.

Die Sabadyn verving.

Dit had hem bewogen dat Ryk te verlaten, en, 't zy met belofte van na *Sabadyn* te zullen volgen, of wel onder eenige andre aan hem gegevene hope, na Amboina te vertrekken, daar 't alles voor hem op zyn rechter-zyd viel, alzoo *Kimelaha Sabadyn* kort na zyn komſt quam te ſterven, en hy dus in dat zelve jaar in zyn plaats te volgen.

Des zelfs aard, en hoedanigheden.

Dit was een trots, en een hoogmoedig man, die van tyd tot tyd toonde geenzins den vreedzamen geeſt van zyn voorzaat, maar wel het voornemen te hebben, om zich, was hem dat in Ternate gemiſt, hier een oppermagtig Koning te maken, gelyk hy ook in 't vervolg alle zaaken daar toe ſchikte.

Hy quam hier met een aanzienlyke Vloot, begeleid van een grooten ſtoet van Ternataanſche Edelen, hebbende den roem onder de zynen, dat hy een dapper en rechtveerdig man was. Ook was hy van zulken buitengemeenen lengte, dat hy zyns gelyken in Ternate, nog in Ambon, vond, en men zey, dat hy borſten als een vrouw had, dat *Ridjali* in zyn 24 Alkitſa ook van hem getuigt, daar by voegende, dat hy een groot yveraar voor 't Moorſch geloove, en een man was, die de bequaamheid had, om alle zaaken van geſchil tuſſchen ons en de Orang Kaja's ten eerſten gemakkelyk te beſliſſen, waar van hy, na zyn zeggen, in *Sabadyns* leven nog verſcheide bewyzen gegeven had. Dog de tyd zal ons leeren; dat dit laatſte in verre na zoo breed niet was als hy 'er van opgeeft.

In tegendeel is het waar, dat hy door zyn liſtige Moorſche ſtreeken, en vleieryen, die van Ceram, Ihamahoe, en Noeſſalaoet, geheel en al wiſt van ons af te trekken, verbindende de laatſten onder eede, om 't Chriſten geloove te verlaten, Moorſch te werden, en volſlagen van hem af te hangen.

Het bleef daar niet by, maar men zag ook van tyd tot tyd een geheel anderen trek in 't wezen van de Amboineeſen in 't gemeen, en zelfs ook van die genen, die onder het Kaſteel ſtonden. De Heer Landvoogd *van Speult*, nog erger, zoo men hier in niet tydig voorzag, vreezende, rukte ten eerſten zoo veel Coracora's, als hy krygen kon, byeen, hoewel de helft van die gene, die hy aan 't Kaſteel ontboden had, niet verſcheenen.

Hy was van voornemen, om die van Liſſabatta, een ſtout en trots volk, op de Noord-kuſt van Ceram, die van de Ternataanen afgevallen waren, weder tot hun pligt te brengen.

Hidajat wel ziende, dat hy dit gemakkelykſt, met zich nog onzen vriend te veinzen, weerkrygen zou, beſloot dezen togt met den Landvoogd in perſoon te doen. Zy vertrokken dan beide met een tamelyke magt, veroverden dit dorp, bragten dat weder onder den Koning van Ternate, en namen den *Kipati* mede na 't Kaſteel, die daar eenigen tyd gevangen zat; dog naderhand, op de voorſpraak van Capitein *Hitoe*, weer los raakte.

Van Speult, en hy verovert Liſſabatta.

Van

Vrede met de Engelſen.

Van de vrede tuſſchen de Engelſche, en ons, den 9 Juli op Batavia afgekondigt, kreeg men met particuliere vaartuigen hier bericht, waar by men ook vernam, dat overal, daar de Hollanders comptoiren hadden, zy 'er voortaan mede een, gelyk by gevolg dan hier ook, zouden hebben.

Ambonſe Prinſen weer na Holland gezonden.

In dit jaar zyn van hier weer eenige kinderen der Ambonſche grooten na Batavia, en verder na 't Vaderland gezonden, om aldaar de Nederduitſche taal te leeren, zich te oeffenen, en aldus bequaam gemaakt te werden, om, by verloop van tyd, te meer genegenheid, zoo voor ons, als voor onzen Godsdienſt, te krygen, en die met al hun vermogen voort te zetten.

Men verkoos daar toe in Rade van politie, *Marcus de Roy*, zoon van *Manuel*, Koning van Kilang, *Andrea de Caſtro*, zoon van den Koning van Soya, *Laurens de Fretis*, van Hative, *Laurens Queljo*, van Halong, en *Jan Tak*, zoon van zekeren *Jan Tak*, die met een dochter uit Hative getrouwd was. Zy vertrokken in Auguſtus met den Opperkoopman, *Artus Gyſels*, na 't Vaderland, die ze elf jaar daar na weer hier bragt.

Coen A. 1621 hier weder verſchenen.

In 't jaar 1621 verſcheen de Opperlandvoogd, de Heer *Jan Pieterszoon Coen*, den 14 Februari weer in Amboina, met voornemen om de weerbarſtige Bandaneſen onder zyn macht te brengen.

Hy vond het hier mede zoo byſter pluis niet; maar die van Loehoe, Hitoe, en alle de Mooren, door den ſtookebrand, *Kimelaha Hidajat*, tegen den Heer *van Speult*, en alle onze getrouwe onderdanen, zeer vergbitterd; doch alzoo de gemeene zaak hem eerſt in Banda riep, en hy nu geen tyd had, om zich door deze geſchillen te laten ophouden, zoo belaſtte hy, dat men tegen zyne te rugge-komſt uit Banda alle de Orang Kaja's, zoo der Chriſtenen, als der Mooren, op een algemeenen Landdag zamen roepen zou, om dan te hooren, wat redenen van beſwaarnis ider van hen in te brengen had, en dan verder na vermogen alle geſchillen te effenen.

Engelſchen hier weder geplaatſt.

In 't begin van dit jaar zyn ook de Engelſchen, ingevolge van het accoord met de onzen op Batavia by de vrede gemaakt, hier verſchenen, om voortaan hier nu ook reſidentie, en een Logie te hebben.

Men gaf hen een plaats in de Maerdheyka, daar *Aleſſo d'Acoſta* plagt te woonen, en naderhand een andre in 't Zuiden, tuſſchen 't Fort en de Burg-ſtraat, by de Mangas-boomen, ontrent dat ſteenen huis, daar de Opperkooplieden laatſt plagten te woonen, of daar 't reduitje van den ouden Heer *Rumphius* zalr. en de winkel nu ſtaat, tot een Logie alzoo zy hier twee opperhoofden behalven welke zy ook op Loehoe en Cambello, haren omſlag, en verblyf hadden. A. 1621.

Kort daar na vertrok de Heer *Coen*, vergezelſchapt van Capitein *Hitoe*, na Banda, met die hope, dat die Moor hem daar groote dienſten doen zoude, hoewel ik van oordeel ben, dat hy daar veel ondienſt gedaan, veel van onze geheimen verklikt, ja de Bandaneeſen heimelyk aangezet heeft, om alles, wat in hun vermogen was, tegen onze magt (gelyk wy onder de ſtoffe van Banda breeder toonen) in 't werk te ſtellen.

Coen keerd zegenpralende uit Banda.

Deze Heer, zyn zaken zeer loffelyk in Banda met de verovering van Lonthoir, niet tegenſtaande zy van de Engelſchen, die op Poelo Rhun lagen, groote onderſtand gekregen hadden, verrigt hebbende, quam met de Vloot, waar op ook de Heeren Raaden van Indiën, *Frederik Houtman*, *Willem Janſſoon* (van andere *Willem van Witſen* genaamd) waren, weer in Amboina.

Roept hier alle de hoofden by een.

Hy bevond by zyn komſt, dat de Koninklyke Stadhouder *Daja* al de Mooren, en veel Chriſtenen, zeer fyn tegen ons had opgezet, tot zoo verre, dat zich de meeſte als de Landvoogd van 't vergaderen der Hongi ſprak, zich dat onttrokken hadden, en niet verſcheenen waren.

* Poot geeft by die van Hoorn 't hoofd te kennen, gelyk daar van de ſpreekwyze, *iets uit zyn poot zuigen*, ontleend is.

De Heer *Coen*, die met zyn Hoornſe Poot * rykelyk tegen dit Mooriſch en doorſlepen Ternataanſch hoofd aan kon, beriep tegen den 1 Juni alle de Orang Kaja's; doch die 'er niet verſcheen, was *Hidajat* met zyn Ternataanſch gebroed.

Op welken tyd dit volgende verhandelt wiert. Verrichting van zyn Edelheid in die vergadering.

By den Ed: Heer *Jan Pieterszoon Coen*, Gouverneur Generaal, wegens de Ed: Hoog Mogende Heeren Staten Generaal, den Prince van Orangie, ende de Heeren Bewinthebberen der Ooſt-Indiſche Compagnie over Nederlants India, ende de preſente Raaden in Banda, gelet zynde op de rebellien in Amboina dagelyx ontſtaan, hebbende goedgevonden aan den reſpectiven Gouverneur *van Speult* te belaſten, dat hy de voornaamſte of principale hoofden onzer onderdanen ende bondgenoten zoude beroepen, omme te ondertaſten van waar 't zelvige zynen oorſpronk was nemende, als van gelyke, waar uit de geſchillen tuſſchen onzen Gouverneur, ende den Stadhouder van Ternate gerezen, ontſtaan zyn, op dat daar inne met der minne (zoo 't doenlyk was) zoodanige ordre mogt geſteld werden, dat diergelyke dingen in 't toekomende geweerd, ende voorgekomen wierden, welke volgens de Gouverneur voornoemt, de hier onder genomineerde onderdanen en bondgenoten heeft beroepen als eerſtelyk.

A. 1621. De *Orang Kaja's*, of hoofden van *Hitoe*.

Radja Noeſſanivel.
Don Pedro, gewezen hoofd van *Hoetoemoeri.*
Radja Kilang.
Radja Soya.
Simau Ema, hoofd van *Ema.*
Don Andries, hoofd van *Halong.*
Caſtanja, hoofd van *Hative* ende *Tawiri.*
Sanchio, hoofd van *Way.*
Pati Alang, hoofd van *Alang.*
Pati Liliboi, hoofd van *Liliboy.*
Manatica van *Alang.*
De *OrangKai* van *Oerien.*
't Hoofd van *Aſſaloelo.*
't Hoofd van *Wakkaſihoe.*
't Hoofd van *Larike.*
Simau Baguwala, hoofd van *Baguwala.*
Paulo Gomes, hoofd van de *Mardykers.*

Van 't *Uliaſſers* Eiland, of van *Honimoa.*

Radja Oelat.
Radja Toehaha.
Radja Paperoe.
't Hoofd van *Haria.*
Pati Boy.
't Hoofd van *Tijouw.*
Pati Siriſorri.
De Hoofden van *Iha*, ende *Mahoe.*

Volgen de hoofden van 't Eiland *Oma.*

Don George, hoofd van *Oma.*
't Hoofd van *Aboro.*
Radja Haroeco.
Radja Samet.
't Hoofd van *Carihoe.*
Radja Hatoehaha.
't Hoofd van *Cabauw.*
't Hoofd van *Caylolo.*
't Hoofd van *Holalioe.*

Volgen de hoofden van *Ceram* onder *Oma* ſtaande.

't Hoofd van die van *Camariën.*
't Hoofd van die van *Roemakai.*
't Hoofd van die van *Latoe.*
't Hoofd van die van *Howaloy.*

Volgen de hoofden der *Alfoereeſen.*

Radja Sahoelauw.
Radja Siſſeoeloe.
Radja Somiet.
Radja Latea.
Radja Wayſia.
't Hoofd van *Loemaheloe.*

Deze naarvolgende zyn geroepen maar niet verſchenen.

Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilau.
Toloeti.
Die van *Boero.*
Die van *Amblau.*
Die van *Liſſibatta.*

Volgen de verdere bondgenooten, die geroepen, maar niet verſchenen zyn.

Kimelaha Daja wegens den Koning van *Ternate.*
De *Orang Kays* van *Loehoe.*
De *Orang Kays* van *Leſſidi.*
De *Orang Kays* van *Cambello.*
Die van *Boano.*
Die van *Kelang.*

Op huiden den eerſten Juni 1621 door den Heer Generaal *Coen*, ende preſente Raaden, zyn de gecompareerde onderdanen, in 't Kaſteel byeen vergadert, alwaar bevonden wierden te gebreken *Kimelaha Hidajat*, Stadhouder wegens den Koning van Ternate, de Orang Kaja's van Loehoe, Leſſidi ende Cambello, niet tegenſtaande dezelve tot verſcheide reizen door de gedeputeerden van den Ed: Heer Generaal boven gemeld waren beroepen, mede zyn ook in gebreken gebleven, ende niet gekomen die van

Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilau.
Toloeti.
Boero.
Amblau.
Liſſibatta.
Bonao, en
Kelang.

Gemerkt onze onderdanen alreede hier langen tyd na de bovengemelde gebrekende hadden vertoefd, zoo is de Ed: Heer Generaal voorſz. met de handelinge voortgevaren, proponeerende eerſtelyk, dat hy deze vergaderinge principalyk hadde beroepen omme ter neder te leggen en te beſliſſen verſcheide queſtien ende geſchillen, die tuſſchen onzen reſpectiven Gouverneur, ende den Stadhouder van de Koning van Ternate, en onze onderdanen, waren gerezen. Ten tweeden, by wat middel de bovengemelde misverſtanden, verſchillen ende rebellien mogten voorgekomen werden, tot welken einde een yder der voorzeide onze onderzaten heeft belaſt opregtelyk, ſinceerlyk, en naaktelyk van zulx zonder paſſie te verklaaren, voor zoo veel haar bewuſt was, waar door, ofte door wat oorzake de rebellie ende verſchillen onder onze onderdaanen ontſtaan, en ofte

A. 1621, ofte door den reſpectieven Gouverneur, of andere perſoonen, ook eenige overlaſt ofte onredelykheden geſchied; en of zy alle gezint waren den eed van getrouwe onderdanigheit voor dezen aan de Ed. Hooge Mog: Heeren Staaten Generaal, den Prince van Orangien, ende Heeren Bewindhebberen, ende haare Gouverneurs, jegenwoordige en toekomende gedaan, te vernieuwen, volgens verbond; daar op Capitein *Hitoe* antwoordde, dat hy overbodig was 't zelve by eede andermaal te affirmeeren.

Nu volgen de Negorys, ſorterende onder Hitoe.

Hitoe.	*Waccal.*	*Hautoena.*	*Hauſihol.*
Toom.	*Senalo.*	*Lebelehoe.*	*Hoekonalo.*
Hoenoet.	*Ely.*	*Wauſeläa.*	*Tihel.*
Moſſapal.	*Peliſſa.*	*Layn.*	*Toelehoe.*
Nau.	*Kaytetto.*	*Mamäla.*	*Salaumete.*
Binau.	*Eſſen.*	*Lojen.*	*Lian.*
Henne Latoe.	*Wawani.*	*Poeloet.*	*Way.*
Hennelale.	*Ceyt.*		

Bovengemelde Capitein *Hitoe*, ende *Pati Toeban*, door den Ed. Heer Generaal voornoemd gevraagd zynde, of zy met hem *Kimelaha Daja* uit den name van den Konink van Ternate, en met die van Loehoe, ende Cambello, Leſſidi, Bonoa, en Soela beraatſlaagd ende uitgegeven hadden, dat die van Hitoe zoo wel, als alle anderen, aan den Koning van Ternate behoorden dati, ofte tol te geven, dat zy luiden zulx geweigerd hebben ende daar over van de voorſz. gedreigd zyn dat 't land van Hitoe met geweld zullen afloopen, ende haar dwingen tol, gelyk andere, te betalen.

Thomas Radja Noeſſanivel, voorgehouden zynde, of den eed van getrouwe onderdanigheid voor dezen aan de Ed: Hooge Mogende Heeren Staaten Generaal den Prince van Orangie, ende Heeren Bewindhebberen gedaan, bereid was te vernieuwen, welken eed hy overbodig was andermaal te affirmeeren.

Volgen de Negryen, ſtaande onder Noeſſanivel.

Noeſſanivel.
Amahoeſoe.
Pauta.
Cappa.
Seri.
Hatoe.
Sima.

Don Pedro, gewezen hoofd van Hoetoemoeri, verklaart gereed te wezen, om den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelde Heeren andermaal te affirmeeren, en te vernieuwen. De voorſz. *Don Pedro*, is door den Generaal toezegging geſchied ten aanzien van zyne getrouwigheid ter gelegender tyd in vorige ſtaat geſteld, met belofte van daar en boven door den reſpectiven Gouverneur gebenificeert te werden.

Radja Kilang is overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelde Heeren gedaan, andermaal te vernieuwen.

De volgende Steden, onder *Kilang* ſorterende.

Kilang.
Nako.
Hatala- a

Radja Soya is ook overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid, aan de bovengemelde Heeren gedaan, te vernieuwen.

Soya.
Amantelo.
Ahoeſen.

De zoon van *Simau Ema*, overmits indiſpoſitie van zyn vader, heeft ook vrywillig den eed van getrouwe onderdanigheid gepreſenteerd te vernieuwen aan de bovengemelde Heeren, ende hare geſubſtitueerden.

Volgen de Negrys ſtaande onder *Ema.*

Ema.
Hoekorila.
Leahari.

Don Andries, hoofd van Halong, is bereid den eed van getrouwe onderdanigheid te renoveren aan de voorgemelte Heeren, en hare Gouverneurs.

Volgen de Negrys, ſorteerende onder Hative.

Hative.

Hative Kitsjil, dog word geſuſtineert, dat 't zelve onder Hative zoude ſtaan, welke queſtie nog ongedecideert is.

Caſtanja, hoofd van Hative, Tawiri ende Hoekonalo, pteſenteert den eed van getrouwe onderdanigheid te vernieuwen aan de bovengemelte Heeren.

Simau Baguwala, hoofd van Baguwala, is overbodig den eed van getrouwe on-

A. 1621. onderdanigheid, die door zyn vader goeder gedagten is gedaan, aan de bovengemelte Heeren te vernieuwen.

Sanchio, hoofd van *Way*, } hebben be-
Manatica Alang, } hoofd den eed
Pati Liliboy, } te vernieuwen, als de vorige aan bovengemelde Heeren. De *Orang Kaja's Larike*, *Lamma* ende *Baroe*, hebben van gelyken gepreſenteert den eed van getrouwe onderdanigheit te vernieuwen, aan de bovengenoemde Heeren.

Orang Kay Oerien, } zyn mede over-
Orang Kay Aſſaloelo, } bodig den voorſz. eed te vernieuwen.

Paulo Gomes, gedeputeerde wegens de Mardykers, overmits *Lucas Carvalho*, hoofd van de Mardykers indispooſt was, heeft harentwegen gepreſenteert den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelde Heeren ende geſubſtitueerden te vernieuwen.

Woensdag den 2 *Juni* 1621.

Volgen de Koningen ende Hoofden van 't Eiland Uliaſſer, *Radja Oelat*, met zyne Orang Kaja's, genaamt *Marco*, ende *Pati Tetowaroe*, zyn overbodig den eed van getrouwigheid, by haar voorouders aan de bovengemelte Heeren gedaan, aan hunne geſubſtitueerde te vernieuwen, heeft onder zich vier Negryen.

Oelat, *Ouw*, *Tetawaroe* en *Itawacca*.

Klagen, dat nu onlangs geleden, die van Ihamahoe verſcheide reizen op haar verzogt hebben, dat zy met haar een Matacau zoude drinken, ofte een verbond maken, dat, in gevalle haar iets van den Gouverneur te laſte geleit wierd van arbeiden, of pangayen, zy als dan gelykelyk de wapenen zouden in handen neemen, ende rebelleeren.

Radja Toehaha, op 't zelve Eiland, is overbodig, als de vorige, om den eed van getrouwe onderdanigheit te vernieuwen aan de bovengemelte Heeren ende hare geſubſtitueerden.

De zoon van *Radja Paperoe*, gedeputeerd wegens zyn vader, is ook overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid, door zyn vader aan de bovengemelte Heeren gedaan, te vernieuwen.

Antoni, hoofd van Haria, is mede overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid, door zyn voorzaat gedaan, aan de bovengemelte Heeren te vernieuwen.

Pati Boi, en } zyn overbodig als
't Hoofd van *Tiouw*, } de vorige te doen.

Pati Siri-Sorri is van gelyken overbodig, eiſcht de Soa of buurt van *Pati Lima* wederom, die by die van Iha geloopen is.

De gedeputeerden van Ihamahoe zyn genaamd *Tabepoehe* van Iha, *Soebesma* van Mahoe, hebbende onder haar de naarvolgende Negryen.

Iha.	*Mahoe.*
Nollot.	*Matelette.*
Coelor.	*Talaha.*

Een gedeelte van *SiriSorri*,
Pia.

De voorſz. gecommitteerden van Iha-Mahoe verklaren, dat hare hoofden, of principalen, willen continueeren in onderdanigheid, dog wiſten geen redenen te geven, op 't geen haar te laſt wierd gelegt, waar over de Ed: Heer Generaal belaſt, dat voorſz. gedeputeerden wederomme keeren zouden, ende hare principalen aandienen, dat zy perſoonelyk binnen den tyd van drie dagen haar aan 't Kaſteel zouden laten vinden, onder belofte dat zy onbeſchadigt en vry weder zullen mogen keeren, en dat, in gevalle zy haar des bovengemelte Heeren Generaals regt en onderdanigheit als voor dezen niet en willen ſubmitteren, zy als dan haar mogen prepareren ende ſterk maken, als wanneer zyn Ed: zal zien, wat hem te doen ſtaat.

'T Eyland *Oma*.

Don George, hoofd van Oma, is overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de bovengemelte Heeren ende hare geſubſtitueerden gedaan, te vernieuwen. 't Hoofd van Aboro haren gedeputeerde, genaamd *Ancota*, als voren.

Radja Haroeco, }
't Hoofd van *Carihoe*, } ad Idem.
Radja Hatoeaha, }
Cabauw.
Caylolo.

Holalioe, zynde de Negrys, zoo als zy onder Hatoeaha ſorterende zyn. De Konink van Hatoeaha zegt, dat de oorzaken, waaromme hy met den reſpectiven Gouverneur nu over 1½ jaar geleden niet gepangaid heeft, is, overmits dat hy *Kimelaha Daja*, haar beroepen hadde, nevens die van Ihamahoe, Noeſſalaoet, ende die van de kuſt van Ceram, welke misdaad haar by den Ed. Heer Generaal op hun ootmoedig verzoek, onder belofte dat haar in 't toekomende voor zoodanige verleidinge zullen wagten, vergeven is, en hebben beloofd den eed van getrouwe onderdanigheid by haar luiden voor deezen gedaan, andermaal te renoveren.

Don-

Donderdag 3 Juni volgen de Hoofden van Noeſſalaoet.

De Konink van *Titaway*.
Lenitoe. de Konink van *Amet*.
Abobo. *Akoon*.
Sila. *Nalahia*.

De gecommitteerde Orang Kaja's waren *Tetebeſſi Watta Moeky*, *Nicolao*, *Smogi*, dewelke gevraagd zynde wat haar gemoveert hadde te rebelleren; antwoordden, dat hen door die van Ihamahoe, als namentlyk, door *Abdul*, ende *Paliſon*, was aangeraden, dat zy niet met den Gouverneur zouden pangayen, hen wys makende, dat men hun na Banda zouden vervoeren, gelyk men andre gedaan had, en dat zy dien volgens met de voorſz. perſoonen tot verſcheide reizen op Loehoe zyn geweeſt, ende met haar luiden raad gehouden, ende op den Coraan, nevens die van Ihamahoe ter inſtantie van *Kimelaha Daja*, geſwooren hadden Moors te worden, den Konink van Ternate te gehoorzamen, ende den Prins van Holland haren regten Heere af te vallen, verzoekende derhalven met eenen voetval aan den Ed. Heer Generaal zeer demoedelyk genade en vergiffeniſſe van haar begane fauten, onder belofte, dat in 't toekomende haar voor zodanige verleidinge wilden wagten, waar over, omme redenen de Heer Generaal daar toe moverende, dezelve hen in genade heeft aangenomen, mits conditie, dat in teiken van amende 2 a 3 Corcorren te maken zullen hebben, derhalven den Konink van Ternate weder verworpen hebben, onder belofte hare regte Heeren de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, den Prince van Orangie, de Heeren Bewindhebberen, ende hare geſubſtitueerden alhier, te gehoorzamen, gehouw ende getrouw te zyn, als goede onderdanen ſchuldig zyn, overbodig zynde den eed van getrouwigheit, voor dezen gedaan, te vernieuwen.

Volgen die van de kuſt van *Ceram*.

De hoofden van Camarïen, ende Seroewawan zyn overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de Hoog-Mogende Heeren Staten Generaal, den Prince van Orangie, de Heere Bewindhebberen, ende hare geſubſtitueerden gedaan, te vernieuwen.

De hoofden Roemacay, ende Tihoelale gevraagd zynde, waaromme zy volgens haren eed ende beloften met den reſpective Gouverneur niet en hadden gepangaaid, daar op zy antwoorden, dat *Kimelaha Daja* haar luiden zulx verboden hadde, onder dreigementen, dat, by zoo verre zy den Gouverneur volgden, hy haare Negry zoude afloopen, verbranden, ofte haar ſchatten met exceſſive boete, verzoekende derhalven aan de Ed: Heer Generaal boven vermeld, dat hare begane fauten genadelyk over 't hooft mogten gezien worden, met belofte, dat zy haar in 't toekomende voor zulx zouden wagten, ende overbodig waren den eed van getrouwe onderdanigheit, aan de bovengemelte Heeren voor dezen gedaan, te vernieuwen.

De hoofden van Latoehaloi, genaamd *Radja Sopoeta Loeſſia*, *Aman*, *Loeſie Saman*, gevraagd zynde, om wat redenen zy den reſpectiven Gouverneur niet gevolgd hadden, volgens beloften, ende eed, antwoordden zulx gelaten te hebben, uit vreze, overmits *Kimelaha Daja* haar luiden gedreigd hadde, ingevalle zy luiden den Gouverneur volgden, dat hy als dan hare Negry zoude afloopen, ende verbranden, ofte anders extraordinaire boete doen betalen, verzogten derhalven ootmoedelyk in genade aangenomen te werden, zynde overbodig den eed van getrouwe onderdanigheid aan de voorgemelte Heeren voor dezen gedaan, te vernieuwen.

Onder *Latoe* ſtaan, Onder *Haloy*.
Taton. *Karoewa*.
Lohy.

De hoofden van Elipapoeteh, genaamd *Labe Ternate*, en *Oribes*, voorgehouden zynde, om wat oorzaken zy luiden met den reſpectiven Gouverneur niet geroeid hebben, volgens pligt, zeggen, dat zulx nagebleven is, overmits *Kimelaha Daja* haar heeft doen aanzeggen, door *Lebe Patole Sapeda*, ende *Labea*, dat, by zoo verre zy met den Gouverneur voornoemd pangaayden, hy met een Hongi hare Negry zoude afloopen, ende het volk den hals affnyden, verzoekende wederom in genade aangenomen te werden, zynde overbodig den eed van getrouwe onderdanigheit, voor dezen gedaan aan de voorgemelde Heeren, te vernieuwen.

Volgen de Koningen van de *Alfoereeſen*, ende die onder hun lieden ſtaan.

Radja Sahoelau. *Radja Somiet*. *Radja Waſia*.
Sahoelau. *Oeloſoeri*.
Loemehelo. *Mahala*.
Loemehele. *Manihelon*.
Lahale. *Sole*.

Antoenonſie.
Cuene.
Narela.
Sata Auri.
Mahehore.
Sihi.
Watta Manon, in 't Sagoe-Boſch.
Waylon.
Wallaya.
Waomi.
Hatoe Toloe.
Hoe-hoa.
Hi-Latoe.
Latea.
Horale.
Loemomoni.
Wayſia.
May.
Lias.
Wattamanon in 't gebergte.
Ivalaha.

De bovengemelde Koningen voorgehouden zynde, of zy den eed van getrouwe onderdanigheit voor dezen aan de Ed: Hoog Mogende Heeren Staten, den Prince van Orangie, de Heeren Bewindhebberen, ende hare geſubſtituceerden gedaan, begeerden te vernieuwen, hebben 't zelve vrywillig gepreſenteerd, ende beloven de zelven voor haare Souveraine Heeren te erkennen.

Op huiden den 7 Juny 1621.

Compareerde in de bovengemelde vergaderinge, wegens die van Iha ende Mahoe, *Pati Waylain*, met laſt omme in plaatſe van haare eerſte gedeputeerde, genaamd *Tabepoeke* ende *Saubeſina*, die door den E. Heer Generaal wederomme gezonden waren, vermits zy niewers beſcheid van wiſten te geven: de welke, na dat hem gevraagd was, waarom zy die van Noeſſalaoet geinſtigeerd hadden ommen den Staat van de Vereenigde Nederlanden, haren regten Heeren, af te vallen, en den Konink van Ternate aan te hangen, antwoord, dat zy zulx niet gedaan en hadden, dog niet en koſten ontkennen, dat zy met de voorſz. Noeſſalauwers twee maal by *Kimelaha* geweeſt hadden door zyn beroep, dan dat 'er gehandeld was, was hem onbewuſt, ten anderen hem voorgehouden zynde, omme wat redenen hy ten tyden de reſpective Gouverneur op den roey ging, zy hem niet en volgden, daar met zwygen op antwoordde, biddende aan den Heer Generaal voornoemd, omme in genade aangenomen te werden, alzo zy door quade tongen tot zulx gebragt waren, preſenteerde den eed van getrouwe onderdanigheit, voor dezen gedaan aan de bovengemelde Heeren, te vernieuwen.

De Ed: Heer *Jan Pieterſſoon Coen*, Gouverneur Generaal, van wegen de Ed: hoog Mogende Heeren Staten Generaal, zyn Excellentie, *Mauritius*, Prince van Orangie, Grave van Naſſau enz. de Heeren Bewindhebberen der Generale Compagnie van de Vereenigde Nederlanden in Indien, zeer genegen zynde omme de inwoonderen harer onderdanen van de landen, Eilanden, ſteden ende plaatſen in 't lant van Amboina, ende daar ontrent gelegen, in ruſte, vrede, ende eenigheit te houden, ende alle misverſtanden, zoo veel mogelyk is, te weeren, ende te ondertaſten, van waar die haren oorſpronk nemen, zoo heeft zyn Ed: aan *Harman van Speult*, zynen Luitenant Gouverneur, belaſt, alle de onderzaten, bondgenoten, ende nabuerige vrinden, te beroepen, waar op de hier voorgenoemde Koningen, hoofden ende principalen, zyn gecompareerd, die ter preſentie van den bovengemelden Heere Gouverneur Generaal, de Ed: Heer *Fredrik Houtman*, *Harman van Speult*, *Willem van Witſen*, ende ondergeſchreven getuigen, ider in 't bezonder hebben verklaard, beloofd ende gezwooren, gelyk zy verklaren, beloven ende zweeren by dezen ſolemnelen eede, aan handen van den Ed: Heer Generaal, en de preſente Raaden gedaan, de bovengemelte Hoog-Mogende Heeren Staaten Generaal, zyn Excellentie *Mauritius*, Prince van Orangie, Grave van Naſſau, enz. de Heeren Bewindhebberen, ende hare geſubſtituceerden, tegenwoordige, ende toekomende, voor hare Souveraine Heeren te erkennen, gehoorzamen, gehouw ende getrouw te zyn, ende te aſſiſteeren, tegens alle vyanden, zoo wel te water als te land, als getrouwe onderdanen toeſtaat te doen, gelyk zy voor deezen belooft, en gezworen hebben.

Actum in 't Kaſteel in Amboina dezen 7 Juni A. 1621. was getekent *J. P. Coen*, *Fredrik Houtman*, *Harman van Speult*, *Willem van Witſen*, *P. Pieterſz. Wagensveld*, *Cornelis van den Berg*, *Cornelis de Meyer*, *Daniel du Buquoy*, *Laurens de Maarſchalk*, 't merk van A *Jan Corneliſz.* Luitenant, *J. van Breul*, *Maarten Janſz. Viſſcher* 't merk van C. V. A. O. *Charles Houw*, Vendrig, *Jan Graswinkel*, *Hendrik Lievenſz.*, *Chriſtoffel van der Gracht*, *Jozephus Moſtaard*, *Georgius Muſſchamp*, *Henri Woolman*, *Simon Colin*, *Mathieu de Klerk*, *Hans Janſz*, dit merk van *Gerrit Gerritſz. Bak.*

Op huiden den 7 Juni 1621 compareerde, na dat de vorige vergaderinge al ge-

A. 1623. gehouden en geſcheiden was, *Kimelaha Ludi* van wegens *Kimelaha Daja*, ende die van Loehoe, Tomwayli van Cambello, en *Liſſoewel* van Leſſidi, welke gedeputeerden nu eerſt quamen, niet tegenſtaande D. *Kimelaha Daja* alreede op verſcheide ontbiedingen weigerig was geweeſt te compareeren, daar hy door de Ed: Heer Generaal *Coen*, met toezeggінge van verzeekeringe, beroepen was, omme te verantwoorden 't geene hem te laſte wierd gelegt, gelyk hier voren in 't breede te zien is, by ider zyne verklaringe in 't bezonder, de welke de Ed: Heer Generaal voornoemd door zyne gedeputeerden, te weeten de kooplieden van Loehoe ende Cambello, alrede ſchriftelyk aan de voornoemde *Kimelaha Daja* hadde gezonden, op dat hy mogt weeten, waar mede belaſt was, des niet tegenſtaande heeft de bovengemelde Heer Generaal de gecommitteerden wederom voorgehouden, hoe dat openbaarlyk was gebleken by vorige verklaringe, dat dito *Kimelaha Daja*, onze onderdanen van Noeſſalaoet heeft doen rebelleren, en Moorſch zoecken te maken, gebruikende tot dien einde als inſtrumenten die van Ihamahoe, door welker inſtigatie zy tot de rebellie waren gebragt, haren rechten Heer hebben verzaakt, en den Konink van Ternate hadden aangenomen, hebbende daar en boven door zyne dreigementen onze onderdanen van de kuſt van Ceram wederhouden, dat zy met den reſpectiven Gouverneur niet en zouden panggayen, op pœne, zoo zulks geſchiede, dat hare dorpen, ende plaatſen zouden afloopen, en verbranden, ofte extraordinaire boete doen betaalen, zynde de voorſz. plaatſen Roemacay, Latochaloy, Kelkepoetch, ende van daar voorts tot Toloeti toe, waar door de voorſz. onze onderdaanen de laſt van hunne Heeren niet hebben durven navolgen, belaſtende daar benevens aan de gedeputeerden, dat hy, *Kimelaha* voorſz. zyn Ed: zoude laten weten, of deze proceduren waren geſchied uit eigene autoriteit, of door ordre van de Koning van Ternate. *Item*, die van Loehoe, Cambello ende Leſſidi, aandienen, dat byzonder hare genegenheid, ende verantwoording, aan den Generaal zouden laten weten, waarſchouwende daar benevens *Kimelaha*, in gevalle hy eenige van zyne Officieren, ofte paapen, op de kuſt van Ceram hadde, dat die dadelyk verbieden zou, of zoo hy in gebreken bleef, dan genoodzaakt te wezen, daar anders in te verzien, waar mede de voorſz. gedeputeerden haar afſcheid hebben genomen, om rapport te doen aan hare principaalen.

Actum in 't Kaſteel van Amboina. *Datum ut ſupra.* Was geteekent, *Herman van Speult*, *Cornelis de Meyer*, *Laurens de Marſchalk*, *Jan Graswinkel*, *Jozephus Moſtaart*.

Coen's vertrek na Batavia.

Ondertuſſchen vertrok de Heer *Coen* weer na Batavia, na dat hy alles in ruſt gebracht had; en viel hier dit jaar verder niets van belang voor.

In 't jaar 1622 begon de Heer *van Speult* zyn Hongi-tocht al vroeg, om die van Caybobo, en Roemakay, die gedurig van *Hidajat* tot afval aangezet wierden, te verſterken, en hen den eed ook te doen vernieuwen. Hy maakte ook een groote wooning, en een planken-Logie op 't ſtrand van Rehoemoni, om de nagelen van die van Hatoeaha in 't zelve te ontfangen, aangezien zy zwarigheid maakten, om die aan 't Kaſteel te brengen. Men vond toen al nagelen op 't Eiland Oma, maar op Honimoa of Noeſſalaoet nog niet; doch de Heer *van Speult* bezorgde, dat zy ook in die twee laatſte Eilanden ten eerſten aangeplant wierden.

Van Speults verdre verrichtingen op Rehoemoni.

In deze tyd zonden die van Leſſidi gezanten aan den Landvoogd, verzoekende uit eigen beweging, om onder de compagnie te mogen ſtaan, zy waren nooit onder Ternate, maar altyd een regeering op zich zelven, en Oeliſiva's, en ondertuſſchen van de Kimelaha's zoodanig geplaagt geweeſt, dat zy dat niet langer konden, nog wilden houden, weshalven zy op den 14 Januari 1623 een contract met den Landvoogd maakten, waar in zy beloofden al hunne nagelen alleen aan de E. Maatſchappy te zullen leveren op zoodanige verdere conditien, als wy hier in 't contract zelf konnen zien.

Contract met die van Leſſidi A. 1623. gemaakt.

Alzoo de ondergeſchreven Orang Kaja's *van* Leſſidi, *als magt en authoriſatie hebbende van* Latoe Colli, *hier aan 't* Kaſteel *van* Amboina, *haar hebben verkogt*, *van wegen* Latoe Colli, *en haar onderdanen, en bekennen vrywillig verkogt te hebben, hen op naarvolgende conditien onder de gehoorzaamheit van de* Ed: Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *en de Heeren* Bewindhebbers *te willen begeven, dat haar niet en hebben konnen weigeren.*

Eerſtelyk, is de conditie, dat men haar luiden in haar geloove ongemoleſteerd zal laten, ende niemand moeyelyk en zal vallen, dan by zoo verre imand uit zig zelven verzochte Chriſten *te worden, daar tegen en zullen zy luiden niet hebben te zeggen.*

Ten anderen, beloven en zweeren de bovengemelde Orang Kaja's, *uit de name, en als magt hebbende van wegens* Lato

Colli, *en zyne onderdanen, op hare wetboeken, en by God, de hooggemelde Heeren* Staaten, *zyn* Princelyke Excellentie, *de Heeren* Bewindhebberen, *ofte hare* Gouverneurs, *jegenwoordig, ofte toekomende, in alles gehouw en getrouw te zyn, en te blyven, en jegens alle vyanden, zoo te water als te lande, gelyk getrouwe onderdanen betaamd, te aſſiſteren.*

Ten derden, beloven de bovengemelde Orang Kaja's, *uit den name van hare ſuperiores, van nu af aan met niemand eenige pitsjaringe meer te houden, als met voorweten van den* Gouverneur *voornoemd, nog veel min met imand anders te roejen, als met de hooggemelde Heeren hare* Gouverneurs.

Daar en tegen beloofd en zweerd de Heer Gouverneur van Speult, *wegens de* Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *en de Ed. Heeren* Bewindhebberen *over de Eilanden van* Amboina, *haar in hare geregtigheid voor te ſtaan, en jegens allen overlaſt te beſchermen, en te bevryden, als een goed en getrouw hoofd betaamt ende ſchuldig is te doen.*

Ten vyfden, beloven de Orang Kaja's, *de nagelen aan niemand anders, ofte geene andere natien ter wereld, te verkoopen, ofte te leveren, als aan de bovengemelde Heeren, haren* gecommitteerden, *gelyk voor dezen geſchied is, op pœne, dat men de gene, die daar op zullen bevonden worden, capitalyk aan den lyve zal ſtraffen.*

Alle welke bovengemelde artikelen de Gouverneur *by eede heeft bezworen, voor zoo veel hem betreft, te zullen naarkomen, en aan de andere zyde, beloven en zweren de ondergemelde* Orang Kaja's *op hare wet alles, wat hier boven gementioneerd is, onverbrekelyk naar te komen, en te doen agtervolgen. In kenniſſe der waarheit is deze acte van beide de partyen onderteekend buiten arg, liſt ofte bedrog, ten overſtaan van de Koningen van* Kilang, Soya, *de hoofden, en* Orang Kaja's, *van* Halong, Hative, Tawiri, *en* Mardika.

Actum *in 't* Kaſteel Amboina *dezen* 14 Januari A. 1623, *was getekend* Herman van Speult, Iſaac de Bruin, Laurens de Maarſchalk, Lebe Sabtoe, OrangKay Toeha Picoe, *'t merk van* OrangKay Lockoli, *'t merk van* Manuel Radja Kilang, Laurens de Silva, Radja Soya, *'t merk van* Diego, Pati Halong, Manuel Caſtanja, *'t merk van* Don Pedro, Paulo Gomes, *'t merk van* Antoni Tawiri.

A. 1622. den 8 September verboden de Heeren in 't Vaderland, geen Amboinſche Princen meer te zenden.

Op den zelven voet van die van Leſſidie quamen ook die van Manipa, ontſlaande zich al mede van de trotſe behandeling van *Hidajat*, tot ons over, meer uit zugt tot een beter behandeling, of wel uit warsheid en walg van zyne geweldenaryen, dan dat zy wel eigentlyk genegenheid voor ons hadden, 't geen men zich van geen Mohhammedaan verbeelden moet.

Het contract zelfs zien wy hier mede.

Als ook dat met die van Manipa aangegaan.

Alzoo wy ondergeſchreven, hoofden, en Orang Kaja's *van 't Eiland, ende de negoryen van* Manipa, *in* Junio *laaſtleden door de* Orang Kaja's, Leſſebeſſi, en Walkoeko, *onze gedeputeerden, ons hebben begeven onder de gehoorzaamheid van de* Ed. Hoog Mogende Heeren Staten, *den* Prince *van* Orangie, *de* Heeren Bewindhebberen, *ende hare* Gouverneurs *albier, en dat ten aanzien van den continuelen overlaſt zoo ons, onze geaſſocieerde vrienden, te weeten die van* Leſſidi, Cambello *en* Loehoe, *zyn doende, nu onlangs zyn geconſtringeerd geweeſt onze toevlucht te nemen tot de bovengemelde Heeren, om haren* Gouverneur *van* Amboina *aſſiſtentie en hulpe te verzoeken jegens* Kimelaha Daja, Gouverneur *wegens den Konink van* Ternate, *die tegenwoordig op 't Eiland* Manipa *aan de Ooſtzyde legt, met een armade van* 20 *a* 25 Corcorren, *om haar land af te lopen, en dat overmits de voorzeide* Orang Kaja's *haar onder de bovengemelde Heeren hadden begeven, waar over den* Gouverneur van Speult, *ten aanzien van haar ernſtelyk verzoek, zig verpligt vindende volgens belofte van de* Heeren Generaal *en* Raaden *van* India, *haar in haren nood daar tegens te aſſiſteeren met het jagt* Pera, *de kaag* Geldria, *en een chaloep, de welke, verſtaan hebbende, dat onder de hoofden van voorſz. negrys eenig verſchil was, heeft geraden gevonden alle de ondergeſchreven* Orang Kaja's *van* Manipa *te beroepen, ende den eed van getrouwe onderdanigheit, die zy voor dezen door hare gedeputeerden gedaan hadden, aan den* Ed: Heere Generaal Coen, *perzoonlyk in des bovengemelden* Gouverneurs *preſentie zouden vernieuwen, het welken zy op naarvolgende conditien by hare* Moshhâf, *of* Wet-boek *hebben bezwooren.*

Eerſtelyk, *dat zy de bovengemelte Heeren, ende niemand anders voor hare* Souveraine *overigheid aanneemen, willen erkennen, gehoorzamen en reſpecteren, hun jegens alle vyanden, zoo te water als te lande, willen aſſiſteeren als getrouwe en gehoorzame onderdanen ſchuldig zyn te doen, hem nu nog tot geenigen tyden te verlaten.*

Ten tweden, *beloven de bovengemelde* Orang Kaja's, *in gevalle den dienſt van de bovengemelde Heeren vereiſcht eenige brieven aan 't* Kaſteel, *ofte andere bygelegene plaatzen te zenden, dat zy die zonder eenig loon zullen beſtellen.*

Ten

Ten derden, *zoo belooven zy, zoo de bovengemelde* Gouverneur *geraden vond, aldaar een fort, of ſteenen* Logie *te maken, dat zy alle materialen, zoo van kalk, ſteen, hout, en arbeit daar toe zouden fourneeren zonder eenig loon.*

Ten vierden, *prezenteren de voorſz.* Orang Kaja's *den bovengemelden Heeren hare Souverainen te geven zodanige tol, ofte erkenteniſſe, als zy onder den anderen, naar vermogen, en reden zullen bevinden te beſtaan.*

Hier en tegen heeft de Gouverneur van Speult, *wegens de voorſz. Heeren haar beloofd, en gezwooren 't naarvolgende te houden, en naar te komen.*

Eerſtelyk, *dat wy haar zullen defendeeren en beſchermen jegens alle vyanden, die haar zouden willen overlaſt doen; naar ons vermogen.*

Ten tweeden, *dat men haar in hun geloove geen geweld, nog overlaſt en zal doen, of dwingen haar geloove te verlaten, dan dat zulx aan haar zal ſtaan daar by te blyven, of 't zelve af te ſtaan, waar in ider van haar zyn eigen vrye wille zal hebben.*

Ten derden, *dat men niet en zal gedogen, dat hare vrouwen of kinderen door de onzen eenig overlaſt ofte outrage zoude geſchieden, zonder behoorlyk regt.*

Ten vierden, *dat men haar hunne nagelen zal betalen ten pryze als men die van* Lochoe, Hitoe *en* Cambello, *doet, en tot gelyke prys de kleeden zal verkoopen, nog minder, nog meerder.*

Ten beſluite, om dat alle de bovengemelde artikelen van wederzyde volkomen onverbrekelyke zoude agtervolgd, ende naargekomen werden, zoo hebben het zelven in kenniſſe der waarheid met hun eigen handen onderteikent. Aldus gedaan, en gearreſteerd, op 't Eiland Manipa, *in de negry van* Toeban, *dezen* 15 Februari 1622.

Carpentier, vyfde Opperlandvoogt A. 1623.

Ondertuſſchen kreeg men van Batavia tyding, dat de Heer *Coen* den 1 Februari 1623 na 't Vaderland vertrokken, en door den Heer *Pieter de Carpentier*, als vyfde Opperlandvoogd vervangen was.

In die zelve maand deed zich een geweldige donkere wolk op, die met een zware uitberſting van veel onheilen zich niet alleen over Amboina, maar nog veel jaaren daar na over den geheelen Nederlandſchen ſtaat, vertoont heeft.

Moejelykheden tuſſchen de Engelſchen en ons hier voorgevallen.

Het is dat befaamd werk van Amboina tuſſchen de Engelſchen en ons, waar van zy zulken grooten ophef gemaakt, en waar over zy ons zedert zoo veel moejelykheden aangedaan hebben, voorwendende, dat hare natie door de onze alhier zeer zou verongelykt, en verſcheiden van de zelve buiten hun ſchuld door de onze maar gerecht, en uit de wereld zouden geholpen zyn. Ik zal daar niet meer van zeggen, om geen oude wonden op te krabben; dan dit alleen.

Het is zeeker, dat zy van hunne misdaad door verſcheide getuigen overtuigd zynde, de zaak omſtandig beleden hebben, en dierhalven wettig ter dood verwezen zyn; doch de Heer Landvoogd en zyn Raad, zou zeer voorzigtig gedaan hebben, indien hy deze gevonniſten met de ſtukken en bewyzen na Batavia, en die van Batavia de zelve zoo na het Vaderland, en aan hun eigen natie, overgezonden hadden, om hen te klaarder hunne ſchuld te doen blyken, en hen dan zelfs Rechters daar over te laten zyn, en dan zou 'er zoo veel geſchil niet over gevallen hebben, als onze E. Maatſchappy, en Staat naderhand daar over met de Engelſchen, en hunne Maatſchappy, gehad heeft.

Aanmerkingen daar over.

Ook lag 'er ons weinig aan gelegen, of zy juiſt in Amboina, dan of zy in Engeland aan hun dood quamen, dewyl het dog by my vaſt ſtaat, dat de Engelſche, hier in onze edelmoedigheit ziende, dat wy ze met dit vonnis aan hunne beſcheidenheit, en om 'er na hun gemoed mede te handelen, overgaven, hen zekerlyk daar zoo wel, op zoo klare blyken, geſtraft zouden hebben, als zy nu in Amboina geſtraft zyn, en dan hadden wy 'er de zelve eer af gehad, die wy op een andren tyd van diergelyken zaak, wegens eenige doodſchuldigen van dezelve natie, met hun vonnis na hun Land overgezonden, gehad hebben.

Of zig ook andere Engelſchen, buiten deze Landvoogdy, hier aan ſchuldig gemaakt hadden, hebben wy noit konnen ontdekken. Maar men heeft naderhand gezien, wat moeite de Engelſchen daar over den Opperlandvoogd *Coen* aangedaan hebben, hoewel die Heer (gelyk wy in zyn leven toonen) daar van geene de minſte kennis, veel min ſchuld 'er aan, gehad heeft, alzoo hy den 1 Februari 1623, en by gevolg voor 't uitberſten van deze zaak, na 't Vaderland vertrokken was.

Wat leden daar over na 't Vaderland gezonden zyn, en 'er over gezeten hebben.

De bewegingen, die zy egter daar over naderhand gemaakt hebben, zyn oorzaak geweeſt, dat A. 1626 verſcheide van deze Rechters na Batavia ontboden, onder eede gehoord, en eenige daar van na 't Vaderland gezonden zyn, zoo men zegt, met name *Jan Jooſten de Roy*, en eenen *Teller*, of *Tellier*, ook meine ik, dat *Laurens de Maarſchalk* hier over gezeten, en zeer waarſchynelyk *Iſaac de Bruin*, als Fiſcaal geageerd heeft.

De Engelſchen wilden den Landvoogd *van Speult*, zelf ook daar hebben; doch die was in Mocha in October 1626 al overleden.

De Opperkoopman *de Roy*, met zyn zoon (naderhand Secretaris van Juſtitie alhier) in 't Vaderland gekomen zynde, zeide met deze zaak ganſch niet te doen te hebben, alzoo hy niet in de dood dezer Engelſchen geſtemt had, gelyk hy ook vrygekend, en weer als Opperkoopman uit 't Vaderland na Amboina gezonden, en met zyn zoon hier gekomen is, dog zyn ſchip kreeg voor den hoek van Noeſſanivel, door onvoorzigtigheid der ſtuurlieden, een ramp, zoo dat het voor den hoek van Alang bleef, hoewel hy'en andre gered wierden. Hy is naderhand vryman geworden, en heeft in veel ruſt zedert nog lang geleefd. Daar heeft ook zeker Capitein, *Jan de Vogel*, en *Pieter Janſzen van de Sanden*, die op Loehoe gelegen had, over gezeten, die zoo uit de papieren der Engelſchen blykt, in hun faveur zyn ſtem gegeven, en bewerkt had, dat een der verwezene, *Eduard Collyns* genaamd, door 't lot vry geraakt is; ook heeft omtrent *Laurens de Marſchalk* (gelyk ook ontrent de Heer *Coen*) den Heer Ambaſſadeur *Carleton* A. 1625 wel uitdrukkelyk uyt naam van den Koning een eiſch gedaan, dat zy niet weer na India zouden mogen gaan.

Niet lang na dit voorval is de Heer *van Speult* als Commiſſaris der drie Ooſterſche Landvoogdyen, met den Fiſcaal, *Iſaac de Bruin*, na Banda vertrokken, om onderzoek na 't gedrag van den Landvoogd aldaar, Doctor *Martyn Sonk*, te doen, en den zelven, des noods, op te zenden, en een ander in zyn plaats tot nader ordre te zetten, of wel om, na dat hy de zaaken geſteld vond, de noodige ordres daar op te ſtellen; hoewel de Engelſchen dit een geheel andren naam gaven, en oordeelden dat dit alleen geſchied zy, om te vernemen, of hun Agent in Banda ook geen kennis van dit verraad had; Een zaak, zonder eenige grond ter wereld, alzoo geen der getuigen, en ook geen der beſchuldigden, oit iets ten laſte van de hunnen in Banda, of elders, gezegt had.

Deze Heer *van Speult* vond A. 1624 ook goed, die van Ooſt-Ceram en van Goram, die veele der gevlugte Bandaneſen toegang gegeven, en door hun oprokkenen de onzen zeer veel quaad gedaan, en ook verſcheide menſchen gerooft hadden, te gaan beteugelen, dwingende hen door geweld van wapenen, om zich onder de E. Maatſchappye te vernederen; waar op dan die van Goram Ceram-Laoet, Keffing, Goeli-Goeli, Oerong en Kelliwari, op den 23 December een contract van den volgenden inhoud met de E. Maatſchappy aangegaan hadden.

Con- *Op huiden dezen* 23 December *A.* 1624 *compareerden in 't* Kaſteel *van* Amboina *voor den* E. Heer Herman van Speult, Raad *van* India, *ende* Gouverneur *van* Amboina, *wegens de E. doorlugtige Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal, *den Heere* Mauritius, *by der* gratie Gods, Prince *van* Orangie enz. *ende de E. Heeren* Bewindhebberen *der vereenigde* Ooſt-Indiſche Compagnie, *ende die van den* Raade, Orang Kaja Sobo, *wegens die van* Ceram-Laoet, *en* Orang Kaja Simon Bal, *uit den naam, en van wegen die van* Heralieu, Keffing, Goram, Goeli Goeli, Oerong *en* Coac, *met volkomen magt, en authoriteit, omme haar met den gemelden Heer* Gouverneur *te* reconcilieren, *alzoo de vorige hoſtiliteiten, en ongevallen verklaaren ontſtaan te wezen door inſtigatie der* Bandaneſen: *om met den anderen in goede, vaſte, ſincere en onverbrekelyke vriendſchap te treden, ter preſentie en overſtaan van* Capitein Hitoe, *nevens de hoofden en* Orang Kaja's *van de* Oeliſiva's *en* Oelilima's, *als interceſſeurs en getuigen op naarvolgende conditien.*

tract van de Heer van Speult met die van Ceram-Laoet, Keffing, Goram, Goeli Goeli, Oerong, &c. A. 1624.

1.

Eerſtelyk, *dat de onderdanen van de Ed. gemelde* Hoog Mogende Heeren Staten Generaal *vry ende vrank hare ſtranden zonder verhinderinge zullen mogen frequenteren, 't zy om te handelen, ververſinge ofte water te halen.*

2.

Item, ten tweeden, *dat gemelde* Orang Kaja's *niet en zullen vermogen eenige alliantien, ofte verbonden te maken met* Spanjaards, Tidoreſen, Macaſſaren, Bandaneſen, Engelſchen, Deenen, Franſchen, *ofte andere natien, buiten expres conſent, en voorweten van gemelde* Gouverneur, *ofte zyne* Succeſſeurs.

3.

Dat gemelde Orang Kaja's, *ofte hare gecommitteerden, het zy dat zy waaren of geene en hebben om te handelen, jaarlyx ten minſten eens in 't laatſte van 't weſter* Moeſſon *aan 't* Kaſteel *zullen gehouden wezen te komen, omme met gemelde* Heer Gouverneur, *de* Oeliſiva's, *en* Oelilima's *te pitsjaren, op dat aan wederzyden de klagten van mishandelingen mogen gehoort, en naar behooren gecorrigeerd werden.*

4.

Beloven mede gemelde Orang Kaja's *van* Ceram, *dat zy geene andere plaatzen en zullen aan doen, maar regt aan het* Kaſteel *komen, op dat zy, op andere plaatzen willende handelen, behoorlyke pas-cedulle van den* Gouverneur *voornoemd mogen obtineren, en daar door voor ſchade van de heenkomende ſchepen mogen bewryd zyn.*

5.

Item, *dat zy die van* Key, *en* Aroe, *als alle andere onze onderdanen, vry en onverhinderd hare ſtranden zullen laten frequen-*

A. 1624. *quenteren, zoo in 't herwaards komen, als in het wederkeeren.*

6.

Item, *dat alle de overloopers en ſlaaven, het zy van wat natien het zoude mogen wezen, zoo van hier, als van* Banda, *naar datum deze zouden mogen weglopen, weder omme zullen gereſtitueerd worden, mits dat men voor yder perzoon zal betalen de waardye van twintig Ryxdaalders tot een vereeringe, en voor een overloper, te weten, een* Hollander, 40 *Ryxdaalders, dat van beide zyden over en weder zal onderhouden worden, te weten naar dato dezes contracts.*

7.

Item, *dat van nu voortaan alle roovinge, en hoſtile actien aan wederzyden zullen ceſſeren, op pœne, dat men de overtreders als ſchelmen, en perturbateurs van de gemene ruſte, metter dood zal ſtraffen, als ook alle de gene, die daar van kenniſſe, en wetenſchap zullen gehad hebben.*

8.

Item, *zoo het den nood vereiſchte, dat gemelde* Gouverneur *hare hulpe verzogt, ofte van doen hadde, zoo beloven zy lieden naar haar uiterſte vermogen, 't zy te water of te lande, zyne E. te aſſiſteren, gehouw en getrouw te wezen.*

Alle welke bovengemelde artikelen de voorgenoemde Orang Kaja's *van* Ceram *uit den naam ende van wegen de voorſz. Eilanden ende Steden, voor haar, ende haare onderdaanen, beloven en zweren, gelyk zy zweren en beloven mits dezen, op hare* Moshhâf *onveranderlyk ende getrouwelyk naar te komen, en by zoo verre zy in eenigen deelen deze bovengeſchreven artikelen overtreden, ofte infringeren mogten, zoo geven zy den gemelden Heer* Gouverneur, *nevens zyne geaſſocieerden, ende onderdaanen, volkomen magt en authoriteit, dat zy zulx op haare perzoonen, onderdaanen, en landen, geweldiger hand mogen verhaalen.*

Hier en tegen, beloofd de gemelde Heer Gouverneur *haar hier in* Amboina *vryen handel en pas-cedulle, op eenige plaats te verleenen, onder welke beſcherminge zy vry en onbeſchadigt van onze ſchepen zullen mogen gaan ende keeren, en haar in alle geregtigheid onpartydig naar behooren voorſtaan, ook de gemelde vrindſchap over en weer te onderhouden, en doen onderhouden.*

Aldus gedaan en beſloten ter goeder trouwe, buiten arg of liſt, ter preſentie ende overſtaan van alle de ondergeſchrevene Oelifiva's *ende* Oelilima's, *in 't* Fort *van* Amboina dezen 23 December A. 1624. *was getekent, 't merk van* Orang Kaja Cauwera, *'t merk van* Orang Kaja Keliwaroe, *'t merk van* Derus van Deuwon, *'t merk van* Bali van Kelemala, *ter zyden ſtonden als getuigen, 't merk van* Capitein Hitoe, *en 't merk van* Pati Toeban.

Ook verklaren Hatib, Pati *van* Iha, Senghadji Moeſſa, *mede van* Iha, Soebo Tsjina van Moelato, Loenitoeni, Radja Nollot, *en* Goela *van* Kellewaroe *op haren* Moshhâf, *dat zy volkomen kenniſſe, ende wetenſchap hebben, dat gemelde* Gecommitteerdens *van* Ceram *volkomen magt hebben van hare* ſuperiores, *omme met den Heer* Gouverneur *voornoemd te* contracteren, *de* alliantie *betreffende.*

Aldus gedaan in 't Kaſteel *van* Amboina *dezen* 23 December A. 1624.

In dit zelve jaar heeft deze Heer ook op een vlak veld, agter 't Campon Mardheyka, vier duizend clappus vrugten laten planten, waar van 'er niet boven de 600 a 700 opgekomen zyn, om dat het land in zich zelven daar toe niet zeer goed was. Hy plant een clappusboſch agter Mardheyka.

In 't einde van dit jaar was *Hidajat* overleden, en door *Kimelaha Leliato*, de zoon van *Baſſi Franggi*, een kleen mager en moedig, doch zeer kregelig man, en een doodvyand der Chriſtenen, als vyfde Stadhouder op Loehoe, of wel als zesde na Samarau, vervangen. Hidajat's dood, dien Leliato verving.

A. 1625 heeft de Heer *van Speult* digt aan 't ſtrand, in 't Zuidweſten, ontrent een ſnaphaan-ſchoot van 't Kaſteel, een groot ſteenen ziekenhuis met twee byzondere verdiepingen, van verſcheide kamers voorzien, gebouwd. Dit was een zeer hegt gebouw, en zou ook by nood voor een veſting hebben konnen dienen, aangezien de muuren zoo dik waren, dat men 'er geſchut op planten kon; om welke reden het, onder *Filip Lucaſſoon*, *Kota Bahroe*, dat is, *het nieuw Kaſteel*, genaamd wierd. Ziekenhuis A. 1625. door van Speult gebouwt.

Hy heeft het begonnen, maar zyn opvolger heeft het voltoid. Eerſte Chineeſen hier.

In 't begin van dit jaar zyn de Chineeſen eerſt hier gekomen, over welken een uit hen tot hoofd geſteld, die daar na Chriſten geworden, en *Herman*, na den Heer Landvoogd, genaamd geweeſt is.

De Ternataanſche *Kimelaha Leliato*, ging ondertuſſchen zyn gang, eveneens als zyn voorzaat, met onze onderdaanen, daar hy kon, tegen ons op te rokkenen, en van ons af te trekken, zich niet ontziende ook de vreemdelingen aan te halen, en de nagelen aan hen, zoo dier hem mogelyk was, te verkoopen.

Dit was de reden, dat de Heer Landvoogd hem nu en dan luſtig gedreigd, en ook al verſcheide boomen der Inlanders omgekapt had; doch dit alles niet helpende, en maar olie in 't vuur zynde, zoo nam hy voor hem eens ter degen aan te taſten, en hunne nagelboſſchen t'eenemaal uit te roejen, om hen daar door Leliato's ſlegt gedrag.

ge-

geheel en al te kortwieken, vaſt ſtellende, dat zy, hun inkomſten quyt zynde, van zelf wel zouden moeten aan de hand komen.

Het verſchynen van de Naſſauſche Vloot, die A. 1623 onder *Jaques l'Heremite* uitgevaren, doch die in de Zuidzee overleden, en door zynen Onderzeevoogd *Geen Huigen Schapenham* vervangen, en den 4 April 1625 in Amboina met vier ſchepen verſchenen was, gaf daar toe zeer goede gelegenheit.

Van Speult roeid de nagelboomen op kleen Ceram uit.

De Heer *van Speult* verzocht hulp tot uitvoering van dit zyn voornemen, en deze Zeevoogd vond dit voorſtel zoo billyk, dat hy nevens den zelven beſloot met de ganſche magt der ſchepen, en Coracora's derwaards te gaan, om den hoogmoed van dezen *Kimelaha* en zynen aanhang, zoodanig te beteugelen, en hen zoo te ſnuiken, dat hem, en allen zynen aanhang, de luſt vergaan zou om zich voortaan weder tegen de E. Maatſchappy aan te kanten, en de beſworen contracten zoo trouwloos met voeten te treden.

Dit dan beſloten zynde vertrokken beide deze Heeren met de byhebbende magt, als ook met den nieuwen gedeſtineerden Landvoogd, den Heer *Jan van Gorcom*, den 19 May derwaards.

De Zeevoogd *Schapenham* was met de ſchepen de Griffioen, en *David*, na de buiten of de Weſt-zyde van Cambello, en Leſſidi, en de Hope na de Ooſt-zyde gaan leggen, terwyl de Heer *van Speult* met de macht der Coracora's hen aantaſtte, en zich op de Coracora van Noeſſanivel, die zeven Gnadjo's had, en waar op doe die van Oerimeſſing, Amahoeſoe, en Hatoe ſchepten, bevond.

Men taſtte *Leliato* eerſt in zyn eigen neſt op Loehoe aan, vernielde de veſting verbrandde de dorpen van deze rebellen, en dwong alle de ingezetenen na 't gebergte te vluchten.

Men kapte alle de nagelboomen, die men maar begaan kon, ter neder, en veele wierden ook geſchild. Men deed zulx van Seroelau op 't gebergte, verre boven Laala, af tot aan den hoek van Siel toe, en aan de andre zyde van 't land bedierf men alles, wat men kon tot aan Erang toe. Het is wel te denken, dat men meeſt alles, dat digtſt by ſtrand was, heeft konnen vernielen, en dat derhalven de Inlander daar aan zyne nagelboſſchen veel grooter ſchade, dan aan die op 't gebergte, geleden heeft, alzoo 'er veel hoogten en heuvels waren, die noch vol nagelen ſtonden, maar daar men niet by naderen kon.

Die van Cambello en Leſſidi, leden wel 't allermeeſt hier by, hoewel zy die ſchade door neerſtig aanplanten in weinig jaaren merkelyk vergoedden; alzoo zy negen of tien jaaren daar na weder overvloed van nagel-boomen gehad hebben.

Haat dezer ingezetenen tegen ons daar door verwekt.

Ondertuſſchen had dit Landbedervend bedryf zulken doodelyken haat tuſſchen de Ternataanen, Hoewamoheleſen, en ons verwekt, dat zy na dien tyd niet alleen nooit geen goed oog op ons gehad, maar ook alle bedenkelyke gelegenheden gezocht hebben, om ons van den nagel-handel geheel en al te ontzetten, en die tot den Koning van Macaſſar (die men zelfs daar in riep, en die hen ook veel hulp-troepen toezond) over te brengen.

Dit, nu noch maar een ſterk ſmeulend vyer zynde, is eerſt agt jaaren daar na op Loehoe met alle kragt uitgeborſten, hoewel allenskens met dit jaar begonnen hier en daar eenige vlammen door te breken.

Van Speult geeft erfbrieven aan 't Kaſteel uit.

Dit dan op Hoewamohel verricht zynde, zoo zyn de beide Landvoogden en de Zeevoogd *Schapenham* den 22 Juni na 't Kaſteel gekeert, alwaar de Heer *van Speult* alle de erven onder de borgers, die zich toen hier reeds bevonden, verdeelt, en erfbrieven daar op uitgegeven heeft; doch Amboina is thans aan 't Kaſteel zoodanig in zyne erven verandert, dat men zich na die erf-brieven zeer weinig rechten kan, alzoo 'er zedert veel land weg geſpoelt is, behalven dat toen 't dorp Amantelo lag, in die plaats, daar men nu Halong ziet, gelyk 'er toen voor 't Kaſteel noch wel een ſnaphaan-ſchoot voorland was, daar de zee 'er nu by na tegen aanſpoelt. Ook was het dorp Noeſſanivel toen daar nu de winkel is, gelyk ook Latoehalat, en Hative toen in de Chineeſche ſtraat geplaatſt waren. Al 't welke vyf jaaren daar na zeer veranderd is, gelyk wy op zyn plaats zien zullen.

Verſchil der erven nu en te voren.

Zeker veld aan die van Soya en Noeſſanivel by hem uitgegeven.

Ook heeft deze Landvoogd het veld, rondom deze ſtad gelegen, en met Zagoe-boomen bezet, als ook de naaſte valleyen, onder 't Kaſteel behoorende, als leenen aan die van Soya, en Noeſſanivel, op die voorwaarde gegeven, dat zy die ſchoon houden, de helft der volwaſſene Zagoe-boomen wel genieten, doch geene der zelve, dan uit toelating van den Landvoogd, *Poekolen*, of 't meel uit der zelver hart haalen zouden, zy beloofden het wel; doch zy, die luy van aard zyn, zulx noit gedaan, en dit tot een wild boſch hebbende laten groejen, zoo heeft de Heer Commiſſaris *Padbrugge* alle die leen-brieven met reden ingetrokken, 't land weer voor de Compagnie genadert, en in zyn tyd een groote verandering (gelyk wy zien zullen) daar ontrent gemaakt.

Dog door Padbrugge weer ingetrokken.

Van Speults te

Eindelyk is de Heer Landvoogd *van Speult*, na de Landvoogdy overgegeven

A. 1627. vertrek, en zyne geſchenken aan den Inlander.

te hebben aan zyn opvolger, met de Heer *Schapenham* den 18 Juli vertrokken, en wierd zeer plechtelyk van alle de Chriſten Orang Kaja's uitgeleid, op welken tyd hy, t'zyner gedagtenis, verſcheide hoedbanden, aan de Hooſd-Orang Kaja's goude, en aan de mindere zilver geſchonken heeft.

Ik zal my niet ophouden met te zeggen, wat leden deze Landvoogd, of de vorigen, in den politycquen Raad by zich hadden, vermits wy dat by een nette byzondere lyſt van hen allen, na dat wy van den laatſten Landvoogd geſproken hebben, zullen vertoonen.

VYFDE HOOFDSTUK.

Van Gorcom A. 1625. *vyfde Landvoogd. Contract tuſſchen hem en* Leliato, *gemaakt. Voltoit A.* 1626 *het nieuw ziekenhuis, en bouwt drie* Reduyten. *Die van* Hoetoemoeri *op* Baguwala *gelegt. De commiſſaris* van Zeyſt *hier. Deszelfs verrichting. Zyne bevinding van 't* Kaſteel. *Geſteltenis tuſſchen ons en* Capitein Hitoe, *en zyn misnoegen tegen ons. Lyſt der* Forten *en* Reduyten *in* Amboina. *Nagelbooomen aangeplant. Staat van 't clappus-boſch, by 't* Kaſteel. *Verandering der nagel-gewaſſchen. Leden van den* Landraad, *en die der andre vergaderingen. Vertrek van de Heer* Zeyſt *na* Ternate. *Daar* Hhamza *Koning wierd. De Heer* Vlak *na* Kelibon *vervoerd, en door de Heer van* Gorcom *verloſt. De Heer* Coen *zesde* Opperlandvoogd. *Twee Commiſſariſſen van* Batavia, *en handel met* Leliato. *Stoutheit van die van* Cambello, *en andre op* Hoewamohel &c. *Oploop op die zelve plaats. De Heer* Le Febre's *komſt hier met* Patacka, *die een geveinsden brief van* Hhamza *medebragt. Vertrek van de Heer* van Gorcom, *na* Batavia. *De Heer* Lucaszoon *zesde* Landvoogd *A* 1628. *Des zelfs hoedanigheden. Zyn wederlegging van den eiſch der* Kimelaha's *over de grenzen. Waar door de geſchillen echter niet beſlischt werden. Eenige* Amboniſche *grooten vertrekken na* Batavia. *Prins* Aali *uit* Ternate *gezonden. Zyn Authoriſatie, en zyn komſt hier met* Kimelaha Loehoe. *Zyn nader accoord met die van* Loehoe, Cambello *en* Leſſidi, 1628. *Zyn vertrek van 't* Kaſteel *na* Hitoe *en* Ceram. *Komſt van de Heer* van Lodeſtein. *En van een vaartuig van* Giri. *Afval van die van* Aſſaloelo *en* Larike. *Smokkel-vaartuigen op* Boero. *Daar hen de* Landvoogd *gaat opzoeken. Wat hy daar verrigt, brengt* Larike *en* Aſſaloelo *weer onder ons.* Capitein Tepil *keert van* Batavia. *Vergeefs beleg des* Soeſoehoenans *van* Batavia. Halaene's *gedrag by* Tepils *afwezen.* Samſamoe, *over zynen hoogmoed misnoegt. Gedrag van die van* Mamalo. *Aardbeving in* Banda *en hier. Vuile toeleg van* Kaitsjili Labatta *hier. Slegten ſtaat van* Prins Aali, *die van* Manipa *na* Boero *vertrekt.* Kimelaha Loehoe *zesde Stadhouder des Konings.* Halaenes *verder gedrag. Tweede vergeefſche toeleg des* Soeſoehoenans *voor* Batavia. *De Heer* Coens *overleden, en door de Heer* Specx, *als zevende Opperlandvoogd, vervangen. Goedkeuring van de Heer* Specx, *wegens 't verhandelde met* Prins Aali. *Smokkel-vaartuigen op* Cambello *en* Leſſidi. *Bericht wegens* Aalis *gezantſchap na* Macaſſar. *Klagte des Landvoogds aan* Aali, *over de* Kimelaha's. *Vertrek van dien* Prins. *Verdre moeielykheden met die van* Cambello. *Den Landvoogd licht ons comptoir op* Loehoe. Kimelaha Loehoe, *en* Leliato, *regeeren zamen.* Vrouwenzoons *bedryf met zyne aanhangers, en ſtraf.* Halaenes *ſtoute daad, de Landvoogd ontzegt hem zynen eiſch. Zyn dood. Ook* Samſamoe's *bedryf, en dood.* Kakiali *verving* Halaene *als* Hhoekom. *De Heer* Lucaſſoon *maakt een nieuwe kerk. Schoon nagel-gewas dit jaar* 1631. *Smokkel-vaartuigen door den Landvoogd veroverd. Goude hoedbanden aan de* Orang Kaja's *vereerd. Zyn vertrek. De Heer* Gyſels *zyn vervanger, en zevende Landvoogd hier.*

IN dit zelve jaar 1625 verving de Heer *Jan van Gorcom* den Heer *van Speult*, als vyfde Landvoogd van Amboina. Hy was in de vorige tyden maar een Stuurman, en eenige tyd daar na de eerſte Capitein van 't Kaſteel Batavia 1619 geweeſt, en wierd nu als Landvoogd van Amboina hier gezonden.

In 't begin van zyne Regeering kreeg deeze Heer met *Kimelaha Leliato* geſchil over de grensſcheiding tuſſchen den Koning van Ternate, en ons, pogende hy wel ſtout en hartnekkig dien Heer op te dringen, dat alle de Mooren buiten alle tegenſpraak onder zyn Koning ſtonden, zoo dat het zelf tot feytelykheden quam; eindelyk ſloot men 't jaar daar aan een ſtilſtand van wapenen, onder wederzydſe belofte van by de oude Limiten zich, tot dat men malkandren daar over nader, by Schryvens aan den Koning, en den Opperlandvoogd, verſtaan zou, te houden; mits dat alle de nagelen aan de Nederlanders voortaan geleverd zouden werden; doch het waren ook niet als beloften, alzoo hy 'er niets van na quam, 't zy dat hy dit uit

A. 1627. zich zelven, of (dat ook wel waar zyn kon) uit laſt van zyn Koning deed. Altoos de vreemdelingen kregen hunne meeſte nagelen.

Dit contract zelf konnen wy hier omſtandig zien:

Het contract tuſſchen hem, en Leliato, toen gemaakt.

Contract, ende Artikelen, beraamd op de ſtilſtand van wapenen, by de Heer Gouverneur, *Jan van Gorcom*, wegens den ſtaat der Vereenigde Nederlanden, ende de Heeren Bewindhebberen der Vereenigde Ooſt-Indiſche Compagnie, onder het beleid van de Heer Gouverneur Generaal, *Pieter de Carpentier*, ter eenre, ende den *Kimelaha Leliato*, Stadhouder wegens den Koning van Ternate over de plaatzen Luciela, Loehoe, Cambello, ende andere onderdanen des gemelden Konings, ter andre zyde.

EErſtelyk, *dat van nu voortaan alle hoſtile actien van vyandſchap zullen ophouden, en niemand den anderen meer en zal beſchadigen nog aan lyf, of aan goed, maar zullen met den anderen in vrede en vriendſchap leven, en wy en onze onderdanen de plaatzen, waar over den* Kimelaha *'t gebied heeft, frequenteren, koopen en verkoopen, gaan en komen, zonder van iemand gemoleſteerd te werden, gelyk mede de onderdaanen van de gemelde* Kimelaha *by ons, en onze onderdaanen, zullen geadmitteerd werden.*

Ten tweden, *of het geviel, dat imand van de onderdanen, ſtaande onder het gebied van de Heer* Gouverneur *van* Amboina, *imand van de onderdanen, ſorteerende onder den* Kimelaha, *misdeden, ofte qualyk tracteerden, zoo zal de* Gouverneur *gehouden zyn de misdaders te ſtraffen, dog onder zulken reſerve, dat imand van des* Kimelaha's *volk daar by zal zyn, die ziet ofte hoord, of alles ook regtelyk toegaat, in al zulke manieren zal de* Kimelaha *met zyn onderdanen mede handelen, zoo imand zich aan de onze vergrypt.*

Ten derden, *belooft de* Kimelaha, *dat geene nagelen aan niemand zal verkoopen, nog van de zyne laten verkoopen, als alleen aan de* Nederlanders *van de bovengemelde ſtaat, en voornoemde* Compagnie.

De gevangenen, ende weggelopene ſlaven van wederzyden zullen blyven in verzeekeringe ter plaatze daar die zyn, tot 'er tyd toe dat daar nader aan wederzyde van geſprooken, ende gehandelt zal werden.

Dat mede van nu voortaan, aan wederzyde niet en zal getragt werden, om den een des anders onderdanen met liſt te onttrekken, ofte tot oproer te bewegen, maar yder zal zyn onderdanen na zyne wetten, ende goeddunken regeeren, zonder dat de eene ofte de andere party in des anders zaaken zal hebben te zeggen.

Wat vorder betreft de limiet-ſcheidinge, *hoe wyd ende breed yders gebied ſtrekt, zal blyven ſtaan, tot dat by de Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *ende den Komink van* Ternate, *ofte haar Ed.* gecommitteerden, *daar in zal werden geaccordeerd, ende goedgevonden, gelyk voords mede in alle pointen hier boven ſtaande, ende die daar nog by ofte toegedaan zoude mogen werden. Dit bovenſtaande belooven beide de partyen onverbreekelyk te onderhouden, zoo lang by den Ed. Heer* Generaal, *ende de* Komink *anders zal geordonneert werden, dien volgende hebben dit met eigen handen onderteikent, ter preſentie van de ondergeſchreven getuigen.* Actum *in 't* Nederlands comptoir Hitoe ady 5 Juli A. 1626. *was geteekent* Jan van Gorcum C WVS D. CWT *'t merk van de Komink van* Noeſſanivel, Radja Soya, *'t merk van* ✠ Don Andrea. Manoel Caſtanho, Paulo Gomes, *'t merk van* ✠ Simon Baguwala, *'t merk van* ✠ Steven Ticera GVS gls, *'t merk van den* Capitein Hitoe, *'t merk van de* Jonge Pati Toeban, *'t merk van* Toetohatoe.

Hy volt'oit 't nieuw zieken-huis, en bouwt drie Redouten.

In 't jaar 1626 heeft hy 't nieuw zieken-huis, door de Heer *van Speult* begonnen, byna voltooit, ook heeft hy drie redouten gebouwt. De eene op de pas Baguwala, beſtaande in een groote ſterke wooning met een halve maan, en die de naam van Middelburg droeg. De tweede Zelandia genaamd, op 't Eiland Oma, doch deze was zoo qualyk geplaatſt, dat men van 't gebergte daar in ſchieten, en de zelve commandeeren kon, behalven dat zy ook te verre van de rievier, of water-plaats, af lag. De derde, Hollandia genaamd, lag op Honimoa.

Die van Hoetoemoeri op Baguwala gelegt.

Tot dezen tyd toe hadden de wederſpannigen van Hoetoemoeri hier aan 't Kaſteel huis gehouden, doch door dezen Landvoogd vergiffenis van hunne misdaad bekomen hebbende, zyn zy door hun hoofd, *Don Pedro*, aan de pas Baguwala gelegd, van waar zy met der tyd weder na hun oud dorp, den Zuid-hoek omleggende, afzakten.

De Commiſſaris van Zeyſt hier.

In 't jaar 1627. den 19 Maart verſcheen hier de Heer Commiſſaris der drie Ooſterſche Landvoogdyen, *Gillis van Zeyſt*, met de ſchepen Orangie, en den Briel, om te vernemen, hoedanig de Landvoogden in de zelve al huis hielden, en op Batavia daar bericht van te geven.

Om nu ten naaſten by te weten, wat zodanig een Commiſſaris in ider Landvoogdy

A. 1627. voogdy verricht, zullen wy maar aanwyzen, wat deze Heer hier in Amboina gedaan heeft.

Deszelfs verrichting. Zyn eerſte werk, dat hy begon, was alle de boeken van 't Comptoir, te weten, de Negotie-boeken, Guarniſoen of ſoldy, en winkel-boeken na te zien, te doorzoeken, *punctueeren*, *ſommeeren*, en die tegen de *journaalen*, en andre byzondere boeken, te *confronteeren*.

Hy bevond alle de zelve op ultimo Februari geſloten, net en wel (eenige weinige ſchryf-fauten uitgenomen) opgeſteld, hoedanig hy ook de boeken van de comptoiren Hitoe, en Larike gehandelt, en die hy mede wel bevonden heeft; weshalven hy die met de eerſte ſchepen na Batavia zenden zou.

Na 't *punctueeren* der boeken had hy een balance uit de nieuwe Negotie-boeken doen trekken, en de reſtanten in de pakhuizen daar tegen nagezien, dewelke hy bevonden had met de zelve te accordeeren, bevindende ook de goederen in zich zelve zeer wel geſteld, en in goede pakhuizen geplaatſt.

De voorraad, die nog in 't Kaſteel was, bevond hy deze te zyn:

60 Vaten ſpek, en vleeſch.
60 Aamen olyven-olie.
6 Leggers Spaanſche wyn.
3 Dito wyn-azyn.
2 Vaten Hollandſche boter.
8 Laſten zout.
70 Baalen Japans meel.
40 Dito boonen.

Nevens meer andere kleene proviſien.

Zyne bevinding van 't Kaſteel. De ſoldaaten wierden gemeenlyk alle maand af betaalt.

Hy vond het Kaſteel van een gracht, waar in gemeenlyk vyf voeten water ſtaat, voorzien, hebbende wel muuren van ſteen en kalk, en ook vier punten, doch de landelyke waren vry grooter als de zee-bolwerken, en wat hooger opgetrokken, met aarde gevuld, en rondom met wallen bezet, behalven aan de Zeekant. Tuſſchen beide deze Zee-bolwerken ſtond een groot huis, reikende van 't eene tot 't ander bolwerk, waar in de Heer Landvoogt, Opperkoopman, en meer andere dienaars, woonden. Boven had men een ſoldering, die zoo voor de pakken en kleeden-kaſſen, als ook tot een wapenkamer, diende, die ook brandvry, met pannen gedekt, en tegen alle verrotting voorzien was. Onder deze wooning was een pakhuis om alle de levens-middelen, en nagelen te bergen. En zoo bleef dit Kaſteel ook tot A. 1655.

Al de kleeden wierden uit de winkel, waar in de Onderkoopman *Nicolaas Maarsman* was, verkogt. Zy ſtond wat landwaard, dog binnen het Kaſteel, en ider kon daar uit zyn gerief krygen. Voor zyn komſt was 't Kaſteel zeer zwak van volk, zoo dat 'er ſondags maar 84 perſoonen by de parade verſchenen, daar dan nog al eenige timmerlieden en metſelaars onder waren; dog zy wierden met twee Compagnien van 160 man, hen nu van Batavia gezonden, verſterkt; van welke egter nog 32 man na Ternate vertrokken. De ganſche bezetting in deze Landvoogdy bevond hy 450 man ſterk te zyn, waar van 'er 160 op de buiten-comptoiren, 50 op deze en gene jagten, en de overige in 't Kaſteel, lagen.

Hy bevond toen aan het Kaſteel deze navolgende dorpen:

Noeſſanivel, ſterk zynde weerbare mannen.	450
Soya.	250
Hative.	110
Halong.	220
Poeta.	90
Mardheyka.	110
	1230

Nog waren op 't gebergte van Leytimor de dorpen:

Kilang, *Nako*, *Hataläe*, te zamen uitmakende weerbare mannen.	400
Ema.	
Roeton.	350
Hoekorila.	
Leahari.	
Hoetoemoeri.	300
Baguwala.	150
Soeli.	60
Way.	100
Liliboy.	100
Hoekonalo.	40

Hatoe, ſtaande onder *Noeſſanivel*, en na de weſt-zyde van 't gat gelegen. 80
Alang. 250

Dit waren al te zamen Chriſtenen, onder 't Kaſteel ſtaande, die pas 60 Bahara's nagelen jaarlyks konden opbrengen. 2560

Larike en Wakkaſihoe, twee Mooriſche dorpen, mede onder het Kaſteel ſtaande, zouden waarſchynelyk by dit Moeſſon wel 70, en by 't naaſte Moeſſon wel 250 a 300 Bhâren nagelen konnen leveren. Hier lag een Koopman, en alzoo men de Ternataanen en Mooren niet veel vertrouwde, nog 17 ſoldaaten onder een ſergeant, die hun verblyf in een kleene ſterkte hadden. De Inlanders waren 'er ſterk, weerbare mannen. 350

Oeriën en Aſſaloelo, konden nu 30, dog 't aanſtaande Moeſſon wel 70 Bhâren nagelen geven. Hier was een kleen fortjen, een ſergeant, en 24 ſoldaaten. Ook lag 'er een adſiſtent om de nagelen te ontfangen, waar toe hem van 't Kaſteel een cargaſoen van 2000 gl. gezonden werd. De Inlanders waren hier. 150

En ſtonden mede onder 't Kaſteel.

Op 't Eiland Oma waren tot de Ternatanen in Aug. 1626 overgelopen de dorpen der Mooren.

Hatoeaha. | *Caylolo.* | *Cabauw.* } ſterk weerbare mannen. 1000

Buiten deze waren 'er verſcheide Chriſten-dorpen.

Oma. | *Aboro.* | *Karihoe.* } ſterk. 300

Deze waren met de andre in oorlog.

Op 't Eiland *Liaſe*; of *Honimoa*, waren de Dorpen.

Oelat. | *Toehaha.* | *Papero.* | *Nollot.* | *Itawacka.* | *Sirisori.* } ſterk 1500

Hier was een Compagnies huis, een ſergeant, en 17 ſoldaaten, zy konden 4 Coracora's opbrengen; en aan de Ooſt-zyde waren nog weerbare mannen. 600

In het dorp Ihamahoe, waar onder nog 5 Moorſche dorpen ſtonden, die den Ternataan meer, dan ons, genegen waren, en die tot de Hongi 3 Coracora's konden opbrengen, waren 'er. 400

Op Noeſſalaoet had men *Titaway*, en de daar onderſtaande dorpen.

Sila. | *Leynitoe.* | *Abobo.* } ſterk met de verdre. 1500

Deze zyn alle Chriſtenen, konnende 4 Coracora's opbrengen.

8860

Dog die vorige wederſpannige 1000

Hier af getrokken, blyven 'er over. 7860

Op alle die voorſz. plaatſen zoo van 't Eiland Amboina, als op de omleggende Eilanden, wieſſchen nu nog weinig nagelen, dog in de laatſte 5 a 6 jaaren had men ſterk aangeplant, en men leefde in hope van, na 4 a 5 jaaren, een ſchoonen oogſt daar van te zullen inzamelen.

Buiten deze had men ook het Eiland Amblacuw, niet verre van 't Eiland Boero, en omtrent 12 mylen van 't Kaſteel gelegen, op 't welk ook Mooren woonen. Hier was een kleen Fortje, bezet met een ſergeant, en 18 ſoldaaten, en vielen daar geene of zeer weinig nagelen; dog het was een bequame plaats, om van daar met kleene vaartuigen op de vreemde handelaars, ende Macaſſaarſe, Maleitſe, en andere jonken te kruiſſen, die gewoon waren zig ten handel na Manipa, Loehoe, en Cambello, te begeven. Men had hier ook een ſtuk geſchut, en zyn toebehooren. En weerbaare mannen. 400

Die den onzen toegedaan, en redelyk gehoorzaam waren.

Op 't Eiland Ceram had men de dorpen

Camariën (daar niet dan Zagoe valt) ſterk 200

Ten deele Heidenen, ten deele Mooren.

Roemakay, alle Mooren, onze onderdanen; dog meeſt Ternataanſch gezint, ſterk 100

Latoe. | *Hoewalay.* } Mooren, Ternataanſch gezint, ſterk 350

Egter ons nog gehoorzamende.

Elipapoteh, ten deele Mooren, ten deele Heidenen; ſterk 90

Den Ternataanen meer dan ons, genegen; gevende niet dan Zagoe.

Coak, alwaar 't fortje Harderwyk plagt te leggen; doch deze menſchen vreesden zeer voor den Ternataan. Dit dorp met eenige omleggende plaatſen was ſterk 600

1740

Men had hier nog eenige bergboeren, anders Alfoereeſen genaamd, ſtaande onder deze Koningen:

Radja Sahoelau, ſterk 1700
Radja Somiet. 600
Radja Wazia. 300
Radja Latea. 120
En nog meer andre Radja's. 270

2990

Deze ſtonden mede onder 't Kaſteel, dog men moeſtze, wanneer men hen gebruiken wilde, met Coracora's van Ceram haalen, alzoo zy op 't gebergte woonen, en geen vaartuigen hebben. De Heer Landvoogd van *Gorcom* was van voornemen, om eenige van haar van het dorp de Coak op 't Eiland Oma te doen zetten, om die wederſpannige Moorſche dorpen weer tot haar pligt te brengen, alzoo alle de ingezetenen der Ambonſche Eilanden doodelyk benaeuwd voor hen waren; dog door andere redenen, wierd deze Heer Landvoogd bewogen, dit vooreerſt nog uit te ſtellen.

Op Ceram waren nog deze dorpen als *Tamilau*, ſterk weerbare mannen 320

Haja.

A. 1627. *Haja.* 100
Toloeti. 250

670

En noch meer andere, welker ſterkte men niet wiſt, dog te zamen op dat Eiland wel 5000 man uitmakende.

Op die kuſt van Ceram onthielden zig de Ternataanen ook op Luciela, de zelve plaats, daar *Hidajat* van *Gammaſongi* was gekomen, zynde ontrent 90 huisgezinnen, die zich verſterkten op een hoogte, die niet van voren, doch van agteren, eenigſins genaakbaar, en daar de weg zoo breed was, dat 'er wel 6 perſoonen nevens malkanderen konden gaan, hoewel by de onzen nog weinig bekend. Ook hadden zy 2 a 3 ſtukken yzer geſchut daar op, waar mede zich *Kimelaha Leliato* tegen ons verdedigde; zy waren ſterk weerbare mannen, ontrent 90

Die van Loehoe, Locki, en andre daar onderhoorende onderzaten, van den Konink van Ternate, waren ſterk 2500

Hadden by 't groot Moeſſon 400 Baharen nagelen gehad, en waren redelyk van Zagoe voorzien.

Nog een dorp op Hoewamohels Zuidhoek, ſterk 200

Cambello en Leſſidi, ſterk 1000

Kelang, onder de 2 laatſte ſtaande, ſterk 400

4190

Cambello en Leſſidi, hadden te vooren by een groot Moeſſon wel 3 a 400 Bahaar nagelen gehad; doch de Heer *van Speult* had hun boomen bedorven, geſchild en uitgehakt, weshalven zy geen grooten luſt tot het plukken der nagelen hadden, ten ware by de komſt der vreemdelingen, die dit jaar met 3 Javaanſche jonken voor Cambello, en met 2 Macaſſaarſche voor Leſſidi, geweeſt waren, om welke reden de Heer van *Gorcom* 'er 't ſchip den Briel na toe gezonden had, om 't verkoopen der nagelen aan de zelve te beletten.

De Hitoeëſen onder Capitein *Hitoe* waren ſterk 3000

deze ſcheen onze vriend te wezen, dog was in zyn hart geen hair beter, als de Ternataanen; egter moeſten wy hem nog al vleyen, om het nog wat dragende te houden: want anders verkoft hy zyne nagelen zoo wel, als de andren, aan de vreemde handelaars; doch ziende, dat met deze 2 ſchepen 2 compagnien ſoldaaten gekomen waren, zoo had hy zich vry ſchappelyker gedragen, en gedurende 't aanwezen van den Heer *Zeyſt* van den 19 Maart tot den 17 May wel 80 Bahaaren nagelen geleverd, met hope dat hy tot de 300 Bahaaren toe leveren zou.

Geſtelt-enis tuſſchen Capitein Hitoe en ons, en zyn misnoegen.

Deze Capitein *Hitoe* ſtond, als men recht ſpreken zal, wel mede onder de E. Compagnie, doch hy had het van tyd tot tyd zoo verre gebragt, dat hy van de Hollanders niet anders, dan een bondgenoot, wilde aangezien zyn, dat de onze dulden moeſten, wetende, dat hy onze vyand in zyn hart, en een boezem-vriend van de Ternataanen, was, van welken Koning hy al zedert twee jaaren onderſtand tegen ons verwagt hadden, voorgevende, grootelyks verongelykt te zyn.

Zyne drangredenen tegen ons waren deze vier:

1. Dat de Heer *van Speult* zoo veel nagelboomen in het diſtrict van dien Koning bedorven hadt.

2. Dat men 't Hollands geld daar tot betalinge der nagelen invoeren wilde.

3. Dat men hunne ſtranden, by 't nemen van verſcheide Macaſſaarſche vaartuigen, gevioleert had.

4. Dat de Heer *van Speult* voor zyn vertrek gezogt had, alle de veroverde Landen der E. Maatſchappy in alle onderdanigheid te brengen; daar de Ternataanen op de onderdanen van de kuſt Ceram zeer jaloers over waren, alzoo zy zeiden, dat die onder hen ſtonden.

Welke geſchillen, zoo zy door den Heer Opperlandvoogd van Indiën niet tydig beſliſt wierden, zoo kon het licht gebeuren, dat een groote magt van Coracora's, nu al lang van hen verwagt, uit Ternate hier quam te verſchynen, dat ons veel moeite geven zoude.

Egter konde men merken, dat men die Ternataanſche Hongi niet veel zou te vreezen hebben, als op Ocriën en Larike, maar goede Reduiten waren, daar beide die plaatſen ider maar een ſlegt fortje hadden.

Op Larike was maar een hooge vierkante pagar van palliſſaden, daar ruitsgewyze 2 torens op beide de hoeken ſchuins over malkandren lagen, met ſteen en aarde zoodanig gevuld, dat de palliſſaden, die men zoo dicht aan een niet zetten kon, boven als een borſtwering 'er uitkeken, in 't midden van welke palliſſaden 't huis van de Koopman ſtond, van houte ſtylen in de aarde, en verder met Gabba Gabba, opgetrokken, en met pannen gedekt, dog niet brandvry, en niet zeker tegen zoo een Ternataanſche Hongi. Zy was verzien met 4 ſtukken geſchut, 1 bas, en zyn toebehooren, en had tot bezetting een ſergeant met 17 ſoldaaten.

Het Fortje van Oeriën, door de Heer van *Gorcom* begonnen, was nog ſlegter, zynde meeſt vierkant van aarde opgemaakt, met 2 ronde torentjes, aan ieder hoek een, ſchuins over malkanderen, rondom met houte palliſſaden aan de wal-

A. 1627. len, voor 't uitvallen van de aarde bezet; welke wallen door den gedurigen regen vry gezakt, en door de pallisſaden doorgeloopen, nu niet boven een mans lengte hoog waren, dies men op zommige plaatzen zoo wel tuſſchen de afgewekene pallisſaden, als door de poort, 'er inkomen kon. Ook was 't huis in 't midden met gabba gabba opgetrokken, met Atap bedekt, en niet brand-vry, beginnende hoe langer hoe meer te vervallen, ook met 2 ſtukken geſchut, en door een ſergeant met 24 ſoldaaten bezet.

Aan deze 2 plaatſen lag egter zoo veel gelegen, dat, dewyl de Compagnie hier de meeſte nagelen van hare onderdaanen bequam, die Mooren waren, en daarom zoo ſlegt gedekt zynde, te lichter tot de Ternataanen en Hitoeëſen, die 'er beide op loerden, overvallen zouden; men daarom deze plaatzen vooral behoorde te verzekeren; dat met eene groot Reduit genoeg geſchieden kon, doch de Heer *van Gorcom* was voornemens op ieder van deze twee, en op meer andre plaatſen, Reduiten te leggen, die men met 6 a 8 man zou konnen bezetten, en dan zou men wel 60 a 70 man meer aan 't Kaſteel konnen plaatzen, die zy nu, om de buiten-fortjens miſſen moeſten. Het ſteenen huis te Hatoeaha op Oma had de E. Compagnie niet meer als 306 gulden gekoſt, waar mede men ook dit werk zou konnen opſtellen, alzoo 'er de Inlander niet ongenegen toe was, en de Compagnie zou moeten zorgen voor 't geen 'er de metſelaar, timmerman en ſmit; aan zou moeten maken.

Het werk van Oerien, dat zy met punten en pallisſaden maken, koſte haar nu al 3900, en dat op de pas weinig minder, als 700 gl; dog hier ſtond nu al een ſteene huis, dat byna voltrokken was, met zyn eene zyde aan de zee, die door een groote halvé maan omvangen was, welk zich zoo verre uitſtrekt, dat 't huis aan weerzyden na 't land toe alles beſtryken kon, zynde alles gemetzeld werk, en reeds opgemaakt, uitgenomen dat aan 't huis nog wat ontbrak. Hier lagen op dit Hatoeaha 4 ſtukken geſchut, en 22 ſoldaaten onder een ſergeant, zynde de onzen hier tegen de Europeers en Ternataanen gedekt, als 'er maar geen geſchut voor gebragt werd.

Lyſt der Forten en Reduiten in Amboina.

Lyſt van de Forten, en Reduiten (behalven 't Kaſteel Victoria) in *Amboina*, mitsgaders hare bezetting.

Larike heeft een fortje met 4 ſtukken, ſtaande onder een koopman, ſergeant, en 17 ſoldaaten, dus ſterk, mannen 19

Oerien, een fortje met 2 ſtukken, onder een aſſiſtent, ſergeant, en daar onder 23 ſoldaaten, dus 25

Hitoe, een gewezen bolwerk, nu een huis met 2 ſtukken, onder een Koopman, Luitenant, en 27 ſoldaaten. 29

De Pas, een Fortje met 4 ſtukken en toebehooren, onder een ſergeant, en 21 ſoldaaten. 22

Oma, een houte huis met 2 yzere ſtukken, onder een ſergeant, en 10 ſoldaaten. 11

Liaſe, een houte huis, onder een ſergeant en 16 ſoldaaten. 17

Ambalauw, een Fortje met een ſtukje, onder een ſergeant, en 17 ſoldaaten. 18

Hatoeaha, op Oma, een ſteene huis met een ſtuk, onder een ſergeant, en 20 ſoldaaten. 21

Alle deze plaatſen konden zeer licht in ſtaat van verdediging gebragt werden, als wy daar door alle de nagelen in onze handen bekomen konden, maar de Reduiten leggen juiſt niet, daar de beſte nagelplaatſen zyn, uitgenomen Larike en Oeriën, daar wel de meeſte vallen, die wy nog in handen krygen.

De voornaamſte nagelboſſchen zyn op Hitoe, en onder deszelfs jurisdictie, die ook een groot verband van vriendſchap met die van Ceram hadden, daar ook veel nagelen zyn, welke zy alle, volgens de contracten, tegen 60 Ryxdaalders de Bahara aan ons moeſten leveren; dog dit hadden zy nu al in veele jaaren niet gedaan, maar die aan vreemde handelaars tegen 100 en 120 Ryxdaalders verkogt. En zy, hier op verlekkert, zouden hoe langer hoe minder de contracten houden, en dienden, derhalven door geweld van wapenen tot reden gebragt, om zoo met 'er tyd eens meeſter van alle de nagelen te worden.

De Ternataanen op Loehoe waren zoo ſtout geworden, dat zy niet alleen de contracten wegens de nagelen met voeten traden, en de zelve mede voor 100 Ryxdaalders, en meer, aan de Macaſſaaren, Javaanen en Maleyers (die men alkereerſt behoorde te vernielen, en te verbranden) verkoften, maar zy hadden, zelf by 't aanwezen van de Heer *Zeyſt*, een Tſiampan met twee vryborgers, en agt Chineſen en ſwarten op zekere nagt, dat zy na Noeſſalaoet uit viſſchen gingen, door 4 Coracora's van Bonoa doen nemen, de 2 Hollanders dood geſlagen, en de reſt den 5 April, vier dagen na hun gevankenis, wederom gezonden.

Hier over had de Heer *van Gorcom* aan *Kimelaha Leliato* wel geklaagt, en over dezen moord, en verdere mishandeling van ons volk, recht verzogt, dog hy zeide geen kennis ter wereld daar van te hebben,

A. 1627. ben, belovende egter, zoo 't waar was, recht daar over te doen, daar nooit iets op gevolgd is.

Dit alles had de Heer Landvoogd met zynen Rade wel ryp overwogen, maar niet konnen goedvinden, om de zelve, ſchoon hy de magt van volk wel had, nu nog met geweld tot reden te dwingen, en voor al met die van Hatoeaha tot beter gelegenheit te wagten, beſt keurende tegens den *Kimelaha*, en die van Hitoe, nog te veinzen, welke laatſte, zeer ſtout en verwaand geworden zynde, voor geen onderdaanen, en niet anders, dan bondgenooten, wilden aangezien zyn; doende de onzen grooten overlaſt, zoo dat het vry beter was, dat deze Mooren hier van daan genomen, en alleen Chriſtenen op 't ganſch Eiland Amboina geſteld wierden, want dan zou men Ceram beter konnen beteugelen, en jaarlyks wel 5 a 600 Bahaar nagelen alleen van dit land krygen; maar daar toe zouden wel 1000 ſoldaaten, behalven onze trouwe Amboineeſen, noodig wezen; maar als men 'er hun nu al uit had, zoo zou men nog al eenige jaaren werk hebben, om hier zoo veel Chriſtenen te krygen, alzo 'er voor zoo een groot ſtuk Lands ten minſten wel 3000 mannen vereiſcht wierden.

Nagelboomen aangeplant.

Na deze aanmerkingen ontrent die van Hitoe berigt de Heer *Zeyſt*, dat de Heer *van Gorcom* aan alle de Kaſteelsonderdaanen belaſt had, dat ider mansperzoon jaarlyks 10 nagelboomen moeſt aanplanten, 't geen in korte jaaren veel boomen uitleveren zou. Men had nu reeds veel boomen, maar zy waren nog jong, en droegen zoo wel niet, als die van Hitoe, om dat de grond zoo goed niet was.

Staat van 't clappusboſch by 't Kaſteel.

Van de 400 klappus-boomen, door den Heer *van Speult*, op zeker veld by 't Kaſteel geplant, waren 'er maar 6 a 700 om dat de aarde te zandig was, opgekomen. Ook had men hier nog 2 thuinen, met 30 a 40 jonge oranje en limoenboomen beplant.

Verandering der nagelgewaſſen.

Ontrent de nagelgewaſſen vond men hier groote verandering. In de vorige tyden had men om de 5 jaaren een groot, en daar na dan een kleen gewas gehad; dog nu ſtond 'er een goed gewaſch voor handen, en waarſchynelyk zou 't naaſte nog grooter zyn. Men had dit jaar een goed gewaſch op Hitoe en Larike, en nu ſtond 'er een ſchoon op Thiel te wagten, en derhalven toekomende jaar weer van Hitoe, Oerien en Larike, van welke beide plaatſen men wel 300 Bahaar, en niet minder van Hitoe, te gemoet zag.

Van Loehoe en Cambello, kon men niet veel zeggen, alzoo die nagelen meeſt in handen der vreemdelingen quamen, dat niet wel te beletten zou zyn, ten ware men altyd twee jagten in 't vaarwater hield.

Leden van den Landraad.

In de Landraad had de Heer *Zeyſt* deze leden nu gevonden:
Den Heer Landvoogd *Jan van Gorcom*.
Radja Andrea van Noeſſanivel.
Manuel Koning van Kilang.
Radja Soya, *Laurens de Sylva*, in plaats van den overleden *Latoe Conſina*.
Don Andrea, *Pati* van Halong.
Manuel Caſtanja, *Hhoekom* van Hative.
Paulo Gomes, hoofd van Mardheyka, in plaats van den overleden *Lucas Carvaljo*.
Antoni Hehoewat, Orang Kaja van Tawiri.
Pati Alang.
Simau Ema.
Simau Baguwala.
Don Pedro, Orang Kaja van Hoetoemoeri.
Bakar Beſi, Pati van Way.
Steven Ticera, Orang Kaja van Poeta.
Ferdinando, Pati van Noeſſanivel.

Die der andre vergaderingen.

Dog de OrangKaja van Tawiri, en *Pati Noeſſanivel* wierden om zekere reden uit den Landraad, en de OrangKaja van Latoehalat, zynde de andre helft van Noeſſanivel, in hun plaats gezet, zoo dat 'er nu nog 14 leden bleven.

Behalven dezen Inlandſchen Raad van Juſtitie, vond hy nog een andren Nederlandſchen Raad van 't gerecht, waar in deze agt leden zaten:
De Heer Landvoogd.
De Opperkoopman.
De Capitein.
Twee Onderkooplieden.
Een Luitenant.
Twee ſergeanten.

Nog vond hy een vergadering van kleene zaaken, in welke deze zes leden zaten:
Philip Lucaszoon, Opperkoopman.
Aarnout Huibertzen, Onderkoopman.
Gerard du Pree, Onderkoopman.
Mahu de Klerk, vry-borger.
Theunis Jacobszen, vryborger.
Jan Dirkszen, fiſcaal.

Het guarniſoen toen in Amboina, en op de buiten-comptoiren leggende, quam de E. Maatſchappye *f* 238394-16-12 te koſten, waar onder dan mede gerekend wierden 30000 gulden, die op Hitoe aan nagel-ſchulden uitſtonden, die men niet licht inkrygen zou. Ook ſtond de Hollandſche borgery al vry wat ten agteren, en eenige Chineeſen waren aan de E. Maatſchappy ruim 8800 gl. ſchuldig, en niet in ſtaat om de helft te betaalen; dog, om hen niet eens klaps te bederven, was beſt dat allenskens in te vorderen.

De perſoonen, by hem in dienſt gevonden, waren over de 600 ſterk, zyn-

A. 1627. zynde in qualiteit, en winnende gagie als by ider is nedergeſteld.

1 Landvoogd, winnende ter maand.	200-0-0
1 Capitein.	80-0-0
3 Luitenants, hier, en op de buiten-comptoiren, zamen	170-0-0
2 Vaandrigs.	82-0-0
13 Sergeanten.	296-0-0
4 Corporaals der adelborſten, en Capitein des armes.	71-0-0
13 Corporaals der ſoldaaten.	203-0-0
4 Landspaſſaten.	49-0-0
362 Adelborſten en ſoldaaten.	3490-0-0
17 Scheeps-timmerlieden.	324 0-0
5 Metſelaars.	41-0-0
9 Smids-gezellen.	136-0-0
13 Diverſe ambagts-geſellen.	247-0-0
5 Barbiers, opper en onder.	85-17-0
26 Konſtapels en boſſchieters.	335-10-0
22 Inlandſche Ambonſche ſchoolmeeſters, en ſtudenten.	315-7-0
21 Perſoonen, als Fiſcaal, Secretaris, Boekhouder, Appoincte's, Schoolmeeſter, Koſter, Voorlezer, jongens, en andre.	390-13-8

't Logie-volk.

1 Opperkoopman ter maand.	130-0-0
6 Kooplieden, of Onderkooplieden, hier, en buiten.	224-0-0
12 Aſſiſtenten, hier en buiten.	224-0-0
3 Predikanten, en krankbezocker.	206-0-0
4 Schippers der jagten.	142-0-0
2 Stierlieden derzelve.	63-0-0
45 Varende perſoonen, op de zelve en elders.	424-0-0
594, welke met nog eenige andre 616 perſoonen uitmaakten, die ter maand wonnen.	7911-7-8

Buiten deze waren 'er nog 308 ſlaven, die geen gagie wonnen.

De onkoſten, A. 1626 hier in Amboina gevallen, waren van ultimo Febr. 1626 tot dito Febr. 1627 deze:

Onkoſten der guarniſoenen.	30507-19- 2
Schenkagien.	4775- 1- 1
De ſchoolen en ſtudenten 'er in.	249-18- 0
't Hoſpitaal.	2599-10- 6
De Fortificatien.	31399- 8- 2
De Kerk van Amboina.	93-12- 8
De generale rantſoenen.	33421-19- 0
De ſoldyen.	64089-10-15
't Schip Monnikendam verſtrekt.	963- 8- 4
't Jacht Mocha.	5081-12- 1
't Jacht Peru.	2671- 0-12
't Fregat Suratte.	2139-18- 1
te zamen gl.	178204-18-4

Behalven de onkoſten van twee ſchepen, die jaarlyks tot dienſt van 't Kaſteel van Batavia gezonden werden, om de noodige levens-middelen, en Ammunitien van oorlog hier te brengen, en om de nagelen van hier na Batavia te vervoeren.

Dit jaar was 'er op de kleeden, en andre waaren, gewonnen *f* 74484-4-4 waar onder men deze navolgende winſten reekenen moet, als:

	Ryxdaalders
Van den accys van wyn.	100
Tol van inkomende goederen.	1555½
Tol van uitgaande goederen.	238⅛
Accys of pacht van 't beſtiaal	68⅞
Hoofdgeld der Chineeſen.	906
Pacht van de tappers.	246
Van de araksbranders.	282
Van 't verkoopen der huizen.	85
Van andre zaaken	1000
Van de clappus-boomen.	987½
Ryxd.	5469½ of gl. 13947-17-4.

Soo dat, als men alle de winſten van de onkoſten aftrok, dan nog aan zuivere onkoſten overbleven 103520-14-2.

De Fortificatien beliepen hier wel veel in de onkoſten, dog, over den geheelen ommeſlag gerekend, waren die nog vry matig.

Het nieuw ziekenhuis, nu byna voltrokken, ſtond onder twee gevels. Het was twee ſolders hoog, voorzien van ſchoone kamers, en een ſchoon pakhuis, zoo men 't hebben wilde, en dit had in deze twee jaaren nu al 8800 guldens gekoſt, dat vry veel was, dewyl men het met een veel kleener ſtellen kon, en daar 'er overvloedig pakhuizen in 't Kaſteel zyn. Het is zoo groot, dat men 'er wel 600 mannen in zou konnen bergen, hebbende veel venſters, en wel 32 ſchietgaten op de bovenſte ſoldering, zoo dat het wel voor een veſting; en by de komſt van Europers alhier zoo wel tot ons nadeel, tegen 't Kaſteel aan, als tot ons voordeel, zou konnen dienen, weshalven, indien 'er dit ziekenhuis niet lag, het 'er niet behoorde te komen.

Van de Ammunitie van oorlog, hier toen gevonden, liet de Heer *Zeyſt* een nette lyſt, van alle ſoorten, ook de wapenen, en de ſtukken geſchut onder ider comptoir byzonder, volgen, die wy hier niet willen inlaſſen, om dat zy te veel plaats zouden beſlaan, zynde het genoeg dat 'er overal 65 metaale, of yzere ſtukken en baſſen in 't Kaſteel, of op de Coracora's, en nog 19 ſtukken kleen geſchut, falconetten, of baſſen, op de buiten-comptoiren, 188 musquetten, 196 ſtuks ſtormhoeden, 107 pidarms of ſtekaden, 148 forquet-ſtokken, 96 lemmers, 122 lange

1628. lange pieken, 16 bandeliers, en 47 hengſels in de wapen-kamer waren.

Hy bragt ook op Batavia een net bericht wegens den ſtaat van den Godsdienſt alhier; dat wy op zyn plaats zullen voortbrengen.

Uit dit verhaal van den Heer Commiſſaris *Zeyſt* blykt ons dan ten naaſten by, wat een Commiſſaris by zyn komſt in een Landvoogdy gewoon is te verrichten. Ook zien wy daar uit een kort ontwerp, hoedanig de zaaken van Amboina toen ſtonden; na welke verrichting die Heer den 17 Mai 1627 na Ternate vertrokken is, alwaar hy Koning *Modafar* nog in 't leven, en *Kaitsjili Hhamza*, in April uit de Manilhaſe gevankenis wedergekomen vond, dog deze Vorſt quam nog dit zelve jaar te ſterven, en *Hhamza* (gelyk wy onder Ternate zien konnen) in zyn plaats te volgen.

Vertrek van de Heer Zeyſt na Ternate.

Daar Hhamza Koning wierd.

Ondertuſſchen had de Landvoogd *van Gorcom* in dit jaar een zeldzaam voorval met den Landvoogd van Banda, *Pieter Vlak*, die den 28 van Juli met een Orembacy, en een fraey geſelſchap) (gelyk wy onder Banda breeder aanhalen) ter viſite agter 't hooge land gegaan, van zyn eigen ſcheppers, *Poelorhunders* zynde, gevangen genomen, en na Kelibon gebragt was, willende hem niet ontſlaan, ten zy wy alle de gevangene *Poelorhunneeſen* eerſt in vryheit ſtelden, 't geen voor die van Banda onmogelyk was.

De Heer Vlak na Kelibon vervoerd.

De Heer *van Gorcom*, kennis hier af gekregen hebbende, vergaderde ſpoedig eenige magt byeen, om dien Heer met zyn geſelſchap te verloſſen. Hy vertrok den 1 October met 12 Ambonſche Coracora's, dog quam, wegens ſwaar weder, niet voor den 23 met 9 Coracora's in Banda, alwaar verſtaande, dat de Landvoogd op Kelibon was, is hy ten eerſten daar na toe gerukt, en den 2 Nov. aangekomen, alwaar hy na eenige dreigementen den Landvoogd, Capitein *Nicolaas Colf*, den Secretaris *Iſaac van der Voort*, en Juffr. *Maria Keizers*, zonder randſoen los kreeg. dog de Opperkoopman, *Jaques Senepaar* was bevorens, in 't overſteken na Banda, weggeraakt, zonder dat men oit gehoord heeft, waar hy gebleven is.

En door de Heer van Gorcom verloſt.

De Heer *van Gorcom* bragt dit gezelſchap, en den ziekelyken Heer *Vlak*, den 10 November in Amboina, alwaar hy metter tyd wat verquikt zynde, den 22 December met 2 ſchepen na Banda gekeerd is.

De Heer Coen zesde Opperlandvoogd.

In 't einde van 't jaar 1627 was de Heer *Carpentier* den 10 November ook na 't Vaderland vertrokken, en door den Heer *Coen* als zesden Opperlandvoogd weer vervangen, waar mede wy ook dit jaar beſluiten.

1628. den 3 Januari quamen hier 2 nieuwe Commiſſariſſen van Batavia, om de zaaken weer op te nemen. Zy vonden aan 't Kaſteel geen klagten, weshalven zy na Hitoe, en verder na Loehoe togen, om met *Kimelaha Leliato* over de grenzen van den Koning van Ternate, en van de E. Maatſchappye alhier, te ſpreken, en daar over met malkanderen te verdragen. 1628.

Twee Commiſſariſſen, en handel met Leliato.

Leliato hield ſtaande, dat wy zynen Koning veel van zyne onderdaanen onthielden, die eerſt weer onder die Vorſt moeſten gebragt worden, eer wy malkander over 't verdere konden verſtaan. Hy ſtelde dierhalven in 't breede alle plaatſen op, die hy oordeelde zynen Koning toe te behooren, dat zoo verre ging, dat, na zyn opgeven, wy byna ganſch Amboina dan wel hadden moeten overgeven, dog het was maar een loſſen eiſch, zonder dat hy eenig bewys daar van, gelyk hem dat in de later tyden klaar aangewezen is, geven kon.

Dus bleven de zaaken voor dien tyd onbeſlift, aangezien het grillig en korſelig hoofd van dezen *Kimelaha* niet te verzetten was. Men las egter op Hitoe, en Loehoe, een placcaat voor, waar by 't verkoopen en vervoeren van nagelen zeer ſcherp verboden wierd.

Ook hadden deze Commiſſariſſen laſt, om alle ſoldaaten der buitenplaatſen, daar geen comptoiren waren, te lichten, dat door Capitein *Weſterman* volbragt wierd op Amblaeuw, en onder den Inlander aldaar groote ſchrik baarde, aangezien zy aldus voor 't geweld der Ternataanen geheel bloot geſteld wierden, dog men liet 'er op hun verzoek drie man.

Men lichtte ook de bezetting op Hatoeaha, en brak het huis af; maar men liet de Reduit op Oma met 7 man bezet, trekkende ook 't volk van Honimoa, Noeſſalaoet en Oeriën, daar men maar 6 man blyven liet.

Het nieuw huis op de Pas bleef ſtaan, om dat men oordeelde, dat het in wezen blyven moeſt, al was 't maar om die van Hoctoemoeri in toom te houden. Ook had het afbreken van 't nieuw ziekenhuis op het ſtrand van Hative geen voortgang; maar men bouwde dat voort, om dat het zoo qualyk niet geplaatſt was, als de Heer *Zeyſt* geſchreven had.

In Maart quamen 'er agt jonken op Loehoe, vier op Cambello, en twee op Manipa, om de nagelen op te koopen. De Landvoogd zond den 7 zynen Opperkoopman, den Heer *Lucaſſoon*, wel na Loehoe, om *Leliato* tot het onderhouden van de contracten aan te maanen, maar dat belette niet, dat de onze die van Loehoe openbaar op 't verkoopen van hunne nagelen, juiſt daar niet, maar

Stoutheit van die van Cambello, en andre op Hoewamohel, &c.

A. 1628. te Cambello, derwaards zy ze brengen lieten, betrapten.

En wat hielp dat nu hen daar betrapt te hebben, dewyl de Pati van Cambello zoo ſtout was, van de onzen te doen weten, dat hy nog met den Landvoogd, nog met den Kimelaha, te doen had, en dat hy aan ons geen nagelen meer wilde leveren, vermits de Heer *van Speult* zyn meeſte nagelboomen omgekapt had, dreigende verder, ook de reſt zelf liever om te kappen, dan daar over gedurig zoo veel ſnorren aan zyn ooren te hebben; dog dat dit maar zeggen was, bleek klaar, alzoo hem de Heer Landvoogd al 't jaar te voren parangs, en volk daar toe, aangeboden had.

Leliato veinsde wel de vreemde vaartuigen van Cambello te willen weeren; dog zyn oogwit was niet anders, dan onze maar van plaats te doen veranderen, en na Loehoe te lokken, om 't geld, dat nu de Pati van Cambello trok, in zyn beurs te krygen. Hy verzogt hier toe wel onze hulp, maar kreeg nul op dat geveinſt requeſt.

Een oploop op die zelve plaats.

Men vond egter goed Campagnies effecten door 't jagt Mocha van Loehoe, en die van Cambello door de griffioen, te lichten, waar nevens drie bylen, en zoo veel parangs, aan den Pati gelaten wierden, om volgens zyn dreigement zyn verdre nagelboomen om te hakken, daar hy geen haaſt mede maakte; maar terwyl ons volk hier nog was, ging door onvoorzigtigheid, een gelade musquet van een ſoldaat los, dat een Inlander trof. Hy viel ter aarde, dog ſtierf 'er niet van. Egter hier op volgden ten eerſten een oploop, vooral van eenige Macaſſaaren, die de onzen drongen ſchielyk na de boot te vluchten, die 5 dooden agter lieten, waar onder de ſchipper van 't ſchip, *Frans Leendertszen Valk* mede was.

Dit was de tweede maal dat in deze geweſten 't Nederlandſch bloed geſtort was, te weten, dat van die twee vrylieden, met de *Tsjampan* uit viſchen gegaan, en door die van Bonoa gedood, en deze 5 lieden, die in dezen oploop 't leven lieten.

De Heer le Febre's komſt hier met Patacka.

Ondertuſſchen was hier den 8 April den Heer *Jacob le Febre*, gewezen Landvoogd der Moluccos, uit Ternate, met de Opperkoopman, *Jacob Janszoon Patacka*, verſchenen, zynde in die Landvoogdy door den Heer *Gillis Zeyſt*, als preſident vervangen.

Zyn komſt was (zoo veel het uiterlyk geleek) voor ons van veel belang, aangezien hy een brief van Koning *Hhamza* mede bragt, waar in hy aan *Kimelaha Leliato* verbood, en ook aan alle Orang Kaja's onder hem ſtaande, op hooge ſtraffe ontzei, geen nagelen aan vreemde handelaars te verkoopen, en ze alle alleen aan ons te leveren. De brief was hartelyk; maar dewyl hy zonder eenige meining van een geveinſt Koning geſchreven was, zoo quam 'er ook niets op te volgen. Ook ſchreef hy wel meer dergelyke brieven; maar de tyd leerde ons, dat de *Kimelaha* brieven van zynen Koning gekregen moeſt hebben, by welke hy hem een geheel andren laſt gaf, dat even zoo ten tyde van Koning *Modafar* geſchied, en op welke mede niet anders gevolgt was, dan dat deze Kimelaha, en de quaadaardige OrangKaja's, geen eenen nagel minder, dan bevoorens, aan de vreemdelingen verkoften, dryvende dus opentlyk den ſpot met ons, alzoo zy nu geen een pond nagelen by ons ter ſchaal bragten. 1628. Die een geveinsde brief van Hhamza mede bragt.

De beide Heeren Landvoogden, den 26 April op Hitoe vergaderd, ſpraaken *Leliato* wel aan, om over de moord op Cambello recht te doen, maar zy kregen van hem niet dan goede beloften, zonder eenig gevolg. Egter was 't voor ons nog de tyd niet, om iets tegen hen met geweld te ondernemen.

Niet lang te voren waren op Loehoe ook 40 Coracora's van de Xoelaſche Eilanden gekomen, die daar by den anderen geraakt, en zoo ſtout geweeſt waren, van twee Boetonſche vaartuigen, die na het Kaſteel Victoria ſtevenden, aan te taſten, en die voor goede pryzen op Loehoe op te brengen. Wy ciſchten die vaartuigen wel weder, te meer alzoo zy een brief van den Koning van Boeton aan ons mede bragten, maar *Leliato* zeide, dat hy over die Vloot niet eens te zeggen had, en dat wy daar over aan zyn Koning ſchryven moeſten, waar mede wy moeſten te vrede zyn.

Vertrek van de Heer van Gorcom na Batavia.

De Landvoogd *van Gorcom*, ondertuſſchen nu al drie maanden aan een zwaar toeval te bed gelegen hebbende, vond goed den 16 Juni dezes jaars, in gezelſchap van de twee Heeren Commiſſariſſen, na 3 jaaren min 2 dagen daar geregeert te hebben, na Batavia te vertrekken, en van daar de reize na 't Vaderland voort te zetten. Dat hy naderhand weder uitgekomen, en Landvoogd van de Moluccos, onder een nieuwe naam geweeſt is, konnen wy onder de ſtoffe der Moluccos zien.

By zyn vertrek zond de *Kimelaha Leliato*, en de OrangKaja's van Loehoe, Leſſidi en Cambello, eenige gecommitteerdens mede, om uit aller naam te klagen, dat men hun nagelboſſchen bedorven, de boomen om verre gekapt, en veel onderdaanen hen onttrokken had, verzoekende van den Heer Opperlandvoogd, dat hen de ſchade vergoed, en het onttrokken volk weer onder hen geſteld mogt werden.

In

1628. In 't jaar 1628 den 16 Juni is de Heer *Philip Lucaſſoon*, als zesde Landvoogd van Amboina, in plaats van de Heer *Jan van Gorcom*, gevolgt.

De Heer Lucaszoon zesde Landvoogd 1628. Dit was een wakker man, in de zaaken der E. Maatſchappy alhier zeer geoeffend, en ook zeer taalkundig, konnende zig wonder net, vaardig en ſierlyk in de Maleitſche taal uitdrukken, dat ons in 't behandelen van de zaaken der grenzen (gelyk wy verder zien zullen) kragtig te ſtade gekomen is.

Des zelfs hoedanigheden. Hy, een Middelborger van geboorte, was hier drie jaaren Opperkoopman geweeſt en had zyn Maleytſch in de Maleytſche landen zoo wel geleerd, dat hy den gaeuwſten Moor zelf wiſt pal te zetten, hen toonende, dat zy maar botmuilen in die taal waren. 1628.

In Auguſtus vertrok hy na Hitoe, om te zien, of hy met *Kimelaha Leliato*, en de Opperhoofden van Loehoe, Leſſidi en Cambello, daar ten dien einde verſchenen, tot een vergelyk over de grenzen zou konnen raken. Hy maakte dan op hunnen ongegronden eiſch een nette wederlegging, zoodanig als men die hier ziet nedergeſtelt.

Contradictie, *en wederlegginge; gedaan door den* Gouverneur Philip Lucaszoon, *op een jegenſtaande* pretenſe acte, *ingeſteld, ende overgegeven by* Kimelaha Leliato, *Stadhouder wegens den Konink van* Ternate *in de quartieren van* Loehoe, Cambello, Leſſidi enz. *by welke hy ſuſtineert, dat de onderdanen van den gemelden Konink onder de gehoorzaamheid van den Staat van de* Vereenigde Nederlanden *getrokken zyn.*

Proſcriptie *van 't* Tranſlaat *uit de acte van* pretenſie, *door den* Kimelaha Leliato *ingegeven, luidende: Deze brief is van de* OrangKaja's Leliato, *en de vier Hoofden van* Loehoe, *met de Hoofden van* Cambello, *ende de Hoofden van* Leſſidi, *verklarende, welke de onderdanen van onzen Heer, den Konink van* Ternate, *zyn, aan den Heer* Gouverneur *van 't* Kaſteel *in* Amboina *overgegeven.*

1.

Eerſtelyk wegens 't Land van Hitoe *van* Tihel, *tot* Larike, Wakkaſihoe, *mitsgaders den* Vice-Gouverneur *van* Noeſſanivel *met al zyn volk.*

Zonder onderſcheid, exceptie, ofte met eenige verificatie te probeeren, extendeerd de Kimelaha alhier de jurisdictie van zynen Konink niet min onredelyk als arrogant, van Tihel, zynde de Ooſt-hoek van de Paſſo Baguwala, tot Larike en Wakkaſihoe, grenzende tot aan de Weſt-hoek van 't groot Eiland Amboina aan de Noord-zyde, behalven nog vorder komende tot binnen de Bay, aan de Suid-zyde van Noeſſanivel, waar aan dependeeren, Ema, Hoekorile, Roeton, Pauta, Cappa ende Seri, gezaamentlyk incluys, ongevaarlyk ſterk tuſſchen de 1000 a 1100, weerbaare mannen, zynde preſent al te zaamen Chriſtenen (naar 's lands coſtume) redelyk trouw en dienſtbaar; even gelyke geregtigheid is buiten dispuyt den Konink competerende op die van Hitoe, onder welkers ſubjectie ſtaan dertig dependerende dorpen, daar Capitein *Hitoe* als hoofd over commandeerd, het meeſte gedeelte Mooren, en weinig Heidenen, gevende al te zamen commoditeiten van nagelen. Het principale fondament der Ternatanen ſchynd te wezen, ten aanzien deze voorgemelde plaatſen haar met den naam van Oelilima's bekleeden, welken titel den Konink van Ternate als univerſeel hem toeeigend, of uſurpeerd, zonder nogtans aan de eene zyde in conſideratie te nemen, dat deze naam algemeen zy: want zelfs onder de Bandaneeſen deze manieren van onderſcheid geweeſt zyn, gelyk by hen lieden mede Oeliſiwa's, ende Oelilima's, gevonden werden, die in geenen deelen de een den anderen, veel min het onverdraagelyk gebied der Ternataanen, ſubject waren; nogte aan de andere zyde konnen in geene deelen beweren; dat derzelver Souverainiteit by conqueſte aan de Ternataanſche Kroone zoude vervallen zyn, anders als dat tot haar voordeel allegeren, dat eenen *Radja Baboe*, wezende broeder van den Konink in Ternate, voor dezen op Hitoe met de Inhabitanten aldaar gehandelt, ende dat zy de Souverainiteit van 't land aan hem zouden opgedragen hebben, by welkers aflyvigheid zonder wettige erfgenaam zy ſuſtineeren, dat de ſucceſſie van dien op de Kroone van Ternate zoude gedevolveerd wezen. Hier jegens repliceeren die van Hitoe, dat zy met den gemelden *Radja Baboe* niet, als met haren Souverain gecontracteerd, maar zich met den zelven niet voorders, als geallieerden, ende bondgenoten, onder een geringe erkenteniſſe van *Siri Pinang*, zoo de zelve dit hier koomen te noemen, verpligt hebben. Het komt ook overeen met zekere acte, dienende in 't proces jegens de Magellaniſche Compagnie, onder zekere letteren, . . . door Capitein *Hitoe*, ende de principale Hoofden van dien, onlangs gepaſſeert, waar by poinctuelyk verklaaren de Kroone van Ternate in gee-

1628. nen deelen ſubject, ofte gehouden te wezen, anders als in vorige gemelde graad, dog het ware zulx als de Ternataanen opgeven, dat die van Hitoe by onderling contract verobligeerd waren (als 't contrarie hier voren is aangeweezen) zoo en kan in geenen deelen hier uit geconvinceerd werden, dat des zelfs abſoluyt gezag, ende jurisdictie, behoorde te continueren, want naar dat die van Hitoe de Portugeeſen, ten tyden wanneer de eerſte drie ſchepen onder haren Admiraal, ofte Capitein, *Don Juan*, in de quartieren ende Eilanden van Amboina quamen traficqueren, de zelve als haare protecteurs ingeroepen, ende de Souverainiteit van 't land hadden opgedragen, onder ſolemnele expoſitie, dat niemand de andere omleggende Eilanden gemeen ſubject waaren, zoo hebben zy uit kragte van dien ook den eed van getrouwigheit gepreſteerd, onder welke conditien apparent de gemelde Portugeeſen haar land met vaſtigheden, tot exceſſive laſten, verzeekert, en tegens alle oppreſſie beſchermd hebben, tot dat door verloop van tyd, door inſligatie van de Ternataanen, die van Loehoe, en adherenten, jalours over de Portugeeſche prerogativen ſtaat zynde, onder pretext van Religie, en het quaad tractement van het Portugees krygsvolk, de occaſie waargenoomen hebben, en in queſtie en verſchil vervielen, uit welke oorzaaken de inwoonders van Hitoe jegens den Portugeeſchen ſtaat rebelleerden, involgen den Gouverneur *Gonſalvo Pareira* genoodzaakt zy geworden de zelve met geweld van wapenen aan te taſten, gelyk het zelve ook zyn behoorlyk effect geſorteert, en by middel van dien hy haar al te zaamen onder nieuwe gehoorzaamheid gebragt, 't ganſche land in poſſeſſie genomen, ende des zelfs inwoonderen onder ſubjectie getrokken heeft, hun in deze termen den tyd van tuſſchen de twintig a dertig jaaren wel comporteerende; dog hebben daar naar, door toedoen van Capitein *Hitoe*, andermaal jegens de Portugeeſen gerebelleerd, en hen opgeworpen, op een tyd, dat de Portugeeſche magt ontrent 't Kaſteel niet capabel geoordeelt wierd, om haar wrevelmoedigheit andermaal door geweld van wapenen in te toomen, de zaaken aldus gedaan houdende, tot ter tyd dat *Andrea Furtado* met zyn armade uit Goa, onverregter zake op die van Bantam genootzaakt werd na Amboina te verzeilen, by welke occaſie de voorgemelde *Furtado* aangenoomen heeft, andermaal die van Hitoe over haare trouwloosheid aan te taſten, en tot gehoorzaamheid te dwingen, waar in hy ten principaalen zyn oogmerk bereikt, ende de quaatwillige tot redelykheit gereduceert heeft, 1628.
zonder dat de Ternataanen, en adherenten, gepoogd ofte vermogens geweeſt hebben, om iets tot redres van haren miſerabelen en vervallen ſtaat jegens het geweld der Portugeeſche magt te doen, except dat Capitein *Hitoe*, nevens eenige andere Hoofden, zich geabſenteert, en hun op Loehoe geretireerd hebben, blyvende des niettegenſtaande 't volkoomen beleid, gezag ende jurisdictie van 't Land Hitoe aan de Portugeeſen, gelyk zy mede de inwoonderen volkoomentlyk tot hare devotie, ende dienſt, als onderdaanen, geemployeerd hebben, uit kragte van welk abſoluyt gezag de meergemelde *Furtado*, voorgenomen, en geprojecteert hebbende tot redres, en recouvre van 't verloren Fort in Ternate, onder haren Gouverneur aldaar, met zyn Armade derwaards te trekken, nevens dien alhier verzameld, en by den anderen geraapt heeft een aanzienlyke magt van roeituigen, onder welk getal die van Hitoe mede met twee Corcorren tot aſſiſtentie van 't Portugeeſch exploict van hier na Ternate gepanggaaid hebben, uit welke acte nootzaakelyk moet verſtaan, en kan afgemeten werden, dat de inwoonders van Hitoe, niet als bondgenoten erkend, maar als ſubjecten, ende onderdaanen daar aan gehouden waaren, dienvolgende mede de Ternataanen ten principaalen van hare gepretendeerde geregtigheid, en Souverain gezag op 't land van Hitoe (zoo hen al iets competeerde) vervallen, ende gefruſteerd waaren, welkers abſoluit gezag ende jurisdictie van de Portugeeſen volkomentlyk ende in 't geheel by conqueſte van 't Portugeeſe Kaſteel, door Godes genade onder 't beleid van den Admiraal *van der Hagen*, in den jare 1605. gedaan, aan de Nederlandſche ſtaat gedevolveerd, ende vervallen is, gelyk de zelve ook religieuſelyk by deze ſubalterne opper-hoofden, tot zonderlinge overtuiging van partyen, is gecontinueerd; hoewel t'aller tyd de Ternataanen door hare onredelykheit hebben gearbeit, om by ſiniſtre onderhandelingen, onder den dekmantel van Religie, een groot gedeelte van dien te uſurpeeren, gelyk zy 't zelve by haare jongſte geextendeerde pretenſie en acte nog ongefundeert ſuſtineeren, ende tragten ſtaande te houden, waar naar wel eenige ſchynen te luiſteren, dog andere, de materie van ſtaat in conſideratie nemende, en 't gevolg grondig verſtaande, daar van afkeerig zyn, niet jegenſtaande zy, ten reſpecte van de Religie, generalyk de Chriſtenheid in den grond haten; derhalven by onderlinge conferentie, reconciliatie, en verdrag van contracten, om geenderhande motive, uit kragte onzer

1628. zer voorgemelde verkregen Souverainiteit de Ternataanen of adherenten, eenig gezag, ofte jurisdictie op 't land van Hitoe, veel min eenige authoriteit over die van Noeſſanivel, kan gepermitteerd ofte toegeſtaan worden, alzoo de gevolgen van dien, eindelyk voor de aſſurantie van des Compagnies ſtaat alhier, een quade conſequentie baaren konden, als de exempelen van de goede genegenheid der Ternataanen t'onswaards op Loehoe Cambello, Leſſidi enz. voor dezen, en nog dagelyx, daar van ſuffiſante getuigeniſſen gegeven hebben, en mogen ons wel verzeekeren, dat, ingevalle 't gezag van dien de Ternataanen ingeruimd, ende onze geregtige actie aan de zelve gecedeerd wert, zy ons nu't meeſte gedeelte van de commoditeiten van Ceram onthouden, die van Hitoe niet alleenlyk ſecretelyk, als nu doen, ons ontvoeren, maar de vreemdelingen, namentlyk de Maleyers, ende Macaſſaren, publycq acces vergunnen, ende ons van de vrugten mede fruſteeren zullen.

Wat dan aanbelangt Larike, Wakkaſihoe, Oerien en Aſſaloelo, die de *Kimelaha* mede in zyn extenſie comprehendeert, deze moeten mede, als de voorgaande van Hitoe, ende Noeſſanivel, onder ons getrokken, dog eenen graad verder aan den Nederlandſen ſtaat, als de voorgemelde, verpligt worden, ende die van Aſſaloelo zyn de eerſte geweeſt, alwaar de Portugees acces gegund, zyne rendevous begreepen, en van welke den eed van getrouwigheit gepreſteert is, zynde mede, als die van Larike en Wakkaſihoe, uit oorzake van onredelyk tractement van der Portugeeſen krygsvolk, jegens de Portugees gerebelleert, maar met het exploict van *Andrea Furtado* gecorrigeerd, ende tot volkomen gehoorzaamheid gebragt, naar dat de zelve ontrent de 12 jaaren van de Portugeeſen afgezondert waren geweeſt, zynde ontrent gezamentlyk tuſſchen de 4 a 500 weerbare mannen ſterk, al te zamen Mohhammediſten, ende geven commoditeit van nagelen, inzonderheit Larike en Wakkaſihoe, 't welk extraordinaris is, behalven dat die jegenwoordig ook goede quantiteit uitleveren, en met een groot getal jonge boomen beplant is, van gelyken Oerien en Aſſaloelo. Die van Aſſaloelo, zyn vry wat wrevelmoedig, maar die van Oerien, Larike en Wakkaſihoe zyn eenvoudig, en een goedaardig volk, daar niet aan te twyffelen is, dat zy, ingevalle door onze kerkelyke perzoonen eenige yver getoont wierd, ligtelyk tot de Chriſtelyke Religie zouden bekeert, ende gewonnen worden. Larike en Wakkaſihoe moeten met een Corcor, van vier Gnadjo's, gelyk Oerien, en Aſſaloelo, met een Corcor van drie ditos, ter requiſitie van den Gouverneur compareeren, en den heerendienſt preſteeren, daar zy hun redelyk vlytig in toonen; invoegen dat van deze lieden t'avond of morgen tot progres van des Compagnies noodwendige ſuſtentatie iets merkelyks konde geobtineerd werden, derhalven mede van onze geregtigheit niet dient gedeſiſteert, of aan de Ternataanen aldaar eenig gezag toegeſtaan te worden. 1628.

2.

Item *van 't land van* Hatoeaha, *eerſtelyk* Hatoeaha, Cabauw, Cailolo, *en nog een klein dorp* Holalioe *genaamt; dit zyn mede onderdanen van onze Heeren.*

Deze vier onderſcheide dorpen leggen aan de Weſt-zyde van 't Eiland Oma, zyn al te zamen jegenwoordig Mohhammediſten, ende Oelilima's, ongevaerlyk 7 a 800 weerbare mannen ſterk, zynde, zoo lange de Portugeeſen in deze quartieren gefrequenteert hebben, altyds ſubject aan 't Kaſteel, ende verobligeerd geweeſt met een Corcorre van vyf Gnadjo's ten dienſt van 't land te panggayen, gelyk mede 't meeſte gedeelte van deze Chriſtenen geweeſt zyn, en hebben met de Portugeeſche conqueſten van Ternate mede gepanggaaid, doch zyn door aanradinge van haare prieſters, als andere, weder Moors geworden. De Heer Gouverneur *van Speult* heeft in 't jaar 1623 aldaar een groot ende maſſyf huis gemaakt, apparent met inzicht, om haar in gehoorzaamheit, ende in hare onderlinge plicht te continueeren, als ook om den indrang van de Ternataanen, by middel van dien te ſtutten, deze hebben hun eenige tyt ten dienſte van 't Kaſteel redelyk wel gequeten; doch hebben, naar dat zy hen tot *Guides* in 't deſtrueeren van Oma, ter aſſiſtentie van den Ternataanſen *Kimelaha*, hadden laaten employeeren, in 't jaar 1625. gerebelleerd, ende aan den Konink van Ternate den eed van getrouwigheit gedaan, uit welke oorzaken die van Oma, den tyd van 18 maanden haar den oorlog aangedaan, gelyk zy den anderen ook merkelyke voordeelen afgezien hebben, tot dat nu met de bezendinge van de Ed. Heer Generaal zynen gecommitteerde by ondervinding, conferentie en accommodatie op Hitoe gehouden, ter contemplatie van de *Kimelaha*, by partyen goedgevonden is van haare hoſtiliteit te deſiſteeren, 't koſtelyk huis te demolieren, en doen ter neder werpen. Uit de voorgemelde verificatien kan men maaktelyk afmeeten, hoe verre die van Hatoeaha, Caylolo, Cabauw, ende Holalioe, uit kragte

1628. van den Nederlandſchen ſtaat verpligt zyn, ende in gelyken graad als die van Hitoe, Larike, Wakkaſihoe, Oerien ende Aſſaloelo, vooren aangeroerd, behoorden getrokken te werden; dog ten aanzien haare reſpective plaatſen ſteril zyn, kleine quantiteit nagelen geven, en derzelver inhabitanten een zeer wrevelmoedig, obſtinaat, rebelzugtig en perfidieus volk zyn, dewelke niets uit dienſtbaarheit vrywillig preſteeren, maar met zwaare exceſſive laſten der Compagnie, ende loutere dwang, in gehoorzaamheid moeten gehouden worden, bittere Mooren, publique vyanden van de Chriſtenheit, en buiten hope zyn, dat daar van iet goeds voor den Nederlandſchen ſtaat gehoopt, ofte geobtineerd kan worden, zoude men, onder correctie van beter gevoelen, ter requiſitie van den Ternataanſchen Koning, ofte van zyn Majeſteits gecommitteerde, onder pretext van accommodatie onze geregtige pretentie op die van Hatoeaha den Ternataanen in 't geheel vermoogen in te ruimen, ende op te dragen, zonder dat onzes oordeels eenige ſchadelyke conſequentie tot des Compagnies prejuditie, daar by konde gepromoveerd werden.

3.

Item *'t land van* Iha, *ende* Mahoe. *Eerſtelyk* Ihamahoe, *ende* SiriSori, *nog in dezelve plaatze van* Ihamahoe, *als* Pia, Nollot, Oeroe, Attala, *ende* Mattelotte, *deze zyn al te zamen des Koninks onderdanen.*

Deze van Ihamahoe zyn met de eerſte aankomſte van de Portugeeſen alhier mede onderdaanen van 't Kaſteel geweeſt, ende by de tyden van den Gouverneur *Gonſalvo Pareira* met geweld van wapenen overwonnen, dog hebben daar naar met die van Hitoe jegens de Portugeeſen weder gerebelleert, invoegen *Andrea Furtado* haar mede voorgenomen hadde andermaal aan te taſten, en tot gehoorzaamheit te brengen, dog heeft daar in niet vermogen, ter oorzaake de zelve een ſterke plaats uit de nature bezitten, en haar ter reſiſtentie jegens de Portugeeſen geſtelt hebben, zoo dat den voorgemelde *Furtado* met zyn aanzienlyke magt genoodzaakt wierd de belegering op te breeken, en met verlies van veel volk confuſelyk af te trekken, zedert welke tyd zy zeer trots en vermeten geworden zyn, alle ſchuim van menſchen ende verloopen rapaalje zich tot deze t'zamen-rottinge voegende. Deze zyn Oelilima's, ontrent 14 a 1500 weerbare mannen ſterk, te zaamen Mohhammediſten, complicen en creaturen van Capitein *Hitoe*, daar hy hem wel meeſt op verlaten heeft; die verſcheide maalen den eed van getrouwigheid aan den Nederlandſen ſtaat gepreſteert, ende nu jongſt nog, als de Ed: Heer Generaal *Coen* een generaalen landdag alhier aan 't Kaſteel geconvoceerd hadde, dog die nooit in erkenteniſſe van dien, eenige dienſt den Heeren gedaan hebben. Zy leggen op 't Eiland Uliaſſer, ende doen niet veel goeds onder onze Chriſten onderdaanen aldaar, hebben geen nagelen, dog abundantie van cocosnoten, daar oly van branden, die de zelve aan 't Kaſteel komen verkoopen. Ende niet jegenſtaande geregtigheid ende jurisdictie wegens den Nederlandſchen ſtaat, daar op zouden konnen werden gepretendeert, zoo en is 't myn bedunkens mede niet geraden, om de zelve met haare gepretendeerde dorpen als Ihamahoe, Pia, Nollot, Oeroe, Attala, Mattelotte, veel moleſtatie te maken, ten aanzien zy hen zoo wel de ſubjectie van de Nederlanders, als die van de Ternatanen, in geene deelen willen onderworpen, ende van dit wrevelmoedig geſlagt nimmermeer iets goeds te verwachten ſtaat, derhalven met hun in voorgemelde termen, als die van Hatoeaha mede, wel mag geaccordeert werden, ten waare met die conſideratie, dat de Ternataan hem daar by merkelyk verſterken, ende ons in deze quartieren over 't hoofd waſſchen zoude; ten welken reſpecte het geraadzamer was de zelve in dezer voegen te continueeren, ende gaande te houden. Except SiriSori zyn zy mede Oelilima's, ontrent 400 a 500 weerbare mannen ſterk, waar onder ruim de twee derde parten Chriſtenen zyn, en de reſteerende tot het Chriſtelyke geloove bequamelyk zouden gewonnen worden, in gevalle door ſtigtelyke leeringe van onze kerken-dienaaren ondergaan worden. Zy geven kleine quantiteit van nagelen, panggaayen ordinari ten dienſt van den Heer met een Corcorre van vier Gnadjo's, zyn redelyk vlytig, ende willig, derhalven om geenderhande oorzaken de zelve aan den Ternataan behoorden toegeſtaan te worden.

1628.

4.

Item, *van 't groot Land van* Ceram, *aan de zyde, en den hoek van* Sihel, *beginnende van* Loehoe *tot* Ceram, *ende aan de andere zyde van* Sihel, Cambello, Leſſidi, Bonoa, Aſſahoedi, Liſſibatta, Hatoewe, *en* Permatta, *zyn ook den Konink van* Ternate *zyn onderdanen.*

Wat dan aanbelangt, dat de *Kimelaha* alhier 't groot land van Ceram intituleert,

A. 1628. leert, en aan de eene zyde den hoek van Sihel, van Loehoe tot Ceram ſteld, hy comprehendeert daar in zonder onderſcheit de naarvolgende plaatſen te weten.

Loehoe.
Caibobo.
Camarien.
Roemakay.
Latoe.
Hoewaloy.
Elipapoeteh.
Coac.
Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilauw.
Haya.
Toloeti.
Werinama.
Leymoe.
Hatoemeten.
Tobo.
Kelibon.
Kellemoeri.
Goeli Goeli.
Keffing.

Deze zyn al te zamen dorpen ende plaatzen van Loehoe tot de kuſt van Ceram, door den anderen Oeliſiva's, ende Oelilima's, daar van een gedeelte Mooren, en ook noch eenige Heidenen zyn, waar van 't meeſte gedeelte onderdanen, ende ſubjecten van de Portugeeſen geweeſt zyn, ende eenige mede op de togt naar Ternate met *Andrea Furtado* gepanggaaid hebben, namentlyk Caibobo, daar een party Chriſtenen onder waren, met een Corcor van drie Gnadjo's.

Quelquepoeteh.
Coacq.
Amahey.
Makariki.
Swauco.
Sepa.
Tamilau.
Haya.
Toloeti.
Leymoe.
Hatoemeten.

hebben met twee Corcorren, yder van vier Gnadjo's, met de Portugeeſen naar Ternate gepanggaaid.

Behalven dat ook de Gouverneur *van Speult* op zyn tocht na Ceram, in 't jaar 1622 de voorgemelde dorpen ider den eed van getrouwigheit heeft doen renoveeren. Het komt dan vry wat ſlegt van den *Kimelaha*, dat hy al de voorgenoemde plaatzen zonder exceptie aan de Kroone van Ternate tragt te trekken, ten aanzien dat in vorige tyden deze inwoonderen niemand ſubject waren, en zoo wel de Europiſche Natie, als de Ternataanen en de Tidorees, een groot getal van derzelver conqueſten gemeen hadden, en de een zoo geregtig, als de andere, daar toe geweeſt zyn, gelyk by geloofwaardige getuigen kan geaffirmeerd werden, dat de Tidorees een groot gedeelte van Ceram in poſſeſſie genomen, ende dat ook niet en blykt, dat de Ternataan hem 't zelve door geweld van wapenen afgenomen heeft. Hier worden nog niet ingetrokken de dorpen van de Heidenen, Koningen der Alfoereeſen te landwaard in, onder de gehoorzaamheit van den Konink van Sahoelau, Somiet, ende Lommeweta ſtaande, dewelke, korteling aan 't Kaſteel zynde, den eed van getrouwigheit aan den ſtaat der Vereenigde Nederlanden gedaan hebben, als de effecten daar van jegenwoordig ſuffiçant getuigen. Invoegen dagelyx den oorlog jegens die van Loehoe, ende den Ternataanſen aanhang, continueeren. Het is zulx, dat dit een verkeerde, ligtveerdige ende trouwlooze Natie is, en dat de zelve niet buiten belaſtinge der Compagnie kan in devotie gecontinueerd worden, daar in tegendeel de Ternataan van haar zelfs contributie trekt, en wy ons op haar in geenen deelen mogen vertrouwen, alzoo zy 't nu met ons, en morgen met den Ternataan, dog ordinair met de magtigſte, houden; evenwel zal 't niet geraden wezen onze geregtigheit op de kuſt van Ceram in 't geheel te cedeeren ofte te laten aan den Ternataan vervallen. Twee principale motiven bewegen ons 't zelven te ſuſtineeren, waar van de eerſte is, ingevalle ons gezag aldaar in 't geheel den Ternataan gereſigneerd hadden, zonder haar expreſſe bewillinge dit niet en zoude vermogen te doen, alzoo den ſtaat van Amboina zulx is noodig hebbende, zynde een zeer Zagoe-ryk land aldaar men Zagoe kan laten maken, dog zoude met prykelen van ons volk konnen gemaſſacreerd worden. Ten anderen, om dat de inwoonderen van de Eilanden Uliaſſer, Noeſſalaoet ende Oma, deze Alfoereeſen zeer ontzien, ende om dat die, zoo wanneer die met beleid niet in onderdanigheit gehouden, en ingetoomd blyven, haar dagelyx op dit land begeven, en 't volk verraſſen ende ombrengen zouden, ten waare 't zelve met extraordinaire ſchenkagien, ende tribuiten zochten af te leggen, niet dat deze gemelde Alfoereſen voor wakkere ſoldaten moeten geëſtimeerd werden, maar om dat de zelve, als voren al aangeroerd is, met een behendigheit dit in 't werk ſtellen, ende alzoo moorddadig haar perſonagie ſpeelen. Derhalven dient, onzes bedunkens, deze ſcheidinge op zyn beloop gaande gehouden, zonder dien

1628.

1628. dien aangaande finale deciſie te termineren, ende yder in zyn geheel gelaten te werden: want 't is buiten twyffel, in gevalle deze zaake, ofte de limiet-ſcheidinge, in conferentie komt, ende ten principalen niet gedecideerd wert, ſtaat 't zelve meerder en grooter jalouſye, als jegenwoordig, te cauſeeren, en alzoo apparent 't noodwendige oogwit dien aangaande niet en zal bereikt worden, zoo zal dit dienvolgende mede herwaards dienen gerenvoyeerd te werden.

Komende vorder aan de dorpen, aan de andere zyde van den hoek van Sihel gelegen, en zich daar uitſtrekkende, als namentlyk, Cambello, Leſſidi, Bonoa, Aſſahoedi, Liſſibatta, Hatoewe, ende Permatta, deze zyn al te zamen buiten dispuyt, des Koninks onderdanen ende ſubjecten, gelyk ook nooit by de onze onderlegt is eenige van deeze voorgemelde plaatzen onder het Kaſteels gehoorzaamheit te brengen, anders als Leſſidi, die haar zelfs hebben komen aandienen onder pretext, dat de zelve onder de Oelilima's niet en wilden ſtaan, dog dit is met de jongſte contracten weder in voorgaande geſtalte herſteld, dat ook in diervoegen nodig diende gecontinueerd te werden.

5.

Item, *de kleine Eilanden van* Kelang Hatepoeteh, *ende* Condea, *anders* Manipa.

Deze moeten in 't geheel den Konink van Ternate toegedeeld werden, gelyk ook om de zelve te incorporeeren geenige middelen aangelegt zyn, anders als dat die van 't Eiland Manipa zich, uit kragte dat die van Leſſidi hun de gehoorzaamheid van 't Kaſteel hadden onderworpen, ook hare onderzaten als die van Leſſidi onder 't Kaſteels magt geſteld hadden, zynde hun mede aangeboden van den Heer Gouverneur *van Speult*, als onderdanen geaccepteerd, en hun jegens den overlaſt der Ternatanen met geweld van wapenen gedefendeert te werden; ter tyt het exploict van 't diſtrueeren van de nagelboomen A. 1625 geeffectueerd is, wanneer die van Cambello, ende Leſſidi, de onze daar af gedreven, ende vyandelyk verjaagd hebben, gelyk 't zelve nog in dusdanige termen continueerd, dog worden mede in de artikelen van treves gecomprehendeert, in voegen de onze aldaar liber acces toegeſtaan is, ende de nagelen als die van Ceram gelevert worden.

6. 1628.

Item, *'t Land van* Boero, *en zyn inleggende plaatzen, mitsgaders 't klein Eiland van* Amblau, *deze zyn mede onderdanen van onzen Heere, den Konink van* Ternate.

Onder 't Land van Boero worden begreepen de dorpen van

Loamite.
Waiſamma.
Leſſiali.
Ilat.
Kajeli.
Leliali.
Tagaliſſa.
Leſſelau.

Gezamentlyk Oeliſiva's, zyn al te zamen Mohhammediſten, ende geven kleine quantiteit van nagelen, deze dorpen hebben van den eerſten af, dat de Portugeeſen in deze quartieren quamen, het met de zelve gehouden, ende den oorlog jegens de Ternataanen, die van Loehoe, ende hare conſoorten, gevoert. Het is mede de rendevous geweeſt, alwaar de Portugeeſen haar eerſt gevеſtigt, ende van de welke zy groote aſſiſtentie ende dienſt genooten hebben, gelyk blykt, als wanneer 't Kaſteel aan de Hollanders overging, dat nog in 't zelven gevonden wierd eenen *Kimelaha Lepa* van Loamite, aldaar tot aſſiſtentie geſchikt, ende hebben zy noit jegens de Portugeeſen gerebelleerd. Insgelyks mede de inwoonderen van Amblauw, onder welke zyn een party Oeliſiva's, ende een deel Oelilima's. Die van Boero hebben in den jaare 1625 jegens 't Kaſteel gerebelleerd, houden het jegenwoordig met de Ternataanen, ende niet jegenſtaande zy gehouden waren, tot defenſie van 't landt, met twee Corcorren den Heer dienſt te preſteeren, zoo en hebben zy 't zelve nooit promptelyk agtervolgd; derhalven daar ook niet veel aan gelegen is, dat der zelver geregtigheit aan de Ternataanen gecedeerd werde: want gelyk men voor een gemeen ſpreekwoord gebruikt, met onwillige honden is quaad hazen te vangen. Zy zyn mede van 't Moorſch gebroedzel, van welkers goede affectie ende genegenheid t'onswaards wy nimmermeer iets goeds te verhoopen hebben. Die van Amblauw panggayen met 3 Corcorren, en compareeren prompt, hebben alhier inſtantie gedaan, dat men haar dog aan de Ternataanen niet wilde overleveren, vrezende voor quaad tractement. Voor dezen hebben wy aldaar een Reduyt, ofte houte wambais, gehad, en 'er 18 a 20 man in garnizoen gehouden.

Welke vaſtigheid gedemolieerd, 't volk van daar geligt, en jegenwoordig met

1628. met drie mannen bezet is, doch 't is al mede als de andere Mooren, een perfidieuſen hoop, daar men zich in geenen deele mag op verlaten; evenwel zoo 't zelve eenigſints konde, ofte mogte behouden worden, zoude het in allen gevalle de Compagnie eenig voordeel ende aanzienlykheid konnen baren, om haare magt te gelyk niet al te veel te krenken, den Ternataan daar mede te verſterken, zyn magt te vergrooten, ende in zyne gepretendeerde authoriteit te voldoen.

Dit is ſommierlyk den aard en gelegentheit van de plaatzen, dewelke tot dus lange disputabel gehouden zyn, tot welker jurisdictie de een ouder geregtigheid als de ander pretendeerde te hebben, ende onder wat oorzaake de Ternataanen pretendeerden de onluſten, in deze quartieren geſchept, beginzel en voortgank gegeven hebben, ende conſequentelyk tot de extremiteit van wapenen vervallen zyn; maar wy vertrouwen vaſtelyk, dat zy het zelve niet voorder als tot eenen dekmantel gebruiken; doch haar oogwit vry wat anders geweeſt zy, ende ondervindende, dat zy hun geprojecteert deſſein niet en hebben mogen erlangen, zoo hebben zy bedagt dit tot haar voordeel en verſchooninge uit te geven, gelyk wy ons mede in geenen deele konnen inbeelden, dat alwaar zulx, en al was haare onredelyke, ende abſurde eiſch, vooren aangeroerd, zoo dit hen ten vollen en in 't geheel geaccordeerd ende toegeſtaan zal werden, alzoo daar by des Compagnies ſtaet eenig emolument ten reſpecte van de vruchten trekken, maar egter ook wel eer in de zelve meerder fauten, ende verkortinge lyden zal, derhalven mede van opinie wezen zoude, ingevalle de Ed: Heer Generaal met den Konink in Ternate tot beſlegting van de differenten in 't generaal coſti niet en konde vaceeren, de zelve tot nader opportuniteit aldus in ſtaat te laten aanſtaan, ende tragten gaande te houden, zonder die weder ſtuks-wys te laten in conferentie komen, welke t'zamenſprake, ende onderhandelinge als vooren aangeroerd veeltyds meerder onluſten ende misvertrouwen vergezelſchapten, als daar van de exempelen ons ervaaren zyn, dog om het gewenſte ende noodwendig ſoulaas van de vruchten te genieten, is, onzes oordeels, geen ander ende nader middel voor handen, als dat men, 't zy met vrindſchap, ofte wel met geweld van wapenen ('t welk 't zekerſte is, en beſt houde) tragtende de Macaſſaaren van deeze plaatzen te diverteeren, ende met amiable kloekheit, ende ſimulatie, voſſchen met voſſchen te vangen, waar door haare concepten geprevenieerd (haare gemoederen innig verbit-

terd zynde) en de eſtrangieres van ons dog afkerig gemaakt worden. Dit zal na ons gering gevoelen, de preſente remedie ende 't redres, op de jegenwoordige geſtalte der Compagnie, wezen, waar by ongetwyffeld wel iets goeds zal geobtineerd werden. onderſtond ontworpen in 't Kaſteel van Amboina ady Auguſtus 1628. 1628.

Zyne wederlegging van den eiſch des Kimelaha's over de grenzen.

Hoe kragtig deze wederlegging in zich zelven was, men kon voor die tyd egter malkandren niet verſtaan. Hier in deden de Orang Kaja's van Hitoe, en die van Leytimor, zeer veel quaad, om dat zy niet na waarheid van de bezitting der Landen, die de Ternatanen ten tyde der Portugeeſen gehad hadden, ſpraken, 't welk zoo zy toen gedaan hadden, was het niet noodig geweeſt, om den Koning van Ternate, of den Heer Opperlandvoogd, daarom te doen hier komen.

Waar door de geſchillen egter niet beſlicht wierden.

Dewyl 'er egter op geen andre wyze aan een goed einde van deze zaak te geraken was, verzocht de Heer *Lucaszoon* zyn Edelheit met veel ernſt, om zich, zoo ras het mogelyk was, na hier te begeven, alzoo met *Leliato* niets te doen was, die, zonder 's Konings nader laſt, de Macaſſaaren niet wilde verdryven, en met een onverzettelyk hoofd verhooging van den prys der nagelen eiſchte. Sprak men hem, om onze weggevluchte ſlaven weder te geven, om recht over de bedreven moorden, en wat dies meer was, te doen, hy veinsde, of daar niet van te weten, of buiten den Koning daar in niet te durven doen, alles tot deszelfs nader bevel, of wel tot zyn komſt in deze Landen, uitſtellende.

Men gebruikte ondertuſſchen nog een ander middel, om hem door zachtheid tot reden te brengen, en men vond goed den prys der kleeden te verminderen, mits dat men dan al de nagelen ook aan ons leveren moeſt, waar van zy ons zakken vol beloften deden; doch zonder eenige vrugt.

Dit perſte ons volk te meer aan, om de aanplanting der nagel-boomen op Leytimor, en in de Uliaſſer Eilanden, voort te zetten, alzoo zy te gemoet zagen, dat men, by verloop van tyd, aan die van Loehoe, en Hitoe, niet veel zou hebben, en dat het wel licht tot een oorlog uitberſten kon.

Immers men was op Leytimor zoo verre gevorderd, dat men nu by een groot nagelgewaſch honderd vyftig Bhaaren ontfangen had.

Die van Aſſaloelo begonnen al in 't begin van de Regeering van dezen Heer 't hoofd en de hoorns op te ſteken, tot zoo verre, dat zy zeiden met ons, en met

1628. den Landvoogd, niet meer te doen te willen hebben, en toonden het metter daad, alzoo zy ook weigerden op den dag van de voorſtelling van dien Heer, volgens gewoonte, aan 't Kaſteel te verſchynen.

Uit het vorig bericht van den Heer *Zeyſt* bleek ons, dat de borgery van Amboina al in eenige ſchulden vervallen, en niet wel in ſtaat was, om die licht te boven te komen, ſchoon zy daar toe haar beſt dede.

Deze ſchulden, van tyd tot tyd vermeerderd, waren zoo hoog gerezen, dat 'er geen hope van betaling meer over was. Weshalven de Heer Landvoogd *Lucaſſoon* in kragtige termen tot haar voordeel na Batavia ſchreef, dat haar Edelheden goedvonden haar van de twee pagten, namelyk van de viſſchery, en van de clappus-boomen, hier en daar in harc erven ſtaande, te ontſlaan.

Dewyl men ook zag, dat het verkoopen van nagelen aan vreemdelingen zyn ouden gang ging, en men geen werk maakte, om de moord op Cambello, door der Macaſſaaren toedoen meeſt gepleegd, te ſtraffen, zoo zond de Heer Landvoogd 't jagt Mocha na de Straat van Boeton, om op de Macaſſaarſche jonken, die van Cambello ſtonden na huis te keeren, te kruiſſen, en om ons zoo over 't een en 't ander te wreeken; laſt gevende, dat het daar tot het kenteren van 't ſaizoen op hen zou blyven paſſen.

Eenige Amboinſche grooten vertrekken na Batavia.

In September vertrok *Tepil*, of de oude Capitein *Hitoe*, met vier Leytimorſche OrangKaja's, te weten, *Don Andrea*, Koning van Noeſſanivel, *Don Laurenſo de Sylva*, Koning van Soya, *Manuel Caſtanja*, *Hhoekom* van Hative, en *Paulo Gomes*, Hoofd van Mardheyka, op het ſterk aanraden van den Heer *Lucaszoon* na Batavia, om, zoo het de naam had, den nieuwen Heer Opperlangvoogd *Coen* te begroeten.

Prins Aali uit Ternate herwaarts gezonden.

Ondertuſſchen zond de Koning van Ternate, die wel wenſchte van den Prins *Aali* ontſlagen te zyn, gelyk ook die misnoegde Prins, nu tweemaal in 't kiezen van een Koning voorby gegaan, immers zoo zeer wenſchte om uit Ternate te zyn, nu al eenige maanden geleden, dien Prins elders na buiten, maar egter zoodanig, dat men in vriendſchap ſcheidde.

Om dit te gemakkelyker voortgang te doen nemen, gaf men voor, nieuwe Landen te willen gaan winnen, waar toe deze Prins verzocht gebruikt, en als Hoofd van dezen tocht aangeſtelt te werden.

Zyn verzoek wierd toegeſtaan, een Vloot van 27 Coracora's byeen gezameld, met 1500 mannen bezet, en aan hem in een zeer breede commiſſie, als Zeevoogd laſt gegeven, om de geſchillen wegens de grenzen in Amboina, en de verdre queſtien aldaar, te vereffenen, en van daar dan na de Xoelaſe Eilanden, en na Bangay te vertrekken, om de Macaſſaaren te verdryven, die daar over eenigen tyd ingevallen waren. 1628.

Men wil, dat de Koning hoopte, dat de Prins in deze onderneming zyn einde, en hy ondertuſſchen veel ruſt door zyn afwezen in zyn ryk, vinden zou. De Prins daarentegen, dien het gemiſt was in Ternate Koning te worden, had den zelven toeleg, als *Hidajat*, en meinde zich of in Amboina, of elders, Koning te maken.

De Commiſſie hem van den Koning gegeven, luid aldus:

Ady primo Juni A. 1628. in 't Kaſteel Maleyo:

Zyn Authoriſatie.

Tranſlaat *van de autoriſatie voor* Kaitsjili Aali, *als* Capitein Laoet, *om daar mede te gaan naar* Amboina, *door den Koning van* Ternate *aan de andre zyde geſchreven in preſentie, en met toeſtemming van de* Soa Sives, Sengadji's, Kimelaha's, *en andre, repreſenterende den Raad van* Ternate.

Ik den Koning van Ternate, *hebbe dezen brief geſchreven in 't* Fort Maleyo *tot een getuigenis de maand* Ramalaan *nemende, want ik hebbe my by den* Gouverneur *alhier met zyn raad, den* ouden Fiſcaal, *zyn* Kooplieden, *en zyne verdre* Raadsperſoonen, *nevens de mynen, de* Soaſives, *met alle de* Sengadji's *van 't Eiland, binnen 't* Fort Maleyo *vervoegd, geſproken, gepitsjaard, u lieder brieven, de miſſiven des* Gouverneurs *in* Amboina *gelezen, en overzien, ende daar uit beſpeurt, dat, ingevalle het alzo wezende daar in niet voorzien wert, t'avond of morgen de* Amboineeſen *en* Hollanders *over hoop zullen leggen, derhalven met de* Hollanders *overleit heb, om een einde van de zaak te maken, en heb goed gevonden den* Kapitein Laut, *derwaards te zenden, om alles te doorgronden, ende tot een goed einde te brengen, even of ik zelfs in perzoon by u luiden verſcheen, derhalven zult het daar voor aannemen, dat alle 't geene hy in 't ſtuk van juſtitie, als anderszins, verrigt, zoo veel wezen zal, even of het door myn perzoon geſchied ware, over zulx ingevalle hy bevind de* Hollanders *gelyk hebben, ende dat gy luiden eenigzins qualyk gedaan hebt, zoo zal 't aan hem ſtaan, ende in zyn vermogen wezen, ſtraffe naar zyn welgevallen, alwaar het aan goed, lyf en leven, daar over te doen. By aldien gy luiden daar mede te vreden zyt, zal 't wel zyn, ende ingevalle niet, zal hy zich met*

zyn

zyn armade by de Hollanders *vervoegen in* Amboina, *en u luiden ſtraffen, dog ter contrarie de* Hollanders *haar niet willende in de redelykheit laten vinden, zult gy luiden u met hem, en den* Gouverneur *in* Amboina *combineeren, om dat te remedieren: want wy hebben zulx alhier met haar gepitsjaard, ende goedgevonden. Soo gy luiden myn ordere eenigzins komt te contrarieren, ofte u jegens de juſtitie, die alrede hier beſlooten hebben om over u luiden gedaan te werden, te opponeeren, zoo meugt gy denken, dat ik niet zy gelyk den voorleden Koning, mynen neef, in wiens plaats ik geſuccedeert ben, wiens ordre gy zoo menigmaal overtreden hebt, derhalven zende ik mynen broeder, den* Capitein Laut, *over de* Moluccos, *om myn Koninks-regt, ende juſtitie, even of ik zelfs in perzoone preſent ware, na behoore uit te voeren, waar tegens gy u niet zult ſtellen, gelyk voor dezen meermalen geſchied is, maar naar het einde om zien: want ik zal ook volgen, ende den* Gouverneur *alhier ſchryft diergelyken brief, als dezen aan den* Gouverneur *aldaar, derhalven denkt op 't einde.* Onderſtond onder aan de regterhand door den Konink zelfs geſchreven, was geteekend: *Waſalam Bilhaairy*, 't welk te zeggen is *God geve u goed geluk.* Ende aan de linkerzyde, *zijou Milahua*; dat beduid, *Actum op den dag ahrad*, 't welk onze *Sondag* is, ende boven op ſtaat *Soerat Sulthan Achalu Emier el Moemenin Hhamza Naſſaroen Minalahi ſjah.*

Wy ondergeſchreven Gillis Zeyſt, *preſident over de* Nederlandſche Forten, *en* comptoiren *in de* Moluccos, *'t zampt die van onzen Raade, certificeeren, ende verklaren mits dezen op onze manne waarheit dat de acte, ofte brief van authoriſatie op het aan dezen annexe papier met* Arabiſche *letters in de* Ternataanſe *taale beſchreven, waar van het tranſlaat in Dorſo deszelfs ſtaat, in conformité als daar in verhaald wert, in onzer preſentie, door den Koning van* Ternate, Emier el Moemenin Hhamza, *met toeſtemminge van de* Soa Sives, *ende* Sengadji's *van 't Eiland* Ternate, *repreſenteerende den* Ternataanſchen *Raad, gepaſſeert, ende aan zyn broeder,* Kitsjil Aaly, Capitein Laoet, *verleend is, waar van by Konink vyf alleensluidende onderteekend heeft, den eenen, om aan den Ed. Heer* Generaal, *den tweden, om de Heer* Gouverneur *in* Amboina *toegezonden te werden, den derden voor hem, den vierden by ons te behouden, ende den vyfden, gemelden* Capitein Laoet *mede te geven. In kenniſſe der waarheid hebben dezen, en d'andre, met onze gewoonlyke ſignature onderteekent.* Actum Maleyo *in 't* Fort, ady primo Juni 1628. *Was geteekent*, Gillis Zeyſt, Pieter Wagensveld, Nicolaas van Dortmond, Cornelis de Meyer, Daniel Olton Henrik Harouſen. 1628.

Deze Prins quam in Auguſtus 1628 met zyn Vloot voor Aſſahoedi, juiſt op een tyd, dat daar een aardbeving was, een quaad voorteeken voor den Inlander, dat hy hier niet veel goeds verrichten zou. En zyn komſt hier, met Kimelaha Loehoe.

Hy bragt *Kimelaha Loehoe*, zoon van *Kimelaha Adja*, en neef van *Leliato*, mede, om hem, zoo de nood zulks vereiſchte, in *Leliato's* plaats hier aan te ſtellen.

Den 14 October quam hy met 14 Coracora's voor 't Kaſteel, wierd deftig ingehaalt, en gaf groote hope van hier wat goeds te zullen verrichten; dat hy ook zekerlyk gedaan zou hebben, zoo de jaloerſe *Kimelaha Leliato* hem in alle voorvallende gelegenheden heimelyk den pas niet afgeſneden had.

Hy verbood aanſtonds, hier geen vreemde handelaars meer te dulden, gebood opentlyk de Macaſſaaren als vyanden weg te jagen, en maakte daar op met *Leliato*, en die van Loehoe, Cambello en Leſſidi, een nader accoord met den Heer Landvoogd, van inhoud, als men hier ter neder geſtelt vind:

Contract gemaakt by den Ed: Heer Gouverneur *Philip Lucaſſoon*, met den *Kimelaha Leliato*, *Kaitsjili Aali*, ende de Hoofden van Loehoe, Cambello, en Leſſidi, den 20 October 1628.

Na dat, ontrent de zes of zeven jaaren gepaſſeert, zeker different tuſſchen den Gouverneur, *wegens den* Prince *in* Holland, *en den Stadhouder, en Hoofden van de omleggende Eilanden en dorpen van* Amboina *ende* Ceram, *wegens den Koning van* Ternate, *is ontſtaan, invoegen niet alleen in oneenigheit met den anderen geleeft, maar de zaken zoo verre geloopen zyn, dat tot feytelykheid, en termen van hoſtiliteit, conſequentelyk tot ruine en verderf van beide volkeren en vrugten geprocedeert hebben, zonder nogtans met voorweten, en ſpeciale ordre van hare reſpective Souverainen daar toe gelaſt te wezen, daar over in agting en memorie genomen hebbende, dat de onze voor dezen bondige alliantien, en beraamde contracten tuſſchen den gemelden* Prince *in* Holland, *ende den Koning van* Ternate, *gemaakt hebben, zoo zyn buiten reden, en met arrogantie gedagte vaſallen uit eigen motive met ons in queſtie geraakt, tot zoo verre, dat zelfs ook tot een oorlog vervallen zouden hebben, dienvolgende willende in dezen voorzien, weeren alle misverſtanden, en calumnieuſe gerugten, uit onze landen van* Amboina *en* Ceram *voornoemd, den Konink*

1628. van Ternate, Sulthan Adjal, Emier el Moemenin Hhamza, Naſſeron Minalahi Sjah, *en gezamentlyk den* Ternataanſchen *raad, en reſpective Stadhouder beſloten, gelaſt, en geauthoriſeerd hebben den* Admiraal *van der zee*, Kaitsjili Aali, *om met een armade van* Correcorren, *zich te transporteren in onze Landen van* Amboina *en* Ceram, *om aldaar onze perzoon te reprezenteren, en uit kragte onzer verleende commiſſie, en brieven van credentie, af te handelen, te regten, en te bevredigen alle verſchillen, en differenten, in die quartieren, by verloop van tyd ontſtaan, en weder als oude vrienden, en bondgenoten in vrede en ruſte te doen leven, zoo is 't dat wy* Kaitsjili Aali, *bekledende zyn* Majeſteits *perzoon, in 't* Kaſteel *van* Amboina, *geconvoceerd hebben den Stadhouder des Koninks*, Leliato, *de reſpective* Landvoogden *van* Lochoe, Leſſidi, Cambello, *de Hoofden van de omliggende Eilanden, en dorpen van de* Oelisiwa's, *en* Oelilima's *gezamentlyk den Konink van* Ternates *ondanen, ten overſtaan en als getuigen daar toe geroepen, alle principale myne bygevoegde Raaden uit* Ternate, *als* Makjan *ter eenre, ende de Ed: Heer* Philip Lucaszoon, Gouverneur *van 't* Kaſteel *en dependentie van* Amboina, *benevens die van zyne Raaden, als de naturele uit den Landraad, wegens de Hoog: Moog: Heeren* Staten Generaal, *den* Prince van Orangie, *mitsgaders de Ed: Heeren* Bewindhebberen *der geoctroyeerde* Compagnie *van de* Nederlanden, *ter andere zyde, dewelke ider in 't byzonder geſuſtineert, gemoveert, en geprobeert hebben diverſe differenten, verſchillen, gepaſſeerde actien en onheilen, in voegen na dat wy de zelve aan wederzyden grondig doorzogt, en verſtaan hebben, wy* Kaitsjili Aali, *en* Gouverneur Philips Lucaszoon, *voren gemeld, met voorweeten en toeſtemminge van den* Stadhouder, Landvoogden, *en Hoofden reſpective van de* Oelisiwa's *en* Oelilima's, *groot en klein, onderdanen van zyne* Majeſteit, *zyn overeen gekomen, geaccordeert, vereenigd, en bevredigt, onder de artikelen hier naar gementioneert, zynde, en luidende aldus.*

Eerſtelyk, *beloven wy* Gouverneurs, *en wy al te zamen Hoofden van de* Oelisiwa's *en* Oelilima's, *te vergeten en niet meer in gedagten te nemen alle gepaſſeerde verſchillen en misverſtanden, zonder van de zelve iets te moveren, maar zullen met den anderen woonen, en handelen als getrouwe vrienden, en bondgenoten, zonder ligtveerdig eenige calumnieuſe rapporten te gelooven, voorders zal 't des Koninks onderdanen*, Mohhammediſten, *vry, en tot hare geliefte ſtaan, om aan 't* Kaſteel, *ofte andere plaatzen, haren handel te dryven, van gelyken zullen de* Nederlandſe Vaſallen, *'t zy dan* Chriſtenen *ofte* Mohhammediſten, *vry op al des Koninx plaatzen haren handel doen.* 1628.

Ten anderen, beloven wy, gezamentlyke Hoofden van Lochoe, Cambello, Leſſidi, Hitoe, *en de omleggende Eilanden, ende dorpen, dat wy aan de* Nederlanders *alleen zullen verkoopen en doen leveren, nu en naar dezen, droog, ſchoon ende wel geconditioneert, alle onze giroffelnagelen, volgens de oude contracten, ende zullen dezelve voor de* Portugeeſche *Bhaar betalen zeſtig realen van achten, dienvolgende ons mede verpligten, aan niemand anders als de* Nederlanders, *eenige nagelen te verkoopen, ofte leveren.*

Voorders beloven wy voorgemelde, agtervolgende de ordre des Koninx, en die van Kaitsjili Aali, *repreſenterende zyn* Majeſteits *perzoon, dat wy niemand admitteren, alliantie met den zelven aangaan, handel dryven, nogte acces op onze ſtranden gedogen, nog eenige vreemdelingen, ofte Kooplieden, 't zy dan* Europiſche *ofte* Indiaanſche *natie, directelyk ofte indirectelyk, toelaten zullen daar te komen, en zoo het gebeurde dat eenige quaadwillige Hoofden, ofte dorpen, dezen gemelden Koninks laſt niet en agtervolgden, en dienvolgende toegank aan eenige vreemdelingen gedoogden, zoo zal het aan den* Gouverneur *en* Kimelaha *geoorloft wezen, de zelve vreemdelingen met hare vaartuigen vyandelyk aan te taſten, ende dorpen, die deze des Koninks ordre niet prompt agtervolgd hebben, mede vermogen te deſtrueren, alzoo de Konink van* Macaſſar, *en de Konink van* Ternate, *in termen van oorlog jegens den anderen ſtaan, dien volgende aan alle zyne bondgenooten verzocht heeft de gemelde* Macaſſaren *overal te water, en te lande te vervolgen, en is 't mogelyk, te deſtrueren.*

Ingevalle de Konink van Macaſſar *eenige magt, ofte armade in deze quartieren, en herwaard overzond, om eenige inwaſie, ofte overlaſt in de Eilanden, ofte plaatzen van des Koninx onderdanen te doen, zoo heeft de* Gouverneur *van 't* Kaſteel *in* Amboina *van zyne zyde beloofd de zelve met de preſente en toekomende macht jegens zodanige oppreſſie te helpen protegeren, van gelyken, zoo eenige macht van vyanden 't* Kaſteel, *ofte des zelfs onderdanen, quam offenſeren, zoo beloven wy gezamentlyk van de* Oelisiwa's, *en* Oelilima's, *den gemelden* Gouverneur *in alles naar ons vermogen te helpen, en te aſſiſteren.*

Zoo het gebeurde, dat eenige plaatzen ofte dorpen, zich jegens haren Heere vergrepen, ofte quamen te rebelleren, zullen de Gouverneur *en* Stadhouder *des Koninks de zelve rechten, of wel naar gelegenheit, vyandelyk aantaſten, en tot gehoorzaamheit brengen. Van gelyken beloofd de* Gouverneur *die van* Lochoe, Cambello *en* Leſſidi,

1628. zoo om ryſt, of andere zaaken mogten verlegen wezen, de zelve tot haare nooddruft te aſſiſteren, en by de reſpective Kooplieden wat civielder te doen verkoopen, als ordinarie, en courant verkocht werd, namentlyk dat wegen den loſſen ryſt haar een gantang op yder reaal meer, als aan 't Kaſteel, verkogt werd, zal geleverd werden, insgelyks den ryſt in balen, voor 2½ reaal van agten ider baal.

Nopende de prys van de Chormandelſche en Suratſe kleeden, heeft de Gouverneur mede geaccordeert te agtervolgen, de lyſt en prys, daar over in Ternate beraamd, behoudentlyk, dat geene in betalinge voor nagelen zullen opgedrongen worden, maar zal 't zelve tot haar eigen geliefte wezen om wel contant, ofte kleeden daar voor, te nemen.

Voorders, zoo 't geviel dat eenige Nederlanders, ofte naturele Amboinceſen, naar Lochoe, Leſſidi, Cambello, ofte eenige andere des Koninks plaatzen, quamen overloopen, en zullen de zelve niet vermogen Mohhammediſt te maken; maar zal de Stadhouder, of andere Hoofden, gehouden wezen de zelve weder aan 't Kaſteel te zenden, insgelyks en zal de Gouverneur geen overgelopen Mohhammediſten vermogen Chriſten te maken, maar, als voren, die mede den Stadhouder des Koninks overleveren, zoo daar eenige ſlaven quamen aan 't Kaſteel loopen, en zal de Gouverneur de zelve niet vermogen Chriſten te maken, maar dezelve geboeid weder aan den Stadhouder zenden. Desgelyks en zal de Stadhouder geen verloopen ſlaaven van het Kaſteel vermogen Mohhammediſt te maken; maar als voren gehonden den Gouverneur doen overleveren, en zullen de zulke, die de ſlaaf, ofte ſlavinne, als lyfeigen toekomt, voor berg-loon van de zelve vyftien realen van achten gehouden wezen te betalen. Verder in gevalle eenige dorpen, ofte particuliere perzoonen, uit hun eigen moetwil, ofte motief, hun onderworpen te rooven, imand verradelyk te vermoorden, of de landvruchten te verderven, aan wien van des Gouverneurs, ofte des Kimelaha's onderdanen, 't zelve geſchiede, ende de Gouverneur aan den Stadhouder daar over juſtitie verzogt, ofte dan dat de Stadhouder over gelyk deliét recht van den Gouverneur vorderde, en dat zoo wel aan den een, als de andere zyde geen behoorlyke ſatisfactie gegeven, ende opregte juſtitie gepreſteerd wierd, zoo zullen naar verloop van een maand naar dato van de inſinuatie, de Gouverneur ofte Stadhouder, den zelven vermogen te deſtrueeren, en hem zelven te rechten, zonder dat by den reſpective geſuſtineerd zal mogen werden, dat daar in qualyk, of niet conform de unie, gehandeld ware, en zoo imand met moedwilligheit tegen imand ingenomen geweeſt is, zoo zal zoodanige revengie jegens de particuliere plaatzen geexecuteerd, en in 't werk geſteld werden, als men zal redelyk vinden, zonder dat de andere plaatzen 't zelve mede ſubject zullen zyn, ofte den laſt van de ander hen gemeen wezen zal. 1628.

Zoo daar imand verzocht eenige ſchulden 't zy comptant, ofte van kleeden by de Kooplieden in de reſpective dorpen te maken, onder conditie de zelve op 't gewas, ofte na eenige tyd en maanden, te betalen, ende na de expiratie van de tyd hen abſenteren, zoo zal de Gouverneur, of de Stadhouder, gelicentieerd wezen, en vry ſtaan, den gemelden debiteur te doen opzoeken, en aan den dag brengen, en de zelve zoo lange in private apprehenſie, of geboeid houden, tot 'er tyd de ſchuld behoorlyk afgelegt, en betaalt is.

Vorders zullen des Koninks van Ternate's Vaſallen, tot gerief van den handel in ryſt ofte kleeden, of tot preſentatie van de vruchten, ter plaatze daar zulx vereiſcht werd, op 't verzoek van den Gouverneur gehouden wezen aan te wyzen zekere bequame plaats, daar de inwooners ter eerſter inſtantie een gerieffelyke wooninge, buiten koſten, zullen moeten maken, doch naar 't zelve eens behoorlyk in effecte gebragt zal zyn, zal de Nederlandſche Compagnie gehouden wezen tot eigen koſten, al 't gene daar aan gebreken mogte, te doen repareren: insgelyks zoo 't geſchiede, dat eenig verſchil quam te ontſtaan, ter oorzake de reſpective Kooplieden niet opregt met de inwooners handelden, ofte eenige overlaſt deden, 't ware dan in 't ſtuk van den Godsdienſt, of omtrent de vrouwen en kinderen, of dat de ſoldaten eenige queſtie moveerden, en zal men ter oorzake van dien niet mogen tot de wapenen procedeeren; maar 't zelve den Gouverneur aangeven, die, naar behoorelyke inſpectie van de zaak genomen te hebben, beloofd de zelve naar exigentie, ten overſtaan van 't ganſche dorp, publyk te doen corrigeren. Belangende 't ſtuk van een iders onderdanen, en jurisdictie, hebben de voorgemelde Capitein Laoet, en de Gouverneur, aangenomen 't zelve by der hand te nemen, op 't gevoeglykſte, en opregſte te confeſſeren en te verhandelen. Ook beloofd de Capitein Laoet, 't zelve den Konink in Ternate, en de Gouverneur, dit aan den Gouverneur Generaal te exhiberen, ten einde 't zelve by de reſpective magten mag werden geapprobeert, en van waarde gehouden, naar welke voorgaande approbatie de zelve in deze quartieren aan den Gouverneur en Stadhouder, mitsgaders de verdere Hoofden van des Koninks onderdanen, zal overgezonden werden, op dat ider dien volgende zyne onderdanen kan richten, behoudentlyk dat ider, de Gouverneur, ofte Stadhouder, in volkomen bezit zal houden zoodanige plaatzen en jurisdictie, als te dezen tyde ider pretendeert, ende in poſſeſſie heeft, zonder dat de een des anders onder-

1628. *danen eenigen overlaſt zal vermogen te doen;* Mohhammdaanen *zullen geen* Chriſtenen *en* Chriſtenen *geen* Mohhammediten *vermogen gemaakt te werden, maar zal een ider vry ſtaan zyne onderdanen naar zyne manieren te buigen, ende zoo het geviel, dat des* Gouverneurs *onderdanen, ofte des* Stadhouders, Vaſallen *des Koninks, hare reſpective Hoofden niet behoorlyk gehoorzaamden, zal de een den ander op zyn verzoek aſſiſteren, dog zo hy zich magtig, en gedisponeerd vond, om 't zelve alleen te verrichten en uit te voeren, zoo zal de een op des anders proceduren niet vermogen te reprocheren.*

Al het welke wy, Capitein Laoet, Kaitsjili Aali, *ten overſtaan van alle myne raadsperzoonen reſpective, Hoofden van* Ternate, *en* Makjan, *en de* Stadhouder, Landvoogden *en* Hoofden, Oelifiwa's, *en* Oelilima's *van* Amboina *en* Ceram, *gezamentlyk de* Majeſteits *van* Ternate's *onderdanen van wegen den voorgemelde zyne* Majeſteit *van* Ternate, *en de* Gouverneur Philip Lucaſſoon, *uit den naam van den* Gouverneur Generaal, Jan Pieterszoon Coen, *gezamentlyk, die van onze, en die uit den Landraad van* Amboina *wegens de Hoog Mogende Heeren* Staaten Generaal, *den* Prince *van* Orangie, *ende* Bewindhebberen *der* Vereenigde Geoctroyeerde Ooſt-Indiſche Compagnie *van de* Nederlanden, *goedgevonden, en beſlooten hebben, gelyk wy de een aan de ander beloven, 't zelve met getrouwe en opregte gemoederen te onderhouden, en te doen onderhouden, in teeken van dien hebben wy* Capitein Laoet, Kaitsjili Aali, *en* Gouverneur Philip Lucaszoon, *yder particulier hier under onze gewoone ſignature, en zegelen geſteld, gelyk wy mede den* Stadhouder *van* Lochoe, *de* Landvoogden *en* Hoofden Oelifiwa's, *en* Oelilima's *van* Amboina, *ende* Ceram *voorgemeld, yder voor zoo veel hem aangaat, hebben geteekend eenen van gelyken inhoud, als dezen, ende de zelve op ons* Wet-boek *be-edigt, gelyk wy tot meerder en bondiger affirmatie onze reſpective gewoone ondertekening onder dezen geſteld hebben; waar nevens wy* Hoofden *ende* Raaden *van de* Ternataanſche *en* Makjanſe *armade, en die uit den* Landraad *van* Amboina, *ons als getuigen conſtitueren, tot verificatie van 't welke wy dezen mede ondertekend, geſchreven, gearreſteerd, en beſloten hebben, in 't* Kaſteel *van* Amboina *dezen twee en twintigſten dag der maand* Rabiul-awal *in 't jaar des* Propheets Mohhammed's, *duizend agt en dertig.* Stilo Romano *den* 22 October A. 1628. Actum *in 't* Kaſteel *van* Amboina, datum ut ſupra, *en was geteekend*, Philip Lucaszoon, Gerard Weſterman, Nicolaas Maarsman, Johan Ottens, Timon L. Copel, Jan de Meyer, Salomon de Waal *lager ſtond het merk van* Kimelaha Leliato, *het merk van* OrangKai Parmatta, *'t merk van* OrangKai Tanahhitoe Meſſing, *'t merk van* Kaitsjili Aali, *ter zyden ſtond* Manuel, Koning *van* Kilang, *'t merk van* Thomas de Silva, Koninк *van* Soya, *'t merk van* Don Andrea, *Hoofd van* Halong, Gaſpar de Fretis, *'t merk van* Don Pedro, *Hoofd van* Hoetoemoeri, *'t merk van* Antoni de Coſta, *Hoofd van* Mardika, *'t merk van* Antoni Tawiri, *Hoofd van* Tawiri, *ende het merk van* Steven Tiçera, *Hoofd van* Pauta. 1628.

Hy bleef twee maanden lang aan 't Kaſteel, 't zy om na deze en gene zaaken naaukeurig te vernemen, of wel om zich tegen beide de *Kimelaha's*, die wel wenſchten, dat hy al weg was, ſterk te maken. Terwyl hy hier was, kregen deze en gene geſchil met de Amboineeſen, dat nu en dan al vry hoog liep, zoo dat zy hier en daar al wat klop kregen. Zyn naader Acken naaukeurig te vernemen, of wel om coord met die van Loehoe, Cambello en Leſſidi 1628.

Hy vertrok eindelyk, na zeer nobel van den Landvoogd onthaalt te zyn, den 5 December na Hitoe, alwaar men hem groote eer aandeede en groote geſchenken toekomen liet.

Van daar vertrok hy na Loehoe daar hy met geen minder eer ingehaald, en met heerlyke geſchenken als opgehoopt wierd. De een zond hem fraaje kleeden, de ander groote gongen, en zommige andre fraejigheden t'huis, die zamen wel 2000 Ryxdaalders in waarde beliepen.

Na daar ook wel onthaalt te zyn, vergaderde hy ten eerſten weer zyn Vloot by een, die tot 35 Coracora's aangroeide, waar mede hy voornemens was na Cerams Zuid-kuſt te gaan, om de gevlugte Bandaneeſen op te vangen, zoo hy voorgaf; maar de ware reden was maar, om daar zyn beurs te vullen. Zyn vertrek van 't Kaſteel na Hitoe en Ceram.

In 't jaar 1629 ſtak hy van Loehoe af, en vond, op Ihamahoe gekomen, den Heer *Lucaszoon*, om eenige verſchillen te vereffenen; op welke tyd ook de Heer *Gysbert van Lodeſtein*, ſtaande als Landvoogd na de Moluccos te vertrekken, hier aangierde. Komſt van de Heer van Lodeſtein.

Ondertuſſchen gaf de Prins *Aali* daar voor, na Cerams Ooſtkuſt te willen gaan, om eenige dorpen de ſchatting, in 30 jaren niet betaald, nu te doen uit keeren. Men raade hem dit ſterk af, zeggende, dat dit onderdanen van de E. Maatſchappy waren, en dat hy hen, wilde hy wel doen, niet moeſt laſtig vallen; doch hy volgde zyn kop; hoewel hy een maand daar na onverrichter zake weer op Loehoe quam, alzoo die dorpen hem niets hadden willen geven.

In deze tyd verſcheen hier op Hitoe een

1629. En van een vaartuig van Giri.

een vaartuig van Java, door *Radja Boekit*, of den Vorſt van Giri, aan hen tot onderhouding van de oude vriendſchap gezonden, alzoo der Hitoeëſen voorouders Javaanen van afkomſt zyn. Dit was het voorgeven; doch wy zagen 't voor een ſmokkelaar aan, die alleen om nagelen hier quam. Men haalde derhalven dit vaartuig aan, nam 4 a 5 lieden daar af in arreſt, en onderzocht dit alles naaukeurig, dog de Hitoeëſen, niet weinig hier over geraakt, ſchreeuden dat men hunne ſtranden violeerde, hun recht krenkte, en hen als onderdaanen handelde, daar zy niet verder als bondgenooten wilden aangezien zyn, 't geen zoo verre ging, dat zy op 't laatſt met ons niet meer wilden te doen hebben.

De zaak raakte eindelyk door tuſſchenſpraak van *Aali* uit de weg, en men liet de gevangenen los.

Afval van die van Aſſaloelo, en Larike.

Ontrent dezen zelven tyd vielen die van Aſſaloelo en Larike van ons ook af, niet uit zich zelve, maar door *Leliato* aangezet, die hen geraden had onze party te verlaten, en zich maar na de laſt van de Ternataanen te reguleren.

Smokkel-vaartuigen, op Boero.

Ondertuſſchen was een menigte van Macaſſaarſe en andere vaartuigen in de maand Februari op Boero's Zuid-zyde, 15 Jonken, en 3 Gorops (zekere roof-vaartuigen) ſterk, op Wayſama ten anker gekomen, waar na toe de meeſte nagelen vervoerd wierden.

De onzen, dit wetende, hadden daar onlangs 2 vaartuigen van Java verovert; dog de Boeroneeſen wilden ons de Javanen niet over geven, om dat het hun geloofsgenooten waren.

Daar hen de Landvoogd gaat opzoeken.

De Heer Landvoogd, tydig berigt hier van bekomen hebbende, liep met 18 Coracora's na Boero; maar daar hoorende, dat zy 't al ontſnapt waren, gierde hy op Manipa aan, daar hy den Prins *Aali* vond.

Wat hy daar verrigt.

De Landvoogd, ziende, dat 'er van onze klagten over de moord op Cambello niets quam, geraakte met dien Prins in een hevig geſprek, verwytende hem, dat hy met zyn aanwezen alhier noch niets gevorderd, dat hy de zaaken eer erger, dan beter, gemaakt, ja dat hy de arme Amboineeſen maar door ſchattingen uitgemergelt, en zyn zakken wel gevuld; maar in onze zaaken, waar over wy regt eiſchten, nog niet het minſte gedaan had, eiſchende verder een anderen *Kimelaha* tot ons genoegen op Loehoe in plaats van *Leliato*, met welken wy niet konden te regte komen, dewyl hy onverdragelyk trots en kribbig was. Hoe zeer hem dit op zyn Prinzelyken teen getrapt was, vond hy egter goed, den Heer Landvoogd gelyk te geven, en hem te beloven ordre hier ontrent te zullen ſtellen, en *Leliato* uit Ambon te vervoeren; doch 't was zoo verre van daar, dat *Leliato* zelf al 't volk van den Prins, terwyl hy op Manipa was, weg druipen deed. De Landvoogd, op zyné belofte geruſt, vertrok van Manipa, gierde op Larike aan, en bragt, door bemiddeling van Capitein *Hitoe*, die twee afgevallene dorpen weer onder onze gehoorzaamheid, alzoo zy voorgaven door *Leliato* hier toe verleid te zyn. 1629. Brengt Larike en Aſſaloelo weer onder ons.

By de komſt der ſchepen van Batavia zag men Capitein *Tepil*, en maar twee der Ambonſche OrangKaja's, weer in Amboina verſchynen, alzoo de twee andere, te weten, *Manuel Caſtanja*, en *Paulo Gomis*, op Batavia overleden waren. Om dezen Capitein met alle bedenkelyke eere in te halen, wilden die van Hitoe hare Coracora's van ſtrand in zee brengen. Men verbood hen dit, waar over zy zeer geſtoord waren, meinende, dat wy niet vermogens waren dit te doen, alzoo zy zeiden maar bondgenoten te zyn. Capitein Tepil keert van Batavia.

Men vernam ook van de overgekomene vrienden, hoe de *Soeſoehoenan* van Java, de ſtad Batavia vrugteloos van Auguſtus des voorleden jaars tot December toe belegerd hebbende, onverrechter zake, en met groot verlies, genoodzaakt geweeſt was af te trekken. Vergeefs beleg des Soeſoehoenans van Batavia.

Terwyl Capitein *Hitoe* na Batavia was, had men 't bewind van zaaken zoo lang aan zyn zoon *Halaene* toevertrouwd; dog hem den ouden *Samſamoe*, een nazaat uit 't vermaard geſlagt der Tanihitoemeſſens, als zyn raadsman bygezet. Deze wulpſe jongeling, die vry brusk en trots was, voerde een grooten ſtaat en lyfwagt, een zaak, die men onder de Amboineeſen niet gewoon was te zien, en dat zelf dien ouden gryſaart *Samſamoe* zoo verveelde, dat hy, na de wederkomſt van den ouden Capitein *Hitoe*, van den Landvoogd verlof verzoeht, om zich met Hatiſihol, en een deel van Hitoe Lama, op Capaha neer te mogen ſlaan, gelyk hy deed, ganſch niet voldaan over 't groot gezag, dat zich Capitein *Hitoe*, en zyn trotſe zoon, begonden aan te matigen. Halaenes gedrag by Tepils afwezen. Samſamoe, over zynen hoogmoed misnoegt.

Die van Mamalo, mede over de Hitoeëſen niet voldaan, hebben zich ook van hen afgeſcheiden, dog dit was om heimelyk met de Ternataanen te heulen, 't welk ons door Capitein Hitoe gezegt zynde, zoo wierden 'er vyf voorname mannen van die van Mamalo gevangen, en in 't Kaſteel gezet, 't geen hen zoo verbitterde, dat zy dreigden Capitein *Hitoe* den oorlog aan te doen; doch zy waren in September weer vrienden, vooral op 't los laten der gevangenen. Gedrag van die van Mamalo.

Ontrent dezen tyd kreeg men hier uit

Ban-

1629. Aardbeving in Banda, en hier.

Banda berigt van een zware aardbeving, in dit jaar daar voorgevallen, waar van wy onder de ſtoffe van Banda zullen ſpreeken.

Men had de zelve ook hier gevoeld; dog zy moet hier zoo zwaar niet gevallen zyn, aangezien ik 'er niet byzonders van aangeteekent vind.

Vuilen toeleg van Kaitsjili Labatta.

Zekere *Kaitsjili Labatta*, hier van Boeton met eenig volk gekomen, regtte in Auguſtus dezes jaars 1629 een leelyke zamenrotting ontrent het Kaſteel aan; hebbende verſcheide getrouwde vrouwen en ſlaven eerſt heimelyk verkogt, en hen daar na verleid, om met hem weg te vlugten, van welke eenige agterhaalt, twee mannen opgeknoopt, en twee vrouwen gegeeſſeld wierden.

Slegten ſtaat van Prins *Aali*.

De Prins *Aali*, die bevorens een Vloot van 35 Coracora's had, kon 'er nu niet meer als vier te voorſchyn brengen, die hy belaſt had op Manipa en Kelang te vertimmeren, houdende zelf op Bonoa huis, daar hy de beide *Kimelaha's* wel by zig hield, onder de naam van met hen te raadplegen, maar die ondertuſſchen dagelyks werk maakten, om zyn volk in ſtilte van hem te doen verloopen. Hy hield ze meeſt by hem, om hen te beletten hem eenig quaad te doen; maar zy wiſten hem wonderlyk te blindhokken, en in zyn weerwil, hun oogwit te bereiken.

Ondertuſſchen had Koning *Hhamza*, van alles, dat hy hier gedaan had, zeer net berigt bekomen, dat hem noodzaakte *Calimbatta* als gezant na Amboina te zenden, die, in of voor September hier gekomen zynde, hem 's Konings misnoegen over zyn gedrag deed weten.

Hy keerde daar op na Manipa, en zond, dewyl hy nu by zyn eigen Koning zoo wel, als by ons, zich ſtinkende gemaakt had, dezen *Calimbatta* als gezant na den Koning van Macaſſar, eiſchende van hem uit naam van zyn Koning de Landen, die hy den zelven afgenomen had, of bedreigde hem anderſins den oorlog aan te doen.

Die van Manipa na Boero vertrekt.

Behalven dezen *Calimbatta* zond Koning *Hhamza* nog eenen *Sengadji Cajo* na Amboina, met mondelingen en ſchriftelyken laſt, om na 't gedrag van den Prins *Aali* onderzoek te doen, en zelf om 's Konings misnoegen daar over aan den Heer Landvoogd *Lucaſſoon* bekend te maken. Hy quam hier den 24 November, en niet lang daar na vertrok Prins *Aali* van Manipa na Boero, zettende zich op Waiſamma neder, met voorgeven van in 't kort na Tomahoe, en zoo verder na Bangay (dat de Ternataanen Gape noemen) te zullen vertrekken, hoewel hy niet anders zocht, als de Amboineeſen zoo lang hy kon, uit te mergelen; zoo dat men geen giſſing op zyn vertrek maakte, voor dat de nageloegſt voorby zou zyn, om de Ambonſche gans nog dezen ſchoonen veder uit den ſteert te plukken. 1629.

Sengadji Cajo bragt ook de goedkeuring des Konings op het verhandelde en gecontracteerde tuſſchen den Prins *Aali* en den Heer Landvoogd mede.

Kimelaha Loehoe, zesde Stadhouder des Konings.

Ook bragt hy mede een acte van authoriſatie voor *Kimelaha Loehoe*, om als zesde Stadhouder in *Leliato's* plaats te volgen, die zich daar op te Loehoe plegtelyk voorſtellen dede.

Deze *Kimelaha* toonde zich in 't eerſt (ten minſten in ſchyn) een vriend van ons te wezen, duldende geen vreemde handelaars meer op Loehoe, en doende de nagelen aan ons ook leveren. Hy zeide ons ook toe te zullen bezorgen, dat wy een ſteene Logie op Loehoe kregen, hoewel dit de Loehoeneeſen niet al te wel behaagde.

Halaene's verder gedrag.

Halaene ondertuſſchen, die zich toen *Hhoekom* noemen liet, en Capitein *Hitoe*, hoe langer hoe barſer werdende, zoo wierd de ſcheure tuſſchen hem en 't huis van Tamhitoemeſſen, en dat van Cajoan, anders OrangKaja Toeha genaamd, hoe langer hoe grooter. Ter dier tyd openbaarden de misnoegden van Mamalo ons, dat zy beide hen, en de 15 Ooſtelyke dorpen van Hitoe dwongen, alle de nagelen aan hen beiden te leveren, die zy dan na Manipa en Boero de vreemde Handelaars wiſten ter hand te ſtellen. Ook beſpeurden de onzen klaar, dat zy dit niet alleen in de 15 Ooſtelyke, maar ook wel in de 15 om de Weſt gelegene dorpen, gedaan hadden.

Dat *Halaëne* geen vriend van ons was, zagen wy niet alleen aan zyn trotſe taal tegen ons, maar ook daar aan, dat hy den OrangKaja van Larike, met eenige der zynen, wederom na die van Aſſaloelo had doen verloopen. Men kreeg hem daar gevangen; dog die OrangKaja wierd op verzoek van den Landraad kort daar aan weer op vrye voeten gezet.

Die van Ihamahoe zich aan den eed, A. 1621 gedaan, zeer weinig kreunende, waren by de minſte voorvallende gelegenheid de zelve, die zy te voren geweeſt waren, dat is, groote ſchelmen; maar zoo ras zy door deze of gene benaaud wierden, wiſten zy wel fyntjes den Landvoogd om zyne beſcherming te verzoeken; dog hy gaf hen, met de Hongi in November dezes jaars aldaar zynde, tot antwoord, dat, zoo de Ternataanen hen wat geplaagd, zy dat rykelyk aan ons door hunne ontrouw verdiend, en hem reden genoeg gegeven hadden, om zich met hen in dat ſtuk niet te bemoejen,

1629. moejen, gewoon zynde zyne vrienden, maar niet zyne vyanden, en meyneedigen, te helpen.

Tweede vergeefs beleg des Soefoehoenans van Batavia.

Men kreeg ondertuſſchen met chaloepen, en vaartuigen berigt, dat de Soefoehoenan Batavia in Auguſtus weer had belegert, dog in October weder vruchteloos opgebroken, en daar op gedwongen was vrede met ons te maken.

De Heer Coen 1629. door de Heer Specx, als zevende Opperlandvoogd vervangen.

In dit zelve jaar was de Heer Opperlandvoogd *Coen* op Batavia den 20 September overleden, en den 23 door den Heer *Jaques Specx* als zevende Opperlandvoogd van Nederlandſch India vervangen.

De moeite, die men in dit jaar met den Javaanſchen oorlog gehad had, was oorzaak, dat men nu met den aanvang van 't jaar 1630 een ſlegt ontzet van drie lichte ſcheepkens met geen volk, en weinig voorraad kreeg. Een van de zelve ſtrandde nog op 't Eiland Cambayna, en de twee andre quamen den 12 Januari in Ambon.

Met de zelve zond de Heer *Specx* zyne goedkeuring op het verhandelde met den Prins *Aali*.

Acte van Approbatie op 't voorgaande contract verleend by de Ed. Heer Generaal *Jaques Spex*, primo Maart A. 1630.

Jaques Spex, Gouverneur Generaal *wegens de doorlugtige Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, Fredrik Hendrik, *by der gratie Gods*, Prince *van* Orangie *&c. mitsgaders de Ed. Heeren* Bewindhebberen *van de generale vereenigde geoctroyeerde* Nederlandſche Ooſt-Indiſche Compagnie *in* Indien, *allen den genen, die dezen zullen zien ofte hooren lezen, ſaluit, doen te weten.*

Alzoo 't zedert eenige jaren herwaards tuſſchen de Heeren Gouverneurs *wegens de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, Fredrik Hendrik, *by der gratie Gods*, Prince *van* Orangie &c. *en de* Bewindhebberen *der vereenigde geoctroyeerde* Ooſt-Indiſche Compagnie *zoo in de* Moluccos, *als in* Amboina *ter eenre, ende de* Stadhouders *als Opperhoofden van de omleggende Eilanden en dorpen van* Amboina *en* Ceram, *wegens de* Koninklyke Majeſteit *van* Ternate *in de gemelde quartieren, en de* Moluccos, *ter andere zyde, verſcheide misverſtanden ende differenten ontſtaan, en by verloop van tyd zodanig toegenomen waren, dat onze, en zyne* Majeſteits *onderdanen daar door niet alleenlyk een geruime tyd in groot misvertrouwen ende oneenigheid hebben geleefd, maar dat ook geſchapen ſtonde, tot ons en zyne* Majeſteits *leetwezen, de zake in termen van hoſtiliteit te vervallen, welke voorſz. misverſtanden, differentien, en oneenigheden nog by de gemelde onze* Gouverneur, *nog by zyne* Majeſteit, *ofte zyne* Majeſteits Stadhouders *in de gemelde quartieren van* Amboina, *en* Ceram, *in eenige jaren niet hebben konnen geaſſopieerd, ofte ter neder gelegt werden, onaangezien dat 'er verſcheide conferentien en onderlinge communicatien wegens de gemelde reſpective* Gouverneurs, *en* Stadhouders, *tot dempinge van de voorſz. oneenigheden, zoo in* Amboina *als* Ternate, *hier over gehouden geweeſt zyn, tot dat eindelyk de Heer* Gysbregt van Lodeſtein, *onze jegenwoordige* Gouverneur *in* Ternate, *en zynen Raad, mitsgaders de* Sultan Adjal, Emier el, Moemenin, Hhamza, Naſſeron, Minalahi sjah, *Koninк in* Ternate, *geaſſiſteerd met den ganſchen* Ternataanſchen *Raad, mitsgaders den Heer* Philip Lucaszoon, *onzen jegenwoordigen* Gouverneur *in de quartieren van* Amboina, *geaſſiſteert met zyn Raaden, en de naturelle leden uit den Land-raad aldaar, mitsgaders* Kaitsjili Aali, *repreſenterende zyn* Majeſteits *perzoon aldaar, geaſſiſteert met zyn* Majeſteits Stadhouder Leliato, *de Landvoogden van* Lochoe, Cambello, Leſſidi, *en de Hoofden van de omliggende Eilanden en dorpen,* Oeliſiwa's *en* Oelilima's, *op onze, en zyn* Majeſteits *approbatie alle queſtien ende misverſtanden ter nedergelegt, en op het minnelykſte met den anderen overeen gekomen, veraccordeert, en bevredigt zyn, onder alzulke conditien, en artikulen, als de origineele contracten by de gemelde reſpective* Gouverneurs *en zyne* Majeſteit *van* Ternate, Kaitsjili Aali, *in den jare 1629 gemaakt ende reciproque getekend, breder is blykende.*

Zoo is 't dat wy gezien, geventileerd en overwogen hebbende, de gemelde contracten en conditien, daar inne geſtipuleerd, zulx als ons de zelve by onze gemelde reſpective Gouverneurs *van* Amboina, *ende de* Moluccos *toegezonden zyn, de zelve met advys van onze Rade naar hare forme en inhoude gelaudeerd, geapprobeerd en geratificeerd hebben, gelyk wy die lauderen, approberen, en ratificeren mits dezen, belaſten, en bevelen derhalven alle* Gouverneurs, Preſidenten, Commandeurs, *en* Opperhoofden, *die van wegen de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal, *der* Vereenigde Nederlanden, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de* Bewindhebbers *der geoctroyeerde* Ooſt-Indiſche Compagnie *uit onzen name jegenwoordig in de quartieren van* Amboina, *ende* Ternate *gouverneren en com-*

1630.

1630. *manderen, de gemelde contracten op alle plaatzen, onder haar gezag, en gehoorzaamheid ſorterende, in alle haar leden volkomentlyk ende religieus te obſerveeren, en te doen obſerveeren, mitsgaders tegen de contraventeurs van dien, op 't rigoreuſte te procederen, en te doen procederen, op pœne van te vervallen in de hoogſte ſtraffe, alzoo wy zulx tot augmentatie van de onderlinge vrindſchap, en vermeerdringe van de mutuele commercie ten beſten van den* Ternataanſchen, *en onzen ſtaat, mitsgaders afbreuk van onze algemene vyanden, alzoo bevinden te behooren. Onderſtond.*

Aldus gedaan in 't Kaſteel Batavia *dezen eerſten* Maart A. 1630. *Was getekend*
Jacques Spex.

Smokkel-vaartuigen op Cambello en Leſſidi.

Ondertuſſchen waren eenige vreemde vaartuigen, beſtaande in twee Macaſſaarſche Jonken, en twee Galeyen, op Cambello en Leſſidi gekomen, welke den Landvoogd met 4 Coracora's den 17 dito ging opzoeken; dog zy, reeds in ſtaat van verdediging geraakt, deden hem met verlies van vier dooden wyken, konnende hy nog den Prins *Aali*, nog *Kimelaha Loehoe*, bewegen, om iets tegen haar te ondernemen.

De Boetonſche Koning maakte ons ondertuſſchen ook 't gezantſchap van *Aali* na Macaſſar bekend, waar over hy zeer vreemde gedagten had. Men deed met de gekomene ſcheepen, en eenige gehuurde borger-chaloepen, zoo veel, als men kon, om de vreemde handelaars, die wel 16 ſterk op Leſſidi, en Cambello geweeſt waren; te beletten met de nagelen door te gaan; dog door hard weder gedwongen weer na huis te keeren, hadden zy hen dit niet konnen beletten.

Bericht wegens Aali's gezantſchap na Macaſſar.

Klagte des Landvoogds aan Aali over de Kimelaha's.

De Landvoogd zond eenige gecommitteerden, om over de *Kimelaha's* by *Kaitsjili Aali*, als ſchenders der contracten, te klagen, dog hy gaf tot antwoord, dat het maar ſlegte lieden waren, die hy verlof gegeven had, om dat ze tegen de wind niet weer op konden komen.

Dus zag de Heer Landvoogd, dat de eene Ternataan zoo goed als de ander, en dat 'er geen van hen allen in Amboina was, die zich of aan 's Konings bevelen, of aan onze contracten, eenigſins gelegen lieten zyn, maar dat ider van hen maar zogt zyn beurs te vullen; 't geen *Aali* te meer deed, dewyl hy by al de Inlanders nu zeer gehaat, en in zulken veragting by die van Hitoe ook geraakt was, dat zy hem de dogter van den overleden *Arigoena*, *Tepils* oudſte zoon, die hy ten huwelyk verzogt had, rond uit weigerden.

Vertrek van dien Prins.

Hy vertrok derhalven in Mey van Wayſamma na Tomahoe, daar hy zich met 4 Coracora's in een huis, op 't water gebouwd, onthield. 1630.

Moejelykheden met die van Cambello.

De Heer *Lucaſſoon*, over dien eerſten togt der 2 ſcheepjes en der chaloepen niet voldaan, rukte met 4 ſchepen en 18 Coracora's na Cambello en Leſſidi, om die vreemde handelaars te ſtraffen, dat egter weder op de voorſpraak van *Kimelaha Loehoe*, en verſcheide Orang-Kaja's, belet, en uitgeſteld wierd, alzoo men beloofde, dat het de laatſte zyn, en dat zy ook zonder eenige nagelen vertrekken zouden. Te meer moeſt de Heer Landvoogd dit inſchikken, vermits hy niets magts genoeg had, om die van Cambello, daar vry wel verſterkt, met hoop van goed gevolg te konnen aantaſten, alzoo zy verſcheide vaſtigheden hadden, voor al op zekeren heuvel, daar zy niet wel te genaken waren.

Hy vertrok dan met de Coracora's weer na huis, zendende 15 der zelve op den 20 May na Cerams Ooſt-kuſt met eenig volk, om dezelve te ſtraffen, over dat zy op Tobo zeven Coracora's klaar maakten, om op die van Banda op roof te gaan; gelyk zy dat het geheel voorgaande jaar, op 't aanſtoken der gevlugte Bandaneeſen, gedaan hadden; doch hard weder dreef hen, met verlies van drie Coracora's, na huis.

De Landvoogd licht ons comptoir op Loehoe.

De Heer *Lucaſſoon*, met zyn Vloot van Loehoe vertrokken zynde, had met eenen 't comptoir aldaar geligt, dog op verzoek van de Inlanders twee mannen in de verlatene Logie gelaten.

Ondertuſſchen gingen zy daar met de vreemdelingen al weer den ouden gang, zoodanig, dat 'er van die vorige maar 6 verhuisden, blyvende de andre 't geheele jaar daar over, en zeggende niet te konnen vertrekken, voor zy wederom hadden, 't geen zy aan de Inlanders hadden uitgeborgt, dat zy uit de volgende nagelmoeſſon halen moeſten.

Ondertuſſchen was onze Logie op Loehoe door onbekende brandſtigters in May afgebrand; doch door beſtel van den *Kimelaha* wierd ten eerſten een beter in de plaats gemaakt, waar in toen de Opperkoopman, *Jacob Janszen Patocka*, geplaatſt is; dog de *Kimelaha*, om van onze gedurige klagten ontſlagen te zyn, vertrok na Manipa, waar op *Leliato* terſtont met zyn huisgezin weer op Loehoe quam, gelyk hy zedert daar gebleven is, en met zynen neve zamen geregeerd heeft, waar uit immers klaar bleek, dat zy met de bevelen des Konings den ſpot dreven, doende maar, 't geen zy zelfs goed vonden: want zoo zy daar eenige agting voor gehad hadden; moeſt *Leliato* al lang, zelfs volgens mondelinge ordre aan den Prins *Aali* gegeven, na Ternate opgezonden zyn.

Kimelaha Loehoe, en Leliato regeeren.

Nu

1630. Nu ging het weer op den ouden voet met de vreemdelingen, zoo ras hy weer deel in de regeering genomen had, zoo dat de onzen nu klaar zagen, dat hier geen zalf aan te ſtryken, en geen ander middel was, dan om ons nu zelf door de wapenen te redden; dat men eerſt ontrent de vreemdelingen voornam in 't werk te ſtellen.

Vrouwenzoons bedryf met zyne aanhangers, en ſtraf.

Zeker onderchirurgyn, *Henrik Vrouwenzoon*, nam in September voor met een ſoldaat, twee vrouwen, en twee ſlaven, over Hitoe en Cambello, met een dezer Jonken na Macaſſar te zeilen, en tot de Spanjaarts over te loopen. Zy ſtelden dit ook in 't werk; dog wierden op de daad betrapt, en gevangen opgebragt. De ſoldaat wierd opgehangen, de chirurgyn onthalſt; doch de andre wierden gegeeſſeld.

Halaëne's ſtoute daad.

In die zelve maand quam *Halaene* de laatſte maal aan 't Kaſteel, durvende uit zyn vaders naam al de dorpen van Oërien af tot Alang toe, de beſte nagelplaatſen van geheel Amboina, voor hem van den Heer Landvoogd afeiſſchen, onder voorgeven, dat ze van ouds onder Hitoe geſtaan hadden, ja dat ze door den Heer Opperlandvoogd aan zyn vader, toen hy laatſt op Batavia was, al toegeſtaan waren; dog, na bewys gevraagd zynde, kon hy dat niet toonen, behalven dat de onzen wel wiſten, dat dit maar verdicht was, waarom de Landvoogd hem zyn verzoek, of liever zyn ſtouten eiſch, vlak uit ontzey.

De Landvoogd ontzeit hem zynen eiſch.

Zyn dood.

Kort daar op wierd *Halaene* ziek, wilde zich over de Pas na huis laten voeren; dog ſtierf onderweeg, waarſchynelyk vergeven zynde door een Portugeeſche miſtice, zyne boelin.

Ook Samſamoe's bedryf, en dood.

Om nu zoo een groot man na zyne verdienſten te begraven, heeft *Samſamoe*, de meergenoemde gryſaart uit de ſtam van Tanihitoemeſſen (volgens 's lands gewoonte) eerſt een dorp, te weten, Hatoemeten op Cerams Ooſt-kuſt, afgeloopen, en verſcheide lieden van daar gerooft; doch in 't wederkeeren quam hy zelf ook te ſterven.

1631. In *Halaene's* plaats wierd *Kakiali*, de jongſte zoon van Capitein *Tepil* (die nog eenige jaaren uit de ſtam Noeſlatapi in de regeering bleef) *Hhoekom*, en *Cajoan*, of anders Orang Kaja *Toeha*, bleef nog het gezag houden uit de ſtam Tanihitoemeſſen.

1631. Kakiali vervingt Halaëne en Hhoekom.

De Heer Lucaszoon maakt een nieuwe kerk.

Onder de laatſte werken van den Heer *Lucaſſoon* moet men tellen 't maken van een nieuwe Stadskerk, eveneens als nu de Maleytſche kerk is, die ook op de zelve plaats, daar die nu ſtaat, en in plaats van de oude Portugeeſche kerk, St. Paulo, die in de maand Juli door een ſtorm ingewaaid was, en waar van de zee 't land hoe langs hoe meer weg ſpoelde, gezet is, dat hem ook genoodzaakt heeft de negry verder na buiten uit te leggen; ook heeft hy in zyn tyd in de Chriſtendorpen veel nagelboomen laten aanplanten, behalven dat ook nu in dit jaar zoo ſchoon een nagel-gewas voor handen was, als 'er in geen thien jaaren geweeſt was.

Schoon nagelgewas dit jaar 1631.

Dit gaf oorzaak, dat de Heer *Lucaszoon* alle jagten, chaloepen, Coracora's en vaartuigen, die hy byeen krygen kon, in 't begin van A. 1631 by Boero, en Manipa op een kruis-togt zond, waar door hy in Maart 21 ſmokkel-vaartuigen, die op dat groot gerucht aanquamen, verovert, de meeſte verbrand, en vier daar van aan 't Kaſteel gebragt heeft.

Smokkel-vaartuigen veroverd.

Goude hoedbanden, aan de Orang Kaja's vereerd.

Een van de laatſte zaken, by hem verrigt, is dat hy aan verſcheide OrangKaja's mede zulke goude hoedbanden, als wy bevorens beſchreven, geſchonken heeft.

Zyn vertrek, en de Heer Gyſels zyn vervanger.

Daar op is zyn vervanger, de Heer *Artus Gyſels*, uit het Vaderland weer in Indiën gekomen, en den 24 Maart A. 1631 hier verſchenen, aan welken de Heer *Lucaſſoon* zyn beſtier overgegeven heeft, gelyk hy ook, na dat hy drie jaren min 24 dagen hier geregeerd had, den 23 May na Batavia vertrokken is, zynde daar nog eenige jaren ordinaris Raad, en Directeur Generaal, geweeſt, daar wy hem weder onder de ſtoffe van Batavia zullen vinden.

TWEEDE BOEK

EERSTE HOOFDSTUK.

Prins Aali's *vertrek na* Xoela *en* Tamboeko, *en ook na* Boeton. *Van waar by aan de Heer* Specx *ſchreef. Word door den Koning van* Macaſſar *vergeven. Beſchryving van dien Prins. De Heer* Gyſels *brengt eenige* Amboineeſen *uit* Holland. *Als ook de eerſte* Hollandſche *vrouwen, twee Predikanten, enz. Ettelyke ſmokkelaars verbrand, en* Kimelaha Loehoe *gevangen. De Heer* Gyſels *neemt een vaartuig met nagelen. Ons comptoir op* Loehoe *gelicht. Herſtelling van dit comptoir. 't Morren van den Inlander, over 't kruiſſen op vreemde vaartuigen.* Ottens *als Hoofd op* Loehoe *gelegt.* Patacka *door* Leliato *geborgen. De Heer* Gyſels *verbetert het* Kaſteel *met aarde wallen. Kerkelyke Commiſſaris hier ingevoerd.* Artus Gyſels, *tweede* Chineeſche Capitein. Tobo *verovert. Accoord met hen gemaakt.* Itawacka *afgebrand. En verdre vyandelykheden. Steene Logie op* Loehoe. *Komſt van den* Commandeur Antoniſſoon *met ontzet, waar mede de Heer* Gyſels *die van* Ihamahoe *aantaſt.* Kimelaha Loehoe's *bedryven. Doen 't comptoir op* Loehoe *weer lichten. Hy verzoend zich met ons.* Guaffo's *komſt uit* Ternate *hier. De Heer* Gyſels *verrichting voor* Hatapoeteh *op* Kelang, *en voor* Aſſahoedi. *Komſt van* Capitein Hitoe *by de* Hongi. *Staat der nagelboomen op* Hoewamohel. *Die van* Ihamahoe *komen weer aan onze zyde. Opſtand van die van* Hatoeaha. Ottens *bouwd een nieuwe* Logie *op* Hila. *De Heer* Brouwer *agtſte Opperlandvoogd. Verrichting van den Commandeur* Antoniſſoon *en den Heer* Gyſels *op* Hoewamohel. *Moord door* Leliato *op* Way, *en elders. De Heer* Gyſels *na* Ceram-Laoet. *Komſt van den Heer Commiſſaris* van den Heuvel. *Den Landvoogd dwingt hen tot accoord. Zyne bevinding op* Goeli Goeli, *enz. Verdre moetwil der* Kimelaha's. *Gevaar van den Heer* van den Heuvel. *Verlies van den Heer* Gyſels *op zyn tocht geleden. De dood van* Capitein Hitoe, Tepil. *Door* Kakiali *vervangen. Zyne Authoriſatie, zyn goede belofte, en bloedige inhuldiging. Bericht van de komſt van de Heer* van den Heuvel. *Zyne behandeling omtrent de Heer* Gyſels. *Zyn vertrek na* Banda, *en komſt voor* Haja. *Verder moejelykheden met den* Kimelaha. *Aanbieding des Konings van* Siſcoeloe *verkeerd door de Heer* van den Heuvel *opgenomen. Verdre verrichting van de Heer* Hulft *met den Koning. De Heer* van den Heuvels *vertrek na* Ternate *met* Ottens. *De Heer* Gyſels *verrichting met de* Hongi *op* Caybobo, *en elders. Komſt des Konings van* Tidore *op* Keffing, *en klagten over de* Amboniſche *borgers. Beſchuldiging door de Heer* van den Heuvel *tegen de Heer* Gyſels. *Hooge gedachten van zyne dienſten. Dat op wind en rook uitkomt. Vyandelyke handelingen van* Kimelaha Loehoe. *De Heer* Gyſels *bezet* Aſſahoedi, *en verbrand het. Zyne verrichting op* Leſſidi. *Steene* Reduyt *op* Larike *gemaakt.* Kakiali's *verraad ontdekt. Trouw der* Loehoeneeſen, *en van* Sibori. *Hun verzoek om bezetting enz. toegeſtaan.* Kijay Sibori Laxamana *komt met den* Sadaha *in* Amboina. *De Heer* Gyſels *voorſtel aan den* Sadaha. *Het Noorderdeel van* Celebes *door de* Macaſſaaren *veroverd. De* Loehoeneeſen *ontdekken veel ſlingze aanſlagen van* Kakiali, *en den* Kimelaha. *Dien de Heer* Gyſels *waarſchouwd. Zyne verrichting op* Manipa. *Bericht wegens den Koning van* Macaſſar, *waar van hy kennis aan den* Sadaha *en* Kakiali *geeft. De* Sadaha *verzoekt ons 't lichten van* Loehoe's *bezetting. Wat de Landvoogd daar tegen eiſcht.* Kakiali *belaſt de* Hitoeëſen *na 't gebergte te vluchten. De Koning van* Macaſſar *zend hulptroepen aan den* Kimelaha. *Verder bedryf van den Landvoogd, die 't Fort* Bullebak *op* Loehoe *bouwd. En weer na 't* Kaſteel *keerd.*

1631. Prins Aali's vertrek na Xoela en Tamboeko.

DE Heer *Gyſels* trad den 23 May als zevende Landvoogd in het beſtier. Pas voor zyne regeering was Prins *Aali*, tot November 1630 op Tomahoe noch gebleven zynde, van een geheel ander beſluit ontrent zyne zaaken geworden, alzoo hem nu idereen, zelfs de Soaſiva's, of 's Konings Raaden, verlaten, en de reis na Ternate met een geleende Coracora aangenomen hadden. Hy liep dan met zyn 3 laatſte Coracora's van daar na Xoela, vergaderde daar by nog 7 Coracora's, en vertrok in 't begin van 't jaar 1631 na Tamboeko, dat hy weer veroverde, en onder zyn Koning bragt. Het jaar daar na (want wy zullen nu zien, waar hy verder blyft) vertrok hy na Boeton, ontmoette daar de Heer *Antoni Caan*, als gezant aan de Koningen van Macaſſar, en Boeton gezonden, by wiens te rugreize na Batavia hy een brief aan de Heer Opperlandvoogd *Specx* ſchreef, waar in hy zich wegens zyn vierjarig verblyf in Am-

1731. En na Boeton.

1631. Van waar hy aande Heer Specx ſchreef.

Amboina verontſchuldigde, zeggende nu daar verſchenen te zyn, om van den Koning van Macaſſar die landen weer te ciſſchen, die hy van den Koning van Ternate genomen had, waar door hy de gemelde Ooſt-kuſt van Celebes, 't Eiland Pangeſane, Saleyer, en meer andre, wel eer door Koning *Baboe* veroverd, verſtond.

Hy had daar over wel aan den Koning van Macaſſar geſchreven; maar die maakte geen haaſt met hem daar op beſluitelyk te antwoorden, payende hem ondertuſſchen maar met zoete woorden en uitſtel, om tyd tot zyne bezending na Amboina te winnen, waar na toe hy voornemens was een fraaje Vloot af te vaardigen.

Word door den Koning van Macaſſar vergeven.

Deze Prins *Aali* kreeg eindelyk van den Koning van Macaſſar antwoord, maar ook eenige conſituuren, waar door hy vergeven wierd, en aan zyn einde raakte, hebbende niet veel voor zich zelven, zeer weinig voor zynen Koning, en noch 't minſte voor ons uitgericht; dan dat hy onze arme Amboineeſen meer uitgemergeld had. Hy was wel van geen quaden inborſt; maar geen man van uitvoering, en geheel op zyn vermaak gezet.

Beſchryving van dien Prins.

Daar ziet men het einde van een Prins, diens groote denkbeelden van zich wel haaſt een kroon in Amboina, of elders, op 't hoofd te zetten, in rook en damp vervlogen; terwyl *Hhamza* zeer verblyd was, van hem ontſlagen te zyn.

De Heer Gyſels, brengt eenige Amboineeſen uit Holland.

By de wederomkomſt van de Heer *Gyſels* uit Holland, die hier ook met den eer-titel van Extraordinaris Raad van India verſchenen was, bragt hy van die vier kinderen der OrangKaja's door hem zelf na Holland mede genomen, 'er drie weder behouden in Amboina, alzoo *Laurens van Halong* onderweeg overleden was.

Als ook de eerſte Hollandſe vrouwen, twee Predikanten, enz.

Hy bragt ook met zich zyn huisvrouw, en twee ongetrouwde zuſters, zynde de eerſte Hollandſche vrouwen, die men hier zag; alzoo de vorige Landvoogden geen vrouwen gehad hadden. Ook waren met hem twee nieuwe Predicanten, *Helmichius Helmichii*, en D. *Heemſtee*, van Batavia gekomen, benevens de Commandeur, *Adriaan Antoniſſoon*, die men op de vreemde handelaars uitzond, van welke hy 'er op Kelang en Erang 22 verbrandde.

Ettelyke ſmokkelaars verbrand.

Het voornoemde groot Moeſſon had wel veel nagelen, maar juiſt niet aan ons gegeven. Een vry groot deel was in handen der vreemdelingen, waar van 'er noch wel 16 op Keſſing waren, geraakt; maar wy hadden pas 13 a 1400 Bhaaren bekomen, zynde zeer weinig in vergelyking, van dat 'er dit jaar wel geplukt, en gewogen was, weshalven men goed vond, zoo veel 't mogelyk was, op de vreemdelingen te paſſen, en voor eerſt nog ontrent die van Hoewamohel niets te ondernemen. 1631.

Kimelaha Loehoe gevangen.

In Juni verſchenen hier verſcheide Papoewaſe roof-vaartuigen, onderdaanen van den Koning van Tidore, zy hadden niet lang te voren *Kimelaha Loehoe* gevangen genomen, en hem toen op Cambello tegen een groot randſoen op vrye voeten geſteld, roovende nu met een paspoort van hem; en met belofte van zyne beſcherming, op onze verdre onderdaanen, verkoopende die dan op Leſſidi en Cambello, waar ontrent zy zich ophielden.

De Heer Gyſels neemt een vaartuig met nagelen, ons comptoir op Loehoe gelicht.

De Heer *Gyſels*, zulken peſt in zynen boeſem niet langer willende verdragen, en genegen het land daar van te zuiveren, zond 'er vier Coracora's op uit, met laſt om niet alleen hen, maar ook de vreemde handelaars van Hoewamohel, te verdryven; doch eer de onze daar quamen, waren 't de Papoewa's al ontſnapt, en de Macaſſaaren hadden de Rivier van Ajer Mira met boomen zoodanig toegeſtopt, dat 'er niet by te komen was. Zy namen by de te rug-reize een vaartuig met 24 Bhaar nagelen, en met 2 baſſen voorzien, komende van Caylolo.

De *Kimelaha Loehoe*, dit hoorende, zeide, dat het zyn goederen waren, eiſchende die, en 't vaartuig, met groote bedreigingen weerom, of dat hy anders zyn ſchade op de onzen te Loehoe herhalen zou; om 't welk te beletten, men den Opperkoopman *Patacka*, met 't ganſch Comptoir, ten eerſten van daar lichte, waar over echter de Inlanders zeer t'onvrede waren, verzoekende herſtelling van ons Comptoir aldaar. Op wat wyze dit geſchied is, konnen wy nader uit dit volgende opſtel oordeelen.

Herſtelling van 't comptoir aldaar.

Donderdag den 11 September 1631. *gemerkt dat ontrent* medio Juli *door pure dreigementen van den* Kimelaha Loehoe, *ende eenige zyner creaturen, de* Opperkoopman Sr. Jacob Janſſoon Patacca, *van* Loehoe *op* Hitoe *geretireerd is, en dien volgende by reſolutie de effecten onzes comptoirs van* Loehoe *geligt zyn, en nu door ernſtelyk aanhouden van de vier Hoofden van* Loehoe *by miſſive inſtantelyk verzogt werd gemelde* Sr. Patacca, *ofte een* Onderkoopman, *haar luiden op* Loehoe *mogte toegezonden worden, te meer, alzoo zy luiden wel wiſten, dat de* Kimelaha *in zyne actien ongefundeert was, ende zelve ook niet alleenlyk tegens haar wil, maar zelfs tegen expreſſe ordre van den* Konink *in* Ternate, *was &c.*

Zoo is 't dat de Heer Gouverneur, Artus Gyſels, *ende den* Raad, *om verſchei-*

1631. *ſcheide wigtige conſideratien dienſtig en raadzaam gevonden hebben, tot bevorderinge van 's* Compagnies *voordeel in deze gelegentheit, ons ondergeſchreven als zyne* gecommitteerden *op den 5 ſtanti naar* Hitoe *by hare gemagtigden af te veerdigen, met intentie, om aldaar ten overſtaan van den ouden* Capitein Hitoe *de zaken zoo te bevredigen, dat op interceſſie (ten ware onder bewillinge van een ſteenen huis, ofte andere verzekeringe) haar verzoek met ons voordeel mogte ingewilligd werden, tot welken einde wy neffens* Capitein Hitoe, *ende den gezant* Hatib Mamala, *op den 8 dezer op ons comptoir vergadert zynde, op ons verzoek van ons comptoir de* Novo *op* Loehoe *te ſtabileren, dit navolgende tot antwoord voorgeſteld is, te weten, dat wy dusdanige dreigementen van den* Konink *in* Ternate, *ofte zynen ſubalternen in deze quartieren, niet gewoon, ofte dezelve ook te verdragen niet gezint en waren, dat de* Kimelaha, *ende de Opperhoofden van* Loehoe, *moeſten gedenken, wat trouwigheid zy, zoo uit kragte van de oude, als de gerenoveerde contracten zoo wel den nagel-handel, als de bevorderinge van de vrede concernerende, aan ons in alle manieren verobligeerd waren, dat wy buiten verzekeringe van een ſteenen huis op* Loehoe, *ofte andere aſſurantie, tot wederomkomen niet zouden konnen reſolveren, dat zy luiden wel zelfs konden verſtaan, ingevalle wy als voren continueerden,* Compagnies *effecten altyd op de genade van den minſten ſlaaf, ofte vagebond, conſequentelyk beruſten zouden* &c.

Daar op gemelde Hatib *wederom reverentelyk diende, dat het de Opperhoofden van* Loehoe *wel hertelyk leet was, dat deze differentien door den* Kimelaha Loehoe *waren gerezen, dat zy luiden ook wel wiſten de zonderlinge trouw, welke zy aan ons in verſcheide contracten hadden beloofd, die zy ook pointtuelyk zogten naar te komen. Dat de Opperhoofden preſenteren, by zoo verre wy van heden af met den handel op* Loehoe *wilden continueeren, zy op het aanſchryven van zyn* Majeſteit *in* Ternate, *ganſch gewillig waren voorſz. ſteenen huis zelfs te helpen formeren. Dat zy ondertuſſchen den Koopman, met 's* Compagnies *middelen, onder hare ſauveguarde zoo vriendelyk zouden aannemen, dat men geen redenen van misnoegen vinden zou.*

Ende alzoo wy, als voren gezegt is, de vriendelyke correſpondentie met de overkuſt ganſch dienſtig oordeelen, hebben wy, na verſcheide debatten ten wederzyden, eindelyk met toeſtaan van den Ed: Heer Gouverneur Gyſels, *ende onder approbatie van den Ed: Heer* Generaal, *geaccordeerd, dat, zoo haaſt de* Kimelaha *(welke in de voorſtelling van de Opperhoofden weinig gemeld werd) een teeken van verzoek aan den Heer* Gouverneur *zal gedaan hebben, dadelyk een bequaam perzoon tot Koopman haarlieden op* Loehoe *zal toegezonden werden, verwagtende middelertyd aanſchryvens, en nader ordre van* Batavia. 1631.

Actum *op 't Comptoir* Hitoe. Datum ut ſupra. *Was geteekend,* Everd Hulft, J. J. Patacka, Joan Ottenſz.

Men zond ook 't jagt Mocha, en den Boejer Banda, alzoo die hier weinig dienſt konden doen, met het fregat Noeſſanivel, na Boeton, om ontrent die wal op de jonken, die daar voorby moeſten, te paſſen.

Deze gedurige overkomſten van vreemde vaartuigen waren oorzaak, dat den Inlander wat meer als gewoonlyk gebruikt wierd, om met de Coracora's, en andre vaartuigen, op haar uit te gaan.

't Morren van den Inlander over 't kruiſſen van vreemde vaartuigen.

Hier over begonnen 'er verſcheide, en vooral die van de Uliaſſers, alzoo zy nu zes maanden aan een gedurig hadden moeten ſcheppen, zoodanig te morren, dat zy zeiden hare Coracora's liever te willen verbranden, als zoo met dit ſcheppen geplaagd te zyn. Zy waren 't niet alleen; maar die van Hatoeaha zeiden 't zelve, en liepen daar op ten eerſten tot de Ternataanen over, ſchreeuwende, dat zy de Coracora's, die hen zoo veel geld koſten, maar in onzen dienſt affleten, zonder dat wy 'er een ſtuiver toe betaalden. Hier onder roeiden die van Ihamahoe niet weinig, zich niet ontziende onze Chriſten-overloopers van Siriſori, en Toehaha, aan te houden.

Men zond den Fiſcaal *Jan Ottens* 'er na toe, maar zy zeiden tegen hem, dat zy niet langer onder hunne hoofden op SiriSori en Toehaha wilden ſtaan, alzoo die hen zeer qualyk gehandelt hadden; weigerende om die reden ook weder tot ons af te komen, waarſchynelyk door die van Ihamahoe aangezet, die zoo ſtout op hunnen onwinbaren berg waren; dat zy het daar tegen ons wel meinden te zullen uitharden.

De Heer *Gyſels* nochtans, merkende, dat het veroveren van dit eene neſt een groote verflagenheid aan de rebellen geven zou, verzocht aan de Heer *Specx* verlof, om hen te mogen aantaſten.

Ondertuſſchen verzochten de vier Hoofden van Loehoe, en alle de Loehoeneſen, weder zeer ernſtelyk, dat men doch by hen het comptoir herſtellen, en 'er weer een Koopman zenden wilde, verfoejende de handelingen der Kimelaha's, en verzoekende, dat men dit hen niet wyten zou.

Ottens als Hoofd

Men zond 'er dan *Ottens* als Hoofd, dien zy beloofden in 't kort een ſteene lo-

1631. logie te zullen verzorgen.

op Loehoe geplaatſt. In de maand September was de Opperkoopman *Patacka* met een jonk na Batavia vertrokken; doch ontrent Boero's Weſthoek geſtrand, en door *Kimelaha Leliato* (o wonder!) geborgen, en op Loehoe gebragt; waar over de Heer Landvoogd zeer verbaaſt ſtond, alzoo dit het eenig goed was, dat ons die booswigt bewezen, en toegebragt heeft.

Patacka door Leliato geborgen.

De Heer Gyſels verbetert het Kaſteel. De Heer *Gyſels*, beſpeurende, hoe ſlegt het Kaſteel nu noch geſteld was, deed vooreerſt de grachten een roede rondom wyder maken, gebruikende de aarde, die 'er uit quam, tot het vullen der gordynen, en tot het verbreeden van den barm. Ook maakte hy in 't Kaſteel nieuwe vertrekken voor de ſoldaaten, alzoo de oude vergaan waren.

Kerkelyke Commiſſaris hier ingevoerd. In zyn tyd ordonneerde de Heer Oppерlandvoogd ook aan de Kerkelyken, dat zy voortaan een Kerkelyk-polityck Commiſſaris in hunne vergadering zouden moeten dulden.

Artus Gyſels, tweede Tsjineeſchen Capitein. By 't opnemen van 't getal der Chineeſen, bevond men hen honderd mannen ſterk, ider van welke wegens hoofdgeld 11 Ryxdaalders ter maand betalen moeſt, dat hun Capitein verzamelde. Niet lang geleden was de eerſte Capitein *Herman*, een Chriſten zynde, van een Chinees, dien hy in zyne rechtveerdige zaak geweigerd had te helpen, deerlyk vermoord, en daar op de 2e Cineeſche Capitein, die mede onlangs Chriſten geworden, en na den nieuwen Heer Landvoogd, ook *Artus Gyſels* genaamd was, in zyn plaats gekomen.

Tobo veroverd. Een van de eerſte zaaken, door de Heer *Gyſels* verricht, was zyn tocht na Tobo in November 1631. Dit was een vuil roofneſt, dat die van Banda, door aanhitzing van de Keffingers en gevlugte Bandaneeſen, van tyd tot tyd zeer geplaagt had. Hy ging 'er met 25 Coracora's na toe, komende die van Hitoe nog Ceram (die dat in lange tyd niet gedaan hadden) als ook die van Hatoeaha, Ihamahoe, en Honimoa, niet tot het zenden van eene Coracora bewegen.

De Heer *Gyſels*, die veinsde die van Ihamahoe te zullen aantaſten (daar hen die van Hitoe ook ten eerſten kennis af gaven, liep zoo ſtil als het mogelyk was na Tobo, hoorende op Tamilau ook eenige klagten over die van Hitoe, die hen, en die van Hatoemeten, voorleden jaar hadden willen dwingen, om, in de plaats van Oelifiva's, Oelilima's te werden, daar die van Tobo niet weinig hun rol onder geſpeeld hadden.

De Heer *Gyſels*, die hen zyn hulpe toezeide, belaſte dat zy hem met hun Coracora volgen zouden. Zy deden dit, en bewogen ook die van Hatihauw niet alleen om hun voorbeeld te volgen, maar maakte ook, dat alle hunne onderhoorige Alfoereeſen over land mede na Tobo trokken. 1631.

Dus verſcheen dan de Heer Landvoogd den 21 November voor Tobo met zyn Vloot, zynde te land nog 1180 Alfoereeſen tot zyn hulp verſchenen, die hem wonderlyk wel te ſtade quamen, om zyne Coracora's tegen het ſteil ſtrand op te halen. Zy waren verblyd ons volk daar te zien, houdende die voor hunne vrienden, en voor Oelifiwa's, om dat die, even als zy, ſpek aten.

Men belegerde daar op Tobo, doch men zag weinig kans, om met ſtormen te vorderen, om dat het op een ſteile rots, die als een half Eiland in zee uitſtak, verſterkt, en alle toegangen, en paſſen zoo wel verzekerd waren, dat 'er niet by te komen was.

Echter wiſten de onzen in eenige daar tegen overſtaande clappus-boomen een battery te maken, en hen door 't licht geſchut, daar op gebragt, zoo te benaauwen, dat zy zich den 30 dito by accoord overgaven, ſtellende zich onder onze gehoorzaamheid, belovende beterſchap, en wedergeving van de gevangenen, door hen gerooft, gelyk men uit dit volgende accoord zien kan.

Copie *van 't accoord gemaakt, ende gelaten in handen van den* OrangKay *van* Tobo.

Op huiden den laatſten November, 1631. *de Ed. Heer* Gouverneur Artus Gyſels, *nevens de reſpective officieren, ende* OrangKaja's *der* Nederlandſche Staat *in deze quartieren* Amboina, *met de magt van 't Krygs-volk voor de negery* Tobo, *op den* 21 *dezer verſchenen zynde, en deze plaats tot heeden toe rondom belegert wezende, om door deszelfs middel na regt, reden, en in redelykheid, eene harer begane fauten van ontrouw op 't aanzienlykſte met reputatie te ſtraffen, zoo is 't nu evenwel zulx, dat aangezien de* OrangKaja's, *als mede de gemeene inwoonders van voorſz.* Tobo, *inſtantelyk verzoeken, dat wy de verdiende ſtraffen uit medogentheit, hen voor deze reize ingratieuſelyk willen vergeven, wy jegenwoordig uit verſcheide inzichten ons wel beradende, haar ootmoedelyk verzoek, onder deze ſtipulatie haarder beloften, waaragtig toeſtaan en accorderen, namentlyk.*

Ten eerſten, *dat de* OrangKays, *ende gemeene inwoonders der voornoemde negery* Tobo, *van nu eeuwig zullen verpligt, verbonden, ende onderdanig blyven, de Ed: Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde vrye Nederlanden, *zyn* Vorſtelyke *genade*, Frederik Hendrik, *by der gratie Godes*, Prince *van* Orangie,

&c

1631. &c. *de* geoctroyeerde Ooſt-Indiſche Compagnie, *mitsgaders haar* Ed. ſubalterne Regters *dezer* India's.

Ten tweden, *dat jegenwoordig tot teken van waarheit twee der principale Hoofden haar kinderen onder opzigt van zyn Ed. in 't* Kaſteel *zullen gehouden, en tot nader belieften aldaar opgetrokken worden.*

Ten derden, *dat zy preciſelyk alle jaren zullen gehouden zyn tweemaal, ofte ten minſten eens met een, of meerder vaartuigen, aan 't* Kaſteel *te verſchynen.*

Ten vierden, *dat alle verlopen ſlaaven uit de quartieren van* Amboina, Banda, *ofte de* Moluccos, *gehouden blyven voor de zomme van vyftien realen, t'haarder komſte in* Amboina, Banda, *ofte de* Moluccos, *aan de* Compagnie *over te leveren, ofte aan de eigenaars van de gemelde plaatzen, op* Tobo *komende, voor de zomme van thien realen gewillig te laten volgen.*

Ten vyfden, *dat de gemelde* Orang-Kay, *ofte inwooners dier meergemelde plaats, van nu af geaccordeerd, ende toegegeſtaan werd met praeuwen, ofte groter vaartuigen, zoo wel in de quartieren* Amboina *als* Banda, *vry ende vrank te mogen navigeren, met zoodanige vryheid, als andere onderdanen, onder het* Kaſteel *zorterende.*

Eindelyk, *dat na den dag van heden niet zullen vermogen met eenige onzer onderdanen 't zy van* Amboina, *de Eilanders,* Uliaſſers, *ofte zelfs op de kuſten van* Ceram, *in oorlog te treden, zonder expreſſe laſt, ofte kenniſſe des Ed: Heer* Gouverneurs *van* Amboina.

Ende op dat dit bovenſtaande met meerder kragt gevolgd werde, beloven wy gemelde Tobo, *neffens de inwoonderen van dien, tegens alle geweld, laſten ende prejudiciabele attentaten ernſtelyk te zullen beſchermen, blykende dan, dat dit bovenſtaande aan onze zyde getrouw ende opregtelyk naargekomen zal werden, zoo is dit tot teken der waarheit, als een vaſte belofte met eigener handen ondertekend, ende met onze gewoonlyke ſignature bekragtigt. Aldus gedaan, ende geaccordeerd, in de bezettinge voor* Tobo, Datum ut ſupra, *ende was ondertekend,* Artus Gyſels, Evert Hulſt, Joan Ottens, *en* M. Rombouts, Secretaris.

Na 't maken van dit accoord, maakte hy ook, by 't drinken van de Matakau (zynde de eed der Inlanders, waar van wy onder de zaaken van den Godsdienſt breder ſpreken) een vaſt verbond met de Alfoereeſen, en alle de Oelifiva's, waar by dat zy hem, niet alleen tegen de Oelilima's van Ceram, maar ook overal, daar hy hen gebruiken wilde, helpen zouden.

Men vertrok toen, zonder meer te konnen verrigten, met de Vloot na huis, moetende 't aantaſten van Werinama, dat op een ſteilen berg lag, tot een gelegener tyd uit ſtellen. 1631.

Ondertuſſchen had *Kimelaha Loehoe*, om zich over 't veroveren van Tobo aan ons te wreeken, die van Ihamahoe niet weinig tegen de onzen opgezet, en hen verlof gegeven, om op de onzen te rooven, gelyk zy in December zochten te doen: want zy verſchenen toen met in de twintig Coracora's, en andre vaartuigen voor Oelat, alwaar voor hen wel niets te doen viel; doch Itawacka hebben zy in 't wederkeeren niet alleen aangetaſt; maar ook verbrand, veel vrugten en boomen bedorven, verſcheide koppen van SiriSori en Toehaha gehaalt, en veel andren van Toehaha verraderlyk vermoord. Itawacka afgebrant.

Ook bragt *Kimelaha Loehoe* by zyn aanwezen op Ihamahoe wel 70 Chriſtenen, van die twee dorpen tot hen overgeloopen, tot afval, dwingende hen Moorſch te werden, en hem in alles te gehoorzaamen. Om dit nu te beveſtigen moeſten zy aanſtonds een Chriſten dood ſlaan, en zyn hoofd by den *Kimelaha* brengen, ook roofden die van Luciëla, op zyn verleend verlof, ſterk op de Chriſtenen, waar van zy 'er eenige dood ſloegen, en eenige gevangen na Luciëla en Loehoe voerden, van welke wy 'er verſcheide door de Loehoeneeſen weer gekregen hebben. En verdre vyandelykheden.

Kimelaha Loehoe nam ook twee vrouwen, en zoo veel ſchooljongens met zig, die hy Moorſch wilde doen werden, van welke de eene jongen het ontliep. Ook dreigde hy de Uliaſſers ſterk met den oorlog; dat echter geenzins belettede, dat de Loehoeneeſen, die zyne bedryven, en wrevel verfoeiden, ons zeer getrouw bleven; makende voor ons een nieuwe Logie op een klippigen berg, daar hun dorp lag, voorziende die met een ſteene borſtweering, die veel vaſter dan de oude op ſtrand was, in welke de nieuwe Opperkoopman *Ottens*, winnende nu 120 gl. ter maand, met onzen ommeſlag getrokken is. Steene Logie op Loehoe.

In 't jaar 1632 kreeg de Heer Landvoogd een redelyk ontzet van 336 man van Batavia in Januari en Maart, onder den Commandeur *Adriaan Antoniszen*, waar mede men voornam die van Ihamahoe aan te taſten. De Heer *Gyſels* ging 'er met de ſchepen en 17 Coracora na toe, en raakte den 23 April daar voor. De komſt van den Commandeur Antonis-zoon met ontzet.

Hy had 9 compagnien, ider van 75 Europeers, met zich gebragt, waar by Capitein *Weſterman* nog met een fraaje magt over land quam. Deze, in twee troepen geſchaart, zyn op hen los gegaan, hebben al hun vaartuigen (dewyl Waar mede de Heer Gyſels die van Ihamahoe aantaſt.

zy

1632. zy niet wilden af komen) gelyk ook de meeſte vrugtboomen, vernielt, alzoo men dezen hun dorp te vaſt verſterkt zag, hen niet veel andre ſchade toebrengen kon.

Ondertuſſchen kregen de onzen ook een vaartuig, van Macaſſar pas aangekomen, met ſchryvens van den Koning aan den *Kimelaha*, waar by hy hem toezei in 't aanſtaande weſter-ſayſoen een fraaie Vloot te zullen zenden, als hy maar eenigen ſhaat op een goed nagel-gewas maken kon.

Den 29 April bragt *Pati Naja* in ons leger ook 300 Alfoereeſen, door *Radja Sahoelau* tot onze hulp met twee van zyne zoonen gezonden. Men liet hen met eenige ſoldaaten, tot ſchrik van de vyand daar blyven, gelyk zy hen meer ſchade, dan duizend van onze ſoldaaten, gedaan, en 't ganſch Land t'eenemaal verwoeſt hebben, na dat ons leger den 5 Mey opgebroken was.

Kimelaha Loehoe's bedryf doet de onzen 't comptoir op Loehoe lichten.

Terwyl de Heer Landvoogd voor Ihamahoe lag, begon *Kimelaha Loehoe* zich tegen ons volk op Loehoe zeer vyandig aan te ſtellen, verlatende Gammaſongi, en zich op Luciela by zyn neef *Lelioto* gaande verſterken.

Ook had hy iets voor tegen onze Logie op Loehoe, en tegen 't ſchip Coetsjien, daar ter Reede leggende, dat de onzen tydig door de Lochoeneeſen gewaarſchouwd, met het lichten van hun comptoir, nu voor de derde reis, ontweken.

De Koning van Ternate ſchreef een beleefden brief omtrent dezen tyd aan den Landvoogd, waar in hy wel uitdrukkelyk verbood het geſchut, en de nagelen, door de onzen den *Kimelaha* afgenomen, aan den zelven weer te geven. Ook verbood hy wel ſtreng aan den *Kimelaha* eenige Macaſſaaren aan te houden, daar al weer niet meer op volgde, dan op zyn vorig ſchryven; zoo dat men daar uit vaſtſtellen moeſt, dat hy of ander ſchryvens van den Koning had, of niet veel na zyne beveelen luiſterde.

In dezen tyd quamen de Papoewa's hier weer ſterk op de onze rooven, daar toe waarſchynelyk door den *Kimelaha* genoodigt, alzoo onder hen ook lieden van Bonoa, Aſſahoedi en Liſſabatta waren, die dat buiten zyn bevel niet zouden hebben durven doen. Deze wierden openbaar door die van Mamalo beſchermt, doende ons allen afbreuk, die zy konden, om daar door den Landvoogd van Ihamahoe af te trekken. Eindelyk beſt keurende in vrede te leven, om dat hy nu vreesde, dat het zyn beurt wel eens mede werden mogt, zoo heeft hy zich, ten minſten uiterlyk, met ons verzoend, bekennende, dat hy door onbedagtzaamheid qualyk gedaan had. Ook verzogt hy, dat de onzen weer op Loehoe wilden komen, dat wy ook deden, om van 't aanſtaande nagelgewaſch daar meeſter te werden. 1632.

Hy verzoent zig met ons.

Wy zonden daar op den laatſten May de krygsmagt, oordeelende die nu niet meer van doen te hebben, met den bevelhebber den Heer *Antoniſſoon* weer na Batavia; in een tyd, dat wy voorzien konden, dat men de zelve wel zeer noodig konde hebben: want daar waren op Ceram Laoet 28 vreemde vaartuigen gekomen, die daar eenige tyd gerooft hebbende, zonder nagelen na huis vertrokken, hebbende 'er 9 hier gelaten, om 't aanſtaande ſayſoen af te wagten. Het waren ten deele Javaanen, ten deele Maleyers, dog meeſt Macaſſaaren; en men kreeg berigt, dat 'er 7 op Hatapoeteh, en 2 op Aſſahoedi, opgehaalt waren.

Guaffo's komſt uit Ternate hier.

Omtrent dezen tyd quam hier ook 's Konings gezant *Guaffo* uit Ternate, die nu laſt had, de geſchillen wegens de vreemde vaartuigen en jonken te beſliſſen, en alle vreemdelingen te verdryven; doch wanneer dit wat ſtreng gevordert wierd, zeide hy, daar toe geen laſt van zyn Koning te hebben.

Het fraeiſt van allen was, dat wy van Loehoe door ons Hoofd aldaar een nette copye van een geheel andren brief van Koning *Hhamza* aan den *Kimelaha* bequamen, waar uit ons bleek dat hy zelf de ſchuld van alles, en dat de *Kimelaha* maar zyne bevelen gevolgt en uitgevoert had; zoo dat wy nu eerſt recht wiſten, hoe de zaaken aan het Hof van Ternate ſtonden, dat ons een groot licht in deze troubelen gaf, alzoo wy nu duidelyk zagen, dat zoo wel de grooten daar, als de kleene hier, den ſpot met ons dreven.

De Heer Gyſels verrichting voor Hatapoeteh, en Aſſahoedi.

De Heer *Gyſels*, beluſt om die 9 jonken magtig te werden, peurde met 15 Coracora's na Erang, alwaar onze verdre ſcheepsmagt een Vloot van 300 ſoldaaten, en 800 Inlanders, uitmaakte, met welke hy den 21 Auguſtus na Hatapoeteh op Kelang overſtak, daar hy 7 jonken vond verborgen leggen, voor welke hy de jagten, en andre vaartuigen, in bezetting liet; terwyl hy na Aſſahoedi met de Coracora's ſchepte, daar hy 2 vaartuigen in de Ooſter-kreek verbrandde, vindende al 't volk van dat dorp gevlugt. Na zyne wederkeering na Kelang taſtte hy de Javaanen ook in hun vaſtigheden aan, die hy wel 300 ſterk, en wel 100 der zelve met ſnaphaanen gewapend vond. Hy veroverde hun werken met weinig verlies aan weerzyden, dog verbrandde al de jonken, en keerde dus zegenpralende den 28 Auguſti na huis.

1632. In September gaven de OrangKaja's van Amboina een geſchrift aan den Landvoogd over, met verzoek, om dat aan den Heer Opperlandvoogd te zenden.

Het behelsde een voorſtel, hoe dat het onder de twee eerſte Landvoogden de manier geweeſt was, dat hen de Coracora's, in Compagnies dienſt verloren, wierden goed gedaan; doch dat, de Heer *Blok* dit afgeſchaft hebbende, zy die zedert uit hun beurs hadden moeten betalen, betuigden dit niet langer alleen te konnen dragen, en verzochten dierhalven, dat de E. Maatſchappye hen met de helft der onkoſten geliefde te gemoet te komen.

Komſt van Capitein Hitoe by de Hongi.

Terwyl de onzen met de Hongi nog op Hatapoeteh lagen, quam Capitein *Hitoe* daar ook met een Orembaey, voorgevende, dat de Coracora in 't afhalen beſchadigt, en hy daar door niet in ſtaat geweeſt was met de zelve eerder te komen; hoewel hy maar, om eens te zien wat de onzen deden, daar verſcheen.

Staat der nagelboomen op Hoewamohel.

Het verdiende zyne opmerking, dat men ontrent deze tyd ook vernam, hoe verſcheide boomen, door de Naſſouſche Vloot geſchild, nu weer nagelen begonden te dragen, en vol vrugten waren, behalven dat veel jonge boomen, naderhand door die van Hoewamohel aangeplant, nu mede al vrugten voortbragten.

In dezen tyd verſcheen ook aan 't Kaſteel een zoon (zoo hy voorgaf) van *Radja Samet*, zeggende, dat zyn vader door de Portugeeſen onder *Don Andrea Furtado* na *Radja Siſeoeloe* gezonden, om de Alfoereeſen te bewegen hem tegen de Mooren te helpen, daar gebleven, en 'er getrouwd zynde, naderhand omgekomen was.

Deze borſt wierd met een deel van zyn volk van Ceram afgehaalt, en weer op zyn oud dorp, by Haroeko, geplaatſt. Hy zei dat de Koning van Siſeoeloe ons zyn hulp tegen de Mooren aangeboden, en 31 dorpen, en daar in wel 3480 mannen, al te zamen wakkere Alfoereeſen, onder zich had.

Die van Ihamahoe weer aan onze zyde.

Ook gaf hy ons uit laſt van *Radja Sahoelau* te kennen, dat zyne magt in 11350 mannen beſtond, en dat hy gereed was, om in 't aanſtaande droog ſayſoen, zoo wy hem maar bevel gaven, die van Ihamahoe aan te taſten. Dit werkte by die van Ihamahoe, die 'er berigt af kregen, zoo veel uit, dat zy door tuſſchen-ſpraak van *Kakiali* om een ſtilſtand van wapenen verzochten, die om veel gewigtige redenen toegeſtaan wierd, belovende weer aan onze zyde te zullen komen, en met ons te ſcheppen, zoo menigmaal Capitein *Hitoe* dit deed.

Kakiali waarſchouwde ons ook tegen *Kimelaha Loehoe's* quade voornemens, voorgevende, dat Prins *Aali* om geen andre reden na Macaſſar vertrokken was, dan om de Macaſſaaren met een groote magt na Ambon te trekken; doch zyn zeggen had geen grooten ingang by ons, om dat zyn oudſte zuſter pas eenige maanden geleden met *Kimelaha Loehoe* getrouwt was. 1633.

Opſtand van die van Hatoeaha.

Die van Hatoeaha kregen nu ook weer de krullen in 't hoofd: want in plaats van hunne nagelen, op onze aanmaning in October, aan 't Kaſteel te brengen, dorſten zy wel ſtout uit zeggen, zy zouden die brengen, daar 't hen de *Kimelaha* gebieden zou. Zy hadden zig ook reeds in 't gebergte verſterkt, binnen welke vaſtigheden zy ons volk niet wilden laten komen, dat iet quaads van hen voorſpelde.

Ottens bouwt een nieuwe Logie op Hila.

In dezen tyd had de Opperkoopman *Ottens* zyn verblyf op Hitoe, doch zoo, dat Lochoe ook daar onder ſtond. Hy brak de oude Logie op Hila af, en bouwde een nieuw ſteenen huis, de gedaante van een Redout hebbende.

De Heer Brouwer, agtſte Opperlandvoogd.

In 't begin van 't jaar 1633 hoorde men, dat de Heer *Brouwer* als agtſte Opperlandvoogd van Indiën, of als vyfde op Batavia, in plaats van de Heer *Specx* in December 1632 gevolgd, en daar voorgeſteld was.

Deze Heer zond 5 jagtjes, met een fraai getal hulptroepen onder den Commandeur *Adriaan Antoniſſoon*, (die nu ten derdemaal hier verſcheen) om die van Hoewamohel, en alle onze andere vyanden alhier, eens wat beter te leeren na ons te luiſteren, en hen te verleeren, vreemdelingen aan te halen.

Commandeur Antoniszoons verrichting, en van de Heer Gyſels op Hoewamohel.

Zy quamen in de maand Januari hier, en wierden ten deele na buiten gezonden, om op de vreemde vaartuigen te paſſen. Zy vonden 'er 7 op Manipa, Kelang en Erang, die zy verbrandden; gelyk zy ook de lichten brand in de dorpen Maſſavoi en Kelang geſtoken hebben.

Daar op volgde de Heer *Gyſels* in April met de Hongi, met welke hy al de vaartuigen op Erang vernielde. Hy bedierf ook hunne nagelboſſchen, kappende in Noela, Erang, en Tabinolo's omtrek, wel 5000 nagelboomen, 100 nooten-muſchaat-boomen, en 500 clappusboomen om verre; dat zy nu maar aan ſtrand deden, alzoo men niet wel op 't gebergte komen kon.

De Landvoogd gaf aan de OrangKaja's van Maſſavoy, Kelang en Erang, eenige gevangenen weder, latende hen weten, dat hy hunne negryen verbrand hadde, om 't aanhouden der vreemdelingen. Ook had hy hunne Coracora's in bewaring, om te beletten dat de *Kimelaha* die tot het vervoeren der nagelen niet

1633. niet gebruikte. Daar beneven had hy de Inlanders na vermogen verſchoont, hoewel de *Kimelaha* ons zoo veel quaad deed, als hy kon. Dit werkte, vooral door 't weder aanbieden van hare Coracora's, by die van Hatapoetch zoo veel uit, dat zy hem zelf de vaartuigen, op hun ſtranden verborgen, quamen aanwyzen.

Men bevond 't getal der ontdekte jonken te weinig, en ſtelde vaſt, dat 'er hier of daar meer moeſten ſchuilen. Men giſte, dat zy wel op Ceram-Laoet mogten roeſten, weshalven de Heer Landvoogd met 29 Coracora's en 2 chaloepen den 30 April na Hitoe overſtak, met voornemen om na Ceram-Laoet te loopen, hoewel men dit kind een andren naam gaf.

Moord door Leliato op Way en elders.

Op Hitoe komende verſtond hy den moord, door *Kimelaha Leliato* aan 12 of 15 perſoonen op Way, dat hy af liep, bedreven, behalven nog 50 gevangenen, die hy mede ſleepte, dat hy ook aan eenige Chineeſen met vrouwen en kinderen, en een ſlaaf van Mamala, gedaan had, ſlaande ook een Hollander voor onze Logie op Hila den kop af, over welk Romein-ſtuk hy den 30 April op Luciela veel eerſchoten doen liet.

De Heer Gyſels na Ceram Laoet.

Dit belette den Heer *Gyſels* niet om met zyn Vloot voort te varen, latende verluiden, dat het op Werinama gemunt was. Zy, dit ook hoorende, boden (volgens de gewoonte der Inlanders) by ons voorby ſcheppen, zich zelven en hun land, door 't overgeven van een kasje met aarde, aan ons vrywillig aan, gevende zich dus volkomen aan ons over.

Komſt van den Heer Commiſſaris van den Heuvel.

Hier quam ook de Heer Commiſſaris, *Antoni van den Heuvel*, met 2 ſchepen by hem.

Komende op Ceram-Laoet, merkte hy, dat zyn komſt verklikt was, alzoo de onderſte fortreſſen, die een ſteene muur 10 voet dik en 10 voeten hoog hadden, verlaten, en zonder volk, en 9 van hunne vaartuigen om ſlaven, en Maſſoy na Onin waren.

De Inlanders zouden zich met ons wel bevredigt hebben, dog moeſten 't laten om de Maleyers, die hen dreigden dood te ſlaan, zoo zy maar tot ons uitkomen wilden, zy vonden 'er 3 Javaanſche, en 3 Macaſſaarſche jonken, die zy na vermogen bedierven. De Amboineeſen kregen in de 2 a 3 eerſte dagen ſchoonen buit, 50 koppen, en 245 gevangenen, van welke de Landvoogd vernam, waar hunne voornaamſte ſterkten waren, alwaar men hen aantaſtte; dog het ging daar zoo glad niet, als men gegiſt had: want ſchoon wy maar 4 dooden kregen, zoo moeſten wy eindelyk met 136 ge-

De Landvoogd dwingt hen tot accoord.

quetſten afwyken. Men maakte daags daar na toeſtel om hen weder aan te taſten, ſchoon men het niet in den zin had; dat egter van zoo veel uitwerking was, dat zy verzochten te accordeeren. 1633.

Zyne bevinding op Goeli enz.

Men ſtond hen dit toe, om veel redenen, en om ons volk te ſpaaren, zy begaven zich mede onder de E. Maatſchappy, belovende aan ons, tot vergoeding van de onkoſten, op deze togt gedaan, vyftig Tapil Cerams goud, en 200 ſlaven, betalende aanſtonds de helft, en voor de andre helft bleven die van Keffing en Oerong borg; welke eerſte zich byzonder wel op deze tyd gedragen, ons veel dienſt op Ceram-Laoet gedaan, en alle gehoorzaamheid aan ons beloofd hebben, verheugd zynde, dat wy de Oelilima's, hunne vyanden, zoo veel afbreuk gedaan hadden.

De Heer Landvoogd vond de meeſte volkeren ontrent Goeli Goeli, en daar om ſtreeks, gevlugt, dog hier en daar wat Zagoe, en ververſching voor de Hongi, op ſtrand of in de Tempels ſtaan, waarom ook hunne dorpen niet gemoeid wierden, doende hen door die van Keffing zeggen, dat zy maar weer af zouden komen, gelyk zy daar na deden, betoonende ons verder de ganſch Zuid-zyde aan die kant alle gehoorzaamheid, uitgenomen, die van Latoe en Hoewaloy, die vlak uit zeiden, met den Landvoogd niet te doen te willen hebben; ten ware hen Capitein *Hitoe* belaſtte met hem te ſcheppen.

Verdre moedwil der Kimelaha's.

Ondertuſſchen ſloeg de *Kimelaha* nog in de zeſtig menſchen, en daar onder agt Hollanders voor Aſſaloelo dood, terwyl zy bezig waren met hout te hakken, behalven nog verſcheide andren, die men met 'er tyd miſte en daar na dood vond.

Daags te voren, eer de Heer Landvoogd weer t'huis quam, was *Kimelaha Leliato* met 10 Coracora's voor Alang, en Liliboy geweeſt, dog was daar zoo deftig onthaalt, dat hem niet luſtte te landen. Hy deed, in zyn wederkeeren 't dorp Topi ook aan, dog wierd daar tweemaal afgeſlagen. Van daar voer hy na de drie gebroeders, of Noeſſa Telo, alwaar hy den Heer Commiſſaris *van den Heuvel*, de viſite op Hila doende, en met de Heer *Jan Ottens* van Hitoe met een chaloep komende, ontmoette, die in groot gevaar raakten; dog het nog gelukkig ontquamen. Zy hadden zeer fel met baſſen, en musquetten, op hen geſchoten, doch daar niets mede opgedaan.

Gevaar van den Heer van den Heuvel.

Het was ook wonder, dat de Landvoogd in zyn wederkeeren hem niet ontmoette; doch door 't quade weer zich na huis haaſtende, quamen zy den 14 May geleden.

Verlies van den Heer Gyſels op zyn tocht

1633. May weer aan 't Kaſteel, hebbende 2 Coracora's en een Orembaey verloren.

Men vernam ook, dat 'er weer 20 vreemde vaartuigen op Bóero, Manipa, en Kelang gekomen, en al eenige van hunne goederen op Cambello geloſt waren; dog om op hen weer af te gaan was onmogelyk, alzoo de Amboineeſen te zeer afgemat, en veel ſoldaaten ziek waren.

In plaats van den overleden *D. Jan du Praat*, dit jaar hier gekomen, verſcheen hier in 't begin des jaars weer *D. Juſtus Heurnius*.

Dood van Capitein Hitoe, Tepil. Ook ſtierf in April de oude Capitein *Hitoe, Tepil*, in wiens plaats wel zyn broeder, *OrangKaja Boelan* de eerſte (gemeenlyk *Latoe Liſſalayk*, dat is, in 't Ambonſch, *den ſtrydenden Koning*, geheeten, en *Aboebakers* vyfde zoon) benoemt wierd, terwyl *Baros*, *Aboebakers* zesde zoon, daar zeer om woelde, dog *Kakiali* wiſt door zyn vleyen te maken, dat hy in zyn vaders plaats als Capitein *Hitoe* volgde.

Door Kakiali vervangen.

Men ziet zyne authoriſatie in dit volgende geſchrift:

Zyne Authoriſatie. *Alzoo de ingezetenen van* Hitoe *door magt en middelen van de generale* Nederlandſche Compagnie, *in den jaare 1605 verloſt, en vrygeſteld zyn uit 't geweld en de tyranny der* Portugeeſen, *onze algemeene vyanden, en door de zelve wederom gebragt in 't vry bezit, en gebruik van goederen, landen en ſteden, uit welke zy by gezegde* Portugeeſen *waren verdreven, en dat in recompenſe van zoo groote weldaden by verſcheide contracten, verbinteniſſen, en eeden, de voorſz. ingezetenen van* Hitoe *haar zelven vrywillig hebben onderworpen, en verbonden, aan de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *en aan de gemelde* Compagnie, *maar dat by verloop van tyden de zelve contracten, verbinteniſſen, en eeden byna al vergeten, en in veelen gebroken zyn geworden; daar benevens dat, by verſterven van den ouden* Capitein Hitoe, *des zelfs zoon,* Kakiali, *met de andre drie Hoofden, ofte* OrangKaja's, *aldaar ernſtelyk hebben verzocht, dat een ander bequaam perzoon in des afgeſtorvenen plaats, door magt, authoriſatie, en bevel van den welgemelden* Nederlandſchen *ſtaat zoude werden verkoren, ingevoerd en erkend, zoo is 't dat de Heer* Artus Gyſels, *Raad van* India, *en de jegenwoordige Heer Commiſſaris in de quartieren van de* Moluccos, Amboina *en* Banda, Antoni van den Heuvel, *ook met goedvinden, ende toeſtemming van de Raaden aldaar preſent, by proviſie, en tot approbatie van den Ed. Heer* Hendrik Brouwer, Gouverneur Generaal *van* India, *gereſolveerd, ende beſloten heeft, dat* Kakiali *in plaatze van zyn overleden vader tot* Capitein, *en* Opperhoofd *op* Hitoe *zal werden geſteld, zulx hy geſteld werd mitsdezen, daar benevens, dat alle de voorgaande contracten, verbonden en accoorden, tuſſchen de* Vereenigde Nederlanden, *en die van* Hitoe, *opgeregt, van nieuws af geconfirmeerd, ende beveſtigt zullen werden, ende dat de voorſz.* Kakiali, *als* Capitein *ende* Opperhoofd, *mitsgaders de andere drie Hoofden en* OrangKaja's *ten aanhooren ende by goedvindinge van alle ſmalle Hoofden onder 't gebied van* Hitoe *ſorterende, met ſolemnele eeden zullen verklaren ende beloven, de voorſz. contracten onverbrekelyk te houden, ende te agtervolgen, gelyk de zelve hier na volgende, ende uitgedrukt zyn.*

1633.

Eerſtelyk, *zoo belooft en zweert* Kakiali *als* Opperhoofd, *en* Capitein *van* Hitoe, *voor hem, en zyne onderdaanen, mitsgaders* Baros Totohatoe, *ende* Tanihitoemeſſing, *mede* OrangKaja's, *ende Hoofden voor haar, en haar onderdaanen, dat zy de Hooge en Mogende Heeren* Staten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de Ed: Heeren* Bewindhebberen *van de* Vereenigde Nederlandſche Compagnie, *en hier te lande den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *ende Raaden van* India, *vooral, en inzonderheit, den* Gouverneur *van* Amboina, *in alles gehouw ende getrouw zullen zyn, daar beneffens zweeren en beloven zy, dat zy de zelve tegens alle hare vyanden, ofte die haar Ed: beoorlogen, te water ofte te lande, helpen, byſtaan, ende aſſiſteeren, zelfs tegen den* Kimelaha, *ende alle zynen adherenten naar haar uiterſte vermogen, met goed en bloed, gelyk getrouwe bondgenoten en vrinden ſchuldig zyn.*

Ten laatſten, *zweeren en beloven wy aan niemand anders eenige giroffel-nagelen te verkoopen, dan aan de Koopluiden van de gemelde* Compagnie, *die dezelve op* Hitoe *zullen moeten ontfangen, zonder dat die van* Hitoe *gehouden zyn de nagelen aan 't* Kaſteel *te leveren.*

Daar beneffens is goedgevonden, en tuſſchen de generale Compagnie, *ende die van* Hitoe *beſcheiden, en beſloten, dat yder zyn geloove zal vry houden, en niemand van wederzyden daar inne zal gemoleſteerd werden.*

Zoo een dienaar van de Compagnie *verliep, ende in 't gebied van* Hitoe *hem verſtak, zullen de ingezetenen van* Hitoe, *op 't verzoek van den Heer* Gouverneur, *zoodanigen wederom ter hand ſtellen, gelyk haar luiden overgeleverd zullen werden, die uit de hare by het* Kaſteel *bevonden en weg geloopen zullen wezen.*

Eenige dienaars van de Compagnie *de ingezetenen van de* Compagnie *overlaſt doende, zullen naar exigentie van zaaken by den Heer* Gouverneur *worden gecorrigeerd.*

In-

1633. *Indien iemand van de onderzaaten van* Hitoe *de* Chriſtenen *'t zy man ofte vrouw, onder het pretext van huwelyk zonder conſent ende voorweten van den Heer* Gouverneur *tot het* Moorendom *bragte, zal zodanige voor de eerſte reize verbeuren duizent patvolen, ten profyte van de generaale* Compagnie, *ende zullen de* Chriſtenen *die eenige* Moorſe *vrouwen van* Hitoe *halen, zonder conſent als voren, in gelyke pœne vervallen, en wie bevonden werd voor de tweede reis 't zelve gedaan te hebben, zal zonder genade aan den lyve geſtraft werden. Ingevalle de Heer* Gouverneur, *die van* Hitoe *tot eenige werken, ten dienſte van de* Compagnie *te maken, dede vorderen, zullen zy zonder eenig tegenſpreeken daar toe helpen, mits dat die van de* Oeliſiva's *ende* Oelilima's *te zamen tot zoodanige werken zullen werden geroepen.*

Waar tegens de Heer Gouverneur *van wegen de Hooge en Mogende Heeren* Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de generale* Compagnie, *op believen van den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *beloofd heeft de voorſz.* Kakiali *als* Capitein *ende* Opperhoofd, *mitsgaders alle de andere* OrangKaja's, *en ingezetenen van* Hitoe, *als haar eige natie tegens alle hare vyanden te water, en te lande te helpen, by te ſtaan ende te defenderen, daar de nood zulx is vereiſchende, alle welke conditien, van dezen contracte bekennen voorſz.* OrangKaja's *van* Hitoe *ten aanhooren van alle ſmalle Hoofden ende hare meeſte onderdanen te wezen de oude ende zelve contracten, poincten ende artikelen daar mede van ouds aan de generale* Nederlandſche *Staat ende* Compagnie *zyn verbonden, die zy ook belooven getrouwlyk na te komen. Ten oirkonde hebben dit ondertekend, onderſtond op 't* Fort *van* Hitoe *dezen* 17 Juni 1633. *was getekend met deze merken.*

ع س ب ل ب ف. ص ت ص – ل ع.

Zyne goede beloſte en bloedige inhuldiging.

Hy wierd daar op in May, na 't onderteekenen van al de vorige contracten, door de Heeren *Gyſels* en *van den Heuvel* voorgeſteld, belovende geen gemeenſchap met *Kimelaha Lochoe* te zullen houden, nog hem zyn zuſter (aan welke men zeide dat hy nog maar ondertrouwt was) niet te zullen geven; en men zegt, dat deze zyne voorſtelling, om ze kragt te geven, door de hoofden van 2 bootsgezellen op Hila, die op zekeren nacht door eenige Loehoeneeſen in 't boſch dood geſlagen wierden, ingewyd wierd; een ſlecht en bloedig voorteeken, dat veelen toen al niet aanſtond. In deze tyd nu wierd Hitoe door dezen Capitein, door *Radja Hitoe* (die van weinig aanzien was) en door vier andere Hoofden, die de vier eerſte hoofdſtammen verbeeldden, beſtierd.

1633. Bericht wegens de komſt van den Heer van den Heuvel.

Wy zeiden te voren, dat de Heer *van den Heuvel*, by den Landvoogd verſchenen was. Die Heer Advocaat Fiſcaal van Indiën, en als Commiſſaris der drie Ooſterſche Landvoogdyen van Batavia gezonden, om te zien hoe men het om de Ooſt, en ook hier al ſtelde, was den 10 Maart A. 1633 aangekomen. Hy vond den Heer Landvoogd niet t'huis, alzoo die toen op Erang, en 'er dierhalven voor hem de beſte gelegenheid van de wereld was, om na zyn gedrag (dat hy ook met alle vuilaardigheid deed, te vernemen; waar op naderhand niet veel goeds quam te volgen. Altoos men gaf zeer quaad rapport van hem op Batavia. Of dit de Heer *van den Heuvel* uit zich zelven, dan of hy dat door ophitzing van eenige geveinsde vrienden van den Heer *Gyſels* aan 't Kaſteel gedaan heeft, is onbekend.

Zyne behandeling omtrent de Heer Gyſels.

De Heer *van den Heuvel* oordeelde, dat de Heer *Gyſels* beter gedaan zou hebben al de vaartuigen van den *Kimelaha*, als zoo veel nagelboomen, te bederven, dewyl hy dan geen 300 Alfoereeſen van Tanoeno op de kuſt van Hitoe zou hebben konnen zetten, gelyk hy nu gedaan, en daar door dat land zeer onveilig voor de onzen, inzonderheit ontrent het Kaſteel, gemaakt had; komende na Alang, en tot in de Laha toe, om koppen te halen.

Zyn vertrek na Banda, en komſt voor Hadja.

Na dat hy alles in Amboina wel doorſnuffelt had, vertrok hy na Banda, daar hy alles wel vond, en van waar hy, na 2 dagen verblyf met 2 ſchepen, 150 ſoldaaten, en 50 matrooſen, na de Amboniſche oorlogs-magt trok, toen met den Heer Landvoogd voor de bogt van Haja leggende, van waar hy met hem na Ceram-Laoet geloopen is, daar hy mede veel op het doen van den Landvoogd te bedillen had, oordeelende, dat hy ſpoediger geland, den vyand eer aangetaſt, en hem dus 't vlugten na zyne ſterkten op 't gebergte belet moeſt hebben; hoewel de verovering van dit Eiland daar na een groote knoop toehaalde, en veel ſchimpen affneed.

Verdre moejelykheden met den Kimelaha.

Men hoorde, nu te huis gekomen zynde, dat 'er nog 6 galeyen op Kelang gekomen, en daar van 300 man met Japanſe roers gewapend, na den *Kimelaha* getrokken waren, en verzocht hadden daar te handelen, dat hen, op 't betalen van een merkelyke zomme aan tol, door hem ook toegeſtaan was, wel verzekerd zynde, dat men in 't Ooſter-Moeſſon niet wel by hen komen kon.

Deze verzekerden hem ook, dat maar de helft der jonken dit jaar vertrekken, en de andre tot zyn onderſtand hier blyven zouden, waar door hy zoo onverdragelyk trots wierd, dat hy weigerde

1633. de brieven van zyn Koning te ontfangen, en vlak uit zeide, geen vrede met ons te willen maken, ten zy men hem van ider barot twee Ryxdaalders gaf, gelyk hem de vreemdelingen gewoon waren te geven.

Aanbieding des Konings van Siſeoeloe verkeert van den Heer van den Heuvel opgenomen.

Terwyl hy ons nu ook groote afbreuk met zyn Alfoereeſen deed; quam der Alfoereeſen Koning van Siſeoeloe met 26 man aan 't Kaſteel, biedende zyn dienſt aan, om ons tegen de Oelilima's met zyn volk te helpen, zoo wy 't zelve van Cerams Noordkuſt maar wilden afhalen. Hier over wierd de Landvoogd door den Commiſſaris al mede, doch door onkunde, beſpot, alzoo hy meende, dat deze Alfoereeſen met die, de welke op Hitoe het zoo bont maakten, een en de zelve, en derhalven voor ons te gevaarlyk waren.

Verrichting van de Heer Hulft met den Koning.

De Opperkoopman, *Evert Hulft*, was ondertuſſchen met een ſchip na Cerams Noor-kuſt in Juli gezonden, om den Koning van Siſeoeloe weer na zyn land te brengen, en om te zien, of hy ons met meer volk zou konnen helpen. Hy kreeg nog 600 man byeen, doch, nog meer volk willende verzamelen, belette de *Kimelaha* hem dit, met bedreiging van zyn land te zullen bederven, zoo dat zy t'huis bleven. Egter volgde hun Hoofd de Opperkoopman *Hulft*, wyzende hem nog verſcheide vaartuigen op 't ſtrand van Nuniali, die voor den *Kimelaha* gemaakt wierden, en die de onzen mede na 't Kaſteel namen.

De Heer van den Heuvels vertrek na Ternate met Ottens.

In Juni vertrok de Heer Commiſſaris *van den Heuvel*, met de Heer *Jan Ottens*, Fiſcaal, na Ternate, in een tyd, dat hier, en elders in Indiën, een groote ſterfte te was.

De Heer Gyſels.

In deze tyd vergaderde de Heer *Gyſels* ook de Coracora-vloot weer, de zelve grooter makende, alzoo hy die van Noeſſanivel belaſtte 2, die van Latoehalat, Halong, Way, Soeli en Baguala, ider een byzondre Coracora van 2 a 3 Gnadjos, en die van Aſſaloelo, en Oerien ider ook een kleene Coracora te houden, dat die van Camariën mede begonden te doen.

Daar op ging hy den 1 September weer uit, nemende op Hitoe eenige ſoldaaten in, welke Hitoeëſen die van Ceram door vuuren op hun gebergten van onze komſt waarſchouwden.

Verrichting met de Hongi op Caybobo, en elders.

Het eerſt dat men dede, was, dat men alle de vaartuigen der Caybobers vernielde, of deelde verſcheide der zelve onder de Vloot, waar onder ook Coracora's, en galeyen waren. Dit deed men, om dat men verzekerd was, dat zy noch maar onlangs met den *Kimelaha* den *matacanu* gedronken (dat is, den eed vernieuwd) hadden.

Van hier ging de Heer *Gyſels* na Piroe dog, daar geen dorpen aan ſtrand vindende, trok hy na Seroelau, boven in 't gebergte, een myl landwaard in gelegen, alwaar veel oude ſchoone nagelboomen waren, die hy vernielde, verbrandende het ledig dorp op den 7 September. Ook bediert hy alle de nagelboomen van Hennekelang, van welke ryke nagelplaatzen de *Kimelaha* alle jaaren 160 Bhaaren nagelen trok. 1633.

Daar op na Caybobo weder gekeerd zynde, daar zy 400 huizen, en daar onder 18 Baileoe's (of Raadhuizen) en een menigte van hunne duivels-huizen, vonden, alzoo zy op Ceram voor de grootſte duivels-dienaars bekend waren, zoo liet men hen nog eens tot afkomen noodigen, 't welk geweigerd zynde, nam men de voorſte negry Henne-Ela twee maal, en daar na de twee andere gehugten of dorpen, Peyliſſa en Henneſamma (zamen Caybobo uitmakende) in, en verbrandde het dorp, latende geene van hunne vrugtboomen ongeſchonden, waar onder 2300 clappus-boomen, behalven dat ook de velden vol Padi, boontjes, &c. ſtonden. Van daar ſtak men over na Hitoe, alwaar Capitein *Hitoe* den Landvoogd zogt wys te maken, dat Seroelau onder hem ſtond, waar op die Heer hem antwoordde, dat hy dan moeſt zorg gedragen hebben, dat wy de nagelen 'er af gekregen hadden, dreigende hem ook zoodanig met alle plaatzen te zullen handelen, die de nagelen aan hem niet leverden, al ſtonden zy onder hem.

Van daar vertrok men na Oerien, daar men een weinig uitruſtte; doch de Landvoogd ging met der haaſt den 18 September na 't Kaſteel, om te zien, hoe 't met die van Soeli was, zendende ook 4 Coracora's met den Koopman *Pieter de Goyer* na dat dorp, om het te helpen, alzoo men zeide, dat de *Kimelaha* het afgeloopen had, 't geen een leugen bevonden wierd.

Komſt des Konings van Tidore op Keffing.

In de maand van Juni was de Koning van Tidore, *Kaitsjili Gorontalo*, ontrent Keffing geweeſt, over welke plaats en meer andre op Ooſt-Ceram, hy voorgaf recht te hebben, van waar hy ook eenig volk, volgens dat regt, mede nam, om daar mede na Ternate om des Konings zuſter uit te gaan.

Klagten over de Ambonſche borgers.

Omtrent dezen tyd vielen 'er groote klagten over de Ambonſche borgers, dat zy met particulieren handel in kleeden de E. Maatſchappy grooten afbreuk deden, zeer ongebonden leefden, en meeſt maar ſlavinnen trouwden, denkende verder niet dan op drinken en hoereeren. Weshalven de Heer *Gyſels*, en de Commiſſaris *van den Heuvel*, van oordeel waren, dat men geen Coloniers meer in Am-

1633. Ambon behoorde te houden, en aan niemand het trouwen, dan met Inlandſche dogters, toe te laten, om de herten der Inlanders zoo veel te meer tot ons te trekken; doch beide die voorſtellen grepen in 't vervolg geen ſtand.

Beſchuldiging, door de Heer van den Heuvel tegen de Heer Gyſels.

Den 3 September toonde de Heer *van den Heuvel*, by zyn rapport aan haar Edelheden ten laſte van de Heer *Gyſels*, dat hy zich aan veel baatzoekingen tot nadeel der E. Maatſchappy ſchuldig gemaakt, en tot zynen particulieren handel duizend paar zyde, en ettelyke honderd paar zayette kouſſen, verſcheide zyde ſtoffen, veelerlei klynodien van goud en zilver, en een party koper-werk, mede in Amboina gebragt, die goederen daar uitgevent, en wel 10 a 12000 Ryxdaalders daar van gemaakt had, alzoo de zyde kouſſen tot 10 Ryxdaalders 't paar verkogt waren.

Ook gaf hy voor, dat hy uit de gemelde zyde ſtoffen aan *Saraſſi*, gezant des Konings van Ternate, wel voor 800 Ryxdaalders aan waarde verkogt, en hem die in betaling der Koninklyke tollen aangeſmeerd, en contante penningen van de E. Maatſchappy daar voor genoten had.

Als ook dat *Daniel Robol*, een Ambons vryborger, nog 300 Ryxdaalders wegens zulke gekogte goederen aan hem ſchuldig was.

Hy voegde hier by, dat hy daar Arak van Towak, uit boomen der E. Maatſchappy getyfferd, deed branden, en die dan aan de E. Maatſchappy weer onder vreemde naamen verkoopen, belaſtende die aan 't volk ook tot randzoen uit te deelen, tegen 180 Ryxdaalders de legger, daar men die van Batavia tegen 50 Ryxdaalders de legger met de ledige ſchepen zenden kon; behalven dat hy ook tot oppaſſer op 't Arak-branden een aſſiſtent, die 6½ Ryxdaalder 's maands won, gebruikte.

Dat hy van de clappus-boomen der E. Maatſchappy 'er nog 70 voor zich zelven gehouden, en die niet verpagt had.

Dat ook zyn huisvrouw uit de pacht van de viſſchery elf van de beſte viſchplaatzen voor zich had laten bedingen, van welke maar een bloote helft haar 500 Ryxdaalders opgebragt had.

Ook beſchuldigde hy haar, dat zy door aſſiſtenten, ſergeanten, &c, in de Uliaſſers, olie, hoenderen, en andre waaren, opkoopen, en onder de borgers weer dier uitventen deed. Buiten alle welke ſchraperyen had de Heer *Gyſels*, na zyn opgeven volgens de boeken wegens proviſien in een jaar nog 6114 gl. in Amboina getrokken.

Alle deze gravamina zonden haar Edelheden aan dien Heer over, om zich daar over te verantwoorden. 1633.

Ook had de Heer *van den Heuvel* aangenomen deze, en meer andre zaaken ten laſte van dien Heer, te bewyzen, gelyk hy daar over ook aan de Heeren zeventienen ſchreef.

Hooge gedagten van zyne dienſten.

Hy verzogt ondertuſſchen ook om na 't Vaderland te gaan dat hem toegeſtaan wierd, hebbende geen andre verbeelding van zyne gedane dienſten, dan dat hy van daar zekerlyk Opperlandvoogd van Indien zou gemaakt werden; dog haar Edelheden hadden hem ondertuſſchen als een man vol menſchelyke zwakheden en onbetaamlykheden (hoedanig zy hem bevonden hadden) beſchreven, en daar by gevoegt, dat hy den Heer *Gyſels* wel ſterk (vermits hy na zyne Landvoogdy haakte) beſchuldigde; dog dat hy nog zeer weinig tot zyn nadeel bewezen had.

Dat op wind, en rook uit komt.

Dat van 't Arak-branden was meeſt waar. Dat van de 800 Ryxdaalders aan zyde kouſſen door den gezant gekoft, was van weinig belang, en de reſt meeſt onwaar, en verzonnen.

Haar Edelheden raaden den Heer *van den Heuvel* liever Advocaat Fiſcaal te blyven, dog, hy zyn hoofd volgende, lag het neder, en gaf daar door aanleiding om hem ten eerſten over verſcheide misſlagen, gedurende zyn Commiſſaris-ampt, als anderſins, begaan, voor den Raad van juſtitie op Batavia aan te ſpreeken.

Vyandelyke handelingen van Kimelaha Loehoe.

In October ontſloopen, door agteloosheid der onzen, de vreemde vaartuigen met nagelen volladen, alzoo men by Kelang, en Ajer Mira, niet wel toegekeken had, zeer gemakkelyk na Macaſſar, waar mede de *Kimelaha* een gevangen Nederlander tot ſlaaf aan den Koning van Macaſſar zond, verzoekende zeer ernſtig zyne hulp tegen ons.

Ook had *Kimelaha Loehoe* nog 34 lieden van Way gevangen, om welke te loſſen de Heer *Gyſels* zien wilde, hier of daar eenige gevangenen te krygen, en die aldus tegen malkander te verwiſſelen.

De Heer Gyſels bezet Aſſahoedi, en verbrand het.

Daar op quam hy, zoo ſtil als 't mogelyk was, met 14 Coracora's, 1 jagt, en 2 chaloepen met 160 blanke, en 800 Inlandſche koppen bemand, den 26 October voor Aſſahoedi, dat uitnemend naauw beſluitende.

Zy wilden 't egter, hoe veel elenden zy uitſtonden, niet opgeven, zy zonden wel eenige gyzelaars, om quanſuis van vrede te ſpreken; dog 't waren maer ſlaven, en daar quam ook geen vervolg op, alzoo zy byſtand van 300 Ternataanen, en 150 Bonöers bekomen hadden, met welke zy eerſt het uiterſte wilden wagen.

Vermits nu die Ternataanſche hulpbenden

1633. benden niet doorbreken kon, zoo ſneden zy ook eenig volk van ons af, die niet weer aan ſtrand konden komen, waar door de Landvoogd, ſchoon byna meeſter van Hennetello, genoodzaakt wierd dat beleg den 8 November op te breken, manhaftig door den vyand henen te ſlaan, en zoo den weg na 't ſtrand te openen, hebbende niet meer dan 2 gequetſten gekregen.

Daar na is hy met de Coracora's wat Ooſtwaard opgelopen, alwaar hy in de regte bogt van Hennetello, daar 't binnen-meir Hoekomena legt, een nieuwe Coracora vond, die hy afhaalde, keerende weer na Aſſahoedi, dat hy verbrandde, met verlies van 2 matroozen, die tegen gegeven ordre gingen moeskoppen.

Zyne verrichting op Leſſidi.

In 't keeren na huis deed men den 11 November Leſſidi aan, dat men ledig vond. Men verdierf daar op dien tyd wel 400 nagelboomen. By den hoek van Siel quam de Uliaſſerſche magt van 13 Coracora's, en daar onder die van Haja, Hatihoe, Hatoemeten en Tobo, den Landvoogd te gemoet, met welke hy na Soetela wilde, dog de OrangKaja's verzogten, na huis te keeren, alzoo zy nu al lang geſchept, zelfs hun nagelen te plukken hadden, en op Soetela geen gewaſch dit jaar was.

Steene Reduit op Larike gemaakt.

Men vertrok dan naar huis; doch op Larike aangierende, liet de Landvoogd toebereidzelen tot een nieuwe ſteene Reduit aldaar, in plaats van 't oud bouwvallig huis, maken, die 't jaar daar aan ook volbouwd is.

Kakiali's verraad ontdekt.

Ontrent dezen tyd ontdekte ons *Cajoan* (uit Tanihitoemeſſens ſtam) een ſchendig verraad van *Kakiali*. Hy quam ons in December 1633 waarſchouwen, dat 'er iets gevaarlyks by *Kakiali* gebrouwen wierd; dog wilde niet zeggen wat het was; maar verzogt van ons eenig volk tot zyne beſcherming op Hitoelama, en om die van Mamala, nog in 't gebergte voor ons ſchuilende, daar by zig te hebben, dat hem toegeſtaan is. Ook verzogt hy, die van Anin en Soebela, van den *Kimelaha* afkeerig te maken, waar toe hy zeide gelegenheid te hebben.

Ondertuſſchen kon men aan *Kakiali* niets, dat daar na geleek, beſpeuren, ja zelfs quam hy ons voor de quade ſtreeken van den *Kimelaha* waarſchouwen, en verzekeren, dat hy zou maken, dat die van Latoe, Hoewaloy en Hatoeaha, weer tot ons overquamen. Ook zeide hy ons, van Hila na Hatoe-noekoe te willen verhuizen, met wat inzigt, kon men niet doorgronden, alzoo hy alle tegenwerpingen aanſtonds wiſt goed te maken, met te zeggen, dat hy onze beſte vriend was, van welken men geen quaad denken moeſt. 1633.

De Lochoeneeſen, en zeker Ternataans Prins van Koninklyken bloede, die *Kakiali* nog voor een geheim vriend van ons hielden, verzogten hem verlof, om na den Landvoogd te gaan, alzoo zy hem iets van gewigt te zeggen hadden; dog hy, bekommerd, dat zy zyn voornemen mogten uitbrengen, hield den brief, en openbaarde alles aan den *Kimelaha*.

Trouw der Loehoeneeſen en van Sibori.

Zy maakten hun verzoek ons egter eindelyk door *Cajoan* bekend, waar op zy den 17 December met Sibori, op bekomen verlof, drie OrangKaja's ſterk (alzoo de vierde na den *Kimelaha* overgeloopen was) aan 't Kaſteel verſchenen.

Hun verzoek om bezetting enz.

Zy gaven te kennen, dat zy, des *Kimelaha's* quade gangen hoe langer hoe meer ziende, zich van hem wilden afzonderen, verzoekende op Loehoe, door 't leggen van een veſting, daar tegen gedekt te werden, zelf nog voor de komſt der ſchepen, zich ook geheel aan ons onderwerpende, waar op zy den Matakau met ons aanbooden te drinken.

Men ſtond hun verzoek toe, zond hen ten eerſten 't jacht Soeburg met 40 ſoldaten onder den Lieutenant *Walrave de Riviere*, om in Loehoe een bequame veſting te bouwen. Ook gaf men de Loehoeneeſen een verborgen leuſe, om, by de minſte opſtand van den *Kimelaha*, ons daar kennis van te geven.

Kijay Sibori Laxamana komt met den Sadaha in Amboina.

Den 15 Januari 1634 verſcheen hier een Coracora uit Ternate met den *Kaitsjili*, *Kijay Sibori Laxamana*, en den tolk *Gerard Roelofszen*, die 's Konings gezant den *Sadaha*, met nog een Coracora, op Boero gelaten hadden. Zy bragten een brief van de Koning aan den Landvoogd, inhoudende, dat de *Sadaha* quam met de hoogſte magt, om alle geſchillen af te doen, om de vreemdelingen 't land te ontzeggen, en om beide de *Kimelaha's*, met hunnen aanhang, na Ternate te brengen, om daar hun doen voor den Koning te verantwoorden, met verdere laſt, om *Fakiri*, den *Kimelaha* van Boero, in hun plaats aan te ſtellen, en honderd andre zoete beloften meer; waar door zig de Heer *Gyſels* egter geenſins misleiden liet.

Hy veinsde nogtans alles te gelooven, en vervoegde zich dierhalven met de Hongi na Loehoe, om den *Sadaha*, tot 't geen hy beloofd had, aan te porren, en hem ook daar in na vermogen te helpen.

De Heer Gyſels voorſtel aan den Sadaha.

Men quam dan den 12 Februari op Loehoe, alwaar de gezant met den ou-den *Fakiri* op zyn Coracora ordentelyk ingehaald, en 's Konings brief overluid voorgelezen wierd, na 't welke de Land-

voogd

1634. voogd zeide, dat hy nu wel eens wenſchte te zien, dat men van de zaak, die beloofd was, en die den Koning gebood, werk maakte, alzoo hy niet genegen was zich langer door praatjens te laten ophouden, verzoekende verder, dat hy ten eerſten met zyn zaaken voortvaren zou, alzoo hy geen drie dagen daar meende te blyven; dat dezen *Sadaha* vry wonder in zyn ooren klonk, zoekende maar het touwtje van verleng, en allerlei uitſtel, om den Landvoogd te doen vertrekken, alzoo hy niet gekomen was, om te verrichten, 't geen die brief inhield.

Ondertuſſchen verzogten de Loehoeneeſen weder, dat men hen dog niet verlaten zou, alzoo zy wiſten, dat de *Kimelaha* zig by de eerſte gelegenheid aan hen zou wreeken.

Het Noorderdeel van Celebes door de Macaſſaaren verovert.

In dien zelven tyd hoorde men ook, dat de Macaſſaaren een Vloot benoorden het Eiland Celebes gezonden, en aldaar Manado, Gorontalo en Tomini, verovert hadden, dat den Landvoogd te eerder beſluiten deed, om de Loehoeneeſen tegen de aanſlagen van den *Kimelaha* te dekken, vreezende, dat 'er nu zoo veel eer ontzet van Macaſſar herwaard komen zou.

De Loehoeneeſen ontdekken veel ſlingſe aanſlagen van Kakiali, en den Kimelaha.

Daar op quam *Cajoan*, en de Orang-Kaja van Loehoe, *Abdul Rahhman* by den Heer Landvoogd, openbarende aan hem veel aanſlagen van *Kakiali* en den *Kimelaha*, om de Nederlanders uit Amboina te verdryven, hunnen Koning af te vallen, en den Koning van Macaſſar om hulp te verzoeken, welke hulp zy ook dagelyx wagtten.

Dien de Heer Gyſels waarſchouwt.

De Landvoogd, om te doen zien, dat hy hier voor niet bang was, toonde aan *Kakiali*, dat hy al zyn aanſlagen wiſt, vermanende hem nogmaals voorzichtig te zyn, indien hy zich zelven, en zyn land, niet in een jammerpoel van elenden neder wilde ſtorten.

Zyne verrichting op Manipa.

De Heer *Gyſels* vertrok daar op met eenige Coracora's na Manipa, veroverde daar den 22 Februari voor Tomoewaroe een veeemde jonk met eenige krygsvoorraad, verſtaande uit een overlooper, dat dees jonk 2 ſtukken, 4 baſſen, en 8 musquetten mede gebragt, en dat men nog 5 Macaſſaarſche jonken had te wagten.

En berigt wegens den Koning van Macaſſar.

Ook verſtond hy van een Bimineeſche ſlaaf, dat de Koning van Macaſſar voorleden jaar Bima verovert, en 't voornemen had, om 40 jonken tot byſtand van den *Kimelaha* te zenden.

Waar van hy kennis aan den Sadaha, en Kakiali geeft.

Dezen perzoon nam den Landvoogd mede na Loehoe, en deed hem dit alles in de tegenwoordigheid van den *Sadaha*, en van *Kakiali* (die daar mede gekomen was) openbaar zeggen; hoewel de laatſte betuigde nergens af te weten.

De *Sadaha* vorderde ondertuſſchen niets, dan alleen dat de overige van onze gevangenen van Way, nog 31 ſterk (van de vorige 43) in vryheid geraakten, waar tegen de Landvoogd eenige gevangenen van Hennetello weder over gaf. Die overgekomene gevangenen van Way wiſten te zeggen, dat die van Luciéla, zoo onze bezetting op Loehoe bleef, het drinkwater daar zouden vergeven. Ook hadden zy verſcheide maalen gezien, dat Capitein *Kakiali* nagelen na Luciela gebragt, en dat zy te zamen al voorleden jaar beraadſlaagt hadden, om de Logie van Hitoe af te loopen. 1634.

Eindelyk verzogt de *Sadaha* weder, dat de Heer *Gyſels* op Luciéla ter vergadering geliefde te komen, met wat inzigt, wiſt men niet.

Hy ging 'er echter na toe; dog wilde met de 2 *Kimelaha's*, als zynde van haren Koning reeds afgezet, niet te doen hebben.

Daar komende, zag hy 't aan land krielen van Ternataanen; dat hem dede beſluiten hen in zyn Coracora te verzoeken, daar de *Sadaha*, *Laxamana*, en eenige andere Ternataanſche officiers, quamen. Zy verzogten 't ligten van onze bezetting van Loehoe, belovende, dat de *Kimelaha's* dan van Luciéla weer op Loehoe zouden komen woonen, dat nergers op toeley, dan om zig aan die van Loehoe te wreeken.

De Sadaha verzoekt 't lichten van Loehoe's bezetting.

De Landvoogd, hier over geſtoord, begeerde dat onze bezetting daar blyven, maar dat de *Kimelaha* al zyne vaſtigheden op Luciéla afwerpen, 't geſchut beneden brengen, en de Manipeeſen dwingen zou de jongſte aangekomene Portugeeſen, nevens 't geſchut en volk, onlangs met vreemde jonken overgekomen, en de overloopers, by den *Kimelaha* op Luciéla zynde, ons over te geven.

Wat de Landvoogd daar tegen eiſcht.

De *Sadaha*, dien men de ſpyt uit zyn wezen, en van welken men klaar zien kon, dat 'er iet anders gebrouwen wierd, gaf op dit alles zeer weinig antwoord, zoo dat deze vergadering vruchteloos ſcheidde.

De Landvoogd liet ondertuſſchen de Hongi op Loehoe, terwyl hy eens na 't Kaſteel ging.

Kakiali belaſt de Hitoeëſen na 't gebergte te vluchten.

Kakiali had al de Hitoeëſen belaſt na 't gebergte te vlugten, vreezende, dat de Landvoogd, by zyn keeren na huis, hen zekerlyk aandoen zou. Beide zyn ooms, OrangKaja *Boelan*, en *Baros*, waarſchouwden hem wel voor zig te zien, dat hy zich, en 't land niet verdierf, zeggende, dat zy niet wilden vluchten, en raakten hier over met hem verder in zoo harde woorden, dat zy met groote verbittering ſcheidden.

Daar op kreeg men berigt, dat op

1634. Wayſamma 18 jonken gekomen, en dat haar makkers, nog 22 ſterk, ook onderweeg waren, gezonden van den Koning van Macaſſar, om den *Kimelaha* te helpen, en wrake te komen nemen over 't omhakken der nagelboomen, dat om hunnent wil geſchied was.

Den Koning van Macaſſar zend hulptroepen aan den Kimelaha.

Ook veroverden de onzen een Javaanſche jonk ontrent Thiel, van *Radja Boekit* gezonden, om de Hitoeëſen te begroeten, en om den zoon van hunnen *Marinho*, van *Java*, daar in hare wet ſtudeerende, hier weer te brengen.

Verder bedryf van den Landvoogd.

De Heer *Gyſels* keerde na 6 dagen weer na de Hongi; dog bevond, dat de Ternataanen in 't geheel met hem niet meer wilden ſpreken, voor dat het volk van Loehoe geligt was.

De Landvoogd zeide, dat dewyl zy, tegen 's Konings laſt, de vreemdelingen op zyn land lieten komen, en die niet verdreven, hy dan gehouden was 's Koninks land te bewaren, om zyn regt en onzen handel te ſtaven.

Die 't Fort Bullebak op Loehoe bouwt.

Ook vond de Heer *Gyſels* goed, de nieuwe opgeworpene veſting uit Loehoe's dorp te verleggen, en beneden op 't ſtrand aan de mond der Rivier te plaatzen, om dat op de vorige plaats geen drinkwater was, gevende die den naam van de veſting Bullebak.

1634.

Ook taſtte hy in gezelſchap van *Cajoan*, die van Anin en dat gelpanſchap, de pols, of zy 't nog met de onzen wilden houden; dog die menſchen, hier en daar Ternataanen in hun dorp ziende, dorſten met ons niet ſpreken; belovende eindelyk een veſting voor ons op te werpen, en dan *Cajoan* te zullen waarſchouwen, om 'er bezit van te nemen.

Daar op quam de Landvoogd den 14 Maart weer aan 't Kaſteel, hy gierde met de Hongi op Lebalehoe aan, daar hem eenige gezanten van Nau, Binau, Ceyt en Hahoetoena (zynde de andre al na 't gebergte gevlugt) quamen vragen, wat zy moeſten doen, alzoo *Kakiali* hen belaſt had Eſſen Wawani te verſterken. De Landvoogd zei, dat zy dat niet moeſten beginnen, voor dat hen zulks door den *Radja*, en de vier Hoofden des lands, belaſt wierd, verbiedende hen naar *Kakiali* in zulke zaken te huiſteren, alzoo hy hen in 't verderf brengen zou.

En weer na 't Kaſteel keert.

Die van Hennehoelee quamen aan de Coracora van Noeſſanivel ook bekend maken, dat zy wel wenſchten zich van *Kakiali* af te zonderen; na al het welke de Hongi eindelyk den 16 Maart weer aan 't Kaſteel quam.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Heer van den Heuvel, *gaat in Februari* 1634 *van* Batavia, *om den Heer* Gyſels *te lichten. Des* Sadaha's *eiſch op de landen van* Amboina, *en ons antwoord. Verzoek der* Hitoeëſen *om onze beſcherming tegen* Kakiali. *Door de Heer* Gyſels *toegeſtaan. De Heer* van den Heuvel *als agtſte Landvoogd voorgeſteld. De* goude Leeuw *ontrent* Borneo *verzeild; enz. Voorzorge van den Heer* Gyſels *tegen zyne beſchuldigingen. Zyn gedrag, nader beſchreven. Hoe veragtelyk de Heer* van den Heuvel *hem behandelde. Zyne beraadſlaging met de* Hitoeëſen *over* Kakiali. *De* Hitoeëſen *ontkennen onderdanen van den Koning van* Ternate *geweeſt te zyn.* Van den Heuvel *belegt vergadering op* Luciéla. *Neemt* Kakiali, *en andre Hoofden van zynen aanhang, gevangen.* Patiwani's *bedryf daar op. Redenen van* Kakiali's *gevankenis. De veſting* Bullebak *op* Loehoe *onvoorzigtig afgebroken.* Van den Heuvel *ontſlaat de gevangenen, uitgenomen* Kakiali, *en* Tamaleſſi. *Nieuw contract met deze losgelatene Hoofden gemaakt. De* Hitoeëſen, *na zyne gedagten, nu onze onderdaanen gemaakt. De Heer* Gyſels *vertrekt na* Batavia, *en zyne voorzegging aan de Heer* van den Heuvel. *De kinderpokjes hier ſterk. Moord, op* Rarakit. *De* Hitoeëſen, *vlugten na 't gebergte. Hun eiſch aan* van den Heuvel. *'t Comptoir op* Oeriën *gelicht, en de vlugt van* Seroys *vrouw na den vyand. De Heer* van den Heuvel *taſt* Wawani *te vergeefs aan. De* Sadaha *voerd de* OrangKaja's *van* Loehoe *na* Ternate. Fakiri *keerd na* Boero. Kakiali *gepynigd, en gedwongen zyn verraad te bekennen. Zyn groote ſchulden. Dood des Konings van* Hitoe. Hatoe *op ſtrand geplaatſt.* Patiwani, *door* Valk *geſlagen. De* Baricade *wantrouw op* Hitoelama *weer bezet.* Oeriën *vrugteloos door de onze beſtormd. Beginzelen van den afval. Gaſtmaal, en geſchenken om dit te ſtuiten.* Alfoereeſen *op* Hitoe *gezet. De Heer* van den Heuvel *A.* 1635 *door den Commiſſaris* Gyſels *gelicht, en door* van Deutecom, *als negende Landvoogd vervangen.* Luciéla's *veſting veroverd.* Cajoan *als* Capitein *van* Hitoe *aangeſteld.* Gyſels *vertrek na* Banda, *en te rugkomſt.* Deutecoms *vrugtelooze verrichting voor* Luciéla. Van den Heuvel, *over zyn laſteren van haar* Edelheden, *geſchavotteerd. Word door de Heeren in 't Vaderland, by een handeling met de* Engelſchen *verworpen. De Heer* Gyſels *neemd* Kakiali, *en* Tamaleſſi *na* Batavia. Van Deutecoms *barſche regeering. Doet de* Amboineeſen *reden zoeken, om af te vallen. Noteboomen op* Kellemoeri, *en* Kelibon *ontdekt. Die van* Leytimor *vlugten*

1634. *ten A.* 1636 *meeſt na 't gebergte. Geſteltenis op* Oma, Honimoa, &c. *Moord op* Noeſſalaoet, *ende* Priſerius *daar gevangen genomen. Angſt der onzen*; Leliato *belegert onze veſting op* Oma *vergeefs. Spyt hem aangedaan. De Heer* van Diemen *negende Opperlandvoogd geworden. Zyn komſt met eenige Raaden van* Indiën. *Voorvallen den Heer* Ottens *ontmoet. De Heer* van Diemen *beſtormd* Luciela. *Vaſtigheden, waar in zich de* Kimelaha's *onthielden. Door de onzen veroverd. De Heer* Ottens *gequetſt.* Kakiali *weer van* Batavia *gekomen. De Heer* van Diemens *verſchyning aan 't* Hoofd-Kaſteel. *Waarom de* Amboineeſen *nog niet af quamen.* Larike *door ons onderſteund. Welke* OrangKaja's *ons nog toegedaan waren. Die van* Honimoa *met ons verzoend. En die van* Tamilau. *Gedrag der* Loehoeneeſen. *En der* Hitoeëſen, *die* Kakiali's, *en* Tamaleſſis, *vryheid eiſſchen. De* OrangKaja's *van* Leytimor *werden in genade aangenomen. 't Billyk verzoek der* Lochoeneeſen *verworpen. Verovering van* Cabauw *en* Caylolo. *Bedryf der* Alfoereeſen. *Verzoek van die van* Hatoeaha, Oma, Noeſſalaoet, *enz. Om de vrede, die alle begenadigd wierden.* Radja Toehaha, *om zyn trouw, beſchonken.* Sibori *by de Heer* van Diemen *verſchenen. Met verſcheide bevelen des Konings.* Leliato's *gedrag daar ontrent.* Luciela's *veſtingen afgebroken. De Heer* van Diemen, *ontſlaat* Tamaleſſi. *Waar na de* Hitoeëſen *van* Wawani *af quamen. Hun verzoek. Door de Heer* van Diemen *afgeſlagen, en fors bevel aan hen gegeven.* Sibori *doet veel dorpen van den* Kimelaha *afvallen. Gedrag van* Leliato *daar op. 't Verzoek der* Lochoneeſen *om bezetting, afgeſlagen. Landdag in* Ambon, *waarom de* Hitoeëſche OrangKaja's *niet verſcheenen.* Hatoe *en* Liliboy *verzoent, gelyk ook de* OrangKaja's *van* Leytimor *met malkanderen. Zaken ontrent die van* Oma, Honimoa, *en* Noeſſalaoet. *Een andre* Pati *op* Oma *geſteld.* Nallahia *en* Amet *verzoend. Zaaken, aan* Sibori *voorgeſteld. Voorſtel aan, en antwoord van vyf* Ceramſe *dorpen. Trouw van die van* Elipapoeteh. Leliato's *onwilligheid om aan 't* Kaſteel *te verſchynen.* Sibori's *geſprek met de Heer* van Diemen. *Die 's Kouings komſt hier verzogt. Nader verzoek der* OrangKaja's *van* Leytimor. *Zyn* Edelheids *antwoord.* Hoetoemoeri's *vergeefſe klagte, over haar hoofd. Den eed van trouw by de* OrangKaja's *vernieuwd.* 1634.

De Heer van den Heuvel.

DE Heer *van den Heuvel* uit Ternate op Batavia ondertuſſchen gekomen zynde, had zoo veel van Amboina's waggelenden ſtaat opgegeven, en zoo veel tot laſte van den Landvoogd *Gyſels* gezegt, dat hy den 18 Februari 1634 na Amboina gezonden wierd, om den Heer *Gyſels* te lichten, en in zyn plaats daar te regeeren; dog hy vertraagde met zyn ſchepen zoo lang voor Macaſſar en Boeton, dat 't heel Weſter-ſaizoen byna ten einde liep, en Amboina dus in gevaar ſtond om door 44 jonken van buiten, en door de verraders van binnen, overrompeld te werden.

Gaat in Februari A. 1634 van Batavia om de Heer Gyſels te lichten.

Ook had men voor, de veſtingen van Loehoe en Hila, onder 't lezen van 's Koninx brief, af te loopen; dog *Radja Hitoe*, en de andre Hoofden, wilden die niet ontfangen, om dat zy aan *Kakiali*, en niet aan hen, hield, zeggende vlak uit, geen onderdaanen van Ternate te zyn; dat egter den *Sadaha* geenzins ſchromen deed, om zynen ongegronden eiſch op de landen van Amboina, de Uliaſſers, en Ceram, eveneens als *Leliato* A. 1628 deed, op nieuw te maken; dog men antwoordde hem kort, dat wy aan den Koning van Ternate geen eene voet land wilden geven van 't gene wy met den zwaarde gewonnen hadden.

Des Sadaha's eiſch op de landen van Amboina, enz. en ons antwoord.

Verzoek der Hitoeëſen om onze beſcherming tegen Kakiali.

Die van Hitoe, en hunne OrangKaja's, hadden ook lang onze beſcherming tegen *Kakiali* verzogt; weshalven de Landvoogd, niet langer na 't ontzet konnende wagten, de ligte jagten, en verdere magt der Coracora's, maar voor-af na Hitoe zond, om die kuſt tegen *Kakiali's* ſlingſe aanſlagen te verzekeren.

Door de Heer Gyſels toegeſtaan.

Eindelyk daagde de Heer *Antoni van den Heuvel* den 4 May op, wierd den 8 dito als agtſte Landvoogd van Amboina, en beſtierder dezer Landvoogdy, voorgeſteld.

De Heer van den Heuvel als agtſte Landvoogd aangeſteld.

Hy had een van zyn ſchepen, de gouden Leeuw genaamd, op een droogte van Borneo, door een botte verzeiling verloren. En 't was zeldzaam, dat een ſchip van die zelve naam 40 jaren daar na op de Tygers Eilanden, en 't ſchip de Leeuwin, al mede na Amboina gaande, eenige jaren te voren ook op die reize verongelukt is.

De goude Leeuw ontrent Borneo verzeild, enz.

De Heer *Gyſels* nam zyn wooning buiten 't Kaſteel in de ſtad, hebbende zich bevorens al van goede getuigeniſſen voorzien, zoo van Compagnies bedienden, als van de vrylieden, en Chineeſen, tegens die genen, die hem van eenig quaad beſtier, of particulieren handel, beſchuldigt hadden.

Voorzorge van de Heer Gyſels tegen zyne beſchuldigingen.

Hy had hier drie jaar, min 5 dagen geregeert, en waarlyk betoont een wakker en dapper Landvoogd te zyn; hoewel het bleek, dat hy hier ook zyn vyanden had, dog de tyd zal leeren, dat

Zyn gedrag, nader beſchreven.

1634. een man, die regt in zyn ſchoenen ſtaat, nooit reden heeft, om iemand te vreezen, en dat het hem ook aan geen verſtand ontbroken heeft om zig te redden.

Hoe veragtelyk de Heer van den Heuvel hem behandelde.

Kort daar aan vertrok de Heer Landvoogd *van den Heuvel* na de kuſt van Hitoe, zonder het goedvinden, of den raad van den ouden Heer Landvoogd ergens in te gebruiken, alzoo hy zeer wys in zyn eigen oogen was. Men gaf egter, om een ſchyn aan die zaak te geven, voor, dat hy dit deed, om *Kakiali* te gemakkelyker by zig te krygen, alzoo zy malkanderen broeders noemden.

Zyne beraadſlaging met de Hitoeëſen over Kakiali.

Hy overlei dan op Hitoe met de getrouwſte OrangKaja's, hoe men *Kakiali* beſt tot reden brengen zou, beſpeurende aan de meeſte, dat zy wel zouden mogen lyden, dat men hem gevangen nam. Men riep hem dan mede in de vergadering, daar hy in 't eerſt niet wilde verſchynen; dog, nader aangemaand zynde, quam hy met twee honderd vyftig gewapende mannen, die rondom de plaats, daar hy was, bleven oppaſſen, zoo dat 'er voor die tyd niet aan te doen was.

De Hitoeëſen ontkennen, ooit onderdanen van den Koning geweeſt te hebben.

De *Sadaha*, toen mede op Hila zynde, had 's Koninx brief daar voorgelezen, dog repte nu geen woord van 't wedergeven van 's Konings landen onder dezen Landvoogd, eiſchende maar in 't algemein weder, 't geen de E. Maatſchappy van zyn koning bezat, waar op de Ambonſche OrangKaja's op Hitoe, hem beſpottende, en uitlacchende, vlak uit zeiden, dat zy noit onder zyn Koning geſtaan hadden. De Heer *van den Heuvel*, gezien hebbende, dat hy te voren niets kon uitrichten, belag de vergadering nog eens., maar op Luciéla, beroepende beide de *Kimelaha's* daar mede, gelyk ook al de OrangKaja's.

Van den Heuvel belegt vergadering op Luciela.

Hy ging met de Coracora's eerſt derwaards, en op Loehoe's ſtrand, Waran genaamd, quam *Kakiali*, met de OrangKaja's van zyn aanhang, daar eerſt by hem, die hy ook alle zeer vriendelyk op zyne Coracora noodigde, daar zy ook quamen.

Neemt Kakiali en andere Hoofden van zynen aanhang gevangen.

Hy dagt deze gaſten ſtil vaſt te zetten, en dus ook de *Kimelaha's*, en den *Sadaha*, gemakkelyk aan boord te krygen; dog de Hitoeëſen, hun Hoofden miſſende, maakten alarm, en daar op gingen die Coracora's door, dog de Hongi volgde hen tot Luciela toe, en gaf 'er dapper vuur op; dog zy ontſpartelden het nog.

Hy hield dan *Kakiali*, en elf OrangKaja's, op den 20 May 1634 gevangen; dog had niemand van den aanhang der *Kimelaha's*, of van die Loehoeneeſen, die by hem overgeloopen waren, in zyn magt konnen krygen.

1634. Patiwani's bedryf daarop.

Patiwani, die nu als Hoofd der Hitoeëſen handelde, en voorgaf onquetsbaar te zyn, liep met een kleen vaartuig na Hitoe, om 't volk in de wapenen te krygen, en met hen in 't gebergte te vlugten, alzoo zy nu wel zagen, dat het hen gelden zou.

Redenen van Kakiali's gevankenis.

De redenen, waarom *Kakiali* gevangen was, waren deze:

1 *Om dat hy de wapenen tegen ons opgevat, en een voornemen had, om ons te verdryven, en om zich zelven meeſter te maken.*

2 *Om dat hy de* Macaſſaaren *ingeroepen had.*

3 *Om dat hy reeds honderd roers of musquetten van vreemden gekogt, en zich van allerlei ammunitie voorzien had.*

4 *Om dat hy die van* Hitoe *belaſt had na zyn nieuwe vaſtigheid van* Eſſen Wawani *boven in 't gebergte te vlugten.*

5 *Om dat hy al zes dorpen van* Ceram, *te weten*, Werinama, Hatoemeten, Tobo, Keffing, Ceram-Laoet, *en* Goram, *door brieven tot afval verzogt, en aangezet had, om het met hem, en de* Kimelaha's, *tegen ons te houden.*

6 *Om dat hy met den* Kimelaha *reeds voorgenomen had, onze veſtingen op* Loehoe *en* Hitoe, *af te loopen.*

7 *Om dat door zyn beſtelling op den* 17 Juni, *de dag van zyne aanſtelling, 2 matroozen van 't ſchip* Buuren *het hoofd verloren hadden, hebbende dus zyne intrede met* Hollands *bloed gedaan.*

8 *Om dat hy die van* Ihamahoe *en* Hatoeaha, *tegen ons opgerokkent had, om onze vrienden en onderdaanen op* Elipapoeteh *vyandig aan te taſten, en verſcheide koppen* (gelyk in deze maand al geſchied was) *van daar te halen.*

9 *Om dat hy de* Javaanen, *en andre vyanden van ons, ophield, en op zyne ſtranden beſchermde.*

10 *Om dat hy door den* Landvoogd *op* Hila *genoodigd, wel trots had durven antwoorden, dat de* Landvoogd, *had hy hem iets te zeggen, by hem op de* Baileoe, *of beneden in de* Pagar, *komen kon.*

11 *Dat hy met* 250 *gewapende mannen in de* Logie *verſchenen was, en nog ruim zoo veel volk rondom de* Pagar *verborgen gehouden had.*

Al welke zaaken zekerlyk van groot gewigt, en in zulk een man niet langer te dulden waren.

De veſting Bullebak op Loehoe afgebroken.

De Heer *van den Heuvel* brak onze veſting op Lochoe, Bullebak genaamd, ontrent dezen tyd ook af. Hy oordeelde die voor de Loehoeneeſen ondienſtig, meinende, dat zy te verre van hen af lag;

dog

1634. dog hy beging een grooten misſlag, alzoo hy onze vrienden nu volſlagen bloot ſtelde voor de lagen der vyanden, die daar door veel ſtouter, dan te voren, wierden. Ook klaagden die van Lochoe met veel reden daar over, leerende met hun voorbeeld aan andre Inlanders in 't toekomende ons niet licht toe te vallen, aangezien men hen daar na voor de woede hunner vyanden dus mede bloot kon ſtellen.

Van den Heuvel ontſlaat de gevangenen, uitgenomen Kakiali en Tamaleſſi.

Hier op vertrok de Landvoogd van daar na de kuſt van Hitoe, ſtelde al de andre OrangKaja's weer op vrye voeten; dog hield alleen *Kakiali*, en *Tamaleſſi* den OrangKaja van Wakal, gevangen, makende met de andren een nieuw contract, dat zy voortaan den Capitein *Hitoe* niet meer, en geen ander dan de Landvoogd boven zig erkennen, den *Kimelaha* met zyn aanhang verlaten, en jaarlyks met de Hongi ſcheppen zouden. Den inhoud vinden wy hier nevens uitgedrukt.

Eenige Artikelen, welke de Koning van Hitoe, de OrangKaja's, ende de inwoonders van 't Land beloofd en gezwooren hebben voor haar, en hare nakomelingen, eeuwiglyk.

Artikel 1.

Nieuw contract met de losgelatene Hoofden gemaakt.

Alzoo de Koning van Hitoe, *met de* OrangKaja's, *en het gemeene volk, zekerlyk weten, de quade raadſlagen van* Capitein Hitoe (*anders* Kakiali *genaamd*) *als voorgenomen hebbende den ſtaat van de generale* Nederlandſche Compagnie *te ruineeren, 't land van* Amboina, *en* Hitoe, *van de goede vrede te berooven, ende ten verderve te brengen, dat ook eenige* OrangKaja's, *uit vreeze zyne quade practycquen toegeſtaan hebben, of, haar inſuffiçant kennende zulx te beletten, ſtil hebben gezwegen, zoo is 't, dat de E. Heer* Gouverneur, Antoni van den Heuvel, *overdenkende 't geen tot de algemeene welſtand van nooden is, voorgenomen heeft te breecken deze quade raadſlagen, gemelden* Capitein Hitoe *gevangen te nemen, ter regt te ſtellen, ende te ſtraffen naar behooren, alzoo hy verbroken ende overtreden heeft het verbond met de* Compagnie *gemaakt, en dat ook by hem beloofd, ende bezworen was, op dat alzo het quaad mogte geweerd, ende 't beſte verkregen werden, 't welk nodig is tot welſtand van 't land, ende ruſt van de goede ingezetenen.*

Dit al te zamen by den Konink van Hitoe, *de* OrangKaja's, *ende 't gemene volk, aangemerkt zynde, hebben 't voor goed aangenomen, zoekende 't zelve met een opregt herte te vergelden, belyden, ende geven te kennen, dat de Ed. Heer* Gouverneur *wel, ende een goede zaake voor 't land van* Hitoe *heeft gedaan, beloven ende zweeren by dezen, dat zy, en alle hare nakomelingen, niemand anders voor haren Heere, ende Hoofd willen erkennen, als den* Gouverneur, *die door de Heeren* Bewindhebberen *van de* Generale Nederlandſche Compagnie *herwaards gezonden word, gelyk zy aan den zelven zweeren eeuwiglyk alle opregtigheid ende trouwe te bewyzen.* 1634.

Artikel 2.

De Konink van Hitoe, *en alle de* OrangKaja's, *nevens alle 't gemeene volk, beloven gehoorzaamlyk naar te komen alle de bevelen van den Ed. Heer* Gouverneur, *gelyk als de andere Koningen*, OrangKaja's, *ende ingezetenen van 't land* Amboina.

Artikel 3.

De Konink van Hitoe, *neffens de vier* OrangKaja's, *ende de Hoofden van de negryen, zullen met de Heer* Gouverneur, *ende* OrangKaja's *van* Amboina, *helpen beraadſlagen, van 't geene dat nodig is tot welſtand van 't gemene land, tot welken einde de Ed. Heer* Gouverneur *in yder negry een* Marinjo *of* bode *zal ſtellen, die een rotting, met het teken van de* Generaale Compagnie *dragen zal.*

Artikel 4.

De Konink van Hitoe, *de* OrangKaja's *van 't land, ende 't gemene volk, beloven zoo veel* Corcorren *te maken, ende gereed te houden, als doendelyk zal zyn, ende te panggayen, waar 't de Ed. Heer* Gouverneur *believen zal, even als de inwoonderen van* Amboina.

Artikel 5.

Beloven voorders, dat wie vyanden zyn van de Ed. Heer Gouverneur, *ook hare vyanden wezen zullen, 't zy dan de* Kimelaha, *de* Ternataanen, *'t volk van* Leſſidi, Cambello, *en wie, ofte waar 't zoude mogen wezen, willende de zelve te water, ende te lande vervolgen, ende bevegten, ende de geene welke vrinden zyn van de Ed. Heer* Gouverneur, *voorſtaan, en helpen, even als de inwoonderen van* Amboina *doen.*

Artikel 6.

Beloven ook de Konink van Hitoe, *alle de* OrangKaja's, *ende ingezetenen, geen pitsjaringe te willen houden, ofte gemeenſchap te hebben, met des Heeren* Gouverneurs *vyanden, 't zy van 't land van* Lochoe, *ofte* Cambello.

Artikel 7.

Beloven ook geen nagelen, moer-nagelen ofte ſteelen te brengen ofte te verkoopen aan imand anders, als aan de Compagnie, *wel verſtaande, zuivere ende droogo*

1634. *nagelen, daar voor zy de waardye zullen ontfangen, zoo als aan andere beloofd is, ende indien imand eenige nagelen, moernagelen, ofte ſteelen vervoerd, ende aan anderen verkoopt, 't zy waar 't zoude mogen zyn, zullen 't zelve de Ed. Heer* Gouverneur *te kennen geven, op dat daar over mogen geſtraft werden.*

Artikel 8.

Alzoo Kakiali *voornoemd, veel aan de generale* Compagnie *ſchuldig is, zoo beloven zy den Ed. Heer* Gouverneur *te helpen, ende de nagelaten goederen van dito aan te wyzen, op dat alle zynen ſchulden mogen betaald werden.*

Artikel 9.

Indien de Ed. Heer Gouverneur *bevind, dat op 't land van* Hitoe, *eenige onnodige* Fortreſſen, *ofte ſterkten, zyn, 't zy waar, of hoedanig, de zelve zouden mogen wezen, beloven de zelve af te breken, ende andere te helpen maken, daar 't de Ed. Heer* Gouverneur *believen, ende goed vinden zal.*

Artikel 10.

Alzoo de inwoonderen van 't land Hitoe, *haar houden aan de* Moorſche *Religie, zoo beloofd de Ed. Heer* Gouverneur *t'haren verzoeke, gemelde hare Religie niet uit te roeijen, maar ſteld in een iders believen, ofte daar by te blyven, ofte de* Chriſtelyke *Religie aan te nemen, begerende, dat nog de een, nog de ander, daar toe zullen gedwongen, ofte daarom geſtraft werden, welke artikelen, alle by de Ed. Heer* Gouverneur *geſtelt zynde, volkomentlyk van de Konink, alle de* Orang Kaja's, *ende inwoonders van 't land aangenomen werden, belooven en zweeren met een* mataçau (*na des lands wyze*) *ende verklaren voor* God, *die alles magtig is, mitsgaders voor alle de omſtanders, die dit contract hebben aangehoord, die ook als waaragtige getuigen daar van konnen wezen, dat, indien zy dit verbond houden en hare beloften volbrengen, de almagtige* Godt *haar helpen wil, maar indien zy dit niet naar komen, 't geene zy gezworen hebben, alle ongeluk, dat in de wereld is, haar moet overkomen, ende verderven.*

Aldus gedaan, ende beſloten, op dat het ſtand grype, voor ons zelven, en onze nakomelingen eeuwiglyk, tot welken einde wy het teken van onze handen onder dit contract hebben geſteld, blyvende zulx zonder eenige veranderinge. Onderſtond, Actum *op* Hitoe *in de* Logie, *dezen* 28 Mey 1634. *was getekend 't merk van de J. Konink van* Hitoe, *de naamen van* Tanahitoemeſſing, *'t merk van* P Totohatou, *de namen van* OrangKaja's Baros, *en van* Pati Toeban. *In kenniſſe van my was getekend* W. van Outhoorn, Secretaris 1634.

1634. De Hitoeëſen, na zyne gedagten, nu onze onderdanen gemaakt.

Ook was de Heer *van den Heuvel* van oordeel, dat hy die van Hitoe nu door de wapenen verovert, en tot onze onderdanen gemaakt had.

De Hitoeëſen ondertuſſchen waren bly, vooral die 't met ons hielden, dat zy van dien wargeeſt, *Kakiali*, nu bevryd waren, ons ook aanwyzende, hoe de E. Maatſchappy, die over de 70 Bahaaren nagelen van *Kakiali* hebben moeſt, betaling van hem krygen zoude.

Het is egter waarſchynelyk, dat al de andre OrangKaja's, die mede veel aan de E. Maatſchappy ten agteren waren, in hun herten maar van ons zogten ontſlagen, en dus ook van ſchulden bevryd te zyn, hopende dat zy in deze verwarring daar af zouden konnen raken.

Daar was 'er geen een, die 't recht met ons meende, als de OrangKaja's *Cajoan*, en *Boelan*; ook liep 't gemeene volk als een ſtroom na de nieuwe vaſtigheid op Wawani. Na dat nu de Heer *van den Heuvel* den 23 May weer aan 't Kaſteel gekomen was, begon men de zaaken tot het vertrek der ſchepen te ſchikken, met een van welke, *Heusden* genaamd, de Heer *Artus Gyſels* zeer onpaſſelyk zynde, den 2 Juni na Batavia vertrok, latende hier de gedagtenis, en een lyſt van de Hongi, zoo aanzienelyk, en ſterk, als zy nooit voor dezen geweeſt was. Ook voorzeide hy den Heer *van den Heuvel*, die zyn regeering zeer ſtraf begon, dat hy maar agt maanden regeeren zou.

De Heer Gyſels vertrek na Batavia, en zyne voorzegging aan de Heer, van den Heuvel.

Dit jaar ſtierven hier duizenden menſchen aan de kinderpokjens, die zig ook zeer ſterk onder de Alfoereeſen verſpreid hadden, zoo dat zy hunne meeſte dorpen verlaten, en de vlugt na 't gebergte genomen hadden.

De kinderpokjens hier ſterk.

Ontrent dezen tyd hebben die van Kelinga, een kleen dorpken van Rarakit, een vuile moord begaan, den Koopman *Balthaſar Wyntjes*, en den Onderkoopman, *Abraham van der Plaſſe*, die met het ſchip de Angelier na Banda vertrokken, en daar om ververſching aangierden, ſchandelyk doodſlaande, terwyl verſcheide gequetſten het nog ontvluchtten.

Moord op Rarakit.

De Hitoeëſen vlugten na 't gebergte.

De Hitoeëſen, hoe langer hoe minder ſmaak in de Regeering van dezen nieuwen Landvoogd krygende, begonden hem hoe langer hoe minder te vertrouwen, en met hoopen na 't gebergte te verloopen, waar toe hen de drie hoofden van 't land Hitoe, en de meeſte andre OrangKaja's, nu ſterk begonden aan te zetten, waar door het dorp Hila ledig, onze bezetting van ververſching geheel beroofd bleef, en niet in ſtaat was, om het daar te konnen harden. Hy zond 'er wel eenige borgers, en Mardheykers in de plaats; dog dat kon weinig helpen.

De

1634. De Ooſtelyke dorpen hielden 't nog wel met ons, mitsgaders den *Radja* en *Cajoan*, die wy eenige ſoldaten byzetten; dog die van Negri Lima namen de vlugt na Henneheloe, en Layn, waar na toe ook die van Oeriën en Aſſaloelo zig begaven, en die van Larike, en Wakkaſihoe ſtonden op 't punt om hen te volgen.

De *Sadaha*, en de *Kimelaha's*, nu genoeg, zoo zy meinden, door ons gehoond, namen voor, om zich over dit gevangen nemen van *Kakiali* te wreeken; weshalven zy 400 Maleyers met ſchietgeweer na Hitoe zonden, die zig op 't ſtrand van Wawani vaſtmaakten.

Hun eiſch aan van den Heuvel.

Egter lieten de Hitoeëſen blyken, wel genegen te zyn weer af te komen, zoo men *Kakiali* wilde los laten; dog *van den Heuvel* begeerde, dat zy eerſt af komen, en hunne veſtingen afwerpen zouden, maar zy wilden dat niet doen. Dus zag men van agteren, dat men zig eerſt meeſter van hunne veſting, eer men *Kakiali* gevangen nam, gemaakt moeſt hebben.

't Comptoir op Oeriën gelicht, en vlugt van Seroys vrouw na den vyand.

Het comptoir op Oeriën wierd toen ook geligt, van waar de vrouw van het Opperhoofd, *Wouter Seroy*, kort te voren na den vyand overgeloopen was, waarſchynelyk onder hen den eenen of den andren pol hebbende, dien zy liever, als haar man, had. Een wyf, dat ons daar veel quaad doen kon.

Men zond in Juni de jagten, en Coracora's, na de kuſt van Hitoe, in hope van 't vuur des oorlogs daar door te dempen; dog dat was het regt middel om 't meer aan te blazen. De Heer Landvoogd taſtte Wawani ook met 150 blanke koppen, en 800 zwarten aan; dog de ſterke regen dwong hem met eenig verlies te wyken en af te trekken, zynde 't eenige, by hem verricht, dat hy de verlatene vaſtigheid op Moſappal veroverde, en verdierf.

De Heer van den Heuvel taſt Wawani aan.

De Sadaha voert de Orang Kaja's van Lochoe na Ternate.

Ook zag men nu te laat, hoe onvoorzigtig men de veſting op Lochoe weg genomen had, alzoo de *Sadaha* de OrangKaja's van Loehoe gevangen nam, en hen den 26 Juni na Ternate voerde, latende den Prins *Sibori* ziekelyk op Leſſidi, hoewel men vaſt ſtelde, dat zy hem al genoeg gegeven hadden, om 'er aan te ſterven. De *Sadaha* deed dit niet buiten laſt van zyn Koning, en toonde ons daar by, dat zy alle maar eene lyn trokken, en doodvyanden van onzen Staat waren.

Fakiri keert na Boero.

De oude *Fakiri*, die *Kimelaha* dagt te wezen, zag aan dat geheel werk wel, dat daar niet van komen zou, weshalven hy de twee vorige geruſt op Luciéla regeeren liet, en weer na Boero keerde.

1634. Kakiali gepynigt.

Kort hier na liet *van den Heuvel Kakiali* pynigen, en dwong hem alle zyne verraderyen, en aanſlagen met den Koning van Macaſſar en de Kimelaha's tegen ons, omſtandig te belyden, dat is, dat zy zamen opgeſtemd hadden, ons volſlagen te bederven.

Naderhand heeft hy hem wel gevangen gehouden, dog heuſch gehandeld, wagtende na beſcheid van Batavia, om te vernemen, wat hy nu verder met hem doen zou.

Zyn groote ſchulden.

Men taſtte ook veel van zyne goederen aan; doch die konden in verre na niet toereiken, om de ſchulden te betalen, die hy aan de E. Maatſchappy ten agteren was.

Dood des Konings van Hitoe.

In deze tyd quam ook de oude Koning van Hitoe zeer ontydig te ſterven, alzoo zyn zoon *Hongilamoe* nog te jong was, en al 't beſtier nu alleen aan *Cajoan* ſtond, dat by de andren veel nyd baarde.

Ondertuſſchen vernamen de Hitoeëſen aan de ingehaalde Maleyers, dat zy hen tot meeſters over alles gemaakt, en over 't hunne zeer weinig te zeggen hadden.

Hatoe op ſtrand geplaatſt.

Die van Hatoe, in 't gebergte nog gelegen, leden van hen, en van onze andre vyanden aldaar, zoo veel aanſtoot, dat zy genoodzaakt wierden zich na 't ſtrand, niet verre van Liliboy, daar zy nu nog leggen, te begeven.

Pati Wani.

De Hitoeëſen, die *Patiwani*, een dapper man, oorſpronkelyk van *Pati Toehan*, tot hunnen veldheer na *Kakiali's* gevankenis gekoren hadden, waren tuſſchen Hitoe Lama en Mamala komen leggen, om onze bondgenoten van ons zoo veel meer af te zonderen; doch zy wierden door den Commandeur, *Frans Leendertszoon Valk*, derwaards van 't Kaſteel met eenig volk gezonden, ten eerſten van daar geſlagen, waar na *Patiwani* die van Ihamahoe, Latoe, Hoewaloy, en Hatoeaha, aangezet heeft, om met 23 vaartuigen Capaha te overrompelen, dat ook byna een goeden uitſlag gekregen had, alzoo zy al in het dorp gedrongen waren; doch *Cajoan*, 't verraad nog tydig merkende, dreef hen 'er door hulp van onze ſoldaaten weer uit; waar op de verraders van binnen, die met hem geheuld hadden, nu ook de vlucht nmen.

Door Valk geſlagen.

De Baricade Wantrouw op Hitoelama weer bezet.

Men vond ook goed, de Baricade Wantrouw op Hitoelama, eenigen tyd door de onzen verlaten, weer met 50 ſoldaaten te bezetten, en *Wouter Seroy* daar als hoofd te leggen.

Men vergaderde nu ook weder alle de Coracora's, om de Hitoeëſen allen afbreuk te doen, de nagelen te plukken, en de boomen om verre te kappen. Waar mede

1634. mede *Valk* vertrok den 23 Auguſti, liep eerſt na Oeriën, maande hen aan tot afkomen; en begon hen, daar toe niet genegen zynde, al te beſtormen; dog wierd afgeſlagen, en kon niet anders tot hun nadeel verrichten, dan dat hy de nagelboomen, ontrent 't ſtrand gelegen, verdierf.

Oeriën vrugteloos door de onzen beſtormd.

Ook beſpeurde hy, terwyl hy *Kakiali* nu eenigen tyd op Hila bewaard had, dat zyn Hongi-volk zeer onwillig begon te werden, zoo dat hy voor erger, ja een afval van allen, begon te vreezen. En waarlyk de inlanders wierden over dit gedurig ſcheppen zoo verdrietig, dat veelen van hen al vry ſtout begonden te ſpreken, zelf weigerden die van de Uliaſſers ook, nagelen op de kuſt van Hitoe te komen plukken, dat men al voor zoete koek moeſt aannemen, zonder dat men daar iet verder op doen dorſt, niet tegenſtaande men zeker wiſt, dat zy met die van Ihamahoe geſproken, en iet quaads voor hadden.

Beginzelen van den afval.

Om hunne gemoederen egter wat neder te zetten, gaf hy hen na zyn wederkomſt een deftig gaſtmaal, en vereerde aan ider Gnadjo, der gene die onder 't Kaſteel behoorden, 15, en aan de onwillige Uliaſſers, die op Oeriën geweigert hadden ons eenigen dienſt te doen, 10 Ryxdaalders, aan allerlei kleeden, en aan die van Elipapoeteh 50 Ryxdaalders, om dat zy de deur der Alfoereeſen waren; gelyk men in October ook 300 der zelve van *Radja Somiets* volk op de kuſt van Hitoe zettede, om onze vyanden daar alle afbreuk te doen, waar door zy ook, op 't halen van ettelyke koppen zoo bang wierden, dat zy niet uit hun neſten dorſten komen; en om 'er grooter ſchrik onder te brengen, en de Alfoereeſen te meer aan te moedigen, ſtelde men op ider kop thien Ryxdaalders; ook zond men een geſchenk aan hunnen Koning; doch men kon hen egter niet bewegen langer, dan de maand November, te blyven.

Gaſtmaal, en geſchenken, om dit te ſtuiten.

Alfoereſen op Hitoe gezet.

In December trok de Heer Landvoogd met 3 Coracora's, alzoo hy 'er niet meer byeen krygen kon, nevens 220 ſoldaten, en 43 gehuurde borgers (die meeſt over land gingen) noch eens na Hitoe, om de beloofde 500 Alfoereeſen van Haja in te wagten; doch zy quamen niet, en hy was gedwongen met zyn ſcheppers, die weer begonden te grommen, na huis te keeren. Hy ontmoette 23 jonken van den *Kimelaha*, en van de Maleyers, ſchoot op de zelve, en verbrandde een van hunne Coracora's, zynde de andere het 's nagts daar aan ontkomen.

De Heer van den Heuvel.

In 't begin van 't jaar 1635 hebben die van Boero, en Amblauw onze bezetting aldaar, in 5 ſoldaaten beſtaande, onder ſchyn van vriendſchap ſchendig vermoord. Men zond 't jagt Mocha derwaards met 2 chaloepen, ten deele om dit te wreeken, ten deele om op de vreemde vaartuigen te paſſen. 1635.

Ondertuſſchen had de Heer *Gyſels*, op Batavia gekomen zynde, en de klagten van de Heer Commiſſaris *van den Heuvel* over hem gehoord hebbende, zyn zaaken by haar Edelheden zoo goed weten maken, dat de zelve beſlooten, hem als Commiſſaris der Ooſterſche geweſten weer na Amboina te zenden, met laſt om den Heer *van den Heuvel* te lichten, en den Heer *Jochem Roelofszoon van Deutecom*, (bevorens eerſt Corporaal hier, en daarna Capitein op Batavia) als negenden Landvoogd in zyn plaats aan te ſtellen.

A. 1635 door den Comiſſaris Gyſels gelicht.

En door den Heer *Jochem Roelofszoon van Deutecom*, van Deutecom als negende Landvoogd vervangen.

Hy vertrok met 7 of 8 ſchepen van Batavia, quam in Februari in Amboina, nam *van den Heuvel* 't gezag aanſtonds af, en ſtelde *Jochem Roelofszoon*, ten eerſten in zyn plaats voor. Daar op gingen de Heeren *Gyſels*, en de nieuwe Landvoogd, met de magt der Coracora's ten eerſten na Luciéla, kregen de veſting in korten tyd in, en hebben die verbrand.

Luciela's veſting veroverd

De Heer *Gyſels* liet hier den Heer *Deutecom* blyven, om de zaaken te voleinden, terwyl hy de comptoiren ging viſiteeren. Hy ſprak geen enkel woord van *Kakiali*; maar ſtelde, na dat hy verſcheyden ſching na ons leger verzorgt had, *Cajoan*, of Tanihitoemeſſen, volgens laſt harer Edelheden, als Capitein van Hitoe vooreerſt aan, waar over de Hitoeëſen noch veel gevoeliger geraakt wierden, alzoo zy niet gewoon waren hunne hoofden van ons te krygen, maar die zelf na hun zin te kiezen.

Cajoan als Capitein van Hitoe aangeſtelt.

Hy ontbood in Mey een ſchip uit Banda, waar mede hy in Juni benoorden om derwaarts vertrok, om zyne commiſſie aldaar uit te voeren; het welk gedaan zynde, quam hy in September weer hier.

De Heer Gyſels vertrekt na Banda, en wederkomſt.

Ondertuſſchen had de Heer *Deutecom* Luciéla wel verder belegert; doch zyn aanieg was van geen voorſpoedig gevolg, alzoo 'er veel van ons volk ziek, en onwillig wierd, behalven dat 'er ook veelen van de Hongi ſtierven, en de haaſt aankomende Ooſtermoeſſon hem van zelf wel van daar dryven zou; zoo dat hy in April na huis keerde.

Deutecoms vrugteloze verrichting op Luciela.

In May vertrok de Heer *van den Heuvel* na Batavia, die, over de ſchande, hem by dit opontbod aangedaan, zeer tegen haar Edelheden verbittert, zich niet bedwingen kon eenige vuile woorden en laſteringen tegen de hooge Regeering, den geſchavotteerd.

Van den Heuvel over zyn laſteren van haar Edelheden, geden Heer Opperlandvoogd, en de Raaden van Indiën te uiten, dat hem zeer qua-

1635. qualyk bequam, alzoo hy daar over van den Advocaat Fiſcaal in regten betrokken, en na verloop van eenigen tyd verwezen wierd om zyn ſchendtaal, en laſteringen, opentlyk op het ſchavot te herroepen, en (dat nog verbeden wierd) gegeeſſelt te werden, mitsgaders noch die gevoelige ſtraf te ondergaan, dat hem een zilvere priem door zyn tong geſtoken wierd. Hy vertrok daar op na 't Vaderland, daar hy zedert zeer los leefde, hoewel hy nog in 't jaar 1639 in deze en gene zaaken door de Engelſche natie als gevolmagtigde nevens den Heer Reſident *Boswel*, tegen onze Maatſchappy gebruikt is; doch de Heeren Bewindhebberen wilden met zulken geweezen dienaar met alle reden niet te doen hebben, verwierpen hem, en zeiden alleen met den Heer *Boswel* gelyk wy elders nader zullen zien, te willen handelen.

En door de Heeren in 't Vaderland, by een handeling met de Engelſen verworpen.

De Heer Gyſels neemt Kakiali en Tamaleſſi na Batavia.

In September vertrok de Heer *Gyſels* met *Kakiali* en *Tamaleſſi*; na Batavia, voorgevende, dat hy zich tegen de Heer *van den Heuvel*, die hem aanklaagde, verdedigen moeſt.

Van Deutecoms ſtraffe regeering.

Jochem Roelofszoon van Deutecom, een man van den degen zynde, regeerde ſlecht en ſtraf, en hield zeer ſlegte aanteekening van de zaaken, onder zyne regeering voorgevallen, zoo dat men 'er niet veel van naverhalen kan.

De Amboineeſen, met hem ook zoo weinig over weg konnende, als met *van den Heuvel*, alzoo hy noch immers zoo bars tegen hen was, ſprak hy, ſchoon zy met hunne ſmalle geſchenken nu en dan nog al by hem quamen, zoo veragtelyk aan, dat het niet te dulden was. Zelf ontzag hy zig niet den Koning van Soya te ſlaan, die daar na zeker Ambons lied zong, waar door hy alle de Coracora's van den Landvoogd aftroonde.

Dit maakte den baloorigen Amboinees zoo afkeerig van onze natie, dat zy maar na een goede gelegenheid wagtten, om met alle man af te vallen.

Doet de Amboineeſen reden zoeken, om af te vallen.

Zy klaagden zeer ſterk 'er over, dat men *Kakiali*, en *Tamaleſſi*, na Batavia verwoerd had; en zeiden dat van tyd tot tyd alle de andre OrangKaja's mede derwaards zouden gezonden werden, daar van verzekerd zynde door een klerk ter Secretarye (zoo zommige willen, *Marcus de Roy* genaamd, een Konings zoon, die in Holland geweeſt was) die hen gezegt had, zulx in den Bataviſchen brief gelezen te hebben.

By al welke ſchynbaarheden nog een derde quam, dat den Predikant *Jacobus Vertrecht* uit eigen autoriteit, hoewel met een goed inzicht, de naamen van alle de zielen opgeteekent had, om daar door een nette ſchets van den Staat der Ambonſche ſchoolen en kerken te hebben; dat de Amboineeſen, quaadaardig uitleidden, en dat het geſchiede om te zien, hoe veel gevangenen men vervoeren, en hoe veel 'er nog blyven zouden. 1636.

Noote-boomen op Kelle-moeri, en Kelibon ontdekt.

Met een woord moeten wy hier tuſſchen beiden zeggen, dat in 't laatſt van dit jaar op Kellemoeri en Kelibon door den Bandaſchen Luitenant, *Laurens Forſenburg*, over de 500 ſchoone nooteboomen ontdekt wierden, terwyl hy met het ſchip Banda na Hatoemeten geweeſt was. Ondertuſſchen meinden de Amboineeſen in 't begin van A. 1636, als men hen den 23 Februari wat ernſtiger aanmaande, om op den dag der verovering neerſtig ter kerk te komen, dat dit geen ander inzicht had, als om hen dan in de kerk te overvallen, en gevangen te nemen; zoo dat zy overal ons doen quade en verkeerde gloſſen maakten.

Die van Leytimor vlugten A. 1636 meeſt na 't gebergte.

Het was dan zoo verre van daar, dat zy toen in de kerk zouden komen, dat zy in tegendeel met pak en zak ſtil na 't gebergte weken, dat men niet voor Maart by 't afhalen der Coracora's gewaar wierd; die zy, pas afgehaald zynde, daar lieten leggen, vluchtende verder alle na 't gebergte, uitgenomen dat die van geheel Noeſſanivel, en de OrangKaja's van Soya, Oerimeſſing, Amahoeſoe en Hative, nevens eenige huisgezinnen, als ook de Mardheykers, by ons bleven, onder welke huisgezinnen men daar na bevonden heeft, dat verſcheide verraders en ſpions, geweeſt zyn. Die van Baguala hielden ſtand in haar dorp; dog die van Alang, Liliboy en Hatoe, namen al mede de vlugt na 't gebergte, vallende openbaar de Mooren van Wakkaſihoe, Tapi, en de Hitoeëſen toe; terwyl het bloot Larike ons alleen bleef aanhangen. Op Oma vielen Chriſtenen, en Mooren af, en die van Hatoeaha maakten zig op hunnen berg Alacca vaſt, terwyl de *Kimelaha* onze veſting op Oma belegerde.

Geſteltenis op Oma, Honimoa, &c.

Op Honimoa waren 'er geen, daar men eenigen ſtaat op maken kon, dan op die van Oelat, Toehaha, Haria en Poorto. Ook vielen die van Noeſſalaoet zeer ſchendig aan de zyde van den *Kimelaha* over, en die van Amet gaven gidzen en vaartuigen, om onze houte veſting op 't ſtrand van Hatoemeten te overvallen, en den corporaal met de thien ſoldaaten dood te ſlaan.

Moord op Noeſſalaoet, en D. Priſerius daar gevangen genomen.

Zy namen ook een Coracora van Key, met den Predicant, *D. Jan Janſſoon Priſerius*, van een kerkelyke viſite daar vervallen, met 2 ſoldaten by zich, zoo als zy, geen gedagten van eenig quaad hebbende, aan land gingen, gevangen, en leverden hen aan den *Kimelaha* over, na dat zy den Predicant zyne goederen en

1636. bocken afgenomen hadden, hem noch die gunſt doende, van hem op 't ſtrand van Papero neer te zetten, op dat hy by de onze op Honimoa dus nog komen mogt.

Leliato belegert onze veſting op Oma te vergeefs.

Hier zat nu de Heer Landvoogd niet weinig benepen, niet wetende, alzoo hy van een ſlegte bezetting alomme voorzien was, wat te beginnen. Het beſte was nog maar in de veſtingen te blyven, die wel te bewaren, en ondertuſſchen ſpoedig om ontzet na Batavia, met een berigt, hoe 't hier ſtond, te ſchryven.

Spyt hem aangedaan.

Kort daar aan taſtte *Leliato*, onze benaeuwdheid merkende, ons zelf aan, belegerde met 30 Coracora's onze veſting op Oma, alwaar onze bezetting alles verduurt hebbende, zoo vertrok hy na Ihamahoe, daar hem *Radja Pedro*, Koning van Toehaha veel ſpyt aandeed, hangende in December een dooden hond, en een bloedig verken boven de rivier, uit welke zy drinken moeſten; weshalven, hy beſt keurde om, eer de Bataviſche Vloot quam, te vertrekken.

De Heer van Diemen negende Opperlandvoogd geworden.

Met het begin van 't jaar 1637 hoorde men niet alleen tyding, dat de Heer *Antoni van Diemen* 't jaar te voren Opperlandvoogd geworden was; maar men zag dien Heer met 17 ſchepen, met 2000 koppen bezet, nevens zyn huisgezin, en de Heeren Extraordinaris Raaden, *Antoni Caan*, en *Jan Ottens*, den 19 Januari op Hatamoeli, een half uurtje beweſten Luciëla, in Amboina verſchynen, na dat hy den 30 November des voorleden jaars van Batavia vertrokken was.

Zyn komſt met eenige Raaden van Indiën.

Daags te voren had zyn Edelheid den Heer *Ottens* met een chaloep na Hila gezonden, om na den ſtand van Amboina te vernemen; alwaar zy door een Ternataanſche Coracora fel wierden beſchoten; dog die zeer dapper van hen afgedreven wierd.

Voorvallen den Heer Ottens ontmoet.

Die Heer, by nagt op Hila gekomen zynde, wilde den Commandant *Seroy* de poort naaulyks openen, vreezende dat hier eenig verraad onder ſchool, eindelyk binnen gekomen, en van alles wel onderricht, quam hy daags daar aan, of den 20 Januari weer by den Heer *van Diemen*, by zig hebbende den Capitein *Hitoe*, *Cajoan*, en *Abdul Rahhman*, Hoofd van 't gehugt *Timul-Pawayl* op Lochoe, die zyn Edelheid een net berigt van 's vyands ganſchen ſtaat gaven, waar op die Heer beſloot Luciëla ten eerſten te beſtormen, zonder hen veel tyd van beraad te geven.

De Heer van Diemen beſtormd Luciëla.

Hy deelde de ganſche magt, op dien zelve dag nog geland zynde, in drie troepen, gaf den Heer *Jan Ottens* de voortroep, zynde 7 vaandels, of 506 koppen ſterk, de middelſte aan den Heer *Caan* beſtaande in 4 vaandels, of 426 koppen, en de derde troep aan den Majoor *Pierre de Camps*, ſterk onder 5 vaandels, 350 koppen. Buiten deze waren by de voortroep nog 36 lichte vuurroers, en 110 mannen, onder *Willem Jacobszoon Coſter* gevoegd, de eerſten, om 't veld te ontdekken, en de laatſten, om de ſtormladders aan te ſlaan, en de handgranaaten te werpen; alle welke zamen een troep van 1525 man uitmaakten. 1637.

Vaſtigheden waar in zig de Kimelaha's onthielden.

Het ſchip Brédam wierd gelaſt kort onder 's vyands veſtingen te gaan leggen, en die, zoo veel mogelyk, door geſchut te benaauwen, alzoo zy vier veſtingen boven een aan Luciëla's zuid-zyde op den berg hadden, alle met ſteene borſtweringen aaneengehegt. In 't onderſte, aan 't ſtrand gelegen hield *Leliato*, en in 't bovenſte *Kimelaha Loehoe* huis; behalven deze hadden zy nog eenige andre vaſtigheden, onder den naam van Capitein *Hitoe's* veſtingen, die meeſt met Maleyers en vreemdelingen bezet waren.

Na dat het gebed dezen morgen gedaan was, trok ons volk eerſt een half uur langs ſtrand, en daar na den berg op. De vyand ſchoot wel met een yzer ſtuk op hen, trof een ſoldaat; dog met de tweede ſchoot viel dit ſtuk voor over uit zyn affuit, dat een zeer quaad Amboniſch voorteeken, en niet anders te zeggen was, dan dat hun geſchut, en volk voor de Hollanders zouden moeten buigen.

Door de onze overt.

In 't aandoen van de eerſte veſting hadden de onzen het vry quaad, dat eenigſins toequam door wat met de ſtorm-ladders (alzoo die te lang waren) te zammelen, zoo dat de vyand, niet langer konnende ſchieten, hen met ſteenen, en haſagayen afkeerde; dog na dat de onzen op de ſtormladders gekomen waren, en uitriepen, val aan mannen, daar is weinig volk binnen, zoo waren zy ten eerſten meeſter niet alleen van die veſting, maar ook van alle de andre, die men ontrent thien uuren 's morgens al in had.

De Heer Ottens gequetſt.

Wy hadden daar voor 10 dooden, en 30 gequetſten, en de vyand 'er binnen maar twee dooden (dat te verwonderen was) bekomen; zynde onder onze gequetſten de Heer *Ottens*, die een Torana, of haſagaey, in zyn been gekregen had.

Men vond 7 kleene ſtukken geſchut, 14 baſſen, 150 groote kogels, 14 vaten kruit, en 6 ſpatten in de veſtingen, en op een andre plaats nog 20 vaatjens, ider met 150 pond.

De beide *Kimelaha's* waren 'er in; dog 't meeſte volk was uit geweeſt na 't boſch, om koſt te zoeken tegen hunne vaſten. Men vond op ſtrand 5 Coracora's, en nog 120 andre vaartuigen, die

ten

1637. ten deele weggeſchonken, ten deele verbrand wierden.

Kakiali weer van Batavia gekomen.

Daags 'er aan quam zyn Edelheid met zyne gemalinne, en de verdre Heeren, in de veroverde veſtingen, alwaar hy een dankpredikatie doen liet. Hy zond ook ten eerſten den Commandeur, *Jacob Janszoon Pataëka*, met de voornoemde OrangKaja's na Hila, zoo om de tyding van onze verovering te brengen, en de gemoederen der Hitoeeſen nu eens te polſſen, te meer, alzoo zyn Edelheid *Kakiali* weer medegebragt had, als ook om den Heer Landvoogd kennis te geven, dat hy nu mits deze ſpoedige verovering, niet by zyn Edelheid behoefde te komen.

De Heer van Diemens verſchyning aan 't Hoofd-Kaſteel.

Zyn Edelheid belaſte de bovenſte veſting te behouden, en de andre af te werpen, leggende in de eerſte 400 man onder den Commandeur *Willem Jacobszoon Coſter*, om 't naaſte boſch te doorkruiſſen, de nagelboomen alomme uit te roejen, en den vyand alle afbreuk aan te doen. Ook vonden zy hier en daar niet alleen goeden buit van nagelen, porcelyn, gongen, &c; maar ook meer volk in 't boſch, als zy gedagt hadden, weshalven zy wel gewapent en met groote troepen, 'er op af moeſten gaan.

Daar op vertrok de Opperlandvoogd met 12 ſchepen, liet 5 ſchepen voor Luciëla, en verſcheen den 30 Januari 1637 hier aan 't Kaſteel.

Waarom de Amboineeſen nog niet afquamen.

Ondertuſſchen verſcheen, na die verovering van Luciëla, nog geen der gevlugte OrangKaja's, om by zyn Edelheid de vrede te verzoeken, waar van de reden, zoo men daar na ontdekte, alleen was, dat zy niet genegen waren langer onder den barzen *van Deutecom* te ſtaan. Zy lieten eindelyk aan hem weten, dat vermits hun vlugten met gemeene bewilliging begonnen was, het afkomen ook zoo wel diende te gaan, en dat daar toe tyd om te beraadſlagen van nooden was.

Larike door ons onderſteunt.

Die van Larike, ondertuſſchen door die van Wakkaſihoe, Aſſaloelo en meer andere, die in hun dorp gevallen waren, en daar eenige menſchen dood geſlagen hadden, beſprongen, verzochten onze hulp door hunnen prieſter, dien zy na 't Kaſteel zonden. Weshalven de Landvoogd met 8 ſchepen, en 2 chaloepen daar heen gezonden wierd, die eenige verlatene vaſtigheden van die van Wakkaſihoe verdierf, hebbende weinig anders uitgericht, dan dat hy die van Alang bewoog af te komen tot hunnen *Pati*, die by ons gebleven was, doende goede beloften; doch met verzoek van uitſtel.

Die van Liliboy en Hatoe, gaven aan de onzen trots beſcheid, wyzende hen zeer veragtelyk af, met bedreiging van hen, zoo zy weer quamen, qualyk te zullen handelen. 1637.

Welke OrangKaja's ons toegedaan waren.

De eenigen, die zyn Edelheid van de OrangKaja's aan 't Kaſteel, en ons toegedaan vond, waren deze: de Koning van Noëſſanivel, *Don Andrea*, *Gaſpar de Fretis*, *Hhoekom* van Hative, *Don Pedro*, OrangKaja van Hotoemoeri, *Joan*, OrangKaja van Latoehalat, *Diego*, *Pati* van Halong, *Louis Gomes*, Hoofd der Mardheykers, *Martyn Antonio*, OrangKaja van Tawiri, *Diego Makatita*, OrangKaja van Amahoeſoe, *Moriani*, OrangKaja van Hative *Kitsjil*, *Simau Baguala*, *Johan Bakar Beſi*, OrangKaja van Way, den *Pati* van Soeli, *Jan Tempeſſi*, OrangKaja van Oerimeſſing, *Laurens Mendes*, OrangKaja van Hoekonalo, en *Jordan de Sylva*, broeder van den Koning van Soya.

Die van Honimoa met ons verzoent.

Die van Honimoa quamen eerſt by zyn Edelheid, klagende zeer over den Landvoogd *van den Heuvel*, die hen gedwongen had zich te moeten afzonderen, alzoo hy hen ondragelyk plaagde met ſcheppen; terwyl hun landen onbebouwd, en vrouwen en kinderen zonder voedzel zitten bleven; doch boden aan altyd gewillig te zullen zyn tot panggayen, als men hen maar redelyk handelde. Ook verzochten zy van zyn Edelheid, dat die van Ihamahoe mogten werden aangetaſt, alzoo zy met hen in geen ruſt konden leven.

En die van Tamilau.

De OrangKaja van Tamilau, die den *Kimelaha* geholpen had in 't afloopen van onze veſting, en in 't vermoorden van ons volk op Hatoemeten, quam mede af, verzogt vergiffenis van zyn misdaad, alzoo de *Kimelaha* hem daar toe gedwongen had, en verkreeg die na een ſcherpe vermaning.

Gedrag der Loehoeneeſen.

Die van Loehoe wilden wel afkomen, en met hun vaartuigen aan 't Kaſteel verſchynen (zoo *Abdul Rahhman* quam zeggen) dog waren bevreeſt, dat de *Kimelaha*, de oorzaak van al hunne onheilen, hen aantaſtten, en vernielen zou.

En der Hitoeëſen, die Kakiali en Tamaleſſi's vryheid eiſchen.

Die van Hitoe wilden nergens na luiſteren, voor dat *Kakiali* en *Tamaleſſi*, in vryheid waren. Verklaarden tegen de Compagnie niets, doch het alleen daar tegen te hebben, dat de Heer *van den Heuvel* hunne OrangKaja's gevangen genomen had, zonder dat zy misdeeden.

De OrangKaja's van Leytimor in genade aangenomen.

Den 25 Februari bragt men, na lang talmen (want zoo zyn de Amboineeſen in hunne raadſlagen) 't zoo verre, dat ook de OrangKajen van Leytimor af quamen. Zy beſtonden in deze navolgende: *Radja Kilang*, *Radja Soya*, *Simau Ema*, *Steven Tiçera* van *Poeta*, en *Pati Oeſſen* van Hoetoemoeri. Deze wierden door zekere gecommitteerden, die hen een ſtuk

1637. weegs te gemoed gingen, in 't Kaſteel voor den Heer Opperlandvoogd gebragt. Zy zeiden tot verſchooning, dat zy vreesden gevangen na Batavia gevoerd te werden, volgens de loopende geruchten, en dat zy door de opſchryving der zielen, door D. *Vertrecht*, in die vreeze nog meer verſterkt waren; voegende daar nog verſcheide zaaken by, van weinig belang, die hier op uit quamen:

1 *Dat* Radja Soya, *aan de Pas zynde, door den jegenwoordigen Landvoogd zeer veragtelyk bejegend, en van tafel weggejaagd was.*
2 *Dat de* OrangKajen *van* Way *en* Baguala, *vaſtgezet waren.*
3 *Dat* Gyſels, Laurens Marcus, *Hoofd van* Hative, *op* Kelang *byna eveneens gehandeld had.*
4 *Dat zy niet altyd, als tot nog toe, nagt en dag panggayen konden, terwyl hunne vrouwen en kinderen, honger leden.*
5 *Dat, als 'er eenige ſcheppers op de* Coracora's *ontbraken, zy door de* Nederlandſche Officiers *met den blooten degen over boord gejaagd waren, om die te gaan roepen.*
6 *Dat zy zeer quade gedagten over 't opſchryven van al hun volk hadden.*
7 *Dat men hem dwong in de predikatie te komen, ſchoon zy iet noodigs te doen hadden.*
8 *Dat de Kooplieden hen in 't wegen zeer veel te kort deden.*

Op alle welke zaaken zy behoorlyke herſtelling van zyn Edelheid verzogten. Zy wierden alle in genade aangenomen; doch met een ernſtige vermaning van zich voortaan voor zulken ontrouw te wagten, en met toezegging, dat men alles na vermogen tot hun genoegen inſchikken zou. Zy bleven vooreerſt nog boven, alzoo zy geen andre huizen beneden hadden; dog beloofden hunne vaſtigheden af te werpen.

't Billyk verzoek der Loehoeneeſen verworpen.

Die van Loehoe verzochten, dat dog zyn Edelheid op Cambello komen, en den *Kimelaha*, die zich daar weer ſterk maakte, aantaſten wilde; dog, hy oordeelende, dat hem meer aan de behoudenis van Honimoa, en aan de verdelging van die van Hatoeaha gelegen was, vond goed die laatſte eerſt te gaan verneſtelen, om de eerſte zoo veel eer onder 's Compagnies gehoorzaamheid te brengen.

Hy vertrok dan in Maart met de Heeren *Caan* en *Deutecom*, met zyne ganſche magt van ſchepen, en met 8 Coracora's van 't Kaſteel, en quam den 5 voor 't ſtrand van Hatoeaha

Daags daar aan landde zyn volk, 1016 koppen ſterk, die hy in drie troepen verdeelde. De Majoor *du Camps* had den voortroep, en trok den berg op na 't dorp Cabauw, dat zy verlaten vonden. Derhalven togen zy na Caylolo, op een ontoegankelyk gebergte, met ſmalle wegen, gelegen, alwaar zy over ſcherpe klippen moeſten klauteren. Dit dorp was zeer ſterk, met drie hooge muren van op een gelegde kraalſteen beſloten, waar uit de vyand met baſſen en roers fel op ons ſchoot, en met haſagajen en ſteenen wierp. De onzen, egter tot in de derde beſchanzing doordringende, vonden daar een groot plein, en veel ſchoone huizen, alwaar zy de vyanden dwongen hol over bol agter af te ſpringen, wilden zy hun leven door de kling niet verliezen. Men verbrandde die huizen, ſloopte de muuren en veſtingen, en nam zyn ruſt daar na weer in Cabauw, daar men dien nagt bleef. 1637. Verovering van Cabauw, en Caylolo.

Den 6 dito liet men Cabauw met een Compagnie bezet, men trok landwaard in, en quam eer men het dagt voor Alacca, hunne hoofdvaſtigheid; dog daar viel wat anders als voor Cabauw, en Caylolo, te doen. Zy moeſten hier malkanderen met rotangen tegen 't gebergte ophalen, en men kon, als men nu ſtormen zou, naaulyks ſtaan. De vyand wierp hen zoo ſterk met ſteenen, dat zy van boven na beneden rolden. Zy wierden ook eindelyk, met verlies van 5 dooden, afgeſlagen, en hadden veel gequetſten, waar onder verſcheide Officiers.

Men trok dan hier af na Cabauw, en verder na beneden, latende dit land om geen volk van ons aan deze neſten te wagen, aan de *Radja's* van Sahoolau, Somiet, en Siſeoeloe over, die in korten tyd 16 koppen, en veel buit van gongen en porcelyn kregen, waar mede zy ten eerſten na huis wilden, om daar over hunne vreugde-ſpeelen te hebben, dat men hen moeſt toeſtaan; werdende voor hun vertrek alle vrugt en nagelboomen, daar men maar by komen kon, bedorven; waar door die van Hatoeaha eindelyk gedwongen wierden de vrede by zyn Edelheid te komen verzoeken. Dit deden ook de Chriſtenen van Oma, en van Noeſſalaoet, dog de laatſte zeer bedriegelyk, alzoo zy *Kimelaha Loehoe* lieten weten, dat zy dit maar in ſchyn en uit vreeze voor de Vloot deden; doch dat zy na 't vertrek der zelve weer goed *Kimelaha's* zouden zyn. Bedryf der Alfoereeſen. Verzoek van de van Hatoeaha, Oma, en Noeſſaloet om de vrede.

Die van Alang en Liliboy lieten ook blyken, tot de vrede genegen te zyn; doch alzoo zy den Matakau met die van Hitoe gedronken, en zich ſterk aan hen verknogt hadden, was men daar nog zoo haaſtig niet mede; maar hy verzoende zich met die van Thiël, alzoo die toon-

den

1637. den door den *Kimelaha* tot alles gedwongen te zyn.

Die van Haroeko, Samet, Karihoe, Aboro en Oma, verzogten ook pardon, toonende hoe de *Kimelaha* 't jaar te voren hen overvallen, en in December gedwongen had de Reduit op Oma te ſlegten, waar op zy nu, onder een zware bedreiging, in genade aangenomen wierden.

En die alle begenadigt wierden.

Daar op bragten zy de Hoofden van de Mooren, te weten de Koning van Hatoeaha, en hunne twee voornaamſte Sengadji's, voor den Heer *van Diemen*, die hy mede op den zelven grond begenadigde, belovende zy voortaan alle gehoorzaamheid, en hunne nagelen aan de E. Maatſchappy te zullen leveren.

Na deze verrichting, en bevrediging van 't ganſch Eiland Oma, vertrok zyn Edelheid met de Vloot na Honimoa, alwaar hy den 3 April in de bogt van Papero quam, hebbende pas te voren ook die van Noeſſalaoet, die mede al de ſchuld op den *Kimelaha* ſchoven, in genade, op dien zelven grond, als die van Oma, aangenomen.

Eindelyk quamen ook die van Ihamahoe, klagende dat zy niet wiſten waar zich te keeren, alzoo de Koning van Ternate, en zyn Stadhouder, hen tot gehoorzaamheid dwongen, en ondertuſſchen de E. Maatſchappy ook wilde gehoorzaamd zyn, zeggende dat zy wel genegen waren de oude contracten te vernieuwen. Men vond dan goed hen ten dien einde aan 't Kaſteel op den aanſtaanden land-dag te doen komen.

Radja Toehaha om zyn trouw beſchonken.

Radja Toehaha, die zich zeer ſtandvaſtig gedragen had, wierd van zyn Edelheid zeer geroemd, en met een nieuwen hoed, en gouden hoed-band met letteren beſchonken.

Daar op wilden de Kaſteels Coracora's weer na huis, alzoo zy nu een maand uitgeweeſt waren; doch de Heer *van Diemen* haalde hen wakker over, om dat zy zich hier in zeer ondankbaar droegen, dewyl hy hen van ryſt, en arak voorzien had. Dit deed hen verzoeken om vergiffenis, onder beloften dat zy zyn Edelheid, daar 't hem gelieffde, zouden volgen.

Sibori by de Heer van Diemen verſchenen.

Den 11 April vertrok de Opperlandvoogd van voor Papero's bocht, en quam den 13 voor Luciëla ten anker, alwaar hy den Ternataanſchen Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Sibori*, met brieven van volmagt van den Koning, en van den nieuwen Ternataanſchen Landvoogd van Broekom, aan zyn Edelheid zond, als mede met brieven van dien Koning aan den *Kimelaha*. Hy quam ook met laſt om *Leliato* te lichten, en met den Opperlandvoogd alle quaadwilligen te ſtraffen; ook vermaande de Koning, dat zyn Edelheid zyne onderdanen verſchonen wilde, alzoo zy geen ſchuld hadden, maar alles den *Kimelaha* te wyten was; en verzocht hem eindelyk met zyne Vloot in Ternate te komen, om hem tegen den Tidorees en Spanjaard te helpen. 1637.

Met verſcheide beyelen des Konings.

Men zond dezen Capitein *Laoet*, *Sibori* met eenige ſchepen en Coracora's na Gammaſongi, waar na toe men ook *Leliato* ontbood, die, na lang zammelens, nog quam om 's Konings brief te hooren; doch hy bragt 500 gewapende mannen mede, makende daar in 't boſch nog veel kromme ſprongen; dan, dat 'er te veel Coracora's, dan, dat die ſchepen hem in de weg, dan, dat de Loehoeneeſen in de wapenen waren, zo dat hy eindelyk nog onverrichter zake henen ging, zonder zich aan 's Konings brief, en noch minder aan *Sibori*, te kreunen.

Leliato's gedrag daar ontrent.

Daar op liet de Heer *van Diemen* alle de veſtingen van Luciëla afwerpen, lichtte de bezetting, en vertrok den 24 April na Hitoe, waar heen hy de twee aaneen geketende OrangKaja's, *Kakiali* en *Tamaleſſi*, ook had doen brengen, om te zien, of men dat land toen in drie partyſchappen verdeeld, door hen weer kon bevredigen.

Luciëla's veſtingen afgebroken.

Zyn Edelheid liet, als hy op Hitoe gekomen was, al het volk van de Hongi met parangs en bylen te land treden, om aan de Hitoeëſen te toonen, dat hy 't meende, en dat het hem ernſt was, en dat, zoo zy niet ſpoedig af wilden komen, het hunne boomen gelden zou.

De Heer van Diemen.

Op de bede der OrangKaja's van Leytimor wierd dit nog wat uitgeſtelt. Men zond boden na Wawani; dog al vrugteloos, tot dat *Tamaleſſi* ontſlagen zynde, boven by hen quam, en hen verzekerde, dat zoo zy af quamen, ook *Kakiali* zou herſteld werden, dog men moeſt die van Capaha daar over eerſt ſpreken, die dit mede toeſtonden, waar op den 3. May de voornaamſte OrangKaja's van Wawani voor zyn Edelheid verſchenen, verklarende alleen, om 't gevangen nemen van hare twee Hoofd-OrangKaja's gevlugt te zyn; dat ook de Heer *Gyſels*, op Hila A. 1635 geweeſt zynde, hen niet eens geweerdigt had, daar over te ſpreken; behalven dat ook *Cajoan*, tegen de wetten en gewoonten van 't land, door de Hollandeſs Capitein *Hitoe* gemaakt was; dat zy, zoo deze zaken herſteld wierden in vriendſchap met de E. Maatſchappy leven wilden, verzoekende dat *Kakiali* op hunnen feeſtdag mede na boven mogt gaan. Zyn Edelheid, niet genegen, hem noch in vryheid te ſtellen, zeide dat dit nog niet wezen kon, dat hy eerſt op den algemeene land-dag aan 't Kaſteel verſchynen, en daar moeſt

Ontſlaat Tamaleſſi.

Waar na de Hitoeeſen van Wawani af quamen.

Hun verzoek.

Door de Heer van Diemen afgeſlagen, en ſors bevel

1637. aan hen gegeven.

gehoord werden, tot welke vergadering hy hen allen beriep. Zy gaven hier op tot antwoord, dat zy daar niet veel zin in hadden, dat men de zaaken van Hitoe op Hitoe, en niet aan 't Kaſteel, afhandelen moeſt.

De Opperlandvoogd, zich van hen geen wetten willende laten voorſchryven, zei, dat hy verſtond dat zy, gelyk als alle andre onderdaanen aan 't Kaſteel verſchynen zouden, en zoo zy dat niet doen wilden, zoo konden zy aanſtonds vertrekken, en hy zou dan weten, wat hy met hen te doen had. Zy namen het dan eindelyk met een Moorſche, dat is, geveinsde onderdanigheid aan; doch gingen, met nieuwe vuile aanſlagen bezwangert, weer na Wawani, en dat op de zelve dag, als zyn Edelheid met *Kakiali* weer na 't Kaſteel keerde.

Sibori doet veel dorpen van den Kimelaha afvallen.

De Capitein *Labet*, *Sibori*, had ondertuſſchen alle dorpen van de binnenkuſt van Ceram, van Waypoetch af tot Caybobo toe, van den *Kimelaha* doen afvallen, en t'eenemaal aan zich verbonden, waar over de *Kimelaha* dreigde zich aan hem te zullen wreeken, weshalven hy 2 jagten, eenige ſoldaaten, en 1000 Ryxdaalders tot 't inkoopen van eenige nagelen verzogt; dog egter uitgeſteld wierd, tot dat hy den 30 April op Hila by zyn Edelheid quam, en hem zeide, dat *Leliato*, na 't vertrek der magt van voor Loehoe, met de OrangKaja's van de Weſt-zyde, en ook met die van Manipa en Kelang, gekomen was, om met behoorlyke plegtelykheid 's Koninks brief te ontfangen, dat hy ook beloofd had, 's Koninks ordre te gehoorzamen, de vreemdelingen zonder nagelen te doen vertrekken; dog alles meer uit vreeze, dan met een ware meining, hoewel *Sibori* hem ernſtig aangemaant had, dit wel na te komen. Hy had hem ook belaſt binnen 15 dagen met de zyne voor zyn Edelheid te verſchynen, om 't noodige voor ons, en voor den Koning, te beramen, dat hy ook aangenomen had te doen.

Gedrag van Leliato daar op.

Dewyl nu *Sibori* hoorde, dat zyn Edelheid in 't naaſte Weſter-ſayzoen hier weer met zulken magt aankomen zou, zeide hy, dat hy dan beſt keurde hier te blyven, en zyn Edelheid hier af te wagten.

't Verzoek der Loehoeneeſen om bezetting af geſlagen.

Die van Loehoe verzogten ook aan zyn Edelheid, dat men daar weer een comptoir, en eenige bezetting, leggen wilde, om hen tegen den *Kimelaha* te dekken, of daar ten minſten een of twee ſchepen te brengen, dog zyn Edelheid antwoordde, dat hem aan Loehoe noch zoo veel niet gelegen lag, om daar bezetting te leggen; dog ſtond hen twee ſchepen toe. Dus liet men toen die trouwe Loehoeneeſen weer in de pekel, alzoo die ſchepen daar maar voor een tyd konden blyven, en zy dan weer bloot ſtonden. 1637.

Alle de afgevallene onderzaten dan dus begenadigd, en weer met ons bevredigd zynde, zoo beriep zyn Edelheid al hunne OrangKaja's tot den landdag, om alle verdre geſchillen af te doen, en hen op nieuw aan ons te verbinden.

Land-dag in Amboon.

Deze begon den 16 May A. 1637, en men ſtaafde op de zelve al de vorige contracten; doch de Hitoeëſe OrangKaja's waren 'er niet verſchenen, alzoo die *Kakiali* eerſt los wilden hebben. Daar na wilden zy wel voor den Opperlandvoogd op Hitoe; maar niet aan 't Kaſteel, komen. Derhalven was *Cajoan* alleen met *Wouter Scroy* gekomen, zynde dit OrangKaja *Boelan* wegens hoogen ouderdom ommogelyk geweeſt.

Waarom de Hitoeeſche OrangKaja's niet verſchenen.

Hatoe en Liliboy verzoent.

Die van Hatoe en Liliboy hadden zig mede met zyn Edelheid verzoent door eenige gezanten, die zy by zyn Edelheids afweezen aan 't Kaſteel gezonden hadden; dog die van Alang,, nevens die van Wakkaſihoe, Oeriën en Aſſiloelo, wilden ook niet af komen.

Gelyk ook de OrangKaja's van Leytimor met malkanderen.

In deze eerſte zitting waren ook alle de OrangKaja's van Leytimor, hebben de te voren met malkandren eenige geſchillen zamen, door zyn Edelheid bevredigd, gelaſtende, dat zy malkanderen de hand geven, en voortaan als vrienden leven zouden.

Zaaken ontrent die van Oma, Honimoa en Noeſſalaoet.

Den 18 verſchenen die van Oma, Honimoa, en Noeſſalaoet, ook de Moorren van Latoe, Hoewaloy, en de Heidenen van Cerams Suid-zyde, alwaar, na 't afdoen van eenige kleene verſchillen, beſloten wierd.

1 *Dat zy by ons niet meer zouden ſcheppen, dan zy by de* Portugeeſen *gedaan hadden, te weten een maand, of ten uiterſten vyf weken, met belofte dat hen alles daar buiten betaald zou werden.*

2 *Dat de nagelen tegen* 60 *Spaanſche, of* 70 *gemeene Ryxdaalders betaald zouden werden.*

3 *Dat men hare clappus-olie, en* Sagoe-Mantah *betaalen zou volgens voorgaande gebruik.*

4 *Dat zy de ryſt, en kleeden, op* Honimoa *voor den zelven prys, als aan 't* Kaſteel, *hebben, en dat men op* Amboina *ook een behoorlyke prys-courant maken zou.*

Een andre Pati op Oma geſteld.

Die van Oma verzogten voor hunnen *Pati Johan*, zoon van *Pati Rane*, eenen andren, die hen gegeven wierd; en voor eerſt nog in 't gebergte te blyven woonen, alzoo hunne huizen beneden bedorven waren, dat hen toegeſtaan wierd.

Hy

1637. Nallahia en Amet verzoent.

Hy beſliſte ook de geſchillen tuſſchen die van Nallahia en Amet, welke laatſte beloofden voortaan beter met hen te handelen.

Aan *Kaitsjili Sibori* hier mede gekomen, en in de vergadering verzocht zynde, wierden deze drie zaaken voorgehouden:

Zaaken aan Sibori voorgeſtelt.

1 *Of die van* Iha, Hatoeaha *en* Latoehaloy, *hunne nagelen volgens contracten niet alleen aan de* E. Maatſchappy *moeſten leveren.*
2 *Of zy, op 't ontbod des Landvoogds, niet aan 't* Kaſteel *moeſten komen.*
3 *Of zy niet gehouden waren de* Nederlanders, *in tyden van nood, tegen de vyanden te helpen.*

Sibori gaf hier op tot antwoord, dat zyn Koning daar niets tegen had, en dat zy na niemand, dan alleen na de E. Maatſchappy, te luiſteren hadden.

Voorſtel aan, en antwoord van vyf Ceramſe dorpen.

De 5 Heidenſche Ceramſe dorpen, Roemakay, Amahey, Swauko, Makariki en Tamilau, gevraagd zynde, waarom zy met hunne Coracora's niet verſchenen waren, gaven tot antwoord, dat hen zulx door den *Kimelaha* belet, en 't hen onmogelyk was dan te komen.

Trouw van die van Elipapoeteh.

Die van Elipapoeteh waren ons tot nog toe getrouw gebleven; doch klaagden over knevelaryen van de *Kimelaha's* op hunne ſtranden, en over diergelyke zaaken van die van Honimoa, waar ontrent zyn Edelheid beloofde ordre te ſtellen.

Na 't vereenigen en wegnemen van alle deze geſchillen, boden zy alle aan den eed van getrouwigheid te doen, dat zyn Edelheid tot den 24 uitſtelde, vermanende hen, dat zy zich daar over eerſt wel bedenken zouden, om naderhand geen idele uitvlugten te zoeken.

Leliato's onwilligheid om aan 't Kaſteel te verſchynen.

Den 19 verſcheen *Kaitsjili Sibori* met eenige Loehoeneeſche Hoofden, en zei alle moeite aangewend te hebben, om den *Kimelaha Leliato* aan 't Kaſteel te doen komen; dog alles te vergeefs; weshalven 'er niet anders te doen was, dan hem door de wapenen tot zyn plicht te dwingen, biedende zynen dienſt aan, om hem Leſſidi en Cambello, met de magt die hier blyven zou, en met die der nieuwe geallieerde volkeren, onder 's Compagnies gehoorzaamheid te brengen. Dit was zyn Edelheid zeer aangenaam, die hem ook ernſtig daar toe aanmaande, en dat hy aan zynen Koning uit zyn naam verzoeken wilde, dat zyn Hoogheid binnen negen maanden in Amboina geliefde te komen, om nevens hem alle verdre geſchillen af te doen, en dus dit land tot zyn vorige ruſt te herſtellen.

Sibori's geſprek

Sibori zeide, dat zyn Koning daar toe wel genegen was, maar verzogt zyn Edelheid met zyn magt eerſt in Ternate; dog dit kon zyn Edelheid hem niet toezeggen. 1637. met de Heer van Diemen.

Men kreeg ook door *Sibori* berigt, dat de *Kimelaha* zyne goederen en vrouwen al heimelyk na Kelang gezonden, en 't voornemen had, om derwaards te vlugten, en dat 'er wel 28 vreemde vaartuigen op Cambello, Leſſidi en Boero, verborgen waren; waar van 'er thien ſtux zich met 400 gewapende met ſchietgeweer in driedubbele trencheen verſterkt hadden, en de andre waren niet minder, dan zy, voorzien. die des Konings komſt hier verzogt.

Hy waarſchouwde ons ook, dat de Hitoeëſen gedurig overvoeren, om met den *Kimelaha* te beraadſlagen, om 't welk te beletten, een jagt geordonneerd wierd, om op hen te paſſen, en een jacht na Loehoe, om dat ſtrand te beveiligen, en de daar zynde nagelen in te koopen.

Op dezen dag, zynde de derde zitting, verzochten de OrangKaja's van Leytimor deze zes zaaken:

Nader verzoek der OrangKaja's van Leytimor.

1 *Dat de* E. Compagnie *de* Coracora's, *waar mede zy dienſt deden, geliefde heel, of half te betalen.*
2 *Dat zy in 't jaar maar een maand mogten gaan ſcheppen.*
3 *Dog dat zy daar van in de nagel-en zuivertyd van hunne thuinen bevryd mochten zyn.*
4 *Dat de officieren of ſoldaaten, op hunne* Coracora's *varende, hen niet mogten ſchelden.*
5 *Dat zy vryheid hebben mogten overal hunne netten by de* Sero's *der borgers te zetten, zonder dat men die nam, gelyk tot nog toe geſchied was.*
6 *Dat in hun afwezen met de* Hongi *geen borgers, of andrer luiden ſlaven, in hun thuinen vallen, nog hunne* Gabba Gabba, atap *en vrugten, 'er uithalen mogten.*

Zyn Edelheids antwoort.

Zyn Edelheid, in plaats van hen een trooſtelyk antwoordt te geven, beſchrobde hen in 't eerſt wel ſcherp hier over, nemende dit op, als of zy ons wetten wilden voorſchryven; dog zalfde het daar na weder aldus:

Het eerſte poinct wierd glad af geſlagen, op 't tweede wierd hen geantwoord, dat door hen maar eens 's jaars geſchept, en 't vordre hen betaald zou werden. Op 't derde, en vierde, dat men 't ſchelden, en alle quade behandelingen, verbieden zou; en zoo 't egter geſchiedde, dat zy dan konden klagen. Op 't 5. dat zy overal vry mogten viſſchen; dog niet voor of tuſſchen de Sero's, alzoo dat tegen de placcaten ſtreed. En op 't 6. dat men een placcaat tegen 't berooven der thuinen zou doen aflezen.

Die

1637. Hoetoemoeri's vergeeffe klagte over hun Hoofd.

Die van Hoetoemoeri verzogten ook de afzetting van hun Hoofd, doch die verdedigde zich zoo wel, dat zyn Edelheid hen voor eerſt af wees.

Den 22 dito verſchenen hier weder alle de OrangKaja's, die den 16 verſchenen waren, verklarende nu wel in ſtaat en bereid te zyn om den eed te doen, en de contracten te ſtaven.

Men ſtelde hen dan deze zaaken voor:

Den eed van trouw by de Orang Kaja's vernieuwt.

1 *Dat zy de* E. Maatſchappy *getrouw zouden blyven.*

2 *Dat ze aan de zelve alle hunne nagelen zouden leveren.*

3 *Dat ze vrienden van onze vrienden, en vyanden van onze vyanden zouden zyn.*

4 *Dat zy op de laſt van den Heer* Landvoogd *hunne* Coracora's *afzetten, om ons tegen onze vyanden te helpen, en ook, op zyn ontbod, aan 't* Kaſteel *zouden komen.*

1637.

Dit ſwoeren de Chriſtenen op den Bybel, zeggende, *zoo waarlyk helpe my God almagtig*, en de Mooren op haren Coraan, waar op zyn Edelheid hen den zegen des Heeren wenſchte.

DERDE HOOFDSTUK.

De Heer van Deutecom *A.* 1637, *door de Heer* Ottens, *als thiende Landvoogd vervangen.* Kakiali *onvoorzichtig losgelaten.* *'t Aantaſten van* Leliato *door zyn* Edelheid *verworpen.* Patioeſſen *Hoofd van* Hoetoemoeri *gemaakt.* *Nader verzoek van zyn* Edelheid *om 's Konings komſt hier.* Kakiali *komt aan 't* Kaſteel. *Eed door de* Hitoeëſen *geſtaafd.* *Verklaren niet onder den Konink van* Ternate *te ſtaan.* *Eenige verzoeken hen toegeſtaan.* Cajoan *ontſlagen, en* Kakiali *weer* Capitein *van* Hitoe *gemaakt.* *Acte van zyne herſtelling.* *Die van* Alang, Liliboy, *enz. beloven gehoorzaamheid.* *Eed, op de kuſt van* Hitoe *vernieuwd.* *Dat ook de* Loehoeneeſen, *over en weder doen.* *Zyn* Edelheids *geſchenk aan de* OrangKaja's. *Verzeild na* Batavia. *Maakt vrede met* Macaſſar. *Gerugt wegens des* Soeſoehoenans *toeleg op* Batavia. *De* Ooſt-Cerammers, *en* Gorammers, *in genade aangenomen.* *Nieuwe Logie op* Loehoe *gebouwd, en* Leſſidi *verzoend.* *De* Baricade *op* Hitoelama *afgebroken.* Kakiali's *nieuwe ontrouw.* OrangKaja Boelan's *dood.* Kakiali *verzoekt* Laxamana's *dogter ten huwelyk.* *Gedrag der* Hitoeëſen *hier ontrent.* Hongi-*tocht van de Heer* Ottens, *en zyne verrichtingen by de zelve.* Cambello's *hardnekkigheid.* *Bericht der* Hitoeëſen *ontrent* Kakiali, *zyn verdre liſtige ſtreeken.* *De Heer* Ottens *bouwt een nieuwe Logie op* Hila. Sibori's *volk van hem afgevallen.* Kakiali, *en de* Kimelaha, *verzoeken den Koning van* Macaſſar *om hulp.* *De Heer* van Diemen *komt A.* 1638 *weer hier, en voor* Cambello, *daar Koning* Hhamza *mede verſcheen.* *Geſchenk van zyn* Edelheid *aan dien Vorſt.* *De* Kimelaha's *beide vaſtgezet.* *De Heer* van Diemen *verzoekt den Koning, om ze aan boord vaſt te zetten; die hem* Leliato *geeft, dog* Loehoe *los laat.* *Zyn* Edelheid *vernield 60 vaartuigen.* *Komſt op* Hila. *De eerſte vergadering hier.* Kakiali *verſcheen niet.* *Verſcheide* Molukſe *grooten in de tweede vergadering.* *Wat voor landen zyn* Edelheid *den Koning toezegt.* *Ongegronde eiſch des Konings, kragtig door de Heer* Ottens *wederlegt.* *Welken egter zyn* Edelheid *onder zeker beding toeſtont.* *De Koning vernieuwd de contracten.* *Opſtel van deze vernieuwde verbonden.* *Zyn* Edelheids *vertrek met* Leliato *na* Batavia. *De Koning tragt vergeefs* Kakiali *by hem te doen komen.* *Zyne verſchyning, en onthaal aan 't* Kaſteel. *De Heer* Ottens *erinnerd zyn Hoogheid de bedongene voorwaarden.* *En voor al 't vertrek der* Ternataanen *van hier.* *Die van* Wakkaſihoe, Alang *en* Liliboy, *in genade aangenomen.* *De* Ceramſe Coracora's *weigeren voor Koning* Hhamza *te verſchynen.* *Zyn verdere handel, en vertrek na* Loehoe. *Die van* Cambello *weigeren hem te ontfangen.* Kimelaha Loehoe's *ſlecht gedrag ontrent zyn Koning.* Hhamza's *vertrek na* Manipa. *De Heer* Ottens *raad den Koning nog niet te vertrekken, doch, tegen die waarſchouwing vertrok hy na* Ternate. *De Heer* Ottens *viſiteert de buiten-comptoiren.* Kakiali's *geſprek met hem.* Cambello's *wederſpannigheid.*

De Heer van Deutecom A. 1637, door de Heer van Ottens, als thiende Landvoogd vervangen.

VErmits nu de Heer *van Deutecom* ganſch niet bemind, en zyn tyd ook uit was, zoo vond men goed hem te ontſlaan, na ruim 2 jaren geregeerd te hebben, (waar op hy naderhand nog Raad van India geworden is) en den 21 May als thienden Landvoogd, en beſtierder van Amboina den Heer *Jan Ottens*, extraordinaris Raad van India, in zyn plaats voor te ſtellen; een Heer, die verſcheide ampten alhier bediend had, en in de zaaken van deze Landvoogdy zeer geoeffend was,

1637. was, weshalven men met reden hope had, dat alles nu beter gaan zou.

De Hitoeëſen hardnekkig daar by blyvende van niet te zullen afkomen, voor en aleer *Kakiali* los was, en zyn Edelheid overwegende, dat 'er zoo veel niet aan gelegen lag, of hy vry, dan gevangen was, vond beſt, dit eens te wagen, en hem los te laten, gelyk hy den 20 May hem met *Wouter Scroy* na zyn landslieden gezonden heeft, die hem na Hila medegenomen, met 3 kanon-ſchoten ingehaalt, op 't ſtrand van Wawani gebragt, en verder jong en oud van daar, tot in 't water, hem te gemoet loopende, hem opgevat, en ten eerſten Wawani's gebergte opgevoert hebben.

Kakiali onvoorzigtig los gelaten.

Nu was hy weer in 't boſch, begon met ſpyt aan zyn ketenen te denken, en zwoer dien ſmaad aan ons te zullen wreeken.

Dit loslaten was zyn Edelheid door *Sibori*, en andre wel afgeraden; dog zyn Edelheid heeft hun goeden raad voor dien tyd ter zyden geſteld, in hope dat het beter uitvallen zou, als zy dagten.

't Aantaſten van Leliato door zyn Edelheid verworpen.

Sibori hield ook weder aan, om *Leliato* op Cambello aan te taſten; doch zyn Edelheid, die na Batavia haaſtte, hoopte, dat dit weinige nu in zyn afweezen door andren wel afgedaan zou werden; dat ook zekerlyk zou geſchied zyn, als hier wat meer magt gebleven was; dog daar bleef zoo weinig krygsvolk, dat men tegen den *Kimelaha* niets ondernemen kon.

Pati Oeſſen Hooft van Hoetoemoeri gemaakt.

Ook heeft zyn Edelheid, op een nieuw verzoek van die van Hatoemoeri, en om de gemeene ruſt, *Laurens Patioeſſen*, in de plaats van haren OrangKaja *Pedro*, aangeſteld; dog aan *Pedro* gaf zyn Edelheid, om zyne ſtandvaſtigheit en trouw ons bewezen, 6 Ryxdaalders 's maands, en belaſtte, dat hy met zyn gehugt op Baguwala woonen zou.

Nader verzoek van zyn Edelheid om 's Konings komſt hier.

Zyn Edelheid ſchreef den 24 May ook een brief aan den Koning van Ternate, by welken hy zyn Hoogheid verzogt, dat hy, alzoo 't hoog noodig was, dog tegen het naaſte Weſter-Moeſſon geliefde hier te komen, alzoo zyn Edelheid dan ook met een groote magt wederkeeren zou, om de verdre geſchillen, en vooral die op Ceram, af te doen.

Kakiali, nu ziende, dat alle de Orang Kaja's van ganſch Amboina met ons weer verzoend; en dus zyn vorige aanſlagen gebroken waren, te meer, alzoo de *Kimelaha* nu zeer zwak, en *Sibori* mede ſterk aan onze zyde was, vond goed ook te veinzen, en een ſchyn-vrede te maken.

Kakiali komt aan 't Kaſteel.

Daar op is hy met den Koopman *Seroy*, en de voornaamſte OrangKaja's van Wawani, Kapaha, Oerien, Aſſaloelo, Wakkaſihoe, Tapi, Alang en Liliboy aan 't Kaſteel voor zyn Edelheid op den 30 May 1637 verſchenen, die ten eerſte tegen hem zeide, dat hy, gekomen zynde, om 't land van Hitoe in ruſt te ſtellen, nu van geen begane fouten wilde geſproken, maar alles vergeven en vergeten hebben, en dat men nu niet anders denken moeſt, dan om alles weer aan vrede te helpen. 1637.

Den eed weer door de Hitoeëſen geſtaaft.

De OrangKaja's betuigden met *Kakiali's* ontſlag voldaan te zyn, en nu niet anders, dan ruſt en vrede, te begeeren. Daar op beloofden zy de nagelen aan niemand, dan aan ons, te geven, en ſtaafden den eed op de contracten. Ook vraagde zyn Edelheid, of zy den Koning van Ternate geheel, of ten deelen, voor hun hoofd hielden; in geenen deele, zeiden zy, is hy ons hoofd; maar onze vriend, dien wy, als hy op onze ſtrand komt, wel een Hhormat, of geſchenk van eer, plagten te doen.

Verklaren niet ondet den Koning van Ternate te ſtaan.

Ook verzogten zy, dat, dewyl wy geen vreemdelingen hier gedoogen wilden, zyn Edelheid 'er dan eenige van Batavia met pascedullen geliefde verlof herwaards te geven, op dat zy van de zelve mogten geriefd werden, dat zyn Edelheid toeſtond; mits dat zy geen nagelen opkoften, nog zy die aan hen verkoften, dat zy beloofden na te zullen komen, en die dit overtraden, aan ons over te leveren.

Eenige verzoeken hen toegeſtaan.

Zy verzochten ook eenige verlaging van den prys der kleeden, en van de ryſt, dat zyn Edelheid aan den Heer Landvoogd bevolen liet.

Zy verzogten mede by hunne oude regeering te blyven, te weten, by den Capitein *Hitoe*, en de vier hoofden des lands; doch gevraagd zynde, wat zy dan met *Radja Hitoe* deden, zeiden zy, dat het maar een bloote titel was, zonder dat hy eenig ander vermogen had, dan voor te gaan, of boven andren te zitten, en dat hy voor 't overige in hunne byzondere vergadering niet zat, en daar van niet meer wiſt, als Capitein *Hitoe* hem uit naam der vier Hoofden gewoon was bekend te maken.

Cajoan ontſlagen, en Kakiali weer Capitein van Hitoe gemaakt.

Men vond dan, om de gemeene ruſt, ook goed *Cajoan* weer in zyn oude plaats, als *Orang Toeha*, of 1e der vier Hoofden, of als *Tanihitoemeſſen*, en *Kakiali*, weer als Capitein *Hitoe*, aan te ſtellen.

Men ziet zyne acte van herſtelling in het navolgende geſchrift.

Acte van zyne herſtelling.

Alzoo de ingezetenen van Hitoe *door magt en middelen van de* Generale Nederlandſche Compagnie *in den jare* 1605, *verloſt, ende vry geſteld zyn uit het geweld ende tirannye van de* Portugeeſen, *onze algemeine vyanden, en door de zelve wederom gebragt in 't vrye bezit, ende gebruik*

1637 *van haare goederen, landen, ende ſteden, uit welke te vooren by gezeide* Portugeeſen *waren verdreven, ende dat in recompens van zoo groote weldaden by verſcheide contracten, verbinteniſſen ende eeden, de voorſz. ingezetenen van* Hitoe *haar zelven vrywilliglyk hebben onderworpen, ende verbonden, aan de Hoog Mogende Heeren* Staaten Generaal *der* Vereenigde Nederlanden, *en aan de gemelde* Compagnie, *maar dat by verloop van tyden de zelve contracten, verbinteniſſen ende eeden, byna als vergeten, ende in velen verbroken zyn geworden.*

Daar benevens, dat, by verſterven van den ouden Capitein Hitoe *deszelfs zoon,* Kakiali, *in* Juni 1633, *op 't voordragen der* Hitoeëſen *Hoofden, in des overledens plaats, op approbatie van den* Gouverneur Generaal, *als Hoofd, ende* Capitein Hitoe, *is geſteld geworden, ende dat gezegde* Kakiali, *is beſchuldigd, voornemens te zyn geweeſt, den ſtand van de* Nederlandſche Compagnie *te ruineeren, 't land van* Amboina *en* Hitoe *te perturberen, ende van deszelfs goede vrede te berooven, en ten verderve te brengen, waar over in* May 1634. *by den* Vice Gouverneur Antoni van den Heuvel *gevangen is genomen, ende naderhand na* Batavia *gevoerd, waar door zedert meer onluſten onder de inwooneren van* Hitoe *gerezen zynde, zulx dat zy hun alle, excepte de ingezetenen van* Hitoelamma, *ende het dorp by de* Reduit Hitoe, *ſorterende onder den* OrangKajay Boelang, *van den* Nederlandſchen Staat *hebben geſepareerd, ende op de hoogte gevlugt zyn, refuſerende den* OrangKaja Cajoean (*te vooren bedient hebbende 't ampt van* TaniHitoemeſſing, *by den Heer* Gouverneur Generaal Hendrik Brouwer, *ende de Raaden van* India *in* Batavia, *tot* Capitein Hitoe *gecreëert*) *daar voor te willen erkennen nog aan te nemen, te meer deszelfs qualificatie, zoo voorgeven, de ordre ende ſtyl der regeringe des lands* Hitoe, *is contrariërende, ende dat de Hoofden van* Hitoe *generalyk in verſcheide onderhandelingen zeer inſtantelyk aan den* Gouverneur Generaal, *ende zyne Raaden, hebben verzogt ende gebeden, men wilde voorſz.* Kakiali (*die weder van* Batavia *in* Amboina *gekomen is*) *herſtellen, belovende, dat haar als goede bondgenoten zullen comporteeren, 't verbond en contract, voor dezen met den* Nederlandſchen Staat *aangegaan, in alle getrouwigheid nakomen, ende doen obſerveren.*

Den Gouverneur Generaal, *ende de Raaden van* India, *genegen zynde tot bevorderinge van des lands* Hitoe's *ruſte ende eenigheid, hebben gezeide* Kakiali *gelargeert den* 20 Mey paſſato, *ende heden, op 't voordragen, ende verzoek van den Konink van* Hitoe, *de vier Opperhoofden, mitsgaders alle de mindere Hoofden van 't* Hitoeëſche *land, by ons alhier in 't* Kaſteel Victoria *verſcheenen, en vergaderd zynde, de gemelde* Kakiali *herſteld, tot* Capitein Hitoe *aangenomen, ende geauthoriſeerd, ende in contra, den by ons gemaakten* Capitein Hitoe, OrangKaja Cajoean *van zyn* Capiteins-*ampt ontlaſt, ende nu in zyn vorige qualiteit van* TaniHitoemeſſing *geſteld, mitsgaders als* OrangKay Toewa *gequalificeerd, invoegen, dat wy by dezen, tot bevordering van de gemeene ruſte, ſtellen, en committeeren, als gezegt is, tot* Capitein Hitoe *den* OrangKaja Kakiali, *onder expreſſe conditie, dat alle voorgaande contracten, verbonden ende accoorden tuſſchen den* Vereenigden Nederlandſchen Staat, *ende die van* Hitoe *opgeregt, van nieuws geconfirmeerd, ende beveſtigd zullen werden, ende dat de voorſz.* Kakiali *als* Capitein *ende Opperhoofd, mitsgaders de vier principale Hoofden, de Konink van* Hitoe, *ende alle andere ſmalle Hoofden, onder het gebied van* Hitoe *ſorterende, met ſolemnele eeden zullen verklaren, ende beloven de voorſz. contracten onverbreeklyk te houden, en te agtervolgen, gelyk de zelve hier na volgen ende uitgedrukt zyn.*

Zoo hebben ook op 't verzoek van den gezyden Capitein Hitoe, *de vier Hoofden des zelven lands, ende den* Radja Hitoe, *gequalificeerd* Telouca *van* Capaha.

Eerſtelyk, *dan zoo beloofd ende zweert* Kakiali, *als Opperhoofd, ende* Capitein *van* Hitoe, *voor hem, en zyne onderzaten, als mede* Cajoean, *in qualiteit als* TaniHitoemeſſing, *ende* OrangKaja Toewa, Solice, *als* TotoHatoe, Baros, *als* Noeſatapi, *ende* Barmella *in qualiteit van* Pati Toeban, Hongi Lamoe, *Konink van* Hitoe, *item alle de minder Hoofden van 't lant* Hitoe, *voor haar, en voor haar onderdanen, gelyk zy gezamentlyk heden volgens haar gebruik op den* Moshhaf, *of* Coraan, *gezworen en beloofd hebben.*

Dat zy de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de Ed. Heeren* Bewindhebberen *van de* Vereenigde Nederlandſche Compagnie, *ende hier te lande den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *ende de Raaden van* India, *vooral, ende inzonderheit den* Gouverneur *van* Amboina, *in alles gehouw ende getrouw zullen zyn, daar beneffens zweeren, ende beloven zy, dat zy den zelven tegens alle haare vyanden ofte die haar Ed. beoorlogen, te water of te lande, zullen helpen, byſtaan, ende aſſiſteeren, zelfs tegen de* Ternataanen, Kimelaha's, *ende alle haare adherenten (zoo lang de zelven vyandelyk tegens ons procederen) na uitterſte vermogen met goed en bloed, gelyk getrouwe bondgenoten ende vrinden ſchuldig zyn, ende convenieerende is.*

Ten laatſten, *zweeren, ende beloven zy, aan niemand anders eenige garioffel-nagelen*

te

1637. *te verkoopen dan aan de Koopluiden van de generaale* Compagnie, *die de zelve op* Hitoe *zullen moeten ontfangen, zonder dat die van* Hitoe *gehouden zyn de nagelen aan 't* Kaſteel *te brengen.*

Daar beneffens is goed gevonden, en tuſſchen de generale Compagnie, *ende die van* Hitoe, *beſloten, dat ider zyn geloove zal vry houden, ende niemand ter wederzyde daar inne zal werden gemoleſteerd.*

Zoo een dienaar van de Compagnie *overliep, ende in 't gebied van* Hitoe *hem verſtak, zullen de ingezetenen van* Hitoe, *op 't verzoek van de Heer* Gouverneur, *zoodanigen wederom ter hand ſtellen, gelyk haar lieden overgeleverd zullen werden, die uit den haaren bevonden, en weg geloopen zullen wezen.*

Eenige dienaars van de Compagnie, *de ingezetenen van* Hitoe *overlaſt doende, zullen naar exigentie by den Heer* Gouverneur *worden gecorrigeerd.*

Indien iemand van de onderzaaten van Hitoe een Chriſten, *'t zy man, ofte vrouw, onder het pretext van huwelyk, zonder conſent, ende voorweten, van den Heer* Gouverneur *tot het* Moorendom *bragte, zal zodanige voor de eerſte reize verbeuren duizent patvolen, ten profyte van de generaale* Compagnie, *ende zullen de* Chriſtenen, *die eenige* Mooriſe *vrouwen van* Hitoe *halen, zonder conſent als voren, in gelyke pœne vervallen, en wie bevonden werd voor de tweede reis 't zelve gedaan te hebben, zal zonder genade aan den lyve geſtraft werden. Ingevalle de Heer* Gouverneur, *die van* Hitoe *tot eenige werken, ten dienſte van de* Compagnie *te maken, ende te panggayen, dede vorderen, zullen zy zonder eenig tegenſpreeken daar toehelpen, mits dat die van de* Oelifiva's *ende* Oelilima's *te zamen tot zoodanige werken ende tot panggayen, zullen werden geroepen.*

Waar tegens de Heer Gouverneur *van wegen de Hooge en Mogende Heeren* Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de generale* Compagnie, *ter preſentie ende door laſt van den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *beloofd heeft den voorſz.* Kakiali *als* Capitein *ende* Opperhoofd, *mitsgaders alle andere* OrangKaja's, *en ingezetenen van* Hitoe, *als haar eige natie tegens alle hare vyanden, te water en te lande, te helpen, by te ſtaan, ende te defenderen, daar de nood zulx is vereiſchende.*

Item, *dat den prys van de ryſt, en eenige kleeden, wat civiler, als tot nog toe, zullen doen ſtellen, daar van by den* Gouverneur *eerſtdaags een lyſt zal worden geconcipieert tot een reglement van onze koopluiden, waar tegen dat aannemen ende beloven de nagelen zuiver, en volgens het contract, als voor dezen in gebruik is geweeſt, te leveren, en zal ter wederzyde, zoo wel by den leveraar, als by den ontfanger, trouw in gewigte moeten gedaan werden, en ider laten genieten, dat hem geregtelyk toekomt.* 1637.

Zoo heeft den Gouverneur Generaal *mede aangenomen te bevorderen, dat met paſſen uit* Batavia *zullen varen na 't land* Hitoe, *omme op* Hila *voor de* Reduit *te ankeren, ende nergens anders, de* Chineeſen, Maleyers, *ende andere natiën met hare koopmanſchappen, daar van de* Compagnie *den tol van* 10 *per cento zal trekken, namentlyk* 5 *van de aanbrengende koopmanſchappen, ende* 5 *per cento van de waaren en contanten, die zy uitvoeren, mits dat onze viſitatie zullen moeten gedogen, ende geen nagelen vervoeren, op pœne van lyf en goed te verbeuren.*

Zoo zullen ook, na exigentie van zaaken, met advys van de Heer Gouverneur *in* Amboina, *geſtraft werden de inwoonderen van* Hitoe, *die bevonden zullen werden dat ſecretelyk hare nagelen aan andere, als die van de* Nederlandſche Compagnie, *verkogt of getragt hebben te verkopen, blyvende de nagelen verbeurt ten profyte van de aanbrengers en Hoofden des lands van* Hitoe.

Alle welke conditien, verbonden, ende contracten, bekennen voorſz. OrangKaja's *van* Hitoe *ten aanhooren van alle ſmalle Hoofden, ende hare meeſte onderdanen, ten principalen te wezen de oude ende zelve contracten, poinften ende artikelen, daar mede van ouds aan de generale* Nederlandſche *Staat ende de* Compagnie *zyn verbonden, die zy ook beloven getrouwlyk na te komen. Ten oirkonde hebben dit ondertekend.* Actum *in* Amboina, *in 't* Kaſteel Victoria *primo* Juni 1637. *Was getekent* Antoni van Diemen, Antoni Caan, Joan Ottens, Jochem Roelofzen van Deutecom, *het merk van* L H Hongi Lamoe, Radja Hitoe, Nama deri Capitein Hitoe. *De naam van* OrangKaja Tanihitoemeſſen. *De naam van* OrangKaja Baros X. *De naam van* Soeliſa Totohatoe. *Het merk van* Baramela Pati Toeban. *De naam van* Taloeko Capaha.

Die van Alang, Liliboy, enz. beloven gehoorzaamheit

Die van Alang en Liliboy, gelyk mede die van de Tapi, Wakkaſihoe, Oeriën, en Aſſaloelo, beloofden mede alle gehoorzaamheid aan ons te zullen bewyzen.

Ook zeiden die van Hitoe, dat zy op deze zes dorpen niets te vorderen hadden, maar dat die altyd onderdaanen van 't Kaſteel geweeſt waren.

Daar op hebben ook alle deze Mooren de oude contracten op hunnen Coraan bezworen, te weten, twaalf Orang Kaja's van de kuſt van Hitoe, en *Pati Siwa*, OrangKaja van 't Moorſche Way, en *Naucolia*, OrangKaja van Wakkaſihoe; dog de OrangKaja van Larike, en *Leſſi* van Wakkaſihoe, alzoo die getrouw gebleven waren, wierden hier onder niet gerekend; en dus zwoeren de

1637. Chriſtenen by den bybel, te weten *Pedro*, OrangKaja van Alang, *Pedro Rompoin*, OrangKaja van Liliboy, dog die van Oeriën en Aſſaloelo quamen 'er niet. Daar op deed ook de nieuwe Landvoogd den eed weer aan die van Hitoe, dat hy hen, als vrienden en bondgenooten van onzen Staat, beſchermen zou.

Dat ook de Loehoeneeſen &c. over en weer doen.

De Loehoeneeſen, den eed aan den Capitein *Laoet* voor den Koning van Ternate reeds gedaan hebbende, vonden zwarigheid om die weer aan ons te doen; dog zyn den 31 May egter gekomen, en hebben mede den eed gedaan, gelyk ook de OrangKaja's der Oelis van Waypoteh, Hoelong, Anin en Laala, aan welke de Heer *Ottens* den eed weer dede, van hen te zullen beſchermen.

Zyn Edelheids geſchenk aan de OrangKaja's.

Na 't eindigen van den land-dag wierd ter gedagtenis van den zelven, aan alle de OrangKaja's, 't zy Chriſtenen, 't zy Mooren, een geſchenk van 2 leggers Spaanſche wyn, 2 leggers Arak, 4 laiten rys, en 400 Ryxdaalders in geld, gedaan, buiten 't welke de trouwe OrangKaja's van Loehoe, Larike, *Leſſi* van Wakkaſihoe, de OrangKaja van Elipapoeteh, de Gnatohoedi *Louis Gomis*, *Laurens Pati* van Aboro (voor 't weerbrengen van twee Nederlanders in 't beſtormen van Alacca vermiſt) en *Jan Pais*, Secretaris van den Landraad, verſcheide ſinalle vereeringen bequamen; waar mede zy alle zeer vergenoegd vertrokken zyn.

Verzeild na Batavia.

Na dat nu de Heer *van Diemen* al het noodige hier verricht had, heeft hy den 14 Juni van den Heer Landvoogd, nevens de verdre officieren, en bedienden afſcheid genomen, en is met de Heeren *Caan* en *van Deutecom*, met 9 ſchepen en 2 jachten, den Bataviſchen koopman *Laurens Pit* toekomende, na Batavia gezeild, latende nog 4 ſchepen, 400 koppen en eenige chaloepen in Amboina.

Maakt vrede met Macaſſar.

Zyn Edelheid deed de ſtad Boeton aan, om zich over verſcheide rooveryen der Boetonders te wreeken; dog moeſt onverrichter zake, alzoo zyn tyd verloopen was, vertrekken. Hy gierde ook op Macaſſar aan, en maakte vrede met dien Koning, bedingende vooral, dat geene van zyne onderdaanen na de plaatſen van onze vyanden, als Malacca &c. nog ook na Amboina varen zouden; dog zoo 't by ongeluk gebeurde, dat zy gevonden wierden, zou dat de vrede niet breken.

Gerugt wegens des Soeſoehoenans toeleg op Batavia.

Hier na van daar verzeilende, is zyn Edelheid den 8 Juli op Batavia's reede met zyn Vloot verſchenen. Hy vond alles wel geſteld, dan alleen, dat 'er een gerugt liep, dat de Soeſoehoenan voorgenomen had Batavia voor de derde maal te belegeren.

1637. De Ooſt-Cerammers en Goram-mers in genade aangenomen.

Na 't vertrek van zyn Edelheid quamen de Ooſt-Cerammers, met reden vreezende, dat het hen nu zou gelden, dewyl nu alles in Amboina, zoo te zeggen, bevredigt was. Dit was het geſpanſchap Kottaroewa, beſtaande in deze dorpen: Celor, Kellemoeri, Kelibon, Affandawan, Amoelit, Wattelomi, Onder, Bammer, en ook die van Goram, die in Banda door den Heer *Cornelis Acolay* op den 11 September (gelyk wy onder de ſtoffe van Banda zien konnen) weer in genade aangenomen zyn.

De Capitein *Laoet Sibori*, en die van Loehoe, verzogten na zyn Edelheids vertrek weder, dat de Heer *Ottens* daar een Logie en eenig guarnizoen geliefde te leggen, om hen tegen den *Kimelaha* te dekken. Hy ſtond dit verzoek toe, zond 'er 2 jachten, en 20 man; waar op die van Loehoe ten eerſten een nieuwe Logie, en wagthuis, gebouwt hebben; 't welk zoo veel uitwerkte, dat die van Leſſidi in September den *Kimelaha* verlieten, verzoekende door *Sibori* met ons bevredigt te werden.

Nieuwe Logie op Loehoe gebouwt, en Leſſidi verzoent.

De Baricade op Hitoelama afgebroken.

Men brak ontrent deze tyd ook, volgens bevel van zyn Edelheid, de houte Baricade op Hitoe Lama af, daar die van Hitoe Lama en Mamala misnoegd over waren, oordeelende, dat men ten minſten zoo lang behoorde gewagt te hebben, tot men met den *Kimelaha* in vrede was.

Kakiali's nieuwe ontrouw.

Andre meinen egter met reden, dat zy meer voor de nieuwe ſlingſe gangen van *Kakiali*, dan voor hem, vreesden, vermits die niet naliet, ons ontrouw ontrent de nagelen handelen, en nog op Wawani te blyven roeiten, koopende al de nagelen op, en ons maar de helft leverende, terwyl hy de reſt na Cambello, daar 12 jonken lagen, deed brengen.

Ondertuſſchen quamen op Leytimor de dorpkens Amantelo, Ahoeſen, en Oeritetto, en ook 't verloopen dorp Ema, van 't gebergte na beneden woonen, die een metale ſtukje, hen van *Leliato* gegeven, en waar mede zy op onze Reduit geſchoten hadden, mede af bragten.

Orang-Kaja Boelan's dood.

Den 30 Juli ſtierf een van onze beſte en oudſte vrienden onder de Mooren. Het was de OrangKaja *Boelan*, anders by de Amboineeſen *Latoe Liſſalayk* genaamd, zynde de oom van *Kakiali*; die zig egter weinig aan zyn dood, en meer aan 't leven van den *Kimelaha* gelegen liet, alzoo hy nu zoo verre weer uitſpatte, dat hy opentlyk na Cambello gaan, en, dat nog erger was, de dochter van *Kaitsjili Laxamana*, onzen doodvyand, ten huwelyk verzoeken dorſt.

Kakiali verzoekt

De Heer Landvoogd ſprak de vier Hoofden van Hitoe, over het toeſtaan van

1637. Laxaina-na's dogter ten huwelyk.

van zulken huwelyk, en gaf hen te kennen, dat zy tegen hun gegeven woord nog al op 't gebergte bleven woonen, eiſchende, dat zy van 't zelve afkomen, en hunne Coracora's in zee brengen, en eenige dorpen, by hen nog aangehouden, zouden laten vertrekken. Zy zeiden, dat zy zig met de zaken van *Kakiali*, die zeer eigenzinnig was, niet bemoeiden. Wilde hy quaad doen, zy zouden egter recht en billyk handelen.

Gedrag der Hitoeëſen hier ontrent.

Zy verzochten voor die reis van 't afzetten van hunne Coracora's in zee, om redenen, die zy 'er byvoegden, bevryd te zyn; dog de twee andre zaaken zouden zy nakomen.

Hongitocht van de Heer Ottens, en zyne verrichtingen by dezelve.

De Heer *Ottens* ging egter in den ſtillen tyd, den 2 October met de beroepen Coracora-vloot, beſtaande in 18 ſtuks, 3 jagten, 2 chaloepen, en 2 tinggangs, bezet met 200 ſoldaaten, in zee, gierende eerſt op Hitoe aan, om, 't geen daar nog ontbrak, te doen herſtellen. Hy liet de Coracora's op Oeriën, ſtak met de jagten over na Leſſidi, alwaar *Kaitsjili Sibori*, en de *Sengadji Latoekoli*, met alle de Orang Toeha's van Leſſidi, by hem aan boord quamen, en den eed van getrouwigheid aan hunnen Koning, en aan hem deden. Ook lag hy, op hun verzoek, om hen tegen den *Kimelaha* te dekken, een Compagnie ſoldaaten op hun land.

Cambello's hardnekkigheit.

Sibori liet die van Cambello ook polſſen, om af te komen, dog die waren daar toe nog niet genegen, en *Kakiali*, die 'er toen was, liet verzoeken, dat den Heer Landvoogd van hem dog niet quaads denken wilde, alzoo hy daar maar om zyn bruid gekomen was.

By des Heeren *Ottens* komſt op Loehoe vond hy een geſchil tuſſchen dit, en de kleene dorpen op Hoewamohels Ooſtzyde, die niet langer onder hen wilden ſtaan, en verzochten zich onder onze gehoorzaamheid te begeven. De Heer *Ottens* vond daar zwarigheid in, alzoo zy 's Konings onderdanen waren; doch deed het vooreerſt, op dat zy zich niet

Bericht der Hitoeëſen ontrent Kakiali.

na den *Kimelaha* mogten begeven. Na dit verricht te hebben keerde hy weer na de kuſt van Hitoe, daar hy den 6 November op Hila quam, hoorende van de OrangKaja's, dat *Kakiali* over de ſchande, hem aangedaan, wrokte; dog zy verzekerden hem, dat zyn quaadaardige bedryven 't land geen ſchade doen, en dat zy ten eerſten van 't gebergte zouden afkomen. Ook hadden zy hunnen Marinho na de aangehoude dorpen, Oeriën, Wakkaſihoe, en Alang gezonden, om hen te zeggen; dat zy zig ten ſpoedigſte onder onze gehoorzaamheid hadden te begeven.

Kakiali ondertuſſchen, diens gedagten enkel maar over een bittere wraak gingen, belette dit goed werk nog, en verzogt die van Ceram Laoet, om van ons af te vallen; ja riep ook de Boeroneeſen tot zyn hulp, om Hitoe Lama af te loopen, en om zich van *Cajoan*, die hem in alles tegen was, te ontſlaan.

1637. Zyn verdre ſlingſe ſtreeken.

Ondertuſſchen had de Heer Landvoogd ordre geſteld tot het byeenbrengen van bouw-ſtoffen voor een ſteene Logie, Reduitswyze op Hila, om die zoo ras het mogelyk was, op te bouwen.

De Heer Ottens bouwd een nieuwe Logie op Hila.

Dit werk ging wakker voort, zynde geſchikt om 'er geſchut op te leggen; en 't volk der Coracora's maakte ten eerſten een palliſſaden-pagar, of ſchutting, daar rondom.

Van daar ging die Heer na Oma, daar hy een Coracora van 5 Gnadjo's belaſte te maken, om 'er zamen op te ſchepen. Die van Hatoeaha ontfingen hem zeer wel, en die van Aboro en Holalihoe zouden weer op 't ſtrand komen woonen.

Op Honimoa vond hy alles mede wel, en die van Ihamahoe zeer vriendelyk, en gezeggelyk; maande hen, en alle andre op de verdre Eilanden, tot trouw aan, waar na hy over Hitoe weer t'huis quam.

Sibori's volk van hem afgevallen.

Sibori was ondertuſſchen 60 koppen van zyn volk quyt geraakt, die na den *Kimelaha* waren overgeloopen, waar over hy, zeer misnoegd, met een jacht na 't Kaſteel voer, om den Heer Landvoogd ook kennis te geven, dat *Kakiali*, en de *Kimelaha*, boden na Macaſſar om hulp gezonden hadden, die hy vreesde, dat wel licht eer hier konden komen, als 't ontzet, dat van Batavia gewagt wierd; dog de Heer *Ottens*, niet bang daar voor zynde, gaf hem goeden moed, alzoo wy hier nog magts genoeg byeen hadden, om dat te verduuren; dog hy beklaagde zich meeſt daar over, dat hy niet peilen kon, hoe het tuſſchen zynen Koning, en den *Kimelaha*, ſtond.

Kakiali, en de Kimelaha verzoeken aan den Koning van Macaſſar om hulp.

Ondertuſſchen had *Kakiali* hulp van 4 Coracora's van Boero bekomen; waarom OrangKaja *Cajoan* ſpoedige hulp van ons, en ten minſten 20 ſoldaaten in Hitoe Lama, verzogt. Men gaf ze hem terſtond; doch zag nu te laat de misſlag van de afgebroken vaſtigheden daar, en elders, waar door onze beſte vrienden voor de woede hunner vyanden bloot geſteld wierden.

De Heer van Diemen komt A. 1638 weer hier.

Het jaar 1638 nam zyn intrede met de komſt van zyn Edelheid, de Heer *van Diemen*, die den 24 Februari met de Heer Extraordinaris Raad, *Antoni Caan*, en een Vloot van 17 ſchepen, weder in Amboina verſcheen. Hy vond hier den Koning van Ternate nog niet; weshalven

1638. ven hy een ſpringtogt na Banda deed, daar hy den Engelſchen Capitein, *Jan Hunter*, vond, om (zoo hy zeide) bezit van Poelo Rhun te nemen; dog alzoo zyne commiſſie daar toe niet goed was, wierd hy van de hand gewezen.

En voor Cambello, daar Koning Hhamza mede verſcheen.

In April quam zyn Edelheid weder hier, en verſcheen met zyn Vloot voor Cambello, alzoo hem bericht was, dat daar 15 jonken ingelopen waren, die hy vooraf weg wilde nemen. Ondertuſſchen quam Koning *Hhamza* den 3 May hier ook met zyne Coracora's, en 2 van onze ſchepen, zoo dat men beſt keurde deze zaak met zyn Hoogheid eerſt te overleggen, alzoo zich die Vorſt ook tuſſchen Leſſidi en Cambello nederſloeg; hoewel hy zich wagtte, om aan land te gaan.

Geſchenk van zyn Edelheid aan dien Vorſt.

Zyn Edelheid vereerde aan zyn Hoogheid een grooten gouden keten, en een ſtaafje goud, by zyn eerſte aanſpraak. Daar was een algemeene vreugde over de zamenkomſt van deze twee groote mannen, en men hoopte alom nu wel haaſt een ſpoedig einde van alle de geſchillen, onruſt, en ongevallen te zien.

Het eerſte, daar zyn Edelheid van ſprak, was van de vreemde vaartuigen, die hy wilde aangetaſt, of zonder nagelen verzonden hebben. De Koning hield dit nog wat dralende, zeggende, dat de beide *Kimelaha's* daar van de oorzaak waren, en dat men die eerſt moeſt zien by de kop te krygen; waar toe zyn Edelheid dan mede ſtemde, en overquam.

De Kimelaha's beide vaſtgezet.

Leliato quam by den Koning, en *Loehoe* bragt hy mede uit Ternate, die beide (om den ſchyn aan 't werk te geven) vaſtgezet wierden.

Men gaf ook 2 Nederduitſche overloopers aan ons over, die zich lang by den *Kimelaha* onthouden hadden, en die ons al zyne aanſlagen met *Kakiali* ontdekten, zeggende, dat zy beſloten hadden met ons noit vrede te maken, maar ons van daar te verdryven.

De Heer van Diemen verzoekt den Koning om ze aan boord vaſt te zetten.

De Heer *van Diemen* verzogt aan den Koning, dat hy de beide *Kimelaha's*, tot meerder verzekering, aan boord vaſt zou zetten; dog hy gaf aan zyn Edelheid *Leliato* over, en liet *Kimelaha Loehoe* weer los, zonder daar eenige reden af te geven, waar over zyn Edelheid zeer misnoegd was. Ook ſprak die Koning, daar 't al den 16 May was, nog niet een woord van die jonken op Cambello aan te taſten; weshalven zyn Edelheid haar ſtil door zyn krygsvolk, 't geen wel 60 Coracora's, jonken, of kleene vaartuigen vernielde, deed beſpringen.

Die hem Leliato geeft, en Loehoe los laat.

Zyn Edelheid vernielt 60 vaartuigen.

Daar op quam men tot Hila zamen, waar heen eerſt zyn Edelheid, en daar na de Koning, vertrok, die 'er den 5 Juni quam.

Komſt op Hila.

Hy wierd daar heerlyk, zoo door de onzen, als door de Hitoeëſen, ingehaalt, en met zoo veel geſchenken van gongen, petolen, kleeden, kleene ſtukken, viſſchen, vrugten, enz. beſchonken, dat de Hitoëſen de koſten daar aan gedaan, in geen 30 jaren hebben konnen te boven komen. 1638.

De eerſte vergadering hier.

Men quam den 9 Juni eerſt byeen, by welke eerſte vergadering de Ternataanen met zulken geweld en menigte in onze Logie drongen, dat zy op verſcheide plaatzen de houte pagar doorbraken, waar over zyn Edelheid die Ternataanſche Heeren niet weinig beſchrobde, toonende hen, dat zy met een veſting van de E. Compagnie zoo niet moeſten handelen.

Kakiali verſcheen niet.

In deze vergadering viel niet veel van gewigt voor, dan dat men beſloot, *Kakiali* tot de zelve mede te noodigen, die egter, onder velerlei uitvlugten, nooit quam.

Moluklſe grooten in de tweede vergadering.

Den 12 was de tweede vergadering, waar in de Koning met den Koning van Gilolo, en *Kaitsjili Ngano*, verdreven Koning van Tidore, nevens verſcheide andre Ternataanſche grooten, met een groote deftigheid verſcheen. Zyn Hoogheid toonde, hoe de *Kimelaha's* tegen de contracten de vreemde handelaars gedurig aangehouden; en daar door de zaaken hier in een groote verwarring gebragt hadden, om welke met zyn Edelheid te herſtellen, hy nu hier zeide gekomen te zyn.

Wat voor landen zyn Edelheid den Koning toezegt.

Daar op zeide zyn Edelheid aan zyn Hoogheid alle de landen toe, die hem door de Portugeeſen onthouden waren. Ook vraagde zyn Edelheid hier op aan al de Moorſe OrangKaja's, of zy nu, 's Koninx misnoegen over 't verbreken der contracten, en over 't bedryf der *Kimelaha's* verſtaande, genegen waren de zelve beter te onderhouden, en de nagelen alleen aan ons te leveren. Ook wilde hy, dat zy zeggen zouden, wat voor landen wy den Koning, zederd de verovering van 't Kaſteel, onthouden hadden.

Ongegronden eiſch des Konings.

Daar op zeiden eenige OrangKaja's van Loehoe, dat, behalven de kuſt van Hitoe, ook de 6 andre dorpen, Oeriën, Aſſaloelo, Larike, Wakkaſihoe, Alang, en Liliboy, onder den Koning altyd geſtaan hadden; waar op de Koning niet alleen die 6 dorpen; maar ook geheel Noeſſanivel, wederom eiſchte.

Kragtig door de Heer Ottens wederlegt.

De Heer *Ottens*, die deze zaak in den grond, en ook de Maleytſche taal zeer wel verſtond, toonde den koning, zoo met klaare oude bewyzen, als ook door de getuigenis der Hitoeëſen zelf, by hen voorleden jaar in de tegenwoordigheid van *Kaitsjili Sibori* gegeven, zoo zonneklaar, dat dit zoo niet was, dat die Vorſt

zig

1638. zig daar op voor eerſt ſtil hield; dog de Heer *van Diemen*, om te toonen, dat het ons niet om eenig groot bewind over de landen, maar alleen om den handel te doen was, en om ook 's Konings gunſt daar door te meer te winnen, heeft vrywillig dat recht der E. Maatſchappy afgeſtaan, en aan zyn Hoogheid niet alleen groot Ceram, maar ook de gehele kuſt van Hitoe, mitsgaders alle de Moorſche dorpen, onder Hatoeaha, en Ihamahoe behoorende, overgegeven, niet, om dat zy den Koning toequamen, maar alleen uit inſchikking en vrundſchap hem die ſchenkende, om zyn Hoogheid te meer genoegen te geven; dog ook onder dit beding, dat alle de nagelen van deze aan zyn Hoogheid nu geſchonkene plaatzen aan ons moeſten geleverd worden.

Welke egter zyn Edelheid onder zeker beding toe ſtaat.

Ook beloofde hy den Koning, by 't nakomen van dien, nog een jaarlyks geſchenk van 4000 Ryxdaalders; dog zoo zyn Hoogheid in gebreke bleef dit na te komen, zou de inruiming dezer geſchonkene landen van zelfs vervallen, dat land weer aan ons komen, en alles van geener weerde zyn, 't geen nu beſloten was.

Daar op wierden ook de oude contracten vernieuwt, en door den Koning belooft, dat hy alle Ternataanen (uitgenomen zynen Stadhouder, en zyn huisgezin) van hier na Ternate voeren zou.

Den Koning vernieuwt de contracten.

Om van alle deze zaaken te netter bewys te hebben, wierd daar van dit volgende geſchrift opgeſtelt.

Opſtel van die vernieuwde verbonden.

Renovatie, en confirmatie van alle de gemaakte contracten, en verbinteniſſen tuſſchen den *Koning* van *Ternate* in *Molucco*, ende zyne onderdanen in de Landen van *Amboina*, ter eenre, ende de *Nederlandſche Ooſtindiſche Compagnie*, ter andere zyde, mitsgaders een nieuwe verzekering op het precies nakomen der gemelde accoorden, en der voldoeninge van des *Compagnies* voorgeſtelden eiſch, en pretenſie gedaan, ende afgehandelt by zyn *Majeſteit*, *Sulthan Adjal*, *Emir il Momenin*, *Hhamza Naſſeron*, *Minalahi Sjah*, *Koning* van *Ternate*, ende den *Gouverneur Generaal*, *Antoni van Diemen*, geaſſiſteert met de extraordinaire *Raaden* van *India*, *Antoni Caan*, ende *Joan Ottens*, alle in perzoon op *Hitoe* aan de *Reduit* in vier generale gehoude vergaderingen. *Adi* 12, 14, 15. ende 18 *Juni* 1638.

Den Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *wegens de Hoog Mogende Heeren* Staten Generaal, *zyne* Hoogheid *en* Vorſtelyke *genade*, Frederik Hendrik, *by de gratie Gods* Prince *van* Orangie, Grave *van* Naſſau, &c. *ende de Heeren* Bewindhebberen *van de* Vereenigde Ooſt-Indiſche Compagnie *in* Orienten, *van tyd tot tyd met leetwezen vernomen en gezien hebbende, het verloop van zaaken en de gerezene troublen in deze* Amboinſe *quartieren, principaal met de onderdanen des Koninx van* Ternate, *ter zake van hare gepleegde trouwloosheit in 't verkoopen en leveren hunner nagelen, aan vreemdelingen, die by haar jaarlyx van* Macaſſar, Java, *en andere landen, in groot getal welgewapend zyn verſchenen, mitsgaders by de zelve doorgaans tegen de* Nederlanders *beſchermd, en aangehouden; gans contrarie de bezworen ſolemnele contracten, en verbinteniſſen, ſucceſſive met de* Nederlandſche Compagnie *aangegaan, en gemaakt, zodanig, dat niet alleen gemelde Koninx onderdanen met aſſiſtentie der gezeide vreemdelingen al over eenige jaren, om haren myneedigen boozen wille, en vuil gewin te doen, tegen de* Nederlanders *in oorlog hebben durven uitberſten, en met veel bloedſtorting ter wederzyde tot noch toe daar in gecontinueert, maar ook des* Compagnies *onderdanen, door quade inductien, en dreigementen, zoo verre gebragt, dat hun buiten hare gehoorzaamheid begeven, de wapenen tegen de zelve mede opgenomen, en hun onder den* Kimelaha Leliato (Stadhouder *wegens gemelden Konink van* Ternate, *in deze quartieren*) *te vervoegen gemengd hadden, derhalven zoo is de zake met ernſt by der hand genomen, en zyn bovengemelde* Edelheid, *de* Gouverneur Generaal, *perzonelyk met een aanzienlyke macht van ſchepen en volk 't gepaſſeerde* Weſter-Moeſſon A. 1637 *uit* Batavia *herwaards vertrokken, en ter eerſter aankomſte ſtormenderhand meeſter geworden, van gemelde* Kimelaha's *ſterkte, en van der vreemdelingen acces-plaatzen op* Luciëla, *brengende voorts alle des* Kaſteels *onderdanen, door ontzag van wapenen, en minnelyke aanſpraak, tot haar vorige gehoorzaamheit, en ſchuldigen pligt, egter ten principalen voor die tyd aan de kuſte* Ceram, *daar 't bleef reſteren, niet wyders verrigtende, ten aanzien van de verſchyning van des Koninx afgezant,* Kaitsjili Sibori, Capitein Laoet, *uit* Ternate, *met commiſſie, om nevens zyn Ed: de onluſten tot vrede te helpen afhandelen; doch niet alleen doe, maar ook voor dezen doorgaans ondervonden zynde, dat gemelde gezanten ganſch weinig reſpect ofte gezag by des Konings onderdanen in deze quartieren in dezen gehad hebben, zoo wierd by den* Gouverneur Generaal, *en* Raaden *van* India, *boven*

1638.

1638. *bovengemeld, tot volkomen beſlegtinge der gerezen troubelen, en verzekeringe, dat de* Nederlanders *in 't toekomende volgens de oude vernieuwde bezworene contracten, de nagelen alleen zouden genieten, ganſch nodig geagt, en dienſtig geoordeeld, zyne* Majeſteit *van* Ternate *by den* Gouverneur Generaal *meer genoemd perzonelyk in deze quartieren verſcheen, en derhalven den gezeiden Koning met brieven, om herwaards te komen, vrindelyk verzogt, mitsgaders daar op in antwoord ontfangen hebbende, dat zulx gereſolveert was, wanneer hem gereſtitueerd wierden zodanige plaatzen, als ten tyden der veroveringe van 't* Kaſteel *in* Amboina *by den* Admiraal Steven Verhagen A. 1605. *onder de* Portugeeſen *niet ſubject, en zedert de* Nederlanders *toegevallen zyn, heeft de* Gouverneur Generaal *zich op die beloofde conditien op de tweede maal met een aanzienlyke magt alhier zoo tydelyk laten vinden, dat zyn* Majeſtit *ontrent drie maanden is nagekomen, egter in der yl by hem heeft laten ontbieden alle deszelfs onderdanen, in deze quartieren reſiderende, welke als nu nevens de* Nederlandſche Chriſtenen *en* Mooren, *ſubjecten, mitsgaders hunne bondgenoten (uitgezondert den neutralen* Capitein Hitoe, *die zig abſenteerde) al te zamen verſchenen, en ter dezer generaale vergaderinge gecompareerd zyn; zoo zyn de* Gouverneur Generaal, *en zyn Koninklyke* Majeſteit *van* Ternate *meer gemeld, met advys haarder* Raaden *bevorens aandagtelyk gelet en overlegt hebbende, by wat middelen de onluſten dezer landen weggenomen, de vreemde handelaars geweerd, de* Nederlanders *van 't genieten van de vrugten der contracten, ende hen alleen competerende nagelen, voortaan verzeekert, en den Konink van* Ternate *daar en tegen zyne toegezegde pretenſie ingewilligd en toegeſtaan mogten werden, jegenwoordig ter wederzyde, voor vaſt bondig en onverbrekelyk overeen gekomen, verſproken, en geaccordeert in maniere als volgt, te weten.*

Eerſtelyk, *werden by dezen vernieuwd, of in kragt geconfirmeert en gecontinueerd, zodanige contracten, accoorden, en verbinteniſſen, als van tyd tot tyd tuſſchen gemelden Konink en zyn onderdanen met de* Nederlandſche Compagnie *in de Moluccos, ende in deze quartieren, gemaakt, mitsgaders tegenwoordig nog wel bewaard, onder den* Nederlandſen Gouverneur *in* Amboina *beruſtende zyn, voor zoo veel in deze niet contrarieren.*

Ten tweeden, *beloofd zyn* Majeſteit, *tot volkomen ruſte der* Amboinſe *landen, en verzekering, dat gemelde contracten, zonder eenige inbreuke voortaan precies zullen agtervolgen, als namentlyk.*

Dat van hier met hem na Molucco 1638.
zal voeren alle de Ternatanen, *zoo groote als kleine, met vrouwen en kinderen, ſlaven en ommeſlag, zonder daar eenige creatueren van te laten, of ook naamaals buiten des* Generaals *kenniſſe herwaards te zenden.*

Dat gene vreemde negotianten, 't zy Europiaanſche, *of* Indiaanſche *natie, niemand uitgezondert, by zyne hier verblyvende lands-onderdanen op hare ſtranden zullen werden gepermitteerd, anders, als die met goede pas-ceduls van den* Gouverneur Generaal *uit* Batavia *verzien komen, welke dan nergens anders zullen mogen ankeren, als op de vier naarvolgende hooft-plaatzen, te weten, voor 't* Kaſteel Victoria *in* Amboina, *op* Hitoe *aan de* Reduit, *op* Loehoe *en* Cambello, *zonder meer, om haren handel te dryven, mits dat geen nagelen vervoeren.* Item *dat, alvorens vertrekken, door de* Nederlanders, *ende Hoofden der zelfde plaatzen perfect zullen geviſiteert, en dien aangaande by ondertekeninge van de viſitateurs op hunne pas-ceduls verklaring werden gedaan, dat zy geen giroffels-nagelen, ſteelen, nog moer-nagelen, zyn inhebbende, op pœne van te verliezen lyf en goed, ten profyte van den Konink, en de* Nederlandſche Compagnie.

Dat mede insgelyks getracteerd zullen werden, die buiten vry-geleide van zyn Ed: den Gouverneur Generaal, *in deze quartieren, of op eenige ongeoorloofde plaatzen, verſchynen.*

Dat de Nederlanders, *zoo tot weeringe der gemelde onvrye negotianten, en alle andere onderkruipers, met hulpe van des Coninks onderdanen, als om de nagelen te ontfangen, te aller wegen, en acces-plaatzen op des Koninx landen zodanige* Forten, *vaſtigheden, of mindere gebouwen zullen mogen maken, en haar guarnizoen houden, als 't hun believen zal, en zy te raden zullen werden, waar in des Koninx onderdanen ook verbonden blyven haar te aſſiſteren.*

Dat des Koninx Inlanſche *ſubjecten, die hun tegens de voorſz. contracten, ofte des Koninx bevel, eenigzints mogten komen te vergrypen, by den* Nederlandſchen Gouverneur *in* Amboina, *als 't principaalſte gezag hebbende, en den commies ofte* Stadhouder, *welke zyn* Majeſteit *voornemens is hier te laten, of te zenden, naar bevindinge van zaaken zullen worden geſtraft.*

Dat ook 's Koninx onderdanen, zoo Oeliſiva's *als* Oelilima's, *en de* Nederlanders *met hare ſubjecten, onder den anderen niet alleen gelyk vrienden, maar als broeders, in eenigheid leven, en van wederzyde gehouden zullen wezen den anderen in tyden van nood met zodanige magt, als elk bybrengen kan, promptelyk te aſſiſteren, en te helpen defenderen.* Dat

1638. *Dat de zelve Koninx onderdanen by eenige voorvallen, mede gehouden zullen wezen met de* Nederlanders *neffens hare onderdanen, eens 's jaars te panggayen, om de ronde te doen, eenige quaadwillige zynde, te ſtraffen, of zodanige andere dienſten, als den* Nederlandſchen Gouverneur, *en 's Koninx* Commies, *tot des lands ruſt, en verzekeringe zal hebben voor te dragen, mitsgaders op 't onthieden van gemelden* Gouverneur *eens in 't jaar by den anderen te komen, namentlyk 't eene jaar aan 't* Kaſteel, *en 't volgende op* Loehoe, *of ter plaatze, daar de voornoemde* Stadhouder *zyn reſidentie houd, omme aldaar een yder te hooren, de differenten by te leggen, en elk naar vermogen regt te doen.*

Ten derden, *zoo accordeerd de* Gouverneur Generaal *aan den Konink van* Ternate, *volgens zyn verzoek, onder expreſſe conditien dat de meergemelde contracten aan de* Nederlandſche Compagnie *voortaan gepreſteerd, ende de nagelen ten pryze van zeſtig realen van achten in ſpecie, ofte zeventig realen courant, de Bhaar van 550 pond* Hollands *zuiver en droog, aan haar alleen verkogt, en geleverd zullen werden, of, 't contrarie doende, dat dezen nul en van geender waarde, zyn zal. En beloofd zyn Ed. niet alleen zodanige plaatzen, en volkeren, als A. 1605. wanneer het* Kaſteel *in* Amboina *door den* Admiraal, Steven Verhagen, *van de* Portugeſen *vermeeſtert wierd, buiten ſubjectie der* Portugeſen *geweeſt, en zedert de* Nederlanders *by-gekomen zyn, maar ook alzulke landen, als na die tyd met de* Nederlandſche Compagnie *verbinteniſſe hebben gemaakt, namentlyk* Boero, Manipa, Kelang, Bonoa, Aſſahoedi, Liſſabatta, Leſſidi &c. *in te ruimen; ende zyn de verzogte plaatzen, die den* Generaal *daarenboven, onder conditie als voren, aan den Konink inruimd, en onder deszelfs ſubjectie ſteld, de volgende, te weten.*

Het geheele land van Ceram, *met alle de dorpen, daar op gelegen, geene uitgezondert.* Item *op het Eiland* Uliaſſer *de* Mooren *van* Iha, *en* Mahoe, *met de kleine negeryen die daar onder ſorteren, namenlyk,* Pia Nollot, Oeroe, Hattala, *ende* Mattelati, *en op het Eiland* Oma, *ofte* Boangbeſſi, *de vier* Moorſe *dorpen,* Hatuaha, Cabauw, Kailolo *en* Holalioe.

Mits dat egter begrepen, en behouden blyven, onder de zelfde poincten, die hier vooren geſpecificeerd ſtaan, en de Nederlandſche *onderdanen evenwel, gelyk voor dezen, op* Cerams-*kuſt zullen mogen* Zagoe *maken, mitsgaders haar gerieflykheden halen zonder eenige tegenſtand of misnoegen.*

Zoo en zal zyn Majeſteit, of deszelfs onderdanen, ook niet vermogen de afgeſtane

onderdanen, op Cerams *kuſte, en elders,* 1638.
meer laſten, of bezwaarniſſen op te leggen, als zy by de Nederlanders *geſupporteerd hebben.*

Insgelyks confirmeerd hem den Gouverneur Generaal *ook met de uitſprake, gedaan by de vier Hoofden van* Hitoe, *namentlyk* Kajoan, OrangKay Tocha, *en* Tanahitoemeſſing, Baros, Noeſatapi, Barmailla, Pati Toeban, *ende de zoon van den zieken* Keiliſoe Toeto Hatoe, *in abſentie van* Kakiali, Capitein Hitoe, *en* Toeloecabeſſi *van* Capaha *ganſch contrarie haar verleden-jaarſe gezamentlyke verklaring aan zyn gemelde Ed., dat de Majeſteit van* Ternate, *als Konink en gebieder over de dertig* Hitoeëſche *negeryen, erkennen en aannemen op de zeven dorpen aan de Zuid-zyde van dat land gelegen, met name,* Oeriën, Aſſaloelo, Larike, Wakkaſihoe, Alang, Liliboy *en* Hatoe, *die ten tyden der verovering van 't* Kaſteel *mede onder de* Portugeeſen *hebben geſorteerd, zulx die als nog zyn, en blyven onderdanen van de* Nederlanders, *hoewel zy hun zedert vier jaaren herwaards tegen de zelve onder die van* Hitoe *geoppozeerd, en daar over t'zyner tyd haare ſtraffe te verwagten hebben, des dat gemelde dertig dorpen nu ſubjecten des Koninx mede verbonden blyven als vooren.*

Zoo werd ook ter wederzyden beloofd, dat des anderen onderdanen, 't zy Chriſtenen, *of* Mooren, *zoo wel in deze, als de* Moluccſche *quartieren, niet en zullen vermogen van haar aangenomen geloof te brengen, ſchoon daar zelfs om mogte verzoeken, nog ook malkanderen, op die of eenige andere wyze, eenig volk te onttrekken, maar elk by 't zyne te laten, onder conditien als voren verhaalt is.*

Wyders accordeerd den Generaal *aan zyn Majeſteit, dat, wanneer in de* Moluccos *eenige* Ternatanen, *of andere zyne ſubjecten, vrye perzoonen, als by den vyand overgelopen wezende, en* Gechriſtend *of* Moors, *wederkomende, gelyk 't contract mede brengt, en tot nog toe is geſchied, de zelve door de* Nederlanders, *of* Ternatanen, *niet aangeſproken, maar hen toegeſtaan zal werden, 't zy onder de* Nederlanders *tot het* Chriſten *geloof, of den Konink by het* Moorsdom, *zonder eenige perſuaſie, te blyven, onder welke conditie ook begrepen blyven alle* Spanjaarden, Portugeeſen, Tidoreſen, Pampangers, Chineſen, Japanders, *en andere, die van de vyand komen overloopen.*

Maar eenige ſlaven, insgelyks overkomende, zullen weder by haar meeſters moeten gaan, of, Mardykers *willende wezen, zal de* Compagnie *daar voor aan den eigenaar betaalen de zomma van zeſtig Rixdaalders van 8. en half in geld, en de andere helft in kleeden.*

1638 *Voor gelyke prys, of in nagelen, zullen de* Ternatanen *ook vermogen van de* Nederlanders *te loſſen, zodanige* Tidoreſen, *of hare ſlaven, als de* Nederlanders *van den vyand in den oorlog bekomen.*

Nog beloofd den Konink, op 't ernſtig begeren van den Gouverneur Generaal, *niet alleen promptelyk metter dood te ſtraffen, die van het Eiland* Xoela, *mede zyne onderdanen, welke, nu ruim twee jaaren geleden, zekeren* Nederlandſchen Koopman, Pieter Pauluszen *genaamd, en nog twee ſoldaten aldaar met een jonkje, van* Key *verby* Banda *gedreven, komende, in ſchyn van vrundſchap, aan land genoodigd, en zeer ſchandelyk vermoord hebben, maar ook met den eerſten te reſtitueren, zodanige burgers-ſlaven, als daar ſucceſſive, uit* Banda *verloopen, gekomen zyn.*

Zoo authorizeert en recommandeert zyne Majeſteit mede by dezen, den Nederlandſen Gouverneur *van* Amboina, *om zyne competerende geregtigheden dezer landen, te vorderen en die jaarlyx met de een of de andere gelegentheid, 't zy by rescontre, of op des* Compagnies *ſchepen, zyn* Majeſteit *in de* Moluccos *toe te zenden.*

Ende om zyn Majeſteit *het voldoen dezer en voorgaande accoorden te meer te doen be-yveren, zoo werd, volgens het advys der Heeren* XVII, *en de belofte, voor dato aan hem Konink gedaan, by dezen door den* Gouverneur Generaal, *ende zynen Raad tot een beſluit toegezegt, en beloofd, dat hy, ofte zyne ſucceſſeurs, jaarlyx van de* Compagnie, *boven deszelfs ordinaire geregtigheid, tot een vereeringe genieten zal de zomma van vier duizend realen van achten, die hem in contant, of zodanige rariteiten, als hy begeerd uit* Batavia *of* Amboina, *jaarlyx promptelyk betaald zullen werden, wanneer de* Nederlanders *zekerheid hebben, dat alle de nagelen in de* Moluccos, *en in de* Amboinſe *quartieren onder zyn* Gouvernement *vallende, 't zy groot of klein gewaſch, alleen in handen bekomen, onder welke expreſſe conditien voorſz. beloften voldaan, of by 't contrarie van dien, agtergehouden zal werden; daar op de* Nederlandſche Gouverneurs *in* Ternate *en* Amboina, item *des Koninks* Stadhouder, *aandagtelyk zullen hebben te letten, mitsgaders den* Generaal, *en zyn* Majeſteit *dien aangaande jaarlyx pertinent advys moeten geven.*

Aldus gedaan, geëindigt, beſloten, ondertekend, geſchreven, ende gezegeld in 't ſchip Frederik Hendrik, *ter Reede voor* Hitoe, *dezen twintigſten* Juni A°. zeſtien hondert agt en dertig.

Na dat het tranſlaat in de Ternataanſche *tale van 't gerenoveerd contract tuſſchen den Konink van* Ternate *ter eenre, ende den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, *en de preſente Raaden van* India *ter andere zyde, in forme ten dage en jare voorſz. aan de* Nederlandſche Reduit *op* Hitoe *geaccordeert en afgehandeld door zyn Hoogheid, den* 18 Januari A. 1639. *ter preſentie van den E. Heer* Gouverneur *in* Molucco, Jan van Broekum, *in 't* Kaſteel Maleyo *ondertekend, ende gezegeld was, 't welk zyne Ed. wel gewenſt had, ten aanwezen van den ganſchen* Ternataanſchen *Ryxraad ware geſchied, op dat alzoo in 't toekomende alle frivole pretentien van ignorantie mogten geprevenieerd blyven, zulx den* Ternataanſchen *Konink ook wel geviel, maar door abſentie van 't meerder getal der* Soaſiva's *nict naar wenſch konde verrichten.* 1638.

Is op dato den 10 Maart A. 1639. *zyn welgemelde Hoogheid, vergezelſchapt met den* Goegoegoe, *beide de* Hhoekoms, *de* Soaſiva's, *en* Sengadji's, *repreZenterende den ganſchen Ryxraad van de* Ternataanſche *kroon, wederom by den Ed. Heer* Gouverneur *voornoemd in 't* Kaſteel Maleyo *vergaderd, alwaar zyn Hoogheid den voorſz. Ryxraad collegialiter voorgeſteld, gecommuniceerd, en punctuelyk onderricht heeft, het voorſtaande contract met haar Edelheden beſloten, ondertekend en gezegeld, 't welk by de ganſche vergadering als de* Goegoegoe, Hhoekoms, Soaſiva's, *en* Sengadji's, *in allen deelen niet alleen voor goed, bondig, en van waarden is gehouden, maar beloven en verbinden haar nader aan haar Konink, als getrouwe vaſallen, en onderdanen, 't voorgementioneerde contract in alle pointen voor nu en eeuwig te handhaven, onderhouden, en doen onderhouden, des t'oirkonde hebben den* Goegoegoe, *en beide de* Hhoekoms, *uit aller naam deze acte ondertekend, door den prezenten* Ryxraad *daar toe geeligeerd zynde. Gedaan in 't* Kaſteel Maleyo, datum *als vooren.*

Ik Goegoegoe Kaitsjili Moeſa.
Ik Hhoekom Bollota.
Ik Hhoekom Limori.

Zyn Edelheids vertrek met Leliato na Batavia.

Na dat nu zyn Edelheid aan de Heer *Ottens* bevolen had, zorg voor de goedkeuring der nieuwe contracten te dragen, is hy van de Reede voor Hitoe met 3 ſchepen na Batavia gezeilt, en heeft den gevangen *Leliato* (die namaals op ordre van zyn Koning daar onthalſt is) medegenomen.

De Koning tragt vergeefs Kakiali by hem te doen komen.

Na zyn Edelheids vertrek bleef de Heer *Ottens* met Koning *Hhamza* nog op Hila, noodigende *Kakiali* wel dikwils, om af en by hem te komen; om de nieuwe contracten mede te ondertekenen,

1638. kenen, om 't welke te eer uit te werken, de Koning hem een witten tulband, ten teeken van zyn gunſt zond; dog hy bleef halſterrig by zyn vorige gedagten van niet te komen, alzoo hy vreesde weer in de knip te raken, en dat dit alles maar lokaazen waren, om de rot gemakkelyker in de val te krygen, en hem eveneens als *Leliato* te handelen.

Hy liet egter, hoewel vry flaauw, weten, dat hy de nieuwe contracten aannam, en die nakomen zou.

Dewyl men dan zag, dat hy met den Koning, en den Landvoogd, den ſpot dreef, zoo beſloot men van daar te vertrekken.

De Koning gaf aan de Coracora's, van de buiten-Eilanden, daar by hem gekomen, verlof om heen te varen; dog hield van ider Coracora eenige luiden by zich, om hem na Ternate te geleiden. Die van Hatoeaha, hebbende verſtaan, dat hy van hen eenige jongelingen en dogters eiſſchen zoude, zeiden rond uit, datze den Konink dan af en de Hollanders weer toe zouden vallen, alzoo zy niet genegen waren, hem die te geven. Egter is het zeker, dat de oude rechten der Molukſe Koningen op nieuwveroverde of verkregene landen dit mede brengen, en dat hen die Koning voor zoo verre geen ongelyk deed.

Zyne verſchyning en onthaal aan 't Kaſteel.

Deze Vorſt dan ziende, dat daar in niet te doen was, quam den 3 Juli den land-weg over van Hitoelama aan 't Kaſteel, waar in hy gehuisveſt wierd, om hem by zyn aanwezen, wat vermaak aan te doen. Ondertuſſchen ſtelden zyne bedienden niet weinig de pypen, met zig zeer trots tegen de Inlanders te toonen, en aan hen nu en dan zeer onbillyke eiſſchen te doen, waar uit niet weinige geſchillen reezen.

De Heer Ottens erinnerd zyn Hoogheit de bedongene voorwaarden.

Hy bleef hier elf dagen, en vertrok weer over dien zelven weg na zyne Vloot, na dat de Heer *Ottens* by zyn Hoogheid nogmaals ernſtig aangehouden had, te bezorgen, dat de vreemdelingen van zyne ſtranden verdreven, en al de nagelen aan ons gelevert wierden, of dat anders zyne 4000 Ryxdaalders zouden ingehouden werden.

En vooral 't vertrek der Ternataanen van hier.

Hy verzogt zyne Hoogheid ook alle Ternataanen te doen vertrekken, en een goed en getrouw Stadhouder, met welken hy wel overweg kon komen, te verkiezen; al 't welke zyn Hoogheid beloofde, aan den Landvoogd verzoekende, dat hy in zyne beſcherming nemen wilde den Prieſter van Noeſſanivel, die met 40 huisgezinnen van Wawani afgekomen was, om zich weer in Noeſſanivel neder te zetten.

Die van Wakkaſihoe, Alang en Liliboy, eindelyk den 5 Juli aan 't Kaſteel, verzogten vergiffenis, en wierden na 't vernieuwen der oude contracten in genade aangenomen, zonder daar over eenige ſtraffe (gelyk ook geene der andre dorpen, hoewel zy die wel verdient hadden) te ontfangen. Doch dit alles mogt by de wispelturige Inlanders niet helpen, alzoo zy die toegevenheid daar na meer als eens misbruikt hebben.

1638. Alang en Liliboy, aangenomen in genade.

Koning *Hhamza* vond goed de Coracora's van Cerams Noord-kuſt, die hy nog niet gezien had, voor hem te doen komen. Hy riepze wel; maar zy waren doof; zy verſtonden hem zeer wel, maar quamen niet, wel wetende, waarom het hem te doen was. Daar verſcheen egter eindelyk nog een kleene Coracora van Tobo, die niet veel miſſen konden; dog die Heydenen, van Caybobo af tot de bogt van Elipapoeteh toe, lag hy ondragelyke ſchattingen op, weshalven zy alle na 't gebergte de vlugt namen. Ook hadden zy met die van Ihamahoe opgeſtemt den Koning van alle zyne eiſſchen niets tegeven.

De Ceramſe Coracora's weigeren voor Koning Hhamza te verſchynen. Zyn verder handel.

Den 6 Auguſtus vertrok Koning *Hhamza* van Hitoe na Loehoe, daar hy nog eenige geſchenken, en 10 Bhaar nagelen kreeg, dat hem de Hitoëſen ook vereerd hadden, van daar vertrok hy na Cambello; dog die wilden hem in hun dorp, daar zy op Maſſalyn wel verſterkt lagen, niet inlaten.

En vertrek na Loehoe.

Toen de Koning *Kimelaha Loehoe* losliet, en de Heer *van Diemen* zyn misnoegen daar over toonde, zeide hy daar op: *weeſt voor hem niet bang: want hy is myn ſlaaf, die komen zal, als ik hem maar roep, en ik kan hem weer krygen, als ik hem maar hebben wil.*

Die van Cambello weigeren hem te ontfangen.

Nu zag die Vorſt, wien hy losgelaten, en wat hy aan dien ſlaaf had, die hem nu de poort voor den neus ſloot, en weigerde by hem te komen, of hem op zyn eigen land te ontfangen. Hy had alle de veſtingen op Cambello, die *Leliato* verlaten had, weer ingenomen, en liet zich nu niet meer aan den Koning gelegen leggen; maar deed hem weten, dat hy, ſchoon zyn ſlave, egter niet af komen kon, alzoo hy vreesde, dat de Koning hem als *Leliato* handelen, en aan ons overleveren zou.

Kimelaha Loehoe's gedrag ontrent zyn Koning.

De Koning wel ziende, dat hier geen geſchenken voor hem gereed gemaakt waren, en vreezende, dat hier nog wel een ſlecht nagerecht mogt opgediſcht werden, vertrok ſpoedig na Manipa, alwaar hy in de bogt van Toeban ten anker quam. Hy wierd daar heerlyk ingehaalt, waar over hy zoo vergenoegd was, dat hy hen, en ook die van Amblauw, naderhand voor vrye luiden verklaart, en hen een eigen Sengadji of Hertog gegeven heeft.

Hhamza's vertrek na Manipa.

1638. Hy zond van hier een Capitein aan de Heer *Ottens*, en gaf hem kennis van *Kimelaha Loehoe's* nieuwe, en aan hem zelfs betoonde wederſpannigheid, daar by voegende, dat hier van geen andre oorzaak was, dan dat men *Leliato* te vroeg vervoert had. Maar indien hy *Djouw Loehoe* met den Heer *van Diemen* had mede gegeven, zou hy hem dien hoon niet aangedaan, en hem niet buiten zyn eigen land gehouden hebben.

De Koning verzogt ook 2 jagten, om hem na Ternate te brengen.

De Heer Ottens raad den Koning nu niet te vertrekken.

De Heer *Ottens* raadde zyn Hoogheid nu vooral niet te vertrekken, maar dien geleden ſmaad te wreeken, en dezen wederſpannigen met al zynen aanhang eerſt te dempen, liever, dan dat hy dit nu nog ſmeulende vier tot een groote vlam zou laten uitberſten, dog aangezien hy dien goeden raad verwierp, zond men hem twee jagten, maar met die betuiging en verzekering, dat dit dan ook 't verderf van zyne landen en inkomſten na zich ſleepen zou, wanneer de E. Compagnie zyne wederſpannige onderdaanen door hare wapenen beteugelen en intoomen moeſt.

Dog tegen waarſchouwing,

Vertrok hy na Ternate.

Daar op vertrok zyn Hoogheid den 26 September 1638 met die 2 jagten, en zyne Coracora's van Manipa na Ternate.

Voor zyn vertrek, heeft hy in plaats van den *Kimelaha*, vier *Hamba Radja's* of *groote Heeren* geſteld, om zyne zaaken hier waar te nemen. Deze waren *Sopi*, zoon van *Kalambatta* op Loehoe, *Birahi* op Amblauw, *Mardoſſa* op Manipa, en *Longa* op Leſſidi, dien hy beval alle zaaken met den Heer Landvoogd te vereffenen, en te beſtellen. 1638.

De Heer Ottens viſiteerd de buiten-comptoiren.

Den 20 October ging de Landvoogd uit, om de buiten-comptoiren te viſiteeren. Hy had maar ſes Coracora's van 't Kaſteel, 1 groote van Oma, en 2 van Honimoa by zich. Hy ſchepte eerſt na de kuſt waar Hitoe, alwaar *Kakiali* by zyn Ed. op 't ſtrand van Wawani quam. Hy beklaagde zich zeer over veel laſteringen tegen hem uitgebraakt, beloofde op 't ſtrand van Kaytetto te komen woonen, en alle de dorpen van boven te zullen af brengen; dog had niets minder in zyne gedagten, want zyn beſluit met *Kimelaha Loehoe* was niet af te komen, en ons niets toe te ſtaan, voor dat *Leliato* ook weer vry zou zyn; op welken grond die van Cambello ook weigerden 't maken van een ſteene Logie op hun ſtrand toe te ſtaan, ſchoon hun Koning het belaſt had.

Kakiali's geſprek met hem.

Ook bleef 't geſchil tuſſchen de kleene dorpen van Hoewamohel met die van Loehoe nog als voren, zoo dat de Heer *Ottens* genoodzaakt wierd een jacht en een koopman derwaards te zenden, om de nagelen af te halen, alzoo zy die aan de Loehoeneeſen niet wilden leveren.

Cambello's wederſpannigheid.

VIERDE HOOFDSTUK.

Reduit *op* Noeſſa Telo *gelegt*. Patiwani *verzoekt den* Koning *van* Macaſſar *om hulp uit* Kakiali's *naam*. Laurens de Silva, Koning *van* Soya *overleden*. Heidenſche *bedryven*. *En moeite hier uit gerezen*. Thomas de Silva *in zyn plaats gekoren* 1639. *De* Bonoërs *komen tot ons over*. Baros *gequetſt door* Kakiali's *beſtel*. *Die van* Anin *en* Laala *afgevallen*. *Geſchil der* Hitoeëſe OrangKaja's. *Veinzeryen van* Kakiali, *by de Heer* Ottens *niet veel geagt*. *De bezetting van* Hitoelama *gelicht*. *Slegte tyding van zyn* Macaſſaars *ontzet*. *De Heer* Landvoogd *taſt* Cambello *vergeefs aan*. Laala *door* Weſterman *veroverd*. Patiwani's *komſt met ontzet van* Macaſſar. *Die van* Loehoe *en* Hitoelama *tot afval geperſt*. *Moord op* Leſſidi, *en ſteene veſting daar gelegt*. *En door den* Kimelaha *vrugteloos aangetaſt*. *Verdre bedryven van* Kakiali, *en van hem*. *En trotſe taal des eerſten*. *De Heer* Ottens *doet een* Hongi-*tocht*. *Verbrand* Aſſahoedi. *En maakt vrede met* Caybobo. Ridjali *om hulp na* Macaſſar *gezonden met aanbieding van de* Ambonſche *landen*. Kakiali's *geveinsd verzoek*, *en 't antwoord*. *Zyn verdre toeleg en bedryf*. *De Heer* Lucaſſoon *na* Ceylon, *daar de onzen* Negombo *veroveren*. *De Heer* Ottens *Ordinaris Raad gemaakt*. *Nieuwe ſtreken van* Kakiali *veridelt*. Kimelaha Loehoe's *geveinsd verzoek om vrede*. *De Heer* Ottens *gaat met de* Hongi *na* Bonoa. *'t Contract met dezelve gemaakt*. *Een baricade op* Aſſahoedi *gelegt*. *Nagelen dit jaar afgeſcheept*. *'t* Kaſteel *verbeterd*. Oeriën *en* Liſſabatta, *tot ons overgekomen*. Madjira's *eerſte opkomſt*. *Des* Kimelaha's *tweede geveinsd verzoek om vrede*. Jan Outgerszoon *op* Hitoelama *gelegt*. Toeloecabeſi's *afval*. Madjira *doet* Anin, Laala *en* Aſſahoedi, *tot ons overkomen enz*. Iman Towale *als gezant na* Macaſſar *gezonden*. *En van* Kimelaha Loehoe *gevolgd*. *Het dorp* Tapi *overrompeld*. Caybobo *verzoekt om bezetting*. Amblauw *in genade aangenomen*. Oeriën *door* Kakiali 1641 *vergeefs belegerd*. *Zyn ſtoute taal*. Toeloecabeſi's *overkomſt*. Kimelaha Loeho's *wederkomſt*. Manipa *verzoend*. *De Heer* Ottens *met de* Hongi *uit*. *Zyne verrigtingen*. Capitein Weſtermans *dood*. *Slegte ſtaat des* Kaſteels. *De Heer* Ottens

dood,

1638. *dood.* *De Heer* Domkens *word voorzitter.* Ridjali *verbrand eenige dorpen op* Hitoe. 1639.
Kimelaha Loehoe's *verrichting op* Wawani. Larike *door* Kakiali *overrompeld.* *De Heer* Caan *elfde* Landvoogd A. 1642. *Koning* Hhamza's *brieven.* Coracora's *tegen 't* Macaſſaars *ontzet uitgezonden.* *Hoe die Vloot door de onzen ontfangen werd.* *Deszelfs Hoofden door* Kakiali *misleid.* *De Heer* Caan *verſterkt* Larike, *en* Oeriën. Hitoelama *door de* Macaſſaaren *vergeefs aangetaſt.* *Die op* van Outhoorns *gezicht de vlucht nemen.* *Gelyk ook* Kakiali. *Dapperheid van de Heer* van Outhoorn. *Vergeefſe onderneming van* Moehot. *Komſt van de Heer* Demmer. *De Heer* Seroy *als preſident na* Ternate. *Voorval met de* Macaſſaaren. *Verbond van die van* Hatoewe, *en andre* Ceramſe *dorpen.* *Komſt van* Macaſſaarſe *jonken.* Baros *ontrouw.* *Vergeefſe toeleg op* Maſſalyn. Kimelaha Loehoe's *huwelyk.* *De Heer* Caan *bejegend* Cajoan *ſcherp.* Hitoelama *verſterkt.* *Dood van den koning van* Noeſſanivel, *door zyn broeder vervangen.* *Die borg voor* 1000 *Ryxdaalders moet ſtellen.* Jan Pais *Hoofd gemaakt.* *Der* Macaſſaaren *morren.* Cambello *verzoekt vrede.* *'t Verdrag met hen gemaakt.* *Zeven* Macaſſaarſe *vaartuigen keeren na* Macaſſar. Cambello *in bezit genomen.* Kimelaha Loehoe *verzoend met ons.* *De Heer* Demmer A. 1642. *twaalfde* Landvoogd.

Reduit op Noeſſa Telo gelegt.

IN dezen tyd vond deze Landvoogd ook goed op het Noordelykſt Eiland van de drie gebroeders, en op des zelfs Noordelykſten heuvel een driekantige Reduit te leggen, waar aan den 28 October begonnen, en waar in vooreerſt een bezetting van 40 ſoldaaten, en 4 princeſtukjens geplaatſt wierden.

Patiwani verzoekt den Koning van Macaſſar om hulp uit Kakiali's naam.

Men hoorde ook, dat *Patiwani* met 70 mannen, en 2 *Tjampans* met een geſchenk van 10 bhaaren nagelen, den 7 November na Macaſſar vertrokken was, om hulp te verzoeken; waar by men leerde, wat men van *Kakiali*, en zynen aanhang, te wagten, en wat ſtaat men op zyne geveinsde beloften te maken had, alzoo alles maar diende, om ons in ſlaap te wiegen, en tyd te winnen.

De Hitoëſche OrangKaja's, *Baros*, *Bermela*, en *Totohatoe*, hier over aangeſproken, zeiden, dat dit wel waar, dog buiten hun kennis geſchied was; dat de Heer Landvoogd egter niet geloofde.

Laurens de Silva, Koning van Soya overleden.

Het was ontrent dezen tyd, dat *Laurens de Sylva*, Koning van Soya, ziek wierd. Gelyk hy een Chriſten in naam, dog nog een Heiden in zyn hart was, alzoo ontbood hy een beroemden wichelaar van Amblauw, om hem te zeggen, wie oorzaak van zyn ziekte was. Deze wichelaar, wel wetende, hoe men het geerne had, en wie by dat geſlagt gehaat was, beſchuldigde ten eerſte den *Pati* van Soya. Zy behoefden (zoo hen dagt) niet meer, om hem aan te klagen by den Heer Landvoogd, en dan te bederven. Zy vielen dan met een groot geweld daar over klagtig aan zyn Ed:; dog die Heer, die van geen Mawei, of waarzeggen, hield, toonde hem de valsheid van die konſt. Dit alles mogt niet helpen, hy moeſt evenwel gevangen gezet werden. De Landvoogd deed dit; dog zette den wicchelaar (die dit niet had konnen voorzien) tegen aller gedagten, 'er by gevangen. Kort daar op, den 24 December ſtierf die Koning, na dat hy groote pyn geleden had, en men koos den 8 Januari 1639 zyn broeder, *Thomas de Sylva*, als Koning in zyn plaats.

Heidenſche bedryven en moeite hier uit gerezen.

Thomas de Silva in zyn plaats gekoren A. 1639.

Kimelaha Loehoe had ondertuſſchen met 14 Coracora's in December een inval ontrent Loehoe gedaan; dog met dit Esquadre uit Aſſahoedi, Erang en Cambello byeen gezameld, weinig uitgericht, alzoo hy ten eerſten door onze bezetting verjaagd wierd, voerende 2 of drie vrouwen met zich. Ook zeide men, dat hy Aſſahoedi begon ſterk te maken, alwaar hy 70 man, van Bonoa geligt, geplaatſt had, om zich des noods, en by 't verlies van Cambello, daar af te bedienen. Die van Bonoa, daar over zeer geſtoord, zyn onder 't geleide der Leſſidiers aan 't Kaſteel gekomen, en hebben zig, even als die van Loehoe eenigen tyd daar aan ook, met de E. Compagnie vereenigt.

De Bonoërs komen tot ons over.

In 't begin van dit jaar wierd ook OrangKaja *Baros*, door toedoen van *Kakiali*, die 60 gewapende mannen met *Iman Ridjali* op hem argezonden had, deerlyk op twee plaatzen gequetſt, alleen om dat hy belet had, dat *Pati Toeban* de clappus-boomen van Hila niet beklom, die met eenig volk van Wawani daar heen gegaan was, om koſt tegen de Moorſche vaſten te zoeken.

Baros gequetſt door Kakiali's beſtel.

Die van Anin en Laala afgevallen.

Die van Anin, en Laala leefden nog al in geſchil met die van Loehoe, die ook eindelyk ons af- en den *Kimelaha* toevielen; dat *Pati Loehoe*, en *Madjira*, den zoon van *Sabadyn* al voorzegt hadden, alzoo hy zich te partydig tegen hen toonde.

Geſchil der Hitoëſe OrangKaja's.

Op Hitoe rees in Februari ook een groot geſchil tuſſchen meeſt alle de Hoofd-OrangKaja's, terwyl zy op de bruiloft van *Hongilamoe*, den jongen Koning van Hitoe, en van de dogter van *Bermela*, waren. Daar wierd ook zeer ſnibbig over 't queſten van *Baros*, dat *Kakiali* geweten wierd, geſproken; dog *Kakiali* trok zig dat niet aan, maar be-

1639. Veinzeryen van Kakiali, by de Heer Ottens niet veel geagt.

loofde den Landvoogd een groote Saboa, of Loots, ontrent Hila's Reduit op 't ſtrand op te ſlaan, om daar in een vergadering der Hitoeëſche OrangKaja's te beleggen, en zelf daar te komen, om een nieuw en vaſt verbond, ontrent 't leveren der nagelen alleen aan de Nederlanders, te maken.

De Heer *Ottens* had daar niet veel gedagten af, dog deed het egter om hem de maat vol te meten. Hy quam daar ook by zyn Ed:, en verzekerde hem, dat de OrangKaja's voor 4 dagen den Matakau gedronken hadden, om al de nagelen aan ons alleen te leveren. Schoon 'er geen een waar woord aan was. Hy toonde zig daar, als de Landvoogd over 't quetſen van OrangKaja *Baros* als over een vuile zaak ſprak, zeer bitter tegen dien man, hem ſcheldende voor den eenigſten quaaddoender, en dat hy waardig was, dat men hem maar van kant geholpen had.

De bezetting van Hitoelama gelicht.

De Landvoogd maande hem aan, om met de zynen beneden te komen woonen, hy beloofde het te zullen doen, doch verzogt zyn Ed:, tot zyne geruſtheid, de bezetting van Hitoelama eerſt te lichten. De Landvoogd ſtond hem dit al mede toe, mits dat hy dan ook zyn woord houden moeſt; dat hy ſterk beloofde, winnende voor eerſt daar door uit, dat de onzen toen geen gedagten meer van zyne Macaſſaarſche hulpe hadden.

Slegte tyding van zyn Macaſſaars ontzet.

Hy kreeg ondertuſſchen een quade tyding den 16 Maart, by welke hem berigt wierd, dat dit ontzet vooreerſt niet ſtond te komen; maar dat de Koning van Macaſſar alleen 17 Tsjampans gezonden had, om de Maleyers af te halen, wier vaartuigen de Heer *van Diemen* verbrand had. Dit deed hem de moed vry wat zakken, wetende nu naaulyx, waar heen zich te keeren.

De Heer Landvoogd taſt Cambello aan.

Uyt de magt, dit jaar van Batavia gekomen, koos de Heer Landvoogd 400 koppen, om met de zelve Cambello aan te taſten. Het volk landde den 3 April, wierd in 8 compagnien verdeelt, doch onze bevelhebbers hunnen laſt qualyk gevolgd hebbende, waren oorzaak, dat wy daar klop kregen, en met 19 dooden en 44 gequetſten onder den Lieutenant *Hans Magdalyn* moeſten aftrekken.

De Landvoogd liet ondertuſſchen 2 ſchepen voor Cambello, 2 chaloepen voor Leſſidi, en verzag onze bezetting daar met een hooge ſteene borſtweering. Daar op trok hy na Loehoe, alwaar hy de bezetting ook tot 50 man vermeerderde.

Laala door Weſterman verovert.

Ontrent dien zelven tyd had Capitein *Weſterman* Laala verovert, waar na de Heer Landvoogd naar huis keerde, zynde onderweeg door eenen *Tammetalla* op nieuw verzekert, dat *Kakiali's* volſlagen voornemen was, al de nagelen aan ons te leveren, en zyn ſchulden af te doen. 1639.

Niet lang 'er na hoorde men, dat *Patiwani* met 17 jonken op Boero, en 12 op Manipa, was aangekomen. Ook dorſten de Hitoeëſen uitſtroyen, dat daar mede wel 3000 man tot *Kakiali's* verdediging overgebragt waren. Patiwani's komſt met ontzet van Macaſſar.

In deze tyd moeſt ook de Landvoogd, volgens ontfangen laſt, met de eerſte ſchepen 250, en met 't ſchip in September nog 40 ſoldaaten na Batavia zenden, dat zeer qualyk quam. Hy lichtte dan de bezetting van Leſſidi, en zette die op de 2 jagten, om op die jonken te kruiſſen; dog die van Leſſidi verzogten ten eerſten weer bezetting, die men hen weigerde.

Patiwani quam eindelyk met zyn 17 jonkjes op Cambello, en zond *Kakiali* een yzer ſtuk van 4 pond, en tyding van den Koning van Macaſſar, dat hy hen alle jaar wel hulptroepen toezenden wilde; dog zy moeſten hem dan ſchatting opbrengen, in goud of in jong manvolk; anders wilde hy de vrede, nieuwlyks met den Opperlandvoogd van Indiën gemaakt, om hunnent wil niet breeken. Ook had hy deze 17 jonken gezonden, om haar geluk te zocken, dog niet, om tegen de Hollanders te oorlogen; ten ware zy de vrugtboomen der Hitoeëſen vernielden, in hoedanigen geval zy hen tegen de zelven helpen mogten.

Die van Loehoe en Hitoelama, tot afval geperſt.

Dit maakte den *Kimelaha* zoo ſtout, dat hy die van Loehoe en Hitoelama dorſt vergen, om aanſtonds tot hem over te komen, zoo zy zyne uiterſte woede niet wilden afwagten; haalde 14 koppen kort daar aan op Leſſidi, waar in hem die van Erang geholpen, en de lyken zeer mishandelt hadden.

Moord op Leſſidi en ſteene veſting daar gelegt.

Dit was oorzaak, dat men den 11 May een ſteene veſting op Leſſidi lag, en 50 mannen bezetting onder den Lieutenant *Daniel Rollepot*. Hy had ook de ſtoutheid van deze veſting den 21 te komen aandoen, en 'er fel op te ſchieten; dog, vernemende, dat de Landvoogd hem met een tamelyke magt in 't korte zou bezoeken, brak hy, na 5 dagen zyn beleg op, en trok met verlies van 30 dooden af. De Heer *Ottens* verbeterde ook deze veſting met een gracht, zuiverde het dorp alom, en maakte, dat men een vry uitzigt had.

En door den Kimelaha vrugteloos aangetaſt.

Niet lang hier na dreigde *Kakiali* die van Larike en Tapi te zullen komen aantaſten; dog daar gebeurde niets, dan dat hy van Manipa, Kelang en Cambello, 70 Malyers gehaald, en die op 't land van Hitoe gezet had.

Men

1639. Verdre bedryven van Kakiali, en van hem.

Men ſtrooide in September ook uit, dat de *Kimelaha* met 40 Coracora's en 300 man op Wawani gekomen was, om Hitoelama aan te taſten; dog daar quam mede niet af; dan dat zich de *Kimelaha* den 10 September op Locki vaſtmaakte, daar in door die van Anin en Laala, die hem reeds aanhingen, ondersteunt zynde.

En trotſe taal des eerſten.

Ondertuſſchen verkogt *Kakiali* weer openlyk de nagelen aan de Maleyers, en dorſt de onzen wel ſtout laten weten, dat hy aan de E. Maatſchappy de zelve voor 60 Ryxdaalders niet leveren, maar 75 Spaanſche realen daar voor, en *Cajoan* en *Baros* aan een kant hebben wilde, alzoo hy niet eer met ons in ruſt kon leven. De Heer *Ottens* liet hem kort, en goed hier op zeggen, dat hy 't eerſte van haar Edelheden verzoeken, en in 't tweede niets doen kon, voor dat men daar wettige redenen toe had, en die hem gebleken waren. Dat hy zoo ſtout was, ſproot daar uit dat hy wiſt, in hoe ſlegte ſtaat onze bezetting was alzoo men in 't Kaſteel pas 24 man, in ſtaat om de parade by te woonen, en op veel plaatzen manſchap van nooden had, die wy hen niet konden byzetten, gelyk die van Haja, Ceramlaoet, en meer andere, dezelve te vergeefs van ons verzogten, en ondertuſſchen geweldig van den *Kimelaha* geplaagt wierden.

De Heer Ottens doet weer een Hongi-tocht.

Verbrand Aſſahoedi, en maakt vrede met Caybobo.

Des niet te min deed de Heer Landvoogd in October weer de Hongi-tocht, hebbende 36 Mardheykers onder Capitein *Johan Swaris* aangenomen, met welke, en nog 25 ſoldaaten van Leſſidi gelicht, hy Aſſahoedi aantaſtte en verbrandde, en daarenboven nog 3 Coracora's, en wel 50 kleene vaartuigen, ten buit kreeg, waar van zy 'er veel vernielden.

Ridjali om hulp na Macaſſar gezonden met aanbieding der Amboniſche landen.

Hy maakte op dien togt ook vrede met die van Caybobo, en verſtond by zyne aangiering op Wawani's ſtrand, dat *Kakiali* weer eenige Tsjampans met 30 Orang Kaja's kinderen, en wel 30 bhara nagelen, onder 't geleide van *Iman Ridjali* na Macaſſar gezonden had, om dien Vorſt wederom om hulpe, met opdragt van de landen van Amboina te verzoeken, voorgevende het nu niet tegen ons, maar tegen *Cajoan* en zynen aanhang, te hebben.

Om ons ondertuſſchen weer wat zand in de oogen te werpen, liet hy door zynen *Hhoekom*, *Tammatella*, om ſchaalen en gewigt verzoeken, op dat hy aan ons de nagelen op Wawani's ſtrand leveren mogt; dog hy verzogt om Spaanſche Ryxdaalders, en geen viſch-ſchubben (of dubbeltjens) daar voor te hebben.

Kakiali's geveinſt verzoek

De Landvoogd liet hem weten, dat ſchaal en gewigt op de behoorlyke plaats in onze Logie te Hila waren, en dat, zoo hy in 't zin had te wegen, hy het daar moeſt doen; by nader aanhouden ſtond men eindelyk zyn verzoek toe, om te zien, wat daar af komen zou; doch eer 't zoo verre quam, vond de Heer *Ottens* goed, dien laſt weer in te trekken, om dat, zeker Chineeſch vaartuig door 3 Coracora's van den *Kimelaha* by den hoek van Ceyt overvallen, en 7 Chineeſen daar in dood geſlagen zynde, men reden had te gelooven, dat dit alles door *Kakiali's* beſtel geſchied was. Ook bevond men daar na, dat men zeer voorzigtig gedaan had, alzoo zyn en des *Kimelaha's* toeleg daar mede niet anders was, dan om een Hollander van eenig aanzien in handen, en daar door *Leliato* weer los te krygen. 1640. en 't antwoord. Zyn verdere toeleg, en bedryf.

De Heer Lucaszoon na Ceylon.

Men had in 't begin van 't Weſterſaizoen zyn Edelheid weer hier verwagt, dog men bequam tyding, dat het dit jaar niet, maar 't jaar daar aan, ſtond te geſchieden, alzoo 'er nu veel volk met de Heer Directeur Generaal, *Philip Lucaszoon*, na Ceylon gezonden was, om Colombo was 't mogelyk te veroveren; dat maar op Negumbo uitquam; alwaar ook die Heer in 't volgende jaar 't leven liet. Daar de onzen Negombo veroveren.

Dat gaf dan in Amboina, dat toen by uitnemendheid ſlegt bezet was, een zeer ſlegt aanzien, en 't was onbegrypelyk, hoe haar Edelheden die ſchoone Landvoogdy zoo konden in de waagſchaal zetten.

De Heer Ottens Ordinaris Raad gemaakt

In 't jaar 1640 wierd d'Hr. *Ottens* Ordinaris Raad onder een verband van drie jaaren gemaakt. Ontrent dezen tyd verzogt *Kakiali* al weer om ſchaalen, ten einde zyne nagelen op Wawani te leveren, dat hy zoo lang deed, tot de Heer *Ottens* goedvond, hem eens in te volgen, voor al om een deel van *Kakiali's* ſchulden te konnen innen. Hy zond dan den Opperkoopman, *Simon Domkens*, den 21 Januari met een jagt derwaards, om de zelve niet aan land, maar aan boord te ontfangen, dat buiten *Kakiali's* beſtek liep; doch hy leverde daar op ook maar 15 Bahara's, en wilde toen duizend Ryxdaalders, of des Landvoogds groote goude keten, te leen hebben, om de nieuwe nagelen in te koopen. Dit wierd hem afgeſlagen, en daar op met de verdre leverantie ook opgehouden. Hy zeide ons toen ook rond uit, dat hy hulp van Macaſſar, niet tegen ons, maar tegen zyne vyanden op Hitoelama en Ceram, verzogt had. Nieuwe ſtreken van Kakiali verdelt.

Niet lang daar na verſcheen hier van Batavia een Vloot van 8 ſchepen, waar van 'er drie na Banda moeſten vertrekken. Met de zelve quam weinig hulpe; dog de ſchrik, die men egter zoo daar over, als over de ſlegte tyding van geen ontzet uit Ma-

1640. Macaſſar dat jaar te wagten, gezet had, was oorzaak, dat *Kimelaha Loehoe* de vrede verzoeken liet, hoewel daar na, by 't verſchynen van 3 jonken op Manipa, en 4 vaartuigen met 200 man op Boero, klaar bleek, dat hy dat niet in den zin, of ondertuſſchen andere gedagten gekregen had. De Heer *Ottens* ging in Maart daar op met de Hongi weer uit, meinende *Kimelaha Loehoe*, volgens zyne belofte, te zullen vinden, maar hy ſchoot hem op, en zond zyn kat, nu de vreeze wat over was. Hy ſtak dierhalven na Kahoela over, en hoorde daar van *Imam Swakki*, dat de vyanden het dorpje Koli op Kelang, in de aſſche gelegt hadde.

Kimelaha Loehoe's geveinsd verzoek om vrede.

De Heer Ottens gaat met de Hongi na Bonoa.

Hy zond daar op 18 Coracora's na Bonoa om den Sengadji, die nu onzen vriend, en met *Imam Lanaroe*, die zich tegen hem aankantte, in geſchil was, te helpen, die na een lichte ſchermutzeling, wat later voorgevallen, vermeeſterd wierd. Hun accoord met ons ziet men in dit geſchrift.

In den jare onzes Heeren Jezus Chriſtus *op den 16 dag der maand* Majus A. 1640.

't Contract met hen gemaakt.

Wy, Pieter de Goyer, *Koopman*, *ende* Jan Oetgenszoon, Capitein, *in den name van de Heer* Gouverneur, Jan Ottens, *ende alle* OrangKaja's, Oeliſiwa's *en* Oelilima's, *van 't land* Ambon, *met den* Sengadji Leſſidi, *ende den* OrangKaja Sengadji Bonoa, OrangKaja Hâtib Lanoero, Tama-ela Meti, *en* Tama-ela Mariket, *hebben dit getekend, ende met eede beveſtigt 't naarvolgende.*

Eerſtelyk, Hâtib Lanoeroe, *ende alle die van zyne zyde, hebben voor ons* OrangKaja's, Oeliſiwa *ende* Oelilima, *mitsgaders de* Hamba Radja Longa, Birahi, *ende* Kaitsjili Singaſari *beloofd, dat wy den* Kimelaha, Capitein Hitoe, Cambello, Oeli Anin, Oeli Laala, Henneteloe, Aſſahoedi, Erang, *ende alle wie den Prins van* Holland, *ende den* Konink *van* Ternate's *vyanden zyn, niet aannemen, nog eenig gehoor geven zullen.*

Ten tweeden, *wy zullen die van de* Papoewa's, Hatoewe, *en* Tolemata, *in onze negerye niet admitteren; nogte ietwes aan haar geven.*

Maar wy zullen den Sengadji *van* Bonoa *helpen gelyk getrouwe inwoonderen des Eilands* Boano, *en als de Heer* Gouverneur, *ofte des* Koninks *van* Ternatens *gezant, 't zy by dage, 't zy by nagte, by den* Sengadji Boano *komt, om* Corcorren, *ofte volk te eiſſchen, om de* Oeliſiwa *en* Oelilima *te volgen, wy zullen het naarkomen.*

1640. *Ende daar na, indien* Hâtib Lanoeroe, *met de zynen, alle deze voorſtaande accoorden niet naarkomen, zullen dan alle de volkeren met de dood geſtraft werden, zonder meer pardon te geven, alle haare goederen zullen verbeurd zyn aan de* Oeliſiwa's *ende* Oelilima's, *ende alle haare thuinen, ende landeryen, zullen voor den* Sengadji, *ende de gene die hem volgt, vervallen, aldus hebben wy dezen brief geſloten. Was geteekend*, Pieter de Goyer, Jan Oetgerszen, *en uit naam van alle de* OrangKaja's Joan Pays.

Een Baricade op Aſſahoedi gelegt.

Men lag ook een houte Baricade met eenige bezetting in May op Aſſahoedi, om te beletten, dat *Kimelaha Loehoe* dit niet mogt verſterken, gelyk men zeide zyn voornemen te zyn, alzoo die plaats zeer wel voor hem gelegen was; en ook, om de naaſte dorpen in toom te houden.

Nagelen dit jaar afgeſcheept.

Met de eerſte van hier in dit jaar vertrokkene ſchepen waren 1400 bhaar nagelen afgeſcheept; doch men gift, dat wy nog maar de helft van dat gewas bekomen hadden; alzoo men tyding kreeg, dat Macaſſar alleen wel 300 bhaar daar van gekregen had.

't Kaſteel verbeterd.

In dit jaar voorzag de Heer *Ottens* de Kaſteels gragten van behoorlyke muragien, om alle inkalving dus te beletten.

Oeriën, en Liſſabatta, tot ons overgekomen.

Die van Oeriën, en van Liſſabatta, quamen de 9 Juni tot ons over, tot welke laatſte die van Leſſidi veel gedaan hadden.

Madjira's eerſte opkomſt.

In deze tyd zogt *Madjira* zich in de gunſt van den Heer *Ottens* in te wikkelen. Hy quam by zyn Ed. in de zelve maand op Caybobo, en wiſt zich zoo aangenaam by hem te maken, dat het den grond gebaand heeft, om hem naderhand tot *Kimelaha* te vorderen.

Des Kimelaha's tweede geveinsd verzoek om vrede.

De *Kimelaha* verzogt al weer om vrede, dog dat hy en *Kakiali* niet minder in den zin hadden, bleek ons uit een bericht, dat *Ridjali* 't land van Amboina, door 't aanbieden van Hitoeëſe aarde en eenige nagelen, alzoo goed als overgegeven had, en dat men nu maar wat tyd, en uitſtel zogt, tot het ontzet van Macaſſar komen mogt.

Jan Outgerszoon op Hitoelama gelegt.

Men omving ook in deze tyd Hitoelama's veſting met een houte pagar, waar in een bezetting van 40 man onder den Capitein Lieutenant *Jan Outgerszoon* gelegt wierd.

Men belaſtte ook de dorps-Hoofden hier rondom zich te verſterken, alzoo 'er op Wawani een ſlegte pot voor hen te vuur was.

Toeloecabeſi's afval.

In deze tyd viel ook *Toeloecabeſi*, OrangKaja van Capaha, de onzen af, dat men oordeelde uyt jaloezy over dit verſterken der dorpen geſchied te zyn.

Mad-

1641. *Madjira*, die reeds niet qualyk by de Heer *Ottens* ſtond, maakte zyn hof daar nog meer, toen hy die van Anin, Laala en Aſſahoedi tot ons deed overkomen, zoo dat op Hoewamohels Ooſt-zyde niet, dan *Locki*, *Kimelaha Loehoe's* zyde noch hield. Hy deed ons buiten dien nog verſcheide dienſten, die te dier tyd groote blyken van zynen yver voor ons gaven.

Imam Towale als gezant na Macaſſar gezonden.

De *Kimelaha* met *Kakiali* vry verlegen, dat zy dan van deze, dan van gene dorpen verlaten wierden, vonden goed ten derdemaal een gezant na Macaſſar te zenden, en *Imam Towale* daar toe te verkiezen. Men zond, om hem te aangenamer te maken, twee vaartuigen met nagelen, en een ernſtige bede daar nevens, om den Koning te bewegen dog voor den Godsdienſt, die nu hier in 't uiterſte gevaar was, te zorgen; en of dit nog niet genoeg was, *Djouw Loehoe* ging zelf op een byzondere Coracora, met een kleen gevolg van vrouwen en kinderen den 24 September mede, om aan dit werk wat meer gewigt te geven.

En van Kimelaha Loehoe gevolgt.

Towale, op Macaſſar gekomen, beweerde dien Koning wel, om toezegging van zyn hulpe aan de Hitoeëſen te doen; dog deze ſtelde dit zoo lang uit, tot hy zynen gezant eerſt weer t'huis hebben zou. *Kimelaha Loehoe* kreeg zulken goed beſcheid niet; maar wierd na zynen Koning gewezen, om zyn eigen landen tegen de Hollanders te verdedigen.

Terwyl wy met onze bezetting, die zwak was, niet veel konden uitregten, liet de Heer *Ottens* egter niet na den vyand met onze Coracora's allen afbreuk te doen, om op die van Alang, Liliboy, en in de bogt van Caybobo te rooven; dog dit veroorzaakte, dat die van Alang en Wakkaſihoe het dorp Tapi overrompelden, en veel gevangenen van daar voerden.

't Dorp Tapi overrompelt.

Caybobo verzoekt om bezetting.

Die van Caybobo en Tomilehoe verzogten in October om eenige bezetting, en die van Amblauw vergiffenis van de moord, aan den onzen in jaar 1635 bedreven, biddende ons daar weder eenig volk te leggen. Men gaf de laatſten, na verloop van tyd, en betoonde preuven van trouw, een Corporaal met een ſoldaat.

Amblauw in genade aangenomen, en bezet.

Oeriën door Kakiali vergeefs belegert A. 1641.

Die van Oeriën verzogten al mede om bezetting; maar men kon hen nog niet helpen. Dit laatſte dorp wierd in Februari 1641 door *Kakiali* belegert, en zoodanig met vier vaſtigheden benaauwt, dat zy het niet lang konden houden, alzoo zy van binnen gebrek van levensmiddelen, en water, hadden.

Zyn ſtoute taal.

Men zond hen 2 jagten en 11 Coracora's tot ontzet; dog die konden, alzoo 't daar nu een lager wal was, niet by hen komen; hoewel men, na dat wy in Maart 6 ſchepen, 20 Coracora's, en 3 Compagnien ſoldaten tot byſtand bekomen hadden, den vyand opſloeg, hen ontzette, en *Kakiali* dwong den 14 zeer verward, met agterlating van veel vaandels, baſſen en geweer, de vlugt te nemen; durvende ons nog wel doen weten, dat hy 't niet tegen ons had, maar tegen die van Oeriën, die hem daar reden toe gegeven hadden; een onbeſchaamde Moor, die ons zeggen dorſt, het tegen ons niet te hebben, en nochtans openbaar tegen ons in 't veld quam. 1641.

Deze nederlaag was ten minſten van die uitwerking, dat *Toeloeccabeſi* zich met ons verzoende, belovende zyn beſt te doen, om *Kakiali* ook tot vrede te bewegen, dog wat ſtaat is 'er op de Mooren te maken? dewyl alles maar op veinzery uitkomt.

Toeloeccabeſis overkomſt.

In Maart quam *Kimelaha Loehoe* ook weer in Amboina. Hy bragt 10 jonken ten handel mede, behalven welke noch 10 andre op Manipa quamen, met welke vereenigt, en nog van 7 Coracora's begeleid, liep hy juiſt 2 van onze jagten in de mond. Zy ontliepen dezelve zoo veel zy konden, maar de onzen jaagden hen in de Rivier van Ajer Mira, en boorden 4 van hun voornaamſte jonken in de grond, terwyl de *Kimelaha* over land na Cambello raakte.

Kimelaha Loehoe's wederkomſt.

Die van Manipa, ziende hoe ſlegt de zaaken van den *Kimelaha* ſtonden, verzogten de onzen om bezetting, en vooral die van Toeban en Tomilehoe, om die van Tomoewaro, en Maſſavoy, tot reden te brengen. Men nam hen in genade aan, en gaf hen vryheid, om een kleene ſteene vaſtigheid op te werpen, 't welk de andren ziende, quamen zy mede tot ons over.

Manipa verzoent.

In Juli ging de Heer *Ottens* de kuſt Hitoe, en Hoewamohel, met de Hongi weer bezoeken, om de noodige bezetting hier en daar te verzorgen.

De Heer Ottens weer met de Hongi uit, en zyne verrichting.

Ook liet hy *Kakiali* door *Toeloeccabeſi* weer ondertaſten, om af te komen; dog al zyn antwoord was alleen gerigt, om tyd te winnen.

Men zond dan een jagt, om op de ſtranden van Wawani vyandelykheid te plegen; hoewel het weinig om 't lyf had.

Die van Hatoeaha, die zig nog aan onze zyde hielden, kregen toen ook een houte vaſtigheid, om de nabygelegene dorpen in haar pligt te houden, en hen ook te beſchermen.

Den 27 May ſtierf Capitein *Weſtermans*, een dapper en zeer geoeffend man in deze geweſten, die de E. Maatſchappy veel dienſt gedaan had.

Capitein Weſtermans dood.

By de t'huiskomſt van den Heer *Ottens*

1641. van zyne togt op den 21 Juli, bevond zyn Ed. de Weſt-gordyn aan de binnen-zyde, waar op veel lage huizen waren, meeſt ingeſtort, waarſchynelyk door den regen. Men had hier door alleen een ſoldaat, dat weinig was, verloren; en niet lang daar na volgde ook 't ander deel van die gordyn.

Slegte ſtaat des Kaſteels.

De Heer Ottens dood. Na dien tyd wierd de Heer Landvoogd lamagtig; ook brak de wond, in 't jaar 1637 voor Luciéla door een vergiftige Calloway bekomen, weer op, waar door zyn Ed. geheel met de neus in 't bed, en op den 14 Auguſti 1641 aan zyn einde raakte. De E. Maatſchappy verloor aan zyn Ed. een wakker dienaar.

De Heer Domkens word voorzitter. Hy was de eerſte Landvoogd, die in Amboina ſtierf. De Raad vond goed den Opperkoopman, den Heer *Simon Domkens*, voor eerſt als voorzitter aan te ſtellen, en den Opperkoopman, *Wouter Seroy* aan 't Kaſteel, tot het waarnemen van 's Compagnies handel en ommeſlag te ontbieden, en om by voorraad tweede der Landvoogdy te zyn.

Ridjali verbrand eenige dorpen op Hitoe. *Imam Ridjali*, onlangs van Macaſſar weergekomen, en zig veel beter op den degen, als op den Coraan verſtaande, liep met 5 a 600 man de dorpen Senalo, Peliſſa, en Eli, op den 25 Juli af, verbrande de zelve, en vervoerde het volk na Wawani, om te beletten, dat zy *Cajoan* niet mogten toevallen.

Kimelaha Loehoe's verrichting op Wawani. *Djouw Loehoe*, die kort te voren op Wawani geweeſt was, om de zuſter van *Ridjali* ten huwelyk te verzoeken, had daar 170 Macaſſaren gelaten, met laſt, om dat ſtrand te verſterken, gelyk zy daar zedert veel overlaſt aan andren deden.

Larike door Kakiali overrompeld. *Kakiali* taſtte Larike den 10 Auguſti met 800 man aan, veroverde het by een ſchielyke overrompeling, en verbrandde daar alles. Ook zond hy weer eenen Tamaleſi, OrangKaja van Wakal, na Macaſſar, om dien Koning nu vooral, dewyl de Landvoogd dood, en onze ſtaat nu op zyn zwakſte was, om hulp te verzoeken; zynde dit gezantſchap ook door een Moorſchen Paap, *Mayloan* genaamd, ondersteund.

Ondertuſſchen waren 'er op Goram, en Ceram Laoet, veel Macaſſaarſche, Javaanſche en Maleytſche vaartuigen gekomen, die daar hare lading met nagelen kregen, en op Goram zekeren Onderkoopman, die met zyn jonk en huisgezin als vryman na Amboina, om daar te woonen, vertrok, vermoord, zyne goederen weggeroofd, en zyn vaartuig aan die van Ceram-Laoet gegeven hadden.

De Heer Caan elf- Na de dood van de Heer *Ottens*, die hier 4 jaaren en ontrent drie maanden by uitnemenheid wel geregeert had, quam de Heer *Antoni Caan*, Ordinaris Raad van Indiën, en gewezen Landvoogd der Moluccos, met het ſchip Grol den 20 Februari 1642 hier, om hem als elfde Landvoogd, en beſtierder van Amboina op te volgen. De Landvoogd A. 1642.

Koning Hhamza's brieven. Hy bragt brieven van Koning *Hhamza*, zoo aan *Kakiali*, als aan 's Konings onderdaanen op Hoewamohel. *Kakiali* dorſt zyn brief uit Hila's Reduit niet afhalen, om dat het ſchip Grol zyn ſtrand van Wawani bezet had; maar *Madjira*, en de drie Loehoeneeſche OrangKaja's, haalden de hunne aan 't Kaſteel af, en beloofden die aan de andre dorpen te zullen zenden.

Coracora's tegen 't Macaſſaars ontzet uitgezonden. Men hoorde ondertuſſchen ſterk van de Macaſſaarſche onderſtandt ſpreken, 't geen oorzaak was, dat men 24 Coracora's verzamelde, en de zelve in vier ſmaldeelen tuſſchen Hitoe en Loehoe, op deze Vloot kruiſſen deed, om, zoo zy komen mogt, ten minſten te beletten, dat zy den vyand eenigen dienſt doen, of die van Caybobo eenige levensmiddelen op Wawani brengen mogten. Om 'er te meer ontzag aan te geven, had men den Heer *Cornelis Willemszen van Outhoorn*, Opperhoofd van Larike, als Hoofd over 't eerſte ſmaldeel, den 13 Maart aangeſtelt.

Eindelyk daagden 3 vaartuigen van de langverwagte Vloot van Macaſſar op, die te Tomahoe op Boero aangekomen waren. Daar na verſchenen 'er ontrent den droogen ryſt-hoek (of by Siel) aan Hoewamohels einde, 26 in 2 ſmaldeelen, het eene van 17, en 't andre van 9 vaartuigen, verdeelt, waar van 't eerſte na Wawani, en 't ander na 't ſtrand van Lebelchoe liep. Het ſchip Grol, hen in 't gezigt krygende, lichte 't anker, en liep na hen toe; doch kon 'er zoo weinig by komen, als onze Coracora's, die 's nagts te voren door een ſtorm verſtrooit waren.

En hoe die Vloot door de onze ontfangen wierd. De Fluit Broekom liep daar op van Hila mede na haar toe, al 't welke, ſchoon 'er ſterk op die vaartuigen geſchoten wierd, niet belette, dat zy ider op de plaats, daar zy 't na toe hielden, ten anker quamen.

Grol, 's avonds weder voor Wawani gekomen, beſchoot die jonken heftig. De 9 andere op Lebelchoe wierden door der onzen fel ſchieten meeſt vernield, die 'er 2 van bequamen, en de verdre op Wawani meeſt bedorven hebben.

Deszelfs Hoofden door Kakiali misleid. Men verſtond daar na, dat de Hoofden van deze vaartuigen, of Moſſel-Vloot, de Crains (of Princen) *Bondomenompa*, *Moliran* en *Menappa*, 's Konings broeder, en *Dayn Bolccan*, waren. *Kakiali* riedt hen al hunne ryſt boven in zyne

1642 ne veſting op Wawani te brengen, zy deden 't ook; dog zagen te laat, dat dit een groote misſlag, en dat hy nu meeſter van hen allen was.

De Heer Landvoogd *Caan*, voor Larike, en Oeriën bekommert, verſterkte deze dorpen met 10 man.

De Heer Caan verſterkt Larike, en Oeriën.

Ondertuſſchen liet *Kakiali* die van Hila tot den afval nodigen, of, zoo zy dat niet deden, wilde hy hen komen verwoeſten; waar op zy, niet geneigd dat af te wagten, na Hitoelama weken; maar dit dorp heeft hy den 28 Maart met 1000 man aangetaſt: Men had door eenige Loehoeneeſe OrangKaja's, van dien toeleg verſtendigt, wel om meer bezetting aan 't Kaſteel verzogt, dog niet bekomen, dat den vyand gelegenheid gaf hen gemakkelyker te overvallen.

Hitoelama door de Macaſſaaren vergeefs aangetaſt.

De Macaſſaarſche Veldheer, *Dayn Bolecan*, toonde een witte vlag, denkende onze veſting te gemakkelyker te zullen naderen; dog de onzen 18 man (waar van de Sergeant, *Rogier Janſzen* noch ziek was) ſterk, hem niet vertrouwende, loſten een ſtuk geſchut op hen, waar door een geheele rey palliſſaden van de veſting om verre viel, dog zy wierden metter haaſt weer in ordre gebragt.

Dit gaf egter de Macaſſaaren, ziende de ſlegte geſteldheid dezer veſting, moed, om dapper aan te vallen, ja zelf om de ſtukken of by de trompen te vatten, of 'er ſtroppen om te werpen, om die zoo meeſter te werden; maar zy wierden van de onzen, die met ſteenen, in plaats van kogels, ſchoten, zoo manhaftig ontmoet, dat zy Hitoe Lama, na 2 vergeefſe dog felle ſtormen, verlaten moeſten, koelende in 't wegtrekken hunnen moet met het quartier van *Cajoan* in brand te ſteken, en 3 ſchoone baſſen van hem weg te nemen.

Die op van Outhoorns gezicht de vlucht nemen.

Daar na legerden zy zig boven aan de Rivier, en aan de voet van den berg, om den weg naar 't Kaſteel te bewaren; tot dat zy, de Coracora's onder de Heer *Cornelis van Outhoorn* van Hila ziende komen, na Wakal de vlugt namen, latende hun dooden en gequetſten in 't boſch leggen.

Gelyk ook Kakiali.

Kakiali en *Patiwani* waren egter aan den berg gebleven, om te beletten, dat 'er van 't Kaſteel geen ontzet komen mogt; dog de Landvoogd zond een tamboer met 12 ſoldaaten, 9 Amboineeſen, en 12 ſlaven, alle wel gewapend, na Hitoelama, die, by de vleder-muizenkuil den trommel wakker ſlaande, zulken ſchrik in hen bragten, dat zy alle de vlugt namen. Daar op quamen de onzen uit, en bragten elf koppen binnen.

Dapperheid van

De Heer *van Outhoorn*, daar geen vyand meer vindende, vervolgde hen langs ſtrand, agterhaaldeze by Moſappal, en Senalo, daar hy landde, kreegze noch beter by de groote Rivier van Hila, en nam hen al het geroofde af; zoo dat de Macaſſaaren hier een ſlegte intrede deden, waar over zy met *Kakiali* in hooge woorden geraakten. Zy, hier door egter den moed niet verliezende, dreigden Hitoelama andermaal met meer volk aan te taſten; dog, om dit te beletten, wierd op verzoek van *Tanihitoemeſſen*, of *Cajoan*, die zelf aan 't Kaſteel was, 't ſchip Revengie met meer manſchap tot bezetting derwaards gezonden, dat wel wat ſchrik onder den vyand gaf, maar egter niet belette, dat 'er op Hila nog verſcheide lichte ſchermutzelingen voorvielen. Ook trachtte *Moehot*, een Menangcaber, *Toeloecabeſi* te dwingen, om onze zyde te verlaten. Hy was wel ſterk van volk; dog *Toeloecabeſi* had Mamalo, daar hy zig onthield, zoo vaſt gemaakt, dat hy niet verder aan hem dorſt tornen, alzoo veelen van de zynen hier en daar in de voetangels raakten. 1642. de Heer van Outhoorn. Vergeefſe ondernemming van Moehot.

Men hoorde toen ook, dat 'er op Roemah Ite nog 7 Macaſſaarſche vaartuigen gekomen waren, waar op wy ten eerſten 4 jachten uitzonden, die 'er 2 van in de grond boorden, en de 5 andre op Tomoewara in de Rivier jaagden; zonder dat zy hen verdre afbreuk konden doen.

Komſt van de Heer Demmer.

Daar op verſcheen de Heer *Gerard Demmer*, Extraordinaris Raad den 23 Maart dezes jaars 1642 in Amboina, om den Heer *Caan* af te loſſen, zoo zyn Ed. tot langer verblyf mogt ongenegen zyn; dog zyn Ed. vond goed nog eenige maanden de regeering aan zich te houden, tot dat de Macaſſaaren wat verder mogten gedempt, en hy in ſtaat zyn, om dit beſtier in meer ruſt over te geven.

De Heer Seroy als Preſident na Ternate.

In April vertrok de Heer *Wouter Seroy*, Opperkoopman, en Hoofd der kuſt Hitoe, als Preſident na Ternate, werdende op Hila door den Heer *Cornelis van Outhoorn* vervangen; gelyk op Larike de Koopman *Wybrand van Schagen* in zyn plaats quam.

Voorval met de Macaſſaaren.

Die van Noeſſanivel en Hative, na de overzyde in hunne thuinen gegaan, en aldaar door eenige Macaſſaaren, die de zelve beroofden, vry fel aangetaſt zynde, quamen met 4 hoofden, en een gevangen weerom, die ons wiſt te zeggen, dat uit de jonken op Wawani verbrand, maar 17 laſten ryſt geborgen, en op Wawani gebragt waren, daar alle koſt nu ſchaars en zeer dier was.

Verbond van die van Hatoewe, en andre Ceramſe dorpen.

Den 6 May quamen de OrangKaja's van *Polematta*, *Sepa*, *Radja Timor*, *Radja Salkay* zig met de E. Maatſchappy verbinden, waar op ider een graauwen hoed, en een vlag kreeg.

1637. Komſt van de Macaſſaarſche jonken op Hatoewe.

Ondertuſſchen groeide de magt der Macaſſaaren nog al aan, niet tegenſtaande de wy nog 3 jonken, met Zagoe uit het Ooſten gekomen, verbrand hadden. Het gerugt liep, dat 'er veel jonken op Ceram, en Goram waren, die niet dorſten afkomen, om dat zy van de ſlegte intrede hunner makkers gehoort hadden. Het getal, dat alleen op Hatoewe in April gekomen was, wierd op 30 Macaſſaarſche jonken begroot, en men zeide, dat zy alleen na ordre van den *Kimelaha* wagtten, om op Erang en Cambello te komen.

Baros ontrouw.

Ontrent dezen tyd begon de meineedige ſchelm, OrangKaja *Baros* ons volk op Mamalo tot verraad aan te zetten, en te raden *Kakiali* om vergiffenis te gaan bidden, dat by eenigen, maar niet by allen doorging. *Toeloecabeſi* wilde ook de gevlugte Macaſſaaren op Telleboan niet aantaſten, ſchoon hem dat door de onzen aangeraden was.

Kakiali, hier kennis van gekregen hebbende, zond deze Macaſſaaren veel ammunitie van oorlog, waar door die van Capaha en Mamalo verder aan het wankelen raakten, zoo verre dat zy met ons volk, van 2 daar ontrent leggende jagten, en van de Coracora's van den vaandrig *Cornelis Danen*, niet meer wilden ſpreken.

Eindelyk, na dat de inwoonders van Telleboan, hun dorp verlaten, en 200 Macaſſaaren zich daar nedergezet hadden, aan welke *Kakiali* nog 130 Inlanders en 30 Macaſſaaren toezond, zoo viel OrangKaja *Baros* met die van Mamalo geheel van ons af, en liepen zamen tot de Macaſſaaren over. Daar op gingen beide de Heeren Landvoogden, *Caan* en *Demmer*, in May met een ſchip, om alle buiten-bezettingen te bezigtigen. Zy vonden die van Leſſidi zeer iverig, die zy derhalven met koſt en ryſt wel verſterkten; hoewel 'er veel meer aan Loehoe, en Hitoe Lama, gelegen was. Men had toen ook een aanſlag op Maſſalyn voor, die men den 28 zogt uit te voeren; dog hy had het gevolg niet, dat men zich verbeeld had.

Vergeefſe toeleg op Maſſalyn.

Kimelaha Loehoe's huwelyk.

Kimelaha Loehoe, die nu eenigen tyd op Wawani huis gehouden, en aldaar *Kakiali's* zuſter getrouwd had, weer t'huis gekomen zynde, taſte met 1000 koppen, zoo Ternataanen als Macaſſaaren, op den 4 Juni Laala aan, verbrandde het buitenſte dorp, en dreef het volk alleen tot onder onze vaſtigheid, zoo dat het hen meeſt om Laala's ſchoone rysvelden, en Zagoeboſſchen ſcheen te doen geweeſt te zyn. Nogtans bewerkten zy hier door, dat die van Anin, en Lawail den *Kimelaha* toevielen. *Madjira* dreigde dit te zullen wreken, zeggende, dat die dorpen onder hem ſtonden.

1642. De Heer Caan begint Cajoan ſcherp.

De Heer *Caan*, die hem hier mede begaan liet, gierde ondertuſſchen op HitoeLama aan, beſtrafte die OrangKaja's over de bloohertigheid, by de jongſte overoving der Macaſſaaren daar ontrent gebleeken, vooral gaf hy *Cajoan* over zyne mälle voorſlagen, van na Batavia om een grooter Vloot te gaan, wakkere neepen en ſcheuten, zoo dat die man zedert in verre na zoo goed Hollands niet, als wel te voren, geweeſt is.

Toeloecabeſi, afgeroepen om van de gemeene zaaken te ſpreken, weigerde te komen, zeggende vlak uit, dat hy zig onzydig tuſſchen ons, en *Kakiali* dragen wilde.

Hitoelama verſterkt.

De Heer *Caan* gelaſtte te dier tyd ook een gragt, 7 voeten breed, rondom de veſting van HitoeLama te maken, op dat zy zoo veel minder zouden te vreezen hebben.

De dood van den Koning van Noeſſanivel, door zyn broeder vervangen.

Ontrent dezen tyd ſtierf *Andrea de Soyſa*, Koning van Noeſſanivel, in wiens plaats zyn broeder, *Thomas de Soyſa*, quam; een man, die onzen Staat op verre na zoo wel niet genegen was, als zyn broeder; alzoo hy pas na zyne aanſtelling de gezanten van Wawani in zyn huis ophield, en met hen heulde. In den Land-raad daar over aangeſproken zynde, gaf hy tot antwoord, dat dit volgens 's lands wyze, om de rouw-pligten af te leggen, geſchied was; om dat die van Hitoe, en Noeſſanivel, van ouds her goede vrienden waren; even of lykpligten ook by vyanden van den Staat moeſten waargenomen, en behoorden verſchoont te werden. Men vond ook goed hem te verwyzen, om borg voor 1000 Ryxdaalders te ſtellen, en een preuve van zyne trouw door 't aanvallen van den vyand te geven, dat by hem wel aangenomen, maar niet volbragt is. Ja 't was zoo verre van daar, dat 'er tegen hem, en de *Hhoekom* van Hative, weer nieuwe klagten inquamen, dat zy kennis gehad hadden dat die van Hitoe met die van Liliboy en Alang zamenſpanden, en dat zy die gezanten van Liliboy wederom gehuisveſt hadden, waar op dien *Radja* gedoemt wierd, die boete van 1000 Ryxdaalders aan gongen, kleden, goud, &c. aanſtonds op te brengen, en *Gaſpar de Fretis*, OrangKaja van Hative, wierd aanſtonds afgezet, en door *Joan Pays*, tweede van dat dorp, en Secretaris van den Landraad, vervangen. Dit was, gelyk hier na blyken zal, een zeer ſlegte ruiling, daar in beſtaande, dat men een botten verrader afgezet, en een ſchrandren doortrapten ſchelm, die in zyn gangen niet na te gaan was, in zyn plaats geſteld had.

Die borg voor 1000 Ryxdaalders moeſt ſtellen.

Jan Pais onvoorzigtig Hoofd gemaakt.

De Macaſſaaren, ziende dat zy voor de Amboineeſen vegten, en nog geld toe-

Der Macaſſaaren morren.

1642. toegeven moeſten, wilden zy nagelen hebben, en dierhalven ſchandelyk bedrogen waren, begonden te morren, en met den *Kimelaha*, en *Kakiali*, over hoop te raken. Dit bragt veel Inlanders tot omzigtigheid, en die van Cambello zoo verre, dat zy vrede met ons maakten.

Cambello verzoekt vrede.

Het geſchrift, daar van opgeſteld, luid aldus:

Verdrag met hen gemaakt.

Na dat gecommitteerde afgezanten der negeryen Cambello, Maſſalyn, Erang, Maula, *'t Eiland* Kelang, Hatoepoeteh, Aſſahoedi, Laloeta *en* Hakeks, *binnen 't* Kaſteel, *bevrediging en ſtilling van oorlog, by de Ed. Heer* Gouverneur, Antoni Caan *verzogt hebben, zyn hun alle vorige contracten, inzonderheid 't laatſte in den jare* 1638. *tuſſchen den Ed. Heer* Gouverneur Generaal, Antoni van Diemen, *ende de Ed. Heeren* Raaden *van* India *ter eenre, en den Koning van* Ternate *ter andre zyde beſloten, voorgehouden, waar op naar verſcheide vrindelyke diſcourſen, alzoo verklaren gemagtigd te zyn om alles af te handelen, gevolgd is, dat zy beloofd hebben het nevenſtaande ofte voorgaande contract naar te komen, ende op haar Wetboek, of den* Moshhaf, *gezworen hebben, al met den aldereerſten, zoo haaſt zyn Ed. voor* Cambello *komt te verſchynen, op een bequame plaats naar ons gelieven, een huis en ſterkte te zullen bouwen, en te willen inruimen, de vremdelingen wegſchaffen, den handel verbieden, en dezelve nimmermeer aanhouden, den* Kimelaha, *en zyn aanhank, verwerpende, alle haar geſchut, en oorlogs-gereedſchap, dat nog in de bovenſte negeryen is leggende, beneden in onze bewaringe brengen, en wyders alle de Giroffelnagelen, die in toekomende te innen ſtaan, in des* Compagnies *magazyn, mits betalende de beſtelde prys, zullen gebragt werden.*

Waar tegens de Ed. Heer Gouverneur *voornoemd is belovende, dat hun luiden voor alle overlaſt, die de vyanden der* Ternataanſche *en van de* Nederlandſchen *Staat zoude mogen in het werk ſtellen, wil beſchutten, en wyders verzorgen, dat in al haar geregtigheden voorgeſtaan werden.*

Gedaan in 't Kaſteel Victoria *den* 20 Auguſtus 1642. *na de geboorte* Chriſti *was getekend* OrangKaja Maynene, *'t merk van* Lelchatoeleſſi, OrangKay Sabandar, *'t merk van* Waylehoe, OrangKay Naula, *'t merk van* Hielipatti, OrangKay Kelang, *'t merk van* Kakea Paſſi, OrangKay Honti, *'t merk van* Tamma-etta Oewer, OrangKaja Aſſahoedi, *'t merk van* Latoe Tahaketa, OrangKay Tahaketa.

De Macaſſaaren, ziende, dat ider zich zelven maar begon te bewaren, en vreezende, dat het eindelyk wel op hun kop kon aankomen, vergaderden hun volk van alle kanten byeen, gelyk zy ook de 200 man, die zy op Locki hadden, mede na Wawani riepen, die hunne vaartuigen wel een halve myl over land ſleepen moeſten; ook zyn daar by die Macaſſaaren, die in Mamalo gelegen hadden, gekomen, die van ider huisgezin aldaar een halve Ryxdaalder tot een reispenning verzocht, en zoo met 7 vaartuigen de te rug-reis na Macaſſar ten eerſten voortgezet hebben. 1642.

Zeven Macaſſaarſche vaartuigen keeren na Macaſſar.

Den 24 Auguſtus vertrokken beide de Heeren na Cambello, om te zien, of die ingezetenen het regt met ons meenden, om de gemaakte artikelen van vrede na te komen; doch zy vonden hen volſtandig in die belofte, gelyk zy aanſtonds de vaſtigheden overgaven; doch men vond, by 't intrekken van ons volk, nevens die van Leſſidi, ontrent de agterſte borſtweering nog vreemdelingen, die tegenſtand boden, doch daar uit-, en in 't boſch gedreven wierden. Men hield alleen de zee-veſting, verwoeſtte de verdre onnoodige werken, en maakte een woonhuis en noodige bateryen by de ſterkte. Ook had men op een bergje na 't Zuiden een ſterkte gemaakt, die met ſteen en aard opgevoerd, en met een dak voorzien was.

Cambello in bezit genomen.

Kimelaha Loehoe, noch op Maſſili zynde, en nu wel ziende dat de zaken met hem ook na 't einde liepen, zoo hy in tyds niet toezag, quam op onze vermaning eindelyk af, vervoegde zich in de veſting van Cambello by de twee Heeren Landvoogden, en maakte daar zyn vrede met hen; belovende zynen Koning, en ons getrouw te zyn, en de contracten na te zullen komen. Hy vertrok daar op, en wierd in 't henen gaan met eenige musquetſchooten vereerd.

Kimelaha Loehoe verzoent met ons.

Alles nu op weinig na dus verre herſteld zynde, zoo vertrokken de beide Heeren na 't Kaſteel, alwaar de Heer *Gerard Demmer*, gewezen Advocaat Fiſcaal, en Extraordinaris Raad van India, den 13 September 1642, als twaalfde Landvoogd, en beſtierder van Amboina, voorgeſtelt wierd, terwyl de Heer *Caan* nog dien zelven dag, na zeven maanden regeerens, met het ſchip Revengie en 2 jachten na Batavia vertrok.

De Heer Demmer A. 1642. twaalfde Landvoogd.

De Heer *Demmer* begon zyne regeering met ſchyn van meerder ruſt, doch men had nog zulke redenen niet om zich te verblyden. De tyd zal leeren, dat alles maar met een Moorſche geveinſtheid verricht was, immers zoo lang 'er *Kimelaha's* met de gewoone macht waren, kon het quaad in den grond niet ophouden; maar wel voor een tyd verborgen

Reden, waarom men hier nog in geen ruſt leven kon.

1642. werden; men zal zien dat alles ook maar geſchied is, om tyd te winnen. Het is ook zeker, dat zoo men voor veel jaaren gedaan had, dat men naderhand heeft beginnen in 't werk te ſtellen, dat is, de regeering der vier Hoofden af te ſchaffen, en de *Kimelaha's* te doen t'huis roepen, men had al voor geruimen tyd hier geruſt geleeft. 1642.

VYFDE HOOFDSTUK.

Eerſte verrichting van den Heer Demmer, *na* Hoewamohels *bevrediging. Een* Reduit *op* Cambello *gelegt. Vertrek der meeſte* Macaſſaaren. Sibori Bapa *gaat als gezant na* Macaſſar. Kimelaha Loehoe, *en* Tehelia, *aan 't* Caſteel. *Des laatſtens verrichting by* Kakiali. *Vaartuigen der* Macaſſaaren *op* Telleboan. *Nieuwe nagel-inſtructie aan de kooplieden op de comptoiren gegeven. Koning* Hhamza's *dubbelhertigheid uit verſcheide brieven gebleken. De Onderkoopman* Comans *op* Manipa *gelegt.* Madjira *na* Ternate *ontboden.* Nau, *en* Binau *verovert. Ganſch* Hoewamohel *bevredigt. De Heer* Demmers *t'huis-komſt over* Kilangs *gebergte. Voor-advys van 't ontzet onder den Heer* Caan. *Klagten over den* Pati *van* Cambello. *Net berigt wegens de* Macaſſaaren, &c. *en van* Kakiali. *A.* 1643 *ontmoet de Heer* Demmer *de Vloot van de Heer* Caan *by* Boero. *Die hier als Super-Intendent, &c. van de Ooſt komt.* Kimelaha Loehoe, *met zyn geſlacht, ter dood gevonniſt.* Madjira, *en de* OrangKaja's, *na* Ternate *ontboden. Verraad op* Cambello *ontdekt, en de ſchuldigen ten deele geſtraft.* Wawani's *laatſte toeſtand. De Heer* Demmer *verwoeſt eenige dorpen, en nagel-boſſchen, op de kuſt van* Hitoe. Wawani *beſtormd.* Verheidens *dapper bedryf. En die vaſtigheid, door de onzen verovert. Ons volk voor* Wawani *te rug gedreven. Dapperheid der* Macaſſaaren. Patiwani, *en* Ridjali *gequetſt.* Kimelaha Loehoe *afgezet, en* Madjira *als* Stadhouder *verklaart.* Kimelaha Loehoe, *en* Akiwani *gevangen genomen, als mede* Codjali, Toeloecabeſi *enz. Eindelyk in genade aangenomen. En* Kakiali *nogmaals geſondeert, om af te komen. Verſcheide van* Kimelaha Loehoe's *geſlagt opgebragt, en gevangen gezet, uitgenomen zyn dochter. Zyn moeder, zuſter en halve broeder onthalſt. Aanſlag op* Kakiali's *werken mislukt. Eenige vaartuigen vernielt. Die van* Alang, Liliboy, Aſſaloelo, *en* Wakkaſihoe *in genade ten derdemaal aangenomen. De Heer* Caans *vertrek na* Ternate *met* Madjira. Pati Cambello's *vlugt. Een houte vaſtigheid op* Ceyt *gelegt. Nader verzoek van die van* Wawani *om vrede, afgewezen.* Tammatela's *dood, en* Patiwani's *vertrek na* Capaha. Kakiali's *vlugt derwaards, werd verradelyk vermoord. De Heer* Caan *verſchynt hier weer met* Madjira. *De onze veroveren* Kakiali's *hoofdveſting. Commiſſie van Koning* Hhamza *aan de Heer* Demmer *gegeven.* Madjira *als* Stadhouder *voorgeſteld.* Hitoeëſche *gezanten, afgewezen. De* Kipati's *van* Loehoe, *en* Cambello, *enz. ter dood gedoemd. De Heer* Caans *al te haaſtig vertrek na* Batavia.

Eerſte verrichting van de Heer Demmer, na Hoewamohels bevrediging.

HEt eerſte dat de Heer *Demmer*, na Hoewamohels bevrediging, deed, was, het ſtrand van Wawani door de Coracora's van Larike, Hoewamohel, Manipa, Kelang en Bonoa, en door drie van onze jagten te bezetten, ter tyd toe dat die uit de Uliaſſers haar zouden konnen afloſſen.

Een Reduit op Cambello gelegt.

Ook vertrok hy den 25 September na Cambello met een jagt, waar in hy talk, ſteen en 50 ſlaven medenam, om op de Zuider-heuvel Baycole een Reduit, aan ider zyde 40 voeten breed, af te ſteken, waar toe aanſtonds alles is in 't werk geſteld.

De grondſlag gegraven, en de eerſte ſteen door zyn Ed: zelfs gelegt zynde, wierd 't werk met allen yver begonnen, waar toe *Kimelaha Loehoe* zelf al vry nedrig de hand leende, terwyl de Inlanders meer kalk branden zouden.

Uit een overlooper, *Kakiali's* pinang-drager, zynde de zoon van den Orang-Kaja van Hatoemeten, verſtond men, dat de Mooren van Noeſſanivel en Hatoe met *Kakiali* t'zamen heulden, en dat die van Iha en Kaylolo aan die Wawani alles, wat zy maar konden, toevoerden, brengende 't zelve van Lian en Mamalo af over land; dat ook de meeſte Macaſſaaren met 20 vaartuigen al vertrokken waren, en dat nog 200 koppen hen ſtonden te volgen, waar mede *Kakiali* eenen *Sibori Bapa*, als vyfde gezant, aan den Koning van Macaſſar, met verzoek van een nieuw ontzet van volk, dagt te zenden. Verhalende ook, dat een groot gebrek van levensmiddelen onder hen was.

Vertrek der meeſte Macaſſaaren.

Sibori Bapa gaat als gezant na Macaſſar.

Ook quam zekere *Intsje Malim*, een Maleyer, met zyn vrouw, en 2 Hitoeëſen, overloopen, die alles, wat die pinang-drager gezegt had, beveſtigden; daar

1642. daar by voegende, dat die van Hitoe aan die van Wawani dagelyks koſt toevoerden. Dit bevonden de onzen waar te zyn, alzoo zy in de Rivier van Peiliſſa, op Caybobo, 2 Coracora's van die van Mamalo bezig vonden, om Zagoe voor die van Wawani te poekelen, die zy nevens veel andere vaartuigen der vyanden namen, brengende 11 gevangenen, daar onder 3 Orang-Kaja's van Mamalo, en 1 van Hitoe Lama, mede, die alle in de keten geklonken, en op Cambello aan 't werken gezet wierden.

Daar roeſtten op Kelang ook noch eenige vreemdelingen; weshalven daar eenige Coracora's na toe voeren, die de zelve, daar onder eenen *Intsje Bori*, in de Rivier van Salatti vonden. 't Volk, uitgenomen een, die zich dood vogt, nam de vlucht, en zy kregen een ſchoon nieuw vaartuig, dat zy na Cambello bragten, en daar een chaloep van maakten.

Niet lang daar na quamen die van Henneheloe, Hennelale, en Hennelatoea, drie dorpen in 't Zuiden van Negri Lima op de kuſt van Hitoe, en de andere van 't geſpanſchap Ceyt (die op Alang geweeſt waren om te raadſlagen) met een vrede-vaan alleen by ons, alzoo die van Alang hardnekkig bleven, verzoekende vrede met ons te maken. Men wees hen voor eerſt af, ter tyd toe, dat zy met gevangene vyanden quamen, op welke zelve voorwaarden ook die van Anin gehoord, en weer te rug gezonden wierden. Zy gingen daar op met hunne Coracora's op die van Wawani kruiſſen, om koppen te krygen, dat juiſt ten eerſten niet gelukte, alzoo *Kakiali* al zyn volk na boven geligt, en maar 373 Macaſſaaren op ſtrand gelaten had, die maar zochten door te breken, en na huis te keeren.

Die van Locki, en Anin, dan preuven tot ons genoegen gegeven hebbende, wierden vooreerſt in genade op die voorwaarde aangenomen, dat de Heer Landvoogd alle de hoofd-zaken met hen afdoen wilde, als hy voor hun dorp komen zou.

In November quamen 22 vaartuigen van 't Eiland Key (onder Banda behoorende) met velerlei waaren in Amboina, en voor 't Kaſteel, genegen zynde die te verkoopen.

Kimelaha Loehoe, en Tchelia aan 't Kaſteel.

De Landvoogd had ook *Kimelaha Lochoe*, en den *Pati* van Cambello, *Tehelia*, na 't Kaſteel genomen, om hen wat vermaak aan te doen. Zy wierden met 5 kanon-ſchooten, en twee charges musquetten ingehaalt.

Men ſtond dezen *Pati* toe tweemaal na Wawani te gaan, om zyn vrouw en kinderen te bezoeken, en met eenen *Kakiali* te ſondeeren.

1642. Hy gaf breed van zyne genegenheid tot de vrede op, doch zey, dat hy alleen noch door de Macaſſaaren, en door *Dayn Mengapa*, belet wierd, die 't ſtrand van Wawani bezet hielden, en maar na goede gelegenheid wagtten, om met hunne vaartuigen, die vol nagelen waren, te vertrekken. Des laatſtens verrigting by Kakiali.

Men zond hem dan noch eens na boven; doch toen bragt hy tyding dat *Kakiali* weer op nieuw den oorlog tegen de Hollanders gezworen, en geen andre gedagten had, dan daar by te blyven; en dit was beſt te gelooven.

In de Rivier van Telleboan op Jahoeli, lagen 4 Macaſſaarſche vaartuigen, waar op de Heer *Demmer* een aanſlag maakte, doch alzoo zy opgehaald, met ſteenen gevuld, en door genoegzaam volk gedekt waren, viel hier niet aan te doen, te meer, alzoo zich de 10 Leytimorſche Coracora's, by zyn Ed: medegenomen, overal buiten ſchoots hielden. Vaartuigen der Macaſſaaren op Telleboan.

De Heer Landvoogd hekelde hen wakker daar over; doch zy konden dit veel beter, als een kogel, verdragen. Hy vertrok dan zeer misnoegd na Hila, dog liet de Rivier met een jagt en 3 Coracora's bezet.

Hy gaf ook op Hila, Loehoe, en alle andre nagel-comptoiren, aan de koop-lieden een nieuwe inſtructie, hoedanig zy de nagelen te ontfangen hadden, te weten, niet meer gelyk bevorens, met ſteelen en vuiligheid, maar droog, en zuiver. Nieuwe nagel-inſtructie aan de Koopliedden op de comptoiren gegeven.

Terwyl de Heer Landvoogd Manipa viſiteerde, en *Kimelaha Loehoe* by zich had, viel 'er een geſprek tuſſchen *Pati Heli*, broeder van *Sengadji Cowaſa*, en tuſſchen den *Kimelaha*, in 't welke hy, die 's jaars te voren in Ternate geweeſt was, aan den *Kimelaha* blyken liet, dat hy niet weinig in 's Konings ongunſt ſtond. Hier op zei de *Kimelaha* tegen den Heer Landvoogd, ik weet wel, dat de Koning al de ſchuld op my zoekt te leggen, om my maar uit de wereld, en tot geen levenden getuige van zyne bevelen, tot nadeel van de E. Maatſchappy te hebben; maar ik zal uit acht brieven van hem toonen, dat ik niets buiten zyn laſt gedaan heb, waar uit U Ed. dan ook des Konings dubbelhertigheid, en myn oprechtigheid, blyken zal. Koning Hhamza's dubbelhertigheid uit verſcheide brieven.

Hy haalde daar op die brieven voor den dag, en uit de eerſte bleek klaar, dat hy de daad van *Leliato*, wanneer hy ons, onder de Heer *Lucaſſoon*, Iha, en Mahoe afgenomen had, prees, met bevel van die aan te houden, in plaats van Noeſſanivel, 't welk den Koning oordeelde, dat hem door ons onthouden wierd.

Uit

1642. Uit den tweeden, onder de Heer *Gyſels* geſchreven, bleek klaar, dat hy 't komen der vreemdelingen op zyne ſtranden, en hunnen nagel-handel aldaar volſlagen goedkeurde, alzoo zy wel driemaal meer tol, als de Nederlanders, opbragten, ſtaande in twyffel, of hy liever de Hollanders, dan de Javaanen of Maleyers, aannemen wilde.

Uit den derden, ontrent dien zelven tyd gezonden, bleek, dat de *Kimelaha*, en die van Hoewamohel, de vreemdelingen niet alleen mogten aanhalen, maar hy belaſtte ook hen van koſt, en drank te voorzien.

De vierde hield meeſt het zelve in.

De vyfde deed blyken, dat hy, de Hollanders toen van nooden hebbende, ook te dier tyd verbood de vreemdelingen aan te haalen; doch gebood den *Kimelaha*, en de OrangKaja's, egter de bhaar nagelen op 100 Ryxdaalders te houden, gelyk de vreemdelingen dit betaalden.

De drie volgende hielden niets tot verſchooning van den *Kimelaha* in, dog hy zeide, dat 'er noch een brief aan hem van den Koning door *Sengadji Toebans* zoon gezonden, en dat die met lood beſlagen was, om, zoo zy Hollanders ontmoeten mogten, dien in zee te werpen, en te laten zinken; welke, brief hy zou tragten te krygen, en ons over te leveren.

Den Onderkoopman Comans op Manipa gelegt.

Men ley te dier tyd ook in de nieuwe veſting op Manipa allereerſt een Onderkoopman, *Johan Comans* genaamd, om de nagelen te ontfangen, van welke men op dat jaar 100 bahara's kreeg.

In dit zelve jaar kreeg den Heer Landvoogd ſchryvens van den Koning, dat, aangezien hy *Kimelaha Loehoe* voor een afvalligen ſchelm hield, men den jongen *Madjira*, met alle de OrangKaja's, na Ternate zenden zou, om hem in zyn plaats als Stadhouder aan te ſtellen, alzoo hy een rechten nazaat van den grooten *Roebohongi* was, en een goeden reuk by de onzen had.

Nau, en Binau, verovert.

Den 28 November deed de Heer *Demmer* alle de Coracora's voor Wawani opbreeken, alzoo zy het daar wegens de lager wal niet langer zouden konnen harden; doch eer zy t'huis quamen, namen zy zeer gelukkig de dorpen Nau en Binau, beide op een ſteilen berg byeengevoegt, in, zonder daar een man voor te verliezen.

De vyanden wierden gedwongen hol over bol van de ſteilte af te ſpringen, en een grooten buit van nagelen, gongen, en andren huisraad, agter te laten.

De nagelen, alzoo men die toen niet afdragen kon, wierden verbrand, van welke 'er wel 100 bahara's waren, doch den anderen buit ſleepten de Inlanders na hunne Coracora's, nevens 9 koppen, en 2 gevangenen, daar bekomen, terwyl zy, die beneden gebleven waren, zoo veel nagelboomen, als zy begaan konden, bedorven hadden. 1642.

Dit was een groote veder uit *Kakialis* ſteert.

De Heer Landvoogd van daar na Locki vertrokken zynde, beveſtigde op den 2 December de vrede, 2 maanden te voren met hen aan 't Kaſteel begonnen, met hun OrangKaja, en oudſten, meeſt op de zelve grond, en voorwaarde, gelyk zy met die van Cambello aangegaan was; begerende ook, dat zy al hunne werken afwerpen, en op 't ſtrand van Pawayl zouden komen woonen.

Dus was nu geheel Hoewamohel met ons bevredigt, ſchoon de Inlanders zelf nog eenige kleene geſchillen, ons niet rakende, met malkanderen hadden, als, dat de kleene dorpen de nagelen op Loehoe niet wilden komen wegen, om geen ſchyn te geven, als of zy onder hen ſtonden.

Hy vertrok van daar over Caybobo na Hatoeaha, welken laatſten OrangKaja hy ſterk overhaalde, wegens dat zy *Kakiali* in 't geheim met Zagoe geſpyſt, en die uit de boſſchen van Caybobo tegen hun wil en dank gehaald hadden; dat zy nog dorſten loochenen, hoewel wy daar wel af verzekerd waren; doch om de ruſt moeſt men daar van zwygen, zeggende alleen, dat men naeuw op hen paſſen, en zich ider derhalven wel wagten zou.

De Heer Demmers t'huis-komſt over 't gebergte van Kilang.

Na dit alles verricht te hebben keerde die Heer na huis, doch, alzoo hy op de Coracora van Kilang was, voer hy met de zelve na de Zuid-zyde van Amboina, en quam over Kilangs gebergte weer aan 't Kaſteel; belaſtende aan die van Hoetoemoeri haren hoogen en ſteilen berg, tot nog toe by hen bewoond, te verlaten, en beneden te komen woonen.

Voor-addvys van 't ontzet van de Heer Caan.

In December kreeg men berigt, dat de Heer *Caan* met een goede Vloot in 't begin des volgenden jaars ſtond hier te komen, met laſt aan den Heer Landvoogd, om de Hongi zoo vroeg het mogelyk was by een te roepen, en hem by Boero af te wagten, waar door de Inlander, ſchoon eerſt van een zwaren togt t'huis gekomen, en nu midden in zynen nageloegſt bezig zynde, al weer aan 't ſcheppen moeſt, om in 't laatſt van December in de Coescoes-bacy op Waypoeteh te wezen.

De Heer Landvoogd ging met 2 jagten uit, om die Vloot te ontmoeten, doch hy verviel op Leſſidi door den ſterken Weſten-wind, daar *Kimelaha Loehoe* met 8 Coracora's van Boero, en 1 van Kelang, die voor 't wagten, war ſteen voor de Reduit op Cambello aanbragten, verſcheen.

Men

1643. Klagten over den Pati van Cambello.

Men klaagde hier ook weer over den *Pati* van die laatſte plaats, dat hy vuile nagelen leverde, en vreemdelingen verborgen hield, waar over van den Landvoogd aangeſproken, verſchoonde hy zig

Bericht wegens de Macaſſaaren, &c. en van Kakiali.

van 't eerſte; doch gaf 2 Macaſſaaren over, die ons den regten toeſtand van Wawani ontdekten, namelyk, dat 'er nu nog 200 Macaſſaaren, 30 Boetonders, en 40 Maleyers, op dit ſtrand lagen, en dat de ryſt daar zeer dier was. Dat *Kakiali* zich op den berg, en al de toewegen wel geſtopt hield; hebbende noch 4 ſtukken, veel baſſen, en 4 potten kruit.

Op 't gerucht van deze Vloot quamen die van Mamalo, om zich met ons te bevredigen, dat zy, na veel ſmeekens, in December verkregen; hoewel zy, als ſchelmen, niet na lieten *Kakiali* noch van ſpys en drank te verzien, dat ons door een overlooper gezegt wierd; 't geen ook oorzaak was, dat wy geen dorpen meer in genade wilden aannemen, alzoo wy zagen, dat alles maar bedrog was.

Men zey ook, dat *Kakiali* al zyne goederen tot geld gemaakt, en het zoo geſchikt had, om, als hy 't niet langer harden kon, na Boeton te vlugten.

A. 1643. ontmoet de Heer Demmer de Vloot van de Heer Caan by Boero.

Den 18 Januari 1643 ontmoette de Heer *Demmer* de Vloot van den Heer *Caan* by Boero, van waar zy te zamen na Wawani t'zeil gingen, gevende in 't voorby zeilen aan *Crayn Mengapa* de laag, liepen toen voor Hila, daar men ook de Coracora's ontbood, zy quamen 'er, dog met groot gevaar, alzoo het daar een lager wal was, waar door zy al 2 Coracora's verloren hadden, en weinig konden uitrichten, hoewel des Zeevoogds meining anders goed was. Men liet de Vloot dan voor Hitoe, en de Heeren togen zamen na 't Kaſteel, daar men de authoriſatie van de Heer *Caan* als ſuperintendent, Veldheer, en Zeevoogd der Ooſterſche geweſten, heeft voorgelezen.

Die hier als Superintendent &c. van de Ooſt komt.

Kimelaha Loehoe met zyn geſlagt door den Koning gevonniſt.

Den 11 Februari quamen 'er met het ſchip Grol brieven uit Ternate van de Heer Landvoogd *Seroy*, en van den Koning, nevens een geheime brief aan den Heer *Demmer*, waar in de Koning begeerde, dat men *Kimelaha Loehoe*, met zyn geheel geſlacht, te weten, zyn moeder, zuſter, broeder, zoon, en *Kaitsjili Laxamana*, wegens hare gepleegde ſchelmſtukken, en ontrouw, zoo tegen den Koning, als tegen de E. Compagnie, in Amboina ter dood brengen, alle hare goederen voor den Koning verbeurd verklaren; en dat men *Madjira*, met alle de OrangKaja's, en Kipati's na Ternate zenden zou, om een nieuwen Kimelaha voor te ſtellen.

Madjira, en de OrangKaja's, na Ternate ontboden.

Men hield dit vonnis des Konings voor *Kimelaha Loehoe* voorecrſt verborgen, alzoo men hem nu noch van nooden had, om de landvolkeren te verzamelen, en Wawani te belegeren, om 't welke te meer te bedekken, men hem zeer minnelyk in alle gelegentheden behandelde

1643.

Men ontdekte in Januari een ſchendig verraad, by twee Macaſſaaren op onze veſting voorgenomen, aan 't welk men den *Pati Tehelia*, en alle de Cambellezen, ſchuldig hield, waar van wy te meerder gedagten kregen, om dat hy na deze ontdekking niet meer by de onzen dorſt komen.

Verraad op Cambello ontdekt.

Men kreeg een van die twee ſchelmen, en 3 van zyne medepligtigen, als ook den *Kipati* van Cambello, met eenige van zyn volk, gevangen, en men voerde 8 van hen na 't Kaſteel. Zy dorſten 't feyt alle zeer ſtout ontkennen, ja zelf gepynigd zynde, bleven zy daar by; doch men had klare bewyzen t'hunnen laſte, waar op 'er 2 ter dood, en 6 tot de keten zyn verwezen, welk vonnis den 14 April is uitgevoert, na dat een der gedoemden het feit voor zyn dood noch bekend had.

En de ſchuldigſten ten deele geſtraft.

Ondertuſſchen maakte *Kimelaha Loehoe* met *Madjira* een aanſlag op Negri Lima, gelyk ook die van Larike op Alang; doch het waren beide maar loſſe ſchermutzelingen.

De toeſtand van Wawani was in deze tyd vry ſlegt: want maar 200 Macaſſaaren lagen aan 't ſtrand in een groote lange veſting, die twee bolwerken na de Zeekant had, waar in zy 5 gelade baſſen, nevens veel andre die op de grond lagen, 80 ſlegte musquetten, en zeer weinig kruit en lood hadden, wagtende maar na bequame gelegenheid, om weg te raken, waar toe zy 6 nieuwe Coracora's, en 14 andre vaartuigen klaar hielden. Aan den opgang des bergs was noch een veſting, waar in *Kaitsjili Boeton* met de Boetonders, doch immers zoo ſlegt voorzien, lag.

Wawani's laatſte toeſtand.

Hoeger op, boven op den berg, hield zich *Kakiali* in een redelyk groote vierkante veſting, waar in 5 ſlegtgeſtelde ſtukken waren, en noch 2 andre nevens een groot Falkon boven in 't dorp; dog alles zag zoo bouwvallig en jammerlyk ſlegt 'er uit, dat hy het daar niet lang in harden kon.

Dit dreef den Heer *Demmer* aan, om in April de Hongi te verzamelen, waar mede hy eerſt de nagelboomen alom op de kuſt van Hitoe begon te bederven, de verlatene dorpen in koolen te leggen, en vooral Tehalaa, Nochali, Ceyt, en Lebelehoe, als naaſt daar aan gelegen, te verwoeſten.

De Heer Demmer verwoeſt eenige dorpen, en nagelboſſchen, op de kuſt van Hitoe.

Het zelve liet men den Commandeur, *Frans Leendertszoon Valk* met 8 Com-

1643. pagnies ſoldaaten, 150 matrooſen, en 200 zwarten in de boſſchen van Mamalo, en Capaha, en tuſſchen Mamalo en Hitoe Lama doen, om den vyand alle toevoer van nagel-en clappus-boomen af te ſnyden, meinende de onze in 8 of 9 jaaren weer andre goede nagelboomen te konnen hebben, als zy maar wilden, dat men juiſt by de uitkomſt zoo niet bevond, waar uit naderhand die groote ſchaarsheid van nagelen ontſtaan is.

Die van Negri Lima lieten ons weder ernſtig om vrede verzoeken, alzoo zy beſpeurden, dat zy het aldus niet lang konden harden, daar by voegende, dat *Kakiali* nu ook genegen was om af te komen, en zelf des Landvoogds voeten te willen kuſſen, als men maar volk om met hem te ſpreken, en gyzelaars zenden wilde; doch men wilde hen niet hooren, om dat men bevonden had, dat zy ons dan veel meer quaad, als goed, deden.

De Heer *Demmer* verſcheen den laatſten April met zyn Vloot voor Wawani, eiſchte de Macaſſaaren noch eens op, onder belofte van hen onbeſchadigt, dog zonder nagelen te zullen laten vertrekken, die men hen aanbood tegen de gezette prys te betalen, dat maar $\frac{1}{7}$ verlies was; doch alzoo hy geen antwoord kreeg, en niet lang talmen wilde, liet hy aanſtonds ſterk op hen canonneren, en met handgranaten zoodanig begroeten, dat het nu tyd begon te werden, om hen te beſtormen, alzoo men al een fraeie bres gemaakt had.

Wawani beſtormd.

Men ging dan den 2 Mey met 3 troepen 'er op los, waar van de eerſte, 3 Compagnien ſoldaaten, 89 matroozen, en 300 Inlanders, ſterk door den Commandeur *Valk*, op 't Weſter-bolwerk aangevoerd wierd. Capitein *Outgerſſoon*, even ſterk, doch maar van 200 Inlanders voorzien, zou op 't Ooſter-bolwerk aanvallen.

Het derde gedeelte met hunne Coracora's (waar mede ook de andre den ſtryd ondernamen) zou met een diergelyke magt door de *Kimelaha's Loehoe*, en *Madjira's* volk, onder 't opperbevel van de Heeren *Caan*, en *Demmer* regt op de lange guardyn, terwyl de andre bezig met den vyand waren, werden opgeleid.

Verheidens dapper bedryf hier.

Ook deed de Lieutenant, *Jacob Verheiden*, hier een goeden dienſt, die op eigen aanbod zeker heuveltje agter 't Ooſter-bolwerk met een Compagnie's nagts innam, van waar hy in 's vyands werken ſchieten, en hen veel quaad doen kon. Hy meende den 3 Mey 'er in te vallen, doch dat ging zoo gemakkelyk niet, alzoo de Macaſſaaren uitvallende, hen zoo dapper te rug dreven, en tot op dat heuveltje 'er de onze meenden af te dringen; doch de Heer Zeevoogd *Caan*, zond *Verheiden* twee Compagnien te hulp, die zeer gelukkig boven geraakten, en alles herſtelden. Daar op wierd de aanval op 't Weſter-bolwerk met kanon van de ſchepen, en met vuurmortieren zeer ernſtig begonnen, waar op de onzen wel ſterk aandrongen, maar de Macaſſaaren verweerden zich ook als mannen; doch moeſten 't eindelyk, alzoo zy het overal niet konden waarnemen, opgeven, verlatende, na veel dooden en gequetſten bekomen te hebben, hunne vaſtigheid. 1643.

En die vaſtigheit, door de onzen veroverd.

Nu waren de onzen meeſter van 't ſtrand, bevindende deze ſterkte zeer dik, hegt, wel voorzien van voetangels, en byna onwinbaar, zoo dat zy verwondert waren, dat zy die op dezen morgen zoo ſpoedig veroverd hadden.

De vyanden waren na zekeren heuvel gevlugt, van waar zy de onzen noch veel hinder deden; doch men dreefze van daar, en vond veel nagelen in deze eigene huizen, door hen zelf, eer zy 'er uit trokken, in brand geſtoken.

Men hield deze 2 heuvels met 4 Compagnien bezet, terwyl andere de vaartuigen der vyanden vernielden.

Den 4 May ging men met al het volk op de Boetonſe veſting los, van welke wy ten eerſten meeſter wierden. Wy vonden daar ook pakhuizen vol nagelen, door hen zelf verbrand, op dat die in onze handen niet zouden vallen.

Van daar peurde men den berg al verder op, daar de onzen weer verſcheide dikke borſtweringen en huizen, van den vyand verlaten, en in brand geſtoken, vonden.

Na de middag begon men aan de ſteilte te komen, alwaar *Kakiali* in 't hangen van den berg een vaſte battery met 3 ſtukken, en 3 baſſen voorzien, vlak, om langs den weg te ſchieten, geplaatſt had, waar door wy ten eerſten eenige dooden en gequetſten, hoewel meeſt door onvoorzigtigheid der onzen, bequamen; egter wierden de vyanden daar eindelyk door onze handgranaten uitgedreven, zoo dat zy al hun geſchut en nagel-pakhuizen, na die eerſt in brand geſtoken te hebben, moeſten verlaten. Dit was wel veel, maar nog niet alles gewonnen. Men wierp heel onvoorzigtig die battery, die ons nog zeer wel had konnen dienen, om verre, om dat men meinde, dat de ſchrik nu al genoeg in den vyand was, daar het nog niet eens zoo ſlegt met hem geſchapen ſtond.

Men zond dan eenige Compagnien, om de bovenſte veſting in te nemen, daar veel pagars, en ſteene muuren, rondom waren; ook wierp men daar in zeer ſterk met

Ons volk voor Wawani te rug gedreven.

1643. met granaaten; doch de vyand, eenen uitval doende, dreef de onzen zeer verward van boven na beneden, waar door wy 8 dooden en 43 gequetſten bequamen, dat een groote verſlagenheid baarde, hoewel dit verlies niet weerdig was, om 'er af te reppen. En egter (dat immers beſpottelyk was) dorſt men geen volk 'er meer op af zenden. Men verdierf, en vernielde dan alleen alle de veroverde werken, en men keerde, als of men wonderen uitgeregt had, weder na 't Kaſteel, latende 't gezag over de Vloot, die op de kuſt van Hitoe bleef, aan den Commandeur *Valk*.

Die van Mamalo, en Negri Lima, vernieuwden wel hun vorig verzoek, om in genade aangenomen te werden; doch men wees hen weder af, tot zy blyken van hunne trouw voor ons, en van eenig loffelyk ſtuk, tegen den vyand gegeven zouden hebben.

Dapperheid der Macaſſaaren.

Wy hoorden ook van een overlooper, dat de Macaſſaaren alleen het werk in alle die ſtormen gedaan, en dat de Boetonders, en Hitoeëſen (3 of 4 uitgezondert) niet het allerminſte verricht, en dat de eerſte 30 dooden, en 50 gequetſten bekomen hadden, dat *Maralo Margano*, die hun hoofd ten tyde van de ſtorm geweeſt was, en Capitein *Mangikoero* een van die twee ſchelmen, die dat laatſte verraad op Cambello voorhadden, dood gebleven waren.

Patiwani, en Ridjali, gequetſt.

Patiwani was in zyn been gequetſt, *Iman Ridjali* in zyn gezigt gekapt, al hunne nagelen en levensmiddelen hadden zy zelf in brand geſtoken, zoo dat zy nu van wortels, en bladeren van boomen leven moeſten, dies hen de honger in 't kort dwingen zou, om zich over te geven, dat zy al zouden gedaan hebben, zoo *Kakiali* alleen het niet belet, en gezworen had, met de Nederlanders geen vrede te willen maken.

Kimelaha Loehoe afgezet, en Madjira als Stadhouder verklaart.

Den 14 May 1643 beriep de Heer *Caan* alle de OrangKaja's aan het Kaſteel, zoo om de quade gerugten, als of wy voor Wawani zoo veel volk verloren hadden, te dempen, als ook om nu den brief des Konings, wegens 't afzetten van *Kimelaha Loehoe* over zyne gepleegde ontrouw, en 't voornemen van zyn Hoogheid om *Madjira* in zyn plaats aan te ſtellen, en hen daar nevens bekend te maken, dat zy met zyn Ed. (de Heer *Caan*) na Ternate zouden moeten, om daar *Madjira* door den Koning, als zynen Stadhouder, te zien voorſtellen.

Kimelaha Loehoe, en Akiwani gevangen genomen.

Na 't ſcheiden van deze vergadering nam men *Kimelaha Loehoe*, en zyn ſtiefbroeder *Patiwani*, of *Akiwani*, gevangen, en men wenſchte den jongen *Madjira* geluk, vermanende hem de voetſtappen van zyn vader *Sabadyn* getrouw na te volgen, en ons verder helpen 's Konings wil uit te voeren, met het opzoeken en overleveren van 't geheele huisgezin, en alle de goederen van *Kimelaha Loehoe*, en van den reedsgeſtraften *Mardeſſa*, om die na den Koning te zenden. Ook maakte zyn Ed. de OrangKaja's bekend, dat zy met hem op een ſchip konden na Ternate gaan, en dierhalven geen Coracora's behoefden mede te nemen. 1643.

Als me-de Co-djali.

Men nam nu ook gevangen zekeren *Codjali*, om dat zyn vader, de *Sengadji* van Roemah Ite, 't Eiland Amblauw met geweld na zich had genomen, niet tegenſtaande Koning *Hhamza* de Amblauwers voor vrye lieden verklaard, en aan de zelven een eigen *Sengadji* gegeven had.

Toeloecabeſi zond den 19 May een zyner broeders, en eenige OrangKaja's van Mamalo, en van 2 campons van Hitoe Lama, om weer om vrede te verzoeken; doch men zei hen, dat men daar in niet treden zou, voor *Toeloecabeſi* zelf 'er by was.

Die van Negri Lima, hunnen yver voor ons tegen den vyand nu betoond hebbende, wierden op de oude gronden in genade aangenomen, belovende alle contracten te zullen houden, ons de nagelen alleen te leveren, met ons te ſcheppen, en verder alles, dat ware en getrouwe onderdanen paſte, te zullen doen. Het zelve wierd ook aan die van Ceyt, Hahoetoena, en de verdere van 't geſpanſchap Ala, den 28 dito toegeſtaan.

Toeloecabeſi quam eindelyk ook af, zeggende door 't gemeene volk tot den afval gedwongen te zyn; en beloovende zyn beſt te doen, om *Kakiali* mede te doen afkoomen. De Zeevoogd *Caan* nam hem in genade aan; doch toonde zich weinig aan hem, of *Kakiali*, gelegen te laten, alzoo hy hen nu genoegzaam voor overwonnen hield; maar ſtond hem egter toe, daar henen te gaan, te meer, alzoo hy by *Kakiali's* weigering, ons egter van 't overkomen van eenige dorpen verzekerde. En zoo hy nu nog overkomen, ſchuld bekennen, en zich onderwerpen wilde, dat men hem dan in genade weer aannemen zou.

Kakiali nogmaals geſlondeert, om af te komen.

Verſcheidene van Kimelaha Loehoe's geſlagt gevangen gezet.

Den 3 Juni wierd de *Kimelaha Loehoe's* moeder, *Djouw Bay* genaamd, zyn vrouw, zuſter en dogter, mitsgaders de vrouw van des *Kimelaha's* halve broeder *Akiwani*, met eenige ſlaven en ſlavinnen en met hare goederen, zoo als die door *Madjira* op Cambello bekomen waren, opgebragt. Zyne dogter wierd door de juffrouwen ſtatelyk ingehaald, om dat zy Koning *Hhamza's* byzit A. 1638 geweeſt, en hy gelaſt had, haar na Ternate te zenden; dog de andre wierden in 't Kaſteel gevangen gezet.

1643. De Koning belaſtte de zelve, als de voornaamſte oorzaaken van alle moejelykheden, en onruſt in Amboina, te weten, den *Kimelaha*, nevens zyn moeder *Djouw Bay*, zyn zuſter *Fatima*, en zyn halve broeder *Akiwani*, als ook een ſnooden roervink, den *Hamba Radja Birahi*, die op Boero en Amblauw veel quaad uitgerecht had, het zy op Batavia, of noch liever hier, ter dood te brengen. Daar op zyn die vier eerſte perzoonen ter dood verwezen, en den 17 dito voor de poort van 't Kaſteel, op het plein, opentlyk onthalſt, en de lichamen, na dat zy ten toon gelegen hadden, door *Sopi* aan den rooden berg begraven.

Zyn moeder, zuſter en halve broeder onthalſt.

Dog de zee, die al hunne ſchelmſtukken niet afwaſſchen kon, hen na de dood nog geen ruſt latende, heeft met 'er tyd hun graf weggeſpoeld.

Na *Akiwani's* dood quamen nog nieuwe klagten tot zynen laſte, dat hy de OrangKaja's van Laala, en Locki, verboden had af te komen, of na imand, te luiſteren, gelyk hy hen ook van geweer voorzien had.

Toeloecabeſi quam den 24 dito met den *Hhuekom Tammatelo*, *Pati Toeban*, *Toetohato*, den jongen *Healeſſi* van Kaytetto, en 40 jonge gaſten, aan 't Kaſteel, die om vergiffenis verzogten; doch men zei hen, dat zonder *Kakiali's* verſchyning 'er niets ſtond verrigt, nog geen genade aan imand bewezen te werden; ten ware dan dat zy hem ons overleveren, of hem en de Macaſſaaren dood konden ſlaan. Zy bedagten zich 4 dagen hier over, doch konden tot geen ander beſluit komen, als om *Kakiali* te verlaten, en op 't ſtrand te gaan woonen, verzoekende voor de Macaſſaaren vry vertrek, dat hen geweigerd wierd, alzoo zy dat, toen 't hen aangeboden wierd, verworpen hadden.

Aanſlag op Kakiali's werken mislukt.

De Commandeur *Valk*, en de Majoor *Bontan*, hadden ondertuſſchen eenen aanſlag op *Kakiali's* werken gemaakt, en meinden die den 25 Juni 's nagts te overrompelen; doch zy wierden geſtuit, zeer verward afgedreven, en hen dit zeer tot ſchande geſproken, alzoo 't niet paſte malkanderen, terwyl 'er over de vrede gehandeld wierd, aan te taſten.

Door dit onvoorzigtig bedryf, en door de Heer *Caan's* forſe aanſpraak, wierd alles weer afgebroken, en de verwydering veel grooter, als te voren.

Eenige vaartuigen vernield.

Die van Ceyt wezen ons 2 nieuwe vaartuigen, met welke *Kakiali* dagt te vluchten; doch zy wierden, nevens nog 3 andre, die de Macaſſaaren in de Rivier van Lebelehoe dagten klaar te maken, vernield, en Lebelehoe door de onzen bezet, om 'er den vyand uit te houden.

1643. Die van Alang, Liliboy, Aſſaloelo en Wakkaſihoe, in genade ten derdemaal aangenomen.

Die van Alang, geen ander middel wetende, om vrede te maken, ſchoten hun eige makkers, en onder andre 5 Macaſſaaren onder de voet, wier hoorden zy nevens 2 gevangenen by ons den 18 Juni bragten, verzoekende nu dog begenadigd te werden, welk verzoek zy ook voor die van Liliboy, Aſſaloelo, en Wakkaſihoe, deden. De Heer *Caan* ſprakze zeer hard aan, zeggende dat zy, die zoo lichtveerdig het Chriſtendom verworpen, en 't Moorsdom aangenomen hadden, des doods, maar geen genade, weerdig waren.

Hy nam hen egter eindelyk, op hun derde verzoek, op de oude gronden aan, mits datze aanſtonds beneden komen woonen, al hun geſchut over geven, en den vyand alle afbreuk doen zouden; al 't welke zy beloofd, dog al weer trouwloos behandeld hebben.

De Heer Caans vertrek na Ternate met Madjira. Pati Cambello's vlugt. Een houte vaſtigheid op Ceyt gelegt.

Niet lang hier na vertrok de Heer *Caan*, oordeelende, dat 't land van Hitoe nu meeſt in onze magt was, den 5 Juli met 't ſchip *Fredrik Henrik* na Ternate. Hy nam *Madjira*, en de OrangKaja's van Loehoe, mede, dog *Pati Cambello* was op nieuw weer weg gevlugt.

De Heer *Demmer*, zyn Ed. tot ontrent Cambello uitgeleide gedaan hebbende, keerde weer na de kuſt van Hitoe, en ley een houte vaſtigheid op Ceyt, alwaar die van 't Oeli Leala byeen zouden woonen, belaſtende ook die van 't Oeli Nau, Binau, Aſſaloelo, Wakkaſihoe, Alang en Liliboy, beneden te komen, en zich ter plaatze, daar zy nu nog leggen, neder te ſlaan.

Nader verzoek van die van Wawani om vrede; afgewezen.

Terwyl de Heer *Demmer* op Hila was, verzogten die van Wawani weder om vergiffenis voor *Kakiali*, en zich zelven. Zyn Ed. wilde hen wel, dog *Kakiali* en de Macaſſaaren niet aannemen; waar op zy dan weer afgewezen wierden. Zy beſloten derhalven, vol wanhoop, 't uiterſte nu te wagen.

Tammatela's dood, en Patiwani's vertrek na Capaha.

Tammatela, die met een vaartuig dagt te ontvlugten, quam ſchielyk te ſterven. De dappere *Patiwani* begaf zich met de zynen na Capaha, om te zien, hoe lang hy het daar uithouden kon, dat weer als een nieuwen oorlog gegeven heeft.

En kakiali's vlugt derwaards.

Kakiali, geen kans ziende, om Wawani langer te behouden, begaf zich zeer wanhopig met een enkelen Spanjaard, die van ons over geloopen was, agter Hila en Hitoelama, in weerwil der gevaaren door zeer akelige wilderniſſen mede na Capaha, daar hy zich eenigen tyd in een onbekend gewaad ophield, en met de OrangKaja's overlei, hoe men maar beſt van 't land, elders heen zou konnen ontvlugten. Zyn voornemen was

op

1643. op Macaſſar hulp by de Portugeeſen, Spanjaarden, en Engelſchen, te verzoeken; doch alzoo het tyd vereiſchte om een vaartuig op Layn (gelyk belaſt was) klaar te maken, liet hy zich by nacht met een Orembaey nogmaal heimelyk na Tehelaa voeren, van waar hy den berg op weer na zyne veſting trok.

De Spanjaard, die by hem was, ziende dat alles met *Kakiali* op 't einde liep, nam voor hem te verlaten, en door 't bedryven van een klocke daad vergiffenis by ons te verdienen. Men beloofde hem, zoo hy *Kakiali* kon om hals brengen, niet alleen die genade, maar ook nog 200 Ryxdaalders daar boven, het welk hy aannam uit te voeren.

Men zette hem dan den 16 Auguſti op 't ſtrand van Wawani, en hy quam nog die zelve dag in *Kakiali's* veſting, hem wys makende, dat hy tot nog toe in 't boſch gedwaalt had. Hy had bevorens al een gat door de muuren, onder de dorpel van *Kakiali's* ſlaapkamer, gemaakt, waar door hy nu ſtil in de zelve kroop. Hy vond hem ſlapende, en gaf hem de reſt met eenige ſteeken, van zyn eigen kris. Hy bleef terſtont dood; doch egter zoo ſtil niet, of men vernam kort 'er na eenigen alarm van zyn vrouw en kinderen, die wakker, en dit gewaar wierden. Ondertuſſchen pakte *Franciſco de Toyra*, uitvoerder van dit verraderſtuk, zich ten eerſten voort, mede genomen hebbende *Kakiali's* partiſaan, zilver pinang-bekken, een bagge van zynen tulbant, en een gouden ring, die hy hem van den vinger geſneden had; waar mede hy den 17 Auguſti weer op 't ſtrand quam; doch had werk, om de lyfwagten van *Kakiali*, die hem al op de hielen waren, te ontvlugten.

Werd verraderlyk vermoord.

De Heer Caan verſchynt hier weer met Madjira.

Na dat dit pas uitgevoerd was, verſcheen de Heer *Caan* met den nieuwen Ternataanſchen Koninklyken Stadhouder *Madjira* weder hier, en terwyl zyn Ed:, en de Heer *Demmer*, zamen op Hila waren, wierd hen de tyding van *Kakiali's* dood gebragt.

Men vond daar op goed, alzoo de Spanjaard dit ſterk aanraadde, om nu ten eerſten met de ganſche magt de ſterkte van Wawani aan te taſten, alzoo daar nu een groote verſlagenheid was. Men zond 'er den Commandeur, *Reinier Wybrandszoon*, met den vaandrig *Gysbert Moerlag* met 230 ſoldaten, Inlanders, en met eenige matroozen na toe, die den 21 den berg op klommen, en tegen den dag voor de vaſtigheid quamen. Men loſte eenige baſſen, en ſpatten op hen; doch de onzen drongen met geweld daar tegen in, en wierden na een uur ſtormens meeſter van de veſting, waar in zy eenige uitgehongerde lieden vonden, die zy dood ſloegen, dwingende de andren van boven neder te ſpringen, zoo zy in onze handen niet wilden vallen. Veel ſtierven van honger en ongemak in 't boſch, en quamen elendig aan hun einde.

De onze veroveren Kakiali's hoofdveſting.

1643.

Men vond in de veſting 4 yzere ſtukken, en 6 baſſen, die zy lieten ſpringen, of vernagelen, en 't gebergte af ſmeten. Ook vonden zy veel goud, zilver, en koſtelyke kleeden, kiſten, koffers, gongen enz. waar mede zy, na 't verdre verbrand te hebben, tegen den middag weer by de onzen quamen. Men ſchonk den buit aan 't volk, en oordeelde het onnoodig, langer tyd te ſpillen met de vyanden te vervolgen, alzoo zy nu van zelf ons wel in de hand zouden komen.

Men vertrok dan ten eerſten over de korte landweg weer na 't Kaſteel, daar de beide Heeren den 23 Auguſti aanquamen.

Commiſſie van Koning Hhamza aan de Heer Demmer gegeven.

Den 5 en 6 September belei de Heer *Caan* nog een vergadering, waar in zyn Ed: de commiſſie en volmagt, aan zyn Ed:, en ook aan de Heeren Landvoog den hier door den Koning gegeven, voorlezen liet, behelzende, dat zyn Hoogheid aan haar Ed. magt gaf, om uit zyn naam zyne landen in Amboina te beſtieren, regt te doen, mitsgaders alle wederſpannigen te ſtraffen, en om alles verder, tot 's lands welſtand dienſtig, te verrichten.

Madjira als Stadhouder voorgeſteld.

Ook las men voor de acte, waar by *Kimelaha Madjira*, als Stadhouder op Loehoe, of anders als 8e in ordre, aangeſteld wierd. Men wenſchte hem geluk met een gouden keten, en vereerde hem met 3 kanon-ſchooten.

Hitoeëſe gezanten, afgewezen.

In deze vergadering verſchenen ook, als by indrang, de 3 Leytimorſche Koningen met *Cajoan*, en de verdre gezanten van dat Oeli, die op genade en ongenade afgekomen waren, om de vrede te verzoeken; doch wierden afgewezen, ter tyd toe, dat zy de voornaamſte Orang Kaja's, nevens *Pati Toeban*, *Patiwani*, en *Ridjali*, aan ons zouden hebben overgeleverd, om dan te zien, hoe met hen te handelen. Zy waren hier over zeer ontzet, alzoo zy geen kans zagen, om die drie laatſte vooral daar toe te brengen. Ook kreeg *Tanihitoemeſſen* een ſchrob, over dat hy zich met deze zaaken bemoeide, die buiten hem waren.

De Kipanti's van Loehoe, Cambello enz. ter dood gedoemt.

Daar na openbaarde men 's Konings naadre laſt en geheim bevel, waar by zyn Hoogheid begeerde, dat de *Kipati* van Loehoe, de *Kipati* en *Imam* van Cambello, en *Kaitsjili Laxamana*, mitsgaders *Leliato*, als wederſpannige ter dood gedoemd zouden werden.

1643. Van dezen zaten by ons gevangen *Dermahoe*, zoon van den gevlugten *Kipati* van Cambello, als ook de broeder van den *Chatieb Lanoero* van Bonoa, twee groote voorvegters van *Kakiali*, die zelfs verſcheide Nederlanders gedood, en daar op geroemd hadden. Ook *Pati Leka*, *Kipati* van Loehoe, de grootſte aanzetter van der Loehoeneeſen opſtand.

Deze drie wierden als hoofdwederſpannigen tegen hunnen Koning ter dood verwezen, en over 't plengen van veel onſchuldig bloed den 7 September op 't plein des Kaſteels onthalſt, en op *Madjira's* verzoek ontrent *Djouw Loehoe's* graf begraven.

Nu waren 'er wel veele, doch niet alle de roervinken en ſtokebranden, uit de wereld geholpen; dat ons de tyd, en de gevolgen genoegzaam zullen leeren, alzoo uit de ſmeulende vonken kort daar na, een groot vuur ontſtaan is, dat noch veel jaaren hier na in volle vlam geblaakt heeft. 1643.

De Heer Caan's al te haaſtig vertrek na Batavia.

De Heer *Caan*, meenende dat nu alles in redelyke order gebragt, behalven dat hy vry wat haaſtig van aard was, vertrok zeer ſchielyk met zyne Vloot na Batavia, terwyl de vyanden, die van Wawani overgebleven waren, zich op Capaha verſterkten.

HET DERDE BOEK

EERSTE HOOFDSTUK.

De Heer Demmer, *ſchaft de regeering der vier Hoofden van* Hitoe, *en dien* Capitein, *af. En verklaard de* E. Maatſchappy *nu voor hare overheid. Hoe* Cajoan, *en andre dit opneemen. Een* Reduit *op* Amblauw *gelegt.* Iman Noeſſanivel *op de* Laha *geplaatſt.* Toeloccabeſi *ſpand weer met die van* Wawani *aan. De wederſpannigen weer afgewezen.* Kaitsjili Laxamana *elendig overleden. De Heer* Demmer *doet zyn eerſte* Hongi-*tocht. Vind verſcheide dorpen op ſtrand afgekomen. Zyne verrigtingen op dien tocht. Op* Ceram, Kelang, *enz.* Madjira *op* Loehoe *weer voorgeſteld.* Toeloccabeſi *verlaat ons t'eenemaal. De Heer* Demmer *doet in eene maand meer, als alle zyne voorzaaten in hun ganſche Regeering.* Van der Heiden *neemd* Tehelia, *en* Lawadyn, *gevangen.* A. 1644 Leliato *op* Batavia *onthalſt.* Ternataanſe *gezanten, hier verſcheenen.* Tehelia, *en* Lawadyn, *onthalſt. De Heer* Demmers *vrugtelooze tocht na* Capaha. *En bars beſcheid der wederſpannigen.* Capaha *door de onzen belegerd. Ongemeene zware aardbeving hier. Schadelyke gevolgen van dien.* OrangKaja Baros *begenadigd. Eenige Hoofden van* Alang, *en* Liliboy, *onthalſt. Zware boete van de* Ambonſche OrangKaja's, *door voornoemde gezanten irgevordert. Verſcheide grooten na* Ternate *onthoden. Klagte van de Heer* Demmer *aan den Koning. De Heer* Demmers *mislukte aanſlag op* Capaha. *Van waar hy met de* Hongi *na* Ceram *overſteekt. Zyne ontdekkinge en verrigtinge aldaar.* Patiwani, *en* Swagers *dood.* Van der Meulen *komt hier met eenig ontzet. Derde tocht van de Heer* Demmer *na* Capaha. *Leugens, den Koning door* Alonſo Cardinoſa *in 't oor geblazen; door de Heer* Demmer *wederlegt.* Madjira *na* Ternate, *met eenige grooten en* Terbile, *om zich over zekeren moord te verantwoorden. De* Hitoeëſen, *ſtraf door de Heer* Demmer *aangeſproken.* Toeloccabeſi's *goed voornemen, verideld. De* OrangKaja Baros *gevangen, en onthalſt. Een nieuwe* Capitein Hitoe, *en vier Hoofden des Lands, door de* Hitoeëſen *aangeſteld. De* Hongi *weer voor* Capaha. *De Heer* Demmer *ſteekt over na* Cambello. *De Heer* Demmer *zet* Alfoereeſen *op 't land van* Hitoe. *De* Hitoeëſen *doen de koningen van* Macaſſar, Atsjien, *en* Tidore, *om hulp tegen ons verzoeken.*

De Heer Dommer.

DE Heer *Demmer* ging kort na de Heer *Caan's* vertrek Hitoe viſiteeren, vergaderde alle de OrangKaja's in de nieuwe veſting van Ceyt by een, liet den ouden gevangen *Healeſſi*, na een ernſtige vermaning aan hem, en alle de OrangKaja's, om beneden te komen woonen, los, en zei hen ook aan, dat, vermits Capitein *Hitoe* nu dood, en 't land van Hitoe door de E. Maatſchappy overwonnen was, hy voortaan niet verſtond, dat 'er meer van eenen Capitein Hitoe, of de vier Hoofden des Lands, geſproken, veel min een aangeſteld zou werden, en dat zy nu geen andere overheden, als de E. Maatſchappye, en den Landvoogd van Amboina, hadden te gehoorzamen; het welk ook haar Edelheden op Batavia 't jaar daar aan bevoſtigd, en bevolen hebben, zelf die naamen niet meer te gebruiken.

Schaft de regeering der vier Hoofden van Hitoe en dien Capitein af.

Tegen het eerſte, of 't afſchaffen van den Capitein *Hitoe*, hadden de Hitoeëſen

1643. En verklaard de E. Maatſchappy nu voor haar overheid.

ſen niet veel, alzoo deze Regent zyn oorſpronk niet van de Amboineeſen had, maar door de Portugeeſen ingevoerd was; doch 't afzetten van de vier Hoofden, zynde de grond van hunne oude regeering, en 's lands eerſte beginzel, was hen zeer onaangenaam.

Wanneer de Hitoeëſen dit aangezegt wierd, was *Tanihitoemeſſen* niet tegenwoordig, maar had een groot feſtein op Hitoelama aan zyn huis, waar in hy, zoo men giſte, de gemoederen zogt te ſchikken, om hem Capitein *Hitoe* te maken.

De Heer Landvoogd, om dit neſt en hunne raadſlagen ten eerſten te ſtoren, trok na hem toe, deed hem zien, dat zulke groote raadsvergaderingen by particuliere lieden de E. Maatſchappy niet aangenaam, nog behoorlyk waren, en zoo hy landzaaken te behandelen had, dat men dat met hem als Landvoogd, en aan 't Kaſteel, doen moeſt. Dat hy ook diende te weten, dat men nu van geen Capitein *Hitoe*, en van de vier Hoofden, meer wilde geſproken hebben, om dat 't land Hitoe nu Compagnies land was.

Hoe Cajoan en andre dit opnamen.

De oude Cajoan zogt zich wel te verſchoonen, als of daar van geen landzaaken, en maar gehandeld was, om die van Mamalo tot afkomen van 't gebergte te bewegen; doch met de uiterſte verbaaſtheid hoorende, dat 'er geen Capitein *Hitoe*, noch vier Hoofden, voortaan zouden mogen zyn, zoo vraagde hy, of hy dan geen meeſter over het zyne, te weten, over het Oeli Ala op Ceyt, blyven zoude, waar op zyn Ed. hem kortelyk antwoordde, dat hy by zyn komſt op Ceyt hooren zou, wat daar over beſloten was.

Hy, en *Toeloecabeſi*, verzwolgen dezen harden brok met een Moorſche geveinſtheid; doch waren in hun hert hier over ten uiterſten misnoegd.

Het was voor den Heer *Demmer* een hachelyke zaak, dit groot lid van den Amboniſchen ſtaat zoo ſchielyk af te zetten, en de Amboineeſche afgeknotte ader van regering zoo gevoelig toe te ſchroejen; doch 't was egter iets, waar van alleen de ruſt van de E. Maatſchappy in deze geweſten afhing, alzoo zy die anders nooit te hopen had, weshalven het noodzakelyk was, dit eens met hardvogtigheid door te zetten, en den wispelturigen en trotſen Hitoeëes te doen weten, dat men zich niet langer wetten van hem wilde laten voorſchryven.

Een Reduit op Amblauw gelegt.

Van hier vertrok de Heer *Demmer* na Amblauw, alwaar hy, volgens lang bevorens gedaan verzoek van de Inlanders, de plaats voor een ſterke Reduit afſteken liet, en heeft zelf den laatſten September den eerſten ſteen daar van gelegt, zullende volgens 't beſtek 36 voeten in 't vierkant zyn. 1643.

Imam Noeſſanivel op de Laha geplaatſt.

Hy ordonneerde den *Imam Noeſſanivel* ook, die tot nog toe ontrent het dorp Noeſſanivel gewoond had, aan de Laha te gaan woonen, om te beletten, dat de zwakke Chriſtenen, te na by deze Mooren zynde, niet te veel met dezelve mogten verkeeren, en daar door veel licht tot dien Godsdienſt overſlaan.

Toeloecabeſi ſpant weer met die van Wawani aan.

Toeloecabeſi, die dit afzetten van de vier Hoofden des lands niet verduwen kon, vervoegde zich aanſtonds by de overige wederſpannelingen, en namze in zyne beſcherming, die op Capaha byeen vergaderd waren, en had noch de ſtoutheid, van aan den Heer *Demmer* dit als een ſtuk, waar toe hem zyn Wet en Godsdienſt verbond, te doen weten. *Cajoan* ſprak nogmaals voor deze luiden, dog de Heer *Demmer* zeide, dat zy geen genade weerdig waren, alzoo zy de zelve, toen ze hen meer als eens aangeboden was, veragt hadden. Wilden zy zich op genade en ongenade overgeven, of wegvlugten, dat konden zy doen, maar zy zouden dan op zyn tyd hunne ſtraffe niet ontgaan.

De wederſpannige weer afgewezen.

Ook waren by hen nog 50 Macaſſaaren, en daar onder *Crayn Dipon*, en *Radja Mengapa*, hunne twee Hoofden, benevens *Kaitsjili Boeton*, die zich in 't Zagoe-boſch agter Sinalo ophielden, van waar door de onzen verjaagd zynde, waren zy mede na Capaha by de andre oproermakers gevlugt; na dat zy in 't boſch veel ongemak geleden, en verſcheide van hunne makkers verloren hadden, alwaar ook *Kaitsjili Laxamana*, *Kakiali's* ſchoonvader, door honger en vermoeidheid afgemat, eindelyk aan zyn dood geraakt was.

Kaitsjili Laxamana elendig geſtorven.

De eerſte rechte Coracora-tocht, by de Heer *Demmer* gedaan, viel op den 18 Octobor voor, op welke dag zyn Ed. vertrok. Hy ging met 400 man de vaſtigheden van Alang bezigtigen, die zy boven in 't gebergte gehad hadden. Deze vond hy meeſt verlaten, en ſtak de zelve in brand, van daar de kuſt van Hitoe langs ſcheppende, vond hy de meeſte dorpen, volgens zyn ordre, reeds van het gebergte afgekomen, en alles ſchikkende om zich op 't ſtrand ter neder te zetten.

De Heer Demmer doet zyn eerſte Hongitocht.

Vind verſcheide dorpen reeds op ſtrand afgekomen.

Die van Lebelehoe, en Wauſelaä, hadden zich by malkanderen op hun eigen ſtrand gevoegd, en verzogten daar te mogen blyven, als zynde bevorens altyd de groote markt van 't land daar geweeſt. Dit wierd hen toegeſtaan; maar hunne verlatene dorpen op 't gebergte wierden afgebrand.

Het dorp Layn, te ver in 't gebergte gele-

1643. gelegen, om het te bezoeken, wierd maar belaſt af te komen, en beneden te woonen.

Zyne verrichtingen op dien tocht.

Den berg van Wawani ging hy met eenige bedienden der E. Compagnie, 60 a 70 ſoldaaten, en 700 Inlanders, zelf beſchouwen, vindende daar in nog veel baſſen, en lyken, die hy na beneden ſmyten liet, ſtak verder alles, nevens Tehaläa, in brand, en quam, na een zeer ongemakkelyke tocht, 's avonds weer op zyne Coracora.

Van hier ſtak hy over na Hoewamohel, alwaar hy op Cambello hoorde, dat de onzen den vlugtigen *Pati Tehelia* by na gehad, en hem nog gequetſt hadden. Ook waren die van Cambello ſchuw om af te komen.

Op Ceram, Kelang enz.

Hy vertrok van daar na Aſſahoedi en Liſſabatta, en van daar weer na Kelang, belaſtende die van Aſſahoedi, met die van Hennetelo te ſcheppen, en de Kelangers, dat die van Salatti op 't ſtrand moeſten komen woonen.

Hy ſtond de Manipeſen toe, de ſtoffe tot het leggen van een ſteenen Reduit, al lang by hen verzogt, en die op 't ſtrand van Tomilehoe te leggen, alzoo de houte Baricade meer moeite van herſtellen gaf, als zy weerdig was.

Men nam ook op Cambello vier OrangKaja's van de Erangers gevangen, om dat zy *Tehelia* gehuisveſt hadden.

Madjira op Loehoe voorgeſtelt.

Op Loehoe wierd in een groote vergadering *Madjira* als *Kimelaha* voorgeſteld, en hen ook 's Konings commiſſie en laſt aan den Heer *Caan*, en den Amboniſchen Landvoogd, voorgelezen. Men koos ook *Gammaſongi*, om daar een ſteenen Reduit te leggen, en alles op Loehoe tot des *Kimelaha's* verblyf te ſchikken.

De Heer *Demmer* belaſte die van Loehoe ook, zich voortaan met de kleene dorpen niet te bemoejen, maar die op haar zelven te laten, dat al de oude geſchillen tuſſchen die van Loehoe en Anin affneed.

Hy ſtak van daar na Hitoelama over, bezag oud Mamalo, en Telleboan, beide op ontoegankelyke ſteilten gelegen, waar op te voren noit een Europeer geweeſt was; waar uit men klaar beſpeurt, dat deze Heer gewoon was door zyn eigen, en niet door eens anders oogen te zien.

Hy deed hunne vaſtigheden ſloopen, en belaſtte hen beneden te komen woonen.

Toeloecabeſi verlaat ons t'eenemaal.

Toeloecabeſi, die de vluchtelingen van Wawani, of hunne Hoofden, in zyne beſcherming genomen, en geherbergt had, dorſt niet af komen, terwyl *Cajoan* bezig was een collecte over de ganſche kuſt van Hitoe te doen, om daar door, was 't mogelyk, nog genade voor hen te verwerven. 1643.

De Heer *Demmer* bezogt ook oud Liën, mede op een ſteil gebergte gelegen, wiens inwoonders maar kort te voren van die van Mamalo waren afgeweken.

Hy belaſte hen, en die van Way, af te komen, en beneden te gaan woonen.

Daar na ſtak hy over na 't Eiland Oma, bezag Hatoeaha, Cabauw, Caylolo, en haar veſting Alacca, gelyk daar na ook Ihamahoe, dat hy zeer ſterk van dorpen boven op den berg vond, waar op 'er agt, ider met een borſtweering van malkandren afgezonderd, lagen, die hy om zeer goede redenen in wezen blyven liet.

Die van Toehaha, op een ſteile klip toen gelegen, liet hy mede daar blyven, om dat zy zich in den laatſten oorlog zeer ſtandvaſtig gedragen hadden, doch hy plaatſte die van Siriſori op ſtrand, belaſtende dat zy ten eerſten daar zouden komen woonen.

Hy bezogt ook Noeſſalaoet, en keerde, na 't ſtellen der noodige ordre, den 16 November weer na 't Kaſteel, daar hy, na Oma's andre zyde ook bezogt te hebben, eindelyk aankwam, hebbende nog maar agt man van zyn gezelſchap by zich, die hem hadden konnen volgen, alzoo de andre door 't ſterk marcheeren afgemat waren.

De Heer Demmer doet in eene maand meer, dan alle zyne voorzaten in hunne ganſche regeering.

Dus had hy in deze eene maand meer, als alle de Landvoogden voor zynen tyd gedaan, waar in hy nooit van imand gevolgd is, en waar mede hy blyken gaf, dat, ſchoon grys, en ontrent 60 jaren oud, hy egter noch een zeer vaſt en ſterk man was, zelf boven zyne jaren, en boven de verwagting van alle, die hem kenden.

Staat der Macaſſaaren.

In deze tuſſchentyd waren de voornoemde Macaſſaarſche Hoofden ider met een byzonder vaartuig na Macaſſar gevlugt, van welker gezelſchap echter nog eenige met de Boetonders hier gebleven waren, waar van ook nu en dan eenige koppen door die van Leytimor uit de Zagoe-boſſchen opgebragt wierden.

De Heer *Demmer* dagt niet raadzaam de gevluchten na Capaha aan te taſten, zoo, om zyn kleene magt, als om dat hy vertrouwde, dat zy door gebrek wel zouden moeten afkomen, dat de tyd egter anders leerde, doch dat zy zekerlyk gedaan zouden hebben, zoo 'er maar een kleene deur van genade voor hen open geweeſt was.

Vander Heiden neemd Tehelia, en Lawadyn, gevangen.

In December maakten zich de vier landelyke dorpen van Hoelong met *Tehelia* diep in 't gebergte vaſt, alwaar Capitein *Jacob Verheyden* hen met 60 ſoldaaten belegerd, geſtoord, en *Tehelia* nevens *Lawadyn*, *Imam* van Cambello, gevangen bekomen heeft. Zy wierden ten eerſten na 't Kaſteel gevoerd, daar men

1644. men hen noch eenige maanden, ſchoon hun vonnis van den Koning 'er al lag, zitten liet, in hope van die van Capaha noch eerſt tot afkomen te lokken; doch daar volgde niets op.

A. 1644 deed de Heer *Demmer* een bezending aan die van Capaha om af te komen, die daar toe zeiden niet te zullen verſtaan, voor en al eer men de oude Regeering weer herſtelde; weshalven zyn Ed: goed vond de Coracora's te verzamelen, om hen by de eerſte gelegenheid in April in hun neſt aan te taſten.

Leliato op Batavia onthalſt.

Men kreeg by de komſt der ſchepen bericht, dat *Kimelaha Leliato* den laatſten November op Batavia onthalſt was. Kort te voren waren uit Ternate twee gezanten aangekomen, *Alonſo Cardinoſa*, en *Almoſſarif Kediri*, genaamd; ook was *Madjira* met de OrangKaja's van Loehoe, Tanihitoemeſſen en de verdre Hitoeëſe OrangKaja's, hier verſchenen, om zekere vergadering by te woonen, by welke goede gelegenheid de Heer *Demmer* goed vond, *Kipati Tehelia*, en *Imam Lawadyn*, ten ſchrik van andren, hunne ſtraf te doen erlangen.

Ternataanſe gezanten, hier verſchenen.

Tehelia, en Lawadyn, onthalſt.

Zy wierden den 24 Maart onthalſt, en al hunne goederen aan den Koning verbeurd verklaard.

In deze zelve maand wierd ook een jonk van 't land van Ende met 46 man op Amblauw aangekomen, en na Wawani vragende, om nagelen in te koopen, voor een goede prys door den ſergeant, en *Sengadji*, aan 't Kaſteel opgebragt.

Den 13 April vertrok de Heer Landvoogd met 3 ſchepen, en 35 Coracora's, na Telleboan, alzoo 'er geen gelegenheid was, om voor Capaha te ankeren, om dat het daar diep, en een zeer ſteile kant is.

De Heer Demmers vruchteloze tocht na Capaha.

Hy zond Capitein *Verheyden* met 210 ſoldaaten en matroozen, over den weg van oud Mamalo van agterenom na Capaha, ten einde hy daar zekeren voordeeligen heuvel innemen zou, dat door gebrek van goede weg-wyzers mislukte, weshalven hy onverrichter zake weder keerde.

Capaha van voren aan te taſten was onmogelyk, alzoo het daar zeer ſteil, en maar van een ſmal ontoegankelyk pad van agteren, en van noch 2 andre ſteile na ſtrand loopende paden voorzien was, die de vyanden zoo wel verzorgt hadden, dat het hen toeſcheen, dat by de zelve niet op te komen was.

Bars beſcheid der wederſpannigen.

Men trok dan noch eens 't voſſen-vel aan, alzoo men door de leeuwen-huid niet zag te verrichten, en men zond eenig volk na boven, om *Toeloecabeſi* (was 't mogelyk) noch tot afkomen te bewegen; doch *Patiwani* gaf aan de zelve zeer bars beſcheid, en bleef 'er by, van niet af te willen komen, ten zy men de oude lands-regeering der vier Hoofden van Hitoe weder in trein bragt, zeggende zich aanſtonds hier liever dood te willen vechten. 1644.

Vermits nu haar Edelheden, by ſchryvens van den 10 December A. 1643, die oude regeering vlak afgeſchreven hadden, zag de Heer *Demmer*, dat hier niet anders te doen zou vallen, dan hen door een langzaam beleg te verduuren, en ondertuſſchen alles, wat men kon, te vernielen, doch vooral, hunne nagelboomen te verderven, dat zyn Ed: al mede van Batavia, in opzicht van de landeryen der wederſpannigen, aangeſchreven was.

Hier door deden wy echter niet zoo zeer die van Capaha, als die van Mamalo, nadeel, die daar door op de onzen zeer misnoegd wierden, daar men had behooren te bedenken, dat het zonder hen onmogelyk was de rechte wegen na Capaha te weten te komen.

Capaha door de onze belegert.

Na dat men nu 12 dagen tot dit verwoeſten van boomen beſteed had, vond men goed Capaha te water en te land te bezetten, en benoorden Telleboans Rivier een groote ſchans met 2 punten tegen over maſkanderen, en op den naaſten heuvel een kleene ſchans op te werpen, waar in men 2 lange ſtukken plaatſte, waar mede men op 's vyands werken van Capaha ſpeelen kon.

Ongemeene zware aardbeving hier.

De Noord-zyde van Capaha wierd met 2 lichte jachten bezet, die daar ganſch niet wel lagen, behalven dat dit alles niet beletten kon, dat de vyand echter van agteren door een opene deur, welke die van Mamalo wel kenden, doch voor ons verborgen hielden, al zynen noodigen voorraad kreeg.

Ontrent dezen tyd vernam men hier den 12 May een aardbeving zoo ſterk, als men oit te voren by menſchen geheugen in deze Landvoogdy vernomen had. Zy begon in den morgenſtond; doch was 's avonds tegen agt uuren vry ſterk ontrent het Kaſteel, en met regen, donder, en blixem vermengd. Zy duurde den ganſchen nagt, en het ſcheen als of hemel en aarde vergaan zou.

Geen levende ziel dorſt onder het dak blyven, en in 't Kaſteel Victoria waren beide de gevels, de zyde- en alle de binnen-muuren van 't huis des Landvoogds van boven tot beneden, en zommige geheel en al weggeſcheurd. De weſt-gevel was wel anderhalf voet uit zyn lood van 't dak, en van de zyde-muuren, afgeweken, en het dak aan die zyde wel een derde van de lengte van huis 't ter neder geſtort, en gebroken. De Ooſt-gevel hing boven noch aan zyn ankers; doch had

1644. had in 't midden een groote bocht gezet, uit de Weſt-punt, Orangie genaamt, was een ſtuk 2 a 3 vadem breed, uitgevallen, en de verdre muuren waren zoo geſcheurd, dat ze niet in ſtaat waren, om langer geſchut te dragen. Niet beter was het met de muuren van het Stadhuis, op 't ſtrand van Hative geſteld, dreigende alle oogenblik in te ſtorten.

Schadelyke gevolgen van dien. Den 17 dito ontſtond 'er weer een zware aardbeving, waar door de beide gevels van des Landvoogds huis ingeſtort zyn. Het land ſtond in 8 of 10 dagen niet ſtil, en was van 't Chineeſch tot het Mardhykers quartier, en vooral op 't gebergte van Leytimor, tot Noeſſanivels hoek alom geſcheurd, zynde ook zware brokken en klippen neder geſtort. Ook hadden de Reduiten van Baguala, Hila, en Oma, veel geleden; maar men hoorde niet, dat eenige menſchen daar door dood gebleven waren.

De Heer *Demmer* was, doe deze aardbeving begon, noch voor Capaha, doch hoorende den ſlechten toeſtand van 't Kaſteel, gaf ten eerſten laſt, om de werken voor Capaha in ſtaat te brengen, lei onder den Lieutenant, *Gysbert van Moerlag*, 170 ſoldaaten in de twee nieuwe ſchanſſen, en quam den 17 dito op Pinxter-avond over den korten weg aan 't Kaſteel, vond alles veel erger, dan 't hem geboodſchapt was, waar op den 17 in zyn bywezen veel werken ter neder ploften, een ſoldaat dood bleef, en een ſlaven-kind zyn been brak.

Op Hoewamohel was 'er ook wel aardbeving; doch in verre na daar zoo hard niet geweeſt. De Heer *Demmer* liet alles, zoo ſpoedig als 't mogelyk was, en vooral de muuren van 't Kaſteel, ten eerſten herſtellen.

Orang-Kaja Baros begenadigt. Pas voor de aardbeving, of op den 7 May, quam OrangKaja *Baros* zich op genade en ongenade overgeven, konnende het wegens den honger niet langer harden. Hy kreeg tegen veler gedagten den Heer Landvoogd op zyn zyde, en bewoog den zelven om hem genade te verleenen, doch kon zyn ſchelmſtukken, van met den vyand gedurig zamen te ſpannen, niet nalaten. Men verbond hem, en andre Hitoeëſe OrangKaja's, door een nieuwen eed aan de E. Maatſchappy, waar by zy beloven moeſten *Toeloecabeſi*, en zynen aanhang voor vyanden te verklaren. Zy deden het; doch, gelyk naderhand by de ſtukken bleek, als meineedige ſchelmen.

Patiwani verſterkte zich ondertuſſchen op een klip in Capaha's Noorder-bogtje, van waar hy onze jachten met een ſtukje geſchut, zeer veel ſchade toebragt, zonder dat zy hem eenige nadeel konden doen.

Toeloecabeſi dwong die van Lian ook weder onder hem te komen, alzoo hunne Zagoe-boſſchen hem dienſtig waren; doch zy wierden 'er door de onzen kort daar na weer uit geſlagen, die 'er een houte Baricade maakten, waar in zy 20 mannen lagen, om te beletten, dat andre op Capaha zouden komen. 1644.

Ontrent dezen tyd raakte de Reduit van Amblauw, op het dak, na, klaar en kort daar aan ging de Heer *Demmer* na Manipa, om daar ook een Reduit, van 44 voeten in 't vierkant, by 't dorp Tomilehoe, en een op Loehoe by Gammaſongi, doch deze laatſte 10 voeten grooter, en met muuren zeven voeten dik, af te ſteken, zynde de laatſte de grootſte Reduit van geheel Amboina.

Die van Alang, en Liliboy waren den 18 Juni 1643 voor de derdemaal met ons bevredigd, doch vermits men naderhand bevond, dat zy meineedige guiten waren, die zich zeer ontrouw ontrent de Chriſtenen betoond, en veel vuile moorden bedreven hadden, had men reden om naderhand negen van hunne Hoofden vaſt te zetten, en van de zelve 5 Orang Toeha's van Alang, en 2 van Liliboy, den 30 Auguſti 1644 te doen onthalzen, en de vier andren dat te laten aanzien, om zich daar aan te ſpiegelen. Eenige Hoofden van Alang en Liliboy onthalſt.

By de komſt der twee voornoemde Ternataanſche gezanten, in 't begin dezes jaars, waren hier ook weder verſchenen alle de Ambonſche OrangKaja's, die de Koning in 't voorleden jaar ontboden, na 't doen van een voetval met zyne genade begunſtigd, en zedert zeer vriendelyk gehandeld, doch aan welke hy echter, tot gevoelen van hunne wederſpannigheid, een boete van 73000 Ryxdaalders opgelegt had; waar toe die van Cambello, Bonoa, Erang, en 't Oeli Anin, als die wel 't meeſt verdiend hadden, 10000 Ryxdaalders moeſten geven, gelyk de *Sengadji* van Bonoa, die van Kelang, en Caybobo, 5000 Ryxdaalders, en de andre dorpen het overige. Om deze boete nu in te maanen, had hy deze gezanten afgezonden. Zware boete by de Ambonſche Orang-Kaja's. Door de voornoemde gezanten ingevordert.

Ook beelde die Vorſt zich noch al in, dat hy over die van Hitoe iets te zeggen had, ontbiedende van daar de Orang-Kaja's met een Coracora, vol geſchenken, om met hen te beraadſlagen, wie men tot nieuwen Capitein *Hitoe* aanſtellen zoude.

De zelve magt, die hy te voren aan de Heer *Caan* gegeven had, gaf hy nu ook aan dezen Heer Landvoogd, doch met die bepaling, dat, zoo imand van zyn onderdanen de dood verdient had, hy die na Ternate zenden moeſt, om daar geſtraft te werden.

Na dat deze gezanten nu 5 maanden be-

1644. bezig geweeſt waren, om die boete in te maanen, hebben zy maar 56875 Ryxdaalders konnen byeen ſchrapen, dat van zulke magere ingezetenen zeer veel was, hoewel dat meeſt in gongen, kleeden, ſlegt goud, kleen geſchut, baſſen, enz. alles op zyn hoogſte gewaardeerd, beſtond.

Verſcheide grooten na Ternate ontboden.

Dit dus ingezameld hebbende vertrokken zy den 13 September na Manipa, om daar noch 2000 Ryxdaalders in te vorderen, en den ouden *Kimelaha Fakiri*, met noch eenige OrangKaja's van Boero en Manipa na Ternate, volgens 's Konings bevel, te voeren.

Die Vorſt had *Kimelaha Madjira*, met de OrangKaja's van Loehoe, ook nu ten tweedemaal derwaards ontboden; doch die bleven, op 't goedvinden van den Landvoogd, hier.

Klagte van de Heer Demmer aan de Koning.

De Heer *Demmer* klaagde toen ook aan den Koning over verſcheide wederſpannigen onder Boero, en Manipa, verzoekende, of zy geſtraft, of van daar gelicht mogten werden, waar onder *Lehut*, OrangKaja van Maſſavoy, de voornaamſte was, alzoo die geen volk tot het maken van de nieuwe Reduit geven wilde, dat ook die van Loehoe, en Toeban, op Manipa weigerden.

Dus klaagde hy mede over den *Sengadji* van Roemah Ite, en over den *Pati* en OrangKaja *Oetsman* op Wayſamma, om dat zy niet nalieten die van Amblauw tegen 's Konings ordre te quellen, en als hunne onderdaanen te handelen.

Nevens deze waren 'er ook verſcheide vluchtige Ternataanen, die, bang om weer na Ternate te keeren, in 't gebergte agter Hoelong zich ophielden, en van daar zich na Kelang begaven, niet genegen om derwaards te gaan, voor dat hen de Koning genade wilde toezeggen. Deze, door *Kaitsjili Laxamana's* twee zoonen, *Bismol*, en *Abdul*, opgeruyd, hebben ons namaals veel ſpooks gemaakt. Ook ſtelde de zoon van den gezant *Almoſſarif Kediri* zich op Manipa zeer baldadig aan, brengende daar door ons Opperhoofd in groot levens-gevaar, behalven dat hy gezant zelf meer zyn beſt ſchynt gedaan te hebben, om de wederſpannigen tegen ons aan te hitzen, dan om ze aan te zetten, met hem na Ternate te gaan.

Des Heeren Demmers mislukte nieuwe aanſlag op Capaha.

Den 10 October voer de Heer *Demmer* met de Hongi weer uit, om die van Capaha verder te benaauwen, dat men meinde zeer licht te konnen geſchieden door 't innemen van een hoogte, waar toe de onzen van Lian een weg gevonden hadden, van waar men in Capaha ſchieten kon. Hoe voorzichtig de Heer Landvoogd dit aanley, om 't zelve door den Lieutenant *Moerlag* met 130 ſoldaten, eenige Inlanders, en 3 Coracora's, by nagt vooruit beooſten Capaha gezonden, uit te voeren, de aanſlag misluktte egter eens en andermaal, om dat de leidslieden hen den rechten weg niet gewezen hadden, en om dat de wegen overal met zware boomen geſtopt, en toegedamd hadden.

Van waar hy met de Hongi

1645. na Ceram overſteekt.

De Heer Landvoogd liet Capaha derhalven weer naauw bezet, ſtak over na Cerams Zuid-zyde, van waar *Toeloecabeſi* veel toevoer kreeg. Hy bevond ook, dat die van Roemakay, Latoe en Hoewaloy, zich van 's Konings en onze gehoorzaamheid, volgens de loopende geruchten, waarlyk onttrokken hadden, en den vyand op Capaha ſpyzigden; dat ook die van Ihamahoe deden.

Zyne ontdekkinge en verrigtinge aldaar.

Hy belaſtte dierhalven, dat 2 van de ſchepen (alzoo 't voortaan op Capaha een lager wal ſtond te werden) van voor 's vyands werken aldaar tuſſchen Roemakay, en Latoehaloy, zouden gaan leggen, konnende het derde zich in de bocht van Lian houden, om dien weg van daar na Capaha, zoo veel mogelyk was, voor den vyand en zynen aanhang te belemmeren.

Die van Camariën, ziende den Heer *Demmer* aankomen, wiſten zich wonderlyk by zyn Ed. te verſchoonen, en in ſchyn onze vrienden te toonen, hoewel het tegendeel daar na gebleken is, waar mede zy zoo veel uitwonnen, dat zy toen vry raakten; maar met die van Roemakay, en de twee andre dorpen, liep het zoo wel niet af, alzoo zy daar eerſt veel Sero's of Fuiken, die van Capaha toebehoorende, verdorven, en op den 28 November wel 70 huizen in kolen gelegt, en den 13 December op Latoe en Haloy alles verwoeſt hebben, veroverende den 26 dito beide die dorpen.

Patiwani's, en Swagers dood.

Patiwani had 60 of 70 man tot ontzet van deze lieden gezonden, en was daar ook zelf gekomen; doch ziende, dat hy zich toen niet wreeken kon, deed hy dit den 10 Januari A. 1645. wanneer hy eenen vaandrig, *Cornelis Dirkszoon Swagers*, van Geertruidenberg, als die met zyn Orembay en 10 man van 't eene jagt na 't ander voer, aantaſtende, aldaar nevens dien *Swagers*, na een hard gevegt, zyne dood vond, werdende met 2 kogels zoodanig geſchoten, dat hy over boord tuimelde, aan welke wonden, de eene in de linkerborſt, de andre in de buik, hy kort daar aan geſtorven is. Wy verloren aan dezen *Swagers* een dapper ſoldaat, doch de vyand ook te gelyk zynen voornaamſten held.

Den 6 Februari hebben de onzen ook Camariën, na hare ſchelmſtukken ontdekt te hebben, verbrand, 4 gevangenen, en door hen gelegenheid bekomen,

1645. om Roemakay's ontoegankelyke veſting, en hoog dorp, wel 3 mylen landwaard in leggende, te vinden, te veroveren, en in brand te ſteken.

Zy vonden hier, en op Latoe, 6 metale baſſen, en hadden in deze verſcheide ſtormen maar 2 lichte gequetſten bekomen. Men bedierf verder alle de thuinen, en verwoeſte de boomen hier ontrent alomme.

Die van Ihamahoe, nu voor zich zelven met reden vreezende, zonden eenige gezanten, om de vrede zoo voor zich, als voor die vier verwoeſte dorps-ingezetenen, te verzoeken, dat hen eindelyk op de voorſpraak van *Radja Somiet* toegeſtaan wierd.

Wat de Heer *Demmer* op deze tocht verder op Caybobo ontrent de zaaken van den Godsdienſt verrichte, zullen wy elders op zyn plaats zien.

Van der Meulen komt hier met eenig ontzet.

Men kreeg dit jaar hier 250 man tot ontzet, onder den Commandeur *Jacob van der Meulen*, waar mede men eenen aanſlag voor had; doch met welke de Heer *Demmer* tot na 't Weſter-zayzoen wagten moeſt.

Derde tocht van de Heer Demmer na Capaha.

Hy vertrok dan ten derdemaal, met 7 ſchepen, en 15 Coracora's, den 10 April 1645 na Capaha, voorhebbende om nu weder het voornoemd heuveltje te veroveren, waar toe 5 Compagnies, 150 matroozen, en noch 140 dito tot 't dragen van den voorraad, gebruikt wierden.

De Heer *Demmer* was hier zelf by. Hy zond Capitein *Verheiden* vooraf met een Compagnie, en noch 28 man, volgde zelf met 2 Compagnien, en had *van der Meulen* met de 2 andren agter zich.

Zy vonden dit heuveltje met een wagt bezet, die op de onzen wakker ſchoot, en zich daar na met ſteenen verweerde, 't geen niet beletten kon dat wy het egter inkregen; hoewel zy veel volk onderweeg door vermoeidheid hadden laten leggen, onder welke een konſtapel was, die 'er af quam te ſterven.

Toen men nu meeſter van dit heuveltje geworden was, bevond men het in verre na van die nuttigheid niet, als men ons daar van opgegeven had, alzoo men met musquetten Capaha pas bereiken, doch geen doel ſchieten kon, behalven dat het onmogelyk was, om daar geſchut op te krygen, en, al had men het 'er al op, om 'er iets tot lyf-berging op te ſlaan. Men had 'er ook geen drinkwater ontrent, zoo dat alle aanſlagen van die kant eenparig afgekeurd wierden.

De Heer *Demmer* trok tegen den avond weer af, brengende een gequetſten vaandrig, half dood gemarteld, aan boord, behalven dat 'er noch veel volk half dood op den weg lag, dat men daar na afdragen, en zoo aan boord brengen moeſt.

Waar dat zyn Ed. het dan ook zocht te beginnen, hy zag dat 'er niet aan Capaha te doen was, ten ware hy veel volk daar aan wagen wilde, weshalven hy oordeelde, dat men allerbeſt doen zou met hen naeuw bezet te houden, gelyk ook geſchiede. 1645.

Leugens, den Koning door Alonſo Cardinoſa in 't oor geblazen.

Men kreeg hier in May brieven uit Ternate met den tolk, *Pieter Eduarts*, door den Koning aan de Heer Landvoogd gezonden, uit welke bleek, dat *Alonzo Cardinoſa* zyn Hoogheid veel leugens wys gemaakt, en den zelven ook aangezet had, om zyne commiſſie, aan den Heer Landvoogd gegeven, als ook zyne afſtand van 't land van Hitoe (in 't voorleden jaar in duiſtere termen aan den Landvoogd *Seroy* in Ternate gedaan) te herroepen, en daar beneven zeer vreemde beveelen aan zyne onderdaanen te geven.

Onder andre dingen had hy gezegt, dat wy overal op 's Konings landen vaſtigheden, tegen 't jongſte contract, waar in maar 4 vaſtigheden toegeſtaan, en op Hitoe, Loehoe, Cambello, en Leſſidi bepaald waren, opwierpen, dat daar op toeley, om 's Koninx onderdanen aldus tot onze ſlaven te maken. Ook zei hy, dat men 's Koninx onderdanen dwong Prince, vlaggen te voeren, en met geweld perſte Chriſten te worden; over al welke zakende Landvoogd verbaaſt ſtond. De Koning zond nu ook aan de Ternataanen op Kelang de belofte van zyne genade, en riep hen alle weer na Ternate.

Door de Heer Demmer wederlegt.

De Heer *Demmer* zond dezen tolk, met een deftige wederlegging van alles, op een jacht aan den Koning te rug; doch ſtond dien Vorſt niets van zyne eiſſchen toe, gevende kennis van alles aan haar Edelheden om daar ontrent hare bevelen af te wagten.

Madjira na Ternate met eenige grooten enz. Om zich over die moord te verantwoorden.

Met dat zelve jagt vertrok, op 's Konings ontbod, *Kimelaha Madjira*, *Sopi*, en *Kimelaha Zoegi* van Xoela Beſi, die nu ontrent 1½ jaar gevangen gezeten had, en nu over ging, om zich nevens *Kimelaha Terbile* (die daar toen ook was) over de moord, A. 1636 aan den Onderkoopman *Pieter Pauluſſoon* bedreven (wanneer hy met een jonk van Key en Banda, Ambon voorby, en daar aangedreven was) te verantwoorden, op welken tyd daar 4 Hollanders, en 3 Inlanders dood geſlagen waren, behalven welke moord de E. Compagnie daar by wel 3 a 400 Ryxdaalders verloren had, ook kreeg zyn Hoogheid toen in voldoening van de ſchatting, aan die van Aſſahoedi, Liſſabatta, en Hatoewe opgelegd, de Zagoe, die hy hen belaſt had voor hem te maken.

Die van Kelang zonden eenige uit den hun-

1645. hunnen mede; om van den Koning eerſt nader verzekering te bekomen, dat zy hunne ſlaven en goederen, by hunne komſt in Ternate, behouden zouden.

In May ſprak de Heer *Demmer* de OrangKaja's van Hitoe zeer ſtraf aan, vermits hy vermoedde, dat zy al mede den vyand met toevoer onder de hand ſtyfden. Daar op keerden de zelve weder na Capaha, om *Toeloecabeſi*, en de andere, nogmaals te ondertaſten, of zy wilden af komen, alzoo zy anders genoodzaakt waren hen t'eenemaal te verlaten. Hy zey daar op tot de vrede nu genegen te zyn, en by 't vertrek van den Heer Landvoogd te zullen zien, op wat voorwaarde men de zelve met hem wilde maken.

De Hitoeëſen ſtraf door den Heer Demmer aangeſp oken.

By de komſt van den Heer *Demmer* verſcheen hy zelf niet, maar 2 a 3 maal andren in zyne plaats, dat den vredehandel voor een tyd af brak; hoewel die den 16 Juni hervat, en zoo verre gebragt wierd, dat hy op Mamalo's ſtrand den 9 Auguſti afquam, van voornemen, om voor ons aan 't Kaſteel te verſchynen, doch OranKaja *Baros* ried hem dit af, zeggende, dat hy alvorens 2 of 3 Opperkooplieden tot gyzelaers zou verzoeken, dat ten eerſten van den ouden ſchelm, *Hellepetola*, *Imam Ridjali*, en andren beveſtigd, en toegeſtemd wierd, 't welk dezen vrede-handel wederom ſtremde.

Toeloecabeſi's goed voornemen, verydeld.

Hy verzocht 6 dagen uitſtel om zich te bedenken, en liet toen ons door de OrangKaja's weten, dat hy ongenegen was vrede te maken, verbiedende voortaan, niemand om die reden daar te zenden, of zy zouden den zelven zeer qualyk handelen.

De OrangKaja's, den 18 aan 't Kaſteel komende, weetten dit niemand anders dan OrangKaja *Baros*, zy riepen wraak over hem, terwyl zy, vol ſpyt en ſchaamte, den Heer Landvoogd dit bericht bragten.

Den oorlog hervat.

Daar op ging den oorlog nu weer op nieuw aan, alzoo wy van geen vierhoofdige regeering meer wilden hooren ſpreken, en van den vyand geeiſcht hadden, dat al zyne vaſtigheden van Capaha, en elders, verwoeſt, en al het geweer ons overgeleverd moeſt werden.

Ook ontdekte men hoe langs hoe meer deze waarheid, ons ook door de gezanten van *Toeloecabeſi* zelf bekend gemaakt, dat deze oorlog niet hem (*Toeloecabeſi*) alleen maar, alle de Hitoeëſe OrangKaja's aanging, dat hy dierhalven om de vierhoofdige Regeering wel oorlogen moeſt, aangezien zy allen hem daar toe hulpe beloofd hadden; dat hy ook, zoo ras hy voor den Heer Landvoogd verſchynen zou, aannam openbaar te willen zeggen.

Ondertuſſchen raakte OrangKaja *Baros* op Hila in onze handen, en wierd den laatſten Auguſti aan 't Kaſteel gebragt, ten eerſten ter dood gedoemd, en den 4 September, om de ſchrik onder de andren te brengen, onthalſt.

1645. Orang-Kaja Baros gevangen en onthalſt.

Hy bekende voor zyn dood, dat alle de vorige vrede-handelingen enkel maar, om ontzet van levensmiddelen te krygen gediend, en dat zy zoo weinig dagten om de vrede, dat zy in tegendeel *Wangſa*, *Kakiali's* oudſten zoon tot nieuwen Capitein *Hitoe*, en vier nieuwe Hoofden, te weten: OrangKaja *Boelan* tot Noeſſatapi, *Bermela* als *Patti Toeban*, *Heatomoe* als *Totohatoe*, en OrangKaja *Ternate* tot Tanihitoemeſſen aangeſteld, en geſchikt hadden.

Een nieuwe Capitein Hitoe en vier Hoofden des lands door de Hitoeëſen aangeſteld.

Zy lieten *Toeloecabeſi*, die nu als hoofd het beſtier had, maar alleen OrangKaja blyven, zonder hem iets van deze koek toe te deelen.

Dit alles egter hielden de onzen ſtil, om voor te komen, dat ook de andre OrangKaja's na Capaha mogten vlugten.

De Hongi, nu by deze oorlogs-tyden al gewoon tweemaal 's jaars uit te gaan, verſcheen in October weer voor Capaha.

De Honi gi weer voor Capaha.

De Heer *Demmer*, verdrietig over dezen langdurigen Capahaſen oorlog, verweet de Hitoeëſe OrangKaja's vry ſtraf, dat zy, met den vyand van tyd tot tyd door levensmiddelen onderſtand te doen, daar oorzaak van waren, doch hen verzekerde, dat zy noit denken moeſten, dat wy de vierhoofdige regeering, al zou het noch zoo lang duuren, oit weer zouden toeſtaan.

De Heer Demmer

Zy ontſchuldigden zich hier van by zyn Ed:, en zeiden veel liever voortaan met vrouwen en kinderen aan 't Kaſteel te willen komen woonen, dan dat zyn Ed: dit verder van hen vermoeden zoude.

De Heer *Demmer* antwoordde rond uit, dat hy ſchelmen genoeg aan 't Kaſteel, en 'er daar niet meer van nooden had, maar dat zy beter doen zouden, op Capaha te gaan woonen, want dat hy hen dan als zyne openbare vyanden zou konnen aantaſten, dewyl zy doch maar veinsden zyne vrienden te zyn.

Ondertuſſchen liet hy 10 Coracora's op hun ſtrand, om hen 't viſſchen te beletten, en ſtak met 18 andre na Cambello over, zond *Codja* na Kelang, om de Ternataanen tot het afkomen te noodigen, belovende hen vry en vrank te laten gaan, en woonen waar zy wilden; doch hy kreeg geen gehoor, alzoo zy zich op Salatti al vaſtgemaakt hadden, werdende niet alleen door hun eigen Hoofden, *Kaitsjili Bismol*, *Abdul*, en *Dagga*, *Madjira's* halven broeder, maar ook door *Lehut* van Maſſavoy, onlangs

Steekt over na Cambello.

1645. tot hen overgeloopen, en door meer andre guiten geſtyfd.

En zet Alfoereſen op 't land van Hitoe. Daar na deed de Heer *Demmer* 67 Alfoereeſen van *Radja Somiets* volk, op 't land van Hitoe, tuſſchen Lian en Capaha zetten, om den vyand tot afkomen te dwingen. Hy zelf quam den laatſten October weer op Mamalo, vragende de OrangKaja's, wat zy, gedurende zyn afwezen, by die van Kapaha gevorderd hadden. Het antwoord hier op zeer flaauw zynde, ſprak hy hen weder hard aan, dreigende, dat hy hen nu niet anders, dan met den ſlag, waarſchouwen zou.

Hy deed nu ook niet vorder op Capaha, alzoo hy te weinig magt had, maar vertrok met een zeer geſtoord gemoed, 't geen oorzaak was dat de vyand, in plaats van af te komen, nu by zyn vorige gedagten bleef van voort te oorlogen, het koſte wat het koſte, alzoo zy door deze Hitoeëſe OrangKaja's op nieuw geſtyfd wierden.

Terwyl onze ſchepen nu van voor Capaha vertrokken waren, liepen die van 's vyands zyde hier en daar na toe, om levensmiddelen te zoeken. *Pati Toeban* ging na Waypoeteh, *Teliſſema* na Loehoe, *Imam Ridjali* na Nau, en *Binau*, en keerden met eenige vaartuigen met levensmiddelen zoo behendig weer, dat onze bezetting het niet eens gewaar wierd. 1646.

Die van Ceyt en Hahoetoena zeiden 't ons, quanzuis om hunne trouw te toonen; doch niet eer, voor dat de andren al weer in Capaha waren. Ja 't is zeker, dat alle de OrangKaja's van Hitoe die van Capaha aanzetten, om niet eer vrede te maken, voor wy de oude regeering herſtelden, dat OrangKaja *Boelan* hen zelf geraden, en hunne gezanten noch onlangs geherbergd, en hen beloofd had, dat hy hen van al 't noodige van tyd tot tyd voorzien zou.

De Hitoeëſen hadden nu al weer niet alleen aan den Koning van Macaſſar, maar ook aan de Koningen van Atsjien, en Tidore, gezanten om hulp, dog met weinig hope van die te zullen erlangen, gezonden. By de Koningen van Macaſſar, Atsjen, en Tidore, om hulp tegen ons verzogt.

Hierom wilden die van Wakal, en Moſappel, zich van *Boelan* afzonderen, en aan de overzyde by 't Kaſteel komen woonen; doch de Heer *Demmer* raadde hen liever op de oude plaats te blyven, om ons zoo veel beter bericht van de aanſlagen der vyanden, en om de andren geen quaad vermoeden te geven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

A. 1646 *wierd* Toeloecabeſi *hardnekkiger*. Towale, *na* Batavia *gevoerd*. *Stoute daad van die van* Capaha. Soemayl *dood geſlagen*. *Die van* Mamalo, *en* Hitoelama *zoeken hunne zaaken te verbeteren*. Verheiden, *na* Capaha *als gebannen*. *Taſt met* van Moerlag *het zelve aan*. *En veroverd dit onwinbaar neſt*. *Gevangenen*, *by hen bekomen*. Toeloecabeſi *ontſnapt*. *Verraders gedrag der* Hitoeëſen *ontrent deezen oorlog*. *Die van* Leytimor *verwoeſten hier alles*. *Verſcheide lieden begenadigd door den Heer* Landvoogd. *Die van de* Hitoeëſen *verſcheide wederſpannelingen eiſcht*. *En van* Capitein Mamalo *al 't geborgen geſchut*. *De Hiſtorie van* Hitoe *door* Ridjali *beſchreven*. Bakar *begenadigt*. Toeloecabeſi *geeft zich over*. *En word onthalſt*. Hitoeëſe OrangKaja's *na* Batavia *gebannen*. Lehut *begenadigt*. *De Heer* Demmers *tocht met de* Hongi, *en zyne verrigtingen*. *De Heer* van der Lyn A. 1647 *als tiende* Opperlandvoogd *voorgeſtelt*. Ihamahoe, *gedwongen hare muuren af te werpen*. *Komſt van den Heer* de Vlaming *hier*. *Beide de Heeren* Landvoogden *gaan op de viſite*, *en de Heer* de Vlaming *als dertiende* Landvoogd *hier overal voorgeſteld*. *'t Vertrek van den Heer* Demmer *na* Batavia. *Hoedanigheden van den nieuwen* Landvoogd. *Nooten-boſch*, *op* Werinama *uitgeroeid*. *Groot nagel-moeſſon dit jaar*. *Nieuw ziekenhuis gebouwd*. Verheiden *Fabryk gemaakt*. Vlamings Hongi-*tocht door den zwaren regen belet*. *Die eenige plaatzen om de Weſt*, *en om de Noord bezogt*. Pittavyns *ontrouw*. *En van meer andre*. *Nagelen op* Boero A. 1648 *uitgeroeid*. *Aardbeving hier*. *Des* Landvoogds Hongi-*tocht*. *En zyne verrigtingen*. *Koning* Hhamza *overleden*, *en door* Mandarsjah *vervangen*. *De Heer* van den Bogaarde *in* Seroy's *plaats in* Ternate *aangeſteld*. Pittavyn *geſtraft*. *Des* Landvoogds *ziekte*. *Geſchil tuſſchen de* Ternataanen, *en* Loehoeneeſen. Hongi-*tocht door gecommitteerden gedaan*. *Eenige* Ternataanen *in ſchyn na* Ternate *gezonden*, *daar* Singaſari *zich tegenſteld*. *De Heer* de Vlaming *gaat weer op een* Hongi-*tocht*. *Nieuwe klagten over de Opperhoofden*. *De* Reduit *op* Hila *verſterkt*. *Beſchuldigingen tegen* Imam Swacki. *De* Landvoogd *weder ingeſtort*. *Geſchil tuſſchen* Radja Noeſſanivel *en zyne medehoofden bygelegt*.

In

1646 A. 1646. wierd Toeloecabeſi hardnekkiger.

IN 't jaar 1646 kreeg *Toeloecabeſi* 2 Coracora's met Zagoe van Ceram tot ontzet, dat hem noch hardnekkiger dan te voren maakte, zoo dat hy van geen vrede wilde hooren, ten ware men de oude regeering weer gedoogde in te voeren.

Towale na Batavia gevoert.

Men kreeg nu ook *Toewale*, Prieſter van Nau Binau, wel eer gezant der Hitoeëſen na Macaſſar, gevangen: een man, die noch geſtadig met den vyand heulde, en hem alles overbriefde, weshalven de Heer *Demmer* hem in September, nevens eenige andre Hitoeëſen, na Batavia zond.

Stoute daad van die van Capaha.

Die van Capaha wierden eindelyk zoo ſtout, dat zy in Maart met 3 Coracora's uit rooven gingen, de bobbers of fuiken op Way lichteden, de praeuwen daar vernielden, en met eenige koppen van Lian weer quamen.

Men zond, om dit te beletten, 6 Coracora's van 't Kaſteel, om op dat ſtrand te paſſen, en 't zelve te dekken; doch eer zy daar quamen, had de vyand noch een roof-tocht in Senalo's bogt gedaan, en zich zelven uit dat Zagoe-boſch verzorgd.

Soemayl dood geſlagen.

In May ging *Soemayl*, *Toeloecabeſi's* tweede, of Lieutenant, met een Parahoe na Caybobo om levensmiddelen, alzoo hy aangenomen had de weduwe en kinderen van *Patiwani* te onderhouden; doch wierd door een Loehoenees vaartuig, van *Madjira* uitgezonden, by het duiven-Eiland onderhaald, en nevens andren doodgeſlagen, dat voor den vyand een groot verlies was, alzoo hy ook groot gebrek had, dat ons klaar bleek aan de meenigte van vrouwen, en kinderen, dagelyks tot ons overkomende.

Die van Mamalo, en Hitoelama, zoeken hare zaaken te verbeteren.

Ook bragten die van Mamalo, en Hitoelama, van tyd tot tyd koppen, en gevangens by ons, om den Heer *Demmer* daar door te bewegen, hen de zee weer vry te laten, dat hy egter om reden voor eerſt niet begeerde toe te ſtaan.

De zaaken van Capaha begonden nu egter met harde ſchreden na 't einde te loopen, alzoo de honger, en oneenigheid, groote verwerring onder hen veroorzaakte, dat ons dagelyks van overloopers ter ooren quam.

Jacob Verheiden, een zeer dapper Capitein in onzen dienſt, doch juiſt in ongunſt van den Heer *Demmer* geraakt, door dien hy eenige Nederduitſchen om zyn eigen zaken na 't verkens Eiland by 't Eiland Kelang uitgezonden had, van welke 'er agt door de Papoewa's geroofd, en aan de Tidoreeſen verkogt waren, was daar over door den Heer Landvoogd van zyn comptoir op Cambello geligt, en als een verworpenen na Capaha verbannen, om aldaar door eenige dappere daad zyn gunſt weer te winnen. Des deed hy met zyn Lieutenant, *Gysbert van Moerlag*, zyn niterſte beſt, om iets uit te vinden, waar door zy van Capaha meeſters konden werden. 1646. Verheiden na Capaha als gebannen.

Zy gingen dan den 24 Juli 1646 met 107 koppen, 60 matroozen, en 20 Inlanders van Oeriën, in 4 troepen verdeeld, 'er noch eens op los. Een looze voortroep, 26 man ſterk, onder den vaandrig, *Jan Willemszoon*, trok voor af. Daar op volgde *van Moerlag* met 40 koppen, zoo ſoldaten als matroozen; toen quam Capitein *Verheiden* met het corps de bataille, 23 ſoldaten, en 44 matroozen, onder de ſchippers *Pieter Liman* en *Gerard Iſewyn*, ſterk; en eindelyk de achter-troep onder den ſergeant, *Abraham Janszoon*, van 25 ſoldaaten, en 20 Inlanders.

In dit poſtuur trokken zy 's nagts by maneſchyn uit hunne ſchans het moejelyk Capaha's gebergte op, waar van de weg hier en daar met zware boomen toegedamd was, waar over zy moeſten henen klauteren, dat ook oorzaak was, dat zy van malkanderen meeſt afraakten, en pas de kleenſte helft boven quam. Taft met van Moerlag, het zelve aan.

Verheiden, die egter met zynen aanſlag 'er door wilde, vermaande de zynen tot dapperheid, liet de voortogt eerſt den berg opklimmen, die met 't aanbreken van den dag boven quam, vindende hier geen ſchildwagten, waar op zy voort trokken. Dog, om aan de volgende plaats te komen, konden zy maar man voor man gaan, gelyk zy deden, de vaandrig vooraf, en toen de andren, tot in de dorpen toe, daar zy eerſt een oud wyf gewaar wierden, die Hollanda, Hollanda, riep; doch zy doodgeſchoten, en daar op verder vuur in de dorpen gegeven zynde, wierden de vyanden, die in hun beſte morgen-ruſt waren, wakker, ſprongen uit de koyen, en liepen, zonder na geweer om te zien, door de poorten en gaten, om buiten te komen: eenigen ſprongen van vervaarlyke ſteiltens na beneden, alwaar zommigen een elendige dood vonden, anderen bleven half weeg tuſſchen de klippen in hangen, kermende daar elendig tot hun einde toe.

Men bequam hier zeer weinig gevangenen, en de meeſte Hoofden ontſprongen den dans. De onzen waren *Toeloecabeſi* zoo dicht op de hielen, dat zy hem reeds meenden te vatten; doch een van zyn 2 wyven ſchoot 'er tuſſchen beiden, en wierd ook doodgeſchoten.

Den 25 Juli 's morgens ten 7 uuren waren al de vyanden uit Capaha verdreven, en wy meeſter van dat onwinbaar neſt geworden. En verovert dit onwinbaar neſt.

Dit was een daad, die de gedagten van alle

1646. alle Inlanders te boven ging, alzoo zy menigmaal gezegt hadden, geen Hollander kon in Capaha komen, ten ware hy vleugels kreeg, nu waren zy 'er zonder vleugels in; maar hoe zy 'er in gekomen waren, konden zy niet begrypen, en daar mede lag ook nu alle hope van den Inlander geheel als ter aarde nedergeſlagen.

Men vond in de huizen maar 5 dooden; doch veel buit, van goude ſlangen, goude ketens, en meer andre kleynodien, en huisraad, waar van ider zoo veel medenam, als hy maar bergen kon. Ook vond men veel ſchoon porcelyn, dat in ſtukken geſlagen wierd, alzoo 't onmogelyk was, dat den berg af te dragen.

Men vond 'er ook 1 yzer ſtuk, 2 Macaſſaarſche dito's, 4 metale falconetten, 7 baſſen, een groote haak, 1000 pond buskruit, een goede menigte groffcherp, bos- en musquet-kogels, over de 100 Macaſſaarſche roers, en musquetten, dog meeſt onbequaam. Boven in 't dorp vonden zy noch 3 werpankers, 2 dreggen, en een yzeren keten, door hen by nagt van onze jagten gekapt, en zoo na boven geſleept. Ook vond men 'er eenige Zagoe, doch geen toeſpys.

Gevangenen by hen bekomen, dog Toeloecabeſi ontſnapt.

Onder de gevangenen was *Toeleſſi*, Capitein van Capaha, en *Teakan*, *Toeloecabeſi's* broeders, beide kreupel, de een geboren, de ander door een quetzure, als ook *Pellacolan*, *Toeloecabeſi's* jongſte zoon; doch 't was beter geweeſt, zoo zy *Toeloecabeſi* zelf bekomen hadden.

De Lieutenant *Moerlag* liep nog dien zelven dag over den korten landweg na 't Kaſteel, om deze blyde boodſchap aan den Heer *Demmer* te brengen, die zich daags 'er aan na Capaha begaf, belaſtende de OrangKaja's van 't Kaſteel, dat ider van hen met 10 man van zyn dorp volgen zou.

Vertraders gedrag der Hitoeëſen ontrent dezen oorlog.

Daar gekomen zynde, onderzogt hy *Toeloecabeſi's* 2 broeders, die openhertig zeiden, dat zy dezen oorlog niet uit eigen beweging, maar met goedvinden en op aanrading der OrangKaja's, die beneden gebleven waren, begonnen, en dat alle de Hoofden des lands Hitoe, uitgenomen die van Oeriën, en Tiel, daar deel in, en hen beloofd hadden hen van levensmiddelen te verzorgen, en gezworen hen noit te verlaten, gelyk zy dat ook van tyd tot tyd gedaan hadden, tot dat hen 't viſſchen verboden, en belet wierd. Zy bekenden ook, dat zy eenig kruid van de Macaſſaaren gekogt, dog dat zy naderhand zelf kruid gemaakt hadden. Dat *Toeloecabeſi* dat werk grondig verſtond. Dat zy overvloed van zwavel boven in 't gebergte vonden, en dat hy hen de ſtoffen van ſalpeter en zwavel toegewogen, en hen gewezen had, hoe zy dat maken moeſten. 1646.

Zy zeiden ook, dat 'er door die van Mamalo, en Hitoelama, geen koppen dan met hun medeweten afgeſlagen, en aan 't Kaſteel gebragt waren, om daar door den Heer Landvoogd in een goede gedagte voor hen te brengen.

Die van Leytimor verwoeſten hier alles.

De OrangKaja's, van Leytimor hier gekomen, braken alle deze vaſtigheden van Capaha af, verwoeſtten de boomen, en een ſchoon nagelboſch, daar ontrent, en ſtaken al het verdre in brand.

Verſcheide lieden begenadigt door de Heer Landvoogd.

De Heer *Demmer*, weer beneden komende, vond ontrent de Baleoe van Mamalo 280 vluchtelingen van Capaha, zoo mans als vrouwen, en daar onder een wyf van *Toeloecabeſi*, een van *Ridjali*, *Oemanela*, en *Hatoemenebeſi*, OrangKaja's van Hauſihol, en Telleboang, alle zeer vermagerd door den honger, die in genade aangenomen wierden.

Hy hield daar op de Hitoeëſe OrangKaja's nogmaals hunne zoo menigmaal gepleegde ſchelmſtukken voor oogen, hen toonende, dat zy alleen oorzaak van deze laatſten oorlog waren geweeſt, en 't bloed van zoo veel menſchen op hunne zielen te verantwoorden hadden. Hy vermaande hen ernſtig van die oude hardnekkigheit af te ſtaan, en dat zy noit op den Capitein *Hitoe*, of vier Hoofden meer moeſten denken, of oit daar af reppen, zoo zy hunne koppen niet aanſtonds wilden quyt zyn.

Eiſcht verſcheide wederſpannelingen van die van Hitoe.

Ook wilde hy, dat zy *Toeloecabeſi*, *Ridjali*, *Wangſa*, *Pati Toeban*, *Bakar*, en *Teliſſema* voor den dag brengen, en niet verbergen zouden, op dat men met hen naar den eiſch der zaaken handelen mogt. Zy ſchenen dit alles met eerbied aan te hooren, en beloofden het ook te doen. Hy eiſchte van Capitein *Mamalo* ook al 't geſchut, dat hy verborgen had, die loochende dat in 't eerſt, dog, zwaar gedreigd, bragt hy 7 baſſen voor den dag.

En van Capitein Mamalo al 't geborgen geſchut.

Kort daar na leverden zy aan ons over *Pati Toeban* en *Wangſa*, by Way gevat, *Ridjali*, *Teliſſema*, en *Bakar* zworven noch eenige maanden in 't boſch by Ceyt, van waar zy door vaartuigen van hunne vrienden eerſt na Kelang, daar na na Boero, en zoo verder na Macaſſar, gevoerd zyn, alwaar hen de Prins, *Patingaloan*, in zyne beſcherming genomen, en gehuisveſt, gelyk ook *Ridjali*, op zyn verzoek, aldaar de hiſtorie van 't land Hitoe beſchreven heeft. Dit geſchrift is zeer gebrekkelyk in onze handen gekomen, zynde door *Ridjali* zelfs naderhand, toen hy ten tyde van den oorlog met *Madjira* met de Macaſſaaren weer in 't land quam, hier mede gebragt.

De Hiſtorie van Hitoe door Ridjali beſchreven.

Bakar, de zoon van *Tehelia*, had zich op Kelang van hen afgezondert, en hield zich

1648. Bakar begenadigt.

zich daar zoo lang verborgen, tot hy in Januari des volgenden jaars 1647 van de Heer *Demmer* een vergiffenis-brief bequam.

Toeloecabeſi zworf nog eenigen tyd dan hier dan daar, doch gaf zich eindelyk over, vooral, toen hy hoorde, dat zoo veel OrangKaja's van Hitoe om hem en *Ridjali* vaſt gezet waren, en quam den 19 Auguſti, in gezelſchap van eenige door hem ontbodene OrangKaja's aan 't Kaſteel, belydende meeſt al het zelve, dat zyn broeders beleden hadden, dat hy door alle de Hitoeëſe OrangKaja's by eede gedwongen, en verpligt was den oorlog te moeten vervolgen, onder belofte van hem noit te zullen verlaten, en dat den overleden *Cajoan*, *Baros*, en *Barmela* voornamelyk hem aangezet hadden; ja dat *Madjira* zelf hem door heimelyke boden hier toe nog in 't voorleden jaar had laten aanporren, tot dat hy, *Kimelaha*, na Ternate geweeſt, en 's Konings meining daar over verſtaan zou hebben, en dat het dan noch altyd tyds genoeg wezen zou, om af te komen. Uit al het welke men nu klaar beſpeurde, wat adders men in zynen boezem voede.

Hy bood verder ook aan, om Chriſten te willen werden, zoo men hem in 't leven wilde laten; doch hy had zich alle genade onweerdig gemaakt, en wierd derhalven den 1 September in de landraad als 't hoofd der wederſpannigen ten zwaarde gedoemd, en den 3 op 't plein voor 't Kaſteel onthalſt.

En Toeloecabeſi geeft zich over.

En word onthalſt.

Alles ſcheen nu gedempt; maar op Kelang was noch een vuil gebroed van Ternataanen, die ons hier na noch veel moeiten en aanleiding tot een nieuwen oorlog zullen geven.

Kort na *Toeloecabeſi's* dood verzond de Heer *Demmer* elf OrangKaja's met hunne huisgezinnen met het ſchip de Dolfyn in September na Batavia, om daar als banditen te leven. Te weten, *Toeleſſi*, *Teakan*, *Alang*, en *Oeſſen* of *Hoſſein*, alle vier broeders van *Toeloecabeſi*, *Wangſa*, en *Pattingi*, zoonen van *Kakiali*, *Pati Toeban* en *Bermela*, OrangKaja's uit de ſtam en het 4 lid van *Hitoe*, en *Towale*, gewezen paap van Nau Binau, uit 't geſlagt Noeſſatapi.

Hitoeëſe OrangKaja's na Batavia gebannen.

Daar op wierden de meeſte bezettingen van Mamalo, en Lian geligt, dog de onze bleef 'er nog, en die van Lian hadden, hoewel onze wagt oppaſte, den vyand noch gedurig geſpyſt. Als men 'er agter quam, beſchuldigde zy 'er imand van den hunnen mede, die zy dan quyt wilden zyn, en lieten die door die van Capaha dood ſlaan, om ons een ſchyn te geven, als of zy met die van Capaha vyanden waren.

De Heer *Demmer* nam de Hitoeëſen ook al het ſchietgeweer af, en bragt verder door Capaha's verovering zulken ſchrik onder alle de andre Eilanders, dat alle hare verwagting in rook verdween. 1648.

Lehut, de gevlugte OrangKaja van Maſſavoy, quam nu ook vergiffenis verzoeken, die hy eindelyk verkreeg. Ook quamen de Ternataanen van Kelang op de ſtranden woonen; doch *Ridjali*, daar gekomen zynde, deed hen weer na boven keeren; *Madjira* bragt haar egter zoo verre, dat zy zich in December, over de 300 zielen ſterk, na Loehoe by onze nieuwe Reduit lieten vervoeren.

Lehut begenadigt.

In October 1646 deed de Heer *Demmer* de viſite met de Hongi, tot welke nu ook 't eerſt in lange jaaren 5 Hitoeëſe Coracora's verſchenen. Op Cambello gekomen zynde, bragt hy 't geſchut op de nieuwe veſting, die hy Hardenberg noemde.

Hy gebood die van Kelang beneden te komen woonen, en gaf dit zelve bevel aan die van Roemakay, Latoe, en Haloy.

De Heer Demmers tocht met de Hongi.

Tot deze tyd toe waren op Caybobo 12 OrangKaja's geweeſt, welke regeering, altyd vol onruſt zynde, de Heer *Demmer*, met goedvinden van dit volk zelf, tot twee Hoofden bragt, die ider over een deel van dit dorp zouden regeeren, zynde 't eene Leytimor, dat is 't Ooſter-deel, en 't ander Ley Halat, dat is 't Weſter-deel, genaamd.

De Heer Landvoogd maande ook die van Ihamahoe ernſtig tot 't afkomen aan, te meer, alzoo hy hunne ſterkte, die hy ging bezigtigen, al zoo ſterk, als Capaha, bevond; doch zy hadden hier geen zin in, zeggende, dat zy hier wel honderd jaren gewoond, en hier veel ſchoone Tempels hadden, die zy niet zonder hartzeer zouden konnen verlaten. De Heer *Demmer*, hier nader op dringende, verzogten zy uitſtel, om na een bequame plaats te zoeken, dat den Lieutenant *Cornelis Danen* aanbevolen wierd te bevorderen; doch, nader hier over in 't volgende jaar aangemaand, zeiden zy dat niet te konnen doen, alzoo zy daar toe geen laſt van hunnen Koning hadden. *Demmer* zei van den Koning commiſſie te hebben, om alles uit zynen naam hier te bevelen, dat dienſtig voor 't land was.

Madjira mengde zich hier mede onder, en verzocht, dat zy op hun oude plaats mogten blyven; dat de Heer *Demmer* ſterk tegen ſprak, alzoo 'er geen trotſer, dan die van Ihamahoe, tegen den Koning, en tegen ons, waren. Derhalven drong 'er de voornoemde Heer weer op aan, en zy daar tegen verzogten weer uitſtel. De Heer *Demmer* ſtond

1646. hen dit op die voorwaarde toe, zoo zy zich rekkelyk en gewillig toonden, en dat hy dan ook hunne Tempels, en Baileoes boven zou laten ſtaan; doch de OrangKaja's, en 't meeſte volk moeſt om laag komen woonen.

De Heer van der Lyn A. 1647 hier als tiende Opperlandvoogd voorgeſtelt.

1647. Den 17 Januari wierd hier de Heer *van der Lyn* als 7. Bataviſe, of anders als 10. Opperlandvoogd van Indiën voorgeſtelt.

De Heer *Demmer*, die een einde van 't werk van Ihamahoe hebben wilde, zond den 19 Januari gecommitteerden derwaards, om te zien, of zy de beloften van af te komen na quamen. Deze afgezondene waren Capitein *Verheiden*, den Hhoekom *Jan Pays*, den Gnatohoedi, *Louis Gomis*, en *Madjira*.

Ihamahoe gedwongen hare muuren af te werpen.

Deze laatſte had hen tot noch toe tegen gehouden om het niet te doen; dog den 2 Februari hier op Ihamahoe gekomen zynde, bragt hy hen zoo verre, om hare muuren zelf af te werpen. Gelyk daar na ook die van Hoelalihoe, Oelat, Toehaha, en alle andre moeſten doen, dat by de Mooren met knorren, en by de Chriſtenen ontrent alle andre vaſtigheden met blydſchap geſchiede; alzoo de eerſte in den oorlog leeſden, daar de andre door quynden.

Men vond ook goed, op Manipa rondom de Reduit een ſteene borſtweering van 6 voeten hoog, en op Loehoe ook om de veſting een buiten-werk met 2 punten tegen een op te trekken, om daar in huizen voor de Officiers te maken.

De komſt van de Heer de Vlaming alhier.

Den 13 Maart verſcheen hier de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, gewezen Landvoogd van Malacca, om de Heer *Demmer* te vervangen.

In April wierden hier met de Fluit Caſtricum 142 koebeeſten van 't Eiland Bali gebragt, die op Honimoa, Hitoe, Cambello, en Leſſidi verdeeld wierden, om aldaar voort te teelen. Deze zyn met 'er tyd meeſt alle in 't boſch geraakt, zoo dat men 'er weinig ander nut af gehad heeft, dan dat van die wilde beeſten, en hare jongen, in de volgende latere jaaren wel ettelyke door de vrylieden, met paſſen na Ceram gaande, geſchoten zyn.

Men wierd op Wayſamma, een dorp op Boero, ook 2 handel-jonken magtig door Capitein *Verheiden*, na dat die van Cobon de zelve hadden aangehaalt. Hy bragtze aan 't Kaſteel, verdierf de zelve vaartuigen, bragt 11 Inlanders, ettelyke Macaſſaaren, en 3 koppen mede, die *Pati Wayſamma*, om in onze gunſt te blyven, zelf had laten afkappen.

Beide de Heeren Landvoogden gaan op de viſite, en de Heer de Vlaming als derde Landvoogd hier overal voorgeſtelt.

Den 1 May gingen beide de Heeren Landvoogden met 3 Coracora's op de viſite, doch zy zelf gingen op die van Hative. De Heer *Demmer*, alzoo die haaſt vertrekken zou, nam overal affcheid, en ſtelde den nieuwen Landvoogd by den Inlander voor, wyzende zyn Ed: met eenen zynen vervanger de gelegenheid van alle zaaken, en waar op voornamelyk te letten viel, aan.

Vooral deed hy een zeer ſtraffe aanſpraak tot de OrangKaja's van Hitoe, hen radende de oude ſchelmſtukken en valſche raadſlagen na te laten, alzoo de nieuwe Heer Landvoogd van alles door hem volkomen onderricht was, verbiedende hen weder op lyfſtraffe oit meer van een Capitein *Hitoe*, of van de regeering der vier Hoofden te reppen.

Daar op ſchepte hy de Uliaſſers rond, en quam na 7 dagen weer aan het Kaſteel.

In Juni voeren deze Heeren met een jagt na Amblauw, alwaar men hoorde, dat den OrangKaja van Salatti de Reduit had zoeken af te loopen. Hy maande de Amblauwers aan, om op die van Wayſamma, hun oude vyanden, te gaan rooven, alzoo die de Macaſſaaren, en andre vreemdelingen, aanhielden, zettende 30 Ryxdaalders op ider gevangen, en 10 Ryxdaalders op ider hoofd dat zy kregen; dog zy ſchenen daar niet zeer beluſt op te zyn.

Van daar vertrok hy, na den nieuwen Landvoogd ook voorgeſtelt te hebben, na Manipa, Aſſahoedi, en Cambello, en den 12 Juni op Loehoe, alwaar hy dit mede, en verſcheide geſchillen af deed.

Den *Sengadji* van Bonoa klaagde nog al over zynen ouden vyand *Hatib Lanoero*, die 't volk gedurig afkeerig van hem maakte, waar op *Lanoero* belaſt wierd van Bonoa na Loehoe te vertrekken; dat door de OrangKaja's voor dezen tyd nog afgebeden wierd.

Madjira klaagde over de ongehoorzaamheid van *Simatau*, OrangKaja van Amin, die daar op belaſt is na Ternate te verhuizen. Hy klaagde ook, dat die van Caybobo aan de Reduit niet wilden komen werken, waar toe hen de Heer *Demmer* zeer ernſtig aanmaande, gelyk ook om den *Kimelaha* te gehoorzaamen. Aldus deed hy ook eenige geringe geſchillen op Leſſidi af, en quam met zyn vervanger den 12 dito weer aan 't Kaſteel.

Vertrek van de Heer Demmer na Batavia.

Daar op is de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn* den 4 September 1647 als 13 Landvoogd en beſtierder van Amboina met gewoone plegtlykheid voorgeſtelt, doende den eed aan de Heer *Demmer*, die den Raad van den eed, aan hem gedaan, ontſloeg, waar op zy die weer aan den nieuwen Heer Landvoogd aflieden. Daar op vertrok de Heer *Demmer* met

1647. met 3 jagten den 5 na Batavia, latende het land aan zynen vervanger in zoo veel ruſt over, als 't in menigte van jaaren, en by geen van de agt vorige Landvoogden, geweeſt was.

Hoedanigheden van den nieuwen Landvoogd. De Heer *de Vlaming* was, toen hy hier quam, een Heer van ontrent 38 of 39 jaar, zynde een lang ſchraal man (waarom hy in de wandeling de lange Corporaal genaamd wierd) een wakker en onvermoeid Landvoogd, en die allezins (gelyk wy zien zullen) uitmuntende blyken van zyn beleid en dapperheid gegeven heeft. Hy was ook ervaren in de Latynſche taal, een goed ſtaatkundige, en een Heer, die de E. Maatſchappy in deze geweſten groote dienſten gedaan heeft.

Nootenboſch op Werinama. Men ontdekte al wat voor zyn Ed. komſt alhier een groot Nooten-boſch op Erinama, (of Werinama) dat die van Banda hen met zagtheid zogten af te kopen, doch zy wilden 'er niet aan, zogten uitvlugten, en zeiden onder Amboina te ſtaan. Die van Banda zonden 'er egter Capitein *Fredrik Gommersdorp* met 100 ſoldaaten, en 60 Mardheykers na toe, die op 't aanwyzen van eenige Inlanders 1040 oude en jonge boomen verwoeſteden, die immers zoo ſchoon, als de beſte boomen in Banda waren.

Groot nagelmoeſſon dit jaar. In 't begin van de Heer *de Vlamings* beſtier was alhier een groot nagel-moeſſon, dat wel op 2000 bhaar gegiſt wierd; doch men had pas 40000 Ryxdaalders in kas, weshalven de zelve met half goed en half geld betaald wierden.

Om Compagnies ſchulden onder den Inlander op Hitoe allenskens te innen, vond hy goed, hen op ider barot, a 11 pond ider, 6 ſtuivers te korten. Hy beliſte ook een nieuw ziekenhuis te maken, waar toe hy veel van de ſtoffen van 't oud ziekenhuis, dat op 't ſtrand van Hative plag te ſtaan, gebruikte, plaatzende het nieuwe bezuiden 't Kaſteel ontrent de Weſtkant der Rivier Waytomo, daar het zelve nu nog ſtaat, en als een Raad-huis gebruikt word.

Nieuw ziekenhuis gebouwd.

Verheiden Fabryk gemaakt. Hy ſtelde Capitein *Verheiden* tot een Fabryk en opziender van 's Compagnies werken aan, op dat die dappere man, nu in den oorlog geen werk vindende, egter zyne bezigheid hebben mogt.

Wat deze Heer voor de Godsdienſt gedaan heeft, zullen wy op zyn plaats melden.

Vlamings Hongitocht door de zware regen belet. Hy was van voornemen in October met de Hongi uit te gaan; dog de zware regen die in deze maand tegen alle vorige gewoonte viel, belette dit. Anders was hy daar wel van nooden geweeſt, om de trouwlooze aanhouders der vreemdelingen en Macaſſaaren, op Boero's Zuid-zyde te beteugelen; hoewel *Kimelaha Fakiri* ook wakker tegen hen waakte, leggende de dorpen een boete op, die yemand buiten zyn weten aanhielden. Ook was den OrangKaja van Wayſamma, *Oetsman*, al aan 't Kaſteel gebragt, om daar over nader onderzogt, en geſtraft te werden. 1647.

Die eenige plaatſen om de Weſt, en de Noord bezoekt. Hy viſiteerde de Weſt en de Noord met een jacht; vond op Manipa de nieuwe Reduit geheel ſtil ſtaan, ſtelde daar ontrent, en ontrent 't inwegen der nagelen, en andre zaaken, de noodige ordre, willende dat dit, als mede 't verkoopen der kleederen, niet op de Reduit, maar beneden geſchieden zou.

Op Bonoa vond hy nog al levendig de oude geſchillen tuſſchen den *Sengadji*, en *Hatib Lanoeroo*, vermanende hen tot vrede, ten minſten zoo lang, tot hy daar met de Hongi komen zou, om dan hunne zaaken te vereffenen. De gevangenen van Wayſamma liet hy weer na hun dorp vertrekken, om haar verlopen volk weer by een te zamelen.

By zyn komſt op Hila vielen 'er zware klagten over 't Opperhoofd aldaar, als hebbende groot bedrog by 't wegen der nagelen gepleegd, waar door hy den Inlander zeer verkort had.

Pittavyns ontrouw. Hy was *Abraham Pittavyn* genaamd, wierd daar over van zyn comptoir gelicht, en na 't Kaſteel gebragt. Hy deed dit alleen niet, maar ook verſcheide andre dienaaren maakten hun werk ider om 't zeerſt 'er af, om de E. Compagnie, en de Inlanders te benaadelen, zoo dat het hoog noodig was hier tegen te waken, gelyk de Heer Landvoogd met alle neerſtigheid deed; dog dit baarde hem daar veel vyanden. Den Fiſcaal, die andre 't quaad doen tegen de placcaaten beletten moeſt, ontzag 't zich niet zyne ſchulden over gelden op de nagelen uitgezet, by een openbaar aan den Chinees uitgegeven briefken in te maanen, dreigende de onwillige in de boejen te zetten. Hy beſtrafte den Fiſcaal zeer ernſtig hier over; dog liet den Chinees in ider dorp, daar hy deze inmaning gedaan had, eenige ſlagen voor zyn broek geven. En van meer andre.

Nagelen op Boero A. 1648 uitgeroeit. A. 1648 heeft de Heer *de Vlaming* in Januari den Lieutenant *Moerlag* na Boero gezonden, die tuſſchen Ila, en Roemah Ite 3000 oude nagelboomen geſchild, en ontelbare jonge uitgeroeit heeft.

Hy liet toen OrangKaja *Oetsman* weer los, om op Wayſamma te regeeren; dog zyne *Pati* bleef nog in de keten, om na Batavia verzonden te werden.

Aardbeving hier. Den laatſten Februari was 'er aan 't Kaſteel een zware aardbeving, die egter geen ſchade deed, hoewel zy met een zwaar gedruis aan quam.

Den 21 Maart vertrok de Heer *de*

1648. Des Landvoogds Hongitocht.

Vlaming met 8 Coracora's van 't Kaſteel, en van de Uliaſſers, om de Hongi-togt te doen; dog zyn vloot groeide onderweg tot 47 derzelve aan, en waren hier by ook *Madjira*, en *Hamba Radja Sopi* met 5 Coracora's gekomen. Hy vertrok eerſt na Cambello, en Leſſidi, alwaar hy aan *Iman Swakki*, uit naam der E. Maatſchappy voor zyn trouw, aan de zelve in den laatſten oorlog bewezen, eenen gouden keten vereerde.

Van daar vertrok hy over Aſſahoedi, Bonoa, Kelang, en Manipa na Loehoe, hoorde daar den *Sengadji* van Bonoa met *Lanoero*; dog ontbood hen na 't Kaſteel; vertrekkende over Laala en Caybobo na Honimoa, alwaar hy die van Poorto belaſte op 't ſtrand te gaan woonen.

By zyn wederkomſt aan 't Kaſteel vond hy daar 't jacht de Griffioen met brieven van de Koning, by welk zyn Hoogheid den Landvoogd volle magt gaf om zyne tollen hier te ontfangen, alzoo hy oordeelde, dat *Madjira*, daar in nalatig was. Ook was die Vorſt misnoegd, dat zyn Stadhouder hem de Ternataanen met de nieuwe Coracora's, die hy belaſt had op Kelang te maken, niet, met een van zyne bywyven, opzond.

Den 11 April vereffende hy in de Landraad, in 't bywezen van *Madjira* 't geſchil tuſſchen den *Sengadji* van Bonoa, en *Lanoero*, belaſtende, dat de laatſten den eerſten als Hoofd van 't Eiland erkennen zou, en ontſlaande hem ook van zyn opontbod na Ternate. Hy beſliſte mede zeker kleen geſchil tuſſchen den *Radja*, en *Sengadji* van Hatocaha.

Koning Hhamza overleden, en door Mandarsjah vervangen.

De Heer Landvoogd bequam den 20 Juni een brief, van de Heer *Caan* ontrent Aſſahoedi geſchreven, waar by hem de dood van Koning *Hhamza* wierd bekend gemaakt, en dat in zyn plaats *Mandarsjah*, Koning *Modafars* zoon, den 6 Mey als Koning van Ternate gevolgd was.

De Heer van den Boogaard in Seroys plaats in Ternate aangeſtelt.

Hy had in Ternate ook den Heer *Seroy* gelicht, en den Preſident *Gaſpar van den Boogaard* in zyn plaats geſteld.

Den Heer Landvoogd deed de krooning van dien Vorſt alomme, daar het behoorde, met 3 chargies, en 5 kanonſchooten, bekend maken, dat in de landen des Konings een groote vreugde gaf.

Men hoorde nu overal ook weer klagten over de ſchraperyen der Opperhoofden, andre ſchaamden zich niet zeer ontugtig te leven met de Inlandſche vrouwen en dogters.

Pittavyn geſtraft.

Men had ook 't gewezen Hoofd van Hitoe, *Pittavyn*, nu over het valſch wegen (dat hy maar ſnakery en aardigheid noemde) van zyn ampt afgezet, en gedoemd om 2500 Ryxdaalders aan den Inlander, dien hy zoo veel verkort had, uit te keeren. Egter heeft den Landvoogd, op zyne groote beloften van beterſchap, hem nog koopman laten blyven, en weer in de winkel geplaatſt; hoewel haar Edelheden dit naderhand afkeurden, en zyn ſtraf nog veel te licht hielden. 1648.

Des Landvoogds ziekte.

Ontrent deze tyd wierd de Heer *de Vlaming* zeer ziek, waar door hy eenige maanden 't bed houden moeſt, en op veel ſloffe dienaaren zoo wel, als te voren, niet paſſen kon.

Geſchil tuſſchen de Ternataanen, en Loehoeneeſen.

Den 11 September kregen de Ternataanen met de Loehoeneeſen een geſchil, dat tuſſchen de wyven begon, over een huwelyk van eenen *Samoeſamoe*, Hoofd van de *Soa Makatita*, eerſt met ſchelden, en daar na ook onder de mannen zoodanig toenam, dat de Ternataanen met hun geweer op de Loehoeneeſen aanvielen, veelen quetſten, en 't nog erger zouden gemaakt hebben, zoo het Opperhoofd aldaar, de Heer *Simon Cos*, niet met eenige ſoldaaten, om hen te ſcheyden, tuſſchen beiden gekomen was. Dezen Heer *Cos*, voor erger bevreeſt, hield daarom te ernſtiger by den *Kimelaha* aan, om volgens de lang gegeven bevelen, deze lieden dog na Ternate te zenden, waar toe dien zelve niet veel luſt ſcheen te hebben, en zogt allerlei uitvlugten, alzoo hy hen tot zyn voorgenomen ſchelmſtuk, (dat 2½ jaar daar na eerſt uit brak) dagt te gebruiken.

Hongitocht door gecommitteerden gedaan.

In October ging Capitein *Verheiden*, en *Pittavyn*, in de plaats van de Heer *de Vlaming* (die nog niet herſteld was van zyn ziekte) met de Coracora's uit, dog men liet om redenen, de Moorſche Coracora t'huis.

Zy viſiteerden Cerams Zuid-kuſt tot Ceram Laoet toe, en gaven, ſchriftelyk rapport van hunne verrichting over, met aanwyzing van alle de ſpeceryboomen, die zy gevonden hadden.

Die van Oma hielpen ontrent deze tyd *Radja Sahoelau* het dorp Ouwen, op Cerams Noord-kuſt agter Tahala gelegen, innemen; doch behalven dat zy de meeſte moeite hier doen moeſten, had den *Radja* nog de beleefdheid van hen niet weinig te miſleiden: zy klaagden daar over aan de Heer *de Vlaming*, dog die wilde zich met die ſchurfde zaak niet bemoejen, alzoo zy dit buiten zyn kennis begonnen hadden.

Eenige Ternataanen in ſchyn na Ternate gezonden.

Den 25 October was 'er op Loehoe een groote vergadering, alwaar de Koop-lieden *Simon Cos*, *Barent Zeeuw*, *Kimelaha Madjira*, en al de OrangKaja's van 's Konings landen waren, en alwaar met veel ernſt weer op 't verzenden der Ternataanen door onze Kooplieden aangedrongen wierd. *Madjira*, en de zynen, hadden hier nog geen zin in. Egter, op het weder aanhouden, beſloot men *Madjira's*

1648. *jira's* halve broeder, *Dagga* met de zoon van *Leliato*, te weten, *Labodi*, nevens *Hbadji*, en *Baycole*, met hunne huisgezinnen vooraf derwaards te zenden; doch de drie Princen, *Abdul*, *Bismol*, en *Singaſari*, zouden hier nog blyven, om dat de Koning (zoo men voorgaf) hunne naamen niet uitgedrukt had; waar tegen de onze zeiden, dat de Koning alle de Ternataanen, en hare kinderen, ontboden had, en dat vooral *Abdul*, en *Bismol* te gevaarlyke lieden waren om hier te blyven, alzoo zy, by *Madjira's* afwezen, die mede gaan moeſt om den nieuwen Koning te begroeten, zeer licht op Liſſabatta, daar zy geboren waren, moeyte zouden konnen baren, en zich meeſter maken van een plaats, daar veel aan gelegen was, weshalven eindelyk beſloten wierd, dat zy zouden mede gaan

Daar Singaſari zich tegenſteld.

Singaſari ſtelde zig hier zoodanig tegen, dat hy met 8 ſoldaten na boord moeſt geleid werden, verliezende onder weg door al zyn tegen-ſpartelen een van zyn vingers.

Dus vertrokken dan deze 7 Ternataanſe perzoonen van aanzien met de Coracora's des Konings den 14 November. Een chaloep van ons volgde hen, quantſuis om hen te geleiden, een ſtuk weegs, hoewel 't inzigt was, om den *Kimelaha* van de kleine dorpen af te houden, en te beletten, dat hy die menſchen niet alles afknevelde. Zy raakten dan dus weg, en men hoopte nu geheel en al van de Ternataanen bevryd te zyn; dog het vervolg zal ons leeren, dat eenige maar voor een tyd weg waren.

De Heer de Vlaming gaat weer op een Hongi-tocht.

In de maand November bevond zig de Heer *de Vlaming*, na een ziekte van 6 maanden, weer zoo verre herſteld, dat hy in ſtaat was, om den 23 November op de Hongi-tocht weer zelf te gaan.

Hy vertrok over Hitoe na 's Konings landen, en ſtelde overal de noodige ordres. Op de kuſt van Hitoe hoorde hy by zyn komſt op Oeriën, en Negri Lima, gelyk ook op Larike, veel klagten over de Opperhoofden, wegens ontrouw en verkorting in 't wegen van hunne nagelen, behalven dat zommige hen ook geweld aangedaan hadden. 1649.

Nieuwe klagten over de Opperhoofden.

De Reduit op Hila verſterkt.

Op Hila liet hy een ſteenen buitenwerk met twee punten om de Reduit leggen, en die zoodanig verſterken, dat zy nu in ſtaat was, om al een fraeje magt af te weeren.

Beſchuldigingen tegen Imam Swakki.

Op Loehoe quamen hem ſlegte klagten over *Imam Swakki*, OrangKaja van Leſſidi, te voren, alzoo hy 't was, die *Singaſari* opgezet had, om hier te blyven, en zig na Ihamahoe te begeven; ook had hy de inwoonders afgemaden om de Logie op Cambello te maken, alzoo die naderhand een bril op hunnen neus wezen zou, hoedanig hy zich ook verſtout had die van Liſſabatta in een boete van 200 Ryxdaalders te verwyzen, om dat zy eer met ons volk, dan met den zynen, gehandeld hadden, hen aanzeggende, dat zy zig zoo veel aan de Hollanders niet moeſten laten gelegen zyn, alzoo 't maar een hoop vreemdelingen was, daar gekomen, om hen uit te mergelen en arm te maken.

Dit was die *Imam Swakki*, dien hy in Maart dezes jaars een gouden keten vereerde, en zoo minnelyk gehandeld had; waar aan men al weer zag, wat ſtaat 'er op de Mooren, en voor al op hunne Prieſters, te maken is.

Den Landvoogd weder ingeſtort.

De Heer *de Vlaming*, ondertuſſchen weer inſtortende, moeſt het verdere van deze tocht aan den Opperkoopman, *Windrig Kieft*, en den Fiſcaal, *Jan van den Briel*, over geven.

Geſchil tuſſchen Radja Noeſſanivel, en zyne mede-Hoofden, bygelegt.

In December rees 'er een kleen geſchil tuſſchen den Koning van Noeſſanivel, en tuſſchen Latoehalat, en *Pati Seylale*. Hy klaagde over hun, en zy over hem; dog alzoo men bevond, dat hy onredelyk met hen handelde, en egter nog eerſt over hen had durven klagen, wierd hem belaſt, dat hy met hen voortaan zoo als 't betaamde, leven, en hen alle veertien dagen op zyn Baileoe beroepen zoude, om alle kleene zaaken onder het volk af te doen.

DERDE HOOFDSTUK.

Een nieuwe Reduit *op* Hila *gebouwd.* Pittavyn *door haar Edelheden zwaarder geſtraft.* Madjira's *komſt uit* Ternate. *Barſche brief van Koning* Mandarsjah, *door de onze met vrugt beantwoord. Gezanten van* Ceram-Laoet, *en van* Tobo. *Nieuw metaal gewigt, en een gezworen Inlands nagelſchryver geſteld.* Madjira's *ſtatelyke verſchyning aan 't* Kaſteel. *Geſprek tuſſchen hem, en de Heer* Vlaming. *Die na 't bad van* Oma *trekt. En van daar na* Loehoe. *Zyne verrigtingen aldaar. Vertrekt na* Keffing. *Wat hy daar verrigt. Komt op* Honimoa. *Onluſten, by zyn t'huiskomſt, hem door eenige bedienden veroorzaakt.* Malim *van* Goram's *verzoek afgeſlagen. Eenige* Ternataanen *in ſchyn vertrokken. De trouwe waarſchouwingen der* Loehoeneeſen, *wegens* Madjira *in de wind geſlagen. Fors verzoek A.* 1650 *door de* OrangKaja's *gedaan. En 't begin van* Jan Pays *verraad. Waar*

1649. *over de* Landvoogd *hen beſtraft. Nieuwe ordre ontrent de* Sero's. *En de* Coracora's. *Vyf ſchepen by* Cambayna *verongelukt. Des Konings van* Batsjan's *komſt op* Aſſahoedi. *En zyn vertrek. Slecht voorſtel van den Heer* Landvoogd *aan* Madjira *en zyne grooten, Zeer net door de Inlanders beantwoord.* Madjira's *vertrek na* Loehoe. *Des* Landvoogds *tocht na de* Uliaſſers. *Vrede tuſſchen* Spaanjen, *en ons.* Mandarsjah *betaald zyn ooms agterſtallen.* De Vlamings *tocht na* Amblauw, *en* Manipa. Lehut *op* Loehoe *geplaatſt.* Mandarsjah *ſchenkt ons alle de* Heidenen, *en* Chriſtenen, *op* Ceram. *Verdrag met die van* Rarakit. Cos *gezagheb-ber.* Vlamings *vertrek na* Batavia. *Geſchillen na zyn vertrek gerezen. Koning* Mandarsjah *door de* Ternataanen *afgezet, en* Manilha *als Koning opgeworpen. Waar onder mogelyk de* Spanjaarden, *en* Tidoreeſen, *ſpeelden. Wie de belhamels waren. Den Koning vlugt tot ons. En zy na de klip* Soela. Saydis *vlugt na* Xoela, *en na* Gilolo. 1649.

Een nieuwe Reduit A. 1649 op Hila gebouwd.

IN Februari wierd de oude Redult van Hila afgebroken, en een nieuwe van 50 voeten in 't vierkant in 't midden van den begonnen ſteenen pagar afgeſteken.

Pittavyn, 't jaar te voren zoo genadig over zyn vuil nagelwegen geſtraft, had nog wel na Batavia over 't ongelyk, hem aangedaan, durven klagen; doch haar Edelheden oordeelden, dat hy veel te ſlap geſtraft, en dat de Heer *de Vlaming* daar toe door hem omgekogt was. Dien Heer toonde (zelfs met *Pittavyns* eigen belydenis) zyn onſchuld in dezen. Zy belaſten zyn pleydoy op nieuws te behandelen, en een nieuw vonnis over hem uit te ſpreken.

Madjira's komſt uit Ternate.

Den Fiſcaal eyſchte derhalven, boven de voornoemde geldboete, dat hy van alles zou afgezet, in de keten geſlagen, en na Roſingeyn gebannen werden; welk laatſte, in plaats van na Roſingeyn, zoodanig verzagt wierd, dat hy aan de overzyde zoude gebannen zyn.

In 't einde van May quam *Madjira* weer uit Ternate; maar bragt zyn halve broeder *Dagga*, en eenige van die met hem vertrokken waren weer mede, om hunne goederen (zoo 't de naam had) af te halen, en dat zelve jaar nog weer na Ternate te keeren.

Barſche brief van Koning Mandarsjah.

Zy hadden den jongen Koning niet weinig tot laſte van de Heer Landvoogd *de Vlaming* wys gemaakt, als of hy 's Konings landen na zig trok, zyn onderdaanen en den Godsdienſt drukte, dwingende hen, om Chriſten te werden, noemende verſcheide dorpen, en menſchen, die hy daar toe genoodzaakt had, weshalven zy den Koning geraden hadden, dat zy de magt, aan den Landvoogd over de Mooren gegeven, weer intrekken, en hem maar met de Chriſtenen van Leytimor wilde laten begaan, en de Mooren door zynen Stadhouder geliefde te laten beſtieren.

Dit had veroorzaakt, dat den Koning den 1 May A. 1648 een zeer trotſen en ſpytigen brief aan den Landvoogd zond, verwytende hem zeer ſchamper, dat hy 't contract, door Koning *Hhamza* en de Heer *van Diemen* A. 1638 gemaakt, verbrak, door dien hy de Heidenen van Caybobo, Amahey, en Makariki, Chriſten gemaakt had, daar nogtans dit geheel Eiland, behalven Keffing, Waroe, en weinige andre dorpen, hem toequam.

Door de onzen met vrugt beantwoord.

Eiſchte herſtelling van dit alles, en verbood voortaan daar eenige Chriſtenen meer te maken. Ook eiſchte hy de 7 dorpen van Oeriën tot Hatoe toe weerom, en belaſte, dat hy *Madjira* voortaan meeſter over de Mooren, en over zyne landen zoo volſlagen, als hy (Heer Landvoogd) over de Hollanders was, laten zoude.

Wat ook de Heer Landvoogd, en onze andre bedienden in Ternate, den Koning hier over zeiden, dat het noit wel zoude gaan, zoo dit bevel door ging, of wat zy tot ontſchuldiging van de Heer *de Vlaming* voortbragten, het mogt niet helpen.

Men vertoonde den Koning, dat het wat anders met de Heidenen was, alzoo men dit noit by eenige contracten bepaald had, en wat de Mooren aanging, dat het van zulken verſtandig Heer, als daar de Heer *de Vlaming* voor bekend ſtond, niet te gelooven was, dat die zig met hen bemoejen zou.

Maar wat die 7 dorpen op de kuſt van Hitoe betrof, dat die al van de tyden der Portugeeſen af onderdaanen van 't Kaſteel, en noit van den Koning, geweeſt waren.

Ook wezen zy klaar aan, dat de Koning, en de Maatſchappy, by dit nieuw gezag aan *Madjira* gegeven, groote ſchade lyden zoude.

Dat hy 't gezag over zyne landen weer aan de Heer Landvoogd liet.

Zy bewogen zyn Hoogheid egter door alle die drangredenen zoo verre, dat hy den 3 May aan den Landvoogd van Amboina de vorige volmagt over zyne landen weer gaf.

De Heer *de Vlaming* nu dien eerſten laſt by de komſt van *Madjira* bekomen hebbende, volgde die ſtipt op, zoo verre de Maatſchappy daar by niet leed; weshalven hy ook 2 ſlaven, die goede-

ren

1649. ren geſtolen hadden, en onder hem behoorden, aan *Madjira* zond, om daar mede, zoo hy 't goed vond, te handelen.

Gezanten van Ceram Laoet, en van Tobo.

Die van Ceram-Laoet, by de laatſte Hongi-togt in October, beloofd hebbende eens 's jaars aan 't Kaſteel te komen, zonden nu eenige gezanten van de negen dorpen op haar Eiland, en dus quamen nu ook eenige van Tobo, om zich mede aan den Heer Landvoogd te vertoonen. Zy verzogten, dat hare gevangenen, in April tot de keten verweezen, ontſlagen mogten werden; dog zy wierden tot 't antwoord, dat van Batavia verwagt wierd, uitgeſteld, en men gaf hen goede hope daar toe, alzoo de Heer Landvoogd gunſtig daar over geſchreven had.

Nieuw metaal gewigt, en een nagel-ſchryver geſteld.

Men had ook met de komſt der ſchepen in 't voorjaar nieuw metaal gewigt van Batavia bekomen, waar op 't getal der ponden ſtond, op dat den Inlander dat zelf zien, en men de morſeryen en ongeregtigheden der Opperhoofden dus voorkomen mogt. Ook belaſten haar Edelheden een gezworen Inlandſchen nagelſchryver aan te ſtellen, zonder welken geen een pond nagelen zou mogen gewogen, nog niets gedaan werden. Ook moeſt den Inlandſchen weeg-meeſter een ſleutel van 't nagel-pakhuis, zoo wel als de Koopman, hebben; op dat de eene zonder de andre niet zou konnen in 't pakhuis gaan.

Men zond dan in Juni 3 gecommitteerden, Capitein *Verheiden*, den Koopman *Voer*, en den Hhoekom *Jan Pays*, na Loehoe, om ook daar dit nieuw gewigt, en deze nieuwe laſt in te voeren.

Madjira's ſtatelyke verſchyning aan 't Kaſteel.

Den 2 October quam *Madjira* met *Labodi*, *Leliato's* zoon, en veel Ternataanſe Edelen, om zich aanzienelyk te maken, aan 't Kaſteel, daar hy zeer deftig door gecommitteerden ingehaald, en met het losbranden van 't geſchut, en 't doen van eenige chargies, vereert wierd.

Na eenige minnelyke geſprekken te zamen, bragt de Heer Landvoogd het op de klagten, over zyne Regeering door hem gedaan, begerende te weten, waar dit van daan quam. *Madjira* ontkende het niet ſterk, zeggende, dat hy niet zoo zeer geklaagd, als wel aan den Koning maar verſlag van 't voorgevallene in zyne landen gedaan had.

Geſprek tuſſchen hem, en de Heer de Vlaming.

De Heer *de Vlaming* toonde hem, dat de bekeering der Heidenen niet tegen eenig contract ſtreed; doch dit kon by zoo een bedrieger niet helpen.

Madjira zey ook, dat hem deze Edellieden, als zyne Raaden, waren mede gegeven; doch de Heer *de Vlaming* bewees uit 's Konings brief, dat zy moeſten wederkeeren. Ook zey de Heer *de Vlaming* hem, dat hy wel bezorgen moeſt, dat die Ternataanen weer na Ternate vertrokken, of dat hy oorzaak zou wezen, dat de Koning jaarlyx 4000 Ryxdaalders, hem op die voorwaarde, en anders niet toegezegt, zou moeten miſſchen. En daar mede ſcheepte hem den Heer Landvoogd op de zelve wys, gelyk hy gekomen was, af. 1649.

Die na 't bad van Oma trekt.

De Heer *de Vlaming* voelde zich nog ganſch onpaſſelyk, weshalven hy beſloot den 14 September na 't warm bad op Oma te gaan. Hy quam 'er met eenige bedienden, liet 'er eenige hutten op ſlaan, en ging zich twee a driemaal daags in dat warm water baden. Na dat hy 't agt dagen gebruikt had, voelde hy zich erger, dan te voren, en keerde derhalven weer na 't Kaſteel, te meer, alzoo *Madjira* een brief geſchreven had, waar in hy bekend maakte, dat de Orang-Kaja's van Loehoe, Leſſidi, en Cambello, hem niet meer kennen, maar verdryven, en de Regeering aan zich zelven houden wilden.

En van daar na Loehoe.

De Heer *de Vlaming*, ondertuſſchen wat beter geworden, en van voornemen zynde, om de viſite rondom het Eyland Ceram te doen, vertrok den 29 September met een chaloep, liep op Hitoe aan, en ſtak na Loehoe over, latende aan Capitein *Verheiden* ordre, om hem met de Coracora's ten eerſten te volgen.

Zyne verrigtinge aldaar.

Zoo ras die Heer op Loehoe gekomen was, quam *Madjira* zeer verblyd by hem, waar op de Landvoogd aanſtonds de vergadering der OrangKaja's deed beleggen, en 's Konings commiſſie, hem verleend, onder 't losbranden van 't kanon openbaar hen bekend maken, bevelende met eenen aan de zelve, dat zy den *Kimelaha* moeſten gehoorzaam zyn, en alle eer, volgens 's Konings laſt, bewyzen.

Wegens de zamenſpanning der Inlanders tegen *Madjira* hoorde hy van *Maynene*, Stedehouder van den jongen *Pati* van Cambello, by zyn komſt aldaar, dat zulks maar een opgerokkend werk van *Imam Swakki* was, die den Heer Landvoogd ook wys maken wilde, dat *Madjira* hare tuinen door de Alfoereeſen zogt onvry te maken, en hen dus te onderdrukken, al 't welke dien Heer wel wiſt, dat maar enkel geſchiede, om *Madjira* by ons zwart te maken, weshalven hy hem belaſte daar van te zwygen, den *Kimelaha* te gehoorzaamen, en hem, gelyk het aan den Stadhouder des Konings behoorde, zyne eere te geven.

Den 6 October quam hy voor Liſſabatta, dat hy in beweging vond om die van Roemah Ela, en Hatoenoeroe, te beoorlogen; welke zaak nader onderzogt zynde, vernam hy dat zy op loſſe ge-

1649. gerugten waren t'zeil gegaan, vermanende hen in 't toekomende voorzigtiger te zyn, en voortaan met die lieden weer in vriendſchap te leven, zonder quade gerugten zoo licht te gelooven, of zoo lichtveerdig yemand by hem te komen aanklagen. Hier op gaven zy malkandren, na een vervaarlyk geſchreeuw, weer de hand van vriendſchap, waar mede dien ganſchen oorlog over was.

De Heer Landvoogd verbood ook zeer geſtreng aan die van Hatoewe, en Saway, de Papoewa's aan te halen; maar belaſte hen, die te vervolgen, of anders hen ook voor vyanden te zullen houden, en ons volk zoo wel op hen, als op de zeeſchuimers, te doen los branden; om 't welk voor te komen zy beloofden zyn bevel na te komen.

Voor Rarakit gekomen, meende hy dat roofneſt, als de ſchuilplaats, en markt der Papoewa's, aan te taſten, te meer, alzoo ook Banda zeer veel overlaſt van die ſchelmen leed, die daar toe door de vlugtige Bandaneeſen, die zy herbergden, opgezet wierden; behalven dat zy 't ook met onzen vyand, den Tidorees, hielden, die zy alles, wat zy maar konden, toevoerden. Ook hadden zy voor eenige jaaren volk van ons ſchandelyk vermoord, waar over zy nog niet geſtraft waren. 's Compagnies eer eiſchte dierhalven, dat men niet ongewroken van hier vertrok, zoo men hen nog niet opgeblazener, dan te voren, maken wilde.

Zyn ganſche magt beſtond uit 600 Inlanders, en 60 ſoldaaten, met welke hy hen in 3 troepen aantaſtte. Capitein *Verheiden* had den voortroep, behalven dat 10 andere ſoldaten, en eenige matroozen met granaaten een verloren voortroep uitmaakten. De Heer *de Vlaming* had den middeltroep met zyn lyfwagt, en den vaandrig *Curtenius*, den agtertroep met de verdre Inlanders.

De vyand, de onzen op hem ziende aandringen, ſtak zelf de drie onderſte dorpen in brand, vlugtende na de hoogten, daar hy drie veſtingen had met flankeringen, die op een hoogen ſteilen berg, en egter aan een gehegt waren.

De Heer *de Vlaming* trok door een byweg, hem gewezen, na hunne hoofdveſting, vindende half wegen de toegangen met 's vyands wagt bezet; doch hy drong 'er op door, en kreeg hem aan 't wyken; maar wierd, door zyn aankievende zwakheid wegens zyne ziekte, zoo vermoeid, dat hy wel een quartier uurs in een flaauwte lag. Men bragt hem met eenig limoen-ſap en calappuswater zoo verre, dat hy weer wat bequam, en kreeg doe van de Capitein tyding dat Rarakit over was. Hy belaſte hem daar op al de vrugtboomen te bederven, de muuren af te werpen, haar geſchut na de Coracora's te doen brengen, en verder alles, behalven den buit te verbranden. Hy ſchonk den verderen buit aan de ſoldaaten, behield 8 metale baſſen, en een kleen ſtukje voor de E. Compagnie. Zy kregen ook 10 gevangenen, en 23 koppen; doch hadden geen eenen dooden, maar eenige lichte gequetſten bekomen. 1649.

Het noodige dan hier verricht hebbende, was hy van voornemen, om ook na Ceram-Laoet te gaan, doch hoorende, dat de Inlanders zelf van daar na Goram, om de vergiftige lucht die 'er toen was, gevlugt waren, konnende den ſtank der ziekte, die daar zedert eenige tyd de overhand gehad had, niet verdragen, zoo liep hy op Keffing aan, alwaar ook gezanten van Ceram-Laoet quamen, met alle welke hy den eed, 't jaar te voren aan den Capitein gedaan, vernieuwde, belovende vooral geen vreemdelingen te zullen aanhouden, geen ſpeecery-boomen te queken, en Jaarlyks eens aan 't Kaſteel te komen, om bewys van onderdanigheid te doen. Vertrekt na Keffing. Wat hy daar verrigt.

Hy raadde hen ook, die van Rarakit aan te maanen, om zich aan 't Kaſteel te komen vernederen, en vergiffenis te verzoeken, en dat zy daar by zich wel bevinden zouden.

Hy ſchepte van daar de ganſche Zuidkuſt van Ceram langs, deed alle dorpen aan, en vernieuwde daar den eed. Hy liet ook op Erinama in 't boſch na Nooten zoeken; doch men vond 'er geene.

In de bogt van Amahey gekomen zynde, liet hy ook door eenige officiers alle de Coracora's opneemen, en na zien, of zy in hare lengte, en getal van ſcheppers, ider zoo waren, als de oude ordre mede bragt, om de Inlanders dus in haren pligt te houden.

Hier nam zyn Edelheids ziekte weer toe, zoo dat hy, om zyn reize te verkorten, den 25 October op Honimoa quam, daar hy aan de OrangKaja's een maaltyd, en hen verlof gaf om te vertrekken. Hy ſchonk ook 100 Ryxdaalders aan drie der gene, die Rarakits muren eerſt beklommen hadden, en 20 aan den ſergeant, die 't eerſte hoofd afgekapt had.

Van hier dan vertrekkende, na dat alles daar wel van hem in ordre gebragt, en 't noodige belaſt was, quam hy den 29 October weer aan het Kaſteel. En liet, ten teeken van zegepraling, de Coracora's drie maal rondom 't jagt, dat daar lag, ſcheppen, ettelyke charges geven, en ook 't geſchut loſſen.

By zyn t'huiskomſt vond hy verſcheide onluſten, hem door zyne dienaaren ver-

1649. veroorzaakt. De Opperkooplieden *Pittavyn*, en *Macquelin* (die mede over valsheden vaſt zat) hadden zich niet alleen aan ontrouw ſchuldig gemaakt; maar den Opperkoopman *Windrig Kieft*, ſtond ook zeer ſlegt met zyn negotieboeken, en journaalen. Den Fiſcaal *van den Briel* was zeer wederſpannig, zoekende hy den Heer Landvoogd dikwils door valſche berigten te misleiden.

Onluſten by zyn t'huiskomſt door eenige bedienden veroorzaakt.

In October quam aan 't Kaſteel Malim met eenige gezanten van Goram, verzoekende, of wy 't zouden willen toeſtaan, dat die van Ceram-Laoet, die wegens de ongezondheit hun land verlaten hadden, op Goram quamen woonen, dat hen vlak afgeſlagen wierd.

Malim van Gorams verzoek afgeſlagen.

Den 4 December vertrokken vier Ternataanſche grooten, te weten *Kimelaha Dagga*, *Labodi*, nevens de *Kaitsjili's Bismol*, en *Abdul*, met een Coracora van Loehoe na Ternate, latende hare vrouwen, kinderen en goederen nog op Loehoe, waar uit het bleek, dat zy dagten nog eens weer te komen.

Eenige Ternataanen in ſchyn vertrokken.

Den 22 dito vertrok de Heer *de Vlaming* met een chaloep na Larike, en Hila, om de werken te bezigtigen, en om op Loehoe na de oneenigheden aldaar te vernemen.

Zy klaagden zeer over den *Kimelaha*, dat hy te veel Alfoereeſen vergaderde, dat daar niet goeds âf kon komen, en dat hy hen ook te gering agte; doch de Heer *de Vlaming*, ziende, dat het alles maar jalouzy was, belaſte hen, om den *Kimelaha* voortaan beter te gehoorzamen, dat zy beloofden; doch met een zeer geveinsd gemoed, alzoo men zien kon, dat zy 't niet van herten, maar gedwongen deden; En mogelyk dat zy doe al voorzien hebben, wat ſchelmſtuk *Madjira* in zyn hert verborgen voerde, waar van zy ons egter niet klaar genoeg wilden waarſchouwen, om dat zy bevorens gezien hadden, dat wy al hunne goede en getrouwe waarſchouwingen in den wind geſlagen, en hen tegen de vyanden, die zy aanbragten, niet gedekt, ja volſlagen bloot gelaten hadden, dat zy waarſchynelyk niet weer hebben willen afwagten.

Trouwe waarſchouwingen der Loehoeneeſen wegens Madjira in de wind geſlagen.

Het jaar 1650 zal ons geheel andere zaaken, dan de vorige jaaren, van dezen Heer Landvoogd uitleveren.

Het eerſte, dat men vernam, was een ongewoone byeenſtrooming der Orang-Kaja's hier aan 't Kaſteel, die den 19 Februari een verzoek-ſchrift aan den Heer Landvoogd aanboden, dog op een wyze, die vry fors was, alzoo zy hem by na dwingen wilden hun verzoek toe te ſtaan; doch hy deed hen door Capitein *Verheiden* weten, en raden zulke onbehoorlyke zamenkomſten niet meer aan te ſtellen, alzoo hy dat in 't toekomende als oproermakery aanzien, en ook zoo ſtraffen zou; Hadden zy iets te verzoeken, dat konden zy met hun twee of drieën behoorlyk, en ſtil doen. 1650.

Fors verzoek A. 1650 door de Orang Kaja's gedaan.

Daar op vonden zy goed aan zyn Ed:, als hunne gecommitteerden, de Koningen van Noeſlanivel, Kilang, en Soya, mitsgaders den Hhoekom *Jan Pays*, OrangKaja *Ema*, en den Secretaris, *Marcus de Roy*, te zenden, om hun verzoek den Heer Landvoogd in 't Maleits voor te dragen, waar in men, hoewel in duiſtere termen, vry klaar zag, dat zy maar redenen tot moeite en geſchil zogten.

En 't begin van Jan Pays verraad.

Hy beſtrafte hen zeer over deze onbehoorlyke wyze van voor hem te verſchynen, en voornamelyk den Hhoekom, *Jan Pays*, die onze manieren veel beter bekende, en de anderen beter behoorde onderricht te hebben.

Waar over de Landvoogd hen beſtraft.

Men had ontrent dezen tyd ook veel ſmadelyke en oproerige woorden van eenige Ambonſche jongelingen in de Chineeſche ſtraat gehoord, waar uit men beſpeurde, dat 'er toen al iets gaande wezen moeſt, en dat den ſchelmagtigen *Jan Pays*, toen al met gevaarlyke voornemens bezet zynde, door zulke voorſpelen den weg daar toe vooraf met die ſterke byeenkomſten heeft willen baanen.

Zy ſchenen zich aan zeker placaat, den 16 dezes afgekondigt, te ſtooten, waar by verboden wierd met geen werpnetten ontrent de Sero's of fuiken, te viſſchen, nog om daar ontrent Oebat, of deze en gene dingen, waar mede men de viſſchen vergeeft, te ſtroyen, 't geen egter dezen Heer niet belette om, met goedvinden van den Landraad, den 26 een nieuw placaat ontrent de ordre, die men in 't zetten der Sero's houden moeſt, te doen afkondigen, en bekend te maken, dat de Sero's met hare Hoofden 25 Inlandſche roeden van een moeſten ſtaan; als mede dat men op geen 6 vadem na met een werpnet 'er ontrent komen, tuſſchen de Sero's geen Oebat, of lok-aas, om de viſch dronken te maken, ſtroyen, en voor al, dat men de Sero's niet ſchenden, nog de viſch 'er uit lichten moeſt, dat op zware lyfſtraf daar in verboden wierd.

Nieuw vaſte ordre ontrent de Sero's.

Hy beraamde ook een nette ordre op de lengte en breete der Coracora's, en 't getal der ſcheppers op ider der zelve, en dat ook al de OrangKaja's Camera's (of de leden van den Landraad) op zulk een tyd, als de Landvoogd zelf de Hongi-togt bywoonde, in perzoon, op de verbeurte van honderd Petola-kleeden, moeſten mede gaan.

En de Coracora's.

Men kreeg in de maand Maart ook

1650. Vyf ſchepen op Cambayna verongelukt.

bericht, dat de ſchepen de Tyger, 't jacht de Luipaard, Bergen op Zoom, Aagtekerke, en de Fluit de Juffer, na Ternate gaande, voor 't Eiland Cambayna, op een Rif nu Sangory's droogte genaamd, toen nog onbekend, en ontrent Boeton gelegen, te berſten geſtoten, en gezonken waren; hoewel nog 't meeſte goed en al het volk, zynde 581 man, behouden, en een deel van de goederen door 't ſchip Concordia na Ternate gevoerd wierd. Had het na 't voornemen der grooten op Boeton gegaan, zoo was alles weg, en 't volk vermoord geweeſt; doch de Koning alleen belette dit ſchelmſtuk.

Het volk bouwde van de ſtukken dezer ſchepen een kleen vaartuig, door hen 't jacht van Vyven genoemd, doch naderhand, door den Heer Opperlandvoogd, Trooſtenburg hernoemd.

In deze zelve maand verſcheen den Koning van Batsjan met 2 Coracora's op Aſſahoedi, en liet aan de Heer Landvoogd weten, dat hy aan 't Kaſteel komen wilde, om zyn Ed: over eenige oude rechten op zommige dorpen op Cerams Noord-kuſt, te ſpreken.

De Koning van Batsjan's komſt op Aſſahoedi.

De Heer *de Vlaming* ontbood dierhalven ook *Kimelaha Madjira* aan't Kaſteel, om met zyne voornaamſte officiers hier mede tegenwoordig te zyn, als deze Koning zyne eiſchen op die dorpen aan hem voorſtellen zou; doch die Vorſt van beſluit veranderende, vertrok na zyn Land,

En zyn vertrek.

zonder aan 't Kaſteel te verſchynen; de *Kimelaha* quam egter met een grooten trein van Edelen, vrouwen, en OrangKaja's van Loehoe, en wierd, als ware hy den Koning zelf geweeſt, zeer deftig ingehaald.

Slegt voorſtel van de Heer Landvoogd aan Madjira, en zyne grooten.

Op dezen tyd deed de Heer *de Vlaming* een voorſtel aan *Madjira* en zyne Edelen, dat verre beneden zyn verſtand, en in zich zelven ook zeer onrechtveerdig was. Het beſtond daar in, dat de Compagnie niet meer nagelen zou bedhoeven aan te nemen, als de bekende wereld vertieren kon, en dat zy dierhalven een deel boomen moeſten uitroejen.

Dit was een ſluitreden, die van die tyden af wel klaar toonde, dat de E. Compagnie nu met de nagelen al overkropt zat, maar die geheel en al met het contract der E. Maatſchappy ſtreed, alzoo die den Inlander aan de eene zyde verbood de nagelen aan imand anders, dan aan haar, te geven, en aan de andere zyde zich dan ook met reden verbonden had, om alle dé zelve tegen een gezette prys aan te nemen.

Zoo de Inlander eenige vreemdelingen aanhaalde, dan ſchreeude men, dat zy de contracten verbraken, was nu dat contracten verbreken, zoo was het immers even zoo, als de Compagnie weigeren wilde de nagelen (om dat zy 'er nu te veel kreeg) aan te nemen. Dat nu dezen verſtandigen Heer dit niet konde, of wilde zien, was niet wel te begrypen, en nog veel minder, dat hy dit aan Inlanders voorſtellen ging, die hun belang en welwezen, mitsgaders den inhoud der contracten, immers zoo wel, als hy, begrepen. 1650.

Zy, die niet zot waren, zeiden voor- Zeer net door de Inlanders beantwoord.
eerſt, dat het hen zeer vreemd voor quam, dat wy net zouden konnen weten, hoe veel nagelen de wereld kon vertieren.

Ten anderen, voegden zy hier by, dat het contract al zoo weinig dit, als 't uitroejen van hunne nagelboomen by zulken voorval, in hield.

En eindelyk dat, zoo de Compagnie zich daar van overkropt vond, zy hen dan maar geliefde toe te ſtaan, om die aan anderen, die 'er nog gebrek van hadden, te mogen verkoopen, en met het overſchot na hun believen te handelen, en dat, ſchoon wy zeiden bevonden te hebben, dat de geheele wereld met 1500 bhaaren vervuld was, zy de hunne egter nog altyd wel aan den man zouden konnen helpen, waar uit dan te gelyk ook de ongegrondheid van zyne ſtelling zou komen te blyken.

De Chriſten OrangKaja's zeiden kort en goed, dat de Compagnie al hunne nagelen voor een gezette prys aannemen, en voor 't vertier der zelve (alzoo dat den Inlander niet raakte, nog in 't contract gemeld was) zorgen, of hen geheel en al ontſlaan moeſt.

De Heer Landvoogd, ziende dat hy met dit ongerymd voorſtel aan de grond was, liet het daar by blyven; hoewel het zelve den Inlanders wel verder denken, en al voor uit deed zien, dat het mogelyk de eene, of de andre tyd nog daar op uit komen zoude, dat zy hunne boomen zouden moeten miſſen, om dat 'er voor de Compagnie te veel nagelen aanwieſſchen.

Hy zogt dit naderhand wel weder te verzagten met de OrangKaja's wys te maken, dat zy nog eenige nagel-gelden te goed hadden, dog zy, vreezende, dat ook hier al weer iet agter ſteken mogt, zeiden, dat zy niets meer van de E. Compagnie hebben moeſten, en wel betaald waren.

Ook beſpeurde de Heer *de Vlaming*, dat 't gemeene volk morde over de 6½ Ryxdaalder, die de OrangKaja's, volgens gewoonte, van ider bhaar trokken; en alzoo hy de reden, waarom zy dat trokken, niet wiſt, trachte hy dit af te ſchaffen; dog haar Edelheden wilden daar in geen verandering gemaakt hebben,

1650. ben, maar dat de OrangKaja's dit als een vergelding van hunne moeiten, en gedane dienſten, trekken zouden.

Madjira's vertrek na Loehoe.

Na dat hy nu *Madjira*, met zyn grooten, tien dagen wel onthaald had, vertrok de zelve weer over den korten landweg na Loehoe.

Des Landvoogds togt na de Uliaſſers.

Kort daar aan deed de Heer Landvoogd een togt na de Uliaſſers, om daar het nieuw metaal gewigt ook in te voeren. Hy toonde de Inlanders, hoe zy dat gebruiken moeſten, en nam ook de eerſte nagelwegers, volgens een nieuw opſtel en bericht, onder eede aan.

Hy bevond ook tot zyne verwondering, dat die van Ihamahoe zich weer na hunnen berg begeven, en zich daar, nog meer dan te voren, verſterkt hadden, het geen hy toen egter goed vond ongemerkt te laten door gaan, en hen maar alleen tot gehoorzaamheid en trouw in 't toekomende te vermaanen; hoewel hem dit denken deed, dat 'er weer iets in til wezen moeſt.

Vrede tuſſchen Spanjen, en ons.

Men kreeg in Juni door de Fluit Caſtricum uit Ternate tyding van de vrede tuſſchen Spanjen, en onzen Staat A. 1648 geſloten; doch alzoo 't Spaanſch ſchip met de Vredens-contracten gebleven was, hield den oorlog tuſſchen de Tidoreeſen, en Ternataanen, noch al eenige tyd aan, vermits zich de eerſte na de Spanjaarden gedroegen.

Mandarſjah betaald zyn ooms afterſtallen.

In deze tyd belaſte Koning *Mandarsjah* ook de 1200 Ryxdaalders die Koning *Hhamza*, zyn oom aan de E. Compagnie ten agteren was, uit zyne Ambonſche inkomſten te betalen; begeerende daar nevens, dat alle de Ternataanen, uitgenomen den *Kimelaha*, hem zouden werden toegezonden.

De Vlamings togt na Amblauw, en Manipa.

In Juli bezogt de Heer *de Vlaming* Amblauw, en Manipa, om daar mede 't nieuw gewigt, en een nagel-lyſt, in te voeren.

Lehut op Loehoe geplaatſt.

Madjira klaagde zeer over *Lehuts* nieuwe ongehoorzaamheid, waarom hy van daar met zyn onruſtigen broeder na Loehoe geplaetſt wierd. Ook ontſloeg de Heer Landvoogd die van Manipa nu volkomen van alle het oppergezag, dat die van Cambello, en Leſſidi, noch in 't verborgen over hen gevoerd hadden, zeggende, dat zy voortaan niemand, dan hem, en *Madjira*, hadden te gehoorzaamen.

Mandarsjah ſchenkt ons alle de Heidenen, en Chriſtenen op Ceram.

In Auguſtus ſchonk Koning *Mandarsjah*, nu beter van veel zaaken onderricht, alle de Chriſten-dorpen op Ceram, Caybobo, Elipapoeteh, Amahey &c. en alle de onderhoorige Heidenen, geheel aan de E. Maatſchappy, dat hy met zeer weinige, doch klare woorden in een brief ſchreef, dien 't jagt Concordia uit Ternate bragt. In de brief aan *Madjira* ſchreef hy egter het tegendeel, zeggende, dat zy wederſpannige, en weerdig waren, om van hem, en den Landvoogd geſtraft te werden; dat ons niet raakte, alzoo wy ons maar gedroegen aan 't geen hy aan ons ſchreef. 1650.

Ontrent dezen tyd quamen die van Rarakit zich vernederen, en vrede verzoeken. Die hen gegund wierd op zekere voorwaarde, die wy alhier uitgedrukt zien.

't Verdrag met die van Rarakit gemaakt.

Artikelen ende voorwaarden, op welke de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, Extraordinaris Raad van Indien, mitsgaders Gouverneur, en Directeur over de Provintie van Amboina, met de landen, en volken, daar onder ſorterende, wegens, en in den name van zyn Hoogheid, den Prince van Orangie, voor de generale Compagnie, verdragen ende overeen gekomen is, met de OrangKaja's *Sehela*, ende *Foetat*, zoon van den OrangKaja *Oeſen*, reſpective Hoofden van de gedebelleerde negery Rarakit, als der zelver expreſſe ende ſpeciale gemagtigden daar toe zynde.

Eerſtelyk *bekennen, belyden, en verklaaren wy gemagtigden, om regtvaardige redenen door de ſtaat van de* Compagnie *beſtreden ende overwonnen, mitsgaders ingevolge door het regt van den oorlog geworden te zyn regte vaſſallen, ende onderdaanen van haar Ed. Staat, daar voor, op de onderdanigſte beede, benevens andere hare ſubjecten, door den Heer* Gouverneur *mede gunſtelyk aangenomen zyn.*

2.

Ingevolge van het welke wy dan ook beloven, dat met alle de geene, daar de Compagnie *mede vreede heeft, ook vruntſchap zullen houden, ende in der minne ommegaan, handelen ende wandelen, zoo als tuſſchen geconfœdereerden, ende goede bondgenoten behoord.*

3.

Gelyk wy daar tegen dan ook weder verklaaren, onze vyanden te wezen alle de gene, die met de Compagnie *in vyandſchap zyn levende, ende dat wy daar onder ſpecialyk belooven vyandig, als onze eigen vyanden zynde, te vervolgen ende beledigen, waar dat koomen, die van* Tidore, *ende die roofzugtige* Papoewa's, *ende voort alle andere, als voorſz., die het met de* Compagnie *niet zyn houdende.*

1650.

4.

Datwe geene vreemdelingen van wat natie, qualiteiten ofte conditie die zyn, aan onze ſtranden, of havens, handel zullen verleenen, als de welke met een vry geleide van den Nederlandſchen Staat *zyn geprovideert, ende wie daar van niet voorzien en zyn, datwe die alle als vyanden zullen aantaſten, ende met den eerſten aan de Heer* Gouverneur *komen over te leveren.*

5.

Datwe naar geen plaatzen, beweſten dit Kaſteel *gelegen, zullen vaaren, ofte zullen daar toe alvorens ſpeciale licentie ende ſchriftelyk beſcheid van den Heere* Gouverneur *komen impetreren, maar de gene, die daar beooſten leggen, als* Banda, *de* Uliaſſers, Noeſſalaoet, *ende voorts langs de geheele kuſt van groot* Ceram, *blyven ons gelicentieerd zonder paſſe tot ons believen te mogen bevaaren, daar handelen, endle wandelen, zoo dat behoort.*

6.

Datwe ten minſten alle jaaren eens gecommitteerden aan den Heer Gouverneur *naar het* Kaſteel *zullen zenden, om aan zyn E. Homagie te doen, datwe daar voren telkens zullen verbeuren een boete van* 200 *Ryxdaalders van agten.*

7.

Datwe t'allen tyden, als door den Heer Gouverneur *ontboden werden, 't zy om zyn Ed: met de* Hongi *te volgen, ofte om eenige andere hof-dienſten te plegen, zonder vertoeven naar het* Kaſteel *zullen op komen.*

8.

Datwe alle ſlaaven, ofte hoedanige andere perzoonen, als 't zouden mogen wezen, die tot ons, uit 't gebied van de Compagnie, *ofte de* Ternataanſchen *Konink, naar deze geweſten geloopen komen, ſtrax naar haar overkomſte, zonder eenige redenen van haar tot excuſe aan te nemen, zullen aantaſten, ende met de eerſte gelegentheid tot den Heer* Gouverneur *a in 't* Kaſteel *brengen, mits voor ider als bergloon genietende, gelyk ons dat de Heer* Gouverneur *als een liberale gifte toegelegt heeft, een zomme van* 15 *contante Ryxdaalders van agten.*

9.

Datwe alle, die van elders uit 't gebied van de Compagnie, *of den* Ternataanſchen *Konink, het zy uit* Banda, *ofte hier uit de quartieren van* Amboina, *ofte van waar 't anders zoude mogen wezen, zyn tot ons gevlugt, ende tot heden nog verbleven, gelykwe verklaaren dat 'er nog eenige zyn, met alle neerſtigheit, ende mogelyke devoiren zullen zoeken in handen te krygen, ende aan de Heere* Gouverneur *herwaarts brengen.*

10.

Datwe onze fortreſſe, die wy boven op den berg gehad hebben, ende die door den Heere Gouverneur *gerazeerd is, noit weder zullen herbouwen; maar dezelve zoo verwoeſt alsze nu ligt, zonder eenige ſteen daar af te moveren, als tot een gedurig teiken, van onze welverdiende overgekoomene ſtraffen, zullen laten leggen; maar datwe in plaatze van de zelve vermogen zullen, gelyk ons zyn Ed. heeft geaccordeert, weder op onze oude woonplaatzen iets anders t'onzer defenſie op te werpen, waar we ons te zamen buiten beletzel van onze vyanden weder gecombineerd zullen mogen ter neder zetten, ende blyven houden.* 1650.

11.

Datwe onze vervalle politie onder de beſchutting van de Nederlandſe Staat, *met ten eerſten weder zullen opregten, ende daar toe op approbatie, van den Heere* Gouverneur, *in plaats van de geſneuvelde Hoofden weder andere by proviſie eligeren.*

12.

Datwe, ten genoegen van den Heer Gouverneur, *ende in verzekeringe van onze gedaane beloften met ten eerſten aan 't* Kaſteel *zullen brengen* 3 *van onze voornaamſte zoonen, om by zyn Eds tot zoo lange 't hem goed ende raadzaam dunken zal, als oſtagiers gehouden te werden; mits dat hen, in cas van hare negry, geen overlaſt zal aangedaan werden.*

13.

Dat wy ook geen van alle oit in onze Religie zullen werden geturbeerd; maar daar by ongemoleſteerd, zoo als we die regtevoort belyden, verblyven mogen.

14.

Alle welke bovenſtaande artikelen hebben wy by dezen in onze voorſz. qualiteiten op den Moshhâf *na onze vaders wyze bekragtigt, ſprekende:* zoo waarlyk helpe ons Godt almagtig.

Aldus gedaan, verdragen, ende overeen gekomen binnen het Kaſteel Victoria *op* Amboina, *den* 6 Auguſti anno 1650. *mitsgaders bezworen, ende met onze handtekening bekragtigt dezen* 9 *daar aan volgende. Was getekend* D. V. V. Oudshoorn, *het merk van* OrangKaja Tocha, *'t merk van* OrangKaja Tutat, *ter zyde ſtond, ons ten overſtaan als getuigen getekend.* J. van den Briel, Cornelis Dane, Claas Rimbag, *'t merk van den* Koning *van* Noeſſanivel, *'t merk van* Radja Kilang, *'t merk van* Radja Soya, *'t merk van* OrangKaja Manona, Kelilbaloe, *'t merk van* S Malucoy, *'t merk van* Kaſongat, *lager in kenniſſe van ons getekend* Cornelis Hauw, *Secretaris, ende* Marcus de Roy *Secretaris.*

Die van Keffing, en Ceram-Laoet waren op dezen zelven tyd, met die van Rarakit, die eerſt hunne vyanden waren, en hen als aanzetters van ons tot hun

1650. hun verderf aangemerkt, en ook eenige tyd op wraak gedagt hadden, nu weder verzoend.

Zy vertrokken ider met een Princenvlag, en met een geſchenk weer na huis, zeer wel vergenoegd zynde, dat zy nu voor zoo verre in ruſt konden leven.

Cos gezaghebber. Vlaming vertrekt na Batavia.

De Heer *de Vlaming*, genegen een ſpringtocht na Batavia te doen, om, was het mogelyk, zyne verloſſing te bekomen, gaf het gezag aan zynen Opperkoopman, den Heer *Simon Cos*, over, en vertrok den 21 Auguſti met 't jagt Concordia na Batavia, in hope van, na drie jaaren quyninge alhier, by verandering van lucht, zyne gezondheid daar te zullen weder krygen.

Hy gierde op Boeton eerſt aan, om dien Edelmoedigen Vorſt, *Aali*, voor de dienſt, aan onze ſchipbreukelingen bewezen, te danken, en om een vaſte vriendſchap met hem op te richten, alzoo Boeton al lang met ons in vyandſchap geweeſt was. Hy quam by de Heer *de Vlaming* eerſt aan boord, weshalven die hem daags 'er aan weer aan land bezogt, hoe gevaarlyk het ook ſcheen hen te vertrouwen, en hoe moejelyk het voor hem was den berg op na de Stad te klimmen. Ook nam de Heer *de Vlaming*, over Sangory gaande, nog eenig goed, en volk, daar gebleven, in, en bragt die mede op Batavia, daar hy in 14 dagen quam.

Geſchillen na zyn vertrek gerezen.

Pas na zyn vertrek uit Amboina deden zich daar al eenige donkere wolken op, alzoo 'er ten eerſten geſchillen tuſſchen die van Leſſidi, Loehoe, en Cambello, rezen, over dat de Koning hen met de kleene dorpen in een gelyke rang geſteld, en al hun vorig gezag over de zelve had benomen, hoewel dat hen door *Madjira* nu al weer was toegeſtaan.

Op Manipa was 'er al mede wat te doen, alzoo den ouden *Sengadji* van Tomilchoe, en de nieuwe, *Cowaſa* genaamd, malkanderen niet konden verſtaan.

Zy klaagden beiden, en gaven beiden aan *Madjira* geſchenken, 't geen oorzaak was, dat hy ze beide maar gaande hield, om zoo te langer te trekken; hoewel hy, om andre redenen van ſtaat, wel meeſt op *Sengadji Cowaſa's* zyde was.

Op Liſſabatta waren al mede onluſten gerezen, zoo dat zy zich van *Nuniali* afgezonderd, en eenige mylen Ooſtelyker met der woon begeven hadden.

De twee Alfoereeſe Koningen van Somiet, en Hatoewal, met die afzondering der Liſſabatters niet te vrede, namen daar uit een reden, om koppen by hen te mogen halen; waar over de anderen na bekomen verlof van 't Kaſteel, alzoo dit voor hen niet langer te dulden was, zich begonden te wreeken. 1650.

Dit waren maar beuzelingen, en geringe voorloopers van zwaarder onluſten, die zich daar na openbaarden.

Koning Mandarſjah door de Ternataanen afgezet, en Manilha tot Koning opgeworpen.

Een nieuw oorlogs-vuur begon in Ternate. Men ſchopte daar den jongen Koning van zynen throon, nemende tot een reden van ſtaat, dat hy ons in alles te veel te wil was, welkers aanwaſch zy ten uiterſten zogten te beletten, zy hadden hem daar over wel aangeſproken; doch hy, klaar merkende, dat de E. Maatſchappy zyn eenigſte ſteunzel was, zocht zich in alle manieren by en door de zelve vaſt te maken, en dus zynen throon te verzekeren. Dit ſtak den grooten zoodanig in de krop, dat zy hem met alle man verwierpen, en zyn broeder *Manilha*, dien 't in de herzenen ſchortede, den laatſten Juli dezes jaars 1650 tot Koning opwierpen, om dus in zynen naam te konnen regeeren, daar zy bevorens niet veel te zeggen hadden, alzoo zich de Koning na hunne gedagten te trots tegen hen aanſtelde.

Het ſpeet hen ook zeer, dat den Koning den Landvoogd van Amboina zoo veel magt over zyn landen op Ceram gegeven, het Chriſtendom daar aan veel Heidenſche dorpen toegeſtaan, ja alle de Heidenen aan de E. Maatſchappy geſchonken had. En het is niet onwaarſchynelyk, dat de Spanjaarden, en Tidoreeſen hier mede onder roeiden.

Wie de belhamels waren.

De voornaamſte roervinken waren den Goegoegoe *Kaitsjili Moeſa*, de Zeevoogd *Kaitsjili Saydi*, de OrangKaja *Marafaula*, den oude Hhoekom *Laulata*, en meer andren uit het huis *Tomagola* geſproten. Deze riepen hunnen nog maar opgeworpenen Koning den 2 Auguſti daar voor uit, dwingende den Koning noch tydig by ons met al het voornaamſte en dierbaarſte van zyn Hof in ons Kaſteel Orangie de vlugt te nemen, zynde pas van drie *Sengadji's*, en 100 koppen, gevolgd.

Den Koning vlugt tot ons, en zy na de klip Soela.

De wederſpannigen wel ziende, dat zy 't op Ternate tegen ons, die den Vorſt in onze beſcherming namen, niet konden uithouden, namen eerſt de vlugt na de ontoegankelyke klip Soela, tuſſchen Tacomo, en Taloeco gelegen. Doch *Saydi*, merkende dat het daar niet lang gaande te houden was, na Xoela, en daar na na Gilolo op de kuſt van Halamahera of Batetosjina, de vlugt.

Saydi's vlugt na Xoela, en na Gilolo.

De Heer Landvoogd, *Gaſpar van den Bogaard*, gaf daar van, door een Ternataanſch Mardhykers vaartuig, daar toe afgevaardigd, en den 27 September hier ten anker gekomen, aan deze Regeering kennis, 't welk hier, by vertrek van de Heer *de Vlaming*, geen kleene ontſtelte-

1650. nis gaf, alzoo de bezetting hier vry ſlegt geſteld, en dit een werk van zulken verren uitzicht was, dat ook de vonken 'er af (gelyk niet qualyk van zommige gegiſt wierd) wel herwaards konden overgevlogen zyn, dat hen de tyd namaals maar al te klaar leerde. 1650.

VIERDE HOOFDSTUK.

Cos *zend* Danen *na* Loehoe *by* Madjira, *die veinſt 't ſtuk te verfoeyen. De Heer* de Vlaming *als ſuper-intendent herwaards gezonden. 't Contract met de* Gorammers. *A.* 1651 *den veertthienden* Landvoogd, *de Heer* Verbeek, *hier.* Vlaming *giert op* Boeton *aan. Zyn komſt op* Makjan. *Den blinden Koopman*, Zeeuw, *ontdekt ons* Madjira's *verraad.* Cos *door* Madjira *miſleid. De onze wegens* Jan Pays *verraad gewaarſchouwd. Moord op* Cambello. *Van* Outhoorns *wedervaaren.* Imam Swacki's *bedryf, en moord op* Leſſidi. Madjira's *vlugt.* Loyatas *waarſchouwing in de wind geſlagen.* Jan Pays *verraad verder uitgelekt. En hy vaſt gezet. Moord op* Laala. *Verdere moorden, op* Noeſſa Telo, *en* Amblauw. *Dapperheid van eenige ſoldaaten. Afgryzelyk bedryf op* Manipa. Rimbach *op* Cambello *vermoord.* Maynene *na* Ternate *gevoerd. De Heer* de Vlamings *komſt voor* Cambello. *Doet* Lecatoelin *onthalzen. Den elfden Opperlandvoogd de Heer* Reynierszoon, *als ook de Heer* Verbeek *hier voorgeſteld. Nieuwen eed, door die van* Hitoe, *en* Ihamahoe, *gedaan. Verbod der vaart aan vreemdelingen.* Tamin Amſara, Stadhouder *gemaakt.* Manipa *door de Heer* de Vlaming *aangetaſt. En de nagel- en vrugt-boomen uitgeroeid. De* Hitoeëſen, *heulen met den vyand.* Way *overvallen. De Heer* de Vlaming *na* Banda. Amblauw *door* Verheiden *verwoeſt, gelyk ook* Boero, *en* Cambello. *Eenige* Alfoereeſen *aan 't* Kaſteel. *De Heer* de Vlaming *hier weder gekeerd. Die met* Mandarsjah *na* Batavia *vertrekt.* Abdul Rahhmans *dood, zyn dienſten aan zyn zoon vergolden. Peſtilentiale pokjens hier. Groot nagel-gewaſch.* Madjira's *verdre bedryven. De Heer* Verbeek *trekt de Heer* de Vlaming *te gemoet.* Verheidens *verrichting op* Ceram. Luciëla, Rora, *en* Hoelong, *door de onze veroverd.* De Vlaming *verſchynt met den Koning. Zaaken met dien Vorſt beſloten. Vergeefze verzoeken, door de vyanden gedaan.* Ridjali's *neeven na* Boero *gezonden.* Mandarsjah's *huwelyk met een* Boetonſe *Princes. De Heer* de Vlaming, *komt op* Boero. *Verwoeſt daar alles. Zyn verdere verrigtingen. Wat* Verheiden *op* Boero *verricht. Waar op hy ziek wierd.* Mandarsjah *vertrekt na* Ternate. *Stoute daad van* Sipkens *vrouw. De Heer* de Vlaming *verovert* Locki. Madjira, *en* Schaydi, *ontkomen het.*

Cos zend Danen na Loehoe, by Madjira.

HEt eerſte, dat de Heer gezaghebber *Cos* deed, was den Lieutenant *Danen* na Loehoe te zenden, om ſtil te vernemen, hoe 't hier gelegen, en wat *Madjira* van der Ternataanen opſtand bekend was, en om hem, onder een ernſtige aanmaning om zyn Koning en de E. Maatſchappy getrouw te zyn, te verzekeren, dat de E. Maatſchappy den Koning niet verlaten zou. Ook verzogt hy, dat hy geen Ternataanen, van den aanhang der oproerige, in Amboina ontfangen, of aanhalen, maar hen vaſt zetten, en ons overleveren zoude.

Die veinſt het ſtuk te verfoejen.

Madjira, dit alles hoorende, veinsde zich zeer ontzet daar over, ſlaande op de tafel, en de Ternataanen, die dit begonnen hadden, verfoeiende, en ons ten vollen van zyn trouw verzekerende.

Wy hebben bevorens gezegt, dat Koning *Mandarsjah* al de Ternataanen opontboden had. Deze waren ook met eenige Coracora's vertrokken, te weten *Dagga*, *Labodi*, de *Kaitsjili's Bismol*, en *Abdul*, zoonen van *Laxamana* (*Kakiali's* ſchoonvader) en *Codjali*, zoon van den *Sengadji* van Roemah Ite, doch hadden die hare Coracora op een der Xoelaſche Eilanden verloren, zoo dat zy op Fattamata in groote armoede zaten, alzoo al hunne goederen weg waren.

Om hen nu weer te roepen, had hy al eenige lieden derwaards afgevaardigd, ten einde zy zich by de muiters niet voegen zouden; doch de raad in Amboina vond beſt, dat zy op Xoela tot de komſt der ſchepen van Batavia blyven zouden, om te beletten dat zy ook hier niet wat quaads overbrengen, of wel zelf ſtoken mogten.

Deze ſlegte tyding quam in November ook op Batavia, en daar neven 's Konings ernſtig verzoek, om hem tegen deze muiters ten eerſten te helpen.

De Heer de Vlaming als Super-Intendent herwaards gezonden.

Haar Edelheden, met dit werk niet weinig belemmerd, zonden den Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, Ordinair Raad, als Super Intendent (of Opperbevelhebber) Commiſſaris (of gevolmagtigden) en Zeevoogd derwaards, in hope,

1650. hope, dat hy dit vuur ſpoedig dempen zou, eer het na andre geweſten overvliegen mogt.

Zyn Ed: vertrok den 23 December A. 1650 van Batavia, zynde nu pas over een maand getrouwd; doch redelyk in ſtaat, om die laſt op zich te nemen.

In November verſchenen hier aan 't Kaſteel Goramſe gezanten, die zich den laatſten dezer maand onder de E. Maatſchappy's gehoorzaamheid begeven hebben. Het contract, daar van met hen gemaakt, luid aldus:

't Contract met de Gorammers.

Artikelen, en voorwaarden, op welke den Opperkoopman, *Simon Cos*, proviſioneel 't gezag voerende in abſentie van de E. Heer Gouverneur, en den Raad in Amboina, wegens en in den naam van de Hoog Mog: Heeren, Staaten Generaal der vrye Vereenigde Nederlanden, zyn Hoogheid, den Prince van Orangie, &c. ende de Bewindhebberen der Vereenigde Ooſt-Indiſche Compagnie, met OrangKaja *Malim*, *Bori*, en *Oelebatta*, gedeputeerden, en expreſſe gemagtigden van't Eiland, en de volkeren van *Goram*, is overeen gekomen.

Eerſtelyk *verklaren, en belyden wy gemagtigden, geenen Prins, ofte Staat, ſubject, of oit ſubject geweeſt te zyn; maar ons te aller tyd erneerd te hebben als vrye volkeren, die zonder bepaling van imand verbonden, en contracten, met andre volkeren hebben aangegaan, tot dat ons nu niet meer magtig kennende te beſchermen, als onze geallieerden volkomen onderdanen door 't regt der oorlogen van den* Nederlandſen Staat *geworden zynde, ons ook onder dezelve, gelyk op volgende voorwaarden volkomen doen, by dezen vrywillig begeven.*

2.

Mits welke dan beloven met gene natien, wie 't ook zoude mogen wezen, voornamentlyk Europiaanſe, *eenige contracten, of verbonden, als zynde door deze daar van verſteeken, te maken, maar imand der zelven by onze ſtranden ten dien einde verſchynende, tot de Ed: Heer* Gouverneur *in* Amboina *te wyzen.*

3.

Met alle volkeren, daar de Ed. Compagnie *mede in vreede leefd, beloven wy ook vrundſchap te zullen houden, daar mede te handelen, gelyk ware bondgenoten, ende geconfœdereerden betaamt.*

4.

By gevolge wy daar en tegen ook weder verklaren onze vyanden te wezen, wie in onminne met de E. Compagnie *leeven, als zynde dan ſpecialyk, de roofzugtige* Papouwen, Tidoreſen, *ende andere, die 't met de E.* Compagnie *niet houden, welke wy alle beloven te vervolgen, beſchadigen, ende als vyanden te tracteeren.* 1650.

5.

En geene vreemdelingen, van wat natie conditie, of qualiteiten, die zyn, zullen wy aan onze ſtranden gedoogen, veel min handel verleenen, als alleenelyk die geene, welke met pascedels, ofte vry-geleide brieven, van den Nederlandſen Staat *zyn voorzien, ende wien daar van geen vertooning doen kan, beloven wy als vyanden aan te taſten, ende met de eerſte gelegentheid aan den Ed: Heer* Gouverneur *alhier te komen overleveren.*

6.

Naar geene plaatzen, beweſten dit Kaſteel *gelegen, zullenwe varen, ofte zullen daar toe alvoren ſpeciale licentie, ende ſchriftelyk beſcheid van de Ed. Heer* Gouverneur *komen verzoeken, ende verwerven, edog de om de Ooſt gelegen landen als zynde* Banda, *de kuſt van* Ceram, Uliaſſer, Noeſſalaoet, &c. *blyven ons gelicentieerd zonder pas, tot ons genoegen, te mogen bevaren, daar handelen, wandelen, gelyk vrunden betaamd.*

7.

Eens 's jaars ten minſten beloven wy onze gecommitteerden naar 't Kaſteel Victoria *aan de E. Heer* Gouverneur, *om aan zyn Ed. Homagie te doen, te zullen zenden, mits zo wy daar van in gebreke blyven, daar vooren t'elkens verbeuren zullen een boete van* 200 *Ryxdaalders van agten.*

8.

T'allen tyden, als wy door de E. Heer Gouverneur *ontboden werden, 't zy om zyn Ed: met de* Hongi *te volgen, ofte om eenige andere hofdienſtigheden te plegen, beloven wy zonder vertoeven naar 't* Kaſteel *te zullen opkomen.*

9.

Alle ſlaven, ofte andere perzoonen, hoedanig die zoude mogen wezen, die tot ons uit het gebied van de E. Compagnie, *of van den* Ternataanſe Konink *naar deze geweſten geloopen komen, zullen wy ſtraks naar haar overkomſte, zouden eenige redenen van haar tot excuſe aan te nemen, aantaſten, ende met de eerſte gelegentheid aan, en tot de Ed. Heer* Gouverneur *aan't* Kaſteel *brengen, mits voor ider, voor bergloon, genietende een zomme van* 20 *Ryxdaalders courant, daar mede onder begrepen zyn, de gene, die alreede (des niet en weten) aldaar mogte gevlugt zyn.*

Alle welke bovenſtaande artikelen beloven wy ondergeſz: in onze voorſz: qualiteit deugdelyk te onderhouden ende te doen onderhouden, bekragtigende dieshalven 't zelve met onzen hoogſten eed op den Moshhâf. Amboina *in 't* Kaſteel Victoria, *dezen laat-*

1650 *laatſten* November 1650. *was getekend* Simon Cos, Jacob Verheiden, J. van den Briel, Cornelis Danen, Cornelis van Adrichem, *'t merk van* Pati Oeſſen, *'t merk van* X Bakker Beſſi, Jan Tembeſſy, Marcus de Roy, *Secretaris.*

Dat de Tidoreeſen (gelyk wy hier boven zeiden) mede deel in den Ternataanſen oproer hadden, bleek klaar, alzoo de Papoewa's, hunne onderdaanen, nu zeer ſterk op de onderdaanen van Koning *Mandarsjah* quamen rooven, tegen welke die van Cambello, Leſſidi, Bonoa, en Manipa, een zeemagt van 16 Coracora's by een gezameld, het Papoewa's Eiland, Meſſowal, den 12 November aangetaſt, afgeloopen, en veel buit van menſchen, en viſch daar gebragt hebben.

Ondertuſſchen wierd *Madjira* door die genen, die hy met eenig ontzet na de ſchipbreukige Ternataanen op Xoela gezonden had, uit hunnen naam geraadvraagd, wat zy zouden doen, zoo de nieuw opgeworpene Koning hen na Ternate quam te roepen. *Madjira* maakte dit den Heer *Cos* bekend, die hem antwoorde, dat hy hen raden zou, voor eerſt daar nog te blyven, en dien nieuwen Koning in geen zaaken te gehoorzaamen.

En 't antwoord van Cos 'er op.

Ondertuſſchen zeilde de Heer *de Vlaming* al voort na de Moluccos; doch wierd door de winden en ſtroomen ontrent Boeton zeer in zyn reize belet, waar door hy veel zieken kreeg, die hy goed vond door 't jagt de Leeuwerik na Amboina te zenden, en tegen gezonde lieden te verruilen.

A. 1651 den veerthienden Landvoogd, de Heer Verbeek hier.

Zy quamen A. 1651 den 5 Februari hier, en bragten ook eenen nieuwen, of den veerthienden Ambonſchen Landvoogd, en beſtierder de Heer *Willem Verbeek*, (by zommige ook *van der Beek* genaamd) gewezen Opperkoopman op Batavia, en nu ook Extraordinaris Raad van Nederlands India, mede, die hier plegtelyk ingehaald wierd, hoewel zyne voorſtelling nog uitgeſteld bleef, alzoo alles noch onder de Heer *de Vlaming* ſtond.

Men zond, zoo ras het doenlyk was, dit jagt met 50 friſſe ſoldaaten, den 10 dito onder den Lieutenant *Cornelis Danen*, na Ternate, met laſt om zich ten eerſten by de Heer *de Vlaming* te voegen.

Vlaming giert op Boeton aan.

Zoo ras die Opperveldheer ontrent Boeton gekomen was, gierde hy by dien Vorſt aan, beſchonk den zelven, en bezogt hem nogmaal, om de oude vriendſchap, voor al nu, weer vaſt te maken.

De wind egter bleef hem nog al tegen, dat hem eindelyk dwong in 't Fluitſchip de Smient van 't ſchip Naſſau over te gaan, waar mede hy den 2 Maart op Makjan onbekend aanlandde; alwaar toen de Heer *Jacob Huſtaart* als Hoofd en Opperkoopman lag. 1651.

Het duurde drie maanden en een dag, eer de Vloot in Ternate verſcheen, na welkers aankomſt zyn Ed: ten eerſte alles in 't werk ſtelde, om de muiters te dempen, loopende eerſt na Makjan, alwaar de ouden *Sengadji* van Gnoſſagita, een dorp ontrent onze veſting Taffaſo gelegen, alle de zynen aangeraden had, om de zyde der muiters te kiezen, en na 't gebergte vlugten. Zyn komſt op Makjan.

Hy zond boden, om dien *Sengadji* tot afkomen te noodigen, die eerſt niet wilde, doch eindelyk zynen zoon zond, die afgewezen wierd, met laſt dat hy den *Sengadji*, op de hoogſte ongenade, aanſtonds zelfs komen moeſt, dat hy eindelyk deed.

Wat dezen Heer nu daar in Ternate verder verricht, en hoe hy, na veel moeite met de muiters gehad te hebben, alles zeer gelukkig herſteld heeft, zullen wy hier niet herhalen, alzoo wy dat reeds omſtandig onder de ſtoffe van Ternate getoond hebben. Alleen zullen wy maar zeggen, dat de tyd de onzen in Amboina leerde, dat ook *Madjira* de hand in dit werk had.

De Koopman, *Barent Zeeuw*, een blingaeuw man, en Opperhoofd op Loehoe, had in November des voorleden jaars zyn gezigt verloren; doch hoe blind hy ook was, had hy egter *Madjira's* loopgraven weten te ontdekken, gevende ons den 1 Maart dezes jaars kennis, dat hy nu 3 a 4 dagen aan een zeer ſterk met de Orang Kaja's van Cambello geraadſlaagd, en zyn beſte goederen op zekere nagt in een Coracora na de bogt van Tanoeno gezonden had. Dat ook *Abdul Rahhman* aan *Madjira* ſterkt over onze natie, als onderdrukkers van den Moorſchen Godsdienſt, geklaagd, en hem verzogt had, daar tegen te zorgen. Den blingaeuw Koopman Zeeuw ontdekt Madjira's verraad.

De Heer *Cos*, dit hoorende, en 't zelve als de eerſte zaaden van afval aanziende, ging zelf den 2 Maart na Loehoe, om *Madjira* te ondertaſten, en hem tot getrouwigheid nogmaals aan te maanen. Cos door Madjira misleid.

Hy vond by zyn komſt alles by *Madjira* oogſchynelyk nog in ordre, en meinde derhalven, dat men hem quaad berigt dien aangaande gegeven had. Dog men had hem wel, en na waarheid, gewaarſchouwd, en den blinden *Barent Zeeuw* had beter, dan hy met zyn oogen, gezien, dat de beſte meubelen geborgen, en de ſlegtſte maar in ordre gelaten waren, om hem, en anderen, zand in de oogen te werpen. Hy ſprak *Madjira* zeer deftig aan, om hem aan te zetten

tot

1651. tot getrouwigheid aan zynen Koning en ons.

Madjira antwoordde, dat men voor hem niet bang moeſt zyn; doch dat het waar was, dat men onder 't gemeene volk wat beweging zag, om dat zy vreesden, dat wy hen tot het Chriſtendom dringen wilden, en de nieuwe Koning hen nu op 't lyf vallen, of dat hen een ander ongeluk zou overkomen, doch dat hy dit alles wel wiſt te ſtuiten.

De Heer *Cos*, zich nu geruſt houdende, wilde geen tydingen, ten laſte van *Madjira* meer gelooven. Ook had hy *Madjira* verzogt, om te bezorgen, dat de Inlanders met 't opmaken van de Logie van Cambello wat wilden voortgaan. Hy beloofde ſpoedig daar over aan den Lieutenant, *Nicolaas Rimbach*, te zullen ſchryven, dat waarſchynelyk die *Urias*-brief was, waar mede hy dien Lieutenant met eenige ſoldaaten van zyn poſt troonde, om die van Cambello gelegenheid te geven, om hun ſchelmſtuk zoo veel te gemakkelyker uit te voeren.

Terwyl hy nu dus met den Heer *Cos* ſprak, waren 'er wel 200 gewapende mannen rondom des *Kimelaha's* huis, ook was de vaandrig *Helwig* zeer kort by *Madjira's* geweer, gelyk hy zyn ſoldaaten ook laſt gaf, om wel op te paſſen. *Madjira*, dit merkende, riep de zynen in 't Ternataans toe, daar zal van daag niet van vallen.

Dit alles wierd den Heer *Cos* geboodſchapt; doch hy wilde niets aannemen, zeggende, dat hy beter wiſt. Hy vertrok dan na 3 dagen weer van daar, en deed door zyn bericht den Raad gelooven, dat alles by *Madjira* wel ſtond, tot zoo verre, dat men ganſch geen quade gedagten op hem had.

De onze wegens Jan Pays verraad gewaarſchouwd.

Den 8 Maart quam 'er nog een ſlegte tyding. Zeker Chinees, *Intsjeh Java* genaamd, boodſchaapte met eenige van de zynen, dat 'er dagelyks veel goed uit Hative gedragen, en dat de Hhoekom, *Jan Pays*, daar niet meer vernomen wierd, weshalven hy vreesde, dat zy wel licht mogten overvallen werden, en dat 'er weer iets gaande was.

Moord op Cambello.

Den 10 Maart berſte de bom uit het vat. De Lieutenant *Rimbach*, met 6 ſoldaaten, 1 quartierMeeſter, 2 matroozen, en de OrangKaja *Maynene*, door den voornoemden brief van *Madjira* die zelve dag na Erang verzonden zynde, om die Inwoonders tot het werk aan te preſſen, zoo vielen die van Cambello den 11 dito aan 't moorden, ſlaande eerſt den ſergeant *Jan Gallant*, die by 't werkvolk was, dood.

Van Outhoorns

De Lieutenant *Herman van Outhoorn*, kort te voren daar van Leſſidi gekomen, ſchepte met zyn Prahoe weer na zyne bezetting op Leſſidi, om te zien hoe 't daar ſtond; doch moeſt aanſtonds na Cambello weder keeren, alzoo hy geen een ſoldaat daar op, de ſtukken na hem toegekeerd zag, en eenige kanon-ſchoten na zyn lyf kreeg, ziende ook prahoe's afzetten om na hem toe te komen. 1651. wedervaren.

Imam Swacki's bedryf, en moord op Leſſidi.

Imam Swacki was nu, op de ernſtige bede van *Madjira's* wyf, en moeder, ons af, en de muiters toegevallen, waar op zy te Leſſidi, op 't zelve uur, als tot Cambello, de veſting overvallen, en de bezetting trouwloos, onder ſchyn van vriendſchap, vermoord hadden, uitgenomen een boſſchieter, die zich vrywillig overgegeven, en hen aan buskruit geholpen had.

Zy hadden daar ook alle de goederen, zoo van de E. Maatſchappy, als van den Lieutenant *van Outhoorn*, weggeroofd.

Deze Lieutenant nu, weer voor Cambello gekomen, viel met een nieuwen moed op de verlatene Logie aan, haalde nog eenige pakken en kleeden 'er uit tot 's anderen daags 's avonds, dat de vyand hen dwong te wyken, en na de Reduit *Hardenberg* te vluchten, zynde toen aldaar nog 76 zielen (waar onder 16 Neerlanders, en 43 zwakke ſlavinnen) ſterk, en maar van 1½ Martavaan (een aarde verglaasde pot, 2 a 300 kannen houdende) water, van weinig ryſt, en kruit of loot voorzien.

Madjira's vlugt.

Na dat nu de bloode *Madjira* dit alles dus beſchikt had, zonder zelf op zyn plaats iets te durven beginnen, nam hy den 10 dito ook met al zyn goed de vlugt na Locki, legerde zich by de Rievier Kahoela, daar ook 't Loehoenees Campon van *Abdul Rahhman* lag, waar na toe men de Loehoeneeſen by de ſchoonen dag ten deele gewillig, ten deele gedwongen, gewapend langs Gammaſongi, of de Spekberg, en voor by onze veſting, trekken zag, doch *Abdul Rahhman*, met de zynen, bleef ons getrouw, en quam in onze veſting, ons verzekerende, dat veelen hem wel hadden willen, doch niet konnen volgen.

Loyata's waarſchouwing in de wind geſlagen.

Ook was *Loyata*, of *Kramer*, OrangKaja van Loehoe, voor 5 dagen mede by ons in de veſting gekomen met zyne goederen, ons toen al waarſchouwende, dat 'er wat quaads op handen was; doch hy zelf wierd by nagt door die van Cambello weer weg gehaald. Ook had hy den vaandrig *Helwig* al lang gewaarſchouwd, dat de vyanden zich op Locki, en by Kahoela, verſterkten; doch die man had daar weinig agt op gegeven. Hy boodſchapte ook na 't Kaſteel alleen des *Kimelaha's* vlucht, alzoo hem de moord op Cambello noch onbekend was.

1651. Men zond ten eerſten den Onderkoopman *Cornelis Hauw* over Hitoelama derwaards, om naeuwkeurig na alles te vernemen, en men liet alle de OrangKaja's aan 't Kaſteel by een komen, om ten eerſten 5 Coracora's klaar te maken, en, na 't weder keeren van *Cornelis Hauw*, Capitein *Verheiden* den vlugtigen *Kimelaha* op 't lyf te zenden, eer hy zich zelven daar ſterk kon maken.

Jan Pays verraad verder uitgelekt.

Twee Chineeſen, *Loccum* en *Sayco*, quamen van Hitoe Lama 's avonds ook de vaſte tyding, niet alleen van des *Kimelaha's* vlugt brengen, maar de onzen ook verzekeren, dat de Hhoekom, *Jan Pays*, aan dit ſchelms verraad mede vaſt, en dat hem door *Madjira* een brief geſchreven was, waar by hy hem vermaande, om nu hun voornemen uit te voeren. Eindelyk quam de Onderkoopman *Hauw* niet alleen met mondelinge tyding; maar bragt ook een brief van den Lieutenant *van Outhoorn*, waar in 't vorige beveſtigd, en ook de moord op Leſſidi en Cambello duidelyk bekend gemaakt wierd.

Men hoorde ook, dat het verſprek van *Madjira* en *Jan Pays* was, om onder ſchyn van vriendſchap in 't Kaſteel te dringen, en dat af te loopen, en dat hy hem aangezet had, om dit nu mede uit te voeren.

Men ſprak zelf ook, dat 'er onder de Inlanders een aanſlag was, om Capitein *Verheiden*, en zyn volk, op de Coracora's, als zy onderweeg zouden zyn, den hals te breeken, en dat men dan, ſchielyk weerkomende, by donker zou zien 't Kaſteel in te neemen.

En hy vaſt gezet.

Men riep dierhalven de OrangKaja's weer by een, en zei hen, quanswys, dat het te laat was *Madjira* te vervolgen, en dat de Coracora's maar zouden t'huis blyven; doch in 't uitgaan wierd *Jan Pays* belaſt, tot nader bevel, in 't Kaſteel te blyven, dat hy, hier over zeer ontſteld, aannemen moeſt, hoewel hy zich daar toe vry ongenegen, en over dit toeval zeer onvergenoegd toonde.

Men belaſtte de burgers ook goede wagt overal te houden; en men zond de Fluit Caſtricum, en twee gehuurde borger-jagten, met levensmiddelen, en laſt, om goede toezigt te nemen, na de buiten-comptoiren, en een derde vaartuig vertrok na Ternate, om daar de tyding van *Madjira's* opſtand te brengen; doch dat kreeg, door tegenwinden, de reize niet.

Men zond dan de Fluit, de Wolf, met den Lieutenant *Danen* op nieuw derwaards, om aan den Opperveldheer, *de Vlaming*, den ſlegten ſtaat van alles bekend te maken; waar op men hier met dat zelve Fluitje kort daar na voorraad van veel noodige dingen, en voor al van kruit, kreeg, alzoo 'er nog maar een kiſt (een groote ſlofheid) in het Kaſteel was. 1651.

Moord op Laala.

Den 13 Maart ging een andre moord op Laala aan, alwaar de *Hamba Radja*, *Badji*, den ſergeant, en 6 ſoldaaten, in 't dorp ten eeten verzogt had, alle welke daar doodgeſlagen wierden. Daar op eiſchten zy de veſting op, in welke maar 4 of 5 ſoldaaten waren, die zy dwongen de zelve over te geven, voerende hen na Locki, van waar 'er namaals 2 tot ons quamen overloopen.

De Heidenen op Caybobo jaagden ook de Chriſtenen van daar na 't gebergte; doch zeiden, dat zy dit doen moeſten, alzoo zy door *Madjira's* dreigementen daar toe gedwongen waren, verzoekende egter, dat de Hollanders hen dog niet vergeten wilden, alzoo zy anders Chriſtenen zouden blyven.

Verdre moorden.

Even zulke moordtooneelen wierden ook op NoeſſaTelo, kleen Hatoeaha, Aſſahoedi, Bonoa, Amblauw, en Manipa, opgerecht, daar men zich niet ontzag om onze bezetting, weinige uitgezonderd, dood te ſlaan, en jammerlyk, na 't afloopen der veſtingen, te vermoorden.

Op Noeſſatelo, en Amblauw.

Die van Waypoeteh hadden in laſt, om dit op Noeſſatelo uit te voeren. Zy hielden zich, of zy den ſergeant noodig te ſpreeken hadden, drongen zoo met geweld in de Reduit, en ſloegen 'er alles dood, uitgenomen eenen boſſchieter, die 't ontquam. Zy ſtaken de Reduit in brand, en namen alleen 't kruit, dat zy van nooden hadden, en 't geſchut mede.

Op Amblauw veinsden zy de Reduit te willen dekken, en bragten dus onder de Atap ook haar geweer na boven. De ſergeant, *Laurens Sipkens*, zat beneden met de OrangKaja's, om over het een of 't ander te beraadſlagen. Ondertuſſchen gaven hunne makkers, die boven waren, een teeken, waar op zy boven en de OrangKaja's beneden aanvielen, welke laatſte den ſergeant met zyn 3 onnoozele kinderen, om hals bragten; dog boven was het zoo glad niet gegaan. Vier ſoldaaten op de Reduit hadden 't hok daar weten in te houden, en de ſchelmen van boven na beneden te jagen.

Dit had hen, die ook zeer gequetſt waren, zoodanig verzwakt, dat zy niet in ſtaat waren, om veel meer tegenweer te bieden.

Dappergenige ſoldaaten.

Zy hielden het egter nog eenige dagen uit, tot zy eindelyk op een dieren eed van *Kimelaha Haſi*, zweerende dat hy geen hair van hen krenken zou, zoo zy maar by hem afquamen, en zich over gaven.

Haſi

1651. 1651.

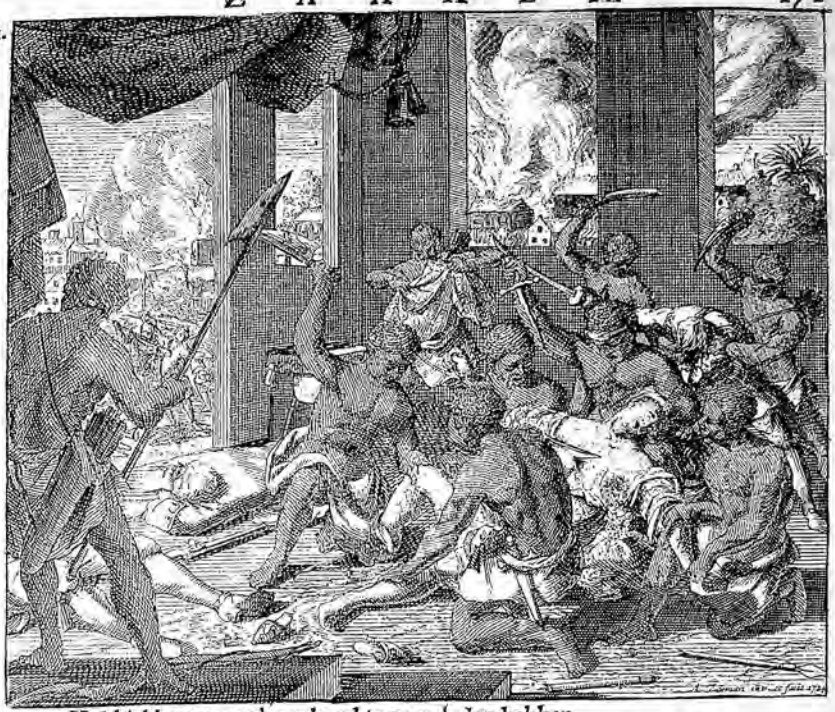

Haſi hield zynen eed, en krenkte geen hair van hem, maar droeg egter zorg, dat zy aanſtonds door andren vermoord wierden. Zy namen daar op ook die Reduit in, verbrandden de zelve, en braken ze vorder af; doch des ſergeants vrouw, *Senhora Catharina* namen zy mede na Boero, van waar zy het naderhand nog wonderlyk ontkomen is.

Op Manipa, daar de Onderkoopman *Gerard Bonſer* voor eerſt, by afweezen van den idelhoofdigen *Johan Comans*, lag, maakten zy het allerverfoejelykſt, zynde een ſchelmſtuk, by na zonder wedergae.

Afgryzelyk bedryf op Manipa.

De verrader *Sengadji Cowaſa* quam zelf met eenig volk aan de Reduit, in ſchyn om een brief aan *Bonſer* te beſtellen. Deeze was wat wonderlyk toegedaan, om *Bonſer* te meer werk in 't openen te geven, en op dat zy ondertuſſchen in de Reduit zouden konnen dringen.

Comans huisvrouw, Capitein *Verheldens* zuſter, beneden in haar huis ſtaande, en dat indringen der Inlanders in de Reduit ziende, riep *Bonſer* toe, dat hy op zyn hoede zou zyn; doch aanſtonds vielen een deel van die moordenaars op haar aan. Zy verweerde zich nog lang zeer deftig met een halve piek; doch kon het alleen tegen zoo veel woedende honden niet uithouden, weshalven zy haar eindelyk meeſter wierden. Zy mishandelden haar lichaam jammerlyk, ſneden haar de borſten af, en zeiden, dat zy dit Hollands verken in ſtukken wilden hakken.

De andre, ondertuſſchen al in de Reduit indringende, hebben daar alles, wat hen tegen quam, vermoord, en de veſting verbrand, en afgebroken.

Zy namen 2 dogtertjes van den Onderkoopman *Comans* gevangen, waar van het eene kort daar aan van een quetzuur of een ongemak geſtorven is; doch 't ander zonden zy aan *Kimelaha Haſi*, ten teeken van hunne zegenpraal, na Boero.

Rimbach op Cambello vermoord.

De voornoemde Lieutenant *Claas Rimbach*, bevelhebber op Cambello, dog nevens *Maynene* door *Madjira* zeer liſtig na Erang gezonden, om den Inlander tot 't werk aan te preſſen, wierd, daar pas gekomen zynde, aanſtonds overvallen, en met zyn ſoldaaten vermoord. *Maynene* hielden zy gevangen, om hem, volgens *Madjira's* laſt, door honger te doen omkomen, hoewel hy naderhand noch na Ternate gezonden is.

Maynene na Ternate gevoerd.

Op Erang lag ook een corporaal met 8 matroozen om balken te hakken, die zy mede doodſloegen, uitgenomen een, die zy met eenige ſoldaaten na Ternate zonden.

Daar zag men nu Amboina, zoo geruſt en bevredigt (ten minſten in ſchyn) door den wakkeren Heer *Demmer* aan de Heer *de Vlaming* overgeleverd, en zedert nog ruim drie jaaren zoo door hem beſtierd, weer als in volle vlam ſtaan.

Dit geſchiedde alleen volgens de ſchendige regeer-beſtekken van *Madjira* en

1651. *Jan Pays*, waar van de eerſte zich hoofd van 's Konings onderdaanen, en de ander van de Chriſtenen, zogt te maken.

Hadden die van Oeriën het onder malkanderen konnen eens werden, zoo had de Baricade aldaar met ons volk al mede zulk een einde gehad; maar die van Aſſaloelo ontdekten ons dat tydig, waar door de onzen op hun hoede, hoewel die ſchelmen van Oeriën nog zoo ſtout waren, dat zy by Capitein *Verheiden* aan boord dorſten komen, veinzende voor den *Kimelaha Madjira* bang te zyn.

Het eerſte, dat de onze hier tegens deden, was dat Capitein *Moerlag* den 4 April met 6 Coracora's uit de Uliaſſers gekomen, Caybobo's drie benedenſte dorpen verbrandde, en al hare vaartuigen en vrugtboomen verwoeſtte.

Den 6 dito quam hy voor Loehoe, dat hy in een ſlegten ſtaat bevond, alzoo de vyanden haar 't drinkwater afgegraven hadden, en alles daar vry wild liep, doordien de vaandrig *Helwig* over 't verlies van zyne goederen op Laala, en over 't geen zyn vrouw den 30 Maart wegens haar misbedryf aan 't Kaſteel ondergaan moeſt, geheel miſtrooſtig was, waar over hy van daar gelicht, en den Lieutenant, *Herman van Outhoorn* in zyn plaats gelegt wierd.

De Heer de Vlaming komt voor Cambello.

In dezen bedroefden tyd quam de Heer *Arnold de Vlaming*, den 24 April hier ganſch onverwagt, doch zeer tydig, uit Ternate met eene Fluit voor Cambello opdagen. Hy ontbood daar aanſtonds den Heer *Cos* met de Coracora's en met Capitein *Verheiden*, en den Capitein Lieutenant *Danen* (welke laatſte onlangs uit Ternate hier weer gekeert was) want deze drie waren de bequaamſte en ervarenſte van alle de dienaaren, die zig toen in Ambon bevonden.

Doet Lecatoelin onthalzen.

Men zond *Lecatoelin*, OrangKaja van Oeriën, mede derwaards, om den Heer Zeevoogd van zyn trouw te verzekeren; doch die Heer, die reeds grondige kennis van zynen aanſlag had, liet hem aanſtonds onthalzen, om een ſchrik onder den vyand te brengen, en om van 't begin af te toonen, dat hy 'er niet mede dagt te ſpeelen.

Dit dede hy te meer, alzoo hy een godloozen aanſlag, nevens eenen *Hatibe*, op Capitein *Moerlag* onderweeg voor gehad had, meinende hem, terwyl hy in een boekje op de Coracora las, met een parang (of kapmes) de ſtrot af te veegen; dog alzoo *Hatibe* ergens over verſchrikt was, was de ſlag maar over 't gezigt gegaan, en zoo zwaard niet aangekomen, of hy wierd in 't kort weer genezen.

Hatibe ſprong aanſtonds in zee, om te ontvlugten; doch wierd daar gekregen, hoewel hy met tegenworſtelen oorzaak was, dat hy op ſtrand wierd doodgeſlagen; maar *Lecatoelin* gevangen, en invoegen als wy aanſtonds zeiden, geſtraft. 1651.

Hy liet den vaandrig, *Marten Weber*, op Cambello als hoofd over 45 ſoldaaten, en 2 ſlaven, belaſtte hem zyne veſting maar wel te bewaren, en zich met geen buiten-vyand te bekommeren, en vertrok daar op na het Kaſteel.

De elfde Opperlandvoogd de Heer Reniers-zoon, als ook de Heer Verbeek hier, voorgeſteld.

Daar gekomen zynde, las hy den 27 de voorſtelling van den elfden Opperlandvoogd van Indiën, den Heer *Carel Reyniersz*, en ſtelde daar na ook den Heer *Verbeek* als veertienden Landvoogd van Amboina voor, terwyl hy zelf Superintendent of Veldheer en Zeevoogd met een volſlage oppermagt over de drie Ooſterſche Landvoogdyen bleef, om over alles, wat dezen oorlog aanging, het oppergezag te voeren.

Vermits hy nu wiſt, hoe naauwen verbond van wegen den Godsdienſt en eenige huwelyken tuſſchen die van Hitoe en Ihamahoe was, vond hy goed hunne OrangKaja's door een naauwer eed aan ons te verbinden, en hen te doen beloven de Compagnie niet alleen getrouw; maar ook vyanden van den *Kimelaha Madjira* en zynen aanhang te zullen zyn.

Wy konnen die vernieuwing van dezen eed in dit navolgende opſtel zien.

Eed op nieuws door de Hoofden van 't land Hitoe mitsgaders die van de Negryen Iha en Mahoe, gedaan.

Nieuwen eed, door die van Hitoe, en Ihamahoe, gedaan.

Gemerkt de trouwloze attentaten, by den Kimelaha Madjira, *en zyn aanhang, tegen de E.* Compagnie *met het ſpolieren, en berooven haarer goederen, en volkeren, jongſt op verſcheide plaatzen gepleegd, verklaren wy ondergeſz.* OrangKays *van 't land* Hitoe, *en* Ihamahoe, *dat de gemelde* Compagnie *met goede redenen op eenige van ons, haar door maagſchap zeer na beſtaande, behalven dat wy ook van een ende zelve Religie, te weten, de* Mohhammedaanſche *zyn, een nader opzigt mag nemen, en ons dienvolgende op het naauwſte, als zy immers konnen, aan haar verbinden, gelyk als wy dienvolgende dan ook onder de dierſte eeden, die wy doen mogen, dat is op onzen* Moshhäf, *op de hier volgende artikelen uit onzen vryе wille, alle aan de voornoemde* Compagnie *nauwer verbinden, als doen by dezen.*

Eerſtelyk, *beloven en zweeren wy de E.* Compagnie *gehouw, en getrouw te zullen zyn, en blyven, ende dat wy dienvolgende ook met alle de geene, waar de voorſz.* Compagnie *nu reeds mede in vrientſchap*

is,

1651. *is, of hier naar noch vriendſchap zoude mogen komen te maken, mede altoos als goede en onze eige bezondere vrunden te zullen omgaan, leven, handelen, en wandelen, zoo verre, als ons dat by voorſz.* Compagnie *zal werden geaccordeerd, en toegeſtaan; gelyk wy dan ook daar en tegen aan de andre zyde, weder beloven, en zweeren, voor onze vyanden te agten, houden, en zullen houden alle de gene, waar mede de E.* Compagnie *regtevoord oorlog heeft, ofte naarmaals nog zoude mogen krygen, tot zoo lange de zelve oorlog duuren zal, zynde ſpecialyk daar onder gemeend, en begrepen den voorgemelten ſnooden* Kimelaha Madjira, *met alle die, welke aan zyne factie ſchuldig zyn, en zyne zyde volgen, en geene van dien gereſerveerd, ofte uitgezonderd.*

Zoo belooven, en zweeren wy nog mede, met niemand van de Kimelaha Madjira, *en zyne conſoorten, ofte andere* Compagnies *vyanden, eenige ſecrete correſpondentien ofte t'zamenſprake te zullen houden, maar dat wy ter contrarie alle de geene, die wy van voorſz.* Kimelaha's *aanhang, zonder eenig onderſcheid van perzonen te maken, hoe na zy hem ook in den bloede, ofte van aanheylikens wegen zoude mogen beſtaan, in onze handen komen te krygen, op hoedanigen wyze 't zelve ook zoude mogen wezen, zonder een ommezien des tyds daar mede te tarderen, zullen brengen en leveren, aan de ſuppoſten van de* Compagnie, *naaſt van ons afgelegen.*

Item, *ook dat wy ons t'allen tyden gereed ende vaardig zullen laten vinden, op de ontbiedinge van de* Compagnie, *den algemeinen vyand, zoo te water, als te lande, naar ons uiterſte vermogen te verdiſtrueren, van alle welke poincten, 't zy in 't geheel, ofte ten deele, indien wy blyven in gebreken, verklaren, en belyden wy ons zelfs te wezen meineedige, en met goede redenen land, goed, en bloed te hebben verbeurd, dat wy alles mids dezen dan ook daar onder ſubmitteren, en als te pande ſtellen. Dit hebben wy te zamen, en ider van ons in het byzonder gezworen, en tot bekragtinge van zulx, onze handen volgens onze vaders wyze in 't zweeren gebruikelyk gelegt op de* Moshhâf, *waar en tegen wy,* Arnold de Vlaming van Outshoorn, *ordinaris Raad van* India, *oud* Gouverneur *en* Directeur *van* Amboina, *en als nu voor* Admiraal, Super-Intendent, *en expres* Commiſſaris *herwaards gezonden, en* Willem Verbeek, *extraordinaris* Raad *en regerend* Gouverneur, *ende* Directeur *van de provintie voorſz, in onze reſpective voorſz. qualiteiten, voor of van wegen de generaale* Compagnie *beloofd en gezworen hebben, als doen by dezen, het land van* Hitoe, *nevens alle de gene, waar mede de* Compagnie *hier regtevoort in alliantie is, zoo lange als zy haar naar de voor deze beraamde artikelen en vredes-contracten opregt en getrouwlyk blyven comporteren, allen 't halven, zoo wel voor publycq, als heimelyk geweld met ons uiterſte vermogen, te helpen en te aſſiſteren.* 1651.

Dat verzorgen zullen de contracten, voor dezen by wylen myn Heere den Generaal, Anthoni van Diemen, *met die van de landen, aangaande het betalen der nagelen, en koopen van 's* Compagnies *kleeden beraamd, aan onze zyde wel, opregt, en getrouw werden onderhouden, en naargekomen.*

Ende ſpecialyk beloven, en zweeren, wy by dezen, dat wy noit tragten zullen imand van het Mohhammedaanſche *gevoelen af te leiden, maar zullen die van de ganſche kuſt van* Hitoe, *en wie elders meer van dat gevoelen zyn, van ons daar in ongemoleſteerd werden gelaten.*

Zullen wy ook niet gedoogen, dat eenige jonge lieden van 't Moors *gevoelen, zonder ſpeciaal toeſtaan van haare ouders, en vrienden, met eenige* Chriſten-*dogter trouwen, en midsdien, gelyk als dat dan volgen moet,* Chriſten *werden, maar nemen wy aan, en beloven dit de ouders, ofte mombers van zodanige onmondige kinderen, daar van te laten weten, en indien zy daar inne niet willen conſenteren, de zelve weer dadelyk tot hen te zenden.* Zoo waarlyk moet ons Godt Almagtig helpen.

Aldus gepaſſeerd, ende bezworen in 't Kaſteel Victoria, *in* Amboina, *dezen* 29 April A. 1651. *was getekend,* Arnold de Vlaming van Outshoorn, *en daar onder* Compagnies *zegel, in 't zwart gedrukt.* Willem Verbeek, *en daar nevens zyn E. cachet als boven, aan de linker zyde ſtonden de reſpective merken in* Moorſche caracters, *en daar nevens met de hand van den* Secretaris, Marcus de Roy, *geſchreven,* Radja Hitoe, OrangKaja Boelan, OrangKaja Ternate, Capitein Mamala, OrangKaja Waccal, Hehalatoe Hehaleſſi, Lolekelut, OrangKaja Oerien, Pati Iva, OrangKaja Leſſi, *onder de namen van de reſpective Heeren* de Vlaming, *en* Verbeek, *ſtond ons preſent, was getekend,* Simon Cos, Jacob Verheiden, Jacob Voer, *en* Cornelis van Adrichem, *aan de linkerzyde ſtond, in ons bywezen, was getekend met 't merk van* Radja Noeſſanivel, Radja Kilang, *en de handteekening van* Joan Pays, *lager ſtond, in ons bywezen, en was geteekend,* Marcus de Roy, Secretaris; *in 't midden, onderaan ſtond, in kenniſſe van ons, en was getekend* Cornelis Hauw, Secretaris.

Ook las de Heer Zeevoogd een placcaat den 5 May af, in 't welke haar Edelheden goed gevonden hadden, aan al-

1651. Verbod der vaart aan vreemdelingen.

le uitheemſche Onchriſtenen en vreemde volkeren ten eeuwigen dage de vaart op deze Landvoogdy, op verbeurte van vaartuig, en goederen, en bedreiging van hun leven lang in de keten te zullen gaan, te verbieden.

Den 14 May verſcheen hier uit Ternate zeker *Tamin Amſana*, 's Konings oom (van 's moeders zyde) om hier als Stadhouder te regeeren; en zulx, om dat hy de eerſte van alle de muiters, met 't gebeel Eiland Makjan, den Koning weer toegevallen was.

Tamin Amſana Stadhouder gemaakt.

Men ontfing hem zeer wel, en huisveſtte hem in 't Kaſteel, dog hy is hier noit als Stadhouder voorgeſteld, alzoo men naderhand te rade wierd hier geen *Kimelaha's* meer te ſtellen, om dat men by 't laatſte voorbeeld van *Madjira* hun gezag te gevaarlyk, beide voor den Koning, en de E. Maatſchappy, bevond.

In deze maand vond men ook goed meer vaſtigheden op de kuſt van Hitoe, te weten, de houte Baricade, met 2 punten tegen een, op den uitſtekenden hoek op Negri Lima, en nog een diergelyke by de groote Rievier op Lebelehoe te leggen; dog eer die klaar waren, quamen de vyanden met 14 Coracora's van de overzyde, deden den 14 Juni op Negri Lima een inval, plunderden, door quade toezigt, daar vier van die dorpen, ſloegen 19 perzoonen dood, en voerden 36 gevangenen mede. *Lebelehoe*, of onze veſting, ſchoon geheel nog open leggende, hadden zy, mogelyk uit vreeze voor 't geſchut, dat nog op de aarde lag, ongemoeid gelaten; dog de Koopman, *Nicolaas van der Kappen*, om onze bezetting voor meer ongemak te bewaren, heeft al 't volk vandaar gelicht.

Manipa door de Heer de Vlaming aangetaſt.

Deze inval der vyanden had op deze kuſt zoo veel quaad gedaan, dat alle de Inlanders uit ſchrik de ſtranden verlieten, en de vlugt na 't gebergte genomen hadden.

Manipa, het ſchendigſte moord-neſt, taſtte de Heer *de Vlaming* allereerſt aan, en vertrok 'er den 10 Juli met 5 ſchepen en 350 ſoldaaten na toe, werpende 't anker voor Tomilehoe.

Het zag 'er alom hier elendig uit, alzoo de Reduit ten halven verwoeſt, nog met veel geraamten of lyken vervuld, en 't volk na 't gebergte gevlugt was.

En de nagel- en vrugtboomen uitgeroeid.

Het eerſte, dat hy dede, was alle vrugt- en nagel-boomen, daar men by komen kon, om te kappen.

Van daar trok hy landwaard in na Tomoewara, Maſſavoy, Noririlla, en Loehoe, dorpen op Manipa's Noord-zyde, die hy eveneens handelde; dog moeſt de Zagoe-boomen aan de Noord-zyde wegens de groote menigte, en om zyn volk te bewaren, laten ſtaan.

Van daar ſtak hy met een gedeelte der Vloot na Loehoe, en toen verder na Cambello over, quam zonder moeite op Maſſili, daar hy een van 's vyands verlatene vaſtigheden vond. Hier dagt hy alle de ſchoone nagelboomen om verre te hakken; doch ziende, dat de vyanden hem de pas zogten af te ſnyden, moeſt hy 'er al ſchermutzerende doorſlaan, komende met 2 gequetſten weer aan ſtrand; moetende het hier voor eerſt, om zyn volk te ſparen, laten beruſten. 1651.

Hy keerde dierhalven weer na Manipa, om nu de Zagoe-boomen verder om te vellen; doch 't ging hier buiten zyne giſſing, alzoo zyn volk onvoorziens, onder een van 's vyands ſterkten op Maſſavoy geraakt, die door hare ſteilte niet konde veroveren, en eenige dooden en gequetſten bequam.

Den 1 Juli kreeg hy een fraai ontzet van een Compagnie ſoldaaten, een Compagnie vryborgers onder Capitein *Henrik Wynantszoon*, en eenige Inlanders, door welke Manipa in weinig weken van alle levens-middelen ontbloot, en dermaten verwoeſt wierd, dat het het zelve niet meer geleek.

Hy liet daar Capitein *Verheiden* met 3 ſchepen en 3 Compagnies, om 't Eiland verder te bederven, liet ook 't ſchip Naſſau voor Erang, om den vyand daar zyne viſſery te beletten, en vertrok zelf weer na 't Kaſteel, daar hy den 23 Juli aanquam.

De Hitoeëſen met den vyand heulende.

Madjira was in dien tuſſchen-tyd gedurig bezig met de kuſt van Hitoe geſtadig in ſchrik door zyne ſtrooperyen en overvallen te houden; hoewel de onzen reden hadden om te gelooven, dat de Hitoeëſen bedektelyk met hem t'zamen heulden, gelyk hen dat van Oeriën en Negri Lima klaar gebleken was, die in allen deelen ook toonden het met *Madjira* meer, dan met ons, te houden.

Way overvallen.

Den 21 Juli hadden zy nu wederom het dorp Way overvallen, dog met hunne Coracora daar weinig ſchade gedaan, om 't welke verder voor te komen, heeft men naderhand goedgevonden, daar een houte vaſtigheid, en eenige bezetting te leggen.

De Heer Vlaming na Banda.

Den laatſten Juli vertrok de Heer *de Vlaming* na Banda, om ook die Landvoogdy te bezoeken, en haren ſtaat te beſchouwen; dog voor zyn vertrek bezorgde hy, dat nog in die eigen maand op 't ſtrand van Haroeko, en Paſir Poeteh, twee houte vaſtigheden opgerecht wierden, om de invallen der vyanden wat meer te beletten.

Van Manipa verzeilde Capitein *Verheiden*, na dat hy het volſlagen, uit wraak over zyne zuſter, verwoeſt had, met zyn drie jagten en drie Compagnien ſol-

1651. ſoldaaten, na Amblauw, ankerende voor de afgeloopen Reduit op 't ſtrand van Maſſavoy. Dit dorp lag op een berg regt daar agter; de onzen kregen het ten eerſte in, en dwongen de Inlanders hooger op te vlugten, daar hen de onzen niet konden volgen. Men liep ondertuſſchen dit ganſch Eiland door, bedervende alle vrugt- en nagelboomen, die men maar begaan kon.

Amblauw door Verheiden mede verwoeſt.

Hy quam ook voor het dorp Selaas, daar de *Sengadji* huis hield, waar van de onzen maar eenige buiten-werken veroverden, alzoo onze Inlanders, bang voor de kinderpokjens, die daar ſterk waren, 'er niet aan wilden.

Gelyk ook Boero, en Cambello.

Van daar vertrok hy na Cajeli op Boero, alwaar, na een ontmoeting van eenige uitgehongerde Manipeeſen, gekomen, zoo vluchte de jonge *Kimelaha Haſi* van daar weg, en gaf hem gelegenheid, om dit dorp in koolen te leggen. Hy vertrok met een kleen vaartuig van hier na Leliali, daar hy alles verlaten vond, hoorende van een ouden Manipees, dat de gemeene man op de OrangKaja's, als oorzaaken dat hunne landen zoo verdorven wierden, zeer verbitterd waren.

Verheiden vertrok dan van hier weer na 't Kaſteel, daar hy den 13 Auguſti aanquam; doch na 6 dagen vertoevens toog hy van hier met de geheele krygsmagt na Cambello, om de nagel- en vrugtboomen daar uit te roejen, zyn verblyf op Maſſili te nemen, en by troepen alle de boſſchen door te kruiſſen.

Die van Cambello hadden zich toen op 't ſteil gebergte van Nouhatoe, en die van Erang op Noelaha, daar ook de Leſſidiers zich nedergeſlagen hadden, ſterkgemaakt.

Verheiden maakte by zyn komſt op Cambello een nieuwe vaſtigheid op 't ſtrand, om daar zyn leger neder te ſlaan, in 't oprichten van welke de vyand hen nu en dan quam ontruſten. De onzen kregen 2 vyanden van kleen Hatoeaha gevangen, die zy, tot ſpyt van den vyand, op den Calenberg voor Cambello opknoopten, en dat tot wraak over 2 onzer ſoldaaten, door hen ook zoo gehandeld.

Eenige Alfoereeſen aan 't Kaſteel.

In deze maand quamen aan 't Kaſteel de 2 zoonen van den Alfoereeſchen Koning, *Radja Somiet*, die wel in de plunje geſtoken wierden, om hen te naauwer aan ons te verbinden, en te bewegen den aanhang van *Madjira* te verlaten, dat zy van wegen hunnen vader, en uit naam van *Radja Sahoelau*, ons verzekerden, waar op zy, in 't rood gekleed, weer na hun land trokken.

Daar op quam den 2 September *Sihäe*, oudſte zoon van *Radja Sahoelau*, ook hier, om ons mede van zyn trouw te verzekeren. Hy was op Wayſamma geweeſt, daar hy alles tot *Madjira* genegen vond, zoo dat hy werk gehad had, om van daar te ontkomen. Men ſchonk hem een zilvere rotang, en eenige fraeje kleederen, en maande hem aan, om ons getrouw te blyven. Hy beloofde ons dit, en ook alle de dorpen, die hy *Madjira's* gezind vond, by zyn wederkeeren te zullen bederven, waar toe de Landvoogd *Verbeek* hem ſterk aanzette, met belofte van een groote belooning voor die ons *Madjira* levende, of dood, leveren kon. 1651.

De Heer de Vlaming hier weder geeft.

De Heer *de Vlaming*, ondertuſſchen uit Banda hier weer gekomen, en al lang gezien hebbende, dat de E. Maatſchappy met nagelen overkropt zat, kon geen ſchooner gelegenheid ter wereld, als deze, krygen, om haar, door 't omvellen van veele duizenden boomen daar van, voor veele jaaren te redden, en te beletten, dat zy jaarlyks zoo veel geld te vergeefs daar aan niet zoude behoeven uit te ſchieten. Dit ſneed groote onkoſten, veel moeite, en geen minder zorg voor 't ſluiken der Inlanders af, mitsgaders de hoofdreden om vreemdelingen aan te houden.

Hy verzogt dierhalven den Koning van Ternate doch hier in Amboina te komen, om met hem na Batavia te verzeilen, en daar dan met haar Edelheden over 't herſtellen van de zaaken van zyn Hoogheid, en van Amboina, te ſpreken, en voor al met dat voornemen, om den Koning te bewegen, van alle de nagelboomen in zyne landen, (als zynde de hoofd-oorzaak van al deze wederſpannigheid) uit te roejen, mits 's jaarlyks van de E. Maatſchappy zekere zomme gelds daar voor genietende.

Die na Batavia vertrekt met Mandarsjah.

Hy zond ten dien einde het jagt 't Zas van Gent, dat den 19 September A. 1651 met Koning *Mandarsjah* hier verſcheen, die door de voornaamſte Officieren wierd ingehaald, na dat de Heer *de Vlaming* pas vier dagen te voren hier eerſt uit Banda gekomen was.

Men onthaalde dien Vorſt hier zes dagen zeer deftig, en toen verzeilde hy met den Heer *de Vlaming* na Batavia, mede nemende *Tamin Amſara*, alzoo die hier nu zyn ampt als Stadhouder niet waarnemen kon.

Abdul Rahhmans dood.

Abdul Rahhman, OrangKaja van Loehoe's Campon, *Timul Pawayl* genaamd, die door zyn getrouwe waarſchouwing onze Reduit en bezetting op Loehoe genoegzaam behouden, en zich doorgaans zeer getrouw voor ons gedragen had, wierd door den vyand in Auguſtus in de ruigte doodgeſchoten; weshalven zyn zoon, *Gormas*, als ſoldaat a 12 gulden 's maands, in vergelding van zyn vaders trouw, in dienſt aangenomen wierd, zonder dat hy echter aan die dienſt zoo

Zyn dienſten, aan zyn zoon geloont.

naauw,

1652. naeuw, als wel andren, gebonden was.

Na 't vertrek van den Heer *de Vlaming* viel 'er niet anders voor, dan dat men malkanderen met kleene troepen allerlei afbreuk deed.

Capitein *Verheiden* liep met de Coracora's op Kelang 't dorp Salatti af, verdervende daar 's vyands timmerwerf. Zy daar en tegen overompelden Lian, en haalden 'er 6 koppen uit.

Madjira, ondertuſſchen door zynen aanhang in Ternate aangemaand, om de Hollanders te verdelgen, ſchreef niet weinig brand- en dreig-brieven aan alle de dorpen van Cerams Noord-zyde, om hem uit 's Konings naam te komen helpen met volk en Coracora's, doch hy kreeg geen gehoor, en tot antwoord, dat zy geen luſt hadden, om met de Hollanders te oorlogen, alzoo zy nog te veel gevoelen van hunne magt hadden.

Peſtilentiale pokjens hier.

Men had in deze tyd hier ook ſterk de kinder-pokjens, die als een peſt veel menſchen wegſleepten, waar toe de buitenſporige droogte veel hielp, welk groot verlies van menſchen door een groot nagel-gewas (gelyk men gemeenelyk by zulk een ziekte heeft) eenigſints verzagt wierd.

Groot nagel-gewaſch.

Madjira's verdre bedryven.

Madjira ondertuſſchen onze kleene magt, by 't afwezen van den Heer *de Vlaming*, grondig kennende, hield de onzen gedurig door zyne ſchielyke invallen in ſchrik en beweging, en bleef met 15 Coracora's tuſſchen Way Seriſſa, en Wayſamoe op Ceram leggen, om de Alfoereeſen, onze vrienden, 't afkomen, en 't halen der Zagoe te beletten. Ook zond hy 6 Coracora's na Manipa, en Kelang, om van daar te halen alles, wat hy 'er nog vinden mogt; doch dit duurde niet langer, dan tot de *Hamba Radja Sopi* den 24 Januari 1652 met de Fluit de Koe hier met tyding verſcheen, dat de Heer *de Vlaming* haaſt met een groote magt van volk weer ſtond te komen. Ook deed deze *Sopi*, een man in deze geweſten zeer ervaren, by 't gemeene volk zeer bemind, en zynen Koning byzonder getrouw, hem grooten afbreuk, vermits hy die van Waypoeteh, Liëla, en Saloekoe, van *Madjira* dede afvallen, die ook de drie ſtukken, op Noeſſatelo geroofd, aan de onzen wedergaven. Men bragt hen in 6 Coracora's met vrouwen en kinderen in Februari op Loehoe.

De Heer Verbeek trekt den Heer de Vlaming te gemoet.

Men vergaderde ook alle de Coracora's tegen de komſt van de Heer *de Vlaming* op de kuſt van Hitoe, waar na toe de Landvoogd *Verbeek* den 8 Februari met de voornaamſte bedienden vertrok; ſtekende met 30 Coracora's na Loehoe over, om daar den Heer Zeevoogd met zyn magt in te wagten. Om egter niet ledig daar te leggen, liet hy Capitein *Verheiden* met de helft der Coracora's de geheele bogt van Caybobo doorloopen, daar hy de Chriſtenen byeen verzameld, en tot ons wel genegen vond. Hy deed ook Piroe en Tanoeno, op een ſteilen berg, anderhalf myl van ſtrand byeen leggende, aan, en liep die twee dorpen af, alles wat hy daar vond, aan de vlam opofferende; doch hy wierd daar met voetangels, en door 't afſnyden der paſſen, zoodanig bezet, dat hy al vegtenderhand 'er weer doorhenen ſlaan moeſt.

1652. Verheidens verrichting op Ceram.

Hy liet zyne Coracora aan de binnenzyde, een myl beweſten deze plaats ontrent den ſmallen hals, de pas van Tanoeno genaamd, die hy maar een uur gaans, en aan weerzyden met Mangi Mangi bezet, tot aan de Noordzyde met zyn volk overtrok, daar hy 10 vyandelyke Coracora's vond, tegen welke hy vogt, en van welke hy 5 koppen bequam. Het waren Coracora's van Xoela, die kort te voren den Hoofd-muiter en Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Saydi*, daar hadden aangebragt, alzo hy 't in Ternate niet langer had konnen harden, en onder zoo veele grooten geen middel konnen vinden, om zyn heerſch-zugt te voldoen, en 't oppergezag te bekomen, weshalven hy met den Hhoekom *Moeſa* na de Xoelaſche Eilanden vertrokken was, welke volkeren hy op lyfſtraffe verboden had, den Koning *Mandarsjah*, of de E. Maatſchappy, aan te hangen, en gedwongen, hem na Aſſahoedi te brengen, van waar hy zich over de pas na *Madjira* begeven had, om de onſtandvaſtigen, zoo hy voorgaf, tot ſtandvaſtigheid aan te moedigen, ſchoon hy niet anders zogt, als om zich door *Madjira's* magt hier op de throon te helpen, zich Koning van dit land te maken, en *Madjira* daar na van kant te doen helpen.

Nu had de Hongi al een maand op de komſt van den Heer *de Vlaming* gewagt, zoo dat de Inlanders weer na huis wilden; doch de Heer *Verbeek* had nog een aanſlag voor, die hy eerſt uitvoeren wilde, om *Madjira* bewyzen van zyn magt, buiten hulpe van de Bataviſche Vloot, te geven, en te toonen, dat hy hem zonder de zelve in zyn neſt dorſt aan taſten.

Hy trok dan met zyn volk na Luciëla, Rora, en Hoelong, zynde de 2 laatſte Alfoereeſe dorpen, die hy overrompelde, dog verlaten vond.

Luciëla, Rora, en Hoelong door de onze verovert.

Men zond Capitein *Verheiden* ook met eenig volk na Hennekelang, agter Laala een myl in 't gebergte gelegen, alwaar zich *Saydi* dagt vaſt te maken, gelyk *Madjira* op Kelang, zoo zy 't op Locki niet konden houden; doch deze plaats heeft hy ingenomen, en verbrand.

Al-

1652. Alzoo men nu, na ontrent twee maanden uit geweeſt te zyn, den Heer *de Vlaming* nog niet zag opdagen, vond de Heer *Verbeek* goed de Vloot op den 22 Maart toe te ſtaan na huis te keeren, op die voorwaarde, dat zy, by des Zeevoogds komſt, zich weer aanſtonds klaar zouden maken.

De Heer de Vlaming met den Koning verſchynt op Boero. Die Vloot was naaulyks t'huis, of men kreeg bericht, dat de Heer *de Vlaming* voor Boero gekomen, en reeds bezig was daar alles te bederven.

By Koning *Mandarsjah's* komſt op Batavia had men met zyn Hoogheid op Boero in December 1651 een contract (dat eerſt den 31 Januari 1652 geteekend wierd) aangegaan, waar by voornamelyk deze drie zaaken bedongen waren.

Zaaken met dien Vorſt beſloten.

I *Alle nagelboomen, in 's Konings landen zyne weder/pannige vyanden in* Ternate, *of* Amboina *toekomende, om te vellen.*

II *Dat de Koning daar voor jaarlyks* 12000 *Ryxdaalders, zyn broeder* Calamatta 500, *en de andre grooten* 1500, *zoo lang zy hem en ons getrouw bleven, trekken, en dat men de* Makjanders *met* 500 *Ryxdaalders, eens geld, zou tragten uit te koopen.*

III *Dat men geen* Stadhouder *des Konings in* Amboina *meer leggen zou.*

Gelyk men nader by 't contract zelf zien kan onder de Molukſche zaaken in dit zelve jaar voorgevallen.

Dit was het eenige en rechte middel, om alleen meeſter van alle de nagelen, en om ook daar door niet overkropt te werden, mits jaarlyks alleen die geringe laſt van 14000 Ryxdaalders, die de E. Maatſchappy aan den Koning, en de grooten geven moeſt, dragende.

Vergeefſe verzoeken gedaan door de vyanden. Op dezen grond toog dan de Heer *de Vlaming* weder als Super-Intendent, Zeevoogd, en Veldheer, met een groote magt van volk na Amboina, met laſt, om alles, dat mogelyk was, in der minne, of anders door 't geweld der wapenen, daar te herſtellen.

Dus vertrok hy den 8 Februari met 10 ſchepen nevens *Mandarsjah* van Batavia, verſtaande op Boeton, dat alles op Macaſſar nog wel met ons was, niet tegenſtaande daar in November eenige Amblauwers waren komen klagen, dat men hunnen Koning tot het Chriſtendom gedwongen, en ook voorhad hen allen dat te doen, waar op zy de hulp des Konings van Macaſſar verzogt, dog tot antwoord gekregen hadden, dat hy om hen te helpen zyn verbond met ons niet wilde breken.

Het zelve verzoek was uit naam van den *Sengadji* van Amblauw ook aan den Koning van Boeton met een geſchenk van 3 bhaar nagelen geſchied; doch die Koning had deze gezanten vaſtgehouden, en den Ternataanſchen *Kimelaha Lokman* in handen gegeven, die ze (waarſchynelyk al willens) had laten ontſnappen. 1652.

Ridjali's neeven na Boero gezonden. Men hoorde hier ook, dat *Imam Ridjali* zyn twee neeven, *Teliſſema*, en *Limajan*, met een vaartuig na Boero gezonden had, om zyne landslieden tot het volherden in den oorlog aan te maanen.

Mandarsjahs huwelyk met een Boetonſe Princes. Terwyl nu Koning *Mandarsjah* zich hier vry lang, ten deele met zyn huwelyk met een dochter des overleden Konings van Boeton, ten deelen met den nieuwen Koning in zyn gezag tegen zyne wederſpannelingen op Boetons Zuidzyde te verſterken, ophield, vond de Heer *de Vlaming* goed met 3 ſchepen voor uit te zeilen, en de 4 andre op den Koning aldaar te doen wagten, terwyl hy ontrent Boeton de Fluit Maaſland door een ſchielyken ſtorm verloren had.

De Heer Vlaming komt op Boero. Dus quam hy alleen den 22 Maart op Boero's Weſt-zyde te landen, doch bevond, dat de Koning daags te voren met zyn ſchepen daar al verſchenen, en vry ſlegt van zyn onderdaanen ontfangen was; zoo dat zy zich niet ontzagen hem voor een ſpek-vreeter, en ons voor Chriſten-honden, uit te ſchelden, gelyk zy lang te voren tegen *Sopi* ook gezegt, en verklaard hadden na niemand, als na *Madjira*, te willen luiſteren; behalven dat zy onlangs een Onderkoopman, een ſoldaat, en matroos van ons, aan land gekomen, om wat ververſching te halen, moorddadig aan hun einde geholpen hadden.

Verwoeſt daar op alles. Dit alles zette de Heer *de Vlaming* te ſterker aan, om zich aan deze halſterrige Boeroneeſen ter degen te wreeken. Hy ſtapte dan met den Major, *Jan van Lingen*, nevens zyn ganſche magt te land, en bedierf van Tomahoe tot Waynitoe, en Foggi toe, alle dorpen en boomen, die hy maar begaan kon. Hy vond de huizen en dorpen verlaten, en de vyanden gevlugt; doch verſtond egter uit een gevangen ſlaaf, dat de Capitein *Laoet*, *Schaydi*, 2 maanden te voren daar met eenige Coracora's van de Xoelaſche Eilanden geweeſt, en dat hy na Cajeli vertrokken was, om daar al de Orang-Kaja's te verzamelen, en met hen te beraadſlagen over de algemeene zaaken.

Zyn vordre verrigtingen. Hy wiſt ook bericht te geven, dat ontrent die tyd 2 vaartuigen door *Ridjali* van Macaſſar daar gekomen waren, om te vernemen, of deze landen noch nagelen droegen, en of zy het noch tegen de Hollanders konden houden, doch hadden deze in laſt om binnen drie maanden weer op Macaſſar te moeten zyn, alzoo

1652. de grooten aldaar voorgenomen hadden dan een bezending na Amboina te doen, en hen te komen helpen.

Hier op haaſtede zich de Heer *de Vlaming*, om dit gebroed op Cajeli by een te betrappen; doch verſtond, by zyn komſt, dat zy al geſcheiden waren; weshalven hy met de Vloot na Cambello liep, van waar hy na de kuſt van Hitoe over ſtak, daar hy den 7 April aanquam, zynde van den Koning met de verdre ſchepen gevolgd.

Hier quam hem de Heer *Verbeek* met de voornaamſte bedienden verwelkomen, bezorgende, dat ook de Hongi ten eerſten daar verſcheen.

Hy ſtak daar op ten eerſten na Locki, de hoofd-vaſtigheid van *Saydi*, en *Madjira*, over, ſchikte hier zyn leger, 17 Compagnien, ſterk in ordre, en ſtelde den Majoor *Verheiden* als Hoofd over de zelve. Ook wierp hy aan de Zuid-zyde een veſting van hout met lage borſtweringen op, die hy den dwingeland noemde, in welke hy den Lieutenant, *Laurens Keller*, met 300 man tot bezetting lag.

Hy zelf ging met de overige magt de kuſt langs, om al de vaartuigen des vyands op de ſtranden van Ceram te bederven, en hem dus alle toevoer af te ſnyden, gelyk hy weer door een andre troep al zyne Zagoe-boſſchen vernielen liet, die men ontrent Locki vinden mogt. Hy deed ook Laala aan, verdorf een ſchoon nagelboſch by Hennekelang, vervolgende dit zoo het geheel Oeli Anin door. Caybobo verbrandde hy, vernielende ook al hare vaartuigen, om dat zy zich tegen ons verſterkt hadden, en onder ons niet recht begeven wilden. Van daar na Erang in May met de meeſte magt getogen zynde, landde hy aldaar met 9 Compagnien, verdierf 'er veel vaartuigen, en daar onder 3 Coracora's, die met *Saydi* of *Schaydi*, van Xoela gekomen waren. Op de vaſtigheid was niet wel iets te doen, alzoo die te diep landwaard in lag.

Verheiden op Boero.

Hy vertrok van daar na Aſſahoedi, daar hy een wagthuis op ſloeg, om 'er den vyand van daan te houden, alzoo 't een zeer goede poſt was.

Op Bonoa liep hy het dorpje Serohi zelf af, gaf de Coracora's verlof om na huis te gaan, doch toog met 2 jachten, en 4 chaloepen na die van Liſſabatta en Hatoewe, vernielende hunne vaartuigen, om dat zy 't met *Madjira* hielden; doch verſchoonde 't geſpanſchap Ptolematta, om dat zy zeiden onderdaanen van den Koning van *Batsjan* te zyn. Hy had ook al bevorens den Majoor *Verheiden* met eenige ſchepen en chaloepen na Cajeli op Boero gezonden, om de Zagoe-boſſchen, en verdre vrugtboomen, daar te bederven, met laſt, om dan na Manipa te vertrekken, en daar 't zelve te doen. 1652.

Waar op de Vlaming ziek wierd.

Op deze togt kreeg de Heer *de Vlaming* een zware koorts, die hem dwong zich na Cambello, en van daar na Hila te laten brengen, om daar wat meer ruſt en gemak te hebben. Hier quamen eenige gezanten van Ihamahoe by hem, aldaar op ſchryvens van Koning *Mandarsjah* verſchenen, die hen geraden en van Erang geſchreven had, dat zy in tyds moeſten af komen, zoo zy niet als vyanden wilden gehandeld zyn; doch alzoo zy daar op geen antwoord gegeven hadden, waren zy van hem reeds voor vyanden verklaard.

Deze gezanten wilden den Heer *de Vlaming* nu egter wys maken, dat zy vrienden van ons waren; doch als de ware preuve hier af belaſte hy hen, dat zy aanſtonds hunne vaſtigheden afwerpen, op ſtrand komen woonen, en hem die genen overleveren zouden, die *Madjira* op Locki zoo lang geſpyſt hadden, of dat hy anders de oude en nieuwe ſchulden by hen eens zou komen af doen. Met deze laſt zond hy 'er 2 na huis, en hield de 7 andre by zich; doch hy kreeg geen antwoord, maar vernam dat zy hunne vaſtigheid niet wilden af werpen, voor dat de Veldheer hunne Orang Kaja's los liet, en zelf by hen quam.

Mandarsjah trekt na Ternate.

Dewyl de Heer *de Vlaming* dan zag, dat de Koning hier geen ontzag onder de zynen had, en meer na als voordeel met zyn aanwezen alhier deed, behalven dat hy ook in Ternate noodiger was, daar de muiters zich weer op nieuw op Gilolo begonden te verſterken, zoo heeft hy dien Vorſt geraden weer na Ternate te trekken, waar op hy den 20 Juni met 2 jagten daar na toe gezeild is, latende het verdre, om de muiters hier te dempen, aan den Zeevoogd bevolen.

Stoute daad van Sipkens vrouw.

Ontrent dezen tyd hoorde men van zekere ſtoute daad, uitgevoerd door de vrouw van den op Amblauw vermoorden ſergeant, *Laurens Sipkens*, *Sinjora Catharina* genaamd.

Zy had nu over 't jaar by *Kimelaha Haſi's* ſlaven gevangen gezeten; doch, hoorende, dat 't ſchip Naſſau in de maand May in Cajeli's bogt op de wagt lag, zoo verkloekte zy zich, om de vlucht derwaards met het uiterſte gevaar van haar leven te nemen.

Zy had nu al eenige dagen aan een door de moeraſſen, en over de Mangi Mangi-boomen zoo lang moeten kruipen en klauteren, dat zy, eindelyk op ſtrand gekomen zynde, aan een oude Sero, of fuik, hangen bleef, van waar zy 't volk van dit ſchip zoo lang toe riep, tot zy van

daar

1652. daar gehaald, aan boord, en eindelyk op Hila voor den Heer *de Vlaming* gebragt wierd, aan wien zy toen eerſt een regt verſlag van den moord op Amblauw deed, hem toen ook klare blyken gevende, dat *Jan Pays*, *Madjira*, en *Kimelaha Haſi*, in alles met malkanderen zamenheulden.

Ontrent dezen tyd geraakten niet alleen verſcheide op den roof uit gaande troepen dagelyks aan malkandren, maar op zekeren dag liep het zoo hoog, dat het grootſte deel der legers aan een raakte, waar door men aan weerzyden eenige dooden en gequetſten bequam.

Men kreeg toen ook 18 Lochoeneeſen gevangen, die ons ontdekten, hoe het met den vyand ſtond, en dat 'er alles gebrek was.

Men vernam ook, dat zy voor hadden onze veſting aan te taſten, om onderdien ſchermutzel door te breken, en zich na een andre plaats van Ceram, daar zy wat meer overvloed van Zagoe vonden, te begeven.

De Heer de Vlaming verovert Locki.

De Veldheer dit wel overwegende, en bezeffende, dat, zoo zy ontſnapten, den oorlog nog jaaren lang duuren, daar hy anders, met *Madjira* hier levend of dood te krygen, dien geheel ten einde brengen kon, vond allerbeſt, ſchoon zyn magt nu door ziekten en ongemakken wel op de helft verminderd was, Locki met alle geweld aan te taſten.

Daar waren 7 vaſtigheden boven malkanderen. In 't onderſte, dat het grootſte en beneden aan de voet van den berg ontrent een ſnaphaan-ſchoot van ſtrand gelegen was, onthielden zich *Madjira* en den Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Schaydi*.

Van voren was die plaats zoo ſterk bepagard en omheind, dat zy daar niet wel aan te taſten was; maar van agteren 1652.
kon men, zoo de overloopers ons zeiden, zulks met meer voordeel, en hoop van verovering doen.

Madjira en Schaydi ontkomen.

Hy dan, een weinig van zyne ziekte bekomen zynde, liet zich na Locki brengen, verzamelde daar 400 gezonde ſoldaaten, by welke hy nog een Compagnie Ternataanſche Mardykers voegde, waar van hy agt Compagnien maakte, welke hy nog met een troep matroozen met vuurwerken by hen, en touwen voorzien, onderſteunde.

Daar mede taſte hy den 30 Juni Locki aan, beginnende al van 's morgens ten 2 uuren voort te trekken. Hy voerde zelf, ſchoon nog met een ſtokje wegens zwakheid gaande, de middel-troep, maande zyn volk tot dapperheid aan, en beloofde hen al den buit te zullen geven. Hy wierd ten eerſten, zoo als de zyne aan 's vyands vaſtigheid quamen, wel ontdekt, maar drong met zulken geweld door, dat de vyand, die de onzen alomme verſpreid vond, niet wiſt waar zig te keeren, om het maar te ontkomen. *Madjira*, en de Capitein *Laoet*, ontſprongen 't in hun onderkleederen, latende al hunnen rykdom agter.

Een heel gelid musquettiers had vuur op *Madjira* gegeven, en hem ook zoo wel getroffen, dat hy ter aarde neder geſtort was; doch hy was niet gequetſt, om dat (zoo de Inlanders zeiden) hy Kabal, dat is, hard of onquetsbaar, was.

Ook wiſt men daar na te zeggen, dat hy wel geraakt was; dog niet anders, dan eenige bloedige vlekken, die hy zelf aan verſcheiden toonde, daar van behouden, nog het minſte letzel gehad had.

VYFDE HOOFDSTUK.

't Verlies der onze, en van den vyand. Loehoeneeſen *begenadigd. Nagelboomen hier geſchild. Slings gedrag van verſcheide der onzen.* Hoelong *veroverd. En* Noelaa. Madjira, *en* Schaydi, *na* Kelang *en* Manipa *gevlugt. De eerſte trekt na* Macaſſar. *Dog* Schaydi *na* Ternate. *De veſting, den dwingeland, afgebroken. Moordenaars geſtraft. Die van* Ihamahoe *geven zich over. 't Verdre van den Veldheer daar verricht. Zaaken,* Jan Pays *betreffende. Wispelturigheid der* Ternataanen. *Groot nagel-gewaſch.* De Vlaming *vertrekt na de* Xoela's. *Loopt verſcheide dorpen af.* Kimelaha Terbile, *gevangen.* De Vlaming *keerd na* Loehoe. *'s Vyands hoofdveſting ontdekt, en veroverd. De vyand zelve verder gedwongen zich over te geven.* Lanoeroe *van* Bonoa *ons toegevallen, en de veſting veroverd.* Lanoeroe *vergeven. Twee veſtingen hier gelegt. De* Caybobers *op* Loehoe *geplaatſt.* Terbile, *geſtraft. Die van* Ihamahoe *mede op* Loehoe *geplaatſt.* Jan Pays *weer hier.* Macaſſaarſe *jonken op* Boero *aangetaſt. De* Boeroneeſen *te vergeefs genade aangeboden. Bericht wegens* Madjira. *De Koning met zyn broeder verzoend. 't Verkoopen der nagelen verboden. Geſprek met hen, en op* Aſſahoedi. *Veſtingen tegen hen opgeworpen. Grooten in* Ternate. *De Heer van den* Boogaarde *hier.* Leſſi, *en* Jan Pays, *geſtraft, algemeen pardon beloofd.* Jan Pays *beſchreven. Verſcheide redenen van zyn verraad. Zyn vervanger. Stilſtand met de* Macaſſaaren *gebroken.* Madjira *door* de Vlaming *misgeloo-*

1652. *pen. Des laatſtens verrichting in de* Xoelaſche *Eilanden, lyd daar groot gebrek. Doet alles bederven, en loopt na* Ternate. *Keert weer voor* Aſſahoedi. *En van daar na* Batavia. *De* Macaſſaaren *aangerand. De* Ihamahers *door de* Alfoereeſen *geklopt. Tocht van de Heer* Cos *na de* Papoeſche, *en andere Eilanden. De veſting* Wantrouw *op* Manipa *gelegt. En de veſting* Voorbaat *op de* Roodenberg. *Contract met die van* Hatoewe, *en* Ptolematta. *De Heer* Vlaming *komt weer herwaards. Ontdekt de ſterkte der* Macaſſaarſe *Vloot. Komt voor* Boeton, *onderſteund dien Vorſt. Zyn komſt in* Amboina. 1652.

Verlies der onze, en van den vyand.

DUs wierden de onzen in een uur meeſter van deze voornaame plaats, en van zoo veel vaſtigheden by malkanderen, zonder een man te verliezen, daar 'er van de vyand over de 100 gebleven waren.

De vyanden namen de vlugt wel van de eene na de andre vaſtigheid, en eindelyk na de bovenſte, die van ſteen was, doch zy konden nergens poſt houden, om dat de onzen 'er zoo ras, als zy, en hen te dicht op de hielen waren, waar door zy alles als in een oogenblik veroverden, de muragien nederſmeten, en 't verdre verbrandden.

Loehoeneeſen begenadigt.

De Heer *de Vlaming* nam hier eenige Loehoeneeſen, met wyf en kinderen daar by een verzameld, weer in genade aan, berigt zynde, dat zy al over lang tot ons hadden willen, doch niet konnen overkomen. Daar op ging men ten eerſten aan 't ſchillen der nagelboomen, die hier in zulken menigte agter Locki waren, dat zy 'er wel 3 weken mede doorbragten, zonder die nog alle vernield te hebben.

Nagelboomen hier geſchild.

De zoon van *Permata*, OrangKaja van Loehoe, verſtaande op Erang, dat Locki over was, quam op dien zelven dag na ons toe vluchten, ontmoetende onderweeg *Madjira*, en den Capitein *Laoet Schaydi*, met 100 mannen in 't boſch, doch alle meeſt elendig geſteld, naakt uitgeplunderd, en met ſtokken, en Gabba Gabba, als of zy pelgrims waren, gaande.

Madjira's vrouw, *Bay-hongi*, by na naakt zynde, had haar bloote handen getoond, en gezegt, dat is het al, dat wy 'er af gebragt hebben, en dat is niemands, als des Capitein *Laoets* ſchuld, die ons daar toe aangeſtookt heeft.

Na dat nu *Madjira* op Erang gekomen was, verzamelde hy zyn verſtroide troepen weer, zoo veel hem mogelyk was, by een. Ook zogt de OrangKaja van Anin, *Simatau*, zich agter Locki weer vaſt te maken, doch de onzen dreven hem ten eerſten van daar. De Heer *de Vlaming*, beſpeurd hebbende, dat zommige Officiers, te gretig op den buit, veelen der vyanden hadden laten ontſnappen, oeffende ſtraffe over de zelve.

Slings gedrag van verſcheide.

Ook hoorde hy in 't veroverde dorp van een prieſter, dat OrangKaja *Boelan*, en zyn aangenomen zoon, *Intsjeh Tay*, kennis van *Madjira's* verraad gehad hadden. Hy was dierhalven wel van voornemen om hen gevangen te nemen, en te verzenden; doch moeſt dit, om andre redenen, voor dien tyd ongemerkt laten door gaan, om liever op de twee ontvlugte hoofdmuiters te paſſen, die zich in 't gebergte van Hoelong, en Erang, weer op nieuw begonden vaſt te maken.

Hy toog dierhalven den 23 Juli met 450 ſoldaaten, en 250 Inlanders daar heen, trekkende van Locki over land, en zoo van agteren, na Hoelong en Erang, over hoog en ongemakkelyk gebergte, daar de zware regen de wegen noch vry moejelyker gemaakt had. Daags daar aan quam hy op nog veel ongemakkelyker wegen, die met groote boomen toegehakt, en alomme met voetangels bezet waren, daar zyne manſchap met groote moeite moeſt doorbreken, zoo dat zy dien dag niet verder, als tot aan de Rivier Kahoela, 2½ myl in 't gebergte agter Locki gelegen, komen konden, moetende die nagt in den regen in 't nagelboſch, alzoo zy hun geweer niet konden gebruiken, verblyven.

Hoelong verovert.

Den 25 Juli 's morgens vroeg overrompelden zy Hoelong op het onverwagtſte, veroverden die plaats, en vonden 'er veel nagelen, die zy verbrandden.

Daags 'er aan liet hy 't volk in Tabinalo wat uitruſten. Daar na trok men weer voort na de veſting Noelaa, daar al de vyanden zich by malkanderen vaſtgemaakt hadden.

En Noevoort (zoo hy zegt met kennis van den Veldheer, doch zoo zyn Ed: voor gaf, zonder zyne kennis) tot hy aan dien hoogen berg quam, die ruim een myl van Erang's ſtrand lag, en aan drie zyden met ſteile valeyen van de andre bergen afgezonderd was, alwaar hy veel vaſtigheden nevens en boven malkandren, en nog een vaſt bolwerk op den top met een ſmal pad had, van waar men verre in zee, en alles, wat de onzen op 't ſtrand deden, zien kon. laa.

Hier bequam het den onzen zoo byſter wel niet: want, de Lieutenant *van Outhoorn* op dit ſmal pad gekomen zynde,

1654. de, loſte de vyand een ſtuk met ſchroot vlak in de poort, regt over dezen weg ſtaande op hen, waar door de onzen hals over kop, by de minſte mistrede, van boven neder in de valeyen vielen, gelyk zy daar op ten eerſten 23 dooden, en wel 50 of 60 gequetſten kregen; meeſt veroorzaakt, om dat zy op dit ſmal pad geen plaats om te ſtaan, nog geen gelegenheid, om op den vyand te loſſen, gehad hadden.

Zy trokken dan, zeer ontzet zynde, na den heuvel Tabinalo, daar zy halte hielden, weder af.

De Heer *de Vlaming* vond ook goed, den Majoor *Verheiden* met 200 man derwaards te zenden, met laſt, om zich op dien heuvel Tabinalo vaſt te maken, en egter Noelaa nog te beſtormen. De vyand, dit merkende, verliet al op de eerſte nagt zyne vaſtigheden, hoewel het de onze eerſt de derde dag gewaar wierden, zoo dat zy Noelaa zeer gemakkelyk inkregen, vindende daar in aan de zee, of Weſt-zyde, agt borſtweringen boven een, met een zeer vaſt bolwerk 'er boven op. Men hield het voor een grooten miſſlag, dat men met vermoeid volk op Noelaa aangetrokken was, en hen niet eerſt had laten uitruſten.

Men ſmeet ten eerſten alles af, bergde het geſchut na boord, en bevond, dat de onzen dus in 30 dagen meeſters van alle de werken der vyanden op Hoewamohel, en aldus van dat ganſche land geworden waren. Veele der vyanden quamen om door honger: andre, in de boſſchen zwervende, wierden van de onze dood geſlagen; en de overige namen de vlugt na Bonoa, en Kelang.

Madjira en Schaydi na Kelang, en Manipa gevlugt.

Madjira, en de Capitein *Laoet*, hadden Hoewamohel mede verlaten, en waren na Kelang gevlugt, van waar de eerſte na Manipa vertrokken was, alwaar hy 't volk by een gezameld, en belaſt had zich op een ontoegankelyk gebergte agter Toeban, Heli beſar, dat is, de grooten berg genaamd; vaſt te maken, en zich aldaar tot zyne wederkomſt van Macaſſar te houden.

Hy vertrok dan derwaards om hulptroepen, en ook om met dien Koning te handelen over de artikelen, hem door Teliſſema en Limajan toegezonden.

De eerſte trekt na Macaſſar.

Deze behelsden, dat de Koning alles dat tot nog toe veroverd was, aan *Madjira* laten zou, dog dat alles, wat zy nu verder met de gemeene magt winnen zouden (dat voornamelyk op de kuſt van Hitoe en Hoewamohel zag) voor den Koning van Macaſſar wezen, en blyven moeſt.

Schaydi na Ternate.

Schaydi, ziende, dat *Madjira* vertrokken was, keurde beſt hier ook niet lang alleen te blyven, maar liever een ſpringtogt na Ternate doen, om te zien, of hy van daar meer volk herwaards brengen kon. 1652.

De Heer *de Vlaming* ondertuſſchen vond goed, eenig volk op de pas van Tanoero te leggen, om den vyand den weg na groot Ceram af te ſnyden.

De veſting de Dwingeland, afgebroken.

Ook brak hy den 20 Auguſti 1652 de veſting den Dwingeland af, en lichte die bezetting, die nu, alzoo de vyand na de Eilanden gevlugt was, geen dienſt meer voor ons konde doen.

Moordenaars geſtraft.

Hy liet ook de moordenaars van Waypoeteh en Liëla, die veel Nederlands bloed vergoten hadden, den 26 Auguſti op Hila ſtraffen, alwaar 4 Hoofd-OrangKaja's van 't eerſte dorp (na 't uitſnyden van de meineedige tongen, aan drie der zelve) gebraakt, en een de hand afgekapt wierden. Drie wierden 'er geworgd, en op 't rad gelegt, en 15 gevleugeld in 't water van 't jagt de Leeuwerik afgeworpen, en door ons volk daar dood geſlagen, hoedanig zy ook met de onzen gehandeld hadden. Een OrangKaja wierd gegeeſſeld, en ettelyken raakten voor hun leven in de keten.

Zekere Moorſche paap van Lebelehoe, op de Reduit vaſt zittende, ſprong van boven neder, om 't verder te ontvluchten; doch de Heer *de Vlaming* liet dezen verrader, die door deze ſprong zyn been gebroken had, weer boven brengen, en die ſprong nog eens doen, waar aan hy dood bleef.

Men had van den 1. Juli af op Hila mede gevangen gehad, *Toehaſſal*, *Heaouwen*, en *Hoeleſelan*, OrangKaja's van Lebelehoe, Wauſeläa, en Layn, van welke *Seroeway Lobeſſi*, oudſte van Loehoe, ons berigt had, dat zy met *Madjira* zamen geſpannen, en hem uitgekogt hadden, om, als hy op de kuſt van Hitoe de andre beſpringen quam, hen of de hunnen geen quaad te doen. Zy wierden zeer naauw onderzogt, en zelf gepynigd, doch alzoo men niet het minſte uit hen krygen kon, zyn zy weer los gelaten. Dat egter deze drie dorpen den onzen nooit zeer genegen geweeſt zyn, is ons by veel andre gelegenheden gebleken.

Die van Ihamahoe geven zich over.

Na deze verovering van Locki, en Noelaa, begaf zich de Veldheer met een kleene magt, pas van 300 ſoldaaten, in 't begin van September na Ihamahoe; doch zy, die zich wel 100 jaaren aan een op haren onwinbaren berg onthouden, en daar als een Regeering op zich zelven gehad hadden, waren door 't gerugt van deze gelukkige veroveringen, en door de ſchandelyke vlucht van *Madjira*, en *Schaydi*, zoo verſlagen, dat zy drie van hunne voornaamſte OrangKaja's, *Beſilole*, en *Telapia*, Koningen van

1652. 't Verdre van den Veldheer daar verricht.

Iha, en Nollot, en den Prieſter *Liſſa-Laa*, als voornaamſte roervinken van alles, met al hun ſchietgeweer, aan ons quamen over leveren, om de zelve te ſtraffen, belovende nu aan ſtrand te komen woonen, waar op dan hare 7 vaſtgehouden OrangKaja's losgelaten; doch deze dric weer vaſt gezet, en in 't Kaſteel geplaatſt wierden.

Van Ihamahoe ſtak de Heer *de Vlaming* na Latoe, en Haloy, den 7 September over, eiſchende die genen, die 't met *Madjira* gehouden hadden; doch die niet vindende, nam hy hunne voornaamſte kinderen als gyzelaars mede.

Zaaken, Jan Pays betreffende.

Terwyl deze Heer nu buiten zworf, had de Heer *Verbeek* met den Landraad de voornaamſte Orang Toeha's van Hative en Tawiri ondervraagd, of zy ook geen kennis van de zaaken van *Jan Pays* hadden; doch zy hielden zich, wat goede beloften men deed, van hen geen leed te zullen doen, van alles onkundig, verzoekende alleen eenige dagen daar na, dat men doch *Jan Pays*, nog imand van de zynen, oit meer tot OrangKaja's van hun dorp aanſtellen wilde, alzoo hy een zeer trots man was, die hen als ſlaven gehandeld, en dagelyks met *Madjira* zamen geheuld had, ondertuſſchen keurde men beſt hem in deze maand na Batavia te zenden.

Alle de volkeren van Hoewamohels binnen- of Ooſt-zyde waren nu ook weer tot de onzen uit, en over gekomen (uitgenomen die van Laäla, die zich aan de moord van ons volk hadden ſchuldig gemaakt) en wierden, ontrent 1500 zielen ſterk, op Loehoe onder den nieuwen Capitein *Radja Gorma*, zoon van den getrouwen *Abdul Rahhman*, geplaatſt, en op zekere voorwaarden, als onderdaanen des Konings van Ternate, weer in genade aangenomen, belovende *Madjira* en *Schaydi* voor hunne vyanden te zullen houden, en niemand anders als den Heer Landvoogd, als Stadhouder des Konings, en den Capitein *Radja*, te zullen gehoorzaamen; hoewel vele naderhand ons weer verlaten, en zich by *Madjira*, en *Schaydi*, na hun wederkomſt alhier, gevoegd hebben. Alles hier nu in redelyken ſtand

Wispelturigheid der Ternataanen,

zynde, beſloot de Heer *de Vlaming* den Capitein *Laoet* in de Xoelaſche Eilanden te gaan aantaſten, en die Inlanders weer onder Koning *Mandarsjah* te brengen, te meer, alzoo de vyanden zich op Gilolo hoe langs hoe meer verſterkten, en dewyl de Ternataanen zoo wispelturig waren, dat de onzen aldaar met veel redenen vreesden, dat ook de Koning zelf wel eens tot hen overloopen mogt, gelyk zyn broeder *Calamata* nu reeds hem daar in voorgegaan was.

Hy zond voor zyn vertrek egter een groot gewaſch van nagelen, beſtaande wel in 2000 bhaaren, alleen uit Amboina en de 3 Uliaſſers nu voor de eerſte maal verzameld, na Batavia.

1652 Groot nagel-gewaſch.

Zyn magt dan op Hitoe byeen getrokken hebbende, toog hy met 3 jagten, en zoo veel chaloepen, van daar na Boero, en van daar na Xoela Beſi, terwyl de Majoor *Verheiden* hem met de Hongi volgde.

De Vlaming verrekt na de Xoela's.

Hy quam den 9 October voor Gay, en *Xoela Beſi*, liet eenige dagen de witte vlag waajen; doch kreeg tot antwoord, dat zy niemand, dan alleen den Capitein *Laoet*, *Schaydi*, wilden erkennen, of gehoorzaamen, die kort te voren na Ternate gevlugt was, en daar eenige van zyne ſchepſels gelaten had, om die Inlanders aan zyn zyde te houden.

Loopt verſcheide dorpen af.

De Zeevoogd, ziende, dat hier wagten maar tyd verliezen was, taſtte hen ten eerſten met 70 ſoldaaten en 30 matroozen aan, liep het dorp Gay af, en ook alle de verdere op ſtrand gelegene dorpen, tot Fatoemata toe, alwaar *Kimelaha Terbile* zich onthield, die nu met alle de zynen na 't gebergte gevlucht was.

Kimelaha Terbile, gevangen.

De *Sengadji* van Xoela Mangoli een groot Eiland, hier tegen over gelegen, quam ten eerſten tot ons over, die de onzen veel dienſt deed. Hy was de zwager van *Terbile*, en maakte, dat wy in korten tyd van hem, en van nog 16 voorname Ternataanen, alle van *Schaydi's* gevolg, meeſter wierden, die men ten eerſten vooraf na 't Kaſteel zond.

Hy verdierf hier niets, maar nam deze volkeren alleen een nieuwen eed af, waar by zy zich nader aan de E. Maatſchappy en den Koning verbonden.

Hy liet den Gnatohoedi met 5 Coracora's hier, om 't verdre te verrichten, ſpoejende zelf na Manipa.

Ook zond hy 200 man met 2 jagten na Ternate, om den afval, door 't overloopen van Calamatta begonnen, te ſtuiten.

De Vlaming keerd na Loehoe.

Den 8 November keerde hy weer na Boero, alwaar de Capitein Lieutenant *van Outhoorn* bezig was met alle de dorpen aan de Noord- en Zuid-zyde noch eens door te loopen, om te zien, of 'er niets meer te verwoeſten was. Hy quam den 14 op Manipa, ſloeg zich by 't dorp Loehoe aan de Noord-zyde aldaar neder, en was van voornemen alle de vrugtboomen van dat Eiland uit te roejen, om daar door den vyand alle afbreuk te doen.

Zogt te vergeefs die van Kelang te lokken, dat van en in 't net te krygen, zyn de onze, dit beter getydig

1652. volg op Bonoa was.

tydig gewaar werdende, het maar naauſlyks ontkomen.

Die van Bonoa betoonden zig genegen te zyn, om weer tot ons en den Koning over te willen komen; doch als de Heer *de Vlaming* den 19 November nu voor Bonoa quam, was de *Sengadji* noch al bang om af te komen, en verzogt 2 of 3 weken uitſtel, om met zyn volk nader te ſpreken, en dan voor zyn Ed: te verſchynen. De Veldheer, hen dien tyd gevende, vertrok weer na Manipa, en zond de Coracora's weer na huis, mits dat zy 't Eiland Kelang noch eens moeſten over loopen.

's Vyands hoofdveſting ontdekt.

Na dat nu de onzen op Manipa veel Zagoe en calappus-boomen bedorven, en alles op dit Eiland doorloopen hadden, zoo was door een troep van de Lieutenant, *Frans Male* de hoofdvaſtigheid der muiters, hier in 't gebergte 2 uuren agter Toeban, ontdekt, zynde die plaats, die hen *Madjira*, voor zyn vertrek na Macaſſar, belaſt had te verſterken.

De Heer *de Vlaming*, dit neſt geheel willende uitroejen, trok 'er den 4 December met 150 ſoldaaten, en 166 Loehoeneeſen na toe, vond dezen *Heli Beſar*, of grooten berg, byna ontoegankelyk voor een enkel menſch, zoo dat hy van deze onderneming reeds begon te wanhopen; doch van den vyand door ſcheldwoorden zeer getergd, en by die gelegenheid gemerkt zynde, dat 'er andre plaatzen waren, van waar men dien berg zou konnen begaan, zond hy de Lieutenants *Laurens Keller*, en *Frans Male*, twee wakkere mannen, derwaards, die zich die nagt in de ruigte verborgen. Zy vielen den 5 December op der vyanden werken aan, en ſloegen 'er hen hol over bol uit, zoo dat zy van boven neder, de ſteilte af na beneden ſprongen, daar zy regt in de handen van *Frans Male* vielen, en weer op nieuw klop kregen. Nu hadden de onzen noch maar de agter-pagar; doch de Hoofdveſting niet, maar liepen met die zelve drift en hitte ten eerſten daar heen, drongen 'er, na een geringe tegenſtand, met geweld in, wierden 'er meeſter van, en dwongen de vyand ook hier van boven van die vreezelyke ſteilte na beneden te ſpringen.

Zy hadden om deze veſting driedubble ryen met voetangels en doornen gelegt, door welke zy nu zelfs heen moeſten, wilden zy niet dood geſlagen werden. Doch de meeſten ontquamen het, alzoo de onze hen daar niet konden volgen, en men vond 'er maar elf dooden. *Sengadji Cowaſa* zelf bleef in de voetangels zoodanig ſteken dat de bode van den Landraad hem byna zoude gevangen hebben, en noch zyn geweer, en tulbant kreeg.

1652.

Zy vonden 'er eenig ſlegt geſchut, dat zy den berg affmeten, een metaal ſtuk, en zes metaale baſſen, die zy mede na boord namen.

De vyand verder gedwongen zich over te geven.

Men deed de vlugtelingen door 12 troepen vervolgen, zoo dat zy gedwongen wierden, om zich den 27 December op genade en ongenade aan ons over te geven. Doch zy wierden in genade aangenomen, en hen alleen deze laſt opgelegt, om hunne overige nagelboomen om te kappen, en ider OrangKaja wierd belaſt een van zyne zoonen tot gyzelaars te geven.

Zy wierden tot dit afkomen 't meeſt bewogen door eenen *Kallebve*, Orang Toeha, of oudſte van Tomilehoe, die by de onzen gevangen zat, en men beloofde hem, en zyn zoon, zoo hy dit uitwerkte, hunne vryheid, 100 Ryxdaalders daar boven, en dat men hem OrangKaja van zyn dorp maken zou; doch, zoo hy trouwloos handelde, zou zyn zoontje by de beenen werden opgehangen; dat egter maar een dreigement was, om hem te ſterker aan te zetten van ons getrouw te blyven.

Agt dagen daar na bragt hy *Sengadji Cowaſa* met de meeſte OrangKaja's by ons af, en deed ze voor den Heer Zeevoogd verſchynen. Hy vond niet goed imand van hen jegenwoordig te ſtraffen, alzoo 't nu de tyd niet was, hoewel hy hen, en vooral *Sengadji Cowaſa*, geenzins quyt ſchold; doch hy moeſt, tot een beter tyd nog veinzen, alzoo hy, by de overkomſt van 't Macaſſaars ontzet, vrienden, en geen vyanden, van nooden had.

Lanoeroe van Bonoa ons toegevallen, en de veſting veroverd.

Hy, die maar blyde was, Manipa zoo gemakkelyk veroverd te hebben, en nu zag, dat 'er van de belofte van den *Sengadji* van Bonoa niet quam, zond 'er 2 jagten na toe, om de Rivier van des *Sengadji's* dorp te bezetten, en te gelyk ook den Majoor *Verheiden* met een ſlaaf van Lanoero, die men op 't ſtrand zette, en die by zyn meeſter gekomen, alles zoo wiſt te beſchikken, dat hy met des zelfs broeders zoon, *Tahalile*, weder by *Verheiden* quam, alzoo Lanoero, die de onze nu al toegevallen was, zelf niet mede komen kon, om dat door den *Sengadji* te ſcherp op hem gepaſt wierd.

Met deze beſtelde en overlei den Majoor *Verheiden* de zaaken zoodanig, dat zy, na drie vergeefſe ondernemingen, den 22 December zekeren aanſlag op des *Sengadji's* veſting onder 't geleide van *Tahalile* nogmaal waagden, en toen daar ook meeſter van wierden, doch zonder den *Sengadji*, die 't met de overigen ontvlugt was, in handen te krygen.

By deze onderneming was de Heer *de Vla-*

1652. *Vlaming* zelf tegenwoordig, en 't was te verwonderen, dat hy zich in zulken groot gevaar, als 'er uit te wagten was, begeven had, alzoo deze *Tahalile* hem eenige dagen te voren onder een praatje aan boord verhaald had, dat hy de zoon was van zekeren *Seke*, in de vorige oorlogen door de E. Compagnie onthalft, maar dat hy daarom aan zyne trouw geenzins twyffelen moeft.

Nu was de affpraak, dat de Heer *de Vlaming* te gezetter tyd 's nagts op zeker teeken met een vaartuig vol foldaaten in de Rivier komen zou, om na 's vyands hoofd-veftíng door hem geleid te werden. Het mislukte driemaal, dat hy het teeken niet geven kon, waar op hy den Heer Zeevoogd verzogt het nog eens (fchoon hy al driemaal vergeefs te rug gekeerd was) te wagen, alzoo nu alles klaar was.

De Heer *de Vlaming*, eindelyk weer voor die Rivier gekomen, vond daar *Tahalile*, die hem, by flaauw maanlicht, over eenen elendigen weg, door een donker flykerig Zagoe-bofch, waar in zy wel honderdmaal ftruikelden, na een jammerlyke marfch van twee uuren, wel digt by dien berg, waar op de *Sengadji* zig verfterkt had, bragt, maar toen zag de Heer *de Vlaming* eerft in wat gevaar hy ftak, al zoo veele van zyn volk door de duifternis, en moeyelyken weg van hem afgeraakt waren, en hy in 't geheel nu maar 28 man (waar onder de Lieutenant *Keller*) fterk was.

Hy, egter moed fcheppende, zag kort daar aan den vyand uit de veftíng de vlugt nemen, en wierd tegen den middag ook door *van Outhoorn* ondersteund, die het dorp der Leffidiers, en Cambelleſen, aan de voet van den berg verbrand, maar geen menfch 'er in gevonden had, oordeelende, dat zy door 2 vrouwen, die in 't veld lagen, al vroeg verklikt waren.

Op *Lanoero's* raad wierd rondom den berg de vlugtelingen toegeroepen, dat zy maar afkomen, en hen geen leed gefchieden zoude, dan alleen dat men 't op den *Sengadji*, als oorzaak van alle deze moeite verhalen, en hen nevens al hunne goederen vry laten zou, waar op aanftonds veelen tot ons over quamen, welke den Heer Zeevoogd onder Lanoero aan dit Rieviertje plaatfte.

Ondertuffchen maakte zich de *Sengadji* met 't overige volk weer op een andre plaats vaft; weshalven men hem op nieuw aantaften moeft.

Lanoeroe vergeven.

Terwyl de Heer *de Vlaming* van daar vertrokken was, latende de verdre zaaken aan den Majoor *Verheiden* bevolen, wierd *Lanoeroe* door eenige Inlanders (zoo men gift) vergeven, immers hy quam kort daar na te fterven, en veel van die meineedige fchelmen liepen weer na den *Sengadji*, gevende die plaats, daar zy lagen, ook trouwloos aan hem over, dat ook den *Sengadji* hoe langer hoe hardnekkiger maakte. De Majoor *Verheiden* belegerde hem daar, vernemende, dat 'er vele van Leffidi en Cambello by hem waren. 1653.

Twee veftingen hier gelegt.

De Heer Zeevoogd had ondertuffchen 's vyands drinkwater afgefneden, en twee houte veftingen op de wegen, die derwaards liepen, gelegt, Hals-toe d'eene, en d'andre Dorftenburg genaamd, waar door zy wel tot het uiterfte gedwongen wierden, doch alzoo zy zoo naauw door de onzen niet hadden konnen bezet werden, of zy hadden nog eenige openingen behouden, zoo hebben zy middel gevonden, om het in Januari 1653 weer te ontkomen, verlatende met die veftíng ook te gelyk het geheel Eiland.

De Caybobers op Loehoe geplaatft.

Na deze twee veroveringen, en na 't verplaatfen der Caybobers op Loehoe, quam de Heer *de Vlaming* den 15 dito weer aan 't Kafteel, alwaar hy verfcheide boosdoenders voor zekeren Raad, beftaande uit den Heer Zeevoogd zelf, den Landvoogd, den Opperkoopman *Cos*, de borger Capiteins, *Henrik Wynandszoon*, en *Barent Janszoon*, en *Craan Leendertszen*, tolk der Ternataanen, ftraffen deed.

Terbile, geftraft.

Kimelaha Terbile, en nog 11 voorname Ternataanen, fchuldig aan hoog verraad bevonden, als hebbende den hoofdmuiter *Schaydi* tweemaal onderftand gedaan, wierden ten zwaarde gedoemd.

Befilole, Koning van Iha, en *Toelapia*, Koning van Nollot wierden mede verwezen, om onthalft te werden, en om hunne regterhanden te verliezen.

De Paap *Liffaloan*, die zich als bode had laten gebruiken, wierd gedoemd om gerabraakt te werden.

De andre min fchuldige Ternataanen zouden, nevens de vrouw en kinderen van *Terbile*, na Ternate gezonden werden; doch de uitvoering van alle die rechtsplegingen wierd uitgefteld, tot dat de Heer Zeevoogd met de Manipeefe OrangKaja's zou vertrokken zyn, en had den 6 Februari zyn voortgang.

Die van Ihamahoe mede op Loehoe geplaatft.

Die van Ihamahoe wierden ook, om alle verdere moeite met hen voor te komen, met hunne 7 dorpen onder *Pati Toebefi* op Loehoe geplaatft, doch die van Siriforri alleen uitgezonderd, om dat die vrywillig wilden Chriften werden, en men lag hen een boete van 200 Ryxdaalders voor den Koning op, aan welke nogtans *Toebefi's Campon*, om zyne bewezen trouw aan de E. Maatfchappy, niets betalen zou.

De Heer *de Vlaming* had buiten deze

nog

1653. nog 8 OrangKaja's van Manipa aan 't Kaſteel, als *Sengadji Cowaſa*, die van Toeban, Tomoewara en Carbou, die hy, om andren aan te lokken, wel handelde, gevende aan de laatſte, om dat hy de verſtroide Manipeeſen afgeroepen had, 100 Ryxdaalders tot een vereering.

Jan Pays weer hier.

Den 4 Februari was ook *Jan Pays*, Hhoekom van Hative, bevorens na Batavia gevoerd, weer gekomen, met ordre van haar Edelheden om zyn zaak hier af te doen, dat is, hem vry te ſpreken, of wel te ſtraffen, na dat men de zaak bevinden zou.

Daar was al voor langen tyd tyding in Amboina, dat herwaards een Macaſſaarſe Vloot van 100 jonken met 600 mannen ten deele onder *Dayn Bolecan*, ten deele onder *Madjira*, ſtond te komen, van welke men egter diep in Februari nog niets hoorde. Dierhalven dagt de Heer *de Vlaming* na de Xoela's met eenige jachten en chaloepen te gaan, in gedagten zynde haar daar te ontmoeten; dog kreeg op Manipa tyding, dat 'er al 5 jonken op Boero's Zuid-zyde by Wayſamma aangekomen waren, weshalven hy ſpoedig daar heen toog, ontbiedende den Majoor *Verheiden* van Bonoa, om met het geheele leger ook daar ten eerſten by hem te komen.

Macaſſaarſche jonken op Boero.

Aangetaſt.

Men vond geen jonken, maar wel een kleene veſting, door de Macaſſaaren gemaakt. Men taſte hen aan; doch zy verweerden zich dapper. Eindelyk dwong hen *Frans Male*, door 't innemen van een heuveltje, van waar men in hun werken ſchoot, de ſterkte te verlaten, waar in een kort metale ſtuk, 4 haken, eenige musquetten, nevens weinig verbrande ryſt, gevonden wierden. De onzen hadden 2 dooden en 14 zware gequetſten hier bekomen. Men vond ook 2 jonken, die men verbrandde.

De Boeroneeſen te vergeefs genade aangeboden.

De Heer *de Vlaming* liet de Boeroneſen ook vergiffenis toezeggen, zoo zy wilden af komen, doch de gidze *Moeſa*, in plaats van deze boodſchap te doen, ſpande met *Codjali*, zoon van den *Sengadji* van Loamite, zamen in zeker verraad, dat den Majoor *Verheiden* byna 't leven zou gekoſt hebben, de onzen wys makende, dat *Codjali* afkomen zou, verzoekende alleen, dat deze of gene officier hem wilde komen afhalen op zekere plaats die onder hen bepaald was.

De Majoor *Verheiden* begaf zich na die plaats, tuſſchen Loamite, en Ilat, wat van de ſchepen leggende, alwaar hy *Codjali* vond, die al van verre de hand uitſtak, op dat *Verheiden* aan land ſtappen, en hem ook de hand geven zou. De Majoor, geen quaad denkende, ſtak de hand uit; doch naaulyks zes ſtappen voortgegaan zynde, zag hy, na dat *Codjali* met een wonderlyke verbaaſtheid even uit zyne handen geraakt was, een troep gewapende lieden uit het boſch ſpringen, die met toraanen en werp-pylen hevig op de onzen ſchooten, waar door wy een ſoldaat verloren. 1653.

De verbaasde ſcheppers begaven zich te water, en aan 't zwemmen, en de Majoor raakte met veel moeite agter aan 't ſchuitje, daar hy aan hangen bleef, terwyl de ſoldaat, die voor opzat, gedurig dreigde op hen te ſchieten, waar door de onzen met hun 4 a 5 weer in 't ſchuitje raakten, en na den Heer Zeevoogd roeiden, verhalende, hoe zy daar te gaſt geweeſt waren.

Sengadji Cowaſa, verdagt van hier kennis af gehad te hebben, wierd vaſtgezet, doch hy wiſt met zyn vleien zoo veel ſchynredenen van zyn onſchuld by te brengen, dat men hem zoo aan dit verraad, als ook aan de moorden, voor 2 jaren op Manipa voorgevallen, onſchuldig hield.

Bericht wegens Madjira.

Aangezien men nu zeker bericht had, dat *Madjira* al in November van Macaſſar afgeſteken was, zoo giſte men, of hy niet wel in de Xoelaſche Eilanden zou mogen roeſten. Weshalven de vier ſchepen gehouden wierden, om rondom Boero en Manipa te kruiſſen, terwyl zyn Ed: den Majoor *Verheiden* met de verdre magt zond, om de overige nagelboomen op Hoelong te ſchillen.

De Koning met zyn broeders verzoent.

Uit Ternate kreeg men nu ook tyding in Maart 1653, dat de Princen *Calamatta* en *Manila* met den Koning hunnen broeder weer verzoend, en dat hem de ſterkte der wederſpannigen op Gilolo, nevens den Goegoegoe *Kaitsjili Moeſa*, en den Capitein *Gigoge* van Gilolo overgeleverd; doch dat *Schaydi* en de *Hhoekom* het pas ontkomen, en na Saboe gevlucht waren, daar zy 't ook niet lang zouden konnen harden. *Calamatta* gaf voor, dat alleen de de reden van zyn overlooping geweeſt was, om deze Princen tot bevrediging te bewegen, of, zoo zy niet wilden aan de hand komen, hen dan over te leveren, dat idereen juiſt voor geen zuivre munt aannam, hoewel het fyn genoeg bedagt was.

't Verkoopen der nagelen verboden.

In dezen tyd verbood de Heer *de Vlaming*, by een placcaat, het verkoopen der nagelen, alzoo de Chineeſen veel vuile nagelen opkogten, en, om niet 'er aan te verliezen, die zoo weer aan de E. Compagnie leverden, dat maar geſchillen over en weder gaf.

Hy keerde den 15 dito weer na 't leger ontrent Erang, daar noch veel nagelboomen uitgeroeid, en veel drooge nagelen verbrand wierden.

De Ihamahers, geen zin hebbende, om op Loehoe te woonen, zyn vrywillig

1653. lig van hun land na Ceram, een weinig beweſten Latoe gevlucht, dat zich de onzen niet eens aan trokken.

Macaſſaaren. Den 27 Maart de Heer Zeevoogd, voornemens, de Macaſſaaren na de Xoela's noch eens te gaan op zoeken, wierd hunne Vloot, zoo als hy ontrent Manipa's Weſt-einde was, gewaar. Zy quamen 40 jonken ſterk, vlak op hem aan; doch als zy onze ſchepen in 't oog kregen zochten zy ſcherp by de wind op benoorden Manipa om te loopen.

De Heer *de Vlaming*, alom kennis van hunne komſt gegeven, en de Coracora's ſpoedig by zich ontboden hebbende, zocht ten eerſten bezuiden Manipa om te komen, om hen in zee aan te treffen; doch de wind diende hem niet, en de Coracora's quamen vry langzaam by de hand, waar door twee voorloopers der Macaſſaren op Kelang by Salatti behouden in de Rievier quamen.

De andre tragtten door 't Naſſauſche gat te raken, dat onze ſchepen zogten te beletten, die hen wakker met 't ſchip Zas van Gent aantaſtten.

Op Aſſahoedi. Zy verloren 'er 2 jonken, doch de andre quamen behouden in de Rievier van Aſſahoedi, daar zy zich ten eerſten zoo verſchanſten, dat wy hen met ons geſchut weinig nadeel konden doen. Men zogt dierhalven met den vyand in een minnelyk geſprek te komen, ten welken einde de bloed-vlag ingehaald, en de witte vlag bygemaakt wierd.

Men deed hen weten, dat zy door *Madjira* bedrogen, en dat hier geen nagelen ter wereld meer voor hen waren, en, zoo zy in vrede vertrekken wilden, de Zeevoogd hen een pas geven, en om de reize goed te maken, al hun ryſt voor geld overnemen zou.

Geſprek met hen. De Macaſſaarſe Zeevoogd, *Dayn Bolecan* zeide, dat zy juiſt niet gekomen waren, om de Nederlanders te beoorlogen, maar om hunne geloofs-genoten, die, volgens *Madjira's* zeggen, tot het Chriſtendom gedwongen wierden, te helpen, dat immers voor een klare aanzegging van oorlog moeſt opgenomen werden, alzoo 't *Madjira* tegen geen andren als tegen ons had.

De Heer *de Vlaming* liet dierhalven de bloedvlag weer waejen, om te toonen, dat hy hem zeer wel verſtond, en liet onze ſchepen den 1 April niet weinig op hunne werken ſchieten; makende op Noeſſa Nitoe een houte ſterkte tegen over de zelve. Hy zelf liep na 't Zuiden by de zoute Rievier, in welkers binnen-Meir zy hunne jonken gehaald hadden, veroverde daar hunne werken, en verbrandde 3 jonken.

Veſtingen tegen hen opgeworpen. Hy maakte ook aan de Zuid-zyde der Rievier een batery met een ſchoone houte veſting, die hy den Macaſſaarſen Bril noemde; doch die hem 5 man koſte, eer zy voltoyd was. Men vond nog 2 jonken in de Rievier, die mede verbrand wierden, terwyl andre bezig waren daar noch een kleene vierkante veſting, Voorburg genaamd, op te werpen, om den vyand zoo veel meer afbreuk te doen. 1653.

Na dat nu de Heer *de Vlaming* hier op alles goede ordre geſteld had, vertrok hy den 25 April na 't Kaſteel, alwaar hy hoorde, dat de Koning van Ternate den Hhoekom *Laulata*, en Capitein *Gigogo* had doen dooden, dat hem aanleiding gaf, om de zaak van *Jan Pays* ook eens by der hand te nemen.

Grooten in Ternate gedood. Hy liet hem den 29 dier maand in den Landraad komen, daar hem alles, dat hy genoegzaam al beleden had, wierd voorgelezen; doch 't geen van hem nu weer ontkend wierd, zeggende, dat hy dat door de pyn maar beleden had. Dewyl nu de Heer *de Vlaming* ook eenige ontſteltenis in verſcheide OrangKaja's beſpeurde, deed hy den Raad voor dien tyd ſcheiden, voorgenomen hebbende deze zaak in zynen Raad van politie af te doen.

Hy liet hem, om te toonen, dat hy zyne belydenis niet meer van nooden, en klare bewyzen genoeg ten zynen laſte had, den 5 May de dood aanzeggen, en voor zyn oogen een houten kruis verveerdigen, om hem te doen zien, wat ſtraf men hem aandoen zou, om hem dus te eerder tot belydenis van zyne misdaad te brengen.

Hy deed ondertuſſchen nog een tocht na Honimoa, om met de Uliaſſerſe OrangKaja's over de vlugt der Ihamauwers te ſpreken, welke laatſte de ſtoutheid hadden den 9 May onze gezanten op Elipapoeteh in 's meeſters huis vyandig aan te taſten, en ook hunne Orembaey in ſtukken te ſlaan, waar over zyne gezanten zich eenigzins door 2 Coracora's, die hen op de vlugt dreven, gewroken, en de zoonen van 2 ſtokoude Alfoereeſe Koningen mede gebragt hebben, die men met 3 kanon-ſchoten en eenige charges ingehaald, eenigen tyd 'er na eerlyk beſchonken, en weer na huis gezonden heeft.

Daar op vond men goed die van Ihamahoe, als ook die van Latoe, Haloy, en Roemakay, die hen ondersteund hadden, (hoewel daar na onſchuldig bevonden) voor vyanden te verklaren, en de eerſte voor eeuwig hun land af te nemen, en dat onder de Chriſtenen van Toehaha, Papero, en Itawacka, te verdeelen, voegende deze dorpen op Hatoewana byeen, en belaſtende hier een houte veſting met 2 punten te maken, om hen te dekken.

Daar op keerde zyn Ed: den 18 weer

na

1653. De Heer van den Boogaarde hier.

na 't Kaſteel, alwaar hy den verloſten Molukſen Landvoogd, den Heer *van den Bogaarde* vond, diens voornemen was, ten eerſten na Batavia te zeilen. De Heer *de Vlaming*, genegen het oordeel van dezen Heer over de zaak van *Jan Pays* te hooren, beley ten eerſten vergadering, en liet hem voor de zelve verſchynen, alwaar hy beleed, wel kennis van hun voornemen gehad, dog 't zelve noit toegeſtemd te hebben; niet tegenſtaande alle zyne medegevangenen hem van het tegendeel overtuigden.

Dewyl zyne ſchuld aan den raad klaar gebleken, en men egter van oordeel was, dat het openbaar te regt ſtellen van een man van zoo veel aanzien by den Inlander, dikwils opſchudding onder de Inlandſche Hoofden zou konnen geven, vond men goed hoe eer hoe liever, dog ſtil, en by nagt, zyn vonnis uit te voeren.

Leſſi, en Jan Pays, geſtraft.

Dit is in de nagt voor den 21 May geſchied, op welke eerſt *Leſſi*, OrangKaja van Wakkaſihoe, mede aan 't zelve verraad ſchuldig, voor den dag quam, beklagende zich zeer van alleen door *Jan Pays* hier toe gebragt te zyn. Hy wierd onthalſt, nevens andere OrangKaja's van Hitoe en Hative, al 't welke *Jan Pays* aanzag.

Daar op wierd ook hy zelf, in 't bidden nog zynde, (en dus in ſchyn als een Chriſten ſtervende) onthalſt, en gevierendeeld. De hoofden dezer twee hoofdverraders wierden op de groote zaal, met een toegedekte mat gebragt, en daar tot 's anderen daags gelaten, wanneer al de OrangKaja's, die men hier mede ſchuldig aan hield te zyn, daar zamen geroepen wierden, om, zoo men voorgaf, met hen ergens over te ſpreken.

Zy quamen daar al vroeg 's morgens ten zes uuren, nog niet het minſte van 't uitgevoerde vonnis wetende. De Heer *de Vlaming* ſprak hen eerſt zeer ernſtig over 't verraad van *Jan Pays* aan, daar byvoegende, dat, aangezien zyne ſchuld den rechter klaar gebleken, hy daar over ook geſtraft was, waar op zeer ſchielyk de mat wierd opgeligt, daar zy de quartieren en koppen dezer twee mannen zagen leggen, dat by veelen van hen een groote ontſteltenis, en een doodelyke verbaaſtheid gaf, om welke aanſtonds te ſtuiten hy een algemein zoen-ſchrift oplezen liet, waar by hy de anderen die men mede ſchuldig hier aan kende, voor deze reis hun misdaad vergaf, verbiedende malkanderen hier in 't toekomende iets af te verwyten.

Algemeen pardon beloofd.

Men vond egter goed, 8 perzoonen uit Hative, meeſt vrienden van *Jan Pays*, als ook de vrouw, en kinderen van *Leſſi*, de vrouwen, broeders, en kinderen van *Hatih Heloe*, *Lecatoelin*, en *Pahoe* van Oeriën, *Paſſe* van Lebelehoe, en alle de geſlagten der vlugtige Oeriëneeſen, uit deze Landen te bannen; hoewel naderhand nog eenige op voorſpraak der Hitoeeſe OrangKaja's verſchoond zyn. 1653.

Daar na wierden de beide Hoofden der verraders op de markt op 2 paalen ten toon, en de bouten op de openbare dorps-wegen, rondom 't Kaſteel geſteld; hoewel 't hoofd van *Jan Pays*, op verzoek der vrienden, en op verleend verlof afgehaald, en in koſtelyke petola's begraven wierd.

Jan Pays beſchreven.

Dit was het einde van *Jan Pays*, een man, die ſchoone, ja ongemeene gaven bezat, en voor een Amboinees, ontrent de kenniſſe van 't Chriſtendom zelf het zoo verre had gebragt, dat hy al menigmaal als Proponent gepredikt, en de Predicanten hoop gegeven had, om met 'er tyd een wakker amptgenoot van hem te maken; doch naderhand door den Heer *Demmer*, Hoofd van Hative (welke plaats egter anderen regtveerdiger toequam) gemaakt, en meer van een groote ſtaat-, dan kerk-zugt, bezet zynde, wierd deze man, reeds eerzugtig genoeg van zich zelven, nog veel opgeblazener, en kreeg den tuit in 't hoofd van zich hier Koning der Chriſten-Amboineeſen te maken, met onderling beſprek tuſſchen hem en *Madjira*, dat die laatſte Koning van de Mooren zyn zoude.

Zommigen meinen, dat zyn groote pragt en wereldſche ſtaat, die hem tot ſchulden vervallen deed, andere dat verſcheide ongelukkige bezendingen, waar in hy gebruikt wierd, hem tot dit verraad hebben overgehaald; doch andre meinen, dat een voorgenomen wraak tegen den Heer *de Vlaming* alleen oorzaak daar van geweeſt zy, ontrent 't welk zommige van gevoelen zyn, dat die wraakluſt in hem ontſtont, om dat die Heer, ziende, dat hy zyn magt in deze bezendingen te verre, en tot ons nadeel uitſtrekte, die buiten zyne verwagting introk, en hem daar door geen kleene krak in zyn fatzoen en beurs gaf.

Verſcheinen de redenen van zyn verraad.

Zommigen egter, die de zaak beter meinen te weten, die ook te dier tyd geleefd, en my alle omſtandigheden mondeling verhaald hebben, oordeelen, dat *Jan Pays* over zekeren ſchop, die hem de Heer *de Vlaming*, als hy een trap op quam, in dronkenſchap en zeer beſchonken, gegeven zoude hebben, zoo wraakzugtig geworden zou zyn, dat hy zwoer hem dit betaald te zullen zetten, en het noit te zullen vergeten.

Indien dit laatſte al waar was, zoo moet men bekennen, dat die man zich zeer verkeerd op de E. Maatſchappy, die hem niets misdaan hadde, en niet op

1653. den Heer *de Vlaming* gewroken heeft; behalven dat ook die Heer noit de naam van zich dronken te drinken, maar in tegendeel de roem gehad heeft, van altyd zeer matig en nugteren geweest te zyn.

Had *Jan Pays* zich by den predikstoel gehouden, hy had zyn hoofd mogelyk noit door 't zwaard verloren; dog mag men de belydenis van *Lessi* wegens hem gelooven, zoo is zyn Christelyk geloove maar voor den uiterlyken schyn, dog hy in zyn hert volslagen Moorsch geweest. Een zaak, te lichter aan te nemen, alzoo men hem 's nagts ook dikwils met een tulbant betrapt heeft, die *Madjira* hem vereerd had.

Zyn vervanger. Men zegt, dat de omtrekken van zyn wezen niet goeds en verbeelden, en dat men den schelm uit zyn oogen zien kon; zoo dat het te verwonderen is, wat dog die wakkere Heer *Demmer* in hem gevonden heeft, om hem zoo sterk te begunstigen, en nog veel meer, wat haar Edelheden bewogen heeft, een gouden keten aan hem te schenken.

Hy wierd als Hoofd van Hative door *Andreas de Fretis*, zoon van dien genen, die 'er *Jan Pays* onregtveerdig buiten gehouden had, vervangen.

Ondertusschen vond de Heer Zeevoogd hoognoodig, dat 'er nog 3 steene Reduiten op de kust van Hitoe gebouwd, en dat de 2 punten op Hila verbeterd wierden, 't welk de Hitoeëse OrangKaja's, op zyn voorstel, beloofden te doen.

Stilstand met de Macassaaren. In 't laatst van May, in 't leger weer gekomen, bevond hy tot zyne groote verbazing, dat de Majoor *Verheiden* buiten last, en op een zeer slegt voorgeven, van een pas tot hun vertrek te willen verzoeken, met de Macassaaren stilstand van wapenen, tot groot nadeel voor ons, gemaakt had, in welken tyd van ontrent 3 weken zy zich van alles redelyk wel voorzien hadden.

De Heer *de Vlaming* dan liet de Macassaaren, als hy op Assahoedi quam, nogmaals aanbieden, dat hy hen vry zou laten vertrekken, indien zy *Madjira*, *Ridjali* (met hen nu over gekomen) en de verdre muiters overgeven, en hunne nagelen voor de gemeene prys aan ons wilden overlaten. Zy gaven tot antwoord, dat zy geen magt hadden, om met ons contracten, buiten weten van hun Koning, aan te gaan. Dat ook *Madjira* niet by hen, maar in de straat van Boeton, van hen afgedwaald, en dat *Ridjali* t'zoek was, 't zedert de onzen zyn jonk verbrand hadden.

Gebroken. Hy bood hen andermaal hun vertrek aan, zoo zy zich maar op genade en ongenade overgeven, en bekennen wilden van hem overwonnen te zyn. Zy waren wel in de klem, doch met zulken schandelyken naam van overgave by hun Koning te komen, stont hen geenzins aan: waar door dan deze handeling te niet liep, de bloedvlag weer opgehaalt, en niet weinig op hunne werken geschoten wierd. 1653.

Madjira door de Vlaming misgeloopen. De Heer *de Vlaming*, niet konnende bedenken waar *Madjira* bleef, ging hem den 22 Juni 1653 met 2 schepen, zoo veel chaloepen, en 100 soldaaten opzoeken, in hope van hem op een van de Xoelasche Eilanden te vinden. Hy liep dan eerst na Boero's Zuid-zyde; maar was hy benoorden om na Manipa gestevent, zoo had hy hem in den mond geloopen: alzoo *Madjira* den 19 Juni met 9 Coracora's, en een Tsjampan van Bangay op Manipa was gekomen, zonder dat ons door den meineedigen *Sengadji Cowasa* daar van eenige kennis, dan eerst vyf dagen daar na, gegeven wierd.

De laatstens verrichting in de Xoelasche Eilanden. De Heer Zeevoogd ondertusschen hier van onbewust, had op Boero's Weste zyde verscheide weer opgebouwde dorpen vernield, en stak van daar na Xoela Besi over; terwyl hy 2 schepen na Xoela Mangoli voor uit zond. Op Gay gekomen, wilde hem niemand te spraak staan, en ook in geen der andre dorpen, tot Fattoemata toe. Hy vond 'er ook geen volk, alzoo die op zyn komst alles verlieten, en de vlugt namen; maar de oude Hhoekom, by hem komende, verhaalde, hoe de Macassaaren daar over eenige maanden geweest, en alles bedorven hadden. Dat ook *Madjira*, van zyne makkers in de straat van Boeton afgedwaald, eenige tyd 'er na daar mede geweest, en nu maar pas na Boero vertrokken was.

Lyd daar groot gebrek. Hy leed hier veel ongemak, slaande zich eerst by Fockoeve, daar niets te halen was, met 2 chaloepen neder, alzoo hy nog geen der schepen hier vond. Naderhand quam hy by *Sengadji Soegi*, hoofd van 't dorp Mangoli, die hem zoo veel onderstand deed, als hy kon; dog hem raadde van deze elendige en gebrekkelyke plaats te vertrekken, en by hem op Waytima te komen, daar hy zich nu, uit zyn eigen dorp Mangoli verstooten zynde, ophield, en zedert de komst der Macassaaren gebleven was, om dat al de Eilanders hen toevielen. Die van Waytima hadden hem eindelyk, na dat hy zich lang in 't bosch opgehouden, en van wortels geleefd had, ingenomen; maar, by de komst van *Madjira* met zyn drie Coracora's, voorgevende, dat hy ging, om 't Kasteel van Ambon in te nemen, was ook hier alles in rep en roer geraakt, zoo dat hy zelf hier nu nog niet te zeker was.

De Heer *de Vlaming*, dit alles hoorende,

1653. rende, vertrok den 8 Juli met een chaloep en 70 man, na 7 dagen in groote armoede op Fockóeve doorgebragt te hebben, van daar, om de ſchepen by Xoela Mangoli op ſteven te loopen; dog kon by den Ooſt-hoek, door de zware zee, 'er niet boven komen.

Hy liep dan te rug, van meyning om op Fattoemata aan te gieren, alzoo zyn volk grooten honger leed. Dit miſte hem weer; zoo dat hy eindelyk op Waytima quam, daar hem *Svegi* weer na vermogen hielp, gelyk hy ondertuſſchen het dorp Mangoli afliep, en aan dezen *Sengadji* weer overgaf.

De andre chaloep, op de ſchepen uitgezonden, bragt berigt, dat het ſchip Banda eerſt op Batsjan vervallen, en daar na, by die chaloep willende komen, weer door den ſtroom na de Moluccos, en na Ternate vervoerd was, wetende van het tweede ſchip, of 't jagt de Zeemeeuw, niets te zeggen; hoewel men naderhand hoorde, dat het al willens na Batavia verdreven was.

Doet alles verderven, en loopt na Ternate.

Hy liet derhalven 2 Lieutenants en eenig volk met eene chaloep op Waytima, om de boſſchen daar te doorkruiſſen, en de nagelboomen verder te bederven, en vertrok met de andre en de meeſte manſchap na Ternate, daar hy den 10 Auguſti op Batsjan, en den 14 dito met dien Koning op Ternate quam.

Terwyl hy hier was, beſloot men *Saidi*, Koning van Tidore, den oorlog aan te kondigen, om dat hy de Ternataanſche en Ambonſche muitelingen doorgaans geſtyft had, welke afkundiging den 20 Auguſti geſchiedde. Men gaf 'er den Caſtiliaanſen Landvoogd kennis af, met verzoek, om zich met den Tidorees niet te bemoejen.

Keerd weer voor Aſſahoedi.

Daar op verſcheen de Velheer, verſtaande dat *Madjira* met 3 Coracora's, en 9 Tsjampans, weer in Ambon gekomen was, en den zoon van *Sengadji Cowaſa* weer gebragt had, den 10 September weer in 't leger voor Aſſahoedi, daar hy met groote blydſchap ontfangen wierd, gelyk hy niet min bly was, vindende daar 't jagt de Leeuwerik met 120 wakkere ſoldaaten, en eenige koebeeſten, door den Capitein Lieutenant, *van Outhoorn*, uit Banda hier gebragt, dat wonder wel quam, alzoo 'er veel volk ziek geworden, maar door dit beeſtiaal, en andre ververſching, weer redelyk verfriſt was.

Egter zogt de Heer *de Vlaming*, zyn volk ergens anders toe noodig hebbende, zich van de Macaſſaaren te ontſlaan, weshalven hy hen weer een vrye pas aan bood, mits de nagelen hem over-, en eenige Oſtagiers onder hem op de ſchepen latende. Zy wilden wel vertrekken, maar van 't andre niet hooren; en daar op ging den oorlog weer aan. Hy brak de fortjes Voorburg en Na-by, weer af, verſterkte de groote veſting, en benaeuwde den vyand te water en te land, zoo veel hy kon; hoewel hy wel merkte, dat zyn magt wat kleen was, om 't overal waar te nemen. 1653.

Madjira hield zig nog op Kelang, ſchoon 't voornemen der vyanden ſcheen te zyn, om zich op Manipa, alzoo daar Zagoc-boomen waren, neder te ſlaan.

En van daar na Batavia.

Om dan de zaken in een beter ploy te brengen, keurde de Heer *de Vlaming* beſt, zelf nog eens na Batavia te gaan, zoo om meerder hulptroepen te halen, als om haar Edelheden een net bericht van alles met den mond te geven.

Voor zyn vertrek belaſtte zyn Ed:, dat men de bezetting op Manipa op Tomilehoe leggen, en dat de Opperkoopman *Cos* met de Coracora's een inval in de Papoeſe Eilanden doen zou, om de zelve over hun zee- en land-rooven te ſtraffen.

Hier op vertrok hy den 22 September 1653 met 2 ſchepen uit Amboina, en quam den 4 October op Boeton, diens Koning over zyne wederſpannige onderdaanen klaagde, die hem gedreigd hadden zelf op 't lyf te vallen, om dat hy de Ambonſe muiters niet had willen helpen; weshalven de Heer *de Vlaming* hem met eenig volk en oorlogs-tuigen byſprong.

Hy ging van daar na Macaſſar, zendende twee brieven, door welke hy den Koning en den Prins *Patingaloan* tragtte tot vrede te bewegen, en tot dien einde verzogt, dat men met hem eenige gezanten na Batavia wilde zenden; dog zy waren daar toe geenzins op dien tyd te brengen, en zonden alleen een brief aan zyn Edelheid.

Hy hoorde hier ook van twee Portugeeſche Paapen, dat 'er 100 jonken gereed gemaakt wierden, om na Amboina te zenden; waar op hy zyn reize na Batavia verhaaſtte, daar hy den 18 October quam, gevende ondertuſſchen met een chaloep aan den Landvoogd van Amboina kennis van een tweede Macaſſaarſche Vloot, die hy te wagten had, om zig tegen de zelve te wapenen, en te beletten, dat zy, volgens hun voornemen, den Roodenberg, ontrent het Kaſteel, niet mogten innemen, om van daar het zelve te benaeuwen.

De vyanden op Aſſahoedi, by 't vertrek van de Heer *de Vlaming* verademing bekomen hebbende, zogten met 5 jonken en 400 man na Macaſſar den honger te ontvlugten; dog wierden pas in zee, aangetaſt, en een der zelve door de onzen veroverd; dog door onvoorzigtigheid

1653. De Macaſſaaren aangerand.

der onzen de chaloep, de Verlenger, door de vyand beſprongen zynde, wierden 'er ten eerſten 8 gedood, en 11 zwaer gequetſt; dog de onzen, met een groote woede 'er op invallende, herwonnen die chaloep, en ſloegen alles dood. Een gevangen zeide hen, dat hun voornemen was, na Macaſſar te gaan, en dat nog 3 Tsjampans hen volgen, dog dat *Dayn Bolecan* met nog twee Hoofden nevens 300 Macaſſaaren, en 250 Maleyers, op Aſſahoedi overblyven zou.

De Ihamahers door de Alfoereeſen geklopt.

Die van Ihamahoe, met de plaats op Ceram hen aangewezen, niet vergenoegd, en hier en daar door 't land zwervende, om een beter te zoeken, zyn door de Alfoereeſen wakker geklopt, zoo dat zy wel 50 man verloren.

Tocht van de Heer Cos na de Papoeſche Eilanden.

Ontrent dezen tyd begaf zig de Heer *Cos* met 40 Coracora's na de Papoeſe Eilanden. Hy taſtte vooraf 't Eiland en dorp Kelang nog eens aan, daar hy een redelyken buit, en ettelyke gevangenen, behalven die 'er van den vyand dood bleven, kreeg, roejende ook nog veel nagel- en andre vrugt-boomen uit; ook haalde hy uit de Rievier van Salatti nog 43 Tsjampans, bragt die voor Aſſahoedi, alwaar hy van zyn Vloot ook 10 Coracora's onder den Majoor *Verheiden* liet.

Van daar vertrok hy met 27 Coracora's den 13 October na de Papoewaſe Eilanden, gierende eerſt na de kant van Hatoewe, om alle kreken te doorloopen, of 'er zomtyds Papoewa's mogten roeſten, ſtak toen over na 't Eiland Gebe, en verder na de kuſt van Weda, daar hy het dorp Soema afliep, verbrandde, en van daar te land na Patani trok, om 't zelve, aan de Noord-zyde gelegen, mede in te nemen; dog zy wierden daar door een veſting op een ſteilte geſtut, en alzoo zy geen laſt hadden, om den vyand in zyn voordeel aan te taſten, trokken zy weer af met verlies van 3 dooden (waar onder de Lieutenant *Goodſchalk*) en 5 gequetſten. Zy liepen alleenlyk het beneden-dorp af, toogen toen den Wedaſen hoek weder om, en van daar na 't Eiland, om 'er drinkwater te halen.

Zy deden ook de Eilanden Ombay, Waygeoe, en Salawat aan; dog bequamen 'er geen gevangenen, of vaartuigen, zynde alle van daar gevlugt, zoo ras zy van de komſt dezer Vloot bericht gekregen hadden.

Zy meenden in 't wederkeeren 't Eiland Meſſowal ook aan te doen, dog raakten in 't overſteken in de Eilanden de Vos verdwaald, alwaar zy veel zieken in de Vloot kregen, behalven dat zy op dien ganſchen togt ook juiſt die 2 Coracora's gemiſt hadden, die den voorraad voerden. Dierhalven lieten zy Meſſowal 7 of 8 mylen van zich in 't Weſten, ſtaken na Ceram over, en quamen den 26 November weer aan 't Kaſteel; hebbende onderweg die van Keſſing en Ceram-Laoet, over 't niet nakomen der contracten, beſtraft, alzoo zy weer vreemdelingen aangehaald, en zich na de Weſt met hunne vaart begeven hadden. 1653.

De veſting Wantrouw op Manipa gelegt.

Met de 10 Coracora's, die de Majoor *Verheiden* had by zig gehouden, was hy na Manipa vertrokken, en had, volgens bevel van den Heer *de Vlaming*, beweſten Tomilehoe, de houte veſting Wantrouw opgeworpen, en met noodige bezetting, en 4 yzere ſtukken, voorzien.

Ook deed hy verſcheide invallen op 't Eiland Kelang, van waar zommige Manipeeſen, en OrangKaja's, vrywillig tot hem over quamen, alle welke hy by de veſting plaatſte.

Op den zelven tyd, als onze Vloot in de Papoewaſe Eilanden omzworf, waren de Papoewa's ook met 15 vaartuigen onder den Koning van Salawat, volgens laſt des Konings van Tidore, na de landen van Amboina uit rooven gegaan, en hebben de kuſt van Hitoe, en de nabygelegene plaatſen, in de maand November zeer onveilig gemaakt.

De veſting Voorbaat op den Roodenberg.

Den 14 dier maand had de Heer Landvoogd *Verbeek* den Roodenberg van zyne ruigte doen zuiveren, en op den zelven de veſting Voorbaat gelegt, en van vier ſtukken, en noodige bezetting voorzien.

De Majoor *Verheiden* vond ook goed, de bezetting voor Aſſahoedi op te breken, om zig tegen de komſt der Macaſſaarſe Vloot, op de kuſt van Hitoe, en elders, daar mede te verſterken.

Den 6 December verſchenen de OrangKaja's van Hatoewè, en Ptolematta aan 't Kaſteel, om, alzoo zy de zyde van *Madjira* verlaten wilden, vergiffenis te verzoeken. Zy wierden in genade aangenomen, deden den eed van getrouwigheid, en maakten dit navolgende contract:

Arti-

1653. Contract, met die van Hatoewe, en Ptolematta, gemaakt.

Artikelen, ende voorwaarden op de welke de E: Heer, *Willem van der Beek*, Raad Extraordinaris van India, Gouverneur ende Directeur over de Provincie van Amboina, met de landen, en volkeren, daar onder ſorterende, wegens, ende in den name van den Nederlandſen Staat voor de generaale Orientaalſche Compagnie verdragen ende overeen gekomen is met de OrangKajen, *Coliba*, *Otik*, *Sewas*, *Motir*, *Samma Topi*, ende *Killoewe*, Hoofden van de Negeryen Laulata, Papoeti, Hatilen, Toeleſſey, Noeroebeſſi, Noeroelatoe en Saleman, anders Hatoewè, en Ptolematta genaamd, als der zelven expreſſe en ſpeciale gemagtigden daar toe zynde.

1.

Eerſtelyk *verklaaren wy gemagtigden zedert den ſchelmzen afval van den verraader*, Madjira, *met de zynen des zelfs zyde, als niet beter konnende, gehouden te hebben, maar nu, by verſchyninge van eenige der* Nederlandſe *magt ontrent haare negoryen, verkoren te zyn, om ons neffens andere onderdaanen van haar Ed: Ed: Staat, volkomen met bede van vergiffeniſſe, onder den zelven te onderwerpen.*

2.

Vervolgens dan beloven wy, dat met alle de geenen, waar mede de Compagnie *vrede heeft, met de zelve ook zullen vrundſchap houden, en in der minne ommegaan, handelen, ende wandelen, zoo dat tuſſchen geconfedereerden, ende bondgenooten betaamd.*

3.

Gelyk wy dan daar en tegen ook weder verklaren onze vyanden te wezen alle de geene, wie met de Compagnie *in onminne zyn levende, ende dat wy daar onder ſpecialyk beloven als onze vyanden te vervolgen ende beledigen, waar datze eenigzins komen, die van des verraders* Madjira's *aanhang, als zyne* Macaſſaren, Tidoreeſen, *ende hare onderhorende, daar onder de roofzugtige* Papoewa's *niet uitgeſloten zyn, ende voort alle andere, als voorſz:, die het met de E.* Compagnie *niet zyn houdende.*

4.

Dat wy geene vreemdelingen, van wat natien, qualiteiten, ofte conditien die zyn, aan onze ſtranden, ofte havens, handel zullen verleenen, als de welke met een vrygelyde van den Nederlandſen Staat *zyn geprovideerd, ende wie daar af niet verzien zyn, dat wy die alle, als vyanden zullen aantaſten, ende met den eerſten aan den Heere* Gouverneur *komen overleveren.*

1653.

5.

Dat wy na geenige plaatzen, beweſten, ofte beooſten dit Kaſteel *gelegen, als eindelyk dienende tot onze reizen, herwaards zullen varen, ofte zullen daar toe alvorens ſpeciale licentie ende ſchriftelyk beſcheid, van den Heere* Gouverneur *komen overleveren.*

6.

Dat wy ten minſten alle jaaren eens gecommitteerden aan den Heere Gouverneur *naar het* Kaſteel *zullen zenden, om aan zyn Ed: hommagie te doen, mits zoo wy daar af in gebreke blyven, dat wy daar voren telkens zullen verbeuren een boete van* 200 *Ryxdaalders van agten.*

7.

Dat wy t'allen tyden, als door den Heere Gouverneur *ontboden werden, 't zy om zyn Ed: met de* Hongi *te volgen, ofte om eenige hofdienſtigheden te plegen, zonder vertoeven naar 't* Kaſteel *zullen opkomen.*

8.

Dat wy alle de ſlaven, die van elders uit 't gebied van de Compagnie, *ofte van den* Ternataanſe *Konink, 't zy uit* Banda, *of* Amboina, &c. *tot ons vluchten, ende overkomen, ſtrax naar haar overkomſte, zonder eenige redenen van haar tot excuſe aan te nemen, zullen aantaſten, ende met de eerſte gelegentheid tot den Heere* Gouverneur *aan 't* Kaſteel *brengen, mits voor ider, als tot bergloon, genietende een zomme van vyftien courante Ryxdaalders van agten.*

9.

Dat wy geen van allen oit in onze religie zullen werden geturbeerd; maar daar by ongemoleſteerd, zoo als wy die regtevoord belyden, verblyven mogen.

10.

Alle welke bovenſtaande artikelen en voorwaarden hebben wy by dezen in onze voorſz. qualiteit op de Moshhâf, *naar onze* Moorſe *wyze, zynde onze hoogſte eed, bekragtigd.*

Aldus gedaan, verdragen, overeen gekomen, bezwooren, ende met ſignature bekragtigd. Onderſtond Amboina *in 't* Kaſteel Victoria *dezen* 6. December 1653. *Was getekend* Willem Verbeek, *'t merk geſteld by* Sewas, *'t merk geſteld bij* Coliba, *'t merk geſteld bij* Otik, *'t merk geſteld by* Cewas, *'t merk geſteld by* Topie, *'t merk geſteld bij* Motir, *'t merk geſteld by* Sommia, *'t merk van* Topie. *Ter zyde ſtond ons preſent. Was getekend* Simon Cos, François Combebere, Cornelis Hauw *'t merk geſteld bij* X *den* Radja Soya, *'t merk geſteld* X *bij* Louis Gomes, Gnatohoedi, *'t merk geſteld by* Jan Cambeſſi, *ter zyde* Compagnies *zegel gedrukt in rooden lack. Lager ſtond, t'oirkonde, was getekend*, Jacobus Manteau, *Secretaris.*

In

1653. In deze maand wierden ook twee nieuwe Reduiten op Noeſſatelo en Negri Lima gelegt, hoewel dit werk, op 't gerugt van 't naderen der Macaſſaarſche Vloot, voor een tyd geſtaakt wierd: want men had van een overlooper verſtaan, dat zy uit 65 jonken beſtond, en eerſtdaags hier verſchynen zoude, voornemens zynde de kuſt van Hitoe, of Loehoe eerſt aan te doen, weshalven men die dorpen maar met palliſſaden, zoo veel de tyd toe liet, verſterkte.

De Heer Vlaming komt weer herwaards.

Ondertuſſchen was de Heer *de Vlaming* den 8 November weer van Batavia, met alle die zelve weerdigheden van SuperIntendent, Veldheer, en Zeevoogd, die hy bevorens bekleed had, voor de derdemaal na Amboina vertrokken.

Het ontzet, dat hy mede nam beſtond in 6 ſchepen, een galjoot, een chaloep, en 3 tinggangs, waar op 500 mannen, of 10 Compagnien ſoldaaten, waren; hebbende de beloften van in 't kort nog 300 man te zullen krygen.

Op Samarang had hem een Maleyer bericht, dat hy drie weken te voren, komende van Macaſſar, de Vloot van dien Koning van daar na Amboina had zien afſteken, giſſende, dat die uit 100 jonken, waar op 5000 mannen waren, beſtond. Ook voegde hy daar by, dat zy laſt had op Boeton eerſt aan te loopen, om dien Koning en zyne landen te veroveren, en aan de Macaſſaarſe kroon te hegten.

Dit zyn Ed: wat ontzettende, zond hy den 21 dito van Japara vier ligte jagten voor uit, het eene met den Koopman *Evert Buis*, om den Koning van Macaſſar noch eens te ondertaſten, en de 3 anderen om Boeton aan te doen.

Die van Macaſſar wilden nergens na luiſteren; dog ontrent Tanakeke komende, verſtond de Heer *de Vlaming*, dat die van Boeton van de Macaſſaarſe magt niet aangedaan, maar met 90 jonken al voor 3 weken, van daar na Saleyer overgeſteken waren, om zich nog meer te verſterken; doch alzoo zy hoorden, dat 'er al 700 man van hunne makkers door ongemak en gebrek omgekomen waren; zoo hadden zich veelen van die Vloot ſtil op de vlucht begeven. 1653. Ontdekt de ſterkte der Macaſſaarſe Vloot.

Den 15 December verſtroide onze Vloot zeer ſchielyk van een door een ſtorm, die hen voor de ſtraat van Boeton beliep; zoo dat de Heer *de Vlaming* met veel moeite in een chaloep op Boeton, zonder dat hy de Vloot zedert weer byeen brengen kon, ten anker quam. Hy handelde ondertuſſchen met dien Koning, die met de zynen nog al overhoop lag. En liet 'er 11 ſoldaaten tot des zelfs lyfwacht, met belofte van hem naderhand meer hulp by te zetten. Komt voor Boeton, en onderſteund dien Vorſt.

Hy verſtond, dat 40 Macaſſaarſche vaartuigen de Straat van Pangeſane doorgeloopen waren, weshalven hy eenige ſchepen 'er op afzond, om ze te betrappen; gaande zelf met 't jagt Amſterdam bezuiden Boeton om, van waar hy, geene van zyne ſchepen vernemende, na Amboina voortliep, daar hy den 29 December aanlandde, vindende alles beter, als hy gedagt had. Zyn komſt in Amboina.

Ondertuſſchen hadden de ſchepen Leeuwaarden, en ter Veer, aan't Ooſteinde van Boeton 19 jonken van den vyand ontdekt, van welke zy 'er 10, met ryſt geladen, veroverden; doch daags 'er aan den 29 December wat onvoorzigtig op de andre vaartuigen aanvallende, verloren zy een Tinggang van 32 koppen, waar in de vyand alles, op 5 Hollanders na, doodſloeg, voerende die gevangen na Macaſſar, van waar zy naderhand, by 't maken der vrede, weer vry geraakt zyn.

VIERDE BOEK

EERSTE HOOFDSTUK.

De Heer Maatzuiker *twaalfde* Opperlandvoogd A. 1654. Roos *na de* Xoela's. *De* Macaſſaarſe *na-vloot, niet wel waargenomen. Gyzelaars gegeven. De* Macaſſaaren *in de moordenaars-rievier geloopen.* Madjira, *en* Haſi's *toeleg.* Loehoe *door de* Macaſſaaren *verbrand. De Heer* Verbeek *vertrekt na* Batavia. *Vrede met* Tidore *gezogt.* Roos *weer na* Xoela *gezonden. 't* Kaſteel *vergroot.* Schaydi, *&c. weer op* Aſſahoedi *gekomen. Vrede met* Tidore *geſloten.* Aſſahoedi *door de onzen aangetaſt; en verlaten.* Mandarsjah *hier verſcheenen.* Laala *door de onzen belegerd, en veroverd. De Heer* Vlaming, *en de Koning na* Boeton. *De Heer* Cos *als gezaghebber hier gelaten. Eiſch aan den Koning van* Boeton *gedaan. Nieuwe Koning op* Macaſſar. Vlamings *komſt op* Batavia. *'t* Kaſteel Victoria *vernieuwd. De Heer* de Vlaming *keerd herwaards. Koning* Aali *afgezet. En vermoord.* Tiboro *door ons A. 1655 veroverd.* De Vlaming, *in* Ambon *gekomen, ſtelt op verſcheide zaaken ordre.* Mandarsjah, *in gevaar van vermoord te werden, vlucht na 't* Kaſteel. *Den oorlog om* Mandarsjah *hervat.* Nuniali *veroverd, en* Nahoebeſi *opgehangen. De Heer* Vlaming *taſt de vyand voor* Aſſahoedi *aan, en gaat met den Koning na* Ternate. Mandarsjah *in zyn ryk herſtelt. De Veldheer voor* Aſſahoedi *weer gekomen, verwerd 't zelve.* Schaydi, *nevens andre gevangen. Zyn zoon na* Batavia, *en zyn vrouw na* Boeton *gezonden. De* Macaſſaaren *by* Hatoepetola *meeſt dood geſlagen* Vlaming, *na* Boeton *vertrokken. Beſpot* Macaſſars *Koning. Siegten handel van* Roos *voor* Boeton. Verheiden *doodgeſlagen. De verſtroide Vloot van de Heer* Vlaming *komt ten deele weer by een.* Buitendyks *dappere daad.* Vlaming *zend* Keller *na* Xoela. Calamatta's *wedervaren.* Vlamings *komſt op* Xoela, Boero, *en* Ambon. *Verſcheide bevelen harer* Edelheden. *De Heer* de Vlaming A. 1655 *aan 't* Kaſteel. *Jonge nagelboomen hier geplant Slegte vrede met* Macaſſar. Madjira *verbergd zich. De Heer* de Vlaming *door de Heer* Huſtaart *vervangen; ſtelt een nieuwe* Hitoeëſe *Landraad in. Verdeeld de begenadigde rebellen. Belaſt* Radja Gilolo *in zee te dooden. Ontvolkt* Hoewamohel. *Plaatzende de Hoofden aan de* Roodenberg. Calamatta *gaat na* Macaſſar. Vlaming *verdeeld de verdre volkeren. De Heer* Cos *na* Ternate, *en de Heer* Huſtaart *als zeſtiende* Landvoogd *hier voorgeſteld. De Heer* Vlaming *vertrekt.*

De Heer Maatzuiker als twaalfde Opperlandvoogd A. 1654.

DEn 3 Januari 1645 wierd hier de 12 Opperlandvoogd, de Heer *Johan Maatzuiker* (die in May A. 1653 verkoren was) in plaats van den overleden Heer *Carel Reinierszoon*, voorgeſtelt.

Men zag nu ook van tyd tot tyd de Macaſſaarſche Vloot by ſtukken en brokken opdagen. Onze jagten hadden twee jonken van de zelve bezuiden Boero ontmoet, en een daar van veroverd, op 't welke zy 37 gevangenen bequamen, die de Lieutenant *Keller* na 't Kaſteel bragt, daar zy in de keten geklonken wierden. De andre 18 jaagden zy in de Rivier van Roemah ite, daar de onzen hen bezet hielden. De Zeevoogd van deze en de verdre jonken, te zamen 40 ſterk, was *Crain Boetatoeha*, die nog by 't leven van den ouden Koning herwaards verzonden, en al in Octoober van Macaſſar vertrokken was.

Roos na de Xoela's.

Ook zond de Heer *de Vlaming* den Commandeur, *Gerard Roos*, na de Xoelaſe Eilanden, om de Macaſſaaren, die door de Straat Pangeſane over Bangay daar na toe geloopen waren, voor hunne komſt in Amboina daar te onderſcheppen.

Men brak nu ook de Reduit Hardenberg op Cambello af, alzoo hier geen ingezetenen meer waren, en men deze bezetting elders beter gebruiken kon.

De Macaſſaarſe na-Vloot, niet wel waargenomen.

In dezen tuſſchen-tyd verſcheen het tweede deel van de Macaſſaarſe Vloot, zynde met 2 Coracora's van Bangay, 6 van Xoela Taljabo, en 6 van Xoela Mangoli (die 't dorp Mangoli af liepen, en den *Sengadji* verjaagden) verſterkt, en geleid tot Boero, van waar zy weer t'huis keerden, latende de Macaſſaaren verder na Ambon ſtevenen.

De onzen hadden in de Xoela's op Focköeve 17 Macaſſaarſe vaartuigen, die zy ontmoetten, bezet, doch niet als 't behoorde, gelyk zy ontrent die 18 op Roemah Ite mede wat ſlof geweeſt waren, waar door de Macaſſaaren den 4 Februari getragt hadden heen te breken, alzoo 'er maar 1 chaloep op de brandwagt lag, maar zy wierden geſtuit,

1652. doch wy kregen hier door 4 dooden, en 8 gequetſten.

Gyzelaars gegeven. De Heer *de Vlaming* had ondertuſſchen getragt de Hitoeeſen tot 't omvellen van hunne boomen, op de ſteile gebergten ſtaande, te bewegen, dog vermits dit niet gelukken wilde, deed hy hen beloven, gelyk ook de Manipeeſen, dat zy hunne zoonen tot gyzelaars aan hem geven zouden; ook boden zy aan, hare vrouwen en kinderen in onze veſting te laten blyven.

Ider OrangKaja van Manipa had een van zyn zoonen op 't ſchip Leeuwaarden gegeven, en *Sengadji Cowaſa* woonde met zyn huisgezin in de veſting Wantrouw aldaar.

De Macaſſaaren in de Moordenaars-rievier geloopen. Men verſtond, dat de Macaſſaaren in 't geheel 38 vaartuigen ſterk in verſcheide Rievieren van 't Eiland Boero ingeloopen waren, alle welke wy onmogelyk met onze weinige vaartuigen bezetten konden, waar door den 25 Februari eerſt die van Roemah Ite's Rievier doorgebroken, en met die van Cajeli vereenigd zyn. Ook zag men den 3 Maart 17 ſtuks der zelve op Toniwara, die by Erang in de Moordenaars Rievier liepen, om dat onze vaartuigen hen beletteden 't Naſſauſe gat door na Aſſahoedi te loopen.

Na dat de Heer Zeevoogd hen eenige maalen met weinig voordeel aangetaſt had, zogt hy dezen nieuwen Macaſſaarſen Zeevoogd, *Crain Boeta Toeha*, die't gezag boven *Dayn Bolecan* had, tot vertrek onder redelyke voorwaarden te bewegen; dog kreeg van hem een antwoord, dat geenzins op zyn voorſtel ſloeg.

Madjira, en Haſi's toeleg. Ondertuſſchen nam 't gebrek onder den vyand op Aſſahoedi ſterk toe, dat onder de zelve een ſcheiding begon te maken, de Kimelaha's *Madjira* en *Haſi*, hadden voorgenomen na Manipa en Loehoe te vertrekken, om zich voor eerſt daar neder te ſlaan; dog op Loehoe was voor hen niet te doen, alzoo de Zagoeboomen door de Loehoeneeſen zelf omgeveld, en hunne kinderen onze gyzelaars reeds geworden waren; doch *Haſi* liep met 5 Coracora's van Aſſahoedi na Kelang.

De Heer *de Vlaming* liet de Macaſſaaren in de Moordenaars-Rievier ook de pols taſten op den 16 Maart, om te zien, of hyze op een gemakkelyke wyze zou konnen loozen; doch daar quam al mede niets af.

Dierhalven liet hy geſtadig de Noordkant van Hoewamohel door onze troepen doorkruiſſen, om de verdre nagelboomen daar om te vellen.

De Capitein *Radja* van Loehoe, *Tahalile*, deed ons hier goeden dienſt; dog, OrangKaja *Cramer*, en zyn broeder, gelyk ook *Bagadet*, ſtonden zeer verdagt, dat zy hem en ons, met 't volk van ons afkeerig te maken, grooten ondienſt gedaan hadden, weshalven de Heer *Vlaming* voornam die gaſten van Loehoe te lichten. Egter had *Tahalile* nog eenige nagelboomen ontrent de Moordenaars-Rivier, zoo als zy die wilden gaan plukken, bedorven, dat de vyanden dermaten ſpeet, dat zy daar over op den 27 Maart wraak namen, in 't dorp Loehoe een inval deden, het zelve verbrandden, veèl lieden dood ſloegen, en op de veſting met zulken woede, 1000 man ſterk zynde, aanvielen, dat het ſcheen als of zy 'er geen een man dagten in te vinden. Dog zy wierden, toen zy onder de muur van 't buitenwerk quamen, zoo gegroet door ons geſchut, dat zy het daar niet lang konden houden, hoewel zy nog 2 dagen agter een pagar, buiten de Reduit tot verdediging der Inlanders gemaakt, bleven leggen, na welken tyd *Madjira* met dit volk ſtil wegtrok. 1654. Loehoe door de Macaſſaaren verbrand.

De Zeevoogd *de Vlaming*, dit gehoord hebbende, deed de verdere Loehoeneeſen na Mamalo by de groote Rievier verplaatzen, om zulke overvallen niet meer onderhevig te zyn; doch die van Caybobo belaſtte hy zich op Haroeko neder te ſlaan, daar zy wel 22 jaaren gewoond hebben.

De Heer *Willem Verbeek*, zyne 3 jaaren uitgediend hebbende, was, wegens gedurig voorvallende onluſten, niet genegen hier langer te blyven, en gaf dierhalven zyne Landvoogdy aan den Heer *de Vlaming* weder over. Dierhalven moeten wy den zelven Heer *de Vlaming* hier nu als vyftienden Ambonſchen Landvoogd aanmerken, die ook (zoo de oude *Nicolaas Macquelyn*, een man van groote ervarenheid in de Ambonſche zaaken, my gezegt heeft zelf gezien te hebben) twee byzondere wapens, onder die der Landvoogden, die in de Hollandſche kerk hangen, plagt te hebben; van welke 'er een door de volgende Landvoogden, of uit onkunde, of uit eenige andre oorzaak, weg, en uit de rang, die op den Heer *Verbeek* volgde, genomen is. De Heer Verbeek vertrekt na Batavia.

De Heer *Verbeek* vertrok den 4 May van hier met 't jacht Schiedam na Batavia, daar hy naderhand Majoor, of Hoofd van alle de troepen der E. Maatſchappy, geweeſt is. Met hem vertrok ook de Boetonſe Capitein, *Boengahoera*, die met zyne bygevoegde Boetonders zich hier zeer wel gequeten had, als ook de Ternataanſe *Sjahbandaar*, *Jani Sopi*, om den Koning van goeden raad te dienen, en die van Boeton tot alle ſtandvaſtigheid aan te maanen, ter tyd toe, dat de Heer *Vlaming* zelf weer by hem quam,

om

1654. om 't welk te eer te bewerken, was 'er een fraai geſchenk van zyn Edelheid, en van de Heer *de Vlaming* aan dien Vorſt bygevoegd; welke laatſte Heer ook na Ternate geſchreven had, dat men op goede voorwaarden vrede met den Tidorees zou zien te maken, te meer, alzoo die van Solor ook onze hulp tegen de Portugeezen zeer van nooden hadden.

Vrede met Tidore.

Roos weer na Xoela gezonden.

De Commandeur *Roos*, buiten laſt van *Focköeve* opgebroken, en den 10 May opgekomen, wierd 'er dryvend weer na toe gezonden met eenige jachten, en chaloepen, om die 17 Macaſſaarſe vaartuigen nog wat bezet te houden, en voor al, om onze vrienden op Mangoli te dekken.

De Macaſſaaren, zedert den laatſten inval op Loehoe, Hoewamohel hebbende leeren kennen, hadden zich in April op Laala neer geſlagen, en daar een groote dubble vaſtigheid opgeworpen, om daar van hun brood-kamer, alzoo hier veel Zagoe-boomen waren, te maken. Ook wierpen zy een vaſtigheid by de groote Rievier van Kahoela op; doch, om dit verder te ſtuiten, liet de Heer *de Vlaming* hier 18 vaſtigheden op de pas van Tanoeno in May leggen, die door neerſtigheid van den Inlander in 2 weken voltoid waren.

In dezen tyd wierd ook een nieuwe veſting op Oma, by Way Lapia, een op Poorto, op 't Eiland Honimoa, een op 't ſtrand van Ihamahoe tot Hatoeana, en een op Noeſſa-Laoet, Beverwyk genaamd, gelegd, buiten 't welke op Honimoa nog een ſteene muur van woonpakhuizen, en noch een kleen puntje aan 't kleen Reduitje gevoegd zou werden.

Aan alle deze Reduiten was dit een algemeene misſlag, dat ze de muuren van brakke zee-ſteen opgemetzeld, en de kalk meeſt met brak zee-water opgemaakt hadden, waar door alle de ſchoone yzer-houte balken, daar in gebruikt, in korte jaaren verrot waren.

't Kaſteel vergroot.

De Heer *de Vlaming* liet ook in Juni het Kaſteel aan de zee-zyde vergrooten, waar ontrent hy geheel Leytimor, de Chineeſen, en de borgers, ider hun deel gaf, dat niet zonder morren toe ging.

Schaydi, &c. weer op Aſſahoedi gekomen.

Op den 26 Juni quam de Capitein *Laoet Schaidi*, en de *Hhoekom Tomagola*, uit Ternate over *Xoela Beſi*, en *Boero*, weer op Aſſahoedi met 21 nieuwe Coracora's, en 5 jonken, zoo van de Macaſſaaren, en Ternataanen, als van de Boeroneeſen; doch alzoo zy weinig levens-middelen mede bragten, konden zy 't niet lang byeen houden.

In Juni ſloegen die van Tanoeno, door *Tamalaëla Beſi*, Hoofd van Wayſamoe, opgehitſt, 19 lieden van Oma op Hatiſoa dood, en bragten derzelver Hoofden by *Madjira*. 1654.

Vrede met Tidore geſloten.

Den 13 Juni quam de Heer *Cos* met al 't krygs-volk, dat hy had konnen krygen, weer hier uit Ternate, alzoo de vrede tuſſchen ons, en den Koning van Tidore, getroffen was. Met dit ontzet taſtte de Majoor *Verheiden* den 29 Juli 's vyands vaſtigheden by Cahoela aan, en nam die ſtormenderhand in. Hy liet 'er 14 man voor zitten, behalven dat hy 60 gequetſten, meeſt bevelhebbers, bequam, gelyk hy ook zelf door de linkerſchouder geſchoten was. Wy verloren 'er ook den Lieutenant *Paul Martyn Fleſſing*, *Jacob Memon*, en de vaandrigs, *Jan van Doesburg*, (die op Hila ſtierf) *Marten Weber*, en *Joannes Weſthoven*.

De vyanden hadden hier 130 dooden; doch anders was 'er niet veel aan veroverd, gelyk de onzen, na dat de Capitein Lieutenant, *Herman van Outhoorn*, 'er een korten tyd met eenige bezetting in gelegen hadde, de zelve verlaten, en verbrand hebben.

De Heer *de Vlaming* had ook den Koning van Ternate herwaards ontboden, om zyn eigen wederſpannelingen te helpen dempen, die derhalven met een aanzienelyke magt hier gewagt wierd. Men was in geſchil, wat men by de komſt van dit ontzet eerſt aantaſten, en of men liever op Salatti, en Laala, 's vyands brood-kamers (dat *Verheidens* gevoelen was) aanvallen zoude; doch het eerſte ging by de meeſten, en eindelyk ook by den Majoor *Verheiden* door.

Daar op heeft men den laatſten Auguſti 1654 alle de Coracora's, 45 in getal op Tomoewara verzameld, en onze verdere magt van 8 ſchepen, benevens 10 chaloepen, en Tinggangs, byeen gevoegd hebbende, den 6 September onder 't geluid van trommels en trompetten Aſſahoedi aangetaſt. Aſſahoedi door de onze aangetaſt, en verlaten.

Zy zagen de onzen met een groote onverzaagtheid, terwyl 't ſchip Banda vlak voor het dorp lag, aankomen, zonder eenen ſchoot op hen te doen, alzoo zy zeer trots op hunne zeven ſterke veſtingen boven malkanderen waren, behalven dat 'er nog twee op den berg lagen. En dat niet zonder reden, alzoo de Heer *de Vlaming*, na die werken van zeker heuveltje op Noeſſa-Nitoe met eenige officieren wel beſchouwd te hebben, de zelve voor dien tyd onwinbaar hield, weshalven men, om geen volk te vergeefs te ſpillen, goed vond van daar na Laala te trekken, dat zoo ſtil en bedekt, als 't mogelyk was, geſchiede.

Mandarsjah hier.

Eer dit egter voortging, quam Koning *Mandarsjah* met een jacht uit Ternate, met bericht, dat 'er nog een Fluit met 4 Coracora's, en 800 Terna-

1654. taanen volgde. De Heer *de Vlaming* raadde dien Vorſt tot de komſt van de verdre magt by den Heer *Cos* voor Aſſahoedi te blyven, terwyl hy met zynen aanſlag op Laala zou voortgaan, alzoo die geen verder uitſtel lyden kon.

Laala door de onze belegerd.

Den 16 September quam hy voor Laala, liet de 2 ſchepen vlak voor 's vyands veſting, en de Coracora's ter zyden de zelve ten anker komen.

Men vond goed den vyand, die voor gaf na geen verdrag te zullen luiſteren, en zich liever dood te willen vegten, eerſt door een beleg wat gedwee te maken. Men omcingelde dan 't zelve in een korten tyd, waar op zy eenige uitvallen van binnen deden; ook quam 'er eenig volk tot ontzet, van Aſſahoedi, dat al vry ſtout op onze werken aanviel, dog 't wierd van de onze zoo deftig begroet, dat de luſt verging om weer te komen.

Na een beleg van vyf dagen, heeft men het beſtormd op den 20 September met drie Compagnien van 150 man; maar zy vonden 'er ook wakker tegenſtand, vooral van de Macaſſaaren. *Crayn Boeta Toewa*, met de zynen zeer verwoed vegtende, riep de onzen toe, dat zy geen genade begeerden; en geen wonder, alzoo zy gezien hadden, dat zekere troep Amboineeſen, met een wit vaandel by den Lieutenant *Keller* gekomen, en voor eerſt aangenomen, door laſt van den Veldheer dood geſlagen was, en dat, om hen te leeren, dat men met de zoo dikwils te vergeefs van ons aangeboden genade niet ſpotten, nog zich inbeelden moeſt, dat wy altyd, als 't hen in 't hoofd ſchoot, die te verzoeken, klaar moeſten ſtaan om die te geven.

En verovert.

Zy liepen tot over de middelen toe in zee, tuſſchen en tegen de trompen van onze musquetten en tuſſchen onze chaloepen zeer verwoed in, even als imand, die door de ſpitsroeden loopt, doch het was hier om het leven te doen, gelyk 'er ook maar 60 dien dans ontſprongen, om hunne makkers tyding te brengen, dat Laala tuſſchen 9 en 11 uuren fel beſtormd, dog eindelyk met groot verlies van hen door de onzen veroverd was. Men vond 'er 3 yzere ſtukken, 4 metale baſſen, 20 musquetten, en zeer weinig kogels en kruit.

De vyand had 700 dooden bekomen, onder welke de vuile *Simatau*, Orang-Kaja van Anin, nevens andre Hoofden, was. Ook wierden 'er wel 400 door de onze gevangen, alle welke de Heer *de Vlaming* aan de genen, die ze genomen hadden, ſchonk, dat ons volk grooten moed gaf; behalven dat 'er de Amboineeſen nog veele, buiten ons weten, op de Coracora's geborgen hadden.

Dit was een heerlyke overwinning, alzoo wy hier weinig volk verloren, en in geen voorval zoo veel vyanden verſlagen, of zoo veel gevangenen bekomen hebben. 1654.

Na deze verovering quam Koning *Mandarsjah*, nevens den Koning van Gilolo, en Prins *Calamatta* binnen Laala, en zagen met verwondering, hoe gelukkig en dapper die plaats door onzen Veldheer veroverd was, en wat moeite hy, met zyne muiters te dempen, hier had, daar hy zoo weinig hulp aan toebragt, ſlytende zynen tyd met zammelen, alzoo zyn meeſte volk nog agter, en in de Xoela's was. Na dat de Heer *de Vlaming* nu de pas van Tanoeno wel had doen ſluiten, en bezetten, vertrok hy den 24 September na 't Kaſteel, latende het leger onder den Preſident *Cos*, met laſt, om van daar met het leger niet te ſcheiden, voor dat alle de Zagoe-boomen (dat wel een maand tyd vereiſchte) zouden verdorven zyn.

De Heer Vlaming, en de Koning na Boeton.

De Koning van Gilolo, Prins *Calamatta*, en de Capitein *Radja Tahalile*, met zyn Compagnie van 60 uitgezogte lieden van Bonoa, Loehoe, en Manipa, zouden van hier met een fluit na Boeton vertrekken, gelyk Koning *Mandarsjah* zich met het jacht Arnemuiden ook daar heen begaf, wien de Zeevoogd *de Vlaming* met 't ſchip het Zas van Gent, en andre vaartuigen, den 29 September gevolgt is.

De Heer Cos als gezaghebber hier gelaten.

Hy liet het gezag hier aan den Heer *Cos*, gevende hem den titel van Preſident, en quam den 8 October op Boeton, alwaar ook eenige dagen daar aan de Molukſe Koningen met hunne ſchepen verſchenen.

Eiſch aan den Koning van Boeton gedaan.

Men eiſchte van den Koning van Boeton vooraf allen, die aan het vergieten van 't Nederlandſch bloed ſchuldig waren, niet tegenſtaande hy met een dogter van een der genen, die 'er mede deel aan had, getrouwd was. Ook dreigde hem Koning *Mandarsjah*, ingevalle hy zulx niet aanſtonds deed, dat hy hem van de kroon berooven, en die aan een ander geven zou.

Dit was geen kleene klem op zynen ſtaart; maar hier viel niet te dralen, derhalven zoo beloofde hy daar toe zyn uiterſte beſt te zullen doen, aangezien zy hier en daar verſtroid, en nu nog buiten zyn magt waren.

Tien Boegiſe jonken, in de Rievier van Boeton door de onzen gevonden, zeiden van hare overheden gezonden te zyn, om te zien, of de Koning van Boeton met ons en met de Molukſe Koningen in verbintenis was, met voornemen, om zich mede onder ons te begeven, alzoo zy 't trots en gewelddadig regee-

1654. regeeren van den Koning van Macaſſar al lang moede waren. Niet tegenſtaande dit gezantſchap den Heer *de Vlaming* zeer verdagt voor quam, vond hy egter goed hen vry geleide te geven, om te zien, wat daar verder af komen mogt; daar by voegende, dat, zoo zy dit opregt meinden, zy aan ons, en aan den Koning van Ternate, opregte vrienden vinden zouden, dog dat dit binnen twee maanden geſchieden moeſt.

Een nieuwe Koning op Macaſſar.

Hy liet de Molukſe Koningen op Boeton, om dat land verder in ruſt te brengen, en vertrok daar op na Macaſſar, om te vernemen, of daar een nieuwe Vloot aangelegd wierd; dog kon daar van geen regt beſcheid krygen, om dat men na de dood van *Crayn Patingaloan* bezig was een nieuwen Koning te maken.

Vlamings komſt op Batavia.

Hy vertrok dan van daar na Batavia, daar hy den 6 November A. 1654 aanquam, met hope van daar eenig ontzet van volk te zullen bekomen.

In die tuſſchen-tyd had de Commandeur *Roos* de Reede van Macaſſar bezet gehouden; doch alzoo men daar na hoorde, dat die Vloot op Bima verveerdigd wierd, vertrok hy ten eerſten derwaards, om te beletten, dat zy van daar na Ambon, of Banda uitloopen mogt.

't Kaſteel Victoria vernieuwd.

Na de Heer *Vlamings* vertrek uit Amboina was het een van de voornaamſte werken, dat het Kaſteel Victoria, volgens voorgaande beſluit, en na dat men alle de bouw-ſtoffen daar toe eerſt bereid had, ten deelen afgebroken, en vernieuwd wierd. Men begon met een ganſche rye wooningen langs de Zuid-weſter guardyn, die alle oogenblik dreigde in te ſtorten.

Men wierp die dan eerſt onder de voet, holde de zeepunt uit, om in de zelve een nieuwe kruit-kelder te maken, en van daar een hegte muur langs de voornoemde guardyn te trekken, en tuſſchen beiden deze muuren met aarde op te vullen, daar van een wal, 20 voeten dik, te maken, en elders nog zoo wyd in 't plein uit te ſpringen, dat men daar een andre muur van gebakken ſteen kon ophalen, waar op men een nieuwe rey wooningen van twee verdiepingen bouwen zou, 't geen zoo aan alle drie de zyden omloopen, en dan 't nieuw huis van den Heer Landvoogd aan de zee- of Noord-weſtzyde ſtaan zou.

De beide zeepunten zouden ook merkelyk uitgezet, en aan de zee-kant een hegte breede barm gemaakt, en volgens zekere kaart, of beſtek, alles voltoid werden, hoewel 'er naderhand nog eenige verandering, ten deele op beter bekomene begrippen van 't werk, ten deele ook door verwiſſeling van regeering, op gevallen is. 1655.

De Alfoereeſen van Tanoeno hadden de zyde van *Madjira* gekozen, deze ziende, dat het ſluiten van de pas van Tanoeno, en 't bezetten van de Rivier van Cawa, hen belette den zelven, of de Macaſſaaren, te konnen helpen, quamen van zelfs tot ons over, waar door ons leger aldaar by die pas groote toevoer van levensmiddelen kreeg.

De Heer de Vlaming keerd herwaards.

De Heer *de Vlaming* hield zich op Batavia niet lang op. Hy bleef 'er pas 15 dagen, en vertrok den 21 November 1654 met 4 ſchepen, 1 galjoot, 4 chaloepen en Tinggangs, dog met weinig ſoldaaten, weer van Batavia, bekleedende de vorige weerdigheden, waar mede hy nogmaals van haar Edelheden vereerd was.

Hy zond van Japara een jacht voor uit na Macaſſar, om te vernemen, hoe de zaaken daar ſtonden. Van daar vertrok hy met de Vloot na Bima, daar hy geen ſchepen nog Vloot, en ook de Bimaneezen ongenegen vond, om tegen ons te oorlogen, hoewel zy egter met den Koning van Macaſſar in verbond wilden blyven.

Hier van daan verzeilende, quam hy den 17 December op Boeton, by den Commandeur *Roos*.

Men had, volgens ordre, twee veſtingen aan de mond van de Rivier van Boeton gelegd, en de eene Toetop Moeloet, dat is, houd den bek, en de andre Djangan Kata, dat is, kikt niet, genaamd.

Koning Aali afgezet.

Hy bevond daar, dat Koning *Mandarsjah*, op 't verzoek der Boetonders, Koning *Aali* afgezet, den *Hboekom* in zyn plaats als Koning hadden aangeſteld, en onzen vriend *Laſſinoeroe*, wel eer gezant van Koning *Aali* (dien de Boetonders daar na, na hem van alle zyne cieraaden beroofd te hebben, nog elendig kriſten) op valſche berigten aan *Mandarsjah* gedaan, geworgd.

Hy vermoord.

De Heer *de Vlaming* nam dit alles wel hoog op, en bleef daar over eenigen tyd zeer moejelyk op den Koning; dog dit had het al weg, en daar was geen verandering in te brengen, behalven dat ook de verbittering der Boetonders tegen Koning *Aali* zoo groot was, dat de Heer *de Vlaming* met al zyn gezag niet beletten kon, dat hy jammerlyk vermoord wierd.

Het eenige, dat hy doen kon, was, den Koning van Ternate zyne onvoorzigtigheid in dezen te toonen, hem voor het toekomende beter leſſen te geven, dit voor dezen tyd door de vingeren te zien, en den nieuwen Koning door een nieuwen eed, op zekere artikelen, aan Koning *Mandarsjah*, en de E. Maatſchappy, te verbinden.

1655. Men brak de eene veſting weer af, ley in de andre een vaandrig met 23 Nederlanders, en 12 Ternataanen, en men zond den Commandeur *Roos* met 6 ſchepen bezuiden Boeton, om 't dorp Sumbawa, daar de wederſpannelingen zich ophielden, en hunne vaartuigen hadden, met alles, dat zy daar vonden, te vernielen, gelyk hy daar ook alles in koolen gelegt heeft.

Daar na zeilde de Heer *de Vlaming* den 26 December van daar door de Noordzyde van de Straat, terwyl de Koningen der Moluccos door de Straat van Pangeſane liepen, om de Macaſſaaren op te zoeken, alzoo men verſtond, dat 29 vaartuigen met veel ſpatten, en padi, na Amboina vertrokken waren, om de zelve op Aſſahoedi te planten, waar uit het niet geleek, dat zy voor eerſt nog dagten van daar te verhuizen.

Ontrent de Noord-zyde der Straat quam de Heer *de Vlaming*, en de bevelhebber *Roos*, weer by malkanderen, van waar hy *Roos* weer met 350 koppen, en 11 chaloepen, na de Straat van Pangeſane zond, om de Macaſſaarſche Vloot op te zoeken, en de zelve met hulp der Molukſe Koningen, die hy daar vinden zou, te vernielen, of anders Tiboro aan te taſten.

Tiboro door ons veroverd 1655.

Hy veroverde dit dorp den 1 Januari 1655, en kreeg fraajen buit van ſlavinnen, te weten, van vrouwen en kinderen, die tot ſlaven wierden; dog kort daar aan, als de plaats door de onze verlaten was, quamen de Macaſſaaren met 40 vaartuigen, en namen in de Rivier een plaats in, die zy zoodanig verſterkten, en vaſt maakten, dat de onze 'er niet aan rieken dorſten.

Dierhalven vertrok de Heer *de Vlaming* den 18 Juni met 11 ſchepen en Tinggangs, en met 8 Coracora's, waar op de Molukſe Koningen waren, om Celébes aan de Ooſt-kant te bezien, en de Macaſſaaren, zoo zy uit Tiboro weer uit liepen, daar waar te nemen; belaſtende zyn Ed: den Commandeur *Roos*, om de Straat Boeton met 5 ſchepen en 2 chaloepen tot April bezet te houden.

De Heer *de Vlaming*, en Koning *Mandarsjah* liepen na Tamboeco, diens *Sengadji* toen door dien Vorſt mede tot Koning verheven wierd.

Hy liet de Koningen daar, liep 16 mylen Noordelyker, en aldaar het dorp Patoewi af, alzoo dit de vergaderplaats der Macaſſaaren was.

By zyn komſt op de Eilanden Gapi, en Bangay, bevond hy de inwoonders der zelve al mede goed Macaſſaarſch.

Hier verſtroide de Vloot van een, zoo dat de Heer *de Vlaming* maar met een enkelde chaloep op Mangoli geraakte, alwaar hy hoorde, dat men in Ambon nog van geen nieuwe Macaſſaarſe Vloot wiſt; maar dat de Macaſſaaren van Aſſahoedi 2 chaloepen van ons, door quade wagt, in December afgeloopen, en dus de zee weer vry gekregen hadden, zoo dat zy zedert niet alleen tot Manipa toe, maar zelf tot in het gat van Ambon, hadden durven kruiſſen en rooven. 1655

De Vlaming in Ambon gekomen, ſteld op verſcheide zaaken ordre.

De Zeevoogd, dit hoorende, haaſtte zich, zoo veel hy kon, en quam den 22 Februari 1655 in Amboina. Het eerſte, dat hy deed, was Aſſahoedi weer op nieuw te bezetten. Hy ley daar 't ſchip Leeuwaarden, dat zeer veel vaartuigen van den vyand in ſtarden ſchoot. Ook zond hy den Heer *Cos* na Kelang, om daar een veſting te bouwen, alzoo men verſtond, dat *Madjira* zig daar neder gezet had, om dat volk tegen ons op te hitzen.

Daar na beſchouwde hy de pas van Tanoeno, vond daar de Koningen van Sahoelau, en Somiet, die hy om hunne goede dienſten begiftigde.

Ontrent dezen tyd hadden die van Kellemoeri, Kelibon, Tobo, en Ceram-Laoet, zich verſtout, om op den 20 Maart verſcheide Ambonſche en Bandaſche handelaars dood te ſlaan.

Mandarsjah in gevaar van vermoord te werden.

Dit liep hier buiten giſſing tegen; dog nog veel onverwagter was het, dat Koning *Mandarsjah* in April op Boero in de bogt van Cajeli gekomen (aangezien de Heer *de Vlaming* dien Vorſt verzogt had, nog eens in Amboina te verſchynen) daar vernam, dat zyn broeder *Calamatta* weer afgevallen was, den *Goegoegoe Toewane* vermoord had, en zekerlyk ook den Koning de reſt gegeven zou hebben, zoo zyn Hoogheid door den *Sedaha Lamoe* niet tydig gewaarſchouwd was geworden.

Vlugt na 't Kaſteel.

Hy vluchtte na die waarſchouwing, met een kleene Gilala (zeker licht vaartuig) zeewaard in, alwaar hy aan den hoek van Pela tot zyn groot geluk den Preſident *Cos* met een gedeelte der Coracora's vond, die den Koning raadde ten eerſten na 't Kaſteel te vertrekken, gelyk Hy ook den 6 April met zyn nieuwe gemalin, *Bokje Boeton*, aldaar verſcheen.

De Heer *Cos*, ondertuſſchen na de bogt van Cajeli vertrokken, om te vernemen, wat de Ternataanen in den zin hadden, verſtond aldaar, dat zy niet langer onder *Mandarsjah* ſtaan, maar een andren Koning hebben wilden, en dat zy dan met de E. Maatſchappy in vrede zouden leven.

De Heer *de Vlaming* ging ten eerſten ook na de bogt van Cajeli, om te zien, hoe de zaaken daar ſtonden. Hy verſtond, dat de Prins *Calamatta*, ruim een halven dag

1655. dag de Rievier Woabbo op te ſcheppen, zich met zynen aanhang vaſtgemaakt had, en deed een bezending aan hem, dog geen antwoord krygende, en, volgens de ingekomene berigten, vreezende dat Colofino zelfs mede een ſchelm geworden kon zyn, zoo heeft hy die Rievier ten eerſten door een veſting Siaſat, (dat is, dwingen) genaamd, die hy by de plaats, Boekel, opwerpen liet, doen ſluiten. Zy lag ruim 3 uuren ſchepens de Rievier Woabbo op, en het gaf de onzen, en dezen Veldheer, die haaſt hoopte met den oorlog gedaan te hebben, nu weer een nieuwe moeite, en oorlog, dien hy om dezen Koning met zyn broeder als van voren af moeſt beginnen, en de Maatſchappy, door Calamatta maar goed te keuren, had konnen myden.

Den oorlog om Mandarsjah hervat.

Colofino quam eindelyk buiten verwagting weer af, en brogt aan den Heer *de Vlaming* een antwoord, dat rondom bedriegelyk was, weshalven die Heer den afgezonden ſpion van Calamatta met het recht beſcheid, dat men de bedriegers op zyn tyd wel vinden, en ſtraffen zou, te rug zond, waar na ook Prins *Calamatta* nu vlak uit zeide, dat hy niet gezint was tot ons uit te komen, of met den Heer *de Vlaming* te handelen, voor dat hy *Mandarsjah* hem overgeleverd zou hebben, om zyn ſtraf, die hy aan hem verdiend had, te ontfangen.

Hier op brak men alle verdre handeling met hem af, en men gaf na Boeton, Xoela, Aſſahoedi, en Ternate van dezen afval ten eerſten kennis, waar over de vyanden op Aſſahoedi, en elders, zig niet weinig verheugden, gelyk zy met hun ſchieten betoonden; hoewel zy, wegens hun groot gebrek niet veel miſſen konden om te klakkeboſſen, alzoo hun ontzet van Macaſſar in May nog niet opdaagde, niet tegenſtaande de Vloot van Tiboro in de Straat van Boeton door onze Vloot henen gebroken was, alzoo zy in de Xoela's op Boero hier en daar verſtroid, en ook zoo verneſteld was, dat nog geen vaartuig van de zelve op Aſſahoedi had konnen komen.

De Heer *de Vlaming*, vernemende dat 'er onder de vyanden op Aſſahoedi groote oneenigheid ontſtaan was, vertrok 'er den 8 May na toe, en vond by zyn komſt daar, de Ambonſe Hongi 37 Coracora's ſterk, dog zeer weinig van levensmiddelen voorzien, waar op hy 'er 30 na Liſſabatta, en Hatoewe, om Zagoe zond, die den 27 dito weer quamen, verhalende, dat zy Nuniali afgeloopen, ook eenige vaartuigen, met Zagoe geladen, veroverd, en *Nahoebeſi*, hoofd van 't Loehoenees Campon, mede gebragt hadden, dien de Heer *de Vlaming*, na eenige dingen uit hem gehoord te hebben, ten eerſten aan de nok van de rhee ophangen liet.

Nuniali veroverd, en Nahoebeſi opgehangen.

1655.

Den 24 dito verſcheen de Heer *de Vlaming* voor Aſſahoedi in 't veld, en daagde den vyand uit; dog niemand quam buiten. Men ging dan na de zoute rievier, om na eenige vaartuigen te zien, waar na de vyand eenige uitvallen dede, dat eenige ſchermutzelingen en dooden over en weder gaf, onder welken de Macaſſaarſen Veldheer, *Crayn Boeta Toeha*, mede was, diens lichaam gekalkt, en zoo na Macaſſar gevoerd wierd. Hy wierd in 't oppergezag gevolgd door *Dayn Bolecan*, die wel zoo ſtout niet, doch ruim zoo voorzigtig als de overleden was.

De Heer *de Vlaming* taſt de vyanden voor Aſſahoedi aan.

De Heer *de Vlaming* gaf de Hongi verlof, om na huis te vertrekken, ontbiedende tegen Juni ander volk, alzoo hy voorgenomen had zelf met den Koning na Ternate te gaan, om hem in zyn ryk te herſtellen, de geſchillen te vereffenen, en met een alle de nagelboomen op Makjan te doen omvellen, waar toe hy een jagt met 61 ſoldaaten den 3 Juni vooruit zond.

Gaat met de Koning na Ternate.

Hy vertrok met den Koning den 17 dito van Aſſahoedi, alwaar hy den bevelhebber *Roos*, en den Capitein Lieutenant van *Outhoorn*, met een fraeje magt blyven liet, voerende den Ternataanſen muiter, den *Sadaha Soegale*, met zig na Ternate, die getragt had het gemeene volk daar te bewegen, om de zyde van den Prins *Calamatta* te volgen.

Zyn Ed. quam den 20 Juni op Batsjan, daar alles nog wel ſtond, hoewel *Calamatta* haren Koning genoegzaam dwong in Cajeli by hem te blyven.

Zyn Ed: zey, dat hy alles in dien ſtaat, waar in 't nu was laten, en eerſt zien zou, waar het heen wilde, vermanende hen, de nagelen op Oebi-Latoe om te kappen, om dan daar voor honderd Ryxdaalders te erlangen.

Den 24 dito quam hy in 't bochtje Gila, alwaar hy alle de OrangKaja's van Makjan ontbood, en een nieuw contract met hen maakte, dat zy al de nagelboomen op hun Eiland zelf omvellen, en daar voor 5000 Ryxdaalders, volgens 't contract 1653 met den Opperlandvoogd, den Heer *Carel Reiniers-zoon*, gemaakt, eens vooral genieten zouden, mits dat de muiters, zig op Boero by *Calamatta* nog onthoudende, eerſt moeſten t'huis gekeerd zyn, alzoo zy anders maar de helft, en daar en boven, voor de moeite van 't omvellen, nog 500 Ryxdaalders zouden hebben.

Den 26 dito verſcheen de Heer *de Vlaming* nevens den Koning in Ternate, alwaar hy zyn Hoogheid in de tegen-

Mandarsjah in zyn ryk herſteld.

woor-

1655. woordigheid der Ternataanſche grooten op de groote zaal in 't Kaſteel Orangie wederom voorſtelde. Ook wierd aanſtonds daar op een acte van vergiffenis voor alle, die in dezen opſtand tegen den Koning eenig deel hadden, voorgelezen, by welke alleen *Calamatta*, *Kimelaha Tico*, nevens nog 7 a 8 andre, uitgezonderd wierden, alzoo zy wegens misdaad van hoog verraad geen genade weerdig, en al hunne goederen voor den Koning verbeurd verklaard waren.

De Veldheer voor Aſſahoedi weer gekomen.

Soegale, met nog 7 of 8 andren, wierden ter dood gedoemd, waar by hier alles herſteld zynde, is de Heer *de Vlaming* met 3 ſchepen, en 2 chaloepen, weer na Amboina vertrokken, en den 22 Juli voor Aſſahoedi gekomen, daar hy alles ſpoedig tot een ſtorm gereed maakte.

Men hield den 28 dito een algemeinen biddag door de geheele Vloot, ten einde den zegen des Heeren over hare onderneming af te ſmeeken.

Hy belaſtte, dat de Lieutenant *Frans Male* met 4 Compagnien matroozen den aanval doen, dat de Capitein Lieutenant *van Outhoorn* by de zoute rievier met 400 ſoldaaten, en 40 matroozen zyn poſt hebben, en dat de vaandrig *Buitendyk* in 't Noorden met eenige waaghalzen de klip voor den dag zou zien te beklimmen, en, boven zynde, wakker alarm maken, waar op dan de algemeenen aanval geſchieden zou.

Na dat dit alles dus wel beſteld was, zoo wierden de waaghalzen den volgenden nacht van agteren aan de klip gezet, alzoo zy by dag afgekeken hadden, waar zy beſt te beklimmen was. Zy klauterden dierhalven by de wortels na boven, alwaar zy, na veel moeite, ten 4 uuren 's morgens tegen den dag quamen, bevindende zich daar vry hooger, als de vaſtigheid der vyanden, de kluis genaamd, gelegen was.

Toen blies de trompetter, die by den vaandrig *Buitendyk* ſtond, het lied van *Wilhelmus van Naſſouwen*, waar op het alles van binnen in ſchrik en alarm geraakte, en door 't kanon op de ſchepen het zein tot den ſtorm gegeven zynde, is men den 29 Juli met het aanbreken van den dag op de veſting aangevallen.

De Veldheer zelf met de middel-troep, door *van Outhoorn* geleid, trad aan land, deed op zyn knien een yverig gebed, en ſprak toen zyn volk een wakkeren moed in.

Aan de andre kant was de vyand, ziende de onzen van de eene zyde al boven, en van de andre zyde zoo ſterk op hen aantrekken, zoo benard, dat zy met alle man ider om een goed henen komen zagen, waar door de onzen met het opgaan van de Zon zich meeſters van de veſting, die nu al tot negen ſtuks aangegroeid was, bevonden. 1655. Veroverd het zelve.

De onzen verloren 'er maar 2 man voor, en hadden eenige gequetſten, onder welke den dapperen Lieutenant *Frans Male*, die 'er ook van quam te ſterven.

De vyand had 'er geen volk verloren, alzoo zy 't allen ontvlugt waren na de Roodenberg, waar op nog 2 veſtingen waren, daar zich die van Bonoa onthielden.

Men vond in de veſting 30 metale baſſen en falconetten, ook vier metale ſtukjens; doch anders weinig buit.

De vorige 2 veſtingen der Bonoërs te kleen zynde, om zoo veel volk te bergen, zoo begaf zich de vyand na Ajer Mira; van waar zy, daar door de onzen geſtut zynde, na 't ſcherp gebergte Kalike, dat 6 uuren agter Ajer Mira legt, weeken.

De Bonoërs, den oorlog nu moede werdende, verzogten vergiffenis by 't opſteken van witte vaandels, en kregen de zelve, om daar door andren ook te lokken.

Men hield over deze overwinning den 5 Auguſti een dankdag, en men had groote reden, om God hier over te loven, alzoo dit een leelyk neſt, en de hoofd-veſting der vyanden geweeſt was.

Zy hadden zich egter op 't gebergte Kalike weer vaſt gemaakt, waar na toe zeker Moorſche prieſter, en OrangKaja van Hoelong, de onzen den weg wees, waar door de Heer *de Vlaming* den 5 Auguſti met 350 man Kalike niet alleen verraſte, maar ook den Capitein *Laoet*, *Kaitsjili Schaydi*, met zyn vrouw, en zoon van 14 jaren, gevangen kreeg. Die Prieſter vatte hem, zoo als hy den dans meende te ontſpringen, zelf by de krop; dog alzoo *Schaydi* een gezet en ſterk man was, had de eene ſchelm den andren byna gemold, zoo niet een van onze ſoldaaten hem een houw in 't linkerbeen toegebragt had. Schaydi, en andre gevangen.

Hoe de Heer *de Vlaming* verder met hem handelde, en hoe deze hoofdmuiter aan zyn einde quam, hebben wy onder de Molukſche zaaken, in dit zelve jaar voorgevallen, omſtandig verhaalt.

Hier ontquamen de meeſte vyanden weer, hoewel 20 Macaſſaaren 'er het leven lieten, gelyk naderhand eenige andre in de vlucht weder gezalveerd wierden.

De Heer *de Vlaming* belaſte de pas van Tanoeno wel te bezetten, dat egter niet al te wel waargenomen wierd. Ook zond hy 44 veroverde vaandels na Batavia. En zyn zoon na Batavia, en zyn vrouw na Boeton, gezonden.

De Kelangers het bars gezag van *Kimelaha Dagga*, *Madjira's* halven broeder, al-

1655. al voor lange wars, en genegen zynde genade by den Heer *de Vlaming* op een goeden grond te verzoeken, verſchenen den 21 Auguſti met zyn hoofd in een korfje voor zyn Ed: op Aſſahoedi, waar op zy in genade aangenomen wierden, gelyk men ook aanſtonds onze bezetting van Salatti lichtte.

Te dier tyd hield zich Prins *Calamatta* met *Kimelaha Haſt* nog in Cajeli met zynen aanhang op, terwyl *Madjira*, die hen weinig betroude, zich op Wayſamma bevond.

De Macaſſaaren. De Macaſſaaren waren den 11 Auguſti, door nalatigheid van den vaandrig, op de pas van Tanoeno in de veſting Zeeburg geplaatſt, by die pas doorgebroken zonder een man te verliezen, waar over die officier vaſtgezet, en den Fiſcaal overgeleverd, hoewel hy naderhand, wegens een gelukkiger uitvoering, weer in vryheid geſteld is.

By Hatoepetola meeſt dood geſlagen. De vyand egter had weinig aan dit doorbreken, alzoo zy den 24 dito ontrent Liſſabatta door den vaandrig *Willem van Mamalo*, *Tahalile*, en de Alfoereeſen meeſt alle by Hatoepitola doodgeſlagen wierden, onder welke de Veldheer der Macaſſaaren, *Dain Bolecan*, nevens 2 van *Madjira's* wyven geweeſt zyn, gelyk ook onder de weinige in 't leven gebleevene gevangens *Crain Labiey*, *Dain Bolecans* broeder, gevonden wierd.

Men kreeg naderhand nog wel 250 Macaſſaaren (behalven veelen die nu en dan dood geſlagen wierden) gevangen, die in de keten geſloten, en tot den opbouw van 't Kaſteel met veel vrugt gebruikt wierden, waar door de heele weſt-guardyn in korten tyd door hen opgemaakt was.

Na dat nu de zaaken in dezen ſtaat gebragt waren, maakte de Heer *de Vlaming* voor den Prins *Calamatta* en *Madjira* nu weinig zwarigheid, wel wetende, dat ider van hen het in zyn neſt niet lang zou konnen harden.

Hy liet onze veſting op Boero met 46 man bezet, ſloot de Rievier dwars met 2 dikke touwen, hakte de grachten met boomen toe, en liet Cajeli met 2 chaloepen en een jacht, om de vyanden het ontſnappen te beletten, bezet.

Vlaming na Boeton vertrokken. Hy zelf ging na Boeton, daar hy den 17 September voor de ſtad quam.

Hy vond de veſting *Djangan Kata* door een Vloot Macaſſaaren, onder *Crain Semana* in April daar gekomen, na 7 ſtormen afgeloopen; dog zoodanig, dat de onzen, 't niet langer konnende houden, de poort zelf geopend, en zich zelven met wel 200 Macaſſaaren, die 'er indrongen, in de lucht hadden laten opvliegen.

Ook hadden zy den Koning van Boeton gedwongen, zich onder Macaſſar te begeven; 't geen meeſt de koppigheid van den Commandeur *Roos*, die tegen alle waarſchouwing aan, dat die Vloot ſtond te komen, de Straat van Boeton te vroeg verlaten had, te wyten was. Dit liet de Koning den Zeevoogd ook weten, en daar nevens zeggen, dat hy, nu de zaaken zoo ſtonden, niet by hem komen dorſt; weshalven zyn Ed: ten eerſten na Macaſſar vertrok, daar hy den 1 October voor quam, en door een gevangen aan den Prins *Crongron* het beſpottende geſchenk, de kaart van Aſſahoedi's verovering met de goude kris van *Malim Boegis*, voor Hatoepetola gebleven, toezond, om zich daar in te verluſtigen. De Macaſſaaren zonden ze met den zelve bode weder, zeggende, dat zy met den Heer Zeevoogd niets te ſpreken, nog te doen hadden. 1655. Beſpot Macaſſars Koning.

Hy daagde wel alle de Macaſſaaren tegen zyn ſchip alleen uit; doch niemand quam te voorſchyn; waar na hy niet weinig op 't Portugeeſch quartier met kanon ſchoot. Hy keerde toen weer na Boeton; dog verloor byna die geheele maand eer hy 'er voor quam.

Roos ondertuſſchen met eenige kleene vaartuigen ook weer voor Boeton gekomen, en hem niet bekend zynde dat de Heer *de Vlaming* hier geweeſt was, en gezogt had hen met zoetigheid weer tot zich te lokken, vond goed, na dat hy verſtaan had, dat onze veſting afgeloopen, en Boeton nu weer onder Macaſſar was, om alles wat hy van de Boetonders krygen kon, en vooral hunne vaartuigen te vernielen, en een dorp in de Straat zelf te verbranden; waar over den Koning van Boeton hem toonen dede, wat miſſlag hy daar by beging, alzoo hem de Zeevoogd alle vriendſchap bewezen had. Slegte handel van Roos voor Boeton.

Daar op vertrok *Roos*, om den Heer *de Vlaming*, dien hy mis liep, te zoeken, welke hoorende, wat hy daar uitgerecht had, zeer misnoegd was, alzoo nu niemand van de Boetonders tot hem wilde afkomen.

Hy liep derhalven, alzoo hy geen water meer had, na de waterplaats, de Straat verder in, alwaar hy verſtond, dat de oude dappere Majoor *Verheiden* ontrent Timor door de Portugeeſen onvoorziens overvallen, en met zyn meeſte volk in 't beleg van Amakone, op 't Eiland Chimaar, doodgeſlagen was. Verheiden dood geſlagen.

Haar Edelheden hadden hem Hoofd van Solor gemaakt, waar op hy kort na zyn aanlanden aldaar deze belegering ondernomen, dog waar in zyn volk hem ſchendig verlaten had, zoo dat hy ten eerſten met een ſlagzwaard nedergekapt wierd.

1655. De verſtroide Vloot komt ten deele weer by-een.

De verſtroide Vloot van de Heer Zeevoogd, in 2 ſchepen en 15 roeijagten beſtaande, begon weer te vergaderen; dog van alle kanten met ſlegte tydingen, alzoo 't ſchip Hillegaartsberg, en 7 roeijagten, na Batavia geraakt waren. Ook daagde eindelyk de bevelhebber *Roos* met 2 ſchepen, en 2 chaloepen, den 13 November op, hebbende den Heer *de Vlaming* tot voor Macaſſar gezogt, alwaar de verdre ſchepen ten deele al willens (om van zyn vreemde grillen ontſlagen te zyn) ten deele in weerwil van hem afgedreven waren.

Een groot ongeluk was ook den vaandrig *Caſpar Buitendyk* ontrent Tanakeke met zyn Tinggang overkomen. Men had hem al menigmaal gewaarſchouwd, om na de ſchepen te wyken, doch hy had daar na niet willen luiſteren, nog 't voorbeeld der chaloepen volgen, zoo dat hy dit ongemak zich zelven op den hals haalde.

Hy wierd in 't laatſte van October zeer onverwagt door 30 Macaſſaarſe vaartuigen overvallen, die vry wel van alles voorzien waren. Hy, door 't groot getal niet eens ontzet, ſtelde zich braaf tegen de zelve in poſtuur, genegen zynde zyn huid zeer dier aan hen te verkoopen. Hy ſchoot ten eerſte een van hare grootſte vaartuigen in de grond, en hielp kort daar op een ander reddeloos maken; doch de vyand, ſtout op zyn groot getal vaartuigen tegen een, drong 'er op in, waar door hier een hevig gevegt ontſtond. Ondertuſſchen raakte (zoo zommige willen) de brand in 't buskruit, zoo dat hy en 24 gemeene ſoldaaten hier door in de lucht ſprongen, hoewel andre verhalen, dat hy, na lange tegenweer, door de Macaſſaaren ter neder geveld, zyn hoofd afgeſlagen, zyn vaartuig veroverd, doch daar na van de onzen door 't jacht de Rinocer hernomen, en dat daar door nog een Caſtiliaan die onder de doften verborgen zat, behouden zou zyn; welk laatſte wel zoo waarſchynelyk is.

Buitendyks dappere daad.

Vlaming zend Keller na Xoela.

De Heer *de Vlaming*, genoodzaakt nog wat in de ſtraat van Boeton te blyven, zond den Capitein Lieutenant, *Keller*, met 7 chaloepen voor uit, om de Xoela's te bezetten, vreezende dat de Prins *Calamatta* derwaards vluchten, en zich daar nederſlaan mogt, gelyk het gevolg ook geleerd heeft: want hy groef een ſluk weegs boven onze veſting een gracht, om uyt de Rievier Woabbo in een andre zoute kreek, en zoo verder in zee te komen, waar door hy in October elf nieuwe vaartuigen derwaards haalde, en zoo de onzen met veel Boeroneeſen ontſnapte.

Hy meinde de Manipeeſen, daar hy nog eerſt aangierde, aan zyn zyde te krygen; doch wierd zoo loffelyk afgekeerd, dat het hem eenige dooden en gequetſten koſtte; onder welke laatſte den Koning van Batsjan was, die daar na ook van zyn wonden ſtierf. 1655.

Na dat hy hier dus te gaſt geweeſt was, ſtak hy na Xoela Beſi over, alwaar de *Sengadji* van Faloe, met een welgewapende Coracora in zyn handen viel, op welke hy al 't volk liet dood ſlaan, om dat zy Koning *Mandarsjah's* party volgden.

Calamatta's wedervaren.

Hy geraakte door onweder verder tot aan Batsjan, welkers ingezetenen hy ook tot zich zogt te verlokken, dog klopte daar mede voor een doof-mans deur; dies keerde hy weer na Xoela Mangoli, daar hy de dorpen Mangoli en Waytima ten eerſte bezette, jagende beide de *Sengadji's* met hun meeſte volk na 't gebergte; alwaar zy zich tot de komſt van den Heer *de Vlaming* in December met 2 ſchepen ophielden.

Vlamings komſt op Xoela, Boero, en in Ambon.

Keller had hem niet aangetroffen, en by de komſt van den Heer Zeevoogd ſtak deze Prins den 6 December met 14 vaartuigen van Mangoli (welk ſtrand de Heer *de Vlaming* bezet hield) na Fockóeve over, daar hy 't niet lang hield, alzoo *Keller*, den 16 dito daar gekomen, hem dicht op de hielen zat, vluchtende dan hier en dan daar, zonder dat men hem wiſt te vinden.

De Heer *de Vlaming*, hier niet meer wetende te doen, liet den Capitein Lieutenant *van Outhoorn* voor Xoela Teljabo in bezetting, vertrok na Cajeli, en lichte onze bezetting uit de veſting Siaſat, die nog van de vlucht van den Prins *Calamatta* niets wiſt.

Verſcheide bevelen harer Edelheden.

Van daar liep hy na Manipa, liet 'er 30 man, en 4 ſtukken in de veſting Wantrouw, en ſtak na de kuſt van Hitoe over, wegens welke het haar Edelheden, by de komſt der ſchepen in dit jaar, behaagd had verſcheide zaaken aan deze Regeering te ſchryven, die zy wilden waargenomen hebben.

Alzoo deze kuſt wel de nagelrykſte, en dit volk minſt te vertrouwen is, zoo was haar laſt wel naauwe agt, by de jaarlykze viſite, op deze kuſt en volkeren te geven.

Ook wilden zy, dat men *Radja Hitoe*, OrangKaja *Boelan*, en *Intsjeh Tay*, zynde hier wel de aanzienelykſte, en, by 't minſte misnoegen, in ſtaat om hier alles te verwarren, minnelyk handelen, en volgens de wyze van de Heer *de Vlaming* in voorgaande tyden, wat meer dan andren, aanhalen zou.

Men moeſt hier ook zorg dragen, om wel na de nagelboomen, 's Compagnies hart-ader, te doen zien, en te bezorgen, dat

1656. dat die boomen niet vermindert, en wel onderhouden wierden; om 't welke te meer te bevorderen, men zelf al de herte-beeſten, zoo zy ſchade aan die boomen deden, mogt van kant helpen; doch, geen ſchade doende, mogten 'er die ook wel blyven, alzoo die nu en dan een goede ververſching van ſpys gaven.

Vooral moeſt men ook zorgen, om 't gat van Amboina open te houden, indien 'er eenig vyand van belang uit Europa opdagen mogt, alzoo men daar van, en van de hoofdplaats meeſter blyvende, 'er voor 't overige niet veel te vreezen viel, vermits men den vyand zeer licht van daar zou konnen dryven.

Zy waren ook van oordeel, dat een Kaſteel langs de vier zyden met wooningen bebouwd, en met goede walgangen verzien, van groote vrugt was, alzoo de vyand 'er al boven op, en niet in ſtaat zynde, om op 't plein te konnen geraken, t'eenemaal voor het geſchut bloot ſtond.

Zy belaſtten ook, dat de Reduit op Loehoe, ſchoon 't land van Hoewamohel ontvolkt was, blyven, en dat men de baricaden op Amblauw, en Boero, al quamen die inwooners aan de hand, daar laten, en dat men nog al vorder daar na nagelboomen, en na vreemdelingen zoeken, en om de vreemde vaartuigen 'er te meer van daan te houden, op Cerams einde, en ook op Manipa, een Reduit ſtigten, of wel met de begonnene op de laatſte plaats voortvaren moeſt; zynde dit wel 't voornaamſte by haar Edelheden dit jaar ontrent Amboina geſchreven.

De Heer Vlaming A. 1656 aan 't Kaſteel.

De Heer *de Vlaming* quam met de intrede van dit volgende jaar den 3 Januari 1656 weer aan 't Kaſteel, hebbende aan die van Manipa belaſt een kalk-oven van 30 vadem in 't vierkant, en 150 yzer-houte balken voor de E. Maatſchappy te verzorgen, waar by die van Kalike 300 yzer-houte balkjes in de tyd van 3 maanden leveren zouden.

Eenige Ambonſche wederſpannelingen, in October te voren na Batavia verzonden, keerden met eenige hunner hoofden, door byzondere gunſt van den Heer *Maatzuiker* weder herwaards, zynde door zyn Edelheid in genade aangenomen.

Jonge nagelboomen hier geplant.

Alzoo nu de nagelboomen op de verooverde landen uitgeroeid, en geen andre nagelen dan van Amboina, en de Uliaſſers te wagten waren, vond de Heer *de Vlaming* goed, dat 'er 120000 jonge boomkens aangeplant, en van dit getal de helft in de Uliaſſers, en 30000 op Hitoe, aangequeekt zou werden.

Dit geſchiedde wel, doch van deze aanplanting is weinig te regt gekomen, om dat de Inlanders zoo grooten getal niet wel konden waarnemen, en ook niet wiſten, of die boomen voor hen, of voor de E. Compagnie, zouden zyn. 1656.

Men vond in dezen tyd goed alle ſlaven en goederen der wederſpannigen en in den oorlog of door 't gericht omgekomen OrangKaja's, als prys, en voor de E. Maatſchappy verbeurd te verklaren, hoewel daar weinig af te recht gekomen is.

Slegte vrede met Macaſſar.

Den 2 Februari 1656 kreeg men van Macaſſar hier bericht van de vrede met dien Koning door de Heer Extraordinaris Raad, en Gezant, *Willem Verbeek* (ook wel *van der Beek*, genaamd) ingeſloten, waar by bedongen was de wederzydze gevangenen, uitgenomen die van Godsdienſt goedwillig veranderd waren, vry te ſtellen, en weer na hun land te laten keeren. Ook mogt die Koning zoo veel van de Ambonſe muiters, als na Macaſſar zouden willen, uit Ambon halen, en zyne ſchulden in Ambon noch uitſtaande, door de zyne laten inmaanen, alle welke voorwaarden wel het voordeeligſt voor de Macaſſaaren, en derhalven den Heer *de Vlaming*, hoe zeer ook tot de vrede genegen, ganſch niet aangenaam waren, te meer, daar wy zoo heerlyk in Amboina over den Macaſſaar zegenpraalden.

Nu was deze oorlog met de Macaſſaaren wel ten einde; maar men had het met den Prins *Calamatta* en zyn Ternataanen op Xoela, als ook met *Madjira* en zynen aanhang, met *Kimelaha Haſi* op Boero, en met eenige dorpen op Ooſt-Ceram, nog gaande.

Madjira verbergd zich.

Op dien Prins liet hy 2 ſchepen kruiſſen. *Madjira* quam niet te voorſchyn, en van de verdre had men hope, dat die van zelfs wel aan de hand zouden komen.

De Macaſſaaren wierden in gevolge van 't contract (eenige, die gedoopt wierden, uitgenomen) in vryheid geſteld, en aan hen zelf gelaten, om hier te blyven, of na hun land te keeren, hoewel de meeſten, hier reeds vrouwen en kinderen hebbende, bleven, aan welken ook zeker quartier in de Stad, het Macaſſaars quartier genaamd, aangewezen is.

De Heer de Vlaming door den Heer Huſtaart vervangen.

Na dat nu de Heer *de Vlaming* ontrent 9 jaaren in Amboina geweeſt was, vonden haar Edelheden goed zyn Ed:, als nu al lang Ordinaris Raad geweeſt zynde, na Batavia (alzoo zyn Ed: nu hier zoo noodig niet meer geoordeeld wierd) te ontbieden, en den Heer *Jacob Huſtaart*, uit de Moluccos, tot zyn vervanger aan te ſtellen.

Eer hy nochtans van hier vertrok, heeft hy veel heilzame wetten, tot verdere vaſtſtelling van den ſtaat van Amboina gemaakt, en voor eerſt goed gevonden een nieuwe landraad, zoo uit de

1656. Steld een nieuwe Hitoeëſe Landraad in.

Leytimorſe Chriſtenen, als uit de Hitoeëſe Moorſe OrangKaja's op te rechten, en die zoodanig te ſchikken, dat de Moorſe op zich zelven uit 16 OrangKaja's van Hitoe beſtaan, waar van 'er 8 aan 't Kaſteel een half jaar lang woonen, en dan van de andre 8 vervangen zouden werden, hoewel op hun verzoek, 'er daar na maar 4 aan 't Kaſteel bleven, en om de drie maanden door 4 andren verloſt wierden, mits dat de t'huis blyvende een van hunne zoonen of broeders aan 't Kaſteel moeſten laten; waar op hen 't calappus-boſch by Hative ter wooning aangewezen, en den eed by hen gedaan is.

Daar na vond hy goed de volkeren van Hoewamohel (welk land hy woeſt houden wilde) als ook die van Bonoa en Kelang, die in genade aangenomen waren, op Hitoe en Leytimor hier en daar by onderſteking te verdeelen.

Verdeeld de begenadigde rebellen.

Hunne OrangKaja's, als ook *Sengadji Cowaſa*, en *Tahalile*, wierden aan den Roodenberg ontrent het Kaſteel als Oſtagiers, en verder ook die van Bonoa, Aſſahoedi, en Kelang daar geplaatſt.

Ook had ontrent dezen tyd de Lieutenant *David Perdrix* ontrent Waynitoe, op Boero's Weſt-kuſt, den Koning van Gilolo gevangen bekomen, van meining hem na 't Kaſteel te brengen; doch de Heer *de Vlaming*, wetende, dat hy de voornaamſte raadgever van den Prins *Calamata* tot dezen nieuwen opſtand geweeſt, en los rakende in ſtaat was om nog veel quaad te konnen doen, belaſtte aan dezen Lieutenant, nog onderweeg zynde, dien Koning, zonder hem aan land te brengen, van kant te helpen, gelyk hy hem, met 25 van zyn gevolg, in zee geworpen heeft.

Belaſt Radja Gilolo in zee te dooden.

Daar op ging de Heer *de Vlaming* de Uliaſſers nog eens bezoeken, alwaar hy veel zaaken verbeterde, gevende aan de Reduiten (die nu meeſt klaar waren) ook hare naamen. Die op Noeſſa-Laoet noemde hy Beverwyk, die op Honimoa, Hollandia, die op Poorto, Delft, en die op Waylapia (op 't Eiland Oma) Hoorn.

Den 3 Maart begaf hy zich met den Leytimorſen Landraad na de kuſt van Hitoe, om de landen van Hoewamohel, Bonoa, en Kelang te ontvolken, en de volkeren dan te verdeelen. *Intsjeh Tay* zogt hem wys te maken, dat de Hoewamohelezen hier niet veel zin in hadden, en, zoo zy nochtans gedwongen wierden hun land te verlaten, wel eens konden weerom kuyeren; doch de Heer *de Vlaming*, wel wetende, dat het die van Hitoe voor al niet veel behaagde, en zich aan geen klein gerugtje meer kreunende, vond goed, 'er met ruwe ſchoenen door te ſtappen, en aan die van Hoewamohel te laten weten, dat, zoo imand hier tegen kikken dorſt, hy die als een muiter en oproerigen aanſtonds den kop doen afſlaan, of zoodanig ſtraffen zou, dat 'er een ander zich aan kon ſpiegelen. 1656.

Ontvolkt Hoewamohel.

Hy had wel verboden, dat 'er de OrangKaja's niets van zouden laten blyken; dog men beſpeurde egter, dat het uitgelekt was; alzoo 'er geen een tegen had durven ſpreken. Hy toonde hen, hoe zy zoo veel Nederlanders, en andre dienaaren, vermoord, zoo veel van onze veſtingen trouwloos afgeloopen, en zoo veel goederen der E. Maatſchappy geroofd, en dierhalven de dood verdiend hadden; maar hoe zy egter genadelyk gehandeld, en hunne misdaaden op die voorwaarde hen vergeven waren, dat zy zich in alles gehoorzaam gedragen zouden.

Hy voegde daar by, dat zy, op hun land blyvende, weer zekerlyk nagelboomen aanplanten, vreemdelingen aanhalen, en dus weer aanleiding tot nieuwe oorlogen geven zouden, om 't welk vlak af te ſnyden, hy niet begeerde, dat eenig volk op Hoewamohel blyven woonen, maar dat zich de OrangKaja's met de Alfoereſe Heidenen aan 't Kaſteel met der woon begeven, en de gemeene man zich op Hitoe's kuſt verdeelen zou, alwaar zy eveneens als alle andre vrienden der E. Maatſchappy zouden werden gehandeld.

Daar op ging 't vervoeren dezer volkeren met eenige Coracora's, en andre vaartuigen, den 6 Maart zyn gang; dog in 't overſteken ſloegen 5 parahoe's, door een ſchielyke vlaag, of ſtorm om, waar door OrangKaja *Bagadet*, zoon van *Permata*, mede verdronk.

Na deze vervoering der volkeren verbrandde men alle de huizen, ſtak weer na Hitoe over, en liet de Hitoeëſe OrangKaja's een nieuwe ordre voorlezen, volgens welke die kuſt voortaan moeſt beſtierd werden, bevelende te gelyk, hoedanig zy met deze nieuwe overgevoerde volkeren hadden te handelen, en hoedanige Landeryen zy hen, tot het maken van thuinen, zouden dienen te geven.

Plaatzende de Hoofden aan den Roodenberg.

Men verdeelde de gemeenen zoo verre van den ander verſpreid, dat bloedvrienden niet licht byeen konden komen, om dus alle quade aanſlagen af te ſnyden.

De OrangKaja's (gelyk gezegt is) plaatſte hy aan den Roodenberg, en de Heidenen ſtak hy onder die van Leytimor, die naderhand meeſt Chriſten geworden zyn.

Hy gaf ook nu aan deze en gene veſtingen op de kuſt van Hitoe naamen.

Die

1656. Die van Hila noemde hy Amſterdam, die op Loehoe, Overburg, die op Hitoe Lama, Enkhuizen, die op Negri Lima, Haarlem (dog naderhand Leyden hernoemd) die op Larike, Rotterdam, en die op Noeſſa Telo, Vliſſingen.

Hier op keerde hy na 't Kaſteel, belaſtende *Tahalile* aan 't zelve te komen woonen; doch zyn onderdaanen van 't Campon Tean konden, zoo zy wilden, op Bonoa blyven, of ook aan 't Kaſteel komen, uitgenomen de Heidenen, die ons van Koning *Mandarsjah* geſchonken waren; doch de verdre volkeren van Aſſahoedi, Bonoa, Kelang, en Manipa, zouden zich op Manipa ter neder ſtellen; doch ider der OrangKaja's moeſt een zoon of broeder by den Capitein *Radja Tahalile* aan 't Kaſteel laten woonen.

Ontrent dezen tyd quamen de OrangKaja's van Ooſt-Ceram aan 't Kaſteel, verzoekende mede in de nieuwgemaakte vrede begrepen te werden, 't welk hen onder die voorwaarde toegeſtaan wierd, dat zy ons de 3 OrangKaja's (de oorzaak der onluſten, na hun zeggen) over leveren, of, zoo zy gevlucht waren, hen noit meer op hun land zouden ontfangen. Ook wierd hen opgelegt jaarlyks eens aan 't Kaſteel te verſchynen, om zich voor ons te vernederen, en te komen erkennen, dat zy onder ons ſtonden. Zy beloofden dit, doch men heeft ze tot dit laatſte noit konnen brengen.

Calamatta gaat na Macaſſar.

De Prins *Calamatta*, het op Xoela Beſi niet langer konnende houden, ſtak daar 2 dorpen in brand, vertrok den 11 Februari 's nagts met 8 Coracora's na Bangay, en zoo voorts langs de kuſt van Celebes na Macaſſar, voerende veel Xoelaneeſen en Boetonders derwaards, die hy als ſlaven daar verkogt.

Vlaming verdeeld de verdre volken.

Den 14 Maart vertrok de Heer *de Vlaming* met eenige chàloepen na Manipa, om de volkeren van Aſſahoedi, Bonoa en Kelang, daar mede hun woonplaatzen voortaan aan te wyzen, kiezende 30 van hunne kinderen, om onder den Capitein *Radja Tahalile* aan den Roodenberg te woonen, en daar een Compagnie uit te maken.

De Heer Cos na Ternate.

Hy richtte hier ook een byzonderen Landraad op, om alle geſchillen af te doen; die uit den ſergeant, en de OrangKaja's, daar woonagtig, beſtaan zou.

Den *Sengadji Cowaſa*, en zyn zoon *Jonker*, lichtte hy, als gaſten, die niet veel te vertrouwen waren, van Manipa, om mede aan 't Kaſteel te woonen, waar na hy den 30 dito weer na 't Kaſteel vertrok.

Den 17 April zond hy den Preſident *Cos* na Ternate, om den Heer *Huſtaart* daar als Landvoogd te vervangen, op dat die Heer hem hier ook mogt komen afloſſen. 1656.

Kimelaha Haſi was nu alleen op Boero, dog ſpeelde daar zoo den meeſter, dat niemand tot de onzen uitkomen dorſt, hoewel de Boeroneeſen anders daar toe wel genegen waren. De Heer *de Vlaming* nodigde hen ook daar toe door een vriendelyk briefje, dat hy aan *Codjali*, OrangKaja van Wayſama, ſchreef; doch alzoo zyn Ed: hier niet lang bleef, zoo heeft hy daar op geen antwoord bekomen.

Hy liet ook, terwyl hy nog hier was, overal groote en reisbare wegen, zoo te land, als aan ſtrand, vooral daar veſtingen waren, maken.

En de Heer Huſtaart als zeſtiende Landvoogd hier voorgeſteld.

Daar op vergaderde hy zyne krygsmagt, die hy na Solor en Timor meinde mede te nemen, om de Portugeeſen aan te taſten. Hy koos 600 man uit, waraf hy 12 Compagnien (die van Capitein *Tahalile* mede gerekend) maakte, ſchikkende zich geheel tot zyn vertrek, en voorgenomen hebbende dezen oorlogszugtigen Capitein met zyn huisgezin mede te voeren.

De Heer *Jacob Huſtaart* verſcheen op den 17 May in deze Landvoogdy, alwaar hy den 23 dito door de Heer Zeevoogd *de Vlaming* als zeſtiende Landvoogd, en beſtierder van Amboina, doende den eed aan zyn Ed: voorgeſteld wierd. Deze Heer *Huſtaart* was al een oud Compagnies dienaar, dien ik A. 1645 onder de vlag van den Zeevoogd *Maximiliaan la Maire*, op 't ſchip van den Onder-Zeevoogd de Heer *Weyland*, als Koopman na 't Vaderland vertrekkende, ontmoet.

De Heer *de Vlaming* vertrok, na 3 jaren hier nogmaal geregeerd te hebben, den 24 dito, verliezende door onſtuimig weer, tuſſchen Alang en Liliboy, een van zyne jagten, waar van het volk nog ter naauwer nood geborgen wierd; onder welke *Tahalile* met zyn Compagnien mede was, die al het hunne 'er by verloren hadden.

Het ſcheen of zyn geluk, by zyn vertrek uit Amboina een einde nam, alzoo hy op Timor, by zynen togt van Coepan na Amaraſſi, mede eenige dooden en gequetſten bekomen had, hoewel hy van daar nog met eenig volk op Batavia gekomen is, alwaar hy in den Bantamſen oorlog nog groote bewyzen van zyne dapperheid gegeven heeft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Heer Huſtaart *beſchreven. Zyne eerſte verrichtingen. Hy zend* van Outhoorn *met de* Hongi *na* Boero. *Een jonk door* van Outhoorn *genomen, en 't gevaar by hem uitgeſtaan. Een houte veſting op* Amblauw *gelegt.* Codjali's *bedriegelyke belofte. Contract, met de* Ooſt-Cerammers *nu weder gemaakt. De* Xoela's *met haren Koning bevredigd. A.* 1657 Calamatta, *en* Madjira, *op* Macaſſar. *De* Hoewamohelſe Orang-Kaja's *na* Batavia *ontboden. Nieuw middel, om den Inlander te beteugelen. De oude* Maleitſe *kerk afgebroken.* OrangKaja Badja *na* Batavia *verplaatſt. De* Chineeſen *zetten zich tot den landbouw.* Boeroneeſen *in genade aangenomen.* Capitein Hoelong *afgezet.* Van Outhoorn *na* Goeli Goeli *gezonden. Laſt harer* Edelheden, *tot het opzenden der* Hitoeëſen. *Als mede ontrent andre zaaken.* Van Outhoorns *verder wedervaaren. De* Ceramlauwers, *vermoorden verſcheide* Nederlanders. Keller *hier vervangen.* Cowaſa's *belofte in rook vervlogen.* Haſi, *en* Tico, *doen om vergiffenis verzoeken. Ontwerp van verzoening, waar op* Kimelaha Haſi *met ons bevredigd is. Nader beſchryving van dezen* Haſi. *Komſt van de Heer* Weyns *hier, en een zware brand.* Van Outhoorn *na* Goeli Goeli *gezonden. Verandering ontrent den* Landraad *der* Hitoeëſen. Keller's *dood.* Kimelaha Tico, *met zyn huisgezin, gevangen na* Batavia *gezonden.* Boeroneeſe *Oſtagiers aan 't* Kaſteel. Sinoos *ſtoute taal.* Commiſſariſſen *van huwelykſe zaaken A.* 1659 *aangeſteld.* Cowaſa *wegens geweldenaryen geſtraft.* Sinoos *gevangen. De Heer* Huſtaart *met de* Hongi *na* Goram. *Nagelboomen geplant. De* Molukſe Landvoogd, *de Heer* Cos *hier. De Heer* Huſtaart *met de* Hongi *weer na* Goram, *en 't morren der* Hitoeëſen *over den Landraad. De Koning van* Batsjan *zonder pas hier, en* Kaitsjili Paunoeſſa *na* Batavia *gezonden.* Van Dam, *en* Truitman, *met een Vloot na* Macaſſar *geſchikt.* Tico *vry gegeven, en* Haſi *te rug gezonden. Groote droogte hier. Staat der* Gorammers. *De* Hongi *weer derwaards gezonden. Afval der* Ooſt-Cerammers. *Zware brand. De landen op* Manipa *verdeeld. Verdre ſtoutheid der* Ooſt-Cerammers. *Houte wambays op* Keda Keda.

De Heer Huſtaart beſchreven.

DE nieuwe Heer Landvoogd *Huſtaart* was een zeer geleerd, ervaren en verſtandig Heer, zynde wel 260 pond zwaar, maar des niet te min vry lugt van gang, zeer voortvarende, en zomtyds ook vry wat haaſtig, hoewel hy anders een wakker en zeer voorzigtig Landvoogd geweeſt is. Van zyne haaſtigheid gaf hy een groot bewys, wanneer hy, op zekere tyd met *D. Caron*, den Capitein, en eenige andre op de Landvoogds punt van 't Kaſteel zynde, en met die twee eerſte Heeren in 't Latyn ſprekende, op *D. van de Swaarde* zoo vertoornd wierd, dat hy de Capitein zyn degen van de zyde rukte, en dien Predikant, zoo hy 't niet ontloopen had, daar mede eenige ſlagen over den rug zou tegen alle welvoeglykheid hebben gegeven.

Hy zond Capitein *Tahalile*, na hem en den zynen van kleederen en geld wat onderſtand gedaan te hebben, met 't jagt Amſterdam ten eerſte den Heer Zeevoogd na, om hem op de tocht na Timor te volgen.

Zyn eerſte verrichtingen.

Hy brak ook de veſting Voorbaat op de Roodenberg af, alzoo daar by vredens-tyd nu geen bezetting meer van nooden was.

Daar op ging hy ruſtig met den bouw van het Kaſteel voort, waar toe hem de Heer *de Vlaming* 13 kalk-ovens en veel balken enz. gelaten had, Hy ging voor eerſt in 't Stadhuis woonen, alzoo 't huis van den Landvoogd vol witte mieren was, en brak ook alle de verouderde kamertjes van de Ooſt-guardyn af.

Hy zend van Outhoorn met de Hongi na Boero.

Dit jaar ging hy niet op de Hongi-togt, om dat 'er een ſchoon nagel-gewaſch op handen was; zendende den Capitein Lieutenant *van Outhoorn* alleen met 10 Coracora's na Boero en Amblauw, om te zien, of men die volkeren bewegen kon om af te komen.

Met 3 andre Coracora's trok de Heer *Huſtaart* na de pas, om verder na de Uliaſſers te gaan, dog aldaar quam de nieuwe Koning van Ihamahoe hem ootmoedig verzoeken, dat zy weer op hun oud land mogten woonen, alzoo zy door ziekten en door de Alfoereeſen zeer verminderd, en van alle tuinen beroofd waren.

Hy gaf hem met veel toorn te kennen, of hy meende, dat wy al vergeten waren, wat moeite die van Ihamahoe ons op hun land hadden aangedaan, en dat zy derhalven noit moeſten denken, om daar weer te zullen woonen, te meer, dewyl zy hun land zelfs, en moedwillig verlaten hadden; en even zoo wees hy den OrangKaja van Coelor af.

Herman van Outhoorn, den 15 October op Roemah Ite gekomen, vond *Codjali* daar

1656. daar niet; vertrok toen na Wayſamma, daar hy niemand ontmoette; van waar na Amblauw getogen zynde, vond hy daar een Macaſſaarſe jonk, met nagelen geladen, in de Rievier leggen. Hy verbrandden de jonk, doch verdeelde de nagelen, beſtaande in 32 zakken, onder zyn volk.

Een jonk door van Outhoorn genomen.

In deze jonk kreeg van *Outhoorn* zekeren Bandanees, *Bayſobo* genaamd, gevangen, die hem met een parang dagt om 't leven te brengen.

En 't gevaar, by hem uitgeſtaan.

Zeker wondheler belette dit; en door 't worſtelen raakte die Bandanees over boord, maar wierd in zee dood geſlagen; doch de Macaſſaaren van dit vaartuig wierden door die van Oki na Tomahoc, en zoo verder na Macaſſar gebragt.

Niet lang 'er na zonden die van Amblauw twee gezanten na 't Kaſteel, om vrede te verzoecken.

De Heer *Huſtaart* ging in November daar na toe, toonde die van Amblauw, hoe veel moorden zy aan de onzen begaan, onze veſting afgeloopen, de goederen der E. Maatſchappy geroofd, en hoe zy dierhalven alle de dood ſchuldig waren; doch hy nam hen des niet tegenſtaande in genade aan, onder belofte dat zy voortaan ons, en hun Koning, getrouw zouden zyn, dat zy beloofden, verzoekende om een nieuwe veſting, en om ſchaal, en gewigt, ten einde de nagelen, die zy nog hadden, te wegen, alzoo 'er noch 10 bhaaren, ſchoon de onzen daar zoo veel boomen omgeveld hadden, toen gevonden, en in Januari nog 30 ingeoegſt wierden, een teeken, dat de officiers, bevorens over de uitroejing geſteld, niet al te wel opgepaſt, en nog veel boomen overgelaten hadden; weshalven de onzen ten eerſten goedvonden dezelve in te wegen, en met de verdre uitroejing voor eerſt nog wat te ruſten.

Een houte veſting op Amblauw gelegt.

Ook heeft men hier een houte veſting van palliſſaden in een vlakke bogt, wat Zuidweſtelyker als daar de vorige Reduit lag, opgericht.

Codjali's bedriegelyke belofte.

Codjali was hier ook by *van Outhoorn* gekomen, belovende zyn beſt te zullen doen, dat de Boeroneeſen afquamen; en, zoo zy door *Kimelaha Tico* hier in mogten verhinderd werden, dat hy, en zyn broeder de *Sengadji*, met hunne huisgezinnen dan zouden afkomen. *Van Outhoorn*, hem geloovende, liet hem gaan; doch hy quam niet weer, en heeft ook zyn ganſch dorp met zich na *Cajeli* genomen.

In November, en December heerſchten (vooral op Manipa) zulke quaadaardige koortzen, dat men in 7 of 8 dagen 380 dooden telde. 1656.

In deze maand quamen die van Keſſing, Kellemoeri, Ceram-Laoet, Rarakit, en Goram, aan 't Kaſteel, om zig nader met ons te bevredigen, of wel om de vrede, in 't voorleden jaar gemaakt, volgens zekere Artikelen, die hier volgen, te beveſtigen.

Contract, met de Ooſt-Cerammers nu weder gemaakt.

Artikelen, ende voorwaarden, op welke de E. Heer *Jacob Huſtaart*, Gouverneur en Directeur over de Provintie en quartieren van Amboina, ende zyn Ed: Raaden, wegens, en in den name van de Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal, ende Bewinhebberen der Vereenigde geoctroyeerde Ooſt-Indiſche Compagnie, onder het beleid van den Heer Gouverneur Generaal, *Joan Maatzuiker*, nader overeengekomen, ende onder de generale vrede van Amboina verdragen zyn, met de OrangKajen *Balimbang* van Ceram Laoet, *Radja* van Keſſing, *Radja* van Kellimoeli, *Malim* van Goram, ende *Macaſſer* van Rarakit gedeputeerden, ende expreſſe gemagtigden van voornoemde plaatzen.

1.

Eerſtelyk *verklaren, zweren, en belyden wy gemagtigden, geenen Konink, Prins, ofte Staat ſubject te zyn, als eenelyk den Staat van de generaale* Nederlandſe Compagnie, *in de landen herwaards over, ende in derzelver name, den E: Heer* Gouverneur *in* Amboina, *wiens mandaten, ende bevelen wy voortaan altoos gehoorzamen, en als opregte onderdaanen van haar E. zonder eenige contradictie agtervolgen zullen.*

2.

Bekennende wy, dat hare E: de volkomene ſuperioriteit, ende eigendom over onze landen ende volkeren uit het regt van oorlog is competerende.

3.

Zulx wy ook zweeren ende belooven, dat van nu voortaan geene andere potentaten, 't zy Macaſſaaren, *ofte eenige andere natien, in hare bevelen zullen gehoorzamen.*

4.

Gelyk wy ook belooven geene verbonden, contracten, en alliantien, te zullen aangaan, ofte houden, met eenige andere Europiſche *volkeren, dan de E.* Compagnie *in deze landen heeft, veel min de zelve in onze landen te admitteren, maar by pareſſe van groote magt, die wy niet zouden konnen weder-*

1656. *derſtaan, aan den E. Heer* Gouverneur *terſtond de wete laten doen, zonder de minſte contradictie.*

5.

Zoo wy insgelyks zweeren, 't zelve in cas van andere Indiaanſe *natien, namentlyk* Macaſſaaren, Boetonneeſen, Javaanen, Maleyers, *enz. te zullen agtervolgen, ende haar lieden by hare komſte van onze ſtranden met alle mogelykheid te weeren, ten waar zy met behoorlyke paspoorten van de E.* Compagnie *verſcheenen, ende zoo wy des niet mogens zyn te doen, daar van dadelyk aan de E: Heer* Gouverneur *in* Amboina *preadvertentie te laten toekomen, om daar in verzien te werden.*

6.

En belooven dan ook tot de onderhandze werken aan dezen Kaſteele *uit elke negery, zoo veel arbeids-volk te contribueren, ende dagelyx te werk te brengen, als die van* Leitimor, Hitoe, *ende de* Uliaſſers *regtevoord zyn doende, dat is, van elke plaatze 2 man.*

7.

Gelyk dan mede niet gedogen zullen, dat imand uit de onze, na eenige vreemde landen afvaren, ten zy hen daar toe van den Gouverneur *in* Amboina *een pas-brief verleend zal werden.*

8.

Dog zal ons de vaart naar Banda, *en* Amboina, *altoos vryelyk zonder pas-brief open blyven, om onze mede te brengene koopwaren daar te mogen venten, ende ook niet verder.*

9.

Met alle de vrunden van de Compagnie *belooven wy ook vrundſchap te zullen houden, daar mede te handelen ende wandelen, als geconfœdereerden toeſtaat, ende betaamd.*

10.

Gelyk by gevolge weder agten ende naar onze vermogen trafteren zullen, mitsgaders voor vyanden verklaren alle zulke volkeren, waar mede de E: Compagnie *in oneenigheid is levende, geene uitgezonderd.*

11.

Item, *dat we de drie voornaamſte roervinken der* Cerammers, *en regte oorzaken der vorige revolten, als daar zyn,* Sinoſſo, owas, *en* Momono, *zoo het eenigzins mogelyk word, in conformiteit van de beloften, daar van doe aan den Ed: Heer* Gouverneur (*zegge* Admiraal) *gedaan by den kop vatten, ende de E.* Compagnie *in handen overleveren zullen, om naar verdienſten geſtraft te werden.*

12.

Maar indien zulx niet wel kunnen te wege brengen, zullen haar op onze landen nergens admitteren, ofte plaatze gunnen; maar die als vlugtelingen verſtroyen, en altyd vervolgen, tot dat de E: Compagnie 1656.
van haar boosdadig doen eens gewroken werde.

13.

Mits 't welke dan ook beloven, ende in onze manieren ſolemnelyk zweeren alle de voordezen by ons geroofde goederen, zoo van die van Noeſſalaoet, *als van de* Bandaſche *burgers, te zullen reſtitueren, 't zy in* Zagoe, *ofte met ſlaven, op dat die verongelykte luiden weder 't hare mogen bekoomen.*

14.

Eens in 't jaar blyven wy gehouden onze gedeputeerden naar 't Kaſteel *in* Amboina *tot den Ed: Heer* Gouverneur *af te ſchikken, om zyn Ed: naar de maniere homage te komen doen, en zoo wanneer wy daar van in gebreeke blyven, zal yder negery van ons vervallen in een amende van* 100 *Ryxdaalders, te appliceren naar diſcretie van de Ed: Heer* Gouverneur, *zoo wy mede verbonden blyven op de ontbiedinge van zyn E: terſtond aan 't* Kaſteel *te komen, op pœnaliteiten voorſz.*

15.

Alle ſlaven, ofte andere perzoonen, hoedanig die zouden mogen wezen, 't zy uit de Moluccos, Amboina, *ofte* Banda *gevlugt, ende op onze landen aangekoomen, zul'en onaangezien hare excuſe, die zy mogten komen te inſtitueeren, ſtrax aangevat, en met de allereerſte occaſie herwaards, tot den* Gouverneur, *gezonden werden, genietende daar voor hoofd voor hoofd* 20 *Ryxdaalders courant, zonder meer, waar onder mede begrepen zullen blyven; die haar naar dezen daar heenen zoude komen te tranſporteren.*

16.

Alle welke hovenſtaande artikelen beloven wy ondergeſz: in onze voorſz: qualiteit deugdelyk te onderhouden, ende te doen onderhouden, bekragtigende dieshalven 't zelve met onzen hoogſten eed op den Moshhâf, *onderſtond* Amboina, *in 't* Kaſteel Victoria, *dezen* 18 November 1655. *was getekend 't merk van* OrangKaja Balimban, *'t merk van* Radja Keffing, *'t merk van* Radja Kelimoeli, *'t merk van* Malim Goram, *'t merk van* Macaſſer *van* Rarakit. *Ter zyde,* Jacob Huſtaard, Evert J. Buis, Cornelis Daanen, A. Ombgroeve, Hendrik de Vries, *lager des t'oirkonde was getekend* Cornelis Houſe Secretaris, Marcus de Roy, Secretaris.

De Xoelaſe Eilanden met Koning bevredigt.

De Boeroneeſen wilden nog tot geen vrede verſtaan, werdende alleen door *Kimelaha Tico* tegen gehouden; maar die haren van de Xoelaſe Eilanden begaven zich nu weer onder hunnen Koning, uitgenomen de broeder van *Sengadji Mangoli*, en ontrent 40 Ternataanen, die daar noch

1657. noch wat ſpel maakten.

A. 1657. Calamatta, en Madjira op Macaſſar.

Den 17 Januari 1657 kreeg men met het jacht de Achilles, van Batavia over Macaſſar, van de laatſte plaats bericht, dat de Prins *Calamatta* in groote ongenade by 't Hof aldaar geraakt was, en in oneenigheid met *Madjira* leefde, alzoo hy zynen broeder, of neef, *Labodi*, had doen verworgen, waar over zy malkanderen de dood gezworen, en de Macaſſaaren zich genoodzaakt gevonden hadden hen in verſcheide dorpen van den anderen af te doen woonen.

Die van Amblauw kregen ook een Macaſſaarſche jonk met 27 koppen op Boero, die zy aan ons over leverden. Behalven deze vonden zy nog een jonk, waar mede *Pati Wayſamma*, en *Roemaal*, ſchendig van *Calamatta* miſleid, op bekomen verlof van den Koning van Macaſſar, weer t'huis gekeerd waren.

Haar Edelheden, wetende, dat die van Ooſt-Ceram t'elkens den vyanden een ſchuilplaats op hun land gaven, belaſtten aan de Heer *Huſtaart* daar een Reduit te leggen. Dierhalven zond hy den 10 Maart den Koopman *Cornelis Danen* met vier Coracora's derwaards, om op de klip van Goeli Goeli een houte veſting te maaken. Hy vond, daar gekomen, alle de Goeli Goeliers en Keffingers gevlucht, en wel tot 1500 man op Keffing vergaderd, met voornemen, om dit de Hollanders te beletten, verklarende zy liever te willen ſterven, dan een veſting op hun land te dulden, wel begrypende, waarom de Hollanders die daar wilden leggen; namelyk, om de vreemdelingen van daar te weeren, waar van zy moeſten leven.

Danen dan, hier niets meer konnende doen, keerde met zyne Coracora's wederom; doch, hem onderweeg zwaar weder beloopende, heeft hy zyn 4 Coracora's voor Tobo verloren. Hy trok over land na Tolati, kreeg na veel moeite noch vier Tsjampans, met welke hy, nevens 't meeſte volk, den 11 April op Honimoa quam.

De Hoewamohelſe OrangKaja's na Batavia ontboden.

Haar Edelheden ontboden ook alle de OrangKaja's van de begenadigde volkeren, wonende aan 't Kaſteel Victoria, met haren omſlag na Batavia, om allen opſtand, die zy nu of dan noch vreesden, geheel en al voor te komen.

Nieuw middel om den Inlander te beteugelen.

Zy ſchreven ook deze regeering aan, by dit goed nagelgewaſch, om den Inlander te beter onder bedwang te krygen, van ider honderd Ryxdaalders 25 ditos, onder voorgeven, dat hare cas nu wat zober voorzien was, in te houden, en dat by de volgende gewaſſchen zoo lang te vervolgen, tot zy een geheel gewaſch aan den Inlander zouden ten agteren zyn; 't geen haar Edelheden meinden dat hen, uit vreeze van zoo veel geld te verliezen, van allen opſtand wel zou doen af zien. 1657.

De Raad alhier, verſtaan hebbende, dat 'er op Hila al t'zamenrottingen, en bewegingen onder hen gemaakt waren, vond goed, het opzenden der voornoemde OrangKaja's al ten eerſten (zonder na de hardnekkige Boeroneeſen te wachten) in 't werk te ſtellen, zonder ende daar van eenigen uit, die zy oordeelden dat hen hier noch dienſt zouden konnen doen, waar onder de Loehoeneeſe OrangKaja's *Kramer*, en *Samſamoe*, *Sengadji Cowaſa*, *Sengadji Bonoa*, en *Latoeakeke* waren.

De anderen wierden met hunne vrouwen en kinderen, 282 zielen ſterk, op de Fluiten 't wit Paard, en Sandyk, na Batavia, met belofte van daar wel gehandeld te zullen werden, gezonden.

De oude Maleytſe kerk afgebroken.

Ontrent dezen tyd brak deze Heer Landvoogd de Maleytſe Kerk, door de Heer *Philip Lucaszoon* gemaakt, af, en zette voor eerſt een Gabba Gabba kruiskerk in de plaats, die niet lang ſtond.

OrangKaja Badjoe na Batavia verplaatſt.

Men vernam in dezen tyd ook, dat OrangKaja *Badjoe*, zoon van den onthalden *Baros*, de Ooſt-Cerammers geraden had, geen vaſtigheid op hun land te laten leggen, maar dat zy een gezandſchap na Macaſſar zouden afvaardigen, 't geen, ſchoon men 't hem toen niet klaar bewyzen kon, oorzaak geweeſt is, dat hy (alzoo 'er noch andre zaaken by quamen) naderhand ook na Batavia verzonden is.

Niet lang na *Danen's* vertrek verſchenen op Goeli Goeli en Keffing 30 Macaſſaarſe vaartuigen, en Saleyerſe jonken, met Tamboekſe zwaarden, parangs, Saleyerſe kleeden, en wat ryſt geladen.

De Chineeſen zetten zig tot de landbouw.

Volgens zeker placcaat, in May afgekondigd, begonden de Chineeſen ook hun beſt te doen, om den Landbouw, en de hout-zagery by de hand te nemen; alzoo hen verboden was winkel te houden; hoewel de tyd leerde, dat de Chineeſen hun waaren met minder winſt, dan wel de borgers aan den Inlander overlieten, dat ook oorzaak was, dat dit verbod niet doorging.

In May begon men ook de afgelopene Reduit Wantrouw op Manipa weer op te bouwen, waar toe de Inlanders zelfs nu zeer gewillig waren, gelyk zy de ſtoffe, daar toe vereiſcht, ten eerſten verzorgden.

Boeroneeſen in genade aangenomen.

Ontrent dezen tyd quam *Haſſan*, broeder van *Oetsman*, OrangKaja van Wayſamma, Oki, en Maſſarette, op Boero's Zuidzyde, den Heer Landvoogd om vergiffenis verzoeken.

Den 13 Juni ging *van Outhoorn* met *Haſſan* daar na toe, nam hen op deze voorwaarde, van *Mandarsjah* voor hun-

1657. nen Koning, en den Heer Landvoogd als zynen Stadhouder te erkennen, in genade aan.

Capitein Hoelong afgezet. Capitein *Hoelong*, voor 2 jaaren wegens zyne goede dienſten door den Heer *de Vlaming* met eenig gezag voorzien, dog dit nu langs Cerams Noord-kuſt misbruikende, om van deze en gene ſchatting te eiſſchen, wierd den 24 October aan 't Kaſteel, nevens zyne aanklagers, gebragt; alwaar veele vuile ſtukken ten zynen laſte, als, dat hy 't dorp Lackaſari onder zich getrokken, en zelf groot gezag over den Koning van Siſcoeloe, diens onderdaan hy was, gebruikt had, gebleken zynde, zoo is hy by vonnis van den Landraad afgezet, en hier aan 't Kaſteel gehouden.

Die van de Uliaſſers hadden op verſcheide Alfoereeſe dorpen mede afperzingen uit naam van den Landvoogd in 't werk geſteld; doch om hen in 't toekomende daar voor te bevryden, wierd hen een afdrukzel van Compagnies groot zegel gegeven, met laſt, van noit imand, dan die dat vertoonden, te gelooven.

Van Outhoorn na Goeli Goeli gezonden. Men begon nu hoe langs hoe meer den oorlog op Ooſt-Ceram te gemoet te zien, alzoo de Ceram-Lauwers de OrangKaja's *Sinoos*, *Oewas*, en *Manono*, aan ons niet wilden overleveren, en ook niet toeſtaan, dat 'er een vaſtigheid op Goeli Goeli gelegt wierd.

Dierhalven vond men goed *Herman van Outhoorn* met een kleene magt derwaards te zenden, en hem te belaſten, daar op die klip een vaſtigheid, in weerwil van hen, op te ſlaan, en daar toe de hulp van die van Oerong, Erinama, Kien, en Quammer, (die den 6 December verklaard hadden het met ons te houden) te gebruiken. Hy vertrok daar op den 12 dito met 14 Coracora's, en 63 ſoldaaten, die met 't Galjoot Ens na de bogt van Haja liepen, daar zy de noodige palliſſaaden kapten, komende den 21 dito voor Goeli Goeli.

Zy vonden dit dorp, uitgenomen 14 huisgezinnen, die zeiden by ons te willen blyven, verlaten; hoewel die gebleevene lieden maar voor verklikkers en ſpions dienden.

In korten tyd wierd die veſting gemaakt, van 4 ſtukken, nevens een bezetting van 30 ſoldaaten voorzien, en Ooſt-einde genaamd. Zy hadden om laag ook twee waterputten bezorgd, die zy met een pagar omringden.

Men giſte op deze en gene gerugten ook, dat *Oewas*, en *Manono* om ontzet na Macaſſar getrokken waren, alzoo zy te dier tyd niet op dit land vernomen wierden.

Om deze poſt te beter te verzorgen, zond men den 15 Januari 1658 Capitein *Keller*, onlangs van Batavia gekomen, na Goeli Goeli, om *van Outhoorn* te vervangen. 1658.

Laſt haarer Edelheden ontrent 't opzenden der Hitoëeſen.

Om dat nu haar Edelheden van oordeel waren, dat de Hitoeëſen noch al heimelyk verſtand met de Macaſſaaren, en met de wederſpannelingen hielden, hadden zy by hun ſchryven van 't voorig jaar al bevolen, om (zich voor als nog over 't ontvolken van de kuſt van Hitoe niet konnende verklaren, voordat zy nader ordre uit het Vaderland hadden) den Heer Landvoogd, en deze regeering, zoo hy 't noodig oordeelde, volle magt te geven, om vooral *Radja Hitoe*, OrangKaja *Boelau*, *Intsjeh Tay*, en de vier Hoofden van de kuſt Hitoe met alle hun geſlagt, tot het minſte kind toe, na Batavia t zenden, verzekerd zynde, dat dit den oproerigen Inlander wel wat omzigtiger maken zou.

Even zoo belaſtten zy ook den 18 Februari dezes jaars 1658 op de Hitoeëſen zeer naauw te letten, hunne huizen nu en dan door een corporaalſchap te bewaken, en zoo de grooten zich eenigzins tegen de ordre van den Heer Landvoogd aankanteden, die kitteloorige gaſten ten eerſte maar na Batavia te doen vervoeren.

Als mede ontrent andre zaaken. Haar Edelheden wilden ook nergens anders, dan op Hitoe, Leytimor, Oma, Honimoa, en Noeſſalaoet, de nagelen aangehouden, en die boomen verder alomme omgeveld hebben. Zy ordonneerden ook den Inlander in 't toekomende, gelyk nu reeds geſchied was, wanneer zy aan onze werken arbeidden, een pond ryſt, en een ſtuiver daags te geven. Zy wilden ook, dat men hierby 't maken van lont aanhouden zou, en dat men wel een ſtuiver of twee op 't bosje meer, om de lieden aan te moedigen, geven mogt.

Van Outhoorns verder wedervaren. Ontrent dezen tyd had de Heer Landvoogd ook belaſt de houte veſting op Goeli Goeli in een ſteene te veranderen; doch *van Outhoorn*, met 3 Coracora's weer keerende, was met de zelve ontrent *Dawan* geſtrand; hoewel 'er maar 1 ſoldaat, en een Inlander, verdronken was. Hy, op Honimoa weer t'huis gekomen, wierd door den Koopman, *Abraham Ombgroeve* verloſt, alzoo hy als Capitein na Banda vertrok.

De Ceramlauwers. De Ooſt-Cerammers, wel giſſende, dat het hen gelden zou, zyn in Januari al na Goram, twaaf mylen Ooſtelyker gelegen, gevlugt, hoewel die van Keſſing nog op hun land bleven; doch de Ceramlauwers, mede derwaards gevlugt, hebben 4 man van de chaloep de Krab dood geſlagen, en zig na Goram begeven; mogelyk uit wraak, om dat deze chaloep den 22 Januari een Macaſſaarſe jonk

Vermoorden verſcheide Nederlanders.

op

1658. op Manaleka aan de wal gejaagd, veroverd, en in de grond geboord hadden.

Even zoo hebben deze moordenaars ook *Jacob Bornee*, Koopman, en Fiſcaal in Banda, van Nova Guinea daar aangegierd, den 25 Januari, met 7 lieden van zyn gezelſchap; na dat zy hen twee dagen zeer wel gehandeld hadden, ſchelmagtig op 't ſtrand van Kataloehi vermoord.

Capitein *Keller*, giſſende dat de Keffingers, en die van Goeli Goeli, wel haaſt mede derwaards vluchten zouden, heeft hun ſtranden met 't jacht Hitoe, en 8 Coracora's bezet; doch wegens de menigvuldige kreken aldaar konden de onzen niet beletten, dat die van Goeli Goeli ook na Goram de vlugt namen.

Verder liepen de zaaken den onzen zeer tegen: want in Februari wierden hen, met 8 Coracora's op de wagt leggende, door de Gorammers, die eene lyn met de Keffingers trokken, 4 Coracora's door bloohertigheid der Inlanders afhandig gemaakt, behalven dat zy nog 32 man, aan land uit moeskoppen gegaan, quyt raakten.

De Hoofden dezer Coracora's deed de Heer Landvoogd voor 't gericht dagvaarden, dat hen verwees om in vrouwen-kleederen (de uiterſte ſchande voor een Inlander) door de ſtad geleid te werden, een jaar lang in de keten te gaan, en 100 Ryxdaalders tot een boete te geven; hoewel zy van de keten noch verbeden wierden.

Voor Goram wierd de chaloep, de Spreeuw, door de Gorammers overrompeld; waar door de onzen, geen uitkomſt ziende, den brand in 't kruid ſtaken, en met 12 Gorammers in de lucht vlogen. Die van Goram hadden ook twee Macaſſaarſe jonken met ryſt binnen gekregen, en hun ſtrand met drie vaſtigheden bezet.

Keller hier vervangen.

Capitein *Keller* wierd mede ziek, weshalven tot zyne hulp, of tot zynen vervanger de Lieutenant *Wouter Janszoon*, ter tyd toe, dat Capitein *van Outhoorn* uit Banda quam, gezonden wierd.

Met de muiters op Boero hadden de onzen beter geluk. De Heer Landvoogd in Februari daar heen getrokken zynde, overley met *Sengadji Cowaſa*, wat beſt by der hand te nemen, om die van Boero tot reden te brengen. *Cowaſa* nam aan 't werk met 500 man te zullen ondernemen, zoo men hem vertrouwen, en maar een duitſch officier met 2 ſoldaten tot getuigen geven wilde. Men gaf hem dierhalven zoo veel Manipeeſen, Kelangers, Bonoërs en Amblauwers mede, voegende hem ook den ſergeant *Klaas Snyders* en 2 ſoldaaten toe.

Cowaſa's beloften in rook vervlogen.

Deze quamen den 7 Maart in Cajeli's bocht, en gingen van daar Zuid-waard aan over land door veel moeraſſen, tot daar *Kimelaha Haſi*, en de zynen, boven aan de Rievier Woabbo lagen, en zich met de Ternataanen, en Boeroneeſen in een groot dorp nedergeſlagen hadden; doch de onzen 'er op indringende, nam de vyand de vlucht, gevende het dorp, daar niet veel in was, dan 1000 ledige huizen, ten beſte. 1658.

De zwetſer *Cowaſa* quam agter aan, voorgevende, dat hy 't volk van agteren had moeten aanperſſen, dus liep alles hier vruchteloos af, en zy keerden onverrichter zake na Manipa; daar men anders *Haſi* zelf, nog dien eigen morgen uit dat dorp gevlucht, gemakkelyk had konnen krygen, als men het maar met ernſt gezogt had.

Haſi, en Tico, doen om vergiffenis verzoeken.

Na dat *Kimelaha Haſi*, en *Tico*, onlangs dus op de vlucht gedreven, en daar door van hunnen voorraad ontzet waren, lieten zy door voorſpraak van *Cowaſa* om vrede verzoeken.

Haſi kreeg vergiffenis by een briefje van den Heer Landvoogd, maakte in 't eerſt noch wat uitſtellen; doch quam eindelyk den 2 October aan 't Kaſteel in gezelſchap van *Sengadji Cowaſa*, den *Sengadji* van Roemah Ite, OrangKaja *Towayl* van Cajeli, den *Pati* van Ilat, van Leliali, van Tagaliſſa, en van Ptolemata.

De Heer Landvoogd nam hem, en de verdre Boeroneeſen, op zekere Artikelen, die hier volgen, in genade aan:

Ontwerp van verzoening, met Kimelaha Haſi.

Artikelen ende voorwaarden van reconciliatie, volgens welke de E. Heer *Jacob Huſtaart*, Gouverneur en Directeur over de Provintie van Amboina, in name van de Vereenigde Nederlandſche Ooſt-Indiſche Compagnie, item als Stadhouder van zyn Koninklyke Majeſteit, *Kaitsjili Mandarsjah*, Koning van Ternate, in genade wederom aangenomen heeft, na hare rebellie, de Boeroneeſche OrangKaja's, *Kimelaha Haſi*, *Romoboni*, *Sengadji Toeban*, OrangKaja van Liſſiali, *Papoewa*, OrangKaja van Ilat, *Oetsman* van Loepoe, *Roepoe* van Ptolematta, *Goer*, ende *Soeroes* van Leliali, mitsgaders de Simaus, en Pati's van 't ganſch Eiland Boero.

Eerſtelyk, *zoo zweerd, en verklaard de Heer* Gouverneur *in qualiteit voorſz: in 't reguard van alle gemelte* OrangKaja's *te ratificeren ende geſtand te doen zyn E: brieven van pardon, voor heen na 't land van*

1658. Boero *afgeſchikt, volgens teneur der zelver, haar luiden van alle rebellien, misdoen, en hoſtiliteiten, die zy tegens de E.* Compagnie *en haren wettigen Konink* Mandarsjah, *zoo door aanleidinge van* Kimelaha Madjira, *als naderhand geperpetreerd hebben, pardonnerende.*

Mits welke zy gemagtigde OrangKaja's *voorſz. dan ook voor haren wettigen Konink,* Kaitsjili Mandarsjah, *wederom aannemen, aan den zelven, ende des zelfs erfgenamen zwerende, ende belovende alle trouw, ende gehoorzaamheid tot in de dood, belydende, dat hem de volkomene heerſchappye over hare landen ende volkeren uit ſouveraniteit competeerd.*

Zulx zy ook zweeren ende beloven van nu voortaan geene potentaten, 't zy Macaſſaaren, Boetonneeſen, *of eenige andere natien, ook* Madjira, *ofte* Calamatta, *en hare beveelen niet te zullen gehoorzamen, ook met vreemde volkeren geen contracten aan te gaan.*

Gelyk zy ook zweeren, ende beloven te zullen zyn, en te blyven regte en waare bondgenooten van de vereenigde Nederlandſe Ooſt-Indiſche Compagnie.

Item, *geen anderen Stadhouder van Koninx wegen te erkennen, ende gehoorzamen als den jegenwoordigen* Gouverneur, Jacob Huſtaard, *en zyn E: toekomende nazaten in* Amboina.

Belovende aan de andere zyde den Heer Gouverneur *voorſz: haar voorſz:* Orang-Kayen *met de haare in haar* Mohhammedaans *geloove ongemoleſteerd te zullen laten.*

Ende gemerkt ten tyde van dit contract die van de negery Luciela *nog niet zyn afgekoomen, maar als nog ongezind blyven, zig ouder haren Konink te ſubmitteren, zoo verklaren zy preſente* OrangKayen *voorſz: die van de voorſz: negerye, ende wie vorders als nog op het land van* Boero Rebel *is, neffens alle 's Koninx, en 's* Compagnies *vyanden, van ſtonden aan voor hare vyanden, zweerende, ende belovende, de zelve met geweld te zullen helpen dwingen.*

Item, *den* Kimelaha Tico Radjab, *ende* Baykole, *by aldien zy binnen den tyd van een maand naar heden geen pardon komen verzoeken, ende op* Boero *gevonden werden, zoo het eenigzints mogelyk is, by de kop te vaiten, en de E:* Compagnie *in handen over te leveren.*

Maar indien zulx niet wel konde te wegen brengen, zoo hebben zy beloofd, ende gezwooren, de voorſz. rebellen op Boero *nergens te admitteren, ofte plaatze te gunnen, maar die als vlugtelingen te verſtroyen, ende altyd te vervolgen.*

Boven dezen allen zoo belooven zy dan nog by dezen alle de negeryen, ofte het volk van dien, die jegenwoordig op Cajeli, *ofte elders op 't ganſche land van* Boero *geplaatſt, ende gereconcilieerd zyn, te zamen te con-*

1658. *gregeren, en onder een begryp ſlegts in campons verdeeld metter woon aan de ſtrand van voorſz:* Cajeli *te brengen, zonder van daar buiten ordre van de Heer* Gouverneur *te wyken, mits dat aldaar t'haerer verzekeringe door de E.* Compagnie *een veſting, met* Nederlands *guarnizoen bezet, zal werden gelegt.*

Dog zal Toegis Oelo, *zoon van den* Sengadji Toeban, *met de* Manipeeſen, *die tot heden haar in* Cajeli, *ofte elders tot* Boero, *hebben onthouden, wederom met 'er woon naar* Manipa *keeren, en hare reſidentie nemen onder het campon van* Toeban, *ende zal een ider* OrangKay, *zoo als voorzegt is, geplaatſt zynde, als ſubaltern hoofd over zyn campon het gezag voeren, zonder dat eenig* Generaal *commando by* Kimelaha Haſi, *onder den naam van* Salahaccan, *ofte imand anders, op lyfſtraffe, zal aangenomen mogen werden; maar zal voorſz:* Kimelaha Haſi *tot* Boero *woonen, als een privaat perzoon.*

Ook en zal geenig OrangKay, *in 't particulier, of generalyk, t'zamen vermogen eenige* Macaſſaaren, Maleyers, *of andere vreemdelingen, op haar land te admitteren, maar by pareſſe van groote magt, die zy niet zouden kunnen tegenſtaan, zoo zullen, zy gehouden zyn, en blyven den Heer* Gouverneur *daar van de weet te doen, mits welke dan de* Boeroneeſen *voor vyanden verklaren, alle de* Macaſſaaren, *ende alle adherenten van* Kimelaha Madjira, *ofte* Calamatta.

Alle Macaſſaaren, Maleyers, Boetonders *ook* Ternataanen, *ende* Makjanders *die van ouds haar op* Boero *mogten onthouden, zullen in handen van de Ed.* Compagnie, *ende van den Konink geleverd werden, op dat de eene na* Macaſſer, *en de andere naar* Ternate *werden gezonden.*

Ende zullen in conformiteit van het contract tuſſchen de E: Compagnie *en de Konink* Mandarsjah *aangegaan, alle nagel-boomen, 't zy klein ofte groot, die op* Boero *nog mogten werden gevonden, moeten werden geruineerd.*

Mits welken zy voorſz: OrangKayen, *dan ook zweeren ende beloven goede aanwyzinge van alle zoodanige vrugtboomen te doen, en gene te verzwygen, maar zelfs de diſtructie te helpen bevorderen, blyvende op den hals geinterdiceerd eenige nieuwe aanplantinge te doen, zulx zy* OrangKayen *belooven niet by der hand te zullen neemen.*

Gelyk dan mede niet gedoogt werden zal, dat imand van voorſz. OrangKayen, *ofte de haren tot eenige vreemde landeryen buiten dit* Gouvernement *afvaaren, ten zy daar toe van de* Gouverneur *in* Amboina *een pas-brief verleend zal werden.*

Dog zal de vaart naar Amboina *altoos vryelyk zonder pas-brief, of ten hoogſten onder een cedeltjen van 't* Nederlands *Hoofd der*

1658. *der fortreſſen tot* Cajeli *gelicentieerd blyven.*

Alle ſlaven, ofte andere perzoonen, hoedanige die mogen wezen, 't zy uit de Moluccos, Amboina, *ofte* Banda, *gevlugt, en op* Boero *aangekomen, zullen onaangezien haare excuſen, die zy mogen komen doen, ſtrax aangevat, ende met de allereerſte occaſie herwaards tot. den Heer* Gouverneur *gezonden werden, genietende de* Boeroneeſen *daar voor, ſlaven zynde, hoofd voor hoofd* 10 *realen.*

Alle grof geſchut, hoedanig 't mag wezen, zal zonder vertoef, de E. Compagnie *in bewaring ter hand geſteld moeten werden, doch verklaren de* OrangKajen, *dat al, wat zy van dat ſlag hadden, door* Calamatta *is weggevoerd.*

Eindelyk, ende ten laatſten, zoo hebben de voorſz. OrangKays, *invoegen als die van* Hitoe, *beloofd, ende beloven mits dezen, continuelyken vier perzoonen uit haarluiden met vrouw en kinderen hier aan 't* Kaſteel *te houden, ende te laten woonen, de welke alle 6 maanden door vier andere zullen mogen vervangen worden, ende nomineerd de Heer* Gouverneur *voor de eerſte die zullen hebben herwaards te komen, den broeder van* Kimelaha, Haſi *genaamd*, Capitein Laoet, *den* Sengadji *van* Loemaite, *den* OrangKay *van* Ilat, *ende* OrangKay Oetsman.

Aldus gedaan in Amboina, *in 't* Kaſteel Victoria, *dezen* 4 October 1658, *was geteekend* Jacob Huſtaart, Antoni van Voorſt, A. Umbgroeve, Pieter de Graaf, Abraham Verſpreet. *Ter zyden*, Kimelaha de Haſi. Roemaboine, Sengadji Loemaite, OrangKaja Towaal, *Hoofd van* Cajeli. Toeſoelo, *de zoon* 7917 *van* Sengadji Toeban, Pathua, OrangKaja Liſſiali Papoewa, OrangKaja Ilat, Oetsman, *dito van* Loepoe Roepoe, OrangKaja *van* Ptolematta Joeri, OrangKaja Leliali Loeroeſan, *van dito* Simau, Pati *van* Taliſſen. *Ter zyden ſtond, t'oirkonde was geteekend*, Philip du Prec, *Secretaris. In 't midden ſtond gedrukt* Compagnies *zegel in rooden lacke. Nog lager ſtond, nota de volgende* OrangKaja's *hebben 't accoord, hier voren geſchreven, aan de ſtranden van* Cajeli *onderteekend, op den* 2 November 1658. *Was geteekend, 't merk geſteld by* OrangKaja Oetsman, *'t merk geſteld by* OrangKaja Bara, *'t merk geſteld by* Pati Luciela, *'t merk geſteld by* Capitein Laoet, *broeder van* Haſi, *'t merk geſteld by* Pati Wayſamma.

Nader beſchryving van dezen Haſi.

Haar Edelheden beſchreven dezen *Kimelaha Haſi* by hun brief van den 15 November dezes jaars (kort op deze begenadiging gevolgd) als een der ſnoodſte guiten, en die met de muiters in Ternate en in Amboina de gronden tot de laatſte berocrten gelegt, en dien de Heer *de Vlaming* A. 1649 om zyne ſchelmeryen na de Moluccos gebannen had. 1658.

Ook wilden zy, dat men hem daarom te minder vertrouwen zou, om dat hy uit den huize van *Tomagola*, en met een dogter van den ontshalden *Kimelaha Leliato* getrouwd was, waarom zy ook beſt oordeelden, dat, by aldien men met hem tot een contract komen mogt, men voor al behoorde te bedingen, dat hy niet in Amboina blyven, maar na Batavia vertrekken, en zich daar zou moeten ophouden.

Komſt van de Heer Weyns hier.

De Heer Landvoogd van Banda, *Abraham Weyns*, was in Maart dezes jaars al in Amboina overgekomen, om met den Heer *Huſtaart* te overleggen, hoedanig met die van Goram te handelen. Na ryp overleg vond men goed (niet tegenſtaande haar Edelheden den 24 December dezes jaars geſchreven hadden, dat men dit neſt 't zy alleen, of wel met hulp van den naaſten Landvoogd, moeſt zien te bemagtigen) om dit jaar hier niet aan te tornen, om dat de volkeren, daar byeen gezameld, wel 12000 man uitmaakten, en te meer, alzoo die van Ceram-Laoet, Keſſing, en Goeli Goeli, zich al in Januari voorleden, en in 't begin dezes jaars, by hen gevoegd hadden, waar tegen zy nu de noodige manſchap niet byeen konden brengen. Weshalven men beſloot maar alleen op hen te kruiſſen, en hen door twee drie jachten of ſchepen, die op hen waken zouden, af te matten; waar toe men uit Amboina 't jacht Ens, en uit Banda 't ſchip Walcheren gebruiken zou, zynde de Heer *Weins* van voornemen om met 't ſchip de Angelier zelf eens na Goram te gaan, om 's vyands werken te beſchouwen, en den zelven alle mogelyke afbreuk te doen.

Zware brand.

By des zelfs aanwezen alhier had men den 18 Maart dezes jaars een zware brand, waar door de Nieuwe Kerk, twee Predikants huizen, en wel 30 petakken, afbrandden, waar op den 26 May nog een andre brand ontſtond, die 36 petakken wegnam.

Den 23 Maart vertrok de Heer *Weyns* na Banda, en den 10 April na Goram met een Fluit, 2 jachten en chaloepen, hebbende 642 man, zoo ſoldaaten en matroozen, als borgers en Inlanders, by zig. By zyn komſt vond hy den vyand meeſt gevlucht, en by zyne landing wel weinig tegenſtand, doch ook geen genegenheid, om met ons te handelen; weshalven hy alleen eenige kleene dorpen af liep, en verbrandde. Hy beſtormde den 22 wel de hoofdveſting, KataLoehi, een halve myl van 't Weſtſtrand op een ſteilen

1658. Van Outhoorn na Goeli Goeli gezonden.

len berg gelegen; doch alzoo die berg zeer glad en ſlibberig was, en 'er een groote ſlagregen byquam, moeſten de onzen, ſchoon al tot aan de muuren van 's vyands vaſtigheid zoo verre genaderd, dat zy 'er met granaaten inwierpen, en alles 'er al in alarm en verwarring was, weder vruchteloos aftrekken. Hy vertrok dierhalven weer na Banda, zendende *van Outhoorn* na Goeli Goeli om *Keller* te verloſſen.

Deze, hier gekomen, bevond dat die van Oerong en de nabygelegene dorpen alle afgevallen waren, en dat zy een Tinggang van ons weggehaald, en vyf Hollanders doodgeſlagen hadden, zynde daarenboven zoo ſtout geweeſt, om op onze veſting aan te vallen, en de ſcheen-angels in brand te ſteken.

Verandering ontrent de Landraad der Hitoeëſen.

De Hitoeëſen hadden verzogt hunnen Landraad op Hitoe, doch niet aan 't Kaſteel, te houden. De Heer *Huſtaart* ging den 8 May na hen toe, en maakte hen bekend, dat dit door haar Edelheden afgeſlagen, doch tot hun verligting noch ingeſchikt was, dat zy in de Regenmoeſſon op Hila, doch in den droogen tyd aan 't Kaſteel, vergaderen, mits dat de OrangKaja's echter hun vaſte woonhuizen aan 't Kaſteel hebben, en houden zouden.

Kellers dood.

Capitein *Keller*, door *van Outhoorn* pas vervangen, en ziek aan het Kaſteel gebragt, is in Juli overleden.

Ontrent dezen tyd brandde de Gabba-Gabba Kerk, voorleden jaar gemaakt, af, in plaats van welke de Heer Landvoogd een nieuwe van hout, daar nu noch de Maleytſe Kerk ſtaat, heeft laten maken, die ook (gelyk wy zien zullen) tot de Regeering van den Heer *Schaghen* geſtaan heeft.

In October ging de Heer *Huſtaart* met 37 Coracora's op de Hongi-tocht, deed Manipa eerſt aan, alwaar hy over de 320 nagelboomen uittroeide. Van daar vertrok hy na Boero, daar hy een houte palliſſade-veſting, van 45 voeten in 't vierkant, met 4 punten lag, die hy *Mandarsjah* noemde.

In dezen tyd quam de *Pati* van Luciela of Liſſela, ook af, die zich nu al van *Kimelaha Tico* afgezonderd had; ook verſcheen nu *Bongaſari*, jongſte broeder van *Kimelaha Haſi*, die mede vrede quamen verzoeken; doch deze wierden op die voorwaarde aangenomen, dat zy *Kimelaha Tico* moeſten helpen vangen. De andre broeder van *Haſi* lag boven in 't dorp Cajeli aan de koorts.

Kimelaha Tico, met zyn huisgezin, gevangen.

Om *Tico* gevangen te krygen, zond de Heer Landvoogd den Fiſcaal, *Abraham Verſpreet* met den *Pati Luciela*, *Sengadji Cowaſa*, en zommige andre OrangKaja's uit, die na eenige talmeryen den *Kimelaha Tico* met zyn vrouw, en kinderen, op 't ſtrand van Luciela en Bara, gevangen kregen, en den 1 November by den Heer *Huſtaard* op Cajeli bragten, alwaar die Heer wel zyn woord ontrent de beloofde genade houden wilde, doch alzoo hy tot 't laatſt toe hardnekkig gebleven, en gevangen genomen was, zond hy hem den 4 December na Banda, van waar hy na Batavia gevoerd is. 1658. Na Batavia gezonden.

Alle de kleene dorpen van Boero, alzoo hier nu alles in vrede was, quamen zich om de nieuwe veſting nederzetten, in welke 4 yzere ſtukken, nevens een bezetting van 24 man, gelegt wierden. Ook ſchikte men zich daar tot het aanqueken van de ryſt.

Boeroneeſe Oſtagiers aan 't Kaſteel.

Daar op vertrok de Heer *Huſtaart* den 3 November weer na 't Kaſteel, belaſtende den OrangKaja *Oetsman*, *Pati Ilat*, *Sengadji Roemah Ite*, en den Capitein *Lawet*, *Haſi's* broeder, hem te volgen, om als Oſtagiers aan 't Kaſteel te woonen.

Die van Oerong, Quaus, en Erinama, van hunne ſchelmſtukken berou krygende, en met reden vreezende dat het hen nu gelden zou, quamen aan onze veſting op Goeli Goeli, om de vrede te verzoeken; doch zy verzonden hen na Banda, alwaar zy voorgaven tot hunnen afval gedwongen te zyn, alzoo die van Ooſt-Ceram, en Goram hen overvallen, en hun OrangKaja's gevangen genomen hadden.

Sinoos ſtoute taal.

De muiter *Sinoos*, als ook de OrangKaja *Kabori* van Goram, uit het dorp Day, en die van Keſſing, voerden wel een geheel andre taal, en zeiden vlak uit geen vrede te willen maken, voor en al eer de veſting Ooſt-einde weggenomen, de bezetting verplaatſt, en aan de Macaſſaaren, en andre vreemdelingen, de vrye vaart toegeſtaan was.

Daar op quam hier van Batavia een fraai ontzet van 4 ſchepen, 2 chaloepen, en 400 ſoldaten, waar van 'er egter 42 na Ternate, met de twee chaloepen, en 100 na Banda met een Fluit moeſten verzonden werden.

Commiſſariſſen van huwelykſe zaaken aangeſtelt A. 1659.

In 't begin van A. 1659 ſtelde de Heer *Huſtaart* hier Commiſſariſſen van huwelykze zaaken in, gelyk ook toen in Banda geſchied is.

Cowaſa wegens gewelde-naryen geſtraft.

Hy ſtrafte in Januari ook *Sengadji Cowaſa* over menigvuldige geweldenaryen aan de Kelangers, en anderen gepleegd, hebbende wel 13 vrye perzoonen als ſlaven verkocht, en veel Kelangers met geweld onder zich getrokken, waar over hy gedoemd wierd alle die geroofde lieden op vrye voeten te zetten, 120 Ryxdaalders boven dien te betalen, en hem verboden noit buiten verlof na Manipa te gaan.

Ontrent dezen tyd, of wel den 13 December des verleden jaars had men *Sinoos*, Orang-

1659. Sinoos gevangen.

1659. OrangKaja van Keliwaro, een dorp op Goram, ook gevangen gekregen, die 17 aanmerkenswaerdige artikelen beleed, en onder andere, dat de Ceramlauwers, en Gorammers den 25 Februari voorleden den Koopman, *Jacob Bornee* vermoord, en dat de Macaſſaaren de chaloep van den Amboniſen borger *Pieter Gilliszoon* in de Straat Sapi afgeloopen hadden.

De Heer Huſtaart met de Hongi na Goram.

De Heer *Huſtaart* vergaderde daar op de Hongi in April, kreeg 50 Coracora's byeen, die de zelve met Capitein *Paulus Andrieszoon Viſſcher* voor uit zond, volgende zelf van Honimoa, met welke hy den 13 April voor Goeli Goeli quam; doch had noch 8 Rhee-zeils, 2 chaloepen en 532 ſoldaaten by zich. Hy verdeelde de zelve in 8 Compagnien, en ſtelde daar over als Hoofden den voornoemden Capitein, en *van Outhoorn*. Hier van daan vertrok de ganſche Vloot na Goram, en verſcheen voor de veſting Katoeloehi, daar zich de vyand zeer vaſt gemaakt had.

Terwyl Capitein *Viſſcher* op Goeli Goeli was, had hy de houte in een ſteene veſting veranderd; doch door een fellen wind den 4 Mey 4 Coracora's verloren, op welken dag wy in de Ley ook de Fluit, de Trouw, daar ten anker leggende, verloren hadden.

Nagelboomen geplant.

In Juni wierd in Amboina weer een groot getal nagelboomen aangeplant. De groote dorpen van Leytimor moeſten 'er 8000, de kleene 7000, en die van de kuſt Hitoe tot Alang toe 45000 aanplanten.

Men zeide ook, dat de Boeroneeſen van Tomahoe, niet tegenſtaande zy met ons nu reeds bevredigd waren, een bezending en verzoek van onderſtand aan den Koning van Macaſſar zouden gedaan, en verzogt hebben, zoo hy noch iet in den zin had, dan ten eerſten te moeten komen; doch dit waren maar gerucht-ten.

De Molukſe Landvoogd, de Heer Cos hier.

Den 1 Juni quam de Molukſe Heer Landvoogd *Simon Cos* hier, om met den Heer *Huſtaart* over zaaken van belang te ſpreken.

Haar Edelheden hadden den Opperkoopman, *Willem Baſting*, na Macaſſar gezonden, om te zien, of men met dien Vorſt ook op zekere voorwaarden zou konnen handelen; doch, die daar toe niet te bewegen zynde, quam die Heer onverrichter zake in Amboina.

De Heer Huſtaart, met de Hongi na Goram.

Ondertuſſchen vertrok de Heer *Cos* den 13 Juli met 12 Fluiten weer na Ternate, en de Heer *Huſtaart* tegen de ſtille tyd na Goram. Hy zond 3 ſchepen, en 5 Compagnien ſoldaaten vooraf, en volgde zelf den 23 September met 36 Coracora's, en 142 ſoldaaten langs Cerams Noord-kuſt, brandende Waroe en Rarakit af, dat de onzen, den 16 October voor Wayen op Goram gekomen, ook de dorpen Sapabora, en Katalochi deden. Ondertuſſchen was de Hongi tot 44 Coracora's aangegroeid, waar by nog 45 ſchepen, en kleender vaartuigen, uit Banda quamen. 1659.

Men quam den 24 dito voor Ayneika, en zond de ſergeanten, *Ditlof van der Beek*, en *Richard Harmenszoon* met 300 zwarten, om den weg van Kataloehi te bezigtigen, alwaar eenige ſchermutzelingen voorvielen. Men veroverde een van hunne veſtingen, kreeg veel gevangenen, en vond goed de geheele Ooſt-kuſt van Ceram, van Keffing af tot Rarakit toe, te bezetten. Daar op vertrok de Heer Landvoogd met de Hongi, hoorende dat *Baycole*, *Madjira's* halve broeder, de Boeroneeſen weer ophitſte om af te vallen.

't Morren der Hitoeeſen over den Landraad.

Die van Hitoe begonden in December te morren, over dat zy wegens 't bywoonen van den Landraad gedurig over en weder verhuizen moeſten, doch de Heer Landvoogd drong met geweld door, dat zy noch een half jaar aan het Kaſteel moeſten blyven.

A. 1660 ordonneerden haar Edelheden, volgens ſchryven van den 22 December 1659, dat men den Boeroneeſen verder tot het aanteelen van ryſt aanmoedigen, en dat men 't laſt in 't eerſt tegen 40 Ryxdaalders, en de padi (of ryſt in de bolſter) tot 30 Ryxdaalders van hem aannemen zou.

De Koning van Batsjan hier zonder pas.

Den 25 Februari quam hier de Koning van Batsjan met 2 Coracora's, en met zynen Capitein *Laoet*, of Zeevoogd, *Kaitsjili Paunoeſa*, om zyne landen te bezien; doch alzoo hy geen pas had, en te trots geweeſt was, om die van den Molukſen Landvoogd te verzoeken, moeſt hy onverrichter zake weer vertrekken.

En Kaitsjili Paunoeſſa na Batavia gezonden.

Zyn Zeevoogd ſpeelde ondertuſſchen op Hatoewè niet weinig den meeſter, vervoerende wel 200 menſchen van daar, die hy in Ternate verkogt; naderhand die lieden wys makende, dat de Heer *Cos* in Ternate hem als Hoofd van Hatoewe, Toeleſey, Ptolemata, en meer andre dorpen aangeſteld had; doch op de klagte van die van Hatoewe op den 26 October wierd hy namaals na 't Kaſteel ontboden, gevangen genomen, en na Batavia gezonden.

Van Dam, en Truitman met een Vloot na Macaſſar geſchikt.

In Februari quamen hier 3 jachtjens van Batavia met geheimen laſt ontrent het uitruſten van zekere Zeemagt onder de Heeren *van Dam*, en den Opperkoopman *Truitman*, als Hoofden der zelve, om die van Macaſſar, die na geen reden luiſteren wilden, tot vrede te dwingen.

Die van Macaſſar, hier van bericht bekomen hebbende, ſtelden zich daar

op

1660. op in poſtuur, verſterkende hun ſtranden met veel borſtweringen.

Men zond den Opperkoopman, *Henrik ter Horſt*, met het jacht Arnemuiden, 1 chaloep, en 2 Compagnien ſoldaaten vooraf na 't Eiland Serbite om alle zaken te beter te ſchikken; doch alzoo dit tot de ſtoffe van Macaſſar behoord, zal ik alleen zeggen, dat men tot het uitruſten der Vloot 2 maanden hier aan 't Kaſteel bezig was, dat zy in 20 ſchepen, 1064 Nederlanders, verdeeld in 19 Compagnien, en 370 Inlanders, in 5 Compagnien verdeeld, en in 't geheel uit 3000 koppen beſtont, welke den 12 May van hier na Macaſſar verzeild is.

Haar Edelheden ſchreven dit jaar ook, dat zy 't eens gegeven woord aan imand, om geen reden wilden gebroken, en dat zy den Goramſen OrangKaja, *Sinoos*, onwettig onder de vrede-vlag gevangen genomen, ook daarom zouden weder gezonden, en op vrye voeten geſteld hebben, zoo hy op Batavia niet overleden was. Daarom hadden zy *Kimelaha Ti-co* op dezen zelven grond, op vrye voeten geſteld, om dat hy op 't gegeven woord afgekomen was; en om die zelve reden wierd ook *Haſi* met de zynen te rug gezonden.

Tico vry gegeven, en Haſi te rug gezonden.

Haar Edelheden hadden ook Capitein *Jonker*, met zyne ſoldaten opgekomen zynde, afgedankt en betaald, doch twyffelden, of hy egter een tocht na Amboina, en Manipa doen zou. Zy belaſten dat hy, zoo hy overquam, aan 't Kaſteel blyven, en zoo hy maar iet deed, dat men hem weer na Batavia zenden zou.

Over *Abdul Rahhman*, of *Intsjeh Tay* ſchreven zy, dat, ſchoon zyn gezag op de kuſt van Hitoe zeer aangroeide, het egter vooreerſt noch beſt was, hem niet te lichten, maar hem, alzoo hy zich in den laatſten opſtand wel gedragen had, daar te laten.

Groote droogte hier.

Men vernam in den regen-tyd dezes jaars een groote en buitengewoone droogte, die groote ſchade aan de vrugt-boomen dede.

Staat der Goramers.

Die van Goram, door den honger geperſt, moeſten zich verdeelen, zoo dat de Keffingers en Ceramlauwers weer na hun oud land vertrokken, en de Ceramers ſloegen zich by Keda Keda neder, alwaar zy zich op een zeer welgelegen klip vaſt-, en een groote veſting maakten, die zy Solothay noemden. 1661.

De Hongi weerderwaards gezonden.

In 't einde van den ſtillen tyd ging de Hongi egter uit, 32 Coracora's ſterk, onder 't oppergezag van Capitein *Paulus Viſſcher*, en den Fiſcaal *Verſpreet*, van Noeſſalaoet voor uit gezonden, terwyl de Heer Landvoogd met de overige Coracora's nog wat vertoefde.

Afval der Ooſt-Ceramers.

Zy verſtonden onderweeg, dat alle de dorpen beooſten Kellemoeri afgevallen, waarſchynelyk door die van Ceram-Laoet 'er toe gedwongen, en dat de dorpen Dawan en Affan door hen reeds afgeloopen waren.

Den 30 October ſchepte de Hongi 't Keffings land rond, en brandde 't dorpje Quaus af. Zy kregen hier ook 100 Alfoereeſen tot hulp, die den vyand al eenige ſchade toegebragt hadden.

Die van Tobo waren ook in 't gebergte gevlucht, en hadden hun dorp verlaten.

Ontrent dezen tyd quam de Vloot van Timor hier. Zy was den 22 September van Coepan met 7 ſchepen, 2 galjoots, en 3 chaloepen, nevens 400 ſoldaaten en veel Inlanders vertrokken, na dat zy aldaar eerſt het groot dorp Loehi, op Roti gelegen, den 18 October veroverd, 500 lieden gedood, en 49 gevangenen bekomen hadde.

Zware brand.

Den 27 November was hier weder zware brand, en door dien alle de petakken der Chineeſen maar van Gabba Gabba planken, en Atap waren; brandden zy alle ganſch af, doch hen wierd verboden diergelyke weer op te bouwen, en gelaſt die voortaan van ſteen te maken.

De Inlanden op Manipa verdeeld.

Om verdere geſchillen tuſſchen de inwoonders van Manipa voor te komen, vond de Heer Landvoogd goed ider zyn byzonder deel aan te wyzen.

Verdre ſtoutheid der Ooſt-Ceramers.

Den 3 December liepen de Ooſt-Ceramers Erinama af, verbrandden het, ja dorſten tot voor de veſting Ooſt-einde verſchynen, ſtekende zelf de ſcheen-angels 'er af in brand.

Houte Wambays op Keda Keda.

Men vond ook goed op Keda Keda een houte Wambays te leggen, daar zy mede op aanvielen, eer het klaar was; doch wierden 'er wat gevoelig afgeweerd.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

A. 1661 *maken de* Ooſt-Cerammers *vrede. Contract der zelve. De veſting* Ooſteinde *afgebroken.* Bolting *op* Hila *vermoord. De Landraad van* Hitoe A. 1662 *na* Hila *verplaatſt.* Radja Sahoelau *met ons bevredigd. De Heer* Cos *zeventiende* Landvoogd. Cosburg *op* Boero *gelegt. Contract met den* OrangKaja *van* Hockomalo A. 1663 *gemaakt.* Schepenen *afgeſchaft. En de* Hitoeëſe Landraad *afgeſchaft.* Cos Commiſſaris *der drie* Ooſterſe Landvoogdyen A. 1664. *Contract met de Koningen van* Sahoelau, *en* Somiet, *door hem gemaakt. De Heer* de Jong *gezaghebber hier. De Heer* van Dam *agttiende* Landvoogd. *Geval omtrent zyn bruid. Zyn vertrek* A. 1665, *en de Heer* de Jong *weer gezaghebber. De Heer* Marville, *negentiende* Landvoogd A. 1666, *die als zeer quaſtig beſchreven wierd. Zyne mocjelykheden met* D. Caron, van den Bolk, *de Heer* de Jong, *en* Rumphius. *Contract met de* Alfoerceſen *gemaakt. Zyn verdre buitenſporigheden, en dood* A. 1667. *'t Planten der nagelboomen geſtaakt. De Stad* Ambon *in wyken verdeeld. De Heer* de Jong, *Preſident in* Ternate *gemaakt. De Heer* Cops *laat hier de Heer* Hurdt *als gezaghebber. Quade grond tuſſchen die Heeren. De Heer* Commiſſaris Speelman *hier. Zyne verrigtingen.* Van den Bolks *klagte, en goede getuigen van den Raad van hem. Een barm aan 't* Kaſteel *gebragt. Eiſch des Konings van* Batsjan *afgewezen.* OrangKajen-*feeſt herſteld. De Raad van Juſtitie verſterkt. Penningen, door zyn* Edelheid *vitgedeeld. Contract met die van* Haja. *Contract tuſſchen die van* Liſſabatta, *en tuſſchen den Koning van* Sahoelau A. 1668. *De meeſte zaaken, by de Heer* Speelman *beſloten, door haar* Edelheden *goedgekeurd. Aan wie de vaart hier verboden. Verdre bevelen omtrent de ſpeceryen, en andere zaaken. Stoute daad van die van* Lebelehoe, *De Heer* Cops *twintigſte* Landvoogd *hier, en de Heer* Hurdt *in* Banda. *Zyne moeite met de Heer* Francx, *en zyn geval met* Du Praat. *Zyn groote baatzucht. Hy ſtaat* Clooſter *in een quade zaak voor. Wat werken by hier heeft doen maken.* A. 1670 *de* Hongi-*tocht ſcherp belaſt. Laſt ontrent de nagelboomen. Verdre behandeling van* Clooſters *zaak* A. 1671. *De Heer* Francx *Preſident in* Ternate *gemaakt.* Clooſter *onrechtveerdig vry geſproken.* Francx *na* Batavia. *De Heer* Hurdt Commiſſaris, *en eenentwintigſte* Landvoogd. *De Heer* Cops *van zyn ampt afgezet, en na* Batavia *opgezonden.*

Artikelen ende vreede gemaakt tuſſchen de Heer *Jacob Huſtaart*, Gouverneur der Provincie Amboina, nevens die van zynen rade, uit den naame van de Vereenigde Nederlandſe Ooſt-Indiſche Compagnie met de OrangKajen van Ceram-Laoet, Goram, Keffing, ende alle de negeryen benoorden ende beweſten Goeli Goeli, die in de voorleden oorlog zyn begrepen geweeſt.

A. 1661. maken de Ooſt-Cerammers vrede.

IN het jaar 1661 quamen die van Ceram-Laoet en Keffing, den oorlog moede werdende, eindelyk in de maand van Februari aan de hand.

Het contract, waar op zy aangenomen wierden, luid aldus:

1.

Eerſtelyk, *de* OrangKajen *bidden ootmoedelyk om vergiffenis van 't geen zy in den vorigen oorlog bekennen tegens de E.* Compagnie *misdaan te hebben.*

II. DEEL VAN AMBOINA.

2.

Waar op gemelde Heer Gouverneur *in den name als vooren, om verdere bloedſtorting te myden, haar al te zamen nevens hare onderhoorige, pardonneert.*

3.

Mits zullen zy OrangKajen, *ende hare onderhorige, voortaan de E.* Compagnie *als haren ſouverainen Heere erkennen, ende gehoorzamen, gelyk de ingezetene van* Leytimor, Hitoe, *ende de* Uliaſſers.

4.

Ende na de publicatie dezes zullen de inwoonderen van alle de bovengenoemde plaatzen, jegenwoordig zich by den anderen tot Solitay *onderhoudende, wederom woonen gaan op zoodanige plaatzen, als zy voor den oorlog hebben bewoond, gelyk die van* Goram *tot* Goram, *die van* Keffing *tot* Keffing, *ende zoo voort.*

5.

Waar op dan de veſtinge tot Solotay *geſlegt zal moeten werden, ende niemand toegeſtaan aldaar te woonen.*

6.

Ende by aldien eenig OrangKay, *of negery, jegenwoordig in deze begrepen, den inhoud van die artikelen weigerd na te ko-*

1655. *men, zullen de andere* OrangKajen *ende negeryen gehouden zyn de zelve daar toe te dwingen.*

7.

Aan de Radja Kellemoeri, *ende* Capitein David, *zal geen leed gedaan moeten werden, om dat zy niet begeerd hebben zich met dezen oorlog te vermengen.*

8.

Alle de OrangKajen, *ende negeryen, jegenwoordig in dit accoort begrepen, zoo wel als hare onderhorige, zullen niet vermogen elders verder om de Weſt te varen, als na* Amboina, *ende* Banda.

9.

Zullen ook alle handelinge met de Macaſſaaren, Javanen, Maleyers, *ende andere vreemdelingen, gehouden zyn af te ſchaffen, zonder de zelve op hare ſtranden te admitteren.*

10.

Ende, na Banda *of* Amboina *vaaren willende, zullen die van* Goram, Ceram-Laoet, *ende andere negeryen om de Noord van* Goeli Goeli *wonende, daar toe ſchriftelyke licentie vorderen by den ſergeant tot* Goeli Goeli *commanderende.*

11.

Zullen ook uit Banda *of* Amboina *geene ſpeceryen mogen vervoeren, van nagelen, of nooten, op lyf-ſtraffen.*

12.

Ten welken einde van daar t'huis keerende haare vaartuigen zullen moeten laten viſiteren.

13.

In het diſtrict van Amboina *zullen zy met haar vaartuigen nergens mogen blyven leggen, als aan 't* Kaſteel, *ende de veſting* Hollandia *tot* Honimoa.

14.

Ende dewyle de OrangKajen *klagen, dat, mits 't verbod van handeling met vreemdelingen, zy geen raad weten met hare Maſſoy, die tot hare groote ſchade onverkoft zoude moeten blyven, zoo neemd de Heer* Gouverneur *aan, de Ed: Heer* Gouverneur Generaal, *en de Raden van* India *harent wegen te verzoeken, dat de zelve* Maſſoy *in ruiling van kleeden by de E.* Compagnie *zal werden ingekoft tot zodanige pryzen als de zelve aan de vreemdelingen plagt verkoft te werden.*

15.

Alle ſlaven, uit Amboina, Banda *en* Ternate, *de E.* Compagnie, *of hare onderdanen, toebehorende, ende tot* Ceram, Ceram-Laoet *of* Goram *overlopende, zullen door de* OrangKajen *terſtond aan de ſergeant tot* Goeli Goeli *gereſtitueerd moeten werden.*

16.

Tot erkentenis zullen de OrangKajen, *in dezen gemeld, jegenwoordig aan de E.* Compagnie *uitkeeren vyfentwintig kloeke ſlaven, ende alle jaaren in den maand* April 30000 Atappen *aan 't Fort tot* Goeli Goeli *leveren, waar van zy luiden de repartitie onder malkanderen zullen mogen maken.* 1661.

17.

Ende vermits bevonden werd, dat zommige van 's Compagnies *onderdaanen in* Amboina, *wegens geborge kleedinge, inhandelinge van Sagoe voor den oorlog, eenige ſchulden by de* Cerammers *hebben uitſtaande, zullen de* OrangKajen *ordre ſtellen, dat aan zulke luiden betalinge zal geſchieden, gelyk de Heer* Gouverneur *aanneemd regt te doen aan de* Cerammers, *die van ſchulden, voor den oorlog gemaakt, iets op de* Ambonſche *ingezetenen hebben te pretenderen.*

18.

Ende nemen de OrangKajen *ook aan te verzorgen, dat die van* Kelibon *reſtitutie doen van 't geld en goed, voor dezen in het dood ſlaan van den* Bandaſen *borger*, Simon *genaamd, geborgen.*

Aldus gedaan, ende geaccordeerd in 't jagt Blommendaal, *den* 10 Februari A. 1661. *Was getekend*, Jacob Huſtaard, Didlof Verbeek, Luitenant Pietersz:, Govert Danielsz:, Steven Foran, Klaas Rutgens, Karel Louysz:, Jan Nierman, Willem van Zyl Secretaris, *ter zyde 't merk geſteld by* Oya, Hoofd-OrangKaja *van* Kelebia Mahoeda, OrangKay Keleboeboe Kayra *van* Imam *van* Coak, Tjili OrangKay *van* Keffing, Djoemat OrangKay *van* Kelewaroe, Giroe OrangKay *van* Day, *in 't midden ſtond* Compagnies *zegel gedrukt in rooden lakke.*

De Heer *Huſtaart* hier op zyn volk weer byeen gezameld, en daar een galjoot, en een chaloep in bezetting gelaten hebbende, om op de vreemde vaartuigen te paſſen, vertrok van daar, en quam den 19 Februari weer aan 't Kaſteel; dog gaf naderhand ordre, om de veſting Ooſt-einde af te breken. De veſting Ooſt-einde afgebroken.

Den 2 Maart wierd de aſſiſtent, *Henrik Bolting* op Hila door zyn eigen vrouw, en 2 ſlaven van *Intsjeh Tay*, vermoord, waar over de ſlaven na hun regterhanden verloren te hebben, onthalſt wierden; dog men verſmoorde dit boos wyf in een vat met water. Bolting op Hila vermoord.

Haar Edelheden belaſten ook met nadruk de nagelboomen alom op de veroverde plaatzen wel uit te roejen; maar die op Hitoe, en vooral op Leytimor (gelyk ook in de Uliaſſers) weer ſterk aan te planten. Ingevolge van dien heeft men in October op Hoewamohels Weſt-zyde van den hoek van Siel af, tot Hoelong, en Erang toe, wel 3000 jonge en oude nagelboomen uitgeroeid.

1661. De Landraad van Hitoe A. 1662 na Hila verplaatſt.

A. 1662 wierd de Hitoeëſen toegeſtaan hunnen Landraad op Hila te houden, alwaar den 13 Juni OrangKaja *Boelan* overleden, en *Intsjeh Tay* en *Abdul Rahhman* in zyn plaats geſteld is, aan welken laatſten haar Edelheden, alzoo zyn gezag daar groot was, bevolen nu en dan een ſmal geſchenk te doen, om hem aan de hand te houden. Zy belaſtten ook de drie houte Baricado's op de kuſt van Hitoe in ſteene te veranderen, in hoedanigen ſtand de zelve gebragt zynde, zy oordeelden, dat men dan die van Lebelehoe en Oerien wel zou konnen miſſchen.

Men vond ook goed voortaan jaarlyks alle de OrangKaja's eens braaf te onthaalen, en het OrangKaja's feeſt in te ſtellen.

Radja Sahoelau met ons bevredigd.

Vermits *Radja Sahoelau* zich ontrent dezen tyd ook wat wrevelig toonde, is het dorp Waumata afgebragt; doch den 12 April is hy met ons weder bevredigd.

De Heer Cos zeventiende Landvoogd.

Daar op heeft de Heer *Huſtaart*, na zes jaaren zeer loffelyk deze Landvoogdy beſtierd, en alles hier weer in ruſt gebragt te hebben, zyn beſtiering den 7 Juli 1662 aan de Heer *Simon Cos*, Extraordinaris Raad van India, als zeventiende Landvoogd en beſtierder van Amboina overgegeven, en is nog dien zelven dag met het ſchip de Walviſch na Batavia vertrokken. Hy verlangde zeer om Raad van India te werden; doch de Heeren in 't Vaderland hadden het drie anderen gemaakt, onder een verband van 3 jaren; en toen 'er een van hen ſtierf, en zy 't hem onder een verband van 5 jaar aanboden, zoo weigerde hy dat. Dit quam van daar, dat hy veel ordres van de Heer *de Vlaming*, hoewel met veel zedigheid, afkeurde.

De Heer *Cos*, tot Hoorn geboren, was al een man van hooge jaren en grys, toen hy hier Landvoogd wierd. Ook is hy de eerſte Landvoogd geweeſt, die hier ſlaven by de E. Compagnie, doch 'er maar 17 had.

Cosburg op Boero gelegt.

Het eerſte, dat hy doen liet, was, dat hy de ſteene Reduit in Cajeli's bocht op Boero lag, en die Cosburg noemde, hoewel die drie jaaren daar na Overburg genaamd is.

Schepenen afgeſchaft.

In dit jaar is ook 't collegie der ſchepenen hier en in Banda afgeſchaft, met laſt, om maar een voornaam borger in den raad van Juſtitie te plaatzen. Ook heeft hy den 29 December een contract met den OrangKaja van Hoekonalo van dezen inhoud gemaakt.

Contract met den OrangKaja van Hoekonalo zuiker, Gouverneur Generaal, *en de E. Heeren* Raaden *van* India, *verklaren by dezen, dat alzoo menigmaal groote moeite en ongerief gehad hebben, om de brieven, als andre kleenigheden van hier na de kuſt van* Hitoe *langs de korte weg te ſchikken, en zoo wederom van daar herwaards, waar omme, en om zulx voor te komen, met de negery* Hoeconalo *overeen gekomen zyn in manieren naar beſz.* 1661. nalo A. 1663 gemaakt.

Eerſtelyk, *beloofd de Heer* Gouverneur, *dat die van gemelde drie huizen van 't jaarlyx ſcheppen der* Corcorren, *ofte* Hongi *te volgen vry zullen zyn, ten ware, de hoogdringende nood op den vyand, of eenige voorvallende gelegentheid, anders vereiſt.*

Gelyk ook met het breken van ſteen, en 't maken van kalk-ovens gezeide OrangKay's *en zyne onderhorigen op te leggen, gehandelt werden zal naar de gelegentheid des tyds, en diſcretie van den E. Heer* Gouverneur.

Waar tegen den OrangKay, Mattheus Mendes, *zal gehouden zyn, aan alle de geene, die welke in de E.* Compagnies *affairen van de* Hitoeëſche *kuſte na 't* Kaſteel *ende van 't* Kaſteel *weder na de drie huizen moeten overgezet worden, noodwendige praauwen en ſcheppers te beſchikken.*

Ook zullen de ſcheppers, de welke een ſoldaat na 't Kaſteel *gebragt hebben, zoo lange aan 't* Kaſteel *vernagten, tot dat de zelve van den E. Heer* Gouverneur *weder gedepecheerd is, doch langer als twee nagten vertoevende, zullen mogen naar huis varen, ende op de gezetten tyd weder komen.*

Ook zullen die van de drie huizen gehouden zyn, indien iets (des E. Compagnies *affaires rakende) van daar den korten weg over naar* Hitoelamma *te dragen is, 't zelve te doen.*

Om de particuliere beſoignes van publicque te onderſcheiden, zal de OrangKay *'t voorſz: aan niemand preſteren, die niet een briefken met* Compagnies *zegel zal vertoonen, behalven aan officiers, die in* Compagnies *dienſt overkomen.*

Tot dien einde zullen die van de drie huizen haar volk in quartieren verdeelen, ende diens quartier het is, in de zelve week niet van de negery laten gaan, maar op alle voorvallen van de Compagnie *dienſten gereed te houden.*

Hier voor zullen die aan de drie huizen geene betalinge nog van de E. Compagnie, *nogte van hare dienaars afvorderen.*

Amboina *in 't* Kaſteel Victoria, *dezen* 29 December Anno 1663. *Was getekend,* Simon Cos.

De Hitoeëſe Landraad afgeſchaft.

In zyn tyd is ook aan ider huisgezin belaſt in den regen-tyd 20 nagelboomen te planten; en volgens laſt van haar Edelheden wierd de Hitoeëſe Landraad nu ook geheel afgeſchaft, willende verder,

1662. dat ider dorp zyne nagelen in 't byzonder leveren zou.

Cos Commiſſaris der drie Ooſterſe Landvoogdyen A. 1664.

Hy is A. 1663 ook Commiſſaris der drie Ooſterſe Landvoogdyen geweeſt, bezogt ook in dit zelve jaar Banda met deze oppermagt.

A. 1664 den 7 Januari maakte hy een contract met de Koningen van Sahoelau, en Somiet van dezen inhoud.

Contract met de Koningen van Sahoelau, en Somiet.

Simon Cos, Raad Extraordinaris *van* India, Gouverneur *en* Directeur *der Provintie* Amboina, *doen te weeten, hoe de Koningen van* Somiet, *en* Sahoelau, *voor ons gekomen zyn, en dat wy haar vereenigd, en bevredigd hebben, op dat zy in ruſt en vrede met den andren leven, zonder malkanderen de minſte overlaſt of geweld meer aan te doen, of aan hunne volkeren, ofte aan iets anders, maar zullen in vrede met den anderen leven, en indien by een van hun beiden, het zy wie 't ook, is dezen niet agtervolgd en werd, maar in tegendeel den anderen ſchade ofte overlaſt komen aan te doen, ofte aan eenige vrugt-boomen in des zelfs landeryen, zoo zal de E.* Compagnie *met alle haare magt den gene, die de ſchade geleden heeft, te hulpe komen, beſtrydende, en verdelgende den contraventeur van deze onze ordre, tot dat 'er geen taal of teeken van hare negery ofte van hunne namen meer gehoord zal werden. Onderſtond aldus vereenigd* Amboina *in 't* Kaſteel Victoria *den* 7 Januari 1664. *was getekend,* Simon Cos, *ter zyde onder* Compagnies *zeegel in roode lakke gedrukt ſtond, ter ordre van gemelde zyn Ed:, en was geteekend* Nicolaas Macquelin, *gezwore klerk.*

Zyn dood.

Niet lang daar na kreeg de Heer Landvoogd *Cos* een toeval aan zyn been, waar van hy den 24 Februari 1664 quam te ſterven. Voor zyn dood heeft hy nog een grooten dienſt gedaan, met aan te wyzen, dat onder de nagelen, die de borgers en Chineeſen al zedert A. 1663 van den Amboinees vry in koopen mogten, en dan aan de Compagnie leverden, zeer veel ſteentjes gemengd waren, zedert welken tyd dat inkoopen by ider een verboden, en het beſluit, ten tyde van de Heer Commiſſaris *de Vlaming* genomen, weer ingetrokken wierd.

Hy liet groote middelen, en een wakkere en ryke weduwe na, van welke wy onder de ſtoffe van Ternate reeds geſproken hebben, en in 't vervolg nog zullen ſpreken.

Hy was de rykſte van alle de vorige Landvoogden. Behalven dat zyn gemalin behield, maakte hy zyn broeder tot Hoorn 16000 Ryxdaalders, aan zyn vrienden, by den Turk zynde, 10000 Ryxdaalders, en aan den armen van Hoorn 6000 Ryxdaalders. Aan zyn vier zwagers en zwagerinnen 36000 Ryxdaalders, meeſt in Ternate door den handel met den Spaanſen Landvoogd gewonnen, en toen behield zyn gemalin nog wel 4 tonnen gouds, zoo my zeker vriend berichtte, die dezen Heer zeer wel gekend heeft. 1662.

De Heer de Jong gezaghebber hier.

Voorcerſt nam de Opperkoopman, *Maximiliaan de Jong* 't beſtier als gezaghebber over, tot dat de Heer *Johan van Dam*, Landvoogd van Banda, aan den welke ten eerſten kennis van zyn Ed: overlyden gegeven wierd, overquam.

In November voorleden, hadden haar Edelheden ook belaſt, dat men zien zou die van Amblauw op Boero te plaatzen, om hen daar mede aan 't voortteelen van de ryſt te gebruiken.

Ontrent de veſting van Loehoe belaſten zy, dat die tot beſcherming van 't Sagoeboſch wel blyven; doch dat men de Mooren van Ajer Sacoela, als zy geen Chriſten wilden werden, wel ergens anders verplaatzen kon.

Zy ſchreven ook met veel ontzetting, over dat de aanplanting der nagelboomen niet wel geſlaagd was; waar van zy de miſſlag toeſchreven, om dat het door 't geheel dorp gedaan was; weshalven zy dat nu door ider huisgezin begeerden gedaan te hebben. Zy hadden in 't vorige jaar maar 49013 ponden bekomen, daar de Inlandſche handel alleen ten minſten 150000 ponden nagelen vereiſchte, zonder het Vaderland te rekenen; weshalven 'er op gepaſt moeſt werden, dat men in geen verder verlegenheid geraakte.

De Heer van Dam agtiende Landvoogd.

In Februari verſcheen hier de Heer *Johan van Dam* uit Banda, een lang, en ſchraal Heer, en ontrent veertig jaar oud.

Hy was van Utregt geboortig, en bekleedde het ampt van Extraordinaris Raad van India, nevens dat van Landvoogd en beſtierder, bevorens in Banda, doch nu van A. 1664 alhier, zoo dat wy hem hier nu als agtiende Landvoogd en beſtierder van Amboina laten volgen.

Geval omtrent zyn bruid.

Zoo ras hy hier gekomen was, viel zyn oog op de weduwe van den Heer *Cos*, die hy ook zoo verre wiſt te brengen, dat zy zich zaamen verloofden en met den anderen verſpraaken, dat zy voor af na Batavia gaan, en hy haar, zoo ras het mogelyk was, volgen zoude, om haar daar te trouwen. Hy ſchreef daar over ook aan zyn Edelheid, den Heer *Maatzuiker*, zyn byzondren vriend, bevelende hem zyn bruid met allen ernſt, en met verzoek van haar doch alle hulp en beleefdheid te willen bewyzen.

Hy deed het ook: want hy namze in zyn huis, en, ſchoon hy al vry oud was, zoo beviel zy hem, jong, ryk en fraey zynde, zoo wel, dat hy haar in Auguſtus, zoo als zy met 't eerſte ſchip op Batavia gekomen

1665. komen was, tot zyn vrouw nam, bewyzende dus haar den grootſten dienſt, die hy haar doen kon, gelyk wy dat elders, en daar by het misnoegen van haren Bruidegom, den Heer *van Dam*, aangehaald hebben.

Dit geval is oorzaak geweeſt, dat deze Heer, die dit in 't laatſt van dit zelve jaar met de chaloepen der borgers al te weten quam, geen luſt had langer hier, of in Indien te blyven; waarom ook by zyn tyd hier weinig, dat opmerking verdiend, voorgevallen is.

Zyn vertrek A. 1665, en de Heer de Jong weer gezaghebber.

Hy vertrok den laatſten Juli 1665, latende het gezag aan de Heer *Maximiliaan de Jong*, die dit tot de komſt van den volgenden Landvoogd behield.

De Heer Marville, negentiende Landvoogd A. 1666.

In Januari A. 1666 verſcheen hier de Heer *Pieter Marville*, gewezen geheimſchryver harer Edelheden, als negentiende Landvoogd en beſtierder in de Heer *van Dams* plaats.

Die als zeer quaſtig beſchreven wierd.

Hy was een Heer, kort en mager, en ontrent vyftig jaren oud, quaſtig van humeur, en een korzelig, en zeer netelig man, die byna met geen van zyne onderhoorige bedienden overeenkomen kon, en met veelen der zelven groote moejelykheden gehad heeft.

Hy heeft groote geſchillen met den Predikant *Caron*, en den zelven een langen tyd in 't Kaſteel gevangen gehad.

Zyne moejelykheden met D. Caron, van den Bolk, de Heer de Jong, en Rumphius.

Om dat de Koopman van Honimoa, *Daniel van den Bolk*, 14 bhaar nagelen aan overwigt op 440 bhaaren had, zoo beſchuldigde hy den zelven, dat hy dat geld moeſt geſtolen en den Inlander onthouden hebben, niet overwegende, dat de nagelen alle vogten na zich trekken. Hy liet hem daar op door den Fiſcaal van *Zyl* in rechten betrekken, en wiſt het by den Raad van Juſtitie zoo te draejen, dat hy afgezet, en binnens kamers gedoemd wierd van al zyn goed vervallen te zyn, moetende ⅓ voor de E. Maatſchappy ⅓ voor den Fiſcaal, en ⅓ voor die van Honimoa blyven; doch hy wierd naderhand op Batavia herſteld, en Koopman in 't graan-pakhuis gemaakt.

Op de zelve wyze handelde hy met zyn tweeden perzoon, den Heer *Maximiliaan de Jong*, die nu al ettelyke maalen gezaghebber geweeſt was, haar Edelheden veel genoegen gegeven had, en van welken hy zelf had moeten bekennen, dat hy by zyn komſt de Landvoogdy in allen deelen wel aan hem overgegeven had.

Hy, die dog niet ruſten kon, of hy moeſt het tegen imand gaande hebben, beſchuldigde den Heer *de Jong*, dat hy 2 a 3 pakken blaauwe bafta buiten de winkel laten verkoopen, en op ider ſtuk een ſchelling gewonnen had. Hy zettede hem daar over buiten zyn ampt, en zond hem (dwingende hem daarom te verzoeken) na Batavia met zulkeen zware beſchuldiging, als of hy den hals verbeurd had; doch vreezende dat hy hem niet genoeg beſchuldigd had, zoo voegde hy 'er nog een tweede zaak by, dat hy, op 460 bhaaren nagelen, 5 bhaar overwigt gehad had; waar over hy hem, by zyn aanwezen alhier, door de Inlanders met een verzoekſchrift had doen aanſpreken, hoewel dat daar na ook weer geſtremd wierd; doch hoe deze zaaken haar Edelheden voor quamen, zullende wy wel haaſt in in 't vervolg onder A. 1667 zien. 1665.

Deze Heer *de Jong* wierd vervangen door den Heer *Rumphius*, doch dien liet hy A. 1666 in 't Stadhuis zetten.

Dat het dezen Heer Landvoogd al lang in 't hoofd geſcheeld had, bleek uit veele gevallen, zynde het volk te beklagen, dat egter door zulk een Heer geregeerd werd, alzoo Hy, volgens zyne volſtrekte magt, alles zoo wel na zyn zin doet, als een Heer van verſtand, zynde die van den Raad al zoo weinig in ſtaat om hem in die geſteltenis, als om een verſtandigen en bezadigden Landvoogd tegen te ſpreken, ten ware zy te eer wilden bedorven zyn.

Ontrent deze tyd heeft hy echter ook een contract met den Alfoereeſen Koning van Sahoelau gemaakt, van dezen inhoud.

Contract met de Alfoereeſen, en Radja Sahoelau gemaakt.

Pieter Marville, Gouverneur *en* Directeur *over de Provintie, en quartieren van* Amboina, *onder het beleid van den E. Heer*, Joan Maatzuiker, Gouverneur Generaal, *ende de E: E: Heeren* Raaden *van* India, *allen den genen, die dezen zullen mogen zien ofte lezen, ſaluit, doen te weten, dat de inwoonders van de negry* Liſſabatta, *onze vrienden en bondgenooten, ons geklaagd hebben, dat zy van* Radja Sahoelau, *of zyne onderhorigen, dagelyks gequeld, en zoodanig met rooven, en moorden overvallen wierden, dat zy onlangs* 20 *mannen verloren hadden, en genoodzaakt waren te vluchten, en van woonplaats te veranderen, waarom wy ook goed gevonden hebben den* Gnatohoedi *van de* Mardykers, Louis Gomes, *die met een gedeelte van onze* Corcorren-*magt op de* Papoewa's *uitgegaan was, te belaſten, dat hy daar na zoude vernemen, en by aldien* Radja Sahoelau, *ofte zyn onderhorige voornoemd, na geen reden en wilde luiſteren, maar met hare roveryen ende moorden voortgingen, de gemelde inwoonders van* Liſſabatta *als dan licentieren, om geweld met geweld te wederſtaan, en haar ongelyk te wreeken, waar op gevolgd is, dat de gemelde* Gnatohoedi *met zyn hebbende macht aldaar in 't land gevallen*

1666. is, *ende negry* Cole, *die zy meenden onder den* Radja Sahoelau *te behooren, ende alwaar zy ook groote tegenſtand vonden, hebben vermeeſterd, en ontrent 67 perzoonen dood geſlagen, en 2 a 3 gevangen herwaards gebragt, vindende daar in onder anderen, een hoed en een roode rok, die men geloofde dat de* Compagnie *voor dezen tot een teken van vrundſchap aan* Radja Sahoelau *geſchonken hadde, mitsgaders een contract van vreede tuſſchen de reſpective* Radja's Sahoelau, *en* Somiet, *door bemiddeling van onzen voorzaat de Heer* Gouverneur Simon Cos, *hoogloffelyker memorie albier in dato den* 7 Januari 1664 *gemaakt, en beſlooten, zynde door gemelde Heer* Gouverneur *getekend, en met* Compagnies *zegel bekragtigd. waar inne expreſſelyk geſtipuleerd ſtaat, dat by aldien de een den anderen eenige ſchade of nadeel in zyne landeryen, ofte vrugtboomen quamen te doen, als dan de* Compagnie *met al hare magt den beledigende helpen beſtryden, en verdelgen zal, dat 'er geen teeken van hare negryen of naamen, meer gehoord zal werden, dan alzoo den* Radja Sahoelau *meermalen genoemd, zynde een jonger broeder van den* Radja, *die jongſt over 2 jaaren overleden is, en in des zelfs plaats en regeringe geſuccedeerd, albier aan 't* Kaſteel *verſchenen is, zeggende geen kenniſſe te hebben van al 't geene hier vooren is verhaald, zelfs ook niet van 't voorſz. contract, doende ons met eenen aanwyzen, dat de geruineerde negerye* Cole *wel gehoorde onder zyne jurisdictie, maar dat daar over commandeerde een ander magtig* OrangKay *genaamd* Abuſſee, *meinende ook daar en boven, dat deze negerye* Cole *geen ſchuld en hadde aan de ſchade, by die van* Liſſabatta *geleden, maar wel twee andere negeryen op de Noord-kuſt van* Ceram, *wat nader by de zeekant gelegen, met name* Roemaela *ende* Hatoenoeroe, *alzoo zy zulx wel meer gepleegt hadden, en daar door onder de landzaten aldaar vermaard waren, zoo is 't dat wy den gemelden* Radja Sahoelau *daar in volkoomen geloove geven, na vrundelyke beweginge en goed onthaal weder na zyn land gedimitteerd hebben, hem ter hand ſtellende een contract tuſſchen* Radja Sahoelau *en* Radja Somiet *gemaakt, en hier vooren meermalen aangehaald, 't welke wy mids dezen approbeeren.*

Voords beloofd Radja Sahoelau, *dat hy die van* Roemaela, *en* Hatoenoeroe *zal trachten te disponeeren, 't zy in der minne, ofte met macht van wapenen, ten einde zy eenige van hare voornaamſte* OrangKaja's *herwaards zenden, om haar over de voorſz. overlaſt aan die van* Liſſabatta *gepleegd, voor ons te koomen verantwoorden.*

Ende dat hy ook alle andere, die de Compagnie, *ofte haare onderdaanen ende bondgenooten eenigzins beledigen, het zy dat zy op 't land van* Ceram *woonen, ofte aldaar van buiten aankoomen, ende in het bezonder de* Macaſſaaren, *ofte haaren aanhang, na zyn vermogen tegenſtaan, verdryven ende verdelgen zal, ook des verzocht zynde, de E.* Compagnie *zoodanige macht van volk, mitsgaders lyf-tocht en wapenen leenen, ende laten gebruiken, zoo, ende daar 't de* Compagnie *goed, ende nodig agten zal, 't zy te water, of te lande, mits trekkende daar voor alzulke erkenteniſſe ende belooning, als de* Compagnie *aan andere* Inlanders *hare onderdaanen in* Amboina *gewoon is te doen.* 1666.

Ende beloofd de Compagnie *aan de andere zyde den gemelden* Radja Sahoelau *en zyne onderdanen in haare beſcherminge te nemen tegen allen, die hun eenig leed zouden willen aandoen, wanneer nadezen ons diergelyke klachten mogten voorkomen van die van* Liſſabatta, *ofte andere onze vrienden, ende bondgenoten hier te lande, wegens eenige overlaſt, of geweld, hun van* Radja Sahoelau, *ofte zyne onderhorige aangedaan, ofte gedreigd, zullen wy, voor en al eer 't zelve te gelooven, hem* Radja Sahoelau *herwaards ontbieden, om hem daar over te hooren ſpreken, ende zal gemelde* Radja *ook als dan gehouden zyn zyn officieren, na dat wy 't zullen goed vinden te behooren, telkens over te doen komen, tot bekragtinge van het welke en betuiginge van een opregte meining in dezen, nemen wy tot getuigen van onze oprechtheid den alderhoogſten, eenigen en eeuwigen* Godt, *die Hemel en aarde, met al wat 'er in is, geſchapen, ende gemaakt heeft,* Amen.

En hebben dit met onze handteekeninge beveſtigd. Amboina *in 't* Kaſteel Victoria *den* 27 Juli 1666. *was geteekend,* Pieter Marville, *en 't merk van den* Radja Sahoelau. *Ter zyden ſtond, ons prezent,* G. E. Rumphius, *en* Franciſco Hatoelay, *ſchoolmeeſter op* Elipapoeteh. *Onder ſtond* Compagnies *zegel in rooden lakke gedrukt, en lager ſtond geſchreven, ter ordre van de Heer* Gouverneur, *was geteekend,* Jacob de Jong, Secretaris.

Vooral nogtans gaf hy van zyne quade geſteldheid des hoofds en der zinnen na de dood van zyn gemalin blyken, alzoo hy zoo dwaas was, van zich op zyn ziek-bed met een Caſtice, een trompetters dochter, te verloven, waar van ook het eerſte gebod ging, doch het tweede wierd door den Fiſcaal *van Zyll*, toen ook *Preſes* van de Weeskamer, geſtuit, waar op hy kort daar na A. 1667 den 10 April, dezelve echter getrouwt hebbende, ſtierf. Zyn verdre buitenſporigheden, en dood A. 1667.

De Inlanders zeiden, dat hy, en zyn ganſch huisgezin kort na den anderen (gelyk waar was) geſtorven waren, alleen daarom, om dat hy eenige ſlangen, die

1667. die hy in zyn wooning vond, gedood had; doch ik geloove, dat zy hem, en alle de zynen, om dit zeggen te bewaarheden, een papje gekookt hebben, waar van hy zoo gek en narrig geworden, en ook eindelyk met alle zyne huisgenooten, zoo kort aan den anderen, geſtorven is.

Hy heeft in zyn leven daar niet veel goeds, maar wel groot quaad aan velen, en byna niets, dat verdiend aangetekend te werden, gedaan.

't Planten der nagelboomen geſtaakt.

Egter ſchreven haar Edelheden den 23 November 1666 herwaards, dat zy, op 't advys van dezen Heer Landvoogd, met de aanplanting der nagelboomen goed gevonden hadden een jaar of twee op te houden, mits dat men egter de reeds geplante boomtjes wel waarnam. En zoo men al ſchrale gewaſſchen krygen mogt, dat men dan wel eenige nagelboomen, op Hoewamohel of Manipa voortkomende, kon laten in wezen blyven.

Ook belaſtten haar Edelheden toen, den Inlander wel en minnelyk te handelen, en hen, voor ons werkende, 2 in de plaats van 1 pond ryſt, en 2 ſtuivers daags, by veſting-werken toe te leggen, om hen daar door zoo veel luſtiger, en genegener tot ons te maken.

De Stad Ambon in wyken verdeelt.

In dit jaar wierd ook de Stad Ambon in wyken verdeeld, en daar toe Wykmeeſters beſteld.

De zieken hadden tot dezen tyd toe ook hun ordinair randzoen, en een ſchelling daags in 't ziekenhuis verteerd; dogdaar was nu goed gevonden, dat ider zieke voortaan zyn halve gagie voor koſt en drank by een ſchaftmeeſter in dat huis verteeren zou.

Zy keurden ook goed het aanſtellen en houden der negotie-boeken op de buitenplaatzen, begerende jaarlyks vooraf ook te weten, hoe groot men giſte dat het aanſtaande nagelgewas vallen zou, om daar van na 't Vaderland ook kennis te geven.

Ordre ontrent verſcheide andre zaaken gegeven.

Over den Opperkoopman, *Maximiliaan de Jong* zeiden zy, dat het ſcheen, als of de Landvoogd zich niet veel aan den Opperkoopman had gelegen gelaten, daar hy nochtans by de drie vorige Landvoogden als tweede perzoon in goede agting geweeſt was, en goede ervarenheid van Amboina's gelegenheid had, weshalven haar Edelheden niet qualyk zouden hebben genomen, indien hy daar gebleven was; doch alzoo dit ſcheen om ruſt en vrede geſchied te zyn, zoo zouden men daar geerne over henen zien, evenwel hadden zommige hatelyke bewoordingen, waar mede hy was nageſchreven, wel wat beſcheidener konnen uitgedrukt werden, en was hy, by de opontbieding van de Heer *van Voorſt*, tot Preſident van Ternate aangeſteld, daar hy nu na toe trok.

De Heer de Jong, Preſident in Ternate gemaakt.

1667.

Het is immers waarſchynelyk uit dit ſchryven van haar Edelheden, dat zy het doen van dezen Landvoogd ontrent de Heer *de Jong* volkomen afkeuren, alzoo zy hem anders geen hooger bediening, zoo hy in haar oogen ſchuldig geweeſt was, gegeven zouden hebben.

De Heer Cops.

Na de dood van den Heer *Marville*, (die niet anders dan het dak aan de Ooſtzyde des Kaſteels A. 1666 heeft laten maken) quam de Heer Landvoogd *Jacob Cops* maar voor een ſpring-tocht hier, ſtellende ten eerſten ontrent alles behoorlyke ordre, en keerde, na dat hy de Heer *Antoni Hurdt* hier A. 1667 als gezaghebber blyven liet ('t geen hy ruim twee jaaren was) weer na zyne Landvoogdy van Banda; doch tuſſchen hem en den Heer *Hurdt* ſchynt van toen af al geen goede grond geweeſt te zyn, alzoo de Heer *Hurdt* ſchreef, dat die Heer een barm voor 't Kaſteel had laten maken, dat de Heer *Cops* ontkende.

Laat de Heer Hurdt als gezaghebber.

Quade grond tuſſchen die Heeren.

Niet lang 'er na in May verſcheen hier de Heer *Cornelis Speelman*, Extraordinaris Raad, als Superintendent, en Commiſſaris der drie Ooſterſche Landvoogdyen, Zeevoogd, en Veldoverſte van 's Compagnies krygsmagt in de Ooſterſe geweſten.

De Heer Commiſſaris Speelman hier.

Zyn Edelheid bragt hier mede, als leden van zynen Raad, den Opperkoopman *Dankert van der Straaten*, Capitein *Pierre du Pon*, kort te voren als Capitein van Batavia gezonden om hier te leggen, en den Fiſcaal, *Abraham Gabbema*.

Zyne verrigtingen.

Den 26 May wierd by de leden van den Raad alhier (zynde de Heer *Speelman*, den gezaghebber de Heer *Hurdt*, den Opperkoopman *van der Straaten*, Capitein *du Pon*, Capitein *Paulus Andrieszoon Viſſcher*, de Koopman *Rumphius*, de Fiſcaal *Gabbema*, de Fiſcaal *van Zyll*, en de Koopman *van Voorburg*) goed gevonden, Capitein *du Pon*, op zyne edelmoedige aanbieding van den Macaſſaarſchen tocht eerſt met zyn Ed. te willen bywoonen, zyn verzoek toe te ſtaan, en daar op vaſt geſteld, dat Capitein *Viſſcher* (die anders na Banda moeſt vertrekken) zoo lang hier blyven zou, tot dat de eerſtgenoemde van Macaſſar wederquam.

Ook was 'er goed gevonden, dat de Raad van Amboina gezamentlyk de zaaken dezer Landvoogdy vooreerſt bezorgen zoude.

Den 28 dito wierd aan *Lorenſo*, *Pati* van Alang, den 3 in zyn broeders plaats daar toe gekooren, zyne acte op zyn verzoek wel toegeſtaan, doch hem den eed eerſt afgenomen, dat de Heer *Speelman* met den Raad goed vond, dat voortaan

van

1667. van alle de OrangKaja's, leden van den Landraad, alvorens hen eenige zaken te laten verrichten, geſchieden zoude.

De *Pati's* van Soeli, en Way, tot nog toe zedert de tyden van den Landvoogd, *Jochem Roelofszoon* onder den OrangKaja van *Baguala's* Coracora, door hun onvermogen, geſchept hebbende, verzochten nu ider in 't byzonder te ſcheppen, en de Hongi by te woonen, om van de quellingen van den OrangKaja van Baguala bevryd te zyn, dat hen toegeſtaan, gelyk ook aan *Simau Baguala*, op ſtraffe van afzetting, verboden is, zig verder met die lieden te bemoejen.

Van den Bolks klagte. Den 5 en 6 Juni gaf de afgezette Koopman *Daniel van den Bolk* een verzoekſchrift in, waar by hy vertoonde, hoe jammerlyk hy door den overleden Heer Landvoogd mishandeld, en gedwongen was, volgens gewezen vonnis 3600 Ryxdaalders te betaalen, behalven dat nog al zyne gagie verbeurd verklaard was, daar alles, wat hy ingewogen had, maar 482 bhaar en 329 pond nagelen bedragen had.

En goede getuigenis van den Raad van hem. De Raad, over zyn gedrag rond gevraagd zynde, gaf daar van deſtige getuigenis, zeggende, dat men dien man met geweld, en veel te hard, gehandeld had; het geen hem naderhand op Batavia tot zyne herſtelling merkelyk gediend heeft.

De OrangKaja's van den Landraad verzogten den 2 Juni ook om herte-beeſten op Hitoe te mogen jagen, dat hen afgeſlagen is; daar beneven verzogten zy voor een pas, in de plaats van drie, maar eenen ſchelling voortaan te geven, dat op agt ſtuivers geſteld wierd. Men vond ook goed, ider nieuwe Coracora een nieuwe vlag van de E. Compagnie te ſchenken; doch hun verzoek, om arak en potten te branden, was de OrangKajas plat afgeſlagen.

Daar wierden toen in de Raad van Juſtitie ook 2 Nederlanders, en 1 Mardheyker, om voortaan als leden te zitten, aangenomen. Men beſloot ook, dat 'er door de vrylieden, voor 't ſchryven van een pas-cedel, in plaats van 5, 2 Ryxdaalders, en voor een kleene pas, in de plaats van 12, maar 2 ſtuivers betaald zou werden.

A. 1656 had de Heer *de Vlaming* aan den Capitein der Chineeſen, *Artus Gyzelfs*, toegeſtaan nagelen voor zyne uitſtaande ſchulden op de buitenplaatzen te ontfangen, mits die aan de E. Maatſchappy te leveren; doch alzoo dit verlofbriefje verloren was door den brand, wierd nu een ander verzogt; maar hem wierd afgeſlagen voortaan eenige nagelen in betaling te ontfangen; hoewel hem is toegeſtaan de nagelen, in zyn thuin waſſende, nevens den Inlander te mogen leveren, mits geen andere, op ſtraffe van verbeuring, 'er onder te mengen. 1667.

De *Pati* van Nako, en de OrangKaja van Hatala verzochten ider een Coracora te mogen voeren. Dit wierd hen plat geweigerd, en op ſtraffe van de keten belaſt zich voortaan onder den Koning van Kilang geruſt te houden.

Een barm aan 't Kaſteel gebragt. Den 3 Juni wierd toegeſtaan voor de tarra der nagel-zakken 1 pond af te trekken; ook is toen goed gevonden aan de zeekant tegen het Kaſteel een hegten breeden barm met zulken uitzetting te leggen, dat die van de twee zee-punten zal konnen verdedigd werden, en de zelve ook met een zware borſtweering van 7 voeten hoog te omtrekken. Ook wierd beſloten in ſtilte te vernemen, hoe veel zielen 'er in ider dorp waren; dat den 4 dito ook aan de buiten-Opperhoofden belaſt is.

Het Sjahbandaarſchap zou na de dood van *Artus Gyſels* door een Nederlander moeten bediend werden.

Eiſch des Konings van Batsjan afgewezen. In dezen tyd had de Koning van Batsjan ook zynen eiſch op Liſſabatta, en eenige dorpen van Cerams-kuſt, doen voordragen; doch de zelve wierd zeer ongegrond bevonden, alzoo die volkeren zedert door de E. Maatſchappy zyn veroverd, en dierhalven is hy by eenparig advys afgewezen, en hem verboden eenig volk van daar te vervoeren, ter tyd toe haar Edelheden hem dat gelieven toe te ſtaan.

Orang-Kajen-feeſt herſteld. Den 5 dito is beſloten, dat het OrangKaja's-feeſt, in twee jaaren niet gehouden, nu voortgang nemen zou.

Ook wierd van nu voortaan den geheimſchryver van den Heer Landvoogd toegeſtaan, alle acten te mogen opſtellen, alzoo zyn loon wegens de pascedels merkelyk verminderd was.

Den 6 dito is beſloten, dat men geene dochter, die maar ruim 12 jaar oud is, tegen de bewilliging der weesmeeſteren, hare voogden zynde (die zelf het vermogen niet hadden van dit haar toe te ſtaan) op eigen gezag (gelyk de Heer *Marville*) tot een vrouw zal mogen nemen, alzoo die Heer dit maar om de thien duizend Ryxdaalders, die deze dochter op de weeskamer ſtaan had, gedaan heeft; daar men immers zulken huwelyk om zyne lichamelyke zwakheid, en lamheid, niet behoorde toegeſtaan te hebben.

Dit beſluit was in zig zelven wel goed; doch 't kon tegen het dryven van een Landvoogd die 't anders hebben wilde, niets ter wereld helpen, aangezien geen een lid van den Raad, en veel min de Commiſſariſſen der Huwelykſe zaaken, zich daar tegen zouden hebben durven ſtel-

1667. ſtellen, zoo zy niet in de grond wilden bedorven zyn.

De Raad van Juſtitie verſterkt. Men ſtond nu ook nog een borger en Mardyker toe, om als leden in den Raad van Juſtitie te zitten.

den 16 Juni tot een bede-dag geſchikt zynde, zoo ſtond de Heer Superintendent den 10 dito (de laatſte dag zyner zittingen alhier) op, bevelende deze Landvoogdy aan den Opperkoopman en gezaghebber, de Heer *Hurdt*, en den Raad, met laſt, om by voorval van gevaar, den Bandaſchen Landvoogd, de Heer *Cops*, te kennen, en te waarſchouwen.

Alle welke beſluiten onderteekend zyn door zyn Ed:, en de volgende leden: *Antoni Hurdt*, *Dankert van der Straaten*, *Pierre du Pon*, *Paulus Andrieszoon Viſſcher*, *Georgius Everardus Rumphius*, *Pieter Regenboog*, *Gerard den Bock*, *Abraham Gabbema*, *Willem van Zyll*, *Gerard van Voorburg*, *Adriaan van Lier*. In 't jacht Tertolen den 10 Juni A. 1667. *Abraham Gabbema*, Secretaris.

Penningen, door zyn Ed: uitgedeeld. De Heer *Speelman* nam ook negen Coracora's, met hare OrangKaja's, op zyn tocht na Macaſſar in dit jaar mede, waar voor hy aan ider OrangKaja een goude penning vereerde, op welkers eene zyde negen Coracora's, en rondom dezelve, TROUW VAN AMBOINA, en op de andere zyde de Hollandſe Leeuw met de zeven pylen in de eene, en 't zwaard in de andre klaau, met deze woorden, EENDRACHT MAAKT MACHT, daar rondom afgebeeld ſtaan. Men ziet ze hier op de plaat N. LI mede vertoont.

Den 25 Juli 1667 ſloot de Koopman *van Lier*, uit naam van de Heer gezaghebber *Hurdt*, een contract met die van het dorp Haja (op Ceram's binnen-kuſt) zynde van dezen inhoud:

Contract met die van Haja. *Alzoo de E: Heer* Antoni Hurdt, *Opper-gezaghebber in* Amboina, *mitsgaders den* Raad *aldaar*, *by miſſive van den* 6 Juli *my hebben gelieven te ordonneren zekere partye contendenten van de negery* Haja, *zoo het mogelyk was*, *te vereenigen ende haare queſtien in der minne te onderzoeken*, *en te decideren*, *zoo is zulx dat de partyen voor my zy verſcheenen*, *welke wederkanten gehoord hebbende*, *is bevonden*, *dat dito queſtie meeſt ontſtond door 't verkiezen van een* OrangKay *genoemd* Boey Djava, *die tot dat ampt niet geregtigd en was*, *maar eenen* Hoewaya, *zynde* Boey Djavas *oom*, *en door de eene helft van de negery egter gezeide* Boey Djava *daar toe was verkooren*, *maar de andere helft gezeiden* Boey Djava *hem daar voor niet wilde kennen*, *alzoo* Hoewaya *zyn broeder* OrangKay *was geweeſt*, *en overleden is*, *dierhalven hem dat ampt toequam*, *door welk doen dan veel queſtien van ouden tyden zyn ontſtaan*, *ende aan weerkanten voor den dag gehaald*; *doch dito queſtie voor eerſt aan een kant geſteld hebbende*, *zoo hebben alle* OrangKayen *van* Haja (*die nu prezent waren*) *met my goedgevonden*, *dat gezeide* Hoewaya *in zyn broeders plaats zal treden*, *ende de plaats zal bekleden*: *daar idereen mede te vrede is geweeſt*, *en hebben hem eerbiedig daar mede geluk gewenſt*, *met beloften hem volkomen daar voor te erkennen*, *ende te gehoorzamen*, *mitsgaders volkomen onderdanig te zyn*, *mits dat* Hoewaya *beloofd*, *aan niemand geen overlaſt of geweld te doen*, *maar hem als een eerlyk* OrangKay *te gedragen*, *item geene pitsjaringe*, *de negory rakende*, *zal ondernemen*, *zonder de verdere* OrangKaja's *en* Toeha Toeha's *daar by te nemen*, *om die alzoo met gemeenderhand*, *als negorys zaaken te bemiddelen*, *vorders is ook beſloten*, *dat by aldien imand van de haren*, *het zy van wat kant*, *ofte door wien 't zoude mogen zyn*, *ietwes van deze oude queſtien quamen op te halen*, *die een ſlaaf zal verbeuren aan zyn party*, *ende aan de E:* Compagnie *zal overgeleverd werden*, *om naar goedvinden als een ongehoorzaam perzoon geſtraft*, *ofte wel uit zyne negery gelicht te werden*, *dat zy haar zeer gaarn hebben onderworpen*, *ende 't zelve in preſentie van twee perzoonen ider* OrangKay *met hare eigen handen tot beveſtiging hebben onderteekend*. *Onderſtond*, *aldus gedaan*, *ende gearreſteerd op 't Eiland* Honimoa, *binnen de Fortreſſe* Hollandia, *dezen* 25 Juli 1667. *Was geteekend*, *dit is 't merk van* OrangKaja Hoewaja, *'t merk van* Boey Djava, *'t merk van* Taccoewa, *'t merk van* Loeboeta, *Hoofd van een* Soa. *Ter zyden ſtond*, *in preſentie van ons ondergeſchreven*, *was geteekend*, Claas Criſtoffelzoon, *'t merk van* Reinier Evertszoon; *lager ſtond*. *Dit accordeerd*, *voor my gepaſſeerd*, *geteekend*, Adriaan van Lier.

Den 4 September daar aan wierd dit navolgende accoord ook tuſſchen die van Liſſabatta, en tuſſchen den Koning van Sahoelau, gemaakt:

Contract tuſſchen die van Liſſabatta, en tuſſchen den Koning van Sahoelau.

Poincten van accommodement waar op de OrangKayen van Liſſabatta ter eenre, en den Konink van Sahoelau ter andere zyde, ten overſtaan van de ondergeſz: Gecommitteerden, zyn gereconcilieerd, en de bevredigd.

1.

Den Koning van Sahoelau *beloofd voor hem*, *en zyne onderhorige negryen*, *als ook zyne*

1667. *zyne nakomelingen, daar by magt ende gezag over heeft, waar onder begrepen zynde negeryen van* Roemale *ende* Hatoenoeroe, *de ingezetenen van de negorye* Lisſabatta, *ende de* Alfoereeſen *die daar onder ſorteren, nimmermeer te zullen beledigen, ofte beoorlogen, nochte te doen beoorlogen, directelyk, of indirectelyk, gelykerwys aan de andere zyde den* Kipati *van* Lisſabatta, *nevens zyne byhebbende* OrangKayen, *beloven voor hare negoryen, ende de* Alfoereeſen, *waar zy lieden 't gezag over hebben, mitsgaders voor haare nakomelingen, den gemelten Koning van* Sahoelau, *ende zyne onderzaten, nooit meer te zullen beoorlogen, ofte te berooven, ook niet te gedogen, dat aan imand van haare onderzaten eenige hoſtile actien zal werden gepleegd, invoegen partyen ook over en weder aannemen alle de attentaten, die voor 't ſluiten van dit accoord over en weder zyn gevallen, noit meer te zullen gedenken, maar in tegendeel in oprechte broederlyke vrundſchap metten anderen te zullen leven in vrede.*

2.

Verders beloven de contrahenten aan wederzyde te reſtitueeren de gevangenen, die de eene van de andere party heeft bekomen, zedert dat de laatſte onheilen zyn voorgevallen, ten tyde als de negoryen Cole, *ende* Lisſabatta, *zyn afgeloopen.*

3.

De onkoſten, die de Compagnie *gedaan heeft om de partyen aan wederzyds te vereenigen, zoo ten reguarde van 't verſtrekte, aan mondkoſten aan die van* Lisſabatta, *als in het verſcheide malen af roepen van den* Radja *van* Sahoelau, *geſchat op* 200 *Ryxdaalders, zal door de* Radja *aan de* Compagnie *in drie deelen vergoed werden, als een derde zal by die van* Lisſabatta *gedragen werden, ende de reſterende twee derde parten neemt den Koning van* Sahoelau *aan voor hem, en voor die van de negoryen* Roemah Ela *ende* Hatoenoeroe, *te zullen voldoen, wel verſtaande in kleeden, gongen, of ſlaven.*

4.

Den Radja *van* Sahoelau *zal de ingezetenen van* Lisſabatta, *ende hare adherenten, voor vrye onderzaten van de E.* Compagnie *erkennen.*

5.

Verder beloven de gecommitteerdens, op het verzoek van Radja Sahoelau, *by de E.* Compagnie *te bewerken, dat in der yl een a twee* Corcorren, *ofte een chaloep met* Compagnies *gecommitteerdens naar de Noord-kuſt van* Ceram *zullen vaaren, om aldaar de* Radja's *van* Soemiet *ende* Siſioeloe *mede met beide de contrahenten te doen bevredigen.*

6.

Eindelyk nemen die gecommitteerdens van wegen de Compagnie *aan den gemelden, die de eerſte hoſtiliteit komt te plegen, den beledigden te aſſiſteren.* 1667.

Tot beveſtinge van dit contract hebben wederzyds partyen de bovenſtaande artikelen, in plaatze van eede, bekragtigd met 't drinken van de Matakou *op de* Alfoereeſche *wyze, zynde arak gemengd met 't bloed van een hoen, waar in gedaan een weinig buspulver, een kogel, en daar in mede geſtoken een punt van een degen, alzoo ook de tromp van een roer, onderſtond, aldus gedaan, ende beſloten in de negery* Hoewaloy, *den* 4 September 1667. *Was geteekend* Willem van Zyll, Adriaan van Lier, *'t merk van* Radja Noeſſanivel, *'t merk van* Louis Gomes, Gnatohoedi, *'t merk van* Radja Toehaha, Franciſco Mole, *ter zyde ſtond, 't bovenſtaande contract werd by de nevenſtaande gecommitteerdens ſimpelyk getekend, dewyle den* Radja *van* Sahoelau *niet gezint was, de bovenſtaande artikelen te onderteikenen, zeggende zig te refereren aan 't drinken van de* Matakau, *en dat dat genoeg was.*

A. 1668 den 11 Januari zonden haar Edelheden hare goedkeuring op alles, dat by den Heer Superintendent hier verricht, en beſloten was, bevelende, dat alles ook zoodanig zou werden nagekomen; doch zy keurden af, dat men om 't buskruit te ſpaaren, de ſoldaaten in een jaar niet eens had laten drillen. A. 1668 zaaken, by de Heer Speelman beſloten, door haar Edelheden goedgekeurd.

Even zoodanig keurden zy ook de Atappe daken voor de veſtingen quaad, en belaſtten, dat men eens een proef met een veſting of twee nemen zou, om de zelve met platte daken te voorzien.

Schoon 't aanplanten der nagelboomen voor een jaar of twee was opgehouden, moeſten de drie geſtelde boſch-wagters daar egter wel op letten, dat andre boomkens, in de plaats der uitgegaane, weder geplant, en alle 2 a 3 maanden, ook bedienden, die men vertrouwen kon, tot nader beſchouwing der zelve uitgezonden wierden, te meer, alzoo de uitroejing op Boero, Amblauw, Manipa, Bonoa, en Kelang gedaan, mede haar bevel, en goekeuring, gelyk nu haar laſt was, alles, dat verder op Hoewamohel en Manipa nog overig was, om te vellen.

Zy oordeelden ook 't verbod op 't uitborgen op de nagelen, en tegen 't beſteelen der thuinen, zeer noodig, keurende ook de gedane verdeeling der Barot-gelden voor eerſt goed.

Men was verwonderd, dat by de beſchryving der zielen maar een getal van 34481 bevonden was, en men gaf aan de Heer gezaghebber in bedenking, of het, om alle misnoegen van den Inlander weg te nemen, niet beſt was, nu en dan een jaartje daar mede te wagten.

Zy

1669. Aan wie de vaart hier verboden.

Zy verboden ook aan eenige Mindanauwſe, en Javaanſe of Maleytſe vaartuigen, ofte ingezetenen, toe te ſtaan hier te komen, of zich hier neder te zetten, willende daarom de naamen van idereen in de paſcedels uitgedrukt hebben.

In Januari 1669 geliefden haar Edelheden te belaſten, dat men, alzoo 'er by zoo ſterken uitroejing der nagelen, nu gebrek begon te komen, voortaan op Hoewamohel de boomen niet meer omvellen, maar die aanhouden zoude, mits dat 'er op Lochoe door ons volk wel gelet wierd, dat de nagelen van daar door geen andren vervoerd wierden. Wegens de nooteboomen op Honimoa en Oma was hun bevel, die uit te roejen, alzoo Banda hen nooten genoeg geven konde. Zy hadden ook goed gevonden de Orang-Kaja's en borgers buiten de pagts-voorwaarden, en dezelve daar van vry te houden, voor zoo verre hare eigen verteering aanging.

Verdre bevelen ontrent de ſpeceryen, en andre zaaken.

Stoute daad van die van Lebelehoe &c.

En alzoo 't Zagoe-boſch op Lochoe te veel uitgemergeld was, zou men 3 of vier jaaren ſtil ſtaan met dat te verpachten, op dat het weder wat bekomen mogt.

Gedurende 't gezaghebberſchap van de Heer *Hurdt* was hier alles in ruſt, en weinig van belang voorgevallen. Omtrent dezen tyd waren die van Lebelehoe, Wauſelaä, en Layn, zoo ſtout van de houte Baricade op Lebelehoe, in een tyd, dat 'er alomme vrede was, in den brand te ſteken, dat zy A. 1663 noch eens gedaan hadden.

Den 21 Maart dezes jaars verſcheen hier de Heer *Jacob Cops* met het ſchip Kleverskerk van Batavia.

Hy was Landvoogd van Banda geweeſt, daar hem de Heer gezaghebber *Hurdt* als Landvoogd in May ging vervangen.

Hy wierd hier ten eerſten als Extraordinaris Raad van India, en als twintigſte Landvoogd en beſtierder van Amboina voorgeſteld, en was een lang en lyvig Heer.

De Heer Cops twintigſte Landvoogd hier, en de Heer Hurdt in Banda.

Een van de eerſte zaaken, hier by zyn Ed: verricht, was, dat hy 't getal der ſlaven (tot nog toe maar op 17 geweeſt) volgens 't getal in Banda, op 50 bragt.

Hy was hier zoo ras niet gekomen, of hy geraakte met zyn tweede de Heer *Cornelis Francx* in geſchil, die hem daar na geweldig veel ondienſt gedaan heeft.

Zyn moeite met de Heer Francx.

Hy was hier met eenen *Reinier du Praat* uit Banda gekomen, dien hy, buiten kennis van den Raad (ſchoon hy 't niet doen mogt) als Opperhoofd van Haroeko aanſtelde; doch na dat deze daar eenigen tyd gelegen had, ſpande hy met *Francx* zamen tegen hem aan, zoo dat het hem beroude den zelven dus verre geholpen te hebben. Hy paſte dierhalven op al zyn doen, kreeg hem ten eerſten in zyn kyker, en dede hem door den Fiſcaal over zyn arak-verkoopen, morſery met nagelen, te kort betaalen van Hhatſil-gelden aan de OrangKaja's, en over meer andre dingen dagvaarden en in zekere boete verwyzen, ja hy wilde hem (ſchoon de buiten-Opperhoofden, hier over geraadpleegd, hem van veele zaaken vry ſpraken) in de keten hebben; doch de Raad vond alleen goed, hem af te zetten, en verklaarde hem onbequaam om de E. Maatſchappy te dienen. 1669. En zyn geval met du Praat.

Het beſtier van dezen Heer Landvoogd alhier was in allen deelen vry ſlegt; alzoo hy niet anders deed, als winſten voor zich zelven uit alle dingen te zoeken. Hy liet huizen en petakken bouwen, waar toe hy 's Compagnies bouwſtoffen en bedienden gebruikte. Hy had mede een deel in 't araks-branden met *Jan de Ruiter*, en in 't varen met de vryborgers, 't geen *Nicolaas Snyders* uit bragt. Zyn groote baatzugt.

A. 1668 viel op Boero een ſlegte zaak voor, te weten dat de veſting door eenige ſlaven, die in de keten waren, afgeloopen wierd. De ſergeant *Chriſtoffel Boudewynszoon Klooſter*, een begunſtigde van de Heer *Cops*, was toen hier Hoofd, en wierd van groote nalatigheid beſchuldigd. De Heer *Cops* hield de zaak, zoo lang hy kon, ſleurende, gelyk wy in 't vervolg zullen zien. Staat Klooſter in een quade zaak voor.

Hy liet ook ontrent deze tyd allereerſt 't Hoofd voor 't Kaſteel maken, als ook een paardeſtal, wachthuis, en een pakhuis tuſſchen het huis van Capitein *Engel* en de brug, die over de Rievier Waytomo legt, oprigten, zynde dit de eenige werken, die ik wete, dat hy hier gemaakt heeft. Wat werken hy hier heeft doen maken.

Zyn win- en baat-zucht had geen paalen, en was niet te beſchryven, zoo dat de borgers, Chineeſen, en andre ingezetenen, niets mogten beginnen, waar in hy zyn deel niet moeſt, en wilde hebben. Hy had een geheel blok huizen, of wel 20 petakken, meeſt van Compagnies ſtoffen, en half op Compagnies grond laten maken, die hem alle op zyn reekening daar na geſteld zyn.

Het ſchynt, dat haar Edelheden egter nog al veel agting voor hem gehad moeten hebben, alzoo zy 't verzoek van die van Soeli, om hunnen Pati mede als een lid in den Landraad te hebben, en 't verkiezen van een Chriſten-OrangKaja op Bonoa (onverminderd het gezag van den Lieutenant *Lanoeoli* over het Campon van *Radja Tahalile*) geheel en al aan dezen Heer ſtelden.

Den 26 Januari 1670 ſchreven haar E-

1658 A. 1670 de Hongi-tocht ſcherp belaſt.

delheden, dat ſchoon 't goed was de Hof-dienſten der Coracora's jaarlyks, door zwakheid van onze bezetting, niet te laten voortgaan, en in de plaats van dien de Inlanders bouw-ſtoffen te laten verzamelen, nogtans 's Compagnies achtbaarheid vereiſchte, dat het zelve, zoo haaſt het mogelyk was, weer in 't werk geſteld wierd; 't geen zy den 29 December 1670 belaſten rondom Ceram om geen redenen na te laten.

Laſt ontrent de nagelboomen.

Zy belaſtten ook, dat men de Aroeweſe handelaars, alzoo die nuttige waaren hier en in Banda aanbragten, wel bejegenen, en dat men op de aanplanting van nagelboomen vooreerſt zoo veel niet letten, de boſch-huizen afbranden, dog dat men 't uitroejen der nagelboomen op Hoewamohel nog ſtaken moeſt.

Ondertuſſchen ſchreven de Heeren uit 't Vaderland den 24 Auguſti 1669, dat de ſchaarsheid der nagelen de zelve op 8 gulden 't pond had gebragt, zoo dat zy noodig gedagt hadden, dat de boomen op Manipa en Hoewamohel (dat zy ook 1671 uit 't Vaderland herhaalden) wel mogten blyven ſtaan; mogende wel nooten op Hoewamohel (als ook in de Uliaſſers) maar geen nagelen uitroejen.

By hun ſchryvens van den 23 May verboden haar Edelheden, op zware ſtraf, aan de ſchippers der ſchepen geene eetwaren of andre voorraad te verzwygen, of te verbergen.

Verdre behandeling van Kloofters zaak A. 1671.

Wat nu de zaak van den ſergeant *Kloofter* op Boero betreft, de Heer *Cops* had dezelve tot A. 1670 ſleurende gehouden; doch, in dat jaar ziek werdende, en daarom weer uitgeſteld zynde, moeſt die evenwel eens by de hand gevat werden, gelyk dan eindelyk A. 1671 geſchiede.

De Heer *Francx*, een vyand van de Heer *Cops*, ſcheen het ook in de zaak van dezen ſergeant te zullen zyn; dog na de getuigenis van de meeſte en onpartydige leden, zoo had hy, buiten eenige drift oordeelende, zyn vriend in deze zaak niet konnen zyn, meinende, dat hy 's Compagnies geſtolene goederen behoorde te betalen.

De Heer *Cops*, hier over tegen hem opvliegende, ſprak hem niet als zyn tweede aan; maar of hy zyn jongen geweeſt was, waar op de Heer *Francx* niet anders zei, dan, *mag ik myn gevoelen in vergadering niet vry uit ſpreken, dan is het beter, dat ik henenga, en opſta, dan dat ik hier blyve. Ja*, zei de Heer *Cops*, *brui maar henen, en gy zult ook met het eerſte ſchip na* Batavia *vertrekken.*

De Heer Francx Preſident in Ternate gemaakt.

Francx kort daar aan uit den Raad vertrokken zynde, zoo quam 'er een ſchip met tyding, dat hy Preſident van Ternate gemaakt, dog dat by haar Edelheden ook goed gevonden was, dat hy eerſt op Batavia komen zoude.

1671. Klooſter onrechtveerdig vry geſproken.

Cops wiſt ondertuſſchen de zaaken van den ſergeant *Boudewynszoon Klooſter* zoo te draejen, dat hy van alles wierd vry geſproken, dat naderhand haar Edelheden zeer qualyk opnamen.

Francx na Batavia.

Daar op vertrok *Francx* den laatſten April 1671 van hier na Batavia, alwaar hy de Heer *Cops* niet weinig beſchuldigde, en alles, daar aan hy zich vergrepen had, ontdekte. Hy quam A. 1672 weer hier met de Heer *Antoni Hurdt*, die als uitdrukkelyk Commiſſaris vooral van Amboina, als ook van de twee andre Landvoogdyen om de Ooſt, en als een en twintigſte Landvoogd en beſtierder dezer Landvoogdy, den 20 April uit Banda hier verſcheen, om den Heer *Cops* te vervangen, die den laatſten April na Batavia vertrok, na dat hy hier drie jaaren vry ſlegt geregeerd had.

De Heer Hurdt Commiſſaris, en een en twintigſte Landvoogd.

De Heer Cops.

Zoo lang de Heer *Francx* hier was, wilde niemand iets tot laſte van de Heer *Cops* bekennen. De Heer *Hurdt* deed eindelyk, by 't omſlaan van een tamboer op hooge ſtraffe aan idereen bekend maken, dat een igelyk, die iets ten laſte van de Heer *Cops* wiſt, zulks zyn Ed: moeſt komen aandienen, of dat hy weten zou, wat hy met zoo een, die dit verzweeg, te doen had. Hy dreigde ook de borgers by placcaat, zoo zy niet zeiden, wat hy met hen zamen gedaan had, na Batavia met hunne huisgezinnen op te zenden, waar op zy alles bekenden. Een voorname miſſlag van de Heer *Cops* was 't ook, dat hy zekeren *Marinho* dwong, een valſche grens-paal aan de overzyde aan te wyzen, die dat ook openbaarde.

Capitein *Bulk*, en de Winkelier *Erhard* waren op de zyde van *Cops*; maar anders waren de meeſte tegen hem. Ook hebben *Joannes Moris*, de oude *Rumphius*, en *Nicolaas Macquelyn* tegen hem getuigd, dat hy in de zaak van *Chriſtoffel Boudewynszoon Klooſter* zeer onbillyk, en onbehoorlyk met de Heer *Francx* gehandeld had.

Van zyn ampt gezet na Batavia opgezonden.

Op alle welke, en meer andere beſchuldigingen de Heer *Cops*, van alles afgezet, en na Batavia door den Heer Commiſſaris opgezonden wierd, alwaar de Advocaat Fiſcaal eenen eiſch tegen hem deed, zynde hy toen 51 jaaren oud. Wy zullen, alvorens voort te gaan, zien, hoe zyn zaak daar af liep, en weer tot de zaaken van Ambon keeren.

Hy antwoorde den 8 Maart 1673 op den zelven, en verzogt nog in den Raad van India als lid te mogen zitten, dat hem geweigerd, en aan den Fiſcaal belaſt wierd zyn zaken kort te maken, alzoo alles nu aan den Raad van Juſtitie overgegeven wierd, om daar afgedaan te werden.

Den

1672. Den 28 November wierd de Heer *Pit* als Preſident over de zaak van de Heer *Cops* gekoren, doch met dezelve nog zoo lang getalmd, dat hy eerſt den 21 September 1675 afgezet, en vryman, hoewel hy, na eenige tyd ledig geloopen te hebben, uit medelyden met zyn huishouden, weer Preſident op Macaſſar (gelyk wy onder dit Comptoir zien zullen) a 150 gl. ter maand, gemaakt wierd. 1672
Wy hebben hier een kleenen uitſprong moeten maken, om de zaaken, den Heer *Cops* rakende, eeniger maten aan een te ſchakelen, en te zien, hoe 't met hem, over zyn quaad beſtier alhier, afgeloopen is; derhalven keeren wy weder tot het jaar 1672, wanneer de Heer *Antoni Hurdt* hem verving.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Heer Hurdt *beſchreven. De werken hier door hem gemaakt. Bepaling van de vaart der borgers, en* Chineeſen. *A.* 1673 *de vaart op de* Xoela's *en* Boero *aan de* Amboineeſen *toegeſtaan. Verhaal der zware aardbeving A.* 1671, 1673 *en* 1674 *voorgevallen.* Rumphius *advys over 't* Kaſteel. *De Heer* Hurdt *na* Banda *A.* 1675. *Bevelen harer Edelheden ontrent 't* Kaſteel, *en om de nagelen uit te roejen. Een nieuwe veſting op* Honimoa *gemaakt. Een kruit-meulen, en andre zaaken A.* 1677 *en* 1678 *geordonneerd, en zommige verboden. De laatſte werken van de Heer* Hurdt. *Zyn vertrek A.* 1678 *als Veldheer op* Java. *De Heer de* Vicq *twee en twintigſte* Landvoogd *hier Verſcheide werken door hem gemaakt. Zyne moejelykheden met* van de Voorde, *en andre. Zyn baatzugt, en groote haaſtigheid, tegen* Capitein Bulk. *De Heer* Leydekkers *zeldzaam droomen, nog wonderlyker droom van* Do. Carpius. Pati Lima's *verraad, A.* 1680. *Waar in* Haſſan *veel deel had, die men egter ongeſtraft liet, dat haar* Edelheden *qualyk namen. Laſt ontrent 't* Kaſteel, *en de zuinigheid. 't* OrangKayen-*feeſt aanbevolen. Opſtand in* Ternate, *en op* Boero. *'t Beſluit A.* 1681 *van een* Kaſteel *in de* Laha *te leggen. De ringmuur dit jaar voltoid. De Heer* de Vicqs *vertrek na* Batavia, *latende de Heer* van Vliet *hier gezaghebber. De Heer* Padbrugge *komt hier A.* 1683 *als* Commiſſaris, *en drie en twintigſte* Landvoogd. *Die nader beſchreven werd.* Ambon *door zyn Ed: tot een ſtad gemaakt. Doch zyne werken door zynen vervanger ſleclit behandeld. Klagten der Inlanders over zyne werken. Zyne placcaaten. Aardige pots, door zyn Ed: aan den wondheeler geſpeeld. Moejelykheden met zyn eerſte bedienden, en de kerkelyken. Laſt harer* Edelheden A. 1685, *en* 1686, *ontrent verſcheide zaaken. Zware brand A.* 1686. *Zyn Ed:* Raad *van* Indien *gemaakt. De Heer* Lobs *van zyn Ed: hier deftig onthaald. Steert-ſter hier gezien. A.* 1687 *weer zware brand. Zware aardbeving. Groote hartvogtigheid en voorzigtigheid van de Heer* Padbrugge. *Den ſchryver na* Banda *tegen de ordres aan gezonden. Goude* Coebangs *uit de groote cas geſtolen. De Heer* de Haas, *vierentwintigſte* Landvoogd *hier, en de Heer* Padbrugge *vertrokken. Die Heer nader beſchreven. Zyne goede hoedanigheden. Verſcheide bevelen van haar* Edelheden, *A.* 1687 *gegeven. De ſchryver uit* Banda *weer hier. Werken, door de Heer* de Haas *gemaakt. Zyn tocht na* Boero *&c. 't* Landvoogds *huis, en de* Paſar, *door zyn Ed: gemaakt. Zyn Ed: A.* 1689 *Raad van* Indien, *en* Commiſſaris *gemaakt. Verandering in de Landraad Vuile daad van* Haſſan Soeleyman. *Ziekte van zyn Edelheids gemalin, die kort 'er aan quam te ſterven. Hare begravenis. Edelmoedigheid van zyn Ed:, aan haare voorkinderen, en ontrent andre, die op haar Ed: gepaſt hadden. Land tot ſteenbakkeryen uitgedeeld. A.* 1690 *bezetting op* Alang *gelegt. A.* 1691 *zyn Ed:* Ordinaris Raad *gemaakt. Zyn Ed: gebreken. De Heer* Schaghen, *vyf en twintigſte* Landvoogd *hier. 't Vertrek van de Heer* de Haas, *en 't zeldzaam voorval van den ſchryver met zyn Ed: aan boord over zyne Kerkelyke getuigenis. Waar ontrent de ſchryver zyn Ed: volkomen genoegen gaf. Die daar op als* Commiſſaris *na* Macaſſar *vertrok.*

De Heer Hurdt beſchreven.

DEze Heer *Hurdt*, een Middelburger van geboorte, was een man van korte geſtalte, zeer geſchonden van de kinderpokjes, maar een wakker, nugteren, en zeer verſtandig Landvoogd, die de E. Compagnie hier, en elders, groote dienſten heeft gedaan. Hy heeft veel goede wetten, placcaaten, inſtructien, en een zeer nette kerk-ordre hier nagelaten, en zich by veele ingezetenen zeer bemind gemaakt.

Hy heeft hier 2 ryſt-pakhuizen, een agter de winkel, en een in de ring-muur, van Gabba Gabba laten maken.

Hy ley ook de borgers en Chineeſen op, om een ringmuur van palliſſaden te maken. Zy morden hier wel tegen; dog hy dwong hen by een placcaat daar toe; hoewel zy van geen langen duur geweeſt is. De werken, hier door hem gemaakt.

1674. Hy heeft ook 't hoofd, voor 't Kasteel Victoria, na de zee-kant verder uitgezet, dat naderhand van andre Landvoogden vervolgd is.

Bepaling van de vaart der borgers, en Chineesen. Den 23 Februari 1672 verboden haar Edelheden aan de borgers, hier van daan varende, op Gressic, of op Java elders, aan te loopen voor en al eer zy op Batavia geweest waren. Ook hadden zy de vaart der Chineesen om de Oost vlak afgekeurd.

Ontrent het verdeelen der Barot-gelden, zeggen zy, dat men het beslotene A. 1667 by de Heer Superintendent *Speelman* volgen zal.

A. 1673 de vaart op de Xoela's, en Boero aan de Amboineesen toegestaan. A. 1673 den 20 Februari belasten zy naauwkeurig op het sluiken van nagelen te passen; stonden nu en dan de vaart op de Xoela's en Boero aan de Christen-Amboineesen toe; dog verboden van Macassar slaven boven de 10 of 11 jaaren in Amboina te brengen.

Den 28 Februari bevelen zy, dat de noodige vesting-bouw niet zou stil staan, dat men tusschen de Oelilima's en Oelisiwa's op Ceram moest zien nette grenzen te maken.

Zy belasten ook, dat OrangKaja *Boelan*, de jonge *Tepil* genaamd, zoo lang onder voogdy van *Intsjeh Tay* blyven zou, tot dat hy zelfs tot de Regeering bequaam was; willende dat men op zyn, en zyns zoons bedryf ondertusschen wel agt geven, en hem ook vermanen zoude daar op te letten, zoo hy niet wilde, dat haar Edelheden daar in verzagen.

Den 12 December belasten zy de Keffingse sluikers ten voorbeeld van andren te straffen.

Hoe in het jaar 1671, 1673, en voornal onder de Regeering van dezen Heer de zwaarste aardbeving, die oit in Amboina geweest is, voorgevallen zy, konnen wy omstandig uit het volgende bericht zien.

Verhaal van de schrikkelyke aardbeving in Amboina A. 1671, 1673, en 1674, voorgevallen.

Verhaal der zware aardbeving, 1671, 1673, en 1674 voorgevallen.

„ Tusschen den 17 en 18 October des jaars 1671 gedurende den uittocht van de Ambonsche Corcora-macht rondom Ceram, overviel 't Eiland Uliasser, anders Honimoa genaamd, een geweldige sterke aardbeving, waar door niet alleen de Reduit Velzen, op Hatoewana, om verre gesmeten, en de fortresse Hollandia tot Sirisorri weerloos gemaakt, maar zelfs 't land en gebergte doorgaans zeer beschadigt zyn geworden, met 't afvallen van diverse ongelooflyke zware stukken der zelver, in de opscheuringen van de aarde, op zommige plaatzen wel tot de diepte van een calappus-boom, van welke daar eenige inzinkende, maar even met de kruin boven uit staken: de strand van Hatoewana was hier door ruim een voet, mitsgaders 't rif voor de negerye Papero vry meer gezakt, en overal zeer gescheurd, ja onbequaam tot vischen voor de Inlanders geworden; en zyn by deze (hoewel 'er schrikkelyke aardbevingen gevoeld wierden) dog maar eenige weinige menschen (waar af 't getal doenmaals, 't zy door verzuim, of door onkunde niet is opgenomen) omgekomen. Zedert dien dag en tyd heeft dezelve op Honimoa wel over een maand geduurd, dat 't aardryk t'eenemaal niet stil en stond, en voorts by pozen over 't jaar op de zelfde uur, als de harde stooten voorvielen, zyn die mede op 't Eiland Oma, de pas Baguwala, en aan 't Kasteel Victoria (hoewel zoo hard niet) geweest. Het eerste naamwaardige heeft men aan 't Kasteel gehad, op den 12 Juny 1673. 's avonds ontrent zes uuren, wanneer diverse sterke stooten met ontzettinge van eenige binnen-muuragien in 't Kasteel, en andere steene gebouwen, vernomen zyn, op welken dag 's morgens men ongemeene zeer schrikkelyke donderslagen, nevens zware blixem-stralen al t'sissende en met een sterke schittering vernomen heeft, waar van ook diverze menschen gevoelige teekenen ontfingen, behalven andere aanmerkelykheden; want ondertusschen sloeg den donder ook in eenige boomen digt beoosten 't Kasteel, item 't water uit de pomp van 't jachtje Damak, terwyl de maats met pompen bezig waren, wierp op de Fluit Wimmenum (beide aan 't Kasteel ter reede leggende) een gedaante van vuur, dat van zelfs weder over boord sprong, werpende veele vuurstraalen, en onder andere zulke uit, dat die 3, en meer mylen ver gezien zyn; behalven deze zyn nog diverse andere teikenen mede van tyd tot tyd in de lucht opgemerkt, nevens dat de winden byna deze ganfche Wester-moeson zoo variabel gewaaid hebben, dat men naaulyks staat op de ordinari passaat-wind maken konde, gelyk veele zeevaarende tot schade ervaren hebben.

„ Dit alles is wel zeer verschrikkelyk, doch egter niet te vergelyken by 't gene hier agter staat te volgen, geweest: want de aardbevingen, en onderaardsche rommelingen, nu en dan 't zedert voornoemde tyd nog al aangehouden hebben; Doch op den 17

„ Fe-

1674. „ Februari 1674 des Saterdags avonds, „ tuſſchen half acht en acht uuren, by „ ſchoon maanligt, en ſtil weder, zon- „ der eenig voorgaande gedruis, is deze „ gantſche Landvoogdy, namentlyk de „ landen van Leytimor, Hitoe Noeſſa- „ telo, Ceram, Boero, Manipa, Am- „ blauw, Kelang, Bonoa, Honimoa, „ Noeſſalaoet, Oma, en andere omlig- „ gende plaatzen (voornamentlyk de twee „ eerſtgenoemde) van zoodanige ſchud- „ dinge, en aardbeving aangetaſt, dat „ veele niet anders dagten, of den groo- „ ten dag des Heeren was op handen. „ De klokken in, en aan 't Kaſteel Vi- „ ctoria op Leytimor, luiden van zelfs, „ en de lieden, die by een te praten ſton- „ den, vielen tegen malkanderen aan, en „ om verre, zoo geweldig ging hier 't land „ als met zee-baaren op en neder. Van „ de Chineeſche petakken, ofte wooning- „ gen, ploften 'er 75 ſtuks, en nog een „ groot huis, alle met den eerſten ſtoot, „ die geweldigſt was, ter neder, en „ wierden tot puin-hoopen, waar mede „ 79 menſchen, en daar onder de huis- „ vrouw van den Koopman, *Georgius E- „ verhardus Rumphius*, nevens haar jong- „ ſte dogtertje, en noch twee perzoo- „ nen uit zyn huis, met de weduwe van „ den Secretaris *Johannes Baſting*, en 4 „ andere Europiaanen, omquamen, be- „ halven dat nog 35 aan hoofd, leden, „ armen en beenen, zwaarlyk gequetſt „ raakten: want hier was grooten toe- „ loop van volk, vermits de Chineeſen „ met haar gewoone Wajangs of Hei- „ denſche ſpeelen en verder bezig waren „ om hun Nieuw-jaar te vieren. Het „ water zwol ontrent de hoogte van vier „ of vyf voeten, en diverſe diepe water- „ putten wierden zoo vol, dat men met „ de handen 't water ſcheppen konde, „ en een ommezien daar na wierden zy „ weder laag. De wal beooſten de Ri- „ vier Waytomo geſcheurd werdende, „ ſprong 't water als een fontein, daar „ door wel 18 a 20 voeten hoog, met „ opwerping van blaauw modderagtig „ zand, hoedanig niet geloofd wierd dat „ men zoude vinden, al groef men tot „ de diepte van 2 a 3 vademen. Dier- „ halven vluchtte, een ider van de wa- „ terkant wat hooger op, daar zich de „ Heer Landvoogd *Hurdt* met een groot „ gezelſchap, op de weg na de Olifant, „ daar het huis des Landvoogds nog is, „ onthield, en wierd daar een gebed on- „ der den blaauwen Hemel gedaan. Men „ hoorde gedurig een ſlag, als van ka- „ non-ſchooten, van verre komende, „ meeſt uit den N. en N. W. waar uit „ genoegzaam af te meten was, dat 'er „ eenige bergen moeſten ſpringen, of „ ſtukken daar van af vallen, gelyk men „ by 't aanbreeken van den dag, op 't 1674. „ land Hitoe, inzonderheit aan de ber- „ gen van Wawani, en Ceyt, genoeg- „ zaam beoogen konde. Dien geheelen „ nagt hield de felle ſchuddinge aan, dat „ men niet een half uur ruſt hadde; dog „ meeſt gaf 't aardryk zulke ſtooten van „ onderen op, als of men met groote „ balken tegen onze voeten aan ſtiet. „ Men konde ook beſcheidentlyk, by „ naauw luiſteren, 't water onder de aar- „ de hooren rammelen. Wonderlyke „ behoudeniſſen, en merk-teikenen van „ Godes goedertierenheid, en genade „ bleeken hier ook ontrent zommige: „ want een Chinees kind van ontrent een „ maand oud, is 3 dagen na de aardbeving, „ in 't opgraven, levende aan de borſt „ van de verſmoorde moeder gevonden, „ in 't leven behouden, en nog zeven „ jaaren lang door myn voorzaat (de „ Heer *Leydekker*) in zyn huis opgevoed, „ na welke tyd het geſtorven is. Behal- „ ven dat op den avond van de aardbe- „ ving, en ook daar na nog, diverſe lie- „ den onder 't puin leggende (waar on- „ der ook *David Eversdyk*, die 't my „ zelf verhaald heeft) levend opgegra- „ ven zyn, en onder anderen, een Pa- „ poeſe jonge, die, zonder letzel zynde, „ het op een loopen ſtelde, als of hy „ quaad gedaan had, en voor ſlagen be- „ vreeſt was; De overige ſteene gebou- „ wen bevond men zoodanig geſcheurd, „ en ontzet, dat de eigenaars zich met „ der woon 'er niet meer in dorſten ver- „ trouwen; gelyk dan meeſt alle men- „ ſchen uit hare woonhuizen vlugteden, „ en nagten aan een, of onder den „ blaauwen Hemel, of onder kleene hut- „ ten door bragten. De Maleytſche Kerk „ raakte ook heel ontramponeerd. De „ Zuidelyke ſtyl van dien was buiten- „ waards geweken, en 't ſchot agter de „ predikſtoel afgeſprongen, mitsgaders „ een balk daar boven zoo geknakt, dat „ hy van 't Kaſteel af in de lengte met „ diverſe ſcheuren geborſten, en als ge- „ pletterd was; buiten dat zommige „ grafſteden ingezakt, als mede de in- „ gangen der poorten van 't Kerkhof, „ door 't nedervallen der zelve, geſtopt „ waren. De predikſtoel ſtond mede „ zeer wankelbaar, en van deszelfs wen- „ tel-trap afgeweken, wezende den arm, „ daar 't uurglas op de zyde van de ſtoel „ op plagt te ſtaan, recht voor de leſſe- „ naar, waar op de Bybel legt, geſteld. „ Zeker Predikant getuigde ook; dat „ hy, den zelven arm voor hem hebben- „ de willen verſchuiven, 't zelfde niet „ konde doen, zulks deze Kerk onbe- „ quaam was om 'er dienſt in te doen, „ hoedanig 't ook bevonden wierd met „ de predikſtoel, zynde in de groote

„ zaal

1674. „ zaal binnen 't Kaſteel. Weshalven wy
„ daags na de aardbeving ons van predik-
„ plaatzen beroofd vonden, en belet
„ wierden den dag des Heeren na ge-
„ woonte te vieren; den welken egter
„ buiten twyffel by veele in deze onge-
„ legentheden al beter, als anders, ge-
„ vierd is, terwyl de aardbeving heftig
„ aan hield. Immers hoorde men de In-
„ landers dikwils pſalmen zingen, die
„ zoo den heelen nagt dit vervolgden te
„ doen, waar beneven zy voor en na ve-
„ le gebeden gedaan hebben, zynde ten
„ dien einde op de baleoes ofte verga-
„ derplaatzen te zamen gekomen. 'S
„ Compagnies gebouwen wierden 's an-
„ deren daags zeer ſlegt geſteld bevon-
„ den. Het nieuwe en nog onbeſtorven
„ metzelwerk in 't Kaſteel, van den groo-
„ ten opgang tot aan des Opperkoop-
„ mans combuis, lag om verre, de ſchoor-
„ ſtenen lagen regt neder door 't dak,
„ zommige buiten over gevallen, ook
„ vond men meeſt al 't geſchut, ver-
„ mits de vullingen van de punten gezakt
„ waren, met de trompen op de borſt-
„ weeringen neder liggen. De binnen-
„ muuren, van de officiers- en aſſiſten-
„ ten-kamertjes, als ook de Corps du
„ guarde, lagen ter neder geſtort. Het
„ Noorder ſchilderhuis was afgevallen
„ en 't Zuider-deel ook. De groote op-
„ gank voorſchreve was mede ingezakt,
„ mitsgaders de muuren der zelven als
„ vermorzeld. De woonhuizen, en voor-
„ namentlyk derzelver daken, doorgaans
„ zeer beſchadigd. Anders ſtond het bene-
„ denwerk noch redelyk hegt, als door 't
„ nieuwe onderſlag, kort voor dit voorval
„ gedaan, zeer geſtyfd zynde. Den barm
„ van de gragt, buiten aan de landkant
„ des Kaſteels, was wederzyds een ſtuk
„ weegs in dezelve gragt gevallen, en
„ de gemeene weg, daar voor by 't Ka-
„ ſteel loopende, langs heenen geſcheurd.
„ Op de werf lag de ſmits-winkel inge-
„ ſtort, en de equipagie als andere plan-
„ ken-pakhuizen van grove waren over
„ de Rievier Waytomo, waren voor een
„ groot gedeelte van de plaatze gewe-
„ ken, en wonderlyk verzwakt, gelyk
„ mede 't ſtadhuis, en ziekenhuis, bei-
„ de ſteene gebouwen, welkers middel-
„ muuren omgevallen, en andere meer,
„ voornamentlyk die van 't zieken-huis,
„ na de Rievier-kant, die zeer beſcha-
„ digt zyn. Het ſteene huis aan de Oli-
„ fant, tot een waſchhuis dienende, is
„ mede heel omgevallen, en tot een puin-
„ hoop geworden, zonder dat onder de-
„ ze alle (God dank) meer als een menſch,
„ zynde een vrouw, om overſpel in 't
„ tuchthuis beſcheiden, omgekomen;
„ ja zelfs ook zoo verre, dat niemand
„ bezeerd is, dan alleenlyk het dogtertje
„ van de Ed: Heer Landvoogd, 't welk, 1674.
„ in 't vluchten buiten 't Kaſteel, een
„ gat ter zyden in 't voorhoofd (dat door
„ 't bekkeneel gegaan was) bekomen
„ hadde. Diverſe zeil-chaloepen, en O-
„ rembayen van de borgers, in de Rie-
„ vier vaſt gemaakt zynde, dreven de
„ Rivier in, tegen de brug aan, en on-
„ der andere wierd een kleene Orembay
„ in een groote gezet, zoo dat de brug
„ al mede laſt om los te raken leed.
„ Men hoorde van verſcheide lieden, dat
„ hare kaſſen, comptoiren &c. voor o-
„ ver, mitsgaders de porcelyn-rakken
„ van de wanden af, en aan ſtukken ge-
„ raakt waren. Hier tegen was, onder
„ andere vreemdigheden, een pot met
„ drank in de galdery van zeker huis
„ ſtaande, wel drie a vier voeten van de
„ plaats, zonder te breken, te vallen, of
„ te ſtorten, gezet. In 't Leytimorſe ge-
„ bergte, zoo als men een wyl na dit
„ voorval vernomen heeft, is de aardbe-
„ vinge mede zeer ſterk gevoeld. Op
„ Nako, waren 7 huizen om verge ſme-
„ ten, en diverſe groote ſtenen van bo-
„ ven 't gebergte voorby eenige lieden,
„ dog zonder ſchade te doen, komen rol-
„ len. Onder andere viel een calappus-
„ boom tuſſchen een man, die met zyn
„ vrouw en kinderen zat en at, en ver-
„ morzelde de ſpys, zonder meer ſchade
„ te doen, als dat de vrouw aan de heu-
„ pe wat bezeert raakte. Op Oma vie-
„ len 2 bergjes van klipſteen van boven
„ neder in zee, latende de grond zoo
„ glad, als ofze met bylen was vereff-
„ fend. Een andere ſteen, zoo groot, als
„ 7 man omarmen zouden, wierd van
„ plaats veranderd, latende de plaats, daar
„ hy uit genomen was, in de gedaante
„ van een put. De weg tuſſchen Oma,
„ en Soya, was wel 23 vademen lang
„ geſcheurd, waar van wel zommige 2
„ a 3 voet wyd, en andere plaatzen even-
„ eens als gekerteld waren. In de ne-
„ gery Hoetoemoeri, niet ver van ſtrand,
„ ſprong 't zee-water van onderen op,
„ door een open gegraven kuil, zeer
„ hoog in de lucht. Het opſtaande tuig
„ van de aan 't Kaſteel ter reede liggen-
„ de ſchepen ſloeg tegen een, als of men
„ een ratel hoorde, werdende 't geſchut
„ en de rampaarden van den overloop
„ opgelicht, en zonder omvallen weder
„ neder geſteld. De ſtuurman, en ande-
„ re, op de chaloep Vliſſingen beſchei-
„ den, die bezuiden Leytimor, na de
„ hoek van Noeſſanivel toe zeilden, ver-
„ klaarden niet anders geweten te heb-
„ ben, vermits 't geweldig ſlaan van de
„ zeebaren tegen de chaloep, of zaten
„ vaſt, en 't dee dezelve trillen, en be-
„ ven, als of zy over een rif geſchokt
„ hadden. Zekere *Klaas*, Chriſten zyn-

„ de

1674. „ de, genaamd *Simon van Go*, lyfeigen „ van de E. Compagnie; doch by den „ Koſter beſcheiden; van wien hy ge„ laſt was de plaatze des gebeds in de „ groote zaal op 't Kaſteel te gaan be„ reiden, en kaarzen aan te ſteeken, ver„ klaarde met groote verbaaſtheid, dat „ ontrent een uur voor de aardbeving in „ dezelve zaal op den Predikſtoel had zien „ ſtaan een perzoon, wit van aanzicht, „ en handen, met 't aanzicht landelyk, „ of na 't Z. O. gekeerd, houdende een „ boek, als een quartyn, in de ſlinker, „ en een witte brandende keers in de „ regterhand, nevens dat boek, even als „ of hy las, aan hebbende lange zwarte „ kleederen, die over de boorden van de „ ſtoel nederwaards hingen. Hy had een „ kroon van doornen op 't hoofd, wel„ ke doornen omgevaar ider een halve „ vinger lang, en donker lazuuragtig „ waren, doch of dit waarheid, verruk„ kinge van zinnen, ofte leugens zyn, „ zullen wy aan 't oordeel van den be„ ſcheiden lezer bevolen laten. Immers „ hy heeft op verſcheide tyden voor aan„ zienlyke lieden 't zelve in alle omſtan„ digheden, zonder veranderinge, meer„ maals verhaald. Ter kuſte Hitoe wa„ ren kort voor 't aardbeven in de lucht „ gezien 2 ſtreken, ontrent van een half „ elle breed, die even, als 't geſpan van „ een huis, tegen malkanderen opſton„ den. Van Loehoe tot Ceyt of Zuid „ en Noord ſtrekkende, was daar ten „ zelven tyde, als aan 't Kaſteel, de aard„ beving wel zoo ſterk vernomen, en „ kort daar op gevolgd van een ſchrik„ kelyke Zee-berg (gelyk men nader„ hand van geloofwaardige perzoonen „ verſtaan heeft) ontrent oud Lebelehoe „ uit de grond zyn oorſpronk genomen „ hebbende, eens klops en ſtyl opgere„ zen, weinig t'zeewaard geloopen zyn„ de, verdeelde zich in 3 deelen, na„ mentlyk de 2 over 't land, en de derde „ t'zeewaard, wegnemende alle de boo„ men, huizen, en menſchen, daar 't „ maar byquam. De ſchade, hier door „ ter voornoemde kuſte geſchied, werd „ hier beneden uitgedrukt, en voords op „ ider plaats bezonder aangewezen; en „ beſtaat voornamentlyk in 't ſneuvelen „ van wel 2243 menſchen, waar onder „ 31 Europianen, makende, met de „ voorſtaande 79, te zamen 2322 per„ zoonen, die toen omgekomen zyn; wy „ zullen hier mede byvoegen de bezon„ derheden, op ider plaats voorgevallen, „ en van de Weſtkant des lands beginnen.

„ Op Larike was 't water, na de aard„ beving, rondom de Reduit 2 voeten „ hoog geweeſt, tot 3 maal op en af loo„ pende, zonder meer ſchade te doen, „ als dat Compagnies Orembay, en „ prauw, aan ſtukken geſlagen zyn; op 1674.
„ Noeſſatelo was 't water in een ogen„ blik eerſt zoo verre na de zyde van „ Oerien weggeloopen, dat men niet als „ de grond zag, en naaulyx meer water „ bekennen kon, waar na 't zelve we„ derom quam, en tot 3 maal toe van „ d'een op de andere zyde over 't laagſte „ van 't Eiland liep, met groot geweld „ op 't midden van dien tegen malkan„ deren aanſtootende; waar mede de „ huizinge van 't Opperhoofd en 't wa„ ter-huis, weggenomen wierden. Op „ Oerien hebben zy mede, gelyk op an„ dere plaatzen van Hitoe, een ſchrik„ kelyk gerucht in de lucht gehoord, „ als of men met karoſſen tegens mal„ kanderen aan reed. Daar op volgde 't „ oploopen van 't water, en, als 't zel„ ve wederom afliep, zag men de grond „ na Noeſſatelo toe zoo verre blood, als „ of de zee weggeloopen was. Door 't „ voorſchreve oploopen van 't water was „ de buiten-pagar van de Baricade, ne„ vens eenige huisjes daar buiten, weg„ geſpoeld; doch 't water quam niet „ binnen, maar wel rondom de Barica„ de. Dit is opmerkens-weerdig, dat „ zekere vrouw, *Mima* van Hoewamo„ hel genaamd, door een ſoldaat van „ Ceyt, na Hila varende, geviſcht was, „ dewelke verhaalde, hoe zy met haar „ kindtje, ontrent 4 maanden oud, door „ de watervloed in zee getrokken zyn„ de, een balk vaſt gekregen had, waar „ op ontrent middernacht mede een ſlang „ quam, die haar, en haar kind omving, „ welke zy diverze maalen van haar ſtiet, „ tot dat gemelde ſlang zich om 't hout „ zelfs vaſtſlingerde, en daar, tot dat „ zy en haar kind geborgen wierden, „ aan bleef. Op de negery Lima zag „ men 't water, wanneer 't van Lebele„ hoe aanquam, mede voor de Reduit „ van onderen opberſten, als of 't kook„ te, 't rif ſteenen, en modder-zand, „ mitsgaders diverſe ſteenen, opwerpen, „ die 2 a 3 mannen dragen konden, en „ die verder tegens en op de eerſte ſolde„ ringe van de Reduit, aangeſlagen, „ en opgeworpen wierden, wegnemen„ de de galdery, en ſchildwacht daar „ op ſtaande, nevens 't beneden woon„ huis, en een ſteene combuis, welkers „ muur een ſtuk weegs in de negry ge„ vonden wierd. De Sergeants vrouw is „ door 't water opgenomen, en ontrent „ 20 vademen agter de Reduit in een „ zoete limoenboom vaſt geraakt, en „ zoodanig behouden gebleven. Ook de „ ſoldaaten, welke alle (uitgenomen een, „ die in de tronk zat) uit vreze van de „ aardbeving beneden in de Reduit ge„ lopen waren, zynde een op een boom, „ de ander op een huis, en de ander op „ den

1674. „ den drooge geſmeten, van waar zy
„ voort na de hoogte vluchteden. De
„ ſergeant zelfs wierd met de eerſte baar
„ weggenomen; doch raakte, in 't af-
„ dryven, aan eenige ruigte vaſt, daar
„ een driftige ſoldaat mede by quam, en
„ hem by de beenen greep, waar mede
„ hy ſergeant worſtelende, om los te ra-
„ ken, dreef zyn dochtertje voorby hem
„ heenen na zee, erbarmelyk haar vader
„ om hulp roepende; doch, eer hy los
„ raken konde, had 't water haar al weg
„ gerukt, en doen verdrinken. Zeker
„ ſlavinne-kind, omtrent een half jaar
„ oud, mede met 't water vervoerd, vond
„ men, na 't ophouden van de vloed, on-
„ beſchadigd aan ſtrand leggen ſchreyen,
„ en 't wierd geborgen. Een gedeelte
„ van de negry Binau was weggenomen,
„ met verlies van 86 zielen, waar onder
„ 39 man, welke na Hila vertrokken
„ waren, om een Baleoe voor *Intsjeh*
„ *Tay* te helpen maken, ende aldaar ge-
„ ſneuveld zyn. Daar waren 4 gezonde
„ mannen van de bezetting over, de ove-
„ rige waren magtig bezeerd, behalven
„ twee verongelukte, te zamen, met de
„ ſchade van de voorgenoemde ſergeants
„ huisgezin 12 zielen ſterk. Op Ceyt
„ was 't water tot aan de Reduits ven-
„ ſters, of tot de ſchietgaten geklom-
„ men, met zulken kragt, dat de kap
„ der zelve daar door overgeweken is.
„ De ſergeant, en andere Compagnies
„ dienaaren, leden hier groote ſchade van
„ hare huisgezinnen; maar wel voorna-
„ mentlyk de Inlanders, wyl de negryen
„ Ceyt, Lebelehoe, en Waſſela geheel,
„ en van Layn 6 huizen, weggeſpoeld
„ zyn, met verlies van 619 menſchen,
„ behalven de zeer zwaar gequetſten,
„ waar onder 29 van Hahoetoena, die
„ om een vermaakje in de weggenomen
„ negeryen gegaan waren, met eenige
„ Opperhoofden, en de oudſten der zel-
„ ve; anders bleef de negery Hahoetoe-
„ na, die wat hooger op als de andere
„ legt, onbeſchadigt. Daar werd ge-
„ zegt, dat veele der verongelukten op 't
„ gevoel der aardbevinge, denkende dat
„ het de jongſte dag was, in de Maſ-
„ ſigit, of Tempel vlugteden, en haar
„ tot bidden begaven, en datze zoo met
„ dit huis en al door de zee verſlonden
„ zyn. Vier dagen, na dat dit geſchied
„ was, wierd men 's nagts, ontrent 11
„ uuren, wederom zwaare aardbevinge
„ gewaar, en volgde daar op zoo fel een
„ gefluit langs heen de ſchilder-huizen,
„ dat 't in een iders ooren ſchaterde, 't
„ geen men daar voor een wonderlyk ge-
„ fluit hield: want niemand van alle de
„ wachthouders, die zeer bevreeſt wa-
„ ren, zulx gedaan hadden; doch ande-
„ re houden 't daar voor, dat een onder-
„ aardſche damp, uitbrekende, en geen 1674.
„ opening genoeg hebbende, dusdani-
„ gen geluid zal veroorzaakt hebben.
„ Een kind uit de negery Waſſela, maar
„ 7 dagen oud, wierd 3 dagen na de
„ aardbevinge, in de tak van een Za-
„ goe-boom noch levend gevonden, hoe-
„ wel de moeder verdronken was.

„ Op Hila retireerde de bezetting,
„ op 't gevoelen van de aardbeving, die
„ men zegt hier heftiger, dan op andere
„ plaatzen, geweeſt is, behalven weinige,
„ van boven de Reduit na beneden in 't
„ plein gekomen, denkende daar beter
„ bewaard te wezen; maar helaas nie-
„ mand was verdagt op 't water, 't geen
„ eens klops tot aan de galdery van de
„ Reduit Amſterdam opſteeg, en ook al
„ kabbelende tot boven tegen 't dak aan
„ ſloeg, en van haar dus 28 man, waar
„ onder den ſergeant, en beide de cor-
„ poraals, met al de muragie wegnam,
„ die nochtans beneden over de 8 voe-
„ ten dik, en 10 voeten hoog was. Be-
„ halven andere woonhuisjes, in 't ge-
„ noemde plein, en de negeryen, rondom
„ de veſting leggende; doch twee huis-
„ jes waren op haare ſtylen blyven ſtaan,
„ waar door hier 1461 zielen mede om-
„ quamen, waar onder nevens voornoem-
„ de krygslieden, de huisvrouwe van 't
„ Opperhoofd, den Koopman, *Willem*
„ *van Zyll*, met 2, en die van den wond-
„ heeler *Ephraim* met 4 kinderen, mits-
„ gaders *Abdul Rahhman* (in 't gemeen
„ *Intsjeh Tay* genaamd, en Hoofd van 't
„ Campon Latim op Hila zynde) nevens
„ noch 21 perzoonen van zyn maagſchap,
„ en den jongen OrangKaja *Boelan* (in
„ wiens ſtede gemelde *Intsjeh Tay*, het
„ Campon Latim regeerde) en den
„ Hoofd-OrangKaja van Caytetto, ne-
„ vens verſcheide OrangKaja's van ande-
„ re negeryen, geteld wierden. Twee
„ buiten-puntjes der gemelde Reduit,
„ Amſterdam waren wat beſchadigd bly-
„ ven ſtaan, waar op 't kanon zeer won-
„ derlyk geſlingerd lag, hangende 't ee-
„ ne met de tromp om laag in de ſchiet-
„ gaten, en andere van de affuiten ge-
„ ſmeten, van welke ook eenige aan de
„ aſſen, en wielen, zeer beſchadigd wa-
„ ren. Verſcheide ſoldaaten hadden zich
„ met armen en beenen aan 't kanon ge-
„ ſlagen, latende 't water over haare li-
„ chaamen loopen, dat tot twee maal
„ geſchiedde, en bleven alzoo behou-
„ den. Beſtaande nu nog de ganſche
„ bezetting, anders 40 koppen ſterk, in
„ 12 mannen, van welke *Iſaac de Viſſcher*,
„ namaals Hoofd op Larike, en Honi-
„ moa, mede een nagt, en een dag in
„ zee gedreven heeft. Een bas, ontrent
„ 150 pond zwaar, is uit *Intsjeh Tay's*
„ huis mede wel 60 voeten ver geſmee-

„ ten.

1674. „ ten. Een zee-ſteen, lang 2½ voet,
„ en ook zoo breed, mitsgaders 8 dui-
„ men dik, is mede 41 roeden van ze-
„ kere graf-ſtede, daarze gelegen hadde,
„ gevonden. Agter de veſting om, wel
„ een musquet-ſchoot in 't ronde, lagen
„ zeer veele doode lyken, zoo die door
„ de zee weder aangeſpoeld, als hier en
„ daar in de ruigten vaſt gebleven wa-
„ ren, die al eer dezelve ter aarde ge-
„ raakten, een zeer peſtilentiale ſtank
„ van zich afgaven. Op Wakal was
„ mede een perzoon met een deel hui-
„ zen weggenomen. Op Hitoelama liep
„ 't water na giſſinge 10 voeten hooger,
„ dan gemeenelyk, op, waar mede des
„ ſergeants, en andere Compagnies hui-
„ ſingen beneden de Reduit weggeno-
„ men wierden. De ſergeant was mede
„ driſtig geraakt; doch in een boom bly-
„ ven hangen. Een ſoldaat, en 35 In-
„ landers, zyn hier geſneuveld, en is 't
„ dak van de Reduit door de aardbeving
„ wat ontzet. Op Mamalo zyn ontrent
„ 40 huizen der negery weggeſpoeld,
„ doch geen menſchen gebleven, ſtaan-
„ de 't voords op Lien, Tolehoe,
„ Soeli, en Way wel, maar op Way is
„ de eene punt van de houte Baricade
„ van malkanderen gevallen. Voorts heb-
„ ben alle de huizen der laatſtgenoemde
„ negeryen van geen ongemak geweten,
„ hoewel zy de aardbeving gevoeld heb-
„ ben, en 't water wel wat hooger, dan
„ gemeenelyk, geweeſt is; op Paſir Poe-
„ teh, dat wat lager, als de voornoemde
„ negery, op Hitoe's Ooſt-hoek legt,
„ is de Maſigit des Prieſters, en nog een
„ gemeen mans huis, door 't water weg-
„ genomen. Voorts was 't land Hitoe
„ aan de Noord-weſtzyde, doorgaans zeer
„ beſchadigt, en van 't geboomte be-
„ roofd; doch wel voornamentlyk tuſ-
„ ſchen Negrilima, en Hila, zynde tuſ-
„ ſchen de laatſtgenoemde plaats en Ceyt,
„ tot aan de toppen der naaſte bergen,
„ of na giſſinge, wel 50 a 60 vademen
„ hoog, tuſſchen Ceyt, Negri Lima,
„ en Hila geſteigerd, met 't wegnemen
„ van alle de hoeken, en ſteenige ſtran-
„ den, uitgenomen die, daar de Reduit
„ Ceyt op ſtaat, zoo dat men nu op ver-
„ ſcheide plaatzen aankomen, en de zee-
„ gen trekken kan, 't geen, om de ſteen-
„ agtigheid, voor heen niet konde ge-
„ ſchieden. Het geboomte tuſſchen
„ Hila, en Negri Lima, en tot
„ groote ſchade, de koſtelyke nagel-
„ boſſchen van jonge boomen, die maar
„ 2 a 3 jaren hadden begonnen te dra-
„ gen, en in een ontelbaar getal beſton-
„ den, zyn ook vernield, gelyk ook weg-
„ geſpoeld zyn de kalk-ovens van Mama-
„ lo, Eli, Sinalo, Caytetto, Ceyt, Le-
„ belehoe, ende NegriLima, die toen
„ ter tyd zedert anderhalf jaar in ſtede 1674.
„ van 't jaarlyks ſcheppen met de Cora-
„ cora's tot Hof-dienſt van de E. Com-
„ pagnie opgemaakt zyn, eenelyk die
„ van Hauſihol, Wakal, en Hitoelama,
„ die wat hooger als de andere lagen,
„ behouden gebleven zynde. Het land
„ van oud Lebelehoe, wezende in voor-
„ tyden zeer vermaard, en de voornaam-
„ ſte markt, en vergaderplaats der Moo-
„ ren, is wel een musquet-ſchoot in de
„ breedte verzonken, zulx daar geen
„ ſtrand, maar een verſchrikkelyke groo-
„ te ſteilte is; als mede tuſſchen Ceyt,
„ en Hila, zelfs aan de ſtrand van ge-
„ melde Hila, tot de Weſt-zyde der ve-
„ ſting, of onder de wooning van *Intsyeh*
„ *Tay* door, is met de daar op gelegene
„ negeryen Noekoehali, Jehalaa, en
„ Wawani, nevens 't geheele vlakke
„ land in de ſcheeps-reede, weggezon-
„ ken. Het is geloofflyk, dat voorge-
„ noemde waterberg recht van onder de
„ voornoemde plaats, te weten, oud
„ Lebelehoe, opgekomen zy, of ten min-
„ ſten, dat 't water zelfs uit 't land van
„ Hitoe gekomen is, om dat verſcheide
„ lieden met vaartuigen, maar weinig
„ van de wal geweeſt zynde, geen meer
„ beweging des waters vernomen heb-
„ ben, als alleen eenige kabbelinge. De-
„ ze berg, een weinig t'zee geloopen
„ zynde, heeft zich in 3 deelen verdeeld,
„ 't eene Ooſt op, na Ceyt, en 't ande-
„ re Weſt op, na NegriLima, en Oe-
„ riën, het derde regt na de kuſt van
„ Ceram, of op de drooge ryſt-hoek aan,
„ zyn loop nemende. Gemeld water was
„ zoo ſtinkende, dat de lieden, die in
„ vaartuigen maar een weinig van de wal
„ waren, qualyk of flaauw daar van wier-
„ den, en zoo vuil, dat die gene, die
„ 'er in gelegen hadden, gelyk als uit
„ de modder gehaald ſcheenen. In 't
„ aankomen zag men 't bovenſte deel des
„ waterbergs flikkeren als vuur, en daar
„ onder was 't water pik zwart, maken-
„ de zeer groot gedruis. Het hadde ook
„ een bezondere kragt, zoo dat, na
„ zommigen gevoelen, 't meer als wa-
„ ter moet geweeſt zyn: want zoo 't de
„ kloekſte mannen maar aanraakte, of
„ ter halver been beliep, zoo moeſtenze
„ onder de voet, en wierden weg ge-
„ voerd, verhalende eenige die al t'zee
„ geweeſt, doch gelukkig weder te lan-
„ de gekomen waren, daar door ver-
„ ſcheide malen, dan met het hoofd, en dan
„ met de beenen onder getrokken te zyn.
„ Rondom de veſting Amſterdam had het
„ veele huizen op een wonderlyke wyze
„ weggehaald: want als daar maar een
„ huis was, buiten afſtaande, liep 't wa-
„ ter, als met een arm 'er na toe, en
„ haalde 't om ver, zonder een trede ver-

1674. „ der te loopen, als of 't zeggen wilde, „ zyn pligt voldaan te hebben; Het nam „ alle de huizen der negeryen, beweſten „ en bezuiden de veſting Amſterdam „ ſtaande, weg, en ſmeet dezelve over „ hoop. In Sinalo, daar beooſten gele- „ gen, alwaar veel geboomte en ruigte „ ſtond, was dit water op zommige „ plaatzen 2 a 3, en meermalen, afge- „ lopen, met zoo groote ſnelheid opko- „ mende, dat men 'er geen oog op hou- „ den kon, waar van de eerſte baar maar „ zoetjes aanquam, de tweede ſmeet al- „ les om ver, en de derde ſpoelde 't weg, „ zoo dat de plaats, daar de negery ge- „ ſtaan hadde met boomen en huizen, „ zoo glad weggenomen was, als of 't „ niet zamengevoegd was geweeſt. Al- „ le, of de meeſte vaartuigen, van cha- „ loepen, Tsjampans, en praauwen, „ raakten aan ſtukken en weg, en de „ viſſchen, zoo zommige meinden, huil- „ den even als of 'er menſchen ſchreiden, „ 't welk gelooflyk is door de Kaymans, „ of Crocodillen, die zich daar veel ont- „ houden, geſchied te zyn. Een me- „ nigte van viſſchen wierden aldaar op „ 't land, en onder andere partyen, bin- „ nen 't pakhuis tot Hila geſmeten; „ doch, die willende nuttigen, zyn die „ zoo ſmakeloos bevonden, als of zy „ hout waren; moeſten dierhalven we- „ der weggeſmeten werden. Hier tegen „ was een party vee, en waren veele „ wilde verkens, t'zeewaard gevoerd. „ Uit al 't welke dan genoegzaam blykt, „ dat God de Heere doet omkomen en „ behoud, wien hy wil, zonder aanzien „ van ſterkte ofte zwakheid. Onder an- „ deren was mede aangemerkt dat de „ ſterkſte en friſte mannen meeſt, en de „ kreupele en ſlegte minſt beſchadigd „ zyn geworden. De Inlanders, voor- „ namentlyk van de kuſt Hitoe, zyn hier „ door (dat niet te verwonderen is) zoo „ verſchrikt geworden, dat zy alle berg- „ waards vluchteden, en waren veele, „ ontrent meergemelde Reduit Amſter- „ dam gewoond hebbende, zoo arm, „ datze de nat geworden, bedorven, en „ in zee geſmeten Compagnies ryſt op- „ viſten, en wilden nuttigen, 't welk „ by de Ed: Heer Landvoogd vernomen „ zynde, wierd order geſteld om eenige „ goede ryſt aan de behoeftigen uit te „ deelen, die dan door zommige, door „ andere weder niet, gehaald is, wyl „ veele ryken arm, en wederom veele ar- „ men, door vinding van goederen, ryk „ geworden zyn. Daarenboven is de „ Rivier aldaar, en op Ceyt, zoo door „ 't afvallen der bergen, als door de be- „ weginge des aardryks, onbequaam tot „ gebruik, als zynde zeer dik, troebel, „ en vuil van ſmaak geworden, zoo dat „ de lieden hier zeer deſolaat zaten, be- 1674. „ ſchreiende, nevens 't verlies harer „ vrienden, ook haar eigen zoberen ſtaat. „ De twee hooge bergen van Wawani, „ en Maniſau, agter Ceyt, hebben zul- „ ke ſtukken in de naaſte valyen geſme- „ ten, dat de daar tuſſchen loopende Ri- „ vier zyn loop geſtopt, en boven een „ binnen-meir gemaakt wierd, 't welk „ niet zonder gevaar heden of morgen „ ſtaat los te breken. Klein Ceram, of „ 't land Hoewamohel, had de water- „ golf, die op de drooge ryſt-hoek, zoo „ buiten den zelven om, als binnen den „ zelven doorliep, mede ſchadelyk ge- „ weeſt. De ſtraad aan de Weſt-zyde „ van de klip was in zand veranderd, en „ een groot ſtuk van den hoek Way aan „ de Ooſt-zyde weggezonken. Ook was „ 't Moorſch negerytje aan de veſting „ Overburg op Loehoe, daar 't water „ 3 vademen hoger, als gemeenelyk ge- „ weeſt had, geheel weggenomen met „ alle de praauwen; doch geen menſchen „ beſchadigd, de vlakke hoek Kahoela „ was van al zyn geboomte beroofd, en „ de huizen van de oppaſſers in 's Com- „ pagnies Zagoe-boſch waren dryven- „ de opgenomen, en met ſtylen en al „ boſchwaard ingezet, daar de oppaſſers, „ na dat de watervloet af liep, haar goed- „ je en geweer weer uithaalden. In „ de bocht van Tanoeno was mede een „ Chriſten Kerk, en de helft van de ne- „ gerys huizen, doch geen menſchen „ verſlonden, ſchynende dit water maar „ alleenlyk op 't land aangezet te heb- „ ben, terwyl 't in zee, en tuſſchen 't „ land, en de kuſt Hitoe, ſtil was, be- „ halven dat men wat kabbeling voel- „ de, zoo als verſcheide lieden getuigen, „ die maar een musquet-ſchoot van de „ wal af in zee waren, en een groot ge- „ druis aan land hoorden. Op Boero, „ Amblauw en Manipa, Kelang en Bo- „ noa, heeft men de aardbeving ook ge- „ voeld, als mede de opſteiging van 't „ water op Manipa, daar 't eensklops „ tot in de Reduits-gracht liep, met ver- „ nieling van de ſcheen-angels voor de „ veſting, en wegneming van in de 40 „ huizen der negery; doch geen men- „ ſchen; maar de aardbeving was daar „ mede fel geweeſt. In 's Compagnies „ wachthuis, op 't Eiland Kelang, ter „ plaatze Salatti, had 't water ontrent 16 „ voet hoog geſtaan, zonder verdre ſcha- „ de te doen. Op Oma, Honimoa, en „ Noeſſalaoet, was de aardbeving al me- „ de heftig geweeſt, waar door de pan- „ nen van 't woonhuis in de veſting „ Hollandia verſchoven geraakt zyn, „ hebbende 't aardryk den gantſchen „ nacht daar niet ſtil geſtaan; als mede „ op Oma, daar de aardſchuddinge, na

„ de

1674. „ de eerſte harde ſtoot noch een gantſch
„ etmaal geduurd had. Het water was
„ boven dien wel 6 voeten hoger, als
„ gemeenelyk, geweeſt, zynde de muur
„ tuſſchen de combuis, en 't klein pak-
„ huisje, op verſcheide plaatzen ge-
„ ſcheurd. Op de pas Baguwala is de
„ Reduit Middelburg meeſt van alles
„ ontzet, en de halve maan wel 2 a 3
„ voeten in de grond gezakt, een goede
„ party buskruit, daar, om de droogte des
„ kelders, geborgen, lag zeer gevaarlyk;
„ doch is nog behouden geworden. Het
„ water was niet over de zelve pas; maar
„ alleen van de zyde der Reduit tot aan
„ de eerſte wooningen gelopen, dat een
„ groot geluk was: want indien 't zelf-
„ de doorgezet hadde, zoo zoude het
„ gelooflyk alles, ja zelfs de Reduit,
„ weggeſmeten hebben. Ook was 't
„ land in de Negeryen, Baguwala en
„ kleen Hoetoemoeri, magtig geſcheurd.
„ Uit Banda had men berigt, dat op de
„ zelfde dag en uur, mede aldaar by
„ klaare maneſchyn, en ſtil weder, een
„ zagte aardbeving, en eenig oploop van
„ water, was geweeſt; doch zonder
„ ſchade te doen. Aldus was 't door de-
„ ze gantſche Landvoogdy geſtelt, zon-
„ der dat de aardbeving, of onderaard-
„ ſche rommelinge, zommige als een ge-
„ luid van kanon-ſchooten, en andere,
„ als of 'er wagenen en paarden aan qua-
„ men, noch ook de Hemelſche vuur-
„ teekenen ophielden. Zondag, den zes-
„ den May, na dat het ontrent 14 da-
„ gen een weinig opgehouden had, heeft
„ men wederom 2 harde aardſchuddin-
„ gen vernomen, en des avonds ontrent
„ 7 uuren zag men onder een harde ſlag-
„ regen in 't Ooſten een groot vuur,
„ onder ſmal en boven breed, 't welk
„ t'elkens na den regen ophield, en met
„ de zelve weder quam. En den volgen-
„ den Donderdag, zynde den 10 May,
„ 's avonds op ſlag van negen uuren, heb-
„ ben 5 a 6 ſoldaaten, voor de buiten-
„ pagar van 't Kaſteel Victoria by een
„ zittende, na 't Ooſten in de lucht eerſt
„ een kleine, en daar na een groote
„ ſtreek, als bleek vuur gezien, welke
„ de gedaante van roeden had, zynde
„ den Hemel aan die plaats klaar, maar
„ 't vordere deszelfs met dunne regen-
„ wolken bedekt.

„ Eer de huisvrouw van de Heer *van*
„ *Zyll*, Opperhoofd op Hila, in zee met
„ haar huis, en alle de goederen (uit-
„ genomen een kiſt met geld, die op de
„ Reduit ſtond) weg dreef, zoo was zy
„ na de Reduit geloopen, om 'er mede
„ op te komen, roepende ſterk, dat zy
„ zouden open doen, doch, terwyl zy
„ boven daar mede bezig waren, ſleepte
„ de ſtroom haar weg. Zy was, ge-
„ viſcht zynde, alleen kenbaar aan een 1674.
„ ring, en goude keten, die zy aan had:
„ alzoo men geen onderſcheid tuſſchen
„ Hollanders en Swarten (om dat zy zoo
„ doorweekt en alle dood-bleek waren)
„ zien kon. Een van zyn ſlaven, zynde
„ zyn kok, dreef 2 a 3 dagen in zee,
„ hebbende zich op een balk opgehou-
„ den, op welke zich noch een ander
„ en veel ſterker medeſlaaf van hem ee-
„ nigen tyd opgehouden had; doch dat
„ hout kon hun beiden niet boven houden,
„ weshalven zy om dit hout eerſt zeer
„ dapper ſtreden. De kok overwon den
„ anderen, behield het hout alleen, en
„ dus ook het leven.

„ *Haſſan Soleyman* dreef ook eenige
„ tyd met een boom in zee; doch quam
„ te land, daar nu zyn huis ſtaat.

„ Twee ſoldaaten, met een praauwtje
„ van Hitoelama na Hila willende, za-
„ gen in zee, zoo hen dagt, een menſch
„ in 't leven. Zy, 'er na toe geſcheept
„ zynde, bevonden, dat het een naakt
„ vrouw-menſch was, weshalven de
„ een zyn rok eerſt uittrekken wilde,
„ om die haar toe te werpen; doch zy
„ riep hen toe: *is 't nu een tyd, mannen,*
„ *om voor malkanderen beſchaamd te zyn,*
„ *daar de Heere ons zoo bezogt heeft, komt*
„ *my, bid ik u lieden, maar te hulp: want*
„ *ik ben niet in ſtaat, om my langer te kon-*
„ *nen boven houden, en zal God danken,*
„ *als ik maar behoude weer aan land ko-*
„ *me.*

„ Ook liet de Heer *Hurdt*, na zyne
„ vlucht uit het Kaſteel, by dat huis, daar
„ zedert de Landvoogden woonden, een
„ Secretary, en aan de andre zyde een
„ wachthuis of Corps du guarde, en bui-
„ ten dien een groote Gabba Gabba-
„ Loots maken, om daar in te prediken,
„ alzoo het onmogelyk was, om dat in
„ 't Kaſteel te doen; in welke Loots tot
„ 't einde der Regeering van de Heer *de*
„ *Vicq* gepredikt is.

A. 1673 den 13 September zond de Heer *Rumphius* zyn byzonder oordeel, wegens 't verleggen van 't Kaſteel Victoria, aan haar Edelheden, met een tegengeſtelt gevoelen van een ander op de kant, beide van dezen inhoud: Rumphius advys over 't Kaſteel.

1674. Tegenſtelling op 't overſtaande advys van den Koopman Georgius Everhardus Rumphius.

Advys, en conſideratien, ingegeven by den Koopman, *Georgius Everhardus Rumphius*, aangaande de Fortificatie van 't Kaſteel Victoria.

1.

Vooreerſt ſtelle ik voor vaſt, dat het Ambonſche Kaſteel *vry beter zoude leggen tegen over in de* Laha, *zoo 't in 't eerſte aldaar gebouwd was, ende dat het tegenwoordige, op 't ſtrand* Honipopo *leggende, qualyk zoodanig te fortificeren zy, dat het van de naburige bergen geen ſchade te verwagten hebbe; maar of het nu geraden zy, de hoofd-reſidentie, en* Compagnies *omſlag van hier op te breken, en in de* Laha *over te brengen, ſtaat ons te overwegen: want eerſtelyk zullen zoo veel materialen, als tot een* Kaſteel *van 24 roeden guardyns behooren; niet zonder groote moeite van de Inlanders kunnen by de werke gebracht werden, al genomen dat de burgers en* Chineeſen *dezer ſtede het ſteenbakken ende het kalk-branden aannamen, zoo ſtaat egter te bezorgen, dat zy lieden te vroeg, en als men half in 't werk is, mochten komen uit te ſcheiden,* (*a*) by aldien de ſtoffe tot ſteen bakken ende kalkbranden mogt komen te verminderen, *ende als dan de reſterende laſt de Inlanders op den hals te komen, dewelke het, behalven dit, nog zwaar genoeg zullen hebben, ende ſtaat dan vryelyk verder te duchten, dat de Inlanders, ziende, dat het aanbrengen van materialen, ſteen en kalk, gelykze nu eenige jaaren tot dit* Kaſteel *alreede gedaan hebben, geen einde wil nemen, waar toe ze egter van ouds zoo dikwils vertrooſt zyn, wederborſtig ende verdrietig mogten worden, ende gevolgelyk een goed ſpel in de weer brengen gelykze wel meermalen gedaan hebben, 't zy dan dat de E.* Compagnie *mogte reſolveren, 't welk ook nodig zal zyn, de onkoſten alleen op haar te nemen, uitgenomen 't geene dat de Inlanders niet weigeren en konnen eenige aarde op en aan te dragen, en, in plaats van jaarlykze panggajen met de* Hongi, *voor eenigen tyd aan de fortificatie te helpen.*

2.

Het nieuwe Kaſteel *de geprojecteerde grootheid bekomende, zal wel ruimte genoeg hebben, om alle* Compagnies *goederen en de principaalſte officiers, te bergen; maar zullen niet te min gedwongen zyn, een fatzoen van een kleine ſtad daar buiten nog te maken, ten zy men wilde* Compagnies *ſuppooſten, die daar buiten woonen, op den eerſten aanval den vyand ten proye geven, en daarenboven zal men gehouden zyn noch een vaſte timmerwerf te maken, die zich zelfs defenderen kan, vermids wel 50 roeden van 't hoofd-*Kaſteel *zal af leggen; ik laat nu ſtaan, dat de rechte reede, daar de ſchepen ankeren zullen, niet recht voor het* Kaſteel, *maar wel een musquet-ſchoot daar van af zal zyn, welk ongemak men voor dit* Kaſteel *niet onderworpen is.*

3.

Genomen nu dat men alle deze zwarigheden boven komt, zoo zal de E. Compagnie *noch genoodzaakt zyn een kleen* Kaſteel *op deze plaats te houden: want dezelve, alwaar de principaalſte reede is, te verlaten, is ten eenemaal ongeraden* (*b*) want daar door zoude men den vyand een opene deur maken om het Land Leytimor, zynde de principaalſte nagel-thuin, gemakkelyk in te nemen, *en zoude hy dan buiten twyffel deze plaats zoo vaſt maken, dat wy die niet licht zouden inkrygen, ſtaande de Inlanderen van geheel* Leytimor, *volgens den aard van 't zee-gras of wier, dat zich na de ſtroom buigt, hun ſtraks toe te vallen, ende ons in de* Laha *te laten zitten. Hier op mogte iemand zeggen, dat wy naderhand met onze macht komende en* (*c*) de naaſte bergen innemende, hem daar

1674.

(*a*) De zwarigheid over de klei en kalk, is zonder fundament: want al was 'er in de Laha geen klei genoeg, zoo is die egter op andere plaatzen niet wyd van daar, en hier overal, zeer wel te krygen, ende nopende de kalk, die zal insgelyx wel te verzamelen wezen, mits dat 'er 5 a 6 ſloepen op gehouden werden, om gedurig weg te halen, 't geen hier en daar gereed is, men kan elkeen opleggen in 2 a 3 jaren te branden 10 ton kalk, dat in zoo langen tyd niet zwaar om te doen zal vallen, inzonderheid alsze daar voor betaald werden, 't welk al ruim 60 duizend tonnen kan uitmaken, behalven 't geen zoo de Neder- en Inlandſche burgery, als Chineeſen zullen leveren.

(*b*) Hoe groot de Kaſteelen ook zyn mogen, zoo moet men by tyden van oorlog egter nog eenige palliſſaden, of andere ligte buiten-werken, maken, die onder beſchuttinge van 't zelve ſtaan, waar binnen als in 't Kaſteel zelve Compagnies ſuppooſten en onderdanen, onder ofte aan 't Kaſteel woonende, konnen geborgen worden, nu daar goede en ruime vlakte is, gelyk in de Laha, kan men een welgeſchikte ſtad afroyen, die met 'er tyd allenxkens door de burgers en inwoonders wel geſterkt zal werden, al was't maar met ſmalle grachten, en lage wallen, vooreerſt die beplantende met een digte doorne-hegge &c. de timmerwerf kan zeer wel van 't Kaſteel gedefendeert werden, egter moet op de hoek een ligt water-pas ſtaan, dat op de naaſte ſchepen ſpelen kan. Dat Leytimor de principaalſte nagel-thuin is, gaat niet vaſt, ende als men eenelyk daar op zien zoude, moeſt men de hoofd-reſidentie gaan nemen in de Uliaſſerſe Eilanden, die nu niet meer, dan hier en daar een Reduitje tot beſcherminge hebben, 't welk ongevoeglyk zoude komen.

(*c*) Wy agten dat den vyand hier reeds maar al te wyden opene deure heeft, als die buiten bereik van ons geſchut hier overal ankeren en landen kan, ten zy men een half vyfentwintig Reduiten of houte Wambayſen wyd en zyd op alle toegangen wilde leggen, doch hoe ligt dezelve konnen overwonnen en mitsdien onze magt gebroken werden, als hebbende geen rugge-ſteun aan een goede fortreſſe, kan een ider licht afmeten. Het minſte verlies is groote winſt voor den vyand: want hier door werd hy in zyn oogmerk aangemoedigt, ende

1674. daar ligt wederom zouden kunnen uitdryven, *ik antwoorde, by aldien de vyand nu eens dit gehele ſtrand met kleene werken ging bezetten, en de Inlanderen hem getrouwlyk wilden byſtaan, gelykze dan zouden moeten doen, als wel wetende hoedanig zy ovor hare ontrouw zouden getracteerd worden, als wy wederom meeſter wierden, zoo zoude ons het landen wel verboden blyven.*

4.

Indien nu het Kaſteel, *dat hier blyft, ſufficant zal zyn om deze ſtrand te bevryden, zoo diend het noodzakelyk 2 punten te houden, en met niet minder als* 80 *man bezet te zyn, daar alreede het nieuwe* Kaſteel *een guarnizoen van* 300 *man van nooden heeft, en worden boven dat nog evenwel eenige buitenwerken vereiſcht, om de ganſche ſtrand van den galg-hoek af tot aan den* Roodenberg *te bevryden.*

5.

Uit die inzichten dan, dat de meeſte Chriſten-*ſuppooſten, ende nagelboomen, op dit* Leytimor *ſtaan, 't welk by het verleggen van het* Kaſteel *na de* Laha *van onze beſcherminge ontbloot, ende den vyand genoegzaam open zoude geſteld worden, waar op zy eens de voet geveſt hebbende, bezwaarlyk weder af te krygen zyn, zoo zoude wel myn advys zyn dat de E.* Compagnie *haar de onkoſten niet behoorde te ontzien, hoewel die mede groot zullen vallen; en behoudende dit* Kaſteel (*d*) maken zoo veele buitenwerken, *als genoeg zouden zyn tot bevrydinge van voornoemde ſtrand, dewelke juiſt niet permanent behoeven te zyn, maar eenelyk zoo ſufficant, datze dien tyd kunnen uitharden, die wy met eenige* Europiſche *natien in oorlog mogten zyn, gelyk men zelfs in* Europa *ziet, dat de ſteden ende plaatzen, een belegeringe vreezende, haar met haaſtige opgeworpene ſchanzen, en buitenwerken, verſterken, dieze daar na in tyd van vrede wederom affmyten. Ik ben dierhalven van gevoelen, dat, gedurende dezen oorlog met de* 2 Europiſche *natien, die, (zoo 't Godt belieft) in 't korte moet eindigen, men deze ſtrand met diergelyke buiten-werken genoegzaam verzien kan, dat de vyanden niet alleen het landen, maar ook het ankeren verboden werde, ende van verre de ſtukken over land te ſlepen, en op de naaſte bergen te brengen, daarze ons ſchade konnen doen, zoude hun niet wel doenlyk zyn, vermits de Inlanderen, die niet nalaten zouden ons getrouw te zyn, als ze maar zien, dat wy hare ſtranden inhouden, en by haar blyven, met hun lieder embuſcaden zulks genoegzaam zouden beletten, ende dan verders in tyd van vrede, zal dit* Kaſteel *genoegzaam verſterkt zyn, als het maar een hegte barm aan de zee-zyde bekomt, ende de vervallene timmerwerf weder in zyne defenſie gebragt werd, ende by aldien men gemelde barm te zwak mochte vinden, om zwaar geſchut daar op te zetten, dat zoude men konnen verhelpen, indien aan de Weſt-zyde van 't* Kaſteel *op ſtrand, ofte ook wel op den Z. Weſt-hoek van den Olifant, daar het oude ziekenhuis geſtaan heeft, een ſterke batterye, of iets diergelyk, gelegt wierde.* 1674.

6.

Nu zoude het myn plicht zyn, dat ik zodanige plaatzen, en fatzoenen van gemelde buitenwerken, aanweze; 't welk ik tot myn leetwezen door 't miſſen van myn gezicht niet kan doen, maar laat my voorſtaan, dat men aan de Z. Weſt zyde van 't Kaſteel *by het Riviertjen* Way Nitoe, *een halve gotelings-ſchoot van 't* Kaſteel *gelegen, daar na myn beſt onthoud niet ver van ſtrand (e)* eenige heuveltjes ofte hoogten liggen, eene ſchanze zouden konnen opwerpen, als mede dat *aan den voet van den* Roodenberg *een bequame klip te vinden zy, daar men een battery zoude kunnen op zetten. alles om de vyanden het landen te beletten, ende hun gevoegelyk van de bergen af te houden, doch dewyle ik zulks, als gezegt, niet aanwyzen kan, 't welk ik by beter diſpoſitie, voor my niet onmogelyk zoude achten, wil ik my geerne anderer gevoelen onderwerpen, ende mede ſtemmen, dat men het Hoofd-*Kaſteel, *in de* Laha *verleggen zal, hebbende ondertuſſchen een ſtuk van myne p'icht gedacht deze politike conſideratien albier op het papier te ſtellen, op dat blyken moge, dat men het land* Leytimor, *'t welk de* Compagnie *nu by de* 70 *jaren bezeten heeft, niet zonder groote circumſpectie verlaten moet. Onderſtond aldus gedaan, en overgegeven den* 13 September 1673. *lager ſtond, 't geen na* Batavia *gezonden is door* Sr. Rumphius *getekend, t'myner preſentie, was geteekend,* Jacob de Jong, Secretaris.

Gedurende zyn Ed: regeering is hier alles in veel ruſt geweeſt; zoo dat hier wei-

de onzen Inlander zoude daar door terſtond vreesagtig werden: genomen den vyand nam deze plaatze in, en wy waren treffelyk gefortificeerd aan de overzyde, zoo zullen de Inlanders altoos vaſte hoop en geloof ſtellen, dat de vyand het hier niet lang zal konnen gaande houden, begevende ondertuſſchen haar zelven in 't gebergte, ofte vele van hun na de Laha. Die van de Hitoeëſe kuſt zouden apparent al mede ten eerſten over komen, en onder beſcherminge van 't Kaſteel zoeken te ſchuilen, maer wie zoude het nu beter hebben, den vyand hier binnen, ofte wy ginder, als aan den ingang leggende, het laatſte ſpreekt van zelfs.

(*d*) Buitenwerken, waar af hier geſproken werd, konnen niet altoos op een ſtel en ſprong gemaakt werden, om dat de materialen zoo gereed niet te krygen zyn, behalven dan noch de magt van bezettelingen, die daar toe vereiſcht word.

(*e*) Deze aangetoge plaatzen werden digt agter al weder van hoger gecommandeerd.

1674. weinig zaaken van belang voorgevallen zyn, die verdienen aangeteekend te werden.

De Heer Hurdt na Banda A. 1675.

A. 1675 in 't laatſt ging de Heer *Hurdt* voor een ſpring-tocht na Banda (alzoo daar toen geen Landvoogd was) om ordre te ſtellen.

Bevelen harer Edelheden ontrent 't Kaſteel, en om de nagelen uit te roejen.

In 't zelve jaar 1675 liepen de gedagten van den Heer Landvoogd en Raad alhier weder om 't Kaſteel elders, of wel in de Laha te verleggen, daar toe haar Edelheden by hun ſchryvens van den 9 Januari geen genegenheid toonden, maar vonden goed, het te laten daar 't was, mogende wel lyden, dat men 'er een buitenwerk tot verſterking om maakte.

Zy gaven ook nog laſt, om de nagelen op Manipa, en eerſt de jonge boomkens uit te roejen, dat zy den 18 Januari 1676 van alle de nagelboomen daar, en op Hoewamohel, belaſten.

Zy verboden de borgers ook, om op Java, Bima, Boeton, of Timor te varen; doch ſtonden aan de Ooſt-Cerammers, maar geenzins den Gorammers, toe, jaarlyks met 3 a 4 vaartuigen op Java met een behoorlyke Bandaſe pas te handelen.

Een nieuwe veſting op Honimoa aanbevolen.

Alzoo nu Honimoa niet langer zonder veſting blyven kon, belaſten zy ook de zelve op de klip van Saparoewa, volgens 't ontwerp van den bouw-kundigen Heer *Corle*, te begrypen, en die ten eerſten langwerpig vierkant te maken; dog in December belaſten zy weer 'er langzaam mede voort te gaan.

De Heer Hurdt, Raad van Indiën gemaakt.

A. 1676 den 16 October verboden zy zeer ſterk alle byzondre handel en voorkoop die met kleeden, of ſpeceryen belaſt, den aanbrenger, al was de zomma noch zoo groot, een derde daar af te geven. In dit zelve jaar hebben haar Edelheden den Heer *Hurdt*, Extraordinaris Raad van India gemaakt, een eer, die hy lang verdiend had.

A. 1677 belaſten zy op alle verdachte verſterkende vaartuigen wel te paſſen, en vooral op de Keffingers wel te kruiſſen.

Den 11 May bevelen zy met het uitroejen der nagelen, ter plaatze daar zy 't bevorens belaſt hebben, voort te varen.

In dit zelve jaar is de zaak van *Pelimao*, Koning van Sepa en Beſi, bevorens aangehaald, voorgevallen.

Een kruit-meulen, en andre zaaken A. 1677 en 1678 geordonneert.

A. 1678 belaſten zy hier een kruitmeulen te maken. Verbieden aan Chriſtenen hun ſlaven aan Mooren of Heidenen te verkoopen, als mede geen nagelen meer te planten, ook wel jaarlyks de ziel-beſchryving, dog om de 2 of 3 jaaren maar eens de telling der nagel-boomen over te zenden.

Dezen Heer heeft ook ingeſteld, dat 'er in Mardheika en Noeſſanivel 17 dati's of ſcheppers altyd klaar zyn moeſten, om 's Compagnies brieven &c. hier en daar na toe te beſtellen, en andre zaaken te verrichten; doch alzoo de Orang Kaja's malkandren niet wel verſtaan konden, zyn 'er 17 in Mardheika en 17 in Noeſſanivel gelegt, die naderhand onder de Heer *de Vicq* tot 20, onder *Padbrugge* tot 24, en onder *de Haas* tot 40 op ider plaats vermeerderd zyn. 1674. De laatſte werken van de Heer Hurdt.

Een van de laatſte werken by de Heer Landvoogd *Hurdt* in Amboina gedaan, zyn de nette ordres, die hy op het openen der pakken, kiſten, kaſſen, en allerlei zoorten van voorraad geſteld, ook de oude Hollandſche Kerk tegen over het oude huis van de Landvoogd op de Olifants-weg begonnen en een kruit-huis by de Rivier van de Roodenberg gemaakt heeft.

Dit nu verricht hebbende, is hy na deze Landvoogdy 6 jaren loffelyk beſtierd te hebben, den laatſten May 1678 van hier vertrokken, om als Veldheer op Java over 's Compagnies krygs-macht te gebieden, alwaar wy zyn Ed: onder de ſtoffe van dat Eiland weder zullen vinden. Zyn vertrek A. 1678, van hier als Veldheer op Java.

De vervanger van de Heer *Hurdt* is geweeſt de Heer *Robbert de Vicq*, van Amſterdam, die den 12 Februari dezes jaars 1678 met 't ſchip Alexander hier gekomen, en kort voor zyn Edelheids vertrek als twee en twintigſte Landvoogd en beſtierder voorgeſteld is. Zynde een Heer van hooge jaaren, en toen hy hier quam, niet verre van de 70. Echter is hy hier noch zal eenige tyd geweeſt, dog heeft zeer weinig van belang verricht. De Heer de Vicq twee en-twintigſte Landvoogd hier.

Hy heeft de Hollandſche Kerk, by de Heer *Hurdt* begonnen, vervolgd; doch niet voltoid; alzoo hy de Ternataanſche Princen, die hier quamen, te weten, den Goegoegoe, den Capitein *Laoet*, en den *Kimelaha* daar in huisveſtene. Verſcheide werken door hem gemaakt.

Ook heeft hy het hoofd aan de zeekant, buiten de waterpoort van het Kaſteel verder uitgelegt. Hy liet ook de Zuid-zyde van het Kaſteel afbreken, en weder opbouwen, en boven het oud ziekenhuis voor de leden van den Raad een kamer maken, om van daar de vonniſſen te doen afkondigen en uitvoeren, recht over het nieuw ſteene ſchavot (dat hy mede heeft doen bouwen) en onder de zelve een kamer, om de misdadigen te zetten.

De houte pagar, in een ring-muur veranderd, voor 't Kaſteel Victoria, is een van zyne voornaamſte werken geweeſt, die by A. 1680 gemaakt, maar over welke hy zoo na gezocht is, dat men de ſteenen, die 'er toe gebruikt zyn, na geteld heeft, om, waar het mogelyk, hem daar on-

1674. ontrent ſchuldig te vinden.

Zyne moejelykheden met van de Voorde, en andre.

Hy had tot zynen Opperkoopman, en tweeden, eenen *Gerard van de Voorde*, met welken hy gedurig over hoop lag, ſcheldende hem, en eenen *Bergman* beide voor Compagnies dieven, en den leſten voor een ſchelm, waar over zeer hooge woorden tuſſchen hen beide reezen, verwytende hem, dat hy Compagnies ryſt verkogt.

Hy dreigde hem ook, over dat hy een ſtalmeeſter van hem geſlagen had, weer te ſlaan, waar op *van den Voorde* zei: *den eerſten ſlag zou ik afwagten, doch den tweeden zoud gy krygen, en ik u dan wel braaf afroſſen. Dan zou ik u*, zei de Heer *de Vicq, in 't donker gat zetten. Dat doet men* zei den andre, *ſchelmen en dieven, maar geen Opperkooplieden*, dit liep eindelyk zoo hoog, dat *van de Voorde* A. 1681 na Batavia vertrok.

De luſt om met menſchen te verkeeren was t'eenemaal uit dezen Heer, zoo dat men hier in zyn tyd leefde, als of men in 't oud manhuis was. Echter verſtonden Hy, en de Fiſcaal, malkanderen zoo wel, dat men op Batavia zeide, dat de Fiſcaal de zak op hield, hy 'er rykelyk wat in ſtak (dat is hem zware boetens deed toewyzen) en dat zy het dan te zamen deelden. Dat hy vry driftig was, bleek aan zekere zaak met Capitein *Bulk* op Elipapoetch, of ontrent Sepa voorgevallen, alwaar die Heer, tegen vermogen daar na toe gezonden, wel zyn beſt gedaan, maar egter het ongeluk gehad hadde, dat de zaaken juiſt niet te wel uitvielen, door dien hy ziek geworden, en dus buiten ſtaat was geraakt, om overal by te zyn, alzoo hy moeſt gedragen werden welke zaak hier veel moeite gaf.

Zyn baatzucht, en groote haaſtigheid.

Hy was, 't zy hier om, 't zy om wat anders, geweldig op hem gebeten, ja wilde met hem maar zoo na de galg; welke te klaar blykende drift van de Landvoogd oorzaak was, dat niemand van de Procureurs hem toen dorſt dienen.

Hy belaſte dit eindelyk aan den Secretaris van de Raad van Juſtitie, *David Eversdyk*, een zeer bequaam borſt, die verder zocht te komen, en derhalven bevreeſt was, om die zaak aan te nemen; doch als hy hem dit op nieuw ten ſtrengſte gebood, onder belofte, van 't niet qualyk te nemen, als hy hem na zyn gemoed, en als een eerlyk man, diende, zoo nam hy 't aan, en pleitte hem volkomen vry; maar hy heeft dien borſt zedert, waar hy kon of mogt, vervolgd, en gedwongen vry-man te werden, op dat hy eenigzins van zyne geweldenaryen vry geraken mogt. Wegens de laſhertigheid, in dien ſtryd voor Sepa betoond, wierden verſcheide Inlandſche Hoofden in vrouwen kleederen door de ſtad geleid. Hy zond *Bulk* in April A. 1679, afgezet na Batavia; doch deze won daar zyn proces. 1674.

Onder zyne regeering heeft men ook drie zeldzame voorvallen gehad, die, ſchoon het maar droomen geweeſt zyn; egter veel opmerking verdienen, en daarom van ons hier niet konnen worden voorby gegaan. De Heer Leydekkers zeldzaame droomen.

A. 1676 vertrok zekere *Henrik Dam*, borger en raadsperzoon in Amboina, niet tegenſtaande hy reeds een man van genoegzame middelen was, met zyn eigen chaloep na Macaſſar, onder voorgeven aan zyn vrouw, die dit tragtede te beletten, dat dit de laatſte tocht dat hy zelf mee varen, en wel uitdrukkelyk, dat de winſt van dien een byzondere gifte aan haar lieder eenige dochter zyn zou.

Eenige tyd daar na gebeurt het, dat de Heer *Henrik Leidekker*, een der aanzienelykſte borgers hier, met eenig ander gezelſchap op 't land van den borger-vaandrig, *Henrik Lepper*, aan de overzyde van 't Kaſteel Victoria gelegen, genoodigt, nevens andere volgens gewoonte, een middagſlaapje nam, en onder 't ſlapen gedroomd hebbende, na zyn ontwaking den droom eerſt aan eenen vryman *Leendert Snyders*, en daar na aan 't geheel gezelſchap zeer omſtandig verhaalde, hoe hy in zyn droom zeer benaauwd geweeſt was, ter oorzaak dat hem dacht, dat voornoemde *Dam*, ontrent Macaſſar te vertimmeren leggende (na dat hy bevorens zyn lading aan land in een Saboa, of opgeſlagen Loots, daar toe eerſt verveerdigd, gebracht, en zyn ſlaven 'er by geſteld had) van eenige Macaſſaaren, die op den buit, na die verſpied te hebben, loerden, moorddadig aangetaſt, en met vele wonden vermoord werdende, hem zeer verbaaſt by zyn naam, als zynde altyd zeer groote vrunden geweeſt, en om hulp riep, zoodanig dat hy, van ontſteltenis ontwakende, en dit nadenkende, vaſtſtelde dit van eenig gevolg te zullen zyn; waar op hy, t'huis gekomen, 't geval en de tyd net aangeteekend heeft, om, by 't ſchryvens van Macaſſar, den uitſlag deszelfs te zien. Ontrent twee maanden daar na, by 't aankomen van 't eerſte Macaſſaars vaartuig, quam 'er expres ſchryvens van den Heer Preſident op Macaſſar, dat voornoemde Sr. *Henrik Dam*, juiſt op die tyd van moordagige Macaſſaaren jammerlyk met veele wonden vermoord, zyn goed geplunderd, en zyn chaloep verbrand was, dat ook zyn Stuurman, *Marinus Duim*, een Hollander, jammerlyk gewond, tot Macaſſar nog te meeſteren lag, die daar na genezen, en weer in

1674. Ambon gekomen, tot iders verwondering dit geval, 't geen van voornoemden Heer *Leidekker* in tegenwoordigheid van voornoemden *Henrik Lepper*, *Snyders*, en anderen, met zyn opgeteekende droom vergeleken wierd, zoo omſtandig en net overeen komende met dezen droom, verhaalde, dat het al de toehoorders, als geen reden daar af wetende te geven, vermits by zoo grooten afgelegenheid van plaats over zee, 'er geen heimelyk verſtand kon zyn, of iet gegiſt werden, zeer verbaasde.

Op een andere tyd, of wel A. 1687, is het gebeurd dat de zelve Heer *Leidekker* op een ſtuk lands van hem aan de overzyde met eenige ſlaven om eenig hout te laten hakken, en door hier en daar te loopen, zeer vermoeid zynde, zich, na laſt aan zyn volk gelaten te hebben, op een der gehakte balken ter zyden af van 't volk, aan ſtrand wat ter ruſt met het hoofd tegen een boom nederley, alwaar hy, door vermoeidheid in ſlaap geraakt, begon te droomen, dat hy een groote Kayman, ofte Crocodil op hem zag aankomen, om hem te verſlinden, waar op hy in zyn droom verſchrikt, en de minen van vluchten willende maken, en ontwakende, bevond, dat hy maar even tyds genoeg had, om zich te redden, vermits hy anders na allen ſchyn van een Kayman, die al zeer naby hem was, zou verſcheurd geweeſt zyn. Hy vluchtte dan, zoo veel hem mogelyk was, na zyn volk, hen tot hulp roepende, die by hem gekomen, na veel moeite den Kayman gedood, en hem zoo van die verwonderensweerdige vreeze in en na zyn droom gered hebben, verbaaſt ſtaande, na dat zy hunnen Heer zyn droom en 't gevolg van dien zoo kort daar op hadden hooren verhalen. Ook ben ik geen half quartier uurs daar na gevallig te dier plaatze by dezen Heer gekomen, en heb den gedooden Kayman noch zien leggen, en dit verhaal uit zyn eigen mond toen ook gehoord.

Nog wonderlyker droom van D. Carpius.

D. Carpius, die in Januari 1681 als Predikant in Amboina ten tyde van de Heer Landvoogd *de Vicq* quam, verhaalde in 't begin van A. 1682 in een vol gezelſchap, dat 'er in korten tyd, hoe vrolyk zy daar nu by den anderen zaten, een groote ſterfte onder de Hollandſe vrouwen, of juffers zyn zou, waar op zyn Eerw. na de reden, hoe hy dit wiſt, al lachende gevraagd, vermits 't gezelſchap daar niets van geloofde, tot antwoord gaf, dat hem dit, als in een gezicht, tuſſchen waken en ſlapen leggende, nu even zoodanig voorgekomen was, als hem zeven jaar te voren diergelyk gezicht in Banda ook voorgekomen, en na dit zyn gezicht aldaar even zoo uitgevallen was, en dat hy daar uit vaſt beſloot, dat dit ook nu zoo uitvallen zou, om dat alle die gene, die volgens dit zyn gezicht uit zulk een gezelſchap quamen te ſterven, van een zwarten hond, dien hy daar ontrent zag, gebeten wierden. 1674.

Nader van deze juffrouwen daar tegenwoordig, half uit nieuwsgierigheid, en half uit vreeze voor haar zelven, gevraagd, wie 't al gelden zou, zoo gaf hy tot antwoord: dat hy een grooten damp en rook, als van flambouwen, uit de ſtraat van den Landvoogd, en daar na ook uit die zelve ſtraat een groote lykſtatie had zien komen, waar uit hy vaſtſtelde, dat dit het huis van den Landvoogd, zonder te konnen zeggen wien, vermits hy niemand gezien had, gelden zou. Daar op verder eenige vrouwen noemende, die hy gezien had, zoo telde hy by namen deze navolgende op, Juffrouw *Caheing*, een Predikants weduwe, Juffrouw *Peregrinus*, een Predikants vrouw, Juffrouw *de Praat*, huisvrouw van 't gewezen Opperhoofd tot Boero, den Onderkoopman *de Praat*, een van zyn eigen voordochters, een Juffrouw van 20 jaren noch vryſter, Juffrouw *Vosmaar*, huisvrouw van *D. Vosmaar*, en Juffrouw *Diemer*, zyn vrouws eerſte mans voordochter, en Juffrouw *Vonk* een Predikants vrouw, alle de welke te dier tyd nog kloek en gezond waren.

Korten tyd, en geen twee maanden daar na, nam dit werk zyn begin met 3 zoontjes van des Landvoogds zoons weduwe, die in de zelve ſtraat, en zeer digt by 't huis van dien Heer woonde; welke drie binnen een maand ſtierven, en 's avonds met flambouwen begraven wierden, 't welk geſchied zynde zey voornoemde *D. Carpius*, dat dit de rook en damp was, dien hy gezien had in de ſtraat van den Landvoogd. Zeer kort daar op ſtierf des Landvoogds vrouw, die met veel ſtatie begraven zynde, zoo zey de Heer *Carpius* dit de zelve ſtatie te zyn, die hem in dat gezicht vertoond was. Daar op ſtierf Juffrouw *Caheing*, en Juffrouw *Peregrinus* kort daar aan, 't geen onder de andre meegenoemde Juffrouwen zoo al eenige bekommering begon te baaren. Zeer kort 'er aan volgde Juffrouw *Vonk*, en eene Juffrouw *Hellenius* (hoewel onder 't getal niet genoemd) D. *Hellenius* vrouw, na welkers dood D. *Carpius* by Juffrouw *Vosmaar* quam, en tegen haar in preſentie van myn huisvrouw zeide, Juffrouw *Vosmaar*, nu Juffrouw *Hellenius* dood is, hoeft gy niet bevreeſt te zyn, want dewyl ik haar in dat gezicht maar van agteren gezien heb, en gy van ſtatuur malkanderen zeer wel gelykt, zoo heb ik gemeind, dat gy het waart, doch nu by de

1667. de uitkomſt bevonden, dat ik haar, en niet u, gezien heb; vooral egter begon dit werk by de Juffers te klemmen, toen zyn eigen dochter kort daar aan ſtierf, waar door dan eindelyk de twee laatſte, de Juffers de *Praat* en *Diemer*, die reeks haar hebbende zien voorgaan, hoe gezond zy ook waren, by de minſte hoofdpyn of andre geringe ziekte, aanſtonds begonden melancolyk te werden, en zich in te beelden, dat zy 't mede niet lang maken zouden, hoe wel zy toen nog niets, dat na de dood geleek, gevoelden.

Kort daar aan, of 2 of 3 weken daar na, wierd Juffrouw *de Praat*, anders zeer gezond en vrolyk van geeſt, zeer ſchielyk ziek, en was binnen 2 of 3 dagen een lyk. Onder de ziekte, en na de dood van voornoemde Juffrouw, wierd de Juffrouw *Diemer* zeer droefgeeſtig, en beelde zig nu en dan al vaſter haar kort aanſtaande dood in; doch door haar jongheid en vrolyken geeſt dit dan weer verzettende, en verwerpende, geloofde zy, dat haar vader 'er haar maar mede onder genoemd had, om haar behuwde moeder, die van haar zoo veel hield als of zy haar eigen dogter was, vermids zy geen kinderen had, te bedroeven, vermits 'er in dat huwelyk van haar vader en moeder de beſte overeenkomſt niet was, gelyk zy dit menigmaal tegen myn huisvrouw verhaald heeft.

Aldus dan dit geheel uit hare gedagten ſtellende, zoo wierd zy in die meining te meer geſtyfd, om dat zy nog wel twee maanden gezond en fris bleef, weshalven zy vaſtſtelde, dat haar vader mogelyk, als met Juffrouw *Vosmaar*, haar in de plaats van een ander, die 't wezen moeſt, kon gezien hebben; maar de tyd leerde kort na deze haar gedagte, dat haar vader niet gedwaald, doch haar wel regt moeſt gezien, en in haar perzoon noit gedwaald hebben: want zy, ontrent drie maanden zwanger zynde, ging met haar man, (gelyk zy wel meermalen gedaan had) uit ryden te peerd, waar van zy, 's avonds t'huis gekomen zynde, over eenige onpaſſelykheid klaagde, die zich geheel tot een miskraam begon te ſtellen. Zy deze onpaſſelykheid, vermits die niet zeer neep, te weinig agtende, ging dien dag noch al over huis, even of haar niets ſchorte, waar op zy dien avond, van een zware en brandende koorts aangetaſt, te bed moeſt gaan leggen, die haar daags daar aan buiten verſtand bragt, en de ſtoffe, die de natuur benedenwaards moeſt afgezet hebben, opwaarts dreef, en niet tegenſtaande alle middelen na 't hoofd deed ſlaan, zoodanig dat zy de derden dag, alzoo de quaal na geen middel luiſterde, een hoofd als twee hoofden en een aangezicht als twee aangezichten, doch meeſt aan de eene zyde, zeer bloedig, en bruin-rood gezwollen had, puilende het eene oog uit haar hoofd, zoo dat zy 'er yſſelyk uit zag, en onkenbaar om aan te zien was. In dezen ſtaat nog twee dagen, en t'eenemaal buiten haar verſtand blyvende, is zy, de laatſte van dat genoemd getal Juffrouwen, op den vyfden dag van haare ziekte elendig geſtorven. Al 't welk my van myn huisvrouw, die 't een en 't ander bygewoond heeft, (en die mede vreesde een van de Juffers, die zyn Eerw: gezien had, te zyn, hoewel hy haar van het tegendeel verzekerde) en ook van verſcheide andere vrunden, die dit mede gehoord en gezien hebben, menigmaal verhaald is. 1674.

By de Heer *de Vicqs* tyd hing ganſch Amboina aan een zyden draad: want zekere *Pati Lima*, een Chriſten, doch daar na tot den Koning van Ternate overgeloopen, en Moors geworden, bragt hier A. 1686 een brief van den Koning op Hila, die *Haſſan Soeleyman* zeer plegtelyk onder een geele zonneſcherm, en in een zilvere ſchotel, met een geele zyde neusdoek bedekt, inhaalde, en in de Maſigit of hunnen Tempel bragt, al het welk een getrouw Inlander, *Healeſſi* genaamd, aan 't Opperhoofd, de Heer *van Thye* 's nagts wel bekend maakte; doch alzoo hy zeer veel eyeren onder dezen *Haſſan* te broejen had gezet, zoo gaf hy 'er geen kennis af aan den Landvoogd, en liet den andren ook maar ontvlieden, ja 't was honderd tegen een, dat men (op een tweede waarſchouwing van die Inlanders aan den Landvoogd zelf) dien ſchelm op Hatoewana, of, zoo andre willen, op de Baileoe van Roemakay, noch kreeg. Pati Limma's verraad A. 1680.

Hy wierd eerſt de borſt opgeſneden, en 't hert uit zyn lichaam gerukt zynde, in zyn aangezicht geſlagen, waar over hy zyn kop nog ſchudde (zoo my luiden, die daar by ſtonden, en dit aanzagen, gezegt hebben) en toen gevierendeeld, gelyk wy elders breeder zeggen.

De Raad over 't gedrag van *Haſſan Soeleyman*, hier ontrent gehouden, zich nader beraden hebbende, en in omvrage gebragt zynde, of men hem niet na Batavia behoorde te zenden, zoo vond de oude *Rumphius*, bedugt voor opſtand om zynen grooten aanhang, veel zwarigheid hier in. *Van Thye*, die veel belang by zyn verblyf alhier had, was van dat zelve gevoelen, welken ook eenige andere toevielen. De Heer Landvoogd ſtemde wel om hem op te zenden; doch was toen al verzekerd, dat de meeſte ſtemmen voor het tegendeel lagen. Daar zyn 'er ook in die tyd geweeſt, die wel meinWaar in Haſſan veel deel had, die men egter ongeſtraft liet.

1680. meinde te weten, dat 'er een geſchenk van belang tuſſchen beide gekomen, en oorzaak van zyn verblyf was, doch het zy daar mede geweeſt, zoo 't wil, het is zeker, dat haar Edelheden den Landvoogd 't jaar daar aan ſchreven, dat hy zyn gezag en macht vooral in zulk een zaak getoond, en hem opgezonden moeſt hebben.

Dat Haar Edelheden qualyk namen.

Ondertuſſchen vernieuwden haar Edelheden den 24 Januari 1679 weer den vorige laſt, van geen jonge nagelboomen meer aan te planten, verboden een Opperkoopman om geen redenen (dan by lyfſtraffelyke misdaden) op te zenden, en daar toe eerſt haren laſt af te wachten.

Ook verboden zy den 28 dito geen vaſtigheden, enz. na imands naam te noemen, of ook meer Eilanden op te zoeken, alzoo 't beter was, dat die voor andren maar verborgen bleven.

Laſt ontrent 't Kaſteel, en de zuinigheid.

Den 2 Februari gaven zy laſt 't oud Kaſteel te herſtellen, daar 't van noode was, daar by voegende, dat men ontrent het ſtuk van zuinigheid het ontwerp, van de Heer *Hurdt* hier gelaten, ſtipt volgen moeſt, zy gaven toen ook een nette bepaling, wat dienaaren zy hier wilden aan-, en in dienſt gehouden, en wat zy van den Heer Landvoogd, en andre dienaaren maar wilden getrokken hebben, bepalende net, wat zy aan hem toegeſtaan hadden, dat zy noch nader A. 1680 den 17 Februari uitdrukken.

Den 27 October verbieden zy geen borger, of andre chaloepen onder de 30 laſten toe te ſtaan na Batavia te varen, dat zy 't jaar daar aan weer belaſten, verbiedende ook nergens aan te gieren.

Den 17 Januari A. 1680 bepalen zy tot hoe verre toe men deze en gene dienaaren zou mogen verbeteren.

Den 26 dito keurden zy de aanſtelling van de onderzoekers der nagelen op Hitoe en elders zeer goed, gelyk ook om jaarlyks dezelve op Toelewely uit te roejen, belaſtende ook te zien, of 'er tuſſchen Haja en Tamilau, of ontrent Sepa, ook geen vielen; dat zy A. 1681 den 6 Februari weer belaſten; doch daar zy die van Banda den 11 Maart A. 1681 af ontſlaan.

't Orang-Kajenfeeſt aanbevolen.

Zy belaſten nu ook den 17 Februari het OrangKaja's-feeſt jaarlyx te geven, en de ingetrokkene wacht op Amblauw weer uit te zetten.

De opſtand in Ternate, en op Boero.

In 't begin van A. 1680 deed zich over Ambon weer een zwarte wolk op door den opſtand des Konings van Ternate, die, zich tegen de E. Maatſchappy openbaar aangekant hebbende, de vonken van dit vuur ook na Boero had doen overwaejen, door eenige vaartuigen, daar gekomen, met zynen laſt aan de Boeroneeſen, om mede tegen ons op te ſtaan, gelyk zy terſtond deden. De Moorſche Prieſters en grooten bejegende de onzen zeer fors, ontfingen brieven van dien Koning op 't plegtelykſte in de Maſigit of Tempel, beroofden zy ook verbrand, zoo dat het Opperhoofd ten eerſten geen kennis 'er af kon geven, eer dat de zaken daar reeds tot opſtand geſchikt waren; een tyding, die na 't vertrek van 't laatſte ſchip na Batavia, en derhalven op zyn ongemakkelykſt, aan 't Kaſteel quam door een chaloep, die na Boero gezonden, en verwonderd was, daar zoo veel vaartuigen te zien, en diens ſtierman, zoo daar uit, als uit 't ſchieten van 't Hoofd, vaſt ſtelde, dat hier onraad was, weshalven hy ten eerſte na 't Kaſteel keerde. 1680.

De Heer Landvoogd, en den Raad, gaven hier af echter noch tydig aan haar Edelheden kennis, die in 't begin van A. 1681 veel krygslieden ten getale van 14 a 1500 man, met de Capiteinen *Struis*, *du Moulin*, *Mols*, (die hier ſtierf) en meer andre officieren, herwaards zonden, dewelke die van Boero aantaſteden, in korten tyd overwonnen; en alzoo van dien oorlog in dat jaar een einde maakten. Vele van de Boeroneeſe belhamels (meeſt Prieſters) wierden onthalſt, of gerabraakt, en op andre wyzen gedood, andre wierden gebannen, en veele geraakten ook in ſlaverny, daar onder veel onnoozelen.

Zy leiden toen ook een krygsman, den vaandrig *Louis Mignon*, in plaats dat 'er bevorens een Onderkoopman gelegen had, op Boero, en na dien tyd is het daar ook ſtil geweeſt.

't Beſluit van een Kaſteel in de Laha te leggen.

Den 14 Maart vonden zy goed een nieuw Kaſteel in de Laha te leggen; doch hadden zich over de groote en geſtalte van 't zelve noch niet beraden; hoewel zy vooreerſt meeſt voor een vyfhoek waren, belaſtende vooraf eenige mopſteenen daar toe te vervaardigen, dezelve in een loots te leggen, en door een corporaalſchap te doen bewaren. Op welk leggen van een Kaſteel in de Laha den 30 November A. 1681 ook de goedkeuring uit 't Vaderland quam, hoewel men 'er niet mede voortging, mogelyk, om dat men geſchreven had, dat dit noch goed, en ten vollen genoegzaam was. Ook keurden de Heeren in 't Vaderland den 8 Januari A. 1682 dit noch eens goed. A. 1681.

Daar op belaſten zy den ringmuur, die

1683. Dering-muur dit jaar vol-toid.

die reeds onder handen was, te voltrekken, gelyk in dit jaar 1682 ook geſchied is; hier by noch voegende, dat men 't huis van den Landvoogd in het Kaſteel weer opmaken zou.

De Heer de Vicq na Batavia, de Heer van Vliet hier gezag-hebber.

In 't midden van Auguſtus vertrok deze Heer Landvoogd na Batavia na dat hy ruim vier jaaren hier geregeerd had, latende het beſtier in handen van den Opperkoopman en gezaghebber, de Heer *Jeremias van Vliet*, die hier in 't begin van dit jaar gekomen, en, alzoo hy met de dochter van de Heer *Padbrugge* getrouwd was, hier niet lang bleef; hebbende in zyn tyd de groote galdery in 't huis van den Heer Landvoogd, en Hollandſche Kerk weder opgemaakt.

De Heer Padbrugge komt A. 1683 hier als Commiſſaris, en drie en twintigſte Landvoogd.

A. 1683 den 7 Januari verſcheen hier de Heer *Robbertus Padbrugge* als Commiſſaris der drie Ooſterſe Landvoogdyen, en als drie en twintigſte Landvoogd. Hy was laatſt Landvoogd in de Moluccos geweeſt, en quam toen uit Banda, dat hy als Commiſſaris bezocht had, nemende de Landvoogdy van zyn ſchoon-zoon, de Heer *van Vliet*, over; hoewel die noch tot September 1684 hier bleef.

Die nader beſchreven wierd.

Dit was een kort Heer, niet zeer gezet, in de genees-kunde geoeffend, en van een minnelyken ommegang. Hy had in vorige tyden op Ceylon onder den Heer *van Goens* gelegen, en was A. 1672 in Auguſti na Maſcate in Arabien gezonden, om daar een nieuw verbond te maaken. Na dien tyd eenige jaren in de Moluccos gelegen hebbende, was hy hier gezond, en welvarende gekomen; doch had door een zwaren en koulden ſlag-regen, die hem in 't gebergte van Soya overviel, en tot in 't gebeente doordrong, zyne gezondheid verloren, zoo dat hy volſlagen lam (vooral aan de handen) daar af gebleven is.

Hy was een man in 't geheel niet ſchraap- en baat-zuchtig; maar zeer ſterk voor de neerſtigheid, en goede ordre, voor de onkreukbaarheid in 't gericht, voor 't eerlyk gedrag der dienaaren, mitsgaders voor alles, dat een goeden ſtaat kon helpen uitmaken; doch hy was wat aan de haaſtige kant.

Van 't eerſte, en van zyne onkreukbaarheid, heeft hy een bewys gegeven, wanneer zeker Chinees (die een zware zaak voor den rechter had) met een ſtukje ſpek by zyn Ed: quam, om hem dat te vereeren, dien hy vriendelyk bedankte, zeggende dat hy geen liefhebber van ſpek was. De Chinees, die wel merkte, dat hy niet gezien had, wat 'er onder dit ſpek lag, te weten, een ſtapeltje goude coubangs (ider 10 Ryxdaalders weerdig) draaide het ſpek een weinig om, om hem de geele munt in de oogen te doen ſchitteren. Zyn Ed: zag die eindelyk, maar joeg den Chinees met zyn goud in groote moejelykheid van daar, alzoo hy te vrede was met zyn gemeen inkomen; en zyn meeſte buiten-inkomen had hy van zyne ſlaven by de E. Compagnie, welk getal zyn Ed: van 50 tot 130 gebracht had. 1683.

Niet minder heeft zyn Ed: dat ook getoond, wanneer de Chineeſche weduwe van eenen *Nonko* (een zeer ryke vrouw) voor 't leven van haaren zoon, die ter dood verwezen was, een groote ſomme gelds zyn Ed: aanbood, die zyn Ed: mede zeer edelmoedig van de hand wees.

Zyn Ed: had in zynen tyd voor, om dit open vlek tot een ſtad met wallen, grachten, en poorten te maken. Hy heeft ook een aarde wal na de land-kant om de ſtad getrokken, en al een redelyke diepe gracht 'er omgemaakt, en zoo verre in ſtaat gebracht, dat men in Noeſſanivel, en op de Olifants-weg, en in Mardheyka, 'er maar poorten aan had te maken, om ze af te konnen ſluiten, dat zyn Ed:, vermits zyn vertrek A. 1687, niet heeft konnen doen, en waar ontrent zyn vervanger juiſt niet al te wel met zyn Ed: gehandelt heeft. Ambon door zyn Ed: tot een ſtad gemaakt.

Na dat nu die Heer die byzondre groote moeite op zich genomen had, bevond hy noch by zyn aanwezen alhier, dat de zware regen-zaiſoenen groote ſchade aan zyne wallen toebragten, en dezelve hier en daar deden inſtorten, dat echter met weinig moeite had konnen herſteld werden. Dog zyn werken door zyn vervanger ſlegt behandeld.

Het is waar, dat zulk een zware wal tegen de Inlanders niet van nooden, en tegens Europeers veel te zwak was, maar nu reeds gemaakt, en in ſtaat zynde, zoo had men, om de ſtad verder te dekken, en de ingezetenen tegen brandſtichters, en weggelopene ſlaven (gelyk de later tyden daar van veel nuttigheid zouden gehad, en noch konden hebben) zeker te ſtellen, immers die drie poorten 'er aan konnen maken.

Zyn Ed: had ook een zoort van een borſtwering, of wal op 't ſtrand, van groote bobbers, of viſch-korven als fuiken, met zware ſteenen gevuld, gemaakt, die hy met aarde meinde bedekt te hebben, op hoedanigen wyze zy met 'er tyd konden goed werden; doch, myns bedunkens, waren die ſteenen niet goed, en een aarde wal zou beter geweeſt zyn, daar anders een kanon-ſchoot op die bobbers, vol ſteenen gedaan, groote ſchade onder de ingezetenen der ſtad zoude hebben konnen veroorzaaken, waarom die ook in 't algemein afgekeurd zyn.

Hy was geſtadig bezig, dan met deze, dan met gene nieuwe werken, latende veel volk graven, delven, heyen, timmeren en metzelen, om dammen,

1686. dyken, water- en kruit-meulens, een corl-huis, ſchutſluizen, en andre zware werken; zoo tot nuttigheid, als tot cieraad der ſtad, te maken; hoewel zyn Ed: ook hier ontrent gezien heeft, hoe groote ſchade de zware afwateringen van 't ſteil voor-gebergte van Soya, en de ſterk-loopende Rivieren (en vooral de Way Tomo) daar ontrent van tyd tot tyd gedaan hebben: want ſchoon zyn Ed: in zeker Latynſch vers (by ons bevorens in de beſchryving van de ſtad aangehaald) zegt, dat hy den Way Tomo getemd had, is het egter zeker, dat die Rivier noch lang daar na een ganſchen dyk, waar af zyn Ed: maar pas te voren op een andren overgeſprongen was, in een oogenblik weg nam, en noch een geheele vleugel zoo van de brug ontrent de Mardheyka, als van de ringmuur (alles metzel-werk zynde) als niet met alle in zee voerde.

Klagten der Inlanders over zyne werken.

Over deze werken hebben de Orang-Kaja's en andren geklaagd, dat oorzaak was, dat hy vertrokken is.

Zyn Ed: deed ook zeer veel zware klip-ſteenen door buskruit alle Zaturdag ſpringen, en van den Roodenberg na 't Kaſteel voeren, en tot verbetering, en verder uitzetting van 't Hooſd aan de zee-kant gebruiken.

De dwars-ſtraat, die op de Olifants-weg naaſt aan de Burgſtraat volgt, en vlak op Noeſſanivel aan loopt, heeft hy gemaakt, en 't Zagoe-boſch agter het erf van *Pieter Nuyts*, bevorens maar een moeras, en een ſchuilhoek voor ſlaven, en ongediert, tot zeer veel nuttigheid van het gemeen (hoewel daar over by eenige quaadwillige borgers al mede geklaagd wierd) weggenomen.

Hy heeft op de weg in Halong, en in 't dorp aan den Roodenberg 62 Manggas-boomen doen planten, die aan dezen weg een groot cieraad, en een aangename lommer toebrengen. Ook heeft hy de meeſte ſtraaten, en veel nieuwe blokken, uitgeroid; en langs de huizen, zoo in de Olifants-ſtraat als elders, een fraeje water-gang van eſterikken gemaakt, ten einde men dat water zelfs in 't Kaſteel brengen mogt.

In zyn tyd is ook het armen- en weeshuis gemaakt, dat een zeer fraei gebouw is. Hy heeft ook een ſteenbakkery voor de E. Compagnie hier opgericht, die al mede te niet geloopen is, veel ledige erven heeft hy aan de borgers, en Chineeſen tot ſteen-bakkeryen uitgedeeld. Hy heeft ook verſcheide ſteene en houte bruggen laten leggen.

Agter het huis van den Landvoogd heeft hy ook een ſteene punt gelegt, die door 't verleiden van de Way Tomo al mede ten grooten deele weggeſpoeld, en daar na tot een ſpeelhuis gemaakt is. 1686.

Ook heeft hy een ſteene muur om 't Hollands kerkhof laten trekken, en die Kerk zedert tot een vergaderplaats van den politicquen Raad gebruikt.

Op de pas Baguwala heeft hy de vervallene Reduit Middelburg vernieuwd; doch het allerbeſte werk, door zyn Ed: verricht, is de gracht, die hy op den weg na de pas, tot dicht by de zeive, een kleen half uur verre, door den Inlander heeft laten graven.

Ider man, die hier met zyn vaartuig aanquam, mocht niet van den Ooſter na den Weſter-inham, en zoo over en weder, over dezen weg gaan, voor en al eer hy een mandeken met aarde tot het maken van die gracht uit de weg gegraven had.

Dit was zeer weinig werk voor ider menſch, zeer nut voor 't gemeen, en nochtans zoo laſtig voor den luyen Amboinees, dat zy hem wel honderdmaal daar over verwenſcht hebben: En echter is het (gelyk de Amboineeſen nu zelf bekennen) een zeer loffelyk werk in zich zelven geweeſt, en van een groot gemak en nuttigheid voor hen geworden, alzoo zy hunne Orembaejen met zeer grooten arbeid bevorens, een groot quartier uurs verre van de eene zee in de andre over land ſleepen moeſten, daar zy dat nu pas ruim 100 treden verre behoeven te doen.

Hy had ook by placcaat laten afkundigen, dat een ygelyk, en vooral de vryborgers en Chineeſen (op verbeurte van een Ryxdaalder voor ider beeſt) zorg dragen moeſten, dat hunne buffels (die zy in de ſteen-bakkeryen pas buiten de ſtad gebruikten of koebeeſten, niet door de ſtad quamen loopen: want dat zy door zyne oppaſſers gevangen, en hem met die laſt van zulk een boete t'huis gebracht zouden werden. Dit verbood hy, om 't gevaar, dat men ontrent kinderen, en oude lieden (vooral van de buffels) te wachten had, behalven, dat zy ook de openbare wegen bedierven.

Het zelve had hy ook wegens de verkens, die door de ſtad liepen, met die ſtraffe verboden, dat, zoo hy een verken in de ſtad ontmoette, van wie 't ook zyn mogt (alzoo zy de wegen, die hier anders zeer net zyn, alomme bedierven) hy 't zelve door zyn oppaſſers zoude doen ſchieten, en na het zieken-huis, tot een verval voor de zieken, laten brengen.

Dit nu was een groot voordeel voor den wondheeler in 't zieken-huis, die daar te gelyk ook ſchaft-baas was, en nu en dan al een verken kreeg.

Deze quam A. 1686 op zekeren tyd by den Heer Landvoogd, terwyl ik 'er ook

1686. Aardige pots, door zyn Ed: aan den wondheeler geſpeeld.

ook was, genegen zynde zyn Ed: iets wegens de zieken te verzoecken. De Landvoogd, tegen hem lacchende, zei: Mr. *Boekhout*, *ik heb u daar weer een ſchoon verken, dat myn oppaſſers geſchoten hebben, na 't ziekenhuis laten brengen.* Waar op de ander, niet wetende dat het zyn eigen verken was, al ſtrykvoetende, en buigende zei; *ik bedank u, Heer* Landvoogd, *voor uwe groote goedheid*; maar toen 'er de Heer *Padbrugge*, al voort lacchende by voegde; *ja maar* Mr. Arie, *'t is uw eigen verken* (want hy voede 'er mede eenige op) *en ik heb dat moeten doen, om geen uitzondering van imand te maken, te meer, alzoo gy nog 't voordeel hebt van alle de doode verkens van andren te krygen, ook dien het, om u in 't toekomende voorzigtiger ontrent dit ſtuk te maken.*

Mr. *Boekhout*, dit hoorende, was hier zoo ontzet over, en trok zulke vreemde ployen in zyn wezen, dat hy aanſtonds afbrekende, zyn geheele boodſchap uitſtelde, en na 't ziekenhuis vertrok, om na zyn verken te zien, of 'er noch zalf, of pleiſter aan helpen mogt; doch 't beeſt was zoo ongeneeſlyk dood, en zoo wel getroffen, dat het met alle de zalfpotten van 't ziekenhuis niet te herſtellen was.

Doe hy daags 'er aan by den Heer *Padbrugge* weder quam, om zyn boodſchap te verrichten, vraagde hy al ſchertzende aan hem; *hoe heeft het verken al geſmaakt, is 't ook goed geweeſt? 't was*, zei hy, *goed Heer* Landvoogd; *doch zoo goed niet, als ik in 't eerſt wel gedagt had. Het is te gelooven, zei die Heer, om dat het uw eigen was; maar wy zullen het op een ander tyd weer goed maken*; waar voor hy zyn Ed: bedankte.

Moejelykheden met zyn eerſte bedienden, en met de Kerkelyken.

Deze Heer lag geweldig met zyn tweeden, en den Capitein over hoop; doch dit bequam hen beiden zeer qualyk, gelyk wy elders reeds getoond hebben, daar wy van het ampt van de Landvoogd in 't byzonder ſpraken. Wat geſchil hy met den Kerken-Raad gehad heeft, zullen wy onder 't Kerkelyke aanhalen. Hy wilde ook niet dulden, dat men (hoewel hy anders zeer nedrig, en met alle Zondag twee maal ter Kerk te gaan een voorbeeld was) imand anders, dan hem, en de Predikanten, myn Heer noemde; dat egter meeſt uit drift tegen den Opperkoopman geſchiede.

Laſthaarer Edelheden A. 1685 en 1686 ontrent verſcheide zaaken.

A. 1684 den 12 December en den 7 Februari 1685 ſchreven haar Edelheden (vooral na die van Banda en Ternate) dat zoo daar eenige Europiſche volkeren mogten komen, men die zou hebben af te wyzen; 't geen zy den 2 Juli vernieuden, bevelende hen niet te ſpraak te ſtaan.

Zy belaſten ook den 24 Februari 1685, dat men den Inlander, by zware nagelgewaſſchen, van de Hongi-tochten verſchoonen, en met het uitroejen der nagelboomen op de ongeoorlofde plaatzen maar voortgaan moeſt. 1686.

In 't begin van A. 1686 den 5 Januari verbieden zy andre boomen, in plaats der verſtorvene aan te planten, en in Maart belaſten zy jaarlyks 't OrangKaji's-feeſt te houden.

Dit jaar nam een ſlegte intrede, alzoo in Januari de geheele Chineeſche ſtraat, nevens veel andre huizen, en twee ryen met ſchoone lommeryke Mangga's-boomen (die de ganſche ſtraat overſchaduwden) afbrandden.

Zware brand A. 1686.

Door de goede ordres van Wyk-meeſters, en de noodige wachten by de werktuigen, om den brand te leſſchen, en vooral, by de nieuwe laſt, om voortaan alles met pannen te dekken, wierd deze ſchade, zoo veel 't mogelyk was, toen geſtuit, en verder voorgekomen.

Zyn Ed: Raad van Indien gemaakt.

In 't begin van dit jaar hadden haar Edelheden dezen Heer Landvoogd ook Extraordinaris Raad van India gemaakt, op welken titel hy zich in 't minſte niet verhoveerdigde.

In dit zelve jaar ben ik mede hier gekomen, vindende toen maar een oud Predikant.

Niet lang na myn komſt quam hier den 3 Auguſti 1686 de Heer Landvoogd der Moluccos, *Jacob Lobs*, met zyn zoon, den gewezen Fiſcaal, *Pieter de Neyn*, den geheimſchryver *Warrenthout*, en meer andre Ternataanſche bedienden.

De Heer Lobs van zyn Ed: hier deftig onthaald.

De Opperkoopman, de Heer *Willem Baſting*, de Eerw: *D. Cornelius van der Sluis*, en *Ik*, wierden afgezonden, om zyn Ed: uit de naam van de Heer *Padbrugge* te verwelkomen, en aan land ten huize van zyn Ed: te brengen, die dezen Heer zeer vriendelyk ontfing, en gedurende zyn aanwezen veel vermaak aandede, alzoo wy toen alle dag een groot feeſt, 't zy by den Heer Landvoogd, 't zy by dezen of genen der voornaamſte ingezetenen, hadden, waar by dan de meeſte lieden en bedienden van aanzien mede verzocht wierden.

Dan ging men eens op de naburige heuvelen te peerd op de harte-jacht, (dat op zekeren dag haaſt het leven van de jonge Heer *Lobs* koſtte, terwyl men naar een beeſt ſchoot) dan eens na Hatoemoeri met een groot gezelſchap uit ryden, blyvende in 't een of 't ander dorp, tot dat de ſchoone lichte Maan op quam, by welke dan 't ganſch gezelſchap weer na het Kaſteel afzakte, daar men dan tot diep in de nagt vrolyk was.

Op andre dagen ging men hier of daar na toe varen, of om de zegen aan de pas Baguala, of elders te trekken; welke

vreug-

1687. vreugdedagen tot den 3 September duurden, op welken avond een zeer groot afſcheid-maal aan 't huis van de Heer Landvoogd was; doch in 't midden van deze vreugd quam 'er ſchielyk een groote verſlagenheid over 't ganſch gezelſchap: want zoo als de eerſte gezondheid, te weten, van Haar Hoog Mogende ingeſteld was, zouden daar eenige eer-ſchoten met een falconet, en eenige andre ſtukjes, op gedaan werden; doch met de eerſte ſchoot berſte dit ſtukje in 3 ſtukken, waar door twee mannen dood geſlagen, en de derde doodelyk gequetſt wierd. Dit was oorzaak dat niemand dien avond regt vrolyk was, gaande de meeſten vroeg na huis.

De Heer Landvoogd met alle lieden van eenig aanzien deden dezen Heer den 4 dito tot aan boord toe uitgeleide, en zoo vertrok zyn Ed: na Batavia.

In dit jaar, alzoo 'er geen oorlog onder de Regeering van dezen Heer Landvoogd geweeſt is, is ook niets meer van belang voorgevallen doch.

Steert-ſter hier gezien. Den 15 Auguſti wierd hier in de morgenſtond een weinig bezuiden de gordel van den Reus, een ſteert-ſter met een bleeke lange ſteert, na 't Weſten ſtaande, eenige dagen aaneen gezien.

A. 1687 weer zwaren brand. A. 1687 den 11 Januari heeft men weer een zwaren brand gehad, die over 5 blokken, doch meeſt over dat by de kleeder-winkel, en 't blok van den ouden *Rumphius* (die dit jaar zeer groote ſchade geleden had) en ook over dat, daar de Koning van Kilang woonde, gegaan is. Deze twee branden hebben wel 2 a 300000 gl. ſchade aan verſcheide ingezetenen, doch voornamentlyk aan den Capitein der Nederlandſche borgery de Heer *Henrik Leydekker*, lid in den Raad van Juſtitie, en den Capitein der Chineeſen, *Que Senko*, toegebragt.

Zware aardbeving. Den 19 van de maand daar aan had men hier een zeer zware aardbeving, diergelyken men zedert A. 1674 niet gevoelt hadde. Zy begon juiſt op een avond, ontrent half zeven, dat de Heer *Padbrugge* met Mejuffrouw zyn gemalin (want toen kende men in Amboina nog geen Mevrouw) my de eer aangedaan had, van myn cabinet met zee-horenkens te komen zien. Zy was de zoetſte, vriendelykſte, deugdelykſte, en opregtſte Juffrouw, die ik oit ontmoet heb.

Men had den ganſchen dag niets, dat na aardbeving geleek, vernomen; maar als ik zyn Ed:, en Mejuffrouw zyne Gemalinne, maar pas uitgeleide gedaan had, quam 'er een zware ſtoot, en daar op zulk een verſchrikkelyke beweging van 't aardryk, dat ik niet wiſt wat my over quam: want ik wierd puur walgende, als imand die zee-ziek werd; ik voelde en zag het aardryk onder my als de baaren der zee op- en nedergaan, en zoo ſterk bewegen, dat de takken der boomen, by onze deur op de weg geplant, tot dicht by de grond nederbogen. Afgryzelyk was het om aan te zien, en geen menſch in ſtaat, om op zyn beenen te blyven ſtaan, zoo dat wy alle op den grond moeſten gaan zitten, of wy zouden om verre gevallen hebben. 1687

Groote hardvogdigheid, en voorzigtigheid van de Heer Padbrugge. Te dier tyd zag ik, dat deze Heer Landvoogd ook een man van geen minder moed, dan voorzigtigheid, was: want daar hy tot dien tyd toe altyd in zyne wooning buiten 't Kaſteel zich opgehouden had, ging zyn Ed:, hoe zwaar ook deze aardbeving was, dien nagt, en eenige nagten daar aan, zyne ruſt in 't Kaſteel (ſchoon 't zeer geſcheurd was) neemen, om, by voorval van eenigen oproer, dat op zulke tyden vooral wel gebeurt is, aanſtonds zelfs goede ordre te konnen ſtellen, en alle ongemakken voor te komen.

De eerſte ſtoot, en de verdre beweging van het aardryk, duurde wel een quartier uurs; maar tegen half negen quam 'er weer zulk een ſtoot, en zoo een zware beweging 'er op; dat wy ons dien ganſchen nagt in huis niet dorſten vertrouwen; maar in een opgeſlagen tent van planken en zeildoek ſliepen.

Na dien tyd had men dagelyks een lichte wieging, of wel een kleene aardbeving, dat tot de komſt van de Heer *Dirk de Haas* (die hier den 4 April met 't ſchip Sumatra verſcheen) duurde, alzoo 'er op dien eigen dag nog aardbeving was; weshalven ik, tot dien tyd toe, onder den blooten Hemel my''s nagts in de voornoemde tent ruim twee maanden onthouden, hoewel niet vernomen heb, dat door de zelve eenige andre ſchade veroorzaakt is, dan dat 4 of 5 huizen in 't gebergte van boven neder geſtort, en de muuren in 't Kaſteel nog al meer geſcheurd zyn.

Voor deze aardbeving vertoonde zich de Maan zeer bleek, en droevig, 't was dood ſtil, en men had nu en dan van verre eenig gedruis, als van eenige kanonſchooten, vernomen.

Den ſchryver na Banda tegen de ordres aangezonden. Ik bleef niet lang daar na hier; maar wierd den 17 Juli tegen alle recht en reden (alzoo 'er toen geen Predikant in Banda was, en door die Regeering 'er een van hier ter leen voor een korten tyd verzocht wierd) na Banda gezonden, daar, volgens uitdrukkelyke ordres van haar Edelheden de jongſte Predikant, die met de Heer *de Haas* gekomen was, *Cornelius van Bruſſel* genaamd, derwaards had moeten gaan. Ik bragt die laſt en redenen wel by; maar de Heer *de Haas* wilde het zoo hebben, en de Heer *Padbrugge*

1687. *brugge* (die 't wel anders had konnen, en ook had behoort te doen ſchikken, vermits die ordre 'er lag) vond dat mede zoo goed, om den Heer *de Haas* te believen, hoewel zyn Ed: my anders genegen was; doch hoe die inſchikking zyn Ed: daar na vergolden is, zullen wy kort na zyn vertrek zien.

Goude coebangs uit de groote kas geſtolen.

In dit jaar, of daar ontrent, waren eenige goude coebans (a ider 10 Ryxdaalders) uit de groote kas geſtolen, die de Heer *Padbrugge* van den Opperkoopman *Baſting* weer eiſchte, die nochtans toonde, dat hy noit zonder 2 gecommitteerden in die kas geweeſt was. Zeer waarſchynelyk zullen die zoo geſtolen zyn, gelyk men naderhand diergelyk een geval onder de Heer *Schaghen* met de Heer *Schenkenberg* gehad, de dief toen ontdekt, en gehangen heeft.

De Heer de Haas vierentwintigſte Landvoogd hier, en de Heer Padbrugge vertrokken.

Zyn Ed: bleef hier niet lang na myn vertrek, maar heeft kort voor zyn vertrek deze Landvoogdy aan de Heer *Dirk de Haas*, als vier en twintigſte Landvoogd over, nevens een nette inſtructie wegens den ſtaat dezer Landvoogdy overgegeven, en is daar op met het ſchip Sumatra den laatſten Auguſti 1687 van hier na Batavia, na 4 jaren beſtierens, vertrokken.

Indien deze Heer de Heer *Schaghen* zoo wel, als den Heer *de Haas*, tot zyn vervanger gehad hadde, 't is zeker, dat veele van zyne reeds gemaakte, en dus verre wel begonnene werken zeer wel zouden vervolgd zyn; maar het was hier vlak het tegendeel, gelyk wy zullen zien.

Dien Heer naderbeſchreven.

De Heer *de Haas* was in zyn jeugd een Amſterdamſche weesjongen geweeſt, gelyk ik menigmaal heb hooren zeggen; doch of het ook zoo is, wete ik niet; maar dit weet ik uit zyn Ed: eigen mond, dat hy by den Notaris, *de Wit*, op Batavia voor jongen gedient, en zyn meeſter gemeenelyk 's avonds met een Damar, of fakkel, (een dienſt, die anders gemeenelyk de ſlaven waarnemen) t'huis gebracht heeft, het welke zyn Ed: my verhaalde, om aan te wyzen, hoe hy 't van de grond af opgehaald had.

Naderhand heeft hy in Tonkin gelegen, daar hy (zoo zyn Ed: my zeide) zyn geld gewonnen heeft; hoewel hy na dien tyd ook twee maal Opperhoofd van Japan geweeſt is.

Hy is naderhand uit den dienſt gezet, of wel zyn gagie afgeſchreven, om dat hy weigerde als Commiſſaris na Macaſſar te gaan, dat hy egter om een zeer eerlyke reden dede, namentlyk, om dat hy zyn Heer en Meeſter, *Jacob Cops*, toen Preſident aldaar, niet bederven, en liever zelf lyden wilde.

Zedert is hy als Schepen, en Vice-Preſident ſchepen tot Batavia gebruikt, en eindelyk wierd hem deze Landvoogdy (zoo hy my ook zeide) opgedragen. 1687.

Hy was een zeer gaauw dienaar der E. Maatſchappy, die alleſints de zuinigheid voor dezelve behertigde, en ganſch niet inhalende of ſchraapzuchtig, maar in dit opzigt zoo edelmoedig was, als ik oit een Landvoogd gekend heb: want hy overtrof daar in noch verre de Heer *Padbrugge*, om dat hy van de 60 ſlaven die voor de E. Maatſchappy werken, en waar voor de meeſters 3 Ryxdaalders ter maand (hoewel 'er ook in de kruitmolen zyn, die 6 Ryxdaalders winnen) voor ider trekken, geen eenen voor zich zelve wilde nemen, daar de Heer *Padbrugge* 'er anders met reden wel 30 voor zich nam, gevende de andre aan den Opperkoopman, Capitein, Predikanten, enz. Men moet hier egter de waarheid zeggen, te weten, dat de Heer *de Haas* reeds een Heer van zoo groote middelen was, dat hy zeer gemakkelyk diergelyke (anderſins nog al geoorlofde, hoewel voor een Landvoogd geen zeer pryzelyke) winſten aan een ander kon overlaten, en dat de Heer *Padbrugge* in tegendeel maar een Heer van matige, en dus op een eerlyke wyze vergaderde middelen, en dierhalven in zyn Ed: zoo zeer niet te beriſpen was, dat hy deze winſten niet aan andere overgaf; alzoo een Landvoogd, die niet ſchraapzugtig is, en fatzoenlyk leefde (gelyk de Heer *Padbrugge*) zyn inkomen zeer wel van nooden heeft.

Wat nu de Heer *de Haas* tegen de Heer *Padbrugge* gehad heeft, is my onbewuſt; maar 't is zeker, dat hy van al zyne werken niet alleen zeer veragtelyk aan haar Edelheden geſchreven, maar ook alles, dat hy gemaakt had (om zyn ſchryven waar te maken) ten uiterſten, en onverantwoordelyk, heeft laten vervallen; daar hy, met weinig moeite, veel werken, die goed, en nu reeds gemaakt waren, zeer licht had konnen onderhouden.

Zyne goede hoedanigheden.

Hy heeft ook den geheimſchryver van dien Heer, *Jan Kleintje*, zeer vervolgd, hoewel hy eindelyk noch na Batavia geraakte.

Dezen Heer had ook die deugden, dat hy noit een geſchenk van imand aannam, of hy ſchonk den gever twee a driemaal zoo veel in de plaats.

Hy leefde met alle zyne onderhoorige bedienden in goed verſtand, 't geen geen wonder was, aangezien hy geen voordeelen met hen deelde, maar alles edelmoedig aan hen onder malkanderen te verdeelen gaf. Dus kon hier geen geſchil (dat nu in 't gemeen over 't houden en hebben ontſtaat) voorvallen, om dat

1688. hy hen zelf overgaf, dat alle andre, en zelf de rekkelykſte Landvoogden, buiten opſpraak na zich genomen hadden.

Hy was ook een zeer neerſtig Heer; die den ganſchen dag van negen tot twaalf, en van twee tot vyf uuren, met Compagnies zaaken waar te nemen, en met ider gehoor te geven, of voort te helpen, en het noodige te ſchryven, bezig was; maar ten vyf uuren lag hy de pen 'er by neder, en ſcheide 'er uit, wachtende dan gemeenlyk allen, die hem geliefden te komen bezoeken (die hy 'er ook zeer beleefd toe verzocht, alzoo hy weinig uit, en noit imand bezoeken ging) af, om een pyp tabak by hem te rooken, en een zeer goed glas wyn te drinken, waar by dan gemeenclyk deze en gene verſnaperingen waren; behalven dat hy 's avonds ook, die daar toe genegen waren, wel ten eeten hield; dat ik wel zomtyds, maar met beſcheidenheid aannam, alzoo ik daar noit ſterk voor geweeſt ben, om by andren te eten, keurende niets zoo goed, als myn eigen tafel; hoewel die Heer een heerlyke tafel hield, en daar ganſch niet op zag, of men een reis twee drie meer by hem quam; maar ik heb egter gezien, dat ik door deze myne wyze van doen altyd de meeſte agting by zyn Ed:, en by andre Heeren Landvoogden, gehouden heb.

Ik moet ook als een ſtuk van zyn Edelheids edelmoedigheid, en mildadigheid roemen, dat hy, na de dood van den voornoemden Notaris *de Wit*, zyne weduwe een brave vrouw, en die hem vry beter, als haar man, gehandeld had, zoo lang zy leefde alle maand twintig Ryxdaalders tot haar onderhoud gegeven heeft; een daad, waar over zyn Ed: by allen, die hem, en haar kenden, en wiſten hoe verachtelyk dezen *de Wit* hem in zyn jeugd gehandeld had, geroemd is.

Hy noodigde de meeſte fatzoenlyke lieden zeer dikwils ter maaltyd, en leefde zoo edelmoedig, dat verre van daar om van zyn inkomen als Landvoogd iets over te leggen, zyn Ed: noch ettelyke duizend guldens jaarlyks van het zyne daar by inteerde, en van Batavia, daar hy zyn geld onder opzicht van twee gemagtigden gelaten had, ontbieden moeſt.

Hy was ook een Heer, die zeer ordentelyk leefde, en een groot voorſtander van alles was, dat tot ſtichting, en voortzetting van den Godsdienſt dienen kon, gaande des Zondags voor en na de middag de gemeinte met een ſtigtelyk voorbeeld voor, met dan eens in de Duitſche, dan eens in de Maleytſche Kerk te gaan, hoewel hy 't hoog Maleyts beter, dan 't lage, verſtond.

Verſcheidebeve- In dit zelve jaar is hier niet veel voorgevallen, dan dat haar Edelheden den 21 Februari ſchreven, dat men wel op het gedrag van zekeren Moor, *Laulata* genaamd, en op den Prieſter *Haſſan Soeleyman* letten, 't OrangKaja's-feeſt jaarlyks houden, de verwaarloozing der nagelen by oogluiking toe laten, en dat men zich, in opzicht van de ontwerpen over een nieuw Kaſteel, volgens ſchryven der Heeren in 't Vaderland op den 8 October 1685, maar by het oude, zoo als 't nu noch was, houden zoude, blyvende ook by hare vorige gegevene laſt by verſchyning van Europeers alhier. 1689. len van haar Edelheden A. 1687 gegeven.

A. 1688 vond deze Heer goed, alle Compagnies huizen peerden &c. te verkoopen, om alle onkoſten voor de E. Maatſchappy, daar op vallende, te myden.

Haar Edelheden vonden goed dit jaar by hun ſchryven van den 2 Maart 't onderhouden van de Coracora-tocht, en van 't OrangKaja's-feeſt jaarlyks ernſtig aan te bevelen, en ook de aanmerkingen van de Heer Landvoogd, en Raad te vorderen, hoedanig de nagelen te verminderen.

In May dezes jaars quam ik uit Banda weder hier; in welk jaar deze Heer Landvoogd eenige binnen-werken aan de ringmuur, en een gracht 'er buiten, mitsgaders eenige kruit-kelders in die binnenwerken gemaakt heeft, die (zoo zyn Ed: my zeide) de E. Maatſchappy ontrent 4000 gulden quamen te koſten; en egter om de waarheid te ſpreken, om veel redenen, niet noodzakelyk waren. Den ſchryver uit Banda weer hier.

Hy dede dit jaar ook een tocht na Boero, daar by zyn Ed: aanwezen de Reduit, door een ongeluk in 't kruit, in de lucht vloog; waar op zyn Ed: ten eerſten een pagger van palliſſaden maken dede. Werken door de Heer de Haas gemaakt.

Hy dee ook naderhand de Hongi-tocht na de Uliaſſers; doch na dezen niet meer. Zyn tocht na Boero &c.

Onder zyn Edelheids regeering is ook het nieuw huis van den Landvoogd tegen over de Hollandſche Kerk; mitsgaders de nieuwe ſchoone en vry groote paſar of markt gemaakt. 't Landvoogds huis, en de Paſar, gemaakt.

Alles, wat zyn Ed: hier dit jaar verricht, of nieuw ingeſteld had (waar van wy verſcheide dingen, onder de placcaaten ten tyde van de Heer *Schaghen* afgekondigd, vinden zullen) wierd goed gekeurd, en door zyn ſchryven ook bewerkt, dat al de werken van de Heer *Padbrugge* afgekeurd wierden.

A. 1689 wierd zyn Ed: Extraordinaris Raad van India, en Commiſſaris der drie Ooſterſche Landvoogdyen.

In dit zelve jaar wierd 'er op verzoek der Hitoeëſen, en volgens de berigten van zyn Ed: na Batavia, deze verandering in den Landraad gemaakt, dat haar Edelheden, by hun ſchryven van den 25 Fe- Zyn Ed: A. 1689 Raad van Indiën, en Commiſſaris gemaakt.

1689. Veranderring in de Landraad.

Februari goed vonden dat eenige Orang-Kaja's van Hitoe in deze rang in die Raad zitten zouden, te weten *Radja Hitoe* naaſt de drie Chriſten Koningen, de tweede OrangKaja naaſt den Gnatohoedi, en dat *Haſſan Soeleyman* (na afſtand van zyn Prieſterſchap) de laatſte van alle zyn doch dat geen van hen over misdaden der Chriſtenen oordeelen zoude.

Vuile daad van Haſſan Soeleyman.

In opzicht van *Haſſan* wierd dit gedaan, om hem wat na by 't Kaſteel, en onder ons oog te hebben, en zyn groot gezag op de kuſt van Hitoe te verminderen; te meer, alzoo hy onlangs met eenige Mooren op Manipa had helpen op den Coraan zweeren, alle de Hollanders te vermoorden, dat hy met 1000 Ryxdaalders boete af kogt, alzoo 'er geen klaar bewys af was.

By de tyd van de Heer *de Haas* zyn ook verſcheide veſtingen als de houte pagger op Oeriën, de veſtingen op Noeſſatelo, Negrilima, Ceyt, Hoorn, en Poort, volgens ordre haar Edelheden, afgebroken.

Ziekte van zyn Edelheids Gemalin.

In dit zelve jaar in de maand Juni wierd Juffrouw *Aletta Zegermans*, zyn Edelheids Gemalinne, een brave, en deugdelyke vrouw, juiſt op die tyd, als zyn Ed: gereed was, om na Ternate te vertrekken, ziek. Dit kon zyn Ed: reis niet ophouden, alzoo haar Edelheden ſtaat maakten, dat zyn Ed: dat comptoir, door de Heer *Thim's* ophouden van Compagnies bodems, in een zeer verdagten ſtaat by haar Edelheden gebragt, gaan bezien en weer in ordre brengen zou. Dierhalven beval hy zyne Gemalin aan den Heer *Crudop*, de Heer *van der Sluis*, my, en de Heer *van Bruſſel*, mitsgaders aan de twee Opper-wondheelers *Molkman* en *Boekhout*, en de voornaamſte Hollandſche Juffrouwen, verzoekende, dat wy haar Ed:, in zyn afwezen, doch alle hulp wilden toebrengen, dat wy zyn Ed: beloofden.

Daar op ging zyn Ed: geruſt henen, hopende, nevens ons, dat haar Ed: ondertuſſchen weer aan de beterhand mogt geraken; doch haar Ed: ziekte toenemende, vonden wy goed, dat 'er om de andere nacht een Predikant, een wondheeler, en twee of drie Juffrouwen, nevens verſcheide ſlavinnen, by waken zouden.

Die kort daar aan quam te ſterven.

Dit duurde al ettelyke nagten aan den andere, tot dat haar Ed: op den 8 Juli zeer Godzalig, en met een volle verſtandigheid des geloofs, quam te ontſlapen.

Zy wierd den 11 daar aan op deze navolgende wyze (zoo als dit in 't dag-regiſter aangeteekend is) begraven.

Extract uit het Amboniſch dag-regiſter, betreffende de begraveniſſe van Juffrouw *de Haas*, Zaliger, den 11 Juli A. 1689. 1689. Hare begravenis.

Maandag *den IV. dato dezen dag tot de uitvaart van Mejuffrouw, de huisvrouw van de Ed: Heer* Raad Extraordinaris *en* Commiſſaris Dirk de Haas, *beſtemt zynde, wierd gemelde haar E: op deze wyze ten grave geleid.*

'S namiddags ten een uuren begonnen alle de klokken, zoo van de fortres, als de ſtad te luiden, en continuerende by poozen, tot ontrent vyf uuren, dat het lyk in de Maleytſe Kerk *den ſchoot der aarde opgeofferd was, werdende het zelve vervolgens in deze ordre derwaarts gevoerd.*

1. *Vooraf marcheerden een* Compagnie *van 60 musquettiers toegeſteld in de rouw met de trompen hunner musquetten nederwaards, opgevoerd door den manhaften Lieutenant,* Jacob Heylman, *en den Vaandrig (doenmaals daar toe aangeſteld)* Adolph Homan *beneffens vier ſergeanten, welkers partizanen, en helbaarden met rouwlinten geſtrikt waren, ende het vaandel, mitsgaders de trommen, met rouw bekleed.*
2. *Hier op volgden twee aanſprekers beide in de korte rouw.*
3. *Daar op de* Hofmeeſter *van haar* E. Zaliger *in de lange rouw, en een overkleede ſtok in de hand, de Domeſtiquen opvoerende.*
4. *Waar na de gemelde Domeſtiquen, als de trompetter met zyn trompet in de rouw, waar mede zomtyds een droevig geluid maakte, daar aan de* Kok, Kleermaker, *en* Stalmeeſter, *alle mede in den rouw, en agter den anderen een voor een op behoorlyke diſtantie volgende, hebbende een ider een ſnaphaan met de tromp averegs verkeerd op den arm.*
5. *Hier op volgde het wapen van haar* E. Zaliger *gedragen van* P. A. Rumphius, Secretaris *van den* E. Achtbare Rade *van* Juſtitie, *en gezworen* Clercq *van den Ed: Heer* Commiſſaris, Dirk de Haas, *in de zwarte rouw gekleed.*
6. *Daar na quam het lyk, gedekt met het gewoone dood-kleed, en ter wederzyde verzien, met vier wapentjes: werdende het zelve gedragen van 12 perzoonen, als zes Boekhouders, namentlyk* Gerard van Marken, Adriaan 't Hooft, Pieter de Ruyſcher, Antoni Snaats, Jacobus Verſeleveld, Dirk Rauſcher, *voorts vier baazen of op-*

1689. *zienders, te weten,* Abraham Arentszoon, Pieter Vermeulen, Thomas Glas, *en* Caſpar Dinkels, *beneffens den Krankbezoeker,* Simon Koeſlager, *en* Abraham Appeldoorn, *en de vier ſlippen van 't dood-kleed, opgehouden door vier andere perzoonen, als den* Opper-Chirurgyn *van 't* Kaſteel, Matthys Molkman, *den* Onderkoopman Johannes Weſterbaan, Adriaan Kakelaar, *en den* Conſtapel, Ide Haneveld, *marcheerende aan beide zyde van 't lyk zes oppaſſers alle in de rouw, ende met hare ſnaphaanen agterwaards gekeerd.*

7. *Het voorſz. lyk wierd gevolgd door*
   1. *Den* Opperkoopman *en ſecunde dezes* Gouvernements, Hendrik Crudop.
   2. *Den Eerw.* D. van Bruſſel.
   3. *Den* Opperchirurgyn, Adriaan Boekhout.
   4. *Den aſſiſtent,* Johannes van der Goes, *alle in den zware rouw, een voor een malkander in ordre volgende, ende de vrienden van 't ſterfhuis reprezenterende.*
8. *Hier aan volgden by paaren den E. politiquen* Raad *in de ligte rouw.*
9. *Daar aan de Eerw: Heeren* Predikanten *als voren.*
10. *Den* Agtbare Raad *van* Juſtitie, *en* Landraad *met hare boden vooruit.*
11. *De E:* Weesmeeſteren, *en* Commiſſariſſen *van kleene en huwelykze zaken dezer ſtede.*
12. *De* Hoofd-officieren *van de burgery, en* Chineeſche Boedelmeeſteren.

Ende voorts deze troep beſloten met een groot deel van verſcheide Compagnies *dienaren, borgeren, Inlanderen,* Chineeſen, *en anderen.*

Het voorſz: lyk langs de Olifants *ſtraat voorby het* Kaſteel, *dus in ordre na de* Maleytſe *Kerk geleid wezende, wierd daar binnen neder gezet, en in het particulier graf van zyn Ed:, de Heer* Commiſſaris *voornoemd van binnen opgemetzeld, ter aarde beſteld; wanneer daar op van de* Compagnien *musquettiers drie chergies, ider met een kanon-ſchoot van 't* Kaſteel *beantwoord, gedaan wierden, gevolgd van nog agt andere canonados van 't voorſz: fort, en vyf uit de ter reede leggende chaloep* Gorcum, *dewelke geduurende deze uitvaart hare vlag van agteren ter halver ſteng liet wayen.*

Deze ceremonien dus volbragt zynde, marcheerde de Compagnie *ſoldaten met het ontvouwe vaandel, en openbare trommelſlag vooraf, weder na het* Kaſteel, *de andere vrienden en verdere lyk-volgers in ordre daar op, weder te rug na het ſterfhuis keerende, alwaar gekomen zynde, alle de reſpective collegien binnen verzocht, en de reſt uit de naam van de Ed: Heer* Commiſſaris 1689. *meer gemeld, voor de laatſte eer, zyn Ed:* Gemalinne *aangedaan, vriendelyk wierden bedankt.*

Zyn Ed:, de zaaken in Ternate herſteld, ook Banda gezien, en de noodige ordres gegeven hebbende, quam in de maand November weder hier, bevindende, dat zyn zalige Gemalinne overleden, en het noodige daar ontrent verzorgd was.

Edelmoedigheid van zyn Ed: aan haar voorkinderen.

Zyn Edelheids beminde had by haar uiterſte wil aan ider van hare voor-kinderen, zynde vier in getal, 7000 Ryxdaalders gemaakt; doch, om zyne edelmoedigheid, en mildadigheid, aan deze kinderen van zyn vrouw (alzoo hy zelfs 'er geene by haar had) te toonen, gaf hy aan ider kind nog eenmaal zoo veel, gevende hen in de plaats van 28000, een zomme van 56000 Ryxdaalders, buiten 't welke hy ook nog een ring van 4000 Ryxdaalders aan de oudſte dochter van de oudſten zoon, *Conſtantyn Nobel* genaamd, vereerde.

Hy gaf ook, volgens haar wil, alle zyne ſlaaven (die al vry veel, en te zamen een groote zomme weerdig waren) vry, buiten dat ook de geſchenken, die hy de drager van 't wapen, de 12 dragers van 't lyk, en meer andre gegeven heeft zeer aanzienlyk waren, alzoo hy aan den eerſten voor 't ſchilderen van 't wapen 50 Ryxdaalders, voor 't dragen nog 50, en ook zoo veel aan ider drager van 't lyk geſchonken heeft.

Aan ider Juffrouw vereerde hy in zeer fraeje chitſen, en andre kleeden, de weerde van 60 of 70 Ryxdaalders.

Aan ider Predikant een nieuwen mantel, een pak kleeren, en een hoed van 45 gulden, ook zou zyn Ed: 'er een paar Napelſe zyde kouſſen by gevoegd hebben, zoo zy in den kleeden-winkel geweeſt waren.

Het zelve (uitgenomen de mantel) vereerde zyn Ed: ook aan beide de wondheelers.

Alle welke begravenis koſten zoo zyn Ed: my zelf verklaard heeft hem op ruim 7000 Ryxdaalders geſtaan hebben, zynde egter meeſt beſteed aan geſchenken voor deze en gene, die zijne Gemalinne de laatſte dienſt bewezen hadden.

Land tot ſteenbakkery uitgedeeld.

Omtrent dezen tyd waren hier door zyn Ed: ook eenige landeryen tot ſteenbakkeryen uitgedeeld, 't welk haar Edelheden, gelyk veel andre zeer nutte door zyn Edelheids gegevene ordres, goed keurden.

A. 1690 heeft Hy op Alang een ſergeant met een bezetting van 20 man in

een

1689. een pagar ontrent het dorp, niet verre van 't Riviertje Namacoli, gelegt, wel voornamelijk, om een of twee van deze poſthouders op den berg of op de hoek van Alang op de ſchepen, uit zee herwaard komende, te doen letten, en van der zelve getal door zoo veel kanonſchooten van die berg aan die van 't Kaſteel kennis te geven.

A. 1690 bezetting, op Alang gelegt.

A. 1691 zyn Ed: Ordinaris Raad gemaakt.

A. 1691 wierd zyn Edelheid Ordinaris Raad van India gemaakt, en dierhalven na Batavia opgeroepen, om als een medebeſluitend lid aldaar in rade te komen zitten.

Zyn Ed: had in 't begin van zyn komſt, wonderlijk veel op met den Predikant *van Bruſſel*, dien hy mede gebragt had, en die door zyn toedoen van krankbezoeker op Batavia (ſchoon een leek, en zonder eenige kennis van taalen buiten zyn moedertaal) Predikant gemaakt was, doch dat verflaauwde van tyd tot tyd, en veranderde eindelyk in een bitteren haat, zoo dat hy hem, en de zynen zeer vervolgde. Anders wete ik niet, dat zyn Ed: met imand in onmin leefde; maar die eens quaad vriend met hem wierd, had daar van geen herſtelling te hopen.

Zyn Ed: gebreken.

Een van zyn grootſte miſſlagen was, dat zyn Edelheid by uitnemendheid veel geloof aan een van zijn ſlaven, een groote deugniet, gaf, en dien gebruikte, om alle byzondere huishoudens in haar binnenſte te doorſnuffelen, geloovende alles, dat hem die jongen daar van zeide, 't geen my zijn zalige huisvrouw zelf wel met de uiterſte verfoejing verhaalt heeft, en wel tot zoo verre, dat zy my zeide, dat zoo die jongen aan haar man iets zelf ook tot haar nadeel verhaalde, hy dien jongen meer, dan haar Ed: (ſchoon de opregtſte vrouwe ter wereld zynde) geloofd zou hebben.

By zijn aanwezen leefde men alhier byna, als in een oud-manhuis, alzoo hy zelden uitging (behalven eens gins en weder in 't Kaſteel) noit imand bezogt, en altyd in huis zat; doende buiten zyn huis zich zelven, noch andren, met eenige uitſpanningen hier of daar na toe te nemen, geen vermaak ter wereld aan; dat ook de oorzaak was, dat geen andre lieden malkanderen dat vermaak dorſten aan doen.

Hoedanige heilzame ordres zyn Ed: ontrent verſcheide zaaken, 't gemeen rakende geſteld heeft, zal blyken by verſcheide placcaaten, die wy onder de Heer *Schaghen* aanhalen.

De Heer Schaghen vyf en twintigſte Landvoogd hier.

Zyn Ed: wierd door de Heer *Schaghen*, Extraordinaris Raad van India, als vyf en twintigſte Landvoogd en beſtierder van Amboina ontrent het midden van May vervangen, gevende aan zyn Ed: de ſleutels op de zelve dag als hy vertrok over. 1691.

't Vertrek van de Heer de Haas.

Hy nam by zijn vertrek van geen byzondere lieden, dan alleen van my, af ſcheid, waar over ik my naderhand wegens zeker geval, dat ik aan boord met zyn Ed: had, nog zeer verwonderd heb.

De Heer *Schaghen*, nevens alle andre lieden van fatzoen, bragten zyn Ed: aan boord, alwaar zyn Ed: eenige tyd vrolyk geweeſt zynde, in 't midden van die vreugde, met my alleen pratende, zeide: *Myn Heer, ik heb altyd voor u Eerw. een zonderlinge, en vry grooter agting, dan voor een van u Eerw: amptgenooten gehad, om dat ik bevonden heb; dat u Eerw: een man van kennis en opmerking ontrent alle zaaken is; daar beneven zeer ordentelyk en weerdiglyk in uw ampt leefde, en by uitnemendheid aan ider een, 't geen hem toe komt, weet te geven. Dit is ook de reden, dat ik my de eere gegeven heb, om by u Eerw. alleen, en by geen ander, afſcheid te nemen; maar wat is dog de reden, dat u Eerw: die de ſchryver van myn Kerkelyke getuigenis, en die een man is, die zoo wel en zoo net weet, hoe dat alles behoord, my zulken ſlegten getuigenis, en die wel zoodanig gegeven heeft, gelyk men gewoon is die aan een ſlegt ſoldaat te geven, daar nochtans u Eerw. zeer wel weet, dat ik de Landvoogd hier zynde, 'er tuſſchen my, en zulk een, een groot onderſcheid is, en dat ik my altyd betoond hebbe een groot en goed Voeſterheer van de kerke, een vriend en zonderling agter van u Eerw:, en in 't gemein ook een weldoender van de Heeren Predikanten te zyn.*

Zeldzaam voorval van den Schryver met zyn Ed: aan boord.

Over zyne Kerkelyke getuigenis.

Ik gaf zyn Ed: hier op tot antwoord, *dat ik de agting, die zyn Ed: altyd voor my betoond, en den lof, die zyn Ed: my gegeven had, niet verdiende; maar dat ik zyn Ed: op die zaak zelf moeſt zeggen, dat, ſchoon 'er, by 't geven van een Kerkelyke getuigenis, geen onderſcheid in zich zelve tuſſchen een ſoldaat, en tuſſchen een Landvoogd, was (om dat zy daar in beide maar in opzigt van hare lidmaatſchap, en wegens hare gezondheid in den geloove, en ſtigtelykheid van hun leven aangemerkt werden) Ik egter eerſt, en ook alleen, van oordeel geweeſt was, dat men eenig onderſcheid tuſſchen een Landvoogd, als zynde de eerſte hier te land, en ook de voornaamſte Voeſterheer van de Kerke geweeſt, en tuſſchen een gemeen Lidmaat behoorde te maken, en dat men dierhalven eenige van zyne titelen van eer, en uitdrukkingen tot zyn lof, in opzigt van 't goede, door zyn Ed: aan de Kerk bewezen, behoorde ter neder te ſtellen; maar,* zeide ik, *buiten my is niemand anders van dat oordeel geweeſt, weshalven ik, om hier over my altyd te konnen rechtveerdigen* (vermits ik de ſchryver hier van zyn moeſt) *aanteekening van myn gevoelen verzogt had.*

1691. *De reden, Ed: Heer,* zeide ik, *die nu haar Eerw: hier toe bewogen hebben, zyn deze.*

Vooreerſt, *om dat de Heer* Schaghen, *ook een Raad van* India *zynde, hier met geen andere Kerk-getuigenis van* Batavia, *dan even zoodanig, als ik u Ed: gegeven heb, gekomen is.*

Ten andren, *om dat aan zyn* Hoogheid, *den Heer* Prince *van* Orangie, *by zyne overtocht na* Engeland, *geen andre is gegeven.*

En ten derden, *om dat 'er wezentlyk geen onderſcheid tuſſchen het eene, en het andre Lidmaat is.*

Waar ontrent de Schryver zyn Ed: volkomen genoegen gaf.

Om nu u Ed: nog meer hier van te overtuigen, zoo zal ik u Ed: dit van myne amptgenooten, die hier mede zyn, doen hooren, dewelke ik ommiddelyk daar op 'er by riep, en die zyn Ed: het zelve zeiden, dat ik zyn Ed: daar over gezegt had.

Doe zeide zyn Ed: weder in 't byzonder tegen my: *myn Heer, ik ben over u Eerw: verantwoording in dezen niet alleen ten vollen voldaan, maar ben daar en boven zeer verblyd, dat ik gezien heb,* eerſtelyk, *dat u Eerw: in dit ſtuk van een en 't zelve gevoelen met my geweeſt, en derhalven geheel en al buiten ſchuld hier ontrent is, alzoo ik dat anders onmogelyk met myne bevatting wegens u Eerw: bequaamheid ontrent het recht en net beſtieren der Kerkelyke zaaken zou hebben konnen overeen brengen.* Ten anderen, *zoo ben ik ook zeer verblyd, dat ik, door hier over met u Eerw: in geſprek geraakt te zyn, dit te weten gekomen ben, alzoo ik anders altyd* (hoewel buiten u Eerw: ſchuld, zoo my nu klaar blykt) *een quaad oog op u Eerw: gehad zou hebben; daar ik nu in tegendeel noch veel meer agting, dan bevorens, voor uw. Eerw: hebben zal.* 1691.

Wy waren na dit geſprek noch zeer lang vrolyk, namen toen afſcheid van zyn Ed:, en vertrokken weder na land. Die daar als Commiſſaris na Macaſſar vertrok.

Zyn Ed: daar op van hier met 't ſchip Henrik Maurits, na een beſtier van vier jaaren, verzeild zynde, is op Macaſſar gekomen om ook daar als Commiſſaris alles te beſchouwen, en de noodige ordres ontrent dat comptoir te ſtellen. Deze Heer was, by zyn vertrek, en na myne giſſing, zeſtig jaren oud.

1692. 1692.

VYFDE HOOFDSTUK.

De Heer Schaghen *nader beſchreven. Werken van dezen Heer, en waar ſyn Ed. meeſt toe neigde. De Veſting* Duurſtede *gebouwd. Zyn Ed. aardige wyſe van de Nagelen te verminderen. 't* Nieuw Siekenhuys *geſticht.* A°. 1692. *Laſt van haar* Edelheden *ontrent 't verminderen der Nagelen. Seldſaam geval met den Koopman de* Viſſcher, *op* Honimoa. Snaats, Hoofd *op* Oma, *geworden.* Kerkelyke *geſchillen, onder ſyn Ed. voorgevallen.* Penning, *ter Gedagtenis van Jonker* Gerbrand *gegeven.* Wegloopers. Placcaaten, *door zyn Ed. afgekondigd, en vernieuwd. Des* Schryvers *Geld onwettig opgeſegt.* A°. 1694. *Laſt ontrent de Wegloopers. Eerſte vertrek des* Schryvers *van hier na* Holland. A°. 1695. *en* 1696. *Verſchtide Bevelen door haar Edelheden, gegeven. De Heer* Schaghens *Dood, en de Goude Penning ter Gedagtenis gegeven.* A°. 1697. *De Heer* Van Werkendam *ſesentwintigſte* Landvoogd *hier. Buiten-poſten gelicht. Deſe Heer* Landvoogd *nader beſchreven. Middelen tot vermindering der Nagelen bedagt. 't Verbeteren van des* Landvoogds *huys.* A°. 1701. *aan* Haſſan *weer een togt na* Batavia *toegeſtaan. De Hr.* Van Werkendam *na* Batavia *vertrokken, en vervangen door de Hr.* Coyett *als ſevenentwintigſte* Landvoogd *hier. Die nader beſchreven werd. Werken van deſen Heer. Haar* Edelheden *ſchryven* A°. 1702. *over 't opkoopen van Reekeningen. Laſt ontrent Europiſche Schepen. De Hr.* Coyett *gaat tegen verſcheide bevelen harer* Edelheden *aan; Penning ter Gedagtenis van Jonker Coyett gegeven. Zyn Ed. werd* A°. 1706. *door de Hr.* Van der Stel, *als agtentwintigſte* Landvoogd *hier, vervangen. Eerſte Saaken dit jaar by zyn Ed. voorgevallen. Nagelboomen, dit jaar uytgeroeid. Nagelverwing op* Hitoe, *ontdekt, en belet. Moejelykheden met de Wegloopers. Dampier in* Ternate. *Nagelen, &c. dit jaar afgeſcheept. 't Vertrek van de Hr.* Coyett. *Nagelboomen, op* Ceram *uytgeroeid.* Amboníe *Geſanten na* Batavia *vertrokken. 't Recht des Konings van* Batsjan *op* 9 Ceramſe *Dorpen. 't Hoofd-Geld der* Chineeſen, *en dat van't Beſtiaal. Inkomen van 't* Zagoe-boſch. *Nagelen dit jaar op alle de Comptoiren. De overwigten. Uitgeroeide, en nog hier overige Nagel-boomen. Opgave der Nagel-oegſt tegen't aanſtaande jaar. Winſt, op verkogte waaren gevallen. Ongelden en winſten dezer* Landvoogdy. *Korte ſterkte. Gebreken aan't* Kaſteel *ontdekt. Lading in de* Schelp. *Tweede komſt des* Schryvers *hier,* A°. 1707. *Middel, om de kuſten van 't Stadhuys van* Batavia *te vinden. Te veel getrokken* Hongi-boeten *weer uytgekeerd. Nagel-en Nootenboomen uitgeroeid.* Radja Samet *afgeſet. Verder uitgeroeide Specery-boomen.* Orangkaja's *aangeſteld. Nagelen met* Slooten *vervoerd. Nagel-oegſt* A°. 1707. *Lading van* Jeruſalem, Slooten, *en 't* Kaſteel Batavia. *Overwigten.* Sithiongko Capiteyn *der* Chineeſen *gemaakt.* Orangkaja's *aangeſteld. Nagelboomen uytgeroeid. De nog in weſen zynde. De gegiſte Nagel-oegſt* A°. 1708. *en eenige andere winſten. De korte Sterkte. Intrede van* Haſſan Soeleyman *hier. De Lading van* Overryp. *De Quaerts-lieden verminderd. Gunſt aan* Haſſan *beweſen. De* Hongi-Togt *gedaan. Zyn Ed. oordeel over die Tochten. Twee Wooningen in 't* Kaſteel *voltoyd. De waare Nagel-oegſt van dit jaar. De Lading van de* Flora. *Nooten-perken* hier *uytgedeeld. Beſluyt, om de nieuwe* Hollandſe Kerk *te bouwen. Inkomen van 't* Zagoe-Boſch. *De* Prins *van* Batsjan *hier. 't Aanſtaande Nagel-gewaſch opgegeven. Aardbeving. Vuyle Dievery. Verpagting. Jonker* Johan van der Stel *geboren, deſſelfs Doopgetuygen. Mevrouw* van der Stel's *Dood. Haar Ed. Begravenis. Penning ter Gedagtenis van haar Ed. gegeven. Graf-Schrift op haar Ed. Sark. Seldſame Waterperſſing hier geſien. Verhaal wegens een* Carbonkel-ſteen.

De Heer Schaghen nader beſchreven.

WAt nu den Heer *Nicolaas Schaghen* betreft, die was een lang mager Heer, na myne gedagten, by zyn komſt 50 jaaren oud, fluks en moedig van gang, levendig van geſigt, en een Heer van veel verſtand, ſeer ervaren in de Rechten, ook als Geheim-ſchryver in een Geſandſchap met de Heer van *Amerongen* na Denemarken gebruykt, en eenigen tyd van A°. 1670. den 8 May Bewindhebber ter Kamere Amſterdam, wegens het Landſchap van Utregt, geweeſt zynde.

Zyn Ed., A°. 1683. als Extraordinaris Raad van India van de Kamer Amſterdam uytgevaren, en met ſyn Gemalinne (een zeer fracje, vrolyke, en verſtandige Mevrouwe) in Indiën gekomen zynde, zo was haar Edele van de eerſte Vrouwen, die de naam van Mevrouw (alzo zy die bevorens altyd gevoerd had) in Indiën bragt, ſederd welken tyd de Vrouwen van de andre Heeren Raaden, alzo de Opper-Landvoogd toen geen Vrouw had, of ongehuwd was, ſig

1692. mede Mevrouw hebben laten noemen.

Zyn Ed. wierd eerſt als Vice-Preſident in de Raad van Juſtitie tot Batavia gebruikt, naderhand (Aº. 1684.) als Landvoogd van Malacca (gelyk wy onder die ſtoffe ſien zullen) en eenige tyd daar na (Aº. 1686.) als Directeur na Bengale gezonden, alwaar zyn Ed. aan den Heer *Henrik Adriaan van Rheede*, zynen Landſman, meinde een grooten vriend gevonden te hebben; dog die in alle manieren betoonde een vyand van zyn Ed. te zyn.

Dit was de oorſaak, dat zyn Ed. van daar weer met eenige moeite na Batavia vertrok, alwaar zyn Ed. eenige jaaren gebleven zynde, Aº. 1691. als Landvoogd herwaards geſonden, en den 8 Maart met het Schip *Henrik Maurits* hier gekomen is.

Zyn Ed., en Mevrouw zyne Gemalinne, beide zeer vrolyke menſchen, bragten een geheel ander leven in Amboina, en hebben zeer veel toegebragt, om de herten van veele ter nedergeſlagenen te vervroliken.

Waar zyn Ed. meeſt toe neigde.

Ook was zyn Ed. een Heer, die zeer ſterk gezet was om de wegen, bruggen, ſtraaten, en alles net te houden, dezelve alomme te verbeteren, en met boomen te beplanten, na al het welke de Heer *De Haas* noit omgeſien had; zo dat, indien deſe Heer de Vervanger van den Heer *Padbrugge* geweeſt was, de Stad Ambon zekerlyk een geheel andre gedaante gekregen ſou hebben.

Hy maakte ten eerſte hegte bruggen in Mardheyka, en Halong, om met de Koets de Stad rond te konnen ryden, dat een fraeje uitſpanning gaf, ook verbreedde hy den weg van de Rodenberg, voorby Halong, en na de Way Tomo en den Olifant merkelyk. Ook heeft zyn Ed. den Thuyn agter zyn Huys tot aan de peerdeſtal vergroot, een fraeye dyk daar gelegt, en verſcheide nette Prieelen, en vooraan een fraeije Wagen, wel 100 voeten lang, gemaakt, waar over zyn Ed. fraeje groente lopen liet, een zoort van langwerpige Pompoenen zynde, hoewel ze zeker Schipper voor Soucyſen de Boulogne aanſag, en met veel verwondering uytriep, *Hoe! waſſchen de* Soucyſen de Boulogne *hier aan de boomen? Ik heb ſe in* Italien *wel ſien maken; maar noit zo ſien groejen*; dog men onderrichtte dien Vriend, en toonde hem, dat het mis van hem gekeken was.

De Veſting Duurſtede gebouwd.

In dit zelve jaar den 6 Maart gaven haar Edelheden laſt per 't Jagt de Wiltſchut, om ſpoedig een nieuwe Veſting op Honimoa te bouwen. Deze Veſting is een van zyn Ed. fraeiſte voltoide werken geweeſt, waar van wy reeds in 't breede, onder 't Comptoir Honimoa geſprooken hebben. Zyn Ed. ſtelde ook op de Buiten-Comptoiren, en op de Dorpen, ordre, om daar breede en rechte ſtraaten te maaken, dat een groot cieraad aan dezelve gaf. 1692.

Weinig weken gingen 'er door, dat deſen Heer met zyn Huisgeſin niet hier of daar na toeging, 't zy na de Laha, of na de Pas Baguwala, of na Hative Kitsjil op 't land van den Heer Engel, om daar dan met de meeſte Lieden van aanſien (die 'er by verſogt wierden) dien dag vrolyk te zyn, dat een vermakelyke uytſpanning voor veelen was.

Zyn Ed. aardige wyſe van de Nageleute vermanderen.

Onder zyne Regeering zyn in dit, en de volgende jaaren, ook veele Nagelboomen, over welke de Inlanders geſchil hadden, omverre gekapt, daar zy zeer wel mede te vreeden waren, liever die willende quyt zyn, dan dat zy die in handen van hunnen vyand zien zouden; waar mede zyn Ed. de E. Maatſchappy een grooten dienſt dede.

't Nieuw Sieken-huys geſticht.

In zyn tyd is ook het Nieuwe Siekenhuys (dat wy elders beſchreven hebben) gemaakt, een ſchoon ſtuk werks, en dat verdient gezien te werden.

Aº. 1692. belaſtten haar Edelheden het havenen en wel oppaſſen der Nagelboomen hoe langs hoe meer te verwaarlooſen, alſo zy, en de Heeren in 't Vaderland, te zeer met de Nagelen overkropt wierden, zynde de voorraad aldaar tot 2600 Bhaaren gerezen.

In May dezes jaars zond de Heer *Schaghen* den Koopman, *Iſaac de Viſſcher*, van Honimoa (daar een ſeer groot Nagelgewaſch was) na Batavia, voorgevende, dat hy niet wel by zyn zinnen was, hoewel de man niets ſchorte; dog 't was om *Pieter de Bocq* daar voor dien tyd te leggen, die 'er voor zig meer dan 10000 Ryxd. alleen van de Nagel-Overwigten, (zo men my gezegt heeft) uythaalde; dog haar Edelheden zonden de Viſſcher 't jaar daar aan weer, met verzekering, dat hem de Bataviſche lugt (zo hem al iet geſcheeld had) volkomen herſteld had, en met laſt van hem weer op zyn Comptoir te leggen. Ondertuſſchen had *De Bocq* dezen aap al weg.

Snaats, Hoofd op Oma gewor-den.

In dit zelve jaar 1692. viel in October voor, dat ik door myn goede vrienden middel vond, om myn Swager, *Antoni Snaats*, in weerwil van den Heer Landvoogd (die de plaats al aan eenen *Vander Poort* beloofd had) het Opperhoofdſchap van Oma te beſtellen.

Dit ſpeet zyn Ed. zeer, en hy waarſchoude myn Swager ook, dat hy wel oppaſſen en zorgdraagen zou, van zig hier of daar niet in te vergrypen; dat hy, jong zynde, niet al te wel ont-

1693. onthield, waar door hy hem daar na op een misslag betrapte, die wel in zich zelven niet veel, maar die egter naderhand oorzaak was, dat hy zyn Comptoir verloor.

Kerkelyke geschillen, onder zyd Ed. voorgevallen.

Wat geschillen zyn Ed. met de Kerkenraad, en byzondere Kerkelyke personen, in dit jaar gehad heeft, zullen wy op zyn plaats, daar van den Godsdienst gesprooken werd, aanhaalen.

Penning, ter Gedagtenis van Jonker Gerbrand gegeven.

Den 29 Juli, verloor zyn Ed. hier zyn jongsten Soon, Jonker *Gerbrand*, ter gedagtenis van welke deze Penning, N°. LII. Letter A. aan de Dragers gegeven is.

Vermits nu onder deze drie laatste Heeren Landvoogden geen Oorlog alhier, maar in tegendeel een diepe rust geweest is, zo vielen 'er ook geen saaken van belang voor, zynde het gemeene werk maar, van wel op 't Nagel-stuyken, 't uytroeyen der Nagelbomen, of 't verminderen van de Nagel-oegsten, 't waarnemen van de Hongi-togten, en 't houden der Orangkaja's Feesten, te passen; dat by dese drie Heeren na vermogen geschied is.

A°. 1693. vercheenen hier de schepen *Henrik Maurits*, en *Cortgene*, met verscheide Ordres van haar Edelheden, en vooral, dat men niet alleen de Placcaten tegen de weggeloopene slaven afkondigen, maar hen ook zoude doen opzoeken, en daar zekere troepen op uitsenden.

Placcaten, door zyn Ed. afgekondigd, en vernieuwd.

In dit zelve jaar deed zyn Ed. ook verscheide Placcaten, tot verbetering van verscheide verslofte Saaken, op nieuw af kondigen, luidende aldus:

NICOLAAS SCHAGHEN, Raad Extraordinaris van India, mitsgaders Gouverneur, en Directeur dezer Provintie Amboina, met den Resorte van dien, onder het beleid van den Hoog Ed. Heer, WILLEM VAN OUTHOORN, Gouverneur Generaal, en de Ed. Heeren Raden van India; Allen den genen, die dezen zullen sien, ofte hooren lezen, Saluit: doen te Weten:

„ DEwyl de dagelykse ondervindinge leerd, dat het niet genoeg is, „ goede Wetten, en *Ordonnantien* te maken, en den volke voor te stellen, „ ten zy dezelve, somtyds werden *Gerenoveerd*, en van nieuws *gepubliceerd*, „ en dat ook nu en dan voorgevallen is, 1693. „ dat die gene, dewelke, door den *Fiscaal* dezer *Provintie* zyn *gecalangieerd*, „ of aangesproken geworden, over „ *transgressien* van diergelyke oude, en „ by onze Voorzaaten *geëmaneerde Ordonnantien*, hebben voorgegeven, onkundig daar van te zyn, om de *gestatueerde* boetens op dat *pretext* te ontgaan, daar nogtans een ider gehouden is, op zynen *pericule* kennis te nemen, en te houden, van de Wetten, die ter plaatse van zyn *Domicilie* worden *geuseerd:* Zo is 't, dat wy in gevolge van de *methode* van verscheide voorige Heeren *Gouverneurs*, en jongst die van den Heere gewezen *Gouverneur* en *Commissaris Robbertus Padbrugge*, in *dato* 21 *December* 1684. met *advys* van onzen *Rade* goegevonden hebben te laten afkondigen de *poincten* van de *Ambonse Placcaaten*, zo als dezelve ten voorschreve tyden in een *Compendium*, of korte t'samentrekking, zyn vervat geweest, met byvoeginge van de gene, die zedert zyn uytgegaan, en dat in manieren als volgd.

„ Niemand zal in *Duël treden*, op „ straffe, by *Placcaat* door den Heer „ *Artus Gyzels*, den 7 July 1631. *geëmaneerd*, en *gerenoveerd*, door den „ Heer *Demmer*, den 16 November, „ 1644. door de Heer *Hustaart*, den 8 „ September, 1656.

„ Geen Beestiaal; 't zy van *Rundervee*, *Buffels*, *Paarden*, *Varkens*, *&c.* „ in de *Negery* te weiden, op *peene*, volgens voorige *Placcaten*, by de Heer „ *Artus Gysels*, den 12 July 1633. *gerenoveerd*, door de Heer *De Vlaming*, „ den 11 *May* 1648. 22 *May* 1649. „ en door den E. *Jeremias van Vliet*, „ *primo December*, 1682.

„ Die Koebeesten houd, ofte namaals krygt, zal niet vermogen, het „ Suyvel na zyn goeddunken te verkopen, tot zoodanigen prys, of aan wie „ hy wil, maar moet elk gerieven, die „ eerst komt, voor de volgende prys, „ als te weten, de *Boter* ½ Ryxd. 't ℔, „ *Soete-melk* de flapkan 6 stuyv. *Karnemelk* 2 stuyv. de flapkan; waar naar „ haar alle Veehoeders zullen hebben „ te *reguleren:* door de Heer *Vlaming*, „ den 23 *May*, A°. 1651.

„ De Broodbakkers hier in *Amboina*, „ zullen voortaan een brood van 2 „ stuyv. 13 oncen swaar moeten bakken, in plaats van 10 oncen, agtervolgens 't *Placcaat* van de Heer *Jan*

1693. „ *van Dam*, 1665. en *Reſolutie* van den „ 16 Auguſtus 1672. door de E. Heer „ *Anthonio Hurdt*.

„ Ook werd wel *expreſſelyk* verbóden, „ als dat 'er naar dezen, gene ſlaven „ met Paarden langs Heeren Straten of „ wegen zullen mogen ryden; maar „ dezelve eenelyk by de toom lyden, „ om alle ongelukken voor te komen.

„ Alle Grond, of Erf-brieven; moe„ten binnen 6 maanden ter *Secretarye*, „ om te boeken, gebragt werden, op „ verſtek van die Erven, &c. door de „ E. Heer *Anthony van den Heuvel*, 21 „ *Auguſtus*, 1638. *gecmaneerd* door de „ E. Heer *Robbertus Padbrugge*, den „ 22 *April* 1683.

„ Niemand mag eenige vaſte Goede„ren verkoopen, verruilen, nog ver„panden, als, ten overſtaan van *twee* „ *Gecommitteerde Scheepenen*, en *Secreta„ris*, op verbeurte als boven. De Heer „ *Anthony van den Heuvel*, den 21 *Au„guſto*, 1634. en *Gerenoveerd* door den „ Heer *Pieter Marville*, primo *Juni* 1666. „ en door den Heer *Cops* den 20 *Janu„ari*, 1671.

„ Niemand zal met eenige Teerlin„lingen, Steenen, Kaarten, *&c.* of „ Weddinge op het Spel van andere „ luiden Dobbelen of Wedden, op „ *pene* by *Placcaat* van den E. Heer *An„thony van den Heuvel*, den 5 October „ 1634. en *gerenoveerd* 22 *Januari*, 1644. „ 6 Juni 1667. den 16 *Januari* 1674.

„ Een iegelyk werd *gelicentieerd*, na „ drie dagen dezer *publicatie*, alle onge„ringde verkens op ſtraat te ſchie„ten, of dood te ſlaan, zonder dat „ den Eigenaar daar iets op te *pretende„ren* zal hebben, agtervolgens 't *Plac„caat*, by de Heer *Jan Ottens* den 15 „ *Juni* 1637. *Gerenoveerd* door den Heer „ *Demmer*, den 6 *Februari* 1644. de „ Heer *De Vlaming*, den 9 *Octóber* 1047. „ de Heer *Huſtaart* den 14 *Juli* 1656. „ de Heer *Jan van Dam*, den 27 *Juni* „ 1665. de Heer *De Vicq* den 23 *Juli* „ 1678. den 11 *May*, 1680.

„ Niemant zal eenigerhande Schiet„geweer aan *Indiſche Natien* verkoo„pen, op *pæne* van *confiſcatie* van alle „ hunne middelen, en daar en boven „ nog 25 Jaren in de keten te arbeiden, „ door de Heer *Jan Ottens*, 14 *Augu„ſtus* 1637. *Gerenoveerd* door de Heer „ *De Vlaming*, den 27 *April* 1654. en „ door de Heer *Padbrugge* den 22 *April* „ 1683.

„ Niemand zal eenige *ſpecie* van *Mun- 1693.
„ten* vervoeren, op verbeurte van de „ zelve, en daar en boven, 1000 Ryx„daalders voor de eerſte reize, en alle „ zulke verdere ſtraffe, als vereyſcht „ werd, door de Heer *Jan Ottens* den „ 13 *Maart* 1640.

„ Niemand zal eenige *Nagel-Olie*, „ loſſe *Nagelen*, *Kroonen*, *Nagelkranſſen*, „ *Nagel-ſlangen*, of eenige andere *ver„cierſelen* van *Nagelen*, uyt *Amboina*, „ na *Batavia*, of elders, vervoeren, of „ verſenden, op *pæne* van 1000 *Ryxd.*, „ en daar en boven nog naar *exigentie* „ van Saaken geſtraft te werden; door „ de Heer *Jan Ottens*, den 30 Maart, „ 1641. *Gerenoveert* door de Heer *De* „ *Vlaming* den 9 *Maart* 1650.

„ Die Lorrendrayers, vervoerders, „ of Verkoopers van *Nagelen* weet aan „ te wyſen, zal genieten de helft van „ de geheele *Condemnatie*, daar uyt te „ volgen, met verſwyging van zyn „ naam, door de Heer *Hurdt* den 9 „ November 1677.

„ Die Geld wil vervoeren, zal eerſt „ 10 ten 100 aan den Ontfanger beta„len, op verbeurte van 't te achterha„lene *Contant*, en 1000 Ryxd. boven „ dien, door de Heer *Jan Ottens* den „ 30 *Maart* 1641.

„ Niemand zal op eenigen *Sondag*, of „ andere *Feeſtdagen*, zig uyt de *Kerk*, „ of uyt de *Avondgebeden* onthouden, op „ verbeurte, achter-volgens 't *Placcaat* „ door de Heer *Demmer* den 21 *Januari* „ 1644. en *gerenoveerd* den 21 *May* 1650. „ den 3 *April* 1674. den 16 *November* „ 1678. 30 *Juni* 1681. en dooor de „ Heer *Padbrugge* den 30 *Januari* „ 1683.

„ Die gedurende de *Predicatie*, eeni„nigen ſtarken drank tapt, drinkt, *&c.* „ zal voor de eerſtemaal verbeuren 12 „ Ryxd., voor de tweede reyſe 25 „ Ryxd.; en voor de derde reyſe gely„ke 25 Ryxd., en *arbitrale Correctie*. „ Geen Tapper, of Herbergier, zal i„mand des *Sondaags*, of op andere „ *Feeſtdagen*, voor de klokke 4 uuren, „ en na de *naarmiddags Predicatie*; en „ des werkendaags, des avonds na de „ klokke 7 uuren, tappen, op verbeur„te van 3 Ryxd. voor yder *perſoon*; in „ welke boete ook vervalt ider *Compag„nies Dienaar*, die dit Gebod overtreed, „ door de Heer *Demmer* den 21 *Januari* „ 1644. en *gerenoveerd* door de Heer „ *Hurdt*, den 10 *Januari* 1688. en den „ 3 *April* 1674. de Heer *De Vicq* den

1693. „ 17 *Juli*, 1679. de Heer *Speelman*, „ den 23 *Januari* 1682. en door de E. „ Heer *Robbertus Padbrugge*, den 30 „ *Januari* 1983.

„ Geen Waard, of Herbergier, zal „ eenig Compagnies *Dienaars* (*excepto* „ die van buyten plaatſen komen:) mo„ gen Herbergen, of Sitplaats vergun„ nen na de klokke ſeven uuren, des „ avonds, op *pæne*, van 3 Ryxd. voor „ yder *perſoon*, in welke boete ook zul„ len vervallen alle *perſoonen*, die in zo„ danigen huiſen (na de gemelde tyd) „ werden gevonden. Door de Heer *Dem„ mer*, den 21 *Januari* 1644.

„ Die alhier in de *Negery*, eenige „ Erven, of Gronden, in eygendom „ heeft, zullen dezelve, binnen 2 maan„ den behoorlyk doen Bepaggeren, op „ de ſtrekkingen, *conform* de *royingen* „ voor *dato* geſteld, op *pæne* van 10 „ Ryxd. voor de eerſte twee maanden; „ voor de volgende twee maanden 20 „ Ryxd., en voor de derde twee maan„ den 30 Ryxd. en als dan nog onbe„ paggerd gelaten werdende, zullen zo„ danige gronden, of Erven, weder aan „ den Heer vervallen.

„ Een ygelyk zal de gemeene wegen, „ of ſtraaten, omtrent hare Wooninge„ gen, behoorlyk ſchoon houden, en „ gene vuiligheden in dezelve, nog „ voor andere Lieden Huyſen, Paggers, „ &c. uytwerpen; op *peene* van t'elkens „ een Ryxd. te verbeuren, door de „ Heer *Demmer* den 6 *Februari* 1644. „ en *gerenoveerd* door de Heer *Huſtaart* „ den 18 *Juli* 1656. *ultimo Mey* 1668. „ en door de Heer *De Vicq* den 23 *Juni* „ 1678. 11 *Mey* 1680.

„ Een *Chriſten Perſoon*, zal geen By„ zit, of *Concubine*, onder wat *pretext* „ het ook zy, in iemands of in zyn ei„ gen huis houden, op *peene* van 100 „ Ryxd., voor de eerſte maal, 200 Ryxd. „ voor de tweede, en 300 Ryxd. voor „ de derde reiſe, en de *Concubine*, boven „ *arbitrale correctie*, voor zekeren tyd, in „ een Tugthuis gebannen, of anders een „ Slavin zynde, aan den Heer verbeurd „ werden. Door de *Heer Demmer* den „ 16 November 1644 *gerenoveerd*, 5 „ *Maart* 1650. 3 April 1674.

„ Eenig *Heiden*, *Moor*, of andere „ *Onchriſten*, met een *Chriſten-vrouw* „ (getrouwd of ongetroud zynde:) boe„ lerende, zal voor de eerſte maal ver„ beuren 500 Ryxd., en voor de twe„ de, met de dood geſtraft werden, „ door den Heer *Demmer*, den 16 No„ vember 1644.

„ Den dag van *Amboinaas* verovering 1693. „ op den 23 *Februari* te vieren, op *pee„ ne* van 6 Ryxdaalders; door de Heer „ *Demmer*, den 18 *Februari* 1645. *ge„ renoveerd* den 20 *Februari* 1675. en „ 14 *Februari* 1680.

„ Niemand zal eenigen *particulieren* „ *Handel*, 't zy voor hem zelfs, of voor „ andere, mogen doen; op *peene* van „ *deportement*, en *Confiſcatie* van alle zy„ ne verdiende Gagie, en verhandel„ de Goederen, en daar en boven nog „ voor onbequaam na 't Vaderland ge„ zonden werden.

„ Niemand mag *particulieren Handel* „ doen, met Vrye Lieden (die 't zelve „ toegeſtaan is:) op *peene* voorſz. door „ de Heer *Generaal Van der Lyn*, den „ 25 *April* 1647. *Gerenoveerd* den 14 „ *Maart* 1656.

„ Niemand zal in plaats van eenige „ oude vervallen, of in de weg ſtaan„ de Huis-muuren, of Paggers, *&c.* „ een ander mogen maken, buyten „ voorweten, en *Licentie*, van de *Rooy„ meeſters*, door de Heer *De Vlaming*, „ den 20 *September* 1647.

„ Die eenig *Hart*, of *Hinden*, of „ ander *wild Vee*, buiten *Conſent* van „ den Heer *Gouverneur* vangt, ſchiet, „ &c. verbeurd voor de eerſte maal 50 „ Ryxd., voor de tweede maal, gegees„ ſeld, en voor de derde maal gegees„ ſeld en gebrandmerkt, en 10 Jaren in „ de Ketting geklonken te werden; „ door de Heer *De Vlaming* 20 *Septem„ ber* 1647. *Gerenoveerd* den 17 *Maart* „ 1661. 30 *Januari* 1683.

„ Niemand zal aan eenige Schepen, „ van *Batavia* komende, mogen varen, „ voor dat dezelve, door den *Fiſcaal ge„ viſiteerd* zyn, op *peene* van 24 Ryxd. „ door de Heer *De Vlaming* 25 Novem„ ber 1647. *Gerenoveerd* 30 *Januari* „ 1683.

„ Die eenige jonge Spruyt, of Plan„ tagie ſchend, of de Bepaggering der „ zelve breekt, zal op 't ſchavot ge„ geeſſeld werden, door de Heer *De* „ *Vlaming*, den 11 *November* 1648. „ *Gerenoveerd* door de Heer *Padbrugge*, „ 30 *Januari* 1683.

„ Niemand zal *Oebat* ontrent de *Se„ ro's* mogen werpen, op *peene* van *ar„ bitrale Correctie*, door de Heer *De* „ *Vlaming*, den 16 *Februari* 1651.

1693. „ Alle wilde Nagelboomen zullen „ moeten werden uytgeroeid, dog ider, „ de onder zyn *Campon* ſtaande, op *peene* van 12 Ryxdaalders. De Heer *De „ Vlaming*, den 9 *Maart* 1650.

„ Niemand zal eenig Buskruit mogen „ verkoopen, of verruilen, verſchenken, &c., op *peene* van Lyfſtraffe; de „ Heer *De Vlaming*, 9 *Juli* 1650.

„ Niemand zal Vloeken, of Sweeren, op *peene* van met 50 ſlagen geleerſt, of 6 Ryxd. voor de eerſte, „ 100 ſlagen ofte 12 Ryxd. voor de „ tweede, en 200 ſlagen ofte 18 Ryxd. „ voor de derde reize, voor de Armen „ te verbeuren. De Heer *De Vlaming*, „ den 12 Novemb. 1653. *Gerenoveerd* „ den 3 *April* 1674. en den 30 *Januari* „ 1683.

„ Ider Getrouwde zal *apart*, en niet „ met andere onder een dak, woonen, „ en dati doen, op *paene* van 50 Ryxd. „ voor de eerſte, 100 voor de tweede, „ en 200 Ryxd. voor de derde maal, en „ daar en boven nog een jaar in de keten geklonken te werden. De Heer „ *De Vlaming*, den 13 *Juni* 1654.

„ Geen *Chriſten* zal ſig laten *Beſnyden*, „ op *peene* van den *Beſnyder*, zoo wel „ als den *Beſnedenen*, aan den lyve, of „ wel 't leven geſtraft te werden. De „ Heer *De Vlaming*, den 6 *Mey*, 1659. „ *Gerenoveerd* den 3 *April* 1674.

„ Niemand zal van Soldaten, Matrooſen, &c. mogen kopen, eenige „ *materialen*; 't zy *Yſer*, *Thin*, *Spaden*, „ *Schoppen*, of andere diergelyke; op „ *peene*, zo wel den *kooper*, als den *verkooper* aan den lyve, ook wel aan't leven geſtraft te werden. De Heer „ *Huſtaart*, den 3 *November* 1656.

„ Niemand zal buiten zyn beſcheiden „ plaats mogen vernagten, op *peene* van „ 6 maanden in de Ketting geklonken „ te werden.

„ In wiens Wooninge, Thuyn, Erf, „ &c. *Duyvels Beelden* gevonden werden, zal met den Swaarde ter Dood „ geſtraft werden; en de *Radja's* of „ *Orangkajen*, die kenniſſe van de verberginge gehad, of zelfs *Duivels-dienſt* „ gedaan hebben, *gedeporteerd*, en uyt „ *Amboina* gebannen werden, dog *ſchoolmeeſters*, daar van kenniſſe hebbende, „ en't zelve verſwygende, zullen voor al „ haar leven in de Ketting gebannen „ werden. De Heer *Huſtaard* den 26 „ *November* 1657. *Gerenoveert* 3 *April* 1693. „ 1674.

„ Die eenige *Duyvels-beelden* ontdekt, „ zal 25 Ryxd. genieten. De Heer „ *Huſtaart* den 29 Septemb. 1657.

„ Die eenige *'s Compagnies Houtwerken* ontvreemd, zal 6 maanden in de „ keten geklonken werden. De Heer „ *Huſtaart*, den 26 Novemb. 1657.

„ Niemand zal eenige *Dieven huisveſten*, of de behulpſame hand bieden, „ op *peene* van met de *Dieven*, een gelyke ſtraffe te ontfangen. De Heer „ *Huſtaart* den 5 *April* 1660.

„ Die *Dievery* ontdekt, en aanbrengt, „ zal 100 Ryxd. genieten.

„ Die *'s Compagnies Kalk ſteeld*, een „ vry Perſoon zynde, zal aan een paal „ gegeeſſeld werden, en een ſlaaf zynde, daar en boven verbeuren 12 Ryxdaalders. De Heer *Cops* den 13 December 1663.

„ Die *vuur in Coescoes*, of andere opgedroogde Boſch-plaatſen, ſtookt, zal „ 6 maand. in de keten geklonken werden. De Heer *Huſtaart*, 28 September 1660.

„ Geen *Baliſche Slaven* zullen hier „ verkogt mogen werden, als aan „ Vreemdelingen, die dezelve weder „ vervoeren; op verbeurte van dezelve, „ en *arbitrale Correctie*. De Heer *Marville*. Den 29 *Maart* 1666.

„ Alle Vaartuigen, 't zy groot of „ kleen, die hier aankomen, zullen „ hun, na verloop van drie uuren, „ moeten aangeven; op verbeurte voor „ de groote, voor elk uur verſuymens, „ 10 Ryxd., en voor de kleine 2 Ryxdaalders; dog na verloop van 3 maal „ 24 uuren, niet aangegeven zynde, „ zullen zodanige Vaartuygen en Goederen verbeurd zyn. De Heer *Hurdt*, „ den 19 *Auguſtus* 1667.

„ Die zonder *Conſent* van de Heer „ *Gouverneur* vertrekken, zyn mede „ verbeurd. *Placcaat* als boven.

„ Een iegelyk zal zyne Vaartuigen, „ *Orembay*, &c. verſeekeren, dat 'er „ geen Slaven mede wegloopen, op *peene* van 3 Ryxd. voor een *Orembay*, en „ een Ryxd. voor een *Parahoe*, die „ door de Borgerwagt aangehaalt werd. „ De Heer *Hurdt*, 10 Juni 1668.

1693. „ Zo met imands Vaartuyg gevlugt „ werd, zal den Eigenaar van 't Vaar„ tuig, een derde aan den Lyfheer, van „ de gevlugte Slaaf, moeten betalen. „ De Heer *Hurdt*, den 10 Juli 1668.

„ Geen Timmerlieden, &c. zullen „ hare *Gereetſchappen* verkoopen, ver„ ruylen, en verpanden, &c. op *peene* „ van 14 dagen in 't donker Gat te ſit„ ten, en een maand Gagie. De Heer „ *Hurdt*, den 26 Juli 1672.

„ Die 's avonds na 6 uuren nodeloos „ 't zy op de Rheede, of aan land, „ *ſchiet*, verbeurd voor een *Kanonſchoot*, „ 18 Ryxdaald., een *Bas* 15 Ryxd., en „ voor een *Roerſchoot* 12 Ryxdaalders, „ dog, meermalen daar op bevonden „ werdende, ſwaarder ſtraffe. De Heer „ *Hurdt*, 13 *Februari* 1674.

„ De Borgerwagt, zal alle ſamen„ rottinge ſteuren, en de *principaalſte* „ in verſeekering nemen. De Heer „ *Hurdt*, den 13 *Februari* 1674.

„ De *Amboineeſen*, ſchoon al onder„ trouwde, zullen geen vleeſchelyke „ *converſatien* of 't zamen-Woningen „ met den anderen hebben, voor en al „ eer wettelyk getrouwd zyn, op *peene* „ van 25 Ryxd., en *arbitrale Correctie*. „ Dog een *Amboinees*, een dogter bui„ ten weten der Ouders bepraat, en be„ ſlapen hebbende, zal dezelve Trou„ wen, en 50 Ryxd. verbeuren. De „ Heer *Hurdt*, 3 *April* 1674.

„ Die *Madat rookt*, zal 6 Ryxdaal„ ders verbeuren, en geleerſt werden, „ en die dezelve verkoopt, of imand ter „ hand ſtelt, verbeurd voor de eerſte„ maal 12 Ryxd., voor de tweedemaal, „ en de derde reize, t'elkens mede 18 „ Ryxdaalders, en een jaar in de keten „ geklonken te werden. De Heer „ *Hurdt*, 11 *October* 1674.

Die zyn *Nagelen* agter wegen houd, „ en niet ter ſchale brengt, verbeurd „ dezelve, boven verdere ſtraffe. De „ Heer *Hurdt*, 6 Maart 1676.

„ Die een Slaaf opvangt, ſal daar voor „ 10 Ryxdaalders, en voor de kop van „ een der zelver 5 Ryxd. genieten. De „ Heer *De Vicq*, 22 Juli. *Gerenoveert* „ 17 Juli 1683.

„ Die Lyfeigene (al waſt maar voor „ een nagt:) herbergt, of aanhoud, „ zal voor yder der zelver verbeuren „ 25 Ryxd. De Heer *Huſtaardt*, 14 „ Juli 1656. *Gerenoveerd* 10 *Februari* 1693. „ 1679.

„ Geen *Moorſe Vrouwe* mag van haren „ man loopen, op *peene* van in 't *Tugt„ huys* geſloten te werden, en den aan„ houder der zelver ſal 25 Ryxd. ver„ beuren, of anders aan den lyve geſtraft „ werden. De Heer *De Vicq*, den 4 „ *Januari* 1680.

„ Die iemand ſlaat, ofte werpt, zon„ der bloed te laten, verbeurd 3 Ryx„ daalders, en bloed latende 6 Ryx„ daalders. De Heer *Cornelis Speelman*, „ den 27 Februari 1682.

„ Die een Mes trekt, om iemand „ uyt te dagen, zal gegeeſſeld, en een „ ſneede in de wang gegeven werden, „ als boven. Die een mes trekt, en „ daar mede iemant quetſt, zal gegees„ ſeld, op de wang gebrandmerkt, en „ 6 Jaren in de keten geklonken, of „ ook wel met de dood geſtraft wer„ den. Als boven.

„ Die iemand verradelings quetſt, zal „ ſwaarlyk aan den lyve, of wel met „ de dood geſtraft werden. Als bo„ ven.

„ Zoo een Matroos een ander dood „ ſnee, of ſtak, zal dezelve met de „ koorde, of wel ſwaarder ter dood ge„ bragt werden. Als vooren.

„ Een Herbergier zal de gene, die „ iemand in zyn huis, of ſtoep, quetſt, „ terſtont aangeven, op pæne van 40 „ Ryxd., en verlies der Tapneeringe „ voor 6 maanden. Als boven.

„ Alle Herbergiers zyn gehouden de „ Quetſers, die zulks in hare huyſen, „ of ſtoepen doen, te vangen; op ver„ beurte van 100 Ryxdaalders. Als „ boven.

„ Eenig Matroos, Soldaat, Waard, „ &c. die eenig Gevegt aanſiet, zon„ der ſcheiden, zal 12 maanden of lan„ ger in de keten geklonken werden.

„ Geen Doodſlagers te verſteken, of „ weg te helpen, op verbeurte van 100 „ Ryxd., en *arbitrale Correctie*.

„ Die den dienſt van de *E. Compagnie* „ verlaaten, daar uyt weg loopen, naar „ andere *natien*, zullen gegeeſſeld en „ gebrandmerkt, mitsgaders 10 jaren „ in de keten geklonken werden. Als „ boven.

Wie

1693. „ Wie eenige *Compagnies* Dienaren, „ 't zy Matroos, Soldaat, ofte Ambagts- „ gezel, die zig van zyn beſcheiden „ plaets, in 't boſch onthoud, den *Fiſcaal* opbrengt, ofte aanwyſt, zal daar „ voor 2 Ryxd. genieten, 't welk den „ Boſchlooper op reekening zal wer- „ den geſteld.

„ Die eenig Lyfeigen in houte, of „ yzere boeyens, &c. fluit, verbeurd „ voor de eerſte maal 100 Ryxdaalders, „ en de tweede maal 200 Ryxdaalders, „ en voor de derde maal 300 Ryxd., „ met *confiſcatie* dier Slaaf. Door de Ed. „ Heer *Robbertus Padbrugge*, den 3 „ *Mey* 1683.

„ Niemand zal eenige vrugten, bui- „ ten *Conſent* van den Eigenaar, uyt „ imands Thuin mogen halen, op *pee-* „ *ne* van 25 Ryxdaalders, en verdere „ *correctie*. De Heer *De Vlaming* den „ 9 *Maart* 1650.

„ Niemand zal eenige Gronden, Er- „ ven, Huiſen, &c. mogen verkoopen, „ als voor twee *Gecommitteerde Schepe-* „ *nen*, en zal den Verkooper, voor het „ doen van affſtant, een *tranſport* laten „ paſſeeren, op *peene* van 100 Ryxd., „ voor de eerſte, 200 voor de tweede „ maal, en derde maal beſyden de *Con-* „ *fiſcatie* van huis, erf, &c. *arbitralyk* „ geſtraft te werden. De Heer *Willem* „ *van der Beek*, den 14 *November* 1651. „ *Gerenoveerd* 1671. in *Januari*.

„ Niemand zal de Luiden, van't Ge- „ bergte komende, in 't gemeed treden „ om hunne Waaren af te koopen, en „ dezelve weder ten dierſten, op de Ba- „ ſaar te verkoopen, op *peene* van 5 „ Ryxdaalders, en *arbitrale Correctie*. „ De Heer *De Vlaming*, den 9 *Maart* „ 1650.

„ Alle *Amboineeſen* moeten in hun- „ ne *Negeryen* woonen, zonder *formele* „ *boſchhuiſen* te maken, op *peene* van de „ dood; de *Orangkajen*, die zulks niet „ bekend maken, zullen *gedeporteerd*, „ en voor al haar leven, uyt deze Lan- „ de gebannen werden. Door de Heer „ *Huſtaardt*, den 28 *Juni* 1658. *Gere-* „ *noveerd*, door de Ed. Heer *Padbrug-* „ *ge*, den 2 *Februari* 1686.

„ De Vaartuigen, die aankomen, of „ afgaan, mogen geen Reede, als voor „ *Victoria*, aandoen, dan by hoogdrin- „ gende nood, op ſware ſtraffe, en boe- „ te van 100 Ryxdaalders. De Heer „ *Hurdt*, 19 *Auguſti* 1667.

„ Alle vreemde *Natien*, 't zy van 1693. „ *Maleyers*, *Javaanen*, *Chineſen*, *Bou-* „ *tonders*, &c. (geen van de zulke uyt- „ gezonderd) zullen hun na het uytein- „ de van dit lopende *Moeſſon*, hier laten „ vinden, nog, vertrokken zynde, oyt „ weder keeren, 't zy ook onder wat „ *pretext* het zy, als eenelyk die, dewel- „ ke alhier 6 jaren geresideerd, en t'ſe- „ dert altoos hier vuur en ligt gehou- „ den hebben, op *peene* van voor al haar „ leven in de keten geklonken te wer- „ den, en verbeurte van alle haar Goe- „ deren, met welke ſtraffe ook *gepuni-* „ *eerd* zullen werden, alle 's *Compagnies* „ Onderdanen, die eenige der voorſz. „ *natien* hier komen aan te brengen. De „ Heer *De Vlaming*, den 10 *Juli* 1654. „ *Gerenoveerd* den 19 *Auguſt*. 1667.

„ Niemand mag buiten *Conſent*, eenig „ *Amboinees* of *Cerammer* aannemen, of „ huuren, om na *Bouton*, *Java*, en „ *Macaſſer*, &c. te varen, op *peene* van „ *arbitrale Correctie*, of wel ſwaarder „ ſtraffe, zoo wel voor de gehuurden, „ als huurder. De Heer *Hurdt*, 19 *Au-* „ *guſti* 1667.

„ Die op het Haanegevegt betrapt „ werden, zullen de Haanen, Gereed- „ ſchap, en 3 Ryxd. verbeuren; dog, „ een ſlaaf zynde, geleerſt werden; in „ gemelte Boete zullen ook vervallen „ die gene, dewelke op hunne gron- „ den, of in hare Paggers al zulke wed „ Spellen gedogen. De Heer *Hurdt*, „ 13 *Februari* 1674. *Gerenoveerd* door „ de Ed. Heer *Padbrugge*, den 14 *May* „ 1686.

„ Alle Matrooſen, of andere, die zo „ hardnekkig zyn, dat zy haar Quet- „ ſers niet willen bekend maaken op „ de eerſte afvrage, zullen, boven het „ Mes-trekken, zodanig geſtraft wer- „ den, of zy een ander zodanig gequetſt „ hadden; en zo een hardnekkige, ko- „ mende te ſterven, zal zyn ligbaam „ aan de Galge gehangen werden. „ De Heer *Speelman*, den 23 *Januari* „ 1682.

„ Die genegen zyn eenige Slaven of „ Slavinnen vry te geven, zullen daar „ af kenniſſe doen, om geoordeeld te „ werden, of dezelve buiten laſte der „ gemelde vrydom mogen vergund „ werden, of niet, en zal ook *reflectie* „ moeten genomen werden, of zodani- „ ge lyfeigene voor hun, of ook wel „ voor hare vrouwen, en kinderen, be- „ quaam zyn, de koſt buiten laſte der „ *Diaconye* te konnen winnen, ten min- „ ſten voor 6 jaren, gelyk 't zelve ook

moet

1693. „ moet verſtaen werden, met alzulke „ lyfeigenen, die hunnen vrydom komen „ te koopen.

„ Geen *Actens* van vrygeving, of „ vrykoping van Slaven mogen werden „ *gepaſſeerd*, als by den *Secretaris*, mits „ dat deſelve als dan, door twee *Ge-committeerde*, en voorn. *Secretaris* on-„ onderteekend werden, waar van een „ pertinent *protocol* ter *Secretarye* zal „ werden gehouden: door de Ed. Heer „ *Generael Speelman*. Als vooren.

„ Die eenige lyfeigenen wil vrygeven, „ en buiten alle ſlavernye ſtellen, moet „ zig *reguleren* na 't gene de *reſpective* „ *Secretariſſen*, en *Notariſſen*, haar ko-„ men voor te houden, volgens de *re-„ ſolutie* van de hoge *Indiſche Regeering*, „ de *dato* 3 *May* 1686. en *ultimo Febru-„ ari*, alhier *Gepubliceerd*; op *pæne*, dat „ hare Boedels by de Weeskamer of „ *Curator ad lites*, niet zullen werden „ aangenomen.

„ Niemand vermag eenig Huys, „ Combuys, Loots, of andere Gebouw, „ oprigtende, dezelve anders dan met „ pannen te dekken; op *pæne* van de „ zelve Gebouwen onder de voet ge-„ ſmeten te werden. Volgens *Placcaat* „ van de Heer *Gouverneur De Haas*, de „ *dato* 26 *Auguſtus* 1687.

„ Die des avonds na 9 uuren, de „ gemene wegen paſſeerd, zal by aldien „ 'er geen brandend ligt by hem ge-„ vonden werd, opgevat, en tot des „ morgens in de Borgerwacht *geconfi-„ neerd*, mitsgaders voor een Brandſtig-„ ter aangeſien, en na *exigentie* van ſaa-„ ken, *arbitralyk* geſtraft werden; „ uytwyſens het *Placcaat* van den Heer „ *Gouverneur Dirk de Haas*, de *dato* 16 „ *December* 1687.

„ Die *Javaanen*, *Maleyers*, *Balyers*, „ *Boutonders*, ofte hare onderhoorige, „ mitsgaders Slaven van die *Sexe*, hoe „ jong die ook zoude mogen zyn, met „ zyn vaartuig hier aanbrengt, zal zyn „ Vaartuyg met de inhebbende Lading, „ niet alleen verbeuren; maar daar en „ boven voor al zyn leven in de keten „ geklonken werden; en een igelyk, „ van wat ſtaat hy zy, mitsgaders de „ vrye Handelaars, werden verboden „ de zelve hoe jong gemelte Slaven ook „ mogten zyn, te verkoopen, op ver-„ beurte van dezelve, mitsgaders 't „ Vaartuyg, daar ze mede aangebragt „ zyn, daar en boven *arbitrale Correc-„ tie:* Uytwyſens het *Placcaat* van den „ Ed. Heer *Gouverneur Dirk de Haas*, 1693. „ de *dato* 20 *April* 1688.

„ Imand eenig geld, op het Nagel-„ gewaſch by de Inlanders uytſettende, „ hooger als tegens den *ordinairen In-„ treſt*, in de *Bataviſe Statuten* vervat, „ zal, by zoo verre hy een *Compagnies* „ dienaar is, en de penningen zyner *ad-„ miniſtratie* daar toe gebruykt heeft, „ boven verbeurte der zelve, *gedepor-„ teerd*, en, na de groote van het *Ca-„ pitaal*, in de keten geklonken wer-„ den: Maar *Borgers*, *Mardykers*, of „ *Chineſen* zynde, haar uytgezette *Ca-„ pitaal*, en de ware helft van dien daar „ en boven verbeuren: Volgens *Plac-„ caat* van opgemelten Heer *De Haas*, „ de *dato* 20 *April* 1688.

„ Die eenig geld, of Koopmanſchap-„ pen, aan *Keſſingers*, *Ceram-Lauwers*, „ en andere daar om her gelegene vol-„ keren, 't zy in trocqueering van *Mas-„ ſoy*, of anders, *fiëerd*, zal in dat kas, „ geen regt gedaan, maar afgeweſen „ werden: Uytwyſens het *Placcaat* van „ meergemelde Heer *Gouverneur De „ Haas* voorſz.

„ Die eenige *Superſtitieuſe dienſten*, of „ *Duyvelſche Offerhanden* in de *Gerefor-„ meerde Kerken*, onder dit *Kaſteel* ge-„ hoorende, of ook op de buitenplaat-„ ſen doet, zal volgens Placcaat van de „ Ed. Heer *Commiſſaris De Haas*, de „ *dato* 22 *Februari* 1689. aan den Ly-„ ve, of wel aan 't Leven geſtraft „ werden.

„ Eenig Handelaar met zyn *Chialoep* „ van *Batavia*, *Banda*, *Ternaten*, of „ *Macaſſer*, hier aankomende, vermag „ voor de gedane *viſite* van den *Fiſcaal*, „ niet aan land te komen, en van hier „ willende vertrekken, niet nae de ge-„ dane monſteringe weder aan land te „ keeren, als by hoge nood, op *pæne* „ van de *Chialoep*, met de ingeladene „ Goederen, te verbeuren; uytwyſens „ het *Placcaat* van bovengemelde Heer „ *Commiſſaris de Haas*, de *dato* 22 „ *Maart* 1689.

„ Niemand vermag Viſch, of eeni-„ ge Eetwaaren, buiten de *Baſaar* te „ verkoopen, en die dezelve iemand „ afdwingt te verkoopen, zal ten „ *exempel* van andere, en ook wel aan „ den Lyve, geſtraft werden. Door „ ons *gepubliceerd* den 9 Juni 1691.

„ Die eenige Vuylnis uytwerpt op an-„ dere plaatſen, als in de poel *Way Ti-„ tar*, aan de *Way Tomo*, aan ſtrand;

1693. „ of de wallen van haar aarde, komen
„ te ontbloten, zullen de eerſte maal
„ een, en de tweede maal 3 Ryxdaal-
„ ders verbeuren, mitsgaders de derde
„ maal, boven een boete van 6 Ryxd.
„ *arbitraal Gecorrigeerd* werden, als
„ boven. Door ons in *dato* 11 Juli
„ 1691.

„ Die zyn *Doopnaam* veranderd of ſig
„ anders, als met zyn bekende naam in
„ eenig *publycq* Geſchrift laat noemen,
„ zal de eerſte maal 10 Ryxdaalders,
„ de tweede maal 20, en de derde maal
„ 50 Ryxd. verbeuren, maar, bedrog
„ daar mede willende uytwerken, als een
„ Falſaris geſtraft werden, welke ge-
„ lyke ſtraffe de *Mooren* en *Heidenen* in
„ zodanigen kas mede ſubject zyn.

„ De Inlandſe *Dorpsvoogden*, moeten
„ laten onderſoeken, of en waar 'er *fu-*
„ *gitive* Slaven, of *ongelicentieerde per-*
„ *ſoonen*, in hare *Diſtricten* ſig onthou-
„ den, en, die vindende, de zelve aan-
„ geven, op *pæne*, dat die geene, in
„ welkers *Limiten*, Huyſen, of Thuy-
„ nen, van dat geboefte gevonden
„ werd, en ſig van *Ignorantie*, zelfs, des
„ gevergt, onder Eede niet kunnende
„ *purgeeren*, voor een *Fauteur* van zoo-
„ danige *fugitiven*, zal werden aange-
„ ſien.

„ De *Placcaten* door de Ed. Heer Oud
„ *Gouverneurs Anthoni Hurdt*, en *Rob-*
„ *bertus Padbrugge*, de *dato* 11 *October*,
„ 1674. 4 *Mey* 1686., tegens het
„ Toppen, Speelen, Rooken, en
„ nuttigen van *Amſioen* of *Madat*, 't zy
„ op wat manier 't mag weſen, die de
„ zelve verkoopt, verruild, verſchenkt,
„ &c. zal de eerſte maal 20 Ryxd. de
„ tweede maal 50, en de derde rys 100
„ Ryxdaalders verbeuren, en, daar toe
„ onmagtig zynde, in de keten geklon-
„ ken, en *arbitraal Gecorrigeerd* werden;
„ zullende den Aanbrenger, een vierde
„ part der Boete genieten. Die op 't
„ roken van *Madat geattrapeert* werd,
„ zal de eerſte maal 50, dog by wan-
„ betalinge in de ketting geſlagen, en
„ geſchavotteerd, maar Slaven zynde,
„ aanſtonds gegeeſſeld, of gelaarſt wer-
„ den.

„ 't *Exceſſief* aanhouden van Honden,
„ is mede verboden, by *Placcaat*, van
„ de Heer *Demmer*, in *dato* 22 *Januari*
„ 1644. 't welk mede ſtond uytgevoerd
„ te werden, met de geſtelde Boetens,
„ en het van kant helpen der *ongeper-*
„ *mitteerde* of ongetekende, werden-
„ dende den *Fiſcaal gerecommandeerd*,
„ de bevoorens *geemaneerde*, en *ongealte-*
„ *reerde Placcaten* in vollen *vigeur* te 1693.
„ houden. Dit door ons *Gerenoveerd*,
„ en *Geamplieerd*, den 26 *Februuri* 1692.

„ Die eenige *Ducatons* hoger uytgeeft,
„ of tegens minder prys ontfangt, als
„ tegens 63 ſtuivers, zal voor yder van
„ dezelve 25 Ryxd., en die eenig geld
„ uyt deze *provintie* vervoerd, zal die
„ penningen, benevens een boete van
„ 100 Ryxdaalders verbeuren: Uytwy-
„ ſens 't *Placcaat* door ons op den 2 *Mey*
„ dezes jaars *geëmaneerd*.

Onderſtond,

Gegeven tot Amboina, aan 't Caſteel Victoria, op Leytimor, den 28 July, 1693.

Was Geteekend,

N. SCHAGHEN.

In dit zelve jaar belaſten haar Edelheden by ſchryvens van den 10 Maart 1693., om myne 10000 Ryxdaalders, (van welke ik elders breeder ſpreke, ſchoon 'er by den Landvoogd en Raad 12000 beſproken was te nemen) wederom te geven, waar by ik zeer benadeeld, en ganſch onregtveerdig gehandeld wierd, daar ik de E. Maatſchappy een grooten dienſt in hare verlegentheid, en my zelven, om haar te helpen, groote ſchade gedaan had. Des Schryvers Geld onwettig opgeſegt.

Den 23 Februari 1694. belaſten haar Edelheden weer na de Wegloopers te ſoeken, op dat die niet mogten toegenomen; bevelende in 't jaar daar aan de belooning voor 't opvangen door de Eygenaars te doen betaalen. 1694. Laſt omtrent de Wegloopers.

Den 7 May dezes jaars vertrok ik met myn Huisgeſin van hier, met voornemen om na 't Vaderland te keeren, gelyk in dit zelve jaar nog geſchied is. Eerſte vertrek des Schryvers van hier na Holland.

A°. 1695. den 23 Februari, belaſten haar Edelheden onder meer andere ſaaken, dat die van het dorp Liën voortaan hunne Nagelen weer op Haroeko zouden weegen; bepalende te gelyk het loon, dat de Heeren Weesmeeſters van de Weeſen zouden mogen trekken.

A°. 1696. den eerſten Maart, ſchreven zy zeer ſtreng over de overwigten der Nagelen, belaſtende, dat ider van de Opperhoofden het getrokkene geld voor dezelve weer uytkeeren, en aan de E. Maatſchappy goed doen zoude. Zy belaſtten toen ook om *Pieter Nuyts* voortaan tot de uytroeying der Nagelen te gebruiken, en den tweeden Luitenant *De Bevere* daar van te verſchoonen. 1695. en 1696. verſcheide Bevelen door haar Edelheden gegeven.

Een

1696. Een van de laatſte werken onder de Heer *Schagens* beſtier gemaakt, is de jegenwoordige Maleytſche Kerk. De vorige was maar van 90, dog deeze heeft zyn Ed. van 100 voeten lengte, en 60 voeten breedte genomen, hebbende ieder Galdery aan wederſyden de breedte van 15, en het middelſte deel van de Kerk 30 voeten in de breedte.

Maleytſe Kerk gebouwd.

Zyn Ed. heeft ze A°. 1695. al begonnen, dog niet voltoyd, dat na zyn Dood door den Opperkoopman, en Geſaghebber, de Heer *Cornelis Stul*, A°. 1697. geſchied is.

De Heer Schaghen's Dood, en de Goude Penning ter Gedagtenis gegeven.

A°. 1696. den 3 Juli, 's morgens, zynde de Dingsdag, was de Heer *Schaghen* nog in de Raad van Juſtitie, en Donderdags daar aan nog in de Maleytſe Kerk geweeſt, om na een graf van zyn Ed. te zien, van 't welke zyn Ed. zeide, dat de kelder wat grooter zyn moeſt, alzo 'er in 't korte een bykomen konde.

's Avonds den vyfden kreeg zyn Ed. een ſchielyk overval, en is den ſevenden, na dat een dag of twee als in een diepe ſlaap, en zo buiten verſtand gelegen had, en na een beſtier van ruim vyf jaaren, overleden; latende het geſag aan zynen tweeden, den Heer *Stul*.

Ter Gedagtenis van zyn Ed. is deze Goude Penning, N°. LII. Letter B., aan de dragers gegeven.

1697. De Heer van Werkendam, 26ſte Landvoogd hier.

A°. 1697. den 2 April, verſcheen hier de Heer *Willem van Wyngaarden*, Heer van Werkendam, en Extraordinaris Raad van India, van Batavia met het ſchip de Voetboog, om als zesentwintigſte Landvoogd, en Beſtierder van deze Landvoogdy, in de plaats van den Overleden Heer *Schaghen* te volgen.

Buytenpoſten gelicht.

By zyn Ed. komſt geliefden haar Edelheden het lichten van verſcheide Poſten, op Leytimor, Hitoe, Honimoa, Oma, Larike, en Amblauw, den 29 Februari te bevoelen, en daar by te voegen, dat de Landvoogd voortaan in 't Caſteel zou moeten woonen. Ook wilden zy, dat die van Liën op Haroeko, en die van Paſir Poeteh aan 't Caſteel hun Nagelen zouden wegen.

Zy bepaalden ook, wat men voortaan aan een Weduwe van een Landvoogd verſtrekken, en dat men geen Peerden voor hare reekening van imand overneemen zal, ten ware men die zelf betalen wilde.

Deze Heer Landvoogd nader beſchreven.

Wat nu den Heer Landvoogd van *Wyngaarden* betreft, die heeft hier de naam gehad van een zeer vriendelyk, en minnelyk Heer tegen ieder een, zeer gulhertig in zyne onthalingen, geweeſt te zyn, die zig zeer aan 't nemen van vermaak met geſelſchappen (dog in betamelykheid, en met lof) overgaf; waarom zyn Ed. ook in 't algemein hier bemind wierd. 1606.

De ſaaken der E. Maatſchappy heeft zyn Ed. hier zeer wel en tot genoegen; maar ook zyn eigen belang zo wel waargenomen, dat men oordeeld, dat hy wel 100000 Ryxdaalders hier van daan gevoerd heeft; dat zyne erfgenamen beſt zullen weten.

Middelen, tot vermindering der Nagelen, bedagt.

Haar Edelheden bevelen ook in zynen tyd, als middelen om de Nagel-Oegſten te verminderen, dat men de Moernagelen, op Hila in voorraad zynde, verbranden, de Nagel-boomen, tot Aſſaloelo in geſchil, omvellen, jonge boomtjes uytroejen, en zig voortaan daar in andere voorvallen by houden zoude.

Onder deſen Heer is 't Engels Schip, de Reſolution A°. 1689. hier geweeſt, over 't welk haar Edelheden in diervoegen A°. 1699. den 27 Februari ſchryven, dat zy liefſt geſien hadden, en voortaan begeeren, dat alle Europeers, met ſchepen hier omtrent komende, maar ten eerſten mogen afgeweſen werden.

Hoe deſe Heer voor Reekening van die van Titaway een Galey, hoedanige men in de Middelanſche Zee met riemen gebruikt, heeft laten maeken, en hoe zyn Ed. op een togt na Boero daar mede in levens-gevaar geweeſt is, hebben wy bevorens, ter plaatſe daar wy van de Coracora's en Hongi-togten ſpraken, aangehaald.

Haar Edelheden ſtonden dit jaar aan *Haſſan Soeleyman* ook toe, om, des genegen zynde, na Batavia op te mogen komen.

A°. 1700. den 9 Februari verboden zy na 't verſoek der Hitoeeſen, ontrent eenige nieuwe aanplantingen van Nagelen, te hooren, en maar by de oude middelen tot vermindering der Nagel-Oegſten te blyven.

't Verbeteren van 's Landvoogds Huys.

Zy ſloegen ook 't verſoek der Hoewamoheleſen af, om weder op Loehoe te woonen; maar ſtonden aan 't Opperhoofd van Larike toe, paſſen na Hatoewe te verleenen; als mede, dat het huys van den Heer Landvoogd in 't Kaſteel zou mogen hier en daar wat verbeterd werden.

1701. En aan Haſſan, een Togt na Batavia toegeſtaan.

A°. 1701. den 27 Januari ſtelden zy, by hun ſchryvens toen ook, *Haſſan Soeleyman* tot Orangkaja van Hitoe Lama, met de Titel van Orangkaja *Boelan*, aan, ſtaande hem weder toe na Batavia te mogen opkomen.

De Heer van Werkendam na Batavia vertrokken.

In dit zelve jaar is de Heer van *Wyngaarden* den laatſten May na Batavia vertrokken, en door den Heer *Baltha-ſar Coyett*, geweſen Landvoogd in Banda,

1700. da, den 20 April met 't Schip Aardenhout hier verſchenen, als zevenentwintigſte Landvoogd en beſtierder van Amboina vervangen.

En vervangen door de Heer Coyett, als 27ſte Landvoogd hier.

Deze Heer *Coyett* was de Soon van dien Heer *Coyett*, die tot A°. 1662. Landvoogd van *Tajouan*, of *Formoſa*, geweeſt is, een Heer, die by zyn intrede alhier omtrent vyftig jaaren oud, redelyk lang, en lyvig na mate was. By zyne Regeering zyn verſcheide Wooningen in 't Caſteel, en vooral het huys van den Landvoogd vernieuwd; ook heeft hy eenige verandering ontrent 't Oude Siekenhuys, ſchikkende dat tot een Stadhuys, gemaakt.

Die naderbeſchreven word.

Werken van deſen Heer.

Wat verandering door zyn Agtb. ontrent de Coracora-Vloot gemaakt is, hebben wy ter plaatſe, daar wy van de zelve ſpreken, reeds getoond.

In zyn tyd ſchreven haar Ed. den 4 Febr. 1702. ook met zeer veel verfoeying over de vuile woeker; by 't opkoopen van de Reekeningen van verſcheide ſoldaaten geſogt, hoedanige 'er (volgens haar ſchryven toen) A°. 1699. van verſcheide Soldaaten tot 123 ſtuks, bedragende *f* 18274, ingekogt waren, waar over de Sergeant *Jacob van Gyn*, en *Ernſt Cnipping* naderhand nog veel moeite, ſchoon zy dat voor een ander deeden, gehad hebben.

Haar Edelheden ſchryven Ao. 1702. over 't opkoopen van Reekeningen.

Alzo ter dezer tyd hier nog maar 4 of 5 perſoonen met de Lazery beſmet waren, konden haar Edelheden geen noodſakelykheid tot het oprechten van een Lazarus-huys zien. Zy ſtonden ook het trekken van Oliën uyt de Serèe, en Cajoe Poeteh bladeren toe; dog verboden die, uyt andere gewaſſchen, ſchorſen, wortelen, enz. en vooral niet uyt de Koelit-Lawan, Maſſoy, of andre Gewaſſchen, na de Speceryen eenigſins ſweemende, te trekken.

Ook waren de geduurige bevelen, zo uyt het vaderland, als van haar Edelheden, om dog te maken, dat 'er vermindering ontrent de Nageloegſten (die nu in een jaar of twee zeer groot geweeſt waren) geſchieden, en na vermogen beſorgd mogt werden; alzo zy niet dan al te veel daar mede overkropt ſaten.

Zy bepaalden ook hoedanig men ſig ontrent Europiſche ſchepen, hier komende, had te gedragen.

Laſt ontrent Europiſche Schepen.

A°. 1704. bevelen zy den 22 Januari, na zekere nieuwe behandeling van de Nagelen, met die in 't water te dompelen, en dan by het vuur te droogen, te vernemen.

In dit jaar maakte de Heer *Coyett* zyn Soon, *Frederik Julius*, Secretaris van den Landraad, dat haar Edelheden afkeurden, en dus 't eenen *Schulerus* maakten; dog die Heer, ſig daar niet aan kreunende, maakte zyn Soon toen Secretaris van den Raad van Juſtitie, en gaf aan *Carolus Schulerus* wel den naam van 't ander ampt, dog liet het zyn Soon egter daar by waarnemen, en ook de voordeelen tot zyn vertrek toe genieten, waarom haar Edelheden hem uytdrukkelyk mede ontboodden, toen zyn Vader na Batavia vertrok. Wat helpen dan zulke beveelen van haar Edelheden, als een Landvoogd het anders verſtaat.

De Heer Coyett gaat tegen verſcheide bevelen harer Edelheden aan. 1700.

Ook ſchreven zy toen, of 't jaar te voren, dat zy 't voor geen Edelmoedige daad hielden, dat een Landvoogd zyn voordeel by zulke ſaaken (als ſlaven by de Compagnie te hebben) zogt, die eygentlyk tot verquikking en onderſtand van Weduwen en andere menſchen, die weinig inkomen hadden, geſchikt waren.

A°. 1705. den 31 Januari verloor die Heer zynen Soon, Jonker *Jan Conſtantyn*, *Coyett*, waar van deze Penning, N°. LII. letter C., ter gedagtenis aan de Dragers gegeven is.

Wat voor ſaaken nu ten tyde van de Heer *Coyett* voorgevallen zyn, als ook van zyn voorganger, is my of niet wel bekend, of van 't geen ik daar verder van weten mogt, heb ik beſt gedagt, alleen het voorige ter neder te ſtellen, en verſcheide andre ſaaken over te ſtappen, als geheel en al buiten myn oogwit zynde.

Ik zal dan hier mede de Regeering van den Heer *Coyett* ſluiten, en alleen ſeggen, dat hy A°. 1706. uyt Amboina, na een beſtier van 5 jaaren, in 't midden van May vertrokken, en door den Heer *Adriaan van der Stel* (die met 't Schip Monſter den 17 Januari op deze Rheede quam) als agtentwintigſte Landvoogd en Beſtierder van Amboina en te gelyk Extraordinaris Raad van India, den 23 Februari vervangen is.

werd Ao. 1706. door de Heer van der Stel, als 28ſte Landvoogd hier, vervangen.

Het voornaamſte, in dit jaar hier voorgevallen, beſtaat in deze navolgende ſaaken, die door haar Edelheden door de Schepen Monſter en Feydreſſan (een Moorſch Schip) wierden bekend gemaakt.

Eerſte ſaaken dit jaar by zyn E. voorgevallen.

Zyn Ed. had wel by overgave alles, wat hier de E. Maatſchappy toequam, op den laatſten Januari overgenomen; dog was, om dubbele onkoſten te myden, eerſt den 23 Februari, op den dag, dat men Amboina's verovering gewoon is te vieren, voorgeſteld.

Een van de eerſte ſaaken, by zyn Ed. verrigt, was de Placcaten te vernieuwen, en met eenige nieuwe te vermeerderen.

Voorleden jaar was de Hongi-togt door den Heer *Coyett* in 25 dagen afgelegt;

1706. legt; dog hy had de *Mesſieurs du Rieu*, *Schulerus*, *en Munniks* benoorden Ceram dezelve laten waarnemen, gelyk wy dit onder de ſtoffe der Hongi-togten reeds in 't breede aangehaald hebben. In October 1705. waren hier ook verſcheide Aardbevingen, ſwaarder, dan wel in langen tyd te vooren geweeſt, en vooral op Hoewamohel en Hitoe gevoeld. Op het Land van Loehoe, en op verſcheide andere plaatſen waren deze Nagel-bomen in dit loopende jaar uytgeroeid.

Nagel-boomen uytgeroeid.

Vrugtbare - -	208
Halfwaſſchene - -	563
Jonge - - -	1075
Uytſpruitende - -	6736
	8582

Aan welke uytroejers 12 ſtuks Dongris geſchonken waren, om hen volgens de aanmaning van de Heeren in 't Vaderland A°. 1704. zoo veel te ernſtiger tot het behertigen van dien aan te ſetten.

Men had in Vergadering den 18 Maart dezes jaars wel ernſtig over het ſtuk van het verminderen der Nagelen geſproken; dog geen nader middel; dan daar men zig nu van bediende, konnen uytvinden, ten ware men den inlander (dat niet raadſaam was) merkelyk wilde verkorten.

Nagel-verwing op Hitoe, ontdekt, en belet.

Men had op Hitoe ook ontdekt, dat de Hitoeeſen een vond hadden, om de Nagelen te verwen, 't geen zedert die ontdekking belet was.

Ook was aan den Capiteyn der Chineſen zyne Inſtructie (die hy den 9 Feb. 1700. al behoorde gehad te hebben) ter hand geſteld, en hem ook, volgens beſluyt van den 20 April dezes jaars, toegeſtaan, om de doodkiſten voor 't Siekenhuys, en de kruid-kiſten (even eens als de Capiteyns van die Natie op Batavia) te maken

Moejelykheden met de Wegloopers, en hun Pardon.

Van wat vrugt de Togt van den Capiteyn Lieutenant *Willem Henrik de Jevere* tegen de Wegloopers was geweeſt, was haar Edelheden den 24 September voorleden bekend gemaakt, en men had den 22 Septemb. beſloten 'er wedervolk op uyt te zenden, die 'er vry gelukkig tegen geſlagen hadden; dog eenige van die ſchelmen waren ook op de kuſt van Hitoe overgekomen, en ander begonden mede op 't Eiland Oma te roeſten.

Men had egter den 26 Maart 1706. beſloten een algemeine vergiffenis te doen afkondigen aan allen, die binnen zes weken tot ons zouden wederkeeren, hen verder aanbiedende, of by hunne Meeſters te blyven, of wel aan anderen verkogt te werden, dat zoo veel reeds uytgewerkt had, dat veele hope tot een ſpoedige weder-afkomſt gegeven hadden. 1706.

Men had den 25 ſchryvens uyt Ternate bekomen, dat de Engelſche ſwerver, Capiteyn *William Dampier*, met een Spaanſche Bark met 2 Maſten, St. George genaamd, in 't laaſt van December 1705. op Batsjan gekomen, van den Koning van Batsjan niet al te wel gehandeld, daar op na 't Caſteel Orangie was gebragt, alwaar door den Heer Landvoogd *Rooſelaar* alles zodanig herſteld, en beſchikt was, als uyt de bylagen, onder No. 13 geſonden, kon werden beſpeurd. Dampier in Ternate.

Ontrent dezen tyd had het Schip Monſter Nagelen, &c. dit jaar afgeſcheept.

	Bhaaren.	Ponden.
Van Larike } gehaald	198	80
Van Hila } ——	226	——
	424	80

Behalven het welke nog in Monſter op Hila waren afgeſcheept

200 pond Moernagelen in 21 ſakk.
150 dito Saſſafras.
850 dito Coelit-Lawan.

Als mede nog 55 potjens geconſyte Nagelen, al het welke quam te bedragen een ſomme van - *f* 73845 - 16 - 8

Tot Honimoa had 't Schip Feydresſan $507\frac{121}{775}$ Bhaaren Nagelen ingenoomen, waar mede het ten naaſten by volladen was.

Welke Nagelen dezer twee Schepen by de Overheden der zelver ten overſtaan van Gecommitteerden met $1\frac{1}{2}$ per Cento uytlag tot hun genoegen overgenomen waren.

In Feydreſſan waren nog geladen

55 potjens Nagelen.
300 pond Saſſafras, in 11 ſakken.
608 dito Moernagelen, in 5 dito.

Bedragende des zelfs ganſche Lading - *f* 87454 - 4 - 0

De nog ontbrekende 1392 pond Moernagelen, op den eyſch van 400 pond, zouden zy nog zien te krygen.

Zy hadden dit jaar 75 ſoldaten bekomen, 41 verloſt, en 575 nu hier in 't geheel gehouden, zynde 't net getal by haar Edelheden A°. 1697. den 27 Februari bepaald.

1706. 't Vertrek van de Heer Coyett.

De Heer Landvoogd *Coyett*, en ook zyn Zoon, door haar Edelheden ontboden vertrok nu in Mey A°. 1706. met 't voorn. ſchip Monſter, en was met de agting en eerbied, die men aan een Landvoogd ſchuldig is, uytgeley gedaan.

Het Orangkaja's-Feeſt, dat haar Edelheden belaſt hadden te houden, 't zy 'er een Hongi-togt geſchied was, of niet, was op den 28 en 29 April aan de Chriſten-Orangkaja's, en den 3 en 4 May aan de Moorſche gegeven.

Met de ſchepen Feycelahay, en de Handboog, die in 't begin van Juni vertrokken, ging over een ſchriftelyk bericht van den 5 Febr. 1706. wegens de geſteltenis van 't huys des Landvoogds, en van alle de Fortificatien in 't Caſteel, met de noodige veranderingen daar ontrent het eerſte gedaan. Ook waren hier by gevoegd, hoedanige veranderingen ontrent de andere werken aldaar wel dienden gemaakt te werden.

Nagelboomen op Ceram uytgeroeid.

Chriſtoffel Keper op Lochoe had weder op Way Poeteh, *Nila*, en *Seroelau* deze Nagelboomen uytgeroeid

23 Vrugtbare.
57 halfwaſſchene.
546 jonge.
121 ſpruyten.

747 in 't geheel.

Waar voor aan de uytroejers 1 Dongris geſchonken was.

De beloofde vergiffenis aan de Wegloopers had in dezen tuſſchen-tyd uytgewerkt, dat in die zes weken reeds 56 mans en vrouwen ſig aangegeven hadden, onder welke 'er waren, die al tuſſchen de 20 en 30 jaren weg geweeſt waren.

Ambonſe Geſanten na Batavia vertrokken.

Radja *Soya*, en de Koning van Amet, gingen met Feycelahay nu ook over, en ſtond *Haſſan Soeleyman* hen te volgen, om met haar Edelheden over ſaaken van belang, alle de Amboineſen rakende, te ſpreken.

't Recht des Konings van Batsjan op 9 Ceramſe dorpen.

Met 't ſcheepje de ſchulp, en met de Chaloep van *Haſſan Soeleyman*, ſchreef zyn Ed. en de Raad, dat zy, volgens ordre van haar Edelheden, laſt aan 't Opperhoofd op Manipa gegeven hadden, na 't recht van den Koning van Batsjan op de negen Dorpen op de Noord-kuſt van Ceram te vernemen, waar op dat Hoofd, *Lamprecht*, den 28 Juli geantwoord had, dat de volkeren der dorpen Saleman, Liſſabatta, Hatoewe; Toeloeſey, Saway, Hatilen, en Laulata, (Goeti, en Bawaart had hy 'er niet gevonden) in 't geheel onder dien Koning niet wilden ſtaan, alzo zy noit zyne onderdaanen geweeſt waren, weshalven de overgave zoo gemakkelyk niet gaan zou, als zig die Koning wel ingebeeld, en haar Edelheden voorgedragen had. 1706.

De Pati van Liliboy, nevens eenige Hollanders, ſig aan 't tluyken van Nagelen ſchuldig gemaakt hebbende, waren den 19 Juli aan den Fiſcaal overgegeven, by den Raad van Juſtitie gevonniſt, en de vonniſſen over hen ook uytgevoerd.

In de plaats van dezen Pati was den 13 Juli de naaſte daar toe, *Pieter Lasſiata Rompein*, gekoren; dog alzo hy nog te jong was, zou een der naaſten het zo lang voor hem waarnemen.

Ook waren 'er in de plaats van den Pati van Siri-ſori, *Gerard Jacobſz.*, den 30 September 1705, en den Orangkaja *Pieter Hatalewa* den 2 Febr. 1706. *Laurens Kolipa* en *Sibori* gekoren.

't Hoofdgeld der Chineeſen, en dat van 't Beeſtiaal.

Het Hoofdgeld der Chineeſen beliep in pagt dit jaar 745 Ryxdaalders (de Pagt van 't Beeſtiaal 80, en dus d' eerſte 53 en d'andere, 26 Ryxd. minder als voorleden jaar.

Inkomen van 't Zagoe-Boſch.

De zuyvre winſt zedert November, 1705. op 't Zagoe-Boſch gevallen, beliep 7686-13, en by de vorige Boeken maar 3267--12--9, en dus nu 4419--8--0 meer.

Van de 2007 Bhaaren Nagelen, in 't voorleden jaar opgegeven, waren 'er maar $1244\frac{141}{375}$.

Nagelen dit jaar op alle de Comptoiren.

	Bhaaren.
Waar van 't Caſteel uytgeleverd had - -	$248\frac{169}{375}$
Honimoa - -	$525\frac{129}{375}$
Hitoe - - -	$223\frac{10}{375}$
Larike - - -	$195\frac{1}{375}$
Oma - - -	$53\frac{145}{375}$
	$1244\frac{141}{375}$

De Overwigten.

En aldus waren 'er dit jaar $61\frac{41}{375}$ Bhaaren minder als A°. 1705. geweeſt. Wanneer hier $1305\frac{311}{375}$ Bhaaren afgeleverd waren.

En beſtonden de Overwigten op dezelve in - $14\frac{264}{375}$ Bhaaren.

Namentlyk aan

't Kaſteel in	1513	Ponden, te zamen deze Bhaaren uitmakende.
Op Hila -	2826	
Honimoa -	1600	
Larike -	1711	
Oma -	344	

Uytgeroeide, en nog overige Nagelboomen.

Behalven de bevorens reeds uytgeroeide, waren 'er nog 1057 jonge boomen uytgeroeid; en nu nog op de plaatſen, daar ze in wezen behouden wier-

1706. wierden, bevonden deze navolgende.

	Vrugtbare	Halfwaſſchene	Jonge
Aan 't Kaſteel	65311 -	77 -	0
Op Hila -	68277 -	0 -	0
Honimoa	57342 -	13028 -	137
Larike -	12264 -	22209 -	0
Oma -	37792 -	8870 -	81
Te ſamen	240886 -	44184 -	248
En was de opgave van 't voorleden jaar - -	247963 -	54054 -	799
Dus nu minder	7077 -	9870 -	576

Te ſamen 17523 boomen minder dan A°. 1705. 'er geweeſt zyn.

Opgave der Nageloegſt tegen 't aanſtaande jaar.

En des niet tegenſtaande wierd de Nageloegſt nu grooter, dan in 't voorleden jaar, opgegeven; te weten tegen A°. 1707.

Aan 't Kaſteel -	543
Op Hila - -	311
Honimoa -	1066
Larike - -	280
Oma -	461
	2661 Bhaaren.

Winſt op verkogte Waaren gevallen.

Zynde 654 Bhaaren meer, dan in 't voorleden jaar door den inlander opgegeven zyn.

Dit jaar was 'er gewonnen op de verkogte

Mom - -	104	per C°. ruym.
Bengaalſe Tarw	259	
Rooſewater -	183	
Luyks Bier -	90	
Serbſter dito -	179	
Haantjes dito -	101	

Ongelden en Winſten dezer Landvoogdy.

De algemeene ongelden dezer Landvoogdy van 1704. tot 1705. beliepen - f 262825-11-0

Die van 1705. tot 1706. - - f 239415-18-8

En Aldus dit jaar minder laſten dan A°. 1705. f 24409-12-8

De winſten van A°. 1705. beliepen - f 70962-11-0

Van A°. 1706. - f 104327-14-0

En aldus dit jaar meer dan het voorleden - f 33365-3-0

's Lands inkomſten A°. 1705. waren - f 29758-4-8 1706.

A°. 1706. - f 34242-11-0

Dus meer dan in 't voorleden jaar ingekomen - - f 4484-6-8

Waar uyt blykt dat deze Landvoogdy dit jaar meer, dan A°. 1705. te boven gekomen is f 62259-2-0

Korte ſterkte der zelve.

De korte ſterkte, of de opgave der Bedienden van de E. Maatſchappy alhier, was deze:

1 Landvoogd en Beſtierder.
1 Opper-Koopman, en Tweede.
3 Kooplieden, 7 Onderkooplieden, 6 Boekhouders, 29 Aſſiſtenten.
16 Verſcheide dienſten doende, als Procureurs, Geregts-boden, Deurwaarder van den Polityquen Raad, Marinho, Boekhouder, Trompetters, Cipier, Scherprechter, Geweldige, enz.
18 Opper- en mindre Wondhelers.
5 Predikanten, 6 Krankbeſoekers, en Gebed-doenders. 63 Europiaanſche of Inlandſche Schoolmeeſters.
83 Verſcheiden onder den Werf-baas beſcheiden, als Conſtapel, Conſtapels-Maats, Boſch-ſchieters hier, of op de buiten-Comptoiren.
25 Dito op de Chaloepen en andere Vaartuigen.
11 Verwezen tot deze en geene werken, als 4 Soldaaten, 1 Scherp-Rechter, 1 Botteliers-Maat, 1 Schieman, 1 Quartier-meeſter, 3 Matrooſen.
71 Ambagts-lieden, als Kruyt-makers, Swaardvegers, Smids, huys- en ſcheeps-Timmerlieden, Metſelaars, Kuypers, Draejers, Wagemaker, Steenhouwer, Glaſemaker, enz.

Alle welke met

1 Capiteyn, 2 Lieutenants, 2 Vaandrigs, 24 Sergeanten, (waar onder 3 Gegagieerden, 1 voor zyn tyd buiten zyn dienſt geſtelde, 1 Dril-Meeſter, 1 Guarniſoenſchryver) en nog 550 Corporaals, Soldaten, Tamboers, en 2 Gegagieerde Corporaals.

Te ſamen uytmaken 928 koppen; dog waren in 't midden van September, maar 909 bevonden.

Dit

1707. Dit jaar waren 'er verloſt - 71

Overleden van 15 September 1705. tot 15 Septemb. 1706. - 53

Ook waren 'er, die hun Tyd uyt was - - 159

En welker tyd aanſtaan- May zou uyt zyn - 72

Den eyſch dit jaar van gereede Penningen was - - Ryxd. 60000- 0-0

Hadden nog in Caſſa - - Ryxd. 78938-36-0

Zyn Ed. verſogt ook om nog 200 ſoldaaten.

Aan 't Opperhoofd van Larike was, volgens ordre harer Edelheden A°. 1700. van den 9 Februari, wedergegeven de magt om Pas-Cedels na Amblauw, Boero, en Manipa te verleenen, dat hem zedert A°. 1705. na de Hongi-togt door den Heer *Coyett* benomen was.

Ook verſogt zyn E. om een ander Predicant, alzo de Heer *Hodenpyl* overleden was.

Gebreken in 't Caſteel ontdekt.

Men had ook weer nieuwe gebreken aan 't huys van den Landvoogd in 't Caſteel beſpeurd, weshalven zyn Ed. voorſloeg, of 't niet beter wezen zou een Nieuw huys voor de Landvoogd en Opperkoopman in de ringmuur te maken, dat in verre na zo veel niet koſten zou, als de verbeteringen van tyd tot tyd reeds aan dit huys, ten bedrage van *f* 37689-10-8 gedaan.

Haſſan Soeleyman verſogt, dat die van Liën weer op Hila wegen mogten, om dan maar onder een Hoofd, en niet onder drie, gelyk nu (te weten die van Oma, Hila, en den Sergeant aan de Pas) te ſtaan, behalven dat ook de Orangkaja's van Hitoe in hunne Baroth-gelden hier door verkort wierden; welk verſoek na Batavia aan haar Edelheden overging.

Lading van de Schelp.

Zyn E. zou in October de Hongi-Togt doen; en dus was 'er dit jaar niet meer overig aan haar Edelheden bekend te maken, dan dat de Lading van dit ſcheepje de Schulp beſtond in 28 bhaaren, en 400 ponden Nagelen, koſtende *f* 4924-11-0. zynde dit het voornaamſte in dit jaar 1706. voorgevallen.

Tweede komſt des Schryvers hier A°. 1707.

A°. 1707. quam ik den 14 Maart nevens myn huisgezin met het ſchip Slooten hier voor de tweede maal, vindende hier 't ſchip Jeruſalem, buyten welke bodems den 21 Maart ook 't ſcheepje Andromeda verſcheen.

1707. Middel om de koſten van 't Stadhuis van Batavia te vinden.

Met Jeruſalem hadden haar Edelheden hun beſluit van den 31 Auguſti 1706. wegens een middel om de koſten van het nieuw Bataviſch Stadhuys te vinden, zynde het innen van den 20 en den 40 Penning van Legaten en Erfeniſſen van Lieden, in Europa woonende, hier mede aan Wees-meeſteren bekend gemaakt, met laſt om daar voor zorg te dragen.

Te veel getrokken Hongibooten weer uytgekeerd.

De vorige Fiſcaals op de Hongi-vlooten hadden, volgens haarer Edelheden Ordre, $\frac{1}{3}$ van de boetens, by hen getrokken, weer uytgekeerd, te weten, *Du Rieu*, 74 Ryxd. 32 ſtuivers, en *Nuyts*, Ryxd 343-16, welke in Caſſa der E. Maatſchappy geteld waren.

De Hongi-Togt was A°. 1706. met 52 Coracora's den 21 October, dog niet meer in Eſquadres, of 3 ſmaldeelen, geſchied, en daar in 't ontwerp van den Heer *De Haas* A°. 1688. gevolgd. zyn Ed. was Ceram rond geweeſt, en over Honimoa, Oma, en Hila, den 28 November weer aan 't Kaſteel gekomen.

Nagel-en Nooten-boomen uytgeroeid.

Zyn Ed., op Way Poeteh gekomen zynde, had door den Aſſiſtent, *Iſaac Meiſelaar*, 1 Corporaal, en 10 Man, 't Hoewamohels boſch laten door-kruyſen, in welke zy uytgeroeid hadden.

28 Vrugtdragende
32 Halfwaſſchene
241 Jonge
109 ſpruyten
} Nagel-boomen.

Mitsgaders

149 Vrugtdragende
233 Halfwaſſchene
632 Jonge
168 ſpruyten
} Noten-boomen.

En Naderhand by de Rivier van Cawa nog

14 jonge
13 ſpruiten
} Nagel-boomen.

En nog waren op een andre plaats op de Noordkuſt van Ceram, Wanſoeli genaamd, door den Orangkaja *Noerlete* uytgeroeid,

16 Vrugtdragende
80 Jonge - -
} Nagel-boomen.

Radja Sameth afgeſet.

Radja Sameth, *Joan Pati*, was over gepleegde onbehoorlykheden afgezet, en in een boete van 25 Ryxd. voor den Fiſcaal gedoemd.

Chriſtoffel Keper had van Auguſtus tot October 1706. op Loehoe uytgeroeid,

1707. Verder uytgeroeide Specery-boomen.

386 Jonge en Spruyten } Nooten-
585 Vrugtbare - - } boomen.
971

28 Vrugtdragende }
29 Halfwaſſene - } Nagel-
172 Jonge - - } boomen.
2345 ſpruyten - }
2574

Dat in 't geheel, met de uytgeroeide op de Hongi-togt 3107 Nagel,- en 2201 Nootenboomen uytmaakt.

In December was de Luitenant, *Lodewyk van Reneſſe*, met 105 Krygslieden weer op de Wegloopers, dog zonder dat men iets had konnen verrichten, uytgeweeſt.

Orangkaja's aangeſteld.

Antoni Miſkita was Pati van Nako, in de plaats van *Philip Caſtanha*, den 12 October 1706. en *Michiel Sapolama* tot Koning van Sameth gekoren, gelyk ook *Thomas Kaunoe-Ela* van Lackamay, op Cerams Binnen-kuſt, in plaats van *Ian Oeroe*, anders *Bahoetoe* van Tanoeroo genaamd, den 13 Februari A°. 1707. aangeſteld, en in deszelfs plaats Pati *Alan*, *Cornelis Pati Hoewa*, genaamd, gekoren.

De Hollandſe Kerk, zeer ſlegt zynde, vereiſchte andere ſtoffen tot herſtelling, alzo alle de verſamelde gelden daar toe maar 192 Ryxd. beliepen, waar over zyn Ed. 't nader goedvinden harer Edelheden afwagten zou.

De Hongi-Fiſcaal, *Coſtenobel*, zou in kas betalen zyn $\frac{1}{3}$ te veel wegens boete genoten, bedragende 1712 Ryxd.; ook ging hy buiten dienſt en Gagie nu over na Batavia, om zig verder voor haar Edelheden te verantwoorden.

Nagelen met Sloten vervoerd.

Het ſchip Slooten had alle de Nagelen op Larike en Hila ingenomen, bedragende

	Bhaaren	Ponden.
Op Larike - -	277	501
Hila - -	334	275
	612	226

Waar mede dit ſchip volladen was, blyvende toen nog op Hila 20 Bhaaren en 275 ponden Nagelen over, die herwaards gebragt zyn, en in 't ſchip Jeruſalem ingeſcheept.

Ook quam hier uyt Banda den 14 April het ſchip 't Kaſteel Batavia, met den Ternataanſen Fiſcaal, *Gysbert van der Woerd*, en zyn huysgeſin, welk ſchip na Honimoa geſonden wierd om de Nagelen daar te laden.

De Nageloegſt van dit jaar 1707. is geweeſt 1797 Bhaaren en 548 ponden: als, aan 1707.

	Bhaaren, à 559 ℔ ider.		Pond.	
't Kaſteel	449	-	106	Nagel-Oegſt A°. 1707.
Op Hila -	351	-	148	
Honimoa -	415	-	122	
Oma -	308	-	31	
Larike -	274	-	141	
	1797	- -	548	

Zynde 863 Bhaaren en 2 ponden minder, als d'opgave A°. 1706. by den Inlander gedaan.

De verloſten waren in getal 24, en de anderen tot blyven bewogen.

Het getal der genen, die nog hier bleven, was 751 ſoldaaten; dog veele daar van waren in 't Siekenhuys.

Het Orangkaja's Feeſt was den 12, 13, 16 en 17 May gegeven.

De Lading van 't ſchip Jeruſalem was deze:

Lading van Jeruſalem, Slooten, en 't Kaſteel Batavia.

	Bhaaren.	Ponden.
Nagelen -	473 -	396
Of in 't geheel 200546 ponden.		
Saſſafras - - -		600

Geconfeyte Nagelen, 60 Potjens, en een kiſtje met Oliteyt-fleſſen.

Die van 't Schip Slooten was deze:

	Bhaaren.	Ponden.
Nagelen - -	612	226
Moernagelen -	2	82

In 12 verſegelde ſakken.

Geconfyte Nagelen 60 potjens.

Bedragende te zamen *f* 187410-19-0

Welke beide bodems den 30 May, A°. 1707, vertrokken zyn.

De Lading van 't ſchip, 't Kaſteel Batavia, dat in 't begin, of den 21 Juni vertrok, was deze:

	Bhaar.	Pond.
Op Honimoa Nagelen	419	275
Oma - dito -	312	376
	732	101

Zynde de Overwigten van 4 bhaaren en 153 ponden op Honimoa, en 3 bhaaren en 345 ponden op Oma daar by gerekend. Overwigten.

1707. Ook had het ingenoomen een kasje, gemerkt ∴, en een fles Coelit-Lawan Olie; welke Lading *f* 124354 - 4 - 0 bedroeg.

Meer Moernagelen, dan zy met Sloten zonden, konden zy nu niet bekomen.

Dit ſchip was op 't Rif tuſſchen Hoetomoeri, en Paſir Poeteh, vaſt geraakt, en had daar zyn Roer verlooren.

Voor eerſt had men by oogluyking, tot nader laſt van haar Edelheden, aan die van Lïen toegeſtaan hunne Nagelen op Hila te wegen, welk ſpel door Haſſan Soeleyman berokkend was, alzo die van Lïen op Harocko by de Zielbeſchryving 't getal hunner Zielen niet hadden willen opgeven.

Ontrent het verkieſen van nieuwe Orangkaja's volgde zyn Ed. (volgens zyn bericht aan haar Edelheden) hare laatſte ordres; ook had zyn Ed. 't hanen-vegten, en het toppen of ſpeelen met den Teerling, voor ſoo Ryxd. voor dit eene jaar verpagt.

Aan Haſſan Soeleyman, nu Orangkaja *Boelan* genaamd, was toegeſtaan een Chinees op Hila by zig met der woon te hebben, ook om na Balante en Mandona, op de kuſt van Celebes, onder Ternate behoorende, met zyn Chaloep te vertrekken. By zyn komſt van Batavia, A°. 1707. bragt hy met zig hier *Abdul Rahhman*, ſoons ſoon van den berugten, en bevorens by ons genoeg beſchreven *Kakiali*. Dit hadden haar Edelheden hem, op de bede van *Haſſan Soeleyman*, toegeſtaan. Ook had hy nog een Broeder, die op Batavia toen nog was, dog ſouden nu beide onder *Haſſans* beſtier hier zyn.

Die van Honimoa, en Oma, waren door zyn Ed. van de kleene quarts-dienſt der Opperhoofden ontheft, op den 21 May 1707.

Sithiongko Capiteyn der Chineeſen gemaakt.

Den 12 Juli is *Sithionko* tot nieuwe Capiteyn der Chineeſen gekoren, en den 19 dito voorgeſteld, waar op hy den 21 dito. een heerlyke maaltyd gaf.

Orangkaja's aangeſteld.

In plaats van *Jan de Soyſa*, Orangkaja van Hatoeſoewa, den Pati van Ihamahoe, *Abraham Sapoelete*, en voor den over vergiftiging op den 26 Maart, afgeſetten Pati van Karihoe, *Joan Latoehori*, had zyn Ed. met den Raad den 21 May, 5 Juli, en 16 Auguſtus gekoren *Robbert Tahiſepa*, als Orangkaja van Hatoeſoewa, *Antoni Lelipati* als Pati van Ihamahoe, en *Cornelis Laſſiata* als Pati van Karihoe.

Zedert December 1706. tot Juli 1707. waren deze Nagelboomen uitgeroeid:

Vrugtbare	- -	299	1707.
Halfwaſſchene	- -	913	Nagel-
Jonge	- - -	1502	boomen
ſpruyten	- - -	1848	uitge-
			roeid.
	Te ſamen	4652	

De Nagelboomen, nu nog in wezen zynde, waren deze:

	Vrugtbare	Halfwaſſ.	Jonge	
Aan 't Kaſteel	67230	10	0	
Op Hila	62128	— —	—	De nog
Honimoa	58967	19495	48	in weſen
Larike	11831	21211	0	zynde.
Oma	28692	13269	0	
	228848	53985	48	

Te ſamen 283913 boomen uytmaakende, daar de opgave in 't voorleeden jaar 240886 44184-218 was.

Zo dat 'er dit jaar 1010 vrugtdragende, en 170 jonge, minder, en 9805 volwaſſchene meer, dan in 't voorleden jaar, bevonden zyn.

De Giſſing van den Nagel-oegſt tegen A°. 1708. was op 897 bhaaren. De gegiſte Nageloegſt Ao. 1708.

Het Hoofdgeld der Chineeſen beliep.	Ryxd. 660	En andere
Van 't Beeſtiaal de Pagt. -	90	winſten.
	750	

Dus dit jaar 75 Ryxd. minder, dan't voorleden jaar.

De Arakspagt beliep in 3 jaar 18000 Ryxdaalders; en aldus 3300 Ryxd. minder, dan de Verpagting te voren.

De winſten uyt het Zagoe-boſch beliepen van Septemb. 1706. tot Septemb. 1707. ſuyver *f* 6903-17-0 behalven de Zagoe, die de E. Maatſchappy genoten had; en hoewel dit Ryxd. 782 - 16 - — meer opgebragt heeft, dan't jaar te voren, zoo is dit egter voordeeliger voor dezelve geweeſt.

De korte ſterkte onder den laatſten Juni, beliep - -	926 koppen	De korte ſterkte.
De korte ſterkte onder den 15 September, beliep - -	895 koppen	

Den eyſch dit jaar was om 80000 Ryxd. en 200 ſoldaaten, alzo 'er maar 558 gebleven, en 47 overleden waren. Eyſch dit jaar.

De Fiſcaal *Van der Woerd* was den 30 Mey van hier na Ternate vertrokken.

Orang-

1708. Intrede van Haſſan Soeleyman hiet.

Orangkaja *Boelan*, of *Haſſan Soeleyman*, was hier met een groot gevolg, en by een zeer ſtatelyke intrede (latende den eenen een Cris, den anderen een Pinang-doos, Rotang, &c. alles met goud beſlagen, voor zig henen dragen) na 't huys van den Heer Landvoogd gekomen, 't geen hy zeide hem door haar Edelheden op die voorwaarde, van het dus voor zich te laten dragen, geſchonken te zyn; dat eenige voornaame Inlanders zeer in de oogen geſteken, en waar over hy zommige ſmaadheden geleden had.

Nader bericht van de Nagel-Oegſt.

Met 't Schip Overryp ſchreef zyn Ed. Ao. 1708. in May van hier, dat 't gewaſch der Nagelen niet boven de 600 bhaaren beloopen zou.

Capiteyn *Viſſcher*, de Lieutenant *Riddel*, en de Predikant Do. *Jacobus van der Vorm*, gingen nu na Batavia.

Men zond nu ook eenige Nagelen over, die in ziedend verſch water gedompeld en in de ſon gedroogd waren, als ook nog andre in kokend zout water gedompeld, en in de ſon gedroogd, ook eenige over 't vuur geroost en in de ſon gedroogd, andre weder over 't vuur, zonder water, en buiten gedroogd, en meer andre ſoorten, om haar Edelheden te doen zien, hoe liſtig de inlanders waren, om ons daar door te miſleiden.

De Lading van dit ſchip was:

De Lading van Overryp.

	Bhaaren.	Ponden.	
Nagelen	243	150	Gemerkt. B VOC
60 Potjens geconfyte Moernagelen.			
Coelit-Lawan —		1000	
Twee fleſſen met Oliteiten.			
Moernagelen - -		340	

En bedroeg die ganſche Lading - *f* 137115-8-8

Per 't ſchip de Flora, dat den 28 May vertrok, maakte zyn Ed. bekend, dat den 4 April was goedgevonden een Collecte te doen onder de Compagnies Dienaars, en Borgers (die zeer onbillyk was, en ook niet veel geholpen heeft) tot het bouwen van een nieuwe Hollandſche Kerk, dat ook door een Predikant en Ouderling geſchiedde, waar af maar 241 Ryxd. 40 ſtuivers ingekomen is, waar mede men egter, (dog wie zal dit gelooven) oordeelde wel toe te zullen komen, maar men zou met dezen bouw na 't Regen-ſayſoen eerſt konnen beginnen.

De Quarts-

Zyn Ed. had de Quaarts-lieden door de geheele Landvoogdy op 236 koppen, en dus op 105 minder dan te voren gebragt, en, volgens ordre 1 ſtuiv. en 1 pond Ryſt daags aan ider gegeven. 1708. lieden verminderd.

Dierhalven waren nu op Hila maar 17, op Haroeko maar 13 quarts-lieden, en zo vervolgens op andere Comptoiren.

Haſſan Soeleyman zou dit jaar na Gorontalo om ſlaven, dog geen anderen derwaarts gaan. Gunſt, Haſſan bewees.

De geſchillen tuſſchen den zelven en Radja *Amet*, over zyn ſtatieuſe intrede, waren den 11 Februari, ſchoon die al voor den Landraad gedient hadden; als mede die tuſſchen *Aali*, Orangkaja van Hitoe Lama, en tuſſchen Radja *Hitoe*, den 28 Januari dezes jaars bygelegt.

De Hongi-Tocht gedaan.

Zyn Ed. had ook de Hongitogt rondom Ceram in October gedaan, de Orangkaja van Nuniali afgeſet, en hem met zyn broeder na den Roodenberg gebannen. Anders had zyn Ed. de Ceramſe volkeren zeer wel gevonden.

By Werinama waren door den Sergiant *Keeper* maar eenige Nooten-boomen gevonden, die geen reuk nog ſmaak na ſpeceryen hadden.

Zyn Ed. oordeel over dit Togten.

Zyn Ed. was van oordeel, dat die tochten rondom Ceram, niet wel, dan om de 3 à 4 jaaren eens, van wegens 't groot gevaar daar in ſteekende, gedaan konden werden.

Voornoemden *Keper* had ook op Loehoe weder 858 Nooten-boomen, en 20388 Nagel-boomen uytgeroeid.

De onkoſten, op 't Orangkaja's-Feeſt gevallen, beliepen op zyn allernaeuwſte Ryxd. 480-12-0. Het was den 29, 30 April, en den 2, en 5 May gegeven.

Twee Wooningen in 't Kaſteel voltooyd.

Men had den 20 Decemb. al weer gebreeken in 't huis van den Landvoogd in 't Kaſteel ontdekt, dat men na vermogen helpen zou. Ook was zyn Ed. reeds weer in 't Kaſteel, daar hy bevorens uyt hadde moeten gaan, getrokken. De Wooning van den Opperkoopman aldaar was ten naaſten by gedaan, en die van den Capiteyn al begonnen.

De Nagel-oegſt van dit jaar beliep 602 bhaaren, 227 ponden.

	Bhaaren	Pond.	Overwigten. Bhaar.	Pond.	
Aan 't Kaſteel	243	481	: 2	181	De ware Nagel-Oegſt van dit jaar.
Op Hila	64	275	: -	500	
Honimoa	73	198	: -	395	
Oma	161	463	: -	510	
Larike	58	460	: -	410	
	602	227	: -	3096	

1708. 't Schip de Flora was gelaaden met

De Lading van de Flora.

	Bhaaren	Ponden
Nagelen - -	361	461
Moernagelen ——	—	73

Seſtig potjens geconfyte Nagelen, te ſamen bedragende - - f 63265-1-0

Men had de opgeving der Nagelboomen by den inlander zeer onſeker, en zodanig eenige jaren herwaards bevonden, dat 'er geen ſtaat ter wereld op te maken was.

Nootenperken hier uytgedeeld.

Dit jaar waren hier 3 à 4 Nootenperken volgens ordre der Heeren in 't Vaderland uytgegeven, en aan borgers gegund.

Daar toe waren gekooren, Capiteyn *Jan Hansſoon Dji*, en Capiteyn *Abraham Pietersſoon*, beide Inlandſe borger-Capiteynen, en de Oud-Lieutenant der Nederlandſe borgery, *Ipe Woutersſoon*, van Marhuiſen, en *Arie Langeveld*; die dat ook aangenomen hebben.

De boomen op Hitoe, door haar Hoog-Edelheden belaſt na te tellen, hadden door den Koopman *Sipman*, en twee andere nog niet konnen geteld werden, om dat zy door 't regen-ſayſoen belet waren; dog zou dat daar na door hem, *Bottendorp*, en *Nuyts*, geſchieden.

Beſluit om de nieuwe Holland ſe Kerk te bouwen.

Alzo de oude Hollandſe Kerk vol witte mieren bevonden was, was den 31 Juli beſloten daar van af te zien, en niets daar van tot de nieuwe Kerk te gebruiken, maar een nieuw Gebou een weinig van daar en in het midden van dat Kerk-hof agtkantig te bouwen. Zy zou wel wat meer komen te koſten, dog zoo veel te hegter, te beter, en te ruimer zyn, ook zouden die koſten buiten laſt en ſchade der E. Maatſchappy blyven. Het houtwerk wierd 'er toe gekapt, en men zou 'er haaſt een aanvang van maaken.

't Inkomen van 't Zagoe-boſch.

De winſten, dit jaar op 't Zagoe-boſch gevallen, beliepen nu maar 2897-11-8.

De Prins van Batsjan hier.

Den 27 verſcheen hier de ſoon van den Koning van Batsjan, om den eyſch van dien Vorſt op die 9 Dorpen, op Cerams Noord-kuſt, onder onze medehulpe te gaan werkſtellig maken, en te zien, of die volkeren onder hem zouden willen ſtaan. Waar van wy onder de ſtoffe der Moluccos breeder geſproken hebben.

Het aanſtaande Nagel-gewaſch wierd op 3368 bhaaren gegiſt.

De open-ſtaande plaatſen der Orangkaja's op Kaitetto, Kaibobo, Papero, Roemakay, en Kelang, waren gevuld met *Simatau*, *Gabriel Riri*, *Pieter Sawaitoe*, *Gerbrand Siauta*, en *Habloem Macatita*, als mede met eenen *Soil* of *Neulehoe* op Manipa, en tot Orangkaja van Nuniali was eene *Kakiaſſan* aangeſteld, gelyk dat by de beſluiten op den 17 Januari, 15 Februari, 8 May, 28 Auguſtus, en 7 September 1707. genomen, nader blyken kon. 1708.

Alzo 't huys van den Opperkoopman nu geheel klaar was, zo had hy aangemen in 't kort daar in te trekken.

Ook was zedert het groot Pakhuys daar onder, en onder des Capiteyns wooning zo verre gevorderd, dat het, na giſſinge, in 't einde van dit jaar zou konnen gereed zyn.

Aardbeving.

In dit jaar heeft men den 27 Maart, ten half ſes des avonds ſware aardbeving, dog zonder eenige ſchade gehad.

Vuyle Dievery.

Ontrent deze tyd was 't ook, dat de wormen of witte mieren een loode goot opgevreeten hadden, en dat 'er aan nieuwe of herſtelde kruiwagens 7 à 800 planken opgebragt waren, dat al zoo gemakkelyk, als dat van de goot, is aan te nemen alzo die geenen, die 't wel meinen te weten, ſeggen, dat zy die goot, en die planken, door geen witte mieren, maar door witte menſchen, na een en dezelve plaats, daar een nieuw huys gemaakt wierd, hebben zien vervoeren, het welk, in gevalle het waar is, voor een ſtoute dievery moet gehouden, en behoorde geſtraft te werden. Zoo leefd men met Compagnies goed wel meer, waar van ik in den beginne van myn komſt na Indiën aan Caap der Goede Hoop mede een ſlegt voorbeeld zag.

Verpagting.

Den 31 Auguſtus wierden alle de Pagten hier weder verpagt, waar van 'er ſommige hooger, ſommige lager dan bevorens, liepen.

Jonker, Johan Van der Stel gebooren.

In 't laatſt van September dezes jaars beviel Mevrouw *Van der Stel* van een Soon, die den 30 gedoopt, en na den Opper-Landvoogd van Indiën, de Heer *Johan van Hoorn*, *Johan* genaamd wierd.

Des zelfs Doopgetuygen.

Over 't zelve ſtond in de plaats van de Heer van *Hoorn*, de Eerw. Heer *Abraham Parent*, en myne Huysvrouw, in plaats van Mevrouw *Petronella Pyll*, Gemalin van de Heer *Adam van Ryn*, Ordinair Raad van India.

Dit was de derde Soon van een Landvoogd, hier gebooren, alzo de Heer *Demmer*, Ao. 1646. en de Heer *Arnold de Vlaming van Oudshoorn*, Ao. 1653. hier ider ook een ſoon gekregen hadden, zonder dat na dien tyd, aan eenig Landvoogd tot nu toe, dit had moogen gebeuren.

Den 22 Octobet vertrok zyn Ed. met

33 Co-

1708. 33 Coracora's van 't Kaſteel na Boero. De Borgery was in 't geweer, en de meeſte Lieden van fatſoen deden zyn Ed. uytgeley tot in de Portugeeſche Baey. Ik ging met zyn Ed. tot Negri Lima mede, alwaar zyn Ed. affcheid nam.

Dit jaar beſag zyn Ed. egter Boero niet; maar keerde, door de ſware Zeën afgeſchrikt, van Manipa te rug, zonder de reize te laten voortgaan.

Mevrouw Van der Stel's dood.

Den 18 November ſtierf Mevrouw, *Hillegonde Cranendonk*, Gemalinne van zyn Ed., zeer Godvrugtig, en nam, in myn byweſen, een zeer voorbeeldelyk affcheid van hare kinderen, van zyn Ed., en naderhand ook van my, betuigende, dat zy vol gelove in haren Zaligmaker, en met veel geruſtheid hare ziel aan haren Schepper nu haaſt ſtond over te geven, dankende hem, en my, voor de groote genade, die hy haar dede, van met die trooſt, die ik haar in 't eynde van haar leven, toebragt, zo verſekerd dit Aardſche met het Hemelſche te mogen verwiſſelen.

Haar Ed. Begravenis.

Haar Ed. wierd den 18 dito 's namiddags ten 5 uuren begraven.

Het Lyk wierd ten vier uuren uyt de ſterfkamer in de groote zaal van 't Kaſteel gebragt, die met blauwe Salampoeris alom behangen was, en daar alle de Juffers van fatſoen, zo van de Europëiſche, als van alle andere daar inwoonende Natien by den anderen vergaderd, en wel uytdrukkelyk genoodigd waren.

Het wierd in een Linggoa Kiſt, van binnen met linnen en van buyten met blaeuwe Salampoeris bekleed (dog om den ſterken reuk toegeſchroefd,) in 't midden der zaal op een tafel geſet, waar op een Salampoeris kleed lag, 't geen tot de aarde toe hing. Men had 't zelve met 't hoofd na de glaſen, of de Zee-kant, en met de voeten na de Landkant geſet, den ruyf 'er opgelegt, het Rouw-kleed 'er overgeſpreid, en boven op wederſyden vier wapentjes, of ſchilden, waar op 3 vliegende Kraanvogels op een geel veld geſchilderd waren, gehangen.

Ten half vyf ging de Heer Landvoogd uyt zyn vertrek door de groote Galdery, van den Opperkoopman den Heer *Salomon Storm*, en my (dien haar Ed. uytdrukkelyk verſogt had tot haar eynde by haar Ed. te blyven) gevolgd, na de kleene zaal, die ook met blaeuwe Salampoeris behangen was (en voor den tyd van ſes weken zo blyven zou) alwaar zyn Ed., in 't byweſen van de Leden van zynen Raad, en de verdere vrienden, die den rouw verbeeldden, de pligtplegingen van 't Rouw-beklag van deze en gene Europeers, Chineeſen, &c. ontfing. 1708.

Ten 5 uuren nam de plegtelykheid haar begin op deze wyze:

Een Bataillon van 60 man (18 met ſnaphanen, 24 met ſlepende pieken met een rouw-floers aan de ſpitſen, en 18 met musketten voorſien, en in welke aan ider verdeeling een bekleede trom, ſlaande nu en dan met een gewoone en doffe rouw-ſlag, gegeven was) trok voor uyt onder 't bevel van den Luytenant Commandant, *Hans Metzlaar*, die een floerſe rouw-band om den hoed, een rouw-ſjerp om 't lyf, een floers aan de ſpits van zyn pertiſaan had, en in 't blaeuw gekleed was.

Dit Bataillon wierd geſloten door den Vaandrig, *Lodewyk van Reneſſe*, welke even eens als de Luytenant gekleed was, en het toegerolde Vaandel, met Rouw-floers omwonden, wierd door den Sergeant Commandant *Lamprecht* gevoerd.

Daar op volgden verſcheide Huisgenoten, als de Kok, Hofmeeſter, Stalknegt, enz. alle gewapend met een ſnaphaan, en degen, nevens den Regiments-ſtaf.

Daar na volgde het Wapen van Mevrouw, 't geen door den Hoſpitalier, *Hans Jacob Wirth*, gedragen wierd.

Toen wierd het Lyk door 12 looſe Dragers, alle getrouwde lieden, Aſſiſtenten, Baaſen, enz. (buyten dat 'er nog 12 of 14 Matrooſen onder de baar gingen) nagevoerd, terwyl de ſlippen door den Onderkoopman, *Frederik Twyſſel*, en verder door den eerſten Klerk en Boekhouder, *Alexander van Bruſſel*, den Winkelier *Iſaac van Hommeren*, en 't Opperhoofd van Boero, *Chriſtiaan Dove*, gehouden wierden.

Daar op volgden een voor een achter malkanderen:

1. *Juſtus van der Stel*, haar Ed. middelſte Soon.
2. *Simon van der Stel*, haar Ed. Oudſte.
3. De Ed. Heer, *Adriaan van der Stel*, haar Ed. Gemaal.
4. *Nicolaas Valk*, haar E. Neef, agter welken men komen zag den Corporaal der Oppaſſers (diens Pertiſaantje boven aan de ſpits een floersje had) nevens de Oppaſſers, die alle Salampoeriſſe Rouwbanden droegen, en met hun Geweer ter aarde geveld gingen, zodanig dat hy der zelver troep floot.

1708. 5. *François Valentyn*, Bedienaar des Goddelyken Woords.
6. *Habbo Enno*, Wondheler des Kaſteels.
7. De Leden van den Politycquen Raad, alle agter malkanderen.

Te weten:

De Heer *Storm*, Opperkoopman.
——— *Sipman*, Hoofd der kuſt van Hitoe.
——— *Lindeborn*, Hoofd van Honimoa.
——— *Bottendorp*, Fiſcaal.
Monſr. *Nuyts*, Onderkoopman.
——— *De Bruyn*, Geheimſchryver.

Welke alle ſes weeken lang zouden in de Rouw gaan.

Verder verſchenen hier by ook alle de Collegien, als:
De Eerw. Kerkenraad.
De Raad van Juſtitie.
De Landraad.

Mitsgaders alle Orangkaja's; waar onder ook verſcheide Mooren, als Radja *Hitoe*, *Aali*, de Orangkaja van Waccaſihoe, mitsgaders de Orangkaja's van Oerien, en Negri Lima, die ook alle floerſe Rouw-Tulbanden kregen.

Dus ſtatelyk trad men onder een naren Rouw-toon van de Trommen na de Maleytſe Kerk, alwaar het Lyk ter aarde geſet, de baar, met de ruyf en Wapenen 'er boven geplaatſt, en ook het byſonder Wapen door den Hoſpitalier gedragen, 'er aan 't eynde boven op gelegt wierd.

Ondertuſſchen liet een van de Chaloepen op de Reede een Rouwvlag ter halver ſteng van agteren, en een Rouw-Wimpel van boven afwaejen.

Na dat men in de Kerk gekomen was, wierden 'er 3 Charges door de Snaphaanen en Muskettiers van 't Bataillon op 't Kerkhof, en tuſſchen ider Charge een Kanonſchoot van 't Kaſteel, en daar na nog agt byſondere Kanonſchooten van 't zelve gedaan.

Daar op ging de trein de zelve Weſtpoort, die zy ingekomen was, weder uyt, dus 't grafje langs, en zoo verder langs 't ſtrand.

Daar na wierden ook van de Chaloep, na 't eindigen der Kanon-ſchooten van 't Kaſteel, en na't ophyſſen der Rouwvlag, die ter halven ſteng was, nog vyf zulke ſchooten gedaan.

Na dat men nu weder in 't Kaſteel gekomen was, was aan 't einde der Galdery een tafel met allerlei ſpyſe voor de Dragers (en daar na voor de Oppaſſers, en Matrooſen, die 't overſchot en 20 of 30 kannen Arak kregen) en in de kleene Rouw-zaal een deftiger tafel met ſpyſe voor de Vrienden, die in den ſwaren rouw waren, klaar gemaakt. 1708.

De Heer Landvoogd bleef een quartier uurs in de Zaal; dog ging toen van den Heer *Storm*, en den Schryver dezes werks begeleid, zeer bedroefd na zyn vertrek, zullende niet voor den 14 dag uytgaan, om zyn Kerk-gang te doen, en dan buyten verſchynen, om 's Compagnies ſaaken, die geen langer uytſtel lyden konden, waar te nemen.

De Tafel der Raadsperſoonen was voorſien met een ſchoon vet ſchaap, een ham, twee ganſen, eenige hoenderen, en verder met zeer ſchoon oſſenvleeſch; dog andere waren na evenmatigheid van dien met wat mindere, dog egter zeer goede ſpyſen voorzien.

In de Groote Zaal wierden allerley Koekjens, Krakelingen, Letters, en verder Banket met Silvere ſchotels rondgedeeld, en buyten dien zeer rykelyk een glas Wyn geſchonken; waar mede dan de toeſtel dezer ſtatelyke Begravenis van haar Ed. een einde nam.

Ter Gedagtenis van haar Ed. is de goude Penning, N°. LII. letter D. aan de Dragers gegeven; en het navolgende Graf-ſchrift, hebbe ik op haar Ed. hier bygevoegd. Penning, ter Gedagtenis van haar Ed. gegeven.

GRAF-SCHRIFT Graf-ſchrift, op haar Ed. Sark.

Op de Wel-Edele, zeer Verſtandige, en Deugdryke MEVROUWE

HILLEGONDA KRANENDONK,

In haar Wel-Edſ. Leven zeer Dierbare Gemalinne, van den Wel-Edelen Geſtrengen HEERE

ADRIAAN VAN DER STEL,

Extraordinaris Raad van Nederlands INDIA, *mitsgaders Gouverneur en Directeur van* AMBOINA.

Koſtelyk is in de Oogen des Heeren, de Dood zyner Gunſt-Genoten. *Pſalm* CXVI. 15.

Hier ſonk de Lykbus met het Edele *Gebeent*
Van KRANENDONK, *de laſt van haar* Gemaal *en* Kind'ren,
Die Vredegond, *die noit ſogt anderen te hindren,*
Te ras van ons gerukt in't Graf, dog zeer beweend.
Het KRANEN-OOG *van haar* Geloof *te vaſt op* God
Geveſtigd, voerd de Ziel van HILLEGOND *na boven*
Om daar den Heer *met al de* Zaligen *te loven.*
Wel Zalig is Zy, die den *Heer* heeft tot haar lot.

Overleden in Amboina, aan't Kaſteel Viſtoria, den 18 Novemb. 1708. Geboren Ao. 1671. den 14 September.

P. VALENTYN.

Den

1708. Seldſaame Waterperſſing hier geſien.

Den 28 dito, 's nagts tuſſchen 10 en 11 uuren, is een zeer vreemde aanperſſing van water in den inham alhier vernomen, zoo dat het Zee-water met een ſwaar gedruys quam oploopen tot aan de huiſen, die aan de Zee-kant, en vooral die aan de Roodenberg ſtonden.

Men zag dit ook zeer ſterk onder de bruggen, daar 't water als een ſluys quam inloopen, dryvende geheele Tsjampans 'er onder door, en ook ſommige in ſtarden ſtaande.

Dit inloopen duurde ontrent zo lang, als dat men 100 à 150 tellen zou, dan liep het weer met een groot geweld af, zoo dat men werk had de Zee te zien, dan quam 't weer, na 100 à 150 telkens, gelyk bevorens, oploopen, en dat duurde dus tot 's morgens ten 3 uuren. Dit heeft men ook aan de buytenſyde van de Pas Baguwala 's nagts ten 12 uuren, dog aan de overſyde van deſen inham, nogte elders buyten, niet het minſte (dat egter te verwonderen is) daar van vernomen.

De Moorſche Paap aan den Roodenberg voorſpelde hier uyt, dat hier eenig groot Koning in 't kort komen zou; dog myn oordeel is, dat hier of daar een ſwaare Aardbeving geweeſt, of 't een of 't ander groot deel van een gebergte in Zee geſtort, en dat het hier door veroorſaakt is.

Verhaal wegens een Carbonkel-Steen.

Den 5 December dezes jaars 1708. verhaalde my de Pati van Soya, dat eenigen tyd geleden, onder het beſtier van de Heer *Coyett*, ſommige Handelaars van de Suyd-Ooſter Eylanden, Key, en Aroe, op Noeſſalaoet en Honimoa gekomen zynde, aldaar op Siriſorri aan zekeren vriend van hem een *Comala*, of Carbonkel-ſteen, dien hy meenigmaal by hem geſien had, verkogt hadden, welken hy vernam, dat des nagts een zeer groot licht, by na als dat van een kaars van zig gaf, zo dat men daar by alles, wat in dat vertrek was, klaar beſchouwen kon. Voor dien ſteen had ook den Koning van Papero hem een groot ſtuk Lands geboden.

Ik heb door dien Pati groote moeite aangewend, om dezen ſteen maar eens te mogen zien; dog die vriend verklaarde, dat hy den zelven by een ſwaren brand quyt geraakt was, en dien zedert, tot zyn groote droefheid, niet meer geſien had. 1708.

Daar zyn 'er die willen, dat deze ſteen (by de inlanders zeer wel bekend) voor in 't hoofd van zekere Slang valt, die zig zelden anders dan 's nagts daar mede vertoond, en die de inlanders verklaren, op een der Talautſe Eylanden, onder Ternate behorende, en digt by 't Eyland Mangindanao leggende, menigmaal gezien, en by 't licht van deze Comala alleen die Slang vernomen te hebben.

Ook verklaaren veele Macaſſaaren, dat zy meer, dan eens, zulk een ſlang met die Comala in 't voorhoofd 's nagts in 't boſch gezien hebben; en men moet 'er des te meer geloof aan geven, alzoo de tegenwoordige Koning van Batsjan my, by zyn aanweſen alhier geſegt heeft, onder andre ſaaken ook hier gekoomen te zyn, om zulk een Comala, door een van zyne voorſaten op de kuſt van Hitoe onder imand van zyne goede vrienden gelaten, en te bewaren gegeven, wederom te halen; dog die Prins zeide my ook, dat die man, aan welken ze was gegeven, al lang overleden, en dat die ſteen by zyne erfgenamen niet te vinden was.

De Heer *Landvoogd van der Stel*, die nevens my oordeelde, dat die ſteen by die nazaaten maar geloochend wierd, om ze niet te moeten overgeven, heeft veel moeite gedaan, om hem voor den dag te doen komen; dog alles vergeefs.

De inlander, die nog vol bygeloove is, oordeelt, dat als hy zulk een ſteen bezit, hy dan voor zyn ganſch leven, in alles wat hy onderneemt, gelukkig wezen zal; en dit is de reden, dat die hem heeft, den zelven niet ligt overgeven zal.

Weshalven ik geloove, dat beide de beſitters van die ſteenen de zelve nog wel gehad, maar zulks geloochend hebben, uyt vreeſe, gelyk zeer waarſchynelyk was, die te zullen moeten miſſen.

1709.

ZESDE HOOFDSTUK.

Haſſan Soeleyman's *Dood*, A°. 1709. *Des zelfs ſtatelyke Begravenis. Nadre Beſchryving van die Man.* Pati Combang *in zyn plaats. Veel Nagel-boomen door de* Hitoeeſen *verſwegen.* Capiteyn van den Buſſche *hier geplaaſt. En* Comans. *Nieuwe Koning van* Noeſſanivel *aangeſteld. De Nagel-oegſt van dit jaar* 1709. *Groote koude. De Heer* Schenkenberg's *Dood. De* Hongi-Tocht. *Seldſaam voorval van vier Een-Oogigen.* A°. 1710. *Aardbeving hier. De Heer* van Riebeek *voorgeſteld. Groote Koſten hier uyt ontſtaande. Jonker* Juſtus van der Stel's *Dood. Graf-ſchrift daar op gemaakt. Veel Nagelboomen omgewaeid. Gedwonge Manſlag van zekeren* Urbanus, *die wonderlyk van de Dood door 't* Lot *gered werd. Zeker werk van houte Buyſen geſtaakt. Matige Nagel-Oegſt. Lading der ſchepen. De* Hongi-Tocht *na* Boero. *Werken dit jaar gemaakt.* A°. 1711. *Een groote nieuwe* Thuyn *aangelegt. De Nagel-Oegſt dit jaar. Aardbeving. Seldſame oploop van Water, en Aardbeving op* Oma, enz. *en in* Banda. *Des* Schryvers *vertrek van hier* A°. 1712. *De* Hollandſe Kerk *voltoyd. Klagten van den Inlander over zyn Ed.* Meermin *hier geſien. Dood van de Heer* Van der Stel, A°. 1720. *De Heer* Gabri A°. 1721. *Negenentwintigſte* Landvoogd *hier. Werken van de Heer* Van der Stel. *De Heer Gabri nader beſchreven.*

Haſſan Soeleimans Dood, A°. 1709.

DEn 6 Janari 1709. Stierf *Haſſan Soeleyman*, de Rykſte, Verſtandigſte, vermogendſte, en gevaarlykſte Moor, die 'er op de kuſt van Hitoe was, en die daar alles, groot en kleen, van zich had weten te doen afhangen.

Hy wierd, na 's Lands wyze, eerſt in huys beſchreid, en toen, in Linnen gewonden zynde, buyten gebragt, op een Praal-bed, of Heerlyke Ruſt-bank, ſtaande in een Alcove, gelegt, en op de navolgende wyze zeer ſtatelyk begraven.

Extract uyt het Hilanees Dag-Regiſter wegens de Lyk-Statie van HASSAN SOELEYMAN, Orangkaja BOELAN, op den 6 Januari A°. 1709. Overleden, en den 8. daar aanvolgende ter aarde beſteld.

Des zelfs Statelyke Begravenis.

EErſtelyk *ging voor uyt een* Europiaanſe Corporaal, *beneffens twaalf Musquetiers, op de* Moorſe *manier in de Rouw, te weten, met witte Roubanden, ſluyers, en ſtrikken aan hun ſydtgeweer.*

Deze wierden gevolgd van een Compagnie Amboineeſen, *die op haare wyze in de Wapenen waren. Vervolgens quam,*

Een Inlandſch Soontje *van ſtaat, dragende een* goude Kris, *met een dito* Ketting, *en wierd gevolgd van*

Een dito, dragende des Overledens Rotang, *met goud beſlagen.*

Een dito, dragende des Overledens Pinang-doos, *met Goud beſlagen.*

Een dito, dragende een Silver Tafelbord, *beneffens een* Silvere Doos.

Vier dito, dragende Silvere Schotels, *met bloemen belegt.*

Een dito, dragende een Silver Kiſtje.

Een dito, dragende een Goude Kris.

Een dito, dragende een goude Kris, *met geſteente ingelegt.*

Een-dito, dragende een Silveren Becker.

Een dito, dragende, een Silver Kiſtje.

Een dito, dragende een Silver Tafelbord, *beneffens een dito* Kannetje.

Een dito, dragende een Houwer, *en*

Een dito, dragende een Pedang, *of* Swaard, *met een ronde Goude Plaat, en over bei de ſchouderen met een groote en ſwaare goude Ketting omhangen.*

Een dito, dragende een Piek, *welkers ſpits van Goud was, en wierd gevolgd van*

Vier

1709. *Vier Jonge Dogters, dog van de eerſte Rang, dragende een* Toedong, *of* Vrouwen-Hoed, *met twee Goude Plaaten.*

Twee dito, welke in Goude Allegias gekleed, met goude Kettings om den hals in handen omringd waren, waar op volgden,

15 *dito, die als vooren gekleed, met goude Ringen aan den hals en handen verſierd waren, dragende ider een goude Ketting aan een groen takje, van een welriekende boom, en quamen daar op te volgen.*

120 Moorſe Prieſters, *ider in zyn habyt gekleed. Hier op wierd de koy of 't* Ledikant van Staat, *door voorname Inlanders gedragen, het welke met roode en geele Armoſyne kleeden omhangen was, waar na des overledens* Huisvrouw, *met de voornaamſte* Bloed-verwanten, Vrouwen *van de eerſte* Rang, *en eenige Kinderen quamen, weenende en kermende over den Dooden. Waar op volgde een* Alkove, *gedragen van meer dan* 100 *Inlanders, waar op 't Lighaam van den Overleden leggende, rond om met wit Lywaat omhangen was.*

By de opening van 't Behangzel van de Koy ſat aan ider zyde een Inlander, met een Pauwen-ſtaart *al wajende, en een met een groote* Kitaſol, *of* Sonneſcherm, *en aan 't Hoofden-einde een* Moorſe Prieſter, *alleen eenige woorden in haar taal,* (of eygentlyk uyt den *Coraan*) *ſpreekende, en het* Reukwerk *aanſteekende, welke dan van alle de voorgaande* Prieſters *beantwoord wierd. Ter zyde van gemelte* Alkove *gingen twaalf inlanders van Staat, dragende ider een* Piek, *vercierd met een zyde groote quaſt, waar op volgden in den Rouw de naaſt-beſtaande Vrinden in 't wit, als:*

Den Radja Hitoe, Kilakeling.

Den Orangkaja *van* Hitoelama, Aali.

Den Orangkaja, Pati Combang, *met des Overledens Raads-perſoon.*

Den Koopman, Johannes Philippus Sipman.

Den Koopman, en Fiſcaal, Jacob Bottendorp.

Den Onderkoopman, *Pieter Nuyts.*

De Orangkaja Cameras, *en* Orangtoeha's *dezer* kuſt, *mitsgaders verſcheide* Orangkaja's *van andere* Negeryen, *welke gekomen waren, om deze* Lykſtatie *by te woonen, en een menigte Inlanders van veele plaatſen dezes* Gouvernements. *In deze ordre paſſeerden zy de* Fortreſſe Amſterdam, *dezer plaatſe, en bragten het doode lighaam in des Overledens Thuyn, alwaar onder een daar toe opgeregt huys het Lyk eenige uuren wierd ter neder geſet. Inmiddens dat voor de* Moorſe Prieſters *ider een mat wierd ter nedergelegt, waar op zy na haare wyſe, nedergeknield zynde, door den voornaamſte der* Prieſters *het doode lighaam aangeſprooken, en den Zegen toegewenſt wierde, 't welk gedaan zynde, wierd het Lyk in het graf door voorſz. Prieſters ontkleed, en in een gat, ter zyde voorſz. graf gemaakt, geſet, en dus onder 't loſſen van* 3 Chergies *uyt Musquettery, en ſeven* kanon-ſchooten *van't* Kaſteeltje, (of de Veſting) *ter aarde beſteld, terwyl des overledens* Huisvrouw *gold ſat en telde voor de* Prieſters, *die de aarde in 't Graf ſmeeten, welke Penningen, meer als* 100 Ducatons *bedragende, ter zelver plaatſe onder de* Prieſters *verdeeld, en aan den* eerſten Prieſter, *buyten eenige* Goude Specien, *en twee Slaven geſchonken wierden. Waar mede deze* Proceſſie *een eynde nam, en men in dier voegen wederom naar des Overledens woningh te rug* marcheerde, *alwaar door des Overledens* Huisvrouw *deftig onthaald wierden.*

Alle de Cieraaden van Staat waren niet alleen in witten rouw, maar zelf droegen ook alle de ſtaken in zyn thuyn rouw over hem, op dezelve wyſe.

Het Graf zelf was wel 14 of 15 voeten in de lengte met ſteen, ter hoogte van 4 of 5 voeten, opgemetſeld; dog de plaats, daar hy lag, was als een houte ruſtbank zonder raam; daar 't graf van binnen in komt, 'er over henen geſet, zynde wel een handbreed dik van yſerhout, met een onbekleed gehemelte, en een witte ſonneſcherm daar boven, en eenige weken lang een wagt 'er by.

Na dat 100 dagen verloopen waren, wierd 'er, volgens de wyſe der Mooren, een groote Maaltyd (dat by de aanſienlykſte ook wel op ieder 10e dag geſchied) aangeregt.

Nog wel een jaar lang wierd op alle Heilige, of Feeſtdagen der Mooren, en vooral op den vrydag (de dag van hunne verſameling in den Tempel) voor zyn Ziel gebeden. Den 3 May ging zyn Vrouw uyt de Rouw, en doe was 'er weder een groote maaltyd voor alle de vrienden.

Deze man had zig al eenige reizen, zoo ten tyde van de Heer *De Vicq*, als

Nadere Beſchryving van ten die man.

1709. ten tyde van den Heer *De Haas* (dat hem toen een boete van 1000 Ryxdaalders koſtte) met het inhalen van brieven van den Koning van Ternate, of met het bywoonen van vergaderingen (waar in eenig verraad geſmeed wierd, en waar in men geſworen had al de Hollanders den hals te breeken) doodſchuldig gemaakt, en was het egter gedurig nog ontdoken. En ſchoon haar Edelheden zelf hem verklaarden des doods weerdig te zyn, nogtans hebben zy zelf in de latere tyden dezen man, tot nadeel der borgers, zo begunſtigd, en zo grooten eere aangedaan, dat het ider een in de oogen ſtak; ook aan hem toegeſtaan, om na Celebes, of wel na de dorpen Balante, en Mandona, ſtaande onder Ternate, A°. 1708. om ſlaven te gaan, op welke Togt hy had weten uyt te werken (waarſchynelyk door zyn geld) dat het arm koninkje van Batsjan van haar Edelheden had verſogt, om hem tot zyn Onderkoning te mogen verheffen, dat van haar Edelheden (als van te verren uytſigt zynde) egter geweigerd, en dien Koning afgeſlagen wierd.

De dag van zyn dood was voor de E. Maatſchappy een gelukkige dag, alzo hy alleen in ſtaat was, om die geheele kuſt, als hy maar wilde, in roere te ſtellen.

Hy was ook zo ſtout, dat hy voorleden jaar haar Edelheden niet alleen om nog een gouden keten met een goude Penning tot een geſchenk, maar (dat nog veel ſtouter was) om ook te verſoeken, van meer jonge Nagelboomen te mogen aanplanten, daar de E. Compagnie reeds pakhuyſen met Nagelen te veel heeft, en klaar gebleken is, dat die van Hitoe duiſenden Nagel-boomen, die al over lang uytgehakt moeſten zyn) verſwegen, en tot nu toe beſeten hebben; dog beide die verſoeken zyn hem ook afgeſlagen.

Pati Combang in zyn plaats.

Haar Edelheden ſchreven ook aan den Heer Landvoogd, 's jaars na zyn dood, A°. 1710. dat men ſynen naam, van Orangkaja *Boelan* maar ſtil zou laten verſterven, en dat men *Intsjeh Safar* (of *Soliman*) zyn Broeders ſoon, dien hy na Batavia geſonden had, om duyts te leeren leſen, en ſchryven, en die 'er ook al verre in gevorderd was, maar voorbygaan, en een ander Orangkaja kieſen zou, gelyk die plaats toen ook met eenen Pati *Kombang*, een nazaat van *Kakiali*, vervuld is.

Veel Nagelboomen door de Hitoeërs verſwegen.

In 't begin van dit jaar 1709. ontdekte de Heer *Sipman*, dat de Hitoeëſen wel 65000 Nagelbomen hadden verſwegen, en toonde klaar, dat de Heer *Rooſelaar* te vooren hier Hoofd, en nu Raad van India op Batavia, dit wel geweten, maar hen (zoo de Mooren nu zelf zeiden) om verſcheide redenen, die al wat ſwaarwigtig waren, verſchoond had, waar over de Hitoeëſen, *Sipman* vervloekten, en hem den Laanet, dat is, den vloek, toewenſchten. 1709. ſen verſwegen.

Den 21 Februari quam hier 't Schip Voſmaar, medebrengende een nieuwen Capitein der Krygslieden, genaemd *Jacobus van den Buſſche*; daags 'er na 't Schip Overnes; en den 15 April, 't Schip de Belois, nevens den nieuwen Winkelier, *Comans*. Capiteyn van den Buſſche hier geplaatſt. En Comans.

Het Orangkaja's Feeſt is dit jaar den 19, 20, 23 en 24 April gegeven.

Den 14 May wierd 'er beſloten den Soon des Konings van Noeſſanivel in zyn Vaders plaats, *Henrik de Soyſa*, onlangs overleden, Koning te maken, en 't beſtier van Noeſſanivel zoo lang aan den Orangkaja van Oerimeſſen, gelyk dat van de Coracora's aan den Pati van Seylale, te laten. Nieuwe Koning van Noeſſanivel aangeſteld.

De Nagel-Oegſt dit jaar 1709. beliep.

	Bhaaren	Ponden.
Aan 't Kaſteel -	468	105
Op Honimoa -	963	0
Oma -	412	433
Hila -	835	0
Larike -	280	0
	2958	538

De Nagel-oegſt van dit jaar 1709.

Den 20 Juni, was 't hier 's nagts zoo koud, dat ik klappertande, en 't jaar te voren in de Regen-Moeſſon wierd door de koude de Olie in een fles zoo ſtyf, als zy in Holland in de Winter weſen kon, zonder dat 'er een drup uytquam, als men die omkeerde. Groote Koude.

Den 25 dito, kreeg men tyding dat de Bandaſche Landvoogd, de Heer *Schenkenberg*, den 14 Overleden was; en den 4 Juli verſcheen hier *D. Arnoldus Brands*, met 't Galjoot De Hamer, uyt Ternate. De Heer Schenkenbergs dood.

Den 11 Auguſtus quam hier een groot getal Alfoereeſen over, om op de Wegloopers uyt te gaan, na dat eenigen tyd te vooren afgekondigd was, dat ider zig voor 2 of 3 weeken uyt de boſſchen houden zou; dog zy hebben weinig van belang uytgeregt, en maar eenige weinige koppen, en die nog van onnooſele of onvoorſigtige lieden, gekregen.

Den

1709. De Hongi-tocht.

Den 22 October, vertrok de Heer Landvoogd van hier op de Hongi-Togt, met een getal, na 't berigt my daar van gegeven, wel van 58 Coracora's.

Zyn Ed. wierd door de Borgery tot buyten 't Hoofd uytgelei gedaan, dog door 't onvoorſigtig ſchieten der Boſſchieters met 't Kanon wierd myn behuwdſoon, *Gerard Leydekker*, toen Vaandrig van de Nederlandſche Borgery zynde, onder de voet, en zyn Vaandel van de ſtok geſchooten, behalven dat ook 4 of 5 andere Borgers zeer gekwetſt waren. Myn ſoon ſprong dryvend weer op zyn beenen, hebbende geen ander letſel, dan eenige kruyt-korls in zyn aangezicht gekregen.

By 't uyttrekken van zyn Ed. ſtond 'er in de ringmuur van 't Kaſteel een Compagnie ſoldaaten, en buyten op 't Plein een Compagnie Nederlandſche en een Compagnie met groene Geuſen, of Mixſtice Borgers, tuſſchen welke door zyn Ed. voor by den Winkel henen en 't Kaſteel om na 't Hoofd trok, gevolgd zynde door de Nederlandſche Borgers, die maar even agter zyn Ed. waren, toen dat ongeluk voorviel.

Veele lieden van aanſien deeden zyn Ed. tot in de Portugeeſche Baay uytgeley; toen ging ik voor die reis niet memede.

Zyn Ed. voornemen was om na Banda, alzo de Landvoogd daar Overleden was, te vertrekken, gelyk dit ook zyn voortgang nam, nemende myn Collega, D. *Parent*, mede derwaards, alwaar zyn Ed. behouden, en ook weder hier na ettelyke dagen gekomen is.

Seldſaam voorval van vier Een-oogigen.

Den 17 December quam van Batavia, de Borger *Michiel Antoniſſoon*, hier woonachtig, en maar een oog hebbende; die veel nieuws van daar mede bragt, ook veel menſchen aan zyn huys lokte, en onder anderen (dat zeer gevallig was) twee Lieden hier mede aan 't Kaſteel woonende, die ook maar een oog hadden, by welke drie een-oogigen (de eenigen hier aan 't Kaſteel) nog een ſoldaat van Boero quam, die mede maar een oog had, en verzogt dezen *Michiel Antoniſſoon* een woordje tuſſchen vier oogen te ſpreken.

Terwyl *Miſchiel Antoniſſoon*, dit toeſtond, zey een van de vier, *Smuyſer* genaamd: *Zeg het dan maar hard op: want wy zyn hier onder vier oogen, alzoo wy 'er ieder maar* een, *en met ons* vieren *te ſamen 'er maar* vier *hebben*; 't welk dezen ſoldaat, en ook den andren, die dit nog niet opgemerkt hadde, zoo lacchen dede, dat hy by na zyn ganſche boodſchap vergeten zou hebben, bekennende nogtans alvorens, dat hy zig qualyk uytgedrukt had, en verſogt moeſt hebben hem tuſſchen twee oogen te ſpreken, hoewel dat mede vry vreemt in de ooren geklonken zou hebben. 1709.

A°. 1710. den 15 Februari was hier 's morgens een ſterke Aardbeving, beſtaande in 3 ſtooten, en den 16 dito weer 's morgens ten 4 uuren, gelyk ook den 17 dito 'er twee op de middag, en nog twee daar na volgden, zynde den 16 dito 't aardryk op Harocko niet ſtil geweeſt. A°. 1710. Aardbeving hier.

Den 4 Maart quam hier het ſchip Arentsduyn, den 15 't ſchip de Carthago, en den 16 Schoonderloo op de Reede.

Den 20 dito, wierd hier de Nieuwe Opperlandvoogd van Indiën, de Heer Mr. *Abraham van Riebeek*, zeer plegtelyk 's morgens ten 9 uuren op de groote Zaal van 't Kaſteel voorgeſteld. De Heer van Riebeek voorgeſteld.

Alle Collegien, en de voornaamſte bedienden der E. Maatſchappy, by den anderen vergaderd, en ider na zyn rang binnen geroepen zynde, ſtond de Heer Landvoogd op, opende de reden van de byeenkomſt, te weten, om den nieuwen Heer Opper-Landvoogd van Indiën voor te ſtellen. Daar op deed zyn Ed. het ſchryvens, zo harer Edelheden, als van de Heeren in 't Vaderland over dat ſtuk, door den Geheimſchryver voorleſen, en zeide, dat zyn Edelheid *Van Riebeek* het Opperbewind den 30 October 1709. overgenomen, en derhalven op alle Collegien en Bedienden, zoo op Batavia, als hier, en elders, dien nieuwen Laſt gebragt had, om den Eed aan zyn Edelheid te vernieuwen.

Hier op deed de Heer *Van der Stel*, eerſt opſtaande, den Eed aan zyn Ed. en nam dien toen van alle Leden van zynen Raad, van de Predikanten, en van alle andere Collegien, en bedienden, op dezelve wyſe af, te weten, de vier Collegien ieder byſonder, daar na de Opperhoofden van de Buyten-Comptoiren, toen de Officiers, Schippers, enz. te ſamen, waar na wy alle tegen 's middags ten een uur ter maaltyd verſogt wierden.

Hier na wierd den Eed ook alle de ſoldaaten, en de verdre ingeſetenen, afgenomen, waar op driemaal gechargeerd, het Kaſteel rondom los gebrand, en van Arentsduyn 19 maal, van de Carthago 17 maal, en van Schoonderloo 15 maal, geſchoten, gelyk ook al van ſmorgens af op al de ſchepen en vaartuygen, daar op ſtroom leggende, niet weinig gevlagt wierd.

1710. Na de maaltyd 's middags wierden wy alle tegen 7 uuren weder verſogt by zyn Ed. in 't Kaſteel te komen, zo om eenige fraje Vuurwerken te zien aanſteken (die zeer ſierlyk daar vertoond wierden) als om daar weder op een heerlyke maaltyd te zyn.

Groote koſten hier uyt ontſtaande. Deze voorſtelling moeſt ook hier op alle de buyten-Comptoiren, en even zoodanig in alle Landvoogdyen geſchieden, waar uyt men zeer licht beſeffen kan, dat zulk een voorſtelling van een Opper-Landvoogd alomme, de E. Maatſchappy wel een tonne-Gouds komt te koſten.

Dit jaar gaf zyn Ed. 't Orangkaja-Feeſt den 12 May aan de Chriſtenen, en den 16 en 17 dito aan de Moorſche Orangkaja's.

Jonker, Juſtus van der Stel's dood. Den 27 dito verloor zyn Ed. zyn jongſten Soon, *Juſtus van der Stel*, waar op ik, om zyne zeldſame Geboorte, dit Graf-ſchrift gemaakt hebbe.

Jonkr. JUSTUS VAN DER STEL,

Obiit den 27 May, Aº. 1710.

Oud Ses Jaaren.

En met beide zyn Broeders *ider in een byzonder Deel des* Werelds *Gebooren.*

Noit zag de Wereld in drie Broederen *dit* Wonder,

Daar de Oudſte VAN DER STEL *geteeld wierd in* Euroop,

De Jongſte *in* Aſia, *en aan* Caap de Goede Hoop

De Middelſte, *diens* Son *dook hier in* Ambon *onder.*

F. V.

Graf-ſchrift daar op gemaakt.

Veel Nagelboomen omgewaeid. Den 12 Juni kregen wy tyding van Larike, dat daar wel 500, en op Oeriën 480 van de beſte Nagelboomen door een ſwaren dwarrel-wind omvergewaeid, en dat 'er nog eenige ſware boomen elders met wortel met al uyt de grond gerukt, en daar door dit jaar wel 50 bharen Nagelen weg geraakt waren.

Ook waren 'er tuſſchen Ceyt, en Negri Lima, wel 600 dezer boomen omgewaeid, dat een groote ſchade voor den Inlander, en een groote winſt voor de E. Maatſchappy, was.

Twee dagen na dezen dag viel 'er mede een ſeldſame ſaak voor. Eenigen tyd te voren had zeker Soldaat op Hila, den naam hebbende van zeer geſchikt, en niet minder, dan een moeite-maker, te zyn, het ongeluk, dat hy door den grootſten moeite-maker op die kuſt, in zeker tap-huys, daar men wel een glas Zaguweer dronk, juyſt op een tyd, dat deze kerel zeer dronken, en hy nugteren was, gedwongen wierd zig te moeten verweeren, alzoo hy met een bloote Bajonet op hem af quam: de ſoldaat maande dezen kaerel ettelyke reizen aan, zyn bajonet op te ſteeken, alzo zy immers geen geſchil ter wereld hadden, en bood aan, liever een glas Zaguweer voor hem ten beſte te geven. Doch Alles mogt niet helpen, die onbeſuysde wilde met hem vegten; en, ſchoon hy om hulp riep, niemand quam in dat vertrek om hen te ſcheiden, alzo zy alle voor den dronken onverlaat bang waren. 1710. Gedwonge Manſlag van zekeren Urbanus.

Hy quam eindelyk zoo onbeſuyſt op hem inloopen, dat *Urbanus* (dus was zyn naam) gehouden was mede zyn bajonet te trekken, 't geen hy egter niet anders gebruikte, dan om hem af te keeren. Eyndelyk kreeg hy hem om de middelen, meinende zo meeſter van hem en van zyn geweer te werden, dog was toen genoodzaakt hem de reſt te geven, of anders zou hy 't hem zelf gedaan hebben. Hy vlugtte niet een voet, maar gaf zig zelven aan, wierd van daar na 't Kaſteel gebragt, en in 't Stadhuys onder de Raad-kamer gevangen geſet.

Zyn ſaak wierd ten eerſten by den Regter onderſogt, alle vooringenomene getuigeniſſen wierden tot zyn voordeel, en tot groot nadeel van den anderen, bevonden. De gevangen bekende openhertig het feyt; maar in alle de zo even gemelde omſtandigheden.

De man-ſlag bleek hier klaar, hy bekende die gedaan te hebben om zig te verweeren; maar daar van was niet het minſte bewys, zo dat den Rechter zig met deze ſaak ſeer verlegen vond.

Die wonderlyk van de Dood door 't Lot geredt wierd. Den 9 Juni ontbood de Heer Landvoogd my by ſig, deed my de eere van my kennis van dit heel geval te geven, en verſogt my, of ik wel by dien misdadiger gaan, hem eens ter degen toeſpreken, en 't op zyn gemoet zetten wilde, om te zien, of ik niet eenig licht van hem zou konnen krygen, alzo de Rechter zig zeer verlegen vond, om buyten zyn toedoen, of een ontſchuldigen te ſtraffen, of ook wel een ſchuldigen vry te laten.

Ik nam dit aan; dog verſogt, dat men my niet vergen mogt, ſaaken te openbaren, die ik van hem hooren mogt,

en

1710. en die ik behoorde te ſwygen, om een eerlyk man te blyven. Zyn Ed. ſtond my dit toe, en ik ging na dezen misdadigen.

Ik ſprak hem eerſt over dit geval in 't gemein, en daar na in 't byſonder zoodanig aan, dat hy zeer bitter tegen my begon te ſchreyen, met veel beweging zeggende: *Myn Heer, ik betuyge voor U Eerw., dat ik over de wegen* Gods *ontrent my ten uyterſten verbaaſt ſta, en moet bekennen, dat ik niet alleen een groot ſondaar; maar ook de dood weerdig*, hoewel ik *in opſigt van dit geval zo onnooſel ben*, als ik oit of oit *zou konnen zyn.*

Ik had geen voornemen, ja de allerminſte gedagten niet, om deezen man quaad te doen, veel min om hem te dooden; dog hoe onſchuldig ik ook hier ontrent ben, zo bekenne ik egter in vertrouwen, en in 't geheim voor U Eerw., dat ik door andre bedryven de dood wel verdiend heb, en dat God *dit geval heeft willen doen dienen, om my over myne andre bedryven, die my doodſchuldig maken, regtveerdig te ſtraffen.*

Daar op deed hy my een verhaal van zyn ganſch leven, waar in ik ſaken ontmoete, die hem waarlyk (indien hy daar over in handen van den Rechter geraakt was, of indien zy waren bekend geweeſt) in een zeer groote ſwaarigheid, en, na dat de ſtemmen vallen mogten, ook wel doodſchuldig zouden gemaakt hebben.

Hy betuigde ook opregtelyk, dat, dewyl hy die dingen in zyn jeugd bedreven, hy *God* zedert menigmaal ernſtig om vergiffenis van deze dwaasheden van zyn jeugd gebeden, en ook na dien tyd zeer matig, ſtil, en ſedig (gelyk alle dit van hem getuigen moeſten) geleeft, en dat hy ook gehoopt had, dat die goedertierene *God* hem dat ook zou vergeven hebben; maar zeide hy, zeer bitter weenende: *Ik zie dat God regtveerdig in zyne wegen is, en vreeſe, dat die ſonde van my, nog by hem openſtaande, en dat dit geval, waar in ik zo wonderlyk tegen myn wil en dank ingewikkeld ben, de weg is, door welke hy my regtveerdelyk over myne vorige ſondige bedryven ſtraffen wil; maar hoe doodſchuldig ik ook, en hoe volveerdig ik ook ben, om de dood, die ik bekenne verdiend te hebben, te lyden, zo zal ik egter daar op ſterven, dat ik hier aan onſchuldig, en in dit geval zo onnooſel ben, dat ik my verſekerd houde, dat die* God, *die my over myn vorige bedryven regtveerdig ſtraft, my wegens dit geval niets toerekenen, en my niet in het allerminſte daar over ſtraffen ſal, alzo ik U Eerw. als in zyne tegenwoordigheid, en op het allerdierſte betuyge, dat ik in dit ſtuk niet het allerminſte bedreven heb, dan ik nu* 1718. *weder zou moeten doen, zoo my iet diergelyks voorquam, vermits ik niet anders dan myn lyf verweerd, en dien man zoo lang geſpaard heb, als my dat mogelyk was te doen.*

Na dat ik dit alles van hem gehoord had, merkte ik uyt dit ganſch openhertig verhaal van zyn leven zonneklaar, dat deze man in dit geval waarlyk onnooſel en onſchuldig was, alzo ik geene de minſte reden zag, waarom hy, die zig door 't openhertig bekennen van het feyt (dat men hem anders noit had konnen bewyſen) reeds ſchuldig genoeg verklaard had, de verdere omſtandigheden van zoo een geval niet zoo wel, als andre veel ſwaarder ſaaken, voor my bekend zou hebben.

Ik verſterkte hem dierhalven wel aan de eene zyde in die goede gedagte van *Gods* regtveerdigheid in zyne wegen, om de ſonden, ſchoon lang uytgeſteld, op zyn tyd te ſtraffen; maar vertrooſtte hem ook zeer krachtig, met die beloften *Gods*, dat hy, hoe groot ook onze zonden zouden mogen weſen, nog veel grooter in Goedertierenheid zig ontrent die genen betonen wilde, die waarlyk berouw en leedweſen van dezelve hadden, en die hem door den Geloove in Chriſtum maar aangrepen. Ik voegde hier ook by, dat, zo zyn berouw dan wegens zyne vorige ſonden opregt was, *God* hem die niet alleen ſekerlyk vergeven, maar dat het *God*, hoe zeer ook dit geval als een middel tot zyn dood, en als een weg, om hem over vorige misdryven, te ſtraffen, ſcheen te dienen, ook aan geen middelen ontbreken zou, om hem, die hy wiſt in dit geval onſchuldig te zyn, volſlagen, ſchoon wy die middelen nog niet voorſien konden, te redden.

Hy dankte, my daar op voor mynen trooſt, en verſogt my, of ik voor zulk een dood-ſchuldigen in allen deelen, hoewel onnoozelen en onſchuldigen in dezen opſigte, wel een Gebed wilde doen, alzoo hy wel bereid was om te ſterven, maar alleen wenſchte, dat die goede en Regtveerdige *God* dog den Rechter maar alleen geliefde zyn onſchuld in dezen te doen weten.

Ik deed daar op een zeer ernſtig Gebed voor hem tot *God*, en moet bekennen, dat ik over een misdadigen noit zo voldaan geweeſt ben, als over deſen, alzo ik alles in hem beſpeurde, dat my zyn opregt berouw, wegens het geen hy te voren bedreven had, hoe langer hoe klaarder, en ontrent dit geval my weer alles dede beſpeuren, dat 'er vereiſcht wierd, om dezen man by my zelven

1710. te verontſchuldigen, en vry te ſpreken.

Na dat hy my dan met veel traanen en beweging bedankt, en nogmaals betuygd had, dat hy daar op zeer geruſt ſterven zou, dat hy hier aan geen ſchuld, maar egter de dood verdiend had, die hy wel wiſt, dat hy nu niet ontgaan kon, alzo 'er geen getuygen tot zyn vry-ſpreking by geweeſt waren, en dat de Rechter, die blind in deze ſaak was, egter Recht moeſt doen, en hem derhalven, hoe onſchuldig hy ook in zich zelven weſen mogt, niet vry zou konnen ſpreken, zo nam ik afſcheid van hem, tot in myn ziel over dien man, in opſigt van dit duyſter geval, bedroefd, en aan de andere zyde zeer verlegen zynde, door wat middel deze man, hoe onſchuldig ook in dezen, door de Rechter, buyten eenig bewys ten zynen voordeele, zou te redden zyn.

Terwyl ik van hem af,- en na 't Kaſteel ging, bad ik *God* zeer ernſtig, dat hy, alzo hy my de onſchuld van dezen man klaar had doen blyken, myne gedachten richten, myne tong dog beſtieren, en de woorden, die ik voor den Heer Landvoogd ſpreken zou, zodanigen ſchikking en kragt geven wilde, dat die man, zoo hy waarlyk (gelyk ik dagt) onſchuldig was, geredt, en 'er een middel, 't zy door my, 't zy door den Rechter, uytgevonden mogt werden, waar door zyne onſchuld blyken, en hy in vryheid geraken mogt.

Na dat ik nu by de Heer *Vander Stel* gekomen was, vraagde zyn Ed. my, hoe ik was gevaren. Ik zeide zyn Ed., dat ik dien misdadigen, zeer naeuw onderzogt, en dat hy my een verhaal van zyn ganſch leven gedaan had, waar in my verſcheide ſaaken van zeer veel opmerking voorgekomen waren, die ik als een eerlyk man, alzoo zy my in vertrouwen geſegt waren, niet mogt weer verhalen; maar dat ik zyn Ed. en den Raad van Juſtitie daar van kon verſekeren, dat die man alleenlyk zyn lyf verdedigd, en niet anders (by zeer diere betuigingen aan my) gedaan had, dan 't geen hy, om zig te verweeren, tegen zyn wil en dank had moeten doen.

Als een groot middel van 's mans onſchuld verſogt ik zyn Ed. eens ernſtig te overwegen, dat die man, zoo hy was ſchuldig geweeſt, geheel anders, dan hy gedaan had, had moeten handelen; maar dat de zuiverheid van zyn gewiſſe daar in doorſtak, om dat hy, wel verre van de vlugt te nemen (dat hy gemakkelyk had konnen doen) zig zelven niet alleen had komen aangeven, maar dat hy ook zelf dat feyt, dat hem immers niemand oit had konnen bewyſen, openhertig, maar te gelyk egter ook in die omſtandigheden, had komen belyden. Ik vraagde zyn Ed., wat reden hy, of de Rechter had, om te gelooven, dat hy dit gedaan, en wat reden hy had, om te gelyk ook het ander, dat hy 'er by verhaalde, niet te gelooven, alzoo 'er geen redenen meer waren om het eene, dan om het ander aan te nemen, behalven dat het immers aan den Rechter niet ſtond, zoo een belydenis, in zyn volle Leden voorgeſteld zynde, te verminken, of van een te ſcheiden, om het ten deele te gelooven, en ten deele te verwerpen. 1710.

ik verzogt zyn Ed. te overwegen, of de eerlykſte man, die 'er weſen mogt, wel anders zou hebben konnen handelen, als deze man gedaan, en of hy geen groot bewys voor ſich had, die, zonder van dit feyt beſchuldigd, veel min overtuygd te zyn, zich zelven zo Edelmoedig aangeven, en den Rechter uyt veel ſwarigheden, in 't onderſoeken van dien gelegen, niet alleen redden; maar die zig ook enkel en alleen op zyn zuyvere gewiſſe in deſen, en aan des Rechters beſcheidenheid vertrouwen quam, vaſtſtellende, dat die hem daarom ſouden moeten vry ſpreken, om dat hy, zoo hy was ſchuldig geweeſt, zich zelven geenſins zou hebben komen aangeven, en om dat zy ook verſekerd waren, dat 'er zoo een geval als dit, waarlyk weſen kon, en dat alle de ſchyn ook daar voor was; om dat deze man noit met imand in deze Landvoogdy, en voor al noit met dezen ter nedergeſlagenen, eenig geſchil gehad, en daar benevens by zyn Opperhoofd, en alle de Ingeſetenen aldaar, de getuygenis had, van altyd een ſtil, ſedig, neerſtig, en nugter borſt geweeſt te zyn; en dat immers zulk een getuygenis met dit edelmoedig eigen aangeven van hem vergeleken zynde, dien man volkomen vryſprak; of dat men anders zoude moeten vaſtſtellen, dat het beter was zig niet te verweeren, en zig maar te laten dood ſteken, dat immers tegen alle Regten, en tegen de wet der natuure ſtreed; die toelieten zig zelven te verweeren, vooral als 'er geen andre waren, die ons helpen konden.

De Heer *Landvoogd* gaf my tot antwoord, *U Eerw. heeft in deze zyne ſtellingen wel gelyk; maar daar legt de ter nedergeſlagene, hy zegt dit gedaan, en wel tot zyne verweering gedaan te hebben. Het* eer-

1710. *eerſte blykt klaar, van 't laatſte is geen bewys ter wereld. Wat moet nu de* Rechter *doen?* Ik gaf daar op tot antwoord, de Rechter Ed. Heer, *die moet na klare bewyſen te werk gaan; Hier blykt wel, dat die man dood is, maar hoe weet de* Rechter, *wie hem gedood heeft?*

Dat bekend by, zey zyn Ed. *zelfs; dat is waar*, Ed. Heer, zei ik; *maar hy bekend dit immers niet alleen, hy bekend dit tot verwering van zyn lyf, en anders niet, gedaan te hebben; dat immers wel te gelooven is, alzo de ander een befaamd moeite-maker, en een grote dronkert was.*

Daar beneven, Ed. Heer, *zou UEd., of de* Raad, *op die bloote bekentenis van hem, dat hy dat gedaan had, hem wel met een geruſt gemoed ter dood konnen doemen, zonder te gelyk eerſt de omſtandigheeden, hoe hy dat gedaan had, te weten: want hy kon dat bekennen, en wel onſchuldig, gelyk daar af voorbeelden zyn; maar nu beleid hy zoo wel 't eene, als 't ander, te weten, dat hy 't gedaan, maar ook om geen andre reden zo volbragt heeft, als om dat hy op geen andre wyze middel wiſt, om zig zelven hier uyt een zekere dood te redden.*

Men kan, nog mag (myn 's geringen oordeels) *het eene zonder 't andre niet aannemen, zonder dien man ten uyterſten te verongelyken, en zonder aan andre, in 't toekomende in zulke ongevallen rakende, voet te geven, om zig wel te verweeren, en imand ter neder te leggen; maar om daar den* Rechter *niets van te zeggen, en dat, om niet in die zelve ſwarigheid, waar in die man nu is, te geraken.*

Ik zie wel, zey de Heer van der Stel, *dat 'er zeer veel in U Eerw. Redeneering is, dat voor die man zyn leven pleyt; maar ik wenſchte, dat ik een middel zag, om hem te konnen redden: want ſchoon ik al mogt voor hem zyn, alle de andre* Leden *zullen zeer waarſchynelyk tegen hem zyn.*

Indien U Ed., zei ik, *eenigſins voor die man is, zo geloove ik, dat ik een middel weete, om hem zekerlyk van de dood te redden, een middel, dat in veel diergelyke gevallen gebruykt is, en waar door de* Rechter *buyten alle opſpraak en ſwarigheid blyven zal.*

En wat is dat? zeide zyn Ed., *het* Lot, *Ed. Heer*, zeide ik, *dat wel van veelen, die alle de dood verdiend hebben, getrokken werd, maar waar van men nogtans eenige begenadigen, hoewel zodanig dat doen wil, dat men het aan't* Lot *en aan* God, *den beſtierder des zelfs, overlaat, om aan te wyſen, wie van dezen in't Leven blyven zal.*

Mag dat in zoo een geval geſchieden, daar men menſchen voor zig heeft, die alle de dood klaar verdiend hebben; 1710. *waarom dan veel meer niet hier in deze ſaak, waar in de* Rechter *ontrent de ſchuld of onſchuld van dezen man, nog geheel blind en onkundig, en daar hier maar een doodſchuldige is? Immers dit kan ik U Ed.* (menſchelyker wyſe geſproken) *verſekeren, ja durve daar voor als inſtaan, dat, zoo U Ed., en de* Raad, *goedvinden hem 't* Lot *te laten trekken, hy het Briefje ten* Leven *trekken zal.*

De Heer Van der Stel, *dit gehoord hebbende*, zeide: *Myn Heer, dat middel is goed, en ik zal den* Raad *bericht van alles, en ook myn beſt doen, om de Leden tot het in 't werk ſtellen van dit middel te bewegen.*

Dit nu wierd den 14 Juni 1710. in 't werk geſtelt, en *Urbanus* trok met een zeer groote vrymoedigheid, en tot verbaſing van den Rechter, het Briefje ten Leven; waar over hy my naderhand, hoorende, dat hy my dit middel tot zyne redding ſchuldig was, zeer nedrig quam danken. Ik gaf hem tot antwoord: *Dankt my hier voor niet, maar* God, *die my dit ingegeven, die den* Rechter *tot het gebruiken van dit middel bewogen, en die vooral uw hand beſtierd heeft, om het* Briefje des Levens, *en niet* dat des Doods *te trekken, en laat deze groote genade u dienen, om hem nu verder alle de dagen uwes levens daar voor te danken, en om dit geval noit te vergeten.* Hy ſchreide van blydſchap, en viel voor my te voet (hoe zeer ik hem opbeurde), en zei: *Myn Heer, ik zal nooit vergeten* God *hier voor te danken, en myn zondig leven nog meer en meer te beteren, maar ik zal uwer ook noit vergeten, en U Eerw. altyd met een levendige dankbaarheid in myn herte my voorſtellen, aangeſien U Eerw., naaſt* God, *niet alleen de eenige behouder van myn leven, maar ook die gene is, die door uwe trooſt-redenen my zulken hopen te leven* (dat ik al uyt myn gedagten geſteld had) *gegeven heeft, dat ik, zedert U Eerw. vertrek, ik weet niet wat voor een blydſchap en opbeuring van mynen verſlagenen Geeſt in my gevoeld heb, die my zeide, en inblies, dat ik maar op* God *hoopen, en hem ernſtig bidden moeſt, en dat het middel om my te redden, by* God *niet alleen, maar ook by de menſchen al was gevonden, alzo 't onmogelyk was, dat ik om deze manſlag, waar aan ik geen ſchuld had, ſterven zou; en by de uytkomſt heb ik ook ondervonden, dat* God *myn hoope vervuld, en myn ernſtig Gebed verhoord heeft. Ik kan U Eerw. wegens die dienſt, my in myne gevankenis, en by 't opgeven van dit middel beweſen, het noit vergelden, maar zal niet nalaten* God, *zoo lang ik leve, voor uwen welſtand te bidden*; waar

me-

1710. mede hy, zeer bewogen zynde, van my afſcheide.

Ik heb hem naderhand op Batavia buyten 't Kaſteel nog eens zeer gevallig ontmoet; dog hy lag op den weg voor myne voeten, eer ik eens wiſt, wie hy was, alzoo ik dagt, dat hy lang na 't Vaderland vertrokken was; maar hy betuygde my daar nogmaals zyn hertelyke dankbaarheid, en zeide my, dat hy zedert zich met de uyterſte omſichtigheid na myne vermaningen gericht, en dat God ook zyn goed voornemen gezegend had. Ik antwoordde, dat ik zeer verblyd was dit te hooren, maande hem aan, om op dit regte ſpoor te blyven, en zey, dat dit het eenig middel was, om tydig zyne ſpoedige bevordering, en eeuwig ook zynen welſtand te bejagen. Ik verſogt hem, dat hy my eens zou komen beſoeken, dat hy beloofde te doen, nam daar op afſcheid; dog heb hem ſedert niet meer gezien.

Sedert A°. 1707. had zyn Ed. ook begonnen van den Olifant af houte Buyſen diep onder de aarde te graven, om 't water op een verborgene wyſe in 't Kaſteel te brengen; dog dat bleef dit jaar ſteken, alzo de Doorboorder der boomen, en legger van deze Buyſen, ſchielyk in een van die gegravene putten ſtortende, dood bleef; ook was zyn Ed. met dit werk nog maar half weg gekomen.

De Nagel-Oegſt was dit jaar niet heel groot en maar matig geweeſt.

Volgens opgave waren 'er ingewogen,

Matige Nagel-Oegſt.

	Bhaaren.	Ponden.
Aan 't Kaſteel -	349	0
Op Honimoa -	333	90
Hila -	10	0
Oma -	203	0
Larike -	40	385
	935	475

Lading der Schepen.

Waar van in Schoonderloo 725 Bhaaren, en 6 ponden, dog verder waren 'er in de andre twee ſchepen nog zo veel Nagelen geladen, dat de ganſche overgave 2054 bhaaren, en ettelyke ponden beliep; behalven nog 150 potten geconfyte Nagelen; 1800 ponden Moernagelen voor Japan, en 1000 ponden Coelit-Lawan.

De Hongi-tocht naBoero.

Den 27 October, vertrok de Heer *Van der Stel* met 19 Coracora's op de Hongi-tocht na Boero, om het beroemde Meir daar ook te gaan ſien. Wat zyn Ed. daar van ontdekte, hebben wy reeds in de Beſchryving van Boero aangehaald. 1710.

In December begon zyn Ed., van Boero weergekomen, het Hoofd merkelyk te verbeteren, en veel meer dan oit te voren te verſterken; en was met de Hollandſche Nieuwe Kerk nu al zo verre gevorderd, dat zy half gedekt was.

Voor de Voorpoort ſtaat wel uytgedrukt dat zy 1710. gebouwd is; dog 't liep nog lang daar na aan, eer zy klaar geraakt, en eer daar in de eerſte Predicatie gedaan is.

A°. 1711. den 24 Februari, quam hier 't Schip Driebergen, den 26 het Schip Bon, en op de zelve dag ook de Haringthuyn; met het eerſte quam ook de Indigo-maker, *Abraham Weſtplate*.

Een groote nieuwe Thuyn aangelegt.

Ontrent dezen tyd begon de Heer Landvoogd ook een groote Nieuwe Thuyn ontrent de voet van 't Gebergte van Soya, niet verre van de Rivier den Olifant, aan te leggen, daar allerley ſeldſame boomen in te planten, en op dat ſtuk lands ook na by den Olifant een zeer ſchoon huys te bouwen. A°. 1711

De Nagel-Oegſt van dit jaar.

De Nagel-Oegſt had dit jaar tuſſchen de 12 à 1300 bhaaren uytgeleverd.

Het Orangkaja's Feeſt wierd den 11 Mey, en in de 3 volgende dagen gegeven.

Aardbeving.

Den 6 Juni vertrokken de drie ſchepen van hier, en den 11 was 'er 's nagts na half elf een wieging van 't Aardryk, of zagte Aardbeving na een ſware ſlagregen, zoo als die op hield, dog duurde niet boven een quartier uurs.

Den 31 Auguſti wierden alle de Pagten, ook die van 't Hanen-vegten en de top-baan, verpagt.

Oploop van Waker.

Den 5 September 1711. had men 's nagts tuſſchen 10 en 11 uuren diergelyken oploop van water, als men hier in myn tyd nog eens gehad heeft; dog dit duurde tot 's morgens ten half negen. Het liep in een half uur driemaal op en neder, en wel 4 voeten zeer ſchielyk op, en ſpoelde twee huyſen, en 2 kinderen in Hative weg. Alle de putten in Mardheika liepen droog. De meeſte loop was aan de Zuyd-zyde van den inham geweeſt; dog egter had men 'er op de drie huyſen ook van geweten; maar aan de Poka niet.

En Aardbeving op Oma, enz.

Men hoorde nog dien zelven dag, dat 'er op Oma een ſware Aardbeving geweeſt was op den zelven tyd, als de oploop hier begonnen was. Ook was 'er Aardbeving op Honimoa, en Noeſſalaoet,

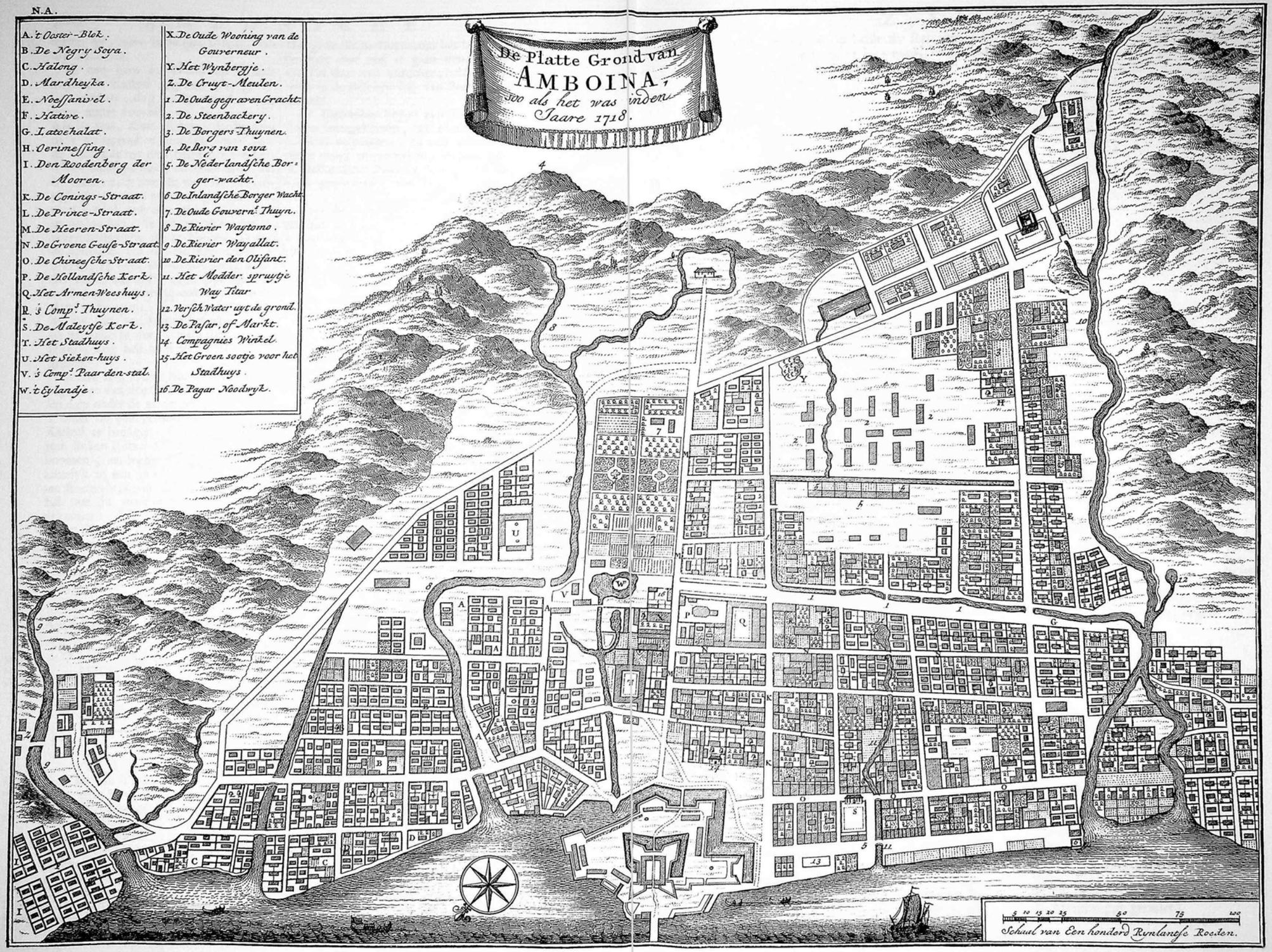
De Platte Grond van
AMBOINA,
soo als het was inden
Jaare 1718.
A. 't Oester-Blok.
B. De Negry Soya.
C. Halong.
D. Mardheyka.
E. Noessanivel.
F. Hatiwe.
G. Latoehalat.
H. Oerimessing.
I. Den Roodenberg der Mooren.
K. De Conings-Straat.
L. De Prince-Straat.
M. De Heeren-Straat.
N. De Groene Geuse-Straat.
O. De Chineesche-Straat.
P. De Hollandsche Kerk.
Q. Het Armen-Weeshuys.
R. 's Comp.s Thuynen.
S. De Maleytse Kerk.
T. Het Stadhuys.
U. Het Sieken-huys.
V. 's Comp.s Paarden-stal.
W. 't Eylandje.
X. De Oude Wooning van de Gouverneur.
Y. Het Wynbergje.
Z. De Cruyt-Meulen.
1. De Oude gegraven Gracht.
2. De Steenbackery.
3. De Borgers-Thuynen.
4. De Berg van sova
5. De Nederlandsche Borger-wacht.
6. De Inlandsche Borger Wacht.
7. De Oude Gouvern.t Thuyn.
8. De Rierier Waytomo.
9. De Rierier Wayallat.
10. De Rierier den Olifant.
11. Het Modder spruytje Way Titar
12. Versch Water uyt de grond.
13. De Pasar, of Markt.
14. Compagnies Winkel.
15. Het Groen sootje voor het Stadhuys.
16. De Pagar Noodwyk.
5 10 15 20 25 50 75 100
Schaal van Een hondord Rynlantse Roeden.

1720. laoet, en op beide die Eylanden, en ook op Oma 13 à 14 maal, als ook aan de Pas Baguwala, oploop van water geweeſt.

Als mede in Banda. Men hoorde kort daar na ook, dat 'er een zeer ſware Aardbeving in Banda op dien zelven tyd geweeſt was, dat zekerlyk de Hoofd-oorſaak van dezen oploop van het water zal geweeſt zyn.

Den 27 October, vertrok de Heer Landvoogd weer op de Hongi-tocht, op welke weinig ſaken van belang waren voorgevallen, alzo nu alles overal in ruſt bleef.

Des Schryvers vertrek van hier Ao. 1712. Ao. 1712. ben ik met het Schip, Ouwerkerk, in Mey van hier vertrokken, en met myn huysgeſin behouden voor Batavia, den 8 Juni, aangekomen; dog den 12 dito, op Sondag eerſt aan Land gegaan, om dat de 363000 ponden Nagelen, die dit ſchip inhad, 'er eerſt uyt moeſten zyn.

De Hollandſche Kerk voltoyd. Ondertuſſchen heeft de Heer *Van der Stel*, de Hollandſche Kerk, dat een fraey ſteene gebouw was, voltoyd; in 't welk den 13 November, door den Heer *Groenewout*, de eerſte Predicatie is gedaan, waar in ook op dien zelven dag Juffrouw *Wilhelmina Heemskerk*, behuwde Dogter van zyn Ed., met Monſr. *Carel Schulerus*, Winkelier, als 't eerſte paar getroud, en waar in op den . . . Januari, 1713. zyn Eerw. Soon eerſt gedoopt, gelyk ook zyn Eerw. Beminde, Juffr. *Anna Theodora Coſterus*, allereerſt in die Kerk in die zelve maand begraven is.

Ontrent dezen tyd heeft de Heer *Van der Stel*, ook zyn huys aan den Olifant, wel ten eynde, en in ſtaat gebragt; maar in dit jaar quam uyt 't Vaderland op Batavia tyding, dat hy dien Thuyn, en 't zelve Huys, wel zoo lang zyn Ed. daar was, zou mogen gebruyken, maar dat het dan weer aan de E. Maatſchappy zou moeten komen.

Meermin hier gezien. Ontrent dezen tyd is 'er een Meermin in Amboina gevangen, van welke wy nader onder de Viſſchen van Amboina ſchryven; en dierhalven zullen wy hier niets vorders daar af zeggen. Ook gaan wy veel andre ſaaken, in dit en de vordere jaaren voorgevallen, voor by, om dat wy uyt het voorige genoegſaam ſien konnen, wat 'er jaarlyks in deze Landvoogdy gewoonlyk voorvalt, en om dat wy beſt oordeelen, het vordere, dat ons zou mogen bekend zyn, over te ſlaan. Ook gaan wy voorby om van jaar tot jaar aan te wyſen, wat Nagelen 'er gevallen, en van daar na Batavia vervoerd zyn, om dat het klaaar genoeg uyt het vorige te giſſen is, vermits men in 't eerſte jaar een groot, en in 't volgend een kleen gewaſch door de bank gehad heeft. 1720.

De dood van de Heer van der Stel. A. 1721. Na dezen tyd heeft de Heer *Van der Stel*, nog 8 jaaren hier geregeerd, en is, zonder dat 'er zedert veel ſaaken van belang voorgevallen zyn, den 13 October 1720., na een beſtier van 14 jaaren, 8 maanden, en 20 dagen, overleden; een beſtier zo langdurig, dat daar van geen voorbeeld (myns wetens) in deze, of in eenige andere Landvoogdy te vinden, hoewel het in zich zelven (al was het ook nog zoo wel) niet zeer te pryſen is, om dat het beter gekeurd word, dat een Landvoogd maar drie of vier jaaren op eene plaats blyft, alzoo hy 'er anders te veel magt krygt, en te diep ingeworteld raakt, dat met reeden voor de ingeſetenen niet heel goed geoordeeld werd.

De Heer Gabri A 1721. 29ſte Landvoogd hier. Zyn Ed. is in't begin van Ao. 1721. door den Bandaſen Landvoogd, de Heer *Pieter Gabri*, als 29 Landvoogd en Beſtierder van Amboina vervangen.

De voornaamſte werken, by de Heer *Van der Stel*, in al die tyd gemaakt, zyn deze geweeſt:

Werken van de Heer van der Stel,

1. De verbetering van 't Huys des Landvoogds in 't Kaſteel, Ao. 1707. en 1708.

2. Het Huys van den Opperkoopman aldaar, en de Hollandſche Steene Kerk, Ao. 1708. begonnen.

3. Het Huys van den Capiteyn aldaar, Ao. 1708. begonnen, en 1709. voltoid.

4. De Ooſtzyde des Kaſteels, en 't verdere daar in Ao. 1710. ondernomen, en de Hollandſche Kerk, toen onder 't dak gebragt.

5. De vernieuwing van het Hoofd, buiten 't Kaſteel van tyd tot tyd, dog voor al 1710. zeer verbeterd.

6. Een heerlyke Thuyn, en Huis, aan den Olifant gemaakt, Ao. 1711. begonnen, dog na zyn Ed. dood is dit alles weer by de E. Maatſchappy genaderd.

1721. 7. De Hollandſche Kerk, A°. 1712. voltoid.

Alle welke werken genoegzaam konnen gezien worden, in een Tekening van de platte grond der Stadt Amboina, die zyn Ed. in den Jaare 1718. heeft doen maaken, en welke wy onder N°. XXX. A. hier byvoegen.

Wat nu de Nieuwe Heer Landvoogd hier verrichten zal, moet ons de tyd leeren.

De Heer Gabri, nader beſchreven. Hy is een Heer, na myne giſſing, van 34 à 35 jaaren, kort van geſtalte, ſedig van gedrag, zonder dat ik verder van zyne bequaamheden ſpreken kan, dan alleen, dat ik wenſche 1721. dat Amboina onder zyne Regeering lang welvaaren en bloejen mag.

Na dat wy dus verre nu ook de wereldlyke Saaken, van tyd tot tyd in Amboina voorgevallen, beſchouwd hebben, zullen wy nu eens voor af een Lyſt van de Bedienden van aanſien, die op ieder jaar hier onder ider Landvoogd geweeſt zyn, en daar na nog een bylondre Lyſt van ider ſoort van deze Bedienden (uytgenomen van de Predikanten, die onder de ſaaken van den Godsdienſt aangehaald werden) opgeven, om daar met eenen opſlag te konnen zien, hoe lange ider der zelve elke bediening waargenomen heeft.

LYST

ZEVENDE HOOFDSTUK.

LYST der *Bedienden* van *aanzien* in *Amboina*, van den beginne af, zo als zy yder jaar te zamen voorkomen.

Lyst der Bedienden van Aanzien in Amboina van den beginne af.

A°. 1605.

1e. *Frederik Houtman*, van *Gouda*, *Landvoogd*, en Beftierder.
Deze quam hier A°. 1605, en vertrok A°. 1611.

A°. 1611.

2e. *Jasper Janſſoon.* Landvoogd en Beftierder.
Onder deze was nog geen *Secretary*.
Hy vertrok A°. 1615.

A°. 1615.

3e. *Adriaan Maartenſſen Blok.* Landvoogd en Beftierder.
Hy vertrok A°. 1618, dog wierd A°. 1619. *Extraordinaris Raad* van *India*.
Artus Gyſels. Opperkoopman, en Tweede.
Henrik Steur. Kapiteyn.
Herman van Speult. 1e. Koopman, of Opperkoopman op Cambello.

A°. 1618.

4e. *Herman van Speult.* Luytenant, of *Onderlandvoogd*, en Beftierder.
Hy wiert A°. 1619. *Raad Extraordinaris* van *India*.
Artus Gyſels. Opperkoopman, en Tweede.
Deze ging A°. 1620. met 4 *Ambonſche Princen* na *Holland*.

A°. 1621.

Herman van Speult. Als voren.
Jan Jouſten de Roey. Opperkoopman.
Kornelis de Meyer. Dito.
Jan Graſwinkel. Dito.
Laurens de Marſchaik. Dito.
Joſeph Moſtaart. Dito.

A°. 1622. en 1623.

Herman van Speult. *Landvoogd*, Beftierder, en *Commiſſaris* over *Banda*.
Jan Jooſten de Roey. Opperkoopman, en Tweede.
Jan de Vogel. Kapiteyn.
Laurens de Marſchalk. Als voren.
Pieter Janſſen van de Sanden. Opperkoopman op *Loehoe*. A°. 1623.
Iſaak de Bruyn. Fiſcaal.

A°. 1625.

Herman van Speult. *Landvoogd*, Beftierder, en *Commiſſaris*, vertrok dit jaar, den 18 July.
5e. *Jan van Gorkom.* Landvoogd en Beftierder.
Vertrok A°. 1628. den 16 Juny.
Philip Lukaſſoon. Opperkoopman, en Tweede.
—— *Caſſiopyn.* Kapiteyn.
Jan Dirkſſoon. Fiſcaal.
Nikolaas Meersman. Winkelier, A°. 1627.

A°. 1628.

6e *Philip Lucaſſoon*, van Middelburg. *Landvoogd* en Beftierder.
Nicolaas Meersman, van Dantzik. Opperkoopman, en Tweede.

Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, uyt *Ternate* dit jaar gekomen.
Gerard Weſterman, van Dantzik.	Kapiteyn.
Johan Ottens.	Koopman, en Fiſcaal.

A°. 1629. en 1630.

De zelve; dog *Patacka.*	Hoofd op *Loehoe.*

A°. 1631.

Philip Lukaſſoon.	*Landvoogd*, en Beſtierder, vertrok den 23en May.
Artus Gyſels.	Landvoogd, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad* van *India*, quam hier den 24en *Maart*, en is den 23 *May* voorgeſteld.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, vertrok den 17en September.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Tymon Leenderdſſoon Coppel.	*Opperkoopman*, en Hoofd op *Hitoe.*
Johan Ottens, van *Amſterdam.*	Fiſcaal, en Koopman; dog verving op *Loehoe*, *Jakob Janſſoon Patacka.*
Pieter de Goyer.	Ontfanger.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Fiſcaal.

A°. 1632.

7e. *Artus Gyſels.*	*Landvoogd*, dito, dito.
Evert Hulft, van *Amſterdam.*	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Jan van de Voorde.	Opperkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Timon Leenderdſſoon Coppel.	Opperkoopman, en Hoofd tot *Hitoe.*
Johan Ottens.	Dito, en Hoofd op *Loehoe.*
Pieter de Goyer.	Ontfanger.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Fiſcaal.

A°. 1633.

Artus Gyſels.	Dito, dito, dito.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer.	Opperkoopman, en Ontfanger.
Jan van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan Ottens.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, vertrok met de Heer *van den Heuvel* na *Ternate* in *commiſſie*, alwaar hy 1634. *Preſident* wierd.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Kornelis Faber.	Fiſcaal.
Maarten Rombautſſoon.	Geheimſchryver.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd tot *Oerien.*

A°. 1634.

Artus Gyſels.	*Landvoogd*, dito, dito, vertrok den 2en *Juny*.
8e. *Antoni van den Heuvel.*	Dito, dito, den 8en *May* voorgeſteld.
Evert Hulft.	Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman.	Kapiteyn.
Jakob Janſſoon Patacka.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer.	Opperkoopman, en Ontfanger.
Jan van de Voorde.	Dito, op *Honimoa.*
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Dito, en Hoofd op *Larike*, ook voor een tyd Geheimſchryver.
Kornelis Faber.	Fiſcaal.
Balthaſar Weyntgens.	Koopman.
Maarten Rombautſſoon.	Geheimſchryver.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd tot *Oerien*; dog

dog dit Comptoir is geligt, en hy op *Hitoe Lama* gelegt.

Abraham van der Plaſſe. Onderkoopman.

A°. 1635.

Antoni van den Heuvel. *Landvoogd*, en beſtierder; vertrok in *May*, opontboden, en geligt door den *Commiſſaris Gyſels.*

9e. *Joachim Roelofſſoon* van *Deutecom.* Dito, en dito.
Evert Hulft. Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman. Kapiteyn.
Jakob Janſſoon Patacka. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer. Opperkoopman, en Ontfanger.
Jan van de Voorde. Dito, op *Honimoa.*
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.* Dito, en Hoofd op *Larike.*
Kornelis Faber. Fiſcaal.
Wouter Seroyen. Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe Lama.*
Abraham van der Plaſſe. Koopman, vertrok na *Banda.*
Maarten Romboutſſoon. Geheimſchryver.

A°. 1636.

Joachim Roelofſſoon van *Deutecom.* Dito, en dito, als boven.
Evert Hulft. Dito, en dito, vertrok dit jaar, dog ſtierf in de Straat van *Boeton.*
Gerard Weſterman. Kapitein.
Jacob Janſſoon Patacka, vertrok na *Bata.* Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Goyer. Dito, dito, Ontfanger.
Jan van de Voorde. Dito, op *Honimoa.*
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.* Dito, en dito op *Larike.*
Kornelis Faber. Fiſcaal.
Jan Outgerſſoon, van *Haarlem.* Luitenant.
Wouter Seroyen. Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe Lama.*
Pieter Pauluſſoon. Onderkoopman, vermoord op *Xoela.*
Maarten Romboutſſoon. Dito, Secretaris van den Raad.

A°. 1637.

Joachim Roelofſſoon van *Deutecom.* Dito, als boven, vertrok 21 May.
10e. *Johan Ottens.* *Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad.* den 21 *May.*
Simon Jakobſſoon Dompkens. Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman. Kapiteyn.
Matthys de Meer, van *Rotterdam.* Opperkoopman.
Kornelis Faber. Fiſcaal.
Pieter de Goyer. Opperkoopman, en Ontfanger, vertrok.
Jan van de Voorde. Opperkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.* Dito, en Hoofd op *Larike.*
Pieter Nuyts. Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Wouter Seroyen. Onderkoopman op *Hitoe* gelegt.
Adriaan van Lyſveld. Onderkoopman, en Secretaris.
Walrave de Riviere. Luitenant.
Jan Outgers, alias, *Njong Jan.* Dito.
Jan Pays. Secretaris van den Landraad.

A°. 1638.

Johan Ottens. *Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad.*

Simon Jacobsſoon Dompkens. Opperkoopman, en Tweede.
Gerard Weſterman. Kapiteyn
Matthys de Meer. Opperkoopman.
Kornelis Faber. Fiſcaal, vertrok.
Nikolaas Caſembrood. Fiſcaal, vertrok.
Bartholomeus Kanoy. Fiſcaal.
Jan van de Voorde. Opperkoopman, en Hoofd op *Honimoa.* Vervangen door *Nuyts.*

Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.* Dito, en dito op *Larike.*

Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Wouter Seroyen	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lysveld.	Dito, en Geheimſchryver.
Walrave de Riviere.	Luitenant.
Jan Outgerſſoon, alias, *Njong Jan.*	Dito.
Jan Pays.	Geheimſchryver van den Land-Raad.

Van Ao. 1638 tot 1641 toe, de zelve Leden en Bedienden.

Ao. 1641.

Johan Ottens.	*Landvoogd*, Beſtierder, en *ordinaris Raad.* Stierf den 14en *Auguſti* dezes jaars.
Simon Wouterſſoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede, tot den 14en *Auguſti* dat hy hier *Preſident* wiert.
Wouter Seroyen.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Weſterman.	Kapiteyn. tot den 14en *May* dat ſtierf.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Larike*, quam aan 't *Kaſteel.*
Wybrant van Schagen.	Opperkoopman.
Bartholomeus Kanoy, van *Arnemuyden.*	Opperkoopman, en Fiſcaal.
Johan Outgerſſoon.	Kapiteyn-Luitenant.
Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Jan Pays.	Secretaris van den Land Raad.
Octavius Macquelin, van *Antwerpen.*	Secretaris van Juſtitie.
Adriaan van Lysveld.	Dito, van den *politicquen* Raad.

Ao. 1642.

11e. *Antoni Caan.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *ordinaris Raad*, van den 20en *February* tot den 13en *September* dat vertrok.
12e. *Gerard Demmer.*	Dito, dito, en *Extraordinaris Raad*, van den 13en *September*, zynde den 23en *Maart* hier gekomen.
Simon Jakobſſoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede.
Wouter Seroyen.	Dito, en Hoofd op *Hitoe* tot het einde van April, dat als Preſident na Ternate vertrok.
Adriaan van der Burg.	Opperkoopman aan 't Kaſteel, en derde Opperkoopman dezer *Landvoogdy*, alzo de 1e toen op *Hila* lag.
Kornelis Willemſſoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman en Hoofd op *Hitoe*; dog ging in *April* na *Hila* als 1e. Opperkoopman der *Landvoogdy* leggen.
Joannes van Alfen.	Opperkoopman, en Winkelier, a 90 gl.
Wybrand van Schagen.	Dito, en Hoofd tot *Larike.*
Bartholomeus Kanoy.	Fiſcaal. Vertrok.
Matthys Proot.	Fiſcaal.
Octavius Macquelin.	Fiſcaal.
Johan Outgerſſoon.	Capiteyn-Luitenant, tot 't begin dezes jaars.
Jakob Verheiden.	Luitenant.
Pieter Nuyts.	Dito, en Hoofd tot *Honimoa.*
Frans Leenderdſſoon Valk.	Bevelhebber der Schepen.
Joannes Comans van *Geertruydenberg.*	Onderkoopman, en Hoofd op *Manipa.*
Abraham Fluweel.	Dito, en *Secretaris* van *Politie.*
Jan Pays.	Secretaris van den Land-Raad, tot nu toe dat *Hoekom* van *Hative* wierd.
Octavius Macquelin.	*Secretaris* van *Juſtitie*, wierd dit jaar Fiſcaal.
Dirk Groenhout.	*Secretaris* van *Juſtitie.*

Ao. 1643.

Gerard Demmer.	Als boven.
Simon Jakobsſoon Dompkens.	Opperkoopman, en Tweede: vertrok dit jaar.
Johan Outgerſſoon.	Kapiteyn.
Kornelis Willemsſoon van *Outhoorn.*	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*; dog ver-

	ving *Dompkens*, blyvende op *Hila*.
Adriaan van der Burg, van *Delft*.	Opperkoopman aan 't Kaſteel.
Gerard Holſcher.	Dito, en Hoofd op *Loehoe*.
Octavius Macquelin.	Fiſcaal.
Joannes van Alfen.	Opperkoopman, en Winkelier, ſtierf dit jaar.
Jacob Voer.	Koopman, en Winkelier.
Abraham Pittavin.	Koopman, en Hoofd tot *Larike*.
Pieter Nuyts.	Luitenant, en Hoofd op *Honimoa*; overleden dit jaar.
Jakob Verheyden.	Luitenant.
Simon Jakobsſoon Cos, van *Hoorn*.	Onderkoopman.
Joannes Comans.	Dito, en Hoofd tot *Manipa*.
Wybrand Reiniersſoon.	Bevelhebber.
Abraham Fluweel.	Dito, en Secretaris van den *Politiquen Raad*.
— —	Dito van de Land-Raad.
Dirk Groenhout.	Secretaris van *Juſtitie*.

A°. 1644.

Gerard Demmer.	Als boven.
Kornelis Willemsſoon van *Outhoorn*.	1e. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Adriaan van der Burg.	Dito aan 't Kaſteel.
Gerard Holſcher.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*; dog vervangen door
Octavius Macquelin.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*.
Johan Outgerſſoon.	Kapiteyn, ſtierf dit jaar.
Abraham Pittavin.	Koopman, en Hoofd op *Larike*.
Jakob Verheyden.	Luitenant.
Steven Klaasſoon Draver.	Koopman.
Simon Cos.	Onderkoopman.
Joannes Comans.	Dito.
Abraham Fluweel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politiquen Raad*.
Dirk Groenhout.	Dito van *Juſtitie*.

A°. 1645.

Gerard Demmer.	Als boven.
Kornelis Willemsſoon, van *Outhoorn*.	1e. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Adriaan van der Burg.	Dito aan 't Kaſteel.
Octavius Macquelin.	Dito op *Loehoe*.
Abraham Pittavin.	Fiſcaal voor een tyd.
Jakob Verheyden.	Luitenant.
Simon Cos.	Onderkoopman.
Joannes Comans.	Dito.
Abraham Fluweel.	Onderkoopman, en Secretaris van den Politicquen Raad.
— —	Dito van den Land-Raad.
Gerard Overmeyer.	Dito van *Juſtitie*.

A°. 1646.

Gerard Demmer.	Dito, als boven..
Johan van Suydwyk.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, verving van *Outhoorn*.
Kornelis Willemsſoon van *Outhoorn*.	Opperkoopman en Hoofd op *Hila*. Vertrok na *Batavia*.
Adriaan van der Burg.	Dito aan 't Kaſteel, dog overleden.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Octavius Macquelin, van *Antwerpen*.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, dog vervangen door van der Burg aan 't Kaſteel.
Abraham Pittavin.	Fiſcaal, Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*.
Steven Draver.	Fiſcaal, voor een tyd.
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike*.
Simon Cos.	Onderkoopman.
Abraham Fluweel.	Onderkoopman, en Secretaris van den Politicquen Raad.
— —	Dito van den Land-Raad.

Gerard Overmeyer.	Dito van *Juſtitie.*
	A°. 1647.
Gerard Demmer.	Als boven, vervangen den 4en, en vertrokken den 14en *September.*
13e. *Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	*Landvoogd*, en Beſtierder, van den 14en *September.*
Johan van Suydwyk.	1e. Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, ſtierf dit jaar, en was op *Hitoe* de laatſte 1e. Opperkoopman.
Abraham Pittavin.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, die nu 2e. Opperkoopman was, alzoo de 1e. Opperkoopman nu aan 't Kaſteel lag.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Octavius Macquelin.	1e. Opperkoopman in *Suydwyks* plaats, dog nu aan 't Kaſteel, en tweede dezer *Landvoogdy.*
Simon Cos.	Fiſcaal 1647. voor een tyd.
Jakob Voer.	Koopman, Fiſcaal, en Winkelier.
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd tot *Larike.*
Simon Cos.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe.*
Dirk Geldorp, van *Haarlem.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Fluweel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Barent Zeeuw.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
—— ——	Dito van den Land-Raad.
Gerard Overmeyer.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
	A°. 1648.
Arnold de Vlaming van *Outshoorn.*	Als boven.
Octavius Macquelin.	Opperkoopman, en Tweede aan 't Kaſteel.
Abraham Pittavin.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*; dog over valſch nagelwegen afgezet; en uit genade nog Winkelier gemaakt, vervangen door *Voer.*
Jakob Voer.	Opperkoopman, Fiſcaal, en Winkelier, geplaatſt op *Hila* als Hoofd.
Windrig Kieft.	Dito, en Negotie-Boekhouder.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Jan van den Briel.	Fiſcaal, in *Voers* plaats.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe.*
Marinus Brand.	Dito, en Hoofd op *Cambello.*
Barent Zeeuw, van *Amſterdam.*	Opperkoopman, en vervanger van *Marinus Brand*, Hoofd op *Cambello.*
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa.*
Gerard van der Kruyce.	Koopman op *Haroeko.*
Salomon Reiniersſoon.	Koopman, en Winkelier in *Pittavins* plaats.
Dirk Geldorp.	Soldy-Boekhouder, en dit jaar nog *Secretaris* van *Politie*, en Hoofd op *Amblauw.*
Pieter Riks.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jakob Noppe.	Wierd *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Gerard Overmeyer.	*Secretaris* van de *Juſtitie.*
	A°. 1649.
Arnold de Vlaming van *Outshoorn.*	Als boven, en *Extraordinaris Raad.*
Octavius Macquelin.	Opperkoopman, en Tweede, dit jaar vervangen, en over valſche dingen afgezet.
Jakob Voer.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok dit jaar.
Jakob Verheyden.	Kapiteyn.
Jan van den Briel.	Fiſcaal.
Jakob Noppe, dit jaar eenigen tyd.	Dito in *van den Briels* plaats.

Simon Cos. — Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*. Vertrok na *Batavia*.

Salomon Reyniersſoon. — Dito, en Dito, in plaats van *Cos.*

Windrig Kieft. — Dito, en Negotie-Boekhouder.

Abraham Pittavin. — Opperkoopman, en Winkelier; dog afgezet, en op nieuw gevonniſt ter order haarer *Edelheden.*

Kornelis van Adrichem. — Koopman, en Winkelier.

Gerard van der Kruyce. — Koopman, en Hoofd op *Haroeko.*

Barent Zeeuw. — Opperkoopman, en Hoofd op *Cambello.*

Vincent Gysbert van Moerlag. — Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa.*

Kornelis Hauw. — Secretaris van den *Politiquen Raad.*

Gerard Overmeyer. — Onderkoopman, en *Secretaris* van *Politie*, overleden.

Kornelis Hauw. — *Secretaris* van *Juſtitie* geworden.

Jakob Noppe van *Kortryk.* — *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*

Pieter Riks. — Dito, en Soldy-Boekhouder.

Dirk Geldorp. — *Van Hoofd* op *Amblauw*, Soldaat.

—— —— — Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1650.

Arnold de Vlaming van *Outshoorn.* — *Ordinaris Raad*, *Superintendent*, *Commiſſaris*, Zeevoogd, en Veldoverſte.

Hy vertrok den 21 *Auguſti* dezes jaars na Batavia, en quam den 23 *December* weer herwaards, vertrekkende eerſt na *Ternate*, om den opſtand van den *Prins Manilha.*

Simon Cos. — Opperkoopman, en Tweede, van *Batavia* gekomen, en Gezaghebber.

Jakob Voer. — Opperkoopman, dit jaar weder van *Batavia* gekomen.

Jakob Verheyden. — Kapiteyn.

Salomon Reiniersſoon. — Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, dit jaar overleden.

Barent Zeeuw. — Dito, en Hoofd op *Cambello*; dog nu op *Loehoe.*

Vincent Gysbert van Moerlag. — Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa.*

Jan van den Briel. — Fiſcaal.

Kornelis van Adrichem. — Koopman, en Winkelier.

Gerard van der Kruyce. — Koopman, en Hoofd op *Larike.*

Kornelis Hauw van *Vliſſingen.* — *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, korten tyd.

Jacobus Manteau. — Dito.

Marcus de Roy. — Secretaris van den Landraad.

Gerard Bonſer. — Onderkoopman, en Hoofd op *Manipa.*

Pieter Riks. — Dito, en Soldy-Boekhouder.

Jacob Noppe. — *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dog wierd dit jaar Hoofd op *Cambello.*

A°. 1651.

Arnold de Vlaming van *Outshoorn.* — Als boven.

14°. *Willem Verbeek.* — *Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, van den 27 *April*, was den 5en *February* met 't jagt *de Leeuwerk* gekomen.

Simon Cos. — Opperkoopman, en Tweede.

Jakob Verheiden. — Kapiteyn.

Barent Zeeuw. — Opperkoopman, en Hoofd op *Loehoe*, wierd blind, en was hier de laatſte.

Vincent Gysbert van Moerlag. — Kapiteyn, en Hoofd op *Honimoa*; dog ging van hier na *Cambello*, wierd gequetſt, vertrok na *Batavia*, vervangen op *Cambello* door *Webet.*

Als boven.

Jan van den Briel. — Fiſcaal, vervangen door *Voer*, alzo vertrok.

Ja-

Jakob Voer.	Koopman, en Fiſcaal.
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant op *Leſſidi.*
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Kornelis van Adrichem.	Dito, en Winkelier, overleden.
Melchior Thomasſoon.	Dito, en Winkelier.
Kornelis Danen.	Kapiteyn-Luitenant, onlangs uit *Ternate* gekomen, lag eenigen tyd op *Haroeko.*
Livinus Bor.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politiquen Raad.*
Klaas Rimbach.	Luitenant, en Hoofd op *Cambello*, 11e. *Maart* vermoord op *Erang.*
Jakobus Manteau.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Gerard Bonſer.	Dito, en Hoofd op *Manipa*, vermoord.
Pieter Riks.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1652.

Arnold de Vlaming van Outshoorn.	Als boven, quam dit jaar van *Batavia* 8 *February* met Koning *Mandarsjah.*
Willem Verbeek.	*Landvoogd*, en Beſtierder.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede.
Jan van Lingen.	Majoor.
Jakob Verheyden.	Dito.
Nicolaas van der Cappen, quam met *de Vlaming* van *Batavia.*	Opperkoopman, en Hoofd tot *Hitoe*, en dit van Winkelier dit jaar geworden.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Vincent Gysbert van Moerlag.	Kapiteyn, en Hoofd tot *Honimoa*, vertrok dit jaar.
Kornelis Danen.	Kapiteyn-Luitenant, en Hoofd op *Honimoa.*
Jakob Voer.	Winkelier, en Fiſcaal, vertrok: vervangen in beide deze ampten door *van der Cappen*; dog hy ſtierf op *Batavia.*
Nicolaas van der Cappen.	
Jan Oetgens van Waveren.	Voor een tyd na *Voer* Fiſcaals.
Kornelis Hauw.	
Jacobus Manteau.	
Pieter Riks.	
Livinus Bor.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Gerard van der Kruyce.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Pieter Riks.	Soldy-Boekhouder.
Laurens Keller.	Luitenant.
Frans Male.	Luitenant.
Melchior Thomasſoon.	Onderkoopman, en Winkelier.
Warnar Curtenius.	Vaandrig, en op *Haroeko* Hoofd.
Jacob Manteau, van *Poortvliet.*	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Marcus de Roy.	*Secretaris* des Land-Raads.

A°. 1653.

Arnold de Vlaming van Outhoorn.	Als voren, vertrok na *Batavia*, en quam den 8 *November* weer herwaards.
Willem Verbeek.	Als boven.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede.
Jakob Verheyden.	Majoor.
François de Knibbere.	Opperkoopman, Fiſcaal, en Caſſier, eerſt uit *Teanate* gekomen.
Nicolaas van der Cappen.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Kornelis Danen.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Gerard van der Kruice.	Koopman, en Hoofd op *Larike*, afgezet.
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Livinus Bor.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Riks.	Soldy-Boekhouder.
— — Godſchalk.	Luitenant, ſtierf in *September.*
Melchior Thomasſoon.	Onderkoopman, en Winkelier.
Frans Male.	Luitenant.

War-

Warnar Curtenius.	Vaandrig, op *Haroeko* Hoofd.
Melchior Thomasſoon.	Onderkoopman, en Winkelier.
Diderik van Reineſteyn.	Dito.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.
Jacob Manteau.	Secretaris van *Juſtitie.*

A°. 1654.

15e. *Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	Als boven, en nu ook *Landvoogd* en Beſtierder.
Willem Verbeek.	Als boven, dog den 4en *May* vertrokken.
Simon Cos.	*Preſident* in *September.*
Jakob Verheyden.	Majoor, vertrok 29en *Febr.* wiert Hoofd op *Solor*, daar 1655. ſtierf.
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Gerard Roos.	Bevelhebber.
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Abraham Umbgroeve.	Koopman, en Fiſcaal.
François de Knibbere.	Opperkoopman, Fiſcaal, Caſſier, afgezet, en door twee Aſſiſtenten gelaarſt.
Nicolaas van der Cappen.	Als boven, op *Hila*, vertrok als tweede na *Ternate.*
Henrik de Vries.	Opperkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Kornelis Danen.	Koopman op *Honimoa.*
Livinus Bor.	*Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok dit jaar.
Laurens Keller.	Luitenant.
Jacobus Manteau.	Secretaris van Juſtitie, overleden.
Gerard Meyer.	Winkelier.
Frans Male.	Luitenant.
Warnar Curtenius.	Vaandrig, en Hoofd op *Haroeko.*
Kornelis Adrichem.	Koopman.
Kornelis van der Linden.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Marcus de Roy.	Secretaris van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

A°. 1655.

Arnold de Vlaming van Outshoorn.	Als boven, vertrok den 29en *February* na *Batavia.*
Simon Cos.	*Preſident.*
Johan van Hammen.	Opperkoopman, vertrok den 31en *May*, wert vervangen door *Cos.*
Henrik de Vries.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Kornelis Danen.	Koopman, en Hoofd van *Honimoa.*
Herman van Outhoorn.	Kapiteyn-Luitenant.
Everd van Hoorn.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Livinus Bor.	Koopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dit jaar gekomen.
Frans Male.	Luitenant van *Aſſahoedi*, gequetſt, ſtierf den 29en *July.*
Warnar Curtenius.	Vaandrig, op *Haroeko* Hoofd.
Kornelis van der Linden.	Koopman, en Soldy-Boekhouder, ook Winkelier.
Marcus de Roy.	*Secretaris* van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot.	*Secretaris* van *Juſtitie.*

A°. 1656.

Arnold de Vlaming van Outshoorn.	Als voren; won doe 500. gl. ter maand, vertrok over *Timor.*
16e. *Jacob Huſtaart*, van *Amſterdam.*	*Landvoogd*, en Beſtierder, in May gekomen, won 250. gl.
Simon Cos.	Opperkoopman, en Tweede, won 120. gl. 31 *Maart* vertrokken na *Ternate.*
Barent Zeeuw.	Opperkoopman.
Evert Janſſoon Buys, van *Hoorn.*	Opperkoopman, en Tweede.

Kornelis Danen. — Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Abraham Umbgroeve, uyt de *Betuwe.* — Koopman, en Fiſcaal.
Kornelis van der Linden. — Koopman, en Soldy-Boekhouder, overleden den 25en *January.*

Henrik de Vries, van *Amſterdam.* — Dito, en Winkelier, overleden den 6en *November.*

Pieter de Graaf. — Koopman, en Soldy-Boekhouder; wiert Winkelier 6 *Novemb.*

Everd van Hoorn, van dito. — Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Thomas van Orten, van dito. — Dito, en Soldy-Boekhouder, wiert Soldaat gemaakt.

Andries Amberger, van *Neurenberg.* — Aſſiſtent, Soldy-Boekhouder, in *Nov.*
François Reinierſſoon, van dito. — Onderkoopman, in *May* vertrokken.
François de Knibbere, van *Gent.* — Onderkoopman, vertrokken.
Dirk Berkman, van *Amſterdam.* — Onderkoopman, vertrokken.
Livinus Bor. — Onderkoopman (vernedert zynde) en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok dit jaar over *Timor* na *Batavia*, in *April.*

Abraham Verſpreet, van *Antwerpen.* — Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*

Kornelis Houſe. — Voor een korten tyd *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*

Warnar Curtenius. — Vaandrig, en op *Haroeko* Hoofd.
—— —— — *Larike.*
Marcus de Roy. — Secretaris van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot. — Secretaris van *Juſtitie.*

Ao. 1657.

Jacob Huſtaart. — Als boven.
Evert Buys. — Opperkoopman, en Tweede, is vertrokken, en den 20en *Septemb.* overleden.

Antoni van Voorſt. — Opperkoopman, en Tweede.
Barent Zeeuw. — Opperkoopman, overleden 28 *May.*
Willem Maatſuyker van *Amſterdam.* — Koopman.
Kornelis Danen. — Koopman, en Hoofd op *Honimoa*, overleden den 6 *October.*

Everd van Hoorn. — Dito, en dito op *Hitoe.*
Abraham Umbgroeve. — Koopman op *Honimoa.*
Jurriaan Rumphius. — Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Pieter de Graaf, van *Vliſſingen.* — Koopman, en Winkelier.
Thomas van Orten. — Weer herſteld als Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, op den 1e *October.*

Andries Amberger. — Aſſiſtent, Soldy Boekhouder, werd vry den 9 *January.*

Abraham Verſpreet. — Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, ook na den 6 *October* Fiſcaal.

Warnar Curtenius — Vaandrig, en Hoofd op *Haroeko.* Vertrok nu.

Wouter Janſſoon. — Vaandrig op dito.
Marcus de Roy. — *Secretaris* van den Land-Raad.
Gerard Vogelpoot. — Dito van *Juſtitie.*

Ao. 1658.

Jacob Huſtaart. — Als boven.
Antoni van Voorſt. — Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher, van *Rintsberg.* — Kapiteyn.
Willem Maatſuyker. — Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Graaf. — Dito, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Umbgroeve. — Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Everd van Hoorn. — Dito, en Hoofd op *Hitoe*, vertrokken den 28 *February.*

Jurriaan Rumphius, van *Hanau.* — Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Abraham Verſpreet. — Dito, en Fiſcaal.

Wou-

Wouter Janſſoon. Vaandrig, en Hoofd op *Haroeko*, vertrok.
Adriaan van Lier, van *Delft.* Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Thomas van Orten, van *Amſterdam.* Dito, en Soldy-Boekhouder, overleden 1 *Maart.*
Michiel van Parys. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Mattheus Berkman, van *Amſterdam.* Dito, en Winkelier.
Marcus de Roy, van *Kilang.* Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Imam Abdul. Dito, en dito van de *Hitoeëſen.*
Jacob Zegerſſoon. Dito, en Diſpenſier, overleden den 23en *Juny.*
Gerard Vogelpoot. Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

A°. 1659.

Jacob Huſtaart. Als boven.
Antoni van Voorſt. Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon, Viſſcher. Kapiteyn.
Willem Maatſuyker. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Abraham Umbgroeve. Dito, en dito op *Honimoa.*
Pieter de Graaf. Dito, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Verſpreet. Onder dito, en Fiſcaal.
Jurriaan Rumphius. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Adriaan van Lier. Dito, en dito op *Haroeko.*
Willem van Zyl, van *Vianen.* Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Mattheus Berkman. Dito, en Winkelier.
Philip Du Pree. Dito, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Imam Abdul. Dito, en dito der *Hitoeëſen.*
Gerard Vogelpoot. Dito, en dito van de *Juſtitie.*
Jan Arendsſoon van *Breadfort.* Hoofd op *Loehoe.*

A°. 1660.

Jacob Huſtaart. Als boven.
Antoni van Voorſt. Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher. Kapiteyn.
Willem Maatſuyker. Koopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok den 30en *December.*
Abraham Umbgroeve. Dito, en Hoofd op *Honima*, overleden den 13 *Novemb.*
Pieter de Graaf. Dito, en Soldy-Boekhouder.
Abraham Verſpreet. Dito, Fiſcaal, en Hoofd op *Honimoa.*
Jurriaan Rumphius. Onder dito, en dito op *Hitoe.*
Adriaan van Lier. Dito, en dito op *Haroeko*, ging af.
Willem van Zyll. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree. Dito, en dito van de Land-Raad.
Imam Abdul. Dito, en dito der *Hitoeëſen.*
Abraham Rodrigos, van *Amſterdam.* Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko.*
Mattheus Berkman. Onderkoopman, en Winkelier.
Gerard Vogelpoot. Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*

A°. 1661.

Jacob Huſtaart. Als boven.
Antoni van Voorſt. Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 30en *Juny.*
Antoni Hurdt, van *Middelburg.* Koopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher. Kapiteyn.
Pieter de Graaf. Koopman, en Soldy-Boekhouder, den 30 *April* vertrokken.
Abraham Verſpreet. Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok den 15 *May.*
Jurriaan Rumphius. Onder dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Mattheus Berkman. Dito, Fiſcaal, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Joannes de Cater, van *Middelburg.* Dito, en Soldy-Boekhouder.

Adriaan van Lier.	Dito, en Winkelier.
Abraham Rodrigos.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 11 *July*.
Willem van Zyll.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko*.
Philip du Pree.	Dito, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito der *Hitoeëſen*.
Gerard Vogelpoot.	Dito, en dito van de *Juſtitie*.
— —	*Larike* open.

A°. 1662.

Jacob Huſlaart,	Als boven, vertrok den 30 *Juny*.
17e. *Simon Cos.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, quam in *Juny*.
Antoni Hurdt.	Koopman, en Tweede, vertrok na *Banda*.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Mattheus Berkman.	Dito, en Fiſcaal, en eenige tyd *Secretaris* van den *Raad*.
Pieter de Graaf.	Dito, en Winkelier.
Willem van Zyll.	Onder dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa*.
Sybrand Abbema, van *Vianen.*	Dito, en dito op *Larike*.
Joannes de Cater.	Dito, en Soldy-Boekhouder, overleden den 9 *April*.
Nicolaas Spiering.	Dito, en Soldy-Boekhouder, afgezet 13 *December*.
Philip du Pree.	Dito, en *Secretaris* van de Land-Raad.
Imam Abdul.	Dito, en dito der *Hitoeëſen*, 31 *Maart* afgezet.
Jan van Ooth, van *Rotterdam.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Gerard Vogelpoot.	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie*; dog voor een tyd ook van den *Politicquen Raad*.
Daniel van den Bolk, van *Vianen.*	Dito, en *Secretaris* van dito Raad.

A°. 1663.

Simon Cos.	Als boven.
Antoni van Voorſt.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Maximiliaan de Jong, van *Gorcum.*	Koopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*.
Pieter de Graaf.	Dito, en Winkelier.
Adriaan van Lier.	Onder dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Mattheus Berkman.	Dito, en Fiſcaal.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Sybrand Abbema.	Dito, en dito op *Larike*, vertrok 31 *July*.
Pieter Janſſoon, van *Beerlaar.*	Dito, en dito op *Larike*.
Daniel van den Bolk.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.
Gerard Vogelpoot.	Dito, en dito van de *Juſtitie*.
Philip du Pree.	Dito, en dito van de Land-Raad.
Jan van Ooth.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Livinus Bor.	Luitenant.

A°. 1664.

Simon Cos.	Als boven, overleden den 4 *February*.
18e. *Johan van Dam*, van *Utregt.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, quam in *February* met 't Jacht *ter Veer*.
Maximiliaan de Jong.	1e. Koopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Adriaan van Lier.	Onderkoopman, en dito op *Honimoa*, afgezet in *Maart*.

Pie-

Pieter de Graaf. Koopman, en Hoofd op *Honimoa* in *Maart*, dog den 24 *May* overleden.

Daniel van den Bolk. Onder dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dog na *May* Hoofd van *Honimoa*.

Mattheus Berkman. Dito, en Fiſcaal..
Willem van Zyll. Dito, en Hoofd op *Haroeko*.
Frederik Abbema, van *Vianen.* Aſſiſtent, en Winkelier.
Pieter Janſſoon. Onderkoopman, en Hoofd van *Larike*.
Gerard Vogelpoot. Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden 5 *Auguſti*.

Michiel Cherpbier. Aſſiſtent, en Secretaris van den *Politiquen Raad* voor eenige maanden, en van *Juſtitie*.

Livinus Bor. Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.

Philip du Pree. Dito, en dito van de Land-Raad.
Jan van Ooth. Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.

A°. 1665.

Johan van Dam. Als boven.
Maxmiliaan de Jong. Opperkoopman, en Tweede.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Gerard van Voorburg, van 's *Gravenhage.* Dito.
Daniel van den Bolk. Onder dito, en Hoofd op *Honimoa*.
Mattheus Berkman. Dito, en Fiſcaal, vertrok den 30 *April*.
Willem van Zyll. Dito, en Fiſcaal.
Livinus Bor. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, anderhalf maand Fiſcaal, Vryman, en vervangen door *van Zyll*.

Pieter Janſſoon. Dito, en Hoofd op *Larike*.
Hans Paul Rauſcher, van *Neurenberg.* Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko*.
Adriaan van Lier. Onderkoopman, en Winkelier.
Frederik Abbema. Aſſiſtent, en Winkelier, vertrok.
Jan van Ooth. Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Philip du Pree. Onderkoopman, en *Secretaris* van de Land-Raad.

Jacob de Jong, van *Gorcum.* Aſſiſtent, en dito van den *Politicquen Raad*.
Adriaan de Wit. Dito, en dito van *Juſtitie*.

A°. 1666.

19e. *Pieter Marville.* *Landvoogd*, en Beſtierder.
Maxmiliaan de Jong. Opperkoopman, en Tweede vertrok 30e. *April*.

Paulus Andrieſſoon Viſſcher. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman, en Hoofd op *Hitoe*.
Adriaan van Lier. Dito, Winkelier, en Hoofd op *Honimoa*.
Willem van Zyll. Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg. Dito, en Soldy-Boekhouder.
Daniel van den Bolk. Dito, en Hoofd op *Honimoa*. 29 *July* afgezet.

Pieter Janſſoon. Onder dito, en Hoofd op *Larike*.
Hans Paul Rauſcher. Dito, en Hoofd op *Haroeko*, afgezet, en geboeid.

Jan Clement, van *Middelburg.* Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko*.
Jacob de Jong. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*.

Philip du Pree. Onderkoopman, en dito van den Land-Raad.

Jan van Ooth. Boekhouder, Diſpenſier, en Winkelier, in *van Liers* plaats.

Adriaan de Wit. Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie*.

A°. 1667.

Pieter Marville. Als boven, overleden den 10en *April.*
Antoni Hurdt. Opperkoopman, en Tweede, en Gezaghebber.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier. Dito, en dito op *Honimoa.*
Gerard van Voorburg. Dito, en Winkelier.
Willem van Zyll. Dito, en Fiſcaal.
Joannes Moris, van *Amſterdam.* Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Janſſoon. Dito, en Hoofd tot *Larike.*
Jan van der Ooth. Dito, en Winkelier, overleden 25 *Maart.*
Jan Clement. Aſſiſtent, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree. Onderkoopman, en dito van de Land-Raad.
Adriaan de Wit. Aſſiſtent, en dito van *Juſtitie.*

A°. 1668.

Antoni Hurdt. Opperkoopman, en Gezaghebber.
Paulus Andrieſſoon Viſſcher. Kapiteyn, vertrok.
Pierre du Pon. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier. Dito, en dito op *Honimoa.*
Willem van Zyll. Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg. Dito, en Winkelier.
Joannes Moris. Onder dito, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Janſſoon. Dito, en Hoofd op *Larike*, overleden 14en *January.*
Jacobus van Nes, van *Rotterdam.* Dito, en dito op *Larike.*
Jan Clement. Aſſiſtent, en dito op *Haroeko.*
Jacob de Jong. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree. Dito, en dito van den Land-Raad.
Adriaan de Wit. Aſſiſtent, en dito van de *Juſtitie.*

A°. 1669.

20e. *Jacob Cops*, van *Delfshaven.* *Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, quam met *Kleverskerken* in Maart.
Antoni Hurdt. Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Kornelis Francx, van *Amſterdam.* Dito, en dito.
Pierre du Pon. Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier. Dito, en dito op *Honimoa.*
Willem van Zyll. Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg. Dito, en Winkelier.
Joannes Moris. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jacobus van Nes. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Jan Clement. Aſſiſtent, en dito op *Haroeko.*
Jacob de Jong. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen* Raad.
Philip du Pree. Onderkoopman, en dito van de Land-Raad.
Joannes Cops, van *Amſterdam.* Aſſiſtent, en dito van de *Juſtitie.*

A°. 1670.

Jacob Cops. Als boven.
Kornelis Francx. Opperkoopman, en Tweede.
Pierre du Pon. Kapiteyn, vertrok.
Jurriaan Rumphius. Koopman.
Willem van Zyll. Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier. Dito, en dito op *Honimoa.*

Ger-

Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jacob van Nes.	Dito, en Hoofd op *Larike*, vertrok 30e. *Juny.*
Joannes Cops.	Aſſiſtent; en dito op *Larike.*
Frederik Druif, van *Enkhuizen.*	Onderkoopman, overleden 17 *April.*
Pieter de Cok, van *Ter Vere.*	Dito, en Fiſcaal.
Reinier Praat, van *Vliſſingen.*	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Prec.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Joannes Baſting, van *Middelburg.*	Aſſiſtent, en dito van de *Juſtitie.*
	A°. 1671.
Jacob Cops.	Als boven.
Kornelis Francx.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 30 *April.*
Jan de Vogel, van *Rochel.*	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Gerard van Voorburg.	Dito, en Winkelier.
Pieter de Kok.	Onderkoopman, en Fiſcaal, vertrok.
Joannes Moris.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Reinier Praat.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Hans Paul Rauſcher.	Dito, en Diſpenſier.
Joannes Cops.	Aſſiſtent, en Hoofd van *Larike.*
Joannes Baſting.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
	A°. 1672.
Jacob Cops.	Als boven; vertrok 30.
Antoni Hurdt.	*Commiſſaris*, *Landvoogd*, en Beſtierder, quam den 20 *April.*
Jan de Vogel.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Pieter de Cok.	Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Antoni Erhard, van *Hamburg.*	Dito, en Winkelier.
Philip du Pree.	Dito, en Secretaris van de Land-Raad.
Hans Paul Rauſcher.	Dito.
Reinier Praat.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*; vertrok afgezet.
Joannes Cops.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Larike.*
Joannes Baſting.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
	A°. 1673.
Antoni Hurdt.	Als boven.
Jan de Vogel.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Adriaan van Lier.	Dito, en dito op *Honimoa*, vertrok afgezet.
Pieter de Cok.	Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*

Gerard van de Voorde, van *Middelburg.*	Onder dito, en dito op *Honimoa.*
Joannes Moris.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Antoni Erhard.	Dito, en Winkelier.
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Philip du Pree.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Hans Paul Rauſcher.	Dito.
Joannes Beuſecom, van *Banda.*	*Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Cops.	Onderkoopman, en Hoofd van *Larike.*
Joannes Baſting.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden den 17 *February.*

Ao. 1674.

Antoni Hurdt.	Als boven.
Jan de Vogel.	Opperkoopman, en Tweede, overleden 29 *December.*
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Willem van Zyll.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Cok.	Dito, en Fiſcaal.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Jong.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Cops.	Dito, en dito op *Larike*, vertrok 15 *December.*
Antoni Erhard.	Dito, en Winkelier.
Philip du Pree.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Hans Paul Rauſcher.	Dito.
Joannes Beuſecom.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Reinier Praat.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*
Reinoldus Brouwerius, van den *Briel.*	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

Ao. 1675.

Antoni Hurdt.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Pieter de Kok.	Dito, en Fiſcaal, vertrok 30 *April.*
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Jakob de Jong.	Dito, en Fiſcaal.
Joannis Moris.	Onder dito, en Soldy-Boekhouder.
Iſaac van Thye, van *Amſterdam.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Joannes Beuſecom.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Antoni Erhard.	Dito, en Winkelier.
Philip du Pree.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Reinier Praat.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*
Reinoldus Brouwerius.	Onderkoopman, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*

Ao. 1676.

Antoni Hurdt.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Gerard van Voorburg.	Dito, en dito op *Hitoe.*
Jacob de Jong.	Dito, en Fiſcaal.
Joannes Moris.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac van Thye.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*

Antoni Erhard.	Dito, en Winkelier.
Rogier van Houten, van *Gorcum.*	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Joannes Beuſecom.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Philip du Pree.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad; werd Vryman.
Hans Paul Rauſcher.	Dito, overleden den 17en *April.*
Reinoldus Brouwerius.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Reinier Praat.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil, van *Batavia.*	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1677.

Antoni Hurdt.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob de Jong.	Dito, en Fiſcaal.
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Beuſecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Antoni Erhard.	Onderkoopman, en Winkelier, overleden den 11en *April.*
Rogier van Houten.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Iſaac van Thye.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus Berkman, van *Utrecht.*	Dito, en Winkelier.
Reinoldus Brouwerius.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Reinier Praat.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil.	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1678.

Antoni Hurdt.	Als boven, vertrok 31 *May.*
22e. *Robbert de Vicq.*	*Landvoogd*, en Beſtierder, quam den 12 *February* met *den Alexander.*
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerard van Voorburg.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, overleden den 21 *Maart.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob de Jong.	Dito, en dito op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Haroeko.*
Joannes Beuſecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Rogier van Houten.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Iſaac van Thye.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Winkelier.
Reinoldus Brouwerius.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie*, vertrok 31 *May.*
Antoni de Koning, van *Mechelen.*	Dito, en dito van de *Juſtitie.*
Reinier Praat.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Vekens, van *Leiden.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Alexander Latil.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad

A°. 1679.

Robbert de Vicq.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede.
Chriſtiaan Bulk.	Kapiteyn, vertrok afgezet.
Pieter Schaffer, van *Erkelens.*	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Jacob de Jong.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Haroeko.*

Joannes Beuſecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Iſaac van Thye.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Winkelier.
François van Schuere, van *Dordrecht.*	Dito.
Joſua Braconier, van *Banda.*	Dito.
Reinier Praat.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Vekens, van *Leyden.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Antoni de Koning.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie*, overleden 31 *July.*
Balthazar Bolle, van *Haarlem.*	Aſſiſtent, en dito... dito.
Alexander Latil.	Boekhouder, en dito van den Land-Raad.

A°. 1680.

Robbert de Vicq.	Als boven.
Willem van Zyll.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok 31 *May.*
Gerard van de Voorde.	Dito, en dito.
Pieter Schaffer.	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Jacob de Jong.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, overleden 1e. *Maart.*
Jacobus de Vicq, van *Amſterdam.*	Onder dito, en dito op *Honimoa.*
Rogier van Houten.	Dito, en Fiſcaal.
Joannes Moris.	Koopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Beuſecom.	Dito, en dito op *Larike.*
Iſaac van Thye.	Onderkoopman, en dito op *Hitoe.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Winkelier.
François van Schuere.	Dito.
Joſua Braconier.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Reinier Praat.	Dito, en dito op *Boero*, vertrok 31 *May.*
Abraham Vekens.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Alexander Latil.	Boekhouder, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Balthaſar Bolle.	Aſſiſtent, en dito van den *Politicquen Raad.*
David Everſdyk, van *Middelburg.*	Dito, en dito van de *Juſtitie.*

A°. 1681.

Robbert de Vicq.	Als boven.
Gerard van de Voorde.	Opperkoopman, en Tweede, 30 *September* vertrokken.
Henrik Crudop, van *Bremen.*	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Joannes Moris.	Dito op *Haroeko*, en na *Decemb.* op *Honimoa.*
Joannes Beuſecom.	Dito op *Larike.*
Rogier van Houten.	Dito, en Fiſcaal, overleden 10 *February.*
Abraham Vekens.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
François van Schuere.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Iſaac van Thye.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jacobus de Vicq.	Dito, en dito van *Juſtitie*, werd vry in *May.*
Jacobus Berkman.	Boekhouder, en dito van den Land-Raat.
Joſua Braconier.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Louis Mignon.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Balthaſar Bolle.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok na *Batavia* 30 *Septemb.*
David Eversdyk.	Dito, en Winkelier.
Alexander Latil.	Dito, en Hoofd op *Boero*, dog komt aan 't Kaſteel.
Iſaac de Viſſcher, van *Nimegen.*	Vaandrig, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1682.

Robbert de Vicq.	Als boven, vertrok 15 *Auguſti.*
Robbert Padbrugge.	*Commiſſaris*, *Landvoogd*, en Beſtierder, quam den 7 *January.*
Henrik Crudop.	Opperkoopman, vertrok 15 *Auguſti.*
Jeremias van Vliet.	Dito.
Pieter Schaffer.	Luitenant, *Commandant* tot den 30 *April.*
Jodocus Lodewyk Krombuizen.	Dito, dito.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac van Thye.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Beuſecom.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Gerbrand Prooſt.	Koopman.
Abraham Vekens.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
François van Schuere.	Dito, en Soldy-Boekhouder, en na *May* Winkelier.
Reinier Praat.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 19 *May.*
Jacobus Berkman.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joſua Braconier.	Dito, en na *May* Soldy-Boekhouder.
Balthaſar Bolle.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, overleden den 18 *Maart.*
Dirk Diemer, van de *Kaap de Goede Hoop.*	Dito, en Secretaris van *Juſtitie.*
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie*, dog na *Maart*, *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Alexander Latil.	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.

A°. 1683.

23e. *Robbert Padbrugge.*	Als boven.
Jeremias van Vliet.	Opperkoopman, en Tweede.
Jodocus Lodewyk Krombuizen.	Luitenant Commandant.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac van Thye.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Beuſecom.	Dito, en Hoofd op *Larike*, overleden 17 *February.*
Gerbrand Prooſt.	Dito, en dito op *Larike.*
Gerard van den Berg, van den *Haag.*	Dito, vertrok 15 *May.*
François van Schure.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Joſua Braconier.	Dito, en Soldy Boekhouder, overleden 18 *May.*
Abraham Vekens.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Abraham Frederiksſoon, van *Amſterdam.*	Aſſiſtent, en Winkelier.
Jacobus Berkman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac de Viſſcher.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Dirk Diemer.	Dito, en dito van *Juſtitie.*
Alexander Latil.	Boekhouder, en dito van de Land-Raad.
Louis Mignon.	Vaandrig, en Hoofd op *Boero*, komt aan 't Kaſteel.
Abraham Pieterſſoon, van *Amboina.*	Boekhouder, en op *Boero* Hoofd.

A°. 1684.

Robbert Padbrugge.	Als boven.
Jeremias van Vliet.	Opperkoopman, en Tweede, 30 *Septemb.* vertrokken.
Willem Baſting	Dito, en dito.
Jodocus Lodewyk Krombuizen.	Luitenant *Commandant*, 8 *Juny* overleden.
Pieter Schaffer.	Dito, dito.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac van Thye.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok 31 *Auguſti.*

Gerbrand Prooſt.	Dito, en dito op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Michiel Huisman.	Boekhouder, en op *Larike* Hoofd.
Jacobus Berkman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko*, vertrok 31 *July.*
Abraham Frederiksſoon.	Aſſiſtent, en Winkelier.
Abraham Vekens.	Dito, en op *Haroeko* Hoofd.
Iſaac de Viſſcher.	Aſſiſtent, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Diemer.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jan Willemſſoon Kleintje, van *Hoorn.*	Boekhouder, en dito van *Juſtitie.*
Alexander Latil.	Dito, en *Secretaris* van den Land Raad.
Abraham Pieterſſoon.	Dito, en op *Boero* Hoofd.

A°. 1685.

Robbert Padbrugge.	Als boven.
Willem Baſting.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Luitenant *Commandant.*
Joan de Moor.	Kapiteyn, quam den 14 *May.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooſt.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Abraham Vekens.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Michiel Huisman.	Boekhouder, en dito op *Larike*, afgezet.
Iſaac de Viſſcher.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Herman Janſſoon Steinkuiler, van *Hila.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Diemer.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jan Willemſſoon Kleintje.	Dito, en dito van *Juſtitie.*
Alexander Latil.	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Abraham Fredriksſoon.	Aſſiſtent, en Winkelier, afgezet.
Adriaan Kakelaar, van *Ter Vere.*	Boekhouder, en Winkelier.
Abraham Pieterſſoon.	Dito, en op *Boero* Hoofd.

A°. 1686.

Robbert Padbrugge.	Als boven, en *Extraordinaris Raad.*
Willem Baſting.	Opperkoopman, en Tweede.
Joan de Moor.	Kapitein, vertrok den 3 *Septemb.*
Pieter Schaffer.	Luitenant *Commandant.*
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooſt.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Abraham Vekens.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac de Viſſer.	Dito, en dito op *Larike.*
Michiel Huisman.	Boekhouder, vertrokken.
Herman Janſſoon Steinkuiler.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Dirk Diemer.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Adriaan Kakelaar.	Dito, en Winkelier.
Jan Willemſſoon Kleintje.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Rooſelaar.	Dito, en dito van *Juſtitie.*
Abraham Pieterſſoon.	Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil.	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1687.

Robbert Padbrugge.	Als boven, vertrok 31 *Auguſti.*
24c. *Dirk de Haas.*	*Landvoogd*, en Beſtierder, met *Sumatra* den 4 *April* gekomen.
Willem Baſting.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 17 *July.*
Henrik Crudorp.	Dito, en dito.

Pie-

Pieter Schaffer.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooſt.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Abraham Vekens.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en dito op *Larike.*
Herman Janſſoon Steinkuiler.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Jan Willemſſoon Kleintje.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Pieter Rooſelaar, van *Middelburg.*	Dito, en dito van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius, van *Hila.*	Aſſiſtent, en dito van *Juſtitie.*
Adriaan Kakelaar.	Boekhouder, en Winkelier.
Abraham Pieterſſoon.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Alexander Latil.	Dito, en Secretaris van de Land-Raad, ging nu af.

A°. 1688.

Dirk de Haas.	*Landvoogd*, en Beſtierder.
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooſt.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Joannes Moris.	Dito, en dito op *Honimoa.*
François van Schuere.	Dito, en Fiſcaal.
Abraham Vekens.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en dito op *Larike.*
Herman Janſſoon Steinkuiler.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder, vertrok.
Joannes Weſterbaan, van den *Haag.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Rooſelaar.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Secretaris van *Juſtitie.*
Adriaan Kakelaar.	Dito, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Abraham Pieterſſoon.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1689.

Dirk de Haas.	*Landvoogd*, Beſtierder, *Extraordinaris Raad*, en *Commiſſaris.*
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Gerbrand Prooſt.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, overleden den 12en *February.*
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, dog na den 12en *February* op *Hitoe.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Fiſcaal; dog na *February* op *Honimoa.*
Abraham Vekens.	Dito, en Fiſcaal
Pieter Pieterſſoon Ruiſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko.*
Iſaac de Viſſcher.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Adriaan Kakelaar.	Dito, en Winkelier.
Joannes Weſterbaan.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Pieter Roſelaar.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Abraham Pieterſſoon.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero* tot *April.*
Pieter de Bocq, van *Zwammerdam.*	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en *Secretaris* van den Land-Raad.

A°. 1690.

Dirk de Haas.	Als boven.
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Joannes Moris.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
François van Schuere.	Onderkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Abraham Vekens.	Dito, en Fiſcaal.
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, in *September.*
Pieter Pieterſſoon Ruiſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 14 *January.*
Joannes Weſterbaan.	Onderkoopman, en Hoofd te *Haroeko* tot *September*, als vertrok opgezonden.
Antoni Snaats, van den *Briel.*	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Pieter Roſelaar.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Adriaan Kakelaar.	Onderkoopman, en Winkelier, afgezet den 26ᵉⁿ *January.*
Jacob Verſelewel.	Boekhouder, en Winkelier, op *Larike* overleden.
Huyg Pieterſſoon Koek.	Dito, en Winkelier.
Pieter de Bocq.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike*, verving *Verſelewel.*
Dirk Rauſcher.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Henrik Berghuizen, van *Nimegen.*	*Secretaris* van de *Juſtitie.*

A°. 1691.

Dirk de Haas.	*Landvoogd*, Beſtierder, *Ordinaris Raad*, en *Commiſſaris*, vertrok met *Henrik Maurits* in *May.*
25c. *Nicolaas Schaghen.*	Dito, en *Extraordinaris Raad*, quam den 8ᵉ *Maart* met dito Bodem.
Henrik Crudop.	Opperkoopman, en Tweede, overleden den 6ᵉⁿ *February.*
Joannes Moris.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter Rooſelaar.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
François van Schuere.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa*, overleden 15 *Juny.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Berghuizen.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, vertrok.
Abraham Vekens.	Onderkoopman, en Fiſcaal, vertrok in *May.*
Kornelis Beernink, van *Utrecht.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter de Bocq.	Boekhouder, en Fiſcaal.
Nicolaas Eelers, van *Amſterdam.*	Onderkoopman, vertrok in *September.*
Huig Pieterſſoon Koek.	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko*, in *Juny.*
Pieter van der Poort, van *Middelburg.*	Boekhouder, en Winkelier.
Antoni Snaats.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Jan du Ryn, van *Paliacatta.*	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Dirk Rauſcher.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Ernſt Knipping, van *Leiden.*	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1692.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Joannes Moris.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok in *September.*

Mat-

Mattheus Schenkenberg, van *Batavia*.	Dito, en dito.
Pieter Schaffer.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter Rooſelaar.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok in *May.*
Pieter de Bocq.	Onderkoopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Kornelis Beernink.	Dito, en Fiſcaal.
Antoni Snaats.	Dito, en Soldy-Boekhouder, dog in *Septemb.* Hoofd op *Haroeko.*
Huig Pieterſſoon Koek.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 2 *September.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en dito op *Larike.*
Jan du Ryn.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Joannes de Viſſcher, van *Leyden.*	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Pieter van der Poort.	Onderkoopman, Winkelier, en Soldy-Boekhouder, in *Septemb.*
Salomon Storm, van *Middelburg.*	Dito, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en Secretaris van den Land-Raad.
Ernſt Knipping.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1693.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Mattheus Schenkenberg.	Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Schaffer.	Kapiteyn, overleden.
Kaſpar Tabbaart.	Dito.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter Roſelaar.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Pieter de Bocq.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Kornelis Beernink.	Dito, en Fiſcaal, vertrok in *May.*
Pieter van der Poort.	Dito, en Soldy-Boekhouder, vertrok 15 *Juny.*
Joannes de Viſſcher.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.
Paulus Auguſtus Rumphius.	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Antoni Snaats.	Dito, en dito op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Boekhouder, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Ernſt Knipping.	Dito, en dito van *Juſtitie.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Salomon Storm.	Onderkoopman, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1694.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Mattheus Schenkenberg.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok in *Juny.*
Pieter Rooſelaar.	Koopman, en dito, 22 *Juny.*
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Onderkoopman, en dito op *Hitoe.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Fiſcaal.
Salomon Storm.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Joannes de Viſſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Larike.*
Antoni Snaats.	Onderkoopman, en dito op *Haroeko*, 25 *September* vertrokken.
Jooſt van Coſtenobel, van *Middelburg.*	Boekhouder, en Hoofd op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Joannes Brakel, van *Willemſtadt.*	Boekhouder, en Winkelier.
Ernſt Knipping.	Dito, en Secretaris van *Juſtitie.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1695.

Nicolaas Schaghen.	Als boven.
Pieter Rooſelaar.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 21 *Juny.*
Kornelis Stull, van *Leiden.*	Dito en dito.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Pieter de Vos, van *Amſterdam.*	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Onderkoopman, en dito op *Larike.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Fiſcaal.
Jacob Cloek, van *Utregt.*	Dito, en Soldy Boekhouder.
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Salomon Storm.	Dito, en Winkelier.
Ernſt Knipping.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Wybrand Laurentius.	Onderkoopman, vertrok in *Septemb.*

A°. 1696.

Nicolaas Schaghen.	Als boven, overleden 7 *July.*
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Gezaghebber.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Iſaac de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, overleden 26 *July.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Fiſcaal.
Pieter de Vos.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Jacob Cloek.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en dito op *Haroeko.*
Salomon Storm.	Dito, en Winkelier.
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Dirk Rauſcher	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Pieter Nuyts, van *Amboina.*	Onderkoopman.
Jan du Ryn.	Dito.

A°. 1697.

26e. *Willem van Wyngaarden*, Heer van *Werkendam.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, met de *Voetboog* den 2 *April.*
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter de Bocq.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok.
Salomon Storm.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Cloek.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, vertrok.
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, gaat af.
Martinus van Sprankhuizen.	Boekhouder, en Soldy Boekhouder.
Johan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Dito, en Winkelier.
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

Joan-

Joannes Hartenberg, van *Enkhuizen.*	Dito, en dito van den Land Raad.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Pieter Nuits.	Onderkoopman.
Calixtus Popping, van *Groll.*	Dito.

A°. 1698.

Willem van Wyngaarden.	Als boven.
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapitein.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Salomon Storm.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan van Hoorn, van *Amſterdam.*	Fiſcaal.
Martinus van Sprankhuizen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes de Viſſcher.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 29 *January.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jan du Ryn.	Dito, en Winkelier, overleden 12 *February.*
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en Winkelier.
Joannes van Brakel.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Hartenberg.	Dito, en dito van de Land-Raad.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Pieter Nuits.	Onderkoopman.
Calixtus Popping.	Dito.

A°. 1699.

Willem van Wyngaarden.	Als boven.
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Salomon Storm.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Johan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Dito, en Fiſcaal.
Martinus van Sprankhuizen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	Dito.
Ryklof de Geus, van *Amboina.*	Dito, overleden den 2 *July.*
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Joannes van Brakel.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Hartenberg.	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1700.

Willem van Wyngaarden.	Als boven.
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Salomo Storm.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Dito, en Fiſcaal.
Martinus van Sprankhuizen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Ernſt Knipping.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Koopman, en Hoofd op *Larike.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Onderkoopman, en dito op *Haroeko.*
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	Dito.

Joannes Philippus Sipman, van *Darmſtad.*	Dito.
Jooſt van Coſtenobel.	Boekhouder, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Patras, van *Grenoble.*	Dito, en Secretaris van *Juſtitie.*
Joannes Hartenberg.	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1701.

Willem van Wyngaarden.	Als boven, vertrok in *May.*
27e. *Balthaſar Coyet*, van *Formoſa.*	*Landvoogd*, en Beſtierder, 20 *April* met *Aardenhout.*
Kornelis Stull.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok den 15 *Maart.*
Salomon Storm.	Dito, en dito.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman.
Pieter de Vos.	Dito, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok.
Jan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Ernſt Knipping.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jan van Hoorn, van *Amisfoort.*	Dito, en Fiſcaal, vertrok den 31 *May.*
Jacob Cloek.	D to, en Fiſcaal.
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Joannes Philippus Sipman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Haroeko.*
Martinus van Sprankhuizen.	Dito, en Soldy Boekhouder, overleden den 31 *January.*
Jooſt van Coſtenobel.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Samuel Rothè, van *Amſterdom.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuits.	Dito.
Calixtus Popping.	Dito.
Frederik Twyſſel, van *Batavia.*	Boekhouder, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Patras.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Jacob van Gyn, van *Amſterdam.*	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1702.

Balthaſar Cojett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.
Jurriaan Rumphius.	Koopman, overleden den 13 *Juny.*
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Ernſt Knipping.	Dito, en dito op *Honimoa*, vertrok den 15 *Septemb.*
Jacob Cloek.	Dito, en Fiſcaal; na half *Septemb.* Hoofd op *Honimoa.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Joannes Philippus Sipman.	Onderkoopman, en dito op *Haroeko.*
Jooſt van Coſtenobel.	Dito, en Soldy-Boekhouder, na den 15 *Septemb.* Fiſcaal, zamen.
Samuel Rothè.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyſſel.	Dito, en Winkelier.
Calixtus Popping.	Dito, vertrok den 15 *May.*
Huibert de Vlieg, van *Dordrecht.*	Dito.
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero.*
Abraham Patras.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Jacob van Gyn.	Dito, en dito van den Land-Raad, vertrok in *May.*
Ernſt Crauel, van *Ooſtenroode.*	Aſſiſtent, en *Secretaris* van dito.

A°. 1703.

Balthaſar Coyett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Kaſpar Tabbaart.	Kapiteyn.

Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok 30 *Juny.*
Arnold Mol, van *Batavia.*	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Joannes Philippus Sipman.	Onderkoopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Jacob Cloek.	Koopman, en Fiſcaal.
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Jooſt van Coſtenobel.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Samuel Rothè.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, afgezet in *September.*
Willem du Rieu, van *Amſterdam.*	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, in *September.*
Huibert de Vlieg.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyſſel.	Dito, en Winkelier.
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en Hoofd van *Boero.*
Abraham Patras.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Ernſt Crauel.	Aſſiſtent, en dito van den Land-Raad.

A°. 1704.

Balthaſar Coyett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Caſpar Tabbaart.	Kapiteyn, 30 *November* overleden.
Willem Henrik de Bevere.	Kapiteyn Luitenant.
Arnold Mol.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Jacob Cloek	Dito, en Fiſcaal, vertrok 15 *May.*
Huibert de Vlieg.	Onderkoopman, en Fiſcaal.
Joannes Philippus Sipman.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Pieter Nuits.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Willem du Rieu.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Samuel Rothè.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Winkelier.
Adriaan Wentel, van *Muiden.*	Dito.
Dirk Rauſcher.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
Ernſt Crauel.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Frederik Julius Coyett, van der *Zee.*	Dito, en dito van den Land-Raad.

A°. 1705.

Balthaſar Coyett.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Willem Henrik de Bevere.	Kapiteyn-Luitenant, vertrok.
Johan Erskine, van *Koppenhage.*	Kapitein.
Johannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Arnold Mol.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok in *Septemb.*
Huibert de Vlieg.	Dito, en Hoofd op *Honimoa*, in *September.*
Paulus Auguſtus Rumphius.	Dito, en Hoofd op *Larike*, over ziekte afgezet 30 *April.*
Gerard Lindeborn, van *Columbo.*	Onderkoopman, en Hoofd op *Larike*, en kort daar na Fiſcaal.
Pieter Nuits.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Willem du Rieu.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Samuel Rothè.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, overleden 2 *May.*
Jooſt van Coſtenobel.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Everd Hidding, van *Amſterdam.*	Dito, en Winkelier.
Adriaan Wentel.	Dito, overleden 31 *January.*
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero.*
Ernſt Crauel.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden 14 *July.*

Frederik Julius Coyett.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Karolus Schulerus, van *Sybecaſpel.*	Boekhouder, en dito van den Land-Raad; en voor korten tyd op *Haroeko* vervangen door *Coſtenobel.*

A°. 1706.

Balthaſar Coyett.	Als boven, vertrok 15 *May.*
28e. *Adriaan van der Stel*, van *Haarlem.*	*Landvoogd*, Beſtierder, en *Extraordinaris Raad*, quam met *Monſter*, 17 *January.*
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Johan Erskine.	Kapiteyn, overleden 24 *Maart.*
Kornelis de Viſſcher, van *Wieringen.*	Kapiteyn.
Joannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Huibert de Vlieg.	Dito, en Fiſcaal.
Henrik Trip.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, dog dit zelve jaar Hoofd op *Haroeko.*
Pieter Nuits.	Dito.
Willem du Rieu.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Jooſt van Coſtenobel.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, werd weer Soldy-Boekhouder in de plaats van *Trip.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Everd Hidding.	Dito, en Winkelier.
Frederik Julius Coyett.	Aſſiſtent, en *Secretaris* van *Juſtitie*, vertrok.
Balthaſar de Bruinne, van *Amſterdam.*	Onderkoopman, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Dirk Rauſcher.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero*, overleden 6 *December.*
Carolus Schulerus.	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.

A°. 1707.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis de Viſſcher.	Kapiteyn.
Joannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Huibert de Vlieg.	Dito, en Fiſcaal.
Jooſt van Coſtenobel.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, vertrok.
Willem du Rieu.	Dito, en Soldy-Boekhouder.
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Henrik Trip.	Dito, en Hoofd van *Haroeko.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Pieter Nuits.	Dito.
Everd Hidding.	Dito, en Winkelier.
Alexander van Bruſſel, van *Delft.*	Boekhouder, en Secretaris van *Juſtitie.*
Carolus Schulerus.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Pieter de Meyer, van *Steenbergen.*	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1708.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Kornelis de Viſſcher.	Kapiteyn, vertrok in *May.*
Joannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn.	Dito, en dito op *Honimoa.*
Huibert de Vlieg.	Dito, en Fiſcaal, afgezet, vertrok in *May.*
Jacob Bottendorp, van *Berlyn.*	Dito, en Fiſcaal.
Willem du Rieu.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder, overleden 13 *May.*
Daniel van Loenen.	Boekhouder, en Soldy-Boekhouder.

Balt-

Balthaſar de Bruinne.	Onderkoopman, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, dog in *July* Hoofd van *Haroeko.*
Henrik Trip.	Dito, en Hoofd van *Haroeko*, vertrok den 30 *July.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Everd Hidding.	Dito, en Winkelier, overleden den 29 *May.*
Alexander van Bruſſel.	Boekhouder, *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, en van *Juſtitie.*
Iſaac van Hommeren.	Dito, en Winkelier.
Carolus Schulerus.	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Pieter de Meyer.	Aſſiſtent, en Hoofd op *Boero*, overleden den 7 *February.*
Nicolaas Valk, van *Amſterdam.*	Dito, en Hoofd op *Boero*, van den 7 *February* tot den 25 *May.*
Herman Chriſtiaan Dove.	Boekhouder, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1709.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche, van *Yperen.*	Kapiteyn.
Joannes Philippus Sipman.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Gerard Lindeborn.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Bottendorp.	Dito, en Fiſcaal.
Daniel van Loenen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Pieter Nuits.	Dito.
Iſaac van Hommeren.	Boekhouder, en Winkelier, werd Caſſier.
Kornelis Comans.	Onderkoopman, en Winkelier.
Carolus Schulerus.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Jacob Boer, van *Amſterdam.*	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1710.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Salomon Storm.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok 28 *Auguſti.*
Joannes Philippus Sipman.	Dito, en dito.
Jacobus van den Büſſche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Bottendorp.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Fiſcaal.
Daniel van Loenen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuits.	Dito.
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Johan Bernard.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Kornelis Comans.	Dito, en Winkelier, gaat af.
Carolus Schulerus.	Boekhouder, en Winkelier.
Jacob Boon.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Jan Louis Munniks, van *Utregt.*	Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1711.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Joannes Philippus Sipman.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Jacob Bottendorp.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*

Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Fiſcaal.
Daniel van Loenen.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuyts.	Onderkoopman.
Frederik Twyſſel.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Johan Bernard.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Winkelier.
Jacob Boon.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Jan Louis Munniks.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1712.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Joannes Philippus Sipman.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Jacob Bottendorp.	Dito, en dito.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Fiſcaal.
Konſtantyn Comans.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuyts.	Dito.
Johan Bernard.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Daniel van Loenen.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Winkelier.
Jacob Boon.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Jan Louis Munniks.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1713.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Jacob Bottendorp.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Fiſcaal.
Konſtantyn Comans.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Pieter Nuyts.	Dito, overleden.
Johan Bernard.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Daniel van Loenen.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Winkelier.
Jacob Boon.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Jan Louis Munniks.	Dito, en dito van den Land-Raad; vertrok.
Henrik t' Hoofd.	Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1714.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Jacob Bottendorp.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Gerard Lindeborn.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa*
Balthaſar de Bruinne.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel.	Dito, en Fiſcaal.
Konſtantyn Comans.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Johan Bernard.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Daniel van Loenen.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Winkelier.
Jacob Boon.	Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*

Hen-

Henrik t' Hoofd. Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1715.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Jacob Bottendorp. Opperkoopman, en Tweede.
Pieter Gabri, van *Amſterdam.* Dito, en dito.
Jacobus van den Buſſche. Kapiteyn.
Gerard Lindeborn. Koopman, en Hoofd op *Honimoa*, vertrok.
Balthaſar de Bruinne. Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel. Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan Bernard. Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Daniel van Loenen. Dito, en Hoofd op *Larike*, overleden.
Konſtantyn Comans. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Dirk Smuyſer. Boekhouder, en Winkelier.
Henrik t' Hoofd. Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie*, overleden 1 *Maart.*
Emanuel Soſtman. Aſſiſtent, en *Secretaris* van den Land-Raad, en in 't zelve jaar nog van de *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar, van *Amboina.* Dito, en Secretaris van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1716.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Pieter Gabri. Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche. Kapiteyn.
Balthaſar de Bruinne. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel. Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Johan Bernard. Dito, en Fiſcaal, vertrok.
Henrik Wolfraad. Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Alexander van Bruſſel. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad*, overleden 16 *December.*
Emanuel Soſtman. Boekhouder, en *Secretaris* van dito Raad.
Konſtantyn Comans. Onderkoopman, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Dirk Smuyſer. Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen, van *Amboina.* Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar. Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1717.

Adriaan van der Stel. Als boven.
Pieter Gabri. Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche. Kapitein.
Balthaſar de Bruinne. Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Frederik Twyſſel. Dito, en Hoofd op *Honimoa*, overleden 19 *July.*
Henrik Wolfraad. Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk. Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Soſtman. Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konſtantyn Comans. Dito, en Hoofd op *Larike.*
Carolus Schulerus. Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Dirk Smuyſer. Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuiſen. Boekhouder, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar. Dito, en dito van den Land-Raad.
Henrik Chriſtiaan Dove. Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1718.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Pieter Gabri	Opperkoopman, en Tweede.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn.
Balthaſar de Bruinne.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe.*
Henrik Wolfraad.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Nicolaas Valk.	Dito, en Soldy Boekhouder.
Emanuel Soſtman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Haroeko*, dog wiert Fiſcaal.
Konſtantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan, van *Amſterdam.*	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Dirk Smuyſer.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen.	Boekhouder, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1719.

Adriaan van der Stel.	Als boven.
Pieter Gabri.	Opperkoopman, en Tweede, vertrok.
Rochus Hollaar.	Dito, en dito.
Jacobus van den Buſſche.	Kapiteyn, vertrok.
Balthaſar de Bruinne.	Koopman, en Hoofd op *Hitoe*, vertrok.
Henrik Wolfraad.	Dito, en Hoofd op *Honimoa.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
N. — — Bovius.	Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Soſtman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konſtantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan.	Dito, en Hoofd op *Larike.*
Dirk Smuyſer.	Dito, en Winkelier, overleden in *April*, of *May.*
Herman Chriſtiaan Dove.	Boekhouder, en Winkelier.
Kornelis Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van de *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en dito van den Land-Raad.
Jacob Boon.	Dito, en Hoofd op *Boero.*

A°. 1720.

Adriaan van der Stel.	Als boven, overleden den 13 *October.*
Rochus Hollaar.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacob Willem van der Brugge.	Kapiteyn.
Henrik Wolfraat.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Carolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*
N. — — Bovius.	Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Soſtman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konſtantyn Comans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan.	Dito, en dito tot *Larike.*
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen.	Dito, en *Secretaris* van *Juſtitie.*
Jacob Boon.	Dito, en Hoofd op *Boero*, overleden.
Joannes Kakelaar.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
— —	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.

A°. 1721.

29e. *Pieter Gabri.*	*Landvoogd*, en Beſtierder.
Rochus Hollaar.	Opperkoopman, en Tweede.
Jacob Willem van der Brugge.	Kapiteyn, vertrok.
Menſo Hermanus Ladenius.	Dito.
Henrik Wolfraat.	Koopman, en Hoofd op *Honimoa.*
Karolus Schulerus.	Dito, en Hoofd op *Hitoe.*

N. — — Bovius.	Dito, en Fiſcaal.
Nicolaas Valk.	Onderkoopman, en Soldy-Boekhouder.
Emanuel Soſtman.	Dito, en *Secretaris* van den *Politicquen Raad.*
Konſtantyn Komans.	Dito, en Hoofd op *Haroeko.*
Jacob de Haan.	Dito, en Hoofd op *Larike*
Herman Chriſtiaan Dove.	Dito, en Winkelier.
Kornelis van Sprankhuizen.	Boekhouder, en *Secreraris* van *Juſtitie.*
Joannes Kakelaar.	Dito, en Hoofd op *Boero.*
— —	Dito, en *Secretaris* van den Land-Raad.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Commiſſariſſen der drie *Ooſterſche Landvoogdyen. Landvoogden* van *Amboina. Opperkooplieden*, en *Tweede Perſoonen. Kapiteinen. Opperhoofden* van *Hitoe. Opperhoofden* van *Honimoa. Fiſcaalen, Soldy-Boekhouders. Geheimſchryvers* van den *Landvoogd*, en *Raad. Opperhoofden* van *Oma. Opperhoofden* van *Larike. Winkeliers. Geheimſchryvers* van den *Raad* des *Gerechts. Geheimſchryvers* van den *Land-Raad. Geheimſchryvers* van de *Kleene-* en *Huwelyks-Zaken. Caſſiers. Opperhoofden* van *Boero. Opperhoofden* van *Loeboe. Opperhoofden* van *Cambello. Geheimſchryvers* der *Weeskamer. Geheimſchryvers* der *Chineeſche Boedelmeeſters. Diſpenſiers. Opperwondheelers* van 't *Kaſteel. Opperwondheelers* van 't *Ziekenhuis. Luitenants* in dienſt der Edele *Maatſchappy. Vaandrigs. Kapiteinen* der *Nederlandſche Borgery. Luitenants, Vaandrigs* der zelve. *Kapiteinen* der *Groene Geuſen. Luitenants*, en *Vaandrigs* der zelve. *Kapiteinen* der *Chineeſen.*

Commiſſariſſen over de drie *Ooſterſche Landvoogdyen* AMBOINA. BANDA. en TERNATE.

Commiſſariſſen der drie Ooſterſche Landvoogdyen.

Herman van Speult; Extraordinaris Raad.	A°. 1623.
Antoni van den Heuvel.	1633.
Artus Gyſels, Extraordinaris Raad.	1635.
Antoni Caan, Ordinaris Raad, Superintendent, Veld-Overſte, en Zeevoogd.	1645.
Arnold de Vlaming van Outshoorn, Ordinaris Raad, Superintendent, Veld-Overſte, en Zeevoogd.	1650. tot 1656.
Simon Cos, Extraordinaris Raad.	1663.
Kornelis Speelman, Extraordinaris Raad, Superintendent, Veld-Overſte, en Zee-voogd.	1667.
Antoni Hurdt.	1672.
Robbert Padbrugge.	1683.
Dirk de Haas. Extraordinaris Raad, en daar na A°. 1691. ook als *Commiſſaris* op *Macaſſar* aangeweeſt.	1689.

Landvoogden, en *Beſtierders* van *Amboina.*

Landvoogden van Amboina.

1 *Frederik Houtman.*	Van A°. 1605.	tot A°. 1611.
2 *Caſpar Janſſoon.*	1611.	1615.
3 *Adriaan Maartenſſoon Blok.*	1615.	1618.
4 *Herman Speult.*	1618.	1625. 18 *July.*
5 *Jan van Gorcum.*	1625.	1628. 16 *Juny.*
6 *Philip Lucaſſoon.*	1628.	1631. 23 *May.*
7 *Artus Gyſels.*	1631.	1634. 8 *May.*
8 *Antoni van den Heuvel.*	1634.	1635.

9	*Joachim Roelofsſoon*, van *Deutecom.*	Van A°. 1635.	tot A°. 1637. 21 *May.*
10	*Johan Ottens.*	1637.	1641. 14 *Auguſtus*, geſtorven.
11	*Antoni Caan.*	1642.	1642. 13 *Septemb.*
12	*Gerard Demmer.*	1642.	1647. 4 dito.
13	*Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	1647.	1651. 27 *April.*
14	*Willem Verbeek.*	1651.	1654. *May.*
15	*Arnold de Vlaming van Outshoorn.*	1654.	1656. 17 dito.
16	*Jacob Huſtaart.*	1656.	1662. 7 *July.*
17	*Simon Cos.*	1662.	1664. 24 *Februar.* geſtorven.
18	*Johan van Dam.*	1664.	1665. 31 *July.*
19	*Pieter Marville.*	1666.	1667. 10 *April.* overleden.
20	*Jacob Cos.*	1669.	1672. 30 dito.
21	*Antoni Hurdt.*	1672.	1678. 31 *May.*
22	*Robbert de Vicq.*	1678.	1682. 15 *Auguſti.*
23	*Robbert Padbrugge.*	1682.	1687. 31 dito.
24	*Dirk de Haas.*	1687.	1691. 15 *May.*
25	*Nicolaas Schaghen.*	1691.	1696. 7 *July* overleden.
26	*Willem van Wyngaarden*, Heer van *Werkendam.*	697.	1701. 31 *May.*
27	*Balthaſar Coyett.*	1701.	1706. dito.
28	*Simon van der Stel.*	1706.	1720. 13 *October* overleden.
29	*Pieter Gabri.*	1721.	

Opperkooplieden, en Tweede Perſoonen van *Amboina.*

Opperkooplieden, en *Tweede Perſoonen.*

Artus Gyſels.	A°. 1615.	tot 1620.	vertrok.
Jan Jooſten de Roey.	1620.	1624.	dito.
Philip Lucaſſoon.	1625.	1628.	dito.
Nicolaas Meerſman.	1628.	1630.	vertrok.
Evert Hulft.	1630.	1631.	vertrok.
Simon Jacobsſoon Dompkens.	1637.	1643.	vertrok.
Kornelis Willemsſoon van Outhoorn.	1643.	1646.	vertrok.
Johan van Suydwyk.	1646.	1647.	overleden.
Octavius Maquelin.	1647.	1649.	afgezet.
Windrig Kieft.	1649.	1649.	vertrok.
Simon Jacobsſoon Cos.	1650.	1656.	vertrok.
Evert Janſſoon Buys.	1657.	1657.	20. *Sept.* overleden.
Antoni van Voorſt.	1658.	1661.	vertrok.
Antoni Hurdt.	1661.	1662.	vertrok.
Antoni van Voorſt.	1663.	1663.	vertrok.
Maximiliaan de Jong.	1663.	1666.	vertrok.
Antoni Hurdt.	1667.	1669.	dito.
Kornelis Francx.	1668.	1671.	dito.
Jan de Vogel.	1671.	1674.	29 *Dec.* overleden.
Willem van Zyll.	1676.	1680.	vertrok.
Gerard van de Voorde.	1680.	1681.	vertrok.
Henrik Crudop.	1681.	1682.	vertrok.
Jeremias van Vliet.	1682.	1684.	vertrok.
Willem Baſting.	1684.	1687.	vertrok.
Henrik Crudop.	1687.	1691.	6 *Febr.* overleden.
Joannes Moris.	1691.	1692.	vertrok.
Mattheus Schenkenberg.	1692.	1694.	vertrok.
Pieter Rooſelaar.	1694.	1695.	vertrok.
Kornelis Stul.	1695.	1701.	vertrok.
Salomon Storm.	1701.	1710.	vertrok.
Joannes Philippus Sipman.	1710.	1712.	vertrok.
Jacob Bottendorp.	1712.	1715.	vertrok.
Pieter Gabri.	1715.	1719.	vertrok.
Rochus Hollaar.	1719.	1723.	nog.

Kapiteynen van *Amboina.*

Kapiteynen.	*Henrik Steur.*	A°. 1615. tot 1616.	
	Maarten Janſſoon Vogel.	1623.	
	Pieter Caſſiopyn.	1625.	1627.
	Hans Jurriaansſoon.	1627.	1628.
	Gerard Weſterman.	1628.	1641. 27 *May* overleden.
	Jan Oetgerſſoon.	1642.	1644. overleden.
	Jacob Verheyden.	1646.	1652.
	Dito. —— Majoor.	1652.	1654.
	Gysbert van Moerlag.	1646.	1652.
	Kornelis Danen, Kapiteyn-Luitenant.	1651.	1653.
	Herman van Outhoorn. Dito, dito, dog Kapiteyn.	1658.	1658.
	Laurens Keller.	1658.	1658. overleden in *July.*
	Paulus Andrieſſoon Viſſcher.	1658.	1668.
	Pierre du Pon.	1668.	1670.
	Chriſtiaan Bulk.	1671.	1679. afgezet.
	Johan de Moor.	1685.	1686.
	Pieter Schaffer.	1687.	1693.
	Kaſpar Tabbaart.	1698.	1704. 30 *Nov.* overleden.
	Willem Henrik de Bevere, Kapiteyn-Luitenant.	1702.	1705.
	Johan Erskine.	1705.	1706. 29 *Maart* overleden.
	Kornelis de Viſſcher.	1706.	1708.
	Jacob van den Buſſche.	1709.	1719. vertrok.
	Jacob Willem van der Brugge.	1720.	1721.
	Menſo Hermanus Ladenius.	1721.	1723.
	Zacharias de Benſin.	1723.	

Opperhoofden van *Hitoe.*

Opperhoofden van Hitoe.	*Tymon Leenderſſoon Coppel.*	A°. 1631. tot 1632.	
	Jacob Janſſoon Patacka.	1632.	1636.
	Wouter Seroyen.	1637.	1642.
	Kornelis Willemſſoon van Outhoorn	1642.	1646.
	Johan van Suydwyk.	1646.	1647. overleden.
	Abraham Pittavin.	1647.	1648.
	Jacob Voer.	1648.	1649.
	Nicolaas Rimbach.	1649.	1652.
	Nicolaas van der Cappen.	1652.	1654.
	Henrik de Vries.	1654.	1656.
	Evert van Hoorn.	1656.	1658.
	Willem Maatſuyker.	1658.	1660.
	Jurriaan Rumphius.	1660.	1670.
	Willem van Zyll.	1670.	1675.
	Gerard van Voorburg.	1675.	1678. overleden 21 *Maart.*
	Jacob de Jong.	1678.	1680. overleden 1e dito.
	Iſaac van Thye.	1680.	1684.
	Gerbrant Prooſt.	1684.	1689. overleden 12 *Febr.*
	Joannes Moris.	1689.	1691.
	Pieter Rooſelaar.	1691.	1694.
	Paulus Auguſtus Rumphius.	1694.	1695.
	Pieter de Vos.	1695.	1701.
	Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	1701.	1703.
	Joannes Philippus Sipman.	1703.	1710.
	Jacob Bottendorp.	1710.	1712.
	Balthaſar de Bruinne.	1712.	1719. vertrok.
	Carolus Schulerus.	1719.	1723.
	Elias de Haſe.	1723.	

Opperhoofden van *Honimoa.*

Opperhoofden van Honimoa.

Jan van de Voorde.	A°. 1632.	tot 1637.
Pieter Nuits.	1637.	1643. overleden.
—— ——	1643.	1648.
Vincent Gysbert van Moerlag.	1648.	1651.
Kornelis Danen.	1652.	1657. overleden 6 *Octob.*
Abraham Umbgroeve.	1657.	1660. 13 *Sept.* overleden.
Abraham Verſpreet.	1660.	1661.
Adriaan van Lier.	1662.	1664.
Pieter de Graaf.	1664.	1664. 24 *May* overleden.
Daniel van den Bolk.	1664.	1666.
Adriaan van Lier.	1666.	1673.
Gerard van de Voorde.	1673.	1680.
Jacobus de Vicq.	1680.	1681.
Henrik Crudop.	1681.	1681.
Joannes Moris.	1681.	1689.
François van Schuere.	1689.	1691. in *Juny* overleden.
Iſaac de Viſſcher.	1691.	1692.
Pieter de Bocq.	1692.	1693.
Iſaac de Viſſcher.	1693.	1696. 26 *July* overleden.
Pieter de Bocq.	1696.	1697. vertrok.
Salomon Storm.	1697.	1701.
Ernſt Knipping.	1701.	1702.
Jacob Cloek.	1702.	1703.
Arnoldus Mol.	1703.	1705.
Huibert de Vlieg.	1705.	1706.
Gerard Lindeborn.	1706.	1715.
Frederik Twyſſel.	1715.	1717. 19 *July* overleden.
Henrik Wolfraad.	1718.	1723.
David Johan Bake.	1723.	

Fiſcaalen van *Amboina.*

Fiſcaalen.

Iſaac de Bruin.	A°. 1622.	tot 1624.
Jan Dirkſſoon.	1625.	1628.
Johan Ottens.	1628.	1631.
Kornelis Willemſſoon van Outhoorn.	1631.	1633.
Kornelis Faber.	1633.	1638.
Nicolaas Caſembrood.	1638.	1638.
Bartholomeus Canoy.	1638.	1642.
Matthys Proot.	1642.	1642.
Octavius Macquelin.	1642.	1644.
Abraham Pittavin.	1645.	1646.
Steven Draver.	646.	1646.
Abraham Pittavin.	1646.	1647.
Simon Cos.	1647.	1647.
Jacob Voer.	1647.	1648.
Jan van den Briel.	1648.	1649.
Jacob Noppe.	1649.	1649.
Jan van den Briel.	1649.	1651.
Jacob Voer.	1651.	1652.
Nicolaas van der Cappen.	1652.	1652.
Jan Oetgens van Waveren.	1652.	1652.
Kornelis Hauw.		
Jacobus Manteau.	1653.	1653.
Simon Cos.	1653.	1653.
Pieter Riks.		
François de Cnibbere.	1653.	1654.
Abraham Umbgroeve.	1654.	1657.
Abraham Verſpreet.	1658.	1660.
Mattheus Berkman.	1661.	1665.
Livinus Bor.	1665.	1665.
Willem van Zyll.	1665.	1670.

Pieter de Cok.	A°. 1670. tot	1672.
Pieter de Cok.	1672.	1575.
Jacob de Jong.	1675.	1678.
Rogier van Houten.	1678.	1681. 10 *Febr.* overleden.
Abraham Vekens.	1681.	1683.
François van Schuere.	1683.	1689.
Abraham Vekens.	1689.	1691.
Pieter de Bocq.	1691.	1692.
Kornelis Beernink.	1692.	1693.
Pieter de Bocq.	1693.	1696.
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	1696.	1697.
Jan van Hoorn, van *Amisfoort.*	1697.	1701.
Martinus van Sprankhuizen, voor een tyd.	1700.	
Jacob Cloek.	1701.	1702. in *Septemb.*
Jooſt van Coſtenobel, eenige tyd.	1702.	1703.
Jacob Cloek.	1703.	1704.
Huibert de Vlieg.	1704.	1705.
Gerard Lindeborn.	1705.	1706.
Huibert de Vlieg.	1706.	1708.
Jacob Bottendorp.	1708.	1710.
Balthaſar de Bruinne.	1710.	1712.
Frederik Twyſſel.	1712.	1715.
Johan Bernhard.	1715.	1716.
Henrik Wolfraad.	1716.	1718.
Carolus Schulerus.	1718.	1719.
N. — Bovius.	1719.	1723. nog.
Konſtantyn Comans.	1723.	

Soldy-Boekhouders van *Amboina.*

Soldy-Boekhouders.

Dirk Geldorp.	A°. 1647. tot	1648.
Pieter Riks.	1648.	1653.
Kornelis van der Linden.	1653.	1656. overleden.
Pieter de Graaf.	1656.	1656.
Thomas van Orthen.	1656.	1656.
Andries Amberger.	1656.	1657.
Thomas van Orthen.	1657.	1658. overleden 1 *Maart.*
Pieter de Graaf.	1658.	1661.
Joannes de Cater.	1661.	1662. overleden 9 *April.*
Nicolaas Spiering.	1662.	1662.
Jan van Ooth.	1662.	1666.
Gerard van Voorburg.	1666.	1667.
Joannes Moris.	1667.	1676.
Rogier van Houten.	1676.	1678.
Abraham Vekens.	1678.	1681.
François van Schuere.	1681.	1682.
Joſua Braconier.	1682.	1683. overleden 18 *April.*
Abraham Vekens.	1683.	1684.
Iſaac de Viſſcher.	1684.	1685.
Herman Steinkuiler.	1685.	1688.
Joannes Weſterbaan.	1688.	1690. na 14 *January.*
Antoni Snaats.	1690.	1692. 12 *February.*
Pieter van der Poort.	1692.	1693.
Joannes de Viſſcher.	1693.	1694.
Salomon Storm.	1694.	1695.
Jacob Cloek.	1695.	1697. vertrok.
Jan van Hoorn, van *Middelburg.*	1697.	1697.
Martinus van Sprankhuizen.	1697.	1701. 18 *Jan.* overleden.
Jooſt van Coſtenobel.	1701.	1705.
Pieter Nuits.	1705.	1706.
Henrik Trip.	1706.	1706.
Jooſt van Coſtenobel.	1706.	1707.
Willem du Rieu.	1707.	1708. 13 *May* overleden.
Daniel van Loenen.	1708.	1712.

Konſtantyn Comans.	A°. 1712.	tot 1715.
Nicolaas Valk.	1715.	1720.
Adriaan Willem Frisvogel.	1720.	1723.
N. van Wyngaarden.	1723.	

Geheimſchryvers van den *Landvoogd*, en Raad van *Amboina*.

Geheimſchryvers van de Landvoogd, en Raad.

Maarten Rombouts.	A°. 1633.	tot 1637.
Willem van Outhoorn, eenige tyd, by ziekte van *Rombouts.*	1634.	1634.
Adriaan van Lysveld.	1637.	1642.
Abraham Fluweel.	1642.	1647.
Dirk Geldorp.	1648.	1648.
Jacob Noppe.	1648.	1650.
Kornelis Hauw.	1650.	1650.
Livinus Bor.	1651.	1654.
Livinus Bor.	1655.	1656.
Abraham Verſpreet.	1656.	1658.
Kornelis Huſe. voor een korte tyd.	1656.	1656.
Michiel van Parys.	1658.	1658. overleden.
Willem van Zyll.	1659.	1661.
Mattheus Bergman.	1661.	1662.
Gerard Vogelpoot.	1662.	1662.
Daniel van den Bolk.	1662.	1664.
Michiel Cherpbier.	1664.	1664.
Livinus Bor.	1664.	1666.
Jacob de Jong.	1666.	1675.
Iſaac van Thye.	1675.	1680.
Balthaſar Bollè.	1680.	1682. overleden.
Iſaac de Viſſcher.	1682.	1684.
Dirk Diemer.	1684.	1686.
Jan Willemſſoon Kleintje.	1686.	1687.
Pieter Rooſelaar.	1687.	1691.
Joannes Berghuizen.	1691.	1691.
Kornelis Beernink.	1691.	1692.
Jan du Ryn.	1692.	1696.
Ernſt Knipping.	1696.	1701.
Samuel Rothè.	1701.	1703.
Willem du Rieu.	1703.	1707.
Balthaſar de Bruinne.	1707.	1708.
Alexander van Bruſſel.	1708.	1716. overleden 16 *Dec.*
Emanuel Soſtman.	1716.	

Opperhoofden van *Oma* of *Haroeko.*

Opperhoofden van Oma.

Kornelis Danen.	A°. 1651.	tot 1651.
Warnar Curtenius.	1652.	1657.
Wouter Janſſoon.	1657.	1658.
Adriaan van Lier.	1658.	1660.
Abraham Rodrigos.	1660.	1661. 11 *July* overleden.
Willem van Zyll	1661.	1665.
Hans Paul Rauſcher.	1665.	1666.
Jan Clement.	1666.	1669.
Reynier Praat.	1670.	1672.
Gerard van Voorburg.	1672.	1675.
Joannes Moris.	1676.	1681.
Reinier Praat.	1682.	1682. 19 *May* overleden.
Jacobus Berkman.	1682.	1684.
Abraham Vekens.	1684.	1689.
Pieter Pieterſſoon Ruiſcher.	1689.	1690. 14 *Jan.* overleden.
Joannes Weſterbaan.	1690.	1690.
Iſaac de Viſſcher.	1690.	1691.
Huig Pieterſſoon Coek.	1691.	1692. 2 *Sept.* overleden.
Antoni Snaats.	1692.	1694.

Jooſt

Jooſt van Coſtenobel.	A°. 1694.	tot 1695.	
Joannes de Viſſcher.	1695.	1698.	24 *Jan.* overleden.
Johan van Hoorn, van *Middelburg.*	1698.	1701.	
Joannes Philippus Sipman.	1701.	1703.	
Huibert de Vlieg.	1703.	1704.	
Samuel Rothè.	1704.	1705.	2 *May* overleden.
Carolus Schulerus, voor een tyd maar.	1705.	1705.	
Jooſt van Coſtenobel.	1705.	1706.	
Henrik Trip.	1706.	1708.	
Balthaſar de Bruinne.	1708.	1710.	
Johan Bernhard.	1710.	1715.	
Carolus Schulerus.	1715.	1718.	
Konſtantyn Comans.	1718.	1723.	
Adriaan Willem Fritsvogel.	1723.		

Opperhoofden van *Larike.*

Opperhoofden van Larike.

Kornelis Willemſſoon van Outhoorn.	A°. 1633.	tot 1641.	
Wybrant van Schagen.	1641.	1642.	
Abraham Pittavin.	1643.	1646.	
Gerard van der Cruice.	1646.	1653.	
Everd van Hoorn.	1655.	1656.	
Jurriaan Rumphius.	1657.	1669.	
— —			
Sybrand Abbema.	1662.	1663.	
Pieter Janſſoon.	1663.	1668.	14 *Jan.* overleden.
Jacobus van Nes.	1668.	1670.	
Joannes Cops.	1670.	1674.	
Joannes Beuſecom.	1674.	1683.	17 *Febr.* overleden.
Gerbrand Prooſt.	1683.	1684.	
Michiel Huisman.	1684.	1658.	
Iſaac de Viſſcher.	1685.	1690.	
Jacobus Verſelewel.	1690.	1690.	overleden.
Paulus Auguſtus Rumphius.	1690.	1694.	
Joannes de Viſſcher.	1694.	1695.	
Paulus Auguſtus Rumphius.	1695.	1705.	afgezet wegens ziekte 30 *April.*
Gerard Lindeborn.	1705.	1705.	
Frederik Twyſſel.	1705.	1712.	
Daniel van Loenen.	1712.	1715.	overleden in *Maart.*
Konſtantyn Comans.	1715.	1718.	
Jacob de Haan.	1718.	1723.	nog.

Winkeliers van *Amboina.*

Winkeliers.

Nicolaas Maarsman.	A°. 1627.	tot	
Joannes van Alfen.	1642.	1643.	
Jacob Voer.	1647.	1648.	
Abraham Pittavin.	1648.	1649.	
Kornelis van Adrichem.	1649.	1652.	overleden.
Jacob Voer.	1652.	1652.	
Nicolaas van der Cappen.	1652.	1652.	
Melchior Thomaſſoon.	1652.	1653.	
Gerard Meyer.	1654.	1654.	
Kornelis van der Linden.	1655.	1656.	overleden 25 *Jan.*
Henrik de Vries.	1656.	1656.	overleden 6 *Nov.*
Pieter de Graaf.	1656.	1658.	
Matthеus Berkman.	1658.	1661.	
Adriaan van Lier.	1661.	1662.	
Pieter de Graaf.	1662.	1664.	
Frederik Abbema.	1664.	1664.	
Adriaan van Lier.	1665.	1666.	
Jan van der Ooth.	1667.	1667.	overleden 25 *Maart.*
Gerard van Voorburg.	1667.	1672.	

Antoni Erhard.	A°. 1672.	tot 1677.	overleden 11 *April.*
Jacobus Berkman.	1677.	1682.	19 *May* overleden.
François van Schuere.	1682.	1683.	
Abraham Frederiksſoon.	1683.	1685.	
Adriaan Kakelaar.	1685.	1690.	
Jacobus Verſelewel.	1690.	1690.	
Huig Pieterſſoon Coek.	1690.	1691.	
Pieter van der Poort.	1691.	1692.	
Salomon Storm.	1691.	1694.	
Joannes Brakel.	1694.	1695.	
Salomon Storm.	1695.	1697.	
Jan du Ryn.	1697.	1698.	12 *Febr.* overleden.
Jooſt van Coſtenobel.	1698.	1701.	
Frederik Twyſſel.	1701.	1705.	
Evert Hidding.	1705.	1708.	29 *May* overleden.
Iſaac van Hommeren.	1708.	1709.	
Kornelis Comans.	1709.	1710.	
Carolus Schulerus.	1710.	1715.	
Dirk Smuyſer.	1715.	1719.	in *April* overleden.
Herman Chriſtiaan Dove.	1719.		

Geheimſchryvers van het Gerecht in *Amboina.*

Geheimſchryvers van de Raad des Gerechts.

Octavius Macquelin.	A°. 1641.	tot 1642.	
Gerard Overmeyer.	1642.	1649.	overleden.
Jacob Noppe.	1649.	1649.	
Kornelis Hauw.	1649.	1649.	
Jacob Manteau.	1649.	1654.	overleden.
Gerard Vogelpoot.	1654.	1664.	overleden 5 *Aug.*
Michiel Cherpbier.	1664.	1664.	
Livinus Bor.	1664.	1665.	
Adriaan de Wit.	1666.	1669.	5 *Octob.* overleden.
Joannes Cops.	1669.	1670.	
Joannes Baſting.	1670.	1673.	17 *Febr.* overleden.
Joannes van Beuſecom.	1673.	1674.	
Reinoldus Brouwerius.	1674.	1678.	
Antoni de Koning.	1678.	1679.	30 *Juny* overleden.
Balthaſar Bolle.	1679.	1680.	
David Eversdyk.	1680.	1681.	
Iſaac de Viſſcher.	1681.	1684.	
Dirk Diemer.	1684.	1684.	
Jan Willemſſoon Kleintje.	1684.	1686.	
Pieter Rooſelaar.	1686.	1687.	
Paulus Auguſtus Rumphius.	1687.	1690.	
Henrik Berghuizen.	1690.	1691.	
Jan du Ryn.	1691.	1692.	
Joannes de Viſſcher.	1692.	1693.	
Ernſt Cnipping.	1693.	1696.	
Jooſt van Coſtenobel.	1696.	1698.	
Joannes van Brakel.	1698.	1700.	
Abraham Patras.	1700.	1704.	
Willem du Rieu.	1704.	1704.	
Ernſt Craul.	1704.	1705.	14 *July* overleden.
Frederik Julius Coyett.	1705.	1706.	
Balthaſar de Bruinne.	1706.	1707.	
Alexander van Bruſſel.	1707.	1709.	
Carolus Schulerus.	1709.	1710.	
Jacob Boon.	1710.	1715.	
Henrik t' Hoofd.	1715.	1715.	1 *Maart* overleden.
Emanuel Soſtman.	1715.	1716.	
Kornelis van Sprankhuizen.	1716.	1720.	

Geheimſchryvers van den Land-Raad.

Geheimſchryvers van den Land-Raad.	*Jan Pays.*	A°. 1637.	tot 1642.	
	— —	1642.	1650.	
	Marcus de Roy.	1650.	1658.	
	Imam Abdul (van die van *Hitoe.*)	1658.	1662.	
	Philip du Pree.	1658.	1676.	
	Alexander Latil.	1676.	1688.	
	Dirk Rauſcher.	1688.	1693.	
	Martinus van Sprankhuizen.	1693.	1697.	
	Joannes Hartenberg.	1697.	1701.	
	Jacob Janſſoon van Gyn.	1701.	1702.	
	Ernſt Craul.	1702.	1704.	
	Frederik Julius Coyett.	1704.	1705.	
	Carolus Schulerus.	1705.	1709.	
	Jacob Boon.	1709.	1710.	
	Jan Louis Munniks.	1710.	1713.	vertrok.
	Henrik t'Hoofd.	1713.	1715.	
	Emanuel Soſtman.	1715.	1715.	
	Joannes Kakelaar.	1715.	1720.	

Geheimſchryvers van Kleine, en Huwelyks-Saaken in *Amboina.*

Geheimſchryvers van de Kleene, en Huwelyks-Saaken.	*Philip du Pree.*	A°. 1652.	tot 1675.	
	Reinoldus Brouwerius.	1675.	1676.	
	Iſaac van Thye.	1676.	1678.	
	Antoni de Koning.	1678.	1679.	overleden 31 *July.*
	Iſaac de Viſſcher.	1679.	1683.	
	Philip van Boeſingen.	1683.	1684.	
	Jan Willemſſoon Kleintje.	1684.	1685.	
	Joannes Poort.	1685.	1686.	
	Barent van der Storm.	1686.	1689.	
	Henrik Berghuizen.	1689.	1690.	
	Jan du Ryn.	1690.	1691.	
	Martinus van Sprankhuizen.	1691.	1692.	
	Jan de Molier.	1692.	1693.	
	Joannes Suydſter.	1693.	1698.	
	Abraham Patras.	1698.	1700.	
	Pieter Caddel.	1700.	1704.	
	Alexander van Bruſſel.	1704.	1707.	
	Daniel van Loenen.	1707.	1708.	
	Jan Louis Munniks.	1708.	1711.	
	Pieter de Ruiter.	1711.	1711.	30 *Nov.* overleden.
	Henrik t'Hoofd.	1711.	1713.	
	Emanuel Soſtman.	1713.	1715.	
	Joannes Kakelaar.	1715.	1715.	
	Philip Liefhout.	1715.	1720.	

Caſſiers van *Amboina.*

Caſſiers.	*François de Cnibbere.*	A°. 1653.	tot 1654.	
	Matthеus Berkman.	1663.		
	Joſua Braconier.	1676.	1678.	
	Abraham Pieterſſoon.	1678.	1684.	
	Adriaan Kakelaar.	1684.	1686.	dat Winkelier wiert.
	Adriaan t'Hoofd.	15 January. 1686.	1687.	17 *Sept.* vertrokken.
	Joannes Barmentelo.	October. 1687.	1688.	27 *April.*
	Adriaan t'Hoofd.	27 April. 1688.	1690.	27 *July.*
	Henrik Berghuizen.	1690.	1690.	*Septemb.*
	Salomon Storm.	1690.	1692.	
	Joannes van Brakel.	1692.	1695.	1 *Septemb.*
	Jooſt van Coſtenobel.	1 Septemb. 1665.	1696.	1 *July.*

Joannes van Brakel.	1 *July.* A°. 1696. tot	1698.	
Huibert de Vlieg.		1698.	1701.
Arnoldus van der Linden.		1701.	1705. 6 *Octob.* overleden.
Iſaac van Hommeren.		1705.	1708.
Jacob Boon.		1708.	1709.
Iſaac van Hommeren.		1709.	1710. 8 *Juny* overleden.
Nicolaas Valk.		1710.	1715.
Jacob Boon.		1715.	1719.

Opperhoofden van *Boero.*

Opperhoofden van Boero.

Johan van Leipzig, Sergeant; dog 1665 Vaandrig.	A°. 1659. tot	1668.	overleden 10 *Aug.*
Chriſtoffel Boudewynſſoon Klooſter, Sergeant.		1668.	1672. Vryman geworden.
— —		1672.	1674.
Reinier Praat, Aſſiſtent.		1674.	1680. vertrok.
Joſua Braconier. Onderkoopman.		1680.	1680.
Louis Mignon, Vaandrig.		1681.	1683. komt aan 't Kaſteel.
Abraham Pieterſſoon, Boekhouder.		1683.	1689. afgezet.
Pieter de Bocq, Sergeant.		1689.	1691. wierd Fiſcaal.
Ernſt Knipping, Boekhouder.		1691.	1693. wierd Geheimſchryver van 't Gericht.
Dirk Rauſcher, Dito.		1693.	1706. overleden 6 *Dec.*
Pieter de Meyer, Aſſiſtent.		1707.	1708. 7 *Febr.* overleden.
Nicolaas Valk, Dito.	14 *Maart.*	1708.	1708. 25 *May.*
Herman Chriſtiaan Dove. Boekhouder.	25 *May.*	1708.	1719.
Jacob Boon.		1719.	1720. overleden.
Joannes Kakelaar.		1720.	

Opperhoofden van *Loehoe.*

Opperhoofden van Loehoe.

Pieter Janſſoon van den Sanden, Koopman.	A°. 1623. tot		
Jacob Janſſoon Patacka, Opperkoopman.		1628.	1630. vertrok in *Septemb.*
Johan Ottens. Dito.		1630.	1633. vertrok na *Ternate.*
In deze tuſſchen-tyd waren 'er geen.		1633.	1634.
Gerard Holſcher, Dito.		1643.	1644. overleden.
Octavius Macquelin, Dito.		1644.	1646. toen tweede wierd.
Abraham Pittavin, Dito.		1646.	1647.
Simon Janſſoon Cos, Dito.		1647.	1649. vertrok.
Salomon Reinierſſoon, Dito.		1649.	1650. overleden.
Barent Zeeuw, Dito.		1650.	1650. blind, en egter zeer oorlog-kundig.
Jan Arentsſoon.		1659.	1662. Vryman 2 *October* geworden.
Chriſtoffel Keyſer, Sergeant.			1715. overleden als Vaandrig.

Opperhoofden van *Cambello.*

Opperhoofden van Cambello.

Herman van Speult, Opperkoopman.	A°. 1615. tot	1618.	
Jacob Verheiden, Luitenant.		1644.	
Marinus Brand, Koopman, en Opperkoopman.		1648.	1648. overleden.
Barent Zeeuw, Dito.		1648.	1650. na *Loehoe.*
Jacob Noppe, Onderkoopman.		1650.	1650. overleden.
Klaas Rimbach, Luitenant.		1650.	1651. vermoort 11 *Maart.*
Vincent Gysbert van Moerlag, Kapiteyn.		1651.	1651. na 't Kaſteel, gequetſt zynde.
Maarten Weber, Vaandrig.		1651.	

Geheimſchryvers van de Weeskamer, zynde te gelyk Overdragers van het Negotie-Comptoir.

Geheimſchryvers der Weeskamer.	*Abraham Fluweel.* Na dezen waargenomen door den Geheimſchryver van den *Landvoogd*, of die van 't Gericht.		A°. 1642. tot	1647.
	François van Schuere.		1679.	1681.
	Herman Janſſoon Steinkuiler.		1685.	1688.
	Jacobus Verſelewel.		1688.	1689.
	Joannes Swinnas.		1689.	1690.
	Huibert de Vlieg.		1695.	1698. Caſſier.
	Frederik Twyſſel.		1698.	1701. Winkelier.
	Henrik Scholten.		1701.	1702. afgezet.
	Gillis Laccher.		1702.	1704. overleden.
	Carolus Schulerus.	1 *Septemb.*	1704.	1706.
	Daniel van Loenen.		1706.	1707. Geheimſchryver van Huwelyk-Saaken.
	Jacob Boon.		1707.	1710.
	Henrik t'Hoofd.		1710.	1710. verworpen door Sipman.
	Jacob Boon.		1710.	1711. Geheimſchryver van 't Geregt 18 *Maart.*
	Zacharias Rooſelaar.	24 *Maart.*	1711.	1712. vertrok.
	Thomas van Hommeren.		1712.	1714. Perkenier in *Banda.*
	Iſaac Meteſelaar.		1714.	1715. Diſpenſier.
	Adriaan t'Hoofd.		1715.	1720. nog.

Geheimſchryvers van de *Chineeſche* Boedel-Meeſters in *Amboina.*

Geheimſchryvers van de Chineeſche Boedel Meeſters.	*Abraham Patras.*		A°. 1695. tot	1689.
	Pieter Caddel.		1698.	1700.
	Henrik Scholten.		1700.	1701.
	Alexander van Bruſſel.		1701.	1704.
	Jan Louis Munniks.		1704.	1708. 28 *Juny.*
	Willem van Hove.	28 *Juny.*	1708.	1710. 3 *Juny.*
	Pieter de Ruiter.	3 *Juny.*	1710.	1711. 25 *October.*
	Bartholomeus Leidekker.	16 *Decemb.*	1711.	1713. *Novemb.* vertrok.
	Joannes Kakelaar.		1714.	1715. Geheimſchryver van 't Gerecht.
	Philip Lieſhout.		1715.	1715. dito van Huwelyks-Saaken.
	Jan Kleyn.		1715.	1720. nog.

Diſpenſiers van *Amboina.*

Diſpenſiers.	*Kornelis Hauw.*		A°. 1648. tot	
	Jacob Segerſſoon, Onderkoopman.		1657.	1658. overleden 23 *Juny.*
	Jan van der Ooth, Boekhouder.		1666.	1667. Winkelier.
	Mattheus Berkman.		1678.	1678.
	François van Schuere.		1679.	1681.
	Abraham Pieterſſoon.		1681.	1683. *Auguſtus.*
	—— *Reman*		1683.	1683. vertrok.
	Adriaan Kakelaar.		1684.	1686. Winkelier.
	Pieter Pieterſſoon de Ruiſcher, Boekhouder.		1686.	1689. 12 *Febr.* na *Haroeko.*
	Huig Pieterſſoon Coek.		1689.	1690. Winkelier.
	Salomon Storm.		1690.	1690. Caſſier.
	Johan van Dam.		1691.	1692. afgezet.
	Jan van Rees.		1692.	1698. vertrok.
	Arie Langeveld.		1698.	1708. Vryman.
	Nicolaas Valk.	30 *July.*	1708.	1710. Caſſier 17 *Juny.*
	Dirk Smuiſer.	17 *Juny.*	1710.	1715. Winkelier.
	Iſaac Meteſelaar.		1715.	1720. nog.

Opper-Wondheelers van 't Kaſteel *Victoria.*

Opper-Wondheelers van 't Kaſteel.

Everd Pieterſſoon.	A°. 1637.	tot 1640.	
Gerard Frederikſſoon Boomvalk.	1657.	1657.	overleden 11 *Octob.*
Matthys Witsma.	1658.	1662.	vertrok in *Septemb.*
Jan van Schagen.	1662.	1664.	vertrok in *May.*
Jan Camerik.	1668.	1677.	vertrok in *May.*
Chriſtoffel Geerling, van *Swoll.* *July.*	1677.	1683.	vertrok in *May.*
Matthys Molkman.	1683.	1692.	overleden 30 *Juny.*
Adriaan Boekhout. *July.*	1692.	1693.	vertrok in *Juny.*
Bartholomeus Coek.	1693.	1694.	vertrok in *July.*
Lodewyk van Barthem. 13 *Auguſti.*	1694.	1694.	overleden 29 *Octob.*
Bartholomeus Coek.	1695.	1701.	vertrok.
Habbo Enno.	1701.	1711.	overleden 28 *Dec.*
Matthys Groeneveld.	1712.	1720.	vertrok.
Ulrich van Hauw.			

Opper-Wondheelers van 't Siekenhuis in *Amboina.*

Opper-Wondheelers van 't Siekenhuis.

Jan Arentſſoon, van *Breadfort* Opper-Wondheeler op *Hila.*	A°. 1654.	tot	
Martyn Schathouwer, van *Neurenberg.*	1677.	1682.	overleden 2 *Jan.*
Adriaan Boekhout.	1682.	1692.	*July.*
Henrik de Wind. *July.*	1692.	1700.	overleden 21 *Febr.*
Habbo Enno.	1700.	1701.	
Hans Jacob Wirth.	1701.	1709.	overleden 14 *Nov.*
Matthys Groeneveld.	1709.	1712.	
Ulrich van Hauw. 9 *January.*	1712.	1720.	nog.
— — — —	1720.		

Luitenants in dienſt der E. Maatſchappy in *Amboina.*

Luitenants in dienſt der E. Maatſchappy.

Jan Oetgerſſoon, van *Haarlem*, wierd A°. 1640. Kapitein-Luitenant, dog 1642 Kapitein.	A°. 1636.	tot 1642.	Kapitein.
Walrave de Riviere.	1637.	1640.	
Pieter Nuits.	1637.	1643.	ſtierf op *Honimoa.*
Jacob Verheiden, van *Woerden.* Kapitein.	1642.	1646.	Kapitein.
Vincent Gysbert van Moerlag.	1644.	1646.	dito.
Kornelis Danen.	1646.	1651.	Kapitein-Luitenant.
Klaas Rimbach, van *Overkerken.*	1650.	1651.	zoo vermoort in *Maart.*
Herman van Outhoorn, op *Leſſidi*; wierd 1658 Kapitein, en vertrok zoo na *Banda.*	1651.	1652.	Kapitein-Luitenant.
Frans Malè.	1652.	1655.	overleden 29 *July.*
Laurens Keller.	1652.	1655.	Kapitein-Luitenant overleden.
N. —— *Godſchalk.*		1653.	overleden.
David Perdriks.	1654.	1657.	overleden 15 *Octob.*
Wouter Janſſoon.	1658.	1658.	overleden *July.*
Nicolaas Putten.	1661.	1661.	
Ditlof van der Beek.	1661.	1664.	vertrok.
Livinus Bor, van *Leiden.*	1663.	1665.	Geheimſchryver van
— — — —	1663.	1666.	de *Politie.*
Livinus Bor.	1666.	1669.	overleden 5 *Januar.*
Pieter Schaffer, van *Erkelens.*	1668.	1687.	
Jodocus Lodewyk Crombuizen.	1682.	1684.	overleden 8 *April.*
Jacob Heilman.	1987.	1691.	overleden 9 *Juny.*
Paulus de Brievings.	1691.	1691.	Kapitein vertrok.
Hans Metzelaar.	1695.	1710.	10 *Nov.* overleden.
Willem Henrik de Bevere.	1696.	1702.	Kapitein-Luitenant.
Jan Riddel, van *Vianen.*	1705.	1708.	vertrok in *May.*
Lodewyk van Reneſſe, van *Breda.*	1710.	1720.	overleden.

Vaan-

Vaandrigs in dienſt der E. Maatſchappy in *Amboina*.

Vaandrigs.	*Jacob Verheiden.* 24 *May.*	A°. 1637. tot	1642.	Luitenant.
	Kornelis Danen. 22 *Auguſti.*	1641.	1646.	dito.
	Vincent Gysbert van Moerlag, van *Rhenen.*	1643.	1644.	dito.
	Kornelis Dirkſſoon Swager.	1644.	1645.	overleden 11 *Jan.*
	Jan Willemſſoon.	1646.	1646.	
	Warnar Curtenius.	1647.	1657.	vertrok.
	Wouter Janſſoon.	1657.	1658.	
	Jacob Andrieſſoon.	1649.	1649.	overleden.
	N. — — Helwig.	1651.	1651.	
	Albert Thomaſſoon, van *Groningen.* 20 *Septemb.*	1651.	1658.	overleden 3 *Nov.*
	Maarten Weber.	1651.	1651.	
	Kaſpar Buitendyk.	1655.	1655.	vertrok.
	Jurriaan Rumphius.	1656.	1657.	
	Arend Terburg.	1655.	1658.	overleden 2 *Octob.*
	Jacob Compagnon, uit *Vrankryk.*	1660.	1672.	overleden 17 *April.*
	Johan van Leipzig, van *Oldenburg.* 2 *Nov.*	1665.	1668.	overleden 10 *Auguſt.*
	Pieter Schaffer, van *Enkelers.*	1667.	1668.	
	Adriaan Pavort.	1674.	1674.	
	Adriaan van der Raver.	1676.	1676.	
	Louis Mignon. 28 *Decemb.*	1678.	1687.	overleden 28 *Febr.*
	Jacob Heilman.	1683.	1687.	Luitenant.
	Paulus de Brievings, van *Dordregt.*	1688.	1692.	Luitenant.
	Hans Metſelaar, van *Praag*, uit *Bohemen.*	1690.	1695.	dito.
	Andries Nyendaal.	1692.	1697.	vertrok.
	Michiel Dolmaker, van *Aerhem.*	1695.	1703.	overleden 12 *July.*
	Lodewyk van Reneſſe, van *Breda.*	1704.	1710.	Luitenant.
	Petrus Martinus van Stein.	1697.	1708.	vertrok in *May.*
	Daniel Jan Piron.	1708.	1713.	overleden.
	Joannes Lamprecht, van de *Wilſter.* 1 *Octob.*	1708.	1715.	
	Adriaan Weſtplate.			
	Chriſtoffel Keper. 27 *Febr.*	1712.	1715.	overleden.
	N. — Zeevaart.	1714.	1715.	vertrok.
	Jacob Schravelaar.	1715.	1720.	nog.

Kapiteinen der Nederlandſche Borgery.

Kapiteinen der Nederlantſche Borgery.	*Matthys Plaat.*	A°. 1634. tot	1637.	
	Jan Storm.	1637.	1644.	overleden.
	Henrik Wynantsſoon, van *Bremen.*	1644.	1662.	vertrok na *Batavia*, ſtierf 1674.
	Barend Janſſoon, van *Embden.*	1648.	1663.	overleden 15 *Juny.*
	Aart Hagen, van *Dordregt.*	1659.	1662.	
	Abraham Wittekam.	1662.	1672.	
	Nicolaas Snyders.	1665.	1684.	overleden 2 *Dec.*
	Herman Winterhof.	1672.	1675.	overleden.
	Henrik Dame, van de *Klundert.*	1675.	1675.	vermoord.
	Thomas van Hommeren, van *Rotterdam.*	1675.	1679.	overleden 2 *May.*
	Henrik Leidekker, van *Gelder.*	1679.	1691.	overleden 19 *Maart.*
	Joachim Engel, van *Bartenſtein.*	1684.	1708.	overleden 5 *Octob.*
	Hans Groo, van *Dantzig.*	1692.	1705.	overleden 5 *April.*
	Henrik van Hoogſtraten.	1709.	1711.	overleden 8 *July.*
	Joannes Michault.	1711.	1715.	overleden 19 *Sept.*
	Ipert Wouterſſoon, van *Marhuizen.*	1711.	1713.	overleden.
	Nicolaas Simonſſoon Haak.	1715.	1720.	nog.

Luitenants der Nederlandſche Borgery.

Luitenants.	*Henrik Wynandsſoon.*	A°. 1643. tot	1644.	
	Barent Janſſoon.	1644.	1648.	
	Jan Theuniſſoon de Cok.	1654.	1645.	

Harmen Winterbof.	A°. 1659. tot	1672.
Andries Amberger, van *Neurenburg.*	1659.	1661. verzonken 4 *Aug.*
Nicolaas Snyders.	1661.	1665.
Joachim Cloot, van *Wismar.*	1665.	1666.
Jan Gerwitſſoon.	1668.	1669. overleden.
Jacob Kreuger, van *Arentsfeld.*	1669.	1672.
Chriſtiaan Roelofsſoon.	1673.	1674.
Chriſtoffel Boudewynſſoon Klooſter.	1675.	1679.
Henrik Lepper.	1683.	1685.
Erhard Maartenſſoon, van *Holſtein.*	1687.	1694. overleden *Jan.*
Hans Groo.	1686.	1692.
Marinus Duim.	1692.	1696. overleden.
Adriaan Kakelaar.	1698.	1700.
Jan Baltus Schoonen.	1700.	1702. overleden *Jan.*
Adriaan Kakelaar.	1701.	1703.
Ipert Wouterſſoon, van *Marhuizen.*	1703.	1705.
Adriaan Kakelaar.	1705.	1706.
Henrik van Hoogſtraten.	1706.	1708.
Michiel Chriſtiaanſſoon, van *Aalborg.*	1708.	1710.
Ipert Wouterſſoon, van *Marhuizen.*	1710.	1711.
Jan Paul Roerberg.	1711.	1712.
— —		
Nicolaas Simonſſoon Haak.	1714.	1715.
Gerard Leidekker.	1718.	1719.

Vaandrigs der Nederlandſche Borgery.

Vaandrigs.			
	Henrik Wynantsſoon.	A°. 1640. tot	1643.
	Barent Janſſoon.	1643.	1644.
	Jan Willem Gelder.	1644.	1648.
	Joſias Beli, van *Edenburg.*	1648.	1653.
	Nicolaas Snyders.	1662.	1665.
	Jan de Ruiter, een *Mixties.*	1670.	1671.
	Thomas van Hommeren.	1672.	1673.
	Henrik Leidekker.	1673.	1679.
	Henrik Lepper.	1679.	1682.
	Joachim Engel.	1683.	1684.
	Hans Groo.	1684.	1685.
	— —		
	— —		
	Jan Baltus Schoonen.	1698.	1700.
	Henrik van Hoogſtraten.	1700.	1702.
	Joannes Michault.	1702.	1704.
	Henrik van Hoogſtraten.	1704.	1706.
	Michiel Chriſtiaanſſoon van Aalborg.	1706.	1708.
	Gerard Leidekker.	1708.	1710.
	Jan Paul Roerberg.	1710.	1712.
	Nicolaas Simonſſoon Haak.	1712.	1714.

Kapiteynen der *Mixticen*, ofte der Groene Geuſen.

Kapiteinen der Groene Geuſen.			
	Jan Zoarez.	A°. 1637. tot	1653.
	Antoni Mentsjado.	1656.	1659.
	Andries Bitas.	1659.	1662.
	Antoni Mentsjado.	1661.	1665.
	Andries Bitas.	1665.	1668.
	Antoni Mentsjado.	1668.	1671.
	Andries Bitas.	1671.	1674. overleden 20 *May.*
	Jacob Haſar.	1674.	1675.
	Antoni Mentsjado.	1675.	1676. overleden A°. 1680.
	Jan Hanſſoon, Dji.	1676.	1685.
	Jan Tſjong.	1685.	1687.

Jan

Jan Hanſſoon Dji.	A°. 1687. tot	1689.	
Jan Tsjong.	1689.	1691.	
Jan Hanſſoon Dji.	1691.	1693.	verzogt 1697 ontſlag van alles; overleden 11 *Maart* 1712.
Jan Tsjong.	1693.	1695.	overleden 4 *Maart.*
Boudewyn Clooſter, de Jonge.	1695.	1698.	
Ambroſius Spelt.	1698.	1700.	
Boudewyn Clooſter.	1700.	1702.	overleden 6 *Juny.*
Abraham Pieterſſoon.	1702.	1704.	
Ambroſius Spelt.	1704.	1706.	
Abraham Pieterſſoon.	1706.	1708.	
Herman Hek,	1708.	1710.	
Abraham Pieterſſoon.	1710.	1712.	
Ambroſius Spelt.	1712.	1713.	overleden.
Herman Hek.	1713.	1714.	
— —	1714.	1716.	
Herman Hek.	1716.	1717.	

Luitenants der Groene Geuſen.

Luitenants. *Paul da Lima.*	A°. 1645. tot	1646.	
Jan Backer	1653.	1656.	
Nicolaas van Solor.	1666.	1668.	
Nicolaas Mondoc.	1668.	1670.	
Gelermus Mamalota.	1670.	1672.	
Jacob Haſar.	1672.	1674.	
Antoni de Roy.	1674.	1675.	
Nicolaas Mondoc.	1675.	1675.	
Jan Hanſſoon Dji.	1675.	1676.	
Antoni de Roy.	1676.	1678.	
Nicolaas Mondoc.	1678.	1680.	
Lieven Haſar.	1680.	1682.	
Joannes Engko.	1682.	1683.	
Daniel Janſſoon.	1683.	1684.	
Henrik Gyſels.	1684.	1685.	
Lucas Janſſoon.	1686.	1688.	
Boudewyn Clooſter.	1688.	1690.	
Kornelis Ide.	1690.	1692.	
Thomas Theuniſſoon.	1692.	1694.	
Boudewyn Clooſter.	1694.	1696.	
— —	1696.	1698.	
— —	1698.	1700.	
Joſef Zoan.	1700.	1702.	
Octavius Macquelin.	1702.	1702.	
Herman Hek.	1702.	1704.	
Joſef Zoan.	1704.	1706.	
Herman Hek.	1706.	1708.	
Philip Hansſoon Dji.	1708.	1710.	
Jacobus Macquelin.	1710.	1712.	
Philip Hansſoon Dji.	1712.	1714.	

Vaandrigs der Groene Geuſen.

Vaandrigs. *Paul de Lima.*	A°. 1642. tot	1645.	
Alfora de Craſto.	1645.	1651.	
Henrik Tob.	1651.	1652.	
Antoni Mentſjado.	1653.	1656.	
—— ——	1656.	1660.	
—— ——	1660.	1664.	
Henrik van Solor.	1664.	1666.	

Louis

Louis Bonito.	A°. 1668.	tot 1670.	
— —	1670.	1672.	
— —	1672.	1674.	
— —	1675.	1677.	
Lieven Haſar.	1677.	1678.	
Herman Mangedada.	1678.	1679.	
Lauzens Wawani.	1679.	1680.	
Herman Mangedada.	1680.	1681.	
Joannes Engko.	1681.	1682.	
Jan Tſjong.	1682.	1683.	
Daniel Janſſoon.	1683.	1683.	
Henrik Gyſels.	1683.	1684.	
Gerard du Pree.	1685.	1686.	overleden 17 *Nov.*
David Sabida.	1685.	1686.	
Lucas Janſſoon.	1685.	1686.	
— —	1686.	1688.	
Boudewyn Klooſter.	1688.	1688.	
David Sabida.	1688.	1688.	
Kornelis Ide.	1688.	1690.	
Thomas Theuniſſen.	1690.	1692.	
— —	1692.	1694.	
— —	1694.	1696.	
Joſef Zoan.	1696.	1698.	
Octavius Macquelin.	1698.	1700.	
Herman Hek.	1700.	1702.	
Jacobus Macquelin.	1702.	1704.	
Philip Dji.	1704.	1706.	
Barent Dwingerd.	1706.	1707.	vertrok, overleden op *Batavia.*
Jan Hanſſoon Tſjay.	1708.	1710.	
Iſaac Engko.	1710.	1712.	
Pieter Hek.	1712.	1714.	

Kapiteynen der *Chineeſen.*

Kapiteynen der Chineeſen.	*Herman.*	A°. 1625.	tot 1631.	vermoord.
	Artus Gyſels.	1631.	1674.	overleden.
	Que Sengko.	1674.	1687.	dito *Auguſtus.*
	Lim Kitko.	1687.	1696.	dito.
	Lim Thiangko.	1699.	1707.	19. *July* afgezet.
	Si Thiongko.	1707.	1720.	nog.

BLAD-WYZER

Van de voornaamſte Saaken, die in het Tweede Onderdeel van het Tweede Deel, genaamd AMBONSCHE SAAKEN, voorkomen.

A.

Aali, Koning van Boeton, vermoord. 97.
Aali, een Prins uyt Ternate hier. 13, 74, 75. Zyn Authorizatie, en verrichting. 74, 75, 80. Zyn Geſant na Macaſſar, en vertrek. 82. Zyn verdere verrichtingen, en Dood. 83.
Aardbeving. Hier onder *Lucaſſoon*. 80. Onder *Demmer*. 145. Onder *Vlaming*. 155. Onder *Hurdt*. 230. Onder *Padbrugge*. Onder *Van der Stel*. 261, 275, 280.
Abdul, *Laxamana's* ſoon. 147.
Abreus (*Antoni*) hier. 14.
Aboebakar Naſediki. 6. Na Ternate, &c. 9.
Akiwani, *Kimelaha Luehoe's* Broeder, gevangen. 139.
Alang, beloofd gehoorſaamheid. 115. Ingenade aangenomen. 123, 140. Eenige onthalſt. 146. Beſetting, hier gelegt.
Aljoereeſen, op Hitoe, en hier aan 't Kaſteel. 49, 50, 104, 165, 175. Slaan de Ihamahers. 190. *Cos* verbond met Sahoelau, en Somiers Koningen. 220. *Marvilles* Verbond met hen. 221.
Ali Ali Lian, van Goram. 5.
Amblauw. door *Hbamza* vry verklaard. 123. In genade aangenomen. 129. Reduyt hier gelegt. 143. *Vlaming* hier. 163. Moord van *Madjira's* volk. 170. Verwoeſt door verſcheiden. 175.
Ambonſche Saaken uyt de grond opgehaald. 1-6. De Heer *Both*, hier. 12, 37. Portugeeſen komen hier. 14, 15. Hoe hun doen aangeſien. 16. De Amboineeſen zedert A. 1538. Onder de Portugeeſen. 16, 19, 21. Amboina door *Van der Hagen* veroverd. 28, 29. Amboineeſen na Holland, met *Matelief*. 33, 37. en wederom hier, met de Heer *Both*. Met *Houtman*. 36. Met *Gyſels*, en weer. 45, 48. De Heer *Coen*, hier. 42, 45. Amba.'s ſtaat onder *Zeyſt*. 59-65. Ambonſe Grooten na Batavia. 74. Die van Leytimor vlugten na 't Gebergte. 105. De Heer van *Diemen* hier, en zyne verrichting. 106-112. Der Orangkaja's *Fors* verſoek aan 't Caſteel. 161. Ambon in wyken verdeeld. 223. Door *Padbrugge* tot een Stad gemaakt. Ambonſe Geſanten na Batavia. 262.
Amet verſoend met ons. 111.
Amſara (*Tamin*) Stadhouder. 174.
Anin valt af. 125.
Antoniſſoon (Commandeur) komt hier. 88, 90.
Aſſahoedi. *Van Speult* belet hen 't Menſchenrooven. 40. *Gyſels* verrichting hier. 89, 95. Verbrand door *Ottens*, Baricade hier. 127. 18. Batsjans Koning hier. 162. Macaſſaren hier. 186. *Vlaming* taſt het aan. 189. 199. *Saidi* weer hier. 200. en veroverd. 195, 200.
Aſſaloelo. *Serraan* hier. 14. Valt van ons af. 79 In genade aangenomen. 140.
Atidjuah. 10.
Atsjien om hulp verſogt door d'Hitoeeſen. 150.
d'Azevedo hier, en zyne verrichting. 16.

B.

Baboe, Koning in Ternate. 18.
Badjoe (Orangkaja) na Batavia. 209.
Bagadet verdronken. 204.
Bajang, Koning in Ternate. 14.
Bakar komt op Hitoelama. 3.
Banda, *Djamiloe's* geſellen herwaards. 7. *Tahalile* gaat herwaards. 10. Koning van Roſingeyn, en d'Orangkaja *Watimena* door de Hitoeëſen te hulp geroepen. 10, 18. Door *Coen* veroverd. 45. *Van Speult* hier als Commiſſaris. 54. Aardbeving hier. 80. *Van den Heuvel*, hier als Commiſſaris. 93. *Gyſels* hier als dito, en *Vlaming*. 104. 174. *Hurdt* hier. 240. Den Schryver tegen de Ordres herwaards geſonden. Vertrekt weer na Amba. Aardbeving hier 1711. d. 281.
Baros Onthalſt. 132, 146, 149.
Baſſi Franggi hier. 19, 22. Zyn dood. 37.
Batoe Caloway. 4.
Batsjan. *Bakar* komt van Batsjan op Hitoelama. 3. Deze Koning komt op Aſſahoedi. 162. Hier zonder Pas. 215. Eyſchen deſes Konings afgeweſen. 224, 262. Batsjanſe Prins hier. 268.
Bay Warnoeſa. 23.
Bedienden hunne Soldye. 64. Algemeene Lyſt der zelve. 282.
Bermein na Goa. 15.
Beſi Manoero, of *Inang Pangaſo Beſi*. 2, 3.
Beſi Moelot (*Katsjili*.) 14.
Biſmol, *Laxamana's* Soon. 147.
Blok hier, en 3de Landvoogd. 12, 38. Is dapper tegen de Spanjaarden. Steld de eerſte Landraad in, en oproer hier uyt. 38. Zyn dood. 38.
Boelan (Orangkaja) minnelyk te handelen. d. 202.
Boero. Nagelen hier uytgeroeid. d. 155. Verwoeſt onder *Verbeek*. *S. Haſi*. 171, 175. *Vlaming*, en *Mandarsjah* hier. 177, 178. Jonken hier. 185. Te vergeefs genade aangeboden. 185. *Mandarsjah* hier in levensgevaar. 198. In genade aangenomen. 209. Oſtagiers aan 't Kaſteel. 214.
Boeta Toewa (*Crain*) Veldheer der Macaſſaaren. 197.
Boeton. *Vlaming* hier. 168, 177, 189. Vergeefſe verſoeken der Vyanden. 177. *Mandarsjah* troud hier met een Princes. 177. *Vlaming* en *Mandarsjah* hier, en hun verrichting. 196. *Vlaming* weer hier. *Aali* vermoord, en *Roos* ſlegten handel. 197. 201.
Van den Bogaarde hier. 187.
Bolecan (*Dain*) Veldheer der Macaſſaaren, en zyn Dood. 186. 201.
Van den Bolks moeite met *Marville*. 221, 224.
Bolting vermoord. 218.
Bonoa. Door *van Speult* belet hun Menſchenrooven. 40. Komt tot ons over. 125. Maakt Verbond met ons. 128. *Vlaming* lokt hen. 172-184. Plaatſt hen aan de Rodenberg. 204.
Borgers. Klagten over hen. 94.
Bornee (*Jacob*.) vermoord. 211.

BLAD-WYZER.

de Heer *Both* hier met d'Ambonſe Princen 12, 37.
Brand hier. 213. Onder *Padbrugge* tweemaal.
Brit (*Antoni*) hier. 14.
Broek. Pieter van den Broek hier. 38.
Buiten-Comptoiren te beſoeken ingeſteld. 32.
Buytendyk voor Aſſahoedi. 200. Zyn Dood. 202.
Bulk Capiteyn onder de *Vicq*.
van den Buſſche, Capiteyn hier. 274.

C.

De Heer *Caan* hier met de Heer *van Diemen*. 106. Werd 11de Landvoogd hier, en wat onder zyn Regeeringe voorviel, van d 130--142
van Caarden hier, en na Ternate. 34
Caybobo. Gyſels verrichting hier. 94. Verſoekt beſetting. 129. Op Loehoe geplaatſt. 184
Cajoan, Capiteyn *Hitoe* gemaakt. 104. Ontſlagen. 113. Scherp bejegend van *Caan*. 132.
Calamatta valt ettelyke maalen af. 165, 185, 198, 199, 202, 209. Gaat na Macaſſer. 205.
Calimbatta, Geſant van Ternate. 80.
Calleboe. 183.
Caloway (Batoe.) 4
Cambello's opſtand, verbond, &c. 32-37. Hun ſtoudheid. 65. Hun verbond met *Lucaszoon*. 78. De Heer *van Diemen*, en Koning *Hhamza* hier. 118. Wederſpannig, en aangetaſt. 123, 124, 126. Vrede verſogt, en hun verbond. 133--175.
Capaha. 13. *Patiwani* hier, en *Kaktali* vermoord. 140, 141. Belegerd. Veroverd. 145. 147-149
Capiteyn Hitoe, *D'jamiloes* naam. 7, 10, 11. Wie die naam eerſt invoerde. 14.
Carbonkel-ſteen. Verhaal van den ſelven. 271.
Cardinoſa, Geſant uyt Ternate. 145.
D. *Caron's* moeite met de Heer *Marville*. 221.
de Heer *Carpentier*. 53
D. *Carpius* droomen, of geſigten. 242
Caſpar Janszoon, 2de Landvoogd hier. 37-38.
't Caſteel Victoria, krygt zyn naam 29 Hoe onder van *Zeyſt* bevonden. 59. Door *Gyſels* verbeterd. 128. Slegten ſtaat. 130 Vergroot door *Vlaming*. 195. Vernieuwd. 197. Een barm 'er aangebragt. 224. *Rumphius* Advys over 't zelve. 238. Haar Edelheden bevel 'er over. 240. Der zelver bevel onder de Heer de *Vicq*. 244. De Ringmuur voltoid. 245. Gebreeken, onder de Heer *Van der Stel*. 264.
Catharina (*Sinjora*) op Manipa. 171. 178.
Cawa (Pati) anders Perdana *Moelay*. 2, 3-5. ſlaat tegen *Zemandjadi*. 6
Celebes, 't Noorderdeel veroverd door Macaſſar. 97.
Ceram Laoet. Maakt verbond met ons. 54. Gedwongen door *Gyſels*. 91. Van Kimelaha Loehoe geplaagd. 127. Vermoorden verſcheide Nederlanders. 210. vallen af, en maaken weer Vrede. 216, 217.
Ceram. Ooſt-Cerammers onder *Ottens* in genade aangenomen. 116. De Coracora's van hier weigeren voor *Hhamza* te verſchynen. 123. De Veſting Dwingeland afgebroken. 181.
Ceylon. De Heer *Lucaszoon*, veroverd Nigombo. 127.
Chineeſen. Komen hier. 55. *Herman*, de eerſte Capiteyn, 87. *Gyſels*, de tweede dito. 87. Brengen 't verraad van Pais uyt: 170. Setten zich tot den Landbouw. 209.
Sithiongko, Capiteyn geworden. 266.
Chriſtenen. Soya werd Chriſten. 16. Vervolgd door *Hair*, en *Laulata* hier. 17.
Clappus-boſch door *van Speult* geplant. 55. Staat van 't zelve onder van *Gorcom*. 63.
Cnipping koopt Rekeningen. 260.
Codjali. Gevangen. 139. Zyn bedrog. 207.
Coen hier, en zyne verrichtingen. 12, 13, 40. Komt zegepralende, van Banda. 45. Zyne verrichtingen toen. 45-51. Zyn dood. 53.
Colofino, Prins in Ternate. 199.
Comans hier. 274.
Combang (Pati) in *Haſſans* plaats. 274.
de Heer *Cops* hier voor een ſpring-tocht. 223. Raakt in vyandſchap met de Heer *Hurdt*. 223. Werd 20ſte Landvoogd hier, en het voorgevallene onder hem. d 227. tot 229.
Coracora-Ordre van de Heer *De Vlamiog*. 161.
Cos. Geſaghebber hier. Miſleid door *Madjira*. 165, 169. Is weder Geſaghebber. 195. Werd Landvoogd in Ternate. 205. Komt hier om met de Heer *Huſtaert* te ſpreeken. 215. Werd hier 17de Landvoogd. *Cosburg* op Boero gelegt, en het verdere onder hem voorgevallen. 219--220.
Coſter (*Willem Jacobszoon*) met de Heer van *Diemen* hier. 107.
Cowaſſa (Sengadji) op Manipa. 183, 204, 205. Syn ſlegte beloften, geſtraft. 211. 214.
de Heer *Coyett*. 27ſte Landvoogd hier, en 't voorgevallene onder hem. 260-262.
Cruyt-meulen hier. 240.
Cunal verſlagen door *Furtado*. 20.

D.

Van Dam (*Johan*) met een Vloot na Macaſſar. 215. Werd 18de Landvoogd hier. 220, 221.
Dampier in Ternate. 261.
David (*Kijay*.) 1.
De Heer *Demmer* komt hier. 131. Werd 12e. Landvoogd. 133-145. En 't verder voorgevallene onder hem.
De Heer *Deutecom*, 9e. Landvoogd, en 't voorgevallene onder zyne Regeering, van 104. tot 116. Lucièla en Veſting veroverd.
Djamiloe. Prins van Gilolo, &c. 4. Send een Geſant na Japara, diens Pangirang hem den Titel van Patinggi geeft. 6. Veroverd een Dorp op Houlmoa, &c. 7, 8.
De Heer *Van Diemen* hier. 106, 116. Sie verder onder de Landvoogden *Deutecom*, en *Ottens*. Verſoekt Koning *Hhamza* hier. 111, 113.
Djoemat. 10.
De Heer *Dompkens* Voorſitter hier. 130.
Dorſtenburg een Veſting op Bonoa. 184.
Duarte. Don *Duarte*. 8.

E.

Haar *Edelheden* laſt ontrent verſcheide Saaken. Siet dit onder ider Landvoogd; en in Amboina's Beſchryving, onder de Beſchryving des Ampts, van ider Bediende in 't byſonder.
Een-oogige. Vier Een-oogige, en hun ſeldſaam voorval. 275.
Engelſen hier. 12, 19. Doen *Sabadyn* van Loehoe verhuyſen na Cambello. 37. Vertrekken uyt Amboina. 37. Vrede met hen, en zy weer hier geplaatſt. 45. Moejelykheden met hen over 't werk in Amboina. 53.

Erf-

BLAD-WYZER.

Erf-brieven aan 't Caſteel door de Heer *Van Speult* uytgegeven. 56.

F.

Fakiri, na Boero; en na Ternate ontboden. 103, 147.
Falat. 10.
le Febre hier. 66.
Forten. Lyſt der zelve onder *van Zeyſt*. 62.
Francx moeite met *Cops*. 227. Preſident in Ternate. 228.
de Fretis (*Andries*) Hoofd van Hative. 188
Furtado. 10-20. *Van Wolfert Hermanszoon*, voor Bantam geklopt. 21. Komt weer in Amboina, en zyne verrichtingen. 21, 22, 28. *Ihamahoe* doet hem wyken. 23. Gaat na Ternate. 23.

G.

De Heer *Gabri*, de 29e. Landvoogd hier. 281. 282.
Galerans. 6, 9.
De Heer *Gyſels*, 7e. Landvoogd, en 't voorgevallene onder hem. 13-105.
Gilolo's Prins, *Perdana Djamiloe*. 4. Komt op Hila, en werd in Zee geworpen. 118. 204.
Giri. Soekt Javaanen.
Goeli Goeli. Maakt verbond met ons. 54. Hoe *Gyſels* 't hier vond. 91. *Van Outhoorn* hier. 210, 214. *Keller* hier, en zyn Doed. 211. 214. Maakt Vrede na hun afval. 216, 217. Veſting Ooſt-cynde afgebroken. 218.
Gommersdorp, Capiteyn in Banda. 155.
Goram. Gorammers. 3, 4, 5. *Djamiloe* bied den Prins van Gorám zyn Dochter aan, &c. 4-8. Maakt een Verbond met ons. 54. in genade aangenomen 116. *Malim* van Goram's verſoek afgeſlagen. 161. *Huſtaart* hier na toe tweemaal. 215. Valt af, en maakt Vrede. 216, 217.
Gorcom. *Jan van Gorcom* 5e. Landvoogd hier, en 't voorgevallene onder hem. d 56 66.
D. *Groenewoud's* Huysvrouw Overleden. 281.
Guaffo hier uyt Ternate. 89.
van Gyn koopt Reekeningen op. 260.

H.

De Heer *de Haas* 24e Landvoogd hier, en 't voorgevallene onder hem.
van der Hagen (*Steven*) hier. 10, 20. Belegerde het Caſteel te vergeefs, en maakt 't eerſte Verbond. 20-27. Laat hier volk, dat *Heemskerk* mede neemt. 28. Komt Ao. 1605. weer in Amboina, en veroverd het. 28, 29.
Haſſan Soeleyman's deel in de ſaak, van Pati *Lima*. d Een tocht na Batavia, hem toegeſtaan. 259. Zyn trotſe intrede hier van Batavia, en gunſt aan hem beweſen. 267. Zyn Dood, Begravenis, en nader Beſchryving. 272.
Hhadji (*Kimelaha*.) 2, 9.
Hair vervolgd de Chriſtenen hier. 17. Zyn Dood. 18.
Haja van *Kimelaha Loehoe* geplaagd. 127.
Halaene (*Oenſoe*) Hoogmoedig. 12, 13, 79. Zyn ſtoute Daad, en Dood. 80, 83.
Hals toe, een Veſting op Bonoa. 184.
Hhamza werd Koning van Ternate. 65. Hier verſogt door de Heer *van Diemen*, en zyn komſt. 111, 113, 118. Ziet verder onder de Regeering van *Ottens* en *Demmer*. Zyn Dood. 156.
Haſi's vuylen Eed, en toeleg. 171, 194. Zyne verſoening met ons. 211, 213, 216.
Hative. Beoorloogd door die van Hitoe. 8. Verſoekt de Portugeeſen by zich. 15. *Jan Pais* hier Hoofd, en onthalſt. 132, 187. *De Fretis* hier in zyn Plaats. 181.
Hatoe aan ſtrand geplaatſt. 103. Met ons verſoend. 110.
Hatoëpetola. Veel Macaſſaaren hier dood geſlagen. 201.
Hatoehaha's verbond met *Houtman*. 34. Opſtand onder *Gyſels*. 90. Verſoekt Vrede. 109.
Hatoe Noekoe. 3, 28.
Hatoeſoewa. 3.
De Heer *van den Heuvel*, Commiſſaris hier. 91. Zyn gevaar, &c. Gaat na Banda. 91, 93. Vat Radja *Siſvoeloe's* aanbieding qualyk, en gaat na Ternate. 94 Beſchuldigd de Heer *Gyſels*. 95. Werd 8e. Landvoogd, En 't verdere onder hen voorgevallen. 99.
Hidajat. Werd Stadhouder. 12, 44. Zyn vuilen handel met ons. 51. Zyn dood. 55.
Hila. Nieuwe Logie hier. 90. De Heer *van Diemen*, en Koning *Hhamza* hier. 117, 118. Reduyt hier verſterkt. 157.
Hitoe. En ſaken der Hitoeeſen. 1-274.
Hitoelama. Op Amboina eerſt bevolkt. d 2. *Bakar* van Batsjan hier. 3. *Perdana Djamiloe*. 4. Dood des Konings. 103. Baricade hier afgebroken, en ſy tot afval geperſt. 116, 128. door de Macaſſaaren aangetaſt. 131. Door *Caan* verſterkt. 132. Hun bedryf onder *Demmer*. 151.
Hoedbanden. Goude en Silvere uytgedeeld, door *van Speult*. 307, 57. Door *Lucaszoon*. 83.
Hoelong veroverd door *Verheiden*. 176. Veroverd door *De Vlaming*. 180.
Hoelong (Capiteyn) afgeſet. 210.
Hoen hier, vernieuwd Hitoe's verbond. 11. 33-35. Gaat na Ternate. 34.
Hoeſakaa, een Bogt op Hitoe. 2.
Hoetoemoeri. Door *Houtman* aan 't Caſteel gelegt. 3, 36. Gedwongen door van *Speult*. 39. Op Baguwala gelegt door *van Gorcom*. 58, 111, 113.
Hoewamohel. Siet Cambello. Leſſidi. 56, 65, 66, 90, 309, 165. 204; Waar deze volkeren verplaatſt zyn. 204.
Hollanders. Komen hier. 10. *Van der Hagen* hier. 10, 20. Matelief hier. 11. *Houtman* trekt in 't Kaſteel Victoria. 11. *Hoen*, *Both*, *Reynſt*, *Blok*, hier. 11, 12. *Van Speult*, *Reaal*, *Coen*, *van Diemen*, hier. 12, 13. *Warwyk* hier. 20. Den Koning van Noessanivel zend Geſanten om de Hollanders na Bantam. 22, 28. Hun komſt hier nadet beſchreven. 25. Vrouwen hier door *Gyſels* gebragt. 85.
Hongi-tocht ingeſteld door *Houtman*. 32; Vervolgd door *van Speult*. &c. 40. Zie hier van verder onder de Regeering van ieder Landvoogd. Scherp belaſt. 224. Onder de Heer *de Haas* na Boero. d. Onder de Heer *Van der Stel*. 267, 280.
Honimoa. Een dorp door *Djamilbe* veroverd. 6, 7. Des zelfs ſtaat onder *Leutecom*. d. 105, 107, 110. Veſtingen op Poorto, Hatoewana door *Vlaming* gelegt. d. 195. Nieuwe Veſting hier geordonneerd. d. 240. Duurſtede hier gebouwd. d. 250.

BLAD-WYZER.

Hoofden. De vier hoofden van Hitoe. 2--5. Een Viſchhoofd de ſchatting aan hen. d. 9.
Cornelis Houtman. 25.
Frederik Houtman hier. 11. Werd eerſte Landvoogd. 29. Vernieuwd het Verbond met de Hitoeëſen. 30. Steld de Hongitochten in. 32. Verplaatſt die van Hoctoemoeri, en vertrekt met eenige Amboineeſen na 't Vaderland. 36.
Hulſt's Verrichting met den Koning van Siſoeloe. 94
de Heer *Hurdt* Geſaghebber. 223. Werd Landvoogd van Banda. 227. Werd 21ſte Landvoogd, en zyn verder beſtier hier. d. 228.

I.

Japara. Djamiloe ſend een Geſant herwaards. 6. Gaat 'er zelfs na toe. 7. *Toeban Beſi* gaat herwaards. 9. *Kiay Maas* hier *Pangerang.* 9. Geſant deſes Pangerangs, by die van Hitoe. 10.
Javaanen. van *Japara.* 19. *Radja Giri.* 19. hier weder gekomen tot onderſtand. 26. Een Vaartuig van Giri hier. 29. De Heer *Hurdt* als Veldheer na Java. 240.
Ihamahoe door *Pereira* veroverd. 19. Doet *Furtado* wyken. 23. Trouwloos. 80. Aangetaſt door *Gyſels*, dog verſoend. 88, 90. Nieuwen Eed onder *Vlaming.* 172. Geeft zich over aan *Vlaming.* 181. Op Loehoe gelegt. 184. D'Ihamahers geſlagen door de Alfoereeſen. 190.
Inang Pengaſo Beſi. 3.
de Jong, Geſaghebber. 220. Heeft moejelykheden met *Marville.* 221. Haar Edelheden ſchryven over hem. 223. Werd Preſident in Ternate. 223.
Jonker. Capiteyn *Jonker*, Soon van Sengadji. *Cowaſſa.* 205.
Itawaka Afgebrand. 88.
Juſtitie-Raad verſterkt. 225.

K.

Kakiali, en 't voorgevallene met hem. 13-41.
Kediri. Een Geſant uyt Ternate. 145.
Kelang. Van Speult belet hem 't menſchenrooven. 40. *Madjira* en *Saidi* hier gevlugt. 181. *Vlaming* verplaaſt ze aan de Roodenberg. 204.
Kellemoeri. Nootenboomen hier ontdekt. 105.
Keller. 183. Op Xoela, &c. 202, 221, 214.
Kellibon. Nootenboomen hier ontdekt. 105.
Kerk. Door de Heer *Lucaſſoon* gebouwd. 83. Oude Maleitſe Kerk afgebrooken. 209. Beſluyt om een Nieuwe Hollandſe Kerk te bouwen. 268. Is 1712. voltoid. d. 281.
Kila Keli. 2.
Kimelaha. Sakra-Toewana. Kakaſingkoe. Djamali Aladdin. 9, 24. *Loeleboe. Adjadana.* 11. *Baſſi Franggi.* 19. *Anglaſari. Lawaladdin.* 24. *Sabadin*, werd Stadhouder. 12, 37. Zyn Dood. 44. *Hidajat*, vervangd *Sabadyn.* 12, 13, 44. *Loehoe* en *Leliato.* 13. *Dagga.* 140. *Ludi.* 51. *Hidajat's* dood, en vervangen door *Leliato.* 55. *Loehoe* vervangt *Leliato.* 80. Doet ons 't Comptoir op Loehoe lichten. 89. Verſoend zich weer met ons. Verdre moetwil der Kimelaha's. 91, 93, 95, 105. *Leliato's* wrevel. 109, 110, 111, 113. Verſoekt Macaſſar om hulp. 116. *Loehoe* en *Leliato* vaſt geſet; dog *Loehoe* los. 118. Weigert *Hbamza* te ontfangen. 123. Taſt Leſſidi te vergeefs aan. 126. Hy plaagt de onze zeer. 127. Zyn geveinſd verſoek om vrede. 128. Gaat na Macaſſar, en komt weer. 129, 130. Zyn verrichting op Wawani, en Huwelyk. 130, 132. Zyne verſoening met ons. 133. Doet ons *Hbamza's* dubbelhertigheid blyken. 135. Werd van *Hbamza* met al de zynen ter Dood gedoemd. 137. Hy en veel van zyn Geſlagt gevangen, en onthalſt. 139. *Leliato* op Batavia onthalſt. 145. *Tamin Amſara* Stadhouder. 174. Stadhouders of Kimelaha's verder afgekeurd. 177.
Klaudia, Geſant des Konings van Ternate. 9.
Klooſter onregtveerdig door *Cops* voorgeſtaan. 227, 228.

L.

Laäla valt af; veroverd. 125, 126, 196.
Labatta (Katsjili.) 80.
Landraad. Ingeſteld door *Blok.* De groote door *van Speult* ingeſteld. 38. Leden van dien, onder *van Gorcom.* 63. Een Nieuwe op Hitoe, door *Vlaming* ingeſteld. 204, 205 Verandering ontrent die van Hitoe. 214, 215, 219. Den zelve aan 't Caſteel. Landvoogden hier. 29, 37, 38, 39.
Lanoeroe van Bonoa doet ons veel dienſt. 183, 184.
Larike. Valt van ons af, dog keerd weer. 79. Steene Reduyt door *Gyſels* gemaakt. 96. Door *Kakiali* overrompeld. 130. Door *Caan* verſterkt. 131.
Latea. 3, 4.
Latoe door de Portugeeſen veroverd. 24.
Latoehalat. 9.
Latoe Sitania. 6.
Laulata een andre van Hair geſonden. 17.
Lawadyn gevangen door verſcheiden, en onthalſt. 144, 145.
Laxamanas Dochter van *Kakiali* verſocht. 117. Zyn dood, en Soonen. 143, 147.
Lebeleboe's Stoute Daad. 227.
Lecatoelin onthalſt. 172.
Leydekkers Droomen. 241.
Leſſi geſtraft. 187.
de Goude *Leeuw* verzeild. 199.
Leſſidi's Opſtand. 32. Verbond met hen gemaakt. 33. Dog Trouwloos. 37. Maken weer een Verbond met *van Speult.* 51. Met *Lucaszoon.* 78. *Gyſels* verrichting hier. 96 Verſoend met ons. d. 116. Moord hier, en ſteene Veſting. Vrugteloos door *Kimelaha* aangetaſt. 126. Geſchillen hier. 156. Moord door *Imani Swacki* bedreven. 169.
Leliato. Stadhouder, en zyn ſlegt gedrag 55, 65, 66, 75, 82.
Liëla. Moordenaars hier geſtraft. 181.
Lihat (Pati.) 10.
Liliboy verſoend met ons. 110. Beloofd gehoorſaamheid. d. 115. In genade aangenomen. 123, 140. Eenige onthalſt. 146.
Lilobeſi. 3.
Pati *Lima's* verraad. 243.
Liſakota. 9.
Liſſabatta. 3, 4. Veroverd door *van Speult*, *Hidajat.* 44. Komt tot ons over. *Vlamings* verrichting hier. 159, 160. Geſchillen hier met d'Alfoereeſen. 165. Contract. Verbonden.
de Heer *Lobs* hier onthaald. 247.

Locki

BLAD-WYZER.

Locki veroverd door *Vlaming*. 179, 180.
Loehoe. *Kimelaha Loehoe*. 80. Regeerd met *Leliato*. 82. Gevangen genomen. 85. Siet verder *Kimelaha*.
Loehoe. Pati *Loehoe*, en *Bay Warnoela*, &c. 23, 37. Maken een verbond met *Lucaszoon*. d. 78. Ons Comptoir hier gelicht, onder hem. 82. Onder *Gysels*. 85. *Patacka* hier, en 't Comptoir hersteld. 86. *Ottens* hier. Verdre Saaken der Loehoeneesen. 88--194.
Loepa. Pati *Loepa*. 9.
de Heer *Lucaszoon* &c. Landvoogd hier, en 't voorgevallene onder hem. d. 67--127.
Luciela veroverd; en *Deutecoms* vrugteloose verrichting hier. 105. Veroverd door de Heer *van Diemen*. 106. Vestingen afgebroken. 109. Veroverd door *Verheyden*. 176.

M.

Maas (*Niay*.) 2. *Kiay Maas Pangerang* van Japara. 9
Macassar. *Aali* send een Gesant herwaards. 82. Werd vergeven van dezen Koning. 83. Veroverd Celebes N. Deel. 97. En nader berigt aan ons van hier. Zend hulp aan *Kimelaha Loehoe*. 98. De Heer *Van Diemen* maakt Vrede met hen, &c. 116, 125, 126. *Ridjali* om hulp herwaards, en *Toewale*. 127, 129. En *Kimelaha Loehoe*. Coracora's door *Caan* tegen dit Ontset gesonden. 130. Tasten Hitoelama te vergeefs aan. 141. Jonken op Hatoewe, en hun vertrek. 132, 133, 134. *Sibori Bapa* herwaards. 134. Bericht van de Macassaaren, &c. d. 131-215.
Madjira's Saaken. d. 128-209.
Makjan. 168.
Malalat: 8.
Male (*Frans*.) 183-200.
Malim (*Intsjeh*.) 134.
Malim van Goram. 161.
Malim Boegis. 201.
Mamalo, soekt de saken te verbeteren. 5, 79.
Mandarsjah Koning. *Vlamings* Regeering. 156. Afgeset. 165. Siet *Verbeeks* Regeering, &c. 168.
Manila Koning. Siet *Vlamings* Regeering. 165.
Manipa. Maakt verbond met *van Speult*. 52. *Gysels* verrichting hier: 97. Vry verklaard door *Hhamza*, onder een eigen Sengadji; met ons versoend. 123, 129. *Comans* hier gelegt. 136. *Vlaming* hier. 163. Moord hier door *Madjira's* volk. 171. Door *Vlaming* uytgeroeid. 174. *Madjira* en *Saidi* hier. 181. Hoofdvesting der Vyanden ontdekt. 183. Wantrouw hier gelegt, door *Verheyden*. 190. Geeft Gyselaars aan *Vlaming*. 194.
Mardheykers-Quartier's Oorsprong. 16.
Murta Djoeta. 9.
Marville, 19e. Landvoogd hier. 221. Moejelyk en quastig. 221. Maakt Contract met d'Alfoereesen. 221. Zyne verdere buytenspoorigheden, en Dood. 222.
Massalyn. 132.
Matelief hier, en zyne verrichting. 11, 31-33. Neemd eenige Princen mede na Holland, en gaat na Ternate. 33.
Maynene na Ternate vervoerd. 171.
Meermin hier gezien. 281.
Mihirdjigoena. 13.
Moehot voor Hitoelama onder *Ottens*. 131.
Moerlag, veroverd Capaha, met *Verheyden*. 151. Roeid de Nagelen op Boero uyt. 155.

N.

Nagelen. Eerste Nagel-prys 26. Nader prys. 43. Op Hoewamohel uytgeroeid. 56, 90. Aangeplant, en verandering der Nagel-gewassen. 63. A. 1640. afgescheept, en A. 1647. d. 128, 155. Nieuwe Nagel-Instructie. 135. Uytgeroeid op Boero. 155. Op Manipa, door *Vlaming* uytgeroeid. 174. Groot Nagelgewasch. d. 176, 182. Nagel-verkoopen verbooden. 145. Jonge Nagelboomen hier aangeplant. 203, 215. 't Nagelplanten gestaakt. 223. Last Ontrent de Nagelboomen; 228. Harer Edelheden bevel ontrent de zelve 240. De Heer *Schaghens* middel tot vermindering der zelve. 250. Vermindering der zelve, onder de Heer van *Werkendam*. 259. Uytgeroeid onder *van der Stel*. 261, 262. Nagelen 1706. afgescheept, en hoe veel op de Comptoiren, en Overwigten. 261, 262. Welke uytgeroeid; en welke nog in wezen. 264, 269. Nagelen A. 1707. en Overwigten. 265, 266, 267. Nagelboomen door de Hitoeëesen verswegen. 272. Nagel-oegst. 1709, 1710, en 1711. 274, 280. Nagelbomen omgewaeid. 276.
Nahoebesi opgehangen. 199.
Nailay. 9.
Nalahia versoend; 111.
Nasedeki (*Aboebakar*.) 6.
Nau Binau. 28. veroverd. 136.
Negombo door ons veroverd. 127.
Nocan Samaloehoe. 5.
Noeloa veroverd door *Vlaming*. 180.
Noessalaoet. Moord hier door *Leliato* gepleegd, en *D. Priserius* gevangen genomen. 105. Versoekt Vrede. 109, 110. *Vlaming* legt hier een Vesting. 195.
Noessa-Tapi. 5.
Noessa Telo. Reduyt hier gelegt. 125. Moord hier door *Madjira's* volk. 171.
Noessanivel en Hitoe. 9. Send Gesanten om onze hulp te versoeken. 22, 28. *Andrea de Soysa* overleden, en vervangen door *Thomas de Soysa* hier. 132. *Imam Noessanivel* op de Laha geplaatst. 143. *Vlaming* legt 't geschil des Konings en der Hoofden by. 157. Nieuwe Koning, onder de Heer *van der Stel*. 274.
Nooten-boomen ontdekt op Kellibon, en Kellemoeri. 105. Op Werinama. 155.
Nooten-perken hier uytgedeeld. 268.
Nunialí door ons veroverd. 199.

O.

Oelilima's en Oelisiwa's, 2 Factien. 31.
Oloe Ahoetan. 10.
Oerien gelicht, en vrugteloos bestormd. 103, 104. *Amet* komt tot ons over, werd belegerd. 128, 129. Versterkt door *Caan*. 131.
Oerimessing. 18.
Oerong. Maakt verbond met ons. 54.
Olon. Way Olon. 3.
Oma, valt onder *Deutecom* af. 105, 106. vergeers door *Leliato* belegerd. 105, 106. Cabauw en Cailolo veroverd; Alfoereesen hier. 109, 110. Versoeken Vrede onder *Deutecom*, en andre. *Vlaming* hier na 't Bad. 159. Legt hier een Vesting. 195.

BLAD-WYZER.

Ooſt-eynde (een Veſting) afgebroken. 218.
Orangkajen-Feeſt herſteld. 224.
Ottens Hoofd op Lochoe. 87. Bouwd een nieuwe Logie op Hila. 90. Komt hier met de Heer van *Diemen*, 106. Werd gequeſt voor Luciela. Werd 10e. Landvoogd hier, en 't verder voorgevallene onder hem. 112-130.
Outgerſz. op Hitoelama gelegt. 128.
van Outhoorns Dapperheid voor Hitoelama. voor Aſſahoedi. 199. Gaat met de Hongi na Boero, zyn gevaar. 207. Op Goeli Goeli, en verder wedervaaren. 210.

P.

Padbrugge. Trekt eenige Erf-Brieven in. 56 werd Commiſſaris, en 23e. Landvoogd hier. 245. Nader beſchreven, en 't verder voorgevallene. 56.
Pais (*Jan*) Hoofd van Hative. 132. Begin van zyn Verraad. 161. Nader Waarſchouwing 'er tegen. 169. Verder uytgelekt, en hy vaſt geſet. d. 170. Zyn ſaak door *Verbeek* onderſogt, verſonden. 182. Komt weer hier van Batavia. 185. Geſtraft, zyn vervanger. 187, 188.
Papoas. *Cos* na deze Eylanden. 168, 190. Koning van Salawat hier. 90.
Patacka. 66. Hoofd op Loehoe. 86. Geborgen door *Leliato*. 87.
Pati Wani Geſlagen 103. Verſoekt Macaſſar om hulp, en brengtſe. 125, 126. Gequeſt voor Wawani. 139. Gaat na Capaha, werd opgeeyſt. 140, 141. Zyn dood. 147.
Pati (*Kijay*) van Goram. 4, 6. Pati *Puetch*, of Pati *Toeban*. 6.
Patinggi, Titel van Djamiloe. 6.
Pattoeri. 2, 5.
Paunoeſa. 2. Na Batavia geſonden. 215.
Perdana Moelay, of Pati *Cawa*. 6.
Perdana's. 6, 8, 9.
Perdriks (*David*) werpt Gilolo's Koning in Zee. 204.
Pereira. 18.
Pittavyns ontrouw onder *Vlaming*. 155. Geſtraft. 156.
Placcaaten. Siet onder *Padbruggens* Regeering. *Schaghens* Regeering. 251.
van der Plaſſe vermoord op Rarakit. 102.
Pokjens (peſtilentiale) hier. 170.
Ponggawa. 6.
Portugeeſen, en hunne Saaken. d. 4-29.
du Praat heeft moeite onder *Cops*. 227.
Prins (Joannes.) 12.
D. Priſerius gevangen door die van Noesſalaoet. 5.

Q.

Quarts-volk verminderd onder *van der Stel*. 267.

R.

Raad van Juſtitie verſterkt. 225.
Rahhmaus (*Abdul*) dood. 175.
Rarakit. Moord hier. 102. *Vlamings* verrigting hier. 160.
Reaal hier. Werd 3e. Opperlandvoogd van Indiën. 12, 38.
Reynſt hier. 12. Verdryft de Engelſen. 37, 38.
Rekeningen opgekoft. 260.
de Heer *van Riebeek* voorgeſteld. 275.
Ridjali, beſchryver van de kuſt Hitoe. 1, 6. Anders *Savardjali* genaamd. 13. Na Macaſſar om hulp. 127. Verbrand eenige dorpen op Hitoe. 130. Gequeſt voor Wawani. 139. Werd opgeeyſcht. 141, 152. Zyn Neeven na Boero. 177.
Rimbach op Cambello, &c. door *Madjira* vermoord. 169, 171.
de Ringmuur voltoid. Siet Caſteel. 245.
Roebohongie. Hier. 9, 18. Zyn dood. 10.
Roemakay. Maakt verbond met *Houtman*. 35.
Roodenberg. De Veſting Voorbaat hier door *Verbeek* gelegt, en afgebroken door *Huſtaart*. 190, 206. Wat volkeren hier door *Vlaming* verplaaſt. 205.
Roos na Xoela. 193, 195. In de ſtraat van Boeton. 198. Voor Aſſahoedi. 199. Slegten handel voor Boeton. 201.
Rora veroverd door *Verheyden*. 176.
Rumphius moeite met *Marville*. 221. Advys over 't Kaſteel. 238.

S.

Sabadyn. 12. Werd Stadhouder. 37. Zyn dood. 44.
Sadaha komt hier. 96, 97. Voerd de Orangkaja's van Loehoe na Ternate. 103.
Saboelau (Radja) met ons bevredigd. 219. S. verbonden. 220, 225.
Saidi. Sie *Schaydi*. 165, 179.
Sakra Toewana (*Kimelaha*. 9.
Salamat (*Kaitsjili*) 's verrigtingen hier. 18.
Saleman, een Ridder. 10.
Sallat. 14.
Samſamoe verſtoord over *Halaenes* Hoogmoed. 79. Zyn Dood. 83.
Sandjoeta. 8.
Schaydi of *Saydi* ſtont op tegen *Mandersjah*. 165, 179, 181. Gevangen. 200.
Schatting aan de vier Houſden van Hitoe, een Viſch-hoofd. 9.
Saptiroan. 119.
de Heer *Schaghen* beſchreven, als 25e. Landvoogd; en zyne Regeering. 249-259
de Heer *Schenkenbergs* dood. 274.
Schepenen afgeſchaft. 219.
Schulerus getrouw met Juffr. *Heemskerk*. 281.
Selan Binaur (Pati) eerſte bevolker van Amboina. 2, 4.
Seroyen's Vrouw vlucht. 103. Werd Preſident in Ternate. 131.
Serraan hier. 14.
Sibori ons Trouw. 96, 109, 111, 116.
Sibori Bapa na Macaſſar. 134.
Siekenhuys gebouwt door *van Speult*. 55. Voltoid onder *van Gorcom*. 58. Onder *Vlaming*. 155.
de *Silva*. Sie *Soya*.
Singaſari, verlieſt een vinger door tegenworſteling. 157.
Sinoos. 214, 215.
Sjeoeloe's Konings aanbod qualyk verſtaan. 94.
Sitania (*Oelima*.) 4. *Latoe Sitania*. 6.
Snaats hoofd van Oma. 250.
Soeleyman's (*Haſſan*) verhaal van Amboinaas eerſte bevolking. 2.
Soeſoehoenan. Belegerd Batavia tweemaal vergeefs. 79, 81, 116.
van Solt hier. 31.

BLAD-WYZER.

Somayl doodgeſlagen. 151.
Sopalioe. 3.
Soya. Werd Chriſten onder de Portugeeſen. 16. *Laurens de Sylva*, overleden, en Heidenſe bedryven. Vervangen door *Thomas de Silva.* 125.
Spaan, en Vrede met ons. 163.
Speceryen. Bevelen hier ontrent. 227.
de Heer *Specx* 7e. Opper-landvoogd van Indien. 81. Keurd 't verbond van *Aali* en *Hhamza* goed. 81.
de Heer *Speelman* Commiſſaris, en zyn verrichtingen. 223. Goude Penningen aan 9, Orangkaja's gegeven. 225. Zyn verrichte ſaaken goedgekeurd. 226.
Speult hier. 12. Werd 4e. Landvoogd by Proviſie, en herſteld de Saaken. 39-57. En zyne verrichtingen hier.
Stadhouders des Konings van Ternaten. Sie Kimelaha.
Steertſter hier geſien.
de Heer *van der Stel*, 28e. Landvoogd. 260-289. En ſaaken onder zyn Ed. voorgevallen.
Swacki (*Imam*) beſchuldigd. 157.
Swagers dood. 147.

T.

Tahakiën (*Sarſar.*) 13.
Tahalele. 3, 8. Na Banda. 10.
Tahalille Ela. 14, 21, 22.
Tahalile begenadigd door *Vlaming.* 204, 205.
Tama-Ela-Peloe. 3.
Tambocko's Vorſt werd Koning gemaakt. 198.
Tamaleſſi gevangen, en na Batavia gevoerd. 101, 105, 107, Ontſlagen. 109.
Tamilau met ons verſoend. 107.
Tammatela's dood. 140.
Tani Hitoemeſſen. 5.
Tanoeno. 5. Agttien vaſtigheden hier door *Vlaming* gelegt. d. 195. Macaſſaaren hier doorgebroken. 201.
Tapi. Overrompeld onder *Ottens.* 129.
Tarroeweſe (*Kaitsjili.* 6.
Tay (*Intsjeh*) Vriendelyk te handelen. 202.
Tebelia, gevangen, en onthalſt. 135, 144, 145.
Telleboan. d. 135.
Tepil (Capiteyn *Hitoe.*) 21, 22, 79. Dood. 92.
Terbile, onthalſt. 182, 184
Ternate. Warwyk gaat herwaards. 27. *Matelief* hier, van *Caarden*, en *Hoen.* 33, 34. De Heer *van Zeyſt* herwaards, en *Hhamza* Koning. 65. Soekt *Sadaha.* 131. De Heer *Struy* hier Preſident. 131. *Caan* herwaards met *Madjira.* 140, 141. Geſanten van hier in Amboina. 145, 148. Die een ſware boete invorderen, &c. *Hhamza's* dood. 156. *Mandarsjah* Koning. 156. Van den *Bogaarde* in *Seroys* plaats. 156. *Mandarsjah's* barſche brief by *Madjira's* komſte van hier. 158. Hy betaald *Hhamza's* ſchulden. 163. Afgezet, en *Manilha* Koning. 165. Gaat na Batavia. Komt weer in Amboina. 177, 178. *Saidi* vlucht uyt Amboina herwaards. d. 181. Grooten hier gedood na *Mandarsjahs* verzoening. 186. *Vlaming* herwaards. 189. *Mandarsjah* by Boero in levens-gevaar, door *Calamatta's* afval. 198, 199. *Vlaming* herwaards met *Mandersjah*, dien hy herſteld. 199. *Cos* hier Landvoogd. 205.
Tiboro doof ons veroverd. 188.
Tico, gevangen, en na Batavia, dog vry geſteld. 211, 214, 216.
Tidore's Koning op Keffing. 94. Door Hitoe om hulp verſogt. 150. Vrede met ons. 195.
Toeban. Princen van daar in Amboina. 2, 5. Pati *Toeban.* 6, 22. *Toeban Beſi.* 8. Gaat na Japara. 9. Pati *Toeban*, onder *Demmer* opgeeyſcht. 152. en overgeleverd, &c.
Toeha (Pati.) 5.
Toehaha's Koning beſchonken. 109.
Toeheaſal, en *Toeheloeſon.* 9.
Toehehiam. 10.
Toekang. 3.
Toeli (*Kijay.*) 2.
Toenawa (Pati.) 3.
Toetoe Hatoe. 5, 6.
Toeloecabeſi's afval; dog komt weer by ons. 128, 129. Standvaſtigheid voor Hitoelama. 181. Komt weer tot ons over. d. 139. Spand weer met die van Wawani aan. d. 143, 144. Zyn goed voornemen verideld. 148. Werd hardnekkiger; opgeeyſcht, en overgegeven. 151, 161, 153.
Towale na Batavia. 151.
Truytman met een Vloot na Macaſſar. 215.
Tsjoeka (*Kaitsjili*) Erf-Prins van Ternate. 10.

V.

Vaart. Op Amboina aan Vreemdelingen verboden. 174, 227. Bepaald voor de Borgers, en Chineeſen. 230. Op de Koela's, en Boero aan de Amboineeſen toegegeſtaan. 230.
Valentyn. Na Banda geſonden tegen de ordres van haar Edelheden aan. Comt uyt Banda weer in Amboina. Zyn geld onwettig hier opgeſegt. 258. Zyn eerſte vertrek na Holland. 258. Zyn tweede vertrek van hier. 281.
Valk ſlaat Pati *Wani.* 103.
Vaſconſelho (*Sanchio.*) 18.
de Heer *Verbeek*, 19e. Landvoogd, en 't voorgevallene onder hem. d. 168-193.
Verheyden. Zyn dapperheid voor Wawani. 138. Als gebannen na Capaha, veroverd dat. 151. *Fabryk* onder de *Vlaming.* 155. Verwoeſt Boero. Amblauw, en Cambello. 175. Veroverd Lucïela, Rora, Hoelong, &c. 176. Is op Boero. 178. Werd Majoor. 183. Legt Wantrouw's Veſting op Manipa. 190. Zyn Dood. 201.
Verbonden. Van der Haghen met Hitoe. 20, 27. Vernieuwd door *Houtman*, en *Hoen*, 30, 33, 43. Van *Hoen* met die van Cambello, Leſſidi, &c. 33. Van *Houtman* met die van Hatoeaha en Roemakay. 34, 35. Van *van Speult* met die van Bonoa, Kelang, en Aſſahuedi. 41. Van Hitoe vernieuwd door van *Speult*. 43. Van de Heer *Coen*, vernieuwd met alle de Amboineeſen. 46. Van *van Speult* met die van Leſſidi en Manipa. 51, 52. Met die van Ceram Laoet, Keffing, Goram, Goeli Goeli, &c. 54. *Van Jan van Gorcom* en *Leliato.* 58. Van *Lucaszoon* met Leliato, en Aali. 75. Met die van Lochoe, Cambello, en Leſſidi. 78. De Heer *Specx* keurd goed de Verbonden met *Aali*, en Koning *Hhamza.* 81. Van *Gyſels* met die van Tobo. 87. Van *van den Heuvel* met de Hitoeeſen. 101. Eed

BLAD-WYZER.

van getrouwheid vernieuwd, door de Heer *van Diemen* onder alle de Amboineeſen. 112. En in 't byſonder door die van Hitoe. d. 113. Vernieuwd tuſſchen *Hhamza* en *van Diemen*. 119. Van *Ottens* met die van Bonoa. 128. Van *Caan* met die van Hatoewé, &c. 131. Van dito, met die van Gambello. 132. Van de *Vlaming* met die van Rarakit. 163. Van dito met die von Goram. 167. Van dito, met die van Ihamahoe. 172. *Van de Vlaming* met *Mandarsjah*. 177. Met de Ooſt-Cerammers. 206. Van *van der Beek* met Hatoewe en Ptolematta. 191. Van dito, met Macaſſar. 203. Van *Huſtaart* met de Ooſt-Cerammers. 207. Van dito, met *Kimelaha Haſi*. 211. Van dito met de Ooſt-Cerammers. 217. Van *Cos* met die van Hoekanalo. 219. Van dito, met de Radja's *Sahoelan*, en Somiet. 220. Van *Marville* met d'Alfoereeſen. 221. Van de Heer *Hurdt*, met die van Haja. 225. Tuſſchen die van Liſſabatta, en Radja *Sahoclau*. 225.

D. Vertrecht's doen qualyk geduyd. 105, 108.

Veſtingen gemaakt door *Vlaming* op Bonoa. 184. Door *Verbeek* Voorbaat. 190. Door *Verheyden* Wantrouw. 190. Door *Vlaming* op Tanoeno, Oma, en Honimoa. 181, 195. *Siaſat* op Boero. 202. Naamen aan eenigen gegeeven. 205. Voorbaat door de Heer *Huſtaard* afgebroken. 207.

de Heer *de Vicq*, 22e. Landvoogd, en 't voorgevallene onder hem. 240-244.

Viſchhoofd tot ſchatting gegeven aan de 4 hoofden van Hitoe. 9.

de Heer *de Vlaming* 13e. Landvoogd, en het voorgevallene onder hem. 154-168.

Vlaming 15e. Landvoogd, en 't voorgevallene. 194-205.

Vogel (Capiteyn) 12.

Voorbaat. Een Veſting op de Roodenberg gelegt. 190.

Vrouwenſoon's Bedryf. 83.

Uliaſſers. *Vlaming* hier. 163.

Urbanus gedwonge Manſlag, en zyn wonderlyke verloſſing van een gevreesde dood. 276.

Uſmail. 15.

W.

Waccaſihoe in genade onder *Ottens* en *Demmer* aangenomen. 123, 140.

Way. *Leliato's* moord hier. 91. Overvallen onder *Verbeek*. 174.

Way Poeteh. 4. Moordenaars hier geſtraft. 281.

Walmata. 5.

Wani. Pati *Wani* door *Valk* geſlagen. 103.

Warnoela. Bay Warnoela. 23.

Warwyk hier. 20, 26. Na Ternate. 2.

Seldſame *Waterperſſing* A. 1708. en 1711. 271, 280.

Wawani door van den *Heuvel* aangetaſt. 103. Vlugt der Hitoeëſen herwaards. 102, 109. *Kimelaha Loehoe's* verrichting hier. 130. Toeſtand onder *Demmer*, beſtormd, en veroverd. 137, 138. Verſoekt te vergeefs genade. 140.

Weglopers. Laſt 'er ontrent onder *Schaghen*. 258. Moejelykheden met hen onder *Van der Stel*. 761.

de Heer *Wyns* hier. 13.

——— *Wyntges* vermoord op Rarakit. 102.

——— *van Werkendam* 26e. Landvoogd. 259. En nader beſchreven. Buyten-poſten gelicht. 259. Middelen tot vermindering van Nagelen. 259. 's Landvoogds huys verbeterd. 259. *Haſſan* toegeſtaan een tocht na Batavia. 259. Zyn Ed. vertrek na Batavia. 259. Vervangen door de Heer *Coyett*. d; 260.

Werinama. Nooten hier. 155.

Weſterman veroverd Laäla, en zyn dood. 126. 129.

D. *Wiltens*, eerſte Predikant hier. 38.

X.

Xoela. *Vlaming* herwaards, onder *Verbeek*. 182, 188. *Roos* herwaards geſonden. 193. 195. *Keller* herwaards. 202. *Vlaming*, en *van Outhoorn* hier. 202. De Xoelas met hun Koning bevredigd. 208.

Z.

De *Zaal* (*Henrik*) 's verrichtingen hier. 17. *Zagoe-boſch* inkomen 1706, 1707. 262, 268.

Zain ul Abedien, of *Zainalabdyn*. 6.

Zeeuw ontdekt *Madjira's* verraad. 168.

Zegelringen (Goude) uytgedeelt door *van Speult*. 39.

Zeman Djadi, Pati *Selan Binaur's* naam van Staat. 6 Staat tegen *Perdana Moelay*. 6.

van Zeyſt als Commiſſaris hier. 58.

EYNDE.

DRUKFEYLEN

In des Tweeden Deels, tweede Onder-Deel, genaamd AMBONSCHE SAAKEN.

Fol. 3.	Colom 2.	Bakar anders Nama Soeſoe (of Borſtnaam) Noeſſa tapi.	- -	Bakar, die anders tot een Nama Soeſoe (of Borſt-Naam Noeſſa tapi had.
14.	- - 2.	Holoekom - - - -		Hhoekom.
24.	- - 2.	Lana Laddien. - - -		Lawaladdin.
262.	- - 2.	Rompein. - - - -		Rompoin.
270.	- - 2.	de Laſt. - - - -		De Luſt.